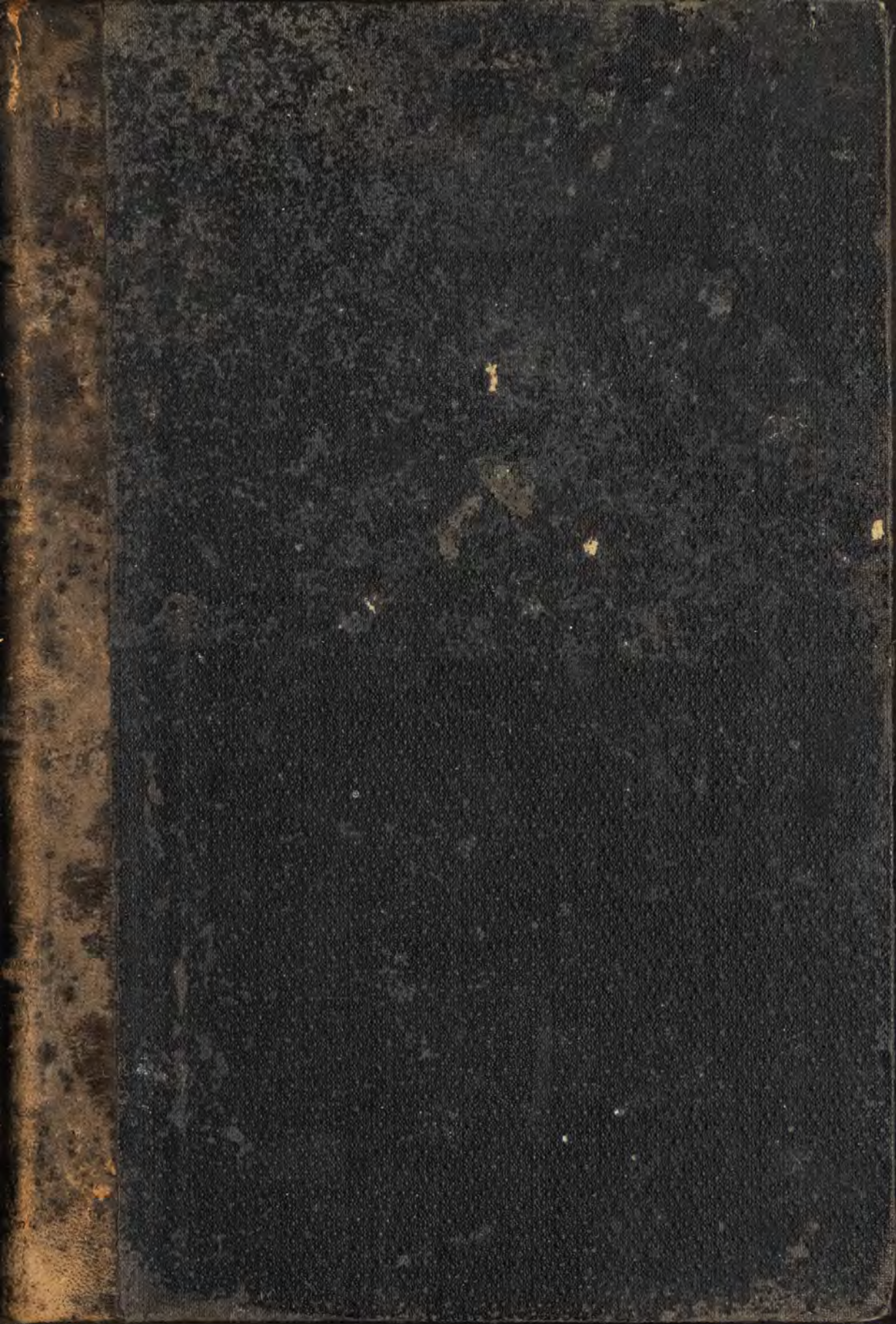
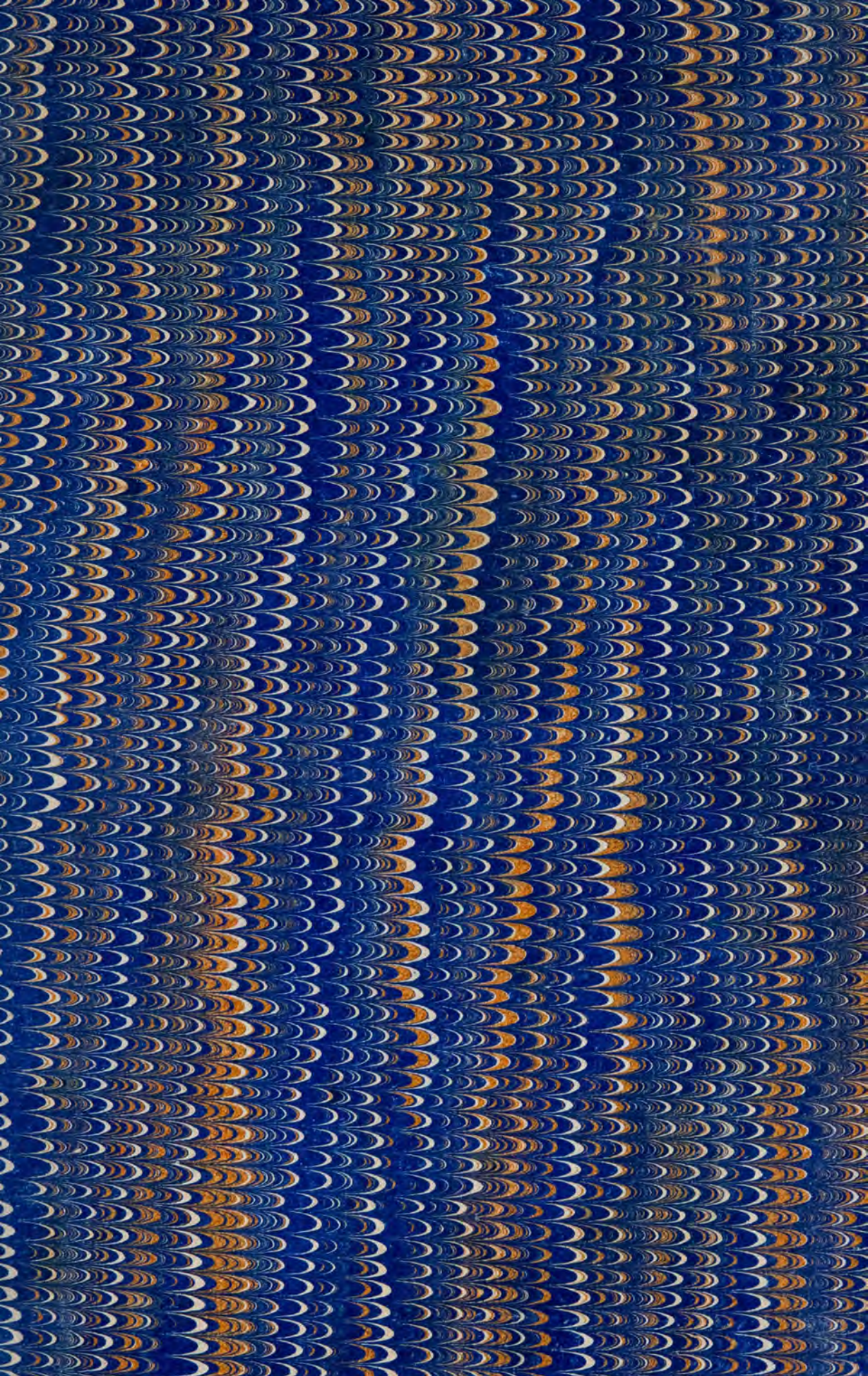

401

OSKAR JAEGER

Καθηγητοῦ τῆς Ἱστορίας ἐν Κολωνίᾳ.

ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΑΠΟ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΑΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΚΑΘ' ΗΜΑΣ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙΣ ΑΠΟ ΤΗΣ ΔΕΥΤΕΡΑΕ ΝΕΩΤΑΤΗΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΤΟΥ ΓΕΡΜΑΝΙΚΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ

ΥΠΟ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΑΡΓΥΡΟΥ

ΜΕΤΑ 1000 ΕΙΚΟΝΩΝ

ΤΟΜΟΣ ΤΡΙΤΟΣ

Ἱστορία τῶν Νεωτέρων Χρόνων.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚΔΟΤΙΚΟΝ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑ ΓΕΩΡΓΙΟΥ Δ. ΦΕΞΗ

1899

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΝΕΩΤΕΡΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

1517 - 1789

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Τὴν 31 Ὀκτωβρίου τοῦ 1517, περὶ τὴν μεσημβρίαν, ἐτοιχοκα-
λήθη εἰς τὴν θύραν τοῦ ἀνακτορικοῦ ναοῦ τῆς πανεπιστημιακῆς πό-
λεως Βυτεμβέργης, τῆς ἐκλεκτορίας τῆς Σαξωνίας, φύλλον χάρτου,
τὸ ὁποῖον ἔφερεν εἰς γλῶσσαν λατινικὴν τὴν ἐπιγραφὴν: «Συζήτησις τοῦ
διδάκτορος τῆς θεολογίας Μαρτίνου Λουθήρου περὶ τῆς δυνάμεως τῶν
ἀφάσεων,» καὶ περιεῖχε 95 λατινικὰς προτάσεις ἢ θέσεις, αἵτινες
ἔπρεπε νὰ ληφθῶσιν ὡς βάσις τοιαύτης τινὸς συζητήσεως.

Ἀπὸ τοῦ συμβεβηκότος τούτου τοῦ ἀσκήμου καὶ συνήθους κατὰ
τύπους, σπουδαιοτάτου ὅμως ὡς πρὸς τὰ ἀποτελέσματά του, ἄρχεται
συνήθως τὸ τελευταῖον μέρος τῆς Παγκοσμίου Ἱστορίας, ὅπερ δικαιο-
ματι ἀρχαιότητος καλεῖται «Νεωτέρα Ἱστορία» ἢ «Ἱστορία τῶν
Νεωτέρων Χρόνων.»

Καὶ δικαίως: διότι αἱ ἀντιθέσεις καὶ οἱ ἀγῶνες οὗς προὐκάλεσε
τὸ συμβὰν τοῦτο, μάλιστα δὲ ἡ κυρία ἀντίθεσις ἡ μεταξὺ Προτε-
σταντισμοῦ καὶ Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας,
δεσπόζουσιν ὀφθαλμοφανῶς τῆς ἐξελιξεως τοῦ εὐρωπαϊκοῦ βίου κατὰ
τοὺς ἀμέσως ἐπομένους αἰῶνας, τοῦτο δέ, ὑπὸ παντοειδεῖς μορφάς
καὶ ἐξελίξεις ἰσχύει καὶ μέχρι τῶν σημερινῶν χρόνων, ἐνῷ δὲν δύ-
νεται νὰ λεχθῇ τοῦτο περὶ τῶν συμβεβηκότων ἐκείνων ἅτινα ἄλλοι
ἐξέλεξαν ὡς ἀφετηρίαν τῆς «Νεωτέρας Ἱστορίας» — οὔτε περὶ τοῦ
συμβεβηκότος τοῦ 1453, τῆς κατακτῆσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως
ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν Τούρκων καὶ τῆς συναφοῦς αὐτῇ ἀναζωογονή-
σεως τῶν ἀνθρωπιστικῶν σπουδῶν ἐν ταῖς δυτικαῖς χώραις, οὔτε περὶ
τοῦ συμβεβηκότος τοῦ 1492, τῆς ἀνακαλύψεως τῆς Ἀμερικῆς ἢ
ἀνευρέσεως νέου κόσμου, ἥτις ἀληθῶς μόνον μετὰ πολλοὺς αἰῶνας

ἀπέκτησε πραγματικὴν σημασίαν καὶ ἐγένετο καρποφόρος ὑπὸ ὑψηλοτέραν ἔποψιν.

Διαιρετέον δὲ τὴν νεωτέραν ταύτην ἱστορίαν, τὴν ἀρχομένην ἀπὸ τῆς πολυσημάντου ἐκείνης διὰ τὰ ἀποτελέσματά της ἡμέρας, εἰς τρία μεγάλα τμήματα, ἢ χρονικὰς περιόδους, ὧν τὰ δύο πρῶτα θέλουσιν ἀποτελέσει τὸ περιεχόμενον τοῦ παρόντος τόμου, ἐνῶ τὸ τρίτον θέλει ἐπιφυλαχθῇ δι' ἕτερον τόμον, τὸν τέταρτον.

Πρώτη χρονικὴ περίοδος. Οἱ χρόνοι τῶν θρησκευτικῶν πολέμων ἀπὸ τῶν θέσεων τοῦ Λουθήρου μέχρι τῆς εἰρήνης τῆς Βεσφαλίας **1517—1648.**

Δευτέρα χρονικὴ περίοδος. Ἀπὸ τῆς βεσφαλικῆς εἰρήνης μέχρι τῆς συνελεύσεως τῶν États généraux ἐν Βερσαλλίαις : ἤτοι οἱ χρόνοι τῆς ἡγεμονικῆς ἀπολυταρχίας.

1648 - 1789.

Τρίτη χρονικὴ περίοδος Οἱ χρόνοι τῶν μεγάλων κινήσεων τῶν λαῶν : ἀπὸ τῆς συνελεύσεως τῶν γενικῶν τάξεων τῆς Γαλλίας μέχρι τοῦ παρόντος, ἢ μέχρι σημείου ἐγγὺς τῷ παρόντι κειμένῳ.

1789—

Τὴν πρώτην τῶν τριῶν τούτων χρονικῶν περιόδων ἐξιστοροῦμεν εἰς τρία βιβλία, ἅτινα χωρίζονται ἀπ' ἀλλήλων διὰ τῶν χρονολογιῶν 1517, 1555, 1618, 1648, καὶ ἐξ ὧν τὸ πρῶτον περιλαμβάνει τὸν κυρίως αἰῶνα τῆς Μεταρρυθμίσεως, ἀπὸ τῶν θέσεων τοῦ Λουθήρου μέχρι τῆς θρησκευτικῆς εἰρήνης τῆς Αὐγούστης, τὰ ἀπὸ τοῦ 1517—1555 ὀκτὼ καὶ τριάκοντα ἔτη.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ
Ἡ ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΙΣ
1517 — 1555.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

Ἡ ἐν Γερμανίᾳ κατάστασις περὶ τὸ ἔτος 1817.—

Αἱ ἀφάσεις : Λουθήρου ἀπαρχαί. — Ἡ ἐκλογὴ
τοῦ αὐτοκράτορος· πρώτη Δίαιτα Καρόλου
τοῦ Ε'. ἐν Βορματίᾳ· ἡ τοῦ Λουθήρου
ἐμφάνισις ἐν τῇ διαίτῃ καὶ τὸ
διάταγμα τῆς Βορματίας.

1817—1821.

§ 1. Κατάστασις τῆς Εὐρώπης περὶ τὸ ἔτος 1800.

— Τὴν ἀνωτάτην κοσμικὴν ἀρχὴν ἐν τῇ χριστιανωσύνῃ, τὸ ἀξίωμα
τοῦ Ρωμαίου αὐτοκράτορος, κατεῖχεν ἀπὸ τοῦ ἔτους 1493 Μαξι-
μιλιανὸς ὁ Δ'. : μετὰ μακρὰν πάλην εἶχεν ἀποκτήσει ὁ ἀρχαῖος
κομητικὸς οἶκος τῶν Ἀψβουργίων εἰδὸς τι ἀξιώσεως ἢ φυσικοῦ δικαιώ-
ματος ἐπὶ τοῦ ὑψίστου τούτου τίτλου.

Τὸ κράτος, εἰς ὃ ἐφηρμόζετο ὁ τίτλος οὗτος, εἶχε πρὸς δυσμὰς μὲν
καὶ πρὸς νότον εὐρύτερα, πρὸς ἀνατολὰς δὲ καὶ πρὸς βορρᾶν στενώ-
τερα ὅρια τῆς σημερινῆς γερμανικῆς αὐτοκρατορίας. Εἰς τὰ βορειοδυ-
τικὰ περιελάμβανε καὶ τὰς Κάτω Χώρας, ἐξετείνετο δὲ πρὸς τὰ
νοτιοδυτικὰ μέχρι τοῦ Ροδανοῦ, πρὸς νότον περιελάμβανε τὴν Ἑλ-
βετίαν καὶ τὴν δυτικὴν ἄνω Ἰταλίαν μέχρι πέραν τοῦ Ἀρνοῦ· πρὸς
βορρᾶν ὅμως ἐξετείνετο μόνον μέχρι τοῦ Εἰδέρου, ἐνῶ πρὸς ἀνατο-
λὰς μόλις ὑπερέβαινε τὸν Ὁδερον, περιελάμβανεν ὅμως πάσας τὰς νῦν
κεχωρισμένας ἀπὸ τῆς νῦν αὐτοκρατορίας γερμανοαυστριακὰς χώρας.

Κατὰ τε τὴν χωρογραφικὴν ἔκτασιν καὶ κατὰ τὸν πληθυσμὸν ἡ
αὐτοκρατορία αὕτη ἦτο ἡ μεγίστη τῶν εὐρωπαϊκῶν πολιτειῶν· ὑπὸ
τὴν ἐποψὴν ὅμως πολιτικῆς συντάξεως ὑφίστατο μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῶν
λοιπῶν μεγαλειτέρων εὐρωπαϊκῶν πολιτειῶν σπουδαία διαφορά.

§ 2. Ἡ Γερμανία. — Ὁ τελευταῖος διαρρεύσας δέκατος πέμπτος αἰὼν ἠνύνητε πανταχοῦ τὴν ἀνάπτυξιν μοναρχικῆς ἐξουσίας, τὴν συγκέντρωσιν τῆς πολιτειακῆς ἐξουσίας εἰς τὸ πρόσωπον ἑνὸς ἡγεμόνος. Πανταχοῦ, ἐν Ἰσπανίᾳ διὰ τοῦ Φοινιάνδου τῆς Ἀραγωνίας καὶ τῆς Ισαβέλλης τῆς Καστίλλας, ἐν Γαλλίᾳ διὰ Κρόλου τοῦ Η΄. καὶ Λουδοβίκου τοῦ ΙΑ΄., ἐν Ἀγγλίᾳ δι' Ἐρρίκου τοῦ Ζ΄. ἀνυψώθη ἡ ἐνότης τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας ὑπὲρ ἅνω τῆς πολυμόρφου μεσαιωνικῆς ἀριστοκρατίας.

Ἡ αὕτῃ φυσικὴ καὶ ἔνεκα τούτου ἀκαταμάχητος τάσις πρὸς περιληπτικὴν πολιτειακὴν ἐξουσίαν παρατηρεῖται καὶ ἐν Γερμανίᾳ. ἐνταῦθα ὅμως ἡ τάσις αὕτη ἔνεκα τῶν ἰδιαιτέρων συνθηκῶν τῆς χώρας δὲν ἔφερε πρὸς τὴν ἐνότητα, ἀλλὰ μᾶλλον πρὸς τὴν συμπλήρωσιν τοῦ χωρογραφικοῦ καταμελισμοῦ, ἀνοδεικνύουσα τοὺς ἰσχυροτέρους τῶν ὑποτελῶν εἰς τελείους χωροδεσπότας· ἡ τάσις αὕτη δὲν ἐδημιούργησεν ἐνταῦθα ἓν κέντρον, ὡς ἐκεῖ, ἀλλὰ πολλὰ κέντρα, οὐχὶ ἓν κράτος, ἀλλὰ πολλὰς μεγαλειότητας ἢ μικροτέρας ἐπικρατείας.

Τοιαῦται ἡγεμονικαὶ ἐπικράτειαι ὑπάρχον πολλαὶ καὶ διαφόρων μεγεθῶν, ἐκλεκτορίαι, δουκάτα, ἡγεμονίαι, κομητεῖαι, χωροδεσποτεῖαι (Herrschaften), ἐκκλησιαστικαὶ καὶ κοσμικαί, ἐξ ὧν οἱ πρῶται, αἱ ἐκκλησιαστικαί, ἀπετέλουν περίπου τὸ τρίτον τοῦ ὅλου, καὶ πρὸς ταύταις δὲ πληθὺς ἀξιόλογος αὐτοκρατορικῶν πόλεων, κυριαρχιῶν ἢ ἡμικυριαρχῶν ἀστικῶν, αὗται δὲ αἱ ἀμέσως αὐτοκρατορικαὶ ἐπικράτειαι ἀπετέλουν τὸ ἀνώτατον στρώμα τοῦ πολιτικοῦ συστήματος ἐν Γερμανίᾳ.

Ἡ ἰδέα τῆς πολιτείας εἶχε καταγάγει οὕτω νίκην κατὰ τῆς μεσαιωνικῆς ἡμιαναρχίας, ἀλλ' ἦτο αὕτη ἡμιστά πλήρης. Ἀπαυστοι ἦσαν ἀκόμη οἱ τοπικοὶ πόλεμοι (Fehde) ἐν τῷ κράτει μεθ' ὅλας τὰς ἀνανεουμένας συμφωνίας περὶ εἰρήνης τῆς χώρας, τῇδε κἀκεῖσε δὲ ἡττίλει καὶ αὖθις ἡ ἀριστοκρατία νὰ καταπέσῃ καὶ πάλιν εἰς τὰξιν ληστρικῶν ἱπποτῶν.

Μετὰ τεταμένης βαλλιστρίδος ἐνεδρεύουσιν οἱ ἱππῶται λησταὶ καὶ οἱ ἀκόλουθοί των τὴν κατάφορτον ἐμπορικὴν συνοδείαν τὴν βαίνουσαν πρὸς τὴν ἐγγὺς πόλιν· ἐν ἐλλείψει μάλιστα πλουσιωτέρας λείας, δὲν ἠσχύοντο νὰ συλλάβωσι καὶ τὸν πλάνητα μαθητὴν καὶ ἀφαιρέσωσι τὰ πενιχρὰ χρηματικὰ ἐφόδια τὰ ὅποια εἶχε πορισθῇ οὗτος

ἐπαϊτῶν : « Ὁ τὸ καλὸν ἀναφωνεῖ παιδρῶς ὁ Γότς (Götz) Βερλιχίγγεν, ὅστις περιγράφει τὸν ἴδιον ἐκυτοῦ βίον τὸν βρίθοντα τοιούτων περιπετειῶν ὅτε εἶδεν ἀγέλην λύκων ἐξορμήσασαν ἐκ τοῦ δάσους, αἱ τὸ καλὸ, συντρόφια, — πάντα ἔς τὸ καλόν ».

§ 3. Ἡγεμόνες καὶ πόλεις. — Ἐρρωμένως προσεπάθουν οἱ ἡγεμόνες καὶ μάλιστα αἱ πόλεις νὰ θεραπεύσωσι τὸ κακὸν τοῦτο. Ἀλλοίμονον εἰς τὸν εὐγενῆ, ὅστις ἔβλαψε συμπολίτην τῶν τινα καὶ ἐνέπεσεν εἰς χεῖρας τῶν : τὸ ἔγκλημα αὐτοῦ ἐξέτιε διὰ τῆς ζωῆς του, καταδικαζόμενος εἰς θάνατον ἀτιμωτικόν.

Αἱ αὐτοκρατορικαὶ πόλεις, καὶ αἱ ἡγεμονικαὶ αὐλαὶ ἀπετέλουν τὰς κυρίας ἐστίας διαρκoῦς προόδου.

Γνήσιος αὐτοκρατορικὸς καὶ ἀστικὸς πατριωτισμός, — ἵνα ἐν τοῦλάχιστον μνημονεύσωμεν παράδειγμα τοῦ ἀξιολόγου τούτου πνεύματος, — προσπίπτει εἰς τὴν ἀντίληψιν ἡμῶν ἐκ τοῦ ποιήματος τοῦ Χάνς Σάξ περὶ τῆς πατρίδος αὐτοῦ Νιρεμβέργης, ἐν ᾧ ὁ χρηστὸς ὑποδηματοποιὸς ἀπαριθμεῖ τὰς κτήσεις αὐτῆς εἰς στίχους ἀπλοῦς μὲν ἀλλὰ μετὰ ὕψους καὶ ἐντόνου αἰσθήματος καὶ ὑπερηφανείας γεγραμμένους : κῆπος εἶναι αὕτη ἐν τῇ ρωμαϊκῇ αὐτοκρατορίᾳ, προστατευόμενος ὑπὸ τοῦ μέλανος ἀετοῦ, τοῦ ὁποῦ ἡ ἀριστερὰ πλευρὰ εἶναι διακεκοσμημένη μετὰ ἐρυθρῶν καὶ λευκῶν ρόδων, σεμνύνεται ὁ ποιητὴς διὰ τὸ βασιλικὸν ἀνάκτορον, τὰς ἀναριθμήτους οἰκίας μετὰ τῶν πολυτίμων διακεκοσμημένων ὀροφῶν, διὰ τὰς καλῶς πλακοστρωμένας ὁδοὺς, τὰ 116 φρέατα καὶ τὰς 12 κρήνας τῆς, τὰς 11 λιθίνας γεφύρας, τὰς 10 ἀγοράς, τοὺς 13 κοινοὺς λουτρῶνας, τὰς 8 ἐκκλησίας· οἱ κάτοικοι αὐτῆς εἶναι διεσπαρμένοι καθ' ὅλας τὰς χώρας,

ein emsig Volk, reich und sehr mächtig,
gescheit, geschickt, erwerbträchtig·(1)

εὐφυεῖς ἐργάται, τυπωταί, ζωγράφοι, γλύπται, χυται, ξυλουργοί, κτίσται

allerlei Handwerk ungenannt
was je erfunden Menschenhand (2)

(1) Σ Μ Ἡ ἔννοια τοῦ διστίχου τούτου εἶναι αὕτη : λαὸς φιλόπονος, πλούσιος καὶ λίαν ἰσχυρὸς, φρόνιμος, ἐπιδέξιος, ἐργατικὸς.

(2) Σ. Μ. Παντοσεδεῖς ἐργάται εἰς ὅλας τὰς τέχνας ὅσας ἐφεῦρεν ὁ ἄνθρωπος.

Ἀξιοσέβαστον συμβούλιον ἐφορᾷ ἐπὶ τῶν πάσης τάξεως πολιτῶν, ἔχον χρηστὴν διοίκησιν καὶ ἀστυνομίαν. Ἐν δίκαιον ὑπάρχει διὰ τοὺς κυρίους καὶ διὰ τοὺς δούλους.

Πλὴν τούτου ἡ πόλις προασπίζεται καλῶς, περιβαλλομένη ὑπὸ διπλοῦ τείχους καὶ βαθείας τάφρου, ἔχουσα 183 πύργους, καὶ πολλὰ ἰσχυρὰ προτειχίσματα, λοχαγούς καὶ ταγματάρχας, πυροβόλα ἀναρίθμητα, μεγάλην προμήθειαν εἰς πυρίτιδα, χρήματα καὶ πολεμικὰ ἐφόδια : ἀλλὰ περισσότερον ἀκόμη προστατεύει αὐτὴν ἡ χρηστότης αὐτῆς.

4. Οἱ χωρικοί. — Δὲν εἶχον ὁμῶς τὰ πράγματα ἐξ ἴσου καλῶς καὶ ὡς πρὸς τὰ πλήθη τοῦ ὑπαίθρου πληθυσμοῦ, τοὺς χωρικούς, παρὰ τοῖς ὅποιοις κατὰ τὰ τέλη τοῦ δεκάτου πέμπτου καὶ ἐν ἀρχῇ τοῦ δεκάτου ἑκτοῦ αἰῶνος ἐπεκράτει δυσἀρέσκεια ἐκδηλωθεῖσα εἰς ἐπανειλημμένας συνωμοσίας καὶ ἐπαναστάσεις.

Οὕτω ἐν Ἀλσατίᾳ ἐν ἔτει 1493: «εἰμένα οἱ χωρικοὶ ποῦ τιμωροῦμεν τοὺς εὐγενεῖς» εἶχον ὡς γνώρισμα αὐτῶν τὸ Bundschuh ἢ χωρικῶν ὑπόδημα, ὅπερ βραδύτερον ἀπέβη τὸ σύμβολον τῆς φιλοπροόδου ταύτης κινήσεως, παρομοία δὲ συνωμοσία ἀναφαίνεται ἐν ἔτει 1502 εἰς τὰ περίξ τῆς Βρουχσάλης.

Μεγάλη ἦτο ἡ πεποίθησις αὐτῶν: ἤλπιζον ὅτι «πάντες οἱ χωρικοὶ τῆς αὐτοκρατορίας» θὰ προσεχώρουν πρὸς αὐτοὺς καὶ θὰ τοὺς ἐβοήθουν ὅπως εἰσγάγῃσιν εἰς τὸ κράτος τὴν δικαιοσύνην τοῦ Θεοῦ.

Ἀναμφιβόλως ἡ κατάστασις τῶν χωρικῶν καθ' ὅλην τὴν δυτικὴν καὶ τὴν μεσημβρινὴν Γερμανίαν εἶχε χειροτερεύσει ἀπὸ τινων γενεῶν. Πρὸ πολλοῦ εἶχε παύσει ἡ εὐκολία μεθ' ἧς ὁ πλεονάζων ἀγροτικὸς πληθυσμὸς ἠδύνατο νὰ ἀναζητήσῃ νέαν ἐγκατάστασιν, ἀφοῦ ἀπὸ τοῦ τέλους τῶν σταυφικῶν χρόνων δὲν ὑπῆρχεν ἐν Γερμανίᾳ χώρα ἀδέσποτος, οὐδεμία παρθένος ἔκτασις, κατὰ δὲ τὸν δέκατον τέταρτον αἰῶνα εἶχε παύσει καὶ ὁ εἰς σλαυικὸν ἔδαφος ἀποικισμός. Ἐκτοτε ἀνεφάνη αὖξουσα τάξις χωρικῶν πενήτων (proletariat), καὶ ἡ κατάστασις τῆς ὅλης τάξεως ἐγενετο ὀσμύραι χειροτέρα.

Οὕτω ἀφ' ἑνὸς μὲν ὑπῆρχον σπουδαία καὶ δεδικαιολογημένα παράπονα — διότι καὶ εἰς τοὺς κυβερνητικοὺς ἀκόμη κύκλους ἀνεγνωρίσθη, ὅτι οἱ κοινοὶ ἄνθρωποι τοσοῦτον ἐπεβαρύνθησαν ἐπαισθητῶς, ὥστε ἐπὶ τέλους δὲν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἀντίσχωσιν εἰς τὰ βάρη — ἐξ ἄλ-

λου δὲ πικρετηρεῖτο γενικὴ ὁρμὴ πρὸς μεταρρύθμισιν, ὁρμὴ ἐκκληλουμένη πανταχοῦ κατὰ τοὺς ὁσημέραι φωτεινότερους καθισταμένους χρόνους, τοῦθ' ὅπερ ὤθει τοὺς ἀνθρώπους τούτους πρὸς τὰ ἐμπρός.

Ἐν τῷ συναισθήματι τῆς ἀνησυχίας καὶ δυσαρεσκείας, τὸ ὁποῖον συνήθως χαρακτηρίζει τοὺς ἀμέσως πρὸ τῶν μεγάλων ἱστορικῶν τροπῶν προηγουμένους χρόνους, συνηντήθησαν οἱ χωρικοὶ μεθ' ὅλων τῶν τάξεων καὶ τῶν στρωμάτων τῆς κοινωνίας. Τοῦτο δὲ ἦτο τόσῳ μᾶλλον τὸ ἐπικρατοῦν συναισθημα, ὅσῳ οὐδεὶς ἐβλεπε διὰ τίνος καὶ πῶς θὰ ἐπῆρχετο μία τοιαύτη μεταρρύθμισις.

Διότι ἐκ τοῦ μεγάλου τούτου πολιτικοῦ σώματος, τὸ ὁποῖον ἐν τούτοις περιεῖχεν ἐν ἑαυτῷ τόσα ζωτικὰ στοιχεῖα, ἔλειπε τὸ σπουδαιότατον — φυσικόν τι δηλονότι ὄργανον διὰ τὰς ἀναγκὰς μεταρρυθμίσεις, ἐνιαία τις ἀνωτάτη καὶ τῶν πάντων ἐπιλαμβανομένη ἐξουσία.

§ Β. Ἡ αὐτοκρατορικὴ ἀρχή. Ὁ οἶκος τῶν Ἀψβουργίων. — Εἴσομεν ὅτι πᾶσαι αἱ ἀπόπειραι περὶ δημιουργίας ἐνιαίου κράτους μετὰ τοιαύτης ἰσχυρᾶς κεντρικῆς ἐξουσίας ἀπέβησαν ἀτελεσφόρητοι, καὶ ὅτι οἱ αὐτοκράτορες, ἵνα μὴ ἴστανται ἀπέναντι τῶν μεγάλων ὑποτελῶν ὅλως ἀνίσχυροι, εἶχον ἀναγκασθῇ ν' ἀποβλέψωσιν εἰς τὴν ἀπόκτησιν ἰσχυρᾶς κληρονομικῆς καὶ ἰσίας, τῷ οἴκῳ αὐτῶν ἀνηκούσης, δυνάμεως.

Ὁ Μαξιμιλιανὸς τοῦλάχιστον ὁ Α'. εἶχε λόγους νὰ εἶναι εὐχαριστημένος ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς πολιτικῆς του τῆς εἰδικῶς πρὸς τοιοῦτον σκοπὸν ἀποβλεψάσης. Διότι κατώρθωσε νὰ συγκεντρώσῃ εἰς χεῖρας ἀψβουργικᾶς δυνάμιν ὅσῃν οὐδεὶς τῶν πρὸ αὐτοῦ.

Εἶχε νυμφευθῇ οὗτος, ὡς ἐθυμούμεθα, μετὰ τῆς Μαρίας, τῆς κληρονόμου τῶν μεγάλων βουργουνδικῶν κτήσεων, αἵτινες περιελάμβανον τὰς πλουσίας Κάτω Χώρας, τὸ Λουξεμβούργον καὶ τὴν Ἐλευθεροκομητείαν (Franche Comté), εἰς τὴν μεγάλην δὲ ταύτην κτήσιν προσετέθησαν μεγαλείτερα ἀκόμη δικαιώματα· εἰς υἱὸς ἐκ τοῦ γάμου τούτου, ὁ ἀρχιδουξ Φίλιππος, εἶχε πορισθῇ διὰ τοῦ γάμου μετὰ τῆς Ἰωάννης τῆς θυγατρὸς τοῦ Φερδινάνδου καὶ τῆς Ἰσαβέλλας τὴν Ἀραγωνίαν καὶ τὴν Καστιλίαν μεθ' ὅλων τῶν παραρτημάτων αὐτῶν, τῆς Σκελίας, τῆς Σαρδηνίας, τῆς Νεαπόλεως· ἐπίσης ὑπὲρ τοῦ μεγάλου οἴκου τῶν Ἀψβουργίων ἐκυριεύοντο αἱ χῶραι, αἱ νῆσοι καὶ αἱ

ἡπειροι, αἵτινες ἀπὸ τοῦ 1492 ἐναργέστερον ὁσημέραι διεγράφοντο ἐν τῷ ὀρίζοντι πέραν τοῦ Ἀτλαντικοῦ Ὠκεανοῦ.

Ὅτε ὁ γηραιὸς αὐτοκράτωρ ὑπέκυψεν εἰς τὸν κοινὸν τῶν ἀνθρώπων κλῆρον, κατέλειπε διὰ τὰς κεφαλὰς τῶν νεαρῶν ἐγγόνων του, τῶν υἱῶν τοῦ Φιλίππου καὶ τῆς Ἰωάννας, Καρόλου καὶ Φερδινάνδου, τὰ στέμματα δέκα πέντε χωρῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ ἐν τῇ Δύσει, ἐν τῷ Νότῳ καὶ ἐν τῷ Βορρᾷ.

§ 6. Πολιτικαὶ μεταρρυθμιστικαὶ ἰδέαι. — Ἀπέναντι τῆς μεγάλης ταύτης δυνάμεως τοῦ βασιλεύοντος οἴκου — ὡς δύναται τις ἤδη ν' ἀποκαλέσῃ κατ' ἐξοχὴν τὸν ἀψβουργικόν, — ἠϋξήσε νῦν οἰκοθεν ἡ δυσπιστία τῶν τάξεων τοῦ κράτους, καὶ ἐπετάθη ὁ παλμὸς τῆς ὑπ' αὐτῶν λεγομένης, γερμανικῆς ἐλευθερίας; μετ' ἐπιγνώσεως ἐπέζητεῖτο οὐχὶ ἡ παραμείωσις τῆς αὐτοκρατορικῆς τιμῆς ἀλλὰ τῆς αὐτοκρατορικῆς δικαιοδοσίας.

Καὶ δὲν ἀπέρρευσε νῦν ἡ πολιτικὴ αὕτη ἐκ λόγων καθαρῶ ἰδιοτελῶν: πᾶν τὸ ζωτικὸν ἐν τῷ γερμανικῷ κράτει ἔλαβε τὴν ὁδὸν ταύτην· κυβερνητικὴ μορφή, οἷα ὑπῆρχεν ἐν Γαλλίᾳ, ἀντέκειτο εἰς τὸν γερμανικὸν χαρακτήρα. Ἐν τοσοῦτῳ ὁ κόσμος δὲν ἐτύφλωττεν ἀπέναντι τῶν κινδύνων, δι' ὧν ἡπεῖλει τὸ κράτος ἡ ὅλον ἐν αὐξοῦσα πολλαπλότης τῶν χωρῶν καὶ τῶν χωροδεσποτῶν.

Περὶ γερμανικῆς ἐνότητος πολὺς ἐγένετο λόγος· σχέδια μεταρρυθμιστικὰ ἀνέκυπτον ἐκάστοτε, ἐνθυμίζοντα τὴν μεταρρυθμιστικὴν καὶ ἐνοτικὴν κίνησιν τοῦ ἡμετέρου αἵωνος. Ὁ Νικόλαος Χοὺς (von Chus), ἐπὶ παραδείγματι, διαπρεπὴς κληρικὸς καὶ δημοσιολόγος τῶν χρόνων τούτων, ἐζήτηι χωρισμὸν τῆς ἐκκλησιαστικῆς καὶ τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας, γερμανικὰ αὐτοκρατορικὰ ἀνώτερα δικαστήρια, ἐτησίας τακτικὰς διαίτας τοῦ κράτους ἐν Φραγκφούρτῃ τῇ ἐπὶ τοῦ Μαίνου, μόνιμον αὐτοκρατορικὸν στρατὸν συντηρούμενον ἐκ τοῦ κοινοῦ προϊόντος τῶν αὐτοκρατορικῶν τελωνιακῶν ὁασμῶν, καὶ ἦτο πράγματι δυνατόν ν' ἀνεγερθῇ ἐκ τῶν τότε ὑπαρχόντων ὑλικῶν μεγαλοπρεπὲς πολιτειακὸν οἰκοδόμημα — μία Ἄνω Βουλὴ ἐκ τῶν ἀμέσως αὐτοκρατορικῶν μεγαλειτέρων ἡγεμόνων τῆς χώρας, τῶν ἐκλεκτόρων, τῶν δουκῶν, τῶν μεγάλων κομήτων, τῶν ἀνωτέρων κληρικῶν, τῶν πρυτάνεων (Canzler) τῶν πανεπιστημίων — μία Κάτω Βουλὴ ἐκ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν πόλεων καὶ τῆς ἱπποτικῆς τάξεως — εἰς αὐτοκράτωρ, εἰς ὃν ἀνήκεν

ἡ πρώτη καὶ περιφανεστάτη θέσις ἐν τῇ χριστιανωσύνῃ, εἰς ὃν τὸ πολίτευμα τοῦτο θὰ παρῆχε πᾶσαν εὐκολίαν καὶ δύναμιν, ὅπως προάγῃ τὸ ἀγαθόν, προστατεύῃ τὰ δικαιώματα τοῦ κράτους πρὸς τὸ ἐξωτερικόν, κρατῇ δὲ ἐν τῷ ἐσωτερικῷ ἐν ἰσσοροσίᾳ τὰ καθ' ἕκαστα μέλη τοῦ κράτους, καὶ ἀπὸ τοῦ ὁποῦ ἐν τούτοις θὰ ἀφῆρει τὰ μέσα καὶ τὴν εὐκολίαν τοῦ νὰ παραβλάπτῃ τὴν ἐθνικὴν ἐλευθερίαν.

Ἐμνημονεύσαμεν τὰς ἀποπείρας τὰς γενομένας εἰς διαφόρους διαίτας τοῦ κράτους πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς καταρτίσεως πραγματικοῦ πολιτεύματος· νέα δίαίτα συνήλθε κατὰ τὸ σπουδαιότατον ἔτος 1517 ἐν Μογουντία. Ἄλλ' αἱ ἀξιώσεις διετέλουν εἰς ἀπότομον σύνθεσιν πρὸς ἀλλήλας: ὁ Μαξιμιλιανὸς ἀπέκρουεν ἀπολύτως πᾶσαν παρμειώσιν τῆς ἐξουσίας του, αἱ τάξεις ἀπεποιῶντο πᾶσαν παραχώρησιν, καὶ οὕτω οὐδὲν ἐγένετο.

Μόνον τὰ ἀρχαῖα παράπονα ἐπανελήφθησαν· τοῦ χωρικοῦ ἡ «μηνία» εἶχεν ἐκδηλωθῇ ἀκρ. ὥς κατ' αὐτὰς ἐκ νέου εἰς ἐξέγερσιν κατὰ τοῦ τυρχνικοῦ δουκὸς τῆς Βυρτεμβέργης, τοῦ δυστυχοῦς Κονράδου — Κοανράτ, Kein rat [= οὐδεμία σωτηρία] ὡς ἀπεκάλεσεν ἡ ἀπαισιόδοξος λαϊκὴ φιλοσκομισύνη τὴν ἐπανάστασιν — : πανταχοῦ ταραχαί, αἱ δικαστικαὶ ἀποφάσεις ἀνίσχυροί, κατὰ ξηρὰν καὶ ἐν τοῖς ὕδασι οὐδεμία ἀσφάλεια τῶν ὁδῶν: «summa summarum», — οὕτω συνοψίζει μέλος τι τῆς νεωτάτης ταύτης συνελεύσεως τὴν ἐξ αὐτῆς ἐντύπωσιν —, «οὐδὲν ἄλλο ὑπάρχει ἐνταῦθα εἰμὴ παράπονα καὶ ἐγκλήματα· ἀνάγκη νὰ ληρῇ σπουδαῖα πρόνοια, μήπως εὑρεθῇ μέσον σωτηρίας.»

§ 7. Τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα. — Ἄλλ' ἡ μεγάλη καὶ σωτήριος κίνησις, ἣτις κατὰ προτίμυσιν καλεῖται συ. ἡθως Μεταρρύθμισις, δὲν προήλθεν ἐκ τῆς ἐλαττωματικότητος τῆς πολιτικῆς καταστάσεως, ἀλλ' ἐκ τῶν ἀτοπημάτων τῶν σχετικῶν πρὸς τὴν θρησκείαν καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτῆς. Τὴν κατεύθυνσιν ταύτην ἔλαβεν ἐν τέλει τὸ ρεῦμα τῆς δυσαραισκείας, καὶ νῦν ἤνοιξεν αὐτῷ διεξοδὸν ἀνὴρ ὃν δὲν ἀπησχόλουν ποσῶς αἱ κοσμικαὶ αὐταὶ μέριμναι.

Εἰς πολλὰ σημεῖα, ὡς παρετηρήσαμεν, εἶχεν ὑποσκαφθῇ τὸ ἔδαφος ἐπὶ τοῦ ὁποῦ ἐστηρίζετο ἡ μεσαιωνικὴ ἐκκλησία· κατὰ τῶν θεμελιωδῶν ὅμως στύλων αὐτοῦ δὲν εἶχον εἰσορμῆσει ἀκόμῃ τὰ ὕδατα. Ἀκόμῃ ἴσταντο οὗτοι ἀκλόνητοι — τὸ φοβερόν δηλ. ἐκεῖνο μυστήριο

τῆς μετουσιώσεως — ὅτι δηλ. ἐν τῷ «δείπνῳ τοῦ Κυρίου» ὁ λόγος τοῦ ἱερέως μεταβάλλει τὸν ἄρτον καὶ τὸν οἶνον εἰς σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Χριστοῦ — ἡ ἀγαμία ἐκείνη τῶν ἱερέων, ὁ νόμος ἐκεῖνος περὶ ἀγαμίας, ὅστις ἀπῆλλαξε τὴν τάξιν ταύτην τῶν λευϊτῶν ἀπὸ τῶν συνήθων οἰκογενειακῶν καθηκόντων, ἵνα ἀφοσιῶνται καθ' ὅλοκληράν καὶ μετ' ἀμερίστου καρδίας εἰς τοὺς σκοποὺς τῆς ἐκκλησίας. — ὁ ἀδιάφθορος ἐκεῖνος «χαρακτήρ» ὃν μεταδίδει εἰς τὸν ἱερέα ἡ χειροτονία καὶ ὅστις καθιστᾷ αὐτὸν εἰς τὰ ἴδια ἑαυτοῦ ὄμματα καὶ εἰς τὰ ὄμματα τοῦ πλήθους ἄλλου εἰδους καὶ ἀνωτέρας τάξεως ὃν, ὅλως διάφορον τοῦ λοιποῦ λαοῦ — ἡ ἐξομολόγησις, ἣτις καθιστᾷ τὸν ἱερέα γνώστην τῶν ἐσωτάτων σκέψεων καὶ τῶν μᾶλλον ἀπορρήτων πράξεων τῶν ἀνθρώπων — ὡς καὶ τὸ ὅλον οἰκοδόμημα τῶν δογμάτων, τῶν τεχνικῶς ἐπεξεργασμένων καὶ πρὸς ἀπάρτισιν ἐνιαίου συστήματος προσαρμοσθεῖσων δοξασιῶν, εἰς ἃς εἶχε μεταμορφώσει ἡ θεολογικὴ ἐπιστήμη δεκαπέντε αἰῶνων τὰς ἀπλᾶς ἀληθείας τοῦ Εὐαγγελίου.

Δι' ὅλου τοῦ βίου, τοῦ ἰδιωτικοῦ καὶ τοῦ κοινοῦ, διήκουσι τὰ νήματα τῆς θρησκείας ταύτης, καὶ ὁ ἱερεὺς κρατεῖ αὐτὰ εἰς χεῖράς του· οὕτω ἡ θέσις παντὸς ἱερέως, παντὸς μοναχοῦ εἶναι σπουδαιότατη καὶ τρόπον τινὰ ἐπίφοδος· ἡ δὲ τοῦ πάπα κατ' ἀκολουθίαν ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ πλήθους — καὶ μάλιστα καὶ πρὸς τοῖς πλείστοις τῶν ἀνεπτυγμένων καὶ πεπαιδευμένων — ἦτο θέσις θεοῦ ἐπιγελοῦ.

Αἱ ὑπερβολικαὶ ἐκφράσεις, αἱ ἔκτροποι γινῶμαι οὐδέποτε ἦσαν συχνότεραι· ἐξηγεῖτο μὲν ἐν τοῖς ὑψηλοτέροις κύκλοις, τοῖς προσπελάζουσι πρὸς τοὺς κυβερνήτας, ἐκκλησίας ἀπὸ τοῦ πάπα εἰς τὸν Θεόν καὶ εἰς τὸν Χριστόν, ὡς ἐτόλμησέ ποτε νὰ πράξῃ ὁ Οὔσσιος, διὰ τὸ ἐγκλημα τῶν ἐγκλημάτων, ἀλλὰ περὶ ἐκκλήσεως εἰς σύνοδον οὐδεὶς πλέον λόγος· αὐτὴν ταύτην τὴν ἐκκλησίαν, τὴν ἄλλως μητέρα τῶν πιστῶν καλουμένην, ἀρέσκειται παπιστῆς τις συγγραφεὺς τῶν ἡμερῶν ἐκείνων νὰ ὀνομάζῃ ἀληθῆ δούλην τοῦ πάπα.

Ὅντως δὲ ἡ κατάστασις τῶν πραγμάτων ἠδύνατο νὰ φαίνεται εὐχάριστος εἰς τὸν πάπαν, ἀφοῦ εἶχον ἀντιπαρέλθει αἱ συνοδικαὶ θύελλαι τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος. Ὁ λαὸς προσήυχετο ἐκ τῶν ἀρχαίων προσευχηταρίων του. Τέχνη καὶ ἐπιστήμη ἔβαινον ἐπὶ τῶν ὁδῶν ἃς εἶχε διαγράψει εἰς αὐτάς ἡ ἐκκλησία, οἱ ἡγεμόνες μετὰ ζήλου συνέλεγον ἱερὰ κειμήλια. Οὕτω, ἐπὶ παραδείγματι, ὁ ἐκλέκτωρ τῆς

Σαξωνίας Φρειδερίκος συνέλεξε πεντακισχίλια περίπου τοιαῦτα: ὅσα κειμήλια εἶχε μόνον ἡ ἀρχιεπισκοπὴ τοῦ Μιχόδεβούργου εἰς τὰς σκευοθήκας τῆς δυσκόλως θι ἡδύνατό τις νὰ τὰ ἐκτιμήσῃ — κειμήλια παρέχοντα ἄρεσιν ἀμαρτιῶν πολλῶν χιλιάδων ἐτῶν· ὁ σύλλογος τῶν 11, 000 παρθένων, σωματεῖον, εἰς δ' ἀνήκε καὶ ὁ ἐκλέκτωρ, ἐκέκμητο κεφάλαιον ἐξ 6455 λειτουργικῶν, 3550 ὁλοκλήρων ψαλτηρίων, 267 000 κομβολογίων, 200 000 Te Deum laudamus, 1600 Gloria in excelsis κλπ., πάντα δὲ ταῦτα συνετέλουν εἰς τὴν σωτηρίαν τῆς ψυχῆς τῶν ἀδελφῶν τοῦ πλουσίου τούτου σωματείου.

Παρατηρητὴς ἐξ ἐπιπολῆς ἐξετάζων τὰ πράγματα θὰ ἐνόμιζεν, ὅτι ἡ νέα τέχνη καὶ ἐπιστήμη, ἥτις ἀκριβῶς κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἀνεπτύσσεται ἕνεκα τῆς ἐξεγερθείσης σπουδῆς τῶν κλασικῶν, ἡνοῦτο μετὰ τῆς ἀρχαίας πίστεως πρὸς μείζονα αἴγλην τῆς ἐκκλησίας καὶ ἐνῶ αὕτη ἴστατο ἀκόμη ἀκλόνητος ἐπὶ τῶν ἀρχαίων βάσεων τῆς, εὐτυχεῖς ἀνακαλυπταί, νικηφόροι κιτακτῆται ἔφερον τὴν σημαίαν των εἰς τὸν νέον πέραν τῶν θαλασσῶν κόσμον, ὃν νῦν ἀκριβῶς (1513) εἶχον ἀναγνωρίσει ὡς τοιοῦτον, ὡς μεγάλην ἡπειρον, ἐπὶ τῆς ὁποίας οὐδεὶς εἶχε βαλεῖ μέχρι τοῦδε τὸν πόδα.

§ 8. Ἀνακαλύψεις. Ἀνθρωπιστικαὶ σπουδαί.— Πράγματι αἱ ἀνακαλύψεις αὗται νέων ἀπεράντων χωρῶν δὲν παρουσίαζον τι τὸ δυνάμενον νὰ ἐμπνεύσῃ ἀνητυχίαν εἰς τὴν ἐκκλησίαν· ἡ σημασία ὅμως αὐτῶν διὰ τὸν πνευματικὸν βίον τῆς Εὐρώπης ἦτο κατ' ἀρχὰς μικρά, ὅσον σπουδαῖον καὶ ἂν ἦτο καθ' ἑαυτὸ τὸ γεγονός, ὅτι καθ' ὃν χρόνον νέος ἐσωτερικὸς κόσμος τοῦ πνεύματος προεκυπτεν εἰς φῶς, ἀπεκαλύπτετο καὶ νέος κόσμος ἐξωτερικός.

Μεγαλειτέρους κινδύνους ἐνέκλειεν εἰς τοὺς κόλπους τῆς ἡ νέας ἐπιστήμης.

Ἡ ἀναγέννησις τῶν κλασικῶν σπουδῶν, ὁ ἀνθρωπισμός (Humanismus), εἶχε λάβει τὸ κατ' ἀρχὰς μεγάλην ἀνάπτυξιν ἐν Ἰταλίᾳ, ἀφ' οὗτο, ἐκδιωχθέντες ὑπὸ τοῦ ατυχοῦς συμβεβηκότος τοῦ 1453, διεπεραιώθησαν εἰς τὴν χερσόνησον ταύτην οἱ φυγάδες Ἕλληνες μετὰ τῶν γνώσεων καὶ τῶν χειρογράφων θησαυρῶν των. Ἀκαδημαῖαι ἰδρύθησαν, σχολεῖα ἀνηγέρθησαν, οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς ἐξεδόθησαν ἐκ νέου, καὶ τὸ ἐλευθερότερον, διαυγέστερον, φυσικὸν καὶ ἀνθρωπινώτερον πνεῦμα τῶν συγγραμμάτων τούτων εἰσεχώρησε ταχέως εἰς τὰς

ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων· πλῆθος νέων ἰδεῶν ἐξήγειρε τὸν διανοητικὸν κόσμον πολλῶν χιλιάδων προσώπων, καὶ ἡ πολυμαθία ἔπαυσε νὰ εἶναι ἀποκλειστικὸς κληρὸς τοῦ ἱερατείου.

Πρὸς τοῖς ἄλλοις αἱ σπουδαὶ αὗται ἤγαγον, μάλιστα ἐν Ἰταλίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἀλλαχοῦ, εἰς νέαν εἰδωλολατρείαν καὶ εἰς λίαν ἀνευλαβῆ ἀντίληψιν τοῦ κόσμου· νῦν ὅμως τὸ κατ' ἀρχάς, καὶ μάλιστα ἐν Γερμανίᾳ, διήγειραν τὸ πνεῦμα τῆς ἐρεῦνης, ὅπερ δὲν ἡσύχασε πλέον, ἀπέβη δὲ ταχέως λίαν δυσάρεστον εἰς τοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ ἀρχαίου συστήματος.

§ 9. Ἡ ἀντιπολίτευσις. — Πράγματι δὲν ἠδύνατο πλέον ἡ ἐκκλησία ν' ἀπολαύσῃ ὅλως ἐν ἡσυχίᾳ τῶν ἀγαθῶν τῆς, γενικωτάτῃ δὲ δυσἀρέσκειᾳ ἐπεκράτει μάλιστα ἔνεκα τῆς χρηματολογίας, ἥτις ἐξήσκειτο ἐν ὀνόματι αὐτῆς.

Οἱ ἡγεμόνες παρεπονοῦντο ἔνεκα τοῦ συναγωνισμοῦ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πρὸς τὰ κοσμικὰ των δικαστήρια, αἱ πόλεις ἔνεκα τῶν ἀσυνδοσιῶν τῶν ἐντὸς τῶν περιφερειῶν των κειμένων μοναστηρίων, οἱ χωρικοὶ ἔνεκα τῆς ἀπαύστου αὐξήσεως τῶν ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων, πάντες δὲ ἐν γένει εἶχον ἀφορμὴν ὅπως ἀγανακτῶσιν ἔνεκα χιλιάδων ἄλλων πραγμάτων, παραμελήσεως τοῦ κηρύγματος καὶ τῆς ἐπιμελείας τῶν ψυχῶν, ἔνεκα τοῦ ἀνιθίκου βίου τοσούτων κληρικῶν.

Εἰς κύμα λατινικῶν ὕβριστικῶν λέξεων μὴ δυναμένων νὰ μεταφρασθῶσιν ἐκφράζει σύγχρονος συγγραφεὺς τὴν ἀγανάκτησίν του, ὁμιλῶν περὶ τῆς ἀφορήτου ρωμαϊκῆς βαλαντισιομίας. Διότι ἐνῷ αὐτοκράτωρ καὶ τάξεις συλλογιζονται καὶ ἓνα ὁβολὸν ἀκόμη, ἑκατοντάδες χιλιάδων τοιούτων ρέουσι κατ' ἔτος ἀκόπως πρὸς τὴν Ρώμην. Τὰ ἔνεκα τούτου gravamina (1) ἀπετέλουν μόνιμον κεφάλαιον πολιτικῶν διαπραγματεύσεων· ἀπύστως ἤρχοντο καὶ ἀπῆρχοντο οἱ ἀγγελιοφόροι τοῦ κράτους μετὰ τῶν καταγγελιῶν τούτων, τῶν ὁποίων τὴν συλλογὴν ἀπαξ ἔτι ἐν ἔτει 1510 διέταξεν ὁ αὐτοκράτωρ Μαξιμιλιανός. Εἶχε ληφθῇ δὲ πρόνοια, ὅπως μὴ παύσωσι τὰ παρίποντα ταῦτα· ἡ εὐρυτάτη ἀντιπολίτευσις εὗρισκε τροφήν καὶ ἐκφρασιν εἰς σπουδαῖα προϊόντα τοῦ τύ-

(1) Σ. Μ. Αἱ τοῦ γερμανικοῦ λαοῦ καταγγελίαι κατὰ ἀδικημάτων διαπραττομένων ἐκ μέρους τοῦ πάπα.

που, τῆς φιλολογίας, ἥτις εἰς τοιοῦτους χρόνους εἶναι κεκλημένη νὰ διαδραματίζῃ πρόσωπον κατ' ἐξοχὴν σπουδαῖον.

§ 10. *Epistolae obscurorum virorum* (1).—Τρεῖς ἄνδρες κυρίως ἐξαίρονται συνήθως ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην ἀντιπροσωπεύοντες τὰ διάφορα εἶδη καὶ τὰς διαφόρους ὁψεις τῆς ἀντιπολιτεύσεως ταύτης: ὁ Ἰωάννης Γέϊλερ ἐκ Κιζερβέργης, ὁ Ἐρασμος ὁ ἐκ Ροττερδάμης καὶ ὁ Οὐλερίχος Χοϋττεν.

Ὁ πρῶτος, ἀποθανὼν ἐν ἔτει 1510 ὡς κήρυξ τοῦ μητροπολιτικοῦ ναοῦ τοῦ Στρασβούργου, ἀντεπροσώπευε μετὰ τοῦ Σεβαστιανοῦ Βράνδης, ὅστις κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ἐξῆλπίσθη ἐν Στρασβούργῳ, καὶ τοῦ ὁποίου τὸν ὀρμὺν σατυρικὸν τόνον ἀπεμιμεῖτο ἢ συνεμερίζετο ὁ Γέϊλερ εἰς τὰ κηρύγματά του, τὴν κυρίως δημώδη καὶ ἐπομένως ἐνίοτε καὶ φιλοπαίγμονα ὁψιν τῆς ἀντιπολιτεύσεως. — ἦτο δὲ οὗτος εἰς ἐκ τῶν πολλῶν, διότι οὐδεὶς χρόνος εἶναι γονιμώτερος εἰς φιλολογίαν τοῦ εἶδους τούτου, ὅσον τὰ τέλη τοῦ δεκάτου πέμπτου καὶ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ δεκάτου ἕκτου αἰῶνος.

Ὁ κόσμος παρηγορεῖτο τοῦλάχιστον διὰ τὸ κακόν, τὸ ὅποῖον δὲν ἠδύναντο νὰ μεταβάλωσι διὰ σκωμμάτων, σατυρῶν, γελοιογραφιῶν, καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ καθ' ὧν ἐξετοξεύοντο ταῦτα ἐγέλων δυνατώτατα διὰ τοὺς εὐφυεῖς ἀστεϊσμούς.

Εἰς τὴν δημώδη ταύτην φιλολογίαν δύναται τις νὰ κατατάξῃ καὶ τὰς δηκτικωτάτας τῶν σατυρῶν τῶν χρόνων τούτων, τὰς *Epistolae obscurorum virorum*, καίτοι εἶναι αὗται γεγραμμέναι εἰς γλῶσσαν λατινικὴν (1516). Ἡ λατινικὴ, εἰς τὴν ὅποian ἀλληλογραφοῦσιν οἱ φωτοσβέσται, δὲν ἀπῆλθει ἀνωτέρας γνώσεως, καὶ αἱ θέσεις ἐν αἷς ἐμφανίζονται εἰς τοὺς ἀναγνώστας ἦσαν ἀρκούντως σαφεῖς.

Εἰς τὰς ἐπιστολάς ταύτας, τῶν ὁποίων κύριος συντάκτης ἦτο ὁ Κρότος Ρουβιάνος — Ἰωάννης Γαῖγερ ἐκ Θουριγγίας κατὰ τὸ ἀρχικόν του ὄνομα — μετέσχε καὶ ὁ Οὐλερίχος Χοϋττεν, τοῦ ὁποίου τὴν δύναμιν δὲν ἀπετέλει ἄλλως ἢ σάτυρα ἄλλ' ὁ αἰσθηματικὸς λόγος — τὸ φλογερὸν ὕφος, ὡς ἐκ τοῦ ὁποίου ἠκούετο ἐκ τῶν χειλέων τοῦ εὐγενῆς τις ἀγανάκτησις: ὁ Χοϋττεν ἐξήσκει τότε κυρίως τὴν ἐπιρροὴν τοῦ

(1) Σ. Μ. Ἐπιστολαὶ φωτοσβεστών.

παρὰ τοῖς ἰππόταις : ἀλλὰ πάντες οἱ ἀγῶνες κατὰ τοῦ παρελθόντος, κατὰ τοῦ σχολαστικοῦ σκότους (Obskurantismus) ἐπενήργουν πρὸς ἓνα κοινὸν σκοπὸν καὶ ἐβοήθουν ἀλλήλους.

§ 11. Ὁ Ἑρασμος ὁ ἐκ Ροττερδάμης. — Τὴν γλῶσσαν τῶν νέων χρόνων καὶ καὶ τῆς νέας ἐπιστήμης ὠμίλει λεπτότατα ὁ Δεζιδέριος Ἑρασμος, ὅστις, γεννηθεὶς ἐν Ροττερδάμῃ ἐν ἔτει 1465 ἢ 1467, μεθ' ὅλην τὴν μεγάλην δυσμένειαν τῶν ἐξωτερικῶν συνθηκῶν, ἀπέκτησε ταχέως φήμην εὐρωπαϊκὴν διὰ τὴν φιλογλικὴν του δεινότητα.

Ἦτο ἀνὴρ μικρὸς τὸ σῶμα, ξανθότριχος, βραχύπους, γεγεννημένος λόγιος, ὁ ὁποῖος οὐδὲν ἐθεώρει ἀνώτερον τῆς ἐπιστήμης, τοῦτέστι τῆς ἡρέμου ἐρεῦνης τῆς ἀληθείας : εἰς αὐτὸν ὀφείλεται ἡ πρώτη κοιτικὴ ἐκδοσις τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου τῶν βιβλίων τῆς Κεινῆς Διαθήκης.

Εἶχε καὶ αὐτὸς μεγάλην δόσιν σατυρικοῦ πνεύματος, ἡ πνευματικὴ δὲ κατάστασις καὶ αἱ τάσεις τῶν χρόνων ἐκείνων ἦσαν τοιαῦται, ὥστε δι' ἄνδρα οἷος ὁ Ἑρισμος, θὰ ἦτο δύσκολον νὰ μὴ γράψῃ μηδεμίαν σάτυραν. Οὕτω κατήγαγε μεγάλην ἐπιτυχίαν ἐν ἔτει 1508 διὰ τοῦ συγγράμματός του «Μωρίας Ἑγκώμιον» (Encomium moriae) ὅπερ ἐξεδόθη καὶ διεσπάρη ἀνὰ τὸν κόσμον εἰς εἴκοσιν ἐπτὰ ἐκδόσεις καὶ πολλὰς μεταφράσεις. Ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ, παρέχων τὴν προτίμησιν εἰς τὸν ὑγιᾶ βίον ἀντ. τῆς ὑπερσοφίας καὶ τῆς περιορισμένης αὐταρεσκείας τῆς ἀπλοϊκῆς ἀφροσύνης, πικρουσιάζει τὴν μωρίαν περιεργαζομένην τὰς διαφόρους τάξεις καὶ στάδια τοῦ βίου, θεολόγοι δὲ, καὶ μοναχοί, καὶ ἐπίσκοποι, καὶ καρδινάλιοι, καὶ πάπαι δὲν ἀπαλλάσσονται ἀζημίως ἐκ τῆς ἐρεῦνης ταύτης.

Ὁ Ἑραστος ἦτο ὁ περιφανέστερος τῶν ἀνδρῶν τῆς ἀντιπολιτευσεως, χωρὶς ν' ἀποβάλλῃ ἕνεκα τούτου τὴν εὐνοίαν τῆς ἀνωτέρας κοινωνίας, ἥτις, ὡς πάντοτε καὶ πανταχοῦ, ἐπεδείκνυεν ἀντιπολιτευτικὰ φρονήματα, ἐφ' ὅσον τὸ πρᾶγμα δὲν ἦτο ἀκόμη ἐπικίνδυνον.

Αἱ βιβθεῖαι μελέται αὐτοῦ, αἱ σχέσεις αἱ συνήψε μετὰ ὑψηλῶν προσώπων κατὰ τὰς περιόδους του, τὰ γλαφυρὰ λατινικά του καὶ ἡ πολυμαθεία του προσεπόρισαν αὐτῷ μεγάλην καὶ γενικὴν ὑπόληψιν, καὶ ἀκριβῶς ἐπειδὴ ἡ σάτυρα αὐτοῦ καὶ ἡ ἀντιλογία του δὲν ἔδακνε βαθέως, ἐδείκνυε δὲ ὅτι ἦτο σχετικῶς εὐκόλος ἡ κατάλυσις τῶν καταχρήσεων, προσηλύτισεν εἰς τὸν καλὸν ὑπὲρ τῆς προόδου ἀγῶνα πολλὰς

ὑπὸ ἀγαθῆς μὲν προαιρέσεως ἐμπνεομένης δειλὰς ὁμῶς ψυχάς, τὰς ὁποίας ἤθελε μᾶλλον τρομάζει πόλεμος ἐντονώτερος καὶ ριζικώτερος κατὰ τοῦ παρελθόντος (').

§ 12. Ἡ δίκη τοῦ Ρεύχλιν. — Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους μέγαν ἤγειρε πάταγον δίκη τις, καθ' ἣν οἱ Σκοτισταὶ φωτισθῆναι καὶ Φιλελεύθεροὶ ἐμέτρησαν τὰς δυνάμεις των.

Τὸ μεσαιωνικὸν σύστημα κατ' ἐξοχὴν ἐξεπροσώπει τὸ ἐν Κολωνίᾳ μοναστήριον τῶν Δομινικανῶν, οἱ μοναχοὶ δὲ τοῦ μοναστηρίου τούτου εἶχον εὖρει, κατὰ τὸ πνεῦμα παλαιοτέρων ἡμερῶν, κατάλληλον ἀντικείμενον ἱκανοποιήσεως τῶν ἱεροεξεταστικῶν ἐπιθυμιῶν των τοὺς Ἰουδαίους : ἐζήτησαν παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος νὰ διατάξῃ νὰ παραδώσωσιν αὐτῷ τὴν Ταλμούθ καὶ νὰ πολιτευθῇ πρὸς τοὺς τοὺς Ἰουδαίους ὡς πρὸς αἰρετικούς,

Οἱ σύμβουλοι τοῦ αὐτοκράτορος ἀπετάθησαν πρὸς τὸν πρῶτον πραγματογνώμονα τῶν χρόνων, τὸν συγγραφεὰ τῆς πρώτης ἐβραϊκῆς γραμματικῆς (1506) Ἰωάννην Ρεύχλιν.

Οὗτος ἐν Προτσχίμ τῷ 1455 γεννηθεὶς, υἱὸς ὑπαλλήλου τοῦ τάγματος, εἶχε καταλάβει ἐπιφανῆ θέσιν ὡς νομομαθὴς καὶ πολυμαθὴς ἀνθρωπιστῆς (Humanist) : ἦτο συγγραφεὺς λατινικοῦ λεξικοῦ, καὶ πρὸς τῇ ἐβραϊκῇ ἐκείνῃ γραμματικῇ συγγραφεὺς καὶ ἐλληνικῆς γραμματικῆς, ὁ πρῶτος γνώστης καὶ θαυμαστῆς τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν εἰς χρόνους καθ' οὓς ἐν πᾶσι τούτοις νῦν τὸ πρῶτον ἠνοίγετο ἡ ὁδὸς τῆς γνώσεως.

Ἡ γνωμοδότησις αὐτοῦ ἦτο ὑπὲρ τῶν Ἰουδαϊκῶν συγγραμμάτων, εἰς τὴν σπουδὴν τῶν ὁποίων τσαῦτα ὤρειλεν ὁ Ρεύχλιν.

Ἀλλ' ἡ ἀγανάκησις τῶν Κολωνίων, ἐπὶ κεφαλῇ τῶν ὁποίων ἦτο Ἰάκωβός τις ἐκ Χογστράτεν καὶ πικρ' οἷς ἔπαιζε σπουδαῖον ὅπως δῆποτε πρόσωπον νεοφωτιστός τις Ἰουδαῖος, ὁ Ἰωάννης Πρέφφερκορν, ἐστράφη νῦν κατὰ τοῦ ἀντιπροσώπου τῆς ἐπιστήμης. Κατέστησαν ἱεροεξεταστικὸν δικαστήριον (1513) καὶ ἐκάλεσαν εἰς βοήθειαν τοὺς ἐν τοῖς πανεπιστημίοις τῆς Ἐρφούρτης, τῆς Μογουντίας, τῆς Λουθαίνης

(1) Σ. Μ. Σημειοῦμεν ἐνταῦθα, ὅτι ὁ Ἑρασμος οὗτος εἶναι ὁ ἐπινοητὴς τῆς ἐν Εὐρώπῃ καὶ σήμερον κρατεύσης ἀκόμη προφορᾶς τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης.

(γερμ. Löwen)· ἡ κοινὴ ὁμῶς γνώμη καὶ ἀνώτατοι ἀκόμη κληρικοὶ πανταχοῦ ἐκηρύχθησαν κατ' αὐτῶν· δικαστήριον συνεδριάσαν ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ ἐπισκόπου τῆς Σπείρης ἐπέβαλεν εἰς τοὺς κατηγοροὺς τοῦ Ρέϋχλιν αἰώνιαν σιγὴν καὶ κατεδίκασεν αὐτοὺς εἰς τὰ ἔξοδα (1514), ὅτε δὲ ἐτράφησαν οὗτοι εἰς Ρώμην, δὲν κατώρυσάν τι περισσότερον· ἔλαβον ἐκεῖθεν τὴν διαταγὴν ν' ἀφήσωσι τὴν ὑπόθεσιν ἡτυχον.

Τοιαῦται ἔριδες συνετάραστον μὲν τὰς ἀνωτέρας τῆς κοινωνίας τάξεις, δὲν συνεκίνουν ὁμῶς τὸ ἔθνος εἰς τὰ βάθη τοῦ βίου του.

Πρὸς τοῦτο ἦτο κεκλημένος ὁνὴρ, μεγαλῶσας ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἀντιμαχομένων κινήσεων τῶν χρόνων· καὶ συγχρόνως ἀνώτερος τῶν χρόνων τούτων καὶ τοῦ μέσου ὅρου τῶν συγχρόνων, ἀνὴρ κυριευθεὶς ὑπὸ τῶν προλήψεων τῶν χρόνων τούτων ἀλλὰ ἐσωτερικῶς κατανικῆτας ἔπειτα αὐτάς: ὄργανον ὑπὸ τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ προωρισμένον καὶ παρεσκευασμένον πρὸς μέγα ἔργον.

Τὸ πρῶτον δὲ στάδιον τῆς ὁράσεως ἥτις ἤνοιξε νέας ὁδοὺς εἰς τὸν βίον, ἐν πρώτοις τοῦ ἡμετέρου ἔθνους καὶ ἔπειτα τοῦ ὅλου εὐρωπαϊκοῦ κόσμου, ἦτο ἐν γερμανικὸν πανεπιστήμιον.

§ 13. **Μαρτίνος Λούθηρος.** — Τὸ πανεπιστήμιον τοῦτο ἦτο τὸ νεώτατον τῶν μεγάλων διδαστηρίων, ἅτινα ἤγαγεν εἰς φῶς ὁ ὁσημέραι αὖσιον ζήλος ὑπὲρ τῆς παιδείας, ἐκεῖνο δι' οὗ ὁ ἐκλεκτὸς τῆς Σαξωνίας Φρειδερίκος ἐπροίκισε τὴν χώραν του ἐν ἔτει 1502, τὸ τῆς παρὰ τὸν Ἄλβιν Βιττεμβέργης.

Εἰς τὴν σύστασιν τοῦ πανεπιστημίου εἶχον ἀσκήσει ἐπιρροὴν δύο ἄνδρες τοῦ φιλελευθέρου κόμματος, ὁ δόκτωρ Μαρτίνος Πόλλιχ, ἀτρός, νομομαθὴς καὶ θεολόγος συγχρόνως, καὶ ὁ βικάριος τοῦ ἐν Σιξωνίᾳ λίαν τιμωμένου τάγματος τῶν Αὐγουστινίων Ἰωάννης Στάουπιτς: ὁ τελευταῖος οὗτος εἰσῆλθεν εἰς τὸ πανεπιστήμιον ἐν ἔτει 1508 νεαρὸν μοναχὸν τοῦ ἐν Ἐρφούρτῃ μοναστηρίου τῶν Αὐγουστινίων, περὶ οὗ εἶχε σχηματίσει λαμπρὰν ἰδέαν, τὸν Μαρτίνον Λούθηρον.

Ἦτο οὗτος υἱὸς μεταλλευτοῦ τῆς Θουργγίας γεννηθεὶς τὴν 10 Νοεμβρίου 1483 ἐν Ἐϊσλέβεν τῆς κομητείας Μανσφέλδης, ἦτο δηλ. τότε νέος 25 ἐτῶν.

Ὁ Λούθηρος εἶχε διανήσει τὰ ἔτη τῆς πρώτης παιδικῆς ἡλικίας του ἐν Μανσφέλδῃ, ὅπου ἡ οἰκογένειά του εἶχε προαχθῇ διὰ τῆς ἐπι-

μελείας καὶ τῆς ἐργασίας, ἐν τῷ μέσῳ ἀδελφῶν, ἐν αὐστηρᾷ οἰκογενειακῇ ἀνατροφῇ καὶ ὑπὸ τὴν βρβαρικὴν πειθαρχίαν τῆς στοιχειώδους σχολῆς τῆς μικρᾶς πολίχνης.

Ἀπὸ ἱλαρωτέρης ἀπόψεως ἐγνώρισεν ὁ Λούθηρος τὸν βίον ἐν Ἐϊσενάχῃ, ὅπου εἶχε συγγενεῖς, καὶ ὅπου εἶχε σταλὴ χάριν σπουδῶν μετὰ βραχεῖαν διατριβὴν ἐν Μαγδεβούργῳ. Κατ' ἀγαθὴν συγκυρίαν εἰσῆχθη ὁ Λούθηρος εἰς τὴν οἰκίαν ἐπιφανοῦς οἰκογενείας τῶν Κόττα. Ἡ οἰκοδέσποινα εἶχε συμπαθήσει τὸ παιδίον, ὅτε τοῦτο μετ' ἄλλων σιμ-μαθητῶν ἔψαλλε πρὸ τοῦ οἴκου τῆς τῷ ἄσματος τοῦ ἄρτου (Brotreigen).

Ἐν ἔτει 1501 εἰσῆλθεν ὁ Λούθηρος εἰς τὸ ἀκμάζον τότε πανεπιστήμιον τῆς Ἐρφούρτης. Ὁ πατὴρ αὐτοῦ, ὅστις ἐν τῷ μεταξύ εἶχε προαχθῇ ἐτι μᾶλλον διὰ τῆς ἐργασίας του, ἤθελε νὰ σπουδάσῃ ὁ υἱὸς του, ὅστις, ὡς εἶχεν ἀποδείξει, ἦτο πεπροικισμένος δι' ἐκτάκτων προσόντων, τὰ νομικά, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τοῦ υἱοῦ ἔλαβεν ἄλλην κατεύθυνσιν: ἐν ἔτει 1506 εἰσῆλθεν ὁ Λούθηρος εἰς τὸ ἐν Ἐρφούρτῃ μοναστήριον τῶν Αὐγουστινίων συνεπειᾷ ἀποράσεως, εἰς ἣν ἐπὶ πολὺν χρόνον ἀνθίστατο, ἥτις ἡμῶς τέλος ὑπὸ τὸ κράτος ἰδιαιτέρως τινὸς ἐντυπώσεως — ἐνὸς «τρόμου ἐκ τοῦ οὐρανοῦ», ὡς ἐκφράζεται ὁ ἴδιος, μιᾶς σφ' ὁρᾶς θυέλλης — ὥριμασεν αἰφνιδίως.

Ἐνταῦθα ἐγένετο ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ Λουθήρου ἐξέλιξις, τὴν σοβαρότητα καὶ τὸ βάθος τῆς ὁποίας δυσκόλως δύνανται νὰ νοήσωσιν οἱ κοῖνοι τῶν ἀνθρώπων: «Παρακαλῶ πάντα εὐσεβῆ χριστιανὸν νὰ παραδεχθῇ, ὅτι οἱ λόγοι μου, καίπερ ἴσως σκωπτικοὶ ἢ ὀριμεῖς ὄντες, προέρχονται ἐκ καρδίας, ἥτις ἠναγκάσθη μετὰ μεγάλου πόνου νὰ συντριβῇ (1).»

Μετὰ ζήλου ἐσπούδαζεν ὁ Λούθηρος ἡμέρας καὶ νυκτός, ἐξεπλήρυνε δὲ εἴτα τὰ μοναχικὰ καθήκοντα, τὰ ὁποῖα εἶχε παραμελήσει ὅπως δῆποτε ἕνεκα τούτου ἀγρυπνῶν ὁλοκλήρους ἄλλας νύκτας, ἡμέραν τινὰ ἠναγκάσθησαν οἱ ἐν τῷ μοναστηρίῳ νὰ διαρρήξωσι τὸ κελὶον του καὶ εὗρον αὐτὸν ἐκτάκην κείμενον ἐν καταστάσει ἀναισθησίας.

(1) Σ. Μ. Ἐν τῷ γερμανικῷ κειμένῳ ἀναγράφονται οἱ λόγοι τοῦ Λουθήρου κατὰ τὸ σύγχρονον ἰδίωμα τῆς γερμανικῆς γλώσσης, ὅπερ παραθέτομεν ἐνταῦθα πρὸς ἔλεγχον τῆς ἀκριβείας τῆς μεταφάσεως: «Ich bit ein jeglich fromm Christenmensch wolt meine Worte also aufnehmen ob sie vielleicht spöttisch oder spitzig wären, als aus einem Herzen gekommen das sich hat müssen mit grossem Wehe brechen.

ἐτήρει αὐστηρότατα τοὺς κανονας τοῦ τάγματός του καὶ ἐγένετο συγχρόνως ἐγκρατὴς τῆς σχολικῆς θεολογίας τῶν χρόνων, χωρὶς νὰ ἱκανοποιηθῇ τὴν ψυχὴν του.

Ἦγωνίζετο οὗτος βιρὺν ἀγῶνα, ὑπέστη ὁμῶς καὶ τὴν ἐπιρροὴν κηλῶν καὶ σπουδαίων ἀνδρῶν, ὡς λόγου τοῦ πατρικοῦ φίλου του Στάουπιτς· ἐκ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Αὐγουστίνου, εἰς ᾧ ἀργὰ σχετικῶς ἐνεβάθυνε, καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς Ἀγίας Γραφῆς, ἐξέπότησεν οὗτος βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον — ὅχι διὰ μιᾶς καὶ αἰφνιδίως ὡς πολλοὶ ἐνόμισαν — θεωρίαν ὁμαλωτέραν, ἐλευθερωτέραν, συνάδουσαν πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦ Εὐαγγελίου.

Εἰς τὴν πρώτην ἀκολουθίαν του παρέστη ὁ πατήρ του, ὅστις ἐπὶ τέλους εἶχεν ἐξοικειωθῇ καὶ ἀποδεχθῇ τὸ μοναχικὸν σχῆμα τοῦ υἱοῦ : τὸν δὲ αἰσθῶνα ἀνέβη ὁ Λούθηρος τὸ πρῶτον ἐν Βιττεμβέργῃ, ὅπου κατ' ἀρχὰς ὡς διδάσκαλος ἐποίει διαλέξεις περὶ Ἀριστοτέλους· εἶτα δὲ ἐγένετο ἐν ἔτει 1509 προλύτης (Baucalaureus) τῆς θεολογίας.

Ὁ προστάτης αὐτοῦ Στάουπιτς πολλὰ ἤλπιζε παρ' αὐτοῦ : «Ὁ ἀδελφός αὐτός ἔχει βαθεῖς ὀφθαλμούς, θὰ ἔχη λοιπὸν θαυμασίαν φαντασίαν» εἶπε ποτε· ἄλλοτε πάλιν εἶπε περὶ αὐτοῦ ὅτι θὰ μεταρρυθμίσῃ τὴν ἐκκλησίαν καὶ θὰ καταπλήξῃ πάντας τοὺς δόκτορας.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Λούθηρος εἰργάζετο ἐν Ἐρφούρτῃ ὡς διδάσκαλος, εἶτα δὲ, εἰς Βιττεμβέργην ἐπιστρέψας, ἐπεχείρησε, ταξείδιον εἰς Ρώμην μετὰ τινος συναδέλφου Αὐγουστίνου χάριν ὑποθέσεων τοῦ τάγματος ἐν ἔτει 1511.

Ὁ Λούθηρος εἶχε σχηματίσει ἤδη τὰς θρησκευτικὰς πεποιθήσεις του, κατεῖχετο ὁμῶς ἀκόμη ὑπὸ αἰσθήματος εὐλαβείας πρὸς τοὺς ἱεροὺς τόπους. «Χιῖρε, ἅγία Ρώμη !» ἀνέκραξεν οὗτος ἐπὶ τῇ θίᾳ τῆς πόλεως, πεσὼν κατὰ γῆς· δὲν παρέλειψε δὲ νὰ ἐκτελέσῃ τὸ θεάρεστον ἔργον ὅπερ καθιέρωσεν ἐνταῦθα ἡ εὐλάβεια τῶν προσκυνητῶν, ν' ἀναβῇ δηλονότι ἀναρριχώμενος διὰ τῶν γονάτων τὰς εἴσοις καὶ ὁκτὼ βαθμίδας τῆς λεγομένης κλίμακος τοῦ Πιλάτου, τῆς Scala santa.

Καὶ ἄλλας δὲ ἐντυπώσεις ἔλαβε βεβαίως ἐνταῦθα κατὰ τὴν μηχαναίαν διατριβὴν του. Δὲν ἔμεινε κεκρυμμένον ἀπ' αὐτοῦ, ὅτι καὶ ἐνταῦθα, ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου, διεπράττοντο τὰ μᾶλ-

λον ἐπονείδιστα τῶν αἰσχῶν, ἐκτεθειμένα ὑπὸ τὰ ὄμματα πάντων : διὰ νέων δὲ γνώσεων καὶ νέας πείρας ἐφωδιασμένος ἐπέστρεψεν ὁ Λούθηρος εἰς τὸ ἐν Β.ττεμβέργῃ μοναστήριον του, ὅπου ἔπειτα, τῷ 1512, εἰς διδάκτορα τῆς θεολογίας προαχθεὶς, ἀνέπτυξε μεγάλην ἀκαδημαϊκὴν δρᾶσιν — διδάσκων τὸ ψαλτήριον, τὴν πρὸς Ρωμαίους καὶ τὴν πρὸς Γαλάτας ἐπιστολὴν — καὶ συγχρόνως ἐκήρυττεν ἐν τῷ μοναστηρίῳ καὶ ἐν τῷ ἐνοριακῷ ναῷ τῆς πόλεως.

Τὸ κήρυγμα αὐτοῦ ἐπροξένει μεγάλην ἐντύπωσιν, καὶ τὸ πρᾶγμα εἶναι εὐνόητον ἦτο οὗτος ἐγκρατὴς τῆς γλώσσης θρησκευτικῶν φρονημάτων καὶ αἰσθημάτων ὅσον οὐδεὶς Γερμανὸς πρὸ αὐτοῦ ἢ μετ' αὐτόν. Νοῦς διαυγὴς καὶ ἐπιστημονικῶς μερμorfωμένος, ὁξυδερκὲς δὲ πρακτικὸν ὄμμα, κρατεῖ εἰς ἰσορροπίαν τὴν τολμηρὰν δημιουργικὴν φαντασίαν, τὴν μυστικιστικὴν τάσιν εἶχε συλλάβει ἤδη ἐν τῇ διανοίᾳ του, ὑπερπλήθους πᾶν τὸ σχολαστικὸν καὶ τὸ ἐκκλησιαστικόν, τὸ γνήσιον καὶ ἀρχικὸν χριστιανικὸν καὶ εὐαγγελικόν, αὐτὸ τοῦτο τὸ πρόσωπον τοῦ Σωτῆρος, καὶ ἐνῶ εἶναι ἤδη βέβαιος καὶ ἀσφαλὴς ὡς πρὸς τὸ κύριον ζήτημα, δεικνύει πανταχοῦ ὡς πρὸς τὰς λεπτομερίας τὴν ἀκμὴν καὶ τὴν εὐκνησίαν τοῦ ἐρευνήτου, τοῦ ἀναζητητοῦ τῆς ἀληθείας.

Τὴν περὶ σωτηρίας θεωρίαν, καθ' ἣν τὸν ἄνθρωπον σώζει ἡ θεία χάρις μόνον καὶ οὐχ' ἡ ἰδίᾳ αὐτοῦ ἀξία, εἶχεν ἐστερνισθῇ ἤδη μελετῶν τὰ συγγράμματα τοῦ Ἰδρυτοῦ τοῦ τάγματός του καὶ τὴν Ἀγίαν Γραφήν, ἀλλὰ καὶ τὸ κύρος τῆς ἐκκλησίας ἐν τῇ τότε συντάξει αὐτῆς παρόμενε στερεὸν καὶ ἀκλόνητον παρ' αὐτῷ.

Αἶφνης δέ, χωρὶς νὰ τὸ θέλῃ καὶ χωρὶς νὰ τὸ εἰξεύρῃ, ἐκλήθη εἰς δρᾶσιν ἀνυπολογίστου σημασίας καὶ ἐκτάσεως.

§ 14. Ἡ ἄφεσις. — Ἀπὸ τοῦ 1516 δηλονότι ἐνεφανίσθησαν κήρυκες καὶ πωλεῖται παπικῶν ἀφέσεων (συγχωροχαρτίων, indulgentiae) εἰς τὰς χώρας τοῦ Ἀλβίου.

Ἡ θεωρία ἐφ' ἧς στηρίζεται ἡ παροχὴ καὶ ἡ ἐμπορία τῶν ἀφέσεων ἐξυφάνθη μετὰ μεγάλης λεπτότητος καὶ ἔχει ὡς ἑξῆς : ὁ Χριστὸς καὶ οἱ Ἅγιοι ἐποίησαν ἔργα ἀγαθὰ πολλῶν περισσότερα ἢ ὅσα ἐχρειάζοντο πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἀπολυτρώσεως ἢ τῆς ἀποκτήσεως τῆς μακαριότητος, ἐκ τοῦ πλεονάσματος δὲ τούτου ἀπετελέσθη τὰ μετ' ὅν ἀπο-

θεματικόν, καὶ τὸ ταμεῖον τοῦτο διεχειρίζετο ἡ ἐκκλησία ἐπ' ἀγαθῷ τῶν πιστῶν.

Ἐκ τοῦ περιφήμου τούτου *Thesaurus ecclesiae* λαμβάνων συνεισφέρειν ὁ πάπας τὰς δυσκολωτέρας πράξεις μετανοίας, εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ὁποίων ἦτο ὑποχρεωμένος ὁ ἁμαρτωλὸς πρὸς τῇ συντριβῇ τῆς καρδίας καὶ τῇ ὁμολογίᾳ τοῦ στόματος, καὶ μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ ἱερέως παρεχομένην ἀκόμη λύσιν (*absolutio*) τῶν ἁμαρτιῶν. Ὅσάκις λοιπὸν πιστὸς τις προσήρχετο ἐπίκουρος εἰς καλὸν τι καὶ μέγα ἐκκλησιαστικὸν ἔργον, ἠδύνατο αἱ ἐπιβεβλημέναι αὐτῷ βαρεῖαι πράξεις μετανοίας νὰ μετα-ραπῶσιν εἰς εὐκολωτέρας ἢ καὶ νὰ ἀφεθῶσι καθ' ὁλοκληρίαν.

Εἶναι κατάδηλον ὅτι ἐκ τῆς τακτικῆς ταύτης θὰ ἐπήγαζεν ἀναγκαίως μεγάλη κατάχρησις, ὅσον καὶ ἂν ἐμόχθησαν τὰ εὐγενέστερα πνεύματα τῆς ρωμαιοῦ ἐκκλησίας νὰ καλλύνωσι τὴν θεωρίαν ταύτην. Καὶ ἡ θεωρία αὕτη ἠκολούθει τὴν αὐτὴν τάσιν πρὸς τὰ ἐγκόσμια καὶ τὰ ἐξωτερικά, ἥτις ἐδέσπεζεν ἀπὸ πολλοῦ χρόνου τοῦ ὅλου ἐκκλησιαστικοῦ βίου, καὶ μετ' αὐτῆς συνεδυσάθη πρὸς τραγελαφικὴν δεισιδαιμονίαν καὶ ἐγγληματικὴν κατάχρησιν· ἐγίνετο διὰ τῶν προσφερομένων συγχωρησιῶν ἔμμετος φιρολογία, ἥτις ὅλον ἐν συχνότερα ἐπανελαμβάνετο, διότι βλέπομεν ὅτι ἐξεδόθησαν ἀφέσεις τῷ 1500, τῷ 1501, τῷ 1504, τῷ 1509.

Καὶ ἐχρειάζοντο τὴν φορὰν ταύτην χρήματα πρὸς συντέλεσιν τῆς οἰκοδομῆς τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀγίου Πέτρου, τῆς ἐπιδωχθείσης ὑπὸ τοῦ Ἰουλίου τοῦ Β' (1503—1513) καὶ τοῦ ἐκ Μεδίκων Λέοντος τοῦ Ι' (1513—1521)· ἐκηρύσσετο λοιπὸν ὅτι ὁ συνεισφέρων ὑπὲρ τοῦ θεαρέστου τούτου ἔργου θὰ τύχῃ διὰ τῆς παπικῆς ἀφέσεως συγχώρησιν τῶν ἁμαρτιῶν, ἀπλλαγὴν ὑπὸ τοῦ καθαρτηρίου πυρὸς ὑπὲρ ἑαυτοῦ καὶ τῶν οἰκείων του : διότι ἡ ἐξουσία τοῦ πάπα ἐξετείνετο ἤδη καὶ ἐπὶ τοῦ διαμέσου τούτου μετὰ τὸ οὐρανοῦ καὶ γῆς σταθμοῦ.

Ὅπως τύχῃ τις τῆς μεγάλης ταύτης ἀφέσεως ἀπητεῖτο βεβαίως καὶ μετάνοια καὶ ἐξομολόγησις τῶν ἁμαρτιῶν, ἀλλὰ καὶ ἄνευ τούτων ἠδύνατο νὰ τύχῃ χρίτων ὑποδεεστέρων ἀρκουσῶν ἐν ἀνάγκῃ εἰς ψυχρὸς ὀλιγώτερον εὐαισθητοῦς εἰς τύψεις συνειδότος.

Τὸ ἔργον ἦτο καθαρῶς χρηματολογικόν καὶ ὡς τοιοῦτο διεξήχθη. Ὁ ἐκλέκτωρ τῆς Μογουντίας, Ἀλβρέχτος ὁ Βρανδεμβούργιος, ὅπως

πληρώσῃ τὸ ὠμοφόριον (Pallium). (1) εἶχε χρεωθῇ περὰ τῷ μεγάλῳ τῆς Αὐγοῦστης οἰκῷ τῶν Φουγ·ρ δ.α ποσοῦ τριάκοντα χιλιάδων αἰορινίων (Gulden), καὶ ἀνέλαβεν ἀντὶ πεντήκοντα τοῖς ἑκατὸν ἐπὶ τῶν εἰσπραττομένων χρημάτων τὴν πώλησιν τῆς ἀφέσεως ἐν Γερμανίᾳ.

Ἐν Jüterbogk συνηθροίσθη ὁ λαὸς κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 1517 περὶ ἓνα τῶν πρακτόρων του, ἓνα Δομινικανόν, Ἰωάννην Τεζελ, ὅστις ἦτο ἐπιτηδεότατος διὰ τὸ ἔργον καὶ τὴν ἀπαιτουμένην ἀγοραίαν διαφήμισιν (Reclame). Ὑπὸ μεγάλης ἀκολουθίας κληρικῶν καὶ λαϊκῶν παρακολουθούμενος εἰσώρμησεν ἔφιππος ὁ Τεζελ εἰς τὴν πόλιν. Ταχέως διηθύνθησαν πάντες εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ὅπου ἀμέσως ἐστήθη ὁ μέγας ἐρυθρὸς σταυρὸς μετὰ τοῦ ἀκκιν.νου στεφάνου καὶ τῶν ὁπῶν τῶν ἡλίων, ὃν ἔφερε μεθ' ἑαυτοῦ. Τὰ ἐκκλησιαστικά λάβαρα μετὰ τῶν παπικῶν ἐμβλημάτων ἀνεπετάσθησαν· πρὸ τοῦ σταυροῦ ἐστήθη τὸ σιδηρόφρακτον χρηματοκιβώτιον, ἐγγὺς αὐτοῦ τὸ βῆμα, πρὸς τὸ ἄλλο μέρος τράπεζα, τὰ πρὸς γραφὴν χρεώσῃ, χρηματοδοχεῖα, συγχωροχάρτια.

Ὁ Δομινικανὸς δὲν ἦτο φειδωλὸς εἰς ἐξύμνησιν τοῦ ἐμπορεύματός του, προέβη δὲ εἰς τοὺς μεγαλειτέρους ἐπαίνους καὶ ὑπερβολὰς περὶ τῆς ἐξουσίας τοῦ ἐντολοδόχου αὐτοῦ, τοῦ πάπα.

Ἀλλὰ μετὰξὺ τῶν ἀγοραστῶν τῶν ἀρέσεων τῶν συνωθουμένων περὶ τὸν Τεζελ ὑπῆρχον καὶ κάτοικοι τῆς Β.ττεμβέργης, ἐκ τοῦ πνευματικοῦ ποιμνίου τοῦ Λουθήρου.

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, καθὰ ἀναφέρει ἀρχαία τις ἀφήγησις, ὠνευρέυθη ὁ ἐκλέκτωρ τῆς Σιζωνίας Φρειδερίκος περιέρχον ὄνειρον ἐν τῷ ἐν Σβέινιτε πύργῳ του. Εἶδε τὸν μοναχὸν Μιρτίνον Λούθηρον γράφοντα λέξεις τινὰς ἐν τῷ ἀνακτορικῷ ναῷ τῆς Β.ττεμβέργης διὰ τόσον μεγάλων καὶ ζωηρῶν γραμμάτων, ὥστε ὁ ἡγεμὼν ἠδύνατο ν' ἀναγνώσῃ αὐτὰ ἐκ Σβέινιτε. Ἡ γραφίς, δι' ἧς ἔγραψεν ὁ μοναχός, ἤρχισε νὰ αὐξάνῃ, ἔφθισε μέχρι Ρώμης, ἔθιξε τὸ τριπλοῦν στέμμα τοῦ πάπα, καὶ τὸ στέμμα ἐτχλαντεύθη· καὶ καθὼς ἠθέλησεν ὁ ἡγεμὼν νὰ ἐκτείνῃ τὸν βραχίονα ὅπως κρατῇ τὸ στέμμα, ἐξύπνητε.

(1) Σ. Μ. Τουτέστι ὅπως ἀποκτήτῃ τὸ δικαίωμα τῆς ἐκτελέσεως τῶν καθηκόντων του, ἢ ὡς θὰ ἐλέγομεν ἄλλως, ἵνα ἀποκτήσῃ τὰ ἐκτελεστήριά του, ἀπαιτεῖτο δὲ πρὸς τοῦτο πληρωμὴ εἰς τὸ ταμεῖον τῆς Ἀγίας Ἐδρας.

§ 18. ΑΙ ΘΕΣΕΙΣ. — Τὴν ἡμέραν τῶν Ἀγίων Πάντων, 31 Ὀκτωβρίου τοῦ ἔτους 1517, ἐξερχόμενο οἱ πολῖται ἐκ τοῦ ναοῦ μετὰ τὸ τέλος τῆς λειτουργίας, ἀνεγίνωσκον τὰς 95 ἐκείνας θέσεις τοῦ θεολόγου Μαρτίνου Λουθήρου. Ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῶν ἦ-ο γεγραμμένη φράσις γνησίως εὐαγγελικὴ : « Ὁ κύριος ἡμῶν καὶ διδάσκαλος ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς λέγει : μετανοεῖτε, διότι θελεῖ ὁδὸς ὁ ἐπὶ τῆς γῆς βίος τῶν πιστῶν αὐτοῦ νὰ εἶναι διαρκὴς καὶ ἄπαυστος μετάνοα ».

Ἄλλως ὁμως ρητέον, ὅτι οἱ λόγοι τοῦ Λουθήρου δὲν ἦσαν καθ' ὑπερβολὴν τολμηροί· ἦσαν λατινιστὶ γεγραμμένοι, καὶ δὲν διεκρίνοντο ἐπὶ δριμύτητι ὕφους· μεγάλη εἶχε καταβληθῆ προσπάθεια πρὸς διακρίσιν μεταξὺ « τῆς ἀληθείας τῆς παπικῆς ἀφέσεως » καὶ τῆς αἰταμότητος τῶν κηρύκων τῆς ἀφέσεως, τοῦθ' ὅπερ δὲν ἐπετυγχάνετο πολὺ· ἀμφισβητεῖται τὸ δικαίωμα τοῦ πάπα τοῦ διαμοιράζειν τον θησαυρὸν τῆς ἐκκλησίας, ὑποστηρίζεται δὲ ὅτι ὁ ἀληθὴς θησαυρὸς τῆς ἐκκλησίας εἶναι τὸ πανάγιον εὐαγγέλιον τῆς δόξης καὶ χάριτος τοῦ Θεοῦ. Ἡ παραχώρησις οὗτο δῆποτε εἰς αὐτοὺς ἀφέσεως ἄνευ μετανοίας εἶναι τι ἀντιχριστιανικόν· ἡ παπικὴ ἄφεςις δὲν ἔχει ἀξίαν αὐτὴ καθ' ἑαυτήν, ἀλλὰ καθ' ὅσον ἐξαγγέλλει τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ.

Εἰς τὰς ἐκκλησιαστικὰς ἀρχὰς ἡ πρῆξις αὕτη δὲν ἐφάνη ὥς τι ἀσύνηθες· ἐσχημάτισαν τὴν γνώμην ὅτι τὸ ἔγγραφον ἐμελλε νὰ καταλήξῃ εἰς καλογηρικὴν συζήτησιν μεταξὺ τῶν Αὐγουστινίων, εἰς οὓς ἀνῆκεν ὁ Λούθηρος, καὶ τῶν Δομινικανῶν, εἰς οὓς ἀνῆκεν ὁ Τεζελ.

Παρ' ἄλλοις ἡ ἐντύπωσις ὑπῆρξε βαθυτέρα : « ναί, αὐτὸς εἶναι ὁ ἄνθρωπος, τὸν ὁποῖον ἐπεριμένομεν τόσον καιρόν », εἶπεν εἰς μοναχός, ὅτε εἶδε τὰς θέσεις, πάντες δὲ ἔχαιρον, ὅτι εἶχεν εὑρεθῆ ἐν Γερμανίᾳ ἀνὴρ ἀρκούντως εὐτολμος, ὅπως ἀντιστῇ κατὰ τοῦ σκανδάλου, τὸ ὁποῖον ἐτάρασσε τὰς συνειδήσεις πάντων.

Κατ' ἀρχὰς ἐγεννήθη ἀπλὴ ἀκαδημαϊκὴ συζήτησις : ὁ Τεζελ ἐκάλεσεν εἰς βοήθειαν τοὺς συναδέλφους του, καὶ ταχέως ἐδημοσιεύθησαν πλῆθος ἀπαντήσεων, εἰς αἷς δὲν ἐβράδυνεν ὁ Λούθηρος ν' ἀνταπαντήσῃ.

Ἄλλ' ὁ γραφιδόπολεμος οὗτος τῶν λογίων δὲν ἄφητε τὴν ὑπόθεσιν ν' ἀποκομῇ πανταχοῦ ἐκινήθη ἡ προσοχὴ τῶν ἀνθρώπων, ἡ δριμύτης γλῶσσαι τῶν ἀντιπάλων, οἵτινες ὠμίλουν περὶ θανάσιμου αἵρέσεως, περὶ βοημικοῦ δηλητηρίου, κατέστησε φιλοκαίνους τοὺς ἀνθρώπους,

καὶ αἱ θέσεις, ἐκτυπωθεῖσαι συγχρόνως μετὰ κηρύγματος περὶ ἀφέσεως ἤδη ἐν ἔτει 1517, ἔτυχον ταχείας καὶ εὐρείας διαδόσεως.

Αὐτὸς ὁ Λούθηρος δὲν εἶχεν ἀκόμη πῶσως ἐπίγνωσιν τῆς σημασίας καὶ ἐκτάσεως αὐτῶν· αὐτὸς ἦτο κυρίως ἀφωσιωμένος εἰς τὴν *disputatio*, εἰς τὴν θεολογικὴν συζήτησιν, καὶ βλέπομεν αὐτὸν μετέχοντα τοιαύτης ἐν ἔτει 1518 ἐν Ἐιδελβέργῃ· ἀλλ' ἡ πολεμικὴ αὕτη συζήτησις ἤγεν αὐτὸν ἀναγκαίως ἀπωτέρω.

Καὶ ἐν Ρώμῃ ἀκόμη, ὅπου ἐκυβέρνηα τότε πάπας φιλελεύθερος, ὁ ἐκ Μερίκων Λέων ὁ Γ'· δὲν ἐξέλαβον τὸ πρᾶγμα κατ' ἀρχὰς ὡς λίαν τραγικόν. Βαθμηδὸν ὁμως κατενόησαν οὗτοι, ὅτι ἐλευθέρα ἀνακινήσις τῶν πνευμάτων ἠδύνατο ν' ἀποδῇ δυσάρεστος, διότι προκειμένου περὶ θεολογικῶν πραγμάτων μέχρι τινὸς σημείου δὲν δύναται τις νὰ φθάσῃ!

Ἀνώτατος παπικὸς λειτουργός, ὁ Σιλδέστρος Μαζολίνης Πριέριος, ἐξηκόντισε κατὰ τῶν θεσεῶν τοῦ Λουθήρου μίαν ἐλσεινὴν καὶ ἀλαζονικὴν ἀνασκευήν· εἶτα ὁμως ἀπεφασίσθη νὰ σταλῇ εἰς διάσημος Θωμιστής, ὁ περὶ τὰ συγγράμματα τοῦ μεγάλου σχολαστικοῦ Θωμᾶ τοῦ Ἀκινάτου ἐντριβέστατος καρδινάλιος Θωμᾶς Βίος τῆς Γαέτας ὡς λεγόμενος εἰς Αὐγούστην, ὅπου εἶχε συνέλθει ἡ ὁλοκλήρως καὶ νὰ ζητήσῃ τὴν κατάπαυσιν τῆς αἵρέσεως.

§ 16. Λούθηρος καὶ Γαστάνος. — Ὁ Γαστάνος [δηλ. ὁ Θωμᾶς Βίος τῆς Γαέτας] ἔφρυνε ὅτι εὐκόλως ἤθελεν ἐπιτύχει τοῦ σκοποῦ του. Εὗρεν ὁμως τὸν τε αὐτοκράτορα Μαξιμιλιανόν, εἰς τὰ πολιτικὰ σχέδια τοῦ ὁποίου ἦτο χρήσιμος ἡ ἀντιπολίτευσις τοῦ Αὐγουστινίου, ὡς καὶ τὸν ἐκλέκτορα τῆς Σαξωνίας Φρειδερίκον, ἀπροθύμους εἰς τὸ νὰ δεχθῶσι τὰ αἰτήματά του, καὶ ἀπεφάσισεν ἀντὶ νὰ ἐπιμείνῃ εἰς τὴν πρόσκλησιν τοῦ Λουθήρου εἰς Ρώμην, ν' ἀρκεσθῇ εἰς τὴν ἐν Αὐγούστη ἐνώπιόν του ἐμφάνισιν τοῦ μοναχοῦ.

Ὁ Λούθηρος προσῆλθε, διότι δὲν εἶχεν ἀπαρνηθῇ ἀκόμη τὴν ρωμαϊκὴν ἐκκλησίαν, καὶ ἐγονυπετήσεν ἐνώπιον τοῦ παπικοῦ λεγάτου.

Ἀνὴρ ἐπιτηδειώτερος καὶ τιμιώτερος τοῦ Γαστάνου ἤθελε πείσει ἴσως τὸν Λούθηρον νὰ ἐνδώσῃ. Ἀλλ' ἐνῶ νῦν ἴστατο ἐνώπιον τοῦ Ἰταλοῦ, εἶδεν αὐτὸν ὁμιλοῦντα περὶ τοῦ ἁγίου, ὑπὲρ οὗ αὐτὸς ἦτο ἑτοιμὸς νὰ θυσιάσῃ τὴν ζωὴν του, μετὰ ὑπεροφίας καὶ χλεύης, ἐξη-

γέβη εν αὐτῷ ἢ συνείδησις καὶ ἡ ἐπίγνωσις τῆς σπουδαιότητος τοῦ ἀγῶνός του, καὶ οὕτω ἡ συνέντευξις εἰς οὐδὲν ἡγαγεν ἀποτέλεσμα.

Ἐνόμιζον ὅτι ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Λουθήρου ἤθελον εὑρεῖ ἄνθρωπον, ὅστις μετ' εὐγνωμοσύνης ἤθελαν ἐπωφεληθῇ τὴν εὐκαιρίαν ὅπως ἐξέλθῃ ἐκ τῆς δυσχεροῦς θέσεώς του, προέτεινον δ' αὐτῷ τινὰς τῶν θέσεών του πρὸς ἀνάκλησιν, λέγοντες ὅτι ἐπρόκειτο ἀπλῶς περὶ ἐξ γραμμάτων γενόσο, ἀνακαλῶ — : ἐξεπλάγησαν ὁμοῦ καὶ ἡγανάκτησαν, ὅτε ἤρχισεν ὁ Λούθηρος νὰ ὑποστηρίξῃ τὰς θέσεις αὐτοῦ, ἐπικαλούμενος τὴν Ἀγίαν Γραφὴν καὶ τὰ δόγματα τῆς ἐκκλησίας.

Αἱ συζητήσεις ἐξηκολούθησαν εἰς τρεῖς ἀκροάσεις : ἀπὸ κτήνος αὐτὸ ἔχει βαθεῖς ὀρθαλμούς, καὶ θαυμασίας ὁράσεις ἐν τῇ κεφαλῇ του» εἶπεν ὁ παπικὸς λεγάτος, ἐκφράζων τὴν ἐντύπωσιν ἣν ἐνεποίησεν αὐτῷ ὁ Λούθηρος : ἡ τελευταία συνδιάλεξις κατέληξεν εἰς πλήρη διάστασιν, ἀφοῦ ὁ Λούθηρος ἤρνεϊτο ν' ἀνακαλέσῃ τὰς θέσεις του, καὶ ἀπῆλθεν οὕτως κρύφα ἐξ Αὐγούστης.

Ἄφητε δὲ ἐκκλησίαν ἀπὸ τοῦ λεγάτου εἰς τὸν πάπαν καὶ τὴν
31 Ὀκτωβρίου τοῦ 1518 ἐπανῆλθεν εἰς Βιττεμβέργην.

§ 17. Λούθηρος καὶ Μίλιτις. — Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἐκλέκτωρ ἤρνεϊτο νὰ προβῇ εἰς μέρος τι κατὰ τοῦ Λουθήρου, διότι δὲν ἤθελαν ἀντὶ πάσης θυσίας νὰ στέρησιν τὸ πανεπιστήμιόν του τοιοῦτου διδασκάλου, κατέφυγεν ἡ Ἀγία Ἐδρὰ εἰς μέτρα ἡπιώτερα. Ἀντὶ τῆς ἀφοριστικῆς βούλας ἦλθεν ὁ παπικὸς θησαυροφύλαξ Κάρολος Μίλιτις, Σάξων ὑπῆκοος, ὅστις, ἀφοῦ ἐξέφρασε πρῶτον τὴν ἀγανάκτησίν του κατὰ τοῦ ἀδεξίου πράκτορος Τέζελ, ἔλαβεν ἔπειτα συνέντευξιν μετὰ τοῦ Λουθήρου ἐν Ἀλτεμβούργῳ, κατῴρθωσε δὲ κατ' αὐτὴν διὰ λόγων καταλληλῶν νὰ πείσῃ αὐτὸν νὰ δώσῃ τὴν ὑπόσχεσιν ὅτι θὰ ἐτήρει πλεόν σιγὴν ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῶν θέσεών του, ἐφ' ὅσον θὰ ἐπραττοῦν τὸ αὐτὸ καὶ οἱ ἐχθροὶ του : διότι, ἔλεγεν, ἡ ὑπόθεσις αὕτη ἠδύνατο νὰ καταντήσῃ εἰς αἵματοχυσίαν.

Ἐπῆλθε πράγματι κατάστασις ἀναχωχῆς ὁ Λούθηρος ἐπέστρεψεν εἰς Βιττεμβέργην καὶ ἐπεδόθη εἰς τὴν ἐν τῷ πανεπιστημίῳ διδασκαλίαν του, παπικὴ δὲ τις ἐπιστολὴ πρὸς αὐτὸν (Μάρτιον τοῦ 1519) ἦτο γεγραμμένη εἰς ὕψος ἡπιώτερον ἢ ἐπιστολὴ ὁμοῦ αὕτη δὲν ἐπεδόθη ὑπὸ τοῦ Μίλιτις, διότι ταχέως ἐγένετο ὀφθαλμὸν, ὅτι τὸ μέγα ζήτημα συνεχίνει ἤδη παρὰ πολλὰς καρδίας, παρὰ πολλὰς ἀνε-

κίνει δυνάμεις, ἢ ὥστε νὰ εἶναι δυνατόν ἀνά λησμονηθῇ αὐτὸ καθ' ἑαυτόν.

Ἐν τοσοῦτῳ δὲν ἐπανεφέρεν αὐτὸ ἐπὶ τοῦ τάπητος ὁ Λούθηρος, ἀλλ' ὁ βάναισος ζήλος καὶ ἡ ὑπηρετικὴ προθυμία ἐνὸς τῶν πολεμίων του, τοῦ δόκτορος Ἰωάννου Ἐκκίου (Eck) τῆς Ἰγγολστάδης.

§ 18. Ἡ ἐν Λειψία συζήτησις. — Ὁ ἀνὴρ οὗτος ἤθελε νὰ λύτῃ ἀρχαίαν περὶ χάριτος καὶ ἐλευθέρας βουλήσεως ἔριν, ἣν εἶχε μετὰ τοῦ ἐν Βιττεμβέργῃ διδασκάλου Ἀνδρέα Βοδενστεῖν τοῦ Καρλσταδίου, ἐν δημοσίᾳ συζητήσει, καθ' ἣν ὁ κενόδοξος λόγιος θὰ εὑρίσκει τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐπιδείξῃ τὴν θεολογικὴν πολυμάθειάν του καὶ τὴν διαλεκτικὴν δεινότητά του, εἶχε παρακαλέσει δὲ τὸν Λούθηρον, μεθ' οὗ μέχρι τοῦδε διατέλει εἰς ἀγαθὰς σχέσεις, ὅπως παρευρεθῇ ὡς μεσάζων.

Παρισηγήσῃ δὲ ὁ Ἐκκιος εἰς τὰ ζητήματα, περὶ τῶν ὁποίων ἔμελλε νὰ γίνῃ ἡ συζήτησις, θέσεις τινάς, ὑποστηριζόμενας μᾶλλον ὑπὸ τοῦ Λούθηρου ἢ ὑπὸ τοῦ Καρλσταδίου, καὶ ἰδίᾳ τὴν περὶ τοῦ πρωτείου τοῦ πάπα : ἔχαιρεν οὗτος ὅτι θὰ ἀνεσκεύαζεν ἐν τῷ μεγάλῳ πανεπιστημίῳ πρὸ τῶν ὁμμάτων ὅλης τῆς Γερμανίας τὸν Βιττεμβέργιον δόκτορα.

Τοῦτο παρέσυρεν αὐτὸν εἰς τὴν μεγάλην ἀφροσύνην, τοῦ νὰ ἐκθέσῃ εἰς δημοσίαν ἀκαδημαϊκὴν συζήτησιν τὸ λεπτότατον ζήτημα περὶ τῶν ὁρίων τῆς παπικῆς ἐξουσίας εἰς ἐποχὴν ὑψίστης θρησκευτικῆς ἐντάσεως καὶ συγκινήσεως, καθ' ἣν πᾶς σπινθὴρ ἡδύνατο νὰ ἀνάψῃ μεγάλην πυρκαϊάν.

Ἐγένετο δὲ ἡ ἐναρξίς τῆς συζητήσεως ἐν ἐλλείψει ἄλλης ἀρκούντως εὐρυχώρου αἰθούσης ἐν Πλεισσεμβούργῳ (1) τὴν 27 Ἰουλίου 1519 μετὰ μεγάλης ἐπισημότητος.

Ὁ Καρλστάδιος καὶ ὁ Ἐκκιος ἤρξαντο τῆς συζητήσεως. Οὐδεμία ἀμφιβολία, ὅτι ὁ τελευταῖος οὗτος ἦτο ἱκανώτατος διὰ τὸ ἔργον : ἡ ἐτοιμότης τοῦ πνεύματός του, ἡ μνήμη του, ἡ ἰσχυρὰ φωνή του κατεδείχθησαν ἐν ὅλῃ τῇ λαμπρότητί των.

(1) Σ. Μ. Καλεῖται οὕτω ἡ ἀρχαία ἀκρόπολις τῆς Λειψίας ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἐνὸς τῶν διαρρέοντων τὴν πόλιν ποταμῶν Pleisse.

Ἄλλ' ἡ μεγάλη σημασία τῆς συζητήσεως κατεδείχθη, ὅτε εὐρέθησαν ἀντιμέτωποι ὁ Λούθηρος καὶ ὁ Ἑκκίος. Πιθανὸν νὰ κατεδείχθη ὁ τελευταῖος οὗτος, ὡς δοξάζουσι παπίζοντες ἱστοριογράφοι, ὁ ἰσχυρότερος : αὐτὸς συνεζήτει ἀπλῶς, ὁ Λούθηρος ἀνεζήτει τὴν ἀλήθειαν, κατὰ κανόνα δὲ ἐπὶ ἀκαδημαϊκῶν ἀγώνων ὁ ἐπιπολαιότερος νοὺς θριαμβεῦει κατὰ τοῦ ἐμβριθεστέρου.

Ἄλλ' ἡ σημασία τῆς συζητήσεως ἔγκειται ἐν τούτῳ, ὅτι ὁ Λούθηρος ἐξηναγκάσθη νὰ διευκρινίσῃ τὰς ἀρχάς του.

Τὴν 5 Ἰουλίου — πρὶς ταῦτα δὲ κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην εἰς τὴν συζήτησιν καὶ ὁ χωροδеспότης δούξ Γεώργιος — προκειμένου περὶ τοῦ ζητήματος τοῦ πρωτείου τοῦ πάπα, ὡμίλησαν καὶ περὶ συνόδων καὶ ὁ Ἑκκίος δὲν παρέλιπε νὰ καταδείξῃ εἰς τὸν Λούθηρον, ὅτι τινὲς τῶν ἰδικῶν του θέσεων συνεφώνουν καθ' ὁλοκληρίαν πρὸς τὰ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Οὐσσίου, — πρὸς ἱεῆς δηλονότι καταδικασθείσας ὑπὸ οἰκουμενικῆς συνόδου.

Τὸ ζήτημα ἦτο κρίσιμον : ὁ Λούθηρος ὤφειλε ν' ἀποφανθῇ, ἂν ἐθεώρει ἰσχύον τὸ κύρος τῆς συνόδου, τὸ ὑψιστον κύρος ὅπερ ἠδύνατο νὰ ὑπάρχῃ ἐν τῇ ὑφισταμένῃ ἐκκλησίᾳ. Δὲν ἐβράδυνε δὲ ν' ἀποφανθῇ : ἐκ τῶν ἄρθρων τοῦ Ἰωάννου Οὐσσίου τῶν καταδικασθέντων ὑπὸ τῆς συνόδου ὑπῆρχον καὶ τινὰ στηριζόμενα ἀπολύτως ἐπὶ τῆς Ἱερᾶς Γραφῆς. Τὸν λόγον, ὅστις ἀνέτρεπε τὴν βᾶσιν τῆς γενικῆς ἐκκλησιαστικῆς θεωρίας μετὰ τῆς ἡρεμίας πεποιθήσεως ἀντληθείσης ἐκ τῶν πρώτων πηγῶν τῆς χριστιανικῆς πίστεως, ὑπεδέχθη γενικὴ κατάπληξις.

«Αὐτὸς εἶναι παράφρων, αὐτὸς εἶναι πικραφρων !» ἠκούσθη λέγων ἐπανειλημμένως ὁ δούξ Γεώργιος. «Σεβάσμιε πάτερ», ὑπέλαβεν ὁ Ἑκκίος, «ἐὰν πιστεύετε ὅτι σύνοδος νομίμως συγκεροτημένη δύναται νὰ πλανᾶται, τότε σὰς θεωρῶ ἐθνικὸν καὶ τελώνην.»

§ 19. Ἡ παπικὴ βούλα. 1520. — Δὲν ἔμεινε λοιπὸν πράγματι διὰ τὸν Λούθηρον ἄλλο κύρος εἰμὴ τὸ τῆς Ἀγίας Γραφῆς, εἰς ἣν ἐνεβάθυνε καὶ ἐν ἣ ἔζη ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τὸ πρῶτον νῦν αὖθις ἴστατο ἀνὴρ πεπρoικισμένος ὑπὸ μεγάλων φυσικῶν προσόντων καὶ βαθυτάτης μορφώσεως ἀμέσως ἀπέναντι τοῦ λόγου τῆς ζωῆς, ὅπως ἀρυσθῇ ἐξ αὐτοῦ πραγματικὴν θρησκευτικὴν ἐπίγνωσιν καὶ ὅχι ἵνα παραγάγῃ ἐξ αὐτοῦ ἢ νὰ ἀποδείξῃ δογματικὴν τινὰ πρότασιν ἢ σύστημα δογματικῶν προτάσεων.

Ἡ γυναικία ἐπιστήμη, ἥτις ἀνατρέχει εἰς τὰς πηγάς, ἐτιμήθη οὕτω καὶ αὕτη : προστάχθη τὸ ἐλληνικὸν καὶ τὸ ἐβραϊκὸν κείμενον τῶν Γραφῶν, ἐν τῷ ἔργῳ δὲ τούτῳ ὁ Λούθηρος ἔτυχε τῆς συνδρομῆς ἐνὸς νέου, ὅστις ἐν ἔτει 1518 εἶχεν ἔλθει ὡς ἐνὸς καὶ εἰκοσαέτης καθηγητῆς εἰς Βιττεμβέργην, καὶ ὅστις εἶχε προσχωρήσει εἰς αὐτὸν μετὰ ἐνδομύχου πεποιθήσεως, μάλιστα ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ἐντυπώσεως τῆς ἐν Λειψία ἀκαδημαϊκῆς συζητήσεως (Disputatio), ὁ Φίλιππος Σβάρτσερτ ἐκ Βρέττεν τῆς Βάδης, ὅστις ἐσπούδασεν ἐν Τυβίγγῃ παρὰ τῷ Ρεύχλιν, εἶχε λάβει παρ' αὐτοῦ κατὰ τὸ ἔθος τῶν τότε λογίων τὸ ἀκαδημαϊκὸν ὄνομα Μελάγχθων (1) καὶ εἶχε συστηθῇ ὑπ' αὐτοῦ διὰ τὴν καθηγεσίαν τῆς ἐλληνικῆς. Παρ' αὐτοῦ ἔμαθεν ὁ Λούθηρος ὅτι ἡ ἐλληνικὴ λέξις μετάνοια Poenitenzen, Busse σημαίνει μᾶλλον ἀλλαγὴν τοῦ νοῦ, μεταβολὴν τῆς καρδίας.

Ἡ συνδρομὴ αὕτη ἦτο πολύτιμος. Καὶ τοῦτο οὐ μόνον διότι οἱ φοιτηταὶ συνέρρεον νῦν εἰς Βιττεμβέργην — ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν εἶχε πλέον ἢ διπλασιασθῇ ἐντὸς τριῶν ἐτῶν, ἀπὸ 232 ἐν ἔτει 1517 ἐγένοντο 579 ἐν ἔτει 1520 — ἀλλὰ διότι νῦν συνεπίεξε τῆς ἐν Λειψία ἀκαδημαϊκῆς συζητήσεως ἐπανῆλθεν ἐπὶ τοῦ τάπητος το ὅλον ζήτημα καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὸ στάδιον πλήρους καὶ ἀδυσωπῆτου σπουδαιότητος : «ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ εἶναι ξίφος,» ἔγραφεν ὁ Λούθηρος τότε εἰς τινα φίλον, «ἐκ ξίφους δὲ δὲν θὰ κατασκευάσῃ κάλαμον».

Ἐν Ρώμῃ ἡ γνώμη ἤλλαξεν. Ἡσθάνοντο αὐτόθι ὅτι ἐφάνησαν καθ' ὑπερβολὴν ἀναβλητικοί. Εἰς τέσσαρας συνεδριάσεις τοῦ Ἱεροῦ Συμβουλίου (consistorium) συνετάχθη ἡ βούλα τῆς 15 Ἰουνίου 1520 Exsurge Domine.

Διὰ τῆς βούλας ταύτης παρηνεῖτο ὁ Λούθηρος ν' ἀνακαλέσῃ ἐντὸς ἐξήκοντα ἡμερῶν τὰς πλάνας του, αἵτινες καθωρίζοντο εἰς 41 προτάσεις εἰλημμένas ἐκ τῶν συγγραμμάτων του παραχρῆμα ὁμῶς ὥφειλε νὰ παύσῃ διδάσκων καὶ κηρύττων, ἐν ἐναντίᾳ δὲ περιπτώσει θὰ ἀπεκόπτετο ἐκ τοῦ δένδρου τῆς ἐκκλησίας ὡς σκληροτράχηλος αἰρετικὸς καὶ ἀπεξηραμένος κλάδος.

(1) Σ. Μ. Ὅπερ εἶναι βεβαίως μετάφρασις τοῦ γερμανικοῦ ὀνόματός του Σβάρτσερτ Schwarzert.

Ὁ ἐν Λειψία ἐχθρὸς του, ὁ νέος παπικὸς πρωτονοτάριος Ἐκκίος, μετὰ δύο παπικῶν νουντσίων ἔφερε τὴν βούλαν ταύτην εἰς τὴν Γερμανίαν. Εἰς διαφόρους πόλεις, εἰς τὴν Μείssen, εἰς τὸ Βρανδεμβούργον, εἰς τὸ Μερσεβούργον, ἡ βούλα ἐτοιχοκολλήθη: κομπάζοντες διεξεδίκουν οἱ νούντσιοι ὑπὲρ τοῦ πάπα τὸ δικαίωμα τοῦ καθαιρεῖν βασιλεῖς καὶ αὐτοκράτορας, ὑπὴνίσσοντο δὲ ὅτι θὰ ἐνεργηθῶσι τὰ εἰκότα καὶ κατὰ τοῦ ἐκλέκτορος ἐκείνου τῆς Σαξωνίας τοῦ προστατεύοντος τὴν αἵρεσιν· πράγματι δὲ συνεκυβέρνηα ὁ πάπας ἐν Γερμανίᾳ διὰ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐπικρατειῶν.

Ἄλλ' ἐπλανῶντο οὗτοι, διότι παντοῦ ὅπου ἤρχοντο ἔβλεπον περιστελλομένην τὴν δύναμιν των ὑπὸ τοῦ πνεύματος τῶν κατοίκων, ὡς τινες κεκηρυγμένως καὶ θορυβωδῶς ἀνελάμβανον ὡς ἴδιον τὸν ἀγῶνα τοῦ Λουθήρου· ἐν αὐτῇ τῇ Λειψίᾳ ἠναγκάσθη ὁ Ἐκκίος νὰ φύγῃ, διωκόμενος ὑπὸ τῶν φοιτητῶν· καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ ἐπίσκοποι ἐφαίνοντο ἐνδοιάζοντες, βλέποντες παραβιαζομένην τὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν φρονημάτων αὐτῶν ὑπὸ τῆς σκαιᾶς ὑπερβασίας τοῦ Ἐκκίου.

§ 20. Μεταρρυθμιδικὰ συγγράμματα. — Αὐτὸς ὁ Λούθηρος ἔπρεπε νῦν ν' ἀποφασίσῃ, ἂν ἐμελλε νὰ συνεχίσῃ περαιτέρω τὴν κίνησιν ἣτις εἶχεν ἀρχίσει διὰ τῶν θέσεών του. Δὲν ἔλειπον αἱ συμβουλευόντες αὐτὸν νὰ σταθῇ ὅπου εὐρίσκετο, ἀρκούμενος εἰς τὰ μέχρι τοῦδε γεγόμενα, δι' ὧν βεβαίως θὰ κατηγοῦντο τοῦλάχιστον αἱ σπουδαιότεραι τῶν καταχρήσεων.

Ἄλλ' ὁ Λούθηρος δὲν ἦτο πλέον ἐλεῦθερος εἰς τὰς ἀποφάσεις του, δὲν ἀνῆκε πλέον εἰς ἑαυτόν· ὅ,τι συνήγαγεν οὗτος ὡς χριστιανικὴν ἀλήθειαν ἀπετυπώθη εἰς τὴν ψυχὴν του μετὰ τῆς ἀκατανικήτου ἐκείνης δυνάμεως πραγματικῆς πίστεως, ἣτις ἐξαίρει τὸν ἄνθρωπον ὑπεράνω πάτης σκέψεως δυναμένης νὰ ἐπηρεάσῃ τὴν σάρκα καὶ τὸ αἷμα αὐτοῦ ἔπρεπε νὰ διεξαχθῇ πλέον ὁ ἀγὼν, τὸν ὅποτον ἀνεδέχθη ἤδη εἰς εὐρυτάτους κύκλους, ὁ λαός, τὸ ἔθνος τὸ γερμανικόν.

Μικρὸν πρότερον, τὸν Ἰούνιον, εἶχεν ἐκδοθῇ ἡ συγγραφὴ αὐτοῦ «Πρὸς τὴν χριστιανικὴν ἀριστοκρατίαν τοῦ γερμανικοῦ ἔθνους», ἀποπνέουσα εὐθαρσίαν πολλῶ μεγαλειτέραν ἢ οἱ θέσεις του. Δι' αὐτῆς οὐ μόνον σφοδρότατα ἐπιτίθεται κατὰ πάσης κοσμικῆς ἐξουσίας τοῦ πάπα ἀλλὰ καὶ βασιζει τὴν ὅλην ἐκκλησίαν ἐπὶ ἄλλων βάσεων.

«Πᾶς ὁ βαπτισθεὶς,» ἔγραφεν ὁ Λούθηρος, δύναται νὰ καυχᾶται

ὅτι ἐχειροτονήθη ἡδὴ ἱερεὺς, ἐπίσκοπος, πάπας· δὲν εἶναι ὁμῶς πρέπον νὰ ἐξασκῇ πᾶς τις τοιαύτην ἀρχήν.» Καὶ ἀλλαχοῦ : «Μανθάνομεν λοιπὸν παρὰ τοῦ ἀποστόλου, ὅτι πᾶσα πόλις δύναται νὰ ἐκλέγῃ ἐκ τῆς κοινότητος τῶν χριστιανῶν ἕνα πεπαιδευμένον καὶ εὐσεβῆ πολίτην, ν' ἀναθέτῃ εἰς αὐτὸν τὸ ἱερατικὸν ἔργον, νὰ παρέχῃ αὐτῷ τὰ πρὸς διατροφήν ἐκ τῶν πόρων τῆς κοινότητος, καὶ ν' ἀφίνη αὐτὸν ἐλεύθερον νὰ νυμφεύηται ἡ μὴ.»

Οὕτω ἐν μεγίστῃ ἀντιθέσει πρὸς τὰς μέχρι τοῦδε ιδέας περὶ ἱερατείου καὶ ἱερωσύνης ἐπαναφέρει τὴν ἀρχαίαν ὑπὸ τῆς μέχρι τοῦδε ἐξελιξέως καταχωσθεῖσαν μεγάλην χριστιανικὴν ἀρχὴν περὶ γενικῆς ἱερωσύνης πάντων τῶν ἀληθῶν χριστιανῶν, καὶ ἀνεγείρει αὐτὴν ὡς θεμελιώδη στύλον νέας διαπλάσεως τοῦ χριστιανικοῦ τῆς κοινότητος βίου.

Τὴν θεμελιώδη τάσιν τῆς Γραφῆς, ἥς τὴν σημασίαν κατενόει βεβαίως, ἐξέφρασεν ἐντόνως καὶ καθώρισεν ἀμέσως ἐν ἀρχῇ : «Ὁ καιρὸς τῆς σιωπῆς παρῆλθε καὶ ἦλθεν ὁ καιρὸς τοῦ λόγου : συνελέξαμεν κατὰ τὴν ἡμετέραν ἀρέσκειαν διάφορα τεμάχια, ἀποθλέποντα εἰς τὴν βελτίωσιν τῶν Χριστιανῶν—ἂν θέλῃ ὁ Θεὸς νὰ ὑποβοηθήσῃ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ διὰ τῆς τάξεως τῶν λαϊκῶν».

Ὅ,τι προέλεγον ἢ ἐφοβοῦντο ἄνδρες εὐφρονούντες πρὸ ἐνός αἰῶνος συνέβη νῦν : οἱ λαῖοί, ὁ λαὸς ἐκαλεῖτο ἢ οἴκοθεν παρεσκευάζετο νὰ ἐπιληφθῇ τῇ μεταρρυθμίσεως τῆς ἐκκλησίας· ἐζήτει οὗτος τὸ δίκαιόν του, τὸ ἀπὸ τῶν ἡμερῶν Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου ἀπολωλὸς ἢ ὑφαρπασθέν.

Τὸν Ὀκτώβριον ἠκολούθησεν ἡ συγγραφή. «Περὶ τῆς βαβυλωνικῆς αἰχμαλωσίας τῆς ἐκκλησίας», ἐν ἣ ὁ Λούθηρος ἐπρχματεύετο τὰ περὶ μυστηρίων κατὰ τὴν Γραφὴν καὶ ἐναντίον τῆς δογματικῆς τῆς ὑφισταμένης ἐκκλησίας· περισσότερα δὲ ἀκόμη ἐδημοσιεύθησαν ὑπὸ τὸ αὐτὸ πνεῦμα κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο χάρις εἰς τὴν ταχεῖαν χεῖρα καὶ εἰς τὴν ἰσχυρὰν μνήμην δι' ἧς ἦτο πεποικισμένος : εἴκοσιν ὅλας συγγραφάς παρουσιάζει μόνον τὸ ἔτος ἐκεῖνο 1520, μεταξὺ τῶν ὁποίων πρὸ τοῖς πολεμικοῖς ὑπάρχουσι καὶ διδακτικὰ καὶ δημιουργικὰ,—τὸ σπουδαιότατον τὸ «Περὶ τῆς ἐλευθερίας τοῦ Χριστιανοῦ,» ἐν ᾧ ἐκθέτει τὸ ἀσύνολον τοῦ χριστιανικοῦ

βίου», σύγγραμμα περιέχον τὰς βάσεις τῆς ἀναστηλωθείσης εὐαγγελικῆς καὶ παυλιανῆς θεωρίας.

Ὅτε ἔπειτα ἐγνώσθη ἡ παπικὴ βούλα ἐν Βιττεμβέργῃ, ἐδημοσίευσεν ὁ Λούθηρος ὡς ἀπάντησιν τὸν Νοέμβριον νέαν ἐκκλησιν πρὸς γενικὴν σύνοδον, ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ δὲ ταύτῃ ἀποκαλεῖ τὸν πάπαν, τοῦ ὁποῦ το ἄνθρωπον πάντοτε ἐχώριζεν ὁ Λούθηρος μέχρι τοῦδε ἀπὸ τοῦ πολεμουμένου πράγματος, δι' ἐκφράσεων ἀνηκούστων μέχρι τοῦδε — δι' ἐκφράσεων ὧν χρήσις μέχρι τοῦδε ἐγένετο μόνον εἰς ἀφοριστικὰς παπικὰς βούλας — πεπωρωμένον, πεπλανημένον, αἰρετικὸν καὶ ἀποστάτην.

§ 21. Ἡ καϋσίς τῆς βούλας. 1520. — Τὸ τελευταῖον βῆμα ἐγένετο τὴν 10 Δεκεμβρίου τοῦ 1520. Κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, θὴν ὥραν πρὸ μεσημβρίας, συνοδεία διδασκάλων καὶ φοιτητῶν ἐφέρετο πρὸς τὴν πύλιν τοῦ Ἑλστερ (1), ὅπου εἶχε παρασκευασθῇ μεγάλη πυρά, ἐφ' ἧς ἔκειντο τὰ συγγράμματα τοῦ Ἐκκίου καὶ τὰ βιβλία τοῦ κανονικοῦ δικαίου.

Ἡ πυρὰ ἀνήφθη, καὶ ὁ Λούθηρος προβάλλει: ἀπαγγέλλων δὲ λατινιστὶ τὴν φράσιν: «Ἐπειδὴ ἐλύπησες τὸν Ἅγιον τοῦ Θεοῦ * οὕτω ἃς σὲ λυπήσῃ καὶ ἃς καταφάγῃ τὸ αἰώνιον πῦρ ἔρριψε τὴν τελευταίαν βούλαν καὶ τὰς παπικὰς διατάξεις (Decretalia) εἰς τὴν φλόγα.

Δὲν εἶναι ἀνάγκη μικρῶν λόγων, ὅπως ἀποδείξωμεν, ὅτι τοιαύτη πρᾶξις ὑπὸ τοιοῦτον τύπον τότε μόνον εἶναι δυνατὴ, ὅταν πάντα τὰ πνεύματα κατέχωνται ὑπὸ μεγάλης ἐξάψεως, καὶ ὅτι ὡς προηλθεν ἡ πρᾶξις αὕτη ἐκ τοιαύτης τινὸς μεγάλης ἐξάψεως οὕτω καὶ θέλει ἐνισχύσει αὕτη καὶ ἐπεκτείνει ἔτι μᾶλλον τὴν ἐξαψιν ταύτην.

Ἡ θρησκευτικὴ κίνησις συμπαρέσυρεν ἐν τῇ σφαίρᾳ αὐτῆς, ὡς ἔγκειται, ἐν τῇ φύσει τῆς, πάσας τὰς ἄλλας ἀνθρωπίνους δυνάμεις καὶ αἰσθήματα.

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους τῆς μεγάλης ἐξάψεως, τὴν 12 Ἰα-

(1) Σ. Μ. Ἐν Βιττεμβέργῃ βέβαια. Καλεῖται δὲ οὕτω μία τῶν πυλῶν τῆς πόλεως ἐκ τοῦ παραρρέοντος ὁμωνύμου ποταμοῦ.

* Ὁ Ἅγιος τοῦ Θεοῦ εἶναι ὁ Ἰησοῦς. Μάρκου Εὐαγ. Α'. 24 (Πράξεων τῶν Ἀποστόλων Β'. 27.) Μαρτίνου Κόστλιν, Λούθηρος Ι. σελ. 406 τῆς τρίτης ἐκδόσεως.

νουαρίου τοῦ 1519, ἀπέθανεν ὁ αὐτοκράτωρ Μιξιμιλιανός. Μετὰ λύπης εἶδεν ὁ κόσμος ἐκλείποντα τὸν ἱπποτικόν, τὸν ἀγαθὸν αὐτοκράτορα : αἱ προσωπικαὶ ἀρεταὶ του, ἡ πραότης, ἡ διαρκῶς ἀνοικτὴ χεὶρ του, εἶχον προσπορίσει αὐτῷ πολλοὺς φίλους : ἀνήκει οὗτος εἰς τοὺς ἄρχοντας ἐκείνους, περὶ οὓς εὐχαρίστως ἐνασχολεῖται ἡ φαντασία τοῦ λαοῦ, ἡ δὲ θέσις τῆς αὐτοκρατορίας, ἡ ὁποία εἶχεν εἰσέλθει διὰ τῆς νέας θρησκευτικῆς κινήσεως εἰς φανεράν κρίσιν, καθίστα ποθητὴν ἔτι μᾶλλον χεῖρα δεδοκιμασμένην.

§ 22. Ὁ Μιξιμιλιανός † 1519.—Τρεῖς ἰσχυροὶ ἡγεμόνες παρουσιάστησαν ὡς μνηστῆρες τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στέμματος : ὁ ἀρχιδουξ Κάρολος, βασιλεὺς τῆς Ἰσπανίας, ὁ Φραγκῖσκος ὁ Α'. βασιλεὺς τῆς Γαλλίας, ὁ Ἑρρίκος Η'. ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας.

Ὁ τελευταῖος ἐξ αὐτῶν ταχίως ἀπεσύρθη, σκεπτόμενος, ὅτι ὡς ἐκ τῶν συνθηκῶν ἐν αἷς διετέλει μικρὰν εἶχε δι' αὐτὸν ἀξίαν τὸ ρωμαϊκὸν αὐτοκρατορικὸν στέμμα, καὶ ἀποδυσπετῶν πρὸ τῶν μεγάλων δαπανῶν ἃς ἤθελε προκαλέσει τοιαύτη ὑποψηφιότης.

Οἱ δύο ἄλλοι, ὁ Κάρολος καὶ Φραγκῖσκος, δὲν ἦσαν πολέμιοι ἐπὶ τούτου τοῦ πεδίου μόνον.

Οἱ βασιλεῖς τῆς Γαλλίας μετὰ φθόνου καὶ λύπης ἐβλεπον τὸ αὖξον μεγαλεῖον τοῦ διαδόχου τῶν δουκῶν τῆς Βουργουνδίας, οἵτινες πρότερον ἦσαν ὑποτελεῖς τοῦ γαλλικοῦ στέμματος. Οἱ ἐξ ἀρρενογονίας ἀπόγονοι τοῦ οἴκου εἶχον ἐκλείπει, ἀλλ' ἡ βουργουνδικὴ αὕτη δύναμις εἶχε προσανέξει εἰς τὸν οἶκον τῶν Ἀψβουργίων, τοῦ ὁποίου ἡ θέσις ἤρχισε βαθμὴδὸν ν' ἀποβαίνει σπουδαίως ἐπικίνδυνος διὰ τὴν Γαλλίαν.

Ὁ οἶκος οὗτος πρὸς νότον κατεῖχε τὴν Ἰσπανίαν, πρὸς βορρᾶν τὰς Κάτω Χώρας, πρὸς ἀνατολὰς τὴν Ἐλευθέραν Κομητείαν (Franche Comté) : ἀπὸ τριῶν ἄρα θέσεων περιέσφιγγον αἱ κτήσεις αὐτοῦ τὴν γαλλικὴν μοναρχίαν : καὶ ἐξ Ἰταλίας δὲ μετὰ μακροὺς ἀγῶνας, οἵτινες ταχέως ἐμελλον νὰ ἐπαναληφθῶσιν, εἶχον ἐκδιώξει οἱ Ἀψβούργιοι τοὺς Γάλλους· ὑπὲρ τοῦ ἐνὸς τῶν τμημάτων τῶν ἀψβουργικῶν κτήσεων, ὑπὲρ τοῦ στέμματος τῆς Ἰσπανίας, ἐγίνετο πέραν τοῦ Ὠκεανοῦ ἡ κατάρκτησις χωρῶν, ὧν ἡ σημασία ὁσημέραι καταφαίνεται ἐναργέστερον.

Τὰ ἰταλικά πράγματα εἶχον διευθετηθῇ ἐν τῷ μεταξῷ, ἐν ἔτει 1516, διὰ τῆς λεγομένης εἰρήνης τῆς Noyon, ἀλλ' ἡ ἀντίθεσις τῶν συμ-

φερόντων, τὰ αἷτια τῆς διαφορᾶς, παρέμειναν, ἀκριβῶς δὲ ἕνεκα καὶ χάριν τῶν ἰταλικῶν τούτων ζητημάτων — τοῦ Μεδιολάνου, τῆς Γενούης, τῆς Νεαπόλεως — ἐκέκτητο μεγίστην σημασίαν διὰ τοὺς δύο ἡγεμόνας τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα.

Μετὰ ζωηρότητος συνεζητοῦντο ἐν Γερμανίᾳ οἱ λόγοι οἱ συνηγοροῦντες ὑπὲρ ἐκατέρου τῶν δύο τούτων κυρίων μνηστήρων. Ὑπὲρ τοῦ Καρόλου προεβάλλετο τὸ ὅτι ἦτο γερμανικῆς καταγωγῆς ἡγεμὼν, δὲν ἦτο ξένος, ἀλλοδαπός, ὡς ὁ Γάλλος· ἐπίσης προεβάλλετο τὸ ὅτι ὁ Φραγκῖσκος, εἰθισμένος εἰς μοναρχικὸν κυβερνητικὸν σύστημα, θὰ ἦτο ἐπικίνδυνος εἰς τὴν γερμανικὴν ἐλευθερίαν· εἰς τὰ περὶ τῆς τεραιστίας δυνάμεως τοῦ Καρόλου λεγόμενα ἀντετάσσετο, ὅτι ἡ δύναμις αὕτη ἦτο μὲν ἀληθῶς μεγάλη, ἦτο ὅμως κατατετμημένη καὶ θὰ ἐξηνάγκαζεν αὐτὸν νὰ κατευθύνῃ τὴν προσοχὴν του πρὸς διαφόρους διευθύνσεις, προσετίθετο μάλιστα καὶ ὅτι ἀκριβῶς τῆς δυνάμεως ταύτης εἶχον ἀπαραίτητον ἀνάγκην κατὰ τῶν ἐπικινδυνωτάτων εἰς τὰ πρὸς ἀνατολὰς σύνορα ἐχθρῶν, τῶν Τούρκων, τῶν ὁποίων ἡ προέλασις ἀπειτέλει τὸν μυστικὸν τρόπον ὅλης τῆς Εὐρώπης.

Οἱ λόγοι οὗτοι ὑπεστηρίχθησαν καὶ διὰ τῶν μεγάλων χρηματικῶν μέσων τὰ ὅποια ἔθεσεν εἰς τὴν διάθεσιν τῶν Ἀψβουργίων ὁ μέγας ἐν Αὐγούστη τραπεζιτικὸς οἶκος τῶν Φούγερ.

Ὅτε συνήλθον οἱ ἐκλέκτορες ἐν Φραγκφούρτῃ ἐπὶ τοῦ Μαΐνου τὸν Ιούνιον τοῦ 1519, οὐδεμίαν πλέον ἐλπίδα ἐπιτυχίας εἶχε Φραγκῖσκος ὁ Α΄. : τὰ μεγάλα χρηματικὰ ποσά, δι' ὧν εἶχε προσηλυτίσει τινὰς τῶν ἡγεμόνων τῆς αὐτοκρατορίας, εἶχον σπάταλῆθαι εἰς μάτην.

Πρὸς στιγμὴν ἀνέκυψεν ἡ σκέψις περὶ ἐκλογῆς ἐγγχωρίου καὶ Γερμανοῦ ἡγεμόνος, τοῦ ἀρίστου μεταξὺ αὐτῶν τούτων τῶν ἐκλεκτόρων, τοῦ κυρίου τῆς Σαξωνίας Φρειδερίκου : ἀλλ' οὗτος δὲν ἐκέκτητο τὴν ὑψηλὴν φιλοδοξίαν καὶ τὴν δύναμιν τῆς ταχύτητος τῆς νεότητος, προσόντα ἀπαιτούμενα διὰ τὸν κάτοχον τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἀξιώματος, ἡ δὲ θρησκευτικὴ μεταρρυθμιστικὴ κίνησις δὲν εἶχεν ἀναπτυχθῆ καὶ προαχθῆ εἰς σημεῖον ὥστε νὰ ἐξασφαλίσῃ αὐτῷ θετικὴν δύναμιν, ἐφ' ἧς θὰ ἠδύνατο οὗτος νὰ στηριχθῇ.

Ὁ Φρειδερίκος ἀπεποιήθη· ἐχρειάζετο ἕνεκα τῶν κινδύνων τῶν ἀπειλούντων τὴν αὐτοκρατορίαν ἀνὴρ νέος, ἀνὴρ κεκτημένος δύναμιν μεγαλειτέραν τῆς ἰδικῆς του — καὶ ἐκηρύχθη αὐτὸς ὁ ἴδιος δημοσίᾳ

ὑπὲρ τοῦ Καρόλου. Τὴν ὠρισμένην δὲ ἡμέραν, τὴν 28 'Ιουνίου 1519, ἐκρούσθη κατ' ἀρχαῖον ἔθος ἡ μεγάλη κωδωνοκρουσία, καὶ οἱ ἑπτὰ ἐκλεκτοὶ τοῦ γερμανικοῦ ἔθνους, περιβεβλημένοι τὴν πορφύραν των, συνήλθον εἰς τὸ μικρὸν παρεκκλήσιον (Kapelle) τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Βαρθολομαίου : ὅτε ἐξήλθον οὗτοι ἐξ αὐτοῦ ὁ ἀρχιερεὺς Κάρολος ὁ Α'. βασιλεὺς τῆς 'Ισπανίας ἦτο δι' ὁμοφώνου ἐκλογῆς Ρωμαῖος αὐτοκράτωρ ὑπὸ τὸ ὄνομα Κ α ρ ὸ λ ο υ τοῦ Ε'. (1519 — 1556).

§ 23. Κάρολος ὁ Ε'. 'Εκλογικὴ συνθηκολογία. —

'Αλλ' οἱ πατέρες τοῦ κράτους δὲν εἶχον παρῆδοθη τυφλῶς εἰς τὸν κραταῖον ἡγεμόνα. Μετὰ τινὰς ἡμέρας συνέταξαν ἐκλογικὴν συνθηκολογίαν, ἣτις διέγραφεν αὐτῷ ἀρκούντως στενὰ ὅρια : διορισμὸν Γερμανῶν μόνον εἰς ὅλας τὰς θέσεις τῆς αὐτοκρατορίας, χρῆσιν τῆς γερμανικῆς καὶ πάντως τῆς λατινικῆς γλώσσης εἰς ὅλας τὰς διαπραγματεύσεις, συγκρότησιν τῶν διαιτῶν μόνον ἐπὶ γερμανικοῦ ἐδάφους, πρόσληψιν τῶν ἐκλεκτῶν εἰς πᾶσαν πρᾶξιν τῆς αὐτοκρατορίας, ἀπαγόρευσιν τῆς εἰσαγωγῆς ξένων στρατευμάτων ἐν τῇ αὐτοκραρίᾳ ἄνευ τῆς συναίνεσεως τῶν αὐτοκρατορικῶν τάξεων, ὡς ἐπίσης καὶ τῆς ἐνώπιον δικαστηρίου ἐξω τῶν ὀρίων τῆς αὐτοκρατορίας προσαγωγῆς αὐτοκρατορικῆς τινὸς τάξεως.

Ἡ στίψις τοῦ νέου αὐτοκράτορος, ἄγοντος ἀκριβῶς νῦν τὸ εἰκοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας του, ἐγένετο ἐν 'Ακυῖσγράνῳ τὴν 22 'Οκτωβρίου.

§ 24. Ἡ ἐν Βορματία δίαιτα. 1521. — Ἡ πρώτη αὐτοκρατορικὴ δίαιτα προσεκλήθη ἐν ἀρχῇ τοῦ ἔτους 1521 ἐν Βορματία : τὴν 28 'Ιανουαρίου, ἡμέραν Καρόλου τοῦ Μεγάλου, ἐκηρύχθη ἡ ἐναρξίς αὐτῆς ἐν ὀνόματι τοῦ νέου αὐτοκράτορος.

Ταχέως δὲ ἐνεφανίσθη καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος, νεανίας ὡχρὸς τὴν ὄψιν, μὲ ἐκφρασιν ἀποπνέουσαν σοβαρότητα, σχεδὸν μελαγχολίαν, ἀκόμη ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν διατελῶν τοῦ πρώτου συμβούλου του, Γουλιέλμου Κροῦ (von Croi), ὅστις ἔχαιρε φήμην μετριοπαθοῦς καὶ λελογισμένου ἀνδρός, πρ' οὗ προσεδοκῶντο τὰ βέλτιστα, ὡς καὶ ἡ νομοταγῆς προθυμία τῶν Γερμανῶν πᾶν τὸ καλὸν ἠλπίζε παρὰ τοῦ νέου αὐτοκράτος — τοῦ εὐγενοῦς νεαροῦ βλαστοῦ, ὡς ἐχαρακτήρισεν αὐτὸν ὁ Λούθηρος, ὅστις οὐδέποτε κυρίως ὑπῆρξε νέος καὶ μετ' ἀκριβολογίας, ὑπολογίζων πολιτευτῆς, ὥστε νὰ δύναται νὰ εἶνε εὐγενής.

§ 25. **Τὰ κοσμικά.** — Πρῶται ἐν τῇ σειρᾷ ἦλθον αἱ κοσμικαὶ ὑποθέσεις. Ἐπρόκειτο περὶ ἐγκαταστάσεως αὐτοκρατορικῆς κυβερνήσεως, ἀφοῦ προεβλέπετο, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἢ κατὰ κανόνα θὰ διέτριβεν ἔξω τῆς Γερμανίας.

Σχέδιον προετάθη κατὰ σχεδίου· αἱ τάξεις ἐδυσπίστων εἰς τὴν αὐτοκρατορικὴν πολιτικὴν, διότι ἐφαίνετο αὕτη ὅτι ἤθελε νὰ ἐπωφεληθῇ τὴν δύναμιν τοῦ Καρόλου, ὅπως καταστήσῃ αὐστριακὴν χώραν αὐτοκρατορικὴν, τὸ δουκάτον τῆς Βυρτεμβέργης, τῆς ὁποίας ὁ δούξ, Οὐλερίχος, εἶχεν ἀποβληθῇ ἐν ἔτει 1519 ὑπὸ τοῦ σουηβικοῦ δεσμοῦ ἐκ τῆς χώρας του.

Ὁ δεσμὸς οὗτος εἶχε μεταβιβάσει τὸ δουκάτον εἰς τὸν ἀδελφὸν τοῦ Καρόλου Φερδινάνδον, ὅστις καὶ ἐκυβέρνηα αὐτὸ ἔκτοτε, καὶ ὅστις ἀκριβῶς ἐνταῦθα, ἐν Βορματία, δυνάμει συμφωνίας περὶ διανομῆς ἔλαβε τὰς αὐστριακὰς κληρονομικὰς χώρας, μεθ' ὧν ἄριστα ἤθελε συναρμοσθῇ τὸ δουκάτον.

Διὰ τοῦτο ἐπέμειναν οἱ ἐκλέκτορες κατ' οὐσίαν εἰς τὸ σχέδιόν των καὶ κατώρθωσαν τὴν ἐπιψήφισίν του. « Ἡ τῆς αὐτοκρατορικῆς Μεγαλειότητος κυβέρνησις τοῦ κράτους » ὡς ἀπεκλήθη ἡ κυβέρνησις αὕτη ἦτο ἀληθῶς κυβέρνησις ἐκλεκτορικὴ, εἰς ἣν προσετέθη τὸ ἀνιδρυθὲν αὐτοκρατορικὸν δικαστήριον (Reichskammergericht), ὅπερ ἐξήρτιζον τὰ δέκα αὐτοκρατορικὰ θέματα (Reichskreise), οἱ ἐκλέκτορες καὶ ὁ αὐτοκράτωρ.

Ὡς ἀντάλλαγμα παρεχώρησαν αἱ τάξεις εἰς τὸν αὐτοκράτορα στρατιωτικὴν δύναμιν ἐκ τετρακισχιλίων ἰππέων καὶ εἰκοσακισχιλίων πεζῶν διὰ τὴν ἰταλικὴν ἐκστρατείαν του. Διότι ἀκριβῶς κατ' αὐτὰς ἐπανελήφθη ὁ ἐν Ἰταλίᾳ πόλεμος, ἐπειδὴ ὁ βασιλεὺς τῆν Γαλλίας Φραγκίσκος ὁ Α' εἶχε καταλάβει τὸ Μεδιόλανον, ὅπερ ἦτο αὐτοκρατορικὸν τιμάριον, χωρὶς καὶ νὰ ζητήσῃ τὴν λόγῳ τιμαρίου παραχώρησιν, ὁ δὲ Κάρολος δὲν ἐνόμιζεν ὅτι ἔπρεπε νὰ παρίδῃ τὴν παραβίαν ταύτην.

§ 26. **Ὁ Λούθηρος ἐνώπιον τῆς Διαιτήτος.** — Κυρίως δὲ ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὸ ἰταλικὸν τοῦτο ζήτημα ἀπέβλεπεν ὁ αὐτοκράτωρ καὶ οἱ σύμβουλοι αὐτοῦ καὶ εἰς τὸ ἐκκλησιαστικόν, περὶ τῆς σημασίας καὶ ἐκτάσεως τοῦ ὁποίου δὲν εἶχον ποσῶς σαφῇ συνείδησιν.

Ἐΐχεν ἐπιστηθῇ ποτε ὡς προσοχή τοῦ Μαξιμιλιανοῦ ἐπὶ τῆς διαγωγῆς καὶ στάσεως τοῦ Λουθήρου : ἡ δὲ γνώμη αὐτοῦ ἦτο, ὅτι ἔπρεπεν ἐπιμελῶς νὰ προστατευθῇ ὁ μοναχός, διότι ἦτο ἐνδεχόμενον νὰ χρειασθῶσιν αὐτὸν καὶ αὐθις ἐν τῷ μέλλοντι· ἤσθάνετο καὶ αὐτός, ὡς πάντες, εἰδὼς τι χαιρεκακίας, ὅτι ἡ Ἁγία Ἐδρα, μεθ' ἧς δὲν διετέλει εἰς ἰδιαιτέρας καλὰς σχέσεις, ἀπησχολεῖτο ὑπὸ τῆς μεγάλης καλογηρικῆς ἔριδος, ὑπὸ τὸ αὐτὸ δὲ πνεῦμα ἔγραψεν αὐτοκρατορικός τις πρέσβυς τὴν 12 Μαΐου 1520 πρὸς τὸν νέον αὐτοκράτορα· « Ἡ Ὑμετέρα Μεγαλειότης θέον νὰ μεταβῇτε εἰς Γερμανίαν καὶ νὰ ἐπιδαψιλεύσητε τὴν εὐοιαν σας εἰς τινὰ Μαρτίνον Λούθηρον, ὅστις παρέχει πράγματα εἰς τὴν ρωμαϊκὴν αὐλὴν διὰ τῶν κηρυγμάτων του.

Ἡ κυρία λοιπὸν ἀρχὴ τῆς αὐτοκρατορικῆς πολιτικῆς ἦτο νὰ μεταχειρίζεται τὸν μοναχὸν κατὰ τοῦ πάπα, ὅστις ἀντέπραττε καὶ ἦτο ἠναγκασμένος ν' ἀντιπράττη εἰς τὴν ἐν Ἰταλίᾳ αὐτοκρατορικὴν πολιτικὴν.

Πλὴν τούτου καὶ ἐν τῶν ἄσθρων τῆς ἐκλεκτορικῆς συνθηκολογίας ἐπέβαλλεν εἰς τὸν αὐτοκράτορα τὸ καθῆκον τῆς καταργήσεως ἐκκλησιαστικῶν καταχρήσεων, καὶ αὐτός δὲ ὁ τοῦ αὐτοκράτορος πνευματικὸς Γλαπίων εἶχεν ἐμπνεύσει αὐτῷ τὴν ἰδέαν, ὅτι εἶχε καθῆκον νὰ μεριμνήσῃ περὶ τῆς ἀναμορφώσεως τῆς ἐκκλησίας, ἥτις ἀπὸ πολλοῦ ἤδη χρόνου πολλαπλῶς ἐζητεῖτο.

Καὶ ἔπειτα ἡ ἐν Γερμανίᾳ μεταρρυθμιστικὴ ἐκκλησιαστικὴ κίνησις εἶχε λάβει τοιαύτας διαστάσεις καὶ τοιαύτην δύναμιν, ὥστε ἡ αὐτοκρατορία δὲν ἠδύνατο πλέον ν' ἀποφύγῃ τὴν ὑποχρέωσιν τοῦ νὰ ἐπιληφθῇ τῆς ὑποθέσεως ἐπισήμως. Ὁ μοναχὸς ἐγένετο ἤδη δύναμις : καὶ ὁ αὐτοκράτωρ μετὰ μακρὰς ἀμφιταλαντεύσεις ἀπεφάσισε νὰ καλέσῃ αὐτὸν ἐνώπιον τῆς διαίτης τοῦ κράτους.

Δὲν εἶναι ἀπίθανον ὅτι αἱ τὲ τάξεις καὶ ὁ αὐτοκράτωρ θὰ ἦσαν πρόθυμοι νὰ ἀποδεχθῶσι μετριοπαθῇ τινὰ μεταρρυθμίσιν — ἴσως μάλιστα καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὰς καταχρήσεις θὰ ἀπεδέχοντο καὶ ριζικωτέραν μεταρρύθμισιν — καὶ ὅτι ὁ Λούθηρος, ἐὰν ὑπῆρχε παρ' αὐτῷ δόσις τις πολιτικοῦ ἢ διπλωματικοῦ πνεύματος ἤθελε δημιουργήσῃ ἐαυτῷ μεγάλην δρᾶσιν καὶ θέσιν μετὰ συνετῆς ἐνδοτικότητος, διὰ μερικῆς ἀνακλίσεως, διὰ λόγων ἐπιδεξίων.

Εὐτυχῶς ὁ Λούθηρος δὲν ἐκέκτητο ποσῶς πνεῦμα πολιτικῶν ὑπολογισμῶν, ἐν οἷς ἐν τούτοις σπουδαῖον διεδραμάτιζε πρόσωπον, — ὑπολογισμῶν τῆς ἰσπανικῆς πολιτικῆς ὡς καὶ ὑπολογισμῶν τῶν ἐν Γερμανίᾳ πολιτευτῶν καὶ ταραχοποιῶν, οἵτινες, ἐπωφελοῦμενοι τὴν θρησκευτικὴν κίνησιν ἐπέδλωκον ριζικὴν μεταβολὴν τῶν συνταγματικῶν ἐν Γερμανίᾳ πραγμάτων.

Τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ἐπορεύετο τὰς ἰδίαις ἑαυτοῦ ὁδοῦς, ἐφ' ὧν οὐδὲν ἄλλο ἐζήτει εἰ μὴ θρησκευτικὴν ἀλήθειαν — τὴν δικαιοσύνην ἐκείνην τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, ἣτις ὑπόσχεται, ὅτι οἱ πρὸς αὐτὴν ἀποβλέποντες θὰ τύχωσιν οἴκοθεν καὶ τῶν ἄλλων ἀγαθῶν, καὶ ἥτις πάντως καὶ τότε ὡς καὶ ἐν παντὶ χρόνῳ εἶναι τὸ σπουδαιότατον, καὶ ἐν τῇ μεγάλῃ κοινῇ συμβιώσει τῶν ἀνθρώπων.

Εἶχεν ἀποφασίσει οὗτος νὰ ὑπακούσῃ εἰς τὴν αὐτοκρατορικὴν πρόσκλησιν, διότι ἐπίστευε καὶ ἡσθάνετο ἑαυτὸν ὁ Λούθηρος ὑποχρεωμένον ὅπως μαρτυρήσῃ ὑπὲρ ἐκείνου ὅπερ συνήγαγεν οὗτος ὡς εὐαγγελικὴν ἀλήθειαν, ὑπὲρ τοῦ «εὐαγγελίου», πανταχοῦ καὶ ὅπου δῆποτε : ἐν τῷ ἔργῳ τούτῳ δὲν ἐγνώριζε φόβον ἢ καὶ ἂν ἡσθάνετο κατεβαλεν αὐτὸν δυνάμειως ἀνωτέρας, τῆς πίστεως.

Ἐφωδιασμένος δι' αὐτοκρατορικοῦ προπεμπτηρίου ἐξεκίνητε· πανταχοῦ καθ' ὁδὸν εὔρεν ὁ Λούθηρος τοιχοκολλημένας τὰς κατ' αὐτοῦ παπικὰς ἀποφάσεις· εἶχε δὲ ἐκδοθῇ καὶ αὐτοκρατορικὴ διαταγὴ τὴν 10 Μαρτίου διατάσσουσα τὴν παρῆδοσιν τῶν βιβλίων αὐτοῦ εἰς τὰς ἀρχάς.

Ὁ αὐτοκράτωρ, ἐπηρεαζόμενος ἐκατέρωθεν, ἔκλινε καὶ πάλιν πρὸς τὴν παπωσύνην, οἱ δὲ ὁπαδοὶ τοῦ Λουθήρου κατελήφθησαν καὶ αὖθις ὑπὸ λύπης καὶ δέους· εἰς τὸν τελευταῖον ἀκόμῃ ὁδοιπορικὸν σταθμὸν προέτρεπεν αὐτὸν σύμβουλός τις τοῦ ἐκλέκτορος τῆς Σαξωνίας, ὅπως ἐπιστρέψῃ εἰς τὰ ἴδια, διότι εὐκόλως ἡδύνατο νὰ εὕρῃ αὐτὸν ἡ τύχη τοῦ Ἰωάννου Οὐσσίου. Εἰς τὴν προτροπὴν ταύτην ἔδωκε τὴν ἀνδροπρεπῆ ἀπάντησιν : «Θὰ εἰσέλθω εἰς Βορματίαν. καὶ ἂν ἀκόμῃ ἐπιπέσωσι κατ' ἐμοῦ τόσοι διάβολοι ὅσαι εἶναι αἱ κέραμοι τῶν στεγῶν.»

Τὴν 16 Ἀπριλίου, ὥραν 10ην πρὸ μεσημβρίας, εἰσῆλθεν ὁ Λούθηρος εἰς τὴν πόλιν ἐπὶ ἀναικτῆς ἀμάξης (Rollwagen) μετὰ δύο συνοδῶν, προπορευομένου τοῦ αὐτοκρατορικοῦ κήρυκος, ἐπομένων δὲ ὀπισθεν

αὐτῆς πολλῶν συμπαρτυχόντων ἐφίππων· μετὰ περιεργείας δὲ καὶ ἐν-
διαφέροντος ἐθεῖτο αὐτὸν τὸ ἐν τάχει συναθροισθὲν πλήθος.

Ἦδη τὴν ἐπαύριον ὠδηγήθη ὁ Λούθηρος εἰς τὴν συνέλευσιν τοῦ
κράτους ἣτις συνεδρίαζεν εἰς τινα αἶθουσαν τοῦ ἐπ' σκοπικοῦ μεγάρου.

Τὸ θέαμα ἦτο ἐπιβλητικόν· παρῆσαν ὁ αὐτεκράτωρ, ὁ ἀδελφὸς
αὐτοῦ Φερδινάνδος, ἕξ ἐκ τῶν ἐκλεκτόρων τοῦ κράτους, εἴκοσιν ὀκτὼ
δοῦκες, τριάκοντα ἱεράρχαι, πολλοὶ ἡγεμόνες, κόμητες, ἀντιπρόσωποι
τῶν πόλεων.

Ἀφοῦ ἐπὶ μακρόν ἀνέμεινεν ἐπετράπη αὐτῷ ἡ εἴσοδος εἰς τὴν
αἶθουσαν τῶν συνεδριάσεων· ἅμα δὲ εἰσελθόντα ἠρώτησεν αὐτὸν ὁ ἐπί-
τροπος (official) τοῦ ἀρχιεπισκόπου τῶν Τρεβήρων Ἰωάννης Ἐκκιος, ἂν
ἀνεγνώριζεν ὡς ἴδια ἑαυτοῦ τὰ ἐπὶ τινος ἐδωλίου ἐστοιβαγμένα β βλία,
τῶν ὁποίων οἱ τίτλοι ἀνεγνώσθησαν μεγαλοφώνως εἰς ἐπήκοον αὐτοῦ,
ἂν ἀνεκάλει αὐτὰ ἢ ἂν ἐπέμεινεν εἰς τὰς ἐν αὐτοῖς ἐκφερομέναις ἰδέας.

Φαίνεται ὅτι ἠθέλησαν νὰ προκαταλάβωσιν αὐτόν, ἢ ὅτι ὁ Λού-
θηρος ἐφοβήθη τοιοῦτό τι. Ἐζήτησε λοιπὸν χρόνον διασκέψεως, εἶχε
δὲ πράγματι δίκαιον νὰ πράξῃ τοῦτο ὡς ἐκ τῆς μεγάλης σπουδαιότητος
τοῦ πράγματος. Φαίνεται δὲ καὶ ὅτι πράγματι ἐτόραξεν αὐτόν καὶ
περιήγαγεν εἰς ἀμηχανίαν τὸ ἑκτακτον τῆς θέσεως εἰς ἣν εὗρέθη.

Ἡ προθεσμία τῆς διασκέψεως ἐχορηγήθη αὐτῷ μετὰ τινος παρα-
τηρήσεως ἐνεχούσης μορφῆν.

Ἡ ἐξαφίς ἐν τῇ πόλει ἠϋζήσε· τινὲς ἔλεγον, ὅτι, ἀφοῦ ἐζήτησε
προθεσμίαν διασκέψεως, φαίνεται ὅτι θὰ ἀνακαλέσῃ τὰς δοξασίας του·
ἄλλοι ἐφοβοῦντο, ὅτι καὶ ἐν αὐτῇ τῇ διαίτῃ ἤθελεν ἐπέλθει διάστασις.

Πάντες ἡσθάνοντο, ὅτι εὗρισκοντο ἐνώπιον ζητήματος οὐχὶ κοινού,
ἀλλὰ τούναντίον λίαν ἐπικινδύνου, καὶ μεταξὺ αὐτῶν καὶ αὐτὸς ὁ
Λούθηρος, ὅστις ἐμέμφετο ἑαυτόν, ὅτι προσεφέρθη καθ' ὑπερβολὴν πρῶτος
καὶ ὄχι κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Ἡλία. Παρέμεινε δὲ μόνος, μεθ'
ὅλης τῆς ἐνθαρρύνσεως αἵτινες ἤρχοντο αὐτῷ πολλαχόθεν· τὸ κρατοῦν
μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς διαίτης σφόνημα ἦτο, νὰ προσφερθῶσι πρὸς
αὐτόν μελιχίως, ἐρ' ὅσον αἱ ἐπιθέσεις αὐτοῦ θὰ ἀνεφέροντο εἰς τὰς
ἐκκλησιαστικὰς καταχρήσεις, ἕξ ἄλλου ὁμῶς δὲν ἤθελον ν' ἀπομακρυν-
θῶσιν ἀπὸ τῆς πίστεως τῶν πατέρων των· ὁ ἀριθμὸς ἐκείνων αἵτινες
ἐγίνωσκον ἤδη σαφῶς καὶ εἶχον ἀποφασίσει ποίαν κατεύθυνσιν θὰ δώ-
σωσιν εἰς τὴν ὅλην κίνησιν ἦτο περιορισμένος.

Μεγάλη άνέτειλε καί έξόχως κρίσιμος ήμέρα έν τή ίστορίᾳ οὐ μόνον τοῦ ήμέτερου έθνους, ἀλλά τής άνθρωπότητος όλης. Τήν Παρασκευήν, 18ην Ἀπριλίου, περί τήν έσπέραν, — είχον δέ άναφθῆ ήδη αἱ λαμπάδες έν τή αίθούσῃ τών συνεδριάσεων τής διαίτης — άφού επί ίκανόν άνέμεινεν είσήχθη ό Λούθηρος τό δεύτερον ένώπιον τής συνελεύσεως τοῦ κράτους.

Τό ένδιαφέρον καί ή άδημονία είχον άναπτυχθῆ είς τόν ύπατον βαθμόν, ό συνωστισμός ήτο έκτακτος. Ὁ Ἑκκίος έπανάλαβε τήν έρώτησιν τής προτεράιας.

Τήν φοράν ταύτην ή στάσις τοῦ μοναχοῦ ήτο θαραλλέα, άνδροπρεπής καί άτάραχος, ή φωνή αὐτοῦ ήτο διαυγής· διά μακροῦ, λίαν λελογισμένου λόγου διήρесе τά συγγράμματά του είς βιβλία τών χριστιανικῶν άρχῶν, είς συγγράμματα κατὰ τής ρωμαϊκής έδρας καί είς πολεμικάς πραγματείας· περί οὔδεός έξ αὐτῶν δέν ένόμιζεν ότι ήδύνατο εύσυνειδήτως νά τό άνακαλέσῃ.

Ὁ λόγος, όν έπανάλαβε γερμανιστί, άπέπνεε σπουδαιότητα : Ὁ Λούθηρος ένεθύμισε τόν λόγον τοῦ Χριστοῦ : «δέν ήλθον νά φέρω ειρήνην ἀλλά μάχαιραν,» καί προσέθηκεν ότι δέν θά έπαναφέρωσι τήν ήσυχίαν, εάν άρχίσωσι διά τής καταδίκες τοῦ θείου λόγου.

Ὁ έπισκοπικός έπίτροπος, ό Ἑκκίος, όστις έπολιτεύθη έντελῶς μεμετρημένως καί αξιοπρεπῶς ήτο δέ έντρίβής τών τρόπων τής συμπεριφορᾶς τής άνωτάτης κοινωνίας, έδράξατο τής ύπό τοῦ Λουθήρου γενομένης διαιρέσεως τών συγγραφῶν του, όπως ίσως καταστήσῃ δυνατήν μερικήν τινα άνάκλησιν· άντέταξε κατὰ τοῦ Λουθήρου τό κύρος τής συνόδου τής Κωνσταντίας· αἱ σύνοδοι δυνατόν νά πλανῶνται, άπήντησεν οὔτος καί προσεφέρῃ ή είς άπόδειξιν τοῦ ίσχυρισμοῦ του.

Ἠκολούθησε καί πάλιν άγόρευσις καί άνταγόρευσις· ἀλλ' οὔτε ό τόπος οὔτε ό χρόνος ήτο κατάλληλος πρός συζητήσεις άκαδημαϊκάς, καί ό έπισκοπικός έπίτροπος έζήτησε νῦν ώρισμένην καί σαφή άπάντησιν.

Ὁ Λούθηρος άπήντησεν :

«Ἐπειδή ή Ὑμέτερα Αὐτοκρατορική Μεγαλειότης καί αἱ ύμέτεραι Γαληνότητες έπιθυμοῦσι νά λάβωσι μίαν άπλήν άπάντησιν, διά τοῦτο θ' άπαντήσω άνευ κεράτων καί όδόντων· ἄς μέ πείσωσι διά μαρτυριῶν τής Γραφῆς ή οι' έναργῶν έπιχειρημάτων, — διότι δέν πιστεύω οὔτε είς τόν πάπαν, οὔτε είς τάς συνόδους μόνον, άφού είναι όφθαλμοφανές, ότι καί σύνοδοι καί πάπας πολλάκις έπλανήθησαν,

καὶ ὑμᾶς αὐτοὺς πολλάκις δυσηρέστησαν, καὶ ἐγὼ λοιπὸν ἐπεισθὼν εἰς τὰς δοξασίας τὰς ὑπ' ἐμοῦ διατυπωθείσας καὶ κηρυχθείσας, ἡ δὲ συνειδήσις μου στηρίζεται εἰς τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ : διὰ τοῦτο δὲν δύναμαι καὶ δὲν θέλω ν' ἀνακαλέσω οὐδέν, διότι εἶναι ἐπισφελές καὶ ἐπικίνδυνον νὰ ἐνεργῇ τις ἐνκντίον τῆς συνειδήσεως.

Τὴν λατινικὴν ἀπάντησιν ἐπανελάβεν ὁ Λούθηρος γερμανιστί : ἡσθάνετο ὅτι μέγα τι συνέβη, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ συνελεύσει ἐπίσης ἐξεδηλώθη ἡ συγκίνησις : «Ταῦτα φρονῶ,» ἀνέκραξε, «δὲν δύναμαι ἄλλως νὰ πράξω. Ὁ Θεὸς εἴη μοι βοηθός. Ἀμήν.»

Μετά τινας ἔτι λόγους σχετικούς πρὸς τὸ κύριον ζήτημα, περὶ τοῦ ἀλαθήτου ἢ μὴ τῶν συνόδων, ὁ αὐτοκράτωρ ἡγέρθη. Ἡ συνεδρίασις διελύθη· ἐν τῷ μέσῳ τῆς συγκινήσεως καὶ ὑπὸ τὰ συρίγματα καὶ τοὺς χλευασμοὺς τῶν Ἰσπανῶν ὁ Λούθηρος ἀπῆλθεν ὑπὸ συνοδείαν δύο ἀνδρῶν· ὁ δούξ τῆς Βρουνσβίχης Ἐρῖχος, ἡγεμῶν ἐμπνεόμενος ὑπὸ αἰσθημάτων λίαν καθολικῶν, συνέλαθε τὴν καλὴν ιδέαν νὰ διατάξῃ νὰ δώσωσιν εἰς τὸν ἄνδρα, ὅστις, ἐπὶ τρεῖς ὁλοκλήρους καὶ πλέον ὥρας ὑπέστη σφοδρὸν ἀγῶνα, μέγα κύπελλον ζύθου.

§ 27. Ἡ ἐντύπωσις. — Ἡ ἐντύπωσις, ἣν ἐνέπνευσεν ἡ ἐμφάνισις τοῦ Λουθήρου παρὰ τῇ πολυποικίλλῳ ὁμηγύρει, ἐνώπιον τῆς ὁποίας ὠμίλησεν, ὑπῆρξεν, ὡς εἰκός, λίαν διάφορος.

Ὁ νεαρὸς αὐτοκράτωρ ἐξεφράσθη κατὰ φρονητικῶς : «Δὲν θὰ μὲ κάμῃ ἡ ἱερολογιότης του αἰρετικόν», ἐν τοσοῦτῳ κατὰ τὴν ὥραν τῆς ἀνακρίσεως εἶχε διαφύγει αὐτὸν ἡ φράσις : «μὲ μεγάλην εὐρροίαν καὶ μὲ πολλὴν εὐτολμίαν ὁμιλεῖ ὁ μοναχός :»

Ἡ θρησκευτικὴ ὄψις τοῦ ζητήματος ἦτο ὅλως ἀκατανόητος δι' αὐτόν, τὸν κατὰ τὸ ἥμισυ Ἰσπανὸν τὸ γένος, συνετέλει δὲ πρὸς τοῦτοις εἰς τὴν τοιαύτην στάσιν τοῦ αὐτοκράτορος, τὸ ὅτι δὲν ἦτο πλέον ἐλεύθερος νὰ κρίνῃ περὶ τοῦ πράγματος· ὑπῆρχε συμφωνία μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ πάπα, καθ' ἣν ὁ μὲν αὐτοκράτωρ ἤθελεν ἐνεργῆσαι ἐν Γερμανίᾳ κατὰ τῶν αἰρετικῶν, ὁ δὲ πάπας δὲν ἤθελεν ὑποστηρίξει τοὺς Γάλλους ἐν Ἰταλίᾳ.

Οἱ Ἰσπανοὶ εἶχον ἐξαναστῇ καὶ κατεφρόνουν τὸν Γερμανὸν αἰρετικόν, καὶ οἱ Ἰταλοὶ δὲ ἀπετροπιάζοντο τὸν αἰρεσιάρχην : τινὲς μάλιστα ἐξ αὐτῶν ὀλιγώτερον μεροληπτικοὶ ἔκρινον ὅτι ὁ Λούθηρος δὲν ἀνταπεκρίθη εἰς τὰς προσδοκίας των.

Τοῦναντίον οἱ ὁμοσθενεῖς τοῦ ἦσαν λίαν εὐχαριστημένοι πολλοὶ τῶν ἡγεμόνων ἐπεσκέφθησαν αὐτὸν εἰς τὸ ξενοδοχεῖόν του, ὡς ὁ νεαρὸς χωροκόμης τῆς Ἑσσης Φίλιππος.

Οἱ αὐτοκρατορικοὶ ἀξιωματικοί, ὡς ὁ Γεώργιος Φρουνδσβεργ ἐπέχαιρον ἐπὶ τῇ εὐτολμίᾳ μετ' ἧς ὁ μοναχὸς ὑπέστη τὸν μέγαν ἀγῶνα, ὅστις ἀληθῶς ἀπῆται μεγαλειτέραν ἀνδρείαν ἢ μάχῃ ἔνοπλος ἐν πολέμῳ.

Τὸ ἔργον τοῦ Λουθήρου ἐν τῇ διαίτῃ ἦτο τοιοῦτο ὅποιον ψυχὴ γερμανικὴ κατανοεῖ μᾶλλον ἢ ρωμανικὴ. Ἄνευ θεατρικῶν σκηνῶν, ἄνευ ἐπιδεικτικῶν τεχνικῶν ἀπαγγελιῶν, εἰς ἀπλοῦς ἄνθρωπος στερεωθεὶς εἰς τὴν πρὸς τὸν Θεὸν πίστιν κατόπιν χαλεπῶν ἐσωτερικῶν ἀγώνων, ἀποτολμᾷ τὴν ἐπικίνδυνον ἐμφάνισιν ἐνώπιον τῶν ἀνωτάτων ἀρχῶν, καί, ἀδιαφορῶν πρὸς τὰς αὐθεντίας τοῦ παρόντος καὶ τοῦ παρελθόντος, στηριζόμενος μόνον ἐπὶ τῆς αὐθεντίας τῆς Ἀγίας Γραφῆς, ἐν ψυχῇ θαρραλέᾳ φέρων τὸν ζῶντα λόγον τοῦ Θεοῦ, καταθέτει ἐνώπιον τῆς ὑψηλῆς ὁμηγύρεως, ὅ,τι αἰσθάνεται ἐν ἐκυτῷ ὡς ἐνδύμυχον πεποίησιν, ὡς πιστὴν, περὶ ἧς εἶναι γεγραμμένον, ὅτι ὁ ἔχων ἐξ αὐτῆς τόσον ὅσον κόκκος σινάπεως, δύναται νὰ μετακινήσῃ ὅρη.

§ 28. Τὸ διάταγμα τῆς Βορματίας — Ἐπίμονοι φιλικαὶ ἀποπειραὶ γινόμεναι καὶ μετὰ ταῦτα ὅπως πεισθῇ ὁ Λούθηρος νὰ μεταβάλλῃ γνώμην ἀπέβησαν μάταιαι : ἐνέμεινεν εἰς τὴν ἀρχήν, ὅτι δὲν ἤθελε ν' ἀφήσῃ ἄνθρωπος νὰ κρίνωσι περὶ τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ, ἡρνήθη μάλιστα καὶ νὰ παραιτηθῇ τοῦ κηρύγματος κατὰ τὸ ταξίδιον του.

Τὴν 26 ἀνεχώρησεν ἐκ Βορματίας.

Ἄλλ' ἦδη τὴν ἐπαύριον τῆς ἐν τῇ διαίτῃ ἐξετάσεώς του ἀπηυθύνθη ἔγγραφον τοῦ αὐτοκράτορος πρὸς τὰς τάξεις, καὶ μετ' αὐτὸ τῇ 26 Μαΐου—προχρονολογηθεῖσα ὁμῶς προτροπῇ τοῦ παπικοῦ λεγάτου καὶ φέρουσα τὴν χρονολογίαν τῆς 8 Μαΐου, ὁπότε παρίσταντο ἀκόμη ἐν Βορματίᾳ πάντα τὰ μέλη τῆς συνόδου,—τῇ καταδικαστικῇ πράξιν, τὸ **δ ι α τ α γ μ α τ ῆ ς Β ο ρ μ α τ ί α ς**, διὰ τοῦ ὁποίου ὁ Λούθηρος, ἐτίθετο ἐκτὸς τῆς εἰρήνης τοῦ κράτους, ὃ ἐστὶ προειγράφετο.

Ἡ προγραφὴ αὕτη ἴσχυε καὶ κατὰ παντὸς προστατεύοντος τὸν Λούθηρον καὶ κατὰ τῶν ἀναγινωσκόντων καὶ διαδιδόντων τὰ βιβλία του, τὰ ὁποῖα κατεδικάζοντο εἰς καῦσιν.

Κατὰ τὸ αὐτὸ διάταγμα οὐδὲν τὸ θεολογικὸν ἐπιτρέπεται νὰ τυποῦται ἄνευ προηγουμένης ἀδείας τοῦ πλησιεστέρου ἐπισκόπου· ἀπαγορεύονται ἔριδες καὶ συζητήσεις περὶ τῶν λουθηρανικῶν βιβλίων, ὁ παραβάτης δὲ τούτων θέλει θεωρεῖσθαι ὡς ἔνοχος ἐγκλήματος καθοσιώσεως.

Ταῦτα ἀπεφασίσθησαν, ἔλεγε τὸ διάταγμα, «ὁμοφώνῳ γνώμῃ τῶν ἐκλεκτοτέρων καὶ τῶν τάξεων», τοῦθ' ὅπερ ἦτο ἀπλούστατα ψεῦδος.

Ἄλλ' ὁ Λούθηρος ἦτο ἤδη ἐν ἀσφαλείᾳ. Ὁ ἡγεμὼν τῆς ἰδιαιτέρας αὐτοῦ πατρίδος, καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὡς καὶ πάντοτε ἀνὴρ διαυγοῦς διανοίας ἀποδειχθεὶς, — «ἡ σαξωνικὴ ἀλώπηξ,» ὡς ἀπεκάλει αὐτὸν Ρωμαῖός τις, ὁ λεγόμενος Ἀλέανδρος — εἶχεν ἀποκρύψει αὐτὸν ἐπὶ τινα χρόνον ἀπὸ τῶν ὁμμάτων ἐχθρῶν καὶ φίλων. Κατὰ τὴν εἰς Βιτεμβέργην ἐπάνοδόν του, ἐγγὺς τῆς Γόθας, ἔφιπποι τινες ἐπέπεσον κατὰ τῆς ἀμάξης τοῦ Λουθήρου· μετὰ φαινομενικῆς βίας ἀπῆχθη ὁ Λούθηρος, ὅστις ἦτο ἤδη εἰδοποιημένος περὶ τοῦ πράγματος, καὶ διὰ περιστροφῶν ὠδηγήθη εἰς Βαρτβούργον, τὸν παρὰ τὴν Εἰσενάχην πόργον τοῦ ἐκλέκτορος.

Ἐπὶ ἱκανὸν χρόνον, πλὴν τῶν ὀλίγων μεμνημένων, οὐδεὶς ἐγίνωσκε ποία ἦτο ἡ τύχη τοῦ Λουθήρου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Εἰκονοκλασία ἐν Βιττεμβέργῃ. — Λουθήρου ἐπά-
νοδος ἐκ Βαρτβούργου — Ἡ ἐν Νυρεμβέργῃ
δίαίτα καὶ ὁ πάπας Ἀδριανὸς ὁ 5'.
(1522). — Ὁ Οὐλερίχος Χοϋττεν
καὶ ὁ Λούθηρος.

§ 28 Ὁ Λούθηρος ἐν Βαρτβούργῳ. — Μεγάλης
σημασίας ἦτο τὸ γεγονὸς, ὅτι ὁ Λούθηρος ἐξηφανίσθη ἀπὸ τῆς σκη-
νῆς ἐπὶ τινα χρόνον : ἐδοκιμάζετο νῦν πόσον βαθείας ρίζας εἶχε βά-
λει ὁ νεωτερισμός, — ἐδοκιμάζετο ἐὰν ἡ εὐαγγελικὴ λεγομένη θεω-
ρία τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τῆς ἐκκλησίας ἠδύνατο ν' ἀμυνθῇ καὶ
ἄνευ τῆς προσωπικῆς τοῦ Λουθήρου ἐπεμβάσεως, ἃν ἐπομένως ἠδύ-
νατο νὰ ἐξαπλωθῇ.

Ἡ δοκιμασία αὕτη ὑπῆρξεν ἐνθαρρυντικὴ διὰ τὴν νέαν θρησκευ-
τικὴν θεωρίαν. Τὸ διάταγμα τῆς Βορματίας περὶ μένειν ἐν μεγάλῳ καὶ
ἐν τῷ συνόλῳ νεκρὸν γράμμα.

Καὶ διέταξε μὲν ὁ αὐτοκράτωρ τὴν καῦσιν τῶν βιβλίων τοῦ
Λουθήρου ἐν ταῖς Κάτω Χώραις, ὡς ἐπίσης καὶ ἐν Γερμανίᾳ διάφο-
ροι ἐπίσκοποι ἄρχοντες καὶ ἡγεμόνες ἔπραξαν τὸ αὐτό : ἀλλ' ὅ,τι
ἐκαίετο καὶ κατεδικάζετο ἐνταῦθα, ἦτο ἀνεκτὸν εἰς δέκα ἄλλα μέρη
εἰς εἰκοσιν ἄλλα διεδίδετο μετ' ἐνθουσιασμοῦ : καὶ νῦν ὡς καὶ βρα-
δυτέρον ὑπεβोधήθησε τὴν λουθηρανικὴν κίνησιν ἡ πολυμέρεια τοῦ γερ-
μανικοῦ βίου, τὸ σύστημα τῶν πολλῶν μικρῶν πολιτειῶν. Ἡ ἀντί-
στασις ἦν εὐρίσκουσι τὰ μεγάλα πνευματικὰ ρεύματα ἀποβαίνει συ-
νήθως μᾶλλον ὑπὲρ αὐτῶν· τὰ πάθη ἐξάπτονται καὶ αἱ δυνάμεις αὐ-
ξάνουσιν· ἐμελλον δὲ κατὰ τὴν περίστυσιν ταύτην ταχέως νὰ μά-

θωσιν ἐκ πείρας, ὅτι οὔτε ὁ αὐτοκράτωρ ἢ ὁ πάπας ἀλλὰ ὁ Λούθηρος μόνον ἠδύναντο νὰ προσυλλάξῃ τὴν Γερμανίαν ἀπὸ μεγάλου κλονισμοῦ, ἀπὸ ὀλοσχεροῦς ἰσως ἀναστατώσεως.

§ 30. Οἱ ἐν Βιττεμβέργῃ φαντασιοκόποι. — Ἐν αὐτῇ τῇ Βιττεμβέργῃ τὸ πρῶτον ἐγένετο ποθητὸς ὁ μέγας ἀρχηγός. Οἱ ἄνδρες δευτέρας καὶ τρίτης τάξεως, φιλόδοξοι, φαντασιοκόποι καὶ ἀνυπόμονοι, οἵτινες ἐθεώρουν ἐκυτοῦς ἀνθρώπους τῶν ἔργων, εἶδον τὴν ὁδὸν ἐλευθέραν πρὸς ραγδαίους νεωτερισμούς.

Ὁ Βοδευστέϊν ἐκεῖνος Κιρλστάδιος, ἀνὴρ μετρίων προσόντων, κατεχόμενος ὁμως ὑπὸ τῆς ἰδέας ὅτι εἶχε μεγάλην ἀξίαν, καὶ καταβιβρασκόμενος ὑπὸ φιλοδοξίας, ἔγριψε κατὰ τῶν δεσμῶν τῆς ἀγκυρίας, ἅτινα καὶ εἶχον ἀποσεισθῇ ἡδὴ ὑπὸ τινων μοναχῶν τις Ζβίλλιχ ἐγράψε κατὰ πάσης ἱερᾶς ἐπαγγελίας· συμφώνως πρὸς ταῦτα ἤρχισιν ἀθρόαι αἱ ἔξοδοι ἐκ τῶν μοναστηρίων· παρὰ τοῖς Αὐγουστινίοις ἐσχηματίσθη ἡ γνώμη, ὅτι δὲν γίνεται τις μακάριος διὰ τοῦ ράσου, ἐπιτροπὴ δέ τις πανεπιστημιακὴ ἐξεφράσθη ὑπὲρ τῆς καταργήσεως τῆς ἱερᾶς λειτουργίας : ἡλιαφόρου δὲ τί ἤθελε προκύψει ἐκ τούτου, οὐ μόνον ἐν Βιττεμβέργῃ ἀλλὰ καὶ καθ' ὅλην τὴν χώραν.

Ταχέως δὲ ἔλαθεν ἡ κίνησις αὕτη χαοκτῆρα ταραχῶδη. Οὕτω τὴν 3 Δεκεμβρίου 1521 ἐδιώχθησαν ἐκ τῆς ἐκκλησίας ὑπὸ ὁμίλων πολιτῶν καὶ φοιτητῶν ἱερεῖς, οἵτινες ἤθελον νὰ τελέσωσι τὴν ἱερὰν λειτουργίαν, κληρικῶν τινων ἐθραύσθησαν τὰ παράθυρα, μικρὸν δὲ μετὰ ταῦτα, ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῶν Χριστουγέννων, ἔλαβον τὰ ριζοσπαστικὰ στοιχεῖα ἐπικουρίαν ἐκ Ζβικάου τοῦ Χαλκοῦ ὄρους (Erzgebirge), ὅπου εἶχε σχηματισθῇ παρασυναγωγὴ περὶ τινα ὑφαντουργὸν Κλάου Στόρχ, ὑπερπιδήσασα ἡδὴ πᾶν ὄριον.

Κατ' αὐτοὺς μόνον τὸ πνεῦμα ἔχει ἀξίαν καὶ ὄχι ἡ Γραφή, τὸ πνεῦμα δὲ τοῦτο ἡξίουεν ὅτι εἶχεν ἀπονεμηθῇ εἰς αὐτοὺς. Αὐτὸς ὁ Θεὸς ὠδήγει καὶ ἐδίδασκεν αὐτοὺς τί ἔπρεπε νὰ πράττωσι καὶ νὰ κηρύττωσι. Μυστήριον ἄνευ πίστεως ἀπέρριπτον οὗτοι, καὶ δὴ ὠρισμένως ἀπέρριπτον τὸ βάπτισμα τῶν ἀνηλίκων αἵματινὰ ἐξάγνις ἐπεκρέματο κατὰ τοῦ κόσμου, πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον ἤθελεν ἰσως χρησιμοποίησιν ὁ Θεὸς τοὺς Τούρκους : μετὰ ταῦτα θὰ ὑπάρξῃ πίστις, θὰ ὑπάρξῃ βάπτισμα.

Μερὲς τῶν ἀνθρώπων τούτων, διωχθέντες ἐκ Ζβικάου, ἀπῆλθον εἰς Παγκόσμιος Ἱστορία

Βιττεμβέργην, ὅπου τὸ ἐξεγγεγμένον τῶν κατοίκων φρόνημα προϋπήνηται αὐτοὺς καὶ ὁπόθεν οὐδεὶς ὑπῆρχεν ὁ δυνάμενος νὰ αἰώξῃ τὰ ἀκάθαρτα ταῦτα πνεύματα.

Ταχέως δὲ ἐπεκράτησαν ἐνταῦθα οἱ ἐξηγμένοι. Τὰ ἱερὰ ἄμφια δὲν ἠδύνατο πλέον οὐδαμοῦ νὰ ἐμφανισθῶσιν, οἱ ταραχοποιοὶ εὖρσκον κατ' ἐξοχὴν ἔργον χριστιανικὸν τήνκατάλυσιν τῶν νηστειῶν, ἐπέβαλον χεῖρα κατὰ τῶν ἐν τοῖς ναοῖς ἱερῶν ἐκόνων, μάλιστα δὲ ὁ Κορλστάδιος ἐκήρυττε μετὰ πάθους κατὰ τῶν «ἐλαοειδῶλων τούτων, κατὰ τῶν εἰωλολατρικῶν τούτων ξοάνων» (diese Oelgötzen, diese abgöttischen Klötze), κατὰ τὴν ἐκφρασίαν του. Μετέδιδε τὴν θείαν εὐχαριστίαν ὑπὸ τὰς δύο μορφάς της καὶ συνηψε γάμον.

Ἐν τιπαινώσει, τὸ μὲν φαντασιοκόποι, τὸ δὲ δημαγωγοί, μετέβαινον αὐτὸς καὶ ἄλλοι παρ' ἀπαιδεύτους ἀνθρώποις καὶ παρεκάλουν αὐτοὺς νὰ τοῖς ἐξηγήσωσι χωρία τῆς Ἀγίας Γραφῆς· ἤθελε νὰ δεῖξῃ διὰ τοῦ τρόπου τούτου, ὅτι δὲν χρεάζονται νῦν πλέον καὶ οἱ λόγιοι, ἀπὸ οὗ οἱ τοῦ Ζδικάου προφῆται, τῶν ὁποίων ἡ φανατικὴ πεποίθησις ἐπεβάλλετο ἐπὶ τῶν ἀσταθῶν τούτων πνευμάτων, ἄ.ευ σπουδῆς τινος ἐκέκτειντο ἐν ἀφθονίᾳ τὴν θείαν χάριν καὶ σοφίαν : εἰς τοὺς ἀκροατὰς αὐτοῦ συνεβούλευε νὰ μεταβαίνωσι μόνον οἴκαδε καὶ ἐν ἰσότητι τοῦ προσώπου των νὰ γεωργῶσι τὴν γῆν.

Ἐνεκα τῆς γενικῆς θρησκευτικῆς ἐξάψεως ὁ κίνδυνος ἦτο μέγιστος. Ἀρκεῖ νὰ ἐνθυμηθῇ τις, ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ Λούθηρος καθ' ὅλον τὸν βίον του ἐπίστευεν, ὅτι λίαν προσεχῶς θὰ ἐπανήρχετο ὁ Χριστός, ὅπως ἐννοήσῃ, ὅτι οὐδεὶς ἐν Βιττεμβέργῃ ἠδύνατο ν' ἀντιμετωπίσῃ τοὺς ἀγρίους τούτους ἐμπνευσμένους, ὅτι αὐτὸς ὁ εὐγενὴς γηραιὸς ἐκλέκτωρ ἠσθάνετο ἑαυτὸν ταρασσόμενον ὑπὸ τῆς ιδέας, ὅτι ἐπὶ τέλους δυνατόν νὰ εἶχον οἱ ἄνθρωποι δίκαιον, καὶ ὅτι καὶ ὁ Μελάγχθων, ἀνὴρ λόγιος μὲν ἐστερημένος ὅμως πρακτικοῦ πνεύματος παρεπίσθη ὑπὸ τῆς φαινομενικῆς λογικότητος μεθ' ἧς οἱ φανατικοὶ εὗτοι, τῶν ὁπλίων τὴν κυρίαν ἀντίρρῃσιν τὴν κατὰ τοῦ βαπτίσματος τῶν παιδῶν, δὲν ἠδύνατο νὰ ἀνασκευάσῃ, ἐπέδωκον νὰ κανονίσωσι τὰ πάντα κατὰ τὰ χραιστούντα κατὰ τοὺς ἀρχαιστάτους χριστιανικοὺς καὶ ἀποστολικοὺς τύπους.

Οὕτω δὲ ἡ πολιτικὴ ἀρχὴ τῆς πόλεως ὑφίστατο μείωσιν, καὶ ἠναγκάζετο ἐν πολλοῖς νὰ ὑποχωρῇ.

§ 31. **Ἡ ἐπάνοδος τοῦ Λουθήρου.** — Εἷς μόνον ἀνὴρ ὑπῆρχεν, ἐξ οὗ ἡδύνατο νὰ προέλθῃ ἡ σωτηρία· μετὰ πόθου δὲ καὶ ἀδυναμίας ἔστρεφον τὰ ἀδυνατώτερα τῶν πνευμάτων τὰ βλέμματα πρὸς αὐτόν, καὶ ἀνέμενον τὴν ἐπιστροφὴν του.

Ὁ Λούθηρος δὲν εἶχε διέλθει τὸν χρόνον του ἐν ἀργίᾳ. Εἶχεν ἀρχίσει νὰ μεταφράζῃ τὴν Καινὴν Διαθήκην, ἐξέδιδε νῦν μὲν μίαν, νῦν δὲ ἄλλην συγγραφὴν του, καὶ παρσκευάζεν ἄλλας· μόλιστα δὲ ἔμαθεν, ὅτι ἔζη ὁ Λούθηρος ὁ ἐκλεκτὸς ἐρχιεπίσκοπος τῆς Μογουντίας Ἀλθρέχτος.

Ὁ κληρικὸς οὗτος ἄρχων, νέος ἀκόμη τὴν ἡλικίαν, ἐπιπόλαιος, ἠθικῶς ἄσφατος καὶ ἐπαμφοτέρος, πιεζόμενος ὑπὸ ὑλικῶν ἀνιγκῶν, δέταξε τὴν ἐπανάληψιν τῆς καπηλείας τῶν ἀφέσεων ἐν Χαλλῇ : ὁ Λούθηρος ἀντεπεξῆλθε κατ' αὐτοῦ μετὰ προφητικῆς ὀργῆς, ἀπηλλαγμένος πάσης σκέψεως περὶ ὀφειλομένης πρὸς τὸν μέγαν ἱεράρχην ἀδρότητος, δι' ἐπιστολῆς, τὴν ὅποιαν ψυχὰ δουλόφρονες δύνανται νὰ θεωρῶσιν ὡς θρασείαν, ἥτις ὁμως ἐκπηγάζει ἐκ μεγάλης καὶ ἰσχυρᾶς ψυχῆς : «Τὸν Θεόν, ὅστις ἔχει τὴν δύναμιν νὰ τιμωρήσῃ καὶ ἓνα καρδινάλιον τῆς Μογουντίας, καὶ ἃν ἀκόμη προστατεύηται οὗτος ὑπὸ τессίρων αὐτοκρατόρων, αὐτὸν τὸν Θεὸν παρακαλῶ ὅπως εὐδοκήσῃ νὰ μὴ θέσῃ εἰς δοκιμασίαν ἢ καταφρονήσῃ τὴν ὑμετέραν ἐκλεκτορικὴν ἡγεμονικὴν Γαληνότητα.»

Ὁ μοναχὸς εἶχε γίνεαι δύναμις, τὴν ὅποιαν ὥφειλε νὰ λαμβάνῃ ὑπ' ὄφιν καὶ ὁ πρῶτος τῶν ἡγεμόνων τῆς γερμανικῆς αὐτοκρατορίας : κατέπαυσεν ἀμέσως τὴν κατάχρησιν καὶ ἔγραψεν εἰς τὸν Λούθηρον ἐπιστολὴν λίαν ταπεινωτικὴν : «Ἀγαπητὲ κύριε δόκτωρ «χριστιανικὴν ποινὴν εὐνάμαι βεβαίως νὰ ὑποστῶ», ἐπιστολὴν, τῆς ὁποίας τὴν γνησιότητα δύναται τις βεβαίως νὰ θέσῃ ὑπὸ ἀμφιτῆτησιν.

Μετ' αὐξούσης ὁμως ἀνυπομονησίης ἔδλεπεν ὁ Λούθηρος τὰ ἐν Βιττεμβέργῃ συμβαίνοντα. Ἐν τῇ θρησκευτικῇ μονομερείᾳ του, συνδυαζομένη μετὰ ζωηρᾶς φαντασίας, εἰσιᾶεν ἐν ταῖς ἐν Βιττεμβέργῃ τελουμένοις κατασῆλως τὴν ἐπέμβασιν τοῦ Σιτανᾶ, ὅστις εἶχεν εἰσπορμήσει ὡς λύκος εἰς τὰ ποίμνιά του : οὐδέποτε ἐν τῇ ζωῇ του, ἔλεγε βραδυτέρον περ τῶν χρόνων τούτων, ἐπλήγωσέ τι αὐτὸν βραδυτέρον· καὶ ἐπειδὴ μετ' ὅλην τὴν εὐρύτητα καὶ τὸ μέγεθος τῶν θεωρῶν του εἶχεν αὐστηροτάτην συνειδήσιν τοῦ ἐκ τῆς θέσεώς του καθήκοντός του,

οὐδεμία σκέψις ἀνεχαίτιζεν αὐτὸν πλέον ἀπὸ τῆς ιδέας τοῦ νὰ ἀναλάβῃ τὰ ποιμαντορικὰ καθήκοντά του.

Οἱ φαντασιόπληκτοι ἐκεῖνοι δὲν ἐτάρασσον ποσῶς τὸν Λούθηρον — καὶ αὐτὸς εἶχε μάθει πῶς ὁ Θεὸς ὠμίλει πρὸς τοὺς ἀνθρώπους : «Θέλεις νὰ μάθῃς» ἔγραφέ ποτε πρὸς τὸν Μιλέγγθονα, «τὸν χρόνον καὶ τὸν τόπον, καὶ τὸν τρόπον τῆς θείας ὁμιλίας, ἄκουσον : Ὡς λέων ἔχει συντρίψει τὰ σκέλη μου, εἶμαι ἀπόβλητος πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν του — ἡ ψυχὴ μου εἶναι κατατεθλιμμένη καὶ προαισθάνεται τὸν ἄγιν.»

Μετὰ ταῦτα εἶχε συνομιλήσει μετὰ τῶν ἐκ Ζόικαου φαντασιόκωπων, οἵτινες εἶχον προσφερθῇ νὰ παράσχωσιν αὐτῷ τὴν ἀπόδειξιν, ὅτι εἶχον ἐν αὐτοῖς τὸ πνεῦμα κραταιόν : ἤθελον νὰ εἴπωσιν αὐτῷ τὰς σκέψεις του. Ὁ Λούθηρος ἐδέχθη : κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην, εἶπεν αὐτῷ εἰς ἐξ αὐτῶν, αἰσθάνεται κλίσιν τινὰ πρὸς τὰς δοξασίας των. Ὁ Λούθηρος ἐξανέστη : «Ὁ Θεὸς νὰ σὲ τιμωρήσῃ, Σατανᾶ — ὅτι εὔρον οὗτοι τὸ ὀρθόν, ὅτι ἐσκέφθη ὁ Λούθηρος κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην, ὅτι ἐνδέχεται αἱ ιδέαι αὐτῶν νὰ εἶναι ὀρθαί, τοῦτο δὲν ἦτο δι' αὐτὸν ἀπόδειξις θείας φωτίσεως, ἀλλὰ σατανικῶν δυνάμεων.

Εὐρίσκετο δὲ ἤδη καθ' ὁδόν, ὅτε ἐγνωττοποίει δι' ἐπιστολῆς του εἰς τὸν ἐκλέκτορα τὴν ἀπόφασίν του. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη εἶναι λίαν ἀξιοσημεῖωτος : «Φέρω εἰς γνῶσιν τῆς ὑμετέρας ἐκλεκτορικῆς ἡγεμονικῆς Γαληνότητος, ὅτι ἔρχομαι εἰς Βιττεμβέργην ὑπὸ προστασίαν πολλῷ ὑψηλοτέραν ἢ τὴν τοῦ Ἐκλεκτορος. εἰς τὴν ὑπόθεσιν ταύτην οὐδὲν ὠφελεῖ οὐδὲ δύναται τὰ ὠφελήσῃ οὐδὲν ξίφος, ὁ Θεὸς μόνον πρέπει νὰ ᾖράσῃ ἐνταῦθα ἄνευ ἀνθρωπίνης τινὸς φροντίδος καὶ συμπράξεως», δηλοῖ εἰς τὸν ἡγεμόνα αὐτοῦ, ὅτι δὲν ἐπιθυμεῖ τὴν προστασίαν του : «ἐπειδὴ δὲν θέλω νὰ ὑπακούσω εἰς τὴν ὑμετέραν ἐκλεκτορικὴν Γαληνότητα, εἴθε ἐλεύθερος πάσης εὐθύνης ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, εἴτε θέλω συλληφθῇ, εἴτε θέλω θανατωθῇ».

Ἐχων τις ὑπ' ὄψιν τοὺς δουλοπρεπεῖς τύπους τῶν μετέπειτα χρόνων, ὀφείλει νὰ ἐξάρῃ τὸ γεγονός, ὅτι ἐν ταῖς σχέσεσι μεταξὺ ἡγεμόνος καὶ ὑπηκόων κατὰ τοὺς τότε χρόνους ὑπῆρχε περισσότερα εἰλικρίνεια καὶ ἀλήθεια ἢ βραδύτερον.

§ 32. Τὰ ὀκτὼ κηρύγματα. — Τὴν 6ην Μαΐου, ἡμέραν Παρασκευῆν, ἔφθασεν ὁ Λούθηρος εἰς Βιττεμβέργην, τὴν δὲ ἐπομένην Κυριακὴν ἀνέβη εἰς τὸν ἄμβωνα καὶ ἐκήρυξε νῦν ἐπὶ ὀκτὼ ἄλλεπαλ-

λήλους ημέρας. Ὁ σκοπὸς αὐτοῦ ἦτο νὰ ἐμβάλη βιθίως εἰς τὰς καρδίας τὴν ιδέαν τῆς ἐλευθερίας : λίαν ὀρθῶς ἐφρόνει, ὅτι οἱ βίαιοι νεωτερισμοὶ εἶχον προέλθει ἐκ σπέρματος τῇ ἀληθείᾳ λίαν ἐξωτετικοῦ, ἀκριβῶς ἐκ τοῦ πνεύματος ἐκείνου τῆς ψευδευλαθείας καὶ τῆς νομιμοφροσύνης, ὅπερ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐπεκράτησεν ἐν τῇ ρωμοϊκῇ ἐκκλησίᾳ, καὶ ἐτόνιζε νῦν λίαν ὀρθῶς καὶ μεθ' ὅλη. τῆς δυνάμεως ἣν παρέχει πλήρης περὶ τῶν διδασκομένων πεποιθήσις, ὅτι μόνον ἐσωτερικὴ μεταβολὴ διὰ τοῦ λόγου καὶ τῆς πίστεως δύναται νὰ ἐπιφέρῃ πραγματικὴν καὶ διαρκὴ βελτίωσιν. — « Ἐν συνόψει εἰπεῖν : τὸ κηρύττω, τὸ λέγω, τὸ γράφω, — δὲν ἐξαναγκάζω, δὲν πιέζω τινὰ διὰ τῆς βίας . . . Λαμβετε ὡς παράδειγμα ἐμέ. Ἀντέστην κατὰ τῆς ἀφέσεως, κατὰ πάντων τῶν παπιστῶν, ἀλλ' ἄνευ βίας. Μόνον τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ ἐπεδίωξα, ἐκήρυξα καὶ ἔγριψα, οὐδὲν δὲ ἄλλο ἔπραξα. Ὁ λόγος, καὶ ὅταν ἐγὼ ἐκοιμώμην, καὶ ὅταν ἔπινα βιττεμβέργιον ζῦθον μετὰ τοῦ Φιλίππου μου καὶ τοῦ Ἀμσдорφ, αὐτὸς ἔπραξε πολλά, ὁ λόγος ἔπραξε καὶ διευθέτησε τὰ πάντα : αὐτὸς εἶναι παντοδύναμος, αὐτὸς ἀχμαλωτίζει τὰς καρδίας, καὶ ὅταν αἱ καρδαὶ σίχμαλωτισθῶσι, τότε τὸ ἔργον καταρρέει ἀφ' ἐαυτοῦ ».

Οὐδέποτε πρότερον καὶ οὐδέποτε μετὰ ταῦτα ἀπηγγέλθησαν λόγοι εὐφραδέστεροι εἰς τὴν γερμανικὴν γλῶσσαν ἢ κατὰ τὰ ὁκτὼ ταῦτα κηρύγματα, καὶ ἡ ἐξ αὐτῶν ἐπενέργεια ὑπῆρξε σχεδὸν θαυμασία. Τὰ ἐξωγκωμένα κύματα κατέπεσον, τὰ ἀπειλητικὰ νέφη διεσκεδάσθησαν. Οἱ φαντασιοκόποι ὑπεχώρησαν ἐνώπιον τοῦ πανισχύρου τούτου κηρύγματος καὶ ἐκρύβησαν εἰς τὸ σκότος.

Ἄλλως ὅμως ἢ εἰκονοκλασία ἐκείνη, ὡς ἀποκαλοῦνται περ ληπτικῶς αἱ ταραχαὶ ἐκεῖναι, ἐπέφερε τὰ ἀποτελέσματά της, καθ' ὅσον εὐθὺς ἐν ἀρχῇ μετέβηκε τὴν λατρείαν καὶ πηρήγχε νέαν εὐαγγελικὴν λατρείαν. Αἱ ἰδιωτικαὶ λειτουργίαι παρέμειναν κατηργημέναι, ἡ ἱερὰ λειτουργία ἐτελεῖτο τοῦ λοιποῦ γερμανιτῆ, ἡ θεία εὐχαριστία ἐγένετο πλέον ὑπὸ τὰς δύο μορφάς της. Κατεδείχθη ἡ ἀνάγκη τῆς ἰδρύσεως νέου ἐκκλησιαστικοῦ ὀργανισμοῦ, νέα δὲ καθήκοντα ἀνεφάνησαν διὰ τὰς δημοσίας ἀρχάς.

Μεγάλως δὲ σημασίας ἦτο τὸ γεγονὸς, ὅτι κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἠδύνατο ὁ Λούθηρος νὰ ἀναπετάσῃ πολλῷ ὁρατώτερον τὸ λάβαρον τῆς

νέας πίστεως: ἡ μετὰ φρασὶς τῆς Καινῆς Διαθήκης ἐξεδόθη τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1522.

§ 33. Ὁ Ἀδριανὸς Σ'. 1522. — Τὸ ἐκκλησιαστικὸν ζήτημα ἀπὸ τῆς ἐν Βορματίας αἰτίας ἐγενετο καὶ ζήτημα τῆς αὐτοκρατορίας, καίτοι μέχρι τοῦδε τὰ πρῶτα δὲν πρὸβησαν περαιτέρω. Τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1521 εἶχεν ἀποθάνει Λέων ὁ Γ', τὸν Ἰανουάριον δὲ τοῦ 1522 ἐξελέγη διάδοχος αὐτοῦ Ἀδριανὸς ὁ Σ'.

Ἐν Οὐτρέχτῃ γεννηθεὶς, καθηγητὴς ἐν Λουβαίνῃ (γερμ. Löwen) διδάσκαλος Καρόλου τοῦ Ε', καὶ ἐπὶ τινα χρόνον ἐπίτροπος αὐτοῦ ἐν Κιτιλίᾳ, ἦτο ὁ Ἀδριανὸς πάσας ἀξιώτατος καὶ ἀξιολάβειος διὰ τὰς προσωπικὰς ἀρετάς του, ἀπέβλεψε δὲ μετὰ σπουδαιότητος εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν κλήσιν του καὶ εἰς τὸ ποιμαντορικὸν παπικὸν ἀξίωμα του, ὅπου ἀπεδέχθη οὐχὶ ἀσμένως.

Ὁ Ἀδριανὸς ἦτο θιασώτης τῆς ιδέας τῆς μεταρρυθμίσεως τῆς ἐκκλησίας καὶ ἐτοιμότητος νὰ ἀρχίσῃ αὐτὴν διὰ μεταρρυθμίσεως τῆς παπικῆς εἰδώς, διότι ἐφρόνει ὅτι ἡ διαφθορὰ ἀπὸ τῆς κεφαλῆς μεταβαίνει εἰς τὰ μέλη, καὶ ὅτι ἡ νέα αἵρετικὴ κίνησις ἦτο τιμωρία διὰ τὰς ἀμαρτίας τῶν ἱεραρχῶν.

Ἦτο ὅμως ὀρθόδοξος Δομινικανός, καὶ ἤθλε τὴν ἀναμέρρωσιν μόνον ἐπὶ τῇ βᾶσει τοῦ ἀρχαίου ἐκκλησιαστικοῦ ἔδωκος· τὸ κύριον τοῦ διατάγματος τῆς Βορματίας ἦτο ὁ Ἀδριανὸς ἀπαρχιεῖωτον.

§ 34. Ἡ ἐν Νυρεμβέργῃ δίαιτα τοῦ κράτους. 1522. — Ὑπὸ τοιοῦτο πνεῦμα ἔδωκεν ὁ νέος πῦξ οὐγκίας εἰς τὸν λεγόμενον τοῦ Κιερεγάτην διὰ τὴν δίαιταν τοῦ κράτους, ἥτις συνήλθε κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἐν Νυρεμβέργῃ.

Ἀλλ' ὁ λεγάτος δὲν εὔρε τὴν κατάστασιν εὐνοϊκὴν. Ἡ αὐτοκρατορικὴ κυβέρνησις, ἥτις εἶχε συστηθῇ ἐν τῷ μεταξὺ μετὰ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ δικαστηρίου, δὲν εἶχεν ἐνεργήσει τι συμφῶνως πρὸς τὸ διάταγμα τῆς Βορματίας συναπέρτισε δὲ νῦν μέγα καταγγελτήριο, ἑκατὸν gravamina τοῦ γερμανικοῦ ἔθνους κατὰ τῆς ρωμαϊκῆς εἰδώς: τὸ ὅλον ἐκκλησιαστικὸν ζήτημα εἶχεν ἀνατεθῇ εἰς ἐπιτροπὴν, ἥς τὸ σπουδαιότερον διὰ τὴν ἀνάπτυξιν του καὶ τὰ μέγιστα ἰσχύον μέλος ἦτο ὁ Ἰωάννης Σβορτσεμβέργ, ὁ αὐλάρχης («Hofmeister») ὁ ἀνώ-

τατος λειτουργός τοῦ ἐπισκόπου τῆς Βαμβέργης, ὁπαδὸς ἔνθερμος τῆς νέας εὐαγγελικῆς τάσεως.

Τὸ σχέδιον ἀπαντήσεως εἰς τὸν λεγόντων, ὅπερ ὤφριλε νὰ ἐκπονήσῃ ἡ ἐπιτροπὴ, συντάχθη ὑπὸ πνεῦμα ἐντελῶς ἐντιπολιτευτικόν. Ἐλαμβάνοντο μὲν ὑπὸ σημείωσιν αἱ περὶ ἀναμορφώσεως προτάσεις τοῦ πάπα, ἐτονίζετο ὁμῶς συγχρόνως καὶ τὸ μὴ ἐκτελέσιμον τοῦ διατάγματος τῆς Βορματίας : ὑπεθυμίζονται διὰ τῆς ἀπαντήσεως ταύτης εἰς τὸν πάπιν αἱ μετὰ τῆς Ἀγίας Ἐδρας συμβάσεις (Konkordate) τοῦ γερμανικοῦ ἔθνους, ζητεῖται σύνοδος, συγλησέα συγχρόνως ὑπὸ τοῦ Ἀγιωτάτου πάπα καὶ ὑπὸ τοῦ Μεγιστοιτάτου αὐτοκράτορος, καὶ δὴ ταχέως, ἐν καταλλήλῳ τόπῳ, μετὰ δικαιώματος συμπαρεδρεύειν καὶ ψῆφον ὑπὲρ τῶν κοσμικῶν· ἐν τῷ μεταξὺ ὁμῶς — καὶ τοῦτο ἦτο τὸ σπουδαιότερον — μόνον τὸ εὐαγγέλιον καὶ δεδοκιμασμέναι συγγραφὴ καὶ θὰ ἐχρησίμευον διὰ τὸ κήρυγμα.

Ζητήσιν συζήτησις ἡγέρθη ἐπὶ τοῦ τελευταίου τούτου σημείου, διότι τὰ λοιπὰ ἀνταπεκρίνοντο εἰς τὸ γενικὸν φρόνημα καὶ κατεπολεμοῦντο μόνον ὑπὸ τῶν κληρικῶν. Οἱ ὁπαδοὶ τοῦ καθεστῶτος εὗρον λίαν ἀόριστον τὴν ὑπόδειξιν ταύτην διὰ τοὺς ἱεροκήρυκας, καὶ πρέτειναν τροποποίησιν, καθ' ἣν ἐν τῷ κηρύγματι θὰ περιλαμβάνοντο οἱ τέσσαρες μεγάλοι διδάσκαλοι τῆς ἐκκλησίας, ὁ Ἰερώνυμος, ὁ Αὐγουστίνος, ὁ Ἀμβρόσιος καὶ ὁ Γρηγόριος.

Ἀλλὰ καὶ οἱ τοῦ ἀντιθέτου στρατοπέδου εἶχον πρόχειρον τὴν ἀπάντησιν: Πῶς ; ὁ Πιῦλος ἦτο ἀοριστότερος καὶ ἤξεν ὀλιγώτερον τοῦ Γρηγορίου ; Ο ποταμὸς δὲν εἶναι συνήθως καθαρώτερος τῆς πηγῆς.

Καὶ τὸ τελικὸν πόρισμα ἦτο ἀπόφασις, ἥτις κατὰ τύπους μόνον συνηρμόζετο πρὸς τὴν ἄλλην ἀξίωσιν, πράγματι ὁμῶς ἦτο σύμφωνος πρὸς τὸ σχέδιον τῆς ἐπιτροπῆς. Κατ' αὐτὴν, μετὰ λύσεως τοῦ ζητήματος ὑπὸ τῆς συνόδου, ὡς κανὼν τῶν θεολόγων καὶ τῶν ἱεροκηρύκων θέλει χρησιμεύει αὐτὸ γνήσιον καὶ καθαρὸν εὐαγγέλιον κατὰ τὴν ἐρμηνείαν τῆς αὐθεντικῆς καὶ τῆς ἐκκλησίας παρὰδεδεγμένης Γραφῆς.

§ 35. Ἐξάπλωσις τῆς κινήσεως. — Κατὰ βίβλος λοιπὸν ἡ ἀπάντησις, αὕτη ἡ ὑπὸ τῆς διαίτης ἐγκριθεῖσα, ἀπάντησις, ἥτις συμφώνως πρὸς τὸ πολιτεῦμα ἐδημοσιεύθη ὡς αὐτοκρατορικὸν διάταγμα, ἐπέτρεπε τὴν νέαν διδασκαλίαν, τὴν ὑπὸ τοῦ διατάγμα-

τος τῆς Βορματίας καταδικασθεῖσαν, καὶ μετὰ καταπληκτικῆς ταχύτητος ἐξηπλοῦτο αὕτη περαιτέρω.

Μάλιστα δὲ εἰς τοὺς κύκλους τοῦ τάγματος τῶν Αὐγουστινίων ἐπεξετείνετο ἡ κίνησις ἣν εἶχεν ἀρχίσει εἰς τῶν τοῦ τάγματος τῶν.

Ἀλλὰ καὶ τῶν Φραγκισκανῶν πολὺ μετέστησαν, διότι, ὡς εἰδομεν, καὶ μεγαζὺ αὐτῶν ὑπῆρχεν ἀρχῇθεν τάσις τις ἀντιπολιτευτική: καὶ ἐξ ἄλλων δὲ ταγμάτων ἐπιφανεῖς ἀρχηγοὶ προσεχώρησαν εἰς τὴν μεταρρύθμισιν. Πολλοὶ τῶν ἐπαιτικῶν ταγμάτων ἀπέβαλον τὸ σχῆμά των, πολλαχοῦ δὲ σποραδικῶς ἀπεσείετο καὶ ἡ ἀγαμία, τοῦτο δὲ ἐζητήθη καὶ νὰ πράξῃ ὁ Λουθήρος, ὅστις ἐν τούτοις ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἔμεινε πιστὸς εἰς τὴν συνήθη μοναστηριακὴν διαίταν, καίτοι ἀπέρριπτεν ἀπολύτως τὸν ἀνθρώπινον τοῦτον θεσμόν, ὅστις τοσοῦτον ὀλέθριος ἀπέβη ἐν ταῖς ἀποτελέσμασί του.

Πανταχοῦ νῦν ἐκηρύσσετο ἡ νέα διδασκαλία, ἐν τοῖς ναοῖς ὡς καὶ ἐν ὑπαίθρῳ, εἰς τὰς ἐσχатиὰς τῆς ἄρκτου ἰπὸ τὰς φιλύρας τοῦ Χουῦσου ἐν Σλέσβιγ, ὡς καὶ ἐν τῷ μεγάλῳ καθεδρικῷ νοσῷ τῆς Ζυρίχης, ὅπου ὁ ἐκεῖ δημοφιλὴς ἱεροκῆρυξ Χούλδριχ Ζόλγγλιος εἶχε καταστή μεταρρυθμιστὴς ἐξ ἐμοίων, ὡς καὶ ὁ Λουθήρος, ἀφορμῶν.

Ὅπου ἔλειπον οἱ κληρικοὶ ἢ ἀπεποιοῦντο νὰ κηρύξωσιν, ἀνελάμβανον τὸ ἔργον λαϊκοί.

Ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ ἀνωτάτου κλήρου ἐκκλινόν τινες, ὡς οἱ ἐπίσκοποι τῆς Βασιλείας, τῆς Αὐγούστης, τοῦ Μερσεβούργου, πρὸς τὴν νέαν διδασκαλίαν, εἰς δὲ τοιοῦτος, ὁ Πυλέντιος τῆς Σαμλάνδης, ἐκηρύχθη ἀναφανδὸν ὑπὲρ τοῦ Λουθήρου.

Ζωηρὸν δὲ ἐξηγέρθη πρὸς τῷ θρησκευτικῷ καὶ τὸ ἐθνικὸν αἴσθημα, καὶ ἀπὸ τοιαύτης ἀπὸψως συνεπλήρονον ἀπὸ τινων ἐτῶν τὰ συγγράμματα τοῦ Οἰλερίχου Χουττεν τὴν ὁράσιν τοῦ Λουθήρου, ὅστις τὸ ἐφ' αὐτὸν ἐνεπείετο ἐπίσης ὑπὸ πατριωτικῶν αἰσθημάτων, ἦτο ὅμως ἀπολύτως ξένος πρὸς τὴν πολιτικὴν.

§ 36. Οὐλερίχος Χουττεν. — Ὁ Οὐλερίχος Χουττεν, γνηθεὶς ἐν τῷ ἀρχαίῳ φουρρίῳ τοῦ φραγκικοῦ ἱπποτικοῦ γένους Στέκελβεργ ἐν ἔτει 1488, εἶχε προορισθῇ ὑπὸ τοῦ πατρὸς του διὰ τὸ κληρικὸν σχῆμα καὶ εἶχεν εἰσαχθῇ εἰς τὸ ἐγγύς σχολεῖον τοῦ μοναστηρίου τῆς Φούλδης: ἐν ἔτει 1505 ἔφ.γεν ἐκαῖθεν καὶ ἐξῆσεν ἔπειτα πλάνητα βίον, ἀνήκων εἰς τὴν καθ' ὅλον τὸν

κόσμον διεσπριμένην καὶ διὰ πολλῶν μυστικῶν δεσμῶν συνδεδεμένην ἀδελφότητα τῶν ἀνθρωπιστῶν ἢ ποιητῶν, ὡς ἐπίσης ὠνομάζοντο οὗτοι.

Ἀπαντῶμεν αὐτὸν ἐν Κολωνίᾳ, ἐν Ἐρφούρτῃ, ἐν Γρεϊφσβάλδῃ, ἐν Βιέννῃ καὶ ἀλλαχοῦ, ἐν ἔτει δὲ 1512 ἐν Ἰταλίᾳ, ὅπου, περιελθὼν εἰς ἀνάγκην, ἀνέλαβε καὶ στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν : ἐπὶ τινα μάλιστα χρόνον ἀνῆκε καὶ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ νεαροῦ ἐκλέκτορος ἀρχιεπισκόπου τῆς Μογουντίας Ἀλθρέχτου, ὅστις εἶχε μᾶλλον φιλελευθέρους κλίσεις, καὶ ἂν μὴ προσχώρησεν ὀριστικῶς πρὸς τοὺς μεταρρυθμιστικούς, ἀπεκωλύθη ἴσως μᾶλλον ὑπὸ τῶν φυσικῶν συνεπειῶν τοῦ ἀναιμένου καὶ ἀσώτου βίου του.

Ἰδιαιτέραν ὥθησιν πρὸς ὁρᾶσιν μετέδωκεν εἰς τὸν Χοῦττεν τὸ ἐγκλημα ὅπερ διέπραξεν ἡγεμῶν τις τοῦ κράτους κατὰ τινος συγγενοῦς του. Ὁ δούξ τῆς Βυρτεμβέργης Οὐλερίχος εἶχε δολοφονήσει τὸν σταυλάρχην αὐτοῦ Χάνς Χοῦττεν ἐν Σιόνβουχβάλδῃ, καὶ ἡ φρικαλέα αὕτη πράξις, προῖόν ἑναγοῦς πάθους, τελεσθεῖσα ὑπὸ τὰς μᾶλλον ἐπιβαρυντικὰς περιστάσεις, ἔδωκεν εἰς τὸν Οὐλερίχον Χοῦττεν τὴν εὐκαιρίαν ὅπως διεξαγάγῃ τὸν ἀγῶνα τοῦ ἱπποτικοῦ οἴκου του κατὰ τοῦ ὑψηλοῦ δολοφόνου διὰ βιαιῶν εὐγλώττων συγγραφῶν.

Εἰς τὴν ρεῦχλίνειον ἔριδα, ἣτις ὑπῆρξε κοινὸς ἀγὼν πάντων τῶν ἀνθρωπιστῶν καὶ ποιητῶν, ὁ Χοῦττεν ἔλαβε σπουδαιότατον μέρος, καὶ εἰς τὴν δευτέραν δὲ συνέχειαν τῆς περιφήμου σατύρας τῶν *egistolae obscurorum virorum* εἶχε μετὰσχει, ἡ δὲ συγγραφικὴ δρᾷτις τις, τὴν ὁποίαν δὲν κατῴρῃωσε μέχρι τέλους ν' ἀντικαταστήτῃ δι' ἡσυχου τινὸς ἐπαγγελματικῆς ἐνασχολήσεως, ἔλαβεν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τροπὴν κατὰ τῆς ρωμαϊκῆς ἔδρας.

Ἐξ ἄλλου ὅμως τὸ ἔργον τοῦ Λουθήρου ἀντελήθη κατ' ἀρχὰς ὡς καλογηρικὴν θεολογικὴν ἔριν, καὶ εἶχεν ἐκσφενδονίσει κατὰ τῶν ἐριζόντων ἐν θηριῶδες ἀνὰ φαγωθῆτε» (*«Fresset euch»*) (1) μέχρις οὗ βαθμιαίως κατενόησε τὴν σπουδαιότητα τοῦ ἀγῶνος τοῦ Λουθήρου, καὶ προσήλθε πλέον πρὸς αὐτόν, ἀφοῦ ἐν τῷ μεταξὺ εἶχεν ἐπι-

(1) Σ. Μ. Σημειωτέον ὅτι οἱ Γερμανοὶ ἐκφράζουσι δι' ἰδιαιτέρας λέξεως τὸ τρῶγειν ἐπὶ ζῶαν, τὸ δὲ *«fresset euch»* τοῦ πρωτοτύπου εἶναι αὐτὸ τὸ ἐπὶ ζῶων τρῶγειν.

σύρει ἤδη καθ' ἑαυτοῦ τὴν παπικὴν καταδίωξιν ἕνεκα συγγραφῆς τολμηρᾶς τὸν χαρακτήρα, τῆς «Ρωμαϊκῆς Τριάδος,» *Trias romana* (1520).

Κατώρθωσε δὲ ὁ Χρῡττεν νὰ προσηλυτίσῃ ὑπὲρ τοῦ Λουθήρου, ὅπως εἶχε πράξει ἄλλοτε ὑπὲρ τοῦ Ρεϋλιν, τὸν ἐπ. φα. ἐστρον καὶ σπουδαϊότατον τῶν τότε ἱεποτῶν, τὸν Φραγκίσκον Σίκιγγεν, καὶ ὤρεν ἐν τῷ πύργῳ αὐτοῦ, ἐν Ἐβερνβούργῳ, καταφύγιον. Ἐντεῦθεν δὲ ἐν στενωτάτῳ φιλικῷ δεσμῷ μετὰ τοῦ ἐτοιμοπολέμου, εἰς ἄκρον τετιμημένου καὶ ἐπιφόβου ἀνδρός, ἐξῆλθε νῦν ἐν κατόπιν τοῦ ἄλλου τὰ συγγράμματά του οὐχὶ πλέον ὥς μέχρι τοῦδε εἰς γλῶσσαν λατινικὴν ἀλλὰ εἰς γερμανικὴν.

§ 37. **Λουθήρου συγγράμματα.** — Τὰ συγγράμματα ταῦτα ἐξήσκουν ἐπιρροήν, ὥς θὰ ἐξήσκει νῦν ἐφημερίς ἀντιπολιτευτικὴ καλῶς γραφομένη, συνετέλεσαν δὲ πρὸ πάντων εἰς τὸ νὰ ἐξάψωσιν ἔτι μᾶλλον τὸ κατὰ τῆς Ρώμης παρὰ τῷ ἔθνει κρατοῦν φρόνημα καὶ νὰ ἐμπνεύσωσι φόβον εἰς τοὺς πολεμίους τῆς νέας διδασκαλίας.

Ἀλλὰ τὰ συγγράμματα ταῦτα δὲν δύνανται νὰ συγκριθῶσι κατὰ τὴν δύναμιν τῆς ἐπιδράσεως πρὸς τὴν τοῦ Λουθήρου, ὥς ἡ προσωπικότης τοῦ τολμηροῦ, τοῦ ἐν τῇ ἀγχινακτῆσει καὶ τῷ γερμανικῷ πατριωτισμῷ του ἐτίμου, ἐτοιμοπολέμου ἱππότου δὲν ἠύνατο οὐδὲ ἄποθεν νὰ συγκριθῇ πρὸς τὸ μεγαλεῖον τοῦ Λουθήρου, ὅστις ἠρύετο τὴν δύναμιν του ἐκ πηγῆς πολλῷ βαθυτέρας.

Ἀπέφυγε δὲ ὁ Λουθήρος πάντῃ στενωτέρον δεσμὸν μετὰ τῶν ἱεποτῶν καὶ ἐξηκολούθησε νὰ μεταχειρίζεται ὡς μόνον ὄργανον δράσεως τὸν λόγον.

Ὁ γραφιδόπολεμος ὃν διεξήγαγε κατὰ τὰ ἔτη ταῦτα πρὸς μίαν τῶν ἐστεμμένων κεφαλῶν, τὸν Ἐρρίκον Η'. τῆς Ἀγγλίας (1522) καὶ πρὸς τὸν ἀρχηγὸν τῆς μέχρι τοῦδε μετριοπαθοῦς ἀντιπολιτεύσεως, τὸν ἐκ Ροττερδάμης Ἑρασμον (1524), ὅστις κατῆλθεν εἰς αὐτὸν θεραπεύων τὰς ὑφισταμένας ἐξουσίας, δὲν κέκτηται εὐρυτέραν τινὰ σημασίαν.

Ὁ πρῶτος ἐξ αὐτῶν, τὸν ὁποῖον ἐν τοῖς κατωτέρω θέλομεν γνωρίσει μᾶλλον ἐκ τοῦ σύνεγγυς, ἐκολάκευε τὴν ἰδίαν ἐκυτοῦ ματαιοδοξίαν, ἐκδίδων θεολογικῆς πολυμαθείας συγγραφὴν κατὰ τοῦ Λουθήρου, δι' ἧς ὑπερήσπιζε τὴν ἐκκλησιαστικὴν διδασκαλίαν περὶ μυστη-

ρίων, τὴν ἄρεσιν καὶ τὴν ἐξουσίαν τοῦ πάπα καὶ λαμβάνων ἕνεκα τούτου παρὰ τοῦ πάπα Λέοντος τοῦ Ι'. τὸν τίτλον «Ὑπερασπιστοῦ τῆς πίστεως», τίτλον ὅστις πηρέμεινεν εἰς τοὺς Ἀγγλοὺς ἡγούμενας.

Ὁ Λούθηρος ἀπήντησεν εἰς τὴν μετὰ μεγάλης ὑπεροφίας ἐκτοξευθεῖσαν κατ' αὐτοῦ ἐπίθεσιν μετ' ἀμέτρου βαναυσότητος (1), ἣν ὁμως δύναται τις νὰ ἐξηγήσῃ καὶ ἴτως καὶ νὰ συγχωρήσῃ, σκεπτόμενος, ὅτι ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ ἐστεμμένου πολεμίου του ὁ Λούθηρος εἶχεν ἐνώπιόν του ἄνθρωπον ἐντελῶς πονηρόν.

Ἡ πρὸς τὸν Ἑρασμον ἕρις ἀνεφέρετο ἐπὶ τοῦ δυσκολωτάτου ἐκείνου καὶ ἀλύτου προβλήματος τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας, τῆς σχέσεως τῆς ἀνθρωπίνης ἐλευθερίας πρὸς τὴν θεϊαν αἰτιότητα (Kausalität).

Ὁ Λούθηρος ἀντελαμβάνετο τὴν τελευταίαν ταύτην ἔννοιαν ἐν ὅλῃ τῇ αὐστηρότητί της, θέλομεν δὲ παρατηρήσει ἐνταῦθα παρ' αὐτῷ ὡς καὶ παρ' ἄλλοις ἀνδράσι τῶν σοβαρῶν τούτων χρόνων, πόσον ἰδιόζουσαν ἔλξιν ἐξασκεῖ ἡ περὶ ἀπελύτου θεοῦ προορισμοῦ δοξασία ἐπὶ μεγάλων πνευμάτων καὶ κρατύνει αὐτὰ κατὰ τῶν Θεολῶν, τὰς ὁποίας κατορθύνουσι νὰ ἀποφεύγῃσι τὰ λεπτά, δειλὰ, ἱστοτελῆ πνεύματα, ὡς ὁ Ἑρισμος, διὰ τῶν σκεπτικιστικῶν Ἑθῶν καὶ Ἀλλὰ, διὰ τῆς ἀνάνδρου εὐλαθείας τῶν περιστάσεων καὶ τῶν προσώπων.

Μετὰ λύπης ἐβλίπεν ὁ Ἑρασμος, ὁ πολυμαθέστερος ἀνὴρ τῶν χρόνων του, ὡς δικαίως ἐλέχθη περὶ αὐτοῦ, ὅτι τὸ ἄριστον τῶν κτημάτων αὐτοῦ, αἱ ὠριμαὶ καὶ συστηματικαὶ γνώσεις του καὶ τὰ πρεϊόντα αὐτῶν, ἐπισκιάζοντο ὑπὸ τῶν πρεϊόντων τῆς ἐπαναστατικῆς φιλολογίας τῶν ἡμερῶν ἐκείνων· καὶ ἔλεγε παραπονούμενος, ὅτι ὁ κόσμος οὐκ ἐν ἄλλο πλέον ἤθελε νὰ ἀγοράσῃ, οὐδὲν ἄλλο πλέον ἤθελε νὰ ἀναγνώσῃ, εἰ μὴ συγγράμματα ὑπὲρ καὶ κατὰ τοῦ Λουθήρου.

Ἄλλ' ἡ κατάττασις αὕτη ἦτο παροδική, καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Λούθηρος κατενείει, ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ εὐδοκιμήσῃ τὸ ἀρξάμενον ἔργον καὶ

(1) Σ. Μ. Ἰνα μὴ φανῇ ὅτι ἀδικοῦμεν τὸν συγγραφέα ἢ τὴν μνήμην τοῦ Λουθήρου παραθέτομεν ἐνταῦθα τὴν φράσιν τοῦ κειμένου ἣν ἀπεδώσαμεν διὰ τῶν λέξεων ἀμέτρου βαναυσότητος mit massloser Grobheit.

ν' ἀγάγη εἰς τὴν νίκην καὶ τὴν σωτηρίαν, ἐὰν μὴ καταβάλλετο ἰδιάζουσα προσοχὴ εἰς τὴν βιναύτως παρημελημένην ἐκπαίδευσιν τοῦ λαοῦ.

Ὑπὸ τὸ πνεῦμα τοῦτο ἐξέδωκεν ὁ Λούθηρος τῷ 1524 α' Ἐπιστολὴν πρὸς πάντας τοὺς δημάρχους (Bürgermeister) καὶ συμβούλους (Ratsherrn) τῶν γερμανικῶν πόλεων» δι' ἧς συνίστα θερμοτάτα καὶ μετὰ δυνάμεως τὴν σύστασιν νέων σχολείων καὶ τὴν βελτίωσιν τῶν ὑπάρχόντων.

Τὸ ἔγγραφον τοῦτο δὲν ὑπῆρξε μικροτέρας σπουδαιότητος ὥς πρὸς τὴν κοσμικὴν μόρφωσιν καὶ πειδεῖαν ἢ τὸ ἔγγραφον ἐκεῖνο πρὸς τὴν γερμανικὴν ἀριστοκρατίαν διὰ τὴν τάξιν ἐν γένει τῶν κοσμικῶν: μετὰ τοῦ διαυγοῦς πρακτικοῦ πνεύματος ὅπερ διακρίνει τὸν Λούθηρον συνιστᾷ οὗτος ρητῶς κατέντόνως τὴν κλασικὴν ἐκπαίδευσιν, τοὺς ρήτορας καὶ ποιητὰς τῶν ἐθνικῶν, ὑποστηρικτοὺς ἐν ταῖς ἐνεργείαις ταύταις ἰδίᾳ ὑπὸ τοῦ Μελάγχθονος, τοῦ ὁποῦν τὴν ὑπεροχὴν εἰς καθαρῶς ἐπιστημονικὰ ζητήματα ἀσμένως ἀνεγνώριζεν ὁ Λούθηρος.

Τὴν ὑπερσίαν ταύτην δύνανται νὰ τιμήσωσι καὶ ἐκεῖνοι ἀκόμη, οἵτινες δὲν θέλουσι νὰ ὁμολογήσωσιν, ὅτι μόνον διὰ τῆς Μεταρρυθμίσεως κατέστη δυνατὴ ἡ ἀνάπτυξις πραγματικῆς καὶ ἀπύστως προοδευτικῆς ἐπιστήμης. (1)

(1) Σ. Μ. Καὶ οὕτω μᾶς ἐξηγεῖ ὁ Jaeger ἐμμέσως διατὶ εἰς τὸ τέλος τοῦ δευτέρου τόμου ἀπέφυγε ν' ἀναγράψῃ καὶ τὴν λέξιν Ἀναγέννησις (Renaissance), αὐτὸς ὅστις ἀρέσκειται πᾶν ἱστορικὸν γεγονός νὰ ὀνομάζῃ διὰ τοῦ πρωτοτύπου ὀνόματός του, διὰ τῆς λέξεως δι' ἧς τὸ γεγονός ὡς οὐκ ἄσθη ἐν τῷ τόπῳ τῆς παραγωγῆς, τῆς ἐμφανίσεώς του Μετεχειρίσθη διαφόρους γερμανικὰς λέξεις ἵνα ἐκφράσῃ τὴν ἀναγέννησιν τῶν κλασσικῶν σπουδῶν ἐν Ἰταλίᾳ καὶ τὴν ἐκεῖθεν μετάδοσιν τῆς σπουδῆς τῶν ἀρχαίων καὶ εἰς τὴν λοιπὴν Εὐρώπην, ἀλλὰ τὴν λέξιν τὴν κυρίαν, τὴν λέξιν ἣ ὁποία χαρακτηρίζει ὁλόκληρον ἱστορικὴν περίοδον, τὴν λέξιν Renaissance, δι' ἧς πάντες ἀποκαλοῦσι τὴν χρονικὴν περίοδον τοῦ 16 αἰῶνος, ἣτις ὑπῆρξε, ἡ ἀφειτηρία τῆς νέας προοδευτικῆς σταδιοδρομίας τῆς Εὐρώπης καὶ τοῦ κόσμου, τὴν λέξιν ταύτην δὲν τὴν ἀνέγραψεν ὁ Γαίγερ. Ὁμιλεῖ περὶ ἀναζωογονήσεως περὶ ἐξεγέρσεως, περὶ ἐπαναλήψεως τῶν κλασσικῶν σπουδῶν, περὶ τῆς ὠθήσεως ἣν ἔλαβον αὐταὶ διὰ τῶν ἐκ τῆς πολέως Ἑλληνικῶν φυγάδων, ὁμιλεῖ περὶ Humanismus, περὶ αὐτῆς ταύτης δηλ. τῆς Ἀναγεννήσεως, ἀλλ' ὑπὸ τὸ γερμανικόν της ἔνδυμα, ἀλλὰ δὲν ἔγραψε τὴν λέξιν Renaissance, διότι κατ' αὐτὸν ἡ πραγματικὴ καὶ διαρκὴς προοδευτικὴ ἐπιστήμη, περὶ ἧς ὁμιλεῖ ἐν τέλει τῆς ἄνω παραγράφου,

§ 32. Προδοτοι μάρτυρες. — Αναφέρεται συχνὰ ὡραία φράσις τοῦ Χούττεν : αὐτὸς αὖν ! ὧ ἐπιστήμαι ! χαρὰ εἶναι ὁ βίος. . . ἀνθίζουσιν αἱ σπουδαί, τὰ πνεύματα ξυπνοῦν . . . καὶ πράγματι, ὅ,τι μέχρι τοῦδε εἶχεν ἀποναρκωθῇ, πολλαπλῶς ὑπὸ νεκρῶν τύπους ἀνέλωθε νῦν ζῶν καὶ ἀκμήν.

Αἱ ἀντιθέσεις ἦσαν ἀπλούστεραι, ἐντονώτεραι, καταληπτότεραι : ὅταν ἐτονίζετο ἡ σωτηριώδης δύναμις τῆς πίστεως καὶ ἄνευ ἔργων, ἐγνώριζεν ἕκαστος τὰ νεκρὰ ταῦτα ἔργα, τὰς ἐπὶ προσκυνῆσει ἱερῶν τόπων ὁδοιπορίας, τὰς νηστείας, τὴν ἰδρυσιν λειτουργιῶν πρὸς σωτηρίαν τῆς ψυχῆς, τὴν διακόσμησιν ἱερῶν εἰκόνων : κατ' αὐτῶν ἡ νέα διδασκαλία ἀντέτασσε τὴν ὀρθήν, ἀγάπην, τὴν μετὰ λόγου ὀρώσαν.

Ἐν τι ὅμως πρὸ παντὸς ἦτο ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ ἐπαινέσῃ τις κατὰ τοὺς χρόνους τούτους καὶ δι' οὗ ἐγένοντο οὗτοι πράγ-

δὲν εἶναι ἔργον τῆς Ἀναγεννήσεως, ἀλλὰ τῆς Μεταρρυθμίσεως, δὲν εἶναι ἔργον τοῦ Ἑλληνισμοῦ, τῆς Ἱταλίας, τῆς Γαλλίας, τοῦ Μετ' ἀγχθονος, τοῦ Ἑράσμου, ἀλλὰ τοῦ Λουθήρου, τῆς Ὀρησκευτικῆς ἐν Γερμανίᾳ Μεταρρυθμίσεως, τῆς πρὸς τοὺς Γερμανοὺς δημάρχους ἐγκυκλίου τοῦ Γερμανοῦ Μεταρρυθμιστοῦ περὶ ἐκπαιδεύσεως, δι' ἧς συνιστᾷ οὗτος τοὺς ἀρχαίους ρήτορας καὶ ποιητάς, ἀκούων ἐν τούτοις ὡς πρὸς τοῦτο τὰς συμβουλὰς τοῦ Μετ' ἀγχθονος, τέκνου δηλαδὴ τῆς Ἀναγεννήσεως καὶ ὅχι τῆς Ὀρησκευτικῆς Μεταρρυθμίσεως, τοῦ ὁποίου τὴν ὑπεροχὴν ἐν τοῖς καθάρως ἐπιστημονικοῖς πράγμασιν ἀνεγνώριζεν ὁ Λουθερος. Ὅσον καὶ ἂν εἶναι τις διατεθειμένος νὰ χαρίσῃ εἰς τοὺς Γερμανοὺς καὶ εἰς τὸν Γαῖγερ τὴν ὑπερεξύμνησιν τῆς Μεταρρυθμίσεως, δὲν δύναται ὅμως νὰ συγχωρήσῃ εἰς ἱστορικὸν τῆς περιωπῆς τοῦ ἡμετέρου συγγραφέως, ὅτι παρέλιπε νὰ δώσῃ τὴν ἀληθῆ του μορφήν καὶ ἔξαρσιν εἰς γεγονὸς οἷον τὸ τῆς Ἀναγεννήσεως. Τὴν παρατήρησιν ταύτην ἐσκεπτόμεθα νὰ ποιήσωμεν εἰς τὰς τελευταίας σελίδας τοῦ Β' τόμου ἀλλ' ἐφυλάχθημεν νὰ ἴδωμεν μὴ τυχὸν θὰ ἐπανήρχετο ὁ συγγραφεὺς ἐπὶ τοῦ θέματος εἰς τὰς πρώτας σελίδας τοῦ Γ' τόμου. Ἀλλ' ἀντὶ τούτου βλέπομεν ἐνταῦθα τὸν Γαῖγερ ἀποδίδοντα τὴν ἐπιστημονικὴν τᾶσιν καὶ ἀνάπτυξιν τοῦ δεκάτου ἑκτοῦ αἰῶνος καὶ τῶν μετέπειτα χρόνων οὐχὶ εἰς τὸ πνεῦμα τῆς Ἀναγεννήσεως, ὅπερ εἶχε πνεύσει ἐπὶ τῆς Ἱταλίας ἀπὸ τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος καὶ ἐνισχύθη κατὰ τὸνδέκατον πέμπτον διὰ νέων ἐξ ἀνατολῶν ρευμάτων, ἀλλ' εἰς τὴν Ὀρησκευτικὴν Μεταρρύθμισιν, — τὸ τέκνον ἴσως τοῦτο τῆς Ἀναγεννήσεως — εἰς τὴν ὑπὲρ τῶν ἀρχαίων ρητόρων καὶ ποιητῶν σύστασιν τοῦ Λουθήρου πρὸς τοὺς Γερμανοὺς Bürgermeister καὶ Ratsherrn.

ματι χρόνοι ἀνακκινίσεως καὶ ἀνανεώσεως τοῦ εὐρωπαϊκοῦ βίου. Τὸ μέγα θρησκευτικὸν ζήτημα ἐθίγε σῶμα καὶ βίον, οἶκον καὶ αὐλήν, γυναῖκα καὶ τέκνον : Πᾶς ἐν γένει ὅστις δὲν ᾔθελε νὰ ἀριθμῇται μόνον ἀλλὰ καὶ νὰ σταθμᾷται ὥρειλε νὰ ὁμολογῇ ὅτι ἐπίστευεν ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας καὶ ἐξ ὅλης τῆς καρδίας του

Ἐχον ἀναφθῇ ἡδὴ αἱ πυραὶ, καὶ τὸ εὐαγγέλιον εὔρε τοὺς πρώτους μάρτυράς του : τὴν 1ην Ἰουλίου τοῦ 1523 ἐκάησαν ἐν Βρυξέλλαις πρὸ τοῦ δημαρχείου δύο νέοι ἀκόμη τὴν ἡλικίαν ἄνδρες, ὁ Ἑρρίκος Βόες καὶ ὁ Ἰωάννης Ἑσιος (Esch). Ἀπέθανον οὗτοι ἕνεκα τῆς δυσασίας, ὅτι καὶ αἱ σύνοδοι καὶ οἱ πατέρες ἠδύναντο νὰ πλανῶνται, καὶ ὅτι πρέπει νὰ πιστεῦῃ τις εἰς αὐτοὺς ἐφ' ὅσον συμφωνοῦσι πρὸς τὴν Γραφήν.

Ὁ Λούθηρος αὐτοπροσώπως ἔψαλε τὸν νεκρώσιμον ὕμνον :

« Ἡ τέφρα δὲν θέλει νὰ καταπέσῃ, διασκορπίζεται ἀνὰ πᾶσαν τὴν γῆν, εἰς οὐδὲν ὠφελεῖ ρυαξ, ὀπή, τάφος ἢ καὶ τάφος, καταισχύνει αὕτη τὸν ἐχθρόν· ἐκεῖνοι τοὺς ὁποίους ἐξηνάγκασεν οὗτος διὰ τοῦ φόνου εἰς σιγὴν νεκροὶ θέλουσι ψάλλει, ἐκόντος ἄκοντος αὐτοῦ, πανταχοῦ τῆς γῆς μεγαλοφώνως καὶ ἐν πάσῃ γλώσσῃ (1).

§ 39. Ὁ Λούθηρος. — Ἀναγκαίως κατὰ τὴν τύρβην ταύτην τοῦ ἀρχομένου ἀγῶνος τὸ βλέμμα στρέφεται πρὸς τὴν μορφήν τοῦ ἀνδρός, τοῦ ὁποίου ἡ χεὶρ ἔδωκε τὸ σημεῖον τοῦ ἀγῶνος τούτου.

Ἦτο νῦν οὗτος μόλις τριάκοντα καὶ ἐπτὰ ἐτῶν τὴν ἡλικίαν, εὐπαγής, ἀλλ' ὅχι καὶ ἰδιαιτέρως ἰσχυρὸς καὶ μεγαλόσωμος ἀνὴρ, εἶχε δὲ τὸν βαθὺν ἐκεῖνον ὀρθαλμόν, πρὸ τοῦ πυρός τοῦ ὁποίου εἶχεν ὀπι-

(1) Τὸ γερμανικὸν κείμενον ἔχει ὡς ἐξῆς :

« Die Asche will nicht lassen ab sie stäubt in allen Landen, hie hilft, Kein Bach, Loch, Grub, noch Grab, sie macht den Feind zu Schanden; die er im Leben durch den Mord zu schweigen hat geirungen die muss er tot an allem Ort mit aller Stimm' und Zungen gar fröhlich lassen singen.

σθοχωρήσει ἄλλοτε ἔντρομος ὁ Ἰταλὸς ἐν Αὐγούστη : ἡ φωνὴ αὐτοῦ δὲν ἦτο ὑπερμέτρως ἰσχυρά, ὀλίγον ὀξεῖα μᾶλλον, διαυγὴς ὁμῶς καὶ εὐηχος, ἡ συνομιλία αὐτοῦ ἐλευθέρα, ἀνεπιτήδευτος, εὐφυσολόγος καὶ μεστή ἐννοίας, ἡ ἔκφρασις αὐτοῦ ἐκέκτητο δύναμιν σχεδὸν θαυμασμοῦ ἄξιαν ὅπως ἀποδίδῃ πᾶσαν σκέψιν τοῦ πνεύματός του, πᾶν αἰσθημα τῆς ψυχῆς του.

Σπανίως ὑπῆρξεν ἀνὴρ μέγας ζήτας ἐν μεγαλειτέρᾳ μετριοφροσύνῃ: οὐδενὸς σχεδὸν ἔχων χρεῖαν δι' ἑαυτόν, ἀνιῶσιτελής, καὶ οὐδόλως σκεπτόμενος περὶ χρημάτων καὶ κτήσεων, καὶ εἰς οὐδεμίαν ἄλλην φροντίδα ἐμπεπλεγμένος εἰ μὴ εἰς ἐμείνας τὰς ὁποίας ἐδημιούργουν αὐτῷ ὁ μέγας χγών του καὶ οἱ ἄ.θρωποι, οἵτινες προσεχώρουν εἰς αὐτόν καὶ ἔπασχον ἕνεκα τούτου.

Εἰς τὰ ἄορά καὶ ἐκφραστικὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου του ἡδύνατό τις ν' ἀναγινώσκη τὰ ἔχῃ τῶν ἐσωτερικῶν ἀγώνων, δι' ὧν ἡ ἰσχυρὰ ψυχὴ του εἶχε φθάσει εἰς πλήρη ἐνάργειαν, καὶ ὁμῶς οὐδὲν τὸ βίαιον ὑπῆρχεν ἐν τῷ χαρακτήρῳ του.

Ἐν τῷ μέσῳ τῆς τύρβης τῶν ἀντιμαχομένων πνευμάτων ἀπῆλαιεν ὁ Αὐσθηρος τῆς βαθείας καὶ γαληνίου εὐτυχείας ψυχῆς ἐν πλήρει διαλλαγῇ διατελούσης πρὸς τὸν Θεόν του, καὶ ἐξηκολούθησε νὰ ἐκπληροῖ τὴν μεγίστην ἀποστολήν, τὴν ὁποίαν ἀνέθηκε ποτε ὁ Θεὸς εἰς ἓνα ἄνθρωπον, κατὰ τὸν ἀπλούστερον τρόπον, ὡς καθῆκον δημοσίου λειτουργοῦ πιστὸς εἰς τὸν ὅρκον αὐτοῦ ὡς διδάκτορος τῆς Θεολογίας.

Ἡ πυρίνη ψυχὴ του ἐγίνωσκε τὰ πάθη καὶ τὴν δοκιμαστικὴν δύναμιν τῶν κατὰ τὸ πνεῦμα τῶν χρόνων του καὶ μετὰ τῆς μορφοδότικος δυνάμεως λαϊκῆς φαντασίας ἐπίστευεν ὅτι εὕρισκετο εἰς προσωπικόν πόλεμον πρὸς τὸν διάβολον.

Καὶ ἡ φιλοδοξία ὁμῶς δὲν ὑπῆρξέ τι ξένον πρὸς αὐτόν : « Ἐὰν ἤθελα νὰ ἐκτεθῶ εἰς περιπετείας », εἶπεν ἓν τινι τῶν ἐν Βιττεμβέργῃ ὀκτῶ συνεχῶν κηρυγμάτων τοῦ, « θὰ παρισκεύαζα ἐν Βυρματίᾳ πειγνίδιον, ὡς ἐκ τοῦ ὁποίου ὁ αὐτοκράτωρ δὲν θὰ ἦτο ἐν ἀσφαλείᾳ : » ἀλλ' ἡ ἠθικὴ ἀγνότης του, κληρονομία τῆς καλῆς καὶ εὐσεβοῦς οἰκογενείας του, καὶ εἰλικρινὲς θρησκευτικὸν συναίσθημα ἐβοήθησαν αὐτόν εἰς τὸ νὰ καταβληθῇ πάντας τοὺς τοιούτους πειρασμούς.

Οὕτω πᾶν χάρισμα τῆς θαψ.λοῦς φύσεώς του, τὰς γνώσεις καὶ τὴν διάνοιν αὐτοῦ, τὴν ἰδιορρή εὐγλωττίαν, τὴν ἀπαράμιλλον χαριτολο-

γίαν του (humor) ἔταξεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ θεοῦ λόγου, ὅστις παρ' αὐτῷ, τῷ πνευματώδει, δὲν ἦτο γράμμα καὶ τύπος, ἀλλὰ πνεῦμα καὶ ζωή.

Ὁ φόβος φαίνεται ὑπῆρξέ τι ἄγνωστον εἰς τὴν γενναίαν ταύτην ψυχὴν. Ὁ λοιμὸς κατ' ἐπανάληψιν ἐμάστισε τὴν Βιττεμβέργην καὶ ἐφ' ἡμέρας τὸ πανεπιστήμιον καὶ πάντας ἐκείνους οἵτινες συνειθίζουσι ν' ἀποκαλῶσιν, ἐαυτοὺς τὰς καλλιτέρας τάξεις: ὁ Λούθηρος παρέμεινεν ἐν τῇ πλὴι πιστὸς εἰς τὸ ἐκ τῆς θέσεώς του καθήκον.

Δύο τινὰ ὅμως πρέπει πρὸ πάντων νὰ ἐξάρη τις, διότι ἐν αὐτοῖς κυρίως καταφαίνεται ἐγκειμένη ἡ πολλῷ ὑπερτέρα τῆς τοῦ ἰδίου ἐαυτοῦ λαοῦ καὶ τῶν ἀμέσως ἐπόμενων αἰώνων σημασία του, εἶνε δὲ ταῦτα ἡ βαθεῖα σοφία μεθ' ἧς ἐκράτησεν οὗτος, καθ' ὅσον ἐξηρτάτο ἐξ αὐτοῦ, καθαρὰν παντὸς πολιτικοῦ στοιχείου τὴν θρησκευτικὴν κίνησιν, καὶ πρὸς ταύτην καὶ οὐχὶ ἀσχέτως πρὸς αὐτήν, τὸ ὅτι ἦτο ἄνευ ὅρων πολέμιος πάσης θρησκευτικῆς καταδιώξεως καὶ δὲν ἐκληιδώθη διὰ τοῦ αἵσχους τῆς κοσμικῆς τιμωρίας πλανῶν ἐκκλησιαστικῶν.

Ὅσον ἀνεπιφύλακτος καὶ ἂν ἦτο ἡ γλῶσσά του, ὅσον κατασυντριπτικῶς τραχεῖα καὶ ἂν ἔτο ἡ εὐγλωττία του, τοσοῦτον ἐλευθέρα ἦτο ἡ ψυχὴ του πάσης ἔχθρας πρὸς αὐτὰ τὰ πρόσωπα τῶν πολεμίων του. «Μηδεὶς», ἔγραψεν ὁ Λούθηρος, «ἂς μὴ τρέφῃ κατ' ἐμοῦ μῖσος καὶ δυσ-ἀρέσκειαν, διότι ἡ καρδία μου εἶνε ἀρκούντως ἰλαρὰ καὶ μεγάλη ἥ ὥστε νὰ τρέφω ἐχθρικὰ αἰσθήματα κατὰ τινος: ἐπίσης εἰς οὐδὲν ἄλλο προσέχω εἰμὴ εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς ἀληθείας καθ' ἑαυτήν, εἰς ὃν ἐκ καρδίας εἶμαι ἀφωσιωμένος.»

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

Ὁ Σικίγγειος πόλεμος. — Ἡ ἐν Νυρεμβέργῃ δίαίτα τοῦ 1524 καὶ ἡ ἐν Ρεγενσβούργῳ συνέλευσις. — Ὁ πόλεμος τῶν χωρικῶν.

§ 40. Ὁ Σίκιγγεν. — Ἡ σοφία τοῦ Λουθήρου μεθ' ἧς ἐφρόντιζεν οὗτος ὥστε νὰ μὴ κρίνηται σαρκικῶς· ὅ,τι ἔπρεπε νὰ κρίνηται πνευματικῶς, ἐπεβεβαιώθη κατὰ τὰ σπουδαιότατα συμβεβηκότα τοῦ ἔτους 1522, κατὰ τὸν Σικίγγειον πόλεμον.

Ἡ «κοινὴ ἀριστοκρατία», οἱ ἱππότες τῆς αὐτοκρατορίας, μετὰ φθόνου καὶ μίσους ἐβλεπον τὴν αὖξουσιν δυνάμιν τῶν ἡγεμόνων, εἶχον δὲ ἐξαφθῇ καὶ αὐτοί, ὡς πάντες οἱ κοινωνικοὶ κύκλοι, διὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς κινήσεως.

Εἶχον οὗτοι ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Χουττεν, οὐχὶ ἐπ' ἀγαθῷ αὐτῶν βεβαίως, πύρινον συγγραφέα καὶ ἐπινοητὴν σχεδίων, ὁ ὁποῖος ὅμως ἦτο ἥλιστα διαυγῆς πολιτικὸς νοῦς, ἐξήσκει δὲ οὗτος, ὡς ἐμνημονεύθη ἐν τοῖς ἀνωτέρω, μεγάλην ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ ἰσχυροτέρου τῶν ἱπποτῶν τῶν ἄνω χωρῶν, τοῦ Φραγκίσκου Σίκιγγεν.

Ὁ ἱππότης οὗτος ἴσχυε πολὺ παρὰ τῷ αὐτοκράτορι, ἔχοντι ἀνάγκην τῶν ὑπηρεσιῶν του προκειμένου περὶ στρατιωτικῆς ἐνεργείας, νῦν μάλιστα ἐν τῷ πολέμῳ αὐτοῦ κατὰ τῆς Γαλλίας· ἐκέκτητο οὗτος κτήσεις λίαν ἀξιολόγους καὶ κατείχετο ὑπὸ φιλοδοξίας ἀποβλεπούσης πρὸς σκοποὺς πολλῶ ὑπερτέρους τῶν χαμηλῶν συνήθως σκοπῶν εἰς οὓς ἀπέβλεπον οἱ ἱππότες. Ἄνθρωπος οὐχὶ ὀξυδερκής, ἐντιμος ὅμως, εἶχε προσηλωθῇ εἰλικρινῶς εἰς τὸν εὐαγγελικὸν ἀγῶνα, καὶ προσέφερεν εἰς τὸν Λούθηρον κατὰ τὰς ἡμέρας τῆς Βορματίας τὰ φρούριά του καὶ τὸ κοπτερόν ξίφος του, ἐὰν ἐλάβανεν αὐτῶν ἀνάγκην.

Τὸ ἀνήτυχον πνεῦμα τοῦ Χούττεν ἐφέρετο ὑπὸ παντὸς εἶδους μεγάλων ἀλλ' ἄορίστων ἰδεῶν περὶ πραγματοποιήσεως τῆς ἐκκλησιαστικῆς μεταρρυθμίσεως διὰ μέσων βιαίων, περὶ συμπράξεως τῆς ἀριστοκρατίας καὶ τῶν πόλεων κατὰ τῶν ἡγεμόνων ὡς κοινῶν ἐχθρῶν των, ὑπὸ τὸ κράτος δὲ τῶν ἰδεῶν τούτων συνεκάλεσεν ὁ Σίκιγγεν τὸ ἔαρ τοῦ 1522 τοὺς ἱππότες τοῦ ἄνω Ρήνου εἰς συνέλευσιν ἐν Λαϊνδάφ, ἔνθα πράγματι μετὰ σφοδρὰ παράπονα κατὰ τῆς αὐτοκρατορικῆς κυβερνήσεως, τοῦ αὐτοκρατορικοῦ δικαστηρίου, τοῦ σουηδικοῦ δεσμοῦ, τῶν ἡγεμονικῶν τελωνιακῶν δασμῶν, κατηρτίσθη συμμαχία, ἥτις ἔλαβε μὲν μεγάλην διακλάδωσιν ἐστερεῖτο ὅμως ἐσωτερικῆς δυνάμεως.

Ὁ μέγας τῶν ἱπποτῶν ἀγὼν ἤρξετο διὰ κηρύξεως πολέμου (Fehde) κατὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου τῶν Τρεβήρων τῆς 27 Αὐγούστου 1522 ἕνεκα πρωτοπικῶν διαφωνιῶν.

Ὁ Σίκιγγεν ἐνεφανίσθη πρὸ τῶν Τρεβήρων μετὰ δυνάμειος ραγδαίως συναθροισθείσης : ἀποτροπὴ τῆς αὐτοκρατορικῆς κυβερνήσεως καὶ ἄλλαι πιρκαλεύσεις εἰς οὐδὲν ἴσχυσαν· ἡ διακήρυξις αὐτοῦ ἔλεγεν, ὅτι πρόκειται ἀγὼν κατὰ τῶν ἐχθρῶν τοῦ εὐαγγελίου, τῶν ἐπισκόπων καὶ τῶν ἱερέων· ἐν τῷ στρατοπέδῳ αὐτοῦ ἐλεγετο, καὶ αὐτὸς δὲ ὁ ἴδιος ἔλεγεν, ὅτι ταχέως θὰ ἐγίνετο ἐκλέκτωρ ἡγεμὼν καὶ μάλιστα καὶ τι περισσότερον.

Τὸ κινὸν ἦτο ὅτι ὁ Σίκιγγεν εἶχεν ἀπέναντί του λευίτην πολεμικὸν : ὁ Ριχάρδος Γρεϊφενκλάου, ὁ ἀρχιεπίσκοπος, εἶχε πρᾶσκει ἀσεί δεόντως τὴν πόλιν καὶ ἡ ἐπιθεσις ἀπέτυχεν.

Ὁ Σίκιγγεν ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ, οἱ σύμμαχοι ἐγκατέλιπον τὸν ἱππότην, ἐνῷ ἐξ ἄλλου ὁ χωροκόμης τῆς Ἑσσης Φίλιππος καὶ ὁ τοῦ Παλατινάτου κόμης Λουδοβίκος εἶχον συνενώσει τὰ στρατεύματα καὶ τὸ πυροβολικὸν των μετὰ τῶν τοῦ ἐκλέκτορος τῶν Τρεβήρων καὶ ἔλαβον ἐν ἔτει 1523 στάσιν ἐπιθετικὴν.

Ἐκυρίευσαν οὗτοι τοὺς πύργους τῶν ὀπαδῶν τοῦ Σίκιγγεν, μετὰ μεγάλης δὲ ἀριθμητικῆς ὑπεροχῆς ἐμβόλουν πρὸ τοῦ φρουρίου τούτου Λάνδστουλ, ὅπου εἶχεν ἐγκλεισθῇ καὶ ὁ ἴδιος. Ἦδη δὲ τὴν τρίτην ἀκόμη ἡμέραν κατέπεσεν ὁ κυριώτερος πύργος ὑπὸ τὸ πῦρ τῶν πυροβόλων· καὶ καθὼς προσήλθεν ὁ Σίκιγγεν ὅπως ἴδῃ τὴν γενομένην βλάβην, ἐτραυματίσθη θανασίμως. Συνεπεία τούτου ἐσυνθηκολόγησε, καὶ τὴν 7ην Μαΐου εἰσῆλθον οἱ τρεῖς νικηταὶ εἰς τὸ φρούριον : εἰς τὸν

ἀρχιεπίσκοπον, ὅστις ἐν τῇ βαναυσότητι τοῦ ἤρχισε νὰ ἀπαγγέλλῃ κατηγόριαν κατ' αὐτοῦ, οὗτος ἀπήντησεν ὀρθῶς καὶ ἀνδροπρεπῶς, ὅτι δὲν ἐνῆργησεν ἄνευ λόγου, ἀλλ' ὅτι νῦν εἶχε νὰ ὁμιλήσῃ μετὰ μεγαλειότητος κυρίου· καὶ εἰς τὸν χωροκόμητα δὲ ἠναγκάσθη ὁ Παλατινὸς κόμης νὰ ποιήσῃ τὴν παρατήρησιν, ὅτι μετ' ἀνθρώπου πνέοντος τὰ λογίσθια δὲν γίνονται χρυσολογίαι· τὴν μεσημβρίαν ὁ ἱππότης ἐξέπνευσεν.

Ἐπτά καὶ εἴκοσιν ἀκόμη φρουρία ἔπεσον· καὶ τῶν ἱπποτῶν δὲ τῆς Φρυγκωνίας κατηδάφισε τοὺς πύργους ὁ Γεώργιος Τροῦχτες, ἡγούμενος τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων τοῦ σουηδικοῦ δεσμοῦ καὶ διαθετῶν τὰ πυροβόλα τῶν πόλεων Αὐγούστης, Οὐλμης, Νυρεμβέργης, τὸν δὲ Αὐγούστον τοῦ αὐτοῦ τοσὸν ἀπαισίου διὰ τὴν τάξιν τῶν ἱπποτῶν ἔτους ἀπέθανε καὶ ὁ φιλολογικὸς ἀντιπρόσωπός των Οὐλερίγος Χουττεν, ὡς ἄπορος πρόσφυξ ἐν τῇ νήσῳ Οὐρναου τῆς λίμνης τῆς Ζυρίχης, ὅπου τῇ ὑποστροφῇ τοῦ Ζωγγίου εἶχεν εὑρεῖ τελευταῖον καταφύγιον.

§ 41. Ἡ ἐν Νυρεμβέργῃ δίαιτα. 1524. — Τὸ ἐπόμενον ἔτος 1524 ἠνείχθη ἡ νέα ἐν Νυρεμβέργῃ δίαιτα τοῦ κράτους. Ἐνταῦθα αἱ ἐπιθέσεις τῶν ἡγεμόνων καὶ τῶν πόλεων κατευθύνθησαν κατὰ τῆς αὐτοκρατορικῆς κυβερνήσεως, ἥτις καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ αὐτοκράτορος ἦτο μισητή, διότι ὁ τρόπος τῆς συγκροτήσεως αὐτῆς παρεῖχε μεγάλην δύναμιν εἰς τοὺς ἐκλέκτορας· ἀπεφασίσθη λοιπὸν νὰ μεταβληθῇ ὁ τρόπος τῆς συγκροτήσεως, καὶ δὴ κατὰ πρῶτον νὰ διαλυθῇ αὕτη.

Μέχρι τοῦ σημείου τούτου τὰ συμφέροντα συνεβόδιζον· ἀλλ' ἡ μεταξὺ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἀπεσταλμένου καὶ τῶν πόλεων σύμφορα ἔληξεν, ἅμα ὡς ἦλθεν εἰς συζητήσιν τὸ θρησκευτικὸν ζήτημα.

Ἐν τῷ μεταξύ δηλονότι τῆς διαίτης ταύτης καὶ τῆς προτέρας διαρρεύσαντι χρόνῳ, ἥτοι ἐν ἔτει 1523, εἶχεν ἀποθάνει ὁ πάπας Ἀδριανός, καὶ οὐδεμία πλέον μεταρρύθμισις, οἷαν ἐσχεδίαζεν ὁ σπουδαῖος καὶ ἔντιμος ἀνὴρ, ἦτο δυνατή, ἀφ' ὅτου ἀνῆλθεν εἰς τὴν ἑδραν τοῦ Πέτρου Ἰταλὸς ἡγεμὼν καὶ πολιτευτὴς ὁ ἐκ Μεδίκων Κλήμης ὁ Ζ'.

Ὁ νέος οὗτος πάπας δὲν ἦτο ποσῶς διατεθειμένος νὰ πρὶβῇ εἰς εἴαν δῆποτε ὑπὸ τὸ πνεῦμα τοῦτο παραχώρησιν. Ἐνετείλατο δὲ τὸν λεγόμενον αὐτοῦ Καμπέγγην νὰ θεωρῇ ἄγνωστον δι' αὐτὸν τὴν συλλο-

γὴν ἐκείνην τῶν κατὰ τῆς Ἀγίας Ἐδρας καταγγελιῶν τοῦ γερμανικοῦ ἔθνους τῆς προτέρας διαίτης.

Ἄλλ' ἦτο παρὰ πολὺ ἐνωρί· ἀκόμη διὰ πολιτικὴν οὕτω ἀλαζονικὴν : ὅτε ὁ λεγάτος ὕψωσεν ἐν Αὐγούστη τὰς χεῖρας ἵνα εὐλογήσῃ, ὁ κόσμος ἤρχισε νὰ καταγεῖλῃ αὐτόν, καὶ διὰ τοῦτο ἔκρινε φρόνιμον, νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν Νυρμβέργην ἅνευ τοῦ καρδινάλιου σκούφου του.

Τὴν Κυριακὴν τῶν Βαΐων χίλιοι περίπου ἄνθρωποι ἐκοινωνήσαν τῆς θείας εὐχριστίας ὑπὸ τῆς δύο μορφῆς τῆς σχεδὸν ὑπὸ τὰ ὄλματα του : τριάκοντα περίπου πρότωτα ἐκ τοῦ πλήθους τούτου ἀνῆκον εἰς τὴν αὐλικὴν θραπείαν τοῦ ἀρχιδουκὸς Φερδινάνδου. Καὶ αὕτη δὲ ἡ βασίλισσα τῆς Δαλίας, ἡ τοῦ Κιρόλου καὶ τοῦ Φερδινάνδου ἀδελφὴ Ἑλισάβετ, ἔλαβε τὴν κύλικα (Kelch) (1).

Ἐξ ἴσου δυσμενοῦς ἐτυχον ὑποδοχῆς αἱ παπικαὶ προτάσεις καὶ ἐν τῇ διαίτῃ· ὅτε ὁ Κιμπέγγης προέβουλε παράπονα, κατεγελάσθη, δὲν ἐτράπη δὲ ἐπὶ τὸ βέλτιον τὸ κρατοῦν φρόνημα, ὅτε ὁ παπικὸς λεγάτος μετὰ ἀναισχυντίας καὶ ἰταμότητος ἐδήλωσεν, ὅτι περὶ τῆς «ὑπεράγαν σκαῖας συλλογῆς» ἐκείνης, ὡς ἀπεκάλει τὰ ἑκατὸν *griavamina* τῆς τελευταίας διαίτης, ἐν Ρώμῃ οὐδὲν εἶναι γνωστὸν ἐπισήμως.

Καὶ ἀπεδέχθησαν μὲν πάντες τὴν αἴτησιν τοῦ λεγάτου περὶ ἐκτελέσεως τοῦ διατάγματος τῆς Βορμκτίας· προστεθέντος ὁμῶς ἐν τῇ ἀποράτῃ τῆς διαίτης, ὅτι ἡ ἐκτέλεσις θὰ ἐπεδιώκετο «καθ' ὅσον ἦτο δυνατόν», ἐξωμοιώθη ἡ ἀποδογὴ αὕτη πρὸς ἄρνησιν.

Ἐξ ἄλλου πάλιν ὁ λεγάτος ὑπεσχέθη, ἐξ ἴσου ἐντίμως κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ὅτι ἤθελε συντελέσει κατὰ τὸ δυνατόν εἰς τὴν συγκρότησιν τῆς προταθείσης συνόδου, ἥτις ἐν τῷ σταδίῳ τούτῳ τῆς κινήσεως ἀπετέλει ἀκόμη τὸν τελευταῖον καὶ ἀνέκκλητον βαθμῆδὸν δικαιοδοσίας· ἐκ μέρους δὲ τῶν τάξεων προσετέθη τότε, ὅτι μέχρι τότε, συμφώνως πρὸς τὴν ἀπίψιν τῆς προτέρας διαίτης, μόνον τὸ εὐαγγέλιον καὶ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ θὰ ἐκηρύσσοντο ὑπὸ τῶν ἱεροκηρύκων.

Ἐγένετο δὲ συγχρόνως πρόνοια καὶ περὶ συγχροτήσεως κατὰ τὸ

(1) Σ. Μ. Ἐκοινωνήσε δηλαδὴ ὑπὸ τὰς δύο μορφάς, *utraque* ὡς ἔλεγον ἐν Πράξ. καὶ ἐξ οὗ, ἐν τοῦ Kelch, κύλιξ, ὠνομάσθησαν οἱ κατ' ἀμφοτέρω (δε' οἶνου καὶ ἄρτου) κοινωνοῦντες Καλιξτινοί.

τρέχον ἔτος θρησκευτικῆς ἐν Σπείρᾳ συνδιασκέψεως ὑπὸ ἡγεμονικῶν λογίων καὶ συμβούλων περὶ τῶν ἀμφισβητουμένων σημείων.

§ 42. Ἡ ἐν Ρεγενσβούργῳ συνέλευσις 1524. — Ἡ κατάστασις ἦτο πλέον ἐπικίνδυνος, καίτοι δὲ οὐδεὶς τῶν ἡγεμόνων τῆς αὐτοκρατορίας δὲν εἶχεν ἀποκριθῆναι ρητῶς ἀπὸ τῆς δικαιοσύνης τοῦ πάπα, ἐν τούτοις εἶχε σχηματισθῇ ἤδη μεταξὺ τῶν τάξεων κόμμα ὑπὲρ τῆς συντόνου ἐνεργείας πρὸς πραγματοποιήσιν καὶ ἐφαρμογὴν τῆς ἀναμορφώσεως, ἐνῶ συνάμα ὑπῆρχεν ἡ ἐλπίς ὡς πρὸς τὴν διδασκαλίαν, ὅτι θὰ ἦτο δυνατὴ συμφωνία τις.

Ἐν τοσοῦτῳ ὁ κίνδυνος τοῦ χωρισμοῦ, τῆς διχοστασίας τῆς ἐκκλησίας, ὑπῆρχεν ἥδη καταφανής, ἦτο δὲ φυσικὸν νὰ συσφιγθῇ στενότερον καὶ τὸ ἄλλο κόμμα τὸ ἀντιπράττον κατὰ τῆς διαιρέσεως τῆς ἐκκλησίας, τὸ συντηρητικόν.

Ἐπὶ κεφαλῇ τοῦ κόμματος τούτου ἐτάχθησαν οἱ δοῦκες τῆς Βιυαρίας Γουλιέλμος καὶ Λουδοβίκος : ἡ κρατοῦσα γνώμη ἦτο νὰ ἀπομδλυθῇ ἡ νεωτεριστικὴ ὁρμή, νὰ ἀφαιρεθῶσιν ἀπ' αὐτῆς τὰ προσχήματα διὰ καταργήσεως τῶν ἐπιδεικτικωτέρων καταχρήσεων, οἱ εἰδους τινὸς ἀναμορφώσεως.

Τὸν Ἰούνιον τοῦ 1524 τινὲς τῶν ἐπιφανεστέρων ἐκκλησιαστικῶν καὶ κοσμικῶν ἡγεμόνων συνεκρότησαν συνέλευσιν (Konvent) ἐν Ρεγενσβούργῳ, καὶ ταχέως ἐπῆλθε μεταξὺ αὐτῶν συνεννόησις : τρεῖς ἐπιτροπαὶ προεπεξεργάσθησαν τὰς ἀποτάσεις, καὶ ἐντὸς δεκαῆς ἡμερῶν τὸ ἔργον εἶχε συντελεσθῇ, τῶν ἐπισκόπων ἀποδέχθέντων τὴν ἀναμόρφωσιν (Reform) πρὸς ἀποφυγὴν τῆς ἐπαναστάσεως.

Αἱ βιρύτεραι τῶν καταχρήσεων κατηργήθησαν, αἱ ἐορτάσιμοι ἡμέραι, καὶ αἱ λεγόμεναι ὑπὸ ἐπιφύλαξιν — τουτέστιν εἰς τὴν κρίσιν τῶν ἀνωτέρων κληρικῶν ἀποκαίμεναι — περιστάσεις ἡλαττώθησαν, οἱ διοριστέοι κληρικοὶ ἔπρεπε νὰ ἐκλέγωνται μετὰ μεζονος προσοχῆς καὶ αὐστηρότητος, εἰς ἀντάλλαγμα δὲ τῶν περὶ χωρήσεων τούτων ἐκ μέρους τοῦ κλήρου θὰ κατεδικάζοντο καὶ αὖθις τὰ βόλεια τοῦ Λουθήρου, θὰ ἀπηγορεύετο εἰς τοὺς ὑπηκόους ἡ φοίτησις εἰς τὸ πανεπιστήμιον τῆς Βιττεμβέργης, ὃ ἐστὶ θὰ ἐφημερίζετο μετ' αὐστηρότητος τὸ διάταγμα τῆς Βορρατίας : ὡς κανὼν διὰ τοὺς ἱεροκλήρικας μέχρι τῆς συγκροτήσεως τῆς συνόδου, ὑπὲρ τῆς ὁποίας καὶ τὸ κόμμα τοῦτο ἦτο κεκηρυγμένον, ὠρίσθησαν οἱ τέσσαρες μεγάλοι πατέρες τῆς ἐκκλησίας,

τοὺς ὁποίους δὲν εἶχεν ἀποδεχθῇ ἡ πλειονοψηφία τῆς διαίτης τῆς Νυρεμβέργης τοῦ ἔτους 1522.

Καί ἵνα μὴ μείνῃ ἀνανταπόδοτον τοιοῦτο ἐκκλησιαστικὸν φρόνημα συγκατένευσαν οἱ ἐπίσκοποι εἰς τὴν πλτρωμὴν τοῦ πέμπτου, οἱ αὐστριακοὶ μάλιστα καὶ τετάρτου Pfennig πρὸς τοὺς ὑψηλοὺς προστάτας των, οὕτω δὲ ἡ ὑπόθεσις ἀπέβη οἱ αὐτοὺς λίαν ἐπικερδής. Ὁ ἀρχιδούξ Φερδινάνδος συμμετέτχε τῆς συμφωνίας ταύτης τῶν δύο μερῶν, καὶ ἡ γλῶσσα τῶν αὐτοκρατορικῶν ἐγγράφων ὑπῆρξε διὰ τοῦτο ἐντυνωτέρα.

Ἡ ἐν Σπείρα ἐκείνη συνέλευσις, ἥτις ἠτείλει νὰ παρειαγάγῃ εἰς τὸν ὀργανισμόν τῆς ἐκκλησίας ὅλως νέας καὶ ἐπικινδύνους ἀρχάς, ἀπηγορεύθη διὰ προορηχῆς καὶ πάσης ἄλλης αὐστηρότητος.

Αἱ καταδιώξεις ἐν ταῖς ἐπικρατείαις τῶν συμμάχων τοῦ Ρεγενσβούργου δὲν ἐβράδυναν καὶ ἠδυνάτο τις νὰ παρατηρήσῃ εἰς τὰς ἀνωτέρας κοινωνικάς σφαίρας, καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς κύκλοις τῶν ἀνθρωπιστῶν ἀναδρομικὸν ρεῦμα, σπουδαῖαι δὲ ἤρχσαν νὰ ἐξυφαίνωνται περιπλοκαί.

Ἀλλ' ἐνῷ εἰς τὰς ὑψηλὰς ταύτας σφαίρας συνεσπρεύοντο τὰ νέφη, εἰς τὰ κατώτερα ἐπῆλθεν ἡδὴ ἡ ἐκρηξίς πάντων τῶν στοιχείων.

§ 43 Ἡ ἐπανάστασις τῶν χωρικῶν. — Ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τῶν οὐσιαστικῶν ἡδὴ πολεμίων παρίστασκετο ἡδὴ ζύμωσις, ἐν ἣ συνανεμιγνύοντο κοινωνικά, πολιτικά καὶ θρησκευτικά ἰδέαι. Ἡ ζύμωσις αὕτη εἶχεν ἐκδηλωθῇ ἡδὴ κατ' ἐπανάληψιν διὰ διαφόρων ἐκρήξεων, ἐξ ὧν ἐπικινδυνωδέστερα ὑπῆρξε ἡ τοῦ ἔτους 1514 ἐν Βυρτεμβέργῃ, ἡ κατὰ τοῦ ἀσυμειδῆτου κυβερνητικοῦ συστήματος τοῦ κακοῦ δουκὸς (Ὀύλβερχου).

Οἱ χωρικοί, μάλιστα ἐν ἄνω Γερμανίᾳ, εἶχον πολλοὺς λόγους παρὰ τὸν ἐπὶ καταπιέσει τὸ χειρότερον δὲ ἔδοξε, ὅτι δὲν ἠδύναντο νὰ ἀλυθῶσι διὰ νομίμων μέσων ὡς ἐκ τῆς ἰσχύος τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου: πλὴν τούτου ἕνεκα τῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς μεγιλιτέρας εὐκολίας περὶ τὴν εἰσαγωγὴν ὑπερποντίων εἰδῶν, κνεπτύχθησαν ἡ τρυφή καὶ αἱ ἀξιώσεις, αὕτη δὲ ἡ ἀνεπτυγμένη εὐμάρεια τοῦ βίου ἀπέτελλε πολλὰ πλῶς ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ἰδίαν αὐτῶν ταλχιπωρίαν ἐξερθειστικὴν, ἥ, ὡς συμβάνει σήμερον ἐν τῇ κοινωνιστικῇ κινήσει, ἥτις ἔχει οὐκ ὀλίγα τὰ κοινὰ αἷτια πρὸς τὰς ταρχὰς ταύτας τῶν χωρικῶν

τοῦ δεκάτου ἑκτοῦ αἰῶνος — ἡ πρὸς τὴν εὐμάρειαν αὕτη τάσις τῶν χρόνων ἀνεπτύχθη καὶ πρὸς αὐτοὺς τοὺς χωρικοὺς.

Καὶ νῦν ἦλθεν ἡ νέα εὐαγγελικὴ διδασκαλία, ἥτις προσέδιδεν εἰς τὰς ἀξιώσεις καὶ εἰς τοὺς ἀγῶνας τῶν ἀνωτέραν δικαιολογίαν.

Νῦν, ὅτε τὰ πάντα ἐκλονίζοντο, τὸ αὐτοκρατορικὸν ὡς καὶ τὸ ἐκκλησιαστικὸν κυβερνητικὸν σύστημα — ὅποτε ἠγέρθη εἰς ἀπλοὺς Βιτεμβέργιος δόκτωρ, ὅστις ἠδύνατο ν' ἀποκαλῇ τὸν πάπαν Ἀντίχριστον, τὸν αὐτοκράτορα θνητὸν σκώληκα, τοὺς ἡγεμόνας μανιακοὺς μεθυμένους, ἀπὸ τῶν ὁποίων ὁ θεὸς θέλει νὰ μᾶς ἀπολυτρώσῃ διὰ τῆς χάριτος, νῦν ἐνεθυμήθησαν οἱ χωρικοί, ὅτι καὶ αὐτοὶ ἀπελυτρώθησαν διὰ τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ, ἀφοῦ δὲ ἔλαβον εἰς χεῖράς τῶν αὐτῶν ἢ οἱ ἱεροκήρυκες καὶ οἱ ταραχοποιοί, εἴτινες ὠμίλουν πρὸς αὐτοὺς, τὴν Ἱερὰν Γραφὴν, εὗρον ἐν αὐτῇ πολλοὺς λαμπροὺς λόγους περὶ ἰσότητος ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ ἐλευθερίας, δὲν ἦτο δὲ δύσκολον νὰ ἐννοήσωσιν, ὅτι ἡ πολυειδὴς πίεσις ὑφ' ἣν ἐστέναζον, ἀντέκειτο ἐκ διαμέτρου πρὸς τὸ Εὐαγγέλιον, τὸ ὁποῖον ὠμίλει περὶ καμνόντων καὶ δυναστευομένων.

Ματαίωθεῖσαι ἐλπίδες περὶ συγκομιδῆς, ἡ γειτονία τῆς Ἑλβετίας, ὅπου οἱ χωρικοὶ ἀπῆλκυον ἐλευθερίας, πολεμήσαντες κατὰ τῶν ἡγεμόνων καὶ τῶν ἱποποτῶν, ἡ τριχύτης τῆς αὐστριακῆς κυβερνήσεως προσέκάλεσε τὴν ἐκρηξίν τῆς ἐπαναστάσεως κατὰ πρῶτον πρὸς τὰ μέρη τοῦ ἄνω Μέλανος Δρυμοῦ.

Τὸν Αὐγούστον τοῦ 1524 εἰσῆλθεν εἰς Βάλνσχοιτ Χάινς τις Μύλλερ ἐκ Βύλγκεμδαμ μετὰ τριχρόου σημάχου, φερύσης τὸ μέλαν, τὸ ἐρυθρὸν καὶ τὸ λευκὸν χρῶμα, εἰς τὰ ἐγκαίνια τῆς ἐκκλησίας, οἱ χωρικοὶ συνοιθήθησαν περὶ αὐτόν, καὶ ἤρχισαν νὰ φαντάζωνται μεγάλα πράγματα· οἱ ὑπήκοοι μικρῶν τινῶν κυρίων, τῶν τῆς Βερδεμβέργου, Μοντφορτ, Λουπφεν, Σουλτς ἐξηγέρθησαν· ἀλλὰ καὶ πάλιν κατέβαλε τὴν ἐπανάστασιν ἡ ἑνοπλος δύναμις τοῦ ἀρχιδουκὸς καὶ τοῦ σουηβικοῦ δεσμοῦ.

§ 44. Ὁ πόλεμος τῶν χωρικῶν. 1525. — Μόνον κατὰ τὸ ἔτος 1525 ἔλαβον τὰ πραγματά πρᾶξαν ὀριστικωτέραν. Τὸν Ἰανουάριον ἐξηνάγκασαν τὸν ἡγούμενον τῆς Κέμπτεν οἱ χωρικοὶ του, ὅπως ἀποδείχῃ ἐπ' ἐξήκοντον συνθήκην, τὸ αὐτὸ δὲ ἐπραξάν οἱ χωρικοὶ τοῦ Ἀλγαίου πρὸς τὸν ἐπίσκοπον τῆς Αὐγούστης τὸν Φεβρουάριον.

ὑπὸ τούτων δὲ πιροτρυνθέντες ἐξηγέρθησαν οἱ χωρικοὶ τῶν λιμνῶν· οἱ κώδωνες τῶν ἐκκλησιῶν ἀντήχουν ἐξ ὅλων τῶν κοινοτήτων τῶν ἔχθων τῆς Βριγαντίνης λίμνης (Κωνσταντίας, Bodensee).

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Μιχρίου ἐξηγέρθη τρίτον ἐπαναστατικὸν σῶμα παρὰ τὸν Ρεῖδ, καὶ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ἀπριλίου συνιθροίσθη ὁ λαὸς τῶν κοιλάδων τοῦ Μέλανος Δρυμοῦ ἐκ νέου ὑπὸ τὸν Χὰνς ἐκείνον Μύλλερ, ὅστις, φορῶν ἐρυθρὸν μανδύαν καὶ βαρέταν, εἰσήρχετο ἀπὸ κώμης εἰς κώμην, φέρων τὴν κυρίαν καὶ ἐπαναστατικὴν σημαίαν ἐπὶ πανηγυρικῶς διακεκοσμημένης ἀμάξης· ἐν τῇ περιφερείᾳ τοῦ Σαλτσ-βούργου, ἐν Φραγκωνίᾳ ἐν τῷ Παλατινάτῳ, ἐν Ἀλσατίᾳ, ἤναψεν ἐπίσης ἡ φλόξ τῆς ἐπαναστάσεως.

§ 46. Τὰ δώδεκα ἄρθρα. — Τὸ πρόγραμμα τῆς κινήσεως ταύτης ἀπετέλουν κατ' ἀρχὰς δώδεκα ἄρθρα. Ἦσαν δὲ ταῦτα λογικά, ἐπισεικῆ, οὐχὶ δυσεκτέλεστα· Κατάργητις τῶν φορολογικῶν βαρῶν τῶν προσφάτως ἐπιβληθέντων, ἐλευθερία τῆς θήρας, παλινόρθωσις τῶν ἀρχαίων κοινοτικῶν ἐλευθεριῶν· δὲν ἤθελον πλέον νὰ εἶναι δουλοπάροικοι, ὁ Χριστὸς εἶχεν ἀπολυτρώσει καὶ αὐτοὺς. Ἡ μεγάλη δεκάτῃ ἐπὶ τῶν σιτηρῶν, ὡς εἶναι διατεταγμένη ἐν τῇ Πιλαιᾷ Δαθήκῃ, δύναται νὰ ἐξακολουθήσῃ ὑφισταμένη, ὅχ' ὅμως καὶ ἡ μικρά, τὴν ὅποιαν ἐπενέησαν οἱ ἄνθρωποι, πρὸς τούτοις ἀπαιτοῦσι νὰ κατηχῶνται εἰς τὴν ὀρθὴν πίστιν ὑπὸ ἱεροκηρύκων ἐκλεγομένων ὑπὸ τῆς κοινότητος.

Τὸ δωδεκατον ἄρθρον ἀπῆτει ἐλεγχον τῶν ἀπαιτήσεων τούτων κατὰ τὴν Ἀγίαν Γραφήν.

Ἀλλὰ τίς ἠδύνατο νὰ συζητήσῃ τὰ ἄρθρα ταῦτα ἐν ἡτυχίᾳ, τίς θὰ ἠδύνατο νὰ συγκρατήσῃ τοὺς ἐπαναστάτας ἐντὸς τῶν ὁρίων τούτων; Οἱ ἀγριώτατοι δημεγέρται, ὡς ὁ κάπηλος τοῦ Βιλλεμβούργου Γεώργιος Μεζλερ, διέπραξιν τόσον κατὰ τὴν διοίκησιν μεγάλων σωματίων ὡς καὶ εἰς μεμονωμένας περιστάσεις, καθ' ἃς ἡ νίκη ἔδιδεν εἰς χεῖρας αὐτῶν τοὺς πολεμίους, ὡς συνέβη, ὅτε ἡ φριγκικὴ πολίχνη Βεῖνσβέργη, ἔνθα εἶχει ἐγκλεισθῇ εἰς κόμης Χέλφενστεῖν μετὰ ἵππων καὶ παραστατῶν, περιελθεν εἰς χεῖρας ἐνός τῶν σωματίων αὐτῶν.

Δεκα ὀκτῶ ἐξ αὐτῶν, ὅτε εἶχεν εἰσβάλει ἡ ὑπερτέρα δύναμις τῶν χωρικῶν διὰ δύο πυλῶν, εἶχον σωθῇ διὰ κρυφίας ὁλοῦ εἰς τὸν πύργον τῆς ἐκκλησίας, ἀλλὰ σμήνη χωρικῶν ἀνεκάλυψε τὴν ἐλικο-

εἰδῆ ὁδόν, ὥρμησε πρὸς τὰ ἄνω, συνέλαβε τοὺς κρυπτομένους, με-
ταξὺ τῶν ὁποίων ἦτο καὶ αὐτός ὁ κόμης, καὶ ἔθεσαν αὐτοὺς ὑπὸ
φύλαξιν.

Ἐνῷ δὲ εἰς διάφορα σημεῖα τῆς πόλεως ἐγίνετο λαφυραγωγία,
ἐτίθετο τὸ πῦρ, οἱ χωρικοὶ ἔπινον καὶ ἡ φλόξ τοῦ πυρπολυμένου
πύργου ἔρριπτε τὸ φῶς τῆς ἐπι πιασῶν τῶν ἀγρίων τούτων σκη-
νῶν, συνεκροτήθη συμβούλιον, ὅπως ἀποφανθῇ περὶ τῆς τύχης τῶν
ἱπποτῶν.

Ἀπέναντι τῶν ἡπιωτέρων γνωμῶν ὑπερίσχυσεν ὁ Γαϊκλε Ρόρ-
δαχ, ὁ ἀρχηγὸς τῶν τρομοκρατικῶν. Ἡ γνώμη αὐτοῦ ἦτο, ὅτι
ἔπρεπε νὰ ἐμπνεύσωσιν εἰς τὴν ἀριστοκρατίαν μέγαν φόβον καὶ τρό-
μον, καὶ πρὶν ἢ ληφθῇ τακτικὴ ἀπόφασις, ἐξήχθησαν οἱ αἰχμάλωτοι
εἰς τὸν λειμῶνα τὸν πρὸ τῆς κάτω πύλης.

Εἰς μάτην ἐρίμθη ἡ κόμησσα Χελφενστεϊν γονυπετὴς πρὸ τῶν
ἀγρίων ἐπαναστατῶν καὶ ἐξέτεινε πρὸς αὐτοὺς τὸ τέκνον τῆς, εἰς μά-
την αὐτὸς ὁ κόμης προσέφερεν εἰς αὐτοὺς 20,000 φιορίνια (Gulden)
διὰ τὴν ζωὴν του : ἡ μέθη τῆς νίκης καθίστα αὐτοὺς ἀναισθήτους :
τὸ τύμπανον ἐκρότησε, τὸ ἔργον τῆς ἐκδικήσεως ἐτέθη εἰς ἐνέργειαν,
καὶ οἱ ἱππῶται ἀσπλάγχχνως ἐθανατώθησαν διὰ τῶν δοράτων τῶν
χωρικῶν.

§ 47. Ἐν τῇ Νοτίῳ Γερμανίᾳ. — Πανταχοῦ ἔντρομος
ἡ ἀριστοκρατία ἀπεδεχθῇ τοὺς νόμους τῶν χωρικῶν. Εἰς ἐξ αὐτῶν,
τὸ γνήσιον τέκνον τῶν χρόνων τούτων, ὁ Γόττ Βερλιχίγγεν, κατώρ-
θωσε νὰ γίνῃ ἀρχηγὸς τῶν, εἰς μάτην δὲ αὐτὸς τε καὶ εἰς πρώην θε-
ράπων τοῦ οἴκου τῆς Χοχενλόε, ὁ Βένδελ Χίπλερ, προσεπάθουν νὰ θέ-
σωσιν ὑπὸ πειθαρχίαν τὰ ἄγρια στίφη Εἰλός τι κυβερνήσεως ἐδρεύ-
σης ἐν Χεϊλθρον ἐμελλε νὰ διευθύνῃ τὰς ἀγρίας ταύτας δυνάμεις.

Καθ' ὅλην τὴν ἄνω Γερμανίαν τὸ κίνημα ἐπ' ἐξετείνετο. Κατέ-
στη δὲ ἡ ἐξέγερσις αὕτη ἔτι μᾶλλον ἐπίφοβος διὰ τῆς προσχωρήσεως
εἰς αὐτὴν οὐκ ὀλίγων μικρῶν πόλεων· πανταχοῦ παρετηρεῖτο ὁ ἀνα-
θρασμὸς ἐν τῇ ἀντιπειθαρχικῇ στάσει τῶν θεραπόντων : «Σήμερον
εἶσαι σὺ κύριος, αὔριον θὰ εἶμαι ἐγώ!» ἦτο ἡ φράσις των (*).

(*) Buch Weinsberg, Kölner Denkwürdigkeiten ed. Höhlbaum
(1886) I. 42.

Αἱ ἐπαναστατικαὶ δυνάμεις πανταχοῦ ἀπελύθησαν τῶν δεσμῶν των, καὶ ἀντὶ τῶν ὀδώδεκα ἄρθρων προετάχθη ἕτερον εὐρύτερον πρόγραμμα, ὅπερ ἐν δέκα καὶ τέσσερσιν ἄρθροις ἀπῆλθε ριζικὴν μεταβολὴν τοῦ πολιτεύματος τῆς αὐτοκρατορίας: ἀποζήμωσις τῶν κληρίων διὰ τῆς δημεύσεως τῶν ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων· οὐδεὶς κληρικός δύναται νὰ ἀσκῇ ἐξουσίαν κοσμικὴν· ἀνυδριγχνωσις τῆς δικαιοσύνης, 64, ἐλεύθερα δικαστήρια (Freigerichte) 16 ἐπαρχικὰ δικαστήρια (Landgerichte) 4 ἀνώτερα δικαστήρια (Hofgerichte) ἓν ἀνώτατον δικαστήριον (Kammergericht)· οἱ διδάκτορες τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου περιορίζονται εἰς τὰ πανεπιστήμια· οἱ τελωνιακοὶ δασμοὶ καταργοῦνται, ὁμοιόμορφον σύστημα μέτρων καὶ σταθμῶν, φόροι μόνον κατὰ δεκαετίαν ἢ ἀ πληρόνωνται, καὶ ὁ ἕως τὸν αὐτοκράτορα: διότι τὸ τολμηρὸν τοῦτο σχέδιον ἀναμορφώσεως τῆς αὐτοκρατορίας ἐνεπνέετο ὑπὸ αὐτῆρου μοναρχικοῦ πνεύματος, ἀναφανδὸν μάλιστα ἐγένετο λόγος περὶ κατάρχεως τῶν ἡγεμονιῶν.

Ὑπὸ τοιούτων ἰδεῶν ἐνεπνέοντο νῦν οἱ χωρικοὶ τῆς νοτίου Γερμανίας, ὅτε τὰ διαφθορὰ σώματα αὐτῶν ἐφθισαν ἐκ διαφόρων σημείων τὴν θὴν καὶ 7ην Μαΐου πρὸ τοῦ Βυρτσβούργου, ὅπου, φιλικῶς γενομένοι δεκτοὶ ὑπὸ τῶν πολιτῶν, παρετάχθησαν πρὸ τοῦ ἀνακτόρου, τὸ ὁποῖον ὑπερήτιζεν ὁ Σαβατιανὸς Ρότεγχχιν.

§ 47. Ἐν Θουριγγίᾳ Θωμᾶς Μύντσερ. — Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα εἰς τὰ μεσημβρινά· εἰς νείαν δὲ φάτιν εἰσηλθὲν ἡ ἐπανάστασις ὑπὸ ἐπικινδύνου ἀρχηγοῦ, ὅστις εἶχε καθαιρέσει τὸν ἄρχοντα ἐν Μυλχάσιζεν τῆς Θουριγγίας καὶ ἤτικησε τὴν ἀρχὴν τοῦ διὰ λεηλατήσεως καὶ καταστροφῆς των μοναστηριῶν τῶν μερῶν ἐκείνων, τοῦ Θωμᾶ Μύνζερ.

Ἦτο οὗτος νέος ἀκόμη τὴν ἡλικίαν: περὶ τὸ ἔτος 1498 ἐν Σολβέργῃ γεννηθεὶς, εἶχε σπουδάσει μετὰ ζήλου — ἴσως ἐν Β.ττεμβέργῃ — καὶ ἐφθισεν εἰς τὸν βιβλὸν τοῦ διδάκτορος.

Ἦν ἐν ἔτει 1513, ὡς πολλοὶ ἄλλοι ἔπραττον κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκεῖνας, εἶχεν ἐπινοήσει σχέδιον περὶ μεταρρυθμίσεως τῆς ἐκκλησίας. Ἡ ἀρσαμένῃ μεταρρυθμισίς δὲν ἐξήγειρε το πνεῦμα αὐτοῦ ἐκ τῶν ἀποκαλλυπτικῶν καὶ προφητικῶν ὀνειροπολήσεων, εἰς αὐτὸν ἤρεσκετο ὁ ριζοσπαστισμὸς τοῦ νὰ υποτάξῃ τὸν Λούθηρον δὲν ἡρῶνατο.

προσέκρουε δὲ κατὰ τῆς διαλλακτικῆς τακτικῆς τούτου καὶ τῆς μονομερούς ὑπ' αὐτοῦ ἐξάρτεως τῆς πίστεως. Μᾶλλον δὲ συνεδεθῇ μετὰ τῶν ἐκ Ζδικίου φαντασιοκόπων ἐκείνων, καίτοι δὲν συνεμερίζετο τὰ ὄνειρα αὐτῶν.

Μετὰ ταῦτα ὁ Μύνζερ ἐστράφη εἰς τὴν Βοημίαν· ἀλλὰ τὸ ἡφαίστειον τοῦτο εἶχε σβεσθῇ ἤδη, αἱ ἄγραι προκηρύξεις του : «Χαίρετε ! οἱ ἄγροί ὑμῶν κλίνουσι, θὰ λευκανθῶσι πρὸς θερισμόν, ... ἄκονῶ τὸ ὀρέπανόν μου ἵνα τοὺς θερίσω» δὲν ἐνεποίουν οὐδεμίαν ἐντύπωσιν.

Ἐπειτα ἐπέστρεψεν εἰς Γερμανίαν, κατὰ πρῶτον εἰς Ἀλστετ — ἐξ οὗ ὁ Λουθήρος ἀπεκάλει αὐτὸν τὸν Σατανᾶν τοῦ Ἀλστετ — καὶ εἶτα εἰς Μυλχχουζεν.

Ἐν δεινῇ ζυμῶντι ἀνεκυκλῶντο ἐν τῇ κεφαλῇ ταύτῃ προφητισμός καὶ ὀρθολογισμός — τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, ἐδίδασκεν ὁ Μύνζερ, οὐδὲν ἄλλο εἶναι, εἰμὴ ὁ νοῦς καὶ ἡ δ᾽ ἀνοία ἡμῶν· ἐνταῦθα ἐπὶ τῆς γῆς, ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ συνίσταται εἰς τὴν ἐξασφάλισιν τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ισότητος, πᾶν δὲ ὅτι ἀνθίσταται εἰς τὴν τάξιν ταύτην θέον νὰ καταβληθῇ.

Εἰς τὰς ἀσεβεῖς ὁμῶς ταύτας δυνάμεις, τὰς ἀντιπραττούσας κατὰ τῆς χριστιανικῆς ταξείας, ὡς ἡννόει αὐτήν ὁ Μύνζερ, δὲν κατέτασσε μόνον τοὺς ἱερεῖς, ἀλλὰ τὸ μῖσος αὐτοῦ περιελάμβανε πρὸ πάντων καὶ κατηλύετο κατὰ τῶν ἡγεμόνων καὶ τῶν κυρίων, καὶ κατ' ἐκείνων οὐ· ἐθιῶρει δούλους αὐτῶν, τοῦ Λουθήρου καὶ τοῦ Μιλέγλθνος.

Θεολογικὴν συζήτησιν προταθεῖσιν αὐτῷ δὲν ἀπεδέχθη ὁ Μύνζερ, διότι, ἔλεγεν, ὅτι ἔπρεπε νὰ παρίστανται Ρωμαῖοι, Ἰουδαῖοι καὶ Τοῦρκοι ὡς διαιτηταί· διότι τὸ ἀέεσμευτον πνεῦμα αὐτοῦ ἐξετείνεται ἤδη πέραν τῶν ὁρίων τῆς χριστιανικῆς θρησκείας.

Προέβαινε δὲ ὁσημέρσι ἐπὶ πλέον ἐν τῇ φαντασιοκόπῳ ροπῇ τοῦ πνεύματός του καὶ τῶν ιδεῶν του, ὥστε ἤρχισε νὰ ἐκπράξῃ αὐτὰς ἐν ἀκουσίοις κατ' ἰδίαν διαλόγοις : πολλάκις, ἐνῷ εὕρισκετο εἰς τὸν θάλαμόν του, ἠκούετο ἑξώθεν ὡς νὰ ὠμύλουν δύο πρόσωπα, ὡς νὰ γίνετο συζήτησις μεταξὺ οὗτο.

Ἀλλὰ ὥρῃ ἤλθεν ἡ ὥρα του. Ἐρ' ὅτον ὁ κόσμος κυβερνᾶται ὑπὸ ἡγεμόνων, ἐφρόνει, οὐδὲν δύναται νὰ γίνῃ· καὶ τὸ πλᾶσμα θέον

νὰ γίνῃ ἐλεύθερον κατὰ τὸν ἀποστολικὸν καὶ θεῖον λόγον· φαίνεται ὡς νὰ συνεπάθει ἡ ἀχαλίνωτος φιλελευθερία τοῦ πρὸς τὰ θηρία τοῦ δρυμοῦ. «Μὴ εὐσπλαγχνίζεσθε, ἐὰν ὁ Ἡσαῦ σᾶς λέγῃ λόγους καλοὺς — μὴ βλέπετε τοὺς θρήνους τῶν ἀνθέων — μὴ ἀφίνετε τὸ ξίφος σας νὰ ψυχοανθῇ ἐκ τοῦ αἵματος» — ἡ μετὰ τῆς εὐγλωττίας τοῦ παράφρονος : «σφυροκοπεῖτε πῖγκ πᾶγκ ἐπὶ τοῦ ἄκμωνος τοῦ Νίμροδ, κατεδαφίσατε τὸν πύργον.».

Οὕτω ἐξηγείρετο νῦν, ὡς ἔλεγεν ὁ ἴδιος, ὅπως καταστρέψῃ τὴν φωλεὰν τοῦ ἀετοῦ.

Ἐς ὅλων δὲ τῶν ὁρέων τῆς Θουριγγίας καὶ τῆς Μείσεν συνέρρεον πρὸς αὐτὸν ὁπαδοί, καὶ ταχέως τὰ συναθροισθέντα στίφη ἐσχημάτισαν τὴν γνώμην, ὅτι δὲν ἠδύναντο νὰ μείνωσιν ἢ υχα, ἐφ' ὅσον ὑπῆρχεν ἐν Γερμανίᾳ καὶ ἄλλο τι πλὴν τῶν οἰκιῶν τῶν χωρικῶν.

§ 419. Ἡ θέσις τοῦ Λουθήρου — Καὶ ἡ ἐξέγερσις αὕτη, ὡς καὶ ἡ ἱπποτικὴ τοῦ προηγούμενου ἔτους καὶ μᾶλλον ὠρισμένως ἡ αὕτη, ἐσχετίζετο πρὸς τὸ μέγα ζήτημα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀναμορφώσεως, καὶ διὰ τοῦτο ἦτο κρισιμωτάτης σπουδαιότητος τὸ ζήτημα, ὅποιαν στάσιν θὰ ἐλάμβανεν ἀπέναντι αὐτῆς ὁ Λούθηρος.

Οὗτος, μὴ ὢν ποσῶς ἀναίσθητος εἰς τὰ δεινοπαθήματα τοῦ λαοῦ, ἐκ τῶν σπλάγχχνων τοῦ ὁποῦ καὶ αὐτὸς κατήγετο, ἤλπισε κατ' ἀρχάς, ὅτι θὰ ἠδύνατο νὰ μεσολαβήτῃ μεταξὺ τῶν κυρίων καὶ τῶν ὑπηκόων, τὴν ἐλπίδα δὲ ταύτην ἠδύνατο νὰ τριφῇ, ἐφ' ὅσον τὰ δώδεκα ἄρθρα πράγματι ἐσημαίνον τι.

Ἄλλα τὰ μεγάλα κύματα παρέσυραν ταχέως τὸ πρῶτον τοῦτο πρόγραμμα : ἡ ἐπανάστασις κατεδείχθη ἐν ὅλῃ τῇ γυμνότητι τῆς μορφῆς της. Οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ, οἱ προφῆται τοῦ φίνου καὶ οἱ φαντασιοκόποι ἐδέσποσαν βυθιγδὸν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον καὶ νῦν ὅλως ἀφανδὸν τῆς καταστάσεως, ὁ δὲ Λούθηρος διεγνώ ἐναργῶς τὸν ἄμετρον κίνδυνον, ὅν' οὗ ἠπειλοῦντο νῦν ἡ Γερμανία καὶ τὸ εὐαγγέλιον.

Ἔλαβε τὸν κάλαμον καὶ ἐξέδωκε τὴν συγγραφὴν του «Κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν χωρικῶν», θαρallέος δὲ ὡς ἦτο, ἐξεφρασε τὴν ἀποδοκιμασίαν του κατὰ τρόπον λίαν σαφῆ. Ἐτάχθη κατὰ τὰς ἡμέρας τοῦ κινδύνου ἐντελῶς πρὸς τὸ μέρος τῶν ἀρχῶν, καὶ ἐκήρυττεν, ὅτι εἰρήλουσιν αὐταὶ νὰ ποιήσωσι χρῆσιν τῆς ἐξουσίας τῆς ἐμπιστευθείσης

αὐταῖς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ : ὁ στέφανος τοῦ μαρτυρίου ἀνήκει νῦν εἰς τοὺς μαχητὰς τῶν ἀρχόντων, ἐνῶ οἱ ἐκ τῆς τάξεως τῶν χωρικῶν πίπτοντες ἦσαν προωρισμένοι διὰ τὴν γέναν τοῦ πυρός.

Οὐδόλως ἀμφέδωκεν ὁ Λούθηρος, ὅτι οἱ χωρικοὶ εἶχον λάβει τὸ ξίφος ἐναντίον τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ὑπακοῆς καὶ ὅτι ραγδαία καὶ θαρραλέα χρήσις τῆς βίας ὑπὸ τὰς παρούσας περιστάσεις ἦτο τὸ ἄριστον καὶ ὀρθότερον. Αὕτη εἶναι ἡ ἔννοια τῶν λόγων τοῦ Λουθήρου, οἵτινες φαίνονται εἰς ἡμᾶς ἀγριώτεροι ἴσως ἢ εἰς τοὺς συγχρόνους, οἵτινες ἦσαν ἐξωκειωμένοι πρὸς γλῶσσαν ἀπότομον : ἀεὶ δὲ πρέπει νὰ πατάξῃ τις, νὰ πνίξῃ, νὰ ἀκοντίσῃ, κρυφὰ καὶ φανερά, πᾶς ὅστις δύναται — ὡς ὅταν ἐκρήγνυται πυρκαϊά, ὁ ἄριστος εἶναι ἐκεῖνος ὅστις δύναται πρῶτος νὰ σδύσῃ.»

Ἀπερτεῖτο θάρρος ἵνα λάβῃ τις τοιαύτην στάσιν, ἐκθέτουσαν αὐτὸν εὐκόλως εἰς διάστασιν πρὸς ὅλα τὰ κόμματα. Ἄλλ' ὁ Λούθηρος δὲν ἐσυλλογίζετο τοῦτο· αὐτὸς ἐπορεύετο τὴν ὁδὸν τὴν ὁποίαν θεωρεῖ ὀρθήν, καὶ ἦτις, πασῶν τῶν περιστάσεων λαμβανομένων ὑπ' ὄψιν, ἦτο πράγματι ἡ ὀρθότερα, ὡς δυσκόλως δύναται τις ν' ἀμφιβάλλῃ ἀναλογιζόμενος, τί θὰ ἠδύνατο νὰ πράξῃ ἀνὴρ οἷος ὁ Μίνζερ, ἐὰν ἐλάμβανεν εἰς χεῖράς του τὴν ἐξουσίαν ἐπὶ ἓνα μόνον μῆνα.

Οἱ ἔντονοι λόγοι τοῦ Λουθήρου ἐξήσκησαν ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς μίσης κοινωνικῆς τάξεως καὶ ἐπ' ἐκείνων ἀκούη — καὶ μάλιστα ὅχι ὀλιγώτερον ἐπ' ἐκείνων — οἵτινες μόνον τῶν οὐδέποτε θὰ εἶχον τὸ θάρρος νὰ κηρυχθῶσιν ἐναντίον νικηφόρου ἴσως πλήθους — τοῦ κυρίου Omnes (1) ὡς ἀπεκάλει ὁ Λούθηρος τὸ πλῆθος, τὸ ὅποῖον οἱ κόλακες του καλοῦσι λαόν : ἀπῆλθε δὲ ὁ Λούθηρος ἐπὶ ἰδίῳ κινδύνῳ εἰς τὰς χώρας ἐνθα ἐσόβει ἡ ἐπανάστασις.

§ 50. Ἡ ἐν Φραγκενχάουζεν μάχη. — Ὁ λυπηρὸς ἀγὼν ἐκρίθη κατὰ πρῶτον ἐπὶ τῆς βορείας σκηπῆς τοῦ θεάτρου τοῦ πολέμου. Ὁ δούξ τῆς Σαξωνίας Γεώργιος, ὁ χωροκόμης τῆς Ἑσσης Φίλιππος, γαμβρὸς αὐτοῦ ἐπὶ θυγατρὶ, ὁ δούξ τῆς Βρουνσβίχης Ἑρρίκος συνήνωσαν τὰς δυνάμεις των, ἀνέμενον δὲ ἐπικουρίᾳ παρὰ τοῦ νέου ἐκλέκτορος τῆς Σαξωνίας Ἰωάννου.

(1) E. M. Ἡ λέξις omnes εἶναι λατινικὴ σημαίνουσα πάντες.

Διότι ὁ Φρειδερίκος ὁ Σοφὸς εἶχεν ἀποθάνει ἀκρῶς κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας, τὴν 5ην Μαΐου τοῦ 1525, ἐν τῇ πίστει εἰς τὸ Εὐαγγέλιον· εἶχε προτρέψει δὲ τὸν ἀδελφόν του, ὅστις διεδέχετο αὐτόν, νὰ φανῇ ἡπιος πρὸς τοὺς δυστυχεῖς ἀνθρώπους, ὡς καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος ὑπῆρξε πάντοτε μελίχιος κύριος πρὸς τοὺς ὑπηκόους του.

Ἡ κρίσις ἐγένετο ἐν Φραγκονυχάσουζεν τῆς κομητείας τοῦ Ἐφαρστβούργου. Αἱ δυνάμεις τῶν χωρικῶν ἀνήρχοντο εἰς ὀκτακισχιλίους περίπου ἄνδρας, ἐξ ὧν πολλοὶ εἶχον συμπεριληφθῇ ἄκοντες εἰς τὰς τάξεις των ἕνεκα δὲ τούτου καὶ τῆς κρατούσης διχονοίας ἡ δύναμις αὕτη ἐξησθένηε σφόδρα.

Αἱ ἡγεμονικαὶ δυνάμεις ἦσαν κατὰ πολὺ ὑπέρτεραι κατὰ τε τὸν ἀριθμὸν, τὸν ὅπλισμόν, τὴν πολεμικὴν ἐμπειρίαν καὶ τὸ πυροβολικόν.

Οἱ ἡγεμόνες διεκήρυξαν, ὅτι θὰ ἀπένεμον χάριν, ἐὰν παρεδίδοντο αὐτοῖς οἱ ἀρχηγοὶ τῆς ἐπανάστασεως. Ἡ πρότασις αὕτη ἤρχισε νὰ συζητῇται εἰς τὰς τάξεις τῶν χωρικῶν : ὁ δὲ Μύνζερ ἔλαβε καὶ πάλιν τὸν λόγον : «Μὴ τρομάζετε ἕνεκα τῆς ἀδυνατοῦ σαρκός !» — ἐνεθύμισεν εἰς αὐτοὺς τὸν Γεδεὼν καὶ τὸν Ἰωάννην τῆς Πιλαϊᾶς Διαθήκης, συνέβη δὲ ἀκριῶς τότε νὰ φανῇ τὸ οὐράνιον τόξον — σημεῖον ἐνθαυρντικὸν διὰ τὰ στρατεύματα, τῶν ὁποίων ἡ σημαία ἔφερεν ἀκριῶς τὸ οὐράνιον τόξον.

Δὲν εἶχε δὲ παρέλθει ἀκόμη ἐντελῶς ἡ χορηγηθεῖσα προθεσμία διασκέψεως, ὅτε οἱ ἡγεμονικοὶ ἤρξαντο τῆς ἐπιθέσεως. Τὰ πυροβόλα αὐτῶν ἔβαλλον τὰς τάξεις τῶν χωρικῶν, αἱ ἀποσκευαὶ τούτων εἶχον κίρην, καὶ ἐνῶ ἀκόμη ἤλπιζον οἱ χωριοὶ εἰς τὴν ἀντίληψιν τοῦ οὐρανοῦ — ἔψιλλον δὲ τὸν ὕμνον «Ἐλθέ Ἅγιον Πνεῦμα, Κύριε Θεέ» (1) — ἐγένετο μεγάλη σφαγὴ εἰς τὰς τάξεις των ὑπὸ τῶν ἡγεμονικῶν.

Δεσχορπίσθησαν καὶ κατήρχοντο οἱ χωρικοὶ τὰς κλιτύας τοῦ ὄρους, ἢ προσεπάθουν νὰ φθάσωσιν εἰς τὸ πλησίον κείμενον δάσος· οἱ ἐπερχόμενοι ἔφιπποι κατεπάτουν ὅτι εὗρισκον ἐνώπιόν των· ὁ δὲ πετα-

(1) «Komm Heiliger Geist, Herre Gott.»

μίσκος ὁ ρέων διὰ τῆς Φραγκενχάουζεν ἔρρεεν ἐρυθρὸς ἐκ τοῦ αἵματος τῶν σφαιέντων.

Καὶ ὁ Μύνζερ δὲ ὅστις εἶχε κρυφθῇ εἰς τὰ ὑπόγεια οἴκας τινὸς ἐν Φραγκενχάουζεν εἶχεν ἀνικαλυφθῇ καὶ ἤχθη ἐνώπιον τῶν ἡγεμόνων, εἶτα ὑπεβλήθη εἰς τὰ βασανιστήρια, καθεύχθη ἐν τῷ πύργῳ τῆς Χελδρούγκεν, καὶ εἶτα ἤχθη καὶ πάλιν ἐνώπιον τῶν ἡγεμόνων.

Ὁ Μύνζερ δὲν εἰδείξε πολλὴν ἀφοβίαν, ἐν τούτοις προέτρεψε τοὺς ἡγεμόνας νὰ φανῶσιν ἐπεικεῖς πρὸς τοὺς δυστυχεῖς ἀνθρώπους, καὶ συνέστησεν εἰς αὐτοὺς ν' ἀναγνώσωσι τὰ βιβλία τῶν βασιλέων ἐπιμελῶς. Ὁ θάνατος αὐτοῦ ἀπεφασίσθη: ὁ δοῦξ Ἑρρίκος ἀπήγγειλεν αὐτῷ τὴν ἀποστολικὴν πίστιν, καθ' ἣν καὶ προσηυχήθη ὁ Μύνζερ· εἶτα ἐθινατώθη αὐτὸς καὶ ὁ τοποτηρητὴς αὐτοῦ Πφέϊφερ, ὅστις εἶχε συλληφθῇ μετὰ ἐννεήκοντα δύο ἐταίρων παρὰ τὴν Μ'λχάουζεν.

§ ΒΙ. Τέλος τοῦ πολέμου τῶν χωρικῶν. — Ἡ ἐν τῇ μεσημβρινῇ Γερμανίᾳ ἐπανάστασις ἔληξε κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον. Τὴν ἐσπεραν τῆς αὐτῆς αἱματηρᾶς ἡμέρας τῆς 15 Μαΐου, καθ' ἣν ἡ παρὰ τὴν Φραγκενχάουζεν σφαγὴ ἔθετε πέρας εἰς τὴν ἐν τῇ βορείᾳ Γερμανίᾳ ἐπανάστασιν, ὥρμησαν τὰ ἐν Βυρτσβούργῳ στρατοπεδεύοντα σώματα τῶν χωρικῶν κατὰ τοῦ ἀνακτόρου: τὴν νύκτα περὶ ὧραν δευτέραν ἡγαγκάσθησαν νὰ ἀποτυρθῶσι, πανταχόθεν δέ, ἐκ Σουηβίας, ἐξ Ἀλσατίας, ἤρχοντο νῦν εἰς αὐτοὺς δυσάρεστοι εἰδήσεις. Ἐν μετὰ τὸ ἄλλο τὰ σώματα τῶν χωρικῶν ἐπιπτον πολέμοις εἰς χεῖρας ἐχθροῦ ἀδυσωπῆτου.

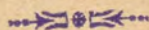
Τὴν 7 Ἰουνίου παρεδόθη καὶ τὸ Βυρτσβούργον· ἐν τῇ πλατείᾳ τῆς ἀγορᾶς ἴσταντο οἱ πρῶτον σύμβουλοι τῆς πόλεως ἐνώπιον τοῦ στρατηγοῦ τοῦ σουηβικοῦ δεσμοῦ, τοῦ Γεωργίου Τροῦχσε, ὅστις ἕνεκα τῶν νικῶν καὶ τῶν θανατικῶν ἐκτελέσεών του ἀπεκλήθη Bauernjörg [ἐξολοθρευτὴς τῶν χωρικῶν]. Ὁ Τροῦχσε ἐδῆλωσεν αὐτοῖς ὅτι ἐγέναντο ἄξιοι θανάτου, διακόσια δὲ ἑνδεκα ἀκόμη θύματα εὔρε τὸ φονικὸν δικαστήριον, τὸ ὅποιον ἐλειτούργει κατὰ τὰ νεύματα τῆς ἐπισκοπῆς τοῦ Βυρτσβούργου.

Εὐκόλως δὲ ἡττηθησαν καὶ οἱ ἐπαναστάται τοῦ μέσου καὶ ἄνω Ρήνου.

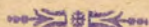
Οὕτω ἡ ἐπανάστασις ἔληξε· τὸ δίκαιον τοῦ πολέμου ἐτέθη εἰς

ἐφ' ἧς ἐφ' ἡμετέραν εἶχον κρίνει τὰ ὅπλα· εἰς μάτην δὲ εἶχεν ὑψώσει νῦν ὁ Λούθηρος τὴν φωνήν του ὑπὲρ τοῦ χριστιανικοῦ καθήκοντος τῆς χάριτος, κατὰ τῶν «μηνιωδῶν, τῶν λυτσαλέων τυράννων οἵτινες καὶ μετὰ τὴν μάχην δὲν δύνανται νὰ κορσθῶσιν αἵματος»: εἰς πολλὰ μέρη ἢ τύχη τῶς χωρικῶν ἐχειροτέρευσε, μόνον δὲ εἰς τινὰ τῶν μερῶν ὅπου δὲν ἐπανεστάτησαν ἐτυχον ἀνακουφίσεώς τινος.

Dr. N. S. Tsimsiropoulos

Dr. N. S. Tsimsiropoulos

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

**Ἡ ἐν Σπείρᾳ δίαίτα. 1826. — Νέοι ἐκκλησιαστικοὶ
ὀργανισμοί. — Ὁ Ζβίγγλιος καὶ ἡ ἐν Ἑλβετία
Μεταρρύθμισις. — Εὐρωπαϊκαὶ περιπλοκαὶ
μέχοι τῆς εἰρήνης τῆς Καρδραί. — Οἱ
προτεστάνται. — Οἱ Ὀθωμανοὶ πρὸ
τῆς Βιέννης. — Ἡ ἐν Αὐγούστη
δίαίτα.**

§ 32. Ἀποτελέσματα. — Ἡ ἐπανάστασις αὕτη τῶν χω-
ρικῶν τόσον ὀλίγον ἐβλάψεν ἁμέσως τὸν εὐαγγελικὸν ἀγῶνα, ὅσον καὶ
ἡ ἐξέγερσις καὶ ἡ ἥττα τῶν ἱπποτῶν κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος.

Πάντως ὁμως πολλοὶ — ἄνθρωποι δηλονότι ἐξ ἐκείνων οἵτινες
οὐδέποτε θέτουσι τὴν χεῖρα ἐπὶ τοῦ ἀρότρου χωρὶς νὰ στρέψωσι πρὸς
τὰ ὀπίσω — ἀπηλλάχθησαν νῦν κατὰ καλὸν ἢ κακὸν τρόπον ἀπὸ τοῦ
ὀσημέραι ἐπικινδυνωτέρου καθισταμένου ἀγῶνος, καὶ οἱ ἔνθερμοι ὀπα-
δοὶ τοῦ παρελθόντος, ὡς ὁ δοῦξ τῆς Σιζωνίας Γεώργιος, μετὰ
ζήλου ἠγωνίσθησαν ὅπως καταδείξωσιν εἰς τοὺς συμμάχους των, ὅτι
ἀναγκαῖα τις ἐσωτερικὴ συνάφεια ὑφίσταται μεταξὺ τοῦ Λουθηρανι-
σμοῦ καὶ τῆς ἄρτι κατασταθείσης ἐξεγερσεως τῶν χωρικῶν.

Ἐν τῷ συνόλῳ ὀλίγον ἐπενήργησε τοῦτο, ἀφοῦ τὸ ἀνθρώπινον
πνεῦμα ἐν γένει μικρὰν ἔχει κλίσιν πρὸς τὴν αὐστηρῶς λογικὴν συνέ-
πειαν καὶ τὴν λογικὴν συναρμογὴν, τοῦναντίον δὲ οἱ ἄνθρωποι ἐν
τῷ πρακτικῷ βίῳ εἶναι εἰθισμένοι νὰ θεωρῶσι καὶ κρίνωσιν ἕκαστον
συμβεβηκὸς αὐτὸ κατ' ἐκείνους: μία μόνον συνέπεια ἐπῆλθε πάντως, ὅτι
ἡ κίνησις ἀπέβηκε τι τοῦ δημοκρατικοῦ χαρακτῆρός της καὶ ὁ Λούθη-
ρος ἔπαυσε νὰ εἶναι ὁ ἄνθρωπος τοῦ λαοῦ ὑπὸ τὴν προτέρην σημασίαν.

Πάντως ὁμως συνήθρολίζοντο νῦν ἐκ διαφόρων σημείων αἱ δυνάμεις τῆς ἀντιστάσεως, καὶ αἱ ἡμέραι τῆς κρίσεως προτήγγζον.

Ἀλλὰ ἡ ἀμέσως ἀκολουθήτασα δόλαιτα, ἡ ἐν Σπείρα τὸ θέρος τοῦ 1526 ἀνοιχθεῖσα, ἦτο ἀκόμη εὖνους πρὸς τὸν εὐαγγελικὸν ἀγῶνα. Ἀπαξ ἔτι παρέστη ἐνταυθα πλειονοψηφία ὑπὸ εὐαγγελικῶν μεταρρυθμιστικῶν ἰδεῶν ἐμπνεομένη : Τρεῖς ἐπιτροπαί, μία ἐκλεκτορινή, μία ἡγεμονική καὶ τρίτη τῶν πόλεων ἐνησχολοῦντο εἰς νέαν ἐρευναν τῶν ἐκκλησιαστικῶν καταχρήσεων, αἱ δὲ γωμιδοτήται αὐτῶν ἐνεπνέοντο ἐντελῶς ὑπὸ πνεύματος μεταρρυθμιστικοῦ : ἐγίνετο λόγος ὅπως παρακληθῇ καὶ αὐθις ὁ αὐτοκράτωρ, ὅστις διέτριβεν ἐν Ἰσπανίᾳ, διὰ πρεσβείας νὰ συγκαλέσῃ σὺνοδον καὶ ν' ἀναστείλῃ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ διατάγματος τῆς Βορματίας.

Ὑψίστης ὁμως σπουδαιότητος ἦτο ἡ τελικὴ ἀπόφασις τῆς διαίτης ἐν ἣ ἐλέγετο, ὅτι, μέχρι τῆς συγκροτήσεως γενικῆς συνόδου ἢ συνόδου τοῦ γερμανικοῦ ἔθνους, πᾶσα τάξις τῆς αὐτοκρατορίας ὀφείλει νὰ ζῇ, νὰ κυβερνᾷ καὶ νὰ πολιτεῦται, ὡς νομίζει ὅτι δύναται νὰ δώσῃ λόγον ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς αὐτοκρατορικῆς Μεγαλειότητος.

§ 53. Ἡ ἐν Σπείρα δόλαιτα. 1526. — Διὰ τῆς ἀποφάσεως ταύτης ἀνέτιθετο ἀληθῶς εἰς τοὺς διαφόρους χωροδеспότας καὶ τὰς κατὰ πόλεις ἀρχὰς ὅπως κρίνωσι περὶ τῆς θρησκείας τῶν ὑπηκόων των : ἐτελέσθη οὕτω λυπηρὰ ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις, ἀναγκαῖα ὁμως τροπή.

Ἡ ἐλπίς ἦν ἐπὶ βραχὺν χρόνον εἶχεν ἐξαρτήσῃ ὁ κόσμος ἀπὸ τοῦ νεαροῦ αὐτοκράτορος, ὅτι δηλ. — τοῦθ' ὅπερ θη ἦτο καθ' ἑαυτὸ λίαν δυνατὸν — διὰ τῆς δυνάμεως τῆς θρησκευτικῆς μεταρρυθμιστικῆς κινήσεως, δυνάμεως, ἥτις, ἐὰν κοσμικὴ τις ἐξουσία καὶ πολιτικὴ δύναμις, ὡς ἡ τοῦ Κιρόλου Ε', ἤθελεν ἐπωφεληθῇ αὐτήν, θὰ καθίστατο ἀντικρὺ ἀκαταμάχητος, θὰ ἐδημιούργει ἐνιαίαν γερμανικὴν πολιτείαν — ἡ ἐλπίς αὕτη πρὸ πολλοῦ εἶχε διασειῶσθῃ.

Ἄς μὴ θέλῃ νὰ συνάξῃ τις σῦκα ἐκ τῶν ἀκανθῶν : τὸ κεῖνενες νεανικὸν σῆμα τὸ ἐκ τοῦ ἀψβουργικοῦ γένους δὲν ἐνόησε ποσῶς τὸ ἄριστον ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ, εἶχε δὲ ἐν τοῖς θρησκευτικοῖς πράγμασι τὸ αὐτὸ δουλόφρον πνεῦμα, τὸ ὁποῖον ἐκληροδότησε καὶ εἰς ἀπωτάτους ἀπογόνους του.

Τὸ δεύτερον ὅπερ ἦτο δυνατόν νὰ κατορθωθῇ, ἡ πραγματοποιήσις τῆς θρησκευτικῆς ἀναμορφώσεως τῇ βοήθειᾳ τῆς ἰσχυρᾶς λαϊκῆς κινήσεως, ἐναυάγησε καὶ αὐτὸ δι' ἡδὴ ἡ ὑπόθεσις αὕτη ἦτο δυνατόν νὰ διεκπεραιωθῇ μόνον διὰ τῶν ἡγεμόνων, διὰ τῆς χωροδουλείας, ἥς ἡ δύναμις ἐπεκταθεῖσα νῦν ἅπαξ καὶ ἐπὶ τῶν θρησκευτικῶν πραγμάτων εἶχε διπλασιασθῇ.

Ὡς συνήθως συμβαίνει εἰς τὰ ἐπίγεια καὶ ἀνθρώπινα πράγματα ἡ μεγαλοφυΐα εἶχεν ἀρχίσει τὸν ἀγῶνα, ἐμάχετο δὲ αὐτὸν ἤδη ἡ μετριότης.

ὑπὸ τὴν ἐννοίαν ταύτην δύναται τις νὰ εἴπῃ ὅτι ἡ Μεταρρύθμισις ἔφερε τὸν καταμελισμὸν τῆς Γερμανίας, ἥ, ὅπερ καὶ ὀρθότερον ἀπετελείωσεν ὅ,τι πρὸ πολλοῦ ὑφίστατο : τὸ δὲ τίμημα, ὅσον βαρὺ καὶ ἂν ἦτο, ἔπρεπε νὰ πληρωθῇ. Ἡ ἀπελευθέρωσις ἀπὸ τοῦ παπισμοῦ, ἡ παλινόρθωσις τοῦ χριστιανισμοῦ ὡς θρησκευτικῆς ἐσωτερικῆς ἐλευθερίας, ὡς ὑπατοῦ χυμῶνα ἀνθρώπων ὑπευθύνων πρὸς τὴν ἰδίαν ἐαυτῶν συνεδίωσιν, ἦτο ἀντάξιον πάσης θυσίας.

§ 53. Νέοι ἐκκλησιαστικοὶ ὀργανισμοί. — Ἐσχηματίσθησαν δὲ ἡδὴ δύο ἀντιθετοὶ ὁμάδες : μία καθολικὴ, εἰς ἣν ἀνήκον ἡ Αὐστρία, ἡ Βαυερία, αἱ νοτιογερμανικαὶ ἐπισκοπαί, οἱ σύμμαχοι τοῦ Ρεγενσβούργου, καὶ μία εὐαγγελικὴ, εἰς ἣν ἀνήκον ἡ Σαξωνία, ἡ Έσση, οὐκ ὀλίγαι πόλεις πρὸς βυρρὰν καὶ πρὸς νότον.

Ὁ χωρισμὸς ὅμως δὲν εἶχε τελεσθῇ εὐκρινῶς οὔτε ἐν τῷ συνόλῳ οὔτε ἐν τοῖς καθ' ἑκάστα. Τὰ μέγιστα πολιτικὰ συμβέβηκτα, τὰ ὅποια θέλομεν γνωρίσει ἐν ταῖς κατωτέρω· ὑπηγόρευσαν ἢ ἠνάγκασαν τὸν αὐτοκράτορα Κάρολον ν' ἀφήτῃ εἰς ἑαυτὸ ἐπὶ πολὺν ἔτι χρόνον τὸ γερμανικὸν ἔθνος, κατὰ τὰ δύο δὲ ἐπόμενα ἔτη ἐπαγιώθη ἡ εὐαγγελικὴ διδασκαλία καὶ θεωρία οὕτως ὥστε μόνον δι' ἐσχάτης βίας θὰ ἠδύνατο νὰ ἐκρίζωθῇ.

Ὅτε δὲ μετὰ δέκα πέντε ἔτη ἐγένετο πραγματικὴ ἀπόπειρα τοιαύτης τινὸς ἐκρίζωσεως, ἦτο πλέον πολὺ ἀργά.

Κατὰ τὰ ἔτη ταῦτα ὁ νέος ἐκκλησιαστικὸς βίος κατέκτησε νέους τόπους καὶ ἀπέκτησε συγχρόνως σταθεροὺς τύπους. Ἡ τελευταία αὕτη χρεια, ἡ ἀνάγκη νέου ἐκκλησιαστικοῦ ὀργανισμοῦ ἐπὶ βάσεως εὐαγγελικῆς κατεδείχθη ὡς τι ἀναπόφευκτον.

Ἐν Έσση, ὅπου ὁ ὀξυδερκὴς καὶ θαρραλέος χωροκόμης Φίλιππος

ἡτπάσθη τὴν νέαν διδασκαλίαν μεθ' ὧν τῶν δυνατῶν συνεπειῶν της, εἶχεν εἰσαγγεῖ τὸν Οκτώβριον τοῦ 1526 νέον ἐκκλησιαστικὸν ὀργανισμόν : ἐγένετο δὲ τοῦτο κατὰ τὸν ἄρχοντάς, ἰεσολογικόν, διὰ τῆς συνόδου τοῦ Ὁμβούργου. Κατὰ τὸν ὅλον εὐαγγελικὸν καὶ ἀρχαιοχριστιανικὸν οἱ ἱερεῖς (Pfarrer) ἐκλέγονται ὑπὸ τῶν κοινοτήτων, οἱ ἐκκλησιαστικοὶ πρεσβύτεροι ἢ ἐπίσκοποι δύνανται νὰ λαμβάνωνται ἐξ οἷου δήποτε ἐπαγγέλματος, ὡς εἰς τὰς ἀρχαίας χριστιανικὰς κοινότητας τοὺς θεράποντας τοῦ λόγου, τοὺς ἱερεῖς, βοηθοῦσι ἐπιμεληταὶ τῶν πτωχῶν. Οἱ ἐπίσκοποι καὶ οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν κοινοτήτων ἀποτελοῦσι τὴν γενικὴν σύνοδον, ἣτις διορίζει ἐπιτροπὴν πρὸς προμελέτην τῶν ὑποθέσεων καὶ τρεῖς ἐπιθεωρητάς (Visitatoien). Τὸ δικαίον τοῦ ἀφορισμοῦ ἔχει πᾶσα κοινότης.

Κατὰ τὸν ὅλον κοσμικῶς κυριαρχικώτερον ἐγένετο ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἐπιθεώρησις ἐν τῇ ἐκλεκτορῇ της Σαξωνίας, δικαίως δὲ ἐγένετο αὕτη διάσκησις (1527). Ἐφῆρεν οὕτῃ ἐν ἀρχῇ εἰς φῶς, ὡς εἶναι εὐνόητον, γυγνόντα ἥμισυ ἐποικοδομητικά, ἔφῆρεν ὁμοῦ τοῦλάχιστον αὐτὰ εἰς φῶς.

Ἐν τοσοῦτῃ ἐνηργήθη αὕτη ὑπὸ τοῦ Λουθήρου καὶ συμφώνως πρὸς τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, μεθ' ὧν τῆς δυνατῆς φειδούς πρὸς τὸ καθεστώς. Ἐχοντες πρὸ ὀφθαλμῶν πανταχοῦ τὸ κύριον ζήτημα, ἀπέφειγον ἀνωφελεῖς ἀντιλογίας ἐνώπιον τοῦ λαοῦ, ἀπεζημίονον ἐκείνους ὥτινες περιήλθον εἰς ἀπορίαν τῶν τοῦ βίου ἕνεκα τῶν λαϊκῶν κινήματων ἢ τῆς διαλύσεως τῶν μοναστηρίων καὶ ἐπισκοπῶν, προσεπάθησαν δὲ νὰ χρησιμοποιήσωσι σκοπίμως τὰ δημευθέντα ἐκκλησιαστικὰ κτήματα χάριν σχολείων, πτωχοκομείων καὶ παρομοίων εὐαγῶν ἰδρυμάτων: δὲν πρέπει οὖν ν' ἀπισιωπηθῇ ὅτι ὁ ἐκλέκτωρ καὶ ὁ Λούθηρος μετὰ δυσκολίας κατῴρθον νὰ προστατεύσωσι τὰ ἐκκλησιαστικὰ κτήματα ἀπὸ τῶν ἀρπακτικῶν διαθέσεων τῆς ἀριστοκρατίας, ἣτις κατὰ τὴν συνήθειάν της ἐπεθύμει καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου νὰ θερίσῃ ὅπου δὲν ἔσπειρε.

Ἐν Ἐσση, ἔνθα μετεδόθη πῶς τὸ πρᾶον τοῦ πνεύματος τῆς σαξωνικῆς μεταρρυθμίσεως, ἰδρύθησαν ἐκ τῶν ἐκκλησιαστικῶν περιουσιῶν τέσσαρα νοσοκομεῖα καὶ ἐν θεολογικὸν διδασκαλεῖον ἐν Μαρβούργῳ, ἀνάλογα δὲ συνέδησαν πανταχοῦ — ἐν ταῖς φραγκικαῖς ἡγεμονίαις διὰ τοῦ μαρκιῶνος Γεωργίου, τοῦ δευτέρου ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Χοχεντζόλ-

λερν, ὅτις προσηλυτίσθη εἰς τὸ Εὐαγγέλιον — ἐν τῇ αὐτοκρατορικῇ πόλει Νυρεμβέργῃ, ἐν Λουνεβούργῳ, ἐν τῇ ἀνατολικῇ Φρεισίᾳ, ἐν Σλέσβιγ, ἐν Ὁλστέιν, ἐν Σλεσίᾳ.

Ἐν σχέσει πρὸς τὰς σωτηροὺς ταύτας μεταβολάς, πρὸς συντέλειαν τῶν ὁποίων μακρὸς ἀπητήθη χρόνος, ἐξεδώκεν ὁ Λούθηρος ἐν ἔτει 1529 τὸ πρὸς τῇ μεταφράσει τῆς Ἀγίας Γραφῆς δημοτικώτατον καὶ σωτηριωδέστατον τῶν συγγραμμικῶν προϊόντων του τὴν **Κατήχησιν**.

Τὸ μέγα βήμα, ὅτε ἐγένετο ἐνταῦθα, ἦτο ὅτι τὸ Εὐαγγέλιον ἤρχισε καὶ πάλιν νὰ κηρύσσεται καὶ δὴ ὑπὸ ἀνδρῶν, οἵτινες ἦσαν μὲν ὡς ἐκ τῆς μορφώσεώς των ὑπεράνω τοῦ πλήθους τοῦ λαοῦ, ἐν τοσούτῳ εὕρισκοντο ἐν τῷ μέσῳ αὐτοῦ, καὶ δὲν ἐχωρίζοντο ἀπ' αὐτοῦ ὁ δὲ χάσματις, ἀντικρὺς ἀγνώστου εἰς τὸν Χριστὸν καὶ εἰς τοὺς ἀποστόλους.

Σχετικῇ πρὸς ταῦτα εἶναι καὶ ἡ κατάργησις τῆς καταναγκαστικῆς ἀγαμίας καὶ σὺν αὐτῇ ἡ ἀποκατάστασις τῆς γυναικὸς ἐκ τῆς ἀντιγερμανικῆς καὶ ἀντιχριστιανικῆς θέσεως εἰς ἣν εἶχε περιχθῆ.

Αὐτὸς ὁ Λούθηρος ἐνυπνεύθη κατὰ τὸ θελλῶδες ἔτος 1525 : μία μοναχὴ, ἡ Ακτερίνη Βρυ, ἐγένετο σύζυγος αὐτοῦ, ἡλυήθη δὲ ὁ μέγας ἀνὴρ ν' ἀναπτύξῃ καὶ τὰς ἀνεπιδέκτους ἀρετὰς τοῦ οἰκογενειακοῦ βίου καὶ ν' ἀπολαύσῃ τὰς χαρὰς αὐτοῦ :

Καὶ ὑπ' αὐτὴν λοιπὸν τὴν ἐποψὴν ἐπανηλθεν ἐν τῷ βίῳ τοῦ ἔθνους ἡ φύσις καὶ ἡ ἀλήθεια.

§ 22. Τὸ δουκάτον τῆς Πρωσίας. — Ἐκ τῶν κατακτήσεων ἃς ἔκαμεν ἐν τῷ μεταξὺ ἡ εὐαγγελικὴ θεωρία αἱ δύο σπουδαιότεραι ἦσαν ἡ τῆς χώρας τοῦ Γερμανικοῦ Τάγματος καὶ ἡ ἐνὸς μέρους τῆς Ἑλβετίας.

Ὡς πρὸς τὴν πρώτην θὰ ἐπανέλθῃ ὁ λόγος ἐν σχέσει καὶ πρὸς ἄλλα γεγονότα : τὸ οὐσιώδες εἶναι ὅτι ὁ μέγας διδάσκαλος (ἐρχηγός) τοῦ Γερμανικοῦ Τάγματος, εἰς Χοχεντζόλλερν, ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Βρανδεμβούργου (ἀπὸ τοῦ 1511), ἔθεσε πέρας ἐν ἔτει 1525 εἰς καταστασὶν πρὸς πολλοῦ ἀρρητον, λαβὼν διὰ τῆς εἰρήνης τῆς Κρακοβίας τὴν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ τάγματος διατελοῦσαν χώραν ὡς κληρονομικὸν δουκάτον, ὑπὸ τὸ ὄνομα τῆς Πρωσίας, λόγῳ τιμαρίου παρὰ τοῦ στέμματος τῆς Πολωνίας καὶ ὅτι

τοῦ τεῦθεν ἐκυδέρνα αὐτὴν ὡς δοῦξ ἐν Πρωσίᾳ — ποιήσας δηλαδὴ διόρθημα ὅπερ ἐπισφράγισθη διὰ τοῦ γάμου αὐτοῦ μετὰ Δανί-
δος πριγκιπίσσης, καὶ ὅπερ ὡς προϋπόθεσιν εἶχε τὴν προσχώρισιν τοῦ
δουκὸς εἰς τὸν εὐαγγελεῖ ὁ ἀγών.

Ἰδιαίτως δὲ ὡς ἐξελξιν ἔλαβον τὰ πράγματα ἐν Ἑλβετίᾳ,
ἐξελξιν ἥτις προσεκόμισε νέον στοιχεῖον εἰς τὴν μεγάλην κίνησιν
τοῦ αἰῶνος.

§ 26 Μεταρρυθμίσις ἐν Ἑλβετίᾳ Ὁ Ζβίγγλιος.

— Ἡ ἑρσηκευτικὴ ἀντιπολίτε σις ἐνωρὶς εἶχεν ἀναπτύχθῃ ἐνταῦθα.
Ὁ ἀνὴρ, πρὸς τὸ ὅλον τοῦ ὅπου συλλαβεταὶ ὁ δεῦτερος κύριος τύ-
πος τῆς μεταρρυθμιστικῆς ἀρχῆς, ὁ Χούλδοιχ Ζβίγγλιος,
εἶχε γεννηθῇ τὴν πρώτην τοῦ αἵματος 1484 ἐν Βλὸχάους τῆς Τογεμ-
βουργίας, υἱὸς τοῦ πρώτου ἀνδρός, τοῦ Ammann (1) τῆς κοινότητος.

Ὁ Ζβίγγλιος δὲν εὕρισκετο εἰς τὴν ἀναγκὴν νὰ διανύσῃ τὸ δύ-
σκολον σχολεῖον τῆς πενίας: ἐνωρὶς προορισθεὶς διὰ τὸ κληρικὸν
σχῆμα, ὁκαπενταέτης ἤρξατο τῶν σπουδῶν του ἐν Βιέννῃ, ἐν
Βιρτῃ, ἐν Βιτσιλεῖᾳ, προσεχώρησεν εἰς τὴν τάξιν καὶ τάσιν τῶν ἀν-
θρωπιστῶν, καὶ ἐνεβάρυνεν εἰς τοὺς κλασσικοὺς, ὡς εἰς τὸ ἐλληνικὸν
κείμενον τῆς Καινῆς Διαθήκης τῆς ἐκδόσεως τοῦ Ἑσάμου.

Ἀεὶ τῶν χαλεπῶν ψυχῶν ἀγώνων τοῦ Λοιθέρου, βλίνων
ἐπὶ τῆς ἀπλῆς ὁδοῦ ἀμερολήπτου ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης καὶ σκέψεως,
εὔρεν, ἥδη ἐν ἔτει 1516, ὅτι ὁ πατριμὸς δὲν εἶχε κυρίως οὐδεμίαν βιά-
σιν ἐπὶ τῆς Γερμανίας, τοῦθ' ὅπερ ἀληθῶς δὲν ἦτο τόσον δύσκολον, ἀφοῦ
ἄπαξ εἶχεν ἀρχίσαι τὸ ἔργον τῆς ἡ τὰ πάντα δοκιμάζουσα κριτικῆς:
συγχρόνως δὲ ἀπησχόλησιν αὐτὸν πρακτικὰ πολιτικὰ ζητήματα, ἐν
ἀντιθεσὶ καὶ ἐνταῦθα πρὸς τὸν Λοιθέρου, ὅστις ὑπῆρξε πάντοτε
ὅπως ξένος πρὸς τὴν πολιτικὴν.

Δὲν ὁ Ζβίγγλιος εἶχεν ἰδεῖ ἐν τῷ μεταξύ τὸν κόσμον: τῷ
1506, νεώτατος ἀλόγη, ἐκλεγείας ἱεροκλήρου ἐν Γλάρω, εἶχε πρευσθῇ
ἐς εἰς Ἰταλίαν μετὰ τῷ ὁλοκλήρῳ του πολεμιστῶν, ἐκεῖ ἐγνώ-
ρισσε νίκας καὶ ἡττίας, καὶ ἔγραψε κατὰ τῆς μεταφορᾶς, τῆς δια-
σπορᾶς τῆς ἐλβετικῆς νεολαίας, ἥτις ἦτο ἀρχαῖον ἐρριζωμένον ἐν
τῷ τόπῳ κικόν.

(1) Σ. Μ. Ὡς νὰ ἐλέγομεν τοῦ προσετώτος.

Τῷ 1516 ἐγένετο ἐφημέριος τοῦ περιφήμου προσκυνήματος τῆς Ἐφ'σείδελν. Ἐτόλμησε δὲ ὁ Ζόλγγλιος νὰ κηρύξη ἐν τῇ θέσει ταύτῃ, τῇ κεκορσμένη παντοειδούς δεισιδαιμονίας, τὸ εὐαγγέλιον καὶ τὴν ἡθικὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ· ἐν ἔτει 1519, ἐν τῇ πλήρει δυνάμει τῆς ἀνδρικῆς ἡλικίας του, ἐγένετο ἐφημέριος τοῦ καθ'ἑδρκοῦ ναοῦ τῆς Ζυρίχης, καὶ εὗρεν εὖ-ω τὴν κατάλληλον διὰ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ θεσιν· μετὰ σαφούς καὶ ἰσχυρᾶς εὐγλωττίας ἐδίδασκε, καὶ δὴ — τοῦθ' ὅπερ ἦτο νέα καὶ λίαν καρποφόρος ιδέα — ἡρμήνευεν ὁλόκληρα βιβλία τῆς Καινῆς Διαθήκης ἐν ἀλληλουχίᾳ.

Πλὴν τούτου ὁ Ζόλγγλιος ἦτο δημοφιλής· εἶχε μάθει νὰ συναναστρέφηται μετὰ τῶν ἀνθρώπων, καὶ παρεκκλήτο πολλάκις εἰς τὰς φιλοζήνους τοιαύτας τῶν ἀσπῶν καὶ τῶν χωρικῶν.

Ἐν ἔτει 1521 ἐπρόκειτο νὰ γίνῃ καὶ πάλιν στρατολογία διὰ λογαριασμόν τοῦ πάπα. Οἱ ὀλιγαρχοὶ τῶν καντονίων εὗρισκον τὸ τοιοῦτο συναῖδον πρὸς τὰ συμφέροντά των· ἐκ νέου δὲ ἔγραψε καὶ ἐκήρυξεν ὁ Ζόλγγλιος κατὰ τοῦ κηκοῦ τούτου, τὸ δὲ πατριωτικὸν αἶσθημα τὸ ἐμψύχον αὐτὸν προτρέπει εἰς τοὺς λόγους του ἐν μέρει τὴν δύναμιν τοῦ Λουθήρου· ὁμιλεῖ περὶ τῶν ἐρθεῶν σκούφων καὶ μανδυῶν τῶν παπικῶν ἀπεσταλμένων ἐξ ἐν ἀποσπάσει τις αὐτοίς, χύνεται ἄφρονον τὸ αἷμα τῶν υἱῶν σας, τῶν ἀδελφῶν σας, τῶν πατέρων καὶ τῶν φίλων σας».

Ρητέον ἄλλως ὅτι αὐτὴ αὕτη ἡ ἔποψις ἦν ἐπέβαλλον αἱ στρατολογίαι αὗται εἰς τοὺς ἀγροαστάς, ὃ ἐστὶν εἰς τὸν πόπαν καὶ τοὺς ἐντολοδόχους των, διευκόλυνε τὴν μεταρρίθμισιν· σχεδὸν ὑπ' αὐτὰ τὰ ὄμματα παπικῶν καρδιναλίων καὶ νομντοίων ἐρριζοβόλει τὸ εὐαγγέλιον.

Τὸ συμβούλιον τῆς Ζυρίχης εἶχεν ἀρχῇθεν ὁ Ζόλγγλιος μεθ' ἑαυτοῦ· καὶ ὅτε ἦν τὸν Μάρτιον τοῦ 1522 ἤρχισάν τινες νὰ παραβιάζωσι τοὺς περὶ νηστείας κανόνας καὶ ὁ ἐπίσκοπος τῆς Κωνσταντίας πρέβη ἔνεκα τούτου εἰς παραστάσεις πρὸς τῷ συμβουλίῳ, τότε ἀκριβῶς ἤρχισεν ἡ κίνησις. Το συμβούλιον ἀπεφάσισε, λίαν ἡπίως, ὅτι δὲν πρέπει εὖ εἰς νὰ παραβιάζῃ τὰς νηστείας ἅντι σοβαρῶν λόγων, ἤφησε δὲ κατὰ τὰ λοιπὰ εἰλεύθερον τὸ κήρυγμα, ὅπερ νῦν πλέον ἐστράφη κατὰ τῆς ἀγαμίας.

Το κρίσιμον γεγονός ἐπῆρξεν μίαν ἀκαδημαϊκὴν συζήτησιν (Dispu-

tatio) ἣν εἶχε ζητήσῃ ὁ Ζ' Ἰγγλῖος, καὶ δι' ἣν ἐν ἑπτὰ καὶ ἐξήκοντα θέσει διετύπωσεν ὁμολογίαν πίστεως μεγίστης σαφηνείας. Ἐγένετο αὕτη τὴν 23 Φεβρουαρίου τοῦ 1523. Τὸ δυνατώτατον ἐκεῖνο τοῦ Λουθήρου «Οὕτω φρονῶ, δὲν δύναμαι νὰ μεταβάλω γνώμην» τὸ ἀπιγ-
 γελθὲν ἐνώπιον τῆς ἐν Βορματία διαίτης τῆς αὐτοκρατορίας, συμπληροῦ
 τὸ ἑρπετόν, τὸ ἱλαρόν, «Λοιπὸν ἐν ὀνόματι τοῦ Θεοῦ, ταῦτα φρονῶ»
 δι' οὗ ὁ Ζ' Ἰγγλῖος ἐπεράτωσε τὸν εἰσχηγτήριο λόγον του.

Ὁ ἐπισκοπικὸς ὁμοῦς ἐπίτροπος, δὲν ἐδέχθη τὴν πρόκλησιν ταύ-
 την, ἐπαίξε πρόσωπον οἰκτόν, καὶ ἐπειδὴ οὐδεὶς ἐξήλεγξε πλάνην
 τινὰ τοῦ συζητητοῦ — διότι ὁ ἐπισκοπικὸς ἐπίτροπος οὐδὲν εἶχεν
 εἶπει περὶ τῶν θέσεων, — ρητῶς ἐπετράπη εἰς τὸ Ζ' Ἰγγλῖον νὰ ἐξα-
 κολουθήσῃ το κήρυγμα, καὶ τὰ πράγματα ἀπιβήσαν ὡς ἀφ' ἐαυτῶν :
 ἡ μητρικὴ γλῶσσα κατέλαβε τὴν θέσιν τῆς λατινικῆς, αἱ πόσοδοι
 τῶν ἐπισκοπῶν καὶ μοναστηρίων διετεθήσαν χάριν τῶν σχολείων, οἱ
 ἱερεῖς ἐνυμφεύθησαν, τὰ κελλία τῶν μοναστηρίων ἠνοίχθησαν, τῆς ἱε-
 ραεὶς λειτουργίας καὶ τῶν εἰκόνων τι κῦρος ἡμφισβητήθη, καὶ τέλος
 κατηργήθησαν οὗται· ἐκάστη κατ' ἰδίαν κοινότης ἀνακτᾷ τὸ δίκαιόν
 της, καὶ ἀντιτιθεται πρὸς τὴν γενικὴν ἐκκλησίαν : — ἡ πόλις τῆς
 Ζρίχης ἀπεχωρίσθη ἀπὸ τῆς ἐπισκοπῆς τῆς Κωνσταντίας, τοῦ πάπα,
 τῆς ἐκκλησίας.

Τὴν ἀπόφασιν τῆς ἀστικῆς κοινότητος ἀπεδέχθησαν αἱ κοινότητες
 τῆς ὑπαίθρου χώρας, καὶ οὕτω τὰ πράγματα προέβησαν περαιτέρω· ἡ
 κίνησις μετεδόθη καὶ εἰς τὰ ἄλλα καντόνια, πανταχοῦ δὲ ἡ δημοκρα-
 τικὴ ἀρχὴ συνεδέθη ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τούτου μετὰ τῆς μεταρρυθμιστι-
 κῆς κατὰ τῶν ἐν τῇ ὁμορροσίᾳ διὰ ποικίλων καὶ γαλλικανῶν πιχορηγη-
 μάτων βεβυθισμένων ὀλιγρχικῶν κυβερνήσεων.

Αὐτὸ εἶναι τὸ πρῶτον ὅπερ διακρίνει τὴν Ἑλβετικὴν ταύτην
 ἀναμόρφωσιν ἀπὸ τῆς γερμανικῆς Μεταρρυθμίσεως, καὶ καθ' ὃ συνε-
 πλήρωσε καὶ ὑπερέβαλε ταύτην, ἡ ἀναστήλωσις, ἡ παλινόρθωσις ἡ
 ἐκ νέου ἀνοκάλυψις τῆς ἐννοίας τῆς κοινότητος : « Ἡ
 Χόγκ καὶ ἡ Κούσναχτ », λέγει ὁ Ζ' Ἰγγλῖος κείναι ἐκκλησῖαι πολλῶν
 περισσότερον ἢ ὅλοι ὁμοῦ οἱ ἐπίσκοποι καὶ οἱ πάπαι ».

Ἐκ τούτου ἐκ τῶν προτέρων συνάγεται ὁ πρακτικὸς πολιτικὸς
 χαρακτήρ, ὅστις συνδυάζεται πρὸς τὸν θρησκευτικόν· — ἡ κοινότης εἶ-
 ναι συγχρόνως πολιτεία, ἥτις δὲν ἐξαρτᾶται ἐξ οὐδενός.

Οὕτω ἐνταῦθα ἐνεργοῦσι ριζοσπαστικῶς ἐν συγκρίσει πρὸς τὸν συντηρητικὸν Λούθηρον : ἐνῷ αὐτὸς θελεῖ μόνον νὰ καταλύτῃ ὅ,τι ἀντίκειται πρὸς τὴν Γραφὴν, «ὅστις δὲν εἶναι κατ' ἐμοῦ, εἶναι ὑπὲρ ἐμοῦ», ἐνταῦθα ἰσχύει μᾶλλον τὸ ἐναντίον, καταλύεται πᾶν ὅ,τι δὲν ἀποδεικνύεται θετικῶς ἐκ τῆς Γραφῆς, αὐτοὶ δὲν εἶναι ὑπὲρ ἐμοῦ εἶναι κατ' ἐμοῦ.»

Κατὰ ταῦτα ὡς πρὸς τὴν λατρείαν ἀνέτρεχον ἐνταῦθα εἰς τὰ ἀρχαῖα χριστιανικά. Ἐν σφιδρῷ ἀγῶνι κατηγέθησαν αἱ τελεταὶ καὶ οἱ ἐξωτερικοὶ τύποι. Ἡ ἐνόργανος μουσικὴ ἐσγῆσεν, αἱ ὠροσιόταται εἰκόνες ἐκονιόθησαν, ὁπὸ τοῦ 1525 καὶ ἡ θεία εὐχαριστία ἤρχισε νὰ τελεῖται ὡς ἐτελεῖτο εἰς τὰς παναρχαίας γερμανικὰς κοινότητας : ἀπλὴ τρόπ. ζα ἀντὶ τῶν θουσκοτηρίων καὶ ἐν κύνιστρον μετ' ἄρτων ἐπ' αὐτῆς. Ἐν ξυλίνοις δὲ κυπέλλοις μετεδίδοτο ὁ οἶνος κύκλῳ εἰς τὰς ἀγάπας.

Δὲ συντόμου διαδικασίας ἀπυλόγησαν ἐνταῦθα τῶν φαντασιολήκτων καὶ τῶν ἀναθεμπιστικῶν ομάδων : ἐὰν μὴ ἀνεγνώριζον πλέον οὗτοι τὴν χριστιανικότητα τῆς ἀρχῆς — ποῦ θὰ ἠδύναντο νοφθασι τὰ πράγματα ; Δι' ἑξοίας καὶ πνιγμοῦ ἐξασφαλίζετο ἡ ἡσυχία.

§ 57. Ἀναμούρωτικοί. — Εἶναι εὐνόητον ὅτι μεταρρυθμισαὶ τόσον συνακόλουθος, σαφὴς καὶ ἐνεργὴς ἐμελλε νῆ ἐνασκήσει μεγάλην ἐκλυστικὴν δύναμιν : εἰς ὅλα σχεδὸν τὰ καντόνια τῆς Ὁμοσποδίας ὑπερίσχυον οἱ ὀπίδοι τοῦ νεωτερισμοῦ.

Ἐν ἔτει 1588 συνετελεσθῇ ἡ ἐκκλησιαστικὴ καὶ πολιτικὴ μεταβολὴ ἐν τῇ ἰσχυροτέρᾳ τῶν κοινοτήτων τούτων, τῇ τῆς Βέρντης, μόνον δὲ ἐν τοῖς ἀρχαίοις πέντε καντονίοις, τῆς Λικέρντης, τῆς Ζογ, τῆς Σόλζης, τῆς Οὔρι, τῆς Οὐντερβάλδεν, ὡς καὶ ἐν Φρειβούργῳ καὶ ἐν Οὐάλλης, παρέμεινε συμπαγὲς τὸ κόμμα τῆς ἀρχαίας πίστεως.

Καὶ πῦραν δὲ τῶν ὀρίων τῆς Ἑλβετίας ἐπέσρασεν ἡ θεωρία αὕτη, εἰς ἣν εἶχεν ἐπιβάλλει τὴν σφραγίδα τοῦ πνεύματος διαυγέος καὶ πρακτικῶν ἐν τοῖς πολιτικοῖς καὶ θρησκευτικοῖς πράγμασι καὶ συνακόλουθον ἐν τῇ λειτουργίᾳ τοῦ ζωηρὰ ἐπικοινωνοῦν ἐπιστολῶν καὶ συγγρηγῶν ἤρχισε μετὰ τῶν πόλεων τῆς ἄνω Γερμανίας καὶ ἀπὸ τῶν ἀμβώων τῆς Οὐλμης, τῆς Μίμμιγγεν, τῆς Λινδού, τῆς Κωνσταντίας, τῆς Αὐγούστης, τῆς Ρεϋτλίγγεν, τοῦ Στρασβούργου τὸ κήρυγμα ἐγίνετο κατὰ τὰς ἰδέας τοῦ Ζβγγλιου.

Τὸ ζήτημα ἦτο ἂν αἱ δύο διευθύνσεις αἱ δηλούμεναι διὰ τῶν ὀνομάτων τοῦ Λουθηροῦ καὶ τοῦ Ζόγγλίου, θὰ ἠδύναντο νὰ συνεννοηθῶσιν ἐπ' τοιοῦτον, ὥστε, νὰ ἐνώσωσι τὴν δύναμίν των κατὰ τοῦ κινδύνου βιβλίας καταπίεσεως τῆς νέας διδασκαλίας, ὅστις ἡγεῖρετο ἀκράτητος.

§ ΒΒ. Εὐρωπαϊκαὶ περιπλοκαὶ Πόλεμοι 1521.

— Ἐὰν τὸ διατάγμα τῆς Βορματίας ἐμείνεν ἄνευ ἀποτελέματος ἐν τῷ συνόλῳ, ὁ λόγος τούτου ἦσαν αἱ πολιτικαὶ περιπλοκαὶ αἵτινες δὲν ἐπέτρεψιν εἰς τὸν αὐτοκράτορι Κάρολον νὰ προτάψῃ πραγματικῶς κατὰ τοῦ γερμανικοῦ ἔθνους τὸ αἶσχος, τὸ ὅποιον ἐνυπῆρχεν ἐν τῷ διατάγματι.

Ἐν ἔτει 1516, ἡ συνθήκη τοῦ Νoyon εἶχε θέσει προσωρινὸν τέλος εἰς τὰς ἐν Ἰταλίᾳ ἐρίδας τῶν Ἰσπανῶν καὶ τῶν Γάλλων. Ἡ ἀντιζήλια τῶν δύο δυνάμεων καὶ τῶν ἡγεμόνων αὐτῶν, — ἦσαν δὲ ἀμφότεροι νεοὶ ἀκόμη — ἄν ἐπέτρεψαν εἰς τὴν εἰρήνην ταύτην μακροτέρας διαρκείας, καὶ ὁ πόλεμος ἔρριγη καὶ αὐθὺς ἐν ἔτει 1521.

Ὁ αὐτοκράτωρ ἠπῆται νὰ ἐκκενώσωσιν οἱ Γάλλοι τὰ ὑπ' αὐτῶν κατεχόμενα αὐτοκρατορικὰ τιμάρια, τὸ Μεδιόλανον καὶ τὴν Γένουαν, νὰ παρητηθῶσι τῶν ἐξιώσεων των ἐπὶ τῇ Νεπολίτει ὡς καὶ τῇ τιμωρωτικῇ ἐπικρατείᾳ ἐπὶ τῆς Ἀρτεσίας (Artois) καὶ τῆς Φλάνδριας καὶ νὰ παρηδώσωσι τὸ δουκάτον τῆς Βουργουνδίας, ὅπερ ἀνήκεν εἰς τοὺς ἀπογόνους τῶν ἰσχυρίων δουκῶν τῆς Βουργουνδίας, ὃ ἐστὶν εἰς τὸν βασιλέα τῆς Ἰσπανίας Κάρολον.

Ὁ πόλεμος, ὅστις ἐμελλε ν' ἀποφασίσῃ περὶ τῶν ἀπικιτήσεων τούτων ἀπεβῇ ὅλως κατ' εὐχὴν διὰ τὰ αὐτοκρατορικὰ ὅπλα. Τὸ κύριον θέατρον αὐτοῦ ἦτο, ὡς εἶκος, ἡ ἄνω Ἰταλία. Οἱ Γάλλοι ἤσαν ἡττηκαμένοι νὰ ἐκκενώσωσι τὸ Μεδιόλανον, ἐπανεφέρθη δὲ εἰς τὴν πλὴν ταύτην οἱ αὐτοκρατορικοὶ τὸν δοῦκι Φριγκίσκον Σφόρτταν, ὑπέστησαν δὲ μίαν ἡτταν ἐν ἔτει 1522 παρὰ τὴν Βιόκκιν :

Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ὁ πάπας Ἀδριανός, ὅστις, ἀντιθέως πρὸς τὸν προλάον καὶ τὸν διάδοχόν του, συνέπριπτεν ἐν τοῖς πολιτικαῖς πράγμασιν ἐπελῶς μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος, παρ' οὗ προσεδόκα τὴν ἐξόντωσιν τῆς αἵρέσεως : πλὴν δε τούτου καὶ νέος ἀξιολογώτατος σύμμαχος τῆς αὐτοκρατορίας εὐρέθη ἐν τῷ

προσώπῳ τοῦ πρώτου ὑποτελοῦς τοῦ γαλλικοῦ στέμματος, τοῦ Καρόλου, τοῦ δουκὸς τοῦ Βουργῶν.

Ἐκ λόγων προσωπικῶν καὶ οἰκονομολογικῶν ἐπῆλθε ρῆξις μετὰ τοῦ μεγιστᾶνος τούτου, ὅστις δὲν ἦτο μόνον πλούσιος καὶ ἰσχυρὸς, ἀλλὰ καὶ ἀξιώτατος ἀνὴρ, καὶ τοῦ βασιλέως τοῦ περιπλεχθεὶς δὲ μετὰ τὸν θάνατον τῆς συζύγου του εἰς εἰρήνην, ἥτις ἠπειλεῖ αὐτὸν διὰ τῆς ἀπωλείας τοῦ μεγαλειτέρου μέρους τῶν κτήσεών του, ἐστράφη πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Ἀγγλίας καὶ τὸν αὐτοκράτορα, ἠδύνατο δὲ τις νὰ ἐλπίζῃ, ὅτι τῇ βοήθειᾳ τούτου θὰ μετεφέρετο ὁ πόλεμος εἰς τὸ τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Γαλλίας : ἡ φιλοδοξία τοῦ βασιλέως τῆς Ἀγγλίας, Ἑρρίκου τοῦ Η΄. ὠνειροπόλει ἡρῆ βασιλείαν ἐπὶ τῶν δύο χωρῶν, οἷα ὑπᾶρχεν ἐπὶ τῶν Πλανταγενητῶν.

Ἄλλ' ὁ Φραγκῖστος ὁ Α΄. ὑπώπτευσε τὰ πράγματα, καὶ ὁ δούξ ἦτο ἀκόμη ἀνέτοιμος : ἔπρεπε δὲ νὰ εἶναι εὐχαριστημένος, ὅτι ἔσωσε τὸ πρόσωπόν του, καὶ ἐκ τῶν δύο δουκᾶτων του, δύο ἡγεμονιῶν, τεσσάρων κομητειῶν, δύο ὑποκομητειῶν καὶ ἐπὶ τὰ ἐξουσιάρχων (Herrschaften) δὲν ἔμεινεν εἰς τὸν φυγάδα εἰρή τὸ ξίφος αὐτοῦ, οἱ οὗ θὰ ἐπολεμεῖ νῦν ὑπὲρ τοῦ ἀγῶνος τοῦ αὐτοκράτορος, ὅστις ἦτο καὶ ἴδιος αὐτοῦ ἀγών.

§ 59. Ἡ ἐν Παβία μάχη 1525. — Ἐπιθεσίς τις κατὰ γαλλικῆς χώρας ἐν τῇ μεσημβρίᾳ ἀπέτυχε (1524). Ὁ πόλεμος μετετοπίσθη καὶ αὐθις εἰς Ἰταλίαν. Τὸν δὲ Φεβρουάριον τοῦ 1525 ἐγένετο μεγάλη καίσιμος μάχη.

Ἐν Παβίᾳ ἦσαν παρατεταγμένοι οἱ Γάλλοι ὑπὸ τὰς ἀρίστους διαταγὰς τοῦ βασιλέως των, ἀπέναντι δὲ αὐτῶν ἦσαν οἱ αὐτοκρατορικοὶ ὑπὸ τὸν Πισκάραν, πάσχοντες ὑπὸ τῶν ἀτελειῶν τῆς ἐπιμελητικῆς ὑπηρεσίας καὶ ἐπιθυμοῦντες ταχεῖαν τὴν σύναψιν τῆς μάχης.

Τὴν πρωτὴν τῆς 24 ἐνεφανίσθησαν οἱ Γάλλοι εἰς τὸ πάρκον· ἐφάνοντο δὲ οὗτοι κερδίζοντες ἔδαφος, ὅτε προσῆλθε τὸ μέγα σῶμα τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στρατοῦ, καὶ νῦν ἦναψε σφοδρὸς ὁ ἀγών, τοῦ ὁποῖου μετὰ ζήλου μετείχεν ὁ βασιλεὺς, ἀνδρείοι ἱππότες ἀλλ' ἥμιστα στρατηγός, μαχόμενος ἐπὶ κεφαλῇς τῶν Gendarmes αὐτοῦ, — βάρειος ἱππικοῦ ἀποτελουμένου κατὰ τὸ πλεῖστον ἐξ εὐπατριῶν.

Κατὰ τινὰ κρίσιμον στιγμὴν, καθ' ἣν ἐπιθεσίς κατὰ μέτωπον τῶν Ἰσπανῶν παλαιμάχων συνέπεσε μετὰ τῆς ἐμφάνισεως τῆς ἰσπανικῆς

φρουράς τῆς Παβίας εἰς τὰ νῶτα τῶν Γάλλων, περιῆλθεν ὁ βασιλεὺς ἐπιπυε τὰς τάξεις τῶν στρατευμάτων του, ὅπως συγκρατήτῃ τοὺς ἄνδρας του: ἀλλὰ συμπαρατύρθη καὶ αὐτός εἰς τὴν φυγὴν, καὶ ἐπειδὴ ἠκολούθει δυστακτικῶς καὶ βραδέως κατέφθασαν αὐτὸν οἱ ἔχθροί.

Εἰς τῶν Γερμανῶν ἀξιωματικῶν Νικόλαος Σάλμ (von Salm) διετρύπητε τὸν ἵππον τοῦ Φραγκίσκου, ὁ ἀντιβασιλεὺς τῆς Νεπολεως συνέλαβε τὸν μέγαν αἰχμαλώτον, καὶ ὁ δοῦξ δὲ τοῦ Βουρῶν ἔσχε τὴν ἱκανοποίησιν νὰ ἴδῃ τὸν βασιλέα καὶ ἔχθρόν του εἰς τὴν θείαν ταύτην.

Μίαν μόνον καὶ ἡμίσειαν ὥρην εἶχε διαρκέσει ὁ κυρίως ἀγὼν, καθ' ὃν οἱ Γάλλοι ἰπώλεσαν δεκακισχιλίους ἄνδρας, μέγιστον ἐπὶ δὴ ἀριθμὸν ἐν στείλαι πρὸς τὸν τότε πόλεμον.

§ 40. Ἡ εἰρήνη τῆς Μαδρίτης. 1526. — Τὴν πανωλεθρίαν ταύτην συνέκρινάν τινες πρὸς τὸ γεγονός τοῦ Σεδὸν τῶν ἡμερῶν ἡμῶν, ἡ ὑγκρισίς δὲ αὕτη εἶναι κατὰ τοῦτο τοῦλάχιστον ὀρθή, καθ' ὅσον καὶ νῦν καὶ τότε ὁ μέγας αἰχμαλώτος ἀπετέλει τὸ ἐλάχιστον πολύτιμον μέρος τῆς λείας τῆς νικηφόρου ἡμέρας.

Ὁ Φραγκίσκος ὁ Α', ὡς αἰχμαλώτος ἐν Μαδρίτῃ, δὲν ἦτο πλέον ἢ Γαλλία, ὡς δὲν ἦτο ὁ Ναπολέων Γ'. τὴν προΐεν τῆς 2 Σεπτεμβρίου τοῦ 1870. Τὴν 14 Ἰανουαρίου τοῦ 1526 ὑπέγραψεν ἐν Μαδρίτῃ τὴν συνθήκην τῆς εἰρήνης, δι' ἧς πικρεῖτο τῶν ἰταλικῶν ἀξιωματικῶν του, τῆς τιμαριωτικῆς ἐπικυραρχίας ἐπὶ τῆς Ἀρτεσίας καὶ τῆς Φλινδρίας, τοῦ δουκίτου τῆς Βουργόνης καὶ ὑπεσχέθη νὰ νυμφεῖσθαι τὴν ἀδελφὴν τοῦ αὐτοκράτορος Ἐλεονόραν καὶ νὰ ἀντεπαξελθῇ ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος κατὰ τῶν Τούρκων καὶ τῶν αἰρετικῶν.

Τὴν εἰρήνην ταύτην ἔπρεπε νὰ ἐπικυρώσωσιν αἱ τάξεις τῆς αὐτοκρατορίας: Ὁ Φραγκίσκος ἐν ἐπισήμῳ ἱερολογίῳ θέσας τὴν χεῖρα ἐπὶ τοῦ εὐαγγελίου, ὑπεσχέθη ὅτι θὰ μείνῃ ἰσοδύναμος πιστὸς εἰς τὴν εἰρήνην ταύτην. Ἀπῆλθε δὲ ἐκ Μαδρίτης καὶ ὠδηγήθη μέχρι τῶν ὁρίων ἐπὶ τῆς γούρβης τῆς ζευγνυούτης τὸν ποταμὸν Βορσσίαν, τὸν χωρίζοντα τὴν Γαλλίαν ἀπὸ τῆς Ἰσπανίας, ἀντιλλάχθη ὁ Φραγκίσκος πρὸς τοὺς δύο υἱοὺς αὐτοῦ, παρῶθεντας ἀντ' αὐτοῦ ὁμήρους εἰς τὸν αὐτοκράτορα.

§ 61. Ἡ συνίαχία τοῦ Κονιάκ. — Ἀλλ' ἡ νίκη τῆς Πάβιας ἦτο καθ' ὑπερβολὴν μεγάλη καὶ ἡ εἰρήνη τῆς Μαδρίτης ὑπερ-

βαλλόντως ἐπιφελῆς καὶ συμτέρουσα εἰς τὸν ἐχθρόν, ἢ ὥστε νὰ δύναται νὰ τηρήσῃ αὐτὴν ὁ Φραγκίσκος, ἢ ὥστε νὰ δύναται ἡ Γαλλία νὰ ἀποδεχθῇ αὐτήν.

Ὁ βασιλεὺς εἶχεν ὑπογράψῃ κρυφίως διαμαρτυρίαν καὶ κατέστησε τὸ πρᾶγμα γνωστὸν εἰς τὸν πάπαν Κλήμεντα τὸν Ζ', ὅστις διεδέχθη τὸν Ἀδριανόν.

Ὁ Κλήμης, ἐκ τῶν Μεδίκων ἑλκων τὸ γένος καὶ αὐθις Ἰταλὸς ἡγεμὼν πρὸ παντός, ἐχθρὸς δὲ ἄσπονδός τῆς αὐτοκρατορικῆς ὑπεροχῆς, ἐνέκρινε τὴν ψευδορκίαν ἐκείνην : ἐγκρίνει, ἔλεγεν ὁ τοποτηρητὴς οὗτος τοῦ Χριστοῦ, ὡς προϋποτιθεμένον, ὅτι ὁ βασιλεὺς δεν θὰ ἐτήρει τὴν εἰρήνην τῆς Μικρῆς. Εἶχε δὲ ὁ πάπας πρόχειρα τὰ μέσα ὅπως διευκολύνῃ τοῦτο εἰς τὸν Φραγκίσκον, κατ' ὅσον ἄλλως εἶχεν οὗτος ἀνάγκην τῆς διευκολύνσεως ταύτης : ὁ βασιλεὺς ἐδικαιολόγησε τὴν πρᾶξίν του λέγων, ὅτι ἕνεκα τοῦ φρονήματος τῆς χώρας του ἐν ἡδύνατο νὰ τηρήσῃ τὴν συνθήκην, καὶ ἂν ἐκὼμη ἤθελε νὰ τὸ πράξῃ.

Ὑπῆρχε δὲ τι τὸ ἀληθές ἐν τῇ δικαιολογίᾳ ταύτῃ· διότι δεν ἤχμαλωτίσθη ἐν Πιζῇ ἡ Γαλλία, ἀλλ' ὁ Φριγκίσκος ὁ Α'· μόνον, κατὰ τὴν αἰχμαλωσίαν δε ταύτην δεν εἶχεν οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην ἐλευθερίαν, ἣν πρεπεὶ νὰ ἔχῃ ὁ ἡττημένος ἡγεμὼν, προκειμένου νὰ λάβῃ πραγματικὴν τινα ἀπόφασιν καὶ νὰ ὑποβάλλῃ εἰς ὑποχρεώσεις τὴν χώραν του.

Ἀμα ὡς ἀνέκτισσε τὴν ἐλευθερίαν του, προσεχώρησεν εἰς τὴν συμμαχίαν (ligue) τοῦ Κονιάκ, ἥτις συνέδεε αὐτὸν μετὰ τοῦ πάπα, τῆς δημοκρατίας τῆς Βενετίας, μετὰ τινῶν μικρῶν Ἰταλῶν κυρίων καὶ μικρὸν μετὰ ταῦτα καὶ μετὰ τῆς Ἀγγλίας, ἥτις μέχρι τοῦδε εἶχε συμπυλεμήσει κατὰ τῆς Γαλλίας, εἰς κοινόν κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος ἀγῶνα, καὶ ἤγαγε ταχέως εἰς τὸν δεῦτερον τῶν τεσσάρων ἰσπανογαλλικῶν πολέμων, οἵτινες κατὰ τρόπον σημαντικώτατον καὶ ἀξιοθαύμαστον συνδέονται μετὰ τῆς ἐξελίξεως τῆς γερμανικῆς Μεταρρυθμίσεως.

62. Δεύτερος πόλεμος. — Τὰ πράγματα ταῦτα εἶχον παρμπούσει μέχρι τοῦδε τὸν αὐτοκράτορα ἀπὸ πάσης ἐνεργείας πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἐφρμογῆς τοῦ διατάγματος τῆς Βορματίας.

Ἡ ἐν Γερμανίᾳ ἀντιπαθητικὴ κίνησις ἦτο παράγων τὸν ὅποιον ἔπρεπε νὰ λαμβάνωσιν ὑπ' ὄψιν πάντες οἱ ὀρθόδοξοι εὗτοι πολιτευ-

ταί ὁ πάπας κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος, ὁ αὐτοκράτωρ κατὰ τοῦ πάπα, ἐν γεγονότι δὲ λίαν ὀξιοτρυμειώτῳ ἐμελλε νὰ ἔλθῃ εἰς φῶς ἡ μεταξὺ τῶν δύο τούτων φυλάκων τῆς ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ ρήξις.

§ 63. Ἐκπόρθησις τῆς Ρώμης. — Ἐκτάκτως πολυάριθμοι συνηθροίσθησαν τὴν φορὰν ταυτην οἱ δουλοπάρικοι, ὅτε ἐν ταῖς αὐτοκρατορικαῖς πόλεσι τῆς ἄνω χώρας ἐκρότησε τὸ στρατολογικὸν τύμπανον ὑπὲρ τοῦ αὐτοκράτορος. Δὲν εἶχε παρεμβάλλει οὗτος εἰς μάτην ἐν τινι προκηρύξει τοῦ Σπτεμβρίου τοῦ 1526 λόγους τινας περὶ «τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας», εἰς ἣν ἀντέκειτο ἡ πολιτικὴ τοῦ πάπῃ, δι' ἣν πικρῶς παρὰπνεῖτο οὗτος ἐν τινι ἐπιστολῇ πρὸς τοὺς καρδινάλιους τὸν Ὀκτώβριον: «μεγάλως ἀδικοῦμαι ὑπὸ τοῦ πάπα».

Τὸ γλίσχρον τῆς μισθοδοσίας δὲν ἦτο τὴν φορὰν ταύτην κώλυμα: ἐν Ρώμῃ, ὅπου ἤλπιζον ὅτι θὰ ἐφθάνον, θὰ εὕρισκοντο τὰ χρήματα ἐντὸς χρονίων.

Ἐνδeka χιλιάδες Γερμανῶν μισθοφόρων ἠνώθησαν οὕτω μετὰ ἰσπανικῶν καὶ ἰταλικῶν στρατευμάτων καὶ 20,000 αὐτοκρατορικοί, ἡγουμένου τοῦ δουκὸς Καρόλου τοῦ Βουρβῶν ἔλαβον τὴν μεγάλην πρὸς τὴν Ρώμην ὁδόν.

Ἀνακωχή, συνομολογηθεῖσα ὑπὸ τοῦ ἀντιβασιλέως τῆς Νεαπόλεως μετὰ τοῦ πάπα, ἠπεῖλει ν' ἀφαιρᾷ τὴν λαίαν τοῦ ἀπὸ τοῦ στρατοῦ ἄγρία ὅμως ἐξέγερσις, καθ' ἣν ἄριστα συνεννοήθησαν οἱ Γερμανοὶ δουλοπάρικοι μετὰ τῶν καθολικῶν Ἰσπανῶν, ἠνάγκασε τοὺς ἀρχηγοὺς τοῦ στρατοῦ νὰ ἐξακολουθήσωσι τὴν πορείαν, καὶ τὴν 5ην Μαΐου τοῦ 1527 μετὰ μεσημβρίαν ἐπεφάνη ὁ Βουρβῶν πρὸ τῶν τειχῶν τοῦ Βατικανοῦ.

Ἡ κατάκτησις ἐστοίχισεν εἰς αὐτὸν τὸν δοῦκα τὴν ζωὴν· ὅτε τὴν ἐπαύριον ἀνέβησαν οἱ ἐπιτιθέμενοι τὰ τείχη, εὔρεν αὐτὸν ἡ θανάσιμος σφαῖρα· κατὰ τὰ λοιπὰ ὅμως ἡ ἐκπόρθησις αὕτη τῆς Ρώμης ὀλίγας ἀπῆτησε θυσίας. Ἰσπανοὶ καὶ Γερμανοὶ ἡμιλλῶντο, καὶ οἱ τελευταῖοι ὑπὸ τοσαύτης εἶχον καταληφθῇ ἐξάψεως, ὥστε ἐνόμιζον ὅτι ἐβλεπον αὐτὸν τὸν Θεὸν προπορευόμενον ἐν νεφέλῃ.

Ὁ πάπας εὔρεν ἀκόμη καιρὸν νὰ φύγῃ εἰς τὸν πύργον τοῦ Ἀγγέλου. Ἐβράδυνε ὁ νὰ ἀποδεχθῇ τὰς ἀπαιτήσεις, ἃς προέτειναν

αὐτῷ οἱ ἱρχηγοί. Ἐπερίμεναν μέχρι τοῦ μεσονυκτίου, εἴτα ἐδόθη τὸ σημεῖον, καὶ οἱ στρατιῶται διεσπόρησαν πρὸς λαφυραγωγίαν.

Εἰς τὰς φρικαλεότητας ταύτας, αἵτινες διεπράχθησαν νῦν αὖθις, εὐχὴ τὸ πρῶτον νῦν, εἰς τοὺς τόπους τούτους, προσιδίδον ἰδιαίτεράν χροιάν, ὅτι τὸ ἓν — καὶ δὴ τὸ χειρότερον — μέρος αὐτῶν διεπράχθη ὑπὸ καθολικῶν πολεμιστῶν, Ἰσπανῶν καὶ Νεαπολιτανῶν, τοῖς δὲ ἑτέροις ὑπὸ αἰρετικῶν : διότι οἱ Γερμανοὶ στρατιῶται ἔφερον σχεδὸν πάντες τὴν κηλῖδα αὐτῆς λουθηρανικῆς πανώλους, κατὰ τὴν ἐκφρασιν τοῦ Ἰταλοῦ ἱστοριογράφου.

Ἐνῷ οἱ Ἰσπανοὶ ἀνεζήτουν χρήματα καὶ οἱ Νεαπολιτανοὶ διέπραττον αἵτην ἀγριότητος καὶ φιληροίας, οὗτοι ἐπεδόθησαν εἰς θλιβεράν διασκέδασιν, μεταμφέζοντες στρατιώτας ὡς καρδιναλους καὶ ἓνα μεγαλόσωμον μισθοφόρον ὡς πάπαν μετὰ τριπλοῦ χιρτίνου στέμματος, ὅστις ἔπειτα ἠυλόγει αὐτοὺς κατ'αντι τοῦ πύργου τοῦ Ἀγγέλου, κριτῶν ποτήριον ζύθου : εἴτα συνεκρότησαν τὸ ἱερὸν συμβούλιον, καὶ ἤγειραν τότε πάντες τὰ φορέματα πρὸς τὰ ἄνω καὶ ἀνεφώνησαν : ὁ Λούθηρος πάπας, ὁ Λούθηρος πάπας !

Ἡ ὑπο τῆς συμμαχίας (liga) ἐπικουρία, ἣν ἤλπιζεν ὁ πάπας δὲν ἐφάνη· ἠναγκάσθη δὲ ν' ἀποσχθῇ τὴν πληρωμὴν 400,000 σκούδων καὶ τὴν παριχώρησιν ὀχυρῶν τινῶν θέσεων· κατὰ τινὰς ὑπολογισμοὺς δέκα ἑκατομύρια εἶχεν ἀποφέρει ἡ λεηλασία εἰς τὸν στρατόν, ὅστις εἶδεν ἐκπληρουμένας καὶ τὰς τοληροτέρας τῶν προσδουκῶν του.

Καὶ κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος 1528 ἡ συμμαχία (liga) δὲν ἀπείθη εὐτυχῆς, καίτοι εἶχε προσχωρήσει νῦν εἰς αὐτὴν καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας Ἑρρίκος ὁ Η'. Οἱ Γάλλοι εἶχον ὀρμήσει μετὰ μεγάλου στρατοῦ κατὰ τῆς Νεαπόλεως, ἀλλὰ φοβερὸς λοιμὸς διεσκόρπισεν αὐτόν, καὶ ἀπώλεσαν τὴν χώραν μεθ' ὅσης ταχύτητος εἶχον κερδίσει αὐτήν.

§ 64. Ἡ εἰρήνη τῆς Βαρκελώνης καὶ τῆς Καμβραί. 1529. Ἀλλὰ καὶ ἡ νίκη τῆς Ρώμης, ὡς ἡ τῆς Πάβιας ἦτο ὑπέρβαλλον μεγάλη : ἀπέρριπεν αὐτὴ εἰς καθολικοὺς κύκλους, καὶ αἱ δύο δυνάμεις, ὁ αὐτοκράτωρ καὶ ὁ πάπας, ὤρριλον ὅπως δῆποτε νὰ συμβιβασθῶσι.

Ἐγένετο δὲ τοῦτο ἐν Βαρκελώνῃ τῷ 1529.

Κατὰ τὴν εἰρήνην τὴν φέρουσιν τὸ ὄνομα τῆς πόλεως ταύτης.

τὸ τιμαριωτικὸν τέλος τὸ πρὸς τὸν πάπαν πληρονόμενον διὰ τὴν Νάπολιν ἔπαυσεν, ἐπετρέπετο ἡ διάδοσις αὐτοκρατορικῶν στρατευμάτων διὰ τῆς παπικῆς χώρας πρὸς τὴν Τυρκίαν, ἐξ ἄλλου πάλιν ἀπεδόθη ἡ Φλωρεντία εἰς τὴν οἰκογένειαν τῶν Μεδίκων, εἰς ἣν ἀνήκε καὶ αὐτὸς ὁ πάπας. υἱάτηρ δὲ τις τοῦ αὐτοκράτορος ἐμνηστεύθη μετ' ἀνεψιοῦ (nepos) τοῦ παπα, τοῦ Ἀλεξάνδρου Μεδίκου, δουκὸς τῆς Φλωρεντίας.

Τὸ σπουδαιότερον ὅμως ἄρθρον τῆς συμφωνίας ταύτης ἦτο ἐκεῖνο διὰ τοῦ ὁποίου ὁ αὐτοκράτωρ ἐπηγγέλλετο εἰς τὸν πάπαν τὴν συνδρομὴν του ἐν τῷ θρησκευτικῷ ζητήματι «κατὰ τοῦ πρὸς τὸν Χριστὸν διαπραττομένου ἀδικήματος».

Τὴν εἰρήνην ταύτην τὴν μετὰ τοῦ πάπα ἠκολούθησε κατὰ τὸ αὐτὸ ἤδη ἔτος ἡ μετὰ τοῦ βασιλέως Φραγκίσκου ἐν Καμβραί τοῦ σημερινοῦ [γαλλικοῦ] νομοῦ τοῦ Βορρᾶ.

Διὰ περὶ τῆς εἰρήνης ταύτης διαπραγματεύσεις διεξήχθησαν ὑπὸ τινων βασιλικῶν κυριῶν, τῆς μητρὸς τοῦ βασιλέως καὶ θυγατρὸς τοῦ αὐτοκράτορος Ἑλεονώρας, τῆς μητρὸς τοῦ βασιλέως δοκίσης τῆς Σαβύας Λουίζης καὶ τῆς Μαργαρίτας τῆς ἐπιτρόπου τῶν Κάτω Χωρῶν, τῆς θείας τοῦ αὐτοκράτορος, οἱ δὲ σπουδαιότεροι ὅροι τῆς «εἰρήνης» ταύτης «τῶν κυριῶν» ἦσαν, ὅτι ἡ Γαλλία παρῆντο καὶ αὐτῆς τοῦ Μεδιολάνου, τῆς ἐπικυριαρχίας ἐπὶ τῆς Ἀρσιόας καὶ τῆς Φλανδρίας, κατέβαλλε δύο ἑκατομμύρια ὡς λύτρα διὰ τοὺς ἐν Μεδριτῇ πρίγκιπας, ἐξ ἄλλου ὅμως — τοῦθ' ὅπερ ἦτο τὸ κύριον — ἐκράτει τὸ δουκάτον τῆς Βουργουνδίας.

Ὁ γάμος τοῦ βασιλέως μετὰ τῆς Ἑλεονώρας ὠρίσθη ἐκ νέου, καὶ ἐξετελέσθη τῷ 1530.

Καὶ ἐν τῇ συνθήκῃ δὲ ταύτῃ ἐπανελήφθη τὸ περὶ αἰρέσεως ἄρθρον τῆς συνθήκης τῆς Μεδριτῆς : διὰ τοῦτο ἡ εἰρήνη συνήφθη τοσοῦτον ἐπιεικῶς.

§ 63. Ἡ ἐν Μοχάτς μάχη. 1526. — Ἵνα ἐκτιμήσῃ τις τὴν θέσιν Καρόλου τοῦ Ε' ἐν ἀρχῇ τοῦ ἔτους 1529 πρέπει νὰ προστεθῇ ἐνταῦθα, ὅτι ὁ ἀψβουργικὸς οἶκος προσεπορίσθη κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη δύο νέα ἀδόμη στεμματα, τὸ τῆς Οὐγγαρίας καὶ τὸ τῆς Βοημίας, τὰ ὅποια εἶχον χηρεύσει συνεπελά

τῆς ἀτυχοῦς παρὰ τὴν Μοχάτς, τὴν ἐπὶ τοῦ Δουνάβεως, μάχης, τῆς συγκροτηθείσης κατὰ τὸ ἔτος 1526.

Ὁ βασιλεὺς Λουδοβίκος ὁ Β', κύριος καὶ τῶν δύο χωρῶν, (ἀπὸ τοῦ 1514) εἶχεν ἀπολέσει τὴν μάχην ταύτην, πολεμήσας κατὰ δεκαπλασίαν τουρκικὴν δυνάμειν εἶχε πέσει δὲ καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος ἐν αὐτῇ.

Ὁ ἀρχιδούξ Φερδινάνδος, ὅστις εἶχε νυμφευθῇ μετ' ἀδελφῆς τοῦ πεσόντος βασιλέως, πρέσβητες ὡς φυσικὸς μνηστήρ τῶν δύο στεμμάτων. Ἐν Οὐγγαρίᾳ ἐξέκρουσεν ἓνα ἐπιχώριον, ὑπὸ ἰσχυροῦ ἐθνικοῦ κόμματος ἀνκηρυχθέντα καὶ ὑπὸ τῶν Τούρκων ὑποστηριζόμενον ὑποψήριον ἐκ τοῦ μεγάλου οἴκου τῶν Ζαπόλυα, τὸν Ἰωάννην κόμητα τοῦ Ζίπε, βοεβόδαν τῆς Τρανσυλθανίας (1).

Ἐν δὲ τῇ Βοημίᾳ κατίσχυσεν ἐπικινδυνωτέρου ἀκόμῃ ἀνταγωνιστοῦ, τοῦ δουκὸς τῆς Βαυαρίας Γουλιέλμου, ποιήσας παραχωρήσεις εἰς τὰ θρησκευτικὰ πράγματα καὶ ἐπιδειξίως χρησιμοποιοῦν τὴν τότε διάστασιν τοῦ οἴκου αὐτοῦ πρὸς τὸν πάπαν.

Ἐν Πράγᾳ ἐστέφθη ὁ Φερδινάνδος βασιλεὺς τῆς Βοημίας τὴν 24 Φεβρουαρίου τοῦ 1527. Ἐν Στουλβέιτσεμβούργῳ δὲ τὴν 3ην Νοεμβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους ὡς βασιλεὺς τῆς Οὐγγαρίας.

§ 65 Δίαιτα ἐν Σπείρα. 1529. — Ἡ θέσις ἐπομένως τοῦ αὐτοκράτορος ἦτο ἡ τοῦλάχιστον ἐφαίνετο κατ' ἐξοχὴν λαμπρά. Τὰ πάντα ἐφαίνοντο ὅτι ἀπέβαινον αὐτῷ κατ' εὐχὴν. Ἐκ τῆς θέσεώς του δὲ ταύτης ἐγεννήθη ἐν αὐτῷ κατὰ φυσικὴν τρόπον τινὰ ἀνάγκην ἢ ἐπιθυμίαν καὶ ἡ σκέψις τοῦ νὰ θέσῃ νῦν τέρμα εἰς τὴν γερμανικὴν αἰρετικὴν κίνησιν.

Πολλοὶ κατὰ διαφόρους ἐποχὰς ἐπεδόθησαν εἰς φαντασιώδεις σκέψεις περὶ τῶν μεγάλων ἀποτελεσμάτων εἰς ἃ ἠδύνατο νὰ φθάσῃ ὁ Κάρολος, ἐὰν ἡσπάζετο τὸν εὐαγγελικὸν ἀγῶνα. Ἄλλ' ὀλίγοι μόνον ἄνθρωποι δύνανται νὰ διαρύγῃ τὴν ἐπιρροὴν τῆς πνευματικῆς ἀτμοσφαίρας, ἐν ᾗ ἔχουσι ζῆσει, ὁ δὲ Κάρολος, καίπερ συνετὸς καὶ ἐν τῇ σφαίρᾳ αὐτοῦ οὐχὶ ἄσημὸς τις, ἀνῆκεν ἐν τούτοις ἀπολύτως εἰς τὴν τάξιν τῶν συνήθων ἀνθρώπων.

(1) Σ. Μ. Siebenbürgen γερμανιστί.

Εἶχε ζήσει ἐν Ἰσπανίᾳ, ὅπου ἡ σχολαστικὴ ἀκριβῶς νῦν, ὅτε εἰς τὴν λοιπὴν Εὐρώπην ἤρχισε νὰ παρικμάζῃ, ἤρχιζε νὰ ἀναφαίνεται, ὅπου αἱ ἐξάρσεις τοῦ ἐθνικοῦ ἀγῶνος κατὰ τῶν Ἀράβων ἐνηλλάσσοντο πρὸς πανηγυρικὰς καύσεις αἵρετικῶν, οἱ δ' ἂν βίας προσηλυτισθέντες Μουσουλμανοὶ ἐπιπτον πρὸ τοῦ Sanktissimum, καὶ ἐνῶ τὰ μωαμεθανικὰ τεμένη μετετρέποντο εἰς χριστιανικοὺς ναοὺς, οἱ διάδοχοι τοῦ Κολόμβου ἀπῆρχοντο ὅπως διαδώσωσι τὴν ἱερατικὴν πίστιν κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον πέραν τοῦ μεγάλου πόντου.

Ἵνα ἐννοήσῃ ὁ ἀνὴρ οὗτος πράγματι τὴν εὐαγγελικὴν κίνησιν εἶχεν ἀνάγκην περισσοτέρου πνεύματος καὶ βαθυτέρας μορφώσεως ἢ ὅσην ἐκέκτητο : ἡ εὐαγγελικὴ κίνησις ἐφάνη αὐτῷ μόνον ὥς τι παροδικόν, ὥς τι ἀνταποκρινομενον εἰς κοσμικοὺς λόγους καὶ ἐλατήρια, ὥς τι δυνάμενον νὰ καταβληθῇ δι' ἀνθρωπίνων μέσων.

Ἐθεώρει δὲ ἐαυτὸν ὑποχρεωμένον ὁ Κάρολος, ὁ μὴ δυνάμενος νὰ φαντασθῇ εἰ μὴ πίστην μετὰ ἐκκλησίας καὶ ἐκκλησίαν μόνον ὡς μίαν ὁρατὴν, καθολικὴν, ρωμαϊκὴν, ἐθεώρει, λέγομεν, ἐαυτὸν πράγματι σπουδαίως ὑποχρεωμένον, ὡς κοσμικὸν ἀρχηγὸν τῆς χριστιανωσύνης, ὡς προστάτην (Schirmvogt) αὐτῆς ταύτης τῆς μιᾶς ἐκκλησίας, πρὸς συντήρησιν αὐτῆς ἐν τῇ πλήρει ὑποστάσει τῆς.

Διότι εἶχε καὶ αὐτὸς κατὰ τὰς ἰδέας τοῦ θρησκείαν καὶ συνείδησιν ὑπὸ τὸ πνεῦμα δὲ τοῦτο εἶχε πέμψει ἡδὴ ὁδηγίας εἰς Σπείραν, ὅπου εἶχε συνέλθει δῆλτα τοῦ κράτους τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1521.

§ 68. Οἱ Διαμαρτυρόμενοι. — Κατεδείχθη δὲ νῦν ταχέως, ὅτι προσήγγιζον οἱ χρόνοι τῆς δοκιμασίας διὰ τοὺς εὐαγγελικούς. Ἡ πρὸς τὰ ὀπίσω ἀνδρομή, ἥτις ἀναγκαίως ἀκολουθεῖ πᾶσαν μεγάλην πνευματικὴν κίνησιν, ἐγένετο καὶ ἐνταῦθα.

Νῦν ὅτε τὸ πρᾶγμα ἀπέβη σπουδαῖον, πολλοὶ ἀνέκρουσαν πρῶμναν, εἶναι δὲ χαρακτηριστικόν, ὅτι ἀνθρωπισταὶ (Hamanisten) οὐκ ὀλίγοι — ὡς μετὰ ἓν ἔτος καὶ ὁ κυριώτερος συγγραφεὺς τῶν ἐπιστολῶν τῶν φωτισθεστών (Epistolae obscurorum virorum), ὁ Κρότος Ρευδιανός, καὶ ἐν γενεῇ οἱ ἄνδρες τῆς θερμῆς κεφαλῆς καὶ τῆς ψυχρᾶς καρδίας — ἀπῆρνούντο τὸν ἐπικινδύνον ἀγῶνα.

Τα κομμάτια εἶχον διακριθῇ, αἱ καταδιώξεις τῶν αἵρετικῶν ἐν ταῖς καθολικαῖς χώραις εἶχον ἀρχίσαι ἐντόνως, χαρικτηρίζει δὲ τὴν τεταμένην κατάστασιν ὡς καὶ τὸ ἐν τῷ στρατοπέδῳ τῶν εὐαγγελικῶν

κρατοῦν φρόνημα δυσπιστίας καὶ ἐξιψιν, τὸ γεγονὸς ὅτι ἐν ἔτει 1528 ὁ χωροκόμης τῆς "Εἰσας καὶ δι." αὐτοῦ καὶ ὁ ἐκλέκτωρ τῆς Σιζωνίας ἔλαβον ψευδεῖς πληροφορίας παρὰ τινος ψευδοῦπαλλήλου. τοῦ "Ο-
θωνος Πικ (von Pack) περὶ μεγάλου συνασπισμοῦ καθολικῶν τάξεων κατὰ τῶν ὁπαδῶν τῆς νέας διδασκαλίας, καὶ ὅτι ὁ πρῶτος, χωρὶς νὰ ἐξετάσῃ προσεκτικώτερον τὸ προσκομισθὲν αὐτῷ πλαστὸν ἔγγραφον καὶ τὴν ὑποπτον προσωπικότητα τοῦ ἀγγελιαφόρου, προέβη εἰς σοβαρὰν παραβίαν τῆς εἰρήνης τῆς χώρας, εἰσβαλὼν εἰς τὴν περὶφέρειαν τοῦ Βυρτοβούγου, τοῦ ὁποίου ὁ ἐπίσκοπος, ἦτο δῆθεν μέλος τοῦ δῆθεν συνασπισμοῦ ἐκείνου.

Ἐν τῇ νέᾳ διαίτῃ δὲν εἶχον πλέον οἱ ὁπαδοὶ τῆς ανέας διδασκαλίας τὴν πλειονοψηφίαν.

Στηριζόμενοι δὲ νῦν πλέον ἐπὶ τῆς καθύλου εὐνοϊκῆς πολιτικῆς καταστάσεως, προαγγέλλοντες δὲ συγγρόνως καὶ μετὰ μεΐζονος ὀριτικότητος σύνοδον, προέτειναν οἱ αὐτοκρατορικοὶ ἐπίτροποι (Kommissäre), τὴν ἀνάκλησιν τοῦ ἄρθρου ἐκείνου τῆς ἀποφάσεως τῆς προηγουμένης διαίτης (1526), ὅπερ ὑπῆρξεν ἡ ἀρομὴ τοσούτων δυσχερῶν : ἐν ἄλλαις λέξεσιν ἄνευ ἀργοπορίας πλέον προέτειναν τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ διατάγματος τῆς Βορματίας.

Ἐν τῇ ἐπιτροπῇ ἥτις συνέστη διὰ τὴν ὑπόθεσιν ταύτην ὑπερίσχυον οἱ παλαιοεκκλησιαστικοὶ ἀναρρηρίστως, τὸ δὲ θεσπισμὸς ὅπερ ἀπεδέχθη ἡ πλειονοψηφία τῶν τάξεων κατὰ τὴν γνωμοδότησιν τῆς, ἔλεγεν, ὅτι δὲν ἔπρεπε πλέον νὰ γίνωνται νεωτερισμοί· δὲν ἔπρεπε πλέον ν' ἀπαγορεύηται εἰς οὐδένα ἡ ἱερὰ λειτουργία, ὅτι δὲν ἔπρεπε ν' ἀποστερηθῇ ἡ κληρικὴ τάξις τῆς ἐξουσίας τῆς, καὶ νὰ μὴ εἶναι ἀνεκταὶ αἱ παρασυναγωγαί, αἱ ἀντιλέγουσαι κατὰ τοῦ μυστηρίου τοῦ ἀληθοῦς σώματος καὶ αἵματος, καὶ οἱ Ἀναβαπτισταί.

Ὡς πρὸς τὰ λοιπὰ ἐγένετο ἐπ' φύλαξιν ὅπως ἀποφασισθῶσιν ὑπὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς συνελεύσεως, τῆς συνόδου, ἥτις ἐπὶ τοῦ πικρόντος ἀνεγνωρίζετο ἀκόμη ὡς τελευταῖος καὶ ἀνώτατος βαθμὸς δικαιοσύνης, μέχρις οὗ τὰ γεγονότα διεσκέδασαν καὶ τὴν πλάνην ταύτην — ὅτι δηλαδὴ εἰς τὰ ὑψιστα ζητήματα τῆς συνειδήσεως καὶ τὸν κατὰ Θεὸν βίον δύναται νὰ κρίνῃ ὅλα ὅποτε συνελεύσεις ἀνθρώπων.

Ἦτο μέγα κέρδος, ὅτι ἐνταῦθα, ἐν τῇ διαίτῃ τοῦ κράτους, κατε-

νόησαν τούλάχιστον σαφῶς αἱ τάξεις, αἵτινες εἶχον προσχωρήσει εἰς τὸν νεωτερισμόν, τοῦτο, ὅτι πλειονοψηφία διαίτης δὲν δύναται νὰ κρίνῃ περὶ ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων.

Ἐνυπῆρχε δὲ ἐν τῇ ἐκτιμῇ ταύτῃ καὶ κοσμικόν τι ἐλατήριον. Ἡ ἀπόφασις τῆς τελευταίας διαίτης τοῦ κράτους ἦτο μεγάλη νίκη τῶν κατὰ τόπους ἀρχῶν, τῆς κυριαρχίας τῶν κατὰ μέρος ἐπικρατειῶν, τὸ ἀπόκτημα δὲ τοῦτο δὲν ἤθελον ν' ἀφήσωσι νὰ διαφύγῃ τῶν χειρῶν των. Ὡς πρὸς τοῦτο τὰ πράγματα εἶχον πρυθῇ τοσοῦτον ὥστε ἦτο ἀδύνατος πᾶσα ὀπισθοδρόμησις ἢ ἔστω καὶ ἀνακοπὴ τῆς πορείας, καὶ ἐπειδὴ ἡ πλειονοψηφία ἔμεινεν ἀκλόνητος ἐν τῇ ἀποφασί τῆς, οὐδὲν ὑπελείπετο πλέον εἰς τὴν μειονοψηφίαν, εἰμὴ νὰ διαμαρτυρηθῇ (protestieren) κατὰ τῆς ἀποφάσεως ταύτης τῆς πλειονοψηφίας.

Τοῦτο ἐγένετο διὰ διεξοδικοῦ ἐγγράφου, δι' οὗ ἐγίνετο ἐκκλησις πρὸς τὸν αὐτοκράτορα ὑπὲρ κοινῆς ἐλευθέρας συνελεύσεως τῆς ἁγίας χριστιανωσύνης ἢ ὑπὲρ γερμανικῆς ἐθνικῆς συνόδου καὶ ἐδηλοῦτο ὅτι τοῦ λοιποῦ ἕκαστος θὰ ἐπολιτεύετο ὡς ἐννοεῖ τὴν πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν αὐτοκράτορα εὐθύνην.

Τὸ ἐγγραφον τοῦτο, ἐξ οὗ προῆλθε τὸ ὄνομα Διαμαρτυρόμενοι (Προτεστάνται), Διαμαρτυρία (Προτεσταντισμός), ὅπερ καθ' ἑαυτὸ ἀπέβη δύναμις — ὑπεγράφη ὑπὸ τῶν ὀνομαστοτέρων εὐαγγελικῶν τάξεων, τοῦ ἐκλέκτορος τῆς Σαξωνίας, τοῦ χωροκόμητος τῆς Ἑσσης, τοῦ δουκὸς Ἑρνέστου τοῦ Λουνεμβούργου, τοῦ ἡγεμόνος Βόλφγαγκ τῆς Ἀνχάλτης, τοῦ μαρκίωνος Γεωργίου τοῦ Βρανδεμβούργου, μεθ' ὧν δεκατέσσαρες πόλεις — τὸ Στρασβούργον, ἡ Οὐλμη, ἡ Κωνσταντία, τὸ Λινδσάον, ἡ Μεμλίγγη, ἡ Νυρεμβέργη, ἡ Νορόλίγγη, ἡ Χεϊλθρόννη, ἡ Κέμπτεν, ἡ Ἰσνυ, ὁ Ἅγιος Γάλλος, τὸ Βεϊτεμβούργον, ἡ Βινδχέϊμ, ἡ Ρεϋτλίγγη — συνεμερίζοντο τὸν κίνδυνον καὶ τὴν τιμὴν.

Μεταξὺ τῶν πρώτων τούτων διαμαρτυρομένων ὁ χωροκόμης τῆς Ἑσσης ἦτο ὁ τὰ μάλιστα πολιτικὸς ἀνὴρ. Διέγνω οὗτος, ὅτι ἀφοῦ ἅπαξ προέβησαν τὰ πράγματα μέχρι τοῦ σημείου τούτου, ἔπρεπε νὰ γίνῃ καὶ ἐν ἑτι βῆμα καὶ νὰ συνομολογηθῇ ρητὴ συμμαχία κατὰ τῆς ἀπειλουμένης καταδυναστεύσεως.

Ἐν τοσοῦτῳ τὸ πρᾶγμα δὲν ἦτο ποσῶς τόσον εὐκόλον, ὅσον φαίνεται εἰς τοὺς ἡμετέρους χρόνους, ὅποτε συνομολογοῦνται πολιτικοί

δεσμοὶ καὶ μεταξὺ ἐχθρῶν ἀκόμη ἄνευ δυσκολίας τινος λόγῳ εὐσυνειδησίαις, ἐρ' ὅσον ὑπάρχει ἐλπίς νὰ ὤρεληθῇ τις ἀπέναντι τρίτου.

§ 67. Ἡ ἐν Μαρβούργῳ διάλεξις. 1529. — Τὸ πρῶτιστον ὅπερ ἔπρεπε νὰ ἐπιδιωχθῇ ἦτο ἡ ἄρσις τῶν διαστάσεων αἵτινες εἶχον ἐκραγῇ μεταξὺ τῶν Εὐαγγελικῶν, καὶ ἐξ ὧν μία ἡπεῖλει ν' ἀποθῇ ριζικωτάτῃ, ἡ ἕρις δηλονότι ἡ ἀπὸ τοῦ 1524 μεταξὺ τοῦ Λουθήρου καὶ τοῦ Ζβίγγλιου ὑφισταμένη περὶ τῆς εὐχαριστίας, περὶ τοῦ «δεῖπνου» τούτου «τῆς ἀγάπης» ὅπερ προεκάλεσεν ἴσως τὰς μεχληετέρας ἑριδας μεταξὺ τῶν χριστιανῶν.

Ὁ Ζβίγγλιος, συμφώνως πρὸς τὴν φύσιν αὐτοῦ τὴν τείνουσαν πρὸς πλήρη ἐνάργειαν, αὐτὸς καὶ ὁ Μελάγχθων τοῦ Ὀκολαμπίδιος, ἀντελαμβάνετο τὸ ἅγιον δεῖπνον κατὰ τὸν λόγον τῆς Γραφῆς ἀπλῶς ὡς ἀναμνηστικὸν δεῖπνον ἐξήγει δὲ τοὺς λόγους τοῦ Χριστοῦ «τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου κτλ.» ὡς σημαίνοντας «τοῦτο εἶναι σύμβολον τοῦ σώματός μου, σημαίνει τὸ σῶμά μου» — ὡς ἀλλαχοῦ ἀποκαλεῖ ὁ Χριστὸς ἑαυτὸν ἄμπελον, ὁδὸν κλπ.

Ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἤρκει εἰς τὸν Λούθηρον : ἡ θρησκευτικὴ βαθύνοιά του, γειτνιαζουσα πρὸς τοὺς ἀρχαίους μυστικιστάς, ὡς καὶ ἡ ἀνάγκη αὐτοῦ τοῦ νὰ ἐκλαμβάνῃ τὰ μυστήρια τῆς χριστιανικῆς πίστεως ὡς πριγματικότητας, ἐξανίσταντο κατὰ τῆς ἀπλῆς πνευματικῆς ἐκείνης θεωρίας. «Ὁ Σιτανῆς θέλει νὰ ἐπαρθῇ νῦν» εἶπεν ἀκουσίως, ὅτι δὲ ἔμελλε νὰ προέλθῃ ἐκ τούτου θεολογικὴ ἕρις καὶ γριφιδοπόλεμος, εἶναι τοσοῦτον αὐτονόητον, ὡς καὶ ὅτι τὸ ἐν σημεῖον ὡς πρὸς τὸ ὅποῖον οἱ θεολόγοι οὗτοι διεφώνουν, θὰ ἐπέφερε τὴν λήθην τῶν ἄλλων ἐννενήκοντα ἐννέα σημείων ὡς πρὸς τὰ ὅποια συνεφώνουν.

Ὁ χωροκόμης, ὅστις ὡς ἐκ τῆς νοήμονος φύσεώς του ἔκλινε πρὸς τὴν θεωρίαν τοῦ Ζβίγγλιου, ἵνα διευκολύνῃ τὴν μεταξὺ τῶν δύο θεωριῶν συνεννόησιν, ἣν ἡ κατὰστασις τῶν πραγμάτων παρίστα ὧ, λίαν ἐπιθυμητήν, προεκάλεσε προσωπικὴν συνάντησιν τῶν διαφορομένων ἐν Μαρβούργῳ, τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1529.

Κατὰ τὴν θρησκευτικὴν ταύτην συνδιάλεξιν, προτήγγισαν βεβαίως περισσότερον οἱ δύο ἀρχηγοί, ὁ Λούθηρος καὶ ὁ Ζβίγγλιος, ὡς συνήθως συμβαίνει ἐν ταῖς προσωπικαῖς συναντήσεσι πολεμίων ἐντίμων : τὸ ὕψος τῆς συζητήσεώς των ἦτο ὑψηλότερον καὶ λεπτότερον τοῦ συ-

νήτους ἐν ταῖς ἐριστικαῖς συγγοραῖς καὶ εἰς τὰ τότε ἤθη ἐν γένει.

Εὐρίθισκν δὲ σύμφωνοι εἰς τὰ περισσότερα σημεῖα καὶ ἐσημειώθησαν αἱ κοιναί ἀπὸ τῆς ρωμαϊκῆς διδασκαλίας διαρροαί : ἀλλ' εἰς τὸ κύριον σημεῖον, εἰς τὴν περὶ εὐχαριστίας διδασκαλίαν, ἡ διφωνία παρέμεινεν.

Ὁ Λούθηρος ἐστενοχωρεῖτο ὑπὸ τῆς ἀκλονήτου βεβαιότητος τοῦ Ἑλβετοῦ, ἣν ἐξελάμβανεν ὡς αἰσθητικὴν ὑπεροψίαν· ἵνα χαρῶσθαι κατὰ τῶν ἐπιχειρημάτων τοῦ Ζήγγλιου εἶχε γράψει τὴν λέξιν ἐστι—τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου—ἐπὶ τῆς τραπέζης, διέκοψε δὲ τὴν συδιάλεξιν διὰ τῶν τραχέων καὶ ἀντικρὺ ψευδῶν λόγων : «ὕμεῖς ἔχετε ἄλλο πνεῦμα ἢ ἡμεῖς».

Ὁ Λούθηρος, μὴ ἐννοῶν τοὺς σκοποὺς τοῦ χωροκόμητος, δὲν ἐπέδειξε τὴν πλήρη ἀδελφικὴν φιλίαν πρὸς τὸν Ἑλβετόν, ἀλλ' ἐκείνην μόνον τὴν γενικὴν χριστιανικὴν ἀγάπην, τὴν ὀφειλομένην καὶ εἰς αὐτὸν τὸν ἐχθρόν, καὶ ὁ πολιτικὸς σκοπὸς τῆς συνεντεύξεως δὲν ἐπραγματοποιήθη, ἀφοῦ αἱ τῆς ἄνω χώρας πόλεις δὲν ἠδύναντο νὰ ὑπογράψωσι τὴν σημείωσιν ἐκείνην, τὰ λεγόμενα σοιηθικά ἄρθρα, διότι ἦσαν ταῦτα αὐστηρῶς κατὰ τὰς ἰδέας τοῦ Λουθήρου συντεταγμένα ὡς πρὸς τὸ κύριον ἐκεῖνο σημεῖον.

Ἄλλ' ὑπῆρχε καὶ ἄλλο πρόσκομμα κατὰ τῆς πραγματοποιήσεως προτεσταντικῆς συμμαχίας. Ὁ αὐτοκράτωρ ἦτο ἡ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τεταγμένη ἐξουσία, κατὰ τὴν πρὸς Ρωμίους ἐπιστολήν, Κερ. 13 : «ὁ ἀντιτασσόμενος τῇ ἐξουσίᾳ τῇ τοῦ Θεοῦ διαταγῇ ἀνθέστηκεν : », πρὸ παντός δὲ ὁ Λούθηρος δὲν ἐφρόνει ὅτι ἔπρεπε νὰ κάμπτη καὶ μετατρεπῇ τις τὴν σαφὴ ἐννοίαν τοῦ λόγου τῆς Γραφῆς χάριν τῶν περιπτώσεων.

Ὁ Λούθηρος ἐφρόνει ὅτι πᾶς τις—ὡς ἔπραξε καὶ αὐτὸς πάντοτε—ὀφείλει νὰ πιστεύῃ ἐπὶ ἰδίᾳ εὐθύνη καὶ κινδύνῳ, καὶ ἐπομένως ἔπρεπε ν' ἀνοιχθῇ ἡ χώρα εἰς τὸν αὐτοκράτορα ὅταν ἔλθῃ.

Ὡς ἐσκεπτετο αὐτό, ἐσκέπτοντο καὶ πολλοὶ ἄλλοι, καὶ ἐκ τῶν ἡγεμόνων ἀκόμη, διὰ περιστοτέρους· δὲ ἀκόμη ἔκρινεν ἀπολύως ἡ ἀνθεντία αὐτοῦ : κατεῖχοντο πάντες ἐντελῶς ὑπὸ δισταγμοῦ καὶ ἀμφβολίας· καὶ τὸ πρᾶγμα δὲν προέβαινε ποτῶς.

Καὶ δὲν ἦτο μὲν τοῦτο φρόνιμον, δὲν ἦτο πολιτικόν, καὶ ἐπὶ τέ-

λους δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀντίσχη, ἔχει τι ὅμως τὸ ἐκτάκτως μεγαλοπρεπές. Ἡ συνείλησις καὶ ἡ Ἀγία Γραφή ἀνεδεικνύοντο καὶ πάλιν δυνάμεις, ἥτις δὲν ὑπεχώρει χάριν ἀνθρωπίνων ὑπολογισμῶν. «Ὁ Θεὸς εἶναι πιστός» ἔλεγεν ὁ Λούθηρος, «δὲν θὰ μᾶς ἐγκαταλίπη.»

§ 68. Οἱ Ὀθωμανοὶ πρὸ τῆς Βιέννης. 1529. —

Ποίγηται δὲ τὴν φορὰν ταύτην ἡ βοήθεια ἐπῆλθεν ὁπόθεν δὲν προσδοκᾶτο : τὸν Μαῖον τοῦ ἔτους ἐκείνου εἶχεν ἐγερθῆ καὶ αὐθις ὁ Σουλτάνος τῶν Ὀθωμανῶν, Σουλεῖμ ὁ Μέγαλοπρεπής (ὑπὸ τοῦ 1520) ὅπως ἐπιχερήσῃ μεγάλην στρατείαν κατὰ τῶν δυτικῶν χωρῶν.

Εἰς 250,000 ἀνδρῶν ὑπελογίζετο ἡ δύναμις τοῦ στρατοῦ, ὅστις ἀκράτητος ἐφέρετο κατὰ τῶν ἀψβουργικῶν κληρονομικῶν χωρῶν. Οἱ μεγιστᾶνες τῆς Οὐγγαρίας, οἱ τοῦ κόμματος τοῦ Ἰωάννου Ζαπόλκα, ἔσπευδον πρὸς τὸ ὀθωμανικὸν στρατόπεδον, ὅπου εἶχε κομισθῆ καὶ τὸ σεπτὸν κειμήλιόν των τὸ ἀρχαῖον στέμμα τοῦ Ἀγίου Στεφάνου.

Ἀκράτητον ἔφθασε τὸ ρεῦμα τοῦ ὀθωμανικοῦ στρατοῦ εἰς τὴν πρὸ τῆς Βιέννης πεδιάδα καὶ ἐστρατοπέδευσεν ἐν ἀριθμητοῖς σκηναῖς πρὸ τῆς πόλεως. Εἰκοτακισχιλίας καμήλους εἶχον συμπαραλάβει μεθ' ἑαυτῶν, ἵνα ἀποκομίωσιν ἐπ' αὐτῶν τὴν προσδοκωμένην λείαν.

Ἐνώπιον τοῦ κινδύνου τούτου κατηνάσθη πρὸς στιγμὴν ἡ θρησκευτικὴ ἔρις. Μετὰ ἐναμίλλου ἐνθουσιασμοῦ ἐξωπλίσθησαν καθολικοὶ καὶ διαμαρτυρόμενοι ἡγεμόνες, καὶ αἱ δυνάμεις τῆς αὐτοκρατορίας συνηθροίσθησαν ὑπὸ τὴν ἀνωτάτην ἀρχηγίαν τοῦ Παλατινοῦ κόμητος Φρειδερίκου, ὅστις ἔμελλε νὰ ὀδηγήσῃ αὐτὰς ἐκ Λίντς εἰς Βιέννην.

Ἡ τύχη ἔμεινε πιστὴ εἰς τὸν αὐτοκράτορα, τοσοῦτον καταφανῶς παρακολουθήσασα αὐτόν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη.

Ὑπῆρχεν ἀμφιβολία περὶ τοῦ ἂν ἡ Βιέννη θὰ ἠδύνατο νὰ ἀμυνθῇ ἀφοῦ ἡ φρουρὰ αὐτῆς δὲν ὑπερέβαινε τὰς δέκα ἐπτὰ χιλιάδας ἀνδρῶν, ὅτι δὲ ἡ προσερχομένη ἐκ δυσμῶν ἐπικουρία δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ φθάσῃ ὁπόταν θὰ ἦτο ἀναγκαία, περὶ τούτου ὑπῆρχεν ἀρκούσα ἐκ τοῦ παρελθόντος πεῖρα.

Ἐν τοσοῦτῳ οἱ ἐν Βιέννῃ ἀπεφάσισαν νὰ ἀντιταχθῶσι : τὸ φρόνημα ἦτο καλὸν καὶ ἔμενεν ἀκλόνητον, καὶ ὅτε ἀκόμη τὰ ἀετώματα τῶν οἰκιῶν τῶν ἐγγύτερον πρὸς τὰ τείχη κειμένων παρεγείζοντο

ὑπὸ τῶν βελῶν τῶν Τούρκων, καὶ ὁ πόλεμος, δι' ὑπονόμων καὶ ἀνθυπονόμων ὑπογείως διεξχόμενος, ἐκράτει ἐν μεγίστῃ ἀνησυχίᾳ τὰ πνεύματα.

Τὴν 26 Σεπτεμβρίου εἶχε φθάσει ὁ Ὀθωμανικὸς στρατὸς πρὸ τῆς Βιέννης· τὴν 9ην Ὀκτωβρίου εἶχε διαρρηχθῇ μέρος τοῦ τείχους μεταξὺ τῆς πύλης τῆς Κορινθίας (Kärtner thor) καὶ τοῦ φρουρίου, καὶ ἡ ἐφοδὸς ἤρχισε· πολλὰ ἐπιθesis ἀπεκρούσθησαν κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην καὶ τὰς ἐπομένας. Ἀλλ' ὁ Σουλεϊμάν εἶχεν ἀναγνωρίσει, ὅτι δὲν ἦτο θέλησις τοῦ Παντοδυνάμου νὰ παραδῶσῃ τὴν φορὰν ταύτην τὴν Βιέννην εἰς τοὺς Ὀθωμανούς.

Ἀπειλητικαὶ εἰδήσεις ἔφθانون περὶ ἐπικειμένης ἀφίξεως ἐπικουριῶν, αἱ νύκτες ἐγένοντο ψυχραὶ καὶ τὰ ὄρη ἐκαλύφθησαν ὑπὸ τῶν πρώτων νιφάδων τῆς χιόνος· ἐὰν παρέμενον περισσότερον χρόνον πρὸ τῆς Βιέννης, διέτρεχον τὸν κίνδυνον νὰ ἐνεργήσῃ τὴν ὑποχώρησίν των ὑπὸ περιστάσεις δυσχερεῖς καὶ δυσaréστους.

Οὕτω συνήθροισεν ὁ Σουλεϊμάν, ἀφοῦ ἐγένετο καὶ ἄλλο ρῆγμα εἰς τὸ τεῖχος, τὰς δυνάμεις τοῦ τὴν 14 Ὀκτωβρίου πρὸς τελευταίαν ἐφοδὸν, ἀλλ' ἄνευ ἀποτελεσματος· ὁ φανατισμὸς καὶ ἡ ἐπιθετικὴ ὁρμὴ εἶχον ἐξτμησθῇ· ἡ ἐφοδὸς ἀπεκρούσθη, καὶ τὴν ἐπαύριον αἱ σκηναὶ ἐξηφανίσθησαν (1529).

§ 69. Ὁ αὐτοκράτωρ καὶ ὁ πάπας. — Οὕτω καὶ ἐνταῦθα κατήγαγεν ὁ Κάρολος μεγάλην ἐπιτυχίαν, καὶ οὐδὲν ἐφαίνετο πλέον πρόσκομμα κατὰ τῆς σοβαρᾶς καταδιώξεως τῆς αἰρέσεως ἐν Γερμανίᾳ.

Τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1530 εἶχε στεφθῇ ὁ Κάρολος αὐτοκράτωρ ἐν Βολωνίᾳ ὑπὸ τοῦ πάπα, τοῦ νῦν συμμάχου του. Ἐν τοσοῦτῳ ἐποίησεν οὗτος ἅπαξ ἔτι ἀπόπειραν φιλικῇ, συνδιαλλαγῇ, καὶ τοῦτο ἕνεκα διαφορῶν λόγων. Ὁ πάπας ἐξηκολούθησε ν' ἀντιτάσῃ ὑπεκφυγὰς καὶ δυσκολίας κατὰ τῆς περὶ συγκλήσεως συνόδου γνώμης τοῦ Καρόλου Ε', εἰς ἣν σφόδρα καὶ σπουδαίως ἐπέμενεν ὁ αὐτοκράτωρ· πόλεμος διὰ ζητήματα θρησκευτικὰ δὲν ἦτο πρᾶγμα εὐκόλον, ὥς ἦτο γνωστὸν ἐκ τῶν πρὸ ἑκατὸν ἐτῶν γενομένων κατὰ τοὺς οὐσσυτικούς πολέμους.

Πλὴν τούτου οὔτε ὁ Κάρολος, οὔτε ὁ Φερδινάνδος ἦσαν κύριοι

ἐν ταῖς πολλαῖς χώραις των ὑπὸ τοιαύτην ἔννοιαν, ὥστε νὰ δύνανται νὰ διαθέτωσι τὰς δυνάμεις αὐτῶν κατὰ τὸ δοκοῦν· ὁ ἐκ τῶν Ὀθωμανῶν κίνδυνος δὲν εἶχεν ἀρθῇ ἀλλὰ προσωρινῶς μόνον ἀπεσοβήθη, μέγα δὲμέρος τῆς Οὐγγαρίας ἐξηκολούθει νὰ εἶναι εἰς χεῖρας τουρκικὰς.

Ἐπειτα ἐκ φύσεως ὁ Κάρολος ἦτο μελλήτικός, βραδὺς περὶ τὸ πράττειν, οὐδέποτε δεσπιζόμενος ὑπὸ τοῦ πάθους. Ἦλπιζε δὲ πεποιθώς, ὅτι θὰ ἠδύνατο νὰ δώσῃ πέρας εἰς τὰς θρησκευτικὰς πλάνας διὰ τοῦ προσωπικοῦ κύρους αὐτοῦ, ἄνευ προφυγῆς εἰς τὰ ὅπλα, ἢ δὲ πεποίθησίς του αὕτη δὲν ἦτο ἐντελῶς ἀδικαιολόγητος, ἀφοῦ ἡ θεία αὐτοῦ ἦτο νῦν πλέον ὅλως ἄλλη, ἢ πολιτικὴ καὶ πρωτοπικὴ περιωπὴ του κατὰ πολὺ στερεωτέρα ἢ πρὸ ἐννέα ἐτῶν ἐν Βιρματία.

§ 20. Δίαιτα ἐν Αὐγούστῃ 1530.— Συνεκλήθη δὲ δίαιτα τοῦ κράτους ἐν Αὐγούστῃ, καὶ ὁ Κάρολος ἐσχέπτετο νὰ παραστῇ ἐν αὐτῇ αὐτοπροσώπως. Ὁ ἐκ τῶν Τούρκων κίνδυνος καὶ ἡ θρησκευτικὴ πλάνη ἐμελλον ν' ἀποθῶσι τὰ κύρια θέματα τῶν διασκέψεων, οἱ περὶ τὸν αὐτοκράτορα δὲ εἶχον μεγάλην πεποίθησιν, ὅτι θὰ ἔφθανον εἰς εὐχάριστα ἀποτελέσματα· ἐν Ἰταλίᾳ ἀκόμη ὁ ἀρχιγραμματεὺς αὐτοῦ Γραμβέλλας εἶχεν εἶπει, ὅτι οἱ διαμαρτυρόμενοι ἡγεμόνες ἐμελλον νὰ διασκορπισθῶσιν ὡς περισσεραί εἰς τὴν ἐμφάνισιν γυπός.

Ἐν μεγάλῃ πομπῇ εἰσῆλθεν ὁ Κάρολος τὴν 13 Ἰουνίου 1530 εἰς Αὐγούστην. Περὶ τὴν ἐσπέραν ἐφάνη εἰς τὴν γέφυραν τοῦ Λέχα, ὅπου ἐχαιρέτισεν αὐτὸν ἐν ὀνόματι τῶν συνηθροισμένων μελῶν τῆς αὐτοκρατορίας ὁ ἐκλέκτωρ τῆς Μογουντίας, — ἦτο δὲ τότε ἐκλέκτωρ τῆς Μογουντίας ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἀλβρέχτος, ὁ πολλακίς μνημονευθεὶς, ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Χοχεντζόλλερν.

Ἐπειτα ἡ πομπὴ ἐτέθη εἰς κίνησιν· δύο λόχοι στρατιωτῶν καὶ ἡ σωματοφυλακὴ τοῦ αὐτοκράτορος προεπορεύοντο. Τούτους ἠκολούθουν οἱ ἄνδρες τῶν ἐκλεκτόρων, κατὰ πρῶτον 160 ἵππεῖς τοῦ Ἰωάννου τῆς Σαζωνίας, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀνήκοντες εἰς τὴν ἀνωτάτην ἀριστοκρατίαν, ὑπῆρχον μάλιστα μεταξὺ αὐτῶν καὶ ἡγεμόνες καὶ ἡγεμονόπαιδες, εἶτα οἱ Βιχαροί, 450 ἵππεῖς, φορεῦντες ἀνοικτοῦ χρώματος θώρακα καὶ ἐρυθροὺς ἐπειδύτας· μετὰ τοὺς ἐκλεκτορικοὺς ἤρχοντο οἱ αὐλικοὶ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τοῦ ἀδελφοῦ του· περηκολούθουν δὲ καὶ αὐτοὶ οἱ κύριοι, ὁ Ἐρνέστος τοῦ Λουνεβούργου, ὁ Ἐρρίκος τῆς Βρουν-

σβίχης, ὁ Γεώργιος τῆς Σαξωνίας, ὁ χωροκύβης Φίλιππος — ὁ ἰσχυρογνώμων συντηρητικὸς μετὰ τοῦ ἐπὶ θυγ. τρι γαμβροῦ του, τοῦ ἱρχηγροῦ τῶν διχαρτυρομένων — οἱ δουκὲς ἦν Βαλαρίας, οἱ ἐκ τοῦ βρανδεμβουργικοῦ οἴκου ἡγεμόνες καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς.

Μετὰ τούτους ἤρχοντο οἱ ἐκλέκτορες, ἐκκλησιαστικοὶ καὶ κοσμικοί, ἐκ τῶν ὁποίων κατ' ἄρχαιαν συήθειαν ὁ τῆς Σαξωνίας προεπρεβεύετο κρατῶν τὸ ξίφος· τοίτους ἡκολούθει ὁ αὐτοκράτωρ, οὐχὶ πλέον ὁ νεανίας τῆς Βορματίας, ἀλλ' ἄνθρωπος τρακοτούτης νῦν, ἱππανιστ' ἐνδευμένους, ἐπιδιδόνων πολωνικοῦ κήλωνος· ὑπὸ οὐρανὸν (Baldachin) ὄν ἐκράτουν ἐξ μέλη τοῦ συμβουλίου τῆς Αὐγούστης· ἔξω τοῦ οὐρανοῦ ἤλανον ὁ βασιλεὺς Φερδινάνδος καὶ ὁ παπικὸς λεγίτος.

Ἠκολούθουν ἔπειτα οἱ κληρικὸι, οἱ ἐπίσκοποι, ἄλλοι ἀνώτεροι κληρικοί. «πολλοὶ ἐπίσκοποι καὶ μεγάλοι ἱερεῖς» (viel Bischöff und gross Pfaffen). ὧς ἀναφέρει χρονογράφος τις — οἱ ξένοι πρέσβεις, εἶτα οἱ ἱππεῖς, οἱ αὐτοκρατορικοὶ κτρινωπά, οἱ βασιλικοὶ ἐρυθρὰ ἐνδεδυμένοι, τέλος ἡ στρατιωτικὴ δύναμις τῆς αὐτοκρατορικῆς πόλεως Αὐγούστης, εἰπὸς καὶ πεζῆ.

Ἐν τῷ καθ' ὁρικῷ νοῶ, ὅπου ἐψάλη ἡ δοξολογία ἀπεχαιρέτισεν ὁ αὐτοκράτωρ τοῦ ἡγεμόνα καὶ κατέλυσεν εἰς τὸ παλάτιον.

Ἐνταῦθα κατὰ τὴν αὐτὴν ἐσπέραν προσεκληθῆσαν εἰς ἰδιαιτέρον θάλαμον τινὲς τῶν διαμαρτυρομένων ἡγεμόνων — Ἰωάννης ὁ τῆς Σαξωνίας, τὴν ὁποῖον εἰς μάτην εἶχε καλεσεῖ ὁ αὐτοκράτωρ εἰς Ἰνθρούκην, ὁ μαριών τοῦ Βοινδεμβούργου Γεώργιος, ὁ δουξ τοῦ Λουνεβούργου Φογκλῆκος, ὁ Φίλιππος τῆς Έτσης.

Ὁ Φερδινάνδος ἐν ὁδοιᾷ τοῦ αὐτοκράτορος ἐζήτησε περ' αὐτῶν νὰ παύσωσι νῦν τὰ κηρύγματα. Ὁ Φίλιππος εἰς ἀπάντησιν ὠμίλησε περὶ καθαροῦ θεοῦ λόγου, περὶ ἁγίου Αὐγουστίνου.

Αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ ἔπειτα ἐπανελάβε τὴν ἀξίωσιν· ὁ μαριών Γεώργιος, πρεσβύτερος ἤδη, ἐγγηράσας εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ αὐτοκράτορος, ἀπήντησε μετὰ νεανικοῦ πυρός, ὅτι ἐπρωτίμα νὰ ζημιωθῇ τὴν κεφαλὴν του ἢ νὰ παραιτηθῇ τῆς καθιερᾶ πίστεως.

Ἄλλι τὰ πράγματα δὲν εἶχον φθάσει εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο· «Lieber Fürst, nit Köpp ab» (1) ἀπήντησεν εἰς τὸ γλωσσικὸν ἰδί-

(1) Σ. Μ. Ἀγαπητέ μοι πρίγκιψ, δὲν κόπτομεν κεφαλὰς.

ωμα τῆς κάτω Γερμανίας ὁ αὐτοκράτωρ, ὅστις ἐβλεπεν ἐνταῦθα φαινόμενον ἔτι μᾶλλον ἀπηρίας ἄξιον ἢ ἐν Βορματίᾳ. Διότι τὸ νὰ ἐμμένη μοιαχὸς τις εἰς τὰς ἰδίας ἑαυτοῦ ιδέας δὲν το γεγονός ποιοτανεὲς ἐν τῷ κόσμῳ : ἀλλ' ὅτι καὶ ἡγεμόνες τοῦ κράτους εἶχον θρησκευτικὴν πεποίθησιν τὴν ὅποیان προκρίνουσι τῆς εἰρήνης, τῆς τιμῆς, τῆς κατ' οἶκον ἀνέσεως καὶ τοῦ ἡρέμου βίου, τοῦτο ἥτό τι τὸ ὅποϊον τὸ πρῶτον παρουσιάζετο.

§ 21. Ἡ Αὐγουσταία ὁμολογία. — Τὴν 20 ἤρχισαν αἱ συζητήσεις. Προστάχθη ἡ πρότασις περὶ συνδρομῆς τῆς αὐτοκρατορίας κατὰ τῶν Τούρκων, εἴτα δὲ κατὰ τὸ προσκλητήριον ἐζητήθη ἡ ἔγγραφος ἐκάστου ἀπάντησις εἰς τὸ ἐκκλησιαστικὸν ζήτημα.

Ἡ ἀπάντησις αὕτη ἐδόθη ἐκ μέρους τῶν διαμαρτυρομένων ἐν τινι Ὁμολογίᾳ (Konfession), ἣτις ἔπειτα ἀνεγνώσθη κατ' ἀπαίτησιν τῶν τὴν 25ην γερμανιστῶν εἰς ἐπήκοον τοῦ αὐτοκράτορος, ὅστις κατὰ τὴν ὥραν τῆς ἀναγνώσεως ἐκράτει εἰς χεῖρας τὸ λατινικὸν κείμενον.

Συνετάχθη δὲ αὕτη ὑπὸ τοῦ Μελάγχθονος ἐπὶ τῇ βάτει τῶν σουηδικῶν ἄρθρων : (1) ἦτο μετριοπαθὲς κατὰ τε τὴν οὐσίαν καὶ τὸν τύπον, ἄνευ πολεμικοῦ τόνου καὶ πνεύματος μίσους, ἐν πᾶσι μᾶλλον ἀμυντικὴ ἢ ἐπιθετικὴ.

Καταδεικνύεται ἐν αὐτῇ ὅτι οἱ Εὐαγγελικοὶ οὐδὲν διδάσκουσι τὸ ἀποκλίνειν ἀπὸ τῆς καθόλου ἐκκλησίας ἐν ταῖς βάσεσιν, αἱ ἀρχαῖαι αἱρέσεις, ἢ τῶν Μανιχαίων, ἢ τῶν Πελαγιανῶν, ἢ τῶν Ἀρειανῶν ἀποκρούονται· μόνον ἡ δικαίωσις διὰ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως τονίζεται πανταχοῦ· ἐν τοσοῦτῳ ἡ λουθηρανικὴ θεωρία περὶ τῶν λεγόμενων καλῶν ἔργων διατυπύεται ἡπίως, ὁ γάμος τῶν ἐσέων καὶ ἡ κατὰ τὰ δύο εἶδη μεταληψίς τῆς θείας εὐχαριστίας ὑπὸ τῶν λαϊκῶν ὑποστηρίζεται ἐντόνως καὶ ἀκαταμαχῆτως· ὑποστηρίζεται πρὸς τοῦτοις ὅτι οἱ ἐπίσκοποι δὲν πρέπει νὰ ἔχωσι κοσμικὴν ἐξουσίαν, καὶ

(1) Σ. Μ. Σουηδικὰ ἄρθρα εἶναι τὰ ἐν § 46 δώδεκα ἄρθρα

καθόσον κέκτηνται τὸ δικαίωμα τῆς τοιαύτης ἐξουσίας, δεόν νὰ ἀναγνωρίζηται ὅτι προέρχεται τοῦτο ἐκ πηγῆς ἀνθρωπίνης.

Κατὰ τοῦ ἐγγράφου τούτου ἀντετάχθη χάριν εὐπρεπείας μία *Confutatio*, μία ἀπάντησις ἀνασκευαστική, εἰς ἣν πρὸς τοῖς ἄλλοις συνειργάσθησαν ὁ Ἑκκλιος καὶ ὁ Βιμπίνας, ἀρχαῖοι πολέμιοι τοῦ Λουθήρου, καὶ ἡτις εἶχε συντελεσθῇ τὴν 3 Αὐγούστου.

Ἡ ἀνασκευή αὕτη ἠνώρθωσε πᾶν ὃ,τι εἶχεν ἀνατρέψει ἡ ἀντίθετος θεωρία : τὰ ἐπτὰ μυστήρια, τὴν ἱερὰν μυσταγωγίαν, τὴν μετουσίωσιν, τὴν πρασκύνησιν καὶ δέησιν πρὸς τοὺς Ἀγίους, τὴν ἀνάγκην τῆς ἀγνίας τῶν ἱερέων, τὴν κατὰ ἐν μόνον εἶδος κοινωνίαν τῶν λαϊκῶν· συμφώνως πρὸς τὴν ἀνασκευὴν ταύτην προσεκλήθησαν οἱ διαμαρτυρούμενοι ν' ἀποταχθῶσι τῶν πλανῶν των.

Ἄλλ' ἡ εὐστάθεια τῶν Εὐαγγελικῶν ἤγαγε καὶ αὐτοὺς εἰς τὴν ἀνάγκην νέων ἀποπειρῶν συνδιαλλαγῆς, αἵτινες ἀναγκάως θὰ ἀπέβαινον μάταιαι. Ὁ Λούθηρος, ὅστις ὡς προγεγραμμένος δὲν ἠδύνατο νὰ ἐμφανισθῇ, ἐνίσχυε τὸν καθ' ὑπερβολὴν φιλειρηνικὸν Μελάγχθωνα διὰ τῶν ἐπιστολῶν του.

Ἐν τσοούτῳ καὶ ἂν ἀκόμη κατώρθονεν ἐνταῦθα μία ἐπιτροπὴ νὰ φθάσῃ εἰς συμβιβασμόν, εἰς σύνταξιν κοινοῦ συμβιβαστικοῦ τύπου, — δὲν ἔλειπον δὲ οἱ μεσάζοντες, οἱ ἐνεργοῦντες πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον, δι' ἐκρήθη μάλιστα κατὰ τοῦτο ὁ ἐκλέκτωρ τῆς Μογουντίας Ἀλβρέχτος — μικρὸν θὰ ἦτο τὸ ἐκ τούτου κέρδος, ἀφοῦ μία ἐπιτροπὴ γερμανικῆς διαίτης ἦκιστα ἦτο ἡ λατινικὴ ἐκκλησία.

Αἱ ἐκατέρωθεν γενόμεναι παραχωρήσεις ἦσαν λέξεις — λεπτοὺς πέπλος, ὅστις προσωρινῶς μόνον ἐκάλυπτε τὴν βαθεῖαν διάστασιν τῶν θεμελιωδῶν ἀρχῶν τῶν ὁσθωρῶν : δὲν ἤθελον ἀκόμη νὰ ὁμολογήσωσιν ὅτι τὸ ρῆγμα διῆκε δι' ὅλου τοῦ οἰκοδομήματος, ὅτι εἶχε παρέλθει ἤδη διὰ παντὸς ἡ ἐνότης τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας.

Ἐπρεπεν ὅπως δῆποτε νὰ καταλήξωσιν εἰς μίαν ἀπόφασιν : οὕτω δὲ ἡ ὀριστικὴ ἀπόφασις, τὸ θέσπισμα τῆς διαίτης, ὥρζεν ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ σπουδαίως ἀπεφάσισε νὰ ἐκτελέσῃ τὸ διάταγμα τῆς Βορματίας, ὅτι ἀπέρριπτε πᾶσαν παρέκκλισιν ἀπὸ τῶν παραδεδομένων — εἴτε λουθηρανικὴν, εἴτε ζβ.γγλινιακὴν, εἴτε ἀναβαπτι-

στικήν — ἡπείλει ποινὰς διὰ πᾶσαν παράβασιν, ἔτασσε δὲ προθεσμίαν — μέχρι τῆς ἐπομένης ἀνοίξεως — ἐντὸς τῆς ὁποίας ὦρειλον οἱ πεπλανημένοι οὗτοι ν' ἀσπασθῶσι τὴν ἀρχαίαν διδασκαλίαν.

Τὸ θεσπισμα τοῦτο ὑπεχρεοῦτο νὰ ἐφαρμόζῃ τὸ ἀρτισύστατον ἀνώτατον αὐτοκρατορικὸν δικαστήριον (Reichskammergericht):

D. N. S. Tsimiropolos

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ

**Ἡ σμαλκαλδικὴ συμμαχία. — Ἡ ἐν Ἑλβετία κατα-
στροφὴ. — Οἱ Ἀναβαπτισταὶ ἐν Μύνστερ. — Πρό-
οδοι τοῦ προτεσταντισμοῦ: Βρανδεμβούρ-
γον, Σαξωνία. — Εὐρωπαϊκὰ πράγματα
μέχρι τῆς εἰρήνης τοῦ Κρεσπύ.**

§ 72 **Ἐπισκόπησις.** — Σπανίως σοβαρὰ συνέλευσις ἔλα-
θεν ἀπόφασιν μᾶλλον γελοίαν τῆς ἀποφάτεως ταύτης, ἡ ὅποια ἀπῆ-
τει τὴν ἐπάνοδον εἰς τὸ ἀρχαῖον καθεστῶς μέχρι τοῦ προτεχοῦς
ἔαρος.

Ἐχόν διαρρέυσει ἤδη δώδεκα ἔτη, ἀφ' οὗτο ὁ Λούθηρος ἐτοι-
χοκόλλησε τὰς θέσεις του, ἀπεβησαν δὲ τὰ πράγματα ὅπως συνή-
θως ἐν ἐπαναστάσεσιν: ἡ μεγάλη μεταβολή, ἡ ὅποια δηλοῦται διὰ
τοῦ ὀνόματος τῆς Μεταρρυθμίσεως, ἤρχισε κατὰ τὴν στιγμὴν καθ'
ἣν χεῖρ βλτιώσεως ἐπεβάλλετο ἐπὶ ἀπυρρхайωμένου. ἐσωτερικῶς ἀνα-
λθοῦς γινόμενου βιωτικοῦ καὶ κοινωνικοῦ ὀργανισμοῦ. Θίγεται μία
πληγὴ, καὶ πορχρῆμα ἀναπτύσσεται ἡ εὐαισθησία ὡς πρὸς τὰ νοσή-
ματα τῶν ὁποίων ἡ μία ἐκείνη πληγὴ ἦτο ἴσως ἀπλοῦν σύμπτωμα·
ἡ ἀνιγνώρισις τοῦ κακοῦ αὐξάνει, καὶ ἐνῶ καταβάλλονται προσπά-
θαι: πρὸς θεραπείαν τοῦ ἐνὸς ἢ τοῦ ἄλλου τῶν νοσημάτων, ἀπο-
καλύπτονται ἑκατὸν ἄλλα· ἀντιθέσεις ἀναφαίνονται, καὶ πρὶν ἢ τὰ
ἐρίζοντα κόμματα ὁμολογήσωσι τὸ πρῶγμα, ἡ διάστασις εἶναι ἀδιάλ-
λακτος καὶ ἡ μελετηθεῖσα ἀναμόρφωσις ἐγένετο ἐπανάστασις.

Τοῦτο συνέβη καὶ ἐνταῦθα: εἰς τὴν θεολογικὴν ἔρην περὶ τινων
χονδροειδῶν ἐκκλησιαστικῶν καταχρήσεων προσετιθῇ πάραυτα τὸ ἐπι-
κίνδυνον ζήτημα περὶ τῶν ὁρίων τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐξουσίας· ἡ ἐν

Λειψία ἀκαδημαϊκή συζήτησις περὶ πάπα καὶ συνόδων καὶ τῆς ἐξουσίας αὐτῶν, ἤρχεν ἀμεσῶς εἰς τὸν ἀγῶνα περὶ ὑψίστων ἀγαθῶν, — ἔφερεν ἐν τῷ μέσῳ τὸ ζήτημα, ἐὰν ἡ ψυχὴ τῶν καθ' ἕκαστα ἀνθρώπων δύναται ἐλευθέρᾳ καὶ ἀπὸρρίστος καὶ ἄνευ ἄλλης τινὸς μεσολάβησεως διὰ τῶν ἱερέων, ἤτις τῶν ἡμιθεῶν ὄντων τὰ ὁποῖα ἐπλατεν ἡ παραδοσις, ν' ἀναζητῇ τὸν Θεὸν δι' ἰδίας ὁδοῦ, ἄνευ ἄλλης ὁδηγίας καὶ στηριγμάτων εἰμὴ τῶν πρώτων καὶ ἀρχικῶν πηγῶν θείας ἀποκαλύψεως.

Εἴτα μετὰ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων ἀνεμίχθη καὶ ἡ πολιτικὴ ἔρς, ἡ μεταξὺ τάξεων καὶ αὐτεκράτορος, ἱπποτῶν καὶ ἡγεμόνων, τῶν χωρικῶν κατὰ τῆς πίεσεως τῆς ἐξασκουμένης ὑπὸ τῶν ἀνωτέρων τάξεων.

Ὁ μικρὸς σπινθήρ, ριχθεὶς ὑπὸ ἀνδρὸς ἀγνώστου ἕως τότε ἐν τινὶ μικρῷ πανεπιστημίῳ, ὑποτραφεὶς ὑπὸ πεισῶν τῶν ἐμπροστικῶν ὑλῶν πολιτικοῦ καὶ κοινωνικοῦ ὀργανισμοῦ ἐν ζυμώσει διατελοῦντος, ἐγένετο μεγάλη πυρκαϊά, οὐδεμία δὲ πλέον ἀνθρωπίνη δύναμις ἠδύνατο ν' ἀναχαιτίτῃ τὸ στο χεῖρον τοῦ Θεοῦ.

Καὶ αὐτὸς ὁ Λούθηρος δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ πράξῃ τοῦτο· ὅ,τι πρὸ ἐννέα ἐτῶν ἦτο ἐν Βορματία ἡ δ' ἑξισία ἐνός μεμονομένου ἀνδρός, ἦτο νῦν ἡ δοξασία μεγάλου πολιτικοῦ κόμματος, ὅπερ ἔλαβεν ἐν τῇ διαίτη ταύτῃ τοῦ κρίτους μίαν σημαίαν, ἐν σύμβουλόν, ἦτο δὲ τοῦτο ἡ Αὐγοουσταία ὁμολογία.

Ἐντὸς ὀλίγου δὲ ἔμελλε νὰ κατὰδειχθῇ, ὅτι τὸ κόμμα τοῦτο μετὰ τοῦ συμβόλου τούτου δὲν θὰ ἀποτελεῖ ἀπλοῦν συνδεσμον τάξεων τῆς Γερμανικῆς αὐτοκρατορίας, ἀλλ' ἐπιγίνομαιον δυναμιν, ἕνα τῶν μεγάλων παραγόντων τῆς τότε πολιτικῆς.

Ὁ Λούθηρος, περικυμένων καθ' ὅλην τὴν σπουδαιστάτην ταύτην χροικὴν περίοδον τῆς ἐν Αὐγόστη διαίτης ἐν Κοβούργῳ, ἀπέβλεπε πρὸς τὴν ἐξελίξιν τῶν πραγμάτων ἀπὸ ὑψίστης πέρωπης — τὸ μὲν μετ' εἰρωνίας, τὸ δὲ μετὰ προφητικοῦ βλέματος, κατ' οὐσίαν ὁμῶς ὀρθῶς ὡς ἔμελλε νὰ καταδειχθῇ βραδύτερον.

Ἐν ἐπιστολῇ πνευματωδεστάτῃ παρομοιάζει τὴν συνέλευσιν τοῦ κράτους πρὸς τὴν ὀχλοβοήν τῶν ὑπὸ τὸ παράθυρόν του κοράκιων καὶ κορωνῶν φωναί ἡμέρας καὶ νυκτός, ἀρχαῖα καὶ νέα φύρδην μίγδην· ἐν

τῇ τύρβῃ διακρίνονται ἡ ἀριστοκρατία καὶ αἱ μεγάλαι ἄνσαι, «εἶναι μεγαλοδύναμοι κύριοι, τί ἀποφασίζουσιν ὁμῶς δὲν ἡξεύρω ἀκόμη.»

Εἶχε δίκαιον· μία γερμανικὴ διαίτα, ἡ μία ρωμαϊκὴ σύνοδος, παραβαλλόμεναι πρὸς τὴν δύναμιν τοῦ θεοῦ λόγου ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ ἀνθρώπου δὲν ἦσαν τι πλέον, εἰμὴ ὅ,τι ἔβλεπεν ὁ Λούθηρος ὑπὸ τὰ παράθυρα τοῦ ἀνακτόρου τοῦ Κοβούργου.

Εἰτα προεῖδε πάλιν ὁ Λούθηρος κατὰ διάνοιαν τὴν μεγάλην σφαγὴν, ἣν ἠδύνατο νὰ παρασκευάσῃ ὁ Φλωρεντῖνος. — ἡννέει δὲ τὸν πάπαν Κλήμεντα τὸν Ζ'. — πράγματι ἡ δύναμις αὕτη εἶχε δοθῇ εἰς τὸν πάπαν, εἰς αὐτὸν καὶ εἰς τοὺς διαδόχους του, ὡς εἶχεν ἐκφρασθῇ ἄλλοτε ἐν Βορματία ἐν τῶν ἀγενεστέρων ὀργάνων τῆς ἐξουσίας ταύτης, ὁ Ἀλέανδρος, εἰπὼν : «ἢὰ φροντίσωμεν, ὥστε νὰ φονευθῇτε ἀμοιβαίως, ἕως ὅτου νὰ ἐξαφανισθῇτε ἐν τῷ ἰδίῳ ὑμῶν αἵματι.» * αὐτὸν ὁμῶς καὶ τοῦτο δὲν ἠδύνατο νὰ πλανήσῃ, ὡς καὶ πάντα ἄλλον, ὁ ὅποιος ἐπείσθη ἅπαξ περὶ τινος ἰδέας ὡς περὶ θείας ἀληθείας.

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἡ τοῦλάχιστον ἐκ τοῦ φρονήματος τούτου ἐπήγαγε τὸ μέγα πολεμιστήριον ἄσμα, ἐν τοῖς ἰσχυροῖς τόνοις τοῦ ὁποίου φαίνεται παφλάζων ὅλος ὁ μέγας ποταμὸς τοῦ ἐνθουσιασμοῦ, δύναται τις εἰπεῖν μάλιστα, ὅλη ἡ δύναμις τοῦ μεγάλου ἐκείνου αἰῶνος : α' Ἀκρόπολις εἶναι ὁ Θεὸς ἡμῶν».

Ἄλλ' ὅλη ἡ σοβαρότης τῆς καταστάσεως, τῆς μετὰ τὸ τέλος τῆς διαίτης τῆς Αὐγούστης, ἐκφράζεται διὰ τῶν ὑψιπετῶν ἐκείνων λόγων, οἵτινες καὶ σήμερον ἀκόμη, ὅποτε ὁ ἀγὼν δὲν εἶναι πλέον περὶ σώματος καὶ ζωῆς, ἐξάπτουσι πᾶσαν γενναίαν καρδίαν:

«Das Wort sie sollen lassen stahn
und kein Dank dazu haben.
Er ist mit uns wohl auf dem Plan
mit seinem Geist und Gaben :
nehmen sie uns den Leib,
Gut, Ehr, Kind unb Weib :

Dr. N. S. Tsimsiropoulos

— N S —

*) Kōstlin. Λούθηρος I, 420, Baur, Ἑκκλησιαστικὴ Ἱστορία IV. 7.

lass fahren dahin, sie haben's kein Gewinn,
des Reich muss uns doch bleiben.» (1)

Ἦτο λίαν ἐνδεχόμενον νὰ διαδεχθῇ τὴν διαίταν ἐντὸς ὀλίγου χρόνου πόλεμος ἐπὶ τοῦ γερμανικοῦ ἐδάφους : ἦτο δὲ βέβαιον, ὅτι ἐν τοιούτῳ ἀγῶνι, ὅτι ἐν γένει ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις ἐπρόκειτο περὶ ζωῆς καὶ θανάτου, περὶ περιουσίας καὶ τιμῆς, περὶ συζύγου καὶ τέκνων, ὅτι πᾶς διεκύβευε μετὰ τῆς πίστεώς του συγγρόνως καὶ τὴν ζωὴν, καὶ πᾶν ὅ,τι καθιστᾷ προσφιλεῖ τὴν ζωὴν.

Ἀλλὰ τὰ πράγματα δὲν ἀπέβησαν ἀμέσως οὕτω· δέκα πέντε ἀκόμη ἔτη ἐχαρίσθησαν εἰς τὴν εὐαγγελικὴν διδασκαλίαν, καθ' ἣ ἡδύνατο αὕτη νὰ ριζοβολήσῃ ἀναποσπάστως ἐν τῷ γερμανικῷ ἐδάφει.

§ 73. **Συμμετοχὴ ἐκκλησιαστικῆς συμμαχίας.** — Ἐνεκα τοῦ καταδύλου κινδύνου ἐσχηματίσθη ἀμέσως οἷονεὶ εἰκοθεν ἡ συμμαχία ἐκείνη τῶν εὐαγγελικῶν τάξεων, καθ' ἣς ἀνθίσταντο μέχρι τοῦδε λόγοι θεολογικῆς ἢ θρησκευτικῆς εὐσυνειδήσεως.

Ἦδη ἐν ἔτει 1526 εἶχε συνομολογηθῇ τοιαύτη συμμαχία ἐν Τοργαυτᾷ μεταξὺ τῆς Ἑσσης καὶ τῆς Σαξωνίας ὑπὸ τὴν ἐντύπωσιν ἀπειλητικῶν τινῶν ἐπιστολῶν, ἡ συμμαχία ὅμως αὕτη δὲν ἀπέκτησε σπουδαιότεραν τινὰ σημασίαν : ἀλλ' ὁ πρὸς τοῦτο καιρὸς ἦλθεν ἤδη. Διότι εἰς ἄνθρωπος δύναται νὰ γίνῃ μάρτυς, ἀλλ' ἐν ὁλόκληρον κόμμα, εἰς ὁλόκληρος λαὸς ὅχι· εἰς δὲ τὰς ἐκ λόγων θεολογικῆς εὐσυνειδήσεως ἐπιφυλάξεις ἡδύνατό τις πάντοτε ν' ἀπαντήσῃ τις μετ' εὐλόγων ἀμφιβολιῶν, εἰλημμένων ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τοῦ πολιτεύματος τοῦ κράτους.

Τῷ ὄντι ὁ αὐτοκράτωρ δὲν ἦτο μονάρχης, ἐκυβέρνηα μετὰ τῶν τάξεων, ἡ αἱ τάξεις ἐκυβέρνηον μετ' αὐτοῦ, καὶ ἐπὶ τέλους οἱ χωροδε-

(1) Σ. Μ. Δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ μεταφρασθῇ ἡ στροφὴ αὕτη μετ' ἀκριβείας, ὥς εὐρίσκεται ἐνταῦθα ἀπεσπασμένη καὶ μεμονωμένη ἐκ τοῦ ὅλου ἔσματος. Ὅπωςδὴποτε ἡ ἔννοια περίπου εἶναι αὕτη, ἂν μὴ πλανῶμαι: «Τὸν λόγον (ἀναμφιβόλως τοῦ Θεοῦ, τοῦ Εὐαγγελίου) θ' ἀφήσωσιν ἄθικτον, χωρὶς νὰ ὀφείλῃται εἰς αὐτοὺς χάρις διὰ τοῦτο. Συμπράττει οὗτος (τίς ; — ὁ Θεὸς ἴσως) μεθ' ἡμῶν μετὰ τοῦ πνεύματος καὶ τῶν ἀγαθῶν του· μᾶς ἀφαιροῦσι τὴν ζωὴν, τὴν περιουσίαν, τὴν τιμὴν, τὰ τέκνα, τὰς συζύγους : ἔστω, οὐδὲν κερδίζουσιν, εἰς ἡμᾶς ἀνήκει ἡ βασιλεία!»

στόται ἀνῆκον καὶ αὐτοὶ εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν ἐξουσιῶν ἐκείνων, περὶ ὧν γίνεται λόγος ἐν τῇ πρὸς Ρωμαίους ἐπιστολῇ.

Τὴν 25 Δεκεμβρίου τοῦ 1530 συνήλθον ἐν τῇ ἐν Ἑσση πολίχνῃ τῆς Σ μ α λ κ α λ δ η ς ὁ ἐκλέκτωρ τῆς Σαξωνίας Ἰωάννης, ὁ χωροκόμης τῆς Ἑσσης Φίλιππος, ὁ Ἑρνέστος τοῦ Λουνεβούργου, ὁ τῆς Ἀγγάλτης Βολφγάγκ, οἱ κόμητες τῆς Μανσφέλδης, ἀντιπρόσωποι Γεωργίου τοῦ Βρανδεμβούργου καὶ πολλῶν πόλεων.

Οἱ παλαιοὶ δισταγμοὶ ὡς πρὸς τὸ συγγνωστὸν τῆς ἀντιστάσεως ὑπεχώρησαν ἀπέναντι τῶν κοσμικῶν, πολιτικῶν, νομικῶν λόγων. «συμβουλεύω ὡς θεολόγος», εἶπεν ὁ Λούθηρος, «ἃς ἴδωσιν οἱ νομομαθεῖς».

Ἐξ ἡγεμόνες, δύο κόμητες, ἑνδεκα πόλεις, — καὶ μεταξὺ αὐτῶν ἡ Βρέμνη καὶ τὸ Μαγδεβούργον — ἀπεδέχθησαν τὴν ὑπὸ τῆς Σαξωνίας, ἥς ὁ ἐκλέκτωρ περισσότερον παντὸς ἄλλου ἐταράσσετο ὑπὸ τῶν ἐνδοιασμῶν ἐκείνων τῆς εὐσυνειδησίας, γενομένην πρότασιν περὶ συνομολογήσεως ἀμυντικῆς συμμαχίας διὰ τὴν περίπτωσιν καθ' ἣν θὰ κατεδυναστεύετό τις ἐξ αὐτῶν ἢ τῶν ὑπηκόων των ἕνεκα τῆς θρησκείας των.

Εἰς δύο μεταγενεστέρας συνελεύσεις, συγκροτηθείσας τὸν Μάϊον καὶ τὸν Ἰούνιον τοῦ 1531, ἡ συμμαχία ὠρίσθη διὰ μίαν ἐξαιτίαν, ἀνεπτύχθη δὲ στρατιωτικῶς καὶ νομικῶς.

Ἡ διὰ τὸ ἔαρ ἐπαπειληθεῖσα ἐκτέλεσις τοῦ τελευταίου θεσπίσματος τῆς αὐτοκρατορίας δὲν ἐφάνη: ἐξ ἄλλου τὸν Ἰανουάριον τοῦ ἔτους ἐκείνου ἐξελέγη ὁ τοῦ αὐτοκράτορος ἀδελφὸς Φερδινάνδος Ρωμαῖος βασιλεὺς, λαβὼν τὰς ψήφους πάντων τῶν ἐκλεκτόρων πλὴν τῆς σαξωνικῆς.

Ἡ σ μ α λ κ α λ δ ι κ ῆ σ υ μ μ α χ ί α ταχέως προσέλαβε πρὸς τῇ θρησκευτικῇ καὶ μεγίστην πολιτικὴν σημασίαν. Ἐνοῦσα εἰς ἐν σπουδαῖον σημεῖον τὰ στοιχεῖα τῆς ἀντιστάσεως κατὰ τῆς ἀψβουργικῆς δυνάμεως, ἐφείλκυσεν ἐφ' ἑαυτῆς τὰ ὄμματα πάντων τῶν ἐχθρῶν τῆς δυνάμεως ταύτης, ἐνεθάρρυνε δὲ αὐτοὺς καὶ ἐνεθαρρύνετο ὑπ' αὐτῶν. Ἡ πολιτικὴ σκέψις ἐξ ἥς αὕτη προέκυψεν ἦτο ἐπιδεκτικὴ μεγάλης ἀναπτύξεως καὶ ἴσως μάλιστα τόσῳ μᾶλλον μεγάλης ὅσῳ ὁ πρῶτος σκοπὸς καὶ πρῶτος χαρακτὴρ αὐτῆς ἀπέβλεπεν εἰς δεδικαιολογημένην ἀμυναν ὑπὲρ πράγματος οὐδὲν τὸ κοινὸν ἔχοντος πρὸς τὴν ἀπόκτησιν κτήσεων ἢ χωρῶν.

§ 74. Ἡ Ἑλβετία. — Ἡ ἀμέσως ἐπερχομένη σκέψις τῆς ἐπιδιώξεως τῆς ἐνισχύσεως τῆς συμμαχίας διὰ νέας ἀποπειράς συνεννοήσεως μετὰ τῶν ἐν Ἑλβετία συγγενῶν στοιχείων δὲν ἦτο βεβαίως ἐκτελέσιμος κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος.

Ἐκεῖ, ἐν Ἑλβετία, διεξήγον σφοδρὸν ἀγῶνα, ἀρχαία καὶ νέα διδασκαλία, ὀλιγαρχία καὶ δημοκρατία. Ἡ νίκη τοῦ νέου δόγματος ἐν Βέρνη τῷ 1528, ἣν διεδέχθη ἡ ἐν ἔτει 1529 νίκη ἐν Βασιλείᾳ ἐνεθάρρυνε πανταχοῦ τὰ κόμματα τῆς προόδου.

Ὁ Ζβίγγλιος ἠδύνατο νὰ συλλάβῃ τὴν τολμηρὰν σκέψιν κοινοῦ πολιτεύματος πάντων τῶν ὁμοσπόνδων καντονίων ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἐλευθερίας τῶν κοινοτήτων, σκέψιν ἣτις μόνον κατὰ τὸν ἡμέτερον αἰῶνα ἐπραγματοποιήθη. Ἀλλ' ἐν τοῖς πέντε ἀρχικοῖς καντονίοις, ἐν Λυκέρνη, ἐν Ζούργ, ἐν Σβύζη, ἐν Οὔρι, ἐν Οὔντερβάλδεν ἡμύνητο τὸ παρελθόν, στηριζόμενον δὲ ἐπὶ τῆς Αὐστρίας, ἣτις ἐν συμμαχίᾳ συνομολογηθείσῃ ἐν Φελδκίρχη ἡγγυήθη εἰς τὰ καντόνια ταῦτα τὰς κτήσεις τῶν καὶ τοὺς ἀρχαίους ὀργανισμοὺς τῶν, προέβη νῦν τὸ κόμμα τοῦ παλαιοῦ δόγματος εἰς χρηματικὰς ποινάς, εἰς φυλακίσεις, εἰς ραβδισμούς, εἰς θανατώσεις, εἰς ἐξορίας, εἰς ἐκδόσεις εἰς τὴν Αὐστρίαν, κατὰ τῶν ὁπαδῶν τοῦ νεωτεριστικοῦ δόγματος.

Περὶ τοῦ δικαιώματος τῆς ἀντιστάσεως ἄλλως ἐσκέπτετο ὁ Ζβίγγλιος ἢ ὁ Λούθηρος. Κατενόει ὅτι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐξασφαλισθῇ ἄνευ προηγουμένου πολέμου ἢ εἰρήνης, ἣτις θὰ ἤνοιγεν ἐλευθέραν εἰς τὸ νέον δόγμα τὴν ὁδὸν πρὸς πλήρη νίκην καὶ ἀνακαίνισιν τῆς Ὁμοσπονδίας.

Ὅτε ἱεροκλήρῳ τις τοῦ νέου δόγματος συνελήφθη ἐν τῇ περιφερείᾳ τῆς Ζυρίχης καὶ ἐθανατώθη ἐκ μέρους τῶν ἀρχαίων καντονίων, ἐξώρμησεν ἡ μεγάλη σημαία τῆς Ζυρίχης, ὅπως ἐκδικήσῃ τὸ ἀδίκημα, συνεστράτευσεν δὲ ἔφιππος καὶ ὁ Ζβίγγλιος, καὶ ἦτο μάλιστα αὐτὸς ὁ θαρραλεώτερος· ἐὰν ὁμοιάζον πάντες τὸν Ζβίγγλιον, θὰ ἐπωφελοῦντο τὴν στιγμιαίαν ὑπεροχὴν τῶν, θὰ ἀπεστεροῦντο δὲ τὰ ἐλλειπῶς ἐξωπλισμένα ἀρχαῖα καντόνια τῆς ὁλεθρίου δυνάμεώς των.

Δὲν ἔλειπον ὁμῶς αἱ μαλακαὶ ψυχαί, αἵτινες, τρομάζουσιν πρὸ τῆς ἰδέας τοῦ νὰ χύσωσιν αἷμα πολιτῶν, εὐρίσκουσιν ὀρθὸν πᾶν μέσον διὰ τοῦ ὁποίου θὰ ἦτο δυνατόν ν' ἀποσοβῇ τὸ ἔσχατον τοῦτο μέτρον· τοιοῦτός τις ἀνὴρ, ὁ συνετὸς ἄρχων (Ammaun) Αἰπλιος

(Aeppli), έμεσολάβησε, καὶ συνωμολογήθη ἡ εἰρήνη, ἡ πρώτη εἰρήνη τῆς Κάππελ, τὸν Ἰούλιον τοῦ 1529.

Καὶ ὁ Ζβίγγλιος μετὰ σοβαρότητος εἶπε· «Κουμπάρε ἄμμαν, θὰ δώσης λόγον εἰς τὸν Θεόν».

Αἱ πόλεις συνεμάχησαν μετὰ τοῦ Φερδινάνδου, κατέβαλον τὰ ἐξοδα τοῦ πολέμου καὶ ἀνεγνώρισαν τὴν ἀρχὴν ὅτι ἐν τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς πράγμασι κρίνει περὶ τῆς πίστεως ἡ πλειονοψηφία.

§ 75. **Ἡ ἐν Κάππελ μάχη. 1531.** — Συνεπεία τῆς εἰρήνης ταύτης τὸ Εὐαγγέλιον ἐποίησε περαιτέρω προόδους, ἐβελτιώθησαν δὲ καὶ αἱ σχέσεις μετὰ τῶν Γερμανῶν ἔνεκα τοῦ προτεγγιζοντος κινδύνου καὶ χάρις εἰς τὴν δραστηρίαν διαλλακτικὴν μεσολάβησιν τοῦ Μαρτίνου Βουτσερ καὶ ἄλλων.

Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές ὅτι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ φθάσωσιν εἰς πλήρη συμφωνίαν, ἐφ' ὅσον ἔζη ὁ Λούθηρος ἢ ὁ Ζβίγγλιος. Ἄλλ' αἱ σχέσεις τῶν καντονίων πρὸς ἄλληλα ἐχειροτέρευσαν καὶ αὖθις, τὰ πράγματα περιεπλάκησαν μεγάλως καὶ αἱ ἀντιθέσεις ἐγένοντο ἀπότομοι.

Ὁ Ζβίγγλιος ἀπῆτει τὸν πόλεμον· ἄλλ' ἠρκέσθησαν εἰς τὸ ἀτυχές ἡμίμετρον τῆς παρεμποδίσεως τῶν τροφίμων.

Τὰ ὄρεινὰ καντόνια, παροργισθέντα, συνήθροζον κρυφίως τὰς πολεμικὰς δυνάμεις των, ἐκήρυξαν αὐτὰ τὸν πόλεμον τὴν 8 Ὀκτωβρίου τοῦ 1531, καὶ ἤδη μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἐξώρμησαν αἱ πέντε σημαῖαι, ὀκτακισχίλιοι ἄνδρες, κατὰ τῆς Ζυρίχης.

Παρά τὴν Κάππελ ἵστατο ἡ ἐμπροσθοφυλακὴ τῆς ἐθνοφυλακῆς τῆς Ζυρίχης, χίλιοι διακόσιοι ἄνδρες, πρὸς οὓς προσῆλθον βραδέως καὶ σποραδικῶς μικραὶ ἐνισχύσεις· μετὰ βραχεῖαν συμπλοκὴν ἡττήθησαν οὗτοι ὑπὸ τῆς τετραπλασίας δυνάμεως τῶν ἐπελθόντων πολεμίων.

Πεντακόσιοι περίπου ἔπεσον, πολλοὶ δὲ ἀρχηγοὶ ἦσαν μετὰ τῶν πεσόντων καὶ ὑπὸ μίαν ἀπιδέαν ἔκειτο τὰ λείψια πνέων ὁ φιλόπατρις Μεταρρυθμιστὴς τῆς Ἑλβετίας, αὐτὸς ὁ Χουλδριχ Ζβίγγλιος, ὅστις εἶχε δράμει μετὰ τῶν ἄλλων εἰς τὴν θέσιν τοῦ κινδύνου.

Τὸ θανατηφόρον βλῆμα ἔλαβεν ὁ Ζβίγγλιος παρ' ἀνδρὸς ὅστις δὲν ἐγνώριζεν αὐτόν· μόνον τὴν ἐπαύριον παρετήρησαν οἱ πολέμιοι ἀρχηγοὶ ὁποῖον κατόρθωμα εἶχον εὐτυχῆσαι νὰ καταγάγωσι — μόνον τὴν ἐπαύριον εἶδον, ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ πρῶτος ἐχθρὸς τῆς πίστεώς των

καὶ τῶν χρηματικῶν ὠφελειῶν τῶν εἶχε πέσει ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης: οἱ δελταῖοι κατεμέλισαν τὸ σῶμα, ἔκαυσαν αὐτὸ, καὶ τὴν σποδὸν του διεσκόρπισαν εἰς τὸν ἄνεμον.

Ἡ δευτέρα εἰρήνη τῆς Κάππελ, ἡ νῦν συνομολογηθεῖσα, ἐπέβαλε τὰς δαπάνας τοῦ πολέμου ἐπὶ τῶν καντονίων τῶν ἀναμορφωτικῶν, ἄφησαν ὁμῶς εἰς αὐτὰ πάντως τὴν θρησκείαν των, περιελήφθη δὲ ἐν τῇ εἰρήνῃ καὶ ἡ ἀρχή, ὅτι ἐν ταῖς *gemeine Vogteien* ἐν ταῖς κοιναῖς δηλ. χώραις, ἐν αἷς πολλὰ καντόνια συμμετεῖχον τῆς κυριαρχίας, ἡ πλειονοψηφία ἐκάστης κοινότητος θὰ ἔκρινε περὶ τῆς θρησκείας· ἀλλ' ἡ ἐλπισθεῖσα ἔνωσις ὅλης τῆς Ὁμοσπονδίας καὶ ἡ δημοκρατία εἶχον ματαιωθῇ διὰ πολὺν χρόνον, οἱ δὲ ἐν Γερμανίᾳ δὲν ἔπρεπε πλέον νὰ ἀποβλέπωσι πρὸς τοὺς Ἑλβετοὺς ὡς πρὸς συμμάχους.

Ἐξ ἄλλου ὁμῶς πάντως αἱ τῆς ἄνω Γερμανίας πόλεις, αἵτινες ἀπέκλινον μᾶλλον πρὸς τὰς δοξασίας τοῦ Ζβιγγλίου, ποσρεχώρησαν νῦν (Νοέμβριον τοῦ 1531 ἐν Νορδχάουζεν) εἰς τὴν σμαλκαλδικὴν συμμαχίαν.

§ 76. Ἡ θέσις τοῦ αὐτοκράτορος. — Ἀλλ' ὁ αὐτοκράτωρ τὸ καθ' ἑαυτὸν δὲν ἦτο πλέον εἰς θέσιν νὰ ἐκτελέσῃ τὸ πρόγραμμα, μεθ' οὗ φαίνεται ὅτι εἶχεν εἰσελθεῖ εἰς Αὐγούστην. Κατὰ τῆς λουθηρανικῆς κινήσεως, ἥτις εἶχεν ὑπερβῇ ἤδη τὰ ὅρια τῆς Γερμανίας καὶ, ὡς θελομεν ἴδει, κατήγαγε λαμπρὰς ἐπιτυχίας ἐν Σουηδίᾳ καὶ ἐν Δανίᾳ, τότε μόνον θὰ ἠδύνατο ὁ Κάρολος νὰ μεταχειρισθῇ βίαν, ὅταν θὰ ἦτο ἐντελῶς βέβαιος περὶ τῶν καθολικῶν δυνάμεων.

Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας Ἑρρίκος ὁ Η'. εἶχε προσβάλει αὐτὸν θανασίμως ἐν τῷ προσώπῳ συγγενοῦς του, τῆς βασιλίσσης, τὴν ὁποίαν ἤθελε νὰ διαζευχθῇ μετὰ εἰκοσαετῇ γάμαν.

Ὁ πάπας δὲν εἶχεν ἀποποιηθῇ τὴν ζητηθεῖσαν παράνομον σύμπραξίν του εἰς τὴν προσβολὴν ταύτην μετὰ τῆς δεούσης ἀποφασιστικότητος, ἐξηκολούθει δὲ νὰ φαίνεται ἀπρόθυμος πρὸς τὴν ιδέαν τῆς συγκλήσεως συνόδου, ἥτις ἐν τούτοις ἦτο ἀπαραίτητον ὁλοκληρωτικὸν στοιχεῖον τῆς ἐκκλησιαστικῆς πολιτικῆς τοῦ αὐτοκράτορος.

Μετὰ τοῦ Φραγκίσκου τοῦ Α'. τῆς Γαλλίας δὲν διετέλει εἰς σχέσεις ἀγαθὰς, μεθ' ὅλην τὴν εἰρήνην τοῦ 1529· καὶ αἱ πρὸς τὰς καθολικὰς δὲ τάξεις τῆς αὐτοκρατορίας σχέσεις του δὲν διεκρίνοντο ἐπὶ θερμότητι.

Ἀλλὰ τὸ γεγονός τὸ ὅποιον περισσότερον παντὸς ἄλλου ἀπροσδοκῆτως ἠνύνησε τὴν θέσιν των διαμαρτυρομένων ἦτο νέα ἐπίθεσις τῶν Ὀθωμανῶν.

Ὁ Σουλτάνος Σουλεϊμάν εἶχε λάβει ὑπὸ τὴν προστασίαν του τὸν ἐχθρὸν τοῦ βασιλέως Φερδινάνδου Ἰωάννην Ζαπὸλυν, ὅτε δὲ τὸν Μάϊον τοῦ 1531 ἐπετράθη ὁ βασιλεὺς Φερδινάνδος ν' ἀποσπάσῃ τὸν Σουλτάνον ἀπὸ τῆς εὐνοίας ταύτης τῆς ἐπιδαφιλευομένης εἰς τὸν ἐχθρὸν του, ἔμαθεν εἰς ποίαν κατάστασιν εὐρίσκοντο ἐνταῦθα τὰ πράγματα.

Εἶπον δηλαδὴ οἱ Τοῦρκοι εἰς τοὺς πρέσβεις, ὅτι ἡ Οὐγγαρία δὲν ἀνῆκεν εἰς τὸν βασιλέα Ἰωάννην—τὸν Ἰαννοῦς κράλ, ὡς ἀπεκάλουν οὗτοι τὸν βοεβόδαν, ἀλλ' εἰς τὸν Σουλτάνον, ὅτι αὐτὸς, ὁ Σουλτάνος, εἶναι ὁ ἀληθὴς καλὴρ τῶν Ρούμ, ὁ πραγματικὸς Ρωμαῖος αὐτοκράτωρ, ὁ δὲ Κάρολος εἶναι μόνον βασιλεὺς τῆς Ἰσπανίας.

Δευτέρα πρεσβεία ἐπίσης οὐδὲν κατώρθωσεν· ἐπειγόντως δὲ παρεκάλεισεν ὁ Φερδινάνδος τὸν ἀδελφόν του νὰ πέμψῃ αὐτῷ βοήθειαν· ἃς ἀφήσῃ ἐν τῷ μεταξὺ εἰς τὰς προτεσταντικὰς τάξεις τοῦ κράτους τὰς *vanas creencias*, τὰς ματαίας δοξασίας των, ὡς ἐξεφράζετο εἰς ἀψδουργικὰ ἰσπανικά.

Τρίτη δὲ πρεσβεία εὗρε πλέον τὸν Σουλτάνον καθ' ὁδόν· ἐρώτησίς τις, ἀπευθυνθεῖσα ἐν τῷ στρατοπέδῳ τῶν Ὀθωμανῶν πρὸς τοὺς πρέσβεις, ἐδείκνυεν ὅτι οἱ Τοῦρκοι ὀρθότατα ἔκρινον περὶ τῆς καταστάσεως· ἠρώτησαν δηλαδὴ τοὺς ἀπεσταλμένους τοῦ Φερδινάνδου, ἂν ὁ αὐτοκράτωρ συνωμολόγησεν εἰρήνην μετὰ τοῦ Μαρτίνου Λουθήρου.

§ 77. Ἡ ἐν Νυρεμβέργῃ θρησκειτικὴ εἰρήνη. 1532.—Τὴν 26 Ἀπριλίου τοῦ 1532 εἶχεν ἐκκινήσει ὁ Σουλτάνος μετὰ μεγάλων δυνάμεων διὰ τὴν κρίσιμον στρατείαν· τὴν 23 Ἰουλίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους εἶχεν ὑπογραφῇ ὅ,τι ὁ Ὀθωμανὸς ἀπεκάλει εἰρήνην μετὰ τοῦ Μαρτίνου Λουθήρου—συμφωνία δηλ. μετὰ τῶν Γερμανῶν διαμαρτυρομένων, ἡ λεγομένη *θρησκευτικὴ τῆς Νυρεμβέργης εἰρήνη*.

Πρὸς συνωμολόγησιν τῆς εἰρήνης ταύτης εἶχον μεσολαβήσει οἱ ἐκκλέκτορες τοῦ Παλατινάτου καὶ τῆς Μογουντίας· Κατ' αὐτὴν καταργοῦνται αἱ παρὰ τῷ αὐτοκρατορικῷ δικαστηρίῳ δίκαια κατὰ τῶν διαμαρτυρομένων, ἀμφότεραι αἱ μερίδες θὰ πολιτεύωνται πρὸς ἀλλήλας

ἀνεκτικῶς καὶ φιλικῶς μέχρι συγκροτήσεως ἐκκλησιαστικῆς συνελεύσεως ἢ ἄλλης τινὸς συνεννοήσεως, ἐξ ἄλλου πάλιν ὠρίσθη ἡ βοήθεια τὴν ὅποιαν θὰ ἐχορήγουν αἱ τῆς Αὐγούσταίας ὁμολογίας τάξεις κατὰ τῶν Τούρκων.

Ἡ βοήθεια αὕτη ἐχορηγήθη μετὰ ζήλου, παρατηρήθη δὲ ὅτι αἱ προτεσταντικαὶ τάξεις ἦσαν προθυμότεραι τῶν καθολικῶν εἰς παροχὴν ὑπηρεσιῶν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, ἐφ' ὅσον δὲν ἐπρόκειτο περὶ θρησκευτικῶν πραγμάτων.

Ὁ Κάρολος ἠδύνετο νὰ ἴδῃ ἐνταῦθα τί θὰ προσεπόριζεν αὐτῷ πολιτικὴ ἀνεξάρτητος ἀπὸ τῶν *vanas creencias* τῆς νεότητός του : ὁ ὠραιότατος στρατὸς, ὁ συναθρισθεὶς μέχρι τοῦδε εἰς πόλεμον κατὰ τῶν Τούρκων, Γερμανοί, Ἰταλοί, Ἰσπανοί, 78,000 ἄνδρες ἐν ὧλφ, συνεκεντρώθη ὑπὸ τὴν ἀνωτάτην ἀρχηγίαν τοῦ ἐκλέκτορος τοῦ Βρανδεμβούργου Ἰωακείμ παρὰ τὴν Βιέννην.

Ἐν τουρκικὸν ἀπόσπασμα εἰσβαλὼν εἰς αὐστριακὸν ἔδαφος ἐξωλοθρεύθη ὑπὸ τοῦ Σεβαστιανοῦ Σαίρτλεϊν. Ὁ αὐτοκρατορικὸς ναύαρχος Δόριας κατήγαγεν ἐπιτυχίαν εἰς τὸ Ἴόνιον πέλαγος, καὶ ὁ ὀθωμανικὸς στρατὸς ὑπεχώρησεν.

Ἄλλ' εἰς τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο ὥφειλε νὰ ἀρκεσθῇ ὁ Φερδινάνδος. Οἱ Γερμανοὶ στρατηγοὶ δὲν εἶχον ὁδηγίαν νὰ βοηθήσωσιν αὐτὸν ὅπως κατακτήσῃ τὴν Οὐγγαρίαν.

§ 78. **Πρόοδοι τοῦ προτεσταντισμοῦ. Ἡ Βυρτεμβέργη.** — Ἐπὶ δέκα τέσσαρα ἐπόμενα ἔτη παρέμεινεν οὕτω ἡ Γερμανία, καὶ ἡ εὐαγγελικὴ κίνησις ἀφέθη ἐλευθέρα, ἀφοῦ αἱ ἀτελεύτητοι περιπλοκαὶ τῶν συμφερόντων τοῦ αὐτοκράτορος, τῶν ἐκτεινομένων καθ' ὅλην τὴν Εὐρώπην καὶ ἐμμέσως ἀνὰ τὸν ἀσιατικόν, ἀφρικανικὸν καὶ ἀμερικανικὸν κόσμον, ἤγον αὐτὸν ἀπὸ πολέμου εἰς πόλεμον, ἀπὸ περιπετείας εἰς περιπέτειαν καὶ ἀπὸ περιπλοκῆς εἰς περιπλοκὴν: καθ' ἕκαστον δὲ σχεδὸν τῶν δέκα τεσσάρων τούτων ἐτῶν ἐγίνετο καὶ μία νέα κατάκτησις τοῦ προτεσταντισμοῦ, νῦν μὲν μεγαλειτέρα νῦν δὲ μικρότερα.

Ἐν ἔτει 1533 καὶ 1534 ἐστρεβώθη ἡ θέσις αὐτοῦ ἐν τῇ ἁνῶ Γερμανίᾳ διὰ τῆς παλινορθώσεως τοῦ δουκὸς τῆς Βυρτεμβέργης. Οὗτος, ὁ Οὐλερίχος, ὑπέκυψεν, ὡς ἐμνημονεύσαμεν, ἐν ἔτει 1519 εἰς

τὴν δύναμιν τοῦ σουηδικοῦ δεσμοῦ καὶ ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλίπη τὴν χώραν, ἥτις οὕτω ὑπεβλήθη εἰς αὐστριακὴν διοίκησιν.

Ὁ διωχθεὶς δούξ ἦτο σκληρὸς καὶ ἀσυνειδήτος τύραννος : ἀλλ' ἡ δυστυχὴς χώρα ἐμάνθανεν ἤδη ἐκ πείρας ὅτι ξενικὴ ὑπαλληλοκρατία καὶ στρατοκρατία εἶναι χειροτέρα ἀκόμη καὶ αὐτῆς τῆς χειρίστis τυραννίδος ἐπιχωροῦ ἡγεμόνος.

Εἶχεν εὖρει δὲ ὁ δούξ οὗτος καταφύγιον εἰς τὴν Ἑλβετίαν, καὶ εἶχεν ἀσπασθῇ τὴν Μεταρρύθμισιν, ἐν μέρει μὲν διότι αἱ ἁμαρτίαι τοῦ ἔφερον ἴσως αὐτὸν πράγματι εἰς μετάνοιαν, ἐν μέρει δὲ ἐκ φυσικοῦ αἰσθήματος ἀντιπολιτεύσεως κατὰ τῶν Ἀψβουργίων : ὁ υἱὸς αὐτοῦ Χριστόφορος — κακοῦ πατρὸς ἄμεμπτος υἱὸς — ἠναγκάσθη νὰ παρακολουθήσῃ τὴν αὐτοκρατορικὴν αὐλήν, παρηκολούθησε δὲ αὐτὴν καὶ εἰς Ἰσπανίαν, ἐδραπέτευσεν ὅμως ἐκεῖθεν κατ' εὐχὴν καὶ ἀπῆτει ἤδη ἀπὸ τῆς διοικήσεως τοῦ Φερδινάνδου τὸ δουκάτον, τὸ ὅποιον ὁ οἶκος τῶν Ἀψβουργίων φαίνεται ὅτι ἐθεώρει ὡς ἐξόχως ἐπιτηδεῖαν διὰ τὴν θέσιν τῆς καὶ σπουδαίαν διὰ τοὺς σκοποὺς του λείαν.

Εἰς τὴν ἀπαίτησιν τοῦ ταύτην ὁ Χριστόφορος εὗρεν ὑποστήριξιν παρὰ τοῖς πρὸς μητρὸς θείοις του, τοῖς δούξi τῆς Βαυαρίας, καὶ παρὰ πολλοῖς ἄλλοις ἡγεμόσιν, τῷ τῆς Σαξωνίας, τῷ τῆς Ἑσσης, τῷ τῆς Βρουμβίχης· καὶ οἱ πέθει δὲ τοῦ θυρτεμβουργικοῦ λαοῦ οἱ ὁσημέραι σφιδρότερον ἐκδηλούμενοι πρὸς τὸν αὐτὸν ἔτεινον σκοπόν.

Ὁ χωροκόμης τῆς Ἑσσης συνεισέφερεν εἰς τὴν ὑπόθεσιν ταύτην τὴν δραστηριότητά του καὶ τὴν διαυγῆ πολιτικὴν διάνοιάν του, ἐν ἔτει δὲ 1539, ἐπὶ ὃ σουηδικὸς δεσμὸς διελύετο, συνηνώθη μετὰ τῶν ἡγεμόνων, τῶν ὑπερμαχούντων ὑπὲρ τοῦ ἀγῶνος τοῦ πρίγκιπος ὡς ὑπὲρ ἰδίου ἑαυτῶν ἀγῶνος, ἰσχυρότερος ἔτι ἀρωγὰς, ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Φραγκίσκος ὁ Α΄., μεθ' οὗ ὁ χωροκόμης εὐκόλως συνεννοήθη ἐν Bar-le-duc.

Διὰ γαλλικῶν χρηματικῶν ἐπιχορηγήσεων συνήθροισεν ὁ Φίλιππος δύναμιν ἀξιόλογον. Ἐν Λάουφεν δὲ παρὰ τὸν Νέκερ, τὸν Μάιον τοῦ 1534, ἐπέδραμε κατὰ τῆς μόλις συναθροισμένης αὐστριακῆς δυνάμεως καὶ διεσκόρπισεν αὐτὴν ἐν νικηφόρῳ μάχῃ.

Ἡ μίαι ἡττα ἀπέβη κρίσιμος, ἡ χώρα ἀπεδόθη εἰς ἑαυτήν, ὁ δούξ Οὐλερίχος ἐπανεῖτρεψεν, ἐν τῷ μεγάλῳ δὲ λειμῶνι τῷ παρὰ τὴν Κωνσταντίαν ὑπέβαλον εἰς αὐτὸν τὰ σεβασματὰ των αἰ δημοτικῶν

ἀρχαί τῆς Στουτγάρδης, ἀφοῦ οὗτος εἶχεν ὀρκισθῆ ἐπὶ τῆς ἐν Τιθίγγῃ συνθήκης τοῦ ἔτους 1514, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἦσαν καθωρισμένα τὰ τῶν τάξεων δικαιώματα.

Εἰς μάτην ἐπεκαλέσθη ὁ Φερδινάνδος τὴν βοήθειαν τοῦ ἀδελφοῦ του, ὅστις εἶχεν ἀρκετοὺς ἰδίους ἑαυτοῦ ἐχθροὺς νὰ πολεμήσῃ, ὥστε νὰ μὴ δύναται νὰ συνδράμῃ αὐτόν, οὕτω δὲ ἠναγκάσθη ὁ Φερδινάνδος νὰ ἀποδεχθῇ συνθήκην, ἣτις συνωμολογήθη ἐν Κασσέλ τῆς Βοημίας μεταξὺ τοῦ βασιλέως, τῆς Σαξωνίας, τῆς Ἑσσης καὶ τῆς Βυρτεμβέργης (29 Ἰουνίου 1534).

Διὰ τῆς συνθήκης ταύτης ἡ Βυρτεμβέργη ἐκηρύχθη αὐστριακὸν ὑποτιμάριον (1) ἀλλὰ μετὰ δικαιώματος παρεδρείας καὶ ψήφου ἐν τῇ διαίτη τοῦ κράτους. Ἐκλειπούσης τῆς ἀρρενογενείας τῶν δουκῶν τὸ δουκάτον περιέρχεται λόγῳ κληρονομίας εἰς τὴν Αὐστρίαν.

Οὕτω ὅμως ἡ συνθήκη ἐλάμβανεν ἔντασιν ὑπερβαίνουσαν τὸν ἄμεσον σκοπον τῆς, ἔπρεπε δηλ. καὶ τὰ θρησκευτικὰ πράγματα τῆς χώρας νὰ κανωνισθῶσιν. Ἐγένετο δὲ τοῦτο, χάρις εἰς τὴν εὐστάθειαν τοῦ ἐκλέκτορος τῆς Σαξωνίας κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς θρησκευτικῆς εἰρήνης τῆς Νυρεμβέργης, ἣτις ἐφηρμόζετο ἤδη ἐπὶ νέου μέλους τῆς αὐτοκρατορίας, ἐπεκυροῦτο δὲ καὶ ἐπεξετείνετο ἐν τῷ μέτρῳ τούτῳ.

Ὁ δούξ δὲν ἐβράδυνε νὰ διοργανώσῃ τὴν χώραν του λουθηρανικῶς, ἦτο δὲ μεγίστης σημασίας ὅτι ἐνταῦθα, εἰς τὴν θέσιν ταύτην, προτεσταντικὴ ἐπικράτεια σχετικῶς μεγάλῃς χωρογραφικῆς ἐκτάσεως παρεῖχε στήριγμα εἰς τὸν εὐαγγελικὸν ἀγῶνα ἐν τῇ ἄνω Γερμανίᾳ. Ὁ Οὐλρεῖχος προσεχώρησεν εἰς τὴν σμαλκαλδικὴν συμμαχίαν.

Τὸ ἐκ μέρους τοῦ προτεσταντισμοῦ ἀντιστάθμισμα συνίστατο εἰς τὴν ἀναγνώρισιν τῆς ἐκλογῆς τοῦ Φερδινάνδου ὡς Ρωμαίου βασιλέως.

§ 79. Ἡ βόρειος Γερμανία. Εἰς τὴν κατάκτησιν ταύτην ἐν τῇ ἄνω Γερμανίᾳ προτετέθησαν ὅχι ὀλιγώτερον σπουδαῖαι ἐν τῇ βορείῳ Γερμανίᾳ: διότι προσεχώρησαν εἰς τὸν προτεσταντισμὸν τὸ Μαγδεβούργον τῷ 1524, ἡ Βρουνσβίχη τῷ 1528, ἡ Γοσλάρ, ἡ Λίμβήκη, τὸ Βμβούργον.

Ἐν ταῖς πόλεσιν ὁ ἀγὼν εἶχε συνάμα σχεδὸν πάντοτε, ὡς ἐν Ἑλ-

(1) Σ. Μ. Ὁ ἐστὶν ἡ Αὐστρία ἐθεωρεῖτο κατέχουσα τὴν Βυρτεμβέργην παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος παρεχώρει δὲ αὐτὴν ἐν δευτέρῳ βαθμῷ λόγῳ τιμαρίου εἰς τὸν τιμαριώτην δοῦκα τῆς χώρας.

θετία, χαρακτηῖρα δημοκρατικόν. Ὁ ἀγὼν ἐστρέφετο κατὰ τῆς τάξεως τῶν πατρικίων, κατὰ τῶν ἐκ κληρονομίας ἤδη ἀριστοκρατικῶν γενῶν : οὕτω ἐν Λιθέκῃ, ἔνθα τὸ συμβούλιον, οἱ Junker (εὐπατρίδαι) καὶ οἱ μεγαλέμποροι ἐπιμόνως ἀνθίσταντο κατὰ τῶν δημοτῶν, οἵτινες δὲν ἠδύναντο νὰ ἐννοήσωσι πῶς ὁ Χριστὸς ἀπελύτρωσε μόνον τοὺς «Altväter» [τοὺς ἐκ παλαιῶν γενῶν].

Αἱ πόλεις, αἱ κηρυττόμεναι εὐαγγελικαί, προσεχώρουν εἰς τὴν σμαλκαλδικὴν συμμαχίαν.

Καὶ ἐν Μεκλεμβούργῳ δέ, καὶ ἐν Πομερανίᾳ, καὶ ἐν Ὀλσταϊν εἰσῆχθη ἡ μεταρρύθμισις : καὶ ἐν Βεστφαλίᾳ δὲ τὰ πράγματα ἐφαίνοντο ὅτι ἔβαινον ἄριστα, ὅτε δυστυχῶς ἀνεπτύχθη ἐνταῦθα δυσάρεστον ἐπεισόδιον εἰς πόλεμον χωρικῶν, ὅλος ἀκριβῶς πρὸ δέκα ἐτῶν εἶχε κλονίσει τὰς βάσεις τῆς κοινωνικῆς τάξεως.

§ 80. Ἡ Βεστφαλία, ἡ Μύνστερ. — Ἐκεῖ, ἐν Μύνστερ, εὐδοκίμει Λουθηρανός τις ἱεροκῆρυξ ὀνόματι Βερνάρδος Ρόττμανν ἐνίκα δὲ τὸ εὐαγγελικὸν δόγμα κατὰ τὸν συνήθη τρόπον, ἦτοι διὰ τῶν ἀκαδημαϊκῶν συζητήσεων καὶ τοῦ κηρύγματος. Ἀπόπειρά τις τῶν ἀντιδραστικῶν στοιχείων, τοῦ ἱερατείου τοῦ καθεδρικοῦ ναοῦ, τῶν ἵπποτῶν, τοῦ ἐπισκόπου, ὅπως ἐπιφέρωσι σιτοδείαν ἐν τῇ πόλει καὶ ἐπαναφέρωσιν αὐτὴν αὐθις εἰς τὴν ἀρχαίαν πίστιν, ἀπέτυχεν· κατὰ τινὰ ἐξοδὸν κατῴρθωσαν οἱ ἐν τῇ πόλει νὰ αἰχμαλωτίσωσι τινὰς τῶν τοῦ συμβουλίου, τῶν ἵπποτῶν καὶ τοῦ ἱερατείου τοῦ καθεδρικοῦ ναοῦ, οὕτω δὲ συνωμολογήθη εἰρήνη, δι' ἧς ἀφίνετο ἡ πόλις ἐλευθέραν ἀκολουθήσῃ τὴν Αὐγούσταϊαν ὁμολογίαν (1533).

Δυστυχῶς ὁμοῦς ὁ Ρόττμανν ἦτο ἀνὴρ ἀμφιρόπου χαρακτηῖρος, κλίνων πρὸς τὸν ζβιγγλιανισμόν, προέβη δὲ ἔτι μᾶλλον, ἀπορρίψας τὸ βάπτισμα τῶν νηπίων : ὅτε δὲ τὸ συμβούλιον, ἔντρομον διὰ τὴν τροπὴν ταύτην, ἐκηρύχθη ἐναντίον αὐτοῦ, ἀντήλλαξεν ὁ ἐπικίνδυνος ἀνὴρ τὴν δημοσίαν δρᾶσίν του διὰ μυστικῆς, ἡ δὲ ἀντιπολίτευσις αὕτη ἐγένετο δηλητηριώδης διὰ τῆς προσχωρήσεως ἀναβαπτιστικῶν στοιχείων, ἅτινα ἐξ ἀμφοτέρων τῶν μερῶν, τοῦ καθολικοῦ καὶ τοῦ προτεσταντικοῦ, διωκόμενα, ἐν τοσοῦτῳ, ὥς συνήθως συμβαίνει, ἡμύνθησαν καὶ ἐξηπλώθησαν παραιτέρω.

§ 81. Ριζοσπαστικαὶ αἰρέσεις. Ἀναβαπτισταί. — Πτολίαν φυσικόν ὅτι ὅλα τὰ ἑκατομύρια τῶν ἐξεγερθέντων πνευ-

μάτων ἅτινα εἶχε συνταράξει ὁ ἐκκλησιαστικὸς νεωτερισμὸς δὲν ἤδυναντο νὰ συγκρατηθῶσιν ἐντὸς ὁρίων ὅμως ἐντὸς τῶν ὁποίων ὀλίγον κατ' ὀλίγον εὐρέθη ἢ ὑπὸ τοῦ Λουθήρου προκληθεῖσα καὶ ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν αὐτοῦ ἐντὸς φραγμῶν συγκρατηθεῖσα κίνησις, ἀφ' ὅτου εἶχε γίνεαι αὕτη δύναμις, ἥτις εἶχε χωρισθῇ ἀπὸ τῶν δυνάμεων τοῦ πραγματικοῦ κόσμου.

Κατὰ δύο διαφόρους κατευθύνσεις, ἐν τε τῇ θεωρίᾳ καὶ ἐν τῇ πράξει τοῦ θρησκευτικοῦ βίου, ἐπλημμύρησεν ὁ ποταμὸς τοῦ νεωτερισμοῦ πέραν τῆς ὁχθῆς του. Πάντα τὰ θεολογικὰ ζητήματα, τὰ ὅποια εἶχον ἐπασχολήσει τὰ λειστολόγα πνεύματα κατὰ τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς αἰῶνας, ὡς τὸ περὶ τῶν σχέσεων τῶν ἐν τῷ Χριστῷ φύσεων, ἀνέκυψαν καὶ αὖθις καὶ ἤγαγον εἰς λύσεις ὀρθολογιστικὰς : δὲν ἦσαν δὲ μεμονωμένοι μόνον φιλόσοφοι οἵτινες ἡρνοῦντο «νὰ καταστήσωσι τὸν Χριστὸν εἰδῶλον λατρείας» καὶ οἵτινες ἐβλεπον ἐν αὐτῷ μόνον τὸν πρόδρομον ἐκείνων οἵτινες ἤθελον νὰ γίνωσι μακάριοι.

Ἐν Σαλτσβούργῳ ἀνεφάνη τοιαύτη τις αἵρεσις, ἐδίδασκον δὲ οἱ ὁπαδοὶ αὐτῆς, ὅτι δύνανται νὰ πράττωσι τὸ ἀγαθόν, «ἐξ ἑαυτῶν τῶν ἰδίων ὡς ἐπλάσθησαν», ἡρνοῦντο ἐπομένως τὴν πτώσιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν κληρονομικὴν ἁμαρτίαν, ἢ κατὰ τὰς ἰδέας τῶν ἀρχαίων γνωστικῶν ἐφρόνουν, ὅτι μόνον ἡ σὰρξ ἁμαρτάνει, τὸ δὲ πνεῦμα δὲν ἔπεσε καὶ αὐτὸ κατὰ τὴν εἰς τὴν ἁμαρτίαν πτώσιν.

Περισσότερας ὅμως ἀκόμη παρεκκλίσεις παρουσίαζον ἐν τῷ βίῳ. Οἱ μὲν ἐθεώρουν τι ἀποτρόπαιον τὸ βάπτισμα τῶν νηπίων, ἄλλοι εὕρισκον ἀντιχριστιανικὴν τὴν ἐρρτὴν τῆς Κυριακῆς, τρίτοι ἡρνοῦντο στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν καὶ ὁρκοδοσίαν, καὶ ἄλλοι πάλιν ἐνεωτέριζον ὡς πρὸς τὸν γάμον.

Πρὸ παντὸς ὅμως ἐστρέφοντο οὗτοι κατὰ τοῦ νέου εὐαγγελικοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ὀργανισμοῦ, ἐν ᾧ διέβλεπον νέαν παπωσύνην, διαταράττουσαν τὴν λειτουργίαν τοῦ πνεύματος.

Παντοσεδεῖς σκυθρωπαὶ ἰδέαι ἐδέσποσαν τῶν πνευμάτων τούτων δι' εἰκόνων ἐκ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καὶ ἐκ τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ Ἰωάννου ἐβασανίζοντο καὶ ἐξήπτοντο. Πολλοὶ ἐνόμιζον ὅτι ἤρχισε νὰ ἐπέρχεται νύξ, ὡς ἐσκοτίζετο ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἡ τεταραγμένη διάνοιά των, ὡς νὰ ἐπέκειτο ἡ συντέλεια τῶν αἰώνων, ἔλεγον ὅτι ἔπρεπε νὰ λάβωσι τὰ ὄπλα, ἵνα ἐξοντωθῶσιν οἱ Χανανῖ-

ται: πᾶν πρωτότοκον τῆς Αἰγύπτου πρέπει νὰ ἐξολοθρευθῇ, ἵνα κυριεύσῃ τῆς γῆς τὸ ἀληθὲς εὐαγγέλιον καὶ γίνῃ ὁ γάμος τοῦ ἁμνοῦ.

«Τὴν εἰρήνην τοῦ κυρίου» ἐξηγγείλαν οἱ ἀπαίσιοι οὗτοι πολέμισται, οἵτινες μεμονωμένοι διέτρεχον ὅλην τὴν Γερμανίαν, ὠμίλουν περὶ καταστροφῆς τοῦ κόσμου, περὶ τῆς σωφρονιστικῆς μάστιγος τῶν Τούρκων, καὶ ὠνειρεύοντο τὴν γέννησιν τοῦ Ἀντιχρίστου, ὡς καὶ περὶ τῶν θαυμασίων πραγμάτων, ἅτινα ταχέως ἐμελλον νὰ προέλθωσιν ἐξ Ἀνατολῶν. Ὁ καιρὸς ἦτο ἐγγύς, ἡ ἡμέρα καὶ ἡ ὥρα ἦσαν ὠρισμένοι, θὰ συνηθροίζετο τὸ τάγμα τῶν ἐσφραγισμένων εἰς τὰ τέσσαρα πέρατα τοῦ κόσμου. Τότε θὰ ἐξοντωθῶσιν οἱ ἄθεοι διὰ τοῦ ξίφους τοῦ Χριστοῦ, θὰ παραμείνωσιν ὅμως οἱ ἐκλεκτοί, ἄνευ νόμων, ἄνευ ἐξουσιῶν, ἄνευ γάμου.

§ 82. Οἱ Ἀναβαπτισταὶ ἐν Μύνστερ. — Αἱ ἀρχαί, βλέπουσι ὅτι ἡ πλάνη ἐξηπλοῦτο μάλιστα εἰς τὰς τάξεις τῶν ἐργατῶν, προέβησαν εἰς τιμωρίας κατ' αὐτῶν, ἄνευ ὅμως κοινῆς ἀρχῆς (princip) τῆς δράσεώς των: εἶναι παρατηρήσεις, ἄξιον, ὅτι ἀκριβῶς ἐκεῖ ὅπου αἱ τιμωρίαι ὑπῆρξαν βαρύτεραι, ὡς ἐν ταῖς Κάτω Χώραις, ἐκεῖ ἡ ἀναβαπτιστικὴ αἵρεσις ἐφθασεν εἰς τὴν μεγαλειτέραν ἀνάπτυξίν της.

Ἀρτοποιὸς τις ἐν Leyden, ὁ Ἰωάννης Ματχεῖσεν, ἦτο δι' αὐτοὺς ὁ νέος Ἐνώχ: ἐντεῦθεν ἀπήρχοντο οἱ ἀπόστολοι τῶν πρὸς ὅλον τὸν κόσμον καὶ Ἰδρυον πανταχοῦ ἐν σιγῇ καὶ ἡσυχίᾳ μικρὰς κοινότητας, δέκα, δώδεκα, δεκαπέντε πιστοὺς, ὡς πράττουσι περίπου κατὰ τὰς ἡμέρας ἡμῶν οἱ Μορμόνοι—κοινότητας, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἀνεπιτύσσετο εἴτα τῇ βοηθείᾳ καὶ ἐπιροῇ τῆς μυστικότητος ζωῆς ἐπικοινωνία.

Πρὸς τοὺς ἀνθρώπους τούτους, ἐξ ὧν τινες ἦλθον καὶ εἰς Μύνστερ, προσεχώρησεν ὁ Ρόττμανν, ὅστις ἀποπεμφθεὶς ἀπὸ τῆς ἀνωτέρας κοινωνίας ἐζῆ ὑπὸ συνθήκας ὑπόπτους καὶ ὠμίλησε κατὰ τὰς ιδέας αὐτῶν περὶ καταστροφῆς τοῦ κόσμου· περὶ τὰ τέλη τοῦ ἔτους 1533 ἐπληρώθη ἐξ αὐτῶν ἡ Μύνστερ, τῷ 1534 ἐνεφανίσθη καὶ αὐτὸς ὁ Ματχεῖσεν καὶ ὁ ἀπόστολος αὐτοῦ Βόκολδ, εἰς ράπτῃς.

Οἱ ὁπαδοὶ αὐτῶν ἠῤῥξανον ταχέως. Ὅσημέραι θρασύτεροι ἐγίνοντο ἀπέναντι τοῦ συμβουλίου, παρελείφθη δὲ δυστυχῶς κατὰ τινα

ταρχήν, ἣν εἶχον ἐγείρει οὗτοι καὶ ἐξ ἧς ἐξήλθον ἡττημένοι, νὰ δοθῇ ὀριστικὸν τέλος εἰς τὴν ἀνωμαλίαν ταύτην.

Συνέπεια τούτου ὑπῆρξεν ὅτι ἡ ἐξαψις ἡῤῥησεν, αἱ προφητικαὶ ὀπτασίαι, τὰ ἀποκαλυπτικὰ πρόσωπα ἐπολλαπλασιάζοντο : πανταχόθεν ἐνισχύοντο οὗτοι, καὶ τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1535, ὅτε ἀνενεώθη τὸ συμβούλιον δι' ἐκλογῆς, οἱ ἀναβαπτισταὶ εἶχον τὴν πλειονοψηφίαν. Ἐξέλεξαν ἓνα τῶν φανατικῶν αὐτῶν τὸν Κνίππερούλλιγκ ὡς δῆμαρχον καὶ μετὰ τινὰς ἡμέρας ἐγένοντο κύριοι τῆς πόλεως (27 Φεβρουαρίου). Κατέλαβον τὸ δῆμαρχεῖον διὰ τῶν ἀνδρῶν των, ὁ προφήτης αὐτῶν ὡς ἐκ βιθέως ὕπνου ἐξεγειρόμενος ἐκραξε : «Κάτω τὰ τέκνα τοῦ Ἡσαῦ, ἡ κληρονομία ἀνήκει εἰς τὸν Ἰακώβ.» Οὕτω δὲ ἐπεδιώχθη σπουδαίως ἡ καταδίωξις τῶν ἀθέων, τῶν πολεμίων. Ἐν ταῖς ὁδοῖς ἀντήχει ἡ ἀγρία πολεμιστήριος κραυγὴ : «Ἐξω οἱ ἄθεοι.» εἰς τὰς χιόνας καὶ τὰς θυέλλας τοῦ χειμῶνος ἐξεδιώκωντο οἱ μὴ ἀναβαπτισμένοι· εἰτα ἐλεηλατήθη ἡ πόλις καὶ τὰ τέκνα τοῦ Ἰακώβ κατέλαβον τὴν κληρονομίαν των.

Ταχέως ἔφθασαν πρὸ τῆς πόλεως στρατεύματα ἐκ Κολωνίας, ἐκ Κλέβης καὶ τῆς ἐπισκοπῆς. Τοῦτο, ὡς συμβαίνει συνήθως εἰς τοιαύτας περιστάσεις, ἡῤῥησε τὸν παροξυσμὸν τοῦ πυρετοῦ. Ἡ ἐξέγερσις ἐμάλινετο, αἱ εἰκόνες τοῦ μητροπολιτικοῦ ναοῦ, βιβλία, χειρόγραφα, καλλιτεχνικαὶ εἰκόνες, κατεσχίσθησαν ἢ ἐκάησαν· εἰτα δὲ διωργανώθη ἡ νέα πολιτεία τῶν ἀγίων : πᾶσα περιουσία καθίσταται κοινή, πᾶν ἐπάγγελμα θεωρεῖται δημοσία ὑπηρεσία· σιωπηροί, ἄνδρες καὶ γυναῖκες, κεχωρισμένοι, ὡς μεγάλη οἰκογένεια ἐγευματίζον, καὶ ἤκουον κατὰ τὴν ὥραν τοῦ γεύματος ἀναγινωσκόμενον ἓν κεφάλαιον τῆς Ἀγίας Γραφῆς· ἤσκούνο δὲ πάντες εἰς τὰ ὅπλα.

Τὸν Ἰωάννην Ματθεῖσεν, φονευθέντα κατὰ τινὰ ἐξοδόν, διεδέχθη εἰς τὸ ὑπατον ἀξίωμα ὁ ἀπόστολος αὐτοῦ Ἰωάννης Βόκελσον, ἀνὴρ εὐφυέστατος, πονηρότατος ἀλλὰ καὶ ἀνήθικος, ὅστις ἀνέλαβε νῦν νὰ ἐγκαθιδρύσῃ τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς. Τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ εἶναι νὰ κυβερνῶσι τὸν Ἰσραὴλ ὁῶδεκα πρεσβύτεροι· ὅτε δὲ νῦν συνετάχθη ὁ πίναξ τῶν νόμων, καὶ ἐγένετο νέα ἀποκάλυψις, ὅτι καὶ νῦν δεόν νὰ ἐπιτρέπηται, ὡς κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, νὰ λαμβάνῃ ὁ ἀνὴρ πολλὰς γυναῖκας, ἡγέρθη ἀντίστασις, ἥτις ὁμῶς ταχέως κατεβλήθη δι' αἵματοχυσίας : οἱ πολέμιοι περιεκυ-

κλώθησαν, ἠναγκάσθησαν νὰ παραδοθῶσι, καὶ ἐδέθησαν νῦν εἰς τὰ δένδρα καὶ ἐπυροβολήθησαν ἢ ἀπεκεφαλίσθησαν.

Τότε ἤρχισεν ἡ κυρίως τρομοκρατία. Ἡ ἀποκάλυψις ὅτι ὁ Ἰωάννης ὁ ἐκ Λεῦδεν ἔπρεπε νὰ γείνη βασιλεὺς, δὲν ἐβράδυνε : τῶρα δὲ τὸ πρῶτον ἐπίστευον ὅτι εὗρισκοντο εἰς τὴν τρίτην χρονικὴν περίοδον, εἰς τοὺς χρόνους τῆς ἐπισκέψεως, εἰς τοὺς χρόνους τῆς τελειότητος.

Διότι ὁ Ἰωάννης, ὁ δίκαιος Koningk (βασιλεὺς;) ἐν τῷ νέῳ ναῶ — οὕτω ἀπεκάλει ἑαυτὸν ὁ φαντασιόκοπος — ἐκάθητο ἐπὶ τοῦ θρόνου τοῦ Δαβὶδ· ἐκ χρυσεῆς ἀλύσεως ἔφερε τὴν ἐπίγειον σφαῖραν : ἐν τινι δελπνῷ εἶδε τινα περὶ τοῦ ὁποίου εἶπεν, ὅτι δὲν εἶχεν ἔνδυμα γάμου : καὶ ἀπεκεφάλισεν αὐτὸν παραχρῆμα ἰδίᾳ χειρὶ.

Ἡ νέα πολιτεία ἦτο ὡς φρενοκομεῖον, ἐν τῷ ὁποίῳ ἕκαστος δύναται νὰ θεωρῇ ἑαυτὸν βασιλέα, αὐτοκράτορα καὶ πατέρα Θεόν. Φιληδονία, αἰμοδιψία, πράξεις εὐλαβείας ἀνემιγνύοντο πρὸς ἄλληλα κατὰ τρόπον φοβερόν.

Ἄλλ' ἡ παραφροσύνη αὕτη ἀνέπτυσεν ἀνδρείαν. Ἡ πόλις ἀντέστη ἐπὶ πολλὸν χρόνον· ἀλλ' ἐξ ἄλλου ἔπεσον εἰς χεῖρας τῶν πολιορκητῶν πάντες οἱ ὑπὸ τοῦ βασιλέως πρὸς ἀναζητήσιν ἐπικουριῶν ἐκπεμφθέντες ἀπόστολοι, καὶ βαθμηδὸν ἡ πείνα ἤρχισε νὰ γίνηται λίαν αἰσθητὴ εἰς τὸν φανατισμόν.

Τὴν νύκτα τοῦ Ἰωάννου (Ἰούνιον τοῦ 1535) διέβησαν τὴν τάφρον ἑκατοντάδες τινὲς στρατιωτῶν : ἔπειτα ἠνολίχθη προδοτικῶς μία πύλη ὑπὸ ἐνὸς ἐξ ἐκείνων ὅτινες εἶχον ἐπιθυμήσει τὰ ἐν ταῖς χύτραις βράζοντα κρέατα ἐν Αἰγύπτῳ· συνήφθη συμπλοκή, ἄφθονον δὲ αἷμα ἔρρευσεν ἐν ἀγῶνι ἀπογνώσεως.

Ὁ ἄθλιος Ρόττμανν εὔρε τὸν θάνατον ἐν τῇ τύρβῃ τῆς μάχης· ὁ βασιλεὺς τῶν Ἀναβαπτιστῶν καὶ ἄλλοι ἐκ τῶν ἀρχηγῶν συνελήφθησαν αἰχμάλωτοι. Ἐν τῇ πλατείᾳ τῆς ἀγορᾶς τῆς Μύνστερ ἐκνίσθησαν κατὰ τὴν βαρβαρικὴν δικαιοσύνην τῶν χρόνων διὰ πεφυρακτωμένων λαβίδων καὶ ἔπειτα ἀπεκεφαλίσθησαν.

Οὕτω ἔληξε τὸ αἱματηρὸν τοῦτο ὄνειρον, ἀλλὰ τὸ ἀναπόφευκτον κακὸν ἦτο ὅτι οἱ νικηταὶ τῶν Ἀναβαπτιστῶν ἐξερρίζωσαν συγχρόνως καὶ τὸ Εὐαγγέλιον.

§ 83. Ὁ προτεσταντισμὸς ἐν τῇ βορείῳ Γερμανίᾳ.
— Εὐτυχέστερον ἢ ἐν Βεσταφαλῇ ὑπῆρξε τὸ Εὐαγγέλιον εἰς τὴν ἄ-

μυνάν του ἐν Λυβέκη. Ἐνταῦθα κατώρθωσε τὸ δημοκρατικὸν κόμμα καὶ μετ' αὐτοῦ ὁ θρησκευτικὸς νεωτερισμὸς ἐν ἔτει 1533 νὰ καταγάγῃ τὴν νίκην, δύο δὲ τολμηροὶ δημαγωγοί, ὁ Γεώργιος Βουλλεμβέβερ, ὁ νέος δήμαρχος, καὶ πολεμιστὴς τις πολὺπλαγκτος κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν, ὁ Μάρκος Μπέϊερ, διεδραμάτισαν ἐπὶ τινα χρόνον λαμπρὸν πρόσωπον: ὅλη ἡ ἄρκτος ἐπληρώθη καὶ αὖθις πολεμικῆς τύρβης, εἰς ἣν παρεσύρθησαν ἡ Δανία καὶ ἡ Σουηδία, ἡ Ὀλλανδία καὶ ἡ Ἀγγλία, καὶ τὰ δημοκρατικὰ στοιχεῖα ἠγέρθησαν κατὰ τῆς ἀριστοκρατίας.

Ἄλλ' ἡ τύχη δὲν ἔμεινε πιστὴ εἰς αὐτούς. Ἡ αὐτοκρατορικὴ ἐξουσία ἐπενέθη, τὸ ἀρχαῖον συμβούλιον παλινωρθώθη, ὁ Βουλλεμβέβερ κατεδικάσθη εἰς θάνατον καὶ ἐθανατώθη (1535): οὕτω κατέβαλε τὰ ἀντίποινα τοῦ τολμηροῦ σχεδίου τοῦ νὰ καταστήσῃ τὴν Λυβέκην καὶ αὖθις πρωτεύουσαν τῆς ἄρκτου καὶ τῶν δημοκρατικῶν στοιχείων.

Τὸ εὐαγγέλιον ὁμῶς ἀντέσχεν ἐνταῦθα καὶ εἶχεν ἤδη ριζωθῇ ἀναποσπάστως καθ' ὅλην τὴν ἄρκτον.

Ἡ ἐλπίς περὶ ἐξαπλώσεως τοῦ εὐαγγελικοῦ λόγματος ἐν Βιστοφλίᾳ ἐκάμφθη ἕνεκα τῆς ἐν Μύνστερ καταστροφῆς, ἄλλως ὅμως ἡ ἀναβαπτιστικὴ ἐκείνη παραφροσύνη δὲν εἶχε βλάβει ποσῶς τὸν προτεσταντισμὸν.

Ἡ θέσις τῶν κομμάτων ἀπέναντι ἀλλήλων δὲν μετεβλήθη οὐσιωδῶς κατὰ τὰ ἀμέσως ἐπόμενα πέντε ἔτη, μόνον δὲ ὁ προτεσταντισμὸς ἐστερεώθη ἐσωτερικῶς καὶ ἐξηπλώθη καὶ ἐπὶ ἄλλων σταδίων, ὥς, λόγου χάριν, ἐγένετο εἰδὸς τι πολιτικῆς ἀνάγκης ἐν τῇ εὐρωπαϊκῇ πολιτικῇ, ἀφ' οὗτου εἶχε πλάσει οὗτος τὴν σμαλκαλδικὴν εἰρήνην.

Ὡς πρὸς τὴν πρώτην ἔποψιν, τὴν ἐσωτερικὴν στερέωσιν τῆς νέας μορφῆς τοῦ βίου, πρέπει νὰ σημειωθῇ, ὅτι ἐν ἔτει 1534 τὸ πρῶτον ἐδημοσιεύθη διὰ τοῦ τύπου ἐν Βιττεμβέργῃ ἡ ὑπὸ τοῦ Λουθήρου γραφεῖσα μετάφρασις τῆς ὅλης Ἀγίας Γραφῆς, ἐδημιουργήθη δὲ οὕτω ἔργον, τὸ ὁποῖον οὐδεμία πλέον ἐχθρικὴ ἐξουσία ἢ δόλος ἠδύνατο νὰ καταστρέψῃ· ὅτι διὰ τῶν loci — loci communes rerum theologicarum, ἐν Βιττεμβέργῃ 1521 — τοῦ Μελάγχθονος ἤρχισεν αὐτοτελὲς εὐαγγελικὴ θεολογία, γονιμοποιουμένη δὲ ὑπὸ τοῦ θρησκευτικοῦ δαιμονίου τοῦ Λουθήρου καὶ ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τοῦ πλουσίου καὶ τὰ πάντα ζῶντα ἀντιλαμβάνομένου πνεύματος αὐτοῦ ἀνεπτύχθη

περαιτέρω· ὅτι ἡ νέα αὕτη θεολογία παρήγαγεν ἤδη ἐν ἔτει 1535 ἐπὶ ἐδάφους λίαν μακρὴν ἀπὸ τῆς Βιττεμβέργης κειμένου, μέγα δογματικὸν σύγγραμμα, τὴν *Institutio christianae religionis* ἐνὸς Γάλλου, τοῦ Ἰωάννου Καλβίνου ἢ Jean Chauvin· ὅτι διὰ τῶν ὁμωδῶν συγγραφῶν τοῦ Λουθήρου, ἐκκλησιαστικῶν διδασκῶν, κατηχήσεων, οἰκογενειακῶν διδασκῶν, διὰ τῶν ἀπαρχῶν τοῦ ὑπ' αὐτοῦ ἐπίσης ὑποδειχθέντος εὐαγγελικοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ὕμνου τὸ νέον δόγμα εἰσήχετο εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ εἰς τὸν οἶκον, διὰ μυρίων ὁδῶν εἰς τὰς ψυχὰς ἑκατομμυρίων, καὶ ἐστερεοῦτο διὰ χιλιάδων ριζῶν καὶ ὅτι τέλος ἐν ἔτει 1536 ἐπῆλθεν ἐν Βιττεμβέργῃ συμφωνία τις μετὰ τῶν πρὸς τὸν Ζβίγγλιον ἀποκλινόντων ἄνω Γερμανῶν — ἡ Βιττεμβέργια Ὁμόνοια — δυνάμει τῆς ὁποίας καὶ ὁ Λούθηρος, ὡς καὶ οἱ ἄλλοι Σάξωνες θεολόγοι, παρεδέχοντο καὶ ἀνεγνώριζον αὐτοὺς ὡς «ἀγαπητοὺς ἐν κυρίῳ ἀδελφοὺς» καὶ μεθ' ὅλον τὸ περὶ εὐχαριστίας ἄρθρον.

Αἱ ἐξωτερικαὶ συνθήκαι ἐξηκολούθουν νὰ εἶναι εὐνοϊκαὶ εἰς τὸν προτεσταντισμόν. Προσετέθη δὲ εἰς τοὺς διαμαρτυρομένους νέος σύμμαχος, ὁ σφοδρότερος τέως πολέμιος τοῦ λουθηρανικοῦ νεωτερισμοῦ, ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας Ἑρρίκος ὁ Η΄, ὅστις ἐκ λόγων βεβαίως οὐχὶ καθαρῶν ἀπέσπικεν ἑαυτὸν καὶ τὴν χώραν του ἀπὸ τῆς πρὸς τὸν πᾶπαν ὑπακοῆς. «Ὡς εὐχαριστήσωμεν τὸν Θεὸν τὸν Πατέρα τοῦ ἐλέους,» εἶπεν ὁ Λούθηρος μαθὼν τὸ γεγονός τοῦτο τοῦ ὁποίου τὰς λεπτομερείας θέλομεν μάθει κατωτέρω, «ὅτι τόσον ἀριστοτεχνικῶς δύναται νὰ μεταχειρίζεται τοιοῦτους διαβόλους πρὸς σωτηρίαν ἡμῶν καὶ πάντων τῶν χριστιανῶν.»

§ 84. Θέσις τῶν κομμάτων περὶ τὸ ἔτος 1538.
— Ἀπηνήθησαν δὲ νῦν (1538) οἱ Σμαλκάλδιοι σύμμαχοι ἐν τινι συνεδρίῳ συνελθόντι ἐν Σμαλκάλδεν, ρητῶς ἀπὸ τοῦ παπισμοῦ. Τὰς διαπραγματεύσεις τὰς προταθείσας ὑπὸ Παύλου τοῦ Γ' (ἀπὸ τοῦ 1534), ὅστις διαφόρως πρὸς τὸν προκάτοχόν του, μετὰ ζήλου ἐπέδλωκε τὴν συγκρότησιν συνόδου, καὶ πράγματι συνεκάλεσε τοιαύτην διὰ τὸν Μάϊον τοῦ 1537, δὲν ἀπεδέχθησαν οἱ διαμαρτυρόμενοι, καὶ ὅσῳ μᾶλλον ἐνισχύετο καὶ ὀργανίζετο ἡ συμμαχία αὐτῶν τόσῳ ἐναργεστέρα ἀνέκυπτεν ἡ σκέψις ἡ δικαιολογοῦσα αὐτήν, — ὅτι ἐπρόκειτο περὶ ἰδρύσεως διαρκοῦς εἰρήνης ἐπὶ τῇ βάσει

τοῦ πολιτεύματος τῆς αὐτοκρατορίας, ἀνεξαρτήτως τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς συγκλήσεως οἷας δῆποτε συνόδου ἢ οἷων δῆποτε ἄλλων διαπραγματεύσεων περὶ τοῦ θρησκευτικοῦ ζητήματος.

ὑπὸ τὸ πνεῦμα τοῦτο ἐδήλωσαν ρητῶς ὅτι θεωροῦσι μὴ ὑπάρχον τὸ αὐτοκρατορικὸν δικαστήριον τὸ ὑποχρεούμενον νὰ ἐκτελέσῃ τὰς ἀποφάσεις τῶν διαιτῶν τῆς Σπείρας (1529) καὶ τῆς Αὐγούστης (1530), ἐνῶ ἡ καθολικὴ πλειονοψηφία τῶν τάξεων τοῦ κράτους ἐνέμεινεν ἀκριβῶς εἰς τὴν ὑπαρξίν καὶ ἀρμοδιότητα αὐτοῦ, καὶ ἐν ἔτει 1538 συνέστησεν ἐν Νυρεμβέργῃ καθολικὴν ἀντισυμμαχίαν.

Καταπονουμένου δὲ νῦν τοῦ αὐτοκράτορος εἰς παντοσεδεῖς ἀγῶνας καὶ περιπλοκάς ἐν Ἰταλίᾳ, ἐν Γαλλίᾳ, εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Ἀλγερίας, ἐν Ἰσπανίᾳ, ἐν ταῖς Κάτω Χώραις, τὸ κράτος ἐγκατελείφθη εἰς ἑαυτὸ, κατετμήθη δὲ εἰς δύο μεγαλειτέρας, σχεδὸν ἀνεξαρτήτους ἀπὸ τοῦ αὐτοκράτορος, πολιτείας.

§ 83. Σαξωνία καὶ Βρανδεμβούργον. 1539.—

Ἐκ τῶν δύο ὁμοῦς τούτων ἐπικρατειῶν ἡ προτεσταντικὴ ἦτο ἀκόμη ἡ αὐξουσα. Ἐν ἔτει 1535 ἀπέθανεν ὁ ἐκλέκτωρ Ἰωακείμ ὁ Α' τοῦ Βρανδεμβούργου, ὅστις καθ' ὅλην τὴν ζωὴν του εἶχε πολεμήσει σφοδρότατα τὸν νεωτερισμὸν, καὶ ἔνεκα τοῦ βαναύσου τούτου φανατισμοῦ ἡ ἰδίᾳ αὐτοῦ σύζυγος, ἡ ἐκλεκτόρισσα Ἐλισάβετ, εἶχε φύγει ἐν ἔτει 1528 εἰς Σαξωνίαν.

Διὰ τῆς διαθήκης αὐτοῦ εἶχεν ὑποχρεώσει τοὺς υἱοὺς του καὶ τοὺς ἀπωτέρους διαδόχους αὐτοῦ νὰ τηρήσωσι τὴν ἀρχαίαν πίστιν ἐν τῇ χώρᾳ, ἐνῶ αἱ νέαι δοξασταὶ εἶχον ὑπερισχύσει ἤδη πρὸ πολλοῦ ἐν Βρανδεμβούργῳ.

Ἐκ τῶν δύο υἱῶν αὐτοῦ διεδέχθη αὐτὸν ὁ Ἰωακείμ ὁ Β'. ὡς ἐκλέκτωρ εἰς τὰ δύο τρίτα τῆς χώρας, ὁ δὲ Ἰωάννης, ὁ νεώτερος, ἔλαβε τὴν Νέαν Μαρκίαν. Τὸν Ἰωάννην θέλομεν εὑρεῖ ἐν κρίσιμῳ στιγμῇ εἰς τὰς τάξεις τῶν διαμαρτυρομένων, ὁ δὲ Ἰωακείμ ὁ Β' (1535 — 1571) ἐνέδωκε βραδέως εἰς τὰς παρακλήσεις καὶ τὰς ἐπιθυμίας τῶν ὑπηκόων του καὶ εἰς τὴν φωνὴν τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ συνειδήσεως.

Τὸν Νοέμβριον τοῦ 1539 ἐγένετο τὸ κρίσιμον βῆμα : ἡ αὐλὴ καὶ ἐν μέρος τῆς ἀριστοκρατίας ἐκοινώνησαν τῆς θείας εὐχαριστίας Παγκόσμιος Ἱστορία

ὑπὸ τὰς δύο μορφάς. Πάντως ὅμως οὐκ ὀλίγαι τῶν ἀρχαίων τελετῶν διτηρήθησαν, λιτανεῖαι, ἱερατικὰ ἄμφια, τελευταῖον χρῖσμα, περιφορὰ τῆς ἁγίας δωρεᾶς (Hostie), τὸν ἄκρον δὲ μετριοπαθῆ ἐκκλησιαστικὸν ὀργανισμόν του παρουσίασε μάλιστα ὁ Ἰωακείμ εἰς τοὺς δύο Αὐστριακοὺς ἀδελφούς.

Εἰς τὴν σμαλκαδικὴν εἰρήνην δὲν προσεχώρησεν οὗτος, ἀλλ' ἡ μεγάλη καὶ πλήρης μέλλοντος γερμανικῆ χώρα ἀπεχωρίσθη ἀπὸ τῆς Ρώμης, τοῦτο δὲ ἦτο τὸ κύριον : ἐὰν ὁ ἡγεμὼν ἐσταμάτησεν καὶ ἔλαβε θέσιν βήματά τινα πλησιέστερον ἢ ἀπώτερον τοῦ παλαιοῦ δόγματος, αὐτὸ ἦτο ἀδιάφορον· οἱ ἐν Ρώμῃ τοῦλάχιστον ὤφειλον αὐτῷ χάριν ἐπὶ τῇ μετριοπαθείᾳ του.

Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος καὶ τὸ δουκάτον τῆς Σαξωνίας προσῆλθεν εἰς τὸ προτεσταντικὸν κόμμα. Τὸ μεγαλείτερον μέρος τῆς χώρας ἀνήκεν εἰς τὸν δοῦκα Γεώργιον, ὅστις ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας ὑπῆρξεν ἐνθερμος καὶ ἀδιάλλακτος ἐχθρὸς τοῦ νεωτερισμοῦ : ἄλλως ὅμως δὲν ἦτο οὗτος κακὸς ἄρχων, τὸυναντίον αὐστηρὸς, φειδωλός, πιστὸς εἰς τὸ καθήκον, ἀπολύτως ἄνθρωπος τῆς τάξεως· ἦτο ἀποφασισμένος διὰ τὴν καταπολέμησιν τοῦ νέου δόγματος, ὅπερ ἀπεκάλει πλάνην «μεθ' ὅλων τῶν δυνάμεων, μεθ' ὅλης τῆς παρουσίας, μεθ' ὅλης τῆς ἐξουσίας μέχρι θανάτου.

Τοῦναντίον ὁ ἐν Δρέσδῃ ἀδελφός του ἦτο ἀνὴρ φαιδρός, φίλος τῆς εὐζωίας, μὴ αἰσθανόμενος οὐδεμίαν ὑποχρέωσιν ν' ἀντεπεξέλθῃ κατὰ τῆς γενικῆς τάσεως τῶν ὑπηκόων του· πρὸς μεγάλην δυσαρέσκειαν τοῦ Γεωργίου προσεχώρησεν οὗτος μετὰ τῆς μικρᾶς χώρας ἣν ἐκυβέρνηα εἰς τὴν σμαλκαδικὴν συμμαχίαν.

Ὁ δοῦξ Γεώργιος ἠγωνίζετο ὑπὲρ ἀγῶνος ἀπωολότος. Ἡ χώρα αὐτοῦ ἐγόγγυζε κατὰ τῶν αὐστηρῶν μέτρων δι' ὧν ἤθελε νὰ παρεμποδίσῃ ὅ,τι ἦτο τὸ θέλημα καὶ ἡ πίστις πάντων : διέβαινον δὲ εἰς τὸ ἔδαφος τὸ ἐκλεκτορικόν, ἵνα κοινωνήσωσι τῆς θείας εὐχαριστίας κατὰ τὰ δύο εἶδη, ἵνα ἀκούσωσι τὸ καθαρὸν κήρυγμα τοῦ θείου λόγου. Εἶδε τοὺς τέσσαρας υἱούς του ἀποθνήσκοντας τὸν ἕνα μετὰ τὸν ἄλλον : «Θεέ, ἀποξηράνατε αὐτόν», εἶπεν ὁ Λούθηρος διὰ τοῦ συνήθους αὐτῷ ἐντόνου λόγου, «ὥς τὴν ἐπάρατον συκὴν», εἰς μάτην δὲ ἀνεζήτηι διάδοχον, ὅστις θὰ ἠδύνατο νὰ συνεχίσῃ τὸ ἔργον τῆς ζωῆς του.

Ἐπῆλθε μάλιστα αὐτῷ ἡ ἀνόητος σκέψις νὰ καταλίπη τὴν χώραν εἰς τὸν βασιλέα Φερδινάνδον, διὰ τὴν περίπτωσιν καθ' ἣν ὁ κληρονόμος αὐτοῦ Ἑρρίκος ἤθελεν ἀποσκιρτήσῃ ἀπὸ τῆς ὀρθῆς πίστεως. Ἀλλ' εἰς μάτην τὴν αὐτὴν ἡμέραν καθ' ἣν εὗρισκε τὸν Γεώργιον τὸ μοιραῖον τέλος, Ἀπρίλιον τοῦ 1539, ἔλαβε κατοχὴν τῆς κληρονομίας ὁ ἀδελφός του Ἑρρίκος πρὸς μεγάλην χαρὰν τῆς χώρας, καὶ ἡ μεταρρύθμισις ἐξηπλώθη καθ' ὅλον τὸ δουκάτον.

§ 86. Δίαιτα ἐν Ρεγενσβούργῳ. — Ἀκριβῶς ἡ σχετικῶς σπουδαία ἔνοπλος δύναμις ἦν διέθετεν ἡ σμαλκαδικὴ συμμαχία — εἰκοσακισχίλιοι πεζοὶ καὶ τετρακισχίλιοι ἵππεις — συνετέλεσεν, ὥστε νὰ διατηρηθῇ ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος ἡ εἰρήνη, καὶ ἂν ἀφ' ἑνὸς οἱ σύμμαχοι (1537) ἀπεποιήθησαν νὰ χορηγήσωσιν εἰς τὸν αὐτοκράτορα τὴν βοήθειαν κατὰ τῆς Γαλλίας καὶ τῶν ταύτης Τούρκων συμμάχων, ἐπειδὴ αἱ μηχανορραφαί τοῦ ὑπογραμματέως τῆς αὐτοκρατορίας Χέλδ ἐνέπνεον εἰς αὐτοὺς δικαίως δυσπιστίαν κατὰ τῆς αὐτοκρατορικῆς πολιτικῆς, ἀφ' ἑτέρου πάλιν ἀπέρριψαν τὴν συμμαχίαν ἣν προέτεινεν αὐτοῖς Ἑρρίκος ὁ Η'. τῆς Ἀγγλίας κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος (1540).

Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον, ὅποτε καὶ ἐν Ρώμῃ ἐβασίλευε φρόνημα εὐνοϊκὸν πρὸς τὴν Μεταρρύθμισιν, ἐπανελήφθησαν αἱ πρὸς συνδιαλλαγὴν ἀπόπειραι.

Σειρὰ ἀθρησκευτικῶν διαλέξεων, θεολογικῶν συζητήσεων, ἐγένετο ἐν Σπείρῳ, ἐν Ἀγενάφῳ, ἐν Βορματίῳ, κατέληξαν δὲ βεβαίως πᾶσαι ὡς συνήθως λήγουσιν αἱ ἀθρησκευτικαὶ διαλέξεις : ἐγένετο ὁμοῦς ἄπαξ ἔτι ἀπόπειρα περὶ ἐνώσεως καὶ ὁ δὲ σπουδαιότερα, ὑπῆρξε δὲ στιγμή καθ' ἣν ἐφάνη ὅτι θὰ ἐπετυγχάνετο συνυποσχετικόν, καθ' ὃ ἀφ' ἑνὸς μὲν θὰ ἐγίνετο παραχώρησις ὡς πρὸς τὸν γάμον τῶν ἱερέων καὶ τὴν κατ' ἀμφοτέρα μετάλληψιν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὡς πρὸς τὸ πρωτεῖον τοῦ πάπα.

Συνέβη δὲ τοῦτο ἐν τῇ ἐν Ρεγενσβούργῳ διαίτῃ τοῦ κράτους τοῦ ἔτους 1541. Ἐκ Ρώμης εἶχεν ἔλθει ὡς λεγάτος ἀνὴρ λίαν σπουδαῖος καὶ πολλῆς τιμῆς ἄξιος, ὁ Γάσπαρος Κονταρίνης, εἰλικρινὴς χριστιανός. Συνήλθον δὲ ἐκ μέρους μὲν τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, οἱ θεολόγοι Πφλούγ, Ἐκκιος, Γρόππερ, ἐκ μέρους δὲ τῆς προτεστάντικῆς ὁ Μελάγχθων, ὁ Ἑσσιος Πιστόριος καὶ ὁ δεξιώτατος ἐκεῖνος μεσίτης Μαρτῖνος Βοῦτσερ· οἱ μάρτυρες ἦσαν κατὰ τὸ ἥμισυ προτεστάνται.

ὁ Παλατινὸς κόμης Φρειδερίκος καὶ ὁ αὐτοκρατορικὸς ὑπουργὸς Γραμβέλλας προήδρευον.

Δὲν εἶχεν ἐντελῶς δίκαιον ὁ Λούθηρος, ὅστις δὲν ἠννόει πλέον ἄνδρας οἷος ὁ Κονταρίνης, φρονῶν, ὅτι ἐπρόκειτο ἐνταῦθα νὰ ψυμιθισθῶσιν ἀπλῶς τὰ ἀρχαῖα εἰδῶλα· ἐὰν θεωροῖαι θρησκευτικαὶ ἡδύναντο ν' ἀποβῶσι θέμα διπλωματικῆς διαπραγματεύσεως, θὰ ἦτο δυνατόν νὰ κατορθωθῶσιν ἐνταῦθα μεγάλα ἀποτελέσματα.

Εἰς τὸ κύριον ζήτημα, τὸ περὶ τῆς δικαιώσεως, ὁ Κονταρίνης καὶ ὁ Μελάγχθων συνεφώνουν σχεδὸν καὶ προσήγγισαν κατὰ πολὺ· ἀλλ' ἡ διαπραγματεύσις ἔμελλε ταχέως νὰ φθάσῃ εἰς σκοπέλους, ὡς, λόγου χάριν, εἰς τὸ περὶ μετουσιώσεως δόγμα, ἐφ' οὗ ἐστηρίζετο ἡ δύναμις τῶν ἱερέων, εἰς τοὺς σκοπέλους δὲ τούτους ἔμελλον νὰ ναυαγήσωσι κατ' ἀνάγκην.

Ἀλλὰ τί ἐκώλυε νὰ παραδεχθῶσι τὰ ἄρθρα, ὡς πρὸς τὰ ὁποῖα συνεφώνουν, καὶ νὰ ἀποδεχθῶσι προσωρινῶς κατὰστασιν ἀνοχῆς ὡς πρὸς τὰ λοιπὰ; Ἡ σκέψις αὕτη, ἡ τόσον αὐτονόητος εἰς ἡμᾶς φαινομένη μετὰ τὴν πείραν τριῶν αἰώνων καὶ ἡμίσεως, ἀπείχε πολὺ τῶν χρόνων ἐκείνων, καίτοι διάφοροι ἐπιφανεῖς ἄνδρες — καὶ αὐτὸς ὁ Λούθηρος — ἀπεδέχθησαν τοιαύτην σκέψιν ἢ προσήγγισαν πρὸς αὐτήν.

Τὰ κόμματα ἀνέλαβον καὶ αὖθις τὴν παλαιὰν θέσιν των. Ἀλλ' ἡ πολιτικὴ κατὰστασις ἐξηκολούθει νὰ εἶναι εὐνοϊκὴ εἰς τοὺς διαμαρτυρομένους. Ὁ αὐτοκράτωρ εἶχεν ἀνάγκην τῆς φιλίας των, κατ' οὐδένα τρόπον δὲν ἤθελε νὰ γίνωσιν οὗτοι ἐχθροὶ του καὶ ἡ ἀπόφασις τῆς διαίτης ὑπῆρξεν λίαν εὖνους. Ἡ τῆς Νυρεμβέργης εἰρήνη ἐπεκυρώθη, προστεθείσης τῆς σπουδαιωτάτης διατάξεως: «ἐάν τις ἄλλως θέλῃ νὰ προσέλθῃ εἰς τὴν θρησκείαν των, δύναται νὰ πράττῃ τοῦτο ἀκωλύτως.»

Παρηγορήθησαν δὲ ὡς πρὸς τοῦτο καὶ πάλιν ἐπὶ τῇ ἐλπίδι γενικῆς ἢ ἐθνικῆς συνόδου, ἢ γενικῆς συνελεύσεως τοῦ κράτους: ὅτι δὲ ὁ αὐτοκράτωρ δὲν θὰ ἠνείχετο βεβαίως ἐπὶ πλέον τὸ νέον δόγμα ἢ ὅσον ὤφειλε, ἡδύνατο νὰ καταδείξῃ ἐν βλέμμα ἐπὶ τῶν συμβάντων ἐν ταῖς Κάτω Χώραις, τῇ κληρονομικῇ κτήσει αὐτοῦ.

Ἀλλ' αἱ ἀγαθαὶ σχέσεις μετὰ τῶν προτεσταντῶν διετηρήθησαν καὶ κατὰ τὰς ἐπομένους διαίτας, ἐν τῇ ἐν Σπείρα τοῦ 1542, ἐν τῇ ἐν Νυρεμβέργῃ τοῦ 1543, ἐν τῇ νέᾳ ἐν Σπείρα τοῦ 1544, ἡ δὲ ἀπόφα-

εις τῆς τελευταίας ταύτης διαίτης ὑπῆρξεν ὅσον τὸ δυνατόν εὐνοϊκὴ—
πᾶσαι αἱ κατὰ τῶν προτεσταντῶν ἀποφίσεις ἀνεβλήθησαν μέχρι γενι-
κῆς ἢ μερικῆς γερμανικῆς ἐκκλησιαστικῆς συνελεύσεως· οἱ συνέδροι τοῦ
αὐτοκρατορικοῦ δικαστηρίου θεὸν νὰ ἐκλέγωνται τοῦ λοιποῦ ἐξ ἀμφο-
τέρων τῶν κομμάτων, ἐπὶ τοῦ παρόντος ὁμῶς οὔτε ἐκδίδονται ἀπο-
φάσεις κατὰ τῶν προτεσταντῶν, οὔτε αἱ ἐκδεδομένα ἤδη ἐκτελοῦνται·
ὡς πᾶσαι αἱ λοιπὴν τάξεις παρέχουσι καὶ οὗτοι βοήθειαν κατὰ τῶν
Τούρκων καὶ κατὰ τοῦ συμμάχου αὐτῶν, τοῦ βασιλέως τῶν Γάλλων.

§ 87. Κάρολος ὁ Ε΄. καὶ Φραγκίσκος ὁ Α΄. ἀπὸ
τοῦ 1529. — Ἀλλὰ πρὶν ἢ παρέλθῃ τὸ ἔτος, τὰ πράγματα
εἶχον λάβει ἄλλην μορφήν. Τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1544 ἔλυσεν ὁ Κά-
ρολος ὁ Ε΄. τὰς χεῖρας, συνάψας εἰρήνην ἀκριβῶς μετὰ τοῦ κυριωτέ-
ρου τούτου ἐχθροῦ του, Φραγκίσκου τοῦ Α΄.

Πρὸς κατανόησιν τῶν μέχρι τοῦδε ἐκτεθέντων συμβεβηκότων καὶ
τῆς θέσεως οἷα διεμορφώθη ἀπὸ τῶν τελευταίων μηνῶν τοῦ ἔτους
1544, ἀνάγκη νὰ λάβωμεν πρὸ ὀφθαλμῶν τὰς περιπλοκάς τῆς εὐρω-
παϊκῆς τουτέστι τῆς αὐτοκρατορικῆς πολιτικῆς ἀπὸ τοῦ ἔτους 1529.

Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο εἶχον συνομολογήσει αἱ δύο δυνάμεις εἰρήνην
ἐν Καμβραί, πράγματι δὲ μέχρι τοῦ ἔτους 1536 δὲν ἐπισυνέβησαν
μεταξὺ αὐτῶν ἄμεσοι ἐχθροπραξίαι.

Ἐν τούτῳ πανταχοῦ ὅπου ὑπῆρχε στάδιον ἐνεργείας κατὰ τῆς ἀψ-
βουργικῆς δυνάμεως ἔβαλλε τὸν δάκτυλόν του ὁ Γάλλος· καὶ δὴ πρώτι-
στα ἐν Ἰταλίᾳ, ὅπου αἱ ραδιουργίαι οὐδέποτε ἔπαυον· ὅτε ἐν ἔτει 1534
ἐδιώχθησαν οἱ Αὐστριακοὶ ἐκ Βυρτεμβέργης, τὰ γαλλικὰ χρήματα,
ὡς ἐμνημονεύσαμεν, εἶχον συντελέσει οὐκ ὀλίγον· τὰ τηλεβόλα τὰ
ὅποια ἐκυρίευσεν ὁ αὐτοκράτωρ μετὰ τὴν στρατείαν αὐτοῦ κατὰ τοῦ
ἐπιφόβου πειρατοῦ Χαϊρεδὶν Βαρβαρόσσα ἐν Τύνιδι, ἐν τῷ ἀνακτόρῳ
τῆς Γολέττας (1535) ἔφερον τὴν εἰκόνα τῶν κρίνων, τοῦ γαλλικοῦ
βασιλικοῦ ἐμβλήματος· ὅτε ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας Ἑρρίκος ἤθελε
νὰ διαζευχθῇ τὴν θείαν τοῦ αὐτοκράτορος, ὑπεστήριξαν αὐτόν οἱ Γάλ-
λοι· ἀπαύστως δὲ ἐπίσης ἤρχοντο καὶ ἀπῆρχοντο οἱ Γάλλοι πρέσβεις
εἰς τὴν αὐλὴν τῆς Κάσσελ, εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Σουλτάνου τῶν Ὀ-
θωμανῶν, πανταχοῦ ὅπου ἐχαλκεύοντο ἢ ἦτο δυνατόν νὰ χαλκευθῶσι
σχέδια κατὰ Καρόλου τοῦ Ε΄.

Κατὰ τὴν ἐκ τῆς τυνησιακῆς ἐκστρατείας ἐπάνοδόν του ἐξέφρασεν

ὁ Κάρολος ἐν Ρώμῃ μετὰ μεγάλης πικρίας τὴν σκέψιν καὶ ἐπιθυμίαν ὅπως μετρηθῇ πρὸς τὸν ἐχθρόν του ἐν προσωπικῇ μονομαχίᾳ, τασσομένου ὡς γέρατος τῆς νίκης τοῦ Μεδιολάνου καὶ τῆς Βουργουνδίας. Ἡ πρότασις δὲν ἐκρίθη ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ τούτου ὡς σπουδαία, ὡς ἦτο ἄλλως καὶ μὴ ἐκτελέσιμος, ἀλλ' ἡ αἵματηρὰ μονομαχία τῶν οἰκῶν τοῦ Ἀψβούργου καὶ τῆς Βαλεσίας ταχέως εἶχεν ἐπαναληφθῇ καὶ πάλιν.

§ 88. Τρίτος πόλεμος. 1536 μέχρι 1544. —

Τὸν Μάρτιον τοῦ 1536 εἰσέβαλεν ὁ βασιλεὺς Φραγκῖσκος εἰς τὴν Σαβοΐαν καὶ ταχέως εὗρέθη εἰς τὸ Τουρίνον, ὁ δὲ Κάρολος ἀνέλαβε τὴν ἐπίθεσιν καὶ πάλιν ἐκ τῶν δύο πλευρῶν, ἐξ Ἰταλίας καὶ ἐκ τῶν Κάτω Χωρῶν.

Αἱ συνήθεις μεταπτώσεις τοῦ πολέμου ἐπανελήφθησαν καὶ κατὰ τὸν τρίτον τοῦτον μεταξὺ τῶν δύο μεγάλων οἰκῶν πόλεμον (1536—1544). Ὁ βασιλεὺς Φραγκῖσκος εἶχε συμμαχήσει μετὰ τοῦ Σουλτάνου τῶν Ὀθωμανῶν ἀνυποστόλως, ὅσον δὲ καθολικὸς καὶ ἂν ἦτο καθ' ἑαυτὸν ἢ παρίστατο τὸ φρόνημα, ἐν τοσοῦτῳ ἐπέχαιρε διὰ τὴν αὖξουσιν ἐν Γερμανίᾳ προτεσταντικὴν ἀντιπολιτεύσιν, ὡς καὶ διὰ τὴν ἀπόσπασιν τῆς Ἀγγλίας ἀπὸ τῆς παπικῆς ἑδρας, διότι τὸ τελευταῖον συμβεβηκὸς μετέβαλλε συγχρόνως εἰς διαρκῶς ἐχθρικὰς τὰς σχέσεις τοῦ βασιλέως τῆς Ἀγγλίας μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος, ἀμφότερα δηλαδὴ ἦσαν εὐχάριστα εἰς τὸν Φραγκῖσκον διὰ τὴν καταπολέμησιν τοῦ Καρόλου.

Ἐπὶ τινα χρόνον διεκόπη ὁ πόλεμος διὰ τῆς ἐν Νικαίᾳ (Nizza, Nizza) ἀνακωχῆς, τῆς συνομολογηθείσης τῇ μεσολαβήσει τοῦ πάπα Παύλου τοῦ Γ' (1538), καὶ δι' ἧς ὥριζετο ὅτι ἕκαστον τῶν μερῶν προσωρινῶς θὰ ἐκράτει ὅ,τι εἶχεν ἤδη.

Ἐν ἔτει 1540 διήλθεν αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ διὰ τῆς Γαλλίας καὶ εἰσῆλθεν εἰς Παρισίους ὡς ξένος τοῦ βασιλέως: κατ' ἐπανάληψιν συνέστησε τότε ὁ παπικὸς νούντσιος Μορόνης κατὰ τὴν ἐν Βορματίᾳ συνδιάλεξιν (1540) εἰς τὸν ἀρχιγραμματέα τοῦ αὐτοκράτορος Γραμβέλλαν τὴν εἰρήνην μεταξὺ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τοῦ βασιλέως ὡς τὸ ἀληθὲς φάρμακον (vero remedio), ἐπὶ τῇ θάσει τοῦ ὁποίου θὰ ἠδύναντο εἶτα νὰ φθάσωσιν εἰς τελείαν σύνοδον ἢ νὰ ἐπαναφέρωσι «δι' ἄλλης ὁδοῦ» τοὺς ἀποπεπλανημένους (li disviati).

Ἀλλὰ τὴν παροδικὴν ταύτην προσέγγισιν διεδέχθησαν ἐκ νέου πε-

λεμικά συμβεβηκότα. Νέα στρατεία τοῦ αὐτοκράτορος κατὰ τῆς Ἀλγερίας (1541) ἀπέτυχεν ὁλοσχερῶς ἕνεκα τῶν θυελλῶν τῆς ὥρας τοῦ ἔτους· ἐξ ἄλλου οἱ Ὀθωμανοὶ προήλασαν καὶ αὐθις μέχρι τῆς Αὐστρίας· ἐκάλεσε δὲ καὶ αὐθις ὁ βασιλεὺς πάντας τοὺς ἐχθροὺς τοῦ αὐτοκράτορος εἰς ἐξέγερσιν, ἐκήρυξε τὸν πόλεμον (1542), καὶ συνέβη τι ἀνήκουστον ἐν τῇ χριστιανῳσύνῃ· ὁ Μουσουλμάνος ἐκεῖνος πειρατὴς πρὸ τῶν πειρατικῶν πλοίων τοῦ ὁποίου ἔτρεμον ὅλοι αἱ ἀκταὶ τῆς Μεσογείου, ὁ Βαρβαρόσσας, ἐγένετο δεκτὸς ἐν Νικαίᾳ καὶ ἐν Μασσαλίᾳ μετὰ τῶν πλοίων του ὡς φίλος τῆς Γαλλίας.

Ἡ συμμαχία μετὰ τοῦ Σουλεϊμάν τοῦ Β'. ἐξηκολούθει νὰ ὑφίσταται, ὅτε δὲ ὁ «βασιλεὺς Ζαπόλυας», ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης — οὕτως ἀποκαλεῖ αὐτὸν καὶ ὁ νούντσιος τοῦ πάπα συνήθως ἐν ταῖς ἐκ Βορματίας ἐκθέσεσιν αὐτοῦ — ἀπέθανεν ἐν ἔτει 1540, ἐκηρύχθη ὁ Ὀθωμανὸς Σουλτάνος ἀνεπιφυλάκτως ὑπὲρ τοῦ τούτου τέκνου ὡς βασιλέως τῆς Οὐγγαρίας.

Ὡς ἐκ τῶν γεγονότων τούτων κατανοεῖται ἡ πολιτικὴ, ἣν ἤκολούθησεν ὁ Κάρολος ἀπέναντι τῶν προτεστάντων· συνεννοήθη δὲ καὶ μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Ἀγγλίας, τοῦ Ἑρρίκου τοῦ Η'.

Ἐν ἔτει 1544 ἐγένοντο πρὸς τοὺς διαμαρτυρομένους ἐν Σπείρᾳ, ὅπου προσῆλθεν ὁ Κάρολος αὐτοπροσώπως, αἱ εὐρύταται ἐκεῖναι παρχωρήσεις· μετὰ τοῦ Ἑρρίκου δὲ τῆς Ἀγγλίας, ὅστις διεπεραιώθη εἰς Καλαί, εἶχε συμφωνηθῇ ἐπίθεσις, ἥτις ἐμελλε νὰ φέρῃ τοὺς δύο συμμάχους ἀπέναντι τῶν Παρισίων.

Οὕτω ἐνῶ ὁ Ἑρρίκος ἐπολιόρκει τὴν Βουλόννην, προήλασεν ὁ Κάρολος μετὰ ἰσχυροῦ, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὑπὸ Γερμανῶν ἀποτελουμένου στρατοῦ, κατὰ τῶν Παρισίων.

Ἐκτάκτως μεγάλη ὑπῆρξε τὴν φορὰν ταύτην ἡ ἐπιτυχία τῆς στρατείας ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Μάρνου, ἐν Ἐπερναί, ἐν Σιατιλλόν, ἐν Σιατὼ Τιερρύ· οἱ ἐν τῷ αὐτοκρατορικῷ στρατοπέδῳ ἠλπίζον ὅτι ταχέως θὰ εἰσῆλυνον ἐν θριάμβῳ εἰς τὴν πρωτεύουσάν τοῦ ἀλαζόνος πολεμίου.

§ 89. Ἡ εἰρήνη τοῦ Κρεσπύ. 1544. — Δὲν συνεφώνει ὅμως ἐν τούτῳ καὶ ὁ Κάρολος. Προέτεινεν εἰς τὸν ἡττημένον καὶ ἀποθεαρρυσμένον ἐχθρὸν εἰρήνην, ἥτις καὶ συνωμολογήθη ἐντὸς βραχείως χρόνου, τὴν 18 Σεπτεμβρίου ἐν Κρεσπύ (τοῦ σημερινοῦ νο-

μοῦ τῆς Oise). Αἱ ἐκατέρωθεν γινόμεναι κατακτήσεις ἐγκατελείφθησαν· ὁ βασιλεὺς Φραγκίσκος παρητήθη τῆς τιμαριωτικῆς ἐπικυριαρχίας ἐπὶ τῶν βουργουνδικῶν κληρονομικῶν χωρῶν Φλανδρίας καὶ Ἀρτεσίας καὶ ἐπὶ τῆς Νεαπόλεως, ὁ δὲ αὐτοκράτωρ ἐπὶ τῆς γαλλικῆς Βουργουνδίας· ὁ δεῦτερος υἱὸς τοῦ βασιλέως, δούξ τῆς Αὐρηλίας (Orleans) νυμφεύεται μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ αὐτοκράτορος ἢ μετὰ τινος τῶν θυγατέρων τοῦ Φερδινάνδου : κατὰ τὴν πρώτην μὲν περίπτωσιν θέλει προικισθῇ διὰ τῶν Κάτω Χωρῶν, κατὰ τὴν δευτέραν διὰ τοῦ Μεδιολάνου, ὁ δὲ βασιλεὺς ὑπόσχεται βοήθειαν κατὰ τῶν Τούρκων καὶ τὴν σύμπραξιν αὐτοῦ πρὸς ἐπαναφορὰν τῆς θρησκευτικῆς ἐνότητος.

Ἡ εἰρήνη αὕτη — ἐν μέσῳ τῆς νίκης — μετὰ τῶν ἐξόχως μεγαλοψύχων ὄρων τῆς ἐπροξένησεν, ὡς εἰκὸς, πανταχοῦ μεγάλην ἐντύπωσιν : οὐδεὶς ἤθελε νὰ πιστεύσῃ ὅτι ἀληθῶς ἡ στρατιωτικὴ θέσις τοῦ αὐτοκράτορος ὅν ἦτο τόσο λαμπρά, ὅσον ἐφαίνετο, ὅτι ἦτο χαλεπὴ καὶ μεστὴ κινδύνων. Κατὰ τίνος λοιπὸν κατηρθύνετο ἡ εἰρήνη αὕτη;

Ὁ Κάρολος εἶχεν ἀναλάβει κατὰ τὴν τελευταίαν ἀκόμη διαίταν τοῦ κράτους τὴν ὑποχρέωσιν στρατείας κατὰ τῶν Τούρκων, ἡ δὲ νομοταγὴς ἐμπιστοσύνη ἥτις ἀπὸ πολλοῦ ἐπεδεικνύετο πρὸς αὐτὸν ἐν Γερμανίᾳ, καὶ εἰς αὐτὴν ἐπιμόνως ἐνέμενε καὶ αὐτός, λόγου χάριν, ὁ Λουθήρος, ὅστις οὐδὲν ἐγίνωσκε περὶ πολιτικῆς, καθίστα πιθανώτατον ὅτι ἐμελλε νὰ στραφῇ νῦν ἀμέσως κατὰ τῶν Τούρκων.

§ 90. Κάρολος ὁ Ε'. — Τοιαύτη τις ὁμως ἱπποτικὴ πράξις δὲν ἦτο ποσῶς συμβιβάσιμος πρὸς τὸν χαρακτῆρα τοῦ πεζοῦ, ὑπολογιστικοῦ καὶ ἀνελευτέρου ἀνδρός· ἐπὶ τοῦ παρόντος τοῦλάχιστον ἄλλο τι ἐθεώρει οὗτος ὡς ἄμεσον καὶ ἐγγύτερον καθήκόν του, καθῆκον διὰ τὸ ὅποιον — νῦν τὸ πρῶτον καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ἀρχῆς του — ἡσθάνετο ἐλευθέρως τὰς χεῖρας.

Εἴκοσι καὶ ἐπτὰ ἔτη εἶχον παρέλθει ἤδη, ἀφ' οὔτου ἡ ἐνότης τῆς ἐκκλησίας εἶχε κλονισθῇ διὰ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Λουθήρου. Εἰς ὅποιον σημεῖον ἔφθασε κατὰ τὰς τρεῖς ταύτας δεκαετηρίδας, ὅ,τι κατ' ἀρχάς ἐφάνη ἀσήμαντος θεολογικῆς φιλονικίας ! Εἰς ἡγεμῶν μετὰ τὸν ἄλλον, μία μετὰ τὴν ἄλλην αἱ πόλεις εἶχον προσχωρήσει εἰς τὰς νέας ἀρχάς, μία μετὰ τὴν ἄλλην πολλαὶ χῶραι ἀπεσπάρσθησαν ἀπὸ τῆς κοινωνίας τῆς ἀρχαίας δυτικῆς ἐκκλησίας.

Ἐν ἔτει 1542 ἡ σμαλκαλδικὴ συμμαχία εἶχεν ἐκδιώξει ἐκ τῆς

Κάρολος ὁ Ε΄. ἱππεύων ἐν τῷ παρὰ τὴν Μυλθέργγην πεδίῳ.
Ἐκ τῆς εἰκόνης τοῦ Τατσιανοῦ ἐν τῷ ἐν Μαδρίτῃ Μουσείῳ del Prado.

χώρας του τὸν τελευταῖον τῶν καθολικῶν ἡγεμόνων τῆς βορείου Γερμανίας, τὸν δούκα τῆς Βρουνσβίκης Ἑρρίκον, ὅστις ἀπεποιεῖτο νὰ δεχθῇ καλλίτερόν τι, καὶ εἰσῆχθη καὶ εἰς τὴν χώραν ταύτην ἡ εὐαγγελικὴ ἐκκλησιαστικὴ λατρεία.

Πανταχοῦ ὁ νεωτερισμὸς ἐξηκολούθει νὰ ἔχῃ ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὰ πνεύματα (die Gamüter). — ἐκεῖνο δηλ. τὸ ὁποῖον καλεῖται σήμερον κοινὴ γνώμη — καὶ ἐπ' ἐσχάτων μάλιστα καταφανεστέρων ἀκόμῃ, καὶ ἐν αὐταῖς δὲ ταῖς ἀψβουργικαῖς χώραις, ἐν τῇ Αὐστρίᾳ, ἐν ταῖς Κάτω Χώραις, μεθ' ὅλην τὴν αἵματηρὰν αὐστηρότητα, μετὰ κόπου κατωρθοῦτο οὐχὶ ἡ ἐκρίζωσις ἀλλ' ἡ παρεμπόδισις τῆς βλαστήσεως καὶ ἐπιδόσεως τῆς νέας διδασκαλίας.

Πᾶν μέσον τείνον πρὸς καταδάμασιν αὐτῆς ἀπέβαινε μᾶλλον ἐπ' ἀγαθῷ αὐτῆς : ἐὰν τὸ πρᾶγμα ἀνεβάλλετο ἐπὶ πλέον, ἐξηφανίζετο διὰ παντὸς ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἐνόχη, καὶ συνάμα ἡ αὐτοκρατορία θὰ ἀπέβαινε δημοκρατία ἡγεμόνων καὶ ἐλευθέρων πόλεων, θὰ ἀνεντρέπετο ἐπομένως ἐκκλησία καὶ αὐτοκρατορία ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ, ἐπὶ τῆς βασιλείας Καρόλου τοῦ Ε'. , τοῦ ἰσχυροτέρου τῶν αὐτοκρατόρων ἀπὸ τῶν ἡμερῶν Καρόλου τοῦ Μεγάλου.

Ἐπειγόντως λοιπὸν καὶ ἀνυπερθέτως ὥφειλε νὰ ἐνθυμηθῇ ὁ Κάρολος τὸ καθήκον του, τὸ καθήκον τῆς ὑποστηρίξεως τῆς ἐκκλησίας : διότι διεκυβεύετο ἡ σωτηρία τῆς ψυχῆς του.

Οὐδεμίαν δὲ ὑπῆρχε περὶ τούτου ἀμφιβολία, διότι ἡ εὐαγγελικὴ διδασκαλία ὡς τοιαύτη δὲν εἶχεν ἐμποιήσει εἰς αὐτὸν οὐδεμίαν ἐντύπωσιν· τὸ γνησιώτατον καὶ ἀληθέστατον ἐν τῇ κινήσει ταύτῃ, τὴν θρησκευτικὴν βᾶσιν αὐτῆς, δὲν ἡννόει ὁ Κάρολος ποσῶς. Τὸ πνεῦμα τῆς ἐλευθερίας τὸ κρατοῦν ἐν τῷ χριστιανισμῷ δὲν ἔζη οὐδὲ ἐν ἐλαχίστῳ μέτρῳ ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ ἀμβλείᾳ καὶ ἀπεστομαμένη θρησκευτικῇ συνειδήσει, ἥτις ἀπολύτως ἐκινεῖτο ἐντὸς τῶν ὁρίων τῶν ἐκ παραδόσεως ἐκκλησιαστικῶν τύπων : ἐνώπιον τῆς εἰκόνης τῆς Θεομήτορος ἐν τῷ ἰδίῳ αὐτοῦ γραφεῖν προσῆγε πᾶν ὅ,τι ἀπησχόλει καὶ ἐθασάνιζεν αὐτόν, καὶ ἂν δὲ ἀκόμῃ ἡ ἀνάγκη τῆς πολιτικῆς ἤθελε φέρει αὐτὸν εἰς διάστασιν πρὸς τὸν ἡγεμόνα τῆς Ρώμης, καὶ πάλιν τοῦτο δὲν ἡλάττου τὸν σεβασμὸν αὐτοῦ τὸν ὀφειλόμενον πρὸς τὸν τοποτηρητὴν τοῦ Χριστοῦ — διότι καὶ τοῦτο τὸ ἀνθρώπινον ἐπινόημα ἐπίστευσεν ὁ Κάρολος ὡς καὶ πάντα τὰ λοιπά.

Εἶχεν ἀρχίσει δὲ ἐνωρὶς νὰ γηράσκη, διότι οὐδέποτε ὑπῆρξε νέος, ἢ βαθέως κλονισθεῖσα ὑγεία του καθίστα ἀμφίβολον τὴν ἰδέαν μακροτέρας δράσεώς του, ὅτε δὲ ἀπέθανε καὶ κατέλιπε τὰ πράγματα εἰς ὃ σημεῖον εὐρίσκοντο τότε, ἡδυνάτό τις νὰ εἴπῃ ὅτι ἀνωφελῶς εἶχε ζήσει ὁ Κάρολος.

Δὲν ἀνῆκεν οὗτος εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν ἐνεργητικῶν ἐκείνων φύσεων, αἵτινες εὐρίσκουσι τὴν ἐλευθερίαν των ἐν τῇ δράσει καὶ ἐν τοῖς ἐξωτερικοῖς ἀποτελέσμασιν : αἱ ἀνάγκαι αὐτοῦ ἦσαν γλίσχραι, οἱ τρόποι αὐτοῦ μᾶλλον πεφοβισμένοι, διστακτικοὶ καὶ ἐπιφαλακτικοί : ἀλλ' ἦτο ἤδη ἅπαξ αὐτοκράτωρ — κοσμικὸς δηλονοτι ἀρχηγός τῆς χριστιανωσύνης καὶ ὡς τοιοῦτον ἠσθάνετο ἑαυτόν : — κατὰ βάθος ὁμῶς οἱ Λουθηρανοὶ ἐκεῖνοι ἡγεμόνες, ἐκεῖνοι παρημπόδιζον αὐτὸν ἀπὸ τοῦ νὰ εἶναι πράγματι καὶ ὁλοσχερῶς τοιοῦτος.

Τὸ ἔργον τοῦτο ὤφειλε νῦν ἅπαξ ἔτι ν' ἀναλάβῃ μετὰ σπουδαιότητος, ἔργον τὸ ὁποῖον μέχρι τοῦδε ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος ἀνέβαλλε διὰ καλλιτέραν εὐκαιρίαν. Ἡ καλλιτέρα αὕτη εὐκαιρία εἶχεν ἔλθει ἤδη, ἀλλ' ἦτο καὶ ἡ ἐσχάτη. Διότι ἀκριβῶς νῦν — τοῦτο δὲ ἀναμφιδόλως θὰ ἐνεποίησε τὴν βαθυτέραν ἐντύπωσιν ἐπὶ τοῦ Καρόλου — ἀκριβῶς νῦν ὁ θρησκευτικὸς νεωτερισμὸς κατελάμβανεν ἕνα τῶν μεγαλειτέρων ἀρχηγῶν τῆς γερμανικῆς ἐκκλησίας : ὁ ἐκλέκτωρ τῆς Κολωνίας, ἀρχιεπίσκοπος Ἑρμάννος Βεϊδ (von Wied) ἦτο ἔτοιμος νὰ μεταστῇ πρὸς τὸ εὐαγγελικὸν δόγμα.

§ 91. Ἡ μεταρρύθμισις ἐν Κολωνίᾳ -- Ἀνὴρ ἄνευ φιλοδοξίας καὶ ἐλεύθερος παντὸς ἐλατηρίου ἰδιωφελείας, εἶχε δοκιμάσει ὁ ἱεράρχης οὗτος τὰς εὐαγγελικὰς ἀρχάς, καὶ ἠσθάνθη ἐν τῇ συνειδήσει του τὴν ὑποχρέωσιν, ὅπως εἰσαγάγῃ εἰς τὴν ἐπικράτειάν του τὴν Μεταρρύθμισιν κατὰ τὸ πνεῦμα τῆς Αὐτοκρατορίας Ὁμολογίας, καὶ νὰ τελειώσῃ διὰ τοῦ ἔργου τούτου τὰς ἡμέρας του.

Τὸν Μάρτιον τοῦ 1542 εἶχε προτείνει ἐν Βόννῃ εἰς τὰς τάξεις τῆς ἀρχιεπισκοπῆς του τὸ σχέδιόν του περὶ εἰσαγωγῆς χριστιανικῆς μεταρρυθμίσεως, ἡ δὲ πλειονοψηφία τῶν τάξεων ἐπεδοκίμασε τὴν πρότασιν. Ἐκάλεσε δὲ τὸν Μαρτῖνον Βούτσερ, ὅστις εἰς μάτην ἐμόχθει νὰ προσηλυτίσῃ ἐκ τῆς ἀρχαίας θρησκείας ἕνα μετριοποθῇ, Γρόππερ τὸ

τὸ ὄνομα, εἰς τὰς ἰδέας του, ἔπειτα ὁμῶς προέβη τόσῳ μᾶλλον θαρραλέος ὁ ἴδιος.

Τὸν Μάϊον τοῦ 1543 ἦλθεν ὁ Μελάγχθων εἰς Βόννην, ἐπισταμένως ἐπὶ τῇ βάσει τῆς Ἀγίας Γκριφης, ἣν ἐκράτει ἐπιμελῶς εἰς χεῖρας· καὶ αὐτὸς ὁ ἐκλέκτωρ, ἐδοκιμάσθησαν τὰ πάντα, τὸν δὲ Ἰούλιον ὑπεβλήθη καὶ αὐθις τὸ σχέδιον εἰς τὰς τάξεις.

Οἱ κοσμικοὶ τὸ ἀπεδέχθησαν : μετὰ σφοδρότητος ὁμῶς ἀντετάχθησαν κατ' αὐτοῦ τὸ ἱερατεῖον τοῦ καθεδρικοῦ ναοῦ καὶ τὸ συμβούλιον τῆς Κολωνίας, ὡς ἐπίσης καὶ τὸ πανεπιστήμιον, τὸ ὅποιον πράγματι πολλὰ διεκύβευεν ἐν τῇ ὑπόθεσιν ταύτῃ.

Τὰ πράγματα ἐχώρησαν βραδέως, διότι οἱ μεταρρυθμιστικοὶ πάντες ἦσαν ἄνδρες εἰς ἄκρον εὐσυνειδήτοι καὶ περισκευμένοι· ἡ στάσις αὐτῶν ἐν τούτοις ἐνεποίησε μεγίστην ἐντύπωσιν, κατεδείξαν δὲ οὗτοι μετὰ τρομερᾶς ἐναργείας εἰς τὴν παπικὴν εἶδραν τὸν κίνδυνον τῆς ἀπωλείας ὅλης ταύτης τῆς ἐπαρχίας Γερμανίας.

Διότι ὑπῆρχον ἐν Γερμανίᾳ ἡμίσεια ἑκατοντὰς ἐπισκόπων οἵτινες κεκτημένοι καὶ κοσμικὰ κυριαρχικὰ δικαιώματα, κατὰ μέγα δὲ μέρος ὄντες νεώτεροι υἱοὶ ἰσχυρῶν ἡγεμόνων, δὲν ἐφαίνοντο ἀναίσθητοι πρὸς τὸ προβαλλόμενον αὐτῆς δελῆαρ.

Ἄλλ' ἡ ὑπόθεσις αὕτη ἐνδιέφερε τὸν αὐτοκράτορα ἐκ τοῦ συνεγυς ἕνεκα τῶν Κάτω Χωρῶν· εἶχον καλέσει δὲ ἤδη οἱ ἐν τῇ ἀρχιεπισκοπῇ τῆς Κολωνίας ὁπαδοὶ τοῦ παρελθόντος τὸν πάπαν καὶ τὸν αὐτοκράτορα, ἐνῶ ἡ ἄλλη μερίς ἐστράφη πρὸς τὴν σμαλκαλδικὴν συμμάχίαν.

Ἡ ὥρα τῆς κρίσεως διὰ τὴν Γερμανίαν καὶ κατ' ἀκολουθίαν δι' ὅλην τὴν Εὐρώπην ἐπλησίασεν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΚΤΟΝ

Θάνατος τοῦ Λουθήρου. — Ὁ σμαλκαλδικὸς πόλεμος :
ἡ ἐν Μυλβέργῃ μάχη. — Ἡ μεσοβασιλεία :
ὑπερίσχυσις τοῦ αὐτοκράτορος. — Μαυρίκιος
ὁ τῆς Σαξωνίας : ἡ συνθήκη τῆς Πασ-
σαύζας. — Ἡ θρησκευτικὴ εἰρήνη
τῆς Αὐγούστης. — Τέλος Καρό-
λου τοῦ Ε'.

§ 92. Ἡ καθόλου κατάστασις. — Πλεῖσται ἐνδεΐξεις ἐσήμαινον ἤδη τὴν προσέγγισιν τῆς ρήξεως. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐξωπλίζετο κρυφίως καὶ κατεδίωκεν ἀναφανδὸν καὶ μετὰ νέας ζήσεως ἐν ταῖς Κάτω Χώραις, τοὺς ὁπαδοὺς τῆς νέας διδασκαλίας. Ἐκ τοῦ στρατοπέδου τῶν παλαιοδοξούντων ἀνεφάνη καὶ αὖθις εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης ὁ ἑκπρωτος δοῦξ τῆς Βρουνσβίκης, ἡττήθη ὁμοῦς τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1545 ἐγγὺς τῆς Νόρδχάιμ, καὶ εἰς ἐπίμετρον ἠχμαλωτίσθη.

Ἐνῶ δὲ ὁ ἀγὼν τῆς νέας διδασκαλίας προσέκοπτε κατὰ δυσχερειῶν ἐν Κολωνίᾳ, ἀλλαχοῦ εὐρὺς ἠνοίγετο ὀρίζων εἰς τοὺς διαμαρτυρομένους : ὁ ἐκλέκτωρ τοῦ Παλατινάτου διεπραγματεύετο περὶ προσχωρήσεώς του εἰς τὴν σμαλκαλδικὴν συμμαχίαν, καὶ ὁ νεοεκλεχθεὶς ἐκλέκτωρ τῆς Μογουντίας, ὅστις εἶχε διαδεχθῇ τὸν Βρανδεμβούργιον Ἀλβρέχτον ἀπὸ τοῦ 1545 Σεβαστιανὸς Χούζενσταμμ, ἐδείκνυε συγχρόνως διαθέσεις πρότεσταντικάς.

Ἐξ ἄλλου πάλιν ἠνοίχθη τέλος πάντων πράγματι τὴν 13 Δεκεμβρίου τοῦ 1545 ἡ τοςάκις ζητηθεῖσα, ἀναγγεληθεῖσα καὶ αὖθις ἀναβληθεῖσα σύνοδος ἐν Τριδέντῳ, πόλει ἰταλικῇ, ἀνηκούσῃ ὁμοῦς εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν : ὁ πάπας καὶ ὁ αὐτοκράτωρ παρέστησαν ἐν

εστενοτάτῳ δεσμῷ. Δωδεκακισχιλίους πεζοὺς καὶ πεντακοσίους ἵπποις ἐπὶ ἑξ μῆνας εἶχεν ὑποσχεθῇ ἐκεῖνος εἰς τοῦτον· συγχρόνως δὲ προσήγγισεν ὁ Κάρολος πρὸς τὸν βαυαρικὸν οἶκον.

Τὸ ἐπικινδυνώτερον ὅμως ἦτο, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ ἐζήτει καὶ τέλος εὔρε καὶ ἐν αὐτῷ τῷ προτεσταντικῷ στρατοπέδῳ σύμμαχον : ἦτο δὲ οὗτος ὁ δοῦξ τῆς Σαξωνίας Μαυρίκιος, ὅστις ἐν ἔτει 1541, ἄγων τὸ εἰκοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας του, διεδέχθη εἰς τὸ δουκάτον τὸν πατέρα του Ἑρρίκον.

§ 93. Ὁ θάνατος τοῦ Λουθήρου. — Κατὰ τοὺς ἀνωμάλους τούτους χρόνους, τὴν 18 Φεβρουαρίου 1546, ἀπέθανεν ὁ Λούθηρος. Ἐριδες τῶν χωροδеспοτῶν του, τῶν κομήτων τῆς Μανσφέλδης, ἐκάλεσαν τὸν ἐξηντηλημένον ἡδὴ ἄνδρα εἰς Ἐϊσλέβεν, δπου παρέμεινε μέχρι τῆς 17 παρακολουθῶν τὰς διαπραγματεύσεις πρὸς ἐπίτευξιν συμβιβασμοῦ.

Ἀποσυρθεὶς εἰς τὰ ἴδια ἡσθάνθη ὅτι ἡ νόσος ἐξ ἧς ἔπασχε πρὸ πολλοῦ, ἐπετάθη· τὴν νύκτα, περὶ τὴν πρώτην ὥραν, ἡ κατάστασίς του ἐχειροτέρευσε καὶ ἐκλήθησαν ἱατροί.

Κατὰ τὰς τελευταίας του ταύτας στιγμὰς ὡμολόγησεν ἅπαξ ἔτι τὴν πίστιν του εἰς τὸ Εὐαγγέλιον, τοῦ ὁποίου ὑπῆρξεν ὁ κῆρυξ, «*Reverende pater*» («*Σεβάσμιε πάτερ*»), εἶπεν αὐτῷ εἰς τῶν ἐμπίστων του, οἵτινες περιεκύκλουν τὸν ἐκπνέοντα, ὁ δόκτωρ Ἰωνᾶς εἰς τὸ οὖς, «*θέλετε νὰ μείνητε σταθερὸς εἰς τὸν Χριστὸν καὶ εἰς τὴν διδασκαλίαν, τὴν ὅποιαν ἐκηρύξατε ;*» Τὸ εὐκρινὲς *Ναὶ δι' οὐ* ἀπήντησεν εἰς τὴν ἐρώτησιν ταύτην, ἦτο ἡ τελευταία λέξις τοῦ Λουθήρου.

Προησθάνθη οὗτος τὰς ἐπικειμένας χαλεπὰς ἡμέρας, ἦτο ὅμως βέβαιος περὶ τῆς τελικῆς νίκης τοῦ καλοῦ ἀγῶνος θάττον ἢ βράδιον. Ὁ Λούθηρος εὕρισκετο εἰς τὸ ὕψος ἐκεῖνο ἐκ τοῦ ὁποίου δύναται τις νὰ βλέπῃ τὰ ἔργα τοῦ ἐγωΐσμου, τῶν διὰ τῆς βίας καὶ τοῦ ψεύδους ἀντιμαχομένων παθῶν, ἐπὶ τὴν ματαίαν τύρβην ἀνθρωπίνης φιλαρχίας, μετ' ἀσαλεύτου ἢ τοῦλάχιστον ἀφόβου ψυχῆς. Ἐν τοσοῦτῳ ἦτο χάρις Θεοῦ ὅτι ἀπέθανε, πρὶν ἢ ἐξαπολυθῶσιν ἐπὶ τῶν γερμανικῶν χωρῶν αἱ φρικαλεότητες τοῦ ἐμφυλίου πολέμου καὶ βαναύσου ξενοκρατίας.

Τὴν 22αν Φεβρουαρίου ἔφθασεν ἡ ἐπικήδειος συνοδεία εἰς τὴν πύλιν τοῦ Ἑλστερ, παρὰ τὴν θέσιν, εἰς τὴν ὅποιαν πρὸ εἴκοσιν ἑξ

ἐτῶν εἶχε καύσει ὁ Λουθηρος τὴν παπικὴν βούλαν· τὸ φέρετρον ὅπερ περσείλαθε τὸ γήινον σκηνώματά του, κατεβιδάσθη εἰς τὸν ὑπὸ τοῦ ἐκλέκτορος ὀρισθέντα τάφον.

Καὶ ὁ μὲν τάφος ὁ περιλαβὼν τὸν νεκρὸν τοῦ κραταιοῦ, τολμηροῦ, μεγάλου καὶ ἀγαθοῦ τούτου ἀνδρὸς ἐκλείσθη, ὁ δὲ χρόνος τῆς δοκιμασίας διὰ τοὺς ἀσπαζομένους τὴν θρησκευτικὴν ὁμολογίαν του καὶ σὺν αὐτοῖς καὶ δι' αὐτὸν τοῦτον τὸν ἀγῶνά του, ἦτο νῦν παρὼν καὶ ἡ δοκιμασία αὕτη ὑφίστατο ἤδη.

§ 93. Ὁ σμαλκαλδικὸς πόλεμος. — Οἱ προτεστάνται ἐπὶ πολὺν χρόνον δὲν εἶχον ἀντιληφθῆ τοῦ κινδύνου ὅστις ἠπείλει αὐτούς. Συμφώνως πρὸς τὰς ἀποφάσεις τῆς συνελεύσεως (Konvent) τῆς συγκροτηθείσης τὸν Ἰανουάριον ἐν Φραγκφούρτῃ δὲν ἔπεμψαν οὗτοι ἀντιπροσώπους εἰς τὴν ἐν Τριδέντῃ σύνοδον : ὁ δὲ γέλως, τὸν ὅποιον δὲν ἠδυνήθη ὁ αὐτοκράτωρ νὰ συγκρατήσῃ, ὅτε ἔλαβε τὴν ἀπάντησιν περὶ μὴ συμμετοχῆς ἐν τῇ συνόδῳ, διήγειρε τὸ πρῶτον τὴν προσοχὴν των.

Οὐδεὶς ἐπίσης ἐκ τῶν προτεσταντῶν παρέστη εἰς τὴν δίαιταν ἣν ἤνοιξεν ὁ αὐτοκράτωρ τὸν Ἰούνιον ἐν Ρεγενσβούργῳ. Ἐδήλωσε δὲ οὗτος ἐνταῦθα, ὅτι σκοπὸς αὐτοῦ ἦτο νὰ τιμωρήσῃ μόνον ἀποστάτας τινας ἡγεμόνας, τὸν ἐκλέκτορα τῆς Σαξωνίας καὶ τὸν χωροκόμητα τῆς Ἑσσης, οἵτινες καὶ προεγράφησαν τὴν 4 Ἰουλίου, ἐνῷ οἱ ἐν Ρώμῃ ἐχαιρέτιζον πρὸς μεγάλην ἀηδίαν του τὸ συνετὸν τοῦτο στρατήγημα μετὰ ἐκδηλώσεων ζωηρᾶς ἀγαλλιάσεως διὰ τὴν ἐπικειμένην ἐξόντως τῆς αἰρέσεως.

§ 95. Ἡ εἰς τὸν Δούναβιν στρατεία. 1546. — Τὰ ἀνθρώπινα λάθη τὰ ἐγκείμενα εἰς πᾶσαν τοιαύτην συμμαχίαν κατέστησαν ἐκ τῶν προτέρων βεβαίαν τὴν ἦτταν τῶν προτεσταντῶν. Ὁ ἰκανώτερος ἵνα ἀναδειχθῇ ἀρχηγός, ὁ χωροκόμης, ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὸν ἀνίκανον, τὸν ἐκλέκτορα Ἰωάννην Φρειδερίκον, διότι ἦτο ἀνώτερος κατὰ τὸν βαθμὸν καὶ τὴν δύναμιν· ἠδύναντο νὰ ἐμποδίσωσι τὴν ἐξ Ἰταλίας προέλασιν τοῦ αὐτοκράτορος, καὶ ὁ ἀρχιστράτηγος τῶν στρατευμάτων τῶν ἄνω χωρῶν Σαίρτλιν Βούριεμβαχ εὕρισκετο εἰς ἀρίστην θέσιν, ἐκυρίευσεν τὴν Φουσεν, κατέλαβε τὴν σπουδαίαν δίοδον Ἐρεμβέργερ Κλάουζεν, ἔδειξεν ὅτι προετίθετο νὰ διασκορπίσῃ τὴν σύνοδον καὶ νὰ ἐγκαθιδρυθῇ ἐν Τυρόλῳ : δὲν ἐπέτρεψαν ὁμῶς αὐτῷ

νὰ προβῇ περαιτέρω, διότι δὲν ἤθελον νὰ ποιήσωσιν ἀρχὴν τοῦ σπουδαίου πολέμου, ὅστις ἐν τούτοις ὑπῆρχεν ἤδη ἀναμφισβητήτως.

Ἀφοῦ παρελείφθη ἀχρησιμοποίητος ἡ ἀρίστη εὐκαιρία καὶ οἱ στρατοὶ εὗρισκοντο ἤδη ἀπέναντι ἀλλήλων, δὲν ἠδυνήθη νὰ κρατηθῇ ὁ Ἰωάννης Φρειδερίκος ἀπὸ τοῦ νὰ προσφέρῃ ἓνα περιττὸν γενναῖον λόγον, ὁ ὁποῖος ἔθετεν αὐτὸν εἰς τὴν θέσιν τοῦ ἀδικουντος, ἀπευθύνας τὴν διακήρυξιν τῆς ἀντιστάσεως πρὸς «τὸν Κάρολον βασιλέα τῆς Ἰσπανίας, τὸν αὐτοκαλούμενον πέμπτον Ρωμαῖον αὐτοκράτορα».

Οἱ σύμμαχοι, συγκεντρωθέντες ἀρχομένου τοῦ Αὐγούστου ἐν Donauwörth, εἶχον δυνάμιν τεσσαράκοντα περίπου χιλιάδων ἀνδρῶν· ἴσῃν περὶ τοῦ δυνάμιν εἶχεν ὁ αὐτοκράτωρ, ἄνευ τῆς ἐπικουρίας τῆς προσδοκωμένης ἐκ τῶν Κάτω Χωρῶν, συμπεριλαμβάνοντο δὲ μεταξὺ αὐτῶν δέκα ὀκτὼ χιλιάδες ξενικὰ στρατεύματα : ἀντιθέτως πρὸς τὸ ἐγγράφον τὸ ὁποῖον ὑπέγραψε κατὰ τὴν ἐκλογὴν του.

Μεγάλῃ μάχῃ δὲν συνεκροτήθη ἐνταῦθα κατὰ τὰ μέρη τοῦ Δουνάβεως, ἐγένοντο δὲ μόνον μικραὶ ἀψιμαχίαι : ἀλλ' ὁ αὐτοκράτωρ εἶχεν ἀνυίξει ἤδη πρὸ πολλοῦ τὴν ὑπόνομον, δι' ἧς ἠδύνατο νὰ ἐλπίζῃ ὅτι θὰ κατέστρεφε τὴν θέσιν τῶν πολεμίων, συνεννοηθεὶς διὰ μυστικῆς συνθήκης μετὰ τοῦ δουκὸς Μαυρικίου καὶ ἀναθέσας εἰς αὐτὸν τὴν ἐκτέλεσιν τῆς προγραφῆς κατὰ τοῦ ἐξαδέλφου του, τοῦ ἐκλέκτορος.

Καὶ νῦν ἡ προδοσία ἐξετελέσθη. Ὁ Μαυρίκιος ἐπέδραμε κατὰ τῆς ἐκλεκτορίας τῆς Σιζωνίας, ὃ ἐστὶν εἰς τὰ νῶτα τοῦ προτεσταντικοῦ στρατοῦ. Ἐν τῷ προτεσταντικῷ στρατοπέδῳ τὰ πράγματα δὲν εἶχον καλῶς· ἀλλ' ἡ ἐνέργεια αὕτη τοῦ Μαυρικίου ἔκρινε τὰ πράγματα· αἱ προτεσταντικαὶ δυνάμεις ἔπρεπε νὰ χωρισθῶσιν, ὃ ἐστὶν ἔπρεπε νὰ καταλίπωσι τὴν ἄνω Γερμανίαν εἰς τὸν αὐτοκράτορα, ὅστις ἐνίκησεν οὕτω χωρὶς καὶ σχεδὸν νὰ ξιφουλκήσῃ.

Ἡ ἰσχυροτέρα τῶν πόλεων τῆς ἄνω Γερμανίας, ἡ Οὐλμη, ἐσυνθηκολόγησεν· ἀπὲσῡρθη αὕτη ἀπὸ τῆς σμαλκαλοϊκῆς συμμαχίας, ἀπέδωκε τὰ ἀδίκως καταληφθέντα, ἀπέλυσε τὰ στρατεύματά της, κατέβαλεν ὡς ποινὴν ἑκατὸν χιλιάδας φιορίνια καὶ ὑπεσχέθη ὑπακοὴν εἰς τὸ εὐστηθισόμενον αὐτοκρατορικὸν δικαστήριον.

Τὸ αὐτὸ ἔπραξαν καὶ αἱ λοιπαὶ πόλεις ἡ Χεϊλδρόννη, ἡ Ἑσλίγγη, ἡ Ρεϋτλίγγη· το αὐτὸ ἔπραξε καὶ ὁ δούξ τῆς Βυρτεμβέργης, ὅστις ἐξέκένωσε καὶ παρέδωκεν εἰς τοὺς αὐτοκρατορικοὺς τὴν Σιόρνδορφ, τὴν

Κίρχχεϊμ, τὴν Χοχενάσπεργ, καὶ ἐπλήρωσεν εἰς δόσεις τριακοσίας χιλιάδας φιορινίων· ἔσωσε τοῦλάχιστον οὕτω τὴν συνθήκην τῆς Καδάν.

Καὶ ἡ Κολωνία δὲ συμπεριελήφθη εἰς τὴν πανωλεθρίαν ταύτην. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος ἀνεγνώρισεν, ὅτι δὲν θὰ ἠδύνατο ν' ἀγάγῃ εἰς πέρας τὸ μέγα ἔργον· ἵνα ἀπαλλάξῃ τοὺς ὑπηκόους του τοῦ πολέμου, παρητήθη τοῦ ἀξιωματός του (Ἰανουάριον τοῦ 1547)· κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ χρόνον παρεδόθη ἡ Αὐγούστη, καὶ ἀμέσως μετὰ ταῦτα ἡ τετάρτη τῶν μεγάλων πόλεων τῆς ἄνω Γερμανίας, τὸ Στρασβούργον.

§ 96. **Ἡττα τῶν προτεσταντῶν.** — Σχετικῶς πρὸς τὴν θρησκείαν ὁ συνετὸς νικητὴς ἐπέβαλε πανταχοῦ ὅρους ἐπιεικεῖς. Ἐσκέφθη βεβαίως, ὅτι θὰ καθίστα ἄνευ ἀνάγκης τὴν καθ' ἑαυτὴν οὐχὶ εὖ-κολον νίκην δυσκολωτέραν ἀκόμη, ἐὰν ἀπεκάλυπτε ὑπεράγαν ἐνωρὶς τὸν τελευταῖον τοῦτον σκοπὸν τῆς πολιτικῆς του.

Ἄλλως αἱ ἀγαθαὶ αὐτοῦ σχέσεις μετὰ τῆς παπικῆς αὐλῆς, ἥτις πολλάκις ἐπίκραине τοὺς συμμάχους τῆς περισσότερον ἢ τοὺς ἐχθροὺς τῆς, δὲν ὑφίσταντο πλέον. Ἡ σύνοδος, ἥτις εἶχε συνέλθει τὸ ἔαρ τοῦ 1546, ἐτράπη ὁδὸν ὅλως ἀντίθετον καὶ ἀπέδουσεν πρὸς τὰς σκέψεις καὶ τὰ συμφέροντα αὐτοῦ. Ἡ συνέλευσις αὕτη Ἰσπανῶν καὶ Ἰταλῶν φανατικῶν καὶ μοναχῶν, ἐναντίον τοῦ πνεύματος τῶν προσπαθειῶν τῶν καταβληθεισῶν κατὰ τὰς τελευταίας θρησκευτικὰς συνδιαλέξεις, ἐτόνισε καὶ ἐζῆρε κατὰ τρόπον ἀπότομον τὰς μεταξὺ τῶν δύο δογματικῶν ἀντιθέσεις καὶ ἀνεκλήρυξε τὰς δογματικὰς ἀρχὰς τὰς ὑπ' αὐτῆς διατυπωθείσας ἐπὶ ποινῇ ἀναθέματος κατὰ τῶν ἀντιφρονούντων.

Ὁ δὲ πάπας ἀνεκάλεσε (τὸν Μάρτιον τοῦ 1547) τὰ στρατεύματά του ἐκ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στρατοπέδου, προσήγγισε καὶ πάλιν πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας καὶ μετέθεσε τὴν σύνοδον εἰς Βονωνίαν ὑπὸ τὴν ὅλως μηδαμινὴν πρόφασιν, ὅτι ἐν Τριδέντῳ ἐπεπόλαζε νόσος κολλητικὴ (Μάρτιον τοῦ 1547).

§ 97. **Ἰωάννης Φρειδερίκος.** — Ὁ ἀγὼν λοιπὸν τῶν προτεσταντῶν δὲν ἦτο ἀκόμη ποσῶς ἀπελπιστικός. Ὁ Ἰωάννης Φρειδερίκος ταχέως ἀνέκτησε τὴν χώραν του κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἔτους 1547. Οἱ ἰδιαιτέροι ὑπήκοοι τοῦ δουκὸς Μαυρικίου, εἰς ὃν ὁ αὐτοκράτωρ εἶχε μεταβιβάσει τὸ ἐκλεκτορικὸν ἀξίωμα τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1546, ἔβλεπον ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Ἰωάννου Φρειδερίκου τὸν

πρόμαχον τῆς πίστεώς των, εὐρεῖς δὲ ὀρίζοντες ἠνοίχθησαν ἐνώπιον τούτου, ἀφοῦ καὶ ἐν Βοημίᾳ ἐξερράγη κίνημα εὐαγγελικόν.

Καὶ πάλιν ἀντήχησαν ἐκεῖ, ἐν Βοημίᾳ, οἱ ἀρχαῖοι οὐσσιτικοὶ ὕμνοι, κατηγορηματικῶς δὲ ἡ πόλις Πράγα καὶ τὸ μεγαλῆτερον μέρος τῆς ἀριστοκρατίας ἠρνήθησαν ὑπακοὴν εἰς τὸν βασιλέα αὐτῶν Φερδινάνδον, τὸν ἀδελφὸν τοῦ αὐτοκράτορος.

Τοιαύτη ἦτο κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην ἡ καθόλου κατάστασις, ὥστε, πατῶν τῶν περιστάσεων λαμβανομένων ὑπ' ὄψιν, ἡδύνατο νὰ θεωρηθῇ βέβαιον, ὅτι, ἀνὴρ ἱκανὸς εἶχεν ἐξησχαλισμένον μέγιστον γέρας νίκης : σπανίως ὅμως συμβαίνει ἐν τῷ μεγάλῳ κόσμῳ νὰ εὕρεσκηται κατὰ τὴν κατάλληλον στιγμὴν ὁ κατάλληλος ἄνθρωπος εἰς τὴν κρίσιμον θέσιν.

Ὁ Ἰωάννης Φρειδερίκος δὲν ἐκέκτητο τὴν φιλοδοξίαν ἐκείνην τὴν πρὸς τὰ μεγάλα ἀποβλέπουσαν. Ἦτο ἡγεμὼν οἷον θὰ ἐπόθει πᾶσα χώρα· αὐστηρὰ ἀγνότης, ἡθῶν διέκρινε τὸν ἴδιον αὐτοῦ βίον καὶ αὐτὴν τὴν αὐλὴν του καὶ τὸ στρατόπεδόν του· ἡρέσκετο νὰ περιοδεύῃ εἰς τὴν χώραν του, νὰ δίδῃ εἰς τοὺς ὑπηκόους του ἀγροτικὴν τινα ἐορτὴν, νὰ ἐπισκέπτηται τὸ ἐν Βιττεμβέργῃ πανεπιστήμιόν του, ὅπου ἐσπούδαζον καὶ τὰ τέκνα του· ἦτο ἀνὴρ ἄνευ νοθείας, ἐπιμελής, ἐμμανής, οὐχὶ ἄνευ ἰσχυρογνωμοσύνης διὰ τὸ δίκαιόν του, ἀνὴρ κινούμενος πάντοτε ὑπὸ ἀγνῶν ἐλατηρίων, ἀνὴρ ἀκραιφνῶν καὶ ἀγνῶν πεποιθήσεων.

Ἀλλὰ τὸ ἔργον τῆς καταγωγῆς τῆς νίκης ὑπὲρ τῆς εὐαγγελικῆς πίστεως καὶ τῆς θρησκείας τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν ἀγῶνι κατ' ἀνδρῶν εἶος ὁ Κάρολος ὁ Ε΄, ὁ Μαυρίκιος ἢ ὁ δοῦξ τῆς Ἀλβας καὶ ἄλλοι ὅμοιοι αὐτῶν, ἀπῆται χαρακτῆρα τολμηρὸν, μὴ ἀναχαιτιζόμενον ὑπὸ σκέψεων ἀντιθέτων πρὸς τὸν ἐπιδιωκόμενον σκοπὸν, ἀπῆται προσόντα ὀλιγώτερον μέτρια.

§ 98. Ἡ ἐν Μυλδέργῃ ἡττα. 1547.— Οὕτω ραγδαίως εὔρεν αὐτὸν ἡ τύχη του. Ὁ αὐτοκράτωρ εἶχε προσέλθει εἰς Νυρεμβέργην, ἐντεῦθεν δὲ ἐπορεύθη εἰς Ἐγκερ τῆς Βοημίας, ὅπου αἱ στρατιωτικαὶ δυνάμεις τοῦ Φερδινάνδου προσήλθον πρὸς αὐτόν : τὴν 11 Ἀπριλίου ὁ Μαυρίκιος, ἡγούμενος τῆς αὐτοκρατορικῆς πρωτοπορείας, ὑπερέβη τὰ σαξωνικὰ σύνορα.

Εἰς κατάστασιν λίαν δυσμενῆ, ἔχων δηλονότι μόνον τετρακισχι-

λους πεζοὺς καὶ δισχιλίους ἵππεῖς, προκατελήφθη ἐν τῷ ἀγῶνι ὁ Ἰωάννης Φρειδερίκος ὑπὸ τετραπλασίως ἰσχυροτέρου ἐχθροῦ. Δι' Ἀδόρφης, Πλάουεν, Λεϊπσιγ ἔφθασεν ὁ Κάρολος εἰς τὸν Ἄλβιν, εἰς τὴν δεξιὰ ὄχθην τοῦ ὁποίου, ἐν Μυλθέργῃ, εἰς ὥρων τινων ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς Βιττεμβέργης, κατέλαβε θέσιν ὁ ἐκλέκτωρ.

Ἐν ὥρᾳ ἀκαταλλήλῃ ἐχρονотρίβησεν οὗτος εἰς πρωϊνὴν προσευχήν, ἐνῷ εἶχον ἀρχίσει ἡρῆ ν' ἀνταλλάσσωνται αἱ πρῶται βολαὶ παρὰ τὴν ἐκ πλοίων γέφυραν, δι' ἧς εἶχε διατάξει νὰ ζεύζωσι τὸν Ἄλβιν, ἣν ὁμοῦς ἐν μέρει μόνον διέταξε νὰ διαλύσωσι. Ἰσπανοὶ τινες ἔφθασαν εἰς αὐτὴν κολουμβῶντες, ἀνερριχήθησαν ἐπ' αὐτῆς καὶ τὴν ἐκυρίευσαν : πάραυτα δὲ ἔφθασεν εἰς τὸ μέρος τοῦτο ὁ αὐτοκράτωρ μετὰ τῆς κυρίας δυνάμεως.

Εἶδεν οὗτος ἐνώπιόν του τὸν εὐρὺν Ἄλβιν, καὶ ἡσθάνθη ὡς νὰ ἀπηλλάγη καθ' ὁλοκληρίαν ἀπὸ τῆς ἀσθενείας του· λαμπρὰ ἐστολισμένος, περιεζωσμένος τὴν ἐρυθρὰν χρυσορράβδωτον βουργουνδικὴν στρατιωτικὴν ταινίαν (Feldbinde) προηγῆθη ἔφιππος τοῦ στρατοῦ του, ὅστις διέβη διὰ τῆς παραχρῆμα ἀνασκευασθείσης πλωτῆς γεφύρας, ἐνῷ ὁ Μαυρίκιος καὶ ὁ δοῦξ Ἄλβας, οἵτινες εἶχον διαβῆ τὸν ποταμὸν εἰς μέρος ἀβαθές, ἐδίωκον κατὰ πόδας τὸν ἀποσυρόμενον ἐκλέκτορα, ἡγούμενοι τοῦ ἐλαφροῦ ἵππικοῦ.

Ὁ Ἰωάννης Φρειδερίκος, ὅστις δὲν ἐγίνωσκεν εὐκρινῶς τὴν κατάστασιν, ἡμέλησε ν' ἀπωθήσῃ αὐτοὺς, παρετάχθη δὲ παρὰ τὴν ἄκραν δάσους αὐτὸς μὲν μετὰ τοῦ πεζικοῦ καὶ τοῦ πεδινοῦ πυροβολικοῦ ἐν τῷ μέσῳ, τὸ δὲ ἵππικὸν εἰς τὰς πλευράς.

Ἦτο ἡ 24 Ἀπριλίου, ἡμέρα Κυριακὴ καὶ ὥρα τετάρτη μετὰ μεσημβρίαν : νῦν δὲ τὸ πρῶτον, ὅτε ἀντήχησεν εἰς τὰς συμπυκνωθείσας τάξεις τῶν πολεμίων ἐν ποικίλαις γλώσσαις, ἰσπανιστί, ἰταλιστί, γερμανιστί τὸ σύνθημα Ἰσπανία καὶ αὐτοκράτορ, εἶδον οἱ ἐκλεκτοικοί, ὅτι αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ μετὰ τοῦ κυρίου στρατοῦ ἦτο ἀπέναντί των.

Οἱ αὐτοκρατορικοὶ οὐσάροι εἰσῆλθον εἰς τὸ δάσος, πάραυτα δὲ τὸ ἵππικὸν περιήχθη εἰς ταραχήν, καὶ μετὰ βραχὺν ἀγῶνα, ἢ μᾶλλον ἄνευ ἀγῶνός τινος ἀπέρριψε τὸ πεζικὸν τὰ ὄπλα του, πάντες ἐτράπησαν εἰς φυγὴν, καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Ἰωάννης Φρειδερίκος εὐρέθη αἰφνιδίως ἐν τῷ δάσει ἀντιμέτωπος πρὸς τινα οὐσάρον καὶ ἐμονομάχησε μετ' αὐτοῦ,

μέχρις ὅτου προσῆλθεν εὐγενής τις τῆς αὐλικῆς ἀκολουθίας τοῦ Μυρικίου, εἰς ὃν ἠδύνατο νὰ παραδοθῇ αἰχμάλωτος.

Ὁ αὐτοκράτωρ, φύσις ἀγενής, ἐδέχθη αὐτὸν δυσμενῶς. Ἡ αὐλικὴ ἀκολουθία ἐτέρπετο εἰς τὴν θέαν τοῦ μεγάλου αἰχμαλώτου, ὅστις ταχέως ἀνέκτησε καὶ εἰς τὴν κατάστασιν ταύτην εὐρισκόμενος τὴν ἡρεμίαν ἣν προσέδιδεν αὐτῷ ἡ πίστις του ὡς καὶ ἡ φλεγματικὴ ἰδιοσυγκρασία του.

Εἶτα τὴν 19 Μαΐου ἐγένετο ἡ συνθηκολογία τῆς Βιττεμβέργης. Ὁ ἐκλέκτωρ πλὴν ὀλίγων ἐξαιρέσεων παρέδωκεν εἰς τὸν αὐτοκράτορα ὅλην τὴν χώραν του, μεταβιβασθεῖσαν ἤδη μετὰ τοῦ ἐκλεκτορικοῦ ἀξιώματος εἰς τὸν ἐξάδελφόν του Μαυρίκιον, ὅστις ὑπεχρεοῦτο νὰ ἐγγυηθῇ εἰς τὰ τέκνα τοῦ ἡττημένου ἀναλόγους τῆς θέσεώς των πόρους ζωῆς.

Τὴν 6 Ἰουνίου οἱ αὐτοκρατορικοὶ κατέλαβον τὴν ἐστίαν τῆς μεγάλης ἐπαναστάσεως, τὴν Βιττεμβέργην. Ἡ σποδὸς τοῦ μεγάλου αἵρετικοῦ ἦτο ἤδη εἰς τὴν διάθεσιν τῶν φανατικῶν, οἵτινες οὐδόλως ἐφαντάζοντο πόσον ὀλίγον ἤξιζεν ἡ ζωὴ των ἀπέναντι τοῦ νεκροῦ ἐκείνου· ἀλλ' ὁ αὐτοκράτωρ, ἀγόμενος ὑπὸ ὀρθοῦ πολιτικοῦ ἢ ἀνθρωπίνου αἰσθήματος, δὲν ἐπέτρεψε τὴν βεβήλωσιν τοῦ Λουθήρου· δὲν πολυμεῖ, εἶπεν, κατὰ τῶν νεκρῶν.

Ἄλλ' ἐπὶ τῶν ζώντων δὲν ἐπεξετάθη τὸ ἔχνος τοῦτο λεπτοτέρας εὐαισθησίας. Τὸν ἐκλέκτορα ἔφερεν ὁ αὐτοκράτωρ ὡς αἰχμάλωτόν του μεθ' ἑαυτοῦ, δὲν ἀπεστέρησε δὲ τὸ μικροπρεπὲς αἰσθημὰ του τῆς ἐκδικήσεως τὴν εὐχαρίστησιν τοῦ νὰ καταδικάσῃ αὐτὸν εἰς θάνατον καὶ διατάξῃ τὴν ἐπίδοσιν τῆς ἀποφάσεως εἰς τὸν αἰχμάλωτον. Ὁ Ἰωάννης Φρειδερίκος, χωρὶς νὰ προδώσῃ συγχίνῃσιν τινα, ἔθεσεν αὐτὴν κατὰ μέρος, καὶ ἐξηκολούθησε παίζων τὸ ζατρίκιον, εἰς ὃ κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς ἐπιδόσεως ἦτο ἀπασχολημένος.

§ 99. Ἡ αἰχμαλωσία τοῦ χωροκόμητος. — Τὴν κυρίαν ταύτην νίκην κατὰ τῆς πρωτοστατούσης προτεσταντικῆς ἐπικρατείας ἠκολούθησαν δύο ἄλλαι νῆκαι, τὰς ὁποίας εὐκόλως πλέον ἠδύνατο νὰ καταγάγῃ ὁ αὐτοκράτωρ, ἡ μία κατὰ τοῦ χωροκόμητος τῆς Ἑσσης καὶ ἡ ἄλλη κατὰ τῶν Βοημῶν ἐπαναστατῶν.

Εἰς τὸν χωροκόμητα, ἀφοῦ εἶχεν ἀποστερηθῇ οὗτος τὸν δεξιὸν βραχιονά του, τὸν ἐκλέκτορα τῆς Σαξωνίας, δὲν ὑπελείπετο πράγματι

οὐδεμία ἐλπίς. Προέτεινε διαπραγματεύσεις, διεξήγαγον δὲ αὐτὰς ὁ ἐκλέκτωρ τοῦ Βρανδεμβούργου Ἰωακείμ καὶ ὁ ἴδιος ἑαυτοῦ ἐπὶ θυγατρὶ γαμβρός, ὁ νέος ἐκλέκτωρ τῆς Σαξωνίας.

Κατὰ τὴν συνθηκολογίαν ὤφειλεν ὁ χωροκόμης νὰ παραδοθῇ ἄνευ ὄρων καὶ νὰ κατεδαφίσῃ τὰ φρούριά του : ἐν τῷ πρώτῳ σχεδίῳ ἐγίνετο λόγος καὶ περὶ φυλακίσεως· εἰς τὸ δεύτερον ὁμως, τὸ ὀριστικόν, οὐδεὶς πλέον ἐγίνετο περὶ τούτου λόγος. Οἱ τὰς διαπραγματεύσεις διεξαγαγόντες ἐκλέκτορες, ὡς καὶ αὐτὸς ὁ χωροκόμης, ἐφρόνουν ὅτι κατὰ τὸ τελευταῖον τοῦτο σχέδιον ἐξησφάλιζε τὴν προσωπικὴν του ἐλευθερίαν. Ἡ χρονογραφία ποιεῖται λόγον περὶ ἀπάτης διαπραχθείσης διὰ τῶν λέξεων *einiges Gefängnis* (ἰδίας, μονήρους, τινὸς φυλακῆς, φυλακίσεως) : καὶ *ewiges Gefängnis* (αἰωνίας φυλακῆς, φυλακίσεως) : τόσον χονδροειδὴς δὲν εἶναι συνήθως εἰς τὰς ἀνωτέρας σφαίρας ἡ ψυχικὴ ἀγένεια· ἐντούτοις ἔργῳ ὁ αὐτοκράτωρ καὶ οἱ θεράποντες αὐτοῦ δὲν ἐπολιτεύθησαν διαφόρως.

Κάρολος ὁ Ε'· δὲν ἐσκέπτετο βεβαίως ν' ἀφῇ τὴν ἐλεύθερον τόσον ταχέως, ἢ καὶ ἐν γένει ν' ἀφῇ τὴν ἐλεύθερον, τὸν χωροκόμητα, ὃν ἐμίσει, διότι ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐφοβεῖτο αὐτὸν ἄλλοτε, ἐφυλάσσετο ὁμως ἀπὸ τοῦ νὰ ἐκφρασθῇ περὶ τούτου. Τὴν 19 Ἰουνίου τοῦ ἔτους ἐκείνου, ὥραν τετάρτην μετὰ μεσημβρίαν, παρέστη ὁ Φίλιππος ἐν τῷ ἐν Χάλλῃ ἀνακτόρῳ, ὅπως ζητήσῃ συγγνώμην παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος. Ἦτο εὐθυμὸς καὶ ὑπερμειδία, ὅτε αἰφνης αὐστηρὰ τις λέξις τοῦ Καρόλου ἐφώτισεν αὐτὸν περὶ τῆς καταστάσεως : πράγματι δὲν ἦτο καὶ τὸς γελώτων. Ἐγонуπέτησεν, ὁ τοῦ Καρόλου ἀρχιγραμματεὺς ἀπήγγειλε τὴν αἵτησιν συγγνώμην κατὰ τὸν συνταχθέντα τύπον : τοῦ αὐτοκράτορος μὴ δόντος σημειῖόν τι, ὁ χωροκόμης ἠγέρθη οἴκοθεν.

Ἀλλὰ τὴν ἐσπέραν ἐν τῷ φρουρίῳ μετὰ τὸν δεῖπνον παρετήρησεν ὁ δούξ Ἀλβας εἰς τὸν κατάπληκτον ἐκλέκτορα, ὅτι ὁ χωροκόμης ἔμελλε νὰ μείνῃ αὐτόσε. Οἱ ἔντονοι λόγοι οὐδὲν ὠφέλησαν, ὡς ἐπίσης δὲν ὠφέλησαν καὶ αἱ ὀριμεῖαι ἐξηγήσεις τῆς ἐπαχύριον : ἐνῶ δὲ ἀπήρχοντο ἐκ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στραταρχείου οἱ ἐν τῇ φιλοτιμίᾳ τῶν προσβληθέντες ἡγεμόνες, ὁ Κάρολος ἐξηκολούθησε τὴν πορείαν του, φέρων μεθ' ἑαυτοῦ τὸν δεύτερον αἰχμάλωτόν του.

Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ὑπετάχθησαν καὶ ἐτιμωρήθησαν καὶ ἡ Πράγα καὶ οἱ Βοημοί.

§ 100. Κάρολος ὁ Ε΄. νικητής. — Ἡ θέσις Καρόλου Ε΄. ἦτο ἐξόχως λαμπρὰ νῦν τοῦ τὸ φθινόπωρον τοῦ 1547, ὅτε τὴν 1ην Σεπτεμβρίου ἤνοιξε τὴν ἐν Αὐγούστῃ δίαιταν τοῦ κράτους.

Ὁ Κάρολος ἐδέσποζε τῶν πάντων· πάντες ἡσθάνοντο ὅτι καὶ πάλιν εἶχον ὑπὲρ ἑαυτοὺς ἓνα κύριον, ἐκανόνισε δὲ ὁ αὐτοκράτωρ τὰς ἐκκρεμεῖς κοσμικὰς ὑποθέσεις ἀκόπως ὡς ᾔθελεν. Ἡ ἐκ νέου συγκρότησις τοῦ αὐτοκρατορικοῦ δικαστηρίου (Kammergericht) ἐπαφέθη εἰς αὐτόν, ἀπεφασίσθη ἡ σύστασις πολεμικοῦ ταμείου, ἐξ οὗ θὰ ἐπλήρουν ὁ Κάρολος τὰ στρατεύματα τὰ ὅποια ἐκράτουν ὑπὸ τὸν ζυγὸν τὴν Γερμανίαν· ἡ βουργουνδικὴ κληρονομικὴ κτῆσις του, αἱ Κάτω Χῶραι, περιελήφθησαν εἰς τὸν ὀργανισμόν τῆς αὐτοκρατορίας ὡς βουργουνδικὸν θέμα (Kreis), ἀπέκτων ὁμοῦς αὗται δικαίωμα προστασίας ἐκ μέρους τῆς αὐτοκρατορίας, χωρὶς νὰ ὑποβληθῶσιν εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ αὐτοκρατορικοῦ δικαστηρίου καὶ εἰς οἷον δῆποτε ἄλλο βάρος ἐξ ἐκείνων εἰς ᾧ ὑπόκειντο τὰ συστατικὰ τμήματα τῆς αὐτοκρατορίας.

Πλὴν τούτων ἐχειροτονήθη νῦν ὁ νέος ἐκλέκτωρ τῆς Κολωνίας Ἀδόλφος, ὁ ἐκ τοῦ οἴκου τῶν κομήτων τοῦ Σαουεμβούργου, ὁ δὲ Μαυρίκιος τῆς Σαξωνίας, ὁ παρὰ δῶτα πρὸς σφαγὴν τοὺς προτεστάντας εἰς τὸν αὐτοκράτορα, ἔλαβε τὸ ἐκλεκτορικὸν δικαίωμα. Ἐγένετο δὲ ἤδη πρόνοια περὶ ἐκτελέσεως τῆς προγραφῆς κατὰ τῶν ἀνθισταμένων ἐτι πόλεων καὶ κατὰ τοῦ δουκὸς Ἀλδρέχτου τῆς Πρωσίας.

§ 101. Αὐγουσταία μεσοδασιλεία. 1548. — Προέβη δὲ νῦν καὶ εἰς τὴν διευθέτησιν τῶν θρησκευτικῶν πραγμάτων ὑπὸ τὴν ἐπιφύλαξιν ταχείας καὶ πλήρους ἐνώσεως τῆς ἐκκλησίας. Ἐν ἔγγραφον, «Δήλωσις τῆς Ρωμαιοῦς αὐτοκρατορικῆς Μεγαλειότητος περὶ προσωρινῆς διευθετήσεως τῶν θρησκευτικῶν πραγμάτων ἐν τῇ ἀγίᾳ αὐτοκρατορίᾳ μέχρι τῆς ἐκδόσεως τῆς γενικῆς συνόδου» ἡ λεγομένη Αὐγουσταία Μεσοδασιλεία (Interim) ἐδημοσιεύθη τὴν 15 Μαΐου 1548 ὡς νόμος τῆς αὐτοκρατορίας.

Τὲ περίεργον τοῦτο ἔγγραφον συνετάχθη ὑπὸ μετριοπαθῶν καθολικῶν καὶ ὑπὸ ἐτι μᾶλλον μετριοπαθῶν εὐαγγελικῶν θεολόγων. Γάμος τῶν κληρικῶν καὶ μετάληψις τῶν λαϊκῶν κατὰ τὰ δύο εἶδη ἐπιτρέπονται, ὡς πρὸς τὸ περὶ δικαιοσύνης ἄρθρον ἐτηρήθη διάμεσός τις συμβιβαστικὴ λύσις. Ἐξ ἄλλου ὁμοῦς διετηρήθησαν τὰ ἐπτὰ μυστήρια, τὸ

περὶ μετουσιάσεως δόγμα, ἢ προσκύνησις καὶ δέησις πρὸς τοὺς Ἁγίους καὶ τὴν Θεοτόκον, καὶ αἱ παντὸς εἶδους ἑορταὶ καὶ τελεταί.

Ὁ αὐτοκράτωρ, μεθυσθεὶς ὑπὸ τῆς νίκης, εἶχεν ἀναλάβει ἔργον δύσκολον, καί, ὡς θέλει καταδειχθῇ, ἀνεφάρμοστον. Τὴν ὥραν ταύτην εἶχεν ὁ Κάρολος τὸν πάπαν ἐναντίον του. Ἀρχομένου τοῦ ἔτους ἐκείνου, εἶχον ἐμφανισθῇ οἱ αὐτοκρατορικοὶ πληρεξούσιοι εἰς Βονωνίαν (Bologna), εἶχον δὲ καταθέσει ἐπὶ τοῦ οὐδοῦ τῆς συνόδου ἐπιφύλαξιν καὶ διαμαρτυρίαν κατὰ τῆς γενομένης μεταθέσεως αὐτῆς εἰς τὴν πόλιν ταύτην.

Αἱ καθολικαὶ τάξεις τῆς αὐτοκρατορίας, ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ὁποίων ἦτο ὁ δοῦξ τῆς Βαυαρίας, εἶχον λάβει παρὰ τοῦ πάπα ἐπὶ τῇ ἐρωτήσῃ του τὴν ἀπάντησιν, ὅτι ἤθελεν ἀποδοκιμάσει καὶ ἀκυρώσει τὴν προσχώρησιν αὐτῶν εἰς τὴν μεσοβασίλειαν. Ἐδῶσαν οὕτω εἰς τὸν αὐτοκράτορα νὰ ἐννοήσῃ, ὅτι τὸ καθ' ἑαυτοὺς ἐγίνωσκον, τί ἔπρεπε νὰ πιστεύωσι καὶ πῶς ἔπρεπε νὰ πολιτεύωνται εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα, καὶ ὅτι ὑπερέβη οὗτος τὰ ὅρια τῆς ἀρμοδιότητός του.

Οἱ διαμαρτυρόμενοι εἶχον διαιρεθῇ : ὁ ἐκλέκτωρ τοῦ Βρανδεμβούργου Ἰωακείμ καὶ ὁ ἐκλέκτωρ τοῦ Παλατινάτου ἀπεδέχθησαν τὴν Μεσοβασίλειαν ἀνεπιφυλάκτως, ὁ ἐκλέκτωρ τῆς Σαξωνίας Μαυρίκιος, ὁ Ἀλβρέχτος τοῦ Βρανδεμβούργου, ὁ Ἐρίχος τῆς Βρουνσβίκης, ὁ Ἰωάννης τοῦ Κουστρίν παρουσίασαν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον δυσκολίας, ἀλλ' ἐν τέλει ἀπεδέχθησαν τὸ πρᾶγμα· ἐκ τῶν πόλεων τινὲς μὲν προσεχώρησαν λίαν ταχέως, ὡς ἡ Νυρεμβέργη, ἡ Αὐγούστη, αἵτινες διετέλουν ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐπιρροὴν τῆς βίας, ἄλλαι, ὡς ἡ Κωνσταντία, ἐξηναγκάσθησαν διὰ τῆς βίας τῶν ὀπλῶν εἰς ἀποδεχῆν.

Τότε Γερμανός τις Ὁράτιος Κόκλης, κρεοπώλης τὸ ἐπάγγελμα, ἀντέστη κατὰ τῶν ἐφορμώνων Ἰσπανῶν ἐπὶ τῆς γεφύρας καὶ ἔπεσεν εἰς τὸν Ρῆνον μετὰ δύο ἐκ τῶν ἐχθρῶν οὓς εἶχεν ἀρπάσει.

Ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ ἀκόμη ὅπου οἱ ἡγεμόνες ὑπετάχθησαν ἔπρεπε νὰ καταβληθῇ ἡ ἀντίστασις τῆς χώρας, ὅπισθεν δὲ τῆς συνειδήσεως τῆς χώρας ὑπῆρχεν ἀκόμη ἡ σενείδῃσι τῶν ἀτόμων.

Ἡ νόθος αὕτη θρησκεία θλιβεράν κατήγαγεν ἐπιτυχίαν ἐν Σαξωνίᾳ. Ὁ Μαυρίκιος δὲν ἠδύνατο νὰ εἰσαγάγῃ τὴν Μεσοβασίλειαν ἕνεκα τοῦ φρονήματος τῆς χώρας καὶ διέταξε νὰ συνταχθῇ νέον σχέδιον συμ-

βιβασμοῦ, ὅπερ ὑπέβαλεν εἰς τὰς ἐν Λειψία τάξεις καὶ δι' οὗ ὡς Μεσοβασιλείας τῆς Λειψίας ἐγκαθιδρύετο ἀντὶ τῆς αὐτοκρατορικῆς θρησκείας ἡγεμονικῆς, ἥτις ἦτο μὲν διάφορος ἄλλ' ὅχι καὶ καλλιτέρα ἐκείνης, καθιεροῦσα δικαιοδοσίαν ἐπισκόπων, τελευταῖον χρίσμα, λειτουργίαν.

Τὸ δὲ χειρότερον ἦτο ὅτι τὸ νοθογενές καὶ ἐρμαφρόδιτον τοῦτε δημιουργήμα ἡσπάζετο καὶ ὁ Μελάγχθων. Παραπλανώμενος οὗτος ὑπὸ τῆς φαινομενικῆς ἀποκαταστάσεως τῆς συμπνοίας ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἀνακουφισθεὶς τρόπον τινὰ ἀπὸ τῆς πίεσεως τῆς κραταιᾶς προσωπικότητος τοῦ Λουθήρου, ὅστις καθωδήγει μέχρι τοῦδε τὸ πνεῦμά του, συντετριμμένος ἐκ τῆς τελευταίας πανωλεθρίας, προσεχώρησεν εἰς τὴν μεσοβασιλείαν καὶ εἰς τὸ ἀνώτατον συμβούλιον τοῦ νέου κυρίου αὐτοῦ, τοῦ Καρλοβισίου, πολλοὶ δὲ ἐπεκαλοῦντο ἤδη ὑπὲρ ἑαυτῶν τὸ παράδειγμα τοῦ διαπρεπεστέρου τῶν εὐαγγελικῶν θεολόγων, ὅστις ἐν τούτοις ἡσθάνετο ἑαυτὸν εἰς ἄκρον δυστυχῆ καὶ ἔχαιρε διὰ πᾶσαν ἀντίστασιν, ἣν ἄλλοι ἰσχυρότεροι αὐτοῦ ἀντέτασσον κατ' ἀμφοτέρων τῶν Interim.

Πανταχοῦ ὁμοῦς ἡ ἀντίδρασις ἤκμαζεν : ἔπρεπε νὰ σπεύδωσι πάντες νὰ μάθωσιν αὖθις τὸ παλαιὸν δόγμα, ἔλεγον οἱ αὐτοκρατορικοὶ ὑπάλληλοι πεισμόνως ἐναντίον πολιτῶν τῆς Αὐγούστης, ἂν μὴ ἤθελον νὰ μάθωσι μάλιστα καὶ ἰσπανικόν.

§ 102. Κάρολος ὁ Ε'. — Πράγματι τὸ ἔτος τοῦτο 1548 — μία τῶν μεγάλων ἀψδουργικῶν χρονολογιῶν, οἷαι εἶναι πρὸς τῇ τοῦ 1548 ἢ τοῦ 1629, ἢ τοῦ 1851 — ἐσημεῖον τὸν κολοφῶνα τῆς ἀκμῆς τῆς αὐτοκρατορικῆς δυνάμεως. Πρὸς στιγμὴν Κάρολος ὁ Ε'. Ἰστατο νῦν ἐπὶ κεφαλῇς τῶν εὐρωπαϊκῶν πραγμάτων.

Πιστὸς εἰς τὸ ρητόν του ἐκεῖνο « Ἀπώτερον ἀκόμη » Plus ultra βραδέως μὲν ἐν τοσούτῳ πράγματι κατέβαλεν ἓνα μετὰ τὸν ἄλλον τοὺς ἐχθρούς του — τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας Φραγκίσκον, μίαν μεγάλην ἀποστασίαν ἐν τοῖς ἰσπανικοῖς βασιλείοις του, τὰ ἀντιπράκτοντα στοιχεῖα ἐν ταῖς Κάτω Χώραις : καὶ ἰδοὺ νῦν ὅτι καὶ τὸ μέγα τῶν τάξεων σῶμα, ὅπερ ἔδιδεν ἐν Γερμανίᾳ τὸν νόμον, κατέκειτο σχεδὸν κατὰ γῆς.

Ἐν τῷ μέσῳ τοῦ μεγάλου τούτου κύκλου Ἰστατο αὐτός, ὁ ἀσθε-

νῆς, σιωπηλός, βαρύθυμος ἀνὴρ, εἰς τοῦ ὁποῦ τὰς χεῖρας συνεκέντρούντο τὰ νήματα ὅλου τοῦ κόσμου.

Τοιαύτη θέσις, καθ' ἑαυτὴν μὴ φυσική, ἐντείνει οἰκοθεν τὰς ἀξιώσεις πέραν τοῦ μέτρου τῶν δυνάμεων, μόνον δὲ ἄνδρα ἀρχήθεν μεγαλεπίβολον, τείνοντα πρὸς πραγματοποιήσιν ἰδανικῶν σκοπῶν, ἡδύνατο νὰ ἱκανοποιήσῃ.

Τοιοῦτος ἀνὴρ δὲν ἦτο Κάρολος ὁ Ε'. Τούναντίον ἦτο οὗτος πνεῦμα ἐντελῶς δεδωσμεμένον, ἄνευ δημιουργικῆς δυνάμεως, καὶ μὴ εὐρίσκων εὐχαρίστησιν εἰς τὸ δημιουργεῖν, ἐντελῶς ἐξηρητημένος ἐκ τῶν παραδεδομένων. Τοῦτο δὲ οὐχὶ μόνον ὡς πρὸς τὰ θρησκευτικὰ πράγματα.

Συνετός, ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα, περισκεμμένος, φιλόπονος, — εἰς τὰς ἰδέας καὶ εἰς τὰς ἀποφάσεις σκληροτράχηλος, ἐπὶ ἔτη ἰσοβίως προσκεκολλημένος : ὁ σκοπὸς ὃν ἐπεδίωκε, τὸν ὁποῖον δὲν εἶχε καὶ ἀνάγκην νὰ ἐπιδιώξῃ—τοῦ νὰ γίνῃ αὐτοκράτωρ παγκόσμιος, νὰ γίνῃ ὁ κοσμικὸς ἀρχηγὸς τῆς Χριστιανωσύνης, ὅλος ὑπῆρξεν ἄλλοτε Κάρολος ὁ Μέγας—περιεβλήθη εἰς χεῖρας αὐτοῦ χαρκτηῖρα ὅλως ἐξωτερικόν, καὶ ἐπειδὴ ἴστατο ὑπεράνω ἢ κατωτέρω τῶν πνευμάτων τοῦ λαοῦ, δὲν ἦτο δὲ οὔτε Γερμανός, οὔτε Ἰσπανός, οὔτε Κατωχωρίτης, οὔτε Ἰταλός, διὰ τοῦτο ὑπὸ οὐδενὸς τῶν λαῶν τούτων ἡγαπᾶτο καὶ ἐνοεῖτο.

Τὸν αὐτοκρατορικὸν ὁμῶς ἐκείνον σκοπὸν, καθ' ὅσον οὗτος ἦτο ἐν γένει ἐφικτός, ἐφάνη ὅτι προσήγγισε νῦν κατὰ πολὺ. Ἡ τύχη ἐχάρισεν εἰς αὐτὸν ἔτη τινὰ ἀκόμῃ, καθ' ἃ ἐπίστανεν οὗτος ὅτι ἡδύνατο νὰ ἐπιτύχῃ τοῦ σκοποῦ τούτου. Τὸν Νοέμβριον τοῦ 1549 ἀπέθανεν ὁ ἀντιπράττων κατ' αὐτοῦ πάπας, ὁ Παῦλος ὁ Γ', καὶ ὁ διάδοχος αὐτοῦ, Ἰούλιος ὁ Γ' (1550) ἐνέδιδεν εἰς τὰ νεύματα τοῦ αὐτοκράτορος· ἀμέσως δὲ μετέθεσεν οὗτος καὶ αὐθις τὴν ἐκκλησιαστικὴν συνέλευσιν εἰς Τρίδεντον.

Τὰ πράγματα ἐφαίνοντο καὶ ἐνταῦθα συναρμολογούμενα πρὸς τὴν θέλησίν του. Συγχρόνως μετὰ τῆς ἀγγελίας περὶ τῆς ἐπαναφορᾶς τῆς συνόδου εἰς τὴν πρώτην ἔδραν πῆς προετάθη εἰς τοὺς ἐκλέκτορας καὶ εἶτα καὶ εἰς τὴν κατὰ τὸν Ἰούνιον τοῦ 1550 καὶ αὐθις ἐν Αὐγούστῃ συνελθοῦσαν δίαιταν τοῦ κράτους ἡ ἐκλογὴ τοῦ Δὸν Φιλίππου, τοῦ υἱοῦ τοῦ Καρόλου, ὡς Ρωμαίου βασιλέως καὶ αὐτοκράτορος μετὰ τὰς εὐτυχεῖς ἡμέρας τοῦ νῦν ἄρχοντος.

Ἦλθε δὲ ὁ Δὸν Φίλιππος αὐτοπροσώπως εἰς Γερμανίαν καὶ προσπάθει νὰ προσελκύσῃ τὰς συμπαθείας τοῦ ἔθνους διὰ χορῶν, ἱππηλασιῶν καὶ συμποσίων κατὰ τὰ γερμανικὰ ἔθιμα, τοῦθ' ὅπερ ἐλάχιστα ὠφέλησεν αὐτόν. Κατεβάλλετο δὲ προσπάθεια νὰ πεισθῇ ὁ βασιλεὺς Φερδινάνδος, ὅπως παραιτηθῇ τῶν ἰδίων ἑαυτοῦ ἐλπίδων ὑπὲρ τοῦ ἀνεψιοῦ του : ἐὰν ἐπετύγχανε τὸ τελευταῖον τοῦτο σχέδιον, ἐπετύγχανε τὸ κύριον ἔργον τοῦ βίου τοῦ Καρόλου.

§ 103. Ἡ Σύνοδος. Ὁ αὐτοκράτωρ καὶ ὁ πάπας. — Τὸ σπουδαιότερον ζήτημα τῆς ἡμέρας ἦτο νῦν ἡ ἐπιτυχία τῆς συνόδου, ἡ ὁποία κατὰ τὸ πνεῦμα τοῦ αὐτοκράτορος ὤφειλε νὰ ᾔηται σπουδαίως μεταρρυθμιστική· ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην δὲν ἔμεινεν ἀληθῶς ὁ Κάρολος καθ' ὅλοκληρίαν ξένος εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς ἐποχῆς, ἦτο δὲ θρίαμβος τῆς πολιτικῆς του, ὅτε εἶχε πείσει καὶ τὰς προτεσταντικὰς τάξεις νὰ πέμψωσι τοὺς θεολόγους των : ἡδύνατο δὲ νὰ στηριχθῇ ἐπ' αὐτῶν ἐναντίον τῶν Ἰταλῶν καὶ Ἰσπανῶν κληρικῶν, οἵτινες δὲν ἐδείκνυν οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην ὀρεξιν πρὸς ἀναμόρφωσιν τῆς ἐκκλησίας, τουτέστι πρὸς ἀναμόρφωσιν ἑαυτῶν.

Ὑπῆρξεν ἐποχὴ καθ' ἣν εἶχον αὐξήσει καὶ αὐθις αἱ ἐλπίδες, ὅτι τέλος θὰ ἐπετυγχάνετο ἡ ἔνωσις, καὶ τοῦτο πρὸς χαρὰν πάντων τῶν ἀνοήτων καὶ ἐπιπολαίων ἀνθρώπων, παρ' οἷς ἡ μηχανικὴ ἐνότης ἐν τῇ θρησκευτικῇ κοινωνικῇ βίῳ κέκτεται τὴν μεγαλειτέραν σημασίαν.

Ἡ ἐπιτυχία τῆς συνόδου ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ταύτην ἐξηρτᾶτο ἐκ τῆς θέσεως τοῦ αὐτοκράτορος. Ἦτο δὲ αὕτη κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην ἐξόχως λαμπρά, ἀλλ' ἦτο ἤδη ὑπεσκαυμένη.

§ 104. Ἡ Γερμανία καὶ ἡ Μεσοβασίλεια. — Ὅσον ὀριστικώτερον προέκυπτον αἱ συνέπειαι τῶν αὐτοκρατορικῶν νικῶν, τόσον ἐνωρίτερον προεκάλουν αὗται καὶ καθίστων ἐνεργὸν τὴν εὐρωπαϊκὴν οὕτως εἰπεῖν ἀντιπολίτευσιν κατὰ τοῦ οἴκου τῶν Ἀψβουργίων.

Καὶ ἐν Γερμανίᾳ δὲ ὑπῆρχον ἀκόμη ἄκαμπτοι δυνάμεις ἀντιστάσεως. Ἐνταῦθα ἡ τελευταία πανωλεθρία ἐθεωρεῖτο ὡς ἐθνικὸν αἴσχος, καὶ δικαίως : οἱ Ἰσπανοὶ ἢ Ἰταλοὶ πολεμισταὶ τοῦ αὐτοκράτορος δὲν ἔκαμνον μεγάλην κατὰ τὸν πόλεμον διάκρισιν μετὰ καθολικῆς καὶ λουθηρανικῆς χώρας, καὶ νῦν δὲ ἀκόμη δὲν ἔκαμνον τὴν διάκρισιν ταύ-

την. Καί ἐν ταῖς καθολικαῖς χώραις ὁ κόσμος μετὰ δέους ἔβλεπε τὴν αὐτοκρατορικὴν ἐπικράτησιν.

Ἀλλὰ παρὰ τῷ προτεσταντικῷ λαῷ ἐπαρδειγματίζετο τὸ πλῆθος ἐκ τῶν εὐτυχῶς οὐκ ὀλίγων ἐκείνων ἀνδρῶν, οἵτινες χάριν τῆς πίστεως των ἔλαβον ἐπ' ὧμου τὸν σταυρὸν των.

Οὐδεὶς ἐκ τῶν διαπρεπεστέρων διὰ τὰ πνευματικὰ χαρίσματα των κηρύκων τοῦ προτεσταντικοῦ λαοῦ εἶχεν ὑποταχθῆ εἰς τὴν Μεσοβασίλειαν, οἱ περισσότεροι ἐξ αὐτῶν προετίμησαν νὰ ταλαιπωρηθῶσι, καὶ αἱ κοινότητες αὐτῶν τοὺς ἐπόθουν διακαῶς.

Καὶ οἱ δύο δὲ αἰχμάλωτοι ἀρχηγοὶ ὑπέστησαν τὴν δοκιμασίαν, καὶ ὁ λαὸς μεθ' ὑπερηφανείας ἀφηγεῖτο, πῶς ὁ Ἰωάννης Φρειδερίκος ἀπεποιήθη ν' ἀναγνωρίσῃ τὴν σύνοδον : δὲν ἤθελεν, εἶπε, νὰ ὑποπέσῃ εἰς τὴν ἀμαρτίαν, περὶ ἧς γέγραπται, ὅτι δὲν διαπράττεται εἰς μάτην. Εἶχον ἀφαιρέσει αὐτὸν τὴν Ἀγίαν Γραφὴν του καὶ τὰ λουθηρανικὰ βιβλία του : ἔστω, εἶπε, θὰ διατηρήσῃ εἰς τὴν μνήμην του ὅ,τι ἔμαθεν ἐξ αὐτῶν.

Ὁ χωροκόμης, φύσις ζωηρά, ἀρεσκομένη εἰς τὴν ζωὴν καὶ τὴν δρᾶσιν, φύσις εὐαίσθητος, διήλθε διὰ στιγμῶν λιποψυχίας, καθ' ἃς ἐφάνη ἕτοιμος ν' ἀντιπροσωπευθῇ εἰς τὴν σύνοδον, μόνον καὶ μόνον ἵνα ἀνακτήσῃ τὴν ἐλευθερίαν του· σχετικῶς δὲ πρὸς αὐτὸν ἐξήγειρον τὰ πνεύματα ὅσα ἐλέγοντο περὶ τῆς ἄκρας χυδαίας συμπεριφορᾶς ἣν ἐτήρει πρὸς αὐτὸν ὁ αὐτοκράτωρ, ὅστις διὰ δόλου εἶχε αἰχμαλωτίσει αὐτόν, ἂν μὴ αὐτὸς ἀμέσως ἐμμέσως τοῦλάχιστον.

Μετ' ἄκρας δὲ ἀδημονίας ἐστρέφοντο τὰ βλέμματα πρὸς τοὺς τελευταίους ἀπειλοαμένους προμαχῶνας τοῦ προτεσταντισμοῦ, ἐξ ὧν τὸ ἐπὶ τοῦ Ἀλβίου Μαγδεβούργου ἦτο ὁ σπουδαιότερος.

Ἡ αὐτοκρατορικὴ προγραφὴ εἶχεν ἀπαγγελθῇ κατὰ τῆς πόλεως, ἀλλ' ἡ πολιορκία αὐτῆς ἤρχισε σπουδαίως μόνον τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1550. Ὁ δοῦξ τοῦ Μεκλεμβούργου Γεώργιος, ὁ μαρκίων τοῦ Βρανδεμβούργου Ἀλβρέχτος, οἱ ἐκλέκτορες Ἰωακείμ ὁ Β' καὶ ὁ Μαυρίκιος ἤνωσαν τὰς στρατιωτικὰς των δυνάμεις, προσήλθε δὲ καὶ εἰς αὐτοκρατορικὸς ἐπίτροπος, καὶ ἡ πολιορκία διεξήγετο νῦν ἐν ὀνόματι τῆς αὐτοκρατορίας.

Καὶ ἐκυριεύθη μὲν ἡ νεάπολις τοῦ Μαγδεβούργου, ἀλλ' ἡ παλαιόπολις αὐτῆς εἶχε τὴν ἀπόφασιν νὰ προβῇ εἰς τὰ

ἔσχατα. Ἐκ τῶν πύργων τοῦ καθεδρικοῦ ναοῦ ἠπείλουν τέσσαρα τηλεβόλα, τὰ ὅποια ἀνεβιβάσθησαν ἐκεῖ ἐπάνω ἐπὶ τετρακοσίων τριάκοντα τριῶν βαθμίδων, ἐκ τῶν κωδώνων τῶν ἀφαιρεθέντων ἐκ τῶν μοναστηρίων ἐχύθησαν τηλεβόλα, μεμονωμένοι δὲ τινες ἐπιτυχία εἶχον ἐνθαρρύνει τοὺς πολίτας

Ἐν ὥρᾳ εὐωχίας κατέλαβον οὗτοι αἰφνιδίως τοὺς ἐχθρούς, ἐκυ-

Σύγχρονος γελοιογραφία ἐπὶ τῆς Μεσοβασιλείας.

ρίευσαν τὸ λάθαρρον τῆς ἐπισκοπῆς καὶ ἤχημαλώτισαν ἑκατοντάδας τινὰς ἀνδρῶν· τὴν ἐπαύριον δὲ ἦδη ἐν μεγάλῃ βοῇ καὶ ἀγαλλιᾶσει εἰσήγον εἰς τὴν πόλιν αἰχμάλωτον αὐτὸν τοῦτον τὸν δοῦκα τοῦ Μεκλεμβούργου Γεώργιον (Δεκέμβριον τοῦ 1551). Ὅλη ἡ Γερμανία ὠμίλει περὶ τῆς ἡρωϊκῆς πόλεως, τὴν ὅποian πέντε στρατόπεδα ἐπέιζον κύκλῳ καὶ ἥτις ἐν τούτοις ἀνθίστατο γενναίως.

§ 108. Μαυρόκιος ὁ τῆς Σαξωνίας. — Αὐτοὶ οὗτοι οἱ ἡγεμόνες διεξῆγον τὸν ἀγῶνα τοῦτον ἄνευ προθυμίας, μάλιστα

ὁ δὲ εἰς ἕξ αὐτῶν, ὁ ἐκλέκτωρ Μαυρίκιος, ἐπεδίωκε, ἀκόμη λίαν μυστικῶς, ἴδιον ἑαυτοῦ σχέδιον.

Ἦτο οὗτος ἡγεμὼν νέων χρόνων, ὅστις τὰ πάντα ἔδλεπεν ἀπὸ πολιτικῆς ἀπόψεως, καὶ αὐτὸς δὲ ὁ αὐτοκράτωρ ἔχαιρεν ἰδιαζόντως διὰ τὸν εὐμαθῆ μαθητὴν· ἐπανειλημμένως ἔλεγεν οὗτος εἰς τὰς μετ' αὐτοῦ συνομιλίας, ὅτι θεωρῇ αὐτὸν ὡς ἀγαπητὸν τοῦ υἱόν.

Πράγματι δὲ ὁ Μαυρίκιος δὲν ἦτο κοινὸς τις ἀνὴρ. Εἰς ἡλικίαν ἑνὸς καὶ εἴκοσιν ἐτῶν ἀνελθὼν εἰς τὴν ἐξουσίαν, ἦτο μεθ' ὅλην τὴν κλίσιν τοῦ πρὸς παντοσεῖς τέρψεις κυβερνήτης ἀντάξις τοῦ προορισμοῦ του· ἥκιστα ὦν θρησκευτικὸς, παρέμεινεν ὡς πρὸς τὸ ἴδιον ἑαυτοῦ πρόσωπον λίαν γενικῶς πιστὸς εἰς τὸν «Παντοδύναμον Θεόν», καὶ δὲν ἐνδιεφέρετο ποσῶς διὰ τὰ θεολογικὰ καὶ τὰ δογματικά, πρὸς τὰ ὅποια πάντες οἱ ἄλλοι ἀπέβλεπον μετὰ μεγάλης σπουδαιότητος.

Οἶονεὶ πρὸς δικαιολογίαν τοῦ ἔλεγεν εἰς τὸν αὐτοκράτορα κατὰ τὰς μετ' αὐτοῦ συνομιλίας του, ὅτι εἶχεν εὖρει ἐν τῇ χώρᾳ τοῦ τὴν Αὐγουσταίαν Ὁμολογίαν, ὅτι δὲν εἶναι αὐτὸς ὁ ποιήσας αὐτήν, ὅτι ἐν αὐτῇ ἀνετράφη, καὶ ὅτι πολλοὶ δὲ ἐκ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ θὰ ἐπρωτίμων τὸν θάνατον ἢ ν' ἀπαρνηθῶσι τὴν πίστιν ταύτην· ὁ Μαυρίκιος ἡνόει τὴν ὄψιν ταύτην τοῦ ἀγῶνος, ὡς ἐπίσης καὶ τὴν ἄλλην — ὅτι δηλαδὴ ἡ νέα αὕτη διδασκαλία, ἐνῶ κατέρριπτε τὴν παπικὴν ἐξουσίαν, ἀνύσωνε σφόδρα τὴν ἡγεμονικὴν, τὴν χωροδеспοτικήν, ἐξ ἧς ἐξηρτῶντο οἱ ὁπαδοὶ τοῦ νέου δόγματος.

Ἀλλὰ καὶ δὲν ἐπετρέπετο αὐτῷ νὰ ποιήσῃ ἐκλογὴν· μῖσος φοβερὸν ἡγέρθη κατ' αὐτοῦ, κατὰ τοῦ «Ἰούδα τῆς Μείσσης», ἐν αὐτῇ τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ χώρᾳ, τὸ δὲ μῖσος τοῦτο ἠδύνατο ν' ἀποβῇ ἐπικίνδυνον.

Ἀλλὰ πλὴν τούτου ἐν τῇ ὑποθέσει τοῦ χωροκόμητος, τοῦ πενθεροῦ του, εθίγετο λίαν ἀμέσως ἡ τιμὴ του, ὅτι δὲ ὁ αὐτοκράτωρ ἐν τῇ ὑποθέσει ταύτῃ δὲν ἔδειξεν οὐδεμίαν ἐπιείκειαν, ἀλλ' ἐξηκολούθει νὰ βασανίζῃ τὸν αἰχμάλωτόν του διὰ τῶν Ἰσπανῶν δεσμοφυλάκων αὐτοῦ — εἶχε δὲ ἐγκλείσει αὐτὸν νῦν ἐν Μαλίνῃ (1) ἀφοῦ ἐπὶ δύο ἔτη ἔσυσεν αὐτὸν ἀπὸ εἰρκτῆς εἰς εἰρκτὴν — ἀποδεικνύει, ὅτι ὁ Κάρολος μεθ'

(1) Σ. Μ. Γερμανιστὶ Mechelν, γαλλιστὶ Mslines, πόλει τοῦ Βελγίου

ἔλῃν τὴν πανουργίαν τοῦ καὶ τοὺς ἄκρως συνετοὺς ὑπολογισμοὺς τοῦ ἦτο ἐν τούτοις νοὺς περιωρισμένος.

Ὁ ἐκλέκτωρ Μαυρίκιος ἦτο κατὰ πολλὰ ὑπέρτερος αὐτοῦ, ἀναμφι-
βόλως δὲ καὶ κατὰ τοῦτο, ὅτι καλῶς διεγίνωσκεν, ὅτι ἡ ἐκ νέου ἔνωσις
τῶν θρησκευτικῶν κομμάτων ἦτο χίμαιρα καὶ ὅτι ἡδύνατο οὗτος νὰ
προσφέρῃ τὴν ὑπηρεσίαν τῆς πραγματοποιήσεως διαρκοῦς εἰρήνης ἐπὶ
τῇ βάσει τῆς ἀμοιβαίας ἀναγνωρίσεως τῶν δύο θρησκευτικῶν μερίδων
ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ πολιτεύματος τῆς αὐτοκρατορίας — πράγματος
ὅπερ ἦτο ἀναγκαῖον καὶ ἔνεκα τούτου καὶ δυνατόν.

§ 108. **Συνθήκη τοῦ Σιαμβόρ.** — Τὸν Φεβρουάριον τοῦ
1551 ἔλαβεν ὁ Μαυρίκιος ἐν Δρέσδῃ συνέντευξιν μετὰ τοῦ Βρανδεμ-
βουργίου μαρκίωνος Ἰωάννου τοῦ Κσουτρίν, τοῦ ὁποῦ τοι τὴν συνειδήσιν,
ὡς φαίνεται, ἐβασάνιζε σφόδρα ἡ παραδοχὴ τῆς Μεσοδασιλείας.

Αἱ διεξαχθεῖσαι ἐνταῦθα διαπραγματεύσεις ἀπέβλεπον εἰς συμμα-
χίαν πρὸς προστασίαν τῆς ἐλευθερίας τῆς αὐτοκρατορίας, καί, ὅπερ
καταντᾷ ταυτόσημον, — τοῦ νέου δόγματος Ὑπελόγισαν κατὰ προσ-
έγγισιν τὰς δυνάμεις, προκειμένου δὲ περὶ τῶν διατιθεμένων δυνάμεων
ἀναγκαίως αἱ σκέψεις ἐστράφησαν πρὸς τὴν ἰδέαν τῆς βοηθείας — καὶ
δὴ κατὰ πρῶτον χρηματικῆς — ἐκ μέρους τῆς Ἀγγλίας ἢ τῆς
Γαλλίας.

Τὸν Μάιον δὲ τοῦ ἔτους ἐκείνου συνῆλθον περισσότεροι ὁμόφρονες
ἡγεμόνες ἐν Τοργαυτᾷ — πρὸς τῷ Μαυρικίῳ ὁ Γουλιέλμος τῆς Ἑσσης
καὶ οἱ δοῦκες Ἰωάννης καὶ Ἰωάννης Ἀλβρέχτος τοῦ Μεκλεμβούργου,
οἵτινες ἐμπιστευτικῶς ἀλλὰ κατηγορηματικῶς ἀπετάθησαν πρὸς τὴν
Γαλλίαν καὶ τὴν Ἀγγλίαν, τὴν Δανίαν καὶ τὴν Πολωνίαν.

Ἐκ τῶν δυνάμεων τούτων ἡ Γαλλία πρὸ πάντων ἐχαιρέτισε περι-
χαρῶς τὴν ἰδέαν νέας συμμαχίας κατὰ τῶν Ἀψβουργίων. Ἐν τῇ
χώρᾳ ἐκείνῃ τῷ 1547 διεδέχθη Φραγκίσκον τὸν Α'. ὁ υἱὸς αὐτοῦ
Ἑρρίκος ὁ Β'. : πάραυτα δὲ ἐπροτάθη ἐντεῦθεν ἡ ἰδέα τῆς συνο-
λογήσεως ἀμυντικῆς συμμαχίας, τοῦτο δὲ ἦτο καὶ τὸ μόνον ὀρθὸν καὶ
ἀναμφιβόλως συνᾶδον πρὸς τὰς ἰδέας τοῦ Μαυρικίου : ποῦ ἦγον τὰ
ἡμίμετρα καὶ αἱ ἡμισυμμαχίαι, τοῦτο κατεδείχθη ἐκ τῆς πανωλεθρίας
τῆς σμαλκαλδικῆς συμμαχίας.

Ὁ Γάλλος ἀπῆτει πάντως πολλὰ : τὴν «αὐτοκρατορικὴν ἐπιτρο-
πίαν» («Reichsvikariat») ἐπὶ τῶν εἰς τὴν γερμανικὴν αὐτοκρατο-

ρίαν ἀνηκουσῶν πόλεων Μέτς, Τούλ, Βερδούνου καὶ Καμβραί, παρά τισι πάλιστα τῶν συμμάχων ἡγεμόνων διηγείρεν ἐνδοιασμοὺς καὶ φόβους ὁ τοιοῦτος σύνδεσμος μετ' ἄλλοδαποῦ ἡγεμόνος : ἀλλ' ἡ τότε κατάστασις δὲν ἐπέτρεπεν ἐκλογὴν, ὁ δὲ κυρίως ἀρχηγός, ὁ Μαυρίκιος, δὲν συνεμερίζετο τοὺς ἐνδοιασμοὺς τούτους.

Ἡ συνθήκη συνωμολογήθη καὶ ἐπεβεβαιώθη δι' ὀρκοδοσίας τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1552 ἐν τῷ πύργῳ Σιαμβόρ.

Οἱ ἐξοπλισμοί, πρὸ πολλοῦ διενεργούμενοι, συνεπληρώθησαν νῦν ταχέως. Ὁ Μαυρίκιος συνεννοήθη νῦν μετὰ τῆς πόλεως τοῦ Μαγδεβούργου, πρὸ τῆς ὁποίας ἐξηκολούθει νὰ στρατοπεδεύῃ : παρεδύθη δὲ αὕτη εἰς αὐτὸν ὡς φρουριοκόμενά της καὶ διὰ τῆς ὑποταγῆς ταύτης, ἥτις συνετέλεσεν εἰς τὴν ἐξαπάτησιν τοῦ αὐτοκράτορος, μετέσχε τῆς μεγάλης πατριωτικῆς πλεχτάνης.

§ 107. Ὁ Μαυρίκιος κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος.—

Ὁ ἐκλέκτωρ ἀνεκοίνωσε νῦν εἰς τὰς τάξεις του — ὡς καὶ ὁ Γουλιέλμος τῆς Ἑσσης εἰς τὰς ἰδικάς του, ὅτι διενοεῖτο νὰ ἀπελευθερώσῃ τὸν χωροκόμητα διὰ τῶν ὅπλων.

Τὰ πάντα ἦσαν ἑτοιμα : τὸν Μάρτιον τοῦ 1552 ἡ ὥθησαν τὰ στρατεύματα τῆς Ἑσσης καὶ τῆς Σαξωνίας ἐν Ροτεμβούργῳ τῷ ἐπὶ τοῦ Τάουβερ, καὶ ἐτράπησαν — εἴκοσι πέντε χιλιάδες ἀνδρῶν περίπου — τὴν πρὸς τὴν Αὐγούστην ἄγουσιν. Ἐν τῇ πολεμικῇ διακηρύξει των ἐξέθεσαν τὰ αἷτια τοῦ κινήματός των, τὸ θρησκευτικὸν ζήτημα, τὸ «αἰσχος» («Infamie») τῆς αἰχμαλωσίας τοῦ χωροκόμητος τὴν «κτηνώδη κληρονομικὴν δουλείαν» («viehische erbliche Servitut»), τὴν ὁποίαν θέλουν νὰ ἐπιβάλουν εἰς τοὺς Γερμανούς : ὅτι δὲ περὶ τοιαύτης τινὸς ἐπρόκειτο, πράγματι οὐδεὶς δύναται ν' ἀμφιβάλλῃ, μανθάνων τὰς φρικαλεότητας τὰς ὁποίας διέπραξαν οἱ Ἰεσπανοὶ στρατιῶται τοῦ αὐτοκράτορος ἐπὶ ἐδάφους γερμανικοῦ.

Τὴν φορὰν ταύτην τὰ πράγματα δὲν ἐχώρησαν βραδέως καὶ μετὰ δισταγμοῦ, ὡς ἐν ἔτει 1546 : τὴν 4 Ἀπριλίου ἐξήλθον αἱ ἐρυθραὶ μικραὶ σημαῖαι τῶν αὐτοκρατορικῶν ἐξ Αὐγούστης, ὅπου δὲν ἠδύναντο πλέον νὰ παραμείνωσι, μετὰ δύο δὲ ὥρας εἰσῆλθοι οἱ λευκοὶ σταυροὶ τῶν συμμάχων.

Παρέστη δὲ νῦν εἰς τὸ στάδιον τοῦ πολέμου καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας.

§ 108. Ἦτα καὶ Φυγὴ Καρόλου τοῦ Ε'. — Ὁ αὐτοκράτωρ εἶχε προκαταληφθῇ καθ' ὁλοκληρίαν. Τὸ πρᾶγμα δὲν ἦτο μυστικόν τι λίαν κρύφιον, γενικὴ καὶ λίαν διατεθειμένη φήμη ὑπῆρχε περὶ τοῦ σχεδίου, μάλιστα δὲ αὐτὸς ὁ Μαυρίκιος εἶπεν ἀπειλήσει δι' αὐτοῦ τὸν αὐτοκράτορα.

Ἄλλ' αὐτὸς δὲν τὸ ἐπίστευε· αἱ ἔντονοι παραστάσεις τοῦ ἐκλέκτορος κατὰ τῆς παρατεινομένης αἰχμαλωσίας τοῦ χωροκόμητος ἐγίνοντο κατὰ τὴν γνώμην του, ἵνα σωθῇ ἡ ἐπίφασις· οἱ θεολόγοι αὐτοῦ ἦσαν καθ' ὁδόν, πορευόμενοι εἰς Τρίδεντον, ἡ προσωπικότης αὐτοῦ φαίνεται ὅτι εἶχεν ἐμποιήσει· εἰς τὸν συνετὸν πολιτευτὴν ἀπεριόριστον ἐμπιστοσύνην καὶ δὲν ἐθεώρει τοὺς Γερμανοὺς ἱκανοὺς νὰ διαπράξωσι τὸ ἀριστοτέλνημα τοῦ ὁποίου ἔπεσε νῦν θῦμα, ἀφοῦ ἡ διπλωματία των ἀπέπνεε πνεῦμα εὐπειθείας καὶ ὑπηκούτης.

Δὲν εἶχε παρατηρήσει οὗτος ποσῶς, ὅτι ὡς ὅλον τὸν κόσμον, εἶχεν ἀποξενώσει ἀφ' ἑαυτοῦ καὶ αὐτὸν τὸν ἀδελφόν του Φερδινάνδον· πάντα τὰ στηρίγματα τοῦ ἀπηνουῖντο ἤδη αὐτόν· ἀπεφάσισε λοιπὸν νὰ φύγῃ μετὰ σπουδῆς εἰς τὰς Κάσω Χώρας.

Ἄλλ' ἦτο ἤδη πολὺ ἄργά, ἔμαθε δὲ ὁ αὐτοκράτωρ ὅτε διαβαίνων ὄρη καὶ δάση εἶχε φθάσει μέχρι τοῦ Κλάουζε, ὅτι ὁ Μαυρίκιος ἦτο πλησίον. Ἐσπευσε λοιπὸν πρὸς τὰ ὀπίσω πρὸς τὴν Ἰνσβρούκην, ἀλλὰ καὶ ὁ Μαυρίκιος ὤρμησε πρὸς καταδίωξίν του· Τὸ Ἐρεμβέργερ Κλάουζε, χαράκωμα καὶ πύργος, εἶχε κυριευθῇ ὑπὸ τῶν ἀνδρῶν του, καὶ ἂν μὴ ἀνεχαίτιζον αὐτόν ἡ ἀπροθυμία καὶ αἱ κραυγαὶ τῶν στρατιωτῶν του, οἵτινες βιαίως ἐζήτουν τὴν ἄδειαν τῆς λαφυραγωγίας διὰ τὸ ἔντως σπουδαῖον στρατιωτικὸν κατόρθωμα, ἤθελε καθαιρέσει τὸν αὐτοκράτορα ἐν Ἰνσβρούκῃ, τοῦθ' ὅπερ ἀναμφιβόλως ἦτο ὁ σκοπὸς του.

Τὴν μικρὰν ταύτην ἀργοπορίαν ἐπωφελήθη ὁ αὐτοκράτωρ, ἵνα σωθῇ. Ἀνεκοίνωσεν εἰς τὸν ἐκλέκτορα Ἰωάννην Φρειδερίκον, τὸν ὁποῖον ἐξηκολούθει νὰ φέρῃ μεθ' ἑαυτοῦ, τὴν ἀπολύτρωσίν του, ἵνα μὴ ἀφήσῃ εἰς τὸν ἐχθρόν του νὰ καταγάγῃ καὶ τὸν θρίαμβον τοῦτον — εἴτα ἔφυγεν, αὐτὸς, ὁ ἀσθενής, ὁ ἀρθριτικός, ἐν βροχερᾷ καὶ ψυχρᾷ νυκτὶ, τρόπον τινὰ ὡς βασιλεὺς ἄνευ χώρας διὰ τῶν χινοσκοπεῶν ὁρέων εἰς τὴν Στεϊρίαν.

§ 109. Ἡ εἰρήνη τῆς Πασσαύιας — Τὴν 13 Μαΐου

εἰσῆλθεν ὁ Μκυρίκιος εἰς τὴν Ἰνσβρούκην. Ὁ αὐτοκράτωρ ἔφευγεν, ἡ σύνοδος διελύετο πρὸ τοῦ προσεγγίζοντος κινδύνου. Τῷ ὄντι ὁ Μκυρίκιος κατήγαγε κτύπημα τεράστιον, ὅπερ ράγδην καὶ διὰ μιᾶς μετέβαλλε τὴν ὄψιν τῶν πραγμάτων.

Ὁ Μκυρίκιος ἐπωφελήθη τὴν τεραστίαν νίκην μετὰ γνησίως πολιτικοῦ πνεύματος, καὶ ἐξίλεων τὴν προδοσίαν αὐτοῦ τοῦ ἔτους 1547, ἐτάχθη ἐντίμως εἰς τὰς τάξεις ἐκείνων, οἵτινες ἐν παναρχαῖαις ἢ ἐν νεωτάταις ἡμέραις ἠλευθέρωσαν τὸ γερμανικὸν ἔθνος ἀπὸ τῆς ὀλεθρίας ξενοκρατίας. Ὡς νικητὴς καὶ κύριος τῆς καταστάσεως ἐπολιτεύθη σωτηριωδέστατα, ζητήσας ὅ,τι ἦτο ἀναγκαῖον — διαρκῇ δηλαδὴ εἰρήνην ἀντὶ τῆς μέχρι τοῦδε ἀνακωχῆς.

Κατόπιν διαπραγματεύσεων μετὰ τοῦ βασιλέως Φερδινάνδου — διότι κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην οὐδὲν ἐσήμαινεν ὁ αὐτοκράτωρ — συνήλθον καθολικαὶ καὶ προτεσταντικαὶ τάξεις τῆς αὐτοκρατορίας τὸν Αὐγούστον τοῦ 1552 ἐν Πασσαυίᾳ (Passau), ἐνταῦθα δὲ ἔτυχεν ἐφαρμογῆς ἡ ἀρχὴ ἣτις ὑπῆρξεν ὁ καρπὸς τῶν περιπλοκῶν καὶ ἀγώνων τῶν τελευταίων τεσσάρων δεκαετηρίδων, ὅτι δηλαδὴ ἦτο δυνατὴ πολιτικὴ τις ὑπαρξίς ἄνευ ἀναγνωρίσεως τῆς μέχρι τοῦδε διδασκαλίας καὶ συντάξεως τῆς ἐκκλησίας.

Εἰς ἐξ καὶ τριάκοντα ἄρθρα ὥρισεν ἡ τῆς Πασσαυίας συνθήκη τῆς 2 Αὐγούστου 1552 τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ χωροκόμητος, τὴν ἀμνηστείαν ὑπὲρ πάντων ὅσοι ἔλαβον κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τὰ ὅπλα κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος, τὴν συμμετοχὴν τῶν προτεσταντῶν ἐν τῷ αὐτοκρατορικῷ δικαστηρίῳ (Reichskammergericht), μὴ ἀπαιτουμένου πλέον τοῦ εἰς τοὺς ἀγίους ὅρκου.

Διὰ τὴν ἐντὸς ἐξαμήνου συγκροτητέαν διαίταν καθωρίσθησαν τόποι καθ' οὓς ἔπρεπε νὰ γίνῃ ἀπόπειρα ἐξομαλύνσεως τῆς θρησκευτικῆς διχονοίας, τοῦθ' ὅπερ βεβαίως δὲν ἦτο ἐπεῖγον, ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως εἶχεν ἐγκαθιδρυθῇ πλήρης καὶ διαρκὴς κατάστασις εἰρήνης, καθ' ἣν αἱ τάξεις τῆς ἀρχαίας θρησκείας καὶ οἱ ἀσυγγενεῖς τῆς Αὐγουσταίας Ὁμολογίας ὑπισχνοῦντο ν' ἀφήσωσιν ἀλλήλους ἐν διχονοίᾳ.

Ὁ αὐτοκράτωρ παρεδέχθη τὴν συνθήκην τῆς Πασσαυίας ὥς τι παροδικόν. Μεταβολὴ ὅμως τῶν πραγμάτων, ἣτις θὰ ἐπέτρεπεν αὐτῷ τὴν ἐπανάληψιν τῆς πολιτικῆς τοῦ 1546 ἢ τοῦ 1548, δὲν

ἐπῆλθε πλέον· εἰς τὰς περαιτέρω ἐπιχειρήσεις του δὲν ἦτο πλέον τυχερός.

Ἐνῷ δὲ οἱ ἀπελευθερωθέντες ἡγεμόνες ἐπέστρεφον εἰς τὰς χώρας των καὶ πανταχοῦ ἐπανηγυρίζοντο ὡς μάρτυρες τῆς πίστεώς των, εἰς μάτην ἡγωνίζετο ὁ Κάρολος ν' ἀποτρέψῃ τὰς συνεπείας τοῦ μεγάλου κτυπήματος, τὸ ὁποῖον εἶχε καταβάλει αὐτόν. Ἡ στρατεία αὐτοῦ κατὰ τοῦ Μίτς ἀπέτυχεν, ἡ πόλις ἔμεινε γαλλικὴ, ἐφ' ὅσον ἐβασίλευον οἱ Ἀψβούργιοι. Ἐν Οὐγγαρία, ἐν Ἰταλίᾳ, πανταχοῦ παρεκώλυνον αὐτόν αὐθις οἱ Γάλλοι καὶ οἱ σύμμαχοι αὐτῶν, οἱ Ὀθωμανοί.

Δὲν εἶχε δὲ παραιτηθῇ ἀκόμῃ τῆς σκέψεως τῆς ζωῆς αὐτοῦ καθ' ὀλοκληρίαν. Προσεπάθει νὰ πείσῃ τοὺς ἡγεμόνας ὅπως ὑποχρεωθῶσι νὰ ἐκλέξωσι τὸν υἱόν του Φίλιππον Ρωμαῖον βασιλέα, ἅμā ὡς ὁ Ρωμαῖος βασιλεὺς Φερδινάνδος ἤθελεν ἐκλεγῇ Ρωμαῖος αὐτοκράτωρ.

Ἄλλ' εἰς μάτην ἡγωνίζετο : εἰς μάτην ἐδίδο παντοσείδεις ὑποσχέσεις καὶ διαβεβαιώσεις, ὅτι ἡ διοίκησις θὰ γίνηται μόνον διὰ Γερμανῶν, ὅτι ὁ υἱὸς αὐτοῦ θὰ μάθῃ καὶ τὴν γερμανικὴν : καὶ εἰς θρησκευτικὰς δὲ ἀντιπαθείας ἦτο ἤδη μετριοπαθής : ἀλλ' οἱ ἡγεμόνες εἶχον ἀποβάλει τὴν πρὸς αὐτόν ἐμπιστοσύνην, ὅ,τι δὲ ἐβλεπον ἢ ἤκουον ὡς πρὸς τὸν Φίλιππον δὲν ἦτο ἐπιτήδειον νὰ ἐγείρῃ τὴν ἐμπιστοσύνην.

§ 110. Τὸ τέλος τοῦ Μαυρικίου. — Ὁ ἡγεμὼν ὅστις εἶχεν εἰσαγάγει εἰς τὴν εὐθείαν ὁδὸν τὸ θρησκευτικὸν ζήτημα δὲν ἐπέζησε τῆς συμφώνως πρὸς τὸ πολίτευμα τῆς αὐτοκρατορίας συντελέσεως τοῦ ἔργου, τῆς ὀριστικῆς δηλονότι εἰρήνης ἐπὶ τῇ βασιτείας των προκαταρκτικῶν ὄρων τῆς Πασσαυίας.

Ὁ ἐκλέκτωρ Μαυρίκιος, ἄγων τὸ τριακοστὸν τρίτον ἔτος τῆς ἡλικίας του, ἔπεσε τὸ ἐπόμενον ἔτος 1553 ἐν ἀγῶνι ὑπὲρ ἀγαθῶ σκοποῦ. Ὁ ἄγριος μαρκίων τοῦ Βρανδεμβούργου Ἀλβρέχτος, ὅστις δὲν ἱκανοποιήθη ἐκ τῆς ἀτυχοῦς στρατείας κατὰ τοῦ Μίτς, καθ' ἣν παρηκολούθησε τὸν αὐτοκράτορα, ἠθέλησε ν' ἀποζημιωθῇ κατ' ἀρχαίων ἐχθρῶν, τῶν ἐπισκόπων τῆς Βαμβέργης καὶ τοῦ Βυρτσβούργου, καὶ τῆς πόλεως Νυρεμβέργης· κατεμάστιξε δὲ καὶ κατερῆμωσε ἐχθρικὰς καὶ φιλικὰς χώρας κατὰ τρόπον ἀνηκουστόν.

Κατὰ τοῦ ἀνοσιού πικραβάνου τῆς εἰρήνης τῆς χώρας συνηνώθησαν καθολικοὶ καὶ διαμαρτυρόμενοι ἡγεμόνες τοῦ κράτους, τοῦθ' ὅπερ ἦτο ἔργον ὠφελιμώτερον ἢ αἱ ἔριδες περὶ τῆς μετουσιώσεως καὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μυστηρίων.

Παρὰ τὴν Σειβερχάουζεν τῆς περιφέρειας τοῦ Λου-νεβούργου ἐγένετο μάχη καθ' ἣν ἡττήθη ὁ μαρκίων, ἀλλ' ὁ ἐκλέκτωρ Μαυρίκιος ἐπληρώθη θανασίμως, ἀπέθανε δὲ ἐκ τούτου μετὰ δύο ἡμέρας ἀπὸ τῆς μάχης (Ἰούλιον τοῦ 1553).

Ἦτο ἀνὴρ «*αἰθιναρὸς καὶ νοημονέστατος*» ὁ Μαυρίκιος, τοῦ ὁποῖου ἡ σταδιοδρομία τόσον ἐνωρὶς ἔληγε : μέγας δὲν ἦτο, διότι ἔλειπεν ἀπ' αὐτοῦ ἡ ἀπλότης τοῦ χαρακτήρος, ἡ ἀφιλοκερδὴς ἀφοσίωσις εἰς μεγάλα ἢ καὶ καθήκοντα, ἴσως καὶ ἀπλῶς ἡ μακροβιότης : τὸ μέγα ζήτημα τοῦ αἰῶνος ἔλυσεν ὁ Μαυρίκιος, τοσοῦτον, ὅσον ἦτο δυνατόν νὰ λυθῇ πολιτικῶς κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην. Τὸ ἀληθὲς εἶναι, ὅτι ἔλυσεν αὐτὸ ἀντὶ βαρέως τιμήματος, τὸ ὁποῖον δὲν ἐδυσκολεύθη πολὺ νὰ καταβάλλῃ, — ὣν ὁ πρῶτος σειρὰς νεωτέρων ἡγεμόνων, δι' οὗς αἱ μετὰ τῆς ἀλλοδαπῆς σχέσεις εἶναι θέμα τῆς πολιτικῆς ὡς πᾶν ἄλλο.

Ὁ δὲ μαρκίων μικρὸν μετὰ ταῦτα ἡττήθη καὶ ἐν Φραγκωνίᾳ καὶ ἐπεράτωσε μετ' ὀλίγον τὴν περιπετειώδη καὶ ὄχι εὖφημον ἀλ-κιδιάδειον σταδιοδρομίαν του. Ὁ ἀγὼν οὗτος ἦτο ὁ τελευταῖος μεσαι-ωνικοῦ οὕτως εἰπεῖν ρυθμοῦ ἀγών, ὅστις διετάραξε τὴν εἰρήνην τοῦ κράτους. Τα πάντα ἔτεινον νῦν πρὸς τὴν εἰρήνην, τὸ μέγα ὄραμα ἐπλησίαζεν εἰς τὴν λύσιν του.

§ 111. Αὐγουσταία θρησκευτικὴ εἰρήνη. 1555.

—Τὴν 5ην Φεβρουαρίου τοῦ 1555 ἡνοίχθη ἐν Αὐγούστη ὑπὸ τοῦ βασιλέως Φερδινάνδου, εἰς ὃν ὁ αὐτοκράτωρ ἀδελφός του εἶχε δώσει ἀπεριόριστον πληρεξουσιότητα, ἡ διαίτα, ἥτις ἔμελλε νὰ δώσῃ πέρας εἰς τὴν μεγάλην ἐπανάστασιν.

Οἱ προτεστάνται ἀπῆλθον ἀπεριόριστον «*μὴ συζητήσιμον*» («*undisputirlich*») εἰρήνην, προσεῖχον δὲ μὴ πάθωσι τι, ὅτε ὁ Φερδινάνδος ἤθελεν νὰ μεταφέρῃ τὸ ζήτημα ἐπὶ ἐδάφους κοσμικοῦ, τῆς διασκέψεως περὶ τῆς εἰρήνης τῆς χώρας.

Ἡ Ἔσσι, ἡ Σαξωνία, τὸ Βρανδεμβούργον, ἀνάνεωσαν ἀκριβῶς νῦν τὴν ἀρχαίαν περὶ ἀμοιβαίας κληρονομίας σύμβασιν των ἐπὶ τῇ

βάσει τῆς Αὐγούσταίας ὁμολογίας, ἐκ τῶν προτεσταντῶν ἡγεμένων τὴν μείζονα ἐξήσκει ἐπιρροὴν ὁ ἀξιώτερος, ὁ δοῦξ τῆς Βυρτεμβέργης Χριστόφορος, ἀνὴρ περισκεμμένος, μειλίχιος, εὐσταθὴς, κεκτημένος βαθείας καὶ ἀγνὰς πεποιθήσεις.

Οἱ δύο παπικοὶ λεγάτοι, φυσικοὶ ἐχθροὶ τοῦ σχεδίου διαρκοῦς εἰρήνης ἐπὶ τῇ βάσει τῆς συνθήκης τῆς Πασσαύτας, οἷον ὑπῆρχεν ὑποβελημένον ἐνώπιον τῶν τάξεων, εἶχον ἀνακληθῆ εἰς τὸν ἐκλογικὸν σύλλογον (Konklave) ἔνεκα τοῦ θανάτου τοῦ πάπα (Μαρκέλλου τοῦ Β΄.).

Καὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ δὲ μέλη τῆς διαίτης ἐπελήφθησαν νῦν τῆς συζητήσεως τοῦ σχεδίου, ὅτε δὲ κατὰ τὰς ἱεροκρατικὰς συνθηλας τῶν ἡθέλησαν νὰ προβάλῃσι τὴν ἐπιφύλαξιν : «ἐφ' ὅσον ἐπιτρέπεται αὐτοῖς ὑπὸ τοῦ ἐκ τῆς ἐπισήμου θέσεώς των καθήκοντός των», ἐνόησαν ἐκ τῆς ἐξ-γερεθείσης ἐκ τούτου θυέλλης, ὅτι εἶχε παρέλθει ὁ καιρὸς τῶν διαφορουμένων.

Οὕτω δὲ ἐπῆλθεν ἡ συμφωνία : ἡ δικαστικὴ ἀρμοδιότης τῶν ἐπισκόπων καταργεῖται· ἐκ τῶν ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων παραμένουσι δημευμένα ὅσα ἐδημεύθησαν μέχρι τῆς συνθήκης τῆς Πασσαύτας· οὐδεὶς καταδιώκεται τοῦ λοιποῦ ἔνεκα τῆς Αὐγούσταίας Ὁμολογίας : ὑπὸ τὸν σκοπίμως δὲ ἀόριστον τοῦτον τύπον ἡρῶναντο νὰ προστατεύονται καὶ οἱ ἐν τῷ μελλόντι νέοι προσήλυτοι εἰς τὸ νέον δόγμα.

Ἐνταῦθα ὅμως ἡγέρθη ζήτημα εἰς ἄκρον ἀκανθῶδες. Τί θὰ συμβαίῃ ὅταν θὰ προσέρχωνται εἰς τὴν ἀνέαν θρησκείαν» ἄνδρες κάτοχοι τῶν μεγίστων ἐκκλησιαστικῶν ἰδρυμάτων τοῦ κράτους — ἀρχιεπίσκοποι, ἐπίσκοποι, ἄρχοντες ἐπαρχιῶν ἴσων πρὸς μεγάλας ἡγεμονίας, ἡγούμενοι μονῶν μεγάλων κτήσεων ἔχοντες καὶ δικαιώματα κυριαρχικά; Περηκολούθει αὐτοὺς ὡς ἄλλοτε καὶ ἡ χώρα ἡ παρέμεινεν αὕτη εἰς τὴν ἀρχαίαν ἐκκλησίαν;

Ἐκ τοῦ ζητήματος τούτου ἐξηρτῶντο τὰ πάντα : ὁ ἀρχιεπίσκοπος τῆς Κολωνίας, ἔλεγον οἱ καθολικοὶ, καὶ εἶχον δίκαιον, εἶναι κύριος τῆς χώρας μόνον ἐφ' ὅσον εἶναι ἀρχιεπίσκοπος, μέλος τῆς ἐκκλησίας, τιτλοῦχος τῆς τοσοῦτον σαφῶς ὠρισμένης θρησκευτικῆς ταύτης κοινωνίας : γινόμενος προτεστάντης, δὲν εἶναι πλέον ἀρχιεπίσκοπος, καὶ ἀποβάλλει οὕτω καὶ τὴν κοσμικὴν κυριαρχίαν : — τὸ ζήτημα, ἔλεγον οἱ διαμαρτυρούμενοι, καὶ εἶχον δίκαιον, πρέπει νὰ λυθῇ ἐλευ-

θέρως, διότι τότε ὅτε ἰδρύθησαν τὰ ἐκκλησιαστικά ταῦτα ἰδρύματα οὐδεὶς ἐσκέφθη περιστάσεις, οἷαι διεμορφώθησαν αὐταὶ νῦν.

Ἄν ὁμῶς τὸ ζήτημα ἐλύετο κατὰ τὰς ἰδέας των, τοῦτο θὰ ἰσχυρῶς δυνάμει πρὸς προκήρυξιν βραβεῖου ὑπὲρ τῆς ἀποσκιοτήσεως, ὡς τὴν ἀπαλιν, ἐὰν τὸ ζήτημα ἐλύετο κατὰ τὰς ἰδέας τῶν καθολικῶν, ἐπεβάλλετο εἰδὸς τι τιμωρίας κατὰ τῆς μεταστάσεως εἰς τὸ νέον δόγμα: τὸ ζήτημα ἦτο τοιοῦτον, ὥστε μόνον ὑπὸ τοῦ χρόνου, ὑπὸ τῆς δυνάμεως, ὑπὸ τῶν πραγματικῶν γεγονότων ἠδύνατο νὰ λυθῇ.

Οἱ προτεστάνται δὲν ἐπέβαλον τὴν γνώμην των: ὁ δὲ Φερδινάνδος ἀπεφάσισε τέλος νὰ ἀποδεχθῇ τὴν γενικὴν καὶ ἀπεριόριστον εἰρήνην, ἐζήτησαν ὁμῶς νῦν καὶ παρὰ τῶν προτεσταντῶν νὰ ἐνδῶσωσιν εἰς τὸ ἄλλο σημεῖον. Οὗτοι ἐσκέφθησαν ὅτι οὐδέποτε θὰ παρείχετο εἰς αὐτοὺς συμφερωτέρα εἰρήνη καὶ ἐφάνησαν πρόθυμοι νὰ ἐνδῶσωσι: οὕτω δὲ τὴν 25 Σεπτεμβρίου 1555 ἐπεψηφίσθη ἡ θρησκευτικὴ εἰρήνη, ἥτις ἔθετε προσωρινὸν τέρμα εἰς σκληρὰν πάλιν ὀλοκλήρου γενεᾶς ἀνθρώπων.

§ 112. Ἡ τῶν κληρικῶν ἐπιφύλαξις — Τὸ δέκατον ὀγδοὸν ἄρθρον τῆς Αὐγουσταίας ταύτης θρησκευτικῆς εἰρήνης, τὸ μὴ ψηφισθῆναι, ἔλεγεν: «ἐὰν ἀρχιεπίσκοπός τις, ἐπίσκοπος, ἱεράρχης ἢ οἷος δὴποτε ἄλλος κληρικὸς ἤθελεν ἀποσπασθῇ ἀπὸ τῆς ἡμετέρας ἀρχαίας θρησκείας, ὀφείλει νὰ ἐγκαταλίπῃ οὗτος τὴν ἀρχιεπισκοπὴν του, τὴν ἐπισκοπὴν, τὴν ἱεραρχίαν καὶ ἄλλα εὐεργετήματα (beneficia) καὶ μετ' αὐτῶν πάντα τοὺς καρποὺς καὶ τὰ εἰσοδήματα, τὰ ἐκ τῆς ἀρχῆς του ταύτης, πάραυτα ἄνευ ἀντιλογίας καὶ βραδύτητος, ἄνευ παραβλάψεως ὁμῶς τῶν τιμῶν του..... ὡς ἐπίσης δέον νὰ ἐπιτραπῇ εἰς τὸ ἱερατεῖον καὶ εἰς τοὺς ἀρμοδίους ἢ ἐκλογὴ προσώπου συγγενοῦς τῇ ἀρχαίᾳ θρησκείᾳ.....», ἦτο δὲ τοῦτο τὸ ἄρθρον ὅπερ ἐνέκλειεν εἰς τοὺς κόλπους του τὸν τριακονταετὴ πόλεμον.

Κατὰ τὰ λοιπὰ ἡ εἰρήνη ἐπεκύρουνε τὸ Status quo (τὸ καθεστώς): ὁσάκις ὑπήκοοι, ἀκολουθοῦντες τὴν ἀρχαίαν θρησκείαν ἢ τὴν Αὐγουσταίαν ὁμολογίαν — διότι ἡ εἰρήνη αὐτὰ τὰ δύο μόνον θρησκεύματα γνωρίζει — ἤθελον νὰ μετοικήσωσιν ἕνεκα τῆς θρησκείας των, πρέπει νὰ ἐπιτραπῇ ἡ ἀποδημία ὑπὸ ὅρους ἐπιεικεῖς.

Ὁ ὅρος οὗτος δὲν καθιεροῖ βεβαίως τὴν ἀρχὴν τῆς γενικῆς ἀνεξι-

θησκειας. Ἀπὸ τοιαύτης σκέψεως πραγματικῆς ἀνεξιθησκειας εὐρίσκετο πολὺ μακρὰν ἢ παροῦσα καὶ αἱ ἐπόμεναι αὐτῇ γενεαί· κατ' οὐσίαν αἱ τοπικαὶ ἀρχαὶ ἐγένοντο κυριαρχικαὶ ὡς πρὸς τὴν θρησκείαν τῆς χώρας των· ἡ συνομολογηθεῖσα εἰρήνη ἦτο ἔργον ἀνάγκης : αἶνα προφυλάζωμεν τὸ γερμανικὸν ἔθνος, τὴν φιλτάτην πατρίδα μας ἀπὸ τελικοῦ καταμελισμοῦ καὶ καθυποτάξεως, συνήλθομεν καὶ συνεφωνήσαμεν Ἡμεῖς μετὰ τῶν συμβούλων καὶ ἀντιπροσώπων τῶν ἐκλεκτόρων, μετὰ τῶν ἐμφανισθέντων ἡγεμόνων καὶ τάξεων καὶ τῶν πρέσβειων καὶ ἀπεσταλμένων τῶν ἀπόντων καὶ οὗτοι αὖθις μεθ' ἡμῶν,» ἀναγράφεται ἐν τῇ δημοσιεύσει τῆς ἀποφάσεως τῆς διαίτης.

§ 113. Τέλος Καρόλου τοῦ Ε'. — Οὐδὲν κοινὸν μεταξὺ Καρόλου τοῦ Ε'. καὶ τῆς εἰρήνης ταύτης, ἥτις ἐσήμαινε τὴν ἀποτυχίαν τοῦ ἐν ἐνὶ τῶν σπουδαιότερων κυβερνητικῶν ἐγχειρημάτων του. Εἶχεν ἀποφασίσει ἤδη οὗτος νὰ ἀπόσχη τῶν δημοσίων πραγμάτων, καθὰ ὑπηγόρευεν αὐτῷ ἡ κατάστασις τῆς υἱείας του.

Κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1555 μετεβίβασεν εἰς τὸν υἱόν του Φίλιππον τὴν κυβέρνησιν τῶν ἰταλικῶν πολιτειῶν, τοῦ βασιλείου τῆς Νεαπόλεως καὶ τοῦ Μεδιολάνου· τὴν 25 Ὀκτωβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἐξετυλίχθη ἐν τῷ αὐτοκρατορικῷ παλατίῳ τῶν Βρυξελλῶν ἡ πανηγυρικὴ σκηνὴ καθ' ἣν, ἀποχαιρετίζων ὁ Κάρολος τὰς τάξεις διὰ μακροῦ λόγου, κατέθετε τὴν κυβέρνησιν τῶν Κάτω Χωρῶν, τῆς ἰδιαίτερας αὐτοῦ πατρίδος, ἐφ' ᾧ ἔπειτα αἱ τάξεις ἔδωσαν πάραυτα τὸν ὄρκον τῆς πίστεως εἰς τὸν παρόντα ἐκεῖ Φίλιππον, ὡς τὸν νέον ἡγεμόνα των. Τὴν 15 δὲ Ἰανουαρίου τοῦ 1556, ἐνῷ ἀκόμη εὐρίσκετο ἐν ταῖς Κάτω Χώραις, μετεβίβασεν εἰς τὸν υἱόν του ἐπίσης καὶ τὰ ἰσπανικὰ βασίλεια.

Ἡ μεταβίβασις τῆς αὐτοκρατορίας, τῆς ὁποίας τὰ πράγματα διεχειρίζετο ὁ Φερδινάνδος, μόνον κατὰ τὴν 8 Μαρτίου τοῦ 1558 ἠδύνατο νὰ γίνῃ τελείως καὶ τυπικῶς, ἡμέραν καθ' ἣν ἀνεγνώσθησαν ἐν Φραγκφούρτῃ τῇ ἐπὶ τοῦ Μαΐνου παρουσίᾳ τῶν ἐκλεκτόρων καὶ πολλῶν ἄλλων ἡγεμόνων τοῦ κράτους τὰ ἔγγραφα τῆς παραχωρήσεως καὶ τῆς ἐκ μέρους τοῦ Φερδινάνδου ἀποδοχῆς, ὠρκίσθη δὲ ὁ τελευταῖος οὗτος — Φερδινάνδος ὁ Α'. (1558—1564) ἐπὶ τῆς ἐκλογικῆς συνθηκολογίας (Wahlkapitulation).

Τὴν 21 Σεπτεμβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἀπέθανεν ὁ Κάρολος ἐν τῷ

οἰκῆματι ὅπερ εἶχεν ἐκλέξει ἐγγὺς τοῦ μοναστηρίου τοῦ Ἁγίου Ἰούστου ἐν Ἑστρεμαδούρᾳ, καὶ ἐν ᾧ εἶχεν ἀπολαύσει δύο ἀκόμῃ ἐτῶν ἀγροτικὴν ἄνεσιν καὶ ἡσυχίαν. Μετὰ ζήλου ἐπεδίδετο εἰς τὰ θρησκευτικὰ καθήκοντα, ἐν τοσούτῳ παρηκολούθει τὰ κοσμικὰ πράγματα καὶ τὰς ὑποθέσεις τὰς ἀπασχολούσας τὴν κυβέρνησιν τοῦ υἱοῦ του· συχνὰ δὲ προσήχετο ὑπὲρ τῆς ἐνότητος τῆς ἐκκλησίας, ὑπὲρ ἧς μετὰ ζήλου ἀλλ' εἰς μάτην εἶχεν ἐργασθῇ.

Ἐν τοσούτῳ καὶ κατὰ τὰς τελευταίας ταύτας ἡμέρας βίου μεστοῦ φροντίδων ἔσχε τὸ ἀτύχημα νὰ μάθῃ, ὅτι καὶ ἄνδρες ἀκόμῃ τῆς προτέρας ἀκολουθίας του, μάλιστα δὲ κληρικός τις ὅστις εἶχε κηρύξει ἐνώπιον αὐτοῦ ἐν τῷ Ἁγίῳ Ἰούστῳ, μεθίσταντο εἰς τὸ λουθηρανικὸν δόγμα τοῦ χριστιανισμοῦ.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΙΣ ΚΑΙ ΑΝΤΙΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΙΣ

1556—1618

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

Τὰ θρησκευτικὰ κόμματα καὶ αἱ δυνάμεις αὐτῶν
μετὰ τὴν θρησκευτικὴν εἰρήνην.— Ἰταλία : Τὸ
τάγμα τῶν Ἰνδοῦϊτῶν καὶ ἡ σύνοδος τοῦ
Τριδέντου.— Πάπαι.— Ἰσπανία ἐπὶ Φιλίπ-
που τοῦ Β'.

§ 114. Ἡ κατάστασις μετὰ τὸ ἔτος 1556.— Ἡ
Αὐγουσταία θρησκευτικὴ εἰρήνη εἶχεν ἐγκλείσει τὴν μεγάλην ἐπανά-
στασιν, ἐξ ἧς προέκυψαν νέοι χρόνοι — οἱ νέοι χρόνοι, ὡς συνήθως
καλεῖται ἡ ἀπὸ τοῦ 1517 περίοδος— ἐν τῇ χώρᾳ, ἐξ ἧς εἶχε προέλ-
θει αὕτη : οὐδεὶς ὁμῶς ἠδύνατο νὰ πιστεύσῃ σπουδαίως, ὅτι ἡ εἰρήνη
αὕτη ἔμελλε ν' ἀποβῇ, ὡς ἀνεγράφετο κατ' ἀρχαίαν συνθήκειαν ἐν τῇ
σχετικῇ πράξει, «εἰρήνη διαρκής, μόνιμος καὶ αἰώνια».

Καὶ πῶς ἠδύνατο ἄλλως νὰ συμβῇ τὸ τοιοῦτο ; Ἡ χριστιανικὴ
θρησκεία εἶχεν εἰσαχθῇ ἄλλοτε εἰς τὸν κόσμον μετὰ τῆς ἀξιώσεως,
ὅτι ἀπέναντι τῆς μεγάλης πολλαπλότητος τῶν ἐθνικῶν θρησκειῶν
αὕτη ἦτο ἡ μόνη ἀληθής, ἡ δὲ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἦν ἐκλήρυττε μὲν
μόνη ἠδύνατο νὰ εἶναι, ὡς εἶς ἦτο μόνος καὶ ὁ Θεός.

Ἡ ἔννοια αὕτη περὶ τοῦ ἀναγκαίου τῆς ἐνότητος καὶ μονότητος

εἶχε μετοδοθῇ εἰς τὸ ἐκ δογμάτων καὶ θεσμῶν οἰκοδόμημα, ὅπερ εἶχεν ἐγερθῇ ὡς καθολικὴ ἐκκλησία ἐπὶ τῶν ἀπλῶν βάσεων τοῦ ἀρχαίου χριστιανισμοῦ, ἐξηκολούθει δὲ αὕτη ὑφισταμένη ἐπὶ πολὺν ἔτι χρόνον, μέχρις οὗ οἱ ἄνθρωποι ἐξωκειώθησαν πρὸς τὴν ἰδέαν, ὅτι ἦτο δυνατόν νὰ ὑπάρχωσι **π ο λ λ α ἰ ἐ κ κ λ η σ ῖ α ἰ** ἢ μία παρὰ τὴν ἄλλην, ὡς διάφοροι τύποι τῆς **μ ι ᾱ ς χ ρ ι σ τ α ν ι κ ῆ ς ἰ δ ε ᾱ ς**, ἐκκλησίαι αἵτινες ὤφειλεν ν' ἀνέχωνται ἀλλήλας καὶ μάλιστα καὶ νὰ ἀναγνωρίζωνται ἀμοιβαίως.

Μικρὸν ἀλλὰ κρίσιμον βῆμα πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον εἶχε γίνει διὰ τῆς Αὐγουσταίας θρησκευτικῆς εἰρήνης : ἀλλ' ἂν διὰ τῆς «Θησκευίας τῆς Αὐγουσταίας Ὁμολογίας» ἀνεφάνη νέα μορφή χριστιανικῆς πίστεως καὶ βίου ἤρξανε δὲ αὕτη μετὰ νεανικῆς ἀκμῆς, δὲν ἐξέπνευσαν ὁμῶς ποσῶς καὶ αἱ ἰδέαι, ἐφ' ὧν ἐστηρίζετο ἡ μεσαιωνικὴ ἐκκλησία.

Τούναντίον : ἀκριβῶς ἐκ τῆς ἀντιθέσεως εἶχον ἀποκτήσει αὗται νέαν δύναμιν, ἦσαν δὲ οἱ τῆς ἐκκλησίας ταύτης ὑπεράγαν ἐξωκειωμένοι πρὸς τὴν θεωρίαν, ὅτι τὸ καθολικὸν ὡς ἐκ τῆς ἐννοίας καὶ οὐσίας αὐτοῦ ἦτο τὸ μόνον γενικόν, τὸ μόνον δεσπόζων, τὸ μόνον δεδικαιολογημένον, ἢ ὥστε νὰ μὴ σκεφθῶσι περὶ προαπίσεως τῆς θέσεως καὶ δυνάμεώς των καὶ περὶ ἀναπληρώσεως τῶν ἀπολεσθέντων ὅπου ὀήποτε ἅμα ὡς ἤθελε παρουσιασθῇ κατάλληλος εὐχαίρια.

§ 113. Αἱ δυνάμεις τῶν κομμάτων. — Πάντως ἡ ὄψις τοῦ εὐρωπαϊκοῦ κόσμου περὶ τὰ μέσα τοῦ αἰῶνος τῆς Μεταρρυθμίσεως δὲν ἦτο ἐνθαρρυντικὴ διὰ τοιαύτας πικρὰς σκέψεις. Αἱ πληγαὶ αἵτινες εἶχον κατενεχθῇ κατὰ τῆς ἐκκλησίας ἦσαν φοβεραί.

Ἐν Γερμανίᾳ ἐκ τῶν μεγαλειτέρων κοσμικῶν ἡγεμονικῶν γενῶν μόνον οἱ αἱοὶ τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Βαυαρίας ἐξαιρέσει τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐπικρατειῶν μόνον ἡ Βρουνσβίκη καὶ ἡ Κλέβη — καὶ τίς ἐγίνωσκε μέχρι πόσου ἀκόμη χρόνου — εἶχον μείνει καθολικοί, καὶ αὗται δὲ αἱ χῶραι καὶ ἄλλαι τοῦ αὐτοῦ δόγματος εὐρίσκοντο εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ προβαίνωσιν εἰς διαφόρους παραχωρήσεις, ὡς συνέβη ἐν Σιλεσίᾳ, ὅπου ὁ βασιλεὺς Φερδινάνδος σιωπηρῶς ἐπέτρεψε τὴν ἰσχὺν τῆς θρησκευτικῆς εἰρήνης, καὶ τοι ἡ Σιλεσία δὲν ἦτο χώρα αὐτοκρατορικὴ.

Ἡ Γερμανία καὶ αἱ ὁμοιοὶ καὶ συγγενεῖς ἀπώτεραι χῶραι

αὐτῆς, ἡ Ἑλβετία, ἡ Πρωσία, ὡς ἐπίσης καὶ ἡ σκανδιναυϊκὴ ἄρκτος, εἶχον ἀποσπασθῆ κατὰ τὸ ἥμισυ καὶ πλεόν ἀπὸ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας· ἐν Ἀγγλίᾳ ὁ χωρισμὸς ἀπὸ τῆς Ρώμης, ὡς θέλομεν ἐκθέσει τοῦτο λεπτομερέστερον, ἦτο ἐν τῷ γίνεσθαι· ἐν Πολωνίᾳ, ἐν Οὐγγαρίᾳ, ἐν Τρανσυλθανίᾳ ὁ νεωτερισμὸς ἐποίει μεγάλας προόδους, ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἐν ταῖς Κάτω Χώραις ἀπῆλθεν οὗτος μεγάλων συμπαθειῶν, αἵτινες μόνον δι' αἵματηρᾶς βίας ἠδύναντο νὰ κατασταλῶσιν.

Ἐν τοσοῦτῳ ἡ νίκη αὕτη τοῦ νέου δόγματος δὲν ἐφαίνετο οὐδαμοῦ ἀμετάκλητος· διεβλέπετο δὲ ἐν τῇ ὅλῃ κινήσει μόνον ἡ καθαρῶς κοσμικὴ ὡς καὶ ἡ θρησκευτικὴ καὶ δογματικὴ ὄψις, οὐχὶ ὅμως καὶ ἡ κραταιὰ καὶ μεγάλη νέα πνευματικὴ ἀρχή, ἡ ἀποτελοῦσα τὴν βάσιν αὐτῆς: — δὲν ἀνεγνωρίζετο ἀκόμη ὁ προτεσταντισμὸς ὡς μεγάλη δύναμις περιλαμβάνουσα καὶ ἐπηρεάζουσα βαθμηδὸν ἀνεπιγνώστως καὶ τὸν πνευματικὸν βίον τῶν πολεμίων.

Μεγάλα συμφέροντα συνεδέοντο μετὰ τῆς ἀρχαίας ὡς καὶ μετὰ τῆς νέας ἡτῆς πίστεως. Τὰ συμφέροντα ταῦτα ἔπρεπε νὰ πολεμηθῶσιν ἀμοιβαίως· ἐν τῷ ἀγῶνι δὲ τούτῳ βαθμηδὸν τὴν θέσιν ταῦ ἐπιτιθεμένου κατέλαβον οἱ ὀπαδοὶ τοῦ παρελθόντος.

Ἡ ἐπίθεσις ἦτο ὁ κύριος χαρακτήρ τῆς ρωμαϊκῆς φύσεως, ὑπεβοήθει δὲ τὴν ἀρχαίαν ἐκκλησίαν ἐν τῷ ἐπιθετικῷ ἔργῳ της μέγα καὶ ἀπαράμιλλον πλεονέκτημα, ὅτι ἐκέκτητο ἐν τῇ ἐν Ρώμῃ ἑδρᾷ, ἐν τῇ Cathedra Petri, ἐνιχίον διευθυντικόν, ἀκλόνητον κέντρον, ἐνῶ τὰ ἀπ' αὐτῆς ἀποσπασθέντα στοιχεῖα ἐστεροῦντο πάσης τοιαύτης κεντρικῆς διευθύνσεως.

Ἀλλὰ καὶ διὰ τοὺς προτεστάντας τὸ γεγονός τοῦτο ἀπετέλει, ὡς θέλομεν ἶδει, ἀνεκτίμητον πλεονέκτημα, διότι καθίστα τὴν ἄμυναν ἀκαταμάχητον.

Ὅπως δὴποτε ὅμως ὁ ἀνταγωνισμὸς μεταξὺ καθολικισμοῦ καὶ προτεσταντισμοῦ ἐδέσποζε τῶν μετέπειτα χρόνων, ὡς ὑπό τινα ἔποψιν δεσπόζει καὶ τῶν σημερινῶν ἀκόμη. Τὸ πρῶτον ζήτημα ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἐκάστου λαοῦ καὶ πάσης χώρας ἦτο τοῦ λοιποῦ τοῦτο: — ποίαν στάσιν θὰ ἐλάμβανεν ἐν τῷ θρησκευτικῷ ζητήματι; — διὰ πάντα ἄνθρωπον ὡς καὶ διὰ πᾶσαν χώραν ἡ θρησκεία ἀπέβη καὶ πά-

λιν, ὡς ἄλλοτε κατὰ τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς χρόνους, ζήτημα σπουδαιότατον καὶ ἀκριβῶς εἶπεῖν τὸ κύριον ζήτημα τῆς ζωῆς.

Δύο δὲ χῶραι μόνον ἔμειναν σχεδὸν ὅλως ἀνπηρέαστοι ἀπὸ τοῦ θρησκευτικοῦ νεωτερισμοῦ, — ἡ Ἰταλία καὶ ἡ Ἰσπανία.

§ 116. Ἡ Ἰταλία. — Ὡς μεγάλη πολιτικὴ δύναμις δὲν δύναται νὰ ἐξετασθῇ ἡ Ἰταλία, καίτοι ἔστιν ὅτε ἀνεφαίνετο ἐν αὐτῇ δημόσιόν τι φρόνημα, ὅπερ ἠδύνατο νὰ ἀποκληθῇ φρόνημα ἐθνικὸν καὶ δὴ ἀρκούντως ἰσχυρόν.

Τὴν ἰσπανικὴν κυριαρχίαν ἡσθάνετο ἡ χώρα ὡς ξενοκρατίαν. Ἐν τῷ βερρᾷ καὶ ἐν τῷ νότῳ — ἐν Μεδιολάνῳ καὶ ἐν Νεαπόλει — ὁ ἀψβουργικὸς οἶκος ἐκέκτητο μεγάλας ἐκτάσεις, ἐξήσκει δὲ οὕτω τὴν κρατοῦσαν ἐπιρροὴν καὶ ἐπὶ τῶν μικροτέρων ἐπικρατιῶν.

Τιθεμένου κατὰ μέρους τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ κράτους, μία μόνη ὑπῆρχε μεγαλειτέρα ὅπωςδὴποτε ἰταλικὴ δύναμις κεκτημένη ποῦ ἂν τίνα σημασίαν, ἡ δημοκρατία τῆς Βενετίας : περὶ ἐνώσεως ὅμως τῆς χερσονήσου κατὰ τὴν ἔννοιαν τῆς νεωτέρας ἐπὶ τῆς ἐθνικότητος στηριζομένης ἐξελιζέως οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ γίνηται λόγος, διότι δύο μεγάλαι δυνάμεις, ἡ ἰσπανοαυστρ : α κ ῆ καὶ ἡ γ α λ λ ι κ ῆ, ἐπάλαιον περὶ τῆς ἐπιρροῆς ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ, τούτων δὲ ἡ ἀντιζηλία διήρει ὅλας τὰς πόλεις καὶ τὴν ὅλην χώραν ὡς καὶ τὰς μεγάλας οἰκογενεῖας αὐτῆς εἰς δύο κόμματα, καὶ διότι ἡ χώρα αὕτη ἦτο ἡ ἔδρα καὶ ἡ ἄμεσος ἐκκλησιαστικὴ περιφέρεια τῆς παπικῆς ἐξουσίας, ἥς ἡ φύσις ἦτο ἡ ἄρνησις πάσης ἐθνικῆς τάσεως.

§ 117. Σχέδις πρὸς τὴν Μεταρρυθμίσιν. — Αἱ κυρίως προτεσταντικαὶ ἰδέαι δὲν εἶχον ριζοβολήσαι οὐδαμοῦ τῆς Ἰταλίας. Πάντως ἡ διδασκαλία περὶ δικαιοσύνης μόνον διὰ τῆς πίστεως εἶχεν ἐμποιήσῃ καὶ ἐν Ἰταλίᾳ μεγάλην ἐντύπωσιν, ἡ δὲ ἐν Γερμανίᾳ ζωογόνῃσι σοβαροτέρας καὶ ἐμβριθεστέρας θρησκευτικότητος συνέπεσε μετὰ συγγενοῦς ἐν Ἰταλίᾳ ρεύματος, ὅπερ ἐστρέφετο κατὰ τῆς ὑπὲρ τῆς ἀρχαιότητος τάσεως, ἥτις παρὰ πολλοῖς εἶχε μεταβληθῇ εἰς θρασεῖαν ἀπιστίαν.

Ἰκανοὶ τοιοῦτοι σοβαροὶ ἄνδρες ἠνώθησαν ἤδη ἐπὶ τῶν ἡμερῶν Λέοντος τοῦ Γ'. ἐν Ρώμῃ εἰς «Oratorium τῆς θείας ἀγάπης», εἷς δὲ τῶν εὐγενεστέρων ἐξ αὐτῶν, ὁ Γάσπρος Κονταρίνης, εἶχεν ἀποσταλῇ εἰς Γερμανίαν, εἰς τὴν ἐν Ρεγενσβούργῳ συνδιάλεξιν ἐκείνην, ἐν ἣ

ἐφάνη πρὸς στιγμὴν δυνατὴ ἡ ἀποκατάστασις τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐνότητος.

Ἀλλὰ περὶ χωρισμοῦ ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας οὐδαμῶς σκέψις οὐδὲ ἐν τοῖς κύκλοις τούτοις — τούναντίον ἐθεώρουν αὐτὸν μᾶλλον ὡς τὸ μέγιστον τῶν κακῶν, παρὰ δὲ τῷ πολλῷ λαῷ οὐδεὶς λόγος περὶ ἐπιρροῆς τῶν ἐκείθεν τῶν Ἀλπεων ἰδεῶν.

Ὡς ἐκ τῆς ἐν Γερμανίᾳ ὁμῶς ἀποσκιρτήσεως νέον μέγα καθήκον πνευματικῆς φύσεως ἐπεβλήθη εἰς τὸν παπισμὸν, ἐνῶ οἱ πάπαι τῆς τελευταίας γενεᾶς, Σίξτος ὁ Δ΄., Ἀλέξανδρος ὁ Σ΄., Ἰούλιος ὁ Β΄., Λέων ὁ Γ΄. καὶ — μετὰ τὴν βραχυχρόνιον ἀρχὴν Ἀδριανοῦ τοῦ Σ. (1522)3 — Κλήμης ὁ Ζ΄. εἶχον τραπῇ καθ' ὁλοκληρίαν πρὸς ἔργα κοσμικά· εἶχε προβῇ μάλιστα ἡ τάσις αὕτη ἐπὶ τοσοῦτον κατὰ τὴν ἀτυχῇ ποντιφικίαν τοῦ τελευταίου τούτου, ὥστε ἐγένετο οὗτος ἕνεκα τῆς ἀντιαυτοκρατορικῆς πολιτικῆς του σιωπηρῶς σύμμαχος τῶν προτεσταντῶν.

Ἐν τοῖς κύκλοις τῶν διεπόντων τὰ τῆς ἐκκλησίας δὲν ἀπεκρούετο πλέον ἡ ἰδέα περὶ τῆς ἀνάγκης ἐσωτερικῆς ἀναμορφώσεως καὶ νέας κατευθύνσεως, καὶ ὁ πρῶτος πάπας τῶν ἀναμορφωτικῶν τούτων τάσεων ἦτο Παῦλος ὁ Γ΄. (1534—1549), ὁ διάδοχος Κλήμεντος τοῦ Ζ΄.

Ἐπ' αὐτοῦ ἐπραγματοποιήθη ἡ πρὸ πολλοῦ ποθουμένη σὺν ο-δος, ἣτις συνεκλήθη τῷ 1542 καὶ ἡνοίχθη, ὡς ἐμνημονεύθη ἐν τοῖς ἀνωτέρω, τὴν 15 Δεκεμβρίου τοῦ 1545 ἐν Τριδέντῳ, ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ δὲ πάπα ἐνεκρίθη τὸ νέον τὰ γ μ α τ ῶ ν Ἰ η σ ο υ ῖ τ ῶ ν (1540, 1543), ὅπερ, ἐκπηγᾶσαν ἐκ τῆς μεταβεβλημένης καταστάσεως τῶν πραγμάτων, ἀπετέλει τὸ κατ' ἐξοχὴν χαρακτηριστικὸν προϊόν τοῦ μετὰ τὴν Μεταρρύθμισιν καθολικισμοῦ: δυνάμεθα δὲ νὰ παρατηρήσωμεν ἐνταῦθα, ὅτι πᾶσα σπουδαία τροπὴ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἐκκλησίας ἐσημειώθη δι' ἐνὸς τοιούτου τάγματος — τοῦ τῶν Βενεδεκτίνων, τοῦ τῶν Κλουνιακῶν, τῶν ἱπποτικῶν καὶ τῶν ἐπαιτικῶν ταγμάτων.

§ 118. Νέα τάγματα. — Ἀλλὰ τὰ ἀρχαῖα ταῦτα τάγματα δὲν εἶχον προσφέρει εἰς τὸν παπισμὸν οὐδεμίαν συνδρομὴν κατὰ τὴν τελευταίαν θύελλαν. Τὴν μεγάλην ἔριν εἶχεν ἀρχίσει εἰς Αὐγουστίνιος, ἀθρόοι δὲ εἶχον ἀπορρίψει τὸ ράσον αὐτῶν οἱ ἀδελφοὶ κατόπιν αὐτοῦ ἢ ἐν μέρει καὶ πρὸ αὐτοῦ· ἔπειτα ὅπου ὀργανίζετο ἀπο-

τάς πράξεις ἀνεγίνωσκεν. Ἀκόμῃ ἐξηκολούθουν νὰ παλαίουν ἐν τῇ ψυχῇ του σκέψεις περὶ κοσμικοῦ καὶ ἐκκλησιαστικοῦ ἱπποτισμοῦ, ἐπεκράτησαν ὁμῶς τέλος αἱ τελευταῖαι.

Ἄμα δὲ ὡς ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ θεραπευτηρίου ἀντήλλαξεν οὗτος τὸ ἱπποτικὸν ἔνδυμα πρὸς τὸν χιτῶνα ἐρημίτου, καὶ ἐνῶ ἀνεζήτει παντοειδῆ ἔργα ὑπερβολικῆς εὐσεβείας, παρεδόθη τέλος ἐν τινι μοναστηρίῳ Δομινικανῶν εἰς τὰς σκληροτέρας ἀσκήσεις μετανοίας, δὲν εὔρεν ὁμῶς ἐν αὐταῖς τὴν ἡσυχίαν τῆς ψυχῆς ἣν ἀνεζήτει : ἔφθασε μόνον δι' αὐτῶν—ὡς ἄλλοτε ὁ Λούθηρος ἐν Ἐρφούρτῃ—μέχρι τῶν ὁρίων τῆς παραφροσύνης.

Ἡμέραν τινὰ ὁμῶς συνέβη καὶ εἰς αὐτὸν ὁμοιὸν τι πρὸς τὸ πάθημα τοῦ Λουθήρου : τῷ ἐφάνη ὡς νὰ ἐξύπνησεν ἐκ βαθέως ὀνείρου : αἱ ἁμαρτίαι του, πρὸς ἐξιλέωσιν τῶν ὁποίων ἐβασανίζετο μέχρι τοῦδε, δὲν ἐτάρασσον αὐτὸν πλέον, ἐνόμιζε δὲ ὅτι ἐν ὀπτασίᾳ, ἔβλεπε νῦν μὲν τὴν Παναγίαν, νῦν δὲ αὐτὸν τὸν Χριστὸν καὶ ἄλλοτε αὐτὸ τὸ μυστήριον τῆς Ἀγίας Τριάδος.

Ἐπορεύθη ὡς προσκυνητὴς εἰς Ἱερουσαλὴμ, ὅπου ὁμῶς δὲν εὔρεστάδιον δράσεως, καὶ ἐπέστρεψεν εἰς Ἰσπανίαν· τὸ ἀλλοκότως μάλιστα φαντασιόκοπον τῆς ἐμφανίσεώς του κατέστησε αὐτὸν ποτε ὑποπτον αἵρέσεως. Ἄλλ' αὐτὸς ἔχων ἰδέας αὐττηρῶς στρατιωτικὰς περὶ τοῦ καθήκοντος τῆς ὑπακοῆς, προέτεινεν ὅλην τὴν ἔνθουν πρὸς δρᾶσιν ὁρμὴν του εἰς τὰς ἐκκλησιαστικὰς ἀρχάς, καὶ ὅτε ἐπεβλήθη αὐτῷ πρὸ πάσης περαιτέρω δράσεως νὰ σπουδάσῃ ἐπὶ τέσσαρα ἔτη τὴν θεολογίαν, μετέβη πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ὁ Ἰγνάτιος Λοῦόλας, ὑπερβὰς ἤδη τὸ τριακοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας του, εἰς Παρισίους, ὅπου ἐποίησε τοὺς πρώτους προσηλύτους του.

Εἰς τινὰς νεανίας, Ἰσπανοὺς τὸ γένος, μετέδωκεν ὁ Λοῦόλας τὴν ἀσκητικὴν ὑπερβολικότητά του, ἱδρυσαν δὲ δεσμόν, δν ἐπεκύρωσαν δι' ὄρκου ἐπὶ τῆς ἀγίας εὐχαριστίας. Πλὴν τῶν συνήθων μοναχικῶν ὑποχρεώσεων, τῆς πενίας, τῆς ἀγνείας, τῆς ὑπακοῆς, ἀνελάμβανον τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ἀφιερῶσιν τὴν ζωὴν των ἐν Ἱερουσαλὴμ πρὸς περιποίησιν τῶν προσκυνητῶν καὶ τὸν προσηλυτισμὸν τῶν Σαρακηνῶν, καὶ ἂν μὴ ἦτο τοῦτο δυνατὸν, νὰ προσφέρωσιν εἰς τὸν πάπαν τῆς Ρώμης τὰς ὑπηρεσίας των καὶ νὰ διαθέσῃ αὐτοὺς οὗτος κατὰ τὸ δοκοῦν, ἄνευ ὄρων, ἄνευ μισθοῦ, πανταχοῦ ὅπου ἤθελεν ἐγκρίνει.

Πράγματι ἡ πρώτη ἐκείνη σκέψις ἀπεδείχθη ἀνεφάρμοστος. Ἐλαβον δὲ τὸ κληρικὸν σχῆμα ἐν ἔτει 1537 ἐν Βενετίᾳ, ὅπου ὁ Ἰγνάτιος ἐγνώριζε τὸ τάγμα τῶν Θεατίνων καὶ τὸν ἰδρυτὴν αὐτοῦ, καὶ ἤρχισαν νὰ κηρύττωσι· συμφώνως πρὸς τὰς στρατιωτικὰς φαντασιοκοπίας τοῦ Ἰγνατίου ἀπεκάλουν ἑαυτοὺς Λόχοι τοῦ Ἰησοῦ (Kompanie Jesu). Διὰ διαφόρων δὲ ὁδῶν, συγκρατούμενοι ὁμῶς ὑπὸ κοινοῦ κανόνας, ἔφθασαν οὗτοι εἰς Ρώμην.

Ἐνταῦθα δὲν ἔτυχον ὑποδοχῆς· ἀλλὰ διὰ τοῦ ζήλου αὐτῶν γή-ξανεν ὁ ἀριθμὸς τῶν ὁπαδῶν των, ἐκ νέου δὲ ἀνέλαβον τὴν ὑποχρέω-σιν τοῦ νὰ πράττωσιν ἄνευ ὅρων καὶ ἀμελλητί πᾶν ὅ,τι ἤθελε διατά-ξει αὐτοὺς ὁ ἐκάστοτε πάπας, καὶ ἐπὶ τέλους δὲν ἠδυνήθησαν νὰ μὴ ἀναγνωρίσωσιν οἱ ἐν Ρώμῃ πόσον χρήσιμον θὰ ἀπέβαινε κατὰ τοὺς χρόνους τούτους τῆς ἀποσκιρτήσεως τοιοῦτο σωματεῖον πλήρες ἐνθου-σιασμοῦ· ἐν ἔτει 1543 ἔτυχον οὗτοι τῆς ἀπεριορίστου παπικῆς ἐγ-κρίσεως.

§ 120. Οἱ Ἰησουῖται. 1543. — Ταχέως δὲ ἐξηπλώθη νῦν τὸ νέον τάγμα καὶ ἀπέκτησε σταθερωτέραν μορφήν· κατὰ τὸν ὀρ-γανισμόν φαίνεται ὅτι ὁ Ἰσπανὸς Λαινέζ, ὁ σπουδαιότερος τῶν πρώτων ἐταίρων τοῦ Ἰγνατίου, ὑπῆρξεν ὁ διευθύνων νοῦς. Ἐκεῖνο τὸ ὅποῖον διέκρινεν αὐτοὺς ἀμέσως ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τοῦ τάγματός των — ὅτι ἔβαινον εὐθὺ πρὸς τὸν σκοπὸν παραλείποντες πᾶν τὸ παρε-πόμενον καὶ δευτερεῦον — ἐτέθη ἀμέσως εἰς ἐνέργειαν· ἀπηλλάχθησαν δηλ. ἀπὸ τῆς ὑποχρέωσιν τῶν κοινῶν περὶ τὰς προσευχὰς καὶ δεήσεις ἀσκήσεων, ὅπως ἀφοσιωθῶσιν ὅλως εἰς τὸ κύριον ἔργον, εἰς τὸ κήρυγμα, εἰς τὴν ἐξομολόγησιν, εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν τῆς νεολαίας.

Ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῶν ἴσταται ὁ στρατηγός, πρὸς δὲ τὰ μέλη ὀφεί-λουσιν ἀπεριόριστον ὑπακοήν· ὡς πρῶτος ἀρχηγὸς ἐξελέγη ὁ Ἰγνάτιος, δὲν διεδέχθη τῷ 1556 ὁ κατὰ τὸν νοῦν ὑπέρτερος αὐτοῦ Λαινέζ. Ὁ ἀνώτατος βχιμὸς τῶν μελῶν του εἶναι οἱ Καθηγηταί, ἀποτελού-μενοι ἐκ τῶν πρεσβυτέρων καὶ μᾶλλον δεδοκιμασμένων μελῶν, ὑπῆρ-χον δὲ ἐξ αὐτῶν κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους ὀλίγοι μόνον· οἱ νεώτε-ροι εἶναι οἱ σχολαστικοί· μεταξὺ δὲ τῶν δύο τούτων βιθμῶν εἶναι οἱ Βοηθοί, ἱερεῖς κεκτημένοι ἐπιστημονικὴν μόρφωσιν, οἵτι-νες ἰδιαιτέρως ἀφοσιοῦνται εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν νέων, ἐνῶ οἱ κα-

θηγῆται, ὡς ἐκ τῆς τετάρτης ἐπαγγελίας τῶν, τοῦ νὰ πορεύωνται εἰς πᾶσαν χώραν, ὅπου ἤθελε διατάξει αὐτοὺς ὁ πάπας ἢ ὁ στρατηγός, ἦσαν ἀπηλλαγμένοι τῆς ἐργασίας ταύτης, τῆς ἀπαιτούσης μονιμότητος.

Ἐγένοντο δὲ δεῖκτοι καὶ κοσμικοὶ βοηθοί, οἵτινες ἐπίσης ἀπεδέχοντο τὰς τρεῖς ἱεράς ἐπαγγελίας, εἰς οὐδὲν ἄλλο ἀποβλέποντες εἰ μὴ εἰς τὴν ὁδὸν, ὅτι ὑποστηρίζουσιν ἑταιρίαν τοσοῦτον κοινωφελῆ.

Ἄλλ' ἡ ἀδελφότης αὕτη ἀπῆτει τὸν ἄνθρωπον ὀλοσχερῶς καὶ ἀπεριορίστως. Εἰσῆρχιτό τις διὰ γενικῆς ἐξομολογήσεως, καθ' ἣν ἀπεκάλυπτεν οὐ μόνον τὰς ἁμαρτίας καὶ τὰ λάθη ἀλλὰ καὶ τὰς ἀρετάς του· αποχωρίζεται τελείως ἀπὸ τῶν συνήθων σχέσεων· οἱ δεσμοὶ τῆς συγγενείας εἶναι σαρκικοὶ καὶ μηδελμινοὶ ἀπέναντι τοῦ ὑψηλοτέρου δεσμοῦ· εἰς ὃν εἰσέρχεται, καὶ ὁ εἰτελθὼν ἅπῃ εἰς τὸ τάγμα, οὔτε γράφει οὔτε δέχεται ἐπιστολάς τὰς ὁποίας δὲν εἶδε πρότερον ὁ προϊστάμενος.

Ὁ στρατηγός ὑποδεικνύει εἰς ἕκαστον τὴν θέσιν, εἰς ἣν δύναται τὰ μάλιστα νὰ ὀράσῃ ὡς ἐκ τῶν ἀτομικῶν προσόντων του. Διότι αὐτὸ εἶναι ἐν τῶν μυστηριῶν τῶν μεγάλων ἐπιτυχιῶν τῆς ἀδελφότητος ταύτης, ὅτι ἐνῶ καθιστᾷ τὰ ἄτομα αἰχμαλώτους ὑπὸ τι γενικόν, ἐν τοσοῦτῳ ὑποδεικνύει αὐτοῖς εἰς πάσας τὰς ἀτομικὰς δυνάμεις τὴν θέσιν ἐν ἣ ὁύναται νὰ ὀράσωσι συμφῶνως πρὸς τὴν ἰδιοφυίαν των.

Κατενόησε δὲ τὸ σωματεῖον τοῦτο, ὅτι ἔπρεπε νὰ παραιτηθῇ τῶν συνήθων μέσων ἐνεργείας· οὐδὲν τῶν μελῶν αὐτοῦ περιβάλλεται ἐκκλησιαστικόν τι ἀξίωμα, διότι τοῦτο θὰ καθίστα δύσκολον τὴν ἐποπτεῖαν, ἐνῶ ἀφ' ἑτέρου ὁ λαμβάνων ἄλλο τι ἀξίωμα θὰ ἔπαυε νὰ θεωρῇ ἑαυτὸν μόνον μέλος τοῦ τάγματος.

Πρὸς τῇ ἄκρᾳ αὐστηρότητι ἀποδεικνύεται πανταχοῦ φρόνησις καὶ γνῶσις τῶν ἀνθρωπίνων, καὶ διὰ τοῦτο, ἐπὶ παραδείγματι, ρητῶς συνιστᾶται ἡ ἀποφυγὴ ὑπερβολῆς ἐν ταῖς θρησκευτικαῖς ἀσκήσεσιν, ἡ ἀποφυγὴ τῆς ἐξασθενήσεως τοῦ σώματος διὰ νηστειῶν, ἀγρυπνιῶν, κακουχιῶν, διότι δὲν ἐπαρκεῖ τότε τὸ πνεῦμα εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ πλησίον, ἡ ἀποφυγὴ τῆς καταπονήσεως τοῦ πνεύματος δι' ὑπερμέτρου ἐργασίας.

§ 121. Ὁ ὀργανισμός. — Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καθίσταται κατάδηλον ὅτι ἡ πρώτη ἰδέα τῆς συστάσεως τῆς ἀδελφότητος ταύτης ἐγεννήθη ἐν κεφαλῇ στρατιωτικῇ βλέπει τις ἐν

αὐτῇ τὸν ὀργανισμόν στρατοῦ, τὴν προπαίδειαν τοῦ στρατιώτου, τὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ ἀξιωματικοῦ. Ἐλευθερία ἐλλείπει, ἐλευθερία ὑπὸ οἷαν δὴποτε ἔννοιαν, ἀλλὰ καὶ καταναγκασμός ὑπὸ τὴν συνήθη ἔννοιαν δὲν ἀσχεῖται· τὰ πάντα ἔχουσι τὸν σκοπὸν τῶν, διότι τὰ πάντα ἐξυπηρετοῦσιν ἓνα κύριον σκοπόν, καὶ ὅπου οὐδεὶς εἶναι ἐλεύθερος, ἕκαστος θὰ ὑπακούῃ.

Καὶ αὐτὸς ὁ ἀνώτατος ἀρχηγός, ὁ στρατηγός, εἶναι μὲν βεβαίως παντοδύναμος, δὲν εἶναι ὅμως ἐλεύθερος, διότι ἔχει καὶ αὐτὸς τὸν σύμβουλον καὶ πραινέτην του, τὸν τιμητὴν καὶ ἐπιτιμητὴν του· τὰ πάντα εἶναι πειθαρχία, ὑπακοή, ἐνότης.

Τοιοῦτος ὀργανισμός ἀποβλέπει ἀναγκαστικῶς εἰς μάχην εἰς ἐπίθesis, εἰς κατάκτησιν· τῷ ὄντι δὲ μόνον ἡ ἀδύναμις ἦν μεταδίδει εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὸ αἶσθημα τοῦ ἀγῶνος καὶ τῆς πάλης, μόνον αὐτῇ ἡδύνατο νὰ ἐξυψώσῃ τὰ καθ' ἕκαστα μέλη τοῦ τάγματος ὑπεράνω τῆς ἀνικανοποίητου ὑπάρξεως τῶν, ἐξ ἧς λείπει πᾶν ἀνθρώπινον ἀληθές, ὡς ἐπίσης καὶ πᾶν χριστιανικὸν ἀληθές.

Διὰ τῆς στρατιωτικῆς ταύτης ὑπακοῆς πρὸς τὸ τάγμα καὶ τὴν ἐκκλησίαν τῶν κατ' ὀρθὴν μέγιστα καὶ ἀληθῶς ὑπεράνθρωπα ἔργα, καὶ ἐν τοσούτῳ ἡ ἀνθρωπότης οὐδὲ κατὰ προσέγγισιν ὀφείλει χάριτας εἰς αὐτοὺς ἐν ᾧ πνεύματι καὶ ἐν ᾧ μέτρῳ ὀφείλει πρὸς τοὺς Βενεδικτίνους ἢ τοὺς Φραγκισκανούς.

§ 122. Ἐξάπλωσις τοῦ τάγματος. — Μεγάλας προνομίας ἔλαβε τάγμα ἐνωρὶς ἤδη παρὰ τοῦ πάπα Παύλου τοῦ Γ'. Ἀπὸ τῆς ἐποπτείας καὶ τῆς δικαστικῆς ἀρμοδιότητος τῶν ἐπισκόπων, ἐπὶ τῶν κτήσεων αὐτοῦ δὲν ὑπεχρεῖτο εἰς πληρωμὴν δεκάτης, τοῦ ὑπὸ τῶν Ἰησουϊτῶν προτεινομένου ὧφειλον οἱ ἐπίσκοποι νὰ χειροτονῶσι παραχρῆμα ἀνεξετάστως. Εἰς τοὺς σπουδαστὰς ἡδύνατο μετ' ἐξέτασιν ν' ἀπονέμωσιν ἀκαδημαϊκοὺς τίτλους καὶ ἀξιώματα· ὁ στρατηγός αὐτῶν ἡδύνατο ἀκωλύτως νὰ διορίζῃ δημοσίους διδασκάλους.

Τοῦτο ἐξήγειρε τὴν ζηλοτυπίαν τῶν παλαιότερων ταγμάτων, ὅφ' ὧν κατ' ἀρχὰς ζηλοτύπως ὑπεβλέποντο οἱ «Ἰνιγισταί» (1).

(1) Σ. Μ. Οἱ τοῦ τάγματος δηλονότι τῶν Ἰησουϊτῶν, οὕτω καλούμενοι ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ Λουῖζα Ἰνίγου, ὃ ἐστὶν Ἰγνατίου.

Μετὰ λύπης ἔβλεπον ἐν Ἰσπανίᾳ οἱ Δομινικανοὶ ὅτι αὐτοὶ ἀπω-
θούντο εἰς τὴν δευτέραν γραμμὴν, γνωμοδότησις δέ τις τοῦ πανεπι-
στημίου τῶν Παρισίων τοῦ ἔτους 1554 περὶ τοῦ νέου τάγματος ἀπε-
φαίνεται δυσμενῶς κατ' αὐτοῦ.

Ἄλλ' ἕνεκα τοῦ ἀξιοθαυμάστου ὀργανισμοῦ των ἐποίησαν οὗτοι
μεγάλας προόδους. Ἐν Ἰταλίᾳ ἐξέκρουσαν κατὰ τὸ πλεῖστον τὴν θύ-
ραθεν ἐκπαίδευσιν τῆς νεολαίας τὴν παρεχομένην ὑπὸ τῶν φιλολό-
γων διὰ διδασκαλίας μᾶλλον μεθοδικῆς καὶ ὑπὸ τινα ἔποψιν μᾶλλον
παιδαγωγικῆς, ἥτις πρὸς τοῖς ἄλλοις εἶχε καὶ τὸ πλεονέκτημα ὅτι πα-
ρείχετο καὶ δωρεάν, διὰ τοὺς σκοποὺς αὐτῶν ὁμῶς ἀπέβαινε πλουσιο-
παρόχως ἐπωφελὴς· διότι παρουσιαζέτο οὕτω εἰς τοὺς Ἰησουῖτας ἡ
εὐκαιρία νὰ προσηλυτιζῶσιν εἰς τὸ τάγμα τὰ ἐξοχώτερα πνεύματα.

Κατὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰγνατίου (1556) ἡ ἀδελφότης τῶν
Ἰησουϊτῶν ἡρίθμει ἤδη δεκατρεῖς ἐπαρχίας, ἐξ ὧν τρεῖς ἐν Ἰταλίᾳ,
μίαν ἐν Γαλλίᾳ, δύο ἐν Γερμανίᾳ, ἑπτὰ ἐν τῇ πυρηναϊκῇ χερσονήσῳ
καὶ εἰς τὰς ἀποικίας αὐτῆς : καὶ ἐν ταῖς ὑπερποντίαις δὲ χώραις ἦσαν
οὗτοι πολυάριθμοι : εἴκοσι καὶ ὀκτὼ μέλη τοῦ τάγματος ἦσαν εἰς τὴν
Βρασιλίαν, ἑκατὸν δὲ περίπου ἑδρῶν εἰς τὴν ἀνατολικὴν Ἀσίαν, ἀπὸ
τῆς Γόας μέχρι τῆς Ἰαπωνίας.

§ 123. Ἡ ἐν Τριδέντῳ σύνοδος. — Μετὰ ἑπτὰ ἔτη
ἀπεπεράτωσε τὸ ἔργον τῆς καὶ ἡ σύνοδος, ἥς οὐδεὶς σχεδὸν Γερμανὸς
ἐπίσκοπος μετέσχεν, ἐνῶ ἐξ ἄλλου οἱ Ἰησουῖται εἶχον καταλάβει
σπουδαίαν θέσιν ἐν αὐτῇ διὰ τοῦ δευτέρου στρατηγοῦ των, τοῦ Λαι-
νέζ, ὅστις ὡς ἄριστα ὑπεστήριζε τὴν νέαν τάσιν τῆς καθολικῆς ἐκκλη-
σίας, τὴν παπικὴν ἀπολυταρχίαν, ἐπικαλεσθεὶς τὸ «Ποί-
μαινε τὰ πρόβατά μου», καὶ τὴν φυσικὴν ἀβουλίαν τῶν προβάτων ἀπέ-
ναντι τοῦ ποιμνίου.

Ἡ σύνοδος, ἀνοιχθεῖσα κατὰ τὸ τέλος τοῦ '545, εἶχε παρακο-
λουθήσει, ὡς εἶδομεν, τὰς διακυμάνσεις τῆς μεγάλης πολιτικῆς : μετὰ
ὀκτὼ συνεδριάσεις, καθ' ἃς ἀρκούντως σαφῶς κατεδείχθη, ὅτι οὐδεὶς
λόγος ἐνταῦθα περὶ πραγματικῆς ἀναμορφώσεως τῆς ἐκκλησίας, καὶ
ὅτι δὲν ἠδύνατό τις νὰ προσδοκᾷ ἐξ ἀκανθῶν σῦκα, ἐπῆλθεν ἡ με-
τάθεσις αὐτῆς εἰς Βονωνίαν τῷ 1547, καὶ ἡ ἔχθρα μεταξὺ τοῦ
αὐτοκράτορος καὶ τοῦ πάπα, ταῦτα δὲ ἐπήγαγον στασιμότητα, οὐχί

ἀσύμφορον εἰς τὸν τότε πάπαν Παῦλον τὸν Γ'., τῶν συζητήσεων αἵτινες πάντοτε ἐνέπνεον φόβους.

Τὸν Μάϊον τοῦ 1551, ἐπὶ Ἰουλίου τοῦ Γ'., αἱ συζητήσεις ἐπανελήφθησαν καὶ αὖθις ἐν Τριδέντῳ. Ξένοι ἐπικίνδυνοι φίλοι, Γερμανοὶ θεολόγοι τοῦ προτεσταντικοῦ δόγματος, προσήλθον νῦν εἰς τὴν σύνοδον: ἡ στρατεία τοῦ ἐκλέκτορος Μαυρικίου καὶ ὁ ἐξ αὐτῆς ἐγγύθεν ἐμπνεόμενος τρόμος προεκάλεσε — καὶ πάλιν οὐχὶ πρὸς λύπην τοῦ πάπα — νέαν ἀναβολήν, μόνον δὲ μετὰ δέκα ἔτη, τῷ 1562, ἐπὶ Πίου τοῦ Δ'. συνήλθε καὶ αὖθις ἡ σύνοδος, καὶ ἐν ὀκτῶ συνεδριάσεσι, ταῖς ἀπὸ 17—25 (4 Σεπτεμβρίου 1563) συνετελέσθη τὸ μέγα ἔργον τῆς συντάξεως τῶν δογμάτων καὶ τῆς κωδικοποιήσεως τοῦ νεωτέρου καθολικισμοῦ.

Διότι αὐτὸ εἶναι τὸ κύριον θέμα, ἐνώπιον τοῦ ὁποίου ἐξαφανίζονται αἱ ὀλίγαι ἀναμορφωτικαὶ διατάξεις· εἰς τὰ δόγματα, εἰς τὰς ἀρχάς, εἰς τὰς συνηθείας τῆς ἐκκλησίας διδεται σύντομος, σαφὴς καὶ ἐντονος ἔκφρασις, ἀντιθέτως πρὸς τὴν γενομένην διατύπωσιν τῶν δογμάτων τῶν προτεσταντῶν, ἅτινα διὰ τῆς ἐπώδου *Anathema sit* παραδίδονται εἰς τὴν ἀράν καὶ τὸν ἀφορισμόν.

Ἐκατὸν ὀγδοήκοντα ἐπτὰ Ἰταλοὶ, τριάκοντα καὶ εἰς Ἰσπανοί, δύο Γερμανοί, εἰκοσιεννέα Γάλλοι καὶ εἰς Ἀγγλος ἦσαν οἱ ἀποτελοῦντες ἐν τέλει τὴν σύνοδον, εἰς τούτους δὲ ὀφείλει ἡ ρωμαϊκὴ ἐκκλησία τὸν νόμον, ὅστις διέπει αὐτὴν μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν: ἐγένετο δὲ ἡ ψηφοφορία κατὰ κεφαλὰς καὶ ὅχι κατὰ ἔθνη ὡς ἐν Κωνσταντίᾳ καὶ Βασιλείᾳ.

§ 124. Πάπαι. Παῦλος ὁ Δ'. — Ἐκαστος λοιπὸν ἐγίνωσκε νῦν τί ὤφειλε νὰ πιστεύῃ, καίτοι δὲ πρέπει νὰ ἐξαρθῇ, ὅτι ἡ νέα αὕτη διατύπωσις τῆς ἐκκλησιαστικῆς διδασκαλίας ἦτο συνδεδεμένη μετὰ εὐρείας πειθαρχίας, εἰς ἣν ὑπεβλήθησαν πάντες οἱ πιστοὶ καὶ ὅλως ἰδιαιτέρως ὁ κληρὸς, πρέπει ἐξ ἄλλου νὰ τονισθῇ, ὅτι ὁ θρησκευτικὸς οὗτος καὶ ἠθικὸς νόμος ἀπέσθυε τὴν ἀλήθειαν, ὃ ἐστὶν ἂν μὴ κατέχωνε καθ' ὁλοκληρίαν καθίστα ὅμως σφόδρα δυσπρόσιτον τὴν ζῶσαν πηγὴν τοῦ εὐγενοῦς καὶ ἀγαθοῦ, τὴν ἐπιζήτησιν τῆς ἀληθείας καὶ τῆς γνώσεως.

Οὕτω πρὸ παντὸς ἀναδιωργανώθη τὸ τρομερὸν δικαστήριον κατὰ τῶν παρεκκλίσεων ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς καθορισθείσης ὡς ὀρθῆς πί-

στεως, ἡ Ἰερὰ Ἐξέτασις. Ἐπὶ Παύλου τοῦ Γ', ἐν ἔτει 1542, ἐξεδόθη ἡ βούλα, ἥ δὲ ἐκτέλεσις αὐτῆς ἀνετέθη εἰς τὸν αὐστηρότερον καὶ ἐνθερμότερον τῶν καρδινάλιων, εἰς τὸν Ἰωάννην Πέτρον Καραφφα : ραγδαία ἐνέργεια καὶ ἐπὶ τῇ ἐλαχίστῃ ὑποψίᾳ, οὐδεμία φειδῶ προσώπου, ἐπιείκεια ἐκεῖ μόνον ὅπου ἀκολουθεῖ ὁμολογία· οὐδεμία ἀνεξιθρησκεία καὶ ἀνοχὴ πρὸς τοὺς αἰρετικούς : ἐπίσης οὐδενὸς βιβλίου ἐπιτρέπεται ἡ ἐκτύπωσις καὶ ἡ πώλησις ἄνευ τῆς ἀδείας τῆς Ἱερᾶς Ἐξετάσεως.

Μάλιστα δὲ ἐν Ἰταλίᾳ ἐφηρμόζετο ἡ νέα νομοθεσία κατὰ τρόπον αὐστηρότατον, τὸ ἔργον δὲ τῆς ἐφαρμογῆς ὑπεστριζέτο ὑπὸ τοῦ μίσους τῶν πανταχοῦ ἀντιμαχομένων κομμάτων ἢ φατριῶν, ἐξ ὧν ἐκάστη προσεπάθει νὰ καταστρέψῃ τὴν ἄλλην, εὗρισκε δὲ ἄριστον μέσον ὁλέθρου τὴν καταγγελίαν παρὰ τῇ Ἱερᾷ Ἐξετάσει.

Ἀκριβῶς δὲ αὐτὸς ὁ ἀναδιοργανωτὴς τῆς Ἱερᾶς Ἐξετάσεως, ὁ ἰδρυτὴς τῶν Θεατίνων, ὁ καρδινάλιος Καραφφας, ἐξελέγη πάπας μετὰ τινας μῆνας ἀπὸ τῆς συνομολογήσεως τῆς Αὐγουσταίας θρησκευτικῆς εἰρήνης ὑπὸ τὸ ὄνομα Παύλου τοῦ Δ'. (1555—1559). Ἦτο γέρων ὀγδοηκοντούτης, εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ ὁποίου ὁμως ἤστραπτεν ἀκόμη τὸ πῦρ τῆς νεότητος : ὁ ζήλος αὐτοῦ ὑπὲρ ἐκείνου ὅπερ ἀπεκάλει ἀναμόρφωσιν τῆς ἐκκλησίας μετεβλήθη παρ' αὐτῷ εἰς ψυχοφθόρον πάθος.

Ἐκαυχᾶτο οὗτος ὅτι δὲν ἄφησεν οὐδεμίαν ἡμέραν νὰ πρέλθῃ χωρὶς νὰ ἐκδώσῃ διάταγμα σχετικὸν πρὸς τὴν ἀναστήλωσιν τῆς ἐκκλησίας, πρὸ παντός δὲ ἐνδιέφερεν ἡ ἐμμανὴς αὕτη δραστηριότης τὴν Ἱερὰν Ἐξέτασιν : μετεβίβασεν εἰς αὐτὴν τὸ δικαίωμα νὰ ποιῇται χρῆσιν τῶν βασανιστηρίων καὶ πρὸς ἐξεύρεσιν τῶν συνενόχων τοῦ ἐγκλήματος τῆς αἵρέσεως. Τὸ πνεῦμα δὲ τοῦτο παρέμεινε τὸ δεσπότην, καὶ συνεμερίζοντο αὐτὸ καὶ ἡπιοὶ καὶ εὐγενεῖς ἄνδρες, ἀναβάντες μετ' αὐτὸν εἰς τὴν πνικὴν ἔδραν, ἣ δὲν ἠρῶναντο ν' ἀντιπράξωσι κατ' αὐτοῦ, καὶ ὅταν ἀκόμη δὲν συνεμερίζοντο αὐτό.

Οἱ ἄμεσοι διάδοχοι αὐτοῦ ἦσαν ὁ Πῖος ὁ Δ'. (1559—1566), ἀνὴρ ἡπιος καὶ ἱλαρὸς τὸν χαρακτῆρα καὶ τὸ ἦθος, ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ ὁποίου ἀπεπερατώθη τὸ μέγα ἔργον τῆς συνόδου, ὁ Πῖος ὁ Ε'. (— 1572), ὃν ἀνεβίβασεν εἰς τὸν θρόνον τὸ αὐστηρὸν κόμμα, Δομινικανός, ὅστις καὶ πάπας γενόμενος ἔζη καθ' ὅλην τὴν αὐστη.

ρότητα τοῦ μοναχικοῦ κανόνος, εὐσυνείδητος, ἔχων πλήρη συνείδησιν τῆς ὑψηλῆς κλήσεώς του, εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς ὁποίας ἦτο ἀφιερωμένος μὴ φειδόμενος ἑαυτοῦ μηδὲ τῶν ἄλλων· πρὸ παντός ἔτρεφε σφοδρὸν μῖτος· κατὰ τῶν αἵρετικῶν, ἀνατραφεῖς διὰ τῶν αὐστηροτάτων ἰδεῶν τῆς Ἱερᾶς Ἐξετάσεως καὶ πιστὸς παραμείνας εἰς αὐτὰς μέχρι θανάτου.

Τοῦτον διεδέχθη Γρηγόριος ὁ ΙΓ' (— 1585) νομομαθὴς καὶ πατὴρ ἐνὸς υἱοῦ, ὑποστηρικτὴς ὡς αὐτὸς ἠννόει τοῦτο τῆς ἐπιστήμης, ἣτις ὀφείλει εἰς αὐτὸν — τελευταῖον τοῦτον πάπαν εἰς ὃν ὀφείλεται τοιαύτη χάρις — τὸ βελτιωμένον καλενδάριον, ὃπερ φέρει τὸ ὄνομά του (1582).

Ὁ σπουδαιότερος τῆς σειρᾶς ταύτης εἶναι ὁ Σίξτος Ε' (1585 — 1590), ἀνὴρ ὅστις εἶναι δημιούργημα ἑαυτοῦ καθ' ὅλην τὴν ἀγαθὴν σημασίαν τοῦ πράγματος. Καταγόμενος ἐκ πτωχοτάτης οἰκογενείας, ἀπέκτησε μετὰ μεγίστων δυσκολιῶν τὰς πρώτας βάσεις τῆς διανοητικῆς μορφώσεώς του, εἰσῆλθεν ἐνωρὶς εἰς τὸ τάγμα τῶν Φραγκισκανῶν, εἶτα δὲ ἀνεδείχθη ὡς μέλος τοῦ αὐστηροτάτου κόμματος: ἀνὴρ κεκτημένος πνεῦμα, γνώσεις καὶ μεγάλην φιλοπονίαν μετ' ἀντοχῆς, φρόνιμος, σθεναρὸς, πεπειθὼς εἰς τὸν Θεὸν του ἢ εἰς τὸν ἀστέρα του, ὅστις ἀνύψωσεν αὐτόν, τὸν ἄλλοτε χοιροβοσκόν, νῦν κατὰ τὸ ἐξηκοστὸν τέταρτον ἔτος τῆς ἡλικίας του — ὃ ἐστὶ σχετικῶς ἐνωρὶς — εἰς τὸ ὑπατον ἀξίωμα τῆς Χριστιανωσύνης.

Ὁ Σίξτος ἔδειξε μεγάλην κυβερνητικὴν ἰδιοφυΐαν· διὰ τῆς θαρραλέας δράσεώς του κατώρθωσε νὰ καθυποτάξῃ τὸ φοβερὸν στοιχεῖον τῶν ληστῶν (Banditen), δὲν ἔπεσον δὲ κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην μόνον κεφαλαὶ ἐνόχων.

Ἀπέβη δὲ καὶ ἄλλως ἐπωφελὴς εἰς τὴν ὠραίαν χώραν, ἣτις ἐγένετο ὁ κλῆρος τῆς ἐκκλησίας: ἐκανόνισε τὴν διοίκησιν, προήγαγε τὴν βιοτεχνίαν καὶ τὴν γεωργίαν, διέταξε τὴν φυτεῖαν συκομορεῶν, ἔφερεν εἰς τὴν Ρώμην πόσιμον ὕδωρ δι' ἔργου φέροντος τὸ ὄνομά του, τοῦ Aqua Felice, καὶ ἐπλήρωσε τὸ ἐξηντηλημένον ταμεῖον τῆς Ἀγίας Ἐδρας, ἐν μέρει μὲν διὰ τῆς ἐμφύτου αὐτῷ οἰκονομίας καὶ φειδωλίας, ἐν μέρει δὲ ἀναμφιβόλως καὶ διὰ τῆς ἐξακολουθήσεως τῶν ὀλιγώτερον ἐπαινετῶν οἰκονομολογικῶν τεχνασμάτων, μεθ' ὧν οἱ ἐν Ρώμῃ πρὸ πολλοῦ ἦσαν ἐξωκειωμένοι. Κατώρθωσε νὰ καταρτίσῃ ἀξιόλογο

ταμείον, πάντως οὐχὶ διὰ τῆς μεθόδου τῶν οἰκονομιῶν. ἄλλὰ διὰ δανείων τῶν ὁποίων ὁ τόκος ἐπληρόνετο διὰ τῆς πωλήσεως ἀρτισυστάτων ἀξιωμάτων καὶ διὰ νέων φόρων.

Μεταξὺ τῶν περιστάσεων καθ' ἃς ἐπετρέπετο ἡ χρησιμοποίησις τῶν χρημάτων τοῦ ταμείου τούτου ἦτο καὶ ἡ εἰρημίνη : ἡ περίστασις δηλονότι καθ' ἣν ἡ καθολικὴ χριστιανωσύνη θὰ διετέλει ἐν ἐπικειμένῳ κινδύνῳ ἀπωλείας μιᾶς ἐπαρχίας.

Ἄλλ' ὁ κίνδυνος οὗτος ἦτο τῇ ἀληθείᾳ μόνιμος καθ' ὅλον τὸν χρόνον τὸν μέχρι τοῦ 1618 μάλιστα δὲ καὶ μέχρι τοῦ 1648 ὑπὸ διαφοροὺς μορφάς, ἀφοῦ τὰ ἐκκλησιαστικὰ καὶ τὰ πολιτικὰ ζητήματα ἦσαν στενωπὰ συμπεπλεγμένα καὶ ἐπηρεάζοντο ἀμοιβαίως, οὕτω δὲ ἡ παπικὴ ἔδρα διετέλεσε διαρκῶς ἐμπεπλεγμένη εἰς τὰ μεγάλα εὐρωπαϊκὰ πρόβληματα, τὰ ὅποια ἀλλεπάλληλα θέλομεν γνωρίσει, τὸ ἀνατολικόν, τὸ ἀγγλοσκιωτικόν, τὸ γαλλικόν, τὸ ἰσπανοκαταχωρικόν, εἰς τὰ ὅποια προσετέθησαν πάντα ἐκεῖνα τὰ ὅποια ἀπαύστως ἡγήροντο ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς γερμανικῆς αὐτοκρατορίας ἕνεκα τῆς ἀορίστου πολιτικῆς συντάξεως αὐτῆς καὶ ἐξ ὧν τέλος ἦναψεν ὁ μέγας παγκόσμιος ἀγὼν περὶ τοῦ ζητήματος πάντων τῶν ζητημάτων — καθολικὸς ἢ προτεστάντης.

§ 125. Ἡ Ἰσπανία. — Ἡ Ἰταλία λοιπὸν παρέμεινε χώρα καθολικὴ, δὲν ἦτο ὅμως καὶ δύναμις καθολικὴ· ἡ κατ' ἐξοχὴν καθολικὴ χώρα ἦτο ἡ Ἰσπανία.

§ 126. Φίλιππος ὁ Β'. — Ὁ Φίλιππος Β'. (1555 — 1598) ἦγε τὸ εἰκοστὸν ὄγδον ἔτος τῆς ἡλικίας του, ὅτε ὁ πατὴρ του εἶχε μεταβιβάσει αὐτῷ τὴν ἐξουσίαν· ἐν ἔτει 1559 ἐπέστρεψεν ἐκ τῶν Κάτω Χωρῶν εἰς τὴν Ἰσπανίαν, τὴν ὅποιαν οὐδέποτε κατέλιπε καθ' ὅλον τὸν μετέπειτα βίον του.

Τὸ γερμανικόν στέμμα καὶ μετ' αὐτοῦ τὴν γερμανικὴν αὐτοκρατορίαν εἶχεν ἀναγκασθῆ νὰ καταλίπῃ εἰς τὴν αὐστριακὴν γραμμὴν τοῦ ἀψβουργικοῦ οἴκου· οὕτω δὲ δὲν κατεῖχεν οὗτος πλέον τὴν παγκοσμιακὴν θέσιν τοῦ πατρὸς του· ἀλλ' ἀκριβῶς ἕνεκα τούτου ἠδύνατο νὰ συνταχθῇ ἀδιαταράκτως πρὸς ὠρισμένον κόμμα, νὰ χρησιμοποιεῖται ὑπὲρ τοῦ κόμματος τούτου τὰς τεραστίας δυνάμεις τὰς ὑπὸ τὰς διαταγὰς αὐτοῦ διατελούσας — τὴν Ἰσπανίαν, τὰς Κάτω Χώρας, τὴν Ἐλευθεροκομητείαν, τὸ δουκάτον τοῦ Μεδιολάνου, τὴν Σαρδηνίαν, τὸ βασιλεῖον

τῆς Νεαπόλεως καὶ τὰς ὑπὸ τὸ ὄνομα τῶν Ἰνδιῶν συμπεριλαμβανομένας ὑπερποντίους χώρας, ὧν αἱ τελευταῖαι αὗται εἶχον ἀύξηθῃ ἐπὶ Καρόλου τοῦ Α'. κατὰ δύο μεγάλα κράτη : τὸ Μεξικὸν καὶ τὸ Περου.

Ἐν ἔτει 1518 ἐπεχείρησεν εἰς τῶν μεγάλων τυχοδιωκτῶν, οἵτινες ἐζήτουν εἰς τὸν νέον κόσμον τὴν τύχην των, ὁ Ἑρνάνδος Κορτέζ, ὀρμηθεὶς ἐκ Κούβας, ἄνευ ἐντολῆς τοῦ στέμματος καὶ ἐν διαφωνίᾳ πρὸς τὸν τοπάρχην τῆς Κούβας, τὴν ἐκστρατείαν αὐτοῦ κατὰ τοῦ μεγάλου κράτους τοῦ Μεξικοῦ, περὶ τοῦ πλούτου τοῦ ὀποίου καὶ τοῦ ἰδιορρύθμου πολιτισμοῦ ἤρχοντο εἰδήσεις, ἐξάπτουσαι τὴν ἀπληστίαν καὶ τὴν φιλοδοξίαν.

Ἐκατὸν δέκα ναῦται, πεντακῶσιοι πεντήκοντα τρεῖς στρατιῶται ἐξ ὧν δέκα καὶ ἐξ ἑπιπποι καὶ μόνον δέκα τρεῖς ἐξωπλισμένοι μετὰ πυροβόλων ὅπλων, αὐτοὶ μετὰ διακοσίων Ἰνδιάνων ἐκ Κούβας ἀπετέλουν τὴν στρατιωτικὴν δύναμιν, ἥτις κατέλυσεν τὸ κράτος τῶν Ἀζτέκων ἐν ἀγῶσι καὶ περιπετείαις μυθώδους σχεδὸν φύσεως.

Οἱ ἵπποι καὶ τὰ πυροβόλα ὅπλα, δραστηρίᾳ ἐνέργεια ἐν συνδυασμῷ μετὰ ὁλοῦ, ὥς καὶ ἐπιτηδεῖα χρησιμοποίησις τῆς μεταξὺ Ἀζτέκων καὶ Τλασκαλαίων ἔχθρας ἐπετέλεσαν τὸ θαῦμα· ὁ Κορτέζ ἠχημαλώτισεν τὸν αὐτοκράτορα Μοκτεουζόμαν (Μοντεζούμαν) ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἰδίας τούτου πρωτεύουσας· ἐν ἔτει 1521, ἀφοῦ ἔπεισε καὶ ὁ ἀνεψιὸς τοῦ αὐτοκράτορος Κουαουτεμοζὶν μετὰ νέους ἀγῶνας εἰς τὰς χεῖρας τῶν ἀηττήτων ξένων, εἶχε συμπληρωθῇ ἡ κατάκτησις, καὶ ἐν ἔτει 1522 ἀνεγινώρισθη ὁ Κορτέζ, τοῦ ὀποίου τὴν ἔριν πρὸς τὸν διοικητὴν τῆς Κούβας ἔκρινεν ἕνεκα τῆς μεγάλης νίκης του ὑπὲρ αὐτοῦ ὁ βασιλεὺς Κάρολος διοικητὴς καὶ ἀρχιστράτηγος τῆς Νέας Ἰσπανίας.

Τὴν κατάκτησιν ταύτην διεδέχθη ἀπὸ τοῦ 1524 ἡ ὑπὸ περιστάσεις ὄχι ὀλιγώτερον περιπετειώδεις καὶ θαυμαστάς γενομένη καὶ ἔτι μᾶλλον ὑπὸ τῶν φρικαλεοτήτων τῆς πλεονεξίας, τῆς δολιότητος καὶ τῆς ὁμότητος κηλιδωθείσα ἀπόκτησις τοῦ κράτους τῶν Ἰγκα τοῦ παρὰ τὸν Εἰρηνικὸν Ὠκεανόν, ἐν ἔτει δὲ 1531 συμπληρωθεῖσα.

Εἰς ἐξόριστος τῆς μητροπόλεως, ὁ Φραγκῆτις Πιζάρρος, ἥτο ὁ ἥρωας τῶν ἐπιχειρήσεων τούτων, δι' ὧν κατελύθη ἀκμαῖον κράτος ὅλως ἰδιορρύθμου πολιτισμοῦ καὶ συντάξεως.

Καὶ ἐνταῦθα συνελήφθη διὰ δόλου καὶ βίας ὁ βασιλεύων υἱὸς τοῦ ἡλίου, τῆς μεγάλης θεότητος τῆς χώρας ταύτης, ὁ Ἴγκας Ἀταχοῦ Ἀλπας. Εὐπειθεῖς ἔφερον οἱ ὑπήκοοι τὰ τεράστια λίτρα, τὰ ὅποια ἡ ἰσπανικὴ ὀπισθοβουλία ἐζήτησε παρὰ τοῦ Ἴγκας· ἀφ' οὗ δὲ ἐπληρώθη χρυσοῦ θάλαμος ἔχων εἴκοσι δύο ποδῶν μῆκος, δέκα ἐπτὰ ποδῶν πλάτος καὶ ἐννέα ποδῶν ὕψος, ἐθανατώθη ἐν τούτοις ὁ Ἀταχοῦ Ἀλπας ἐπὶ μηδαμιναῖς προφάσεσιν. Ἡ ἰσπανικὴ ἐπιείκεια καὶ χάρις μετέτρεψε μόνον τὸν διὰ τοῦ πυρὸς εἰς τὸν δι' ἀγχόνης θάνατον, ἐπειδὴ ὁ δυστυχὴς αἰχμάλωτος ἐδέχθη νὰ βαπτισθῇ.

§ 127. Ἡ Ἰσπανία ἐπὶ Καρόλου τοῦ Α'. (Ε'). — Οἱ ἀγῶνες ἢ αἱ τυχοδιωξίαι, τῶν ὁποίων ἡ ἱστορία νῦν μὲν μελιχρὰ νῦν δὲ τραχεῖα κινουῦσα εἰς ἀγανάκτησιν, ἤχῃ δὲ εἰς τὰ ὧτα εὐαρέστως ὡς ἐπικλὸν ποίημα, δὲν ἀντικατέστησαν ποσῶς τὰ καταστραφέντα δι' ἄλλων, τὰ ὅποια θὰ ἠδύναντο νὰ θεωρηθῶσι καλλίτερα ἐκείνων, οὕτω δὲ — ἐξαιρέσει τῆς καταργήσεως βαρβαρικῶν τινων ὠμοτήτων, ὅσον τοῦ καννιβαλισμοῦ τῶν ἄλλως λίαν προηγμένων ἐν τῷ πολιτισμῷ Ἀζτέκων — οἱ ἀγῶνες οὗτοι ἔχουσι μικρὰν σημασίαν ὑπὸ κοσμοϊστορικὴν ἔποψιν.

Σπουδαιότερον ἦτο ὅ,τι συνέβη ἐπὶ τῆς βασιλείας Καρόλου τοῦ Α'. ἐν αὐτῇ τῇ Ἰσπανίᾳ.

Ὅτε ὁ Κάρολος εἶχεν ἀναλάβει τὴν ἀρχὴν (1516) ἡ χώρα δὲν ἦτο ἐνιαῖον κράτος, ἀλλ' ἀπετελεῖτο ἀκόμη ἐξ ἱκανῶν reynos, βασιλείων, ἅτινα εἶχον ἐνωθῇ εἰς δύο μεγάλας ομάδας, τὸ βασίλειον τῆς Καστίλιας καὶ τὸ βασίλειον τῆς Ἀραγωνίας, ἐντὸς δὲ τῶν κρατῶν τούτων ὑπῆρχε ποικίλον πλῆθος ἐπαρχιωτικῶν, ἀστικῶν καὶ διαφόρων τάξεων ἐξουσίων.

Ἡ ἀνάδειξις καὶ ἐπικράτησις τῆς βασιλικῆς ἐνότητος ἀπέναντι τούτων, ἡ δημιουργία εὐρείας ἐξουσίας καὶ ἐνεργοῦ διοικήσεως ἦτο ἔργον τοῦ ὁποίου τὴν ἐκτέλεσιν εἶχε προπαρασκευάσει ἤδη ἐπὶ τῆς προηγουμένης κυβερνήσεως ἡ πολιτικὴ τέχνη τοῦ καρδινάλιου Σιμενές, καὶ ὅπερ ὑπεβοήθησεν ἔτι μᾶλλον οὗτος κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ Καρόλου ὡς ἀντιβασιλεὺς, δυνάμει διατάξεως τελευταίας βουλῆσεως τοῦ βασιλέως Φερδινάνδου.

§ 128. Ἡ Καστίλια. — Ἐν Καστίλιᾳ κατωρθώθη τοῦτο ἐν τοῖς οὐσιωδεστέροις ἀκόμη ἐπὶ Καρόλου (ἀπὸ τοῦ 1516) :

Ἡ ἐξέγερσις τῶν πόλεων κατὰ τῆς ὑπεροχῆς τῆς ἀριστοκρατίας καὶ κατὰ μεμονωμένων ἐπεμβάσεων τοῦ στέμματος, καθ' ἣν οἱ Kommu-
neros ἡττήθησαν ὑπὸ τῆς ἡνωμένης δυνάμεως τῆς ἀριστοκρατίας καὶ
τοῦ στέμματος ἐν τῇ πεδιάδι τοῦ Βιλλαλαρ τοῦ ἔτους 1521,
ἀπέβη σχεδὸν ὀλεθριωτέρα εἰς τοὺς νικητάς, τοὺς μεγιστᾶνας ἢ εἰς
τοὺς ἡττημένους.

Οἱ μεγιστᾶνες ἀπέσχον τῶν ἔξω τῆς Ἰσπανίας διεξαγομένων πο-
λέμων δυνάμει προνομίου των· διέλυσαν τὰ στρατεύματά των, ἀφοῦ
ἐν Καστιλίᾳ ἐπεκράτει ἄκρα ἰσυχία, ἀπῆλθον τὰ πλούτη καὶ τὴν
ὑπερήφανον θέσιν των ἐν τοῖς κτήμασί των, ἀπώλεσαν ὅμως ἕνεκα
τούτου καὶ τὴν ἐπιρροήν των ἐπὶ τῆς πολιτείας, τοῦ βασιλείως, εἰς
ὃν ἡρνοῦντο οὗτοι τὴν ὑποστήριξίν των, μὴ συγκαλοῦντος πλέον γε-
νικᾶς στυγερούσης τῶν τάξεων.

Αἱ πόλεις διεφύλαξαν τοῦλάχιστον τὸ δικαίωμα τοῦ ἀναφέρεισθαι
πρὸς τὸν βασιλέα καὶ ὑποβάλλειν παράπονα. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές
ὅτι ἔπρεπε νὰ ἀρκοῦνται εἰς τὸ νὰ καταγγέλλουσι καταχρήσεις, εἰς
τὸ νὰ δίδωσι συμβουλὰς καὶ νὰ ψηφίζωσι χρήματα· ἀλλ' αἱ συμ-
βουλαὶ αὐτῶν οὐχὶ σπανίως εἰσηκούοντο, καὶ ἐντὸς τῶν περιορισμέ-
νων καὶ στενῶν τούτων ὁρίων ἐξήσκουν τὴν ἐπιρροήν των.

Ἐξ ἄλλου ὑπὸ πλήρη ἀπὸ τοῦ στέμματος ἐξάρτησιν περιῆλθεν ἡ κα-
τωτέρα ἀριστοκρατία· μάλιστα δὲ ὁ κληρὸς τῆς χώρας ταύτης, τῆς
τοσοῦτον ἀφωσιωμένης εἰς τὸν πάπαν καὶ εἰς τὴν ἐνότητα τῆς ἐκκλη-
σίας, ἦτο εὐπειθέστατος εἰς τὸν βασιλέα. Δυνάμει ἀρχαίας ἀποστολι-
κῆς παραχωρήσεως διώριζεν ὁ βασιλεὺς τοὺς ἐν τοῖς βασιλείοις τού-
τοις ἀρχιεπισκόπους, τοὺς ἐπισκόπους, τοὺς ἡγουμένους τῶν μονα-
στηρίων κλπ. παρ' αὐτοῦ ἀπεξεδέχετο ἢ εἰς αὐτὸν ὤφειλεν ὁ κληρὸς
τὴν προαγωγήν του· καὶ ἡ Ἱερὰ δὲ Ἐξέτασις ἦτο βασιλικὸν δικαστή-
ριον· οἱ Ἱερεζετατσαὶ ἦσαν μὲν κληρικοὶ ἀλλ' οὐχ ἦττον βασιλικοὶ
ὑπάλληλοι.

Οὕτω ἡ νέα πολιτεία εἶχε καταρτισθῇ ἐνταῦθα, ἐν Καστιλίᾳ,
εἰς ἀριθμὸν δὲ μόνιμα στρατεύματα ἐπῆρχουν πρὸς διατήρησιν τῆς
τάξεως.

§ 129. Ἡ Ἀραγωνία ἐπὶ Φιλίππου τοῦ Β'. — Οὐχὶ
ὀλοσχερῶς ἀλλὰ μέχρι σημείου τινὸς κατώρθωσεν ὁ Φίλιππος ἐν Ἀρα-
γωνίᾳ, ὅ,τι ὁ πατὴρ του εἶχε πραγματοποιήσει ἐν Καστιλίᾳ.

Ἐνταῦθα, ἐν Ἀραγωνίᾳ, ὁ βασιλεὺς πολὺ ὀλίγην εἶχεν ἐπιρροήν· εἰς οὐδένα ἀξένον στρατιώτην ἐπιτρέπεται νὰ βάλλῃ τὸν πόδα ἐπὶ τῆς χώρας· ἐν ταῖς κάρταις ἔπρεπε νὰ παρέχῃται ἱκανοποίησις διὰ τὰ ὑποβαλλόμενα παράπονα πρὸ τῆς λήξεως τῆς συνόδου· ὑπάρχει ἐν αὐτῇ ἀνώτατος ὅλως ἀνεξάρτητος δικαστής, ὁ Justitia, ἐνώπιον τοῦ ὁποῖου ἕκαστος δύναται νὰ ἐμφανισθῇ καὶ δν οὐχὶ ματαίως δύναται τις νὰ ἐπικαλεσθῇ καὶ κατ' αὐτῆς τῆς παν σχύρου ἐν Ἰσπανίᾳ Ἱερᾶς Ἐξετάσεως.

Ἡ ὑπόθεσις ἐνὸς εὐνοουμένου, τοῦ Ἀντωνίου Περὲζ, ἐνὸς Ἀραγωνίου, ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὸν βασιλέα Φίλιππον, ὅπως ἐπιβάλλῃ χεῖρα ἐπὶ τοῦ δημοκρατικοῦ σχεδὸν τούτου θεσμοῦ. Ὁ Περὲζ ἐντολῇ τοῦ βασιλέως εἶχε διαπράξει φόνον τινὰ πολιτικόν, περὶ οὗ θέλει γίνεαι λόγος ὁ ὅτε δὲ ὁ λαὸς ἐζήτησε νὰ γίνωσιν ἀνακρίσεις, ὁ Φίλιππος δὲν ἐδίστασε νὰ θυσιάσῃ τὸ ὄργανόν του. Ὁ Περὲζ διέφυγε τοῖς κινδύνους τῆς ἀνακρίσεως δραπετεύσας εἰς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ πατρίδα καὶ ἐπεκαλέσθη τὸ ἀραγωνικὸν προνόμιον τοῦ νὰ δικασθῇ ὑπὸ ἐγγωρίου δικαστοῦ.

Τοῦτο ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰσβολῆς καστιλιανικῶν στρατευμάτων. Κατὰ τῶν ξένων δὲ τούτων διέταξε νῦν (1591) ὁ Justitia νὰ λóβῃ ὁ λαὸς τὰ ὅπλα. Ἀλλ' οἱ Καστιλιανοὶ ἦσαν οἱ ἰσχυρώτεροι, καὶ ἐνῶ ὁ Περὲζ ἐσώθη διὰ τῆς φυγῆς, ἀπεκεφαλίσθησαν ὁ ἡρχιεπίσκοπος καὶ τετρακόσιοι ἄλλοι, αἱ δὲ ἀραγωνικαὶ ἐλευθερίαι, καίτοι τὸ πολίτευμα τῆς χώρας δὲν κατελύθη ρητῶς, ἐκάμνησαν πρὸ τοῦ αὐθαιρέτου καὶ αὐξοντος δεσποτισμοῦ.

§ 130. Φίλιππος ὁ Β'. — Εἰς τὸν δεσποτιτμὸν τοῦτον ἀπέβη λίαν εὐεργετικὸς ὁ διὰ τῆς γερμανικῆς μεταρρυθμίσεως ἐκ νέου ἐξαφθεὶς θρησκευτικὸς φανατισμός. Οἱ κατὰ τῶν Μαύρων ἀγῶνες, πόλεμος μακροχρόνιος ἀριθμῶν ἤδη τὸν ὄγδον αἰῶνά του, εἶχεν ὑποθρέψει τὸ πνεῦμα τοῦτο· ἡ ὑπερηφάνεια τοῦ ἀνῆκειν εἰς τὴν καλλίτερον λαόν, εἰς τὸ «καθαρὸν αἷμα», συνεδίσθη μετὰ τῆς ἄλλης ὑπερηφανείας τοῦ κατέχειν τὴν ἀληθῆ πίστιν· τὴν αἵρεσιν ἀντελαμβάνοντο οἱ Ἰσπανοὶ οὐχὶ ἀπλῶς ὡς κατὰ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ ὡς προσωπικὴν τῶν τινὰ καθ' ἑαυτῶν προσβολήν. Ὁ δὲ Φίλιππος ὑπὸ τὴν ἐποψὴν ταύτην τοῦλάχιστον ἦτο εἰς Ἰσπανὸς μεταξὺ Ἰσπανῶν.

Ἦτο αὐτός ἄγονος, περιωρισμένη διάνοια, φύσις ἐντελῶς δεσμία,

τοῦ ὁποίου τὴν ψυχὴν οὐδέποτε συνεκίνησε πνοή τις ἐλευθερίας. Ὅτε ἀκόμη ἦτο παιδίον εἶχε παρατηρηθῇ ἐν αὐτῷ σοδορόν τι, ἀφύσικον, σχεδόν τι τὸ μελαγχολικόν, ὅτε δὲ ἔφθασεν εἰς τὴν νεανικὴν ἡλικίαν, ἰδοῦλες μὲν, ὡς ἄλλοι μεγάλοι κύριοι, ταῖς σαρκικαῖς ἐπιθυμίαις, ἀλλ' αἱ ἱπποτικάς ἀσκήσεις δὲν εἶχον ὁ. αὐτὸν οὐδὲν θέλητρον : τοῦναντίον εἶχεν ἀποκτήσει ἀξιολόγους γνώσεις ἐκ τῶν ἐπιστημῶν τῶν χρησίμων εἰς τὴν διαχείρισιν τῶν δημοσίων πραγμάτων καὶ ἐκ τῆς ἱστορίας.

Ὁ Φίλιππος δὲν εἶχε τι τὸ ἐπαγωγὸν ἐν τῷ χαρακτῆρί του, δὲν ἡσθάνετο δὲ καὶ τὴν ἀνάγκην τῆς μετ' ἄλλων ἐπικοινωνίας· εἴδομεν πόσον μικρὰς ἐπιτυχίας εἶχε καταγάγει ἐν Γερμανίᾳ, ὅτε ἠθέλησε νὰ ἀποκτήσῃ αὐτόθι ὀλίγην δημοτικότητα· ὅτε τὸ πρῶτον ἦλθεν εἰς τὰς Κάτω Χώρας, ἐνεποίησεν ἐντύπωσιν τὸ γεγονός· ὅτι, ἐνῷ ὁ λαὸς συνωθεῖτο κραυγάζων περιχαρὴς περὶ τὴν ἄμαξάν τοῦ μέλλοντος ἡγεμόνου του, αὐτὸς ἀπείσυρθη εἰς τὸ βάθος τοῦ ὀχλήματός του.

Ἀντὶ τῶν λαϊκῶν διαδηλώσεων, ἀντὶ τῶν θορυβωδῶν διασκεδάσεων, ἀντὶ τῶν συγκινήσεων τοῦ στρατοπέδου καὶ αὐτῆς τῆς θήρας προετίμα τὴν ἡσυχίαν τοῦ γραφείου, ἐν ᾧ ἀθορύβως, μετ' ἀκαταπονήτου φιλοπονίας, τὰ πάντα καὶ τὰ ἐλάχιστα ἐξετάζων, ὑπολογίζων, ἐπιθεωρῶν, ἐπλεκε τὰ νήματά του τὰ περιλαμβάνοντα τὸ ἥμισυ τοῦ κόσμου.

Σπανίως ἀπήρχετο ἐκ Μαδρίτης, καὶ ἔπραττε τοῦτο σχεδὸν μόνον ἵνα πορευθῇ εἰς τὸ σκυθρωπὸν μοναχικὸν πλάτιον, εἰς τὸ Ἑσκουριάλ, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἐγείρει ἀπὸ τοῦ 1563 ἐν τινὶ πετρώδει καὶ ἀδένδρῳ κοιλῷ, εἰς ὀλίγων ὥρῶν ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς Μαδρίτης.

Ἡ μὲν ὁμοῦς σκεψίς, ἡ κατέχουσα ὅλην τὸν στενὸν χῶρον τῆς ψυχῆς του, ἦτο ἡ καταστολὴ τῆς αἰρέσεως, καὶ ἐπειδὴ καὶ πᾶσα ἐλευθερία ἄγει εἰς τὴν αἵρεσιν, ἡ καταστολὴ καὶ πάσης ἐλευθερίας.

§ 131. Ἱερὰ Ἐξέτασις καὶ Auto da Fe. — Ἐν αὐτῇ τῇ Ἰσπανίᾳ δὲν ὑπῆρχεν ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην εὐρὺ στάδιον ὁράσεως.

Εἶναι ἀληθές, ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι ἀπὸ παλαιῶν ἡμερῶν ἦσαν πολυάριθμοι ἐν τῇ χώρᾳ· ἐν Γρανάδᾳ καὶ ἐν τῇ μεσημβρινῇ μοίρᾳ τῆς Ἰσπανίας ἔζων οἱ Μορίσκοι ἀκόμη κατὰ τὰς ἀρχαίας συνηθείας καὶ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ πίστει των.

Πλήν εὐαρίθμων τινῶν αἵρετικῶν, ὡς τῶν Ἀλουμβράδος, οὐδὲν ἐφαινετο ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας : ἐν τοσοῦτῳ ἱκανοὶ ὡς ἐκ τοῦ δεσμοῦ Καρόλου τοῦ Ε'. μετὰ τῆς αἵρετικῆς χώρας, ἐγνώρισαν τὴν διδασκαλίαν τοῦ Λευθέρου, μεταφράσεις προτεσταντικῶν συγγραμμάτων, ὡς ἐπίσης καὶ μία ἰσπανικὴ μετάφρασις τῆς Ἀγίας Γραφῆς εἶχον διαβῆ τὰ Πυρρηναῖα, ἡ δὲ φύσις τοῦ ἐγκλήματος τῆς αἵρέσεως καθίστα εὐκόλον τὴν ἐξεύρεσιν ἐνόχων. Καὶ αὐτὸς ὁ πρῶτος τοῦ ἰσπανικοῦ κλήρου, ὁ ἀρχιεπίσκοπος τοῦ Τολέδου, ἐπὶ ἐπτὰ ἔτη διετέλει ὑπὸ κατηγορίαν ἐνώπιον τῆς Ἱερᾶς Ἐξετάσεως : ὅσakis αἱ ὁμολογίαι τῆς πίστεως δὲν ἤρχοντο οἰκοθεν, ἐνήργουν τότε εἰς χεῖρας τοῦ ἱεροῦ τούτου δικαστηρίου ἀποτελεσματικῶς τὰ βασανιστήρια.

Ἀκριβῶς τὸ πρῶτον ἔτος τῆς ἐν Ἰσπανίᾳ διαμονῆς τοῦ νέου βασιλέως (1559) ἐσημειώθη διὰ τινων τῶν φρικαλέων ἐκείνων δραμάτων, τῶν Autos da Fe, τῶν πράξεων πίστεως, ὀρκιάτων πίστεως, ἐν Βαλλαδολιδ κατὰ τὸν μῆνα Μάιον· ἐν δεύτερον τοιοῦτο δράμα, ἐν τῇ αὐτῇ θέσει ἐκτυλιχθὲν τὸν Ὀκτώβριον τοῦ ἔτους ἐκείνου, ἐτίμησε καὶ αὐτὸς ὁ βασιλεὺς διὰ τῆς παρουσίας του.

Περὶ τὴν ἕκτην ὥραν τῆς πρωῆας μεγάλαι κωδωνοκρουσφαίαι ἐξ ὅλων τῶν κωδωνοστασιῶν ἀνήγγελλον τὴν ἐορτήν: πομπή, προηγουμένων στρατευμάτων, ἐξεκίνησεν ἐκ τοῦ μεγάρου τῆς Ἱερᾶς Ἐξετάσεως πρὸς τὴν ἀνοικτὴν πλατεῖαν τὴν πρὸ τοῦ ναοῦ τῶν Φραγκισκανῶν, ἐν ἣ εἶχε συσσωρευθῆ ἡ ξυλοστοιβάς, ὅπου εἶχε στηθῆ τὸ ἱκρίωμα. Ἡ πομπή — στρατιῶται, μέλη τοῦ ἀγίου συμβουλίου (officium) τὰ δυστυχῆ θύματα, τῶν ὁποίων ἡ περιβολὴ ἦτο κατάστικτος διὰ παντοειδῶν διαβολικῶν παραστάσεων, καὶ τοῦτο ὅπως ἀναπαρασταθῇ εἰς ταῦτα αὐτὰ τὰ θύματα καὶ εἰς τὸ κεχηναῖον πλήθος ἡ τύχη τῆς ἀθλίας ψυχῆς των, οἱ ἄρχοντες, οἱ δικασταί, ὁ κληρὸς τῆς πόλεως, ἡ ἀριστοκρατία ἥτις περιεφρούρει, τὸ παρακολουθοῦν πλήθος, ἔφθασαν εἰς τὴν πλατεῖαν.

Ἐλαβον δὲ νῦν τὰ μέλη τοῦ συμβουλίου, ἡ αὐλή, ὁ βασιλεὺς τὰς προωρισμένας αὐτοῖς θέσεις· εἰς ἱεροκέρυξ ἤρξατο τῆς στυγνῆς πανηγύρεως· μετὰ ταῦτα ἀνέγνωσεν ὁ Μέγας Ἱερεξεταστὴς τὸν ὄρκον, ἐν ᾧ δηλοῦται ὅτι θέλει ὑπερασπίζει τὴν Ἱερὰν Ἐξέτασιν, καὶ τὸ εὐλαβὲς πλήθος γονυπετήσαν ἐπανελάβε τὸν ὄρκον· καὶ ὁ βασιλεὺς δὲ ὠρκίσθη,

ἀνασπάσας συγχρόνως τὸ ξίφος, τὸ ὁποῖον οὐδέποτε ἔσυρεν αὐτοπροσώπως ἐν τινὶ ἐντίμῳ πολέμῳ.

Μετὰ ταῦτα ἀνέγνωσεν ὁ γραμματεὺς τῆς Ἱερᾶς Ἐξετάσεως τὴν ἀπόφασιν. Τῶν καταδικασμένων τινὲς ἀπειτάχθησαν τῇ πλάνῃ των, καὶ συνεχωρήθησαν, ἄλλοι ὠδηγήθησαν εἰς τὴν εἰρκτὴν· ἄλλοι τινὲς παρέμειναν ἐπὶ τόπου. Ἐὰν νῦν κατέθετον μίαν ἔτι ὁμολογίαν τῆς πλάνης των, ἀπλῶς θὰ ἀπηγχονίζοντο καὶ τὸ σῶμα αὐτῶν ἵα ἐρόπτετο εἰς τὰς φλόγας, ἐὰν ἔμενον ἀμετάπειστοι, ἤθελον δεθῇ ἐπὶ πασσάλων καὶ θ. παρεδίδοντο ζῶντες εἰς τὰς φλόγας.

§ 132. Φιλίππου πόλεμος κατὰ τοῦ πάπα καὶ τῆς Γαλλίας. — Ἐχων τις ὑπ' ὅψιν τὰς σκηνὰς ταύτας δύναται νὰ ἐρωτήσῃ, ἂν διὰ τῶν φρικαλεοτήτων τούτων κατωρθοῦτό τι πράγματι, ἐὰν τοῦλάχιστον ἀνταπεκρίνοντο αὗται εἰς τὸν σκοπὸν των.

Ἀναμφιβόλως ἐσθένουντο οὕτω τῇδε κἀκεῖσε ἀμυδροὶ τινες σπινθῆρες αἰρετικῶν δοξασιῶν, οἵτινες ὅμως δυσκόλως ἤθελον ἐξαπλωθῇ εὐρύτερον ἐν τῷ πνεύματι τοῦ λαοῦ, ἀλλ' ἐν τῷ συνόλῳ δὲν δύναται τις νὰ ἀντιληφθῇ ἄλλην τινὰ ἐκ τῶν φρικαλεοτήτων τούτων ἐπιρροὴν εἰ μὴ τὴν ὀλεθρίαν ἐκείνην ἣν ἐξήσκησεν ἡ κατὰ βάθος μωρὰ καὶ ἀνόητος αὕτη βαρβαρότης ἐπὶ τοῦ πνεύματος τοῦ ἰσπανικοῦ λαοῦ· εἰς τὰς ἐξωτερικὰς χώρας, εἰς τὴν Σικελίαν, τὴν Νεάπολιν, τὸ Μεδιόλανον, δὲν εἰσῆχθη ἡ βαρβαρότης αὕτη, χωρὶς νὰ πάθῃ τι ἐκ τούτου τὸ καθολικὸν πνεῦμα τῶν κατοίκων.

Ἄλλ' ὁ θεσμὸς οὗτος προσέδωκεν εἰς τὴν ἰσπανικὴν βασιλείαν εἰδός τι ἐκκλησιαστικοῦ χαρακτῆρος καὶ κατέστησεν αὐτὴν οὕτω τρόπον τινὰ ἀνεξάρτητον ἀπέναντι τῆς παπwsύνης, μάλιστα δὲ καὶ περιέποιήσεν εἰς αὐτὴν εἰδός τι δικαιώματος ἐποπτείας ἐπὶ τῆς παπικῆς ἑδρας.

Δὲν διετέλουν δὲ πάντοτε εἰς ἀρμονικὰς σχέσεις ἡ παπwsύνη καὶ ἡ ἰσπανικὴ βασιλεία, καὶ ἀκριβῶς κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς βασιλείας του περιεπλάκη ὁ Φίλιππος εἰς σφοδρὸν ἀγῶνα πρὸς τὸν πάπαν.

Ὁ πόλεμος οὗτος ἦτο ὁ τ ε τ α ρ τ ο ς ἢ ὁ πέμπτος τῶν ἰσπανογαλλικῶν ἐκείνων πολέμων τοῦ δεκάτου ἔκτου αἰῶνος, 1552—1559, ἠρξάτο δὲ αὐτοῦ ὁ τοῦ Φραγκίσκου τοῦ Α' διάδοχος Ἑρρῆκος ὁ Β'· ἐν συμμαχίᾳ μετὰ τῶν Γερμανῶν προτεσταντῶν, ἡ δὲ μεγαλειτέρα

σημασία αὐτοῦ ἔγκειται ἀκριβῶς ἐν ταῖς ζημίαις, ἃς ὑπέστη κατ' αὐτὸν ἡ Γερμανία.

Προσωρινῶς ὁ πόλεμος οὗτος ἔληξε διὰ τῆς ἀνακωχῆς τῆς Vaucelles τοῦ ἔτους 1556. Εἰς ἐπανάληψιν δὲ αὐτοῦ ὁ πάπας εἶναι ἐκείνος ὅστις ἐξώθησε τοὺς Γάλλους.

Παῦλος ὁ Β', Νεαπολιτανὸς τὴν καταγωγὴν, ἐχθρὸς τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ὅτε ἀκόμη ἦτο καρδινάλιος Καράφφας, ἐρρίφθη νῦν ἐμμανῶς εἰς τὸν πόλεμον κατὰ τῆς ἰσπανικῆς ξενοκρατίας· ἐπὶ τοσοῦτον μάλιστα προέβη, ὥστε ἐσκέφθη νὰ ἀφορίσῃ τὸν «καθολικὸν βασιλέα» καὶ ν' ἀπολύσῃ τοὺς ὑπηκόους του ἀπὸ τοῦ πρὸς αὐτὸν ὅρκου πίστεως, καὶ ἐζήτησε νὰ ἔλθῃ εἰς συνεννόησιν μετὰ τοῦ Σουλτάνου τῶν Ὀθωμανῶν.

Ἄλλ' ἐν Ἰταλίᾳ ὡς καὶ ἐν ταῖς Κάτω Χώραις, τοῖς δυσὶ κυριωτέροις θεάτροις τῶν πολέμων τούτων, οἱ Ἰσπανοὶ ἦσαν νικηταί. Ἐκ Νεαπόλεως ὥρμησεν ὁ Ἰσπανὸς ἀρχιστράτηγος δοῦξ Ἀλβας εἰς τὸ ἐκκλησιαστικὸν κράτος. Ἡδύνατο δὲ νὰ κυριεύσῃ τὴν Ρώμην, ἂν μὴ συνεκρατεῖτο ὑπὸ τῆς σκέψεως, ὅτι ἀντέβαινε τοῦτο πρὸς τὸ κοινὸν καθολικὸν συμφέρον.

Τὸ καλλίτερον μέρος τῶν παπικῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων ἦσαν Γερμανοὶ μισθοφόροι, σχεδὸν κεκηρυγμένοι προτεστάνται, οἵτινες ἀναφανδὸν ἐχλεύαζον ἐν ταῖς δημοσίαις ὁδοῖς τὰς ἱεράς εἰκόνας : ὅτε δὲ προήλασαν δεκακισχίλιοι Γάλλοι ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ δουκὸς τῆς Γκιζης (de Guise) ὁ Ἀλβας ὠπισθοχώρησεν.

Ἄλλ' ἐνῷ ἐνταῦθα ὁ πόλεμος ἄκριτος διεξήγετο νῦν μὲν ἐπὶ νεαπολιτανικοῦ νῦν δὲ ἐπὶ ρωμαϊκοῦ ἐδάφους, ἐν ἄλλῃ θέσει, ἐν ταῖς Κάτω Χώραις, ἐκρίθη διὰ τῶν νικηφόρων διὰ τὰ ἰσπανικὰ ὅπλα μαχῶν τῆς Γραβελίγγης κατὰ τὸν Αὐγούστον τοῦ 1557 καὶ εἰς τὴν Σαιν Κεντίν (St—Quentin) κατὰ τὸν Ἰούνιον τοῦ 1558.

Ἐκ νέου δὲ συνεπεία τῆς πρώτης νίκης, ἐνῷ οἱ Γάλλοι ἀπεσύροντο ἐξ Ἰταλίας, ἐφώρμησαν οἱ Ἰσπανοὶ κατὰ τῆς Ρώμης : ὁ πάπας ἠναγκάσθη νὰ ζητήσῃ εἰρήνην, ἥ δὲ εὐλόγεια τοῦ ἐχθροῦ του παρέσχεν αὐτῷ τὴν εἰρήνην ὑπὸ ὅρους ἐπισεικεστάτους : τὴν δευτέραν δὲ τῶν νικῶν ἐκείνων ἐπηκολούθησε τὴν 3 Ἀπριλίου τοῦ 1559 ἡ εἰρήνη τοῦ Πύργου τοῦ Καμβραί (Chateau Cambresis).

Αἱ κατὰ τὸν πόλεμον τοῦτον κατακτήσεις ἀνταπεδόθησαν ἑκατέρωθεν, ὁ δούξ Ἑμμανουήλ Φιλεθέρτος τῆς Σαβοΐας, ὃν εἶχον ἐκδιώξει οἱ Γάλλοι, ἐγκατεστάθη καὶ αὖθις εἰς τὴν χώραν του· ἐξ ἄλλου οἱ Γάλλοι ἐκράτησαν τὸ Καλαί, ὃπερ εἶχον κυριεύσει ἀπὸ τῶν Ἀγγλῶν — προσωρινῶς — καὶ τὰς γερμανικὰς ἐπισκοπὰς, ὡς πρὸς τὰς ὁποίας ὁ Φίλιππος διεκήρυξεν, ὅτι ἡ ὑπόθεσις αὕτη δὲν ἀφορᾷ αὐτόν.

Μυστικαὶ συμφωνίαι περὶ ἐκρίζωσεως τῆς αἵρέσεως δὲν ἔλειψαν κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην, πολιτικὸς δὲ τις γάμος ἔμελλε νὰ ἐπισφραγίσῃ τὴν νέαν συνεννόησιν. Ὁ θλιβερὸς γάμος τοῦ Φιλίππου μετὰ τῆς βασιλίσσης τῆς Ἀγγλίας Μαρίας, περὶ οὗ θέλει γίνεαι κατωτέρω λόγος, εἶχε διαλυθῇ πρὸ ἐνὸς ἔτους διὰ τοῦ θανάτου, ἐνυμφεύθη δὲ νῦν ὁ Φίλιππος μετὰ τῆς Ἑλισάβετ τῆς Γαλλίας, τῆς θυγατρὸς Ἑρρίκου τοῦ Β'. : ἡ ἐπίσημος γλῶσσα τῶν αὐλῶν ἀπεκάλει αὐτὴν κλάδον ἐλαίας ἢ πριγκίπισσαν τῆς εἰρήνης.

§ 133. Μετὰ τὴν εἰρήνην τοῦ Πύργου Καμβραί. 1559. — Οὕτω ὑπερήσπισεν ὁ Φίλιππος τὰς ἰταλικὰς του κτήσεις κατὰ τοῦ αἰωνίου ἐχθροῦ του, καὶ ἡ διακυβέρνησις δὲ αὐτῶν — ἐξαιρέσει ἴσως τῆς Σικελίας, δὲν παρουσίαζε δυσκολίας κατ' ἐξοχὴν μεγάλας.

Ὡς πανταχοῦ τῆς Ἰταλίας οὕτω ὑπῆρχε καὶ ἐν Μεδιολάνῳ καὶ ἐν Νεαπόλει κόμμα δυσηρεστημένων, τὸ ὁποῖον ἐξηκολούθει νὰ ἐλπίζῃ ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῆς ἰσπανικῆς ξενοκρατίας διὰ τῶν Γάλλων, ἀλλὰ δεξιὰ κυβερνητικὴ τέχνη, ἥτις ἐστηρίζετο ἐπὶ τῶν ἰδιαιτέρων συμφερόντων τῶν πολιτῶν, ἡ ἀντέτασσε τὸ συμφέρον τῆς μιᾶς τάξεως κατὰ τῆς ἄλλης, ὡς καὶ ἀξιόλογος καὶ ἀξιόπιστος στρατιωτικὴ δύναμις διετήρησε τὴν ἡσυχίαν ἐν ταῖς ἐπικρατείαις ταύταις, ὡς ἄλλως συνέδεε τοῦλάχιστον μετὰ τῶν δεσποτῶν αὐτῶν ἐν μέγα συμφέρον, τὸ ἐκκλησιαστικόν, τὸ καθολικόν.

Ἄλλως ὅμως εἶχον τὰ πράγματα ἐν ταῖς βουργουνδικαῖς χώραις : ἐνταῦθα ἀνεπτύχθη ἐπὶ θεμελιωδεστάτης ἀντιθέσεως μακροχρόνιος, μέγας, κοσμοϊστορικὸς ἀγὼν, ὅστις κατέληξεν εἰς ἀποτελεσμα ἐξόχως εὐχάριστον, εἰς τὴν δημιουργίαν ἐλευθέρων καὶ ἀκμαίας πολιτείαις, στηριζομένης ἐπὶ γερμανικῆς καὶ προτεσταντικῆς βάσεως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Αἱ Κάτω Χῶραι ἐπὶ Καρόλου τοῦ Ε΄. — Κυβέρνησις τῆς Μαργαρίτας : ὁ Γραμβέλλας. — Ἀρχὴ τοῦ Ἀλβὰ — Ἐξέγερσις καὶ πόλεμος : Ἐνωσις τῆς Οὐτρέχτης καὶ ἀνακῆσις τῆς ἀνεξαρτησίας.

§ 133. **Αἱ Κάτω Χῶραι.** — Ὅτε ὁ Φίλιππος ἀνελάμβανε τὴν ἐξουσίαν, αἱ Κάτω Χῶραι περιελάμβανον ἐν δέκα καὶ ἑπτὰ ἐπαρχίαις, ἐν τῇ σημερινῇ Ὀλλανδίᾳ καὶ τῷ Βελγίῳ, πολυπληθές, ἀκμῖον καὶ εὐήμερον ἔθνος. Τριακόσαι πεντήκοντα περίπου μεγαλείτεροι καὶ ἑξακισχίλια καὶ τριακόσαι μικρότεροι πόλεις καὶ κῶμαι ἡριθμοῦντο ἐν αὐταῖς. Ἐκ τῶν πόλεων ἡ Γάνδη (Ghent) ἡριθμεῖ πληθυσμὸν 70,000 κατοίκων, αἱ Βρυξέλλαι 75,000 καὶ ἡ Ἀνтверπη (Ἀμβέρση) 100,000, εἰς ἐποχὴν καθ' ἣν ὁ πληθυσμὸς τοῦ Λονδίνου δὲν ὑπερέβαινε τὰς 150,000 ψυχῶν.

Οἱ κάτοικοι ἔζων κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ τοῦ ἐμπορίου, τὸ ὅποιον ἀνεξωογόνησεν ἡ ἀνανεωθεῖσα σημασία τοῦ Ἀτλαντικοῦ Ὠκεανοῦ, προήγαγε δὲ ὁ σύνδεσμος μετὰ τῆς εὐρυτάτης αὐτοκρατορίας Καρόλου τοῦ Ε΄. Δισχίλια φορτηγοὶ ἄμαξαι διέσχιζον καθ' ἐκάστην τὰς ὁδοὺς τῆς Ἀμβέρσης, ἑκατὸν δὲ πλοῖα ἐξ ὅλων τῶν μερῶν τοῦ κόσμου καὶ πρὸς ὅλα τὰ σημεῖα τῆς γῆς κατέπλεον καθ' ἐκάστην εἰς τοὺς λιμένας τῶν Κάτω Χωρῶν καὶ ἀπέπλεον ἐξ αὐτῶν: μέγα τραπεζιτικὸν κατὰστημα ἡγεῖρετο ἐκεῖ, ἐν Ἀμβέρσῃ, ἀπὸ τοῦ 1531, ἐμπορικὴ δὲ ἑταιρία μία πορτογαλλικὴ, μία ἰταλική, μία τουρκικὴ ἠδρευνον ἐν τῇ πόλει ταύτῃ.

Ἡ βιομηχανία ἦτο εἰς ἄκρον ἀνεπτυγμένη, δι' ὅλας τὰς χεῖρας

ὑπῆρχεν ἐνασχόλησις, καὶ παιδία δὲ πενταέτη ἡδύαντο νὰ ἐργάζωνται βιοποριστικῶς.

Ἡ χώρα ἐνεποίει θαυμασίαν ἐντύπωσιν : ὅλη ἦτο καλλιεργημένη ὡς κήπος οὗ τὸ πλεῖστον μέρος ἐκερδαίνετο διὰ μεγάλου ἀγῶνος κατὰ τῆς πλημμυρούσης θαλάσσης.

Τὰ προϊόντα τὰ ἐγχώρια καὶ τὰ τῆς ἀλλοδαπῆς ἐπωλοῦντο κατὰ τὰς μεγάλας ἐμπορικὰς πανηγύρεις τῆς Ἀμβέρσης, αἵτινες δις τοῦ ἔτους συνεκροτοῦντο, διαρκοῦσαι ἐκάστοτε ἐπὶ εἴκοσιν ἡμέρας.

Μεθ' ὅλα ταῦτα ἡ πολυτέλεια τοῦ βίου δὲν ἦτο ὑπερβολικὴ, εὐζωΐα καὶ ποιά τις ἐκπαίδευσις ἐξηπλοῦτο καὶ εἰς τὰ ἀπώτερα κοινωνικὰ στρώματα, δυσκόλως δὲ θὰ ἡδύνατό τις νὰ εὕρῃ χωρικὸν μὴ γνωρίζοντα ἀνάγνωσιν καὶ γραφὴν πρὸς τῇ παιδείᾳ δὲ καὶ τῇ ὕλικῇ εὐημερία ὑπῆρχε καὶ ἡ ἐλευθερία : ὑπῆρχον τοῦλαχιστον πολλαὶ ἐλευθερίαι καὶ προνόμια τάξεων, πόλεων, ἐπαρχιῶν, σωματείων.

Οὐδεὶς δασμὸς ἐπεβάλλετο ἄνευ τῆς συναινέσεως τῶν γενικῶν τάξεων, αἵτινες, ὡς πανταχοῦ οὕτω καὶ ἐνταῦθα, ἀπετελοῦντο ἐκ τῆς ἀριστοκρατίας, τοῦ κλήρου καὶ ἀντιπροσώπων τῶν πόλεων : ρητέον ἄλλως ὅτι ὡς πανταχοῦ οὕτω καὶ περ' αὐταῖς ἐπεκράτει ὁ ἐπαρχιωτικὸς ἀτομικισμὸς (Particularismus).

Ἐκάστη ἐπαρχία εἶχε πρὸς τοῦτοις τὰς ἰδίας ἑαυτῆς τάξεις καὶ πρὸς τῷ κοινῷ δικαστηρίῳ τῆς Μαλίνης (Mecheln), ἐκάστη εἶχε τὸ ἑῷον ἑαυτῆς ἐπαρχιακὸν δικαστήριον. Αἱ διάφοροι ἐπαρχίαι ἦσαν κατὰ τε τὸ πολίτευμα καὶ τὸν τρόπον τοῦ βίου λίαν διάφοροι ἀλλήλων, ἡ Φλανδρία, ἡ Βρυγάντη, ἡ Ἐννεγαυΐα ἦσαν ἀριστοκρατικαὶ διὰ τὴν πληθὺν τῶν μεγάλων γαιοκτημόνων, ἡ Φρεισία μᾶλλον δημοκρατικὴ.

Ἡ συναίσθησις ὁμῶς τῆς ἀνάγκης τῆς διατηρήσεως τῆς ἀναγκαίας ἐνότητος, ἄνευ τῆς ὁποίας δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ πολιτεία, ἀπέναντι τῆς ποικίλης ταύτης πολλαπλότητος, μετέδιδεν εἰς τὸν ἡγεμόνα οὐ μικρὰν δύναμιν, ἥρκει νὰ γινώσκῃ οὗτος νὰ πολιτεύηται καλῶς πρὸς τὸν πολύμορφον ἐκεῖνον ἀτομικισμόν.

Ὁ Κάρολος εἶχεν ἐννοήσει τοῦτο : ἡτθάνετο ἑαυτὸν ὡς Κατωχωρίτην, αἱ χῶραι δὲ αὗται ἦσαν τὰ μόνα μέρη ἐκ τῶν ἀχανῶν χωρῶν τῶν ὑπὸ τὸ σκήπτρον αὐτοῦ διικτελουσῶν, ἐνθα ἦτο πράγματι δημοφιλής. Μεγάλας ἐπορίζετο ἐξ αὐτῶν προόδους καὶ ἐγίνωσκε νὰ ἐκτιμᾷ τὴν ἀξίαν τῆς κτήσεώς του ταύτης : διότι παρῆχον αὐτῷ αἱ

Κάτω Χῶραι τὸ τετραπλάσιον τῶν προσόδων τοῦ Μεξικοῦ καὶ τοῦ Περού.

§ 136. **Επὶ Φιλίππου τοῦ Β'.** — Ἀλλὰ νῦν ἐκυβέρνησα ἄλλος, ὁ δὲ δραστήριος αὐτοῦ λαὸς ἀρχήθεν ἀπήρесе ἐἰς αὐτόν: ὁ Φίλιππος ἅμα ὡς ἡδυνήθη ἐγκατέλιπε τὸ ἔδαφος τοῦτο. Κυβερνήτριαν αὐτοῦ διώρισε μίαν ἑτεροθαλὴ ἀδελφὴν του, ἥτις ἐξηρτάτο καθ' ὀλοκληρίαν ἐκ τῆς εὐνοίας αὐτοῦ, τὴν **Μαργαρίταν**, χήραν δούκισσαν τῆς **Πάρμας**, γυναῖκα λίαν κοινῶν προσόντων, ἐνθερμον καθολικὴν, ἐξαρτωμένην ἀπὸ τῶν περιστοιχιζόντων αὐτὴν καὶ ἐπομένως πάντοτε ἐτοίμην, ὡς πάντες οἱ ἀδύνατοι τὸν χαρακτήρα, πρὸς τὸ ψεῦδος ἐν μέρει ἢ καθ' ὀλοκληρίαν.

Ὡς πρῶτον σύμβουλόν τῆς ἔδωκεν αὐτῇ ὁ Φίλιππος τὸν υἱὸν τοῦ μεγάλου ὑπουργοῦ Νικολάου Περρενότου Γραμβέλλα, τὸν ὁποῖον ἀπηντήσαμεν ὡς ἀρχιγραμματεῖα Καρόλου τοῦ Ε', τὸν Ἀντώνιον Γραμβέλλαν, ὅστις ταχέως προήχθη ἐν τῷ κληρικῷ σταδίῳ, ἐγένετο ἐπίσκοπος τῆς Ἀρρᾶς, καὶ νῦν, μόλις ὑπερβὰς τὸ τεσσαρακοστὸν ἔτος (1561), ἦτο ἤδη καρδινάλιος Γραμβέλλας· ἦτο ἀνὴρ μεγάλου πνεύματος, ἐντριβὴς εἰς ἐπτὰ γλώσσας, ἀρκούντως συνετός, ὥστε νὰ κατανοῇ τὸ σφαλερὸν μίαν πολιτικῆς, ἀλλὰ ὑπηρετικὸς πρὸς τοὺς κυρίους, ὅπως παρέχῃ ἑαυτὸν ὄργανον αὐτῆς, λαμπρὸς δὲ πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐργάτης.

Παρ' αὐτῷ ἴσταντο σύμβουλοι ἐπίσης μὴ ἐπιφανεῖς καὶ ἐξ ἴσου ὑπηρετικοὶ ὡς αὐτός.

Ἡ τοιαύτη συγκρότησις τῆς κυβερνήσεως δυσηρέστησε τὴν ἀνωτάτην ἀριστοκρατίαν, ἥτις ἐπὶ Καρόλου τοῦ Ε' εἶχεν ἀφοσιωθῆ εἰς τὴν βασιλικὴν ὑπηρεσίαν μετὰ μεγάλου ζήλου καὶ μετὰ μεγάλων θυσιῶν ἀφοῦ ἡδύνατο μὲν τις νὰ πορισθῇ ἐξ αὐτῆς μεγάλης τιμᾶς ὅχι ὁμῶς καὶ πολλὰ χρήματα, καὶ ἥτις εὐκρινῶς διέβλεπεν, ὅτι ὁ νέος ἡγεμὼν διὰ τῆς κυβερνήσεως ταύτης τῶν νεοφανῶν ἀπέβλεπε καὶ εἰς τὸν σκοπὸν τῆς ἐκκρούσεως τῶν μεγιστάνων τῆς χώρας.

Μεταξὺ αὐτῶν διεκρίνοντο δύο ἄνδρες: ὁ Λαμοράλ, κόμης τοῦ Ἐγμόντου, πρίγκιψ τοῦ Γάβρ καὶ ὁ πρίγκιψ Γουλιέλμος τῆς Ὁράγγης, ἐκ τοῦ οἴκου τῆς Νασσαυίας.

Ὁ πρῶτος, ὁ Ἐγμόντος, ἦτο ὠραῖος, ἀνδρεῖος, ἱπποτικὸς ἀνὴρ, ὅστις εἶχεν ὑποχρεώσει τὰ μάλιστα τὸν βασιλέα διὰ τῆς ἀποτελεσματικῆς συμπράξεώς του εἰς τὰς νίκας τῆς Γραβελίγγης καὶ τῆς Σαίν

Κεντέν· συνάψας εὐτυχῇ γάμον μετὰ Βαυαρῆς πριγκιπίσσης ἦτο πατὴρ πολυμελοῦς οἰκογενείας· δὲν ἦτο ἀνὴρ ὀξύδερχης, ἀπονήρως δὲ ἐνεπιστεύετο εἰς τὰς ἀγνὰς προθέσεις του, τὴν δημοτικότητά του, τὴν στρατιωτικὴν του πίστιν πρὸς τὸν βασιλέα· δὲν ἐγνώριζεν ὅτι ὁ δεσπότης τῆς Μεδρείτης ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ του ὀνομαστώων ἀνδρῶν εἶχε σημειώσει παρὰ τὸ ὄνομα αὐτοῦ τὴν φράσιν αὐχλὶ ἀξιώπιστος ἐν τῇ θρησκείᾳ» *nutat in religione*.

Ὁ πρίγκιψ τῆς Ὁράγγης ἦτο κατὰ πολὺ σπουδαιότερος. Ζήσας ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ αὐτοκράτορος Καρόλου τοῦ Ε΄., ἐνωρὶς εἰσαχθεὶς ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὴν διπλωματικὴν ὑπηρεσίαν, εἶχεν ἴδῃ τί ἡδύνατο νὰ μάθῃ τις ἐν τῇ λαμπρᾷ ταύτῃ σχολῇ, ἀγαθὸν καὶ πονηρόν, καὶ ὁ αὐτοκράτωρ δὲ καὶ κύριός του πολλὰ προσεδόκα παρ' αὐτοῦ· ἐπὶ τῶν ὥμων τοῦ εἴκοσι καὶ διετοῦς νεανίου — διότι εἶχε γεννηθῇ ἐν ἔτει 1533 — εἶχε στηριχθῇ ὁ ἀσθενὴς αὐτοκράτωρ κατὰ τὴν σκηνὴν ἐκείνην τῆς παραιτήσεως τὴν ἐν Βρυξέλλαις ἐκτυλιχθεῖσαν.

Ποῖα ἦσαν τὰ θρησκευτικὰ φρονήματά του, θὰ ἦτο δύσκολον νὰ εἴπῃ τις· οἱ γονεῖς αὐτοῦ εἶχον ἀσπασθῇ τὸ νέον δόγμα, αὐτὸς εἶχεν ἀνατραφῇ ἐν τῷ καθολικῷ δόγματι· ἀλλὰ τὰ θρησκευτικὰ ζητήματα ὑπέτασσε καὶ οὗτος, ὡς ὁ πενθερός του, ὁ ἐκλέκτωρ τῆς Σαξωνίας Μαυρίκιος, ἀπολύτως εἰς τὰ πολιτικὰ συμφέροντα.

Αἱ πρὸς τὸν βασιλέα τεταμέναι σχέσεις του ἐχρονολογοῦντο πρὸ πολλοῦ. Ὁ βασιλεὺς ἐμίσει τὸν πρίγκιπα μεθ' ὅλου τοῦ δυσπίστου ἐκεῖνου μίσους τὸ ὅποιον αἰσθάνεται ἀνὴρ νοδὸς περιωρισμένου πρὸς ἄνδρα ὑπερτέρου πνεύματος. Ἀλλὰ δὲν ἡδύνατο νὰ πράξῃ τι κατὰ τοῦ συνετοῦ ἀνδρός, ὃν τὸ ὄνομά του καὶ αἱ μεγάλαι κτήσεις του — ἐν Γερμανίᾳ, ἐν Ὁλλανδίᾳ, ἐν Βραβάντῃ, ἐν Γαλλίᾳ — καθίστων σχετικῶς ἀνεξάρτητον.

Ἀπεκάλεσαν αὐτὸν Σιωπηλόν, καὶ πράγματι εἶχε μάθει οὗτος τὴν τέχνην ταύτην· δὲν παρετηρεῖτο ὅμως τοῦτο ἐν συναναστροφῇ· ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα δὲν ἐπρόδωκε τὸ μυστικόν του· οἱ Ἰσπανοὶ ἢ οἱ Ἱταλοὶ, οἵτινες ἐσκέφθησαν ν' ἀνιχνεύσωσιν αὐτὸν ἐν τοιαύτῃ εὐκαιρίᾳ, ἔβλεπον ὅτι πάντοτε ἡπατῶντο.

§ 137. **Θρησκευτικὰ διατάγματα.** — Ἐν τοσοῦτῃ τὴν πρώτην ἀφορμὴν τῶν διαφωνιῶν δὲν ἔδωκεν ἡ ἀριστοκρατία τῶν

Κάτω Χωρῶν, ἀλλ' ὁ Φίλιππος. Ἐν σχέσει πρὸς τὴν θρησκείαν παντὶ δὲν εἶχεν ἀνάγκην νὰ νεωτερίσῃ κατὰ τι ὁ βασιλεὺς· Κάρολος δ' Ε' εἶχε καταδαμάσει τὴν νέαν διδατκαλίαν μετὰ αἱματηρᾶς αὐστηρότητος, ἀναβιβάζονται δὲ εἰς τὸν φρικαλέον ἀριθμὸν τῶν πεντήκοντα χιλιάδων καὶ μάλιστα καὶ τῶν ἑκατὸν χιλιάδων οἱ ἐπ' αὐτοῦ ἕνεκα τῆς πίστεώς των θανατωθέντες· τοῦτο, καὶ ἂν ἀκόμη ὁ τελευταῖος ἦ καὶ αὐτὸς ὁ πρῶτος ἀριθμὸς εἶναι ὑπερβολικὸς, ὡς εἶναι καὶ εὐλογον νὰ παραδεχθῶμεν, ὡς καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἑνδεκα διαταγμάτων, τῶν ἐκδοθέντων σὺν τῷ χρόνῳ κατὰ τῆς καινοτομίας τῆς θρησκευτικῆς, ἀποδεικνύει ὅπως, δῆποτε, ὅτι ἡ νέα πίστις ὅλον ἐν εἰσεχώρει καὶ ἐπὶ μαλλον καὶ μᾶλλον ἐξηπλοῦτο.

Τὸ τελευταῖον δὲ τῶν διαταγμάτων τούτων (1550) ἠδύνατο νὰ εὐχαριστήσῃ καὶ αὐτὸν τὸν Φίλιππον τὸν Β', διότι εἶναι τοῦτο τοσοῦτον φρικαλέον, ὥστε καὶ σήμερον ἀκόμη, μετὰ τρεῖς ἑκατονταετηρίδας, αἰσθάνεται τις αἰσχος καὶ ἀγανάκτησιν, βλέπων πῶς χριστιανοὶ ἡγεμόνες κατῆλθον μέχρι τοῦ βαθμοῦ τῆς ἀρχαίας περσικῆς ἢ ἄσσυριακῆς βρβαρότητος· διαφωτίζεται τις ἀρκούντως περὶ τούτου, μανθάνων τοῦτο καὶ μόνον, ὅτι ὁ πωλῶν ἢ ἀγοράζων, ἢ δωρούμενος ἢ ἀποκρύπτων συγγράμματα τοῦ Λουθήρου καὶ τῶν ὁμοίων του, ἢ ἄλλο τι παρόμοιον πράττων, ὁ μὲν ἀνὴρ, ἐὰν ἀνακαλέσῃ θανατοῦται διὰ τοῦ ξίφους, ἡ δὲ γυνή, ἐὰν ἀνακαλέσῃ ἐνταφιάζεται ζῶσα, ἐὰν ὁμῶς ἐμμένωσιν εἰς τὰ φρονήματά των καίονται.

Ἵνα ἐφαρμοσθῇ τοιοῦτο σύστημα, ἦτο ἀνάγκη στρατιωτικοῦ στηρίγματος, ὁ δὲ Φίλιππος δὲν ἐδείκνυεν ὅτι ἐσκέπτετο ν' ἀποσύρῃ τοὺς τετρακισχιλίους Ἰσπανούς, οἵτινες ἀπὸ τοῦ τελευταίου πολέμου εὗρισκοντο ἀκόμη ἐν τῇ χώρᾳ, καὶ τοι ἡ παραμονὴ αὐτῶν ἐν ταῖς Κάτω Χώραις ἀντέβαινεν εἰς τὸ πολίτευμα τοῦ τόπου.

Ἀλλὰ νῦν ἔπρεπε νὰ ἐνδῶσῃ, ἀφοῦ ἡ ἀγανάκτησις τοῦ λαοῦ κατὰ τῶν ξένων ἐξωγκώθη τοσοῦτον ἀπειλητικῇ, ὥστε καὶ αὐτὸς ὁ Γραμβέλλας ἐταράχθη (1561).

Ἐξ ἄλλου ὁμῶς προέβη εἰς τὴν αὐξήσιν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐπισκοπῶν, πρὸς διευκόλυνσιν τοῦ ἔργου τῆς Ἱερᾶς Ἐξετάσεως· αὐτὸς τε καὶ ὁ πάπας εὗρον ἀνεπαρκῆ τὸν ἀριθμὸν τῶν τεσσάρων ἐπισκοπῶν διὰ πληθυσμὸν τριῶν περίπου ἑκατομμυρίων — ἐν Ἰσπανίᾳ ὑπῆρχον πεντήκοντα ὀκτὼ ἀρχιεπισκοπαί, καὶ ἑξακόσιοι ὀγδοήκοντα τέσσαρες

ἐπισκοπαί — συνεστήθησαν δὲ νῦν τρεῖς ἀρχιεπισκοπαί, ἡ τῆς Μαλίνης (Mecheln), ἡ τῆς Καμβραὶ καὶ ἡ τῆς Οὐτρέχτης, καὶ δεκατέσσαρες ἐπισκοπαὶ διὰ τὰς δέκα καὶ ἑπτὰ ἐπαρχίας.

Τῶν πόλεων τινες τῶν ὀρθοθειστῶν ὡς ἐπισκοπικῶν ἐδρῶν ἀντέταξαν κατὰ τῆς ἐγκαθιδρύσεως ἐπισκόπου ἐντόνως καὶ ἀποτελεσματικῶς τὰς ἀρχαίας ἐλευθερίας των, καὶ παρῆμειναν ἀδιάλλακτοι. Εἰς τὰς λοιπὰς εἰσῆλθον οἱ νέοι ἐπίσκοποι ἐν τῷ μέσῳ σιωπηλοῦ λαοῦ.

Ταῦτο διετήρησε ζωηρὸν τὸν ἐρεθισμὸν, ὅστις καὶ ἄνευ τούτου, διαρκῶς ὑφίστατο, ἀφοῦ οἱ Καλθινισταὶ ἱεροκήρυκες δὲν ἀπεδεικνύον ἐκ τῶν διαταγμάτων, πᾶσα δὲ θανατικὴ ἐκτέλεσις ἠῤῥξανε μόνον τὸν ζῆλον καὶ τὴν χαρὰν τοῦ μαρτυρίου.

Τὸ γενικὸν μῖσος, ὅπερ συνεμερίζετο καὶ ὑπεδαύλιζεν ἡ ἀριστοκρατία, ἡ καταδικασθεῖσα σχεδὸν εἰς πλήρη ἀδράνειαν, ἐστράφη κατὰ τοῦ καρδινάλιου, τοῦ ὁποῦ τὴν ἀνάκλησιν συνέστησε τέλος καὶ ἡ κυβερνήτρια, διότι ἡ ἀντιδημοτικότης αὐτοῦ ἀντέπιπτεν ἐπ' αὐτῆς τῆς ἰδίας καὶ ἐπὶ τοῦ βασιλείως.

§ 138. Ὁ Γραμβέλλας. Ἡ κυβερνήτρια. — Ὁ βασιλεὺς ἐνέδωκεν, ὁ Γραμβέλλας ἀπελύθη. Ὑπὸ τὸ βάρος δεδικοιολογημένου καὶ ἀδικαιολογήτου μίσους κατέλιπεν οὗτος τὴν χώραν (1564), καὶ οἱ εὐγενεῖς ἐπεσκέφθησαν καὶ αὖθις τὸ συμβούλιον τοῦ κράτους τὸ ὁποῖον ἀπέφευγον μέχρι τοῦδε.

Ἀλλὰ τὸ σύστημα παρέμεινε τὸ αὐτὸ, καὶ οὕτω δὲν κατηνύσθη ὁ ἐρεθισμὸς ὅστις ἀπαύστως, νῦν μὲν διὰ τῆς θανατώσεως Καλθινιστοῦ τινος ἱεροκήρυκος, νῦν δὲ ἐκ τῶν ἀμφιταλαντεύσεων τῆς κυβερνητρίας, πρὸς ἣν οὐδεὶς εἶχε πλήρη ἐμπιστοσύνην, νέαν ἐλάμβανε τροφήν.

Ἐν τῷ μεταξύ ἡ σύνοδος τοῦ Τριδέντου εἶχεν ἀποπερατώσει τὸ ἔργον τῆς, ἐπέκειτο δὲ ἡ δημοσίευσίς τῶν ἀποφάσεων αὐτῆς καὶ ἐν ταῖς Κάτω Χώραις. Τὸ συμβούλιον τοῦ κράτους ἀπεφάσισε νὰ πέμψῃ εἰς τὸν βασιλέα πρεσβείαν, ὅπως δοθῶσιν εἰς αὐτὸν ἐξηγήσεις περὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ μέχρι τοῦδε τηρηθέντος κυβερνητικοῦ συστήματος καὶ ζητηθῇ μεταβολὴ τῆς αὐτοῦ διὰ λόγου ἐντονωτάτου παρέστησεν ὁ πρίγκιψ τῆς Ὁράγγης τὴν ἀνάγκην ταύτην.

Ἐξελέγη δὲ διὰ τὴν ἀποστολὴν ταύτην ὁ Ἐγμόντος, ὁ νομιμοφρονέστερος τῶν εὐγενῶν τῶν Κάτω Χωρῶν καὶ καλὸς καθολικὸς τὸ φρόνημα. Ἐν Μαδρίτῃ ἔτυχεν οὗτος ὑποδοχῆς, ἥτις ἐθάμβωσεν αὐτὸν

καθ' ολοκληρίαν, καὶ παρ' αὐτῷ ἀκόμη τῷ βασιλεῖ, ὅστις δὲν ἐφειδωλεύετο ποσῶς εἰς ψευδολογίαν, ἡμιυποσχέσεις, καλοὺς τρόπους καὶ ἐνδείξεις εὐνοίας, ὅσαςκις ἤθελε νὰ ἐπιδιώξῃ σκοπὸν τινα.

Ὁ Ἐγμόντος ἐφρόνει ὅτι κατῴρθωσε τὰ πάντα, καὶ ἐπέστρεψεν εἰς Βρυξέλλας περὶ χαρῆς, ὡς ὁ μᾶλλον εὐχαριστημένος ἄνθρωπος τοῦ κόσμου, ὡς ἔλεγεν ὁ ἴδιος.

Ἀλλὰ τὸν Ὀκτώμβριον τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἦλθεν ἐξ Ἰσπανίας εἰς τὴν κυβερνήτριαν ἡ ἐντολή, ν' ἀφήσῃ τὰ πράγματα ὡς εἶχον καὶ νὰ ἐπιδιώξῃ τὴν ἐφαρμογὴν τῶν θρησκευτικῶν διαταγμάτων μετ' αὐστηρότητος· εἶναι δὲ λίαν χαρακτηριστικόν, ὅτι ἡ ἐπιτροπὴ ἥτις συνεστήθη ἐν Μαδρίτῃ, ὅπως ἐκπονήσῃ ἀναμορφωτικὰ νομοσχέδια ἐν σχέσει πρὸς τὴν κατὰ τῶν αἵρετικῶν ἐνέργειαν, προέτεινεν ἐν ἐκθέσει ὡς μόνην σπουδαίαν μεταβολὴν τὴν ἀντικατάστασιν τῆς ποινῆς τοῦ θανάτου διὰ τῆς ἐξορίας κατὰ τῶν ἐξελεγχομένων ὡς αἵρετικῶν, ἀλλ' ἀμέσως μετανοούντων, καὶ ὅτι ἡ μεταβολὴ αὕτη ἦτο ἡ μόνη μὴ ἐγκριθεῖσθαι ὑπὸ τοῦ Φιλίππου.

Οἱ ἄρχαοὶ καρδινάλισταί, ὡς ὁ Βίγλιος, ἐτρόμαζον ἀναλογιζόμενοι τὰς συνεπείας τῶν ὁδηγιῶν τούτων : προέτειναν λοιπὸν νὰ μὴ δημοσιευθῇ ἀμέσως τὸ τελευταῖον διάταγμα τῆς Αὐτοῦ Μεγαλειότητος. Ἦτο δὲ καιρὸς διὰ τὴν ἀριστοκρατίαν νὰ λάβῃ στάσιν ὀριστικήν: «Τώρα θὰ ἴδωμεν τὴν ἀρχὴν μεγάλης τραγωδίας», ἀνέκραξεν ὁ πρίγκηψ τῆς Ὁράγγης, ὅτε ἀπεφασίσθη ἐν τῷ συμβουλίῳ τοῦ κράτους ἡ ἀμέσως δημοσίευσις.

Δεσμὸς τις ἐσχηματίσθη μεταξὺ τῶν εὐγενῶν, τὸ συνυποσχέτικόν τῆς Βρέδας, κατὰ τῆς ἰσπανικῆς τυραννίας, ἡ πρώτη δὲ πραγματικὴ πράξις τοῦ δεσμοῦ τούτου ἦτο ἡ ἐπίδοσις ἀναφορᾶς πρὸς τὴν κυβερνήτριαν κατὰ τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1566 : διακόσιοι εὐγενεῖς ἔφιπποι ὑπὸ τὰς ἐνθουσιώδεις κραυγὰς τοῦ λαοῦ εἰσῆλθον εἰς τὰς Βρυξέλλας· ἐν τῷ ἀνακτόρῳ τῆς ἡναγκάσθη νὰ δεχθῇ αὐτοὺς εἰς ἀκρόασιν ἡ δούκισσα, ἀπεκόμισαν δὲ ἐντεῦθεν οἱ ὁμόσπονδοι ἐν ὄνομα κομματικόν, ἀπόκτημα πολύτιμον εἰς χρόνους τοιούτους: «Μὴ φοβεῖσθε, Ἰψηλοτάτη», εἶχε ψιθυρίσει εἰς τὴν κυβερνήτριαν εἰς τῶν συμβούλων αὐτῆς, ὅτε ἐδέχθη αὕτη τὰς εὐγενεῖς, τῶν ὁποίων ἡ οἰκονομικὴ κατάστασις πράγματι δὲν ἦτο ἐντελῶς καλὴ, «μὴ φοβεῖσθε, εἶναι συρφετὸς ρακενδουτῶν. (Gueux)».

Τὸ πρᾶγμα ἐγένετο γνωστόν : κατὰ τὸ δεῖπνον τὸ παρατεθὲν ἐν τῷ οἴκῳ ἑνὸς τῶν ὁμοσπόνδων, ἀντήχησεν ἡ πρώτη ζητωκραυγὴ ὑπὲρ τῶν ρακενδύτων, ἧτις ἐγένετο κραυγὴ πολεμιστήριος· τὰ ἐμβλήματα τῶν ἐπαιτικῶν ταγμάτων — διότι τὴν Ἱερὰν Ἐξέτασιν ἤθελον νὰ πολεμήσωσι καὶ νὰ μείνωσι πιστοὶ εἰς τὸν βασιλέα «μέχρι τῆς ἐπαιτικῆς πῆρας» — ὁ ἐπαιτικὸς ὁβολός, ὁ τῶν ρακενδύτων ὁβολός, ἐγένετο τὸ σύμβολον τοῦ κόμματος, καὶ τὸ κίνημα ἐπεξετάθη.

§ 139. Οἱ ρακενδύται. Εἰκονοκλασία. — Ἦτο γνωστόν ὅτι οἱ πρῶτοι ἄνδρες τῆς χώρας ἀπεδοκίμαζον τὴν πορείαν τῆς κυβερνήσεως. Αἱ ἐργασίαι ἐπὶ τῇ προαισθήσει τοῦ ἐπικριμένου μέλλοντος εἶχον ἀνακοπὴν καὶ ἡ ἀποδημία εἶχεν ἀρχίσει.

Ἐν ταῖς ὁλονέν ὁμῶς συχνότερον συνερχομέναις νῦν προτεσταντικαῖς συνελεύσεσιν ἐνυπῆρχεν ἤδη τι τὸ ἐξεγείρον καὶ τὸ φρόνημα. Ἐκ τοῦ σκοτούς τῆς νυκτός καὶ τῶν δασῶν ἐξήρχοντο αὐταὶ βαθμηδὸν εἰς τὸ φῶς τῆς ἡμέρας, εἰς τὴν ἀνοικτὴν πεδιάδα, τὰς κώμας, τὰ προάστεια· εἰς ἑπτακισχιλίας ψυχὰς ἀνήρχοντο ἤδη οἱ συνελθόντες εἰς τὴν τελευταίαν μεγάλην ἐν Γάνδῃ συνέλευσιν.

Ἐτελεῖτο ὡς ἐν στρατοπέδῳ προσευχὴ, θεία λατρεία τῆς ἀγωνιζομένης κοινότητος τοῦ Χριστοῦ· περὶ τὸν ἐν τῷ μέσῳ ὑψούμενον ἄμβωνα συνωθοῦντο γυναῖκες καὶ παιδία, τὸν περαιτέρω κύκλον ἀπετέλουν οἱ ἄνδρες, οἵτινες ἦσαν ὀπλισμένοι· αἱ πρὸς τὸ στρατόπεδον τοῦτο ἄγουςαι ὁδοὶ εἶχον φραχθῇ· ἑφιπποὶ δὲ προφυλακαὶ ἐξετέλουν καθήκοντα σκοπῶν.

Διενεμήθησαν βιβλιάρια, ἐψάλησαν οἱ νέοι γαλλικοὶ ψαλμοί, καὶ μετὰ τὸ κήρυγμα, ὅπερ ὑπὸ ταιαύτας περιστάσεις δὲν ἠδύνατο νὰ μὴ ἀνάπτῃ πῦρ καὶ ἐξασκῇ μεγάλην ἐπενέργειαν, ἐγίνοντο αἱ γαμήλιοι στέφεις καὶ τὰ βαπτίσματα καὶ συνελέγοντο ἔρανοι ὑπὲρ τῶν πτωχῶν τῆς κοινότητος.

Τὰ θρησκευτικὰ διατάγματα καθίσταντο ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἀνίσχυρα, τοῦτο δὲ ἠῤῥξανε τὴν ἑξαψιν.

Δὲν ἡμύνοντο δὲ μόνον χρῆστοι καὶ ἐντιμοὶ ἄνθρωποι ὑπὲρ καλοῦ ἀγῶνος, ἀλλὰ καὶ συρφετός ἐπωφελεῖτο τὴν εὐκαιρίαν, ὅσας αἱ ἀρχαὶ ἐφαίνοντο ἀνεπαρκεῖς, ἵνα προβαίνωσιν εἰς ἀτακτῆματα. Ἀλλὰ διὰ δραστηρίου καὶ ἐντόνου ἐνεργείας διεσκορπίσθησαν τὰ

ἀκάθαρτα ταῦτα στοιχεῖα. Φανατικά πλήθη, συρφετός φιλάρπαξ, εἰσῆλθασαν εἰς τὰς ἐκκλησίας ἐν Σαίντ Όμέρ, ἐν Όπερν, καὶ ἔθραυσαν τὰς εἰκόνας, τὰ κοσμήματα, τὰ μουσικὰ ὄργανα.

Μετά τινας ἡμέρας ἡ αὐτὴ θύελλα, ἡ εἰκονοκλασία, ἐμαίνεται ἐν Όμβέρση. Εἰκόνες τοῦ Χριστοῦ, καλλιτεχνήματα παντός εἶδους ἐθρυμματίζοντο ὑπὸ τὰ βαρέα γρονθοκοπήματα, ἀπὸ τῶν ἱερῶν δὲ κυλίκων τῆς εὐχαριστίας προέπινον ἄλλοι εἰς ὑγείαν τῶν ρακενδυτῶν· διὰ τοῦ ἀγίου μύρου ἔχριον οἱ συρφετώδεις φανατικοὶ τὰ ὑποδήματά των, ὅσοι εἶχον τοιαῦτα : ἐδῶ ἔβλεπέ τις ἱερέα κρύπτοντα ὑπὸ τὸ ράσον ἱερόν τι, τὸ ὁποῖον προσεπάθει νὰ σώσῃ μετὰ τοῦ προσώπου του, ἐκεῖ δὲ αὖθις περιέτρεχον ἀπατεῶνες φοροῦντες λαμπρὰ κλοπιμαῖα ἐνδύματα καὶ ἄφινον εἰς τὴν τύχην των τοὺς ρακενδύτας (Gueux).

Μέγα κακὸν ἐγένετο ἐν ὀλίγαις ἡμέραις. Έν τοσούτῳ ταχέως διεσχόρπισαν αἱ ἀρχαί, ἅμα ὡς ἀνεθάρρησαν, τὰ ἄτακτα στίφη. Οἱ μεγάλοι ἐνίσχυνον τὴν χεῖρα τῆς κυβερνητρίας καὶ ἡ τάξις ἀποκατεστάθη (1566). Ός πάντοτε καὶ νῦν τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ὑπερβολῶν τούτων ὑπῆρξεν ἡ ἐνίσχυσις τῆς ἐξουσίας, καὶ οἱ ἰσχύοντες, βοηθήσαντες αὐτὴν νὰ καταβάλῃ τὴν στάσιν καὶ νὰ τιμωρήσῃ τοὺς ἐνόχους συνεβούλευσαν αὐτὴν φρονίμως ν' ἀποστερήσῃ τὴν ἐπανάστασιν τὸ ἔδαφός της, ἀποδεχομένη νῦν, ὅτε ἦτο νικήτρια, τὰς εὐλόγους ἀξιώσεις τῆς χώρας.

Καὶ ἐν Μαδρίτῃ δὲν ἔλειπον ἄνδρες συνιστῶντες τὴν φρόνιμον ταύτην πολιτικὴν· ἀλλ' ὁ Φίλιππος, τὸν ὁποῖον εἶχον καταστήσει μακρινῶδη αἰ περὶ τῶν γεγονότων τούτων εἰδήσεις, εἶχεν ἀποφασίσει: « Προτιμότερον ν' ἀποθάνω δεκάκις ἢ νὰ βασιλεύω ἐπὶ αἵρετικῶν » εἶπε, καὶ ἐνῶ ὠμίλει περὶ ἡπιότητος καὶ χάριτος ἐξωπλίζετο πρὸς ἐκδίκησιν.

Ἡ κυβερνήτρια εἰσῆλθε νικηφόρος εἰς Όμβέρσην καὶ εἶχεν ἀπαιτήσῃ παρὰ τῶν μεγιστάνων νέον ὄρκον ἀπεριορίστου ὑπακοῆς, δν ἔδωκε μὲν ὁ Έγμόντος, ἡρνήθη ὁμως ὁ Όράγγης.

Ό δεύτερος οὗτος ἐγίνωσκε τί ἔμελλε νὰ συμβῇ, διότι ἐγνώριζε τὸν Φίλιππον, τὰ δὲ νήματα αὐτοῦ ἔφθانون μέχρι τοῦ ἐν Μαδρίτῃ ἀνακτοβουλίου· οἱ τολμηροὶ ἀπῆλθον νῦν μετ' αὐτοῦ ἐκ τῆς χώρας, μόνον δὲ ὁ Έγμόντος δὲν ἐπέισθη νὰ πράξῃ τοῦτο, πεπορθῶς εἰς τὴν πρὸς τὸν βασιλεῖα πίστιν καὶ τὰς προσφερθείσας ὑπ' αὐτοῦ ὑπηρεσίας.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἐξώρμησαν τὰ ἰσπανικὰ σιuitάγματα, δι' ὧν ὁ Φίλιππος ἤθελε νὰ τιμωρήσῃ τὰς Κάτω Χώρας καὶ νὰ δεσμεύσῃ αὐτὰς διὰ παντός, ἐκ τῶν ἐν Σικελίᾳ, Νεαπόλει, Μεδιολάνῳ φρουρῶν των καὶ ἀπήρτισαν ἓνα στρατόν· ὡς ἀρχιστράτηγον δὲ τοῦ στρατοῦ τούτου καὶ ἐκτελεστήν τῶν περὶ τῶν Κάτω Χωρῶν σχεδίων του διώρισεν — ἐναντίον τῆς γνώμης τῶν συμβούλων του ὡς καὶ τῆς κυβερνητρίας — τὸν φοβερώτερον πολεμιστὴν του, τὸν *δοῦκα τῆς Ἀλβας*.

§ 140. Ὁ Δὸν Κάρολος. — Εἰς τοὺς χρόνους τούτους συμπίπτει θλιβερὴν ἐπεισόδιον ἐν τῷ βίῳ τοῦ ἀξιωμασίου δεσπότη, τὸ πάθημα τοῦ ἐκ τοῦ πρώτου μετὰ τῆς Μαρίας τῆς Πορτογαλλίας γάμου υἱοῦ τοῦ Δὸν Κάρολου, τοῦ ὁποῦν ἡ ἱστορικὴ εἰκὼν ἐξεκρούσθη ὑπὸ τῆς μορφῆς ἣν ἔπλασε περὶ αὐτοῦ ἡ δημόδης ποίησις.

Ὁ πρίγκηψ ἀπὸ τῆς παιδικῆς ἡλικίας του ἦτο ἀνάπτρος, ἀποτρόπαιος τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν, καὶ νοσηρῶς ὀξύχολος· τὴν ὑπὸ τῆς φύσεως μαρασμῶδη ταύτην ὑπαρξίν ἐφθειραν πάθη ταπεινά, ὅ,τι δὲ ἐναπέμεινεν ἀπ' αὐτῶν ἀπετελείωσεν ἡ περὶ τὴν ἀνατροφὴν αὐστηρότης τοῦ πατρὸς, ἣτις περιῆλθεν εἰς ὀλεθρίαν ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ὀξύχολον ἰδίουςυγκρασίαν τοῦ πρίγκιπος.

Ὅτε οὗτος ἐμεγάλωσεν, ἤλπισεν ὅτι θὰ ἀπῆλαυε μεζονος ἐλευθερίας ὡς ἐκ τοῦ γάμου αὐτοῦ μετὰ τῆς Ἰσαβέλλας τῆς Γαλλίας· ἀλλ' ἡ προωρισμένη αὐτῷ νύμφη προετίμησε τὸν πατέρα αὐτοῦ, εἰς δευτέραν περιελθόντα χρεῖαν ἐν ἔτει 1558, τοῦτο δὲ κατέστησε τὸν πρίγκιπα μανιώδη.

Κατὰ τὴν ἔκρηξιν τῶν ἐν ταῖς Κάτω Χώραις ταραχῶν ἐφαντάσθη οὗτος ὅτι θὰ ἀνετίθετο εἰς αὐτὸν ἡ ἀρχιστρατηγία· ὅτε δὲ εἶδεν, ὅτι διωρίσθη ἀρχιστράτηγος ὁ Ἀλβας, ἦλθεν εἰς ἔνοπλον σύγκρουσιν πρὸς αὐτόν· ὁ παλαίμαχος πολεμιστὴς ἀφώπλισεν εὐκόλως τὸν δυστυχῆ ἀσθενικὸν ἡγεμονίδην καὶ ἐκράτησεν αὐτὸν ἀσπαίροντα ὑπὸ τοὺς βραχίονάς του.

Προφανῶς ὁ πρίγκηψ ἔπασχεν· ἀποφασίζει νὰ φονεύσῃ τὸν πατέρα του, ἀλλ' ἀνίκανος νὰ φυλάξῃ τὸ ἄγριον μυστικόν του, φανερόναι αὐτὸ εἰς τὸν θεῖόν του Δὸν Ζουάν, συγκαλεῖ ἐπὶ τὸ αὐτὸ θεολόγους τινὰς ἐν Ἀτόχα, καὶ ζητεῖ παρ' αὐτῶν ἄφεςιν διὰ φόνον τὸν ὁποῖον ἤθελε νὰ διαπράξῃ, ἐνῶ συγχρόνως ὑπηνίσσετο, ὅτι ἠνθόει νὰ φονεύσῃ

τὸν πατέρα του. Ἐπειτα ἐσκέφθη νὰ φύγῃ, διέταξε δὲ ἀφελέστατα τὸν ἀρχιταχυδρόμον τοῦ βασιλέως, τὸν πρίγκιπα Ταξίς, νὰ προετοιμάσῃ τοὺς διὰ τὴν φυγὴν ταύτην ἵππους.

Ὁ βασιλεὺς ἔλαβε τὴν ἀπόφασίν του : τὴν 18 Ἰανουαρίου 1568 φορῶν κράνος καὶ θώρακα καὶ παρακολουθούμενος ὑπὸ τινων μεγιστάνων καὶ δώδεκα σωματοφυλάκων, κατήρχετο ὁ βασιλεὺς τὴν κλίμακα τῶν ἀνακτόρων : εἰσῆλθον εἰς τὸν θάλαμον τοῦ κοιμωμένου πρίγκιπος, εἰς ὃν, ἐξεγερθέντα, ἀνηγγέλη μετὰ βιαίαν σκηνήν, ὅτι συνελαμβάνετο αἰχμάλωτος.

Τὸ συμβεβηκὸς τοῦτο προὐκάλεσεν, ὡς ἦτο ἐπόμενον, μέγαν πάταγον. Ὁ Φίλιππος ἔγραψεν εἰς τὰς διαφόρους αὐλὰς, ὡς καὶ εἰς τὸν πάπαν· ὅταν δὲ ὁμιλῇ οὗτος περὶ τοῦ ἀπολύτου καθήκοντος πρὸς τὸν θεὸν καὶ πρὸς τὸν λαόν του, τοῦ ἐπιβαλόντος αὐτῷ τὴν τοιαύτην ἐνέργειαν δὲν δύναται τις νὰ μὴ ὑποθέσῃ, ὅτι ὁ δυστυχὴς ἀνὴρ ἐν τῷ παροξυσμῷ τῆς ἀσθενείας του θὰ προέβῃ καὶ εἰς ἐκφράσεις αἱ ὁποῖαι θὰ ἠδύναντο νὰ κριθῶσι καὶ ὡς αἰρετικά, εἶναι δὲ γνωστὸν, ὅτι δὲν ἤθελε ν' ἀναγνώσῃ τὴν σύνοψιν καὶ τὰ προσευχητάρια τὰ ὁποῖα ἐδίδον εἰς αὐτόν : ἐπέβαλον δὲ αὐτῷ βίαιαν φρενοβλαβὴν καὶ ταχέως ἤρχισεν ὁ Δὸν Κάρλος νὰ μὴ τρώγῃ ἀπολύτως μηδὲν ἐπὶ ὀλοκλήρους ἡμέρας, ἄλλοτε δὲ ἔτρωγεν ὑπερμέτρως πολὺ, κατέπινεν ὄγκους πάγου, ὅπως δροσίσῃ τὴν ἐσωτερικὴν καῦσιν, καὶ ἐζήτει νὰ ψυχράνωσι τὴν κλίνην του διὰ πάγων.

Ἡ συνέπεια τούτων ἦτο θανάσιμος ἀσθένεια, ἥτις, ἂν μὴ προεκληθῇ ὑπὸ τῆς ἀσπλάγχνου κοινωνίας τῆς περὶ τὸν δυστυχῆ πρίγκιπα, πάντως ὅμως ὑπῆρξε γεγονὸς εὐχάριστον δι' αὐτήν. Βαθμηδὸν —καὶ ἐνταῦθα ἄρχεται ἡ περὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης ἔκθεσις τοῦ παπικοῦ νουντισίου— ἐπιθυμῶν τὸν θάνατον μετέβαλεν ὁ πρίγκιψ ἰδέας : ἐχάλεσε τὸν πνευματικόν του : προσηυχήθη : ἐκοινώνησε τῶν ἀχράντων μυστηρίων : ὅτε δὲ ἀπέθανε τὴν ἡμέραν τοῦ Ἁγίου Ἰακώβου, τὴν 24 Ἰουλίου τοῦ 1568, κατέλιπεν εἰς τὸν ἐπιμελητὴν ἢ δεσμοφύλακά του τὴν παρηγορίαν, ὅτι ἀπέθανεν ὡς καλὸς καθολικός.

Πρὸ τοῦ θανάτου εἶχε συγχωρήσει τὸν βασιλέα καὶ τοὺς συμβούλους αὐτοῦ : καὶ ὁ βασιλεὺς εἶχεν ἴδει αὐτὸν ἅπαξ ἔτι, ἀλλ' ἐξ ἐπιτηδὲς καθ' ἣν ὥραν ὁ πρίγκιψ ἐκοιμᾶτο. Ἐποίησε τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ ἐπὶ τῇ θέᾳ τοῦ ἐπιθανατίου καὶ ἀπεμακρύνθη· ἡ μόνη ἐκ τῆς

φρικαλέας ταύτης αὐλῆς ἡ συμπαθήσασα πράγματι τὸν ἀξιολύπητον ἄνθρωπον ἦτο ἡ βασίλισσα Ἐλισάβετ [Ἰσαβέλλα] ἣτις οὐ μετὰ πολὺ ἠκολούθησεν αὐτὸν εἰς τὸν τάφον.

§ 141. Ὁ δούξ Ἀλβας ἐν ταῖς Κάτω Χώραις. — Τὴν 8 Αὐγούστου τοῦ 1567 εἶχε διαβῆ ὁ Ἀλβας τὰ σύνορα, ἡγούμενος δωδεκακισχιλίων ἐπιλέκτων ἀνδρῶν, καὶ τὴν 22 εἰσῆλθεν εἰς Βρυξέλλας διὰ τῶν ἐρήμων ὁδῶν τῆς πόλεως.

Ἡ ταπεινοφροσύνη μεθ' ἧς προσεφέρετο ὁ δούξ ἐν ταῖς πρὸς τὴν κυβερνήτριαν σχέσεσιν αὐτοῦ, δὲν ἠδύνατο νὰ πλανήσῃ αὐτὴν περὶ τοῦ ὅτι πράγματι οὐδὲν πλέον ἐσήμαινεν αὕτη· ἐν πάσῃ ἡσυχίᾳ ἐξησφαλίσθη οὗτος ὡς πρὸς τὰς σπουδαιότερας θέσεις τῆς χώρας, καὶ τὴν 9 Σεπτεμβρίου ἐγένετο αἰφνιδίως τὸ πραξικόπημα τὸ ὁποῖον ἐνέβαλε τοὺς πάντας εἰς θανάσιμον τρόμον.

Οἱ δύο ἀρχηγοὶ τοῦ κόμματος, τὸ ὁποῖον θὰ ἠδύνατο νὰ κληθῇ τὸ κόμμα τῆς χώρας, οἱ κόμητες Ἐγμόντος καὶ Χοὺρν (Hoorn) συνελήφθησαν καὶ ἐφυλακίσθησαν ὡς προσκεκλημένοι ξένοι τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀλβα Φερδινάνδου ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ δουκὸς. Εἶχον καθησυχάσει αὐτοὺς περὶ τῆς ἀσφαλείας των μεθ' ὅλης τῆς ψευδολογίας εἰς ἣν ἀρέσκειται ἡ ἰσπανικὴ πολιτικὴ τέχνη καὶ παρέσυραν αὐτοὺς εἰς τὸ δίκτυον· ἐπανελήφθη δηλαδὴ καὶ ἐνταῦθα τὸ ἀριστοτέλνημα τῆς πολιτικῆς δι' οὗ εἶχε συλληφθῇ καὶ αἰχμαλωτισθῇ πρὸ εἴκοσιν ἐτῶν, ἐν ἔτει 1547, ὁ χωροκόμης τῆς Ἑσσης.

Ἰσπανικὸν σύνταγμα συνώδευσεν αὐτοὺς εἰς Γάνδην, ἡ δὲ Μαργαρίτα παρητήθη ἐπὶ τούτοις καὶ ὁ Ἀλβας ἐκυθέρνα ἤδη ἀπεριορίστως, συμφώνως πρὸς τὰς ἐκ Μαδρίτης ὁδηγίας του.

Ἡ ἀρχὴ αὕτη τοῦ Ἀλβα καθ' ἣν ἡ τυραννία ἀνέπτυξεν ὅλας τὰς κακίας τῆς καὶ πρὸ παντὸς τὴν ἄμετρον μωρίαν τῆς, διήρκεισεν ἐξ ὅλας ἔτη, ἀπὸ τοῦ 1567 μέχρι τοῦ 1573.

Ο Ἀλβας ἦτο ὑπερόπτης καὶ περιορισμένου πνεύματος. Καστιλιανὸς μεγιστὰν ὡς ὁ κύριός του, καλὸς στρατιώτης, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ στάδιον τοῦτο ἀκόμη ὑποδεέστερος νοῦς. Διὰ τὸ ἔργον δὲ τῆς κυβερνήσεως ἦτο ἀπολύτως ἀνίκανος· ἡ μόνη ἰδέα ἡ δεσπόζουσα αὐτοῦ ἦτο τὸ μῖσος κατὰ τῶν αἵρετικῶν, διὰ τὸ ὁποῖον ἡ ἀθλία τυφλὴ θρησκευτικὴ πίστις του, ἣτις παρ' αὐτῷ ὡς καὶ παρὰ τῷ βασιλεῖ του ἐπέιχε τὴν θέσιν τῆς θρησκείας, οὐδένα ἔδιδε λόγον.

Ἐνταῦθα ἐπὶ τῆς κυβερνήσεως χώρας μεγάλης ἔτυχεν ἐφαρμογῆς ὁ τρομερὸς ἐκεῖνος λόγος δι' οὗ ὁ ἱστοριογράφος τῆς ἀρχαιότητος χαρακτηρίζει τὴν λύσσαν κομματικοῦ ἀγῶνος ἐπὶ τοῦ στενοῦ χώρου μιᾶς μικρᾶς νήσου: «πᾶν τὸ δυνατόν ἔγεινε καὶ μάλιστα καὶ τι πλέον τούτου». οὐδὲν δημόσιον ἢ ἰδιωτικὸν δίκαιον, οὐδεμία ἐπιείκεια, οὐδεμία χάρις, οὐδὲν ἔχνος ὀρθοῦ λόγου.

Τὸ πρῶτον ἔργον τοῦ Ἑλβα ἦτο ἡ σύστασις ἐκτάκτου δικαστηρίου, τοῦ συμβουλίου των ταραχῶν, εἰς τὸ ὅποιον ὁ λαὸς ἔδωκε τὸ χαρακτηριστικὸν ὄνομα τοῦ συμβουλίου τοῦ αἵματος.

Τὸ τρομερὸν τοῦτο δικαστήριον, μέλη τοῦ ὁποίου ἦσαν μόνον τυφλὰ ἐστερηνμένα πάσας θελήσεως ὄργανα τοῦ Ἑλβα, ὁ Δὲλ Ρίο, ὁ Χέσσελς, ὁ Βάργας—ὁ τελευταῖος οὗτος ὑποκείμενον διαβόητον, παρ' ᾧ οὐδὲν αἶσθημα τιμῆς ἠδύνατο νὰ ἐξεγερθῇ κατὰ τῆς φονικῆς ταύτης ὑπηρεσίας — ἐδίκαζε συμφῶνως πρὸς δικονομίαν ἀποτελουμένην ἐξ ἄρθρων δέκα ἐξ τούτων κατηγορουμένους ἐπὶ αἰρετικοῖς φρονήμασιν, ἐπὶ συμμετοχῇ εἰς τὴν εἰκονοκλασίαν, ἐπὶ ἐγέρσει ὅπλων κατὰ τοῦ βασιλέως κλπ. ἐπὶ ἐγκλήμασιν ἀορίστως καὶ διαφορουμένως ὀριζομένοις, ἐξ οὗ δικασταὶ ἄδικοι τὸ πᾶν ἠδύναντο νὰ διαπράξωσιν.

Ἀρκεῖ πρὸς χαρακτηρισμὸν τῆς διοικήσεως ταύτης νὰ ἴδωμεν τὰ πεπραγμένα εἰς τὸ διάστημα ὀλίγων μηνῶν μόνον. Οὕτω τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1568 κατεδικάσθησαν εἰς θάνατον ἐν Βαλενσιένναις τεσσαράκοντα ὀκτὼ πρόσωπα, τὴν 20 Φεβρουαρίου ἐννενήκοντα πρόσωπα συνελήφθησαν καὶ ἐφυλακίσθησαν, τριάκοντα ἐπτὰ δὲ κατεδικάσθησαν, τὴν 20 Μαΐου πάλιν τριάκοντα πέντε καὶ οἱ κατάσκοποι τοῦ κυβερνήτου ἔτρεχον εἰς ἀναζήτησιν νέων θυμάτων.

Ἡ χώρα περιήλθεν εἰς τρομερὰν κατάστασιν. Τὸ ἐμπόριον, ἡ τὰ πάντα ζωογονοῦσα ἐνταῦθα καὶ τρέφουσα δύναμις, ζῇ τὸ καθ' ἑαυτὸ δι' ἐμπιστοσύνης, καὶ ὅμως νῦν οὐδὲ περὶ τῆς ἀμέσου στιγμῆς δὲν ἠδύνατό τις νὰ εἶναι βέβαιος· χιλιάδες ἔφευγον κατὰ θάλασσαν εἰς τὴν Ἀγγλίαν, χιλιάδες εἰς τὰ δάση, ὅπως ζήσωσιν ἐν αὐτοῖς ὅπως ἐήποτε· ἐν εἰρήνῃ ἔζη ὁ κόσμος χειρότερον ἢ ἐν ὡρᾷ πολέμου, καὶ ὁ πόλεμος δὲ δὲν ἐβράδυνε νὰ ἐπέλθῃ.

§ 142. Οἱ θαλάσσιοι ρακενδύται. Θάνατος Ἐγμόντου καὶ Χούρν.—Οἱ ἐξόριστοι καὶ οἱ φυγάδες δὲν ἔμενον ἄργοι. Εἶχον συναθροίσει μικρὰν δύναμιν ἐκ τῶν ἰδίων αὐτῶν ὁμοφρό-

νων, «Γάλλων ούγενόττων», τοὺς ὁποίους θέλομεν ἶδει ἀμέσως κατωτέρω, καὶ Γερμανῶν μισθοφόρων, ἡ δύναμις δὲ αὕτη ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ κόμητος Λουδοβίκου τῆς Νασσαυίας, τοῦ ἀνδρείου ἀδελφοῦ τοῦ πρίγκιπος τῆς Ὁράγγης, διαβάσας τὰ σύνορα κατῴρθωσε τὸν Μάιν τοῦ 1569 νὰ νικήσῃ παρὰ τὸ μοναστήριον Heiligerlee πολυαριθμοτέραν δύναμιν τῶν πεφοβισμένων Ἰσπανῶν παλαιμάχων.

Εἰς τὴν προειδοποίησιν ταύτην τῆς τύχης ὁ Ἄλβας ἀπήντησε κατὰ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ διὰ νέων δικαστικῶν φόνων καὶ διὰ τῆς θανάτωσεως τῶν δύο μεγάλων αἰχμαλώτων του, τῶν κομήτων Ἐγμόντου καὶ Χούρν.

Τὸν Νοέμβριον τοῦ 1567 ἐστάλη εἰδικὴ ἐπιτροπὴ εἰς Γάνδη, ὅπως δικάσῃ αὐτούς: πολλὰ ὑψηλὰ πρόσωπα, αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ Μαξιμιλιανός, αὐτὸς ὁ Γραμβέλλας προσεπάθησιν νὰ μεταπείσωσι τὸν Φίλιππον: πρὸ παντὸς ἡ δυστυχὴς σύζυγος τοῦ Ἐγμόντου, μήτηρ ἑνδεκα τέκνων, ἔθισσε τὰ πάντα εἰς κίνησιν· ἐξ ἴσου δὲν ἐλήφθη ὑπ' ὄψιν τὸ προνόμιον τῶν ἱπποτῶν τοῦ Χρυσοῦ Δέρατος, τὸ ὁποῖον εἶχε τὴν ἀφέλειαν νὰ ἐπικαλεσθῇ ὑπὲρ ἑαυτοῦ ὁ Ἐγμόντος ἐνώπιον τῶν δικαστῶν του.

Ἐπακολουθεῖ ἡ ἐπιδρομὴ τῶν ρακενδωτῶν, τὸ συμβούλιον τοῦ αἵματος ἐκδίδει τὴν ἀπόφασιν του (2 Ἰουνίου): θάνατον καὶ ἔκπτωσιν ἀπὸ τῆς περιουσίας, μεταβιβαζομένης εἰς τὸ στέμμα. Ὑπὸ ἰσχυρὰν συνοδίαν ἄγονται οὗτοι εἰς Βρυξέλλας. Ἐνταῦθα, ἐν τῇ πλατείᾳ τῆς ἀγορᾶς, τὴν 5 Ἰουνίου, — αἱ πρὸς τὴν πλατεῖαν φέρουσαι ὁδοὶ εἶχον καταληφθῇ ὑπὸ στρατιωτῶν, — συνετελέσθη τὸ ἀνοσιούργημα. Ὁ δῆμιος ἐξετέλεσε τὸ ἔργον του· ἐπὶ τοῦ ἐνὸς τῶν δύο ὑψωθέντων σκολόπων προσεπαταλήθη ἡ κεφαλὴ τοῦ νικητοῦ τῆς Γραβελίγγης· μετὰ δύο ὥρας περὶ τὴν μεσημβρίαν, ἔπεσιν ἡ κεφαλὴ τοῦ δευτέρου κατὰ δίκου· ἀμφότεροι εἶχον παραμείνει ἐν τῇ χώρᾳ, ἵνα ἀποθάνωσιν ὡς πιστοὶ θεράποντες τοῦ βασιλέως.

Ὁ δοῦξ ἀπηύθυνεν εἰς τὸν βασιλέα του ἐπιστολήν, ἐν ᾗ ἐποιεῖτο λόγον περὶ τῆς πενίας εἰς ἣν εὗρίσκετο ἡ χήρα τοῦ Ἐγμόντου, καθ' ἣν στιγμὴν ἡ περιουσία αὐτοῦ ἠῤῥξανε τὸν ὄγκον τῶν δημευμένων κτημάτων: παρηγορεῖτο δὲ συγχρόνως ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ, ὅτι ἀμφότεροι οἱ κόμητες ἀπέθανον ὡς καλοὶ καθολικοί.

§ 143. Ὁ Γουλιέλμος τῆς Ὁράγγης. — Ἡ τιμωρία

δι' ὅλα τὰ αἵσχη ταῦτα ἐπῆλθε βραδέως· ἡ πολιτικὴ τοῦ αἵματος εἶχεν ἀκόμη καιρὸν νὰ ζήσῃ : αἱ ἐλπίδες τῆς χώρας ἐστράφησαν πρὸς τὴν μικρὰν αὐλὴν τοῦ Δελλεμβούργου τοῦ παρὰ τὸν Λάν, τὴν ὁποίαν εἶχε συναθροίσει περὶ ἑαυτὸν ὁ Γουλιέλμος τῆς Ὁράγγης : τὸν Ὀκτώβριον εἰσῆλθεν οὗτος μετ' ἀξιολόγου στρατοῦ εἰς τὴν Βραβάντην.

Ἄλλ' ὁ Ἄλβας ἀπέφυγε τὴν μάχην, καὶ οἱ πόροι τοῦ πρίγκιπος ἐξηντλοῦντο ταχέως· ὁ στρατὸς αὐτοῦ διελύθη καὶ ὁ πρίγκιψ ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλίπη καὶ αὐτὴς τὴν χώραν· ἡ τυραννία ἐστερεώθη.

Ἄλλὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος ὁ Ἄλβας ὑπέστη τὴν πρώτην ἡττάν του. Τὸ κυβερνητικὸν τοῦτο σύστημα ἀπῆται χρήματα, καὶ ὁ Ἄλβας μὴ ἀρκούμενος εἰς τὸ προῖόν τῶν δημεύσεων, καὶ ἀγνοῶν τελείως καὶ τοὺς στοιχειωδεστέρους ὁρους πάσης κυβερνήσεως, καὶ αὐτῆς ἀκόμη τῆς ἀπολυταρχικῆς καὶ αὐθαιρέτου, συνέλαβε τὴν ιδέαν νὰ εἰσαγάγῃ εἰς τὴν χώραν ταύτην, τὴν ζῶσαν ἐκ τῶν ἀγοραπωλησιῶν, τὴν ἰσπανικὴν ἀλ. καθάλαν, τὸ ἑκατοστὸν πάσης κινήτης καὶ ἀκινήτου περιουσίας τὸ εἰκοστὸν ἐπὶ ἐκάστης πωλήσεως ἀκινήτων, τὸ δέκατον δὲ ἐπὶ ἐκάστης πωλήσεως κινήτου πράγματος, ὃ ἐστὶν ἐπὶ ἐκάστης πωλήσεως.

Ἄλλ' ἐνταῦθα προσέκρουσε κατὰ παθητικῆς ἀντιστάσεως, καθ' ἧς οὐδὲ ἡ τοῦ Ἄλβα τυραννία ἠδύνατο νὰ πράξῃ τι. Καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ἰσπανίᾳ ἐγέλων διὰ τὸ ἀνόητον τοῦτο σχέδιον· οἱ ἔμποροι τῶν Βρυξελλῶν ἔκλεισαν τὰ καταστήματά των καὶ ἐδήλωσαν, ὅτι δὲν εἶχον νὰ πωλήσωσί τι· ταχέως ἡ ἀντίστασις αὕτη ἐγενικεύθη, καὶ ἡ ἐκτέλεσις τῶν νέων φορολογικῶν διαταγμάτων ἀνεβλήθη κατ' ἀνάγκην.

Τὸ ἄκαρπον καὶ ἀνεπιτήδειον τοῦ κυβερνητικοῦ τούτου συστήματος κατενόηθη : τὸ θέρος τοῦ 1570 ἀπενεμήθη ἡ λεγομένη ἀμνηστία· ἀλλ' ἡ χάρις αὕτη, ἥτις ἀλλαχοῦ θὰ ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ ὡς σκληρὸς ποινικὸς νόμος, ἀντὶ νὰ ἐπιφέρῃ τὴν γαλήνην, ἐξήγειρε τοῦναντίον θύελλαν· διότι ὁ λαὸς οὗτος, ὁ ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον ἐπιδείξας ὑπομονὴν ἐν ἐκτάκτῳ βαθμῷ, δὲν ἐζήτει πλέον χάριν ἀλλ' ἐλευθερίαν καὶ ἐκδίκησιν.

Τρύτου ἔνεκα ἡ κυβέρνησις ἀντὶ νὰ περιορίσῃ τοῦναντίον ἐπεξέτεινε τὰ καταδυναστικά μέτρα — ἐπὶ τῶν παιδιῶν τὰ ὁποῖα καθ' ὁδὸν ἔψαλλον τὰς μελωδίας τῶν καλθινιστικῶν ψαλμῶν, ἐπὶ τῶν γυναικῶν αἵτινες ἐπεσκέπτοντο τοὺς ἐν τῇ ἐξορίᾳ συζύγους των — καὶ ὁμῶς μεθ' ὅλα ταῦτα οὐδὲν κατώρθωσε.

Ἄλλ' ἐν τῷ μεταξύ αὐτὴ ἡ φύσις τῆς χώρας καὶ ἡ ἀπόγνωσις τῶν προγεγραμμένων ἐδημιούργησαν στρατιωτικὴν δύναμιν, τὴν ὅποίαν ἡ κυβέρνησις αὐτὴ δὲν ἠδυνήθη πλέον νὰ καταβάλλῃ, τοὺς θαλασσινοὺς ρακενδύτας (Meergueusen) — τοὺς φυγάδας καὶ τοὺς προγεγραμμένους, οἵτινες, οὐδεμίαν ἐλπίδα συνδιαλλαγῆς καὶ ἀμνηστίας παρὰ τῆς κυβερνήσεως ταύτης ἔχοντες πλέον, ἐζημίουν τοὺς Ἰσπανοὺς διὰ τῆς πειρατείας, τῶν αἰφνιδίων ἐπιδρομῶν, τῶν λεηλασιῶν τῶν παραλίων.

§. 144. Ἀλωσίς τῆς Βριέλλης 1572. — Ἡ ἀνταρτικὴ αὐτὴ δύναμις, ἥτις μικρὴν καὶ κατ' ὀλίγον διωργανώθη, κατάρθωσε τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1572 νὰ κυριεύσῃ τὴν ζεϊλανδικὴν πόλιν Βριέλλην.

Οὕτω ἐξησφαλίσθη στήριγμα πρὸς κίνημα τὸ ὅποιον ἐξηπλώθη καθ' ὅλας τὰς βορεινὰς ἐπαρχίας, καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ θέρος, τὸν Αὐγούστου τοῦ 1572, ἀνεγνώριαν αἱ τάξεις τῆς μεγίστης τῶν ἐπαρχιῶν τῶν Κάτω Χωρῶν, τῆς Ὀλλανδίας, ἐν τινι συνελεύσει ἐν Δορτρέχτη, τὸν πρίγκιπα τῆς Ὁράγγης Γουλιέλμον, ὡς τὸν νόμιμον τοῦ βασιλέως τοπάρχην ἐν ταῖς ἐπαρχίαις τῆς Ὀλλανδίας, τῆς Ζεϊλανδίας, τῆς Φρεισίας καὶ τῆς Οὐτρέχτης.

Ὁ πρίγκιψ ἔσπευσεν εἰς τὸ πεδίον τοῦ πολέμου καὶ κατήγαγεν ἐπιτυχίας: ἀλλ' αἱ ἐκ Γαλλίας εἰδήσεις, ὅπου εἶχεν ἐπέλθει πλήρης μετατροπὴ ἐν τῇ πολιτικῇ καὶ κατὰ τὴν νύκτα τῆς 23 πρὸς τὴν 24 Αὐγούστου ἐγένετο μεγάλη σφαγὴ τῶν προτεσταντῶν, ἐξήγειραν τὸ θάρρος τῶν Ἰσπανῶν, καὶ ἐξεμηδένισαν τὰς ἐπιτυχίας τῆς στρατιωτικῆς δυνάμεως τῶν ρακενδυτῶν.

Ἄλλ' ὁ Ἄλβας δὲν ἠδύνατο νὰ μείνῃ εὐχαριστημένος ἐκ τῆς ἐπιτυχίας του. Καίπερ νοῦς περιορισμένος, δὲν ἠδύνατο ἐν τούτοις ν' ἀποκρύψῃ, ὅτι κατὰ τὰ ἔξ' ἔτη τῆς διοικήσεώς του οὐδὲν εἶχεν ἐπιτύχει. Αἱ φυσικαὶ συνέπειαι κυβερνητικοῦ συστήματος, οἷον τὸ ἰδικόν του, κατεδείχθησαν διὰ νὰ ἐναργῶς· τὰ χρήματα ἅτινα ἀπέφερον αἱ δημεύσεις διέρρεον διὰ μέσου τῶν χειρῶν του, καὶ ἠπειλεῖτο ἡ ἐξάντλησις αὐτῶν· οἱ στρατιῶται αὐτοῦ ἀπεθηριώθησαν προφανῶς ἐκ τῶν ὑπηρεσιῶν δι' ὧν κατήσχυον τὸ στρατιωτικὸν ὄνομα καὶ ὑπὸ τὴν ὠμοτέραν αὐτοῦ ἐκδοχὴν ἀκόμη λαμβανόμενον.

Ὁ Ἄλβας ἠσθάνετο ὅτι καὶ οἱ ἐν Μαδρίτῃ ἀκόμη εἶχον ἀρχίσει νὰ ψυχραίνωνται· καὶ αὐτοῦ ἀκόμη ἡ τεληρὰ καὶ κοινὴ ψυχὴ δὲν ἦτο

καθ' ὁλοκληρίαν ἀναίσθητος πρὸς τὸ φοβερόν, τὸ ἄφωνον, τὸ παγερόν μῦθος τὸ ὁποῖον πανταχοῦ ἀπῆντα. Ἐζήτησε τὴν ἀπαλλαγὴν του, ἢ ὅποια ἄλλως ταχέως ἴσως θὰ ἐδίδοτο εἰς αὐτόν, καὶ κατέλιπε τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1573 τὴν χώραν, ἐν ᾗ κατέστησε διὰ παντός ἀδύνατον τὴν ἰσπανικὴν κυριαρχίαν.

§ 148. Πόλεμος. 1573 μέχρι 1576. — Περὶ ἀλλαγῆς συστήματος ἐκ μέρους τῶν Ἰσπανῶν οὐδεὶς λόγος· ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Βρελλῆς τὰ πράγματα ἔλαβον ἐν γένει τροπὴν πολεμικὴν, καὶ ἐν τῇ γερμανικῇ μοίρᾳ τῆς χώρας ἦτο ἀδύνατος πλέον πᾶσα συνεννόησις μετὰ τῶν Ἰσπανῶν.

Ὁ διάδοχος τοῦ Ἀλβᾶ, ὁ Δὸν Λουὶς Ζουνίγας Ὑ Ρεκουέσενς ἦτο κατὰ πολὺ ὑπέρτερος τοῦ προκατόχου του καὶ ὡς πολιτικὸς καὶ ὡς στρατιωτικὸς. Διέγνω εἰς τί συνίστατο ἡ ἰσχὺς τῶν ἐχθρῶν του· καὶ τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1574 κατήγαγεν ὁ στρατὸς αὐτοῦ κατὰ τῆς στρατιωτικῆς δυνάμεως τῶν ἀνταρτῶν ἐν τῇ Μουκίφπεδιᾷ δι. (Mooker Heide) νίκην ὀλοσχερῇ· δύο Ἀράγγιοι ἀδελφοί, ὁ Λουδοβίκος καὶ ὁ Ἑρρίκος, εὗρον τὸν θάνατον· καὶ ἡ τρίτη δὲ ἐπιχείρησις τοῦ πρίγκιπος ἀπέτυχεν οὕτω.

Ἄλλ' ἡ ἥττα αὕτη δὲν ἐπέφερε τὴν ἀποθάρρυνσιν. Τὸ πῦρ, ἀνάψαν ἅπαξ παρὰ τῷ περισκεμμένῳ τούτῳ λαῷ, ἔκαie διαρκῶς ζωηρόν, καὶ ἡ ἐνδοξος ὑπεράσπισις τῆς πόλεως τοῦ Λουγδούνου (γερμ. Leyden), ὅπου διατρυπήσαντες οἱ πολῖται τὰ παράλια ἀναχώματα ἐκάλεσαν εἰς βοήθειάν των κατὰ τῶν Ἰσπανῶν τὴν θάλασσαν, ἐπὶ πολλοὺς δὲ μῆνας ὑπέστησαν ἀνηκούστους στερήσεις, ἐγένετο τρανὸν τῆς μαρτύριον ἀποφασιστικότητός των.

Ἡ ἐπὶ τούτῳ ἀμοιβὴ τῆς πόλεως ὑπῆρξεν ἡ ἰδρύσις πανεπιστημίου, εἶνε δὲ σημειώσεως ἄξιον, ὅτι τὸ περὶ τῆς ἰδρύσεως αὐτοῦ ἔγγραφον ἐξεδόθη ἐν ὀνόματι τοῦ βασιλέως — ὃ ἐστὶν ἀκόμη ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ πλάσματος τῆς νομιμοφροσύνης, ὅτι ἡ ἀντίστασις κατηθύνετο κατ' ἐκείνων οἵτινες ἦσαν ἐχθροὶ τοῦ λαοῦ συνάμα καὶ τοῦ βασιλέως.

Ὁ Ρεκουέσενς ἀπέθανε κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος· ἐπιτηδείως εἶχεν ἐπιδιώξει ἀρχῆθεν νὰ ἐξασφαλίσῃ τὸ στήριγμά του ἐν ταῖς μεσημβριναῖς ἐπαρχίαις, ὅπου ὁ κόσμος ἦτο ἀκόμη καθολικὸς τὰς θρησκευτικὰς δοξασίας καὶ ἔνεκα τούτου ὀλιγώτερον ἀδιάλλακτος.

Ἀλλὰ κατὰ τοὺς ὀλίγους μῆνας οἵτινες παρήλθον μέχρις οὗ ἔλθῃ νέος διοικητής, παρέλυσεν καθ' ὁλοκληρίαν ὁ καὶ μέχρι τοῦδε λίαν χαλαρὸς δεσμός τῆς πειθαρχίας παρὰ τοῖς στρατεύμασι. Ὡς φοβερά δὲ ληστρικὰ στίφη ἐπέδραμεν οὗτος κατὰ τῆς χώρας, καὶ ἡ φρικαλέα λεηλασία τῆς Ἀμβέρσης ὑπὸ τῶν ἐξηγριωμένων τούτων στρατιωτῶν ἐξώθησε τὰς μεσημβρινὰς ἐπαρχίας καὶ αὖθις εἰς στενὸν σύνδεσμον μετὰ τῶν βορείων· τὴν 8 Νοεμβρίου τοῦ 1576 συνωμολόγησαν αἱ τάξεις τῶν δεκτριῶν ἐπαρχιῶν συνθήκην, τὴν εἰρήνην εὐσειν τῆς Γάλλοις, ἥτις περιελάμβανε κοινὸν πρόγραμμα, τοῦ ὁποῦ κύρια σημεῖα ἦσαν ἡ ἀπομάκρυνσις τῶν Ἰσπανῶν, ἡ σύγκλησις τῶν γενικῶν τάξεων καὶ ἡ θρησκευτικὴ ἀνοχή.

§ 146. Ὁ Δὸν Ζουάν ὁ Αὐστριακός. — Ἀμέσως μετὰ ταῦτα ἦλθε νέος διοικητής, εἰς ἑτεροθαλὲς ἀδελφός τοῦ βασιλέως Φιλίππου, ὁ Δὸν Ζουάν ὁ Αὐστριακός, ὅστις νέος ἀκόμη τὴν ἡλικίαν εἶχεν ἀποκτήσει φήμην εὐρωπαϊκὴν.

Τὰς δάφνας τοῦ εἶχε δρέψει ἐν τῷ μεγάλῳ ἀγῶνι κατὰ τοῦ Ἰσλαμισμού, καὶ δὴ κατὰ πρῶτον κατὰ τῶν Μορίσκων, τοῦ λειψάνου τούτου τοῦ μουσουλμανικοῦ πληθυσμοῦ τῆς μεσημβρινῆς Ἰσπανίας, τῶν ὁποίων ἡ ἐξόντωσις ἦτο ἐν τῶν σημείων τοῦ κυβερνητικοῦ προγράμματος τοῦ Φιλίππου.

Ἡ ἐργασία αὕτη εἶχεν ἐπαναληφθῇ ἀπὸ τοῦ 1563.

Ἀφοῦ οἱ Μορίσκοι ἀφωπλίσθησαν ἐξεδόθη διαταγὴ (1567) καθ' ἣν μετὰ τρία ἔτη εἰς οὐδένα Μαῦρον ἐπετρέπετο νὰ ἀναγινώσκῃ, νὰ ὀμιλῇ νὰ γράφῃ ἀραβιστὶ δημοσίᾳ ἢ κρυφίως· ἐντὸς δύο ἐτῶν ἕκαστος ὥφειλε καὶ νὰ φέρῃ καστιλιανικὴν ἐνδυμασίαν καὶ καστιλιανικὸν ὄνομα· ἡ λύσσα τῆς καταδιώξεως ἐξετείνετο μάλιστα μέχρι τῶν λουτρῶνων, τῶν μουσικῶν ὀργάνων καὶ τῶν ἀγμάτων αὐτῶν.

Καὶ ἐξηγέρθησαν μὲν οἱ Μαῦροι εἰς ἀπελπιστικὴν ἄμυναν, ἀλλ' εἰς μάτην· μοῖρα αὐτῶν ἔφυγε πέραν τοῦ πορθμοῦ, τὸ ὑπόλοιπον ὑπέταξεν ἀκριβῶς ὁ Δὸν Ζουάν, ὅστις ἐξετέλεσεν ἐνταῦθα τὸ πρῶτον σπουδαῖον ἔργον τὸ ἀνατεθὲν αὐτῷ ὑπὸ τοῦ Φιλίππου ἐντελῶς συμφῶνως πρὸς τὰς ιδέας τούτου (1570).

Οὕτω δέ, ὅτε τὸ ἐπόμενον ἔτος ὁ πάπας Πῖος ὁ Ε' συνέδεσε τὴν Βενετίαν καὶ τὸν βασιλέα Φίλιππον εἰς κοινὸν ἀγῶνα πρὸς καταπολέμησιν τῆς ἐκ νέου προελαυνούσης ὀθωμανικῆς δυνάμεως, ἔλαθεν

ὁ Δὸν Ζουὰν τὴν ἀνωτάτην ἀρχηγίαν τοῦ ἡνωμένου στόλου καὶ κατήγαγε δι' αὐτοῦ τὴν 7 Ὀκτωβρίου 1571 παρὰ τὴν Ν α ὕ π α κ τ ο ν (1) τοῦ κορινθιακοῦ κόλπου τὴν λαμπροτάτην μέχρι τοῦδε νίκην τῶν χριστιανικῶν ὀπλῶν κατὰ τῶν Τούρκων : διότι ἀπώλεσαν οὗτοι κατὰ τὴν ναυμαχίαν ταύτην ὅχι ὀλιγωτέρους τῶν 35,000 ἀνδρῶν καὶ 200 πλοῖα.

§ 147. Ὁ πόλεμος. Ὁ Ἀλέξανδρος Φαρνέσης.

— Εἰς τοῦτον ἀνέθηκε νῦν ὁ Φίλιππος, ὅστις ἤθελε νὰ δώσῃ ἄλλην κατεύθυνσιν εἰς τὴν φιλοδοξίαν του, τὸ χαλεπὸν ἔργον, καὶ κατήγαγε πράγματι ὁ Δὸν Ζουὰν σπουδαίαν ἐπιτυχίαν. Παρεδέχθη οὗτος τὴν τῆς Γάνδης εἰρήνευσιν, καὶ ἐδημοσίευσεν ἓν τι «Αἰωνίῳ διατάγματι» (edictum perpetuum) τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1577 τὸ προγράμμα αὐτῆς : ἀποχώρησιν τῶν ἰσπανικῶν στρατευμάτων, ἀνοχὴν τῶν αἵρετικῶν, σύγκλησιν τῶν γενικῶν τάξεων.

Αἱ μεσημβριναὶ ἐπαρχίαι ἀνεγνώρισαν αὐτὸν ὡς τοπάρχην. Ἄλλ' ὁ Ὁράγγης, ἡγούμενος τῶν βορείων ἐπαρχιῶν, ἀπεποιήθη τὴν παραδοχὴν, διότι — καὶ λίαν δικαίως — ἐδυσπίσται πρὸς πᾶσαν ἰσπανικὴν εἰρήνην.

Ὁ Δὸν Ζουὰν δὲν ἐπέτυχε τοῦ σκοποῦ· ἐπεδίωκε σχέδια μεγαλείτερα καὶ ὁ Φίλιππος ἐδυσπίσται πρὸς αὐτόν, ὑπὸ φιλοδοξίας δὲ καταθιθροασκόμενος καὶ ὑπὸ τῆς δυσμενείας τοῦ βασιλέως παρακωλυόμενος εἰς τὰς ἐνεργείας του, ἀπέθανε τριάκοντα καὶ τριῶν ἐτῶν μόλις, τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1578.

Ἀντικατέστησεν αὐτὸν ὁ υἱὸς τῆς ἄλλοτε κυβερνητρίας, ὁ Ἀλέξανδρος Φαρνέσης, πρίγκηψ τῆς Πάρμας, ὁ ἰκανώτερος πάντων τῶν διοικησάντων τὴν χώραν ταύτην. Ἦτο ἀνὴρ ὅστις ἐγίνωσκε σαφῶς τί ἐπεδίωκε, καὶ κατώρθωσε κατὰ πρῶτον νὰ προσελκύσῃ τὰς μεσημβρινὰς ἐπαρχίας· ἀντὶ ἐπικυρώσεως τῶν προνομίων των, ἀντὶ τοῦ ἀρχαίου πολιτεύματός των ὑπεχρεώθησαν αἱ ἐπαρχίαι αὗται νὰ τηρήσωσιν ἐν ὅλῃ τῇ αὐστηρότητί της τὴν καθολικὴν θρησκείαν, ἐνῶ ἐν ταῖς βορειναῖς ἐπεκράτει νῦν ὁ προτε-

(1) Σ. Μ. Lepanto ὑπὸ τῶν Εὐρωπαίων κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους καλουμένην.

σταντισμός, εἰς ὃν ἀπὸ τοῦ 1576 προσεχώρησε κατηγορηματικῶς καὶ ὁ πρίγκηψ τῆς Ὁράγγης.

Οὕτω συνετελέσθη ὁ χωρισμός τῶν μεσημβρινῶν, τῶν γαλλιστὶ λαλουσῶν, τῶν καθολικῶν τὸ θρήσκευμα ἐπαρχιῶν, ἀπὸ τῶν βορεινῶν, τῶν γερμανικῶν, τῶν προτεσταντικῶν: τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1579 συνωμολόγησαν αἱ τελευταῖαι αὗται, ἡ Ὀλλανδία, ἡ Ζεελανδία, ἡ Γελδερία, ἡ Ζουτφία (Zütphen), ἡ Φρεϊσία, ἡ Οὐτρέχτη, ἡ Ὁδευσσέλη, τὴν Ἑνωσιν τῆς Οὐτρέχτης.

§ 148. Ἡ Ἑνωσις τῆς Οὐτρέχτης. 1579. —

Ἡ Ἑνωσις αὕτη ἦτο πολεμικὴ συμμαχία ἣτις ἐγκαθίστα κοινὸν πολεμικὸν ταμεῖον καὶ κοινὸν στρατόν, ἀφήρει ἀπὸ τῶν καθ' ἕκαστα ἐπαρχιῶν τὸ δικαίωμα τῆς συνάψεως ἰδιαιτέρων συνθηκῶν, ἐγκαθίδρυε δηλονότι ἀπέναντι τοῦ ἐχθροῦ μίαν πολιτείαν, κατέλειπεν ὅμως εἰς ἐκάστην ἐπαρχίαν, εἰς ἐκάστην πόλιν, εἰς ἕκαστον σωματεῖον, τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ διευθύνῃ τὰς ἐσωτερικὰς ὑποθέσεις του συμφώνως πρὸς τὰ ἀρχαῖα προνόμιά του. Μάλιστα δὲ διετήρησαν ἀκόμη καὶ τὸ συνταγματικὸν πλᾶσμα, καὶ ἡ Ἑνωσις συνωμολογήθη ἐν ὀνόματι τοῦ βασιλέως.

Ἄλλ' ὁ τύπος οὗτος οὐδένα πλέον ἠπάτα. Τὸν Ἰούνιον τοῦ 1580 ὁ πρίγκηψ τῆς Ὁράγγης προσεγράφη ἐπισήμως ὑπὸ τοῦ Ἰσπανοῦ ὁεσπότευ: οἷος δὴποτε, ἔλεγεν ἡ προγραφὴ Ἰσπανὸς ὑπήκοος ἢ ξένος ἔχει ἱκανὴν εὐγένειαν τῆς ψυχῆς, ὥστε νὰ ἀπαλλάξῃ τὸν βασιλέα ἀπὸ τῆς πανώλους αὐτῆς, ἀπὸ τοῦ εἰρημένου Γουλιέλμου τῆς Νασσαιίας, τοῦ ἐχθροῦ τούτου τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, παραδίδων αὐτὸν εἰς τὸν βασιλέα ζῶντα ἢ νεκρόν, οὗτος θέλει λάβει ὡς ἀμοιβὴν 250,000 κορώνας χρυσᾶς, θὰ προχειρισθῇ εἰς εὐγενῆ — ἂν μὴ εἶναι τοιοῦτος — θέλει δὲ ἀφεθῇ αὐτῷ πᾶν ἔγκλημα οἷας δὴποτε φύσεως τὸ ὅποῖον τυχὸν ἔχει διαπράξει.

Οὕτω, ἀφοῦ τὰ ἔντιμα ὅπλα δὲν εἶχον καταβάλλει τὸν μέγαν ἐχθρόν, ἐπεκαλεῖτο ὁ βασιλεὺς Φίλιππος τὴν συμμαχίαν τῶν δολοφόνων.

Ἡ εἰς τὴν προκήρυξιν ταύτην δοθεῖσα ἀπάντησις ἦτο ὅτι τὸν Ἰούλιον τοῦ 1581 οἱ ἐν Χάγῃ συνηθροισμένοι ἀντιπρόσωποι τῶν ἡνωμένων ἐπαρχιῶν ἀπηνουῶντο ἐνόρκως διὰ πράξεώς των ὑπακοὴν εἰς τὸν βασιλέα τῆς Ἰσπανίας ὡς τύραννον: «Πᾶς τις γινώσκει,

ὅτι ὁ ἡγεμὼν τάσσεται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ὅπως πράττη τὸ καλὸν ὑπὲρ τῶν ὑπηκόων του, ὅπως φυλάττη αὐτοὺς ὡς ὁ ποιμὴν τὰ πρόβατα. Ἄλλ' ὅταν ὁ ἡγεμὼν δὲν ἐκπληροῖ τὸ καθήκον τοῦτο, καταθλίβει τοὺς ὑπηκόους του, καταπατεῖ τὰς ἀρχαίας ἐλευθερίας των, μεταχειρίζεται αὐτοὺς ὡς δούλους, δὲν πρέπει νὰ θεωρῇται οὗτος ἡγεμὼν ἀλλὰ τύραννος : οὕτω δὲ δύνανται αἱ τάξεις τῆς χώρας δικαίως καὶ ὀρθῶς νὰ καθαιρῶσιν αὐτὸν καὶ ἐκλέγωσιν ἀντ' αὐτοῦ ἕτερον.

Τοῦτο δὲ καὶ ἔπραξαν, καὶ ὁ πρίγκηψ τῆς Ὁράγγης ἐξελέγη ἀνώτατος ἄρχων τῆς χώρας.

Ἄλλ' ἡ περιφρούρησις τῆς ἐλευθερίας ταύτης ἐξηρτᾶτο ἀπὸ τῆς ἐκθάσεως τοῦ μεγάλου γενικοῦ ἀγῶνος, τοῦ ὁποίου ἀμέσως μετεῖχον ἡ Ἰσπανία, ἡ Ἀγγλία, ἡ Σκωτία καὶ ἡ Γαλλία, καὶ ὅστις κατὰ τὴν δεκαετηρίδα ταύτην εἰσῆλθεν εἰς τὴν κρίσιν του, μετάγει δὲ ἡμᾶς κατὰ πρῶτον εἰς τὴν Γαλλίαν, τῆς ὁποίας αἱ τύχαι στενώτατα ἐνεπλέχθησαν μετὰ τῶν τυχῶν τῆς ἀπελευθερωθείσης καὶ ἀπὸ εἰκοσιν ἐτῶν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ταύτης μαχομένης χώρας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

Ἡ Γαλλία ἐπὶ τῶν τεσσάρων τελευταίων Βασιλέων.

— Ὁ Καλβῖνος καὶ ἡ Μεταρρۇθμιοὺς ἐν Γενεύῃ. — Οἱ πόλεμοι τῶν Ούγενόττων. —

Ἀπαρχαὶ Ἑρρίκου τοῦ Δ'.

§ 149. Ἡ Γαλλία. — Εἶδομεν ἤδη τὴν πολιτικὴν σύμ-
πραξιν εἰς ἣν κατ' ἐπανάληψιν προέβη Φραγκῖσκος ὁ Α'. μετὰ τῶν
Γερμανῶν προτεσταντῶν κατὰ τοὺς πολέμους αὐτοῦ πρὸς Κάρολον
τὸν Ε'· πάσης ὁμῶς συμπαθείας καὶ κλίσεως πρὸς τὰς δοξασίας των
ἦτο οὗτος μακράν.

Εἶναι ἀληθές ὅτι ἡγάπα τὴν ἀνεξάρτητον δρᾶσιν εἰς τὰ ἀφο-
ρῶντα τὰ ἔργα τοῦ πνεύματος· ἐργασίας καὶ προσπαθείας ἐπιστη-
μονικὰς παρηκολούθει ὁ Φραγκῖσκος μετ' ἐνδιαφέροντος καὶ νοημο-
σύνης· διετέλει δὲ κατὰ τοῦτο ὑπὸ τὴν ἐπιτροπὴν τῆς ἀδελφῆς του,
τῆς βασιλίσσης τῆς Ναβάρρας Μιργαρίτας, ἥτις, τολμηροτέρα καὶ
ὀλιγώτερον δεδουλευμένη τοῦ ἀδελφοῦ της, ἐτόλμησε νὰ ποιήσῃ τὸ
ἀποφασιστικὸν βῆμα καὶ προσεχώρησεν εἰς τὸ νέον δόγμα.

Ἀλλὰ τὸ νὰ ἐνδιαφέρεται τις ὑπὲρ τῆς τέχνης καὶ τῆς ἐπιστήμης
καὶ νὰ ἀηδιάζῃ τοὺς μοναχοὺς καὶ τὰ μοναχικὰ πράγματα, τοῦτο δὲν
σημαίνει ἐντελῶς ἀγαπᾶν πράγματι τὴν ἀλήθειαν.

Ὁ Φραγκῖσκος ἦτο φύσει ἐντελῶς ἀρεσκομένη εἰς τὰ κοσμικὰ καὶ
τὰ πολιτικὰ πράγματα, καίπερ δὲ τέλειος Γάλλος εὐγενῆς, γενναῖος
στρατιώτης, ἄφοβος ἱππότης, δὲν ἐκέκτητο ἐν τούτοις τὴν τόλμην νὰ
ἔλθῃ εἰς ἀγῶνα πρὸς τὰς δυνάμεις τῆς ἀρχαίας πίστεως. Εἶναι ἄξιος
πάσης τιμῆς ὅτι ἐχαλινογώγησε τὰς καταδιωκτικὰς διαθέσεις τῶν περὶ
αὐτόν, καίτοι ἡ καταδίωξις, ἂν ἀφίνετο ἐλευθέρα, ἤθελεν ἐπιταχύνει μό-

νον τὴν αὐξήσιν τοῦ προτεσταντισμοῦ· ἀλλὰ καὶ δὲν παρέστησαν ἀκόμη οἱ ὀπαδοὶ τοῦ νέου δόγματος ὡς ἰδίᾳ κοινωνία, διὰ τοῦτο κατὰ τὰς μετὰ τοῦ Καρόλου τοῦ Ε' διαπραγματεύσεις του ἐσεμνύνετο ὁ Φραγκίσκος λέγων, ὅτι ἐν τῷ κράτει αὐτοῦ δὲν ὑπῆρχεν οὐδεὶς αἵρετικός.

§ 150. Ἐρροϊκὸς ὁ Β'.—'Αλλ' ἤδη ὁ διάδοχος αὐτοῦ Ἐρροϊκὸς ὁ Β' (1547—1559) ἔμελλε νὰ μάθῃ ὅτι τὰ πράγματα θὰ μετεβάλλοντο.

§ 151. Ὁ Καλβῖνος.—Αἱ πρὸς κατάλυσιν τῆς θρησκείας τῶν ἱερέων καὶ ἀναστήλωσιν τοῦ πραγματικοῦ χριστιανισμοῦ κατατείνουσαι προσπάθειαι ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἐν γένει ἐν τῷ ρωμαϊκῷ κόσμῳ συνδέονται πρὸς τὰ γενόμενα ἐν τῇ μικρᾷ καὶ ὑπὸ συνθήκας ὅλως ἰδιαζούσας ζώσῃ χώρᾳ τῆς Γενεύης.

Μετὰ κόπου ἡμύνοντο οἱ πολλοὶ τῆς Γενεύης κατὰ τοῦ δουκὸς τῆς Σαβοΐας, ὅστις ἤθελε νὰ μετατρέψῃ ὅπερ ἐκέκμητο ἐπὶ ἐπὶ τῆς χώρας δικαίωμα προστασίας εἰς ἀληθὴ κυριαρχίαν καὶ συγχρόνως κατὰ τῶν ὑπερβασίων τοῦ ἐπισκόπου, εἰς ὃν ἀνήκεν ἡ χωροδουλοτικὴ ἐξουσία, ὑπὲρ τῶν ἀστικῶν δικαιωμάτων αὐτῶν.

Ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τούτου ἔδρασεν ὁ Γουλιέλμος Φαρέλ, Γάλλος ἱεροκέρυξ, μαθητὴς τοῦ μαγίστρου Ἰακώβου Φάβρου τῆς Ἐτάπλης, τὸν ὅποιον δύναται τις νὰ θεωρῇ ὡς τὸν πρῶτον, ὡς τὸν πατριάρχην τῶν μεταρριθμιστικῶν τῆς Γαλλίας· ἀφοῦ δὲ ὁ Φαρέλ, εἰς τῶν σθεναρῶν καὶ πυρίνων ἀποστόλων τῶν χρόνων τούτων, οἵτινες κατεφρόνουν καὶ προσκάλουν τὸν κίνδυνον, ἔδρυσεν ἐν τῷ μέσῳ τῶν κινδύνων οἵτινες ἠπείλουν τὴν προγεγραμμένην πόλιν ἐκ μέρους τοῦ ἐπισκόπου καὶ τοῦ δουκὸς, κοινότητά προτεσταντικὴν, ἦλθεν ἐνταῦθα, εἰς τὴν Γενεύην, ἐν ἔτει 1536 ὁ ἀνὴρ μετὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ ὁποίου, πρὸς τῷ τοῦ Ζβιγγλίου καὶ πολλῶ μᾶλλον ἢ πρὸς τῷ τούτου, συνδέεται ὁ δεύτερος κύριος τύπος τοῦ προτεσταντισμοῦ, ὁ Ἰωάννης Καλβῖνος.

Ὁ Jean Chauvin ἦτο Γάλλος ὑπήκοος, καταγόμενος ἐκ τῆς βορείου Γαλλίας, ἐγεννήθη ἐν Νοῦν τῆς Πικαρδίας τὴν 10 Ἰουλίου τοῦ 1509, ἦτο δὲ υἱὸς ὑπαλλήλου τοῦ τόπου. Μόλις δέκα καὶ ὀκταέτης, σπουδάζας ἐν Παρίσι τοὺς τὴν θεολογίαν, διωρίσθη ἐφημέριος.

'Αλλ' εἶχεν ἀρχίσει ἤδη ἐν τῇ ψυχῇ του ὁ ἀγὼν, παρητήθη τῆς ἐνορίας του καὶ ἀφωσιώθη εἰς τὴν σπουδὴν τῆς νομικῆς.

Τὸ νέον δόγμα εὗρεν ὁ Καλβῖνος ὑπὸ τινα ἔποψιν ὥς τι τετελε-

σμένον, ἀλλ' ἐνεβάθυνε νῦν εἰς αὐτὸ μετὰ ἀνεξαρτησίας πνεύματος καὶ μετὰ φιλοπονίας καὶ ἀφοσιώσεως μαρτυρουμένης ὑπὸ τῶν σοβαρῶν χαρακτηριστικῶν τοῦ προσώπου καὶ τοῦ κατεσκευασμένου σώματός του, καὶ διεμόρφωσεν αὐτὸ ἐν τῇ ψυχῇ του σαφέστατον : καθηγιάζε δὲ οὕτως εἰπεῖν τὸν βίον του, ὡς τόσοι ἄλλοι κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους τῆς σπουδαιότητος, θυσιάσας τι εἰς τὴν ἀναγνωρισθεῖσαν ἀλήθειαν, διότι ὡς ἐκ τῶν ἐκτάκτων χαρισμάτων του εἶχεν ἐξησφαλισμένην λαμπρὰν σταδιοδρομίαν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἐκκλησίᾳ.

Ἐπεσκέφθη τὰ πανεπιστήμια τῆς Αὐρηλίας καὶ τῆς Βούργης, ἐστράφη καὶ πάλιν ἀπὸ τοῦ 1532 εἰς τὴν θεολογίαν, καὶ εἶχεν ἀποβῆ τότε ἐν Παρισίοις εἰς τῶν στύλων τῆς μικρᾶς μεταρρυθμιστικῆς κοινότητος, ἥτις εἶχε σχηματισθῇ αὐτόθι, ἠναγκάσθη ὁμως ν' ἀπέλθῃ ἐκ τῆς πόλεως, καὶ ἔγραψεν ἔπειτα ἐν Βασιλείᾳ τὸ περίφημον δογματικὸν ἔργον τοῦ «Εἰσῆγησις εἰς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν» (*Institutio christianae religionis* 1535), πρὸς ταῖς θεμελιώδεσι συγγραφαῖς τοῦ Λουθήρου τὸ δογματικὸν ἀριστούργημα τοῦ αἰῶνος καὶ τὸ σπουδαιότερον ὄπλον κατὰ τῶν δογμάτων τῆς ρωμαϊκῆς ἐκκλησίας, ἥτις ἔνεκα τούτου καὶ ἐμίσησε καὶ ἐφοβήθη αὐτὸν ὡς τὸν ἐπικινδυνώτερον ἐχθρὸν τῆς πρὸς τῷ Λουθέρῳ.

Κατὰ τρόπον ἀποτομώτερον ἀκόμη ἢ ὁ Λούθηρος ἐπανελάθεν ὁ Καλθίνος τὴν δοξασίαν τοῦ Αὐγουστίνου περὶ θεοῦ προορισμοῦ, δοξασίαν ἣν ὑπεστήριξε μετὰ μεγάλης βαθυνοίας : ἡ πίστις αὕτη εἰς τὸν ἀπεριόριστον ὑπὸ τοῦ θεοῦ προορισμόν, ὃν καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος ἀποκαλεῖ «φοβερὸν μυστήριον», μετεβλήθη ἐν αὐτῷ καὶ παρὰ πολλοῖς ἄλλοις μετ' αὐτὸν εἰς μεγάλην δύναμιν, ἥτις ἐνίσχυεν αὐτοὺς εἰς τὸν μέγαν ἀγῶνα κατὰ ἐχθροῦ, τὸν ὅποιον δὲν ἠδύναντο νὰ πληγώσωσιν ὅπλα γήϊνα.

Οὕτω ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἐπιστρέφων ἐξ Ἰταλίας ἦλθεν εἰς Γενεύην, ὅπου παρεκάλεσεν αὐτὸν ὁ Φαρέλ νὰ παραμείνῃ, προήγγελλε δὲ αὐτῷ οὗτος τὴν ὀργὴν τοῦ Θεοῦ, ἐὰν παρέλειπε τὴν προαγωγὴν τοῦ ἔργου τοῦ ἐνταῦθα.

§ 132. **Μεταρρυθμίσις ἐν Γενεύῃ.** — Οἱ δύο οὗτοι ἄνδρες ἐπελήφθησαν σπουδαίως τοῦ ἔργου τῆς Μεταρρυθμίσεως. Ἐκρίθη φρόνιμον νὰ χρησιμοποιοιθῶσιν εἰς τὸν κατὰ τοῦ ἐπισκόπου ἀγῶνα, καὶ ἡ κοινότης των ἡῤῥησε· πολλοὶ ἤλπιζον εὐάρεστον βίου ἐκ

τοῦ νέου δόγματος· ἀλλ' εἶδον ὅτι εἶχον πλανηθῆ σφόδρα. Διότι ὁ Καλβῖνος ἦτο ἀνὴρ ὅστις δὲν ὑπεχώρει οὐδὲ πρὸ τῶν ἐσχάτων, προκειμένου περὶ τῆς ἐφαρμογῆς τῆς χριστιανικῆς τάξεως τοῦ βίου ἐν ὅλῃ τῇ αὐστηρότητι αὐτῆς : τὸ Πάσχα τοῦ 1538, ἐπειδὴ ἡ κοινότης δὲν ἐξεπλήρου πάσας ταύτας τὰς ἀπαιτήσεις, ἀπέκλεισεν αὐτὴν ὁ Καλβῖνος ἀπὸ τῆς θείας εὐχαριστίας.

Ἀλλὰ τοῦτο ἤγαγεν εἰς καταστροφὴν. Οἱ δύο ἄνδρες ἠναγκάσθησαν νὰ ἀπέλθωσιν ἐκ τῆς πόλεως.

Ὁ Καλβῖνος ὅμως δὲν ἦτο ἐξ ἐκείνων οἵτινες τρομάζουσιν εὐκόλως. Ἐν ἔτει 1541, μετὰ τινα ἔτη μελέτης καὶ περιηγήσεως, ἐπέστρεψεν εἰς Γενεύην, ἐκυβέρνα δὲ νῦν τὴν μικρὰν δημοκρατίαν σχεδὸν ἀπεριορίστως μεθ' ὅλης τῆς δυνάμεως ἀνδρὸς μεγάλης αὐστηρότητος καὶ εὐτολμίας.

Κατ' αὐτὸν ἀρχῆθεν περὶ ἐκάστου ὀρίζεται ἂν ἀνήκει εἰς τοὺς ἐκλεκτοὺς ἢ εἰς τοὺς ἀποβλήτους : οἱ ἐκλεκτοὶ εἶναι ἡ ἀληθὴς ἐκκλησία, αὐτοὶ μόνοι, καίτοι δὲ νῦν δὲν εἶναι πρέπον νὰ χωρίζωσι καὶ νὰ κρίνωσιν οἱ ἄνθρωποι, πᾶς δὲ πρέπει νὰ θεωρῇται ὡς ἀνήκον εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἀφοῦ θέλει ν' ἀνήκη καὶ δὲν ἀποχωρίζεται ἀπ' αὐτῆς, πρέπει ἐν τούτοις μετὰ μεγάλης αὐστηρότητος νὰ ἀποχωρίζωνται ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας ἐκεῖνοι οἵτινες διὰ τῶν λόγων καὶ τῶν ἔργων διαψεύδουσιν αὐτὴν—οἱ μὴ πιστεύοντες δηλονότι, οἱ παρεκκλίνοντες ἀπὸ τῶν θείων ἀρχετύπων πηγῶν τῆς θρησκείας, οἱ ἐλευθεριάζοντες.

Ἐν τῇ διασκεδαστικῇ Γενεύῃ ἐφήρμοξε τὰς ἀρχὰς ταύτας ἐν ὅλῃ τῇ αὐστηρότητι των. Ἡ διὰ τὴν τράπεζαν καὶ τὴν ἐνδυμασίαν δαπάνη ἦτο περιορισμένη, ὁ χορὸς εἶχεν ἀπαγορευθῆ· οἱ χαρτοπαῖκται ἐξετίθεντο δημοσίᾳ ἐπὶ θέαν. κρατοῦντες χαρτῖα εἰς τὰς χεῖρας : δὲν ἐγνώριζε δὲ οὐδὲ περιωπὴν προσώπου ὁ ἀνὴρ πρὸ τῆς σθεναρᾶς εὐγλωττίας τοῦ ὁποίου, τοῦ βαθυτάτου ἐνθουσιασμοῦ καὶ τῆς διοικητικῆς αὐστηρότητος ἐκλινε μετὰ φόβου καὶ σεβασμοῦ ὁ λαός.

Πῶς δὲ κατεδίωκε καὶ ἡ κοινότης αὕτη ἡ ἀπὸ τοῦ παπικοῦ ἀπαλλαγεῖσα, τοὺς αἵρετικούς αὐτῆς, μαρτυρεῖ τὸ τρομερὸν πάθημα τοῦ δυστυχοῦς Ἰσπανοῦ ἱατροῦ Μιχαὴλ Σερβέδη, ὃν ἡ κακὴ του τύχη εἶχεν ὀδηγήσει εἰς Γενεύην κατὰ τὸ ἔτος 1553.

Οὗτος, εὐθαρσὴς Μεταρρυθμιστής, εἶχε πολεμήσει ἐν τινι βιβλίῳ, τὸ ὅποιον ὠνόμασε Π α λ ι ν ὀ ρ θ ω σ ι ν τ οῦ Χ ρ ι σ τ ι α ν ι -

σμοῦ, τὸ ἀρχαῖον περὶ τῆς Τριάδος δόγμα ὡς ἀντικείμενον πρὸς τὴν Ἀγίαν Γραφὴν μετὰ μεγάλης σφοδρότητος. Ἐνταῦθα λοιπὸν εἰσήχθη εἰς ἐκκλῆν ἐπὶ βλασφημίᾳ· εἰς μάτην προσεπάθει ὁ Καλβῖνος νὰ πείσῃ αὐτὸν περὶ τῆς πλάνης του· καὶ αὐτὸς δὲ ὁ ἄπιστος κατὰ τὰς ἰδέας τῶν σκληρῶν τούτων χρόνων εἶχε, καίτοι ἡσθάνετο καθ' ὁλοκληρίαν τὴν πικρίαν τοῦ θανάτου, τὴν πεποίθησίν του τὴν ὅποιαν προέκρινε τῆς ζωῆς. Εἰς μάτην ἐζήτησε τὴν χάριν τοῦ νὰ θανατωθῇ διὰ τοῦ ξίφους· ἡ αἰτησίς του δὲν ἐγένετο δεκτὴ καὶ ἐκάη μετὰ πολλῶν βασάνων.

Καὶ ἡ Μεταρρύθμισις ἐπίσης — καὶ δὲν πρέπει ν' ἀποκρύπτῃ τις τοῦτο—δὲν ἔμεινεν ἀμόλυντος ἀπὸ τῆς φοβερᾶς ἐκείνης πλάνης, ἥτις παράγει τὸ ἀποτρόπαιον ἐκεῖνο ἀνοσιούργημα τοῦ νὰ τιμωρῇ καὶ θανατόνῃ ἀνθρωπὸς τὸν ἀνθρωπον, λόγῳ ὅτι φρονεῖ οὗτος περὶ τῶν πραγμάτων τῆς πίστεως, τὰ ὅποια ἐν τούτοις δὲν δύνανται νὰ γνωσθῶσι, διαφόρως ἐκεῖνου: μόνον ὁ Λούθηρος, εἰς τοῦ ὁποῦ τὴν πυρίνην ψυχὴν εἰσέδυσε βαθύτερον τὸ πρᾶον πνεῦμα τοῦ εὐαγγελίου περισσότερον παντὸς ἄλλου ἐκ τῶν συναγωνιστῶν του, ἴστατο ὑπεράνω τῆς πλάνης ταύτης, πρὸς κατάλυσιν τῆς ὁποίας—καθ' ὅσον ἄλλως κατελύθη—ἐχρειάσθη ὁ χριστιανισμὸς αἰῶνας ἀκόμη.

§ 153. Μεταρρυθμιστικὸς ἐκκλησιαστικὸς ὀργανισμὸς. — Τὸ σύνταγμα τῆς ἐκκλησίας διεμορφώθη ἐν τῇ μικρᾷ ταύτῃ δημοκρατουμένη πόλει, ἐν ᾗ μετὰ τῶν μεταρρυθμιστικῶν ἰδεῶν ἐνίκησαν καὶ αἱ δημοκρατικαί, δημοκρατικῶς. Οἱ ποιμένες (Pastoren, ἱερεῖς) αὐτῆς, οἱ δόκτορες, οἱ πρεσβύτεροι, οἱ διάκονοι ἀναδεικνύονται δι' ἐκλογῆς. Πρεσβύτεροι κυβερνῶσι τὰς κοινότητας, αἵτινες ἐν ὅλῃ τῇ αὐστηρότητι τοῦ ἐσωτερικοῦ καὶ ἐξωτερικοῦ βίου ἔτεινον εἰς ἐξομοίωσιν πρὸς τὰς συνθήκας τοῦ ἀρχεγόνου χριστιανικοῦ βίου, μόνον δὲ ἐνίοτε ἐλησμόνουν τὴν ἀγάπην, περὶ ἧς ὁ ἀπόστολος λέγει, ὅτι εἶναι ὁ σπουδαιότερος τῶν τριῶν θεμελιωδῶν στύλων πάσης χριστιανικῆς κοινότητος.

Κατὰ ταῦτα ὁ καλβινισμὸς ἦτο φυτῶριον ἰσχυρῶν χαρακτήρων· διότι παρ' αὐτῷ δὲν ὑπάρχουσιν ἐξαιρέσεις, δὲν ὑπάρχει φειδῶ, δὲν ὑπάρχουσι πράγματα ἀδιάφορα. Τὰ πάντα περιλαμβάνονται ὑπὸ τὴν αὐστηρὰν πειθαρχίαν τῆς χριστιανικῆς ἰδέας, ἥτις ἀμύνεται κατὰ πά-

σης κοσμικῆς ἐξουσίας ἐν τοῖς θρησκευτικοῖς πράγμασιν, ἀποκρούουσα πᾶσαν συμβιβαστικὴν καὶ συνδιαλλακτικὴν σκέψιν.

Ὁ Καλβῖνος ἀπέθανε τῇ 29 Μαΐου τοῦ 1564. Κληρονομίαν κατέλιπε τὴν περιουσίαν ἐπαίτου μοναχοῦ, ἤρπασεν ὅμως τὴν πόλιν τῆς Γενεύης ἀκμάζουσιν καὶ πλουσίαν· διότι ἐυνάμεθα νὰ σημειώσωμεν ἐνταῦθα, ὅτι ὁ στρυφνὸς καὶ αὐστηρὸς ἐκεῖνος χριστιανισμὸς κατεδείχθη συνάδων πρὸς ζωηρότατον βιοποριστικὸν βίον.

Ἡ ἰδιόζουσα ἐκείνη σθεναρότης τοῦ χαρακτῆρος ἡ μεταδιδόμενη ὑπὸ τοῦ χριστιανισμοῦ τούτου εἰς τοὺς ὁπαδούς του δὲν διεψεύσθη καὶ ἐν τῷ σταδίῳ τούτῳ τῆς δράσεως : εἶναι ὅμως καταφκνές, ὅτι θεωρία καὶ πρᾶξις τόσον ὠρισμένως καὶ ἐναργῶς κηρυττομένη ὑπὸ προσωπικότητος τόσον, δύναται τις νὰ εἴπῃ, φοβερῶς μεγάλης ὡς ἡ τοῦ Καλβίνου, ἀντικατοπτρίζουσα τὸν γαλλορρωμανικὸν χαρακτῆρα ἀπὸ τῶν σπουδαιοτέρων ὁψέων τῆς, ἐφείλκυσε μέρος τῶν πνευμάτων τόσον ἀπολύτως ὅσον καὶ ἀπεκρούσθη ὑπὸ τοῦ ἄλλου.

§ 184. Ἡ Μεταρρύθμις ἐν Γαλλίᾳ. — Καταχρήσεις οἷαι καὶ ἀλλαχοῦ παρεμόρφωσαν τὴν ἐκκλησίαν καὶ ἐν Γαλλίᾳ : ἡ ἀντιπολίτευσις λοιπὸν εὔρε καὶ ἐνταῦθα γόνιμον ἔδαφος. Πανταχοῦ, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ πόλει τῶν Παρισίων, ἐσχηματίσθησαν μικραὶ κοινότητες τῶν λεγομένων Christaudins, ὁ δὲ μηχανισμὸς τῶν ὑφισταμένων περὶ αἵρετικῶν νόμων, ὅστις ἐτίθετο, διδομένης περιστάσεως, εἰς ἐφαρμογὴν κατ' αὐτῶν, ἐπέφερεν, ὡς πανταχοῦ, ὅπου πρόκειται νὰ πλήξῃ ἀληθῶς ζωτικὴν θρησκευτικὴν ἀρχήν, ἀποτελέσματα μᾶλλον ἀντίθετα.

Ἑρρίκος ὁ Β', κυνηγός, ἱππότης, στρατιώτης ὡς ὁ πατὴρ του, ἐστερημένος ὅμως τὸ πνεῦμα ἐκείνου, ὀλιγώτερον ἀκόμη καὶ τούτου εἶχε κλίσιν ἢ καὶ ἀπλῶς ἠδύνατο νὰ ἐννοήσῃ τὴν ἰδέαν τῆς παρεκκλίσεως ἀπὸ τοῦ συνήθους, τὸ ὁποῖον εὐχαρίστει αὐτὸν καθ' ὁλοκληρίαν, ὄντα καὶ αὐτὸν ἄνδρα συνήθη καὶ ἐγκαταλείποντα εἰς ἄλλους τὸ ἔργον τῆς αὐτοτελοῦς διανοητικῆς ἐργασίας.

Πρέπει δὲ νὰ ἐξαρθῇ καὶ τοῦτο, ὅτι ἀπὸ τοῦ 1516, ὅποτε τὴν θέσιν τῆς πραγματικῆς ἐγκρίσεως (pragmatische Sanktion) τοῦ 1438 κατέλαβε σύμβασις (Konkordat) μετὰ τῆς παπικῆς ἑδρας, ὁ βασιλεὺς ἀνέλαβε τὸ δικαίωμα τοῦ διορισμοῦ εἰς πάσας τὰς ἐκκλησιαστικὰς θέσεις — 10 ἀρχιεπισκοπὰς, 83 ἐπισκοπὰς, 527 ἡγουμενίας —

ἐπῆλθε δὲ ὡς ἐκ τούτου ἐπὶ τοῦ παρόντος στενωπάτῃ σχέσις μεταξὺ τοῦ κλήρου καὶ τῆς βασιλείας, σχέσις ἣτις ἐνίσχυνεν ἀλλὰ καὶ ἐδέσμευε συγχρόνως τὰς χεῖρας τοῦ βασιλέως.

Ἐπίσης κατὰ τὴν αὐτὴν διεύθυνσιν ἐξήσκουν τὴν ἐπιρροὴν τῶν τὰ πρόσωπα ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τῶν ὁποίων διετέλει ὁ Ἑρρίκος, ἡ φίλη αὐτοῦ Ἀρτεμις τοῦ Πουατιέ (Diane de Poitiers), ὁ κοντόσταυλος Μοντμορενσύ καὶ οἱ δύο υἱοὶ τοῦ δουκὸς τῆς Γυίζης Κλαυδίου, ὁ καρδινάλιος Κάρολος καὶ ὁ δούξ τῆς Γυίζης Φραγκίσκος.

Ἄλλ' ὁ πόλεμος κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ἔπειτα κατὰ τῆς Ἰσπανίας, ὁ πληρῶν τὸ μεγαλειότερον μέρος τῆς βασιλείας τοῦ Ἑρρίκου 4552-4559 (Ἀπρίλιον) κατέστησεν ἀναγκαῖον ἐξ ἄλλου ὅπως ἐπιδειχθῇ φειδῶτις πρὸς τοὺς προτεστάντας ἐν αὐτῇ τῇ Γαλλίᾳ καὶ παρηπόδισε τοῦλάχιστον τὴν δραστηριωτέραν καταδίωξιν αὐτῶν. Οὕτω ἐπολλαπλασιάζοντο οἱ προτεστάνται, ὑπελογίζοντο δὲ εἰς 400,000 περὶ τὸ ἔτος 1558, ὃ ἐστὶν εἰς τὸ 1)20 τοῦ πιθανοῦ πληθυσμοῦ τῆς τότε Γαλλίας.

Ἐνεκα τῶν καπνίζουσῶν πυρῶν, ὁποῖαι δὲν ἔλειπον καὶ ἐνταῦθα, οἱ προτεστάνται προσέλαβον ὀργανισμόν κατὰ τὸ πρότυπον τοῦ ἐν Γενεύῃ. Ἀπέναντι τῆς Σορβόννης (1), ἣτις διαφύως τῆς στάσεως ἦν ἐτήρησε κατὰ τὸν ΙΕ' αἰῶνα, παρέστη νῦν ὡς ἄγρυπνος φύλαξ τῆς αὐστηροτάτης ὀρθοδοξίας, ἡγέθησαν ἐν τῷ παρλαμέντῳ φωναί, αἵτινες ἀπήτουν μετριάσμον τῶν βαρβάρων καὶ συνάμα, ὡς δικαίως ἐτόνιζον, ὅλως ἀνωφελῶν περὶ αἵρετικῶν νόμων.

Ὁ Ἑρρίκος Β', δὲν ἐφρόνει οὕτω : ἀφοῦ συνωμολογήθη ἡ εἰρήνη μετὰ τῆς Ἰσπανίας, ἐθεώρησεν ὡς κύριόν του καθῆκον τὴν ἐκρίζωσιν τῆς αἵρέσεως. Ἀλλὰ δὲν ἐδόθη αὐτῷ ὁ πρὸς τοῦτο ἀπαιτούμενος χρόνος : ἀτυχές τι σύμπτωμα — κατὰ τινὰ ἱπποτικὸν ἀγῶνα εἰσέδυσαν εἰς τὸ μέτωπόν του θραύσματα τῆς λόγχης τοῦ ἀντιπάλου του, ἣτις ἐθραύσθη ἐπὶ τοῦ προσκυπίου του, — ἀφῆρπασεν αὐτόν, μῆνας τινὰς μετὰ τὴν εἰρήνην τοῦ Πύργου Καμβρέση, τὸν Ἰούλιον τοῦ 1559.

§ 133. Ἑρρίκος ὁ Β', Φραγκίσκος ὁ Β'. — Οἱ προτεστάνται οὐδὲν ἐκέρδισαν ἐκ τούτου. Ὁ πρεσβύτερος τῶν τεσσά-

(1) Σ. Μ. Τοῦ πανεπιστημίου οὕτως εἰπεῖν τῶν Παρισίων.

ρων υἱῶν του, ὁ διαδεχθεὶς αὐτόν, ὁ Φραγκῆσκος ὁ Β', (1559 καὶ 1560), ἦτο δεκαεξαέτης νεανίας, ἀσθενικὸς τὸ σῶμα καὶ πνεύματος οὐχὶ αὐτοτελοῦς, ὅστις εἶχεν ἀνάγκην τριλείας διευθύνσεως. Ἦσκησε δὲ ταύτην ὁ καρδινάλιος Κάρολος τῆς Γυίζης, ὅστις ἐνύμφευσεν αὐτόν μετὰ τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἀνεψίας, τῆς νεαρᾶς βασιλίσσης τῆς Σκωτίας, Μαρίας Στούαρτ.

Ὁ καρδινάλιος ἦτο ἀνὴρ ἐπιδεδίξιος· περὶ τῆς διοικήσεως τῆς ἐπισκοπῆς αὐτοῦ, τῆς τῶν Ρήμων, εἰς ἣν νέος τὴν ἡλικίαν εἶχε προχειρισθῆ, πολλὰ τὰ εὖφημα ἐλέγοντο, ὡς λόγου χάριν, ὅτι δὲν ἐνησχολεῖτο, ὡς τόσοι ἄλλοι ἐπίσκοποι, περὶ κύνας καὶ ἱέρακας, ἀλλ' ἦτο μετὰ ζήλου ἀφωσιωμένος εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν καθόντων, καὶ ἵνα φανῇ χρῆσιμος εἰς τὴν ἐπισκοπὴν του καὶ ὑπὸ ἄλλας ἐπόψεις, ἀπεξήρανε ἔλη, καὶ ἐπεχείρει τὴν ἀνέγερσιν οἰκοδομημάτων· ἡ ρέουσα εὐγλωτία του, ἡ μηδενὸς ἐπληκθανομένη μνήμη του, εἶχον γίνεαι διάσημοι· ἀξιόλογοι ὄντως ἰδιότητες, ἀλλ' ἰδιότητες μόνον κατὰ τὴν ἐπιφάνειαν.

Ἀρετὰς ὑψηλοτέρας δὲν ἐκέκτητο : ἦτο πρὸ πάντων φίλαρχος, καὶ ἰδοὺ ὅτι ἡ ἐξουσία περιήρχετο εἰς αὐτόν· ἀλλὰ κατὰ τῖνα τρόπον ἐποίησε χρῆσιν αὐτῆς, εἶναι εὐνόητον. Ἦτο καρδινάλιος τῆς ρωμαϊκῆς ἐκκλησίας : αἱ θανατικαὶ ἐκτελέσεις ἐπανελήφθησαν, καὶ ἐφηρμόσθησαν καὶ κατὰ προσώπων ὑψηλῆς περιωπῆς, τοῦθ' ὅπερ μέχρι τοῦδε ἀπεφεύγετο.

Οὕτω ἤδη τὸν Δεκέμβριον τοῦ ἔτους ἐκείνου ὑπέστη ὁ σύμβουλος τοῦ παρλαμένου Ἄννας Δουβούργ (du Bourg) τὸν διὰ πυρὸς θάνατον πρὸ τοῦ δημαρχείου τῶν Παρισίων, ἐξεδόθη δὲ διάταγμα δι' οὗ ἀπηγορεύοντο πᾶσαι αἱ μυστικαὶ θρησκευτικαὶ συνελεύσεις ἐπὶ ποινῇ θανάτου, οἱ ἀποκρύπτοντες αἵρετικούς ἠπειλοῦντο ἐπίσης διὰ θανάτου, καὶ διὰ τοὺς καταδότας ὠρίζετο ἀμοιβή.

Ἀλλὰ τὸ κυβερνητικὸν τοῦτο σύστημα, τὸ ὅποῖον ἦτο ἠναγκασμένον νὰ προβῇ εἰς καταθλιπτικὰ φορολογικὰ μέτρα, εὗρεν ἀντιπολίτευσιν, καὶ δὴ οὐχὶ ἐκ λόγων μόνον θρησκευτικῶν· ἡ οἰκογένεια τῶν Γυίζη, ἀνήκουσα εἰς τὴν λοθαριγγικὴν ἀριστοκρατίαν, σχεδὸν αἰφνιδίως εἰς τοσοῦτον ὕψος ἀναχθεῖσα, ἐξήγειρε τὸν φθόνον παρὰ τῇ λοιπῇ ἀνωτέρᾳ ἀριστοκρατίᾳ.

Ἐπειδὴ δὲ ὁ βασιλεὺς ἦτο πράγματι ἀνήλικος ἀκόμη, καὶ εἶχεν

ἐπομένως ἀνάγκην κηδεμονίας, ἢ διεύθυνσις τῶν δημοσίων πραγμάτων περιήρχετο νομίμως εἰς τοὺς ἐκ βασιλικοῦ αἵματος πρίγκιπας : τοιοῦτοι ὅμως πρίγκιπες ἦσαν οἱ Βουρβόνοι, — ὁ βασιλεὺς Ἀντώνιος τῆς Ναβάρρας καὶ ὁ πρίγκηψ Λουδοβίκος Κονδέ, οἵτινες ἀμφοτέρωθεν εἶχον ἀσπασθῆ τὸ νέον δόγμα, ὅπερ εἶχεν εἰσαχθῆ εἰς τὸ μικρὸν παρὰ τὰ Πουρναῖα βασίλειον.

Ἡ δυσαρέσκεια αὕτη, ἢ ἐκ πολλῶν καθαρῶν καὶ ἀκαθάρτων πηγῶν ὑποτρεφομένη, ἤγαγεν εἰς παράτολμον ἐγχείρημα, τοῦ ὁποῦ τὴν ἐκτέλεσιν ἀνέλαβεν εὐγενὴς τις οὐχὶ ὀλῶς ἀνυπόπτου παρελθόντος, ὁ Λαρενωδί (La Renaudie). Τὸ σχέδιον ἦτο νὰ δοθῇ πέρας εἰς τὴν κυβέρνησιν τῶν Γυίζι δι' ἐπιδρομῆς καὶ ἀρπαγῆς τῆς αὐλῆς ἣτις ἀκριβῶς εὕρισκετο ἐν Ἀμβουάζῃ (Amboise). Ἡ συνωμοσία — ἐγχείρημα πεπλανημένων ἱπποτῶν, ὡς ἐχαρακτήρισεν αὐτὴν ὁ Καλβῖνος — ἀπέτυχε καὶ ἐστοίχισε τὴν ζωὴν δεκάδων τινῶν ἱπποτῶν καὶ αὐτοῦ τοῦ Λαρενωδί, ἐπέφερεν ὅμως τὸ ἀποτέλεσμα, ὅτι ἠνάγκασε τὸν καρδινάλιον νὰ ἀνακρούσῃ πρῶμαν.

Ἐδόθη ἀμνηστία, καὶ συνεκλήθη συνέλευσις μεγιστάνων ἐν Φονταινεβλῶ (1560). Ἐνταῦθα, ἀνὴρ ὑψηλῆς περιωπῆς, ὁ ναύαρχος Κολινύ, διετύπωσε λίαν ἐντόνως τὴν γνώμην του περὶ τῆς νέας θρησκείας, εἰς ἣν εἶχε προσχωρήσει μετὰ πλήρους πεποιθήσεως, εἰς ἀρχιεπίσκοπος, ὁ Μαριλλὰκ τῆς Βιέννης (τῆς Γαλλίας) προέτεινε πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ πολιτικῶν συνάμα παραπόνων τὴν σύγκλησιν καὶ ἐθνικῆς γαλλικῆς ἐκκλησιαστικῆς συνόδου καὶ συνελεύσεως τοῦ κράτους, ὁ δὲ ναύαρχος ἀπεδέχθη ἀμφοτέρωθεν.

Ἀλλὰ δὲν ἐσπούδαζε περὶ ταῦτα· παρέσυρε τοὺς Βουρβόνους πρίγκιπας εἰς Αὐρηλίαν, καὶ διέταξε τὴν φυλάκισιν τοῦ πρίγκιπος τοῦ Κονδέ, συνηθροίσθησαν δὲ στρατεύματα καὶ αἱ θανατικαὶ ἐκτελέσεις ἐπανελήφθησαν καὶ αὖθις, οἱ ἀδελφοὶ Γυίζι ἐσκέπτοντο, ὡς φαίνεται, νὰ ἐπωφεληθῶσι καὶ αὐτὴν ταύτην τὴν συνέλευσιν τῶν τάξεων τοῦ κράτους πρὸς ὀριστικὴν τροπὴν ἐναντίον τῶν προτεστάντων.

Ἄλλ' αἰφνης ἤλλαξε καὶ πάλιν ἡ σκηνή· τὴν 5 Δεκεμβρίου τοῦ 1560 ὁ νεαρὸς βασιλεὺς ἀπέθανεν ἐξ αἰφνιδίου θανάτου.

§ 136. Κάρολος ὁ Θ'. 1560. — Ὁ δεῦτερος υἱὸς Ἑρρίκου τοῦ Β' καὶ τῆς Αἰκατερίνης τῶν Μεδίκων, Κάρολος ὁ Θ' (1560—1574) ἀνέβη εἰς τὸν θρόνον, παῖς δεκαέτης τὴν ἡλικίαν, ἦτο

λοιπὸν ἀνάγκη πραγματικῆς ἐπιτροπικῆς κυβερνήσεως, ἀνάγκη ἀντιβασιλείας.

Ἀξιώσεις ἀντιβασιλευτικὰς εἶχε νῦν ἡ βασιλομήτωρ, ἡ χήρα Ἑρρίκου τοῦ Β'. Ἀ ἱ κ α τ ε ρ ῖ ν η τ ῶ ν Μ ε δ ῖ κ ω ν, πρὸ παντὸς ὅμως οἱ ἐκ βασιλικοῦ αἵματος πρίγκιπες, ὁ τῆς Ναβάρρας καὶ ὁ τοῦ Κονδέ· ἡ Ἰταλὶς, ὀρεγομένη τῆς ἀρχῆς, εἶχε κοινὸν συμφέρον μετ' αὐτῶν, ἐπεκράτησε δὲ ἐπὶ τινα χρόνον φρόνημα ἡ τάσις συνδιαλλακτικὴ καὶ ἐν ταῖς γενικαῖς ὑποθέσεσι.

Ἐν τῇ συνελεύσει τῶν τάξεων, τῇ συνελθούσῃ ἐν Αὐρηλία μικρὸν μετὰ τὸν θάνατον Φραγκίσκου τοῦ Β', τὴν 19 Δεκεμβρίου τοῦ 1560, ἡ ἀριστοκρατία καὶ ἡ τρίτη τάξις ἐκηρύχθησαν κατὰ πάσης καταδιώξεως ἐν τοῖς θρησκευτικοῖς πράγμασι· ἐγένοντο μάλιστα ὑπὸ τῆς τρίτης τάξεως προτάσεις λίαν ριζοσπαστικαί: ἐκλογή ἐπισκόπων καὶ ἐκ λαϊκῶν, χρησιμοποίησις τῶν ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων πρὸς σκοποὺς κοινωφελεῖς, ἐκλογή τῶν ἐφημερίων ὑπὸ τῶν ἐνοριῶν, — εἶδος τι πολιτικοῦ δηλονότι συντάγματος τοῦ κλήρου, ὡς ἀπήτησε καὶ ἐπραγματοποίησε βραδύτερον ἡ Ἐπανάστασις, πολλὰ δὲ ἐλέχθησαν περὶ ἐλευθέρας συνόδου καὶ καθαροῦ θείου λόγου.

Ἀλλὰ τοῦτο προὔκάλεσε δραστηρίαν ἀντενέργειαν ἐκ μέρους τοῦ ἄλλου κόμματος, ὅπερ ἐκέκτητο καὶ λαμπρὰν βάσιν ἐνεργείας αὐτὴν τὴν πόλιν τῶν Παρισίων, ἧς οἱ κάτοικοι ἦσαν ἐνθερμοὶ καθολικοί. καὶ ὅπου πρὸ πολλοῦ εἶχον καταβληθῇ ἐνέργειαι ὑπὸ τοιοῦτο πνεῦμα: μεταξὺ τῶν δύο κομμάτων ἴστατο ἡ αὐλή, ἐπολεμοῦντο δὲ ἀμοιβαίως τὰ δύο ταῦτα κόμματα καὶ ἐν τῷ βασιλικῷ συμβουλίῳ.

Ἐν γένει ὅμως παρεῖχον τοιοῦτοι χρόνοι εἰς ἄνδρας μετριοπαθεῖς στάδιον φρονήμου καὶ λογικῆς ἐνεργείας, ὑπῆρχον δὲ τοῦλάχιστόν τινες οἵτινες, ὡς ὁ ἀρχιγραμματεὺς Λοπιτὰλ (l' Hospital), κατηνόουν τὴν ὀρθὴν ἀρχήν, ὅτι δὲν ἦτο δυνατόν οὔτε νὰ καταβληθῶσιν οὔτε νὰ διαλυθῶσιν αἱ ἔνεκα θρησκευτικῶν λόγων ὑφιστάμεναι ἀντιθέσεις, καὶ ὅτι ἔργον τῆς κυβερνήσεως δὲν ἦτο ἡ ἐξεύρεσις τῆς καλλιτέρας θρησκείας ἀλλ' ἡ διατήρησις τῆς πολιτείας· ἀλλ' ἔνεκα τούτου ἐθεωρήθη οὗτος ἄθεος ὑπὸ τῶν ἄγαν ζηλωτῶν τοῦ ἐνὸς καὶ τοῦ ἄλλου κόμματος.

§ 157. Οἱ Οὐγενόττοι. — Τὸ μεταρρυθμιστικὸν ἐκείνο ρεῦμα, ὅπερ ἐξεδηλώθη ἐν τῇ ἐν Αὐρηλία συνελεύσει, παρετηρήθη καὶ κατὰ τὴν νέαν συνέλευσιν τῶν τάξεων τῆς Ποντουάζ (Pon-

toise). Ἐν ἐκάστη πόλει, κατὰ τινα πρότασιν τῆς τρίτης τάξεως, ἔπρεπε νὰ κτισθῇ ναὸς διὰ τοὺς ὁπαδοὺς τῆς νέας πίστεως, ἢ εἰς αὐτοὺς τοὺς ἰδίους ἔπρεπε νὰ ἐπιτραπῇ νὰ ἐγείρωσι τοιοῦτον.

Καὶ ἡ ἀριστοκρατία δὲ δὲν ἐφαίνετο ὀλιγώτερον ἀπαιτητικὴ μάλιστα εἰς τὰ κοσμικὰ πράγματα· οὕτω ἐγένετο λόγος περὶ μεταβολῆς τοῦ δικαστικοῦ ὀργανισμοῦ, περὶ διορισμοῦ δημοσίων ὑπαλλήλων, περὶ φορολογίας, ἐπίσης λόγος ἐγένετο περὶ ἐκποίησης τῶν ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων καὶ τῆς μισθοδοσίας τῶν κληρικῶν ὑπὸ τῆς πολιτείας.

Σχετικὴ πρὸς ταῦτα εἶναι θρησκευτικὴ τις συνδιάλεξις, ἣτις ἐγένετο τὸ φθινόπωρον τοῦ 1561 ἐν Ποασὺ (Poissy) καὶ ἐν ἧ παρίστατο καὶ ἡ αὐλή. Ὁ ἀντιπρόσωπος τῶν μεταρρυθμιστικῶν, Θεόδωρος Βέζας, κατήγαγε μέγαν θρίαμβον διὰ τῆς κοσμικῆς παραστάσεώς του, διὰ τῆς εὐγλωττίας καὶ τῆς εὐφυολογίας καὶ ἐφάνη ἐντελῶς ἰσάξιος τοῦ κραταιοῦ ἀντιπάλου του, τοῦ καρδινάλιου Καρόλου.

Μεγάλα ἀποτελέσματα δὲν προήλθον ἐκ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ μονομαχικοῦ τούτου ἀγῶνος, ἐν τοσούτῳ ἐνίσχυσεν οὗτος τὸ φρόνημα τῶν προτεσταντῶν, εἰς οὓς ἡ διαρκῶς αὐξοῦσα ἀριθμητικὴ δύναμις των — διότι ὑπελογίζοντο ἤδη εἰς διςχιλίαις αἱ ἐν τῇ χώρᾳ μεταρρυθμιστικαὶ κοινότητες — μετέδιδε πεποιθήσιν.

Τὸ ὄνομα Οὐγενόττοι ἀνθρώποι τοῦ βασιλέως Οὐγωνος, ὅστις εἰς τὰ περίξ τῶν Τουρώνων (Tours) ἔπαιζεν ἐν τῇ φαντασίᾳ τοῦ λαοῦ τὸ πρόσωπον τοῦ νυκτερινοῦ ἀγρίου κυνηγοῦ τῆς γερμανικῆς μυθολογίας, δὲν ἤρμοζε πλέον εἰς αὐτούς, διότι δὲν συνήρχοντο πλέον οὗτοι ὑπὸ τὴν σκέπην τῆς νυκτὸς καὶ τοῦ βρυκολακιάσαντος βασιλέως.

§ 158. Τὸ διάταγμα τοῦ Ἀγίου Γερμανοῦ. 1562. — Μετὰ νέαν διάσκεψιν ἔν τινι μεγάλῃ συνελεύσει συμβούλων τῶν παρλαμέντων ἐξ ὅλης τῆς Γαλλίας, ἡ ἀντιβασίλισσα συνετάχθη μετὰ τῶν μετριοπαθῶν. Τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1562 ἐξεδόθη τὸ διάταγμα τοῦ Ἀγίου Γερμανοῦ, ὅπερ κατήργει πάσας τὰς ποινάς, ἐπέτρεπε ρητῶς τὸ κῆρυγμα, τὰς προσευχὰς τὴν θρησκευτικὴν λατρείαν καὶ ἔτασσε ὡς κανόνα τὴν Ἀγίαν Γραφὴν καὶ τὸ λεγόμενον

σύμβολον τῆς Νικαίας (1). « Ἐὰν ἡ ἐλευθερία παραμείνῃ ἄθικτος ὡς καθιεροῖ αὐτὴν τὸ διάταγμα τοῦτο », εἶπεν ὁ Καλβίνος: ἀό παπισμὸς θὰ καταρρεύσῃ ἀφ' ἑαυτοῦ. »

§ 159. Ἡ σφαγὴ τῆς Βασσού. — Εἶναι ἀληθές, ὅτι ὑπὸ τὴν σκέπην τῆς νέας ταύτης ἐλευθερίας οἱ Οὐγενόττοι υπερήρθησαν ἔστιν ὅπου· ἀλλὰ αὐθαιρεσία τις θρασύεια καὶ ὑπὸ οὐδεμιᾶς ἀνάγκης ὑπαγορευομένη, διαπραχθεῖσα ὑπὸ τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ καθολικοῦ κόμματος, τοῦ δουκὸς τῆς Γυίξης Φραγκίσκου, αὐτὴ εἶναι ἡ διόρρηξίς τὴν εἰρήνην μετὰ τινὰς μόλις μῆνας ἀπὸ τῆς ἀνακηρύξεώς της.

Τὸν Μάρτιον τοῦ 1562 μεταβαίνων οὗτος ἔφιππος ἀπὸ Ζουαμβίλ εἰς Βασσὺ εὔρεν ἐκεῖ κοινότητα καλβινιστικὴν, ἣτις ἐν τινι σιτοβολῶνι ἐτέλει ἐν ἡμέρᾳ Κυριακῇ ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ διατάγματος τὴν θείαν λατρείαν, κατευθύνθη πρὸς τὸ μέρος ἐκεῖνο ἐξωργισμένος, ἡ δὲ σύγκρουσις τὴν ὁποίαν ἀναμφιβόλως ἐπέδλωκεν, ἐπῆλθεν εὐκόλως: οἱ ἄοπλοι καὶ ἀπροετοίμαστοι ἄνδρες κατεσφάγησαν ὑπὸ τῆς ἐνόπλου ἀκολουθίας του.

Τὰ πάθη ἐξήφθησαν καὶ αὐτίς, ὁ Κονδὲ καὶ οἱ φίλοι του ἐν ἡδύναντο πλέον νὰ σταθῶσιν ἐν Παρισίοις, ἕνεκα τοῦ ἐν ἀναθρασμῷ διατελοῦντος λαοῦ, ὅστις κατὰ πᾶσαν στιγμὴν ἡδύνατο ν' ἀντιτάξῃ ἰσχυράν ἐναπλὸν δύναμιν, καὶ ἀπῆλθον τῆς πόλεως: τὸ δὲ πείσμα τοῦ κόμματος καὶ τῶν ἀρχηγῶν αὐτοῦ, οἵτινες διετέλουν ἤδη εἰς συνεννοήσεις μετὰ τῆς Ἰσπανίας, ἔθετε τὴν ἀντιβασίλισσαν εἰς τὸ δίλημμα ἢ νὰ κυβερνήσῃ κατὰ τὰς ἰδέας τοῦ κόμματος, τούτου, ἢ νὰ προσχωρήσῃ εἰς τοὺς Οὐγενόττους, τοῦθ' ὅπερ ἦτο ὅλως ἀντίθετον τῶν φρονημάτων της.

§ 160. Ὁ πόλεμος. — Οἱ Οὐγενόττοι ἡδύνατο νὰ φαντασθῶσι τί ἔμελλε νὰ ἐπακολουθήσῃ. Ἐλάβον τὰ ὅπλα. Οἱ ἱεροκήρυκες καὶ οἱ ἀρχηγοὶ τῶν δὲν εἶχον οὐδένα ἐνδοιασμὸν περὶ τοῦ συγγνωστοῦ τῆς ἐξεγέρσεως ταύτης· τὸ ζήτημα ἦτο ν' ἀπελευθερώσωσι τὸν βασιλεῖα ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ ἀντιθέτου κόμματος, ὅπερ ἐκράτει αὐτὸν αἰχμάλωτον.

(1) Ν. Μ. Ἐννοεῖται τὸ σύμβολον τῆς ἐν Νικαίᾳ οὐκουμενικῆς συνόδου, τουτέστι τὸ καθ' ἡμᾶς « Πιστεύω κτλ. ».

Περὶ τὸν βασιλικὸν πρίγκιπα, τὸν Κονδὲ, ὡς ἀρχηγόν, συνηθροίσθησαν οἱ Οὐγενόττοι εὐγενεῖς καὶ οἱ πελάται αὐτῶν· πολλαὶ πόλεις προσεχώρησαν εἰς αὐτούς· ἡ βασίλισσα τῆς Ἀγγλίας Ἐλισάβετ, ἥτις εἶχε πάντα λόγον νὰ φοβῇται τοὺς Γυίζας, ὑπεστήριξε τὸν ἀγῶνα τῶν Οὐγενόττων διὰ χρημάτων, ἐνῷ ὁ γηραιὸς χωροκόμης τῆς Ἑσσης ἐπεμψεν ἢ ἐπέτρεψε τὴν μετάβασιν χιλιάδων τινῶν ἱππέων καὶ καραβινοφόρων.

Εἰς τὸ ἀντίθετον στρατόπεδον προσῆλθον Ἰσπανοί, Ἑλβετοί, Γερμανοί μισθοφόροι τοῦ κόμματος τῶν Γυίζων : οὕτω ἐξερράγη ὁ πρῶτος γαλλικὸς ἐμφύλιος πόλεμος, ὁ πρῶτος ἐκ τῶν εἰς ὀκτὼ ὑπολογιζομένων, ἐν πάσῃ σφοδρότητι, μεταξὺ δὲ τῶν ἐριζόντων κομμάτων καὶ τῶν ξένων ἐπικουρικῶν στρατευμάτων ἐξηφανίσθη ἡ κυβέρνησις τοῦ βασιλέως.

Ἡ πρώτη μάχη ἡ ἐν Dreux τῇ παρὰ τὸν Εὐρον (Eure) ἀπέβη κατὰ τῶν Οὐγενόττων, αὐτὸς δὲ ὁ Κονδὲ συνελήφθη αἰχμάλωτος· ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ἀντιθέτων ὁ Μοντμορενσύ· ἀλλ' ἐκ τῶν πολεμικῶν ἀρετῶν τοῦ ἀρχιστρατήγου τῶν Οὐγενόττων, τοῦ ναυάρχου Κολινύ, ἡ λαμπροτέρα ἦτο ὅτι κατώρθωσε μετὰ ἥτταν νὰ συκρατῇ καὶ ἀναστηλόνῃ τὴν τάξιν καὶ μετ' αὐτῆς τὸ θάρρος τῶν στρατευμάτων του.

Ὁ ἀγὼν ἐξηκολούθησεν, ἐπικινδυνωδεστέρα δὲ τῆς ἐν τῇ μάχῃ ἦττης ἡδύνατο ν' ἀποβῇ διὰ τοὺς Οὐγενόττους ἡ πολιορκία τῆς σπουδαίας πόλεως τῆς Αὐρηλίας, ἣν ἐπεχείρησεν ὁ Γυίζης.

Νῦν ὁμοῦ ἐπηκολούθησεν ἡ πρώτη τῶν δολοφονιῶν ἐκείνων, ὧν τοσοῦτον ἀφθονοῦσιν οἱ ἔλκενοι οὗτοι χρόνοι : ὁ δοῦξ Γυίζης ἐφονεύθη δολίως ὑπὸ τινος φανατικοῦ Οὐγενόττου, τοῦ Πολτρότου τῆς Μερεῦ. Ὁ νεανίας οὗτος ὠμίλησε μετὰ τῶν ἱεροκηρύκων τοῦ κόμματός του, καὶ μετ' αὐτοῦ τοῦ Κολινύ, περὶ τινος ἰδιαιτέρας ἀποστολῆς τοῦ Θεοῦ, εἰς τί δὲ ἀπέβλεπε ἡ ἀποστολὴ αὕτη δὲν ἦτο δύσκολον νὰ ἐννοήσῃ τις. Οὗτοι παρετήρησαν εἰς αὐτὸν σπουδαίως μὴ τυχὸν διακυβεύῃ τὴν σωτηρίαν τῆς ψυχῆς του. Δὲν ἐνήργησάν τι περισσότερον ὁμοῦ ὅπως καταστήσωσιν ἀδύνατον τὴν πρᾶξιν, παρέλειψαν δὲ καὶ νὰ εἰδοποιήσωσι τὸν ἐχθρόν των : ὁ Γερμανὸς ἱστοριογράφος(*) ὀρθῶς παρα-

(*) Ranke. — Πραγματεία τις τοῦ E. Marks ἐν τῷ 1 τεύχει τοῦ περιοδικοῦ (Zeitschrift) τοῦ Σύβελ, τοῦ ἔτους 1889, ὑποστηρίζει ὅτι ὁ ναύαρχος Κολινύ ὠπελαθε τὸ σχέδιον τοῦ Merey ὡς ἀπλὴν κομπορρημοσύνην.

τηρεῖ ὅτι τὸ ἀναπτυχθὲν θρησκευτικὸν αἰσθημα τῶν ἡμερῶν ἐκείνων εἶχεν ὁδηγήσει τοὺς ἀνθρώπους εἰς ἠθικὰ βάραθρα : ἐνόμισαν ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ παρεμποδίσωσι τὴν θείαν δίκην.

§ 161. Ὁ φόνος Ἑρρίκου τῆς Γυίζης. Διάταγμα τῆς Ἀμβουάζης. — Ἡ ἄμεσος σχεδὸν συνέπεια τοῦ πολιτικο-θρησκευτικοῦ τούτου φόνου ὑπῆρξεν ἡ ἐναρξίς διαπραγματεύσεων ἐκ μέρους τῆς ἀντιβασιλείσης, καὶ τὸν Μάρτιον τοῦ 1563 κατέληξαν αὐταὶ εἰς συμφωνίαν, εἰς τὸ διάταγμα τῆς Ἀμβουάζης (Amboise), τὸ ὅποιον ἦτο κυρίως ἐπανάληψις τοῦ διατάγματος τοῦ Ἀγίου Γερμανοῦ: ἐπέτρεπεν εἰς τοὺς προτεστάντας τὴν δημοσίαν θείαν λατρείαν, ἐξηροῦντο δὲ τῆς ἀδελφίας ταύτης μόνον ἡ πόλις τῶν Παρισίων καὶ τὰ μέρη ὅπου ἀκριβῶς διέτριβεν ἡ αὐλή.

Διτηρήθη δὲ νῦν πράγματι ἡ εἰρήνη ἐπὶ τέσσαρα ἔτη. Ἡ βασίλισσα Αἰκατερίνη ἠδύνατο νῦν νὰ σκεφθῇ περὶ πραγματικῆς ὑπ' αὐτῆς ἐνασκήσεως τῆς ἐξουσίας, πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον ἐζήτησε τὴν ὑπὸ τοῦ παρλαμέντου ἀνακήρυξιν τοῦ δεκατετραέτους υἱοῦ τῆς τοῦ βασιλέως, ὡς ἐνήλικος· ὁ πρίγκιψ Κονδέ, ὁ ναύαρχος Κολινύ, ἦλθον εἰς τὴν αὐλήν· τὰ ψηφίσματα τῆς τρεδεντινῆς συνόδου, ἧτις ἀκριβῶς κατ' αὐτὰς ἔληξε, δὲν ἦσαν τοιαῦτα, ὥστε νὰ δύναται νὰ παραδεχθῇ αὐτὰ ἡ κυβέρνησις ἀνεξετάστως.

Κατὰ τὴν περιοδεῖαν, ἣν ἡ Αἰκατερίνη ἐπεχείρησεν ἀνὰ τὴν Γαλλίαν κατὰ τὰ ἔτη 1564 καὶ 1565 μετὰ τοῦ υἱοῦ αὐτῆς, ἔλαβε συνέντευξιν ἐν Βαυόννῃ, (Ἰούνιον τοῦ 1565) μετὰ τῆς θυγατρὸς τῆς, τῆς βασιλείσης τῆς Ἰσπανίας, καὶ τοῦ δουκὸς Ἀλβᾶ, καθ' ἣν ὁ τελευταῖος οὗτος ἀνέπτυξεν αὐτῇ τὰς ἰδέας του καὶ παρώτρυνεν αὐτὴν εἰς ἔντονον καταπολέμησιν τῶν αἰρετικῶν.

Ἡ Αἰκατερίνη, Ἰταλὶς ἐξ οἴκου διακριθέντος διὰ τὴν πολιτικὴν του φρόνησιν, καὶ τὸ καθ' ἑαυτὴν τοῦλάχιστον ἀπηλλαγμένη θρησκευτικοῦ φανχτισμοῦ, εἶδεν ὅτι οἱ ξένοι αὐτῆς ἔκρυπτον ὀπισθεν τῶν θρησκευτικῶν καὶ συμφέροντα λίαν κοσμικὰ καὶ ἐπομένως δὲν παρεσύρθη.

Ἐνεκα ὁμως τῆς γενικῆς ἀδημονίας τῶν πνευμάτων, ἧτις ἐπετείνετο ἔτι μᾶλλον ἐκ τῶν εἰδήσεων αἵτινες ἤρχοντο ἐκ τῶν Κάτω Χωρῶν, ἡ συνέντευξις αὕτη ἐξῆψεν ἰσχυρότερα τὰ κόμματα· καὶ ἐνεργήθησαν ὑπὸ ἑκατέρου στρατιωτικαὶ παρασκευαί : μῖσος δὲ καὶ φόβος τα-

χέως διέρρηξαν καὶ αὖθις τὸν λεπτόν πέπλον, ὃν εἶχεν ἐξαπλώσει ἐπὶ τῶν ἀντιθέσεων ἢ τῶν ὀπλων ἀνακωχή.

§ 162. Ὁ πόλεμος. — Τὴν 27 Σεπτεμβρίου τοῦ 1567, ἐν μ. ᾧ ἡμέρᾳ, ἐξηγέρθησαν οἱ Οὐγενόττοι καθ' ὅλην τὴν Γαλλίαν. Ὡς ἐκ τοῦ καλοῦ ὀργανισμοῦ των ἠδύναντο ν' ἀντιμετωπίσωσι τὸ κτύπημα, τὸ ὁποῖον παρὰσκεύαζε κατ' αὐτῶν τὸ ἀντίθετον κόμμα, ἐνώπιον δὲ τοῦ ἐπερχομένου στρατοῦ των ἡ αὐλὴ ἔφυγεν εἰς Παρίσιους.

Ἐγγὺς τῆς πρωτευούσης, παρὰ τὸν Ἅγιον Διονύσιον (1), ἐγένετο ἡ πρώτη συμπλοκή, ἀπέβη δὲ ἐναντίον τῶν Οὐγενόττων· ἀλλὰ καὶ τὸ ἀντίθετον κόμμα ὑπέστη μεγάλας ἀπωλείας, ἐνῶ εἰς τοὺς προτεστάντας προσήλθεν ἀξιόλογος ἐκ Γερμανίας βοήθεια, ὅκτῳ μέχρι δέκα χιλιάδων ἀνδρῶν, ἵππεῖς καὶ πεζοί, ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ ζηλωτοῦ τῆς πίστεως Ἰωάννου Καζιμίρου τοῦ Παλατινάτου.

Ἡ δὲ κυβέρνησις, ἵνα μὴ ἴσως εὕρεθῇ εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ δεχθῇ τὴν βοήθειαν ἣν ὁ Ἄλβας προθύμως προέτεινεν αὐτῇ νὰ πέμψῃ ἐκ τῶν Κάτω Χωρῶν, ἀπεφάσισε καὶ πάλιν ὑπὲρ τῆς εἰρήνης : ἡ σχετικὴ συνθήκη, ἡ συνθήκη τοῦ Λογγιμάλλου (L'ongjumeau) ἐπεκύρωσε τὸ διάταγμα τῆς Ἀμβουάζης τῆς 28 Μαρτίου τοῦ 1568.

§ 163. Ἡ συνθήκη τοῦ Λογγιμάλλου. 1568. Ὁ πόλεμος. — Ἄλλ' ἡ συνθήκη αὕτη εἰς οὐδὲν ὠφέλησε· κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας ἐν ταῖς Κάτω Χώραις ὁ Ἄλβας συνεχόμιζε τὴν αἱματηρὰν ἐσοδείαν του, πάντες δὲ, κατὰ τὴν ἔκφρασιν Ἰταλοῦ πρέσβεως, διετέλουν ἐν μανιώδει οὕτως εἰπεῖν καταστάσει, οὕτως ὥστε καταντᾶ περιττὸν νὰ ἐρωτήσωμεν, ἂν οἱ συνομολογήσαντες τὴν εἰρήνην ἀρχήθην ἀπέδλεπον εἰς τὴν διάρρηξιν αὐτῆς· ἡ φλόξ ἀνέθορεν ἀφ' ἑαυτῆς ἐκ τοῦ καίοντος ἐδάφους.

Ἡ αὐλὴ παρὰσφύρη ὑπὸ τοῦ φανατικοῦ πνεύματος τοῦ λαοῦ τῶν Παρισίων καὶ ὑπὸ τῶν φαινομενικῶν κατορθωμάτων τοῦ Ἄλβα ἐν ταῖς Κάτω Χώραις, ἀπὸ τοῦ μετριοπαθοῦς ἀρχιγραμματέως Λοποτίλ (L'Hopital) ἀφῆρέθη ἡ σφραγίς, ἀνακληθέντος δὲ ἐπισήμως τοῦ εἰρηνευτικοῦ διατάγματος κατ' ἀπαίτησιν τοῦ πάπα — ἐξεδόθη νέον, ὅπερ ἐπέτρεπε μὲν τὴν ἐλευθερίαν τῆς συνειδήσεως κατ' οἶκον, ἀπηγόρευεν

(1) Σ. Μ. Προάστειον τῶν Παρισίων, St. Denys.

ὅμως ἐπὶ ποινῇ θανάτου τὴν δημοσίᾳ ἐξάσκησιν οἷας δὴποτε ἄλλης θρησκείας πλὴν τῆς καθολικῆς.

Μετὰ νέων ὁμοτήτων ἐκατέρωθεν ἐξερράγη καὶ αὖθις ὁ τρομερὸς πόλεμος — ὁ τρίτος τῶν γαλλικῶν ἐμφυλίων πολέμων, ὅστις ὅμως ἀπέβη γενικώτερος περιλαβὼν τὰς Κάτω Χώρας, τὴν Σκωτίαν καὶ τὴν Ἀγγλίαν.

Γινώσκουμεν τὰ συμβεβηκότα τοῦ ἔτους 1568, ὁπότε ὁ πόλεμος οὗτος διεξήχθη κυρίως ἐν ταῖς Κάτω Χώραις : ἐν ἔτει 1569 διεξήχθη οὗτος κυρίως ἐπὶ γαλλικοῦ ἐδάφους. Ἐν Ἰαρνακ (Jarnac), ὅπου ὁ πρίγκηψ τοῦ Κονδὲ γενναίως μαχόμενος εὗρε τὸν θάνατον, καὶ ἐν Μοντεκοντορ οἱ Οὐγενόττοι ἠττήθησαν :

Ἄλλ' εἶχον ριζοβολήσει ἤδη οὗτοι ἐν τῇ χώρᾳ βαθύτατα, σπουδαῖον δὲ ἰδίᾳ ἦτο τὸ γεγονὸς, ὅτι ἰσχυρὰ καὶ πλουσία παράλιος πόλις, ἡ Ροσέλλη (Rochelle), ἐφρόνει καθ' ὅλοκληρίαν τὰ τοῦ νέου δόγματος καὶ ἀπετέλει ἤδη τὸ κέντρον μικρᾶς προτεσταντικῆς ἐπικρατείας.

Τοιαῦτα στηρίγματα ἐκέκτηντο οἱ προτεστάνται οὐκ ὀλίγα, καὶ διὰ τοῦτο ἡ ἄμυνα ἦτο εἰς ἄκρον ἐπίμονος καὶ καρτερικῆ· πανταχοῦ ὑπερήσπισαν οὗτοι τὰς ὀχυρὰς θέσεις ἐρρωμένως, ταχέως δὲ κατῆλθεν εἰς τὸ πεδῖον τοῦ ἀγῶνος ὁ Κολινύ, τοῦ ὁποίου τὸ σθένος ἐνισχύετο ὑπὸ βαθείας θρησκευτικῆς πίστεως καὶ ἀγνῆς συνειδήσεως.

Ὡς ἐκ τούτου δὲ ἐπῆλθον καὶ πάλιν σκέψεις περὶ εἰρήνης : αἱ ἐκατέρωθεν δυνάμεις ἦσαν σχεδὸν ἰσόπαλοι : εἰς τί ἠδύνατο νὰ ὑφελήτῃ ἡ αἰώνια αἱματοχυσία : Τὸ ἐθνικὸν φρόνημα, ἀποπνιχθὲν ἐν μέρει ὑπὸ τοῦ θρησκευτικοῦ μίσους, ἐξηγείρετο καὶ πάλιν : περὶ τῶν τελευταίων μαχῶν ἐλέγετο ὅτι οἱ Οὐγενόττοι ἠττήθησαν κατ' αὐτάς, οἱ καθολικοὶ δὲν εἶχον νικήσει, νικητῆς δὲ ἔμεινεν ὁ βασιλεὺς τῆς Ἰσπανίας.

Ἡ συνέπεια τῆς ἀναγνωρίσεως τοῦ γεγονότος τούτου ἦτο νέα εἰρήνη, ἡ τοῦ Ἁγίου Γερμανοῦ τοῦ Λαλύ (St. Germain en Laye) (8 Αὐγούστου 1570).

§ 164. Ἡ εἰρήνη τοῦ Ἁγίου Γερμανοῦ. 1570.

—Μεγάλη παραχώρησις ἐγένετο τὴν φορὰν ταύτην, χαρακτηρίζουσα τὴν ὅλην νοσηρὰν κατάστασιν τοῦ κράτους : τὸ διάταγμα τῆς Ἀμβουάζης ἐπεκυρώθη, πλὴν δὲ τούτου παρεχωρήθησαν εἰς τοὺς Οὐγενότους τέσσαρες πόλεις μετὰ ἰδίας αὐτῶν φρουρᾶς ἦτοι ἔνοπλος ὑπό-

στασις ἐν τῷ μέσῳ τοῦ κράτους—ἡ Ροσέληγ, ἡ ἐπὶ τοῦ Σιαράντ (Charente) Κονιάκ, ἡ ἐπὶ τοῦ Γαρούννα Μοντωθάν καὶ ἡ ἐπὶ τοῦ Λείρος Λασιαριτέ (La Charité).

Τὰ πάντα ἀπέπνεον τὴν εἰρήνην· αὐτὸς ὁ Κολινὺ ἦλθεν εἰς Παρισίους, ὅπου ἔτυχεν ἀρίστης ὑποδοχῆς ἐκ μέρους τοῦ βασιλέως, ἐχέγγυον δὲ μονίμου εἰρήνης ἐξηδηλώθη ἐν τῷ ἀποφασισθέντι γάμῳ τῆς νεωτέρας θυγατρὸς τῆς βασιλίσσης Αἰκατερίνης, τῆς ἀδελφῆς Καρόλου τοῦ Θ'. , Μαργαρίτης τῆς Βαλεσίας, μετὰ τοῦ νεαροῦ βασιλέως τῆς Ναβάρρας Ἐρρίκου τοῦ Βουρβόνου, τοῦ ἐκ γενετῆς ἀρχηγοῦ τῶν προτεστάντων ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ πατρὸς αὐτοῦ βασιλέως Ἀντωνίου.

§ 168. Ὁ Κολινὺ. — Ἄλλ' ἀκριβῶς ὁ γάμος οὗτος ἡγαγεν εἰς τὴν τρομερὰν ἐκείνην νύκτα ἥτις ἐγένετο ὁ μῦθος τῶν αἰώνων.

Ὁ βασιλεὺς, τοῦ ὁποίου ἡ ἀνατροφή παρημελήθη ὑπὸ τῆς μητρὸς του, τῆς ἀπασχολουμένης πάντοτε ὑπὸ τοῦ περὶ ἐξουσίας καὶ ἐπιρροῆς ἀγῶνος, παῖς μέχρι τοῦδε ἄνευ σοβαροτέρων σκέψεων, ἔφθασεν εἰς ἡλικίαν καθ' ἣν ἡσθάνετο ὅπως δῆποτε τὴν σοβαρότητα τῆς βασιλικῆς κλήσεως. Ἀναποδράστως δὲ ἀνὴρ οἷος ὁ Κολινὺ θὰ ἐνεπεποιεῖ αὐτῷ καίπερ προσωρινὴν ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ προσωρινότητι αὐτῆς βαθεῖαν ἢ μεγάλην ἐντύπωσιν.

Ὁ ναύαρχος κατήγετο ἐκ παλαιᾶς τῆς ἄνω Βουργουνδίας ἀριστοκρατικῆς οἰκογενείας, ἦτο δὲ φύσις σοβαρῶς καὶ ἐντίμως στρατιωτικῇ· κατὰ τινὰ αἰχμαλωσίαν του εἶχεν εὔρει καιρὸν νὰ βασανίσῃ τὰς νέας περὶ πίστεως ἰδέας καὶ εὔρεν αὐτὰς ὀρθάς· συνῆδον αὐταὶ πρὸς τὴν αὐστηρῶς φιλαλήθη φύσιν του καὶ μετεβλήθησαν παρ' αὐτῷ εἰς πεποίησιν, ἥτις ἐδέεσποζε τῆς συνειδήσεώς του καὶ καθωδήγει αὐτήν.

Ἐὰν ἔλαβε ὑπὲρ τῆς πίστεώς του ταύτης τὰ ὅπλα, τοῦτο δὲν παρέβλαψε ποσῶς τὴν πρὸς τὸν βασιλέα πίστιν, ἥτις ἦτο εἰλικρινὴς ὡς ἐκείνη. Δὲν ἐπολέμει ὁ Κολινὺ τὸν βασιλέα, ἀλλὰ κόμμα ὀλέθριον εἰς τὸν βασιλέα καὶ εἰς τὴν χώραν, κόμμα πολεμοῦν τὴν ἀληθῆ θρησκείαν, ἡσθάνετο δὲ ἑαυτὸν εὐτυχῇ, ὅτι ἡδύνατο νῦν νὰ ὑπηρετήσῃ φανερῶς τὸν βασιλέα.

Ἦτο ἀνὴρ χυτὸς οὕτως εἰπεῖν, οὐδὲν βάρος συνειδήσεως ἔχων οὔτε πρὸς ἑαυτὸν οὔτε πρὸς τὸν Θεόν, ἀνὴρ ὅστις, πρὶν ἢ λάβῃ τὸ ξίφος,

εἶχεν ἐννοήσει ἀπὸ τίνων ἐχωρίζετο, ἡσθάνετο ὅτι ἀπεστερεῖτο τῆς ἡρέμου εὐτυχίας πατριαρχικοῦ χαρκκτῆρος εὐγενοῦς, τοῦ συζύγου, τοῦ οἰκογενειάρχου, ἐξέφρασε δὲ τοῦτο ἀπεριστρόφως καὶ εἰς τὴν σύζυγόν του.

Ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἦτο δεδοκιμασμένη ἐν τῷ πυρὶ τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τῶν χαλεπῶν τούτων χρόνων, καταγομένη ἐξ οἴκου οὐγενοττικού, Καρλόττα δὲ Λαβὰλ τὸ γένος· μάλιστα δὲ ἠπεῖλει αὐτόν, ὡς ἔπραξεν ὁ Φαρέλ πρὸς τὸν Καλβῖνον, διὰ τῆς ὀργῆς τοῦ Θεοῦ, ἐὰν ἐνεδοίαζε νὰ πράξῃ ἐκεῖνο διὰ τὸ ὅποῖον εἶχε προορίσει αὐτόν ὁ Θεός.

Οὕτω δὲ εἶχεν ὁδηγήσει τοὺς ὁμοδόξους του οὐχὶ πάντοτε εἰς τὴν νίκην, διότι ἄνδρες τοιοῦτοι σπανίως ἔχουσιν ἐκεῖνο τὸ ὅποῖον οἱ ἄνθρωποι καλοῦσι τύχην· ἀλλ' ἀκριβῶς κατὰ τὰς ἡμέρας τῆς ἥττης ἀνεδεικνύετο πρὸ πάντων ἡ ἀξία αὐτοῦ, ἐγίνωσκε νὰ μεταδίδῃ εἰς τοὺς ἄνδρας του τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ ἀκλόνητον εὐστάθειαν, καὶ διὰ τοῦτο ἀπήλαυε καὶ ἐφάνη ἄξιος τεραστίας τιμῆς παρὰ τοῖς ὁμοπίστοις αὐτοῦ.

Ἐν τῷ Καρόλφ τῷ Θ'. ὑπῆρχε στρατιωτικὴ τις φλέψ, ἡκροῶτο οὗτος εὐχαρίστως ἀφηγήσεις πολεμικῶν συμβάντων, ὁ δὲ Κολινύ, ἦτο ἀνὴρ ὅστις διήνυσεν τὸν βίον του ἐν τῷ μέσῳ τοιούτων γεγονότων καὶ ὠμίλει περὶ αὐτῶν ὡς περὶ πράγματος οἴκοθεν νοουμένου.

Μάλιστα δὲ εἰς τὸν νεανίαν τοῦτον, ὅστις εἶχε τὴν φυσικὴν ἀνάγκην νὰ στηρίζεται ἐπὶ τινος ἰσχυρωτέρου, ἐνεφανίσθη ἐνταῦθα νῦν τὸ πρῶτον ἐντὸς περιβάλλοντος μεστοῦ κοινῆς ἰδιοτελείας καὶ ταπεινῆς πονηρίας βιθεῖα θρησκευτικότης, χρηστὴ διαγωγὴ καὶ γνήσιος πατριωτισμός.

Τὰ πατριωτικὰ σχέδια τοῦ Κολινύ κατηρθύνοντο κατὰ τῆς Ἰσπανίας. Συνεβούλευσε κεκηρυγμένον πόλεμον κατὰ τῆς δυνάμεως ταύτης, καὶ δὴ κατὰ πρῶτον ἐν ταῖς Κάτω Χώραις, ἀλλ' ὅχι ἐδῶ μόνον· ἦτο τῆς ιδέας τῆς ἰδρύσεως γαλλικῶν ἀποικιῶν ἐν Ἀμερικῇ, ἵνα καὶ ἐκεῖθεν πολεμῇται ἡ δύναμις τῶν ἐχθρῶν τῆς πατρίδος καὶ τῆς πίστεώς του.

§ 166. Αἵκατερίνη τῶν Μεδίκων. Ἡ νύξ τοῦ Ἀγίου Βαρθολομαίου. 1572.— Ὑπὲρ τοῦ σχεδίου τούτου εἶχεν ἀρχίσει ὁ Κολινύ, ἂν ὅχι νὺ προσηλυτίζῃ τοῦλάχιστον ὁμῶς νὰ κινῇ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ βασιλέως, ὅστις διέτρεχεν ἀκριβῶς τὴν ἡλίαν καθ' ἣν τὰ μεγάλα καὶ μεγαλεπίβολα ἐμποιοῦσιν ἐντύπωσιν.

Μετὰ τρόμου ἔβλεπε τὸ κόμμα τοῦ Γυίτζη τὴν αὖξουσιν ἐπιρροὴν ἐκείνου ὅστις ὑπῆρξε καὶ παρέμεινεν ὁ θανάσιμος ἐχθρὸς των· πόλεμος κατὰ τῆς Ἰσπανίας καὶ Φιλίππου τοῦ Β', τοῦ μεγάλου προστάτου καὶ προμάχου πάντων τῶν καθολικῶν συμφερόντων, ἐφάνη εἰς αὐτοὺς προσβολὴ κατ' αὐτῆς ταύτης τῆς πίστεως· συνεταίρῃσθαι δὲ νῦν μετ' αὐτῶν καὶ ἡ βασιλομήτωρ Αἰκατερίνη.

Εἶχε συνεννοηθῇ αὕτη ἄλλοτε κατὰ διαφόρους εὐκαιρίας μετὰ τῶν προτεσταντῶν, ἐχρησιμοποίησεν αὐτοὺς κατὰ τῆς ὑπεροχῆς τοῦ ἄλλου κόμματος, συνεμερίζετο ὅμως καθ' ὁλοκληρίαν τὸ ἔνστικτον μῖσος τοῦ καθολικοῦ κόσμου κατὰ τῶν ἀνδρῶν τοῦ νέου δόγματος, τὸ ὁποῖον ἀντέκειτο εἰς τὰς ἐνδομύχους διαθέσεις της.

Ἡ θρησκεία δὲν ἦτο παρ' αὐτῇ δύναμις τις ἰδιάζουσα, ἀντεπρὸς ὥπευε δὲ μᾶλλον παρ' αὐτῇ τὴν θρησκείαν, κατὰ τρόπον ἰταλικώτατον, ἰσχυρὰ δεισιδαιμονία, ἥτις ἄλλοκότως διετέλει εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὴν νοσημοσύνην της· καταγομένη ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Μεδίκων, ἀνεψιὰ τοῦ πάπα Κλήμεντος τοῦ Ζ'. εἶχεν ἡ Αἰκατερίνη κλίσεις ἐντελῶς κοσμικάς, καὶ ἐμίσει τὴν αὐστηρότητα τῆς σχολῆς τῆς Γενευης.

Ὁ σκοπὸς πρὸς ὃν αὕτη ἔτεινεν ἦτο ἡ δύναμις, ἡ ἐξουσία, εἶχε φθάσει δὲ εἰς αὐτὴν ἐπιμόχθως βραδέως, διὰ μυρίων δυσκολιῶν, πρὸς υπεράσπισιν δὲ αὐτῆς — μετὰ τῆς θεωρίας δὲ ταύτης εἶχε μεγαλώσει — τὰ πάντα ἐπετρέποντο, καὶ ἡ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων ἦτό τι ὅλως ἀδιάφορον ἐν σχέσει πρὸς ταῦτα.

Ἀπονήρως ἔσπευδον οἱ Οὐγενόττοι εἰς Παρισίους, ἀφ' οἷοι εἶδον τὸν ἀρχηγὸν αὐτῶν τιμώμενον ἐν τῇ αὐλῇ: οἱ μᾶλλον σημαίνοντες ἐξ αὐτῶν εἶχον ἤδη συναθροισθῇ ἐν τῇ πρωτεύουσῃ, τοῦτο δὲ ἐγέννησε τὴν σκέψιν τῆς ἀπ' αὐτῶν ὀλοσχεροῦς ἀπαλλαγῆς δι' ἑνὸς αἱματηροῦ πραξικοπήματος. Ἡ δὲ ἐκτέλεσις ἦτο εὐκολος. Ὁ λαὸς τῶν Παρισίων βαρέως ἔφερε τὴν ἐντὸς τῶν τειχῶν τῆς πόλεως του παρουσίαν τοσούτων αἵρετικῶν, καὶ ἡ κατ' αὐτῶν μανία τοῦ δυσκόλως συνεκρατεῖτο: ἤρκει νὰ ἀφεῖνται οὗτος ἐλεύθερος, καὶ οἱ αἵρετικοὶ ἐξωντοῦντο ἀμέσως.

Κατ' ἀρχὰς ἐγεννήθη ἡ σκέψις τῆς ἐκποδῶν θέσεως τοῦ Κολινύ. Ἡ βασίλισσα συνεννοήθη μετὰ τῆς χήρας τοῦ φονευθέντος δουκὸς Γυίτζη. Ὁ τούτου υἱός, ὁ νεώτερος δούξ Ἑρρίκος Γυίτζης, καὶ ὁ τρίτος υἱός τῆς βασίλισσης, ὁ δούξ τοῦ Ἀνζού (Ἀνδεγαυίας) ἐμυή-

θησαν εἰς τὸ μυστικόν : τὴν 22 Αὐγούστου (1572) ἐρρίφθη ἕκ-
 τινος οἰκίας, πρὸ τῆς ὁποίας ἀντιπαρήρχετο ὁ Κολινύ, βολή, ἥτις
 ὁμως μόνον ἐπλήγωσεν αὐτόν.

Ἡ ἀποτυχοῦσα ἀπόπειρα ἠϋξήσε τὸν φόβον καὶ μετὰ τοῦ φό-
 βου τὴν λύσσαν τοῦ κόμματος ἢ τῶν συνωμοτῶν, καὶ ὥς ἐκ τούτου
 κατέλαβε νῦν τὴν πρώτην θέσιν ἡ σκέψις περὶ ἀθρόας σφαγῆς.

Θὰ ἦτο περιττὸν νὰ ἐρωτήσῃ τις ἂν αἱ ἐπακολουθήσασαι νῦν
 φρικαλεότητες προπαρεσκευάσθησαν καὶ προεμελετήθησαν πρὸ πολ-
 λοῦ ἢ ὑπῆρξαν γέννημα τῆς στιγμῆς : οἱ ἄνθρωποι οὗτοι πρὸ πολ-
 λοῦ ἔζων ἐν ἀτμοσφαίρᾳ πεπληρωμένῃ αἵματος καὶ φονικῶν σκέ-
 ψων, ἡ δὲ περίστασις καθίστα νῦν ἐπίκαιρον τὴν ἀπόφασιν.

Τοῦτο μόνον εἶχε συμφωνηθῇ ἐκ τῶν προτέρων, νὰ μὴ θιχθῶσιν
 οἱ ἐκ βασιλικοῦ αἵματος πρίγκιπες, ὁ νεόγαμος βασιλεὺς τῆς Ναβάρ-
 ρας, ὁ νεαρὸς πρίγκηψ Κονδέ: πάντες πάντων τῶν λοιπῶν ἀρχηγῶν
 εἶχεν ἀποφασισθῇ ὁ θάνατος.

Ἐχρειάζετο ὁμως ἡ ἔγκρισις τοῦ βασιλέως. Ὁ δυστυχὴς νεα-
 νίας, ὅστις ἔφερε τὸ στέμμα τῆς Γαλλίας, ἠσθάνετο ὅτι ἔμελλε νὰ
 παραδώσῃ τὸ ὄνομά του εἰς τὴν ἀρὰν ὅλων τῶν αἰώνων· ἀντέστη·
 ἀλλὰ διὰ τὴν μητέρα αὐτοῦ καὶ τοὺς λοιποὺς δὲν ἦτο δύσκολον νὰ
 διεγείρῳσιν ἐν τῇ ἀδυνάτῃ καὶ ἀμφιταλαντευομένῃ ταύτῃ ψυχῇ τὴν
 θύελλαν τοῦ φόβου καὶ τοῦ μίσους, ἥτις συμπαρέσυρε τὴν θέλη-
 σίν του.

Καὶ προέβησαν ἐπὶ τὸ ἔργον· ἀργὰ τὴν ἐσπέραν τῆς 23 Αὐγού-
 στου 1572 ἐκλήθη ὁ πρόεδρος τῶν ἐμπόρων (Prevot des Marchands)
 Σιαρρὸν μετὰ τοῦ προκατόχου αὐτοῦ Μαρσέλ εἰς τὸ Λουῆρον.
 Ἄμα ὥς ἔφθασαν ἠρωτήθησαν, ἐπὶ πόσων πολιτῶν τῶν Παρισίων
 ἠδύνατο νὰ βασιζέται ὁ βασιλεὺς, ἐὰν ἐχρειάζετο αὐτοὺς δι' ἔργον
 σπουδαῖον.

Συνεννοήθησαν :

— « Ἀναλόγως τοῦ χρόνου » ἀπήντησεν ὁ Μαρσέλ, « ἐντὸς ἐνὸς μη-
 νὸς ἐπὶ 100,000 ».

— « Καὶ σήμερον ἐπὶ πόσων » ;

— « Ἐπὶ 20,000. »

Διετάχθησαν τὰ ἀναγκαῖα μέτρα, αἱ πύλαι τῆς πόλεως ἐκλείσθη-

σαν, οἱ πολῖται διακρινόμενοι ἀμειβαίως ἐκ λευκῶν σταυρῶν καὶ λευκῶν ταινιῶν συνηθροίσθησαν ὑπὸ τὴν σκέπην τῆς νυκτός.

Καὶ κατὰ πρῶτον ἐγένετο ἐπίθεσις ὑπὸ τὴν ἄμεσον διεύθυνσιν τοῦ δουκὸς Γυζῆ κατὰ τοῦ Κολινύ· οἱ ἐπιτιθέμενοι εἰσῆλθον εἰς τὸν κοιτῶνά του, ἐπλήγωσαν αὐτὸν θανασίμως καὶ ἔρριψαν ἀπὸ τοῦ παραθύρου.

Περὶ τὴν τρίτην περίπου ὥραν τῆς πρωίας τὰ πάντα ἦσαν ἑτοιμαὶ οἱ κώδωνες τῶν ἐκκλησιῶν ἐσήμαινον, οἱ πολῖται ἐφόρμων εἰς τὰς οἰκίας τῶν Οὐγενόττων τὰς ὑποδειχθείσας εἰς αὐτοὺς καὶ ἐκορέσθησαν αἰρετικοῦ αἵματος. Ὁ φόνος, ἀπολυθεὶς ἅπαξ, ἐμαίνετο μετ' ἀκαταδάμαστου βιαιοπαθείας, μέχρις ὅτου οὐδὲν εἶχε πλέον νὰ θανατώσῃ, ἐν πολλαῖς δὲ ἐπαρχίαις τὸ παράδειγμα τῆς πρωτευούσης εὔρε μιμητάς.

Εἰς δύο χιλιάδας ἀναβιβάζονται τὰ ἐν Παρισίοις θύματα, εἰς εἰκοσακισχίλια δὲ τὰ ἐν Γαλλίᾳ καθόλου.

Ἐν μόνον εἶναι φρικαλεώτερον τῶν «ὀργίων» τούτων τοῦ αἵματος», κατὰ τὴν ἔκφρασιν νεωτέρου τινὸς συγγραφέως, τῶν ὁποίων ὅμοια δὲν ἐτελέσθησαν πλέον μέχρι τῶν τριῶν αἱματηρῶν ἡμερῶν τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ ἔτους 1792:—ἐν μόνον εἶναι φρικαλεώτερον καὶ αὐτῆς ταύτης τῆς αἱματηρᾶς πράξεως: ὅτι ὁ ἀποποτηρητῆς τοῦ Χριστοῦ ὁ πάπας Γρηγόριος ὁ ΙΓ'. διέταξε πανηγυρικὴν δοξολογίαν διὰ τὴν μεγάλην ταύτην νίκην τῆς «ἐκκλησίας» κατὰ θρησκείας καὶ κατ' ἀνθρώπων.

Ὁ Φίλιππος Β'. ἔρρηξε γέλωτα, ὅτε ἔλαβε τὴν εἰῶσιν περὶ τῆς ἐπιτυχούσης ἐπιθέσεως· πανταχοῦ ὅμως ἄλλαχοῦ, καὶ ἐν αὐλαῖς καθολικαῖς, ἀπειδοκιμάσθησαν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἐντόνως τὰ γινόμενα, εἶναι δὲ περιττὸν νὰ προσθέσωμεν ὅτι τὸ φρικαλέον ἀνοσιούρημα ἀπέβη ἐντελῶς μάταιον.

§ 167. Ὁ πόλεμος· τὸ διάταγμα τοῦ 1873.—

Εἰς τινὰ μέρη οἱ διοικηταὶ δὲν ἐνήργησαν τὴν ἐκτέλεσιν τῆς φονικῆς διαταγῆς, εἰς ἄλλα δὲ οἱ Οὐγενόττοι ἦσαν ἀρκούντως πολυάριθμοι ὥστε νὰ δυνηθῶσι ν' ἀμυνθῶσιν· οἱ περισσότεροι ἔσπευσαν νὰ φθάσωσιν εἰς τὰ καταφύγια των, ὅτε τὸ ἐν Παρισίοις παρλαμέντον, πειθηνίως καταχωρίζον τὴν ἐπονείδιστον πράξιν, ἀπεφάνθη ὅτι ὁ Κολινὺ δικαίως ὑπέστη τὸν θάνατον ὡς ἐνοχος ἐσχάτης προδοσίας. Τὸ σπουδαιότερον δὲ τῶν καταφυγίων τούτων ἦτο τὴν φορὰν ταύτην ἡ Ροσέλλη.

Οἱ περὶ τὸν βασιλέα Φίλιππον ἐν Μαδρίτῃ καὶ οἱ ἐν Παρισίοις ὁμόφρονές των ἐπίστευον νῦν ὅτι ἠδύναντο νὰ προβῶσιν εἰς πλήρη ἐξόντωσιν τῶν Οὐγενόττων.

Τέσσαρες στρατοὶ κατῆλθον εἰς τὸ πεδῖον τοῦ πολέμου, ὅπως συμπληρώσωσι τὸ ἔργον τῆς νυκτὸς τοῦ Ἁγίου Βαρθολομαίου.

Ἀλλὰ τὰ ὅπλα αὐτῶν δὲν εὐδοκίμουν τὴν φορὰν ταύτην. Καὶ αὐτοὶ οἱ ἀρχηγοὶ ἠκολούθουν νῦν μετ' ἀποτροπιασμοῦ οὕτως εἰπεῖν τὰς ἐπονειδίστους σημάδας. Διότι ἡ ἀνθρωπίνη φύσις δὲν εἶναι τόσο διεφθαρμένη, ὥστε νὰ δύναται νὰ παραμένῃ ἐπὶ χρόνον μακρὸν εἰς τοιαύτην διὰ φόνου καὶ αἵματος κραιπάλῃν, εἰς πάντας δὲ τοὺς ἀνθρώπους, τῶν ὁποίων τὸ πνεῦμα δὲν εἶχε σκοτισθῇ καθ' ὁλοκληρίαν ὑπὸ τοῦ φανατισμοῦ, αἱ αἵματοχυσίαι ἐγέννησαν μᾶλλον τὴν σκέψιν, ὅτι δὲν ἐπετρέπετο πλέον νὰ παραδίδωσι τὴν Γαλλίαν ἔρμαιον εἰς τὰς αἰμοχαρεῖς ὁρμὰς τῶν φανατικῶν.

Συνετέλεσε δὲ εἰς τὴν τροπὴν ταύτην τοῦ φρονήματος καὶ ἡ γενναία ὑπεράσπισις τῶν ἀπειλουμένων πόλεων, μάλιστα τῆς Ροσέλλης καὶ τῆς Σανσέρρης (Sancerre): οὕτω δὲ κατώρθωσαν οἱ Οὐγενόττοι νὰ ἐπιτύχωσι, πρὶν ἢ συμπληρωθῇ ἔτος ἀπὸ τῆς ἡμέρας τοῦ ἀνοσιουργήματος τῆς 24 Αὐγούστου, καὶ αὐθις διάταγμα ἀρκούντως ἐπεικὲς (6 Ἰουλίου 1573), δι' οὗ ἀφέθη πλήρης ἐλευθερία εἰς τὴν κατ' οἶκον θείαν λατρείαν, ἐπετρέπετο δὲ καὶ ἡ δημοσία ἐν Ροσέλλῃ, ἐν Νίμῃ (Nîmes) καὶ ἐν Μοντωβὰν, ὡς καὶ εἰς τοὺς ἀνωτάτους δικαστὰς καὶ εἰς τοὺς μεγάλους βαρόνους.

Σπουδαιότερον ἀκόμη ἦτο τὸ γεγονός, ὅτι τὸ αἶσχος τῆς 24 Αὐγούστου, ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὸ μέσον κόμμα, τὸ κόμμα τῶν πολιτικῶν, νὰ πολιτευθῇ τολμηρότερον καὶ νὰ τηρήσῃ γλῶσσαν ἐντονωτέραν. Ἐξῆραν οὗτοι τὰ συμφέροντα τοῦ κράτους, τὰ ὁποῖα δὲν σενέπιπτον ποσῶς πρὸς τὰ τῆς ἐκκλησίας: εἷς ἐξ αὐτῶν, υἱὸς τοῦ πρῶην κοντοσταύλου Μοντμορενσύ, ἀδελφὸς τοῦ νεωτέρου Φραγκίσκου, Ἑρρίκος Μοντμορενσύ Δαμβίλλ, διοικητὴς τῆς Λαγκεδόκης, ἔθεσεν ἐν ἐφαρμογῇ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ του ὑπὸ ἰδίαν εὐθύνην τὸ ἀρχαῖον διάταγμα τῆς εἰρηνεύσεως.

Οὐδέτερον τῶν κομμάτων ἔμεινεν ἐκ τούτου καθ' ὁλοκληρίαν εὐχαριστημένον, τοῦτο δὲ τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ καὶ εἰς βασιλικὸς πρίγκηψ, ὁ νεώτερος τῶν υἱῶν τῆς Ακατερίνης, ὁ δούξ τοῦ Ἀλανσόν.

(Alençon), εἶχε προσχωρήσει εἰς τὸ κόμμα τοῦτο. Διετέλει δὲ οὗτος εἰς μὴ ἀρμονικὰς σχέσεις μετὰ τῆς μητρὸς του, ἥτις προστίμα τὸν τρίτον υἱὸν της, τὸν Ἑρρίκον δοῦκα τῆς Ἀνδεγαυίας, ὅστις ἐν ἔτει 1573 ἐξελέγη βασιλεὺς τῆς Πολωνίας μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σιγισμόνδου Αὐγούστου.

§ 168. Θάνατος Καρόλου τοῦ Θ'. 1574. — Ταχίως, δὲ ἐκλήθη οὗτος ἐπὶ καθήκοντα σπουδαιότερα. Ὁ Κάρολος ὁ Θ'. ἦτο ἀρκούντως ἀσθενὴς τὸν χαρακτήρα, ὥστε νὰ μὴ δυνηθῇ ν' ἀντιστῇ εἰς τὴν σφαγὴν, δὲν ἦτο ὁμοίως καὶ τοσοῦτον κακεντρέχης ὥστε νὰ κατανικήσῃ τὴν ἐξ αὐτῆς ἐντύπωσιν.

Ἀπὸ τῆς νυκτὸς ἐκείνης δὲν εἶχε πλέον ὕπνον· ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ἐνόμιζεν ὅτι ἤκουε ἄγριον θόρυβον συγκεχυμένων φωνῶν, κραυγῶν, ὠρυγῶν, βιχχευμάτων, ἀρῶν, στεναγμῶν, ὡς κατὰ τὴν νύκτα τῆς 24 Αὐγούστου. Τὸ ἀσθενικὸν σῶμά του δὲν ἠδύνατο ν' ἀντίσχη εἰς τὴν ψυχικὴν ταύτην ἐξέγερσιν, ἥτις ὡς ἐκ τῆς καθόλου καταστάσεως τῶν πραγμάτων ἐξηκολούθει νὰ αὐξάνῃ.

Εἴκοσι καὶ τετραετὴς μόλις, καὶ ὁμοίως φέρων τὸ βάρος μεγάλης αἱματοχυσίας, ἀπέθανεν ὁ δυστυχὴς βασιλεὺς τὴν 30 Μαρτίου τοῦ 1574 : περιήλθε δὲ νῦν τὸ στέμμα εἰς τὸν προτιφίλῃ τῆς Αἰκατερίνης υἱὸν Ἑρρίκον, δοῦκα Ἀνδεγαυίας, ὅστις ἀπὸ ἐνὸς ἡδὴ ἔτου· ἦτο βασιλεὺς τῆς Πολωνίας.

§ 169. Ἑρρίκος ὁ Γ'. 1574 βασιλεὺς. — Ἑρρίκος ὁ Γ'. (1574—1589) ἔλαβε τὴν μεγάλην εἰδησιν τῆς ἀναρρήσεώς του εἰς βασιλεία τῆς Γαλλίας ἐν Κρακοβίᾳ, ὅπου ἤρρευσεν τὰ καθήκοντα ἅτινα ἐπέβαλλεν αὐτῷ ἡ πολωνικὴ βασιλεία, ἥτις δὲν εἶχε πλέον δι' αὐτὸν οὐδεμίαν ἀξίαν, ἀπέφυγε διὰ ταχείας πρὸς φυγὴν προσομοιαζούσης ἀναχωρήσεως.

Ἡ κατάστασις, εἰς ἣν εὔρε τὴν Γαλλίαν ἡτό εἰς ἄκρον σοβαρά. Ἑταλαντεύθη πρὸς στιγμήν, σκεπτόμενος ἂν μὴ ἔπρεπε νὰ στραφῇ πρὸς τοὺς πολιτικούς : ἀλλὰ κατὰ τὴν μεγάλην σφαγὴν εἶχε συμπράξει, ἡτο δὲ ἄκρως καθολικὸς τὸ φρόνημα· ἦτο παγκράχιστος, γυναικωδῶς ματαιόδοξος νεανίας, ζήσας τὸν βίον ὅλων τῶν χυδαίων ἀκολασιῶν καὶ ὅλων τῶν εὐτελῶν τέρψεων τῆς ἀποτροπαίου ταύτης αὐλῆς.

Διὰ τοῦτο κατὰ συμβουλήν τῆς μητρὸς του καὶ τοῦ καρδινάλιου

τῆς Λουθαριγγίας ἐδοκίμασε κατὰ πρῶτον τὰ ὄπλα του κατὰ τῶν Ούγενόττων (1575).

Τὴν φορὰν ὅμως ταύτην ἠνώθησαν εἰς κοινὸν ἀγῶνα οἱ Ούγενόττοι καὶ οἱ πολιτικοί. Ὁ δούξ τοῦ Ἀλανσὼν εἶχε χωρισθῇ ἀπὸ τῆς αὐλῆς, ὁ Ἑρρίκος τῆς Ναβάρρας μετέστη ἀπὸ τοῦ καθολικοῦ εἰς τὸ μεταρρυθμιστικὸν δόγμα. Ἡ βασίλισσα τῆς Ἀγγλίας ὑπεστήριξε τὸν ἀγῶνα χρηματικῶς, καὶ ὁ Ἰωάννης Καζιμίρης τοῦ Παλατινάτου ἔπεμψε στρατεύματα: παρέσχε δὲ οὗτος τὴν συνδρομὴν του ὑπὸ τὸν ὅρον ὅτι ἐν περιπτώσει εὐτυχοῦς ἐκβάσεως τοῦ ἀγῶνος, θὰ ἐλάβανεν τὴν διοίκησιν τοῦ Μίετς, τῆς Τούλ καὶ τοῦ Βερδούνου, τὰ ὅποια οὕτω θὰ ἐπανέστρεφον εἰς τὴν Γερμανίαν.

Ἐν τοσούτῳ δὲν ἤρχισαν τόσον ταχέως αἱ ἐχθροπραξίαι κατὰ τὸν πέμπτον τοῦτον πόλεμον τῶν Ούγενόττων. Συνήφθησαν διαπραγματεύσεις: ἐν δὲ ἐπαισόδῳ ἀπετέλεσεν ἡ ἐν Β λ ο υ ἂ (Blois) συνέλευσις τῶν τάξεων τοῦ κράτους, ἥτις συνῆλθε τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1576· μία τῶν πρώτων συζητήσεων τῆς συνελεύσεως περιστράφη περὶ τὸ ζήτημα τῆς ὑποβολῆς αἰτήσεως εἰς τὸν βασιλέα, παρακαλοῦμενον νὰ μὴ ἀνέχεται εἰμὴ μίαν μόνον θρησκείαν εἰς τὸ κράτος.

Τὰ μέσα ὅμως τῆς πραγματικῆς καταπολεμήσεως τῶν Ούγενόττων δὲν παρεῖχον οὗτοι εἰς τὸν βασιλέα· δὲν ἠδυνήθησαν νὰ συμφωνήσωσιν ὥς πρὸς τὰ ἀναγκαῖα οἰκονομικὰ μέτρα, οὕτω δὲ ὁ πόλεμος προέβη μετὰ τινος ἀμβλύτητος.

Αἱ γινῶμαι ἐν τῷ βασιλικῷ συμβουλίῳ ἦσαν διηρημέναι· κατὰ τῆς αὐστηρῶς καθολικῆς γνώμης, ἣν ἀντεπροσώπευον τὰ ἐκκλησιαστικά μέλη τοῦ συμβουλίου, δι' οὗς ἡ χώρα καὶ ὁ λαὸς ἦσαν πράγματα ἀδιάφορα καὶ ἀνάξια προσοχῆς ἀπέναντι ἐκείνου τὸ ὅποῖον ἐν τῇ πωρώσει τῆς καρδίας του ἀπεκάλουν ἀγῶνα τοῦ Θεοῦ, ἀντετάχθη ἐτέρα γνώμη μετριοπαθῆς, εἰς ταύτην δὲ προσεχώρησε καὶ ὁ βασιλεὺς καὶ ἡ ἀκατανόητος γυνὴ ἥτις ἀπὸ τοῦ θανάτου Ἑρρίκου τοῦ Β' ἐκάνομιζε τὴν ἀμφίροπον ἐκκλησιαστικὴν πολιτικὴν, ἡ Αἰκατερίνη.

Ἐνῷ δὲ οἱ στρατοὶ ἐκινουῦντο κατ' ἀλλήλων, συνωμολογήθη νέα συνθήκη, ἡ εἰρήνη τοῦ Π ο α τ ι ἐ τοῦ ἔτους 1577.

§ 170. Ἡ εἰρήνη τοῦ Ποατιέ. 1577. — Ἦτο δὲ ἡ συνθήκη αὕτη ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις εὐνουστέρων πασῶν τῶν προηγουμένων: παρεῖχετο δι' αὐτῆς ἐλευθέραν ἐξάσκησιν τῆς θρησκείας.

εἰς ὅλα τὰ μέρη ὅπου ὑφίστατο αὕτη κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς συνομολογήσεως τῆς εἰρήνης, ἄλλως εἰς μίαν πόλιν ἐκάστης διοικητικῆς περιφέρειας· οἱ Παρίσιοι μόνον ἐξηροῦντο τῆς διατάξεως ταύτης· ἐπίσης παρεχωρήθησαν εἰς αὐτοὺς τὸ δικαίωμα τῆς ἐγκαταστάσεως ἰδίων φρουρῶν εἰς ὅκτὼ πόλεις καὶ τὸ δικαίωμα τοῦ διορισμοῦ των εἰς τὰς δημοσίας θέσεις.

Πρὸς στιγμὴν ἡ σπουδαία καὶ ἐπαινετὴ αὕτη ἀπόφασις ἀνύψωσε Ἑρρίκον τὸν Γ'. ὑπεράνω ἑαυτοῦ. Μεθ' ὑπερηφάνειας ἀπεκάλει οὗτος τὴν εἰρήνην ταύτην, ἥτις καθίστα δυνατὴν τὴν βελτίωσιν τῆς εἰς ἄκρον δυσαρέστου καταστάσεως τῶν δημοσίων οἰκονομικῶν καὶ τῆς ἰδιωτικῆς οἰκονομίας τῆς χώρας, εἰρήνην τοῦ, εἰρήνην τοῦ βασιλέως :

Πράγματι δὲ ἀπῆλαυσεν ἡ χώρα νῦν πλέον ἑπτὰ μακρὰ ἔτη σχετικῆς ἡσυχίας.

Ὁ ζῆλος οὗτος τοῦ Ἑρρίκου πρὸς βελτίωσιν τοῦ κυβερνητικοῦ συστήματος ὑπῆρξε πάντως πικροδικός : ἀπὸ τῶν οἰκονομικῶν μάλιστα στενοχωριῶν δὲν κατωρθώθη ἡ ἀπαλλαγὴ· Ἑρρίκος ὁ Γ' . περιεστοιχίσθη ὑπὸ νεανιῶν τινων συμμεριζομένων τὰς χυδαίας κλίσεις του, ἐπέτρεψε δὲ εἰς αὐτοὺς μεγάλην ἐπιρροὴν ἐπὶ τῶν δημοσίων πραγμάτων. Τοὺς ἐπιφανεστέρους μάλιστα ἐξ αὐτῶν ἀνήγαγεν εἰς τὰ ὑπατά ἀξιώματα.

Τοῦτο ὅμως προσέκρουσε σφόδρα κατὰ τῶν ἀξιώσεων τῶν μεγάλων ἀριστοκρατικῶν οἰκων, οἵτινες τὰς θέσεις τῶν ἰδιοικητῶν τῶν ἐπαρχιῶν καὶ ἄλλα ἀνώτερά πολιτικὰ ἀξιώματα ἐθεώρουν, συμφώνως πρὸς τὰς μεσαιωνικὰς ἰδέας, ὡς εἰδός τι κληρονομικοῦ δικαιώματός των.

Ἀλλ' ἡ κινδυνωδεστέρα ἀντιπολίτευσις προῆλθεν ἐκ τοῦ ἄκρου καθολικοῦ κόμματος, ὅπερ ἀπεδοκίμαζε τὸ ἀξιολογώτερον ἔργον τοῦ βασιλέως, τὴν εἰρήνην τοῦ Ποατιέ, καὶ τοῦ ὁποίου τὸ μῆσος, καθ' ὅσον ἦτο τοῦτο ἀναγκαῖον, ἀνεισεῦτο πάντοτε ἐν τῷ γενικῷ ἀγῶνι κατὰ τοῦ προτεσταντισμοῦ, ὃν διηύθυνεν ὁ βασιλεὺς τῆς Ἰσπανίας Φίλιππος ὡς ὁ κυρίως ἀρχηγός τοῦ κόμματος, καὶ ὅστις νῦν κατὰ τὴν ἐνάτην δεκαετηρίδα τοῦ αἰῶνος εἰσῆλθεν εἰς τὸ κρίσιμον στάδιόν του.

Ἐν τοσοῦτῳ θὰ ἠδύνατο νὰ ἀποσοβῇθῃ ἴσως ἡ ἐκ νέου ἔκρηξις τῶν ἐχθροπραξιῶν ἐν μεγάλῃ· ἀλλ' αἶφνης τὸν Ἰούνιον τοῦ 1584

συνέβη γεγονὸς ἐκτάκτου σημασίας καὶ ἐκτάσεως. — Ὁ τέταρτος καὶ τελευταῖος τῶν υἱῶν τῆς Αἰκατερίνης καὶ Ἑρρίκου τοῦ Β΄., ὁ δοῦξ Ἀλανσὸν Ἀνδεγαυῖας ἀπέθανεν, ὁ δὲ ἐπὶ τοῦ θρόνου βασιλεὺς ἦτο ἄτεκνος.

Τὸ τέλος τῶν Βαλεσιῶν εἶχε φθάσει, καὶ ὁ ἐγγύτερος κληρονόμος τῆς βασιλικῆς Γαλλίας δὲν ἦτο ἄλλος εἰ μὴ ὁ Βουρβόνος Ἑρρίκος, ὁ βασιλεὺς τῆς Ναβάρρας — ὃ ἐστὶν εἰς Οὐγενόττος, ὁ ἀρχηγὸς τῶν Οὐγενόττων, αἰρετικὸς καὶ κατὰ πλεον ἀκόμη, ἐξ ὑποτροπῆς αἰρετικὸς.

§ 171. Θάνατος τοῦ δουκὸς τῆς Ἀνδεγαυῖας. Οἱ Γυίτσι. 1584. — Οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ ἄκρου καθολικοῦ κόμματος ἀρχήθεν εἶχον ἐσχηματισμένην τὴν ἀπόφασιν, ὅτι οὐδέποτε καὶ ὑπὸ οἷας δῆποτε συνθήκας δὲν θὰ ἐπραγματοποιεῖτο τοῦτο, λίαν δὲ εὐχαρίστως εἶχον ὀρίσει ὡς διάδοχον τοῦ βασιλέως τὸν ἐπιφανέστερον ἀρχηγόν των, δοῦκα Ἑρρίκον Γυίτζην.

Διὰ διαφορῶν φυλλαδίων ἐδημιουργήθη γενεαλογικὸν δένδρον τῆς πλαγίας ταύτης γραμμῆς τοῦ λοθαριγγικοῦ οἴκου, καθ' ἣν ὁ οἶκος οὗτος εἶχε δικαιώματα ἐπὶ τοῦ θρόνου ἐπικρατέστερα καὶ αὐτῶν τῶν Βαλεσιῶν πολλῶ δὲ περισσότερον τῶν Βουρβόνων.

Ἡ φιλοδοξία αὐτοῦ τούτου τοῦ δουκὸς ἐπὶ τοῦ παρόντος τοῦλάχιστον δὲν ἀπέβλεπε τόσον ὑψηλά· ἀλλ' ἡ κατάστασις τῶν πραγμάτων ἐπέβαλεν αὐτῷ τὴν ἀνάγκην — ὡς ἐκ τῆς ἐκκλησιαστικῆς κομματικῆς θέσεώς του — νὰ διαδραματίσῃ ἕτερον πρόσωπον, εἰλημμένον ἐκ τῆς ἱστορίας τοῦ φραγκικοῦ κράτους, νὰ καταλάβῃ δηλαδὴ τὴν θέσιν τοῦ μαϊορδόμου τοῦ βασιλέως τοῦ φθίνοντος ἤδη οἴκου.

Ἡ φιλοδοξία ὅμως αὕτη εἶχεν ἓνα ὄρον, δηλητηριάζοντα αὐτὴν ἐν τῇ ρίζῃ της· τὸ κόμμα, ἀντιθέτως πρὸς ὅλα τὰ συμφέροντα καὶ τὰς παραδόσεις τῆς Γαλλίας, ὥφειλε νὰ στηριχθῇ ἐπὶ τοῦ κραταιοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ καθ' ὅλον τὸν κόσμον καθολικοῦ κόμματος, τοῦ βασιλέως τῆς Ἰσπανίας Φιλίππου τοῦ Α'.

§ 172. Ἡ Ἰσπανία καὶ ἡ ἱερὰ συμμαχία. 1585. — Οὗτος κατάρθρωσεν ἐν ἔτει 1580 σπουδαιοτάτην ἐπέκτασιν τῆς δυνάμεώς του. Ὁ βασιλεὺς Ἑρρίκος τῆς Πορ-

γαλλίας, ὁ τελευταῖος τῶν υἱῶν Ἑμμανουήλ τοῦ Γ'. εἶχεν ἀποθάνει κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἄνευ ἀπογόνων ἐξ εὐθείας γραμμῆς.

Ὁ Φίλιππος ἐστήριξε τὴν ἀξίωσιν αὐτοῦ ὡς διαδόχου ἐπὶ τῆς καταγωγῆς του ἐκ τῆς Ἰσαβέλλας, τῆς συζύγου Καρόλου τοῦ Ε'. πρεσβυτέρας ἀδελφῆς τοῦ ἀποθανόντος βασιλέως : πολυάριθμον δὲ ἐπιτόπιον κόμμα ἀνηγόρευσε ἀνισόπαλόν τινα ἔγγονον Ἑμμανουήλ τοῦ Γ'. Ἀντώνιον τὸ ὄνομα.

Στρατὸς ὅμως ἐξ εἴκοσι χιλιάδων ἀνδρῶν ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Ἄλβα ἐπέβαλε τὰς ἀξιώσεις τοῦ Φιλίππου, αἵτινες κατὰ τοὺς νόμους τῆς χώρας ἦσαν ἀβάσιμοι, καὶ τὸν Ἰούνιον τοῦ 1581 εἰσήλθεν ὁ Ἰσπανὸς βασιλεὺς, νῦν ὅλης τῆς χερσονήσου, εἰς Λισσαβῶνα.

Ἐξ ἄλλου ὅμως ὁ ἐν ταῖς Κάτω Χώραις ἀγὼν ἦτο ἀμφίρροπος, τὸ δὲ συμμέρον τῆς Γαλλίας ἀπῆτει τὴν παρακώλυσιν τῆς παλινρθώσεως τῆς ἰσπανικῆς ἀρχῆς κατὰ τὰ μέρη ταῦτα. Τοῦτο εἶχε παρορμήσει ἤδη ἐν ἔτει 1578 ἀκριβῶς τὸν πρίγκιπα, τοῦ ὁποίου ὁ πρόωρος θάνατος εἰς τοσοῦτον ἀκροσφαλῇ περιῆγε νῦν τὰ πράγματα κατὰστασιν, τὸν δοῦκα τῆς Ἀνδεγαυΐας (πρόην Ἀλανσόν) νὰ εἰσβάλῃ ἐπὶ ἰδίᾳ εὐθύνη ἐπὶ κεφαλῇ στρατοῦ ὑπ' αὐτοῦ συναθροισθέντος εἰς τὰς Κάτω Χώρας, ὅπου ἐκάλεσεν αὐτὸν ἐν τῶν ἐκεῖ κοιμμάτων : ὅτε δὲ αἱ βορειναὶ ἐπαρχίαι ἀπέσεισαν τὴν ἰσπανικὴν κυριαρχίαν, ἐξέλεξαν αὐτὸν ἡγεμόνα των, ἐγένετο δὲ καὶ πάλιν σπουδαῖος λόγος περὶ γάμου αὐτοῦ μετὰ τῆς βασιλίσσης τῆς Ἀγγλίας Ἑλισάβετ.

Ἄλλ' ὁ πρίγκηψ ἐστερεῖτο τῶν προσόντων τῶν ἀπαιτουμένων πρὸς διατήρησιν καὶ περιφρούρησιν τῆς μεγάλης ταύτης θέσεως.

Μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ τὸ ἔργον τῆς ἀντιστάσεως κατὰ τῶν ἐν ταῖς Κάτω Χώραις προόδων τῆς Ἰσπανίας ἐναπέμεινε εἰς τὸ στέμμα τῆς Γαλλίας, μεγάλη δὲ πρεσβεῖα τῶν ἀποσκιρτησασῶν ἐπαρχιῶν παρουσιάσθη (κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1585), ὅπως προσφέρῃ εἰς τὸν Ἑρρίκον τὸν Γ' τὴν ἐπικυριαρχίαν.

Ὁ Ἑρρίκος ἀπεποιήθη ἦτο ἀρκούντως καλὸς καθολικὸς καὶ ἀρκετὰ ὀκνηρὸς, ὥστε νὰ μὴ θέλῃ νὰ ἐπιληφθῇ τοιαύτης τολμηρᾶς πολιτικῆς.

Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ δύο Γυῖζαι ἀδελφοί, ὁ Ἑρρίκος καὶ ὁ Κάρο-

λος ὁ δούξ τῆς Μαϋέννης καὶ ἄλλοι τινὲς συνῆψαν κατὰ τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1585 ἐν Ζουανβίλ μετ' ἀπεσταλμένου τοῦ βασιλέως τῆς Ἰσπανίας δεσμὸν ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς διατηρήσεως καὶ ὑποστηρίξεως τῆς καθολικῆς θρησκείας, τὴν λεγομένην Ἰερὰν συμμαχίαν (ligue). Τὸν ἐνδοιασμὸν τοῦ Γυίζη, λέγοντος ὅτι θὰ παρίστατο οὕτω ὡς ἀντάρτης — διότι πράγματι ὅ,τι συνεφωνήθη ἐνταῦθα ἀπειτέλει, ὡς ἐννοοῦμεν ἡμεῖς τὰ πράγματα, ἔγκλημα ἐσχάτης προδοσίας καὶ προδοσίας τῆς πατρίδος — καθυσύχασεν ὁ πάπας: ὁ Γρηγόριος ὁ ΙΓ'. ἔδιδε τὴν εὐλογίαν του εἰς τὴν ἐπιχείρησιν, ἐὰν αὕτη ἦτο θρησκευτικῆς φύσεως. Τοιαύτην δὲ πάντως ἡδύνατό τις νὰ χαρακτηρίσῃ τὴν ἐπιχείρησιν ταύτην.

Μεσοῦντος τοῦ Ἀπριλίου τοῦ 1585 ἐξεδόθη ἡ προκήριξις τῆς συμμαχίας, δι' ἧς οἱ σύμμαχοι ἀπήτουν ἐντόνως τὴν ἀναστήλωσιν τῆς ἀποστολικῆς, ρωμαϊκῆς, καθολικῆς θρησκείας ὡς τῆς μόνης ἐν Γαλλίᾳ θρησκείας, συγχρόνως δὲ, συμμεριζόμενοι τὰ παράπονα τῆς ἀριστοκρατίας καὶ τὰς νεωστὶ ἐξεγερθείσας ἀξιώσεις τοῦ κλήρου ἀπέναντι τῆς κυβερνήσεως τῶν βασιλικῶν εὐνοουμένων, ἀπήτουν τρόπον τινὰ νέον κυβερνητικὸν σύστημα, τακτικὰς κατὰ τετραετίαν συνελεύσεις τῶν τάξεων: ὑποψήφιός των διὰ τὸν θρόνον ἦτο θεῖός τις τοῦ ἐξ ὑποτροπῆς αἰρετικοῦ Ἑρρίκου, ὁ Βουρβόνος καρδινάλιος Κάρολος, καθολικὸς ἄμιμπος.

Ἔλαβον δὲ τὰ ὅπλα, ποιήσαντες ἐκκλησίαν «πρὸς τὸ καλλίτερον καὶ ὑγιέστερον μέρος τοῦ ἔθνους».

Καὶ τὴν γηραιὰν δὲ βασίλισσαν Αἰκατερίνην εἶχον ἐλκύσει οὗτοι ἐν μέρει ὑπὲρ ἐκυτῶν· ὁ δὲ βασιλεὺς, πτοηθεὶς, ἀνίσχυρος ὢν, καὶ μὴ γινώσκων τοὺς δεσμοὺς τῶν ἀνταγῶν μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Ἰσπανίας καὶ τὰς ὑποχρεώσεις αἱ ἀνέλαβον οὗτοι πρὸς αὐτὸν, ἠναγκάσθη νὰ ἐνδώσῃ. Ἐπέτρεψε λοιπὸν εἰς αὐτοὺς νὰ ἔχωσι ἰδίαις φρουρὰς εἰς πλείστας πόλεις, ὥρισε δὲ ἐν νέῳ διατάγματι, τῷ τῆς Νεμοῦρ, συμφώνως πρὸς τὰς ἀξιώσεις αὐτῶν, ὅτι ἐντός ἐξ μηνῶν πάντες οἱ ἀναμορφωτικοὶ ὤφειλον νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὴν ἀρχαίαν πίστιν.

§ 173. Ὁ πόλεμος. — Εἰς τὴν μόνον δὲν εἶχεν ἐνδώσει, εἰς τὴν μεταβολὴν τῆς διαδοχῆς τοῦ θρόνου. Διότι καὶ εἰς τὴν ἀδύνατον ταύτην καὶ ὑπὸ ταπεινῶν πιθῶν διαφθαρεῖσαν ψυχὴν ἔζη τιμάκωμη ἐκ τῆς θρησκείας τῆς ἀρχαίας γαλλικῆς βασιλείας, τὴν ὁποίαν ἤθελε προδῶσει διὰ πλήρους ἀπορρίψεως τοῦ μόνου νομίμου διαδόχου.

Κατὰ πρῶτον ὁμοῦς ἔπρεπε νὰ συμπράξῃ μετὰ τοῦ φανατικοῦ κόμματος, ἐξήχθησαν δὲ καὶ αὐθις τὰ ξίφη ἐκ τῶν θηκῶν. Ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ δούξ τῆς Γυίζης ἐπολέμουν ἠνωμένοι τοὺς προτεστάντας, τῶν ὁποίων τοὺς ἀρχηγούς, τὸν Ἑρρίκον τῆς Ναβάρρας καὶ τὸν νεώτερον ἀδελφὸν αὐτοῦ Κονδῆ, ἐκήρυξεν ὁ πάπας Σίξτος ὁ Ε΄. διὰ βούλας τοῦ ἐκπτώτους ὅλων τῶν δικαιωμάτων αὐτῶν ἐπὶ τοῦ στέμματος τῆς Γαλλίας.

Τὸ αὐτὸ δὲ ὄραμα, ὡς καὶ κατὰ τοὺς προηγουμένους, ἐπανελήφθη νῦν καὶ εἰς τὸν ἕκτον τοῦτον ἢ ἑβδομὸν πόλεμον· γερμανικὰ καὶ ἐλβετικὰ ἐπικουρικὰ στρατεύματα προσήλθον [εἰς τοὺς Οὐγενόττους, πρὸς οὓς προσεχώρησαν πρὸς τούτοις καὶ οἱ πολιτικοί, ὡς ὁ Δαμβίλλ, καὶ εἰς οὓς ἀπέβη ἐπωφελὴς ἢ ἐν τῷ βασιλικῷ στρατοπέδῳ διχόνοια.

Αἱ ἐν τοῖς πεδίοις τῶν μαχῶν ἐπιτυχίαι ἀντεσταθμίζοντο ἀμοιβαίως, ἔλαβον δὲ τὰ πράγματα ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ τῆς ἀπάτης τοιαύτην μορφήν, ὥστε ὁ Φίλιππος ὁ Β΄. ἔμεινεν εὐχαριστημένος ἐκ τῶν ἀμφιταλαντεύσεων τούτων· ἡ ἀνύψωσις ἰσχυρᾶς καὶ συγχρόνως καθολικῆς καὶ βασιλικῆς Γαλλίας δὲν συνῆδε πρὸς τὰ συμφέροντα αὐτοῦ.

Οὕτω ἐξηκολούθησεν ὁ πόλεμος κατὰ τὰ ἔτη 1586 καὶ 1587· ἐν ὁμοῦς ἦτο κατὰδῆλον, ὅτι ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας περιήλθεν εἰς πολλῶν ὑποδεστέραν μοῖραν ἀπέναντι τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ἱερᾶς συμμαχίας.

§ 174. Ὁ βασιλεὺς Ἑρρίκος καὶ ὁ δούξ τῆς Γυίζης. — Ὁ δούξ Ἑρρίκος ἦτο φυσιογνωμία ἐπιβλητικὴ· ἀνὴρ μεγαλόσωμος, ὠραῖος μετὰ ξανθῶν βοστρύχων καὶ οὐλῆς εἰς τὸ πρόσωπον, ἥτις καθίστα ἰσχυροτέραν ἔτι τὴν ἀνδροπρεπῆ πολεμικὴν ἐκφρασίν του· δὲν ἦτο μέγας στρατηγός, τολμηρὸς ὁμοῦς ἀρχηγός, ταχύς εἰς τὰς ἀποφάσεις καὶ ἀνδρεῖος εἰς τὰ ἔργα, τὸ εἶδωλον τῶν στρατιωτῶν του, μεθ' ὧν συνεμερίζετο τὰς τέρψεις καὶ τοὺς κόπους, εὐπροσήγορος δὲ καὶ ἐπαγωγὸς τοὺς τρόπους· ὁ λαὸς καὶ οἱ ἱεροκήρυκες τοῦ κόμματος αὐτοῦ ἐξύμνουν αὐτὸν διὰ τῶν λόγων τῆς Γραφῆς : ὁ Σαοὺλ ἐπάταξεν ἐν χιλιάσι καὶ ὁ Δαβὶδ ἐν μυριάσιν.

Πράγματι ὁ Ἑρρίκος ὁ Γ΄. οὐδὲν ἐσήμαινε πλέον : ἡ πόλις ἰδίᾳ τῶν Παρισίων, εἰς τὴν ὁποίαν ἐν τούτοις προσέφερε μέζονας ὑπηρεσίας ἢ οἷος δῆποτε ἄλλος τῶν προκατόχων του, ἦτο καθ' ὁλοκληρίαν ὑπὲρ τοῦ δουκός.

Οἱ ἄστοι αὐτῆς εἶχον ὀργανωθῇ στρατιωτικῶς ὑπὸ δεκαεξ ἄρχηγούς — συμφώνως πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν συνοικιῶν τῆς πόλεως — ἀπετέλεσαν δὲ ὅλοι ὁμοῦ ἓνα συνεταιρισμὸν. Κατεμέμφοντο τοῦ βασιλέως ὅτι ἐφάνη λίαν χλιαρὸς εἰς τὴν καταπολέμησιν τῶν Οὐγενόττων, καὶ ὁ δοῦξ μετέβη αὐτοπροσώπως εἰς Παρισίους (1588), ὅπως παραστήσῃ ἐπὶ τὸ ἐμπατικώτερον τὰς ἀπαιτήσεις τῆς συμμαχίας (ligue).

Ὁ βασιλεὺς Ἑρρίκος ἀπεπειράθη νὰ ὑπερασπίσῃ τὴν ἀρχὴν του. Εἶχε καλέσει εἰς τὴν πρωτεύουσαν στρατεύματα καὶ ὠδήγει αὐτὰ νῦν ἐκ τῶν προαστείων εἰς τὴν πόλιν, ὅπου κατέλαβον σπουδαίας τινὰς θέσεις.

Οὕτω κατήντησαν τὰ πράγματα εἰς τὴν ἡμέραν τῆς 12 Μαΐου, τὴν ἡμέραν τῶν ὁδοφραγμάτων: οἱ πολῖται, οἵτινες εἶχον λάβει τὰ ὅπλα, ἤρχισαν νὰ περικλείωσι τὰ βασιλικά στρατεύματα — ἐξακισχιλίους περίπου ἄνδρας, ἐκ τῶν ὁποίων μέρος τοῦλάχιστον οὐδόλως ἐσκέπτοντο νὰ πολεμήσωσι — δι' ὁδοφραγμάτων κατεβλήθησαν δὲ ταῦτα εὐκόλως ὑπὸ τῆς ἀριθμητικῆς ὑπεροχῆς, καὶ οἱ βασιλικοὶ Ἐλθετοί, πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ καθολικοῦ φρονήματός των, ὕψονον τὰ κομβολόγια των, ὅπως τύχῃσι χάριτος παρὰ τῶν ἐξωργισμένων πολιτῶν.

Αὐτὸς ὁ βασιλεὺς ἠναγκάσθη νὰ προσκαλέσῃ τὸν ὑπ' αὐτοῦ μισούμενον ὑπῆκοον, ὅπως καταπραῦνῃ οὕτως τὰ πνεύματα.

Ὁ δοῦξ διέσχισεν ἑπιππος τὰς ὁδούς, καὶ ἐπανέφερε τὴν ἡσυχίαν· ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ὁ βασιλεὺς, ἵνα μὴ τοῦλάχιστον περιέλθῃ καθ' ὀλοκληρίαν εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ κόμματος, ἔφυγεν ἐκ τῆς πόλεως διὰ τῆς μόνης ἀκόμῃ ἀνοικτῆς πύλης.

Ἀλλὰ διὰ τοῦ μέτρου τούτου δὲν ἐξέφυγε ποσῶς τῆς ὑπερτέρας δυνάμεως τοῦ Γυίτζη καθ' ὀλοκληρίαν. Ἠναγκάσθη νὰ διορίσῃ τὸν δοῦκx, ὅστις ἔπαιζε νῦν ἀναμφισβητήτως τὸ πρόσωπον μαῖορδόμου, γενικὸν ἀρχηγὸν (generalkapitän), αἱ δὲ τάξεις τὰς ὁποίας συνεκάλεσεν ἐν Βλουά (Blois) ἐπὶ διαβεβαιώσει τῶν ἀγνῶν καθολικῶν φρονημάτων του, ἔδειξεν φρονήματα ἐντελῶς εὐνοϊκὰ πρὸς τὴν συμμαχίαν· εἰς οὐδὲν ὠφέλησεν ὅτι ἔσπευσε νὰ προλάβῃ τὰς ἐπιθυμίας των· αἱ τάξεις συμφώνως πρὸς τὴν προκήρυξιν τῶν Γυίτζη ἀπήτησαν τὸ ἔγκυρον τῶν ἀποφάσεων τῶν τάξεων καὶ ἄνευ ἐλέγχου αὐτῶν ἐν τῷ βασιλικῷ συμβουλίῳ.

Ὁ σκοπὸς αὐτῶν ἦτο ἡ ἐξόντωσις τῶν προτεσταντῶν : τὰς δαπάνας δὲ τοῦ ἁγῶνος τούτου κατέβαλεν ἡ ἀρπαγή, τὰ δημευθέντα κτήματα.

§ 175. Ἡ δολοφονία τῶν Γυίζη 1588. — Εἰς τοιαύτην περιελθὼν θέσιν ὁ βασιλεὺς, ἀπὸ παραχωρήσεως εἰς παραχώρησιν, ἀπὸ ἀπαλλοτριώσεως ἐξουσίας εἰς ἀπαλλοτριώσιν πιεζόμενος νὰ προβαλῇ, ἀπεφάσισε νὰ καταφύγῃ εἰς τὸ τελευταῖον μέσον τῆς ἰταλικῆς πολιτικῆς τέχνης, ἐν ᾗ ἀνετράφη, — εἰς τὴν δολοφονίαν.

Εἰς ὅκτῳ τῶν σωματοφυλάκων του, ἀπεριορίστως ἀφωσιωμένους εἰς αὐτόν, ἔδωκεν ὁ βασιλεὺς τὴν ἐντολήν: μετὰ ταῦτα ἐκάλεσε τὸν δοῦκα εἰς τὸ γραφεῖόν του. Οὗτος, ἀποσκορακίσας εὐτόλμως τὰς ἀπευθυνθείσας αὐτῷ ἀποτρεπτικὰς παραινέσεις, ἐδέχθη τὴν πρόσκλησιν, καὶ καθὼς ᾔθελε ν' ἀνοίξῃ τὴν θύραν τοῦ βασιλικοῦ γραφείου εἶδε τοὺς δολοφόνους ἐπιπίπτοντας κατ' αὐτοῦ· διὰ τῶν χειρῶν καὶ τῶν ὀδόντων ἀμυνόμενος κατέπεσεν ὁ δοῦξ αἰμόφυρτος παρὰ τὴν κλίνην τοῦ βασιλέως.

Ταῦτοχρόνως δὲ — διότι εἰς τὴν περίστασιν ταύτην δὲν ἐπρόκειτο περὶ ἡμιμέτρων — συνελήφθη καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ, ὁ καρδινάλιος Λουδοβῖκος, καὶ ἄνευ ἄλλης τινὸς διαδικασίας ἐθανατώθη δυνάμει βασιλικῆς πληρεξουσιότητος· ὁ τρίτος ἐκ τῶν ἀδελφῶν, ὁ δοῦξ τῆς Μαυένης, διέφυγε.

Κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας ἀπέθανε καὶ ἡ Αἰκατερίνη τῶν Μεδίκων (Ἰανουάριον τοῦ 1589)· τὸ αἷμα ὅπερ ἔσπειρεν αὕτη εἶχε βλαστήσει.

§ 176. Ὁ θάνατος Ἑρρίκου τοῦ Γ'. 1589. — Ἐκ τῶν ἡρώων τῆς νυκτὸς τοῦ Ἀγίου Βαρθολομαίου ὑπελείπετο ἀκόμη μόνον ὁ βασιλεὺς. Διὰ τῆς τελευταίας πράξεως εἶχεν ἀνοίξει πλατὺ χάσμα μεταξὺ ἑαυτοῦ καὶ τοῦ κόμματος τῆς ἱερᾶς συμμαχίας.

Ἡ ἑξαψις, μάλιστα ἐν Παρισίοις, ἦτο τρομερά· ἐξ ὅλων τῶν ἀμβώνων ἐκηρύσσετο τὸ μαρτύριον τῶν δύο περιγλίπων καὶ ἐξεπέμποντο ἀραὶ κατὰ τοῦ τυράννου. Ἑβδομήκοντα καὶ εἰς δόκτορες τῆς Σορβόνης ἐδήλωσαν, ὅτι ὁ γαλλικὸς λαὸς ἀπελύθη τοῦ ὄρκου του, πάντες δὲ ἐπανελάβον τὸν ὄρκον τοῦ νὰ μὴ ἀνεχθῶσι αἰρετικὸν βασιλέα ἐπὶ τῆς Γαλλίας· τῇ συμπράξει τοῦ Ἰσπανοῦ πρέσβεως ἐσχηματίσθη ἐν Παρι-

ρισίοις νέα κυβέρνησις, ἐπὶ κεφαλῇς τῆς ὁποίας ἐτέθη ὁ δουξ τῆς Μαυ-
έννης ὡς γενικὸς τοποτηρητής.

Εἰς τὸν βασιλέα οὐδὲν πλέον ὑπελείπετο, — διότι αἱ προτάσεις
αὐτοῦ ἀπερρίφθησαν μετὰ καταφρονήσεως καὶ ἀποστροφῆς, εἰ μὴ
νὰ ριφθῇ εἰς τὰς ἀγκάλας τῶν Οὐγενόττων, μεθ' ὧν συνεδέθησαν
ἐκεῖνοι οἱ βασιλόφρονες ἐκ τῶν καθολικῶν, οἵτινες εἶχον ἀκόμη κατὰ
τὴν στιγμὴν ταύτην τὸ θάρρος νὰ ἐμμένωσι πιστοὶ εἰς τὸν βασιλέα.

Συνεννοήθη δὲ νῦν μετὰ τοῦ διαδόχου του, ὃν ἀνεγνώρισε νῦν
πλέον ἐπισήμως· ἐκ νέου συνηθροίσθη περὶ αὐτὸν ἀξιόλογος στρατός·
νῦν, παρὰ πολὺ ἄργά, ἀνεθάρρυνε καὶ ἐφώρμησε κατὰ τῶν Παρι-
σίων, ὅπου ἐγίνοντο μεγάλαι προετοιμασίαι πρὸς ἀγῶνα ἀπογνώσεως,
ἀφωπλίσθησαν τὰ ἀντιπράττοντα στοιχεῖα τοῦ λαοῦ, τὰ ἱερὰ κειμή-
λια τῶν ἁγίων περιήγοντο ἀνὰ τὰς ὁδοὺς καὶ ἀπηγγέλλοντο βιαιο-
παθέστατοι λόγοι περὶ τοῦ συγγνωστοῦ τῆς τυραννοκτονίας.

Οἱ λόγοι οὗτοι ἔπετον ἐπὶ γονίμου ἐδάφους : τοῦτο δὲ τόσῳ μᾶλ-
λον ὅσῳ δὲν ὑπῆρχεν ἐλπίς μακρᾶς ἀντιστάσεως τῆς πόλεως.

Νεαρός τις κληρικός, εἰς Δομινικανός, Ἰάκωβος Κλημέντιος
τὸ ὄνομα, συνέλαβε τὴν ἀπόφασιν νὰ ἐκδικήσῃ τὴν ἱεράν συμμα-
χίαν, πλήττων τὸν δολοφόνον τῶν ἀρχηγῶν τῆς. Ἦτο ἱερεὺς : τοῦτο
δὲ ἦτο ἡ μόνη εὐσυνειδησίας δυσκολία ἡ ἀναχαιτίζουσα αὐτόν, διό
ὑπέβαλεν οὗτος εἰς τοὺς προΐσταμένους του τὸ ζήτημα, ἂν εἶναι
ἀμάρτημα θανάσιμον ὁ ὑπὸ ἱερέως φόνος ἐνὸς τυράννου. Οἱ προΐστά-
μενοι τοῦ Κλημεντίου δὲν εὐρέθησαν εἰς ἀμηχανίαν ὡς πρὸς τὴν
ἰδιαιτέραν ταύτην περίστασιν : ἡ ἀπάντησις ἔλεγεν, ὅτι ὁ ἱερεὺς
δύναται νὰ ἐνεργήσῃ οὐχὶ κανονικῶς.

Καὶ νῦν ὁ Δομινικανός δὲν ὤκνησεν ἐπὶ πλέον : κατώρθωσε νὰ
εἰσέλθῃ εἰς τὸ βασιλικὸν στρατόπεδον καὶ νὰ γίνῃ δεκτὸς παρὰ τῷ
βασιλεῖ, ἐνῷ δὲ ὁ Ἑρρίκος ἀνεγίνωσκε τὴν αἴτησιν αὐτοῦ, οὗτος
ἐνέπηξε τὸ ἐγχειρίδιόν του εἰς τὸ σῶμα τοῦ βασιλέως.

Τὴν ἐσπέραν τῆς ἡμέρας ἢ τὴν ἐπομένην νύκτα, 2 Αὐγούστου
τοῦ 1589, ἐξέλιπεν ὁ τελευταῖος τοῦ οἴκου τῆς Βασιλείας.

§ 177. Ἑρρίκος ὁ Δ'. 1589. — Καὶ νῦν τὰ πράγματα
ἔφθασαν ὄντως εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο, ὅτι εἰς Οὐγενόττος ἦτο ἡ ἐκα-
λεῖτο βασιλεὺς τῆς Γαλλίας, ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἑρρίκος ὁ Δ'.

Ὁ μέγας ἀγὼν ἐν τῇ Δύσει εἰσῆλθον εἰς τὸ τελευταῖον στά-

διόν του· ἐπὶ γαλλικοῦ ἐδάφους ὤφειλεν ὁ Φίλιππος ὁ Β' . νὰ ἀποπειραθῇ τὰ ἔσχατα.

Ἄλλ' εἶχε συμβῇ ἤδη τὸ γεγονός, τὸ ὁποῖον καθίστα ἀδύνατον τὴν νίκην του : ἡ ναυτικὴ δύναμις του εἶχεν ἐξολοθρευθῇ πρὸ ἐνὸς ἔτους εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Ἀγγλίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

Ἡ Ἀγγλία κοὶ ἡ Μεταρρῦθμισις. — Ἐρρίκος ὁ Η΄.,
Ἐδουάρδος ὁ ΣΤ΄., Μαρία, Ἐλισάβετ. — Σκωτία
καὶ Μαρία Στούαρτ. — Αἰὼν τῆς Ἐλισάβετ.
— Ἡ πανωλεθρία τῆς ἀρμάδας.

§ 178. Ἡ Ἀγγλία. — Τοῦτο μετάγει ἡμᾶς ἀμέσως εἰς τὰ
περιπετειώδη συμβεβηκότα τῆς ἀγγλικῆς ἱστορίας τῆς σπουδαίας хро-
νικῆς περιόδου, τῆς ἀρχομένης ἀπὸ τῶν θέσεων τοῦ Λουθήρου.

1. Ἐρρίκος ὁ Η΄. 1509—1547.

§ 179. Ἐρρίκος ὁ Η΄. 1509. — Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς
κρίσιμωτάτης διὰ τὰς τύχας τῶν εὐρωπαϊκῶν πολιτειῶν ἐπὶ μακρὸν
χρόνον, τοὺς ὑπὸ στενωτέρην ἔννοιαν αἰῶνα τῆς Μεταρρῦθμίσεως κα-
λουμένους, ἐβασίλευεν ἐνταῦθα ὁ δεύτερος ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Τυδώρ,
Ἐρρίκος ὁ Η΄. (1509—1547).

Ἀναθὰς εἰς τὸν θρόνον ἐν ἡλικίᾳ ὀκτῶ καὶ εἴκοσιν ἐτῶν, εἶχεν ὁ
Ἐρρίκος πολὺ περισσότερον τοῦ πατρός του τὴν φιλοδοξίαν νὰ ἀνα-
μιχθῇ εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν πολιτικὴν· εἶδομεν αὐτὸν πρὸς στιγμὴν
ἐμφανιζόμενον ὡς μνηστῆρα τοῦ γερμανικοῦ στέμματος.

Κατὰ τοὺς μετὰ ταῦτα χρόνους ἐν ταῖς μεταξὺ τῆς βουργουνδικῆς
καὶ τῆς γαλλικῆς δυνάμεως περιπλοκαῖς ὁ Ἐρρίκος ἐτάχθη πρὸς τὴν
πρώτην κατὰ τῆς Γαλλίας, καὶ ἐν ἔτει 1522 συνῆψε μετὰ τοῦ αὐ-
τοκράτορος τὴν συμμαχίαν ἐκείνην κατὰ τῆς Γαλλίας, ἥτις ἐφάνη
ὅτι θὰ ἀπέβαινε τοσοῦτον ὀλεθρία εἰς τὴν τελευταίαν ταύτην δύνα-
μιν, καὶ ἔνεκα τῆς ὁποίας ἐκολαχεύετο ἐπὶ τινα χρόνον ὁ Ἐρρίκος

ὅτι θὰ ἐβασίλευεν, ὡς ἄλλοι προγενέστεροι Ἕγγλοι βασιλεῖς, ἀμφοτέρων τῶν χωρῶν, τῆς Ἑγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας.

Ἦτο συγγενὴς τοῦ βουργουνδικοῦ οἴκου, εἶχε νυμφευθῇ ἀπὸ τῆς ἀνόδου του εἰς τὴν ἀρχὴν μετὰ τῆς ἐμφάντης τῆς Ἀραγωνίας Αἰκατερίνης, θείας τοῦ αὐτοκράτορος Καρόλου τοῦ Ε΄., τῆς χήρας τοῦ πρεσβυτέρου ἀδελφοῦ αὐτοῦ Ἀρθούρου, ὅστις εἶχεν ἀποθάνει ἐν παιδικῇ σχεδὸν ἡλικίᾳ.

Ἀνώτατος δημόσιος λειτουργὸς αὐτοῦ ἦτο εἰς κληρικὸς, ὁ Θωμᾶς Οὐόλσεϋ, ἀνὴρ ἀναδειχθεὶς ἐκ ταπεινῆς καταγωγῆς, ἀρεσκόμενος εἰς τὰ μεγαλεῖα, ματαιόδοξος, φιλόδοξος, ἐπιτήδειος εἰς τὰς κολακίας, ἀλλὰ καὶ δεξιὸς διαχειριστὴς τῶν δημοσίων ὑποθέσεων.

Ἐν τῷ φλέγοντι ζητήματι τῆς ἡμέρας, τῷ ἐκκλησιαστικῷ, ὁ Οὐόλσεϋ ἔμεινε πιστὸς εἰς τὸ ἀρχαῖον δόγμα, ὡς ἤρμοζεν εἰς ἓνα καρδινάλιον τῆς ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας, ἔχοντα τὴν φιλοδοξίαν κατὰ τὴν προσεχῇ χηρείαν τῆς παπικῆς ἑδρας νὰ γίνῃ αὐτὸς ὁ ἴδιος πάπας· καὶ ὁ βασιλεὺς δὲ αὐτοῦ, ἐπιτηδεύων θεολογικὴν πολυμάθειαν, εἶχε γράψει, ὡς ἐμνημονεύσαμεν, κατὰ τοῦ Λουθήρου ἐν ἔτει 1522 θεολογικὴν διατριβήν, διὰ τὸ ἐπαινετὸν ὅς τοῦτο ἔργον ἔλαβε παρὰ τοῦ πάπα τὸν τίτλον τοῦ Defensor Fidei.

Ἐν τῷ πολέμῳ ἐκείνῳ εἶχεν ἐξέλθει ὁ Κάρολος ὀλοσχερῶς κατὰ τὸ δυνατόν νικητὴς (1527) : δὲν ἐξεπλήρωσεν ὅμως τὰς ὑποσχέσεις, τὰς ὁποίας εἶχε δώσει εἰς τὸν σύμμαχόν του, ὡς ἐπίσης δὲν εἶχε βοηθήσει τὸν πρῶτον τοῦτον ὑπουργὸν πρὸς ἀνύψωσιν εἰς τὴν παπικὴν ἑδραν κατὰ τὰς δύο παρουσιασθείσας εὐκαιρίας ἐν ταῖς ἐκλογικαῖς συνόδοις (Konklaven) τοῦ ἔτους 1522 καὶ 1523.

Ἡ πολιτικὴ αὕτη διατάραξις τῶν σχέσεων πρὸς τὸν αὐτοκράτορα συνέπεσε μετ' ἄλλης ὑποθέσεως, ἥτις ἀπησχόλει ἀπὸ πολλοῦ χρόνου τὸν βασιλέα, καὶ καθ' ἣν ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἀνεδείχθησαν ὅλαι αἱ κακαὶ ὀψεις τῆς πονηρᾶς καὶ ψευδολόγου ταύτης τυραννικῆς φύσεως.

Ὁ γάμος αὐτοῦ μετὰ τῆς Ἰσπανίδος ἐμφάντης ἥτις ἦτο ὀλίγον τι πρεσβυτέρα τὴν ἡλικίαν ἢ ὁ βασιλεὺς, δὲν ὑπῆρξε μέχρι τοῦδε δυστυχής. Ἐτεκεν αὐτῷ αὕτη μίαν θυγατέρα, Μαρίαν, καὶ δύο υἱούς : ἀλλ' οἱ τελευταῖοι οὗτοι ἀπέθανον ταχέως, καὶ εἶναι λίαν πιθανὸν ὅτι ὁ βασιλεὺς, ὁ ἐμμανῶς ποθῶν ἄρρενα κληρονόμον, ἐσκέ-

πτετο ἐνίοτε μὴ τυχὸν οἱ θάνατοι ἐκεῖνοι τῶν τέκνων τοῦ ἐσθήμα-νον τὴν δυσαρέσκειαν τοῦ οὐρανοῦ διὰ τὸν γάμον ἐκεῖνον μετὰ «τῆς γυναικὸς τοῦ ἀδελφοῦ του» — γάμον, ὅστις, ἀπάδων πρὸς διάφορα ψευδῶς ἡρμηνευμένα χωρία τῆς Ἀγίας Γραφῆς καὶ ἀσυγχώρητος ὢν, εἶχε καλυφθῇ κατὰ τὴν προκειμένην περίστασιν διὰ παπικῆς ἀδείας καὶ συγχώμης.

Ἵνα δὲ εἴμεθα δίκαιοι, πρέπει νὰ προσθέσωμεν ὅτι καὶ ὁ λαὸς ζωηρῶς ἐπόθει ἄρρενα κληρονόμον, διότι αὐτὸς μόνος ἐφαίνετο ὅτι θὰ ἠδύνατο νὰ περιφρουρήσῃ τὴν ἀναγκαίαν ἀνεξαρτησίαν τῆς χώρας.

§ 180. **Τὸ ζήτημα τοῦ διαζυγίου.** — Οἱ ἐνδοιασμοὶ οὗτοι ἐγένοντο ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐντονώτεροι, μάλιστα ἀφ' ὅτου μία τῶν δεσποινίδων τῆς τιμῆς τῆς βασιλείσης, Ἀγγλὶς ἐκ γένους ἀριστοκρατικοῦ, ἡ Ἄννα Βολέϋν, ἤναψε παρ' αὐτῷ πάθος δὲν κατεκτάτο δὲ διὰ τῶν συνήθων μέσων εἰς τὰ ὁποῖα ἄλλως κατέφευγεν ὁ Ἑρρίκος.

Ἐζήτησε λοιπὸν παρὰ τοῦ πάπα τὴν λύσιν τοῦ γάμου του. Ὁ Κλήμης Ζ', ἀνὴρ πολιτευόμενος ὡς ἦτο, ἐδείχθη τὸ κατ' ἀρχὰς πρόθυμος, καίτοι τὸ πρᾶγμα παρουσίαζεν ὑπὸ ἐκκλησιαστικὴν ἔποψιν μεγάλας δυσχερείας, ἀφοῦ ἐπρόκειτο περὶ ἀκυρώσεως συγγνώμης χορηγηθείσης ὑπὸ προκατόχου του : παρεῖχε δὲ τὴν ἐλπίδα εὐνοϊκῆς ἀποφάσεως, ἐφ' ὅσον εἶχεν ἀνάγκην τοῦ Ἀγγλοῦ βασιλέως κατὰ τῆς ὑπεροχῆς τοῦ αὐτοκράτορος.

Ἄλλ' ἐν ἔτει 1529 ὁ πάπας, ὡς ἐνθυμούμεθα, συνδιηλλάγη μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος, καὶ ἡ ὑπομονὴ τοῦ ἐμμανοῦς δεσπότη ἐξηντλήθη. Προυκάλεσε λοιπὸν τακτικὴν δικαστικὴν ἐνέργειαν, καὶ ἡ Αἰκατερίνη, ἡ ἄλλοτε περιζήτητος πλουσιωτάτη νύμφη τῆς Εὐρώπης, εἶχε νὰ ὑποστῇ ἀληθὲς μαρτύριον.

Τότε συνέλαβεν ὁ Ἑρρίκος τὴν σοβαρὰν ἀπόφασιν νὰ προβῇ εἰς τὴν ὑπόθεσιν ταύτην ἄνευ τοῦ πάπα. Εἶχε δὲ παρασκευάσει συμφώνως πρὸς τὴν συμβουλὴν σοφοῦ θεολόγου, γνωμοδοτήσεις πανεπιστημίων τινῶν, συνταχθείσας κατὰ τὸ συμφέρον του : ἐπὶ τούτων δὲ στηριχθεὶς ἐνυμφεύθη κρυφίως τὴν Ἄνναν Βολέϋν (ἀρχομένου τοῦ 1533). Ὁ καρδινάλιος Οὐόλσεϋ, ὅστις εἶχε πολιτευθῇ εἰς τὴν ὑπόθεσιν ταύτην διφορουμένως καὶ ὡς ἄνθρωπος ὅστις ἠθέλει νὰ δουλεύῃ συγχρόνως εἰς δύο κυρίους, ἀνετράπη, συνεκλήθη δὲ παρλαμέντον

ἐν ᾧ ἐξεδηλώθη ἡ δυσχρέτεια κατὰ τοῦ κυβερνητικοῦ συστήματος τοῦ Οὐόλσεϋ καὶ τῆς ἀφορήτου θέσεως τοῦ κλήρου, ἥτις, ἐπειδὴ οἱ κληρικὶ ἐνομοθέτουν δι' ἑαυτοὺς ἰδίους νόμους, ἦτο ἀσυμβίβαστος πρὸς τὸ πολίτευμα τῆς χώρας. Αὐτός, ὁ βασιλεὺς, διεκήρυξε τὸ κοινοβούλιον τοῦτο, ἦτο ὁ κυρίαρχος κύριος καὶ προστάτης κληρικῶν καὶ λαϊκῶν (1532).

Διαστήριον δὲ ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ νέου πρωθιερέχου τῆς Ἀγγλίας, ὅστις μυστικῶς ἐφρόνει τὰ τοῦ Λουθήρου, τοῦ Θωμᾶ Κράνμερ, ἐκήρυξε (τῷ 1533) τὸν πρότερον γάμον ἄκυρον.

§ 181. Ἀποχωρισμὸς ἀπὸ τῆς Ρώμης. — Διὰ τῶν βημάτων τούτων ἐγένετο ὁ χωρισμὸς ἀπὸ τῆς Ρώμης, καὶ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μείνωσι ταῦτα τὰ μόνα. Αὐτὸς οὗτος ὁ ἀποχωρισμὸς ἦτο δημοφιλής· δὲν ἦτο δὲ ἡ πρώτη φορά καθ' ἣν ἐξεδηλοῦτο ἐν Ἀγγλίᾳ ἡ ἐπιθυμία τοῦ νὰ κατασταθῇ ἡ ἐκκλησία ἐθνικὴ καὶ ἀνεξάρτητος ἀπέναντι τοῦ πάπα. Τὰ ἐτήσια (Annaten) καὶ αἱ ἐκκλήσεις εἰς τὴν Ρώμην κατηργήθησαν, ὅλη δὲ ἡ εὐρυτάτη ἐξουσία, ἣν εἶχε δημιουργήσει ἑαυτῷ ὁ Οὐόλσεϋ ὡς καρδινάλιος καὶ λεγάτος τῆς παπικῆς εἰσόδου, ἦτο δὲ συγχρόνως καὶ πρῶτος ὑπουργὸς τοῦ στέμματος, ἐν τῇ διακυβερνήσει τῆς ἀγγλικῆς ἐκκλησίας, περιήλθε νῦν εἰς τὸν βασιλέα, καὶ ὁ κληρὸς δὲ ὑπέκυπτεν εἰς τὸν νέον Κωνσταντῖνον, ὅστις μόνος ἠδύνατο νὰ προστατεύσῃ αὐτὸν ἀπὸ Μεταρρυθμίσεως ἔτι μᾶλλον ριζοσπαστικῆς, ὅσα ἔτεινεν εἰς πραγματοποιήσιν ἐν Γερμανίᾳ.

Ὁ πάπας ἀπεκρίθη διὰ τοῦ ἀφορισμοῦ (1534). Ἀλλὰ δὲν ἐκράτησε δι' αὐτοῦ τὸν ροῦν τῶν πραγμάτων. Ὁ βασιλεὺς, ἔχων νῦν σύμβουλον τὸν Θωμᾶν Κρόμβελλ, ἔλαβε τὸν τίτλον τοῦ ἀνωτάτου ἀρχιεποῦ τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἀγγλίας, καὶ τὸ κοινοβούλιον ἀπεδέχθη τὴν καινοτομίαν ταύτην μετὰ τῶν συνεπειῶν τῆς. Δι' ὅρκου δὲ (Suprematseid) ἀπητήθη παρὰ πάντων τῶν δημοσίων λειτουργῶν ν' ἀναγνωρίσωσι τὴν ἀκυρότητα τοῦ πρώτου καὶ τὸ νόμιμον τοῦ δευτέρου γάμου τῆς βασιλέως.

Ἐν ἔτει 1536 ἐγένετο ἡ ἀναθεώρησις (Revision) τῶν μοναστηρίων, συνεπεία τῆς ὁποίας 375 ἐκ τῶν μικροτέρων κατὰ πρῶτον κατηργήθησαν, καὶ ἐν ἔτει 1540 συνεπληρώθη τὸ ἔργον τοῦτο: 645 μοναστήρια, 90 κολλέγια, 1374 παντὸς εἶδους ἐκκλησιαστικὰ ἱδρύματα, 110 νοσοκομεῖα ἐπεδικάσθησαν εἰς τὸν βασιλέα, προση-

λυτίσθη δὲ καὶ προσηλώθη καὶ ἡ ἀριστοκρατία ἐπὶ τοῦ νέου συστήματος, διότι μέρος τῶν δημευθέντων κτημάτων ῥηκαιοποιήθη αὕτη ἰδιοβούλως ἢ παρεχωρήθη εἰς αὐτὴν ὑπὸ τοῦ βασιλέως : ὁ τεράστιος πλοῦτος τῆς ἀγγλικῆς ἀριστοκρατίας στηρίζεται ἐν μέρει ἐπὶ τῶν «μοναστηριακῶν» τούτων «κτημάτων».

Ἐξέγερσίς τις ἐν ταῖς βορειναῖς κομηταῖς (1536), προκληθεῖσα ἐκ τῆς καταργήσεως τῶν λίαν δημοφιλῶν αὐτόθι μοναστηρίων, κατεστάλη ἄνευ πολλοῦ κόπου.

§ 182. Ἀγγλικανικὴ ἐκκλησία. — Τὸ ἀξιοσημείωτον ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἦτο, ὅτι ὁ δεσπότης οὗτος, ἐνῶ ἦλθεν εἰς τόσον ὀλοσχερῇ ρῆξιν πρὸς τὴν Ρώμην, διετήρησεν ἐν τούτοις αὐστηρῶς τὰ δόγματα καὶ τὰς τελετὰς τῆς «γενικῆς» ἐκκλησίας.

Εἶναι ἀληθές ὅτι ἐπὶ τινὰ χρόνον εἶχε πλησιάσει πρὸς τοὺς Γερμανοὺς προτεστάντας· ἐστηρίχθησαν, ἀφοῦ εἶχον ἀνάγκην μιᾶς αὐθεντίας, ἐπὶ τῆς Ἀνίας Γραφῆς, τῆς ὁποίας τὴν διάδοσιν ἐν τῇ ἐγγωρίῳ γλώσσῃ εἶχεν ὑποστηρίξει ὁ βασιλεύς· ἀλλ' ἀφοῦ διὰ τοῦ Κρόμβελλ συνετελέσθη ἡ κατάργησις τῶν μοναστηρίων, ὁ Ἑρρίκος ἤλλαξε τὸ σύστημά του, ἦλθε δὲ ὁ καιρὸς καθ' ὃν, κατὰ τὴν εὐστοχον ἔκφρασιν Ἀγγλοῦ ἱστοριογράφου, καθολικοὶ καὶ προτεστάνται ἐκρεμῶντο ἐκ τῆς αὐτῆς ἀγχόνης, ἐκεῖνοι μὲν ὅταν ἡρνοῦντο τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἀρχηγίαν τοῦ βασιλέως, οὗτοι δὲ τὸ περὶ μετουσιώσεως δόγμα.

Ὑπὸ τὸ πνεῦμα τοῦτο ἐξεδόθη ὁ ἀποτρόπαιος νόμος τῶν ἐξ ἄρθρων τοῦ 1539, δι' οὗ ἀναγνωρίζεται μεθ' ὅλην τὴν πρὸς τὴν Ρώμην ρῆξιν τὸ δόγμα τῆς μετουσιώσεως, ἡ ἐξομολόγησις, ἡ ὑποχρεωτικὴ δύναμις τῶν ἱερῶν ἐπαγγελιῶν, ἡ κατ' ἀμφοτέρα μετάληψις τῶν λαϊκῶν.

Ὡς δὲ ἐν τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς, οὕτω καὶ ἐν τοῖς κοσμικοῖς πράγμασι τὸ κοινοβούλιον ἀπεδέχετο τὸν δεσποτισμὸν τοῦτον : δὲν ἐδίστασε τοῦτο ποσῶς ν' ἀνακηρύξῃ ὡς ἰσχυρὰς τὰς διαταγὰς τοῦ μυστικοσυμβουλίου ὅσον τὰ ψηφίσματα τοῦ κοινοβουλίου.

§ 183. Γάμοι καὶ ἐκκλησιαστικὴ πολιτικὴ τοῦ Ἑρρίκου. — Ἡ ἐκκλησιαστικὴ πολιτικὴ τοῦ Ἑρρίκου, ἥτις, ἐστερημένη σταθερᾶς τινος ἀρχῆς, ἔφερε τὸν χαρακτῆρα αὐθαιρεσίας καὶ ἰδιοτροπίας, ἔμελλεν ἀναγκαίως νὰ ταραξῇ τὴν χώραν, κατέλιπε

δὲ εἰς αὐτὴν μακρὰν ρέουσιν πηγὴν βιῶν ἐνεργειῶν καὶ ἀντιδράσεων, — τοῦτο δὲ τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ καὶ τὸ ζήτημα τῆς διαδοχῆς περιεπλέκετο νῦν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον διὰ τῶν γαμηλίων δεσμών, τοὺς ὁποίους ὁ τύραννος συνῆπτε καὶ ἔλυε κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀρχῆς του — διότι ὡς λέγει νεώτερος ἱστοριογράφος ἐν γλώσσῃ αὐλικῆς ἀβρότητας «αἱ γαμήλιοι ὑποθέσεις του ἀνემιγνύοντο μετὰ τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῶν πολιτικῶν».

Δὲν πρέπει νὰ ἐνδιατρίψωμεν εἰς τὰς ἀναξίας λόγου λεπτομερείας : ἡ Ἄννα Βολέϋν εἶχε θανατωθῇ ἤδη ἐν ἔτει 1536· ὁ δεσπότης ἐνοχοποίησεν αὐτὴν ἐπὶ ἀπιστίᾳ, αὐτὸς ὅστις, ἀνὴρ καὶ μέγας κύριος, ἠλευθερίαζε, κατέλιπε δὲ αὐτῇ ἡ Βολέϋν μίαν θυγατέρα, τὴν Ἑλισάβετ.

Τὴν ἐπομένῃ τῆς θανατικῆς ταύτης ἐκτελέσεως ἐνυμφεύθη ὁ Ἑρρίκος τὴν Ἰωάνναν Σεύμωρ, ἣτις ἔτεκεν αὐτῷ τέλος υἱόν, τὸν ὁποῖον οὗτος ἐπόθει, ἀπέθανεν ὁμοῦ κατὰ τὸν τοκετόν· ἐν ἔτει 1540 συνῆψε νέον γάμον μετὰ Γερμανίδος πριγκιπίσσης, τῆς Ἄννας τῆς Κλέβης, ἣτις ὁμοῦ δὲν ἤρρεσεν αὐτῷ, καὶ ἀφ' ἧς κατ' ἀκολουθίαν ἐχωρίσθη, τοῖθ' ὅπερ δὲν παρεῖχε νῦν οὐδεμίαν δυσκολίαν.

Διάδοχος αὐτῆς ἐγένετο ἡ Αἰκατερίνη Χόβαρτ, καταγομένη ἐκ μεγάλου καθολικοῦ οἴκου· μετὰ δύο ἔτη ἐθανατώθη αὕτη (1542) λόγῳ ἀπιστίας· ἔκτη δὲ σύζυγος τοῦ Ἑρρίκου ἐγένετο ἡ Αἰκατερίνη Πάρρ, ἣτις ἐκλίνε πρὸς τὰς προτεσταντικὰς ἰδέας, ἐπολιτεύθη ὁμοῦ ἐπιτηδεύσας καὶ δεξιῶς, οὕτω δὲ ἀπέφυγε τὴν τύχην, ἡ ὁποία ἠπειλεῖτο ἐνταῦθα κατὰ τῶν αἵρετικῶν ὑπὸ βασιλείᾳ σχισματικοῦ.

Ἀπαξ ἔτι ἦλθεν ὁ Ἑρρίκος εἰς θέσιν νὰ πολεμήσῃ κατὰ τῆς Γαλλίας ἐν συμμαχίᾳ μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος, ἐκυρίευσεν τὴν Βουλὸν (1544) : εἶναι δὲ μίξ τῶν ἀξιολόγων ὑπηρεσιῶν αὐτοῦ, ὅτι ἐπροστάτευσεν τὰ παράλια τῆς Ἀγγλίας καλλίτερον ἢ τὸ πρὶν δι' ὀχυρωμάτων.

Τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1547 ἀπέθανεν ὁ Ἑρρίκος ὁ Η' : ὅ,τι ἐπραγματοποίησεν οὗτος ἦτο τὸ ἐν καὶ τὸ χειρότερον μέρος ἐκείνου πρὸς ὃ ἔτεινεν ἡ μεταρρυθμιστικὴ κίνησις, — ὁ ἀποχωρισμὸς ἀπὸ τῆς Ρώμης ὅχι ὁμοῦ καὶ ἡ βελτίωσις τῆς ἐκκλησίας.

2. Ἐδουάρδος ὁ ΣΤ΄, ἡ Μαρία.

§ 184. Ἐδουάρδος ὁ ΣΤ΄. 1547.— Ἡ περὶ διαδοχῆς τάξις τοῦ Ἑρρίκου, ἡ ὑπὸ τοῦ κοινοβουλίου δεκτὴ γενομένη, ὠρίζεν ὅτι κατὰ πρῶτον θὰ ἐκαλεῖτο εἰς τὸν θρόνον ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἐδουάρδος ἐκ τοῦ μετὰ τῆς Ἰωάννας Σέϋμουρ γάμου, καὶ οἱ ἐκ τούτου ἀπόγονοι, ἔπειτα ἡ θυγάτηρ αὐτοῦ Μαρία, ἡ ἐκ τοῦ γάμου ἐκείνου μετὰ τῆς Αἰκατερίνης τῆς Ἀρχωνίας, τοῦ κηρυχθέντος ἀκύρου, καὶ εἶτα ἡ τῆς Ἀννης Βολέϋν θυγάτηρ Ἑλισάβετ.

Τὸ ζήτημα ἦτο ἂν θὰ διετεθεῖτο τὸ σύστημα τοῦ Ἑρρίκου, ἡ τήρησις δηλονότι τῶν δογμάτων καὶ τῶν τελετῶν τῆς ἀρχαίας ἐκκλησίας καὶ ἡ ἄρσις πάσης συναφείας μετὰ τῆς παπικῆς ἑδρας.

§ 185. Ὁ δούξ Σόμερσετ. Εἰσαγωγή τῆς Μεταρρυθμίσεως.— Ἐδουάρδος ὁ ΣΤ΄. (1547—1553) ἦτο παιδίον ἐννέα ἐτῶν, ὅτε ἀνέβη εἰς τὸν θρόνον. Παρὰ μεγάλη μερίδι τοῦ λαοῦ τῆς χώρας εἶχεν εἰσχωρήσει τὸ προτεσταντικὸν δόγμα καὶ ἡ περὶ βίου ἀντίληψις οὐχὶ ὀλιγώτερον βαθέως ἢ παρὰ τῇ πολυχρίθμῳ ἐκείνῃ ἄλλων χωρῶν τάξει, ἥτις ἀντελαμβάνετο τὸν χριστιανισμόν ἀπὸ σπουδαίας ἀπόψεως· πολλὰ χιλιάδες ἀνθρώπων ἐπόθησαν τὴν ἐποχὴν ἐκείνην καθ' ἣν ὁ ἀπὸ τῆς Ρώμης ἀποχωρισμὸς θὰ ἠδύνατο νὰ στηρίζεται ἐπὶ βάσεως καλλιτέρας ἢ τῆς ἰδιοτροπίας καὶ τῶν παθῶν ἐνὸς δεσπότη.

Πράγματι δὲ ὑπὸ τοιοῦτον πνεῦμα προέβη μετ' ἀποφασιστικότητος νῦν ὁ ἐπίτροπος τοῦ βασιλέως, ὁ θεῖος αὐτοῦ κόμης Χερτφόρντ, ἐν τῷ μυττικοσυμβούλιον ἔταξεν ἐπὶ κεφαλῆς τῆς διοικήσεως ὡς προστάτην (Protector) καὶ δοῦκα τοῦ Σόμερσετ.

Ὁ Θωμᾶς Κράνμερ, ὁ ἀρχιεπίσκοπος τῆς Καντερβούριας, εἰς τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων οἵτινες ἠγάπησαν εἰλικρινῶς ἐν τῷ βάθει τῆς καρδίας των τὴν ἀλήθειαν, δὲν ἔχουσιν ὅμως τὸ θάρρος, ἵνα ὁμολογῶσιν αὐτὴν παντοῦ καὶ πάντοτε, διηύθυνε τὴν ὑπὸ προτεσταντικὸν πνεῦμα μετατροπὴν ἣν ὑπεστήριζον ζηλωτοὶ ἱεροκήρυκες.

Ὁ νόμος τῶν ἐξ ἄρθρων, ὅστις ἔτασεν ἐν τῇ νέᾳ Ἀγγλίᾳ τὰ θεμελιώδη δόγματα τῆς ἀρχαίας ἐκκλησίας ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ δημίου, κατηργήθη ὑπὸ τοῦ κοινοβουλίου τῆς νέας κυβερνήσεως, διετάχθη ἡ κατ' ἀμφοτέρω μετάληψις τῆς θείας εὐχαριστίας, εἰσῆχθη

δὲ νέα γενικὴ λειτουργικὴ, τὸ Common-prayer-book ἐν ᾧ ἀρτίως καὶ ἐν ἐκτάσει διευτυπώθη τὸ προτεσταντικὸν δόγμα.

Αὐτὸς ὁ βασιλεὺς, ὅσον νέος καὶ ἂν ἦτο, ἐδείκνυεν ἔνθερμα προτεσταντικὰ φρονήματα : ἦτο παιδίον ἀξιολόγων φυσικῶν χαρισμάτων, ἐξ ἴσου ἱκανὸς καὶ εἰς τὰς σωματικὰς καὶ εἰς τὰς πνευματικὰς ἀσκήσεις, παιδίον προῶρου ὠριμότητος.

Μεγάλῃ δὲ τις ἐλπίς ἀνέθορε : καθ' ὃν χρόνον ἡ Ἀγγλία, διέτελει καὶ ἡ Σκωτία ὑπὸ κυβέρνησιν ἐπιτροπικὴν : ἡ βασίλισσα τῆς χώρας ταύτης, ἡ τοῦ Ἰακώβου Ε' . θυγάτηρ Μαρία, ἦτο ἐπίσης ἀνήλικος, καὶ ὁ δούξ συνέλαβε νῦν τὴν ἰδέαν τοῦ γάμου τοῦ νεαροῦ βασιλέως του μετὰ τῆς κληρονόμου τοῦ ὁμόρου κράτους, τὴν ἰδέαν τῆς ἐνώσεως τῶν δύο χωρῶν εἰς μίαν μεγάλην προτεσταντικὴν δύναμιν.

Ἦδη ἐν ἔτει 1547 ἔλαβεν ὁ δούξ Σόμερσετ τὰ ὅπλα πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον : ἐπὶ τῆς αἰχμῆς τοῦ ξίφους του ἔφερεν οὗτος τὴν μνηστῆραν, καὶ ἐν Πίγκη (Pinkie) κατήγαγε νίκην λαμπράν. Προέτεινε δὲ εἰς τοὺς Σκώτους τὴν εἰρήνην ὑπὸ τὸν μόνον ὅρον τοῦ γάμου ἐκείνου.

Δὲν ἐπέτυχεν ὅμως τοῦ σκοποῦ του· οἱ Σκῶτοι ἔφερον τὴν βασιλόπαιδά των εἰς τὴν Γαλλίαν (1548), ὅπου ἔμελλε νὰ νεμφευθῇ αὕτη βραδύτερον μετὰ τοῦ Δελφίνου (1).

Δὲν ἀπήντησε δὲ ἐνταῦθα μόνον ἡ τολμηρὰ πολιτικὴ τοῦ Σόμερσετ ἀντίστασιν. Ἐπειδὴ ἡ εἰσαγωγὴ τοῦ προτεσταντισμοῦ ἐπεδιώκετο σπουδαίως, συνηθροίσθησαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ καὶ τὰ παλαιοδοξοῦντα στοιχεῖα, ἅτινα ἀπετέλουν τὴν μεγάλην πλειονοψηφίαν τοῦ πληθυσμοῦ τῶν βορεινῶν κομητειῶν, Κορνουάλλης (Kornwallis), Δεβοσιάϊρ, Νορφόλκης.

Ἡ κυβέρνησις παρέμεινε νικήτρια, ἀλλ' ἡ ἐρρωμένη πολιτικὴ τῆς κυβερνήσεως τοῦ δουκὸς Σόμερσετ ἐγέννησεν αὐτῷ πολλοὺς ἐχθροὺς παρὰ τῇ ἀριστοκρατίᾳ, ὑπερίσχυσαν δὲ οὗτοι ἐν τῷ μυστικοσυμβουλίῳ.

Ὁ Σόμερσετ ἔπεσε (1550), καὶ τὴν θέσιν αὐτοῦ κατέλαβεν ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἀντιπολιτεύσεως ταύτης, ὁ Δούδλεϋ, κόμης τοῦ Οὐόρβικ

(1) Σ.Μ. Τοῦ διαδόχου τοῦ θρόνου.

(Warwick), νῦν δ' οὐ ξ τ ῆς Νορθουμπερλάνδης· ὅτε ὁ Σόμερσετ ἐπειράθη βραδύτερον ν' ἀνακτήσῃ τὴν θέσιν του τῇ βοηθείᾳ λαϊκῆς ἐξεγέρσεως, ἀπεκεφαλίσθη (1552).

§ 186. Ὁ δούξ τῆς Νορθουμπερλάνδης. 1550.— Ἐν τῇ ἐν Βρυξέλλαις αὐλῇ Καρόλου τοῦ Ε'. μεγάλαι εἶχον γεννηθῇ ἐλπίδες ἐκ τῆς πολιτικῆς ταύτης μεταβολῆς, ἀνεμένετο δὲ καὶ ἐπάνοδος πρὸς τάσεις καθολικᾶς.

Αἱ ἐλπίδες αὗται δὲν ἐπραγματοποιήθησαν. Τούναντίον ὑπὸ τὸν νέον προστάτην ἢ Μεταρρύθμισιν ἔλαβε πορείαν μαλλον ὀριστικὴν. Ἡ Ἀγγλία κατὰ τὰς χαλεπὰς ἡμέρας τῆς Αὐγουσταίας Μεσουδασιλείας (Interim) (1548) καὶ τῆς ἰσπανικῆς ἀντιδράσεως ἐν Γερμανίᾳ ἐγένετο τὸ ἄσυλον τῶν καταδιωκομένων προτεστάντων ἱεροκλήρων καὶ παρέμεινε τοιαύτη.

Αἱ προτεστάντικαὶ δοξασταί, οἵτις εἶχον καθορισθῇ ἐν τῇ ἡπειρωτικῇ Εὐρώπῃ, ἀπέβαινον ὁσημέραι αἱ ἐπικρατέστεραι· οἱ κληρικοὶ ὤφειλον νὰ ἀνομολογήσωσιν ὅτι ἡ Ἀγία Γραφή περιελάμβανε πᾶν ὅ,τι εἶναι ἀναγκαῖον διὰ τὴν μακαριότητα τῶν ἀνθρώπων, καὶ ὁ Κράνμερ συνέταξεν Ὁμολογίαν ἐκ τεσσαράκοντα δύο ἄρθρων, ἣτις γραφείσα κατὰ τὸ πνεῦμα τοῦ Μελάγχθονος, ἐδημοσιεύθη ἐν ὀνόματι τοῦ βασιλέως.

Οἱ ἀνθιστάμενοι ἐπίσκοποι καθηρέθησαν : προέβησαν μάλιστα νῦν οἱ ἐν Ἀγγλίᾳ περαιτέρω, καὶ ἐξητάσθη σπουδαίως τὸ ζήτημα, ἂν ὑπάρχῃ οὐσιώδης διαφορὰ μεταξὺ ἐπισκόπων καὶ πρεσβυτέρων : ἐν Λονδίνῳ συνέστη ἐκκλησία τῶν ξένων ὡς οἶονεὶ πρότυπον καὶ κριτήριον τῆς πρεσβυτεριανῆς ἐκκλησιαστικῆς συντάξεως.

§ 187. Ἰωάννα Γρέϋ. 1553.— Ἀλλ' ὅλα ταῦτα τὰ μέτρα ἐστριζόντο ἐπὶ βάσεως ἀκροσφαλοῦς. Ὁ Ἐδουάρδος ὁ Γ', δεκαεξαέτης νῦν τὴν ἡλικίαν, δὲν παρεῖχεν ἐλπίδας μακροῦ βίου. Ἀποθνήσκοντος τούτου ἄνευ κληρονόμων, εἰς τὸν ἀγγλικὸν θρόνον ἀνέβαινεν ἡ Μαρία, ἡ θυγάτηρ τῆς Ἰσπανίδος μητρός, ἣτις ἐν τῇ δυστυχίᾳ τῆς εἶχε ζητήσῃ παρηγορίαν εἰς αὐστηρότατον βίον προσευχῶν κατὰ τὸ πνεῦμα τῆς ρωμαϊκῆς ἐκκλησίας· ἦτο δὲ γνωστὸν, ὅτι καὶ ἡ θυγάτηρ αὐτῆς τὰς αὐτὰς ἐκέκμητο πεποιοήσεως.

Ἐνεκα τούτου ὁ δούξ τῆς Νορθουμπερλάνδης ἐβουσοδόμησε πλεκτάνην, ἣτις καὶ τὴν πρόοδον τῆς Μεταρρυθμίσεως ἤθελεν ἐξασφα-

λίσει καὶ τὴν βασιλείαν εἰς τὸν ἴδιον αὐτοῦ οἶκον ἤθελε μεταβιβάσει.

Ἐρρίκος ὁ Η΄. εἶχε δύο ἀδελφάς, τὴν Μαργαρίταν καὶ τὴν Μαρίαν : ἐγγονὴ τῆς πρώτης, τῆς πρεσβυτέρας, ἦτο ἡ Μαρία Στούαρτ, ἡ βασίλισσα τῆς Σκωτίας, ὃ ἔστι ξένον πρόσωπον, ἡ ἐγγονὴ τῆς δευτέρας, τῆς νεωτέρας, ἦτο ἡ λαίδη Ἰωάννα Γρέϋ, ἣν ὁ δούξ ἐνύμφευσεν νῦν μεθ' ἐνὸς τῶν υἱῶν του, τοῦ Γυίλφορδ Δούδλεϋ. Κατώρθωσε δὲ νὰ πείσῃ τὸν Ἐδουάρδον νὰ μεταβάλῃ τὴν τάξιν τῆς διαδοχῆς, τὴν ὀρίσθεισαν ὑπὸ Ἐρρίκου τοῦ Η΄., ἀποκλείων τὴν λαίδην Μαρίαν καὶ τὴν λαίδην Ἐλισάβετ, ὡς γεννηθείσας ἐκ παρὰ νόμου γάμου καὶ νὰ ὀρίσῃ ὡς διαδόχους τοὺς ἄρρενας ἀπογόνους τῆς Ἰωάννας Γρέϋ.

Τοῦτο ἠδύνατο νὰ εὐδοκίμησῃ, ἐὰν ὁ βασιλεὺς Ἐδουάρδος ἠδύνατο νὰ ζήσῃ ἔτη τινὰ ἀκόμῃ : ἀλλ' ἡ ἀσθένεια τοῦ δυστυχοῦς νεανίου ἔλαβε ραγδαιοτέραν πορείαν ἢ ὅσον ἠλπίζετο· εἰς τὰς τελευταίας σχεδὸν στιγμὰς ἀνεκήρυξε διαδόχους τοῦ αὐτοῦ λαίδην Jane (Τζαϊν = Ἰωάνναν) καὶ τοὺς ἄρρενας κληρονόμους τῆς· τὴν 6 Ἰουλίου 1553 ὁ Ἐδουάρδος ἀπέθανεν.

§ 188. Ἡ βασίλισσα Μαρία. 1553. — Τὸ δυστυχὲς θῆμα τῆς πλεκτάνης ταύτης, ἡ λαίδη Ἰωάννα, ἐκλήθη νῦν αἰφνιδίως ἐκ τῆς ἡσυχίας καὶ τῆς μοναξίας ἐν ἣ ἔζη μέχρι τοῦδε, πρὸς μεγάλην ἐκπληξιν καὶ τρόμον τῆς, ν' ἀναβῇ εἰς τὸν θρόνον.

Οἱ ἐπιφανεῖς τοῦ κόμματος τοῦ Νορθουμπερλάνδ ἀνεκήρυξαν αὐτὴν βασίλισσαν, καὶ οἱ κήρυκες διεκήρυξαν εἰς τὴν πόλιν τοῦ Λονδίνου τὴν εἰς τὸν θρόνον ἀνάρρησιν τῆς Ἰωάννας Γρέϋ.

Ἄλλ' ἡ ἀναγγελία αὕτη πανταχοῦ ἔτυχεν ψυχρᾶς ὑποδοχῆς. Τὸ προτεσταντικὸν φρόνημα δὲν ἦτο τόσον πύρινον οὔτε παρὰ τοῖς πολλοῖς τῶν ἀριστοκρατῶν οὔτε παρὰ τῷ λαῷ, ὥστε ν' ἀφήσωσιν οὗτοι ἐν κόμμα νὰ ἐπιβάλῃ εἰς τὴν χώραν τὸν ἴδιον αὐτοῦ κυρίαρχον, ἐναντίον τῆς νομίμου περὶ διαδοχῆς τάξεως ἣτις ἦτο ἐπικεκυρωμένη καὶ ὑπὸ τοῦ κοινοβουλίου καὶ πρὸς ἣν ἀπὸ πολλοῦ χρόνου ἡ κοινὴ γνώμη ἦτο ἐξφκειωμένη.

Ὅτε ἡ Μαρία ἔλαβεν γνῶσιν τῆς νέας στροφῆς τῶν πραγμάτων, τῆς διαθήκης τοῦ Ἐδουάρδου, ἔφυγεν εἰς Σουφφολκ, ταχέως δὲ συνηθροίσθησαν περὶ τὴν σημαίαν τῆς ἡ ἀριστοκρατία καὶ ὁ λαός. Πρωτεύουσα καὶ στόλος ἐκηρύχθησαν ὑπὲρ αὐτῆς, ὅτε δὲ ὁ δούξ τῆς Νορθουμπερλάνδης, ἐξορμήσας μετὰ στρατεύματός του, ἔφθασεν ἐγγύς

αὐτῆς, κατεδείχθη ὅτι καὶ αὐτὰ τὰ ἴδια αὐτοῦ στρατεύματα ἔκλινον ὑπὲρ τῆς Μαρίας· αὐτὸς δὲ ὁ ἴδιος ἀνεκήρυξεν ἤδη ἐν τῷ στρατοπέδῳ του τὴν βασίλισσαν καθ' ἧς εἶχεν ἐκστρατεύσει.

Ἄλλ' οὔτε τοῦτο, οὔτε ἡ παράκλησις ἣν γονυπετῆς ἀπηύθυνε πρὸς τὴν βασίλισσαν ὑπὲρ τῆς ζωῆς του ὠφέλησεν αὐτόν· τὸν Αὐγουστον τοῦ 1553 ὁ δευρὺς ἀπεκεφαλίσθη, ὁ δὲ υἱὸς αὐτοῦ καὶ ἡ δυστυχὴς καὶ ἀθῶα Ἰωάννα ἤχθησαν εἰς τὸν Πύργον τοῦ Λονδίνου.

§ 189. Καθολικὴ παλινόρθωσις. — Ἡ Μαρία ἐβασίλευσεν ἀπὸ τοῦ 1553—1558. Ἀνέβη αὕτη εἰς τὸν θρόνον ἐπὶ τῇ σκέψει ὅτι ἔφθασε μέχρις αὐτοῦ κατὰ θεῖαν παραχώρησιν ἐν τῷ μέσῳ τοσοῦτων κινδύνων μόνον καὶ μόνον ἵνα ἐπαναφέρῃ τὴν Ἀγγλίαν εἰς τοὺς κόλπους τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας· πρὸς τὸν προτεσταντισμὸν ἀπέβλεπε μετὰ μεγάλης ἀντιπαθείας, ἀναλογιζομένη τὴν ἐπιδειχθεῖσαν πρὸς τὴν μητέρα της ὕβριστικὴν συμπεριφορὰν καὶ τὴν ἰδίαν ἐαυτῆς δυστυχίαν κατὰ τὴν παιδικὴν της ἡλικίαν.

Ἐν τούτοις ἐπολιτεύθη ἐπιφυλακτικῶς καὶ ἔδωκε διαβεβαιώσεις καθησυχαστικὰς· βία δὲν ἔπρεπε νὰ ἐξασκηθῇ, ἡ βασίλισσα εἶχεν ἐμπιστοσύνην εἰς τὴν δύναμιν καλλιτέρας διδαχῆς, δι' ἧς ἡ δύνατο νὰ ἐπαναχθῇ ὁ λαὸς εἰς τὴν πίστιν ἣν αὕτη ἐπρέσβευε. Καὶ αὐτὸς ὁ ἰσχυρὸς καὶ ἔμπειρος εἰς τὴν πολιτικὴν συγγενὴς της, ὁ αὐτοκράτωρ Κάρολος ὁ Ε', ὁ ἐξασκῶν τὴν μεγαλειτέραν ἐπὶ τῶν ἀποφάσεων αὐτῆς ἐπιρροήν, εἶχε συστήσει μετριοπάθειαν.

Ἀλλὰ τὸ ἀνελεύθερον πνεῦμα τῆς περιορισμένης ταύτης τὸν νοῦν γυναικὸς παρεσύρθη ταχέως ὑπὸ τοῦ φανατικοῦ ζήλου της, εἰς ὃν πᾶσα στιγμή ἀναβολῆς ἐφαίνετο ἀμάρτημα.

Κατὰ τὸ ἐν ἰσχύι πολίτευμα ἐκέκμητο αὕτη τὴν ἀνωτάτην ἀρχηγίαν τῆς ἀγγλικῆς ἐκκλησίας· αἱ τύψεις τῆς συνειδήσεως αὐτῆς διήγειρεν ἐν αὐτῇ ὁ τίτλος οὗτος κατεσιγᾶσθαι εὐκολώτατα, ἐξασκουμένων τῶν δικαιωμάτων ἅτινα παρεῖχεν αὐτῇ τὸ ἀξίωμα τοῦτο ὑπὲρ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας.

Οὕτω δὲ ἀνεστράφησαν νῦν οἱ ὅροι· οἱ ἐπίσκοποι οἵτινες ἐπὶ τῆς προκατόχου κυβερνήσεως εἶχον ἀπολυθῇ ἐπανήχθησαν εἰς τὰς θέσεις των, ἀπελύθησαν δὲ οἱ παρείσακτοι, ὁ Κράνμερ καὶ Λάτιμερ ἤχθησαν εἰς τὸν Πύργον, ὁ ἐπίσκοπος Γάρδινερ ἐκ τῆς εἰρκτῆς ἀνήχθη εἰς τὸ

ἀξίωμα τοῦ λόρδου ἀρχιγραμματέως, κληρικοὶ δὲ νυμφευθέντες κατεδιώχθησαν δεινῶς. Κατὰ τὴν στέψιν τὸ ἅγιον μῦρον ἀνέκτησε τὰ δικαιώματά του. Τὸ κοινοβούλιον, ὅπερ συνεκάλεσεν ἐπὶ τούτῳ, ἤνοιχθη δι' ἱεροτελεστίας λατινικῆς.

Τὸ κοινοβούλιον τοῦτο δὲν ἦτο ἀκόμη καθ' ὁλοκληρίαν πειθήνιον τὸ δὲ Common prayer-book κατηργήθη μόνον κατόπιν σφοδρῶν συζητήσεων· πέραν τῆς ὑπὸ τοῦ Ἑρρίκου τοῦ Η' διαγραφείσης γραμμῆς — τηρήσεως τοῦ καθολικοῦ δόγματος ἀλλ' ἀποχωρισμοῦ ἀπὸ τοῦ πάπα — δὲν ἤθελον νὰ ὑποχωρήσωσιν.

Ἐδῶκε μάλιστα τὸ κοινοβούλιον τοῦτο εἰς τὴν βασίλισσαν τὴν συμβουλήν νὰ νυμφευθῇ μετὰ τινος Ἀγγλοῦ μεγιστάνος, τοῦθ' ὅπερ ἐδέχθη αὕτη λίαν δυσμενῶς· διέλυσε δὲ αὐτὸ μετ' ἀγανακτήσεως, ὅτε εἶδεν ὅτι παρσκεύαζε τοῦτο νέαν τοιαύτην σύστασιν.

Αἱ σκέψεις αὐτῆς ἀπέβλεπον ἀλλαχόσε. Εἶχεν ἀποταθῇ καὶ ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Κάρολον· οὗτος δὲ προέτεινεν αὐτῇ τὸν υἱόν του, τὸν Δὸν Φίλιππον, ὅστις ἀρτίως εἶχε χηρεῦσαι ἐκ δευτέρου γάμου.

Ἡ βασίλισσα ἀπεδέχθη μετὰ χαρᾶς τὴν πρότασιν ταύτην, ἀλλὰ τὸ σχέδιον τοῦτο διήγειρε μεγάλην δυσaráσκειαν παρὰ τῇ ἀριστοκρατίᾳ καὶ παρὰ τῷ λαῷ· ἐπῆλθον δὲ καὶ ἔνοπλοι ἐξεγέρσεις εἰς διαφόρους κομητείας, ἐξ ὧν ἡ σοβαρωτέρα ὑπῆρξεν ἡ ἐν Κέντ ὑπὸ τὸν Θωμᾶν Οὐϊαττ (Wyatt).

Ἀλλ' ἡ κυβέρνησις εὐκόλως κατεδάμασε τὰς ἀτελῶς παρασκευασθείσας ταύτας ἐξεγέρσεις, ὁ Οὐϊαττ κατὰ τινα προέλασιν κατὰ τοῦ Λονδίνου συνελήφθη ἐν Χάϋδπαρκ (1) καὶ ἐθανατώθη, ἐπωφελήθη δὲ ἡ Μαρία τὴν εὐκαιρίαν ταύτην ὅπως ἀπαλλαγῇ τῆς Ἰωάννας Γρέϋ καὶ τοῦ συζύγου της, διατάξασα τὴν ἀποκεφάλισιν αὐτῶν ἐν τῷ Πύργῳ, καὶ ἡ Ἐλισάβετ δὲ, ἡ ἑτεροθαλὴς ἀδελφὴ της, μεθ' ἧς ἡ Μαρία διετέλει μέχρι τοῦδε εἰς σχέσεις ἂν ὅχι ἐντελῶς ἀρμονικὰς τοῦλάχιστον ὅχι ἐχθρικὰς, ἤχθη νῦν εἰς τὸν Πύργον. Τὸ σχέδιον τοῦ γάμου μετὰ τοῦ Ἰσπανοῦ πρίγκιπος ἐξετελέσθη, ἀφοῦ τὸ νέον κοινοβούλιον ἐπεκύρωσε τὸ περὶ γάμου συμβόλαιον. Τὸν Ἰούλιον τοῦ 1554 ἦλθε

(1) Τῷ γνωστῷ μεγάλῳ κήπῳ (πάρκῳ) τοῦ Λονδίνου.
Παγκόσμιος Ἱστορία

μετὰ μεγάλης ἀκολουθείας εἰς τὴν Ἀγγλίαν ὁ Φίλιππος, εἰς ὃν ὁ πατήρ του ἀρτίως εἶχε παραχωρήσει τὸ στέμμα τῆς Νεαπόλεως. Παρέμεινε δὲ ἐνταῦθα ἐπὶ τινὰ χρόνον καὶ ἐνεποίησεν ἐντύπωσιν ὅχι δυσάρεστον· τῶν μεγιστάνων τινὰς προσηλύτισε δι' ἐπ.χορηγήσεων χρηματικῶν (*Pensionem*), τοῦθ' ὅπερ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἐθεωρεῖτο τιμὴ, ὡς θεωροῦνται παρ' ἡμῖν τὰ παράσημα, καὶ ὅχι ὡς μέσον δεκασμοῦ.

Ἡ ἀναστήλωσις τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ καθεστῶτος δὲν προέβαινε τοσοῦτον ταχέως, ὅσον ἐπεθύμει ἡ βασίλισσα. Τὸ κοινοβούλιον εἶχεν ἀπορρίψει τὴν κατάργησιν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ τίτλου τῆς καὶ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν περὶ αἵρετικῶν νόμων. Ἐν δὲ μέγα πρόσκομμα ἐπεπρόσθει πρὸ πάντων κατὰ τῆς ἐκ νέου ἐνώσεως τῆς ἀγγλικῆς ἐκκλησίας μετὰ τῆς Ρώμης : τὰ δημευθέντα μοναστηριακὰ κτήματα εἶχον περιέλθει κατὰ μέγα μέρος εἰς τοὺς κοσμικοὺς λόρδους καὶ μετεβιβάσθησαν περαιτέρω πολλαπλῶς εἰς χεῖρας τῆς μέσης τάξεως· ὑπελογίζετο ὅτι τεσσαράκοντα περίπου χιλιάδες οἰκογενειῶν ἐνδιέφέροντο εἰς τὸ ζήτημα τῆς ἀποκαταστάσεως τῶν ἐκκλησιαστικῶν κτήσεων.

Οἱ νῦν ἰδιοκτῆται δὲν εἶχον ποσῶς τὴν ὁρεξιν ὅπως ἀποδώσωσιν αὐτά. Ἡζήλουν δὲ οὗτοι νὰ δοθῇ εἰς αὐτοὺς ἡ διαβεβαίωσις, ὅτι τῶν κτημάτων τούτων δὲν θὰ ἀπητεῖτο ἡ ἀπόδοσις. Μετὰ λύπης ἀπεφάσισεν ἡ βασίλισσα, ὡς ἐπίσης καὶ ὁ πάπας, νὰ δώσωσι τὰς ἀναγκίας ὡς πρὸς τοῦτο διαβεβαιώσεις, οὕτω δὲ κατωρθώθη ἡ συγκρότησις κοινοβουλίου πειθηνίου.

Ἐπηκολούθησε δὲ ἡ ἀπόφασις ὅπως προσκληθῇ ὁ καρδινάλιος Ρεγινάλδος Πόλος (*Pole*) ἵνα ἐπαναλάβῃ τὴν θέσιν του ὡς παπικοῦ λεγάτου ἐν Ἀγγλίᾳ. Ἦτο οὗτος ἀνὴρ πραγματικῶς καὶ εἰλικρινῶς εὐσεβής, ὃν δὲν εἶχον πικράνει αἱ δεκαετηρίδες τῆς ἐξορίας, μετριοπαθὲς δὲ τὸν χαρακτῆρα : τὸ κοινοβούλιον διεκήρυξε τὴν μετάνοιαν τῆς χώρας καὶ τὴν ἐπάνοδον αὐτῆς εἰς τὴν πρὸς τὸν πάπαν ὑπακοήν· καὶ ὁ λεγάτος ἀπήγγειλεν ἐν πανηγυρικῇ συνελεύσει — παρὴν ἐν αὐτῇ καὶ ὁ βασιλεὺς Φίλιππος — τὴν ἄφесιν. Ἐν συμφωνίᾳ δὲ μεταξὺ πάπα καὶ τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως συμπεριελήφθησαν καὶ ἡ ἀναστήλωσις τῆς παπικῆς δικαιοδοσίας καὶ αἱ διαβεβαιώσεις ἀναφορικῶς πρὸς τὰ ἐκκλησιαστικὰ κτήματα.

Μετὰ ταῦτα ἐπανήχθησαν ἐν ἰσχύϊ τὰ ἀντίθετα διατάγματα —

ἐξαιρέσει πάντως τοῦ περὶ διαδοχῆς, οἱ ἀρχαῖοι περὶ αἵρετικῶν νόμοι — τὸ διάταγμα *de comburende haeretico*, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἐκδοθῇ ἄλλοτε κατὰ τῶν Λολλάρδων, — ἀποκατεστάθησαν.

Ἡ συγκρατηθεῖσα λύσσα τῆς καταδιώξεως ἐξαπελύθη, αἱ πυραὶ ἀνεφλέχθησαν καὶ αὖθις, ἐπὶ κεφαλῆς δὲ τῶν δικαστῶν ἦσαν ὁ ἀρχιγραμματεὺς Γάρδινερ καὶ ὁ ἐπίσκοπος τοῦ Λονδίνου Βόννερ, οἵτινες ἐξεδίκουν νῦν τὴν φυλάκισιν ἣν εἶχον ὑποστῇ διὰ τοῦ θανάτου τῶν ἐχθρῶν των.^α

Ἡ καταδίωξις αὕτη — εἶναι δὲ αὕτη ἡ κρίσις εὐφυοῦς Ἀγγλοῦ ιστοριογράφου — ἤγαγε κυρίως τὸν ἀγγλικὸν λαὸν εἰς τὸν προτεσταντισμόν, καὶ ἀπὸ ταύτης χρονολογεῖται τὸ γενικὸν ἐκεῖνο μῖσος κατὰ τοῦ παπισμοῦ παρὰ τῷ προτεσταντικῷ λαῷ, ὅπερ καὶ μέχρι σήμερον ἐκρήγνυται ἐν πάσῃ εὐκαιρίᾳ ὕβριστικὸν καὶ ἐπιβλητικόν : ὡς ἐκ τῆς καταδιώξεως ταύτης ἐδόθη εἰς τὴν βασιλίσσαν τὸ ὄνομα τῆς Αἰμοσταγοῦς.

Τὸ τρομερὸν τοῦτο ἐπώνυμον διατελεῖ ἐν ἀλλοκότῳ ἀντιθέσει πρὸς τὸν προσωπικὸν χαρακτῆρά της, εἶον γινώσκομεν αὐτὸν ἐκ τῶν περιγραφῶν· διότι ἦτο γυνὴ μικρόσωμος καὶ ἀδύνατος, μᾶλλον φιλάσθενος τὴν ὄψιν, ἐμποιοῦσα ἐν γένει τὴν ἐντύπωσιν τῆς καλωσύνης καὶ τῆς πραότητος : μόνον ἐν τῷ ὀφθαλμῷ της καὶ ἐν τῇ ἰσχυρᾷ καὶ εἰς μακρὰν ἀκουστῇ φωνῇ της ὑπῆρχε τι τὸ μὴ γυναικῶδες, τὸ φοβερόν : πρὸς τὸν λαὸν διετελέσεν ἡ Μαρία ἐντελῶς ξένη.

§ 190. Ὁ διωγμός. Ἡ θανάτωσις τοῦ Κράνμερ. — Ὁ διωγμὸς οὗτος ἐπληξε τοὺς ὑψηλὰ ἱσταμένους : καὶ ὁ ἀρχηγὸς τῆς μεταρρυθμίσεως ἐπὶ Ἐδουάρδου τοῦ Σ', ὁ ἄλλοτε ἀρχιεπίσκοπος τῆς Καντερβουρίας Κράνμερ, δὲν ἠδυνήθη νὰ διαφύγῃ τὸ μοιραῖον τέλος. Αὐτὸν δὲ μάλιστα ἀνεζήτει τὸ μῖσος νὰ πλήξῃ, τὸ ὁποῖον εἰς μάτην ἐζήτησεν οὗτος νὰ κατασιγάσῃ διὰ τῆς ἀπομώσεως.

Δὲν κατώρθωσε δὲ ὁ Κράνμερ διὰ τοῦ μίσου τούτου ἄλλο τι, εἰ μὴ νὰ προσάψῃ μίαν κηλῖδα εἰς τὸ ὄνομά του καὶ εἰς τὸν ἀγῶνα ὃν ἀντεπροσώπευε, καὶ νὰ μὴ φανῇ ἄξιος τοῦ ὀνόματος τοῦ μάρτυρος, τὸ ὁποῖον οἱ πλεῖστοι τῶν θανατωθέντων φέρουσι δικαίως. Μόνον ὅτε εἶδεν ὅτι τὸ μῖσος τῶν ἐχθρῶν του — ἦσαν δὲ οὗτοι καὶ ἐχθροὶ τοῦ εὐαγγελίου — ἦτο ἀδιάλλακτον, ὅτι ὤφειλε ν' ἀποθάνῃ, ἀνεῦρε τὸ θάρρος νὰ ποιήσῃ ὁμολογίαν τῆς ἀληθείας καὶ ἐκράτησε

τὴν χεῖρα τὴν ὑπογράψασαν τὴν ἀνάκλησιν ἐπὶ τοῦ πυρός, ὡς πρὸς ἐξιλέωσιν.

Εἰς αὐτὸν καὶ εἰς τοὺς ὁμοίους του δύναται νὰ ἐφαρμοσθῇ ὅ,τι εἶπεν εἰς μέγας καὶ θαρραλέος Γερμανὸς συγγραφεὺς διὰ λόγων μειλιχίων : «ὁ ἀνὴρ ὁ ἀπαρνούμενος τὴν ἀλήθειαν ἔνεκα ἀπειλητικῶν κινδύνων» λέγει ὁ Λέσιγκ, «δύναται νὰ ἐξακολουθῇ ἀγαπῶν τὴν ἀλήθειαν καὶ ἡ ἀλήθεια συγχωρεῖ αὐτῷ τὴν ἀπιστίαν χάριν τῆς ἀγάπης του».

Εἰς τὴν ἀρχιεπισκοπικὴν ἔδραν ἀνῆλθεν ὁ καρδινάλιος Πόλος. Μέχρι δὲ τοῦ ἔτους 1558 ἐξηκολούθει ὁ διωγμός· τὴν ἀπόδοσιν τῶν μοναστηριακῶν κτημάτων, καθ' ὅσον εἶχον περιέλθει ταῦτα εἰς τὸ στέμμα, ἐπεψήφισε καὶ τὸ κοινοβούλιον τῇ αἰτήσει τῆς Μαρίας (1555). Ἡ κυβέρνησις ἐγένετο ὡς ἐκ τούτου ἔτι μᾶλλον ἀντιδημοτικὴ, καὶ ὁ λαὸς ἐγόγγυζεν ἔτι μᾶλλον κατὰ τοῦ ἰσπανικοῦ γάμου, καθ' ὅσον περιῆγεν οὗτος τὴν Ἀγγλίαν καὶ εἰς ἐξωτερικὰς περιπλοκάς, ἀντικειμένας ἐντελῶς εἰς τὰ συμφέροντα τῆς χώρας.

Τὴν κυβέρνησιν ὑπεστήριζεν ὁ Φίλιππος, ὅστις δὲν ἄφησεν ἀχρησιμοποίητον τὴν ἐπιρροὴν αὐτοῦ ἐπὶ τῆς ἀθλήας ταύτης γυναικός, τῆς διαβλεπούσης ἐν αὐτῷ τὸ ἰδεῶδες ἐνὸς ἀνδρός, ἐν τῷ κατὰ τῆς Γαλλίας πολέμῳ του. Ἐπλήγωσε δὲ βαθύτατα τὸ ἐθνικὸν φρόνημα τὸ ὅτι κατὰ τὸν πόλεμον τοῦτον (1558) τὸ Καλαί ἔπεσεν εἰς χεῖρας τῶν Γάλλων.

Αὕτῃ ἡ Μαρία ἠσθάνετο ἤδη ὅτι ὁ λαὸς τῆς ἀνυπομόνως ἐπόθει τὸν θάνατόν της. Καὶ τὴν ἀγάπην δὲ τοῦ συζύγου της, τὴν ὅποίαν τοσοῦτον ἐπόθει, δὲν ἠδυνήθη νὰ κατακτήσῃ· ἦτο αὕτη κατὰ δώδεκα ἔτη πρεσβυτέρα ἐκείνου, δὲν ἐγνώριζε δὲ οὗτος οὐδαμῶς τὰ καθήκοντα τῆς συζυγικῆς πίστεως : ἠναγκάσθη δὲ νὰ παραιτηθῇ καὶ τῆς ἐλπίδος, ὑφ' ἧς ἐβαυκαλίζετο, τοῦ νὰ δώσῃ εἰς τὴν χώραν κληρονόμον, ὅστις θὰ ἐξηκολούθει τὸ θεάρεστον ἔργον τοῦ βίου της. Ὅ,τι ἐθεώρησεν αὕτη ὡς τεκμήριον δικαιολογοῦν τὴν ἐλπίδα ταύτην, ἀπεδείχθη μᾶλλον ὡς προάγγελος προσεχοῦς θανάτου, ἀπέθανε δὲ ἡ Μαρία πρὸς χαρὰν τῆς χώρας τὸν Νοέμβριον τοῦ 1558.

3 Ἡ Ἑλισάβετ.

§ 191. Ὁ θάνατος τῆς Μαρίας. Ἡ Ἑλισάβετ. — Συμφώνως πρὸς τὴν περὶ διαδοχῆς τάξιν Ἑρρίκου τοῦ Η'. ἀδια-

φιλονικήτως, πρὸ πολλοῦ ποθουμένη, ἀνελάμβανε νῦν τὴν ἀρχὴν ἡ Ἑλισάβετ, ἡ ἐκ τοῦ γάμου μετὰ τῆς Ἄννας Βολέϊν θυγάτηρ τοῦ Ἑρρίκου, ἥτις ἔμελλε νὰ βασιλεύσῃ ἐπὶ πέντε καὶ τεσσαράκοντα ἔτη (1558—1603) ἐπ' ἀγαθῇ τῆς χώρας.

Ὁ λαὸς ἐχαιρέτισε τὴν εἴκοσι καὶ πενταέτη εὐπλάστον κόρην τοῦ Ἑρρίκου, ἥτις ἐγίνωσκε νὰ συνδυάζῃ τὴν βασιλικὴν ἐκείνου στάσιν μετὰ γυναικείας χάριτος, μετὰ μεγάλης καὶ ἀνυποκρίτου χαρᾶς, ὅτε ἦλθεν αὕτη ἐκ Χάτφειλδ, ὅπου ἐπ' ἐσχάτων διέτριβεν, εἰς Λονδῖνον καὶ ἔσπευσε νὰ προσευχηθῇ ἐν τῷ Πύργῳ, ὅπου εἶχε ζήσει ἐπὶ τινα χρόνον ὡς αἰχμάλωτος τῆς προκατόχου του.

Πανταχοῦ τῆς χώρας ἡ εἰς τὸν θρόνον ἄνοδος αὐτῆς ἐθεωρήθη ὡς ἀπελευθέρωσις, ὡς ἐπάνοδος ἀπὸ τῆς ἰσπανικῆς ἐκτροχιάσεως πρὸς ἀληθῇ ἀγγλικὴν διοίκησιν· καὶ ἡ ἐκτίμησις αὕτη ἦτο ὀρθή. Ἡ βασιλόπαις αὕτη ἀνιγνώριζεν ἢ ἠσθάνετο μετὰ θετικότητος ἐν τῇ θέσει αὐτῆς τῇ περιστοιχιζομένῃ ὑπὸ δυσχερειῶν καὶ κινδύνων ὅτι μία μόνον ὑπῆρχεν ἀσφαλὴς καὶ βατὴ δόδος — ἡ τῆς ἐνότητος μετὰ τοῦ λαοῦ τῆς.

Πάραυτα δὲ εὐρέθη αὕτη εἰς τὸν πειρασμὸν νὰ συνεχίσῃ τὸ μέχρ' τοῦδε σύστημα· ὁ τεθλιμμένος χῆρος, ὁ βασιλεὺς τῆς Ἰσπανίας Φίλιππος, προέτεινεν αὐτῇ τὴν χεῖρα, ἅμα ὡς ἦτο δυνατόν νὰ γείνη τοιαύτη πρότασις χωρὶς νὰ προσκρούῃ εἰς τὴν εὐπρέπειαν. Ἡ καταγωγὴ αὐτῆς δὲν ἐτάρασσε τὸν Ἰσπανὸν βασιλέα· ἂν μὴ ἦτο αὐτὴ ἡ νόμιμος κληρονόμος, τότε θὰ ἦτο ἡ Μαρία Στούαρτ, ἡ βασίλισσα τῆς Σκωτίας καὶ σύζυγος τοῦ διαδόχου τῆς Γαλλίας, διὰ τὸ ὅποιον ὁ βασιλεὺς τῆς Ἰσπανίας δὲν εἶχεν οὐδένα θρησκευτικόν, ἀλλὰ τόσῳ μᾶλλον εἶχε πολιτικὸν ἐνδοιασμόν.

Ἡ Ἑλισάβετ δὲν ἦτο σύμφωνος εἰς ὅλας τὰς λεπτομερείας τοῦ προτεσταντικοῦ δόγματος: τὸν γάμον τῶν κληρικῶν ἀπεστρέφετο, εἰς δὲ τὰς τελετὰς καὶ εἰς τὴν ἐξωτερικὴν λατρείαν τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας ἠρέσκετο αὕτη περισσότερον ἢ οἱ ἄνδρες τῆς ἀναμορφώσεως τῶν χρόνων Ἐδουάρδου τοῦ Σ'. : ὅτε κατὰ τὴν εἰς Λονδῖνον εἰσοδὸν τῆς ἀνέφερχν εἰς αὐτὴν ὅτι μετὰ τῶν φυλακισμένων ὑπῆρχον καὶ οἱ τέσσαρες Εὐαγγελισταί, οἵτινες παρ' αὐτῆς προσεδόκων τὴν ἀπελευθέρωσίν των, ἡ Ἑλισάβετ ἀπήντησε μετὰ λεπτότητος καὶ προνοίας, ὅτι πρέπει νὰ ἐξετάσῃ πρῶτον, ἂν οἱ φυλακισμένοι αὐτοὶ οὗτοι ἐπιθυμοῦσι τὴν ἀπελευθέρωσίν των.

Δὲν ἠδύνατο ὁμως νὰ μείνῃ ἡ Ἑλισάβετ καθολικὴ· διότι ἦτο βασίλισσα ὅλως κατὰ πνεῦμα προτεσταντικόν. Ἡ ὅλη ὑπαρξίς της ἦτο τρόπον τινὰ ἐναντίωσις κατὰ τοῦ παπισμοῦ. Ἐν πλήρει ἀντιθέσει πρὸς τὸν πάπαν εἶχε συνάψει ὁ πατὴρ της τὸν γάμον ἐκεῖνον ἐξ οὗ ἐγεννήθη αὕτη, καὶ ἂν αὕτῃ ἡ ἰδία θὰ ἤθελε νὰ λησμονήσῃ τοῦτο, ἐπανεφέρεν αὐτὸ εἰς τὴν μνήμην της ἡ θρασεῖα ἐπιστολὴ δι' ἧς ἀντεπεξῆλθεν ὁ πάπας Παῦλος ὁ Δ'. κατὰ τῆς εἰς τὴν ἀρχὴν ἀναρρήσεώς της.

Τὸ διάβημα τοῦτο τοῦ πάπα δὲν ἐτάραξε τὴν Ἑλισάβετ· χαρά-
ξασα δέ, ἐλευθέρα πάσης ἰδέας ἐκδικήσεως καὶ ἐν πάσῃ μετριοπαθείᾳ, ὁδὸν μέσῃν ἐν τῷ θρησκευτικῷ ζητήματι, ἀντὶ νὰ ἐπαναφέρῃ ἐν ἰσχύϊ, ὡς συνιστάτο εἰς αὐτὴν ὑπὸ τινος μερίδος, τὰς διατάξεις Ἐδουάρδου τοῦ Σ', ἀπέδειξεν ὅτι πράγματι ἐξετίμα ὀρθῶς τὴν δύναμιν τῶν κομμάτων καὶ τὰ φρονήματα τοῦ λαοῦ.

Ὑπῆρχε κόμμα ἄκρων ζηλωτῶν τοῦ καθολικισμοῦ, ὡς ὑπῆρχε καὶ κόμμα ἄκρων ζηλωτῶν τοῦ προτεσταντισμοῦ, ἀλλ' ἐκάτερον ἐξ αὐτῶν ἴτο σχετικῶς ὀλιγάριθμον· οἱ περισσότεροι καὶ ἐπικρατέστεροι, τοῦλάχιστον εἰς τοὺς κυρίως ἰσχύοντας ἐν τῇ πολιτικῇ κύκλους, ἀπέδιδον μεγάλην σημασίαν μόνον εἰς τὴν ἀπὸ τοῦ πάπα ἀνεξαρτησίαν τῆς χώρας, συνεπιβάλλοντο δὲ εὐκόλως εἰς τὰ ἀφορῶντα τὴν ἐξωτερικὴν λατρείαν καὶ τὸ δογματικὸν μέρος, ἐπιθυμοῦντες μόνον νὰ μὴ ἀπομακρυνθῶσι πάρα πολὺ ἀπὸ τῶν ἀρχαίων, τῶν λεγομένων καθολικῶν.

Ὀρθῶς παρατηρήθη σχετικῶς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο, ὅτι παρὰ τῷ μεγάλῳ ποιητῇ, τῷ ἀντικατοπτρίζοντι τοὺς χρόνους τούτους, παρὰ τῷ Οὐίλλιαμ Σαίξπηρ, οὐδαμοῦ καταφαίνεται ἐνδειξίς τις θρησκευτικοῦ μίσους ἢ ὀριστικῆς προτιμήσεως ὑπὲρ τῆς ἐτέρας τῶν δύο ἐκκλησιῶν (*).

(*) Ἐγεννήθη μάλιστα ζήτημα, ἂν ὁ Σαίξπηρ ἦτο καθολικὸς ἢ προτεστάντης, ὁ δὲ Reichensperger ἐπειράθη νὰ διεκδικήσῃ αὐτὸν μετὰ παντοειδῶν συλλογισμῶν καὶ εἰκασιῶν ὑπὲρ τῆς ἰδίας ἐαυτοῦ ἐκκλησίας ἐν συγγράμματι τοῦ ὁποίου τὸν τίτλον ἀκριβῶς δὲν ἐνθυμοῦμαι ν' ἀναγράψω νῦν. Τὸ ζήτημα τοῦτο φρονῶ ὅτι δύναται νὰ λυθῇ διὰ τοῦ μόνου ἐκείνου χωρίου ἐν τῷ Ρωμαίῳ καὶ Ἰουλιέττᾳ, πράξει τετάρτῃ, σκηνῇ πρώτῃ, ὅπου ἡ Ἰουλιέττα λέγει πρὸς τὸν Λαυρέντιον :

Συμφώνως δὲ πρὸς ταῦτα ἐπολιτεύθη ἡ 'Ελισάβετ' τὸ αἶσχος τῆς ἀρχαίας ἐκκλησίας, τὰ ἀποτρόπαια περὶ αἵρετικῶν διατάγματα καὶ τὰ θρησκευτικὰ δικαστήρια, κατηργήθησαν, κατὰ τὰ λοιπὰ διετηρήθησαν τὰ ἐπὶ τῆς βασιλείας 'Ερρίκου τοῦ Η'. καθιερωθέντα, ἐγένετο δὲ ὡς πρὸς ταῦτα βαθμηδὸν προσέγγις πρὸς τὸν ἡπειρωτικὸν προτεσταντισμὸν.

Ἐκ συμφώνου μετὰ τοῦ πρώτου συμβούλου, τοῦ Οὐίλλιαμ Σέσιλ βαρώνου Βούργλεϋ καὶ ἐν ὁμοφωνίᾳ μετὰ τοῦ παρλαμέντου της, καί-τοι ἀπεποιήθη τὸν τίτλον τοῦ ἀνωτάτου ἀρχηγοῦ τῆς ἐκκλησίας ἀπεδέχθη ὁμως κατ' οὐσίαν τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἀρχηγίαν, ἀξιώσασα τὸ δικαίωμα τῆς ἐποπτείας καὶ τῆς μεταρρυθμίσεως τῆς ἐκκλησίας.

Ἀνώτεροι καὶ κατώτεροι κληρικοὶ ὤφειλον νὰ ἀναγνωρίσωσιν ἐνόρκως τὴν ἐκκλησιαστικὴν ταύτην ἀρχηγίαν (Supremat) τῆς βασιλείας, τὸ Common-prayer-book καὶ τὰ τεσσαράκοντα δύο ἄρθρα τοῦ Κράνμερ ἀνεθεωρήθησαν ὑπὸ πνεῦμα μετριοπαθέστερον, ἐπεψηφίσθησαν δὲ ταῦτα ἐν ἔτει 1562 ὡς Τριάκοντα τρία ἄρθρα ὑπὸ ἐκκλησιαστικῆς συνόδου ἐν Λονδίῳ, καὶ ἐν ἔτει 1541 ὑπὸ τοῦ κοινοβουλίου ὡς νόμος τῆς χώρας.

Οὐδεὶς δύναται ν' ἀναλάβῃ ἐκκλησιαστικὸν ἢ κοσμικὸν δημόσιον ἀξίωμα, μὴ ὑποτασσόμενος εἰς τὸν περὶ ἐκκλησιαστικῆς ἀρχηγίας τῆς βασιλείας καὶ περὶ ὁμοιορρύθμου νόμον (Supremats-und Uniformitätsakte): ἀντικαταστάται τῶν δέκα τριῶν ἐπισκόπων οἵτινες συνεπέια τούτου ἀνεχώρησαν τῆς ἀρχῆς εὐρέθησαν εὐκόλως. Ἡ αἵγλη καὶ ἡ τάξις τῆς θείας λατρείας, ἡ ἰδιαιτέρα στολὴ τῶν ἱερέων, τὰ κυ-

Are you at leisure, holy father, now,

Or shall I come to you at evening mass? (1)

"Ὅτι δὲν ὑπάρχει οὐδὲ δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἐσπερινὴ λειτουργία. οὐδὲ ὑπῆρξε δὲ ποτε τοιαύτη, γινώσκει πᾶς καθολικός· καὶ ἀφοῦ ὁ Σαίξπηρ προφανῶς φαίνεται ὅτι ἄγνοεῖ τὸ πρᾶγμα, δυνατόν νὰ μὴ ὑπῆρξε καθολικός. Ὁ Delius παρατηρεῖ εἰς τὸ χωρίον τοῦτο: «Ὁ Σαίξπηρ ἐννοεῖ τὸν ἐσπερινόν»· βεβαίως· ἀλλ' ἐκφράζει τοῦτο διὰ φράσεως, τῆς ὁποίας ἡ χρῆσις ἦτο δυνατόν μόνον εἰς κύκλους προτεσταντικούς ἢ θρησκευτικῶς ἀδιαφόρους.

(1) Σ. Μ. Εὐχαιρεῖτε νῦν, ἅγιε πάτερ, ἢ πρέπει νὰ ἔλθω νὰ σᾶς ἴδω κατὰ τὴν ἐσπερινὴν λειτουργίαν;

ριώτερα τοῦ ἱεραρχικοῦ ὀργανισμοῦ διετηρήθησαν, οὕτω δὲ ἰδρύθη ἡ Ἀγγλικανικὴ Ἐκκλησία, προτεσταντικὴ περὶ τὸ δόγμα καὶ τὴν ἀπόλυτον ἀνεξαρτησίαν τῆς ἀπὸ τοῦ πάπα, καθολικῆ κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν λατρείαν καὶ τὸν ὀργανισμόν.

Δὲν ὑπῆρχον ὀλίγοι Nonkonformisten (Ἀσυμμόρφωτοι) προτεστάνται, αὐστηρῶς καλθινίζοντες ὁπαδοὶ τῆς πρεσβυτεριανῆς καὶ ἑθρικοὶ τῆς ἐπισκοπικῆς τάξεως τῆς ἐκκλησίας, καὶ ἄλλοι ριζοσπαστικώτεροι ἀκόμη, οἱ Ἀνεξάρτητοι, — στοιχεῖα τὰ ὅποια περιλαμβάνονται ὑπὸ τὸ γενικὸν ὄνομα τῶν Πουριτανῶν: οὗτοι ὤφειλον ν' ἀναμείνωσι καλλιτέρους χρόνους, δὲν παρέσχον δὲ ποσῶς πράγματα εἰς τὴν κυβέρνησιν τῆς Ἑλισάβετ.

§ 192. Ἡ Ἀγγλία προτεσταντικὴ. Ἡ Ἑλισάβετ. — Οὕτω ἤνωσεν ἡ Ἑλισάβετ περὶ τὸν θρόνον τῆς πάντως τὸ μέγαλειτερον μέρος τῶν ὑπηκόων τῆς καὶ κατέστησεν εὐκολον καὶ εἰς πολλοὺς ἡμικαθολικοὺς τὴν πρὸς τὴν νέαν τάξιν συμμόρφωσίν των.

Τὴν ὑγιᾶ ταύτην πολιτικὴν, ἥτις ἀπέβη αὐτῇ λίαν εὐτυχῆς κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας τῆς, ἐνίσχυεν αὕτη καὶ διὰ τῆς προσωπικῆς δημοτικότητός τῆς. Δεξιωτέρα ἡγεμονίς σπανίως ἀναφέρεται ἐν τῇ ἱστορίᾳ.

Κεκτημένη σοβαρὰν καὶ βαθεῖαν παιδείαν — ἀνεγίνωσκε κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν τότε ἀνεπτυγμένων γυναικῶν ἐν πρωτοτύπῳ τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς, πρὸς οὓς ἡ ἐθνικὴ φιλολογία δὲν ἠδύνατο ποσῶς νὰ συναγωνισθῇ — πεπροικισμένη διὰ μεγάλης ἀφομοιωτικῆς ἰδιουφύας κατὰ τὴν συνήθειαν φρονίμων γυναικῶν, ἔχουσα βαθυτάτην συνείδησιν τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας καὶ τοῦ κυριαρχικοῦ δικαιώματός τῆς, ἡ ὑπερήφανος θυγάτηρ οἴκου ὑπερηφάνου ἦτο πρὸς τούτοις ἐξόχως ἠπία τὸν χαρακτήρα καὶ ἐρασμία τὸ ἦθος: τὰ γυναικεῖα προτερήματά τῆς, τὰ ὅποια ἠρέσκετο νὰ ἐπιδεικνύῃ, δι' αὐτὴν ἐζήτει ἐνδείξεις προσωπικῆς πρὸς αὐτὴν εὐλαβείας, συνεπλήρονον τρόπον τινὰ τὰς ἀνδρικὰς ἀρετάς τῆς καὶ προσέδιδεν εἰς αὐτάς ἰδιάζουσαν αἴγλην.

Ἐντὸς ὀλίγων ἐτῶν ὁ θρόνος αὐτῆς ἐστερεώθη ἀσφαλέστατα. Συμφέρον αὐτῆς ἦτο τὸ συμφέρον τοῦ λαοῦ τῆς: εἰς τὸν βασιλέα Φίλιππον ἀδροσφρόνως ἀπήντησεν ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ προτιμήσῃ αὐτοῦ οὐδένα ἄλλον, ἐὰν ἤθελε νὰ νυμφευθῇ· ἐν γένει ὅμως σκέπτεται νὰ μὴ ἔλθῃ εἰς γάμον. Ἄλλους μνηστῆρας εἰς οὓς ἐδείκνυσεν ἐπὶ τινα χρόνον ὅτι ἤρε-

σκον αὐτῇ, ἐφ' ὅσον ἀπῆται τοῦτο ἡ πολιτική, ἀπέρριπτεν ἐν καιρῷ, λέγουσα ὅτι εἶχε νυμφευθῇ μετὰ τοῦ λαοῦ της : αὐτὴ δὲ ἦτο ἡ ἀλήθεια, καὶ οὐδεὶς σοφὸς περὶ τὰ δημόσια πράγματα, θὰ ἠδύνατο νὰ συστήσῃ εἰς αὐτὴν ὀρθοτέραν πολιτικὴν.

§ 193. Ἡ Σκωτία καὶ ἡ Μεταρρύθμισις.—Τὸ σπουδαιότερον ζήτημα ἐπερ παρουσιάζετο εἰς αὐτὴν, ζήτημα ἐξωτερικῆς καὶ ἐσωτερικῆς συνάμα πολιτικῆς, ἦτο τὸ τῶν σχέσεών της πρὸς τὸ ὁμορὸν βασιλείον της Σκωτίας.

Ἐν τῇ μεμακρυμένη ταύτῃ χώρᾳ αἱ καταχρήσεις τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐξουσίας δὲν ἦσαν μικρότεραι, ἢ ἡθικὴ ἐξαχρεώσις τοῦ κλήρου ἦτο μεγαλειτέρα ἢ ἐν ταῖς λοιπαῖς χώραις τῆς Εὐρώπης.

Ἐπειδὴ καὶ ἐνταῦθα ἡ ἀρχομένη θρησκευτικὴ καινοτομία προεκάλεσεν ἔντονον ἀντιπολίτευσιν, προέβησαν αἱ ἐκκλησιαστικαὶ ἀρχαὶ εἰς μέτρα αἱματηρᾶς αὐστηρότητος· μετὰ δυσκολίας ἐσώθησαν εἰς τὴν ἀλλοδαπήν, ὅσοι ἦσαν ἀρκούντως εὐτυχεῖς, οἱ ἱεροκῆρυκες τοῦ νέου δόγματος.

Ἰάκωβος ὁ Ε' εἶχε νυμφευθῇ τὴν Μαρίαν Γυίτζη, ἀδελφὴν τῶν μεγάλων κεκτημένων δυνάμιν ἀδελφῶν Γυίτζη, τῶν ὁποίων τὸ ἄστρον εἶχεν ὑψωθῇ τότε ἐν Γαλλίᾳ : ἀπέθανεν οὗτος τῷ 1542, ἡ σύζυγος δὲ αὐτοῦ ἐκυβέρνησα ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἀρτιγεννήτου τέκνου της, τῆς Μαρίας.

Ἡ αὐστηρὰ καθολικὴ ἐν τῇ χώρᾳ τάσις ἐξηκολούθει ἐπικρατοῦσα, ἀλλὰ μετὰ τῆς καταπολεμήσεως τῆς ἀρχαίας ἐκκλησίας συνεδέθη νῦν ἡ ἀντιπολίτευσις τῆς λίαν ἀνεξαρτήτου ἀκόμη τιμαριωτικῆς ἀριστοκρατίας κατὰ τῆς δυνάμεως τοῦ στέμματος καὶ κατὰ τοῦ γαλλισμοῦ.

Ἐν τῇ φύσει τῶν πραγμάτων ἔγκειται, ἐν τῷ δεσμῷ τῷ ὑφισταμένῳ μετὰ τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῶν πολιτικῶν πραγμάτων, ὅτι ὁ διωγμὸς δὲν ἦτο πάντοτε ἐξ ἴσου αὐστηρὸς· τοιαύτην τινὰ παροδικὴν ἀνοχὴν ἐθεώρησαν κατάλληλον νὰ χρησιμοποίησώσι τινες τῶν προτεσταντῶν ἱεροκλήρυκων, ὅπως ἐπιστρέψωσιν εἰς τὴν οἰκίαν (1555).

Μεταξὺ αὐτῶν ἦτο ὁ σπουδαιότατος πάντων, ὁ Ἰωάννης Κνώξ (γεννηθεὶς ἐν ἔτει 1505). Οὗτος, ἀσπασθεὶς δεδηλωμένως τὸ προτεσταντικὸν δόγμα ἀπὸ τοῦ 1542, εἶχε φύγει μετὰ τῶν ἄλλων κατὰ

τὸ ἔτος 1548, μετέσχεν ἔπειτα ἐν Ἀγγλίᾳ ἐπὶ Ἐδουάρδου τοῦ 5'. τοῦ μεταρρυθμιστικοῦ ἀγῶνος, φυγὰς δὲ καὶ πάλιν κατέφυγεν εἰς Γενεύην, ὅπου ἐνεπνεύσθη τὰς αὐστηρὰς ἀρχὰς τοῦ πνεύματος τῆς σχολῆς τοῦ Καλβίνου.

Ἡ ἐξορία εἶχεν ἐνισχύσει ἔτι μᾶλλον τὴν ἀπότομον αὐστηρότητα τῶν πεποιθήσεών του. Ἐν τῇ ρωμαϊκῇ λατρείᾳ διέβλεπεν ὁ Κινῶξ ἔργον τοῦ Σατανᾶ — ἀληθῆ εἰδωλολατρείαν, πρὸς ἣν πᾶσα συνδιαλλαγή ἦτο ἀδύνατος, εἰδωλολατρείαν ἣ ὅποια ἔπρεπε νὰ ἐξαφανισθῇ ἀπὸ τοῦ προσώπου τῆς γῆς.

Παρὰ τῷ σκωτικῷ λαῷ, τοῦ ὁποίου τὰς ἰδιότητας συνήγου ἐν τῷ προσώπῳ του κατὰ τρόπον ἀποτομώτατον, εὔρε πολλοὺς ὁπαδοὺς, καὶ τῇ προτροπῇ αὐτοῦ ὑπεσχέθησάν τινες τῶν ὁμφρόνων του νὰ ἐργασθῶσι πρὸς ἐξάπλωσιν τοῦ Εὐαγγελίου καὶ ἀποφυγὴν πάσης ἄλλης λατρείας, τὴν αὐτὴν δὲ ὑποχρέωσιν ἀνέλαβον τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1557 καὶ τινες τῶν μεγιστάνων, λόρδοι ἢ λαῖρδοι τῆς χώρας, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦτο καὶ ὁ ἡγούμενος τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέα, ὁ ἑτεροθαλὴς ἀδελφὸς τῆς βασιλίσσης, ὁ βραδύτερον κόμης Μόραιν.

Αἰτήσεις τις διερμηνεύουσα τὰς σκέψεις καὶ τοὺς πόθους τῆς ομάδος ταύτης ὑπεβλήθη τὸν Μάρτιον τοῦ 1559 εἰς τὴν ἀντιβασίλισσαν. Ἄλλ' οὐ μόνον δεκτὴ δὲν ἐγένετο ἡ αἴτησις αὕτη ὑπὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς συνόδου τῆς περιστοιχιζούσης τὴν ἀντιβασίλισσαν, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ τῶν ἱεροκηρύκων ἐκλήθησαν ἐνώπιον τοῦ ἐν Στίρ-λιγκ βασιλικοῦ δικαστηρίου.

Οἱ ἱεροκήρυκες οὗτοι κατεδικάσθησαν ἐρήμην καὶ ἐξωρίσθησαν καὶ αὖθις· ἐκεῖ δὲ πλησίον ἐν Πέρθῃ (Perth) εἶχε συναθροισθῇ πλῆθος προτεσταντῶν· ἡ συνάθροισις αὕτη, ἐξερεθισθεῖσα ἐκ τούτου σφόδρα, ἀπήντησεν εἰς τὸ νέον καταδιωκτικὸν διάταγμα διὰ βιαίας εἰκονοκλασίας, ἐπεκταθείσης καθ' ὅλην τὴν χώραν.

Πανταχοῦ δὲ ὑπερίσχυσαν νῦν αἱ προτεσταντικαὶ ἐνώσεις· ἡ ἱερὰ λειτουργία κατηργήθη, οἱ ναοὶ μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν εἰκόνων διεξιδικήθησαν ὑπὲρ τῆς προτεσταντικῆς λατρείας· ἡ ἀντιβασίλισσα ἠναγκάσθη νὰ συγκαλέσῃ παρλαμέντον, δι' οὗ ἠλπίζετο ὅτι ἤθελεν ἀπαλλαγῇ ἡ χώρα καὶ τῆς ἀρχαίας ἐκκλησίας καὶ τῶν Γάλλων.

Ἐν τούτοις ἡ νίκη δὲν ἐπῆλθε τόσοσιν ῥαγδαίως. Ἡ ἀντιβασίλισσα συνήθροισε σκωτικὰ καὶ γαλλικὰ στρατεύματα· ἐπὶ τούτων στη-

ρίζομένη εἰσῆλθεν εἰς Ἐδιμβούργον, νεωστὶ δὲ προσελθόντα γαλλικὰ στρατεύματα ἤρχισαν νὰ ὀχυρόνωσι τὸ ἐπίνειον τοῦ Ἐδιμβούργου, τὴν Λεϊθ (Leith).

Ἀλλὰ καὶ οἱ λόρδοι ἐξ ἄλλου συνήθροισαν τὰ στίφη των, καὶ συναινέσει τῶν ἱεροκλήρυκων των ἐκήρυξαν τὴν ἀντιβασιλίσσαν ἔκπτωτον πάσης ἐξουσίας, ἀφοῦ ἐξήτει αὐτὴν ἐπὶ βλάβῃ τῆς χώρας.

Ἀλλὰ τὰ ἐμπειροπόλεμα γαλλικὰ στρατεύματα ἀνεδείχθησαν ὑπέρτερα τῶν κακῶς ὀπλισμένων καὶ λίαν κατ' ἐπιπολὴν ὀργανωμένων καὶ γεγυμνασμένων ἀνδρῶν τῶν τιμαριωτῶν. Τὰ τιμαριωτικὰ ταῦτα στρατεύματα ἠναγκάζοντο βαδίζοντα παρὰ τὰς ἀκτὰς νὰ ὑποχωρῶσιν ἀπὸ θέσεως εἰς θέσιν, οἱ δὲ Γάλλοι ἠλπίζαν ὅτι ταχέως θὰ κατέβαλλον αὐτὰ ὁλοσχερῶς, ὅτε εἰς ἀπόστασιν εἶδον στόλον εἰσπλέοντα τὸν Frith of Forth: ἦσαν βέβαιοι ὅτι ἦσαν πλοῖα γαλλικὰ.

Ἄλλ' ἐπλανῶντο· ἦτο ἀγγλικὴ μοῖρα, σταλεῖσα ὑπὸ τῆς βασιλίσσης Ἐλισάβετ, ἥτις εἶχε μέγα καὶ ἐπεῖγον συμφέρον νὰ μὴ ἀφήσῃ τοὺς Γάλλους νὰ ἰσχυροποιηθῶσι πρὸς βορρᾶν τῆς ἰδίας ἐαυτῆς χώρας. Διὸ ἦλθεν εἰς συνεννόησιν μετὰ τῶν Σκώτων μεγιστάνων· εἶναι δὲ ἄξιον μνείας, ὅτι τὴν φορὰν ταύτην ἡ βασίλισσα εἶχε καὶ τὴν ἐπιδοκιμασίαν τοῦ βσιλέως τῆς Ἰσπανίας Φιλίππου, εἰς ὃν ἐπίσης δὲν συνέφερε τοιαύτη ἐπέκτασις τῆς γαλλικῆς ἐξουσίας.

Οὕτω οἱ λόρδοι κατέκτησαν αὖθις ἔδαφος, συνωμολόγησαν δὲ τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1560 ἐν Βέρουϊκ (Berwick) μετὰ τῶν Ἀγγλῶν συνθήκην, δι' ἧς συνεφωνεῖτο νὰ ἐκδιώξωσι τὰ δύο συμβαλλόμενα μέρη δι' ἡνωμένων δυνάμεων τοὺς Γάλλους ἐκ Σκωτίας.

§ 194. Μαρία Στούαρτ. 1561. — Ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἀνωμαλιῶν τοῦ ἔτους τούτου ἀπέθανεν ἡ ἀντιβασιλίσσα. Οἱ σύμμαχοι ἐπολιόρκησαν τὴν Λεϊθ: συνωμολογήθη δὲ μετ' ἀντιπροσώπων τοῦ σκωτικοῦ βασιλικοῦ ζεύγους, τῆς Μαρίας καὶ τοῦ Φραγκίσκου, ἡ συνθήκη τοῦ Ἐδιμβούργου, δι' ἧς συνεφωνήθη ἡ ἀποχώρησις τῶν γαλλικῶν στρατευμάτων, ἡ κατεδάφισις τῶν ὀχυρωματικῶν ἔργων τῆς Λεϊθ, καὶ ἡ ἀποχὴ τοῦ βασιλέως καὶ τῆς βασιλίσσης ἀπὸ τῆς χρήσεως τοῦ ἀγγλικοῦ ἐμβλήματος.

Τὸ σκωτικὸν κοινοβούλιον συνῆλθε καὶ ἐκανόνισε τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα κατὰ πνεῦμα αὐστηρῶς προτεσταντικόν.

Ἄλλ' αἱ ταραχαὶ δὲν ἐκόπασαν διὰ τοῦ μέσου τούτου. Ἡ συν-

θήκη τοῦ Ἐδιμβούργου δὲν ἐπεκυρώθη ἐκ μέρους τοῦ βασιλικοῦ ζεύγους, εἰσῆλθον δὲ τὰ πράγματα εἰς νέον στάδιον, ὅτε τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1560 ἀπέθανεν ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Φραγκίσκος ὁ Α΄. καὶ ἡ νεαρά βασίλισσα τῆς Σκωτίας, ἡ Μαρία Στoύαρτ — τὸ ὄνομα τοῦτο ἦτο τὸ τῆς παναρχαίας σκωτικῆς οἰκογενείας, ἥτις κατεῖχε τὸν θρόνον ἀπὸ τοῦ 1390 — ἐπάτησε τὸ ἔδαφος τῆς χώρας τῆς.

Δὲν ἠδύνατο ν' ἀποχωρισθῇ εὐκόλως ἡ ὥρα καὶ εὖθυμος νεαρὰ γυνή, ἡ Γαλλίς τὸ γένος καὶ τὴν ἀνατροφὴν, ἀπὸ τοῦ χαριτωμένου διασκεδαστικοῦ καὶ ἀμερίμνου βίου τοῦ γαλλικοῦ λαοῦ καὶ τῆς γαλλικῆς αὐλῆς, ἀπὸ τῆς ὥρας Γαλλίας· καὶ ἡ θεὰ μόνη τῆς σκωτικῆς γῆς, μετὰ τῶν χέρσων πεδιάδων τῆς, τῶν ὑψηλῶν φαλακρῶν ὀρέων, ἀπὸ τῶν κορυφῶν τῶν ὁποίων κρέμανται τὰ νέφη, τῶν σκυθρωπῶν ἐσωτερικῶν θαλασσῶν, τῆς σκυθρωπῆς βλαστήσεως, ἔδειξε τὴν ἀντίθεσιν· ἀντὶ τῆς ἵπποτικῆς ἀβρότητας τῶν μέχρι τοῦδε περιστοιχιζόντων αὐτὴν, εὗρέθη ἐνώπιον τῆς ἀλαζονικῆς καὶ οὐδὲ ὑπὸ ἐλαχίστης λεπτότητος τρόπου μετρίαζομένης ὑπερηφανίας τῶν Σκώτων μεγιστάνων καὶ τοῦ ἰδιορρύθμου καὶ αὐστηροῦ τὰ ἦθη λαοῦ, ὅστις ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν ἀνδρῶν οἷος ὁ Κινῶξ εἶχε προσχωρήσει εἰς τὸν προτεσταντισμὸν ὑπὸ τὸν ἀποτομώτερον τύπον του.

Καὶ τὸ ἐλάχιστον δὲ ὅπερ ἐπόθει ἡ βασίλισσα — τὴν ἱερὰν λειτουργίαν ἐν τῷ παρεκκλησίῳ τοῦ ἀνακτόρου Holyrood, τοῦ ἐνδιατήματος τῆς, δὲν ἤθελον νὰ ἐπιτρέψωσιν εἰς αὐτήν. Μεθ' ὅλης ὁὖ τῆς ἀδιαλλακτικότητος θρησκολήπτου, παθόντος ὑπὲρ τῆς πίστεώς του, ἀνέπτυξεν ὁ Κινῶξ εἰς τὴν δέκα καὶ ἐναέτη ἡγεμονίδα, ὅτι διαπράττει ἀμάρτημα ὁ ἐπιδιδόμενος εἰς ψυχαγωγήματα τὰ ὁποῖα αὕτη ἡγάπα, τὴν θήραν, τὰς μεταμφιέσεις, ὁ προσκυνῶν τὰς εἰκόνας, τὰς ὁποίας αὕτη ἐτίμα· μέχρι σήμερον ἀκόμη δεικνύουσιν ἐν τῷ Holyrood τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας, τὴν ὁποίαν εἶχε συντρίψει οὗτος διὰ γρονθοκοπήματος κατὰ τινὰ ἀκρόασιν· ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἐδέετο ὁ Κινῶξ ὅπως ἀπαλλάξῃ ὁ Θεὸς τὴν βασίλισσαν ἀπὸ τῆς δουλείας τοῦ Σατανᾶ.

Ἐν τσοσούτῳ τὰ πράγματα δὲν ἀπέβησαν κακῶς: ἡ Μαρία ἦτο συνετή, δὲν ἦτο ποσῶς φανατικὴ καθολικὴ κατὰ τὸ ἰσπανικὸν πνεῦμα εἶχε δὲ καὶ μεγάλην φιλοδοξίαν· ἐπὶ πέντε ἔτη ἐβασίλευσεν, ὅχι βεβαίως ἐν ὁμοφωνίᾳ ἐν τσοσούτῳ ὅμως ἐν εἰρήνῃ μετὰ τοῦ λαοῦ τῆς καὶ τῶν ἀντιπροσώπων αὐτοῦ, παραδοθεῖσα εἰς τὴν ἐπιρροὴν τοῦ ἐτε-

ροθαλοῦς ἀδελφοῦ της, τοῦ κόμητος Μόραιϋ, ἐν ταῖς λεπτομερείαις δὲ μόνον ἐπιζητοῦσα νὰ μετριάξῃ τὴν βαρβαρικὴν αὐστηρότητα τῶν νόμων, τοὺς ὁποίους ἐψήφισε τὸ πανίσχυρον προτεσταντικὸν κόμμα.

Ἡδύνατο ὁμως νὰ παρηγορῇται, ἀναλογιζομένη ὅτι ἀκριβῶς ἡ καθολικὴ αὐτῆς πίστις ἐδημιούργει αὐτῇ ἐξ ἄλλου ἐν Σκωτίᾳ καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ οὐχὶ εὐαρίθμους ζηλωτὰς ὁπαδούς, οἵτινες στιγμιαίως μόνον συνεκρατοῦντο ὑπὸ τὴν πίεσιν.

§ 198. Μαρία καὶ Ἑλισάβετ. — Ὁλεθριώτατον δὲ ἀπέβη, ὅτι ἐκέκτητο νῦν ἡ Μαρία κληρονομικὸν δικαίωμα ἐπὶ τοῦ ἀγγλικοῦ θρόνου.

Ἡ περὶ διαδοχῆς τάξις Ἑρρίκου τοῦ Η΄. δὲν ἐξετείνεται πέραν τῆς Ἑλισαβέτ καὶ τῶν ἀπογόνων αὐτῆς, ἡ δὲ Ἑλισάβετ ἦτο ἄγαμος καὶ εἶχε τὴν ἀπόφασιν νὰ μὴ νυμφευθῇ.

Ἡ ἐπιθυμία τῆς Μαρίας ἦτο νὰ ἴδῃ ἀναγνωριζόμενον τὸ κληρονομικὸν τοῦτο δικαίωμά της, τὸ ἀνατρέχον εἰς τὴν πρεσβυτέραν ἀδελφὴν τοῦ Ἑρρίκου Μαργαρίταν, τὴν σύζυγον Ἰακώβου τοῦ Δ΄., τοῦ πάπου της. Δὲν ἠδύνατο ὁμως νὰ ἐπιτύχῃ παρ' αὐτῆς, μεθ' ὅλας τὰς διαπραγματεύσεις, καὶ μεθ' ὅλας τὰς φιλικὰς ἐνδείξεις, οὐδὲν πλέον εἰ μὴ γενικὰς διαβεβαιώσεις : καὶ ὅτε δὲ ἀκόμη, παραιτηθεῖσα ἰσπανικοῦ τινος συνοικεσίου, ἔδειξεν ὅτι εὐχαρίστως θὰ ἐνυμφεῖτο τὸν κόμητα Λεῖσσεστερ, εὐνοούμενον τῆς Ἑλισάβετ, δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐπιτύχῃ παρ' αὐτῆς καὶ πάλιν πλέον τι εἰ μὴ τὴν ρῆσιν, ὅτι δὲν ἤθελε μετανεστήσει ἂν ἔπραττε τοῦτο.

Ὅτε δὲ ἀνεγνώρισεν ἡ Μαρία, ὅτι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀποσπάσῃ τις παρὰ τῆς Ἑλισάβετ δῆλωσιν τινα ὑποχρεωτικὴν, ἐτράπη πολιτικὴν ἀσύμφορον πρὸς τὴν Ἑλισάβετ. Ἐνυμφεύθη μετὰ Ἀγγλοσκώτου λόρδου ἀνωτάτης ἀριστοκρατικῆς τάξεως, καταγομένου ἐπίσης ἀπὸ τῆς ἀδελφῆς Ἑρρίκου τοῦ Η΄. Μαργαρίτας, τοῦ Ἑρρίκου Δάρνλεϋ (Ἰούλιον τοῦ 1565), προσήγγισε δὲ συγχρόνως πρὸς τὰς καθολικὰς δυνάμεις, καὶ μάλιστα πρὸς Φίλιππον τὸν Β΄., ὅστις δὲν εἶχε πλέον νὰ φοβηθῇ ἐκ μέρους αὐτῆς ἐνίσχυσιν τῆς γαλλικῆς δυνάμεως. Συγχρόνως δὲ ἀνέλαβε στάσιν αὐστηρῶς μοναρχικὴν ἀπέναντι τοῦ κόμματος τῆς ἀριστοκρατίας, τοῦ ὁποίου τὴν ἐπιρροὴν εἶχεν ἀφήσει ἐλευθέραν μέχρι τοῦδε.

§ 196. Ὁ γάμος τῆς Μαρίας. Ὁ βασιλεὺς Δάρνλεϋ.— Τὸ μῖσος τοῦ κόμματος τούτου, τὸ ἴοπαῖον δὲν ἐβράδυνε νὰ ἐκδηλωθῇ, ἐστράφη κατὰ Ἰταλοῦ τινος Διθίδ Ριζίου, ὅστις, ἀνήκων εἰς τὴν ἀμεσωτάτην ἀκολουθίαν τῆς βασιλίσσης, ἐπεμελεῖτο τὴν ἀλληλογραφίαν αὐτῆς, ἀνδρὸς χρησιμωτάτου, ὃν τὰ μέγιστα ἐξετίμα αὕτη ἐν τῷ μέσῳ τῶν περιστοιχιζόντων αὐτὴν ἀμφιβόλων καὶ ἰδιοτελῶν, ὡς ἄνδρα ἀπολύτου ἐμπιστοσύνης ἄξιον : ὁ «ὠραῖος ἀοιδὸς Ρίζιος» τῆς γερμανικῆς ποιήσεως ἦτο ἀνὴρ προβεβηκῶς τὴν ἡλικίαν καὶ ἤκιστα ἐπαγωγὸς τὴν παράστασιν.

Ὁ βασιλεὺς, ἀνὴρ ὑπερόπτης ἀλλ' ἄνευ ἀξίας, ἤθελε νὰ λάβῃ σπουδαῖον μέρος εἰς τὰ δημόσια πράγματα, τοῦθ' ὅπερ δὲν ἐπέτρεπεν αὐτῷ ἡ Μαρία, διὸ ἐγένετο οὗτος ὄργανον συνωμοσίας, ἥτις ἐξετέλεσε τὸ ἔργον τῆς ἐσπέραν τινὰ τοῦ Μαρτίου τοῦ ἔτους 1566.

Ἡ βασίλισσα συνεδείπνει μετὰ τινων προσώπων τῆς ἀκολουθίας τῆς, ἐν οἷς ἦτο καὶ ὁ Ἰταλός : ὁ βασιλεὺς εἰσέρχεται καὶ λαμβάνει θέσιν πλησίον τῆς συζύγου του· οὐ μετὰ πολὺ προσῆλθόν τινες τῶν συνωμοτῶν, ὁ λόρδος Ρουθθεν καὶ ἄλλοι : μετὰ ἰταμότητος δὲ ἐδῆλωσαν, ὅτι δὲν ἠνείχοντο πλέον νὰ κυβερνῶνται ὑπὸ ἐνὸς οἰκοθεράποντος, ὑπὸ ἐνὸς ὑπηρέτου. Ἐπέπεσον κατὰ τοῦ Ριζίου, ὅστις εἶχε καταφύγει πρὸ τῶν ποδῶν τῆς βασιλίσσης, ἤρπασαν αὐτὸν καὶ ἔσυραν ἔξω τῆς θύρας, καὶ ἔπειτα ἐκεῖ εἰς τὸ ἐξώθυρον καὶ εἰς τὴν κλίμακα ἀπετελείωσαν αὐτόν.

Αἱ πρὸς τὸ ἀνάκτορον φέρουσαι ὁδοὶ εἶχον καταληφθῇ ὑπὸ ὀργάνων τῶν συνωμοτῶν : ἡ βασίλισσα ὤφειλε νὰ ὑποταχθῇ ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τῶν μεγιστάνων τούτων, οἵτινες ἀνεκοίνωσαν καὶ ἐπέβαλον αὐτῇ ἄλλο κατὰ τὰς ἰδέας αὐτῶν κυβερνητικὸν σύστημα. Περὶ ἀνορθώσεως τοῦ καθολικισμοῦ οὐδεὶς πλέον λόγος. § Ἡ Μαρία συνεμορφοῦτο πρὸς τὰς περιστάσεις μεθ' ὅλης τῆς ὑποκριτικῆς δεξιότητός της.

Περὶ τῆς συνενοχῆς τοῦ βασιλέως συζύγου τῆς εἰς τὸ ἀνοσιούργημα ἐπληροφορήθη ἡ Μαρία βραδύτερον· ἐμίσησε λοιπὸν αὐτὸν σφόδρα, καὶ ὁ Δάρνλεϋ εἶδε διαψευδομένην τὴν ἐλπίδα τὴν ὠθήσασαν αὐτόν εἰς τὸ πραξικόπημα, τὴν ἐλπίδα μείζονος συμμετοχῆς εἰς τὴν κυβερνήσιν : ἀλλὰ τρομερώτερα ἀκόμη ἀνέμενον αὐτόν.

§ 197. Ὁ φόνος τοῦ Δάρνλεϋ. 1567.— Οὐ μετὰ πολὺ ἔτεκεν ἡ Μαρία υἱόν, τὸν μετέπειτα Ἰάκωβον τὸν Γ'.

Ἐκ τῶν μεγιστάνων τοῦ κράτους διέπρεπεν ὁ κόμης Βόθουελ (Bothwell) τόσον κατὰ τὴν μορφήν ὅσον καὶ κατὰ τὴν τόλμην καὶ τὴν ἀνδρείαν : ἡ δὲ βασίλισσα, ἔχουσα ἀνάγκην ἀνδρὸς ἀξιοπίστου καὶ ρέκτου, ἐν τῷ προσώπῳ τούτου ἐζήτησε στήριγμα, ἀφοῦ μάλιστα οὗτος, καίπερ προτεστάντης, εἶχε προσχωρήσει ἄλλοτε εἰς τὴν ἀντι-βασίλισσαν : περιεπλέχθη δὲ εἰς ἐμμανῆ πρὸς αὐτὸν ἔρωτα, εἰς ὃν καὶ οὗτος, φιλόδοξος καὶ φίλαρχος ὢν, εὐχαριστεῖτο.

Πρὸς πραγματοποίησιν τῶν ἐλπίδων αἵτινες ἐγεννήθησαν ἐν τῇ φιλοδόξῳ ψυχῇ τοῦ Βόθουελ, ἦτο ἀνάγκη πρῶτιστα νὰ τεθῇ ἐκ ποδῶν ὁ βασιλεὺς : ἂν ἐγένετο τοῦτο τῇ συμπτᾶξει, ἐν πλήρει ἢ ἀτελεῖ γνώσει, ἢ ἐν ἀγνοίᾳ τῆς βασιλείας, εἶναι ζήτημα ἀμφισβητούμενον ἀκόμη — καὶ — ὡς ὅλαι αἱ τοιαῦται ποινικαὶ ὑποθέσεις αἱ ὁποῖαι ὑπόκεινται εἰς τὴν ἀρμοδιότητα μόνον τοῦ δικαστηρίου τῆς ἱστορίας — οὐδέποτε θέλει ἐξακριβωθῇ οὕτως, ὥστε νὰ σχηματίσῃ πᾶς τις πεποίθησιν· τὸ πιθανώτερον εἶναι ὅτι ἡ βασίλισσα δὲν εἶναι ἐντελῶς ἀθῶα.

Ὁ βασιλεὺς Δάρνλεϋ εἶχε μεταχθῇ ἀσθενὴς ἐκ Γλασκόθης εἰς Ἐδιμβούργον, ἐνταῦθα δὲ ἐδόθη αὐτῷ ἡ συμβουλὴ νὰ οἰκήσῃ χάριν τοῦ καθαροῦ ἀέρος εἰς τινα οἰκίαν ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῆς βουνοσειρᾶς, εἰς τοὺς πρόποδας τῆς ὁποίας κεῖται τὸ Holyrood.

Ἐν τῇ οἰκίᾳ ταύτῃ, ὑπὸ τὸν θάλαμον τοῦ βασιλέως εἶχε συσσωρευθῇ πυρίτις, τὴν δὲ νύκτα ἠκούσθη ὁ κρότος ἐκρήξεως· τὴν πρωτὴν τῆς ἐπαύριον εὐρέθη ἡ οἰκία κατερειπωμένη, εἰς ὀλίγων δὲ βημάτων ἀπόστασιν ἀπ' αὐτῆς τὸ νεκρὸν σῶμα τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ ἀκολούθου του. Φαίνεται ὅτι εἶχον ἀντιληφθῇ οὗτοι τὸν θόρυβον τῶν διὰ τὴν ἐκρηξιν προετοιμασιῶν καὶ ἐπειράθησαν νὰ σωθῶσιν, ἀλλὰ τότε ἐφονεύθησαν ὑπὸ τοῦ Βόθουελ ἢ τῶν θεραπόντων του, μετὰ ταῦτα δὲ ἐπηκολούθησεν ἡ ἐκρηξις.

Ἐξεβλήθη οὕτω ἐκ τοῦ θράματος ἄσημος μορφή, δὲν παρήγαγε δὲ τὸ γεγονὸς κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους τῶν βιαιοπραγιῶν ἐντύπωσιν βαθεῖαν καὶ διαρκῆ ὡς θὰ ἐνόμιζέ τις· ἡ κυρία μορφή ἦτο ἡ βασίλισσα : ἦτο αὕτη ἀκόμη νέα, καὶ ἐγένετο τὸ ζήτημα τίνα θὰ ἐνυμφεῖτο ἤδη.

Μετ' ἐκπλήξεως καὶ φρίκης ἠκούσθη, ὅτι ὁ ἀνὴρ τῆς ἐκλογῆς τῆς ἦτο ἀκριβῶς ὁ δολοφόνος τοῦ συζύγου τῆς, ὁ Ἰάκωβος Βόθουελ, εἰς οὗ τὴν ἐξουσίαν εὐρέθη ἤδη αὕτη, καὶ τοῦ ὁποίου ὁ γάμος διε-

λύθη νῦν (Μάϊον τοῦ 1567) ὑπὸ πειθηνίου ἐπισκοπικοῦ δικαστηρίου λόγῳ συγγενείας τῶν συζύγων εἰς τέταρτον ἢ ὅποσостὸν βαθμόν.

§ 198. Ὁ Βόθουελ. Ἐκθρόνιδις τῆς Μαρίας.

— Τὸ γεγονός τοῦτο προὔκალεσε ἐξέγερσιν ἐν ταῖς τάξεσι τῶν ἀριστοκρατῶν, οἵτινες δὲν ἠννόουν νὰ ὑποβληθῶσιν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν ἐνὸς ὁμοίου των, τὸ δὲ φρόνημα τοῦ λαοῦ, ὡς εἶναι εὐνόητον, ἦτο σύμφωνον πρὸς τὴν ἐξέγερσιν ταύτην.

Ὁ Βόθουελ δὲν ἠδύνατο νὰ ἀμυνθῇ καὶ ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ εἰς τὰς Ὀρκάδας νήσους, ὅπου διῆγε βίον πειρατοῦ. Ἡ δὲ βασίλισσα, ἣτις ἔπεσεν εἰς χεῖρας τῶν λόρδων ἤχθη ὡς αἰχμάλωτος εἰς τὸν πύργον τοῦ Λόχ Λέβεν, ἐνταῦθα δὲ ἠναγκάσθη νὰ παραιτηθῇ τοῦ στέμματος ὑπὲρ τοῦ υἱοῦ της καὶ νὰ διορίσῃ ἀντιβασιλέα τὸν κόμητα Μόραιϋ.

Ἀλλὰ τὸν κληρον τοῦτον δὲν ἠδύνατο ἡ Μαρία ν' ἀνεχθῇ· ἐδραπέτευσε, συνήθροισε στρατὸν καὶ κατῆλθεν ἅπαξ ἔτι εἰς τὸν ἀγῶνα· ἠδύνατο πάντοτε νὰ δώσῃ τὸ σύνθημα τῆς ἀναστηλώσεως τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας καὶ στηριχθῇ οὕτω ἐπὶ τινων μεγιστάνων καὶ μερίδος τινὸς τοῦ λαοῦ.

Ἀπαξ ἔτι ἐδοκίμασε τὴν τύχην μιᾶς μάχης, ἐν Λόγγσαϊδ, ἐγγὺς τῆς Γλασκόθης, μάχην ἣτις θὰ ἦνοιγεν αὐτῇ τὴν ὁδὸν ἐλευθερίαν πρὸς τὸν θρόνον, τὸν Μάϊο, 1568.

Ἀλλ' ἡ ἔκβασις τῆς μάχης ταύτης ὑπῆρξεν ἐναντίον της, καὶ νῦν ἡ θέσις της ἦτο κακὴ· ἡ εἰς τινὰ τῶν ἔτι ὑπολειπομένων αὐτῇ καὶ προσιτῶν πύργων φυγὴ θὰ παρείχεν αὐτῇ βραχεῖαν ἀναβολὴν μόνον τῆς καταστροφῆς· τὴν πρὸς τὴν Γαλλίαν ὁδὸν ἀπέφραττεν αὐτῇ ἡ θάλασσα· τὸ μόνον λοιπὸν ὑπολειπόμενον αὐτῇ μέσον σωτηρίας ἦτο ἡ εἰς Ἀγγλίαν φυγὴ.

Τὴν 17 Μαΐου τοῦ 1568 ἐπάτησεν ἡ Μαρία τὸ ἔδαφος ἐνθα ἐβασίλευεν ἡ Ἑλισάβετ· ἦτο δὲ ἀρκούντως θερμοκέφαλος, ὥστε νὰ ἐλπίζῃ συνδρομὴν παρὰ ταύτης κατὰ τῶν ἐπαναστάντων μεγιστάνων της.

§ 199. Ἡ Μαρία ἐν Ἀγγλίᾳ. 1568. Συνωμοσίαι.—

Ἀλλὰ τὸ βῆμα ὅπερ ἐποίησε νῦν καὶ εἶπε ὅτε δὲν ὑπελείπετο αὐτῇ κυρίως ἐκλογὴ ὡς πρὸς τὸ πρακτέον, ἐγένετο ἐν ὥρᾳ ἀκαταλλήλῳ. Ἦσαν οἱ χρόνοι καθ' οὓς ὁ Ἀλβας ἐμαίνετο ἐν ταῖς Κάτω Χώραις,

Μαρία Στούαρτ ἐν χηρίᾳ.
Σύγχρονος εἰκὼν ἀγνώστου τεχνίτου.
Πρωτότυπον ἐν Παρίσις παρ' ἰδιώτη.

αἱ ἐλπίδες τοῦ κόμματος τῆς καθολικῆς παλινρθώσεως εὐρίσκοντο ἐν τῇ ἀκμῇ των, καίτοι δὲ ἡ Ἑλισάβετ ἀπεδοκίμαζε τὴν πράξιν τῶν Σκώτων λόρδων κατὰ τῆς βσιλίσσης των, ἐν τοσοῦτῳ δὲν ἦτο αὕτη τοσοῦτον μωρά, ὥστε νὰ ἀποδώσῃ εἰς αὐτήν, εἰς γυναῖκα ἡ ὁποία ἀπέδειξε τί ἦτο ἱκανὴ νὰ πράξῃ καὶ ἥτις ἀναμφιβόλως ἐφρόνει, ὅτι τὰ πάντα ἐπετρέποντο χάριν τῆς ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ, τὴν ἐξουσίαν, δι' ἧς θὰ ἠδύνατο αὕτη νὰ πραγματοποιήσῃ τὰ ἰσπανοπαπικὰ σχέδια της.

Ἀλλὰ καὶ ἡ θέσις αὐτῆς καὶ τὸ πολιτικὸν τοῦτο ζήτημα ἦτο λίαν δύσκολος. Νὰ τιμωρήσῃ τὴν Μαρίαν διὰ τὰ διαπραχθέντα δὲν εἶχεν οὐδὲν δικαίωμα αὐτῇ, ἡ βασίλισσα τῆς Ἀγγλίας· νὰ ἐκδιώξῃ αὐτήν, νὰ ἀποκρούσῃ αὐτὴν ὀπίσω εἰς τὴν Σκωτίαν, παραδίδουσα αὐτὴν οὕτω εἰς χεῖρας τῶν ἐχθρῶν της δὲν ἦτο εὐπρεπὲς καὶ βασιλικόν, νὰ ἀφήσῃ δὲ αὐτὴν ἐλευθέραν, ὥστε νὰ ἀπέλθῃ εἰς Γαλλίαν ἢ Ἰσπανίαν, τοῦτο ἦτο ἐπίνδυνον.

Διὰ τοῦτο ἐχαράχθη μέση ὁδός : ὑπεδέχθησαν τὴν ἐκπτωτον βασίλισσαν καὶ προσεφέρθησαν πρὸς αὐτὴν προσηκόντως, μετέφεραν ὁμῶς αὐτὴν εἰς Φοθεριγγαίῦ (Νορθαμοτονσιάιρ) ὑπὸ ἀσφαλῆ φύλαξιν.

Ἀλλὰ καὶ ἐκ τούτου μικρὸν ὑπῆρξε τὸ κέρδος, ὑπὸ τινα μάλιστα ἔποψιν τὸ μέτρον τοῦτο ἦτο τὸ ἐπικινδυνώτερον. Διότι σπουδαία νομικὰ ζητήματα καὶ νόμιμοι ἀξιώσεις συνεδέοντο μετὰ τοῦ προσώπου αὐτῆς : κατὰ τὰς αὐστηρῶς καθολικὰς θεωρίας αὐτῇ καὶ οὐδεὶς ἄλλος ἦτο οὐ μόνον ἡ κληρονόμος ἀλλὰ καὶ ἡ νόμιμος βασίλισσα τῆς Ἀγγλίας, καὶ αἱ ἐκ τούτου συνέπειαι πράγματι δὲν ἐβράδυναν.

Ἦδη ἐν ἔτει 1569 ἐξερράγη ἀνταρσία εἰς τὰς βορείους κομητείας τῆς Ἀγγλίας, αἵτινες εἶχον μείνει καθολικαί. Ὅτε δὲ κατεστάλη ἡ ἀνταρσία αὕτη, ἐξεδόθη ἡ ἀφοριστικὴ βούλα τοῦ πάπα κατὰ τῆς Ἑλισάβετ, δι' ἧς Πίος ὁ Ε' διὰ γλώσσης ὑπεροπτικῆς, συνήθους εἰς τὰ ἁλαζονικὰ ταῦτα ἔγγραφα, ἀπηγόρευεν ἐπὶ ποινῇ ἀφορισμοῦ εἰς τοὺς βαρόνους καὶ τοὺς λαοὺς τῆς Ἀγγλίας νὰ ὑπακούσωσιν εἰς τὴν γυναῖκα ταύτην.

Τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐνεργείας ταύτης τοῦ πάπα ἦτο ἡ ἔντασις τῆς αὐστηρότητος τῶν κατὰ τῶν ἀσυμμορφώτων (Nonkonformisten) νόμων. Ἀλλ' ἡ ἐξάφρις ἐπετάθη, ἡ Ἀγγλία ἀκριβῶς κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας ἐπληρώθη φυγάδων ἐκ τῶν Κάτω Χωρῶν, καὶ παρσκευά-

ζετο ἡδὴ νέον σχέδιον ἀνατροπῆς (1571) ἐν ᾧ τὸ πρῶτον πρόσωπον διεδραματίζεν ὁ ἐπιφανέστατος τῶν ἀνδρῶν τῆς ἀγγλικῆς ἀριστοκρατίας, ὁ Θωμᾶς δούξ τοῦ Νόρφολκ.

Διεπραγματεύετο οὗτος κρυφίως μετὰ τῆς Ἰσπανίας καὶ τοῦ πάπα, ἐσχεδιάζοντο δὲ ὁ μετὰ τῆς Μαρίας γάμος καὶ ἡ ἔνωσις τῶν κρατῶν τῆς Σκωτίας καὶ τῆς Ἀγγλίας ὑπὸ ἓνα καθολικὸν ἡγεμόνα.

Ἄλλ' ἡ κυβέρνησις τῆς Ἑλισάβετ ἡγρύπνει· πρὶν ἢ ἀποφασίσωσιν οἱ Ἰσπανοί, ἂν ἔπρεπε νὰ θέσωσι τὰ στρατεύματά των εἰς κίνησιν ἀμέσως, ἢ ἀφοῦ πρότερον γίνωσιν οἱ συνωμόται κύριοι τῆς βασιλείας, ὁ δούξ ἐφυλακίσθη, ἤχθη ἐνώπιον τῶν ὁμοτίμων του, ἐκηρύχθη ἔνοχος ἐσχάτης προδοσίας καὶ ἀπεκεφαλίσθη ἐπὶ τοῦ λόφου τοῦ Πύργου.

Ὁ μέγας πόλεμος μεταξὺ προτεσταντισμοῦ καὶ καθολικισμοῦ ἤναψε καὶ αὖθις καὶ καθ' ὅλην τὴν γραμμὴν : ἀφ' ἐνδὸς ἦσαν οἱ Οὐγενόττοι τῆς Γαλλίας, οἱ ἐπαναστάται τῶν Κάτω Χωρῶν, ἡ βασίλισσα Ἑλισάβετ, ἀφ' ἐτέρου δὲ ὁ βασιλεὺς τῆς Ἰσπανίας, τὸ κόμμα τῶν Γυίζη ἐν Γαλλίᾳ, ὅπου ἀκριβῶς νῦν διεπράχθη τὸ τερατῶδες ἀνοσιούργημα τῆς νυκτὸς τοῦ Ἁγίου Βαρθολομαίου, ὁ Ἄλβας ἐν ταῖς Κάτω Χώραις, ἡ αἰχμάλωτος βασίλισσα τῆς Σκωτίας.

Ἡ βασίλισσα Ἑλισάβετ ὥφειλε νὰ δώσῃ νῦν εἰς τὴν πολιτικὴν τῆς ὀριστικὴν τροπὴν κατὰ τῆς Ρώμης καὶ τῆς Ἰσπανίας.

Τοῦτο ὅμως ἐξῆψε μόνον ἐπὶ πλέον τὸ μῖσος καὶ τὸν φανατισμὸν τῶν ἀντιθέτων, οἵτινες δὲν ἦσαν πολὺ ἐκλεκτικοὶ ὡς πρὸς τὰ μέσα τῆς ἐνεργείας. Οἱ ἐπιφοδῶτεροι ὁπαδοὶ τοῦ κόμματος τούτου ἦσαν οἱ μαθηταὶ ἢ μυστικοὶ ἀπόστολοι τοῦ ἐν Ρῆμοις ἱεροδιδασκαλείου, οἵτινες ἀπὸ τοῦ 1580 μετέβαινον παντοιοτρόπως μεταμφιεζόμενοι εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ἐκράτουν ἐν ἐγρηγόρσει, συνεκέντρουν καὶ ἐξῆπτον τοὺς ὁπαδοὺς τοῦ καθολικοῦ κόμματος, ἐπιδεικνύοντες τὴν ὀρθόδοξον καὶ νόμιμον ἐν τῇ εἰρκτῇ βασίλισσαν καὶ τὴν ἐπικειμένην ἰσπανικὴν ἀποβίβασιν.

Ἡ χώρα, ἥτις μέχρι τοῦδε εἶχεν ἀπολαύσει ἀρκούντως τῶν ἀγαθῶν τῆς ἐν εἰρήνῃ εὐημερίας, περιέπεσε καὶ πάλιν εἰς κατὰστασιν ἐξάψεως, ἥτις ὅσῳ περισσύτερον διήρκει τόσῳ μᾶλλον ἐπετεινετο : αἱ κατὰ τῶν καθολικῶν διατάξεις ἐγένοντο αὐστηρότεραι· ἐν ἔτει 1584 ὁ φόνος τοῦ πρίγκιπος τῆς Ὁράγγης ἐν ταῖς Κάτω Χώραις ἀπέδειξε

καὶ αὐθις τί ἡδύνατο νὰ τολμήσῃ τὸ κόμμα τοῦτο : ἀναγκαίως δὲ ἐστράφησαν νῦν ἐν Ἀγγλίᾳ τὰ βλέμματα πάντων ἐπὶ τῆς ἐγκαθειρκτοῦ βασιλίσσης τῆς Σκωτίας, ἥτις ἦτο τὸ κέντρον πάντων τῶν ἀνατρεπτικῶν, πάντων τῶν προδοτικῶν σχεδίων.

Ἐσχηματίσθη δὲ «συνεταιρισμὸς» («Association») μεταξὺ λαοῦ καὶ ἀριστοκρατίας ὑπὲρ τῆς προφυλάξεως καὶ προστασίας τῆς βασιλίσσης· ὁ συνεταιρισμὸς δὲ οὗτος ἐπεκυρώθη ἐπισήμως ὑπὸ τοῦ κοινοβουλίου ἐν ἔτει 1585. Συγχρόνως δὲ ἐνομοθέτησε τοῦτο, ὅτι πρόσωπα ὑπὲρ τῶν ὁποίων ἤθελε γίνεαι ἀπόπειρα κατὰ τῆς ζωῆς τῆς βασιλίσσης, ἀποβάλλουσι τὰ ἐπὶ τοῦ στέμματος δικαιώματά των, ἐν περιπτώσει δὲ καθ' ἣν τὰ πρόσωπα ταῦτα ἤθελον μετὰσχει καὶ αὐτὰ τοιαύτης πράξεως τιμωροῦνται διὰ θανάτου.

Ὁ νόμος οὗτος ἀπέβλεπεν ἀμέσως τὴν Μαρίαν· ἐδεικνύετο δι' αὐτοῦ εἰς τὴν αἰχμαλώτον βασίλισσαν ἡ στιλπνὴ κοπὴς τοῦ πελέκεως.

Ἐν τούτοις αἱ μηχανορραφαὶ δὲν εἶχον παύσει ἔνεκα τούτου. Ἰερεῖς τῆς τοῦ ἱεροδιδασκαλείου τῶν Ρήμων κατῴρθωσε κατὰ τινα ἐπίσκεψίν του εἰς Λονδῖνον νὰ προσηλυτίσῃ Ἀντώνιον τινα Βάβιγκτον, οὗτος δὲ πλήρης ἱπποτικῆς ἀφοσιώσεως ὑπὲρ τῆς αἰχμαλώτου καθολικῆς βασιλίσσης, φαντασιοκόπος, τολμηρὸς, ἐτέθη ἐπὶ κεφαλῆς νέας ἐπιχειρήσεως, ἥτις καθὰ ἐγίνωσεν ὁ ἐν Γαλλίᾳ πρεσβευτὴς τῆς Ἰσπανίας Μενδόζας — προϋπέθετεν ἰσπανικὴν ἀποδίδοσιν καὶ τὴν δολοφονίαν τῆς Ἑλισάβετ· τούτου γενομένου ἡ νόμιμος βασίλισσα θ' ἀπεφυλακίζετο καὶ θὰ ἀνεβιδάζετο εἰς τὸν θρόνον.

Ὁ Βάβιγκτον συνῆψε σχέσεις μετ' αὐτῆς τῆς Μαρίας, καὶ ὅτε αὕτη ἡρνήθη βραδύτερον πᾶσαν συμμετοχὴν αὐτῆς εἰς σχέδιον περὶ δολοφονίας τῆς Ἑλισάβετ, ἦτο μὲν τοῦτο ὀρθόν, ἀλλ' ἦτο λέξις κενή, διότι ἡ ἰδία αὐτῆς ἀπελευθέρωσις προϋπέθετεν ἀναγκαίως τὴν θανάτωσιν τῆς ἀντιπάλου αὐτῆς· δύναται τις μάλιστα νὰ προβῇ περαιτέρω καὶ νὰ θεωρήσῃ συγνωστὰς τοιαύτας σκέψεις τῆς αἰχμαλώτου παραβασιλίσσης — διότι ἐφρόνει αὕτη ὅτι εὕρίσκετο ἐν ἐμπολέμῳ καταστάσει, καθ' ἣν οὐδεμὶα ἐπιβάλλεται φειδῶ.

Τοῦτο μόνον εἶναι δύσκολον νὰ ἐννοήσῃ τις, πῶς δηλονότι ἡ γυνὴ αὕτη, ἡ δώσασα δείγματα τῆς φρονήσεως καὶ τῆς ὑποκριτικῆς τέχνης της, ἐκράτει ἀλληλογραφίαν μετὰ πάντων, μηδόλως φανταζομένη, ὅτι ὁ τῆς Ἑλισάβετ γραμματεὺς τῆς ἐπικρατείας Οὐάλσιγγαμ εἶχε

στήσει περὶ αὐτὴν τὰ δίκτυά του· τὰ πάντα, ἐπιστολαὶ καὶ ἀπαντήσεις πρὸς τὸν Βάβιγκτον, πρὸς τὸν Μενδόζαν, πρὸς τὸν ὕπατον ἐν Μαδρίτη προστάτην τῆς συνωμοσίας, πρὸς τοὺς ἐν Γαλλίᾳ διατρίβοντας ἐξορίστους ἐπισκόπους, ἦσαν εἰς χεῖράς του.

Εἶχε μάλιστα ἀφήσει ὁ Οὐάλσιγκχαμ ἐπίτηδες νὰ λάβῃ ἑκτασίν τινα ἡ συνωμοσία, ἵνα ἡ ἐκκαθάρισις ἐπέλθῃ ριζικωτέρα : καὶ νῦν ἐφυλακίσθησαν κατὰ πρῶτον οἱ ἀρχισυνωμῶται, ὁ Βάβιγκτον καὶ ὁ Βάλλαρδ, τὰ ἔγγραφα αὐτῶν κατεσχέθησαν, μετὰ δὲ ταῦτα — ἐπειδὴ ἡ ἐνοχὴ ἦτο καταφανὴς — ἐφηρμόσθη κατὰ πάντων τῶν συμμετασχόντων τῆς συνωμοσίας ἡ ποινὴ, ὡς ἀπήτει ἡ μεγάλη βαρβαρότης τῶν χρόνων τούτων.

Δὲν δυνάμεθα νὰ ἐνδιατρίψωμεν εἰς τὴν φρικαλέαν σκηνὴν ἣτις ἐξειλίχθη τὴν 20 καὶ 21 Σεπτεμβρίου τοῦ 1586 ἐπὶ τῆς πλατείας Lincolns Inn=fields, εἰς τὰ διαβολικῆς λεπτότητος καὶ τελειότητος βασανιστήρια : τὸ ἀποτροπιότερον ἦτο ὅτι κατὰ τὰς σκηνὰς ταύτας παρίστατο προτεστάντης τις κληρικός, ὅστις ἀπειρεῖτο ἀκόμη νὰ προσηλυτίσῃ τοὺς δυστυχεῖς, ἐνῶ ὁ δῆμιος ἀνεσχάλευε τὰ ἐντόσθια των.

§ 200. Ἡ δίκη τῆς Μαρίας. — Ἐν τῷ μεταξύ εἶχον φυλακισθῇ καὶ οἱ γραμματεῖς τῆς Μαρίας καὶ ἤρξατο ἡ δίκη καὶ κατ' αὐτῆς ταύτης. Ἐπιτροπὴ τις διωρίσθη ἐκ τῶν ἐπιφανεστέρων πολιτικῶν καὶ νομομαθῶν τῆς χώρας : ἡ αἰχμάλωτος ἀνεκρίθη καὶ ἀπεφάσισε ν' ἀπαντήσῃ ἵνα μὴ φανῇ συνομολογοῦσα τὴν ἐνοχὴν τῆς διὰ τῆς σιωπῆς· ὠμίλησε μετ' ἐπιφυλάξεως τῶν δικαιωμάτων αὐτῆς ὡς ἐλευθέρᾳ βασιλίσσης.

Ἡ ἐπιτροπὴ ἀπεφάνθη ὑπὲρ τῆς ἐνοχῆς καὶ ἐπεβλήθη κατὰ τοῦ ἐγκλήματος ἡ ποινὴ τοῦ θανάτου : τὸ κοινοβούλιον ἐπεκύρωσε τὴν ἀπόφασιν καὶ παρεκάλεσε τὴν βατίλισσαν νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν νόμιμον ἐνέργειαν τῶν περαιτέρω.

Ἡ Ἐλισάβετ ἔταλαντεύθη, καὶ τὸ πρᾶγμα ἦτο λίαν φυσικόν. Δι' αὐτὴν, ὅπως ἰδιαίτερώς δι' αὐτὴν, ἦτο βαρὺ ν' ἀφήσῃ νὰ θανατωθῇ μία βασίλισσα, ἣτις ἦτο συνάμα καὶ στενὴ συγγενὴς αὐτῆς.

Ἐσχέφθησαν νὰ προσφύγῃ πρὸς διέξοδον εἰς μέσον τι λίαν πονηρόν. Εἰς τὸν σίρ Ἀμίας Πῶλετ (Paulet), τὸν ἀρχιφύλακα τῆς πεφυλακισμένης, ὑπεδείχθη πλαγίως νὰ ἐκτελέσῃ τὴν ἀπόφασιν διὰ

τῆς χειρὸς οἷου δῆποτε κρυφίως, χωρὶς νὰ συμπράξῃ ἡ βασίλισσα, νὰ κόμῃ δηλαδὴ ὥστε ν' ἀποθάνῃ ἡ πεφυλακισμένη, ἡ κατάδικος, καθ' οἷον δῆποτε τρόπον· ἀλλ' οὗτος — χριστιανὸς αὐστηρῶν πουριτανικῶν φρονημάτων, ἀπέρριψε μετ' ἐκπλήξεως καὶ ἀγανακτήσεως τὴν παράλογον ἀξίωσιν.

§ 201. Ἡ θανάτωσις τῆς Μαρίας. 1587. — Νέα ἀνακαλυφθεῖσα δολοφονικὴ κατὰ τῆς βασίλισσης σύστασις, ἐπετάχυνε τὸ πρᾶγμα. Ἡ Ἑλισάβετ ὑπέγραψε, καὶ τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1587 ἡ ἀπόφασις ἐξετελέσθη ἐν Φοθεριγγαί. Προσῆλθεν αὕτη πρὸς τὸν θάνατον, ὡς αὕτῃ ἡ ἰδέα εἶπε, μετὰ τῆς ὑπερηφανείας ἐγγόνης Ἑρρίκου τοῦ Ζ', χήρας βασίλισσης τῆς Γαλλίας, κεχρισμένης βασίλισσης τῆς Σκωτίας — ἀναμφιβόλως δὲ μᾶλλον μετὰ τῆς συνειδήσεως τοῦ μαρτυρίου ὑπὲρ τοῦ ἀγῶνος τῆς καθολικῆς πίστεως ἢ ὡς παριστᾷ αὐτὴν ὁ ἡμέτερος [Γερμανός] ποιητὴς μετὰ τῆς ἡρεμίας χριστιανῆς, ἐξαγνισθείσης μετὰ βαρὺ ἔγκλημα ἐν δέκα καὶ ἑναστεῖ αἰχμαλωσίᾳ. ἀπέθανε δὲ καὶ αὕτῃ οὐχὶ ἀνενόχλητος ὑπὸ ἐτεροδόξων ἱεροκηρύκων, οἵτινες ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ ἤθελον νὰ ποιήσωσι μέγα κατόρθωμα προσηλυτισμοῦ.

Ἦτο τεσσαράκοντα καὶ ἑξ ἑτῶν τὴν ἡλικίαν, ὅτε ἀπέθανεν ἡ Μαρία Στούαρτ: ὅτε ἔπεσεν ἡ κεφαλὴ αὐτῆς, ὁ δῆμιος ἐφώνησε κατὰ τὸ σύννηθες μεγαλοφώνως: «οὕτω ἀποθανήτωσαν πάντες οἱ ἐχθροὶ τῆς βασίλισσης!»

Αἱ παραστάσεις αἷς ἐποίησαν ξέναί δυνάμεις κατὰ τῆς ἐκτελέσεως τῆς ἀποφάσεως δὲν ἦσαν ἔντονοι, ἐγένοντο δὲ κατὰ μέγα μέρος κυρίως χάριν τῶν προσχημάτων· τοῦτο δύναται νὰ ρηθῇ καὶ περὶ τῶν παραστάσεων τοῦ υἱοῦ τῆς, τοῦ βασιλεύοντος βασιλέως τῆς Σκωτίας, ὅστις ἄλλως ἀπὸ τῆς παιδικῆς ἡλικίας του δὲν εἶχεν ἴδῃ αὐτὴν πλέον, καὶ ὅστις δὲν ἠγνόει ὅτι καὶ τὸ πρὸς αὐτὸν μητρικὸν αἶσθημα δὲν διεκρίνετο ἐπὶ μεγάλῃ θερμότητι.

Ἡ περὶ τοῦ θανάτου εἰδήσις δὲν ἐνεποίησε μεγάλην ἐντύπωσιν ἐν Σκωτίᾳ, ἡ δὲ εὐσπλαγχνία καὶ συμπάθεια διὰ τοὺς ὁμοίους δὲν ἦτο ἐκ τῶν ἀρετῶν τῶν τραχέων τούτων καὶ μεστῶν φοβερῶν ἀντιθέσεων χρόνων.

Τὴν ἐξιλεωτικὴν ταύτην εὐσπλαγχνίαν — τὴν δικαιοσύνην διακαστηρίου ἀπηλλαγμένου παθῶν — περιεποίησεν εἰς τὴν μνήμην τῆς

γυναικὸς ταύτης κατὰ πρῶτον ἢ ποίησις τῶν μεταγενεστέρων, δὲν ἔχει δὲ δικαιώματα ἐπὶ μεγάλου βαθμοῦ προσοχῆς ἢ γυνὴ αὕτη ὑπὸ τὴν πραγματικότητά της : ἢ ποίησις αὕτη ἐξέφερεν ἐπίσης ὀρθὴν κρίσιν περὶ τῆς δίκης, τῆς ἀποφάσεως καὶ τῆς ἐκτελέσεως αὐτῆς. Ἡ Μαρία Στούαρτ διεξῆγε πόλεμον — τὸν αὐτὸν ἐκεῖνον ὑπεροπτικὸν ἐξολοθρευτικὸν πόλεμον κατ' ἐκείνου ὅπερ οἱ τετυφλωμένοι καὶ πεπωρωμένοι οὔτοι, ὁ Φίλιππος, ὁ Ἄλβας, οἱ Γυίτζαι, ὁ Σίξτος ὁ Γ'. ἀπεκάλουν αἴρεσιν, πόλεμον ὅστις ἀπέδιδεν φλόγας πανταχοῦ, — ἐκ τῆς φυλακῆς της : ἐδικάσθη δὲ συμφώνως πρὸς τὸ δίκαιον τοῦ πολέμου.

Ὁ θάνατος αὐτῆς ἦτο πολιτικῶς ἐντελῶς δεδικαιολογημένον μέτρον ἀσφαλείας, ἢ δὲ ἱκανοποίησις τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ, ὅστις ἐν τῇ θανατικῇ ταύτῃ ἐκτελέσει διειδὼν ἐχέγγυον τῆς ἡσυχίας του, ἦτο μεγάλη.

§ 202. Φίλιππος ὁ Β'. — Δὲν ἠδύνατο ὅμως ἡ χώρα ἀκόμη νὰ παραδοθῇ καθ' ὁλοκληρίαν εἰς τὴν ἡσυχίαν ταύτην. Ἡ Μαρία Στούαρτ εἶχε μεταβιβάσει τὰ δικαιώματά της εἰς τὸν βασιλέα τῆς Ἰσπανίας διὰ τὴν περίπτωσιν καθ' ἣν ἡ καρδιά τοῦ υἱοῦ της δὲν ἠθέλην ἐπιστραφῇ αὐτῇ πρὸς τὴν ἀρχαίαν πίστιν.

Αἱ ἐχθροπραξίαι μεταξὺ Ἀγγλίας καὶ Ἰσπανίας ἦσαν πρὸ πολλοῦ ἐν ἐνεργείᾳ, ἢ Ἐλισάβετ μετ' αὐξούσης ἀποφασιστικότητος εἶχεν ὑποστηρίξει τὰς Κάτω Χώρας, τῶν ὁποίων ὁ ἀγὼν ἦτο ἀληθῶς ἴδιος ἐαυτῆς ἀγὼν καὶ ὁσημέραι ἐπὶ μᾶλλον καθίστατο τοιοῦτος, ὁ αἰδιωτικὸς κατὰ θάλασσαν πόλεμος, ἡ πειρατεία τῶν Ἀγγλων ἀπέβη πανταχοῦ λίαν ἐπιζήμιος εἰς τοὺς Ἰσπανοὺς.

Οὕτω ἐν ἔτει 1586 εἰς τῶν ἡρώων τοῦ πολέμου τούτου, ὁ Φραγκίσκος Δραλίξ (Francis Drake) ἐξεβίασε τὴν εἴσοδον τοῦ λιμένος τῆς Κάδιξ καὶ εἶχε καταστρέψει πάντα τὰ ἐκεῖ πλοῖα.

Νῦν ἡ θανάτωσις τῆς Μαρίας Στούαρτ ἀπῆλθε ἀμεσωτάτην ἐκδίκησιν, καὶ ὁ Φίλιππος ἀπεφάσισε νὰ ἐκτελέσῃ τὴν τοσάκις σχεδιασθεῖσαν εἰσβολὴν εἰς τὴν Ἀγγλίαν καὶ νὰ πλήξῃ δι' ἐν ὅς βαρέος κτυπήματος συγχρόνως τοὺς δύο κυριωτέρους ἐχθροὺς του, τὰς ἐπαναστατησάσας Κάτω Χώρας καὶ τὴν αἵρετικὴν βασίλισσαν τῆς Ἀγγλίας.

Ἐνταῦθα, ἐν ταῖς Κάτω Χώραις, εἶχεν ἀναλάβει τὴν ἀρχήν, ἐν

ἔτει 1578, ὡς ἐνθυμούμεθα, ὁ Ἀλέξανδρος τῆς Πάρμας, εἶχε δὲ ἀνακτήσει τὸ μεγαλείτερον μέρος τῶν μεσημβρινῶν ἐπαρχιῶν· ἐν ἔτει 1584 μετὰ ἑξ ματαιωθείσας ἀποπειράς ἐδολοφονήθη ὁ πρίγκηψ τῆς Ὁράγγης ὑπὸ φανατικοῦ παπιστοῦ, τοῦ Βαλθάσαρ Γεράρδου, ἐν Δέλφτῃ, καὶ τὸ ἐπόμενον ἔτος (1585), πεσοῦσης καὶ τῆς Ἀμβέρσης μετὰ μακρὰν πολιορκίαν, ὁ Ἀλέξανδρος ἐγένετο κύριος ὅλων τῶν μεσημβρινῶν ἐπαρχιῶν.

Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἔπεμψεν ἡ Ἐλισάβετ εἰς βοήθειαν τῆς ἐνώσεως τῶν βορείων ἐπαρχιῶν τὸν εὐνοούμενόν της κόμητα Λέϊσεστερ μετὰ στρατοῦ. Κατέλαβεν αὐτός ἐπὶ τινα χρόνον μεγάλην θέσιν, ὀλίγα ὁμως ἔπραξε, καὶ κατέθεσε τὴν ἀνατεθεῖσαν αὐτῷ ἀρχὴν ὡς τοπάρχου κατὰ τὰ τέλη τοῦ 1587.

Ὁ δούξ τῆς Πάρμας, στρατηγὸς πρώτης τάξεως, ἐσχέπτετο νῦν περὶ τῆς κατακτήσεως καὶ τῶν βορείων ἐπαρχιῶν.

§ 203. Ἡ ἀρμάδα 1588. — Ἐξ ἄλλου ὁ Φίλιππος Β'. ὠρέγετο τὴν κατάκτησιν τῆς Ἀγγλίας. Συνωμολόγησε δὲ μετὰ τοῦ πάπα Σίξτου τοῦ Ε'. συνθήκην καθ' ἣν ἔμελλε νὰ ἄρχῃ τοῦ βασιλείου τούτου ὡς παπικοῦ τιμαρίου : δὲν ἀμφέβαλλον ὅτι μίᾳ ἀποβίβασις ἰσπανικῶν στρατευμάτων ἐν Ἀγγλίᾳ ἤθελε προκαλέσει ἐξέγερσιν τῶν πολυαριθμῶν καθολικῶν τῆς νήσου.

Μετὰ ζήλου δὲ ἐπεδιώκοντο αἱ προπαρασκευαί εἰς τοὺς ἰσπανικοὺς καὶ τοὺς μεσημβρινοὺς τῶν Κάτω Χωρῶν λιμένας.

Ἄλλ' ἐνῷ ἐγίνοντο οἱ ἐξοπλισμοὶ οὗτοι ἐξηκολούθουν ἀκόμῃ αἱ περὶ εἰρήνης διαπραγματεύσεις μεταξὺ Ἰσπανίας καὶ Ἀγγλίας· τέλος τὰ πράγματα εἶχον προβῇ ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε νὰ ἀρχίσῃ ἡ μεγάλη ἐπιχείρησις· ὁ πάπας προσέθηκε τὰ ἐκκλησιαστικὰ ὅπλα του, νέας βούλας καὶ σταυροφορικὰ κηρύγματα, εἰς τὰς κολοσσαίας πολεμικὰς προποπαρασκευάς, καὶ τὸν Ἰούλιον τοῦ 1588 ἐξέπλευσεν ὁ μέγας στόλος, πρὸς συγκρότησιν τοῦ ὁποίου ἄπαξ ἔτι πᾶσαι αἱ δυνάμεις τοῦ κράτους ἐνετάθησαν μέχρις ἐσχάτων, 130 μεγάλα πλοῖα μετὰ 19,290 στρατιωτῶν, καὶ 2,000 πυροβόλων, ἐξυπηρετούμενα ὑπὸ 8,350 ναυτῶν, 2080 δούλων, ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ δουκὸς τῆς Μεδίνας Σιδονίας, Περέζ, Γούζμαν, ἐκ τοῦ λιμένος τῆς Κορόνας τῆς Γαλικίας.

Μετ' ἐνθουσιασμοῦ ὑποκαυθέντος διὰ πάντων τῶν μέσων τῆς κα

θολικῆς ἐκκλησίας, δι' ἱεροτελεστιῶν, κηρυγμάτων, τεσσαρακονθήμερων προσευχῶν, συνώδευσε τὸ ἰσπανικὸν ἔθνος τὴν ἱερὰν ἐπιχείρησιν, ὑπὲρ ἧς ὁ Σίξτος Ε'. δὲν ἐφείσθη οὐδὲ τῶν ἐν τῷ πύργῳ τοῦ Ἀγγέλου δ' ὅλως ἐκτάκτους περιστάσεις συσσωρευμένων θησαυρῶν.

Οἱ ἐν Ἀγγλίᾳ μόλις νῦν, ὅτε ὁ κίνδυνος ἠπειλεῖ πλέον ἐκ τοῦ σύνεγγυς, ἔδωσαν προσοχὴν εἰς αὐτόν. Καὶ ὁ ἀγγλικὸς στόλος ἦτο ἤδη ἐν ἐνεργείᾳ. Μέρος αὐτοῦ παρέπλεε τὰς ἀκτὰς τῶν Κάτω Χωρῶν. Ὁ κύριος δὲ στόλος ἦτο ἤδη ἑτοιμος ἐν Πλυμούθ, ὑπὸ τὰς διαταγὰς ἐνὸς καθολικοῦ, τοῦ ναυάρχου Καρόλου Χόβαρτ.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἐξηγέρθη καὶ ἡ ἀγγλικὴ στερεὰ· οἱ εὐγενεῖς συνηθροίσθησαν μετὰ τῶν μισθωτῶν καὶ τῶν μετοίκων αὐτῶν, καὶ οἱ καθολικοὶ δὲ λόρδοι δὲν καθυστέρησαν : 34,000 ἄνδρες, 2,000 ἱπποὶ ἦσαν ἑτοιμοὶ νὰ προστατεύσωσι τὴν βασίλισσαν· ἐν Τίλβουρυ τῆς Ἑσσεξ, ἐγγὺς τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ταμέσεως, ἦτο ὁ τόπος τῆς συγκεντρώσεως, μετὰ μεγάλου δὲ ἐνθουσιασμοῦ ἐγέτετο δεκτὴ ἡ βασίλισσα, ὅτε ἦλθε πρὸς ἐπιθεώρησιν τῶν στρατευμάτων.

Πλὴν τούτων εἰς 130,000 ἀνδρῶν ὑπολογίζοντο οἱ δυνάμενοι νὰ φέρωσι καὶ φέροντες ὅπλα εἰς τὰς κομητείας, μὴ ὑπολογιζομένης τῆς μεγάλης δυνάμεως ἣν παρείχε τὸ Λονδῆνον· ἦτο ἡ πρώτη ἐκκλησις εἰς ὅλην τὴν ἑνοπλον δύναμιν ἐνὸς ἔθνους, καὶ αὐτὸς δὲ ὁ βασιλεὺς τῆς Σκωτίας Ἰάκωβος ὁ Σ'. ἔταξεν ἑαυτὸν καὶ τὰς δυνάμεις του εἰς τὴν διάθεσιν τῆς κινδυνευούσης βασιλείας.

Τὴν 31 Ἰουλίου ὁ ἰσπανικὸς στόλος ἐφάνη ἐκ τῶν παρὰ τὸ Πλυμούθ ἀγγλικῶν ἀκτῶν. Ὁ Ἀγγλος ναύαρχος ἀπέφυγε τὴν μάχην : οἱ Ἴσπανοὶ ἐστράφησαν ἀνατολικῶς πρὸς τὸν πορθμόν. Εἰς γραμμὴν δὲ ἐπτὰ ἀγγλικῶν μιλίων ἐφαίνοντο θαλασσοπλοοῦντες οἱ πλωτοὶ ἐκεῖνοι πύργοι.

Οἱ Ἀγγλοὶ ἠκολούθουν· ἐμετροῦντο δὲ οἱ ἀντίπαλοι στόλου εἰς συχνὰς μικρὰς ἀψιμαχίας.

Ἡ ἀρμάδα κατηυθύνθη πρὸς τὰ μέρη τοῦ Καλαί, ἵνα ἐνωθῇ ἔπειτα εἰς Δουγκέρκην μετὰ τῶν δυνάμεων τοῦ δουκὸς τῆς Πάρμας καὶ ἐκτελέσῃ οὕτω τὸ μέγα ἀποβιθαστικὸν καὶ κατακτητικὸν σχέδον.

Ἀλλ' ἡ ἐνωσις αὕτη δὲν ἐπετεύχθη. Ὁ δούξ Μεδίνας Σιδονίας δὲν ἐφάνη ποσῶς ἀντάξιος τῆς μεγάλης ἐπιχειρήσεως. Ἐκεῖ παρὰ τὸ

Καλαί, ἀντιπαρατάχθη κατ' αὐτοῦ ὁ Ἄγγλος ναύαρχος μετὰ τοῦ στόλου του, ἀποτελουμένου ἐξ ἑκατὸν τεσσαράκοντα περίπου πλοίων, τὰ ὅποια καθ' ἑκάστην ἡμέραν κατὰ τὸν ἀριθμὸν ἕνεκα τοῦ γενικοῦ ἐνθουσιασμοῦ : τὴν νύκτα τῆς 8ης Αὐγούστου ἐξαπέστειλεν ὀκτὼ πυρπολικά κατὰ τοῦ ἰσπανικοῦ στόλου.

Οἱ Ἄγγλοι ἀνέμενον μετ' ἀδημονίας τὸ ἀποτέλεσμα : αἴφνης δὲ βλέπουσι τὴν θάλασσαν φωτίζομένην, καὶ ἀπὸ τῶν ἰσπανικῶν πλοίων ἀντήχησαν σύμμικτοι συγκεχυμέναι κραυγαί : ἕκαστον πλοῖον, ἀνεξαρτήτως πάσης διαταγῆς προϊσταμένου, ἐζήτει τὴν σωτηρίαν ἀπὸ τοῦ ἀπειλοῦντος κινδύνου, καὶ παρὰ πᾶσαν προσδοκίαν τῶν κατακτητῶν τῆς Ἀγγλίας διεσκορπίσθη ὁ ἀήττητος στόλος καθ' ὅλας τὰς διευθύνσεις.

§ 204. *Afflavit Deus.* — Ἡ ἐπιχείρησις ἐναυάγησεν. Ἐνῶ ἡ βασίλισσα Ἐλισάβετ ἐπεθεώρει ἐκεῖ παρὰ τὸν Τάμεσιν τὸ στρατόπεδον, οἱ Ἰσπανοὶ εἶχον ἀποφασίσει ἤδη τὴν ὑποχώρησιν, καὶ ἐπειδὴ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ γίνῃ αὕτη διὰ τοῦ πορθμοῦ, τὸ μὲν ἕνεκα τοῦ ἀγγλικοῦ στόλου, τὸ δὲ ἕνεκα τοῦ ἐξακολουθοῦντος ἐναντίου ἀνέμου, ἔπρεπε νὰ γίνῃ διὰ τῆς μακροτέρας ὁδοῦ, διὰ τοῦ γύρου τῆς Σκωτίας, λαμβάνοντος τοῦ στόλου βορείαν διεύθυνσιν.

Διωκόμενοι ὑπὸ τῶν Ἀγγλικῶν πλοίων κατηυθύνθησαν οἱ Ἰσπανοὶ πρὸς βορρᾶν· ἀφοῦ δὲ εἶχον παραπλεύσει τὸν *Frith of Forth*, χωρὶς νὰ ἀποπειραθῶσιν ἀποβίβασιν τινα, ὡς ἠδύναντο ἀκόμη νὰ φοβῶνται ὅπως δῆποτε οἱ Ἄγγλοι, ἐπέστρεψαν τὰ ἀγγλικά πλοῖα, καταλιπόντα εἰς τὸν θυελλώδη καιρὸν τὴν περαιτέρω καταστροφὴν τοῦ ἡττηθέντος στόλου.

Οἱ ναυαγοὶ οἵτινες κατελήφθησαν εἰς τὰς σκωτικὰς ἀκτὰς, ἀπεστάλησαν ὑπὸ τῶν σκωτικῶν ἀρχῶν εἰς τὰς Κάτω Χώρας· ὅστις ἐρρίφθη ὑπὸ τῆς θαλάσσης εἰς τὰς ἱρλανδικὰς ἀκτὰς ἔπεσεν ὅπως δῆποτε εἰς χεῖρας φιλικὰς· δυστυχεῖς ὅμως ὑπῆρξαν ἐκεῖνοι οὓς ἡ κακὴ τύχη τῶν ἔρριψεν εἰς τὰς ἀγγλικὰς ἀκτὰς : ἡ λίαν φυσικὴ ἀγανάκτησις τοῦ λαοῦ ἐξεθύμαινεν εἰς κακώσεις κατὰ τῶν δυστυχῶν οὓς εἶχον φεισθῆ ὁ ἄνεμος καὶ τὰ κύματα.

Ἀπέειξε δὲ ὑψιστον κράτος ἐφ' ἑαυτοῦ ὁ Φίλιππος ὁ Β', ὅτε εὐχαρίστησε τὸν Θεὸν καὶ τοὺς ἀγίους αὐτοῦ, ὅτι τὰ πράγματα δὲν εἶχον ἀποβῆ χειρότερα ἀκόμη : εἶχον δὲ ἀρκετὰ κακῶς. Εἶχε διαθέσει

διὰ τὴν ἐπιχείρησιν ταύτην κολοσσαῖα μέσα, ἐξ ὧν οὐδὲν προήλθεν ὄφελος, ἢ δὲ ἀποτυχία τῆς ἐπιχειρήσεως θὰ ἐνίσχυεν ἐν τῇ πωρώσει τῶν ἔτι μᾶλλον τοὺς δύο αἱρετικούς λαούς.

Ὅπως δὴποτε εἰλικρινέστεραι τῶν εὐχαριστηρίων ἐκείνων δεήσεων τοῦ ἐν ταῖς ἐλπίσιν αὐτοῦ διαψευσθέντος δεσπότης ἦσαν αἱ προσευχαὶ αἵτινες ἀνεπέμφθησαν πρὸς τὸν οὐρανὸν ἐκ παντὸς οἴκου καὶ ἐκ πάσης προτεσταντικῆς ἐκκλησίας τῆς ἐλευθερωθείσης Ἀγγλίας καὶ τῶν συνελευθερωθεισῶν Κάτω Χωρῶν.

Ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἀγίου Παύλου ἀνερτήθησαν αἱ κυριευθεῖσαι ἀπὸ τῶν Ἰσπανῶν σημαῖαι, εἰσῆλθε δὲ εἰς τὸν ναὸν τοῦτον ἡ βασίλισσα ἐν θριάμβῳ ἐν τῷ μέσῳ τῶν λαθάρων τῶν συντεχνιῶν τοῦ Λονδίνου, ἵνα ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ πιστοῦ λαοῦ τῆς ὅστις νῦν πλέον συνεδέθη διὰ παντὸς μετὰ τοῦ προτεσταντικοῦ ἀγῶνος, εὐχαριστήσῃ τὸν Θεόν, ὅτι κατέστρεψε τοὺς ἐχθροὺς τοῦ εὐαγγελίου καὶ τῆς ἀγγλικῆς ἐλευθερίας — κατὰ τὴν φράσιν τοῦ περιδοῆτου ἐκείνου ἀναμνηστικοῦ μεταλλίου τῶν Κάτω Χωρῶν — διὰ τῆς πνοῆς τῆς παντοδυναμίας του (afflavit Deus) (1).

§ 208. Νίκη τοῦ προτεσταντισμοῦ. — Ὁ μέγας ἀγὼν μετὰ τὸ εὐαγγέλιον καὶ παπικῆς ἐκκλησίας, μετὰ τὸ προτεσταντισμοῦ καὶ καθολικισμοῦ, ἐκρίθη, καίτοι δὲν ἔληξεν ἐνταῦθα, ἐν τῇ σπουδαίᾳ ταύτῃ θέσει, δι' ὅλην τὴν βόρειον καὶ βορειοδυτικὴν Εὐρώπην.

Ἡ ἀπὸ τοῦ 1578 μέχρι 1618 χρονικὴ περίοδος εἶναι σχετικῶς ἡσυχωτέρα διὰ τὰς μετασχούσας τοῦ ἀγῶνος τούτου χώρας· ἐν Σκω-

(1) Σ. Μ. Ὡς ἐκ περισσοῦ — διότι καὶ ἐκ τοῦ κειμένου ἐννοεῖται — προσθέτομεν ἐνταῦθα ὅτι ἐκόπη ἐν ταῖς Κάτω Κώραις μετάλλιον ἀναμνηστικὸν τῆς ἡττῆς τῶν Ἰσπανῶν, ἐπ' αὐτοῦ δὲ ὑπάρχει κυκλοτερῆς ἐπιγραφή: Flavit Iechobās (ἡ λέξις Ἰεχοβᾶς εἶναι γεγραμμένη ἐβραϊστὶ) et dissipati sunt, ἥτοι «ἐφύσησεν ὁ παντοδύναμος καὶ διεσκορπίσθησαν», ἐν τῷ μέσῳ δὲ τῆς πλευρᾶς ταύτης τοῦ μεταλλίου εἰκονίζεται στόλος. Ἐπὶ τῆς ἐτέρας ὀψευς τοῦ μεταλλίου εἰκονίζεται θάλασσα τρικυμιώδης, ἧς τὰ κύματα θραύονται ἐπὶ ναοῦ ἐγειρομένου ἐπὶ βράχου ἐν τῷ μέσῳ τῆς θαλάσσης, κύκλῳ δὲφέρεται ἡ ἐπιγραφή Allitor non laedor ἥτοι «ψάύομαι ἀλλὰ δὲν βλάπτομαι». Τῆς πρώτης λοιπῶν τῶν δύο τούτων ἐπιγραφῶν τὸ Flavit ἐκεῖνο ἐγένετο περιβόητον, ἐκ τούτου δὲ καὶ ὁ τίτλος τῆς παραγράφου Afflavit Deus=ἐφύσησεν, ἔπνευσεν ὁ Θεός.

τία, ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ ἐν ταῖς βορείαις Κάτω Χώραις κατ' ἀρχὰς οἱ λαοὶ καὶ αἱ κυβερνήσεις στρέφουσι τὴν προσοχὴν των πρὸς ἄλλας ἀνάγκας, συµμορφοῦνται πρὸς τὰς μεταβληθείσας συνθήκας τοῦ βίου.

Ἐν Γαλλίᾳ μόνον ἔπρεπε νὰ διεξαχθῇ εἰς ἀκόμῃ βαρὺς ἀγὼν, μέχρις ὅτου ἀσφαλίσῃ καὶ ἡ χώρα αὕτη τὴν ἡσυχίαν καὶ δυνηθῇ ν' ἀποβλέψῃ πρὸς νέαν εὐημερίαν.

Πάσαι αἱ χῶραι αὗται καὶ οἱ κυβερνήται αὐτῶν εἶχον ἐπωφεληθῇ τὴν πεῖραν τῶν τελευταίων γενεῶν, τῶν διελθουσῶν διὰ θυελλῶν τόσον χαλεπῶν, μόνον δὲ ἡ Ἰσπανία καθυστέρησεν, ἡ χώρα δηλονότι εἰς τὴν κυβέρνησιν καὶ τὸν λαὸν τῆς ὁποίας ἐφηρμόσθη ἡ τρομερὰ ἐκείνη κατάρτα, τὴν ὁποίαν ἡ Ἀγία Γραφὴ ἐκφράζει διὰ τῶν λόγων: ὀφθαλμοὺς ἔχουσι καὶ δὲν βλέπουσιν, ὥτι ἔχουσι καὶ δὲν ἀκούουσι.

Θὰ παρακολουθήσωμεν κατὰ πρῶτον τὰς τύχας τῶν χωρῶν τούτων (μέχρι τοῦ ἔτους 1618 περίπου), πρὶν ἢ ἐπανέλθωμεν εἰς τὴν χώραν τοῦ κέντρου, εἰς τὴν Γερμανίαν, καὶ ἰδῶμεν τὴν ἀπὸ τοῦ 1555 γενομένην ἐν αὐτῇ ἐξέλιξιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ

Ἡ Ἀγγλία : ἡ κυβέρνησις τῆς Ἐλισάβετ ἀπὸ τοῦ
1588.—Οἱ Στούαρτ.—Ἰάκωβος ὁ Α΄.—Αἱ Κάτω
Χῶραι ἀπὸ τοῦ 1581.—Ἡ Γαλλία ἀπὸ
τοῦ 1589 : Ἐρρίκος ὁ Α΄.—Ἡ Ἰσπα-
νία ἀπὸ τοῦ 1588 : τέλος Φιλίπ-
που τοῦ Β΄. — Φίλιππος ὁ Γ΄.

§ 206. Ἡ κυβέρνησις τῆς Ἐλισάβετ ἀπὸ τοῦ 1588.

— Ἐν Ἀγγλίᾳ τὸ τελευταῖον τοῦτο μέρος τῆς βασιλείας τῆς Ἐλισάβετ διέρρευσε σχετικῶς ἐν ἡσυχίᾳ. Ὁ κατὰ τῆς Ἰσπανίας πόλεμος δὲν ἔπαυσε μὲν βεβαίως, τὸναντὶον ἀπετέλει νῦν ἀκριβῶς τὸ μέγα ζήτημα τὸ συγκεντροῦν ὅλην τὴν προσοχὴν τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ: εἰσῆλθεν ὁμοῦς νῦν εἰς στάδιον ὁμοιον πρὸς ἐκεῖνο εἰς ὃ εἶχεν εἰσέλθει ἄλλοτε ὁ ἀγὼν τοῦ ἀθηναϊκοῦ λαοῦ κατὰ τοῦ κράτους τῶν Περσῶν μετὰ τὰς νίκας τῆς Σαλαμῖνος καὶ τῶν Πλαταιῶν.

Ἐπιθετικοὶ ἐγένοντο νῦν οἱ Ἀγγλοὶ· τὸ πνεῦμα τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ, λαβόντος συνείδησιν τοῦ κυρίου αὐτοῦ προορισμοῦ, ἐστράφη πρὸς τὴν θάλασσαν· τὸ ἐμπόριον ἤκμαζε καὶ διαρκοῦντος τοῦ πολέμου· ἡ χώρα, ἀπαλλαγεῖσα ἐπὶ μακρὸν παντὸς φόβου ἐχθρικῆς ἐπιδρομῆς, ἀπολάουσα τῶν πλευνεκτημάτων τῆς νησιωτικῆς θέσεώς της, ἡσυχος ἐν τοῖς ἐσωτερικοῖς πράγμασι, ταχέως παρουσίασε πανταχοῦ δείγματα αὐξούσης εὐημερίας.

Τὸ κῦρος τῆς βασιλευούσης γυναικός, ἣτις εἶχε πηδαλιουχήσει τὸ σκάφος τῆς πολιτείας ἐπὶ τριάκοντα ἤδη ἔτη διὰ μέσου πελάγους μεστοῦ κινδύνων, ἤκμαζε κατὰ τὰ τελευταῖα δέκα πέντε ἔτη τῆς βασιλείας της ἀδιαφιλονίκητον, οὐδεὶς δὲ βασιλεὺς ἐνήσκησε παρὰ τῷ

λαῶ τούτῳ μᾶλλον ἀπεριορίστως τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν ἢ ἡ Ἐλισάβετ, διότι καὶ ὀλιγώτερον παντὸς ἄλλου ἐποίησε κατάχρησιν αὐτῆς.

Εἶναι δὲ ἄξιον νὰ ἐξάρωμεν πρὸ πάντων τὴν μονιμότητα τῆς κυβερνήσεως ἐπὶ τῆς Ἐλισάβετ· οἱ πλεῖστοι τῶν ἀνδρῶν, εἰς οὓς ἡ Ἐλισάβετ ἐνωρὶς εἶχεν ἐμπιστευθῇ, πρὸ παντὸς δὲ ὁ λόρδος θησαυροφύλαξ, λόρδος Βούρλεϋ (Burleigh), ὅστις συνεδύαζε τεραστίαν ἐργατικότητα, φυσικὴν νοημοσύνην, μακρὰν πεῖραν καὶ ἀφωσίωσιν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς βασιλίσσης, ἐξηκολούθησαν ἀπολαύοντες τῆς ἐμπιστοσύνης ταύτης ἰσοθίως.

Ἡ ἀπόφασις ἐν πᾶσιν ἀνῆκεν εἰς τὴν βασίλισσαν, τὸ πρόσωπον αὐτῆς ἀπετέλει ἀπεριορίστως τὸ κέντρον, πρὸς ὃ ἀνεφέροντο τὰ πάντα, μάλιστα δὲ ἀπέδειξεν ἡ Ἐλισάβετ τὴν φρόνησίν της εἰς τὰς μετὰ τοῦ κοινοβουλίου σχέσεις της καὶ διετήρησε τὴν μετ' αὐτοῦ ἁρμονίαν — πρᾶγμα δυσκολώτατον καὶ διὰ τὸν κρατίστου τῶν ἡγεμόνων — ἐνῷ οἱ διάδοχοι αὐτῆς οἰκτρῶς καὶ ὀλεθρῶς προσέκοψαν εἰς τὰς μετ' αὐτοῦ σχέσεις των.

§ 207. Ἐπιτυχίαι κατὰ θάλασσαν. — Ἀπέναντι τῶν κοινοβουλευτικῶν τούτων συνελεύσεων περιεφρούρησεν ἡ Ἐλισάβετ ὅλον τὸ βασιλικὸν κῦρὸς της· οἱ δὲ τύποι καθ' οὓς προσεφέρετο τὸ κοινοβούλιον ἦσαν τοσοῦτον ταπεινωτικοὶ ὅσον καὶ πρότερον, εἰσῆκουεν ὁμως ἡ βασίλισσα τοὺς πόθους αὐτοῦ καὶ ἐλάμβανεν ὑπ' ὄψιν τὰς καταγγελίας τῶν καταχρήσεων τὰς προερχομένας ἐξ αὐτοῦ.

Ὡς ἐκ τῶν συνθηκῶν ἐν γένει τῆς καταστάσεως αἱ μεγάλαι ὑποθέσεις τῆς χώρας ἐκανονίζοντο τῇ πλήρει συμπράξει τοῦ κοινοβουλίου· αἱ μεγάλαι ἐπιτυχίαι τῆς βασιλείας της ἐβασίζοντο ἀκριβῶς εἰς τοῦτο, ὅτι ἡ Ἐλισάβετ ἐστηρίζετο ἐπὶ τοῦ κοινοβουλίου της, τουτέστιν ἐπὶ τοῦ λαοῦ της, μάλιστα δὲ ἀπέφυγεν αὕτη λίαν φρονίμως πᾶσαν ἔριν ὡς πρὸς τὰ ὅρια τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας καὶ τῶν δικαιωμάτων τοῦ κοινοβουλίου.

Ὁ πρὸς τὴν Ἰσπανίαν ἐξακολουθῶν πόλεμος ἐξήσκησεν εὐνοϊκὴν ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς πρὸς τοὺς ἀσυμorfώτους προτεστάντας, τοὺς γενικῶς Πουριτανοὺς καλουμένους, πολιτείας, ἐνῷ τούναντίον συνέβη ὡς πρὸς τοὺς καθολικοὺς. Ἐν τοσοῦτῳ καὶ τούτων ἡ θέσις ἦτο λίαν ὑποφερτὴ ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν θέσιν τῶν προτεσταντῶν ἐν ταῖς πλείσταις τῶν καθολικῶν χωρῶν, πᾶσα δὲ σκέψις περὶ διωγμοῦ αὐτῶν

κυρίως ἦτο ἀλλοτρία τῆς φρονήσεως, τῆς μετριοπαθείας καὶ τοῦ ὑπολογιστικοῦ πνεύματος τῆς βασιλείας.

Ὑπὸ μίαν δὲ ἔποψιν ἐξήσκησε κατ' ἐξοχὴν εὐεργετικὴν ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ ἐθνικοῦ βίου ὁ διαρκὼν πρὸς τοὺς Ἰσπανοὺς πόλεμος καὶ ἡ ἄπαυστος πρὸς αὐτοὺς ἀντίθεσις· τὸ ἔθνος ἀνέλαβε τὸν ἀγῶνα τοῦτον ἐν ταῖς ὑπερποντίοις χώραις, ἐπὶ τῶν θαλασσῶν, μετὰ μεγάλης ἐνεργητικότητος καὶ ἀνεγνώρισεν ἐν τῇ δράσει ταύτῃ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἔπρεπε νὰ διακρίνη αὐτὸ πρὸ παντὸς ἀπὸ τῶν ἄλλων ἐθνῶν.

Ἡ φορὰ πρὸς τὰς ναυτικὰς ἐπιχειρήσεις, ἐξεγερθεῖσα ἤδη καὶ ἐπὶ τῶν προκατόχων τῆς, ἐγένετο γενικὴ : τῷ 1577 ἀνεζήτησεν ὁ Μαρτῖνος Φρόβισερ βορειοδυτικὴν ὁδὸν ἀπὸ τοῦ Ἀτλαντικοῦ εἰς τὸν Εἰρηνικὸν Ὀκεανόν· ἀπὸ τοῦ 1577 μέχρι τοῦ 1581 ἐξετέλεσεν ὁ Φραγκίσκος Δραίικ τὸν περίπλουν τῆς γῆς· τῷ 1583 ὠδήγησεν ὁ Βάλτερ Ράλεϊ (Raleigh), ὁ κυριώτερος ἥρως τῶν νέων τούτων θαλασσοποριῶν, τῶν ἐνθυμιζουσῶν τοὺς ἀρχαίους οὐίκιγκ, τοὺς πρῶτους ἀποίκους εἰς τὴν βόρειον Ἀμερικὴν, ὅπου τῷ 1584 κατὰλληλός τις ἀκτὴ κατελήφθη ὑπὲρ τῆς βασιλείας καὶ πρὸς τιμὴν αὐτῆς, τῆς παρθένου, ὠνομάσθη Βιργινία (1). Τῷ 1591 ἀγγλικὸν πλοῖον ἐξετέλεσε τὸν πρῶτον πλοῦν πρὸς τὰς Ἰνδίας καὶ τῷ 1600 ἐξεδόθη τὸ δίπλωμα πρὸς τὴν «Ἑταιρίαν τῶν ἐπιχειρηματιῶν» (merchant adventurers), ἣτις ἀνέλαβε τὸ πρὸς τὰς ἀνατολικὰς Ἰνδίας ἐμπόριον· τὸ δίπλωμα τοῦτο ἦτο τὸ σπέρμα τῆς μεγάλης Ἑταιρίας τῆς ὁποίας ἡ σπουδαιοτάτη ἱστορικὴ σταδιοδρομία ἔληξε μόνον κατὰ τοὺς ἡμετέρους χρόνους.

§ 208. Ὁ κόμης Ἑδσεξ. — Τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς Ἑλισάβετ ἐταράχθησαν ὑπὸ θλιβεροῦ συμβεβηκότος, ἐξασκήσαντος βαθεῖαν ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ προσωπικοῦ αὐτῆς βίου.

Ἐν συναφείᾳ πρὸς τὸν ἰσπανοαγγλικὸν ἀγῶνα ἀνεφύη ἐν Ἰρλανδίᾳ ἐπικίνδυνος ἐπανάστασις τῶν ἰθαγενῶν, ἀρχηγὸς δὲ αὐτῆς ὑπῆρξε Κέλτης τις ἐπιφανής, ὁ Τυρόνης, ὅστις ἀπεκάλει ἑαυ-

(1) Σ. Μ. Γνωστὸν ὅτι ἡ λέξις βιργινία εἶναι λατινικὴ σημαίνουσα τὴν παρθενίαν.

τὸν ἡγεμόνα ἢ Ο' Νήλ (Ο' Neal) καὶ ἀνεγνώρισθη ὡς τοιοῦτος ὑπὸ τοῦ κελτικῡ πληθυσμοῦ.

Κατ' αὐτῶν ἔπεμψεν ἡ βασίλισσα τὸν τότε εὐνοούμενόν της Ροβέρτον Δεβερεΐ (Devereux) κόμητα τοῦ Ἑσσεξ, τὸν προγονόν τοῦ κόμητος Λεϊσέστερ, ὅστις εἶχεν ἀποθάνει κατὰ τὸ 1588, τὸ ἔτος τῆς ἀρμάδας.

Εἰς τὴν γηράσκουσαν βασίλισσαν εὔρε χάριν ὁ ἵπποτικός, ὁροσερὸς νεανίας : παρὰ τὴν συμβουλὴν δὲ τοῦ γραμματέως τῆς ἐπικρατείας Ροβέρτου Σέσιλ, ὅστις διεδέχθη τὸν πατέρα αὐτοῦ Οὐίλλιαμ εἰς τὴν μεγάλην ταύτην θέσιν, ἀνέθηκεν αὐτῷ, ὡς ἐπεθύμει οὗτος, τὸ καθήκον, εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ὁποίου εἶχεν, ὡς εἰκός, πεποιθῆσιν, ὅπερ ὅμως εὔρει πολλῷ δυσκολώτερον ἢ ὅσον ἐφαντάζετο. Ἦναγκάσθη δὲ νὰ συνομολογήσῃ μετὰ τοῦ Ο' Νήλ συνθήκην, ἣτις θὰ καθίστα σχεδὸν καθ' ὁλοκληρίαν ἀνεξάρτητον τὴν Ἱρλανδίαν.

Τὴν συνθήκην ταύτην δὲν ἐπεκύρωσεν ἡ βασίλισσα, ὁ Ἑσσεξ, ὅπως ἐκβιάσῃ τὴν ἐπικύρωσιν ταύτην, ἐγκατέλιπεν ἄνευ ἀδείας τὸν στρατόν, ἔσπευσε νὰ διαβῇ εἰς τὴν Ἀγγλίαν, καὶ πεποιθῶς εἰς τὴν πρὸς αὐτὸν ἀδυναμίαν τῆς Ἑλισάβετ, εἰσῆλθε παρ' αὐτῇ χωρὶς νὰ ἀγγελθῇ.

Ὁ Ἑσσεξ εὐρέθη πεπλανημένος· ἡ Ἑλισάβετ ἦτο βασίλισσα καὶ βασίλισσα ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Τυδώρ : ἀνεκοινώθη λοιπὸν εἰς αὐτὸν ὅτι κατεδικάσθη εἰς φυλάκισιν.

Ἡ τιμωρία τοῦ ἦτο ἀρκούντως ἡπία : ἐγένετο ἔκπτωτος τῶν θέσεων του, ὧφειλε δὲ νὰ μείνῃ ἐγκεκλεισμένος ἐν τῷ ἰδίῳ ἑαυτοῦ οἴκῳ, ἐφ' ὅσον θὰ ἔκρινε τοῦτο ἀναγκαῖον ἡ βασίλισσα.

Ὁ ὑπερόπτης καὶ εἰς τὴν εὐτυχίαν συνειθισμένος Ἑσσεξ δὲν ἐνόμισε πρέπον ν' ἀνακτήσῃ τὴν εὐνοίαν τῆς βασιλίσσης διὰ ὑπομονητικοῦ ἀγῶνος, τοῦτο δὲ ἐξέτρεψεν αὐτὸν εἰς τὴν ἀνήκουστον μωρίαν τοῦ νὰ θέλῃ νὰ ἐξαναγκάσῃ τὴν βασίλισσαν εἰς ἀλλαγὴν κυβερνητικοῦ συστήματος δι' ἐνόπλου βίας.

Τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1601 συνήθροισεν οὗτος ἐν τῷ οἴκῳ του πλῆθος ἐνόπλων καὶ ἐβαυκαλίσθη ὑπὸ τῆς μωρᾶς προσδοκίας, ὅτι ἤθελε παρασύρει τὴν πόλιν τοῦ Λονδίνου κατὰ ἡγεμονίδος, ἣτις ἐπὶ τεσσαράκοντα ἡδὴ καὶ πλέον ἔτη ἔφερε τὸ ἀγγλικὸν σκῆπτρον.

Πάντες ὅμως ἔμειναν ἡσυχοί, καὶ ὁ Ἑσσεξ ἠναγκάσθη νὰ παρα-

δοθῇ ἄνευ ὄρων εἰς τὰ βασιλικά στρατεύματα. Χάρις δὲν ἐχώρει ἐπὶ τοῦ προκειμένου : ἡ βασίλισσα ὤφειλε ν' ἀφήσῃ νὰ ἐνεργηθῶσι τὰ τοῦ νόμου, καὶ ὁ Ἑσσεξ ἐθανατώθῃ ὡς ἔνοχος ἐσχάτης προδοσίας.

Ἄλλ' ὁ θάνατος οὗτος ὑπῆρξε βαρὺ τραῦμα κατὰ τῆς ἐβδόμη-
κοντούτιδος γχεδὸν ἤδη γυναικός, τοῦτο δὲ τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ ὤφειλε
νὰ συνομολογήσῃ νῦν μίαν συμφωνίαν μετὰ τῶν Ἱρλανδῶν ἐκείνων
στασιαστῶν, ὡς εἶχε πράξει ὁ Ἑσσεξ.

Ἡ Ἑλισάβετ ἠσθάνθη ἑαυτὴν ἀπομεμωνομένην ἐπὶ τοῦ θρόνου,
ὡς πράγματι καὶ ἦτο : πνευματικῶς καὶ σωματικῶς ἀσθενής, ἀναί-
σθητος ἀποσυρθεῖσα εἰς τὸν θάλαμόν, τῆς εὐρίσκετο ἤδη ἐγγὺς τοῦ
θανάτου.

Πάντοτε ἐφάνη ἀπρόθυμος νὰ ὁμιλήσῃ περὶ τοῦ διαδόχου τῆς,
καίτοι περὶ τῆς διαδοχῆς κυρίως οὐδεμία ὑπῆρχεν ἀμφιβολία : νῦν
συνεκέντρωσεν ἅπαξ ἔτι τὰς δυνάμεις τῆς καὶ ὥρισεν εἰς τὰ προσκλη-
θέντα μέλη τοῦ συμβουλίου τῆς ὡς διάδοχόν τῆς τὸν υἱὸν τοῦ Ἐρ-
ρίκου Δάρνλεϋ καὶ τῆς Μαρίας Στούαρτ, τὸν Ἰακωβόν Γ'. τῆς
Σκωτίας.

Τὴν 24 Μαρτίου τοῦ 1603 ἔληξε μετὰ τεσσαράκοντα καὶ πεν-
ταετῇ ἔνδοξον βασιλείαν ὁ μεγαλεπίβουλος οὗτος ἡγεμονικὸς βίος,
ἔδρυσεν δὲ τὸ μεγαλεῖον τῆς χώρας τῆς καὶ μετὰ τὸν θάνατόν τῆς·
εἶχε μείνει ἄγαμος, ἀλλὰ τὰ στέμματα τῆς Σκωτίας καὶ τῆς Ἀγ-
γλίας, αἱ βρετανικαὶ νῆσοι ἠνώθησαν ὑπὸ ἑνὶ ἀρχηγόν.

§ 209. Ὁ θάνατος τῆς Ἑλισάβετ. Ἰάκωβος ὁ
Α'. 1603. — Ἰάκωβος ὁ Γ', ὡς βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας Ἰά-
κωβος Α'., ἐβασίλευσεν, ὁ πρῶτος ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Στούαρτ,
ἀπὸ τοῦ 1603 μέχρι τοῦ 165.

Αἱ κληρονομικαὶ αὐτοῦ ἀξιώσεις ἐπὶ τῆς Ἀγγλίας εἶχον ἤδη πρὸ
πολλοῦ καθορίσει τὴν κυβερνητικὴν του πορείαν καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Σκω-
τίᾳ. Εἷς τε τὴν ἐσωτερικὴν καὶ εἰς τὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν ἦτο
ἠναγκασμένος νὰ συμμορφοῦται πρὸς τὰς ιδέας τῆς ἡγεμονίδος τοῦ
κραταιοῦ ὁμόρου κράτους, τοῦ ὁποῖου ἡγεμὼν ἦτο προωρισμένος.

Ἐν τινι συμμαχίᾳ καὶ ἐπιμαχίᾳ συνομολογηθεῖσα ἐν Βέρουϊκ τῷ
1586 συνεφώνησαν αἱ δύο κυβερνήσεις καὶ περὶ ὑπερασπίσεως τῆς κοι-
νῆς θρησκείας των. Ὁ Ἰάκωβος ἀπεχώρησε καθ' ὁλοκληρίαν τοῦ

ἄγωνος τῆς μητρός του καὶ ἐνυμφεύθη μετὰ Δανιῆος πριγκιπίσσης, τουτέστι μετὰ διαμαρτυρομένης.

Ἡ ἐκκλησιαστικὴ πολιτικὴ αὐτοῦ ἐκανονίσθη συμφώνως πρὸς τὸν ἀγγλικὸν ἐκκλησιαστικὸν ὀργανισμόν, ἐπὶ τῇ βάσει δηλονότι τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς ἐπισκοπικῆς ἐξουσίας, ἀπεδείχθη δὲ κατάλληλος ἡ πολιτικὴ αὐτῇ καὶ ὥς ἐκ τοῦ ριζοσπαστισμοῦ τοῦ πρεσβυτεριανοῦ κόμματος : ἡ ἐκκλησιαστικὴ συνέλευσις ἡ συνελθοῦσα ἐν Πέρθῃ (Perth) τῷ 1591 ἀπεφάνθη συμφώνως πρὸς τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, καὶ ἐν τῷ κοινοβουλίῳ τοῦ 1600 παρεκάθητο καὶ αὖθις δύο ἐπίσκοποι.

Πρὸ τοῦ θανάτου δὲ ἀκόμῃ τῆς Ἑλισάβετ εἶχεν ἔλθει εἰς συνεννοήσεις μετὰ τῶν συμβούλων αὐτῆς καὶ ἀνέβη νῦν ἡσυχος τὸν θρόνον τῆς Ἀγγλίας, δὴ οὐδεὶς ἠμφισβήτηι πρὸς αὐτόν.

§ 210. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ πολιτικὴ του. — Δὲν δύναται νὰ εἴπῃ τις ὅτι ὁ ἀνὴρ οὗτος ἐστερεῖτο πνεύματος καὶ πολιτικῆς φρονήσεως ἢ βλέψεων καὶ σχεδίων ὑψηλῶν. Ἐζῆσεν ἐν ταῖς θεολογικαῖς συζητήσεσι καὶ εἶχε παρακολουθήσει τὰ κατ' αὐτάς, ἐκτεκμητο δὲ γνώσεις ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου ἐν μεῖζονι τοῦ προσήκοντος μέτρῳ ἐσεμνύνετο ἀναλογιζόμενος, ὅτι ἦτο ὁ πρῶτος βασιλεὺς τῆς «Μεγάλης Βρετανίας», ἐπέδλωκε δὲ μετὰ ζήλου τὴν πλήρη συγχώνευσιν τῶν δύο χωρῶν· μετὰ δὲ τοῦ πάπα κατώρθωσε νὰ ἔλθῃ εἰς τοιαύτας τούλάχιστον σχέσεις, ὥστε κατὰ τὴν εἰς τὸν θρόνον ἀνοδὸν τοῦ Ἰακώβου δὲν ἐπανελάθεν οὗτος τὸν ἀφορισμόν.

Ἡ πρόθεσις τοῦ Ἰακώβου ἦτο νὰ βασιλεύσῃ ἐν εἰρήνῃ τῶν ὀπαδῶν ἀμφοτέρων τῶν κομμάτων, ἡ δὲ θέσις τῶν καθολικῶν ἐβελτιώθη παραχρῆμα καὶ κατὰ τοσοῦτον, ὅσον ἡδύνατο τοῦτο νὰ γίνῃ δυνάμει τῶν βασιλικῶν προνομίων ἄνευ μεταβολῆς τῶν νόμων.

Τὸ μῖσος αὐτοῦ ἐστρέφετο οὐχὶ κατ' αὐτῶν, ἀλλὰ κατὰ τῶν πουριτανῶν, οἵτινες, βαθμηδὸν πολλαπλασιαζόμενοι, ἀπετέλουν κόμμα, τὸ ὁποῖον ἔπρεπε καὶ ἡ κυβέρνησις νὰ λαμβάνῃ ὑπ' ὄψιν, ἀφοῦ ἀντεπροσωπεύετο καὶ ἐν τῷ κοινοβουλίῳ.

Συνεκάλεσε δὲ ὁ Ἰακώβος κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν των τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1604 ἐκκλησιαστικὴν συνέλευσιν ἐν Χάμπτογκουρτ, ἧς προήδρευσεν αὐτοπροσώπως· ἀλλ' εἶχε τόσῃν πεποίθησιν εἰς τὸ σύστημά του καὶ τόσῃν εὐχαρίστησιν, ὅσον οὐδεὶς ποτε ὀρθόδοξος θεολόγος. «Οὐδεὶς ἐπίσκοπος, οὐδεὶς βασιλεὺς» συνεθίζε νὰ λέγῃ, εἶνα

δὲ οὐσιῶδες στοιχεῖον τοῦ χαρχκτῆρός του, ὅτι εἰς τοιαῦτα χρησιμο-
δοτικά ἀποφθέγματα, δι' ὧν ἠρέσκετο νὰ ἐκφράζη τὰς ἰδέας του, ἐπί-
στευεν αὐτὸς ὁ ἴδιος ὡς πρῶτος ἱερεὺς αὐτῶν, καὶ ὅτι, ὡς συμβαίνει
ἐπὶ δογματολογίας (Doktrinarismus), χωρὶς νὰ τὸ ἀντιληφθῇ, ἤρ-
χισε νὰ δεσπόζηται ὑπὸ τοιούτων γενικῶν ρήσεων, οὕτως ὥστε μι-
κρὸν καὶ κατ' ὀλίγον ἀπώλεσε τὴν ἱκανότητα τοῦ ἀληθοῦς πολιτι-
κοῦ, τοῦ νὰ συμμορφοῦται πρὸς τὰς θεωρίας τῆς πραγματικότητος.

Ἀντεπεξελθὼν δὲ κατὰ τὸ πνεῦμα τῆς ρήσεως ἐκείνης ἀποτό-
μως κατὰ τῶν πρεσβυτεριανῶν — διότι συνέχεεν οὗτος τοὺς Ἀγγλους
τούτους πουριτανούς μετὰ τῶν Σκώτων πρεσβυτεριανῶν, τῶν ἀρ-
χαίων ἐχθρῶν του, — ἀπεστέαησεν ἑαυτὸν συμμάχων οἵτινες εἶχον ἐμ-
μείνει πιστοὶ εἰς τὴν περὶ ἀνεξαρτησίας πολιτικὴν τῆς προκατόχου του
καὶ ἤγειρε δυσαρέσκειαν ἥτις ἐξεδηλώθη ἤδη καὶ ἐν τῷ κοινοβουλίῳ
τοῦ 1604.

Καὶ ἐπετράπη μὲν εἰς αὐτόν, ὡς συνειθίζετο μέχρι τοῦδε, ἡ εἰς-
πραξίς τῶν τελωνιακῶν δασμῶν, ἡ λεγομένη πρόσδοσις ἐκ τῶν μέ-
τρων καὶ σταθμῶν, καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ἀρχῆς του, δὲν εὗ-
ρεν ὅμως ὑποστήριξιν οὔτε διὰ τὴν ἰδέαν τῆς ἐνώσεως τῆς Ἀγγλίας
καὶ τῆς Σκωτίας, οὔτε εἰς τὰς τάσεις του τὰς πρὸς τοὺς καθολικοὺς
ἀφ' ἑνὸς καὶ τοὺς πουριτανούς ἀφ' ἑτέρου.

§ 211. Ἡ συνωμοσία τῆς πυρίτιδος. 1605. —

Ἐν ἔτει 1605 ἡ ἀνακάλυψις τῆς συνωμοσίας τῆς πυρίτι-
δος ἐπέφερε μεταβολὴν τινὰ εἰς τὴν πολιτικὴν του. Φανατικοὶ τινες
δηλονότι καθολικοὶ εἶχον συλλάβει τὴν ἰδέαν ν' ἀνατινάξωσι κυριο-
λεκτικῶς εἰς τὸν ἀέρα τὸν βασιλέα, ὅστις δὲν ἐπανήρχετο εἰς τὸν
καθολικισμόν, καὶ τὸ κοινοβούλιον, τὸ ὅποῖον εἶχεν ἐπιδείξει λίαν
ζωηρὰ προτεσταντικὰ φρονήματα, δι' ἑνὸς κτυπήματος ἀφοῦ δὲ
ἔλαβον τὴν γνωμοδότησιν ἑνὸς Ἰησοῦίτου ὑψηλῆς περιωπῆς, ὅστις ἦτο
τῆς γνώμης, ὅτι χάριν ἀναμφισβητήτως καλοῦ σκοποῦ πάντως δύναν-
ται νὰ θυσιασθῶσι καὶ τινες ἀθῶοι, προέβησαν εἰς τὰς προετοιμα-
σίας των.

Εὗρον τὴν εὐκαιρίαν νὰ μισθώσωσι μίαν ἀποθήκην ὑπὸ τὴν βου-
λὴν τῶν Λόρδων, συνεσώρευσαν δὲ ἐν αὐτῇ μεγάλην ποσότητα πυρί-
τιδος : τὴν 5 Νοεμβρίου, ὁπότε ἔμελλε νὰ κηρυχθῇ ἡ ἑναρξίς τοῦ κοι-
νοβουλίου, ἐσκεπτοντο νὰ ἐκτελέσωσι τὸ φρικαλέον σχέδιόν των.

Ἐγίνωσκον ὅμως παρὰ πολλοὶ τὸ μελετώμενον, ἀνώνυμος δέ τις εἰδοποίησις πρὸς τινὰ καθολικὸν λόρδον, ἤγαγε τὸν βασιλέα, ὅστις δὲν ἐστερεῖτο ὀξυνοίας, ἢ τοὺς ὑπουργοὺς αὐτοῦ, ἐπὶ τὰ ἔχνη· ἀνηρευνήθησαν πᾶσαι αἱ ἀποθήκαι καὶ εὐρέθη ἐν τῶν φαύλων ὀργάνων τῆς συνωμοσίας, εἰς πρῶν ἀξιωματικὸς, Γουὺ Φῶκς, καταγινόμενον εἰς τὸ ἔργον.

Οἱ συνωμόται, ὧν οἱ πλεῖστοι ἔπεισον εἰς χεῖρας τῆς ἐξουσίας, ἐτιμωρήθησαν ὡς ἡρμοζεν εἰς αὐτούς· ἀλλ' ἡ ἄμεσος συνέπεια τούτου ἦτο, ὅτι οἱ καὶ ἄλλως αὐστηροὶ κατὰ τῶν καθολικῶν νόμοι ἐγένοντο καὶ πάλιν αὐστηρότεροι ἀκόμη καὶ ἡ ἐφαρμογὴ αὐτῶν ἐπεδιώχθη μετὰ μείζονος ἢ μέχρι τοῦδε αὐστηρότητος· καὶ ὁ βασιλεὺς δὲ καὶ ἐν τῇ ἐξωτερικῇ πολιτικῇ του ἠναγκάσθη νὰ ἀκολουθήσῃ περισσότερον ἢ μέχρι τοῦδε τὰς ὁδοὺς ἃς εἶχε χαράξει ἡ προκάτοχός του.

Μέχρι τοῦδε λίαν χλιαρῶς εἶχε συνεχίσει τὴν ἀνθισπανικὴν πολιτικὴν τῆς Ἑλισάβετ. Ἡ ἰσπανικὴ μάλιστα κυβέρνησις εἶχε προτείνει αὐτῇ πλειστάκις στενὸν δεσμόν· ἀλλὰ νῦν ὁ Ἰάκωβος ὁ Α' συνέδεσε σχέσεις στενὰς μᾶλλον μετὰ τῶν Γενικῶν Πολιτειῶν καὶ τοῦ Ἑρρίκου Δ' τῆς Γαλλίας. Ἐν τῇ ἀνακύπτοντι νῦν ζητήματι περὶ διαδοχῆς τῆς Ἰουλίχης καὶ τῆς Κλέβης ἔλαβε στάσιν ἄντικρυς ἀνθισπανικὴν καὶ παρέμεινεν εἰς αὐτὴν πιστός, καὶ ὅτε ἀκόμη Ἑρρίκος ὁ Δ' ὑπέκυψεν εἰς αἰφνίδιον θάνατον (1610)· ἡ στάσις δὲ αὐτοῦ οὐσιωδῶς συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ συνομολογήσωσιν οἱ Ἴσπανοὶ ἐν ἔτει 1609 δωδεκαετὴ ἀνακωχὴν ὅπλων μετὰ τῶν ἀκαταβλήτων ἄλλοτε ἐπαρχιῶν των.

Μετὰ τῶν Γερμανῶν προτεσταντῶν ἦλθεν ὁ Ἰάκωβος εἰς στενὴν σχέσιν, νυμφεύσας τὴν θυγατέρα αὐτοῦ Ἑλισάβετ μεθ' ἑνὸς τῶν ἀρχηγῶν τοῦ γερμανικοῦ προτεσταντισμοῦ, τοῦ ἐκλέκτορος τοῦ Παλατινάτου Φρειδερίκου τοῦ Ε'. Διὰ τὸν πρωτότοκον υἱόν του, τὸν πρίγκιπα τῆς Οὐαλλίας, ἐσχεδιάζετο γάμος μετὰ Γαλλίδος πριγκιπίσσης. Δυστυχῶς ὅμως ἀπέθανεν ὁ πρίγκιψ, νέος μεγάλων προσόντων, καὶ μεγάλων βλέψεων καὶ καθαρῶς προτεσταντικὰ φρονῶν, ἐν ἔτει 1612· δὲν ἠδυνήθη δὲ Ἰάκωβος ὁ Α' νὰ καταλάβῃ ἢ νὰ διατηρήσῃ τὴν μεγάλην αὐτοῦ θέσιν ὡς ἀρχηγοῦ τοῦ ἀνθισπανικοῦ κόμματος καθ' ὅλην τὴν Εὐρώπην.

Τὸ τελευταῖον μέρος τῆς βασιλείας του, τὸ ἀπὸ 1612 μέχρι

1625, ὑπῆρξε — καὶ δὴ ἐξ αἰτίας του — ἐν τῇ ἐξωτερικῇ μὲν πολιτικῇ ὅλως ἀτυχές, ἐν τῇ ἐσωτερικῇ δὲ παρσκευάσε χρόνους δυσσιω-νίστους.

§. 212. Κυβέρνησις τοῦ Ἰακώβου. — Ὁ ἀνὴρ οὗτος ἦτο ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετον τῆς προκατόχου του. Ἡ Ἐλισάβετ ἦτο ἀρκούντως φρόνιμος, ὥστε ν' ἀκολουθῇ τὰς διδομένας αὐτῇ ὀρθὰς συμβουλὰς, ἀντελαμβάνετο δὲ τὸ βασιλικὸν καθήκον της ὡς μέγα ἀλλὰ καὶ ἀωλοῦν, ἐλεύθερον πάσης προκαταλήψεως καὶ πάσης μεροληψίας.

Ὁ Ἰακώβος, ὅστις εἶχε περὶ τῆς βασιλικῆς θέσεώς του ἰδέας λίαν ὑπερβολικάς, ἐφαντάζετο, ὅτι, ἀφοῦ ἦτο βασιλεὺς, διὰ τοῦτο καὶ μόνον ἦτο εὐφρέστερος πάντων τῶν συμβούλων του, καὶ ἐν τούτοις δὲν ἦτο διόλου συνακόλουθος ἐν τῇ ἐκτελέσει τῶν ἀποφάσεών του.

Ἐνῶ ἡ μεγάλη προκατόχος του ἐφρόντιζε νὰ εὐρίσκεται πάντοτε ἐν ἀφθονίᾳ χρημάτων, αὐτὸς οὐδόλως ἐφρόντιζε περὶ τούτου, κατεσπατάλει τὰ μέσα του διὰ μωρᾶς ἐλευθεριότητος πρὸς ἄτομα, καὶ περιέπεσεν οὕτω ὑπὸ τὴν ἐξάρτησιν εὐνοουμένων, πρὸς οὓς ἄνευ σταθερότητος, ἀφοῦ ἦτο ἰδιότροπος, ἐν τούτοις ἀπεριορίστως ἐνεπιστεύετο, ἤρκει νὰ πείθωσιν αὐτὸν οὗτοι, τοῦθ' ὅπερ δὲν ἦτο δύσκολον, ὅτι ἐνήργουν κατὰ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ.

Καὶ ἐνῶ ἡ Ἐλισάβετ λίαν φρονίμως ἤρκειτο νὰ εἶναι ἡ ἄρχουσα, δὲν προέβαλλε δὲ ματαίας θεωρίας περὶ τῆς βασιλικῆς κυριαρχίας της, ὁ Ἰακώβος ἠρέσκετο νὰ λέγῃ μεγαλοφώνως καὶ ἐν πάσῃ ὥρᾳ νὰ ἐπαναλαμβάνῃ εἰς ἐπήκοον πάντων ὅτι ἦτο ὁ μονοκράτωρ καὶ ὅτι ἡ νομοθετικὴ καὶ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία εἰς αὐτὸν καὶ μόνον ἀνῆκε δυνάμει τῶν βασιλικῶν προνομιῶν του.

Τούτου ἕνεκα περιέπεσεν αὐτός, εἰς ὃν ὡς ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς ἢ τῆς ἡμιαλλοδαπῆς προσελθόντα, ἐπεβάλλετο ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην μεγίστη περίσκεψις καὶ πρόνοια, εἰς μεγάλας πρὸς τὸ κοινοβούλιον διαφοράς (1614), δὲν ἠδύνατο δὲ νὰ ἔλθῃ εἰς ἀρμονικὰς πρὸς αὐτὸ σχέσεις, ἀφοῦ, καὶ δικαίως, οὔτε διὰ τὴν ἐξωτερικὴν οὔτε διὰ τὴν ἐσωτερικὴν πολιτικὴν ἦτο ἄξιος ἐμπιστοσύνης.

Τὴν στάσιν αὐτοῦ εἰς τὰ ἐξόχως σπουδαῖα ζητήματα, ἅτινα ἀκριβῶς νῦν ἠγέρθησαν ἐν Γερμανίᾳ καὶ εἰς ἃ ἀμεσώτατα ἔλαβε μέρος διὰ τοῦ γαμβροῦ αὐτοῦ, τοῦ Ἐκλέκτορος τοῦ Παλατινάτου, θέλομεν γνωρίσει ἐν τοῖς κατωτέρω· χαρακτηρίζει δὲ αὐτὴν ἡ ἐσωτερικὴ ἀντί-

φασις, ἥτις ὅμως εἰς φρόνιμον μωρόν, οἷος ἦτο ὁ Ἰάκωβος ὁ Α΄., ἐφαίνετο ὡς ἰδιόζουσα σοφία, τὸ ὅτι εἶχε δύο νευρὰς εἰς τὸ τόξον του, ὅτι ἀφ' ἐνὸς μὲν εἶχε συνδεθῇ διὰ τοῦ γαμβροῦ του ὡς καὶ διὰ τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ προτεσταντικῆς πεποιθήσεως μετὰ τῶν προτεσταντικῶν συμπερόντων ἐν Γερμανίᾳ, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐδίωκε διὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Καρόλου τὴν σκιὰν γάμου ἰσπανικοῦ.

§ 213. Σχέδια ἰσπανικοῦ γάμου. — Κατὰ τὰ μεγάλα συμβεβηκότα τῶν ὁποίων θέατρον ὑπῆρξεν ἀπὸ τοῦ ἔτους 1618 ἡ Γερμανία, τὸ ἀγγλικὸν ἔθνος ἐπεθύμει νὰ ὑποστηρίξῃ σαφῶς, ἀπεριστρόφως, ἐνεργῶς τὸν προτεσταντικὸν ἀγῶνα.

Ἐφάνη δὲ ὅτι ἠδυνήθη ὁ Ἰάκωβος νὰ συνεννοηθῇ μετὰ τοῦ κοινοβουλίου του, ὅπερ συνῆλθεν αὖθις ἐν ἔτει 1621, ἐπὶ τῆς βάσεως ταύτης, καὶ ὅτε ἀκόμη τὸ βοημικὸν ζήτημα, — ἡ ἀπόπειρα δηλονότι τῆς ἀποσπάσεως τῆς μεγάλης καὶ σπουδαίας ταύτης χώρας ἀπὸ τοῦ ἀψβουργικοῦ σκοτισμοῦ (Obskurantismus) — ἐλύθη ἐντελῶς ἐναντίον τῶν προτεσταντῶν : προθύμως δὲ παρέσχε τὸ κοινοβούλιον τὰ χρηματικὰ μέσα πρὸς τοιαύτην τολμηρὰν πολιτικὴν.

Ἄλλ' ἐπὶ τούτῳ τὸ κοινοβούλιον ἀπήτησε κατάργησιν τῶν καταχρήσεων καὶ ἀσφάλειαν κατὰ τῆς ἐπαναλήψεως αὐτῶν, — τοῦ ἀτόπου τῶν μονοπωλίων, τοῦ δεκασίου τῶν δικαστῶν καὶ ἄλλων ἀνωτέρων ὑπαλλήλων· τὴν φορὰν δὲ ταύτην παρέσυρε τὸ δεδικοιολογημένον τοῦτο ρεῦμα ἐν περίφημον καὶ λυπηρὸν θῦμα.

Ὁ λόρδος καγκελάριος τῆς Ἀγγλίας, ὁ Φραγκίσκος Βάκων, ἀπὸ τοῦ 1620 Βάκων τοῦ Βέρουλαμ, μέγας σοφός, ὅστις κτελέαθε διὰ παντὸς θέσιν ἐξέχουσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν ἐπιστημῶν καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος — μόλις εἶχεν ἐκδοθῇ (1621) τὸ Νέον Ὀργανόν του (Novum Organum) — ἐνοχοποιεῖτο δι' εἴκοσι δύο περιστάσεις δωροδοκίας ἐκηρύχθη δὲ ὑπὸ τῶν λόρδων ἀνίκανος νὰ περιβληθῇ ποτε ἐκ νέου δημοσίαν θέσιν ἢ νὰ παρακαθῇ εἰς τὸ κοινοβούλιον : αὐτὸς ὁ ἴδιος ὡμολόγησε τὸ πρᾶγμα καὶ παρεκάλεσε τοὺς λόρδους ταπεινοφρόνως ὅπως ἐπιδείξωσιν ἔλεος πρὸς τὸν συντετριμμένον κάλαμον.

Ἄλλ' ὁ βασιλεὺς ὅθεν ἤθελε ν' ἀκολουθήσῃ τὴν γενναίαν ἐκείνην πολιτικὴν: καθ' ἣν στιγμὴν ὁ ἰησουϊτικὸς ρωμαντισμὸς ἐπανηγύριζεν ἐν τῇ κατακτηθείσῃ Βοημίᾳ τὰς αἱματηρὰς ἐορτάς του, ὁ ὑπέρσοφος αὐτός σχολαστικὸς, ὅστις μετὰ τῆς ὑπερψίας πορφυρογεννήτου βασι-

λέως συνέδεε ψυχὴν δούλου, δὲν ἐσυλλογίζετο ἄλλο τι εἰ μὴ τὸν ἐπιφανῆ ἐκεῖνον ἰσπανικὸν γάμον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἶχε προσηλωθῇ ὁ νοῦς του ὑπὲρ τοῦ υἱοῦ του Καρόλου.

Ἐπρόκειτο δὲ περὶ τῆς ἀδελφῆς τοῦ νέου βασιλέως Φιλίππου τοῦ Δ'. (ἀπὸ τοῦ 1621) : δυσκόλως δύναται τις ν' ἀποκρούσῃ τὴν ἰδέαν ὅτι οἱ Ἴσπανοὶ ἐθεώρουν τὸν βασιλέα Ἰάκωβον φρενοβλαβῆ· ὅπως δὴποτε τὸ γεγονὸς εἶναι ὅτι, ἐνῶ διεξήγοντο διαπραγματεύσεις περὶ τῶν ὄρων τοῦ γάμου τούτου, τὸ ξίφος τῆς Ἀγγλίας ἔμεινεν εἰς τὴν θήκην, ὅτε ἡ αὐτοκρατορικὴ δύναμις ἐν Γερμανίᾳ τῇ βοήθειᾳ τῆς Ἰσπανίας προέβη ἀπὸ ἐπιτυχίας εἰς ἐπιτυχίαν, πᾶσα δὲ ἐλπίς ἐξέλιπε περὶ τῆς παλινορθώσεως τοῦ γαμβροῦ, τῆς θυγατρὸς καὶ τοῦ ἐγγόνου τοῦ Ἰακώβου.

Ἐν ἔτει 1622 τὸ πρᾶγμα ἔλαβε μάλιστα χροιάν ρωμαντικὴν. Ὁ πρίγκιψ τῆς Οὐαλίας καὶ ὁ δοῦξ τοῦ Βούκιγγαμ Γεώργιος Βίλλιερ, ὅστις ἀπὸ τοῦ 1615 κατέλαβε τὴν θέσιν βασιλικοῦ εὐνοουμένου, ἐξέπληξαν τὴν αὐλὴν τῆς Μαδρίτης δι' ἀνεπιστήμου ἐπισκέψεως (Incognitobesuch): ἐπὶ ὁκτὼ μῆνας διεξήγοντο διαπραγματεύσεις· ἐν τέλει οὐδὲν προόκυψεν ἐξ αὐτῶν, ὡς ἀρχήθεν προέβλεπον ἄνδρες φρόνιμοι, καὶ ὡς ἐπεθύμει τὸ ἀγγλικὸν ἔθνος : μεγάλη δὲ χαρὰ καὶ ἀγαλλίας ἐξεδηλώθη ἐν τῇ χώρα, ὅτε ὁ πρίγκιψ ἐπέστρεψεν ἐκ τοῦ ἀποτυχόντος ἐπὶ γάμῳ ταξειδίῳ του.

Ὅτε δὲ ἐξέλιπε πᾶσα ἐλπίς πραγματοποιήσεως τοῦ σχεδίου τούτου τοῦ ἰσπανικοῦ γάμου, ἔστρεψαν ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ Βούκιγγαμ, ὅστις θὰ εἶχε συνείδησιν τοῦ ἀναξιοπρεποῦς προσώπου, ὅπερ εἶχον παίξει οἱ δύο κύριοι Σμῖθ κατὰ τὸ ἰσπανικὸν ταξειδίον των, τὰ βλέμματά των πρὸς τὴν Γαλλίαν, καὶ αἱ ἐνταῦθα διεξαχθεῖσαι περὶ γάμου διαπραγματεύσεις ἐτελεσφόρησαν : ὁ πρίγκιψ ἐνυμφεύθη μετὰ τῆς θυγατρὸς Ἑρρίκου τοῦ Δ'. Ἑρριέττας Μαρίας τῆς Γαλλίας.

Ὁ εὐνοούμενος, ἀνὴρ ματαιόδοξος, ἄσωτος καὶ ἀκρατής, ἀνυψώθη ἐπὶ βραχὺ χρόνον διάστημα εἰς τὰ ὕψη τῆς πολιτικῆς : ἵνα φέρῃ τὸν βασιλέα του εἰς πλήρη ρῆξιν μετὰ τῆς Ἰσπανίας, ρῆξιν ἣν ἐπεθύμει τώρα, προσήγγισε πρὸς τοὺς ἀρχηγοὺς τοῦ κοινοβουλίου, ὅπερ συνήλθε καὶ αὐθις ἐν ἔτει 1624, κοινοβούλιον δὲ καὶ εὐνοούμενος ἠνωμένοι, ἐξηνάγκασαν πράγματι τὸν βασιλέα νὰ συμμαχήσῃ μετὰ τῆς Γαλλίας ἐναντίον τῆς Ἰσπανίας.

Τὴν νέαν δοκιμασίαν εἰς ἣν ἐξετίθετο ἡ πολιτικὴ αὐτοῦ τέχνη καὶ ἡ εὐστάθεια τοῦ χαρακτῆρός του, ἀπέφυγεν ὁ Βούκιγχαμ : τὸν Μάρτιον τοῦ 1625 ὁ Ἰακώβος ὁ Α' . ἀπέθανε. Τόσον δὲ διεστραμμένως εἶχεν διακυβερνηθῇ ἡ πολιτεία, ὥστε δὲν ἠδύνατό τις νὰ χαρακτηρίσῃ τὸ τέλος τῆς κακῆς ταύτης βασιλείας ὡς εὐτύχημα. Διότι αἱ ἀντιθέσεις εἶχον λάβει τόσον ὀξὺν χαρακτῆρα, ὥστε καὶ ἀνὴρ καλλιτερος καὶ φρονιμώτερος τοῦ Ἰακώβου τοῦ Α' . δυσκόλως θὰ ἠδύνατο ν' ἀποτρέψῃ τὴν μοιραίαν σύγκρουσίν των.

§ 214. Ὁ θάνατος Ἰακώβου τοῦ Α' . 1625. Αἱ Κάτω Χῶραι ἀπὸ τοῦ 1588. — Ἐν ταῖς Κάτω Χώραις εἶχεν ἀποσοδηθῇ ἢ περιορισθῇ εἰς ἐλάχιστον μέτρον διὰ τὰς Πολιτείας τῆς ἐνώσεως τῆς Οὐτρέχτης ὁ ἄμεσος κίνδυνος. Ἡ στρατιγικὴ τέχνη τοῦ πρίγκιπος τῆς Πάρμας εἰς μάτην ἐξηντλεῖτο ὅπως ἐπαρκέσῃ εἰς τὸ διπλοῦν καθήκον τῆς καταπολεμήσεως τῆς Γαλλίας καὶ τῶν ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας ὑποστηριζομένων Κάτω Χωρῶν.

Ἐν ἀμφοτέραις ταῖς χώραις ἴσταντο ἀπέναντι αὐτοῦ πολεμικαὶ ἰδιοφυαῖαι ἀνωτάτης τάξεως : ἐκεῖ ὁ βασιλεὺς Ἑρρίκος ὁ Δ' . καὶ ἐνταῦθα ὁ υἱὸς τοῦ Γουλιέλμου, ὅστις ἐν τῷ μεταξὺ εἶχεν ἀναπτυχθῇ εἰς νεανίαν, ὁ Μαυρίκιος, ὅστις διεδέχθη τὸν πατέρα του ὡς τοπάρχης τῆς Ὀλλανδίας καὶ τῆς Ζεελανδίας, εἶχε δὲ πράγματι τὴν ἀνωτάτην ἀρχηγίαν τῶν κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν πολεμικῶν δυνάμεων· ἐν ἔτει δὲ 1590 ὡς ἐκ τοῦ θανάτου τοῦ κόμητος τοῦ Νιουβενάρ καὶ Μόερς προσετέθη αὐτῷ καὶ τὸ ἀξίωμα τοῦ τοπάρχου τῆς Γελδερίας, τῆς Οὐτρέχτης καὶ τῆς Ὁβεрусσέλης.

Αἱ καθ' ἕκαστα καὶ κατὰ τὰ διάφορα ἔτη στρατεῖαι ἀνήκουσιν εἰς τὴν πολεμικὴν ἱστορίαν ἢ εἰς τὴν ἰδιαιτέραν ἱστορίαν τῶν Κάτω Χωρῶν : τῷ 1592 ἀπέθανεν ὁ δοῦξ τῆς Πάρμας ἐν Ρουένῃ, ἐπὶ γαλλικοῦ ἐδάφους, τῷ δὲ 1594 διὰ τῆς ἀνακτῆσεως τῆς Γρονίγγης ἀποκατεστάθη ὁλοσχερῶς ἡ ἐδαφικὴ ἀκεραιότης τῆς Ἑνώσεως.

Ὁ πόλεμος ἐξηκολούρει ἀκόμη, ἀλλ' ὁ Φίλιππος ὁ Β' . μετέβαλεν ἐπὶ τοσοῦτον ιδέας, ὥστε θὰ ἦτο ἤδη ἕτοιμος ν' ἀποχωρίσῃ τὰς Κάτω Χώρας ἀπὸ τοῦ ἰσπανικοῦ στέμματος καὶ νὰ μεταβιβάσῃ αὐτὰς ὡς χώραν ἀνεξάρτητον εἰς τὴν θυγατέρα αὐτοῦ Ἰσαβέλλαν καὶ εἰς τὸν προωρισμένον δι' αὐτὴν σύζυγον, τὸν ἀρχιδούκα Ἀλβρεχτον.

Ἀλλὰ διὰ τὰς βορεινὰς ἐπαρχίας αἱ διαθέσεις αὗται τοῦ Φιλίπ-

που ἤρχοντο πολὺ ἀργά· ὁ Μαυρίκιος ἐνίκησε τὸν ἀρχιδούκα ἐν ἔτει 1599 ἐν Νιούπορτ. Ὁ Φίλιππος εἶχεν ἀποθάνει κατὰ τὰς τελευταίας ταύτας ἀποπείρας καὶ ἀμφιταλαντεύσεις ἐπὶ πράγματος ἤδη κεκριμένου : ἀπὸ τοῦ 1607, μετὰ τινα ἔτη ἀκόμη πολέμων, ἤρξαντο σπουδαῖαι διαπραγματεύσεις, αἵτινες κατέληξαν ἐν ἔτει 1609 εἰς δωδεκαετῇ ἀνακωχὴν ὀπλῶν. Ἐκάτερον τῶν μερῶν ἐκράτησεν ὅ,τι κατεῖχε κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς ὑπογραφῆς τῆς συνθήκης· οἱ αἰχμάλωτοι τοῦ πολέμου ἀφέθησαν ἐλεύθεροι, τὰ δημευθέντα δὲ κτήματα ἐκατέρωθεν ἀνταπεδόθησαν· ἡ ἀνεξαρτησία τῶν βορείων ἐπαρχιῶν εἶχε παρχωρηθῇ προσωρινῶς καίτοι δὲν ἀνεγνωρίζετο ἀκόμη.

§ 218. Αἱ πρόοδοι τῆς νέας πολιτείας. — Ὁ δημόσιος βίος παρουσίαζεν ἐν τῇ νέᾳ ταύτῃ πολιτείᾳ μεγάλην ποικιλίαν τύπων καὶ ἐκδηλώσεων. Ἡ ἀνωτάτη ἀρχὴ τῆς ὁμοσπονδίας ἦσαν αἱ γενικαὶ τάξεις, αἱ Γενικαὶ Πολιτεῖαι, ὧν μόνιμος ἔδρα ἀπὸ τοῦ 1593 ἦτο ἡ Χάγη.

Ἄλλ' ὁ βίος τῶν διαφόρων ἐπαρχιῶν ἦτο ὅλως ἀνεξάρτητος· μόνον ὅτι δὲν ἐπετρέπετο εἰς αὐτάς νὰ συνομολογῶσι συμμαχίας μετὰ τῆς ἀλλοδαπῆς.

Ἀντιθέσεις ἐντὸς τοῦ κύκλου τῶν ἐπαρχιῶν, ἀκτῶν, μεσογείου, ἀστικοῦ καὶ ὑπαίθρου πληθυσμοῦ δὲν ἔλειπον· ἡ μία τῶν ἐπαρχιῶν, ὡς ἡ Φρεϊσία, εἶχεν ὀργανωθῇ ὅλως δημοκρατικῶς, ἐν ἄλλαις ἐπεκράτει τὸ ἀριστοκρατικὸν στοιχεῖον, οἱ δὲ κοῖνοι τῶν ἀνθρώπων, ὁ «Γιὸν Χάλελ», ἦτο ἀποκεκλεισμένος πάσης συμμετοχῆς εἰς τὴν κυβερνήτην.

Γενικὸν κυρίως πολίτευμα τῆς ὅλης πολιτείας δὲν ἐπέτρεψεν ἡ ἀτομιστικὴ ἰσχυρογνωμοσύνη, ἀρχαῖος κληρὸς ἐπὶ τοῦ γερμανικοῦ ἐδάφους, νὰ ἀναπτυχθῇ. Ἐν τοσοῦτῳ δὲν ἔλειπεν ἀπὸ τοῦ καταμελισμοῦ τούτου τὸ στοιχεῖον τῆς ἐνότητος, ἀπὸ τῶν ἐπαρχιακῶν στοιχείων κεντρικὸν ἀντιστάθμισμα.

Καὶ δὴ κατὰ πρῶτον ὑπερίσχυον αἱ δύο κυριώτεραι ἐπαρχίαι, ἡ Ὀλλανδία καὶ ἡ Ζεελανδία, περιελάμβανε δὲ ἡ πρώτη τὰ δύο τρίτα περίπου τοῦ πληθυσμοῦ τῆς ὅλης Ἑνώσεως. Καὶ ἐνταῦθα δέ, ἐν Ὀλλανδίᾳ, συνεκεντροῦτο ἡ δύναμις ἐν τῇ μεγάλῃ καὶ ἰσχυρᾷ πόλει τοῦ Ἀμστελοδάμου, τοῦ ὁποίου ὁ δήμαρχος ἦτο μεγάλη πολιτικὴ φυσιογνωμία, κέντρον δὲ οἰκονομολογικόν, σπου-

δαιότατον συγκεντρωτικὸν στοιχεῖον ἐκέκτητο ἡ δημοκρατία ἐν τῇ Τραπεζῇ τοῦ Ἀμστελοδάμου.

Τὰς ἐξωτερικὰς ὑποθέσεις διεχειρίζετο ὁ «Ratspensionarius» (ὁ «τρέφιμος τοῦ συμβουλίου»), ὅστις ὑπὸ τὸν μετρίφρονα τοῦτον τίτλον καὶ ὑπὸ τύπους ἐν γένει μὴ ἐπιδεικτικούς, ἀπετέλει εἰδὸς τι ἀρχιγραμματέως τῆς Ὁμοσπονδίας: ἀπὸ τοῦ 1586 μέχρι τοῦ 1619 τὸ ἀξίωμα τοῦτο κατεῖχεν ὁ Ἰωάννης Ὁ λ δ ε μ β α ρ ν ε β α λ δ η ς, ὁ σθεναρὸς ἀντιπρόσωπος τοῦ ἀριστοκρατικοῦ στοιχείου τῆς πολιτείας ταύτης.

Τὸ σπουδαιότατον δὲ μοναρχικὸν στοιχεῖον ἀντεπροσώπευε τὸ ἀξίωμα τοῦ τοπάρχου καὶ ἡ ὑψηλῆς περιωπῆς θέσις τοῦ εἰς νόας πρώτης τάξεως ἐκτάκτως ἀφθονοῦντος οἴκου τῆς Ὁράγγης.

§ 216. Ἡ γομαριστικὴ ἔρις. — Ἡ ἀντίθεσις μεταξὺ τῆς στρατιωτικῆς καὶ μοναρχικῆς ταύτης δυνάμεως καὶ τῶν τάξεων, τῶν μεγάλων πολιτευτῶν ἐμπόρων ἀνέκυψεν ἔντονος κατὰ τοὺς ἐπομένους νῦν χρόνους.

Μετὰ τῆς πολιτικῆς δὲ ταύτης ἀντιθέσεως ἀνεπτύχθη καὶ θρησκευτικὴ τις ἢ θεολογικὴ διάστασις, ἥτις ἀνέκυψεν ἀμέσως μετὰ τὴν ἀνακωχὴν, διὰ τῆς ἑρίδος δύο καθηγητῶν τοῦ Λουγδούνου, τοῦ Ἰακώβου Ἑρμάννου καὶ τοῦ Φραγκίσκου Γομάρου, νέα μορφή τῆς ἀρχαίας ἐκείνης ἑρίδος μεταξὺ Πελαγίου καὶ Αὐγουστίνου, τοῦ πέμπτου ἀπὸ Χριστοῦ αἰῶνος.

Ἐν ὅλοις τοῖς ζυθοπωλείοις καὶ ἐπὶ πάντων τῶν ἀμβώνων ἐμαίνετο ἡ ἔρις μεταξὺ τῶν Ἀρμινανίων (1), οἵτινες ἤθελον νὰ ὑποκαταστήσωσι τὴν ἀπόλυτον καλβινιστικὴν θεωρίαν περὶ προορισμοῦ δι' ἄλλης μετριοπαθεστέρας, παρεχούσης θέσιν τινὰ καὶ εἰς τὴν ιδέαν τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου, καὶ τῶν Γομαριστῶν, οἵτινες ἡμύνοντο τῆς θεωρίας ἐκείνης καὶ τοῦ φοβεροῦ μυστηρίου αὐτῆς ἐν ὅλῃ τῇ αὐστηρότητι.

Τὴν ἔριν ταύτην ἐπωφελήθη ὁ Μαυρίκιος ὅπως καταφέρῃ κτύπημα κατὰ τοῦ ἀριστοκρατικοῦ κόμματος καὶ τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτοῦ.

(1) Σ. Μ. Ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἑρμάννου, τὸ ὁποῖον ἐπὶ τὸ λατινικώτερον λαμβάνει τὸν τύπον τοῦ Ἀρμίνιου.

Ἡ θεολογικὴ ὄψις τοῦ ζητήματος ἦτό τι δι' αὐτὸν ὅλως ἀδιάφορον· εἰς στενοὺς ἐμπιστευτικοὺς κύκλους ἐξεφράσθη ποτέ, ὅτι δὲν ἤξευρεν ἂν αὐτὸς ὁ προορισμὸς ἦτο φαιὸς ἢ κυανοῦς : ἔβλεπεν ὁμῶς πόσον εἶχον ἐξαφθῇ τὰ πάθη, καὶ ὅτι ἡ αὐστηρὰ θεωρία εἶχεν ὑπὲρ ἑαυτῆς τοὺς πολλοὺς οἵτινες, ὡς πάντοτε ζητοῦσι τροφήν στερεάν, ἐνῶ ἡ ἀριστοκρατία ἐπρέσβευε τὴν μετριωτέραν, ἢ λεπτοτέραν θεωρίαν καὶ ὑπερεμάχει συγχρόνως ὑπὲρ τῆς ἀποκεντρωτικῆς ἀρχῆς, τῆς καθιερωθείσης κατὰ τὴν συνομολόγησιν τῆς ἐνώσεως τῆς Οὐτρέχτης, καὶ καθ' ἣν ἐκάστη ἐπαρχία ἦτο αὐτοτελὴς καὶ ἀνεξάρτητος εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα.

Οἱ Ἀρμινιανοὶ ἐπέδωσαν ἀναφορὰν (Remonstratio) κατὰ τῶν βιαιοπραγιῶν καὶ τῶν ὑβριστικῶν λόγων τῶν ἐχθρῶν των καὶ κατὰ τινων ἄρθρων τὰ ὁποῖα ἤθελον οἱ ἐχθροὶ των νὰ ἐπιβάλωσιν εἰς αὐτοὺς ὡς ἄρθρα πίστεως (1610).

Αἱ τάξεις τῆς Ὀλλανδίας καὶ κατὰ τὸ πνεῦμα αὐτῶν ἐπέταξαν σιωπὴν καὶ ἐζήτησαν νὰ προστατεύσωσιν αὐτοὺς : ἀλλὰ κατὰ τῆς ἀναφορᾶς ταύτης ἀντέταξαν οἱ ἐχθροὶ των ἀντιαναφορὰν (Kontraremonstranz), καὶ ἡ ἔρις ἐξηκολούθησε μεταβληθέντων μόνον τῶν ὀνομάτων τῶν κομμάτων, τῶν μὲν ὀνομασθέντων Ρεμονστραντίων τῶν δὲ Ἀντιρεμονστραντίων.

Ἐν ταῖς Γενικαῖς πολιτείαις ὁ Μαυρίκιος τῇ συνδρουῇ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν μικροτέρων ἐπαρχιῶν ἔνεκα τῆς ζηλοτυπίας αὐτῶν κατὰ τῆς δυνάμεως τῆς ἡγεμονευούσης ἐπαρχίας, εἶχε πλειονοψηφίαν : τὸν Αὐγούστον δὲ τοῦ 1618 προέβη εἰς τὸ πραξικόπημα, διατάξας τὴν φυλάκισιν τοῦ τροφίμου τοῦ συμβουλίου (Ratspensionarius). Κατὰ τὸ αὐτὸ δὲ ἔτος συνήλθεν ἐν Δορτρέχτῃ σύνοδος, ἣτις ὥφειλε νὰ λύσῃ τὴν θεολογικὴν ἔριν.

Περὶ ἐλευθέρας ὁμῶς συζητήσεως καὶ ἀποφάσεως οὐδεὶς ἐνταῦθα λόγος, καίτοι ἡ σύνοδος ἐν μέρει μὲν ἔπρεπε νὰ εἶναι ἐθνικὴ σύνοδος ἐν μέρει δὲ προσήλθον καὶ πληρεξούσιοι ἐξ ἄλλων μεταρρυθμιστικῶν χωρῶν. Θεολογικὴ συνέλευσις, λαμβάνουσα τὴν τόλμην νὰ ἐξελέγξῃ θρησκευτικὰς ἀληθείας, δὲν δύναται νὰ ἐπιτρέψῃ οὐδεμίαν πραγματικὴν ἐλευθερίαν : διότι εἶναι αὕτη ἡ ματαία ἢ δημιουργεῖ ἡττημένους, αἰρετικούς, ἀξιοκατακρίτους.

Οἱ Ἀρμενιανοὶ ἀρχήθεν δὲν ἐθεωρήθησαν ὡς μέλη τῆς συνόδου ἀλλ' ὡς κατηγορούμενοι, μετ' ἀνδρικὴν δὲ ὑπεράσπισιν ὑπὸ τοῦ διαδόχου τοῦ Ἀρμινίου, τοῦ Ἐπισκοπίου, κατεδικάσθη ἡ δόξα αὐτῶν, εἰς πέντε ἄρθρα συμπεριληφθεῖσα ὡς αἵρετικὴ.

§ 217. Ὁ θάνατος τοῦ Ὀλδεμπαρνεβέλδου. — Ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ἐξάψεως ἦν προσκάλεσε καὶ διετήρει ζωηρὰν ἡ θρησκευτικὴ ἔρις, ἐξεδικάσθη ἡ κατὰ τοῦ Ὀλδεμπαρνεβέλδου καὶ τῶν ὁμοδίκων αὐτοῦ Οὕγου Γροτίου καὶ Χογερβέτ δίκη. Ἡ ἐκ τεσσάρων καὶ εἴκοσι δικαστῶν ἐπιτροπὴ, ἐνώπιον τῆς ὁποίας αἱ Γενικαὶ Πολιτεῖαι παρέπεμψαν αὐτόν, κατεδίκασε τὸν Ὀλδεμπαρνεβέλδου εἰς θάνατον, λόγῳ ὅτι ἠθέλησε νὰ λύσῃ τὸν δεσμὸν τῶν Κάτω Χωρῶν καὶ συνετάραξε σφόδρα τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ, ὃ ἐστὶν ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι ἠθέλησε νὰ μεταθέσῃ τὸ πολιτειακὸν κέντρον τῆς βαρύτητος τῶν Κάτω Χωρῶν εἰς τὰς κατ' ἰδίαν πολιτείας.

Ἰσως ὁ τοπάρχης, ὅστις ἐκέκτητο τὸ προνόμιον τῆς χάριτος, ἀνέμενε μόνον αἰτησὶν χάριτος : ἀλλ' εἰς τοιοῦτο ταπεινωτικὸν διάβημα δὲν κατήρχετο ὁ ἐβδομήκοντα καὶ διετῆς δημοκράτης, ὡς ἐπίσης καὶ ἡ σύζυγός του : «Μὴ πιστεύσητε ὅτι εἶμαι προδότης τῆς πατρίδος,» ἔκραξε πρὸς τοὺς συμπατριώτας του, ὅτε ἐπορεύετο πρὸς τὸν θάνατον, ὃν ὑπέστη μετὰ τῆς εὐσταθείας πιστοῦ εὐαγγελικοῦ χριστιανοῦ καὶ ἐν τεσσαρακονταετῇ πίστει δοδοκιμασμένου θεράποντος τῆς πατρίδος. (Μάϊον τοῦ 1619).

§ 217. Μαυρίκιος τῆς Ὁράγγης. Αἱ προδοδοὶ τῶν Κάτω Χωρῶν. — Ἀφοῦ ὁ Μαυρίκιος ἐπέτυχεν ὅ,τι ἐπόθει, εὐχαρίστως ἤθελε προστατεύσει τοὺς Ἀρμενιανούς, ὥφειλεν ὁμῶς ν' ἀφήσῃ ἐλεύθερον τὸ στάδιον ἐπὶ τινα χρόνον εἰς τὴν ἐξαπλωθεῖσαν θεολογικὴν μισαλλοδοξίαν.

Ἐν τοσοῦτῳ αἱ ἔριδες αὗται, τόσον αἱ θρησκευτικαί, ὅσον καὶ αἱ πολιτικαί, δὲν παρημποδίσαν τὴν μεγάλην ἀνάπτυξιν καὶ τὴν ἀκμὴν τῆς πολιτείας ταύτης, ἥτις ἐπὶ τεσσαράκοντα ἔτη ἐπολέμησεν ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας της.

Τὸ ἐμπόριον τῶν Κάτω Χωρῶν εὔρε τὴν ὁδὸν τοῦ πρὸς τὴν Ἀνατολήν, ἀφοῦ ἐσχηματίσθη ἡ πεποίθησις, ὅτι δὲν ὑπῆρχε βορειοδυτικὴ κατὰ θάλασσαν ὁδὸς ἢ τοῦλάχιστον δὲν ἠδύνατο νὰ χρησιμοποιηθῇ : αἱ ἀνακαλύψεις διεδέχοντο ἀλλήλας, εἰς λαμπρὸς καὶ ἀποτελεσματι-

κώτατος πλοῦς διεδέχετο τὸν ἄλλον, μία συνθήκη μετὰ τῶν βαρβάρων ἡγεμόνων τῶν νήσων τῆς ἀνατολικῆς Ἀσίας διεδέχετο τὴν ἄλλην : κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ περίπου χρόνον, ὡς ἡ ἐταιρία τῶν merchant adventurers τοῦ Λονδίνου, συνεστήθη ἐν Ἀμστελοδάμφ ἡ ἠνωμένη ἐταιρία τῶν ἀνατολικῶν Ἰνδιῶν, ἣτις ἔλαβε τὸ δικαίωμα νὰ διεξάγῃ πόλεμον ἐν ὀνόματι τῶν Γενικῶν Πολιτειῶν, νὰ συνομολογῇ συμμαχίας καὶ συνθήκας εἰρήνης.

Μετὰ τὴν συνομολόγησιν τῆς ἀνακωχῆς αἱ ἐπιτυχίαι αὗται ἐποπλασiasίσθησαν. Τῷ 1610 ἀνεκάλυψεν ὁ Χουῦδσον, Ἕλληνας τὸ γένος, ἀλλὰ διὰ λογαριασμόν τῶν Κάτω Χωρῶν, τὸν ποταμόν, ὅστις διεφύλαξε τὸ ὄνομά του, ἐγκαθιδρύθη δὲ αὐτόθι ἀποικία ὑπὸ τὸ ὄνομα τῆς Νέας Ὀλλανδίας· ἀπὸ τοῦ 1623 ἡγέρθησαν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς σημερινῆς Νέας Ὑόρκης οἰκίαι τινὲς ἀχυροσκεπεῖς ὑπὸ τὸ ὑπερήφανον ὄνομα τοῦ Νέου Ἀμστελοδάμου. Ἀπὸ τοῦ 1609 ἐπεσκέπτοντο τὰ πλοῖα τῶν Κάτω Χωρῶν τοὺς λιμένας τῆς Ἰαπωνίας· τῷ δὲ 1610 συνεστήθη κεντρικὴ ἀρχὴ διὰ τὴν «ἡμετέραν Ἀνατολήν,» ἡ ἀρχὴ Γενικοῦ διοικητοῦ τῶν Ὀλλανδικῶν Ἰνδιῶν, οὗ ἔδρα ὠρίσθη ἡ Βάνταμ (Τάβα).

Ἡ ἐπιστημονικὴ πρόοδος ἐννοεῖται οἰκοθεν ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ, τῇ διαφυλαξάσῃ τὸ προτεσταντικὸν προνόμιόν της : αἱ πρακτικαὶ ἐπιστήμαι καὶ τὰ μαθηματικὰ ἐπεβάλλοντο ὑπὸ τῆς ἀμέσου ἀνάγκης ἔθνους ναυτικοῦ καὶ ναυπηγικοῦ, τὸ νεοσύστατον πανεπιστήμιον τοῦ Λουγδούνου παρουσίαζεν ἤδη σειρὰν ὀλόκληρον ἐνδόξων ὀνομάτων, τὸν Δεῖψιον, τὸν Σκαλίγερον, τὸν Εἷνσιον, τὸν Οὐγον Γρότιον, ὅστις ἐν ἡλικίᾳ δεκαπέντε ἐτῶν εἶχε λάβει τὸ δίπλωμα τοῦ διδάκτορος τοῦ πανεπιστημίου τούτου (1597).

Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τούτου ἡ ἀξία τῆς ἐπιστημονικῆς μορφώσεως κατενόηθη πανταχοῦ παρὰ τῷ λαῷ καὶ παρὰ τοῖς κατωτέροις ἀκόμῃ στρώμασιν αὐτοῦ· πνεῦμα ἀναμορφωτικὸν καὶ ἀνεξίθρησκον ἐξηπλοῦτο πανταχοῦ· ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τούτου ἐνωρίτερον πάσης ἄλλης χώρας ἐπαυσαν αἱ κατὰ τῶν μαγισσῶν δίκαι καὶ ὡς φαιδρὰν ἀγγελλίαν ἐξ οὐρανοῦ ἤκουσαν αἱ ἐν Ἀγγλίᾳ κοινότητες τῶν πουριτανῶν, ὅτι ἐκεῖ, ἐν Ὀλλανδίᾳ, ἐβασίλευεν ἐλευθερία διὰ πᾶν θρήσκευμα.

Μετὰ τῶν ξένων δυνάμεων καὶ μετ' αὐτῶν ἀκόμῃ τῶν πρώην συμπολιτῶν οἵτινες παρέμειναν ὑπὸ τὸ τὸ ἰσπανικὸν σκῆπτρον συνή-

φθησαν σχέσεις ἀγαθαί. Εἶναι σημειώσεως ἄξιον, ὅτι ἡ δημοκρατία αὕτη συνωμολόγησεν ἐν ἔτει 1611 ἐμπορικὴν σύμβασιν μετὰ τῆς Πύλης, ὡς κατὰ τοὺς χρόνους τούτους καὶ αὕτη ἡ Ἀγγλία ὑπὸ τὸ πνεῦμα τῆς νέας ἐποχῆς ἦλθεν εἰς κανονικὰς σχέσεις μετὰ τῶν Ὀθωμανῶν. Ἡ δημοκρατία τῶν ἠνωμένων Κάτω Χωρῶν ἀνεγνωρίζετο ἤδη ὡς τακτικὸν καὶ νόμιμον μέλος τῆς οἰκογενείας τῶν εὐρωπαϊκῶν κρατῶν, ὅτε ἐξερράγη ὁ μέγας πόλεμος, ἐν ᾧ εὐρέθη αὕτη εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ παλαίσῃ ἅπαξ ἔτι πρὸς τὸν ἀρχαῖον ἐχθρόν.

§ 219. Ἡ Γαλλία ἀπὸ τοῦ 1589. — Ὁ ἐχθρὸς οὗτος, ἡ Ἰσπανία, εἶχε μειονεκτήσῃ ἤδη ἐν τῷ μεταξὺ καὶ ἐν τῷ πρὸς τοῦ Γάλλου ἀγωνί του, καὶ ἡ Γ α λ λ ί α δὲ ἐπίσης, σωθεῖσα ἀπὸ τῶν θυελλῶν τῶν τελευταίων τεσσαράκοντα ἐτῶν, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν ὁδὸν εἰρηνικῆς προόδου καὶ ἐθνικῆς πολιτικῆς.

§ 220. Ἑρρίκος ὁ Δ'. Πόλεμος πρὸς τὴν Ἰσπανίαν καὶ τὴν συμμαχίαν (l i g u e). — Ὁ Ἑρρίκος ὁ Δ' ἐκαλεῖτο εἰς τὸν θρόνον ἀπὸ τοῦ Αὐγούστου τοῦ 1589 συμφώνως πρὸς τὸ δημόσιον δίκαιον. Ἀλλ' ἀπὸ τοῦ στέμματος μέχρι τῆς ἐξουσίας ὑπῆρχε μακρὰ ἔτι ὁδός, καὶ τὸ κράτος εὐρέθη εἰς κρίσιν, ἥτις ἤγαγεν αὐτὸ ἐγγύτατα πολιτικῆς καταστροφῆς· τὰ μέγιστα κατὰ βάθος συνετέλεσεν εἰς σωτηρίαν αὐτὸς ὁ Φίλιππος ὁ Β', προδῶσας λίαν ἀναφανδὸν τὴν πρόθεσιν καὶ τὰς ἐνεργείας αὐτοῦ πρὸς ἀντιστάθμισιν τῆς βαρείας τοῦ ἔτους 1588 ἡττης τοῦ ἐν ταῖς Κάτω Χώραις καὶ τῆς ἀποτυχίας τῆς κατὰ τῆς Ἀγγλίας στρατείας του, διὰ προσαρτήσεως τῆς Γαλλίας εἰς τὴν ἰσπανικὴν μοναρχίαν.

Καὶ ἐν τοῖς μέχρι τοῦδε ἀκόμη ἀγῶσι πολλάκις εἶχεν ἐξαφανισθῇ ἐν Γαλλίᾳ ἡ βασιλικὴ ἀρχὴ καθ' ὅλοκληρίαν. Οἱ ἀνώτατοι εὐγενεῖς, οἱ διοικηταὶ τῶν ἐπαρχιῶν, εἶχον φθάσει εἰς κατάστασιν μεγάλης αὐτοτελείας, αἱ πόλεις ἔβλεπον μετὰ τινος ζηλοτυπίας τὰς γερμανικὰς αὐτοκρατορικὰς πόλεις καὶ τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῶν· κατὰ λόγον δὲ εὐνόητον ἡ βασιλικὴ Γαλλία θὰ κατεκερματίζετο ἐπὶ τῆς προστασίας τοῦ βασιλέως τῆς Ἰσπανίας εἰς αὐτοτελεῖς ἢ σχεδὸν αὐτοτελεῖς τοπαρχίας, τσιαύτην τινὰ δὲ κατάστασιν ἐπόθουν καὶ οἱ ὁπαδοὶ τῆς ἱερᾶς συμμαχίας.

Ἀλλὰ τὰς ἰδέας ταύτας εἶχεν ἐν μόνον κόμμα· ἄλλοι ἐζήτουν παρὰ τοῦ δουκὸς τῆς Μαυέννης Καρόλου ν' ἀνακηρύξῃ ἑαυτὸν βασι-

λέα, ὡς δὲ ἄλλοτε οἱ ἀρχαῖοι Φράγκοι, ἤθελον καὶ οὗτοι ν' ἀνυψώσωσιν αὐτὸν ἐπὶ τῆς ἀσπίδος· ἐν τούτῳ ὁμῶς συνεφώνουν πάντες οἱ τοῦ ἀρχαίου ἄκρου καθολικοῦ κόμματος, νὰ μὴ ἀνεχθῶσι κατ' οὐδένα λόγον καὶ νὰ πολεμήσωσι μέχρις αἵματος τὸν «Βεαρνόν» τὸν «Να-βάρραν».

Μετὰ στρατοῦ ἐξ 24,000 ἀνδρῶν ἐξεστράτευσεν ὁ δούξ τῆς Μαϋέννης ἐκ Παρισίων, τοῦ γενικοῦ στραταρχείου τοῦ κόμματος, κατὰ τοῦ Ἑρρίκου. Ἐγένετο δὲ τοῦτο ἐν ὀνόματι τοῦ ἀρχαίου ὑποψηφίου τῆς συμμαχίας, τοῦ καρδινάλιου βασιλέως Καρόλου τοῦ Βουρβόνου, ὃν ὠνόμαζον Κάρολον Ι', ὅστις ὁμῶς πράγματι, ὁ μηδὲ μινώτερος ὄλων τῶν μνηστήρων, εὐρίσκετο ἐν τῇ σφαίρᾳ τῆς ἐξουσίας τοῦ νομίμου βασιλέως, τοῦ ἀνεψιοῦ του· ἦτο δὲ μέγα μειονέκτημα διὰ τὸ κόμμα, ὅτι δὲν εἶχον ν' ἀντιτάξωσι κατ' αὐτοῦ οὐδένα πραγματικὸν καὶ γενικῶς ἀναγνωριζόμενον ἀντίθετον βασιλέα.

Ὁ Ἑρρίκος ἐπολιτεύθη ἐν τῇ ἐξόχῳς δυσχερεῖ θέσει εἰς ἣν εὐρέθη λίαν φρονίμως καὶ ἀνδροπρεπῶς. Ἀπέριψε τὴν ἰδέαν τῆς ἀμέσου μεταστάσεώς του εἰς τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν: ἀνὴρ ἀπαρνούμενος τόσον εὐκόλως τὴν πίστιν του, ὑπὲρ ἧς ἄλλοι ἐθυσίασαν τὴν ζωὴν των, δὲν θὰ ἦτο ἄξιος πολλῆς ὑπολήψεως· ἐν τοσοῦτῳ δὲν ἦτο ἀπρόσιτος πρὸς τὴν κατήχησιν· διὰ μόνης δὲ τῆς τελευταίας ταύτης ἐξηγήσεως, καθιστώσης πιθανὴν τοῦλάχιστον τὴν ἐπάνοδον εἰς τὴν ἀρχαίαν ἐκκλησίαν, ἐπέφερε κλονισμὸν εἰς τὸ ἐχθρικὸν στρατόπεδον.

Πόλεις τινὲς καὶ χῶραι καὶ οὐκ ὀλίγοι ἄνδρες μεμονωμένως μετέστησαν ἤδη πρὸς αὐτόν· ἐκ δὲ τῶν ξένων δυνάμεων πρώτη ἡ δημοκρατία τῆς Βενετίας ἀνεγνώρισεν τὸν Ἑρρίκον. Ἐνισχύθη δὲ δι' Ἀγγλων, οὓς ἔπεμψεν αὐτῷ ἡ Ἐλισάβετ, μεθ' ἧς συνῆψε στενὴν συμμαχίαν, καὶ κατὰ τὸν Μάρτιον τοῦ 1590 ἀπετόλμησε τὴν μάχην παρὰ τὸ *Ibrou*, κωμόπολιν ἐπὶ τοῦ Εὐρου (*Eure*) ἐν Νορμανδίᾳ.

Ἡ μάχη εἶχεν ἤδη ἀπολεσθῇ κατὰ τὸ ἥμισυ: ἀλλὰ τότε εἰσώρμησεν ὁ Ἑρρίκος, τὸν ὅποιον οὐδεὶς ὑπερέβαινε κατὰ τὴν ἵπποτικὴν ἀρχαίαν γαλλικὴν, ἀρναίαν κελτικὴν ἀνδραγαθίαν, εἰς τὴν πυκνοτάτην τύρβην τῆς μάχης· τὸ φιλοδασικὸν πνεῦμα τῶν εὐγενῶν τῆς ἀκολουθίας του ἐξεκαύθη: ἐπιφωνοῦντες δὲ *vive Dieu* (1) ἠκολούθησαν οὗτοι

(1) Σ. Μ. Ζήτω ὁ Θεός.

τὸν λευκὸν πτεροθύσανον τῆς περικεφαλαίας τοῦ βασιλέως των καὶ κατήγαγον πλήρη νίκην.

Ἀμέσως μετὰ ταῦτα ἀπέθανεν ὁ καρδινάλιος βασιλεὺς· ὁ Ἑρρίκος ὤρμησε κατὰ τῶν Παρισίων, τὴν φορὰν δὲ ταύτην ἤλπιζεν ὅτι θὰ κατώρθωνε νὰ ἐπιτύχῃ τοῦ ἀμέλανος ἐν τῷ δίσκῳ». Παρημπόδισε τὸν ἐπισιτισμὸν τῆς πόλεως, καὶ ἡ σιτοδεία ἦτο μεγάλη ἐν Παρισίοις· ἰσχυρότερον ὅμως ἀκόμη ἦτο ὁ φανατισμὸς, ὃν συνεκράτει ὁ Ἰσπανὸς πρέσβυς Μενδόζας καὶ ἡ ἐλπίς ἐπικουριῶν ἐκ τῶν Κάτω Χωρῶν.

Ὁ κοινὸς λαὸς ἦτο ἐντελῶς ὑπὲρ τοῦ βασιλέως τῆς Ἰσπανίας, καὶ ἐζητωκραύγαζεν ὑπὲρ αὐτοῦ ἀνὰ τὰς ὁδοὺς· πράγματι δὲ διέβη ὁ δοῦξ τῆς Πάρμας ἐκ βορρᾶ τὰ σύνορα, καὶ ἔφερεν εἰς τὴν πόλιν τὴν ἐλπίζομένην ἐπικουρίαν. Οὕτω ἡ πρώτη αὕτη ἐκστρατεία ἔληξε κατὰ τοῦ Ἑρρίκου, ὅστις δὲν κατώρθωσε νὰ παρασύρῃ εἰς μάχην τὸν ἐχθρόν του ὅστις ἠνόει ἄριστα τὰ τοῦ πολέμου.

Ἐνεκα τούτου νέαν ζωὴν καὶ ὥθησιν ἔλαβον παρὰ τῷ κόμματι τῆς συμμαχίας τὰ σχέδια περὶ ὑποταγῆς τῆς Γαλλίας καθ' οἷον δῆποτε τρόπον ὑπὸ τὴν προστασίαν ἢ τὴν ἐξουσίαν τοῦ βασιλέως τῆς Ἰσπανίας, μάλιστα δὲ ὁ κατώτερος λαὸς καὶ ὁ κληρὸς, δι' ὃν ἡ πατρίς, εἰς ἣν κατὰ τὸ ἥμισυ μόνον ἀνῆκεν οὗτος, εἶναι ἐπὶ τέλους τι ἀδιάφορον, ἐφρόνουν ἀπολύτως τὰ τῶν Ἰσπανῶν, προέβαινον δὲ οὗτοι εἰς τὰ παραβολώτερα τῶν σχεδίων. Ὁ Ἰσπανὸς πρέσβυς Μενδόζας, ὅστις ἐπόθει ὅλην εἰ δυνατόν τὴν γῆν ὑπὲρ τῆς Ἰσπανίας, ἦτο πράγματι ὁ ἰσχυρότερος ἀνὴρ τῆς χώρας, ἐφ' ὅσον ἐπεκράτει ἡ συμμαχία. Αὐτὸς ὁ Φίλιππος ὁ Β'. δὲν ἦτο τόσοσιν ζηλωτής, ὅσον τὰ ἐκφυλα ταῦτα τέκνα τῆς χώρας του. Συνεφωνήθη δὲ νὰ ἀναγνωρισθῇ βασίλισσα τῆς Γαλλίας ἡ θυγάτηρ αὐτοῦ Ἰσαβέλλα, ἐκ τοῦ γάμου αὐτοῦ μετὰ τῆς Ἑλισάβετ τῆς Γαλλίας, ὡς ἐγγονὴ Ἑρρίκου τοῦ Β'. , παρορωμένου τοῦ σαλικοῦ νόμου, ὅστις ἀπέκλειε τὰς γυναῖκας ἀπὸ τῆς εἰς τὸν θρόνον διαδοχῆς : ἐπεφυλάσσετο δὲ ὁ Φίλιππος νὰ ὀρίσῃ βραδύτερον τὸν σύζυγον αὐτῆς, ὅστις θὰ ἐγίνετο τότε βασιλεὺς.

Ἄλλ' ὁ Ἑρρίκος δὲν εἶχεν ἡττηθῇ πρὸς ὧς· Τὸ πῦρ τοῦ πολέμου ἐξηκολούθει νὰ καίῃ ἐπὶ ἐν καὶ πλέον ἔτος ἀκόμη ὑποτρεφόμενον ὑπὸ ξένων στοιχείων, παρεσκευάσθησαν δὲ οἱ κάτοικοι ἐν διαφόροις

ἐπαρχίαις πρὸς τὸν ἐμπύλιον πόλεμον, καθότι βασιλόφρονες καὶ συμμαχικοὶ συνῆψαν συνθήκας, καθ' ἃς ἕκαστον τῶν μερῶν ἠδύνατο νὰ καλλιεργῇ τὰ κτήματά του ἐν ἀσφαλείᾳ κατὰ παντὸς κινδύνου ἐκ μέρους τοῦ ἄλλου.

Ἐρρίκος ὁ Δ'. προσέλαβε Ἄγγλους καὶ Γερμανοὺς προτεστάντας πρὸς τοῖς εἰς τὸν ἀγῶνα αὐτοῦ ἀφωσιωμένοις ἀριστοκράταις καὶ τοῖς ὑποτελέσιν αὐτῶν· εἰς δὲ τὸ ἀντίθετον κόμμα προσῆλθον ὑπὸ Γρηγορίου τοῦ ΙΔ'. ἀποσταλέντα παπικὰ στρατεύματα, ὁ δὲ δοῦξ τῆς Πάρμας συνέπραττε μετὰ τοῦ ἰσπανικοῦ στρατοῦ τοῦ ἀπὸ βορρᾶ.

Τὰ ἀποτελέσματα ἦσαν ἀμφίρροπα· ὅλη ἡ Εὐρώπη μετ' ἀδημονίας ἀνέμενε τὴν κρίσιν, ἥτις δὲν ἠδύνατο νὰ βραδύνῃ. Ὁ δοῦξ τῆς Μαϋέννης συνεκάλεσε νῦν (1592) τὰς τάξεις τοῦ κράτους εἰς Παρισίους, ἵνα λάβωσιν ἀπόφασιν περὶ τῆς διευθετήσεως τῶν πραγμάτων τῆς Γαλλίας. Ἀνεμένετο δὲ εἰς τὴν πρωτεύουσαν ὁ δοῦξ τῆς Πάρμας μετὰ στρατευμάτων, ἀλλ' οὗτος, ἄξιος καλλιτέρου ἀγῶνος καὶ καλλιτέρου κυρίου, ἀπέθανε κατὰ τὴν κρίσιμον ταύτην στιγμήν.

Οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς χώρας συνῆλθον εἰς Παρισίους (Ἰανουάριον τοῦ 1593). Οἱ Ἰσπανοὶ πληρεξούσιοι ἔφθασαν· ἄνευ δυσκολίας ἀνεγνωρίσθη ἐνταῦθα τὸ δίκαιον τῆς Ἰσπανίδος ἱμφάντης, κατηργήθη δὲ ὁ σαλικὸς νόμος, εἰς τῶν θεμελιωδεστέρων νόμων τοῦ κράτους· καὶ νῦν ἐγνώρισεν ὁ Φίλιππος τὸν ἡγεμόνα, τὸν ὁποῖον εἶχε προορίσει εἰς σύζυγον αὐτῆς καὶ συνεπῶς εἰς βασιλέα τῆς Γαλλίας.

Τὰ πράγματα εἶχον προχωρήσει πολὺ ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ· οἱ πρέσβεις ὠνόμασαν ἓνα Ἀψβούργιον, τὸν ἀρχιδούκα Ἑρνέστον, ἀδελφὸν τοῦ αὐτοκράτορος Ροδόλφου. Ἀλλ' ἡ πρότασις αὕτη ἦτο βαρυτέρα ἀκόμη ἢ ὅσον ἠδύνατο νὰ ἀνεχθῇ καὶ αὕτη ἀκόμη ἡ συνέλευσις, καὶ ὁ Ἰσπανὸς πληρεξούσιος ὠνόμασε κατὰ δεύτερον λόγον τὸν Κάρολον τὸν Γυίζην, τὸν υἱὸν τοῦ «μάρτυρος τῆς Βλουᾶ», τὸν ἀνεψιὸν τοῦ δουκὸς τῆς Μαϋέννης.

Ἀλλὰ νῦν τὸ πρόσκομμα προῆλθεν ἐκ μέρους τοῦ τελευταίου τούτου, τοῦ ὁποῖου ἡ φιλοδοξία ἐθίχθη ἐπὶ τῇ προτάσει ταύτῃ· δὲν ἤθελε νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὸν νεαρὸν ἀνεψιὸν του· προκειμένου νὰ ὀρισθῇ σύζυγος τῆς Ἰσαβέλλας εἰς Γάλλος, τότε ἠδύνατο νὰ ὀρισθῇ καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος ἐπίσης ὡς πᾶς ἄλλος.

Συγχρόνως ὁμῶς ἐξηγέρθη νῦν ἀπέναντι τῶν πλεκτανῶν τούτων Παγκόσμιος Ἰστορία

τῆς φιλοδοξίας καὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ζήλου ἀρχὴ ἀνεξάρτητος, ἥτις ἐξ ἰσού ἀντεπροσώπευε μίαν θρησκείαν τὴν θρησκείαν τῆς διαφυλάξεως τῶν νόμων τῆς Γαλλίας, τὸ ἀνώτατον τοῦ κράτους δικαστήριον, τὸ παρλαμέντον τῶν Παρισίων. Τὸ παρλαμέντον τοῦτο ἐξέδωκε ἐπίσημον διαμαρτυρίαν κατὰ τῆς ἀθετήσεως τοῦ σαλικοῦ νόμου, ὅστις ἦτο εἷς τῶν ἀρχαιοτάτων θεσμῶν τοῦ κράτους.

Αἱ ἀνώτεραι τάξεις ἐν γένει δὲν ἐφρόνουν ἐντελῶς τὰ τῶν Ἰσπανῶν, καὶ ἡ ἐπιρροή τῶν πολυαριθμῶν βασιλοφρόνων μεταξὺ τῶν ὑψηλῶν τούτων τάξεων ἀνεφάνη, ἅμα ὡς προέβαλε μία ἀρχή, ὡς ἡ τοῦ παρλαμέντου. Συνετέλεσε δὲ εἰς τοῦτο καὶ τὸ ὅτι ὁ Ἑρρίκος ὁ Δ'. ὑπερίσχυσε ἤδη καὶ ἐν τῷ σταδίῳ τοῦ πολέμου : διότι δὲν ὑπῆρχε πλέον ἀπέναντι αὐτοῦ Πάρμας τις· ἡ δὲ χώρα εἶχε καταπονηθῇ ὑπὸ τοῦ πολέμου.

§ 221. Ὁ Ἑρρίκος καθολικός. — Αὕτη ἦτο ἡ μετὰ μεγίστης φρονήσεως ἐκλεχθεῖσα στιγμή, καθ' ἣν ὁ Ἑρρίκος ἐξετέλεσε τὴν ἀναμφιβόλως πρὸ πολλοῦ ὡς ἀναγκαίαν καὶ ὀρθὴν ἀναγνωρισθεῖσαν ἀπόφασιν τοῦ νὰ θυσιάσῃ τὴν θρησκευτικὴν του θέσιν εἰς τὸ βασιλικὸν καθήκον του. Τὴν 25 Ἰουνίου τοῦ 1593 ἀπετάχθη ἐνόρκως ἐν Ἀγίῳ Διονυσίῳ τῆς μέχρι τοῦδε πλάνης του καὶ ἐπανῆλθεν εἰς τοὺς κόλπους τῆς ρωμαϊκῆς ἀποστολικῆς καθολικῆς ἐκκλησίας.

Κατὰ τὴν συνήθη ἔκδοσιν ὁ Ἑρρίκος προέβη εἰς τὸ διάβημα τοῦτο, λέγων ἐπὶ τὸ ἐπιπολαιότερον, ὅτι οἱ Παρίσιοι εἶναι ἄξιοι μιᾶς ἱερᾶς λειτουργίας : ἀλλ' ἡ ἀπόφασις δὲν ἦτο δι' αὐτὸν — καὶ ἐξ ἐξωτερικῶν ἤδη πολιτικῶν λόγων — εὐκόλος οὐδὲ ἡδύνατο νὰ εἰναιτοιαύτη. Ὑπῆρχεν ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἕρις καθηκόντων — μία τῶν ἐσωτερικῶν ἐκείνων συγκρούσεων, ἐξ ὧν, κατὰ τὴν φράσιν τοῦ ποιητοῦ, δὲν σώζει τις ἀγνὴν τὴν καρδίαν του, καὶ ἦτο πράγματι ἐκ τῶν σπουδαιότερων, ὅσαι ποτὲ παρουσιάσθησαν παρὰ τινι ἀνθρώπῳ.

Βεβαίως δὲν πρέπει ν' ἀπαρνηταί τις τὰς θρησκευτικὰς του πεποιθήσεις, καὶ ὅταν ἀκόμη διὰ τῆς ἀπαρνήσεως ταύτης δύναται νὰ ἐξαγοράσῃ ὅλους τοὺς θησαυροὺς τῆς γῆς, «νὰ κερδίσῃ ὅλον τὸν κόσμον»· πολλῷ μᾶλλον δὲν πρέπει νὰ μεθίσταται ἀπὸ τῆς μιᾶς ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας εἰς τὴν ἑτέραν χάριν ἐξωτερικῶν ὠφελειῶν, καὶ ὅταν ἀκόμη φρονῇ ὅτι ἑκατέρα τῶν κοινωνιῶν περιέχει ἴσας ἀληθείας. Διότι αἱ ἐκκλησιαστικαὶ αὗται κοινωνίαι καὶ ἡ πίστις αὐτῶν, ὅσας

δήποτε ἐλλείψεις καὶ ἂν ἔχωσιν, ἀντιπροσωπεύουσι τοῦλάχιστον τὸ ἰδεῶδες, τὸ ὑψιστον, τὸ ἡθικώτατον διὰ τὴν συνείδησιν τοῦ κόσμου, ὁ δὲ ἀλλάσσει αὐτὴν ἐκ λόγων ἐξωτερικῶν, οὗτος καταισχύνει τὸ εὐγενέστατον τῶν ἀνθρωπίνων ἀγαθῶν — τὴν πίστιν εἰς τὸ ἰδεῶδες, τὸ ἀληθές, τὸ ἀγαθὸν καὶ ὑπονομεύει τὸ καθ' ἑαυτὸν τὴν δύναμιν καὶ τὴν ὑπόληψιν τοῦ ὑψίστου τούτου ἀγαθοῦ παρὰ τοῖς ὁμοίοις του.

Ἄλλὰ τὰ πράγματα δὲν παρίσταντο τόσον ἀπλᾶ διὰ τὸν ἄνδρα τοῦτον. Τὸ στέμμα δὲν ἦτο ἐξωτερικόν τι ὄφελος, τὸ ὁποῖον ἠδύνατο νὰ ἐπιτύχῃ ἐπὶ τῇ μεταστάσει· ἡ βασιλεία αὐτοῦ ἦτο σοβαρώτατον καθήκον, ἐπιβεβλημένον αὐτῷ, τῷ βασιλεῖ Ἑρρίκῳ τῷ Δ' τῆς Γαλλίας, ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Διότι μὴ λησμονῶμεν ὅτι ἦ τ ο βασιλεὺς ὁ Ἑρρίκος : ὑπὸ νομικὴν καὶ ἡθικὴν ἔποψιν — «ὁ Θεὸς καὶ τὸ δίκαιόν μου» ὡς ἐξεφράζετο ὁ ἴδιος — δὲν ἐπρόκειτο νῦν τὸ πρῶτον νὰ γί ν η, ὥφειλε νὰ εἶ ν α ι. Καὶ ἔτι μᾶλλον : εἰς αὐτόν, εἰς τὸν βασιλέα ἀπέκειτο, νὰ ἐνώσῃ, νὰ σώσῃ, νὰ θεραπεύσῃ ἐκ νέου τὴν ὥραιαν ταύτην χώραν, τὸν κατεσπαραγμένον καὶ τετρωμένον τοῦτον λαόν : εἰς τοῦτο ἐκάλεσεν αὐτὸν ὁ Θεός.

Ὁ Ἑρρίκος ἐγνώριζε τὸ καθήκον τοῦτο, ἐκέκτητο δὲ ὅλας τὰς ιδιότητες τὰς ἀπαιτουμένας πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ καθήκοντος τούτου, πλὴν μιᾶς : δὲν ἀνῆκεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἣτις ἦτο ἡ ἐκκλησία τῆς μεγάλης πλειονότητος τῶν Γάλλων, τῶν ὑπηκόων του, τῶν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐπιτετραμμένων αὐτῷ ὑπηκόων. Διὰ τοῦτο ἐδικαιοῦτο νὰ ἐνθυμηθῇ — καὶ ἀναμφιβόλως ἀνὴρ λίαν θρησκώληπτος ὡς ἦτο θὰ εἶχεν ἐνθυμηθῇ τοῦτο — ὅτι μέγα καὶ φοβερὸν καθήκον δύναται ν' ἀπαιτήσῃ μεγάλην καὶ φοβεράν θυσίαν.

Ἦτο δὲ θεία παραχώρησις, καὶ ἐν πάσῃ περιπτώσει ἦτο εὐτύχημα, ὅτι ὁ ἀνὴρ οὗτος δὲν ἀντελαμβάνετο τὰ πράγματα καθ' ὑπερβολὴν δυσχερῶς — καθ' ὑπερβολὴν τραγικῶς, ὡς λέγομεν σήμερον.

Ἡ συνδιαλλαγή, ἀφοῦ ἔγεινε τὸ μέγα βῆμα, συνετελέσθη ραγδαίως. Πολλαὶ χιλιάδες ἀνέμενον μόνον τὴν ἄρσιν τοῦ ἐμποδίου τούτου, ὅπως μεταστῶσι πρὸς αὐτόν. Πολλαὶ πόλεις, ὁλόκληροι ἐπαρχίαι ὑπετάχθησαν νῦν ἀλλεπάλληλοι : καὶ ἡ πόλις δὲ τῶν Παρισίων ἔκλινε νῦν πρὸς τὴν εἰρήνην. Ὁ τελευταῖος διοικητὴς αὐτῆς, ὁ μέχρι τοῦδε πιστότατος διατελέσας εἰς τὴν συμμαχίαν, ὁ Βρισάκ, μετέστη πρὸς

τὸν ἀγῶνα, ὅστις ὀφθαλμοφανέστατα ἐφαίνετο ὅτι ἦτο ἀγὼν τῆς Γαλλίας.

Τὴν 22 Μαρτίου τοῦ 1594 ἤρχισαν τὰ βασιλικὰ στρατεύματα νὰ εἰσέρχονται εἰς τὴν μεταγνώσασαν πόλιν, οἱ Ἰσπανοὶ ἀπεσύρθησαν· ἡ δοξολογία (Tedeum) ἐτελέσθη· τὸ πλῆθος ὑπεδέχθη μετὰ ζωνταῖς ἐπιδοκιμασίας τὸν νόμιμον βασιλέα, ὅστις ἐν ἀγῶνι τοσοῦτον χαλεπῶ ἀνέκτησε τὴν πρωτεύουσαν καὶ τὸ βασίλειόν του, καὶ ὅστις ἐπανεφέρεε τέλος μετὰ τεσσαρακονταετῆς ἀγῶνας τὴν εἰρήνην, τὴν ὁποίαν ἐπόθει ἡ χώρα, ὁ λαὸς καὶ αὐτὸ τὸ ἔδαφος.

§ 222. Ἡ κυβερνήσις τοῦ Ἑρρίκου. 1594. Τὸ δυσκολώτερον μέρος τοῦ ἔργου ἐξετελέσθη. Ἐπελήφθη δὲ νῦν ὁ Ἑρρίκος τοῦ καρποφόρου καὶ ἐλαφροτέρου μέρους, τῆς θεραπείας τῶν πληγῶν, τὰς ὁποίας εἶχεν ἀνοίξει εἰς τὴν χώραν ὁ μακροχρόνιος ἀγὼν.

Ἦτο δὲ εἰς μέγιστον βαθμὸν προσωπικῶς κατάλληλος ὁ Ἑρρίκος διὰ τὸ καθῆκον τοῦτο. Κατὰ τὰς ἀναριθμήτους μάχας του οὐδεὶς ἐφάνη ἴσος πρὸς αὐτὸν κατὰ τὸ θάρρος, τὸ τολμηρὸν βλέμμα, τὴν ἀνδρείαν χειρὰ· μετὰ θαυμασμοῦ ἀνεγνώριζον τοῦτο παρὰ τῷ βασιλεῖ των καὶ οἱ μέχρι τοῦδε ἐχθρικῶς πρὸς αὐτὸν διακείμενοι.

Ἐν τῷ ἔργῳ δὲ τούτῳ ὁ Ἑρρίκος ἦτο ἐντελῶς ἀλλότριος πάσης ἀγριότητος καὶ πάσης ιδέας ἐκδικήσεως, τῶν γνωρισμάτων τούτων τῶν ἀθλίων τούτων χρόνων.

Ὅτι ἐδούλευεν εἰς τὰς ἡδονάς, ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ ζῇ ἄνευ ἐρώτων, τοῦτο δὲν ἔφερε βαρέως ὁ λαὸς οὗτος· ἦτο ἄλλως κατὰ τὰ λοιπὰ ἀπλοῦς εἰς τὰς ὁρέξεις του. Ἦτο φύσις πλασμένη ὅπως ἀρέσκη εἰς τὸ γαλλικὸν ἔθνος· εὐφυολόγος καὶ εὐστοχος εἰς τὰς ἀπαντήσεις του, ἐπιρρεπὴς πρὸς τὸ σκῶμμα, εὐγενὴς ὁμως καρδιά, οἷα προσιδιάζει εἰς τὴν καλλιτέραν καὶ πολυπληθεστέραν μοῖραν τῶν Γάλλων. Ἡ βασιλικὴ αὐτοῦ ἀερότης εἶχε τὸ ἐπαγωγὸν ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐμποιεῖ τὴν ιδέαν τῆς εἰλικρινείας· ἠρέσκετο νὰ ἀναμιγνύηται μετὰ τοῦ λαοῦ, νὰ συναναστρέφεται μετὰ τῶν κοινῶν ἀνθρώπων, ἐξομοιούμενος πρὸς αὐτοὺς κατὰ τοὺς τρόπους. Ἐν ταῖς διπλωματικαῖς σχέσεσιν ἠρέσκετο νὰ παίζει τὸ πρόσωπον τοῦ ἀπλοῖκου πολεμιστοῦ, τοῦ μὴ ἐννοοῦντος ποσῶς τὴν πολιτικὴν· ἀλλ' ὁ πάπας φρονίμως ποιῶν συνέστησεν εἰς τοὺς λεγάτους του νὰ φυλάττωνται ἀπὸ τοῦ ἀπλοῖκου τούτου στρα-

τιώτου, ὅστις ἦτο ἐντελῶς ἰσόπαλος πρὸς αὐτοὺς ἐν τοῖς διπλωματικοῖς τεχνάμασι.

§ 223. Συνδιαλλαγή πρὸς τὸν πάπαν. — Ἐγνώριζε δὲ ὁ Ἑρρίκος νὰ ἐπωφεληται δεόντως τὴν δύναμιν καὶ τὸ γόητρον τῆς προσωπικότητός του· αὐτός, αὐτὸς οὗτος καὶ προσωπικῶς εἶχε νικήσῃ τὴν μεγάλην νίκην, ἣν διὰ τῆς ἀνόδου αὐτοῦ εἰς τὸν θρόνον εἶχε καταγάγει ἡ νόμιμος βασιλεία.

Ἡ κοινὴ γνώμη καὶ ἐν Παρισίοις ἀκόμη ἔλαβε μετὰ τῆς αὐτῆς δυνάμεως τὴν ἀντίθετον σχεδὸν τῆς προτέρας διεύθυνσιν. Ἀπὸ τῶν ἀμβιώνων ἠκούετο νῦν ἀντὶ τοῦ κηρύγματος περὶ τοῦ συγγνωστοῦ τῆς τυραννοκτονίας τὸ κήρυγμα τῆς ἱερότητος τῆς βασιλείας· δύο δὲ μεγάλα ἰδρύματα, τὸ παρλαμέντον καὶ ἡ Σορβόνη, προσεχώρησαν εἰς αὐτήν, κατὰ μέγα μέρος ἐκ ζηλοτυπίας κατὰ τοῦ τάγματος πῶν Ἰησουϊτῶν, ὅπερ νέον ἀκόμη σχετικῶς, εἶχε προκόψει ἤδη εἰς μεγάλην δύναμιν.

Δολοφονικὴν τινα ἀπόπειραν ἐκ μέρους Ἰωάννου τινὸς Σιατέλ, ἐσπιλωμένου ὑπὸ πασῶν τῶν κακιῶν ἀλλὰ συγχρόνως καὶ θερμοῦ ὁπαδοῦ τῶν ἰησουϊτικῶν δοξασιῶν, ἐπιχειρηθεῖσαν, ἐπωφελήθη τὸ παρλαμέντον ὅπως ἡπαγγείλῃ τὴν ἐκ Γαλλίας ἐξορίαν τοῦ τάγματος.

Ἀφοῦ δὲ ἅπαξ ἔλαβον τὰ πνεύματα τοιαύτην τροπὴν, τὰ πράγματα προὐχώρησαν περαιτέρω. Ἐνθυμούμεθα τὰς σκηναὺς ἐκεῖνας τῆς γαλλικῆς ἱστορίας, καθ' ἃς οἱ βασιλεῖς εἶχον ἀντιτάξει ἐπιτυχῶς κατὰ τῶν προπετῶν ἀξιώσεων τῶν παπῶν τὴν δύναμιν τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος. Οὕτω ἐγένετο νῦν λόγος περὶ γαλλικῆς ἐθνικῆς ἐκκλησίας, περὶ γαλλικοῦ πατριαρχείου, καὶ δὲν ἐφαίνετο ἀδύνατον νὰ γίνῃ ἐνταῦθα, ἐν Γαλλίᾳ, ὅ,τι συνέβη πρὸ ἐξήκοντα ἐτῶν ἐν Ἀγγλίᾳ, νὰ διαδραματίσῃ Ἑρρίκος ὁ Δ' ἐν Γαλλίᾳ οἷον πρόσωπον εἶχε διαδραματίσει ἄλλοτε Ἑρρίκος ὁ Η' ἐν Ἀγγλίᾳ.

Ἄλλ' ὁ Ἑρρίκος ἐκέκτητο τὸ ἀσφαλὲς καὶ ὀρθὸν πολιτικὸν βλέμμα τὸ διακρίνον τὸ δυνατόν καὶ πραγματικόν. Ἡ Γαλλία εἶχεν ἀνάγκην ἡσυχίας, οὐκ ὀλίγοι δὲ ἰσχύοντες ἄνδρες, ὡς ὁ δούξ τῆς Μαῦ-έννης καὶ ὅλον τὸ ἀρχαῖον ἰσπανικὸν κόμμα ἀπεῖχον ἀκόμη τοῦ βασιλέως, ἐπειδὴ δὲν εἶχε τύχει οὗτος ἀκόμη τῆς ἀφέσεως παρὰ τοῦ πάπα. Ἐπωφελήθη δὲ ἐπιδεξίως τοὺς φόβους οὓς διήγειρον αἱ ιδεαὶ ἐκεῖναι ἐν Ρώμῃ, ἵνα πραγματοποιήσῃ τὴν συνδιαλλαγὴν αὐτοῦ μετὰ

τῆς ρωμαϊκῆς ἑδρας, ἥτις εὐχαρίστως ἔβλεπε τὴν εὐκαιοίαν ὅπως ἐξασφαλίσῃ ἐν Γαλλίᾳ στήριγμα κατὰ τῆς καταθλιπτικῆς ἰσπανικῆς δυνάμεως.

Ἄλλ' ἐν τῷ ἔργῳ τούτῳ ὁ Ἑρρίκος δὲν ἐλησμόνει τὴν ἀξιοπρέπειάν του : ὁ πρέσβυς αὐτοῦ ἀπέφυγε πᾶσαν ἄλλην ἐξήγησιν πλὴν τῆς δηλώσεως, ὅτι ὁ βασιλεὺς εἶχεν ἐπανέλθει εἰς τὴν καθολικὴν πίστιν· δὲν ἀνελάμβανεν οὐδεμίαν ὑποχρέωσιν ἐν σχέσει πρὸς τὰς ἀποφάσεις τῆς συνόδου τοῦ Τριδέντου, ἀποφάσεις αἵτινες θὰ καθίστων εἰς αὐτὸν ἀδύνατον εὐνόητόν τινα θρησκευτικὴν ἀνοχήν· καὶ αὐτὴ ἡ ἀξιωματικὴ λέξις *Rehabilitation*, ἀποκατάστασις τοῦ βασιλέως, τῆς ὁποίας τὴν χρῆσιν εὐχαρίστως ἤθελεν ἶδει ὁ πάπας, ἀπηλείφθη.

ὑπὸ τοιούτους ἐπιεικεῖς ὁρους ἀπήλλαξεν ὁ Κλήμης ὁ Η΄. τὸν βασιλέα ἀπὸ τοῦ ἀφορισμοῦ τὴν 17 Σεπτεμβρίου 1595, ἀγαθὰ δὲ σχέσεις συνήφθησαν νῦν μεταξὺ αὐτοῦ, γενομένου νῦν καὶ αὖθις τοῦ χριστιανικωτάτου βασιλέως τῶν ἀρχαίων χρόνων, καὶ τοῦ πάπα.

§ 224. Πόλεμος πρὸς τὴν Ἰσπανίαν. Εἰρήνη τῆς Βερδίνης. — Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἐκήρυξεν ὁ Ἑρρίκος κατὰ τοῦ βασιλέως τῆς Ἰσπανίας τὸν πόλεμον μεθ' ὅλων τῶν διατυπώσεων : καὶ ἄνευ τῆς κηρύξεως ταύτης εἰρήνη μεταξὺ αὐτῶν δὲν ὑφίστατο, ἀφοῦ ἡ Ἰσπανία δὲν ἀνεγνώριζεν αὐτὸν ὡς βασιλέα. Κατήγαγε δὲ λαμπρὰν νίκην ἐν τῇ Γαλλικῇ Βρύσει (*Fontaine-Française*) παρὰ τὰ σύνορα τῆς Βουργόννης καὶ τῆς Ἑλευθεροκομητείας, κατὰ ἰσπανικοῦ σιρατοῦ, ἦτο δὲ βέβαιος περὶ τῶν φιλικῶν αἰσθημάτων τῶν ἀρχαίων συμμάχων του.

Καὶ εἶχον μὲν καὶ οἱ Ἰσπανοὶ τὰς ἐπιτυχίας των, κατέκτησαν τὸ Καλαὶ καὶ τὴν Ἀμιένην (*Amiens*), ὑπερήσπισαν δὲ καὶ διετήρησαν τὰς πλείστας τῶν ἐν Γαλλίᾳ θέσεων, τὰς ὁποίας εἶχον ἀκόμη ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν των, ἐν τούτοις αἱ τρεῖς ἐκεῖναι δυνάμεις ἦσαν τὰ μέγιστα ἰσχυρά καὶ συνέθῃ τὸ ἀνήκουστον : Φίλιππος ὁ Β΄. προέτεινεν ὁ ἴδιος τὴν εἰρήνην, ἥτις καὶ συνωμολογήθη παπικῇ μεσολαβήσει τὸν Μάϊον τοῦ 1598 ἐν Βερμίνῃ τῇ ἐπὶ τοῦ *Aisne*.

Ἡ συνθήκη αὕτη ἦτο ἐπανάληψις τῆς εἰρήνης τοῦ 1559 : πᾶσαι αἱ θέσεις τὰς ὁποίας κατεῖχον οἱ Ἰσπανοὶ ἀκόμη ἐν Γαλλίᾳ, ἀπεδόθησαν εἰς τὸν βασιλέα.

Μικρὸν μετὰ ταῦτα συνωμολογήθη εἰρήνη καὶ μετ' ἐχθροῦ μι-

κροτέρας μὲν σημασίας, ὀχληροῦ ὅμως, τοῦ δουκὸς τῆς Σαβοΐας : τὸ Σαλοῦτσον ἀφέθη εἰς αὐτόν· τὴν περιφέρειαν τῆς Βρέσσης (Aisne) ἀπέδωκεν οὗτος εἰς τὴν Γαλλίαν.

§ 228. Τὸ διάταγμα τῆς Νάντης. 1598. —

Μετά τινας μῆνας ἀπὸ τῆς συνομολογήσεως τῆς εἰρήνης τῆς Βερβίνης, τὴν 13 Ἀπριλίου 1598, ἐξεδόθη τὸ περίφημον διάταγμα, ὅπερ ἐξήσφαλισε τὴν θέσιν τῶν ἄλλοτε ὁμοδόξων τοῦ βασιλέως — τὸ διάταγμα τῆς Νάντης. Εἶχεν εἶπει οὗτος ἄλλοτε, πρὸ τῆς μεταστάσεώς του, εἰς αὐτούς, ὅτι τὸ μέτρον τοῦτο ἔπρεπε νὰ γίνῃ πρὸς τὸ ἴδιον αὐτῶν συμφέρον, καὶ τοιοῦτο πράγματι ἀπεδείχθη.

Αὐτὸς ὁ ἴδιος εἶχεν ὑποκινήσει αὐτοὺς κρυφίως νὰ πιέζωσιν αὐτὸν διὰ τῶν ἀπαιτήσεων των, ἵνα κατανοήσῃ καὶ τὸ ἄλλο κόμμα τὴν ἀνάγκην παραχωρήσεων.

Τὸ διάταγμα τοῦτο συνετάχθη ὑπὸ τὸ πνεῦμα τῶν προτέρων εἰρηνευτικῶν διαταγμάτων. Ἡ καθολικὴ ἐκκλησία, ὡς ἡ κυρίως ἐκκλησία τοῦ κράτους, ἐγκατεστάθη εἰς τὰ προσήκοντα αὐτῇ δικαιώματα, ἡ δημοσία δὲ ἐξάσκησις τῆς μεταρρυθμιστικῆς θρησκείας ἀπεκλείσθη ἀπὸ αὐτῆς τῆς πόλεως τῶν Παρισίων καὶ τῶν πλείστων μεγάλων πόλεων — εἰς πολλὰς μάλιστα ἐξησφαλίσθη τοῦτο διὰ συνθήκης κατὰ τὴν καθυπόταξιν των — ἄλλ' ὁ βασιλεὺς ἀνέλαβε τὴν καταβολὴν μεγάλης χρηματικῆς ἐπιχορηγήσεως διὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν λατρείαν τῶν μεταρρυθμιστικῶν ἐκ τοῦ ἰδίου ἑαυτοῦ ταμείου· ἡ διατήρησις ἰδίων φρουρῶν εἰς τὰς πόλεις, ἐν αἷς εἶχον τοιαύτας καὶ πρότερον ἐπετράπη αὐτοῖς διὰ μίαν ὀκταετίαν· ἡ κατ' ἰδίαν θεία λατρεία ἦτο ἐλευθέρως συμμετοχὴν εἰς τὰς δημοσίας θέσεις καὶ ἀξιώματα τῆς χώρας κατ' ἄξίαν ὑπεσχέθη νὰ παράσχῃ αὐτοῖς ὁ βασιλεὺς, καὶ ἐν τοῖς παρλαμέντοις δὲ ἔμελλον νὰ συστηθῶσι σύμμικτα τμήματα ἐκ καθολικῶν καὶ διαμαρτυρομένων.

Διάταγμα ἐκδιδόμενον ὑπὸ τούτου τοῦ βασιλέως, προωρισμένου νὰ τηρηθῇ ὑπὸ δυνάμεως, ἥτις καὶ ἦτο νῦν ἀρκούντως ἰσχυρά, ὥστε νὰ διατηρήσῃ αὐτό, εἶχε πολλῶν διάφορον ἄξιαν ἢ τὰ προγενέστερα, τὰ ὅποια, καὶ ἂν ἀκόμη ἐξεδόθησαν ἄνευ ὀπισθοβουλίας τινός, ἦσαν ἀνίσχυρα ἀπέναντι τοῦ φανατισμοῦ καὶ τῆς κομματικῆς ἐμπαθείας.

Ἀλλὰ τὰ παρλαμέντα ἐδίσταζον νὰ καταχωρίσωσιν αὐτό. Διὰ τὸν βασιλέα ὅμως τὸ ζήτημα τοῦτο ἦτο ζήτημα πρωτοπικῆς φιλοτι-

μίας : ἐμπροστυτικῶς, ἐν ἀνεπισήμῳ στολῇ ἐδέχθη παρ' ἑαυτῷ τοὺς συμβούλους τοῦ παρισινοῦ παρλαμέντου καὶ ὠμίλησε πρὸς αὐτοὺς φιλικῶς· πάντες, καθολικοὶ καὶ διαμαρτυρόμενοι, ἔπρεπε νὰ εἶναι καλοὶ Γάλλοι, εἶπεν· αἱ ἀντιρρήσεις κατεσιγάσθησαν, καὶ αὐτὸς δὲ ὁ πάπας, ὅστις ἐπόθει τὴν ἀνανέωσιν τῆς ἀρχαίας δυνάμεως τῆς Γαλλίας διὰ τὴν πολιτικὴν θέσιν τοῦ παπισμοῦ, δὲν ἦτο τόσον ἐξωργισμένος ὅσον παρίστατο.

Ὁ Ἑρρίκος ἦτο φρόνιμος : κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ πάπα διέλυσε τὸν ἀτυχῇ γάμον τοῦ μετὰ τῆς Μαργαρίτας τῆς Βαλεσίας (Valois) τῇ συγκαταθέσει καὶ ταύτης, καὶ ἐνυμφεύθη μετὰ Ἰταλίδος ἡγεμονίδος ἐκ τοῦ καθολικωτάτου οἴκου τῶν Μεδίκων, τῆς θυγατρὸς τοῦ μεγάλου δουκὸς τῆς Τοσκάνας, τῆς Μαρίας τῶν Μεδίκων, καὶ ἀνεκάλεσε τοὺς Ἰησουίτας, οὓς προσεῖλκυσε πρὸς ἑαυτὸν, καὶ ἐκ τοῦ τάγματος τῶν ὁποίων ἔλαβε καὶ τὸν ἱδιον ἑαυτοῦ πνευματικόν.

Τὰ δύο κόμματα ἢ θρησκευόμενα ἐμάνθανον νὰ ζῶσιν εἰρηνικῶς τὸ ἐν πλησίον τοῦ ἄλλου, ἢ φλόξ τοῦ θρησκευτικοῦ ἀγῶνος ἐσθέσθη, ἐκ δὲ τῆς χώρας τῆς κεκαλυμμένης ὑπὸ ἐρειπίων νέα ἀνέθαλε ζωή.

§ 226. **Κυβέερνησις τοῦ Ἑρρίκου.** — Ἄνδρες οἵτινες, ὡς ὁ Ἑρρίκος ὁ Δ' ἔφθασαν εἰς τὴν ὑψίστην θέσιν μετὰ μακρὰς ἐπαναστάσεις, τείνουσιν ἐν τῇ πολιτικῇ των εἰς τὸ νὰ μετατρέψωσι τὰ πνεύματα ἀπὸ τῶν συμφερόντων, ἐν ὀνόματι τῶν ὁποίων ἐχύθη αἷμα, καὶ νὰ θέλωσι νὰ κατευθύνωσιν αὐτὰ πρὸς τὰ ὑλικά συμφέροντα, τὴν ἐργασίαν, τὸν βιοπορισμόν, τὴν πολιτικὴν δὲ ταύτην φύσει ὑπαγορεύει καὶ ἐπιβάλλει ἡ συναίσθησις τῶν καταφανῶς ὑφισταμένων ἀναγκῶν μετὰ τὰς καταστροφὰς τοῦ μακροχρονίου πολέμου.

Ὁ Ἑρρίκος ἀνεγνώρισε τοῦτο : εἶναι γνωστὴ ἡ ρῆσις αὐτοῦ, ὅτι ἤθελε νὰ προαγάγῃ τὴν Γαλλίαν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε πᾶς χωρικός νὰ ἔχῃ τὸν πετεινόν του τὴν Κυριακὴν εἰς τὴν χύτραν, ἰδεῶδες, πρὸς ἡ πραγματικότης διετέλει πάντως εἰς καταπληκτικὴν ἀντίθεσιν.

Πρὸ παντὸς ἔστρεφε τὴν προσοχὴν του εἰς τὴν ἐπανόρθωσιν τῶν λίαν κακῶς ἐχόντων δημοσίων οἰκονομικῶν. Εὗρε δὲ πρὸς τοῦτο τὸν κατάλληλον ἄνδρα ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Μαξιμιλιανοῦ Βεθούνου (Bethune), κυρίου τοῦ Ροσνύ, τὸν ὁποῖον βραδύτερον ἀνύψωσεν εἰς

δοῦκα τοῦ Σουλλύ : ἦτο οὗτος αὐστηροτάτων ἀρχῶν Οὐγενόττος, πλούσιος, ἀνεξάρτητος, ὅστις προσέφερε θυσίαν ἀναλαμβάνων τὸ ἀξίωμα διευθύνοντος ὑπουργοῦ, καὶ εἰς ὃν ὁ βασιλεὺς ἀφῆκε πλήρη ἐλευθερίαν, ἀναγνωρίσας αὐτὸν ὡς αὐστηρόν, ἀνυπόκριτον ἀλλ' ἀπολύτως ἀξιόπιστον θεράποντα.

Αἱ συνδιασκέψεις μετὰ τινος συνελεύσεως προκρίτων δὲν ἤγαγον εἰς οὐδὲν ἀποτέλεσμα· τὰ ἰδιωτικὰ συμφέροντα ἀντέκειντο εἰς πᾶσαν ἀπόπειραν γενικῆς ἀναμορφώσεως, οἷον τῆς ἐλαττώσεως τοῦ τόκου τῶν δημοσίων χρεῶν (Rente) ἀπὸ δέκα εἰς ἑξ τοῖς ἑκατόν : ἐφαρμόσας ἐν τούτοις ὁ Σουλλύ πρὸ παντὸς τάξιν καὶ αὐστηρὰν ἐπίβλεψιν καὶ καταργήσας πολλὰς καταχρήσεις, ἐγένετο πράγματι καὶ αὐθις κύριος τῶν δημοσίων οἰκονομικῶν.

Ὡφέλθη δὲ πολὺ ἡ εἰσαγωγή τῆς λεγομένης *paulette* : εἰς τοὺς κατόχους ἀξιωματῶν ὠνητῶν ἐδόθη τὸ δικαίωμα ἀπέναντι ἐτησίας πληρωμῆς τοῦ ἐξηκοστοῦ μέρους τῆς ἀγοραίας ἀξίας νὰ καθιστῶσι τὰ ἀξιώματα ταῦτα κληρονομικὰ ὑπὸ ὠρισμένους ὅρους. Τὸ μέτρον τοῦτο πρὸς τοῖς φανεροῖς μειονεκτήμασιν αὐτοῦ εἶχε καὶ ἓν μέγα πλεονέκτημα : ἀπέναντι τῆς ἀπολυταρχικῆς ἀναπτύξεως, ἣν ἐλάμβανον τὰ πράγματα ἐν Γαλλίᾳ ἀπέκτων οἱ κάτοχοι τῶν δημοσίων ἀξιωματῶν, οἵτινες ἐδικαιοῦντο νὰ θεωρῶσιν αὐτὰ ὡς ἰδιοκτησίαν, μεγάλην ἀνεξαρτησίαν καὶ δύναμιν ἀντιστάσεως.

§ 227. Ἑσωτερικά. — Τὰ μάλιστα ὁμῶς συνετέλεσε πρὸς ἀνόρθωσιν τῆς εὐημερίας ἡ ἐπιμέλεια τοῦ αὐτάρκους λαοῦ ἐν τῇ πλούσίᾳ ταύτῃ χώρᾳ· ἐν τοσοῦτῳ καὶ αὐτὸς ὁ Ἑρρίκος δὲν παρέλειψε τὴν ἐνθάρρυνσιν καὶ τὴν σπουδαίαν ὑποστήριξιν τῆς βιοποριστικῆς δραστηριότητος τοῦ λαοῦ. Παντοειδεῖς οἰκοδομικαὶ ἐπιχειρήσεις, διανοίξεις διωρύγων, στρώσις ὁδῶν, εἰσαγωγή διαφόρων βιομηχανιῶν καὶ πρὸς τῇ ἐπιμελείᾳ τῶν συμφερόντων τῆς γεωργίας, εἰς ἣν ὁ Σουλλύ ἀπέδιδε τὴν μεγίστην σημασίαν, ἀπησχόλουν τὸν βασιλέα· κάτοχος τῶν ἀτλαντικῶν λιμένων ἐσκέφθη ὁ Ἑρρίκος ν' ἀναλάβῃ τὴν πραγματοποίησιν τῶν ἰδεῶν τοῦ Κολινύ, νὰ καταστήσῃ καὶ τὴν χώραν αὐτοῦ κοινωὸν τοῦ ὑπερποντίου ἀποικιακοῦ ἔργου, οὕτω δὲ ἰδρύθῃ ἐν Καναδᾷ τὸ Πόρτ Ροϋαλ (Βασιλικὸς Λιμὴν) ἐν ἔτει 1604.

Εἰς τὴν βιοποριστικὴν δραστηριότητα τοῦ λαοῦ ἀπέβαινεν ἐπωφε-

λεστάτη ἡ πραγματικὴ ἡσυχία καὶ ἡ συναίσθησις τῆς ἀσφαλείας τῶν δημοσίων πραγμάτων· τὸ συναίσθημα δὲ τοῦτο ἡϋξήσεν ἔτι μᾶλλον, ὅτε ἐν ἔτει 1601 ἐγεννήθη διάδοχος ἐκ τοῦ γάμου μετὰ τῆς Ἰταλίδος ἡγεμονίδος.

Πράγματι ἀπὸ τῆς εἰρήνης τῆς Βερβίνης μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Ἑρρίκου ἡ χώρα ἀπῆλαυε τελείας σχεδὸν ἡσυχίας. Μεμονωμέναι συνωμοσίαι παρουσίαζον μᾶλλον μέλλοντας κινδύνους ἢ ἦσαν καθυστερήσασαι ἐκδηλώσεις φρονήματος, τὸ ὁποῖον δὲν εἶχε πλέον οὐδεμίαν πραγματικὴν δύναμιν· ἐν ἔτει 1602 ἐθανατώθη ὁ στρατάρχης Βιρόν, ὅστις, εἰς τῶν ἀξιοπιστοτέρων καὶ τῶν τὰς μεγίστας τῶν ὑπηρεσιῶν προσενεγκότων συμμαχητῶν του γενόμενος, νῦν ὁμως δυσαρεστηθεὶς ἐκ τῆς αὐστηρᾶς μοναρχικῆς ὀψews τῶν πραγμάτων, παρεσύρθη εἰς προδοτικὴν ἀλληλογραφίαν μετὰ τοῦ δουκὸς τῆς Σαβοΐας καὶ εἰς παντελεῖδῃ σχέδια καὶ σκευωρίας μετ' ἄλλων δυσηρεστημένων εὐγενῶν.

§ 228. Ἐξωτερικὴ πολιτικὴ. — Ἡ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ τοῦ Ἑρρίκου ἐπανεστρεψεν εἰς τὰς ἀρχαίας γαλλικὰς παραδόσεις· ἐξηκολούθησεν αὕτη νὰ κατηθύνεται καὶ μετὰ τὴν εἰρήνην τῆς Βερβίνης κατὰ τοῦ οἴκου τῶν Ἀψβουργίων καὶ δὴ κατὰ τῆς γερμανικῆς ὥς καὶ κατὰ τῆς ἰσπανικῆς γραμμῆς, καίτοι ἡ τελευταία αὕτη προήλθεν ἀπὸ Φιλίππου τοῦ Γ'. εἰς προτάσεις περὶ συμμαχίας καὶ δεσμοὺς οἰκογενειακοὺς.

Ἐξηκολούθησεν ὁ Ἑρρίκος νὰ ὑποστηρίξῃ τὰς Κάτω Χώρας, συνετέλεσε δὲ οὐσιωδῶς εἰς τὸ νὰ ἐπιτύχωσιν αὗται ἐν ἔτει 1609 τὴν εὐνοϊκὴν ἐκείνην ἀνακωχὴν ὀπλων.

Ὅτι ἐμελλε νὰ ἔλθῃ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι ἀκόμη εἰς σύγκρουσιν πρὸς τὴν Ἰσπανίαν, καθίστα πιθανὸν ἢ ἐν Γερμανίᾳ ἀνάπτυξις τῶν πραγμάτων, τὰ ὁποῖα ταχέως θέλομεν γνωρίσει· ἀκριβῶς τὸν Μάρτιον τοῦ ἔτους ἐκείνου ἤρξατο ἡ περίφημος ἐκείνη ἔρις περὶ τῆς διαδοχῆς τῶν χωρῶν τῆς Κλέβης καὶ τῆς Ἰουλίχης, ἔρις ἣτις ἔνεκα τῆς καταλήψεως τοῦ φρουρίου τῆς Ἰουλίχης ὑπὸ τοῦ ἀρχιδουκὸς Λεοπόλδου τῆς Αὐστρίας εἰσῆλθε ταχέως εἰς στάδιον, εἰς τὸ ὁποῖον δὲν ἠδύνατο νὰ μένῃ ἡσυχος ὁ Ἑρρίκος.

Δὲν ἦτο ὁμως ἄλλως διατεθειμένος πρὸς τοῦτο· τὰ συμφέροντα τοῦ προτεσταντισμοῦ ἐν Γερμανίᾳ ἦσαν καὶ ἴδια ἑαυτοῦ συμφέροντα· δὲν ἐνόμιζεν ὅτι ἔπρεπε ν' ἀφήσῃ τὴν ἰσπανοαυστριακὴν δύναμιν νὰ ἐμφω-

λεύσῃ εἰς τὴν σπουδαίαν ἐκείνην θέσιν παρὰ τὸν κάτω Ρῆνον, ὅπουθεν ἐσκέπτετο αὕτη νὰ θέσῃ εἰς ἐφαρμογὴν τὸ ἔργον τῆς Παλινορθώσεως ἐν ταῖς Κάτω Χώραις τὸ ἀποτυχὸν μέχρι τοῦδε· ἤθελε μᾶλλον ν' ἀναλάβῃ τὸν πόλεμον ἐν μεγάλῃ κλίμακί καὶ νὰ ἐπαναλάβῃ τὰς παλαιὰς ἀξιώσεις ἐπὶ τῆς Νεαπόλεως καὶ τῆς Σικελίας.

§ 229. Ὁ φόνος τοῦ Ἑρρίκου. — Εὐρίσκετο δὲ ἐν ὅλῃ τῇ ἀκμῇ τῶν δυνάμεών του; καὶ δὲν εἶχε φθάσει ἀκόμη εἰς τὸ τέλος.

Τὴν 15 Μαΐου τοῦ 1610 ἤθελε νὰ ἀπέλθῃ εἰς τὸν στρατόν, ἀφοῦ πρότερον θὰ ἐνήργει τὴν πανηγυρικὴν στέψιν τῆς συζύγου του, τοῦθ' ὅπερ καὶ συνέβη τὴν 13.

Τὴν 14 περὶ τὴν τετάρτην μετὰ μεσημβρίαν ὥραν ἐξῆλθεν ἐφ' ἀμάξης· ὅτε τὸ ὄχημα ἔκαμψεν ἐκ τῆς ὁδοῦ τοῦ ἀγίου Ὁνωρίου εἰς τὴν ὁδὸν Φερρονερί, εὐρέθη ἐνώπιον χειραμαξίων τὰ ὅποια ἀπέφραττον τὴν ὁδόν. Οἱ θεράποντες πορεύονται πρὸς ἄρσιν τοῦ ἐμποδίου· ἀλλὰ κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἀνθρωπὸς τις ἀνέρχεται ἐπὶ τοῦ τροχοῦ τῆς βασιλικῆς ἀμάξης καὶ πλήττει δις μετ' ἀστραπιαίας ταχύτητος τὸν βασιλέα διὰ μεγάλης μαχαίρας.

Ὁ Ἑρρίκος ἐξέπνευσε παραχρῆμα· ὁ φονεὺς συνελήφθη καὶ ἐτέθη ὑπὸ ἀσφάλειαν· ἦτο ἀγριάνθρωπός τις, ἄνευ ἀνατροφῆς, Φραγκῖσκος Ραβαιλλάκ, κάθαυμα καὶ σκύβαλον τῆς κοινωνίας.

Συνένοχοι κυρίως εἶπαι δὲν ὑπῆρχον, οἱ δὲ ἰδιαιτέροι λόγοι οἱ ὠθήσαντες τὸν δολοφόνον δὲν ἦσαν ἀρκούντως σαφεῖς· ὁ βασιλεὺς, εἶπε, δὲν ἐπαναφέρει τοὺς Οὐγενόττους εἰς τὴν ἀληθῆ πίστιν, διεξάγει δὲ πόλεμον — ἡννέει δὲ τὸν πόλεμον ὅστις ἀρτίως εἶχεν ἀρχίσει ἐν Γερμανίᾳ — κατὰ τοῦ πάπα, ὅστις εἶναι ὁ Θεός· ἐξ ἄλλου πάλιν ὁ αὐτὸς ἔλεγεν, ὅτι δὲν θὰ διέπραττε τὸν φόνον, ἐὰν ἐγνώριζεν ὅτι ὁ βασιλεὺς ἠγαπᾶτο τοσοῦτον ὑπὸ τοῦ λαοῦ.

Ὁ Ραβαιλλάκ ἐθανατώθη ὑποβληθεὶς εἰς μεγάλα βασανιστήρια.

Πάντως τὸ πνεῦμα τῆς ἐκδικήσεως καὶ τοῦ θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ εἶχεν ἀποσυρθῇ ἐνταῦθα εἰς τὴν σκοτεινοτάτην γωνίαν· ἐν τοσούτῳ ὁ δαίμων, ὅστις ἐπὶ τριάκοντα ὅλα ἔτη εἶχε ρίψει εἰς τὸ αἷμα καὶ εἰς τὸ πῦρ τὴν Γαλλίαν, εἶχεν ἀκόμη τὴν δύναμιν νὰ ἐξωθῇ εἰς τοιαῦτα κακουργήματα.

Ἐκ διακοσίων μαχῶν εἶχεν ἐξέλθει ἀλώβητος ὁ ἀνὴρ εἰς ὃν ἐπε-

φυλλάσσετο τοιοῦτο φρικαλέον τέλος, ἵνα πέσῃ θῦμα ὀψιγενοῦς τρόπον τινὰ ἀκαίρου ἀνοσιουργήματος : ἀλλ' ἡ δυναστεία αὐτοῦ, ἡ δι' αὐτοῦ ἀναστηλωθεῖσα βασιλεία, ἐξηκολούθησε ζῶσα. Ἐν ὀνόματι τοῦ νέου βασιλέως, τοῦ υἱοῦ αὐτῆς Λοὺδοβίκου τοῦ ΙΓ'. ἀνέλαβε τὴν ἀντιβασιλείαν ἡ βασιλομήτωρ Μαρία, ἡ Μαρία τῶν Μεδίκων.

§ 230. Ἡ Ἰσπανία. — Ἡ ἱστορία τῆς Ἀγγλίας, τῶν Κάτω Χωρῶν καὶ τῆς Γαλλίας εἶναι συγχρόνως καὶ ἡ ἱστορία τῆς Ἰσπανίας διὰ τὴν χρονικὴν περίοδον τὴν ἀπὸ τοῦ 1588 μέχρι τῆς ἐνάρξεως τοῦ μεγάλου γερμανικοῦ πολέμου.

Τὰ μεγάλα σχέδια τοῦ Φιλίππου καὶ τῶν πολιτικῶν αὐτοῦ ἀνδρῶν ἀπέτυχον· δὲν ἔπαυσαν ὅμως οὗτοι δι' αὐτὸ νὰ μηχανεύωνται νέα ἐκάστοτε. Διότι οἱ ἄνδρες οὗτοι, τῶν ὁποίων τὸ μᾶλλον ἀναμφισβήτητον χαρακτηριστικὸν γνώρισμα εἶναι νοῦς τερατωδῶς περιωρισμένος ἐνθυμίζων τὰς αὐταπάτας τῆς ἀνατολικῆς βασιλείας, ἦσαν προσηλωμένοι ἐπὶ τῆς ἰδέας ὅτι ἡ πρώτη ἐν τῷ κόσμῳ θέσις ἀνῆκεν εἰς τὸν καθολικὸν βασιλέα, — διότι αὐτὸς ἦτο ὁ τίτλος ὃν ἔφερον οἱ Ἰσπανοὶ βασιλεῖς.

Ὁ καθολικισμὸς αὐτῶν ἦτο συγχρόνως καὶ ἡ θρησκεία τῆς ἐθνικῆς των ὑπεροψίας, τὰ δὲ γεγονότα τῶν τεσσαράκοντα ἐτῶν, τῶν διαρρυσάντων ἀπὸ τῆς εἰς τὴν ἀρχὴν ἀνόδου Φιλίππου τοῦ Β'., εἰς μάτην εἶχον κηρύξει τὰ μαθήματά των.

Περὶ χριστιανικῆς εὐσεβείας, ἐξευγενιζούσης τὸν χαρακτῆρα, οὐδεὶς λόγος ἐνταῦθα· οὕτω ἵνα ματαιώσῃ ὁ Φίλιππος τὰ σχέδια τοῦ ἑτεροθαλοῦς ἀδελφοῦ του Δὸν Ζουάν, διέταξε τὸν θεράποντα αὐτοῦ Ἀντώνιον Περὲζ νὰ φονεύσῃ ἀφόβως ἐμπίστους τὸν Δὸν Ζουάν, ἄφησε δὲ τὸν φονέα μετὰ τὴν διάπραξιν τοῦ ἐγκλήματος νὰ φυλακισθῇ· οὐδεμίαν ἀνησυχίαν, διεγείρει παρὰ τῷ ὀρθοδόξῳ τούτῳ χριστιανῷ ἡ ἀκολασία τοῦ βίου ὡς καὶ ἡ καταστροφὴ τῆς ἀνθρωπίνης εὐτυχίας.

Ἐν τῇ συγκινητικῇ ἐκείνῃ ἱστορίᾳ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ἐν ᾗ ἀναφέρεται, πῶς ὁ Μωϋσῆς καὶ ὁ Ἀαρὼν ἐζήτησαν παρὰ τοῦ Φαραὼ τῆς Αἰγύπτου ν' ἀφήσῃ τὰ τέκνα τοῦ Ἰσραὴλ νὰ ἀπέλθωσιν ἐκ τῆς χώρας του, ἀναγινώσκομεν πῶς μεθ' ὅλα τὰ σημεῖα ἐπανειλημμένως ἀπεσκληρύνετο ἡ καρδία τοῦ Φαραώ· ἔπειτα ὅμως λέγεται ὅτι ὁ Θεὸς ἐπώρωσε τὴν καρδίαν τοῦ Φαραώ· τὸ αὐτὸ συνέβη ἐνταῦθα. εἰς τὴν θέσιν ταύτην, νὰ δύναται μετὰ βλεπόντων ὀφθαλμῶν νὰ μὴ

Μαρία τῶν Μεδίκων
Ἐκ τῆς εἰκόνης τοῦ Π. Π. Ροῦβενς τῆς ἐν τῷ Μουσείῳ τοῦ Πράδου.

βλέπη καὶ μετὰ ἀκούοντων ὧτων νὰ μὴ ἀκούη, εὗρέθη Φίλιππος ὁ Β'. Ἄνευ μετανόιας, ἄνευ ἐπιγνώσεως, μετὰ φοβεροὺς πόνους βασιανιστικωτάτης ἀσθενείας, ἦν ὑπέμεινε μετὰ καρτερίας, ἀπεπεράτωσε τὸν μάταιον βίον τοῦ τὴν 13 Σεπτεμβρίου τοῦ 1598.

Ἐνατχολήσας τὰς δυνάμεις τῆς χώρας τοῦ εἰς ἔργα μὴ ἐκτελέσιμα καὶ θελήσας νὰ κανονίζῃ μετ' ἀγόνου ἐπιμελείας ἐκ τοῦ γραφείου τὴν πορείαν τῶν πραγμάτων κατὰ τὰς περιορισμένας καὶ στενάς ἰδέας καὶ βλέψεις τοῦ φανατισμοῦ, ἔθηκε τὴν βάσιν τῆς παρακμῆς τῆς Ἰσπανίας ὅπου δὴποτε καὶ ἂν ἔστρεφε τὰ βλέμματα, ἔβλεπεν ἐχθροὺς τοῦ ἰσχυροῦς, ἦτο δὲ ἡναγκασμένος νὰ καταλίπῃ τὸ κράτος εἰς τὸν ἀδύνατον καὶ μόνον υἱὸν τοῦ Φίλιππου τὸν Γ'. (1598-1621).

Ἐπὶ τοῦ βασιλέως τούτου ἀπεχωρίσθησαν ὁλοσχερῶς αἱ Κάτω Χῶραι ἀπὸ τῆς Ἰσπανίας. Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος καθ' ὃ συνωμολογήθη ἡ δωδεκαέτης ἐκείνη ἀνακωχή, δι' ἧς ἐπετρέπετο ὁ ἀποχωρισμὸς οὗτος διὰ τοσοῦτου χρόνου καὶ ἥτις ἦτο πράγματι τὸ προανάκρουσμα τῆς τακτικῆς καὶ ἐπισήμου ἀναγνώσεως, προέβη Φίλιππος ὁ Γ'. εἰς τὴν μοναδικὴν αὐτοτελῆ πρᾶξιν τοῦ βίου του, τὴν ἐκδίωξιν τῶν ὑπολειπομένων ἀκόμη εἰς τὴν Ἰσπανίαν Μορίσκων.

Ἀμφέβαλλον οἱ Ἰσπανοὶ καὶ δικαίως, ὅτι ἡ προσέλευσις τούτων εἰς τὸν Χριστιανισμόν, ἐπιβληθεῖσα εἰς αὐτοὺς μετὰ παντοειδῶν βιαίων μέσων, ἦτο εἰλικρινής. Πράγματι δὲ ἡ ὀργὴ τῶν ἐπουρανίων κατεδείχθη διὰ παντοειδῶν φοβερῶν σημείων : μὲν αἰκῶν τῆς Παναγίας εἶχε κλαύσει, εἰς ἄλλην δὲ παρετηρήθησαν θρόμβοι ἰδρώτος : ἐκ νέου λοιπὸν προσεκλήθησαν νῦν στρατεύματα καὶ αἱ πρότεραι φρικαλεότητες ἐπανελήφθησαν ἐπὶ τοῦ εὐσεβοῦς καὶ φιλογάθου τούτου βασιλέως.

Ἡ Ἰσπανία ἡλαττώθη καὶ αὖθις κατὰ 800,000 ἐπιμελῶν, βιοποριστῶν, ἐμπειροτέχων κατοίκων. Ὁ Φίλιππος ὁ Γ'. ἐξηρτᾶτο καθ' ὁλοκληρίαν ἀπὸ τινος εὐνοουμένου, τοῦ κόμητος καὶ βραδύτερον δουκός, Δὸν Φραγκίσκου Γομεῆ τῆς Λέρμας. ὅστις κατέλαβεν ἔπειτα ὅλας τὰς σπουδαίας θέσεις διὰ τῶν συγγενῶν καὶ πελατῶν του.

Ἡ πολιτικὴ αὐτοῦ ἦτο εἰρηνικώτερα τῆς εὐρείας καὶ σφετεριστικῆς πολιτικῆς τῶν χρόνων Φιλίππου τοῦ Β'. : ἐν ἔτει 1618 κατάρθωσε τὸ ἀντίθετον κόμμα κατὰ τὸν συνήθη τρόπον νὰ διεγείρῃ ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ πτωχοῦ βασιλέως ἐνδοιασμοὺς, καὶ ὁ δούξ Λέρμης

κατέλιπε τὴν αὐλήν : ὅτε ἀνεκλήθη δὲν εὔρεν ἐν ζωῇ τὸν βασιλέα·
μεθ' ὅλον τὸ ἄψογον τοῦ βίου του καὶ τὴν ἄμεμπτον ἐκκλησιαστικὴν
εὐσέβειάν του ἀπέθανεν ὁ Φίλιππος ὁ Γ'. χωρὶς νὰ εἶναι βέβαιος περὶ
τῆς αἰωνίας σωτηρίας του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΚΤΟΝ

Ἡ Γερμανία ἀπὸ τῆς θρησκευτικῆς εἰρήνης. — Αἱ κυβερνήσεις Φερδινάνδου τοῦ Α΄., Μαξιμιλιανοῦ τοῦ Β΄., Ροδόλφου τοῦ Β΄. καὶ Ματθία.

— Ἡ περὶ διαδοχῆς ἐν Ἰουλίῃ καὶ Κλέβη ἔρις καὶ αἱ ταραχαὶ ἐν ταῖς ἀψβουργικαῖς κληρονομιαῖς χώραις.

§ 231. Ἡ Γερμανία ἀπὸ τοῦ 1555. — Ἐνταῦθα, ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς Εὐρώπης, ἤναψεν ἡ μεγάλη ἔρις τῶν πνευμάτων κατὰ πρῶτον, καὶ ἐνταῦθα ὤφειλε νὰ λάβῃ αὕτη τὴν ὀριστικὴν λύσιν τῆς. Διὰ τῆς Αὐγουσταίας θρησκευτικῆς εἰρήνης ὁ προτεσταντισμὸς εἶχεν εξασφαλίσει νόμιμον θέσιν, καὶ ὁ νέος ἐκκλησιαστικὸς ὀργανισμὸς ἐν ταῖς προτεσταντικαῖς γενομέναις χώραις ἀνέπτυξεν ὅλην τὴν δύναμίν του· ἀλλ' εἰς πλήρη ἡσυχίαν δὲν κατέληξε ποσῶς ἡ κίνησις ὡς ἐκ τῆς ἐξασφαλίσεως τῆς ἐννόμου θέσεως τοῦ νέου δόγματος.

Ἡ νέα ἀρχή, ἡ ἀπελευθέρωσις ἀπὸ τῆς ἀπεριορίστου αὐθεντίας τῆς ἀρχαίας ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως, ἡ ἐπανάληψις τῆς διανοητικῆς ἐργασίας ἐν τοῖς χριστιανικοῖς πράγμασιν ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἐρεῦνης τῆς Ἀγίας Γραφῆς ἐνέτεινεν ἔτι μᾶλλον, ὡς εἶδομεν, καὶ τὴν δραστηριότητα τῶν ὁπαδῶν τοῦ ἀρχαίου δόγματος ἐδημιούργησε δὲ καὶ ἐπὶ προτεσταντικοῦ ἀκόμη ἐδάφους, ὅπου εἶχεν ἐπιταθῇ ἤδη ἡ μεγάλη ἀντίθεσις τῆς λουθηρανικῆς καὶ ἀναμορφωτικῆς θεωρίας, νέα ἀπαύστως θέματα ἔριδος.

Ἐνῷ ὡς πρὸς τοὺς καθολικοὺς ἡ ἐκκλησιαστικὴ δογματικὴ ἐνόησεν ἐπισφραγίσθαι καὶ ἐνισχύθαι διὰ τῆς κωδικοποιήσεως τῆς συνόδου

τοῦ Τριδέντου, διὰ τῶν τριδεντινῶν ἀποφάσεων, πάντως ὁμῶς ἀκριβῶς ἕνεκα τούτου κατεδικάσθη ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τούτου εἰς ἀκαρπίαν ἡ θεολογικὴ ἐπιστήμη, ἡγέρθησαν ἐνταῦθα πλῆθος θεολογικῶν ζητημάτων, πολλαπλῶς δὲ ὠπισθοχώρησε κατὰ τὴν χρονικὴν περίοδον τὴν ἐπακολουθήσασαν τὴν θρησκευτικὴν εἰρήνην ἡ μεγάλη καὶ κυρία ἀντίθεσις μεταξὺ καθολικισμοῦ καὶ προτεσταντισμοῦ, ἐνώπιον τῶν ἐρίδων, αἵτινες ἐγεννήθησαν ἐν αὐτοῖς τοῖς κόλποις τῶν προτεσταντικῶν κοινοτήτων.

Ὁ Μελάγχθων, ὁ ἥπιος καὶ διαλλακτικός, εἶδεν ἐγειρομένην κατ' αὐτοῦ σχολὴν ζηλωτῶν, ἥτις ἡδρευσεν ἐν Ἰένᾳ, κατεδίκαζε δὲ ὡς προδοσίαν καὶ ἀδυναμίαν τὰς προσπάθειάς αὐτοῦ πρὸς συνεννόησιν μετὰ τῶν ὁπαδῶν τοῦ Καλθίνου. Ἡ ἐχθροπάθεια καὶ ἡ ζηλοτυπία τῆς δουκικῆς Σαζωνίας καὶ τῆς νέας ἐκλεκτορικῆς Σαζωνίας ἀνεμίχθησαν ἐν τῇ ὑποθέσει ταύτῃ, ἀρχιζηλωτῆς δὲ ἦτο ὁ Μαθθίας Φλάκιος Ἰλλυρικός καὶ ὁ φίλος τοῦ Λουθήρου Ἀμσδορφ.

Ἐκ τῆς προτεσταντικῆς θεμελιώδους δοξασίας περὶ δικαιοσύνης παρήχθη ἡ συνεργιστικὴ καὶ ἀδιὰφοριστικὴ ἔρις, ἃν δηλαδὴ ὁ ἄνθρωπος πράγματι γίνεται δίκαιος ἢ ἀπλῶς κηρύσσεται τοιοῦτος, ἐκ τῆς περὶ κληρονομικῆς ἁμαρτίας καὶ ἀνθρωπίνης ἐλευθερίας, ἃν ὁ ἄνθρωπος ἄνευ ἄλλης τινὸς ἐνεργείας εἶναι ἄξιος τῆς θείας χάριτος, ἃν τὰ καλὰ ἔργα εἶναι ἀναγκαῖα διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς ψυχῆς. Δὲν παρεδέχοντο ὅτι ὁ Μελάγχθων κατὰ τὰς διαπραγματεύσεις περὶ τῆς Μεσοβασιλείας (Interim) ἐνέδωκε μόνον εἰς ἐπουσιώδη ζητήματα, εἰς πράγματα τῆς ἐξωτερικῆς λατρείας, καὶ τὰ παρόμοια, εἰς τὰ ἀδιὰφορα ἢ μέτρια· δὲν ὑπάρχουσι τοιαῦτα· καθ' ὅσον δὲ προὔχῳρει ἡ ἔρις ὁ Ἀμσδορφ (1559) προσέβη μέχρι τῆς τερατώδους θεωρίας, ὅτι ἡ πρότασις καθ' ἣν τὰ καλὰ ἔργα παραβλάπτουσι τὴν σωτηρίαν τῆς ψυχῆς, εἶναι ὀρθή, ἀληθής, χριστιανική.

Ἡ ἀξίωσις τῶν κληρικῶν, οἵτινες ἦσαν νῦν ἐλεύθεροι ἀπὸ τῆς γενικῆς ἐκκλησιαστικῆς αὐθεντίας καὶ ἀπέκτησαν μεγάλην ἐπιρροὴν ἐπὶ μεγάλων κοινοτήτων ἕνεκα τοῦ ἀναπτυχθέντος ἐνδιαφέροντος τοῦ λαοῦ ὑπὲρ τῶν θρησκευτικῶν καὶ θεολογικῶν ζητημάτων, ἔφθασεν εἰς βαθμὸν ἀφόρητον, πᾶσαι δὲ αἱ θεολογικαὶ αὗται κινήσεις ἐγένοντο δηλητηριώδεις, διότι διὰ τῆς θρησκευτικῆς εἰρήνης εἶχεν ἀνατεθῆ εἰς

τοὺς ἡγεμόνας ἢ ἀπόφασιν περὶ τῆς θρησκείας τῆς χώρας, οὕτω δὲ ἐτίθετο εἰς τὴν διάθεσιν τῶν θεολόγων ζηλωτῶν, ὧν αἱ γνώμαι εὗρισκον εὐήκοον τὸ οὖς τοῦ ἡγεμόνος, ὁ κοσμικὸς βραχίων κατὰ τῶν ἀλλοδοξούντων· πολλαχοῦ τὸ γεγονός, τοῦτο ἦγεν εἰς θρησκευτικὴν τυραννίαν, περὶ ἧς ὀρθῶς ἐλέχθη, ὅτι ὑπῆρξε σκληροτέρα καὶ χειροτέρα τῆς θρησκευτικῆς καταπιέσεως τῶν πρὸ τῆς Μεταρρυθμίσεως χρόνων.

Ἀπόπειραι ἀπὸ χρηστοῦ καὶ ἀπὸ κακοῦ τοῦ συνειδότος περὶ ἐπαναφορᾶς τῆς ἐνότητος ἐξημιούργουν κατὰ κανόνα νέα μόνον σημεῖα ἐπιθέσεως καὶ χωρισμοῦ, ἀφοῦ ἡ ἀνεξιθρησκεία, ὡς ἐννοοῦμεν αὐτήν, ἦτο ἰδέα ὅλως ἀλλοτρία τῶν ταραχῶδων καὶ περιορισμένων τούτων χρόνων : οἱ τελευταῖοι λόγοι τοῦ Μελάγχθονος, ἀποθνήσκοντος κατὰ τὸ ἐξηκοστὸν τέταρτον ἔτος τῆς ζωῆς του, τὴν 19 Ἀπριλίου 1560 ἐν Βιττεμβέργῃ, ἦσαν δέησις πρὸς τὸν Θεόν, ὅπως σώσῃ αὐτὸν ἀπὸ τῆς λύσεως τῶν θεολόγων (*rabies theologorum*).

§ 232. *Rabies theologorum*. — Καὶ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐξηκολούθησεν ἡ λογομαχία, μάλιστα δὲ ἦναψε τὰ θεολογικὰ πάθη, ὡς ἀρχῆθεν οὕτω καὶ νῦν, τὸ τελευταῖον δεῖπνον τοῦ Κυρίου μετὰ τῶν μαθητῶν του — ἡ περὶ εὐχαριστίας διδασκαλία, τὸ δέκατον ἄρθρον τῆς Αὐγουσταίας Ὁμολογίας.

Ἡ καλθινιστικὴ θεωρία, ἥτις μετὰ νοημοσύνης καὶ θρησκευτικῆς βαθυνοίας εἶχεν ἀποφύγει τὴν ἀδυναμίαν τῆς λουθηρανικῆς καὶ ζβιγγλιανῆς θεωρίας, ἔφθασεν εἰς δύναμιν, ὅτε ὁ Φρειδερίκος Γ' τοῦ Παλινάτου διέταξε τὴν ὑπὸ τὸ πνεῦμα τῆς θεωρίας ταύτης συνταξιν τῆς *Εἰς δὲ λ β ε ρ γ ί ο υ κ α τ η χ ή σ ε ω ς* (1563) δυνάμει δὲ τῆς ὁλεθρίας ἐκείνης ἀρχῆς περὶ θρησκείας τῆς χώρας, ἐδίωξεν ἐκ τῆς ἐπικρατείας του τοὺς ἱεροκήρυκας, οἵτινες δὲν ᾔθελον νὰ ἀποδεχθῶσι τὴν διατύπωσιν ταύτην.

Τετράκις κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον ἥλλαξεν ἡ χώρα αὕτη θρησκείαν, καὶ ἐνῶ ἡμύνθη ἐνταῦθα καὶ ὑπερίσχυσεν ὁ καλθινισμός, κατήγαγεν ἐν τῇ ἐκλεκτορικῇ Σαξωνίᾳ μετὰ μακρὸν ἀγῶνα τὴν νίκην ὁ λουθηρανισμός. Ἡ *Formula Concordiae*, ἥτις ἤχθη εἰς φῶς ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ ἐκλέκτορος Αὐγούστου τῷ 1577 καὶ ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ ἐκλεκτορικῇ Σαξωνίᾳ τῷ 1580, διέψευσε τὸ ὄνομά της· ἐπὶ τοῦ διαδόχου τοῦ Αὐγούστου, τοῦ Χριστιανοῦ τοῦ

Α'. ἐνίκησεν ὁ καλθινισμός, ἥ, ὡς ἀπεκάλουν αὐτὸν οἱ ἐχθροί, ὁ φιλιππισμός· διὰ τοῦ ἀρχιγραμματέως τῆς ἐπικρατείας Νικολάου Κρέλλ, ὅστις ἐξήτασε τὰ πρῶγματα ἀπὸ ἀπόψεως συγγενοῦς πρὸς τοὺς Γάλλους «πολιτικούς»: μετὰ τὸν θάνατον ὁμῶς τοῦ Χριστιανοῦ (1590) ὁ αὐστηρὸς λουθηρανισμὸς ἤγειρε καὶ αὐθις τὴν κεφαλὴν καὶ ἐξεδικήθη τὸν γραμματέα, ὅστις εἶχε περιστείλει τὰς ἐνεργείας τῶν ζηλωτῶν καὶ συγκρατήσῃ τὴν ἀριστοκρατίαν, νῦν δὲ μετὰ δεκαετῇ περιορισμὸν ἐθανατώθη τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1609 ἐν Δρέσδῃ.

§ 233. Φερδινάνδος ὁ Α'. — Ἐν τοσοῦτῳ μέχρι τῆς ὀγδόης δεκαετηρίδος τοῦ αἰῶνος ὁ προτεσταντισμὸς ἐξηκολούθει ἐξαλούμενος. Ὁ αὐτοκράτωρ Φερδινάνδος ὁ Α'. (1558—1564) εἶχε διδαχθῇ τὴν μετριοπάθειαν καὶ ἐτήρει τὴν θρησκευτικὴν εἰρήνην, ἣν ἐθεώρει ὡς ἔργον αὐτοῦ· εἰς τοὺς ἀπεισταλμένους αὐτοῦ εἰς τὴν σύνοδον τοῦ Τριδέντου ἔδωκεν ὁδηγίας, αἵτινες ἀπετέλουν εὐρυτάτην ἀναμόρφωσιν τῆς ἐκκλησίας, μετάληψιν κατὰ τὰ δύο εἴδη ὑπὲρ τῶν λαϊκῶν, γάμον τῶν ἱερέων, ἐκκαθάρισιν τῶν προσευχηταρίων. γερμανικοὺς ἐκκλησιαστικοὺς ὕμνους.

Οὕτω ὑπερίσχυσεν ἐπ' αὐτοῦ ὁ προτεσταντισμὸς ἐν ταῖς ἀψβουργικαῖς χώραις, ἐξαιρέσει τοῦ Τυρόλου: τὸ αὐτὸ συνέβη εἰς τὰς ὑπὸ τοὺς Ἀψβουργοὺς ξένας χώρας, τὴν Οὐγγαρίαν καὶ τὴν Πολωνίαν· ἐν Αὐστρίᾳ ὡς καὶ ἀλλαχοῦ, ὁ προτεσταντισμὸς συνεδέθη μετὰ τῶν προσπαθειῶν τῶν τάξεων, εἰς ἃς προσέδιδεν οὗτος ἑκ-ακτον δύναμιν· πανταχοῦ ἐν ταῖς δημοσίαις θέσεσιν ὑπῆρχονοί τὰ τοῦ προτεσταντισμοῦ φρονούντες. Τὸ αὐτὸ συνέβαινε καὶ ἐν Βαυαρίᾳ: ἡ ἀριστοκρατία κατὰ πλειονοψηφίαν, αἱ πόλεις κατὰ μέγα μέρος ἔκλινον πρὸς τὸν προτεσταντισμὸν.

Εἶναι βεβαίως ὑπερβολικὸν τὸ ὑπὸ τινος πρέσβεως τῆς Βενετίας λεγόμενον, ὅτι περὶ τὸ ἔτος 1558 μόνον τὸ δέκατον μέρος τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Γερμανίας ἔμενε πιστὸν εἰς τὴν ἀρχαίαν πίστιν· εἶναι ὁμῶς βέβαιον ὅτι καὶ ἐν ταῖς ἐπικρατείαις, αἵτινες παρέμειναν καθολικαί, καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς ἐκκλησιαστικαῖς παρὰ τὸν Ρῆνον πολιτείαις, εἶχε σχηματισθῇ ἰσχυρὸν προτεσταντικὸν κόμμα, ἰδίᾳ δὲ ἡ ἀνωτέρα ἐκπαίδευσις πανταχοῦ εὗρίσκετο εἰς χεῖρας ἀνδρῶν τὰ τοῦ προτεσταντισμοῦ φρονούντων.

Ὅτε ὁ Φερδινάνδος ὁ Α΄. ἀπέθανεν ἐν ἔτει 1564, διεδέχθη αὐτὸν ἐν Αὐστρίας, Βοημίας, Οὐγγαρίας καὶ ὡς ἀνώτατος ἀρχηγὸς τῆς αὐτοκρατορίας, ὁ πρεσβύτερος υἱὸς αὐτοῦ **Μαξιμιλιανὸς ὁ Β΄**. (1564—1576). Ἦτο οὗτος εἰς τῶν σπουδαιοτέρων ἀνδρῶν τοῦ οἴκου, καὶ ἐνῶ διέκρινον καὶ ἐκόσμου αὐτὸν αἱ τοῦ οἴκου καὶ ἀνθρώπιναί ἐν γένει ἀρεταί, ἦτο καὶ ἐντελῶς ἐλεύθερος ἀπὸ τῆς πνευματικῆς ἀνελευθερίας καὶ διανοητικῆς στενότητος τῆς προσιδιαζούσης εἰς τὴν δυναστείαν.

Λίαν μεμορφωμένος, περιεσκεμμένος καὶ μετριοπαθής, ἐξήταζε καὶ τὰς θρησκευτικὰς ἀντιθέσεις ἀπὸ ὑψηλῆς πολιτικῆς καὶ χριστιανικῆς ἀπόψεως, εἰς τὸ ὕψος τῆς ὁποίας ὀλίγιστοι τῶν συγχρόνων του ἀνῆρχοντο· διὰ τοῦτο οἱ ἐν Ρώμῃ, οἵτινες ἤκιστα βεβαίως ἠννούνουν τοιοῦτον τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι, ἐθεώρουν αὐτὸν ὡς ἀποσκιρτήσαντα. Ἐπέτρεψε δὲ τῷ 1568 ἐν ταῖς κληρονομικαῖς χώραις του εἰς τοὺς κυρίους καὶ ἱππότας τὴν ἐλευθέραν ἐξάσκησιν τῆς θρησκείας ἐν ταῖς περιφερείαις των κατὰ τὴν Αὐγούσταϊαν Ὁμολογίαν, παρεχώρησε δὲ εἰς τὰς τάξεις ἰδίαν θρησκευτικὴν ἀντιπροσωπείαν, ἀπηλλαγμένην παπικῶν ποιμαντορικῶν ἐπιστολῶν καὶ λεγμάτων : διὰ τοῦτο παρὰ πολλοῖς εἶχε γεννηθῇ ἡ ἐλπίς, ὅτι ἐπ' αὐτοῦ ὁ προτεσταντισμὸς θὰ προέβαινεν εἰς πλήρη νίκην ἐν Γερμανίᾳ.

§ 234. **Μαξιμιλιανὸς Β΄. 1564. Προτεσταντισμὸς. Ἰνδοῦνται.** — Ἄλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ἡ ἀρχαία ἐκκλησία διωργάνωσε τὰ πολεμικὰ τῆς μέσα, καὶ οἱ Ἰησοῦται εἶχον ἐπιληφθῇ τοῦ ἔργου των. Τὰ κολλέγια των, τὰ διδασκαλεῖά των, τὰ σεμινάρια των, ἤρχισαν βαθμηδὸν νὰ πληρῶνται μαθητῶν.

Κατ' ἀρχὰς μετὰ χρόνου κατῴρθουν οὗτοι νὰ εἰσχωρήσωσιν : ἀλλὰ διὰ τῆς φρονήσεως, τῆς ἐπιμονῆς, ἐλαστικοὶ εἰς τὰ ἐπουσιώδη ἄκαμπτοι δὲ εἰς τὰ οὐσιώδη, κατῴρθωσαν νὰ καταλαμβάνωσι τὴν μίαν μετὰ τὴν ἄλλην τὰς θέσεις.

Ἐστηρίζοντο δὲ ἐπὶ στερεᾷ βάσει : ἡ θρησκευτικὴ εἰρήνη, ἔλεγον, — παραχώρησις καταναγκαστικῇ ἐκ κινδύνου γενομένου — ἀπέβαλε τὴν νόμιμον δύναμιν καὶ τὸν λόγον τῆς ὑπάρξεώς της, ἀφ' ὅτου ἐν ταῖς ἀποφάσεσι τῆς συνόδου τοῦ Τριδέντου ἀπεφάνθη ἡ ἀνωτάτη αὐθεντία, αὕτη αὕτη ἡ ἐκκλησία· ἐν πάσῃ δὲ περιπτώσει ἡ εἰρήνη αὕτη ἰσχύει μόνον διὰ τοὺς ὁπαδοὺς τῆς Αὐγούσταϊας Ὁμολογίας ἐπο-

μένως δὲν δύνανται νὰ περιληφθῶσιν ὑπὸ τὴν σκέπην αὐτῆς καὶ οἱ Καλθινισταί.

Κατῳρίωσαν δὲ νὰ πείσωσι τοὺς καθολικοὺς ἡγεμόνας, τοὺς τείνοντας πρὸς τοὺς Ἰησουίτας εὐήκοον τὸ οὖς, ὅπως κηρυχθῶσιν ὑπὲρ τῆς Ἀντιμεταρρυθμίσεως, καὶ ἔνεκα τούτου σὺν τῷ χρόνῳ ἀπέβη χρησιμώτερον εἰς αὐτοὺς ἢ εἰς τοὺς προτεστάντας τὸ ἄρθρον ἐκεῖνο τῆς συνθήκης τῆς εἰρήνης, τὸ παραχωροῦν εἰς τὰς πολιτικὰς ἀρχὰς τὸ δικαίωμα τοῦ καθορισμοῦ τῆς θρησκείας ἐκάστης χώρας.

§ 233. Ροδόλφος ὁ Β'. 1576. — Μαξιμιλιανὸν τὸν Β'. διεδέχθη ἐν ἔτει 1576 ὁ πρεσβύτερος τῶν ἐξ υἱῶν αὐτοῦ, ὁ Ροδόλφος ὁ Β'. (1576 — 1612). Εἶχεν ἀνατραφῇ οὗτος ἐν Ἰσπανίᾳ, τὸ δὲ σκυθρωπὸν καὶ χαλαρωμένον πνεῦμά του εἶχεν ἀνάγκην φρονίμου διευθύνσεως : ἐνῶ ἐπὶ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ οἱ Ἰησουῖται δὲν εἶχον ἀναφανῇ, νῦν ἀπέκτησαν οὗτοι ἐπιρροήν.

Παρὰ τοιούτῳ ἡγεμόνι, ὅστις ἐμμανὴς ἄλλ' ὄχι καὶ σθεναρὸς, ὀκνηρὸς, ἀποτροπιαζόμενος τὴν ἐργασίαν, ἐπιδοσόμενος εἰς παντοειδεῖς ἐρωτικὰς μερίμνας, ἐστερεῖτο αὐτοτελείας περὶ τὸ διανοεῖσθαι καὶ πράττειν, ἡνοίγετο εὐρὺ στάδιον ἐνεργείας δι' ἄνδρας φρονίμους, ἄνδρας πεποιθήσεων γνωρίζοντας σαφῶς καὶ ὠρισμένως τί θέλουσι καὶ τί ἐπιδιώκουσι.

Ἦρχισε δὲ ὁ Ροδόλφος νὰ αἶρῃ τὰς παραχωρήσεις τοῦ πατρὸς του, καὶ ἐν ἔτει 1578 διετάχθη πανταχοῦ τὸ καθολικὸν δόγμα, καί-τοι, εἶναι ἀληθές, δὲν ἐτέθη ἀκόμη εἰς ἐφαρμογὴν : ζωηρά τις σκηνὴ ἐν Βιέννῃ, ὅπου ἡ ἐορτὴ τῆς Ἀγίας Δωρεᾶς, ἥτις ἀπὸ πολλοῦ χρόνου νῦν τὸ πρῶτον ἐπανηγυρίσθη μετὰ πάσης λαμπρότητος, προσέκλεσε μέγαν ἐρεθισμόν, καὶ καθ' ἣν καὶ αὐτὸς ὁ Ροδόλφος προσωπικῶς ἠπειλείθη ἢ ἐφάνη ὅτι ἠπειλήθη, ἐνίσχυσεν αὐτὸν ἐν τῇ πορείᾳ του ταύτῃ.

Ὡς πρὸς τὴν Γερμανίαν ὡς τροπικὸν σημεῖον δύνανται νὰ θεωρηθῶσι τὰ γεγονότα τὰ ὅποια ἐξετυλίχθησαν ἐν Κολωνίᾳ ἀπὸ τοῦ 1582. Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο μετέστη ὁ ἐκλέκτωρ — ἀρχιεπίσκοπος Γεράρδος ἐκ τοῦ νοτιογερμανικοῦ οἴκου τῶν Τρούχσες τοῦ Βαλδθούργου — εἰς τὸν προτεσταντισμόν. Ἐγένετο δὲ τοῦτο ἐκ λόγων ἡκιστα ἀξιεπαίνων· ἐπρόκειτο περὶ ὑποθέσεως ἐρωτικῆς, ἥθελε νὰ νυμφευθῇ

ὁ ἐκλέκτωρ κόμησάν τινα Ἀγνὴν τῆς Μανσφέλδης καὶ νὰ διατηρήσῃ συνάμα καὶ τὴν ἡγεμονικὴν θέσιν του.

Ἡ μεγαλειτέρα μερὶς τῆς ἀριστοκρατίας του ἦτο ὑπὲρ αὐτοῦ. Ἀλλὰ καὶ τὸ ἄλλο κόμμα ἐγνώριζε περὶ τίνος ἐπρόκειτο. Μέγαν ἀριθμὸν ἐπισκοπῶν, τὸ Μαγδεβούργον, τὴν Βρέμην, τὴν Ἀλβερστάδην, τὴν Λυδέκην, τὴν Βέρδεν, τὴν Μίνδεν, τὸ μοναστήριον τοῦ Κου-εδλιμβούργου εἶχον ἀπολέσει οἱ τοῦ κόμματος· ἐὰν δὲ καὶ ἐνταῦθα, ἐν Κολωνίᾳ, ἀπεδεικνύετο ἀνίσχυρος ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἐπιφύλαξις, ἡπεύλουν νὰ ἀκολουθήσωσιν ἐντὸς βραχυτέρου ἢ ἀπωτέρου χρόνου καὶ αἱ λοιπαὶ ἐκκλησιαστικαὶ ἐπικράτειαι.

Προτεσταντικὰ καὶ καθολικὰ στρατεύματα κατῆλθον εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης. Ὁ πάπας καθήρσε τὸν ἀρχιεπίσκοπον· προσήλθε δὲ καὶ ἰσπανικὸς στρατός, ὁ δὲ Γεράρδος τόσῳ μᾶλλον ἠδυνάτει νὰ κρατηθῇ, καθ' ὅσον δὲν εἶχε μεταστῇ εἰς τὴν λουθηρανικὴν ὁμολογίαν ἀλλ' εἰς τὴν ἀναμορφωτικὴν.

Βαυαρός τις πρίγκηψ, ὁ δούξ Ἑρνέστος, ἐπίσκοπος τῆς Φρεϊσίγ-γης, ἔλαβε τὴν θέσιν του, οὗτος δὲ ἐπελήφθη ἀμέσως τῆς Ἀντιμεταρρυθμίσεως καὶ ἔθεσεν αὐτὴν εἰς ἐνέργειαν· ἐν ἔτει 1585 ἔλαβεν οὗτος καὶ τὴν ἐπισκοπὴν τῆς Μύνστερ, ἐκ τοῦ παραδείγματος δὲ τούτου καταφαίνεται ὅτι ἡ ἐκκλησία ἐγνώριζε νὰ ἀμείβῃ λαμπρῶς τοὺς πιστοὺς εἰς αὐτὴν παραμένοντας οἴκους.

Ὅσημέραι ἐγίνετό τι δυσκολώτερον ἢ διατήρησις τῆς εἰρήνης, καὶ ἕκαστον σχεδὸν ἔτος ἐπέφερε νέας ἀνωμαλίας. Τῷ 1586 ἐδίωξεν ὁ ἐπίσκοπος τοῦ Βυρτσβούργου τοὺς προτεστάντας ἐκ τῆς χώρας του, τὸ αὐτὸ δὲ ἔπραξε καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος τοῦ Σαλτσβούργου τῷ 1588· ἐν ἔτει 1591 ἤρξατο — ἐν ἐπείσοδιον τῶν καθολικῶν διωγμῶν, — ὁ διωγμὸς τῶν κρυπτοκαθθινιστικῶν ἐν τῇ ἐκλεκτορικῇ Σαξωνίᾳ, ὡς δὲ ἐν Κολωνίᾳ οὕτω καὶ ἐν Στρασβούργῳ εἰσέχθη ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἐπιφύλαξις κατὰ τινα διαφιλονικουμένην ἐπισκοπικὴν ἐκλογὴν (1592), καὶ ὁ ὑποψήφιος τοῦ καθολικοῦ κόμματος, ὁ καρδινάλιος Κάρολος τῆς Λοθαριγγίας, ἔμεινε κύριος τοῦ ἐδάφους.

§ 236. Διαταράξεις τῆς εἰρήνης. Δονάουβεροθ. — Μεγάλῃς σημασίας ἦτο τὸ γεγονὸς, ὅτι ἐν ἔτει 1596 καὶ 1597 ἀνῆλθον εἰς τὴν ἀρχὴν εἰς δύο κατ' ἐξοχὴν σπουδαίας θέσεις δύο ῥέκται, συνετοὶ καὶ φιλόδοξοι ἄνδρες, ἀμφοτέροι ἐμπνευσμένοι ὑπὸ τοῦ

πνεύματος τῶν Ἰησουϊτῶν, παρ' οἷς ἐξεπαιδεύθησαν ἐν Ἰγγολστάδῃ : ὁ δούξ Φερδινάνδος, ὁ ἔγγονος τοῦ αὐτοκράτορος Φερδινάνδου τοῦ Α', ἀνέλαβε τὴν ἀρχὴν ἐν ἔτει 1596 μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς του, τοῦ ἀρχιδουκὸς Καρόλου, ἐν ταῖς ἀψβουργικαῖς χώραις Στεϊρία, Καρινθία, καὶ Καρνιόλη, ὁ δὲ δούξ Μαξιμιλιανὸς ὁ Α' τὴν ἐν Βαυαρία ἀρχὴν τῷ 1597, διαδεχόμενος τὸν Γουλιέλμον Ε'.

Ὁ ἀρχιδούξ, τελέσας ἄλλοτε ἐν Γράτς κατὰ τὴν νεανικὴν του ἡλικίαν σχεδὸν μόνος ἀκόμη κατὰ τὸ ἀρχαῖον ἔθος τὸν μυστικὸν δεῖπνον δὲν ἐδίστασεν οὐδὲ πρὸς στιγμὴν νὰ ἐκτελέσῃ ὅ,τι εἶχεν ὑποσχεθῇ παρὰ τοὺς πόδας Κλημέντος τοῦ Η' :: εὐαγγελικοὶ ναοὶ κατηδαφίσθησαν, οἱ λουθηρανοὶ ἱεροκήρυκες ἐξεδιώχθησαν ἢ συνελήφθησαν καὶ ἐφυλακίσθησαν, εἰς δὲ τοὺς κατοίκους ἐτέθη τὸ δίλημμα, ἢ νὰ γίνωσι καθολικοὶ ἢ νὰ ἀπέλθωσιν ἐκ τῆς χώρας.

Τοῦτο ἀνεζωογόνησε καὶ τὸν ζῆλον τοῦ αὐτοκράτορος Ροδόλφου, ἀνάλογα δὲ ἐγένοντο καὶ ἐν Βαυαρίᾳ: ὁ δούξ ἐποίητο ἀπόλυτον χρῆσιν τοῦ ἡγεμονικοῦ του δικαιώματος.

Μεγαλειτέρας δὲ σημασίας ἦτο ὅ,τι συνέβη ἀμέσως μετὰ ταῦτα ὡς πρὸς τὴν αὐτοκρατορικὴν πόλιν Δονάουβερθ (Donauwörth), ἥτις ἐξῆπτεν οὐ μόνον τὸν θρησκευτικὸν φανατισμόν, ἀλλὰ καὶ τὴν δυναστικὴν πλεονεξίαν τοῦ Βιττελσβάχου. Ἐνταῦθα, ἐν τῇ προτεσταντικῇ πόλει, εἶχε τελέσει ἐναντίον τῶν συμπεφωνημένων ὁ ἡγούμενος μίαν λιτανείαν, καθ' ἣν προεπορεύοντο ἐκκλησιαστικά λάβαρα, παρηνωχλήθη δὲ κατ' αὐτὴν ὑπὸ τῶν προτεσταντῶν, ὑπὸ τοῦ λαοῦ καὶ ὑπὸ τοῦ ὄχλου (1605).

Ὁ ἐπίσκοπος τῆς Αὐγούστης, ὅστις ἐστηρίζετο ἐπὶ τοῦ δουκὸς Μαξιμιλιανοῦ, κατήγγειλε τὴν πόλιν ἐνώπιον τοῦ ἐν Βιέννῃ αὐτοκρατορικοῦ αὐλικοῦ συμβουλίου (Reichshofrat), τὸ ὅποιον εἶχεν ἀναφανῆ ἤδη πρὸς τῷ ἀνωτάτῳ αὐτοκρατορικῷ δικαστηρίῳ (Reichskammergericht), καὶ ὅπερ πολλὰ πλέον ἢ τοῦτο ἐξηρτᾶτο ἐκ τῆς αὐλῆς. Ἐν ἔτει 1606 κατὰ τινα δευτέραν περιφορὰν ἐπανελήφθη ἡ ταρχή.

Τὸ δρᾶμα, συντεθὲν κατὰ πνεῦμα ἰησουϊτικόν, ἐπαίχθη καλῶς, ἡ καταδικαστικὴ ἀπόφασις — μετὰ ἐξαιρετικῆς ταχύτητος — ἐξεδόθη

κατὰ τῆς πόλεως, ὁ δὲ δούξ Μαξιμιλιανὸς ἐπεφορτίσθη τὴν ἐκτέλεσιν αὐτῆς.

Οὗτος κατέλαβε τὴν πόλιν μετὰ μεγάλων στρατιωτικῶν δυνάμεων, τὰ δὲ λοιπὰ δύναται τις εὐκόλως νὰ φαντασθῇ· ἐπήρχοντο δὲ ἀλλεπάλληλοι αἱ ἀξιώσεις, ἐζητήθη κατ' ἀρχὰς μία, ἔπειτα τὸ ἥμισυ, ἔπειτα πᾶσαι αἱ ἐκκλησίαι διὰ τὴν καθολικὴν λατρείαν, καὶ ἐπειδὴ ἠδύνατο νὰ καταναγκάσῃ τὴν πόλιν διὰ τῆς βίας, ταχέως ἔφθασαν εἰς τὸ τέρμα τῶν σκοπῶν τῶν.

§ 237. Ἑνωσις. 1608. Συμμαχία (Liga), 1609.

— Ὑπὸ τὸ κράτος τῶν ἐκ τῶν γεγονότων τούτων ἐντυπώσεων συνωμολόγησαν προτεσταντικαί τινες τάξεις, τὸ ἐκλεκτορικὸν Παλατινάτον, τὸ Παλατινάτον Νεουβούργου, ἡ Βυρτεμβέργη, ἡ Βάδη, ἡ Ἑσση, δύο βρανδεμβούργοι μαρκίωνες ἐν Ἀχάουζεν τῆς Φραγκωνίας Ἑνωσιν (Union), ἥτοι ἀμυντικὴν συμμαχίαν πρὸς διατήρησιν τοῦ πολιτεύματος τῆς αὐτοκρατορίας (Μαΐον τοῦ 1608).

Διαιτά τις, συνελθοῦσα ἐν Ρεγενσβούργῳ, ἐν ᾗ ὁ ἀρχιδούξ Φερδινάνδος ἀντεπροσώπευε τὸν αὐτοκράτορα, εἶχε δεῖξει εἰς αὐτοῦ· τί ἔπρεπε ν' ἀναμένωσι.

Ἀλλὰ καὶ οἱ καθολικοὶ ἦσαν ἀποφασισμένοι, — μάλιστα μᾶλλον ἀποφασισμένοι καὶ μᾶλλον ὁμονοοῦντες ἢ οἱ εὐαγγελικοί· πρὸ παντὸς δὲ παρὰ τοῖς καθολικοῖς δὲν ἔλειπε τὸ διευθύνον πνεῦμα, ὡς παρὰ τοῖς εὐαγγελικοῖς.

Τὸν Ἰούλιον τοῦ 1609 συνωμολόγησεν ὁ Μαξιμιλιανὸς τῆς Βαυαρίας μετὰ ἑπτὰ ἐκκλησιαστικῶν ἡγεμόνων, τῶν ἐπισκόπων τοῦ Βυρτσβούργου, τῆς Κωνσταντίας, τῆς Αὐγούστης, τῆς Πασσαύας, τοῦ Ρεγενσβούργου, τοῦ ἡγουμένου τῆς Κέμπτεν καὶ τοῦ πρωθιερέως τῆς Ἑλλθάγγεν συμμαχίαν, εἰς ἣν προσεχώρησαν καὶ οἱ τρεῖς ἐκκλησιαστικοὶ ἐκλέκτορες.

Καὶ ἡ συμμαχία αὕτη (liga) συνωμολογήθη ἐπίσης ἐπὶ σκοπῷ ἀμύνης, ἠδύνατο ὁμῶς αὕτη νὰ ἐνεργήσῃ τὴν ἄλυναν ταύτην καὶ κατὰ τρόπον ἐπιθετικόν. Διότι ὁ δούξ Μαξιμιλιανὸς ἐδημιούργησε διὰ τῶν χρημάτων τῆς συμμαχίας στρατόν, ὅστις εὗρίσκετο εἰς χεῖράς του, πρὸς τὴν νέαν δὲ ταύτην καθολικὴν δύναμιν, ἐστρέφοντο αἱ συμπάθειαι πασῶν τῶν καθολικῶν δυνάμεων — τῆς Ἰσπανίας, τοῦ πάπα, τοῦ ἀρχιδουκὸς Φερδινάνδου — ἐνῷ ἀπὸ τῆς προτεσταντικῆς Ἑνώσεως.

ἀπέσχον ἀκριβῶς αἱ σπουδαιότεραι λουθηρανικαὶ τάξεις τῆς αὐτοκρατορίας, ἡ Σαξωνία καὶ τὸ Βρανδεμβούργον.

§ 238. Ἔρις περὶ διαδοχῆς ἐν Ἰουλίχῃ καὶ Κλέβη. 1609. — Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος, τὸν Μάρτιον τοῦ 1609, ἐπῆλθε τὸ γεγονός, εὖ ἢ προσέγγισις πρὸ πολλοῦ ἤδη ἀπησχόλει κρυφίως καὶ διήγειρε τὰ πνεύματα : ὁ τελευταῖος δοῦξ τῆς Κλέβης, Ἰουλίχης καὶ Βέργης κόμης τοῦ Μάρκ καὶ Ράβενσβεργ, κύριος τοῦ Ραβενστεϊν, εἶχεν ἀποθάνει, μηδὲνα ἀφίνων ἀπόγονον.

Πολλοὶ κληρονόμοι παρουσιάσθησαν διὰ τὴν ὥραιαν κτῆσιν, ἥτις ὡς ἐκ τῆς θέσεως τῆς — ἔκειντο δὲ τὰ δουκάτα παρὰ τὸν Ρήνον καὶ ἐγγὺς τῶν Κάτω Χωρῶν — ἐκέκτιτο ἰδιάζουσιν σπουδαιότητα.

Ἄλλ' οἱ μᾶλλον δικαιούμενοι ἦσαν ὁ παλατινὸς κόμης τοῦ Νεουβούργου καὶ ὁ ἐκλέκτωρ τοῦ Βρανδεμβούργου. Ἦτο ζήτημα διαδοχῆς μεγίστης ἐκτάσεως, ζήτημα ὅχι ὀλιγώτερον σπουδαῖον τοῦ σλεσβικοολστεϊνικοῦ : ζήτημα ὑψίστης σπουδαιότητος διὰ τὰς τύχας τῆς Γερμανίας, ζήτημα μεστὸν μέλλοντος, μάλιστα διὰ τὴν γερμανικὴν ἐκείνην ἐπικράτειαν, μεθ' ἧς συνδέεται τὸ μέλλον τοῦτο τῆς Γερμανίας, τὸ Β ρ α ν δ ε μ β ο ὕ ρ γ ο ν.

§ 239. Βρανδεμβουργικαὶ ἀξιώσεις. — Ἡ βρανδεμβουργικὴ αὕτη χώρα, ἐπὶ τῆς ἱστορίας τῆς ὁποίας κατὰ τὸ σπουδαῖον τοῦτο τροπικὸν σημεῖον πρέπει νὰ ρίψωμεν αὖθις ἐν βλέμμα, εἶχε προσέλθει μετὰ τοῦ Ἰωακείμ τοῦ Β'. εἰς τὸν προτεσταντισμόν : ἐν ἔτει 1571 διεδέχθη αὐτὸν ὁ υἱὸς τοῦ Ἰωάννης Γεώργιος (1571 — 1598).

Ἦτο δὲ οὗτος ἀνάξιος καὶ περιωρισμένου πνεύματος ἀνὴρ. ἐν τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς πράγμασι ἔνθερμος Λουθηρανός, ἐξαρτώμενος ἀπὸ τοῦ φρονίμου ἐκλέκτορος τῆς Σαξωνίας Αὐγούστου, λίαν εὐχαριστήμενος, ὅτι ἐν τῷ Συμφώνῳ τῆς Ὁμονοίας (*formula concordiae*) εἶχε καθορισθῇ ἡ καθαρὰ λουθηρανικὴ διδασκαλία ἀπέναντι τῆς καλθινιστικῆς πλάνης καὶ τοῦ ψυχικοῦ δηλητηρίου : πιστὸς εἰς τὴν ἀρχαίαν πολιτικὴν τῶν Χοχεντζόλλερν, συνέπραττεν ὁ Ἰωάννης Γεώργιος κατὰ τὸ δυνατόν ἐν τοῖς εὐρωπαϊκοῖς ζητήμασι μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος, καὶ τοῦ ἀερίτιμου οἴκου τῆς Αὐστρίας, οὐδεμία δὲ ἀποτροπὴ ἠδυνήθη νὰ κλονίσῃ αὐτὸν ἀπὸ τῆς ἐμπιστοσύνης ταύτης.

Ἄνευ τῆς συνεργείας αὐτοῦ διεσκεδάσθησαν τὰ ἀπειλητικὰ νέφη.

τὰ ὅποια ἐπεκρέμαντο κατὰ τὴν ὀγδόην δεκαετηρίδα τοῦ αἰῶνος ὑπεράνω του προτεσταντικοῦ κόσμου· ἡ χώρα αὐτοῦ προέκοψε κατὰ τοὺς χρόνους τῆς εἰρήνης, μεγάλοι δὲ προεβλέποντο «προσχωρήσεις» («Accessionen»): αἱ φραγκικαὶ χῶραι, ἡ Γαίγερντορφ τῆς Σιλεσίας, τὸ δουκάτον τῆς Πρωσίας, καὶ ἡ παρὰ τὸν κάτω Ρήνον κληρονομία ἐκείνη.

Ὁ ἀδύνατος ἡγεμὼν, ὅστις ἐν τοῖς ἐσωτερικοῖς ἐχαλάρωσε καθ' ὁλοκληρίαν τὰ ἡνία τῆς ἀριστοκρατίας, ἥτις ἐπιμόνως ἔτεινεν εἰς ἀνάπτυξιν τῆς δυνάμεώς της, συνέταξεν ἐν ἔτει 1596 διαθήκην, καθ' ἣν αἱ χῶραι αὐτοῦ ἐμελλον νὰ διανεμηθῶσι μεταξὺ τῶν πολυαρίθμων ἐκ τριῶν γάμων τέκνων του, εἶχε δὲ τὴν πρόθυμον εἰς τοῦτο, κατὰ φυσικὸν λόγον, συγκατάθεσιν τοῦ αὐτοκράτορος.

Ἄλλ' ὁ ἐκλεκτορικὸς πρίγκηψ Ἰωακείμ Φρειδερίκος ἀπέκρουσε τὸ μωρὸν τοῦτο σχέδιον, οὕτω δὲ διετηρήθη ἡ Ἀχίλλειος ὑάταξις (Dispositio Achillea), ὁ οἰκιακὸς νόμος τοῦ ἐκλέκτορος Ἀλβρέχτου († 1486).

Ὅσον ἦτο δυνατόν κατὰ τὸ βραχὺ χρονικὸν διάστημα τῆς ἀρχῆς του ἐπηνώρθωσεν ὁ Ἰωακείμ Φρειδερίκος (1598—1608) τὰ σφάλματα τῆς προκατόχου κυβερνήσεως, συνεβιβάσθη μετὰ τῶν ἑτεροθαλῶν ἀδελφῶν του, ἐστερέωσε τὴν ἡγεμονικὴν ἀρχήν, καὶ ἠγωνίσθη νὰ προπαρασκευάσῃ τὴν ὁμαλὴν ἐπιτυχίαν τῶν βρανδεμβουργικῶν ἀπαιτήσεων ἐν τοῖς ἐπικειμένοις σπουδαίοις ζητήμασι, τῷ πρῶσι κῶ καὶ τῷ κλεβικῶ: πιστὸς εἰς τὸ κυβερνητικόν του καθήκον, ὅπερ ἀντελαμβάνετο οὗτος μετὰ εὐσυνειδητοτέρου πνεύματος, μετὰ ἐναργεστέρας ἐπιγνώσεως καὶ μετ' ἀκραιφνεστέρας εὐσεβείας ἢ ὁ προκατόχος του. Ἀπέθανεν ὁμως πρὶν ἢ ἔλθωσιν αἱ κρίσιμοι ἡμέραι.

Ὁ νέος ἐκλέκτωρ Ἰωάννης Σιγισμούνδος (1608—1619) δὲν διέκοψε τὸ πρὸς τὴν Πρωσίαν ταξείδιόν του, εἰς ὃ εὐρίσκετο, ὅτε ἔλαβε τὴν εἶδησιν τοῦ θανάτου, καὶ ἐπέτυχε, τοῦθ' ὅπερ ἦτο ἐν πρώτοις ἀναγκαῖον κατὰ τὴν τότε κατάστασιν τῶν πραγμάτων, τὴν κηδεμονίαν ἐπὶ τοῦ ἀδυνάτου τὸ πνεῦμα δουκός: μόλις δὲ εἶχεν ἐπιστρέψει, ὅτε ἐπῆλθε καὶ τὸ οὐχὶ ὀλιγώτερον σπουδαῖον κλεβικὸν ζήτημα.

§ 240. Ὁ ἐν Δαρτμούνδῃ συμβιβασμός. — Ὁ Ἰωα-

καίμ Φρειδερίκος εἶχε προπαρασκευάσει τὰ πάντα πρὸς κατάληψιν τῆς κατοχῆς : πάραυτα ἔδραμε πρὸς τὸν Ρήνον ὁ τοῦ Ἰωάννου Σιγισμούνδου ἀδελφὸς μαρκίων Ἑρνέστος. Ἐξ ἄλλου ἔσπευτε καὶ τὸ Παλατινάτον Νεουβούργον ὅπως λάβῃ κατοχὴν καὶ ὁ Βόλφγαγκ Γουλιέλμος, ὁ υἱὸς τοῦ Παλατινοῦ κόμητος, ἦλθεν εἰς Δυσσελδόρφην, ἐνῶ συγχρόνως διαταγὴ αὐτοκρατορικὴ ἠκύρωσε πάντα τὰ μέχρι τοῦδε γενόμενα, ἐκάλεσε δὲ πάντας τοὺς ἔχοντας κληρονομικὰς ἀξιώσεις νὰ ὑποβάλωσιν αὐτὰς πρὸς δικαστικὴν λύσιν τῆς διαφορᾶς ἐνώπιον τοῦ αὐτοκρατορικοῦ δικαστηρίου.

Ὁ σκοπὸς τῆς διαταγῆς ταύτης ἦτο ἡ ἐπισκότισις τοῦ νομικοῦ ζητήματος, τὸ ὅποῖον θὰ προεκάλει, ὡς τὸ σλεσβικοουλστεινικὸν καὶ πᾶν ἄλλο ὅμοιον ζήτημα μακρὰν καὶ ἀτελείωτον διαδικασίαν διὰ τῶν τίτλων καὶ τεκμηρίων ἅτινα ἤθελον προσαχθῇ, καὶ ἡ ἐν τῷ μεταξὺ ὑπαγωγὴ τῆς χώρας ὑπὸ αὐτοκρατορικὴν διοίκησιν, ὑπεστηρίζετο δὲ ὁ αὐτοκράτωρ ἐν τούτῳ ὑπὸ τῆς Σαξωνίας, ἥτις ἤθελε νὰ ἐπιβάλῃ τὰς ἰδίας ἐαυτῆς πλέον ἢ ἀμφιβόλους ἀξιώσεις θορυβωδῶς.

Ὁ ἄμεσος κίνδυνος ἀπεσοβήθη διὰ συμβιβασμοῦ συνομολογηθέντος ἐν Δ ο ρ τ μ ο ὕ ν δ η (Ἰούνιον τοῦ 1609), μεταξὺ Βρανδεμβούργου καὶ Παλατινοῦ Νεουβούργου, δυνάμει τοῦ ὁποίου τὰ συμβαλλόμενα μέρη ἔμελλον νὰ διοικῶσι τὰς χώρας μέχρι νεωτέρας συμφωνίας ἐπὶ ἀσφαλείᾳ ἐλευθέρως ἐνασχήσεως τῆς θρησκείας καὶ διατηρήσεως τῶν προνομίων των.

Ἄλλ' ἦτο ἡρῆ καθ' ὃδὸν ὁ ἀρχιδούξ Λεοπόλδος, ἐρχόμενος ὡς αὐτοκρατορικὸς ἐπίτροπος· ὑπὸ ψευδὲς ὄνομα ἦλθεν οὗτος εἰς Ἰουλίχην καὶ τὸ ἀνάκτορον παρεδόθη εἰς αὐτόν : ἀφ' ἐνὸς οἱ Ἰσπανοί, ἀφ' ἐτέρου δὲ ἡ Γαλλία καὶ αἱ Κάτω Χῶραι παρεσκευάζοντο πρὸς παρέμβασιν. Ἡ Ἑνωσις ἐδίσταζεν, ἡ Σαξωνία καὶ ἡ Συμμαχία (Liga) παρεσκευάζοντο, ἀνεμένετο δὲ ἐντὸς βραχείας προθεσμίας ἡ αὐτοκρατορικὴ προγραφή.

Ὁ Ἰωάννης Σιγισμούνδος δὲν ὑπεστηρίζετο δεόντως ἐν τοῖς χαλεποῖς τούτοις χρόνοις ὑπὸ τῆς ἰδίας ἐαυτοῦ χώρας, ἥτις ἄνευ εὐρυτέρων βλέψεων περιωρίζετο εἰς τὰ ἰδιαιτέρα ἐαυτῆς εὐτελεῆ συμφέροντα, πρὸς δὲ τὸν Παλατινὸν κόμητα δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ πλήρη ἐμπιστοσύνην : ἐν τοσούτῳ ἐκυριεύθη ἐν πρώτοις τοῦλάχιστον ἡ

Ίουλίχη τῇ βοηθείᾳ γαλλικῶν καὶ ὀλλανδικῶν στρατευμάτων, καὶ ὁ ἀρχιδούξ ἐξεδιώχθη ἐκ τῆς χώρας.

Ἐφαίνετο ὡς νὰ ἔμελλε νὰ ἀνάψῃ ἐξ ἀφορμῆς τῆς χώρας ταύτης ὁ πρὸ πολλοῦ ἐπαπειλούμενος γενικὸς πόλεμος. Ἄλλα τὸ ζήτημα τοῦτο περιεπλέχθη μετ' ἄλλων, καὶ αὐταὶ δὲ αἱ ἀψβουργικαὶ χῶραι εὐρέθησαν εἰς μεγάλην κρίσιν· ὁ ἐν τῇ ἀρχῇ αὐτοκράτωρ Ροδόλφος δὲν ἠδύνατο νὰ ἐνεργήσῃ ἐρρωμένως παρὰ τὸν κάτω Ρῆνον.

§ 241. Ἡ Βοημία. — Ἐνῷ ὁ καθολικισμὸς ἐπεδίωκε τὴν κατάκτησιν ἐκείνην τῶν παρὰ τὸν κάτω Ρῆνον χωρῶν, ἐξηκολούθει νὰ ἀπαντᾷ δυσκολίας εἰς τὴν ἀμυνάν του ἐν ταῖς ἀψβουργικαῖς χώραις, ἐν αὐτῷ τῷ κέντρῳ τῆς δυνάμεώς του.

Ὡς ἐκ τῆς ἀδεξιότητος τοῦ Ροδόλφου τοῦ Β', ὅστις ἴτο ἐπιδοδωμένος εἰς τοὺς ἔρωτάς του ἐν Πράγῃ, ἐπεθεώρει τοὺς σταύλους του, ἐσπούδαζε περὶ τὴν ἀστρολογίαν καὶ τὴν ἀλχημείαν καὶ ἐθεᾶτο τὰς καλλιτεχνικὰς συλλογὰς του, ἠγέρθη πανταχοῦ, ἐν Βοημίᾳ, ἐν Σιλεσίᾳ, ἐν Οὐγγαρίᾳ, ἡ θρησκευτικὴ καὶ ἡ τῶν τάξεων καινοτομία, καὶ αὐτὸς δὲ ὁ ἀρχαῖος κακὸς ἐχθρὸς, οἱ Τοῦρκοι, ἐπωφελούντο τὴν ἀναρχικὴν ταύτην κατάστασιν τῶν πραγμάτων.

Τὰ τοῦ οἴκου αὐτοῦ ἦσαν μεστὰ ἐριδος : οἱ ἀρχιδούκες «ἐνεκα τῆς εἰς τὴν ρωμαϊκὴν αὐτοκρατορικὴν Μεγαλειότητα παρουσιαζομένης κατὰ διαφόρους καιροὺς ψυχικῆς καὶ διανοητικῆς ἀμβλύτητος» ἐκήρυξαν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ματθίαν ἀρχηγὸν τοῦ οἴκου : ἐπῆλθεν εἰδὸς τι ἀψβουργικοῦ οἰκογενειακοῦ πολέμου, κατὰ τὴν πορείαν τοῦ ὁποίου ἠναγκάσθη ὁ Ροδόλφος νὰ παραχωρήσῃ εἰς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ τὴν κυβέρνησιν τῆς Οὐγγαρίας καὶ τῆς Αὐστρίας ἄνω καὶ κάτω τοῦ ποταμοῦ Ἐννς (1608).

Ἐν Οὐγγαρίᾳ εἶχον σχηματισθῇ πολλαὶ εὐαγγελικαὶ κοινότητες, καὶ οἱ προτεστάνται εὖρον ἀποτελεσματικὸν πρόμαχον ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Στεφάνου Βόσκαῦ (Boczkaý), τοῦ ἡγεμόνος τῆς Τρανσυλβανίας, μεθ' οὗ ἐπρόκειτο νὰ συνομολογηθῇ ἐν ἔτει 1606 ἐν Βιέννῃ εἰρήνην, ἀσφαλίζουσα εἰς τοὺς Οὐγγροὺς ἐλευθέραν ἄσκησιν τῆς θρησκείας, καὶ ἦν ὁ Ματθίας περιέλαβε νῦν μεταξὺ τῶν νόμων τοῦ οὐγγρικοῦ κράτους.

Τὴν καλὴν εὐκαιρίαν ἐπωφελήθησαν καὶ οἱ Βοημοί, ἐν ταῖς

χώραις τῶν ὁποίων, ἀνανεοῦσα καὶ ἀναπτύττουσα τὰς οὐσιτικὰς ἀναμνήσεις, εἶχεν εὖρει ἡ Μεταρρύθμισις εὐρυτέραν διόδον. Ἀπέσπασαν δὲ ἐν ἔτει 1609 παρὰ τοῦ ἀδυνάτου βασιλέως των Ροδόλφου, ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ ὁποίου ἐταλαντεύοντο πάντα τὰ στέμματα, τὸ ἐλευθεροφρονέστερον τῶν θρησκευτικῶν διαταγμάτων, τὴν λεγομένην Ἐπιστολὴν τῆς Μεγαλειότητος, δι' ἧς παρεχωρήθη εἰς τοὺς προτεστάντας πλήρης θρησκευτικὴ ἐλευθερία, ἡ ἄδεια τοῦ ἀνεγείρειν νέους ναοὺς, τοῦ διορίζειν ἐκκλησιαστικοὺς ἄρχοντας, καὶ ἐκλέγειν ἰδίους ἀντιπροσώπους τῆς πίστεώς των, ἐκκλησιαστικούς, οὕτως εἰπεῖν, δημάρχους, τοὺς συνηγόρους (Defensores).

Ἐπωφελήθησαν δὲ οἱ Βοημοὶ τὴν ἐξακολουθοῦσαν μεταξύ τῶν ἀδελφῶν ἔριν: Ὁ Ματθίας ἤλθε τῷ 1611 εἰς Πράγιν, προσκληθεὶς ὑπὸ τῶν Βοημῶν κυρίων τῆς τῶν τάξεων κυβερνήσεως, τῶν τριάκοντα διεκθοντῶν, ὁ δὲ Ροδόλφος, ἐντελῶς ἀνίσχυρος ὢν, ἠναγκάσθη νὰ παραχωρήσῃ εἰς τὸν ἀδελφόν του καὶ τὸ στέμμα τῆς Βοημίας.

Οὕτω παρέμεινεν εἰς τὸν Ροδόλφον μόνον τὸ αὐτοκρατορικὸν στέμμα, ὅπερ μόνον, ἄνευ ἰδίας τοῦ ἰδίου οἴκου μεγάλης ἐξουσίας, οὐδὲν ἐσήμαινε. Εὐτυχῶς ὁ θλιβερός οὗτος ἡγεμονικὸς βίος ἔληξε τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1612.

§ 242. Ὁ αὐτοκράτωρ Ματθίας. 1612. — Περὶ ἤλθεν ἱκανὸς χρόνος μέχρις οὗ ὁ Ματθίας ἐκλεχθῇ ἐν Φραγφούρτῃ (Ἰούνιον τοῦ 1612). Ὁ ἀψβουργικὸς οἶκος διετήρει τὸ γερμανικὸν στέμμα κυρίως ἕνεκα τῆς ὁλεθρίας πολιτικῆς τῆς ἐκλεκτορικῆς Σαξωνίας, ἐνῷ ἕτερον κόμμα τῆς αὐτοκρατορίας ἤθελε νὰ μεταφέρῃ αὐτὸ εἰς τὸν βαυαρικὸν οἶκον.

Ὡς ἐκ τῆς μεταβολῆς ταύτης οὐδὲν προέκυψε κέρδος οὔτε ἐν Γερμανίᾳ οὔτε ἀλλαχοῦ που· ὁ Ματθίας τοῦλάχιστον, εὐρέθη εἰς πλείστας δυσχερείας, ὡς ὁ ἀδελφός του, οὕτως ὥστε ὅλος ὁ κόσμος δὲν ἦτο εὐχαριστημένος ἐξ αὐτοῦ.

Σύμβουλος αὐτοῦ ἦτο ὁ Καρδινάλιος Κλέσελ, ὅστις, ἄνευ ἰδίας ἰσχυρᾶς πεποιθήσεως, ἐζήτηι νὰ διαπεράσῃ ἑαυτὸν καὶ τὸν κύριόν του διὰ μέσου τῶν παντοειδῶν κινδύνων, τῶν κομμάτων καὶ τῶν πλεκτανῶν.

Ἐν τῇ αὐτοκρατορίᾳ αἱ ἔριδες ἐξηκολούθουν τὴν πορείαν των, χωρὶς νὰ δυνηθῇ ὁ αὐτοκράτωρ νὰ ἐξασκήσῃ κρίσιμόν τινα ἐπιρροήν.

§ 243. **Ἰουλίχην καὶ Κλέβη. Ἀλλαξοπιστίαι.** —

Ἐν ἔτει 1613 δύο ἀλλαξοπιστίαι ἐπροξένησαν μέγαν πάταγον : οἱ δύο συγκύριοι τῆς Ἰουλίχης καὶ Κλέβης ἤλλαξαν τὴν θρησκευτικὴν των θέσιν. Ὁ Βόλφγαγκ Γουλιέλμης, ὁ πρίγκηψ διάδοχος τοῦ Νεουβούργου, κατ' ἀρχὰς κρυφίως ἐν Μονάχῳ, τῷ δὲ 1614 δημοσίᾳ ἐν Αὐσσελδόρφῃ, μετέστη εἰς τὴν ρωμικὴν ἐκκλησίαν, ὁ δὲ ἐκλέκτωρ Ἰωάννης Σιγισμουῦνδος τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1613 εἰς τὸν καθόλινισμόν.

Τὸ τελευταῖον τοῦτο διάβημα ἐκέκτητο σημασίαν μεγαλειτέραν ἔτι τῶν ἀμέσων συνεπειῶν του. Ὁ γερμανικὸς ἐκεῖνος οἶκος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐστηρίζετο τὸ μέλλον ὅλης τῆς Γερμανίας, προσεχώρησε πρὸς τὴν μερίδα ἐκείνην τοῦ προτεσταντισμοῦ, ἥτις ἀπέναντι τοῦ λουθηρανισμοῦ, ὅστις ἐγένετο ἤδη αὐστηρῶς περιορισμένη ὀρθοδοξία, ἠδύνατο νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ἡ ἐλευτέρα, μάλιστα ἡ μόνη κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἀληθῶς προτεσταντικὴ μερίς.

Τὸ διάβημα τοῦτο ἦτο λίαν τολμηρὸν, μόνον δὲ βαθυτάτῃ ἐσωτερικῇ πεποιθήσει ἠδύνατο νὰ ὁδῶσιν εἰς τὸν ἐκλέκτορα τὸ θάρρος νὰ προβῇ εἰς αὐτό· ἐνῷ εὐρίσκετο ἤδη ἐν θέσει καθ' ἑαυτὴν εἰς ἄκρον περιπλόκῳ καὶ κινδυνώδει περιέπλεκεν ἐαυτὸν ὁ ἐκλέκτωρ διὰ τῆς μεταστάσεως ταύτης ἔτι μᾶλλον καὶ ἐνέβαλλεν εἰς νέας δυσχερείας ἐν Βρανδεμβούργῳ ὡς καὶ ἐν Πρωσίᾳ, ἐφ' ἧς ἔμελλε νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν ἀρχὴν του.

Ἄλλ' ὁ ἐκλέκτωρ ἔμεινε σταθερὸς μεθ' ὅλας τὰς ἐχθρικὰς διαδηλώσεις καὶ τὸν θόρυβον ὅστις ἠγέρθη κατ' αὐτοῦ καθ' ὅλον τὸν κόσμον τοῦ λουθηρανικοῦ ἱερατείου καὶ τῶν χρηστῶν ἐκείνων ἀνθρώπων οἵτινες δὲν ἠδύναντο ν' ἀνυψωθῶσιν εἰς ἡπιωτέραν ἀντίληψιν τῶν πραγμάτων. Εὐχάριστον ὅμως ἦτο — καὶ δὴ βῆμα, τὸ ὁποῖον ἀκριδῶς κατὰ τοὺς χρόνους τούτους εἶναι ἄξιον μεζονος ἐκτιμήσεως — τὸ διάταγμα τῆς 24 Φεβρουαρίου τοῦ 1614, διὰ τοῦ ὁποίου ἐδηλοῦτο, ὅτι ἡ Αὐτοῦ Ἐκλεκτορικὴ Γαληνότης δὲν ἤθελε νὰ ἐκδιδάσῃ οὐδένα ὑπῆκόον του εἴτε δημοσίᾳ εἴτε κρυφίως ὅπως προσέλθῃ εἰς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ θρησκευτικὴν ὁμολογίαν, ἀλλ' ἤθελε μόνον νὰ διατάξῃ τὸν δρόμον καὶ τὴν πορείαν τῆς ἀληθείας τοῦ θεοῦ.

Τὸ πρῶτον βῆμα πρὸς πραγματικὴν εὐαγγελικὴν ἀνεξιθρησκείαν ἐγένετο διὰ τοῦ μέτρου τούτου : μεμονωμένον ἀκόμη ἀνεπιγνώτως, ἀλλ' ὄχι ματαίως.

Αἱ ἀλλαξοπιστίαι αὗται ἐπέδρασαν νῦν καὶ ἐπὶ τῆς ἑρίδος περὶ διαδοχῆς ἐν Ἰουλίχῃ καὶ Κλέβῃ. Ὁ νεαρὸς παλατινὸς κόμης ἐνυμφεύθη μετ' ἀδελφῆς τοῦ δουκὸς Μαξιμιλιανοῦ τῆς Βαυαρίας καὶ κατέστησε νῦν ἴδιον ἐαυτοῦ τὸ συμφέρον τοῦ καθολικισμοῦ : ἰσπανιὰ στρατεύματα ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Ἀμβρόσιον Σπινόλαν ἐκλήθησαν εἰς τὴν χώραν, κατεδυναστεύθησαν ἐν Ἀκυϊσγράνῳ (Aachen) καὶ ἐν Μύλχεϊμ παρὰ τὸν Ρῆνον οἱ προτεστάνται· τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1614 ἔπαισεν ἡ Βεζελ (Wesel) εἰς χεῖρας τῶν Ἰσπανῶν, ἐφ' ᾧ ἐπενέβησαν ἔπειτα καὶ οἱ Ὁλλανδοὶ ὑπὸ τὸν Μαυρίκιον καὶ κατέλαβον ἱκανὰς πόλεις διὰ τὸ Βρανδεμβούργον.

§ 244. Ἡ ἐν Ξάντεν συνθήκη. 1614. — Ἦρξαντο δὲ νῦν διαπραγματεύσεις, καὶ συνωμολογήθη τὸν Νοέμβριον τοῦ ἔτους ἐκείνου ἐν Ξάντεν συμβιβασμός, δυνάμει τοῦ ὁποῖου τὸ μὲν Βρανδεμβούργον ἀνέλαβε τὴν διοίκησιν τῆς Κλέβης, τοῦ Μάρκ τοῦ Ράβενσβέργ καὶ τῆς Ραβενστεϊν, ὁ δὲ παλατινὸς κόμης τὴν τῆς Ἰουλίχης καὶ τῆς Βέργης : τὰ ξένα ὅμως στρατεύματα ἀμφοτέρων τῶν κομμάτων παρέμειναν ἐν τῇ χώρᾳ.

§ 245. Ἀνωμαλίας ἐν Βοημίᾳ. 1618. — Οὕτω ἐγκαθιδρύθη νῦν ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀπατηλή τις εἰρήνη. Σοβαρώτερα ὅμως ἦσαν τὰ συμβεβηκότα ἅτινα ἐπῆλθον νῦν ἐν τῷ καυστικῷ ἐδάφει τῆς Βοημίας.

Ὁ Ματθίας ἦτο ἐτοιμόρροπος καὶ ἄτεκνος, καὶ ὁ ἀδελφὸς δὲ αὐτοῦ Μαξιμιλιανὸς τοῦ Τυρόλου καὶ ὁ Ἀλβρέχτος, ὁ τοπάρχης τῶν ἰσπανικῶν Κάτω Χωρῶν, δὲν εἶχον ἀπογόνους. Ἡ γνώμη τοῦ ἰησουϊτικοῦ κόμματος ἦτο νὰ τάξωσι παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ αὐτοκράτορος ὡς διάδοχον αὐτοῦ τὸν ἀρχιδούκα Φερδινάνδον τῆς Στεαρίας, τὸν ἐνθερμότερον τὰ θρησκευτικὰ αἰσθήματα, ὑπὸ διανοητικὴν ἔποψιν σχετικῶς σπουδαιότερον καὶ προσωπικῶς ἀξιολογώτερον ἄνδρα τοῦ οἴκου, ὡς ἄλλοτε παρόμοιόν τι συνέβη ὡς πρὸς αὐτὸν τὸν Ματθίαν ἐν σχέσει πρὸς τὸν ἀδελφὸν τοῦ Ροδόλφου.

Οἱ ἀρχιδούκες συνεφώνησαν καὶ παρεχώρησαν τὰ δικαιώματά των εἰς τὸν Φερδινάνδον. Ὁ Ματθίας ἐνέδωκε καὶ υἱοθέτησεν αὐτόν : καὶ

ἐν πρώτοις ἐμελλε νὰ ἀναγνωρισθῇ οὗτος ὡς διάδοχός του ἐν Βοημίᾳ, καὶ ἐπειδὴ οὗτος παρεῖχεν εἰς τὰς βοημικὰς τάξεις τὰς διαθεβαιώσεις ἃς αὐταὶ ἐπόθουν — ὡς πρὸς τὴν τήρησιν αὐτῶν οὐδὲν εἶχε νὰ φοβηθῇ, ἀφοῦ ὁ πάπας εἶχε συναινέσει εἰς τὸ σχέδιον — ἐστέφθη οὗτος τῷ 1617 βασιλεὺς τῆς Βοημίας.

Αἱ ἐριδες ἃς ἐπεζήτει τὸ ἰησουϊτικὸν κόμμα δὲν ἐβράδυναν. Ἀντιθέτως πρὸς τὴν Ἐπιστολὴν τὴν Μεγαλειότητος διέταξεν ὁ ἡγούμενος τοῦ Βραουνάου τὸ κλείσιμον προτεσταντικῆς ἐκκλησίας ἀνεγερθείσης ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ πεδιφερίᾳ, ὁ δὲ ἀρχιεπίσκοπος τῆς Πράγας κατέστρεψε τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Κλόστεργραβ, φρονῶν ὅτι ἐδίκαιον νὰ πράξῃ τοῦτο ὡς ἰδιοκτήτης τοῦ ἐδάφους.

Αἱ τάξεις αἱ ὑπὲρ τῆς κατ' ἀμφοτέρα κοινωνίας τῆς θείας εὐχαριστίας διεμαρτυρήθησαν, ἡγουμένου αὐτῶν ἀνδρὸς παραφόρου, τοῦ κόμητος Ματθία Τούρν· ὀριμεῖται συγγραφαὶ ἀντηλλάγησαν· τὴν 21 Μαΐου τοῦ 1618 συνήλθον αἱ τάξεις ἐν Πράγᾳ. Ἐκλήθησαν δὲ αὐταὶ ἐνώπιον τῆς κυβερνήσεως — τῶν τοπαρχῶν, ἐπτὰ καθολικῶν καὶ τριῶν προτεσταντῶν κυρίων, οὓς εἶχε διορίσει ὁ αὐτοκράτωρ Ματθίας — ἵνα ἀκούσωσι δυσμενὲς διάγγελμα τοῦ αὐτοκράτορος.

Τοῦτο ἠξήσεν ἔτι μᾶλλον τὸν ἐρεθισμόν· τὴν δὲ 23 αἱ οὐτρα-κουϊστικαὶ [τῆς κατ' ἀμφοτέρα κοινωνίας] τάξεις ὥρμησαν μετὰ πολυαρίθμων ἐνόπλων κατὰ τῶν ἀνακτόρων, ἔνθα εὗρισκοντο τέσσαρες τῶν τοπαρχῶν, μετὰξὺ δὲ αὐτῶν οἱ δύο μᾶλλον μισούμενοι ὑπὸ τῶν ἐπιδρομέων, Σλαβάτας καὶ ὁ Μάρτινιτς.

Περ' αὐτῶν ἐζήτησαν οἱ κύριοι τὸν λόγον, ἂν τὸ δυσμενὲς διάγγελμα τοῦ αὐτοκράτορος ἐξεδόθη τῇ ἐγκρίσει αὐτῶν. Ἦρξατο λογομαχία, ἣτις ὁλονὲν καθίστατο σφοδρότερα, κατέληξε δὲ εἰς τὸ νὰ ρίψωσί τινες τῶν μεγιστάνων τὸν σύμβουλον Μάρτινιτς, ἔπειτα τὸν Σλαβάτιν, ἕνα ἀρνησάμενον, ὃν ἰδιαιτέρως ἐμίσουν, καὶ ἔπειτα τὸν μυστικὸν γραμματέα αὐτῶν, Φαβρίκιον, ὅστις μέχρι τοῦδε οὐδὲν διεδραμάτισε πρόσωπον, ἀπὸ τοῦ παραθύρου.

Ὡς ἐκ θαύματος οἱ τοπάρχαι δὲν ἔπαθον θανάσιμόν τινα βλάβην, καίτοι ἐρρίφθησαν κατ' αὐτῶν καὶ τινες βολαί, ἀλλὰ διὰ τοῦ πραξικοπήματος τούτου ἐκηρύχθη ἡ ἐπανάστασις· γενικῶς δὲ ἡ ἀγρία αὕτη σκηνὴ ἐν τῷ ἀνακτόρῳ τῆς Πράγας θεωρεῖται ἡ ἀρχὴ τοῦ φοβερωτέρου πάντων τῶν ἐπὶ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ ἐδάφους πο-

λεσθῇ διὰ τὸν παλατινὸν κόμητα. Ἡ Ἐδελθέργη ἐσυνθηκολόγησε τὸν Σεπτέμβριον, ἡ Μαγχάϊμ τὸν Νοέμβριον τοῦ 1622, καὶ κατὰ τὰ τέλη τοῦ ἔτους τούτου, μόνον ἡ Φράγκενταλ ἦτο εἰς τὴν ἐξουσίαν του.

Μετά τινας μῆνας ἐν τινι «Βουλῇ ἀντιπροσώπων» ἐν Ρεγενσβούργῳ ἐγένετο καὶ ἡ μεταβίβασις τῆς ἐκλεκτορίας εἰς τὸν δούκα Μαξιμιλιανόν.

Ἡ πρῆξις αὕτη δὲν ἦτο ἔργον τι εὐκολον, ἀφοῦ οἱ Γερμανοὶ ἡγεμόνες ἀπέβλεπον πρὸς τὴν θέσιν τοῦ Μαξιμιλιανοῦ μετὰ τινος ζηλοτυπίας, ἡ δὲ ἐκθρόνισις ἐνὸς ἐκλέκτορος τῆς αὐτοκρατορίας ἀπετέλει σοβαρὸν γεγονός ἐπὶ ζημίᾳ τοῦ ὑφισταμένου πολιτεύματος, καὶ ἡ μεταβίβασις τῆς ἐκλεκτορίας εἰς τὴν Βαυαρίαν πλὴν τῶν ἄλλων μετέβαλλε καὶ τὴν πλειονοψηφίαν τοῦ ἐκλεκτορικοῦ συλλόγου τελείως ἐναντίον τῶν προτεστάντων.

Καὶ ἐν πρώτοις ἡ μεταβίβασις τῆς ἐκλεκτορίας ἐγένετο ἐφ' ὅρου ζωῆς τοῦ Μαξιμιλιανοῦ, ἐπομένως δὲν καθίστατο αὕτη κληρονομική, προϋπετίθετο δέ, ἐθεωρεῖτο ἐπιθυμητὸν ἢ δεδομένον ὅτι ἔμελλε νὰ παρασκευασθῇ συνδιαλλαγή τις τοῦ Παλατινοῦ κόμητος μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος, καθ' ὅσον ὁ ἐκλέκτωρ θὰ ἐδέχετο νὰ ἰκετεύσῃ ὡς ἑνοχος τὸν αὐτοκράτορα.

Τὰ δικαιώματα τῶν ἀπογόνων καὶ συγγενῶν τοῦ Φρειδερίκου ἐπεφυλάχθησαν. Τὴν 25 Φεβρουαρίου τοῦ 1623 ἐγένετο ἡ λόγῳ τιμαρίου παραχώρησις.

§ 288. Ὁ ἐκλέκτωρ Μαξιμιλιανός. Πόλεμος.

1623. — Κατόπιν τῶν γεγονότων τούτων θὰ ἠδύνατό τις νὰ ὑποθέσῃ, ὅτι τὰ πράγματα ἐξωμαλύνθησαν καὶ ἡ εἰρήνη εἶχεν ἀποκατασταθῇ. Ἄλλ' εἰς τὴν εἰρήνην ταύτην οὐδεὶς εἶχεν ἐμπιστοσύνην, καὶ οὐδεὶς ἤθελε νὰ καταθέσῃ πρῶτος τὰ ὅπλα.

Ἰσπανικὰ στρατεύματα ἐκράτουν τὸ κάτω Παλατινάτον· τὸ ἄνω Παλατινάτον καὶ ἡ ἄνω Αὐστρία ἦσαν εἰς χεῖρας τοῦ δουκὸς ἐκλέκτορος τῆς Βαυαρίας ὡς ἐγγύησις διὰ τὰ ἐξόδα τοῦ πολέμου, ἅτινα ὑπελόγιζεν οὗτος εἰς δώδεκα ἑκατομμύρια φιορίνια (Gulden)· ἠδύνατο δὲ ὁ δούξ τῆς Βαυαρίας νὰ θεωρῇ ὡς ἰδικούς του καὶ τοὺς ἐπισκόπους, οἵτινες διέβλεπον ἐν αὐτῷ στερεώτερον στήριγμα διὰ τὴν λίαν ἀπειλουμένην θέσιν των ἢ ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ αὐτοκράτορος.

Ἀπέναντι τῆς πολεμικῆς ταύτης δυνάμεως τῆς Συμμαχίας ἐνίσχυσαν οἱ ἀντίθετοι τοὺς δύο ἀρχηγούς μισθοφόρων, τὸν Μάνσφελδ καὶ τὸν Χριστιανὸν τῆς Χαλβερστάδης, ὅπως κατέλθωσιν εἰς τὸ πεδὸν τοῦ πολέμου· οὕτω δὲ ἐπῆλθε μεταξὺ τοῦ τελευταίου τούτου καὶ τοῦ Τίλλυ τὸν Αὐγούστον τοῦ 1623 ἐν Σ τ ᾱ τ λ ο ν τῆς περιφερείας τῆς Μύνστερ, νέα μάχη.

Ἐληξε δὲ αὕτη μετὰ βραχεῖαν διάρκειαν ἐπίσης εἰς πλήρη ἤτταν τοῦ Χριστιανοῦ, ὅστις μετ' ὀλίγων λειψάνων, ἕξ χιλιάδων ἀνδρῶν περίπου ἐκ τῶν δέκα ἕξ χιλιάδων, ἔφυγεν εἰς τὰς Κάτω Χώρας.

Καὶ ὁ Μάνσφελδ δὲ δὲν ἠθόνατο ν' ἀντιστῇ κατὰ τῆς πολλῆς υπερτέρας δυνάμεως τῆς Συμμαχίας καὶ ἐγκατέλιπε τὸ γερμανικὸν ἔδαφος. Οὐδεμία λοιπὸν ἀξιόλογος πολεμικὴ δύναμις ἴστατο πλέον ἀπέναντι τοῦ στρατοῦ τοῦ Τίλλυ ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τούτου.

§ 286. Τὸ ἔτος 1624. Διπλωματικαὶ διαπραγματεύσεις. — Τὸ ἐπόμενον ἔτος 1624 δὲν ἐσημειώθη διὰ πολεμικοῦ τινος συμβεβηκότος ἐπὶ τοῦ γερμανικοῦ ἐδάφους· αὐτὸς δὲ ὁ Βέθλεν Γαβὼρ, ὅστις εἶχεν ἐπαναλάβει τὸν πόλεμόν του ἐν ἔτει 1623 καὶ εἶχεν εἰσέλθει εἰς τὴν Μοραυίαν, συνωμολόγησεν εἰρήνην τὸν Μάϊον τοῦ 1624 ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὅρων τοῦ Νικολσβούργου.

Ἀντιθέτως πλουσιώτατον ὑπῆρξε τὸ ἔτος ἐκεῖνο εἰς διαπραγματεύσεις. Ἐσχηματίσθη δὲ συνασπισμὸς κατὰ τῶν Ἀψβουργίων· ἡ κατὰ τῶν κληρονομικῶν χωρῶν τοῦ Φρειδερίκου ἐνέργεια, ὁ στενὸς δεσμὸς μετὰ τῆς Ἰσπανίας, ἧς στρατεύματα εὕρισκοντο ἐν τῷ Παλατινάτῳ, τῇ σπουδαίᾳ ταύτῃ ὑπὸ στρατιωτικὴν ἔποψιν χώρα, ἡ θρησκευτικὴ ἀντίθεσις παρὰ τοῖς μὲν, ἡ πολιτικὴ παρὰ τοῖς ἄλλοις, παρὰ τοῖς πλείστοις δὲ ἀμφοτέραι συγχρόνως, ὑπηγόρευον τὴν ἰδέαν τοῦ συνασπισμοῦ τούτου.

Ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας Ἰάκωβος εἶχεν ἀποτύχει ἐν τῷ μεταξὺ εἰς τὰ περὶ ἰσπανικοῦ γάμου σχέδιά του, καὶ ἠσθάνετο ἑαυτὸν τρόπον τινὰ προσβεβλημένον, διότι πᾶσαι αἱ μέχρι τοῦδε συνδιαλλακτικαὶ προσπάθειαι του εἶχον νυζαγήσει· ἐν Γαλλίᾳ τὴν μεγαλειτέραν ἐπιρροὴν ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν υποθέσεων ἐξήσκει ἀπὸ τοῦ Ἀπριλίου τοῦ ἔτους 1624 ὁ καρδινάλιος Ρισελιέ, ὅστις εἶχεν ἐπαναλάβει τὴν πολιτικὴν Ἑρρίκου τοῦ Δ', τὴν ἐπὶ τινα χρόνον ἐγκαταλειφθεῖσαν. Οἱ

τῆς Κάτω Χώρας ἦσαν ἐν πλήρει πολέμῳ πρὸς τὴν Ἰσπανίαν, ἣν ἠδύναντο οὗτοι ἀποτελεσματικώτατα νὰ πολεμήσωσι κατὰ θάλασσαν καὶ ἐν Γερμανίᾳ.

Πάντες οὗτοι ὤφειλεν νὰ μεριμνήσωσι περὶ ἀμύνης κατὰ τῆς αὐξούσης δυνάμεως τῆς αὐτοκρατορίας καὶ τῆς Συμμαχίας, ἐν τῇ αὐτῇ δὲ θέσει εὐρίσκοντο αἱ βορειογερμανικαὶ αὐτοκρατορικαὶ πόλεις, ὡς καὶ αἱ σκανδιναυικαὶ δυνάμεις Δανία καὶ Σουηδία, ἃς τὸ αὐτὸ προτεσταντικὸν συμφέρον συνέδεε μετ' αὐτῶν.

Καὶ ὁ ἐκλέκτωρ δὲ τοῦ Βρανδεμβούργου Γεώργιος Γουλιέλμος (1619—1640), ὁ ἐν ἔτει 1619 διαδεχθεὶς τὸν Ἰωάννην Σιγισμόουνδον, ἔλαβε ζωηρότατον μέρος εἰς τὰς διπλωματικὰς ταῦτας διαπραγματεύσεις καὶ προετοιμασίας.

Πρώτιστα ὁμως αἱ τάξεις τοῦ θέματος τῆς κάτω Σαξωνίας, αἱ ἀνατολικῶς τοῦ Οὐϊσούργιδος (Weser) καὶ ἐκατέρωθεν τοῦ κάτω Ἀλβίου χῶραι, αὐταὶ ἔπρεπε νὰ αἰσθάνωνται ἐκυτὰς ἀπειλούμενας ὑπὸ τῆς στρατιωτικῆς θέσεως τῶν στρατευμάτων τῆς Συμμαχίας καὶ ἐξ ὧσιν ἐλέγοντο περὶ τῶν βλέψεων καὶ τῶν προετοιμασιῶν τοῦ κόμματος, εἰς τὸ ὁποῖον ἔτεινεν εὐήκοον τὸ οὖς ὁ αὐτοκράτωρ. Ἡ Βρουνσβίκη, ἔνθα διέμενον κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν χρόνων ἐκείνων τὰ στρατεύματα ταῦτα, ἀνῆκον εἰς τὸ θέμα τοῦτο.

§ 257. Τὸ ἔτος 1625. — Συνωμολογήθη δὲ μεταξὺ Ὁλλανδίας, τοῦ διαδόχου Ἰακώβου τοῦ Α'. Καρόλου τοῦ Α' καὶ τοῦ Χριστιανοῦ Δ' τῆς Δανίας ἐν Χάγῃ συμφωνία τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1625, καὶ αἱ τάξεις τοῦ κάτω σαξωνικοῦ θέματος, γινώσκουσιν τὴν προπαρασκευαζομένην μεγάλην συμμαχίαν, εἶχον ἀποφασίσει ἤδη τὴν συγκρότησιν πολεμικῆς δυνάμεως, τῆς ὁποίας τὴν ἀνωτάτην ἀρχηγίαν ἔμελλε ν' ἀναλάβῃ ὁ βασιλεὺς τῆς Δανίας, ὅστις ὡς δοῦξ τοῦ Σλέσβιγ καὶ Ὁλστεῖν ἦτο ἐκ τῶν ἡγευμένων τῆς γερμανικῆς αὐτοκρατορίας.

Μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Σουηδίας, τοῦ Γουσταύου Ἀδόλφου (ἀπὸ τοῦ 1611) δὲν κατωρθώθη συνεννόησις τις : ὑπεσχέθη ὁμως οὗτος νὰ μὴ παρεμβάλλῃ δυσκολίας εἰς τὴν ἐπιχείρησιν τοῦ Χριστιανοῦ.

§ 258. Ὁ Βαλλενστάϊν — Ἀπέναντι τοῦ ἀπειλητικοῦ κινδύνου ὁ αὐτοκράτωρ εὐρίσκετο εἰς κατάστασιν οὐχὶ εὐχάριστον. Ὁ νέος ἐκλέκτωρ, Μαξιμιλιανὸς τῆς Βαυαρίας, κατέστησεν αὐτῷ

καταφανή τὴν ἀνάγκην ὅπως ἐξοπλισθῇ καὶ αὐτὸς κατὰ τοῦ δεσμοῦ, ὁ δὲ Φερδινάνδος δὲν ἠδύνατο νὰ παραγνώρισῃ τὴν ἀνάγκην ταύτην καὶ διὰ τὸν λόγον ἀκόμη, ὅτι δὲν ἤθελε νὰ ἐξαφανισθῇ καθ' ὁλοκληρίαν ὁπισθεν τοῦ Μαξιμιλιανοῦ, τοῦ κυρίως προμάχου καὶ ἀρχηγοῦ τῶν καθολικῶν συμφερόντων ἐν Γερμανίᾳ.

Τὰ οἰκονομικά του ὅμως διετέλουν εἰς κατάστασιν οἰκτράν. Ἐνεκα τῆς ἄρρονος ἀντιδράσεως ἐν ταῖς ἀνγκηθεύσαις ὑπὲρ τοῦ Ἀψβούργου χώραις, τῶν ἀθρόων ἀπελάσεων καὶ τῆς καταδιωκτικῆς μαγνίας πᾶσα βιοποριστικὴ δραστηριότης εἶχε χαλαρωθῇ καὶ παραλύσει: τὰ προϊόντα τῶν δημεύσεων ὀλίγους τινὰς μόνον ὠρέλησαν, ὁ δὲ Φερδινάνδος πράγματι οὐδὲν ἡννόει ἐκ τοῦ εἴδους τούτου τῶν κυβερνητικῶν καθηκόντων του, τῆς εὐτάκτου οἰκονομικῆς διαχειρίσεως, τῆς νοήμονος διοικήσεως, τῆς ἐνισχύσεως τῶν βιοποριστικῶν δυνάμεων.

Ἄλλ' ἡ ἀνάγκη ἰδίᾳς πολεμικῆς δυνάμεως ἐγένετο ἐπαισθητοτέρα ἔπρεπε νὰ καταρτισθῇ στρατὸς 15,000 τοῦλάχιστον πεζικοῦ καὶ 6,000 ἱππικοῦ. Ἀρχομένου δὲ τοῦ ἔτους 1625 προσεφέρθη ἀνὴρ, ὅστις μέχρι τούδε ἔδωκεν εἰς τὸν αὐτοκράτορα κατὰ διαφόρους περιστάσεις συμβουλὰς, εἶχε δὲ ἀποκτήσει ἤδη φήμην εἰς τοὺς πολέμους του, νὰ ἀναλάβῃ τὸ μέγα τοῦτο οἰκονομικὸν καὶ στρατιωτικὸν ἔργον, ὁ Ἀλβρέχτος Βεγκεσλαῦος Εὐτέβιος τοῦ Βάλδσταϊν.

Ὁ Βάλλενσταϊν — ὁ τύπος οὗτος τοῦ ὀνόματός του, ὁ συνηθέστερος ἤδη καὶ ζῶντος αὐτοῦ, ἐστερεώθη ἀναποσπάστως, ἀφ' οὔτου ἐναπετυπώθη εἰς ἐν τῶν μεγαλειτέρων ποιημάτων πάντων τῶν αἰώνων (*) — γεννηθεὶς ἐν ἔτει 1583, κατήγετο ἐξ ἀρχαίου τσεχικοῦ αὐθεντικοῦ γένους, ἀνετράφη δὲ κατὰ τὸ προτεσταντικὸν δόγμα, τὸ ὅποιον ἐπρέσβευον οἱ γονεῖς του.

Ἐνωρὶς κατέλιπον αὐτὸν ὀρφανὸν οἱ γονεῖς του· ὄφου δὲ ἐσπού-

(*) Εἶναι εὐχάριστον καὶ σημειώσεως ἄξιον ὅτι ὁ Ράγχε, ὡς ἐνταῦθα ὡς πρὸς τὸν Βαλλενσταϊν, οὕτω καὶ ἐν τῇ Παγκοσμίῳ Ἱστορίᾳ του παρεδέχθη τοὺς ἐν χορῇ συνήθεις τύπους τῶν ὀνομάτων· τὰ ὀνόματα ταῦτα κέκτηνται τὸ δικαίωμα τὸ ἐκ τῆς παλαιᾶς συνηθείας, δικαίωμα ὅπερ πράγματι δὲν παρουσιάζει μέγα τι ἄτοπον, ἔχει δὲ τὸ πλεονέκτημα νὰ μὴ ἀφίνη τὸν ἀναγνώστην νὰ αἰσθάνηται ἐκ τῶν προτέρων πόσον ἀπέχει καὶ καθυστερεῖ τοῦ καθηγητοῦ.

δασεν εἰς τὸ σχολεῖον τῆς Ὀλμουτς καὶ ἔπειτα εἰς τὸ λουθηρανικὸν πανεπιστήμιον τῆς παρὰ τὴν Νυρεμβέργην Ἀλτορφ, μετέστη εἰς τὸν καθολικισμόν, συνῆψε λαμπρὸν γάμον μετὰ τινος ἡλικιωμένης κυρίας, τῆς ὁποίας τὴν ἀξιόλογον περιουσίαν ἐκληρονόμησε καὶ κατέστη λίαν προσοδοφόρον διὰ καλῆς διοικήσεως.

Κατὰ τὰς ἐν Βοημία ἐκραγείσας ταραχὰς ὁ Βαλλενστάιν ἐτάχθη εἰς τὸ αὐτοκρατορικὸν κόμμα, κατέλαβε δὲ ἐπιφανῆ θέσιν ἐν αὐτῷ, προσκομίσας εἰς τὸν αὐτοκράτορα τὸ πολεμικὸν ταμεῖον τῶν τάξεων.

Ἐν τῷ στρατοπέδῳ ἐνωρὶς ἀπέβη μεγάλη φυσιογνωμία ὁ Βαλλενστάιν, τοῦ ὁποίου ἡ ἐκκεντρικὴ φύσις εἶχεν ἐπισύρει ἤδη καὶ ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τὴν γενικὴν προσοχὴν· τὸ σύνταγμα αὐτοῦ μετέσχε τῆς μάχης τοῦ Λευκοῦ ὄρους ἥτις ὑπῆρξε τοσοῦτον κρίσιμος. Ἐν Γραίτς ἤδη εἶχε προσκολληθῆ εἰς τὸν Φρειδινάνδον καὶ εἰς τὸ ἰσπανικὸν κόμμα, ἐστερέωσε δὲ τὴν μεγάλην θέσιν του διὰ δευτέρου γάμου μετὰ τινος κομήσεως Χαρράχ.

Εἰς ἄκρον φιλόδοξος ὢν, ἐπίσης δὲ φιλοχρήματος καὶ φίλαρχος, ἐξεμεταλλεύθη τὴν νέαν θέσιν του καὶ τὴν εὐνοίαν τοῦ αὐτοκράτορος, ἤρξησε τὰς ἀξιολόγους κτήσεις του δι' ἀγορᾶς δημευθέντων κτημάτων, ὡς φαίνεται δὲ καὶ διὰ μέσου ὀλιγώτερον ἐντίμου ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς παραποιήσεως τῶν νομισμάτων. Μετὰ ταῦτα ἤγνωσεν ὅλας τὰς μεγάλας κτήσεις του εἰς μίαν ἐνιαίαν ἐξουσιάρχίαν, τὴν τῆς Φρειδλανδίας, καὶ ἀνυψώθη ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος εἰς τὸν βαθμὸν ἡγεμόνος ἐν ἔτει 1623.

Κατὰ τὴν διοίκησιν τῆς ἐπικρατείας του ἐκείνης ἔδειξεν οὐχὶ συνήθη κυβερνητικὴν ἱκανότητα. Ὅ,τι δὲ προέτεινε νῦν εἰς τὸν αὐτοκράτορα ἦτο οἷον νεοφανὲς σύστημα, ἡ διατροφή δηλονότι τοῦ πολέμου διὰ τοῦ πολέμου. Ὁ στρατός, κατὰ τὸ σχέδιον τοῦ Βαλλενστάιν, ἔδει νὰ ζῇ εἰς βάρος τῶν καταλαμβανομένων χωρῶν· πράγματι δὲ αἱ χῶραι αὗται θὰ ἡσθάνοντο ἀνακούφισιν, ἐὰν τὴν θέσιν τῶν ἀτάκτων διαρπαγῶν καὶ τῶν στρατιωτικῶν βιαιοπραγιῶν κατελάμβανε τακτικὸν καὶ μετ' αὐστηρᾶς πειθαρχίας ἐφαρμοζόμενον σύστημα ἀναγκαστικῶν εἰσφορῶν.

Ὁ αὐτοκράτωρ ἀπεδέχθη τὴν πρότασιν. Ἐν Βοημίᾳ, ἐν Φραγκωνίᾳ, ἐν Σουηδίᾳ ἰδρύσεν ὁ Βαλλενστάιν τὰ στρατολογικὰ του

γραφεῖα. Τὰ πλήθη τῶν τυχοδιωκτῶν, ἄνευ διακρίσεως γένους καὶ θρησκευματος — ἦτο δὲ ὡς πρὸς τὸ τελευταῖον τοῦτο ἐντελῶς ἀδιάφορος ὁ Βαλλενστάιν, προκειμένου περὶ ἐπιτεύξεως τῶν σκοπῶν του — συνέρρεον πρὸς τὰ γραφεῖα ταῦτα : τοὺς δευτέρας τάξεως ἐπιχειρηματίας, τοὺς διοικητὰς τῶν στρατολογηθησομένων συνταγμάτων, προσεῖλκυεν ἡ στρατιωτικὴ φήμη καὶ ἡ ἐγνωσμένη χρηματικὴ εὐπορία τοῦ μεγάλου γενικοῦ ἐπιχειρηματίου.

Καὶ ἤδη κατὰ τὸν Αὐγούστον τοῦ 1625 εἶχε καταρτίσει ὁ τοῦ αὐτοκράτορος στρατηγός, ὁ δούξ τῆς Φρειδλανδίας, τὸν στρατόν του, ἐξηκολούθει δὲ ἀπαύστως ἡ στρατολογία. Προήλασε δὲ οὗτος διὰ τῆς Φραγκωνίας καὶ τῆς Θουριγγίας εἰς τὸ κατωσαξωνικὸν θέατρον τοῦ πολέμου καὶ ἔτεινε τὴν χεῖρα πρὸς τὸν Τίλλυ.

Ἐν τοσοῦτῳ τὸ ἔτος παρήλθεν ἄνευ ἄλλων πολεμικῶν συμβεβηκότων. Διεχείμασε δὲ ὁ Βαλλενστάιν ἐν τῇ περιεργείᾳ τῆς Χαλθερστάδης.

§ 259. Βαλλενστάιν καὶ Τίλλυ. 1626. — Κρίσιμα γεγονότα ἐπῆλθον μόνον κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος (1626). Τὸν Ἀπρίλιον τοῦ ἔτους τούτου ἐπεχείρησεν ὁ Μάνσφελδ ἐπιθεσιν κατὰ τῆς παρὰ τὸ Ροσλάον ὀχυρᾶς θέσεως τοῦ Βαλλενστάιν, παρὰ τὴν μετὰ τὸ Δεσσάον ἐπὶ τοῦ Ἄλβιος γέφυραν : καὶ ἠτιθήθη μὲν ὁ Μάνσφελδ, κατῴρθωσεν ὅμως νὰ ἀναπληρώσῃ τὰς ζημίας του καὶ εἰσήλασε μετὰ 20,000 ἀνδρῶν εἰς τὴν Σιλεσίαν.

Τὸ σχέδιον τοῦ Μάνσφελδ ἦτο νὰ ἐνωθῇ μετὰ τοῦ ἡγεμόνος τῆς Τρανσυλθανίας, ὅστις εἶχεν ἐπαναλάβει αὐθις τὸν πόλεμον τῇ βοήθειᾳ τῶν Τούρκων, καὶ πράγματι ἡ ἔνωσις συνετελέσθη τὸν Ὀκτώβριον τοῦ αὐτοῦ ἔτους.

Ἄλλ' ὁ ἀκαταλόγιστος Βεθλὲν Γαθὼρ εἶχε βαρυνθῇ πάλιν τὸν πόλεμον καὶ ἐπελήθη διαπραγματεύσεων, αἵτινες ἤγαγον καὶ πάλιν εἰς εἰρήνην, ἐνῶ ὁ Μάνσφελδ, ὅστις βαρέως ἀσθενήσας ἤθελε νὰ πορευθῇ εἰς Βενετίαν, ἀπέθανε κατὰ τὸ ταξιδεῖδόν του τοῦτο ἐν τινὶ βρσνιακῇ κώμῃ.

Κατὰ τὸ αὐτὸ θέρος ἀπέθανε καὶ ὁ συμπολεμιστὴς καὶ ἐταῖρος οὐχὶ ὅλως ἀνυπόπτου φήμης, ὁ Χριστιανὸς τῆς Βραυνσβίχης, ὅστις ἐπρόκειτο νὰ διεξαγάγῃ τὸν πόλεμον ἐν ταῖς χώραις τῆς Συμμαχίας (liga).

Ἐν μόνον ἐπετεύχθη διὰ τῆς στρατείας ἐκείνης : ὁ Βαλλενστάϊν ἠναγκάσθη νὰ παρακολουθήσῃ μετὰ τοῦ μεγαλειτέρου μέρους τοῦ στρατοῦ τὸν Μάνσφελδ, καταλιπὼν μόνον ὀκτακισχιλίους ἄνδρας τῆς ἀρμάδας του εἰς τὸν Τίλλυ.

Ἦτο δὲ ὁ Τίλλυ καὶ ὡς στρατηγὸς ὑπέρτερος τοῦ βασιλέως τῆς Δανίας, ὅστις, καίπερ μεμορφωμένος καὶ συνετὸς ἀνὴρ δεξιὸς δὲ κυβερνήτης τῆς χώρας του, δὲν ἐφάνη ἀντάξιος τοῦ μεγάλου στρατιωτικοῦ καὶ πολιτικοῦ προβλήματος, τὸ ὁποῖον ἔμελλε νὰ λυθῇ ἐνταῦθα.

§ 260. Ἡ ἐν Λοῦττερ μάχη. 1626. — Κατὰ τὴν ὑποχώρησιν, ὑπὸ συνθήκας οὐχὶ εὐνοϊκὰς, ἐν Λοῦττερ τῆς Βαρεμβέργης, νῦν κωμπούλει μετὰ σιδηροδρομικοῦ σταθμοῦ παρὰ τὴν Βολφενδούττελ, ἐδέχθη ὁ βασιλεὺς τῆς Δανίας τὴν μάχην καὶ ἡττήθη ὑπὸ τοῦ Τίλλυ κατὰ κράτος (Αὐγούστον τοῦ 1626). Ὁ βασιλεὺς ὑπεχώρησε διαβάς τὸν Ἄλβιν, ὁ Τίλλυ παρέμεινεν ἐν τῷ δουκάτῳ τῆς Βρουνσβίκης, τὰ δὲ συντάγματα τοῦ Βαλλενστάϊν εἰσέβαλον εἰς τὴν μαρκιωνίαν τοῦ Βρανδεμβούργου, ἧς ὁ ἐκλέκτωρ μέχρι τοῦδε ἔπαιξε τὸ ὑποπτον πρόσωπον τοῦ πεφοβισμένου ἀδυνάτου.

Τὸ ἀψβουργικὸν ἄστρον ἔμεσουράνει. Λίαν ἀτόπως κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐπῆλθον μετὰξὺ Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας διαφωνίαι καὶ δυσαρέσκειαι, περὶ ὧν θέλομεν ὁμιλήσει βραδύτερον, καὶ αἵτινες ἐπὶ πολλὸν χρόνον δὲν ἐπέτρεψαν εἰς τὰς δύο ταύτας δυνάμεις νὰ ὑποστηρίξωσι τὸ ἐν Γερμανίᾳ προτεσταντικὸν κόμμα, καίτοι τὸ συμφέρον ἀμφοτέρων ὑπηγόρευε τὴν ὑποστήριξιν ταύτην.

Τὸν Μάϊον τοῦ 1627 ἤρξατο ὁ Βαλλενστάϊν, τοῦ ὁποῖου ἡ κυρία δύναμις εἶχε διαχειμάσει ἐν Σιλεσίᾳ καὶ Μοραυίᾳ, τῆς στρατείας του. Ἠνώθη δὲ μετὰ τοῦ Τίλλυ ἐν Λαουεμβούργῳ καὶ ἐνώπιον τῆς ὑπερόχου ταύτης δυνάμεως ἔπαυσε πᾶσα ἀντίστασις. Τὸ Κίελον μετέστη πρὸς τοὺς αὐτοκρατορικοὺς, καὶ ὁ Βαλλενστάϊν εἰσήλασεν εἰς Σλέσβιγ : μετὰ ταῦτα εἰσέβαλεν εἰς Ἰουτλάνδην : τί ἐσήμαινον δὲ αἱ νῆκαι αὗται, ἀποδεικνύει τὸ αὐτοκρατορικὸν διάταγμα τῆς 19 Ἰανουαρίου τοῦ 1628, τὸ ὁποῖον τοῦτο μὲν ἀπήγγελλε τὴν προγραφὴν τῶν δύο δουκῶν τοῦ Μεκλεμβούργου, οἵτινες εἶχον προσχωρήσει εἰς τὸ ἐχθρικὸν κόμμα, τοῦτο δὲ ἀντήμειβε τὸν εὐτυχῇ ἀρχιστράτηγον

διὰ τὰ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ αὐτοκράτορος εἰσενεχθέντα χρήματα διὰ τῆς χώρας τούτων.

Πολλῷ πληρέστερον, ἢ ἄλλοτε ὁ Κάρολος ὁ Ε'. ἐν ἔτει 1547, εἶχε νικήσει νῦν ὁ Φερδινάνδος ὁ Β'. Ὑπῆρχον ἀκόμη πανταχοῦ προτεστάνται, προτεσταντικαὶ πόλεις, ἡγεμονίαι, δουκάτα, δὲν ὑπῆρχεν ὅμως πλέον μηδεμίαν προτεσταντικὴν δύναμιν.

Περὶ τὰ τέλη τοῦ 1627 ὁ ἐν Μαδρίτῃ πρέσβυς τοῦ αὐτοκράτορος διετάχθη νὰ προτείνῃ εἰς τὸν Βασιλέα Φίλιππον τὰς κατακτηθείσας χώρας Σλέσβιγ καὶ Ἰουτλάνδην πρὸς ἀγοράν, ἡ μεγάλη δὲ θρασύτης τῆς σκέψεως ταύτης καταδεικνύει ὡς ἄριστα, ὅποιας ἐλπίδας ἔτρεφον τότε ἐν τοῖς ἀψβουργικαῖς σουίτικοῖς τούτους κύκλοις : μόνον κατὰ τὰς ἡμέρας ἡμῶν ἐν τοῖς σχεδίοις τοῦ πρίγκιπος Φέλξ Σθάρτσεμπεργ (1) καὶ τῶν μιμητῶν αὐτοῦ παρουσιάζει ἡ ἱστορία ἀνάλογον θρασύτητα.

Εἷς ἀνὴρ ὑπῆρχε νῦν ὁ βλέπων κατὰ βάθος τὰ πράγματα, ὁ Βαλλενστάϊν : τί χρειάζονται πλέον ἐκλέκτορες καὶ ἡγεμόνες ; ἔλεγε πολλάκις οὗτος παρουσιαζομένης εὐκαιρίας, — ὡς ἐν Ἰσπανίᾳ, ὡς ἐν Γαλλίᾳ, οὕτω καὶ ἐν Γερμανίᾳ πρέπει νὰ ὑπάρχῃ μόνον εἷς βασιλεὺς. Ὁ αὐτοκράτωρ, ἔλεγεν ὁ Βαλλενστάϊν ἐν συνομιλίᾳ μετὰ τοῦ ὑπουργοῦ τῆς αὐτοκρατορίας Ἐγεμπεργ, ἔχει πάντας κυρίως τοὺς ἡγεμόνας καθ' ἑαυτοῦ—δύναται ὅμως καὶ πρέπει νὰ διατηρῇ 70,000 ἀνδρας εἰς κατάστασιν πολέμου καὶ νὰ ἐπεκτείνῃ βαθμιαίως τὰς φρουρὰς αὐτῶν καθ' ὅλην τὴν Γερμανίαν : ὁ αὐτοκράτωρ δικαιούται νὰ πράξῃ τοῦτο· τούτου δὲ ἐφαρμοζομένου ἐπὶ τινα ἔτη, θὰ προσέλθωσιν οἱ ἐχθροὶ ἐξαιτούμενοι εἰρήνην.

§ 261. Ὁ Βαλλενστάϊν ἐν τῇ κάτω Γερμανίᾳ. — Κατεγίνετο δὲ συντόνως εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ προγράμματος τούτου, χωρὶς νὰ λησμονῇ ἐν τῇ ἐνεργείᾳ ταύτῃ τὸν ἑαυτόν του. Ὅτε ἐντολῇ ἢ μᾶλλον τῇ παρακλήσει τοῦ αὐτοκράτορος, ὅστις ἠσθάνετο ἤδη τὴν δύναμιν αὐτοῦ καὶ τὴν ἀρχικὴν θέλησίν του, ἀπέλυσε συντάγματά τινα ἢ σημαίας, ὅπως ἀφοπλίσῃ τὰ ὁσημέραι ἐντονώτερα γινόμενα παράπονα, τὸ πρᾶγμα ἦτο ἐντελῶς φαινομενικόν : ὅλη ἡ

(1) Σ. Μ. Διπλωμάτου καὶ πρωθυπουργοῦ τῆς Αὐστρίας (1800—1852).

κάτω Γερμανία ἐστέναζεν ὑπὸ τὴν φοβερὰν πίεσιν τῶν αὐτοκρατορικῶν στριτευμάτων, τὰ ὅποια ἐπεζέτεινον ὁσημέραι ἐπὶ πλεον τὰς ἐπισταθμίας των.

Οὕτω λόγου χάριν ὁ δοῦξ τῆς Πομμερνίας Βογιslaῦος ὤφειλε νὰ δεχθῇ ἐν τῇ φιλησύχῃ χώρᾳ του δέκα αὐτοκρατορικά συντάγματα· καὶ αὐτὰ δὲ τὰ στριτεύματα τῆς Συμμαχίας ἐξεδιώκοντο ἐκ διαφόρων θέσεων ὑπὸ τῶν τοῦ Βαλλενστάϊν· ὑπεράνω τῆς Δανίας, ἥτις εἶχε περιορισθῇ εἰς τὰς νήτους, ἐπεκρέματο διαρκῶς τὸ ξίφος, ἀφοῦ αἱ περὶ εἰρήνης διαπραγματεύσεις δὲν εἶχον καταλήξει ἀκόμῃ εἰς οὐδὲν ἀποτέλεσμα· ἠπειλεῖτο δὲ νῦν καὶ ἡ Σουηδία.

§ 262. Πρὸ τῆς Στραλσούνδης. 1628.— Καὶ τὴν φορὰν ταύτην ὅμως, ὡς καὶ πρὸ ὀγδοήκοντα ἐτῶν μετὰ τὴν ἀτυχῇ ἔκβασιν τοῦ σμαλκαλδικοῦ πολέμου, ἡ ὑπεροψία καὶ ἡ ἰταμότης τοῦ νικητοῦ προσέκλιψε καὶ ἠττήθη, ὑπὸ τῆς γενναιοφροσύνης μιᾶς τῶν ἐλευθέρων πόλεων τῆς αὐτοκρατορίας.

Ἡ πόλις δηλονότι Στραλσούνδῃ ἠρνήθη νὰ δεχθῇ αὐτοκρατορικὴν φρουράν. Ὅτε δὲ προσεβλήθη ὑπὸ τοῦ βαλλενσταϊνικοῦ συνταγματάρχου Ἄρνιμ, ὅστις εἶχε τὴν ἐντολὴν νὰ ὑποτάξῃ τοὺς λιμένους τῆς Πομμερνίας, ὠρκίσθησαν οἱ πολῖται ἐκ νέου εἰς τὴν ἀληθῆ θρησκείαν τῆς Αὐγουσταίας Ὁμολογίας, εἰς τὰ κοινὰ δικαιώματα καὶ τὰς ἐλευθερίας τῆς πόλεως των καὶ συνωμολόγησαν συνθήκην μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Σουηδίας· τὰ γυναικόπαιδα διεπεραιώθησαν εἰς τὰς σουηδικὰς ἀκτὰς.

Τὸν Ἰούλιον τοῦ 1628 ἐνεφανίσθη αὐτὸς ὁ Βαλλενστάϊν πρὸ τῆς πόλεως. Κατὰ τὴν συνθήκειάν του ἀλαζονικῶς ἔλεγεν ὅτι θὰ ἐκυρίευσεν τὴν πόλιν καὶ ἂν ἀκόμῃ ἦτο αὕτη δεμένη δι' ἀλύσεων ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ· καὶ διέταξεν ἀμέσως ἔφοδον· ἡ ἔφοδος ἐπανελήφθη ἄνευ ἀποτελέσματος· ἔπειτα ἐδοκίμασε νὰ φθάσῃ εἰς ἀποτέλεσμα διὰ τῆς καλωσύνης, διότι καὶ εἰς τὸ μέσον τοῦτο προσέφευγεν, ὅσάκις ἠδύνατο νὰ φέρῃ εἰς τὸν ἐπιδιωκόμενον σκοπόν.

Ἄλλ' οἱ πολῖται ἀπέρριψαν τοὺς ὄρους, οὓς τὸ συμβούλιον ἐφαίνετο διατεθειμένον νὰ ἀποδεχθῇ. Σῶμα ἐξ 600 Σουηδῶν ὑπεστήριξε τοὺς πολίτας, δανικὰ δὲ πολεμικὰ σκάφη κατέπλευσαν εἰς τὰ ὕδατα τῆς Ρουῆν.

Μετὰ ἐξάμηνον πολιορκίαν ὁ Βαλλενστάϊν ἠναγκάσθη νὰ ἀποχω-

ρήση τὸν Αὐγουστον τοῦ 1628· ἐγένετο οὕτω ἐνταῦθα ἐν βῆμα πρὸς τὰ ὀπίσω· αἱ περὶ εἰρήνης διαπραγματεύσεις μετὰ τῆς Δανίας ἐπανελήφθησαν αὖθις, καὶ τὸν Μάϊον τοῦ 1629 συνωμολογήθη ἐν Λυβέκῃ εἰρήνη ἐπιεικιστάτῃ διὰ τὸ κράτος τοῦτο. Χριστιανὸς ὁ Δ΄· παρητεῖτο μὲν τῶν ἐπὶ τῶν βορειογερμανικῶν ἐκκλησιαστικῶν ἰδρυμάτων ἀξιώσεων του, ἀνελάμβανεν ὁμως τὰς κυριευθείσας χώρας του.

§ 263. Ἡ εἰρήνη τῆς Λυβέκης, τὸ διάταγμα τῆς ἀποκαταστάσεως. 1629.— Ἡ ἄκρως φίλαρχος πολιτικὴ τοῦ Ἀψβούργου, εἰς ἣν μετέδιδε νῦν τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ σφραγίδα ὁ πολυμήχανος καὶ δαιμόνιος στρατηγός, ἐξεδηλοῦτο καὶ ἐπεβάλλετο πανταχόσε. Ἐνῷ ὁ Ἄρμιν, ἡγούμενος δεκακισχιλίων ἀνδρῶν, οἵτινες ἦσαν διαθέσιμοι πλέον ἕνεκα τῆς μετὰ τῆς Δανίας εἰρήνης, ἐπορεύετο πρὸς τὴν Πολωνίαν, ὅπου ἐμελλον νὰ χρησιμεύσωσι κατὰ τῶν Σουηδῶν, ἐστράτευσεν ἑτέρα δύναμις ἐκ δέκα καὶ ἐπτὰ χιλιάδων ἀνδρῶν ὑπὸ τὸν Μοντεκουκόλην κατὰ τῶν Κάτω Χωρῶν· ἐν Ἰταλίᾳ δὲ ἤναψε καὶ αὖθις συνεπείᾳ τοῦ θανάτου τοῦ δουκὸς τῆς Μαντούης (1627) ὁ ἀρχαῖος ἀγὼν μεταξὺ γαλλικοῦ καὶ ἀψβουργικοῦ οἴκου.

Ἀπαύστως ἐνίσχυνεν ὁ Βαλλενστάιν τὰ συντάγματά του : αὐτὸς δέ, ὁ ἐλεύθερος παντὸς θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ, ἐγίνωσκεν ὅτι ὁ σκοπὸς ἐκεῖνος τῆς μετατροπῆς τοῦ πολιτεύματος τῆς αὐτοκρατορίας ὑπὸ πνεῦμα μοναρχικὸν μόνον διὰ ποιᾶς τινος φειδοῦς τῶν θρησκευτικῶν αἰσθημάτων τῆς προτεσταντικῆς μοίρας τοῦ πληθυσμοῦ ἡδύνατο νὰ ἐπιτευχθῇ, ἦτο δηλαδὴ ὁ Βελλενστάιν ἀκριβῶς ὑπὲρ τῆς πολιτικῆς ἣν ἠκολούθει περίπου τότε ὁ Ρισελιέ (1629) πρὸς τοὺς Οὐγενόττους.

Ἄλλ' ὁ αὐτοκράτωρ καὶ οἱ τυφλῶν τυφλοὶ ὁδηγοί, οἵτινες ἐδέσποζον τοῦ πνεύματός του, ὁ πνευματικὸς αὐτοῦ, εἰς Ἰησοῦίτης Λαμορμαῖν τὸ ὄνομα, καὶ ὁ νούντσιος τοῦ πάπα, εἶχον ἄλλας ἰδέας.

Ἐπαναστάσεις χωρικῶν ἐν τῇ Ἀνω Αὐστρίᾳ καὶ ἐν Βοημίᾳ ἐν ἔτει 1626 καὶ 1627, κατασταλεῖσαι οὐχὶ εὐκόλως, εἰς τὸ αἷμα δὲ πνιγεῖσαι, εἶχον παράσχει τὴν εὐκαιρίαν εἰς τὸν καθολικὸν φανατισμόν, ὅπως ἐκπορισθῇ καὶ τὰ ἀπώτατα τῆς νίκης ὠφελήματα· ἐκηρύχθη νέος ὀργανισμὸς τῆς χώρας, ἐπιτροπαὶ δὲ μεταρρυθμιστικαί, συνοδευόμεναι ὑπὸ στρατιωτικῶν ἀποσπασμάτων, ἐπέβαλλον καταναγκαστικῶς τὴν ἀληθῆ πίστιν εἰς τοὺς ἀποποιουμένους διὰ καταλυ-

μάτων καὶ παντοειδῶν ἄλλων καταθλιπτικῶν μέτρων· καὶ πανταχοῦ δὲ ἀλλαχοῦ, ὅσάκις παρουσιάζετο κατάλληλος εὐκαιρία παλινωρθοῦντο καὶ ἀποκαθίσταντο τὰ πράγματα κατὰ τὸ πνεῦμα τοῦ νικηφόρου κόμματος.

Τὴν 6 ὁμως Μαΐου τοῦ 1629 ἐξεδόθη κανονιστικὸν διάταγμα, ὅπερ, ἐνῶ ἦτο προωρισμένον νὰ συγκομίσῃ τοὺς καρποὺς τῆς αὐτοκρατορικῆς νίκης ὑπὲρ τῆς ρωμαϊκῆς ἐκκλησίας, καθίστα πράγματι ἀδύνατον τὴν νίκην ταύτην — τὸ τῆς ἀποκαταστάσεως διάταγμα (Restitutionsedikt).

Τὸ διάταγμα τοῦτο ἦτο αὐθεντικὴ ἐρμηνεία τῆς Αὐγουσταίας θρησκευτικῆς εἰρήνης, δι' ἧς εἶχεν ὀρισθῇ ὡς κανὼν ἡ συνθήκη τῆς Πασσαύτας — ὃ ἐστὶ τὸ ἔτος 1552 : πᾶν ὅ,τι ἐδημεύθη ἐναντίον τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐπιφυλάξεως μετὰ τὸ ἔτος τοῦτο, ἐπίσκοπαί, μοναστήρια, ἰδρύματα, ἔπρεπε νὰ ἀποδοθῶντιν εἰς τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν· τὰ εἰς προτεσταντικὰς χεῖρας περιελθόντα ἀμέσως ὑπὸ τὴν αὐτοκρατορικὴν αἰγίδα διατελοῦντα ἰδρύματα ἔπρεπε νὰ περιέλθωσιν εἰς καθολικοὺς ἱεράρχας, οἱ δὲ καλθινισταὶ θὰ ἀπεκλείοντο τῆς θρησκευτικῆς εἰρήνης, τῆς ἰσχυούσης μόνον διὰ τοὺς ὁπαδοὺς τῆς ἀμεταβλήτου Αὐγουσταίας εἰρήνης· πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ διατάγματος τούτου θὰ ἐζητεῖτο ἡ συνδρομὴ τῶν πλησιέστερον εὐρισκομένων στρατευμάτων τῆς αὐτοκρατορίας ἢ τῆς Συμμαχίας.

Καὶ προτεστάνται ἀκόμη ἱστοριογράφοι παρῆτηρησαν ὅτι ὑπὸ νομικὴν ἔποψιν τὸ διάταγμα εἶναι ἀνεπίληπτον : βεβαίως τοσοῦτον ἀνεπίληπτον, ὅσον αἱ καύσεις τῶν αἵρετικῶν, αἵτινες ἐπίσης ἐστηρίζοντο ἐπὶ νομίμων ἐγγράφων.

Ἄλλ' ἡ ἀφροσύνη, ἡ ἐπιδιώκουσα τὴν ἀνατροπὴν πολιτικῆς καὶ οἰκονομικῆς κινήσεως ὀγδοήκοντα σχεδὸν ἔτων, ἡ ἐπιδιώκουσα τὴν κατάργησιν τῆς ἀναμορφωτικῆς χριστιανικῆς ὁμολογίας, τῆς ἐπεκταθείσης ἐκτοτε ἐπὶ μεγάλων χωρῶν, τοῦ ἐκλεκτορικοῦ Παλατινάτου, τῆς Ἑσσης Κάσσελ, τῶν Παλατινῶν Δύο Γεφυρῶν, τῆς Κλέβης, τῆς Βέργης, τοῦ ἐκλεκτορικοῦ Βρηνδεμβούργου — ἡ ἀφροσύνη αὕτη δὲν ἦτο μικροτέρα διὰ τὸν λόγον ὅτι ἠδύνατο νὰ στηριχθῇ ἐπὶ νομίμων λόγων καὶ νομικῶν ἐπιχειρημάτων : εὐρισκόμεθα δὲ ἐνταῦθα ἐνώπιον μιᾶς τῶν περιστάσεων ἐκείνων αἱ ὁποῖαι μᾶς ἐνθυμίζουσιν, ὅτι ἐν τῷ κόσμῳ οὐδὲν εἶναι ἀμετακίνητον, καὶ ὅτι καὶ τὸ δίκαιον δὲν

μένει ἀμετάβλητον, ὅπου, ὡς ἐπὶ τοῦ προκειμένου, εἶχε μεταβληθῇ ἢ προϋπὸθεσις αὐτοῦ, αἱ ἰδέαι δηλονότι τῶν ἀνθρώπων περὶ πραγμάτων διὰ νομικῶν διατάξεων προσδιοριστέων.

Τὸ διάταγμα ὅπερ ἔμελλε νὰ δώσῃ πέρα· εἰς πόλεμον ἐναέτη ἦτο μᾶλλον τὸ κήρυγμα νέου πολέμου, ὅστις ἔμελλε ν' ἀποθῇ φοβερώτερος ἀκόμη τοῦ πρώτου.

§ 264. Καθαίρεσις τοῦ Βαλλενστάϊν. 1630. —

Ὁ μόνος ἄνθρωπος, ὅστις θὰ ἠδύνατο, ἐὰν ἐν γένει τὸ πρᾶγμα ἦτο κατορθωτόν, νὰ ἐφαρμόσῃ τὸ διάταγμα τοῦτο, ὁ Βαλλενστάϊν, ἀπεδοκίμαζεν αὐτό. Κατεφρόνει οὗτος τοὺς κληρικοὺς συμβούλους, τοὺς ὁποίους, διδομένης εὐκαιρίας, κατηρᾶτο μετὰ σφοδρότητος «νὰ κατακάυσῃ τὸ πῦρ τῆς Κολάσεως»: καὶ ἀπὸ τοῦ ἐνὸς καὶ μόνου τούτου ἀνδρὸς ἔμελλε νῦν ὁ αὐτοκράτωρ νὰ χωρισθῇ.

Ὁ Βαλλενστάϊν δὲν ἀπέκρυπτε τὰς στρατοκρατικὰς καὶ ἀπολυταρχικὰς ἰδέας του, αἱ ἰδέαι δὲ αὗται διήγειρον μεγάλην ἀγανάκτησιν εἰς ὅλας τὰς ἡγεμονικὰς αὐλὰς τῆς Γερμανίας· αὐτὰ τὰ γεγονότα, ἡ ἀνύψωσις αὐτοῦ εἰς δοῦκα τοῦ Μεκλεμβούργου ἀντὶ τοῦ προγραφέντος χωροδеспότου, ὁ τρόπος καθ' ὃν ἐδέχθη ἀπεσταλμένους ἐκλεκτόρων, ἡ ἐξακολουθοῦσα ἀποδίωξις στρατευμάτων τῆς Συμμαχίας ἐκ τῶν ἐπισταθμῶν αὐτῶν διὰ βαλλενσταϊκῶν, ἀνταπεκρίνοντο ἐντελῶς πρὸς τοὺς περιαδομένους περὶ αὐτοῦ λόγους.

Τὰ παράπονα κατὰ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἀρχιστατήγου προήρχοντο κατ' ἀρχὰς ἐκ μέρους τῆς Συμμαχίας (liga): ἐγίνοντο δὲ ὁσημέραι ἐντονώτερα καὶ ἐπιμονώτερα· τέλος ἐν τῇ συνελεύσει τῶν ἡγεμόνων, ἣτις εἶχε συγκροτηθῇ ἀπὸ τοῦ Ἰουνίου τοῦ 1630 ἐν Ρεγενσβούργῳ, συνεφώνησαν πάντες ν' ἀπαιτήτωσι πᾶρὰ τοῦ αὐτοκράτορος τὴν ἀπόλυσιν τοῦ Βαλλενστάϊν.

Πρὸ παντός δὲ ἐναργέστερον ἀνέπτυσσεν εἰς τὸν αὐτοκράτορα τὴν ἀνάγκην ταύτην ὁ ἐκλέκτωρ Μαξιμιλιανός· ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ ἄλλως τοῦ Φερδινάνδου ἡ ἀδύνατος ψυχὴ ἦτο ἐν μέρει σύμφωνος πρὸς τὴν ἀπαίτησιν τῶν ἡγεμόνων, διότι καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος ἐφοβεῖτο τὸν κραταῖον στρατηγὸν του καὶ τὰ γιγαντιαῖα σχέδια αὐτοῦ, ἀλλ' ἀπέδει-
 λιαζε πρὸς τῆς ἰδέας τῆς ἐκτελέσεως.

Ἀλλὰ τέλος ὁ αὐτοκράτωρ ἀπεφάσισεν: οἱ ὑπουργοὶ αὐτοῦ Βέρδεμπεργ καὶ Κουέστεμπεργ ἀπῆλθον εἰς Μάμμιγκεν, ὅπου διέτριβε τότε

ὁ Βαλλενστάϊν. Οἱ ὑπουργοὶ τοῦ Φερδινάνδου προέβλεπον κακὴν ὑποδοχὴν, αἱ δὲ ἄτολμοι ὁδηγαί τὰς ὁποίας εἶχον λάβει οὗτοι παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος ἀπεδείκνυνον ὅτι ὁ τελευταῖος οὗτος δὲν ἦτο ἐλεύθερος παντὸς φόβου βιαίου τινὸς κινήματος ἐν μέρους τοῦ Βαλλενστάϊν.

Ἄλλ' οὗτος ἦτο ἀρκούντως φρόνιμος καὶ μεθ' ὅλους τοὺς τραχεῖς λόγους, δι' ὧν ἐξεδήλου τὴν ὀργὴν του, ὡς ἔπραττε βραδύτερον ὁ Ναπολέων, καὶ δὴ πολλάκις, ὡς οὗτος, ἀπλῶς φαινομενικὴν ὀργὴν, ἦτο ἀρκούντως κύριος ἑαυτοῦ, ὥστε νὰ μὴ σκέπτηται νὰ προβῇ εἰς τοιαῦτα διαβήματα : ἐγίνωσκε καλῶς ὅτι ἡ ἀπὸ ἀπλοῦ Βοημοῦ εὐγενοῦς ἀνύψωσις εἰς τὰ ὕψη ἐκλέκτορος τοῦ Βρανδεμβούργου, ἢ εἰς ὅ,τι ἄλλο ἔγραφεν αὐτῷ ἡ μοῖρά του, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ γίνῃ διὰ μιᾶς.

Ὁ Βαλλενστάϊν ἐδέχθη τοὺς ἀπεσταλμένους ἡσυχος καὶ ἀβροφρόνως : ἡ γέννησις τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τοῦ ἐκλέκτορος Μαξιμιλιανοῦ — ἡ εἰκὼν τῆς στάσεως τῶν ἀστέρων κατὰ τὴν γέννησιν ἀμφοτέρων — ἔκειτο ἐνώπιόν του : ἐκ τούτου συνάγεται, εἶπεν ὁ στρατηγός, ὅτι τὸ πνεῦμα τοῦ ἐκλέκτορος τῆς Βαυαρίας δεσπόζει τὸ τοῦ αὐτοκράτορος — ἐπομένως ἐδήλωσεν ὅτι ἤθελεν ὑπακούσει. Ἐρκεῖτο νὰ ἐξασφαλίσῃ τὰ δῆθεν δικαιώματά του ἐπὶ τοῦ Μεκλεμβούργου, τὰ ὅποια ἀκριβῶς νῦν διημφισβήτουν αὐτῷ αἱ ἀρχηγοὶ τῆς Συμμαχίας καὶ οἱ λοιποὶ ἡγεμόνες τῆς αὐτοκρατορίας.

Ἄν ἄλλως ὁ αὐτοκράτωρ ἐφρόνει ὅτι, θυσιάζων τὸ γενικῶς μισούμενον ὄργανον, ἔσωζε τὸ οὐσιῶδες τῆς θέσεώς του, ἐπλυνᾶτο. Οὔτε ὁ ἐκλέκτωρ Μαξιμιλιανὸς ἤθελε ν' ἀναλάβῃ τὴν ἀρχηγίαν τῆς ἡνωμένης ἀρμάδας μετὰ ἡλαττωμένης ἐξουσίας, οὔτε ἐπιτρέπετο ἡ ἔνωσις αὕτη τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων τῆς Συμμαχίας καὶ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ὁ χαρακτηρισμὸς αὐτοῦ ὡς αὐτοκρατορικοῦ στρατοῦ.

Ἐπὶ τέλους συνεφωνήθη ὅτι τὰ τε αὐτοκρατορικὰ καὶ τὰ τῆς Συμμαχίας στρατεύματα θὰ ἡλαττοῦντο, ἐκεῖνα μὲν εἰς 40,000, ταῦτα δὲ εἰς 20,000 ἀνδρῶν, ὅτι θὰ διετρέφοντο διὰ τῶν εἰσφορῶν τῶν θεμάτων (Kreise), καὶ ὅτι ὁ ἀνώτατος ἀρχηγὸς αὐτῶν, ὁ Τίλλν, περιωρισμένην ἐνασκῶν ἐξουσίαν, θὰ ὑπῆκειτο σ υ ν ἄ μ α καὶ εἰς τὸν αὐτοκράτορα καὶ εἰς τὴν Συμμαχίαν.

Αἱ ἀποφάσεις αὗται, αἱ καθ' ἑαυτὰς καταστήσασαι ἀδύνατον τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ προγράμματος τῆς αὐτοκρατορικῆς μοναρχίας, εἶχον ληφθῇ ἐν τῇ-ἐν Ρεγενσβούργῳ συνελεύσει, ὅτε εὕρίσκετο ἤδη ἐπὶ γερμα-

νικοῦ ἐδάφους νέος καὶ ἐπικινδυνώτερος ἐχθρὸς τῆς ἀψβουργικῆς ταύτης ἀπολυταρχίας, ὁ βασιλεὺς τῆς Σουηδίας Γουσταῦος Ἀδόλφος.

2. Ἡ Μεταρρύθμισις ἐν ταῖς σκανδιναυϊκαῖς χώραις. Ὁ Γουσταῦος Ἀδόλφος 1630—1632.

§ 265. Ὁ Γουσταῦος Ἀδόλφος τῆς Σουηδίας. — Ὁ μέγας οὗτος ἡγεμὼν ἀνέλαβε νῦν τὸ ἔργον εἰς ὃ δὲν εἶχεν εὐδοκίμῃσι ὁ βασιλεὺς τῆς Δανίας, ἀνὴρ συνετὸς καὶ εὐφυής, ἀλλ' οὐχὶ πρώτης τάξεως.

§ 266. Ἡ Μεταρρύθμισις ἐν Δανίᾳ. — Ἐν ταῖς σκανδιναυϊκαῖς χώραις ὁ προτεσταντισμὸς κατήγαγε πλήρη νίκην, οὐχὶ μὲν βεβαίως ἀμαχητὶ ἀλλὰ σχετικῶς εὐκόλως. Αἰτία τούτου δι' ἀμφοτέρας τὰς χώρας, τὴν Σουηδίαν καὶ τὴν Δανίαν μετὰ τῆς Νορβηγίας, ἦτο ἡ ἀτυχὴς κυβέρνησις Χριστιανοῦ τοῦ Β', ὅστις ἀνέβη εἰς τὸν θρόνον τῆς Δανίας ἐν ἔτει 1513.

Ὅτε ὁ Χριστιανός, ἀποθανόντος ἐν ἔτει 1520 τοῦ Σουηδοῦ βασιλικοῦ ἐπιτρόπου Στέν Στουρε, ἀνεγνωρίσθη βασιλεὺς καὶ ἐν Σουηδίᾳ, προσέκάλεσε διὰ τινος μυσταῖς σφαγῆς κατὰ τοῦ ἐναντίου κόμματος, γνωστῆς ὑπὸ τὸ ὄνομα σφαγαὶ τῆς Στοκχόλμης, στάσιν ἧς ἀρχηγὸς ἦτο ὁ υἱὸς ἐνὸς τῶν κατὰ τὰς σφαγὰς ταύτας φονευθέντων μεγιστάνων, ὁ Γουσταῦος Ἐριχσον Βάσας.

Καὶ τὸ δανικὸν δὲ βασιλείον του δὲν ἡδυνήθη νὰ ὑπερασπίσῃ ὁ Χριστιανός· ἐν ἔτει 1523 αἱ δυσηρεστημέναι τάξεις ἐξέλεξαν ἀντ' αὐτοῦ βασιλέα τὸν δοῦκα τοῦ Ὀλστεῖν Φρειδερίκον τὸν Α', συνέβη δὲ τοῦτο κατὰ τὸ αὐτὸ ἐκεῖνο ἔτος καθ' ὃ ὁ Γουσταῦος Βάσας ἀνεκηρύχθη βασιλεὺς ἐν Στρέγγνας μετὰ εὐτυχῇ κατὰ τῆς Δανίας ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας πόλεμον.

Αἱ ἀπόπειραι τοῦ Χριστιανοῦ περὶ ἀνακτήσεως τῆς ἐξουσίας ἀπέτυχον· ἀπέθανε δὲ οὗτος ἐν ἔτει 1559 ὡς αἰχμάλωτος τῶν πρώων ὑπηκόων του.

Ἐνταῦθα, ἐν Δανίᾳ, εἰσῆχθη ἡ Μεταρρύθμισις ἐπὶ Φρειδερίκου τοῦ Α'. ἀπὸ τοῦ 1527, καὶ ἐνεκλιματίσθη ἐπὶ τῶν διαδοχῶν βασιλέων, Χριστιανοῦ τοῦ Γ'. (1533—1559), Φρειδερίκου

τοῦ Β' (1559—1588), τοῦ ὁποίου ὁ υἱὸς Χριστιανὸς ὁ Δ' ἀνῆλθε ἐνδεκαέτης εἰς τὸν θρόνον καὶ ἀφοῦ ἐνηλικιώθη, μετέσχευ ὡς ἐξεθέσαμεν, τοῦ μεγάλου πολέμου κατὰ τὸ πρῶτον στάδιον αὐτοῦ οὐχὶ μὲν βεβαίως ἐπιτυχῶς πάντως ὅμως ἐντίμως.

§ 267. Ἡ Σουηδία. Οἱ Βάσαι. — Ἐν Σουηδίᾳ ὁ Γουσταῦος Βάσας κατώρθωσε νὰ κρατήσῃ τὴν θέσιν του καὶ ἐθεμελίωσε τὴν βασιλείαν του καὶ τὴν ἀκμὴν τῆς χώρας ἐπὶ τῆς Μεταρρυθμίσεως τῆς ἐκκλησίας, ἣν παρεσκεύασαν οἱ δύο ἀδελφοὶ Ὀλὰφ καὶ Λαυρέντιος Πέτρι· ἐν τῇ διαίτῃ τοῦ κράτους τῇ συνελθούσῃ ἐν Βεστεράς (1527) ἐλήφθησαν αἱ ἀποφάσεις δι' ὧν ὁ κληρὸς ἀπεστερήθη τῶν κτημάτων του, περιῆλθον δὲ ταῦτα ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ βασιλέως, καὶ ὁ Λαυρέντιος Πέτρι (1531) ἐγένετο ὁ πρῶτος εὐαγγελικὸς ἐπίσκοπος τῆς Οὐψάλας.

Ὁ Γουσταῦος Βάσας ἀπέθανεν ἐν ἔτει 1560, κατέλιπε δὲ τέσσαρας υἱούς. Ὁ πρεσβύτερος αὐτῶν Ἐρίχος ὁ ΙΔ' μετὰ ὀκταετῆ βασιλείαν, τῆς ὁποίας ὁ ἰδιότροπος καὶ τυραννικὸς χαρακτὴρ προέειδεν ἄνδρα ἡμιπαράφρονα, συνελήφθη ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν του (1568), καὶ ἐτελεύτησε μετὰ ἐνεαετῆ κάθειρξιν ἐν τῷ ἐν Ὀριβυχούς τῆς Οὐπλάνδης δεσμοτηρίῳ του.

Ἐκυβέρνα δὲ μετ' αὐτὸν ὁ δεύτερος ἀδελφὸς Ἰωάννης ὡς βασιλεὺς, ὁ δὲ τέταρτος ὁ Κάρολος, ὡς συνάρχων· ὁ Ἰωάννης συνέλαβε τὴν ἀτυχὴν ἰδέαν νὰ ἐπαναστρέψῃ εἰς τὸν καθολικισμόν, ὁ δὲ υἱὸς αὐτοῦ Σιγισμουῦνδος, ἵνα γίνῃ βασιλεὺς τῆς Πολωνίας, μετέστη ἀναφανδὸν εἰς τὴν ρωμαϊκὴν ἐκκλησίαν (1587).

Ὅτε ὁ Ἰωάννης ἀπέθανεν ἐν ἔτει 1592, ὁ διάδοχος τοῦ κράτους τούτου τοῦ ἀντικρυς προτεσταντικοῦ ἦτο ἤδη θερμὸς καθολικὸς, ὑποκοκείμενος ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν Ἰησουϊτῶν. Ἀλλ' ὁ νέος οὗτος βασιλεὺς, ὁ Σιγισμουῦνδος, πρὶν ἢ ἀναγνωρισθῇ ὡς τοιοῦτος, ὥφειλε νὰ παραδεχθῇ καὶ παραχωρήσῃ τὴν ἀποκλειστικὴν ἰσχὺν τῆς λουθηρανικῆς διδασκαλίας τῆς ἀμεταβλήτου Δύγουσταίας Ὁμολογίας· ἔπραξε τοῦτο μετὰ διαμαρτυρίας ἐν κρυπτῷ, ὡς εἶναι εὐνόητον, λαμβανομένων ὑπ' ὄψιν τῶν ἐπιρροῶν ὑφ' αἷς διετέλει.

Ἀλλ' ὅτε ἠθέλησεν οὗτος νὰ πολιτευθῇ ἐναντίον τῆς ὑποσχέσεως ἣν εἶχε δώσει δημοσίᾳ συμφώνως πρὸς τὴν κρυφίαν ἣν εἶχε δώσει εἰς τὸ ἀντίθετον κόμμα, ἐξῆγειρε τὸ προτεσταντικὸν κόμμα

τῆς χώρας, ἥς ἤρχεν ὁ θεῖος αὐτοῦ Κάρολος, ἐνῷ αὐτὸς διέτριβεν ἐν τῷ πολωνικῷ βασιλείῳ του, κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε ὁ Κάρολος ἐγένετο πράγματι κύριος τῆς χώρας, ὅτε δὲ ἀπόπειρά τις τοῦ Σιγισμούνδου περὶ ἀνακτήσεως τῆς ἐξουσίας διὰ τῶν ὀπλῶν ἀπέτυχε (1598), ἔλαβε τέλος καὶ τὸ στέμμα ὅπερ προσέφερεν αὐτῷ δαίτα τοῦ κράτους συνελθοῦσα ἐν ἔτει 1604.

§ 168. Ὁ Γουσταῦος Ἀδόλφος. 1611. — Υἱὸς τοῦ ἀνδρὸς τούτου, Καρλόλου τοῦ Θ'. ἦτο ὁ Γουσταῦος Ἀδόλφος, ὅστις, γεννηθεὶς ἐν ἔτει 1594 ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ἐν ἡλικίᾳ 17 ἐτῶν ἐν ἔτει 1611. Τὰ περικυκλοῦντα αὐτὸν ἑκτακτα φυσικὰ χαρίσματα ἀνέδειξε γόνιμα ἐπιμελῆς καὶ εὐρεῖα ἐκπαίδευσις.

Ἐν πολέμοις κατὰ τῆς Δανίας, τῆς Ρωσσίας, τῆς Πολωνίας ἀνεπτύχθη ἡ δύναμις τοῦ χαρακτηρὸς του καὶ τὸ πελεμικὸν τάλαντόν του· πλὴν τῆς πολεμικῆς ὁμῶς ταύτης δράσεως ἐνησχολήθη καὶ κατ' ὀρθὴν ὁ Γουσταῦος Ἀδόλφος νὰ θεραπεύσῃ τὴν ἐσωτερικὴν ἀκαταστασίαν τοῦ κράτους, νὰ φθάσῃ εἰς ἀγαθὰς σχέσεις μετὰ τῆς ἀριστοκρατίας, νὰ ἀναδιοργανώσῃ τὴν διοίκησιν καὶ τὴν δικαιοσύνην, νὰ ἀναζωογονήσῃ τὴν βιοποριστικὴν δρᾶσιν τοῦ λαοῦ, τὸ ἐμπόριον, τὴν μεταλλευτικὴν· κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος καθ' ὃ παρέδωκεν ἡ Ρωσία διὰ τῆς συνθήκης τῆς Στόλμπόβας τὰς ὑπὸ τῆς Ἀνατολικῆς θαλάσσης βρεχομένας χώρας, τὴν Καρελίαν, τὴν Ἰγгерманλάνδην, τὴν Λιβλανδίαν, εἰς τὴν Σουηδίαν, ὃ ἐστὶν ἀπεκλείσθησαν οἱ «Μοσχοῦται» ἀπὸ τῆς Ἀνατολικῆς θαλάσσης, ἐψηφίσθη ἡ πρᾶξις τῆς διαίτης, δι' ἧς μετεδιβάζετο εἰς τὸ στέμμα ἡ πρωτοβουλία παντὸς νομοσχεδίου (1617).

Νῦν δέ, ὅτε ἡ Δανία εἶχεν ἀποσυρθῇ ἀπὸ τοῦ γερμανικοῦ πολέμου, ὅτε ἡ καθολικὴ ἀντίδρασις ἐν συμπράξει μετὰ τῆς πολωνικῆς γραμμῆς τῶν Βάσα ἐσκέπτετο περὶ ἐπανορθώσεως τοῦ καθολικισμοῦ ἐν Σουηδίᾳ, ἡ αὐτοκρατορικὴ δύναμις εἶχε προβῇ νικηφόρως μέχρι τῆς Ἀνατολικῆς Θαλάσσης, λίαν ἰσχυρὰ κατὰ τὸ φαινόμενον, περιεστοιχισμένη ὁμῶς ὑπὸ πολλῶν κεκρυμμένων δυσχερειῶν, νῦν ἐφρόνει ὁ Γουσταῦος Ἀδόλφος, ὅτι εἶχεν ἐπιστῇ ὁ καιρὸς τῶν μεγάλων ἔργων, δι' ἃ κέντηνται φυσικὸν οὕτως εἶπεν δικαίωμα ἄνδρες τοῦ χαρακτηρὸς του.

Ἡ φιλοδοξία αὐτοῦ ἔφερε τὴν θρησκευτικὴν ἡχοιὰν τῆς ἐποχῆς.

λεσθῇ διὰ τὸν παλατινὸν κόμητα. Ἡ Ἐὐελθέργη ἐσυνθηκολόγησε τὸν Σεπτέμβριον, ἡ Μαγχάϊα τὸν Νοέμβριον τοῦ 1622, καὶ κατὰ τὰ τέλη τοῦ ἔτους τούτου, μόνον ἡ Φράγκενταλ ἦτο εἰς τὴν ἐξουσίαν του.

Μετά τινας μῆνας ἐν τινι «Βουλῇ ἀντιπροσώπων» ἐν Ρεγενσβούργῳ ἐγένετο καὶ ἡ μεταβίβασις τῆς ἐκλεκτορίας εἰς τὸν δοῦκα Μαξιμιλιανόν.

Ἡ πράξις αὕτη δὲν ἦτο ἔργον τι εὐκόλον, ἀφοῦ οἱ Γερμανοὶ ἡγεμόνες ἀπεβλεπόν πρὸς τὴν θέσιν τοῦ Μαξιμιλιανοῦ μετὰ τινος ζηλοτυπίας, ἡ δὲ ἐκθρόνισις ἐνὸς ἐκλέκτορος τῆς αὐτοκρατορίας ἀπετέλει σοβαρὸν γιγνόνος ἐπὶ ζημίᾳ τοῦ ὑφισταμένου πολιτεύματος, καὶ ἡ μεταβίβασις τῆς ἐκλεκτορίας εἰς τὴν Βαυαρίαν πλὴν τῶν ἄλλων μετέβαλλε καὶ τὴν πλειονοψηφίαν τοῦ ἐκλεκτορικοῦ συλλόγου τελείως ἐναντίον τῶν προτεσταντῶν.

Καὶ ἐν πρώτοις ἡ μεταβίβασις τῆς ἐκλεκτορίας ἐγένετο ἐφ' ὅρου ζωῆς τοῦ Μαξιμιλιανοῦ, ἐπομένως δὲν καθίστατο αὕτη κληρονομική, προϋπετίθετο δέ, ἐθεωρεῖτο ἐπιθυμητὸν ἢ δεδομένον ὅτι ἔμελλε νὰ παρασκευασθῇ συνδιαλλαγή τις τοῦ Παλατινοῦ κόμητος μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος, καθ' ὅσον ὁ ἐκλέκτωρ θὰ ἐδέχετο νὰ ἰκετεύσῃ ὡς ἐνοχος τὸν αὐτοκράτορα.

Τὰ δικαιώματα τῶν ἀπογόνων καὶ συγγενῶν τοῦ Φρειδερίκου ἐπεφυλάχθησαν. Τὴν 25 Φεβρουαρίου τοῦ 1623 ἐγένετο ἡ λόγῳ τιμαρίου παρχωρήσις.

§ 288. Ὁ ἐκλέκτωρ Μαξιμιλιανός. Πόλεμος. 1623. — Κατόπιν τῶν γεγονότων τούτων θὰ ἠδύνατό τις νὰ υποθέσῃ, ὅτι τὰ πράγματα ἐξωμαλύνθησαν καὶ ἡ εἰρήνη εἶχεν ἀποκατασταθῇ. Ἄλλ' εἰς τὴν εἰρήνην ταύτην οὐδεὶς εἶχεν ἐμπιστοσύνην, καὶ οὐδεὶς ἤθελε νὰ καταθέσῃ πρῶτος τὰ ὅπλα.

Ἰσπανικὰ στρατεύματα ἐκράτουν τὸ κάτω Παλατινάτον· τὸ ἄνω Παλατινάτον καὶ ἡ ἄνω Αὐστρία ἦσαν εἰς χεῖρας τοῦ δουκὸς ἐκλέκτορος τῆς Βαυαρίας ὡς ἐγγύησις διὰ τὰ ἐξοδα τοῦ πολέμου, ἅτινα ὑπελόγιζεν οὗτος εἰς δώδεκα ἐκατομμύρια φλορίνια (Gulden)· ἠδύνατο δὲ ὁ δούξ τῆς Βαυαρίας νὰ θεωρῇ ὡς ἰλικούς του καὶ τοὺς ἐπισκόπους, οἵτινες διέβλεπον ἐν αὐτῷ στερεώτερον στήριγμα διὰ τὴν λίαν ἀπειλουμένην θέσιν των ἢ ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ αὐτοκράτορος.

Ἀπέναντι τῆς πολεμικῆς ταύτης δυνάμεως τῆς Συμμαχίας ἐνίσχυσαν οἱ ἀντίθετοι τοὺς δύο ἀρχηγούς μισθοφόρων, τὸν Μάνσφελδ καὶ τὸν Χριστιανὸν τῆς Χαλβερστάδης, ὅπως κατέλθωσιν εἰς τὸ πεδὸν τοῦ πολέμου· οὕτω δὲ ἐπῆλθε μεταξύ τοῦ τελευταίου τούτου καὶ τοῦ Τίλλυ τὸν Αὐγούστον τοῦ 1623 ἐν Σ τ ά τ λ ο ν τῆς περιφερείας τῆς Μύνστερ, νέα μάχη.

Ἐληξε δὲ αὕτη μετὰ βραχεῖαν διάρκειαν ἐπίσης εἰς πλήρη ἦτταν τοῦ Χριστιανοῦ, ὅστις μετ' ὀλίγων λειψάνων, ἑξ χιλιάδων ἀνδρῶν περίπου ἐκ τῶν δέκα ἑξ χιλιάδων, ἔφυγεν εἰς τὰς Κάτω Χώρας.

Καὶ ὁ Μάνσφελδ δὲ δὲν ἠδύνατο ν' ἀντιστῇ κατὰ τῆς πολλῆς ὑπερτέρας δυνάμεως τῆς Συμμαχίας καὶ ἐγκατέλιπε τὸ γερμανικὸν ἔδαφος. Οὐδεμία λοιπὸν ἀξιόλογος πολεμικὴ δύναμις ἴστατο πλέον ἀπέναντι τοῦ στρατοῦ τοῦ Τίλλυ ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τούτου.

§ 256. Τὸ ἔτος 1624. Διπλωματικαὶ διαπραγματεύσεις. — Τὸ ἐπόμενον ἔτος 1624 δὲν ἐσημειώθη διὰ πολεμικοῦ τινος συμβεβηκότος ἐπὶ τοῦ γερμανικοῦ ἐδάφους· αὐτὸς δὲ ὁ Βέθλεν Γαβὸρ, ὅστις εἶχεν ἐπαναλάβει τὸν πόλεμόν του ἐν ἔτει 1623 καὶ εἶχεν εἰσέλθει εἰς τὴν Μοραίαν, συνωμολόγησεν εἰρήνην τὸν Μάϊον τοῦ 1624 ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὅρων τοῦ Νικολσβούργου.

Ἀντιθέτως πλουσιώτατον ὑπῆρξε τὸ ἔτος ἐκεῖνο εἰς διαπραγματεύσεις. Ἐσχηματίσθη δὲ συνασπισμὸς κατὰ τῶν Ἀψβουργίων· ἡ κατὰ τῶν κληρονομικῶν χωρῶν τοῦ Φρειδερίκου ἐνέργεια, ὁ στενὸς δεσμὸς μετὰ τῆς Ἰσπανίας, ἥς στρατεύματα εὕρισκοντο ἐν τῷ Παλατινάτῳ, τῇ σπουδαίᾳ ταύτῃ ὑπὸ στρατιωτικὴν ἔποψιν χώρα, ἡ θρησκευτικὴ ἀντίθεσις παρὰ τοῖς μὲν, ἡ πολιτικὴ παρὰ τοῖς ἄλλοις, παρὰ τοῖς πλείστοις δὲ ἀμφότεραι συγχρόνως, ὑπηγόρευον τὴν ἰδέαν τοῦ συνασπισμοῦ τούτου.

Ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας Ἰάκωβος εἶχεν ἀποτύχει ἐν τῷ μεταξύ εἰς τὰ περὶ ἰσπανικοῦ γάμου σχέδιά του, καὶ ἠσθάνετο ἑαυτὸν τρόπον τινὰ προσβεβλημένον, διότι πᾶσαι αἱ μέχρι τοῦδε συνδιαλλακτικαὶ προσπάθειαι του εἶχον ναυαγήσει· ἐν Γαλλίᾳ τὴν μεγαλειτέραν ἐπιρροὴν ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑποθέσεων ἐξήσκει ἀπὸ τοῦ Ἀπριλίου τοῦ ἔτους 1624 ὁ καρδινάλιος Ρισελιέ, ὅστις εἶχεν ἐπαναλάβει τὴν πολιτικὴν Ἑρρίκου τοῦ Δ', τὴν ἐπὶ τινα χρόνον ἐγκαταλειφθεῖσαν. Οἱ

τῆς Κάτω Χώρας ἦσαν ἐν πλήρει πολέμῳ πρὸς τὴν Ἰσπανίαν, ἣν ἠδύναντο οὗτοι ἀποτελεσματικώτατα νὰ πολεμήσωσι κατὰ θάλασσαν καὶ ἐν Γερμανίᾳ.

Πάντες οὗτοι ὤφειλεν νὰ μεριμνήσωσι περὶ ἀμύνης κατὰ τῆς αὐξούσης δυνάμεως τῆς αὐτοκρατορίας καὶ τῆς Συμμαχίας, ἐν τῇ αὐτῇ δὲ θέσει εὐρίσκοντο αἱ βορειογερμανικαὶ αὐτοκρατορικαὶ πόλεις, ὡς καὶ αἱ σκανδιναυϊκαὶ δυνάμεις Δανία καὶ Σουηδία, ἀς τὸ αὐτὸ προτεσταντικὸν συμφέρον συνέδεε μετ' αὐτῶν.

Καὶ ὁ ἐκλέκτωρ δὲ τοῦ Βρανδεμβούργου Γεώργιος Γουλιέλμος (1619—1640), ὁ ἐν ἔτει 1619 διαδεχθεὶς τὸν Ἰωάννην Σιγισμουῦνδον, ἔλαβε ζωηρότατον μέρος εἰς τὰς διπλωματικὰς ταῦτας διαπραγματεύσεις καὶ προετοιμασίας.

Πρώτιστα ὅμως αἱ τάξεις τοῦ θέματος τῆς κάτω Σαξωνίας, αἱ ἀνατολικῶς τοῦ Οὐϊσούργιδος (Weser) καὶ ἐκατέρωθεν τοῦ κάτω Ἀλβίου χῶραι, αὐταὶ ἔπρεπε νὰ αἰσθάνωνται ἐαυτὰς ἀπειλούμενας ὑπὸ τῆς στρατιωτικῆς θέσεως τῶν στρατευμάτων τῆς Συμμαχίας καὶ ἐξ ὧσιν ἐλέγοντο περὶ τῶν βλέψεων καὶ τῶν προετοιμασιῶν τοῦ κόμματος, εἰς τὸ ὁποῖον ἔτεινεν εὐήκοον τὸ οὖς ὁ αὐτοκράτωρ. Ἡ Βρουνσβίκη, ἔνθα διέμενον κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν χρόνων ἐκείνων τὰ στρατεύματα ταῦτα, ἀνῆκον εἰς τὸ θέμα τοῦτο.

§ 257. Τὸ ἔτος 1625. — Συνωμολογήθη δὲ μεταξὺ Ὁλλανδίας, τοῦ διαδόχου Ἰακώβου τοῦ Α'. Καρόλου τοῦ Α'. καὶ τοῦ Χριστιανοῦ Δ'. τῆς Δανίας ἐν Χάγῃ συμφωνία τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1625, καὶ αἱ τάξεις τοῦ κάτω σαξωνικοῦ θέματος, γινώσκουσαι τὴν προπαρασκευαζομένην μεγάλην συμμαχίαν, εἶχον ἀποφασίσει ἤδη τὴν συγκρότησιν πολεμικῆς δυνάμεως, τῆς ὁποίας τὴν ἀνωτάτην ἀρχηγίαν ἔμελλε ν' ἀναλάβῃ ὁ βασιλεὺς τῆς Δανίας, ὅστις ὡς δοῦξ τοῦ Σλέσβιγ καὶ Ὁλστεῖν ἦτο ἐκ τῶν ἡγεμόνων τῆς γερμανικῆς αὐτοκρατορίας.

Μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Σουηδίας, τοῦ Γουσταύου Ἀδόλφου (ἀπὸ τοῦ 1611) δὲν κατωρθώθη συνεννόησις τις : ὑπεσχέθη ὅμως οὗτος νὰ μὴ παρεμβάλλῃ δυσκολίας εἰς τὴν ἐπιχείρησιν τοῦ Χριστιανοῦ.

§ 258. Ὁ Βαλλενστάϊν — Ἀπέναντι τοῦ ἀπειλητικοῦ κινδύνου ὁ αὐτοκράτωρ εὐρίσκετο εἰς κατάστασιν οὐχὶ εὐχάριστον. Ὁ νέος ἐκλέκτωρ, Μαξιμιλιανὸς τῆς Βαυαρίας, κατέστησεν αὐτῷ

καταφανῇ τὴν ἀνάγκην ὅπως ἐξοπλισθῇ καὶ αὐτὸς κατὰ τοῦ δεσμοῦ, ὁ δὲ Φερδινάνδος δὲν ἠδύνατο νὰ παραγνωρίσῃ τὴν ἀνάγκην ταύτην καὶ διὰ τὸν λόγον ἀκόμη, ὅτι δὲν ἤθελε νὰ ἐξαφανισθῇ καθ' ὀλοκληρίαν ὁπισθεν τοῦ Μαξιμιλιανοῦ, τοῦ κυρίως προμάχου καὶ ἀρχηγοῦ τῶν καθολικῶν συμφερόντων ἐν Γερμανίᾳ.

Τὰ οἰκονομικά του ὅμως διετέλουν εἰς κατάστασιν οἰκτράν. Ἐνεκα τῆς ἄρρονος ἀντιδράσεως ἐν ταῖς ἀνακτηθείσαις ὑπὲρ τοῦ Ἀψβούργου χώραις, τῶν ἀθρόων ἀπελάσεων καὶ τῆς καταδιωκτικῆς μάχης πᾶσα βιοποριστικὴ δραστηριότης εἶχε χαλαρωθῇ καὶ παραλύσει· τὰ προϊόντα τῶν δημεύσεων ὀλίγους τινὰς μόνον ὠφέλησαν, ὁ δὲ Φερδινάνδος πράγματι οὐδὲν ἡννόει ἐκ τοῦ εἶδους τούτου τῶν κυβερνητικῶν καθηκόντων του, τῆς εὐτάκτου οἰκονομικῆς διαχειρίσεως, τῆς νοήμονος διοικήσεως, τῆς ἐνισχύσεως τῶν βιοποριστικῶν δυνάμεων.

Ἄλλ' ἡ ἀνάγκη ἰδίᾳς πολεμικῆς δυνάμεως ἐγένετο ἐπαισθητοτέρα ἔπρεπε νὰ καταρτισθῇ στρατὸς 15,000 τοῦλάχιστον πεζικοῦ καὶ 6,000 ἱππικοῦ. Ἀρχομένου δὲ τοῦ ἔτους 1625 προσεφέρθη ἀνὴρ, ὅστις μέχρι τούδε ἔδωκεν εἰς τὸν αὐτοκράτορα κατὰ διαφόρους περιστάσεις συμβουλὰς, εἶχε δὲ ἀποκτήσει ἤδη φήμην εἰς τοὺς πολέμους του, νὰ ἀναλάβῃ τὸ μέγα τοῦτο οἰκονομικὸν καὶ στρατιωτικὸν ἔργον, ὁ Ἀλβρέχτος Βεγκεσλαῦος Εὐτέβιος τοῦ Β α λ δ σ τ α ῖ ν.

Ὁ Βάλλενσταῖν — ὁ τύπος οὗτος τοῦ ὀνόματός του, ὁ συνηθέστερος ἤδη καὶ ζῶντος αὐτοῦ, ἐστερεώθη ἀναποσπάστως, ἀφ' οὔτου ἐναπετυπώθη εἰς ἐν τῶν μεγαλειτέρων ποιημάτων πάντων τῶν αἰώνων (*) — γεννηθεὶς ἐν ἔτει 1583, κατήγετο ἐξ ἀρχαίου τσεχικοῦ αὐθεντικοῦ γένους, ἀνετράφη δὲ κατὰ τὸ προτεσταντικὸν δόγμα, τὸ ὁποῖον ἐπρέσβευον οἱ γονεῖς του.

Ἐνωρὶς κατέλιπον αὐτὸν ὀρφανὸν οἱ γονεῖς του· ὁφοῦ δὲ ἐσπού-

(*) Εἶναι εὐχάριστον καὶ σημειώσεως ἄξιον ὅτι ὁ Ράγκε, ὡς ἐνταῦθα ὡς πρὸς τὸν Βαλλενσταῖν, οὕτω καὶ ἐν τῇ Παγκοσμίῳ Ἱστορίᾳ του παρεδέχθη τοὺς ἐν χρήσει συνήθεις τύπους τῶν ὀνομάτων· τὰ ὀνόματα ταῦτα κέκτῃνται τὸ δικαίωμα τὸ ἐκ τῆς παλαιᾶς συνηθείας, δικαίωμα ὅπερ πράγματι δὲν παρουσιάζει μέγα τι ἄτοπον, ἔχει δὲ τὸ πλεονέκτημα νὰ μὴ ἀφίνη τὸν ἀναγνώστην νὰ αἰσθάνηται ἐκ τῶν προτέρων πόσον ἀπέχει καὶ καθυστερεῖ τοῦ καθηγητεῦ.

δασεν εἰς τὸ σχολεῖον τῆς Ὀλμουτς καὶ ἔπειτα εἰς τὸ λουθηρανικὸν πανεπιστήμιον τῆς παρὰ τὴν Νυρεμβέργην Ἀλτορφ, μετέστη εἰς τὸν καθολικισμόν, συνήψε λαμπρὸν γάμον μετὰ τινος ἡλικιωμένης κυρίας, τῆς ὁποίας τὴν ἀξιόλογον περιουσίαν ἐκληρονόμησε καὶ κατέστη λίαν προσοδοφόρον διὰ καλῆς διοικήσεως.

Κατὰ τὰς ἐν Βοημίᾳ ἐκραγείσας ταρχαῖς ὁ Βαλλενστάϊν ἐτάχθη εἰς τὸ αὐτοκρατορικὸν κόμμα, κατέλαβε δὲ ἐπιφανῆ θέσιν ἐν αὐτῷ, προσκομίσας εἰς τὸν αὐτοκράτορα τὸ πολεμικὸν ταμεῖον τῶν τάξεων.

Ἐν τῷ στρατοπέδῳ ἐνωρὶς ἀπέβη μεγάλη φυσιογνωμία ὁ Βαλλενστάϊν, τοῦ ὁποῦ ἡ ἐκκεντρικὴ φύσις εἶχεν ἐπισύρει ἤδη καὶ ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τὴν γενικὴν προσοχὴν· τὸ σύνταγμα αὐτοῦ μετέσχε τῆς μάχης τοῦ Λευκοῦ ὄρους ἥτις ὑπῆρξε τοσοῦτον κρίσιμος. Ἐν Γρατς ἤδη εἶχε προσκολληθῆ εἰς τὸν Φρειδινάνδον καὶ εἰς τὸ ἰσπανικὸν κόμμα, ἐστερέωσε δὲ τὴν μεγάλην θέσιν του διὰ δευτέρου γάμου μετὰ τινος κομήσσης Χαρράχ.

Εἰς ἄκρον φιλόδοξος ὢν, ἐπίσης δὲ φιλοχρήματος καὶ φίλαρχος, ἐξεμεταλλεύθη τὴν νέαν θέσιν του καὶ τὴν εὐνοίαν τοῦ αὐτοκράτορος, ἠύξησε τὰς ἀξιολόγους κτήσεις του δι' ἀγορᾶς δημευθέντων κτημάτων, ὡς φαίνεται δὲ καὶ διὰ μέσου ὀλιγώτερον ἐντίμου ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς παραποιήσεως τῶν νομισμάτων. Μετὰ ταῦτα ἤνωσεν ὅλας τὰς μεγάλας κτήσεις του εἰς μίαν ἐνιαλίαν ἐξουσιάρχίαν, τὴν τῆς Φρειδλανδίας, καὶ ἀνυψώθη ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος εἰς τὸν βαθμὸν ἡγεμόνος ἐν ἔτει 1623.

Κατὰ τὴν διοίκησιν τῆς ἐπικρατείας του ἐκείνης ἔδειξεν οὐχὲ συνήθη κυβερνητικὴν ἱκανότητα. Ὅ,τι δὲ προέτεινε νῦν εἰς τὸν αὐτοκράτορα ἦτο οἶονεὶ νεοφανὲς σύστημα, ἡ διατροφή δηλονότι τοῦ πολέμου διὰ τοῦ πολέμου. Ὁ στρατός, κατὰ τὸ σχέδιον τοῦ Βαλλενστάϊν, ἔδει νὰ ζῇ εἰς βάρος τῶν καταλαμβανομένων χωρῶν· πράγματι δὲ αἱ χῶραι αὗται θὰ ἡσθάνοντο ἀνακούφισιν, ἐὰν τὴν θέσιν τῶν ἀτάκτων διαρπαγῶν καὶ τῶν στρατιωτικῶν βιαιοπραγιῶν κατελάμβανε τακτικὸν καὶ μετ' αὐστηρᾶς πειθαρχίας ἐφαρμοζόμενον σύστημα ἀναγκαστικῶν εἰσφορῶν.

Ὁ αὐτοκράτωρ ἀπεδέχθη τὴν πρότασιν. Ἐν Βοημίᾳ, ἐν Φραγκωνίᾳ, ἐν Σουηβίᾳ ἱδρύσεν ὁ Βαλλενστάϊν τὰ στρατολογικὰ του

γραφεία. Τὰ πλήθη τῶν τυχοδιωκτῶν, ἄνευ διακρίσεως γένους καὶ θρησκευματος — ἦτο δὲ ὡς πρὸς τὸ τελευταῖον τοῦτο ἐντελῶς ἀδιάφορος ὁ Βαλλενστάϊν, προκειμένου περὶ ἐπιτεύξεως τῶν σκοπῶν του — συνέρρεον πρὸς τὰ γραφεῖα ταῦτα : τοὺς δευτέρας τάξεως ἐπιχειρηματίας, τοὺς διοικητὰς τῶν στρατολογηθησομένων συνταγμάτων, προσεῖλκυεν ἡ στρατιωτικὴ φήμη καὶ ἡ ἐγνωσμένη χρηματικὴ εὐπορία τοῦ μεγάλου γενικοῦ ἐπιχειρηματίου.

Καὶ ἤδη κατὰ τὸν Αὐγούστον τοῦ 1625 εἶχε κατάρτισαι ὁ τοῦ αὐτοκράτορος στρατηγός, ὁ δοῦξ τῆς Φρειδλανδίας, τὸν στρατόν του, ἐξηκολούθει δὲ ἀπαύστως ἡ στρατολογία. Προήλασε δὲ οὗτος διὰ τῆς Φραγκωνίας καὶ τῆς Θουριγγίας εἰς τὸ κατωσαξωνικὸν θέατρον τοῦ πολέμου καὶ ἔτεινε τὴν χεῖρα πρὸς τὸν Τίλλυ.

Ἐν τοσοῦτῳ τὸ ἔτος παρήλθεν ἄνευ ἄλλων πολεμικῶν συμβεβηκότων. Διεχείμασε δὲ ὁ Βαλλενστάϊν ἐν τῇ περιεργείᾳ τῆς Χαλθερστάδης.

§ 259. Βαλλενστάϊν καὶ Τίλλυ. 1626. — Κρίσιμα γεγονότα ἐπῆλθον μόνον κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος (1626). Τὸν Ἀπρίλιον τοῦ ἔτους τούτου ἐπεχείρησεν ὁ Μάνσφελδ ἐπιθεσιν κατὰ τῆς παρὰ τὸ Ροσλάον ὀχυρᾶς θέσεως τοῦ Βαλλενστάϊν, παρὰ τὴν μετὰ τὸ Δεσσάον ἐπὶ τοῦ Ἄλβιος γέφυραν : καὶ ἡττήθη μὲν ὁ Μάνσφελδ, κατώρθωσεν ὅμως νὰ ἀναπληρώσῃ τὰς ζημίας του καὶ εἰσήλασε μετὰ 20,000 ἀνδρῶν εἰς τὴν Σιλεσίαν.

Τὸ σχέδιον τοῦ Μάνσφελδ ἦτο νὰ ἐνωθῇ μετὰ τοῦ ἡγεμόνος τῆς Τρανσυλθανίας, ὅστις εἶχεν ἐπαναλάβει αὐθις τὸν πόλεμον τῇ βοήθειᾳ τῶν Τούρκων, καὶ πράγματι ἡ ἔνωσις συνετελέσθη τὸν Ὀκτώβριον τοῦ αὐτοῦ ἔτους.

Ἄλλ' ὁ ἀκαταλόγιστος Βεθλὲν Γαθὸρ εἶχε βαρυνθῇ πάλιν τὸν πόλεμον καὶ ἐπελήφθη διαπραγματεύσεων, αἵτινες ἤγαγον καὶ πάλιν εἰς εἰρήνην, ἐνῶ ὁ Μάνσφελδ, ὅστις βαρέως ἀσθενήσας ἤθελε νὰ πορευθῇ εἰς Βενετίαν, ἀπέθανε κατὰ τὸ ταξιδεῖδόν του τοῦτο ἐν τινὶ βουνακῇ κώμῃ.

Κατὰ τὸ αὐτὸ θέρος ἀπέθανε καὶ ὁ συμπολεμιστὴς καὶ ἐταῖρος οὐχὶ ὅλως ἀνυπόπτου φήμης, ὁ Χριστιανὸς τῆς Βρουνσβίκης, ὅστις ἐπρόκειτο νὰ διεξαγάγῃ τὸν πόλεμον ἐν ταῖς χώραις τῆς Συμμαχίας (liga).

Ἐν μόνον ἐπετεύχθη διὰ τῆς στρατείας ἐκείνης : ὁ Βαλλενστάϊν ἠναγκάσθη νὰ παρακολουθήσῃ μετὰ τοῦ μεγαλειτέρου μέρους τοῦ στρατοῦ τὸν Μάνσφειλδ, καταλιπὼν μόνον ὀκτακισχιλίους ἄνδρας τῆς ἀρμάδας του εἰς τὸν Τίλλυ.

Ἦτο δὲ ὁ Τίλλυ καὶ ὡς στρατηγὸς ὑπέρτερος τοῦ βασιλέως τῆς Δανίας, ὅστις, καίπερ μεμορφωμένος καὶ συνετὸς ἀνὴρ δεξιὸς δὲ κυβερνήτης τῆς χώρας του, δὲν ἐφάνη ἀντάξιος τοῦ μεγάλου στρατιωτικοῦ καὶ πολιτικοῦ προβλήματος, τὸ ὁποῖον ἔμελλε νὰ λυθῇ ἐνταῦθα.

§ 260. Ἡ ἐν Λοῦττερ μάχη. 1626. — Κατὰ τὴν ὑποχώρησιν, ὑπὸ συνθήκας οὐχὶ εὐνοϊκὰς, ἐν Λοῦττερ τῆς Βαρμβέργης, νῦν κωμοπόλει μετὰ σιδηροδρομικοῦ σταθμοῦ παρὰ τὴν Βολφενβούττελ, ἐδέχθη ὁ βασιλεὺς τῆς Δανίας τὴν μάχην καὶ ἡττήθη ὑπὸ τοῦ Τίλλυ κατὰ κράτος (Αὐγούστον τοῦ 1626). Ὁ βασιλεὺς ὑπεχώρησε διαβὰς τὸν Ἄλβιν, ὁ Τίλλυ παρέμεινεν ἐν τῷ δουκάτῳ τῆς Βρουνσβίκης, τὰ δὲ συντάγματα τοῦ Βαλλενστάϊν εἰσέβαλον εἰς τὴν μαρκιωνίαν τοῦ Βρανδεμβούργου, ἧς ὁ ἐκλέκτωρ μέχρι τοῦδε ἔπαιξε τὸ ὑποπτον πρόσωπον τοῦ πεφοβισμένου ἀδυνάτου.

Τὸ ἀψβουργικὸν ἄστρον ἐμεσουράνει. Λίαν ἀτόπως κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐπῆλθον μετὰξὺ Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας διαφωνίαι καὶ δυσαρέσκειαι, περὶ ὧν θέλομεν ὁμιλήσει βραδύτερον, καὶ αἵτινες ἐπὶ πολὺν χρόνον δὲν ἐπέτρεψαν εἰς τὰς δύο ταύτας δυνάμεις νὰ ὑποστηρίξωσι τὸ ἐν Γερμανίᾳ προτεσταντικὸν κόμμα, καίτοι τὸ συμφέρον ἀμφοτέρων ὑπηγόρευε τὴν ὑποστήριξιν ταύτην.

Τὸν Μάϊον τοῦ 1627 ἤρξατο ὁ Βαλλενστάϊν, τοῦ ὁποῦ ἡ κυρία δύναμις εἶχε διαχειμάσει ἐν Σιλεσίᾳ καὶ Μοραυίᾳ, τῆς στρατείας του. Ἠνώθη δὲ μετὰ τοῦ Τίλλυ ἐν Λαουεμβούργῳ καὶ ἐνώπιον τῆς ὑπερόχου ταύτης δυνάμεως ἔπαυσε πᾶσα ἀντίστασις. Τὸ Κίελον μετέστη πρὸς τοὺς αὐτοκρατορικοὺς, καὶ ὁ Βαλλενστάϊν εἰσέλασεν εἰς Σιλέσβιγ : μετὰ ταῦτα εἰσέβαλεν εἰς Ἰουτλάνδην : τί ἐσήμενον δὲ αἱ νῆκαι αὗται, ἀποδεικνύει τὸ αὐτοκρατορικὸν διάταγμα τῆς 19 Ἰανουαρίου τοῦ 1628, τὸ ὁποῖον τοῦτο μὲν ἀπήγγελλε τὴν προγραφὴν τῶν δύο δουκῶν τοῦ Μεκλεμβούργου, οἵτινες εἶχον προσχωρήσει εἰς τὸ ἐχθρικὸν κόμμα, τοῦτο δὲ ἀντήμειβε τὸν εὐτυχῇ ἀρχιστράτηγον

διὰ τὰ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ αὐτοκράτορος εἰσενεχθέντα χρήματα διὰ τῆς χώρας τούτων.

Πολλῷ πληρέστερον, ἢ ἄλλοτε ὁ Κάρολος ὁ Ε'. ἐν ἔτει 1547, εἶχε νικήσει νῦν ὁ Φερδινάνδος ὁ Β'. Ὑπάρχον ἀκόμη πανταχοῦ προτεστάνται, προτεσταντικαὶ πόλεις, ἡγεμονίαι, δουκάτα, δὲν ὑπῆρχεν ὅμως πλέον μηδεμίαν προτεσταντικὴν δύναμιν.

Περὶ τὰ τέλη τοῦ 1627 ὁ ἐν Μαδρίτῃ πρέσβυς τοῦ αὐτοκράτορος διατάχθη νὰ προτείνῃ εἰς τὸν Βασιλέα Φίλιππον τὰς κατακτηθείσας χώρας Σιέσβιγ καὶ Ἰουτλάνδην πρὸς ἀγοράν, ἡ μεγάλη δὲ θρασύτης τῆς σκέψεως ταύτης καταδεικνύει ὡς ἄριστα, ὅποιας ἐλπίδας ἔτρεφον τότε ἐν τοῖς ἀψβουργικαῖς σουίτικαῖς τούτους κύκλοις : μόνον κατὰ τὰς ἡμέρας ἡμῶν ἐν τοῖς σχεδίοις τοῦ πρίγκιπος Φελίξ Σβάρτσεμπεργ (1) καὶ τῶν μιμητῶν αὐτοῦ παρουσιάζει ἡ ἱστορία ἀνάλογον θρασύτητα.

Εἰς ἀνὴρ ὑπῆρχε νῦν ὁ βλέπων κατὰ βάθος τὰ πράγματα, ὁ Βαλλενστάιν : τί χρειάζονται πλέον ἐκλέκτορες καὶ ἡγεμόνες ; ἔλεγε πολλάκις οὗτος παρουσιαζομένης εὐκαιρίας, — ὡς ἐν Ἰσπανίᾳ, ὡς ἐν Γαλλίᾳ, οὕτω καὶ ἐν Γερμανίᾳ πρέπει νὰ ὑπάρχῃ μόνον εἷς βασιλεὺς. Ὁ αὐτοκράτωρ, ἔλεγεν ὁ Βαλλενστάιν ἐν συνομιλίᾳ μετὰ τοῦ ὑπουργοῦ τῆς αὐτοκρατορίας Ἐγεμπεργ, ἔχει πάντας κυρίως τοὺς ἡγεμόνας καθ' ἑαυτοῦ—δύναται ὅμως καὶ πρέπει νὰ διατηρῇ 70,000 ἀνδρας εἰς κατάστασιν πολέμου καὶ νὰ ἐπεκτείνῃ βαθμιαίως τὰς φρουρὰς αὐτῶν καθ' ὅλην τὴν Γερμανίαν : ὁ αὐτοκράτωρ δικαιοῦται νὰ πράξῃ τοῦτο· τούτου δὲ ἐφαρμοζομένου ἐπὶ τινα ἔτη, θὰ προσέλθωσιν οἱ ἐχθροὶ ἐξαιτούμενοι εἰρήνην.

§ 261. Ὁ Βαλλενστάιν ἐν τῇ κάτω Γερμανίᾳ. — Κατεγίνετο δὲ συντόνως εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ προγράμματος τούτου, χωρὶς νὰ λησμονῇ ἐν τῇ ἐνεργείᾳ ταύτῃ τὸν ἑαυτόν του. Ὅτε ἐντολῇ ἢ μᾶλλον τῇ παρακλήσει τοῦ αὐτοκράτορος, ὅστις ἠσθάνετο ἤδη τὴν δύναμιν αὐτοῦ καὶ τὴν ἀρχικὴν θέλησίν του, ἀπέλυσε συντάγματα τινα ἢ σημαίας, ὅπως ἀφοπλίσῃ τὰ ὁσημέραι ἐντονώτερα γινόμενα παράπονα, τὸ πρᾶγμα ἦτο ἐντελῶς φαινομενικόν : ὅλη ἡ

(1) Σ. Μ. Διπλωμάτου καὶ πρωθυπουργοῦ τῆς Αὐστρίας (1800—1852).

κάτω Γερμανία ἐστέναζεν ὑπὸ τὴν φοβεράν πίεσιν τῶν αὐτοκρατορικῶν στρατευμάτων, τὰ ὅποια ἐπεξέτεινον ὁσημέραι ἐπὶ πλέον τὰς ἐπισταθμίας των.

Οὕτω λόγου χάριν ὁ δοῦξ τῆς Πομμερνίας Βογισλαῦος ὥφειλε νὰ δεχθῇ ἐν τῇ φιλησυχῇ χώρα του δέκα αὐτοκρατορικά συντάγματα· καὶ αὐτὰ δὲ τὰ στρατεύματα τῆς Συμμαχίας ἐξεδιώκοντο ἐκ διαφόρων θέσεων ὑπὸ τῶν τοῦ Βαλλενστάϊν· ὑπεράνω τῆς Δανίας, ἥτις εἶχε περιορισθῇ εἰς τὰς νήτους, ἐπεκρέματο διαρκῶς τὸ ζῆφος, ἀφοῦ αἱ περὶ εἰρήνης διαπραγματεύσεις δὲν εἶχον καταλήξει ἀκόμη εἰς οὐδὲν ἀποτελεσμα· ἠπειλεῖτο δὲ νῦν καὶ ἡ Σουηδία.

§ 262. **Πρὸ τῆς Στραλσούνδης. 1628.**— Καὶ τὴν φορὰν ταύτην ὅμως, ὡς καὶ πρὸ ὀγδοήκοντα ἐτῶν μετὰ τὴν ἀτυχῇ ἔκβασιν τοῦ σμαλκαλδικοῦ πολέμου, ἡ ὑπεροψία καὶ ἡ ἰταμότης τοῦ νικητοῦ προσέκοψε καὶ ἡττήθη, ὑπὸ τῆς γενναιοφροσύνης μιᾶς τῶν ἐλευθέρων πόλεων τῆς αὐτοκρατορίας.

Ἡ πόλις δηλονότι Στραλσούνδη ἡρνήθη νὰ δεχθῇ αὐτοκρατορικὴν φρουράν. Ὅτε ἔδὲ προσεβλήθη ὑπὸ τοῦ βαλλενσταϊνικοῦ συνταγματάρχου Ἄρνιμ, ὅστις εἶχε τὴν ἐντολὴν νὰ ὑποτάξῃ τοὺς λιμένας τῆς Πομμερνίας, ὠρκίσθησαν οἱ πολῖται ἐκ νέου εἰς τὴν ἀληθῆ θρησκείαν τῆς Αὐγούσταίας Ὁμολογίας, εἰς τὰ κοινὰ δικαιώματα καὶ τὰς ἐλευθερίας τῆς πόλεως των καὶ συνωμολόγησαν συνθήκην μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Σουηδίας· τὰ γυναικόπαιδα διεπεραιώθησαν εἰς τὰς σουηδικὰς ἀκτὰς.

Τὸν Ἰούλιον τοῦ 1628 ἐνεφανίσθη αὐτὸς ὁ Βαλλενστάϊν πρὸ τῆς πόλεως. Κατὰ τὴν συνήθειάν του ἀλαζονικῶς ἔλεγεν ὅτι θὰ ἐκυρίευσεν τὴν πόλιν καὶ ἂν ἀκόμη ἦτο αὕτη δεμένη δι' ἀλύσεων ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ· καὶ διέταξεν ἀμέσως ἔφοδον· ἡ ἔφοδος ἐπανελήφθη ἄνευ ἀποτελέσματος· ἔπειτα ἐδοκίμασε νὰ φθάσῃ εἰς ἀποτέλεσμα διὰ τῆς καλωσύνης, διότι καὶ εἰς τὸ μέσον τοῦτο προσέφευγεν, ὡς ἂν ἠδύνατο νὰ φέρῃ εἰς τὴν ἐπιδιωκόμενον σκοπόν.

Ἄλλ' οἱ πολῖται ἀπέρριψαν τοὺς ὄρους, οὓς τὸ συμβούλιον ἐφαινετο διαθεθιμένον νὰ ἀποδεχθῇ. Σῶμα ἐξ 600 Σουηδῶν ὑπεστήριξε τοὺς πολίτας, θανικὰ δὲ πολεμικὰ σκάφη κατέπλευσαν εἰς τὰ ὕδατα τῆς Ρουῆν.

Μετὰ ἐξάμηνον πολιορκίαν ὁ Βαλλενστάϊν ἠναγκάσθη νὰ ἀποχω-

ρήση τὸν Αὐγουστον τοῦ 1628· ἐγένετο οὕτω ἐνταῦθα ἐν βῆμα πρὸς τὰ ὀπίσω· αἱ περὶ εἰρήνης διαπραγματεύσεις μετὰ τῆς Δανίας ἐπανε-
λήφθησαν αὖθις, καὶ τὸν Μάϊον τοῦ 1629 συνωμολογήθη ἐν Λυ-
βέκῃ εἰρήνη ἐπιεικεστάτη διὰ τὸ κράτος τοῦτο. Χριστιανὸς ὁ Δ΄.
παρητεῖτο μὲν τῶν ἐπὶ τῶν βορειογερμανικῶν ἐκκλησιαστικῶν ἰδρυ-
μάτων ἀξιώσεων του, ἀνελάμβανεν ὁμως τὰς κυριευθείσας χώρας του.

§ 263. Ἡ εἰρήνη τῆς Λυβέκης, τὸ διάταγμα τῆς ἀποκαταστάσεως. 1629.— Ἡ ἄκρως φίλαρχος πολιτικὴ τοῦ Ἀψβούργου, εἰς ἣν μετέδιδε νῦν τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ σφραγίδα ὁ πολυμή-
χανος καὶ δαιμόνιος στρατηγός, ἐξεδηλοῦτο καὶ ἐπεβάλλετο παντα-
χόσε. Ἐνῷ ὁ Ἄρμιν, ἡγούμενος δεκαχισχιλίων ἀνδρῶν, οἵτινες ἦσαν
διαθέσιμοι πλέον ἕνεκα τῆς μετὰ τῆς Δανίας εἰρήνης, ἐπορεύετο πρὸς
τὴν Πολωνίαν, ὅπου ἔμελλον νὰ χρησιμεύσωσι κατὰ τῶν Σουηδῶν, ἐστρά-
τευσεν ἐτέρα δύναμις ἐκ δέκα καὶ ἐπτὰ χιλιάδων ἀνδρῶν ὑπὸ τὸν
Μοντεκουκόλην κατὰ τῶν Κάτω Χωρῶν· ἐν Ἰταλίᾳ δὲ ἤναψε καὶ
αὖθις συνεπείᾳ τοῦ θανάτου τοῦ δουκὸς τῆς Μαντουῆς (1627) ὁ ἀρ-
χαῖος ἀγὼν μεταξὺ γαλλικοῦ καὶ ἀψβουργικοῦ οἴκου.

Ἀπαύστως ἐνίσχυνεν ὁ Βαλλενστάιν τὰ συντάγματα του : αὐτὸς
δέ, ὁ ἐλεύθερος παντὸς θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ, ἐγίνωσκεν ὅτι ὁ
σκοπὸς ἐκεῖνος τῆς μετατροπῆς τοῦ πολιτεύματος τῆς αὐτοκρατορίας
ὑπὸ πνεῦμα μοναρχικὸν μόνον διὰ ποιᾶς τινος φειδοῦς τῶν θρη-
σκευτικῶν αἰσθημάτων τῆς προτεσταντικῆς μοίρας τοῦ πληθυσμοῦ
ἠδύνατο νὰ ἐπιτευχθῇ, ἦτο δηλαδὴ ὁ Βελλενστάιν ἀκριβῶς ὑπὲρ τῆς
πολιτικῆς ἢ ἡκολούθει περίπου τότε ὁ Ρισελιέ (1629) πρὸς τοὺς
Οὐγενόττους.

Ἄλλ' ὁ αὐτοκράτωρ καὶ οἱ τυφλῶν τυφλοὶ ὁδηγοί, οἵτινες ἐδέ-
σποζον τοῦ πνεύματός του, ὁ πνευματικὸς αὐτοῦ, εἰς Ἰησοῦίτης Λα-
μορμαῖν τὸ ὄνομα, καὶ ὁ νούντσιος τοῦ πάπα, εἶχον ἄλλας ἰδέας.

Ἐπαναστάσεις χωρικῶν ἐν τῇ Ἀνω Αὐστρίᾳ καὶ ἐν Βοημίᾳ ἐν
ἔτει 1626 καὶ 1627, κατασταλεῖσαι οὐχὶ εὐκόλως, εἰς τὸ αἷμα δὲ
πνιγεῖσαι, εἶχον παράσχει τὴν εὐκαιρίαν εἰς τὸν καθολικὸν φανατι-
σμόν, ὅπως ἐκπορισθῇ καὶ τὰ ἀπώτατα τῆς νίκης ὠφελήματα· ἐκηρύ-
χθη νέος ὀργανισμὸς τῆς χώρας, ἐπιτροπαὶ δὲ μεταρρυθμιστικαί,
συνοδεύόμεναι ὑπὸ στρατιωτικῶν ἀποσπασμάτων, ἐπέβαλλον κατα-
ναγκαστικῶς τὴν ἀληθῆ πίστιν εἰς τοὺς ἀποποιομένους διὰ καταλυ-

μάτων καὶ παντοειδῶν ἄλλων καταθλιπτικῶν μέτρων· καὶ πανταχοῦ δὲ ἀλλαχοῦ, ὅσάκις παρουσάζετο κατάλληλος εὐκαιρία παλινωρθοῦντο καὶ ἀποκαθίσταντο τὰ πράγματα κατὰ τὸ πνεῦμα τοῦ νικηφόρου κόμματος.

Τὴν 6 ὁμως Μαΐου τοῦ 1629 ἐξεδόθη κανονιστικὸν διάταγμα, ὅπερ, ἐνῶ ἦτο προωρισμένον νὰ συγκομίσῃ τοὺς καρποὺς τῆς αὐτοκρατορικῆς νίκης ὑπὲρ τῆς ρωμαϊκῆς ἐκκλησίας, καθίστα πράγματι ἀδύνατον τὴν νίκην ταύτην — τὸ τῆς ἀποκαταστάσεως διάταγμα (Restitutionsedikt).

Τὸ διάταγμα τοῦτο ἦτο αὐθεντικὴ ἐρμηνεία τῆς Αὐγουσταίας θρησκευτικῆς εἰρήνης, δι' ἧς εἶχεν ὀρισθῇ ὡς κανὼν ἡ συνθήκη τῆς Πασσαύας — ὃ ἐστὶ τὸ ἔτος 1552 : πᾶν ὅ,τι ἐδημεύθη ἐναντίον τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐπιφυλάξεως μετὰ τὸ ἔτος τοῦτο, ἐπισκοπαί, μοναστήρια, ἰδρύματα, ἔπρεπε νὰ ἀποδοθῶντιν εἰς τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν· τὰ εἰς προτεσταντικὰς χεῖρας περιελθόντα ἀμέσως ὑπὸ τὴν αὐτοκρατορικὴν αἰγίδα διατελοῦντα ἰδρύματα ἔπρεπε νὰ περιέλθωσιν εἰς καθολικοὺς ἱεράρχας, οἱ δὲ καλθινισταὶ θὰ ἀπεκλείοντο τῆς θρησκευτικῆς εἰρήνης, τῆς ἰσχυούσης μόνον διὰ τοὺς ὁπαδοὺς τῆς ἀμεταβλήτου Αὐγουσταίας εἰρήνης· πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ διατάγματος τούτου θὰ ἐζητεῖτο ἡ συνδρομὴ τῶν πλησιέστερον εὐρισκομένων στρατευμάτων τῆς αὐτοκρατορίας ἢ τῆς Συμμαχίας.

Καὶ προτεστάνται ἀκόμη ἱστοριογράφοι παρῆτηρσαν ὅτι ὑπὸ νομικὴν ἔποψιν τὸ διάταγμα εἶναι ἀνεπίληπτον : βεβαίως τοσοῦτον ἀνεπίληπτον, ὅσον αἱ καύσεις τῶν αἵρετικῶν, αἵτινες ἐπίσης ἐστηρίζοντο ἐπὶ νομίμων ἐγγράφων.

Ἄλλ' ἡ ἀφροσύνη, ἡ ἐπιδιώκουσα τὴν ἀνατροπὴν πολιτικῆς καὶ οἰκονομικῆς κινήσεως ὀγδοήκοντα σχεδὸν ἐτῶν, ἡ ἐπιδιώκουσα τὴν κατάργησιν τῆς ἀναμορφωτικῆς χριστιανικῆς ὁμολογίας, τῆς ἐπεκταθείσης ἔκτοτε ἐπὶ μεγάλων χωρῶν, τοῦ ἐκλεκτορικοῦ Παλατινάτου, τῆς Ἑσσης Κάσσελ, τῶν Παλατινῶν Δύο Γεφυρῶν, τῆς Κλέβης, τῆς Βέργης, τοῦ ἐκλεκτορικοῦ Βρηνδεμβούργου — ἡ ἀφροσύνη αὕτη δὲν ἦτο μικροτέρα διὰ τὸν λόγον ὅτι ἠδύνατο νὰ στηριχθῇ ἐπὶ νομίμων λόγων καὶ νομικῶν ἐπιχειρημάτων : εὐρισκόμεθα δὲ ἐνταῦθα ἐνώπιον μιᾶς τῶν περιστάσεων ἐκείνων αἱ ὁποῖαι μᾶς ἐνθυμίζουσιν, ὅτι ἐν τῷ κόσμῳ οὐδὲν εἶναι ἀμετακίνητον, καὶ ὅτι καὶ τὸ δίκαιον δὲν

μένει ἀμετάβλητον, ὅπου, ὡς ἐπὶ τοῦ προκειμένου, εἶχε μεταβληθῇ ἢ προϋπόθεσις αὐτοῦ, αἱ ἰδέαι δηλονότι τῶν ἀνθρώπων περὶ πραγμάτων διὰ νομικῶν διατάξεων προσδιοριστέων.

Τὸ διάταγμα ὅπερ ἔμελλε νὰ δώσῃ πέρα· εἰς πόλεμον ἐναέτη ἦτο μᾶλλον τὸ κήρυγμα νέου πολέμου, ὅστις ἔμελλε ν' ἀποβῇ φοβερώτερος ἀκόμη τοῦ πρώτου.

§ 264. Καθαίρεσις τοῦ Βαλλενστάϊν. 1630. —

Ὁ μόνος ἄνθρωπος, ὅστις θὰ ἠδύνατο, ἐὰν ἐν γένει τὸ πρᾶγμα ἦτο κατορθωτόν, νὰ ἐφαρμόσῃ τὸ διάταγμα τοῦτο, ὁ Βαλλενστάϊν, ἀπεδοκίμαζεν αὐτό. Κατεφρόνει οὗτος τοὺς κληρικοὺς συμβούλους, τοὺς ὁποίους, διδομένης εὐκαιρίας, κατηρᾶτο μετὰ σφοδρότητος «νὰ κατακάυσῃ τὸ πῦρ τῆς Κολάσεως»: καὶ ἀπὸ τοῦ ἐνὸς καὶ μόνου τούτου ἀνδρὸς ἔμελλε νῦν ὁ αὐτοκράτωρ νὰ χωρισθῇ.

Ὁ Βαλλενστάϊν δὲν ἀπέκρυπτε τὰς στρατοκρατικὰς καὶ ἀπολυταρχικὰς ἰδέας του, αἱ ἰδέαι δὲ αὗται διήγειρον μεγάλην ἀγανάκτησιν εἰς ὅλας τὰς ἡγεμονικὰς αὐλὰς τῆς Γερμανίας· αὐτὰ τὰ γεγονότα, ἡ ἀνύψωσις αὐτοῦ εἰς δοῦκα τοῦ Μεκλεμβούργου ἀντὶ τοῦ προγραφέντος χωροδεσπότη, ὁ τρόπος καθ' ὃν ἐδέχθη ἀπεσταλμένους ἐκλεκτόρων, ἡ ἐξακολουθοῦσα ἀποδίωξις στρατευμάτων τῆς Συμμαχίας ἐκ τῶν ἐπισταθμιῶν αὐτῶν διὰ βαλλενσταϊκῶν, ἀνταπεκρίνοντο ἐντελῶς πρὸς τοὺς περιφδομένους περὶ αὐτοῦ λόγους.

Τὰ παράπονα κατὰ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἀρχιστατήγου προήρχοντο κατ' ἀρχὰς ἐκ μέρους τῆς Συμμαχίας (liga): ἐγίνοντο δὲ ὁσημέραι ἐντονώτερα καὶ ἐπιμονώτερα· τέλος ἐν τῇ συνελεύσει τῶν ἡγεμόνων, ἧτις εἶχε συγκροτηθῇ ἀπὸ τοῦ Ἰουνίου τοῦ 1630 ἐν Ρεγενσβούργῳ, συνεφώνησαν πάντες ν' ἀπαιτήσωσι πικρὰ τοῦ αὐτοκράτορος τὴν ἀπόλυσιν τοῦ Βαλλενστάϊν.

Πρὸ παντός δὲ ἐναργέστερον ἀνέπτυσεν εἰς τὸν αὐτοκράτορα τὴν ἀνάγκην ταύτην ὁ ἐκλεκτὸρ Μαξιμιλιανός· ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ ἄλλως τοῦ Φερδινάνδου ἡ ἀδύνατος ψυχὴ ἦτο ἐν μέρει σύμφωνος πρὸς τὴν ἀπαίτησιν τῶν ἡγεμόνων, διότι καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος ἐφοβεῖτο τὸν κραταῖον στρατηγὸν του καὶ τὰ γιγαντιαῖα σχέδια αὐτοῦ, ἀλλ' ἀπέδει-
 λιαζε πρὸς τῆς ἰδέας τῆς ἐκτελέσεως.

Ἄλλὰ τέλος ὁ αὐτοκράτωρ ἀπεφάσισεν: οἱ ὑπουργοὶ αὐτοῦ Βέρδεμπεργ καὶ Κουέστεμβεργ ἀπῆλθον εἰς Μάμμινγκεν, ὅπου διέτριβε τότε

ὁ Βαλλενστάϊν. Οἱ ὑπουργοὶ τοῦ Φερδινάνδου προέβλεπον κακὴν ὑποδοχὴν, αἱ δὲ ἄτολμοι ὁδηγαὶ τὰς ὁποίας εἶχον λάβει οὗτοι παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος ἀπεδείκνυν ὅτι ὁ τελευταῖος οὗτος δὲν ἦτο ἐλεύθερος παντὸς φόβου βιαίου τινὸς κινήματος ἐν μέρους τοῦ Βαλλενστάϊν.

Ἄλλ' οὗτος ἦτο ἀρκούντως φρόνιμος καὶ μεθ' ὅλου τοὺς τραχεῖς λόγους, δι' ὧν ἐξεδήλου τὴν ὀργὴν του, ὡς ἔπραττε βραδύτερον ὁ Ναπολέων, καὶ δὴ πολλάκις, ὡς οὗτος, ἀπλῶς φαινομενικὴν ὀργὴν, ἦτο ἀρκούντως κύριος ἑαυτοῦ, ὥστε νὰ μὴ σκέπτηται νὰ προβῇ εἰς τοιαῦτα διαθήματα : ἐγίνωσκε καλῶς ὅτι ἡ ἀπὸ ἀπλοῦ Βοημοῦ εὐγενοῦς ἀνύψωσις εἰς τὰ ὕψη ἐκλέκτορος τοῦ Βρανδεμβούργου, ἢ εἰς ὅ, τι ἄλλο ἔγραφεν αὐτῷ ἡ μοῖρά του, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ γίνῃ διὰ μιᾶς.

Ὁ Βαλλενστάϊν ἐδέχθη τοὺς ἀπεσταλμένους ἥσυχος καὶ ἀβροφρόνως : ἡ γέννησις τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τοῦ ἐκλέκτορος Μαξιμιλιανοῦ — ἡ εἰκὼν τῆς στάσεως τῶν ἀστέρων κατὰ τὴν γέννησιν ἀμφοτέρων — ἔκειτο ἐνώπιόν του : ἐκ τούτου συνάγεται, εἶπεν ὁ στρατηγός, ὅτι τὸ πνεῦμα τοῦ ἐκλέκτορος τῆς Βαυαρίας δεσπόζει τὸ τοῦ αὐτοκράτορος — ἐπομένως ἐδήλωσεν ὅτι ἤθελεν ὑπακούσει. Ἦρκεῖτο νὰ ἐξασφαλίσῃ τὰ δῆθεν δικαιώματά του ἐπὶ τοῦ Μεκλεμβούργου, τὰ ὅποια ἀκριβῶς νῦν διημφισθῆτουν αὐτῷ οἱ ἀρχηγοὶ τῆς Συμμαχίας καὶ οἱ λοιποὶ ἡγεμόνες τῆς αὐτοκρατορίας.

Ἄν ἄλλως ὁ αὐτοκράτωρ ἐφρόνει ὅτι, θυσιάζων τὸ γενικῶς μισούμενον ὄργανον, ἔσωζε τὸ οὐσιῶδες τῆς θέσεώς του, ἐπλανᾶτο. Οὔτε ὁ ἐκλέκτωρ Μαξιμιλιανὸς ἤθελε ν' ἀναλάβῃ τὴν ἀρχηγίαν τῆς ἡνωμένης ἀρμάδας μετὰ ἡλαττωμένης ἐξουσίας, οὔτε ἐπετρέπετο ἡ ἔνωσις αὕτη τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων τῆς Συμμαχίας καὶ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ὁ χαρακτηρισμὸς αὐτοῦ ὡς αὐτοκρατορικοῦ στρατοῦ.

Ἐπὶ τέλους συνεφωνήθη ὅτι τὰ τε αὐτοκρατορικὰ καὶ τὰ τῆς Συμμαχίας στρατεύματα θὰ ἡλαττοῦντο, ἐκεῖνα μὲν εἰς 40,000, ταῦτα δὲ εἰς 20,000 ἀνδρῶν, ὅτι θα διετρέφοντο διὰ τῶν εἰσφορῶν τῶν θεμάτων (Kreise), καὶ ὅτι ὁ ἀνώτατος ἀρχηγὸς αὐτῶν, ὁ Τίλλυ, περιωρισμένην ἐνασχῶν ἐξουσίαν, θὰ ὑπῆκειτο σ υ ν ἄ μ α καὶ εἰς τὸν αὐτοκράτορα καὶ εἰς τὴν Συμμαχίαν.

Αἱ ἀποφάσεις αὗται, αἱ καθ' ἑαυτὰς καταστήσασαι ἀδύνατον τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ προγράμματος τῆς αὐτοκρατορικῆς μοναρχίας, εἶχον ληφθῇ ἐν τῇ ἐν Ρεγενσβούργῳ συνελεύσει, ὅτε εὐρίσκετο ἡ ἐπὶ γερμα-

νικοῦ ἐδάφους νέος καὶ ἐπικινδυνώτερος ἐχθρὸς τῆς ἀψβουργικῆς ταύτης ἀπολυταρχίας, ὁ βασιλεὺς τῆς Σουηδίας Γουσταῦος Ἀδόλφος.

2. Ἡ Μεταρρύθμις ἐν ταῖς σκανδιναυϊκαῖς χώραις. Ὁ Γουσταῦος Ἀδόλφος 1630—1632.

§ 265. Ὁ Γουσταῦος Ἀδόλφος τῆς Σουηδίας. — Ὁ μέγας οὗτος ἡγεμὼν ἀνέλαβε νῦν τὸ ἔργον εἰς ὃ δὲν εἶχεν εὐδοκιμήσει ὁ βασιλεὺς τῆς Δανίας, ἀνὴρ συνετὸς καὶ εὐφυής, ἀλλ' οὐχὶ πρώτης τάξεως.

§ 266. Ἡ Μεταρρύθμις ἐν Δανίᾳ. — Ἐν ταῖς σκανδιναυϊκαῖς χώραις ὁ προτεσταντισμὸς κατήγαγε πλήρη νίκην, οὐχὶ μὲν βεβαίως ἀμαχητὶ ἀλλὰ σχετικῶς εὐκόλως. Αἰτία τούτου δι' ἀμφοτέρας τὰς χώρας, τὴν Σουηδίαν καὶ τὴν Δανίαν μετὰ τῆς Νορβηγίας, ἦτο ἡ ἀτυχὴς κυβέρνησις Χριστιανοῦ τοῦ Β', ὅστις ἀνέβη εἰς τὸν θρόνον τῆς Δανίας ἐν ἔτει 1513.

Ὅτε ὁ Χριστιανός, ἀποθανόντος ἐν ἔτει 1520 τοῦ Σουηδοῦ βασιλικοῦ ἐπιτρόπου Στέν Στουρς, ἀνεγνωρίσθη βασιλεὺς καὶ ἐν Σουηδίᾳ, προεκάλεσε διὰ τινος μυσταῖς σφαγῆς κατὰ τοῦ ἐναντίου κόμματος, γνωστῆς ὑπὸ τὸ ὄνομα σφαγαὶ τῆς Στοκχόλμης, στάσιν ἧς ἀρχηγὸς ἦτο ὁ υἱὸς ἐνὸς τῶν κατὰ τὰς σφαγὰς ταύτας φονευθέντων μεγιστάνων, ὁ Γουσταῦος Ἐριχσον Βάσας.

Καὶ τὸ δανικὸν δὲ βασίλειόν του δὲν ἠδυνήθη νὰ ὑπερασπίσῃ ὁ Χριστιανός· ἐν ἔτει 1523 αἱ ὀυσηρεστημέναι τάξεις ἐξέλεξαν ἀντ' αὐτοῦ βασιλέα τὸν δοῦκα τοῦ Ὀλστεῖν Φρειδερίκον τὸν Α', συνέβη δὲ τοῦτο κατὰ τὸ αὐτὸ ἐκεῖνο ἔτος καθ' ὃ ὁ Γουσταῦος Βάσας ἀνεκηρύχθη βασιλεὺς ἐν Στρέγγνας μετὰ εὐτυχῇ κατὰ τῆς Δανίας ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας πόλεμον.

Αἱ ἀπόπειραι τοῦ Χριστιανοῦ περὶ ἀνακτήσεως τῆς ἐξουσίας ἀπέτυχον· ἀπέθανε δὲ οὗτος ἐν ἔτει 1559 ὡς αἰχμάλωτος τῶν πρώην ὑπηκόων του.

Ἐνταῦθα, ἐν Δανίᾳ, εἰσῆχθη ἡ Μεταρρύθμις ἐπὶ Φρειδερίκου τοῦ Α'. ἀπὸ τοῦ 1527, καὶ ἐνεκλιματίσθη ἐπὶ τῶν διαδόχων βασιλέων, Χριστιανοῦ τοῦ Γ'. (1533—1559), Φρειδερίκου

τοῦ Β' . (1559—1588), τοῦ ὁποῦ οὗ υἱὸς Χριστιανὸς ὁ Δ' ἀνῆλθε ἐνδεκαέτης εἰς τὸν θρόνον καὶ ἀφοῦ ἐνηλικιώθη, μετέσχευ ὡς ἐξεθέσαμεν, τοῦ μεγάλου πολέμου κατὰ τὸ πρῶτον στάδιον αὐτοῦ οὐχὶ μὲν βεβαίως ἐπιτυχῶς πάντως ὁμῶς ἐντίμως.

§ 267. Ἡ Σουηδία. Οἱ Βάσαι. — Ἐν Σουηδία ὁ Γουσταῦος Βάσας κατώρθωσε νὰ κρατήσῃ τὴν θέσιν του καὶ ἐθεμελίωσεν τὴν βασιλείαν του καὶ τὴν ἀκμὴν τῆς χώρας ἐπὶ τῆς Μεταρρυθμίσεως τῆς ἐκκλησίας, ἣν παρεσκεύασαν οἱ δύο ἀδελφοὶ Ὀλάφ καὶ Λαυρέντιος Πέτρι· ἐν τῇ διαίτῃ τοῦ κράτους τῇ συνελθούσῃ ἐν Βεσσεράς (1527) ἐλήφθησαν αἱ ἀποφάσεις δι' ὧν ὁ κληρὸς ἀπεστερήθη τῶν κτημάτων του, περιήλθον δὲ ταῦτα ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ βασιλέως, καὶ ὁ Λαυρέντιος Πέτρι (1531) ἐγένετο ὁ πρῶτος εὐαγγελικὸς ἐπίσκοπος τῆς Οὐψάλας.

Ὁ Γουσταῦος Βάσας ἀπέθανεν ἐν ἔτει 1560, κατέλιπε δὲ τέσσαρας υἱούς. Ὁ πρεσβύτερος αὐτῶν Ἐρίχος ὁ ΙΔ' μετὰ ὀκταετῇ βασιλείαν, τῆς ὁποίας ὁ ἰδιότροπος καὶ τυραννικὸς χαρακτὴρ προείδεν ἄνδρα ἡμιπαράφρονα, συνελήφθη ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν του (1568), καὶ ἐτελεύτησε μετὰ ἐνεαετῇ κάθειρξιν ἐν τῷ ἐν Ὀριδουχὸς τῆς Οὐπλάνδης δεσμωτηρίῳ του.

Ἐκυβέρνησα δὲ μετ' αὐτὸν ὁ δεῦτερος ἀδελφὸς Ἰωάννης ὡς βασιλεὺς, ὁ δὲ τέταρτος ὁ Κάρολος, ὡς συνάρχων· ὁ Ἰωάννης συνέλαβε τὴν ἀτυχῇ ιδέαν νὰ ἐπαναστρέψῃ εἰς τὸν καθολικισμόν, ὁ δὲ υἱὸς αὐτοῦ Σιγισμουῦνδος, ἵνα γίνῃ βασιλεὺς τῆς Πολωνίας, μετέστη ἀναφανδὸν εἰς τὴν ρωμαϊκὴν ἐκκλησίαν (1587).

Ὅτε ὁ Ἰωάννης ἀπέθανεν ἐν ἔτει 1592, ὁ διάδοχος τοῦ κράτους τούτου τοῦ ἀντικρὺς προτεσταντικοῦ ἦτο ἤδη θερμὸς καθολικὸς, ὑποκοκείμενος ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν Ἰησουϊτῶν. Ἀλλ' ὁ νέος οὗτος βασιλεὺς, ὁ Σιγισμουῦνδος, πρὶν ἢ ἀναγνωρισθῇ ὡς τοιοῦτος, ὥφειλε νὰ παραδεχθῇ καὶ παραχωρήσῃ τὴν ἀποκλειστικὴν ἰσχὺν τῆς λουθηρανικῆς διδασκαλίας τῆς ἀμεταβλήτου Αὐγούσταας Ὁμολογίας : ἔπραξε τοῦτο μετὰ διαμαρτυρίας ἐν κρυπτῷ, ὡς εἶναι εὐνόητον, λαμβανομένων ὑπ' ὅψιν τῶν ἐπιρροῶν ὑφ' αἷς διετέλει.

Ἀλλ' ὅτε ἠθέλησεν οὗτος νὰ πολιτευθῇ ἐναντίον τῆς ὑποσχέσεως ἣν εἶχε δώσει δημοσίᾳ συμφώνως πρὸς τὴν κρυφίαν ἣν εἶχε δώσει εἰς τὸ ἀντίθετόν κόμμα, ἐξήγειρε τὸ προτεσταντικὸν κόμμα

τῆς χώρας, ἥς ἤρχεν ὁ θεῖος αὐτοῦ Κάρολος, ἐνῷ αὐτὸς διέτριβεν ἐν τῷ πολωνικῷ βασιλείῳ του, κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε ὁ Κάρολος ἐγένετο πράγματι κύριος τῆς χώρας, ὅτε δὲ ἀπόπειρά τις τοῦ Σιγισμούνδου περὶ ἀνακτήσεως τῆς ἐξουσίας διὰ τῶν ὀπλῶν ἀπέτυχε (1598), ἔλαβε τέλος καὶ τὸ στέμμα ὅπερ προσέφερεν αὐτῷ δαίτα τοῦ κράτους συνελθοῦσα ἐν ἔτει 1604.

§ 168. Ὁ Γουσταῦος Ἀδόλφος. 1611. — Υἱὸς τοῦ ἀνδρὸς τούτου, Καρόλου τοῦ Θ'. ἦτο ὁ Γουσταῦος Ἀδόλφος, ὅστις, γεννηθεὶς ἐν ἔτει 1594 ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ἐν ἡλικίᾳ 17 ἐτῶν ἐν ἔτει 1611. Τὰ περικοσμοῦντα αὐτὸν ἑκτακτα φυσικὰ χαρίσματα ἀνέδειξε γόνιμα ἐπιμελῆς καὶ εὐρεῖα ἐκπαίδευσις.

Ἐν πολέμοις κατὰ τῆς Δανίας, τῆς Ρωσσίας, τῆς Πολωνίας ἀνεπύχθη ἡ δύναμις τοῦ χαρακτῆρός του καὶ τὸ πελεμικὸν τάλαντόν του· πλὴν τῆς πολεμικῆς ὁμως ταύτης δράσεως ἐνησχολήθη καὶ κατάρθωσεν ὁ Γουσταῦος Ἀδόλφος νὰ θεραπεύσῃ τὴν ἐσωτερικὴν ἀκαταστασίαν τοῦ κράτους, νὰ φθάσῃ εἰς ἀγαθὰς σχέσεις μετὰ τῆς ἀριστοκρατίας, νὰ ἀναδιοργανώσῃ τὴν διοίκησιν καὶ τὴν δικαιοσύνην, νὰ ἀναζωογονήσῃ τὴν βιοποριστικὴν δρᾶσιν τοῦ λαοῦ, τὸ ἐμπόριον, τὴν μεταλλευτικὴν: κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος καθ' ὃ παρέδωκεν ἡ Ρωσσία διὰ τῆς συνθήκης τῆς Στόλμμποργκ τὰς ὑπὸ τῆς Ἀνατολικῆς θαλάσσης βρεχομένης χώρας, τὴν Καρελίαν, τὴν Ἰγгерманλάνδην, τὴν Λιβλανδίαν, εἰς τὴν Σουηδίαν, ὃ ἐστὶν ἀπεκλείσθησαν οἱ «Μοσχοῦται» ἀπὸ τῆς Ἀνατολικῆς θαλάσσης, ἐψηφίσθη ἡ πρᾶξις τῆς διαίτης, δι' ἧς μετεβιβάζετο εἰς τὸ στέμμα ἡ πρωτοβουλία παντὸς νομοσχεδίου (1617).

Νῦν δέ, ὅτε ἡ Δανία εἶχεν ἀποσυρθῇ ἀπὸ τοῦ γερμανικοῦ πολέμου, ὅτε ἡ καθολικὴ ἀντίδρασις ἐν συμπράξει μετὰ τῆς πολωνικῆς γραμμῆς τῶν Βάσα ἐσκέπτετο περὶ ἐπανορθώσεως τοῦ καθολικισμοῦ ἐν Σουηδίᾳ, ἡ αὐτοκρατορικὴ δύναμις εἶχε προβῇ νικηφόρως μέχρι τῆς Ἀνατολικῆς Θαλάσσης, λίαν ἰσχυρὰ κατὰ τὸ φαινόμενον, περιστοιχισμένη ὁμως ὑπὸ πολλῶν κεκρυμμένων δυσχερειῶν, νῦν ἐφρόνει ὁ Γουσταῦος Ἀδόλφος, ὅτι εἶχεν ἐπιστῇ ὁ καιρὸς τῶν μεγάλων ἔργων, δι' ἃ κέντηνται φυσικὸν οὕτως εἶπεῖν δικαίωμα ἄνδρες τοῦ χαρακτῆρός του.

Ἡ φιλοδοξία αὐτοῦ ἔφερε τὴν θρησκευτικὴν "χροιὰν τῆς ἐποχῆς·

ὡς ἦτο νοῦς διευκρίνης, ἦτο ἐπίσης καὶ εὐαγγελικὸς χριστιανὸς ἐκ πεποιθήσεως· ἀλλ' ἡ θρησκευτικὴ ἰδέα δὲν ἐδέσποζεν αὐτοῦ ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε νὰ λησμονήσῃ οὗτος ἔνεκα αὐτῆς τὸ κοσμικὸν μεγαλεῖον τῆς χώρας καὶ τοῦ θρόνου του.

Ὅ,τι ἀποτελεῖ τὸ ὑπέροχον πνεῦμα — νοημοσύνην κατὰ τὸ πνεῦμα καὶ τὰς ἰδέας τῆς ἐποχῆς καὶ συγχρόνως ἀνεξαρτησίαν ἀπὸ τῶν ἰδεῶν τούτων — τοῦτο ἐκέκτειτο ὁ Γουσταῦος Ἀδόλφος ἐν μεγάλῳ μέτρῳ. Εἶχε τὰς ἐλευθερωτέρας περὶ θρησκείας ἰδέας τῶν μεγάλων ἀνδρῶν τῆς Μεταρρυθμίσεως καὶ συγχρόνως τὴν πολιτικὴν διαύγειαν τῆς ἐπομένης περιόδου, τὴν μὴ παραπλανηθεῖσαν ὑπὸ δογματικῆς τινας καὶ ὑπὸ τῶν διδαχῶν αὐλικῶν ἱεροκηρύκων.

Παρεβλήθη ὀρθῶς ὁ Σουηδὸς βασιλεὺς πρὸς τὸν Ἑρρίκον Δ' τῆς Γαλλίας, ἀλλ' ἦτο κατὰ πολὺ ὑπέρτερος αὐτοῦ κατὰ τὸ βάθος τῆς πεποιθήσεως καὶ τῆς ἠθικῆς ἀγνότητος — δυνάμει οὐχὶ μικρᾷ καὶ ἐν τοῖς μεγάλοις κοσμοῖς ἀγῶσιν.

§ 269. Ἀποβίβασις ἐν Γερμανίᾳ. 1630. — Περὶ τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ χώρας ἦτο ἐντελῶς βέβαιος : αἱ τάξεις παρεχώρησαν αὐτῷ κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 1629 πᾶν οὗτινος εἶχεν ἀνάγκην, ὅτε δὲ κατὰ τὸν Σεπτέμβριον τοῦ αὐτοῦ ἔτους κατώρθωσε νὰ συνομολογήσῃ ἐξαστὴ ἀνακωχὴν μετὰ τῆς Πολωνίας, εἶχε πλέον τὰς χεῖρας ἐλευθέρας.

Μετὰ τῆς Γαλλίας διετέλει εἰς διαπραγματεύσεις· ἀλλ' ὁ Γουσταῦος Ἀδόλφος ἦτο ἀνὴρ τῶν ἔργων, ὅστις ἀντελαμβάνετο τὰ πράγματα ἐν μεγάλῳ, καὶ ἐγνώριζεν ὅτι εἰς τοὺς κατάγοντας μεγάλας ἐπιτυχίας προσέρχονται συνήθως σύμμαχοι, ὅτι ἀνὴρ σθεναρὸς ὀφείλει πρὸ παντὸς νὰ πράξῃ τι καὶ νὰ τολμήτῃ, οὕτω δὲ ἐνήργησε κατ' ἀρχὰς μόνον διὰ τῶν ἰδίων ἑαυτοῦ δυνάμεων.

Τὸν Μάϊον τοῦ 1630 συνήθροισεν ἅπαξ ἔτι περὶ ἑαυτὸν τὰς σουηδικὰς τάξεις, συνέστησεν εἰς αὐτάς τὴν μικρὰν κόρην τοῦ Χριστιάνου, ἀπεχαιρέτισεν αὐτάς, καὶ τὴν 6 Ἰουλίου ἀπεβιβάσθη μετὰ τῆς πρώτης μοίρας τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ, 13,000 ἀνδρῶν, εἰς τὴν νήσον Οὐπεδομ. Ἡ δύναμις αὕτη ἦτο μικρὰ ἀλλ' ἀπεριορίστως ἀξιόπistos, ἐθνικὸς σουηδικὸς στρατὸς ὅχι στρατὸς μισθοφόρων, ὀδηγούμενος ὑπὸ ἀνδρὸς ἐμπνέοντος ἐνθουσιασμοῦ, διότι ἐκέκτειτο τοιοῦτον.

Αἱ ἀπαρχαὶ τοῦ ἐγχειρήματος ἐν ᾧ — ὡς ἄλλοτε κατὰ τὰς ἀρ-
Παγκόσμιος Ἱστορία

χαίας ημέρας Ἀλέξανδρος, ὁ Μέγας — εἰς μέγας ἀνὴρ διεκύβευε τὰ πάντα, ἦσαν δυσχερεῖς· ἡ αὐτοκρατορικὴ ἀρμάδα ἐκράτει ἀκόμη τὴν Πομμερανίαν καὶ τὸ Μεκλεμβούργον, τοὺς δὲ προθύμους ἐκ τῶν προτεσταντῶν ἡγεμόνων τῆς Γερμανίας συνεκράτει ὁ φόβος ὁ ἐκ τῆς αὐτοκρατορικῆς δυνάμεως.

Ὁ Γουσταῦς Ἀδόλφος ἐξησφαλίσθη κατ' ἀρχάς ὡς πρὸς τὴν νῆσον Ροϋγεν καὶ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ὀδέρου, ὤρμησε κατὰ τοῦ Στετίνου, προήλασε κατὰ τοῦ Μεκλεμβούργου καὶ εἶτα ἐξεδίωξε τοὺς Αὐστριακοὺς ἐκ τῆς Πομμερανίας.

Ἡ λαμπρὰ πειθαρχία τῶν σουηδικῶν στρατευμάτων ἤτο φαινόμενον ἀσύνηθες ἐν ταῖς χώραις ταύταις τοῦ θεάτρου τοῦ πολέμου : οὕτω κατώρθωσεν ὁ Γουσταῦς Ἀδόλφος νὰ ἐξασφαλίσῃ διὰ τῆς φρονήσεως καὶ τῆς δραστηριότητος μέχρι τέλους τοῦ ἔτους τὴν θέσιν του ἐν τῇ βορείᾳ Γερμανίᾳ.

Αἱ αὐτοκρατορικαὶ στρατιωτικαὶ δυνάμεις διετέλουν ἐν ἀθλίᾳ καταστάσει, ὁ δὲ κοινὸς ἀρχιστράτηγος τῶν αὐτοκρατορικῶν καὶ τῶν συμμαχικῶν δυνάμεων, ὁ γηραιὸς Τίλλυ, παρεβλάπτετο πρὸς τούτοις τρόπον τινὰ διὰ τῶν διαπραγματεύσεων, αἵτινες διεξήγοντο ἀκριβῶς νῦν μεταξὺ τοῦ ἐκλέκτορος κυρίου του καὶ τοῦ στέμματος τῆς Γαλλίας πρὸς συνομολόγησιν συνθήκης οὐδετερότητος.

Ἡ γαλλοσουηδικὴ συνθήκη συνωμολογήθη τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1631 ἐν Βαιριβούλδῃ τῆς Νεομορινίας. Εἰς προσάρτησιν γερμανικῆς χώρας εἰς τὴν Γαλλίαν δὲν συγκατετέθη ὁ Γουσταῦς Ἀδόλφος : ἡ συνθήκη τῆς Βαιρβάλδης ἦτο μᾶλλον σύμβασις περὶ παροχῆς ἐπιχορηγήσεως, σύμβασις περὶ παροχῆς ἐνὸς ἑκατομμυρίου λιθρῶν κατ' ἔτος ὑπὸ τῆς Γαλλίας εἰς τοὺς Σουηδοὺς, σκοπὸς δὲ αὐτῆς ἦτο «ἡ ἀποκατάστασις τῶν καταπεπιεσμένων» ἐν ἄλλαις λέξεσιν ἡ περιστολὴ τῆς ἀψβουργικῆς ἐξουσίας.

Καὶ μετὰ τοῦ δουκὸς τῆς Πομμερανίας Βογισλαύου, ὅστις εἰς μάτην προσεπάθει νὰ μείνῃ οὐδέτερος, συνωμολογήθη ἐπίσης συμφωνία τις.

Ὁ Τίλλυ κατηυθύνθη πρὸς τὸν Ἀλβιν, καὶ ὁ Γουσταῦς Ἀδόλφος κατέλαβε τὴν 13 Ἀπριλίου τὴν ἐπὶ τοῦ Ὀδέρου Φραγκφούρτην· χιλιάδες τινὲς αὐτοκρατορικῶν ἐφονεύθησαν ἢ συνελήφθησαν αἰχμάλωτοι, οἱ λοιποὶ ἔφυγον εἰς Σιλεσίαν.

Ἐν Γερμανίᾳ οὐδεμία τῶν σημαντικωτέρων τάξεων τῆς αὐτοκρατορίας δὲν ἐκηρύχθη ἀκόμη ὑπὲρ αὐτοῦ. Τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1631 συνήλθον εἰς σ υ ν ἑ λ ε υ σ ι ν (Konvent) ἐν Λ ε ι ψ ί α προτεστάνται τινὲς ἡγεμόνες τῆς αὐτοκρατορίας ἢ ἀντιπρόσωποι αὐτῶν, αὐτοπροσώπως δὲ οἱ ἐκλέκτορες τῆς Σαξωνίας καὶ τοῦ Βρανδεμβούργου. Ἀπέβησαν δὲ ἐν αὐτῇ τὰ πράγματα κατὰ τὸν γερμανικὸν τρόπον: ἀπεφασίσθησαν δηλονότι ἐξοπλισμοί, ἄρνησις καταβολῆς εἰσφορῶν καὶ φόρων, μὴ ἀναγνώρισις τοῦ διατάγματος τῆς ἀποκαταστάσεως, ἔντονος δὴλωσις πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, οὐδεμία ὁμῶς ὀριστικὴ πρᾶξις: μόνον ὁ χωροκόμης τῆς Ἑσσης Γουλιέλμος προέβη εἰς συνθήκην μετὰ τοῦ Γουσταύου Ἀδόλφου.

Οὗτος εἶχε καταστήσει ὄηλον καὶ ἀναμφίβολον εἰς τὸν ἐκλέκτορα τοῦ Βρανδεμβούργου Γ ε ὠ ρ γ ι ο ν Γ ο υ λ ι ἑ λ μ ο ν, ὅστις οὐδὲν ἔπραττε ἔνεκα τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ ἀναποφασιστικότητος ὡς καὶ ἔνεκα τῆς ἀξιοθρηνήτου ἐξαρτήσεώς του ἀπὸ τῆς ἐλεεινῆς ἀριστοκρατίας καὶ τῶν ἄλλων τάξεων τῆς χώρας του, ὅτι δὲν ἠνείχετο οὐδεμίαν οὐδετερότητα: «Τί πρᾶγμα εἶναι αὕτη ἡ οὐδετερότης, δὲν ἐννοῶ», ἔλεγεν οὗτος εἰς τὸν συνομιλητὴν του· «Σὺς λέγω καθαρὰ ὅτι δὲν θέλω νὰ ἡξεύρω οὐδὲ νὰ ἀκούω νὰ γίνηται λόγος περὶ οὐδετερότης:» ὥρμησε δὲ νῦν κατὰ τῆς πρωτευούσης του καὶ ἠναγκάσθη ὁ Γεώργιος Γουλιέλμος νὰ παραχωρήσῃ αὐτῷ τὸ φρούριον τοῦ Σπανδάου (Μάϊον).

§ 270. Ἡ πτώσις τοῦ Μαγδεβούργου. Κατὰ τὴν στιγμὴν ὁμῶς ταύτην ὁ προτεσταντικὸς ἀγὼν ὑπέστη δεινὸν τραῦμα. Ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ ἔτους ἐστρατοπέδευεν ὁ Παππεγχαίμ πρὸ τῆς πόλεως τοῦ Μ α γ δ ε β ο ὕ ρ γ ο υ, ἥτις, ἐνθυμουμένη τὴν ἐνδοξον ἄμυναν τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, εἶχεν ἀποφασίσει ν' ἀντιστῇ· εἶχε δὲ προσχωρήσει ἡ πόλις εἰς τὸν βασιλέα, ὅστις ἔπεμψεν εἰς αὐτὴν ἕνα τῶν ἀξιωματικῶν του, ἄνδρα ρέκτην, τὸν Δείτριχ Φάλκεμπεργ.

Τὸν Ἀπρίλιον ἔφθασεν ὁ Τίλλυ αὐτοπροσώπως καὶ ἡ κυρίως πολιορκία ἤρξατο. Ὁ Γουσταῦος Ἀδόλφος ἐπίστευεν, ὅτι ἡ πόλις θὰ ἠδύνατο ν' ἀντιστῇ, μέχρις ὅτου δυνηθῇ οὗτος ἄνευ ἰδίου κινδύνου νὰ φέρῃ εἰς αὐτὴν βοήθειαν. Τοὺς πολίτας ἢ τὰ μέλη τοῦ συμβουλίου, οἵτινες ἠθέλον νὰ προέλθωσιν εἰς διαπραγματεύσεις, ἀπέτρεψε καὶ καθυσύχασεν ὁ Φάλκεμπεργ διὰ τῆς διαβεβαιώσεως περὶ ἀναμενομένης ἐπικουρίας.

Ἄλλ' οἱ πολιορκηταὶ ἐποιοῦν προόδους καὶ ἀπεφάσισαν νὰ ἐπιχειρήσωσι τὴν ἔφοδον τὴν 19 Μαΐου. Παρά τινα τῶν βορείων πυλῶν, παρὰ τὴν ὑψηλὴν πύλην, ἐγένετο ἡ κρίσιμος μάχη : ἐκεῖ ἔπεσεν ὁ ἀνδρεῖος Φάλκεμπεργ, μαχόμενος κατὰ τῆς ἐφορμῶσης ὑπερτέρας δυνάμεως τοῦ ἐχθροῦ.

Οἱ εἰσελάσαντες πολέμιοι ἐτέλεσαν νῦν ὄργια αἱματηρά, οἷα ἡδύνατό τις ν' ἀναμένῃ ἐκ μέρους στρατευμάτων τῶν χρόνων ἐκείνων, ἐπὶ τοιαύτῃ περιστάσει, μετὰ τοιαύτην ἀντίστασιν. Δὲν ἔδωκεν ὁμοῦς ὁ Τίλλυ τὴν διαταγὴν τῆς λεηλασίας καὶ τῶν πυρπολήσεων, — αὗτος ἀνῆκε μᾶλλον εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν σχετικῶς ἀνθρωπινωτέρων στρατιωτικῶν τῶν χρόνων τούτων — ἀλλὰ μερὶς τις αὐτῶν τούτων τῶν πολιτῶν, οἵτινες, ἀποφασίσαντες, ὡς οἱ Οὐγενόττοι τῆς Ροσέλλης, νὰ μὴ ἐπιζήσωσι τῆς ὑποταγῆς τῆς πόλεώς των, ἔθισαν τὸ πῦρ εἰς αὐτὴν συμφώνως πρὸς σχέδιον πρὸ πολλοῦ παρεσκευασμένον, οὕτω δὲ ἀπεστέρουσαν τὸν ἄγριον ἐχθρὸν μέρος τῆς λείας του.

Ἀπὸ τῆς καταστροφῆς τῆς Γροίας καὶ τῆς Ἱερουσαλήμ, ἀνέφεραν ὁ Τίλλυ εἰς τὸν αὐτοκράτορα, οὐδέποτε θὰ συνέβη τοιαύτη καταστροφή : θὰ ἦτο δὲ εὐχῆς ἔργον νὰ περίσταντο θεαταὶ καὶ τὰ μέλη τοῦ αὐτοκρατορικοῦ οἴκου. Ἐμείναν δὲ κατευχαραριστημένοι καὶ αὐτὸς καὶ ὅλον τὸ κόμμα ὅτι ἡ πόλις ἥτις ὑπῆρξεν ὁ προμαχὼν τοῦ προτεσταντισμοῦ καὶ εἶχε συμμαχήσει μετὰ τοῦ ἐχθροῦ τῆς αὐτοκρατορίας κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος εἶχε τιμωρηθῇ καὶ δὴ τοσοῦτον περιφανῶς.

Κατὰ λοιπὰ ὁμοῦς ἡ εἰδῆσις τῆς καταστροφῆς ταύτης μᾶλλον ὠφέλησε τὸν Γουσταῦν Ἀδόλφον : οἱ προτεστάνται εἶδον ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου τί ἀνέμενον αὐτοῖς, καὶ ὑπεύθυνος κυρίως τῆς συμφορᾶς τοῦ Μαγδεβούργου δὲν ἦτο αὐτὸς ἀλλ' ἡ ἐλεεινότης τῶν δύο πρώτων ἡγεμόνων τοῦ γερμανικοῦ προτεσταντισμοῦ, τῶν ἐκλεκτόρων τοῦ Βρανδεμβούργου καὶ τῆς Σαξωνίας.

Ὁ εἷς ἐκ τῶν δύο τούτων, ὁ Γεώργιος Γουλιέλμος, ἐνέδωκε νῦν εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ βασιλέως, ὅστις εἶχε προχωρήσει ἐγγύτατα τοῦ Βερολίνου καὶ ἠπέλπει ὅτι θὰ ἐπολιτεύετο πρὸς αὐτὸν ὡς πρὸς ἐχθρὸν. Ὁ ἐκλέκτωρ θὰ ἐπλήρωνε μηνιαίως τριάκοντα χιλιάδας ταλήρων καὶ ἐπέτρεψεν εἰς τὸν βασιλέα τὴν χρῆσιν τῶν φρουρίων του· σκληρότερον

δι' αὐτὸν ἦτο ὅτι ἠναγκάζετο νὰ συναινέσῃ εἰς τὴν μετὰ τοῦ ἀτέκνου δουκὸς τῆς Πομμερανίας συνθήκην τοῦ βασιλέως, ἐνῶ τὸ Βρανδεμβούργον εἶχε τὰ μεγαλείτερα κληρονομικὰ δικαιώματα ἐπὶ τῆς χώρας ταύτης.

Πάντα ταῦτα ἀπετέλουν δικαίαν ποινὴν κατὰ τῆς πολιτικῆς τῶν ἡμιμέτρων καὶ τῆς χλιαρότητος ἣν εἶχεν ἐμποτισθῇ οὗτος ὑπὸ τοῦ πρώτου αὐτοῦ συμβούλου, ἐνὸς καθολικοῦ, τοῦ κόμητος Ἀδάμ Σθάρτσεμπεργ, τῆς φειδωλίας καὶ μικροψυχίας τῶν τάξεων του καὶ αὐτῆς τῆς ἰδίας ἐαυτοῦ ἀδυναμίας. Χαρακτηρίζει δὲ αὐτὴν τελείως μία μωρὰ φρᾶσις του : ἐὰν ὁ αὐτοκράτωρ, εἶπε, μείνῃ αὐτοκράτωρ, τότε θὰ μείνῃ βεβαίως καὶ αὐτὸς ἐκλέκτωρ — τοῦθ' ὅπερ δὲν ἦτο ποσῶς ἀσφαλὲς συμπέρασμα, καὶ ἂν ἀκόμη κατὰ τοὺς σοβαροὺς τούτους χρόνους δὲν ἐπρόκειτο περὶ σπουδαιότερου τινός.

§ 271. Ἡ ἐν Βραϊτεμβέργῃ μάχη. 1631. — Ὁ Τίλλυ, μὴ ἔχων πλέον ἐν τῇ ψυχῇ του τὸ ἐπιθετικὸν πῦρ τῶν προτέρων ἡμερῶν καὶ μὴ ὦν ἀντάξιος ἐχθροῦ οἷος ὁ Γουσταῦς Ἀδόλφος, ἀπώλεσε πολὺτιμον χρόνον, στραφεὶς κατὰ πρῶτον πρὸς νότον κατὰ τοῦ χωροκόμητος τῆς Ἑσσης Γουλιέλμου καὶ μόνον μετὰ ταῦτα, ἀφοῦ δὲν κατάρθωσεν ἐνταῖθα ἀξιόλογόν τι, ἐπιναστρέψας πρὸς βορρᾶν κατὰ τῶν Σουηδῶν.

Ὁ Γουσταῦς Ἀδόλφος εἶχε διαβῆ ἐν τῷ μεταξύ τοῦ Ἀλβιν παρὰ τὴν Ταγκερμούνδην, ἀφοῦ εἶχεν ἐξασφαλίσαι καθ' ὅλοκληρίαν τὰ νῶτά του, εἶχον ἐπανέλθει δὲ καὶ οἱ δοῦκες τοῦ Μακλεμβούργου εἰς τὰς χώρας των καὶ εἰσῆλθον εἰς Γουστρόβην (1).

Ἀπὸ τοῦ Αὐγούστου οἱ δύο στρατοὶ ἦσαν ἐγγὺς ἀλλήλων, ἀλλ' ὁ Γουσταῦς Ἀδόλφος φρονίμως ἀπέφευγεν ἀκόμη τὴν σύναψιν μεγάλης μάχης.

Ὁ Τίλλυ ὠπισθοχώρησε, μωρὰ δὲ τις διαταγὴ τοῦ αὐτοκράτορος ὥθησε νῦν πρὸς τὴν σουηδικὴν συμμαχίαν καὶ τὸν δεύτερον διαμαρτυρόμενον ἐκλέκτορα, τὸν Ἰωάννην Γεώργιον τῆς Σαξωνίας. Οὗτος εἶχεν ἐξοπλισθῇ καὶ αὐτός, ὡς οἱ πλεῖστοι τῶν τότε Γερμανῶν ἡγεμόνων, ἀνὴρ τῶν ἡμιμέτρων, ἦτο ὑπὲρ τῆς ἐνά.

(1) Σ. Μ. Güstrow, ἔδραν τῶν δουκῶν.

πλου οὐδετερότητος : ἀλλ' ὁ αὐτοκράτωρ ἀπῆται προσχώρησιν εἰς τὰ ἰδικά του στρατεύματα ἢ ἀφοπλισμόν, καὶ ὁ Τίλλυ ἐστράφη νῦν κατ' αὐτοῦ καὶ κατέλαβε τὴν Χάλλην, τὴν 'Εἰσλέβεν, τὸ Μερσε-βοῦργον.

Τὴν δὲ 15 συνηνώθησαν οἱ στρατοὶ τῶν δύο νέων συμμάχων, τῶν ὁποίων ἡ δύναμις ἀνῆρχετο νῦν εἰς 37,000 περίπου ἀνδρῶν, ἐξ ὧν 17,000 Σουηδοί, 20,000 Σάξωνες.

Καὶ νῦν ὁ Τίλλυ δὲν εἶχεν ἀνάγκην νὰ περιμείνῃ πλέον διὰ τὴν σύναψιν τῆς μάχης. Παρὰ τὴν Βραϊτεμφέλδην, βορειοανατολικῶς τῆς Λειψίας, συνηντήθησαν οἱ δύο στρατοὶ (17 Σεπτεμβρίου). Ἡ μάχη διήρκεσεν ἀπὸ τῆς δευτέρας μετὰ μεσημβρίαν ὥρας μέχρι τῆς νυκτός. Ἡ σαξωνικὴ πτέρυξ δὲν εὐδοκίμησε, οἱ ἐκλεκτορικὸι ἐτράπησαν εἰς φυγὴν μετὰ βραχεῖαν ἀντίστασιν ὁμοῦ μετὰ τοῦ ἐκλεκτορός των καὶ παρέσυραν καθ' ἑαυτῶν τοὺς καταδιώκοντας ἐχθρούς· τὴν τελευταίαν ταύτην κίνησιν, εἰς ἣν συμπαρεσύρθη ὅλος ὁ αὐτοκρατορικὸς στρατός, ἐπωφελήθη ἐπιτηδεῖως ὁ Γουσταῦς 'Αδόλφος, καὶ τὸ τελικὸν πόρισμα ἦτο τρομερὰ ἥττια τοῦ Τίλλυ, ὅστις ἀπώλεσε 10—12,000 ἀνδρῶν εἰς νεκροὺς καὶ τραυματίας, 7000 εἰς αἰχμαλώτους, καὶ μόνον μετὰ δώδεκα ἡμέρας ἀπὸ τῆς μάχης εἶχε συγκεντρώσει περὶ ἑαυτὸν 13,000 ἄνδρας εἰς κατάστασιν οὐχὶ καθ' ὁλοκληρίαν ἐτοιμοπόλεμον.

§ 272. Νικηφόρος στρατεία. Ὁ Γουσταῦς 'Αδόλφος. — Κατὰ τὸ περαιτέρω σχέδιον τῶν συμμάχων ὁ μὲν ἐκλεκτὸς θὰ ἐπετίθετο κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος ἐν ταῖς κληρονομικαῖς χώραις, ἐν Σιλεσίᾳ, ἐν Βοημίᾳ, ἔχων ὡς τέρμα τὴν Πράγαν, ἂν μὴ καὶ αὐτὴν τὴν Βιέννην, ἐνῶ ὁ Γουσταῦς 'Αδόλφος ἤθελεν εἰσχωρήσει διὰ τῆς Θουριγγίας καὶ τῆς Φραγκωνίας πρὸς νότον, ὅπως ἀνακουφίσῃ καὶ ἐνθαρρύνῃ τοὺς προτεστάντας τῆς μεσημβρινῆς Γερμανίας, συντρίψῃ δὲ καὶ παραλύσῃ τὴν Συμμαχίαν (Liga).

Πάντοτε δύναται τις νὰ προβάλλῃ τὸ ζήτημα, ἂν μὴ ἦτο ὀρθότερον νὰ ἀνελάμβανεν αὐτὸς ὁ βασιλεὺς τὴν ἐπίθεσιν κατὰ τῶν κληρονομικῶν χωρῶν, ἐπίθεσιν κατευθυνομένην ὡς πρὸς τελικὸν τέρμα πρὸς τὴν Βιέννην. Ὁ αὐλικὸς ἱεροκῆρυξ Χόε Χόενεγ, ἐρωτηθεὶς παρὰ τοῦ ἐκλεκτορος ὅπως γνωμοδοτήσῃ, ἂν ἦτο συγκεχωρημένον νὰ ἐπιτεθῇ οὗτος κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος, ἀπεφάνθη τὴν φορὰν ταύτην,

ὅτι ὁ κύριός του οὐ μόνον ἐδικαιούτο, ἀλλὰ μάλιστα καὶ ὑπεχρεούτο εἰς καταπολέμησιν τοῦ αὐτοκράτορος.

Καὶ τὸ σχέδιον ἐπέτυχε : τὴν 11 Νοεμβρίου τοῦ 1631 ὁ ἐκλέκτωρ εἰσῆλθεν εἰς Πράγαν.

Πλουσιωτέρα ὅμως ἀκόμη εἰς γεγονότα ἦτο ἡ νικηφόρος στρατεία τοῦ Γουσταύου Ἀδόλφου. Ἡ Βραϊτεμφέλδη, ἡ Χάλλη, ἡ Ἐρφούρτη, τὸ Βυρτσβούργον, ἡ Φριγκφούρτη εἶναι οἱ σταθμοὶ τῆς θριαμβευτικῆς ταύτης πορείας : τὴν 23 Δεκεμβρίου ἡ αὐτοκρατορικὴ φρουρὰ παρέδωκε τὴν Μογουντίαν, οἱ ἡγεμόνες καὶ αἱ πόλεις προσεχώρησαν εἰς τὴν σουηδικὴν συμμαχίαν, τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἰδρύματα ἐτάχθησαν ὑπὸ διοίκησιν, ἐξασφαλίζουσιν τὰς προσόδους αὐτῶν ὑπὲρ τοῦ πολέμου.

Ἐξόχως δὲ λαμπρὰ ἦτο ἡ θέσις τοῦ Σουηδοῦ βασιλέως, ὅστις δὲν παρίστατο εἰς τοὺς λαοὺς ὡς ξένος τις, τὸ μὲν διότι ὁ θρησκευτικὸς δεσμὸς συνέδεε τοὺς τότε ἀνθρώπους τοσοῦτον τούλάχιστον στενῶς, ὅσον καὶ ἡ κοινὴ ἐθνικότης, μάλιστα δὲ διότι ὁ ἡγεμὼν οὗτος πορίστα εἰς αὐτοὺς τὸ θέαμα ἀληθοῦς ἱππότου καὶ συνάμα καὶ βασιλέως, — τὸ θέαμα ἥρωος, μαχομένου μετὰ ὑπερόχου πνεύματος καὶ μετὰ ψυχικῆς γενναιότητος ὑπὲρ καλοῦ ἀγῶνος — θέαμα ὅπερ οὐδεὶς τῶν τότε Γερμανῶν ἡγεμόνων καὶ ἐλάχιστα πάντων παρεῖχεν εἰς αὐτοὺς ὁ αὐτοκράτωρ Φερδινάνδος.

§ 273. — Ἡ ἀνάκλησις τοῦ Βαλλενστάϊν. Οὕτω δι' ἐνὸς κτυπήματος εἶδεν ὁ αὐτοκράτωρ ἀπολλυμένους πάντας τοὺς καρπούς τῶν νικῶν, αἵτινες κατήχθησαν χάριν αὐτοῦ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη. Δὲν ἐπετρέπετο πλέον βραδύτης περὶ τὴν περισυλλογὴν ὅλων τῶν δυνάμεών του, καὶ ἤδη μετὰ τὴν μάχην τῆς Βραϊτεμφέλδης εἶχεν ἀρχίσει ὁ αὐτοκράτωρ καὶ οἱ σύμμαχοι αὐτοῦ νὰ ἐξοικειοῦνται πρὸς τὴν ἰδέαν περὶ ἀνακλήσεως τοῦ ἀνδρὸς τοῦ 1626, τοῦ Βαλλενστάϊν, καὶ τῆς εἰς αὐτὸν ἀναθέσεως τῆς ἀνωτάτης ἀρχηγίας τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεών των· καὶ αὐτὸς ὁ ἐκλέκτωρ Μαξιμιλιανός, ὅστις εἶχεν ἐπιφέρει τὴν καθαίρεσιν αὐτοῦ ἐν ἔτει 1630, καὶ ὅστις ἐφοβεῖτο νῦν περὶ τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ χώρας ἐκ μέρους τοῦ φοβεροῦ ἐξ ἄρκτου ἐχθροῦ, ἦτο ὑπὲρ τῆς προσφυγῆς εἰς τὸν Βαλλενστάϊν.

Διέτριβε δὲ οὗτος ἀπὸ τῆς παύσεώς του ἀπὸ τῆς ἀρχιστρατηγίας

ἐν τῇ πρωτευούσῃ τοῦ δουκάτου αὐτοῦ, τῆς Φρειδλανδίας, ἐν Γίτσιν (Gitschin) ἢ ἐν τῷ ἐν Πρίγκ παλατίῳ του.

Ἡ ραγδαία πορεία τῶν συμβεβηκότων ἠπείλει καὶ αὐτὴν εἰς ἰδίαν αὐτοῦ χώραν: ἐβλεπε δὲ ὁ Βαλλενστάϊν—ἐνωρίτερον παρ' ὅσον ἐφαντάζετο, — ὅτι εἶχεν ἔλθει ὁ καιρὸς του. Ἀλλ' ὅτε προσηνέχθη αὐτῷ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1631 ἡ ἀνωτάτη ἀρχηγία ἐντολῇ τοῦ αὐτοκράτορος, ὁ Βαλλενστάϊν προσεποιήθη τὸν δύσκολον.

Αἱ διαπραγματεύσεις διεξήχθησαν πρὸς αὐτὸν κατὰ τρόπον σχεδὸν δουλικὸν ἐκ μέρους τοῦ αὐτοκράτορος. «Ἄμα ὡς περιέλθῃ,» ἔγραψε πρὸς αὐτὸν ὁ αὐτοκράτωρ, «εἰς τὴν Ὑμετέραν Εὐγένειαν ἡ γαληνοτάτη παράκλησις καὶ ἐπιθυμίαν, ἀναχωρήσατε ἀμέσως, καὶ ἂν δὲν σὺ εἶναι εὐκολον νὰ ἔλθῃτε κατ' εὐθείαν ἐνταῦθα, ἔλθετε τοῦλάχιστον εἰς σημεῖον ἐγγὺς κείμενον καὶ πληροφορησάτε με περὶ τῆς ἀφίξεώς σας, ἵνα διατάξω τὰ τῆς συναντήσεώς μου μετὰ τῆς Ὑμετέρας Εὐγενείας». Ἐντολῇ δὲ αὐτοῦ μετέβη τὸν Δεκέμβριον ὁ πρίγκιψ Ἐγεμβέργ εἰς Ζνάϊμ.

Ὁ φιλόδοξος Βαλλενστάϊν ἐδέχθη τὴν νέαν πρότασιν μετὰ χαρᾶς ἐνδομύχου: ἦτο ὁ ἄνθρωπος τὸν ὁποῖον ἐπέβαλλεν ἡ ἀνάγκη· ἡδύνατο λοιπὸν νὰ ἐπιβάλῃ τοὺς ὅρους του. Μόνον αὐτὸς ἡδύνατο νὰ δημιουργήσῃ στρατὸν, καὶ μόνον αὐτὸς ἡδύνατο νὰ διοικήσῃ ἓνα στρατὸν ὑπ' αὐτοῦ συγκροτούμενον.

Ὁ ὑψηλός, ἰσχνός μετὰ διαπεραστικῶν ὀφθαλμῶν καὶ προῶ-
 ρως λευκανθείσης κόμης ἀνὴρ ἐθεωρεῖτο ἐν τοῖς κύκλοις τῶν ἐργατῶν τοῦ πολέμου ὡς εἶδος τι δαιμονιώδους ὄντος, φρόνιμος δὲ ὡς ἦτο ὁ Βαλλενστάϊν ὑπέτρεφε καὶ ἐπωφελεῖτο τὴν ἐπίφασιν καὶ τὴν πλάνην ταύτην: αἱ ἀστρολογικαὶ σπουδαί του, εἰς ἃς μετὰ ζήλου ἦτο ἐπιδοδομένος, τὰ παράξενα τῆς προσωπικότητός του, ἡ ἡγεμονικὴ μεγαλοπρέπεια ὑφ' ἧς περιεβάλλετο καὶ ἣτις ἀπετέλει ἐντονωτάτην ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ αὐτάρχη, σιωπηλὴν καὶ ἐπιβλητικὴν φύσιν του, ἐπέτεινον ἔτι μᾶλλον τὸ γόητρον τοῦτο, ὅπερ ἐν συνδυασμῷ μετὰ τῶν ἡγεμονικῶν ἀμοιβῶν ὡς καὶ τῶν φοβερῶν ποινῶν, εἰς ἃς ἠρέσκετο, ἐδίεσμευε τελείως τὰς στρατιωτικὰς ψυχάς.

Ὁ Βαλλενστάϊν ἐδέχθη τὴν ἐντολήν. Τὸ πρωτότυπον τοῦ συμβολαίου μεταξὺ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τοῦ ἐπιφόβου ὑπηκόου του δὲν εἶναι γνωστὸν ἢ ἐξηφανίσθη: εἶναι μόνον γνωστὸν ὅτι ἤξιωσε καὶ

καὶ ἔταξεν ὡς ὅρον τὸ ἀπεριόριστον ἐπιταγῆς δικαίωμα ἐπὶ τοῦ στρατοῦ. Οὐδὲ παρὰ τῷ θεῷ, εἶπε κατὰ τὴν συνήθη μεγαληγορίαν του, δὲν θὰ ἀνελάμβανεν ἀρχηγίαν στρατοῦ : οἱ συνταγματάρχαι ἐλάμβανον μόνον παρ' αὐτοῦ διαταγάς, μετ' αὐτοῦ δὲ μόνον εἶχε νὰ διαπραγματευθῇ ὁ αὐτοκράτωρ.

Ὑπόσχεται περὶ ἐξωτερικῆς ἀμοιβῆς ἐδόθη εἰς αὐτόν, ὡς ἐπίσης περὶ ἀξιώματος ἐκλέκτορος καὶ ἐπικαρπίας τῶν ἐν τῇ αὐτοκρατορίᾳ διαταχθησομένων δημεύσεων· ὡς πρὸς τὴν διεξαγωγὴν τοῦ πολέμου, ὡς πρὸς τὸν τρόπον τῆς μεταχειρίσεως τῶν κατακτηθησομένων χωρῶν, εἶχεν ἀπεριόριστως ἐλευθέρας τὰς χεῖρας, οὕτω δὲ καὶ τὸ σύνολον τῶν πολιτικῶν ὑποθέσεων ἐξηρτᾶτο ἀπ' αὐτοῦ.

Οὐδέποτε ἡγεμῶν τις πηρεδόθη πληρέστερον εἰς τὰς χεῖρας ὑπὸς, ὅσον ὁ Φερδινάνδος εἰς τὸν Βαλλενστάϊν.

Τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1632 ὁ Βαλλενστάϊν ἀπεφάσισε νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἀρχιστρατηγίαν.

§ 274. Ὁ Γουσταῦος Ἀδόλφος ἐν Μονάχῳ. —

Ἐπιβάλλετο δὲ λίαν ἐπείγοντως νὰ ἐπέμβῃ εἰς τὸν πόλεμον μία τοιαύτη δύναμις. Διαπραγματεύσεις πρὸς συνομολόγησιν συνθήκης οὐδετερότητος διὰ τὸν Μαξιμιλιανὸν καὶ τὴν Συμμαχίαν, διεξαχθεῖσαι ὑποκινήσει τῆς Γαλλίας, εἰς οὐδὲν ἤγαγον, ὡς ἐπίσης καὶ αἱ περὶ εἰρήνης προσπάθειαι εἰς αὐτὰς προέβησαν οἱ δύο προτεστάνται ἐκλέκτορες, ὁ τῆς Σαξωνίας καὶ ὁ τοῦ Βρανδεμβούργου.

Ὁ Σουηδὸς βασιλεὺς, λίαν ἀντιθέτως πρὸς τὰ ἀξιοθρήνητα Ἐὰν καὶ Ἀλλὰ τῶν Γερμανῶν τούτων ἡγεμόνων ἤθελε σαφῆ καὶ ὀριστικὴν κρίσιν, μόνον διὰ τῶν ὅπλων δυναμένην νὰ πραγματοποιηθῇ : ἀλλ' οἱ ἐκλέκτορες τῆς Σαξωνίας καὶ τοῦ Βρανδεμβούργου δὲν ἔβλεπον ἢ δὲν ἤθελον νὰ ἴδωσιν, ὅτι δὲν ἠδύναντο οὔτε ὁ αὐτοκράτωρ οὔτε τὰ μέλη τῆς Συμμαχίας οὐδὲ τοῦ διατάγματος τῆς ἀποκαταστάσεως νὰ παραιτηθῶσι δι' ἀπεριφράστῳν, σαφῶν καὶ ὑποχρεωτικῶν λόγων.

Διὸ ὁ πόλεμος ἐξηκολούθησε τὸν δρόμον του. Τὸν Μάρτιον τοῦ 1632 ἐξώρμησεν ὁ Γουσταῦος Ἀδόλφος ἐκ Φραγκφούρτης : Ὁ Τίλλυ διέβη τὸν Δούναβιν, εἴτα ὠπισθοχώρησεν ὀπισθεν τοῦ Λέιχα : ἐνταῦθα δὲ παρὰ τὴν Ραϊν συνήφθη τὴν 15 Ἀπριλίου μακρὸς ἀγὼν καθ' ὃν ὁ Τίλλυ ἠττήθη καὶ αὐθις καὶ μάλιστα καὶ ἐπληγώθη θανασίμως : μετὰ

τινας ἡμέρας ἀπέθανεν οὗτος, ἐν ἡλικίᾳ ἐβδομήκοντα καὶ τριῶν ἐτῶν, ἐν Ἰγγολστάδῃ.

Ὁ ἐκλέκτωρ ἐρρίφθη εἰς τὸ φρούριόν του τῆς Ἰγγολστάδης, τὴν δὲ λοιπὴν χώραν ἦτο ἀναγκασμένος νὰ καταλίπη εἰς τὸν Γουσταῦν Ἀδόλφον, ὅστις εἰσέλασεν εἰς Αὐγούσταν καὶ τὸν Μάϊον εἰς τὸ Μόναχον· καὶ ὁ Παλατινὸς δὲ κόμης Φρειδερίκος, ὁ ἀτυχὴς βασιλεὺς τῆς Βοημίας, ἔτυχε τῆς ἱκανοποίησεως τοῦ νὰ εἰσελάσῃ ἔφιππος παρὰ τὰ πλευρὴν τοῦ βασιλέως εἰς τὴν πρωτεύουσαν τοῦ ἐξαδέλφου του, ὅστις εἶχε νικήσει καὶ ἀπογυμνώσει αὐτόν.

Δυστυχῶς ὁ Σίξων σύμμαχος, ὁ Ἰωάννης Γεώργιος, δὲν ἔδειξε τὴν σθεναρότητα τῆς δράσεως τοῦ Γουσταύου Ἀδόλφου. Χάριν τοῦ ἀτόμου του εἶχεν ἐπιστρέψει τὴν 15 Δεκεμβρίου τοῦ 1631 ἐκ Πράγας εἰς Δρέσδην, τὸ δὲ πρῶτον ἔργον τοῦ ὁποίου ἐπελήφθη ὁ νέος γενικὸς ἀρχηγὸς τῆς αὐτοκρατορικῆς ἀρμάδας, ἦτο ἡ ἀνάκτησις τῆς Πράγας (22 Μαΐου), μεθ' ὃ ἠνώθη ὁ Βαλλενστάϊν τὸν Ἰούνιον μετὰ τῶν στρατευμάτων τοῦ Μαξιμιλιανοῦ.

Παρὰ τὴν Ἔγερ συνηντήθησαν προσωπικῶς οἱ δύο θανάσιμοι ἐχθροί. Ὁ ἠνωμένος στρατὸς τοῦ ὁποίου ἡγεῖτο ὁ Βαλλενστάϊν, ἐξηκοντακισχίλιοι ἄνδρες, εἰσέλασεν εἰς τὴν Φραγκωνίαν, ὃ δὲ Γουσταῦος Ἀδόλφος κατέλαβε θέσιν παρὰ τὴν μετ' αὐτοῦ συμμαχοῦσαν Νυρεμβέργην.

§ 273. Μάχαι παρὰ τὴν Νυρεμβέργην. 1632.

— Ὁ Βαλλενστάϊν περιεχαρὰκώθη παρὰ τὴν Φούρθ, ἐγγὺς αὐτοῦ, καὶ παρεκώλυε τὸν ἐπισιτισμὸν του. Ἡ ἔφοδος ἦν ἐπεχείρησεν ὁ Γουσταῦος Ἀδόλφος τὴν 4 Σεπτεμβρίου κατὰ τοῦ στρατοπέδου τοῦ Βαλλενστάϊν ἀπέτυχεν, ἀπολέσαντος τοῦ Σουηδοῦ βασιλέως τρισχιλίους ἄνδρας, ἀπέναντι χιλίων πεντακοσίων· οὗς ἀπώλεσεν ὁ αὐτοκρατορικὸς ἀρχιστράτηγος.

Μετὰ δύο ἐβδομάδας ὁ Γουσταῦος Ἀδόλφος ἀπῆρεν ἐκεῖθεν ἀφρῷ εἰσέγαγε πρότερον εἰς τὴν πόλιν φρουράν. Ἐστράφη δὲ πρὸς νότον καὶ προσεποιήθη ὅτι ἤθελε νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὴν Ἀνω Αὐστρίαν, ὅπου εἶχεν ἐκραγὴ ἐπανάστασις· μέχρι δὲ τῆς λίμνης τῆς Κωνσταντίας ἐφορλόγησε πάσας τὰς μέχρι τοῦδε οὐδὲν ἐκ τοῦ πολέμου παθούσας καθολικὰς χώρας.

Ἐν τῇ μεταξὺ ὁμῶς εἶχε στρατεύσει ὁ Βαλλενστάϊν πρὸ βορ-

ρᾶν καὶ παρεσκευάζετο νὰ καθυποτάξῃ τὴν Σαξωνίαν : τὴν 1ην Νοεμβρίου ἡ Λειψία ἐσυνθηκολόγησε.

Ἐπὶ τῇ εἰδῇσει τῆς προελάσεως τοῦ Βαλλενστάιν, ὁ Γουσταῦς Ἀδόλφος ἔκαμε μεταβολήν: δι' ἐσπευσμένων πορειῶν — Κίτσιγκεν, Σβχίνφουρτ, Ἄρνστατ, Λεγάον — ἐπλησίασε. Ἀμφότερα τὰ ἀντίπαλα μέρη ἐνισχύοντο διὰ νέων δυνάμεων.

Ὁ Βαλλενστάιν ἐστρατοπέδευε παρὰ τὴν Βάϊσενσφελδ· ἐπεμψε δὲ τὸν ἄριστον τῶν στρατηγῶν του, τοῦ Παππεγχαϊμ, κατὰ τῆς Χάλλης, ὅπου εὕρίσκετο σουηδικὴ φρουρά : ἐν τῷ μεταξὺ προσήλθεν ὁ Γουσταῦς Ἀδόλφος καὶ ἐστρατοπέδευσεν ἐγγὺς τῆς Βαϊσενφέλδης παρὰ τὴν Λουτζεν.

Ἐνταῦθα δὲ συνεκροτήθη τὴν 6 Νοεμβρίου 1632 μάχη ὀλεθριωτάτη.

§ 276. Ἡ ἐν Λουτζεν μάχη 1632. — Πρὸς βορρᾶν τῆς πρὸς τὴν Λειψίαν ὁδοῦ, μὲ τὴν δεξιὰν πτέρυγα στηριζομένην εἰς τὴν πολίχνην Λουτζεν, μεγάλα τετράγωνα ἀποτελοῦν κατὰ τὴν πολεμικὴν τακτικὴν τῶν χρόνων, ἵστατο τὸ πεζικὸν τῶν αὐτοκρατορικῶν, πρὸ αὐτοῦ δὲ ἐπὶ τῆς δημοσίας ὁδοῦ μέρος τοῦ πυροβολικοῦ καὶ ἀριστερᾷ ἐν τῇ μελανῇ πανοπλίᾳ των οἱ αὐτοκρατορικοὶ θώρακοφόροι : ἦσαν ὅλοι ὁμοῦ εἴκοσι μέχρι τριάκοντα χιλιάδων ἀνδρῶν.

Κατ' αὐτῶν ἐπῆρχοντο ἐκ νότου οἱ Σουηδοὶ καὶ στρατεύματα γερμανικά, ἡγεῖτο δὲ τῆς δεξιᾶς πτέρυγος, ἣν ἀπετέλουν ἐξ συντάγματα πεζικοῦ, ὁ βασιλεὺς.

Τὸ ἐνθουσιῶδες πολεμικὸν ἄσμα τῶν χρόνων τῆς Μεταρρυθμίσεως, τὸ τοῦ Λουθήρου « Ἀκρόπολις μας ὁ θεὸς ἀντήχει ἐκ τοῦ μέσου αὐτῶν : ὁ βασιλεὺς τὴν πρωίαν εἶχε διατρέξει ἔφιππος τὰς τάξεις των, ἐνεθάρρυνε δὲ διὰ συντόμων προσλαλιῶν τοὺς Σουηδοὺς καὶ τοὺς Γερμανοὺς — τοῦθ' ὅπερ ὁ Βαλλενστάιν δὲν ἔκρινεν ἀναγκαῖον διὰ τοὺς στρατιώτας ὡς ἐκ τῆς παρ' αὐτοῖς θέσεώς του.

Περὶ τὴν δεκάτην μόλις ὥραν, ὅτε διεσπάσθη ἡ ὁμίχλη ἣτις ἐπεκάθητο ἐπὶ τοῦ πεδίου ἠναψε σφοδρότερον ὁ ἀγών. Οἱ Σουηδοὶ προὔχωρουν, ἀλλὰ δὲν ἐπῆρχετο κρίσις. Εἰδῆσίς της — ἦτο δὲ πρώτη ὥρα μετὰ μεσημβρίαν — ἠνάγκασε τὸν βασιλέα νὰ σπεύσῃ ἔφιππος πρὸς τὴν ἀριστερὰν πτέρυγα, ἐνταῦθα δὲ κατὰ δυστυχίαν ἔνεκα τοῦ ὀμίχλῳδους καιροῦ ἐνέπεσεν εἰς σῶμα πολεμίων ἱππέων. Βολὴ τις ἔτυ-

χεν αὐτὸν εἰς τὸν βραχίονα, δευτέρα δὲ εὗρεν αὐτὸν εἰς τὴν κεφαλὴν : τοιαύτην ἔκθασιν ἐφοβοῦντο πάντοτε οἱ ἄνδρες αὐτοῦ ἕνεκα τοῦ ἀδαμάστου θάρρους του καὶ τοῦ πολεμικοῦ μένους αὐτοῦ.

Ἦτο εὐτύχημα, ὅτι ὁ δοῦξ τῆς Βεϊμόρχης δὲν ἐταράχθη ἐκ τοῦ φοβεροῦ καὶ τεραστίου συμβεβηκότος· ἀνέλαβεν ἀμέτῳ τὴν ἀρχηγίαν : μετὰ φοβῆς δὲ ὀρμητικότητος ἐπανέλαβον οἱ Σουηδοί, παρ' οἷς εἶχε διαδοθῇ ἡ περὶ τῶν γενομένων φήμη, τὴν ἐπίθεσιν, καὶ ἔρριψαν ἐνταῦθα κατὰ τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς των τὸ αὐτοκρατορικὸν ἱππικόν : καὶ ἡ ἀρίστερά δὲ εἶχεν ἀπωθήσει τὸν ἐχθρόν, καὶ ἡ νίκη ἦτο ἐγγύς.

Τότε ἐπέδραμον ἀνακληθέντα τὰ συντάγματα τοῦ Παππερχόϊμ μετὰ τοῦ ἡρωϊκοῦ ἀρχηγοῦ των καὶ ἡ νίκη κατέστη καὶ πάλιν ἀμφίβολος. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸν εὗρε ταχέως ἡ θανάσιμος σφαῖρα, καὶ ὁ ἀγὼν ἀνανεωθείς παρετάθη ἐπὶ ἱκανὰς ὥρας.

Τελευταία τις ὁμῳς ἔφοδος, μικρὸν πρὸ τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου, κατὰ τὴν τελευταίαν ἀνταύγειαν ἡμέρας Νοεμβρίου, ἐπιχειρηθεῖσα διὰ συνταγμάτων φρονίμως ἐν ἐφεδρείᾳ κρατηθέντων μέχοι τῆς ὥρας καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἀκμαίων, ἔκρινε τὴν ἡμέραν μετὰ ἐννεάωρον μάχην ὑπὲρ τῶν σουηδικῶν ὀπλων.

§ 277. Ἡ κατάστασις μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Γουσταύου Ἀδόλφου. — Ἐν τῇ ἐνδοξοτάτῃ ἀκμῇ τοῦ ἡρωϊκοῦ βίου του διετέλει ὁ ἀνὴρ οὗτος, ὅτε — ἐν ἡλικίᾳ εἴῳν τριάκοντα ὀκτὼ — ἐτέθη ὑπὸ ἀνωτέρας χειρὸς τέρμα ἀπότομον εἰς τὸν βίον τοῦτον.

Εἶναι ἀληθές ὅτι ὑπεστηρίχθη, ὅτι ὁ θάνατος τοῦ Γουσταύου Ἀδόλφου ἦτο εὐτύχημα διὰ τὴν Γερμανίαν, ἥ, ἡ ἀνεξορτησία θὰ ἠπειλεῖτο ὑπ' αὐτοῦ, τοῦ ξένου. Ἡ γνώμη αὕτη εἶναι ἐντελῶς ἄλογος : διότι ἡ Γερμανία καὶ ἡ αὐτοτέλεια τοῦ πνευματικοῦ βίου αὐτῆς δὲν ἠδύναντο νὰ ἔχωσιν ἐχθρόν χειρότερον τοῦ Ἀψβουργίου αὐτοκράτορος, τῶν Ἰσπανῶν καὶ τῶν Ρωμανιστῶν, οἵτινες περιεστοίχιζον καὶ ἐκανόνιζον τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ, τοῦ μόνον τὴν γλῶσσαν ἔχοντος κοινὴν μετὰ τοῦ λαοῦ του, Γερμανία δὲ παλινωρθωμένη ὑπὸ πνεῦμα ἰησουίτικοῦ καθολικισμοῦ, ἐὰν ὅπως δῆποτε ἠδύνατο νὰ μονιμοποιηθῇ τοιαύτη τις κατάστασις, θὰ ἦτο ἀπλῶς ἡ πολιτικὴ μορφή ἔθνους παρηκμακότος.

Ρητέον ἄλλως ὅτι περὶ τῶν σχεδίων τοῦ Γουσταύου Ἀδόλφου οὐ-

δὲν δύναται τις νὰ εἶπῃ, διότι καὶ παρ' αὐτῷ τῷ ἰδίῳ προφανῶς δὲν εἶχον φθάσει ταῦτα εἰς τὴν τελείαν ὠριμότητα καὶ τὴν ὀριστικὴν μορφήν του.

Κατηρτίσθη παρ' εἰδημόνων εἰδός τι προγράμματος ἢ ὄρων εἰρήνης, ἀξιοῦν ὅτι περιέχει τὰς ἰδέας τοῦ μεγάλου τούτου ἀνδρός, κατὰ τὸ πρόγραμμα δὲ τοῦτο ὁ Γουσταῦς Ἀδόλφος θὰ ἐπεδίωκε νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν ἀκύρωσιν τοῦ διατάγματος τῆς ἀποκαταστάσεως, ἀνοχὴν τῶν δύο θρησκευμάτων, ἐπανόρθωσιν τοῦ πρῶην καθεστῶτος ἐν Βοημίᾳ, ἐν Μοραυίᾳ, ἐν Σιλεσίᾳ, ἐν τῷ Παλατινάτῳ, ἐπάνοδον τῶν ἐξορίστων, ἡπέλασιν τῶν Ἰησουϊτῶν ἐκ τῆς αὐτοκρατορίας καὶ τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ ἐκλογὴν ὡς Ρωμαίου βασιλέως.

Κατ' ἄλλους, καθὰ ἐξέφράσθη οὗτος ὁ βασιλεὺς, ἐσκέπτετο οὗτος νὰ ἐνώσῃ τοὺς εὐαγγελικοὺς εἰς ἰδιαιτέρον δεσμόν, εἰς ἓν *corpus formatum* ἐντὸς τῆς αὐτοκρατορίας καὶ ν' ἀναδείξῃ ἑαυτὸν ἢ τὸ στέμμα τῆς Σουηδίας κεφαλὴν, διευθυντὴν τοῦ σώματος τούτου.

Ἄλλος πάλιν καὶ σπουδαῖος συνδυασμὸς προέκυψεν ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ὁ βασιλεὺς εἶχε μίαν μόνην θυγατέρα: αὕτη θὰ ἐνυμφεύετο μετὰ τοῦ διαδόχου τοῦ Βρανδεμβούργου, οὕτω δὲ αἱ σουηδικαὶ καὶ βρανδεμβουργικαὶ χῶραι θὰ ἡνοῦντο εἰς μίαν μεγάλην εὐαγγελικὴν δύναμιν, δυναμένην ν' ἀντισταθμίσῃ τὴν πρὸς μεσημβρίαν ἰσπανοαυστριακὴν.

Ἀλλὰ τὰ πράγματα δὲν εἶχον προβῇ μέχρι τοῦ σημείου τούτου: ἢ ἥττα τῶν ἐχθρῶν δὲν εἶχεν ἀποβῇ τοσούτον τελεία καὶ πλήρης, ὥστε νὰ δύναται ὁ βασιλεὺς νὰ σκέπτηται περὶ τῆς ὀριστικῆς διευθετήσεως τῶν πραγμάτων δι' εἰρήνης ὑπαγορευομένης ὑπ' αὐτοῦ.

Ἐν μόνον ἔβλεπεν ὁ Γουσταῦς Ἀδόλφος ἐναργῶς — τὴν κακὴν θέλησιν τῶν καθολικῶν καὶ τὴν ἀσυμφωνίαν, ἀφροσύνην καὶ ἀδυναμίαν τῶν εὐαγγελικῶν: ταῦτα τὰ κύρια προσκόμματα διαρκοῦς εἰρήνης ἤθελεν ἄρει οὗτος, ὁ νικητὴς — ἐὰν ὡς γενικῶς ἐπιστεύετο θὰ ἔμενε νικητὴς — ἐντὸς βραχείου χρόνου: νῦν, ὅτε δὲν ὑπῆρχε πλέον οὗτος, ἐχρειάζοντο πρὸς τοῦτο δέκα ἕξ ἀκόμη ἔτη πολέμου, διαρκέσαντος ἤδη δέκα τέσσαρα τοιαῦτα.

3. Ὁ πόλεμος ἀπὸ τοῦ 1632 - 1648.

Συνθῆκαι εἰρήνης.

§ 278. Ἡ ἐν Χάϊλδρονν συνέλευσις. Συμμαχία.

— Ἡ ἐν Λουτζεν νίκη, μεθ' ὅλον τὸ ἀπροσδόκητον συμβεβηκὸς ὕπερ πανταχοῦ συνεκίνησε καὶ συνεκλόνησε τὰ πνεύματα, ὑπῆρξε τόσον σπουδαία, ὥστε ἐπέτρεπε τὴν ἐξακολούθησιν τοῦ πολέμου ὑπὸ σουηδικῇ διεύθυνσιν καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς κυρίας ιδέας τοῦ Γουσταύου Ἀδόλφου : ἀπέναντι τῆς κατατετμημένης Γερμανίας ἐφαίνετο ἡ Σουηδία καὶ ὑπὸ τὴν ἀναγκαίαν νῦν καθισταμένην ἀντιβασιλείαν κράτος στερεῶς συγκεκριομένη μετὰ συνακολούθου ἐξωτερικῆς πολιτικῆς.

Τὴν διεύθυνσιν ἀνέλαβεν ὁ ἀρχιγραμματεὺς τοῦ κράτους Ἀξέλ Ὁξενστιέρνας, ὅστις παρίστατο εἰς τὸ θέατρον τοῦ πολέμου.

Πλήρης συνεννόησις μετὰ τοῦ Βερολίνου καὶ τῆς Δρέσδης δὲν κατωρθώθη· ἀλλ' ἐξ ἄλλου συνεκάλεσεν ὁ ἀρχιγραμματεὺς ἀμέσως τὰς εὐαγγελικὰς τάξεις τῶν τεσσάρων ἄνω θεμάτων τῆς αὐτοκρατορίας εἰς συνέλευσιν (Konvent) ἐν Χάϊλδρονν (Μάρτιον τοῦ 1633) ἧς μετέσχε καὶ πληρεξούσιός τις τοῦ ἀνηλίκου Παλατινοῦ κόμητος Καρόλου Λουδοβίκου, ὅστις εἶχε διαδεχθῇ ἐν ἔτει 1632 τὸν δυστυχῆ πατέρα του, ἐνταῦθα δὲ κατηρτίσθη στενὴ συμμαχία, ἣτις ἀνέθεσε τὴν διεύθυνσιν τοῦ πολέμου καὶ τῶν πολιτικῶν πραγμάτων εἰς τὸν Σουηδὸν ἀρχιγραμματέα, μεθ' οὗ θὰ συνέπραττε συμβούλιον, *consilium formatum*, ἐκλεγόμενον ὑπὸ τῶν τάξεων τῶν θεμάτων.

Τὸν δὲ Αὐγούστον κατωρθώθη ἐν Φρχγκφούρτῃ ἀνάλογοι συμφωνία μετὰ τῶν εὐαγγελικῶν τάξεων τῶν δύο σαξωνικῶν θεμάτων.

Ἡ μετὰ τῆς Γαλλίας περὶ ἐπιχορηγήσεως συνθήκη ἀνενεώθη, νέους δὲ χρηματικὸς πόρους παρεῖχον τὰ ὑπὸ τῶν Σουηδῶν καὶ τῶν συμμάχων αὐτῶν κατεχόμενα ἢ δεσποζόμενα καθολικὰ ἐκκλησιαστικὰ ἰδρύματα.

Πολλὰ συμφέροντα — μεταξὺ ἄλλων συμφέροντα τῶν ἀξιωματικῶν καὶ τῶν στρατιωτῶν, εἰς οὓς ὠφείλοντο καθυστερούμενοι μισθοὶ καὶ ἡ ἐκτέλεισις μεγάλων ὑποσχέσεων — συνεδέοντο ἤδη μετὰ τῆς σουηδικῆς συμμαχίας : εἰς τὸν ἄριστον καὶ σημαντικώτερον τῶν στρατη-

γών, τὸν Βερνάρδον τῆς Βεϊμάρης, παρεχωρήθη ἐν δουκάτον Φραγκωνίας τὸν Ἰούλιον τοῦ 1633.

§ 279. Ὁ πόλεμος. 1633. — Ὁ δὲ Βαλλενστάϊν μετὰ τὴν ἐν Λουτζεν μάχην ἀπῆλθεν εἰς Βοημίαν, ἐπέβαλε δὲ αὐστηροτάτας ποινὰς κατὰ τῶν μὴ ἐκπληρωσάντων δεόντως τὸ καθήκον των κατὰ τὴν μάχην ταύτην. Συνεπλήρωσε καὶ ἐνίσχυσε τὸν στρατόν του διὰ νέων στρατολογιῶν, ἐπωφελήθη δὲ τὴν ἀπαράμιλλον στρατιωτικὴν θέσιν τῆς Βοημίας, ὁπόθεν, ἀπρόσβλητος αὐτός, ἠδύνατο νὰ κρατῇ ὑπὸ τὰ νεύματά του τὰς διαφόρους ὁμόρους χώρας.

Ὁ δοῦξ Βερνάρδος καὶ ὁ Σουηδὸς στρατηγὸς Χόρν προήλαταν κατὰ τῆς Βαυαρίας, καὶ ὁ Μαξιμιλιανὸς ἐζήτηε ἐπειγόντως βοήθειαν παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος, ὅστις πάλιν διέταξε τὸν Βαλλενστάϊν νὰ χορηγήσῃ τὴν ζητουμένην βοήθειαν· ἀλλ' ὁ αὐτοκρατορικὸς ἀρχιστράτηγος φαι ομενικῶς μόνον ὑπήκουσεν εἰς τὸν κύριόν του, καθόσον ἀπέστειλε μὲν εἰς Βαυαρίαν τὸν στρατηγόν του Ἄλδρεγκερ μετὰ εὐαρίθμου δυνάμεως, διέταξεν ὅμως αὐτὸν νὰ τηρήσῃ στάσιν ἀπολύτως ἀμυντικὴν. Καὶ ἠδύνατο μὲν ἀναμφιβόλως ὁ Βαλλενστάϊν νὰ ἐπικαλεσθῇ λόγους στρατηγικοὺς τῆς τοιαύτης ἐνεργείας του, ἀλλ' εἶναι ἐπίσης ἀναμφίβολον ὅτι ἡ ἐνέργειά του αὕτη δὲν ἦτο ἄσχετος πρὸς τὰ θανάσιμον μῖσός του κατὰ τοῦ ἐκλέκτορος.

Ἀργά, τὸν Μάϊον τοῦ 1633, ἐστράτευσε μετὰ τοῦ ἰσχυροῦ στρατοῦ του κατὰ τῆς Σιλεσίας, καὶ διέθετε μὲν ὁ Βαλλενστάϊν διπλάσιαν δύναμιν στρατευμάτων ἐν συγκρίσει πρὸς τὸν σαξωνικόν, βρανδεμβουργικόν καὶ σουηδικόν στρατόν, ὅστις ἴστατο ἀπέναντί του ὑπὸ τὸν Ἄρνιμ, τὸν Βούργσδορφ, τὸν Μαθθίαν Θούρν. Ἀλλ' ἐνταῦθα ἐποίησε χρῆσιν ἀμφιβόλου δικαιώματός του, συζητήσας, χωρὶς νὰ συνάψῃ μάχην, ἐν τινι συνεντεύξει μετὰ τοῦ Ἄρνιμ (ἐν μηνὶ Ἰουνίῳ) τὸ δυνατόν καὶ τοὺς ὅρους μιᾶς εἰρήνης, καὶ συνομολογήσας ἀνακωχὴν ὅπλων.

Οὕτω ἤρξατο τὸ διφορούμενον ἐκεῖνο παιγνίδιον, ὅπερ κατέληξεν εἰς τραγικὴν καταστροφὴν. Κατὰ τὰ οὐσιώδη τὰ πράγματα θὰ συνέβησαν ὥς διετύπωσεν αὐτὰ ἐν τῇ ἀλληλουχίᾳ των μετὰ μαντικοῦ πνεύματος ὁ μέγας ποιητὴς ἡμῶν (1)· ὁ Βαλλενστάϊν ἤθελεν εἰρήνην,

(1) Σ. Μ. Ὁ ποιητὴς οὗτος εἶναι ὁ Σίλλερ, γράψας φερώνυμον τοῦ ἀνδρὸς τραγῳδίαν

καὶ ἡ εἰρήνη δὲν ἦτο δυνατόν νὰ πραγματοποιηθῇ ὡς ἐκ τῶν ἀνθρώπων τῶν περιστοιχιζόντων τὸν αὐτοκράτορα καὶ ἔνεκα αὐτοῦ τούτου τοῦ αὐτοκράτορος, αὐτὸς δὲ ὅστις ἐδικαιούτο νὰ αἰσθάνηται τὴν σημασίαν τοῦ ἀπέναντι πασῶν τῶν μετριοτήτων ἐκείνων ἤθελεν ὑπὲρ ἑαυτοῦ μίαν μεγάλην θέσιν — τὸ στέμμα τῆς Βοημίας λόγου χάριν, καὶ διατί ὅχι — καὶ ἐγνώριζε συγχρόνως, ὅτι αἱ μετριοότητες ἐκεῖναι οὐδέποτε θὰ ἐπέτρεπον αὐτῷ τοιαύτην μεγάλην θέσιν.

Ἄλλ' ἡ θέσις αὐτοῦ ἐν μέρει μὲν ἔνεκα τῆς συμφωνίας ἐκείνης μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος, ἐν μέρει δὲ ἔνεκα τῆς σχέσεως αὐτοῦ μετὰ τοῦ στρατοῦ, τοῦ ὁποίου πραγματικὸς ἀρχηγὸς καὶ κύριος ἦτο αὐτὸς καὶ ὅχι ὁ αὐτοκράτωρ, ἦτο τοιαύτη, ὥστε δυσκόλως ἡδύνατό τις νὰ παρενοχλήσῃ αὐτόν.

Καὶ κατὰ πρῶτον ἐπηνώρθωσε περιφανῶς τὴν στρατηγικὴν ὑπόληψίν του διὰ νίκης τινὸς ἐν Σταϊνάφ τῆς Σιλεσίας κατὰ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1633 : μέχρις αὐτῶν τῶν προθύρων τοῦ Βερολίνου περιέτρεχον οἱ ἱππεῖς του, καὶ ἡδύνατο ἄριστα, ἐξακολουθῶν τὰς διαπραγματεύσεις μετὰ τοῦ Βρανδεμβούργου καὶ τῆς Σαξωνίας, νὰ φαίνεται ὅτι ἐνήγει ὡς ἀντιπροσωπεύων συμφέρον στρατιωτικόν καὶ αὐτοκρατορικόν.

Ἄλλ' ἐνῷ ὁ Βαλλενστάιν ἐξηκολούθει τὰ κατωρθώματά του ἐν τῇ ἄρκτῳ, εἰς τὸ μεσημβρινὸν θέατρον τοῦ πολέμου εἶχε πέσει ἡ σπουδαία πόλις τοῦ Ρεγενσθούργου εἰς τὰς χεῖρας τοῦ προελαύνοντος δουκὸς τῆς Βεῖμάρας Βερνάρδου (Νοέμβριον).

Καὶ νῦν ἐστράφη ὁ Βαλλενστάιν πράγματι κατ' αὐτοῦ : προέβη ὅμως μόνον μέχρι Χάμ (Cham) ἐν τῷ Ἄνω Παλατινάτῳ καὶ ἐπανεστρεψεν ἔπειτα εἰς τὸ βοημικόν του φρούριον.

Τοῦτο ἐνίσχυσε τὴν ὑπόνοιαν ἐν τῇ αὐλῇ τῆς Βιέννης, ὅπου μεγίστη ἐπεκράτει κατ' αὐτοῦ δυσαρέσκεια ἔνεκα ἐπανελημμένης παροράσεως αὐτοκρατορικῶν διαταγῶν. Ἐζητήθη παρ' αὐτοῦ ἡ ἐκκένωσις τῆς Βοημίας, ὥστε νὰ δύναται νὰ συντηρῇται ὁ στρατὸς ἐν Φραγκωνίᾳ. ἢ ἐν Σαξωνίᾳ, ἢ ἐν τῷ Ἄνω Παλατινάτῳ ἀναλώμασι τοῦ ἐχθροῦ. Τὴν διαταγὴν ταύτην δὲν ἀπεδέχθη ὡς ἐπίσης καὶ τὴν πлагίαν σύστασιν ὅπως παραιτηθῇ οἰκαιοθελῶς τῆς θέσεώς του.

Τούναντίον εἰς τὸ σχέδιον, τὸ ὁποῖον προέδιδεν ἡ περὶ παραιτήσεως ὑπόδειξις, ἀντέταξε μέτρον λίαν ἐπίφοβον, συνομολογήσας ἐν τινι

μεγάλῳ γεύματι ἐν Πίλσεν (Ἰανουάριον τοῦ 1634) εἰδός τι συμμαχίας μετὰ τῶν στρατηγῶν του καὶ τῶν συνταγματαρχῶν, καθ' ἣν ὑπισχνεῖτο ὁ Βαλλεντάιν νὰ μὴ καταθέσῃ τὴν ἀρχὴν ἐν ἀγνοίᾳ καὶ ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως αὐτῶν, οὗτοι δὲ πάλιν ἀνελάμβανον τὴν ὑποχρέωσιν νὰ μὴ χωρισθῶσιν ἀπ' αὐτοῦ κατ' οὐδένα τρόπον.

§ 288. Δολοφονία τοῦ Βαλλεντάιν. 1634. —

Τοῦτο ἤγαγε τὰ πράγματα ἐγγὺς τῆς καταστροφῆς. Ὁ αὐτοκράτωρ ὑπέγραψε μυστικῶς τὴν διαταγὴν τῆς παύσεως· πῶς καὶ πότε ἐμελλε νὰ ἐκτελεσθῇ ἡ διαταγή, ὧφειλον νὰ ἐννοήσωσιν οἱ ἐκτελεσταὶ *ex re nata*. Δευτέρα πρᾶξις τοῦ αὐτοκράτορος ἀπέδιδεν εἰς τὸν Βαλλενστάιν καὶ εἰς τινὰς τῶν ἐμπίστων αὐτοῦ, τὸν Ἰλοφ, τὸν Τέρζκαν, τὸ ἔγκλημα τῆς ἐσχάτης προδοσίας καὶ ὥριζε τοὺς στρατηγούς εἰς οὓς ὧφειλε νὰ ὑπακούῃ ὁ στρατός.

Ρητέον ἄλλως ὅτι ὁ Φερδινάνδος διετέλει ἐν ἀλληλογραφίᾳ μέχρι τῆς 13 Φεβρουαρίου καθ' ὃν τρόπον καὶ πρότερον μετὰ τοῦ στρατηγοῦ του, ὅστις νῦν πλέον προέβλεπεν ὠρισμένως τὴν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα ρῆξιν καὶ ἦλθεν εἰς διαπραγματεύσεις πρὸς τὴν Σουηδίαν καὶ τὴν Γαλλίαν.

Τὰ πράγματα οὕτω προσήγγιζον πρὸς τὴν λύσιν : τὴν 20 Φεβρουαρίου ἐζήτησεν ὁ Βαλλενστάιν παρὰ τῶν συνταγματαρχῶν του νὰ υπογράψωσιν ἐν Πίλσεν δευτέραν δῆλωσιν : ἐπίστευσεν ὅτι ἔπρεπε νὰ ἔχῃ πεποιθήσιν εἰς τὴν ἰδιοτελεῇ πίστιν τῶν· ἡ γνώμη αὕτη ἀπεδείχθη ταχέως ἐσφαλμένη : ἡ ἀποσκίρτησις ἤρξατο ἀνεχώρησε λοιπὸν ἐνεκα τούτου ἐκ Πίλσεν εἰς Ἐγερ, ὅπου ἐκάλεσε τὸν ἐπὶ τῶν διαπραγματεύσεων ἀντιπρόσωπον τῆς Σιζωνίας Ἀρνιμ· συγχρόνως δὲ παρεκάλεσε τὸν δοῦκα τῆς Βεῖμάρης νὰ ἐξαποστείλῃ ἱππικὸν εἰς Ἐγερ, ὅπως ἐνωθῇ μετ' αὐτοῦ· αὐτὸς δὲ ὁ ἴδιος εἶχε περὶ ἑαυτὸν 1200 περίπου ἄνδρας.

Ἐνταῦθα δὲ, ἐν Ἐγερ, εὔρεν αὐτὸν ἡ μοῖρά του. Ἴρλανδοὶ τινες ἀξιωματικοί, ὅποιοι ὑπῆρχον οὐκ ὀλίγοι ἐν τῷ στρατῷ τούτῳ, ὁ φρούραρχος Γόρδων, ὁ Βοῦττλερ, ὁ Λέσλι, αὐτοὶ μετὰ ὁμοεθνῶν στρατιωτῶν ἐξετέλεσαν τὸν φόνον, ἢ ἄλλως εἰπεῖν, ἐξετέλεσαν τὴν θανατικὴν καταδίκην, ἣν ἐπιτακτικῶς ἀπῆτει ἡ *ratio Status*, ἡ *ragione di Stato* [λόγος δημοσίου συμφέροντος] καὶ ἦν ὁ αὐτοκράτωρ δὲν ἐτόλμα νὰ διατάξῃ δημοσίᾳ.

Οὔτε νὰ παύτῳσιν οὔτε νὰ φυλακίσωσι τὸν Βαλλενσταϊν ἡδύναντο ἐὰν δὲ μεθίστατο οὗτος πρὸς τοὺς ἀντιθέτους, θὰ ἀνεφαίνετο νέος κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος ἐχθρὸς καὶ ἴσως ὁ ἐπιφοβώτερος πάντων : οἱ Ἰρλανδοὶ διέγνωσαν τὴν ἐπιθυμίαν τῆς αὐλῆς, καὶ ἤνυνόν οἱ εἶχον ἐνώπιόν των λαμπρὰν κερδοσκοπικὴν ἐπιχειρήσιν.

Ὁ Γόρδων ἐκάλεσέ τινας τῶν ἐμπόστων τοῦ Βαλλενσταϊν, τὸν Ἴλοφ, τὸν Τέρζκαν καὶ τινας ἄλλους εἰς γεῦμα ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως· ἐνταῦθα δέ, ὅτε ἦτο καιρὸς, στρατιῶται εἰσορμήσαντες καὶ ἐπιτεθέντες κατ' αὐτῶν τοὺς ἐθανάτωσαν, μετὰ δὲ ταῦτα ἔδραμεν ὁ Βουττιερ μετὰ τινων ἄλλων πρὸς τὴν οἰκίαν τοῦ δημάρχου τῆς Ἐγερ, ἐνθα κατέλυεν ὁ δούξ· ἀνῆλθον τὴν ἐλικοσιδὴ κλίμακα ἣτις ἦγεν εἰς τὸ δωμάτιόν του.

Ὁ Βαλλενσταϊν ἦτο ἕτοιμος νὰ κατακλιθῇ· ἐν νυκτερινῇ περιβολῇ ἐπορεύθη εἰς τὸ παράθυρον, ὅπως μάθῃ τὸ αἷτιον τοῦ ἀκουσμένου θορύβου· ὁ λοχαγὸς Δεβερέ (Devereux) εἰσελθὼν ἔβαλε κατ' αὐτοῦ τὴν ἀλλεβάρδην κατὰ τοῦ στήθους καὶ ἐπέτυχεν ἀσφαλῶς, οὕτως ὥστε ὁ Βαλλενσταϊν ἔπεσεν ἄπνους.

Τὰ μεγάλα πλούτη του παρεῖχον ἀφθονίαν μέσων πρὸς ἀνταμοιβὴν τῶν συνταγματαρχῶν καὶ τῶν στρατηγῶν, οἵτινες εἶχον ἐγκαταλίπει αὐτόν, ἢ ἄλλως εἰπεῖν, εἶχον μείνει πιστοὶ εἰς τὸν αὐτοκράτορα.

§ 289. Ἡ ἐν Νόρδιλιγγεν μάχη. — Ἡ ἐπὶ τὴν εἰρήνην ἐλπίς οὐδὲν ἐκέρδισεν ἐκ τῆς βιαίας ἐξαφανίσεως τοῦ ἀνδρὸς τούτου· οὔτε διὰ τῆς νομίμου δόδου, οὔτε διὰ τῶν μηχανορραφιῶν καὶ τῆς προδοσίας κατῴρθωσεν οὐδέτερον τῶν κομμάτων νὰ δημιουργήσῃ τοιαύτην ὑπεροχὴν, ὥστε νὰ κατατροπώσῃ ὁλοσχερῶς τοὺς ἀντιθέτους καὶ νὰ δώσῃ οὕτω πέρας εἰς τὸν πόλεμον, ὅστις κατέστρεψε τὴν Γερμανίαν.

Καὶ ἀμέσως ὁ πόλεμος ἔλαβε νέαν ὥθησιν καὶ ἀνμὴν : τὴν ἀνωτάτην ἀρχηγίαν τοῦ βαλλενσταϊνικοῦ στρατοῦ ἀνέλαβεν ὁ υἱὸς τοῦ αὐτοκράτορος Φερδινάνδος, βασιλεὺς τῆς Οὐγγαρίας, εἰς ὃν ἐδόθη ὡς βοηθὸς ὁ στρατηγὸς Γάλλας : ἡ πρώτη ἐπιτυχία αὐτοῦ ἦτο ἡ ἀνάκτησις τοῦ Ρεγενσβούργου (Ἰούλιον τοῦ 1634).

Βαρεῖαν δὲ ἤταν ὑπέστησαν τὰ συμμαχικὰ ὅπλα τὸν Σεπτέμβριον τοῦ ἔτους ἐκείνου. Ὁ δούξ Βερνάρδος καὶ ὁ Σουηδὸς στρατη-

γὸς Γουσταῦις Χόρν προήλασαν πρὸς τὴν Νόρδλιγγεν, ἥτις ἐπιέζετο ὑπὸ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στρατοῦ καὶ ὑπὸ σώματος ἰσπανικοῦ, ὅπερ ὠδήγησεν ἐνταῦθα ὁ ἀδελφὸς τοῦ βασιλέως τῆς Ἰσπανίας.

Ἐξακισχίλιοι νεκροί, τρισχίλιοι αἰχμάλωτοι, καὶ μεταξὺ αὐτῶν αὐτὸς ὁ Χόρν, ἦσαν τὸ πόρισμα τῆς ἡμέρας τῆς Νόρδλιγγεν.

§ 290. Συμμετοχὴ τῆς Γαλλίας. — Κατ' ἀκολουθίαν τῆς νίκης ταύτης τῶν αὐτοκρατορικῶν ὅπλων, ἣν οὐδὲ αὐτοὶ οἱ νικηταὶ ἐξεμεταλλεύθησαν ἐπαρκῶς, παρενέβη νῦν εἰς τὸν πόλεμον ἀμέσως ἡ Γαλλία. Διὰ συνθήκης μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῶν τεσσάρων ἄνω θειμάτων παρεχωρεῖτο μὲν εἰς τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας ἡ Ἀλσατία καὶ τινες ὄχυραὶ θέσεις, ὑποχρεοῦτο δὲ οὗτος εἰς παροχὴν χρηματικῶν ἐπιχορηγήσεων καὶ ἐπικουρικοῦ σώματος ἐκ δώδεκα χιλιάδων ἀνδρῶν. Ἡ πρώτη δὲ πράξις τοῦ γαλλικοῦ τούτου σώματος ἦτο ἡ λύσις τῆς πολιορκίας τῆς Ἐιδελβέργης, ἥτις ἐπιέζετο ὑπὸ βαυαρικῶν στρατευμάτων.

Αἱ μετὰ τῶν Σουηδῶν σχέσεις δὲν εἶχον καθορισθῇ ἀκόμη, καὶ ὁ Ὅξενστιέρνας δὲν ὑπεγράψε τὴν συνθήκην : Τὸ βέβαιον ὅμως εἶναι ὅτι θὰ ἦτο ἀληθῶς θαῦμα, ἂν ἡ Γερμανία ἐξήρχετο ἐκ τοῦ ἀγῶνος τούτου ἄνευ περικοπῆς τῆς ἐδαφικῆς ἐκτάσεώς της.

§ 291. Ἡ εἰρήνη τῆς Πράγας 1635. — Βαρυτέραν ὅμως ἦτταν ἡ ἐπὶ τοῦ πεδίου τῶν μαχῶν ὑπέστη ὁ προτεσταντικὸς ἀγὼν κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος (1635) διὰ τῆς εἰρήνης, ἥτις μετὰ μακρὰς διαπραγματεύσεις ἐπραγματοποιήθη ἐν Πράγα μεταξὺ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τοῦ ἐκλέκτορος τῆς Σαξωνίας.

Ἐν Δρέσδῃ εἶχον βαρυνθῇ πλέον κατὰ τὴν γλῶσσαν τῆς αὐλικῆς θεολογίας νὰ προσφέρωσι στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν εἰς τὸν καλβινισμόν : ἐν Βιέννῃ ἐπίσης ἐζήτησε πρῶτον ὁ αὐτοκράτωρ τὴν γνωμοδότησιν ὁμάδος μοναχῶν ἐκ τῶν διαφόρων ταγμάτων. Δίσταντο δὲ οὗτοι τὰς γνώμας, ἐνῷ ὁ μυστικοσύμβουλος τοῦ αὐτοκράτορος ἦτο ἀρκετὰ νοήμων, ὅπως διαγνώσῃ, ὅτι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ καταβάλλῃ τις τὴν αἴρεσιν ἐν Γερμανίᾳ καὶ ὅτι ἐπομένως ἦτο ἀνάγκη παραχωρήσεών τινων.

Ὁ ἐκλέκτωρ ἔλαβε τὴν Ἀνω καὶ Κάτω Λαουσίτσην ὡς βοηθικὸν τιμᾶριον καὶ τινὰ ἀξιώματα ἀποσπασθέντα ἐκ τῆς ἀρχιεπισκοπῆς τοῦ Μαγδεβούργου, αὐτὴν ταύτην τὴν ἀρχιεπισκοπὴν Σά-

ζων τις πρίγκηψ, τὴν Χαλθερστάδην ὁ ἀρχιδούξ Λεοπόλδος Γουλιέλμος, ὡς πρὸς δὲ τὰ ἐκκλησιαστικὰ κτήματα ὠρίσθη, ὅτι οἱ προτεστάνται κάτοχοι αὐτῶν θὰ ἐκράτουν ἐπὶ τεσσαράκοντα ἀκόμη ἔτη ὅ,τι εἶχε δημευθῇ μέχρι τοῦ 1627 — ὅ ἐστὶν ἐπὶ μίαν τεσσαρακονταετίαν ἀνεστέλλετο ἡ ἰσχὺς τοῦ διατάγματος τῆς ἀποκαταστάσεως.

Κατὰ τὴν αὐτὴν συνθήκην τὸ ἀνώτατον αὐτοκρατορικὸν δικαστήριον (Reichskammergericht) θὰ συνεκροτεῖτο ἐκ μελῶν κατὰ τὸ ἡμισυ καθολικῶν καὶ κατὰ τὸ ἄλλο ἡμισυ εὐαγγελικῶν, τὰ τοῦ Παλατινάτου πράγματα ἔμειναν εἰς τὸ πρῶν καθεστῶς (Status quo), γενικὴ δὲ ἀμνηστία δὲν ἐχορηγήθη ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος.

Ἐξ ἄλλου ἢ τε ἐκλεκτορικὴ Σαξωνία καὶ πᾶς ὅστις μετὰ ταῦτα ἤθελε προσχωρήσει εἰς τὴν εἰρήνην ταύτην ὤφειλον ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος νὰ διώκωσι τοὺς ξένους, τοὺς Σουηδοὺς καὶ τοὺς Γάλλους, ἐκ τοῦ ἐδάφους τῆς αὐτοκρατορίας.

Ὁ στρατός, τοῦ ὁποίου ἡ δύναμις ἔπρεπε ν' ἀναβῇ εἰς 60 ἕως 80 χιλιάδες ἀνδρῶν, θὰ ἀπεκαλεῖτο αὐτοκρατορικὸς καὶ θὰ ἐτίθετο ὑπὸ τὴν ἀνωτάτην ἀρχηγίαν τοῦ αὐτοκράτορος, 20000 δὲ ἄνδρες θὰ ἐτίθεντο ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ ἐκλέκτορος, ὡς στρατηγοῦ τῆς αὐτοκρατορίας, πᾶσαι δὲ αἱ Συμμαχίαι, αἱ Ἑνώσεις καὶ ἄλλοι σύνδεσμοι θὰ διελύοντο καὶ θὰ ἀπηγορεύοντο.

Εἰς τὴν εἰρήνην ταύτην προσεχώρησαν ὀλίγον κατ' ὀλίγον κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος πολλαὶ καθολικαὶ καὶ προτεσταντικαὶ τάξεις τῆς αὐτοκρατορίας, μεταξὺ τῶν πρώτων ἡ Βαυαρία, μεταξὺ τῶν τελευταίων τὸ ἐκλεκτορικὸν Βρανδεβοῦργον.

Γενικὴ ὅμως δὲν ἐγένεν ἡ εἰρήνη αὕτη, ἀφοῦ ἦτο μεστὴ ὕστερολογισμῶν, ἡ δὲ Σουηδία καὶ ἡ Γαλλία δὲν ἦτο δυνατόν νὰ καταναγκασθῶσι δι' ἀπλῶν παραγράφων συνθήκης. Ἡ μόνη συνέπεια αὐτῆς ἦτο ὅτι ἡ Γερμανία ἀπέβη ἔτι μᾶλλον ἢ μέχρι τοῦδε ἀπλοῦν θέατρον πολέμου, στάδιον ἀγώνων τῶν ξένων στρατῶν — οἵτινες ἄλλως ρητέον συνεκροτοῦντο κατὰ μέγα μέρος ὑπὸ Γερμανῶν μισθοφόρων — ὅτι ἐπὶ τοῦ ἐδάφους αὐτῆς διεξήγετο ἐμμέσως μόνον μᾶλλον ὁ ἴδιος αὐτῆς ἀγών, ἐν τῇ πρώτῃ δὲ γραμμῇ ὁ μεταξὺ Αὐστρίας καὶ Ἰσπανίας ἀφ' ἑνός, Γαλλίας, Κάτω Χωρῶν καὶ Σουηδίας ἀφ' ἐτέρου ἀγών.

Δὲν εἶναι ἀναγκασίον οὐδὲ εἶναι ὕνατον ἐντὸς περιωρισμένων ὁρίων, νὰ παρικολουθήσωμεν ἐν λεπτομερείᾳ τὰ πολεμικὰ γεγονότα· αἱ ἐπιτυχίαι ἤλλασσον κατὰ ἔτη καὶ θέατρα πολέμου, ἀπαύστως διεξάγονται διαπραγματεύσεις πάντοθεν, πανταχόσε· καὶ οὐδὲν ἄλλο εἶναι βέβαιον καὶ θετικόν, εἰ μὴ ἡ αὖξουσα συντάραξις καὶ καταστροφὴ τῆς γερμανικῆς γῆς.

Οἱ κάτοικοι ἐπόθουν μετὰ στεναγμῶν τὴν εἰρήνην, καὶ δὲν ἡρώτων σχεδὸν πλέον περὶ τῶν ὄρων αὐτῆς.

Ὑπῆρχεν ἐν τούτοις καὶ κόμμα φιλοπόλεμον, ἀπετελεῖτο δὲ τοῦτο ἐκ ἐκείνων οἵτινες ἐν τῇ γενικῇ ἀθλιότητι εὕρισκον πόρον ζωῆς — αἱ χιλιάδες τῶν ἐπιτρόπων, συμβούλων, προμηθευτῶν, συνταγματάρχων καὶ στρατηγῶν, ὡς καὶ ὁ ἐξαγριωθεὶς στρατός, εἰς τὰς τάξεις τοῦ ὁποίου συνωθοῦντο οἱ ἐπιφανεῖς καὶ οἱ ταπεινοὶ πένεσται (Proletariat) μεθ' ὅλης τῆς ἀκολουθίας γυναικῶν, παίδων, κλεπτῶν, λωποδυτῶν παντὸς εἵδους, οἵτινες προσεκολλῶντο εἰς τοὺς στρατοὺς τούτους.

§ 292. Ἡ ἐξακολούθησις τοῦ πολέμου. — Ἡ ἐλπίς τοῦ νὰ κινήσωσι νέον κατὰ τῶν Σουηδῶν ἐχθρὸν ἢ νὰ ἀνακινήσωσι παλαιὸν κατ' αὐτῶν ἐχθρὸν, τοὺς Πολωνοὺς, ἀφοῦ εἶχε λήξει ἡ ἐν ἔτει 1635 συνομολογηθεῖσα μεταξὺ τῶν δύο κρατῶν ἐξαέτης ἀνακωχὴ ὀπλων, ἡ ἐλπίς αὕτη ἀπέβη φρούδη· τῇ μεσολαβήσει καὶ διὰ τῶν χρημάτων τῶν Γάλλων συνωμολόγησε τούναντίον ἡ Πολωνία εἰρήνην, συνεπεία τῆς ὁποίας ἠδύναντο οἱ Σουηδοὶ νὰ χρησιμοποιοῦσιν ἐν Γερμανίᾳ τὰ παρὰ τὸν Βεῖτςελ (Weichsel) στρατεύματά των.

Οὕτω κατέστη αἰσθητὴ ἡ ἐπιρροή τῆς Γαλλίας, ἥτις εἶχε κηρύξει κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Ἰσπανίας, ἐν Ἰταλίᾳ δὲ συνεχέντρωσε περὶ ἑαυτὴν τινὰς τῶν μικρῶν πολιτειῶν κατὰ τῆς ἀψβουργικῆς δυνάμεως· διὰ δὲ τὸν γερμανικὸν πόλεμον συνωμολόγησε συνθήκην περὶ ἐπιχορηγήσεως μετὰ τοῦ δουκὸς τῆς Βεῖμάρης Βερνάρδου, εἰς ὃν ἐξησφαλίσθη ἡ Ἀλσατία, ὅστις ὁμως ἀντὶ τούτου ὑπεχρεοῦτο νὰ διατηρῇ στρατὸν ἐκ 18,000 ἀνδρῶν ὑπὸ γαλλικὴν κυριαρχίαν.

Τὸ ἔτος 1636 ὑπῆρξε καὶ πάλιν εὐτυχὲς διὰ τὰ αὐτοκρατορικά καὶ σαξωνικά ὄπλα, ὁ Σουηδὸς σωματάρχης Βάνερ εἶχεν ὑποχωρήσει

μέχρι τῆς Πρείγνιτς ἐνώπιον αὐτῶν : ἀλλ' ἐνταῦθα ἐν Βίττστοκ (τὸν Ὀκτώβριον), κατήγαγεν οὗτος κατ' αὐτῶν λαμπρὰν νίκην, ὑπολογίζονται δὲ εἰς 20,000 ἀνδρῶν αἱ ἀπώλειαι τῶν ἡττημένων.

Κατὰ τῆς Γαλλίας ὑπῆρξαν κατ' ἀρχὰς ἐπίσης νικηφόρα τὰ αὐτοκρατορικὰ καὶ τὰ σαξωνικὰ ὅπλα. Ὁ μέγας ἀρχηγὸς τοῦ ἱππικοῦ τῶν αὐτοκρατορικῶν Ἰωάννης Βερθ (Jan van Werth), ὅστις, ἐν Κολωνίᾳ γεννηθεὶς, ἀπὸ ἀπλοῦ ἱππέως εἶχεν ἀνέλθει μέχρι τοῦ βαθμοῦ τοῦ στρατηγοῦ ἔφθασε μέχρι τῶν προθύρων σχεδὸν τῶν Παρισίων· ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα ἠναγκάσθησαν οἱ αὐτοκρατορικοὶ — Βαυαροὶ καὶ Ἰσπανοὶ — ὑπὸ τὸν καρδινάλιον ἱμπάντην νὰ ὀπισθοχωρήσωσι τὸ φθινόπωρον.

Τὸ ἔτος ἔληξε ἔπειτα καὶ πάλιν διὰ μιᾶς ἐπιτυχίας : ἐν τινι συνελύσει τῶν ἐκλεκτόρων ἐν Ρεγενσβούργῳ — ὁ ἐκλέκτωρ τῶν Τρεβήρων ἦτο αἰχμάλωτος τοῦ αὐτοκράτορος ὡς σύμμαχος τῆς Γαλλίας, — ἄνευ μεγάλης δυσκολίας ἐξελέγη Ρωμαῖος βασιλεὺς ὁ τοῦ αὐτοκράτορος υἱὸς Φερδινάνδος.

§ 293. Φερδινάνδος ὁ Γ'. — Ὁ Φερδινάνδος ὁ Β' . ἀπέθανε τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1637, ὁ δὲ θάνατος αὐτοῦ δὲν ὑπῆρξε ποσῶς δυστύχημα, καίτοι ὁ Φερδινάνδος ὁ Γ' . (1637—1657) δὲν ἔτεμε νέον σύστημα ἐν τῇ γερμανικῇ πολιτικῇ του· ἔδωκεν ὅμως τούλάχιστον τέλος εἰς τὴν ἐλεεινὴν οἰκονομικὴν ἐν τῇ αὐτῇ διαχειρίσιν ὁ νέος κύριος, ὅστις ἐκέκτητο τὴν σπανίαν ἐν τῷ ἀψβουργικῷ οἰκῷ ἀρετὴν τῆς οἰκονομίας.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν πολιτικῶν ζητημάτων ηὐξήθη κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο διὰ τοῦ θανάτου τοῦ ἀτέκνου δουκὸς τῆς Πομμερανίας Βογισλαύου : κατὰ τὸ δίκαιον διάδοχος ἦτο τὸ Βρανδεμβούργον· ἀλλ' ἐπὶ τοῦ παρόντος ἡ χώρα διετελεῖ ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν Σουηδῶν.

Ἐν τῷ σταδίῳ τοῦ πολέμου οὐδὲν τὸ σπουδαῖον ἐγένετο κατὰ τὸ ἔτος 1637, τὰ ἐπόμενα ὅμως ἔτη ἦσαν ἀπαίσια διὰ τὸ Ἀψβούργον. Ὁ μεταξὺ Γαλλίας καὶ Σουηδίας δεσμὸς μετεβλήθη νῦν εἰς στενὴν συμμαχίαν καὶ ἐπιμάχίαν (ἐν Ἀμβούργῳ τῷ 1638), καὶ ἐνῷ ὁ Βάνερ ἀπώθησε τὸν αὐτοκρατορικὸν στρατηγὸν Γάλλας, καίτοι οὗτος ὑπεστηρίζετο ὑπὸ τῶν δύο ἐκλεκτόρων, τοῦ τῆς Σαξωνίας καὶ τοῦ τοῦ Βρανδεμβούργου, καὶ ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ ἀπέλθῃ πρὸς

διαχείμασιν εἰς Βοημίαν καὶ Σιλεσίαν, εἰς τὰ μεσημβρινὰ ἤναγκάσθη ὁ Βράιτσαχ νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὸν δοῦκα τῆς Βεῦμάρης.

Ἄλλ' οὗτος ἀπέθανεν ἐν ἔτει 1639 : ὁ στρατὸς αὐτοῦ προσελήφθη εἰς γαλλικὴν ὑπηρεσίαν ἢ ἡγοράσθη ὑπὸ τοῦ στέμματος τῆς Γαλλίας· ἐξ ἄλλου πάλιν εἰς τὸ βορεινὸν καὶ ἀνατολικὸν θέατρον τοῦ πολέμου ἐξηκολούθησεν ὁ Βάνερ νέαν ἐπιθετικὴν πορείαν, ἐπάταξε τὸν ἀρχιδούκα Λεοπόλδον ἐν Κέμνιτις ἐπὶ ἐδάφους σαξωνικοῦ, εἰσῆλθεν εἰς τὴν Βοημίαν καὶ διεχείμασεν ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ.

Τὸ ἔτος τοῦτο ἦτο ἐν γένει ἀπαίσιον διὰ τὸν ἀψβουργικὸν οἶκον : ἰσπανικὸς στόλος, ὅστις ἔμελλε νὰ δράσῃ εἰς τὰ σουηδικὰ ὕδατα, κατεστράφη ὑπὸ τοῦ Ὀλλανδοῦ ναυάρχου Τρόμπ (Σεπτέμβριον).

§ 294. Δίαιτα ἐν Ρεγενσβούργῳ. 1640. — Αἱ ἐκ παραλλήλου πρὸς τὰ πολεμικὰ συμβεβηκότα ἄνευ ἀποτελέσματος πάντοτε — τοῦλάχιστον ἄνευ σπουδαίου τινὸς ἀποτελέσματος — χωροῦσαι διαπραγματεύσεις ἤγαγον ἐν ἔτει 1640 εἰς σύγκλησιν διαίτης τοῦ κράτους ἐν Ρεγενσβούργῳ, τῆς πρώτης ἀπὸ τοῦ 1613.

Οἱ ἡγομόνες δὲν παρέστησαν εἰς αὐτὴν ἀντιπροσώπως, διὰ πολλοὺς δὲ ἐξ αὐτῶν δὲν ἦτο ἀνυπόστατος ἡ δικαιολογία, ὅτι ἐστεροῦντο τῶν ἀπαιτουμένων χρημάτων.

Αἱ συνεδριάσεις ἐξηκολούθησαν μέχρι τῶν μέσων τοῦ ἐπομένου ἔτους καὶ ἐπῆλθεν ὡς πρὸς πολλὰ προσέγγισις· ἀλλὰ τὴν γενικὴν ἀμνηστειὰν καὶ τὴν ἐπέκτασιν τῆς θρησκευτικῆς ἐλευθερίας καὶ ἐπὶ τῶν κληρονομικῶν χωρῶν ἀπεποιήθη ὁ αὐτοκράτωρ, καὶ ὁ πόλεμος ἐξηκολούθησε τὴν πορείαν του· αὐτὸ τὸ Ρεγενσβούργον μετὰ τῆς διαίτης ἐκινδύνευσε νὰ περιέλθῃ εἰς χεῖρας τοῦ Βάνερ, ὅστις ἐν τῷ μέσῳ τοῦ χειμῶνος προήλασεν ἐκ τῆς Κάτω Σαξωνίας πρὸς μεσημβρίαν, καὶ τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1641 ἤλπισε νὰ διαβῇ τὸν πεπηγότα Δούναβιν, ὅτε, διαλυθέντων ἐξ ἐπελθούσης αἰφνιδίως καιρικῆς μεταβολῆς τῶν πάγων, ὁ μὲν Βάνερ ἀπεστερήθη τὴν εὐχαρίστησιν ταύτην, ὁ δὲ αὐτοκράτωρ ἠδυνήθη νὰ καλέσῃ τὰ ἀναγκαῖα στρατεύματα πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς πόλεως.

Μετά τινας μῆνας ἀπέθανεν ὁ εὐτολμος οὗτος Σουηδὸς σωματάρχης· ἀντικατέστησε δὲ αὐτὸν εἰς τῶν μεγίστων στρατιωτικῶν ἀνδρῶν τῆς Σουηδίας τῶν χρόνων τούτων, καθ' οὓς τοσοῦτον γόνιμος ἀπεδεί-

χθη ἡ σουηδική γῆ εἰς πολεμικά τάλαντα, ὁ Λεονάρδος Τόρ-
στενσον.

§ 298. **Συνέχεια τοῦ πολέμου.** — Αἱ τελικαὶ ἀποφά-
σεις τῆς διαίτης τοῦ Ρενεσβούργου δὲν ἦσαν ποσῶς ἱκανοποιητικαί :
οὐδὲν τὸ ὄφελος εἰάν ἡ δίαίτα ἀπεφάνθη κατ' ἀρχήν, ὥς θὰ ἐλέγομεν
σήμερον, ὑπὲρ τῆς εἰρήνης, πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον ἐμελέτα ἡ καὶ
ἀπεφάσιζε τὴν σύγκλησιν συνεδρίου εἰρήνης : ἐφ' ὅσον δὲν συνωμολο-
γεῖτο διαρκῆς ἀνακωχὴ ὀπλων, πᾶσα περὶ εἰρήνης συνδιάσκεψις ἐξηρ-
τάτο ἐκ τῆς ἀστασίας τῆς τύχης τῶν ὀπλων, ὃ ἐστὶν ἐξηρτάτο
ἐκ τῶν ἀτελευτήτων περιπετειῶν, ἃς ἠδύνατο νὰ παρουσιάσῃ ὁ
πόλεμος, ὁ διεξαγόμενος ἐπὶ τοῦ εὐρυτάτου καὶ περιεκτικωτάτου θεά-
τρου τοῦ πολέμου, ἐφ' οὗ ἠγωνίζοντο ἡ Τουρκία καὶ ἡ Ἰσπανία, ἡ
Πολωνία καὶ αἱ Κάτω Χῶραι, ἡ Ἰταλία καὶ ἡ Δανία καὶ Σουηδία.

Ἐν τούτῳ τὸ ἔτος 1640 ἤγαγε τὰ πράγματα ἐγγύτερον τῆς
εἰρήνης. Ἐν τῇ μεσημβρίᾳ ἐπανάστασις ἐν Πορτογαλίᾳ καὶ Κατα-
λονίᾳ, περιώρισε τὴν συμμετοχὴν τῆς ἰσπανικῆς δυνάμεως εἰς τὸν γερ-
μανικὸν πόλεμον, ἐν Βρανδεμβούργῳ δὲ τὴν θέσιν τοῦ ἀνισχύρου καὶ
ἄφρονος καὶ ὑπὸ ἰδιοτελοῦς καὶ λίαν ὑπόπτου συμβούλου δεσποζομέ-
νου Γεωργίου Γουλιέλμου κατέλαβεν ἀνὴρ σθεναρώτατος καὶ νοημονέ-
στατος ἐν ὅλῃ τῇ ἀκμῇ τῆς ἡλικίας διατελῶν, ὁ νέος ἐκλέκτωρ
Φρειδερίκος Γουλιέλμος (1640 — 1688), τοῦ ὁποῦν
ἡ εἰς τὴν ἀρχὴν ἀνάρρησις ἀπετέλεσε τροπικὸν σημεῖον εἰς τὰ γερμα-
νικά πράγματα.

Θέλομεν ἐκθέσει ἐν ἰδιαιτέρᾳ ἀλληλουχίᾳ τὰ τῆς δράσεως αὐτοῦ
σημειοῦμεν ὅμως ἐνταῦθα, ὅτι πρῶτιστον καθῆκον παρίστατο εἰς αὐ-
τὸν καὶ ἀνεγνώρισεν οὗτος τὸ καθῆκον τοῦ νὰ κυβερνήσῃ πράγματι
τὰς ἀναστάτους χώρας, αἵτινες ἀπετέλουν τὴν κληρονομίαν τοῦ ἡ ἐμελ-
λον ν' ἀποτελέσωσιν αὐτήν, καὶ νὰ παρασκευάσῃ τὴν ἀνακούφισιν
αὐτῶν ἐκ τῆς τρομερᾶς καταστάσεως εἰς ἣν εἶχε περιαγάγει αὐτὰς ὁ
πόλεμος.

Ἐν ἔτει 1641 κατῴρθωσεν οὗτος νὰ συνάψῃ συνθήκην οὐδετε-
ρότητος μετὰ τῆς Σουηδίας, συνθήκην ἥτις καθίστα αὐτὸν τοῦλάχισ-
τον καὶ αὐθις κύριον τῶν δυνάμεων τῆς χώρας του. Κατελάμβανε
νῦν καὶ αὐθις θέσιν κρίσιμον ἢ τοῦλάχιστον λίαν σπουδαίαν ἀνὴρ καὶ

χριστιανός, οὐχὶ ἀπλῶς Λουθηρανός, ὡς ἐν Δρέσδῃ, ἢ καθολικὸς ὡς ἐν Βιέννῃ.

§ 296. Διαπραγματεύσεις περὶ εἰρήνης. 1642. Ἐξακολούθησις τοῦ πολέμου. — Ἐν ἔτει 1642 ἐποίησε νῦν ὁ τελευταῖος οὗτος, Φερδινάνδος ὁ Γ'. ἐν περαιτέρῳ βῆμα πρὸς τὴν εἰρήνην, συνάψας μετὰ τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Σουηδίας συνθήκας, δυνάμει τῶν ὁποίων ὠρίσθησαν ἡ Μύνησπερ καὶ ἡ Ὁσναβρούκη ὡς τόποι τῶν περὶ εἰρήνης διαπραγματεύσεων, διὰ τὴν ἑναρξιν τῶν ὁποίων βραχεῖα ὠρίσθη προθεσμία.

Ἐν τῷ πολέμῳ τὰ ὄπλα τοῦ Φερδινάνδου ἦσαν ἀτυχῇ: ὁ Τόρστενσον εἰσέβαλεν εἰς τὴν Σιλεσίαν καὶ εἰς τὴν Μοραυίαν, ἐπέστρεψεν ἔπειτα κατὰ τῆς Λειψίας, ἵνα πλησιάσῃ πρὸς τὰς ἐνισχύσεις του, καὶ κατήγαγεν ἐνταῦθα τὴν 2 Νοεμβρίου (1642) κατὰ τῶν αὐτοκρατορικῶν διατελούντων ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἀρχιδουκὸς Λεοπόλδου καὶ τοῦ Πικκολομίνη, ἐν Βραϊτεμφέλδη, σχεδὸν ἐπὶ τῆς αὐτῆς θέσεως ἐν ᾗ πρὸ ἑνδεκα ἐτῶν ὁ μέγας διδάσκαλός του καὶ βασιλεὺς εἶχε καταγάγει τὸν πρῶτον μέγαν πολεμικὸν θρίαμβόν του, μεγάλην νίκην, καταλιποῦσαν εἰς τοὺς ἡττημένους σχεδὸν τὸ τρίτον μόνον τῶν δυνάμεων των.

Τὸ ἐπόμενον ἔτος ἔφερε νέους ἐχθροὺς εἰς τὸ στάδιον τοῦ πολέμου. Ἡ Δανία μετὰ μακρὰς μηχανορραφίας καὶ διαπραγματεύσεις εἶχε συμμαχήσει μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τῆς Πολωνίας πρὸς κοινὴν καταπολέμησιν τῶν Σουηδῶν.

Ἡ συμμαχία αὕτη, μυστικὴ ἀκόμη τηρουμένη, μὴ οὕτως ἄγνωστος εἰς τοὺς Σουηδοὺς, ἠνάγκασε τὸν Τόρστενσον νὰ ἀπέλθῃ ἐκ Πράγας καὶ Μοραυίας καὶ νὰ βαδίσῃ πρὸς τὸ Ὁλστεϊν· ἀλλ' ἤδη ἐν ἔτει 1645 ἔληξεν ὁ ἐπεισοδιακὸς οὗτος σουηδοδανικὸς πόλεμος διὰ τῆς εἰρήνης τῆς Βρομσεβρόε, ἣτις ὑπῆρξε λίαν συμφέρουσα εἰς τὴν Σουηδίαν, ὑπέβαλε δὲ τὴν Δανίαν εἰς ἑδαφικὰς τινὰς ἀπωλείας κατὰ τὰ νορβηγικὰ σύνορα.

Ἀλλὰ κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον εἶχε καὶ ὁ αὐτοκράτωρ νὰ πολέμησιν ἓνα νέον ἐχθρόν, τὸν ἡγεμόνα τῆς Τρανσυλθανίας Γεώργιον Ρακότσην (Rakoczy), τοῦ Βεθλὲν Γαβὼρ διάδοχον, ὅστις τῇ ἀδείᾳ τοῦ ἐπικυριάρχου του, τοῦ Σουλτάνου, εἶχεν εἰσβάλει εἰς Οὐγγαρίαν, καὶ

διὰ προκηρύξεώς του ἐκάλει τὸν οὐγγρικὸν λαὸν νὰ λάβῃ τὰ ὅπλα κατὰ τοῦ Φερδινάνδου (1644).

Ὁ περισπασμὸς οὗτος ἐγένετο ἐπικίνδυνος, ὅτε ὁ Τόρστενσον, μεθ' οὗ ὁ Ρακότζης διετέλει εἰς συνεννόησιν, εἰσέβαλε καὶ αὐθις εἰς Βοημίαν, καὶ ἤδη κατὰ τὸν Μάρτιον τοῦ 1645 κατήγαγε πρὸς νότον τῆς Πράγας, ἐν **Ιαγκάφ**, μεγάλην νίκην κατὰ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στρατοῦ, νίκην ἥ οποῖα τούτου καὶ μόνου ἔνεκα ἀπέβη ὀλιγώτερον ὀλεθρία εἰς τοὺς ἐχθρούς, καθ' ὅτι βαθμηδὸν οἱ στρατοί, — τοῦλάχιστον οἱ ἀληθεῖς μαχηταί, καίτοι ὅχι ὁ προσκεκολλημένος ἄμυχος ὄχλος — ἀπέβησαν ὀλιγαριθμώτεροι. Ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ ἡ δύναμις τῶν ἀντιπάλων στρατευμάτων δὲν ὑπερέβαινε κατὰ πολὺ τὰς 30,000 ἀνδρῶν. Μέχρι δὲ τῶν προθύρων σχεδὸν τῆς Βιέννης προήλασεν ὁ Σουηδὸς στρατηγός.

Ὁ ἐξ Ἀνατολῶν κίνδυνος διεσκεδάσθη καὶ αὐθις ὁ Ρακότζης ἐντολῇ τοῦ Σουλτάνου συνῆψεν εἰρήνην μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος. Ἐξ ἄλλου ὁμως ἀπώλεσεν ὁ αὐτοκράτωρ κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος πολυτιμώτατον σύμμαχον : ὁ ἐκλέκτωρ τῆς Σχξωνίας Ἰωάννης Γεώργιος συνωμολόγησε τὸν Αὐγουστον ἰδιαιτέραν μετὰ τῆς Σουηδίας συμφωνίαν, καὶ ὁ ἐκλέκτωρ δὲ τῆς Βαυαρίας Μαξιμιλιανός, ὅστις κατὰ τὸν αὐτὸν μῆνα εἶχεν ἡττηθῇ ὑπὸ τῶν Γάλλων, στρατηγουμένων ὑπὸ τοῦ Τουρέννου, ἐν Ἀλλερσχάϊμ, ἐγγὺς τῆς Νόρδλιγγεν, διετέλει ὑπὸ σοβαρὸν πειρασμὸν τοῦ νὰ διαπράξῃ παρόμοιον τι.

§ 297. Ἡ ἐν Μύνστερ καὶ Ὁσναβρούκῃ εἰρήνη. — Ἐν τῇ μεταξὺ εἶχον ἀνοίξει πράγματι τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1645 τὰ τῆς εἰρήνης συνέδρια ἐν Μύνστερ καὶ Ὁσναβρούκῃ, αἱ δὲ ἐχθροπραξίαι, διὰ μικροτέρων ὁσημέραι δυνάμεων γινόμεναι, δὲν ἠδύναντο πλέον νὰ ἐπφέρωσι σπουδαίαν τινὰ τροπὴν.

Ἐν **Ζουσμαρσχάουζεν** τῆς περιφερείας τῆς Αὐγούστης (17 Μαΐου τοῦ 1648) ἐγένετο ἡ τελευταία μεγάλη μάχη μεταξὺ Αὐστριακῶν, Βαυαρῶν, Σουηδῶν, Γάλλων : ἐπὶ 33000 ὀπλιτῶν τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στρατοῦ ὑπἄρχον 127,000 βοθητικῶν προσώπων, ὁ ἀριθμὸς δὲ οὗτος εἶναι ἀρκούντως εὐγλωττος, ὥστε νὰ καθιστᾷ σαφέστερον πάσης μακρᾶς περιγραφῆς πόσον ἐπείγουσα ἦτο ἡ ἀνάγκη τῆς εἰρήνης.

Ἡ μάχη ἀπέβη κατὰ τῶν αὐτοκρατορικῶν ὁ ἀρχιστράτηγος

αὐτῶν, ὁ ἐξ Ἑσσης Χολτσάωφελ — ἦτο δὲ οὗτος, καὶ τοῦτο εἶναι λίαν χαρικτηριστικόν, προτεστάντης — ἐπληγώθη θανασίμως.

Ὁ πόλεμος ὁμῶς ἔληξε πρὸ τῆς πόλεως, πρὸ τῆς ὁποίας καὶ ἤρ-
χισεν, ἦτοι πρὸ τῆς Πράγας. Οἱ Σουηδοὶ ὑπὸ τὸν Γουσταῦν
Βράγκελ — διότι ὁ Τόρστενσον ἐξαντληθεὶς ὑπὸ τῆς νόσου ἠναγκά-
σθη νὰ καταθέσῃ τὴν ἀρχήν, — εἶχον καταλάβει τὴν Κλαϊνσάϊτε,
τὸ τμήμα τῆς πόλεως τὸ πρὸς δυσμὰς τοῦ Μολδαύα· ἡ παλαιόπο-
λις ἡμύνετο γενναίως, ἔφθασαν δὲ σουηδικαὶ ἐνισχύσεις· τὴν 25 Ὀ-
κτωβρίου ἀπεκρούσθη σφοδρὰ ἔφοδος.

Αἱ ἐπιθέσεις ἐξηκολούθουν, ὅτε τέλος τὴν 3 Νοεμβρίου ἦλθεν ἡ
εἰδῆσις, ὅτι τὴν 24 Ὀκτωβρίου τοῦ ἔτους τούτου εἶχεν ὑπογραφῇ
ἐν Μύνστερ ἡ εἰρήνη.

§ 298. Ἡ Βεστφαλικὴ εἰρήνη. 1648. — Ταχυδρόμοι
ἔφερον τὴν ποθεινὴν εἰδῆσιν πρὸς τοὺς διαφόρους στρατοὺς καὶ τὰ
στρατιωτικὰ ἀποσπάσματα, ἐφημερίδες δὲ μετέδιδον τὴν μεγάλην
εἰδῆσιν εἰς πόλεις καὶ κώμας.

Πολλοὶ ἦσαν ἐν Γερμανίᾳ οἱ μὴ γνωρίζοντες ἐξ ἰδίας ἀντιλή-
ψεως τὴν κατάστασιν ταύτην τὴν καλουμένην διὰ τῆς λέξεως εἰ-
ρήνη. Πολλοὶ εἶχοι ἰδεῖν τὸ πρῶτον τὸ φῶς τοῦ κόσμου εἰς τι κρησ-
φύγετον ὁάσους ὑπὸ τινα προστατευτικὴν λόχμην, ὅπου εἶχε κατα-
φύγει ὅλη ἡ κώμη των· αἱ οἰκογένειαι αὐτῶν εἶχον διασώσει τὴν πε-
ριουσίαν των ἀπὸ τῶν διατρεχόντων τὴν χώραν στρατιωτῶν, ἀπὸ
τοῦ λαφυραγωγικοῦ σμήνους τοῦ βοηθητικοῦ προσωπικοῦ τοῦ παρα-
κολουθοῦντος τὸν στρατόν, καὶ κατὰ τοὺς ἐπομένους δὲ χρόνους ὁ
βίος αὐτῶν εἰς μέρη ἄτινα συχνότερον ἐγένοντο θέατρον τοῦ πο-
λέμου, ὡμοίαζε πρὸς βίον ἀγρίων θηρίων, ἄτινα πανταχόθεν διωκό-
μενα καὶ κυνηγούμενα, ἐκλαμβάνουσιν ὡς θεῖον χάρισμα πᾶσαν ἡμέ-
ραν ζωῆς.

Εἰς πολλὰ μέρη τῆς Γερμανίας εἶχεν ἀποβῇ μῦθος, ὅτι ὑπῆρχε
κατάστασις καθ' ἣν τὰ ζῶα ἦσαν ἀσφαλῆ εἰς τὸν σταῦλον, αἱ αὐ-
λαὶ τῶν χωρικῶν ἔβριθον ὀρνιθίων καὶ νησῶν καὶ χηνῶν, οἱ τα-
ξιειδιῶται ἐταξείδευον ἐν ἀσφαλείᾳ, ἐν τοῖς καπηλείοις διεσκέδαζον
οἱ ἄνθρωποι· ὁ Σιμπλισίσμος [Ἀπλοϊκώτατος], ὁ ἥρως τοῦ περι-
φήμου μυθιστορήματος, ὅστις ἀναπαριστᾷ ἡμῖν τὴν ἐνδοίαν καὶ τὸν
πρόμον τῶν χρόνων τούτων, ὡς καὶ τὸ ἄγριον Humor [μέθυ] αὐ-

τῶν, ὅστις ἐπέζησε νὰ ἰδῇ καὶ τὸ φοβερώτατον, — ὁ Σιμπλισίσι-
μος νομίζει ὅτι μετεφέρθη εἰς τὴν Βρασιλίαν ἢ εἰς τὴν Κίναν, ὅτε
εἶδε τὰ ξενότροπα ταῦτα φαινόμενα ἐν Ἑλβετίᾳ. « Ἐγείρου καὶ
ἀνάλαβε τὴν λύραν σου » ψάλλει ὁ Παῦλος Γεράρδος ἐν τῷ συγκινη-
τικῷ ᾄσματι, τὸ ὁποῖον ἐνέπνευσεν εἰς αὐτὸν ἡ μεγάλη εἰδῆσις :

Gott lob nun ist erschollen

Das edle Fried — und Freudewort

Dass nunmehr ruhen sollen

Die Spiess und Schwerter und ihr Mord (1).

§ 299. Οἱ ὄροι. — Ἦτο πάντως τεράστιον ἔργον ἡ ἀποπε-
ράτωσις τοῦ πολέμου τούτου, ὅστις ἐκράτει ὅλην τὴν Εὐρώπην ἐν
ἀδημονίᾳ, ὑπῆρξε δὲ ταύτοχρόνως ἐμφύλιος καὶ θρησκευτικὸς πόλεμος
καὶ ὑπὸ τινα ἔποψιν καὶ πόλεμος διεθνῆς καὶ διπλωματικὸς, καὶ ἡ
δύστυς τοῦ ὁρμαθοῦ τῶν πολιτικῶν, ἐδαφικῶν καὶ νομικῶν ζητη-
μάτων τοῦ ἀπαρ-ισθέντος κατὰ τὰς περιπλοὰς τῶν τελευταίων ἐκα-
τὸν καὶ μάλιστα τῶν τελευταίων τριάκοντα ἐτῶν.

Ἦτο ἀρκετὰ ἐπίμοχθον ἔργον καὶ μόνον ἡ ἐξομάλυνσις τῶν ζη-
τημάτων ἐθιμοταξίας, ἀφ' ᾧ ἤρχισιν ἐν ἔτει 1644 αἱ συνεδριάσεις
ἢ αἱ προκαταρκτικαὶ τῶν ἐν Μύνστερ συνεδριάσεων ἐργασίαι : ἂν
λόγου χάριν ὁ νούντιος τοῦ πάπα ἔπρεπε νὰ ἔχῃ οὐρανὸν ὑπεράνω
τῆς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ θέσεώς του, ἂν οἱ ἀπεσταλμένοι τῆς Γαλλίας θὰ
συνώδουν τὸν τῆς Βενετίας ἀπεσταλμένον κατὰ τὴν ἐπίσκεψίν του
μέχρι τῆς τελευταίας βαθμίδος τῆς κλίμακος τῆς κατοικίας των ἢ
μέχρι τῆς ἀμάξης του, ἂν οἱ ἀπεσταλμένοι τῶν ἐκλεκτόρων θὰ ἔφε-
ρον τὸν τίτλον τοῦ ἐξοχωτάτου (Exzellenz) ὡς οἱ τῶν μεγάλων
δυνάμεων καὶ οἱ τῆς δημοκρατίας τῆς Βενετίας καὶ οἱ τῶν Κάτω
Χωρῶν.

Μετὰ τετραετεῖς ἀκαταπονήτους διαπραγματεύσεις, προτάσεις καὶ
ἀντιπροτάσεις καὶ ἐξουχίσεις, εὐρέθη τέλος εἰς ὅλα τὰ σπουδαῖα
ἐκεῖνα ζητήματα εἰς μέσος ὁρος, καὶ μόνον ὁ νούντιος τοῦ πάπα διε-
μαρτύρητο.

(1) Σ. Μ. Παραθέτομεν ἐνταῦθα πρόχειρον μετάφρασιν τῆς στροφῆς ταύ-
της : « Δόξα τῷ Θεῷ, ἀντήχησεν ἡ εὐγενὴς λέξις τῆς εἰρήνης καὶ τῆς χαρᾶς
ὅτι θὰ ἡσυχάσουν πλέον τὸ δόρυ καὶ τὰ ξίφη καὶ ὁ θάνατος αὐτῶν.

Αἱ συμφωνίαι συνετελέσθησαν μεταξύ τῶν Σουηδῶν τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τῶν προτεσταντῶν ἐν Ὁσναβρούκῃ, ἐν Μύνστερ μετὰ τῶν Γάλλων : ἀμφότεραι δὲ αἱ συνθήκαι ὑπεγράφησαν ἔπειτα ἐν Μύνστερ κατὰ τὴν 24 ἐκείνην Ὀκτωβρίου ὑπὸ πασῶν τῶν ἐμπολέμων ἢ ὅπως δῆποτε συμμαχουσῶν τοῦ πολέμου δυνάμεων.

Αἱ τελευταῖαι συμφωνίαι αἱ ἀφορῶσαι τὴν ἐκτέλεσιν ἐγένοντο τὸν Ἰούνιον τοῦ 1650 ἐν Νυρεμβέργῃ, καὶ διὰ τῶν συμφωνιῶν τούτων, ἐξησφαλίσθη εἴτα πράγματι ἡ εἰρήνη.

§ 300. Ἑδαφικαὶ διατάξεις. — Αἱ περὶ τῆς εἰρήνης συνθήκαι ἦσαν σπουδαιόταται ὑπὸ τρεῖς ἐπόψεις : ἀναφορικῶς πρὸς τὴν ἐδαφικὴν διευθέτησιν τῆς Εὐρώπης, ἀναφορικῶς πρὸς τὰς σχέσεις τῶν διαφόρων θρησκευμάτων καὶ ἀναφορικῶς πρὸς τὴν περαιτέρω ἀνάπτυξιν τοῦ πολιτεύματος τῆς γερμανικῆς αὐτοκρατορίας.

Ὡς πρὸς τὸ πρῶτον σημεῖον, τὰς ἐδαφικὰς σχέσεις, ἡ Σουηδία ἔλαβε τὴν πρόσθιον Πομμερανίαν (τὸ δυτικὸν δηλ. μέρος τῆς Πομμερανίας) μετὰ τῆς νήσου Ρουῖγεν, ἐκ τῆς ἀνατολικῆς ἢ ὀπισθίου Πομμερανίας, τὸ Στεττίνον, τὸ Γάρζ, τὴν νήσον Βόλλιν· πλὴν τούτων τὴν μεκλειθουργικὴν πόλιν Βίσμαρ, τὴν ἐκκλησιαστικὴν χώραν (Stiftsland) ἢ δουκάτον τῆς Βρέμης καὶ Βέρδεν καὶ χρηματικὴν πολεμικὴν ἀποζημίωσιν καθορισθεῖσαν μετὰ μακρᾶς συζητήσεις εἰς πέντε ἑκατομμύρια αὐτοκρατορικῶν ταλῆρων.

Ἡ Γαλλία ἐκράτησε τὴν ἀρχαίαν λείαν τῆς, τὰς ἐπισκοπὰς τῆς Μέτς, τῆς Τούλ, τοῦ Βερδούνου, τὴν φορὰν ταύτην πλέον τῇ συγκαταθέσει τῆς αὐτοκρατορίας, ἔλαβε τὴν χωροκομητείαν τῆς Ἄνω καὶ τῆς Κάτω Ἀλσατίας καὶ τὴν Σουνδεγαυίαν (Sundgau) (1), τὰ δικαιώματα ἐκεῖνα ἐν ταῖς δέκα αὐτοκρατορικαῖς πόλεσι τῆς χώρας, τὰ ὅποια ἐκέκτητο μέχρι τοῦδε ἡ Αὐστρία, ἐν τοσούτῳ διετήρησαν αἱ πόλεις αὗται τὴν ιδιότητα αὐτῶν ὡς τάξεων τῆς αὐτοκρατορίας, πρὸς τοῦτοις τὴν Βρεῖσσαχ καὶ τὸ δικαίωμα τοῦ διατηρεῖν φρουρὰν ἐν Φιλιψβούργῳ.

Τὰ καντόνια τῆς Ἑλβετίας καὶ αἱ Ἡνωμέναι Κάτω Χῶραι ἀνεγνωρίσθησαν ἀνεξάρτητοι πολιτεῖαι· αἱ τελευταῖαι αὗται συνωμολόγησαν κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἐπίσης ἐν Μύνστερ μετὰ τῆς

(1) Σ. Μ. Τὸ μεσημβρινὸν μέρος τῆς Ἀλσατίας.

Ἰσπανίας εἰρήνην, δι' ἧς ἀπεχωρίζοντο ὀριστικῶς ἀπὸ τῆς δυνάμεως ταύτης.

Ἐν Γερμανίᾳ τὸ Βρανδεμβούργον ἀπεζημιώθη διὰ τὸ εἰς τὴν Σουηδίαν παραχωρηθὲν μέρος τῆς Πομμερανίας διὰ τῶν ἐπισκοπῶν τῆς Χαλθερστάδης, τῆς Μίνδεν, καὶ τῆς Κάμμιν (Πομμερανία) καὶ διὰ τοῦ ἐπὶ τοῦ Μαγδεβούργου μέλλοντος δικαιώματος, πραγματοποιηθησομένου μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σάξωνος πρίγκιπος, ὅστις ἤρχεν ἐκεῖ ὡς διευθυντῆς (Administrator) (1). ἐκ τῆς κληρονομίας τῆς Ἰουλίχης καὶ τῆς Κλέβης παρεχωρήθησαν αὐτῷ ἡ Κλέβη, ἡ Μάρκ καὶ ἡ κομητεία Ράβενσβεργ (Βεστφαλία).

Τὸ Μεκλεμβούργον, ἡ Βρουνσβίκη-Λουνεβούργον ἡ Ἑσση Κάσσελ, ἧς ἡ ἀντικυβερνήτρια, χωροκόμεσσα Ἀμαλία Ἐλισάβετ, εἶχεν ἐμμείνει μετὰ μεγάλης καρτερίας εἰς τὸν εὐαγγελικὸν ἀγῶνα, ἀπεζημιώθησαν δι' ἐκκλησιαστικῶν κτήσεων.

Ἡ Βαυαρία διετήρησε τὸ Ἀνω Παλατινάτον (Μαῖνος) καὶ τὴν ἐκλεκτορίαν, ἐνῶ τὸ Κάτω Παλατινάτον (Ρήνος) καὶ μία νεοσύστατος ὁδὸν ἐκλεκτορία ἐδόθησαν εἰς τὸν υἱὸν τοῦ χειμερίου βασιλέως (Winterkönig) (2), Κάρολον Λουδοβίκον.

Αἱ λοιπαὶ τάξεις τῆς αὐτοκρατορίας, ὡς ἡ Βυρτεμβέργη, ἡ Βάδη κλπ ἀποκατεστάθησαν εἰς τὰς μέχρι τοῦδε κτήσεις των.

§ 301. Τὸ θρησκευτικὸν ζήτημα.— Ἐν τῇ ἐξομαλύνσει τοῦ θρησκευτικοῦ ζητήματος ἐγένετο ἡ μεγάλη πρόοδος, ἡ πραγματοποιηθεῖσα μεθ' ὅλην τὴν ἐπίμονον μωρίαν τοῦ ἐκλέκτορος τῆς Σαξωνίας, ὅτι οἱ ἀναμορφωτικοὶ ἐξωμοιώθησαν πρὸς τοὺς Λουθηρανούς, ὃ ἐστὶν ἀνεγνωρίζοντο καὶ ὑπὲρ αὐτῶν τὰ δικαιώματα τὰ πηγάζοντα ἐκ τῆς ἐκ νέου ἀναγνωρισθείσης συνθήκης τῆς Πάσσαύας καὶ τῆς Αὐγούσταας θρησκευτικῆς εἰρήνης.

Ὡς πρὸς τὰ ἐκκλησιαστικὰ κτήματα καθωρίσθη ἐν γένει ὡς ἔτος κανονικὸν τὸ 1624 : παρέμενε δεδημευμένον ὅ,τι εἶχε δημευθῇ πρὸ τοῦ ἔτους τούτου, ἐνῶ διὰ τὸ μέλλον τὰ πράγματα θὰ ἐκανονίζοντο

(1) Σ. Μ. Λαϊκὸς ἄρχων ἐπικρατείας ἐκκλησιαστικῆς.

(2) Σ. Μ. Καλεῖται οὕτω ὁ Φρειδερίκος Ε' τοῦ Παλατινάτου, ὁ γενόμενος βασιλεὺς τῆς Βοημίας καὶ φυγὼν ἐκ Πράγας μετὰ τὴν μάχην τοῦ Λευκοῦ ὄρους.

κατὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐπιφύλαξιν τῆς Αὐγουσταίας εἰρήνης.

Ἡ κατ' οἶκον λατρεία ἀφίεται ἐλευθέρᾳ πάσης διαταράξεως· ὡς πρὸς τὴν δημοσίαν λατρείαν ἐπεφυλάχθη εἰς τὰς διαφόρους τάξεις τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ ὀρίζουν τὸ θρήσκευμα τῶν ὑπηκόων των, ὑποχρεοῦνται ὅμως αἱ κυβερνήσεις νὰ παρέχωσιν ἐλευθέραν ἀποδημίαν εἰς τοὺς μὴ παραδεχομένους τὸ ἐπιβαλλόμενον θρήσκευμα.

Ἡ συμμετοχὴ εἰς τὴν σύνθεσιν τοῦ ἀνωτάτου αὐτοκρατορικοῦ δικαστηρίου ὠρίσθη ἐπ' ἴσοις : εἴκοσι τέσσαρες καθολικοὶ καὶ ἰσάριθμοι προτεστάνται θὰ ὠρίζοντο ὡς μέλη τοῦ δικαστηρίου τούτου : εἰς τὰ θρησκευτικὰ ζητήματα δὲν ἰσχύει ἐν τῇ διαίτη τοῦ κράτους ἡ ἀρχὴ τῆς κατὰ πλειονοψηφίαν ἀποφάσεως· αἱ τάξεις χωρίζονται εἰς Corpus Catholicorum [σῶμα καθολικῶν] καὶ Corpus Evangelicorum [Σῶμα εὐαγγελικῶν] καὶ ἀποφασίζουσιν.

§ 302. Πολίτευμα τῆς αὐτοκρατορίας. — Ἡ διάταξις αὕτη ἀπετέλει σπουδαίαν τροποποίησιν τοῦ πολιτεύματος τῆς αὐτοκρατορίας, ὅπερ κατὰ τὰ λοιπὰ ἐπεκυρώθη. Αἱ αὐτοκρατορικαὶ πόλεις ἔλαβον δικαίωμα ψήφου, votum decisivum· εἰς τὰς τάξεις τῆς αὐτοκρατορίας ἐπιτρέπεται νὰ συνομολογῶσι πρὸς ἀλλήλας καὶ πρὸς ξένας δυνάμεις· συμμαχίας, ὑπὸ τὴν ἐπιφύλαξιν νὰ μὴ κατευθύνωνται αἱ συμμαχίαι αὗται κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τῆς αὐτοκρατορίας.

Ἐχορηγήθη πρὸς τούτοις ἀμνηστεια καὶ ἀπηγορεύθη ἡ προσβολὴ τῆς εἰρήνης ταύτης καὶ τῶν ὁμοίων τοῦ ἔτους 1552 καὶ τοῦ ἔτους 1553 εἴτε διὰ τοῦ κηρύγματος, τῆς διδασκαλίας, τῆς συζητήσεως τῆς γραφῆς, εἴτε διὰ νομικῶν γνωμοδοτήσεων (concionando, docendo, disputando, scribendo, consulendo).

Εἶναι πασιφανὲς ὅτι τὰς δαπάνας τῆς εὐρωπαϊκῆς ταύτης συνεννόσεως ἔφερεν ἡ γερμανικὴ αὐτοκρατορία, τὰς δαπάνας τῆς εἰρήνης, ὡς εἶχε φέρει κατὰ μέγιστον μέρος ἐπὶ τριάκοντα ἔτη τὰς δαπάνας τοῦ πολέμου.

Καθ' ἣν στιγμὴν εἰς δύο σπουδαῖα συνοριακὰ σημεῖα ἐγκαθίσταντο ξέναι δυνάμεις καὶ ὡς τάξεις τῆς αὐτοκρατορίας κατελάμβανον θέσιν καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἀνωτάτῃ βουλῇ τοῦ ἔθνους— ἐν μέρει μὲν ἀμέσως ὡς ἡ Σουηδία, ἐν μέρει δὲ ἐμμέσως ὡς ἡ Γαλλία, εἰς ἣν ἐδόθησαν τμήματα τῆς αὐτοκρατορίας ὡς τοιαῦτα ἄνευ παραβλάψεως τῶν αὐ-

τοκρατορικῶν αὐτῶν δικαιωμάτων, ὡς ἐπίσης ἄνευ παραβλάψεως τῆς γαλλικῆς ἐπικυριαρχίας—κατὰ τὴν αὐτὴν στιγμὴν ἐπετράπη εἰς τὰς διαφόρους ἐπικρατείας τῆς αὐτοκρατορίας τὸ δικαίωμα τοῦ συνάπτειν συμμαχίας τοσοῦτον ἀπεριορίστως ὥστε νὰ αἴρηται καθ' ὅλοκληρίαν ἡ ἔννοια ἐθνικῆς πολιτείας: διότι ὁ ὅρος καθ' ὃν αἰ τοιαῦται συμμαχίαι δὲν πρέπει νὰ κατευθύνωνται κατὰ τῆς αὐτοκρατορίας, δὲν εἶχε πρακτικὴν τινα ἀξίαν, καὶ ἐπειδὴ πλὴν τούτου τὸ θρησκευτικὸν ζήτημα ἐλύθη ἀκριβῶς μέχρι τοῦ σημείου καθ' ὃ δὲν ἐδόθη ἀπεριόριστος θρησκευτικὴ ἐλευθερία τοῦ ἀτόμου ἐπὶ τοῦ χριστιανικοῦ ἐδάφους ἀλλὰ μόνον ἡ πλήρης νομικὴ ἰσότης δύο μεγάλων θρησκευτικῶν κομμμάτων—ὃ ἐστὶν προεκηρύχθη ἰσονομία καὶ ὄχι θρησκευτικὴ ἐλευθερία, εἶχε δοθῇ εἰς τὸ δικαίωμα ἐκεῖνο τοῦ συνάπτειν συμμαχίας καὶ εὐπρόσωπος ἀφορμὴ καὶ πρόσχημα τοιούτων συμμαχιῶν.

Ἐν τοσοῦτῳ χέρρυσεν ἐκ πάντων τούτων ἐν κέρδος· ἡ δύναμις τοῦ ἀψβουργικοῦ οἴκου, τοῦ χρησιμοποίησαντος μέχρι τοῦδε ἐν Γερμανίᾳ τὰ αὐτοκρατορικὰ δικαιώματα πρὸς ἰδίαν ἐκυτοῦ ἀνύψωσιν, ἡ δὲ δύναμις αὕτη ἐθραύσθη, αὐτὸ δὲ ἦτο ἡ ἀρχὴ τῆς σωτηρίας. Πολιτικὴ ἀνάπλασις τῆς Γερμανίας διὰ τοῦ οἴκου τούτου, ὅστις ἀπὸ δύο ἐκκτονταετηρίδων ἀγόνους μόνον καὶ στενὰς διανοίας εἶχε παραγάγει, καὶ ὅστις ὅ,τι ἐλείπεν ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην ἀνεπλήρωσε διὰ τοῦ δεσμοῦ αὐτοῦ μετὰ τοῦ ἰσπανικοῦ κλάδου, ἦτο ἀντικρυς ἀδύνατος.

Ἡ μόνη ὁδὸς ἡ δυναμένη νὰ φέρῃ πρὸς τὴν ἀναγέννησιν τοῦ ἔθνους καὶ εἶτα εἰς τὴν ἀνακαίνισιν τῶν πολιτικῶν αὐτοῦ θεσμῶν, ἦτο ἐκείνη καθ' ἣν μία τῶν εὐρωσσοτέρων τοπικῶν ἐπικρατειῶν θὰ ἀπετέλῃ τὸ σπέρμα πρὸς τοιαύτην τινὰ ἀνάπλασιν, περὶ τὸ σπέρμα δὲ τοῦτο θὰ ἠδύναντο νὰ συγκεντρωθῶσι πάντα τὰ ὑγιᾶ μέλη τοῦ σώματος.

Προφανῶς τοιαύτη τοπικὴ ἐπικράτεια ἀνέκυψε τὸ Βρανδεμβούργον ἐκ τῶν κυμάτων τοῦ πολέμου, τὰ ὁποῖα καὶ αὐτὸ πολυτάκις εἶχον ἀπειλήσει νὰ καταστρέψωσιν· ἦτο διηρημένη ἡ ἐπικράτεια αὕτη εἰς τρία μὴ συνδεδεμένα ἀκόμη, καὶ ἐσωτερικῶς περισσότερον ἀκόμη ἡ τοπικῶς κεχωρισμένα τεμάχια· μόνον ἐπὶ τοῦ ἐδάφους αὐτῆς ἐβλάστανον πράγματι δημιουργικαὶ ἰδέαι, ἐτελεῖτο πραγματικὴ προ-

τεσταντική ἐργασία, πολλά δὲ ἐχθρικά ὄμματα εἶχον ἤδη προαισθανθῆ τὸ μέγα μέλλον αὐτῆς.

Πᾶν ὅ,τι ἠδύνατό τις νὰ ἐλπίζῃ ἐνταῦθα ὑπὸ ἔποψιν μελλούσης πολιτικῆς παραγωγῆς μόνον ἐπὶ γερμανικοῦ ἐδάφους ἠδύνατο νὰ στηριχθῇ. Διότι εἰς τὸν προτεσταντισμὸν ἀνήκε τὸ μέλλον· ἡ δύναμις τοῦ παρελθόντος εἶχε κινήσει ἐπὶ τριάκοντα ἔτη γῆν καὶ οὐρανόν, ὅπως καταβάλλῃ αὐτόν, ἀλλὰ τοῦτο ἀπεδείχθη ἀδύνατον.

Ἐν μόνον ἐπετεύχθη : ἡ μετατροπὴ τῶν ἀψβουργικῶν χωρῶν καὶ αὐθις εἰς καθολικάς, ἀλλ' ἐπετεύχθη τοῦτο ἀντὶ τοῦ βαρέος τιμήματος τοῦ νὰ καταστῶσιν αἱ χῶραι αὗται ἀνίκανοι διὰ πᾶσαν πρωτεύουσαν ὁρᾶσιν ἐν Γερμανίᾳ, καὶ ὡς ἔμελλε νὰ ἀποδειχθῇ βραδύτερον, καὶ ἐν ταῖς ἀνατολικαῖς ἐπίσης χώραις ταῖς ἠνωμέναις μετ' αὐτῶν ὑπὸ τὸ αὐτὸ σκῆπτρον ἢ ταῖς μελλούσαις νὰ ἐνωθῶσι.

Ἡ ἄμεσος πρόοδος τῆς ἀρχῆς τῆς θρησκευτικῆς ἐλευθερίας, ἡ γενομένη διὰ τῆς εἰρήνης ταύτης δὲν ἦτο μεγάλη· ἡ ὀλεθρία ἀντιχριστιανικὴ ἀρχὴ περὶ ἐπισήμου, ὑπὸ τῆς πολιτείας ἐπιτασσομένης, ἀστυνομικῶς ἐξελεγχομένης καὶ καταναγκαστικῆς θρησκείας δὲν εἶχε βεβαίως καταλυθῇ, καίτοι ἡ ἐπίσημος αὕτη θρησκεία παρίστατο ὑπὸ διαφόρους μορφάς, ἐνταῦθα μὲν ὡς ρωμαϊκῇ, ἐκεῖ δὲ ὡς λουθηρανικῇ καὶ ἀλλαχοῦ ὡς ἀναμορφωτικῇ.

Ἄλλ' ἐξ ἄλλου ἡ ἔμμεσος πρόοδος ἦτο τόσῳ μᾶλλον μεγαλειτέρα. Αἱ ἐκκλησιαστικαὶ ἐπικράτειαι ἤρχισαν καλῶς ἢ κακῶς, ἐκούσαι ἢ ἄκουσαι νὰ καταλύωνται. Ἡ ἀνάγκη τῆς ἐξευρέσεως ἀποζημιώσεων, ὁ λόγος δημοσίου συμφέροντος, ἀπῆλθει τὴν κατάλυσιν ταύτην : τοῦτο ὅμως ἦτο μί α μόνη ἀπόρροια καὶ σημεῖον τοῦ νέου πνεύματος ὅπερ ἀράττητον ἤνοιγε τὸν ὁρόμον του. Τὰ πολιτικὰ καὶ καταφανέστερον καὶ ἐπαισθητότερον τὰ οἰκονομολογικὰ συμφέροντα ἤρχισαν νὰ προκαταλαμβάνωσι προέχουσιν θέσιν. Ἡ σκληρὰ ἀνάγκη, ὁ κλῆρος φρικαλέως ἐξολοθρευτικοῦ πολέμου ὥθει αὐτὰ εἰς τὴν πρώτην θέσιν, ἐνῶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ ὑπεχώρουν ὀπίσω.

Καταφανῶς καταδείκνυται τοῦτο ἐν τῇ φιλολογίᾳ : πόσον δὲ μεγάλη πράγματι ἦτο ἡ πρόοδος, ἥτις ἐν μέρει μὲν ὄντως ἐτελέσθη, ἐν μέρει δὲ διευκολύνθη καὶ προπαρεσκευάσθη, ἀποδεικνύει ἐπαρκῶς τοῦτο καὶ μόνον τὸ γεγονός, ὅτι ὁ πάπας Ἰννοκέντιος ὁ Γ' (1644 - 1655) καὶ αὐτὸς καὶ μόνος διεμαρτυρήθη

κατὰ τὴν εἰρήνης. Ἐπραξε δὲ τοῦτο ἐν τῇ βούλῃ Zelo domus Dei τῆς 20 Νοεμβρίου τοῦ 1618: ὡς καταρράκτης κατεφέρθη μετὰ βοῆς ἢ πλησμονῇ τῶν ματαίων λόγων, δι' ὧν ἀπεκάλει τὰς συμφωνίας ταύτας καὶ συνομολογίας, ὑπὸ ἔποψιν δικαίου ἀκύρους, ματαίας, ἀνισχύρους, ἀνεπικυρώτους, ἐπαράτους καὶ ἀποβλητους, ματαίας καὶ μὴ ὑποχρεωτικές.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

**Ἡ Γαλλία ἀπὸ τοῦ 1610. — Ἡ ἀντιβασιλεία τῆς
Μαρίας τῶν Μεδίκων. — Ὁ Λουδοβίκος ΙΓ'. καὶ
ὁ Ρισελιέ. — Ἡ ἀντιβασιλεία τῆς βασιλίσ-
σης Ἀννης. — Ὁ Μαζαρίνος καὶ αἱ τα-
ραχαὶ τῆς Σφενδόνης. — Ἡ Ἰσπανία
ἐπὶ Φιλίππου τοῦ Δ'.**

§ 303. Ἡ Γαλλία ἀπὸ τοῦ 1610. — Ἡ εἰρήνη αὕτη, ἥ κατὰ παλαιὰν συνήθειαν βεστωφαικὴ καλουμένη ὡς ἐκ τῆς θέσεως τῶν δύο πόλεων, ἐν αἷς συνετελέσθη, ἦ μᾶλλον αἱ πολιτικαὶ ἀνάγκαι ὅς διετύπωσεν ἡ εἰρήνη αὕτη, ἦσαν τόσῳ μᾶλλον ἀπαίσια διὰ τὴν Γερμανίαν, ὅσῳ κατὰ τὰ αὐτὰ τριάκοντα ἔτη τὰ ἀμέσως προηγούμενα αὐτῆς ἡ Γαλλία εἶχεν ὑπερπηθῆσει τὰς τελευταίας κρίσεις τῆς, μετὰ τινα δὲ ἔτη ἀντετάχθη ὡς ἐνιαία ἐθνικὴ πολιτεία ἀπαραμίλλου στερεότητος καὶ μετὰ δυνάμεως μοναρχικῶς διεπομένης ἀπέναντι τῆς κατατετμημένης καὶ διηρημένης Γερμανίας.

§ 304. Λουδοβίκος ὁ ΙΓ'. Ἀντιβασιλεία — Ὁ υἱὸς τοῦ Ἑρρίκου τοῦ Δ'. ὁ ἐκ τοῦ δευτέρου γάμου αὐτοῦ μετὰ τῆς Μαρίας τῶν Μεδίκων, ὃν τὸ ἀνοσιούργημα τοῦ Ραβαιλλὰκ τόσον ἀπροσδοκῆτως ἐκάλεσεν εἰς τὸν θρόνον, Λουδοβίκος ὁ ΙΓ'. (1610 — 1643) ἤγε μόλις τὸ ἑνατον ἔτος τῆς ἡλικίας του, ἀνέλαβε δὲ τὴν ἀντιβασιλείαν ἡ μήτηρ αὐτοῦ Μιρία, γυνὴ κοινῶν προσόντων, ἀλλ' ἐξ οἴκου εἰθισμένου νὰ ζῇ ἐν μεγάλῃ κλίμακι.

Ἀπέναντι τῆς φυσικῆς ἀδυναμίας νέας ἀστερεώτου ἀκόμη κυβερ-

νήσεως, οί μεγιστᾶνες καὶ ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῶν ὁ πρῶτος τῶν περιγ-
κίπων βασιλικοῦ αἵματος, ὁ πρίγκηψ Κονδέ, ἤξιδουν ἐντόνως νὰ με-
τάσχωσι τῆς κυβερνήσεως.

Ἦτο ἡ ἐποχὴ καθ' ἣν πανταχοῦ ἡ ἀριστοκρατία προέβαλλε δε-
σποτικὰς ἀξιώσεις, ἐπιστεύετο δὲ εἰς τοὺς κύκλους τούτους, ὡς ἀνέκα-
θεν ἐνέπεσον πολιτικὰ κόμματα εἰς τοὺς αὐτάς γενικότητας, ὅτι ὁ και-
ρὸς τῆς μοναρχίας ἐν γενεῇ εἶχε παρέλθει· τὸ ἀληθὲς πάντως εἶναι ὅτι
ἀκριβῶς κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἀντεπροσωπεύετο αὕτη ἐπὶ τῶν
εὐρωπαϊκῶν θρόνων ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ὑπὸ ἀνδρῶν μετριοτάτων.

Κατὰ τῶν σφετεριστικῶν τούτων διαθέσεων τῶν ἐκδηλωθεισῶν διὰ
παντοειδῶν ἀπαιτήσεων λίαν προσωπικῆς φύσεως ἀντεπεξῆλθεν ἡ
Μαρία, τὸ πῦρ δι' ἐλαίου σβύνουσα, ὡς ἔλεγον τότε ἐπὶ τὸ σκωπτι-
κώτερον, διὰ γεναιοδῶρων συντάξεων, διὰ θέσεων διοικητικῶν καὶ ἄλ-
λων παροχῶν.

Ὡς ἐκ τούτου τὰ οἰκονομολογικὰ καὶ τὰ διοικητικὰ ἀποτελέ-
σματα τῆς προκατόχου κυβερνήσεως ταχέως ἐξηφανίσθησαν· ὁ Σουλλὺ
ὡς ἀνὴρ ἀνεξαρτήτου πεποιθήσεως καὶ ἀνεξαρτήτου θέσεως ἀπεχώρη-
σε. Καὶ ἡ ἐξωτερικὴ δὲ πολιτικὴ Ἑρρίκου τοῦ Δ' ὑπεχώρησεν ἐνώ-
πιον ἄλλης ἀποκλινούσης μᾶλλον πρὸς τοὺς Ἰσπανοὺς.

Τὸ τελευταῖον τοῦτο ἐγένετο ἔνεκα ἀπαιτήσεων τῶν Οὐγενόττων,
οἵτινες ἤξιδουν ἐνίσχυσιν τῶν ἀσφαλειῶν των, ἀφ' οὔτου ἡ ἀσφάλεια
αὕτη δὲν παρείχετο ἐξ αὐτῶν τῶν διαθέσεων τοῦ ἀνωτάτου ἀρχηγοῦ
τοῦ κράτους.

Πανταχοῦ ἐβασίλευε δυσαρέσκεια καὶ ἀναθρασμός : καὶ ἡ ἀντιπο-
λίτευσις δὲ κατὰ τοῦ πάπα καὶ τῶν ἰησουϊτικῶν δοξασιῶν ἀνεφάνη
ἰσχυρὰ ἐν τῷ πανεπιστημίῳ καὶ ἐν τῷ παρλαμέντῳ τῶν Παρισίων,
ἐνισχύουσα τὸν ἀναθρασμὸν τοῦτον.

Ἐν τσοῦτῳ τὰ πράγματα δὲν ἔφθασαν μέχρι πολεμικῶν ἐχθρο-
πραξιῶν. Τὸν ἀντίον συνῶδὰ πρὸς τινὰ συμφωνίαν γενομένην ἐν St
Menehould μεταξὺ τῆς κυβερνήσεως καὶ τῶν μεγάλων κυρίων τῆς
ἀντιπολιτεύσεως, προεκλήθη συνέλευσις τῶν τάξεων τοῦ κράτους,
ἣτις, ἀποτελεσθεῖσα ἐξ 140 κληρικῶν, 132 εὐγενῶν καὶ 192 μελῶν
τῆς τρίτης τάξεως, συνεκροτήθη τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1614 ἐν Παρι-
σίοις : ἔμελλε δὲ νὰ εἶναι ἡ τελευταία συνέλευσις τῆς ἀρχαίας Γαλ-

λίας μέχρι τῆς ὀλεθριωτάτης συγκλήσεως τοῦ 1789, μεθ' ἧς ἤρξατο νέα ἐποχή.

Ἀφορμαὶ πρὸς ἀναμόρφωσιν καὶ θεσμοὶ ἀναμορφώσεως δεόμενοι δὲν ἔλειπον. Ἡ τρίτη τάξις διὰ λόγων λίαν δηκτικῶν ὠμίλησε περὶ τῆς οἰκονομικῆς καταστάσεως καὶ περὶ τῆς ἐκμεταλλεύσεως τοῦ κράτους ὑπὸ τῶν εὐγενῶν : πλεόν τῶν ἑξ καὶ ἡμισυ ἑκατομμυρίων ἔσπαταλῶντο εἰς ἐπιχορηγήσεις : ἑξ ἴσου ἐτόνισαν οἱ ρήτορες τῆς τρίτης τάξεως τὸ μοναρχικὸν δόγμα ἀπέναντι τῶν ἰησουϊτικῶν δοξασιῶν, ὑποστηρίζοντες ὅτι ὁ βασιλεὺς ἔχει τὸ στέμμα του μόνον παρὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅτι οὐδεὶς ἐδικαιούτο νὰ λύσῃ τοὺς ὑπηκόους τοῦ ὅρκου τῆς πίστεώς των πρὸς αὐτόν : τὸν ὅρκον δὲ τοῦτον ἔμελλε ἐν τῷ μέλλοντι νὰ διδῇ πᾶς δημόσιος ὑπάλληλος καὶ πᾶς κληρικός πρὶν ἢ ἀναλάβῃ τὰ καθήκοντα τοῦ ἀξιώματός του.

Ἀριστοκρατία ὅμως καὶ κληρὸς ἠνώθησαν κατὰ τῆς τρίτης τάξεως· παρατηρήθη νῦν τὸ πρῶτον τὸ βαθὺ χάσμα, τὸ ὅποιον ἤρχισε νὰ ἀνοίγεται μεταξὺ τῶν τάξεων τούτων τοῦ ἔθνους· αὐτοὶ ἦσαν οἱ ἐπικρατέστεροι καὶ οἱ κληρικοὶ ἀπῆτησαν τὴν εἰσαγωγὴν τῶν ἀποφάσεων τῆς συνόδου τοῦ Τριδέντου — ὃ ἐστὶ τὴν ἐπανάληψιν τῶν θρησκευτικῶν πολέμων. Διεκρίνετο δὲ μεταξὺ τῶν κληρικῶν ρητόρων ὁ νεαρὸς ἀκόμη ἐπίσκοπος τοῦ Λουσόν (Luçon) Ἰωάννης Ἀρμάνδος Δουπλεσὴ Ρισελιὲ (du Plessis de Richelieu).

Ἡ ἐκ τῆς τροπῆς ταύτης τῶν πραγμάτων δυσαρέσκεια παρέσχευεν εἰς τὸν πρίγκιπα Κονδέ, ὅστις ρητέον ἄλλως ἐπέδωκεν ἐντελῶς ἰδιοτελεῖς σκοπούς, τὴν ὑποστήριξιν ἐνὸς κόμματος : τὸ παρλαμέντον τῶν Παρισίων ἀπεφάνθη ὑπὲρ τῆς ἐμμονῆς εἰς τὴν πολιτικὴν Ἐρρίκου τοῦ Δ'. — ὑπὲρ τῶν ἀρχαίων συμμαχιῶν, ὑπὲρ τοῦ διατάγματος τῆς εἰρηνεύσεως, ὑπὲρ τῆς βασιλικῆς κυριαρχίας — : τοῦτο δὲ ἤγαγεν εἰς ἀνταρσίαν τοῦ πρίγκιπος μετὰ μέρους τῆς ἀριστοκρατίας καὶ τῇ ὑποστήριξιν τῶν Οὐγενόττων.

Ἐν τοσούτῳ ἡ εἰρήνη ἀποκατεστάθη πάραυτα καὶ ἡ ἀντιβασιλισσα ἐπέβαλε τὴν θέλησίν της εἰς τι κατ' ἀρχὴν σπουδαῖον σημεῖον, ἐνδεικτικὸν τῆς κατευθύνσεως τῆς πολιτικῆς της — εἰς τοὺς ἰσπανικοὺς γάμους, ἧτοι τὸν γάμον τοῦ νεαροῦ βασιλέως μετὰ τῆς πρεσβυτέρας θυγατρὸς Φιλίππου τοῦ Γ', τῆς ἱμφάντης Ἀννης, καὶ τῆς

ἀδελφῆς αὐτοῦ, τῆς θυγατρὸς τῆς Ἑλισάβετ, μετὰ τοῦ ἱμπάνιου Φιλίππου.

§ 305. Ὁ Κονσίνης. — Ἀλλ' ἡ ἀντιπολίτευσις τοῦ Κονδὲ εἶχει ἐν σημεῖον, ἕνεκα τοῦ ὁποῦ ἡδύνατο οὗτος νὰ συγκεντρώσῃ περὶ ἑαυτὸν τοὺς εὐγενεῖς καὶ τὸν λαὸν εἰς ἀξιόλογον πληθος· ἀντεπροσώπευε τὸ γενικὸν μῖσος κατὰ τοῦ ἰσχυροῦ εὐνοουμένου τῆς ἀντιβασιλείσεως, τοῦ στρατάρχου δ' Ἀγκρ (d' Ancre).

Ἦτο οὗτος ἀναιδής τις ὀψιφανής, εἰς Ἰταλὸς Κονσίνης, ὅστις ἀναδειχθεὶς διὰ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ, μιᾶς θαλαμηπόλου Ἑλεονώρας Δόσι, ἣν εἶχε παραλάβει ἡ Μαρία κατὰ τὸν γάμον τῆς ἐξ Ἰταλίας, κατώρθωσε καὶ πάλιν διὰ τῆς γυναικὸς του ταύτης νὰ καταστήσῃ ἑαυτὸν ἀπαραίτητον παρὰ τῇ ἀντιβασιλείσῃ, ἥτις ἐπεδαψίλευσεν εἰς αὐτὸν ἀξιώματα καὶ παροχὰς καὶ πλοῦτη, καὶ χωρὶς νὰ σύρῃ ποτὲ τὸ ξίφος ἐγένετο στρατάρχης τῆς Γαλλίας.

Ἐγνώριζε δὲ οὗτος ποῦ ἔτεινεν ὁ Κονδὲ καὶ οἱ ὁπαδοὶ του : προέλαβε λοιπὸν αὐτὸν διατάξας τὴν φυλάκισιν τοῦ [πρίγκιπος.

Συγχρόνως ὁμοῦς κατέστησεν ἄεθρόν του καὶ αὐτὸν τὸν νεαρὸν βασιλέα, πρὸς ὃν ἐφέρετο κατὰ τὸν συνήθη εἰς τοὺς ὀψιφανεῖς τρόπον μετὰ προπετείας, μὴ ἀποδίδων εἰς αὐτὸν οὐδεμίαν σημασίαν.

Ἀλλὰ καὶ ὁ βασιλεὺς, καίτοι μέχρι τοῦδε δὲν εἶχε δείξει μεγάλην κλίσιν διὰ σοβαρὰ πράγματα, δὲν ἦτο τοσοῦτον ἀπειρόκακος ὅσον ἐφαντάζετο ὁ Ἰταλός, εἶχε δὲ καὶ αὐτὸς ἐν τῇ ἀκολουθίᾳ του ἓνα εὐνούμενον, ὅστις δὲν ἦτο ὅλως ἀνάξιος λόγου, ἦτο δὲ τοῦλάχιστον τόσο φίλαρχος ὅσον καὶ ὁ Κονσίνης, τὸν Ἀλθέρτον Λουϋνην (de Luynes).

Οὗτος ὑπεβोधήθησε τὸν βασιλέα εἰς τὴν ἀπόφασίν του, ἵνα δὲ χρησιμεύσῃ τὸ ὄνομα τοῦ βασιλέως ὡς σκέπη τῶν τελεσθησομένων, διενεργήθη ἡ ὑπὸ τοῦ παρλαμέντου ἀνακήρυξις αὐτοῦ ὡς ἐνήλικος. Ἐν δοιασμοῖς ἐξ εὐσυνειδησίας δὲν ἐχώρουν ἐνταῦθα· προκειμένου περὶ τῆς ἐξουσίας, τὰ πάντα ἐθεωροῦντο συγχωρητὰ ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τῆς Αἰκατερίνης τῶν Μεδίκων.

Πρὸς τὸν βασιλέα πορευόμενος καὶ οὐδὲν προμαντεύων διήρχετο ὁ Κονσίνης τὴν κινήτην γέφυραν τὴν φέρουσαν πρὸς τὸ Λουβρον· τότε ἐγένετο αἰφνιδίως ἐπίθεσις κατ' αὐτοῦ καὶ ὁ Κονσίνης ἐφονεύθη : ὁ δὲ βασιλεὺς κατὰ τὰ συμπεφωνημένα ἐνεφανίσθη εἰς τὸ παράθυρον καὶ

ἀνεφώνησεν ὡς ἔνδειξιν τῆς ἐγκρίσεως τῶν πεπραγμένων : « Τώρα εἶμαι βασιλεὺς. »

Καὶ ἡ βασιλομήτωρ δὲ συνελήφθη καὶ ἐστάλη εἰς Βλουά (1617).

Μετὰ δὲ τὰ γεγονότα ταῦτα κατέθεσαν οἱ δυσηρεστημένοι πανταχοῦ τὰ ὅπλα καὶ ἐβεβαίωσαν τὸν νεαρὸν βασιλέα περὶ τῆς πίστεώς των

§ 306. Ὁ Λουϋνης. — Ἄλλ' ἐπειδὴ τὴν θέσιν τοῦ στρατάρχου κατέλαβε νῦν ἀπλῶς ἕτερος εὐνοούμενος, ὁ συμπαίκτηρ τοῦ βασιλέως, ὁ Λουϋνης (de Luynes), τὰ πράγματα δὲν ἐβελτιώθησαν ποσῶς, οἱ δὲ δυσηρεστημένοι ἐκ τῶν εὐγενῶν εὗρον τὸ σημεῖον τῆς συγκεντρώσεώς των ἐν τῷ προσώπῳ τῆς βασιλομήτορος, ἥτις ἔφυγεν ἐκ Βλουά κρυφίως καὶ διὰ τινος προκηρύξεως συνεμερίζετο τὰ παράπονα τῶν δυσηρεστημένων μεγιστάνων κατὰ τῆς κρατούσης φατρίας.

Κατέλαβε δὲ νῦν ἡ βασιλομήτωρ θέσιν σπουδαίαν, προσεχώρησε μάλιστα πρὸς αὐτήν, τὴν φίλην τῶν Ἰσπανῶν, ἐν μέρος τῶν Οὐγενόττων.

Ἄλλ' ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ εὐνοούμενός του προέβησαν νῦν εἰς τολμηρὰν ἀπόφασιν Στρηιζόμενοι ἐπὶ τῆς δημοτικότητος τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας, κατῆλθον εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης καὶ ἀπηλευθέρωσαν συγχρόνως τὸν πρίγκιπα Κονδέ.

Ἡ ἐπανάστασις κατεβλήθη κατὰ πρῶτον ἐν Νορμανδίᾳ, ἔπειτα παρὰ τὸν Λείγγρα· ὁ βασιλικὸς στρατὸς ἐθριάμβευσε.

Ἡ συνδιαλλαγή ἐπηκολούθησε ραγδαία, καὶ ἡ Μαρία τῶν Μεδίκων ἐπανῆλθεν εἰς τὴν αὐλήν : ὑπεχώρησαν δὲ καὶ οἱ ἀρχηγοί, οἵτινες εἶχον χρησιμοποίησει τὴν βασιλομήτορα ὡς ὄργανον, ὁ Μαϋέννης καὶ ὁ Ἑσπερνὼν (1620).

§ 307. Ἡ πολιτικὴ τῆς Γαλλίας κατὰ τὸν τριακονταετῆ πόλεμον. — Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους — ἦτο τὸ ἔτος τῆς μάχης τοῦ Λευκοῦ ὄρους — παρουσιάσθη εἰς τοὺς συμβούλους τοῦ βασιλέως τὸ ζήτημα, ὅποια πολιτικὴ ἔδει νὰ τηρηθῇ ἀπέναντι τοῦ ἐν Γερμανίᾳ ἀνάψαντος πολέμου.

Κατ' ὅρχας ἀπεφάνθησαν οὗτοι ὑπὲρ τῆς σημαίας τοῦ καθολικισμοῦ : οἱ Οὐγενόττοι, οἵτινες ἐγίνωσκον καλῶς, ὅτι ἐν τῇ αὐλῇ ὑπῆρχεν ἰσχυρὸν κόμμα, τὸ ὅποιον ἤθελε τὴν καταστροφὴν των, — πρὸ παντός δὲ κατὰ φυσικὸν λόγον ὑπὲρ τοῦ καθολικισμοῦ ἐξώθει ὁ νούν-

ταίος τοῦ πάπα — ἔλαβον καὶ αὐθις τὰ ὄπλα, διότι παρὰ τοῦ Λουδῆν δὲν εἶχον ν' ἀναμείνωσιν εἰμὴ ἐχθρικὰς διαθέσεις.

Ἐκέκτηντο δὲ οἱ Οὐγενόττοι δύνανιν ἀξιόλογον : εἶχον ἑπτακοσίας περίπου ἐκκλησιαστικὰς περιφερείας καὶ διακονίας ἐν ὅλῳ ὀχυρὰς θέσεις· εἰς τετρακισχιλίους εὐγενεῖς ὑπολογίζονται οἱ ὁπαδοὶ τοῦ οὐγενोटτικού ἀγῶνος, εἰς εἴκοσι πέντε δὲ χιλιάδας οἱ δυνάμενοι νὰ παραταχθῶσιν ὀπλῆται.

Δὲν ὁμοφώνουν ὅμως πρὸς ἀλλήλους, ἦτο δὲ πάντως ζήτημα, ἂν ἡ ἐπιθετικὴ πολιτικὴ των ἦτο ἡ ὀρθὴ καὶ ἠθικῶς ἐπιτετραμμένη.

Ὅτε ὁ βασιλεὺς ἐστράτευσε κατ' αὐτῶν μετὰ τοῦ Λουδῆν (1620) ἀμέσως ἡ πλάστιγξ ἔκλινεν ὑπὲρ αὐτοῦ : μόνον πρὸ τοῦ Μοντωβάν ἀπέτυχεν ἡ ἐπιθεσις τῶν βασιλικῶν : μετὰ τρίμηνον πολιορκίαν (Νοέμβριον τοῦ 1621) ὁ βασιλικὸς στρατὸς ἠναγκάσθη νὰ ἀποχωρήσῃ.

Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ὁ Λουδῆν νουσήσας ἀπέθανε, καὶ κατὰ τὸ ἐπόμενον 1622 ἐν Μομπελιὲ ἀποκατεστάθη ἡ εἰρήνη πρὸς τοὺς Οὐγενόττους· ἡ εἰρήνη αὕτη κατὰ τὰ οὐσιώδη ἐστηρίζετο ἐπὶ τοῦ διατάγματος τῆς Νάντης, οὐδεὶς δὲ λόγος ἐγένετο περὶ τῶν θέσεων τῶν κατεχομένων ὑπὸ φρουρῶν τῶν Οὐγενόττων : πράγματι ὅμως αἱ θέσεις αὗται διετηρήθησαν, οὕτω δὲ τὸ οὐγενोटτικὸν κράτος ἐν κρᾶτει δὲν εἴχε διαλυθῇ ἀκόμη.

§ 308. Ὁ Ρισελιέ. — Ἐπὶ πολλὰ ἀκόμη ἔτη διετηρήθησαν ὑπὸ ἀδύνατον κυβέρνησιν αἱ ἀγαθαὶ σχέσεις μετὰ τῆς Ἰσπανίας, καίτοι εἰς δύο σημεῖαι ἡ ἰσπανικὴ δύναμις εἴχε λάβει ἐπέκτασιν ἐπιφοβὸν διὰ τὴν Γαλλίαν : διὰ τῆς καταλήψεως τοῦ Παλατινάτου εἶχον ἐξασφαλίσαι οἱ Ἰσπανοὶ τὴν ἐπικοινωνίαν των μετὰ τῶν Κάτω Χωρῶν, ἀπὸ δὲ τοῦ 1621 εἶχον ἐκμεταλλευθῇ κατὰ τὸν γνωστὸν τρόπον τὰς διαφωνίας αἵτινες ἐπεκράτουν ἐν Γραουβούνδεन (1) μεταξύ καθολικῶν καὶ προτεσταντῶν.

Ἡ Αὐστρία ἀφ' ἐνὸς καὶ ἡ Ἰσπανία ἀφ' ἐτέρου κατεῖχον τὴν σπουδαίαν χώραν καὶ ἐξεβίβασαν (Σεπτέμβριον τοῦ 1622) συνθήκην, ἐξασφαλίζουσαν εἰς τὰ στρατεύματα τῶν δύο ἀψβουργικῶν οἴκων ἐλευθέραν διάβασιν διὰ τοῦ Βέλτλιν — ἀποκαθιστῶσαν δηλονότι μεταξύ τῶν αὐστριακῶν χωρῶν καὶ τοῦ δουκάτου τοῦ Μεδιολάνου ἄμεσον ἐπι-

(1) Σ. Μ. Graubünden γερμανιστί, Grisons γαλλιστί καὶ Grigioni ἰταλιστί ἐν τῶν μεγαλειτέρων καντονίων τῆς Ἑλβετίας.

κοινωνίαν καὶ καθιστῶσαν τὰς ἀψβουργικὰς κτήσεις συνεχῆς καὶ συναφῆς ἔδαφος : ἦτο ἡ αὐτὴ ἐποχὴ καθ' ἣν τὸ σχέδιον τῆς συνάψεως γάμου μεταξὺ τοῦ πρίγκιπος τῆς Οὐαλίας καὶ Ἰσπανίδος ἱμφάντης, διήγειρε τὰς μερίμνας Γάλλων πολιτευτῶν καὶ τὴν μητρικὴν ζηλοτυπίαν τῆς χήρας βασιλίσσης.

Τοῦτο ἤγαγεν ἐν ἔτει 1624 εἰς ὑπουργικὴν μεταβολήν, καὶ ἐν τῷ νέῳ ὑπουργείῳ τοῦ Λαβιοβίλ (La Vieuville) εἰσῆλθε καὶ ὁ ἐπίσκοπος τοῦ Λουσόν, ὁ ἀπὸ τοῦ 1622 καρδινάλιος Ρισελιέ, ὅστις ἀνέλαβε νῦν τὸ μέγα ἔργον τοῦ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Γαλλίας καὶ ἐν τῇ πολιτικῇ ἐξελλίξει τῆς Εὐρώπης.

Τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1585 ἐν Παρίσις γεννηθεὶς, υἱὸς πατρὸς ὅστις ὑπῆρξεν ἐκ τῶν διαπρεπεστέρων ὁπαδῶν Ἑρρίκου τοῦ Γ', εἶχε προορισθῇ κατ' ἀρχὰς διὰ τὸ στρατιωτικὸν στάδιον, μετέστη ὁμῶς εἰς τὸ ἐκκλησιαστικόν, τὸ ὁποῖον παρουσίαζεν εὐρυτέρους ὀρίζοντας εἰς διάνοιαν τοσοῦτον ὑπέροχον.

Ἐν ἡλικίᾳ εἴκοσι δύο ἐτῶν ἐγένετο οὗτος ἐπίσκοπος, πρὶν ἢ δὲ συμπληρώσῃ τὸ τριακαστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας του προσελήφθῃ εἰς τὸ ὑπουργεῖον· ἔπειτα συνώδευσε μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ δ' Ἀγκρ τὴν βασιλίσσαν εἰς τὴν ἐξορίαν καὶ διεδραμάτισε σπουδαῖον ὅπως δῆποτε πρόσωπον ἐν τῷ ἔργῳ τῆς συνδιαλλαγῆς αὐτῆς μετὰ τοῦ υἱοῦ τῆς, τοῦ βασιλέως : μετ' οὐ πολὺ, ὅτε ἐν ἡλικίᾳ τριάκοντα ἑννέα ἐτῶν εἰσῆλθεν εἰς τὸ ὑπουργικὸν συμβούλιον, ἦτο ἡ ψυχὴ καὶ ἡ κεφαλὴ τῆς κυβερνήσεως· ἐν γένει ὅπου ἐπενέβαινεν οὗτος ἐντὸς βραχυτάτου χρόνου ἀνεδείκνυετο ὁ πρῶτος.

Οἱ Ἰσπανοὶ ταχέως ἠσθάνθησαν, ὅτι χεῖρ στιβαρὰ διηύθυνε καὶ αὐτὴς τὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν τῆς Γαλλίας. Ἠκολούθει ἐν ταύτῃ ὁ Ρισελιέ τὰς ἀρχὰς Φραγκίσκου τοῦ Α' καὶ Ἑρρίκου τοῦ Δ', ὑπεστήριξε τὰς Κάτω Χώρας, ἐπραγματοποίησε τὸν γάμον τῆς ἀδελφῆς τοῦ βασιλέως, τῆς πριγκιπίσσης Ἑρριέτας Μαρίας μετὰ τοῦ διαδόχου τοῦ ἀγγλικοῦ θρόνου, καὶ διέταξε στρατεύματα νὰ εἰσβάλωσιν εἰς Γραουβοῦνδεν, ὅπου ἀποκατεστάθη ὡς πρὸς τὰ οὐσιώδη τὸ πρῶτον καθεστῶς (status quo ante).

Ἐν τῇ πρώτῃ τῶν ὑποθέσεων τούτων, τῇ τοῦ γάμου τῆς πριγκιπίσσης τῆς Γαλλίας μετὰ τοῦ πρίγκιπος τῆς Οὐαλίας, δι' ἣν ἀπητεῖτο καὶ ἄφεσις (dispensatio) τοῦ πάπα, ὑπέδειξεν εἰς αὐτὸν κατὰ

τρόπον αποκλείοντα πᾶσαν ἀμφιβολίαν, ὅτι ὁ βασιλεὺς του ἠδύνατο καὶ νὰ παραιτηθῇ τῆς παπικῆς ταύτης ἀφέσεως. Ὁ Ρισελιέ ἐφρόνει ὅτι ἐξεπλήρου τὸ πρὸς τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν καθήκον του ὡς κληρικου, ἐνεργῶν ὑπὲρ τοῦ μεγαλείου τῆς Γαλλίας ἀντὶ πάσης θυσίας, ἔστω καὶ συμμαχῶν ἀκόμη μετὰ αἵρετικῶν : πιεζόμενος τοῦλάχιστον πρὸς ἐξηγήσεις ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἠκούσθη λέγων, ὅτι διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἐξυπηρετοῦντο ἄριστα καὶ τὰ συμφέροντα τῆς ἐκκλησίας : ἦτο ὁμως ἐπὶ τοσοῦτον ἄρτιος πολιτικός, ὥστε μᾶλλον τάνάπαλιν ἐξετίμα τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα μόνον ἀναλόγως τῆς σημασίας ἣν εἶχον ταῦτα διὰ τὸ κράτος καὶ τὰ πολιτικὰ σχέδιά του.

Ἐξωτερικὰ καὶ ἐσωτερικὰ δὲν ἐχώριζεν ὁ Ρισελιέ ὡς πάντες οἱ πρώτης τάξεως πολιτικοί. Αἱ ἰδέαι αὐτοῦ περὶ ἐσωτερικῆς πολιτικῆς, αἱ ἀποτελοῦσαι τὴν ἀναγκαίαν προϋπόθεσιν μεγάλης καὶ ἀποτελεσματικῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς, ἦσαν σαφεῖς, ἀπλαῖ, ἔντονοι, εἶχον δὲ ἐμπνευσθῇ εἰς αὐτόν, εἰς ἄνδρα ἀντιλαμβανόμενον τῶν πραγμάτων μετ' αὐστηρᾶς λογικῆς συνακολουθίας, ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς Γαλλίας τῶν τελευταίων πεντήκοντα ἐτῶν — ὡς ἐπίσης καὶ ἐκ τῆς ἱστορίας τοῦ ἄλλου κόσμου.

Ὁ Ρισελιέ ἦτο ὑπὲρ τῆς ἰδέας τῆς ἀπεριορίστου τῶν πάντων ὑπακοῆς, ἦτο ἐπομένως ὑπὲρ τῆς ἰδέας ἰσχυρᾶς κυβερνήσεως, γινωσκούσης πάντοτε τί θέλει· ἦτο ἐπίσης ὁ Ρισελιέ ὑπὲρ τῆς καθυποτάξεως πάσης ἄλλης ἰδέας εἰς τὸν σκοπὸν καὶ τὸ συμφέρον τῆς πολιτείας : μόνον ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τοῦ σκοποῦ καὶ τοῦ συμφέροντος τῆς πολιτείας ἐπιβάλλονται ποῖναι καὶ ἀπονέμονται ἀμοιβαί· ὁ ἡγεμὼν ὀφείλει ὑπακοὴν πρὸς τοὺς πάπας ὡς πρὸς τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα, καὶ τοῦτο ἵνα μὴ εὐρίσκηται οὕτως εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ ἀνέχεται μηδεμίαν ὑπερβασίαν εἰς τὰ κοσμικὰ πράγματα.

Οἱ εὐγενεῖς, ἐφρόνει ὁ Ρισελιέ, εἶναι διὰ τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν, οἱ δικασταὶ διὰ τὴν ἀπονομὴν τῆς δικαιοσύνης : πέραν τῶν ὁρίων τούτων δὲν ἐκτείνεται ἡ ἐξουσία αὐτῶν· ὁ λαὸς ὀφείλει νὰ βασιτάζῃ τὰ βόρη του, ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ ἐπιβάλλωνται εἰς αὐτόν παρὰ πολλά, ἐθεώρει δὲ ἀναγκαῖον ν' ἀντικαθιστῶσιν οἱ μεγιστᾶνες οἵτινες μόνον τὰ ἴδια ἑαυτῶν συμφέροντα ἀντεπροσώπευσον, δι' ἐμμίσθων λειτουργῶν, διὰ πραγματικῶν ὀγάνων τῆς ἐξουσίας τῆς πολιλείας.

Ἀναγνωρίζει τις τὴν σημασίαν καὶ ἀξίαν τοῦ ἀνδρὸς τούτου παρακολουθῶν τὴν ἱστορίαν ἐν τῇ ἀπλῇ συνεχείᾳ τῶν χρόνων.

Τὴν πρώτην ἀντίστασιν εὗρεν ὁ Ρισελιέ παρὰ τοῖς Οὐγενόττοις, περὶ ὧν δὲν δύναται τις νὰ εἴπῃ ὅτι ἡννόουν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους τὸ συμφέρον των. Πάντως δὲ δὲν ἠδύναντο οὔτοι νὰ ἡσυχάσωσιν, ἐπειδὴ ἐπὶ τῆς κυβερνήσεως ἐξήσκουν διαρκῶς τὴν ἐπιρροήν των τὸ παπικὸν κόμμα καὶ αὐτὸς οὗτος ὁ πάπας ὑπὸ πνεῦμα ἐχθρικὸν κατὰ τῶν Οὐγενότων, καὶ ἐπειδὴ ἔβλεπον οὔτοι πῶς ἐξεμεταλλεύετο τὸ παπικὸν τοῦτο κόμμα τὰς νίκας των εἰς τὰς ὁμόρους χώρας.

Ἀλλὰ τὴν φορὰν ταύτην ἐπολέμησεν αὐτοὺς ὁ Ρισελιέ κατὰ τρόπον ἰδιαιτέρον. Συνεμάχησε μετὰ τῆς Ὁλλανδίας καὶ τῆς Ἀγγλίας, καὶ ἐπεκύρωσε τρόπον τινὰ τὴν πολιτικὴν ταύτην διὰ συνελεύσεως προκρίτων συνεληούσης ἐν Φονταινεβλῶ (Σεπτέμβριον τοῦ 1625): δι' ὀλλανδικῶν δὲ καὶ ἀγγλικῶν πλοίων ἐπίεσε τὴν οὐγενοττικὴν παράλιον πόλιν Ροσέλλην, ἣτις ἠναγκάσθη νὰ ζητήσῃ εἰρήνην, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ Οὐγενόττοι, οἵτινες δὲν ὑπῆρξαν εὐτυχέστεροι ἐν τῇ ἀντιστάσει των κατὰ ξηράν. Ἀλλ' ὅμως ἀντιθέτως πρὸς τὴν γνώμην τοῦ παπικοῦ κόμματος, ὅπερ καὶ κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην ὡς καὶ κατὰ πᾶσαν ἄλλην ἐξώθει εἰς τὴν πλήρη ἐξόντωσίν των, ὁ Ρισελιέ τούναντιον ἀπεδέχθη τὴν μεσολάβησιν τῆς Ἀγγλίας καὶ προέτεινεν αὐτοῖς ὅρους ἐπιεικεῖς.

Ἀλλ' ἐν τῷ βασιλικῷ συμβουλίῳ ὁ Ρισελιέ δὲν ἦτο ἀκόμη ὁ μόνος κύριος. Ἐναντίον τῆς θελήσεώς του ἐξηνάγκασεν αὐτὸν τὸ ἰσχυρὸν ἀκόμη παπιστικὸν κόμμα, τοῦ ὁποῖου ἀρχηγὸς ἦτο ὁ πατὴρ Βερούλλης, εἰς εἰρήνην μετὰ τῆς Ἰσπανίας, συνομολογηθεῖσαν δι' αἰνῶντος σκηνωρίας ἐν ἀγνοίᾳ καὶ αὐτοῦ καὶ τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου ἐν Βαρκελώνῃ: καὶ ὅσον ἀφορᾷ τὸ Βελτλὶν ὠρίσθη διὰ τῆς εἰρήνης ταύτης, ὅτι θὰ ἐπανήρχετο τὸ πρὸ τοῦ 1617 καθεστώς, ὃ ἐστὶ τὸ πρὸ τοῦ ἀψβουργικοῦ σφετερισμοῦ (1626).

Ἡ θέσις τοῦ Ρισελιέ ἐκλονίσθη: οἱ δυσηρεστημένοι, οἱ μεγιστάνες, οἵτινες δὲν συνεφώνουν πρὸς τὸν νέον κυβερνητικὸν τρόπον, καὶ μετὰξὺ αὐτῶν ὁ στρατάρχης Ὁρνάνος, Κόρσος τὸ γένος, ἐσκέπτοντο ν' ἀπαλλωγῶσι τοῦ ἰσχυροῦ ἀνδρὸς τῇ βοήθειᾳ τοῦ ἐπιδόξου διαδόχου τοῦ θρόνου — διότι ὁ γάμος τοῦ Λουδοβίκου ἦτο ἄγονος ἀκόμη — τοῦ

ἀδελφοῦ του Γάστωνος, δ ο υ κ ό ς τῆς Α Ὑ ρ η λ ί α ς : καὶ ὁ πρίγκηψ δὲ Κονδὲ συνέπραττε μετ' αὐτῶν.

Ὁ Ρισελιὲ ἄφησεν αὐτοὺς ἐπὶ τινα χρόνον ἐλευθέρους εἰς τὰς ἐνεργείας των. Ἦτο βέβαιος περὶ τῶν εὐνοϊκῶν πρὸς αὐτὸν διαθέσεων τοῦ βασιλέως : ἀλλ' αἶφνης ὁ Ὀρνάνος συλλαμβάνεται καὶ ἀπάγεται εἰς Βιγκέννας. Ἐν τῶν ὑποδεεστέρων ὀργάνων τῆς σκευωρίας, εἰς κόμης Σιαλαί (Chalais), ἐθανατώθη· ὁ Ὀρνάνος ἀπέθανεν ἐκ φυσικοῦ θανάτου εἰς τὴν φυλακὴν, οἱ συνωμόται, καὶ μάλιστα ὁ ἄσχημος πρίγκηψ, ὅστις ἔμελλε νὰ διαδραματίσῃ τὸ κύριον πρόσωπον, εἶχον καταπτοηθῇ.

Ὁ καρδινάλιος, τυχὼν τῶν συγχαρητηρίων τοῦ βασιλέως καὶ τῆς βασιλομήτορος, ἐξῆλθε νικητῆς, ἐπωφελήθη δὲ τὴν νίκην ταύτην πρὸς τὸ συμφέρον τῆς ἰδέας τῆς πολιτείας τῇ βοήθειᾳ συνελεύσεως προκρίτων (1627), παρ' ἧς ἐζήτησεν ὁ Ρισελιὲ τὴν συγκρότησιν βασιλικοῦ στρατοῦ ἐξ εἴκοσι χιλιάδων ἀνδρῶν, καὶ ἥτις, μαντεύουσα τὰς σκέψεις του, ὥρισεν, ὅτι πᾶσα ἔνοπλος ἐξέγερσις κατὰ τοῦ βασιλέως θὰ τιμωρῆται ἄνευ οἷας δὴποτε δικαστικῆς ἐρεῦνης διὰ καθαιρέσεως ἀπὸ τῶν δημοσίων ἀξιομάτων, ἀποδειχθέντος δὲ τοῦ ἐγκλήματος, καὶ διὰ θανάτου καὶ δημεύσεως τῆς περιουσίας : σαφῶς καὶ ἐντόνως διευτυπώθη ἐνταῦθα ἡ ἰδέα, ὅτι τὰ φρούρια τοῦ κράτους, ὅτι ἡ ἔνοπλος δύναμις ἔπρεπε νὰ εἶναι ἀποκλειστικῶς εἰς χεῖρας τοῦ βασιλέως.

Ἀπαξ ἔτι ἐξηγέρθησαν οἱ Οὐγενόττοι, ὑποστηριζόμενοι κρυφίως ὑπὸ ἄλλων δυσηρεστημένων, παραπονούμενοι ὅτι δὲν ἐτηρήθησαν πρὸς αὐτοὺς οἱ ὅροι τῆς τελευταίας εἰρήνης. Καὶ πάλιν ἡ Ροσέλλη ἐγένετο τὸ κέντρον τῆς ἐπαναστάσεως· ὑπεστηρίχθησαν δὲ τὴν φορὰν ταύτην ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας, πρὸς ἣν ἡ γαλλικὴ κυβέρνησις εἶχεν ἔλθει εἰς διαφωνίαν.

Ἄλλ' ἡ ἐκστρατεία ἐπὶ κεφαλῇς τῆς ὁποίας ἐτέθη ὁ εὐνοούμενος τοῦ βασιλέως τῆς Ἀγγλίας Καρόλου τοῦ Α'. δούξ Βούκιγχαμ, ἐναυάγησε· ὁ δούξ δὲν ἦτο ἀντάξιός τῶν ἀναληφθέντων ὑπ' αὐτοῦ σοβαρῶν καθηκόντων· τελευταία τις ἔφοδος κατὰ τῶν ὀχυρωμάτων τῆς νήσου Ρε, τῆς δεσποζούσης τῶν ὑδάτων τῆς πόλεως, ἀπέτυχε καὶ ὁ ἀγγλικὸς στόλος ἀπέπλευσεν εἰς τὴν οἰκίαν.

Αὐτὸς οὗτος ὁ Λουδοβίκος ΙΓ'. , ὅστις δὲν ἦτο δειλὸς τις καὶ ἄναδρος, καὶ ὁ Ρισελιὲ ἐστράτευσαν μετ' ἀξιολόγου στρατοῦ κατὰ τῆς πόλεως. Ἠμύνθη ὁμως αὕτη μετὰ θαυμασίου ἡρώεσμου. Ἀγγλικὸς

στόλος ἐνεφανίσθη ὅπως εἰσαγάγῃ τροφὰς εἰς τὴν πολιορκουμένην πόλιν, οὐδὲν ὁμῶς ἠδυνήθη νὰ πράξῃ, τοῦ Ρισελιέ ἀποφράξαντος τὴν εἵσοδον τοῦ λιμένος : τὸ αὐτὸ ἔπαθε καὶ δεύτερος στόλος : μετὰ πολιορκίαν δέκα τεσσάρων μηνῶν, ἀφοῦ οἱ κάτοικοι ὑπέστησαν τὰ πάνδεινα ἐκ τῆς αὐξούσης σιτοδείας καὶ πείνης, ἡ πόλις ἠναγκάσθη νὰ παραδοθῇ ἄνευ ὅρων (1628).

Ἡ πολιτικὴ τοῦ Ρισελιέ, πεφωτισμένη καὶ μεγάλη, ἄφησεν εἰς τὰ ἄτομα τὰ κτήματά των καὶ τὴν ἐλευθέραν ἐξάτκῃσιν τῆς θρησκείας, ἀλλ' ἡ ὑπερήφανος, αὐτόνομος οὕτως εἶπεῖν θέσις τῆς Ροσέλλης κατελύθη, τὰ τείχη αὐτῆς κατεσκάφησαν, τὰ προνόμιά της κατηργήθησαν.

Κατίστειλε δὲ ὁ Ρισελιέ καὶ τὴν ἐπὶ τῶν Σεβεννίων οὐγενοττικὴν ἐπανάστασιν, ἐρωμένως μὲν καὶ σκληρῶς ἀντεπεξερχόμενος κατὰ τῶν ἀνθισταμένων, μετὰ φειδοῦς δὲ καὶ ἐπιεικείας πολιτευόμενος πρὸς τοὺς οἰκειοθελῶς ὑποτασσομένους.

Αἱ μετὰ οὐγενοττικῶν φρουρῶν πόλεις ἐκυριεύθησαν, τὸ ἰδιαιτέρον ἐν τῷ κράτει κράτος τῶν Οὐγενόττων κατελύθη, ἐξ ἄλλου ὁμῶς ἐπεκυρώθη διὰ τοῦ διατάγματος τῆς Νίμης τὸ ὑπόλοιπον περιεχόμενον τοῦ διατάγματος τῆς Νάντης, εἰς πάντας δέ, καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς ἀρχηγούς, εἰς τοὺς δοῦκας Ροὰν καὶ Σουβίσην, ἐδόθη ἀμνηστεία : ἐκκλησιαστικὰ καὶ ἰδιωτικὰ κτήματα ἀπεδόθησαν.

§ 309. Ἡ καθυπόταξις τῶν Οὐγενόττων. Ἐξωτερικά. — Τὴν φορὰν ταύτην τὸ συμφέρον τῆς Γαλλίας καὶ τῆς προόδου δὲν εὗρίσκετο πρὸς τὸ μέρος τῶν Οὐγενόττων, τῶν ὁποίων οἱ ἀρχηγοὶ ἀνενδοιάστως συνεδέθησαν κρυφίως μετὰ τῆς Ἰσπανίας, τοῦ ἀσπόνδου ἐχθροῦ τοῦ Εὐαγγελίου, ἀλλὰ πρὸς τὸ μέρος τοῦ ὑπουργοῦ, ὅστις ὡς νικητῆς, ἀντιθέτως πρὸς τὸ παπιστικὸν κόμμα, προέτεινε συνδιαλλαγὴν καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς ἀντὶ τῆς προστασίας, τῆς ἐγκειμένης ἐν τῇ ἰσχύϊ των, τὴν προστασίαν τοῦ δικαίου καὶ τῆς δημοσίας τάξεως.

Ἡ δὲ ἔρις περὶ τῆς διανοχῆς ἐν Μαντούῃ, ὅπου εἶχεν ἀποθάνει ἐν ἔτει 1627 ὁ τελευταῖος τῶν Γονζάγα, ἔδωκε νῦν εἰς τὸν Ρισελιέ τὴν ἀφορμὴν, ὅπως κατευθύνῃ τὴν πολιτικὴν του πάσῃ δυνάμει κατὰ τοῦ Ἀψβούργου.

Ἀδιαφοροῦσαι πρὸς τὸ ὑπέρτερον δικαίωμα τοῦ Γάλλου ὑποψη-

φίλου δουκὸς τῆς Νεβέρ (de Nevers) ἤνωσαν αἱ αὐλαὶ τῆς Μαδρίτης καὶ τῆς Βιέννης, αἵτινες ὡς ἐκ τῶν ἐν Γερμανίᾳ ἐπιτυχιῶν των ἐνόμιζον ὅτι ἠδύναντο τὰ πάντα νὰ ἐπιτύχωσι, τὰ ὅπλα των μετὰ τῶν ὀπλων τοῦ δουκὸς τῆς Σαβοΐας, πρὸς κατάκτησιν τῆς χώρας.

Ἄλλ' ὁ Ρισελιὲ διαγνώσας τὴν εὐκαιρίαν ὅπως συντρίψῃ τὴν ἐν Ἰταλίᾳ ὑπεροχὴν τῶν Ἰσπανῶν, τὴν βχρέως φερομένην ὑπὸ τοῦ τόπου, προέβη εἰς τὸ ἔργον λίαν ἐρρωμένως.

Ἐν τῷ μέσῳ τοῦ χειμῶνος, καίτοι δὲν εἶχε λήξει ἀκόμῃ ὁλοσχερῶς ὁ πόλεμος τῶν Οὐγενόττων, τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1629, στρατὸς γαλλικὸς, ἀγόμενος ὑπ' αὐτοῦ τούτου τοῦ βασιλέως, διέβη τὸ ὄρος Γενέβρην, ἡλιθεύρωσε τὴν σπουδαίαν θέσιν τῆς Κασάλης (Casale), τῆς ὑπὸ τῶν Ἰσπανῶν πολιορκουμένης, ἤνωσεν ἰταλικὰς τινὰς πολιτείας, τὴν Γένουαν, τὴν Μαντούαν, τὴν Φλωρεντίαν, τὴν Βενετίαν εἰς συμμαχίαν, καὶ ἠνάγκασε τὸν δοῦκα τῆς Σαβοΐας νὰ προσχωρήσῃ καὶ αὐτὸς εἰς τὴν συμμαχίαν ταύτην.

Μετὰ ταῦτα ἐπηκολούθησεν ἡ εἰρήνευσις τῶν Οὐγενόττων: ὅτε δὲ εἰσέβαλεν εἰς Ἰταλίαν αὐτοκρατορικὸς στρατὸς ἐξ εἴκοσι χιλιάδων ἀνδρῶν, προσήλθε δὲ καὶ ἰσπανικὸς ὑπὸ τὸν περιφημότερον τῶν Ἰσπανῶν στρατηγῶν, τὸν Ἀμβρόσιον ἐκεῖνον Σπινόλαν, ὅπως ἀπειλήσῃ ἐκ νέου τὴν Κασάλαν, ἀνέλαβεν ὁ Ρισελιὲ αὐτοπροσώπως τὴν ἀνωτάτην ἀρχηγίαν τῆς νέας ἐκστρατείας, ἐν τῇ ὁποίᾳ περιλαμβάνετο πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ σπουδαῖον πολιτικὸν καθήκον.

Τὸν Μάρτιον τοῦ 1630 οἱ Γάλλοι ἦσαν εἰς Σουσα. Κατέκτησαν δὲ τὸ Πινερόλον, τὸ Σαλουτζον, τὴν Κασάλαν, ἐνῷ ἡ Μαντούα ἐπέσεν εἰς χεῖρας τῶν αὐτοκρατορικῶν· ἡ Γαλλία ὁμως ἐξησφάλισε τὸ πλεονέκτημα, ὅτι εἶχεν εἰς τὴν ἐξουσίαν τῆς τὰς πρὸς τὴν Ἰταλίαν ἀγούσας ὁδοὺς.

§ 310. Ὁ Ρισελιὲ καὶ ἡ βασιλομήτωρ. — Ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ κατὰ τῆς ἀψβουργικῆς δυνάμεως τὰ συμφέροντα τῆς Γαλλίας συνέπιπτον πρὸς τὰ τῆς Σουηδίας, εἶδομεν δὲ πόσον ἐπωφελὴς ἀπέβη εἰς τὴν ἐπιχείρησιν τοῦ Γουσταύου Ἀδόλφου ἡ γαλλικὴ ὑποστήριξις.

Εἶναι εὐνόητον ὅτι τὸ ἀντίθετον τοῦ Ρισελιὲ κόμμα ἐσκανδαλίσθη ἐκ τῆς ὑποστηρίξεως τῆς παρεχομένης εἰς τὸν αἵρετικὸν βασιλέα αἱ εἰς τὸν ἐν Γερμανίᾳ ὑπὲρ τῆς κακοδοξίας ἀγῶνα: ἐπὶ κε-

φαλῆς τοῦ κόμματος τούτου ἴτατο ἡ βασιλομήτωρ, ἥτις μετὰ τῆς δυσαρρεσκείας τῆς προσιδιαζούσης εἰς μετριότητα εἰθισμένην εἰς τὸ ἄρχειν ἔβλεπε τὴν δύναμιν ἀνδρός, τὸν ὁποῖον ἐφρόνει ὅτι αὐτὴ ἀνέδειξε μέγαν.

Διὸ ἐπειράθη ἡ Μαρία ν' ἀποξενώσει αὐτὸν τοῦ υἱοῦ τῆς διὰ τῆς μητρικῆς ἐπιβολῆς, ἐνόμισε δὲ ὅτι ἡ ἀπόπειρα αὕτη ἐπέτυχε: καὶ ἀπηυθύνοντο ἤδη πρὸς αὐτὴν συγχαρητήρια καὶ ἀνεφέροντο τὰ ὀνόματα τῶν ὑπουργῶν, οἵτινες ἔμελλον ν' ἀντικαταστήσωσι τὸν Ρισελιέ.

Ἄλλ' ὁ Λουδοβίκος ΙΓ', πρὸς στιγμὴν μόνον κλονισθείς, δὲν ἠθέλησε ν' ἀποχωρισθῇ τοῦ καρδινάλιου, καὶ ἡ γαλλικὴ ἱστοριογραφία ἐποικίλλε τὴν ἡμέραν ταύτην τῶν γελοισμένων, τῶν φενακισμένων, τὴν *journée des dupes* διὰ διαφόρων περιέργων λεπτομερειῶν.

Λουδοβίκος ὁ ΙΓ'. ἀνὴρ ἐντροπαλός, ἔχων πλήρη συνείδησιν τῆς μετριότητος τῆς ἀξίας του, σωματικῶς ἥκιστα ἰσχυρός καὶ μὴ ὦν ἐγκρατὴς μηδὲ τοῦ λόγου, εἶχεν ἐν τοσοῦτῳ συνείδησιν τῆς βασιλικῆς κλησεώς του καὶ συγχρόνως τὴν συναίσθησιν τῆς ἀνάγκης τοῦ νὰ στηρίζεται ἐπὶ τοῦ σθεναροῦ ἀνδρός, τοῦ ὁποῖου ἡ μεγάλη φιλοπονία καὶ δραστηριότης καὶ ἡ πνευματικὴ ὑπεροχὴ αὐταὶ μόναι ἐφαίνοντο ἀντάξια τῶν δυσχερειῶν τῆς κυβερνήσεως τοῦ μεγάλου κράτους, ἀφοῦ δὲν ἠδύνατο νὰ στηριχθῇ ἐφ' ἑαυτοῦ.

Ὁ βασιλεὺς ἐκάλεσε τὴν μητέρα νὰ ἔλθῃ εἰς Μουλὲν (Moulins). Αἱ πρὸς συνδιαλλαγὴν ἀπόπειραι ἀπέβησαν μάταιαι· ἐγκατέλιπε δὲ τὴν αὐλὴν καὶ αὐτὸς ὁ δοῦξ τῆς Αὐρηλίας. Νέα ἰσπανικὴ πλεκτάνη ἐτεκταίνετο: ἡ βασιλομήτωρ ἐκρατήθη εἰς Κομπιένην εἰς κατάστασιν οἷονεὶ περιορισμοῦ, κατώρθωσεν ὁμως νὰ φύγῃ καὶ νὰ μεταβῇ καὶ διατρίψῃ εἰς τὰς ἰσπανικὰς Κίτῳ Χώρας.

Οὕτω κατήγαγε καὶ νέον θρίαμβον ὁ καρδινάλιος, καὶ ἠδύνατο ἐπομένως μετὰ μεζονος ἀποφασιστικότητος καὶ εὐτολμίας νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν πολιτικὴν του.

Οἱ δυσηρεστημένοι ἐξηκολούθουν τὰς μηχανορραφίας των ἐκ Βρυξελλῶν. Ὁ δοῦξ τῆς Αὐρηλίας ἦλθεν εἰς στενὰς σχέσεις μετὰ τοῦ δουκὸς τῆς Λοθαριγγίας, ὡς καὶ μετὰ τῆς Ἰσπανίας, ἐπανάστασις δὲ τις ἐν αὐτῇ τῇ Γαλλίᾳ ἔμελλε νὰ ὑποστηρίξῃ τὸ ἐγχείρημα κατὰ τῆς ὑφισταμένης κυβερνήσεως: ἐνῶ δὲ στρατεύματα ἐξ Οὐαλλόνων, Γερμα-

νῶν, Πολωνῶν μισθοφόρων συνοιθρίζοντο ἐν Λουξεμβούργῳ, ὅπως εἰσβάλωσιν εἰς τὴν Γαλλίαν ἐξηγέρθη εἰς φανεράν στάσιν ἐν αὐτῇ τῇ Γαλλίᾳ ὁ Ἑρρίκος, ὁ δοῦς τοῦ Μονμορενσύ, ὁ διοικητὴς τῆς Λαγκεδόκης.

Ἄλλ' ὁ βασιλεὺς αὐτὸς ὥρμησεν εἰς Λοθαριγγίαν καὶ διεσκόρπισε τὰ στρατεύματα τὰ ἐκεῖ συναθροιζόμενα· χειροτέρα δὲ ὑπῆρξεν ἡ ἔκθασις τοῦ ἐγχειρήματος τοῦ πρίγκιπος. Οὗτος αὐτόκλητος «γενικός ἐπίτροπος τοῦ βασιλέως πρὸς κατάργησιν τῶν ὑπὸ τοῦ καρδινάλιου Ρισελιὲ εἰσαχθεῖσων κατανρήσεων» εἰσέβαλεν εἰς τὴν χώραν, εἰς ἣν ἐν τούτοις ἡ προκήρυξις αὕτη μικρὰν ἥσκησεν ἐπιρροήν· ὅτε ἤνωσεν οὗτος τὰ στρατεύματά του μετὰ τῶν τοῦ Μονμορενσύ, συνήφθη ἐν Βεζιέρ τῷ 1632 μεταξὺ τῶν πολεμικῶν τούτων δυνάμεων καὶ τοῦ βασιλικοῦ στρατοῦ, τοῦ ὁποῦοι ἡγεῖτο ὁ στρατάρχης Σιόμβεργ (Schomberg) μάχη, καθ' ἣν ὁ Μοντμαρενσύ ἐπληγώθη καὶ ἡχμαλωτίσθη.

Ἡ ἐπαρχία ἄνευ δυσκολίας τινὸς πλέον εἰρήνευσε, καὶ ὁ Ρισελιὲ κατήγαγε νῦν δεινὸν κτύπημα.

§ 311. Ο Ρισελιὲ καὶ οἱ μεγιστᾶνες. Θανάτωσις τοῦ Μοντμορενσύ. 1632. — Εἰς τὸν ἀδελφὸν τοῦ βασιλέως συνεχωρήθη τὸ κίνημά του· δι' ἐκεῖνον ὅμως ὅστις πρὸς τὸ συμφέρον τούτου εἶχε λάβει τὰ ὅπλα κατὰ τοῦ βασιλέως, διὰ τὸν δοῦκα Μοντμορενσύ δὲν ὑπῆρχεν οὐδεμία χάρις. Αἱ παρακλήσεις τῶν μεγιστάνων, τῶν ἐπαρχιῶν, τοῦ κυρίου (Monsieur) δουκὸς τῆς Αὐρηλίας, τοῦ νουντσίου τοῦ πάπα, ἡ ἰδία αὐτοῦ ὑψηλὴ καταγωγὴ δὲν ἴσχυσαν νὰ σώσωσιν αὐτόν.

Τὸ παραλαμέντον τῆς Τολώσης ἐξέδωκε τὴν ἀπόφασίν του· ὑπῆρχε φανερά στάσις καὶ ἔγκλημα καθοσιώσεως κατὰ τῆς Μεγαλειότητος· ἐν τῇ αὐλῇ δὲ τοῦ δημαρχείου τῆς Τολώσης ἀπεκεφαλίσθη ὁ τελευταῖος τῶν Μοντμορενσύ (Ὀκτώβριον τοῦ 1632).

Ὁ δοῦξ τῆς Αὐρηλίας, ὅστις προσεβλήθη προσωπικῶς ἐκ τῆς θανατικῆς ταύτης ἐκτελέσεως κατὰ τοῦ ἐπιφανεστάτου ὁπαδοῦ του, ἐκτελέσεως ἣν δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐμποδίσῃ μετέβη καὶ πάλιν εἰς Βρυξέλλας ἵνα ἐξακολουθήσῃ ἐκεῖθεν ἐπὶ τινα ἔτι χρόνον τὰς ἀνισχύρους ἀποπείρας του, ἐνῷ ὁ Ρισελιὲ ἐξεμεταλλεύετο ἐν τοῖς καθ' ἑκα-

στα τὴν μεγάλην νίκην, ἣν εἶχε καταγάγει ἡ ἀρχὴ τῆς κυριαρχίας τοῦ κράτους.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ γερμανικὸς πόλεμος ἐπανελάβε τὸν δρόμον του. Ὁ Γουσταῦος Ἀδόλφος εἶχε πέσει μετὰ λαμπρὰν θριαμβευτικὴν σταδιοδρομίαν ἐν τῷ μέσῳ τῆς νίκης, εἶχε δὲ ἀνοίξῃ ἐλεύθερον τὸ στάδιον εἰς ἐξακολούθησιν τῆς μεγάλης πολιτικῆς του διὰ μικρῶν μέσων.

Ἐνῷ ὁ μέγας βασιλεὺς καὶ ἀπέναντι αὐτῆς τῆς Γαλλίας ἐτήρει τὴν ἀνεξαρτησίαν του, δὲν προέβη δὲ εἰς παραχωρήσεις πρὸς αὐτήν, νῦν ἡδύνατο ὁ Ρισελιέ νὰ κανονίσῃ τὴν γαλλικὴν ὑποστήριξιν συμφώνως πρὸς τὸ συμφέρον του καὶ ν' ἀπαιτήσῃ τὴν ἀνάλογον ἀνταμοιβήν. Συμφέρον δὲ αὐτοῦ ἦτο ἡ ἐν Γερμανίᾳ ἐπ' ἄπειρον παράτασις τοῦ πολέμου, διότι ἐκεῖ τὸ καθολικὸν κόμμα, αὐτοκράτωρ καὶ ἐκλέκτορες, δὲν ἤθελον νὰ ποιήσωσι τὴν παραχώρησιν, ἥτις μόνῃ ἡδύνατο νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν εἰρήνην καὶ νὰ ἐνώσῃ τὸ ἔθνος κατὰ τῶν ξένων — ν' ἀνακαλέσωσι δηλονότι τὸ διάταγμα τῆς ἀποκαταστάσεως.

Ἡ πρώτη ἐπιτυχία αὐτοῦ ἦτο ἡ κατάληψις τῆς Λοθαριγγίας. Ὁ δούξ τῆς Αὐρηλίας εἶχε νυμφευθῇ μετὰ θυγατρὸς τοῦ δουκὸς τῆς χώρας ταύτης, Καρόλου τοῦ Δ' : ὁ Ρισελιέ ἀπήτησε τὴν διάλυσιν τοῦ συνοικεσίου τούτου, καὶ ὁ βασιλεὺς Λουδοβίκος εἰσέβαλεν αὐτοπροσώπως εἰς τὴν Λοθαριγγίαν : τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1633 εἰσηλθεν ὁ Λουδοβίκος εἰς Νανσύ, ἐνῷ ὁ δούξ, μέχρις ὅτου ἔλθωσι καλλίτεροι περιστάσεις, ἐχρησιμοποιεῖ τὰς στρατιωτικὰς ἀρετάς του εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ αὐτοκράτορος.

Δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ παρακολουθήσωμεν ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα τὰς πολεμικὰς καὶ διπλωματικὰς τρίβους τῆς πολιτικῆς, ἥτις διευθύνετο ὑπὸ δύο ἱερέων, τοῦ καρδιναλίου καὶ τοῦ φρονιμωτάτου καὶ ἰσχυροτάτου συμβούλου αὐτοῦ, τοῦ καπυκίνου πάτερ Ἰωσήφ, τοῦ σημαντικωτάτου ἐκ τῶν πολιτευομένων μοναχῶν τοῦ αἰῶνος : τὰ σχέδια καὶ τὰ ἀντισχέδια, τὰς προστάσεις καὶ τὰς ὀπισθοχωρήσεις, τὰς ἀτελευτήτους περιπλοκάς καὶ πιθανότητας, ἐν οἷς ἐν τέλει ἤθελε κερδίσει ὁ καθοδηγούμενος ὑπὸ τοῦ συμφέροντος ὅχι τῆς θρησκείας καὶ παντὸς ὅ,τι συγγενὲς αὐτῇ, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ συμφέροντος τῆς πολιτείας.

§ 312. Πόλεμος πρὸς τὴν Ἰσπανίαν, 1635. —

Ἀπὸ τοῦ 1635 ἡ Γαλλία περιήλθεν εἰς φανεράν ἐμπόλεμον κατάστασιν πρὸς τὴν Ἰσπανίαν : τὸν Μάϊον ἔφθασεν εἰς Βρυξέλλας ὁ κήρυξ, ὁ κομίζων τὴν κήρυξιν τοῦ πολέμου.

Κατ' ἀρχὰς τὰ γαλλικὰ στρατεύματα δὲν ἦσαν ἀντάξια τῶν ἐμπειροπολέμων, καλῶς ὀργανωμένων γερμανικῶν στρατῶν· ἠδύναντο ὅμως οἱ Γάλλοι νὰ διεξάγωσι τὸν πόλεμον ἐν Γερμανίᾳ διὰ γερμανικῶν δυνάμεων· ἀπέβη δὲ ἐπωφελὴς εἰς τὴν Γαλλίαν ἡ ἡρωϊκὴ σταδιοδρομία τοῦ δουκὸς τῆς Βεϊμάρης Βερνάρδου, ὅστις δὲν ἔζησεν ἀρκούντως ὅπως φθάσῃ εἰς τὴν ἀνεξάρτητον καὶ μεγάλην θέσιν, ἐν ᾗ πολλὰ ἤθελε δυνηθῇ νὰ πράξῃ ἕνεκα τῆς γερμανικῆς φιλοπατρίας του καὶ τῆς πίστεώς του ὡς ἡγεμόνος τῆς αὐτοκρατορίας : μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ὑπεισῆλθον τὰ στρατεύματά του καὶ ὁ ἀρχηγὸς αὐτῶν, ἀνεξάρτητος πολιτεία πολεμισμῶν, εἰς τὰς ὑποχρεώσεις αὐτοῦ καὶ ἐμάχοντο ὑπὲρ τῆς Γαλλίας (1639).

Τὸ πρῶτον δὲ νῦν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους καὶ ἐν τῷ πολέμῳ κατὰ τῆς Ἰσπανίας ἀνέπτυξεν ὁ Ρισελιέ ὅλον τὸ μεγαλεῖον καὶ τὴν ἐπιβολὴν του.

Ἐν Ἰταλίᾳ διετήρησεν ὁ Ρισελιέ τὴν θέσιν του· τὴν γαλλικὴν κατὰ θάλασσαν δύναμιν κατώρθωσεν οὗτος τόσον ταχέως ν' ἀνυψώσῃ, ὥστε ἠδυνήθη αὕτη, δοθείσης εὐκαιρίας, νὰ καταγάγῃ μικράς τινας ἐπιτυχίας κατὰ τῆς ἰσπανικῆς, καὶ ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὸν ὀλλανδικὸν στόλον παρημποδίζε τὴν κατὰ θάλασσαν ἐπικρικωνίαν τῶν Ἰσπανῶν μετὰ τῶν Κάτω Χωρῶν.

Ὁλεθριώτατον διὰ τὴν Ἰσπανίαν ἀπέβη ἐν τῷ πολέμῳ τούτῳ τὸ ἔτος 1640. Ἡ πυρηναικὴ χερσόνησος δὲν εἶχε φθάσει ἀκόμη, πολλοῦ γε καὶ δεῖ, εἰς πλήρη συγχώνευσιν τῶν συστατικῶν μερῶν τῆς, ὁ δὲ κυριώτερος ὑπουργὸς Φιλίππου τοῦ Δ'. δ ο υ ξ . Ὁ λ ι β α ρ ἐ ζ δὲν εὐδοκίμησεν εἰς τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ τὴν συγγενῇ κατὰ τὰς τάσεις πρὸς τὴν τοῦ Ρισελιέ.

Στρατολογία τις, ἣν ὁ Ὀλιβαρὲζ διέταξεν ἐν Καταλωνίᾳ, προεκάλεσεν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ταύτῃ ἐξέγερσιν καὶ ἀποσιρτήσιν, ἡ δὲ ἐξέγερσις αὕτη ἀνεζήτησε πάραυτα τὸ στήριγμα τῆς ἐν Γαλλίᾳ· ὅτε δὲ νῦν ἡ ἰσπανικὴ κυβέρνησις ἐζήτησε τὰς ὑπηρεσίας τῆς πορτογαλλικῆς ἀριστοκρατίας κατὰ τῆς Καταλωνίας, οἱ Πορτογάλλοι ἐθεώρησαν

μᾶλλον εὐνοϊκὴν τὴν παροῦσαν περίστασιν, ὅπως ἀποσείσωσι καὶ αὐτοὶ τὸν μισητὸν ἰσπανικὸν ζυγόν, ὃν ἔφερον ἡ χώρα ἀπὸ ἐξήκοντα ἤδη ἐτῶν.

Οἱ Πορτογάλλοι ἀπῆλθον παρὰ τοῦ πλουσιωτάτου καὶ ἐπιφανεστάτου τῶν γαιοκτημόνων τῆς χώρας, τοῦ δουκὸς Βραγάντζα, νὰ λάβῃ τὸ στέμμα. Εἶχον δὲ ἀπλούστατον μέσον ὅπως ἐκβιάσωσιν αὐτὸν εἰς τοῦτο : εἶπον εἰς αὐτόν, ὅτι ἐκόντα ἄκοντα θέλουσιν ἀναγορεύσει αὐτὸν βασιλέα· καὶ εἶχον ἐντελῶς δίκαιον, ἐὰν ἐφρόνουν ὅτι τὸ γεγονός τοῦτο τῆς παρουσιάσεώς του ὡς μνηστήρος τοῦ στέμματος ἤθελεν ἐκθέσει αὐτόν εἰς τὴν ἐκδικητικὴν μανίαν τοῦ Καστιλιανοῦ, ὡς νὰ εἶχεν ἀρπάσει αὐτὸς ὁ ἱδιος τὸ στέμμα.

Διὰ τοῦτο ὁ δούξ ἀπεδέχθη τὴν πρότασιν· ἐτελέσθη δὲ ἡ μετατροπὴ ἄνευ δυσκολίας τινος. Τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1640 ἐχαιρετίσθη ὁ Βραγάντζας ὡς βασιλεὺς ἐν Λισσαβῶνι ὑπὸ πάντων, αὐτὸς τε δὲ καὶ οἱ Καταλώνιοι ἀνεγνωρίσθησαν πάραυτα ὑπὸ τῆς Γαλλίας ἀνεξάρτητοι δυνάμεις.

Θέλομεν δὲ εὑρεῖ καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ ἐν Σκωτίᾳ τὰ δείγματα τῆς εὐρυτάτης καὶ ὀξυδεκκεστάτης πολιτικῆς τοῦ Ρισελιέ.

§ 313. Ἡ κυβέρνησις τοῦ Ρισελιέ. — Καὶ νῦν ὠρθοῦτο οὗτος ὡς νικητὴς πάντων τῶν ἐχθρῶν του. Ἐν Ἰταλίᾳ ἐρησιμοποίησεν ὡς μέσον τὴν κατὰ τῆς ἰσπανικῆς ἐπικρατήσεως δυσἀρεσκίαν, ἐν Γερμανίᾳ τὴν θρησκίαν, ἐν Ἰσπανίᾳ τὴν τάσιν πρὸς ἐπαρχιακὴν αὐτοτέλειαν : ἐν αὐτῇ τῇ Γαλλίᾳ εἶχεν εἰσχωρήσει ἡ μοναρχικὴ ἰδέα, τὰ πάντα δὲ ἐξυπηρέτουν αὐτὴν καὶ τὸν μέγαν ἀντιπροσωπὸν τῆς.

Ἀπὸ τοῦ 1631 ὑφίστατο γαλλικὴ Ἀκαδημία πρὸς διάπλασιν τῆς γαλλικῆς γλώσσης, προκύψασα ὑπὸ τὴν ἐπιτροπὴν τοῦ Ρισελιέ ἐκ τινος ἐταιρίας διαπρεπῶν φιλολόγων, ἀνταλλασσόντων ἀμοιβαίως τὰς ἐργασίας των.

Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἐνήργησε τὴν καθ' ἑβδομάδα ἔκδοσιν τῆς πρώτης τακτικῆς ἐφημερίδος, τῆς Gazette de France, μεταξὺ τῶν συνεργατῶν τῆς ὁποίας συγκατηριθμεῖτο καὶ αὐτὸς οὗτος ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας.

Περὶ πάντων ἐπληροφορεῖτο ὁ Ρισελιέ, ἐπληττε δὲ τοὺς ἐνόχους πρὶν ἢ οὗτοι προαισθανθῶσιν αὐτό. « Ἡ ἔννοια τῆς ἀπροσπελάστου ἐξου-

σίας τῆς πολιτείας» λέγει ὁ περίφημος Γερμανὸς ἱστορικὸς τῆς ἱστορίας ταύτης, «ὕψουτο ὡς ξίφος ὑπεράνω πάντων τῶν ἐχθρῶν.»

Τὰ πάντα ἦσαν δι' αὐτὸν μέσον πρὸς τὸν σκοπὸν, καὶ αὐτὴ ἡ λάμψις ὑφ' ἧς περιέβαλλεν ἑαυτὸν, ἡ ἐκ νεαρῶν εὐγενῶν ἀκολουθία, ἡ φρουρά, ἡ τις συνώδευεν αὐτόν, ὅτε μετέβαινεν ἐκ τοῦ ἐν Ρουέλ πάρκου τοῦ πρὸς τὸν βασιλέα, τὰ δαπανηρὰ οἰκοδομήματα, τῶν ὁποίων τὴν ἀνέγερσιν διέταξεν ἐν Παρισίοις, ὡς καὶ τὸ δυσπρόσιτον αὐτοῦ, τὸ ἀπροσπέλαστον αὐτοῦ, τοῦθ' ὅπερ βεβαίως φυσικώτατον δι' ἄνδρα τόσον τεραστίως πολυάσχολον.

Εὐρέθη δὲ ἅπαξ ἔτι μηδαμινὸς τις ὅστις προέβη εἰς συνωμοσίαν κατὰ τοῦ κραταιοῦ ἀνδρός : ἦτο οὗτος ἀνὴρ νέος τὴν ἡλικίαν, εἰσαχθεὶς ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ρισελιέ εἰς τὴν ἀκολουθίαν τοῦ βασιλέως, ὁ μαρκήσιος Σιγκμάρς (de Cingmars). Ἐπειδὴ ὁ Λουδοβίκος ἐφαίνετο εὖνους πρὸς αὐτόν, ἐφαντάσθη οὗτος ὅτι ἦτο ὁ ἀνὴρ ὅστις θὰ ἠδύνατο νὰ ρίψῃ τὸν Ρισελιέ : τὰ ἀρχαῖα τεχνάσματα, οἱ ἀρχαῖοι συνδυασμοί, ἐτέθησαν καὶ αὖθις εἰς ἐνέργειαν, ὁ δούξ τῆς Αὐρηλίας, ὁ κόμης Σουασὸν (de Soissons), ἡ Ἰσπανία : συνθήκη τις ἢ σχέδιον συνθήκης συνετάχθη ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀποδόσεως ὧν τῶν κατακτήσεων καὶ κοινῆς ἐχθρας κατὰ πάντων τῶν ἐχθρῶν τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Ἰσπανίας.

Ἀντίγραφον τῆς συνθήκης ταύτης ἔπεσεν εἰς χεῖρας τοῦ καρδινάλιου, ἄγνωστον πῶς : ὁ βασιλεὺς ἄφησε τὰ πράγματα νὰ βαδίσωσι τὴν νόμιμον πορείαν των, οἱ δὲ πρωταίτιοι, ὁ Σιγκμάρς καὶ ὁ Δετοῦ (de Thou), καταδικασθέντες εἰς θάνατον, ἀπεκεφαλίσθησαν (1642).

§ 314. Θάνατος τοῦ Ρισελιέ. 1642. — Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος, τὴν 4 Δεκεμβρίου 1642, ἐν ἡλικίᾳ πενήκοντα ὀκτὼ μόλις ἐτῶν, ἀπέθανεν ὁ Ρισελιέ· ἠκούσθη λέγων, ὅτι οὐδέποτε ἔσχεν ἐχθροὺς ἄλλους πλὴν τῶν τοῦ κράτους. Ὁ δεξιὸς αὐτοῦ βραχίον, ὁ πάτερ Ἰωσήφ, προηγήθη αὐτοῦ εἰς τὸν θάνατον.

Τὴν καλλιτέραν ἐπιτάφιον ἐπιγραφὴν συνέθεσεν ἐν τῇ πωρώσει τοῦ αὐτοῦ ὁ βασιλεὺς διὰ τὸν ὑπουργόν, ὅστις ἐδημιούργησε τὴν νεωτέραν Γαλλίαν. «Μέγας ἀπέθανε πολιτικὸς» εἶπεν ὁ Λουδοβίκος ΙΓ'., ὅτε ἔλαβε τὴν εἶδησιν τοῦ θανάτου τοῦ Ρισελιέ, χωρὶς νὰ προσθέσῃ μηδὲ μίαν λέξιν ἀτομικῆς λύπης.

§ 315 Λουδοβίκος ὁ ΙΓ'. † 1643. — Ὁ Λουδοβίκος ἔφερε τὸν Ρισελιέ, ὡς ἔφερε τὰ πάντα, καὶ αὐτὴν τὴν ζωὴν, ἢ ὅποια οὐδὲν εὐχάριστον παρείχεν εἰς τὸν ἀσθενικὸν, τὸν μελαγχολικὸν τὴν φύσιν ἄνδρα, μεθ' ὑπομονῆς ἐπέζησε δὲ αὐτοῦ μόνον κατὰ ὀλίγους μῆνας. Μετὰ τοὺς βαθυτάτης θλίψεως λόγους τοῦ ψαλμωδοῦ *taedet animam meam vitae meae*—λυπεῖ τὴν ψυχὴν μου ἡ ζωή, 1) ἐπὶ τῶν χειλέων, ἀπέθανεν ὁ Λουδοβίκος (Μάϊον τοῦ 1643).

Ἡ μεγάλη ἀξία αὐτοῦ συνίσταται εἰς τὸ ὅτι, ἀφοῦ αὐτὸς δὲν ἠδύνατο νὰ εἶναι μέγας, προθύμως ὑπετάχθη εἰς τὸ μεγαλεῖον τοῦ πρώτου θεράποντός του, ἄφησεν αὐτὸν ἐλεύθερον νὰ δράσῃ καὶ προσηλώθῃ εἰς αὐτὸν ἀναποσπάστως.

Οὕτω ἐξέλιπον ἀμφότεροι, παρέμεινεν ὁμως τὸ ἔργον, ὃπερ ἐδημιούργησαν καὶ ὃπερ μόνον διὰ τοῦ βασιλικοῦ δόματος τοῦ ἐνὸς καὶ τοῦ βασιλικοῦ πνεύματος τοῦ ἐτέρου ἦτο δυνατόν νὰ δημιουργηθῇ. Ἡ ἰδιαιτέρα εὐτυχία ἣτις παρέμεινε πιστὴ εἰς τὸν καρδινάλιον εἰς σταδιοδρομίαν ἀπαράμιλλον, εἰς βίον μεστὸν μυρίων κινδύνων, κατεδείχθη καὶ ἐν τούτῳ, ὅτι ἐγεννήθη εἰς τὸν βασιλέα δελφῖν (διάδοχος) ἐν ἔτει 1638 μετὰ εἴκοσι καὶ διετὴ ἄγονον γάμον.

Ὁ βασιλόπαις οὗτος, Λουδοβίκος ὁ ΙΔ', παιδίον πενταετὲς, ἀνῆλθεν εἰς τὴν ἀρχὴν, ἣτις ἔμελλε νὰ εἶναι τόσο μακρὰ καὶ τόσο ἐξόχως σπουδαία διὰ τὴν Γαλλίαν ὡς καὶ διὰ τὸν λοιπὸν κόσμον (1643—1715).

Λουδοβίκος ὁ ΙΓ' προβλέπων τὸν ἐπικείμενον θάνατόν του, εἶχε διατάξει τὰ τοῦ οἴκου του. Ἐζήτησε πικρὰ τῆς μελλούσης ἀντιπασιλίσσης, τῆς συζύγου αὐτοῦ Ἀννης, καὶ τοῦ παρ' αὐτὸν γενικοῦ ἐπιτρόπου διορισθέντος δουκὸς τῆς Αὐρηλίας, νὰ δηλώσωσιν ἐνόρκως, ὅτι οὐδὲν θὰ ἐπεχείρουν ἄνευ προηγουμένης ἀποφάσεως τοῦ βασιλικοῦ συμβουλίου, τὸ ὅποιον καὶ πάλιν αὐτὸς ὁ ἴδιος συνεκρότησε.

Ἡ διευθύνουσα κεφαλὴ ἐν τῷ συμβουλίῳ τούτῳ ἦτο ὁ ἀνὴρ, ὃν

1) Ε. Μ. Λυποῦμαι ὅτι δὲν γνωρίζω ἢ δὲν μοι ἔρχεται εἰς τὸν νοῦν τὴν στιγμὴν ταύτην τοῦ ἐλληνικοῦ κειμένου τοῦ ψαλτηρίου ἢ φρᾶσις, οὐδεμία δὲ σκέψις περὶ ἀναζητήσεως αὐτῆς ἔνεκα τῆς σπουδῆς μεθ' ἧς τελεῖται ἡ μετάφρασις καὶ ἔκδοσις τοῦ παρόντος ἔργου, τῶν χειρογράφων νωπῶν ἐκ τῆς μελάνης ἀποστελλομένων παρχορῆμα εἰς τὸ τυπογραφεῖον.

αὐτὸς ὁ Ρισελιέ εἶχε συστήσει εἰς τὸν βασιλέα ὡς τὸν διάδοχον τοῦ ἔργου του, ὁ **Ἰοῦλιος Μαζαρίνος** (Giulio Mazzarini⁽¹⁾), ὅστις ἀναδειχθεὶς εἰς τὴν παπικὴν ὑπηρεσίαν, ἀρχήθεν ἦτο ὁπαδὸς τοῦ γαλλικοῦ κόμματος, εἶτα δὲ, μεταστὰς εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ γαλλικοῦ στέμματος, προσεχώρησεν ἢ ὑπέβαλεν ἑαυτὸν μετ' ἀπεριορίστου ἀφοσιώσεως εἰς τὸν κυβερνῶντα πολιτικόν.

Κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους τοῦ Ρισελιέ ἀνεγίνωσκεν ὁ Μαζαρίνος εἰς αὐτὸν τὰ ἐκτενῆ ἔγγραφα, συνέτασσε τὰς ἀποφάσεις του, ἐνεποτιζέτο τὰς ιδέας του. Εὐστροφώτερος τοῦ μεγάλου προϊσταμένου του κατὰ τὸν χαρακτήρα, εὐφρέσκει ὁ καρδινάλιος Μαζαρίνος—διότι ὁ Ρισελιέ προσεπόρισεν αὐτῷ καὶ τὸ ἐκκλησιαστικὸν τοῦτο ἀξίωμα—προσωπικῶς περισσότερον τὸν βασιλέα, αὕτη δὲ ἡ εὐστροφία τοῦ χαρακτῆρος καὶ ἡ ἰταλικὴ φρόνησίς του ἐβοήθησαν αὐτὸν νὰ ἐπιπλεύσῃ τῆς κυβερνητικῆς ἀλλαγῆς, ἐξ ἧς πάντες ἀνέμενον ριζικὴν μεταβολήν.

Ἡ βασίλισσα Ἄννα μετὰ τὴν ἔννορκον ἐκείνην δῆλωσιν διεμαρτυρήθη κατ' αὐτῆς κρυφίως ἀμέσως. Ἐν συνεννοήσει δὲ μετὰ τοῦ δούκους τῆς Αὐρηλίας, τοῦ πρίγκιπος Κονδῆ, ὅστις πρὸ πολλοῦ ἤδη δὲν παρεῖχε πλέον πράγματα εἰς τὴν κυβέρνησιν, καὶ μετὰ τοῦ παρλαμέντου, τὸ ὅποῖον ἐκράτει τεταπεινωμένον ὁ Ρισελιέ, καὶ τὸ ὅποῖον εὐχαρίστως ἐδράξατο τῆς περιστάσεως ὅπως ἀναλάβῃ καὶ αὐθις σημασίαν καὶ δύναμιν, ἀπηλλάγη ἡ βασιλομήτωρ τῶν περιορισμῶν ἐκείνων οὐ μετὰ πολλὰς ἤδη ἡμέρας ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Λουδοβίκου τοῦ ΙΓ'.

Ἦτο αὕτη Ἰσπανίς πριγκήπισσα, Ἄννα τῆς Αὐστρίας, πάντες δὲ οὐδὲν ἄλλο ἀνέμενον παρ' αὐτῆς, εἰμὴ ὅτι θὰ ἐκανόνιζε τὴν πολιτικὴν της κατὰ τὰς ιδέας τοῦ καθολικοῦ ισπανικοῦ κόμματος.

Ἀλλὰ πρὸς γενικὴν κατάπληξιν δὲν συνέβη τοῦτο. Ἡ ἀντιβασίλισσα ἐκράτησε τὸν Μαζαρίνον ἐπὶ κεφαλῆς τῆς διεθύνσεως τῶν πραγμάτων τῆς πολιτείας, εἰς ᾧ οὐδεὶς ἦτο τόσον ἐντριβὴς ὅσον αὐτός, ἔδειξε δὲ περισσοτέραν κλίσιν πρὸς τὰ καθήκοντα αὐτῆς ὡς μητρὸς τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας ἢ ἐξάρτησιν ἀπὸ τῆς ἰσπανικῆς συγγενείας της.

(1) Σ. Μ. Κατὰ τὸν ἰταλικὸν τύπον τοῦ ὀνόματός του.

Ὁ καρδινάλιος Μαζαρίνος.
Ἐχάραξε Rob. Nanteuil.

Ὁ ἀνὴρ ὅστις ἤλπιζεν ὅτι θὰ ἐκαλεῖτο εἰς τὴν διεύθυνσιν τῶν πραγμάτων, ὁ ἐπίσκοπος τοῦ Μπωβαι (Beauvais) ἔλαβε τὸ ὑνάντιον τὴν διαταγὴν νὰ μεταβῇ εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν τοῦ ἔδραν.

§ 316. Ἀντιβασιλεία. Μαζαρίνος. — Οὕτω ὁ Μαζαρίνος διηύθυνε τὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν κατὰ τὰς ἰδέας τοῦ Ρισελιέ, διὰ δὲ τὰς ἀρτίως ἀρξαμένας διαπραγματεύσεις περὶ εἰρήνης καὶ τὰς ὑπ' αὐτῶν ἀπαιτούμενας μηχανοραφίας καὶ πλεκτάνας ἐκέκτητο τάλαντον οὐδόλως ὑποδέστερον τοῦ Ρισελιέ.

Ἦτο δὲ καὶ αὐτὸς τυχερὸς : ἀκριβῶς κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς νέας κυβερνήσεως ὁ νεαρὸς δοῦξ τοῦ Ἑγγιέν (d' Enghien), ὁ τοῦ Κονδὲ υἱός, κατήγαγεν ἐν Ροκρουά, ἐν τοῖς Ἀρδενίοις, λαμπρὰν νίκην κατὰ τῶν Ἰσπανῶν : μετ' οὐ πολὺ κατεκτήθη ἡ Δειδεγχοφεν, διὰ δὲ τὴν Γερμανίαν εὔρεν ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ ὑποκόμητος Τ ο υ ρ ἑ ν ν ο υ (de Turenne) τὸν στρατηγὸν τὸν ἀντάξιον πρὸς τὸν σπουδαιότερον τῶν Γερμανῶν σωματάρχων, τὸν Ἰωάννην Βερθ ἢ τὸν στρατάρχην Μερσύ.

Ἐν ἔτει 1646 ἠνώθησαν αἱ γαλλικαὶ δυνάμεις μετὰ τῶν σουηδικῶν ὑπὸ τὸν Βράγκελ καὶ εἰσέβαλον εἰς τὴν Βαυαρίαν : ἐξηνάγκασαν δὲ τὸν γηραιὸν ἐκλέκτορα εἰς συνομολόγησιν ἰδιαιτέρας συνθήκης περὶ ἀναχωχῆς, εἰδομεν δὲ ἤδη, πόσον ἐξόχως εὐνοϊκὴ διὰ τὸ γαλλικὸν στέμμα ἦτο ἡ εἰρήνη, ἥτις εἶχε συνομολογηθῇ μεταξὺ τοῦ αὐτοκράτορος Φερδινάνδου τοῦ Γ' καὶ τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ', ἐν Μύνστερ τὴν 24 Ὀκτωβρίου 1648.

§ 317. Ἡ ἐν Μύνστερ εἰρήνη. 1648. — Ἐν κέρδος δὲν ἀνεγράφη ρητῶς ἐν τῇ συνθήκῃ τούτῃ, ὅπερ ἐν τοσοῦτῳ ὑπῆρχε κεκρυμμένον καὶ ἦτο ὑψίστης ἀξίας, ἦτο δὲ τοῦτο ἡ καταφανὴς κατάπτωσις τῆς ἰσπανικῆς δυνάμεως. Ἡ μακρὰ κυβέρνησις Φιλίππου τοῦ Δ'. 1621—1665 ἀπετέλεσε τὸ τροπικὸν σημεῖον τῆς δυνάμεως ταύτης. Εἶναι ὁ αἰὼν τοῦ Μουρίλλου καὶ τοῦ Καλδερώνος, τοῦ μεγίστου ζωγράφου καὶ τοῦ μεγίστου ποιητοῦ ἐξ ὧων παρήγαγεν ἡ Ἰσπανία, καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Φίλιππος ἦτο λάτρης τῶν εὐγενῶν τεχνῶν : κατέτριψεν ὅμως τὰς δυνάμεις τῆς χώρας του εἰς πόλεμον ἀτυχῇ, πόλεμον ἄντικρυς ἀντικείμενον εἰς τὰ ἀληθῆ συμφέροντα τῆς χώρας καὶ διὰ τὴν Ἰσπανίαν εἰδικῶς πλέον ἢ τριακονταετῇ γενόμενον.

Ὁ πόλεμος οὗτος ἦτο πόλεμος ἀψβουργικός, πόλεμος κατακτητικός ἐν ὀνόματι τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, ἢ τοῦ καθολικοῦ συστήματος, καὶ αἱ ὑπερφίαλοι ἀξιώσεις περὶ ἰσπανικῆς ἢ ἰσπανοαυστριακῆς κοσμοκρατορίας συνώδευσαν τοὺς ἰσπανικοὺς στρατοὺς εἰς τὴν Γερμανίαν καὶ εἰς τὴν Ἰταλίαν.

Τὴν παρὰ τὸ Ἄλευκόν Ὅρος νίκην, φυσικώτατα αἷτια τῆς ὁποίας ἦσαν ἡ ἰκταστασία καὶ ἡ ἀδυναμία τῶν ἐχθρῶν, ἀπέδωσαν οὗτοι εἰς τὴν προσευχητικὴν δύναμιν ἰσπανοῦ τινος Καρμηλῖτου μοναχοῦ εὐρισκομένου ἐν τῷ ἰσπανικῷ στρατῷ.

Οἱ ἰσπανικοὶ στρατοὶ ἐφάνησαν ἀντάξιοι τῆς ἀρχαίας δόξης, νέα δὲ ὀνόματα μεγάλων στρατηγῶν τοῦ Σπινόλη, τοῦ Δελαφουέντε (de la Fuente) προσετέθησαν εἰς τὴν ἐνδοξὴν σειρὰν τῶν ὀνομάτων τοῦ Κολόννα καὶ τοῦ Κορόδοβα, τοῦ Πεσκάρα, τοῦ Λεύδα, τοῦ Ἀλβα, τοῦ Φαρνέση.

Ἄλλ' ἡ δύναμις αὐτῶν ἐξηντλήθη ἐν τῷ τριπλῷ καθήκοντι τῆς διατηρήσεως τῆς θέσεώς των ἐν Ἰταλίᾳ, τῆς ἀνακτήσεως τῶν Κάτω Χωρῶν καὶ τῆς παροχῆς συνδρομῆς εἰς τὸν αὐτοκράτορα πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς Γερμανίας καὶ ἐπαναφορᾶς εἰς τὸν καθολικισμόν τῶν βορείων χωρῶν. Ἀφ' οὗτου δὲ ἀπὸ τοῦ 1635 προσετέθη καὶ ὁ μετὰ τῆς Γαλλίας πόλεμος, τὰ πράγματα εἶχον ἀποβῆ ἔντελως ἀπελπιστικά.

Ὁ πολιτικός ὅστις μέχρι τοῦδε διήύθυνε τὰ πράγματα, ὁ Ὀλιβαρέζ, ἔπεσε τῷ 1643, ἀλλ' ἡ ὀπισθοδρόμησις ἐξηκολούθησεν ἐπὶ τοῦ διαδόχου αὐτοῦ, τοῦ Δὸν Λουὶς Χάρου. Ἡ ἀνάκτησις τῆς Πορτογαλλίας δὲν ἐπεδιώχθη σπουδαίως· οἱ Γάλλοι ἐνεφανίσθησαν καὶ ἐπὶ τῆς ἰσπανικῆς κλιτύος τῶν Πυρηνάων· καὶ ἐνῷ ἐν ἔτει 1636 ἰσπανοαυτοκρατορικός στρατὸς ἔβαινε, ὡς εἶδομεν, κατὰ τῶν Παρισίων, νῦν ἀπὸ τοῦ 1646 γαλλικὰ στρατεύματα ἐκράτουν τὴν Λοθαριγγίαν καὶ τὴν Ἀλσατίαν πρὸς ἀνατολάς, τὴν Ἀρτεσίαν πρὸς βερραν, τὴν Ρουσιλλιὸν καὶ τὴν Καταλωνίαν πρὸς νότον· καὶ κατὰ θάλασσαν δὲ ἦσαν οἱ Γάλλοι κύριοι, συμμαχοῦντες μετὰ τῶν Ὀλλανδῶν· ὁ δούξ τῆς Ἑγγιὲν ἐκυρίευσεν τὴν Δουγκέρκην, ὁ πρίγκηψ Φρειδερίκος Ἑρρίκος τῆς Ὁράγγης τὴν Sas de Gand καὶ τὴν Hulst.

Ἡ ὑπερήφανος ἰσπανικὴ μορρχία ἔπρεπε νὰ θεωρῇ ἑαυτὴν εὐτυχῇ, ὅτι κατάρθονε νὰ συνομολογήσῃ μετὰ τῶν Κάτω Χωρῶν αἰ-

ρήνην αἰώνιαν», θέτουσαν ὀριστικὸν τέρμα εἰς ὀγδοηκονταέτη ἀγῶνα, τὴν 30 Ἰουνίου τοῦ 1648 ἐν Μύνστερ. Ἐγένετο δὲ τοῦτο ἐπὶ ἀναγνώρισει τῆς τελείας ἀνεξαρτησίας τῶν ἠνωμένων Κάτω Χωρῶν, καὶ ἐπὶ ἀποστερήσει χωρῶν, ἀντὶ τούτου ὁμῶς εἶχον οἱ Ἴσπανοὶ ἐλεύθερον τὸν βραχίονα κατὰ τῶν Γάλλων, οἵτινες μεθ' ὅλας τὰς εὐρυτάτας παραχωρήσεις ἐκ μέρους τῆς Ἰσπανίας, δὲν ἤθελον νὰ συνομολογήσωσιν εἰρήνην, καὶ ἀκριβῶς νῦν (1647) ἐφείνοντο διατεθειμένοι ν' ἀφαρπάσωσι τὴν ὠραιότεραν τῶν ἰταλικῶν κτήσεών της, τὴν Νεάπολιν.

§ 318. Γαλλία καὶ Ἰσπανία. — Καὶ ἐνταῦθα κατεδεικνύετο, πόσον ἀσθενεῖς ἦσαν αἱ βάσεις τῆς ἰσπανικῆς δυνάμεως, ἣν οἱ ἐν Ἰταλίᾳ ἡσθάνοντο ὡς καθαρὰν ξενοκρατίαν. Φόρος τις ἐπιβληθεὶς εἰς ἐποχὴν ἐνδείας καὶ ἀφορίας ἐπὶ τῶν ἀπαραιτήτων χρεωδῶν τοῦ βίου, προεκάλεσεν ἐπανάστασιν ἐν Παλέρμῳ τὸν Μάιον τοῦ 1647: ἀλλ' ἐνταῦθα, ἐν τῇ νήσῳ, ἡ ἰσπανικὴ κυβέρνησις κατέβαλεν ἄνευ μεγάλης δυσκολίας τὸ κίνημα.

Σπουδαιότερα ἦσαν τὰ πράγματα ἐν Νεάπολιν. Καὶ ἐνταῦθα ὁ ἀντιβασιλεὺς Δὸν Ροδρίγος Πόνσης δὲ Λεὸν δούξ τοῦ Ἀρκός, ἐπέβαλε φόρον ἐπὶ τῶν σιτηρῶν καὶ ὀπωρῶν: τὴν 7 Ἰουλίου ἕρις τις ἐν τῇ ἀγορᾷ ἐξ ἀνατροπῆς ἐνὸς κανίστρουσύκων, ἔδωκε τὸ σημεῖον τῆς ἐπαναστάσεως, ἥτις πάραυτα περιήγαγεν εἰς δεινὴν θέσιν τὸν ἀντιβασιλέα. Ὁ ὄχλος ἀνεκέρυξεν ὡς ἀρχηγὸν Ἀμαλφιτανόν τινα ἀλιέα, Θωμᾶν Ἀνιέλλον τὸ ὄνομα ἢ Μασανιέλλον, ὡς ἀπεκάλοον αὐτὸν ἐπὶ τὸ θυμηδέστερον.

Μήπως δὲν ἦτο ὁ ἀπόστολος Πέτρος ἀλιεύς; Ἐπὶ τῆς πλατείας λοιπὸν τοῦ Τολέδου ἔλυεν ὁ Μασανιέλλος τὰς δικαστικὰς διαφοράς, αἵτινες εἰσήγοντο ἐνώπιον αὐτοῦ.

Αἱ ἐξοδοὶ τῶν ἰσπανικῶν στρατευμάτων ἐκ τοῦ φρουρίου τοῦ Οὐόβου (Castell dell Uovo), ὅπου εἶχεν ἀποσυρθῇ ὁ ἀντιβασιλεὺς ἀπεκρούσθησαν, συνωμολογήθη δὲ συνθήκη, καθ' ἣν δὲν θὰ ἐπληρόνοντο πλέον φόροι, ὡς ἄλλοτε ἐπὶ Καρόλου τοῦ Ε', καὶ διὰ τὴν ἐπιβολὴν νέων φόρων ἔπρεπε νὰ ἐρωτῶνται πρότερον αἱ ἀρχαὶ τῆς πόλεως καὶ οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ λαοῦ: μέχρις οὗ δὲ θὰ ἐπεκυροῦτο ἡ συμφωνία αὕτη ὑπὸ τοῦ βασιλέως, ὁ λαὸς θὰ ἔμενεν ὑπὸ τὰ ὅπλα.

Παρεδόθησαν δὲ ὁ τε ὄχλος καὶ ὁ ἀρχηγὸς αὐτοῦ, ὁ νέος γενικὸς καπετάνιος Μασανιέλλος, εἰς τὰς ὁρμὰς τῆς ἰδίας ἐαυτῶν ἀστασίας καὶ

τῆς ἀγρίας ἰδιοτροπίας των· ἡ εὐτυχία ἐμέθυσε τὸν ἀλιέα, καὶ ἐπειδὴ δὲν ἐγνώριζε οὗτος πῶς νὰ κυβερνήσῃ, ἐγένετο ὑπερόπτης, κτηνώδης καὶ ἤρχισε νὰ ἐμποιῇ τὴν ἐντύπωσιν ἀνθρώπου ἡμιπαράφρονος.

Ἡ εὐνοια τοῦ πλήθους ταχέως ἥλλαξε, καὶ ὁ ἀντιβασιλεὺς ἠδύνατο ἤδη νὰ διατάξῃ τὴν θανάτωσιν τοῦ Μασανιέλλου· ἐπευφήμησε μάλιστα αὐτόν, τὸ πλήθος ὅτε ἀμέσως μετὰ τὴν θανάτωσιν διήλθεν οὗτος ἔφιππος διὰ τῶν ὁδῶν.

Ἀλλὰ μετ' ἴσης ταχύτητος ἐπῆλθεν ἡ παλίρροια: τὴν νύκτα τῆς αὐτῆς ἀκόμη ἡμέρας ἐπεκράτησε τὸ ἀντιτίθετον φρόνημα. Τὸ σῶμα τοῦ θανατωθέντος, φέρον στέφανον δάφνης περὶ τὴν κεφαλὴν, ράβδον στραταρχικὴν καὶ ξίφος παρὰ τὴν ὀσφύν, ἤχθη ὑπὸ ἀναριθμήτου πλήθους εἰς τὸν ναὸν del Carmine καὶ ἡ ἐπανάστασις ἐξεργάγῃ καὶ αὐθις.

Ὁ δοῦξ ἔφυγε καὶ πάλιν εἰς τὸ φρούριον, τὴν θέσιν τοῦ Μασανιέλλου κατέλαθεν εἰς αὐθέντης, ὁ πρίγκιψ Μάσας. Στόλος δὲ ἰσπανικὸς ὑπὸ τὸν Δὸν Ζουὸν τῆς Αὐστρίας κατέπλευσεν εἰς Νεάπολιν (Ὁκτώβριον): ὅτε οὗτος ἠπάτησε τοὺς ἐπαναστάτας καὶ ἐπυροβόλησε κατὰ τῆς πόλεως, ἐνῶ συγχρόνως καὶ ἐκ τῶν φρουρῶν ἐποιοῦν τὰ στρατεύματα ἐφόδους, συνήφθησαν καὶ αὐθις ἀγῶνες σφοδρότατοι. Οἱ Ἴσπανοὶ ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσουν, καὶ ἀνῆρτις ἐκ τοῦ λαοῦ, ὁ ὀπλοποιὸς Ζεννάρως Ἀνέσης, ἐτέθη ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἐπαναστάσεως.

Ὁ ἀρχηγὸς οὗτος ἔστρεψε τὰ βλέμματα πρὸς τὴν ἀλλοδαπὴν, ζητῶν συνδρομὴν· ἔγραψαν πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας, ζητοῦντες βοήθειαν, εἰς δὲ τοῦλάχιστον ἐπιφανὲς Γάλλος ὑπήκοος, ὁ δοῦξ Ἑρρίκος τῆς Γυίζης, ἔκρινε κατάλληλον τὴν περίστασιν πρὸς δρᾶσιν. Ἦλθε δὲ ἐκ Ρώμης, ὅπου διέτριβεν, εἰς Νεάπολιν, καὶ συνηνώθη ἐνταῦθα καὶ συνέπραξεν ἐπὶ ἰδίᾳ εὐθύνη μετὰ τῆς βασιλικῆς, ὡς ἔλεγον, δημοκρατίας τῆς Νεαπόλεως, μετὰ τοῦ ἐπαναστατημένου λαοῦ.

Τὸν Δεκέμβριον τοῦ ἔτους ἐκείνου ἐνεφανίσθη πράγματι μοῖρα τοῦ γαλλικοῦ στόλου, ἥτις ὁμῶς ἀπέπλευσεν εἰς τὴν οἰκείαν χωρὶς νὰ ἐνεργήσῃ τι. Ταχέως δὲ κατέλιπε τὴν πόλιν καὶ ὁ Γυίζης καὶ ἡ ἰσπανικὴ κυριαρχία ἀποκατεστάθη καὶ αὐθις ἀνακληθέντος τοῦ μέχρι τοῦδε ἀντιβασιλεως. Ἐδόθη ἀμνηστία, ὡς ἐννοοῦσιν αὐτὴν οἱ Ἴσπα-

νοί, ὁ τελευταῖος ὁμῶς ἀρχηγὸς τοῦ λαοῦ, ὁ Ἀνέσης, ἐθανατώθη, ἅμα ὡς δὲν ὑπῆρχέ τις φόβος ἐκ μέρους αὐτοῦ.

Καὶ ἐνταῦθα λοιπὸν ὡς καὶ ἐν ταῖς Κάτω Χώραις ἢ ἐν Πορτογαλίᾳ ἢ ὅπου δῆποτε ἀλλαχοῦ, δὲν ἐνομιμοποιεῖτο ἡ ἰσπανικὴ ξενοκρατία διὰ τῆς εὐχαριστήσεως τῶν κυβερνουμένων. Αἱ ἡμέραι αὐτῆς ἴσαν μεμετρημέναι.

Ἦτο ὁμῶς κέρδος λίαν ἀμφίβολον διὰ τὴν Εὐρώπην, τὸ ὅτι ἐν Γαλίᾳ ἡ βασιλικὴ δύναμις ἐνισχύθη τοσοῦτον, ὥστε ἠδύνατο αὕτη ἀντὶ τῆς Ἰσπανίας νὰ παῖζῃ τὸ πρόσωπον τοῦ δεσπότης ἢ τυράννου ἐν Εὐρώπῃ. Ἡ βεσφαλικὴ εἰρήνη εἶχε μετακινήσει τὴν Γαλίαν εἰς τὴν θέσιν ταύτην, ἐξήγειρε δὲ ἀντὶ νὰ καταστείλῃ παρὰ τοῖς πολιτικοῖς ἀνδράσιν αὐτῆς τὸν πόθον τῆς κατακτῆσεως χωρῶν καὶ τῆς ἐπεκτάσεως τῆς δυνάμεως.

Ἐν Γερμανίᾳ ὁ μακροχρόνιος πόλεμος εἶχε θραύσει διὰ πολὺν καιρὸν, ὡς θέλομεν ἶδει, τὴν δύναμιν τοῦ ἔθνους καὶ κατέστησεν αὐτὴν ἀνίκανον εἰς ἀνάπτυξιν πραγματικῆς ἐλευθερίας.

Μόνον αἱ Κάτω Χῶραι εἶχον ἐξέλθει ἐκ τοῦ μακροῦ ἡπειρωτικοῦ πολέμου εἰς τοιαύτην κατάστασιν, ὥστε νὰ γίνωσι τὸ καταφύγιον καὶ ἡ πατρίς τῆς ἐλευθερίας.

Σπουδαιότερον ὁμῶς ἀκόμη ἦτο, ὅτι ἐν Ἀγγλίᾳ ἡ ἀπόλυτος μοναρχία, ἥτις ἐν τῇ λοιπῇ Εὐρώπῃ ἐμελλε νὰ γίνῃ διὰ πολὺν καιρὸν ὁ ἐπικρατέστερος τύπος τῶν πολιτειῶν καὶ τοῦ πολιτικοῦ βίου, ἀπέβη ἐν τῷ μεταξὺ διὰ παντὸς ἀδύνατος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

**Ἀγγλία, Σκωτία καὶ Ἰρλανδία ἐπὶ Καρόλου
τοῦ Α΄. — Ἀγὼν μεταξὺ βασιλείας καὶ κοι-
νοβουλίου.**

1. Θρησκευτικοὶ καὶ πολιτικοὶ ἀγῶνες. 1625—1649.

§ 319. Ἀπαρχαὶ Καρόλου τοῦ Α΄. — Ὁ δεύτερος βασιλεὺς ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Στούαρτ, Κάρολος ὁ Α΄., ἀνέβη εἰς τὸν ἀγγλικὸν θρόνον τὸν Μάρτιον τοῦ 1625. Ὑπὸ ἔποψιν ἀτομικῶν προσόντων ἦτο πολλῷ ὑπέρτερος τοῦ πατρὸς του: ἀντιθέτως πρὸς τὸν ἐπιπόλαιον ἀναξιόπιστον χαρακτῆρα καὶ τὴν ἀμβλύτητα τούτου, ὁ Κάρολος ἦτο σιωπηλός, ἀκριβολόγος, μεγάλης θελήσεως καὶ ἐγκρατείας ἀνὴρ.

Ὁ βίος αὐτοῦ ἦτο ἄμεμπτος, καὶ ἐνεποίει οὗτος τὴν ἐντύπωσιν τοῦ ἐντίμου, τοῦ εἰλικρινοῦς, ὡς καὶ ἦτο πράγματι ὑπό τινα ἔποψιν τοιοῦτος· τοσοῦτον δὲ εἶναι τοῦτο ἀληθές, ὥστε καὶ βραδύτερον κατὰ τὰς θλιβερωτάτας περιπλοκάς, καθ' ἃς ἡ πολιτικὴ κατάστασις ἐξηνάγκαζεν αὐτὸν εἰς ὑποκρισίαν καὶ ἀπόκρυψιν τοῦ ἀληθοῦς φρονήματός του, καὶ τότε ἀκόμη οὐδένα ἠπάτησεν· ἦτο φύσις ὅλως μὴ διπλωματικὴ ὁ Κάρολος.

Μετὰ χρηστῶν ἐλπίδων ἐχαιρετίσθη ὁ εἴκοσι καὶ πενταέτης καὶ καλῶς μεμορφωμένος νεανίας ἀναβαίνων τὸν θρόνον· ὅτι δὲ πρὸς πολλαῖς καλαῖς ιδιότησιν ἐκέκτητο τὴν ἰσχυρογνωσύνην καὶ τὴν ἀδεξιότητα τοῦ στοουαρτικοῦ οἴκου τοῦτο ἔμελλε νὰ γνωσθῇ νῦν τὸ πρῶτον.

Ὁ γάμος αὐτοῦ μετὰ τῆς Γαλλίδος περιγικίσεως, ὃν ἐξετέλεσε νῦν ὡς βασιλεὺς ἀμέσως, ἐσήμαινε σαφῶς ὅτι ἔμελλε ν' ἀκολουθήσῃ

πολιτικὴν ἐναντίον τῆς Ἰσπανίας, ὡς πράγματι προϋτίθετο ὁ Κάρολος καὶ ὡς ἐπεθύμει ὁ λαός.

Συνεκάλεσε δὲ ὁ Κάρολος τὸ πρῶτον κοινοβούλιόν του τὸν Ἰουνίον· εἶδε δὲ τὴν πλάνην του, ὅτε τὸ κοινοβούλιον ταῦτο παρέσχεν αὐτῷ πράγματα, ὅτε παρεσκευάσθη γὰρ ἐπωφεληθῇ τὴν εὐκαιρίαν πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν πολυαρίθμων παραπόνων τὰ ὅποια εἶχον συναθροισθῇ ἐπὶ τῆς προκατόχου κυβερνήσεως καὶ μάλιστα ἐζήτησε τὴν ἐκτέλεσιν τῶν αὐστηρῶν κατὰ τῶν παπιστῶν νόμων.

Αἱ παραχωρήσεις αἵτινες ἐγίνοντο εἰς τὴν καθολικὴν βασιλίσσαν καὶ τὴν ἀκολουθίαν τῆς ὑπὸ θρησκευτικὴν ἔποψιν, ἦσαν τόσον ὀλίγον δημοφιλεῖς, ὡς ἦτο καὶ ὁ γάμος αὐτὸς μετὰ καθολικῆς κατὰ τὴν ὥραν ταύτην τῆς ἐξεγέρσεως τῶν προτεσταντικῶν αἰσθημάτων, τὰ ὅποια ἔτι μᾶλλον ἐξήπτοντο ἐκ τῶν συγχρόνων ἐπὶ τῆς ἡπειρωτικῆς Εὐρώπης συμβεβηκότων.

Τὸ κοινοβούλιον ἐπεψήφισε δύο μόνον ἐπιχορηγήσεις, προέβη δὲ συγχρόνως εἰς βῆμα μεγάλης σημασίας ὑπὸ πολιτικὴν καὶ οἰκονομολογικὴν ἔποψιν· ἐνῷ δηλαδὴ αἱ κυριώτεραι πρόσοδοι τοῦ στέμματος, τὸ δικαίωμα μέτρων καὶ σταθμῶν, Poundage tonnage ὃ ἐστὶν οἱ τελωνιακοὶ δασμοὶ ἐπὶ τῶν εἰσαγομένων ἐμπορευμάτων ἐπιψηφίζοντο μέχρι τοῦδε ὑπὲρ του βασιλέως ἐφάπαξ δι' ὅλην τὴν περίοδον τῆς ἀρχῆς του, τὴν φορὰν ταύτην ἐπιψήφισε ταῦτα τὸ κοινοβούλιον δι' ἓν ἔτος.

Ὁ βασιλεὺς συνεκόμεζε τοὺς καρπούς τῶν μωριῶν τοῦ πατρός του, ὅστις οἶνει ἐξεπίτηδες εἶχε προκαλέσει τὴν δυσπιστίαν τοῦ κοινοβουλίου. Δὲν εἶχεν ὅμως ἐντελῶς ἁδικὸν ἐκλαβὼν τὴν περιορισμένην ταύτην ἐπιψήφισιν ὡς καινοτομίαν καὶ προσβολήν· ἐφρόνει δὲ ὁ βασιλεὺς ὅτι ἐδικαιούτο νὰ ἐξακολουθῇ τὴν εἰσπραξίν τῶν προσόδων τούτων, αἵτινες κατὰ τὴν τελευταίαν γενεὰν ἠϋξήσαν μεγάλως ἕνεκα τῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἐμπορίου.

Χειρότερον ἴσως ἦτο ὅτι ἐκράτησε πλησίον του τὸν εὐνοούμενον τοῦ πατρός του, τὸν δοῦκα τοῦ Βούκιγχαμ, τὸν συνοδόν του κατὰ τὸ ἀτυχές ἐκεῖνο χάριν ἐξευρέσεως νύμφης ταξείδιον τῆς Μαδρίτης, πρῶτον σύμβουλόν του. Οἱ ἐν Ἀγγλίᾳ ἀπέκρουον τὸ δι' εὐνοουμένων καὶ πρωθυπουργῶν κυβερνητικὸν σύστημα, οἷον ἤκμαζεν ἀκριβῶς νῦν ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἐν Ἰσπανίᾳ, ἐγνώριζον δὲ πλέον ἢ ἐπαρκῶς τὸν δοῦκα

ὡς ἄνδρα ἐπιτήδειον μὲν, καὶ φιλόπονον ὁσάκις καὶ ὅπου ἤθελε, ἀλλ' ἐπιπόλαιον, μάταιον καὶ ἄνευ ἀρχῶν, ἄνδρα φροντίζοντα μόνον ὑπὲρ ἑαυτοῦ· αὐτὸ τὸ πλῆθος τῶν δημοσίων θέσεων, ἀξιομαμάτων καὶ κτήσεων, ἅτινα συνεσώρευσεν ἡ ἰδία αὐτοῦ ἀπληστία καὶ ἡ ἀδυναμία δύο βασιλέων, καθίστων αὐτὸν μισητόν.

Τὸ κοινοβούλιον ἀπέρριψε τὰς προτάσεις του, ἀκριβῶς διότι τὸ κυριώτερον παράπονον τοῦ κοινοβουλίου ἦτο τὸ ἀφορῶν εἰς τὴν θέσιν τοῦ Βούκιγχαμ. Ἦτό δὲ λίαν θλιβερόν ὅτι ἀκριβῶς τοῦτο ἐξώθησε τὸν βασιλέα, ὅστις ἦτο ἀποφασισμένος νὰ περιφρουρήσῃ τὴν ἐξουσίαν του ἐρρωμένως, νὰ κρατήσῃ τὸν ὑπουργόν του : τῇ συμβουλῇ δὲ τούτου διέλυσε ὁ Κάρολος τὸ κοινοβούλιον.

§ 320. Τὸ κοινοβούλιον. 1626.—Τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1626 συνήλθε τὸ δεύτερον κοινοβούλιόν του, τὸ προσελθὸν ἐκ τῶν νέων ἐκλογῶν. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο δὲν ἦτο μᾶλλον πειθήνιον, καίτοι δὲν ἐφείδετο λόγων βεβαιοῦν ὅτι ἤθελε νὰ ὑποστηρίξῃ τὸν βασιλέα : ἔπρεπε νὰ γίνῃ τοῦτο διὰ τῆς κοινοβουλευτικῆς ὁδοῦ, *via parlamentaria*· ἐζητήθη λογοδοσία διὰ τὴν χρῆσιν τῶν χρημάτων τῶν ἐπιψηφισθέντων ἐν ἔτει 1624.

Πρὸ παντός ὅμως καὶ τὸ κοινοβούλιον τοῦτο ἀπῆτει τὴν παῦσιν τοῦ ὑπουργοῦ. Διὰ ψήφων δὲ 225 κατὰ 116 ἀπεφάσισεν ἡ Κάτω Βουλὴ νὰ προτείνῃ εἰς τοὺς λόρδους τὴν φυλάκισιν τοῦ δουκός.

Καὶ ἐνταῦθα δὲ, ἐν τῇ Ἄνω Βουλῇ, δὲν εἶχεν ὁ Βούκιγχαμ πολλοὺς φίλους· ἵνα μὴ δὲ προβῶσι τὰ πράγματα περαιτέρω, διάλυσε ὁ Κάρολος τὸ κοινοβούλιον τοῦτο.

Ὁ δὲ Βούκιγχαμ ἐπηύξησε νῦν ἔτι μᾶλλον τὴν ἀγανάκτησιν δι' ἀναστροφῆς ἢ τοῦλάχιστον ἀναστροφῶς διεξαγομένην καὶ λίαν πλουσίαν εἰς ἀποτυχίας ἐξωτερικὴν πολιτικὴν.

Ἐμνημονεύσαμεν ἤδη ὅτι Ἀγγλικά καὶ Ὁλλανδικὰ πλοῖα συνέπραξαν πρὸς κατατρόπωσιν τῆς ναυτικῆς δυνάμεως τῶν Οὐγενόττων. Εἰς τινὰ τῶν Ἀγγλικῶν πλοίων παρετηρήθησαν κρούσματα ἀνυπακοῆς καὶ ἀντιστάσεως κατὰ τῶν ἐκδοθεισῶν διαταγῶν : ἀντὶ νὰ σταλῇ ὁ στόλος εἰς τὸν Οὐίσουργιν (Weser) πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ βασιλέως τῆς Δανίας Χριστιανοῦ ἐν τῇ προτενεκτικῇ ἐπιχειρήσει του, ὁ Βούκιγχαμ ἔπεμψεν αὐτὸν εἰς τὰ Ἰσπανικὰ παράλια, ὅποθεν ἐπέστρεψεν εἰτα ὁ στόλος ἄνευ ἐπιτυχίας τινός (Δεκέμβριον τοῦ 1625).

Διὰ τὴν ἥτταν τοῦ προτεσταντισμοῦ ἐν Λοῦττερ τῷ 1626 ἀπεδόθη εὐθύνη εἰς τὸν Βούκιγχαμ : ὅτε δὲ νῦν ἐπῆλθεν ἐν Γαλλίᾳ τροπὴ τῆς πολιτικῆς, Γαλλία καὶ Ἰσπανία συνέπραττον πρὸς στιγμήν, καὶ ὅτε αὐτὸς ὁ Βούκιγχαμ ἡγούμενος Ἀγγλικοῦ στόλου ἠθέλησε νὰ βοηθήσῃ τὴν βαρέως πιεζομένην προτεσταντικὴν πόλιν Ροσέλλην εἶχεν ἀναπετάσει μάλιστα αὕτη τὴν Ἀγγλικὴν σημαίαν — ἀπεδείχθη ἡ ἀρχηγία αὐτοῦ ἀνεπαρκής· καὶ εἶδομεν αὐτὸν ἐπιστρέφοντα ἄπρακτον τὸν Νοέμβριον τοῦ 1627 ἐκ τοῦ κατὰ τῆς νήσου Ρε ἐγγχειρήματος.

§ 321. Κοινοβούλιον τοῦ 1628 Petition of rights. Ἀλλ' ἤδη ὠπισθοχώρησαν τὰ ἐξωτερικὰ συμβεβηκότα ἀπέναντι τοῦ ἐσωτερικοῦ ἀγῶνος. Νέον κοινοβούλιον συνήλθε τὸν Μάρτιον τοῦ 1628· ἀμφότερα τὰ μέρη ἔδειξαν μετριοπάθειαν καὶ ἐπῆλθε προσεγγισίς τις· ὁ βασιλεὺς ἔδωκε καλὰς ὑποσχέσεις καὶ τὸ κοινοβούλιον ἐφάνη διατεθειμένον νὰ ἐπιψηφίσῃ πιστώσεις : συγχρόνως ὅμως ἡγέρθησαν ἐν τῷ κοινοβουλίῳ παράπονα ἔνεκα αὐθαιρέτων φυλακίσεων, γενομένων ἐπ' ἐσχάτων, καὶ ἡρνοῦντο οἱ τοῦ κοινοβουλίου ὅτι τοιαύτη τις διακριτικὴ ἐξουσία ἀνήκει εἰς τὰς προνομίας τοῦ στέμματος, τὰς ὁποίας ἄλλως οὐδεὶς ἐσκέπτετο νὰ θίξῃ.

ὑπὸ τὸ πνεῦμα τοῦτο, ἀφοῦ τὸ κοινοβούλιον ἐψήφισεν ὁμοφώνως πέντε ἐπιχορηγήσεις, ὑπέβαλεν αἱ τ η σ ι ν π ε ρ ῖ δ ι κ α ι ω μ ἄ τ ω ν (Petition of rights), κατευθυνομένην κυρίως κατὰ τῆς εἰσπράξεως ἀψηφίστων φόρων καὶ δανείων καὶ κατὰ τῆς φυλακίσεως ἄνευ δικαστικῆς ἀποφάσεως καὶ ἐντάλματος.

Ὁ βασιλεὺς ἀπεδέχθη τὴν πρᾶξιν, πάντες ἔχαιρον διὰ τὴν γενομένην συνδιαλλαγὴν, οἱ κώδωνες τῶν ναῶν ἀντήχησαν πανταχοῦ γηθοσύνης καὶ πανταχοῦ ἀνήφθησαν πυραὶ χαρᾶς καὶ ἀγαλλιάσεως.

Ἀλλ' ἡ ὑφισταμένη ἀντίθεσις ἐσκεπάσθη μόνον, δὲν ἐξωμαλύνθη. Ὁ Κάρολος ὁ Α'., ὅστις ἐφρόνει ὅτι δὲν ἠδύνατο ἡ κυβέρνησις νὰ στερηθῇ τὸ δικαίωμα ἐκεῖνο τῆς φυλακίσεως δι' ὠρισμένας περιστάσεις καὶ ἐπὶ ἰδίᾳ εὐθύνη, συνεκάλεσεν εἰς συμβούλιον ἀνωτάτους τινας δικαστικούς λειτουρογούς, οἵτινες εἶπον πρὸς αὐτόν, ὅτι ἡ ἀποδοχὴ τῆς αἰτήσεως (Petition) δὲν συνεπάγετο παραίτησιν ἀπὸ τοῦ μέρους τούτου τῶν προνομιῶν τοῦ βασιλέως.

Ἡ Κάτω Βουλὴ, τοὺς ἀρχηγούς τῆς ὁποίας δὲν διέφυγεν ὅτι ὁ

Βασιλεὺς ἀπεδέχθη τὴν αἴτησιν μετ' ἐπιφυλάξεως καὶ ὀπισθοβουλίας, συνέταξε καταγγελητήριον, «Μεγάλην Ἀναφορὰν» (Remonstration), κατευθυνομένην κατὰ τοῦ δουκὸς τοῦ Βούκιγγχαμ ὡς τοῦ πρωταιτίου ὅλης τῆς ἀξιοθρηνήτου καταστάσεως.

Τὸ κοινοβούλιον ἀνεβλήθη νῦν, ὁ δὲ δούξ, ἴσως ἐπὶ τῷ σκοπῷ ν' ἀποτρέψῃ τὰ πνεύματα ἀπὸ τῶν ἐσωτερικῶν ἀγώνων, ἐρίσθη καὶ αὐθις εἰς μεγάλα σχέδια ἀνθισπανικῆς πολιτικῆς: οἱ ἐξοπλισμοὶ ἐπεδιώκοντο μετὰ ζήλου πρὸς ἐπανόρθωσιν τοῦ τελευταίου πρὸ τῆς Ροσέλλης ἀτυχήματος, ὅτε ὁ ἀπαίσιος ἀνὴρ ἐβλήθη δι' ἐγχειριδίου δολοφόνου ἐν τῇ πειραθλασσίῳ πόλει τοῦ Πλύμουθ (1628). Ἐπὶ τοῦ δολοφόνου, Φέλτωνος τὸ ὄνομα, εἶχον ἐμποιήσει ἐντύπωσιν οἱ λόγοι τῆς Ἀναφορᾶς, δι' ὧν ὑπεδεικνύετο ὁ δούξ ὡς ὁ κυριώτερος ἐχθρὸς τῆς θρησκείας καὶ τῆς χώρας, καὶ ἐπίστευεν οὗτος ὅτι ἐπραττε πράξιν ἀγαθὴν: πᾶν ὅ,τι δύναται νὰ ἐξυπηρετήσῃ τὸ συμφέρον τῆς πολιτείας συγχωρεῖται, ἔλεγεν οὕτω δὲ πρέπει νὰ σκέπτεται πᾶς καλὸς Ἀγγλος: ἐπέσθη ὅμως οὗτος πρὸ τῆς θανατικῆς ἐκτελέσεως περὶ τῆς βαρύτητος τῆς πλάνης του—περὶ τοῦ ὅτι δηλαδὴ δὲν δύναται νὰ δικαιολογηθῇ ὑπὸ οἷου δήποτε λόγου δημοσίου συμφέροντος ἔγκλημα καταδικαζόμενον ὑπὸ τοῦ θείου νόμου.

Ἐν τῷ μεταξύ κατέστη δῆλον, ὅτι ἡ αἴτησις ἢ μεταβληθεῖσα εἰς νόμον, δὲν ὠφέλησε πολὺ. Ὁ βασιλεὺς ὑπὸ ἀγανακτήσεως κατεχόμενος ἔνεκα τῆς χαρᾶς ἣν πριεκάλεσεν ὁ θάνατος τοῦ δουκὸς τοῦ Βούκιγγχαμ, καὶ μηδὲν διδασκόμενος ἐκ τοῦ σοβαροῦ τούτου συμπτώματος, ἐξηκολούθησε νὰ διατάσῃ τὴν εἰσπραξὶν τῶν τελωνιακῶν δασμῶν αὐθαίρεται ἢ παράνομοι φυλακίσεις ἐπανελαμβάνοντο τακτικώτατα· ἔστιν ὅτε ἐξήγειρε τὰ πνεύματα κήρυμά τι, διορισμός τις, προαγωγὴ τις ὑπὸ πνεῦμα ἀπολυταρχικόν, παράπονα ἠγείροντο κατὰ τοῦ αὔξοντος ἀριθμοῦ τῶν παπιστῶν, κατὰ τῶν μηχανορραφῶν εἰσχωρησάντων Ἰησουϊτῶν.

Ὅτε δὲ τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1629 συνεκλήθη τὸ κοινοβούλιον καὶ αὐθις, τὸ δημόσιον φρόνημα δὲν εἶχε μεταβληθῇ. Ὁ βασιλεὺς ἀπήτησεν ἐκ νέου τὴν ἐπιψήφισιν τῶν τελωνιακῶν δασμῶν δι' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς βασιλείας του, ὡς ἐγίνετο πάντοτε ἀπὸ τῶν ἡμερῶν Ἐδουάρδου τοῦ Δ'. ἀλλὰ τὸ κοινοβούλιον εἶχετο ἀναποσπάστως τοῦ πολυτιμωτάτου τῶν δικαιωμάτων του, τῆς ψηφίσεως

τῶν χρηματικῶν εἰσπράξεων καὶ προετάρθη ἡ ψηφισις νέας Ἀναφορᾶς. Ὁ βασιλεὺς πρὸς πρόληψιν τούτου ἀνέβαλε τὰς ἐργασίας τοῦ κοινοβουλίου. Ὁ πρόεδρος αὐτοῦ Ἰωάννης Φιντς (John Finch) ἀνήγγειλε τοῦτο εἰς τὴν συνέλευσιν καὶ ἠθέλησε νὰ ἀπέλθῃ· ἀλλὰ τότε μέλη τινὰ τοῦ κοινοβουλίου ἐκράτησαν αὐτὸν διὰ τῆς βίας ἐπὶ τῆς εἵρας του, μέχρις οὗ ἡ Ἀναφορά ἀνεγνώσθη καὶ ἐγένετο ἀποδεκτὴ ὑπὸ τῆς πλειονοψηφίας.

§ 322. **Ἀπολυταρχικὴ κυβέρνησις. 1629.**— Ἐπὶ τούτοις ὁ βασιλεὺς ἀπεφάσισε μέχρι νεωτέρας ἀποφάσεως νὰ κυβερνήσῃ ἄνευ κοινοβουλίου, ὡς ἔπραξαν τόσοι ἄλλοι προκάτοχοί του.

Ἡ ἀπόφασις αὕτη τοῦ Καρόλου ἐξήσκησε κατὰ πρῶτον τὴν ἐπιρροὴν τῆς ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς : ὁ βασιλεὺς ἦτο ἠναγκασμένος νὰ παραιτηθῇ τῆς συμμετοχῆς του εἰς τὸν ἐν τῇ ἡπειρατικῇ [Εὐρώπῃ] ἀγῶνα ἐν ᾧ μέτρῳ ἤρμοζεν εἰς τὴν περιωπὴν τῆς Ἀγγλίας.

Συνωμολόγησε λοιπὸν εἰρήνην μετὰ τῆς Γαλλίας, παραιτηθεὶς τοῦ μέχρι τοῦδε δεσμοῦ του μετὰ τῶν Οὐγενόττων, ἐνῶ οἱ Γάλλοι ἄφινον εἰς αὐτὸν τὴν κακτοποίησιν τῶν τῆς αὐλῆς του ἄνευ τῶν ἐπαχθῶν ὄρων τοῦ ἄλλοτε γαμηλίου συμβολαίου.

Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος (1630) ἐπῆλθε συνεννόησις τις καὶ μετὰ τῆς Ἰσπανίας.

Ἐν Γερμανίᾳ ἠρκέσθη κατὰ ταῦτα ὁ Κάρολος νὰ ὑποβοηθήσῃ τὸν ἀγῶνα τῆς ἀδελφῆς του [καὶ τοῦ ἐπ' ἀδελφῇ γαμβροῦ του] καὶ τῶν ἀπογόνων αὐτοῦ ἐμμέσως καὶ δι' ἡμιμέτρων. Σμικραὶ σκωτικαὶ καὶ ἀγγλικάι δυνάμεις ὑπὸ τὸν μαρκήσιον Ἀμιλτον ἀπειβιάσθησαν τὸν Ἰούλιον τοῦ 1631 εἰς Οὔσεδομ καὶ μετέσχον μαχῶν τινων. Πρέσβεις τοῦ Καρόλου, ὑποστηρίζοντες τὸ συμφέρον τῶν ἀνεψιῶν του, ἀφοῦ ἀπέθανεν ὁ Φρειδερίκος τὸν Νοέμβριον τοῦ 1632, ἀπαντῶμεν ἐν τῇ συνελεύσει (Konvent) τῆς Χάϊλθρονν, ἥ ἐν Βιέννῃ, ὅπου ἐδίδοντο πρὸς αὐτοὺς μετὰ μεμετρημένων λόγων γενικαὶ ὑποσχέσεις, ἐνῶ πράγματι ἐπροτιμᾶτο ἡ ἀδεδοκιμασμένη φιλία μετὰ τῆς Ἰσπανίας καὶ τῆς ἐκλεκτορικῆς Βαυαρίας» ἀντὶ «τῆς ἀναξιοπίστου συμμαχίας μετὰ τῆς Ἀγγλίας» καὶ ἐν τῇ εἰρήνῃ δὲ τῆς Πράγας (1635), ὡς εἶδομεν, εἰς τὴν ἀγαθὴν θέλησιν τοῦ αὐτοκράτορος εἶχεν ἐγκαταλειφθῇ τὸ ζήτημα τοῦ Παλατινάτου.

Ὡρισμένην καὶ τολμηρὰν πολιτικὴν δὲν ἐπέτρεπον ἐν μέρει μὲν ἡ

ζηλοτυπία κατὰ τῆς αὐξούσης δυνάμεως τῆς Γαλλίας, μάλιστα τῆς κατὰ θάλασσαν δυνάμεώς της, πρὸ πάντων δὲ τὸ σχέδιον εἰς τὸ ὅποιον ὁλονὲν στερεώτερον εἶχε προσκολληθῇ ὁ Κάρολος, — τὸ σχέδιον τῆς θεμελιώσεως τῆς ἀγγλικῆς πολιτείας ἐπὶ τῆς βάσεως τῶν βασιλικῶν προνομιῶν, ἐν ἄλλαις λέξεσι, τὸ σχέδιον τῆς ἰδρύσεως ἀπολύτου μοναρχίας κατὰ τὸ εἶδος τῶν ἡπειρωτικῶν κρατῶν.

Τὸ μᾶλλον δρῶν πρόσωπον ἐν τῇ διοικήσει τῶν χρόνων τούτων ἦτο ὁ Ριχάρδος Οὐέστων, ἐξεπλήρωσε δὲ οὗτος κατ' εὐχὴν τὸ καθήκον του, εὐρεθείς ἀπέναντι βαρυτάτων χρεῶν καὶ πολλαπλῶν καὶ αὐξουσῶν ὑποχρεώσεων. Αἱ ἐκ τῶν τελωνιακῶν ὁασμῶν πρόσοδοι ἡῤ-ξησαν οἰκοθεν ἕνεκα τοῦ ἀκμάζοντος ἐμπορίου, εἰς ὃ ὠφέλιμος ἀπέβη νῦν καὶ ἡ μετὰ τῆς Ἰσπανίας συνομολογηθεῖσα εἰρήνη.

Ἀλλὰ πλὴν τούτων κατώρθωσεν ὁ ἐπὶ τοῦ θησαυροφυλακείου γραμματεὺς νὰ ἀνεύρῃ καὶ καταστήσῃ γονίμους καὶ ἄλλας κεκαλυμμένας πηγάς, οἷον νὰ ἀνανεώσῃ ἀπαιτήσεις τοῦ στέμματος ἐπὶ τοῦ δικαίου μὲν στηριζομένας πρὸ πολλοῦ ὅμως ἐν ἀχρηστίᾳ καταλειφθείσας, νὰ παραχωρήσῃ μονοπώλια ἀντὶ μεγάλων ἀποζημιώσεων καὶ λοιπά.

Τὸ οἰκονομικῶς καὶ πολιτικῶς σπουδαιότατον τῶν ὑπόπτου ὀρθότητος τούτων μέσων ἦτο ὁ ναυτιλιακὸς φόρος (Schiffsgeld).

Ἐκ τῆς ὑποχρεώσεως τοῦ βασιλεως τοῦ νὰ προστατεύῃ τὸ ἐμπόριον καὶ τὰς ἀκτὰς τῆς χώρας παρήχθη τὸ δικαίωμα τῆς εἰσπράξεως χρημάτων παρὰ τῶν ὑπηκόων — καὶ δὴ πάντων τῶν ὑπηκόων οὐχὶ μόνον τῶν παρχλίων πόλεων — καὶ τὰ δικαστήρια, εἰς τὰ ὅποια ὑπεβλήθη τὸ ζήτημα ὑπὸ τὴν μίαν ἢ τὴν ἄλλην μορφήν, ἀπέφάνθησαν πράγματι κατὰ τὸ πνεῦμα τῆς ἐπικινδύνου ταύτης θεωρίας : οὕτω, λόγου χάριν, ἐπεκαλέσθησαν τὸ προηγούμενον ὅτι οἱ ἐξοπλισμοὶ δι' ὧν ἀπεκρούσθη ἐν ἔτει 1588 ἡ ἰσπανικὴ ἐπιδρομὴ ἐγένοντο διαταγῇ τῆς βασιλίσσης ἄνευ οἵαςδὴποτε συμπράξεως τοῦ κοινοβουλίου.

Ἀλλ' ἦτο λίαν νόμιμος ἡ ἀντίταξις τοῦ ἀρχαίου ἀγγλικοῦ δικαίου κατὰ τῆς θεωρίας ταύτης : κύριός τις τῆς Βουκιγχαμισιάρ, ὁ Ἰωάννης Χάμπδεν, — ἀκριβῶς ἀντιπρόσωπος τῆς πατροπαράδοτου εὐημερίας τῆς στηριζομένης ἐπὶ τῆς ἀκινήτου ἰδιοκτησίας καὶ δημιουργοῦ τῆς δυνάμεως τῆς χώρας ταύτης — ἡρνήθη νὰ πληρώσῃ τὰ ἐπιβληθέντα αὐτῷ εἴκοσι σελλίνια ναυτιλιακοῦ φόρου, διότι ἡ ἐπι-

βολή αὐτῇ δὲν ἐπεψηφίσθη ὑπὸ τοῦ κοινοβουλίου καὶ ἐπομένως ἦτο παράνομος· τὸ δὲ παράδειγμα αὐτοῦ, καίτοι οὗτος κατεδικάσθη, εὖρε μιμητὰς.

Πράγματι ἐξ ἴσου δικαίως θὰ ἡδύνατο ἡ κυβερνήσις νὰ ἐπιβάλλῃ καὶ στρατιωτικὸν φόρον πρὸς συντήρησιν ἀναλόγου στρατιωτικῆς δυνάμεως, τῆς ξηρᾶς, καὶ ἡ φορολογία αὐτῇ θὰ ἡδύνατο ἐκ τῶν αὐτῶν λόγων νὰ δικαιολογηθῇ.

Ἐν τοσοῦτῳ ἡ χώρα προήχθη, ἡ εὐημερία ἀνεπτύχθη, εἰς ξένους ἐπισκέπτας τῆς χώρας ἐνεποίησεν ἀκριβῶς ἐντύπωσιν, τὸ ὅτι ὁ βασιλεὺς μεθ' ὅλην τὴν καταφανῆ καὶ λίαν ἐξηπλωμένην δυσαρέσκειαν δὲν εἶχεν ἢ δὲν μετεχειρίζετο ποσῶς στρατεύματα.

Ἐπίσης δὲν ἡδύνατό τις νὰ εἴπῃ ὅτι ὁ βασιλεὺς Κάρολος κατεσπατάλα τὰ χρήματα τῆς χώρας ἀναξιοπρεπῶς ἢ ἐν γένει ὅτι ἡσώτευεν. Αἱ δαπάναι τῆς αὐλῆς αὐτοῦ δὲν ὑπερέβαινον τὸ ὄριον τοῦ ἐπιβαλλόμενον ὑπὸ τοῦ μεγάλου καὶ τῆς ἀξιοπρεπείας τῆς χώρας ὁ ἰδιωτικὸς αὐτοῦ βίος ἦτο καθ' ὁλοκληρίαν ἀμεμπτος· μετὰ νοημοσύνης ὑπέθαλπεν ὁ Κάρολος τὸ ἐμπόριον καὶ τὸν ἀποικισμὸν, μετὰ συμπαιδείας δὲ καὶ ἐπιγνώσεως τὴν ζωγραφικὴν, τὴν ἀρχιτεκτονικὴν, τὴν φιλολογίαν καὶ τὸ θέατρον.

Δὲν ἦτο Κάρολος ὁ Α' ποσῶς ἐπιπόλαιόν τι πνεῦμα, καὶ τὸ σχέδιον δὲ αὐτοῦ, τὸ κυβερνητικὸν σύστημά του, ἐκαλύπτετο τοῦλάχιστον διὰ καλῶν ὀνομάτων· ἤθελε νὰ καταστήσῃ τὰς βασιλικὰς προνομίας βάσιν τῆς περαιτέρω ἀναπτύξεως ἀγγλικοῦ πολιτεύματος. Ἐνταῦθα δὲ κατεδείχθησαν βεβαίως τὰ ἐλαττώματα τῆς πολιτικῆς τέχνης αὐτοῦ καὶ τοῦ χαρακτῆρος του, ὡς ἡ στουαρτική ἰσχυρογνώμοσύνη, ἣτις ἡρνεῖτο πᾶσαν παραχώρησιν, καὶ ἂν δέ ποτε ἐποίει παραχώριν τινά, ἔπραττε τοῦτο μετὰ τῆς κρυφίας ἐπιφυλάξεως τῆς ἀνακλήσεως αὐτῆς εἰς καλλιτέρους χρόνους· «Δὲν εἶχεν ὁ Κάρολος» παρατηρεῖ εὐστόχως ὁ Γερμανὸς ἱστοριογράφος, εἰς ὃν ὀφείλεται ὁ ἐπιτυχὴς οὗτος ὡς καὶ τόσοι ἄλλοι χαρακτηρίσμοι προσώπων, μετὰ τῆς διακρινούσης αὐτὸν λεπτότητος, «δὲν εἶχεν ὁ Κάρολος ἐν γένει τὴν ἀντίληψιν ἐκείνην τῶν πραγμάτων, τὴν διακρινούσαν τὸ ἐκτελέσιμον ἀπὸ τοῦ μὴ τοιοῦτου» — δὲν εἶχεν οὗτος, θὰ ἡδύνατό τις νὰ εἴπῃ, τὴν φρόνησιν τοῦ νὰ ποιῇται ὀρθὴν χρῆσιν τῆς νοημοσύνης τοῦ.

§ 323. Κυβέρνησις τοῦ Καρόλου. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Λῳδ. — Κατεδείχθη δὲ τοῦτο πρὸ παντός ἐν τῇ πολιτικῇ αὐτοῦ ὡς πρὸς τὰ θρησκευτικὰ πράγματα. Εἶχε τὴν συναίσθησιν τῆς ἀνάγκης τοῦ νὰ δημιουργήσῃ στηρίγματα τοῦ προσωπικοῦ τοῦ κυβερνητικοῦ συστήματος παρὰ τῷ λαῷ, ἔνεκα δὲ τούτου ἐπέδειξεν εὖνοιαν πρὸς τοὺς καθολικοὺς ὑπηκόους του, οἵτινες οὐδέποτε ἐν Ἀγγλίᾳ, ὡς ὁμολογοῦν, εἶδον κχλλιτέρας ἡμέρας : οἱ κατ' αὐτῶν νόμοι δὲν κατηργήθησαν μὲν, ἀλλὰ δὲν ἐγένετο ἐφαρμογὴ αὐτῶν.

Φίλοι καὶ ἐχθροὶ ἐφοβοῦντο παρ' αὐτοῦ ἀποπείρας ἀναστηλώσεως τοῦ καθολικισμοῦ, ἐνῷ ὁ Κάρολος οὐδόλως ἐμελέτα τοιοῦτό τι : τοῦναντίον οὐδόλως ἀπεμακρύνετο ἀπὸ τοῦ ἐδάφους τῆς ἀγγλικανικῆς ἐκκλησίας, ἥτο δὲ ἀντιπαπιστὴς ἐν πλήρει συνειδήσει.

Ἦθελεν ὅμως ὁ Κάρολος, ἀμυνόμενος τῶν ἐκκλησιαστικῶν προνομίων του ὡς ἡμύνετο τῶν πολιτικῶν, νὰ ἐξασφαλίσῃ καὶ εἰς τὸν ἐπισκοπικὸν καὶ βασιλικὸν τοῦτον ἐκκλησιαστικὸν ὀργανισμὸν τὴν ἀπεριόριστον ὑπεροχὴν, μετεχειρίσθη δὲ πρὸς τοῦτο ὡς πρῶτιστον σύμβουλον ἄνδρα τῶν αὐτῶν φρονημάτων ἀλλὰ λίαν περιορισμένου πνεύματος — τὸν Γουλιέλμον Λῳδ (William Laud), τὸν ὁποῖον ἀπέδειξε πρωθιεράρχην τοῦ κράτους, ἀρχιεπίσκοπον τῆς Καντερβουρίας.

Ἦτο οὗτος φανατικὸς θιασώτης τοῦ Ἀγγλικανισμοῦ, δὲν ᾔθελε δὲ καὶ αὐτὸς ν' ἀκούσῃ περὶ παλινρθώσεως τοῦ παπισμοῦ : Ἀρμιγιανὸς κατὰ τὰς θεολογικὰς ἀρχὰς του ἦτο ὡς ἐκ τῆς φύσεώς του φιλοδιώκτης ὀρθόδοξος, ἐμίπει δὲ ἔνεκα τούτου πρὸ παντός τοὺς ὁσημέραι πολυπληθεστέρους γινόμενους καὶ ἀκριβῶς ἔνεκα τῆς ἐνασκουμένης κατ' αὐτῶν πίεσεως ἀκραιότερους καὶ ἰσχυροτέρους ἐσωτερικῶς καθισταμένους Πουριτάνους.

§ 324. Ὁ Κάρολος καὶ οἱ Πουριτανοί. — Αὐτὸς ὁ Ἰάκωβος ὁ Α' ἀκόμη εἶχε παραπονεθῇ διὰ τὸν αὖξοντα ἀριθμὸν τῶν ἐχιδνῶν τούτων — ὡς ἀπεκάλει οὗτος τοὺς ἀνθρώπους τούτους ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ ὑπερουψία του — ἐν τῇ χώρᾳ του : ἔκτοτε εἶχεν ἐξαπλωθῇ καὶ ριζοβολήσῃ ἐν ταῖς μέσαις τάξεσι τοῦ λαοῦ καὶ παρὰ τίνι μερίδι τῆς ἀριστοκρατίας ἡ σπουδαιότερα ἀντίληψις τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τῆς Μεταρρυθμίσεως, ἣν τὸ κρατοῦν δόγμα ἀπεκάλει πουριτανισμόν.

Ἀπέριπτον οἱ Πουριτανοὶ τὰ τῆς ἐξωτερικῆς λατρείας, τὸ πομπώ-

δες τῶν ἱεροτελεστιῶν, τὰ κηρία, τοὺς σταυροὺς, τὰ ἄμφια καὶ τὰς μίτρας, «τὴν ἀρχαίαν δεισιδαιμονίαν τοῦ ὑποκλίνεσθαι πρὸ τοῦ βωμοῦ» (*) καὶ ἄλλα πράγματα εἰλημμένα ἐκ τοῦ παπισμοῦ, ὃ ἐστὶ κατ' αὐτοὺς ἐκ τοῦ βασιλείου τοῦ Ἀντιχρίστου καὶ πάντως οὐδὲν τὸ κοινὸν ἔχοντα μετὰ τοῦ Εὐαγγελίου, τούναντίον δὲ ἀντικείμενα πρὸς τὸ πνεῦμα καὶ τὸ γράμμα τῆς Γραφῆς.

Ἔνεκα τοῦ αὐτοῦ λόγου ἀπέρριπτον τὸν θεσμόν τῶν ἐπισκόπων καὶ τὸ ἱεραρχικὸν σύστημα, ὅπερ ἦτο ἄντικρυς ἀντίθετον πρὸς τὸ ἀρχαῖον χριστιανικὸν ἰδεῶδες.

Ὁ βαθύτατος καὶ μᾶλλον δεδικαιολογημένος λόγος τῆς ἀντιστάσεώς των ἦτο ἡ ἐπονείδιστος καταγωγὴ τοῦ ἀγγλικανικοῦ συστήματος, ὅπερ ὤφειλε τὴν ὑπαρξίν του εἰς τὰς χειρίστας πηγὰς, εἰς τὰ πάθη καὶ τὰς κακίας τοῦ δεσποτισμοῦ, εἰς ἐνδοτικότητα καὶ διαπραγματεύσεις λιποψύχους, ὃ ἐστὶν εἰς παντοειδεῖς δυσθεεῖς καὶ ἀντιχριστιανικὰς αἰτίας, καὶ ἔνεκα τούτου συνεβιάζετο μετὰ πάσης αὐλικῆς μικρολογίας καὶ πάσης ἐγκοσμίου τέρψεως, τοῦ χοροῦ, τῶν θεαμάτων, μετὰ ἔργων τοῦ διαβόλου καὶ τῆς ἁμαρτίας κατὰ τὰς ἰδέας των. Κατὰ τῆς κοσμικῆς δὲ ταύτης τάσεως, ἰδίως κατὰ τῆς αὐξούσης κλίσεως πρὸς τὸ θέατρον, κατευθύνετο ἡ ἀπότομος αὐστηρότης τῆς πουριτανικῆς θεωρίας.

Εἰς ἐξ αὐτῶν, ἀνὴρ διαδραματίσας σπουδαῖον ὅπως δῆποτε πρόσωπον καὶ εἰς τοὺς κοινοβουλευτικοὺς ἀγῶνας, ὁ Γουλιέλμος Πρύννης, εἶχε συγγράψαι βιβλίον ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἰστριομάστιξ, μᾶστιξ τῶν ὑποκριτῶν τοῦ θεάτρου, (1634): διὰ τὸ τόλμημά του τοῦτο ἐστιγματίσθη καὶ ἀπεκόπησαν τὰ ὦτα αὐτοῦ.

Ἐὰν περιωρίζετο ὁ Κάρολος εἰς τὸ καθαρῶς πολιτικὸν στάδιον, ἡ νίκη ἦτο δυνατὴ: διὰ τὸν πολιτικὸν ἀγῶνά του εἶχεν εὖρει σύμβουλον καὶ θεράποντα μεγάλης ἀξίας ἐν τῇ προσώπῳ πρώην μέλους τῆς κοινοβουλευτικῆς ἀντιπολιτεύσεως, τοῦ Θωμᾶ Οὐέντοουορθ (Wentworth), ὅστις ὁμως ἔπειτα προσεχώρησεν εἰς τὸν ἀγῶνα, ὅστις παρῆχεν εἰς τὴν φιλοδοξίαν αὐτοῦ εὐρυτέρους ὀρίζοντας.

(*) Ἀπολογία τοῦ Πύμ, παρὰ Γκυζότφ, Ἱστορία τῆς ἐπαναστάσεως τῆς Ἀγγλίας II, 325.

Ἐστάλη δὲ οὗτος ὑπὸ τοῦ βασιλέως ὡς τοπάρχης εἰς Ἰρλανδίαν, ἣν διόγκωσε λίαν ἐπιτυχῶς.

Τὸ ὅτι προσέθηκεν ὁ Κάρολος εἰς τὴν πολιτικὴν ἀπολυταρχίαν καὶ τὴν θρησκευτικὴν, τοῦτο ἔδωκεν εἰς τὴν ἀντιπολίτευσιν δύναμιν ἀντιστάσεως καὶ ἐσωτερικὴν στερεότητα, αὐξοῦσαν κατὰ πολὺ τὴν σημασίαν αὐτῆς. Ἐστράφη δὲ ἡ ἀντιπολίτευσις κατὰ τὰ ἔτη ταῦτα ἐν πρώτοις, ἀλλ' ἄνευ ἀποτελέσματος, κατὰ τῶν δύο ὀργάνων, τὰ ὁποῖα κυρίως μετεχειρίζετο ὁ Κάρολος διὰ τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ συστήματός του, — τὸν Ἑ ν α σ τ ρ ο ν Θ á λ α μ ο ν, πολιτικὸν ἑκτακτον δικαστήριον συγκροτούμενον ὑπὸ διοικητικῶν λειτουργῶν καὶ ἀπροσδιορίστου ἀρμοδιότητος, καὶ κατὰ τῆς Ἀ ν ω τ á τ η ς Ἐ π ι - τ ρ ο π ῆ ς, δικαστηρίου ἐκκλησιαστικοῦ, ἐπίσης ἐκτάκτου ὅπως δικάζῃ τοὺς ὑπὸ τῆς κρατοῦσης ἐκκλησίας ὡς αἵρετικούς θεωρουμένους.

Περὶ τὸ ἔτος 1637 αἱ ἐλπίδες καὶ αἱ προσδοκίαι τῆς ἀντιπολιτεύσεως ταύτης ἦσαν πράγματι χεῖρισται, οὐκ ὀλίγοι δὲ καὶ μάλιστα καὶ ἐπιφανεῖς ἄνδρες καὶ ἀρχηγοὶ ἐν τοῖς τελευταίοις κοινοβουλίοις ἐσχέποντο περὶ ἀποδημίας ὑπερποντίου, ὅπως εὕρωσι τόπον ἐλεύθερον πρὸς ἐξάσκησιν τῆς θρησκείας των, καὶ πράγματι δὲ ἀπὸ τοῦ 1640 ἠῤῥησεν ἡ πρὸς τὴν Ἀμερικὴν μετανάστευσις, ὅτε Κάρολος ὁ Α΄. διέπραξε τὴν μεγάλην μωρίαν τῆς μεταφυτεύσεως τοῦ ἀγγλικανικοῦ ἀπολυταρχικοῦ συστήματός του καὶ εἰς τὸ δεύτερον βασιλείον του, εἰς τὴν Σ κ ω τ ί α ν.

§. 325. Ἡ κατάστασις ἐν Σκωτίᾳ ἀπὸ τοῦ 1618. —

Ἐνταῦθα, ἐν Σκωτίᾳ, ὀλίγον εἶχον εὐδοκιμήσει αἱ προσπάθειαι Ἰακώβου τοῦ Α΄. αἱ κατατείνουσαι πρὸς ἀποκατάστασιν τοῦ ἐπισκοπικοῦ θεσμοῦ καὶ προπαρσχκευὴν κοινοῦ ἐπισκοπικοῦ ὀργανισμοῦ διὰ τὰς δύο χώρας. Οἱ ἐπίσκοποι ἐπανελάβον τὰς θέσεις των ἐν τῷ σκωτικῷ κοινοβουλίῳ, ἀλλὰ τὸ κέντρον τῆς βαρύτητος τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐξουσίας, ἡ νομοθετικὴ δύναμις, ἔκειτο εἰς τὰς γενικὰς συνελεύσεις, εἰς τὴν general assembly τοῦ κλήρου.

Τὰ ἄ ρ θ ρ α ἐκεῖνα τῆς Π é ρ θ η ς (1618), τὰ ὁποῖα πρὸς τοῖς ἄλλοις διέτασσον τὴν γονυκλισίαν κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς κοινωνίας τῆς θείας εὐχαριστίας καὶ τὰς ἀργίας τῶν μεγάλων ἑορτασίων ἡμερῶν, ἀτελέστατα ἐφηρμόσθησαν ἕνεκα τῶν κρατούντων παρὰ τῇ ἀριστοκρατίᾳ καὶ τῷ λαῷ αὐστηρῶς καλθινιστικῶν φρονημάτων.

Τὸ πνεῦμα τοῦτο, τὸ μὴ ἐκδηλωθὲν ἀκόμῃ ἐν Ἀγγλίᾳ ἀναφανδόν, ἦτο ἤδη ἐνταῦθα τὸ ἐπικρατοῦν. Διὰ τοῦτο ἐν Σκωτίᾳ ὁ κόσμος ἐσκανδαλίσθη περισσότερο ἢ ἐν Ἀγγλίᾳ, ὅτι ὁ βασιλεὺς εἶχε «Χα-
ναναίαν γυναῖκα», ἡ δὲ εἰς Σκωτίαν ἐν ἔτει 1633 ἐπίσκεψις τοῦ
Καρόλου, συνοδευομένου ὑπὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Λῳδ, δὲν ἐπροξένη-
σεν ἐντύπωσιν εὐάρεστον.

Ἡ προσπάθεια αὐτοῦ πρὸς διευκόλυνσιν τῆς εἰσαγωγῆς τῶν ἱε-
ροτελεστιῶν τῆς ἀγγλικανικῆς ἐκκλησίας, κατεδείχθη καταφανέ-
στατα· εἶχε γεννηθῇ δυσαρέσκεια διὰ τὴν βεβουλευμένην ἀποφυγὴν
τῆς συγχλήσεως τῶν general assemblies, συνεστήθη δὲ καὶ ἐνταῦθα
ὡς ἐν Ἀγγλίᾳ, δυνάμει τῆς βασιλικῆς δικαστικῆς ἐξουσίας Ἀνω-
τάτῃ Ἐπιτροπῇ, καὶ ἤδη ἤρχισαν οἱ ἄνθρωποι νὰ σκέπτωνται περὶ
τῆς ἐνεργητικῆς καὶ παθητικῆς ὑπακοῆς: «Πάσχειν» ἤκουετο πολ-
λαχοῦ λεγόμενον, ἀεστὶν ἐπίσης ὑπακούειν.»

Ἵπῃρχεν ὁμοῦ καὶ κόμμα ἐπισκοπικόν, οὔτε δὲ ὁ Κάρολος, οὔτε
ὁ μικρόνους σύμβουλος αὐτοῦ ἱεράρχης ἐφρόνουν ὅτι ἔπρεπε νὰ ὑπο-
χωρήσωσιν. Ἐν ἔτει 1635 συνετάχθη τῇ ζωηρᾷ συμπράξει τοῦ βα-
σιλέως ὑπὸ πνεῦμα ἀγγλικανικοεπισκοπικόν βίβλιν τῶν κα-
νόνων, ὅπερ ἐν ἔτει 1636 ἐκδόθεν, ἐμελλε νὰ ἐπιβληθῇ εἰς τὴν
χώραν ὡς νόμος δυνάμει ἀκριβῶς τῆς ἐξουσίας ἐκείνης, ἣν ἐνήσκουν
ἄλλοτε οἱ βασιλεῖς τοῦ Ἰούδα.

Ἀλλ' ἐν Σκωτίᾳ ὁ κόσμος ἦτο ἐξωκειωμένος καὶ πρὸς τὴν ἀνά-
γνωσιν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης: ὅτε τὸν Ὀκτώβριον ἀνηγγεληθῇ ἡ
νεὰ λειτουργικὴ, πανταχοῦ ἠγέρθη ἡ φωνή, ὅτι ἡ ἐπάνοδος εἰς τὸν
παπισμὸν ἦτο ἐπὶ θύραις.

Τὸ Πάσχα τοῦ 1637 ἐδημοσιεύθη ὁ νέος ἐκκλησιαστικὸς νόμος
καὶ ἤρχισεν ἡ ἐφαρμογὴ αὐτοῦ. Τὴν 23 Ἰουλίου τοῦ 1637 ἐμελλε
νὰ γίνῃ τὸ πρῶτον χρῆσις τῆς λειτουργικῆς ἐν τῷ μεγάλῳ τοῦ
Ἐδιμβούργου ναοῦ τοῦ St Giles, πάντες δὲ οἱ ἀνήκοντες εἰς τὴν κυ-
βέρνησιν εἶχον παρευρεθῇ εἰς τὴν ἱεροτελεστείαν.

Ἀλλ' ὅτε ὁ πρωτοπρεσβύτερος (dechant) ᾤθηλῃσε ν' ἀρχίσῃ,
ἐξηγέρθη τρομερὸς θόρυβος: ὁ Σατανὰς εἶναι ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ·
ὑβρεῖς, ἔδραι πᾶν ὅ,τι ἦτο προχειρὸν ἐξεσφενδονίσθη κατὰ τοῦ πρω-
τοπρεσβυτέρου καὶ τοῦ ἐπισκόπου. Πολυάριθμοι ζηλωταὶ τῆς πίστεως,
εὐγενεῖς καὶ ἱεροκῆρυκες, ἦσαν ἐτοιμοὶ διὰ τὸν ἀγῶνα τοσοῦτον δέ με-

γάλη ἦτο ἡ ἑξαψις, ὥστε ἡ βασιλικὴ κυβέρνησις, αὐτὸς ὁ μυστικο-
σύμβουλος, ἀνέβαλε προσωρινῶς τὴν ἐφαρμογὴν τῆς καινότητος.

§ 326. 1637. Ἀντιπολίτευσις ἐν Σκωτίᾳ. Τοῦ co-
venant. — Ὅσήμεραι τὰ πράγματα ἀπέβαινον σοδορώτερα. Τὰ
σκωτικά πράγματα ἐπορίζοντο τὴν σπουδαιότητα αὐτῶν ἐκ τῆς συνα-
φείας των μετὰ τοῦ μεγάλου παγκοσμίου πολέμου, ὅστις διεξήγετο
ἐν τῇ ἡπειρωτικῇ Εὐρώπῃ, καὶ ἐν τῷ ὁποίῳ κατὰ τὴν ὥραν ταύτην
— ἦσαν δὲ αἱ ἡμέραι τῆς μάχης τῆς Νόρδλιγγεν — ἐπεκράτουν οὐ
παπισταί.

Ἦρχισε δὲ ὁ ὀργανισμὸς τῆς ἀντιστάσεως κατὰ τῆς ἡνωμένης δυ-
νάμεως « τοῦ ἐκκληστρίου καὶ τῆς μήτρας. » Αἱ διατριβαὶ καὶ αἱ συνελύ-
σεις κατὰ τῆς λειτουργικῆς ἐπολλαπλασιάζοντο, δὲν ἤρκειτο δὲ εἰς
τοῦτο μόνον ἡ ἀντιπολίτευσις προκειμένης ἐκλογῆς μετὰ τῆς ἐκ-
δικήσεως τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ὀργῆς τοῦ βασιλέως οὐδεὶς ἐπετρέπετο δι-
σταγμός· διὸ ἀπεφασίσθη ἐν τοῖς κύκλοις τοῦτοις τοῖς ὁσήμεραι ἐπεκτει-
νομένοις καταγγελία κατὰ τῶν ἐπισκόπων, καὶ ἐκηρύχθησαν οἱ τῆς
ἀντιπολιτεύσεως ἐν γενεῇ κατὰ τοῦ ἐπισκόπικου θεσμοῦ, στήριζόμενοι
ἐπὶ τῶν ἀρχαίων νόμων καὶ ἐπὶ τῆς Γραφῆς.

Ὁ βασιλεὺς ἐνήργησεν ὅπως καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ· αἱ ἀπαντήσεις αὐ-
τοῦ, ἐν αἷς ὠμίλει περὶ ἀληθοῦς θρησκείας, περὶ δικαιομάτων, ἀπει-
χεν ὁμῶς πολὺ ἀπὸ σαφοῦς καὶ εὐκρινεῦς παραιτήσεως, ἐπηύξησαν
ἔτι μᾶλλον τὴν δύναμιν τῆς κινήσεως, ἥτις ἤγαγε νῦν εἰς μέγαν σύν-
δεσμον καὶ εἰς ἐπίσημον συνθήκην, εἰς τὸ covenant, ὅπερ ἀνεγνώ-
σθη τὴν 28 Φεβρουαρίου 1638 ἐν Ἐδιμβούργῳ καὶ ὑπεγράφη ὑπὸ μετ-
γάλου πλήθους, ἀριστοκρατίας (Adel), εὐπατρίδων (gentry), ἱεροκη-
ρύκων, ἀστών.

Διὰ τῆς συνθήκης ταύτης ἀποκηρύξαντες καὶ πάλιν τὸν παπισμὸν
καὶ ἀναφερόμενοι εἰς τὰς μεταρρυθμιστικὰς ἀποφάσεις τοῦ κοινοβου-
λίου, ἀπῆλθον τὴν κατάλυσιν τῆς Ἀνωτάτης Ἐπιτροπῆς, ἀνάστη-
λωσιν τῶν προτέρων περιορισμῶν τῶν ἐπισκόπων διὰ τῆς γενικῆς
συνελεύσεως (general assembly), ἥτις τοῦ λοιποῦ ἔδει νὰ συγκαλη-
ται κατ' ἔτος· ἐνέμειναν δὲ καὶ εἰς τὴν καταγγελίαν τῶν ἐπισκόπων.
Ὁ βασιλεὺς ἐπεμψεν ἑνα ἐπιφανῆ Σκώπον, τὸν μαρκήσιον Ἰά-
κωβον Ἀμιλτον, ὡς ἀνώτατον ἐπίτροπόν του εἰς Σκωτίαν, οὗτος δὲ
ἀπεπειράθη νὰ ἐπιφέρῃ συμβιβασμὸν κατὰ τοῦ covenant· ἀντέτα-

ξεν ἕτερον σχέδιον ὅπερ ἐπανήρχετο εἰς τὸ πρῶν καθεστώς· περι-
εῖχε δὲ πάσας τὰς πικραχωρήσεις αἵτινες μέχρι πρὸ μικροῦ ἐπῆρκουν
ὅπως ἱκανοποιηθῶσι τὸ ἔθνος ἢ τὴν τὰ τῶν πρεσβυτεριανῶν φρονούσαν
πλειονοψηρίαν.

Νῦν ὅμως ἦτο πολὺ ἀργὰ διὰ τοιαύτην ἐνέργειαν. Μετὰ μανίας
δὲ συνέρρειον οἱ πιστοὶ περὶ τὴν ἀναπετασθεῖσαν σημαίαν τοῦ cove-
nant· τὰ πλήθη εἶχον ἤδη τὴν ὅπως δῆποτε καταληπτὴν λέξιν ὑπὲρ
ἧς ἠδύναντο νὰ ἐνθουσιῶσι· συνελθούσης δὲ νῦν τὸν Νοέμβριον τοῦ
1638 τῆς γενικῆς συνελεύσεως, ἧς ἡ σύγκλησις ἐπετράπη ἐντολῇ βα-
σιλικῇ, εἰς Γλασκόβην, κατεδείχθη ὅτι ἡ μεγάλη πλειονότης τῆς
συνελεύσεως ἀπετελεῖτο ἐξ ἐνθέρμων ὁπαδῶν τοῦ covenant, μεθ’
ὧν πᾶσα συνεννόησις ἦτο ἀδύνατος.

Ἡ συνέλευσις αὕτη ὠκείοποιήθη τὴν ἀρμοδιότητα, ὅπως δικάζῃ
τοὺς ἐπισκόπους· ὅτε δὲ διετάχθη ἡ διάλυσις αὐτῆς καὶ ἀνεκοινώθη ἡ
διαταγὴ τῆς διαλύσεως διὰ βασιλικῆς προκηρύξεως ἐν τῇ ἀγορᾷ τῆς
Γλασκόβης, ἡ συνέλευσις δὲν ἔλαβε ποσῶς ὑπ’ ὄψιν τὴν διαταγὴν τοῦ
βασιλέως. Τὰ ἄρθρα τῆς Πέρθης κατηργήθησαν, τὸ ἐπισκοπάτον ἀπε-
κηρύχθη, κατὰ δὲ τῶν ἐπισκόπων τῶν συμμετασχόντων τῆς βασιλικῆς
νομοθεσίας τῶν τελευταίων δεκαετηρίδων ἀπηγγέλθη πλὴν τῆς παύ-
σεως ἀπὸ τοῦ ἀξιώματος καὶ ὁ ἀφορισμὸς αὐτῶν.

§ 327. Οἱ Σκῶτοι εἰς τὰ ὄπλα. 1639.— Ὁ βασι-
λεὺς ἐδέχθη τὴν πρόκλησιν. Τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1639 κατὰ τῶν
ἀποφάσεων τῆς σκωτικῆς συνελεύσεως ἀντέταξεν ὁ Κάρολος ἀπολογία
πρὸς τοὺς πιστοὺς αὐτοῦ ἐν Ἀγγλίᾳ ὑπηκόους, καὶ συνήθροισε στρα-
τὸν ἐξ εἴκοσι περὶπου χιλιάδων ἀνδρῶν, ὑποστηριζόμενος ὑπὸ τοῦ
ἀνωτάτου κλήρου, τοῦ ὁποῖου τὸν ἀγῶνα εἶχε καταστήσει ἴδιον ἑαυτοῦ.

Ἐξ ἄλλου πάλιν ἔλαβον καὶ οἱ Σκῶτοι τὰ ὄπλα ὑπὲρ τοῦ στέμ-
ματος τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ covenant: διότι ἐνέμενον ἀκόμη εἰς
τὸ πλᾶσμα, ὅτι ὁ ἀγὼν αὐτῶν δὲν ἐστρέφετο κατὰ τῆς βάσεως τῆς
ὑφισταμένης νομίμου τάξεως, κατὰ τοῦ βασιλέως.

Τὴν ἀρχηγίαν τοῦ στρατοῦ των ἀνέλαβεν ὁ Ἀλέξανδρος
Λέσλεϋ, εἰς τῶν διαπρεπεστέρων ἐκ τῶν πολυαριθμῶν Σκώτων,
οἵτινες ἐν τῷ μεγάλῳ ἡπειρωτικῷ πολέμῳ ἐπολέμησαν ὑπὲρ τοῦ ἀγῶ-
νος τοῦ προτεσταντισμοῦ, ὑπηρέτησαν εἰς τὸν σουηδικὸν στρατὸν
καὶ ἀσκήθησαν ἐν τῇ σχολῇ τοῦ Γουσταύου Ἀδόλφου, ἀνὴρ ἀφανῆς

μᾶλλον, μὴ ἔλκων τὸ γένος ἐξ οἴκου ἐπιφανοῦς, ἀνήκων εἰς τὴν ἀκολουθίαν τοῦ λόρδου Ρόθες (Roths), ἔμπειρος ὅμως τὰ πολεμικὰ καὶ μεγάλης ἀτομικῆς ἀξίας.

Παραχρῆμα ἀντιπαρετάχθησαν παρὰ τὰ σύνορα τῶν δύο χωρῶν οἱ πολέμιοι στρατοί, ἐνῶ ἀγγλικὸς στόλος ἐνεφανίσθη εἰς Frith of Forth.

Ἄλλ' ὁ βασιλικὸς στρατὸς δὲν εἶχε τὴν πεποίθησιν καὶ τὸν θρησκευτικὸν φανατισμὸν τοῦ σκωτικοῦ, οὕτω δὲ τὰ πράγματα ταχέως κατήντησαν εἰς διαπραγματεύσεις, αἵτινες κατέληξαν εἰς συνθήκην, τὴν λεγομένην εἰρήνην τοῦ Βέρουϊκ· κατ' αὐτὴν οἱ στρατοὶ ἔπρεπε νὰ διαλυθῶσι, τὰ σκωτικὰ φρούρια ἔπρεπε νὰ ἀποδοθῶσι εἰς τὸν βασιλέα, ὅστις ἐξ ἄλλου συγκατετίθετο εἰς τὴν κατάργησιν τοῦ ἐπισκοπάτου καὶ εἰς τὴν σύγκλησιν νέας συνελεύσεως (assembly) καὶ κοινοβουλίου, ἐν οἷς ἔμελλον νὰ ἐξομαλυνοῦσι τὰ περὶ ὧν ἡ ἔρις ζητήματα.

Καθ' ὅλον τὸν προτεσταντικὸν κόσμον ἡ συμφωνία αὕτη ἐπροξένησε μεγάλην εὐχαρίστησιν καὶ ἠλπίζετο ὅτι ὁ Κάρολος θὰ ἠκολούθει νῦν πλέον κατὰ τὸ πνεῦμα τῶν ἀνδρῶν οἷος ὁ Λέσλεϋ ἐντονον προτεσταντικὴν πολιτικὴν, ὅτι ἤθελεν ἐπέμβῃ εἰς τὸν ἡπειρωτικὸν πόλεμον, ὅτι ἤθελε μεταχειρισθῇ τὰς σκωτικὰς στρατιωτικὰς δυνάμεις πρὸς ἀνάγκησιν τοῦ Παλατινάτου.

Ἄλλ' ὁ ὀλεθρὸς τοῦ Καρόλου ἦτο, ὅτι καὶ ἡ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ αὐτοῦ, ὡς ἡ ἐσωτερικὴ, ἦτο ἐπίσης ἀόριστος, ἀναποφάσιτος καὶ ἀσυνακόλουθος, ὅτι πάντοτε ἔφθειρε τὴν μίαν διὰ τῆς ἄλλης, ταύτην δι' ἐκείνης καὶ ἐκείνην διὰ ταύτης.

Ὁ Κάρολος ἀμφεταλαντεύετο μεταξὺ Ἰσπανίας καὶ Γαλλίας, ἐπὶ ἱκανὸν δὲ χρόνον ἐπολέμουν κατ' ἀλλήλων οἱ σκευωροὶ καὶ αἱ σκευωροὶ τῶν δύο κομμάτων ἐν τῇ αὐλῇ του. Ἐνεκα τούτου αἱ προσπάθειαι αὐτοῦ πρὸς ἀποκατάστασιν τοῦ ἀνεψιοῦ του ἦσαν μάταιαι· ἤθελε καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὡς ἐν πᾶσι τὸν σκοπὸν, ἀλλ' ὅχι καὶ τὰ πρὸς τὸν σκοπὸν ἄγοντα μέσα· ὀξύνους ὡς ἦτο, ἠδύνατο νὰ ἐξευρίσκη τὰς δυσκολίας καὶ τοὺς κινδύνους τῶν διαφόρων ὁδῶν, δὲν ἐέκκτητο ὁμως τὸ προσὸν τοῦ λαμβάνειν ὠρισμένην ἀπόφασιν καὶ ἐνεργεῖν πρὸς ἐπιδίωξιν ὠρισμένων σκοπῶν.

Οἱ Γάλλοι ἀνταπέδιδον αὐτῷ τὸν, ὡς ἀπεκάλουν αὐτὸν αὐτοὶ οἱ

ἴδιοι, ἐπαμφοτερισμὸν του, — διότι διεπραγματεύετο ὁ Κάρολος μετ' αὐτῶν ἐπὶ τοῦ ζητήματος τοῦ Παλατινάτου, ὡς καὶ μετὰ τῶν Ἰσπανῶν, — δεικνύοντες πρὸς τοὺς Σκώτους ἀναμφίβολον συμπά-
 θειαν, οὐδὲν γὰρ νῦν χρόνον ἔπ' ἔρχετο νὰ καταχέτορα πικρὰ καὶ σκληρὰ.

10 Ἡ εἰρήνευσις τοῦ Βέρουικ ὑπῆρξεν ἄγονος. Τὰ ἀντιμαχόμενα μέ-
 ρη ἀντήλλαξαν λόγους ἀγαθοὺς, ἀλλ' αἱ ἀντιθέσεις παρέμειναν. Οὔτε
 ἡ συνέλευσις τοῦ κλήρου, οὔτε τὸ κοινοβούλιον, τὸ ὁποῖον συνηλθε
 μετὰ ταῦτα (Αὐγούστου τοῦ 1639), ἐφάνησαν διαλλακτικά· τὸ κοι-
 νοβούλιον μάλιστα προέβη εἰς τοιαύτας ἀπαιτήσεις καὶ διευτύωσε τοι-
 αύτας ἐπὶ δημοσίου δικαίου θεωρίας, ὥστε ἐκ τῆς βασιλείας δὲν θὰ
 παρέμενεν εἰμὴ τὸ ὄνομα, καὶ οἱ ἀρχηγοὶ τῆς πλειονοψηφίας ἄνευ ἐν-
 δοιασμοῦ τινὸς ἤλθον εἰς συνεννόησιν μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Γαλ-
 λίας· ἐν τινι μυστικῷ ἐγγράφῳ παρεκάλουν οὗτοι τὸν Λουδοβίκον ΙΓ'.
 νὰ παράσχω αὐτοῖς τὴν προστασίαν του· ἐνθυμίζοντες τοὺς ἀρχαίους δε-
 σμούς τῆς Σκωτίας μετὰ τῆς Γαλλίας.

§ 328. Ὁ Στράθφορδ. — Τὸ ἐγγραφον τοῦτο περιέπεσεν εἰς
 χεῖρας τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως καὶ ἐπετάχυνε τὴν ἀπόφασιν περὶ
 ἐπαναλήψεως τῶν παλεμικῶν μέτρων. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους
 ἀπεφάσισεν ὁ Κάρολος νὰ καλέσῃ παρ' ἑαυτῷ καὶ περιλαβῇ ἐν τῷ
 συμβουλίῳ τοῦ τὸν σθεναρώτερον καὶ τολμηρότερον τῶν θεραπόντων
 του, τὸν λόρδον ἐπίτροπον (deputy) τῆς Ἰρλανδίας, Θωμᾶν Οὔεντ-
 σούρθ.

Οὗτος, ὡς ἐμνημονεύσαμεν, ἀνεδείχθη κατ' ἀρχάς ἐν τῇ ἀντιπο-
 λιτεύσει ὡς σφοδρότατος καὶ ἱκανὸς ἀντίπαλος τοῦ Βούκιγγαμ, μετὰ
 ταῦτα ὅμως, φιλόδοξος καὶ φίλαρχος ὢν, προσεκολλήθη εἰς τὸν βα-
 σιλέα καὶ ἐπέδειξεν εἰς διαφόρους σπουδαίας θέσεις, μάλιστα ὅμως
 ἐνταῦθα, ἐν Ἰρλανδίᾳ, τὸ μέγα διοικητικὸν καὶ κυβερνητικὸν τάλαν-
 τόν του· ἄνθρωπος τοῦ ξίφους ἀλλὰ καὶ νομομαθῆς, εὖσωμος καὶ λαμπρὸς
 τὸ παράστημα, μεγάλῃς αὐτοπεποιθήσεως καὶ πρὸ παντὸς ἀνὴρ ἀκα-
 ταβλήτου θάρρους.

Ἀπενεμήθη αὐτῷ νῦν ὁ τίτλος τοῦ καμίου τοῦ Στράφ-
 φορδ, καὶ ἐντὸς ὀλίγου ἐξωμάλυνεν οὗτος τὰ ἱρλανδικὰ πράγματα·
 τὸ ἱρλανδικὸν κοινοβούλιον ἐψήφισε νῦν ἄνευ δυσκολίας βοήθειαν εἰς
 χρήματα καὶ στρατεύματα ἀναλόγως τῶν δυνάμεων τῆς χώρας.

10 Ὁ σύμβουλος οὗτος τοῦ βασιλέως ἦτο ἀνὴρ θαρραλὴς καὶ ἀπεφά-

σις· νὰ ἐπαναφέρῃ τοὺς Σκώτους εἰς ὑπακοὴν διὰ τῆς βίας, νὰ συγκα-
λέσῃ δὲ πρὸς ἐπιψήφισιν τῶν πρὸς τοῦτο ἀπαιτούμενων χρηματικῶν μέ-
σων ἁγγλικὸν κοινοβούλιον, ὅπως ἀπὸ ἑνδεκα ἐτῶν δὲν εἴχῃ συγκληθῇ.
Ἐὰν τὸ κοινοβούλιον ἀπεποιεῖτο νὰ πρίξῃ τὰ θέοντα ἐν ἀγῶνι
ἐν ᾧ διεκυβεύετο ἡ τιμὴ τοῦ ἔθνους ἐξ ἴσου ὅσον καὶ ἡ τοῦ βασι-
λέως, τότε ὁ βασιλεὺς ἦτο ἀνεύθυνος ἂν προέβαινεν εἰς μέτρα ἔκτακτα.

2. Τὸ μακροχρόνιον κοινωνικόν καὶ ὁ ἐμπόριος πόλεμος. 1649-1640.

§ 329. Σύγκλησις ἀγγλικοῦ κοινοβουλίου 1640. —

Τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1640 συνήλθε τὸ κοινοβούλιον τοῦτο. Ἡ ἐναρξὶς αὐτοῦ ἐκηρύχθη διὰ λόγου τοῦ λόρδου σφραγιδοφύλακος Φίντς (Finch), ὅστις μετεχειρίσθη τὴν ἀτυχῆ φράσιν, ὅτι ὁ Φιέθων πρέπει νὰ προσέχη νὰ μὴ λάβῃ τὴν θέσιν τοῦ Φοίβου, ὃ ἐστίν, ὅτι τὸ κοινοβούλιον δὲν ἔπρεπε ν' ἀποτολμήσῃ νὰ λάβῃ παρὰ τῆς κυβερνήσεως τὰ ἡνία.

Τὸ κύριον ζήτημα ἦτο ἡ ἐπιψήφισις τῶν πιστώσεων διὰ πόλε-
μον τοῦ ὁποίου τὴν ἀνάγκην κατεδείκνυνεν ἡ πρὸς τὸν βασιλέα τῆς
Γαλλίας ἐπιστολὴ ἐκείνη τῶν Σκώτων λόρδων, ἥτις καὶ ἀνεγνώσθη
ἐν τῇ κοινοβουλίᾳ αὐτοῦ τοῦ γινόμενου, ὁ βασιλεὺς θὰ ἀπεδείκνυνεν αὐ-
τὸν δίκαιον, εὐσεβεῖ καὶ ἐπεικῇ βασιλέα.

Ἄλλ' ἡ κυβερνήσις εὐρέθη ἐνώπιον ἀνδρῶν κατανοούντων σα-
φῶς τὰ μεγάλα συμφέροντα περὶ ὧν ἐπρόκειτο καὶ μὴ παραπλανω-
μένων ὑπολόγων. Ἡ διαγωγή τῶν Σκώτων δὲν ἐνεποίει εἰς αὐτοὺς τὴν
αὐτὴν ἣν καὶ εἰς τὸν βασιλέα καὶ εἰς τοὺς συμβούλους αὐτοῦ ἐντυ-
πώσιν, διότι οἱ Σκῶτοι ἡγωνίζοντο ὑπὲρ θρησκευτικῆς ἀρχῆς, ἣν
συνεμερίζοντο καὶ οἱ ἀρχιγοὶ τῆς Κάτω Βουλῆς — τουτέστιν ὑπὲρ
τοῦ ἁκροῦ προτεσταντισμοῦ.

Ἐξ ἐξ αὐτῶν, ὁ Ἰωάννης Πημ, διὰ μακρᾶς ἀγορεύσεως τοῦ ἀπέ-
δωκε τὸ κακὸν ἐξ οὗ ἔπασχεν ἡ χώρα εἰς τὸν παπισμόν, πρὸς ὃν ἔπρεπε
να ἐπέλθῃ πληρεστέρα ἡ ρῆξις· βλέπομεν ἐκ τούτου διὰ τὴν θρησκευτικὴν
ἀντιθέσιν πανταχοῦ ἐν πρώτῃ γραμμῇ ἐδέσποζε τῶν σχέσεων τῶν ἐκεί-
νων.

Καὶ ἔλαβον τὴν στάσιν τῶν· ἦτο δὲ αὕτη αὕτη ἐκείνη· ἦν εἶχον
τηρήσει καὶ κατὰ τὰ προηγούμενα κοινοδοῦν, ἐξήτοεν ὁ γὰρ πρῶτον
ἐπὶ τῇ ἐκείνῃ, καὶ κατὰ τὰ προηγούμενα κοινοδοῦν, ἐξήτοεν ὁ γὰρ πρῶτον

τὴν ἱκανοποίησιν τῶν παραπόνων καὶ καταγγελιῶν, καὶ ἔπειτα προσεφέροντο εἰς ψήφισιν τῶν πιστώσεων.

Ὁ Κάρολος προέβη εἰς διαπραγματεύσεις : ἀπέναντι δώδεκα ἐπιχορηγήσεων προσεφέρετο νὰ παραιτηθῇ τοῦ ναυτικοῦ φόρου καὶ νὰ δώσῃ εἰς τὰς κοινότητας καιρὸν ν' ἀναπτύξωσι τὰς καταγγελίας των.

Ἐν τῇ Ἀνω Βουλῇ εὗρεν ὁ βασιλεὺς ὑποστήριξιν· καὶ αὐτὴ δὲ ἡ Κάτω Βουλὴ δὲν ἦτο ὅλως ἀπρόσιτος εἰς τὴν ἰδέαν τῆς συνδιαλλαγῆς, ἀλλ' ὁ Κάρολος δὲν ἠδύνατο νὰ παραιτηθῇ τῶν ὀπισθοβουλιῶν των.

Ὅ,τι καθ' ἑαυτὸ θὰ ἦτο ἔργον ἀξιέπαινον, ἡ μετριοπάθεια δηλ. πρὸς τοὺς καθολικοὺς, ἀπώλεσε τὴν ἀξίαν του, διότι ἦτο συναφὲς μετὰ πολιτικῆς ὑπὲρ καταπολεμήσεως τῶν ἀρχαίων ἀγγλικῶν ἐλευθεριῶν καὶ μετ' ἀμφιρρόπου ἐξωτερικῆς πολιτικῆς.

Ἡ Κάτω Βουλὴ ἐπέμεινεν εἰς τὴν στάσιν της, — ζητοῦσα τὴν χεῖρωσιν τῶν καθολικῶν, τὴν ἀσφάλειαν τῆς ἰδιωτικῆς περιουσίας καὶ τῶν κοινοβουλευτικῶν ἐλευθεριῶν.

Διὰ τοῦτο βραχὺς ὑπῆρξεν ὁ βίος τοῦ κοινοβουλίου τούτου : — οἱ σύμβουλοι τοῦ βασιλέως εἶχον ἠναμετρήσει πρότερον τὸ ἐνδεχόμενον τῆς μὴ συνεννοήσεως : τὸν Μάϊον τοῦ 1640 τὸ κοινοβούλιον διελύθη πρὸς χαρὰν τῆς ἄκρας ἀντιπολιτεύσεως, ἥτις τὸ καθ' ἑαυτὴν δὲν εἶχε τὴν πεποίθησιν, ὅτι τὸ κοινοβούλιον τοῦτο θὰ εἶχε τὴν δύναμιν νὰ πράξῃ πᾶν τὸ ἀπαιτούμενον πρὸς τὸ συμφέρον τῆς ἐλευθερίας, καὶ πρὸς λύπην τῶν μετριοπαθῶν καὶ τῶν εἰλικρινῶν φίλων τοῦ βασιλέως.

§ 380. Ἡ διάλυσις τοῦ κοινοβουλίου. Ἡ Σκωτία. — Οἱ ἐν Σκωτίᾳ εἶχον ἀρχίσει ἤδη ἀπὸ τοῦ Μαρίου καὶ αὐθις τοὺς ἐξοπλισμοὺς, καὶ νῦν τὸν Ἰούνιον τοῦ 1640 συνῆλθε τὸ σκωτικὸν κοινοβούλιον ἐν Ἐδιμβούργῳ. Συνῆλθε δὲ αὐτοβούλως : δὲν παρίστατο δὲ καὶ οὐδεὶς βασιλικὸς ἐπίτροπος, καὶ αἱ συνεδριάσεις ἐγίνοντο ἄνευ ξίφους, σκῆπτρου καὶ στέμματος, τοῦθ' ὅπερ οὐδέποτε ἐγένετο πρότερον.

Ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν τὸ κοινοβούλιον τοῦτο προέβη εἰς σπουδαιοτάτας ἀποφάσεις. Οἱ κληρικοὶ ἀπεκλείσθησαν καθ' ὅλοκληρίαν ἀπὸ τοῦ κοινοβουλίου ὡς ἐπίσης καὶ ἀπὸ τῶν δικαστηρίων, εἰς τοῦτο

δὲ ἦτο καθ' ὁλοκληρίαν σύμφωνος καὶ ὁ κατώτερος κληρὸς : ἀπεφασίσθησαν δὲ καὶ ἄλλαι μεταρρυθμίσεις, ἀφορῶσαι εἰς τὴν ἐπέκτασιν τῆς ἐξουσίας τοῦ κοινοβουλίου· ἡ στάσις ἦν εἶχε λάβει ἡ ἀγγλικὴ Κάτω Βουλὴ ἐπεθάρρυνεν αὐτοὺς ἔτι μᾶλλον ἐν τῇ πορείᾳ των ταύτη.

Εἰς τὴν στάσιν ταύτην καὶ εἰς τὰς σχέσεις μετὰ διαφόρων ἐπιφανῶν ἀρχηγῶν τοῦ ἀγγλικοῦ κόμματος τῶν κοινοβουλευτικῶν ἐλευθεριῶν στηριζόμενοι προέβησαν θαρραλεώτατα : συνετάχθη εὐγλωττος προκήρυξις δι' ἧς ρητῶς καὶ μετὰ δυνάμεως ἐτονίζετο ἡ κοινότης τῶν συμφερόντων τῶν δύο χωρῶν.

Ἡ Ἀγγλία, ἔλεγον οἱ Σκῶτοι ἐν τῇ προκηρύξει των οὐχὶ ἀδίκως ἐν σχέσει πρὸς τὴν μελετωμένην κατὰ τῆς Σκωτίας ἐπίθεσιν, ἔμελλε διὰ τοῦ ἰδίου ἑαυτῆς ζήτους νὰ ἐξοντώσῃ τὴν ἰδίαν ἑαυτῆς θρησκείαν, ἐνῷ κοινὸν καθήκον καὶ συμφέρον τῶν δύο χωρῶν εἶναι νὰ προστατεύσῃ τὴν ἀληθῆ θρησκείαν καὶ τὰς εὐλόγους ἐλευθερίας τῶν ὑπηκόων κατὰ τῆς γατρίας τῆς περιστοιχιζούσης τὸν βασιλέα καὶ ὑπερμαχομένης ὑπὲρ τῆς δεισιδαιμονίας καὶ τῆς δουλείας.

Διέβησαν δὲ τὸν ἀρχαῖαν συνοριακὸν ποταμόν, τὸν Τουήδ (Tweed), συμποσούμενοι εἰς εἴκοσι περίπου χιλιάδας ἀνδρῶν ὑπὸ τὸν Λέσλεϋ· εἶτα ὤρμησαν πρὸς τὸν Τάϋν (Tyne), κατέλαβον δὲ τὸ Νεοκάστελον (Newcastle) καὶ τὴν Δούρχαμ· ὁ βασιλεὺς δὲ καὶ ὁ Στράφφορδ εὐρίσκοντο ἐν Ὑόρκῃ.

Ἀλλ' ἂν ἐφικντάσθησαν οὗτοι, ὅτι ἡ ἐμφάνισις σκωτικῶν στρατευμάτων ἐπὶ ἀγγλικοῦ ἐδάφους ἤθελεν ἐξάψει τὸ ἐθνικὸν τῶν Ἀγγλων φρόνημα καὶ τὸ λαϊκὸν μῖσος, ἐπλανῶντο καὶ ἀπηλλάσσοντο νῦν τῆς πλάνης ταύτης. Οἱ Σκῶτοι εἶχον εὐρυτάτας σχέσεις καὶ συνεννοήσεις ἐν Ἀγγλίᾳ, καὶ πάντες ἐνταῦθα οἱ κατὰ τῆς ἀντικοινοβουλευτικῆς πολιτικῆς τοῦ βασιλέως ἐθεώρουν αὐτοὺς ὡς συμμάχους, εἶχον δὲ ἐν τούτῳ κατὰ τοσοῦτον δίκαιον, καθόσον ἡ κατὰ τῆς Σκωτίας νίκη τοῦ Στράφφορδ θὰ ἐσήμαινε καὶ τὴν κατάλυσιν τοῦ κοινοβουλευτικοῦ πολιτεύματος ἐν Ἀγγλίᾳ.

Τὸ φρόνημα τοῦτο τὸ ἐπικρατοῦν παρὰ τῷ ἀγγλικῷ λαῷ παρεμείου σφόδρα τὴν ἐπιθετικὴν δύναμιν τοῦ βασιλέως. Τὰ στρατεύματα αὐτοῦ δὲν ἐνέπνεον ἐμπιστοσύνην ὡς πρὸς τὰ αἰσθήματά των, καὶ ὁ Κάρολος δὲν ἐτόλμα νὰ ὀδηγήσῃ αὐτὰ κατὰ τῶν σκωτικῶν δυνάμεων.

Εἰς μάτην εἶχε συγκαλέσει, ὡς ἄλλοτε εἰς παλαιοτέρας ἡμέρας, συνέλευσιν προκρίτων, *consilium magnum* τῶν λόρδων εἰς Ὑόρκην· οὐδεμιᾶς ἔτυχε παρ' αὐτῶν ἀρωγῆς : ἔπρεπε ν' ἀποφασίσῃ γὰρ προ-
ἔλθῃ εἰς συμφωνίαν τινὰ μετὰ τῶν Σκώτων.

Καὶ πράγματι συνωμολογήθη ἀνακωχὴ ὀπλων ἐν Ρί-π-ων (Ὑορκσάϊρ) : οἱ Σκῶτοι ἔμειναν ἐν τῇ χώρᾳ καὶ ἐλάμβανον κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀνακωχῆς, τὴν ὀρισθεῖσαν εἰς δύο μῆνας, 850 λίρας στερλίνας καθ' ἐκάστην πρὸς συντήρησιν τοῦ στρατοῦ των.

Τοῦτο συνεπήγαγε τὴν ὑπὸ τοῦ βασιλέως σύγκλησιν τοῦ κοινοβου-
λίου· διότι μόνον διὰ κοινοβουλίου ἠδύνατο νὰ ἐπιτύγῃ τὰ μέσα πρὸς ἱκανοποιήσιν τῶν Σκώτων. «Granmercy good master Scot» «σᾶς εὐχαριστοῦμεν πολὺ, κύριε Σκῶτοι» λέγει ἐν ἀρχαῖον ἀγγλικὸν ἄσμα τῶν χρόνων τούτων : διότι ἡ παρουσία τοῦ στρατοῦ των ἐξησφάλισεν εἰς τὸ ἀγγλικόν ὑπὲρ τῶν κοινοβουλευτικῶν ἐλευθεριῶν κόμμα τὴν ὑπεροχήν.

§ 331. Τὸ μακροχρόμιον κοινοβούλιον. — Τὴν 3 Νο-
εμβρίου τοῦ 1640 συνήλθην εἰς Οὔενστυμίνστερ τὸ κοινοβούλιον τοῦτο,
ὅπερ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ μακροχρόνιου κοινοβουλίου

ἔμελλε νὰ καταλάβῃ τόσον σπουδαίαν θέσιν ἐν τῇ ἀγγλικῇ ἱστορίᾳ.

Ἡ πλειοψηφία τοῦ τελευταίου κοινοβουλίου ἐνισχύθη ἐτι μᾶλ-
λιν, οἱ θαρραλεώτεροι ἄνδρες τοῦ δημοφιλοῦς κόμματος ἐξελέγησαν καὶ
αὐθις, ἠσθάνοντο δὲ ἑαυτοὺς φερομένους ὑπὸ ἰσχυροῦ ρεύματος παρὰ
τῷ λαῷ. Ὁ βασιλεὺς ἀπήτει, — ἢ μᾶλλον, ἐπειδὴ δὲν ἦτο σκεδὸν
πλέον εἰς θέσινον ἄπαιτήτη, ἐπιθυμεῖ νὰ διευκολύνωσιν εἰς αὐτὸν τὸ
ἔργον τῆς ἀπομακρύνσεως τῶν Σκώτων ἀπὸ τοῦ ἀγγλικοῦ ἐδάφους.

Δὲν ἐσκέπτετο ὅμως αὐτῷ καὶ ἡ Κάτω Βουλὴ, ἥτις, ἔχουσα συν-
εἰδήσιν τῆς δυνάμεώς της, ἄνευ χρονοτριβῆς ἐστρεψε νῦν τὴν προσο-
χήν της πρὸς τὰ ἐσωτερικὰ ζητήματα καὶ τὴν φορὰν ταύτην ἀρχή-
θεν δὲν ἐζήτηι πλέον ἀπλὴν ἱκανοποίησιν διὰ τὰς καταγγελίας,
ἀλλὰ πρὸ παντός, ἵνα πᾶς τις ἀναγνωρίσῃ τὴν σπουδαιότητα τοῦ
πράγματος, τὴν τιμωρίαν τῶν πρωταιτίων τῶν καταγγελλομένων
πράξεων.

§ 332. Δίκη τοῦ Στράθφορντ. — Μετὰ θάρρους δὲ προ-
ἔβη ἡ Βουλὴ εἰς ἐπίθεσιν : καὶ ἦτο εὐκολον νὰ προῖδῃ τις, ὅτι ἡ
ἐπίθεσις αὕτη θὰ ἐστρέφετο κατὰ πρῶτον κατὰ τοῦ Στράθφορντ

τοῦ σημαντικωτέρου καὶ ἔνεκα τούτου τοῦ μισητοτέρου τῶν συμβούλων τοῦ βασιλέως.

Αὐτὸς οὗτος ὁ Στράφορδ εἶχε παρακαλέσει τὸν βασιλέα ν' ἀφήσῃ αὐτὸν εἰς Ἰρλανδίαν καὶ παρὰ τῷ στρατῷ, ὅπου θὰ ἠδύνατο νὰ προσφέρῃ εἰς αὐτὸν μεγαλειτέρας ὠφελείας, ἀλλὰ νῦν δὲν ἀπέφευγε τὸν ἀγῶνα. Εἶχε τὸ θάρρος νὰ προσέλθῃ εἰς τὸ κοινοβούλιον καὶ νὰ καταλάβῃ τὴν ἐν τῇ Ἄνω Βουλῇ θέσιν του : εἶπε δὲ ὅτι κατὰ τῆς καταγγελίας τῆς κατ' αὐτοῦ θὰ ἀντέτασεν ἄλλην καταγγελίαν αὐτός, τὸ δὲ περιεχόμενον τῆς καταγγελίας αὐτοῦ θὰ ἦσαν αἱ προδοτικαὶ σχέσεις τῶν ἀρχηγῶν τῆς ἀντιπολιτεύσεως μετὰ τῶν Σκώτων.

Παρεγνώρισεν ὁ Στράφορδ τὴν σοβαρότητα τῆς ἥττης ἣν εἶχον ὑποστῇ αὐτός καὶ ὁ βασιλεὺς.

Ἡδὴ τὴν 11 Νοεμβρίου (1640) ἀπεφασίσθη ἐν τῇ Κάτω Βουλῇ ἡ κατ' αὐτοῦ κατηγορία. Ὁ Ἰωάννης Πύμ, ὁ ἰσχυρότερος τῶν ἀρχηγῶν τῆς Βουλῆς τῶν Κοινοτήτων κατὰ τὴν ὥραν ταύτην, ἡγούμενος μεγάλου ἀριθμοῦ μελῶν αὐτῆς ἔφερε τὸ κατηγορητήριον εἰς τὴν βουλὴν τῶν λόρδων, ἧτις ἀπεδέχθη αὐτὸ καὶ διέταξε τὴν προφυλάκισιν τοῦ κατηγορουμένου.

Τὸν Δεκέμβριον ἀπεφασίσθη ἄλλη ὁμοία κατηγορία ἐπὶ ἐσχάτῃ προδοσίᾳ κατὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Λῳδ, ἐτέθη δὲ καὶ οὗτος ὑπὸ κράτησιν· ἄλλοι τινὲς ἐκ τῶν ἀνδρῶν τῆς κυβερνήσεως μικροτέρας σπουδαιότητος κατώρθωσαν νὰ φύγωσιν.

Ὁ βασιλεὺς τῇ συμβουλῇ τοῦ Ἀμιλτων ἐκάλεσεν εἰς τὴν κυβέρνησιν ἀνδράς εἰς ἀγαθὰς διατελουῦντας σχέσεις πρὸς τὴν ἀντιπολίτευσιν, καὶ ἔδωκε τὴν συγκατάθεσιν αὐτοῦ εἰς νόμον καθ' ὃν, τὸ κοινοβούλιον ἔδει νὰ καλῇται κατὰ πᾶν τρίτον ἔτος ἄνευ δὲ τῆς συγκαταθέσεως τῶν δύο βουλῶν κατὰ τὰ πρῶτα πενήκοντα ἔτη τῆς λειτουργίας του δὲν θὰ ἠδύνατο μήτε νὰ ἀναβληθῇ μήτε νὰ διαλυθῇ.

Ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἀνέστειλε τὴν δίκην κατὰ τοῦ Στράφορδ : αἱ σπουδαῖαι καὶ βίαιαι συζητήσεις περὶ τῶν συνταγματικῶν ζητημάτων, περὶ ἀναμορφώσεως ἢ καταργήσεως τοῦ ἐπισκοπάτου, αἱ ἔνεκα τοῦ κρατοῦντος φρονήματος οἰκοθεν γεννώμεναι φῆμαι περὶ συνωμοσιῶν κατὰ τοῦ κοινοβουλίου ἢ τῶν ἀρχηγῶν αὐτοῦ ἐπηύξανον κατὰ πλάτος καὶ βάθος τὸν ἐξερεθισμόν.

Ἡ θαρραλέα καὶ δεξιὰ ἀπολογία τοῦ Στράφορδ ἐν τῇ Ἄνω Βουλῇ
Παγκόσμιος Ἱστορία

ἐπροξένησε μεγάλην ἐντύπωσιν· κατεδείχθη παραχρήμα ὅτι ἐσχάτη προδοσία ἐν τῇ νομικῇ σημασίᾳ τῆς λέξεως δὲν ἠδύνατο νὰ ἀποδοθῇ εἰς αὐτόν. Τὰ κεφάλαια τῆς κατηγορίας διὰ τὰ ὁποῖα ἠδύνατο νὰ κριθῇ ἐνοχος θὰ ἠδύναντο ἴσως νὰ ἀναχθῶσιν εἰς τὴν νομικὴν ἔννοιαν ἣν τὸ ἀγγλικὸν δίκαιον διατυποῖ διὰ τοῦ ὅρου *Misdemeanour*, κακὴ συμπεριφορὰ, πταῖσμα (1) καὶ ἐν τῇ χειροτέρᾳ περιπτώσει ὑπὸ τὸν ὅρον *Felony* — ἀπιστία περὶ τὸ καθήκον αὐτοῦ ὡς ὑπηκόου : ἦτο δὲ τῷ ὄντι νομικῶς ἀπροσμάχητος ὁ Στράφφορδ, ὅτε ἔλεγεν ὅτι ἑκατὸν περιπτώσεις κακῆς συμπεριφορᾶς δὲν ἀποτελοῦσιν ἀπιστίαν, καὶ ἑκατὸν περιπτώσεις ἀπιστίας δὲν ἀποτελοῦσι τὸ ἔγκλημα τῆς ἐσχάτης προδοσίας : οὕτω δὲν ἐπετεύχθη ὁ σκοπός.

Ἄλλ' οἱ τραχεῖς ἄνδρες τοῦ κρατοῦντος κόμματος δὲν ἄφησαν ἐλεύθερον τὸ θυμὰ των : ἐκέφθησαν νὰ καταφύγωσιν εἰς τὴν κατὰ τὴν δίκην δεικνύουσαν, εἰς *bill of attainder*. Πράγματι δὲ νόμος ψηφισθεὶς ὑπὸ τῶν δύο βουλῶν, καὶ ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἐπικεκυρωμένος ἠδύνατο νὰ καταστήσῃ τὸ ἄδικον δίκαιον καὶ τὸ δίκαιον ἄδικον.

Εἰς οὐδὲν ὠφέλησεν ὅτι κατὰ τὴν συζήτησιν μέλη τινὰ τοῦ κοινοβουλίου ἐχαρακτήρισαν τὴν τοιαύτην ἐνέργειαν ὡς δικαστικὸν φόνον : οἱ ὑπὲρ τοῦ καταδικαστικοῦ νόμου ἐπεκαλέσθησαν εἰς ἀπάντησιν τὴν ἀνάγκην τῆς πολιτείας — ἀπήντησαν διὰ τοῦ σοφίσματος, ὅτι ὁ νόμος δὲν ἠδύνατο νὰ ἰσχύῃ ὑπὲρ ἐκείνου ὅστις ἠθέλησε ν' ἀνατρέψῃ ὅλους τοὺς νόμους.

Οὐδεμίᾳ ἀμφιβολίᾳ, ὅτι ἐπὶ τοῦ προκειμένου καὶ τὴν φορὰν ταύτην — ἀλλὰ ταύτην μόνην τὴν φορὰν — ὁ Στράφφορδ ἦτο ὁ ἀντιπροσωπεύων τὸν νόμον, ὁ ἀντιπροσωπεύων τὸν ἀγῶνα τοῦ κοινοῦ ἀγαθοῦ καὶ τῆς ἐλευθερίας.

(1) Σ. Μ. Ὁφείλω νὰ ὁμολογήσω ὅτι δὲν εὕρισκω τὴν στιγμὴν ταύτην ποῖος εἶναι ὁ ὅρος τοῦ ἑλληνικοῦ ποινικοῦ νόμου ὁ ἀντίστοιχος εἰς τὸν ἀγγλικὸν *Misdemeanour* καὶ ἀμυβιάλλω ἂν ὑπάρχῃ. Ὁ Γερμανὸς συγγραφεὺς ἀποδίδει αὐτὴν διὰ δύο διαφόρων λέξεων τῆς *Missverhalten* καὶ τῆς *Vergehen*. Ἀλλὰ τὸ μὲν *Missverhalten* σημαίνει κυρίως κακὴν συμπεριφορὰν δὲν εἶναι βεβαίως ὅρος τοῦ ποινικοῦ δικαίου, καίτοι ἀνταποκρίνεται κατὰ τὴν γραμματικὴν τοῦ ἔννοιαν πρὸς τὸν ἀγγλικὸν ὅρον *misdemeanour*, τὸ δὲ *Vergehen* εἶναι μὲν ὅρος ἐπιστημονικῆς, ἀλλὰ σημαίνει ὅτι ὁ ὅρος τοῦ ἑλληνικοῦ ποινικοῦ νόμου πλημμέλημα, δὲν σημαίνει δηλ. εἰδικῶς ὠρισμένον ἔγκλημα.

Ἄλλ' ἐνταῦθα εὐρισκόμεθα ἐν τῷ μέσῳ μεγάλου ἀγῶνος, ἀπέναντι τῶν μεγάλων σκοπῶν τοῦ ὁποῖου ἀπορῦπτεται ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν τὸ εἰκαίον : ἐπρόκειτο περὶ τῆς νίκης κατὰ τοῦ φοβερωτέρου καὶ δι' αὐτὸ ἀκόμη τὸ μέλλον ἐπικινδυνωδεστέρου ἐχθροῦ.

Εἶναι ἀληθές ὅτι καὶ οἱ ὀπαδοὶ τῆς ἀρχαίας τάξεως τῶν πραγμάτων συνεταράσσοντο, καὶ ὑπῆρχον τοιοῦτοι εἰς τὰς τάξεις τῆς ἀριστοκρατίας, μεταξὺ τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ στρατοῦ, τοῦ στρατοπεδευμένου κατὰ τὰ βόρεια σύνορα, ἐν τῷ μέσῳ τοῦ μεγάλου πλήθους τῶν πιστῶν τῆς ὑφισταμένης ἀγγλικανικῆς ἐκκλησίας, ἣτις προφανῶς ἠπειλεῖτο, δὲν ἔλειπον δὲ καὶ σχέδια ἀντιδράσεως : ἀλλ' αἱ περὶ τούτων φῆμαι — φῆμαι περὶ σχεδίων μὴ ὠρίμων ἀκόμη — ἐξήπτον ἔτι μᾶλλον τοὺς ἀντιθέτους καθ' ὅλην τὴν χώραν μάλιστα δὲ ἐν Λονδίνῳ ὅπου ὁ ριζοσπαστισμὸς εἶχε φθάσει εἰς μεγάλην δύναμιν.

Ἀκριβῶς δὲ ὑπὸ τὴν πρίσιν τοῦ ἐξημμένου τούτου φρονήματος τοῦ λαοῦ ἐψήφισε καὶ ἡ Ἄνω Βουλὴ, εἰς ἣν ἐλάχιστα παρῆσαν μέλη, διὰ ψήφων 26 κατὰ 19, τὸ ἐν τῇ Κάτω Βουλῇ διὰ μεγάλης πλειονοψηφίας ψηφισθὲν bill of attainder, ὅπερ καὶ ὑπεβλήθη νῦν εἰς τὸν βασιλέα.

Ὁ Στράφφορδ ἔδειξεν ἀληθῆς ψυχῆς μεγαλεῖον γράψας πρὸς τὸν βασιλέα καὶ δηλώσας ὅτι ἀπαλλάττει αὐτὸν τῶν πρὸς αὐτὸν ὑποχρεώσεων του, συνεβούλευσε δὲ αὐτὸν νὰ θυσιάσῃ τὸν ὑπουργόν, οὕτω δὲ νὰ καταστήσῃ δυνατὴν τὴν μεταξὺ βασιλείας καὶ λαοῦ συνδιαλλαγὴν.

Δυστυχῶς τὴν στιγμὴν ταύτην, καθ' ἣν ὤφειλεν ὁ Κάρολος νὰ συμβουλευθῇ μόνον τὴν συνείδησίν του, ἣτις ἐπέτασεν ἢ ἔπρεπε νὰ ἐπιτάξῃ αὐτῷ τὴν ἐνάσκησιν τοῦ δικαιώματος τῆς ἀρνησικυρίας κατὰ τοῦ ἐπιβληθέντος αὐτῷ πρὸς ἐπικύρωσιν νόμου καὶ ἐπὶ θυσίᾳ ἀκόμη τοῦ στέμματος, ἔσχεν οὗτος τὴν ἀδυναμίαν νὰ προσκαλέσῃ συμβούλιον ἐπισκόπων καὶ νὰ ζητήσῃ ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὴν συμβουλὴν αὐτῶν ὑπὸ ἔκποσιν θρησκευτικῆν.

Εἰς μόνον ἐκ τῶν ἐπισκόπων συνεβούλευσεν αὐτὸν ν' ἀκολουθήσῃ τὴν ἰδίαν ἐαυτοῦ πεποιθήσιν : ἀλλ' ὁ Κάρολος ἠκολούθησε τὴν συμβουλὴν τῶν ἄλλων, ἣτις ἦτο συμβουλὴ ἀνανδρίας.

«Μὴ πεποιθάτε ἐπὶ ἄρχοντας», ἀνέκραζεν ὁ Στράφφορδ κατὰ τὴν ρῆσιν τῆς Γραφῆς, ὅτε ἔμαθε τὴν ἀπόφασιν τοῦ βασιλέως : τὴν 12

Μαΐου τοῦ 1641 ἐξετελέσθη ἡ ἀπόφαισις, τουτέστιν ἡ καρτόμησις, ἐπὶ τοῦ λόφου τοῦ Πύργου [τοῦ Λονδίνου].

Ὁ κόμης ὑπέστη τὴν ἐσχάτην τῶν ποινῶν μετ' ἀξιοπρεπείας, πεσὼν ἐντίμως εἰς μέγαν ἀγῶνα.

§ 333. Ἡ θανάτωσις τοῦ Στράφφορδ· ἡ θέσις τοῦ βασιλέως. — Ἡ θυσία αὕτη ἀπέβη ὅλως ματαία διὰ τὸν βασιλέα καὶ διὰ τοὺς λόρδους ἐκείνους καὶ ἐπισκόπους οἵτινες συνεβούλευσαν αὐτὸν ἐπιμόνως νὰ μὴ ἐκθέσῃ εἰς κίνδυνον ἑαυτὸν καὶ αὐτοὺς πάντας χάριν ἐν ὅς: μετὰ τῆς ἐπικυρώσεως τοῦ κατ'ιδικαστικοῦ νόμου ἠναγκάσθη ὁ Κάρολος νὰ παράσχω τὴν ἐγκρισίν του καὶ εἰς ἐτέραν ἀπόφασιν τοῦ κοινοβουλίου, τὴν ἀπόφασιν καθ' ἣν ἡ ἀναβολὴ ἢ ἡ διάλυσις αὐτοῦ ἀνῆκεν εἰς αὐτὸ τοῦτο τὸ σῶμα.

Ἐν τοσοῦτῳ διὰ τῶν παραχωρήσεων τούτων εἶχεν ἀποκτήσει τοσαύτην ἐλευθερίαν ἐνεργείας, ὥστε ἠδύνατο ἤδη νὰ θέσῃ εἰς ἐφαρμογὴν τὸ σχέδιον ἐνὸς ταξιδίου εἰς Σκωτίαν. Εἶχεν ἐννοήσει τὸ λάθος ὅπερ εἶχε διαπράξει καὶ ἐσκέπτετο ν' ἀποφύγῃ αὐτὸ τὴν φορὰν ταύτην. Ἦλπιζεν ὅτι, εὐχαριστῶν καθ' ὁλοκληρίαν τοὺς Σκώτους, θὰ ἠδύνατο νὰ χωρίσῃ αὐτοὺς ἀπὸ τῶν Ἀγγλῶν ριζοσπαστῶν.

Ἀπεδέχθη λοιπὸν πάσας τὰς εὐχὰς των, ὑπεσχέθη νὰ ἐνεργῇ τοὺς διορισμοὺς εἰς τὰς ἀνωτάτας θέσεις κατὰ τὴν συμβουλὴν τῶν τάξεων, προσέλαβε τὸν ἐπιφανέστερον ἄνδρα τοῦ κόμματος, τὸν κόμητα Ἀργάϋλ (Argyle), εἰς ὅλας τὰς σπουδαίας ὑποθέσεις· ἀντὶ τούτου ἐλαβεν εἰτα παρ' αὐτοῦ καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου Λέσλεϋ, ὅστις ἠγεῖτο ἄλλοτε τοῦ σκωτικοῦ στρατοῦ κατ' αὐτοῦ καὶ ὃν προήγαγε νῦν εἰς κόμητα Λέβεν, τὸν λόγον τῆς τιμῆς των, ὅτι δὲν θὰ ἀναμιχθῶσι ποσῶς εἰς τὰ ἀγγλικά πράγματα.

Ἡ γνώμη αὐτοῦ ἦτο ὅτι, ἀφοῦ θὰ ἐξωμάλυνε τὰ πράγματα ἐν Σκωτίᾳ, θὰ ἦτο εὐκολον εἰς αὐτὸν νὰ ἐπανορθώσῃ ἐν Ἀγγλίᾳ τὴν τάξιν κατὰ τὰς ιδέας του.

§ 334. Σφαγαὶ ἐν Ἰρλανδίᾳ. — Κατὰ τὴν στιγμὴν ὅμως ταύτην ἢ ἐν Ἰρλανδίᾳ κατὰστασις παρενέβη κατὰ τρόπον σοβαρώτατον εἰς τὴν πορείαν τῶν ἀγγλοσκωτικῶν πραγμάτων.

Οἱ καθολικοὶ — οἱ ἀγγλικῆς καταγωγῆς κάτοικοι, ὡς καὶ τὸ πλῆθος τῶν κελτικῆς καταγωγῆς ἰθαγενῶν — ἐπωφελέθησαν τὴν ἀδυναμίαν τῆς αὐτόθι κυβερνήσεως, τῆς ὁποίας δὲν προΐστατο πλέον Στραφ-

φόρδ(ιός) τις. Ἡ εὐκαιρία ἐκρίθη κατὰλληλος ὅπως ἀποκατασταθῇ ἡ χώρα καὶ αὐθις ἀνεξάρτητος. καθολική, κελτική. Ἐν πάσῃ δὲ ἀνέσει διεσκέποντο οἱ ὀπλαρχηγοὶ καὶ οἱ μοναχοί, ἂν ἔπρεπεν ἀπλῶς νὰ ἐκδιώξωσι τοὺς προτεστάντας Σάξωνας, ἢ νὰ θανατώσωσιν αὐτοὺς ἀμέσως.

Ὅτε δὲ βραδύτερον ἐξερράγη πράγματι ἡ ἐπανάστασις, ἐξηπλώθη δὲ καθ' ὅλην τὴν χώραν ἔνεκα τῆς ἐλλείψεως ἀποχρώσεως στρατιωτικῆς δυνάμεως, τότε ἔλυσε τὸ ζήτημα τοῦτο, τὸ τῆς ἐκδιώξεως ἢ τῆς θανατώσεως, τὸ πρὸ πολλοῦ συσσωρευμένον καὶ νῦν μετ' ἀχαλινώτου ἀγριότητος ἐκσπάσαν μῖσος: πᾶσα φρικαλεότης διεπράχθη, κατὰ χιλιάδας ἐκάλυπτον τὴν χώραν οἱ νεκροί: τὰ ὀλίγα στρατεύματα τὰ ὅποια ἠδυνήθη νὰ ἐξαποστείλῃ ὁ βασιλεὺς εἰς Ἱρλανδίαν, μόλις ἐπήρκεσαν εἰς τὴν προάσπισιν τῶν ὀχυρῶν θέσεων τῆς χώρας.

§ 338. Ἡ μεγάλη Ἀναφορά. — Τὸ ἀγγλικὸν κοινοβούλιον εἶχεν ἀναβάλει τὰς ἐργασίας του, καταλιπὼν ἐπιτροπὴν πρὸς ἀναπλήρωσιν· ὁ Κάρολος ἐπέστρεψεν ἐκ Σκωτίας· ἐφάνη δὲ ὡς νὰ ἐπῆλθε στιγμὴ τις σωφροσύνης. Τὰ διαθήματα τῆς Κάτω Βουλῆς κατὰ τοῦ ἀγγλικανικοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ὀργανισμοῦ, — ἡ κοινοβουλευτικὴ ἐπιτροπὴ εἶχε προσθέσει εἰς τοὺς ἀγγλικανοὺς ἱερεῖς βοηθοὺς (Stundenhalter), ἀναγνώστας — ἐξήγειραν τὸν λαόν, καὶ παρ' αὐτῇ δὲ τῇ Κάτω Βουλῇ ὑπῆρχεν ἰσχυρὰ μειονοψηφία μετριοπαθῶν μελῶν, ἐπιθυμοῦσα νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὰ συμβαίνοντα.

Ἄλλ' αἱ ἐν Ἱρλανδίᾳ ὁμότητες ἐξήγειραν κραταῖον τὸ προτεσταντικὸν αἶσθημα, ἡ ἀτμόσφαιρα ἐπληρώθη φημῶν περὶ παπιστικῶν συνωμοσιῶν, καὶ πρὸ παντὸς ἡ πλειονοψηφία εἶχε προχωρήσει ἤδη τοσοῦτον, ὥστε ἦτο ἀδύνατον νὰ σταματήσῃ.

Ὁ σπουδαιότερος τῶν ἀρχηγῶν τῆς πλειονοψηφίας ταύτης, ὁ Ἰωάννης Πύμ, παρώρμησε νῦν αὐτὴν εἰς περαιτέρω κοινοβουλευτικὸν ἐπαναστατικὸν βῆμα. Ἐν τινι μεγάλῃ Ἀναφορᾷ (Remonstration) περιελήφθησαν εἰς διακόσια ἄρθρα αἱ αἰτιάσεις αἱ τοῦ παρελθόντος καὶ τοῦ ἐνεστώτος· τὸ κορύφωμα δὲ τοῦ ἐγγράφου τούτου ἦτο ἡ ἀξίωσις ἡ περὶ ἀποστερήσεως τῶν ἱεραρχῶν ἀπὸ τῶν κοσμικῶν ἀξιωματίων καὶ θέσεων των καὶ ὁ διορισμὸς εἰς τὰς ἀνωτάτας θέσεις τοῦ τε ἐσωτερικοῦ καὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ, ἀνδρῶν ἀπολαούντων τῆς ἐμπιστοσύνης τοῦ κοινοβουλίου.

Τὸ ζήτημα ἦτο ἂν ἡ Ἀναφορὰ αὕτη θὰ ἐνεκρίνετο ὑπὸ τῆς πλει-

ονοψηφίας τῆς Κάτω Βουλῆς. Ἡ 22 Νοεμβρίου τοῦ 1641 ἦτο ἡ κρίσιμος ἡμέρα : ἐν μακρᾷ, θερμῇ, σοβαρᾷ συζητήσει ἐπάλαισεν τὰ κόμματα, ἡγουμένων τοῦ ἐνός μὲν αὐτῶν [τοῦ Ἐδουάρδου Χάϋδ, τοῦ λόρδου Φάλκλανδ, τοῦ Ἰωάννου Κολεπέππερ, καὶ τοῦ ἐτέρου τοῦ Πύμ καὶ τοῦ Χάμπδεν : ἦτο μεσονύκτιον καὶ δὲν εἶχεν ἀρχίσει ἀκόμη ἡ ψηφοφορία : παρουσίασε δὲ αὕτη μικρὰν πλειονοψηφίαν ἐξ ἑνδεκα ψήφων, ψηφοφορησάντων 159 ὑπὲρ τῆς προτάσεως καὶ 148 κατ' αὐτῆς.

Ἡ μειονοψηφία διεμαρτυρήθη καὶ ἐπηκολούθησε μίᾳ ἀκόμῃ ἀγρία σκηνῇ· πρὸς στιγμὴν ἐφάνη ὡς νὰ ἐπρόκειτο νὰ ἀρχίσῃ ἡ αἵματοχυσία ἐν αὐτῷ τῷ κοινοβουλίῳ, ἀλλὰ μίᾳ καλῇ λέξει τοῦ Χάμπδεν κατηύνασε τὴν ἔξαψιν.

Μετά τινας ἡμέρας ἦλθεν ὁ βασιλεὺς εἰς τὸ Λονδῖνον, ὅπου ἔτυχε καλῆς ὑποδοχῆς· ἡ Ἀναφορὰ ἐπεδόθη, νέᾳ κυβέρνησις ἐσχηματίσθη ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἐκ τῆς μειονοψηφίας τοῦ κοινοβουλίου, ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ὁποίας ἐτάχθησαν ὁ λόρδος Βρίστολ καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἰωάννης Δίγβυ.

Ἀλλ' ἡ πλήρης ρῆξις ἦτο ἤδη ἐγγύς· καὶ ἐπῆλθεν αὕτη ἐν τῷ ζητήματι τῶν ἐπισκόπων. Κατ' αὐτῶν κυρίως κατηυθύνετο τὸ ἐξεγερμένον φρόνημα τοῦ λαοῦ, καὶ ἦσαν οὗτοι ἐκτεθειμένοι εἰς ὕβρεις καὶ προσβολάς, ἐνῶ συγχρόνως ἡ τυραννίς, ἣν εἶχεν ἰδιοποιηθῇ ἡ Κάτω Βουλὴ, αὐτοὺς ἐπίσης ἠπείλει πρὸ παντός.

Τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1641 τῇ εἰσηγήσει τοῦ ἀρχιεπισκόπου τῆς Ὑόρκης κατέθεσαν οἱ ἐπίσκοποι ἔγγραφον διαμαρτυρίαν, δι' ἧς — ἄνευ πολλῆς φρονήσεως, ὡς δεόν νὰ ἀνομολογήσῃ τις — ἐδῆλουν οὗτοι, ὅτι, ἐφ' ὅσον διὰ τῆς βίας ἐκρατοῦντο μακρὰν τῶν ἐδρῶν των, δὲν θὰ ἀνεγνώριζον ὡς ἐγκύρους τὰς ἀποφάσεις ἃς ἤθελε λάβει τὸ κοινοβούλιον.

Τὸ κοινοβούλιον ἀπήντησεν εἰς τὴν ἀδεξίαν ταύτην διαμαρτυρίαν διὰ τῆς κατηγορίας ἐπὶ ἐσχάτῃ προδοσίᾳ : δώδεκα ἐπίσκοποι συνελήφθησαν καὶ ἐπροφυλακίσθησαν, πάντες ἀπεκλείσθησαν ἀπὸ τοῦ κοινοβουλίου, καθ' ὅσον πρὸ πολλοῦ ἡ πλειονοψηφία τῆς Κάτω Βουλῆς εἶχεν ἀσπασθῇ τὴν καθ' ἑαυτὴν ὀρθὴν γνώμην τῶν Σκώτων περὶ ἀπομακρύνσεως τῶν κληρικῶν ἀπὸ πάσης συμμετοχῆς εἰς τὰ πολιτικὰ πράγματα.

Ἀλλὰ καὶ κατὰ τῶν δύο πρώτων συμβούλων τοῦ βασιλέως, τῶν

λάρδων Βρίστολ καὶ Δίγβυ, διευτυπώθη κατηγορία ἐπὶ ἐσχάτῃ προδοσίᾳ· ἡ εἰς αὐτοὺς ἀποδιδόμενη μομφή, ἀφοῦ εἰς τοιοῦτους χρόνους πρέπει νὰ ὑπάρχῃ εἰς λόγος διὰ πάντα προωρισμένον εἰς ἐξόντωσιν, ἦτο. ὅτι ἐφρόνουν οὗτοι τὰ τῶν Ἰσπανῶν.

Ἡ τεταμένη κατάστασις, ἡ νέα ἐπιβολὴ τοῦ ριζοσπαστικοῦ κόμματος ἐνέπνευσαν εἰς τὸν βασιλέα σκέψιν λίαν ἀτυχῇ: ἀπεφάσισε δηλαδὴ οὗτος ν' ἀπαντήσῃ εἰς τὴν κατὰ τῶν συμβούλων του κατηγορίαν, κατηγορῶν καὶ αὐτὸς ἐπὶ ἐσχάτῃ προδοσίᾳ πέντε τῶν μελῶν τοῦ κοινοβουλίου, ἐν αἷς ὁ Πύμ καὶ ὁ Χάμπδεν.

Μετ' ἐκπλήξεως ἠκούσθη ἡ κατηγορία αὕτη ἐν τῇ Ἀνω Βουλῇ, ἥτις ἐν τούτοις οὐδεμίαν δικαστικὴν ἀρμοδιότητα εἶχε κατὰ μελῶν τῆς Κάτω Βουλῆς.

Τὴν ἐπαύριον εἶχεν ἀποφασίσει ὁ βασιλεὺς νὰ ἐνεργήσῃ τὴν φυλάκισιν αὐτῶν. Οἱ ὑπὸ τοῦ μέτρου τούτου ἐπαπειλούμενοι ἔμαθον τὰ περὶ τούτου τὴν πρωτὰν (4 Ἰανουαρίου τοῦ 1642), ὅτε δὲ πράγματι συνέβη τὸ ἀπίστευτον, νὰ ἐμφανισθῇ ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας αὐτοπροσώπως ἐπὶ κεφαλῆς ἐνόπλου ἀκολουθίας ἀξιωματικῶν καὶ σωματοφυλάκων εἰς τὴν Κάτω Βουλὴν, οἱ πέντε ἔλειπον ἐκ τῆς συνεδριάσεως.

Ἐρώτησε τὸν πρόεδρον, ὅστις ὁμῶς ἔπεσε γονυπετῆς καὶ ἐδικαιολογήθη, ὅτι ἦτο θεράπων μόνον τῆς Βουλῆς: «Τὰ πουλιὰ ἐπέτασαν, βλέπω,» εἶπεν ὁ βασιλεὺς· ἀφοῦ δὲ ἀπηύρθη νὰ λέξῃ τινὰς ἀκόμη πρὸς τὴν Βουλὴν, τὸ μὲν ὑποσχέσεις, τὸ δὲ ἀπειλάς, ἀπεμακρύνθη.

Εἶναι κατάδηλον ὅτι μετὰ τὸ ἀπιστεύτως μωρὸν τοῦτο διάδημα, ὅπερ ἐφαίνετο δικαιολογοῦν συλλήβδην πάντα τὰ μέχρι τοῦδε μέτρα τῆς Κάτω Βουλῆς, ἀπέβη ἀδύνατος ἡ συνδιαλλαγὴ, ἡ σύμπραξις. Καὶ ὁ λαὸς δέ, καὶ μάλιστα ὁ λαὸς τοῦ Λονδίνου, ἐτρώθη εἰς τὸ εὐαισθητότερον σημεῖόν του — εἰς τὰ προνόμια τοῦ κοινοβουλίου — διὰ τοῦ πραξικοπήματος τούτου, τὸ ὅποιον δὲν ἤξεύρει τις ἂν πρέπη νὰ χαρακτηρίσῃ ὡς ἀποτυχόν, ὡς οὐδόλως ἀρξάμενον, ἢ ὡς ἀπλῶς προδοθέν, ἐνῶ ἀκριβῶς ἕνεκα τῆς ἀδεξίου ταύτης ἐπιθέσεως τὸ κοινοβούλιον ἐγένετο παντοδύναμον.

Ὁ βασιλεὺς ἀπῆλθεν εἰς Χαμπτονκορτ, εἰτα εἰς Οὐϊνδσορ, ἐνῶ ἡ Κάτω Βουλὴ ὑπὸ τὰς ἐπευφημίας τοῦ λαοῦ ἐπανέλαβε τὰς συνεδριάσεις τῆς μετὰ τῶν πέντε ἐκείνων μελῶν καὶ ἐξήσκει πλέον ἀπεριόρι-

στον κυριαρχικὴν ἐξουσίαν. Ἀπὸ τοῦ βασιλέως ἀφηρέθη τὸ δικαίωμα τοῦ διορίζειν τοὺς δημοσίους ὑπαλλήλους ἄνευ τῆς συναινέσεως τοῦ κοινοβουλίου, ἀφηρέθη ἀπ' αὐτοῦ ἐπίσης ἡ ἀνωτάτη ἀρχηγία ἐπὶ τῶν πολεμικῶν δυνάμεων τῆς χώρας, ἐσχηματίσθη δὲ φρουρὰ τοῦ κοινοβουλίου.

Τὰ ἔξλη ἀνεσύρθησαν ἤδη ἐκ τῆς θήκης.

§ 336. Ἀρχὴ τοῦ ἐμφυλίου πολέμου. — Ὁ βασιλεὺς ἀντέταξε ρητὴν ἄρνησιν κατὰ τῆς παραλόγου ἀξιώσεως τοῦ κοινοβουλίου τοῦ νὰ τεθῇ ὑπὸ τὸν ἑλεγχον τοῦ κοινοβουλίου ἡ ἐπὶ τῶν φρουρίων καὶ τῆς ἐνόπλου δυνάμεως τῆς χώρας δικαιοδοσία του, καὶ ἀπῆλθε (τὸν Μάρτιον τοῦ 1642) εἰς Ὑόρκην, ὅπου ταχέως συνηθροίσθη περὶ αὐτὸν ἀξιόλογον πλῆθος ἐνόπλων ὁπαδῶν, ἐνῶ καὶ τὸ κοινοβούλιον ἐξησφάλισεν ὑπὲρ ἑαυτοῦ ὄχυράς τινάς θέσεις.

Ἐν Οὐεστμίνστερ καὶ ἐν Ὑόρκῃ ἐδημοσιεύθησαν δηλώσεις, αἵτινες ἀπετέλουν κήρυξιν τοῦ ἐμφυλίου πολέμου, ἀφοῦ προσεκαλοῦντο αἱ ἐκατέρωθεν πολεμικαὶ δυνάμεις νὰ τεθῶσιν εἰς κατάστασιν πολέμου.

Ἐκάτερον τῶν μερῶν ὑπεστήριζεν, ὅτι ὑπερεμάχετο ὑπὲρ τῶν θεμελιωδῶν νόμων τοῦ κράτους, παρίστα ἡ δὲ Ἑγγλῖα θέαμα φοβερόν ἅμα καὶ μεγαλοπρεπὲς κατὰ τοὺς θερινοὺς μῆνας τοῦ ἀπαισίου τούτου ἔτους. Καθ' ὅλας τὰς κομητείας ἐπάλαιον τὰ κόμματα, ἀντιπροσωπευόμενα ὑπὸ ἐπιφανῶν οἰκογενειῶν καὶ διασῆμων ἀνδρῶν. Μετὰ πλήρους δὲ συνειδήσεως, ὑπὸ ἰσχυρῶν θρησκευτικῶν καὶ πολιτικῶν πεποιθήσεων ἐμπνεόμενα, προσέτρεξαν ἀμφοτέρωθεν τὰ μέρη εἰς τὰ ὅπλα.

Ἡ δύναμις τοῦ βασιλέως ἦτο πρὸ παντὸς μεγάλη εἰς τὰς βορείους καὶ τὰς δυτικὰς κομητείας, ἐνῶ τὸ κοινοβούλιον ἐστηρίζετο μάλιστα ἐπὶ τῆς πρωτευούσης καὶ τοῦ στόλου, ὑπὲρ οὗ τσαῦτα εἶχε πράξει ὁ Κάρολος.

Ἐπὶ κεφαλῇ τοῦ στρατοῦ τοῦ κοινοβουλίου ἦτο ἀνὴρ μεγαλῶνυμος ἀλλὰ μετρίας ἀξίας, ὁ κόμης Ἑσσεξ, υἱὸς τοῦ ἀτυχοῦς εὐνοουμένου τῆς βασιλείσης Ἑλισάβετ.

Τὸν Αὐγούστον ἀνεπέτασεν ὁ Κάρολος, εἰς ὃν εἶχε προσέλθει ἐν Ὑόρκῃ καὶ ὁ ἀνεψιὸς αὐτοῦ, ὁ πρίγκιψ Ρουπρέχτος τοῦ Παλατινάτου, εἰς Νόθιγκχαμ τὴν σημαίαν του, τὸ ἀρχαῖον γνῶρισμα τῆς στρατιωτικῆς ἐπικυριαρχίας διὰ τοὺς ὑποτελεῖς τοῦ στέμματος. Ἐφερεν αὕτη τὴν ἐπιγραφὴν : « Ἀπόδοτε τὰ τοῦ Καίσαρος Καίσαρι καὶ τὰ τοῦ

Θεοῦ τῷ Θεῷ» καὶ ἐκάλει εἰς πόλεμον κατὰ τῆς ἀνταρσίας τοῦ κόμητος Ἑσσεξ.

Κατὰ τὸν αὐτὸν μῆνα τὸ κοινοβούλιον ἐξέδωκε τελεσίγραφον περιέχον δέκα ἐννέα ἄρθρα, καθ' ἃ δὲν ἐπιτρέπεται εἰς τὸν βασιλέα νὰ διαχειρίζεται οὐδεμίαν σπουδαίαν κυβερνητικὴν ὑπόθεσιν, νὰ ἀναγορεύῃ ὁμοτίμους, νὰ διορίζῃ ἀνωτάτους δικαστὰς ἢ ἄλλους δημοσίους ὑπαλλήλους, νὰ συνάπτῃ γάμους μελῶν τοῦ βασιλικοῦ οἴκου, νὰ διαθέτῃ τὰ τοῦ στρατοῦ ἄνευ συναινέσεως τοῦ κοινοβουλίου : ὁ δὲ Κάρλος λίαν δικαίως ἀπήντησεν, ὅτι κατὰ ταῦτα θὰ ἔφερε μόνον τὸν τίτλον τοῦ Μεγαλειοτάτου δὲν θὰ ἦτο ὅμως βασιλεύς.

Τὸν Ὀκτώβριον ἐγένετο ἡ πρώτη σπουδαία ὅπως δῆποτε μάχη ἐν Ἑδγελλ τῆς Ὁξφορδσάερ, καθ' ἣν τὸ ἱππικὸν τοῦ βασιλέως, οἱ «καθαλιέροι» ἀπεδείχθησαν τοσοῦτον ὑπέρτεροι τῶν «στρογγυλοκεφάλων» — διότι καθαλιέροι καὶ στρογγυλοκέφαλοι ἦσαν τὰ κομματικὰ ὀνόματα ὑφ' ἃ διεξήγετο ὁ ἀγὼν — ὅσον τὸ τοῦ κοινοβουλίου πεζικὸν τοῦ ἰδικοῦ του.

Ὁ ἀγὼν δὲν ἐκρίθη. Ἐν τοσοῦτῳ τὸ ἔτος τοῦτο ὑπῆρξεν ἐν τῷ συνόλῳ εὐνοϊκὸν εἰς τὰ βασιλικά ὄπλα.

Οἱ βασιλικοὶ ἐβάδιζον κατὰ τῆς Ὁξφόρδης, καὶ τὸ ἱππικὸν αὐτῶν, διοικούμενον ὑπὸ τοῦ ἀνδρείου πρίγκιπος τοῦ Παλατινάτου, προήλαυε μέχρι σχεδὸν τῶν προθύρων τοῦ Λονδίνου.

Ἐν ἀρχῇ τοῦ ἐπομένου ἔτους 1643 ἡ βασίλισσα Ἑρριέττη Μαρία, γυνὴ πνευματώδης καὶ εὐτολμος, ἀληθῆς θυγάτηρ Ἑρρίκου τοῦ Δ', ἔφερεν ἐξ Ὁλλανδίας, ὅπου εἶχε μεταβῇ, στρατεύματα καὶ ἐφόδια πολέμου εἰς τὸν σύζυγόν της, ἐφ' οὗ εἶχεν ἀποκτήσει μεγάλην ἐπιρροήν, μετ' ἐπευφημιῶν δὲ ἐγένετο δεκτὴ ἡ ἔφιππος συνοδία τὴν ὁποίαν εἶχεν ἀποβιβάσει αὕτη ἐν μέσῳ κινδύνων εἰς Βούρλιγκτον, καὶ ὠδήγησε διὰ μέσου τῆς χώρας.

Καὶ πάλιν τὸ ἔτος ἐγένετο εὐνοϊκὸν εἰς τοὺς βασιλικούς. Τὸν Ἰούλιον ἐκυρίευσαν οὗτοι τὴν Βριστόλην, τὴν δευτέραν πόλιν τῆς χώρας· ἡ στάσις τοῦ λαοῦ ἐν Ἱρλανδίᾳ, ὅπου τὰ κόμματα εἶχον συνολογήσει ἀνακωχὴν, ἡ ἐν Γαλλίᾳ κυβερνητικὴ μεταβολὴ διήνοιγον νέους εὐέλπιδας ὀρίζοντας, καὶ παρ' αὐτῷ τῷ ἀγγλικῷ λαῷ παρετηρεῖτο ζωηρὰ ἐπιθυμία ὑπὲρ τῆς εἰρήνης : ἦτο λοιπὸν λίαν πιθα-

νὸν ὅτι τὰ πρίγματα θὰ ἐλάμβανον καὶ πάλιν τροπὴν εὐνοϊκὴν διὰ τὸν βασιλέα.

§ 337. 1634. **Ὁξφόρδην καὶ Οὐεστμίνστερ.** — Ἀλλὰ νῦν πλέον ἐξήσκησαν ἐν Ἀγγλίᾳ τὴν ἐπιρροὴν των τὰ ἐν Σκωτίᾳ συμβεβηκότα. Αἱ ἐπιτυχίαι τῶν βασιλικῶν ὅπλων ἐνέπνεον ἀνησυχίας εἰς τοὺς ἐκεῖ κομματάρχας, εἶναι δὲ ἀναμφίβολον ὅτι κρίσιμός τις νίκη τοῦ βασιλέως ἐν Ἀγγλίᾳ ἤθελεν ἐνισχύσει καὶ ἐν Σκωτίᾳ καὶ αὖθις τὴν δύναμιν τῆς βασιλείας.

Ἐν τοιοῦτῳ τὸ κινεῖν αἷτιον παρὰ τῷ ἐν Σκωτίᾳ ἰσχύοντι κόμματι, ἐφ' οὗ μεγάλην ἤσκει ἐπιρροὴν ἡ φιλοδοξία καὶ ὁ προπαγανδισκὸς ζήλος τῶν ἱεροκηρύκων, ἦτο ἡ ἐλπίς τῆς ἐν Ἀγγλίᾳ διὰ τῆς βοηθείας αὐτῶν ἐπικρατήσεως τοῦ ἰδίου αὐτῶν ἐκκλησιαστικοῦ συστήματος, τοῦ πρεσβυτεριανοῦ: αἱ ἀλήθειαι τοῦ χριστιανισμοῦ ἐν τῇ ἐπισκοπικῇ ἐκκλησίᾳ ἐφαίνοντο εἰς αὐτοὺς ὡς ἡ κιβωτὸς τῆς διαθήκης εἰς χεῖρας τῶν Φιλισταίων.

Τῷ ὄντι δὲν ἠδύναντο νὰ ἐπιρρίψωσιν εἰς τὸν βασιλέα τὴν μορφήν, ὅτι ἐφάνη ἀσυνεπὴς εἰς τὰς ὑποχρεώσεις αὐτοῦ πρὸς τοὺς Σκώτους.

Ἐν Ἀγγλίᾳ ἐχαιρετίσθη μετὰ χαρᾶς ἡ ἐλπίς περὶ ἐπεμβάσεως τῶν Σκώτων. Ἀπεσταλμένοι τοῦ ἀγγλικοῦ κοινοβουλίου ἐνεφανίσθησαν εἰς Ἐδιμβούργον, συνωμολογήθη δὲ στενὴ συμμαχία μεταξὺ τῆς σκωτικῆς Convention — τοῦ ἄνευ δηλ. προσκλήσεως τοῦ βασιλέως συνελθόντος κοινοβουλίου — καὶ τῆς ἐν Οὐεσμίνστερ συνελεύσεως, συμμαχία, ὡς ἔλεγον, κατὰ τῆς παπιστικῆς καὶ ἱεραρχικῆς φατρίας: πρὸς πληρωμὴν τοῦ σκωτικοῦ στρατοῦ ἐμελλον νὰ χρησιμεύσωσιν αἱ δημευθεῖσαι ἢ δημευθησόμεναι κτήσεις τῶν ἐχθρῶν, οὓς ἀπεκάλουν διὰ τοῦ ὀνόματος τῶν κακιβούλων, κακεντρεχῶν (malignants).

Ὅ,τι ἐπραττον οἱ Σκῶτοι ἦτο μέγα τόλμημα, εἰς τοὺς κινδύνους τοῦ ὁποίου ἐξέθετεν αὐτοὺς ὁ θρησκευτικὸς ἐνθουσιασμός, ὅστις παρὰ τοῖς πλείστοις αὐτῶν — καὶ ἐν γένει παρὰ τοῖς πλείστοις τῶν ἀνθρώπων τῶν χρόνων τούτων — ἦτο γνήσιος ἐπειδὴ ἦτο πρόθυμος εἰς θυσίας καὶ ἦτο πρόθυμος εἰς θυσίας, διότι ἦτο γνήσιος. Οἱ Σκῶτοι δὲν ἠδύναντο ν' ἀμφιβάλλωσιν, ὅτι καὶ ἐν τῇ ἀρίστῃ περιπτώσει, ἐν τῇ περιπτώσει δηλ. πλήρου ἐνώσεως τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ὀργανισμοῦ

τῶν δύο χωρῶν, ἡ προπορευομένη, ἡ κρατοῦσα δύναμις δὲν θὰ ἦτο ἡ Σκωτία ἀλλ' ἡ Ἀγγλία.

Ἀλλὰ τὰ πράγματα δὲν εἶχον προχωρήσει τοσοῦτον· μεγιστάν τις βασιλόφρων, ὁ κόμης Μοντρόσης ἐξωπλίζετο εἰς τὰ ὑψίπεδα τῆς Σκωτίας ὑπὲρ τοῦ βασιλέως, εἰς ὃν ἐξ ἄλλου προσήγαγε συντάγματα τινα ἐξ Ἰρλανδίας ὁ ἐκεῖ ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ κόμης Ὁρμονδ.

Τὸ κοινοβούλιον εἶχε παρατάξει δύο στρατιάς, μίαν ὑπὸ τὸν κόμητα Ἑσσεξ καὶ ἐτέραν ὑπὸ τὸν κόμητα Μάντσεστερ.

Ὁ δὲ βασιλεὺς προέβη εἰς διάδημα οὐχὶ ἀδέξιον, διακηρύξας ἀνελεύθερον τὸ κοινοβούλιον τοῦ Οὔεστμίνστερ, τοῦθ' ὅπερ ἦτο τοσοῦτον δεδίκαιοιοιγμένον ὅσον τὸ πλῆγμα τῶν κοινοβουλευτικῶν, ὅτι αὐτὸς ἦτο ἀνελεύθερος καὶ εὐρίσκετο εἰς χεῖρας κακῶν συμβούλων, καὶ συγκαλέσας τοὺς ἐξ Οὔεστμίνστερ φυγάδας ἢ ἐξορίστους εἰς Ὁξφορδ — συγκροτήσας οὕτω ἀντικοινοβούλιον, ὅπερ, παλυπληθέστερον τοῦ τῆς Οὔεστμίνστερ, ἤρξατο τῶν συνεδριάσεων τοῦ τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1644, παρόντων 83 λόρδων καὶ 175 μελῶν τῆς Βουλῆς τῶν Κοινοτήτων.

§ 338. 1644. Ἡ ἐν Μάρστονμουρ μάχη. — Ἡ στρατεία τοῦ ἔτους τούτου ἦτο εἰς τὰ δυτικὰ καὶ εἰς τὰ μεσημβρινὰ κατὰ τοῦ Ἑσσεξ εὐτυχῆς διὰ τὸν βασιλέα· αὐτὸς οὗτος, καίπερ μὴ φύσει στρατιώτης καὶ στρατηγός, εἶχεν ἐν τούτους λίαν ἀξιολόγους στρατιωτικὰς ἀρετάς, πρὸ παντὸς δὲ μέγα ἀτομικὸν θάρρος, κρίσιν πεφωτισμένην, φιλοπονίαν, ὀλιγάρκειαν, καὶ εὕρισκεν εὐχαρίστησιν εἰς τὸν βίον τοῦ στρατοπέδου.

Εἰς τὰ βόρεια κατώρθωσεν ὁ πρίγκηψ Ρουπρέχτος νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν τῆς ὑπὸ τῶν ἡνωμένων δυνάμεων τῶν Σκώτων καὶ τῶν Ἀγγλῶν πολιορκουμένης Ὑόρκης. Ἀλλ' ἀντί, ὧς ἠδύνατο, ν' ἀποφύγῃ τὴν ἐπὶ ἀνοικτοῦ πεδίου σύγκρουσιν, τὸνναντίον, ἀγόμενος ὑπὸ παραφόρου ἀνδρείας, ἐπεδίωξε τὴν μάχην· συνεκρούσθησαν δὲ ἐν Λόγκ Μάρστονμουρ (Ἰούλιον τοῦ 1644) πρὸς δυσμὰς τῆς Ὑόρκης, οἱ δύο στρατοί, ὁ Θωμᾶς Φαίρφαξ καὶ ὁ πρίγκηψ, εἰκοσακισχίλιοι περίπου ἄνδρες ἐν ὅλῳ, οἵτινες ἐγίνωσκον διὰ τί ἐπολέμουν.

«Εἶναι μαζί σας ὁ Κρόμβελ ;» ἠρώτησεν ὁ πρίγκηψ πρὸ τῆς μάχης ἓνα αἰχμάλωτον τοῦ στρατοῦ τοῦ κοινοβουλίου· ἦτο δὲ ὁ διασημότερος τῶν ἱππάρχων τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοῦ ὁ Ὁλιβερ Κρόμβελλ,

περὶ οὗ ἡρώτα καὶ ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ ὁποίου πράγματι ἔμελλε νὰ εὕρῃ τὴν ἡμέραν ἐκείνην τὸν διδάσκαλόν του.

§ 339. **Ὁ Ὀλιβερ Κρόμβελλ.** — Ὁ ἀνὴρ οὗτος, τοῦ ὁποίου ἡ μεγάλη φυσιογνωμία θέλει μᾶλλον ἀπασχολῆται ἐν τοῖς κατωτέρω, ἦτο μέλος τῶν κοινοβουλίων τοῦ 1678 καὶ 1640, καὶ νῦν, ἄγων τὸ τεσσαρακοστὸν τρίτον ἔτος τῆς ἡλικίας του, μετέσχε τοῦ πολέμου μεθ' ὅλης τῆς ἀποφασιστικότητος ψυχῆς τελείως κατεχομένης καὶ πεπεισμένης περὶ τῶν θρησκευτικῶν δοξασιῶν της.

Ἄνευ προηορευμένης στρατιωτικῆς μορφώσεως, μετὰ ὀξυδερκείας ἐμφύτου, εἶχε διαγνώσει ὁ Κρόμβελλ τί ἀπετέλει τὴν ἰδύναμιν τῶν καθαλιέρων, — τὸν ἰσχυρὸν δηλονότι οἴστορον τῆς ἵπποτικῆς τιμῆς· κατάρθωσε δὲ νὰ μορφώσῃ παρὰ τῷ ἵππικῷ συντάγματι τὸ ὅποιον εἶχε συγκροτήσῃ ἐξ ἀγροληπτῶν καὶ υἱῶν ἀγροληπτῶν τῶν κομητειῶν τοῦ «ἀνατολικοῦ τμήματος» («Assoziation»), ἕτερον αἶσθημα μεγαλειτέρας δυνάμεως — τὸ πνεῦμα τῆς θρησκευτικῆς πεποιθήσεως, τῆς θρησκευτικῆς εὐαισθησίας : ἀπὸ τοιούτων δὲ ἰδεῶν ὀρμώμενος ἐξέλεξε τοὺς ἀξιωματικούς του, τὸ δὲ πνεῦμα τοῦτο, τὸ ἐγγυώμενον καὶ καλὴν πειθαρχίαν, ἠκτινοβόλει ἀπὸ τῶν ἀνδρῶν του εἰς μυχράν.

Ὑπὸ τῶν ἀνδρῶν τούτων ἐθραύσθη τὴν φορὰν ταύτην ἡ ἐπιθετικὴ ὁρμὴ τοῦ βασιλικοῦ ἵππικοῦ. «Ὁ Θεὸς ἐποίησεν αὐτοὺς ὡς καλὰ μους πρὸ τῶν ξιφῶν ἡμῶν, ἔπειτα ἐπετέθημεν κατὰ τῶν πεζικῶν συνταγμάτων αὐτῶν διὰ τοῦ ἵππικοῦ ἡμῶν, κατετροπώσαμεν δὲ πᾶσαν ἐχθρικήν ἰδύναμιν καθ' ἧς ἐπετιθέμεθα.

Ἐν τινι ἐπιστολῇ γραφείσῃ ἀμέσως μετὰ τὴν μάχην ὁ Κρόμβελλ παρηγόρει συνταγματάρχην τινά, τοῦ ὁποίου ὁ υἱὸς εἶχε πέσει : καὶ αὐτὸς οὗτος εἶχεν ἀπολέσει ἤδη υἱὸν ἐν τῷ πολέμῳ τούτῳ : «Τὰ πάντα δύνασθε δι' ἐκείνου ὅστις ποιεῖ ὑμᾶς, κραταῖόν, διὰ τοῦ Χριστοῦ.»

Ἡ ἥττα τῶν βασιλικῶν ἦτο σοβαρά, ἡ Ὑόρκη ἔπεσεν εἰς χεῖρας τοῦ στρατοῦ τοῦ κοινοβουλίου, καὶ τὰ δύο κράτη, ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Σκωτία, συνωμολόγησαν ἥδη στενὴν συμμαχίαν. «Κομιτάτον τῶν δύο βασιλείων», ἐπτὰ λόρδοι καὶ δεκατέσσαρες ἀντιπρόσωποι κοινοτήτων, εἰλημμένοι ἐκ τῶν δύο χωρῶν ἐξ ἴσου, διηύθυνε τὸν πόλεμον.

Εἰς μάτην ἐξάνίσταντο οἱ ἐκ τῆς βουλῆς τῶν λόρδων ὑπολειπόμενοι· συνεκροτήθη σύνοδος ἐν Οὐεστμίνστερ καὶ ἀπεφασίσθη κατὰ τὰς

ιδέας τῶν Σκώτων ἡ εἰσαγωγή τοῦ πρεσβυτεριανοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ὀργανισμοῦ.

Ἀλλὰ νῦν ἡ ὁμοφωνία δὲν ἦτο πλέον ἐνταῦθα πλήρης. Νέα δύναμις ἀνεπτύχθη ἐν τῷ μεταξύ, οἱ Ἀνεξάρτητοι, οἵτινες ἔκρινον ἐπίφοβον καὶ τὸν πρεσβυτεριανὸν ἐκκλησιαστικὸν ὀργανισμόν ἐπεκτεινόμενον ἐπὶ ἐνὸς ὅλου κράτους, ριζοσπαστικώτεροι δὲ τῶν πρεσβυτεριανῶν ἤθελον νὰ μεταθέσωσι τὸ κέντρον τῆς βαρύτητος ἐν ταῖς «ἐκκλησίαις», ἐν τιῇ κατ' ἰδίαν ἐκκλησιαστικαῖς ἐνορίαις, τὰς ὁποίας ἤθελον καθ' ὁλοκληρίαν ἀνεξαρτήτους. Περὶ ὧν ὁποτε ἱεραρχικῶν στοιχείων δὲν ἤθελον οὐδὲ ν' ἀκούσωσί τι.

Ἡ μεταξύ κλήρου καὶ λαϊκῶν διαφορὰ ἐξηφανίσθη οἷκοθεν ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης· ὁ Κρόμβελλ, ὅστις πρὸ πολλοῦ ἀνήκεν εἰς αὐτούς, παρενέβαινεν ὁσάκις συμφώνως πρὸς τὰς ἀρχὰς τῆς πρεσβυτεριανῆς ἐκκλησιαστικῆς τάξεως ἀπηγορεύετο τὸ κήρυγμα εἰς λαϊκοὺς : διατί, ἔλεγε, νὰ μὴ ὁμιλῶσιν οἱ λαϊκοὶ ἐκ τοῦ πληρώματος τῆς καρδίας των ;

Εἶναι πρόδηλον ὅτι τοιαῦτα φρονήματα ἔχοντες θὰ ἀπέκλινον καὶ ἐπὶ τῶν πολιτικῶν πραγμάτων εἰς ἀκρότητα, ὅτι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀνεχθῶσι τὴν βασιλείαν· ἐπὶ τοῦ παρόντος ὁμως ἦσαν οὗτοι ἠναγκασμένοι νὰ ὑποκύψωσιν εἰς τὴν πρεσβυτεριανὴν πλειονοψηφίαν.

Ἀλλ' αἱ διαπραγματεύσεις αἵτινες διεξήγοντο νῦν μετὰ τοῦ βασιλέως ἐν Οὐξβριδζ ἐναυάγησαν, τοῦτο δὲ προσεπόρισεν εἰς τοὺς Ἀνεξαρτήτους καὶ αὐθις μείζονα ἐπιρροήν. Εἶχον ἤδη οὗτοι τὴν ὑπεροχὴν ἐν τῷ στρατῷ, καὶ ὁ Κρόμβελλ προέβη εἰς δεξιώτατον διάβημα, ἐνεργήσας νὰ ὑποβληθῇ εἰς τὴν Κάτω Βουλὴν πρότασις, καθ' ἣν τοῦ λοιποῦ εἰς οὐδὲν μέλος τοῦ κοινοβουλίου ἐπετρέπετο νὰ κατέχη θέσιν τινὰ ἐν τῷ στρατῷ καὶ ἐν τῇ πολιτικῇ διοικήσει.

Διὰ τοῦ αὐτοπαρνητικοῦ τοῦτου νόμου (Self-denying ordinance), ὅστις παρουσίαζε τὸ πρόσχημα τῆς ἀνιδιοτελείας, ἐξεβλήθη τοῦ στρατοῦ ὁ κόμης Ἑτσεξ, διὰ τὴν στρατιωτικὴν ἀρχηγίαν τοῦ ὁποίου πολλὰ ὑπῆρχον παράπονα· τὴν θέσιν αὐτοῦ κατέλαβεν ἀνὴρ τὰ τῶν Ἀνεξαρτήτων φρονῶν, ὁ Θωμᾶς Φίλφραξ, ὡς πρὸς τὸν Κρόμβελλ δὲ ταχέως ἐψηφίσθη ἐξαίρεσις τῶν διατάξεων τοῦ

αὐταπαρνητικοῦ νόμου, καὶ ὁ στρατὸς μετεπλάσθη νῦν κατὰ τὸ πνεῦμα τοῦ νόμου τούτου.

§ 310. 1645. **Μάχη ἐν Νάσεβυ.** — Ἡ κρίσις τοῦ πολέμου ἐπῆλθεν ἱσταμένου τοῦ ἔτους 1645, κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ὁποίου εἶχε θανατωθῇ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Λῳδ, ἀνὴρ σχεδὸν λησμονημένος ἤδη.

Εἶχεν ἀρχίσει ἄλλως τὸ ἔτος τοῦτο οὐχὶ δυσμενῶς διὰ τὸν βασιλέα. Ἐν Σκωτίᾳ παρετηρεῖτο σφοδρὰ ἀντίδρασις, ὁ Μονρόσσης ἐποίει προόδους πρὸς τὰ βόρεια τῆς χώρας καὶ ἐκυρίευσεν τὸν Ἀπρίλιον τὴν Δούνδην, αὐτὸς δὲ ὁ βασιλεὺς τὸν Μάϊον τὴν Λεϊσέστερ.

Τὸν Ἰούνιον ὁμοῦς ἐπισυνέβη ἡ κρίσιμος ἐν Νάσεβυ πρὸς μεσημβρίαν τῆς Λεϊσέστερ, τῆς κομητείας τοῦ Νόρθαμπτον, μάχη. Ἐληξε δὲ αὕτη καὶ πάλιν χάρις εἰς τὸν Κρόμβελλ κυρίως, ὅστις ὡς στρατηγὸς τοῦ ἱππικοῦ ἡγεῖτο τῆς ἀριστερᾶς πτέρυγος τοῦ στρατοῦ τοῦ Φαίρφαξ, μετὰ κρατερόν ἀγῶνα εἰς πλήρη ἤτταν τῶν βασιλικῶν.

Μεταξὺ τῆς λείας ὑπῆρχον καὶ τὰ μυστικά ἔγγραφα τοῦ Καρόλου, ἐξ ὧν τινα κατ' ἐκλογὴν ἐδημοσιεύθησαν διὰ τοῦ τύπου ἐντολῇ τοῦ κοινοβουλίου, ἀπεδείκνυν δὲ ταῦτα κατὰ τρόπον ἀναμφισβήτητον, ὅτι ὁ βασιλεὺς — τοῦθ' ὅπερ ἄλλως δὲν πρέπει οὐδένα νὰ ἐκπλήξῃ — εἶχε προβῇ εἰς τὰς παραχωρήσεις του ὑπὸ τὴν ἐπιφύλαξιν τῆς ἀνακλήσεως αὐτῶν εἰς καλλιτέρους χρόνους.

Ἀλλῇ πλὴν τούτων κατ' ἀκολουθίαν τῆς ἐν Νάσεβυ ἡττης ἐξερράγη νῦν διάστασις ἐν αὐτῷ τῷ κύκλῳ τῶν πλησιεστέρων αὐτοῦ. Ὁ πρίγκιψ εἶδεν ἑαυτὸν ἠναγκασμένον νὰ παραδώσῃ τὴν Βριστόλην, οἱ δὲ περὶ τὸν βασιλέα δὲν ἤθελον νὰ παραδεχθῶσιν ὅτι λόγοι στρατιωτικοὶ ἐπέβαλλον τοῦτο· οἱ ἀξιωματικοὶ ἔσταντο ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ πρὸς τὸ μέρος τοῦ πρίγκιπος, προέβησαν δὲ τὰ πράγματα εἰς βιαίαις ἐξηγήσεις καὶ συζητήσεις μεταξὺ τοῦ Καρόλου καὶ τοῦ ἀνεψιοῦ του.

Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ ἐχειροτέρειεν ὁσημέραι ἡ κατάστασις τῶν πολεμικῶν πραγμάτων. Τὰ βασιλικά φρούρια καὶ οἱ πύργοι περιήρχοντο τὸ ἐν μετὰ τὸ ἄλλο εἰς τὰ στρατεύματα τοῦ κοινοβουλίου· δὲν ὑπελείπετο λοιπὸν εἰς τὸν βασιλέα ἄλλη διέξοδος, ἢ μὴ ἤθελε νὰ ὑποκύψῃ ὁλοσχερῶς εἰς τὸ κοιναβούλιον, ἢ νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Σκωτίαν, τοῦτο δὲ συνεβούλευσεν εἰς αὐτὸν καὶ ὁ πρέσβυς τῆς Γαλλίας.

Τὸν Μάιον τοῦ 1646 ὁ Κάρολος προσήλθε μετὰ μικρᾶς ἀκολουθίας εἰς τὸ σκωτικὸν στρατόπεδον. Ἡ νικηφόρος θέσις τοῦ Μονρόση εἶχε μετατραπῇ ἐν τῷ μεταξύ εἰς τὸ ἀντίθετον : ἐὰν δὲ ἐνόμιζεν ὁ Κάρολος, ὅτι προέβη εἰς τὸ διάδημα τυῦτο ὡς ἐλεύθερος βασιλεὺς, διετέλει εἰς πλάνην. Οἱ Σκῶτοι προσηνέχθησαν μὲν πρὸς αὐτὸν βασιλικῶς, δὲν ἐπέτρεψαν ὅμως εἰς αὐτὸν οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην ἐλευθερίαν.

Ἐγκατεστάθη δὲ ὁ Κάρολος εἰς τὸ Νεοκάστελον τὸ ἐπὶ τοῦ Τάϋν (Tyne).

§ 341. Ὁ Κάρολος Α'. παρὰ τοῖς Σκώτοις. — Ἐν τοσοῦτῳ καὶ ἐν τῇ δυσχερεῖ ταύτῃ θέσει εὐρισκόμενος δὲν ἦτο ὁ Κάρολος γυμνὸς πάσης δυνάμεως, ἀφοῦ πρὸς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ συνεδέετο ὁ μέγας ἀγὼν τῆς βασιλείας, ἥ δὲ σιωπηλὴ ἢ κεκηρυγμένη διάστασις μεταξύ τοῦ κοινοβουλίου τοῦ Οὐεστμίνστερ καὶ τοῦ ἐν Ἐδιμβούργῳ — μεταξύ Ἀγγλων καὶ Σκώτων, καὶ ἔτι μᾶλλον μεταξύ πρεσβυτεριανῶν καὶ ἀνεξαρτήτων — ἡδύνατο νὰ παράσχη εἰς αὐτὸν τὴν εὐκαιρίαν ν' ἀνέλθῃ καὶ πάλιν εἰς τὸ ὕψος τοῦ ἀξιώματός του.

Δι' ἕκαστον τῶν κομμάτων τούτων ἦτο πολυτιμότερος σύμμαχος ἡ βασιλεία, ἄνευ τῆς ὁποίας δὲν ἦτο δυνατὴ νομοθετικὴ τις ἐξομάλυνσις τῶν πολιτικῶν ἀνωμαλιῶν. Ὡφείλε μόνος ὁ Κάρολος νὰ ὁράξῃ μίαν τῶν παρουσιασθησομένων καταλλήλων περιστάσεων μετ' ἀποφασιστικότητος καὶ νὰ προσκολληθῇ εἰς αὐτὴν στερεῶς.

Οἱ Σκῶτοι ἐπῆζον αὐτὸν ζητοῦντες νὰ μεταβιβάσῃ οὗτος εἰς τὸ κοινοβούλιον διὰ τινι ἔτη τὴν ἀνωτάτην ἐπὶ τοῦ στρατοῦ ἀρχηγίαν — τὸ «ἐπὶ τῶν στρατευμάτων δικαίωμα» — καὶ νὰ παραδεχθῇ τὸ πρεσβυτεριανὸν σύστημα — ἐπὶ δέκα κατὰ πρῶτον ἔτη· ἀλλὰ καὶ τὴν φορὰν ταύτην ἐναυάγησαν αἱ διαπραγματεύσεις, προσκρούσασαι μᾶλλον ἐπὶ τοῦ τελευταίου ἢ ἐπὶ τοῦ πρώτου σημείου.

Διὰ τοῦτο συνεννοήθησαν νῦν οἱ Σκῶτοι μᾶλλον μετὰ τοῦ ἀγγλικοῦ κοινοβουλίου, μεθ' ὃ δὲν ἐδέστασαν ποσῶς νὰ παραδώσωσι τὸν βασιλέα εἰς ἐπιτροπὴν τοῦ τελευταίου τούτου· ἡ σκωτικὴ φρουρὰ τοῦ Νεοκαστέλου ὁπλήθη καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν ἡ ἀγγλική. Κατὰ τρόπον δὲ κινουντα, τὴν ἀγανάκτησιν συνεδυσάσθη μετὰ τῆς παραδόσεως ταύτης τοῦ προσώπου τοῦ βασιλέως καὶ χρηματολογικὴ ὑπόθεσις — ἡ εἰς δύο δόσεις καταβολὴ 400,000 λιρῶν «καθυστερουμένων.» Λαβόντες δὲ οἱ Σκῶτοι τὸ πρῶτον μέρος τῆς καταβολῆς ταύτης, κα-

τέλιπον τὸ ἀγγλικὸν ἔδαφος· τὸν δὲ Φρεβρουάριον τοῦ 1647 ἤρχισε τὸ ταξείδιον τοῦ αἰχμαλώτου βασιλέως ὀδηγουμένου κατὰ πρῶτον εἰς Χόλμβυ.

§ 342. Παράδοσις Καρόλου εἰς τὸ ἀγγλικὸν κοινοβούλιον. — Ἄλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ὁ ἄγων τοῦ κόμματος τῶν ἀνεξαρτήτων καὶ τῶν πρεσβυτεριανῶν ἔλαβε μείζονας διαστάσεις. Τὸ πρῶτον ἐδέσποζε τοῦ στρατοῦ, τὸ δὲ ἕτερον τοῦ κοινοβουλίου, καὶ ἐπειδὴ ὁ βασιλεὺς εὗρίσκετο εἰς χεῖρας τοῦ κοινοβουλίου, ὁ δὲ πόλεμος ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ ἐν Σκωτίᾳ εἶχεν ἀποπερατωθῆ, ἐκρίθη ὅτι ἦτο καιρὸς πλέον νὰ διαλυθῇ ὁ στρατός, νὰ χρησιμοποιηθῇ μέρος αὐτοῦ ἐν Ἰρλανδίᾳ, τὸ δὲ ὑπόλοιπον, λαμβάνον τοὺς μισθοὺς του, νὰ ἀπολυθῇ.

Ἄλλ' ὁ στρατὸς οὗτος ἦν στρατὸς μισθοφόρων, εἶχον δὲ οἱ ἄνδρες τοῦ στρατοῦ τούτου ἀντιπρόσωπόν των ἄνδρα ἀνώτερον κατὰ πολὺ τῶν συνήθων φιλοδόξων καὶ μηχανορράφων, ἀνώτερον τῆς κοινῆς φιλοχρηματίας καὶ φιλαρχίας.

Ὁ Ὀλιβερ Κρόμβελλ εἶχε γεννηθῇ τὴν 25 Ἀπριλίου τοῦ 1599 ἐν Χούντιγκτον, ἦτο δὲ υἱὸς κτηματίου μετρίας εὐπορίας, τοῦ Ροβέρτου Κρόμβελλ. Εἶχε σπουδάσει ἐπὶ βραχὺν χρόνον ἐν Καίμπριτζ, παρηκολούθησεν ἴσως ὀλίγα νομικὰ μαθήματα ἐν Λονδίνῳ, ἐνωρὶς δὲ ὡς ἕνεκα τοῦ θανάτου τοῦ πατρὸς του ἐγένετο ἀνεξάρτητος, ἐν ἡλικίᾳ εἴκοσι καὶ ἐνὸς ἔτους ἐνυμφεύθη καὶ ἦτο καλὸς οἰκογενειάρχης καὶ ἐπιμελὴς διευθυντὴς τῶν κτημάτων του.

Ἄλλ' ἀπὸ τοῦ μεγάλου καὶ θεμελιώδους γεγονότος τῆς νεωτέρας ἱστορίας — ἀπὸ τῆς ρήξεως πρὸς τὴν Ρώμην — οὐδεὶς σοβαρὸς καὶ σπουδαῖος ἀνὴρ ἠδύνατο νὰ ζήσῃ ἐν τῇ μοναξίᾳ τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου· εἶχον τὴν Ἱερὰν Γραφὴν καὶ ἔπρεπε ν' ἀποφασίσωσι οὐχὶ διὰ τὸν παρόντα μόνον βίον· ἐν χαλεποῖς ἐσωτερικοῖς ἀγῶσιν, οὐχὶ διὰ τῆς εὐκόλου ὁδοῦ ἀβυστανίστως μεταδιδομένης παραδόσεως, ἀπέκτησεν ὁ ἀνὴρ οὗτος καὶ οἱ ὅμοιοι αὐτοῦ δύναμιν θρησκευτικὴν καὶ πεποιθήσιν· καὶ δὴ ἀπέκτησεν αὐτὴν ὑπὸ τὸν αὐτηρότερον τύπον, τὸν τῆς καλβινιστικῆς θεωρίας τοῦ χριστιανισμοῦ.

Κατὰ τὸ σύστημα τῶν Ἀνεξαρτήτων ἀνεγίνωσκε νῦν τὴν Ἀγίαν Γραφὴν, προσηύχετο μετὰ τῶν ὁμοδόξων του, καὶ παρουσιαζομένης εὐκαιρίας ἐκήρυττε τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ — διότι τὸ δικαίωμα τῆς

«προφητείας» ἀνῆκεν εἰς πάντα χριστιανόν — : ἐξελέγη, ὡς ἐμνημονεύσαμεν, μέλος τοῦ κοινοβουλίου τοῦ 1628 καὶ τοῦ 1640, καὶ κατὰ τὸν σιόηρουν τοῦτον αἰῶνα, ἐνῆρ ὡς ὁ Κρόμβελλ, σταθερὸς εἰς τὴν πίστιν του, φρόνιμος, ἀνδρεῖος μεθ' ὅλης τῆς ἀσφαλείας χαρακτηριστοῦς ἐμβριθοῦς καὶ σοβαροῦ, εἶχεν ἱκανὰς εὐκαιρίας ὅπως ἀναδειχθῇ.

Ἱστοριογραφία χλιαρά, ἀπολέσασα τὴν δύναμιν τῆς κατανοήσεως θρησκευτικῶν χαρικτηρίων, παρέστησε τὸν ζήλον τῆς πουριτανικῆς εὐλαθείας τοῦ ἀνδρὸς τούτου ὡς προσωπεῖον ἀτιθάσου φιλοδοξίας, ἐπὶ πολὺν δὲ χρόνον ἢ ἐπιπόλαιος αὕτη δοξασία ἐδέσποζε τῶν πνευμάτων.

Ἄλλ' ὁ Κρόμβελλ εἶχεν ὑπερβῆ τὸ τεσσαρακοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας του, χωρὶς νὰ δράσῃ πράγματι σπουδαίως ἐν τῷ πολιτικῷ σταδίῳ, ἐνῷ συνήθως ἡ κοινὴ φιλοδοξία ἀρχίζει τὴν πτῆσιν τῆς ἐνωρίτερον καὶ συναρμόζεται ἐκάστοτε πρὸς τὰς καιρικὰς περιστάσεις.

Ἐκεῖνο τὸ ὅποῖον ἐδημιούργησεν εἰς τὸν Κρόμβελλ ἐξέχουσαν θέσιν ἦτο πρὸ πάντων τοῦτο, ὅτι ἀκραδάντως ἀποφασισμένος ὡς πρὸς τὸν τελικὸν σκοπὸν τῆς δράσεώς του, δὲν πῖραδιόδετα κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν κοινῶν δοξομανῶν εἰς εὐρύτατα σχέδια, ἀλλὰ συνεκέντρωνεν ὅλην τὴν δύναμιν τῆς διανοῆς διανοίας του καὶ τῆς ἰσχυρᾶς θελήσεώς του εἰς τὸ προκείμενον πάντοτε καθῆκον.

Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἐπολιτεύθη καὶ ἐν τῷ πολέμῳ τούτῳ. Ἔλεγεν ἀπεριφράστως εἰς τοὺς ἄνδρας του, ὅτι, ὅστις δὲν δύναται νὰ πείσῃ ἑαυτὸν, ὅπως πλήξῃ ἐν τῇ τύρβῃ τῆς μάχης τὸν βασιλέα ὡς καὶ πάντα ἔνοπλον ἐχθρόν, αὐτὸς δὲν πρέπει νὰ ὑπηρετῇ ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ ὁ στρατὸς οὗτος διέφερε κατὰ πολὺ τῶν ὀργανωμένων ληστρικῶν στιφῶν, δι' ὧν διεξήγετο τότε ὁ ἡπειρωτικὸς πόλεμος· δὲν ἐπετρέποντο παρ' αὐτῷ λεηλασίαι, παίγνια, οἰνοποσίαι, βλασφημίαι· ἦτο δὲ συνάμα ὁ Κρόμβελλ ἐλεύθερος πάσης μικροψυχίας εἰς τὰ θρησκευτικὰ πράγματα, τῆς μεγάλης ἀδυναμίας τοῦ αἰῶνος· αὐτὸς διώριζε τοὺς ἀξιωματικούς του ἐκ πάντων τῶν προτεσταντικῶν θρησκευτικῶν κομμάτων, ἤρκει νὰ ᾔσαν οὗτοι «καλοὶ καὶ τίμιοι» (good and honest). Διότι ὡς κανόνα καὶ ὑπογραμμὸν ἐλάμβανεν ὁ Κρόμβελλ τὴν χρηστότητα καὶ τὴν ζῶσαν χριστιανικὴν πίστιν, οὐχὶ δὲ μίαν οἶαν δῆποτε τῶν ἐπικρατουσῶν ὀρθοδοξιών.

Παγκόσμιος Ἱστορία

§ 343. **Ἀνεξάρτητοι καὶ προεδυτεριανοί, στρατός καὶ κοινοβούλιον.** — Αὐτὸς ὁ στρατὸς παρίστατο νῦν ἀντιμέτωπος κατὰ τοῦ κοινοβουλίου, τὸ ὅποῖον ἤθελε νὰ ἀπαλλαγῇ αὐτοῦ. Διετύπωσεν οὗτο· τὰς ἀξιώσεις του, συνεστήθη δὲ συμβούλιον πολεμικόν, — εἰδὸς τι στρατιωτικῆς Ἄνω καὶ Κάτω Βουλῆς.

Ὑπὸ τοιαύτας περιστάσεις εὐκόλως ἐπῆλθεν εἰς τὴν πλειονοψηφίαν τοῦ κοινοβουλίου ἡ σκέψις τῆς μετὰ τοῦ βασιλέως συνεννόσεως. Διότι ὅ,τι δῆποτε καὶ ἂν συνέβαινε συμφώνως πρὸς τὴν θέλησιν τοῦ κρατοῦντος κόμματος, πάντοτε τὸ κόμμα τοῦτο εἶχε τὴν ἀδυναμίαν, ὅτι οὐδὲν ἠδύνετο νὰ διαταχθῇ νόμιμον καὶ συνταγματικόν ἄνευ τοῦ βασιλέως, καὶ διὰ τοῦτο σύντονος κατεβλήθη ἐνέργεια πρὸς συνεννόησιν μεταξὺ αὐτοῦ ἀφ' ἑνὸς καὶ τοῦ κοινοβουλίου καὶ τοῦ κυρίου στηρίγματος τούτου, τῆς πόλεως τοῦ Λονδίνου, ἀφ' ἑτέρου συνεννόησιν ἢ ἐπὶ ὅθι ὅλος ὁ πληθυσμὸς τῆς χώρας, τὸ μέγα πλῆθος τῶν μὴ πολιτευομένων, οἵτινες κατὰ βάθος ἀποτελοῦσιν ἐν παντὶ τόπῳ καὶ χρόνῳ τὴν πλειονοψηφίαν.

Τοῦτο-δμως ἐγίνωσκε καὶ ὁ ἀρχηγὸς τῶν ἀνεξαρτήτων, ὁ Κρόμβελλ, καὶ ἐνήργησεν ἀναλόγως. Ἀξιωματικὸς τις αὐτοῦ ὁ Φαίτριχ Τζόυς (Joyce), ἦλθε μετὰ τινων ἰλῶν ἱππικοῦ εἰς Χόλμβυ καὶ ἐγένετο κύριος τοῦ προσώπου τοῦ βασιλέως. Ὅτε ὁ Κάρολος ἠρώτησε τὸν Τζόυς δυνάμει τίνος δικαιώματος ἢ ἐντολῆς ἐνήργει, ἀπήντησεν οὗτος χωρὶς ν' ἀναφέρῃ ὄνομαστί τὸν διατάκτην, ὅτι αὐτὴ ἦτο ἡ θέλησις τοῦ στρατοῦ.

Οἱ ἐπίτροποι τοῦ κοινοβουλίου εὐρέθησαν εἰς τὴν ἀνάγκην ν' ἀφῇσωσιν εἰς τὸν Τζόυς νὰ ἐνεργήσῃ ἐλευθέρως· ρητέον ἄλλως ὅτι ὁ βασιλεὺς ὡς ἐκ τῆς ἀλλαγῆς ταύτης οὐδὲν ἀπώλεσε νῦν ἀμέσως. Τὸ στράτευμα προσηνέχθη πρὸς αὐτὸν μετ' εὐλαβείας. Οὐδεμία πίσις ἐξησκήθη κατὰ τῆς συνειδήσεως του, οὐδὲ ἀπηγορεύθη εἰς αὐτὸν ἡ ἐπικοινωνία μετὰ τῶν κληρικῶν τοῦ ἰδίου αὐτοῦ θρησκευματος καὶ τῆς ἐμπιστοσύνης του. Οὕτω ὁ Κρόμβελλ εἶχε πολιτευθῇ διαφόρως τῶν προεδυτεριανῶν τοῦ κοινοβουλίου, οἵτινες δὲν εὔρον τὸ θάρρος ἢ δὲν ἠδυνήθησαν ν' ἀποφασίσωσι τὴν φυλάκισιν αὐτοῦ.

Καὶ νῦν ὁ στρατὸς κατέστρωσε τὰς ἀπαιτήσεις του ἐν τινι αἰτήσῃ (Petition) καὶ ἐπεμψεν ἀντιπροσωπείαν· καὶ ἐπειδὴ τὸ κοινοβούλιον ὤκνει, ἀπεφασίσθη νὰ βαδίσῃ ὁ στρατὸς κατὰ τοῦ Λονδίνου.

Παρουσίαζε δὲ τὸ κίνημα τοῦτο τοῦ στρατοῦ λίαν ἐπαινετὸν

σκοπόν: ἡ διάλυσις τοῦ διαρκoῦς ἐκείνου κοινοβουλίου, ἡ ἐκλογὴ νέου, ἡ φυγὴ τῶν τὰ τῶν ἀνεξαρτήτων φρονούντων μελῶν τοῦ κοινοβουλίου εἰς τὸ στρατόπεδον, ταῦτα πάντα προσέδιδον νομιμωτάτην βάσιν εἰς τὴν ἐνέργειάν των.

Οἱ ἄνδρες τοῦ κοινοβουλίου θὰ ἐπεθύμουν νῦν νὰ εἶχον τὴν βασιλέα ὑπὲρ ἑαυτῶν καὶ ἐν Λονδίνῳ, ἔνθα ἐλαμβάνοντο μέτρα πρὸς ἄμυναν. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς εὐρίσκετο εἰς χεῖρας τοῦ στρατοῦ, ὃν συνήθροισε νῦν ὁ Φαίρφαξ ἐν Χουνσλόουχηθ.

Νέαι ὅμως διαπραγματεύσεις καὶ νέα συνδιαλλαγὴ ἐπῆλθε νῦν μεταξὺ τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ κοινοβουλίου, μεταξὺ τοῦ στρατοῦ καὶ τῶν πολιτῶν: τὴν 5 Αὐγούστου 1647 εἰσῆλθον τὰ συντάγματα εἰς Λονδῖνον καὶ ἐπανεφέρον τὰ τῶν Ἀνεξαρτήτων φρονούντα μέλη τοῦ κοινοβουλίου.

§ 344. Ὁ βασιλεὺς Κάρολος αἰχμάλωτος τοῦ στρατοῦ. — Ὁ βασιλεὺς ἐν τῷ μεταξὺ ὠδηγήθη εἰς Χάμπτονκορτ, ἀπῆλθε δὲ ἐνταῦθα, ἐπὶ τῇ ὑποσχέσει ὅτι δὲν θὰ ἀπεμακρύνετο, σχετικὴν τινα ἐλευθερίαν.

Οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ κόμματος τῶν Ἀνεξαρτήτων διεπραγματεύοντο μετ' αὐτοῦ, εὐκολωτέρα δὲ ὑπὸ τινα ἔποψιν ἦτο ἡ συνεννόησις μετ' αὐτῶν, παραδεχομένων τὴν θεμελιώδη ἀρχὴν τῆς ἐλευθερίας τῆς συνειδήσεως καὶ ἐπιτρεπόντων εἰς αὐτὸν τὴν ἀγγλικανικὴν λατρείαν, ἡ μετὰ τῶν πρεσβυτεριανῶν, οἵτινες μικροψύχως ἐπιμένοντες εἰς τὴν ἐπικράτησιν τῶν ἰδίων ἑαυτῶν τύπων, ἤθελον νὰ ὑποβάλωσι τοὺς πάντας ὑπὸ τὰς γενικὰς συνελεύσεις των καὶ εἰς τοὺς λαϊκοὺς πρεσβυτέρους των.

Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Κρόμβελλ καὶ ὁ Ἀϊρτον (Jreton) ἦσαν ἀρκούντως μετριοπαθεῖς εἰς τὰς ἀπαντήσεις των. Ὁ Κρόμβελλ ὠμίλει μετ' εὐλαβείας περὶ τῆς στάσεως τοῦ μεγάλου αἰχμαλώτου.

Ἀλλ' εἰς τὰς προσπάθειας ταύτας δὲν εἶχον πλέον οὗτοι ὑπὲρ ἑαυτῶν τὸ φρόνημα τοῦ στρατοῦ. Ὁ στρατὸς ἀπέκλινε μᾶλλον κατὰ τοῦ βασιλέως, κατὰ τοῦ ὁποίου ἔτρεφεν αἰσθημα δυσπιστίας. Τὸ δημοκρατικὸν πνεῦμα ἐπικράτει οὐ μόνον ὡς πρὸς τὰ θρησκευτικὰ ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὰ πολιτικά, καὶ ἐπειδὴ οὐδὲν ἐκ τῶν συμβαινόντων ἐν ταῖς διαπραγματεύσεσιν ἐγίνετο γνωστόν, καὶ οἱ ἀξιωματικοὶ ἐφοβοῦντο, ὅτι οἱ στρατιῶται δὲν θὰ ἠκολούθουν αὐτοὺς πλέον, ἦλθον οἱ ἀρ-

χηγοί τοῦ στρατοῦ εἰς συνεννόησιν μετὰ τοῦ κοινοβουλίου, τοῦτο δὲ δὲν ἠδύνατο νὰ γίνῃ ἄλλως εἰμὴ ἐπὶ ζημίᾳ τοῦ βασιλέως.

Ἀπεφασίσθη δὲ νὰ μὴ δεχθῶσι πλέον παρ' αὐτοῦ μηδεμίαν πρεσβείαν, καὶ ἡ δύναμις ἐπανήλθε νῦν καὶ αὖθις εἰς τὸ κοινοτάτον τῶν 21 μελῶν, τὸ ὁποῖον ὁμως ἀνενεώθη μόνον διὰ τὴν Ἀγγλίαν καὶ τὴν Ἰρλανδίαν, ὃ ἐστὶν ἄνευ ἀντιπροσώπων τῆς Σκωτίας.

Τὰ ἡνία ἐκρατοῦντο νῦν ὑπὸ τοῦ κοινοτάτου τούτου, ἐν ᾧ παρεκάθηντο οἱ ἀρχηγοὶ ἀμφοτέρων τῶν κομμάτων — ὠνομάζοντο δὲ οὗτοι *Grandeess* — τεταμένα, παπισταὶ δὲ καὶ κακεντρεχεῖς (*Malignants*) κατεδιώκοντο: τὸν βασιλέα εἶχον ἀφήσει νὰ φύγῃ εἰς τὴν νῆσον Οὐάϊτ (*Wight*). ὅπου ἀπήλαυε μὲν πάσης περιποιήσεως καὶ τιμῆς ἐν τῷ πύργῳ Κάριςβρουκ, διετέλει ὁμως ὑπὸ φύλαξιν (τέλη τοῦ 1647).

§ 348. Ὁ Κρόμβελλ κατὰ τῶν Σκώτων. Ἡ ἐν Πρέστον μάχη 1648. — Ἡ τροπὴ αὕτη τῶν πραγμάτων ἐγέννησεν ὑπὲρ τοῦ βασιλέως ἄπαξ ἔτι ἀμυδρὰς ἐλπίδας. Οἱ Σκῶτοι δηλαδὴ ἀνεγνώρισαν ὅτι ἐκ τῆς νέας διατάξεως τῶν πραγμάτων αὐτοὶ ἦσαν οἱ ἀδικουμένοι· ἐν τῷ ἡνωμένῳ κοινοτάτῳ οὐδὲν ἠδύναντο πλέον οὗτοι, ἡ δὲ παγίωσις τῆς παρούσης καταστάσεως ἐσήμαινε προφανῶς τὴν καθυπόταξιν τῆς Σκωτίας εἰς τὴν Ἀγγλίαν.

Εἰς τοῦτο προσετίθετο καὶ τοῦτο, ὅτι ἐν Ἀγγλίᾳ παρὰ τῷ λαῷ ἐτελεῖτο ὀφθαλμοφανῶς μετατροπὴ τις. Ὁ βασιλεὺς δὲν εἶχε πρὸ πολλοῦ ἤδη οὐδεμίαν δύναμιν, ἐνῶ πρὸ πολλοῦ τὸ κοινοβούλιον ἐξήσκει λίαν καταφανῶς τυραννίδα, καὶ ὁμως δὲν ἐξησφάλισεν εἰς τὴν χώραν τὴν εἰρήνην.

Οὕτω ἠῤῥησαν αἰφνιδίως αἱ ἐλπίδες ὑπὲρ τοῦ βασιλέως, ἡ ἐφάνη τοῦλάχιστον ὅτι ἠῤῥησαν· οἱ Σκῶτοι διαπραγματευταὶ προέτειναν αὐτῷ ὅρους πολλῶ μετριοτέρους ἢ πρότερον, ἐπραγματοποιήθη δὲ συμφωνία, ἥτις ἐπεκυρώθη ὑπὸ τοῦ σκωτικοῦ κοινοβουλίου, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐπεκράτουν νῦν οἱ μετριοπαθεῖς, οἱ ὁπαδοὶ τοῦ Ἀμιλτων, ἀντὶ τῶν τοῦ Ἀργαῦλ· ἐν Ἰρλανδίᾳ ἔλαβε στάσιν ἀπειλητικὴν ὁ Ὁρμονδ, ἡγούμενος τῶν ἐκεῖ μονίμων στρατευμάτων· ἡ ὑπὲρ τοῦ βασιλέως κίνησις παρετηρεῖτο καὶ ἐν αὐτῇ τῇ πρωτευούτῃ καὶ ἐν τῷ στόλῳ· ἐν Οὐαλίᾳ ἔλαβον τὰ ὅπλα οἱ φίλοι τοῦ ἀρχαίου πολιτεύματος.

Τὸ ἔδαφος ἐσείετο ὑπὸ τοὺς πόδας τῶν *Grandeess*· ἐὰν ὁ βασιλεὺς

ἦτο ἐλεύθερος τὴν στιγμήν ταύτην, θὰ εἶχε μεγάλας ἐλπίδας ἐπιτυχίας. Τὸ σχέδιον ἦτο νὰ ἐνωθῇ ὁ ὑπὸ τὸν Ἀμιλτων στρατὸς ἐν Ὑόρκ-σαϊρ μετὰ τῶν Ἀγγλῶν βασιλοφρόνων.

Τὸν Μάϊον τοῦ 1648 ὁ ἀγὼν παρίστατο κινδυνώδης διὰ τοὺς Ἀνεξαρτήτους. Οὗτοι εἶχον παύσει τὰς διαπραγματεύσεις των μετὰ τοῦ βασιλέως. «Ὁ βασιλεὺς» ἔλεγε νῦν ὁ Κρόμβελλ ἐν τῷ κοινοβουλίῳ, ἔχων τὴν χεῖρα κατὰ τὴν συνθήκεάν του εἰς τὴν λαβὴν τοῦ ξίφους, «ὁ βασιλεὺς εἶναι ἀνὴρ πνευματώδης, πεπρωκισμένος διὰ πολλῶν χαρισμάτων, ἀλλὰ τοσοῦτον ψευδὴς καὶ ὀπισθόβουλος, ὥστε δὲν δύναται τις νὰ ἔχῃ ἐμπιστοσύνην εἰς αὐτόν.»

Τὸ δυστύχημα διὰ τὸν Κάρολον ἦτο, ὅτι δὲν προέβαινεν εἰς ὀριστικὰς ἀποφάσεις πρὶν ἢ βεβιωθῇ περὶ τοῦ ἀποτελέσματος. Ὅπως δι-ἀφορος ἦτο ὁ Κρόμβελλ, ὅστις εἴ περ τις καὶ ἄλλος ἠννόει τὸ μυστήριον τῆς ταχείας καὶ ἀποφαστικῆς ἐνεργείας. Εἶδεν οὗτος ὅ,τι ἦτο ἀναγκαῖον : συνήγαγε τὰ στρατεύματά του καὶ ἐπορεύθη ἐκεῖ ὅπου ἠδύνατο [νὰ ἐπέλθῃ ἡ κρίσις : παρὰ τὴν Πρέστον (τοῦ Λαγκασαίρ)] κατέλαβε τὸν σκωτικὸν στρατὸν καὶ κατήγαγε κατ' αὐτοῦ μεγάλην νίκην.

Εἰθισμένος δὲ ὁ Κρόμβελλ νὰ μὴ ἀφίνη ἡμιτελῆ τὰ ἔργα του, διέβη τὰ σύνορα καὶ εἰσῆλθε τὴν 4 Ὀκτωβρίου εἰς Ἐδιμβούργον.

Τὸ ριζοσπαστικὸν κόμμα ὑπερίσχυσε καὶ αὖθις καὶ ἐνταῦθα, ἐν Σκωτίᾳ· ὁ δὲ Κρόμβελλ ἐπὶ κεφαλῇς τοῦ νικηφόρου στρατοῦ, ὅστις διεῖδεν ἐν τῇ νίκῃ ταύτῃ, ὡς ὁ ἀρχηγὸς αὐτοῦ, ὡς καὶ αὐτοὶ οἱ Σκῳτοί, θείαν δίκην, ἦτο κύριος τῆς καταστάσεως.

§ 346. Ὁ Κρόμβελλ· κολοβὸν κοινοβούλιον. — Ἐκρίθη δὲ διὰ τῆς νίκης ταύτης καὶ ἡ πτώσις τοῦ βασιλέως. Ἀπαξ ἔτι προέβη τὸ προτεσταντικὸν κόμμα τοῦ κοινοβουλίου εἰς διαπραγματεύσεις μετ' αὐτοῦ, εὕρισκομένου ἐν Κάρισβρουκ (τῆς νήσου Οὐάϊτ)· ἀκριβῶς δὲ κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἐν Πρέστον μάχης κατηρτί-σθη συνθήκη ἐν Νεοπόρτῳ ὅπου συνδεδεσκέποντο οἱ πληρεξούσιοι : ἐδί-σταζε δὲ ἀκόμη ὁ βασιλεὺς νὰ ὑπογράψῃ, ὅτε ἡ περὶ τῆς μάχης εἰδη-σις μετέβαλε τὰ πάντα.

Ἀπόπειραι τοῦ βασιλέως πρὸς ἀπόδρασιν εἶχον ἀποτύχει : καὶ νῦν ἐπεμψεν ὁ Κρόμβελλ ἓνα τῶν συνταγματαρχῶν του, ὅστις ἐθεσεν αὐ-

τὸν ὑπὸ αὐστηρὰν φύλαξιν ἐν τῷ πύργῳ Χούρστ, παρὰ τὰς ἀκτὰς τοῦ Χάμπσάϊρ.

Ἀποῦ δὲ ἐξησφάλισεν ὁ Κρόμβελλ τὴν Σκωτίαν, κατηυθύνθη εἰς Λονδῖνον καὶ εἰσῆλασεν αὐτόθι τὴν 2 Δεκεμβρίου· τὰ στρατεύματα κατέλυσαν παρὰ τοῖς πολίταις· αὐτὸς δὲ ὁ Κρόμβελλ ἔστησε τὸ ἀρχηγεῖόν του ἐν Οὐάιτχολλ (Whitehall).

Πρὸ πολλοῦ δὲ εἶχεν ὀρίσει οὗτος τὰ περαιτέρω διαβήματά του : τρομάζει σχεδὸν τις διὰ τὴν τρομερὰν βεβαιότητα, ἣτις ἐκδηλοῦται ἐν τινι ἐπιστολῇ του πρὸς τινα ἔμπιστον συμπαλεμιστὴν, χρονολογουμένην ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ Νοεμβρίου. « Ἐὰν ὁ Κύριος, » λέγει πρὸς αὐτόν ὁ Κρόμβελλ, προφανῶς ἀναφερόμενος εἰς τὰς ἀμέσως μελλούσας ἀποφάσεις, « εἰάν ὁ Κύριος ἔπαισε τὸν λαόν του, ὡς συνήθως πράττει, ὅτι ἐνέργειά τις εἶναι νόμιμος, ἢ μᾶλλον ὅτι εἶναι καθήκον, τὴν δὲ πεποίθησιν ταύτην διὰ τῆς βίας ἐμβάλλῃ εἰς τὴν καρδίαν, τοῦτο εἶναι πίστις, καὶ ἐν τῇ πεποιθήσει ταύτῃ ἐνεργεῖν, σημαίνει ἐνεργεῖν ἐν πίστει..... »

Οὕτω τοῦλάχιστον, μετὰ τοιαύτης βεβαιότητος, προέβη ὁ Κρόμβελλ : βραχύς, ἀναίμακτος ἄγων περὶ τῆς ἐξουσίας ἐπηκολούθησεν· ἡ Κάτω Βουλὴ διεμαρτυρήθη κατὰ τῆς ἀπαγωγῆς τοῦ βασιλέως, ἐξηκολούθουν δὲ αἱ μετ' αὐτοῦ διαπραγματεύσεις περὶ συνδιαλλαγῆς, ὅτε ἐν πρᾶξιν ὁ μετέβαλε τὴν κατάστασιν τῶν πραγμάτων· τὰ πρεσβυτεριανὰ μέλη τοῦ κοινοβουλίου, καθ' ἣν στιγμὴν τὴν 6 Δεκεμβρίου ἤθελον νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὴν αἴθουσαν τῶν συνεδριάσεων, συνελήφθησαν, ὅτε δὲ ἠρώτησαν δυνάμει τίνος ἐντάλματος ἐνηργεῖτο ἡ σύλληψις, ὡς ἔπραξεν ἄλλοτε ὁ βασιλεὺς, ὁ συνταγματάρχης Πράϊδ (Pride) ὅστις ἐξετέλει τὴν σύλληψιν, ἔδειξε τοὺς στρατιώτας· μόνον τὰ ἀξιόπιστα διὰ τὰ πρὸς τὸν στρατὸν καὶ τὸν Κρόμβελλ αἰσθήματά των μέλη, τὸ σ τ έ λ ε χ ο ς τοῦ μακροχρονίου κοινοβουλίου, ἔμειναν ἐλεύθερα.

Δήλωσις τις κατέστησε γνωστὸν εἰς τὸν λαόν, ὅτι ὅσον οὕπω ἡ Κάτω Βουλὴ θὰ διαλυθῇ, ὅτι θὰ ἐκλεχθῇ νέα, καὶ προήγγελλε τὴν τιμωρίαν τῶν κακοποιῶν.

§ 347. Δίκη καὶ θανάτωσις τοῦ βασιλέως. 1649.

— Κατὰ τὸ πνεῦμα τῶν ἀνδρῶν, εἰς χεῖρας τῶν ὁποίων εὗρίσκετο νῦν ἡ ἐξουσία, ὁ ἀρχηγὸς τῶν κακοποιῶν τούτων, τῶν malignants, ἦτο ὁ βασιλεὺς. Ἠχθη δὲ οὗτος εἰς τὰ ἀνάκτορα τοῦ Οὐίνδσορ, καὶ τὴν

23 Δεκεμβρίου ἀπεφασίσθη ἐν τῇ «ἀποκεκαθαρμένη» Κάτω Βουλῇ, νὰ εἰσαχθῇ ὁ Κάρολος εἰς δίκην : διεκήρυξε δὲ ἑαυτὴν ἡ Βουλὴ αὕτη ἁρμοδίαν τὴν 4 Ἰανουαρίου τοῦ 1649 διὰ τινων ἀποφάσεων, ἀναθε-
τουςῶν εἰς τὰς κοινότητας τῆς Ἀγγλίας τὴν ἀνωτάτην ἐξουσίαν, τὴν
κυριαρχίαν τοῦ ἔθνους.

Συνεστήθη ἐπιτροπὴ ἐξ 150 δικαστῶν, ἐξ ὧν 58 ἐνεφανίσθησαν
ὕπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Ἰωάννου Βράδσοου.

Περὶ πραγματικῶς νομίμου ἐνεργείας οὐδεὶς δύναται νὰ γίνη λόγος
ἐπὶ τοῦ προκειμένου κραταιός, μέγας, χαλεπὸς ἀγὼν ἔκλινε πρὸς τὸ
τέρμα του : ὁ βασιλεὺς ἀνυψώθη εἰς πραγματικὸν μεγαλεῖον συνειδῶς
ὅτι ὑπερεμάχετο ὑπὲρ ἱεροῦ ἀγῶνος, ὡς ὅχι ὀλιγώτερον ἐπίστευον
καὶ οἱ δικασταὶ ὅτι ὑπερεμάχοντο ὑπὲρ ὁμοίου ἀγῶνος.

Ἡ ἀπόφασις ἐξεδόθη διὰ ψήφων 46 τὴν 25 Ἰανουαρίου τοῦ 1649,
καταδικάζουσα εἰς θάνατον τὸν Κάρολον Στούαρτ ὡς τύραννον, προ-
δότην, φονέα καὶ κεκηρυγμένον ἐχθρὸν τῆς πατρίδος. Τὴν 30 Ἰανου-
αρίου 1649, μετὰ μεσημβρίαν, ἡ ἀπόφασις αὕτη ἐξετελέσθη ἐν τῇ
πρὸ τοῦ ἀνακτόρου τοῦ Οὐάϊτχολλ πλατείᾳ.

Ὁ Κάρολος ὁ Α' ἀπέθανεν ὡς χριστιανὸς καὶ ὡς βασιλεὺς :
ἐκινῶν ἤσθη τῶν ἀχράντων μυστηρίων καὶ ἀπεχαιρέτισε μετὰ γενναιο-
ψυχίας τὰ δύο τέκνα, τὴν θυγατέρα καὶ τὸν νεώτατον υἱὸν του, οἵ-
τινες παρίσταντο ἐκεῖ πλησίον : ἀπὸ τοῦ ἰκρίωματος ἐδήλωσεν ὅτι
ἀπέθνησκε προμαχῆσας τῶν συμφερόντων τοῦ λαοῦ.

Αἱ πρὸς τὴν πλατεῖαν ἄγουσαι ὁδοὶ εἶχον καταληφθῇ ὑπὸ ἐνό-
πλου δυνάμεως, ἐν τοσοῦτῳ εἶχε συρρεύσει μέγα πλῆθος λαοῦ, ὅπερ
ἐπὶ τῇ θεᾷ τῆς αἰμοσταγοῦς κεφαλῆς, τὴν ὅποιαν ἀνύψωσεν ὁ δῆ-
μιος, ἀφοῦ εἶχεν ἐκτελέσει τὸ ἔργον του, ἔρρηξε κραυγὴν, ἐν ᾗ συνε-
μιγνύοντο τὰ διαφορώτατα τῶν αἰσθημάτων : νέον τι, ἀνήκουστον
καὶ φοβερὸν εἶχε συντελεσθῇ ἐνταῦθα : ἐν πλήρει δημοσιότητι, ἐνώ-
πιον οὐρανοῦ καὶ γῆς, εἶχε ἐκτελεσθῇ θανατικὴ ποινὴ, ἐπιβληθεῖσα
διὰ δικαστικῆς ἀποφάσεως ἐκδοθείσης ὑπὸ τῶν ὑπηκόων κατὰ τοῦ
βασιλέως των.

§ 348. Ἀγγλικὴ δημοκρατία. — Τὴν 6 Φεβρουαρίου
κατηργήθη ρητῶς καὶ ἐπισήμως ἡ Ἀνω Βουλὴ, τὴν δὲ 7 τὸ βασι-
λικὸν ἀξίωμα ἡ ἀρχαία τοῦ κράτους σφραγὶς ἐθραύσθη, καὶ κατε-

σκευάσθη νέα, ἥτις ἐπὶ τῆς μιᾶς μὲν ὄψεως παρίστανε τὸν χάρτην τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Ἰρλανδίας, ἐπὶ δὲ τῆς ἄλλης πληθὺν πιλοφορούντων ἀνθρώπων, παριστῶσαν τὰς κοινότητας τῆς Ἀγγλίας ἐν κοινοβουλίῳ. Ἡ δὲ κυκλικὴ περιγραφή ἔλεγε : τῷ τρίτῳ ἔτει ἀπὸ τῆς ἐλέφ Θεοῦ ἐπανορθωθείσης ἐλευθερίας 1651.

Ἡ ὑπὸ τοῦ Κρόμβελλ ἐν ἔτει 1651 εἰσαχθεῖσα νέα σφραγὶς τοῦ κράτους παριστῶσα συνεδρίασιν τοῦ ἀγγλικοῦ κοινοβουλίου.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

Ο ΑΙΩΝ ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΥ ΤΟΥ ΙΔ'.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

**Ἀνασκόπησις. — Ἀπαρχαὶ Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ'. :
Μαζαρίνος. — Ἡ πυρρναϊκὴ εἰρήνη. — Ἡ αὐτο-
πρόσωπος κυβέρνησις Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ'.
— Μεταρρυθμίσεις. — Ἐξωτερικά : ὁ περὶ
κληρονομικῆς μεταβιβάσεως πόλε-
μος καὶ ἡ εἰρήνη τοῦ Ἀκυΐδ-
γυάνου.**

§ 349. Ὁ αἰὼν τῆς ἀπολυταρχίας. 1648 μέχρι 1789.
— Τὴν ἀπὸ τοῦ 1517 μέχρι τοῦ 1648 ἐποχὴν ἀπικαλέσαμεν πε-
ρίοδον τῶν θρησκευτικῶν ἀνωμαλιῶν καὶ ἀγώνων, εἶναι δὲ αὕτη ἡ
πρώτη τῶν τριῶν μεγάλων περιόδων, εἰς ἃς διαιρεῖται συνήθως ἡ
νεωτέρα ἱστορία.

Ἡ σημασία τῆς κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο 1648 συνομολογηθείσης
βεσπφαλικῆς εἰρήνης συνίσταται κυρίως εἰς τοῦτο, ὅτι τὰ εὐρωπαϊκὰ
κράτη — οἱ ἡγεμόνες αὐτῶν καὶ οἱ πολιτικοὶ ἄνδρες, πάντες οἱ φέ-
ροντες ἄμεσόν τινα πολιτικὴν εὐθύνην ἐν τῷ κόσμῳ καὶ οὐχὶ οἱ δυ-
νάμενοι, ὥς οἱ ἐν Ρώμῃ ἱερεῖς καὶ οἱ ὅμοιοι αὐτῶν, νὰ καλύπτονται
ἐντὸς νεφῶν λιθανωτοῦ ἢ ὑπὸ εὐσεβεῖς ἢ ἐπισήμους τὴν ἐπίφασιν ἀνα-
ληθείας — ἀπεδέχθησαν τὸ γεγονός τοῦ δαρχοῦς χωρι-
σμοῦ τῆς ἐκκλησίας.

Ἀποτελεῖ ὄνειδος διὰ τὴν ἀνθρωπίνην ὑπερφηάνειαν, τὸ ὅτι ἡ ἀναγνώρισις γεγονότος, τὸ ὅποῖον εἰς ἡμᾶς τοὺς μεταγενεστέρους φαίνεται τόσον ἀπλοῦν, ἐχρειάσθη τοσοῦτον μακρὸν χρόνον καὶ τόσην αἰματοχυσίαν, ὅπως ἐπιβλήθῃ εἰς τὰς κυβερνήσεις καὶ τοὺς λαοὺς τῶν εὐρωπαϊκῶν κρατῶν : μετὰ ἑκατὸν ἔτη ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Λουθήρου, μετὰ τριακονταετῇ ὀλεθριώτατον πόλεμον, ἐπεσφραγίσθη ἡ ἀναγνώρισις τοῦ γεγονότος τούτου δι' εὐρυτάτου δικτύου εὐρωπαϊκῶν συνθηκῶν, κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ χρόνον ἐνίκησεν ἐν Ἀγγλίᾳ ἀγὼν ὅστις ἀνέγραψεν ἐπὶ τῆς σημαίας του σπουδαίως τὴν ἐλευθερίαν τῆς συνειδήσεως ἐκ λόγων καλλιτέρων ἢ ἐκ λόγων ἐξωτερικῶς ἐπιβεβλημένης ἀνάγκης.

Διὰ τοὺς πιστοὺς, διὰ τοὺς θεολόγους διὰ τὸν χριστιανικὸν καὶ θρησκευτικὸν (konfessionell) ἰδανισμόν ὑπῆρχεν ἀκόμη ἡ ἐκκλησία, ὁ ἀξιόλογος δὲ οὗτος καὶ σπουδαῖος ἰδανισμὸς καὶ ἡ κενὴ ἐννοία πολιτικῆ φρασεολογία ὁμιλεῖ μέχρι τῆς σήμερον περὶ τῆς ἐκκλησίας οὐχὶ ὡς περὶ ἐννοίας, ἀλλ' ὡς περὶ πραγματικότητος: ἐν τῇ πραγματικότητι ὅμως ὑπῆρχον νῦν ἀκόμη μόνον ἐκκλησίαι εἰς τὸν πληθυντικὸν — ἐκκλησίαι ρωμαϊκὴ καθολικὴ, ἐκκλησία ἑλληνικὴ ἀνατολική, οὐκ ὀλίγαι εὐαγγελικαὶ διαφορῶν εἰδῶν καὶ τόπων, λουθηρανικὴ, ἀγγλικανικὴ κλπ.

Δὲν λέγομεν ὅτι αἱ θρησκευτικαὶ ἰδέαι εἶχον ἀπολέσει τὴν δύναμίν των : τοῦτο δὲν δύναται νὰ ὑποστηριχθῇ ποσῶς διὰ τοὺς ἀμέσως ἐπομένους χρόνους, καὶ διὰ μεταγενεστέρους δὲ ἀκόμη χρόνους δὲν θὰ ἦτο τοῦτο ἀκριβές, εἰ μὴ διὰ περιωρισμένον ἀριθμὸν ἀνθρώπων καὶ οὐδέποτε διὰ μακρὰν χρονικὴν περίοδον· ἀλλ' αἱ θρησκευτικαὶ ἰδέαι δὲν ἐδέσποζον πλέον — καὶ τοῦτο ἦτο μεγάλη πρόοδος — τοῦ κόσμου, καὶ τῶν πνευμάτων ἀποκλειστικῶς ἢ κυρίως.

Μᾶλλον ἀντετάχθη νῦν ἡ ἰδέα τῆς πολιτείας κατὰ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἀξιώματος ἐν ὅλῃ τῇ δυνάμει τῆς. Ἀκριβῶς ἐν τοῖς πολέμοις τῶν Οὐγενόττων, ἐν τῷ τριακονταετῇ πολέμῳ, ἐν τῇ Ἀγγλικῇ Ἐπαναστάσει κατενοήθη αὕτη ἐν τῷ κυριαρχικῷ δικαίωματι τῆς καὶ ἐνεσαρκώθη εἰς μεγάλας προσωπικότητας, οἷος ὁ καρδινάλιος Ρισελιέ.

Πανταχοῦ τὸ ἀριστοκρατικὸν στοιχεῖον καὶ τάξις ἤρχισε νὰ ὑποχωρῇ ἐνώπιον τῆς ἰδέας τῆς πολιτείας, ἀναζητήσασα δὲ αὕτη, ὡς ὀφεί-

λousι νὰ πράττωσιν αἱ ἰδέαι, ἐν σῶμα, ἐν ὄργανον, διέθεσε τὰ πνεύματα ὑπὲρ τῆς συγκεντρώσεως τῶν πολιτειακῶν δυνάμεων εἰς μίαν ἡγεμονικὴν θέλησιν.

Διὰ τοῦτο οὐχὶ ἀδίκως χαρακτηρίζεται ὡς αἰὼν ἡ ὁ αἰὼν τῆς ἀπολυταρχίας ἡ μία καὶ ἡμίσεια ἑκατονταετηρὶς ἡ μεταξὺ τῆς ὑπερχρῆς τῆς εἰρήνης ἐν Μύνστερ καὶ τῆς συνελεύσεως τῶν états généraux τῆς Γαλλίας (1648 — 1789) μετὰ διακοσιετῇ ὕπνον.

Ὡς ἐπιγρῆν, ὡς ὁδηγόν, ὡς γνώρισμα (Etikette) δύναται τις νὰ ἀνεχθῇ τοῦτο : νοεῖται δὲ οἶκοθεν ὅτι ἡ λέξις αὕτη δὲν περιλαμβάνει πάσας τὰς δυνάμεις τῶν χρόνων, ὅτι δὲν χαρακτηρίζει ἀλλὰ μόνον ὀνοματίζει.

Τὸ πρῶτον τῶν περιφανῶν ὀνομάτων τῶν χρόνων τούτων εἶναι τὸ τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ'. τῆς Γαλλίας, τὸ τελευταῖον τὸ τοῦ Φρειδερίκου Β'. τῆς Πρωσίας. Τὰ ὀνόματα ταῦτα δηλοῦσι τὴν πρόοδον ἣν ἐποίησεν ἡ ἀνθρωπότης κατὰ τὰς τέσσαρας ταύτας ἡ πέντε γενεάς, οὕτω δὲ διαιρεῖται ἀδιάστως ἡ περίοδος αὕτη εἰς τρία τμήματα,

ἀπὸ τῆς βετσφαλικῆς εἰρήνης μέχρι τοῦ θανάτου Καρόλου τοῦ Β'. τῆς Ἰσπανίας,

1648 — 1700,

ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ τελευταίου τούτου Ἰσπανοῦ Ἀψβουργίου μέχρι τῆς εἰς τὴν ἀρχὴν ἀνόδου τοῦ Φρειδερίκου Β'. τῆς Πρωσίας,

1700 — 1750,

ἀπὸ τῆς εἰς τὴν ἀρχὴν ἀνόδου Φρειδερίκου τοῦ Μεγάλου μέχρι τῆς συνελεύσεως τῶν γενικῶν τάξεων τοῦ κράτους ἐν Βερσαλλίαις, ἥτοι μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως.

1740 — 1789.

§ 350. Λουδοβίκος ὁ ΙΔ'. — Τὸ πρῶτον τῶν τμημάτων τούτων, 1648 — 1700, καλεῖται συνήθως ἐπὶ τὸ ἐμφαντικώτερον αἰὼν Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ'., εἶναι δὲ ἡ ἐποχὴ τῆς ἐπικρατήσεως τῆς γαλλικῆς ἐπιρροῆς καὶ τῶν κατακτήσεων τῆς Γαλλίας, διὸ δικαίως ἡ δύναμις αὕτη καὶ τὸ ὄνομα τοῦτο καταλαμβάνει τὴν πρώτην θέσιν ἐν τῇ παρούσῃ συγγραφῇ τῶν γεγονότων τῶν χρόνων τούτων.

§ 351. Ἡ κυβέρνησις τοῦ Μαζαρίνου. — Τὸ πρῶτον μέρος τῆς βασιλείας τοῦ Λουδοβίκου, ὅστις παῖδιον πενταετὲς ἀνέβη εἰς τὸν θρόνον, χαρακτηρίζεται διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ καρδινάλιου Μαζαρίνου, ὅστις κατώρθωσεν, ὡς ἐμνημονεύσαμεν, ν' ἀγάγῃ εἰς εὐτυχὲς πέρας τὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν τοῦ Ρισελιὲ καὶ νὰ ἐπισφραγίσῃ ἐν τῇ βεστφαλικῇ εἰρήνῃ τὰς τοῦ Ρισελιὲ καὶ τὰς ἰδίας ἑαυτοῦ ἐπιτυχίας.

Ἐν τῇ ἐφηρμογῇ τῶν ἰδεῶν τοῦ Ρισελιὲ ὡς πρὸς τὰ ἐσωτερικὰ πράγματα, τὴν παγίωσιν τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας καί, τοῦθ' ὅπερ κατὰ τὴν περίοδον τῆς ἀντιβασιλείας συμπίπτει μετὰ τούτου, τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ ἐξουσίας, προσέκρουσεν ὁ Μαζαρίνος κατὰ μεγάλων δυσχερειῶν.

Ἡ ἀρχαία γαλλικὴ πολιτεία μετὰ τῶν ἀνεξαρτήτων στοιχείων τῆς, τῶν ἀξιώσεων τῶν ἐκ βασιλικοῦ αἵματος πριγκίπων, τῶν μεγάλων ἀριστοκρατικῶν οἰκῶν, τοῦ κλήρου, τῶν παρλαμέντων καὶ δημοσίων λειτουργῶν (Magistrate) ἀντέτασσαν κατ' αὐτοῦ νῦν μὲν μεμονωμένως, νῦν δὲ ἡνωμένως σφοδράν, πολλάκις ἀποτελεσματικὴν, πάντοτε δὲ ἐπικίνδυνον ἀντιπολίτευσιν· ἀποκαλεῖται δὲ αὕτη συνήθως δι' ἑνὸς περιληπτικοῦ ὀνόματος, τοῦ ὁποῦ ἡ καταγωγὴ δὲν εἶναι ἐντελῶς ἐξηκριθωμένη, τ α ρ α χ α ῖ τ ῆ ς Σ φ ε ν δ ὀ ν η ς.

Ὁ πόλεμος καὶ ἡ προπαρασκευὴ τῶν συνθηκῶν εἰρήνης ἀπῆλθον χρήματα, ἠῤῥησαν δὲ μάλιστα μέγας αἱ μυστικοὶ δαπάναι· ὡς ἐκ τοῦ εἶδους τοῦ φορολογικοῦ συστήματος καὶ τῆς πλεονεξίας πάντων ὅσοι ἴσταντο ἐγγὺς τοῦ πηδαλίου τοῦ κράτους, μέγα μέρος τῶν δημοσίων ἐσόδων παρέμενεν εἰς χεῖρας ἀκαθάρτους· πρῶτιστα λοιπὸν πάντες παρεπονοῦντο κατὰ τῆς φορολογικῆς πιέσεως καὶ τῆς οἰκονομικῆς διοικήσεως, ὡς καὶ κατὰ τῶν οἰκονομικῶν σχεδίων τῆς κυβερνήσεως, τῆς γενικῆς δὲ ταύτης κατακραυγῆς ὄργανον κατέστησεν ἑαυτὸ τὸ παρλαμέντον τῶν Παρισίων — τὸ ἰσχυρότερον τῶν δέκα ἐπτὰ δικαστικῶν σωματείων τοῦ κράτους.

Ἐνταῦθα ὁμως ἐγεννῶντο οἰκοθεν ζητήματα συνταγματικά, ὡς ἐν Ἀγγλίᾳ. Τὸ παρλαμέντον — καὶ ὅσαςκι γίνεται λόγος περὶ παρλαμέντου εἰς ἐνικὸν ἀριθμὸν νοεῖται τὸ παρλαμέντον τῶν Παρισίων — ἡρνεῖτο τὸ ἔγκυρον τῶν οἰκονομικῶν πράξεων καὶ τῶν οἰκονομικῶν σχεδίων τῆς κυβερνήσεως, ἐφ' ὅσον δὲν ἐξηλέγχοντο καὶ καταχωρίζοντο ταῦτα εἰς τὰ βιβλία αὐτοῦ ὡς νόμοι.

Ἡ κυβέρνησις προσέφυγεν εἰς τὸν ἰδιόρρυθμον θεσμόν, τὸν καλούμενον *lit de justice* : διάταγμα παρουσία τοῦ βασιλέως δημοσιευόμενον, δὲν ἐπετρέπετο νὰ προσβάλληται ὡς ἄκυρον· οὕτω δὲ ἐν ἔτει 1645 ἤδη, ὅτε ὁ βασιλεὺς ἦτο ἀκόμη παιδίον ἑπταετής, ὠδηγήθη εἰς τὸ παρλαμέντον, ὠδηγήθη δὲ νὰ εἴπῃ τὴν φράσιν : « Ὁ ἀρχιγραμματεὺς μου θὰ σᾶς εἴπῃ τὴν θέλησίν μου », οὕτω δὲ ἐξοδόθησαν ἐγκύρως δέκα ἐννέα φορολογικὰ διατάγματα.

Τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1648 ἐπανελήθη τὸ πρᾶγμα, ἀπήντησεν ὁμως σφοδρὰν ἀντίπραξιν· οἱ τοῦ παρλαμέντου δὲν ἤθελον ν' ἀφήσωσιν ἰσχύουσαν τὴν θεμελιώδη ἐκείνην ἀρχὴν περὶ τοῦ ἀπεριορίστου τῆς προσωπικῆς βασιλικῆς διαταγῆς ἐπὶ ἀνιηλικίου βασιλέως.

Καὶ ἤδη συνηνώθησαν τὰ διὰ τῆς ἐπιδιωκομένης παντοδυναμίας τῆς βασιλικῆς κυβερνήσεως ἀπειλούμενα συμφέροντα· ἤρχισεν ἡ ἔρευνα — καὶ τοῦτο οὐχὶ ἄνευ τῆς ἐπιρροῆς τῶν ἰδεῶν αἵτινες ἀκριβῶς κατ' αὐτὰς ὑπερίσχυσαν ἐν μεγάλῳ ἀγῶνι ἐν Ἀγγλίᾳ — τῶν δικαιωμάτων τῶν παρλαμένων, ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς διαπλάσεως ἐξ αὐτῶν διαρκοῦς καὶ τακτικοῦ συντάγματος : ἀπολυταρχικὴ κυβέρνησις ἐκρίνετο ἀρμόζουσα μόνον διὰ Σκύθας, ὡς εἰπεῖν, καὶ βορείους βαρβάρους, ἀπυτοῦντο δὲ μάλιστα ἀπέναντι τοῦ δικαιώματος αὐθαιρέτων φυλακίσεων τὸ ὅποῖον ἤζιλον καὶ ἐνίοτε καὶ ἐξήσκει ἡ κυβέρνησις, ἐγγυήσεις ὑπὲρ τῆς προσωπικῆς ασφαλείας.

Ἡ κυβέρνησις ἐταλαντεύετο μεταξὺ εὐσταθείας καὶ ὑποχωρήσεως, ἐνδοτικότητος, κατὰ τὰς διαφόρους περιστάσεις· ἀλλὰ διὰ τῶν ἐκδικασθεισῶν παρ' αὐτῆς παρχωρήσεων δὲν ἀποκατεστάθη ἡ ἡσυχία, καὶ ἡ ἀντιπολίτευσις ἐγένετο ἐπικίνδυνος διὰ τοῦ δημαγωγικοῦ ταλάντου ἐπιτηδείου, πανούργου καὶ ἐπιληψίμου βίου ἀνωτάτου κληρικοῦ, τοῦ Koadjutor(1) τῶν Παρισίων Παύλου Γόνδη, ὅστις εἶναι γνωστός ὑπὸ τὸ ὄνομα *καρδινάλιος τοῦ Ρέτς*· διότι οὔτε δι' αὐτὸν τοῦτον οὔτε διὰ τὴν Ἀγίαν Ἐδοαν δὲν ἀπετέλει τὸ ἐπιλήψιμον τοῦ βίου αὐτοῦ ἐμπόδιον εἰς ἐνάσκησιν ἀνωτάτων ἐκκλησιαστικῶν καὶ ἱερατικῶν καθηκόντων· ἠθέλησεν οὗτος νὰ εἰσχωρήσῃ εἰς τὴν αὐλὴν καὶ ἀπεκρούσθῃ : πλὴν δὲ τούτου καὶ ἡ ζηλοτυπία κατὰ τοῦ Μαζαρίνου, ὅστις πρὸς τοῖς ἄλλοις ἦτο καὶ ξένος, ἐκέντριζεν αὐτόν.

(1) Σ. Μ. Ἀρχιερατικοῦ ἀναπληρωτοῦ.

Κατὰ τοῦτου, τοῦ Μαζαρίνου, συνεφώνησε καὶ συνηνώθη τὸ μῖσος πάντων· ἡ πόλις τῶν Παρισίων ὑπὸ τὴν ἐπιτροπὴν τοῦ Koadjutor, ἔλαβε θέσιν ἀπειλητικὴν. Τὰ πράγματα ἐφθασαν μέχρι τῆς ἐγερσεως ὁδοφραγμάτων, καὶ τὸ παρλαμέντον ἀπῆλθε σύσσωμον καὶ ἐπισήμως εἰς Λουῆρον, ὅπως ζητήσῃ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν συλληφθέντων : ἡ ἐξόριστος βασίλισσα τῆς Ἀγγλίας, ἥτις ἐζῆ ἐπὶ ἐδάφους γαλλικοῦ, ἐξεφράσθη ἐν σχέσει πρὸς τὴν διαδῆλωσιν ταύτην, ὅτι ἡ μεγάλη ἐν Ἀγγλίᾳ ἐξέγερσις, εἰς ἣν ὑπέκυψεν ἡ βασιλεία, εἶχεν ἀρχίσει ὀλιγώτερον ἀπειλητικῇ.

Ἡ αὐλή, ἵνα εἶναι ἐλευθέρα εἰς τὰς ἐνεργείας τῆς, ἀπῆλθεν εἰς Ἀγιον Γερμανόν. Τὸ παρλαμέντον, ζητήσαν τὴν ἐπάνοδον αὐτῆς, ἐπωφελήθη τῆς εὐκαιρίας καὶ ἠξίωσε τὸ δικαίωμα τῆς ἐπιψηφίσεως τῶν φόρων : οὐδείς ὑπήκοος ἐπετρέπετο νὰ μὲνῃ ὑπὸ κράτησιν πλέον τῶν εἴκοσι τεσσάρων ὥρων χωρὶς νὰ ἀνακριθῇ, καὶ ὁ Μαζαρίνος ἔκρινε φρόνιμον νὰ ἐνδώσῃ : τὰ πάντα δὲ παρεχωρήθησαν πλὴν τῆς καταργήσεως τῶν *lits de justice*, τῶν βασιλικῶν συνεδριάσεων.

Ἡ εἰρήνη ἀποκατεστάθη, νέα ὁμως ἔρις ἡγέρθη, ὅτε ὁ Μαζαρίνος ἦλθεν εἰς διάστασιν πρὸς τὸν πρίγκιπα Λουδοβικόν τοῦ Κονδέ, ὅστις κατὰ τὰς τελευταίας ταραχὰς ἦτο πρὸς τὸ μέρος τῆς κυβερνήσεως.

Ὁ πρίγκιψ οὗτος, ἄξιος στρατηγὸς καὶ περίφημος πολέμιστής, ἤθελε, στηριζόμενος ἐπὶ τῶν μεγάλων κτήσεών του, νὰ ἐνασκῇ ἐν Γαλλίᾳ τὴν κρατοῦσαν ἐπιτροπὴν. Ὁ δὲ Μαζαρίνος, διαιρέσας ἐπιτηδείως τοὺς ἐχθροὺς του καὶ προσεγγίσας πρὸς τὸ κόμμα τοῦ παρλαμέντου, ὁ ἔταξεν αἰφ' ἰδίαν ἐπιθεσιν κατ' αὐτοῦ καὶ τὴν φυλάκισιν αὐτοῦ τε καὶ τοῦ ἀδελφοῦ του πρίγκιπος τοῦ Κόντη εἰς Βιγκέννας.

Τὸ κόμμα τοῦ πρίγκιπος ἀνενδοιάστως συνῆψε σχέσεις μετὰ τῆς Ἰσπανίας, ἰσπανικὰ στρατεύματα ἐνεφανίσθησαν εἰς τὴν χώραν καὶ ἐν Γουϊέννῃ ἐξερράγη ἐπανάστασις : οἱ Ἰσπανοὶ ἠλπίζον ὅτι θὰ ἡγείροντο καὶ οἱ Οὐγενόττοι ὑπὸ τὸν Τουρέννον, ὅστις, προτεστάντης ἕως τότε, ἀνῆκεν εἰς τὸ κόμμα τοῦ πρίγκιπος.

Ἀλλ' ὁ καρδινάλιος ἦτο μᾶλλον ἀποφασιστικὸς καὶ θαρραλέος ἢ ὅσον ἐπιστεύετο : ὡς ἄλλοτε ὁ Ρισελιέ, κατήλθεν εἰς τὸ πεδὸν τῆς μάχης αὐτοπροσώπως μετὰ βασιλικῶν στρατευμάτων καὶ ἐνίκησε τὸν Τουρέννον ἐν Ρέτλ, ἣν ἀπέσπασεν ἀπὸ τῶν Ἰσπανῶν.

§ 352 Αἱ ταραχαὶ τῆς Σφενδόνης. — Ἀλλ' ἡ ἐπι-

τυχία αὕτη ἐξήγειρεν ἐκ νέου τὴν ἀντιπολίτευσιν τῶν δημοσίων λειτουργῶν (magistrature) καὶ τοῦ παρλαμέντου. Τὸ παρλαμέντον, ἡγουμένῳ τοῦ προέδρου αὐτοῦ Μολέ, ἐζήτησε τὴν ἀποφυλάκισιν τοῦ πρίγκιπος (Ἰανουάριον τοῦ 1651), καὶ ὁ δούξ Γάστων τῆς Αὐρηλίας, ὁ θεῖος τοῦ βασιλέως, ἐκηρύχθη ἐναντίον τοῦ Μαζαρίνου καὶ ἐπέσσε τὴν ἀντιβασίλισσαν βασιλομήτορα νὰ χωρισθῇ ἀπὸ τοῦ μισητοῦ ὑπουργοῦ.

Διὰ φρονίμου στρατηγήματος ὁ Μαζαρίνος ἀπέφυγε τὴν ἔφοδον· κατέλιπε τὴν πρωτεύουσαν καὶ ἀπῆλθεν, ἐνῶ οἱ πρίγκιπες ἐπανήρχοντο καὶ τὸ παρλαμέντον ἀπήγγελλε τὴν ἐξορίαν, εἰς Brühl τῆς περιφερείας τῆς ἀρχιεπισκοπῆς τῆς Κολωνίας, ὁπόθεν ὁμως ἐξηκολούθησε νὰ παρέχῃ τὰς συμβουλὰς του εἰς τὴν βασίλισσαν.

Ἡσθάνετο δὲ ἑαυτὴν ἡ ἀντιβασίλισσα ἀπέναντι τοῦ πρίγκιπος Κονδέ, ὅστις ἐγένετο πανίσχυρος ἐν ὀλίγον καιρὸν, ὡς αἰχμάλωτον· ὁ δὲ καρδινάλιος ἔδωκεν εἰς αὐτὴν τὴν συμβουλὴν νὰ συμμαχήσῃ κατ' αὐτοῦ μετὰ τῶν ἀρχηγῶν τῆς Σφενδόνης. Δὲν ἦτο δὲ τοῦτο δύσκολον, ἀφοῦ ὁ Κονδέ, ἀνὴρ πολεμιστῆς οὐδὲν εὐλαβοῦμενος, ἦκιστα δὲ πολιτικὸς καὶ πολλῶ ὀλιγώτερον αὐλικὸς καὶ εἰς ἄκρον ἀλαζονικὸς, ἐδημιούργει εἰς ἑαυτὸν πανταχοῦ ἐχθρούς.

Εἶχε ὁῶσι οὗτος εἰς τοὺς Ἰσπανοὺς ὑποσχέσεις, τοῦτο δὲ ἐδυσχέραине νῦν τὴν θέσιν του : ταχέως δὲ εἶδεν ἑαυτὸν ἀπομνηνόμενον, τὴν προσωπικὴν αὐτοῦ ἀσφάλειαν ἀπειλουμένην, καὶ ἀπῆλθε τῆς πρωτεύουσας.

Μετὰ μικρὸν ὁμως ἐπανῆλθεν εἰς Παρισίους καὶ προσεφέρθη ἀνευλαβέστατα πρὸς τὴν βασίλισσαν καὶ πρὸς αὐτὸν τὸν βασιλέα : παρ' ὀλίγον θὰ ἐγένετο αἱματοχυσία ἐν τῷ μεγάρῳ τῶν δικαστηρίων μετὰ τὴν ἀκολουθίαν αὐτοῦ καὶ τῶν βασιλικῶν, πρὸς οὓς εἶχε προσχωρήσει ἐν τῇ περιπλόκῳ ταύτῃ σκευωρίᾳ καὶ ὁ καρδινάλιος τοῦ Ρέτς.

Τὸν Σεπτέμβριον τοῦ ἔτους ἐκείνου (1651) ὁ δέκα καὶ τετραέτης βασιλεὺς ἀνεκηρύχθη ἐνῆλιξ, καὶ ἡ βασίλισσα ἀπηλλάχθη οὕτω τῶν σχέσεών της πρὸς τοὺς πρίγκιπας τοῦ Κονδέ καὶ τῆς Αὐρηλίας. Ὁ πρῶτος δὲ ἐξ αὐτῶν κατέλιπε καὶ αὖθις τοὺς Πυχρισίους καὶ ἐκήρυξε φανερόν πόλεμον κατὰ τῆς κυβερνήσεως.

Ἡ φλόξ τοῦ ἐμφυλίου πολέμου ἀνυψώθη καὶ πάλιν : ὁ νέος βασιλεὺς τῆς Ἀκουιτανίας, ὡς ἀπεκάλει αὐτὸν ὁ Μαζαρίνος, εἶδε συμπυκνουμένας τὰς τάξεις του ἕνεκα τῆς φήμης περὶ ἀνακλήσεως τοῦ Μαζαρίνου, ἣν πράγματι εἶχε διατάξει ἡ βασίλισσα.

Ἐν ᾧ δὲ ὁ Κονδὲ συνεδέετο στενῶς μετὰ τῆς Ἰσπανίας ὁ δὲ δοῦξ τῆς Αὐρηλίας μετὰ τοῦ δουκὸς τῆς Λοθαριγγίας, κατωχωρικογαλλικὸς δὲ στρατὸς, ἐξωπλιζόμενος διὰ χρημάτων ἰσπανικῶν, ἠνεῦτο μετ' ἄλλου προσερχομένου ἐκ Λοθαριγγίας, ἔφθασεν ὁ Μαζαρίνος, καὶ αὐτὸς μετ' ἀξιολόγων στρατιωτικῶν δυνάμεων, εἰς τὸ βασιλικὸν στρατόπεδον, εἰσήγε δὲ εἰς αὐτὸ πολύτιμον θεράποντα, τὸν Τουρέννον, ὅστις εἶχε μεταστῇ εἰς τὸ βασιλικὸν κόμμα.

Ὁ βασιλικὸς στρατὸς ἦτο ὁ ἰσχυρότερος : ὁ πρίγκιψ, διαφυγὼν τὸν ἐχθρόν, ἐρρίφθη εἰς Παρισίους. Ἦτο δὲ ἐνταῦθα ὁ λαὸς διηρημένος : δὲν ἠγνόουν δὲ τί θὰ ἐσήμαινε μία νίκη τοῦ Κονδέ.

Ἐν τῷ μεταξὺ προήλασαν πρὸς τὴν πρωτεύουσιν τὰ βασιλικὰ στρατεύματα· ὁ Κονδέ, ἕτοιμος εἰς ἀναχώρησιν, ἐρρίφθη εἰς τὸ προάστειον τοῦ Ἀγίου Ἀντωνίου, ἐνταῦθα δὲ ἐγένετο πεισματώδης συμπλοκὴ μεταξὺ τῶν δύο ἰσαξίων ἀρχηγῶν, συμπλοκὴ ἣτις ἦτο συγχρόνως μάχη ἐν ἀνοικτῷ πεδίῳ καὶ μάχη ἀνὰ τὰς ὁδοὺς τῆς πόλεως, καὶ καθ' ἣν ὁ πρίγκιψ περιῆλθεν εἰς τοιαύτην θέσιν, ὥστε ἡ καταστροφὴ τοῦ ἦτο βεβαία, ἂν μὴ διευκολύνετο αὐτῷ ἡ εἰς τὴν πόλιν ὑποχώρησις.

Ἐγένετο δὲ τοῦτο διὰ τῆς ἐπιρροῆς μιᾶς τῶν ἐπιφανῶν μηχανορράφων γυναικῶν, αἵτινες τόσον σπουδαῖον πρόσωπον διεδραμάτισαν ἐν ταῖς ταραχαῖς ταύταις, τῆς δουκίσσης τοῦ Μομπανσιέ : διὰ τῆς ἐσωτερικῆς θύρας ἣτις ἠνοίχθη εἰς αὐτούς, εἰσῆλθον τὰ στρατεύματά του εἰς Παρισίους καὶ διὰ τῆς Νέας Γεφύρας (Pont Neuf) διέβησαν εἰς τὴν ἄλλην ὁχθὴν τοῦ Σηκουάνα.

Ἡ κατάστασις ἐγένετο λίαν σοβαρά· ὁ Κονδὲ ἦτο παντοδύναμος ἐν τῇ πρωτεύουσῃ, ὁ δοῦξ τῆς Αὐρηλίας ἀνηγορεύθη ἐν τῷ παρλαμέντῳ γενικὸς τοποτηρητής, πάντα δὲ τὰ σπουδαιότερα ἀξιώματα κατελήφθησαν ὑπὸ ἀνθρώπων τοῦ κόμματος : συγχρόνως δὲ στρατὸς ἰσπανικὸς ἐξ 25000 ἀνδρῶν διέβη τὰ κατωχωρικογαλλικὰ σύνορα.

Ἐν τοσοῦτῳ ὑπῆρχε πανταχοῦ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ πρωτεύουσῃ ἰσχυρὸν κόμμα ὑπὲρ τοῦ βασιλέως καὶ κατὰ τῶν πριγκίπων, ἐξ αὐτῶν

ὅς ἡννόει ἄριστα ὁ Κονδὲ νὰ καταφρονῇ τὴν εὐνοίαν τῶν ἀστῶν καὶ τῶν εἰρηνοφίλων.

Ἡ βάσις τῆς δυνάμεώς του ἦτο ἡ εἰς εὐρυτάτους κύκλους διαδεδομένη ἀντιπάθεια κατὰ τοῦ Μαζαρίνου. Ἀλλ' ὁ πονηρὸς Ἰταλὸς ἀφῆρεσε τὸν πρίγκιπα τὴν βάσιν ταύτην, ἀποσυρθείς καὶ τὸ δεύτερον ἀπὸ τῆς σκηνῆς, ἀποχωρισθεὶς ἀπὸ τῆς αὐλῆς καὶ εἰς Σεδὰν ἀποχωρήσας, ὅπου ἐν τούτοις οὐδὲν ἐκώλυεν αὐτὸν νὰ κατευθύνῃ τὰ βήματα τῆς κυβερνήσεως διὰ τῶν συμβουλῶν του περισσότερον ἀκόμη, ἢ ὅσον ἔπραττε τοῦτο ἐκ Βρούλ.

Καὶ ἤδη ἐγένοντο ἐν Παρίσις διαδηλώσεις κατὰ τοῦ Κονδὲ καὶ ἐζητήθη ἡ ἐπάνοδος τοῦ βασιλέως : ὅτε δὲ οὗτος συμβουλῇ τοῦ Μαζαρίνου ἐπλησίασε πρὸς τὴν πρωτεύουσαν, τὸ φιλοβασιλικὸν φρόνημα κατέστη καὶ ἐξεδηλώθη ἐντονώτερον ἐν Παρίσις, ὁ δὲ πρίγκιψ δὲν ἠθέλησε νὰ δοκιμάσῃ τὸ φρόνημα τῶν πολιτῶν καὶ ἀπῆλθεν ἐκ τῆς πόλεως (Ὀκτώβριον τοῦ 1652).

Μετὰ μίαν ἐβδομάδα ὁ νεαρὸς βασιλεὺς εἰσῆρχετο εἰς Παρίσιους, πάντες δὲ ἐχαίρετιζον αὐτὸν μετ' εὐλαθείας : καὶ ὁ δοῦξ τῆς Αὐρηνίας, ὅστις καθ' ἑαυτὸν οὐδὲν ἐσήμαινεν, ἔβωκε τὴν ὑπόσχεσιν, ὅτι θὰ ἀπειμακρύνετο τὴν ἐπαύριον, εἰς δὲ μόνος ἐπικίνδυνος μηχανορράφος παρέμεινεν ἐν τῇ πρωτεύουσῃ, ὁ καρδινάλιος Ρέτς. Ὁ Μαζαρίνος δικίως ἐδυσπίσται πρὸς αὐτόν, καὶ ἡ κυβέρνησις ἐνήργησε κατὰ τὰς ἐκ Σεδὰν συμβουλὰς : ὁ Γόνδης ἐξηπατήθη διὰ φιλοφρονήσεων τῆς αὐλῆς καὶ κατὰ τινα ἐπίσκεψιν του εἰς Λουῆρον συνελήφθη (Δεκέμβριον).

Ἡ μετατροπὴ τῶν φρονημάτων ὑπῆρξε τοσοῦτον πλήρης, ὥστε τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1653 ἡδύνατο καὶ αὐτὸς ὁ Μαζαρίνος νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν πρωτεύουσαν. Προῦπαντήθη ὑπ' αὐτοῦ τοῦ βασιλέως, καὶ ὁ λαὸς δὲ ὑπεδέχθη αὐτὸν καλῶς : ἡ φρόνησις αὐτοῦ καὶ ἡ μοναρχικὴ ἀτάξις τῶν πραγμάτων ἐθριάμβευσαν.

Ἐν τοσοῦτῃ ἀκόμῃ περιεστοιχίζετο ὁ Μαζαρίνος ὑπὸ δυσχερειῶν· μερὶς τῆς ἀριστοκρατικῆς παρέμενε πιστὴ εἰς τὸν Κονδὲ, μεγάλη δὲ μερὶς τοῦ κλήρου διέβλεπεν ἐν τῇ ὑποθέσει τοῦ ἐξορίστου καρδινάλιου Ρέτς τὴν ὑπόθεσιν αὐτῆς τῆς ἐκκλησίας, ὅσον ὀλίγον καὶ ἂν περιεπολεῖ οὗτος τιμὴν εἰς τὴν ἐκκλησίαν διὰ τῆς διαγωγῆς του· φορολογικὰ διατάγματα δὲν ἡδύναντο νὰ ἐπιβληθῶσιν ἐπὶ τοῦ σφενδονίζοντος καὶ αὐθις παρλαμέντου εἰ μὴ διὰ τῆς γνωστῆς μεθόδου τῶν βασιλικῶν συνεδριά-

σεων, ἀναφέρεται δὲ ἀνέκδοτον καθ' ὃ κατὰ τινα αὐτῶν, κατὰ τὴν Lit de justice τῆς 23 Ἀπριλίου τοῦ 1655, ἐρχόμενος ὁ βασιλεὺς ἐφιππος ἐκ Βιγκεννῶν, καθὼς κατῆλθεν ἐκ τοῦ Ἰππου, εἰσῆλθεν εἰς τὸ παρλαμέντον κρατῶν τὸ μαστίγιον τῆς ἵππασίας.

Τὴν ἐξωτερικὴν ὅμως πολιτικὴν διηύθυνεν ὁ Μαζαρίνος κατ' εὐχὴν. Ἡ ἐλπίς τῶν Ἰσπανῶν περὶ συνάψεως ἐπικεικὺς εἰρήνης, τῇ βοήθειᾳ τοῦ ἰσχυροῦ πρίγκιπος τοῦ Κονδέ, δὲν εἶχε πραγματοποιηθῇ, δὲν ἐπραγματοποιήθη δὲ καὶ κατὰ τὰς στρατείας τῶν ἐπομένων ἐτῶν 1654, 1655 καὶ 1656· ὁ ἀδελφὸς τοῦ πρίγκιπος τοῦ Κονδέ πρίγκηψ Κόντης, εἶχε προσχωρήσει πρὸς τὸ μέρος τοῦ βασιλέως καὶ ἐνυμφεύθη μετ' ἀνεψιάς τοῦ μεγάλου ὑπουργοῦ· ἐν ἔτει δὲ 1657 κατώρθωσεν ὁ Μαζαρίνος νὰ συνάψῃ κατὰ τῆς Ἰσπανίας συμμαχίαν μετὰ τῆς Ἀγγλίας καὶ τοῦ μεγάλου ἀνδρός, ὅστις ἐκυβέρνηα αὐτὴν τότε, τοῦ Ὀλιβερ Κρόμβελλ.

Ἀγγλικὸν ἐπικουρικὸν σῶμα, ἑξακισχίλιοι ἐπίλεκτοι, ἠνώθησαν μετὰ τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ ὑπὸ τὸν Τρυέννον (Ἰούλιον τοῦ 1657). Τὸν Μάϊον τοῦ 1658 κατετροπώθη ὁ ἰσπανικὸς στρατὸς πρὸ τῆς Δουγκέρκης, κατελήφθη δὲ ἡ πόλις αὕτη ὡς καὶ πολλαὶ ἄλλαι σπουδαῖαι θέσεις ὑπὸ τῶν συμμάχων.

§ 383. Ἡ εἰρήνη τῶν Πυρρηναίων 1659. -- Ἡ δύναμις τῆς Ἰσπανίας ἐχωλάθη καὶ ἐθραύσθη· ἀλλ' οἱ πολιτικοὶ αὐτῆς εἶχον νὰ προσφέρωσι λίαν εὐπρόσδεκτον τίμημα τῆς εἰρήνης, τὸν γάμον τῆς ἱμφάντης των Μαρίας Θηρεσίας, τῆς θυγατρὸς Φιλίππου τοῦ Δ', μετὰ τοῦ νεαροῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας.

Τὸν Αὐγούστον τοῦ 1659 ἤρξαντο αἱ διαπραγματεύσεις ἐπὶ τινος οὐδετέρας νησίδος τοῦ μεταξὺ τῶν δύο χωρῶν ρέοντος συνοριακοῦ ποταμοῦ Βιδασόα, καὶ εἰς εἴκοσι πέντε συνεδριάσεις τῶν δύο ὑπουργῶν, τοῦ Δὸν Λουὶς Χάρου καὶ τοῦ Μαζαρίνου κατηρτίσθη ἡ συνθήκη τῆς λεγομένης εἰρήνης τῶν Πυρρηναίων (7 Νοεμβρίου 1659). Ἡ Γαλλία ἀπέδιδε τὴν Καταλωνίαν, καὶ ἐκράτησε μόνον τὴν Ρουσιλλιόν· ἡ ράχis τῶν Πυρρηναίων ἔμελλε ν' ἀποτελέσῃ τὸ μεταξὺ τῶν δύο κρατῶν ὄριον: — ἐν Ἰταλίᾳ ἐκράτησεν ἡ Γαλλία μόνον τὸ Πινερόλο νῶς ὁδοδὸν εἰς τὴν χώραν τῶν Ἀπεννίνων ἄνευ ἄλλης κύκλῳ χώρας· ἀπέδωκε δὲ τὴν Ἐλευθεροκομητείαν (Franche Comté) εἰς τὴν Ἰσπανίαν, ἐκράτησεν ὅμως πρὸς τὰ βόρεια σχε-

δὸν ὅλην τὴν Ἀρτεσίαν μετὰ τῆς Ἀρρᾶς· ὁ δούξ τῆς Λοθαριγγίας ἀποκατεστάθη εἰς τὰ δικαιώματά του, ὑπεχρεώθη ὁμῶς νὰ παραχωρήσῃ εἰς τὴν Γαλλίαν θέσεις τινὰς καὶ νὰ κατεδαφίσῃ τὰ ὀχυρωματικὰ ἔργα τῆς Νανσύ· ὁ πρίγκιψ τοῦ Κονδὲ ἀποκατεστάθη εἰς τὰ ἀξιώματά του.

Τὸ σπουδαιότατον διὰ τὸ μέλλον ἄρθρον ἦτο ὁ γάμος τοῦ Γάλλου βασιλέως μετὰ τῆς Ἰσπανίδος ἱμφάντης, ἀφοῦ εἶχε παραιτηθῇ αὕτη τῶν κληρονομικῶν δικαιωμάτων της. Τὸν Ἰούνιον τοῦ 1660 εἰσῆλθεν ἡ Μαρία Θηρεσία εἰς τὴν γαλλικὴν πρωτεύουσαν, καὶ ὁ Μαζαρίνος δικαίως ἐσεμνύνετο διὰ τὴν εἰρήνην, ἥτις ἐπέστεφε τὴν πολιτικὴν του : ἐν ἀπαραμειώτῳ ὀνύμει καὶ ἐξουσίᾳ, ἐν τῇ ἀπολαύσει τοῦ μεγάλου πλούτου αὐτοῦ, τὸν ὅποιον μετεχειρίζετο κατὰ προτίμησιν ὑπὲρ τῆς μεγάλης βιβλιοθήκης του καὶ τῆς ζωγραφικῆς συλλογῆς του, ἔζησεν ὁ καρδινάλιος μέχρι τοῦ 1661 ἀκόμη· προσβληθεὶς ὑπὸ ἀρθρίτιδος, ἠννόησεν ὅτι προσήγγιζε τὸ τέλος του· συνδιελέχθη μετὰ τοῦ νεαροῦ βασιλέως περὶ ὑποθέσεων τοῦ κράτους καὶ ἐφρόντισεν ἐπὶ τὸ ρωμαϊκώτερον μετὰ τοῦ πνευματικοῦ του περὶ τῆς σωτηρίας τῆς ψυχῆς του, ὡς πρὸς τὴν ὁποίαν δὲν ἦτο δυνατόν νὰ γίνῃ πᾶν τὸ ἀπαιτούμενον : ἀφοῦ δὲ οὕτω ἐκανόνισε τοὺς λογαριασμούς του μετὰ τοῦ οὐρανοῦ καὶ μετὰ τῆς γῆς ἀπέθανε τὴν 9 Μαρτίου.

§ 384. Ὁ θάνατος τοῦ Μαζαρίνου. Λουδοβίκου αὐτοπροσώπου κυβέρνησις. — Ἦτο ἀνάγκη νὰ σχηματισθῇ νέα κυβέρνησις, ὑπῆρχον δὲ οἱ φοροῦντες, ὅτι τρίτος κληρικὸς πολιτικός, ὁ καρδινάλιος καὶ ἀρχιεπίσκοπος τῶν Παρισίων, ὁ Ρέτς, τοῦ ὁποῦ τὰ φυσικὰ χαρίσματα ἦσαν ἀναμφισβήτητα, αὐτὸς ἔμελλε νὰ κληθῇ ὅπως συμπληρώσῃ τὸ ἔργον τῶν δύο ἄλλων καρδινάλιων τῆς ρωμαϊκῆς ἐκκλησίας, τοῦ Ρισελιέ καὶ τοῦ Μαζαρίνου, τὴν στερέωσιν τῆς γαλλικῆς μοναρχίας.

Ἄλλ' ὁ Λουδοβίκος ΙΔ'· δὲν διώρισε πλέον οὐδένα πρωθυπουργόν. Εἶχεν οὗτος τὴν φιλοδοξίαν καὶ ἐκέκτετο καὶ τὴν ἱκανότητα οὐ μόνον βασιλεὺς νὰ εἶναι ἢ νὰ φαίνεται ἀλλὰ καὶ νὰ κυβερνήσῃ αὐτοπροσώπως τὴν πολιτείαν. Διατηρήσας δὲ εἰς τὰς θέσεις των τοὺς ἄνδρας οἵτινες ἐπὶ Μαζαρίνου διηύθυνον τὰ σπουδαιότερα ὑπουργεῖα, τὸν Λυόννην ἐν τῷ ὑπουργείῳ τῶν Στρατιωτικῶν, τὸν Λετελλιέ

(Le Tellier) ἐν τῷ ὑπουργείῳ τῶν ἐξωτερικῶν, τὸν Φουκέ εἰς τὸ τῶν Οἰκονομικῶν, ἐλάμβανε πλέον αὐτὸς τὰς τελευταίας ἀποφάσεις καὶ ἔδιδε τὴν διεύθυνσιν· ὁ Λουδοβίκος ἀφωσιώθη μετὰ ζήλου καὶ ἐπιμελείας εἰς τὰς δημοσίας ὑποθέσεις καὶ εὗρισκεν εὐχαρίστησιν εἰς τὴν ἐργασίαν.

Ἡ πρώτη μεγάλη αὐτοτελὴς ἐνέργεια τοῦ εἴκοσι καὶ διετοῦς βασιλέως ἦτο ἡ ἀνατροπὴ τοῦ τελευταίου τῶν ἀνδρῶν τούτων καὶ ἡ εἰσαγωγὴ νέου οἰκονομικοῦ συστήματος.

Ὁ γενικὸς ἐπιμελητὴς (Generalintendant) τῶν οἰκονομικῶν Νικόλαος Φουκέ, ὅστις, ἀληθῶς εἰπεῖν, δὲν ἦτο πολλῷ μᾶλλον ἔνοχος ἢ πολλοὶ ἄλλοι, εἶχε συσσωρεύσει ἄμετρον περιουσίαν, διαχειριζόμενος τὰ οἰκονομικὰ τοῦ κράτους, ὡς μεγάλην τραπεζιτικὴν ἐπιχείρησιν, οὕτως ὥστε ἡ προσωπικὴ αὐτοῦ πίστις ἦτο πίστις τοῦ κράτους, τὰ χρήματα τοῦ δημοσίου ἦσαν ἴδια αὐτοῦ χρήματα.

Μετὰ μεγάλης κρυψινόας παρесеύασεν ὁ Λουδοβίκος τὸ διέδικμα, περὶ τῆς ἀναγκαιότητος τοῦ ὁποίου εἶχε πεισθῇ. Ἐν αὐτῇ, ὅπου διέτριβεν ὁ βασιλεὺς, ἐργάζετο ἀκόμη μετὰ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Οἰκονομικῶν, τὸν ὁποῖον πρὸ μικροῦ μόλις εἶχεν ἐπισκεφθῇ εἰς μίαν τῶν λαμπρῶς διακεκοσμημένων ἐπαύλεών του. Ἀλλ' ἐνῷ ἀπῆρχετο ἀπὸ τοῦ βασιλέως συνελήφθη ὁ Φουκέ ὅπως ἀπροσδοκῆτως, κατεδικάσθη ὑπὸ τινος ἐπιτροπῆς (1664) εἰς ἐξορίαν, ἐστάλη δὲ ὑπὸ τοῦ βασιλέως, ὅστις ἠῤῥησεν ἔτι μᾶλλον τὴν ποινὴν, εἰς φρούριον, ὅπου διήνυσεν τὸ ὑπόλοιπον τοῦ βίου του.

Τὴν θέσιν τοῦ Γενικοῦ Διαχειριστοῦ κατέλαβεν οἰκονομικὸν συμβούλιον ἐκ πέντε προσώπων, ἐξ ὧν σπουδαιότερος ἦτο ὁ Ἰωάννης Βαπτιστῆς Κολβέρτος, ἀνὴρ ἀκατανικήτου φιλοπονίας καὶ δυνάμειος περὶ τὸ ἐργάζεσθαι, ὅστις οὐδεμίαν ἄλλην εἶχε φιλοδοξίαν, εἰ μὴ τὴν φιλοδοξίαν τοῦ νὰ εἶναι θεράπων τοῦ βασιλέως, δημόσιος λειτουργός, καὶ ὅστις ὡς τοιοῦτος προσέφερεν, ὡς οἱ ἄλλοι ἐκεῖνοι οἱ δύο, ὁ Λυόννης καὶ Λετελλιέ, μεγίστας ὑπηρεσίας, ἐγκταστήσας διοίκησιν, ὅταν οὐδὲν τῶν μεγάλων εὐρωπαϊκῶν κρατῶν εἶχε γνωρίσει μέχρι τούδε. Τὸ μέλημα αὐτοῦ ὡς καὶ τοῦ Λουδοβίκου ἦτο ν' ἀπαλλάξῃ τὸν λαὸν ἀπὸ τῆς πίεσεως καὶ τῶν βαρῶν καὶ ἐν τούτοις νὰ φέρῃ εἰς ὑψίστην ἀκμὴν τὰ οἰκονομικὰ τοῦ κράτους.

§ 355. Μεταρρυθμίσεις. Ἐσωτερικά. — Πολλὰ δημό.

σαι θέσεις, διὰ τῆς ἐξωνήσεως τῶν ὁποίων ἐξήσκειτο μέχρι τοῦδε δημοσία κερδοσκοπία, μικρὸν καὶ κατ' ὀλίγον κατηργήθησαν· εἰσῆχθη τάξεις, ἐπίβλεψις, ἀκρίβεια, ἐπεξετάθη δὲ ὁ ἐπὶ τοῦ ἁλατος φόρος· φειδωλὸς ἀφ' ἑνός, ὑπεβοήθη ἀφ' ἑτέρου ὁ Κολθέρτος μετ' ἐλευθεριότητος τὴν βιοποριστικὴν δρᾶσιν.

Ἐὰν μέχρι τοῦδε ἡ Γαλλία ἦτο κράτος κατ' ἐξοχὴν γεωργικόν, νῦν τὰ πράγματα μετεβλήθησαν· οἱ χρόνοι τοῦ ἐμπορικοῦ συστήματος (Merkantilsystem) καθ' ὃ ἡ πολιτεία ὑποδοθεῖ, προάγει καὶ ὑποστηρίζει πάσῃ δυνάμει τὸ ἐμπόριον, διὰ νόμων ἀπαγορευτικῶν ὡς πρὸς τὴν εἰσαγωγὴν ἢ τὴν ἐξαγωγὴν, δι' εἰσαγωγικῶν δασμῶν κατὰ τῶν εἰδῶν τῆς ἐπιτοπίου πωραγωγῆς, διὰ βραβείων, δι' ἐπιχορηγήσεων, — καὶ καθ' ὃ τὰ εἰς μέταλλον χρήματα εἶναι τὸ μέγα καὶ μόνον μέτρον πάσης ἀξίας, οἱ χρόνοι οὗτοι ἦλθον καὶ διὰ τὴν Γαλλίαν.

Ἐπιτυχῶς εἰσῆχθησαν εἰς τὴν Γαλλίαν κλάδοι βιομηχανικοὶ ἀκμάζοντες ἐν Ἰταλίᾳ, ἐν Ὀλλανδίᾳ, ἐν Γερμανίᾳ ἢ ἐν Ἀγγλίᾳ, — κατοπτροποιία, ὑελουργία, τριχαπτοποιία, πλεκτικὴ περικνημίδων, ὑφαντουργία — καὶ ἐπροστατεύθησαν εἴτα δι' εἰσαγωγικῶν φόρων κατὰ τῶν ξένων προϊόντων· ἐμπορικαὶ ἐταιρίαι, ἐταιρία τῶν δυτικῶν Ἰνδιῶν, ἐταιρία τῶν ἀνατολικῶν Ἰνδιῶν, ἐταιρία τῆς Ἀνατολῆς (Levant), ἐταιρία τοῦ Βορρᾶ ὑπεστηρίχθησαν, συνεστήθησαν· εὐχαρίστως δὲ παρατηρεῖτο ὅτι, ἀντιθέτως πρὸς τὴν ἀρχαίαν πρόληψιν, μεγάλοι κύριοι μετεῖχον τῶν ἐταιριῶν τούτων διὰ μετοχῶν.

Ἀλλὰ καὶ ἀμέσως ἐπελαμβάνετο διαφόρων ὠφελίμων ἔργων τὸ δημόσιον, ἐνδοξον δὲ μνημεῖον τῆς ζωοποιου ταύτης δράσεως εἶναι ἡ διώρυξ τῆς Μεσημβρίας (Canal du Midi), ἥτις ἀπέβη ὠφελιμωτάτη εἰς τὴν ἐπαρχίαν τῆς Λουγκεδόκης, τῆς ὁποίας αἱ τάξεις εἶχον ἐξεγερθῆ κατ' ἀρχάς κατὰ τοῦ σχεδίου τούτου, καίτοι ἡ ἐλπίς, ὅτι τὰ μεγάλα θαλάσσια σκάφη δὲν θὰ εἶχον πλέον ἀνάγκην νὰ κάμνωσι τὸν γῦρον διὰ τῆς ὁδοῦ τοῦ Γιβραλτάρ, ἀπεδείχθη λίαν ὑπερβολικὴ.

Καὶ περὶ τὴν ἀπονομήν δὲ τῆς δικαιοσύνης εἰσῆχθησαν σπουδαῖαι μεταρρυθμίσεις, τοῦθ' ὅπερ ἦτο λίαν ἀναγκαῖον. Τὰ λείψανα τῆς μεσαιωνικῆς αὐτιδικίας κατηργήθησαν. Τὸ παράδειγμα ἐπιφοβωτάτου αὐθαιρέτου δυνάστου, τοῦ ὑποκόμητος Κανιλάχ, κατατομηθέντος, δυνάμει δικαστικῆς ἀποφάσεως, ἐξήσκησε τὴν

ἐπιρροήν του, εἰς εὐρυτάτους κύκλους· οἱ ὀχυρώτατοι τῶν πύργων ἠνοίγοντο νῦν, ἅμα ὡς ἐνεφανίζοντο τὰ ὄργανα τῆς βασιλικῆς δικαστικῆς ἐξουσίας, καὶ ὁ ἀγροτικός πληθυσμὸς μετ' ἀγαλλιάσεως ἀντελήφθη, ὅτι ὑπῆρχεν ἀνώτατος δικαστής, ὅτι ὁ βασιλεὺς ἐσυλλογίζετο καὶ αὐτοὺς καὶ ἐκήδετο περὶ αὐτῶν.

Καὶ μέχρι τοῦ παρλαμέντου ἢ τῶν παρλαμέντων ἐπεξετάθη ἡ μεταρρυθμῖσις αὕτη : κατηργοῦντο διάφορα ἀξιώματα καὶ ἐξηγορίζοντο ἄλλα : αἱ διακηρύξεις ἐκεῖναι τοῦ 1648, δι' ὧν τὸ παρλαμέντον ὥκειοποιεῖτο θέσιν κυριαρχικὴν, ἐξοβελίσθησαν ἐκ τῶν βιβλίων του, ἐν δὲ μετὰ τὸ ἄλλο διατάγματα σπουδαιότατα καὶ ριζικώτατα κατεχωρίζοντο ὑπὸ τοῦ παρλαμέντου ὡς νόμοι, χωρὶς νὰ εἶναι ἀνάγκη τῆς προσφυγῆς εἰς *lits de justice*.

Σπουδαιόταται δὲ ἰδίᾳ καὶ σωτηριωδέσταται ἦσαν αἱ εἰς τὰ στρατιωτικὰ εἰσαχθεῖσαι μεταρρυθμίσεις. Οἱ διοικηταὶ τῶν φρουρῶν κατενόησαν, ὅτι εἶχον παρέλθει οἱ καιροὶ καθ' οὓς ἐγίνοντο πρὸς αὐτοὺς διαπραγματεύσεις περὶ τοῦ ἂν θὰ ὑπακούωσιν ἢ μὴ. Διωρίζοντο οὗτοι ἐπὶ ὠρισμένῳ μισθῷ, καταβαλλομένῳ ὑπὸ τοῦ βασιλικοῦ ταμείου· μέρος τῶν στρατευμάτων ἀπελύθη μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς εἰρήνης, τὰ λοιπὰ ἀναδιωργανώθησαν καὶ ἐμισθοδοτοῦντο τακτικῶς, ἡ στρατιωτικὴ ὑπηρεσία παρὰ τῷ βασιλεῖ, ἡ φρουρά, ἐγένετο ἀληθὲς σχολεῖον τῶν στρατευμάτων καὶ τῶν ἀξιωματικῶν· πανταχοῦ δὲ τοῦ κράτους ὁ διορισμὸς τῶν ἀξιωματικῶν ἐξηρτᾶτο ἀπὸ τοῦ βασιλέως.

Ἐν ἔτει 1664 ὁ γαλλικὸς στρατὸς ἀπετελεῖτο ἐξ 25000 ἀνδρῶν τοῦ πεζικοῦ, 1700 τῆς ἐφίππου φρουρᾶς, 7000 τοῦ πυροβολικοῦ.

Οἱ εὐγενεῖς τῶν ἀπηρχαιωμένων ἰδεῶν ἐθεώρουν τὸν ὀργανισμόν τοῦτον ὡς σχολὴν δουλείας, ἀλλ' ἡ ἀριστοκρατικὴ νεολαία συνωθεῖτο μετὰ ζήλου πρὸς τὴν βασιλικὴν ὑπηρεσίαν.

§ 356. Τὸ ἄτομον τοῦ βασιλέως. — Οὕτω ὁ Λουδοβίκος ἐφάνη κατὰ πολὺ ὑπέρτερος τῶν περὶ αὐτοῦ προσδοκιῶν. Τὴν τέχνην τῆς βασιλικῆς παραστάσεως κατεῖχεν ὁ Λουδοβίκος τελείως, τὸ ὥραϊον καί περ μὴ ἰδιαζόντως ὑψηλὸν παράστημά του, τὸ εὐπλαστον τοῦ προσώπου του ἐν συνδυασμῷ μετ' ἐκφράσεως ἐπαγωγῆς, ἡ ἔμφυτος αὐτῷ γαλλικὴ χάρις ὑπεβοήθουν αὐτὸν εἰς τοῦτο, καθίστα δὲ τὴν

τέχνην του ταύτην καρποφόρον διὰ τούτου, ὅτι ἦτο πραγματικὸς βασιλεὺς καὶ δὲν ἐφοβεῖτο τὴν σοβαρὰν ἐργασίαν, δι' ἧς κατώρθωνε νὰ μανθάνῃ πάντοτε πληρέστερον τὰς ὑποθέσεις τοῦ κράτους, προσέδιδε δὲ αὕτη κῦρος εἰς τοὺς μεμετρημένους καὶ καλῶς βασανισμένους λόγους του· καὶ αὐτὸς δὲ ὁ ἰδιωτικὸς βίος του ἦτο ἐπὶ πολὺν χρόνον ἀνεπίληπτος.

Εἶναι δὲ παρατηρήσεως ἄξιον πῶς πάντες νῦν ἀπέβλεπον πρὸς τὸ νεῦμα καὶ πρὸς τὸ βλέμμα του, πῶς ἄνδρες οἵτινες κατὰ τὰς ἀνωμαλίας τῶν τελευταίων δεκαετηρίδων εἶχον ἀγωνισθῇ πεισματωδῶς ὑπὲρ τῆς ἰδίας αὐτῶν ἀνεξαρτησίας, πῶς ὁ Κονδὲ ἢ ὁ δοῦξ τοῦ Μπωφόρ (Beaufort), προσεχώρησαν εἰς τὴν νέαν ταύτην τάξιν μετὰ χαρᾶς καὶ προθυμίας, πῶς μία λέξις εὐμενείας τοῦ βασιλέως ἐθεωρεῖτο μέγιστον εὐτύχημα καὶ τούναντίον μία λέξις δυσμενείας ἀτύχημα.

Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ κληρὸς, πρὸς ὃν ὁ Λουδοβίκος ἐπολιτεύετο ἐπιτηδεύει, προήγετο ὑπὸ τὴν σκέπην τῆς εὐνοίας του. Οἱ νόμοι τοῦ κράτους εἶχον μεταβιβάσει εἰς αὐτόν, τὸν βασιλέα, ὡς γινώσκομεν, τὸ δικαίωμα τοῦ διορισμοῦ εἰς τὰς ἐκκλησιαστικὰς θέσεις, καὶ πᾶσα προαγωγή παρ' αὐτοῦ ἐξηρτάτο : ἤσκει ὅμως οὗτος τὰ δικαιώματά του μετὰ μετριοπαθείας καὶ ἐπὶ τῇ βάσει ὀρθῶν ἀρχῶν.

§ 357. **Ἐξωτερικά.** — Ἐκ τῶν ἰδεῶν τῶν κρατουσῶν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ὡς καὶ ἐκ τῶν ἰδίων αὐτοῦ ἰδεῶν περὶ τοῦ βασιλικοῦ ἀξιώματος καὶ τῆς δυνάμεώς του εὐκόλως δύναται τις νὰ ἐννοήσῃ, ὅτι ὁ Λουδοβίκος δὲν θὰ ἐσκέπτετο ν' ἀρκεσθῇ εἰς τὴν ἐκ κληρονομίας περιελθοῦσαν αὐτῷ ἑκτασιν τῆς Γαλλίας.

Γινώσκομεν τὴν σπουδαιότητα ἣτις εἶχεν ἀποδοθῇ ἐν Ὁσναβρούκῃ καὶ Μύνστερ εἰς τὰ ζητήματα τῆς ἐθιμοτυπίας (Etikettenfragon), εἰς τὰ ζητήματα τὰ ὅποια παρ' ἡμῖν κρίνονται ὡς αἱ οὐκ ἐκτότεραι τῶν μικρολογιῶν ἐν τῇ κοινωνικῇ ἐπικοινωνίᾳ· διὰ τοῦ Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ' . τὰ ζητήματα ταῦτα ἐγένοντο σοβαρὰ ζητήματα ἀρχῆς καὶ ἀνέκτησαν δι' αὐτοῦ καὶ πάλιν μεγάλην πολιτικὴν σημασίαν.

Εἰς τοιαύτην περὶ προτιμήσεως ἔριν περιῆλθεν ὁ Λουδοβίκος πρὸς τὴν ἱσπανικὴν αὐλὴν ἐν ἀρχῇ τῆς αὐτοπροσώπου κυβερνήσεώς του. Ἐπρόκειτο περὶ τῆς τιμητικῆς θέσεως ὀπισθεν τοῦ ὀχήματος τοῦ νέου πρεσβευτοῦ τῆς Σουηδίας, ὅστις εἰσῆλθεν εἰς τὸ Λονδῖνον

τῷ 1661 : καὶ ὁ Λουδοβίκος κατώρθωσε πράγματι παρὰ τῷ ἐν Μαρτίῳ πενθερῷ του τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ δικαιώματος προηγέσεως τοῦ Γάλλου πρεσβευτοῦ, ἢ ἄλλης τοιαύτης φύσεως προτιμήσεως.

Καὶ πρὸς αὐτὸν δὲ τὸν πάπαν προσεφέρετο ὁ Λουδοβίκος, ὅστις ἄλλως δὲν ἤθελε νὰ φέρῃ εἰς μάτην τὸν ἀρχαῖον γαλλικὸν τίτλον τοῦ χριστιανικωτάτου, μετὰ τῆς τραχύτητος ἐκείνης, εἰς ἣν μεταβάλλεται ἡ γαλλικὴ ἀβρότης, ὅπου προσβάλλεται τὸ ὑπερανειπτυγμένον αἶσθημα τῆς ἐθνικῆς φιλοτιμίας.

Κατὰ τινὰ ταραχὴν ἐν Ρώμῃ, προσελθούσαν ἐξ ἐρίδος μεταξὺ Γάλλων τινῶν καὶ ἀνδρῶν τῆς κορσικῆς φρουρᾶς τοῦ πάπα Ἀλεξάνδρου τοῦ Ζ' . (1655 — 1667), ἐπυροβολήθη καὶ ὁ πρεσβευτὴς τοῦ Λουδοβίκου δούξ Κρελί : ὅτε δὲ ἡ ζητηθεῖσα ἱκανοποίησις δὲν ἐδόθη ἀμέσως, διέταξεν ὁ βασιλεὺς τὴν κατάληψιν τῆς Ἀβινιὸν, ἀπέδωκε δὲ αὐτὴν τότε μόνον, ὅτε παρεδέχθη ὁ Ἀλέξανδρος τοὺς ὅρους τῆς ἱκανοποιήσεως, τοὺς ὁποίους ἔκρινεν αὐτὸς ὀρθοὺς νὰ ἐπιβάλῃ. Εἰς ἀνεψιὸς καρδινάλιου (Kardinalnepot) προσήλθε (Αὐγυστον τοῦ 1664) μετὰ λαμπρᾶς ἀκολουθίας εἰς Βερσαλλίας καὶ ἐζήτησε συγγνώμην διὰ τὸ συμβεβηκὸς προσωπικῶς παρὰ τοῦ βασιλέως.

Τὰ ὁμοῖα κράτη ἤρχισαν νὰ ἀνησυχῶσιν ἤδη διὰ τὰ συμβαίνοντα. Ἡ κατάληψις τῆς Δουγκέρκης, νέα τις συμφωνία μετὰ τῆς Λοθαριγγίας, στενὸς δεσμὸς μετὰ τῶν παραρρηνίων ἐκλεκτόρων — σχέσεις περὶ ὧν γενήσεται λόγος καὶ ἐν ταῖς κατωτέρω — κατέστησαν καταφανῆ τὴν φιλοδοξίαν καὶ φιλαρχίαν τὴν προσιδιάζουσαν ἄλλως εἰς τὴν βασιλείαν ταύτην καὶ εἰς τοῦτον τὸν λαόν.

Εὐκαιρίαν δὲ ἡ πρόσχημα ὅπως εἰσέλθῃ ὁ Λουδοβίκος εἰς τὴν ὁδὸν πραγματικῶν κατακτήσεων παρέσχεν αὐτῷ τῷ 1665 ὁ θάνατος τοῦ πενθεροῦ αὐτοῦ, τοῦ Φιλίππου Δ' . τῆς Ἰσπανίας.

§ 358. Ὁ περὶ μεταβιβάσεως πόλεμος. 1667. — Ὁ Λουδοβίκος, δοθείσης εὐκαιρίας, εἶχε προσβάλει τὸ κῦρος τῆς παραιτήσεώς του ἐκείνης ἐπὶ τῆς δ' ἀδοχῆς ἐπὶ τοῦ ἰσπανικοῦ θρόνου, τῆς ἐπιβληθείσης εἰς τὴν σύζυγόν του κατὰ τὴν εἰρήνην τῶν Πυρηναίων, ὑπέδειξεν ὅμως ὅτι θὰ ἀνεγνώριζεν αὐτὴν ὡς ἔγκυρον, ἐὰν ἱκανοποιοῦντο ἀξιώσεις του τινὲς σχετικῶς πρὸς τὰς Κάτω Χώρας.

Ἐπὶ τινὰ χρόνον μάλιστα ἐγίνετο λόγος περὶ κατακτήσεως ὅλων τῶν ἰσπανικῶν Κάτω Χωρῶν ὑπὸ τῆς Γαλλίας, ἀνθ' ὧν ἡ

Γαλλία ἤθελε συνδράμει τοὺς Ἰσπανοὺς εἰς ἀνάκτησιν τῆς Πορτογαλλίας.

Παντοσεῖδῃ σχέδῳ καὶ πλεκτάναι ἐβυσσοδομήθησαν : τέλος δὲ κατωρθώθη ἡ ἀνακάλυψις νομίμου ἀξιώσεως τοῦ Λουδοβίκου ἐπὶ μερῶν τινῶν τῶν Κάτω Χωρῶν.

Ἐν Βραβάντῃ καὶ ἀλλαχοῦ τῶν Κάτω Χωρῶν ἴσχυε τὸ νομικὸν ἔθιμον, καθ' ὃ, ἀποθνήσκοντος τοῦ ἐνὸς τῶν συζύγων, ὁ ἐπιζῶν καθίστατο ἐπικαρπωτὴς τῆς καταλειπομένης περιουσίας, ἐνῷ τὸ δικαίωμα κυριότητος (proprietas) προήρχετο, μετεβιβάζετο (devol-vierle) : τὸ νὰ συναγάγῃ τις δυνάμει τοῦ μεταβιβάστικου τοῦτου δικαίωματος (Devolutionsrecht), ὅτι τμήματα τῆς Βραβάντης, καὶ ὅπου δῆποτε ἀλλαχοῦ ἴσχυε τὸ νομικὸν ἐκεῖνο ἔθιμον, ἀνῆκον κυρίως εἰς τὴν Μαρίαν Θηρεσίαν, καὶ ὅτι ὁ πατὴρ αὐτῆς Φίλιππος, ὁ Δ'. ἦτο μόνον ἐπικαρπωτὴς αὐτῶν, τοῦτο, ὡς νοεῖται οἷκεθεν, ἦτο νομικὴ τερατωδία.

Ρητέον ἄλλως ὅτι πράγματι ἐλάχιστος ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἐγένετο λόγος περὶ ζητήματος νομικοῦ. Ὁ Λουδοβίκος, ἀφοῦ συνεννοήθη πρό-τερον μετὰ τῆς Πορταγαλλίας, τῆς Ὀλλανδίας, τῆς Ἀγγλίας καὶ τῶν μετ' αὐτῶν συμμαχούντων Γερμανῶν ἡγεμόνων, συνεπλήρωσε τὰς πολεμικὰς παρασκευάς του, καὶ ἤρξατο τῆς ἐκστρατείας (1667), ἐν ἣ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Τουρέννου ἐσχέπετο νὰ διδαχθῇ τὸν πόλεμον.

Οἱ ἐν Μαδρίτῃ δὲν ἐφρόνουν ὅτι ἦτο δυνατόν νὰ γίνῃ ἐπι-θεσις κατὰ τῶν Κάτω Χωρῶν, ἀφοῦ οὐδεμία εὐλογος αἰτία πρὸς τοῦτο ὑπῆρχε· πανταχοῦ, ἐν Βιέννῃ, ἐν Χάγῃ, ἐν Ἀγγλίᾳ, ἐτέθησαν πάντες εἰς κίνησιν : ποῦ ἠδύναντο ν' ἀγάγωσι ταῦτα ;

Ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Ὀλλανδία ἔδωσαν πέρας εἰς τὸν πόλεμον, εἰς ὃν ἐνεπλάκησαν, διὰ τῆς εἰρήνης τῆς Βρέδας (Ἰούλιον τοῦ 1667)· ἡ Ἰσπανία ἀπεφάσισε νῦν νὰ παραιτηθῇ ὀριστικῶς τῆς ἀνακτήσεως τῆς Πορτογαλλίας καὶ ἀνεγνώρισε (Φεβρουάριον τοῦ 1668) ἐν τῇ εἰρήνῃ τῆς Λισσαβῶνος τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Πορτογαλλίας.

Περὶ κοινῆς ὁμως ἀποκρούσεως τῆς ἐπιθετικῆς πολιτικῆς τῆς Γαλλίας οὐδεὶς ἐγένετο ἀκόμη λόγος· διότι δὲν ἦτο αὐτὸ τὸ πνεῦμα τῆς συμμαχίας τῶν τριῶν δυνάμεων, τῆς Τριπλῆς Συμμαχίας,

ἥτις συνωμολογήθη τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1668 μεταξὺ Σουηδίας Ὀλλανδίας καὶ Ἀγγλίας.

Ὁ Λουδοβίκος διετύπωσε τοὺς ὅρους : ἡννόει νὰ παραιτηθῇ τῶν ὀθθεν δικαιωμάτων τῆς συζύγου του ἀντὶ τῆς εἰς αὐτὸν παραχωρήσεως τῆς Ἐλευθεροκομητείας καὶ τῶν κατακτηθεισῶν περίπου θέσεων τῶν Κάτω Χωρῶν. Εἶχε δὲ κατακτήσει κατὰ τὴν πρώτην στρατείαν (1667) τὴν Τουργαί, τὴν Δουαί, τὴν Κουρτραί, τὴν Λίλλην, καὶ προήλασε νῦν εἰς τὴν Ἐλευθεροκομητείαν (1668), ὅπου ἐκυρίευσε τὴν Βεζανσὸν καὶ ἄλλας τινὰς θέσεις.

Αἱ δυνάμεις τῆς Τριπλῆς Συμμαχίας ἐμεσολάβησαν νῦν ὑπὲρ τῆς εἰρήνης, πρὸς ἐπιτυχίαν τῆς ὁποίας εἶχον συνάψει τὸν δεσμὸν τῶν : ἐν Ἀκυῖσγράνῳ δὲ ὅπου εἶχε συγκροτηθῇ συνέδριον ὑπέγραψε τὸν Μάϊον τοῦ 1668 ὁ πρέσβυς τῆς Ἰσπανίας τὴν εἰρήνην, ἥτις ἀπέδιδεν εἰς τοὺς Ἰσπανοὺς τὴν Ἐλευθεροκομητείαν, ἀλλ' ἐξ ἄλλου παρέδιδεν εἰς τὴν Γαλλίαν τὸ ὑπὸ τοῦ στρατοῦ τοῦ Λουδοβίκου κατακτηθὲν μέρος τῆς Φλανδρίας μετὰ τῶν ἀνωτέρω σημειωθεισῶν ὀχυρῶν θέσεων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Ἡ Ἀγγλία ἀπὸ τοῦ 1649 : Τὸ Commonwealth. — Ἡ Μεγάλη Βρετανία ὑπὸ τὸν Ὀλίβερον Κρόμβελλ.
— Ἡ ἐπάνοδος τῶν Στούαρτ. — Ἡ κυβέρνησις Καρόλου τοῦ Β'. μέχρι τοῦ 1688.

§ 359. Ἡ εἰρήνη τοῦ Ἀκνισγράνου. 1668. — Ἡ πρώτη λοιπὸν ἀπόπειρα δι' ἧς εἶχε προκαλέσει Λουδοβίκος ὁ ΙΔ' τὴν Εὐρώπην εἶχεν ἐπιτύχει· τὰ περαιτέρω βήματα, τὰ τείνοντα ἀκριβῶς πρὸς ἐξασφάλησιν ἡγεμονευούσης θέσεως, τὰ ὅποια ἡκολούθησαν νῦν καὶ μάλιστα ὑπὸ ὁλονὲν ἐντονωτέρας ἀξιώσεις, ὁλονὲν ἰταμοτέρας καταφρονήσεως τοῦ δικαίου, διευκόλυνεν εἰς αὐτὸν πρὸ παντὸς ἡ τροπὴ ἣν ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Κρόμβελλ εἶχον λάβει τὰ πράγματα ἐν Ἀγγλίᾳ, τῆς ὁποίας τὴν ἱστορίαν ἀπὸ τοῦ 1648 ἢ 1649 ὀφείλομεν νὰ συνεχίσωμεν ἐνταῦθα.

1. 1648—1688. Ὀλίβερος Κρόμβελλ.

§ 360. Ἡ Ἀγγλία. — Ἡ κεφαλὴ Καρόλου τοῦ Α'. εἶχε πέσει, ἀφοῦ δὲ ἡ Κάτω Βουλὴ, στηριζομένη ἐπὶ τῆς ἰδέας τῆς λαϊκῆς κυριαρχίας, αὐτὴ μόνη ἔξεπροσώπει τὴν δημοσίαν δύναμιν, ἔπεται ὅτι ἡ Ἀγγλία ἦτο πράγματι δημοκρατία, «κοινὸν ἀγαθόν,» Commonwealth.

Τὴν 14 Φεβρουαρίου τοῦ 1649 ἐξελέγη ἐκτελεστικὴ ἐπιτροπὴ ἐκ τεσσαράκοντα μελῶν, συμβούλιον τῆς ἐπικρατείας μετ' ἐξουσίας λίαν εὐρείας, εἴτα δὲ συνεπληρώθη τὸ στέλεχος τοῦ κοινοβουλίου διὰ πάντων ἐκείνων οἵτινες ἀπεδέχοντο ρητῶς τὰ μέχρι τοῦδε γενόμενα.

Κατὰ τὰ λοιπὰ ἡ νέα τάξις εὑρίσκειν ἐν τῇ χώρᾳ ἂν μὴ ἀποδοχὴν τῶν τετελεσμένων τούλάχιστον ὁμῶς ὑπακοήν, μὴ λογιζομένης δὲ τῆς μεγάλης θυσίας τοῦ Ἰανουαρίου τοῦ 1649, ἡ μεταβολὴ συνετελέσθη ἄνευ περαιτέρω αἵματοχυσίας : μόνον ὁ Ἀμιλτων καὶ ὁ λόρδος Ὀλλανδ ἐθανατώθησαν, ὁ δὲ ἐξερθεισμὸς τῶν δυσηρεστημένων κατεστέλλετο ὑπὸ αὐστηρᾶς ἀστυνομίας.

§ 361. Ἡ Δημοκρατία. Ἡ θέσις τοῦ Κρόμβελλ.
— Οἱ νῦν κύριοι τῆς ἐξουσίας ἐκινδύνευον νῦν ὑπ' ἐκείνων οἵτινες ἐμεγαλοποιοῦν τὴν ἀρχὴν τῆς λαϊκῆς κυριαρχίας καὶ μετέτρεπον αὐτὴν εἰς ἰδέας κοινωνιστικῆς (kommunistischen) φύσεως : ἐκαλοῦντο οὗτοι Levellers, ἰσοπεδῶται, ἐξισῶται, φιλολογικὸς δὲ ἀντιπρόσωπος αὐτῶν ἦτο βίαιός τις δημεγέρτης καὶ διατριβογράφος (Pamphletschreiber) ὁ Ἰωάννης Λίβουρν.

Πολλοὶ τῆς μερίδος ταύτης συνῆγον τὰς συνεπειὰς τῶν θεωριῶν των λίαν ἀπεριφράστους : ἐν Σούρρεϊ ὑπῆρχον ἄνθρωποι οἵτινες ἀμελλητὶ ἤρχισαν νὰ καλλιεργῶσι τοὺς κοινοτικούς ἀγρούς, διότι, ἔλεγον, ἡ γῆ ἐπλάσθη διὰ πάντας ἐξ ἴσου πρὸς διατροφήν, τὸ ἐκ ὑφιστάμενον δίκαιον εἶναι ἀπηρχαιωμένον ἄδικον ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν Νορμανδῶν.

Αἱ ἰδέαι αὗται καὶ ἄλλαι παρόμοιαι εἶχον διαδοθῇ καὶ παρὰ τῶν στρατῶ ἐν τοσούτῳ ἄνευ δυσκολίας κατέβαλεν ἡ κυβέρνησις τὰς μεμονωμένας ἐνόπλους ὁμάδας τῆς πολιτικῆς ταύτης αἰρέσεως, τὰς περιφερομένας ἀνὰ τὴν χώραν. Ὁ Κρόμβελλ ὑπέτξεν αὐτοὺς ἐν Βούρφορδ'· τινὲς δὲ μόνον ἐκ τῶν ταραχοπριῶν ἐξέτισαν τὰ ἀτακτήματά των διὰ τοῦ θανάτου.

§ 362. Ἡ κατάστασις ἐν Ἰρλανδίᾳ. — Σοβαρώτερος κίνδυνος ἠπειλεῖτο ἐκ τῆς ἐπενεργείας ἣν ἤσκησεν ἡ βία αὐτῆς τῆς μοναρχικῆς παραδόσεως ἐν Ἰρλανδίᾳ καὶ ἐν Σκωτίᾳ.

Ἐν Ἰρλανδίᾳ ὑπῆρχε μεταξὺ τῶν καθολικῶν κόμμα τὸ ὁποῖον ἐπέδίωκε τὴν ἀπὸ τῆς Ἀγγλίας ἀπόσπασιν, ἠγεῖτο δὲ τοῦ κόμματος τούτου ἀπεσταλμένος τις τοῦ Ἰννοκεντίου τοῦ Ι', ὁ παπικὸς νούτσιος Ρινουκκίνης. Ἡ νῆσος, ἅμα ὡς κατωρθοῦτο ὁ ἀπὸ τῆς Ἀγγλίας χωρισμὸς, θὰ ἀπετέλει ἐκκλησιαστικὸν κράτος ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ πάπα.

Ἄλλ' ὁ διοικητὴς τῶν βασιλικῶν στρατευμάτων Ὁρμονδ προησπίσεν ἐπιτυχῶς τὴν θέσιν του : ὅτε δὲ συνέβη νῦν τὸ τερατῶδες γε-

γονός τοῦ 1649, ὅτε ἐκαρτομήθη ὁ Κάρολος ὁ Α΄., κληγορεύθη πά-
ραυτα ὑπὸ τῶν βασιλικῶν στρατευμάτων καὶ καθ' ὅλην τὴν χώραν
βασιλεὺς ὁ πρεσβύτερος υἱὸς τοῦ καρατομηθέντος, Κ ά ρ ο λ ο ς ὁ Β΄.

Τὸν Μάϊον τοῦ 1649 ὁ Ὁρμονδ εἶχεν ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ
στρατὸν ἐξ ἑνδεκα χιλιάδων ἀνδρῶν, — ὀκτακισχιλίων πεζῶν καὶ τρι-
σχιλίων ἱππέων, — διανοεῖτο δὲ περὶ πλήρους ἀναστηλώσεως τῆς
βασιλείας.

Οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ κοινοβουλίου, οἱ *grandees*, δὲν παρεγνώρισαν τὸν
κίνδυνον τούτον· ἀξιόλογος στρατιωτικὴ δύναμις προωρίσθη διὰ τὴν
Ἰρλανδίαν· ἐξεργάγη ὁμῶς στάσις παρὰ τῷ στρατῷ· οἱ στασιασταὶ
ἦσαν δυσηρεστημένοι κατὰ τοῦ κοινοβουλίου, δυσηρεστημένοι ἐκ τῆς
ὅλης καταστάσεως τῶν πραγμάτων καὶ δὲν εἶχον ποσῶς ὀρεξίν νὰ
ἀπέλθωσιν εἰς Ἰρλανδίαν. Ἐπειτα δὲ καὶ ἐκίνουν τὴν δυσπιστίαν·
ἔλαχε δὲ ὁ κλῆρος τῆς εἰς Ἰρλανδίαν ὑπηρεσίας ἀκριβῶς ἐπὶ τῶν
συνταγμάτων ἐκείνων, παρ' οἷς αἱ ριζοσπαστικαὶ ἰδέαι ἦσαν τὰ μά-
λιστα διαδεδομένα.

Τὴν ἀρχηγίαν ἀνέλαβεν ὁ Κρόμβελλ ὡς λόρδος τοποτηρητῆς
(*Lordleutnant*).

§ 363. Κρόμβελ στρατεία εἰς Ἰρλανδίαν. 1649
ἕως 1650. — Κιτέβαλε δὲ ὁ Κρόμβελλ τὴν ἀντίστασιν τῶν
στρατιωτῶν μᾶλλον διὰ τῆς σοβαρότητος τῆς ἐνεργείας τοῦ ἡ δι' αὐ-
στηρότητος καὶ ἐπανήγαγε τὴν εἰρήνην εἰς τὴν νῆσον διὰ βραχυ-
χρονίου, εὐτυχούς, αἱματηρᾶς στρατείας.

Εἶχε μεθ' ἐαυτοῦ δέκα πέντε χιλιάδας πηλαιμάχων, τῶν ὁποίων
πρωγεῖτο μεγάλη φήμη· ἡ πρωτεύουσα Δουβλῖνον ἦτο ἤδη εἰς χεῖ-
ρας τῶν στρατευμάτων τοῦ κοινοβουλίου, διότι ὁ Ὁρμονδ, ἵνα μὴ
πέσῃ αὕτη εἰς χεῖρας τοῦ ἰθαγενοῦς κόμμματος, εἶχεν ἀποφασίσει νὰ
παραδώσῃ αὐτὴν εἰς τὰ στρατεύματα ταῦτα τοῦ κοινοβουλίου — διότι
ἦσαν τούλάχιστον οὗτοι Ἀγγλοὶ· ἐξ ἄλλου εἶχε καταλάβει οὗτος
τὴν Δ ρ ο γ έ δ α ν παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Βύϊνη διὰ δυνάμειος τρισχι-
λίων ἀνδρῶν.

Κατὰ τῆς θέσεως ταύτης ἐστράφη ὁ Κρόμβελλ· προέτεινε χάριν,
ἀλλ' ἡ πρότασις τοῦ ἀπερρίφθη· μετὰ βραχεῖαν ὁμῶς ἄμυναν διέταξεν
ἔφοδον καὶ ἔδωκε τὴν ἐντολὴν νὰ περάσωσι πάντας τοὺς ἐχθροὺς ἐν

στόματι μαχαίρας. Τοῦτο δὲ καὶ συνέβη· οὐδὲ τριάκοντα ἐκ τῶν τρισχιλίων, καθὰ ἐφρόνει αὐτὸς ὁ Κρόμβελλ, δὲν ἐσώθησαν.

Ἄλλ' ἡ φοβερὰ λέξις, ἡ ἀπαντῶσα ἐν τῇ ἐκθέσει αὐτοῦ περὶ τῆς μάχης, ὅτι δηλ. διὰ τῆς «αὐστηρότητος ταύτης» ἔκαμεν οἱ κ ο ν ο μ ί α ν μεγάλης αἰμοτοχυσίας ἀπεδείχθη πάντως ἀληθής· πάραυτα καθ' ὅλην τὴν χώραν ἐγνώσθη ὁποῖον ἄνδρα εἶχον ἀπέναντί των, ἐγνώσθη τί ἔπρεπε ν' ἀναμένωσι μετὰ πεισματώδῃ ἀντίστασιν. Ἐκ τῶν Ἀγγλων βασιλοφρόνων, οἵτινες δὲν συνέπραττον εὐχαρίστως μετὰ τοῦ μισητοῦ ἱρλανδικοῦ κοινοβουλίου, πολλοὶ μετέστησαν πρὸς αὐτὸν αἱ δὲ ὀχυραὶ θέσεις παρεδόθησαν ταχέως, ὅταν ὁ Κρόμβελλ προέτεινε εἰς αὐτάς νὰ ἐκλέξωσι μεταξὺ ἐπεικνῶν ὄρων ἐν περιπτώσει βραχυπροθέσμου παραδόσεως καὶ ἐφαρμογῆς τοῦ δικαίου τοῦ πολέμου ἐν περιπτώσει ἐπιμόνου ἀντιστάσεως.

Τὴν μετὰ τῶν ὅπλων ἐξοδὸν ἀπὸ τῶν φρουρίων κατὰ κανόνα δὲν ἐπέτρεψεν ὁ Κρόμβελλ· αὐτὴ ἀκριβῶς ἦτο ἡ ἐντολή του, ἀπήντησεν οὗτος λίαν εὐφυῶς εἰς τὸν φρούραρχον τῆς Κίλκεννου, ὅστις προέτεινε τὴν ἀξίωσιν ταύτην, νὰ λάβῃ παρ' αὐτοῦ τὰ ὅπλα, ἵνα ἐπανέλθῃ ἡ γαλήνη εἰς τὴν χώραν.

Ἡ στρατεία ἐν συνόλῳ ὑπῆρξε σχετικῶς ὀλίγον αἱματηρά, διότι ὑπῆρξε βραχυχρόνιος· μόνον δὲ κατ' ἐκείνων οἵτινες ἀποδεδειγμένως μετέσχον τῶν σφαγῶν τοῦ 1641 ἐφάνη ὁ Κρόμβελλ ἀδυσώπητος.

Ἡ ραγδαία αὕτη καθυπόταξις τῆς Ἱρλανδίας κατέστησε τὸ ὄνομα αὐτοῦ φοβερὸν καθ' ὅλην τὴν Εὐρώπην (Αὐγούστον τοῦ 1649 μέχρι τοῦ Μαΐου τοῦ 1650).

§ 364. Ἐν Σκωτίᾳ. — Ἀφοῦ τὸ κύριον ἔργον συνετελέσθη κατέλιπεν ὁ Κρόμβελλ τὸ ὑπόλοιπον τοῦ καθήκοντος εἰς τὸν ἐπὶ θυγατρὶ γαμβρόν του Ἀϊρτον (Ireton), καὶ ἡ χώρα δὲν διετέλει εἰς κακὴν κατάστασιν ὑπὸ τὸ αὐστηρὸν μὲν τοῦτο ἀλλ' οὐχὶ ἐθελοκάκως ἄγριον κυβερνητικὸν σύστημα. Κίνδυνος δὲ μεγαλειότερος ἴσως ἐκάλει αὐτὸν εἰς Σκωτίαν.

Ἐνταῦθα οὐδόλως καμψθεὶς ὑπὸ τῆς εἰδήσεως τοῦ θανάτου Καρόλου τοῦ Α'. ἐνεφανίσθη ὁ κόμης Μονρόσης τὸ ἔαρ τοῦ 1650 μετὰ τινων ὑπ' αὐτοῦ συλλεχθεισῶν ἑκατοντάδων ἀνδρῶν κατ' ἀρχὰς εἰς τὰς Ὀρκάδας (Orkney) καὶ ἐντεῦθεν εἰς τὰ ὑψίπεδα (Hochlande.), ὅπου ἐκάλεσε τὸν λαὸν εἰς τὰ ὅπλα ὑπὲρ Καρόλου τοῦ Β'. : δὲν

ἡδυνήθη ὅμως νὰ ἀντίσχη κατὰ τοῦ κρατοῦντος κόμματος· ὁ εὐάριθμος στρατός του διεσκορπίσθη, αὐτὸς δὲ ὁ ἴδιος συνελήφθη καὶ ἀπηγχονίσθη εἰς τὸ Ἑδιμβούργον.

Τὸ κρατοῦν ὅμως τοῦτο κόμμα εἶχεν ἀναγνωρίσει Κάρολον τὸν Β'. ἀμέσως μετὰ τὴν ἀποκεφάλισιν τοῦ πατρός του. Εἶχεν ἀντιληφθῇ ὅτι, ὡς ἐκ τῆς νέας καταστάσεως τῶν πραγμάτων ἐν Ἀγγλίᾳ, ἡ Σκωτία θὰ περιήρχετο εἰς δευτέραν ἢ τρίτην μοῖραν, καὶ ὅτι ἡ νίκη τοῦ πρεσβυτεριανοῦ ἐκκλησιαστικοῦ πολιτεύματός των, εἰς ὃ μετὰ φανατισμοῦ ἦσαν προσκεκολλημένοι, μετεβάλλετο ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον εἰς ἥτταν.

Προέτειναν εἰς τὸν νεαρὸν βασιλέα, ὅστις διέτριβεν ἐν Χάγῃ παρὰ τῷ κηδεστῇ αὐτοῦ, τῷ πρίγκιπι τῆς Ὁράγγης Γουλιέλμῳ τῷ Β'. τοὺς ὄρους των, οὗτος δὲ μετὰ βραχὺν δισταγμὸν ἀπεδέχθη αὐτούς. Διεπαιρώθη δὲ ἐξ Ὁλλανδίας (Ἰούλιον τοῦ 1650), ὥρκίσθη ἐπὶ τοῦ covenant καὶ ἐπὶ πάντων ὅσα ἀπήτησαν παρ' αὐτοῦ οἱ ὑπερόπται· εὐσεβισταὶ ἱεροκήρυκες, οἵτινες ἐδέσποζον ἐνταῦθα, καὶ οἱ μετ' αὐτῶν συμμάχουντες μεγάλοι τιμαριῶται, ἀπεδέχθη δηλονότι πάντα τὰ διὰ τὸ παρελθὸν διαταχθέντα ὑπὸ πνεῦμα ἄκρως ριζοσπαστικόν, τὴν ἀπὸ τοῦ κοινοβουλίου ἐξάρτησιν καὶ τὴν συνέλευσιν (assembly) διὰ τὸ μέλλον.

Ἦτο ἀλλόκοτος συνδυασμὸς ὅτι ἐπὶ τοῦ προκειμένου νεαροῦ καὶ ἐπιπόλαιος ἄνθρωπος ἀνελάμβανεν ἡ ὑπέσχετο διὰ τῆς προκηρύξεως, ἥτις ἐδημοσιεύθη ἐν ὀνόματι αὐτοῦ, νὰ ἐξαπλώσῃ, νὰ προπαρασκευάσῃ ὅ,τι οἱ στενοκέφαλοι οὗτοι ζηλωταὶ ἐθεώρουν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅτι παρεσκευάζον αὐτὸν οὕτω διὰ τὸ ἔργον τοῦτο δι' ἀτελευτήτων κηρυγμάτων, τὰ ὅποια ἔμελλον νὰ γεννήσωσι παρ' αὐτῷ ἰσοβίως αἰσθημα ἀηδίας κατὰ τοῦ προτεσταντικῷ χριστιανισμοῦ.

§ 368. Ἡ ἐν Δούναρ μάχη. 1650.—Οὕτω ἔρριψαν οὗτοι τὸ χειρόκτιον κατὰ τῆς Ἀγγλικῆς Δημοκρατίας. Ὁ Φαίρφαξ εἶχε τεθῇ ἤδη κατὰ μέρος, ὁ Κρόμβελλ ἀνεκλήθη ἐξ Ἰρλανδίας καὶ ἐτάχθη ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ κατὰ τῆς Σκωτίας κατευθυνομένου στρατοῦ ὡς λόρδος στρατηγός (Lordgeneral). Δὲν ἐβράδυνε δὲ πολὺ· Τὸν Ἰούλιον τοῦ 1650 προήλασε κατὰ τοῦ σκωτικοῦ στρατοῦ, ὅστις διετέλει ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ κόμητος Λέβεν, τοῦ δεδοκιμασμένου Λέσλεϋ, καὶ τοῦ ἀνεψιοῦ αὐτοῦ Δαβὶδ Λέσλεϋ.

Εἶναι περὶ τὴν ἑξήκωτον αἰώνον τὸ πνεῦμα μεθ' οὗ οἱ δύο οὗτοι στρατοὶ ἐξώρμων κατ' ἀλλήλων πρὸς θανάσιμον κρίσιν· ἐνῶ ἦσαν διατεθειμένοι νὰ ποιήσωσιν ἑκκλησίαν εἰς τὴν κρίσιν τοῦ Θεοῦ τοῦ πολέμου, προσεπάθουν νὰ πείσωσιν ἀλλήλους «μετὰ καρδίας μεστῆς ἀγάπης καὶ συμπαθείας», ὡς φέρεται ἐν τῇ προσλαλιᾷ τοῦ ἀγγλικοῦ στρατοῦ, προσεπάθουν νὰ προσηλυτίσωσιν ἀλλήλους. «Ἀναγνώσατε, παρακαλῶ, τὸ εἰκοστὸν ὄγδον κεφάλαιον τοῦ Ἡταίᾳ ἀπὸ τοῦ πέμπτου μέχρι τοῦ δεκάτου πέμπτου ἐδαφίου», γράφει ὁ Κρόμβελλ ἐν τῇ ἐπιστολῇ του πρὸς τὴν γενικὴν συνέλευσιν τῆς σκωτικῆς «Kirk» [ἐκκλησίας]: ἀλλὰ τὰ χωρία τῆς Γραφῆς δὲν ὠφέλησαν καὶ ταῦτα ποσῶς.

Περὶ ἤλθε δὲ τὸ κατ' ἀρχὰς ὁ Κρόμβελλ, ὅστις εἶχε μεθ' ἑαυτοῦ 16,000 ἄνδρας, ὅτε διέβη τὰ σύνορα, εἰς θέσιν λίαν δυσάρεστον. Ὁ Λέσλεϋ μετὰ στρατοῦ διπλασίως περίπου ὑπερτέρου ἀριθμητικῶς ἔλαβε θέσιν νοτιανατολικῶς τοῦ Ἐδιμβούργου ἐπὶ τινος λοφοσειρᾶς καὶ ἀπέφυγε τὴν μάχην, τὴν ὁποίαν ὁ Κρόμβελλ ὤφειλε νὰ ἐπιδιώξῃ. Ἡ πρὸς νότον ὑποχώρησις εἶχεν ἀποφραχθῇ, ἵστατο δὲ μεταξὺ τοῦ σκωτικοῦ στρατοῦ καὶ τῆς ἀσήμεου πόλεως Δούνβαρ παρὰ τὴν θάλασσαν.

Ἡ θέσις ἐγένετο ἀπελπιστική. Οἱ στρατιῶται δὲν ἀντελαμβάνοντο τοῦτο ποσῶς: ἀλλ' ὁ Κρόμβελλ ἔγραψε κρυφίως πρὸς τοὺς διοικητὰς τῶν ἐγγυτέρων ἀγγλικῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων διὰ τὴν δεινὴν θέσιν του μετὰ τόνου ἀνδρὸς ὅστις σήμερον ἢ αὔριον θέλει κληθῇ πρὸ τοῦ δικαστικοῦ βήματος τοῦ Θεοῦ: «Ἦτο ἀνὴρ ἰσχυρός», λέγει περὶ αὐτοῦ ἀνὴρ γνωρίσας αὐτὸν καλῶς· «εἰς τοὺς σκοτεινοὺς κινδύνους τοῦ πολέμου· ἡ ἐλπίς ἐφώτιζεν αὐτὸν ὡς στήλη πυρός, ὅτε παρὰ πᾶσι τοῖς λοιποῖς ἦτο ἡ ἑξήντημένη.»

Ἡ ἐλπίς αὕτη δὲν ἔμελλε νὰ καταισχυνηθῇ: οἱ Σκῶτοι ἐγκατέλιπον ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τῶν ἱεροκηρύκων των, τῶν ὁποίων ὁ πύρινος διλετταντισμὸς κατενίκησε τὴν πολεμικὴν ἐμπειρίαν τοῦ Λέσλεϋ, τὰ δεσπόζοντα ὑψώματά των: καὶ νῦν, τὴν 3 Σεπτεμβρίου τοῦ 1650 ὑπὸ τὴν πολεμιστήριον κραυγὴν «Κύριος Σιβαώθ» κατήγαγεν ὁ στρατὸς τῶν Ἀνεξαρτήτων ὑπὸ τὸν Κρόμβελλ τελείαν νίκην. Τρισχίλιοι ἐκ τοῦ σκωτικοῦ στρατοῦ ἐφρονεύθησαν, ἑννεακισχίλιοι συνελήφθησαν, διακόσμαι σπημαῖαι ἐκυριεύθησαν, ἐνῶ ἐλάχισται ἦσαν αἱ ἀπώλειαι τῶν νικητῶν· ἀμέσως μετὰ τὴν μάχην ἔπεσεν εἰς χεῖρας τοῦ Κρόμβελλ τὸ Ἐδιμ-

δοῦργον ὡς μετ' αὐτοῦ καὶ τὸ μέχρι τοῦδε ἀπόρθητον ἀνάκτορον (Schloss).

Οἱ νικηταὶ προσεφέρθησαν μετὰ μεγάλης ἡπιότητος: «Ὁ Θεὸς ἔχει ἐνταῦθα λαόν, ὅστις φοβεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ, καίτοι πλανᾶται οὐτος», ἔγραψεν ὁ Κρόμβελλ εἰς τοὺς ἐν Λονδίνῳ ἐντολεῖς του.

§ 366. Ἡ ἐν Οὐόριδεστερ μάχη 1651. — Ἀλλὰ τὸ κρατοῦν κόμμα δὲν παρητεῖτο ἀκόμη τοῦ ἀγῶνος. Εἰς μάτην ὑπέδειξεν εἰς αὐτοὺς ὁ Κρόμβελλ τὴν ἀντίφασιν, ὅτι θέλουσι νὰ ἰδρῦσῃσι πολιτείαν τοῦ Θεοῦ μετὰ «βασιλέως πονηροῦ» (malignant). Πρὸ τῆς μάχης εἶχον ἐκδιᾶσει αὐτὸν εἰς δῆλωσιν διὰ τὴν βαθεῖαν ὠμότητα καὶ τὴν ὑποκρίσιν τῆς ὁποίας — διότι ἠναγκάσθη ὁ βασιλεὺς νὰ αἰτιασθῇ ἐν αὐτῇ τοὺς γονεῖς του, τῶν ὁποίων ἡ εἰδωλόλατρεία ἐπέσυρε τὴν ὀργὴν τοῦ Θεοῦ κατὰ τῆς οἰκογενείας του — εἶναι περισσότερον αὐτοῦ ὑπεύθυνον τὸ κόμμα, τὸ ὁποῖον ἤθελε νὰ ἔχῃ αὐτὸν ὄργανον.

Νῦν ὅμως ὅτε κατὰ τοῦ κόμματος τοῦ ἀνεξαρτητικοῦ, ὅπερ ἡγέρθη καὶ ἐν Σκωτίᾳ, εἶχον ἀνάγκην νὰ προσελκύσῃσι τοὺς μετριοπαθεῖς καὶ ἀρχαιοβασιλικούς ὁπαδοὺς τῆς βασιλείας, προσεφέροντο καλλίτερον πρὸς τὸν Κάρολον τὸν Β'. Ἐπέτρεψαν εἰς αὐτὸν δόσιν τινὰ ἐλευθερίας, καὶ τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1651 ἐστέφθη οὗτος ἐν Σκόνῃ κατὰ τὸ ἀρχαῖον σκωτικὸν ἔθος· ὁ μαρκήσιος δὲ τοῦ Ἀργάϋλ, ὁ ἀρχηγὸς τοῦ πρεσβυτεριανοῦ κόμματος, αὐτὸς ἐπέθηκεν ἐπ' αὐτοῦ τὸ στέμμα.

Στρατὸς χηιόλογος καίτοι μὴ λίαν συμπαγὴς συνηθροίσθη περὶ αὐτόν· καὶ ἐπειδὴ ἦτο γνωστὸν ὅτι μεγάλη ὑπῆρχεν ἐν Ἀγγλίᾳ δυσἀρέσκεια κατὰ τῆς νέας τάξεως τῶν πραγμάτων καὶ βαθέως ἐρριζωμένη πίστις εἰς τὸν θεσμόν τῆς βασιλείας, προέβη ὁ Κάρολος εἰς τὸ τολμηρὸν ἐγχείρημα τῆς ἐισβολῆς εἰς Ἀγγλίαν.

Ἐλαβε δὲ τὴν εὐχарίστησιν ν' ἀκούσῃ ἀνακηρυττόμενον ἑαυτὸν βασιλέα καὶ ἐπὶ ἀγγλικῷ ἐδάφους, ἔφθασε δὲ μέχρι τοῦ Οὐόρτσεστερ, ὃ ἐστὶ διήνυσε πλέον τοῦ ἡμίσεως τῆς πρὸς τὸ Λονδῖνον ἀγούσης ὁδοῦ.

Ἐνταῦθα ὅμως κατέφθασιν αὐτόν ὁ Κρόμβελλ, ὅστις λίαν εὐχαρίστως εἶδε τὸ ριψοκίνδυνον τοῦτο διάδημα καὶ ἔνεκα τούτου δὲν εἶχε πειραθῇ νὰ παρεμποδίσῃ αὐτό.

Τὴν 3 Σεπτεμβρίου τοῦ 1651, ἀκριβῶς μετὰ [ἐν ἔτος ἀπὸ τῆς Παγκόσμιος Ἱστορία

ἐν Δούνθαρ νίκης, κατήγαγεν ὁ Κρόμβελλ πρὸ τῶν πυλῶν καὶ εἰς τὰς ὁδοὺς τοῦ Οὐόρτσέστερ νίκην εὐκόλον, φονεύσας τρισχιλίους καὶ αἰχμαλωτίσας ἐξακισχιλίους ἐκ τῶν πολεμίων, μετὰ 60 δὲ μόνον ἀνδρῶν διέφυγεν ὁ νεαρὸς ἡγεμὼν, ὅστις, ἂν ἡ δημοκρατία ἦτο δημοφλής, βεβαίως θὰ ἐπροδίδετο καὶ εἶτα ἀνηλεῶς θὰ ἀπεκεφαλίζετο ὡς ὁ πατήρ του.

Μετὰ ἐνὸς καὶ ἡμίσεως μηνὸς διατριβὴν ἐν Ἀγγλίᾳ, ἀπὸ κρυψῶνος εἰς κρυψῶνα μετὰ τρόμου καταφεύγων, ἔφθασε τέλος εἰς τὴν θάλασσαν καὶ εὔρε τὸ πλοῖον τὸ ὁποῖον ἔφερεν αὐτὸν εἰς Ὀλλανδίαν, ὅπου ἦτο ἀσφαλής.

Ὁ δὲ Κρόμβελλ κατέλιπεν ἐν Σκωτίᾳ τὸν στρατηγὸν Γεώργιον Μόνκ, ὅστις ὑπέταξε νῦν τὴν Δούνδεην καὶ τὴν Στίρλιγκ καὶ ὀλίγον κατ' ὀλίγον ὅλην τὴν Σκωτίαν μέχρι τῆς ἐσχάτης ἄρκτου.

Ἐν Ἰρλανδίᾳ ἀντικατεστήθη ὁ Αἰρτων, ἀποθανὼν τὸν Νοέμβριον τοῦ ἔτους ἐκείνου, ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Λάμβερτ καὶ βραδύτερον ὑπὸ τοῦ Φλήτγουδ (Fleetwood): ὁ δὲ Κρόμβελλ ἐπέστρεψεν εἰς Λονδῖνον νικητὴς πάντων τῶν ἐχθρῶν τῆς δημοκρατίας.

§ 367. Ὁ Κρόμβελλ καὶ τὸ κοινοβούλιον. — Ἡ ἐξωτερικὴ ἀσφάλεια τῆς νέας τάξεως εἶχε πραγματοποιηθῇ. Οἱ ἡττημένοι ἐξηκολούθησαν ἐπὶ τινα χρόνον τὸν πόλεμον ὡς πειρατικὸν ὑπὸ βασιλικὴν σημασίαν, εἰς τὸν πόλεμον δὲ τοῦτον ἔλαβε καὶ αὐθις μέγα μέρος ὁ Παλατινὸς πρίγκιψ Ρουπρέχτος.

Ἄλλ' ἡ δημοκρατία ἐκέκτητο ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ ναυάρχου Ροβέρτου Βλαίικ (Blake) νοημονέστατον καὶ ρέκτην ἀρχηγόν, ὅστις ἐν σχετικῶς βραχεῖ χρόνῳ περιέστειλε τὸ κακὸν τοῦτο· μετὰ θάρρους δὲ ἐφήρμοσεν οὗτος τὸ δικαίωμα τῆς ἐρεῦνης καὶ ἐπὶ πλοίων οὐδετέρων δυνάμεων.

§ 368. Ὁ ναυτιλιακὸς νόμος. 1651. — Καὶ αἱ ἀποικίαι δὲ προσεχώρησαν εἰς τὴν νέαν τάξιν τῶν πραγμάτων, καὶ ἤδη κατὰ τὸ ἔτος τῆς ἐν Οὐόρτσέστερ μάχης ἐψήφισε τὸ κοινοβούλιον τὸν ναυτιλιακὸν νόμον (9 Ὀκτωβρίου τοῦ 1651), δι' οὗ ἡ νεαρὰ δημοκρατία κατήγαγε βαρὺ κτύπημα κατὰ τῶν θαλασσοκρατουσῶν Κάτω Χωρῶν.

Ὁ νόμος οὗτος ὠρίζεν, ὅτι πάντα τὰ ἐκ μὴ εὐρωπαϊκῶν χωρῶν προϊόντα μόνον δι' ἀγγλικῶν πλοίων, καὶ πάντα τὰ ἐξ εὐρωπαϊκῶν

χωρῶν ἐμπορεύματα μόνον ἐπὶ ἀγγλικῶν καὶ ἐπὶ πλοίων τῶν χωρῶν τῆς προελεύσεως τῶν ἐμπορευμάτων τούτων, καὶ τότε ἀκόμη ὑπὸ διαφόρους περιορισμούς, δύνανται νὰ κομίζωνται εἰς Ἀγγλίαν — εἰς τὴν Ἀγγλίαν καὶ τὰς ἀποικίας της.

Αἱ Κάτω Χῶραι ἐποίησαν παραστάσεις ἐπὶ τούτῳ, λέγουσαι ὅτι ὁ νόμος οὗτος ἀπετέλει διάρρηξιν τῆς ἐμπορικῆς φιλίας τῶν δύο κρατῶν, ἐπηκολούθησαν δὲ ἐκ τούτου κατὰ πρῶτον διαπραγματεύσεις, ταχέως ὅμως, ἀπὸ τοῦ Μαΐου τοῦ 1652, κατήντησαν τὰ πράγματα εἰς πόλεμον μεταξὺ τῶν δύο δημοκρατιῶν, ἀνεδείχθησαν δὲ ἐν αὐτῷ οἱ Ἀγγλοὶ οἱ ἰσχυρότεροι.

Καὶ ἐν τῷ ἐσωτερικῷ δὲ διετηρήθη ἡ τάξις. Ταχέως ὅμως κατεδείχθη, ὅτι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ διατηρηθῇ τὸ καθεστῶς καθ' ὃ τὸ κοινοβούλιον — τὸ στέλεχος, τὸ κολοβὸν κοινοβούλιον — ἤσκει τὴν κυβέρνησιν.

Καθὰ ἐκτίθεται συνήθως ἡ ἱστορία τῶν ἡμερῶν τούτων, ὁ Κρόμβελλ ἀπέβλεπε μετὰ φιλοδοξίας ἐχούσης πλήρη συνείδησιν τοῦ ἐπιδιωκομένου σκοποῦ πρὸς τὴν ἀνωτάτην ἐξουσίαν καὶ μετὰ φιλοδοξίας ἐντέχνως συγκρατουμένης ὑπέθαλψε τὴν διάστασιν, ἥτις ὑφίστατο καὶ διήρκει μετοξὺ κοινοβουλίου καὶ στρατοῦ.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι αἱ νῆκαι αὐτοῦ, ὅτι ἡ θέσις αὐτοῦ μεταξὺ τοῦ στρατοῦ καὶ τῶν πολιτικῶν ἐξουσιῶν, παρείχεν αὐτῷ μεγάλην ἐπιρροήν : ἐν τοσούτῳ δυνάμεθα νὰ πιστεύσωμεν ὡς εἰλικρινὲς τὸ ὑπ' αὐτοῦ λεγόμενον, ὅτι μετὰ τοὺς βαρεῖς καὶ μεγάλους ἀγῶνας ἡ ἐπιθυμία αὐτοῦ ἦτο ν' ἀναπυθῇ.

Τοιαύτη τις ἐπιθυμία ἦτο λίαν φυσική, ἀλλὰ πῶς ἦτο δυνατόν νὰ πραγματοποιηθῇ ἡ ἐπιθυμία αὕτη δι' ἄνθρωπον, ὅστις εἶχε φθάσει εἰς τοιαύτην σημασίαν, εἰς χρόνους τοιούτους ;

Αἱ μεταρρυθμίσεις αἱ προσδοκώμεναι ἐκ τοῦ νέου καθεστώτος, δὲν ἐφάνησαν· τὰ βάρη τοῦ λαοῦ δὲν ἡλαττώθησαν, ὁ κόσμος παρεπονεῖτο ὅτι τινὲς τῶν κοινοβουλευτικῶν ἀρχηγῶν εἶχον πλουτήσῃ διὰ τῶν πολυαριθμῶν δημεύσεων, αἱ δὲ ἀναφοραὶ (petition) διευθύνοντο νῦν πρὸς τὸν στρατόν, ἐν ᾧ διέβλεπεν ὁ λαὸς δευτέραν ἀντιπροσωπείαν, διότι καὶ ὁ στρατὸς εἶχε λόγους νὰ εἶναι δυσηρεστημένος ἐκ τοῦ μονιμοποιημένου κοινοβουλίου.

Αἱ ἀναφοραὶ αὗται ἐζήτουν τὴν διάλυσιν, οἱ δὲ ἀρχηγοὶ ἀπέ-

κρουον τὸ τοιοῦτο· ἀλλ' εἶχον ὀρίσει νῦν λίαν μεμακρυσμένον χρονικὸν σημεῖον λήξεως τοῦ κοινοβουλίου, τὸν Νοέμβριον τοῦ 1654, καὶ προσεπάθουν διὰ πλαγίων μέσων νὰ παραμείνωσιν εἰς τὴν ἀρχήν.

Καὶ ἐνῶ ὁ στρατὸς ἀπῆτει νέαν πολιτειακὴν ἀρχήν, συγκροτουμένην ἐκ στρατοῦ καὶ κοινοβουλίου ἐπὶ ἴσοις, οἱ κοινοβουλευτικοὶ ἀρχηγοὶ ἐσκέπτοντο νὰ ἐπαναφέρωσιν εἰς τὸ νέον κοινοβούλιον τὰ μέλη τοῦ κολοβοῦ, ψηφίζοντες ἐκλογικὸν νόμον, παρέχοντα εἰς τὰ μέλη ταῦτα τὸ δικαίωμα εἰσόδου καὶ εἰς τὸ νέον, ἤθελον ἐν ἄλλαις λέξεσι νὰ ἐξασφαλίσωσιν εἰς ἑαυτοὺς καὶ διὰ τὸ μέλλον τὴν θέσιν των, θέσιν ἣτις πρὸ πολλοῦ ἤδη ἔφερε τὸν χαρακτῆρα σφετερισμοῦ, τὸν χαρακτῆρα ὀλιγαρχίας μικρὸν πλέον τῶν ἑκατὸν ἀνδρῶν καὶ τῶν φίλων αὐτῶν καὶ τῶν φίλων τῶν φίλων των.

Ὁ Κρόμβελλ εἶχε σαφῇ καὶ ὀρθὴν ἀντίληψιν τῆς καταστάσεως, ἐξέφρασε δὲ τοῦτο βραδύτερον, δευτέρας εὐκαιρίας, εἰπὼν ὅτι ἡ τυραννία τοιοῦτου σώματος νομοθετικοῦ εἶναι χειροτέρα ὅλων τῶν τυραννιῶν, ἐζήτησε λοιπὸν νὰ ἔλθῃ εἰς συνεννόησιν.

Ἄλλ' ὅτε τὸ κολοβὸν κοινοβούλιον, μηδὲν προσέχον εἰς αὐτὸν καὶ εἰς ἐκείνους τῶν ὁποίων τοὺς πόθους ἐξεπροσώπει οὗτος, προέβη εἰς ἐπιψήφισιν τοῦ ἀπαισίου ἐκείνου ἐκλογικοῦ νόμου, τὴν 10 Ἀπριλίου τοῦ 1653, ἐξετέλεσεν ὁ Κρόμβελλ ὅ,τι ἐπὶ τῶν ἡμερῶν ἡμῶν καλεῖται πολιτικὸν πραξικόπημα, ὅπερ ὁμως ὑπῆρξε λίαν ἀναίμακτον.

Ὁ λόρδος στρατηγὸς ἐπορεύθη εἰς τὸ κοινοβούλιον ἐν πολιτικῇ στολῇ ἀλλὰ μετὰ λόχου μουσκετέρων, τοὺς ὁποίους παρήγγειλε νὰ ἀναμένωσιν εἰς τὸν προθάλαμον. Ἐκάθησεν εἰς τὴν συνήθη θέσιν του καὶ παρηκολούθησεν ἐπὶ τινα χρόνον τὴν συζήτησιν· αἶφνης ἐγείρεται, «πρέπει νὰ τὸ πράξω» εἶπε, καὶ ὠμίλησε ὁλονὲν ἐξαπτόμενος : ὅτε ἀντελήφθη ἀντιλογίας, ἐκραύγασε μετὰ σθένους : «Δὲν πρέπει νὰ ἐξακολουθήσητε καθήμενοι ἐνταῦθα, πρέπει νὰ παραχωρήσητε τὴν θέσιν εἰς ἄνδρας καλλιτέρους.» «Φέρε τους μέσα», ἀνέκραξε μὲ τόνον στρατιωτικοῦ παραγγέλματος πρὸς τὸν συνταγματάρχην αὐτοῦ Χάρισσον· ὅτε δὲ εἰσῆλθον εἰς τὴν αἴθουσαν τῶν συνεδριάσεων δεκάδες τινὲς μουσκετέρων, ἐξηκολούθησεν ὁ Κρόμβελλ : «Λέγετε ὅτι εἰσθε κοινο-

βούλιον· ὁ Θεὸς ἔταξεν εἰς ὑμᾶς ἐν τέρμα, καὶ σᾶς λέγω, ὅτι δὲν εἴσθε πλέον κοινοβούλιον.»

Εἶτα ἐστράφη ὁ Κρόμβελλ κατὰ διαφόρων μεμονωμένως ἐκτοξεύων κατ' αὐτῶν βαρείας ἀλλὰ κατὰ τὰ φαινόμενα ἀληθεῖς μομφάς : πρὸς τὴν διοικοῦσαν κεφαλὴν τοῦ σώματος, τὸν Ἑρρίκον Βαλίν (Vane) εἶπεν, ὅτι θὰ ἡδύνατο οὗτος νὰ παρεμποδίσῃ τοῦτο, ἀλλ' ἦτο ἀγύρτης, στερούμενος καὶ τῆς στοιχειωδεστέρας τιμιότητος : Ὁ Θεὸς νὰ μὲ σώσῃ ἀπὸ σέ Ἑρρίκε Βαλίν· ἄλλο τι δὲν ἔπαθε. Ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα ἦτο δυσάρεστον, οἱ παρεστῶντες βαθμηδὸν ἐξηφανίσθησαν καὶ ὁ πρόεδρος δέ, ὁ Λέντχολλ, ὑπεχώρησεν ἐνώπιον ἡπίας ἄλλως ἐξουσίας.

Εἶτα τὸ κατὰστημα ἐκλείσθη, οὕτω δὲ τὸ μακροχρόνιον κοινοβούλιον προσωρινῶς ἐξηφανίσθη. «Οὐδεὶς σκύλος ὑλάκτησε κατ' αὐτῶν» εἶπε καταφρονητικῶς ὁ Κρόμβελλ.

§ 369. Τὸ κλείσιμον τοῦ κοινοβουλίου. 1683.

Ὁ Κρόμβελλ καὶ τὸ συμβούλιον τῆς ἐπικρατείας.—

Ὁ στρατηγός, προῖστάμενος τοῦ συμβουλίου τῶν ἀξιωματικῶν, ἦτο νῦν πράγματι κύριος τῆς Μεγάλης Βρεττανίας, διότι καὶ τὸ συμβούλιον τῆς ἐπικρατείας διελύθη ἀφ' ἑαυτοῦ, ἐκδῶσαν ἀνίσχυρον διαμαρτυρίαν.

Οὐδαμοῦ εὗρισκεν ὁ Κρόμβελλ ἀντίστασιν. Ὁ στρατὸς ἐπίστευεν ὅτι ὁ Θεὸς, ὁ δώσας εἰς αὐτὸν τὰς νίκας, ἐπέβαλλεν αὐτῷ τὸ καθήκον νὰ μὴ ἀνεχθῇ οὐδὲν τὸ ἀντικείμενον εἰς τὸ συμφέρον τοῦ λαοῦ : τοῦτο δὲ καὶ ἐγένετο.

Ἀλλ' ὁ Κρόμβελλ δὲν ἐφρόνει ὅτι ἔπρεπε ν' ἀφήσῃ τὸν στρατὸν νὰ κυβερνᾷ μόνος : ἐπέδλωκεν οὗτος νὰ ἐπαναφέρῃ πολιτικὴν διοίκησιν καὶ νόμιμον κατὰστασιν. Συμβούλιον τῆς ἐπικρατείας ἐκ τεσσάρων νομομαθῶν καὶ ὀκτῶ ἀξιωματικῶν συγκροτούμενον ἐκυβέρνα μετ' αὐτοῦ. Ἀλλὰ πῶς θὰ κατωρθοῦτο ἡ σύστασις νέας ἀρχῆς ; Ἀφέθησαν εἰς τὰς θρησκευτικὰς ὁρμάς, αἵτινες εἶχον ἀπερίγραφτον δύνάμιν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ, παρὰ τοῖς ἀνθρώποις τούτοις : οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ἄνδρες κατήρτιζον καταλόγους τῶν ἐπὶ εὐσεβείᾳ διαπρεπόντων, τῶν θεοφοβουμένων, τῶν godly, ἐξ ὧν ἔπειτα τὸ συμβούλιον τοῦ κράτους ἐξελέξεν 150 ἀντιπροσώπους, τέσσαρας ἐκ Σκωτίας, ἐξ ἐξ Ἱρλανδίας.

§ 370. Βαρεβόνειον κοινοβούλιον. 1653. — Τὸν Ἰούλιον συνήλθεν ἡ θαυμασία αὕτη συνέλευσις ἐπιφανῶν πουριτανῶν, τὸ κοινοβούλιον τοῦτο τῶν Ἀγγίων, ὅπερ πράγματι παρέτχεν ἄφθονον ὑλικὸν εἰς τὴν εὐλογον σκωμματολογίαν μεταγενεστέρων ἡμερῶν.

Τὸ κοινοβούλιον τοῦτο φέρει ἐν τῇ ἱστορίᾳ τὸ ὄνομα τοῦ μικροῦ ἢ Βαρεβόνειου κοινοβουλίου, ἐκ τοῦ ὀνόματος ἑνὸς τῶν μελῶν αὐτοῦ, τοῦ Praise God (Δοξολόγου) Βαρεβόνου, δερματεμπόρου ἐν Fleet-Street [Ὁῦφ τοῦ Στόλου] τοῦ Λονδίνου, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα ἀπέιχε πολὺ τοῦ νὰ εἶναι τὸ θαυμαστότερον μεταξὺ τῶν στάσου-γερά-ὑψηλὰ τούτων Stringers καὶ μή-κλαῖε Billings. Εἰς μακρὰν, καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν διαρκοῦσαν προσευχὴν, «εἰζήτουν τὸν Κύριον» κατὰ τὴν ἑκφρασιν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, πρὸς ἣν ἦταν λίαν ἐξωκειωμένοι οἱ ἄνθρωποι τῶν χρόνων τούτων, οἱ ὅποιοι δὲν ἐκορένυντο κηρύγματος καὶ προσευχῆς.

Ἐν τοσούτῳ ἀπέβλεψαν οὗτοι μετὰ σπουδαιότητος πρὸς τὸ ἔργον των, ἐψηφίσθησαν δὲ ὑπ' αὐτῶν ριζοσπαστικοὶ τινες ἀλλὰ λίαν λογικοὶ νόμοι. Μεταξὺ αὐτῶν εἶναι ἄξιον νὰ μνημονευθῇ, ὅτι ἀνεκήρυξαν τὸν γάμον συνάλλαγμα τοῦ ἀστικοῦ δικαίου : οὐδεὶς γάμος ἦτο ἔγκυρος, ἂν μὴ συνωμολογεῖτο ἐνώπιον τῆς πολιτικῆς ἀρχῆς, ἐνώπιον τοῦ εἰρηνοδίκου — θεωρεῖα ὀρθοτάτη, καθ' ἣς ἐξανεστή ἀλόγιστος καὶ ὄχι τὸσον χριστιανικὸς ὅσον ἐκκλησιαστικὸς ἰδανισμὸς καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ ἐξανίσταται καὶ μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν, ὡς ἐπίσης δεόν νὰ ἐξαρθῇ, ὅτι κατήνεγκον βαρὺ κτύπημα κατ' ἄλλης ἐγκληματικῆς μωρίας, πρὸς τὴν ὅποian καὶ ὁ δέκατος ἑνατος ἀκόμη αἰὼν ἐπιδεικνύει εἰδὸς τι παιδαριώδους συμπεθείας, κατὰ τῆς μονομαχίας, χαρακτηρίσαντες διὰ νόμου ἀπλούστατα ὡς φόνον τὴν μονομαχίαν, ὅσας ἢ ἐκθασίς αὐτῆς εἶναι θανατηφόρος.

Ἄλλ' ὁ χριστιανικὸς ἰδανισμὸς ὅστις ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον αὐξάνων ἐξεγρέπετο εἰς ριζοσπαστικὰς ἀποφάσεις καὶ εἰς κατεσπευσμένας μεταρρυθμίσεις, ἐφαίνετο δὲ ἀνολγῶν τὸν δρόμον διὰ πλεόν παρνεξένους φαντασιοκόπους, οἵτινες ἀπεκαλοῦντο οἱ ἄνδρες τῆς πέμπτῃς μοναρχίας, ἐσχεδίαζον δὲ κράτος παρεμφερὲς πρὸς τὸ τῶν Ἀναβαπτιστῶν τῆς Μύνστερ, ἐξεδηλοῦντο κατὰ τοιοῦτον τρόπον πρὸς οἷον δὲν ἠδύνατο νὰ συμμορφωθῇ πολιτικὸς διευγοῦς πνεύματος, φύσει ἀρχικός, οἷος ὁ Κρόμβελλ. Δὲν ἤθελεν οὗτος κοινωνικὴν ἐπανά-

στασιν, εἰς ἣν ἐφέροντο οἱ ἄνδρες οὗτοι ἐν καλῇ τυφλῇ πίστει, ἀλλ' ἐζήτει ὡς πᾶς ἀληθὴς πολιτικὸς συνεννόησιν, συμφιλίωσιν, συμβιβασμὸν μεταξύ τοῦ παρελθόντος καὶ τοῦ μέλλοντος.

Ἰσχυρὰ μειονοψηφία διεῖδε τὸν κίνδυνον καὶ προέτεινεν ἡ ἰδία τὴν διάλυσιν τοῦ σώματος. Ἐπρεπε νὰ καταθέσῃ τὴν ἐντολὴν τῶν εἰς τὰς χεῖρας ἐκείνου παρ' οὗ εἶχον λάβει αὐτήν. Οὕτω δὲ καὶ ἔπραξαν οὗτοι: τὸ ἔγγραφον τῆς παραιτήσεως, φέρον πεντήκοντα περίπου ὑπογραφὰς, ἐπεδόθη εἰς τὸν στρατηγόν. Ὁ δὲ συνταγματάρχης Οὐάϊτ, μεταβάς μετ' ἀποσπάσματος μυσκητέρων εἰς τὸ Βουλευτήριον, ἔπεισε καὶ τοὺς ἄλλους, χωρὶς νὰ προσφύγῃ εἰς περαιτέρω βίαν, ν' ἀπομακρυνθῶσι.

Καθ' ὅλην τὴν χώραν πάντες ἀπεδέχθησαν τοῦτο ὡς σωτηρίαν: διότι ἐκινδύνευον νὰ περιπέσωσιν εἰς ἐξουσίαν ἀναβαπτιστῶν παραφρόνων.

§ 371. Ἡ διάλυσις τοῦ κοινοβουλίου. Ὁ Κρόμβελλ Προστάτης. — Ἦτο καιρὸς πλέον νὰ ἐγκαθιδρυθῇ ὀρισμένη τάξις, καὶ τὸ συμβούλιον τῶν ἀξιωματικῶν, ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τινων νομομαθῶν καὶ δημοσίων λειτουργῶν, προσέφερε τὴν μεγάλην ταύτην ὑπηρεσίαν. Εἰς συνέλευσιν ἀποτελεσθεῖσαν ἐκ τοιούτων ἀνδρῶν ἀνέπτυξεν ὁ στρατηγὸς Λάμβερτ, ὁ φίλος καὶ συμπολεμιστὴς τοῦ Κρόμβελλ, τὴν 13 Δεκεμβρίου τοῦ 1653, ὅτι αἱ περιστάσεις ἐπέβαλλον τὴν ὑπαρξίν ἰσχυρᾶς δημοσίας ἐξουσίας καὶ προέτεινε σχέδιον πολιτεύματος ἐκ τεσσαράκοντα δύο ἄρθρων: παρεκάλεσε δὲ τὸν Κρόμβελλ νὰ δεχθῇ τὸν τίτλον καὶ τὴν ἐξουσίαν Προστάτου τῶν τριῶν βασιλείων.

Ὁ τίτλος οὗτος δὲν ἦτο ξένος εἰς τὰς ἀκοὰς τοῦ λαοῦ, γινώσκοντος αὐτὸν ἐκ προγενεστέρων χρόνων τῆς ἱστορίας του: τὸ σχέδιον τοῦ πολιτεύματος ἐγκαθίδρυε κοινοβούλιον ἐκ τετρακασίων μελῶν, ἐν οἷς ἀνὰ τριάκοντα θὰ παρεῖχον ἡ Ἱρλανδία καὶ ἡ Σκωτία· τὸ ἐκλογικὸν δικαίωμα συνεδυσάσθη πρὸς πρόσοδον 200 λιρῶν· ἐκλέξιμος εἶναι ὁ ὑπερβάς τὸ εἰκοστὸν τρίτον ἔτος τῆς ἡλικίας καὶ εὐσεβὴς πρὸς τὸν Θεόν· ἀλλ' ἡ τελευταία αὕτη ἰδιότης ἐνοεῖτο κατὰ τὰς ἰδέας τὰς ἀνεξαρτηστικὰς οὐχὶ κατὰ τὸ πνεῦμα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ὀρθοδοξίας. Ἀποφάσεις τοῦ κοινοβουλίου ἔχουσιν ἰσχύϊ νόμου μετὰ εἰκοσιν ἡμέρας ἀπὸ τῆς ἐπ' ψηφίσεως αὐτῶν, καὶ ἂν ἀκόμη μὴ ἐπικυρώσῃ

αὐτὸς ὁ Προστάτης· οὗτος δὲ ἀπὸ κοινοῦ μετὰ συμβουλίου τῆς ἐπικρατείας κηρύττει τὸν πόλεμον καὶ συνομολογεῖ εἰρήνην, ἡγεῖται δὲ τῶν κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν δυνάμεων, αὐτὸς ἐπίσης διορίζει τοὺς δημοσίους ὑπαλλήλους.

Τὴν 16 Δεκεμβρίου ὁ Κρόμβελλ ἀνέλαβε τὴν ἐξουσίαν. Ἐγένετο δὲ τοῦτο ἐν τῇ στοᾷ τοῦ Οὐεστμίνστερ ἐνώπιον λαμπρᾶς στρατιωτικῆς καὶ πολιτικῆς ὀμηγύρεως. Ἐν ὀνόματι τοῦ στρατοῦ καὶ τῶν τριῶν ἔθνων προσέφερεν αὐτῷ ὁ Λάμπερτ τὸ ἀξίωμα τοῦ Προστάτου· τὸ νέον σύνταγμα, τὸ «ὄργανον τῆς κυβερνήσεως» ἀνεγνώσθη· ὁ Κρόμβελλ ὥρλίσθη καὶ ἔλαβεν εἰς χεῖρας τὴν μεγάλην σφαγίδα τῆς Ἀγγλίας παρέδωκε δὲ τὸ ξίφος εἰς τὸν λόρδον δήμαρχον τοῦ Λονδίνου.

§ 372. Ἡ κυβέρνησις αὐτοῦ. — Οὕτω ὁ ἐξ ἀρχίας ἀγγλικῆς οἰκογενείας ἀγρότης εὐπατρίδης (Landedelmann) ἐφθασε κατὰ τὸ πεντηκοστὸν τέταρτον ἔτος τῆς ἡλικίας του εἰς ἐξουσίαν σχεδὸν βασιλικήν. Βαθυτάτης ἐννοίας καὶ ἀληθείας ρῆσιν, ἐνθυμίζουσιν παρομοίαν ρῆσιν τοῦ Λουθήρου, ἐξέφερε ποτε ὁ Κρόμβελλ : «Ὁ ἀγνοῶν ποῦ βαίνει αὐτὸς φθάνει εἰς τὰ ἀπώτατα »

Ὁ θεσμὸς οὗτος ἐχαιρετίσθη μετὰ μεγάλης χαρᾶς ἐν τῇ χώρᾳ, ἐπαναφέρων καὶ αὖθις τὴν ἀσφάλειαν, καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ ἐχθροὶ ἡσθάνθησαν κρυφίαν εὐχαρίστησιν ἐκ τοῦ θεσμοῦ τούτου. Μετ' ἐξουσίας δὲ καὶ κύρους πλέον ἢ βασιλικοῦ ἐκυβέρνησεν ὁ μέγας ἀνὴρ ἀπὸ τοῦ 1653 μέχρι τοῦ 1658, ἀναμφισβητήτως εἰς τῶν ἱκανωτέρων, ἂν μὴ ὁ ἱκανώτερος κυβερνήτης, ἐν τῇ σειρᾷ τῶν Ἀγγλῶν κυβερνητῶν.

§ 373. Ἐξωτερικά. — Ἡ δημοκρατία τῆς ὁποίας, ἦτο οὗτος ὁ ἀρχηγός, δὲν ἔμεινεν ἐπὶ ἴσολὺν χρόνον ἀπομεμονωμένη. Τὸ πρῶτον κράτος μεθ' οὗ ὁ Κρόμβελλ συνέδεσε εὐνοϊκὰς σχέσεις ἦτο ἡ Σουηδία. Ἐπωφελήθη ὁ Ἀγγλος προστάτης τὴν ζηλοτυπίαν τοῦ κράτους τούτου κατὰ τῆς Δανίας καὶ τῶν Κάτω Χωρῶν καὶ συνωμολόγησε συμμαχίαν μετὰ τῆς βασιλίσσης Χριστίνης, ἐφ' ἧς, μεθ' ὅλην τὴν πρὸς τὸν καθολικισμὸν κλίσιν τῆς, ἐξήσκει ἐπιβολὴν ἀντὶ τοῦ οἷος ὁ Κρόμβελλ : ἡ συμμαχία δὲ αὕτη διετηρήθη καὶ ἐπὶ τοῦ διαδόχου τῆς Χριστίνης, τοῦ Καρόλου Ι'. Γουσταύου, ὑπὲρ οὗ κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο παρητήθη αὕτη τοῦ στέμματος.

Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἐπῆλθεν ὁ συμβιβασμὸς μετὰ τῶν Κάτω Χωρῶν, ἐφ' ὧν εἶχε κατασταθῇ λίαν αἰσθητὴ ἡ δύναμις τῆς Ἀγγλίας.

Σχέδιον ἰδανιστικὸν ἀνέκλυψε ἴτε, δι' οὗ προετίθετο ἡ πλήρης ἔνωσις τῶν δύο προτεσταντικῶν δημοκρατιῶν εἰς μίαν πολιτείαν καὶ ἓν ἔθνος. Αὐτὸς ὁ Κρόμβελλ ὠμίλησε πρὸς τὸν πρέσβυν τῶν Κάτω Χωρῶν πόσον ὀλίγον σπουδαίως ἐσκέπτετο περὶ πραγματοποιήσεως αὐτοῦ : ἀλλ' ἡ εἰρήνη συνωμολογήθη ὑπὸ δροῦς εὐνοϊκοῦς.

Ἦτο λίαν εὐχάριστον, ὅτι ὁ ἰσχυρότερος ἐν Ὀλλανδίᾳ πολιτικός Ἰωάννης δὲ Βίττ (de Witt) εἶχεν ὑπὸ τινα ἔποψιν κοινὸν μετ' αὐτοῦ συμφέρον : τὴν παρακώλυσιν τῆς ἀνυψώσεως τοῦ οἴκου τῆς Ὁράγγης, ὅστις ἡνύοι τοὺς Στουόρτας. Αἱ ὀλλανδικαὶ τάξεις ἐψήφισαν τὸν λεγόμενον νόμον τοῦ ἀποκλεισμοῦ (Akte van Seclusie), δι' οὗ ἀνελάμβανον τὴν ὑποχρέωσιν νὰ μὴ ἐκλέξωσι τὸν πρίγκιπα τῆς Ὁράγγης — παιδίον ἀκόμη τότε, Γουλιέλμον τὸν Γ'. — μῆτε ναύαρχον, μῆτε τοπάρχην τῆς ἐπαρχίας.

Αἱ Κάτω Χῶραι ἠναγκάσθησαν ν' ἀναγνωρίσωσι τὴν κυριαρχίαν τῆς ἀγγλικῆς σημαίας ἐπὶ τῶν θαλασσῶν τῆς Μεγάλης Βρετανίας καὶ νὰ ὑποκύψωσιν εἰς τὸν ναυτιλιακὸν νόμον : οὕτω δὲ τὸ θέρος τοῦ 1654 προὔχώρησεν ὁ Κρόμβελλ τοσοῦτον, ὥστε δύο μεγάλαι δυνάμεις, ἡ Ἰσπανία καὶ ἡ Γαλλία, ἡμιλλῶντο περὶ τῆς εὐνοίας αὐτοῦ.

§ 374. Ἑσωτερικά : κοινοβούλιον τοῦ 1654.

— Ἦτο δὲ ἀρκούντως ὀξύδερκῆς ὁ Κρόμβελλ, ὅπως διαγνώσῃ ὅτι ἑσωτερικὴ καὶ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ, ἑσωτερικὸν καὶ ἐξωτερικὸν κύρος, διατελοῦσιν εἰς στενὴν συνάφειαν πρὸς ἀλλήλας, καὶ ὅτι ἡ παρούσα κατάστασις, καθ' ἣν ἡ εἰσπραξις τῶν φόρων ἐναντίον τοῦ παναρχαίου ἀγγλικοῦ νομικοῦ ἐθίμου καὶ τῶν περὶ δικαίου ἰδεῶν ἐστριζέτο μόνον ἐπὶ τῶν διαταγμάτων, τὰ ὅποια ἐξέδιδεν αὐτὸς μετὰ τοῦ συμβουλίου τῆς ἐπικρατείας, δὲν ἐπετρέπετο νὰ παραταθῇ.

Διὸ διέταξε κατὰ τὸ σύνταγμα ἐκλογὰς πρὸς συγκρότησιν τοῦ κοινοβουλίου, καὶ ἐκήρυξε τὴν ἐνωρίαν τοῦ κοινοβουλίου τούτου τὴν 3 Σεπτεμβρίου τοῦ 1654 μετὰ βασιλικῆς μεγαλοπρεπειας. Διὰ μεγάλου λόγου ἐξήγει τὴν ἑσωτερικὴν καὶ ἐξωτερικὴν κατάστασιν : « Ἐχετε εἰρήνην πρὸς τοὺς Δανούς, τοὺς Σουηδοὺς, τοὺς Ὀλλανδοὺς, τὴν Γαλλίαν, τὸ στέμμα τῆς Πορτογαλλίας..... ἐν τῷ ἑσωτερικῷ ἐλεύθερον κοινοβούλιον, » ὡς καθήκον δὲ καὶ ἀποστολὴν αὐτοῦ ὥριζε τὴν « σωτηρίαν καὶ δημιουαγίαν ὀριστικῆς ἐννέμου καταστάσεως (Settling).

Ἄλλ' ἡ « Χαναὰν » αὕτη ἀδιὰ τὸν λαὸν τοῦ Θεοῦ, ὡς ἀπεκάλει

τοῦτο ὁ Κρόμβελλ, ἔκαιτο μακρὰν ἀκόμη : ἀντὶ ν' ἀφοσιωθῇ τὸ κοινοβούλιον τοῦτο ἐν ὁμοφωνίᾳ μετ' αὐτοῦ τοῦ προστάτου, εἰς τὸ ἔργον τῶν ἀναγκαίων μεταρρυθμίσεων, λόγου χάριν τῆς δικαιοσύνης (the law), ἡ ὁποία εἶχεν ἐπείγουσαν ἀνάγκην μεταρρυθμίσεως, εἰδὲν ὁ Κρόμβελλ ἐξεγερομένην κατ' αὐτοῦ ἀντιπολίτευτιν : ἦτο δὲ ἀρκούντως μωρὰ ἡ συνέλευσις αὕτη, ὥστε νὰ θεωρῇ ἐαυτὴν ἐν εὐστάτῳ μέτρῳ συντακτικὴν καὶ ἀντὶ ν' ἀναγνωρίσῃ τὸ δικαίωμα τοῦ Προστάτου ν' ἀξιῶσῃ ὑπὲρ τοῦ κοινοβουλίου, ὑπὲρ ἐαυτῆς, ἐξουσίαν ὅσον τὸ δυνατόν περισσότερον κυριαρχικὴν.

Ὁ Κρόμβελλ ἐξήγησεν εἰς αὐτοὺς ἀταράχως, τοῦθ' ὅπερ ἦτο ἐντελῶς ὀρθόν, ὅτι αὐτοὶ οὗτοι ἦσαν ἐκτὸς τοῦ δικαίου, ὅτι ἡ ἐνέργεια αὐτῶν ἦτο παράνομος, ἐφ' ὅσον δὲν ἀνεγνώριζον τὸ δικαίωμα αὐτοῦ : ἠρύετο δὲ οὗτος τὸ δίκαιόν του — ἦτο δὲ καὶ τοῦτο ἐντελῶς ὀρθόν — ἐκ τῶν νικῶν του, ἐν αἷς ἐξεδηλώθη ἡ χάρις, τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ, ἐκ τῶν μεγάλων θεμελιωδῶν ἀρχῶν, αἵτινες εἶναι τὸ πῆρισμα τῶν νικῶν τούτων — τῆς ἐλευθερίας τοῦ προσώπου καὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς συνειδήσεως — καὶ ἐκ τοῦ συμφέροντος τοῦ λαοῦ τοῦ νὰ παύσωσιν αἱ ταριχαὶ τῶν κομματικῶν ἀγώνων.

Κατὰ ταῦτα προέτεινεν εἰς τὰ μέλη τοῦ κοινοβουλίου δῆλωσιν ἀναγνωρίσεως τῆς ἐξουσίας του ὡς νομίμου· οἱ ἀρνηθέντες νὰ ὑπογράψωσιν αὐτήν — καὶ ἦσαν περὶ τοὺς ἑκατὸν — ἀπεκλείσθησαν τῶν συνεδριάσεων τοῦ σώματος. Καὶ οἱ ὑπολειφθέντες ὁμῶς ἐνεμενον εἰς τὴν σχολιὰν δόδν, οὕτω δὲ διέλιπεν ὁ Κρόμβελλ τὸ κοινοβούλιον τοῦτο τὴν 12 Ἰανουαρίου τοῦ 1655.

§ 375. Ἡ διάλυσις τοῦ κοινοβουλίου. Ἡ κυβερ-
νέουσα. — Οὕτω ἔλαβε καὶ αὐτὸς κατ' ἐπανάληψιν πείραν, πῶσον δύσκολον εἶναι νὰ διευθίνῃ τις γερμανικὰς συνελεύσεις, λαϊκὰς ἀντιπροσωπίας : αἱ μεγάλαι ἐπιτυχίαι αὐτοῦ ἐν τῷ ἐξωτερικῷ, τὸ κατὰδῆλον συμφέρον τῆς χώρας, ἦτις τόσον μεγάλην ἀνάγκην εἶχεν ἡσυχίας, τὸ μέγα συμφέρον τοῦ προτεσταντισμοῦ καὶ πάσης ἐλευθερίας περιλαμβανομένης ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο — ἀρχῶν ὑπὲρ ὧν πολλοὶ ἐξ αὐτῶν εἶχον διακινδυνεύσει τὴν ζωὴν των — ταῦτα πάντα δὲν ἠμπόδισαν τοὺς ἄνδρας τούτους ἀπὸ τοῦ νὰ παρεμβάλλωσι μικρολόγους δυσχερείας εἰς τὴν δόδν τοῦ μεγάλου ἀνδρός, τὸν ὁποῖον εἶχε χαρίσει ὁ Θεὸς εἰς τὴν χώραν ταύτην.

Μὴ εὐρὼν ὁ Κρόμβελλ μηδεμίαν πλειονοψηφίαν μεθ' ἧς θὰ ἡδύνατο νὰ κυβερνήσῃ, ὡς ἐκφραζόμεθα κατὰ τοὺς σημερινοὺς χρόνους, ὑπέστη ἤτταν, τοῦτο δὲ ἐπεθάρρυνεν ἀφ' ἑνὸς μὲν τοὺς βασιλόφρονας καὶ τοὺς ὁπαδοὺς τῆς ἀρχαίας ἐκκλησίας, ἀφ' ἑτέρου δὲ τοὺς ἀναβαπτιστὰς ἢ τοὺς ριζοσπαστικωτέρους, ἐξ αὐτῶν, οἵτινες διέβλεπον νῦν ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ προστάτου τὸν ἄνδρα τῆς ἀμαρτίας.

Παντοειδῇ σκότια σχέδια ἐχαλκεύθησαν· ἀλλ' ὁ Κρόμβελλ δὲν ἦτο ὁ ἀνὴρ ὅστις θὰ ἄφινε νὰ προκαταληφθῇ ὑπὸ τῶν πολεμίων του. Κατέστειλε τὰς ἐξεγέρσεις ταύτας μετὰ στιβαρᾶς χειρὸς, ἐννοῶν ὅτι ἡ δύναμις αὐτοῦ ἐνέκειτο ἐν τῇ ἡρέμῳ καὶ ἐντόνῳ ἐνασχήσει τῆς κυβερνητικῆς ἐξουσίας, καὶ διαβλέπων ἐν τῇ διατηρήσει τῆς ἡσυχίας λίαν ὀρθῶς τὸ κυριώτατον συμφέρον τοῦ μεγάλου πλήθους τοῦ ἔθνους καὶ τὸ κύριον καὶ σπουδαιότατον καθήκον αὐτοῦ.

Ἡ χώρα διηρέθη εἰς δέκα τρεῖς στρατιωτικὰς διοικήσεις τεθείσας ἐκάστην ὑπὸ τὴν διοίκησιν ἑνὸς στρατηγοῦ, διεστάχθησαν δὲ περιπολῖαι πρὸς ἀσφάλειαν τῶν κυριωτέρων ὁδῶν, καὶ ἀπηγορεύθησαν ὠρισμέναι ψυχαγωγίαι, οἶον ἵπποδρομῖαι, ἀλεκτορομαχίαι, θεατρικαὶ παραστάσεις, προσβάλλουσαι τὴν εὐαισθησίαν τῶν ἄκρων πουρητανῶν καὶ δυνάμεναι νὰ χρησιμοποιηθῶσιν ὡς ἀφορμαὶ ταραχῶν ὑπὸ τῶν ὀχλαγωγῶν· καὶ ἐπειδὴ ὁ στρατὸς ἐπληρόνετο καλῶς καὶ ἦτο πειθαρχικώτατος τὸ μέτρον δὲν ἦτο τόσον ἀντιδημοτικόν.

Πολλοί, ὡς συνήθως συμβαίνει, ἐξανέστησαν κατ' αὐτοῦ, καίτοι καὶ εἰς αὐτοὺς αἱ συνέπειαι τοῦ ἦσαν εὐπρόσδεκτοι· τὸ πολὺ πλῆθος κείνων, οἵτινες δὲν ζητοῦσι παρὰ τῆς πολιτείας εἰ μὴ τάξιν καὶ ἀσφάλειαν ἀντὶ τῶν καταβαλλομένων φόρων, ἦσαν εὐχαριστημένοι, οὗτο δὲ τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ ὁ λόρδος, προστάτης προσωπικῶς, καὶ κεῖνο ὅπερ ἐκαλεῖτο αὐλή, ἦσαν λίαν μεμετρημένοι καὶ δὲν ἐπροκά- λουν οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην ἀγανάκτησιν.

Αἱ δαπάναι τοῦ στρατιωτικοῦ τούτου μέτρου ἐπεβλήθησαν ἐπὶ τῶν καθαλιέρων, τοῦ ἡττημένου διηλονότι κόμματος, τοῦ ὁποίου ἡ στάσις καθίστα αὐτὸ ἀναγκαῖον· εἶχεν ἐπιβληθῇ δὲ φορολογία δέκα ἐπὶ τοῖς ἑκατόι.

Πάντες ὁμῶς ἀπήλαυον μὲν ἡ ἐλευθερίαν ἐν μέτρῳ ἐν ᾧ οὐδεμίαν χώραν ἐγνώρισεν αὐτήν, τῆς ἐλευθερίας τῆς συνειδησεως· πρεσβυτεριανοί, ἀναβαπτισταί, ἢ νέα αἵρεσις τῶν κουα-

κέρων· εἰς τοὺς Ἰουδαίους παρεχωρήθησάν τινα δικαιώματα· εἰς τοὺς ἐπιτρόπους, οὓς ἔπεμψεν ὁ Κρόμβελλ εἰς τὰς ἀποικίας, εἰς Μαίριλανδ, ἔδωκε τὴν ἐντολὴν ν' ἀναστηλώσωσι τὴν πολιτικὴν τάξιν καὶ νὰ μὴ ἀναμιγνύονται εἰς τὰ θρησκευτικὰ πράγματα· καίτοι δὲ δὲν εἶχε παρχωρηθῇ πλήρης ἐλευθερία εἰς τοὺς καθολικοὺς καὶ εἰς τοὺς ὁπαδοὺς τῆς ἐπισκοπικῆς ἐκκλησίας, οἵτινες θὰ ἔστρεφον αὐτὴν πάραυτα κατὰ τῆς ὑφισταμένης κυβερνήσεως, ἐν τούτοις ἀπῆλθον καὶ οὗτοι ἀνγῆς ὅσῃν οὐδέποτε καὶ οὐδαμοῦ εἶχον ἐπιτρέψει οὗτοι εἰς χριστιανοὺς ἄλλου δόγματος, ὅπου εἶχον αὐτοὶ τὴν ἐξουσίαν.

§ 376. **Προτεσταντικὴ πολιτικὴ.** — Ὡς εἰς τὰ ἐσωτερικὰ ἐπολιτεύετο ὁ Κρόμβελλ κατ' ἀρχὰς καὶ ἰδέας προτεσταντικὰς, τὸ πρῶτον νῦν αὐτὸς κυβερνῶν ἐν μέγα κράτος ἐν πνεύματι πράγματι προτεσταντικῷ, οὕτω καὶ ἐν τῇ ἐξωτερικῇ πολιτικῇ του ἐτέθη ἐπὶ κεφαλῆς τῶν προτεσταντικῶν συμφερόντων μετὰ θάρρους καὶ ἐν πλήρει καὶ ἐναργεῖ συνειδήσει.

§ 377. **Πόλεμος κατὰ τῶν Ἰσπανῶν.** — Εἶχε ζητήσει ὁ Κρόμβελλ παρὰ τῆς Ἰσπανίας διευκόλυνσίν τινα τοῦ ἐμπορίου τῶν Ἀγγλῶν μετὰ τῶν ἀποικιῶν τῶν Ἰσπανῶν καὶ ἀσφάλειαν κατὰ τῆς Ἱερᾶς Ἐξετάσεως, ἣτις μεγάλως ἐβάρυνε τοὺς ἐπὶ ἰσπανικοῦ ἐδάφους ἐμπορευομένους Ἀγγλοὺς· ὁ Ἰσπανὸς ὅμως πρέσβυς ἀπήντησεν ὅτι ἐξητοῦντο καὶ οἱ δύο ὀφθαλμοὶ τοῦ βασιλέως του.

Εἶχον δὲ καταντήσει τὰ πράγματα εἰς ἐχθροπραξίας ἐν ταῖς Δυτικαῖς Ἰνδίαῖς, ἐπειδὴ οἱ Ἰσπανοὶ κατέλαβον βίᾳ νήσους τινάς, ἐφ' ὧν εἶχον ἀποκατασταθῇ Ἀγγλοὶ, καὶ τοῦτο ἄνευ ἄλλου τινὸς νομίμου λόγου, εἰ μὴ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς περιφήμου ἐκεῖνης γραμμῆς, δι' ἣς εἰς παλαιότερας ἡμέρας εἶχε διαιρέσει ὁ πάπας Ἀλέξανδρος ὁ Σ'. τὸν κόσμον μετὰ τὴν Ἰσπανίας καὶ Πορτογαλίας.

Ἡ ἀγγλικὴ ἀποστολὴ, ἡ ἀναχωρήσασα τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1654 ἀπεκρούσθη ἐξ Ἰσπανιόλας, ἀφῆρσεν ὅμως τὴν 1^η Μαΐου (1655)· ἐπὶ τούτῳ ἡ Ἰσπανικὴ κυβέρνησις προέβη εἰς ἀντίποινα, ἐπιβαλοῦσα ἐπὶ τῶν ἀγγλικῶν πλοίων ἀποκλεισμόν (Embargo) εἰς τοὺς Ἰσπανικοὺς λιμένας, ἐμποδίζουσα ἡγλόνότι τὸν ἀπόπλουν αὐτῶν.

Ἐνεκα τούτου δὲν ἐβράδυνε νὰ ἐπέλθῃ ὁ ἐπίσημος πόλεμος. Πρὸς καταπολέμησιν δὲ τοῦ «Ἰσπανοῦ», ὃν, ἐπανερχόμενος εἰς τὴν πολιτικὴν τῆς Ἐλισάβετ, ἀπεκάλει τὸν φυσικὸν καὶ θεόπεμπτον ἐχθρὸν

τῆς Ἀγγλίας, συνεμάχησε νῦν ὁ Κρόμβελλ μετὰ τῆς Γαλλίας καὶ τοῦ διευθύνοντος πολιτικοῦ τῆς, τοῦ Μαζαρίνου, ἐνεκαίνισε δὲ ἀξιοπρεπέστατα τὴν συνθήκην ταύτην συμμαχίας, ἐξασφαλίσας εἰς τοὺς Βαλδενσίους τοῦ Πεδεμοντίου τὴν ἐπέμβασιν τῆς Γαλλίας.

§ 378. Ὁ Κρόμβελλ καὶ οἱ Βαλδενσίοι. — Ἡ λυπηρὰ πλάνη, ἥτις κατεῖχε τότε τὸ ἥμισυ τοῦ κόσμου, ὅτι δηλαδὴ ἐνὸς μόνον εἰδους καὶ τύπου ἀληθῆς χριστιανικῆ λατρεία ὑπάρχει, καὶ ὅτι ἡ μόνη αὕτη θεάρεστος καὶ δεδικοιολογημένη θεία λατρεία δεόν νὰ φέρῃ τὰ γνωρίσματα τῆς ρωμαϊκῆς καθολικῆς ἐκκλησίας — πλάνη τὴν ὁποία σαφέστατα ἀποκλείει καὶ ἀποκρούει τὸ Εὐαγγέλιον ἐν τῇ ὥραίᾳ ἀφηγήσει τοῦ Ἰωάννου ἐν κεφαλαίῳ 4, ἐνθα αὐτὸς ὁ Χριστὸς ἔλεγεν εἰς τὴν Σαμαρείτιδα ὅτι ἔρχεται ὥρα ὅτε οὔτε ἐν τῷ Ὄρει Γαριζίμ οὔτε ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἱερουσαλὴμ προσκυνήσουσι τῷ Θεῷ ἀλλ' ἐν πνεύματι καὶ ἐν ἀληθείᾳ — ἡ λυπηρὰ αὕτη πλάνη εἶχεν ἀνακαλύψει νέον θῦμα ἐν ταῖς κοινότησι τῶν Βαλδενσίων τῶν Σαβαυδικῶν πεδιάδων, εἰς ἃς ὁ δοῦξ τῆς Σαβοΐας ἐπεμψε μοναχοὺς, ὅπως ἐπαναγάγωσιν αὐτοὺς εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἥτις ἀδοκιμάστως ἀπὸ ἐκτονταετηρίδος εἰς ἑκατονταετηρίδα ἔκρινετο ὡς ἡ μόνη ἀληθὴς καὶ ἡ μόνη εἰς τὴν σωτηρίαν τῆς ψυχῆς ἄγρουσα.

Ὅτε δὲ εἶδεν ὁ δοῦξ ὅτι ὁ προσηλυτισμὸς διὰ μόνου τοῦ κηρύγματος δὲν προὐχῶρει — ἐπεμψε στρατεύματα καὶ ἐξησκήθησαν νῦν ἐπὶ τῶν δυστυχῶν κατωίκων πᾶσαι αἱ φρικαλεότητες ἐκεῖναι, τὰς ὁποίας στρατὸς ἀχαλιναγώγητος νομίζει ὅτι δικαιοῦται νὰ διαπράξῃ κατ' ἐκείνων οὕς θεωρεῖ αἰρετικούς.

Ὁ Κρόμβελλ ἐπεκαλέσθη ὅλον τὸν προτεσταντικὸν κόσμον ὑπὲρ τῶν προτεσταντῶν τούτων χριστιανῶν· στόλος ἰσχυρὸς ὑπὲρ τὸν ναύαρχον Βλαῖκ ἐνεφανίσθη εἰς τὴν Μισόγειον, ὅπου ἐτιμώρησε τοὺς πειρατὰς τῆς Τυνησίας, ἠπέιλησε δὲ συγχρόνως τὸν δοῦκα τῆς Σαβοΐας δι' ἀντιποίνων.

Μόνον ὅμως οἱ Γάλλοι ἠδύναντο νὰ ἐπέμβωσιν ἀποτελεσματικῶς, καὶ ὁ Κρόμβελλ προσέφερε μεγάλην ὑπηρεσίαν εἰς τὴν ιδέαν τῆς χριστιανικῆς φιλάνθρωπίας, τάξας τὴν ἐπέμβασιν τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας ἐν τῇ ὑποθέσει ταύτῃ τῶν Βαλδενσίων ὡς ὅρον τῆς συνομολογήσεως τῆς συμμαχίας.

Ἀναγκαία συνέπεια τῆς ρήξεως ταύτης πρὸς τὴν Ἰσπανίαν ἦτο

ὅτι ἡ δύναμις αὕτη ἔλαβεν ἐνδιαφέρον ὑπὲρ τοῦ Στουαρτίδου πρίγκιπος, ὅστις ἀπεκάλει ἐχυτὸν Κάρολον Β', ἔζη δὲ κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας ἐν Κολωνίᾳ.

Ἦτο δὲ τοῦτο διὰ τὸν Κρόμβελλ εἰς ἐπὶ πλέον λόγος, ὅπως εἰσγάγῃ τέλος τὸ settlement ἐκεῖνο, τὸν ὀριστικὸν ἐκεῖνον συνταγματικὸν τύπον καὶ τὴν νόμιμον συμπλήρωσιν τοῦ νέου καθεστῶτος.

§ 379. **Κοινοβούλιον 1656.**—Συνεκάλεσε λοιπὸν νέον κοινοβούλιον, τοῦ ὁποίου τὰς συνεδριάσεις ἤνοιξε τὴν 17 Σεπτεμβρίου τοῦ 1656 δι' ἐκτενεστέρου λόγου, συγγράσας αὐτὸν κατὰ τὸ σύστημα τῶν πουριτανῶν πολιτικῶν, πρὸς κήρυγμα ὅπερ ἀρτίως εἶχεν ἀκούσει, καὶ πρὸς χωρίον τι ἐκ τοῦ «Ψαλτηρίου τοῦ Λουθήρου» (Ψαλ. 46)—διὰ λόγου, ἐν ᾧ πολλὰι μεγάλαι καὶ ἀληθεῖς ἐξεφέροντο ἰδέαι· ἀπὸ γεινικῆς ἀπόψεως ἐξήτασε τί ἔπαθεν ἡ χώρα αὕτη ὑπὸ τῶν Ἰσπανῶν ὡς προμάχων τοῦ παπισμοῦ, πόσον ὀλίγον ἐτελεσφόρησαν ἐνταῦθα συνθῆκαι καὶ εἰρήνη: Ἡ γυμνὴ ἀλήθεια εἶναι», εἶπεν «ὅτι ἂν συνάψῃτε οἷαν δὴποτε εἰρήνην μετὰ πηπιστικοῦ κράτους ὑποκειμένου εἰς τὴν θέλησιν τῆς Ρώμης, σεῖς μὲν θὰ εἰσθε δεδουλευμένοι, αὐτοὶ δὲ ἐλευθεροί.»

§ 380. **Ὁ Κρόμβελλ ἀποκρούει τὸν τίτλον τοῦ βασιλέως.** Τὴν φορὰν ταύτην ἐφθασεν ὁ Κρόμβελλ εἰς τὸν σκοπόν. Τὸ συμβούλιον τῆς ἐπικρατείας, ὅπερ εἶχε νὰ ἐξελέγξῃ τὰς ἐκλογάς, ἐπέτρεψε τὴν εἰς τὸ κοινοβούλιον εἴσοδον ἐκείνων μόνον οἵτινες ἀνεγνώριζον τὴν ἐξουσίαν τοῦ Κρόμβελλ ὡς νόμιμον.

Ἦρχισαν δὲ τὰ μέλη τοῦ κοινοβουλίου νὰ σκέπτονται περὶ διαρκείας καὶ ἐξασφαλίσεως τοῦ ἔργου τῆς συντελεσθείσης μεγάλης ἐπαναστάσεως διὰ τῆς ἐπανιδρύσεως τῆς κληρονομικῆς βασιλείας ὑπὲρ τοῦ Κρόμβελλ καὶ τῶν ἀπογόνων αὐτοῦ. Πράγματι δὲ διὰ πλειονοψηφίας 123 ψήφων κατὰ 61 ἐψηφίσθη ἡ ἀπόφασις, ἣτις ἐπέδόθη τὴν 31 Μαρτίου 1657 εἰς τὸν προστάτην.

Οἷα τεραστία ἄποψις δι' ἓνα κοινὸν φιλόδοξον: τὸ στέμμα τῆς Μεγάλης Βρετανίας, τὴν ὁποίαν τῇ ἀληθείᾳ αὐτὸς τὸ πρῶτον ἐδημιούργησεν, ἔκειτο ἐνώπιόν του, ἐνώπιον τοῦ πρώην μικροῦ γαιοκτήμονος τῆς Χούντιγκτον· ἤρκει νὰ ἐκτείνῃ τὴν χεῖρα ὅπως λάβῃ καὶ ἐπιθέσῃ αὐτὸ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του· ἐπιμόνως δὲ προέτρεπον αὐτὸν οἱ ἄνδρες τῆς πλειονοψηφίας νὰ ἀποδεχθῇ τὸν τίτλον, ἐφ' οὗ ἐστηρίζετο

ὅλη ἡ ἀρχαία ἀγγλική ἐννομος τάξις, πρὸς ὃν ἦτο ἐξωκειωμένος ὁλος ὁ λαὸς ἀπὸ τοσούτων αἰώνων.

Ἄλλ' ὁ Κρόμβελλ δὲν ἦτο κοινός τις φιλόδοξος, δὲν ἦτο Ναπολέων τις· ὁ Κρόμβελλ ἦτο σπουδαῖος, θεοφοβούμενος, φιλόπατρις ἀνὴρ, ὅστις μετὰ εὐσυνειδήτου σοβαρότητος ἐβασάνιζε τὸ ζήτημα, ἂν ἦτο καθήκον αὐτοῦ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν λαόν του ν' ἀποδεχθῇ τὸν τίτλον τοῦτον, τὸν ὁποῖον ὁ μέγας οὗτος ἀνὴρ εἶχεν ἀρκοῦσαν ψυχικὴν ἡρεμίαν, ὥστε ν' ἀποκαλῇ «πτερὸν ἐπὶ τοῦ πύλου του.»

Τὸ πόρισμα τῶν σκέψεων του ἦτο ἀρνητικόν. Τὸ ἀξίωμα τὸ ὁποῖον ἦτο περιβέβλημένος, τὸ καθήκον τὸ ὁποῖον ἐπεβάλλετο εἰς αὐτὸν παρέβαλλε δὲ αὐτὸ ἐπιτυχῶς καὶ μετριοφρόνως πρὸς τὸ ἔργον τοῦ ἀστυνομικοῦ κλητῆρος, ὅστις ὀφείλει νὰ τηρῇ τὴν τάξιν εἰς τὴν ἐνορίαν του τὸ καθήκον τοῦτο δύναται νὰ ἐκπληρώσῃ καὶ ἄνευ τοῦ τίτλου τούτου· πολλοὶ γὰρ καλοὶ ἄνδρες, ἔλεγε, δὲν δύνανται νὰ φανῶσιν ἀνώτεροι τοῦ τίτλου τούτου. Ἦννόει δὲ δι' αὐτοῦ ἰδίᾳ τοὺς ἀρχαίους συμπολεμιστάς του, οἵτινες ἦσαν οἱ ἀξιοπιστότεροι τῶν ὁπαδῶν του· πρέπει νὰ σκεπτόμεθα ἔλεγεν, ὅτι ὁ Θεὸς ἐν τῇ αὐστηρότητί του δὲν ἐξεργίζωτε καὶ ἐξεδίωξε ἀπλῶς καὶ μόνον μίαν ὁλόκληρον οἰκογένειαν, τὴν τῶν Στουαρτῶν — ἐκ τῆς χώρας, ἀλλὰ κατέλυσε καὶ αὐτὸ τὸ βασιλικὸν ὄνομα καὶ τὸν τίτλον. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ ἴδιος ὡς φαίνεται δὲν ἦτο ἀνώτερος τοῦ ἐνδοιασμοῦ τούτου. — «Δὲν θέλω νὰ ἀνεγείρω αὐθις τὰ τεῖχη τῆς Ἱερικῶς» ἔλεγε μετ' ἐπιτυχοῦς παρυστατικότητος, μὲ τὸ μεγαλήγορον ὕψος τὸ ὁποῖον διακρίνει τοὺς λόγους του.

Καὶ ἀπέκρουσε μὲν τὸν τίτλον, ἀπεδέχθη ὅμως τὸ σχέδιον πολιτεύματος τὸ ὁποῖον εἶχεν ἐκπονήσει τὸ κοινοβούλιον, καὶ τὸ ὁποῖον κατὰ βάθος ἐδημιούργει συνταγματικὴν μοναρχίαν, ἐξ ἧς δὲν ἔλειπεν εἰ μὴ ὁ βασιλικὸς τίτλος.

Τὴν 26 Ἰουνίου τοῦ 1657 καθιερώθη τὸ νέον καθεστῶς, τὸ settlement, διὰ μεγάλης τελετῆς. Ὁ πρόεδρος τοῦ κοινοβουλίου ἐνεχείρισεν εἰς τὸν Κρόμβελλ μίαν Ἀγίαν Γραφήν, ἔδωκε δὲ οὗτος τὸν ὅρκον· καὶ ἂν ἡ ἀνωτάτη ἐξουσία ἐπιβάλλῃ ἀφ' ἑαυτῆς τέχνην τινὰ ἐπιδείξεως, τέχνην παραστάσεως, τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ ἐχθροὶ τοῦ Κρόμβελλ ὡμολόγουν ὅτι ἤσκει αὐτὴν ὁ Προστάτης χωρὶς νὰ δώσῃ μηδεμίαν λαβὴν. Ἐν τῷ στενοτάτῳ κοινωνικῷ κύκλῳ του παρέμεινεν ὁ Κρόμβελλ ἀμετάβλητος, οἰκογενειάρχης αὐστηρός,

εὐσυνείδητος, φιλόστοργος, διοικῶν τὰ τοῦ οἴκου του ἐν φόβῳ Θεοῦ μετ' ἀξιοπρεπείας καὶ τιμιότητος ἀρχαίαις ἀγγλικῆς.

§ 381. **Σύνταγμα. Πολιτικαὶ ἐπιτυχίαι.** — Τὸ τέλος τῆς ἀξιωμανημονεύτου ταύτης συνόδου ἐσημειώθη δι' εἰδήσεως περὶ μεγάλης νίκης : τὸ δευτέρον συνελήφθη ὑπὸ τοῦ Ροβέρτου Βλαίικ ὁ ἐκ δυτικῶν Ἰνδιῶν ἐρχόμενος ἰσπανικὸς ἀργυροῦς στόλος »

Καὶ ἐν ταῖς Κάτω Χώραις δὲ ὁ πόλεμος διεξήχθη ἐπιτυχῶς : ἐμνημονεύσαμεν ἤδη, ὅτι ἡ Δουγκέρκη εἶχε κυριευθῇ ὑπὸ τοῦ ἀγγλογαλλικοῦ στρατοῦ, κατὰ τὴν συνθήκην παρεδόθη δὲ εἰς τὴν Ἀγγλίαν.

Τὸ κοινοβούλιον εἶχεν ὑποστηρίξει τὴν πολιτικὴν ταύτην, διεξήγοντο δὲ αἱ ὑποθέσεις τοῦ κράτους κατὰ τοὺς νομίμους καὶ κανονικοὺς τύπους.

§ 382. **Ἑσωτερικὰ πράγματα.** — Ἐν τοσοῦτῳ ἡ σπουδαία ἐπιτυχία ἐν τῇ ἐξωτερικῇ πολιτικῇ δὲν συνετέλεσεν ὅσον θὰ ἐνόμιζέ τις πρὸς ἐξομυλυσιν τῶν ἐσωτερικῶν δυσχερειῶν. Ἀκριβῶς δὲ τὸ γεγονὸς, ὅτι ἡ νέα τάξις τῶν πραγμάτων καθίστατο ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ὀριστικῇ, ἐκέντριζε τὰ ἀντίθετα στοιχεῖα, τοὺς βασιλόφρονας καὶ τὰς ἐκκεντρικὰς αἱρέσεις, οἵτινες ὁσημέραι ἔβλεπον ματαιουμένας τὰς ἐλπίδας πραγματοποιήσεως τῶν ἰδεωδῶν αὐτῶν καὶ τῶν πλασμάτων τῆς φαντασίας των, εἰς ἀπεγνωσμένην ἀντιπολίτευσιν.

Διαρκῶς ὤφειλε νὰ ἀμύνηται ὁ προστάτης κατὰ τῶν συνωμοσιῶν των καὶ τῶν φονικῶν σχεδίων των.

Ἀλλὰ καὶ τὸ κοινοβούλιον, εἰς τὸ ὁποῖον νῦν πλέον, συμφώνως πρὸς τὴν μεμετρημένην πολιτικὴν τοῦ Κρόμβελλ, ἐπετράπη νὰ εἰσέλθωσι τὰ πρότερον ἀποκλεισθέντα ἀπ' αὐτοῦ μέλη, ἐδείχθη λίαν πολέμιον πρὸς αὐτόν, ὅτε συνήλθεν εἰς δευτέραν σύνοδον.

Ἐπιθυμῶν ὁ Κρόμβελλ καὶ ἀγωνιζόμενος νὰ ἐξομοιώτῃ τὸ νῦν πρὸς τὸ πρῶτον καθεστῶς, εἶχε σχηματίσει βουλὴν τῶν λόρδων ἔκ τινων ἐκ τῶν ἀρχαίων λόρδων, ἔκ τινων συγγενῶν του, υἱῶν, γαμβρῶν, κατεχόντων περιφανεῖς θέσεις, ἔκ τινων νομομαθῶν καὶ ἀξιωματικῶν : « Μυλόρδοι καὶ κύριοι τῆς Βουλῆς τῶν Κοινοτήτων », ἔλεγε νῦν καὶ αὖθις ἡ προσφώνησις αὐτοῦ ὡς κατὰ τὰς ἡμέρας τῆς βασιλείας.

Ἀπέναντι τούτων ἤρχισαν καὶ πάλιν νὰ ἀναφρίνωνται αἱ ἀρχαῖαι ἀντιπάθειαι, αἱ ἀρχαῖαι ἰδέαι περὶ τῆς ἀνωτάτης ἐξουσίας τῆς Κάτω

Βουλῆς· καὶ πάλιν ὁ προστάτης προσέκρουσε κατὰ μικρολόγου καὶ ἰσχυρογνώμονος ἀντιπολιτεύσεως. Ἐλαβε δὲ ὁ Κρόμβελλ ταχέως τὴν ἀπόφασίν του· τὴν 4 Φεβρουαρίου τοῦ 1658 ἔδωκε πέρας εἰς τὴν

Ἀγγλικὸν μετάλλιον ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ Ὀλιβερ Κρόμβελλ τοῦ ἔτους 1658.

Ἐκ πρωτοτύπου κατεχομένου ὑπὸ τοῦ κ. Φρειδερίκου Μύλλερ τοῦ Ἀμστελοδάμου.

Ἡ προσθία ὅψις παριστᾷ τὴν προτομὴν τοῦ Κρόμβελλ, ἡ ὀπισθία ἐλαίαν μετὰ κυκλικῆς ἐπιγραφῆς : Non defitient Oliva, τὸ ὅποιον σημαίνει περίπου :

» Ἡ ἐλαία (διὰ τῆς λατινικῆς λέξεως Oliva = ἐλαία ἀποτελεῖται λόγो-παίγνιον πρὸς τὸ κύριον ὄνομα τοῦ Κρόμβελλ-Ὀλιβερ) δὲν θὰ ὑστερήσῃ εἰς καρπούς.

συνέλευσιν ταύτην. « Ἄς κρίνῃ ὁ Θεὸς μεταξὺ ἐμοῦ καὶ ἡμῶν : διαλύω τὸ κοινοβούλιον τοῦτο ».

§ 381. Ὁ θάνατος τοῦ Κρόμβελλ. 1658. — Μετὰ δυνάμει καὶ περηνόας ὑπερήσπιζεν ὁ Κρόμβελλ τὴν θέσιν του ἐν τῷ ἑσχατερικῷ, ἄμετρος δὲ ἦτο ἡ ὑπόληψις αὐτοῦ ἐν Εὐρώπῃ : ὁ ἐν τῇ εὐρωπαϊκῇ ἡπείρῳ πόλεμος ἐξηκολούθησεν ὑπὸ ἀρίστους οἰωνούς, ἀλλ' ὁ Κρόμβελλ ἦτο εἰς τὸ τέρμα τοῦ σταδίου του. Δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀντίσχη εἰς τὴν θλίψιν ἣν ἐδοκίμασεν ἕνεκα τοῦ θανάτου τῆς δευτέρας προσφιλεστάτης θυγατρὸς του Ἑλισάβετ λαίδης Κλαίϋπολ, ἀφοῦ εἶχεν ἀπολέσει ἤδη πρότερον δύο ἐκ τῶν υἱῶν του, τὸν Ροβέρτον καὶ τὸν Ὀλιβερ : μετὰ τινος ἡμέρας, τὴν 3 Σεπτεμβρίου, τὴν ὁποίαν ἠρέσκετο νὰ θεωρῇ ὡς τὴν ἡμέραν τῆς εὐτυχίας του, διότι ἦτο ἡ ἡμέρα τῶν ἐν Δούνβριχ καὶ ἐν Οὐόρτσεστερ νικῶν, ἐν τῷ ἀρχαίῳ ἀνα-

κτόρφ τῶν βασιλέων τῆς Ἀγγλίας, ἐν Οὐάϊτχολλ, ἀπέθανεν ὁ μέγας οὗτος κυβερνήτης ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς δυνάμεώς του (1658).

Ἡμέρας τινὰς μετὰ τὸν θάνατον τῆς θυγατρὸς του, ὅστις βαρέως ἐπληξεν αὐτόν, ἐζήτησε τὴν Ἀγίαν Γραφὴν καὶ παρεκάλεσε νὰ ἀναγνώσωσιν εἰς αὐτὸν τὸ χωρίον τῆς πρὸς Φιλιππησίους ἐπιστολῆς ἐν Κεφ. Δ', 11—13 — τοὺς βιρυτημάντους λόγους περὶ τῆς δυνάμεως τῆς πίστεως : «Οἶδα δὲ ταπεινοῦσθαι, οἶδα καὶ περισσεύειν ἐν παντὶ καὶ ἐν πᾶσι μεμύημαι καὶ χορτάζεσθαι καὶ πεινᾶν καὶ περισσεύειν καὶ ὑστερεῖσθαι· πάντα ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντι με Χριστῷ.» «Ἡ ρῆσις αὕτη,» εἶπεν, «ἔσωσέ ποτε τὴν ζωὴν μου — ὅτε ἀπέθανεν ὁ πρεσβύτερος υἱός μου, ἡσθάνθην ὡς νὰ διετρύπησε μάχαιρα τὴν καρδίαν μου».

Οὕτω ἀπέθανεν ὁ Ὀλιβερ Κρόμβελλ : ὁ θάνατος αὐτοῦ ἦτο θάνατος χριστιανοῦ καὶ ἥρωος.

2. 1658 — 1660. Ἡ παλινόρθωσις.

§ 382. Ριχάρδος Κρόμβελλ. — Τὸ σύνταγμα εἶχε χορηγήσει αὐτῷ τὸ δικαίωμα νὰ ὀρίσῃ τὸν διάδοχόν του : δὲν εἶναι ἐντελῶς ἀναμφισβήτητον ὅτι διώρισεν ὡς τοιοῦτον τὸν πρεσβύτερον τῶν δύο ἐπιζώντων υἱῶν του, τὸν Ριχάρδον Κρόμβελλ. Ἐν τοσοῦτῳ ἄνευ ἐμποδίου τινὸς κατέλαβεν οὗτος τὴν θέσιν τοῦ πατρὸς του — τοσοῦτον εἶχε ριζωθῇ ἡ Προστατία, καίτοι, ὡς συνήθως συμβαίνει, κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ὁ κόσμος ἐβόλεπε μᾶλλον τὰ σκιερὰ ἢ τὰ φωτεινὰ σημεῖα τοῦ ἀξιώματος.

Ἄνὴρ σθεναρός, καὶ ἄνευ τῶν μεγάλων προσόντων τοῦ Ὀλιβερ, θὰ ἠδύνατο νὰ κρατήσῃ τὴν θέσιν του. Ἀλλ' ὁ Ριχάρδος Κρόμβελλ, γεννηθεὶς τῷ 1626, ἄγων δηλαδὴ νῦν τὸ τριακοστὸν δεύτερον ἔτος τῆς ἡλικίας του, ἦτο ἀνὴρ συνήθης, οὔτε καλλίτερος οὔτε χειρότερος τῶν πλείστων ἐκ τῶν ἀνθρώπων. Συνεκάλεσε δὲ οὗτος κοινοβούλιον, ὅπερ, ἀρξάμενον τῶν ἐργασιῶν του τὴν 27 Ἰανουαρίου τοῦ 1659, ἀνεγνώρισεν αὐτὸν ἐν τῷ ἀξιώματι τοῦ πατρὸς του.

Παρὰ τῷ στρατῷ ὅμως ὀλίγας ἐκέκτητο συμπαθείας ὁ Ριχάρδος, ὅστις οὐδέποτε ἔφερε τὸ ξίφος τοῦ Κυρίου καὶ δὲν ἦτο ποσῶς πολεμιστής· ἡ ἀρχαία ζηλοτυπία τοῦ στρατιωτικοῦ στοιχείου κατὰ τοῦ

πολιτικοῦ ἀνεφάνη καὶ αὖθις· οἱ στρατιωτικοί, ἀνεχθέντες τὸν νέον Προστάτην ὡς ἀνώτατον πολιτικὸν ἄρχοντα, ἀπῆλθον ν' ἀναγνωρισθῇ εἰς τὸν στρατὸν τὸ δικαίωμα νὰ ἐκλέγῃ αὐτὸς τὸν ἀνώτατον ἀρχηγόν του, καὶ ἐπειδὴ τὸ κοινοβούλιον δὲν ἀπεδέχετο τὴν ἀπαίτησιν ταύτην ἠνάγκασαν τὸν Ριχάρδον νὰ διαλύσῃ αὐτό.

Ὁ στρατὸς ἣ οἱ ἡγούμενοι αὐτοῦ ἀξιωματικοί, ἐν οἷς διέπρεπον ἰδίᾳ ὁ στρατηγὸς Ἰωάννης Λάμβερτ, ὡς καὶ ὁ τοῦ Κρόμβελλ ἐπὶ θυγατρὶ γαμβρὸς Φλήτγουδ — ὁ τελευταῖος οὗτος ὁπαδὸς τῶν ἀναβαπτιστικῶν ἰδεῶν — προέβησαν εἰς μέτρον τι ἰδιόρρυθμον : παρεσκύασαν διὰ τοῦ ἀπλουστέρου μέσου ἐν κοινοβούλιον, ἐγκαθιδρύσαντες ὡς τοιοῦτο τὸ κατὰ τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1653 διαλυθὲν κολοβὸν κοινοβούλιον — ὑπῆρχον 42 ἀκόμη μέλη αὐτοῦ — τὸ κοινοβούλιον δὲ τοῦτο συνέστησε νῦν καὶ αὐτὸ νέον συμβούλιον τῆς ἐπικρατείας ἐκ δέκα ἑξ πολιτικῶν καὶ 15 στρατιωτικῶν μελῶν.

Ὁ δὲ Ριχάρδος Κρόμβελλ δὲν ἐδυσκολεύθη ποσῶς νὰ παραιτηθῇ, καὶ ἀπεσύρθη μετ' ἐτησίου ἀξιολόγου ἐπιχορηγήματος εἰς τὸν ἰδιωτικὸν βίον (Μάϊον τοῦ 1659) ὅπου καὶ ἀπέθανεν ἄσημος καὶ λησμονησμένος μετὰ πεντήκοντα ἔτη (Ἰανουάριον τοῦ 1712).

§ 388. Κοινοβούλιον καὶ στρατός. — Ἐπὶ τινὰ χρόνον διετηρήθη ἡ σύμπνοια μεταξὺ τοῦ λεγομένου τούτου κοινοβουλίου καὶ τοῦ στρατοῦ· ἀλλὰ σὺν τῷ χρόνῳ ἀπεδείχθη, ὅτι αἱ ἀντιθέσεις δὲν ἠδύναντο νὰ ἐξομαλυνθῶσι καὶ αἱ ἀρχαῖαι ἀντιπάθειαι ἐπανελήφθησαν, ἡγουμένου τοῦ μὲν πολιτικοῦ στοιχείου τοῦ Ἀσλέρεγ (Haslerigh), τοῦ δὲ στρατιωτικοῦ τοῦ Λάμβερτ καὶ τοῦ Φλήτγουδ.

Φιλοβασιλική τις κίνησις, οὐχὶ ὅλως ἀκίνδυνος, συνεκράτει ἀκόμη τὰς δύο μερίδας ἡνωμένας κατὰ τὸ θέρος, καὶ ὁ Λάμβερτ διεσκόρπισε φιλοβασιλικὴν στρατιωτικὴν δύναμιν ἐν Νάντουϊτς τὸν Αὐγούστον τοῦ 1659· ἀλλὰ μετὰ τὴν ἀποσόβησιν τοῦ κοινοῦ κινδύνου ἐξερράγη καὶ αὖθις ἡ διχόνοια καὶ ἡ διάστασις.

Ἡ συνέλευσις, εἰς ἣν ὁ λαὸς ἔδωκε τὸ ἥκιστα εὐλαβὲς ὄνομα τοῦ κολοβοῦ κοινοβουλίου, ἀνέλαβεν ὅλα τὰ δικαιώματα τοῦ κοινοβουλίου ὡς τῆς ἀντιπροσωπείας τῆς ἀνωτάτης ἐπὶ τοῦ λαοῦ στηριζομένης ἐξουσίας, καὶ προσεπάθει νὰ ἐπιβληθῇ καὶ ἀπέναντι τοῦ στρατοῦ ὡς ἡ ἀνωτάτη στρατιωτικὴ ἀρχή. Εἶχον μάλιστα οὗτοι

ὑπὲρ ἑαυτῶν καὶ τινὰς τῶν συνταγματάρχων ὡς καὶ τινὰ τῶν συνταγμάτων, ἀλλὰ τὸ ἄλλο κόμμα ἦτο κατὰ πολὺ ἰσχυρότερον.

Ἄνευ αἵματοχυσίας τινὸς ἔδωσαν πέρας εἰς τὸ κοινοβούλιον τοῦτο οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ στρατοῦ, παρεμποδίσαντες τὴν ἐξακολούθησιν τῶν συνεδριάσεών του. Ὁ στρατὸς συνετάχθη ὑπὸ τὸν Φλήτγουδ ὡς στρατηγόν, ὑπὸ τὸν Λάμβερτ ὡς ἡρχιστράτηγον (Major General). συνεστήθη ἐπιτροπὴ ἀσφαλείας ἐξ εἴκοσι καὶ τριῶν μελῶν, ἀξιωματικῶν καὶ νομομαθῶν, ἡ ἐπιτροπὴ δὲ αὕτη ἐκυβέρνηα ἐν τῷ μεταξὺ τὴν χώραν (Ὀκτώβριον).

Τὸ ἀμεσώτερον καθήκον αὐτῆς ἦτο νὰ συζητῇ τὰς διαφόρους καὶ ἐν μέρει λίαν ἀξιοθαυμάστους συνταγματικὰς ἰδέας καὶ συνταγματικὰ σχέδια τὰ ὅποια ἐξεκολλάπτοντο ἐνταῦθα.

Πράγματι ὁ ἰσχυρότερος ἀνὴρ ἦτο ὁ Ἰωάννης Λάμβερτ, ἀνὴρ οὐχὶ μικρῶν προσόντων, τὸν ὅποιον πολὺ ἐτίμα καὶ ὁ Κρόμβελλ καὶ ὅστις ἐθεωρεῖτο ἐπὶ τινὰ χρόνον ὁ ἰσχυρότερος τῶν ἀνδρῶν μετ' αὐτόν. Διὰ τοῦτο ἐπήρχετο οἰκοθεν ἡ σκέψις τῆς ἀνανεώσεως τοῦ θεσμοῦ τῆς Προστατίας ἐν τῷ προσώπῳ αὐτοῦ, ἀφοῦ τὸ ἔθνος εἶχε συνειθῆσει ὅπως δὴποτε εἰς τὸν θεσμόν τοῦτον.

Ἄλλ' ὁ Λάμβερτ δὲν ἦτο ποσῶς Ὀλιβερ Κρόμβελλ : ἡ μεγαλοπρεπὴς ἐκείνη πεποιθήσις — ἐκεῖνο τὸ «ἐνεργεῖν ἐν πίστει (acting in faith)», * τὸ ὅποιον προσιδίαζεν εἰς τοῦτον, ἔλειπε παρὰ τῷ στρατηγῷ τοῦ ὁποίου ἡ ψυχὴ δὲν ἐκινεῖτο ὑπὸ ἰσχυρῶν πεποιθήσεων,

(*) Ἀνεγράψαμεν ἐν τοῖς ἀνωτέρω τὸ χωρίον τῆς πρὸς τὸν συνταγματάρχην Χάμмонд ἐπιστολῆς τοῦ Κρόμβελλ τῆς 26 Νοεμβρίου τοῦ 1625 : εἶναι τοῦτο τοσοῦτον χαρακτηριστικὸν διὰ τὸν Κρόμβελλ καὶ καθ' ἑαυτὸ τοσοῦτον πολυσήμαντον, ὥστε ἐπιθυμοῦμεν νὰ παραθέσωμεν αὐτὸ αὐτολεξεῖ ἐκ τῶν τοῦ Carlyle Letters and Speeches II 96, ἔχον οὕτω : «If the Lord have in any measure persuaded his people, as generally He hath, of the lawfulness, nay of the duty — this persuasion prevailing upon the heart is faith : and acting thereupon is acting in faith, and the more the difficulties are the more the faith.

Σ. Μ. Τὸ χωρίον τοῦτο εἶναι παρατεθειμένον ἀνωτέρω ἐν μεταφράσει σχεδὸν κατὰ λέξιν ἐν § 346.

ἀλλ' ὑπὸ κινητηρίου δυνάμεως πολλῶ κοινοτέρας καὶ πολλῶ ὀλιγώτερον ἀποτελεσματικώτερας, ὑπὸ τῆς φιλοδοξίας.

Τοιοῦτοι ὅμως φιλόδοξοι ὑπῆρχον πολλοὶ ἀκόμη : ὑπῆρχε δὲ μεταξὺ αὐτῶν εἰς ὅστις ἔκρινεν ἀπαθέστερον καὶ τοῦ ὁποῖου ὁ πρακτικὸς καὶ νήφων νοῦς δὲν παρεπλανᾶτο ὑπὸ θρησκευτικῶν τινῶν ἢ ἔστω καὶ δεδηλωμένων πολιτικῶν ἄρθρων πίστεως, ἀρχῶν, ἦτο δὲ οὗτος ὁ στρατηγὸς Μόνκ, ὃν εἶχεν ἀφήσει ἄλλοτε ὁ Κρόμβελλ ἐν Σκωτίᾳ ὡς διοικητὴν καὶ ὅστις ἐκυθέρνα ἢ διόκει ἐκτοτε τῇ Σκωτίᾳ ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ Προστάτου μετὰ μετριοπαθείας καὶ φρονήσεως.

Ἐβλεπεν οὗτος πόσον ἐξηρέθιζον τὸν λαὸν αἱ παράλογοι ἀξιώσεις τοῦ στρατοῦ· καὶ ἐν τῷ ἀμέσῳ αὐτοῦ κύκλῳ, ἐν Σκωτίᾳ, τὸ αἶσθημα τοῦτο ἦτο τὸ κρατοῦν· ἀνέλαβε λοιπὸν εἰς χεῖράς του τὸν ἀγῶνα τοῦ πολιτικοῦ στοιχείου, ἐνῷ καὶ ἐν Λονδίῳ ἤρχισαν νὰ κρατῶσι παρόμοιαι σκέψεις : τὰ μέλη τοῦ κολοβοῦ κοινοβουλίου ἐπανῆλθον εἰς τὰς θέσεις των (26 Δεκεμβρίου). Ὁ Λάμπερτ ἔκρινε φρόνιμον, ὡς ἄλλοτε ὁ Κρόμβελλ, νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὴν Σκωτίαν καὶ καταβάλῃ τὸν Μόνκ. Ἀλλὰ νῦν ἀπεσκίρτησαν ἀπ' αὐτοῦ πάντες καὶ ἠναγκάσθη νὰ ὑποταχθῇ εἰς τὸ κοινοβούλιον.

Ἄλλ' ὁ Μόνκ διέβη νῦν τὴν πρώτην τοῦ ἔτους τοῦ 1660 τὰ σκωτικά σύνορα, ἡγούμενος στρατιωτικῆς δυνάμεως εἰκοσακισχιλίων ἀνδρῶν ἀπεριορίστου ἀξιοπιστίας, μὴ ἔχων ἐπὶ τοῦ παρόντος ἄλλο τι πρόγραμμα εἰμὴ τὰς ἐλευθερίας τοῦ κοινοβουλίου.

§ 386. Ὁ Μόνκ καὶ τὸ κολοβὸν κοινοβούλιον.— Τὸ καὶ αὖθις συνελθὸν κολοβὸν κοινοβούλιον εἶχε σχηματίσει νέαν κυβέρνησιν, νέον συμβούλιον τῆς ἐπικρατείας, ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ᾗξανε πανταχοῦ ἡ ἀντιπάθεια κατὰ τοῦ Commonwealth, κατὰ τῆς Δημοκρατίας, ἥτις προφανῶς ἔπνεε τὰ λείσθια. Αὐτὴ ἡ πόλις τοῦ Λονδίνου ἠρνήθη ὑπακοὴν εἰς τὸ κολοβὸν κοινοβούλιον καὶ συνέστησεν ἑαυτῇ ἰδίαν διοίκησιν.

Ὁ Μόνκ προήλασε· πανταχοῦ ἤκουσεν ἐκφραζομένην τὴν ἐπιθυμίαν ὑπὲρ πραγματικοῦ, ὑπὲρ ἐλευθέρου κοινοβουλίου· τὰς ἐκδηλώσεις ταύτας τῶν αἰσθημάτων τοῦ λαοῦ ἐλάμβανεν ὑπὸ σημείωσιν, χωρὶς νὰ ἐκφέρῃ οὐδεμίαν γνώμην· τὴν δὲ 6 Φεβρουαρίου τοῦ 1660 εἰσῆλθεν εἰς Λονδίον.

§ 387. Ὁ Μόνκ ἐν Λονδίῳ. 1660.— Διωρίσθη οὗτος γε-

νικὸς ἐπίτροπος (Generalleutnant) τῆς δημοκρατίας, ἔπαιζε δὲ πρὸς τὸν πρόεδρον τοῦ κοινοβουλίου, ὅστις ἐχαιρέτισεν αὐτὸν, τὸ πρόσωπον εὐπειθοῦς στρατιώτου. Ἐδῶσαν δὲ εἰς αὐτὸν τὴν ἐντολήν, ἀφοῦ τὸν διώρισαν συγχρόνως μέλος τοῦ συμβουλίου τοῦ κράτους, καὶ ὑπεδέχθησαν αὐτὸν πανηγυρικῶς εἰς τὸ κοινοβούλιον, νὰ ἐξαναγκάσῃ εἰς ὑπακοὴν τὸ ἄστυ τοῦ Λονδίνου, ὅπερ ἤρνεϊτο τὴν καταβολὴν φόρων. Ὑπέστη δὲ τὴν πρώτην ταύτην δοκιμασίαν πίστεως πρὸς τοὺς προσωρινούς κατόχους τῆς ἐξουσίας.

Ἄλλ' ὅτε ἐζητήθη παρ' αὐτοῦ ἡ διάλυσις τοῦ δημοτικοῦ συμβουλίου τοῦ Λονδίνου, ἡλλαξεν οὗτος αἴφνης στάσιν καὶ μετεβλήθη εἰς ἀπαιτητὴν ἔνοπλον ἐλευθέρου κοινοβουλίου. Συνηνώθη δὲ εἰς κοινὸν ἀγῶνα ἀκριβῶς μετ' ἐκείνων τοὺς ὁποίους πρὸ ὀλίγου εἶχεν ἐξαναγκάσει εἰς ὑπακοήν, καὶ ἐκάλεσε νῦν—ἦτο δὲ τοῦτο τὸ πρῶτον βῆμα ἐπανόδου πρὸς τὸ παλαιὸν καθεστῶς—τὰ μέλη τοῦ μακροχρονίου κοινοβουλίου—τοῦ τελευταίου νομίμως κατὰ τὸ ἀρχαῖον ἀγγλικὸν σύνταγμα ὑπὸ τοῦ βασιλέως τυγκεκλημένου κοινοβουλίου τοῦ 1640, ἵνα καταλάβωσι καὶ αὐτοὶ τὰς θέσεις των.

Πράγματι δὲ τὴν 21 Φεβρουαρίου τοῦ 1660 ἐπανέλαβον οὗτοι τὰς συνεδριάσεις των, συνεπλήρωσαν τὸ στέλεχος εἰς κοινοβούλιον—ἀνελάμβανε δὲ νῦν εἰς χεῖρας τὴν ἀρχὴν ἡ ἀρχαία πρεσβυτεριανὴ πλειονοψηφία καὶ διώρισεν αὕτη τὸν Μόνκ γενικὸν ἀρχηγὸν τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων τῶν τριῶν κρατῶν.

Τὰ πράγματα ἐξειρίσσαντο νῦν ραγδαίως· τὸν Μάρτιον διελύθη τὸ μακροχρόνιον τοῦτο κοινοβούλιον, ὀρισθέντος ὅτι θὰ συνήρχετο ἀμέσως νέον κοινοβούλιον, ἐλεύθερον καὶ ἐλευθέρως ἐκλελεγμένον. Ἀφοῦ δὲ οὐδεμία ὑπεβλήθη ὑποχρέωσις περὶ ἐκλογῆς προσώπων πιστῶν εἰς τὴν ὑφισταμένην δημοκρατικὴν κυβέρνησιν, τὸ Commonwealth ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀνύπαρκτον πλέον.

Ἐκυβέρνα δὲ ἐν τῷ μεταξὺ συμβούλιον τῆς ἐπικρατείας, προεδρευόμενον ὑπὸ τοῦ Μόνκ. Αὐτὸς δὲ οὗτος ἐξέφερε νῦν τὴν τελευταίαν λέξιν, ἣτις ἀνταπεκρίνετο εἰς τὸ πανταχοῦ μετὰ δυνάμειος ἐκδηλούμενον φιλοβασιλικὸν φρόνημα, καὶ ἐκηρύχθη ὑπὲρ τῆς ἀνακλήσεως τοῦ βασιλέως, ὅστις, περιμένων τὴν περαιτέρω ἐξέλιξιν τῶν πραγμάτων, ἀπῆλθεν ἐκ Βρυξελλῶν εἰς Χάγην.

§ 388. Ἐλεύθερον κοινοβούλιον. Ἀνάκλησις τοῦ βασιλέως. — Τὴν 26 Ἀπριλίου συνήλθε πράγματι τὸ νέον κοινοβούλιον, εἰς ὃ οὐδεμίαν θέσιν εἶχον εὖρει πλέον οἱ Ἀναβαπτισταὶ καὶ οἱ δημοκρατικοί· οἱ λόρδοι τῆς ἄνω Βουλῆς συνήλθον αὐτοδικαίως, ἀντιπροσωπεῖα δὲ τῶν δύο βουλῶν τοῦ κοινοβουλίου, δώδεκα λόρδοι καὶ ἑξ ἀντιπρόσωποι τῶν Κοινοτήτων, ἀπῆλθεν εἰς Χάγγην, ὅπως καλέσῃ Κάρολον τὸν Β'. πρὸς ἀνάληψιν τοῦ βασιλικοῦ ἀξιώματος.

Οὗτος ἐδήλωσεν ὅτι συνεχώρει πάντας ὅσοι ἤθελον ὑποταχθῇ ἐντὸς τεσσαράκοντα ἡμερῶν, ἀπένεμε ἀμνηστειὰν εἰς πάντας, πλὴν ἐκείνων οὓς ἤθελε κρίνει· ἐξαιρετέους αὐτὸ τὸ κοινοβούλιον, προσεφέρετο εἰς τὴν πληρωμὴν τῶν καθυστερουμένων μισθῶν τοῦ στρατοῦ, διατήρησιν τοῦ στρατιωτικοῦ βαθμοῦ ὑπὲρ τῶν μεθισταμένων, παρεῖχε δὲ πρὸς τούτοις ἐλευθερίαν συνειδήσεως, προστασίαν τῆς προτεσταντικῆς θρησκείας.

Εἰς τὴν Δ' ἡλωσιν ταύτην τῆς Β' ἐδ' ας ἠρκέσθησαν, χωρὶς νὰ ὀρισθῶσιν, ὥς ἀπῆτουν τινὲς τοῦ ἀρχαίου κοινοβουλευτικοῦ κόμματος, αἱ ἐλευθερίαι τοῦ λαοῦ ἀκριθέστερον καὶ λεπτομερέστερον ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ, καὶ χωρὶς νὰ ὑποχρεωθῇ ὁ ἐπανερχόμενος βασιλεὺς εἰς τοιαύτην δ' ἡλωσιν.

Ἀπαξ ἔτι ὕψωσεν ὁ Λάμπερτ, ὅστις εἶχεν ἀποδράσει ἐκ τοῦ Πύργου (τοῦ Λονδίνου), τὴν σημαίαν τῆς Δημοκρατίας ἐν Οὐρουϊκ-σάϊρ. Ἀλλὰ τὸ φιλοβασιλικὸν ρεῦμα ἦτο ἀκράτητον. Τὰ στρατεύματα αὐτοῦ, εὐάριθμα τὴν δύναμιν καὶ ἐστερημένα τῆς προτέρας πεποιθήσεως, παρεδόθησαν ἀμαχητί, αὐτὸς δὲ ὁ Λάμπερτ συνελήφθη καὶ πάλιν καὶ ἤχθη εἰς τὸν πύργον.

Πανταχοῦ τὰ βασιλικά ἐμβλήματα κατέλαβον τὴν θέσιν τῶν δημοκρατικῶν : τὴν 25 Μαΐου ἐπάτησεν ὁ Κάρολος ὁ Β'. τὸ ἀγγλικὸν ἔδαφος καὶ αὐθις ἐν Δούβρῳ (Dover), ὅπου ὑπεδέχθη αὐτὸν ὁ στρατηγὸς Μόνκ, ὅστις δὲν εἶχε διευθύνει ἀλλ' εἶχεν ὑποστηρίξει τὴν φιλοβασιλικὴν κίνησιν· καὶ τὴν 29 Μαΐου τοῦ 1660 εἰσῆλθεν ὁ νεαρὸς βασιλεὺς — τριακονταετῆς τότε τὴν ἡλικίαν — εἰς Λονδίνον ἐν τῷ μέσῳ δεδηλωμένων φιλων, ὥς ἐφαίνετο, διὰ μέσου ἀνθέων, ἀνὰ μέσον διακεκοσμημένων οἰκιῶν καὶ ὑπὸ τὰς ἀπαύστους ἐπευφημίας τοῦ συνωστιζομένου ἀναριθμήτου πλήθους λαοῦ.

3. 1660—1668. Πρόωτοι χρόνοι Καρόλου του Β'.

§ **389. Κάρολος ο Β'. 1660.** — Ὁ Κάρολος ἐκυβέρνησεν ἀπὸ τοῦ 1660 μέχρι τοῦ 1685, ἦτο δὲ φίλος τῶν τέρψεων, ἀκόλαστος καὶ ἐπιπόλαιος, ἡ δὲ ἐπιπολαιότης αὐτοῦ, ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ Ἀγγλος ἱστοριογράφος, ἦτο διπλασίως ἀξιοκατάκριτος δι' αὐτὸν ὡς τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ πείρας τοῦ βίου· διότι εἶπερ τις καὶ ἄλλος, εἶχε δοκιμάσει ὁ Κάρολος κατὰ τὰς κινδυνωδεστάτας ἡμέρας τοῦ βίου του ὅτι ἄσημοι ἄνθρωποι διεκύβευον τὴν ζωὴν των πρὸς σωτηρίαν τῆς ἰδικῆς του μόνον καὶ μόνον διότι ἦτο βασιλεὺς των, χωρὶς νὰ ἐλπίζωσιν εὐγνωμοσύνην τινὰ ἢ ἀμοιβήν.

Εἶχεν ὅμως ὁ Κάρολος καὶ μίαν ἀξιέπαινον ἰδιότητα, χρησιμωτάτην εἰς βασιλεία ἀποκαθιστάμενον εἰς τὸν θρόνον του κατόπιν μεγάλης ἐπαναστάσεως· ἡ ἰδιότης αὐτοῦ αὕτη ἦτο ἡ ἀγαθότης. Ἐνεκα τούτου ἡ ἀντίδρσις δὲν ἦτο τραχεῖα· οὕτω, ἀφοῦ ἀπενεμήθη εὐρυτάτη ἀμνηστία, ἐπεδείχθη δὲ φειδωλία τις καὶ ἐν σχέσει πρὸς τὰ δημευθέντα κτήματα, ἠρκέσθησαν οἱ περὶ τὴν νέαν κυβέρνησιν νὰ παραπέμψωσιν εἰς δίκην ἐκείνους μόνον οἵτινες συνέπραξαν εἰς τὴν κατὰ Καρόλου τοῦ Α' ἐκδοθεῖσαν θανατικὴν ἀπόφασιν κατὰ δέκα ἐξ αὐτῶν — ἐν οἷς ὁ συνταγματάρχης Χάρισσον, ὁ νομομαθὴς Ἰωάννης Κούκ, ὁ ἱερεὺς (Kaplan) Οὕγ Πέτερς — ἐξεδόθη καὶ ἐξετελέσθη θανατικὴ ἀπόφασις.

Τὸ κοινοβούλιον παρέσχεν ἄφθονα χρηματικὰ μέσα, ὅπως καταστῇ δυνατὴ ἡ διάλυσις τοῦ στρατοῦ· πενταχισχίλιοι μόνον ἄνδρες ἐκρατήθησαν ὑπὸ τὰς σημαίας· ἀναφέρεται δὲ δικαίως ὡς μαρτύριον ἐξόχως τιμητικὸν ὑπὲρ τοῦ στρατοῦ τούτου καὶ ὑπὲρ τῶν δημιουργῶν αὐτοῦ, ὅτι οἱ πενταχισχίλιοι οὗτοι στρατιῶται ἡσύχως συνεχωνεύθησαν ἀνὰ μέσον τοῦ λαοῦ, ὅτι ἀγογγύστως ἐπανῆλθον εἰς τὰ εἰρηνικὰ ἔργα των ὡς πολιτῶν, καὶ ὅτι, ὅσάκις τοῦ λοιποῦ διεκρίθη ἐν τινὶ κοινότητι ἀνὴρ τις ἐπὶ ἐναρέτῳ βίῳ, ἐπὶ εὐσεβείᾳ, ἐπὶ φιλονομίᾳ, ἡδύνατό τις μετὰ μεγίστης πιθανότητος νὰ βεβαιώσῃ, ὅτι ὁ ἀνὴρ οὗτος ὑπῆρξε στρατιώτης τοῦ στρατοῦ τοῦ Commonwealth, παλαιῆς μαχοῦς κρομβελλιτῆς.

Ὁ Κάρολος ὁ Β' ἐσχημάτισε τὸ ὑπουργεῖόν του ἐκ τῶν ἀνδρῶν, οἵτινες ἦσαν οἱ σύμβουλοί του καὶ κατὰ τὴν ἐξορίαν του : ἦσαν οὖν,

ὁ Ἐδουάρδος Χάυδ, ὁ κόμης Ὁρμονδ, ὁ λόρδος Βρίστολ, εἰς οὓς προσετέθη ὁ εἰς δοῦκα τοῦ Ἀλδεμαρλ ἀναδειχθεὶς Μόνκ.

§ 390. Βασιλεὺς καὶ κοινοβούλιον. — Σημαντικώτατον περιστατικόν, διακρίνον τὴν παλινόρθωσιν ταύτην κατὰ τρόπον τιμητικόν δι' αὐτήν, ἦτο ὅτι ὁ βασιλεὺς ἐπέστρεψεν εἰς τὴν χώραν τοῦ ἄνευ οἷας δὴποτε ἀμέσου βοηθείας ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς, καὶ ὅτι ταῦτοχρόνως μετ' αὐτοῦ ἐπανωρθώθη καὶ τὸ κοινοβούλιον οἷον ἐνοεῖτο τοῦτο πρότερον — ἐπανωρθώθη δηλαδὴ ὅλον τὸ ἀρχαῖον ἱστορικόν πολίτευμα.

Ἐπειτα οἱ ἄνδρες τοῦ κοινοβουλίου, τοῦ ἀνακαλέσαντος τὸν βασιλέα, δὲν παρεφέροντο τοσοῦτον ὀλοσχερῶς ὑπὸ τοῦ μεγάλου φιλοβασιλικοῦ ρεύματος. Καὶ ἀπέφυγον μὲν οὗτοι νὰ ἐπιβάλωσιν εἰς αὐτὸν ἰδιαιτέρας περιοριστικὰς διατυπώσεις καὶ ἐψήφισαν κατὰ τὸ φαινόμενον καὶ μεγάλα χρηματικὰ μέσα : οἷον τὰ δικαιώματα τῶν μέτρων καὶ σταθμῶν, ἐξ ἀφορμῆς τῶν ὁποίων εἶχεν ἐκραγῇ ἡ μεγάλη ἔρις, ὡς καὶ ἐτήσιον ἔσοδον ἐξ ἑνὸς ἑκατομμυρίου διακοσίων χιλιάδων λιρῶν. Ἀλλ' ἐκ τῶν χρημάτων τούτων δὲν ἐπρόκειτο νὰ συντηρηθῇ μόνον ἡ αὐλὴ, ἀλλὰ καὶ μέγα μέρος τῆς διοικήσεως τοῦ κράτους νὰ μισθοδοτηθῇ, καὶ ἐν γένει ὁ βασιλεὺς ἐξηρτήθη ὡς πρὸς τὰ οἰκονομικά του ἀπὸ τοῦ κοινοβουλίου.

Βαρέως δὲ ἔφερε τοῦτο ὁ Κάρολος. Στουάρτης ὢν καὶ αὐτὸς καὶ ἔχων μεγάλας ἰδέας περὶ τῆς ἀξίας καὶ τῆς σημασίας τῆς βασιλείας διὰ τὸ ἔθνος, καὶ εὐλόγως ἐνισχυθεὶς ἐν ταῖς ἰδέαις ταύταις ἐκ τοῦ τρόπου τῆς ἀνακλήσεώς του, ἤρχισε νὰ σκέπτεται, πῶς θὰ ἠδύνατο νὰ ἔχῃ ἀφθονώτερα χρήματα ἄνευ τοῦ κοινοβουλίου καὶ νὰ συντηρῇ κυβέρνησιν ἀνεξάρτητον αὐτοῦ.

Ἐν αὐταῖς ταῖς περὶ γάμου αὐτοῦ διαπραγματεύσεσι μεγάλην κατέλαβε θέσιν τὸ ζήτημα τὸ χρηματικόν· ἀπεφάσισε δὲ ὁ Κάρολος νὰ νυμφευθῇ τὴν ἱμφάντην τῆς Πορτογαλλίας, ἥτις ἔδιδεν αὐτῷ ὡς προῖκα δύο ἑκατομμύρια κρουζάδος καὶ εἰς τὴν χώραν αὐτοῦ δύο σπουδαίας κτήσεις, μίαν ἀφρικανικὴν καὶ μίαν ἀνατολικοῖνδικήν, τὴν Ταγγέρην καὶ τὴν Βομβάην.

Τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1660 διελύθη τὸ κοινοβούλιον, τὸ ὅποιον εἶχεν ἀνακαλέσει εἰς τὸν θρόνον τὸν βασιλέα. Τὸ δεσπόζον δὲ κατὰ τὰς ἐκλογὰς διὰ τὸ νέον κοινοβούλιον ζήτημα ἦτο τὸ ἐκκλησιαστικόν.

Τὰ αὐστηρὰ μέτρα κατὰ τῶν αἱρέσεων, παρὰ τοῖς μέλεσι τῶν ὁποίων ἐξήγειρε μέγιστον φανατισμὸν ἢ αἰφνιδία μεταβολή ἢ γενομένη καὶ συντελουμένη πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν των, ἤγαγεν ἅπαξ ἔτι τοὺς ἄνδρας τῆς λεγομένης πέμπτης μοναρχίας εἰς ἄφρονα ἐξέγερσιν, ἥτις ἔπρεπε νὰ κατασταλῇ δι' αἵματος.

Τοῦτο ἐνίσχυσεν, ὡς εἰκός, τὸ ἀντιδραστικὸν ρεῦμα, ὅπερ παρεξέτράπη εἰς σκηνὴν εἰς ἄκρον ἐπονείδιστον: ἀνεσύρθησαν τὰ σώματα τοῦ Κρόμβελλ καὶ τοῦ Ἀἵρτον ἐκ τοῦ τάφου, ἀπεκόπησαν αἱ κεφαλαὶ αὐτῶν, καὶ ἐξετέθησαν αὗται εἰς θέαν εἰς τὸν ὄχλον τοῦ Λονδίνου.

§ 391. Παλινόρθωσις ἐν Σκωτίᾳ.— Ἐν Σκωτίᾳ, ὅπου συνεδρίαζε καὶ αὖθις ἰδιαίτερον κοινοβούλιον, ἐπεδιώκετο ἐπίσης, ὡς ἐν Ἀγγλίᾳ, ἡ ἐπάνοδος εἰς τὸ πρῶν ἐκκλησιαστικὸν καθεστῶς, μονογραφφαὶ δὲ καὶ κηρύγματα προδιέθετον τὰ πνεύματα πρὸς τὴν μετατροπὴν ταύτην.

Ἀπόπειραι συνεννόσεως μεταξὺ ἐπισκοπικοῦ θεσμοῦ καὶ πρεσβυτεριανισμοῦ δὲν ἤγαγον, ὡς εἶναι εὐνόητον, εἰς οὐδὲν ἀποτέλεσμα, καίτοι καὶ αὐτὸς ὁ βασιλεὺς, ὅστις δὲν ἦτο ποσῶς ὀπαδὸς ἔνθερμος οἴου δῆποτε τῶν διαφόρων μορφῶν τοῦ χριστιανικοῦ δόγματος, λίαν εὐχαρίστως θὰ ἔβλεπε τοιαύτην συνεννόησιν καὶ θὰ παρεῖχεν εὐρυτάτην ἐλευθερίαν συνειδήσεως μάλιστα εἰς τοὺς καθολικοὺς ὑπηκόους του.

Τὴν 8 Μαΐου τοῦ 1661 ἐκηρύχθη ἡ ἑναρξίς τοῦ νέου κοινοβουλίου. Τὸ κοινοβούλιον τοῦτο ἀπεδείχθη φιλοβασιλικώτερον αὐτοῦ τοῦ βασιλέως, ὅστις δυσκόλως ἠδύνατο νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ὑπὸ τοῦ νέου τούτου κοινοβουλίου, τὸ ὅποιον ἀναμφιβόλως ἠδύνατο νὰ θεωρῇ ἑαυτὸ ὡς ἀπολύτως νόμιμον, ἐπιψήφισιν τῆς ὑπὸ τοῦ προκατόχου κοινοβουλίου ἀποφασισθείσης καὶ ὑπ' αὐτοῦ ἐπικυρωθείσης ἀμνηστίας.

Ἡ κοσμικὴ ἐξουσία τῶν ἐπισκόπων ἐπανωρθώθη. Ὁ ὁμοιορρυθμικός (Uniformitätsakte) τὸν Μάϊον τοῦ 1662 κατέστησεν ὅρον παραδοχῆς εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἀξιώματα τὸ ν' ἀνήκῃ ὁ ζητῶν τοιοῦτό τι εἰς τὴν ἀγγλικανικὴν ἐκκλησίαν, καὶ ἡ σχολὴ τοῦ Λῳδ ἀνήχθη καὶ πάλιν εἰς περιωπὴν οὐδεμίας αἵτησις (Petition) ἐξ ἄλλου ἠδύνατο νὰ ὠφελήσῃ· βραχεῖα προθεσμία ὠρίσθη διὰ τὴν ὑποταγὴν, διςχίλιοι δὲ περίπου πρεσβυτεριανοὶ κληρικοὶ ἠναγκάσθη-

σαν νὰ ἀπέλθωσιν ἐκ τῶν ἐνοριῶν των, ἀφ' ὧν ἀπεχωρίσθησαν κατὰ τὴν τελευταίαν πρὸ τῆς προθεσμίας τῆς ὑποταγῆς ἱεροτελεσίαν.

Ἀκριβῶς κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκεῖνας κατεδικάσθησαν ἐπὶ ἐσχάτῃ προδοσίᾳ καὶ ὁ Λάμπερτ καὶ ὁ Ἑρρίκος Βαλὲν. Ὁ πρῶτος ἐξ αὐτῶν ἐζήτησε χάριν καὶ τῷ ἀπενεμήθη· ὁ τελευταῖος ἀπέθανε γενναιοψύχως καὶ καρτερικῶς, πιστὸς εἰς τὰς πολιτικὰς καὶ θρησκευτικὰς ἀρχάς του, εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν, ὅπου ἄλλοτε εἶχε κατατομηθῇ ὁ Στράφφορντ.

§ 392. Ἑκκλησιολογικὴ θέσις τοῦ βασιλέως. — Ὁ βασιλεὺς δὲν ἦτο νῦν πλέον τόσον δημοφιλὴς ὅσον κατὰ τὰς πρώτας ἐβδομάδας τῶν πανηγύρεων ἐπὶ τῇ παλινρθώσει. Ἡ παράδοσις τῆς Δουγκέρκης, τῆς κατακτῆσεως τοῦ Κρόμβελλ, τὴν ὁποίαν ἐπώλησεν ὁ Κάρολος εἰς τὴν Γαλλίαν ἀντὶ πέντε ἑκατομμυρίων λιβρῶν, ἐξηρέθισε τὸ ἐθνικὸν φρόνημα, καίτοι πρὸς τοῖς κακοῖς ἐλατηρίοις τῆς πράξεως ταύτης ὑπῆρχον καὶ καλοὶ τινες λόγοι.

Ὁ ἰδιωτικὸς βίος τοῦ βασιλέως ἦτο σκανδαλώδης, δὲν ἐβελτιώθη δὲ ἀπὸ τοῦ γάμου του μετὰ τῆς Πορτογαλλίδος ἱμφάντης, γυναικὸς καλοκάγαθου, μετριοφρονος, ἡπίας, ἃν δὲ ἐν τῇ αὐλῇ καὶ ἐν τῇ ὑψηλῇ κοινωνίᾳ, ἀντιθέτως πρὸς τὴν πουριτανικὴν αὐστηρότητα τῆς τελευταίας κυβερνήσεως, ἐγένοντο τοῦ συρμοῦ ἢ ἐπιπολαιότης καὶ ἡ ἀκολασία τοῦ βίου, ἐν τοσοῦτῳ τὸ πουριτανικὸν πνεῦμα εἶχε ριζοβολήσει παρὰ τῷ ἔθνει, ἡγανάκτουν δὲ αἱ ἀστικαὶ τάξεις τοῦ ἐντίμου γερμανογεοῦς λαοῦ διὰ τὰ σκάνδαλα τοῦ μετὰ ἑταίρων βίου.

Κυρίως ὁμῶς ἀντίστασιν εὔρεν ὁ βασιλεὺς ἐν αὐτῷ τούτῳ τῷ κοινοβουλίῳ δι' ἀξίεπαινον καθ' ἑαυτὸ μέτρον, διὰ μίαν Δήλωσιν (Declaration) δι' ἧς ἠξίωσε πρὸς τὸ συμφέρον τῶν διαφωνούντων, καὶ αὐτῶν τῶν καθολικῶν, πρὸς οὓς ἦτο ὑποχρεωμένος, τὸ ἀρχαῖον δικαίωμα τῆς ἀπαλλαγῆς (dispensatio) ἀπὸ τῆς ἐκτελέσεως τῶν ποινικῶν νόμων. Οἱ τε τῆς Ἀνω Βουλῆς ὡς καὶ οἱ τῆς Βουλῆς τῶν Κοινοτήτων δὲν ἤθελον ν' ἀκούσωσι περὶ τοιαύτης ἐκκλίσεως ἀπὸ τοῦ ὁμοιορρυθμικοῦ νόμου, ὅστις ἦτο ἀρχαῖος τῆς χώρας νόμος.

§ 33. Ἐξωτερικά. — Ἐν τῷ ἐξωτερικῷ ἡ εἰρήνη διετηρήθη ἐπὶ τινα ἔτη. Τὸ σπουδαιότερον τῶν ζητημάτων τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς ἀπετέλουν αἱ σχέσεις πρὸς τὴν δημοκρατίαν τῶν Κάτω Χωρῶν. Ἐνταῦθα ἐπεκράτει ἐπὶ τοῦ παρόντος τὸ ἀρι-

στοκρατικὸν κόμμα, ὁ δὲ Κάρολος ὁ Β'. ἦτο στενῶς συνδεδεμένος μετὰ τοῦ οἴκου τῆς Ὁράγγης· ἀλλὰ τὰ δύο ἔθνη διετέλουν ἐν ἀμοιβαίᾳ ζηλοτυπίᾳ, ἡ ἀντιζηλία δὲ αὐτῶν ἐν τῇ Ἀμερικῇ, ἐν ταῖς Δυτικαῖς καὶ ἐν ταῖς Ἀνατολικαῖς Ἰνδαίς, ἤγεν εἰς ἀπαύστους διχονοίας· ἤρχισε δὲ ἡ διχόνοια κατὰ πρῶτον μεταξὺ τῶν μεγάλων ἐμπορικῶν ἐταιριῶν τῶν δύο χωρῶν καὶ ἔπειτα μεταξὺ αὐτῶν τούτων τῶν κρατῶν.

Τὸ κοινοβούλιον εἶχε παράσχει εἰς τὸν βασιλέα ἄφθονα μέσα, ὅπως προῦναι εἰς γενναίαν πολιτικὴν ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ἐξωπλιζόντο δὲ μετὰ ζήλου καὶ τὰ δύο κράτη. Τῷ 1665 λοιπὸν ἐξεργάγη πράγματι ὁ πόλεμος μεταξὺ τῶν δύο ἰσχυροτάτων ναυτικῶν λαῶν, ἐπεδείχθη δὲ ἐκατέρωθεν μέγας ζήλος.

Ὁ ἀδελφὸς τοῦ βασιλέως τῆς Ἀγγλίας, ὁ Ἰάκωθος δούξ τῆς Ὑόρκης, ἀνέλαθεν ὁ ἴδιος τὴν διοίκησιν μιᾶς μοίρας τοῦ στόλου.

Ἐν ταῖς ἐχθροπραξίαις τοῦ ἔτους τούτου ἡ νίκη ἐνηλλάσσετο· ἐν τῷ συνόλῳ ὅμως οἱ Ἀγγλοὶ ἀπεδείχθησαν ὑπέρτεροι, καὶ τὸ κοινοβούλιον, ὅπερ συνῆλθε τὸν Ὀκτώβριον ἐν Ὁξφορδ, — διότι τὸ Λονδῖνον ἐμαστιζέτο ὑπὸ λοιμοῦ — ἦτο λίαν φιλοπόλεμον.

Ἄλλ' ἡ Ἀγγλία ἦτο ἀπομεμονωμένη ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ, ἐνῷ ἡ Γαλλία καὶ ἡ Δανία ἡνόουν τοὺς Κατωχωρίτας, καίτοι δὲν ἐπενέβησαν ἀκόμη ἀμέσως εἰς τὸν πόλεμον.

Τετράκις συνεκρούσθησαν εἰς τέσσαρας ἡμέρας τοῦ Ἰουνίου τοῦ 1666 οἱ δύο στόλοι παρὰ τὰς Ἀγγλικὰς ἀκτὰς, καὶ δὴ ἐπὶ ζημίᾳ τῶν Ἀγγλῶν· εἰς νέαν συνάντησιν τῶν στόλων οἱ Ἀγγλοὶ ἐνίκησαν· ὅτε δὲ ἐνεφανίσθη καὶ ὁ γαλλικὸς στόλος εἰς τὸν πορθμὸν τῆς Μάγχης, οἱ Ἀγγλοὶ προέτειναν εἰρήνην.

Ἄλλ' αἱ ἡμέραι τοῦ Κρόμβελλ εἶχον παρέλθει. Τὸν Σεπτέμβριον τοῦ ἔτους ἐκείνου ἐξεργάγη μεγάλη πυρκαϊὰ ἐν Λονδίνῳ, ἀποτεφρώσασα τὰ δύο τρίτα τῆς πόλεως — οὐχὶ ὀλιγωτέρας τῶν 13000 οἰκιῶν — ἔνεκα δὲ τῶν μεγάλων ζημιῶν ἃς εἶχεν ἐπιφέρει αὕτη ἡ ὑπὲρ τῆς εἰρήνης ἐπιθυμία ἐπετάθη ἔτι μᾶλλον.

Τῇ μεσολαβήσει Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ', τοῦ ὁποῦ τοιαῦτα σχέδια ἐξυπηρετοῦντο ἄριστα ὑπὸ τοῦ πολέμου τούτου, συνῆλθεν ἐν Βρέδα συνέδριον εἰρήνης τὸν Μάϊον τοῦ 1667. Ἄλλ' αἱ διαπραγματεύσεις

δὲν κατέληξαν ταχέως εἰς ἀποτέλεσμα, ὃ δὲ ἐν τῇ ἀρχῇ πολιτικὸς τῆς Χάγης, ὃ δὲ Βίττ (de Witt) ἐφοβεῖτο μὴ τυχὸν συμμαχήσῃ ἡ Γαλλία μετὰ τῆς Ἀγγλίας ἐπὶ ζημίᾳ τῶν Κάτω Χωρῶν, πράγματι δὲ εἶχον γίνεαι πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον πρὸ πολλοῦ ἤδη μυστικὰ διαβήματα : ἠθέλησε νὰ ἐξασκήσῃ πίεσιν ἐπὶ τῆς Ἀγγλίας, καὶ ὁ στόλος τῆς δημοκρατίας, πλοῖα ἐξήκοντα καὶ ἓν, ἀνήχθη εἰς τὸ πέλαγος, κατευθυνόμενος πρὸς τὰς ἀγγλικὰς ἀκτὰς ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Ρόϋτερς καὶ τοῦ Γένδου.

Ἀπεφάσισαν δὲ οὗτοι νὰ προβῶσιν εἰς μέγιστον τόλμημα· εἰσέπλευσαν εἰς τὸν Τάμεσιν καὶ ἐπυρπόλουν ὅλα τὰ πλοῖα ὅσα συνήντων καθ' ὁδόν : ἔφθασαν δὲ μέχρι τοῦ Οὐπνορ καὶ παρ' ὀλίγον θὰ ἐπυρπόλουν τοὺς ναυτικούς· ναυστάθμους πρὸ τῶν ὁμμάτων αὐτῆς τῆς πρωτεύουσας.

Τὸ πάθημα τοῦτο, τὸ ὁποῖον παρέστησε τὴν Ἀγγλίαν τῆς παλινρθώσεως τόσον διάφορον τῆς Ἀγγλίας τοῦ Commonwealth, ἔκρινε τὴν εἰρήνην, ἡ ὁποία καὶ συνωμολογήθη ὑπὸ ὁρους ἐπιεικεῖς. Τὰς Νέας Κάτω Χώρας (Neuniederland) μετὰ τοῦ Νέου Ἀμστελντάμου, ἃς εἶχον καταλάβει οἱ Ἀγγλοὶ ἐν ἔτει 1664, καὶ ὧν ἡ πρωτεύουσα ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ δουκὸς τῆς Ὑόρκης μετωνομάσθη εἰς Νέα ν Ὑόρκην, ἐκράτησαν οἱ Ἀγγλοὶ· αἱ λοιπαὶ κατακτηθεῖσαι χῶραι ἀπεδόθησαν εἰς τὴν δημοκρατίαν.

Τὰ γεγονότα ταῦτα ἐξήσκησαν τὴν ἐπιρροήν των ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν πραγμάτων.

Διαρκούντες τοῦ λοιμοῦ, οἱ πρεσβυτεριανοὶ κληρικοὶ, θαρραλειώτεροι ἐν γένει τῶν κληρικῶν τῆς ἐπικρατούσης ἐκκλησίας, εἶχον ἀναλάβει ἐρρωμένως τὸ κήρυγμα καὶ τὰ ἱερατικά των καθήκοντα, ἡ δὲ κυβέρνησις ἕνεκα τῆς δεινῆς μάστιγος, ὑφ' ἧς ἔπασχεν ἡ πρωτεύουσα, ἠναγκάσθη ν' ἀνεχθῇ τὸ πρᾶγμα.

Αἱ τεράστιαι δαπάναι τοῦ τελευταίου πολέμου, τοῦ λήξαντος διὰ τοιοῦτου ἐπονειδίστου γεγονότος, διήγειραν ἀντιπολιτευτικὰς διαθέσεις ἐν τῷ κοινοβουλίῳ, δυσπιστία ἤρχισε νὰ γεννᾶται κατὰ τῆς διοικήσεως, ἐσχηματίσθη δὲ τοπικὸν κόμμα ἐναντίον τῶν ὀπαδῶν τῆς αὐλῆς : καὶ ἀπεφασίσθη νὰ γίνῃ ἔρευνα τῆς γενομένης χρήσεως τῶν χρημάτων.

Ἡ εὐκαιρία αὕτη ἐχρησιμοποιήθη ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν τοῦ ἐν τῇ

ἀρχῇ ὑπουργοῦ, τοῦ ἀρχιγραμματέως Ἐδουάρδου Χάϋδ, κόμητος τοῦ Κλάρενδον, τοῦ ὁποίου ἡ θυγάτηρ ἐνυμφεύθη μετὰ τοῦ δουκὸς τῆς Ὑόρκης, καὶ πρὸς ὃν ὁ βασιλεὺς ἦτο ὑποχρεωμένος περισσότερον ἢ πρὸς πάντα ἄλλον διὰ τὴν εὐτυχῇ εἰσαγωγὴν τοῦ νέου καθεστῶτος, πρὸς ἀνατροπὴν αὐτοῦ.

Ὁ βασιλεὺς ἐθυσίασεν αὐτόν, ἀφοῦ ἡ παρουσία του παρεῖχεν αὐτῷ πραγματα· ὑπὸ δὲ τῆς Βουλῆς τῶν Κοινοτήτων ἐπὶ ἐσχάτῃ προδοσίᾳ κατηγορηθεὶς, ὡς ἄλλοτε ὁ Στράφφορδ, ἀπῆλθεν ἐξ Ἀγγλίας. Ἡ Βουλὴ τῶν λόρδων, ἥτις εἶχεν ἀποκρούσει τὴν κατηγορίαν, συνεφώνησε νὰ καταδικασθῇ οὗτος εἰς ἐξορίαν.

§ 394. **Συμμαχία μετὰ τῆς Γαλλίας. 1667.** — Ἐν ἔτει 1667 εἶχεν ἐπιληφθῇ Λουδοβῖκος ὁ ΙΔ', ὡς ἐνθυμούμεθα, τοῦ κατὰ τῆς Ἰσπανίας πολέμου, διανοούμενος νὰ κατακτήσῃ τὰς ἰσπανικὰς Κάτω Χώρας.

Εἶναι χαρακτηριστικὸν τῆς ἀλόγου πολιτικῆς Καρόλου τοῦ Β', ὅστις πρὸ παντὸς ἐφρόντιζε περὶ τῆς ἀνεξαρτησίας αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ψήφου τοῦ κοινοβουλίου καὶ τῶν ἐπαχθῶν ὄρων αὐτῆς, ὅτι συγχρόνως διεπραγματεύετο μετὰ τριῶν δυνάμεων πρὸς συνομολόγησιν ἐπιθετικῆς συμμαχίας — μετὰ τῶν Ὁλλανδῶν κατὰ τῆς Γαλλίας, μετὰ τῆς Γαλλίας κατὰ τῆς Ἰσπανίας καὶ Ὁλλανδίας καὶ μετὰ τῆς Ἰσπανίας κατὰ τῆς Γαλλίας. Τέλος δὲ ἀπεφάσισε νὰ συνάψῃ τὴν συμμαχίαν ἐκείνην μετὰ τῆς Ὁλλανδίας, εἰς ἣν προσεχώρησε καὶ ἡ Σουηδία, καὶ ἥτις ὑπὸ τὸν ὄνομα τῆς Τριπλῆς Συμμαχίας ἐσημείου νέαν τροπὴν εἰς τὴν διπλωματίαν.

Μεταξὺ τοῦ Ἀγγλοῦ ἀντιπροσώπου, σὺρ Οὐίλιαμ Τέμπλε, καὶ τοῦ τροφίμου τοῦ συμβουλίου (Ratspesionarius) (1) Ἰωάννου δὲ Βίττ συνωμολογήθη ἡ ὀριστικὴ σύμβασις ἐν Χάγῃ, εἰς ἣν προσεχώρησεν εἴτα ὁ πρέσβυς τῆς Σουηδίας ἐν ὀνόματι Καρόλου τοῦ ΙΑ'. Ἦθελον δὲ νὰ κρατήσωσι τὸν Λουδοβῖκον ΙΔ' εἰς τοὺς ὅρους τῆς εἰρήνης τοὺς ὁποίους εἶχε προτείνει οὗτος, ν' ἀναγκάσωσι τὴν Ἰσπανίαν εἰς παραδοχὴν αὐτῆς, ἐν περιπτώσει δὲ καθ' ἣν ὁ Λουδοβῖκος θὰ ἀπῆται περισσότερα, νὰ πολεμήσωσιν αὐτόν ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῆς

(1) Σ. Μ. Τοῦ ἀρχιγραμματέως τοῦ κράτους, οὕτως εἰπεῖν.

Ἰσπανίας, καὶ κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην περίπτωσιν νὰ ἐπιβά-
λῃσιν αὐτῷ τοὺς ὅρους τῆς εἰρήνης τῶν Πυρηναίων (τοῦ 1659).

Εἶδομεν δὲ ὅτι ἡ πολιτικὴ αὕτη εὐδοκίμησε, καὶ ὅτι ὁ Λουδοβί-
κος ἐν τῇ εἰρήνῃ τοῦ Ἀκυῖσγράφου (1668) ἀπεφάσισε κατὰ τὸ
πνεῦμα τῆς πολιτικῆς ταύτης, ἥτις πάντως ἔδιδεν αὐτῷ ὅ,τι αὐτὸς
εἶχεν ἀπαιτήσει.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

Ἡ Γαλλία ἀπὸ τοῦ 1668. — Ὁ Ἰανσενισμός. — Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ'. πόλεμος κατὰ τῆς Ὀλλανδίας καὶ εἰρήνη τῆς Νυμβέγης. — Ἐσωτερικὴ πολιτικὴ τοῦ Λουδοβίκου : τὰ γαλλικὰ ἄρθρα καὶ ἡ κατάργησις τοῦ διατάγματος τῆς Νάντης.

§ 395. Ἡ Γαλλία ἀπὸ τοῦ 1668. Ὁ Ἰανσενισμός. — Καθ' ὃ ἔτος ἡ εἰρήνη αὕτη τοῦ Ἀκυῖσγράφου ἔθετε τέρμα εἰς τὸν πρῶτον τῶν ἄρπακτικῶν πολέμων τῆς Γαλλίας, ἐξωμαλύνθη προσωρινή τις ἀνωμαλία ἐπὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἐδάφους, ἀνωμαλία ἣτις ἐκέκτητο μεγάλην σημασίαν διὰ τὴν ἐσωτερικὴν ἱστορίαν τῆς Γαλλίας καὶ ἣτις δὲν στερεῖται σπουδαιότητος καὶ ἐν τῇ γενικῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος : ἡ ἀνωμαλία αὕτη ἦσαν αἱ ἰανσενιστικαὶ ἔριδες.

Ἡ κίνησις αὕτη, μεταγενεστέρα καὶ ἐπὶ μακρὸν χρόνον, μέχρι δηλονότι τῆς παλαιοκαθολικῆς κινήσεως τῶν ἡμερῶν μας, ἡ τελευταία ἀπόπειρα πνευματιστικωτέρας τροπῆς καὶ ἐσωτερικῆς ἀνακαινίσεως τοῦ καθολικισμοῦ, ὀνομάζεται ἰανσενιστικὴ ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ Κορνηλίου Ἰάνσεν, ὅστις εἶχεν ἀποθάνει ἐν ἔτει 1635 ὡς ἐπίσκοπος ἐν Ὑπερν.

Ἦτο οὗτος πολέμιος τῶν Ἰησουϊτῶν, κατέστρωσε δὲ τὰς ἀντιρρήσεις των κατὰ τῆς ὑπ' αὐτῶν ἐπὶ τὸ ἐξωτερικώτερον τροπῆς τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τῆς ἐπὶ τὸ μηχανικώτερον ἐξηγήσεως τῶν ἡθικῶν ἀπαίτησεων αὐτοῦ, εἰς βιβλίον, τοῦ ὀνόματος καὶ ὀ τίτλος μόνος

«Augustinus» καταδεικνύει τὸ κατὰ τοῦ ἰησουϊτικοῦ πελαγianiσμοῦ κρατοῦν ἐν τῷ συγγράμματι πνεῦμα.

Αἱ περὶ χριστιανικῆς ἠθικῆς ἰδέαι τῶν θεολόγων συγγραφέων τοῦ τάγματος τῶν Ἰησουϊτῶν ἦσαν τοιαῦται, ὥστε νὰ σκανδαλίσωσι σοβαροὺς χριστιανούς. Εἶδομεν ἤδη πόσον εὐκόλως ἐδικαιολογοῦν οὗτοι τὸν φόνον τῶν τυράννων· ἀφοῦ δὲ ἐν γένει δὲν θεωροῦσι τὴν ἐκκλησίαν ὡς μέσον ἀλλ' ὡς ὕψιστον σκοπόν, ὁ δὲ ἀπώτατος σκοπὸς αὐτῶν ἦτο ἡ ἐξουσία, τὰ πάντα, καὶ αἱ σκέψεις αὐτῶν καὶ αἱ ἐπιστημονικαὶ αὐτῶν ἐργασίαι, ἔλαβον τὴν ἐξωτερικὴν ταύτην τάσιν.

Διὰ τῆς μηχανικωτάτης διαιρέσεως τῶν ἁμαρτιῶν εἰς θανασίμους καὶ συγγνωστάς εἶχεν ἀνοιχθῇ ἡ θύρα, δι' ἧς ἀπέδρα ἡ σπουδαιότης τῆς ἐννοίας καὶ εἰσῆλθον παντοειδεῖς διαλεκτικαὶ τέχναι, δι' ὧν καθίστατο ἐλαφρότερος ὁ ζυγὸς τοῦ Χριστοῦ, αἱ διακρίσεις, οἱ περιορισμοὶ (Restriktionen) ἡ περὶ τοῦ πιθανοῦ ἀρχὴ (Probabilismus) : διὰ τοῦ τελευταίου τούτου ὅρου νοεῖται ἡ κατὰ τῆς ἠθικῆς αὐστηρότητος τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τοῦ ἀπολύτου χαρακτήρος τῶν ἀπαιτήσεων αὐτοῦ θεωρία, τὴν ὁποίαν πάντως δὲν ἐπενόησαν οἱ Ἰησουῖται, ἀλλὰ μόνον ἐπωφελήθησαν καὶ ἐξεμεταλλεύθησαν — ἡ θεωρία καθ' ἣν δύναται τις νὰ πράξῃ ἐναντίον τῆς φωνῆς τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ συνειδήσεως, ἐφ' ὅσον δύναται νὰ ἐπικαλεσθῇ ὑπὲρ τῆς ἄλλης ταύτης ἐνεργείας πιθανοὺς λόγους ἢ μάλιστα πιθανὴν τινα αὐθεντίαν.

Τὸ βιβλίον ἐδημοσιεύθη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰανσενίου (1640) ἀλλ' οἱ Ἰησουῖται ἠσθάνθησαν τὸ κατ' αὐτῶν καταφερόμενον τραῦμα καὶ ἐπετέθησαν κατ' αὐτοῦ· ἕνεκα τούτου τὸ βιβλίον ἔτυχεν ἀμέσως εὐρυτέρας διαδόσεως, ἡ δὲ σοβαρότης τοῦ ἐν αὐτῷ πνεύματος, τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα καὶ βάθος τὸ ὁποῖον ἐπιπνέει ἐπὶ τῶν σελίδων αὐτοῦ ἐξήσκησαν ἐλκυστικὴν δύναμιν καὶ ἐπὶ προσώπων ἀκόμη ἅτινα εἶχον ζῆσει μέχρι τοῦδε εἰς τὰς μηδαμινότητας καὶ τὰς κακίας τοῦ μεγάλου κόσμου, μεθ' ὧν ἡ χυδαίότης τῶν ἐκκλησιαστικῶν αἰετοῦτε ὡς γνωστὸν εὐρέθη ἐν ὁμοφωνίᾳ.

Ἐκ Φλανδρίας ἡ κίνησις μετεδόθη εἰς τὴν Γαλλίαν. Εἰς δόκτωρ τῆς Σορβόννης, ὁ Ἀντώνιος Ἀρνόλδος (Arnauld), ἐγένετο ὁ ἐνθέρμωτος καὶ σημαντικώτατος πρόμαχος τῆς νέας θεωρίας, μάλιστα δὲ ἐν τῷ μοναστηρίῳ τῶν καλογραιῶν τοῦ Πόρτ-Ρουαγιάλ, ἐγγὺς τῶν Παρισίων, εὔρεν ὁ νέος οὗτος αὐγουστιανισμὸς ἐνθέρμους καὶ ἀνταξίους ὁπαδοὺς.

Οἱ Ἰησουῖται, κατὰ τὸ σύστημά των, ἐστράφησαν εἰς Ρώμην· ἤδη ἐν ἔτει 1643 εἶχεν ἀπαγορευθῆ τὸ βιβλίον τοῦ Ἰανσενίου. Ἐν ἔτει 1653 ὁ Ἰννοκέντιος Γ'. ἀφιέρωσεν εἰς τὴν ὑπόθεσιν ταύτην ἐκ νέου τὴν προσοχὴν του καὶ κατεδίκασε πέντε προτάσεις, εἰλημμένας ἐξ αὐτοῦ.

Ἀλλὰ νῦν τὸ πρᾶγμα περιεπλάκη· οἱ Ἰανσενισταὶ ἀντέτασσον τὸν ἰσχυρισμὸν, ὅτι αἱ προτάσεις αὗται δὲν εἶχον τὴν ἔννοιαν τὴν ὁποῖαν ἀπέδιδεν εἰς αὐτάς ὁ πάπας· τὸ δὲ τελευταῖον, ἂν δηλαδὴ κεῖνται ἐν τῷ βιβλίῳ, πῶς ἡννόει αὐτάς ὁ συγγραφεύς, ἐὰν ὀρθῶς ἡρμηνεύοντο, συνοψίζοντο, ἀπεδίδοντο (*), εἶναι ζήτημα πραγματικόν, *quaestio facti*, διὰ τὸ ὁποῖον δὲν ἦτο κνάγη κριτῶν τῆς πίστεως.

Πῶς ὁμως ἔλυον οἱ ἐν Ρώμῃ τὰ *quaestiones facti*, εἶχε καταδείξει ἐν ἔτει 1633 ἡ δίκη τοῦ Γαλιλαίου, τὸν ὁποῖον εἶχον ἐξαναγκάσει ἐπὶ ἀπειλῇ τῶν βασιανιστηρίων ν' ἀπαρνηθῇ τὴν αἵρεσιν τῆς ὁποίας ἐγένετο λίαν ὑποπτος, ὅτι δηλ. ὁ ἥλιος εἶναι τὸ κέντρον τοῦ κόσμου, μένων ἀκίνητος, καὶ ὅτι δὲν εἶναι ἡ γῆ τὸ κέντρον ἀλλὰ κινεῖται.

Ὁ πάπας Ἀλέξανδρος ὁ Ζ'. ἐδήλωσεν ὅτι αἱ πέντε προτάσεις ὑπεστηρίχθησαν ὑπὸ τοῦ Ἰανσεν καὶ ὅτι ὡς τοιαῦται κατεδικάσθησαν ὑπὸ τοῦ πάπα.

Ἐπὶ πλὺν ἔτι χρόνον παρετάθη ἡ ἔρις, περὶ τῆς βαθείας σημασίας τῆς ὁποίας οὐδὲν ἡννόει Λουδοβίκος ὁ ΙΔ'. προκειμένου περὶ διαφυλάξεως τῶν βασιλικῶν δικαιωμάτων τῶν σχετικῶν πρὸς τὸν διορισμὸν τῶν ἐπισκόπων καὶ τῆς σχετικῆς ἀνεξαρτησίας τῆς γαλλικανικῆς ἐκκλησίας, ὁ Λουδοβίκος ἦτο ἀντιπαπικός· τέλος πάπας ἦπιος, διαδεχθεὶς τὸν παράφορον Ἀλέξανδρον τὸν Ζ'. Κλημης ὁ Θ'. κατώρθωσε νὰ θέσῃ προσωρινῶς τέρμα εἰς τὴν οὐχὶ ἀκίνδυνον διὰ τὴν παπικὴν ἐξουσίαν ὑπόθεσιν, ἀπειτήσας πίστιν μόνον ὡς πρὸς τὸ δόγμα σέβας δὲ καὶ ὑποταγὴν μόνον καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὰ πραγματικὰ γεγονότα (1668). Οὕτω οἱ Ἰανσενισταὶ ἠδύναντο προσωρινῶς νὰ παραμείνωσιν ἀδιατάρακτοι ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ.

Μέχρι τοῦ σημείου λοιπὸν τούτου ἦτο δυνατόν ἐνταῦθα νὰ ἐπι-

(*) Ἴδε Reusch, Geschichte des Index II, 419.

ζητῇ τις τὴν ἐπίγνωσιν τῆς ἀληθείας ἐπὶ τῶν θρησκευτικῶν πραγμάτων : δὲν πρέπει νὰ λησμονῇ τις τοῦτο, ἐὰν θέλῃ νὰ ἐννοήσῃ, ποῖον ἦτο τὸ γέρας τοῦ ἀγῶνος, ὅτε ὁ Λουδοβίκος, κατ' ἀρχὰς λίαν μυστικῶς, παρσκευάζε τὸν πόλεμον κατὰ τῶν προτεσταντικῶν Κάτω Χωρῶν.

§ 396. Αἱ Κάτω Χῶραι ἀπὸ τοῦ 1648. — Ἡ πολιτεία αὕτη, ἡ τῶν Κάτω Χωρῶν, εἶχε στηριχθῇ ἐπὶ τοῦ προτεσταντισμοῦ, δὲν ἀπηρεῖτο δὲ τὴν καταγωγὴν τῆς ταύτης.

Ἡ ἀντίθεσις μεταξὺ τοῦ μοναρχικοῦ καὶ τοῦ ἀριστοκρατικοῦ στοιχείου εἶχεν εἰσέλθει διὰ τοῦ θανάτου Γουλιέλμου τοῦ Β', ἀποθανόντος τὸν Νοέμβριον τοῦ 1650 ἐν ἡλικίᾳ εἴκοσι καὶ πέντε μόνον ἐτῶν, εἰς στάδιον λίαν εὐνοϊκὸν διὰ τὴν ἀριστοκρατίαν.

Ὅκτὼ ἡμέρας μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐγεννήθη τὸ παιδίον ἐπὶ τοῦ ὁποίου μετεβιβάσθησαν αἱ ἀξιώσεις αὐτοῦ, Γουλιέλμος ὁ Γ', ἀξιώσεις περὶ ὧν ἦτο λίαν ἀμφίβολον, ἂν ἔμελλον νὰ γίνωσι ποτε δικαιώματα.

Τὴν κατάστασιν ταύτην τῶν πραγμάτων ἐξεμεταλλεύετο τὸ κόμμα τῶν πολιτειῶν, καὶ ἡ Ὁλλανδία, ὡς ἡ ἰσχυροτόρα τῶν ἐπαρχιῶν : τὸ ἄστρον τοῦ ὀραγγικοῦ οἴκου ἐκλινε πρὸς τὴν δύσιν, διὰ τοῦ λεγομένου αἰωνίου διατάγματος (Δεκέμβριον τοῦ 1667) κατηργήθη ἐν τῇ ἐξέχουσαν θέσιν κατεχούσῃ ἐπαρχίᾳ τῆς Ὁλλανδίας τὸ ἀξίωμα τοῦ τοπάρχου, καὶ ἡ ὀλλανδικὴ ψῆφος ὑπεχρεώθη καὶ κατὰ τὸν διορισμὸν ἀνωτάτου στρατιωτικοῦ ἀρχηγοῦ ἐκ μέρους τῆς Ἑνώσεως νὰ μὴ ἐπιτρέψῃ τὴν ἐν τῷ αὐτῷ προσώπῳ ἔνωσιν τοῦ ἀξιώματος τοῦ τοπάρχου καὶ τοῦ τοῦ Γενικοῦ Καπιτάνου : ἡ κυβερνητικὴ ἱκανότης τοῦ πολιτικοῦ, ὅστις ἤγαγεν εἰς φῶς τὸ διάταγμα τοῦτο, τοῦ δὲ Βίττ, εἶχε καταδειχθῇ ἐν τῷ τελευταίῳ πολέμῳ πρὸς τὴν Ἀγγλίαν.

Ἐν τῷ ἐσωτερικῷ ὅμως ὑπῆρχεν ἐλευθερία : περὶ θρησκευτικῆς καταδιώξεως ἐν τῇ ἐμπορικῇ ταύτῃ πολιτείᾳ οὐδεὶς λόγος, καὶ Γάλλοι δὲ σοφοὶ ὡς ὁ Σαλμάσιος ἢ ὁ Καρτέσιος (Des Cartes), τοὺς ὁποίους αἱ πνευματικαὶ ἐργασίαι καὶ ἐρευνᾶι των ἐξώθουν εἰς ἰδίαις ὁδοῦς, ἀντήλλασσον τὸ πάτριον ἔδαφος πρὸς τὸ ἐλεύθερον ἔδαφος τοῦ ὁμόρου κράτους, ὅπου εὗρισκεν ἄσυλον καὶ ἡ ἀντιπολιτευτικὴ φιλο-

λογία, ἥτις ἐμάχετο κατὰ τῆς ὑπερμέτρως συγκεντρωτικῆς ἐν Γαλλίᾳ ἐξουσίας τοῦ κράτους.

Τὸ φιλελεύθερον τοῦτο πνεῦμα καθίστα τὴν πολιτείαν ταύτην μισητὴν εἰς τὸν ἀντιπρόσωπον τῆς συγκεντρωτικῆς ταύτης πολιτικῆς ἐξουσίας, ὅστις ὡς δεσπότης καὶ καθολικὸς ἦτο ἀλλότριος πάσης ἰδέας ἐλευθερίας.

Ὁ Λουδοβίκος ἐν ἄκρᾳ μυστικότητι εἶχεν ἔλθει εἰς συμφωνίαν μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος Λεοπόλδου, συμφωνίαν ἀναφερομένην εἰς τὴν λίαν ἐνδεχομένην ἐντὸς βραχυτάτου χρόνου περίπτωσιν τοῦ θανάτου τοῦ φιλασθένους παιδός, ὅστις ἀπὸ τοῦ 1665 ἐκάθητο ὡς διάδοχος τοῦ πατρός του Φιλίππου τοῦ Δ', ἐπὶ τοῦ ἰσπανικοῦ θρόνου, τοῦ Καρόλου τοῦ Β'.. Ἡ συμφωνία αὕτη ἦτο συνθήκη περὶ διανομῆς, καθ' ἣν αἱ ἰσπανικαὶ Κάτω Χῶραι θὰ περιήρχοντο εἰς τὴν μερίδα τοῦ Λουδοβίκου : ἦτο δὲ ἀναμφύβολον, ὅτι αἱ ἐλεύθεραι Κάτω Χῶραι δὲν θὰ συνεμορφοῦντο προθύμως πρὸς ταῦτα.

Ἐνῶ δὲ ὁ Λουδοβίκος κατηύθυνε τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἐκ τῶν προτέρων συντριβῆς τῆς προσδοκωμένης ταύτης ἀντιστάσεως, προσεφέρθη αὐτῷ ὁ ἀξιοκαταφρόνητος Στούαρτ, ὁ ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Ἀγγλίας καθήμενος ὡς σύμμαχος.

Ὁ Στούαρτ οὗτος, ὁ Κάρολος ὁ Β', ἀνατραφεὶς ὑπὸ τὴν ἐπιτροπὴν καθολικῆς μητρὸς, εὐρέθη εἰς ἐσωτερικὴν ἀντίθεσιν κατὰ τοῦ σπουδαίου προτεσταντικοῦ πνεύματος τῆς χώρας του, εἶχεν ἀνάγκην οὗτος χρημάτων, καὶ ἐν ἔτει 1670, ἐν Δούβρῳ (Dover), ἐγένετο ἡ ἐπονειδιστοτέρα πασῶν τῶν συνθηκῶν, ἡ συνθήκη, ἐν ἣ ὁ βασιλεὺς ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ κοινοβουλίου καὶ αὐτῶν τῶν ὑπουργῶν του ἐδήλωσεν, ὅτι ἐδέχετο νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν καὶ νὰ ἐνώσῃ τὸν στόλον αὐτοῦ μετὰ τοῦ στόλου τοῦ Λουδοβίκου κατὰ τῶν Ὀλλανδῶν, ἀνθ' οὗ ἐξησπραλίζοντο αὐτῷ πέντε ἑκατομμύρια λιβρῶν ὑπὸ τὸν τίτλον ἐπιχορηγήσεως, γαλλικὰ ἐπικουρικὰ στρατεύματα πρὸς ἐκκαθολικισμόν τῆς Ἀγγλίας καὶ τινες πόλεις ἐκ τῆς καταληφθησομένης κατωχωρικῆς λείας.

Ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν Λουδοβίκον ἡ συνθήκη αὕτη ἦτο λίαν ἐπωφελής : ἂν ὠφελεῖτο ἐξ αὐτῆς ἡ καθολικὴ ἐκκλησία, τοῦτο ἦτο ἄλλο ζήτημα. Ἡ ἀπόπειρα τῆς ἐπαναφορᾶς τῆς Ἀγγλίας εἰς τὸν καθολικισμόν, σπουδαίως ἐπιχειρουμένη, ἤθελε περιαγάγει τὴν χώραν

ταύτην εἰς ἀναστάτωσιν, ἥτις ἤθελεν ἐξασθενήσῃ αὐτὴν ἐπὶ μακρόν. Οὕτω δὲ ἔπιπτεν ἡ μία τῶν δυνάμεων τῆς τριπλῆς συμμαχίας.

Καὶ ἡ δευτέρα δὲ τῶν δυνάμεων τούτων, ἡ Σουηδία, ἀπεφάσισε ν' ἀνανεώσῃ τὸν ἀρχαῖον μετὰ τῆς Γαλλίας δεσμόν.

Καὶ ἐν Γερμανίᾳ προσηλύτισεν ὁ Λουδοβικὸς τινὰς τῶν μεγάλων ἐκκλησιαστικῶν ἡγεμόνων, τὸν ἐκλέκτορα Μαξιμιλιανὸν Ἑρρίκον τῆς Κολωνίας, καὶ τὸν ἐπίσκοπον τῆς Μύνστερ, ἀφοῦ ἐπρόκειτο περὶ ἐνεργείας κατὰ τῶν αἵρετικῶν Κάτω Χωρῶν· ἠδύναντο μάλιστα οἱ ἐκκλησιαστικοὶ οὗτοι ἡγεμόνες νὰ προφασισθῶσι καὶ τὸ συμφέρον τοῦ καθολικισμοῦ, τὸ συμφέρον τῆς θρησκείας.

Ἐξωπλίσθησαν λοιπὸν ὑπὲρ τοῦ βασιλέως καὶ ἔλαβον διὰ τοῦτο τὰς χρηματικὰς τῶν ἐπιχορηγήσεις· ὁ ὑπὲρ τῆς αὐτοκρατορίας πατριωτισμὸς τῶν ἔφθασε μέχρι τοῦ σημείου τούτου, ὅτι ἐζήτησαν παρὰ τοῦ Λουδοβίκου νὰ ὑποσχεθῇ, ὅτι δὲν θὰ ἐπολέμει κατὰ τῆς αὐτοκρατορίας. Προανάκρουσμα τῆς νέας σειρᾶς τῶν βιαιοπραγιῶν, ἥτις ἐχαλκεύθη ἐνταῦθα, ἦτο ὅτι τὸ θέρος τοῦ 1670 ἐξεβλήθη ἐκ τῆς χώρας ὑπὸ τοῦ στρατάρχου Κρεκὺ ὁ δοῦξ τῆς Λοθαριγγίας Κάρολος ὁ Δ'.

§ 397. Γαλλία· Ἀγγλία· πόλεμος κατὰ τῶν Κάτω Χωρῶν. 1672. — Τὴν 7 Ἀπριλίου τοῦ 1672 ἐπηκολούθησεν ἡ σύγχρονος κήρυξις τοῦ πολέμου ἐκ μέρους τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἀγγλίας· ἡ πολιτικὴ τοῦ Λουδοβίκου, ἡ ἐπιδιώξασα τὴν πλήρη ἀπομόνωσιν τῆς δημοκρατίας, ἐπέτυχε, μόνον δὲ ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ ἐκλέκτορος τοῦ Βρανδεμβούργου εἶχεν αὐτὴ ἓνα σύμμαχον, τοῦ ὁποίου ὅμως αἱ δυνάμεις δὲν ἦτο δυνατόν νὰ χρησιμοποιηθῶσι παραχρῆμα.

Μετὰ τριῶν στρατιῶν ἐξεστράτευσεν ὁ Λουδοβικὸς, καὶ ὁ ὄλεθρος ὑπῆρξε ραγδαῖος. Αὐτὸς ὁ Λουδοβικὸς εὕρισκετο παρὰ τῷ δυτικῷ στρατῷ· αἱ παρὰ τὸν Κάτω Ρήνον ὀχυραὶ θέσεις ἡ Βουρίχη, ἡ Ὁρσού, ἡ Βέσελ, ἡ Ρεϊμβέργη, ἡ Ρέες, ἡ Ἑμμεριχ ἔπεσον ἡ μία μετὰ τὴν ἄλλην.

Τὸν Ρήνον διέβησαν παρὰ τὴν Schenkenschanz ἐγγὺς τελωνιακοῦ σταθμοῦ, ἡ δὲ ἀσήμενος μάχη, ἡ συγκροτηθεῖσα παρὰ τὸν τελωνιακὸν τοῦτον σταθμόν, ἔωκεν εἰς τὸν Γάλλον ποιητὴν Βουαλὼ ἀφορμὴν νὰ θέσῃ εἰς κίνησιν ὅλον τὸ συνεργεῖον τῆς ἀρχαίας μυθολογίας πρὸς πανηγυρισμὸν τῆς μάχης ταύτης τοῦ Τολούς.

Σύγχρονον ἀργυροῦν ἀναμνηστικὸν μετάλλιον ἐπὶ τῷ τραγικῷ θανάτῳ
τῶν ἀδελφῶν δὲ Βίττ. Μέγεθος τοῦ πρωτοτύπου εὐρισκομένου εἰς
χεῖρας τοῦ κ. Φρειδερίκου Μύλλερ τοῦ Ἀμστελοδάμου.

(Προσθία ὄψις)

Οἱ ἀδελφοὶ Κορνήλιος καὶ Ἰωάννης δὲ Βίττ.

(Ὁπισθία ὄψις)

Ὁ ἐξ. γερθεὶς λαὸς παριστανόμενος ὡς ἀρπακτικὰ θηρία
σπαράσσοντα τὰ θύματά των.

Ὁ νεαρὸς πρίγκιψ Γουλιέλμος τῆς Ὁράγγης, εἰς ὃν ἦτο ἀνατεθειμένη ἡ διοίκησις μέρους τῶν στρατευμάτων, δὲν ἠδυνήθη νὰ κρατήσῃ τὴν παρὰ τὸν Ὑσσελ ἀμυντικὴν θέσιν : ἡ Ζουτφεν, ἡ Οὐτρέχτη, ἡ Νυμβέγη ἔπεσον, κατῆλθε δὲ νῦν εἰς τὸ πεδὸν τοῦ πολέμου καὶ ὁ ἐπίσκοπος τῆς Μύνστερ· ἐξ ἄλλου παρεσκευάζετο ὁ δούξ τῆς Γόρκης νὰ ἐνεργήσῃ ἀποβίθασιν εἰς τὰ δυτικά, καὶ διὰ τοῦτο ἐφαίνετο σχεδὸν ἀναμφίβολον, ὅτι ὁ Λουδοβίκος, ὅστις εἰς ὅλα ἐπετύχανε, θὰ εἰσῆρχετο ταχέως εἰς Ἀμστελόδαμον.

Οἱ ἐν Χάγῃ κυβερνῆται ἀπεδειλίασαν. Ὁ πληρεξούσιος αὐτῶν Πέτρος δὲ Γρόστ, υἱὸς τοῦ περιφήμου σοφοῦ Οὐγου Γροτίου, προσήλθεν εἰς τὸ πρὸ τῆς Οὐτρέχτης ἀρχηγεῖον τοῦ Λουδοβίκου : προσέφερε μέγα χρηματικὸν ποσὸν καὶ τὰς λεγομένας γενικὰς χώρας (*generalitätslande*), τὴν μεσημβρινὴν παραμεθόριον λωρίδα κατὰ τὰς ἰσπανικὰς Κάτω Χώρας, ἥτις δὲν ἀνῆκεν ἀρχῇθεν εἰς τὰς ἑπτὰ ἐπαρχίας, μετὰ τῆς Μαστρίχτης, τὴν Βενλόης (*Venloo*) τῆς Χερτσογενβούς, τῆς Βρέδας.

Ἄλλ' ἡ προσφορὰ αὕτη δὲν ἐκρίθη ἐπαρκής· ὁ Λουδοβίκος ἤθελε νὰ φροντίσῃ καὶ περὶ τῶν συμμάχων του, τῶν Ἀγγλῶν, καὶ ἀπήτησε πλὴν τούτου καὶ τὴν παραδοχὴν τῶν καθολικῶν εἰς πάσας τὰς δημοσίας θέσεις.

Ὑπετίμα ὁμῶς ὁ βασιλεὺς τῶν Γάλλων καθ' ὑπερβολὴν δύο παράγοντας, τὸ φυσικὸν ἀμυντήριον τῆς χώρας, τὴν θάλασσαν, ἡ ὁποία ἠδύνατο νὰ κληθῇ εἰς βοήθειαν, καὶ τὸν λαὸν τῆς Ὀλλανδίας. Ἐν μεγάλῃ ὀργῇ, ἐξαφθείς ὑπὸ παντὸς ὅ,τι δύναται ν' ἀνάψῃ τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου, ἠγέρθη ὁ «*Jan Haghel*», ὡς ἀπεκαλεῖτο ἐνταῦθα ὁ κατώτερος λαός, κατὰ τῶν ἀνδρῶν τῶν προΐσταμένων τῶν κοινῶν πραγμάτων, τοῦ μεγάλου τροφίμου (*Grosspensionarius*) Ἰωάννου δὲ Βίττ καὶ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Κορηγίλιου : ἀπογυμνωθέντες δὲ οὗτοι τῆς ἀρχῆς, ἐθανατώθησαν κατὰ τρόπον μυσαρὸν, τὸ κόμμα αὐτῶν ἔπεσε καὶ ὑπερίσχυσε τὸ ὀραγγικόν.

Τὸ αἰώνιον διάταγμα, δι' οὗ ὁ δυστυχὴς πολιτικὸς ἐνόμισεν ὅτι εἶχεν ἐξασφαλίσει διὰ παντὸς τὴν κυριαρχίαν τῶν πολιτειῶν, κατηργήθη, καὶ ὁ εἰκοσαέτης πρίγκιψ Γουλιέλμος ὁ Γ'. ἤνωσεν ἐν τῷ προσώπῳ του τὴν δύναμιν τῆς χώρας ἐν στιγμῇ ὑψίστου κινδύνου

ὡς ισόβιος τοπάρχης τῆς Ὀλλανδίας καὶ τῆς Σεελανδίας, ὡς ἀνώτατος στρατηγὸς καὶ ναύαρχος.

Ὁ νεανίας οὗτος, ὁ κατ' ὄλον τὸν βίον του μὴ γνωρίσας φόβον, ἦτο ἀποφασισμένος ν' ἀντιστῇ μέχρις ἐσχάτων· ἡ ἀνομβρία τοῦ θέρους, ἣτις εἶχεν εὐνοήσει μέχρι τοῦδε τὰς πολεμικὰς ἐνεργείας τῶν Γάλλων, ἔπαυσεν, ἐπῆλθε βροχή, οἱ ποταμοὶ ἤρχισαν νὰ ἐξογκοῦνται καὶ παρέσχον τὸ ἀποτελεσματικώτερον ἀμυντικὸν μέσον τῆς χώρας, τὰς πλημμύρας.

Καθίστατο δὲ ὁσημέραι μᾶλλον αἰσθητὸς ὁ κίνδυνος, ὅστις ἠπείλει ὅλα τὰ λοιπὰ κράτη τῆς Εὐρώπης διὰ τῆς αὐξούσης ὑπερισχύσεως τῶν Γάλλων· οἱ ἐν τῇ αὐτοκρατορίᾳ ἐθιῶρουν λίαν σοβαρὸν καὶ ἐπίφοβον τὸ γεγονός, ὅτι ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας ἤγε καὶ ἔφερε τὰ πράγματα ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Ρήνου, ὡς νὰ ἦτο ἰδίᾳ αὐτοῦ χώρα, πρὸς τῷ πανευρωπαϊκῷ δὲ αἰσθηματι ἐξηγέρθη καὶ τὸ προτεσταντικόν, τὸ ὁποῖον καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ἀγγλίᾳ ὑπερενίκησε τὸ αἰσθημα τῆς ἐμπορικῆς ζηλοτυπίας, τὸ ὁποῖον τυχὸν ἠδύνατο νὰ ἐπικαλεσθῇ ὁ Κάρολος ὁ Β'. ὡς πρόσχημα.

§ 398. Ἡ ὁωτηρία τῶν Κάτω Χωρῶν — Ὁ ἄμεσος κίνδυνος εὐτυχῶς ἀντιπαρῆλθε. Τὸν Δεκέμβριον ἐσκέφθη ὁ στρατάρχης Λούξεμβουργ νὰ ἐπωφεληθῇ τὸ παγετῶδες ψυχός, ὅπως προέλῃ πρὸς τὴν Χάγην ἐπὶ τῶν ὁδῶν δις ἤθελε παράσχει τοῦτο εἰς αὐτόν. Ἀλλὰ καιρὸς μαλακώτερος ἐπελθὼν μετέβαλε καὶ αὐτὸς τὰς ὁδοὺς ταύτας εἰς ὕδατα.

Ὁ ἀγγλικὸς στόλος ἠθέλησε νὰ πραγματοποιήσει μίαν ἀπόβασιν· σύμπτωσις φυσικῶν συνθηκῶν, κριθεῖσα ὑπὸ τῆς εὐσεβοῦς ἐξάψεως ὡς θαῦμα, παρεμπόδισεν αὐτήν. Καὶ ἀφοῦ δὲν κατωρθώθη ἡ καταπολέμησις τῆς δημοκρατίας κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος, δὲν κατωρθώθη αὕτη ἐν γένει.

Ἀλλ' ὁ πόλεμος δὲν ἔμεινεν ἐντοπισμένος ἐπὶ μακρόν. Καὶ κατ' ἀρχὰς ἀνησύχησεν ἡ Ἰσπανία, ἔνθα ἀνεγνωρίζετο, ὅτι ἐν τῷ πολέμῳ τούτῳ ἐπρόκειτο καὶ περὶ τῶν ἰσπανικῶν Κάτω Χωρῶν· ἐστερεῖτο ὁμως ἡ δύναμις αὕτη χρημάτων καὶ στρατευμάτων.

Μετὰ μακρὰς δὲ ἀμφιαλαντεύσεις ἀπεφάσισεν ὁ αὐτοκράτωρ Λεοπόλδος—συνέβη δὲ τοῦτο ἐν τινὶ ἐκκλησίᾳ ἐνώπιον εἰκόνης ἀγίου τινὸς τὸν Αὐγούστον τοῦ 1673—ἀφοῦ εἶχεν ἀπευθύνει εἰδὸς τι τελεσιγρά-

φου πρὸς τὴν Γαλλίαν, νὰ ἐνώσῃ τὰ ὄπλα αὐτοῦ μετὰ τῶν ὀπλων τῆς ἰσπανικῆς γραμμῆς τοῦ ἀψβουργικοῦ οἴκου καὶ τῆς Ὁλλανδίας.

Βλέπομεν οὕτω, ὅτι συμφώνως πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς νεωτέρας ἐποχῆς ἡ πολιτικὴ ὑπερίσχυσε τῆς θρησκείας.

Τὸν Δεκέμβριον κατέλαθεν ὁ ὑπὸ τὸν πρίγκιπα τῆς Ὁράγγης καὶ τὸν στρατηγὸν τῆς αὐτοκρατορίας Μοντεκούκουλην ἠνωμένος στρατὸς τὴν Βόννην, καὶ τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1674 συνωμολόγησεν ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας εἰρήνην μετὰ τῆς Δημοκρατίας ἐν Οὐεστμίνστερ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὄρων τῆς Βρέδας.

Τὸν Ἀπρίλιον καὶ τὸν Μάϊον ἠκολούθησαν οἱ ἐπίσκοποι τῆς Κολωνίας καὶ τῆς Μίνστερ τὸ παράδειγμά του.

§ 399. Ἡ εἰρήνη τοῦ Οὐεστμίνστερ. 1674.
Ἐξακολούθησις τοῦ πολέμου.— Ἐπεκταθέντος δὲ νῦν τοῦ πολέμου, κατεδείχθη πανταχοῦ, μεθ' ὅλας τὰς μεμονωμένας ἐπιτυχίας τῶν συμμάχων, πόσον ἐπλεονέκτουν οἱ Γάλλοι, τῶν ὁποίων τὰ πολιτικὰ καὶ πολεμικὰ πράγματα διηυθύνοντο ἀπὸ ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ μοναρχικοῦ κέντρου.

Οἱ σύμμαχοι ἐμελέτων τὴν ἀνάκτησιν τῆς Λοθαριγγίας ὑπὲρ τοῦ ἰδίου αὐτῆς δουκός· ἀλλὰ τούναντίον οἱ Γάλλοι κατώρθωσαν τὴν κατάρκτησιν τῆς Ἐλευθεροκομητείας.

Ἐπὶ τοῦ ἐν ταῖς Κάτω Χώραις θεάτρου τοῦ πολέμου συνήφθη τὸν Αὐγούστον (1674) μάχη ἐν Σεν ἐ φ μετὰ τοῦ πρίγκιπος Κονδὲ καὶ τῶν ἠνωμένων ἰσπανοκαταχωρικῶν στρατευμάτων ὑπὸ τὸν πρίγκιπα τῆς Ὁράγγης· καὶ τὰ δύο μέρη ἤξιωσαν ὅτι κατήγαγον τὴν νίκην· τὸ ἀληθὲς εἶναι ὅτι καὶ ἐνταῦθα ὑπερίσχυσαν οἱ Γάλλοι.

Ἀναλόγως ἀπέβησαν τὰ πράγματα καὶ ἐν Ἀλσατίᾳ, ὅπου ἐνεφανίσθη ὁ ἐκλέκτωρ τοῦ Βρανδεμβούργου μετὰ τοῦ καλῶς ἐξοπλισμένου στρατεύματός του, κατείχετο δὲ ὑπὸ τοῦ ζήλου νὰ κυριεύσῃ τὴν χώραν, μαχόμενος κατὰ τοῦ ἀρίστου τῶν Γάλλων στρατηλατῶν, τοῦ Τουρένιου· αἱ ἐπιτυχίαι αὐτοῦ προσέκρυσαν κατὰ τῶν ὀπισθοβουλιῶν τῆς αὐτοκρατορικῆς πολιτικῆς, αἵτινες παρέβλαπτον τὴν καὶ ἄλλως ἐλαττωματικὴν σύνταξιν τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στρατοῦ.

Ἐν Γαλλίᾳ τούναντίον ἐγίνωσκον τί ἐζήτουν, δὲν ἔλειψαν δὲ καὶ ἐνταῦθα σύμμαχοι, κατὰ τοῦ ἐκλέκτορος τοῦ Βρανδεμβούργου οἱ Σουηδοί, κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος ὁ νέος βασιλεὺς τῆς Πολωνίας Σοβιέσκης.

(ἀπὸ τοῦ 1674), ὅστις εἶχε νυμφευθῇ μετὰ Γαλλίδος ἐκ μεγάλου ἀριστοκρατικοῦ οἴκου, οἱ δυσηρεστημένοι ἐν Οὐγγαρία, οἱ Τούρκοι — ἔμμεσοι τοῦλάχιστον σύμμαχοι, ἐν Ἰταλίᾳ ὁ δούξ τῆς Σαβοΐας, ἐν αὐτῇ τῇ Γερμανίᾳ ὁ δούξ τοῦ Ἀννοβέρου καὶ ὁ ἐκλέκτωρ τῆς Βαυαρίας.

Δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ παρακολουθήσωμεν τὰς λεπτομερείας τῶν πολεμικῶν ἔργων· ἀρκεῖ νὰ μνημονεύσωμεν ἐν συντόμῳ τὰ θέατρα τοῦ πολέμου καὶ τὰ ἐν ἐκάστη ἐκστρατείᾳ κρισιμώτερα καὶ χαρακτηριστικώτερα συμβεβηκότα.

§ 400. 1675. **Φέρβελλιν.**—Τὸ ἔτος 1675 παρουσιάζει δύο θανάτους, τὸν τοῦ Τουρέννου, ὅστις ἐθανατώθη ὑπὸ σφαίρας παρὰ τὴν Σασθάχην τῆς Βάδης τὸν Ἰούλιον, καὶ τὸν τοῦ δουκὸς τῆς Λοθαριγγίας, ἀποθανόντος τὸν Σεπτέμβριον, πρὸ παντὸς ὅμως διακρίνεται τὸ ἔτος τοῦτο διὰ τὸ ἐπιτυχὲς πλήγμα, ὅπερ κατήνεγκεν ὁ ἐκλέκτωρ Φρειδερίκος Γουλιέλμος κατὰ τῶν Σουηδῶν.

Τὸν Δεκέμβριον δηλονότι τοῦ 1674 εἶχον εἰσβάλει οἱ Σουηδοὶ ὑπὸ τὸν Βράγκελ εἰς τὰς μαρκίας, ἤθελον δὲ νὰ καταλάβωσι διαρκῶς τὴν Νέαν Μαρκίαν (Neumark) : διεσπάρησαν λοιπὸν εἰς τὴν χώραν μετὰ θάρρους καὶ πεποιθήσεως· ἀλλὰ τὸν Μάϊον ἐξῆλθεν ὁ Φρειδερίκος Γουλιέλμος ἐκ τῆς Φραγκωνίας, ὅπου εἶχε διαχειμάσει, διέβη τὸν Θουρίγγιον Δρυμὸν καὶ ἐνεφανίσθη νῦν πρὸς κατάπληξιν τῶν Σουηδῶν, παρ' οἷς εἶχε διαδοθῇ φήμη περὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ ἐγγὺς τῶν θέσεών των.

Οἱ Σουηδοὶ ἐξεκίνησαν πρὸς ὑποχώρησιν· ἀλλ' ὁ ἐκλέκτωρ ὁρμητικὸς ἔδραμε πρὸς καταδίωξιν αὐτῶν, ἠναγκάσθησαν δὲ οὗτοι νὰ σταθῶσιν ἐν **Φέρβελλιν**. Οἱ Βρανδεμβούργιοι δὲν εἶχον ἐπὶ τόπου εἰ μὴ τὸ πυροβολικὸν καὶ τὸ ἵππικὸν μετὰ τῶν δραγόνων : ἐπιθεσίς τις τῶν Σουηδῶν ἀπεκρούσθη, ἐξηκολούθησαν δὲ οὗτοι τὴν ὑποχώρησιν των, καταδιωκόμενοι ζωηρῶς ὑπὸ τοῦ ἐκλέκτορος—ὁ στρατάρχης αὐτοῦ, σπεύδων ἔφιππος πρὸς αὐτόν, ἐπληγώθη θανασίμως ἐγγύτατα αὐτοῦ—καὶ πολλὰς ὑφιστάμενοι ἀπωλείας κατὰ τὴν ὑποχώρησιν ταύτην.

Κυρίως εἰπεῖν δὲν ἠττήθησαν οἱ Σουηδοὶ ἐν μάχῃ: ἐν τοσοῦτῳ ὅ,τι συνέβη ἦτο μεγάλη στρατιωτικὴ καὶ πολιτικὴ ἐπιτυχία διὰ τοὺς ἐκλεκτορικοὺς, τοῦτο δὲ τόσῳ μάλλον, ὅσῳ ἡ ἐπιτυχία αὕτη ἦτο ἔργον ἀποκλειστικῶς ἰδίων αὐτῶν.

Ἐνῷ δὲ εἰς τὰς βορειοτάτας ταύτας χώρας τῆς Εὐρώπης ἐμάχυντο πρὸς ἀλλήλους Γερμανοὶ καὶ Σουηδοί, συνεκρούσθησαν ἐν τῷ αὐτῷ μεγάλῳ πολέμῳ κατὰ τὴν ἀκροτάτην μεσημβρίαν οἱ στόλοι τῶν Κάτω Χωρῶν καὶ τῆς Γαλλίας, εἰς τὰ σικελικὰ ὕδατα : ἐν Συρακούσαις ἀπέθανεν ὁ ἄριστος τῶν ναυάρχων τῶν Κάτω Χωρῶν, ὁ δὲ Ρουϋτερ (1676).

Ὁ πόλεμος διήρκεσε δύο ἀκόμη ἔτη, δὲν συνέβησαν δὲ κατὰ τὰ ἔτη ταῦτα μεγάλαι μάχαι, ἀλλὰ κυρίως πολιορκίαι : αἱ Βιλενσιένναι, ἡ Καμβραὶ, ἡ Σαίντ Ὁμὲρ τῶν Κάτω Χωρῶν, τὸ Φρεϊβούργον ἐν τῷ κατὰ τὸν Ἄνω Ρήνον θεάτρῳ τοῦ πολέμου, περιήλθον εἰς χεῖρας τῶν Γάλλων· ἐν Πομφανίᾳ ἤρχισεν ὁ Φρειδερίκος Γουλιέλμος τὴν ἐπίθεσιν κατὰ τοῦ Στεττίνου (1677) καὶ περιήγαγεν εἰς θέσιν λίαν δυσχερῇ τοὺς Σουηδοὺς, συμπράττων μετὰ τῶν Δανῶν.

§ 401. Ἡ ἐν Νυμβέργῃ εἰρήνη. 1678|1679.— Ἐν τῷ μεταξύ ὁμοῦς, ἤδη ἀπὸ τοῦ 1676, εἶχον ἀρχίσει διαπραγματεύσεις περὶ εἰρήνης. Ὁ πόλεμος εἶχεν ἐξαντλήσει καὶ τοῦ Λουδοβίκου τοὺς πόρους, προσήγγισε δὲ οὗτος νῦν πρὸς τοὺς Ὀλλανδοὺς, οἵτινες πρὸ παντὸς θὰ ἐπόθουν τὴν εἰρήνην, ἀφοῦ, ἐὰν συνεφώνουν μετὰ τοῦ Λουδοβίκου, δὲν θὰ εἶχον ἀνάγκην νὰ ὑποβληθῶσιν εἰς θυσίας.

Συνεννοήθησαν δὲ : ἐν Νυμβέργῃ τὴν 10 Αὐγούστου τοῦ 1678 ἡ εἰρήνη ὑπεγράφη μεταξύ τοῦ βασιλέως καὶ τῆς δημοκρατίας, ἥτις ὑπῆρξεν ὁ κύριος σκοπὸς τῆς ἐπιθέσεως τῶν Φράγκων καὶ ἥτις δὲν ἀπέβαλλε νῦν μετὰ ἑπτὰ ἐτῶν πόλεμον μηδὲ μίαν κόμην.

Μόνον δὲ μετὰ ταῦτα ἤρχισαν σπουδαίως αἱ μεταξύ Γαλλίας καὶ Ἰσπανίας διαπραγματεύσεις. Ἡ τελευταία αὕτη δύναμις, ἥτις ταχεῖα ἔβουλε τὴν ὁδὸν τῆς παρακμῆς, κατέβαλε τὰ ἀναλώματα καὶ τοῦ δευτέρου τούτου ἀρπακτικοῦ πολέμου. Τὴν 17 Σεπτεμβρίου συνωμολογήθη καὶ ἡ δευτέρα αὕτη εἰρήνη. Ἡ Ἰσπανία ἀπέβαλλεν ὑπὲρ τῆς Γαλλίας τὴν Ἐλευθεροκομητείαν καὶ δέκα ἐξ ὀχυρὰς θέσεις ἐν ταῖς ἰσπανικαῖς Κάτω Χώραις.

Τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1679 τέλος συνωμολόγησε καὶ ὁ αὐτοκράτωρ εἰρήνην δι' ἑαυτὸν καὶ διὰ τὴν αὐτοκρατορίαν : δὲν εἶχε ν' ἀντιτάξῃ κατὰ τῶν Γάλλων πλέον τῶν 80,000 ἀνδρῶν, αἱ δὲ κατὰ τῶν Σουηδῶν ἐπιτυχίαι τῶν Βρανδεμβούργιων μικρὰν ἐνεποίησαν ἐπ' αὐτοῦ ἐντύπωσιν· διὰ τῆς εἰρήνης ταύτης ἐκράτησαν οἱ Γάλλοι τὸ Φρεϊβούργον

καὶ τὴν Οὐνιγγεν, παρέδωκαν ὁμῶς τὸ Φιλιψβούργον, εἰς τὸ ὁποῖον εἶχε παραχωρηθῇ εἰς αὐτοὺς διὰ τῆς συνθήκης τῆς Βεστφαλίας τὸ δικαίωμα τῆς διατηρήσεως φρουρᾶς.

Παρὰ τοῦ δουκὸς τῆς Λοθαριγγίας ἀπητήθη νὰ παραχωρήσῃ τὴν Νανσύ καὶ τὴν Λόγκβυ καὶ μίαν μεγάλην στρατιωτικὴν ὁδὸν ἐγκαρσίως διαμέσου τῆς χώρας των ἡμέσεος μιλίου πλάτους. Ὁ Κάρολος δ' Ε' δὲν ἀπεδέχθη τοὺς ὅρους τούτους καὶ ἔμεινεν ἀπογεγυμνωμένος τῆς χώρας του.

Καὶ ὁ Φρειδερίκος δὲ Γουλιέλμος, ὅστις—στηριζόμενος ἐπὶ τῶν ἐν τῇ ἄρκτῳ ἐπιτυχιῶν του, αἵτινες θὰ τῷ ἐπέτρεπον νὰ στρέψῃ τὰς δυνάμεις του κατὰ τοῦ μεγάλου πρὸς δυσμὰς ἐχθροῦ—θὰ ἐξηκολούθει εὐχαρίστως τὸν πόλεμον, ἠναγκάσθη νὰ ἐνδῶσῃ· οἱ ἀπεσταλμένοι αὐτοῦ ὑπέγραψαν τὴν 29 Μαΐου ἐν Ἀ γ ί φ Γ ε ρ μ α ν ῶ (Saint Germain) τὴν συνθήκην τῆς εἰρήνης, ἣτις ἀπέδιδεν εἰς τοὺς Σουηδοὺς τὰ κατακτηθέντα.

§ 402. Θέσις Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ' μετὰ τὴν εἰρήνην.—Τὰ πορίσματα τῆς εἰρήνης ταύτης τῆς Νυμβέργης ἐδημιούργησαν εἰς τὸν Λουδοβίκον τὸν ΙΔ' θέσιν, ἐμπνέουσιν εἰς τὴν λοιπὴν Εὐρώπην σοβαρὰς ἀνησυχίας. Εἶχε δημιουργήσει οὗτος στρατιωτικὴν δύναμιν, πρὸς ἣν οὐδεμία ἄλλη ἡδύνατο νὰ συγκριθῇ καὶ ἣτις ὑπερέβαινε κατὰ πολὺ τὰς στρατιωτικὰς δυνάμεις τῶν τελευταίων γενεῶν· εἶχε δηλονότι ἑκατὸν χιλιάδας ἄνδρας τῆς γραμμῆς, δέκα τέσσαρας χιλιάδας τῆς φρουρᾶς, ἡ δὲ θαλασσία δύναμις του ἀπετελεῖτο ἐξ ἑννεμήκοντα ἐξ πλοίων τῆς γραμμῆς, τεσσαράκοντα δύο φρεγατῶν καὶ πολλῶν ἄλλων μικροτέρων πλοίων.

Εἶχε δὲ πρὸς τούτοις μεγάλην πελατεῖαν· ὁ ἐπιφανέστερος τῶν πελατῶν τούτων ἦτο ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας, ὅστις κρυφίως ἐμισθοφόρει παρ' αὐτοῦ τὰ ἐλθετικά καντόνια δὲν ἡδύναντο καὶ δὲν ἤθελον νὰ παρεμποδίζωσι τὴν νεολαίαν των ἀπὸ τοῦ νὰ ὑπηρετῇ κατ' ἀρχαίαν κακὴν συνήθειαν πολυπληθὴς ὑπὸ τὰς σημαίας αὐτοῦ· οἱ μικροὶ Ἴταλοι ἄρχοντες ἀπέκλινον πρὸς αὐτὸν ἐναντίον τῶν Ἰσπανῶν· καὶ πολλοὺς δὲ τῶν Γερμανῶν ἡγεμόνων εἶχε προσηλυτίσει ὁ Λουδοβίκος—διὰ τοῦ μέσου τοῦ ὁποῖου ἡ ἀποτελεσματικότης πρὸ πολλοῦ εἶχε δοκιμασθῇ ἐνταῦθα, διὰ τῶν χρημάτων—ὑπὲρ τῶν συμφερόντων του. Σουηδοί, Πολωνοί, Τούρκοι ἦσαν φίλοι του.

Οἱ περὶ αὐτὸν κόλακες ἐξύμουν καὶ ἐξεθείαζον αὐτὸν ὡς Μέγαν Ἀλέξανδρον, ἢ καὶ αὐτὴ ἡ ἰδέα αὐτοῦ ἀλαζονία ἐθαυκαλιζέτο ὑπὸ μεγαλειτέρων σχεδίων· ἀλλὰ τοῦτο ἦτο παροδικόν· ἐν τῷ συνόλῳ δύναται τις νὰ εἴπῃ περὶ αὐτοῦ, ὅτι δὲν κατεγίνετο, ὡς βριθυτέρον ὁ Ναπολέων, εἰς σχέδια κοσμοκρατορικὰ καὶ κατακτητικὰ, ἀλλ' εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν σαφῆ, ὠρισμένα, κατορθωτὰ καί, δύναται τις νὰ παραδεχθῇ ἀπὸ γαλλικῆς ἀπόψεως, ἀντάξιον τοῦ κόπου σκοπόν, ἐπεδίωκε δὲ τοῦτον ἀδιαφορῶν πρὸς θεῖον καὶ ἀνθρώπινον δίκαιον μετὰ ὑπεροπτικοῦ ἐγωῦσμου, οἷον ἐνεχάραξεν ἐπὶ τοῦ λαοῦ του ὡς ἀνεξίτηλον χαρακτῆρα.

Πρὸ παντός ἐπεδίωξε — καὶ ἐνήργησε κατὰ τοῦτο ὀρθῶς — νὰ καταστήσῃ ἑαυτὸν ἀπρόσβλητον ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ κράτους του. Εἰς ὅλα τὰ σύνορα, εἰς ὅλας τὰς προσφάτως κατακτηθείσας θέσεις ἡγέρθησαν ἐν μεγάλῃ κλίμακί· ὀχυρώματα ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ μεγίστου τῶν χρόνων μηχανικοῦ, τοῦ διακριθέντος ἤδη ἐξόχως καὶ κατὰ τὸν πόλεμον, τοῦ Βωμπάν, ἐν Βαυδόννῃ καὶ ἐν Περπινιάν κατὰ τῆς Ἰσπανίας, ἐν Πινερόλφ πρὸς τὸ μέρος τῆς Ἰταλίας, ἐν Φρειβούργῳ, ἐν Οὐνιγγεν, ἐν Σαρλερουά (Saarlouis)· ἐν Μωδέγγῃ (Maubeuge), ἐν Λίλλῃ.

§ 403. Δικαστικὰ τμήματα. — Ἦξευρε δὲ ὁ Λουδοβίκος, δυνάμει τῆς ἀναμφισβήτητου ὑπεροχῆς τὴν ὁποίαν εἶχε προσπορίσει εἰς αὐτὸν ἡ ἐπιτυχία τοῦ τελευταίου πολέμου, νὰ κάμνῃ ἐν μέσῳ τῆς εἰρήνης κατακτήσεις· ἐν Γερμανίᾳ δὲ ἡ λείαν ἦτο ὡς ἐξεπλήθους παρεσκευασμένη δι' αὐτόν.

Ἐν τῇ βεσφαλικῇ εἰρήνῃ, χάριν ταχυτέρας συνομολογήσεως αὐτῆς, δὲν εἶχον συνταχθῇ μετὰ μεγάλης ἀκριβείας τὰ περὶ ἐδαφικῶν παραχωρήσεων εἰς τὴν Γαλλίαν ἄρθρα, ὅ ἐστιν αἱ ἐν ταῖς παραχωρηθείσαις χώραις νομικαὶ σχέσεις, οὕτως ὥστε ἡδύνατό τις νὰ ἔχῃ περιπλοκάς μάλιστα ἐν Ἀλσατίᾳ καθ' οἷαν δὴποτε ἤθελε στιγμήν.

Οὕτω προετίνατο αἰφνης ὁ ἰσχυρισμός ὅτι ὁ δεῖνα ἢ ὁ ἄλλος αἰετέλει ἄλλοτε καθ' οἷον δὴποτε τρόπον καὶ καθ' οἷον δὴποτε χρόνον, ὑπὸ τιμαριωτικὴν ἐξάρτησιν ἀπὸ τοῦ ἐπισκόπου τῆς Τουλ ἢ τοῦ Μέτς, καὶ ἐζητεῖτο παρ' αὐτοῦ νὰ ὀώσῃ ὄρκον πίστεως εἰς τὸν βασιλεῆ τῆς Γαλλίας. Καὶ ἐπειδὴ ἡ ἀνίσχυντος ἀξίωσις προσέκρουε κατ' ἀρνήσεως, ἐγίνετο δικαστικὴ ἔρευνα τῆς ὑποθέσεως ἢ παρωδία

δικαστικῆς ἐρεύνης, συνεστήθησαν δὲ πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἐκδικάσεως τῶν ὑποθέσεων τούτων τμήματα τῶν οἰκείων παρλαμέντων, *Chambres de réunion* καλούμενα, ἐν Μέτς, ἐν Βεζανσόν, ἐν Δόρνυκ : ἀνέτρεχον δὲ τὰ ἀπαράμιλλα ταῦτα δικαστήρια μέχρι τοῦ Πιπίνου τοῦ Μικροῦ, μέχρι τοῦ βασιλέως Δαγοβέρτου πρὸς ἐξεύρεσιν αἰτιολογικῶν τῶν ἀποφάσεών του.

Ἰσχυροὶ ἡγεμόνες, ὡς ὁ πρίγκηψ τῆς Ὁράγγης, ἐκλητεύθησαν, μεγάλαι ἐκτάσεις, ἡ Μομπελγάρδ, ἡ Σααρθρούκεν, τὸ Χομβούργον ἐπεδικάσθησαν εἰς τὸ γαλλικὸν στέμμα, ἦτο δὲ μεγαλοπρεπὴς εἰς τὸ εἶδός της ἡφέλεια, ὅτι ὁ βασιλεὺς τῆς Σουηδίας Λουδοβίκος Κάρολος ΙΑ΄., κατὰ τοῦ ὁποίου διευτυπώθη ἀξίωσις ὡς πρὸς τὰς Δύο Γεφύρας (*Zweibrücken*), εἶπεν ὅτι ἐπὶ τέλους προτιμᾷ νὰ εἶναι ὑποτελὴς τοῦ συμμάχου του βασιλέως τῆς Γαλλίας ἢ τῆς γερμανικῆς αὐτοκρατορίας.

§ 404. Ἡ κατάληψις τοῦ Στρασβούργου. 1681.

— Τὸ ἀριστοτέχνημα τῆς πολιτικῆς ταύτης ἐγένετο ἐν ἔτει 1681. Ἦδη ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ὑποταγῆς τῆς Ἀλσατίας εἶχεν ὑποβληθῇ ἐκ μέρους τῶν Γάλλων εἰς τὴν πρωτεύουσαν πόλιν αὐτῆς ἡ ἰδέα τοῦ χωρισμοῦ ἀπὸ τῆς αὐτοκρατορίας : τὸν Σεπτέμβριον τοῦ ἔτους 1681 διεδόθη ὅτι ἐγίνοντο συγκεντρώσεις στρατευμάτων ἐγγὺς τῆς πόλεως, καὶ τὴν 29 ἐνεφανίσθη ὁ Γάλλος ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν Λουβουά, ὅστις εἶχε διαδεχθῇ τὸν Πομπόννην μετὰ τὴν εἰρήνην τῆς Νυμβέργης, μετὰ εἴκοσι χιλιάδων ἀνδρῶν καὶ πυροβολικοῦ πρὸ τῆς ἐλευθέρας αὐτοκρατορικῆς πόλεως.

Ἐν Στρασβούργῳ ὑπῆρχε μικρὸν γαλλικὸν κόμμα, εἰς τὸ ὁποῖον — εἶναι περιττὸν νὰ προσθέσωμεν — ἀνῆκον ὁ ἐπίσκοπος καὶ τὸ ἱερατεῖον τοῦ μητροπολιτικοῦ ναοῦ : ἡ πλειονότης τῶν κατοίκων ἐγερμανοφρόνει.

Ἄλλ' ἐνταῦθα οὐδὲν ὠφέλει τὸ φρόνημα· ὁ Λουβουά ἔδωκε διαβεβαίωσιν περὶ διατηρήσεως τῶν ἀρχαίων προνομίων ἐν περιπτώσει ἀμέσου ὑποταγῆς, δι' ἣν ἐπεκαλεῖτο καὶ ἀπόφασιν τοῦ δικαστικοῦ τμήματος (*chambre de réunion*) τῆς Βραῦσάλης· πᾶσαν δὲ ἀντίστασιν ἠπειλεῖ ὅτι θὰ ἐτ μῶρει διὰ τῆς εἰς τὴν ἀνταρσίαν ἐπιβλητέας ποινῆς.

Οὐδὲν ἠδύνατο νὰ πράξῃ ἡ πόλις· τὸ συμβούλιον ὑπέκυψεν εἰς

τὸ ἔνοπλον ἄδικον καὶ μετὰ δέκα τέσσαρας ἡμέρας εἰσῆρχετο εἰς τὴν πόλιν αὐτὸς ὁ Λουδοβίκος. Λέγεται ὅτι ὁ ἐπίσκοπος Ἐγὼν Φύρστεμ-βεργ ὑπεδέχθη αὐτὸν ἐν τῷ μητροπολιτικῷ ναῷ διὰ τῶν λόγων τοῦ Συμεών : «Νῦν ἀπολύεις τὸν δοῦλόν σου, δέσποτα, ἐν εἰρήνῃ,» — τοῦθ' ὅπερ δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἀπίθανον, διότι εἰς τοιαύτας περιστάσεις οὐδέποτε ἔλειψαν οἱ ἄνδρες οἱ γινώσκοντες νὰ συνοδεύωσι τὴν χυδαιότητά των διὰ λόγων λαμπρῶν.

Ἐνῷ ἐπορεύετο ὁ Λουδοβίκος εἰς Στρασβούργον, ἔλαβε τὴν εἰ-δησιν ὅτι κατὰ τὴν αὐτὴν 30ην Σεπτεμβρίου, καθ' ἣν ὁ Λουβουὰ συνωμολόγει τὴν συνθηκολογίαν μετὰ τοῦ Στρασβούργου, εἶχεν ἐπι-τύχει παρόμοιον πραξικόπημα πρὸς τὴν παραμεθόριον πρὸς τὴν Ἰταλίαν πόλιν Κ α σ ἄ λ α ν, ἥτις ἀνήκεν εἰς τὸν δοῦκα τῆς Μαν-τούης.

Ἐν τοσοῦτῳ δὲν ἐγένοντο ἐντελῶς ἀνεπιφυλάκτως ἀποδεκταὶ αἱ βάνανσοι αὗται βιαιοπραγαί : ὑπῆρχεν ἀκόμη ἐν Εὐρώπῃ εἰς ἀνὴρ, τρέφων μετ' ἀποφασιστικότητος ἄσπονδον ἐχθραν κατὰ Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ'., ὁ Γουλιέλμος τῆς Ὁράγγης.

Μεταξὺ Ὁλλανδίας καὶ Σουηδίας, ἥτις εἶχεν ἀπόσχει ἀπὸ τῆς φιλοναλλικῆς πολιτικῆς τῆς, συνωμολογήθη συμφωνία πρὸς διατήρη-σιν τῆς εἰρήνης τῆς Βεσφαλίας ὡς καὶ τῆς εἰρήνης τῆς Νυμβέγης, εἰς τὴν συμφωνίαν δὲ ταύτην εἶχον προσχωρήσει τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1681 ὁ αὐτοκράτωρ καὶ ἡ Ἰσπανία.

ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ἐντυπώσεως ἦν ἐπροξένησεν ἡ κατάληψις τοῦ Στρασβούργου ἤρχισε νὰ γίνηται λόγος περὶ ἐπαναλήψεως τοῦ πολέμου, καὶ ἂν χλευαστικῶς ἀναφέρεται, ὅτι ἀκριβῶς τότε τοὺς ἀπε-σταλμένους εἰς τὴν ἐν Ρεγενσβούργῳ δίκαιαν ἀπησχόλει τὸ σπουδαῖον ζήτημα, ἂν οἱ ἐκλεκτορικοὶ ἀντιπρόσωποι θὰ ἐτιτλοφοροῦντο Ἐξοχώ-τατοι (Excellenzen) καὶ ἂν κατὰ τὰ παρὰ τῷ αὐτοκρατορικῷ ἐπι-τρόπῳ γεύματα θὰ ἐκάθηντο ἐπὶ ἐρυθρῶν ἐδρῶν καὶ θὰ ἔτρωγον ἀπὸ χρυσῶν ἐπιτραπεζίων πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τῶν ἡγεμονικῶν, οἵτινες ἐκά-θηντο ἐπὶ πρασίνων ἐδρῶν καὶ ἔτρωγον δι' ἀργυρῶν ἐπιτραπεζίων, πρέπει ν' ἀπαντήσῃ τις εἰς ταῦτα, ὅτι ἐκεῖ, ἐν Ρεγενσβούργῳ, δὲν ἐνηργεῖτο ἡ μεγάλη πολιτικὴ.

Κακὸν ἐν τούτοις ἦτο βεβήλωσις, ὅτι ἀπὸ τῆς μεγάλης ταύτης ἐν Γερμανίᾳ πολιτικῆς ἔλειπεν ἡ ἐτοιμότης.

Ὁ ἐκλέκτωρ τοῦ Βρανδεμβούργου, ὅστις εἶχε δικαίωμα νὰ ὀμιλῇ καὶ αὐτός, διότι ὑπῆρξεν ὁ τὰ μάλιστα διαπρέψας κατὰ τὸν τελευταῖον πόλεμον, ἦτο ἐναντίον τοῦ πολέμου : εἶχεν ἀρκοῦσαν οὗτος πείραν τοῦ τί ἐσήμαινε πόλεμος ὑπὸ τῆς αὐτοκρατορίας καὶ διὰ τῶν πολεμικῶν αὐτῆς μέσων διεξαγόμενος. Διὰ τοῦτο συνῆψε φιλικὰς σχέσεις μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας, παθὼν οὐκ ὀλίγα κατὰ τὸν τελευταῖον πολεμικὸν συνασπισμόν.

Ἀλλὰ πλὴν τούτου — πρέπει δὲ νὰ ἔχῃ τις τοῦτο πάντοτε πρὸ ὀφθαλμῶν, ἐὰν δὲν θέλῃ νὰ παραστήσῃ τὴν τότε αὐτοκρατορικὴν κυβέρνησιν ὡς γελοιογραφίαν — ἡ Γαλλία δὲν ἦτο ὁ μόνος ἐχθρὸς τῆς : ἐν ἔτει 1683 ὁ τῶν Ὀθωμανῶν Σουλτάνος Μουράτ Δ', ἐν συνεννοήσει μετὰ τῶν ἐν Οὐγγαρίᾳ δυσηρεστημένων, ἐκίνησε καὶ αὐθις πόλεμον κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος.

Τὰ περὶ τούτου θέλομεν ἐκθέσει ἐν ἄλλῃ ἀλληλουχίᾳ : ἡ ἐπίθεσις, ἥτις ἤγαγε τοὺς Τούρκους εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς Βιέννης, ἦτο ἔργον σύμφωνον πρὸς τοὺς πόθους τοῦ Λουδοβίκου· ἐν τῇ ἐσχάτῃ περιπτώσει, ἐὰν δηλαδὴ ἐκυριεύτο ἡ Βιέννη -- διότι ἤξευρον οἱ ἐν Βερσαλλίαις νὰ παρασκευάζωσιν ἑαυτοῖς ὁδὸν καὶ ἐκ τοῦ κινδύνου τούτου τοῦ ἀπειλοῦντος καὶ καταισχύνοντος τὴν χριστιανωσύνην -- θὰ ἐτίθετο ὁ βασιλεὺς ὡς ὁ κεκλημένος σωτὴρ τῆς χριστιανωσύνης ἐπὶ κεφαλῇς τῶν στρατευμάτων του, θὰ εἴλκυε πρὸς ἑαυτὸν τὰς δυνάμεις τῆς αὐτοκρατορίας, καὶ ἂν ἐξωλόθρευε τοὺς βαρβάρους, θὰ ἐπέστρεφε νέος Ρωμαῖος αὐτοκράτωρ.

Ἀλλὰ τὰ πράγματα, ὡς θέλομεν ἶδει, δὲν ἔλαβον τὴν πορείαν ταύτην· τὴν ὁδὸν τῆς σωτηρίας τῆς χριστιανωσύνης ἀπὸ σοβαροῦ κινδύνου ἀπέκτισε μᾶλλον ὁ βασιλεὺς τῆς Πολωνίας Ἰωάννης Σοβιέσκης διὰ λαμπροῦ στρατιωτικοῦ κατωρθώματος, τὸ γεγονὸς δὲ ὅτι ἡ Βιέννη δὲν ἐκυριεύθη, ἡ δὲ ὀθωμανικὴ δύναμις ὑπέστη ἔνεκα τῆς ἀποτυχίας ταύτης ἥτταν ἠθικὴν, ἀνύψωσε καὶ πάλιν τὴν θέσιν τοῦ αὐτοκράτορος.

§ 405. Ἀνακωχή. 1684. — Ὁ Λουδοβίκος ἦτο ἀρχοῦντως ὀξυδερκής, ὅπως διαγνώσῃ, ὅτι ἡ κοινὴ γνώμη τῆς Εὐρώπης, — πράγμα τὸ ὁποῖον ἐν οὐδενὶ χρόνῳ ὑπῆρξέ τι ἀδιάφορον -- ἦτο ἐναντίον αὐτοῦ, καὶ ἐμέτριάσεν ὀλίγον τὰς ὑπερφιλάλους ἀπαιτήσεις του.

Περσόντος ἐν ἔτει 1684 τοῦ Λουξεμβούργου διὰ τῆς ἐνόπλου δυνάμεως αὐτοῦ, προέτεινε πρὸς ἀποφυγὴν νέου γενικοῦ πολέμου ἀνακωχὴν ὀπλῶν ἐπὶ μακρότερον χρόνον, ἐπὶ τριάκοντα ἢ εἴκοσιν ἔτη, κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ὁποίας θὰ ἤρκεϊτο εἰς τὴν παροῦσαν κατάστασιν ὑπὸ τε ἔποψιν κτήσεων καὶ ὑπὸ ἔποψιν νομικῶν σχέσεων, εἰς τὸ status quo, παραιτούμενος περαιτέρω ἀξιώσεων.

Καὶ αὕτῃ ἀκόμη ἡ πρότασις ἦτο ἀρκούντως ὑπεροπτική· ἀλλ' ἐπειδὴ ἐν ταῖς Γενικαῖς πολιτείαις ἐπεκράτει φρόνημα φιλειρηνικόν, προσεχώρησε κατ' ἀρχὴν καὶ ἡ πλειονοψηφία τῆς ἐν Ρεγενσβούργῳ διαίτης, καὶ οἱ Γάλλοι ἀπεσταλμένοι ὥρισαν ἐνταῦθα, ἐν Ρεγενσβούργῳ, ὅπου διεξήγοντο αἱ διαπραγματεύσεις, βραχεῖαν προθεσμίαν, τὴν 15 Αὐγούστου, μέχρι τῆς ὁποίας ἔπρεπε νὰ συνομολογηθῇ ἡ συνθήκη : ἡπεῖλουν δὲ ὅτι, παρελθούσης τῆς προθεσμίας ταύτης, θὰ προέβαλλον πολλῶ βχυτέρους ὁρους· εἶχε φθάσει δὲ τὸ μεσονύκτιον τῆς 15 πρὸς τὴν 16 Αὐγούστου, ὅτε κατέστη δυνατόν ν' ἀρχίσῃ ἡ ὑπογραφή τῆς συνθήκης τῆς ἀνακωχῆς.

§ 406. Ἡ κατὰ τῆς Γενούης βία. 1686. — Οὕτω συνετελέσθησαν αἱ προσαρτήσεις, περιλαμβανομένης καὶ τῆς τοῦ Στρασβούργου.

Κατὰ τὸ αὐτὸ δὲ ἔτος συμπύπτει καὶ ἡ βία κατὰ τῆς δημοκρατίας τῆς Γενούης, καθ' ἧς δὲν εἶχον κυρίως νὰ ἐπιρρίψωσιν ἄλλο τι, εἰ μὴ ὅτι ἐν τῇ διεθνεῖ ἐπικοινωνίᾳ μετὰ τῆς Γαλλικῆς κυβερνήσεως ἡ δημοκρατία δὲν προσεφέρετο πρὸς τὸν βασιλέα μετ' ἀποχώσεως ὑποτακτικότητος.

Τὸν Μάϊον τοῦ ἔτους ἐκείνου ἐνεφανίσθη ἰσχυρὸς γαλλικὸς στόλος πρὸ τοῦ λιμένος τῆς Γενούης καὶ προέβαλε τὰς μᾶλλον ὑπερφιάλους τῶν ἀπαιτήσεων. Ὅτε δὲ ἡ πόλις ἀπέρριψεν αὐτὰς, ἐβομβαρδίσθη δεινῶς, καὶ μετ' ὀλίγον ἐνέδωκεν, ἵνα ἀποφύγῃ τὴν ἐπανάληψιν τοῦ βομβαρδισμοῦ· τὴν 3 Μαΐου τοῦ 1685 ἐδέχθη ὁ Λουδοβίκος καθήμενος ἐπὶ θρόνου τὴν αἴτησιν συγγνώμης τῆς δημοκρατίας, διερμηνευομένην ὑπὸ τοῦ δόγη καὶ τεσσάρων γερουσιαστῶν.

407. Ἡ Γαλλία. Ἡ διοίκησις. — Κατὰ τὰ ἔτη ταῦτα, ἀπὸ τῆς εἰρήνης τῆς Νυμβέγης μέχρι τῆς ἐκρήξεως τοῦ τρίτου πολέμου, 1679-1688, ὁ Λουδοβίκος ἵστατο εἰς τὸν κολοφῶνα τῆς δόξης καὶ τῆς δυνάμεώς του : ἡ γαλλικὴ μοναρχία εἶχε συνετελεσθῇ.

Κατά τινα ἐνώπιον τοῦ βασιλέως παρουσίαςιν ἀντιπροσωπείας τινός, ὁ προϊστάμενος τῆς ὁποίας μετεχειρίσθη τὴν ἐκφρασιν : *Le roi et l'état*, λέγεται ὅτι ὁ Λουδοβίκος ὑπέλαβε : *Le roi et l'état? L'état c'est moi* (1). ἡ δὲ ἑκατομμυριάκις ἐπαναληφθεῖσα αὕτη ρῆσις ἔχει τὴν ἔννοιαν, ὅτι ἐταύτιζεν οὗτος τὸ συμφέρον αὐτοῦ πρὸς τὸ συμφέρον τῆς πολιτείας, τὸ συμφέρον τῆς πολιτείας πρὸς τὸ ἴδιον ἑαυτοῦ· διετύπου δηλαδὴ σύστημα κυβερνητικόν, τὸ ὅποιον, ἐφαρμοζόμενον ὑπὸ ἱκανοῦ, ἀξίου καὶ ἡκιστα δυστρόπου ἀνδρός, οἷος ἦτο ὁ Λουδοβίκος, εὐδοκίμεϊ τὰ μέγιστα, μάλιστα εἰς τὰ ἐξωτερικὰ πράγματα.

Ὁ βασιλεὺς ἠκολούθησε τὴν ὁδὸν τῶν μεταρρυθμίσεων, ἣν εἶχε χαράξει ἀπὸ τοῦ 1660: ἠνοίχθησαν νέαι ὁδοὶ κατὰ ξηρὰν καὶ δι' ὕδατος, μετεφυτεύθησαν ἐμπορικοὶ καὶ βιομηχανικοὶ κλάδοι εἰς Γαλλίαν, ἐνισχύθη τὸ ἐμπόριον διὰ τῶν προϊόντων τῆς ἐγγωρίου βιομηχανίας τῇ βοήθειᾳ ἀπαγορευτικῶν τελωνιακῶν δασμῶν καὶ ἀπαγορεύσεως τῆς ἐξαγωγῆς· τὸ ἐν Σιέβρῃ ἐργαστάσιον πορσελάνης, τὸ ἐργαστάσιον τῶν Γιβελίνων καὶ τόσα ἄλλα μαρτυροῦσι τὴν σύντονον ταύτην δρᾶσιν.

Ἡ διοικήσις ἦτο λαμπρά : ἡ στρατιωτικὴ δύναμις, ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον καθ' ὅλας σχεδὸν τὰς χώρας μάστιξ τῶν κατοίκων, ἀπετέλεσεν ἐνταῦθα μέρος τοῦ πολιτειακοῦ σώματος καὶ ἐξυπνέει τοὺς σκοποὺς τῆς πολιτείας· κανονικῶς μισθοδοτούμενος καὶ τροφοδοτούμενος συνετέλει ὁ στρατὸς νὰ θέτῃ εἰς ταχεῖαν κυκλοφορίαν τὸ χρῆμα εἰς τὰς πόλεις, ἐνθα ὑπῆρχον φρουραί. Ἐν τούτῳ δὲ ἐγκτεται ἡ μεγάλη ὑπηρεσία ἣν προσέφερεν ὁ Λουβουά, ἀνὴρ εὐσωμος, φιλόπονος καὶ μεγάλης ἀντοχῆς, ὅστις τῶν πάντων ἐδέσποζεν ἐν τῷ ὑπουργείῳ, καὶ τῶν μεγάλων καὶ τῶν μικρῶν, ἀνὴρ νοήμων, πεπειραμένος καὶ μεγάλης εὐσταθείας.

Ὑπὸ τινα ἐποψίν συνεπλήρου αὐτὸν ὁ Κολβέρτος, τοῦ ὁποίου ὁμῶς ἡ οἰκονομολογικὴ δρᾶσις μόνον ἐν εἰρήνῃ ἡδύνατο νὰ ἀποφέρῃ πλήρεις τοὺς καρπούς της, ἐνῷ αἱ ἀνάγκαι τῶν πολέμων, αἵτινες κατεβρόχθιζον μεγάλα ποσά, ἐξηνάγκαζον αὐτὸν νὰ λαμβάνῃ μέτρα, τὰ ὁποῖα

(1) Σ.Μ. «Ὁ βασιλεὺς καὶ τὸ κράτος» εἶχεν εἶπει ὁ προϊστάμενος τῆς ἐπιτροπῆς· καὶ ὁ Λουδοβίκος ὑπέλαβεν : «Ὁ βασιλεὺς καὶ τὸ κράτος ; Ἀλλὰ τὸ κράτος εἶμαι ἐγώ».

ἀπεδοκίμαζε· τὸ νεκρὸν σῶμα τοῦ ἀνδρὸς τούτου, ὅστις ἠθέλησε νὰ γίνη καὶ ἐγένετο εὐεργέτης τοῦ λαοῦ, — ἀπέθανε δὲ ἐν ἔτει 1683, — ἡναγκάσθησαν νὰ κηδεύσωσι μετὰ στρατιωτικῆς ἀκολουθίας, ὅπως προστατεύσωσιν αὐτὸ ἀπὸ τοῦ ἐξωργισμένου πλήθους.

§ 408. Ἡ φιλολογία. — Ἡ ζωηρὰ δρᾶσις ἣν προεκάλεσε τοιαύτη βασιλεία — καὶ ἀτομικῶς δὲ ὁ Λουδοβίκος ἦτο ἀνὴρ ἀκακαπονήτου ἐπιμελείας — ἐξεδηλώθη καὶ ἐπὶ τοῦ πνευματικοῦ σταδίου.

Ἡ ἱστορία ὁμιλεῖ περὶ αἰῶνος Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ'. καὶ ὑπὸ ἔποψιν φιλολογικὴν — τοῦ αἰῶνος Λουδοβίκου τοῦ Μεγάλου, ὡς λέγει ἀκαδημαϊκὸν ποίημα τῶν χρόνων τούτων (1687) — ἀπαντῶμεν δὲ οὐ μικρὸν ἀριθμὸν περιφανῶν ὀνομάτων ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην, ἐπὶ διαφόρων κλάδων, τὸν Μανσάρδ, τὸν ἀρχιτέκτονα τῶν ἀνακτόρων τῶν Βερσαλιῶν, τὸν Λινὸτρ (La Notre), τὸν μέγαν καλλιτέχνην τῆς κηπευτικῆς, τὸν ζωγράφον Λεβρὺν (+ 1690), τὸν μουσικὸν Λουλλὺ (+ 1687), σπουδαιότατα ὀνόματα ποιητῶν, τὸν Πέτρον Κορνήλιον (1606—1664) τὸν Ἰωάννην Ρακίναν (1639—1699), τὸν Ἰωάννην Βαπτιστὴν Ποκελῖνον Μολιέρον (1622—1673), τὸν Νικόλαον Βουαλὼ Δεπρεὼ (1633—1711), τὸν Ἰωάννην δὲ λὰ Φονταῖν (1621—1695), μεγάλους ρήτορας τοῦ ἁμβωνος, τὸν Βοσσουέτον (1627—1704), τὸν Φλεσιέ (Flequier) (1632—1710), τὸν Βουρδαλοῦ (1632—1704) τὸν Μαιλλὸν (1663—1742), ἔργα σοφῶν ἐρευνῶν, ἱστοριογραφίαν ἐκκλησιαστικὴν, συλλογὰς τῶν συγγραμμάτων τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας καὶ ἄλλας ἀκόμη συλλογὰς, τὸ λεξικὸν τῆς μεταγενεστέρης λατινικῆς τοῦ Κιρόλου Δουφρέν Δουκάνζ (Dufresne du Cange) (1610—1688), τὸν Ἰωάννην Μεβιλλὸν (1632—1707), ἓνα τῶν ἰδρυτῶν τῆς ἐπιστημονικῆς κριτικῆς, τακτικὸν ὄργανον τῶν ἐπιστημονικῶν ἐργασιῶν, τὸ Journal des Savants (Ἐφημερίδα τῶν σοφῶν) ἀπὸ τοῦ 1665, ἀκαδημίαν τῆς ζωγραφικῆς, τῆς γλυπτικῆς, τῆς μουσικῆς, τῶν ἐπιγραφῶν, τῶν ἐπιστημῶν, τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, ἀληθῶς ὁλόκληρον κόσμον πολλαπλῆς πνευματικῆς ἐργασίας καὶ προσπάθειας χρησιμωτάτας, αἵτινες συνετέλεσαν ἐπίσης εἰς τὴν δημιουργίαν τῆς ἡγεμονευούσης θέσεως τῆς Γαλλίας τοῦ Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ'. ἐν Εὐρώπῃ καὶ τὴν ἐξασφάλισιν μακρᾶς καὶ βαθυτάτης ἐπενεργείας καὶ μεγάλης περιωπῆς ὑπὲρ τοῦ γαλλικοῦ πνεύματος καὶ μάλιστα ὑπὲρ τῆς γαλλικῆς γλώσσης.

Ἰωάννης Βαπτιστῆς Λολλύ.

Θὰ ἦτο μωρία, — καὶ ὁμως ἐνίοτε συμβαίνει ἐξ ἔθνικῆς μικροφιλοτιμίας, — νὰ ὁμιλῇ τις περιφρονητικῶς περὶ τῆς φιλολογίας ταύτης καὶ νὰ μὴ παραδεχθῇ ὅτι περιποιεῖ αὐτὴν, οὐ μόνον δόξαν ἀλλὰ καὶ τιμὴν εἰς τὸν βασιλέα, ὅστις ἡνύοι αὐτήν, ὑπὸ τῆς εὐνοίας τοῦ ὁποίου προήγετο αὕτη καὶ ὅστις ἀμέσως καὶ ἐμμέσως ἐξυμνεῖτο ὑπ' αὐτῆς.

Ἀπὸ τοῦ πνευματικοῦ ὁμως κόσμου τὸ ὅποῖον αὕτη ἀντιπροσωπεύει ἔλειπέ τι, ἡ ἐλευθερία — ἡ ἐλευθερία ἐκεῖνη ἣτις ἄλλοτε εἶχεν ἔλθει εἰς φῶς κατὰ τὰς θυέλλας τοῦ δεκάτου ἔκτου αἰῶνος, εἶχε δὲ τύχει ὑπερασπίσεως καὶ κατὰ τὸν φοβερόν πόλεμον τῶν τριάκοντα ἐτῶν.

Ἦτο πεπρωμένον τοῦ Λουδοβίκου ὅτι, αὐτὸς οὗτος πνεῦμα ἀνελεύθερον ὦν, μεθ' ὅλην τὴν λάμψιν καὶ τὴν κυβερνητικὴν περινοϊάν του, ἔσθυνε τὰ φῶτα ταῦτα τῆς χώρας του.

§ 409. Ἑκκλησιαστικά. Τὰ τέσσαρα γαλλικανικὰ ἄρθρα. 1681. — Ἡ ἐκκλησιαστικὴ πολιτικὴ αὐτοῦ ἦτο τοῦ αὐτοῦ φυράματος πρὸς τὴν λοιπὴν πολιτικὴν του. Τὸ σύνταγμα — οἱ ἀρχαῖοι νόμοι καὶ ἡ ἱστορικὴ ἐξέλιξις τῆς χώρας ταύτης — παρεῖχον εἰς τὸν βασιλέα μεγάλην δύναμιν εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα.

Εἰς τὰς πλείστας τῶν ἐπαρχιῶν διέθετεν οὗτος τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἀξιώματα καὶ νομήματα, καὶ ὁ κλῆρος, ὡς πρὸς ὅλα τὰ ἐξωτερικὰ ταῦτα πράγματα ὑπ' αὐτοῦ ἐξαρτώμενος, ὡς πρὸς τὸ δόγμα καὶ τὴν λατρείαν ὑπ' αὐτοῦ ὑποστηριζόμενος, ἀπεδείχθη πρόθυμος καὶ ζηλωτῆς εἰς τὸ νὰ παρέχῃ τὴν ὑποστήριξίν του εἰς ὅλας τὰς ἐξωτερικὰς ἐπιχειρήσεις του διὰ τῶν μεγάλων χρηματικῶν μέσων τὰ ὅποια διέθετεν ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ.

Ὅτε δὲ περὶ τὸ ἔτος 1673 ἠθέλησεν ὁ Λουδοβίκος νὰ ἐπεκτείνῃ τὰ βασιλικά δικαιώματά του καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν ἐπαρχιῶν, εὗρεν ἀντίρρῃσιν, ἐνταῦθα δὲ ὑπεστήριξαν αὐτὸν οἱ Ἰησουῖται, ἐνῶ οἱ ἰανσενίζοντες ἐπίσκοποι ἡμύνοντο ὑπὲρ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀνεξαρτησίας καὶ τῶν ἀρχαίων δικαιωμάτων τῆς ἐκκλησίας.

Ὁ Ἰννοκέντιος ΙΑ'. ἤξιώσε παρὰ τοῦ βασιλέως νὰ ἀνακαλέσῃ τὸ διάταγμά του. Ἐπῆλθε δὲ ἕρις μεταξὺ ἐκκλησίας καὶ πολιτείας, ὡς λέγομεν σήμερον, μεταξὺ τοῦ «στέμματος καὶ τῆς ἐν Ρώμῃ ἑδρας,» ἐνῶ ὁ κλῆρος, τοῦ ὁποίου ἡ πλειονοψηφία ἦτο προσκεκολλημένη εἰς τὸν Λουδοβίκον, ἐζήτησε παρὰ τοῦ βασιλέως νὰ προστατεύσῃ τὰς

γαλλικανικὰς ἐλευθερίας, καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον, πρὸς ἐξέτασιν τῆς διαφορᾶς, νὰ συγκαλέσῃ συνέλευσιν.

Τοῦτο καὶ συνέβη : ὁ βασιλεὺς φρόνιμος ὥς ἦτο, παρητήθη τοῦ δικαιώματος τοῦ διορισμοῦ δι' ὅλας τὰς ἐκκλησιαστικὰς θέσεις, τὰς συνδεομένας πρὸς καθήκοντα καθαρῶς θρησκευτικά, τὴν ἀπόφασιν δὲ ταύτην ἐδέχθη ἡ συνέλευσις μετὰ μεγάλης εὐχαριστήσεως. Ἐξ ἄλλου ἡ συνέλευσις αὕτη περιέβαλε νῦν (1682) τὰς ιδέας ταύτας καὶ τὰ δικαιώματα τῆς γαλλικανικῆς ἐκκλησίας εἰς τέσσαρα ἄρθρα. Κατ' αὐτὰ ὁ ἀπόστολος Πέτρος καὶ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ οὐδεμίαν ἔχουσιν ἐξουσίαν εἰς τὰ κοσμικὰ πράγματα, δὲν δύνανται οὗτοι νὰ λύσωσι τοὺς ὑπηκόους ἀπὸ τοῦ ὅρκου τῆς ὑποταγῆς πρὸς τοὺς ἄρχοντας τῶν, ἡ γενικὴ ἐκκλησία, ἡ σύνοδος, ἵσταται ὑπεράνω τοῦ πάπα, ἡ συναίνεσις δὲ αὐτῆς εἶναι ἀναγκαία καὶ ἐπὶ ζητημάτων πίστεως, αἱ γαλλικανικαὶ ἐλευθερίαι, τὰ ἀρχαῖα δικαιώματα καὶ τὰ ἔθιμα τῆς γαλλικῆς ἐκκλησίας εἶναι ἀπαραβίαστα : τὴν τελευταίαν διατύπωσιν τῶν προτάσεων παρέσχεν οὐχὶ κοινός τις ἀνὴρ ἀλλ' αὐτὸς ὁ ἐπίσκοπος τοῦ Meaux, ὁ Βοσσοπέτος.

Μετὰ θλίψεως ἔμαθε τοῦτο ὁ πάπας : «οἱ υἱοὶ τῆς μητρός μου μάχονται κατ' ἐμοῦ,» εἶπε κατὰ τὴν φράσιν τῆς Γραφῆς. Ἰσπανοὶ ἱεράρχαι χαρακτηρίζουσι τὰς προτάσεις ταύτας ὡς ἐπίνοιαν τοῦ Σατανᾶ· ἐν τούτοις ἐπέμεινεν ὁ πάπας εἰς τὰς ιδέας του ὡς καὶ ὁ βασιλεὺς εἰς τὰς ἰδικὰς του, ἡ συνέλευσις ἀνεβλήθη, ταχέως δὲ ἐπηκολούθησαν μέτρα τὰ ὅποια ἔχεαν βάλαμον εἰς τὰς κατὰ τοῦ διαδόχου τοῦ Πέτρου κατενεχθείσας πληγάς.

§ 410. Ὁ Λουδοβῖκος καὶ οἱ Οὐγενόττοι. — Ἡ ἔρις ἦτο οὕτως εἰπεῖν οἰκιακὴ, ἐνίκησε δὲ τέλος ἡ μᾶλλον συνακόλουθος δύναμις, τὸ παπιστικὸν σύστημα : ἔληξεν αὕτη κατὰ τὰς ἡμέρας ἡμῶν τῇ προθύμῳ συναινέσει τοῦ γαλλικοῦ κλήρου ὑπὲρ τοῦ παπιστικοῦ τούτου συστήματος.

Ἐπὶ ἄλλου ἐδάφους συνεννοήθησαν αἱ δύο δεσποταὶ καλλίτερον. Ἄλλ' ἐν ἀρχῇ δὲν ἐξώθησε τὸν βασιλέα εἰς τὸ μωρότατον καὶ ἐπονειδιστότερον πάντων τῶν κυβερνητικῶν μέτρων αὐτοῦ ὁ πάπας, ἀλλὰ μέλη τοῦ σχετικῶς μᾶλλον ἐλευθερόφρονος γαλλικοῦ κλήρου, — εἰς μέτρον ὅπερ παρουσιάσθη αὐτῷ κατὰ πρῶτον ὑπὸ τὸ ἄκακον ὄνομα τῆς Ἐνώσεως τῶν Οὐγενόττων.

§ 411. Ἐπάνοδος εἰς τὸν καθολικισμόν. Δραγονάδαι.

— Αἱ ἀντιθέσεις εἶχον μετριασθῇ πως, οὕτως ὥστε τοιαύτη τις σκέψις περὶ ἐνώσεως δὲν ἐφαίνετο τούλάχιστον ἐκ τῶν προτέρων ὥς τι ἀδύνατον. Συνετέλεσεν ὁμῶς καὶ τὸ μέγα μοναρχικὸν καὶ συγκεντρωτικὸν ρεῦμα τὸ ἐπικρατοῦν ἐν Γαλλίᾳ εἰς τὸ νὰ πολλαπλασιασθῶσι μάλιστα εἰς τὰς ἀνωτέρας κοινωνικὰς τάξεις αἱ ἐπάνοδοι εἰς τὸν καθολικισμόν : ὁ καθολικισμὸς ἦτο ἡ θρησκεία τοῦ βασιλέως, λόγοι δὲ βαναυσότερου ἢ λεπτοτέρου ἐγωϊσμοῦ ἐπέβαλλον τὸ διάδημα τοῦτο.

Ἐν τῶν περιφανεστέρων παραδειγμάτων ἦτο ἡ μετὰστασις τοῦ Τουρέννου, ὡς πρὸς ὃν δὲν ἐπετρέπετο νὰ ὑποθέσῃ τις, ὅτι ὑπῆρχον ἀγενῆ ἐλατήρια, ἀφοῦ τὰ θρησκευτικὰ αἰσθήματα εἶχον ἀποβάλλει πράγματι μέγα μέρος τῆς δυνάμεώς των, προσεχώρησεν εἰς τὴν γενικὴν τάξιν, συνεμορφώθη πρὸς τὴν ἐπικρατεστέραν ἀρχήν, τὴν βασιλικήν, οὕτω δὲ ἐσκέπτοντο καὶ ἐπραττον οὐκ ὀλίγοι.

Αἱ μεταστάσεις αὗται ὑπεβοηθοῦντο· κυβέρνησις ἰσχυρὰ ἔχει ἱκανὰ πρὸς τοῦτο μέσα, χωρὶς νὰ παραβαίῃ ἀντικρυς τὸν νόμον.

Εἰς τὰ μέσα ταῦτα τῆς διαφθορᾶς προσετίθετο ὀλίγον κατ' ὀλίγον βία, κατ' ἀρχὰς ἡπία, ἔπειτα, καθ' ὅσον ἡῤζανεν ἡ ἐπιτυχία, ὁλονὲν μεγαλειτέρα. Ἡ μέθοδος αὕτη ἀπέβη συνακόλουθος, ἀφ' ὅτου εἰς Ἰησουίτης, ὁ πάτερ Λασαίζ (père Lachaise), ἐγένετο πνευματικὸς τοῦ Λουδοβίκου, συνετέλεσε δὲ πρὸς τοῦτοις καὶ τὸ ὅτι καὶ ὁ βασιλεὺς ἤθελε νὰ φανῇ πρὸς τὸν κλῆρον, ὅστις τόσον ἀφωτισμένος ἐφαίνετο εἰς αὐτὸν, εὐγνώμων· πῶς δὲ ἡδύνητο νὰ πράξῃ τοῦτο κάλλιον, εἰμὴ ἐνεργῶν νῦν συμφώνως πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς πλάνης τὴν ὁποίαν καὶ αὐτὸς συνεμερίζετο, τῆς πλάνης περὶ τῆς ἀνάγκης μιᾶς καὶ μόνης σαφῶς ὠρισμένης ἐκκλησιαστικῆς πίστεως.

Ἄλλο τελευταῖον αἷτιον ἦτο, ὅτι ὁ Λουδοβίκος ἐξεσπόζετο ὑπὸ τῆς προκαταλήψεως τῆς παρελθούσης περιόδου ὅτι πρὸς ἀποτελεσματικὴν πολιτειακὴν ἐνότητα ἀπαιτεῖται καὶ ἡ θρησκευτικὴ ὁμοιορρυθμία τῶν ὑπηκόων.

Ἐπειτα δὲν ἔλειπον οἱ κόλακες, οἵτινες κατέκρινον σχεδὸν τοὺς Οὐγενόττους, ὅτι ἀπέρριπτον τὴν θρησκείαν τὴν ὁποίαν ἐπρέσβευεν ὁ βασιλεὺς, καὶ ἀφρῦ ἅπαξ εἰσῆλθεν οὗτος εἰς τὴν ὁδόν, τῆς ὁποίας τὴν σχολιότητα δὲν ἡδύνατο νὰ διέδῃ τὸ ἀνελεύθερον πνεῦμά του,

δὲν ἔλειψαν καὶ οἱ φαῦλοι οἵτινες, στηριζόμενοι ἐπὶ τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας, κατεπάτουν τοὺς ἀδυνάτους.

Περὶ χριστιανισμοῦ οὐδεὶς πλέον λόγος ἐνταῦθα καὶ οὐδὲ περὶ φανατισμοῦ ἀκόμη, διότι ὁ Λουδοβίκος δὲν ἦτο οὔτε πραγματικὸς χριστιανὸς οὔτε φανατικὸς, καὶ ὁ τραχύτερος τῶν ἐκτελεστῶν τῆς πολιτικῆς ταύτης, ὁ ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν Λουβουά, ἐπίσης δὲν ἦτο οὔτε τὸ ἓν οὔτε τὸ ἄλλο.

Ἀπλούστατον δὲ ἤδη τί συνέβαινε νῦν : αἱ καταχρήσεις τῆς ἐξουσίας καθίσταντο ὁσημέραι περισσότεραι· τέχνα ἀπεσπῶντο ἀπὸ τῶν γονέων, ἐξησκούντο δὲ ἐν γένει τεχνάσματα, εἰς αὐτὸν ὁ κληρὸς ὑπῆρξε πάντοτε ἰσχυρὸς· ἐὰν ἐπὶ τινὶ βιαιοπραγίᾳ ἐδεικνύοντο διαθέσεις ἐπαναστατικαί, τόσῳ τὸ καλλίτερον· ἅμα ὡς ἐγένετό που τι τὸ ὁποῖον θὰ ἠδύνατο νὰ χαρακτηρισθῇ ἢ ἐχαρακτηρίζετο αὐθαιρέτως ὡς προσβολὴ κατὰ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, ὅτι λόγου χάριν εἰς τὸ δεῖνα ἢ τὸ ἄλλο μέρος ὑπῆρχον παρὰ πολλαὶ προτεσταντικαὶ ἐκκλησίαι ἀναλόγως τοῦ ἀριθμοῦ τῶν προτεσταντῶν καὶ ὅτι τοῦτο ἐξηρέθιζε τὸν λαόν, διετάσσετο τὸ κλείσιμον ἢ ἡ κατεδάφισις τοιούτων ἐκκλησιῶν, καὶ ὅταν κατῴρθονέ τις τῶν ζηλωτῶν καὶ τῶν φαύλων, ὡς ὁ ἐπιμελητὴς (inlendant) Φουκώ, νὰ ἐκπτοήσῃ μεγαλότερον ἀριθμὸν προτεσταντῶν καὶ νὰ παρασύρῃ αὐτοὺς εἰς μετástασιν, τοῦτο ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς ἀπόδειξις τῆς μεγάλης εὐκολίας μεθ' ἧς ἐγένετο ἡ ἐπάνοδος εἰς τὴν ἀρχαίαν πίστιν, καὶ τῆς προθυμίας μεθ' ἧς ἔτεινεν ὁ λαὸς τὸ οὖς εἰς τοὺς ἱεραποστόλους, καὶ πόσον ἔνεκα τούτου ἀξιωμαώρητοι ἦσαν οἱ σκληροτράχηλοι οἵτινες παρημποδίζον τὴν κίνησιν ταύτην.

Ἐπὶ τινὰ χρόνον παρεῖχε τὸ διάταγμα τῆς Νάντης μικρὰν ἀκόμη προστασίαν : νομομαθεῖς τινες ὅμως καὶ τινες θεολόγοι ἔπεισαν τὸν βασιλέα, ἐκάτεροι κατὰ τὸ εἶδός των — ἐκεῖνοι μὲν ὅτι ἠδύνατο νὰ καταργήσῃ τὸν νόμον ἐκεῖνον, οὗτοι δὲ ὅτι ὤφειλε νὰ τὸ πράξῃ : τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1685 ἡ κατάργησις ἐγένετο.

Καὶ νῦν ἡ χρῆσις τῆς βίας δὲν παρεκωλύετο ὑπ' οὐδενὸς ἐμποδίου : ἐπηκολούθησαν αἱ κυρίως ὁ ρ α γ ο ν ἄ δ α ι, τῶν ὁποίων ἡ συνταγὴ ἦτο ἀπλουστάτη : Εἰς τὸ δεῖνα χωρίον ὑπάρχουσι πέντε ἀνθιστάμενοι, ἀμετάστατοι, πεπωρωμένοι Α, Β, Γ, Δ, Ε· ἀποστέλλονται λοιπὸν πεντήκοντα στρατιῶται, δέκα παρ' ἐκάστῳ, εἰς κα-

τάλυμα· περί τὴν τετάρτην ὥραν ὁ εἰς ἐπιστρέφει εἰς τὴν πίστιν, οἱ δὲ παρ' αὐτῷ δέκα ἄνδρες κατανέμονται νῦν εἰς τοὺς λοιποὺς τέσσαρας· μετὰ δύο ὥρας μεθίσταται ὁ δεύτερος, καὶ οὕτω πρὶν παρέλθῃ ἢ νύξ ὁ τρίτος καὶ ὁ τέταρτος· καὶ ὁ πέμπτος δὲ πρὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου δὲν δύνεται νὰ μὴ κατανόησῃ τὴν ἀλήθειαν θρησκείας· τὴν διδασκομένην ὁ δὲ τῆς ἐπισταθμεύσεως πεντήκοντα βασιλικῶν δραγόνων.

Οἱ ἱεροκήρυκες τοῦ προτεσταντικοῦ δόγματος ἐξορίζονται : εἰς πάντας τοὺς λοιποὺς ἀπαγορεύεται ἡ μετανάστευσις : ἐν τοσοῦτῳ κατώρθωσαν 400,000 προτεσταντῶν νὰ διαβῶσι τὰ σύνορα, αὐτὸς δὲ ὁ Λουδοβίκος ἐμελλε νὰ δοκιμάσῃ τὰς συνεπείας τῆς ἀνοήτου ταύτης πολιτικῆς, ἣτις ἐφυγάδευεν ἐκ τῆς χώρας ἐκ τῶν 1 1/2 — 2 ἑκατομμυρίων φιλοπόνων καὶ νοσημόνων ὑπηκόων ἀναμορφωτικοῦ δόγματος τὸ τέταρτον περίπου, εἰς δὲ τὴν καρδίαν τῶν πλείστων ἐκ τῶν λοιπῶν κατέλιπε τὸ σπέρμα τῆς πικρίας, τὸ ὅποιον κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοῦ ἀκόμη ἐμελλε ν' ἀποφέρῃ τοὺς καρπούς του.

§ 412. Κατάργησις τοῦ διατάγματος τῆς Νάντης 1685. — Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος καθ' ὃ κατηργήθη τὸ διάταγμα τῆς Νάντης, ἀνήλθεν, ὡς θέλομεν ἱστορήσει ἀμέσως, εἰς τὸν ἀγγλικὸν θρόνον βασιλεὺς παπύφρων.

Ἐν τοσοῦτῳ περιήγαγεν ὁ Λουδοβίκος τὰ πράγματα διὰ τῶν ὑπερβολῶν του εἰς τοιοῦτο σημεῖον, ὥστε παρὰ τοῖς ὑπὸ τῆς ἀκορέστου φιλοδοξίας του ἀπειλουμένοις τὰ θρησκευτικὰ ζητήματα ὥπισθοχώρησαν τρόπον τινὰ πρὸ τοῦ κοινοῦ κινδύνου. Ἐνῷ δὲ καθ' ὅλας τὰς προτεσταντικὰς χώρας ἐξηγείρετο ἡ κοινὴ γνώμη κατὰ τῶν σκληροτήτων αἵτινες, προηγήθησαν ἢ ἐπηκολούθησαν τὴν κατάργησιν τοῦ διατάγματος τῆς Νάντης, ἐν τοῖς καθολικοῖς κύκλοις ἐγίνοντο ἐξοπλισμοὶ ἕνεκα τῆς συμπεριφορᾶς πρὸς τὸν πάπαν, πρὸς ὃν περιήλθεν ὁ Λουδοβίκος εἰς νέαν ἔριν διὰ ζήτημα δευτερεῦον, τὸ τῆς ἐλευθέρως ἐγκαταστάσεως (Quartierfreiheit τῶν πρεσβευτῶν.

Αὕτῃ ἡ ἀνακωχὴ τοῦ 1684, μὴ οὔσα ὀριστική, ἐκράτει τὰ πνεύματα εἰς ἀδημονίαν : τοῦτο δὲ τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ δὲν ἐβράδυνεν ὁ Λουδοβίκος νὰ ἐγείρῃ εἰς πρώτην παρουσιασθεῖσαν εὐκαιρίαν νέας ἀπαιτήσεις, ὡς συνέβη κατὰ τὸ 1685 ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ ἐκλέ-

κτορος τοῦ Παλατινάτου, τοῦ ὁποίου ἡ ἀδελφὴ εἶχε γίνεи σύζυγος τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ δουκὸς τῆς Αὐρηλίας : ἀπῆτει δὲ ὑπὲρ αὐτῆς σπουδαίαν μερίδα τῆς χώρας.

Ὁ Λουδοβίκος ἦτο τοῖς πᾶσιν ἐπίφοβος καὶ μισητὸς κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, οὕτω δὲ ἐν ἔτει 1686 (τὸν Ἰούνιον) συνωμολογήθη ἐν Αὐγούστῃ μεταξὺ τοῦ αὐτοκράτορος, τῆς δημοκρατίας τῶν Κάτω Χωρῶν, τῆς Σουηδίας, τῆς Ἰσπανίας καὶ τινῶν ἐκ τῶν ἡγεμόνων τῆς αὐτοκρατορίας συμμαχία, σκοπὸς τῆς ὁποίας ἦτο ἡ ἐγγύησις τοῦ ἐν τῇ γερμανικῇ αὐτοκρατορίᾳ καθεστῶτος, τοῦ καθιερωθέντος διὰ τῶν συνθηκῶν εἰρήνης τοῦ 1648 καὶ 1679 καὶ τῆς συμφωνίας τοῦ Ρεγενσβούργου τοῦ 1684, — ὃ ἐστὶ συμμαχία κατευθυνομένη κατὰ τοῦ Λουδοβίκου, ἐκ μέρους τοῦ ὁποίου καὶ μόνον ἡδύνατό τις νὰ φοβηθῇ διατάραξιν τοῦ καθεστῶτος τούτου.

Ἡ ἀπομόνωσις αὕτη ὥς ἐκ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ Λουδοβίκου καὶ τῶν περὶ αὐτόν, οἵτινες συνεμερίζοντο τελείως τὴν μοναρχικὴν καὶ ἐθνικὴν ὑπεροψίαν αὐτοῦ, ἐχρησίμευσε μόνον εἰς τὸ νὰ παρορμήσῃ αὐτόν εἰς νέον πόλεμον, πρὸς ὃν ἦτο κάλλιον παρεσκευασμένος ἢ οἷος δῆποτε ἄλλος· διότι εἰς 140,000 πεζοὺς καὶ 30,000 ἵππους ὑπολογίζετο ἡ κατὰ ξηρὰν δύναμις αὐτοῦ κατὰ τὰ ἔτη ταῦτα, ἐνῶ ἡ κατὰ θάλασσαν ἦτο ὑπερτέρα τῆς ἀγγλικῆς.

§ 413. Αὐγουσταία συμμαχία. 1686. Ἐκλογὴ ἐπισκόπου Κολωνίας. — Ἐπισκοπικὴ τις ἐκλογὴ ἐν Κολωνίᾳ, γενομένη καθ' ἧς ἡμέρας ἤρχοντο σοβαραὶ εἰδήσεις ἐξ Ἀνατολῆς, ἐξώθησε τὰ πράγματα πρὸς πόλεμον κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1688.

Τὸν Ἰούνιον τοῦ ἔτους τούτου εἶχεν ἀποθάνει ὁ ἐκλέκτωρ Μαξιμιλιανὸς Ἑρρίκος, ὅστις εἶχεν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν του καὶ τὰς ἐπισκοπὰς τῆς Λυττίχης, τῆς Μύνστερ, τῆς Χελδεσχέιμ. Ὁ Γάλλος ὑποψήφιος τῆς σπουδαίας ταύτης θέσεως ἦτο ὁ λίαν γαλλόφρων ἐπισκοπικὸς βοηθὸς (Koadjutor), Γουλιέλμος Φύρστεμπεργ : οἱ Γερμανοὶ — ὁ αὐτοκράτωρ καὶ οἱ Βιττελσβάχοι — προέτειναν μέλος τι τοῦ τελευταίου οἴκου, τὸν πρίγκιπα Ἰωσήφ Κλήμεντα.

Τὰ κατὰ τὴν ἐκλογὴν ταύτην ἀπέβησαν λίαν κοσμικά· ὁ Φύρστεμπεργ δὲν ἡδύνατο κατὰ τὸ κανονικὸν δίκαιον νὰ ἐκλεχθῇ, ἀφοῦ ἦτο κάτοχος ἄλλης ἐπισκοπῆς, ἀλλὰ μόνον νὰ ζητηθῇ

(spotuliert), πρὸς τοῦτο δὲ ἀπητεῖτο πλειονοψηφία τῶν δύο τρίτων τῶν ψήφων : ἔλαβεν ὅμως μόνον τὴν ἀπλὴν πλειονοψηφίαν, δεκατρεῖς ψήφους ἐκ τῶν εἴκοσι τεσσάρων.

Ὁ Βαυαρὸς πρίγκιψ εὐρίσκετο εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν, ἔλαβε δὲ μόνον ἑννέα ψήφους : εἶχεν ὅμως εἰς χεῖρας παπικὴν ἐπιστολὴν (Breve) τῆς ἐκλεξιμότητος.

Κυρίως τὸ πρᾶγμα ἀνῆκε νῦν εἰς τὴν ἀρμοδιότητα τῆς Ρώμης, ἀλλ' ὁ πάπας, ὡς γινώσκουμεν, εὐρίσκετο ἀκριβῶς νῦν εἰς ἔριν πρὸς τὸν βασιλέα, ὅστις τὸ κατ' ἑαυτὸν ἄνευ ἀργοπορίας ἀνεγνώρισε τὴν ἐκλογὴν τοῦ Φύρστεμπεργ, ἐνῶ ἐξ ἄλλου ὁ Ἰννοκέντιος ΙΑ' ἀπεφάνθη ὑπὲρ τοῦ Ἰωσήφ Κλήμεντος ὡς νομίμου ἐκλέκτορος.

Μίαν πλήρη ἐπιτυχίαν εἶχε ν' ἀναγράψῃ ἡ αὐτοκρατορικὴ πολιτικὴ εἰς τὰ ἀνατολικά πράγματα. Ὁ τουρκικὸς πόλεμος ἔλαβεν ὀριστικῶς εὐνοϊκὴν τροπὴν διὰ τὰ γερμανικὰ ὅπλα, οἱ Ὀθωμανοὶ ἐζήτησαν εἰρήνην, τὸν Σεπτέμβριον δὲ ἐπηκολούθησε τὸ λαμπρὸν στρατιωτικὸν κατόρθωμα τῆς ἐκπορθήσεως τοῦ Βελιγραδίου.

Ἐὰν νῦν συνωμολογεῖτο ἡ εἰρήνη, ὁ Λεοπόλδος θὰ εἶχεν ἐλευθερον τὸν βραχίονα καὶ ἡδύνατο πάσῃ δυνάμει νὰ στραφῇ πρὸς δυσμάς.

Διὸ ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τοῦ Λουβουᾶ, ὅστις ἦτο πάντοτε ὑπὲρ τῆς πολεμικῆς ἐνεργείας ὁ Λουδοβίκος ἀπεφάσισε τὸν πόλεμον. Τὸ γνωστὸν ἀνέκδοτον ἀναφέρει ὅτι ὁ ὑπουργὸς ἐκ τινος βαρυθύμου παρατηρήσεως τοῦ βασιλέως του περὶ τινος παραθύρου τοῦ κατασκευαζομένου τότε μεγάρου Τριανόν μετ' ἐπιπολαίου εὐφυολογίας ἐξήγαγε τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἦτο καιρὸς νὰ ἀπασχολήσῃ τὸν κύριόν του διὰ νέου πολέμου.

Καὶ πράγματι ὁ πόλεμος ἦτο νῦν πλέον ἀναπόφευκτος, ἐὰν ἤθελεν ὁ Λουδοβίκος νὰ τηρήσῃ τὴν ὑπερήφανον θέσιν του. Τὴν 24 λοιπὸν Σεπτεμβρίου ἐξέδωκε πολεμικὴν προκήρυξιν, ἥτις ἐπεδόθη τὴν 3 Ὀκτωβρίου εἰς τὸ ἐν Ρεγενσβούργῳ κοινοβούλιον.

§ 414. Ὁ τρίτος ἀρπακτικὸς πόλεμος. 1688. — Ὁ τρίτος οὗτος μέγας πόλεμος ἤρξατο μετὰ γεγονότος δυσαρέστου διὰ τὸν Λουδοβίκον. Μετὰ τινὰς ἐβδομάδας ἀπὸ τῆς κη-

ρύξεως τοῦ πολέμου ἐπῆλθεν ἐν Ἀγγλίᾳ ἡ καταστροφή, ἥτις ἀνεβί-
θασεν εἰς τὸν θρόνον τῆς Μεγάλης Βρετανίας τὸν μέγιστον τῶν ἐχθρῶν
αὐτοῦ, τὸν ἔχοντα πλήρη συνείδησιν τοῦ ἐπιδιωκομένου σκοποῦ, τὸν
Γουλιέλμον τῆς Ὁράγγης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

Ἡ Ἀγγλία : Ἡ βασιλεία Καρόλου τοῦ Β'. ἀπὸ τοῦ 1668 — 1685. — Ἰάκωβος ὁ Β'. καὶ ἡ πτώσις αὐτοῦ. — Ὁ Γουλιέλμος τῆς Ὁράγγης καὶ ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1689.

§ 415. Ἡ Ἀγγλία. — Παρηκολουθήσαμεν τὸ πρῶτον μέρος τῆς βασιλείας Καρόλου τοῦ Β'. μέχρι τῆς πτώσεως τοῦ ἀρχιγραμματέως αὐτοῦ, τοῦ κόμητος Κλάρενδον. Μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης εἶχε κυβερνήσει ὁ Κάρολος ἐν ὁμοφωνίᾳ ὅπως δῆποτε μετὰ τοῦ κοινοβουλίου, μάλιστα δὲ ἡ Τριπλῇ Συμμαχία συνῆδε καθ' ὁλοκληρίαν πρὸς τὸ πνεῦμα αὐτοῦ.

Ἐν ἔτει 1670 εἶχε καλέσει περὶ ἑαυτὸν ὁ Κάρολος ἀριθμὸν τινα πολιτικῶν ἀνδρῶν πρὸς διεύθυνσιν τῶν κοινῶν, ἡ λαϊκὴ δὲ σκωμματολογία ἀπεκάλεσεν αὐτοὺς καθαλιστικὸν ὑπουργεῖον ἢ Κάβαλαν (1) ἐκ τῶν ἀρχικῶν γραμμάτων τῶν ὀνομάτων αὐτῶν — Κλίφορδ, Ἀσλεῦ, Βούκιγχαμ, Ἀρλίγκτον, Λώδερδαλ : ἀπετέλουν δὲ οὗτοι πολύχρωμον ὁμάδα, διότι ὁ Ἀσλεῦ καὶ Βούκιγχαμ ἦσαν ἐλευθερόφρονες, ὁ Λώδερδαλ πρεσβυτεριανός, ὁ Κλίφορδ καὶ ὁ Ἀρλίγκτον καθολικοί.

Ἀληθῶς δὲ διὰ τὴν κυβέρνησιν τοῦ Καρόλου κατὰ τὰ ἀμέσως ἐπόμενα ἔτη τὸ ὄνομα Κάβαλα εἶναι πολὺ τιμητικόν· διότι ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ κοινοβουλίου καὶ τοῦ λαοῦ, ἐν ἀγνοίᾳ μάλιστα καὶ μερίδος τινὸς

(1) Σ. Μ. Σημαίνει δὲ ἡ λέξις Kabale, Κάβαλα, μηχανορραφίαν, δολοπλοκίαν.

τῶν Ὑπουργῶν του, διηύθυνε τὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν κατὰ τρόπον ὅστις ἀκριβῶς πρέπει νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς προῖοτικός.

§ 416. Ἡ συνθήκη τοῦ Δούβρου. — Διὰ τῆς συνθήκης ἐκείνης τοῦ Δούβρου συνώμοσεν ὅλως ἀντιθέτως πρὸς τὸ φρόνημα καὶ τὴν γνώμην τῆς μεγάλης πλειονότητος τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ, ἐναντίον τῶν Ὁλλανδῶν.

Τὸ μυστικώτατον τῶν ἄρθρων αὐτῆς κατὰ τὸ ὅποιον ὁ Κάρολος διεκήρυξεν ἑαυτὸν καθολικόν, ὠρίζε δὲ τὴν ἀναστήλωσιν τοῦ καθολικισμοῦ ἐν Ἀγγλίᾳ ὡς τὸν ἀπώτατον σκοπὸν τῆς φιλίας του μετὰ τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ'. οὐδεὶς ἄλλος ἐγίνωσκε πλὴν τῶν ἀμέσων ὀργάνων δι' ὧν διεξήχθησαν αἱ διαπραγματεύσεις καὶ συνωμολογήθη ἡ συνθήκη καὶ τοῦ δουκὸς τῆς Ὑόρκης, τοῦ ἀδελφοῦ του.

Οὗτος δὲ εἶχεν ἤδη μεταστῇ δημοσίᾳ εἰς τὸν καθολικισμόν· ζηλωτῆς δὲ μικρόνους ὡς ἦτο, ἐπέβλεπε τὸν βασιλέα νὰ κηρυχθῇ καὶ αὐτὸς δημοσίᾳ καθολικὸς καὶ ν' ἀρχίσῃ οὕτω ἡ ἀναστήλωσις τοῦ καθολικισμοῦ.

Ἀλλὰ κατὰ τῆς μερίδος ταύτης ἤγειρεν ἀντιρρήσεις πρὸ παντὸς αὐτὸς ὁ Λουδοβίκος, ὅστις διέβλεπεν ἐναρπῶς, ὅτι διὰ τοῦ μέτρου τούτου ἤθελεν ἐξαπολυθῇ θύελλα, ἥτις εὐκόλως ἤθελεν ἀνατρέψει αὐτὴν τὴν παλινорθωθείσαν βασιλείαν.

§ 416. Ἀνεξιθρησκείας διακήρυξις. 1672. — Πρὶν ἢ γίνῃ οἷος δῆποτε λόγος περὶ τοιαύτης ἀποπειράς ἀναστηλώσεως τοῦ καθολικοῦ δόγματος, ἔπρεπε νὰ δρέψωσιν οἱ θιαῶται τοῦ καθολικισμοῦ δάφνας ἐν τῷ κατὰ τῶν Ὁλλανδῶν πολέμῳ.

Ὁ πόλεμος ἤρχισεν ἐν ἔτει 1672, συγχρόνως δὲ (15 Μαρτίου τοῦ 1672) ἐδημοσιεύθη διακήρυξις ἀνεξιθρησκείας, δι' ἧς ὁ βασιλεὺς, ἐμμένων εἰς τὴν ἀγγλικανικὴν ἐκκλησίαν, ἀνέστελλε τοὺς ποινικοὺς νόμους κατὰ τῶν ἀσυμμορφτῶν Nonkonforminsten, ὅ ἐστι κατ' ἐκείνων οἵτινες οὐκ ἀνῆκον εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς πολιτείας.

Αὐτὸς οὗτος ὁ βασιλεὺς, τὸν ὅποιον οὐκ ἐβάρυνε πολὺ ἡ θρησκεία του, θεώρει τὴν ἀνοχὴν ταύτην ἴσως ἀρκούντως εἰλικρινῇ· ἀλλ' ἐπειδὴ ἐπεδεικνύετο πρὸς τοὺς καθολικοὺς προφανῶς ἰδιαιτέρα εὐνοία, πανταχοῦ δὲ ἐπεδεικνύετο πρὸς αὐτοὺς ἐπιείκεια, ἐσκανδαλίσθη ὁ λαὸς κατὰ τῆς εἰσαχθείσης ἀνεξιθρησκείας· τὸ δὲ κοινοβούλιον, ὅπερ συνήλθε καὶ αὐτῇ τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1673, ἐπωφελήθη τὴν χρηματικὴν ἀνάγκην τοῦ βασιλεῶς, ὅπως ἐξαναγκάσῃ αὐτὸν εἰς τὴν ἐκδοσιν

τῆς λεγομένης testakte(1), ἣτις διέτασεν, ὅτι οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ διορισθῇ εἰς δημοσίαν θέσιν, ἂν μὴ ἀπηρνεῖτο ρητῶς τὸ διακριτικὸν κύριον δόγμα τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, τὸ περὶ μετουσιώσεως.

Φαινόμενον ἀλλόκοτον καὶ διὰ τὸν μελετητὴν τῆς ἱστορίας τῆς ἀνθρωπότητος λίαν θλιβερόν τὸ νὰ ἐξαρτᾶται ὁ διορισμὸς τινος εἰς τινα δημοσίαν θέσιν, εἰς τὴν θέσιν ἀξιωματικοῦ τοῦ στρατοῦ ἢ γραμματέως ἐν τινι δημοσίᾳ ὑπηρεσίᾳ, ἐκ τῆς ὁμολογίας ἢ ἀπαρνήσεως ὠρισμένου θρησκευτικοῦ δόγματος, ἢ ὠρισμένου τόπου, ἐν ᾧ περιλαμβάνηται τι ἐντελῶς ἀκατανόητον, — τοῦτο δὲ τόσῳ μᾶλλον ἐπονείδιστον καθ' ὅσον συνέβαινεν ἐπὶ ἐσθάρους προτεσταντικοῦ, τὸ ὅποιον μετὰ τόσου κόπου ἀπηλλάγη ἀπὸ τῆς μωρίας ταύτης : μόνον δὲ ἐν τῇ ἀλληλουχίᾳ τῶν γεγονότων δύναται τις νὰ ἐννοήσῃ τὸ πρᾶγμα.

Ἄλλ' αἱ προσδοκώμεναι ἐκεῖναι νῖκαι κατὰ τῶν Ὁλλανδῶν, αἵτινες ἠδύνατο νὰ καταστήσωσι δυνατὴν τὴν εἰς τὸν καθολικισμόν ἐπάνοδον τῇ βοηθείᾳ γαλλικῆς στρατιωτικῆς δυνάμεως, δὲν ἐπραγματοποιήθησαν· ὁ πόλεμος, ὡς εἶδομεν, δὲν ἔληξε ταχέως, ἔλαβε δὲ μεγαλειτέρως διαστάσεις· ἡ ἐμπορικὴ ζήλοτυπία κατὰ τῆς Ὁλλανδίας, ἐφ' ἣς ὑπελόγιζεν ὁ Κάρολος καὶ οἱ ὑπουργοὶ αὐτοῦ, ὥπισθοχώρησαν ὀπισθεν τοῦ προτεσταντικοῦ φρονήματος.

Ὁ πόλεμος καθίστατο ὁσημέραι ὀαπανηρότερος καὶ ἀντιδημοτικώτερος, τὸ δὲ κοινοβούλιον ἀπροθυμότερον. Ὁ ἀρχιγραμματεὺς Ἀσλεῦ κόμης Σιάφτεσβουρυ, μετέστη εἰς τὴν ἀντιπολίτευσιν, ἴσως ἀφοῦ ἔλαβε γνῶσιν τῆς μυστικῆς συνθήκης, ἢ τοῦ μυστικοῦ ἄρθρου αὐτῆς· κατὰ τοῦ Ἀρλιγκτον καὶ τοῦ Βούκιγγχμ ἠγείρειν ἡ Κάτω Βουλὴ κατηγορίαν ἔνεκα τῆς συμμετοχῆς τῶν εἰς τὴν ἐσωτερικὴν καὶ ἐξωτερικὴν πολιτικὴν, ὡς ἐπίσης καὶ κατὰ τοῦ Λώνδερδαλ.

Εἶναι ἀληθές ὅτι ὁ βασιλεὺς ἐκράτησεν αὐτοὺς, ἀλλ' ἦτο κατάδηλον ὅτι ἡ δύναμις τοῦ κοινοβουλίου ἤρχισε καὶ πάλιν νὰ αὐξάνῃ καὶ οἱ ὀνομαστότεροι ἀρχηγοὶ καὶ τὰ ἰσχυρότερα μέλη αὐτοῦ ἐβλεπον τοὺς ξένους πρέσβεις διαγωνιζομένους τίς τίνα ἐξ αὐτῶν νὰ προσελκύσῃ δι' ὑποσχέσεων καὶ δωροδοκιῶν· ἡ στάσις δὲ τοῦ κοινοβουλίου ἠνάγκασε τὸν βασιλέα νὰ συνομολογήσῃ εἰρήνην μετὰ τῆς Ὁλλανδίας τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1674 ἐν Οὐέστμινστερ.

Κατὰ τὰ ἀμέσως ἐπόμενα ἔτη κατελάμβανον βαθμιαίως τὰ προσω-

(1) Σ. Μ. Οὕτως εἰπεῖν δοκιμαστικοῦ νόμου.

πικὰ ζητήματα τοῦ ἡγεμονεύοντος οἴκου τὴν πρώτην θέσιν. Ὁ βασιλεὺς δὲν εἶχεν ἀποκτήσει τέκνα ἐκ τῆς Πορτογαλλίδος συζύγου του, ἀνέκυψε δὲ ποτε ἡ ἰδέα τοῦ χωρισμοῦ τοῦ βασιλέως ἀπὸ τῆς συζύγου ταύτης καὶ τῆς συνάψεως νέου γάμου μετὰ πριγκιπίσσης διαμαρτυρομένης. Ἄλλ' ὁ βασιλεὺς ἀπέκρουσε τὴν ἰδέαν ταύτην, διότι ἦτο ἀγαθὸς τὴν ψυχὴν· ἠκούσθη δὲ λέγων, ὅτι ἀντὶ τοῦ χωρισμοῦ ἠδύναντο συμβουλευέσθωσιν αὐτὸν νὰ τὴν δηλητηριάσῃ: κατὰ τὰ λοιπὰ ὁ Κάρολος ἦτο παραδεδομένος ὡς ὁ ἐν Βερσαλλίαις σύμμαχος του εἰς τὰς ἡδονάς: ὁ λαὸς διέκρινε μίαν καθολικὴν ἐταῖραν, τὴν δούκισσαν Πόρτσμουθ, καὶ ἑτέραν μετριοφρονεστέραν διαμαρτυρομένην, τὴν Νέλλυ Γούιν, ἥτις ἦτο ἡ δημοτικωτέρα.

Ὁ ἐγγύτερος λοιπὸν κληρονόμος ἦτο ὁ δούξ τῆς Ὑόρκης, ἐνθερμος καθολικός, συνάψας δεύτερον γάμον μετὰ καθολικῆς πριγκιπίσσης, τῆς Μαρίας τῆς Μοδένας· ἐκδεδιητημένος δὲ καὶ αὐτὸς ὡς ὁ βασιλεὺς.

Πρὸς καιρὸν συνεκρατήθησαν ἢ κατεσιγάσθησαν οἱ φόβοι περὶ παπιστικῆς διχοδοχῆς ὡς ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ὁ δούξ τῆς Ὑόρκης ἀπεφάσισε νὰ νυμφεύσῃ τὴν πρεσβυτέραν τῶν ἐκ τοῦ πρώτου γάμου του ἀμφοτέρων διαμαρτυρομένων θυγατέρων του μετὰ τοῦ νεαροῦ πρίγκιπος τῆς Ὁράγγης Γουλιέλμου, καὶ ὅτι ὡς ἐκ τούτου ἡ πολιτικὴ Καρόλου τοῦ Β' ἀπηλλοτριώθη ἢ ἐφάνη ὅτι ἀπηλλοτριώθη ἐπὶ τινα χρόνον ἀπὸ τῆς Γαλλίας.

Ἀνεμένετο μάλιστα πόλεμος μεταξὺ Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας, συμμετοχὴ τῆς πρώτης εἰς τὴν μεγάλην ἡπειρωτικὴν συμμαχίαν κατὰ τοῦ Λουδοβίκου, καὶ τὸ κοινοβούλιον ἐφάνη καὶ πάλιν ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν ταύτην ἐλευθέριον πρὸς τὸν βασιλέα· μηχανορραφαὶ ἐτεκταίνοντο πᾶνταχοῦ· μετὰ βδελυγμίας δὲ ἀποστρέφει τις τὸ πρόσωπον ἀπὸ τῆς πολιτικῆς ταύτης, ὅπου ἕκαστος προσπαθεῖ νὰ ἀπατήσῃ τὸν ἄλλον — ὁ βασιλεὺς ὡς καὶ οἱ ἀρχηγοὶ τῆς ἀντιπολιτεύσεως λαμβάνουσιν ἢ ζητοῦσι χρήματα παρὰ τῆς Γαλλίας.

Τέλος ἐδὲ ὑπεγράφη ἡ συνθήκη τῆς Νυμβέγης (1678).

§ 418. Ἡ εἰρήνη τῆς Νυμβέγης. Ἔρως περὶ διχοδοχῆς. — Πρωθυπουργὸς ἦτο τότε ὁ κόμης Δάνθου. Πρόγραμμα αὐτοῦ ἦτο ἡ διατήρησις τοῦ ἀγγλικανικοῦ συστήματος καὶ συγχρόνως ἡ διαδοχὴ τοῦ δουκὸς τῆς Ὑόρκης.

Κατὰ τῶν ρωμαϊκῶν τάσεων τοῦ τελευταίου τούτου ἡδύνατο, κατὰ τὴν κρατοῦσαν γνώμην, νὰ ληθῇ πρόνοια διὰ προφυλακτικῶν τινῶν μέτρων· ἐν τοσούτῳ πρὸς κατασίγασιν τῆς κοινῆς δυσπιστίας ἀνεκλήθη οὗτος ἀπὸ τῶν δημοσίων ἀξιωματῶν τοῦ κατ' ἀκολουθίαν τῆς testakte.

Ἄλλ' ὁ ἀπὸ τοῦ παπισμοῦ φόβος, ὅστις ἦτο πάντοτε ἐν ἐγρηγόρσει ἐν Ἀγγλίᾳ, ἠῤῥησεν ἔτι μάλλον ἕνεκα τῆς μεγάλης δυνάμεως Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ', ὅτις εἶχεν ἐξέλθει κατὰ πολὺ ἰσχυρότερος ἐκ τοῦ πολέμου.

Ἐξ ἄλλου πάλιν οἱ Ἰησουῖται καὶ οἱ καθολικοί, οἵτινες ἐβλεπον διαψευδομένας τὰς ἐλπίδας ἃς εἶχον ἐπὶ τοῦ Καρόλου τοῦ Β', προέβησαν εἰς λόγους βιαίους· ἕνεκα τούτου ἐχάλκευσε φαῦλός τις, ὁ Τίτος Ὁατς (Oates) ψευδῇ καταγγελίαν περὶ μεγάλης ἰησουϊτικῆς συνωμοσίας πρὸς δολοφονίαν τοῦ βασιλέως, καὶ ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ἐκ τῆς καταγγελίας ταύτης ἐντυπώσεως ἐλήφθησαν μέτρα ἐχθρικώτατα κατὰ τῶν καθολικῶν.

Βάρβαρος δικαιοσύνη κατεδίκαζεν εἰς θάνατον τοὺς μηδὲν πρεσβεύοντας· οἱ καθολικοὶ ἀπεκλείσθησαν ρητῶς νῦν διὰ νόμου ἀπὸ τῶν δύο βουλῶν τοῦ κοινοβουλίου, συνεζητήθη δὲ πρότασις περὶ ἀπομακρύνσεως τοῦ δουκὸς ἀπὸ τοῦ μυστικοσυμβουλίου, καὶ ἡ Κάτω Βουλὴ ἤγειρε κατηγορίαν ἐπὶ ἐσχάτῃ προδοσίᾳ κατὰ τοῦ πρωθυπουργοῦ.

Κάρολος ὁ Β' ἀπεφάσισε νὰ διαλύσῃ τὸ κοινοβούλιον — τὸ μακροχρόνιον κοινοβούλιον τῆς παλινρθώσεως, τὸ ὁποῖον ἀπὸ τοῦ 1661 μέχρι τοῦ 1679 (Ἰανουάριον) εἶχε συνέλθει εἰς δέκα ὀκτὼ συνόδους.

§ 419. Ἀποκλεισμός τοῦ δουκὸς τῆς Ὑόρκης.
— Ἀλλὰ τὸ φρόνημα τῆς χώρας ἀνταπεκρίθη εἰς τὴν στάσιν τῆς πλειονοψηφίας τοῦ διαλυθέντος κοινοβουλίου· αἱ ἐκλογαὶ ἀπέβησαν ἐν ἐλῶς ἐναντίον τῆς κυβερνήσεως, ἐξελέγησαν δὲ καὶ πολλοὶ πρεσβυτεριανοί.

Ὁ δοῦξ τῆς Ὑόρκης, παρὰ τῷ ὁποίῳ ἐγένετο εἰς μάτην νέα ἀπόπειρα, ὅπως πεισθῇ ν' ἀλλαξοπισιήσῃ, ἀπῆλθε πρὸς κατευνασμὸν τῆς κοινῆς ἐξεγέρσεως εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν· ὁ βασιλεὺς ἄφησε τὸν κόμητα Δάνθυ νὰ πέσῃ, ἀλλὰ τὸ κοινοβούλιον, ἐν τῷ ὁποίῳ κατέλαβε τὴν ἀρχηγίαν ὁ κόμης Σιαφτεσβουρὺ, ὅστις ὑπῆρξε πρότερον μέλος τοῦ ὑπουργείου τῆς Καβάλης, ἐπέτυχε τὴν ἐπιψήφισιν ἐνὸς bill of attain-

ter κατὰ τοῦ ὑπουργοῦ, ὅστις ἐνεκλείσθη εἰς τὸν πύργον τοῦ Λονδίνου.

Ὁ Κάρλος ἐσχημάτισε νέαν κυβέρνησιν, ἐν ᾗ συμπεριελήφθησαν πολλοὶ ἄνδρες τῆς ἀντιπολιτεύσεως. Ἀλλὰ τὸ κύριον ζήτημα ἦτο ἀκόμη ἄλυτον. Ὁ βασιλεὺς, ἀποφασισμένος νὰ διαφυλάξῃ τὴν διαδοχὴν ὑπὲρ τοῦ ἀδελφοῦ του, προέβη εἰς εὐρυτάτας παραχωρήσεις. Ἀλλὰ καὶ αὗται δὲν ἐκρίθησαν ἐπαρκεῖς, καὶ οἱ ὀνομαστότεροι ἀρχηγοὶ τῆς Κάτω Βουλῆς ἔλεγον — ὅχι ἀδίκως — ὅτι βασιλεὺς παπιστὴς, ἐὰν καθήσῃ ποτὲ ἐπὶ τοῦ θρόνου, δὲν θὰ θεωρήσῃ ἑαυτὸν δεδουλευμένον δι' αὐτῶν : εἶναι ὡς νὰ δέσωμεν τὸν Σαμφὼν μὲ φλοιούς ἰτέας (Weidenstricken), ἐφώναζεν ὁ υἱὸς τοῦ Ἰωάννου ΧάμπDEN εἰς ὕψος ἀρχαίας πουριτανικῆς γλώσσης.

Καὶ εἰσῆχθη μὲν πρότασις νόμου περὶ ἀποκλεισμοῦ τοῦ δουκὸς τῆς Ὀρκῆς ἀπὸ τῆς εἰς τὸν θρόνον διαδοχῆς· ἀλλὰ πρὶν ἢ διέλθῃ ἡ πρότασις δι' ὅλων τῶν σταδίων τῆς ἐπιψηφίσεως, ὁ Κάρλος διέλυσε καὶ τὸ κοινοβούλιον τοῦτο.

Ὀλίγον πρότερον εἶχεν ἐπικυρώσει εὐεργετικώτατον νόμον, τὸν νόμον *hebeas corpus* καθ' ὃν ἡ δίκη κατὰ τινος κατηγορουμένου δέον νὰ ἄρχεται πρὶν ἢ παρέλθωσιν εἴκοσι τέσσαρες ὥραι ἀπὸ τῆς προφυλακίσεώς του.

§ 420. Ἔρις πρὸς τὸ κοινοβούλιον. Οὔτε τὸ ἀμέσως συνελθὸν κοινοβούλιον, οὔτε τέταρτον, συγκληθὲν ὑπὸ τοῦ Καρόλου εἰς Ὁξφόρδην, ἐφάνη πειθηνιώτερον εἰς τὸ κύριον ζήτημα.

Αἱ μᾶλλον ἀλλόκοτοι σκέψεις προεβάλλοντο πρὸς ἀποφυγὴν τῆς εἰς τὸν θρόνον διαδοχῆς ἀνδρὸς παπιστοῦ : ἐν κόμμα προέτεινε λίαν σπουδαίως ἓνα νόθον υἱὸν τοῦ Καρόλου, ὃν εἶχεν ἀναδείξει οὗτος εἰς δεῦκα Μόνμουθ, καὶ ὑπὲρ οὗ εἶχεν οὗτος ἰδιαιτέραν ἀδυναμίαν, διατεινόμενον καὶ ὑποστηρίζον, ὅτι ἡ σχέσις ἐξ ἧς ἐγεννήθη οὗτος, ἔφερε τὸν τύπον νομίμου γάμου· ἄλλοι πάλιν προέτειναν νὰ κληρονομήσῃ μὲν τὸ στέμμα ὁ δοῦξ, νὰ κυβερνᾷ ὅμως ἐν ὀνόματι αὐτοῦ ὡς ἀντιβασιλεὺς ὁ πρίγκηψ τῆς Ὀρτέγγης.

Κατὰ τὰς ἀνωμαλίας ταύτας, τὰς προκαλούσας σφοδροτάτας συζητήσεις, ἐνέκυψαν διὰ τὰ ἀντιμαχόμενα κόμματα, διὰ τὸ κόμμα τὸ ὑποστηρίζον τὸ ἀπαραβίαστον θεῖον δικαίωμα τῆς βασιλείας καὶ διὰ τὸ παραδεχόμενον ὅτι ἡ ἀνωιάτη ἐξουσία στηρίζεται ἐπὶ τοῦ λαοῦ καὶ ὅτι

ἡ ἐξουσία αὕτη δύναται εἰς ἐξαιρετικὰς περιστάσεις νὰ ἀναληφθῇ, τὰ ὀνόματα τ ὀ ρ ε ι ς καὶ οὐ ἔ γ ο ι, τῶν ὁποίων τὸ μὲν εἶναι ἱρλανδικῆς τὸ δὲ σκωτικῆς καταγωγῆς : τοιαῦτα ὀνόματα δὲν στεροῦνται σπουδαιότητος, διότι ἐνέχουσιν ἐν ἑαυτοῖς τὴν ἐξέλιξιν τῆς διαπλάσεως τῶν κομμάτων καὶ ὑποβοηθοῦσιν οὕτω τρόπον τινὰ τὰ κόμματα εἰς τὸ νὰ λάβωσι συνείδησιν ἑαυτῶν.

Εἰς τὰ ἐσωτερικὰ ζητήματα ἐξήσκουν μεγίστην ἐπιρροὴν αἱ ἐξωτερικαὶ σχέσεις. Ὁ Κάρολος ἔκλινεν εἰς τὸ νὰ προσχωρήσῃ πρὸς ἐκείνας τῶν εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων, αἵτινες ἀντέπραττον κατὰ τῆς ὑπερσχύσεως Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ', πρὸς τὴν πολιτικὴν δὲ ταύτην ἀπέβλεπεν ὁ στενὸς δεσμὸς τοῦ μετὰ τοῦ πρίγκιπος τῆς Ὁράγγης, ὅστις σκοπὸν τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἐθεώρει τὴν καταπολέμησιν τοῦ Λουδοβίκου.

Τοιοῦτον σκοπὸν τοῦ βίου δὲν ἡνόει πάντως ποσῶς ὁ Κάρολος. Σκοπὸν τοῦ βίου αὐτοῦ ἐθεώρει οὗτος ν' ἀπολαύσῃ τὸν βίον τοῦ τοῦτον, εἰς ὃν ἔλαχεν ὁ βασιλικὸς κληρὸς.

Ἄλλ' ὅτε εἶδεν ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ ἔλθῃ εἰς συνεννόησιν μετὰ τοῦ κοινοβουλίου του, προσέφυγεν ἀδιστακτικῶς εἰς τὸ μέτρον ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον εἶχεν ἀποβῇ αὐτῷ χρήσιμον κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας του : ἐστράφη αὐτός, ὡς καὶ ὁ ἀδελφὸς του, ὁ δούξ τῆς Ὑόρκης, πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας, τοῦ ὁποίου αἱ χρηματικαὶ ἐπιχουρηγήσεις καθίστων ὅλως περιττὴν τὴν πρόσκλησιν κοινοβουλίου.

Κατὰ ταῦτα διέλυσεν ὁ Κάρολος τὸ κοινοβούλιον τῆς Ὁξφόρδης (Μάρτιον τοῦ 1681) καὶ δὲν συνεκάλεσεν ἐπὶ τοῦ παρόντος νέον : ἡ μετὰ τοῦ Λουδοβίκου συνθήκη κατὰ τρόπον χαρακτηριστικώτατον δὲν συνωμολογήθη κατὰ τοὺς συνήθεις τύπους τῶν δημοσίων συνθηκῶν, ἀλλ' ἦτο — ὡς αἰνιγματωδῶς ἐλέγετο — π ρ ο φ ο ρ ι κ ῆ σ υ μ μ α χ ί α (Verbalallianz) : ἐν ἄλλοις λέξεσιν ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας εἶχεν ὑποχρεωθῇ διὰ τοῦ λόγου του εἰς ὑποστήριξιν τῆς πολιτικῆς Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ', ἐφ' ὅσον οὗτος θὰ ἐπλήρουνεν αὐτὸν κανονικῶς. Διὰ τὰς πληρωμὰς ἤρκει μία ἀπόδειξις παραλαβῆς τοῦ Γάλλου πρεσβευτοῦ, ὅστις ἔδιδε νῦν τὰ χρήματα εἰς τὸν βασιλέα, ὡς ἔδιδεν αὐτὰ πρότερον εἰς τὰ μέλη τῆς κοινοβουλευτικῆς ἀντιπολιτεύσεως.

Τὸ μυστικὸν εἰς ἔλαχίστους μόνον ἦτο γνωστὸν. Κάρολος ὁ Β' ἐπολιτεύθη ἄλλως κατὰ τὸ στάδιον τοῦτο τῆς ἐξελιξέως μετὰ φρονήσεως : κατέλιπεν οὗτος τὴν προπαρασκευαζομένην μεταβολὴν τῆς-

κοινῆς γνώμης εἰς αὐτὴν ταύτην, χωρὶς νὰ ἐξερεθίζῃ τὰ πνεύματα διὰ σκαιᾶς ἐπιδεικτικῆς ἀντικοινοβουλευτικῆς πολιτικῆς.

Ἀτομικῶς ὁ Κάρολος ἦτο συμπαθητικός, δὲν εἶχε δὲ τὴν σοβαρότητα οὐδὲ τὴν ἰσχυρογνωμοσύνην τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ πάππου του, διὸ καὶ οὐδέποτε ἐταράχθη ἐν τῇ ψυχικῇ ἰλαρότητι καὶ τῷ ἀνειμένῳ βίῳ του ὑπὸ τῆς τοσοῦτον σφοδρᾶς ἄλλως ἀντιπολιτεύσεως.

§ 421. Ἡ Σκωτία. — Σπουδαῖον ἦτο καὶ τὸ γεγονός, ὅτι εἰς τὰ ζητήματα ταῦτα, εἰς τὰ ὁποῖα ἔλειπε μέρος τῆς ὀξύτητος τῆς δυνάμεώς των, ἔνεκα τοῦ ὅτι δὲν ἀνεφέροντο εἰς παρούσας δυσχερείας ἀλλ' εἰς τὸ μέλλον, ἔμεινεν ἀμέτοχος ἡ Σκωτία.

Εἶχε παρουσιασθῇ καὶ ἐκεῖ ἐν ἔτει 1661 ἀντιδρασὶς τις, ἐν δὲ τῶν θυμάτων αὐτῆς ἦτο ὁ δοῦξ τοῦ Ἀργάϋλ, ὅστις ἀκρῶς κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο εἶχε θανατωθῇ. Ἡ χώρα, ἥτις ἐπὶ τοῦ Κρόμβελλ ὑπῆρξεν ἀπλὴ ἐπαρχία, ἀπῆλθε νῦν καὶ αὖτις ἀνεξαρτήτου διοικήσεως, ὁ δὲ ἐκκλησιαστικὸς ὀργανισμὸς ἔλαβεν οὐσιωδῶς τὸν πρεσβυτεριανὸν χαρακτῆρα, καίτοι ὑπῆρχον καὶ πάλιν ἐπίσκοποι τινες: οἱ ἱεροκήρυκες, οἵτινες ἐνταῦθα δὲν ἤθελον νὰ ὑποκύψωσιν εἰς τὸν περὶ ὁμοιορρυθμοῦ νόμον (Uniformitätsakte) ἐγκατέλιπον τὰς θέσεις των. Ὑπελογίσθησαν οἱ τοιοῦτοι εἰς διακοσίους περίπου· διετήρησαν δὲ οὗτοι τὴν κατὰ τὰς ἀρχὰς των θείαν λατρείαν εἰς μεμονωμένα ὑψώματα, εἰς χαράδρας, εἰς δάση, εἰς ἀπομεμακρυσμένα μέρη, εἰς τὰς ὄχθας τῶν πολυαριθμῶν λιμνῶν τῆς πλουσίας εἰς κρυφῶνας καὶ ἀραιῶς κατφυκτιμένης χώρας.

Ἀπαξ ἔτι τῷ 1666 καὶ δευτέραν φορὰν τῷ 1670 ἀνέδωκε φλόγας τὸ πνεῦμα τοῦ covenant· κατὰ τὸ τελευταῖον τοῦτο ἔτος ἐδολοφονήθη ὁ ἀρχιεπίσκοπος τοῦ Ἀγίου Ἀνδρέα ὑπὸ τινων φανατικῶν, ἡ δὲ ἐξέγερσις τὴν ὁποίαν ἐπροξένησεν ἡ αἱματηρὰ αὕτη πράξις φέρει τὸ ὄνομα ἐνὸς τῶν ζηλωτῶν ἱεροκηρύκων, τοῦ Κάμερον.

Ἀλλὰ τὸν Ἰούνιον τοῦ 1679 ἐπάταξεν ὁ δοῦξ Μόνμουθ τοὺς Καμερονιανοὺς τούτους παρὰ τὴν γέφυραν Βόθουελλ· αὐτὸς ὁ Κάμερον, ὅστις ἐνώπιον τῶν ὀπαδῶν του ἀφώρισε τὸν βασιλέα Κάρολον καὶ παρέδωκε τὴν ψυχὴν αὐτοῦ εἰς τὸν Σατανᾶν, ἔμεινεν ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης μετὰ τῶν βασιλικῶν δραγόνων.

Αὐστηραὶ ποιναὶ ἐπέβλήθησαν, ἐνθυμεῖται δέ τις τοὺς ἀρχαίους

χριστιανικούς χρόνους ἢ τοὺς χρόνους τῶν Μακκαβαίων, μανθάνων ὅτι αἰχμάλωτοι, δυνάμενοι νὰ σωθῶσι, λέγοντες μόνον τὴν φράσιν «Ὁ Θεὸς εὐλογεῖτω τὸν βασιλέα», ὑφίσταντο τὸν θάνατον, διότι δὲν ἠδύναντο νὰ προφέρωσι διὰ τῶν χειλέων ὅ,τι ἐφαίνετο εἰς αὐτοὺς ἄρνησις τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ covenant.

§ 422. Μεταβολὴ φρονήματος ἐν Ἀγγλίᾳ. —

Ἐν Ἀγγλίᾳ ἡ ἀντίδρασις ἐποίησε κατὰ τὸ ἔτος 1681 περαιτέρω προόδους, ἐπειδὴ οἱ ἄνδρες τῆς κυβερνήσεως, ἐν οἷς σπουδαιότεροι ἦσαν ὁ Χάλιφαξ καὶ ὁ υἱὸς τοῦ πρώην ἀρχιγραμματέως Κλάρενδον, Λώρανς (Λαυρέντιος) Χάϋδ, κόμης Ρότσεστερ, ἐπολιτεύθησαν μετὰ μετριοπαθείας.

Ὁ λαὸς ἠὺχαριστεῖτο ὅτι ἡ Ἀγγλία δὲν ἀνεμιγνύετο εἰς τὰς ἡπειρωτικὰς ἐριδας, ἡ δὲ στρατιωτικὴ δύναμις, ἣν ἠδύνατο νὰ διαθέσῃ ἡ κυβέρνησις, ἦτο τοσοῦτον μικρά, ὥστε τὰ μέτρα αὐτῆς οὐδαμῶς ἔφερον χαρακτῆρα βίαιον· ἐξ ἄλλου ὁμως δὲν δύναται τις νὰ εἴπῃ περὶ τῆς ἀπονομῆς τῆς δικαιοσύνης ὅτι ἦτο ἀμερόληπτος, ὅ,τι ἔκρινεν αὕτη ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ κατὰ τὸ συμφέρον τῆς ἐξουσίας.

§ 423. Ἐπάνοδος τοῦ δουκὸς τῆς Ὑόρκης.

1682. — Τὸν Μάϊον τοῦ 1682 ὁ δούξ τῆς Ὑόρκης ἐπέστρεψεν εἰς Ἀγγλίαν: ἐν τῇ διοικήσει τῆς πόλεως τοῦ Λονδίνου κατωρθώθη νὰ λάβωσι τὴν ἀρχὴν τόρεις, ἡ δὲ ἀπρονοησία τῆς ἀντιπολιτεύσεως ἐπετάχυνε τὴν μετατροπὴν τοῦ φρονήματος ἐν Λονδίῳ.

Ὁ ἀρχηγὸς τῶν οὐίγων Σιαφτεσβουρύ, ὅστις νῦν μὲν ἐπειράτο νὰ πλησιάσῃ τὸν βασιλέα, νῦν δὲ συνελάμβανε τὴν παράτολμον ἰδέαν τῆς ἐξεγέρσεως στάσεως ἐν τῇ πρωτεύουσῃ, ἐγκατέλιπε τὸν ἀγῶνα καὶ ἔφυγεν εἰς τὰς Κάτω Χώρας, ὅπου μετὰ τινὰς μῆνας ἀπέθινε: συνωμοσία δὲ τινὲς ἀρχαίων τινῶν Κρομβελλιανῶν, γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα τῆς συνωμοσίας τοῦ Οἴκου τῆς Βρίζας (Rye-house), ὑπεβόηθησε τοὺς τόρεις νὰ συμπληρώσωσι τελείως τὴν νίκην των.

Ἐν τινὶ οἰκίᾳ, φερούσῃ τὸ ὄνομα τοῦτο, κειμένη δὲ παρὰ τὴν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν ἀπὸ τῆς Newmarket εἰς Λονδίνον, ἔμελλε νὰ στηθῇ ἐνέδρα κατὰ τοῦ βασιλέως· ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα ἀνεκαλύφθη, ἱκανοὶ δὲ τῶν ἐνόχων ἢ κατηγορουμένων κατεδικάσθησαν καὶ ἐθανατώθησαν.

Ἡ κυβέρνησις ἔλαβε θάρρος, συνελήφθησαν νῦν καὶ τινες τῶν ἀρχηγῶν

τῆς κατὰ τοῦ δουκὸς τῆς Ὑόρκης κινήσεως, ἐθανατώθησαν δὲ ἐξ αὐτῶν ὁ λόρδος Οὐίλλιαμ Ρῶσσελ καὶ ὁ Ἀλγερινουν Σίδνεϋ. Ὁ Ρῶσσελ ἀπέθανε μετὰ καρτεροψυχίας καὶ υπερέσπισε τὸ δόγμα περὶ τοῦ δικαίου τῆς ἀντιστάσεως, ἀντιθέτως τῆς πρὸς ἐπικράτησιν νῦν τεινούσης τοριστικῆς ἀρχῆς περὶ ἀπολύτου ὑπακοῆς. Ἠκολούθησε δὲ αὐτὸν εἰς τὸν θάνατον ἐξ ἴσου ἀνδροπρεπῶς ὁ Ἀλγερινουν Σίδνεϋ. Κατὰ τὴν βίαν αὐτοῦ ἐγένετο διάσημος διὰ τὴν σκληρότητα μεθ' ἧς προσεφέρετο ὁ εἰς λόρδον ἀρχιδικαστὴν τοῦ βασιλικοῦ δικαστηρίου (Kingsbench) διορισθεὶς Γεώργιος Ζέφφρεϋ (Jefrey) : ὁ δοῦξ ὁμῶς Μόνμουθ, ὅστις ἐν πάσῃ συνωμοσίᾳ ἦτο ὁ κύριος πρωταίτιος, ἔτυχε χάριτος.

Ἐν ἔτει 1684 συνεκρίμισεν ὁ Λουδοβίκος ΙΔ' τὰς ἐκ τοῦ δεσμοῦ αὐτοῦ μετὰ τοῦ βρσιλέως ὠφειλάς : ἡ συνθήκη ἐκείνη, δι' ἧς ἐκράτησε τὰ ὑπ' αὐτοῦ ἀρπαγέντα ἐπὶ εἴκοσιν ἔτη, συνωμολογήθη· ὁ Κάρολος ἔβλεπε μετ' ἀδιαφορίας πρὸς τὴν αὐτοῦσαν ὑπεροχὴν τῆς Γαλλίας. Εἶχεν ἐπιτύχει οὗτος τοῦ σκοποῦ του· διό καὶ εἰς πρόσκλησιν κοινοβουλίου ἀκόμη ἠδύνατο νῦν ὁ Κάρολος νὰ προβῇ ἥτυχος.

Δὲν περιῆλθεν ὁμῶς εἰς τὴν θέσιν ταύτην : τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1685 προσεβλήθη ὑπὸ ἀποπληξίας, ἥτις ἐτερμάτισε μετὰ τινος ἡμέρας τὸν βίον του. Εἶχε λάθει ἤδη ἄφρονι παρὰ τινος ἀγγλικανοῦ ἐπισκόπου, ὅτε ἔπεισεν αὐτὸν ὁ ἀδελφός του Ἰάκωβος ν' ἀποθάνῃ μᾶλλον ὥς μέλος τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας. Ἰερεὺς τῆς ρωμαϊκῆς ἐκκλησίας ἦτο πρόχειρος· τί ἐπείραζεν; ὁ Κάρολος μετενόει διὰ τὰς ἁμαρτίας του, ἢ ἔλεγεν ὅτι μετενόει, ὥς ἐπίσης καὶ διὰ τὴν ἁμαρτίαν, ὅτι τοσοῦτον ἐβράδυνε νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν ἐκκλησίαν, οὕτω δὲ ἔλαβε καὶ τὴν καθολικὴν ἄφρονι καὶ ἐξησφάλισε καὶ τὰ τῆς ρωμαϊκῆς ἐκκλησίας μέσα πρὸς σωτηρίαν τῆς ψυχῆς τῆς.

§ 424. Ἰάκωβος ὁ Β'. 1685.— Ὁ ἀδελφός αὐτοῦ Ἰάκωβος ὁ Β' διεδέχθη αὐτὸν ἄνευ δυσκολίας τινός (1685—1688). Ἐν Σκωτίᾳ, τῇ ἰδιαιτέρᾳ ἐστὶα τοῦ οἴκου, ἡ ἄνοδος αὐτοῦ εἰς τὸν θρόνον ἐχαιρετίσθη μάλιστα μετὰ τινος ἐνθουσιασμοῦ.

Ὁ πρῶτος λόγος αὐτοῦ ἐνώπιον τοῦ μυστικοῦ συμβουλίου, ὅστις ἐγένετο βραδύτερον γνωστὸς, ἦτο μετροπαθὴς καὶ περιεῖχεν ὑπόσχεσιν περὶ τηρήσεως τῶν νόμων.

Ὁρος ἀπαραίτητος εὐτυχούς βασιλείας διὰ τὸν Ἰάκωβον Β' ἦτο

τὸ νὰ θεωρήσῃ τὴν θρησκείαν τοῦ ὡς ὑπόθεσιν τοῦ καθαρῶς ἰδιωτικῆν. Ἄλλ' οὗτος ὡς ζήλωτῆς καθολικὸς καὶ ἡγεμὼν ἀνάπλεως ὅλου τοῦ στουαρτικοῦ βασιλικοῦ τύπου δὲν ἠδύνατο νὰ ὑποβάλλῃ ἑαυτὸν εἰς τὸν περιορισμὸν τοῦτον.

Τοῦναντίον μετ' ἐπιδεικτικότητος ἠθέλησε πάραυτα νὰ τελέσῃ δημοσίᾳ τὴν ἱεράν ἀκολουθίαν κατὰ τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν, τοῦθ' ὅπερ ἀντέκειτο πρὸς τοὺς ὑφ' ἑσταμένους νόμους, εἰς τὴν τήρησιν τῶν ὁποίων δὲν ἐθεώρει ἑαυτὸν ὑποχρεωμένον ὡς βασιλέα.

Ἐν τοσοῦτῳ αἱ ἀπαρχαὶ τῆς νέας κυβερνήσεως δὲν ἦσαν ἀτυχεῖς. Ἐνεποίησεν ἀγαθὴν ἐντύπωσιν τὸ γεγονὸς, ὅτι ὁ Ἰάκωβος λίαν νομιμοφρόνως συνεκάλεσε κοινοβούλιον, καὶ τὸ κοινοβούλιον δὲ δὲν ἐδίστασε νὰ ψηφίσῃ τὰς κυρίας προσόδους ἐπίσης νομιμοφρόνως, ὡς εἶχε πράξει διὰ τοὺς προκατόχους τοῦ, δι' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς βασιλείας τοῦ.

Προέβη δὲ ὁ Ἰάκωβος μετὰ μεγάλης βεβαιότητος, μεθ' ὅλης τῆς αὐτοπεποιθήσεως ἀνθρώπου μικρονόου, γινώσκοντος ὅτι ἔχει ὀπισθέν τοῦ πρὸς ὑποστήριξιν ἄλλους ἰσχυροτέρους : οἱ ἰσχυρότεροι οὗτοι ἦσαν ὁ βασιλεὺς Λουδοβίκος τῆς Γαλλίας καὶ ὁ ἀρχηγὸς τῆς ρωμαϊκῆς ἐκκλησίας, ὁ πάπας, πρὸς οὓς ἀμφοτέρους ἐδείκνυεν οὗτος ἀφοσίωσιν σχεδὸν δουλικήν.

Ἐπανάστασις δέ τις ἀποτυχοῦσα συνετέλεσεν εἰς ἐνίσχυσιν τῆς κυβερνήσεως τοῦ Ἰακώβου.

§ 428. Ἡ ἐπανάστασις τοῦ δουκὸς Μόνμουθ.—

Περὶ τὸν δαῦκα Μόνμουθ συνωθοῦντο οἱ πολυάριθμοι φυγάδες τῆς τελευταίας κυβερνήσεως, ἐξώθησαν δ' αὐτὸν οὗτοι εἰς τὴν ἀξιοθρήνητον ἀπόφασιν τοῦ νὰ προκαλέσῃ ἐξέγερσιν κατὰ πρῶτον ὑπὲρ ἀελευθέρου κοινοβουλίου», ὑπὲρ αἰρηθείας καὶ ἐλευθερίας», ὑπὲρ ἐτησίων κοινοβουλίων καὶ ἄλλων δημοκρατικῶν ἀπαιτήσεων ἢ πόθων, ἐν συναφείᾳ δὲ πρὸς ταῦτα νὰ διεκδικήσῃ καὶ ἐπιβάλλῃ διὰ τῶν ὅπλων τὰ ἴδια ἑαυτοῦ δῆθεν δικαιώματα ἐπὶ τοῦ στέμματος τῆς Ἀγγλίας.

Συγχρόνως δὲ ἔμελλον νὰ δοκιμάσῃ τὴν τύχην τῶν οἱ Σκῶτοι μετανάσται ὑπὸ τὸν δαῦκα Ἀργάϋλ, τὸν υἱὸν τοῦ ἐν ἔτει 1661 θανατωθέντος.

Ἀμφότεραι αἱ ἐπιχειρήσεις ἀπέτυχον, κατέληξαν δὲ εἰς τὴν θανάτωσιν τῶν ἀρχηγῶν τῶν. Ἡ τελευταία μάχη ἐγένετο ἐπὶ ἀγ-

γλικου ἐδάφους ἐν Σεδγεμοὺρ τῆς Σομορσετσάϊρ τὸν Ἰούλιον τοῦ 1685 μεταξύ τῶν βασιλικῶν στρατευμάτων, διαικουμένων ὑπὸ τινος ἀνεψιοῦ τοῦ Τουρέννου, ὅστις εἶχεν ἀναδειχθῇ εἰς λόρδον Φέβερχαμ, καὶ τῶν περισυλλεγέντων στιφῶν τῶν ὁπαδῶν τοῦ «βασιλείως Μόνμουθ.»

Ἡ μάχη ἀπέβη, ὡς εἰκός, ἐναντίον τοῦ τελευταίου τούτου, ἀλλὰ κατόπιν γενναίου ἀγῶνος αὐτὸς δὲ οὗτος ὁ δοῦξ συνελήφθη μετὰ τινας ἡμέρας εἰς τὸ κρησφύγετόν του.

Εἰς μάτην ἐταπεινώθη οὗτος ἐνώπιον τοῦ βασιλείως Ἰακώβου καὶ παρεκάλεσε γονυπετὴς ζητῶν χάριν ὑπὲρ τῆς ζωῆς του : ἐνταῦθα δὲν ἠδύνατο νὰ γίνῃ λόγος περὶ ἀπονομῆς χάριτος, καὶ ἂν ἀκόμη μὴ εἶχεν ἀποσκληρύνῃ κατ' αὐτοῦ αὐτὸς ὁ Ἰάκωβος τὴν φύσει ἄσπλαγχον καρδίαν του.

Ἡ ἐπανάστασις ἔδωκεν εὐκαιρίαν αἱματηρᾶς συγκομιδῆς εἰς βάρος τοῦ ἡττημένου κόμματος. Ὁ λόρδος ἀρχιδικαστὴς Ζέφφρεϋ ἔκαμε τὴν «αἱματηρὰν περιοδεῖαν του», ἐθανατώθησαν δὲ περίπου τριακόσιοι, ἐνῶ διπλάσιοι κατεδικάσθησαν εἰς ἀπέλασιν εἰς τὰς Δυτικὰς Ἰνδίας.

Αἱ δημεύσεις ἐπλούτησαν τὸ βασιλικὸν θησαυροφυλάκιον, ὅπερ, ἐπειδὴ ὁ Ἰάκωβος δὲν ἦτο σπάταλος ὡς ὁ προκατόχος του, διετέλει ἐν καλῇ καταστάσει.

§ 426. Τὰ σχέδια τοῦ Ἰακώβου. — Ὁ βασιλεὺς ὥρμησεν εὐθὺς ἐπὶ τὸν σκοπὸν του. Ἦσαν αἱ ἡμέραι τῆς καταργήσεως τοῦ διατάγματος τῆς Νάντης: ἡ καθολικὴ ἐκκλησία προέβαινε καὶ πάλιν νικηφόρος. Ἐλαβε δὲ ὁ Ἰάκωβος ὡς πρόσχημα τὴν τελευταίαν ἐπανάστασιν, ἥτις λίαν ἐπικαίρως εἶχε παρουσιασθῇ, ὅπως αὐξήσῃ τὸν ἐλάχιστον ἀριθμὸν τῶν μονίμων ἐν Ἀγγλίᾳ στρατευμάτων μέχρι δεκακισχιλίων, καὶ ἀνεκοίνωσεν εἰς τὸ κοινοβούλιον, ὅτι εἶχε διορίσει ἀξιωματικοὺς τοῦ στρατοῦ καθολικοὺς τινας, τῶν ὁποίων ἐγίνωσκε τὴν νομιμοφροσύνην.

Εἰς τὸ μέτρον τοῦτο εὗρεν ἀντίστασιν παρὰ τῷ κοινοβουλίῳ· εἶχεν ὁμῶς ἐξεύρει ὁ βασιλεὺς εὐχρηστον καί, ὀφείλει τις νὰ ὁμολογήσῃ, πρωτοφανῇ μέθοδον πρὸς διάπραξιν τῶν παρανομιῶν τούτων ἐν τῷ βασιλικῷ προνομίῳ, ὅπερ ἐπέτρεπεν αὐτῷ, ὅχι μὲν βεβαίως νὰ ἀπαλλάττῃ τοὺς καθολικοὺς ἐν τῷ συνόλῳ.

ἀπὸ τῶν νόμων, οἵτινες ἀπέκλειον αὐτοὺς ἀπὸ τῶν δημοσίων ἀξιωματίων, πάντως ὅμως νὰ παρέχῃ εἰς ἐκείνους οὕς διώριζεν εἰς δημοσίαν ὑπηρεσίαν ἡ φεσιν τῆς ποινῆς τῆς ἐπιβαλλομένης διὰ τὴν ἀποδοχὴν τῆς θέσεως.

Εὗρε δὲ πρόθυμά τινα ὄργανα ἐν τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ αὐτοῦ: ὁ ἄδελφός ἐκεῖνος δικαστής, ὅστις ἔχυνε ποταμῆδὸν ἔνοχον καὶ ἀθῶον αἷμα, ὁ Γεώργιος Ζέφφρεϋ, διωρίσθη λόρδος καγγελάριος, ἀποχωρησάντων ἀπὸ τῆς κυβερνήσεως τῶν τῶν ἐντίμων ἀνδρῶν οἷος ὁ Χάλιφαξ.

Ὁ ἀνακαθολικισμὸς προέβαινε μετὰ δυνάμειος· πανταχοῦ ἐκινούντο ἤδη παταγωδῶς τὰ μέλη τῶν ἐν Ἀγγλίᾳ ἀπηγορευμένων μοναρχικῶν ταγμάτων· ἐν Ἰρλανδίᾳ ἀπεμακρύνθησαν οἱ προτεστάνται ἀξιωματικοὶ καὶ ἀντικατεστάθησαν ἐν μεγάλῳ ἀριθμῷ ὑπὸ καθολικῶν· μάλιστα Λουδοβίκος ὁ ΙΔ' καὶ ὁ πάπας Ἰννοκέντιος ὁ ΙΑ' ἐθεώρησαν φρόνιμον νὰ δώσωσι συμβουλὰς μετροπαθείας εἰς τὸν προστατεύμετων τῶν, ὅστις ἐξέθετεν εἰς κίνδυνον τὸν ἀξιεπαῖνον ἀγῶνά των δι' ὑπερβολὴ οὗ ζήλου.

§ 427. **Καθολικαὶ τάξεις· διακήρυξις ἀνεξιθρησκείας.** — Οὕτω ἐξηκολούθησαν τὰ πράγματα ἐπὶ τινα χρόνον: ὁ βασιλεὺς ἦτο ἀρκούντως ἰσχυρὸς, ὅπως θέσῃ ἐπὶ βραχὺν χρόνον εἰς ἐφαρμογὴν τὸ σχέδόν του. Ἡ δύναμις αὐτοῦ ὅμως ἐστηρίζετο ἀποκλειστικῶς ἐπὶ τοῦ κόμματος τῶν τῶρεων, οἵτινες ἐπὶ τῆς προκατόχου κυβερνήσεως εἶχον ὑπερμαχήσει τοῦ ἀγῶνος τῆς νομιμοπροσύνης (Legitimität), ἀλλ' αὐτοὶ τε καὶ ἡ πλειονοψηφία τοῦ ἔθνους ἐν γένει ἦσαν ἐνθερμοὶ ὀπαδοὶ τῆς ἀγγλικανικῆς ἐκκλησίας καὶ ἐχθροὶ τοῦ παπισμοῦ.

Ἐν τοσούτῳ εἶχον ὑποστηρίξει οὗτοι μετὰ μεγάλης ἀμετροπείας τὸ δικαίωμα τοῦ βασιλέως καὶ τὴν ἀπόλυτον ὑπακοὴν τῶν ὑπηκόων, ἐφ' ὅσον κατεπολέμουν τὰς δοξασίας τῶν οὐτίγων: ὁ βασιλεὺς Ἰάκωβος ἦτο ἀρκούντως ἀνόητος, ὥστε νὰ πιστεύσῃ τοῦτο κατὰ γράμμα, καὶ δὲν ἐσυλλογίσθη, ὅτι πᾶσα τοιαύτη κομματικὴ θεολογία ἢ κομματικὴ μεταφυσικὴ ἀποβάλλει τὴν ἰσχύν της, ἅμα ὥς πρόκειται νὰ χρησιμεύσῃ κατὰ τοῦ κόμματος τὸ ὁποῖον εἶχεν ὑποστηρίξει αὐτήν.

Ταχέως δὲ εὗρον οἱ τοῦ κόμματος τούτου, ὅτε αὐτὸς ὁ προτεσταντισμὸς καὶ ἡ ἀγγλικανικὴ ἐκκλησία εὐρέθησαν εἰς κίνδυνον, πῶς καὶ

αὐτὴ ἡ Ἀγία Γραφή παρέχει παραδείγματα ἀντιστάσεως κατὰ δυσθε-
βῶν ἐντολῶν, ὡς καὶ ἀποφθέγματα παραγγέλλοντα Θεῷ μᾶλλον ὑπα-
κούειν ἢ ἀνθρώποις.

Τὸν Ἰούλιον τοῦ 1687 ἐξεδόθη βασιλικὴ προκήρυξις, τῆς ὁποίας
εἶχε προηγηθῇ ἡδὴ διάταγμα ἀνεξιθρησκείας διὰ τὴν Σκωτίαν : ἐν τῇ
προκήρῳξει ταύτῃ ἀνεκηρύσσετο ἡ ἐλευθερία τῆς συνειδήσεως, καὶ
ἔπειτα τὸν Ἰούλιον διελύθη τὸ κοινοβούλιον.

Ἦλπιζεν ὁ βασιλεὺς ὅτι, ἐπεκτείνων εἰς τὰ ἔσχιστα τὴν ἀρμοδιό-
τητά του καὶ προσπαθὼν νὰ ἐλκύσῃ πρὸς ἑαυτὸν τοὺς ἀσυμμορφώτους
(Nonkonformisten) προτεστάντας, τοὺς πρεσβυτεριανούς, τοὺς ἀνεξαρ-
τήτους, τοὺς ἀναβαπτιστὰς, τοὺς Κουακέρους πρὸς τὸ συμφέρον αὐτοῦ,
τὸ ὁποῖον ἦτο καὶ τούτων συμφέρον, θὰ ἔφερε κοινοβούλιον, τὸ ὁποῖον
θὰ κατήργει τὴν Testakte, διότι τοῦτο μόνον ἡδύνατο νὰ ἐξυπηρε-
τήσῃ τὸ συμφέρον τῶν καθολικῶν μονίμως, καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ
βασιλέως.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἐξηκολούθησεν οὗτος νὰ ποιῇται χρῆσιν τοῦ δι-
καιώματος τῆς ἀφέσεως, μάλιστα δὲ νὰ παρeisάγῃ εἰς τὰς ἀκροπόλεις
τοῦ ἀγγλικανισμοῦ, εἰς τὰ πανεπιστήμια, τοὺς ὑποψηφίους του.

Τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1688 ἐδημοσιεύθη νέα διακήρυξις ἀνεξιθρη-
σκείας, ἐν ᾗ ἐπανελήθησαν προγενέστεραι δηλώσεις καὶ αἱ ὀρκοδο-
σίαι ἐχαρακτηρίσθησαν ὡς ἀλυσιτελεῖς : ὁ βασιλεὺς ἐδήλωσε τὴν ἀξιέ-
παινον πρόθεσιν — ἀξιέπαινον, ἐὰν ἦτο εἰλικρινὴς καὶ ἐντιμος — περὶ
καθιερώσεως ἐν Ἀγγλίᾳ τῆς γενικῆς θρησκευτικῆς ἐλευθερίας. Τὰ
ἀξιώματα ἔπρεπε ν' ἀπονέμωνται κατ' ἀξίαν· αἰκανότητες ὅχι ὅροι»
ἦτο ἡ φράσις του· ἐσκέπτετο δὲ νὰ συγκαλέσῃ τὸν Νοέμβριον κοινο-
βούλιον, δι' οὗ ἤλπιζεν ὅτι θὰ ἐπραγματοποιεῖ τὴν πρόθεσίν του
ταύτην.

Ἄλλ' οἱ προτεστάνται ἀσυμμόρφωτοι (dissenters ἀγγλιστί,
Nonkonformisten γερμανιστί) δὲν ἐξηπατήθησαν ὑπὸ τῶν ὑποσχέσεων
τούτων. Ἐσκέπτοντο λίαν ὀρθῶς ὅτι θρησκευτικὴ ἐλευθερία ὑπὸ παπι-
στοῦ βασιλέως διδομένη, ἦτο καθ' ἑαυτὴν ἀντίφασις, καὶ ὅτι αἱ συνέ-
πειαι τῆς ἀντιφάσεως ταύτης ἔμελλον λίαν ταχέως νὰ ἐκδηλωθῶσι καὶ
ἐπιβληθῶσιν.

Οἱ ἀμφιβόλων καὶ ὑπόπτων φρονημάτων ἄνδρες οἱ περιστοιχιζόντες
τὸν βασιλέα, ὅστις ἀπώλεσε καθ' ὁλοκληρίαν τὴν πρὸς τὸ ἔθνος αὐ-

τοῦ ἐπαφῆν, εἶχε γίνει δὲ ἀρχηγὸς ἢ μέλος κόμματος, διήγειρον πανταχοῦ δυσπιστίαν, ἥτις καὶ ἦτο λίαν δεδικοιολογημένη.

Ἦτο γνωστὸν ὅτι ὁ Ἰάκωβος διετέλει ὑπὸ τὴν ἐπιτροπὴν γυναικῶν καὶ Ἰησουϊτῶν, ὧν ἓνα, τὸν πάτερ Πέτρον, ἀνέδειξε μέλος τοῦ μυστικοσυμβουλίου του.

Τὴν 27 Μαΐου, ἡμέραν Κυριακὴν, ἔμελλε νὰ ἀναγνωσθῇ ἡ βασιλικὴ δῆλωσις ἀπὸ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀμβώνων: ἐπτά ἐπίσκοποι ἐξ ἄλλου τῆς ἀγγλικανικῆς ἐκκλησίας ἀπηύθυναν αἰτησιν (petition), ἣν καὶ ἐπέδωκαν εἰς τὸν βασιλέα κατὰ τινὰ ἀκρόασιν.

Ὁ Ἰάκωβος ἐξωργίσθη σφόδρα ἐκ τοῦ διαβήματος τούτου, διαταγῇ δὲ τοῦ μυστικοσυμβουλίου οἱ ἐπίσκοποι ἤχθησαν εἰς τὸν πύργον (τοῦ Λονδίνου). Ἀλλὰ κατὰ τὴν δίκην ἥτις ἐπηκολούθησε νῦν ἐναντίον αὐτῶν, ἡ κυβέρνησις ἠττήθη· τὸ δικαστήριον ἐκήρυξε τοὺς ἱεράρχας ἁθώους τῆς κατηγορίας, ὅτι ἐπέδωσαν καὶ ἐδημοσίευσαν ψευδῆ καὶ ἐπαναστατικὸν λίβελλον, τοῦθ' ὅπερ προεκάλεσεν εἰς τε τὰς πόλεις καὶ εἰς τὴν ὑπαίθριον χώραν μεγάλας καὶ παταγώδεις ἐκδηλώσεις χαρᾶς καὶ ἀγαλλιάσεως.

§ 428. Γέννησις πρίγκιπος τῆς Οὐαλλίας. 1698.

— Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ ἐπῆλθε γεγογὸς τὸ ὅποῖον μετέβαλε τὴν ὅλην κατὰστασιν τῶν πραγμάτων.

Ἡ κατὰ τοῦ συστήματος τοῦ βασιλέως ἀντιπολίτευσις εἶχε περιορισθῇ μέχρι τοῦδε ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς νομιμότητος καὶ ποιᾶς τινος μετροπαθείας, διότι ἐπιστεύετο, ὅτι τὸ σύστημα τοῦτο δὲν θὰ διήρκει ἐπὶ πολὺν χρόνον. Ὁ βασιλεὺς εἶχεν ὑπερβῇ τὸ πεντηκοστὸν ἔτος, ὃ δὲ γάμος αὐτοῦ εἶχε παραμείνει μέχρι τοῦδε ἄγονος.

Κατόπιν αὐτοῦ ἤρχετο ἡ ἐκ πρώτου γάμου θυγάτηρ αὐτοῦ, ἡ Μαρία, διαμαρτυρομένη τὸ θρησκευμα, σύζυγος δὲ ἤδη τοῦ πρίγκιπος τῆς Ὁράγγης· μετ' αὐτὴν ἡ νεωτέρα ἀδελφὴ Ἄννα, διαμαρτυρομένη καὶ αὐτὴ καὶ σύζυγος διαμαρτυρομένου πρίγκιπος, τοῦ Γεωργίου τῆς Δανίας.

Ἀλλὰ τὴν 10 Ἰουλίου 1688 ἐγεννήθη πρίγκηψ τῆς Οὐαλλίας· ἡ παπιστικὴ λοιπὸν δυναστεία εἶχε στερεωθῇ, συνέβη δὲ τοῦτο εἰς στιγμήν καθ' ἣν πᾶσα ἡ Εὐρώπη ἐξωπλίζετο, ὅπως καταπολεμήσῃ τὴν ἀφόρητον ὑπεροχὴν Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ'.

Ὑπὸ τοιαύτας περιστάσεις ἐφάνησαν δεδικοιολογημένα μέτρα

ἀπεγνωσμένα κατὰ κακοῦ ἀπειλοῦντος ὅλον τὸ μέλλον τῆς χώρας, ὡς ἦσαν δεδικαιολογημένα καὶ ἀπέναντι ἐταιρείας, ἥτις ἀρτίως εἶχε κάμει τὸ ἀριστοτέχνημά της ἐν τῇ ἀνανεώσει καταδιώξει τῶν Οὐγνόντων.

Ὅτι ἀφ' ἐνὸς ἡ γέννησις πρίγκιπος παριστάνετο ὡς θαῦμα τοῦ παντοδυνάμου, εἶναι τόσο φυσικόν, ὅσον ὅτι ἐξ ἄλλου ἀμφισβητεῖτο ἡ γνησιότης τοῦ παιδὸς τούτου: διότι ὀπίσθιν τῆς γεννήσεως ταύτης ὑπόπτευον ἰησουϊτικόν τι τέχμασμα.

Καὶ ἦσαν μὲν βεβαίως αἱ ὑπόνοιαι αὗται ἀβάσιμοι· τὸ πρᾶγμα ὁμῶς ἐφαίνετο εἰς τὸ προτεσταντικὸν ἐνστικτον τοῦ πλήθους λίαν εὐλογον, παρεῖχε δὲ τοῦτο εἰς τοὺς ἀρχηγούς πρόσχημα ἄριστον, ἡ ὥστε νὰ παραιτηθῶσι τῆς πίστεως ταύτης ἡ προφασιολογίας, ὅσον ὀλίγην πραγματικὴν ὑπόστασιν καὶ ἂν εἶχεν αὕτη.

Ἦσαν χρόνοι μεγάλης κρίσεως καὶ ἔπρεπε νὰ καταβληθῶσιν ἀνάλογοι ἐνέργειαι. Πρὸ πολλοῦ ὁ προτεσταντικὸς πληθυσμὸς εἶχεν ἀναθέσει τὰς ἐλπίδας του εἰς τὸν πρίγκιπα Γουλιέλμον τῆς Ὁράγγης, ὅστις, καλθ.νιστὴς ἐκ πεποιθήσεως, ὑπερεμάχετο τοῦ κοινοῦ προτεσταντικοῦ καὶ εὐρωπαϊκοῦ συμφέροντος κατὰ τῶν τυράννων τῆς ἐποχῆς, καὶ εἶχεν ἀντιστῆ κατὰ παντὸς πειρασμοῦ ἀναδείξεώς του ἐπὶ θυσίᾳ τῶν μεγάλων τούτων ἀρχῶν.

Ἡ ἰδέα, ἥτις πρὸ πολλοῦ ἤδη χρόνου ὑπῆρχεν ἕνεκα τῆς αὐξούσης καὶ ἐπεκτεινομένης τυραννίας τοῦ Ἰακώβου, περὶ ἀφίξεως τοῦ πρίγκιπος ἐπὶ κεφαλῇ στρατιωτικῶν δυνάμεων εἰς Ἀγγλίαν πρὸς διεκδίκησιν καὶ ὑποστήριξιν τῶν δικαιωμάτων τῆς συζύγου του καὶ τῆς προτεσταντικῆς ἐκκλησίας, ἔλαβε νῦν μᾶλλον ὠρισμένην μορφήν. Λόρδοι τινες μετέβησαν παρ' αὐτῷ, αὐτὸς δὲ ἐπεμψε ἐπιτήδειον ἔκτακτον πρέσβυν, ὅστις ἤξευρε τὸ ἔργον του καλλίτερον ἢ οἱ Γάλλοι πρέσβεις, οἵτινες διηύθυνον μέχρι τοῦδε τὰ πράγματα ἐν Ἀγγλίᾳ ἀπὸ τῶν παρασκηλίων.

Τὸν Ἰούνιον ἐπεμψαν ἑπτὰ Ἀγγλοὶ μεγιστᾶνες, ἐν οἷς ὁ κόμης Δάνθου, εἰς Ρῶσσελ καὶ εἰς Σίδνεϋ, κρυπτογραφικὸν προσκλητήριον πρὸς τὸν πρίγκιπα, ὅστις μετὰ μυστικότητος διέθεσεν ὑπὲρ τῆς ἐπιχειρήσεως τοὺς ἰσχυροτέρους τῶν ἀνδρῶν τῶν Γενικῶν πολιτειῶν καὶ συνεννοήθη μετὰ τινων ὀνομαστῶν ἡγεμόνων, πρὸ παντός δὲ μετὰ τοῦ ἐκλέκτορος Φρειδερίκου Γ' τοῦ Βρανδεμβούργου, ὅστις εἶχε διαδε-

χθὴ τὴν 29 Ἀπριλίου τοῦ 1688 τὸν πατέρα αὐτοῦ Φρειδερίκον Γουλιέλμον.

Ἡ ιδιότης αὐτοῦ ὡς Γενικοῦ καπιτάνου καὶ ἡ τεταμένη ἐν Εὐρώπῃ κατάστασις ἐπέτρεπον αὐτῷ νὰ ἐπιδιώκῃ ἀναφανδὸν τοὺς ἐξοπλισμούς. Πρὸς στιγμὴν ἐξηπκτήθη καὶ αὐτὸς ὁ Λουδοβίκος ὡς πρὸς τὰ συμβαίνοντα, ἀργὰ δὲ κατέστησε καὶ αὐτὸς προσεκτικὸν τὸν βασιλικὸν ὑποτελῆ του, ὅστις, ἀφωσιωμένος εἰς τὴν πραγματοποίησιν τῶν παπιστικῶν ἰδεῶν του, καὶ ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν ὑπερμέτρως στενοῦ κύκλου ἀνθρώπων διατελῶν, εἶχεν ἀπολέσει καθ' ὁλοκληρίαν τὴν ὁποῖαν ἄλλως θὰ εἶχεν ὀλίγην νοημοσύνην καὶ ἀμερόληπτον ἀντίληψιν καὶ ἐκτίμησιν τῶν πραγμάτων.

Εἶχεν αὐξήσῃ ὁ Ἰάκωθος τὸν στρατὸν του μέχρι 30000 ἀνδρῶν, εἶχε τὴν δὲ ἀνοησίαν κατὰ τινα στρατιωτικὴν ἐπιθεώρησιν ἐν μηνὶ Αὐγούστῳ νὰ δοκιμάσῃ ἐπὶ ἐνὸς συντάγματος ἐπὶ πόσων θὰ ἠδύνατο νὰ ἔχῃ ἐμπιστοσύνην, ἡ δοκιμασία δὲ αὕτη ἀπέβη λίαν κικῶς.

Τὸν Σεπτέμβριον ἔλαβεν ἀκριβεῖς εἰδήσεις περὶ τῶν παρασκευαζομένων, τοῦτο δὲ ἀπεθάρρυνεν αὐτόν τε καὶ τοὺς συμβούλους του τοῦ φυράματος τοῦ Ζάφφρεϋ. Ἐνῷ δὲ κατὰ τάχος ἠϋζάνετο ὁ στρατός, ἐξωπλίζετο στόλος, ἐδημοσιεύετο δὲ ἀμνηστία, προσεπήθει νῦν ὁ Ἰάκωθος νὰ συνεννοηθῇ μετὰ τοῦ ἀγγλικανικοῦ κόμματος, καὶ ἐζήτηει συμβουλὰς παρὰ τῶν ἐπισκόπων, τοὺς ὁποῖους μέχρι τοῦδε κατεδίωκεν.

Ἄλλὰ ταῦτα δὲν ἠδύναντο ἄλλως νὰ κριθῶσιν εἰμὴ ὡς ἀπόδειξις ἀδυναμίας, δὲν ἰσχυσαν δὲ νὰ μεταβάλωσι τὴν πορείαν τῶν πραγμάτων.

§ 429. Ἀποβίβασις Γουλιέλμου τῆς Ὁράγγης. 1688. — Τὴν 5 Νοεμβρίου τοῦ 1688 ἀπεβιβάσθη ὁ πρίγκηψ Γουλιέλμος τῆς Ὁράγγης μετὰ 14000 ἀνδρῶν εἰς τὸν ὄρμον τῆς Τορβάϋ τῆς Δεβονσάϊρ. Ἡ πράξις ἦτο τόλμημα. Οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ μαντεύσῃ ποῖαι θὰ ἦσαν αἱ συνέπειαι τῆς ἐμφανίσεως ξένων πολεμιστῶν, ὀλλανδικῶν καὶ γερμανικῶν στρατευμάτων, ἐπὶ ἀγγλικῷ ἐδάφους, δὲν πρέπει δὲ νὰ λησμονῶμεν καὶ ὅτι ὁ βασιλικὸς στρατός ἦτο ἰσχυρότερος ἀριθμητικῶς : αὐτὸς ὁ Ἰάκωθος εἶχε πεῖραν τοῦ κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν πολέμου, ἐσεμνύνετο δὲ δι' αὐτό.

Καὶ σημειωτέον ὅτι ὁ Γουλιέλμος ἔτυχε χλιαρᾶς ὑποδοχῆς, ὑπο-

δοχής πολλῷ ὀλιγώτερον θερμῆς ἢ ὅσον ἄλλοτε ὁ ἀτυχὴς δούξ Μόνμουθ.

Ἄλλ' ὁ πρίγκηψ τῆς Ὁράγγης ἦτο ἀνὴρ καὶ ἐγίνωσκε τί ἤθελεν· ἡ προκήρυξις αὐτοῦ ὠμίλει περὶ τῶν πόθων τοῦ ἔθνους καὶ τῆς ἱκανοποιήσεως αὐτῶν δι' ἐλευθέρου κοινοβουλίου, περὶ ἐξετάσεως τῆς νομιμότητος τῆς γεννήσεως τοῦ βασιλόπαιδος, περὶ ἐγγυήσεως διὰ τὸ μέλλον.

Βασιλικά στρατεύματα προήλασαν κατ' αὐτοῦ μέχρι Σχλισβουρίας, ὅπου παρέστη καὶ αὐτὸς ὁ βασιλεὺς Ἰάκωβος.

Ἄλλ' ἤρχισαν ἤδη νὰ πολλαπλασιάζωνται αἱ κακαὶ εἰδήσεις, λιποταξίαι δὲ ἤραιον τὰς τάξεις τῶν βασιλικῶν : τὸ σύνταγμα τοῦ δουκὸς τοῦ St. Albans ἠυτομόλησε, τὴν νύκτα τῆς 19 Νοεμβρίου μετέστη ὁ Ἰωάννης Τσῳρτσιλ (Churchill), ὁ βραδύτερον περίφημος δούξ τοῦ Μάλβορου καὶ ἄλλοι διάσημοι ἄνδρες : ταχέως δὲ εἶδεν ἑαυτὸν ὁ Ἰάκωβος, ὅστις δὲν εἶχε τὸ θάρρος νὰ προβῇ εἰς μάχην, ἀπεσύρθη δὲ εἰς Οὐάιτχολλ, ὑπὸ πάντων ἐγκαταλειμμένον. Καὶ αὐτὴ ἡ θυγάτηρ τοῦ Ἄννα καὶ ὁ γαμβρὸς αὐτοῦ Γεώργιος τῆς Δανίας ἐγκατέλιπον αὐτόν.

Μία δὲ μετὰ τὴν ἄλλην αἱ πόλεις προσεχώρουν εἰς τὸν πρίγκιπα, ὅστις βραδέως ἐβάδιζε κατὰ τοῦ Λονδίνου.

Ὁ Ἰάκωβος ἠθέλησε νὰ ἔλθῃ εἰς διαπραγματεύσεις : παρετήρησεν ὅμως ὅτι τὸ πρᾶγμα ἦτο πλέον ἄσκοπον· οὐδὲν ἄλλο ὑπελείνετο αὐτῷ εἰ μὴ ἡ φυγή. Ἡ βασίλισσα καὶ ὁ μικρὸς πρίγκηψ τῆς Οὐάλλιας ἦσαν ἤδη καθ' ὁδόν, καὶ ἔφθασαν κατ' εὐχὴν ἐπὶ γαλλικοῦ ἐδάφους. Τὴν 12 Δεκεμβρίου ἐξηφανίσθη καὶ ὁ βασιλεὺς Ἰάκωβος ἐξ Οὐάιτχολλ.

Ὁ ἀρχιστράτηγος τῶν βασιλικῶν στρατευμάτων λόρδος Φέβερσχαμ διέλυσε τὸν στρατόν, ὁ φυγὰς τύραννος δὲ ἔλαβεν οὐδεμίαν πρόνοιαν περὶ οἷας δὴποτε διοικήσεως, οὕτω δὲ οὐδεμίᾳ πρὸς στιγμὴν ὑπῆρχε κυβέρνησις ἐν Λονδίνῳ καὶ πανταχοῦ.

Ἄλλ' ἐνταῦθα, ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τούτου, οἱ ἄνθρωποι ἦσαν συνειθισμένοι εἰς αὐτοδιοίκησιν: τριάκοντα ἐπίσκοποι καὶ ὁμότιμοι τοῦ κράτους, παρόντες ἐπὶ τόπου, ὁ λόρδος δήμαρχος καὶ οἱ δημοτικοὶ σύμβουλοι (aldermen) τοῦ Λονδίνου ἐσχημάτισαν προσωρινὴν κυβέρνησιν, ἥτις ἐκάλεσε νῦν τὸν πρίγκιπα τῆς Ὁράγγης νὰ ἔλθῃ ὡς τάχιον εἰς Λονδῖνον.

Εἰς τὴν νέαν κυβέρνησιν ταχέως ἐδόθη ἡ εὐκαιρία νὰ ἀρπάσῃ ἐν θῦμα ἀπὸ τῆς ἐξακολούθησής μανίας τοῦ λαοῦ: ἔσωσε δηλαδὴ τὸν μι-

σητόν Ζέφφρεϋ, ὅστις, μεταμφιεσθεὶς ἠθέλησε νὰ δραπετεύσῃ ἀλλ' ἀνεγνωρίσθη, παραπέμφασα αὐτὸν εἰς τὸν Πύργον.

Παρενέβη ὁμῶς ἐν ἔτι ἀντίξοον συμβεβηκός. Ὁ βασιλεὺς Ἰάκωβος, ὅστις, φυγὰς κατερχόμενος τὸν Τάμεσιν, ἔρριπεν εἰς τὰ ὕδατα τοῦ ποταμοῦ τὴν μεγάλην σφραγίδα τοῦ κράτους — ἀδυνατοῦμεν δὲ νὰ ἐννοήσωμεν τίς ἦτο κυρίως ὁ λόγος τῆς πράξεώς του ταύτης — ἀνεγνωρίσθη ἐν Σέερνες καὶ ἐκρατήθη ὑπὸ ἀδεξιῶν τινων ἀνθρώπων, μὴ ἐννοούντων τὴν κατάστασιν τῶν πραγμάτων : ἐπέστρεψε λοιπὸν ὁ Ἰάκωβος τὴν 16 εἰς Οὐάϊτχολλ.

Εἶχεν ἀποβάλει ὁμῶς οὗτος πᾶσαν ἰδέαν ἀντιστάσεως, δὲν ἦτο δὲ πλέον ἐπικίνδυνος ἀλλὰ δυσοικονόμητος· ἡ ὀλλανδικὴ φρουρὰ εἶχε καταλάβει ἤδη τὸ ἀνάκτορον, καὶ τὴν 18 ἔλαβεν ὁ Ἰάκωβος παρὰ τοῦ πρίγκιπος, τοῦ γαμβροῦ του, τὴν ἐντολὴν νὰ ἀπέλθῃ ἐκ Λονδίνου, διότι ἐσκέπτετο οὗτος, ὁ πρίγκηψ, νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν πόλιν περὶ τὴν μεσημβρίαν.

Κατωρθώθη δὲ ἡ ἐκτόπισις αὐτοῦ. Τὴν 19 Δεκεμβρίου κατήρχετο ἡ βασιλικὴ ναὺς, συνοδευομένη ὑπὸ ξένων, τὸν Τάμεσιν, κατευθυνομένη πρὸς τὴν Ρότσεστερ. Ἐνταῦθα διατρίβων ὁ Ἰάκωβος εἶδεν ὅτι δὲν ἐφυλάσσετο, αὐστηρῶς καὶ ἔρυγε νῦν τὸ δεύτερον ὑπ' οὐδενὸς ἐμποδιζόμενος, καταλιπὼν μόνον ἔγγραφον, δι' οὗ ἐδήλονεν ὅτι θὰ ἀνέμενε τὴν μεταμέλλειαν τοῦ λαοῦ.

Κατηθύνθη δὲ εἰς Γαλλίαν : ὁ δὲ Λουδοβίκος, ἐπὶ τῆς εὐγνωμοσύνης τοῦ ὁποίου εἶχε δικαιώματα τοῦλάχιστον ἕνεκα τῆς ἀπεριορίστου καλῆς θελήσεώς του, ἂν μὴ ἕνεκα τῆς δεξιότητος μεθ' ἧς παρεῖχε τὰς ὑπηρεσίας του, ὑπεδέχθη αὐτὸν μεθ' ὅλων τῶν εἰς βασιλέα ἀνηκουσῶν τιμῶν καὶ ἐξησφάλισεν αὐτῷ ἀνάλογον τοῦ ἀξιώματός του βίον ἐν Ἀγίῳ Γερμανῷ.

§ 430. Ὁ Ἰάκωβος Β'. φυγὰς. Γουλιέλμος καὶ Μαρία. 1689. — Ἡ «ἐνδοξος ἐπανάστασις», ὡς ἀποκαλοῦσιν οἱ Ἀγγλοὶ τὴν σωτήριον ταύτην μεταβολὴν τῶν πραγμάτων, τὴν ἀπαλλάξασαν τὴν χώραν ταύτην διὰ παντός τοῦλάχιστον ἀπὸ ἐνὸς καὶ τοῦ χειροτέρου εἶδους δουλείας, συνετελέσθη νῦν ἄνευ περαιτέρω ἐμποδίων.

Ὁ πρίγκηψ τῆς Ὁράγγης, ὅστις ἐπολιτεύθη μετὰ δεξιότητος ἀρτιωτάτου πολιτικοῦ ἐν καταστάσει ἐξόχως δυσχερεῖ, ἀνέλαβε τῇ αἰτήσει τῶν ἐν Λονδίῳ παρόντων λόρδων καὶ προκρίτων τὴν προσω-

ρινὴν κυβέρνησιν μέχρι τῆς ἐνάρξεως τοῦ κοινοβουλίου, ἥτις ἐμελλε νὰ γίνῃ τὴν 1ην Φεβρουαρίου τοῦ 1609.

Κοινοβούλιον ὅμως δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ὑπάρξῃ ἄνευ βασιλικῆς προσκλήσεως, ἄνευ Writs φερόντων τὴν βασιλικὴν σφραγίδα. Ἐν τοσούτῳ ἐν τῷ μέσῳ τῆς μεγάλης ταύτης ἀντατατώσεως ἐτηρήθησαν κατὰ τὸ δυνατόν καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου οἱ τύποι : ἡ συνέλευσις ἥτις ἐκλήθη, χωρὶς νὰ ὑπάρχῃ οὔτε βασιλεὺς, οὔτε Ἄνω οὔτε Κάτω Βουλὴ ἐν ὅλῃ τῇ ἀκριβείᾳ τῆς ἐννοίας αὐτῶν, ἀπεκλήθη Συμβατική (Convention) καὶ αἱ ἐκλογαὶ ἐγένοντο ἐν ὅλῃ μὲν τῇ αὐστηρότητι τῶν ἀρχαίων τύπων, περιωρίσθησαν ὅμως ἐπ' ἐκείνων μόνον οἵτινες εἶχον παρρηχήσει ἤδη εἰς ἐν τῶν νομίμων κοινοβουλίων τῶν δύο τελευταίων κυβερνήσεων.

Παριστάμεθα δὲ ἐνταῦθα εἰς τὸ ἐνδιαφέρον καὶ εἰς τὸ εἶδος αὐτοῦ μεγαλοπρεπὲς θέαμα, καθ' ὃ οἱ ἀντιπρόσωποι ἑνὸς μεγάλου ἔθνους μετ' ἀπαθείας σχεδὸν ἐπιστημονικῆς καὶ ἀκαδημαϊκῆς συνδιασκέπτονται περὶ τοῦ ἀρίστου τρόπου τῆς μεταβάσεως ἀπὸ πράγματι ἐπαναστατικῆς καταστάσεως εἰς νόμιμον καὶ ἀσφαλῆ. Πᾶσαι αἱ διάφοροι περὶ πολιτείας θεωρίαι, αἱ γνωσταὶ μέχρι τοῦδε ἐν τῇ ἐπιστήμῃ — τῇ πολιτικῇ ἐπιστήμῃ καὶ τῇ θεολογίᾳ — ἡ θεωρία περὶ παναρχίας συμβάσεως ὡς καὶ ἡ περὶ τοῦ θεοῦ δικαίου, ὡς βάσεως τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας, συνεζητήθησαν ἐν τῇ συνελεύσει ταύτῃ.

Ἡ μόνη πρακτικὴ διέξοδος ἦτο μία διακήρυξις, βασιζομένη ἐπὶ τῶν γεγονότων καὶ τῶν διαφορῶν γνωμῶν, ὅτι δηλαδὴ ὁ βασιλεὺς Ἰάκωβος διέρρηξε τὴν ἀρχέγονον σύμβασιν μετὰ βασιλέως καὶ λαοῦ καὶ παρητήθη οὕτω ἔργῳ τοῦ θρόνου, καὶ ὅτι ἕνεκα τούτου ὁ θρόνος ἐχήρευεν : ἐπὶ τοῦ χηρέυσαντος τούτου θρόνου ἐκάλεσαν οὗτοι τὸν πρίγκιπα καὶ τὴν σύζυγόν του καὶ τοὺς δύο ὁμοῦ, τὸν Γουλιέλμον Γ' καὶ τὴν Μαρίαν ὡς ἀποκαλοῦσιν αἱ πηγαὶ τὴν κυβέρνησιν ταύτην· εἰς μόνον ὅμως τὸν πρίγκιπα ἡ βασιλέα ἀνήκει ἡ διεύθυνσις τῶν κοινῶν, τοῦθ' ὅπερ ἦτο λίαν εὐκόλον, ἕνεκα τῆς τελείας ἀφοσιώσεως τῆς Μαρίας εἰς τὸν σύζυγόν της.

Μετ' αὐτοὺς καὶ τοὺς ἀπογόνους αὐτῶν — οἷος οὐδεὶς ὑπῆρχεν ἀκόμη οὐδὲ ὑπῆρχεν ἐλπίς ὅτι θὰ ἐγεννᾶτο — ἐκκλείτο εἰς τὴν διαδοχὴν ἡ νεωτέρα ἀ' ἐλφὴ Ἄννα.

Συγχρόνως ἐν τινι Declaration of rights (1) ἐξεκαθαρίσθησαν συνοπτικῶς τὰ ἀρχαῖα δικαιώματα, ἰδίᾳ δὲ ἀπεκρούσθη τὸ ὑπὸ τῶν τελευταίων βασιλέων ἀξιωθὲν δικαίωμα τῆς ἀφέσεως ἀπὸ τοῦ νόμου. Ὁ Γουλιέλμος ἀπεδέχθη τὴν ἐκλογὴν καὶ τὴν ἐκλογικὴν ταύτην συνθηκολογίαν, τὴν δὲ 21 Ἀπριλίου ἐστέφθη μετὰ τῆς συζύγου του.

Συνετελέσθη οὕτω μέγα ἔργον : ὁ κίνδυνος καθολικῆς ἀντιδράσεως, ὅστις ἐπεκρέματο ἐπὶ τῆς χώρας ταύτης ἀπὸ τοῦ θανάτου τῆς Ἑλισάβετ, ἀπесоβήθη διὰ παντός.

(1) Ἡ Διακήρυξις τῶν δικαιωμάτων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ

**Λουδοβίκος ΙΔ'. Πόλεμος πρὸς τοὺς συμμάχους τῆς
Αὐγούστης : Εἰρήνη τῆς Ρυσβίκης. — Μεγάλη
Βρετανία ἐπὶ Γουλιέλμου τοῦ Γ' καὶ Μαρίας.**

§ 431. Τὰ ἐν Σκωτία καὶ Ἰρλανδία. — Οὕτω ἐν τῇ
κρίσει ταύτῃ θέσει κατήχθη νῦν ἡ νίκη : τὰ γεγονότα ἅτινα ἐπηκο-
λούθησαν ἐν Σκωτία καὶ ἐν Ἰρλανδία κατ' ἀκολουθίαν τῆς ἐκδιώξεως
τοῦ τελευταίου Στουάρτου ἐκ τῆς πρωτεύουσας διατελοῦσιν ἤδη καθ'
ὀλοκληρίαν ἐν συναφείᾳ πρὸς τὸν μέγαν ἀγῶνα κατὰ τοῦ καταπιεστοῦ
τῆς Εὐρώπης καὶ ἐχθροῦ τοῦ προτεσταντισμοῦ καὶ πάσης ὑπὸ ἄλλην
μορφήν ἐλευθερίας — ἐν συναφείᾳ πρὸς τὸν πόλεμον τῶν συμ-
μάχων τῆς Αὐγούστης, 1688 — 1697, ὅστις εἰς πλείστα
σημεῖα διεξαγόμενος ἐπλήρου ὅλην τὴν Εὐρώπην.

§ 432 Εὐρωπαϊκὸς πόλεμος. 1688 ἕως 1697.
— Ὁ πόλεμος οὗτος διήρκεσεν ἐν διαφόροις ἐναλλαγαῖς καὶ περιπε-
τείαις ἐπὶ ἐννέα ἔτη : Ὁ Λουβουὰ πολὺ ἐπλανήθη εἰς τοὺς ὑπολογι-
σμούς του, ὅτε ἐσχημάτισε τὴν γνώμην, ὅτι ἔμελλε νὰ τελειώσῃ αὐτός
ἐντὸς βραχυτάτου χρόνου.

Ἦρξατο δὲ αὗτος πάντως παρὰ τὸν Ρήνον μετὰ μιᾶς μεγάλης
ἐπιτυχίας τῶν Γάλλων : Τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1688 ἐνεφανίσθη ὁ μαρ-
κήσιος Βουφφλέρ μετὰ 20,000 ἀνδρῶν πρὸ τῆς Μογουντίας, παρε-
δόθη δὲ ἡ πόλις ἀμαχητί. Ἡ Κοβλεντία καὶ ἡ Κολωνία ἐκρατήθησαν
δι' ἐγκαίρου βοήθειας, ἀλλ' οἱ Τρεβήροι (Trier γερμ.) ὡς καὶ τὰ
φρούρια τῆς ἐπισκοπῆς τῆς Κολωνίας, τὰ τελευταῖα ταῦτα παραδο-
θέντα οἰκιοθελῶς ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος αὐτῆς, ἀρχιεπισκόπου Γουλιέλμου
Φύρστεμπεργ, ἔπεσον εἰς χεῖρας τῶν Γάλλων.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως εἶχεν ἐπέλθει ἡ ἐν Ἀγγλίᾳ μεταβολή, ἥτις ἀπεστέρησε τὸν Λουδοβίκον τοῦ πιστοτάτου ὑποτελοῦς του, τὴν φορὰν δὲ ταύτην δὲν εἰσίστασε ποσῶς ὁ αὐτοκράτωρ Λεοπόλδος νὰ συμμαχήσῃ μετὰ τοῦ αἵρετικοῦ σφετεριστοῦ, ὅστις ἀπὸ τῆς στιγμῆς ταύτης, ἐν τῇ διπλῇ αὐτοῦ ιδιότητι ὡς βασιλέως τῆς Ἀγγλίας καὶ τοπάρχου τῶν Κάτω Χωρῶν, διέθετε τὰς δυνάμεις δύο κρατῶν, ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ ὁποίου δὲν ἠδύνατο μάλιστα καὶ αὐτὸς ὁ πάπας νὰ μὴ διαβλέπῃ σύμμαχον κατὰ τοῦ ἐκθιαστοῦ αὐτοῦ, κατὰ Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ'.

Τὴν 11 Μαΐου τοῦ 1689 συνωμολογήθη ἐν Βιέννῃ ἡ μεταξὺ τῶν Γενικῶν Πολιτειῶν καὶ τῆς Ἀγγλίας σύμβασις: οἱ ὅροι αὐτῆς ἦσαν κοινὸς πόλεμος μεθ' ὅλων τῶν δυνάμεων ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς ἐπαναφορᾶς τῆς καταστάσεως τῶν πραγμάτων συμφώνως πρὸς τὰς διατάξεις τῶν συνθηκῶν εἰρήνης τοῦ 1648 καὶ 1659: καὶ ἡ αὐτοκρατορία δὲ ἐπέδειξε τὴν φορὰν ταύτην ἀσυνήθη σύμπνοιαν.

Ἀρχομένου τοῦ ἔτους 1689 οἱ Γάλλοι διέπραξαν τὴν φρικαλέαν ἐκείνην ἐρήμωσιν τοῦ Παλατινάτου, τῆς ὁποίας θύματα ἔπεσον αἱ ἀκμαῖαι πόλεις Μαγχάϊμ, Εἰδελβέργη, Σπείρα, Βορματία καὶ τόσαι ἄλλαι.

Ὁ στρατιωτικὸς λόγος, τὸν ὁποῖον ἐπεκαλέσθη ὁ Λουδοῦς μετὰ τῆς συνήθους ἀσπλαγχνίας του, ἦτο ὅτι ἔνεκα τῶν μετρίων δυνάμεων τὰς ὁποίας εἶχον οἱ Γάλλοι διαθεσίμους εἰς τὴν σκηνὴν ταύτην τοῦ θεάτρου τοῦ πολέμου, δὲν ἠδύναντο νὰ κρατῶσιν εἰς ὑποταγὴν τοσαύτας ὀχυρὰς θέσεις. Ἦθελον νὰ ἐξολοθρεύσωσι τοὺς πόρους τῆς ἀκμαζούσης χώρας, ἵνα μὴ χρησιμεύσωσιν εἰς τινὰ ἐχθρικὸν στρατόν: οὕτω ὑπερεμάχουν οἱ Γάλλοι τῶν ἀξιώσεων τῆς Παλατινῆς περιγχιπίσεως Ἐλισάβετ Καρλόττας, τῆς συζύγου τοῦ δουκὸς τῆς Αὐρηλίας, ἥτις ἦτο ἡναγκασμένη μετὰ μυχιαϊτάτου πόνου νὰ βλέπῃ τὰς κακοπραγίας ταύτας ἐν τῇ γενεθλίῳ αὐτῆς, χωρὶς νὰ δύναται νὰ ἐπιτύχῃ μεταβολὴν τινὰ παρὰ τοῦ ὑπὸ ἀπολυταρχικῆς μανίας κατεχομένου βασιλέως.

Ὁ σκοπὸς τῆς διὰ τοῦ μέσου τούτου προστασίας τῆς Μογουντίας δὲν ἐπετεύχθη· τῷ 1689 ἐσυνθηκολόγησαν οἱ δεκακισχίλιοι Γάλλοι ὑπὸ τὸν μαρκήσιον Οὐξέλλην μετὰ ἑμίηνον ἀντίστασιν πρὸς τὸν διὰ βαυαρικῶν στρατευμάτων ἐνισχυθέντα στρατόν τοῦ δουκὸς τῆς Λοθαριγγίας, ἐνῷ βρاندεμβουργικὰ στρατεύματα ἀνέκτησαν τὴν Βόννην καὶ τὴν Ρεϊνδέργην.

Ἐν ταῖς Κάτω Χώραις ἐν ἔτει 1690 τὸ πρῶτον συνεκροτήθη μεγάλη μάχη. Ἐνταῦθα ἡγεῖτο τῶν Γάλλων εἰς τῶν ἱκανοτάτων καὶ ἐπιχειρηματικωτάτων στρατηγῶν αὐτῶν, ὁ στρατάρχης Λούξεμβουργ, εἰς τῶν δαιμονίων ἀνδρῶν τῆς ὑψηλῆς γαλλικῆς κοινωνίας, ὅστις ἀπὸ τῶν πλεκτανῶν καὶ τῶν ἡδονῶν τοῦ αὐλικοῦ βίου ἐρρίφθη εἰς τοὺς κόπους καὶ τὰς συγκιλήσεις τοῦ πολέμου, καὶ ἀπὸ τούτων πάλιν ἐπανήρχετο πρὸς ἀναψυχὴν εἰς ἐκείνας ἢ βραδύτης τῶν Ἰσπανῶν, ἢ διχόνοια τῶν Γερμανῶν ἡγεμόνων περὶ τὴν ἀρχηγίαν, διευκόλυναν αὐτῷ τὴν ἐπιτυχίαν.

Τὴν 1 Ἰουλίου τοῦ 1690 κατήγαγεν οὗτος κατὰ τοῦ ἡγεμόνος Βαλδὲκ ἐν Φλεϋρῳϋς (Fleurus) μεγάλην νίκην, ἣν ὅμως δὲν ἡδυνήθησαν οἱ νικηταὶ νὰ χρησιμοποιοῦσι πρὸς ὀριστικόν τι καὶ κρίσιμον ἀποτέλεσμα, ἔνεκα τῶν ἐνισχύσεων ἃς προσεκόμισεν ὁ ἐκλέκτωρ τοῦ Βρηνδεμβούργου.

Καὶ κατὰ θάλασσαν δὲ καὶ ἐν Ἰταλίᾳ τὰ γαλλικὰ δπλα ἠὺδοκίμῃσαν κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο : ἐνταῦθα προσεχώρησεν εἰς τοὺς συμμάχους ὁ δούξ τῆς Σαβοΐας, ἡττήθη ὅμως οὗτος ὑπὸ τῶν Γάλλων, διαικουμένων ὑπὸ τοῦ Κατινὰ ἐν Σταφφάρδα κατὰ τὸν Αὐγούστον.

§ 433. 1690. Σκωτία.— Οὕτω ἐτήρησαν οὗτοι καὶ κατὰ τὸ ἔτος 1691 πανταχοῦ τὴν ὑπεροχὴν ἀπέναντι τῆς συνησπισμένης Εὐρώπης : καὶ ἐν Ἰσπανίᾳ δὲ εἰσῆλθον οἱ Γάλλοι νικηφόροι καὶ ὁ τῆς Μεσογείου στόλος τῶν ἐκανονόβησε τὴν Βαρκελώναν.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως εἶχε συμπληρώσει ὁ μέγιστος τῶν ἐχθρῶν τοῦ Γουλιέλμος ὁ Γ' τὴν κατάκτησίν του, καὶ ἐπενέβη νῦν πάσῃ δυνάμει εἰς τὸν ἡπειρωτικὸν πόλεμον.

Ἐν Σκωτίᾳ εἶχον λάβει τὰ πράγματα ἐν ἔτει 1689 ὁμοίαν πρὸς τὰ ἐν Ἀγγλίᾳ πορείαν. Καὶ ἐκεῖ εἶχε συνέλθει ἐν Ἐδιμβούργῳ Συμβατική (Konvention), ἥτις, ἀντικαθολικώτερα ἀκόμη τῆς ἀγγλικῆς, συνέταξαν σύμφωνον ὅμοιον πρὸς τὴν Διακήρυξιν τῶν δικαιωμάτων τῆς λονδινίου συμβατικῆς, συνθήκην δηλονότι ἐν ἣ οἱ πρεσβυτεριανοὶ ἐδράξαντο τῆς εὐκαιρίας ὅπως ἀπαιτήσωσι τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ ἀρχαίου ἐκκλησιαστικοῦ ὀργανισμοῦ τῶν. Ἐπὶ τῇ βάσει δὲ τοῦ συμφώνου τούτου παρεκάλεσαν τὸ ἐν Ἀγγλίᾳ βασιλικὸν ζεῦγος νὰ δεχθῇ καὶ τὸ σκωτικὸν στέμμα.

Εὐθαρσῆς τις ὅμως ἀξιωματικὸς τῆς σκωτικῆς ἀριτοκρατίας, ὁ

Γράχαμ Κλαβερχάους, μαρκήσιος Δούνδεε, ἡμύνετο τῶν δικαιωμάτων τοῦ βασιλέως του. Μετὰ εὐαρίθμων ἱππέων κατέφυγεν οὗτος εἰς τὰ σκωττικά ὑψίπεδα, κατώρθωσε δὲ νὰ προσελκύσῃ τοὺς κατοίκους τῶν μερῶν τούτων ὑπὲρ τοῦ ἀγῶνος τοῦ βασιλέως, Ἰακώβου.

Ἡ ἀντίστασις αὕτη τοῦ Δούνδεε προσκάλεσε βραχυχρόνιον ἀγῶνα μεστὸν ρωμαντισμοῦ· ὁ ἰδιορρυθμος οὗτος κόσμος μικρῶν καὶ μεγάλων πατριῶν καὶ φυλετικῶν ὁμάδων μετὰ τῶν ὀπλαρχηγῶν των ἐπὶ κεφαλῆς, αὐτοὶ οἱ Μάκλεανς καὶ Κλάνρανάλδς, οἱ Μάκδοναλδς, οἱ Κάμερονς, οἱ Σιούαρδς ἐτέθησαν εἰς ἀγρίαν κίνησιν : ἀπὸ βουνοῦ εἰς πεδιάδα καὶ ἀπὸ φυλῆς εἰς φυλὴν ἤχθη ὁ πύρινος σταυρὸς ὑπὸ τὸν ἥχον τοῦ ἀγροτικοῦ αὐλοῦ ὅπως ἀναγγεῖλη τὸν ἐπικείμενον πόλεμον.

Ἡ ἀγρία ἀνδρεία αὐτῶν κατώρθωσε νὰ καταγάγῃ τὴν νίκην ἐν τῷ στενῷ τῆς Καλλικράγκης (7 Ἰουλίου) κατὰ τῶν τακτικῶν· αἱ τάξεις τούτων διερράγησαν καὶ οἱ ἄνδρες διεσκορπίσθησαν καὶ ἐτράπησαν εἰς φυγὴν : ἀλλ' ἀκριβῶς κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς νίκης ἔπεσεν αὐτὸς ὁ μαρκήσιος Δούνδεε, ὁ μόνος ἀνὴρ ὅστις ἠδύνατο νὰ χαλιναγωγῇ τὰ τέκνα ταῦτα τῆς φύσεως, τὴν παραφορὰν καὶ τὸν ζήλον αὐτῶν.

Καὶ νῦν ἐνσχύθη ἐν Σκωτίᾳ ἡ νέα κατάστασις τῶν πραγμάτων· κατὰ τῶν βιαίων ἀποφάσεων τῆς εἰς τὴν ἀρχὴν καὶ αὐθις ἀνελθούσης πρεσβυτεριανῆς μισαλλοδοξίας ἀντέστη ὁ Γουλιέλμος ὅσον ἔπρεπε, κατώρθωσε δὲ οὗτος, ὁ πάσης προκαταλήψεως ἀπηλλαγμένος ἀνὴρ, νὰ θέσῃ ἐν γένει εἰς ἐφαρμογὴν τὴν ἀρχὴν τῆς θεησκευτικῆς ἀνεξιθρησκείας καλλίτερον, διότι παρεδέχετο αὐτὸς οὗτος τὴν ἀρχὴν ταύτην μετ' ἀληθοῦς πεποιθήσεως καὶ ἄνευ ὀπισθοβουλίας.

§ 434. Ἰάκωβος ὁ Β'. ἐν Ἰρλανδίᾳ. Μάχη παρὰ τὸν Βοῦνν 1690. — Χαλεπώτερα ἦσαν τὰ πράγματα διὰ τὴν νέαν κυβέρνησιν ἐν Ἰρλανδίᾳ, ὅπου οἱ ἀρχαῖας κελτικῆς καταγωγῆς κάτοικοι ἐκ μίσους κατὰ τῶν προτεσταντῶν κυρίων των καὶ δυναστῶν ἦσαν ὑπὲρ τοῦ καθολικοῦ βασιλέως καὶ τοῦ μεγάλου συμμάχου αὐτοῦ, τοῦ ἐξολοθρευτοῦ τῶν αἵρετικῶν, τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Λουδοβίκου. Μόνον τὰ βόρεια μέρη, αἱ πόλεις Λονδονδερὺ καὶ Ἐννισκίλλεν, τὰ στηρίγματα τοῦ ἐν Ἰρλανδίᾳ προτεσταντισμοῦ, ἦσαν ὑπὲρ τοῦ Γουλιέλμου καὶ τῆς Μαρίας.

Πανταχοῦ ἀλλαχοῦ ὑπερίσχυεν ὁ Ἰάκωβος, ὅστις εἶχε προσέλθει αὐτοπροσώπως εἰς τὴν νῆσον μετὰ γαλλικοῦ ἐπικουρικοῦ σώματος, καθ'

δλον δὲ τὸ ἔτος 1689 τὸ ἄστρον αὐτοῦ ἐξηκολούθει ἀναρχόμενον : τὸ ἀληθές εἶναι, ὅτι ἡ ἀγριότης καὶ τὸ ἀναξιόπιστον τῶν Ἰρλανδῶν, τῶν ὁποίων τὸ πνεῦμα ἦτο ἐστραμμένον πρὸς τὴν ἄρπαγὴν καὶ τὴν ἐκδίκησιν, ἦσαν ὀχληρὰ καὶ μάλιστα καὶ ἐπικίνδυνα.

Ἡ κρίσις ἐπῆλθεν ἐνταῦθα τὴν 11 Ἰουλίου τοῦ 1690 παρὰ τὸν ποταμὸν Βοῦν νη ν, ὅστις, πρὸς βορρᾶν τοῦ Δουβλίνου σημειῶν περίπου τὸ μέσον τῶν ἀνατολικῶν ἁκτῶν ἐκβάλλει εἰς τὸ ἱρλανδικὸν πέλαγος.

Ἀφ' ἐνός, ἐκ νότου, ἐπῆρχετο ἡ γαλλοἰρλανδικὴ δύναμις ὑπὸ τὸν Γάλλον στρατηγὸν Λωζοῦν καὶ τὸν ἐκθρονισμένον βασιλέα τῆς Μεγάλης Βρετανίας· ἐξ ἄλλου λαμπρὸς καίπερ ἐκ παντοειδῶν στοιχείων ἀποτελούμενος στρατὸς—ἀγγλικὰ, ὀλλανδικὰ, δανικὰ, βρανδεμβουργικὰ στρατεύματα καὶ μετ' αὐτῶν καὶ ἐν σύνταγμα συγκρατούμενον ἐξ ἐξορίστων Γάλλων Οὐγενόττων, εἰς οὓς παρουσιάζετο εὐκαιρία νὰ πολεμήσωσι κατὰ τῶν ἀπελασάντων αὐτοὺς τυράννων—36,000 ἄνδρες περίπου ἐν συνόλῳ, διοικούμενοι ὑπὸ τοῦ βασιλέως Γουλιέλμου καὶ τοῦ στρατάρχου Σιόμπεργ, ὅστις ἐπίσης ὡς προτεστάντης εἶχε καταλίπει ἐν ἔτει 1685 τὴν γαλλικὴν ὑπηρεσίαν καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὴν βρανδεμβουργικὴν, καὶ νῦν μετὰ χαρᾶς προσεχώρησεν εἰς τὴν ἐπιχείρησιν τοῦ Γουλιέλμου.

Ὁ λαμπρὸς οὗτος πολεμιστὴς ἔπесεν ἐν τῇ μάχῃ, ἀλλ' ὁ στρατὸς τοῦ Γουλιέλμου κατήγαγε πλήρη νίκην, καὶ ὁ Ἰάκωβος ἦτο ἠναγκασμένος νὰ ἀπέλθῃ ἐκ τῆς χώρας μετὰ τῶν Γάλλων συμμάχων του.

Ἐπὶ βραχὺ ἔτι χρόνου διάστημα διετηρήθησαν ἱρλανδικὰ στρατεύματα ὑπὸ τὸν ἀρχιστράτηγον, ὃν εἶχε τάξει ὁ Ἰάκωβος ἀκόμη ὡς βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας, ἓνα καθολικόν, Τυρκόννελ τὸ ὄνομα : ἀλλὰ τὴν τύχην τῆς νήσου εἰς ἣν ἔλαχε κληρὸς δυστυχίας, δὲν ἠδύναντο νὰ μετατρέψωσι τὰ στρατεύματα ταῦτα.

Αἱ τελευταῖαι ἐλπίδες τοῦ Ἰακώβου — καθ' ὅσον δύναται νὰ παύσῃ ἐλπίζων φυγὰς βασιλεὺς — περὶ ταχείας ἐπανόδου αὐτοῦ εἰς τὸν θρόνον τῇ βοήθειᾳ τῆς Γαλλίας διεσκεδάσθησαν ἐν ἔτει 1692 (29 Μαΐου) διὰ τῆς ναυμαχίας τῆς Λαχόγ (La Hogue) (τοῦ νόμου τῆς Μάγχης). Ἐνταῦθα ἔπαθεν ὁ γαλλικὸς στόλος, ὅστις ἔμελλε νὰ ἐπαναφέρῃ αὐτὸν εἰς Ἀγγλίαν, μαχόμενος πρὸς τὸν ἀγγλο-

ολλανδικὸν πλήρη ἤτταν, ἣτις ἐνθυμίζει τὴν πρὸ μιᾶς ἑκατονταετηρίδος καταστροφὴν τῆς ἰσπανικῆς ἀρμάδας, καὶ ἀφ' ἧς πράγματι χρονολογεῖται ἡ ὀριστικὴ κατὰ θάλασσαν ὑπεροχὴ τῆς Ἀγγλίας.

Ὁ δὲ Γουλιέλμος, ὑπὲρ οὗ ὀλίγα ἔπραξεν ἐκεῖνο ὅπερ οἱ ἄνθρωποι καλοῦσι τύχην, ἀφοῦ ἡ καθυπόταξις τῆς Ἰρλανδίας ἐπέτρεψεν αὐτῷ τὴν αὐτοπρόσωπον συμμετοχὴν εἰς τὸν ἐν τῇ ἡπειρωτικῇ Εὐρώπῃ πόλεμον, ἐτέθη ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ στρατοῦ, ὅστις ἔμελλε νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν τῆς Ναμούρ.

Ἡ πόλις αὕτη ἐπολιορκεῖτο ὑπὸ τῶν Γάλλων, καὶ ὁ Λουδοβίκος ΙΔ'. εἶχε προσέλθει αὐτοπροσώπως παρὰ τῷ στρατῷ, ὡς ἔπραττε πάντοτε κατὰ τὴν στιγμὴν καθ' ἣν ἡ ἐπιτυχία ἐφαίνετο βεβαία.

Ἡ Ναμούρ ἐκυριεύθη πρὶν ἢ φθάσῃ ὁ Γουλιέλμος, ἐπίθεσις τις τῶν συμμάχων ἐν Σ τ έ ε ν κ ε ρ κ ἀπέτυχε, μόνον δὲ κατὰ τὸ ἔτος 1695 ἐκλονίσθη κάπως ἡ γαλλικὴ ὑπεροχὴ καὶ κατὰ ξηράν.

Ἡ ἐπίθεσις τῶν Γάλλων κατὰ τῆς Λυττίχης, ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Λουδοβίκου διευθυνομένη, ἀπέτυχεν· ἐπίσης δὲν εὐδοκίμησε καὶ ἡ τοῦ δελφίνος (διαδόχου) ἐπίθεσις παρὰ τὸν Ἄνω Ρήνον, ὅπου ἐστρατήγουν ὁ μαρκίων Λουδοβίκος τῆς Βάδης καὶ ὁ ἐκλέκτωρ τῆς Σαξωνίας.

Τὸν Ἰούλιον τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἠττήθη ὁ Γουλιέλμος μαχόμενος κατὰ τοῦ στρατάρχου Λουξεμβούργ ἐν Ν ε ε ρ β ί ν δ ε ν : αἱ ἀπώλειαι αὐτοῦ ἀνῆλθον εἰς 75 τηλεβόλα, 66 σημαίας καὶ 12000 ἄνδρας.

Ἄλλ' ἂν ἡ τύχη δὲν ἠὺνδοί αὐτόν, δὲν κατέβαλλεν ὁμως αὐτὸν καὶ ἡ δυστυχία, ὡς ἄλλοτε δὲν κατέβαλλε τὸν ναύαρχον Κολινύ, μεθ' οὗ εἶχεν ὁ Γουλιέλμος κοινὴν τὴν ἀρίστην ἀρετὴν ἐνός στρατηγού, ὅστις εἶναι συγχρόνως καὶ ἀρχηγὸς μεγάλου κόμματος.

Ὁ Γουλιέλμος ἐκράτησε τὴν θέσιν του, οἱ δὲ Γάλλοι κατήγαγον μὲν καὶ ἐν Ἰταλίᾳ καὶ πέραν τῶν Πυρηναίων νίκας, ὡς ἐν ἔτει 1693 ὁ Κατινὰ ἐν Μαρσάγλιᾳ, δὲν κατήγαγον ὁμως ἀποτελεσματικὴν τινα ἐπιτυχίαν, οὕτω δὲ λ. χ. δὲν ἐκυριεύθη ἡ Βαρκελώνη. Πανταχοῦ δέ, ἀντιθέτως πρὸς τὴν μέχρι τοῦδε ἐπιθετικὴν στάσιν των, εἶδον οἱ Γάλλοι ἐαυτοὺς ἐξαναγκαζομένους εἰς ἄμυναν.

Ὁ ἀντιπρόσωπος τῶν ἐπιτυχιῶν ἐκείνων τῆς τυφλῆς κατὰ πάντων ἐπιθέσεως, ὁ Λουβουά, εἶχεν ἤδη ἀποθάνει ἐν ἔτει 1691 : ἐν ἀρχῇ τοῦ 1695 ἀπώλεσαν οἱ Γάλλοι τὸν ἀριστόν τῶν στρατηγῶν των, τὸν

στρατάρχην Λουξεμβουργ, ὅστις εἶχεν ἐπιστήσῃ αὐτοῦ τοῦ βασιλέως τὴν προσοχὴν ἐπὶ τοῦ γεγονότος τῆς προφανοῦς βελτιώσεως τῆς ἀξίας τῶν ἐχθρικῶν στρατιῶν.

Πρὸ παντός δὲ τὰ χρηματικὰ μέσα, τὰ ὅποια ὁ πόλεμος οὗτος ἀπῆτει εἰς τὰ διάφορα θέατρα τοῦ πολέμου, ἤρχισαν νὰ λείπωσι : βαθμῶδὸν ἤρχισαν νὰ ἐννοῶσιν οἱ ἐν Βερσαλλίαις ὅποیان βλάβην εἶχον προξενήσει εἰς ἑαυτοὺς διὰ τῆς ἀσυνήθους ἀπελάσεως τῶν Οὐγενόττων.

Ὁ Λουδοβίκος ἠναγκάσθη νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι τὴν φορὰν ταύτην δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ πραγματοποιήσῃ τὰ σχέδιά του. Συνηθροίσθησαν ἅπαξ ἔτι διὰ πατριωτικοῦ φόρου — καὶ ὁ κλῆρος συνεισέφερε ὀκταὶ ἑκατομύρια — τὰ πρὸς μίαν ἐπιστρατεῖαν χρήματα, στρατὸς δὲ ἐξ 100,000 ἀνδρῶν ὑπὸ τὸν στρατάρχην Βιλλερουὰ ἐστράτευσε κατὰ τῶν Κάτω Χωρῶν.

Ὁ Βιλλερουὰ δὲν ἐτόλμησε νὰ συνάψῃ μεγάλην τινὰ μάχην, ὁ δὲ Γουλιέλμος, ἔχων εἰς τὴν διάθεσίν του μηχανικὸν ἰσάξιον τοῦ Γάλλου Βωμπάν, τὸν Νοεχόρν, κατώρθωσε νὰ ἀνακτήσῃ τὴν Ναμούρ.

Κατὰ δὲ θάλασσαν δὲν ἦσαν πλέον οἱ Γάλλοι ἰσόπαλοι πρὸς τὸν ἀγγλοσλλανδικὸν στόλον καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ περιορισθῶσιν εἰς τὸν καταδρομικὸν πόλεμον.

§ 438. Ἡ ἐν Ρύσβικ εἰρήνη. 1697. — Ἐπὶ τοῦ πνεύματος τοῦ Λουδοβίκου ἐξήσκησεν ἐπιρροὴν ἡ σκέψις, ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐπαναπαύσῃ τοὺς πόρους αὐτοῦ ἐπὶ τινα χρόνον, ἀφοῦ ἐπρόκειτο, ἴσως μάλιστα λίαν ταχέως, — ἅμα ὡς δηλαδὴ θὰ ἀπέθνησκεν ὁ βασιλεὺς τῆς Ἰσπανίας Κάρολος, ὑπὲρ οὗ οὐδεὶς προέλεγε μακρὸν βίον — νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ διεξαγάγῃ ἕτερον μέγαν πόλεμον χάριν τῆς ἰσπανικῆς διαδοχῆς.

Ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τοῦ 1696 εἶχεν ἀναλάβῃ ὁ βασιλεὺς τῆς Σουηδίας Κάρολος ὁ ΙΑ' ὅπως μεσολαβήσῃ ὑπὲρ τῆς εἰρήνης. Σπουδαῖόν τι πολεμικὸν γεγονὸς δὲν συνέβη κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο, μετρία δὲ ἦτο ἡ ἐπιτυχία, ὅτι ὁ δούξ τῆς Σαβοΐας ἀπεχώρησεν ἀπὸ τῆς συμμαχίας· διότι ὁ Λουδοβίκος ἀνελάμβανε νὰ παραχωρήσῃ αὐτῷ τὴν Κασάλαν καὶ τὸ Πινερόλον ὡς ἀμοιβὴν τῆς μεταστάσεως αὐτοῦ εἰς τὴν γαλλικὴν συμμαχίαν.

Αἱ διαπραγματεύσεις ἤρχισαν τὸν Μάιον τοῦ 1697 ἐν Ρύσβικ, εἰς ἀνάκτορον ἢ μεγάλην ἑπαυλιν ἐγγὺς τῆς Χάγης, ἀνήκουσαν εἰς τὸν

Γουλιέλμον, διασκευασθεῖσαν δὲ διὰ τὸ συνέδριον τῶν Εὐρωπαϊῶν πρεσβευτῶν.

Ὁ Λουδοβίκος ἐβελτίωτε τὴν θέσιν του καὶ ἐν ἔτει 1697 ἰκόμεν, πολεμήσας ἐπιτυχῶς κατὰ τῶν Ἰσπανῶν καὶ λαβὼν παρ' αὐτῶν ἐν Εὐρώπῃ μὲν τὴν Βαρκελώναν, πέραν δὲ τοῦ Ὠκεανοῦ, ἐν τῷ κόλπῳ Δόριεν, εἰς τὰ βορειοδυτικὰ παράλια τῆς Νοτίου Ἀμερικῆς τὴν Καρταγένα.

Τὴν 20 δὲ Σεπτεμβρίου συνωμολογήθη ἐν Ρύσβικ ἡ εἰρήνη μεταξὺ Γαλλίας, Ἀγγλίας, Κάτω Χωρῶν καὶ Ἰσπανίας, καὶ τὴν 30 Ὀκτωβρίου μεταξὺ Γαλλίας καὶ αὐτοκράτορος. Ἡ μετὰ τῆς Ἀγγλίας καὶ τῶν Κάτω Χωρῶν εἰρήνη ἐπηκολούθησεν ἀπλῶς ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ πρὸ τοῦ πολέμου καθεστῶτος (status quo ante bellum) καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὰς ἐδαφικὰς σχέσεις.

Μεγάλη καὶ βραεῖα διὰ τὸν Λουδοβίκον παραχώρησις ἦτο, ὅτι ἔπρεπε ν' ἀναγνωρίσῃ νῦν τὸν μέγαν ἐχθρόν του ὡς βασιλεῖα τῆς Ἀγγλίας καὶ νὰ ὑποσχεθῇ, ὅτι δὲν θὰ παρεῖχεν εἰς τοὺς ἐχθροὺς τούτου οὔτε ἀμέσως οὔτε ἐμμέσως ὑποστήριξιν τινα κατὰ δὲ ταῦτα ὁ Ἰάκωβος ὁ Β' δὲν εἶχε πλέον οὐδὲν νὰ ἐλπίσῃ, καίτοι ὁ Λουδοβίκος ἐξηκολούθει νὰ προσφέρηται πρὸς αὐτὸν μετὰ βασιλικῆς καὶ ἱπποτικῆς φιλοφροσύνης.

Καὶ εἰς τὴν Ἰσπανίαν δὲ ἀπεδόθησαν αἱ κατακτήσεις, τόσον ἐν Καταλωνίᾳ ὅσον καὶ ἐν ταῖς Κάτω Χώραις, ἀλλ' εἰς τὴν ἀπόφασιν ταύτην δὲν ἐδυσκολεύετο ὁ Λουδοβίκος νὰ προβῇ, ἀφοῦ ἤλπιζεν ὅτι ἐντὸς ὀλίγου χρόνου θὰ ἐβλεπεν ἐπὶ τοῦ ἰσπανικοῦ θρόνου ἀναβαλόντα πρίγκιπά τινα τοῦ ἰδίου ἑαυτοῦ οἴκου.

Τὰ ἀναλώματα τοῦ πολέμου τούτου καὶ τῆς εἰρήνης ταύτης κατέβαλεν ἡ γερμανικὴ αὐτοκρατορία. Ὁ Λουδοβίκος ἀπέδωκε πλὴν τῆς Ἀλσατίας, ὅ,τι εἶχε κατακτήσει ἢ ὅ,τι εἶχεν «ἐνώσει» διὰ τῆς θαυμασίας ἐκείνης νομικῆς ἢ παρὰνόμου μηχανῆς (1) — τὸ Φρειβοῦρον, τὴν Βρεῖσσάχην, τὴν Κέλ, τὸ Φιλίψβοῦργον, τὸ δουκάτον τῶν Δύο Γεφυρῶν.

Ὁ δούξ τῆς Λοθαριγγίας ἀνέλαβε τὴν χώραν του κατὰ τὸ sta-

(1) Σ. Μ. Ἐννοεῖ βεβαίως ὁ συγγραφεὺς τὰ δικαστικὰ τμήματα (chambres de réunion, τμήματα ἐνώσεως, περὶ ὧν ἐγένετο ἀνωτέρω λόγος.

tus τοῦ 1670 μετὰ τῆς Νάντσιγ, Βίτς καὶ Χομβούργου, ἐνῶ ὁ Λουδοβίκος ἐκράτησε τὴν Σαρλερουά (Saarlouis) καὶ τὴν Λόγχβυ.

Τὸν προστατευόμενόν του, τὸν παράνομον ἐκλέκτορα τῆς Κολωνίας, ἤναγκάσθη νὰ ἐγκαταλίπη, τὰς δὲ ἐπὶ τοῦ Παλατινάτου ἀξιώσεις ἐμελλε νὰ κρίνῃ ὁ πάπας διαιτητικῶς· ἐξ ἄλλου ὁμοῦ ἐκράτησεν ἡ Γαλλία πᾶν ὃ, τι εἶχε καταλάβει ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὀχθῆς τοῦ Ρήνου, καὶ ὁ ἰδίᾳ τὸ Στρασβούργον. Ἡ πόλις ἐνεσωματώθη εἰς τὸ ἀστέμμα τῆς Γαλατίας», τὸ δὲ ὄνομα αὐτῆς διεγράφη ἐκ τοῦ μητρώου τῆς αὐτοκρατορίας.

Κατήγαγε δὲ ὁ Λουδοβίκος κατὰ τὴν τελευταίαν στιγμὴν λαμπρὸν γνησίως ἰησουϊτικὸν κατόρθωμα, ἐν συνεννοήσει ἀναμφιβόλως μετὰ τῶν αὐτοκρατορικῶν : ἐν ταῖς ἀποδιδομέναις δηλονότι χώραις ὠρίσθη, ὅτι ἡ καθολικὴ θρησκεία θὰ παρέμενεν εἰς τὴν κατάστασιν ἐν ἣ εὕρισκετο κατὰ τὴν ὥραν τῆς ὑπογραφῆς τῆς εἰρήνης. Τὴν κατάστασιν ταύτην εἶχεν εἰσαγάγει αὐτός, ὁ κατακτητὴς, μεθ' ὅλης τῆς βιαιότητος ἐκείνων τῶν μέσων, περὶ ἧς μαρτυρεῖ ἡ κατὰ τῶν Οὐγενόττων ἐκστρατεία, ἀλλ' εἶχον ἀποκάμει πλέον πάντες καὶ οὐδεὶς ἤθελε νὰ σύρῃ τὸ ξίφος οὔτε ὑπὲρ τούτων, τῶν Γάλλων φυγάδων, οὔτε ὑπὲρ τῶν δικαιωμάτων τῶν ἐν τῷ Παλατινάτῳ προτεστάντων.

§ 436. Τὸ πόρισμα. — Ἐν συνόλῳ ὁμοῦ τὸ πόρισμα τοῦ μεγάλου πολέμου ἦτο ὀπισθοχώρησις τις τῆς γαλλικῆς δυνάμεως : σύμπτωμα τῆς ὀπισθοχωρήσεως ταύτης ἦτο, ὅτι ἐν ἔτει 1697, ὅτε ἐχῆρευσεν ὁ πολωνικὸς θρόνος δὲν ἐπέτυχεν, ὁ τῆς Γαλλίας ὑποψήφιος πρίγκηψ Κόντης ἀλλ' ὁ τοῦ αὐτοκράτορος ἐκλέκτωρ τῆς Σαξωνίας Αὐγουστος : θέλομεν δὲ ἶδει κατὰ πόσον ὁ μέγας οὗτος πόλεμος καὶ τὰ σύγχρονα ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ τῇ Ἀρκτῷ γεγονότα ἤγαγον εἰς ποίαν τινα ἐνίσχυσιν τοῦ γερμανισμοῦ.

Καὶ ἐν τῷ ἐσωτερικῷ ἀκόμη τῆς Γαλλίας δὲν λείπουν συμπτώματα τῆς περιστολῆς τῶν ὑπερφιάλων καὶ ἀγερῶων ἀξιώσεων τοῦ βασιλέως. Ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν βεβαίως τῆς κυρίας Μαιντενὸν μεθ' ἧς εἶχε νυμφευθῇ οὗτος κρυφίως ἀπὸ τοῦ 1685 καὶ ἦν θέλομεν γνωρίσει καλλίτερον κατωτέρω, ὑπεχώρησε κατὰ ἐν βῆμα ἀπὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐκείνης πολιτικῆς, ἣν χαρακτηρίζει τὸ ἔτος 1682, καὶ ἦλθε καὶ πάλιν εἰς καλλιτέρας σχέσεις μετὰ τοῦ πάπα· καὶ

ἐκείνη δὲ ἀκόμη ἡ μερίς τῶν Οὐγενόττων, οὓς εἶχον μεταβάλει οἱ δραγόνοι του εἰς καθολικούς, διετέλει νῦν ὑπὸ συνθήκας ἡπιωτέρας.

Δὲν ἐγένετο δὲ τοῦτο βεβαίως ἐκ λόγων φιλανθρωπίας, πολλῷ ὁ ἐλιγώτερον ἐκ λόγων πεφωτισμένου θρησκευτικοῦ συναισθήματος, διδάγματος αὐτῶν τῶν πραγμάτων περὶ τοῦ ὅτι οἱ νεοφώτιστοι οὗτοι ἀπετέλουν καθ' ἑαυτοὺς μερίδα τοῦ πληθυσμοῦ, ἐν οὐδεμίᾳ διατελοῦσαν κοινότητι μετὰ τῆς ἄλλης καὶ μίσος πνέουσιν κατὰ τῆς κυβερνήσεως· ἡ μεταβολὴ αὕτη ὡφέλιμο εἰς ὅτι ἐκ διαφορῶν παρατηρήσεων ἐβεβαιώθη βαθμυδὸν, ὅτι μεγάλην ἐλάττωσιν ὑπέστη ὁ καθόλου πληθυσμὸς τῆς χώρας, ὅτι μεγάλως ἐζημιώθη ἡ εὐημερία, τὸ ἐμπόριον, ἡ βιομηχανία τοῦ γαλλικοῦ λαοῦ διὰ τῶν ἀνοήτων ἐκείνων καταδιωκτικῶν μέσων.

§ 437. Ὁ καθολικισμὸς. — Πράγματι ὁ καθολικισμὸς ὑπέστη μεγάλας ἀπωλείας κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην δεκαετηρίδα τοῦ αἰῶνος· δύναται τις ἴσως νὰ θεωρήσῃ τὸ ἔτος 1688 καὶ τὴν γέννησιν τοῦ υἱοῦ ἐκείνου Ἰακώβου τοῦ Β'. τῆς Ἀγγλίας ὡς τὴν κυρυνίδα τῶν προσπαθειῶν καὶ τῶν ἐλπίδων τοῦ καθολικισμοῦ διὰ τὴν ἀπὸ τοῦ 1648 μέχρι τῆς σήμερον χρονικὴν περίοδον.

Καὶ ἐνταῦθα ἀκόμη, ἐν Ἀγγλίᾳ, ἔλαβον τὰ πράγματα πορείαν ἀποκλείουσιν ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ τοῦλάχιστον καὶ μετ' αὐτῆς καθ' ὅλην τὴν ἄρκτον πᾶσαν περαιτέρω ἐλπίδα. Τοῦτο δὲ τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ ἐν Ἀγγλίᾳ δὲν ἔκρινεν ὁ λόγος πεφωτισμένου τινὸς ἢ φανατικοῦ προτεστάντου δεσπότου, ὡς ἐν Γαλλίᾳ ἔκρινεν ὁ λόγος ἐσκοτισμένου καὶ ψευδευλαβοῦς καθολικοῦ, ἀλλὰ τὰ πάντα προήρχοντο ἀπὸ τῶν αὐτοτελῶν δυνάμεων τοῦ λαοῦ.

§ 438. Ἡ Ἀγγλία ἐπὶ Γουλιέλμου τοῦ Γ'. Οὐῖγοι καὶ τόρρις. — Δὲν ἦτο ἔργον εὐκόλον, τὸ ἔργον τὸ ὁποῖον ἀνέλαβε Γουλιέλμος ὁ Γ'. μετὰ τοῦ στέμματος τῆς Μεγάλης Βρετανίας, ἦτο δὲ εὐτύχημα, ὅτι ἡ ἐξωτερικὴ αὐτοῦ πολιτικὴ καὶ ἡ μεγάλη θέσις ἣν κατέλαβεν ὡς ἡγέτης τοῦ κατὰ τοῦ Λουδοβίκου συνασπισμοῦ ἐξήσκησεν εὐεργετικὴν ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς ἐν Ἀγγλίᾳ ἐξουσίας του.

Ἦτο οὗτος ξένος, ὁ δὲ ἀγγλικὸς λαὸς ἤκιστα παρεῖδε τοῦτο· αὐτὸς δὲ, φύσει εἰλικρινὴς καὶ ἀψευδής, γεννημένος ἄρχων, ἀνάπλεως πεφωτισμένης θελησεως, αὐτοτελής, νοήμων, καρτερικὸς, ἐστερεῖτο καθ' ὅλοκληρίαν τῶν ἐλαφρῶν ἐκείνων ἰδιοτήτων, δι' ὧν κατῴρθουν

νὰ γίνωνται δημοφιλεῖς καὶ ἡγεμόνες ἀκόμη τοσοῦτον ἐξηχρειωμένοι ὅσον ὁ Κάρολος ὁ Β'.

Ἀνεξιθρησκος αὐτὸς καὶ ἀληθῶς ἐλευθερόφρων εὐρίσκετο εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ στηρίζηται ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ σταδίου τοῦ ἐπὶ ἀγγλικανικοῦ κόμματος, τὸ ὅποῖον ἦτα ἐντελῶς μικρόψυχον, μικροπρεπὲς καὶ ἐπικρανεν αὐτοῦ τὸν βίον, ἐνῷ δι' αὐτοῦ εἶχε σωθῇ ἡ ἐκκλησία τοῦ ἐκ μεγάλου κινδύνου, διὰ τῶν μικρολόγων λεπτολογιῶν καὶ τῶν νομιμοφρονιστικῶν ἰδιοτροπιῶν του.

Ὁ Γουλιέλμος ὠρμάτο ἀπὸ μεγάλης εὐρωπαϊκῆς ἀπόψεως εἰς τὰς σκέψεις καὶ ἐνεργείας του, ἐνῷ οἱ προέχοντες ἄνδρες τοῦ λαοῦ τοῦτου ἔβλεπον τὰ πάντα ἀπὸ τῆς ἐγωϊστικῆς ἀγγλικῆς νησιωτικῆς ἀπόψεως, καὶ ἐζήτουν μὲν πάντως τὸν μέγαν σκοπὸν δὲν ἤθελον ὁμῶς τὰ μέσα μεθ' ὧν ἠδύνατο νὰ ἐπιτευχθῇ ὁ μέγας οὗτος σκοπός.

Ἡ πλειονοψηφία τοῦ κοινοβουλίου—διότι ἡ Συμβατικὴ μετεβλήθη εἰς κοινοβούλιον—ἀπέρριψε τὴν πλήρη ἀμνηστειαν, τὴν ὅποιαν προέτεινεν ὁ Γουλιέλμος, ὡς καὶ τὰ εὐρέα μέτρα τὰ ὑπὲρ τῶν ἀσυμμορφῶτων: μόνον τὴν κατάργησιν τοῦ ποινικοῦ νόμου κατὰ τῶν προτεστάντων dissenters [ἀσυμμορφῶτων] ἐπέτρεψεν ἡ ἀγγλικανικὴ ἐκκλησία.

Ἡ ζηλοτυπία τῶν Ἀγγλων τὴν ἐθνικότητα ἐστράφη κατὰ τῶν ὀλλανδικῆς καταγωγῆς ἀνδρῶν, τῶν περιστοιχιζόντων τὸν Γουλιέλμον, τῶν ὁποίων ὁμῶς δὲν ἠδύνατο οὗτος νὰ παραιτηθῇ, ἀφοῦ δὲν ἠδύνατο νὰ ἐμπιστευθῇ εἰς τοὺς Ἀγγλους μεγιστᾶνας· τὰ πάντα ἐπέκρινον, ὡς καὶ αὐτὸν τὸν ἀριθμὸν τῶν μονίμων στρατευμάτων, κατὰ τῶν ὁποίων ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ Κρόμβελλ ὑπῆρχεν ἐν Ἀγγλίᾳ ἀκριβῶς εἰς τοὺς ἀνωτέρους κύκλους παιδαριώδης τις σχεδὸν καίπερ ἀνεξήγητος ἀντιπάθεια.

Αἱ ἐνέργειαι καὶ αἱ συνωμοσίαι τῶν ἰακωβιζόντων ἤρχισαν σχεδὸν ἀμέσως ἀπὸ τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀνόδου του, δὲν ἔπαυσαν δὲ καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς βασιλείας του. Πολλοὶ ἀπέφευγον νὰ δώσωσι τὸν ὄρκον τῆς ἀπομώσεως τοῦ Ἰακώβου, ἠρέσκοντο δὲ οἱ δυσηρεστημένοι νὰ κενῶσιν ἂν μὴ ἠδύναντο δημοσίᾳ, τοῦλάχιστον κρυφίως τὸ ποτήριόν των ὑπὲρ τοῦ «πέραν τῆς θαλάσσης βασιλέως».

Κατ' ἀρχὰς ὁμῶς ἐξεμεταλλεύθησαν οἱ οὐῖγοι τὴν νίκην των κατὰ τῶν τῶρεων, καθ' ὧν προετάθη νόμος, ὀρίζων ὅτι οἱ παραδώξαντες ἐπὶ Ἰακώβου τοῦ Β' τὰ ὑπὲρ πόλεων διπλώματα ἐλευθεριῶν (Freibriefe)

εἰς τὴν κυβέρνησιν ἀπέβαλλον τὸ δικαίωμα τοῦ ν' ἀναλαμβάνωσιν ἀξιώματα δημοτικά.

Ὁ Γουλιέλμος προέβη εἰς τὴν τολμηρὰν καὶ εὐφροεντάτην ἀπόφασιν τῆς διαλύσεως τοῦ κοινοβουλίου. Ἐν τῷ νέῳ δὲ τοιούτῳ, τῷ συνελθόντι τὸν Μάρτιον τοῦ 1690, εἶχον τὴν πλειονοψηφίαν οἱ τόρεις, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐστηρίχθη καὶ ὁ Γουλιέλμος, ἄφοῦ περὶ τῆς ὑποστηρίξεως τῶν οὐτίγων ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἀνάγκῃ ἦτο ὅπως δῆποτε βέβαιος : διότι ἡ ἐπάνοδος τοῦ «πέραν τῆς θαλάσσης βασιλέως» θὰ ἐσήμαινε δι' αὐτοὺς τὸν ὄλεθρον.

Ἐξεδῶθη δὲ νῦν εὐρύτερος ἀμνηστίας νόμος· ὁ ἐξωτερικὸς πόλεμος καὶ αἱ ἐπιτυχίαι αὐτοῦ ὑπεδοήθησαν αὐτὸν κατὰ τὰ πρῶτα ἐπόμενα ἔτη· ἡ ἐν Ἰρλανδίᾳ ἀντίστασις κατεβλήθη ὁλοσχερῶς· ἠττήθησαν δὲ καὶ οἱ Σκῶτοι ὁπαδοὶ τοῦ Ἰακώβου ἐν τοῖς σκωτικοῖς, ὑψιπέδοις κατέβησαν· τώθῃ καὶ τὸ ἀνταρτικὸν σῶμα τοῦ ὀπλαρχηγοῦ, ὅστις παρέτεινεν ἐπὶ μῆκιστον τὴν ἀντίστασιν, τοῦ Μὰκ Ἰὰν Μάκδοναλδ Γλένκοε· εἶχεν ἀνατεθῇ ἡ ἐξόντωσις αὐτῇ εἰς τοὺς θανασίμους ἐχθροὺς τῶν Μακδοναλδς, εἰς τοὺς Κάμπβελλς, οἵτινες ἐπελήφθησαν τὸ ἔργον τοῦτο μετὰ παραφύρου μίους.

Ἡ ἐν Λαχόγ (La Hogue) ναυμαχία, ὡς εἶδομεν, ἐματαίωσε τὰς ἐσπευσμένας ἐλπίδας τοῦ Ἰακώβου περὶ ἐπανόδου τῇ βοηθείᾳ τῆς Γαλλίας.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἐσχηματίσθη ἡ κοινοβουλευτικὴ κυβέρνησις· ἡ Κάτω Βουλὴ ἐξήσκει, μάλιστα ἐπὶ τῶν δημοσιονομικῶν ζητημάτων, λίαν λεπτομερῆ, πολλάκις ἐπαχθῇ καὶ μικρολόγον ἔλεγχον, καὶ ἐν ἔτει 1693 ἐψηφίσθη νόμος, καθ' ὃν τοῦ λοιποῦ ἡ διάρκεια ἐνὸς κοινοβουλίου ὠρίζετο τριετὴς ἐκάστοτε : ἦτο ὅμως ὁ Γουλιέλμος ἀκόμῃ ἀρκούντως ἰσχυρὸς, ὥστε ν' ἀρνηθῇ τὴν ἐπικύρωσιν τοῦ νόμου τούτου, ἐπεψηφίσθησαν δὲ ἐν τοσοῦτῳ ἄφθονα τὰ ὑπ' αὐτοῦ ζητηθέντα μέσα διὰ τὸν ἐξωτερικὸν πόλεμον.

Μέρος τῶν δαπανῶν τούτων ἔπρεπε νὰ ἐπιβαρύνῃ τὸ μέλλον — ἔπρεπε νὰ καλυφθῶσιν αὗται διὰ δανείων, ἐκ τῆς ἀνάγκης δὲ ταύτης προέκυψε τὸ μέγα ἱδρυμα τῆς «Τραπεζῆς τῆς Ἀγγλίας» (1694).

Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἀπεφάσισεν ὁ Γουλιέλμος νὰ ἐπικυρώσῃ τὸ

triennialact ἐκείνο (1) ἀπέκρουσε δὲ πράγματι διὰ τῆς παραχωρήσεως ταύτης ἀξιώσεις τῆς ἀντιπολιτεύσεως ἐπὶ ἄλλων θεμάτων.

Εὐθὺς μετὰ ταῦτα ὑπέστη μεγάλην ἀπώλειαν ὡς ἐκ τοῦ θανάτου τῆς συζύγου του, ἥτις ἐν τῇ μεγάλῃ ἔριδι μεταξὺ τοῦ συζύγου καὶ τοῦ πατρός της ἀπαρχάτως ἐστάθη παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ πρώτου· ὡς ὁ σύζυγός της ἦτο καὶ αὕτη πεπεισμένη, ὅτι ἐπ' ἀγαθῷ τῆς κοινωνίας δὲν ἔπρεπε νὰ εἶναι πλέον ὁ πατήρ της βασιλεὺς τῆς Μεγάλῃς Βρετανίας, ἡ δὲ δημοτικότης ἥς ἀπήλαυεν ἡ ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ἐξαίρετος, ἱλαρά, ὀμιλητικὴ καὶ σεμνὴ γυνή, ὑπεβοήθει τὸν Γουλιέλμον, ὅστις καχεκτικός, σιωπηλός, δυσπρόσιτος ὢν, ἐστερεῖτο πάντων ἐκείνων τῶν προσόντων τὰ ὁποῖα θὰ ἠδύναντο νὰ καταστήσωσιν αὐτὸν δημοφιλεῖ παρὰ τῷ ἀγγλικῷ λαῷ.

§ 43 . **Ὁ θάνατος τῆς Μαρίας. Τὰ μετὰ ταῦτα ἔτη.** — Τὴν θέσιν αὐτοῦ ὑπὸ νομικὴν ἔποψιν δὲν ἐκλόνησεν ὁ θάνατος οὗτος· ἡ act of settlement (2) προέβλεπε τὴν περίστασιν ταύτην καὶ ἀνέθετεν αὐτῷ μόνῳ τὴν βασιλικὴν ἀρχήν.

Ἄλλ' ὁ κομματικὸς ἀγὼν ἦναψε νῦν σφοδρότερος· πανταχοῦ ὑπεχώρησεν ἡ δύναμις τοῦ στέμματος ἐνώπιον τῶν ἀξιώσεων τοῦ κοινοβουλίου. Νέα σχέδια ἱακωβιζόντων ἐχαλκεύθησαν, τὰ ἐπιφανέστατα δὲ τῶν ὀνομάτων μετεῖχον τῶν σχεδίων τούτων καὶ τὰ πάντα ἐφαίνοντο ἔτοιμα, ἐντεῦθεν ὡς καὶ ἐκεῖθεν τῆς θαλάσσης, ὅτε ἡ ἀβέλτερος μωρία — ἴσως καὶ ἀνανδρία, — τοῦ ἐκπτώτου βασιλέως, ἀκούοντας τὰς συμβουλὰς τῶν περιστοιχιζόντων αὐτὸν ἱερέων, συνέκallee τὰς ἐκκλησιαστικὰς παραχωρήσεις, αἵτινες ἦσαν ἀναγκαῖαι διὰ τὴν ἐπιτυχίαν ἢ καὶ διὰ μόνην τὴν ἑναρξιν τῆς ἐπαναστάσεως· ἐσώθη δὲ κατ' εὐχὴν ὁ βασιλεὺς καὶ ἀπὸ τῆς κατὰ τῆς ζωῆς αὐτοῦ βυσσοδομηθείσης συνωμοσίας διὰ τῆς κατομηνύσεως τοῦ πράγματος ὑπὸ ἐνὸς τῶν συνωμοτῶν (1696).

Ἀκριβῶς δὲ τοῦτο ἤγαγεν εἰς ἐνίσχυσιν τῆς δυνάμεώς του : σύλλογος (Assoziation) πρὸς ἐξασφάλισιν τῶν διατάξεων τοῦ ἔτους 1689 ἀπεφασίσθη ὑπὸ τοῦ κοινοβουλίου, ὠρίσθη δὲ ὅτι ὁ μὴ

(1) Σ. Μ. Δηλαδή τὸν νόμον τὸν ὀρίζοντα τριετῇ διάρκειαν τοῦ κοινοβουλίου.

(2) Σ. Μ. Τὸ σύνταγμα οὕτως εἶπεῖν.

συμμετέχων αὐτοῦ θὰ ἐκηρύσσετο ἀνίκανος νὰ διορισθῇ εἰς δημόσιον ἀξίωμα.

Οὕτω διήνυσε τὰ πρῶτα ἔτη τῆς ἀρχῆς τοῦ ὁ Γουλιέλμος μέχρι τῆς εἰρήνης τῆς Ρύσβικ, ἥτις ἀπετέλεσε δι' αὐτὸν μεγάλην ἐπιτυχίαν· ἀνεξάρτητος καὶ ἰσότημος παρέστη νυνὴ' Ἀγγλία, ἥτις ἐπὶ Καρόλου τοῦ Β'. καὶ Ἰακώβου τοῦ Β'. εἶχεν ἀποβῇ σχεδὸν πολιτεία ὑποτελῆς τοῦ Γάλλου βασιλέως, παρὰ τὸ πλευρὸν τῆς Γαλλίας. Ὁ Γουλιέλμος εἶδεν, ὅτι ἔτυχε κατὰ τὴν ἐκ τῆς ἡπειρωτικῆς Εὐρώπης ἐπάνοδόν του θερμότερας ἢ ἄλλοτε ποτε ὑποδοχῆς.

Ἀλλὰ τὸ κοινοβούλιον, καίτοι ἐξεδήλωσεν ἐνθέρμως τὴν εὐγνωμοσύνην του πρὸς τὸν βασιλέα, διέπραξε νῦν τὴν μεγάλην μωρίαν, παρὰ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ Γουλιέλμου, ζωηρῶς ἐπιθυμοῦντος νὰ κρατήσῃ τὸν στρατὸν εἰς κατὰστασιν ἐμπνέουσαν σεβασμόν, τοῦ νὰ ἐλαττώσῃ τὴν κατὰ ξηρὰν δύναμιν εἰς ἑπτὰ χιλιάδας μὲν ἄνδρας διὰ τὴν Ἀγγλίαν, εἰς δώδεκα δὲ διὰ τὴν Ἱρλανδίαν (1699). Ἐξεδήλωσε μάλιστα τὸ κοινοβούλιον τὴν δυσἀρέσκειάν του καὶ διὰ τὸ ὅτι δὲν ἀπεφάσιζεν ὁ Γουλιέλμος νὰ κυβερνήσῃ ἀποκλειστικῶς κατὰ τὰς ἰδέας ἑνὸς κόμματος.

Μετὰ μεγάλης δὲ ὑπεροψίας προσεφέροντο οἱ ἄνδρες τοῦ κοινοβουλίου, καὶ μετὰ πνεύματος λίαν ἐχθρικοῦ κατὰ τὸν βασιλέα, ἡλύρωσε τὸ κοινοβούλιον τὰς ἐν Ἱρλανδίᾳ παραχωρήσεις γαιῶν, δι' ὧν εἶχεν ἀμείψῃ ὁ Γουλιέλμος ἐπαξίως ἄνδρας τῆς ἐμπιστοσύνης του, τοὺς στρατηγούς Ρουβιγνὺ καὶ Γίνκελ, τοὺς φίλους αὐτοῦ Βέντιγκ καὶ Κάππελ.

Ἀπαξ ἔτι ἀνεφάνη ὁ κίνδυνος ἀιέσου ἐπανόδου τῶν Στουαρτῶν, ὅτε τὸν Ἰούλιον τοῦ 1700 ἀπέθανεν ὁ δοῦξ τοῦ Γλόσεστερ Γουλιέλμος, παιδίον ἐνδεκαετές, ὁ μόνος ἐν ζωῇ ὑπολειφθεὶς υἱὸς τῆς πριγκιπίσσης Ἀννης.

Ἐγεννήθη λοιπὸν ἀμέσως τὸ ζήτημα τῆς διαδοχῆς, ὅπερ καὶ ἀπησχόλει τοὺς πάντας.

Ἀλλὰ μετὰ τρεῖς μῆνας ἐπῆλθε τέλος τὸ γεγονός, ὅπερ πρὸ πολλοῦ μετ' ἀγωνιώδους ἀδημονίας ἀνέμενεν ὅλη ἡ Εὐρώπη — ὁ θάνατος τοῦ τελευταίου ἐπὶ τοῦ ἰσπανικοῦ θρόνου Ἀψβουργίου.

Τοιοῦτο μετέβαλε τὴν ὅλην κατάστασιν καὶ προέβαλε μέγα πολιτικὸν πρόβλημα, διὰ τὸ ὁποῖον πολὺ ἐμόχθησε μέχρι τοῦδε ὁ Γου-

λιέλλμος. Ἐπωφεήθη δὲ τὴν εὐκαιρίαν ταύτην, ὅπως διαλύσῃ τὸ ἀπρόθυμον κοινοβούλιον, τὸ δὲ νέον, ὑπὸ τὴν ἐντύπωσιν τῆς μεγάλης κρίσεως καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ ν' ἀποφανθῇ ὑπὲρ τοῦ πολέμου ἢ τῆς εἰρήνης ἐκλεχθὲν ἀνεγνώρισε ταχέως, ὅτι ἐν τοῖς ἐξωτερικῆς ὁ βασιλεὺς ἦτο ἀναμφιβόλως ὁ διδάσκαλος.

Πρὶν ἢ ὁμως ἐξετάσωμεν τὴν νέαν ταύτην σειρὰν συμβηκότων μεθ' ὧν ἤρξατο ὁ νέος αἰὼν, ὀφείλομεν ἀκόμη νὰ στρέψωμεν τὰ βλέμματα ἐπὶ τῶν ἀνατολικῶν καὶ βορείων χωρῶν, ὡς καὶ ἐπὶ τῆς χώρας τοῦ κέντρου, ἐπὶ τῆς γερμανικῆς αὐτοκρατορίας, καὶ νὰ ἴδωμεν τὴν ἐν αὐταῖς ἀπὸ τοῦ 1648 ἐξέλιξιν τῶν πραγμάτων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΚΤΟΝ

**Ἡ Γερμανία ἀπὸ τῆς βρεστωβλικῆς εἰρήνης. — Ἡ ἀ-
πώθησις τῆς Ὀθωμανικῆς δυνάμεως. — Ἡ εἰρήνη
τοῦ Καρλοβισίου. — Ὁ μέγας ἐκλέκτωρ ὁ
πρῶτος τῆς Πρωσίας βασιλεὺς (1700).**

**— Αἱ πρόοδοι τοῦ πολιτισμοῦ
ἀπὸ τῆς Μεταρρυθμίσεως.**

§ 440. Ἡ Γερμανία ἀπὸ τοῦ 1684. — Συνήθως οἱ
χρόνοι οἱ ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ Τριακονταετοῦς πολέμου μέχρι τῶν ἀρ-
χῶν τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος θεωροῦνται διὰ τὴν Γερμανίαν ὑπὸ
ἐθνικὴν ἔποψιν ὡς κατ' ἐξοχὴν χρόνοι δυστυχεῖς, ὅ,τι δὲ ἀφηγήθημεν
μέχρι τοῦδε εἶναι ἐπιτηδειότατον, ὅπως ἐπιβεβαιώσῃ τὸν ἀπαισιόδοξον
χαρακτηρισμὸν τῶν πεντήκοντα τούτων ἐτῶν, τῶν ὁποίων οἶονεῖ
τὸν τύπον ἀποτελεῖ ἡ ἀπώλεια τοῦ Στρασβούργου καὶ μάλιστα ὁ τρό-
πος, καθ' ὃν ἀπωλέσθη ἡ ἀρχαία καὶ καλὴ αὕτη πόλις τῆς αὐτοκρα-
τορίας.

Πρὸς ἐπιβεβαίωσιν τῆς τοιαύτης ἀντιλήψεως ἀναφέρεται ἡ φι-
λολογία τῆς χρονικῆς ταύτης περιόδου, ἡ θρηνώδης λυρική τῶν λεγο-
μένων βοσκῶν τοῦ Πέγνιτς (Pegnitzschäfer), ἡ δραματικὴ ποίησις
τῶν δύο σιλεσιανῶν ποιητικῶν σχολῶν, τὰ πληκτικὰ καὶ ἀνούσια
μυθιστορήματα, ἡ ἥκιστα ποιητικὴ ποίησις, ἡ ἀηδὴς πεζογραφία, ἐνῶ
Ἰταλοὶ καὶ Γάλλοι, Ἀγγλοὶ καὶ Ἰσπανοὶ εἶχον δώσει ἀκριβῶς τότε
εἰς τὴν γλῶσσάν των τὴν τελευταίαν μορφήν καὶ τελειοποίησιν τῆς.

Τὸ φαινόμενον τοῦτο — ἡ σχετικὴ νωθρότης καὶ ἀπραξία τοῦ γερ-
μανικοῦ πνεύματος καὶ τῆς γερμανικῆς ἐν γένει ὑποστάσεως — ἐξηγεῖ-
ται πρὸ παντός ἐκ τῶν φοδερῶν δοκιμασιῶν καὶ συμφορῶν τοῦ μεγάλ-
Παγκόσμιος Ἰστορίας

λου πολέμου, ὅστις διεξαχθεὶς ἐπὶ γερμανικοῦ ἐδάφους διὰ γερμανικῶν δυνάμεων—διότι ἡ πλειονότης τῶν πολεμιστῶν καὶ ἐν αὐτῷ τῷ σουηδικῷ καὶ ἐν τῷ γαλλικῷ στρατῷ ἦσαν πάντως Γερμανοὶ — ἤγαγε τὸ ἔθνος μέχρι τοῦ χείλους τῆς ἀβύσσου.

Εἶναι δὲ τὸ τελευταῖον τοῦτο ἀναμφισβήτητον. Οἷας δὴποτε εἰδικῆς ἱστορίας οἷας δὴποτε γερμανικῆς χώρας τὴν σελίδα ταύτην καὶ ἂν ἀνοίξωμεν, βλέπομεν τοῦτο ὑπὸ παντοειδεῖς μορφάς: — κώμας ἐξαφανισθείσας ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς, μεγάλας ἐδαφικὰς ἐκτάσεις ἀποχερσωθείσας ἢ εἰς ἐρήμους μεταβεβλημένας, ἀριθμὸν οἰκιῶν, οἰκογενειῶν, κτηνῶν κατὰ ἐβδομήκοντα, κατὰ ἐξήκοντα κατὰ ὀγδοήκοντα τοῖς ἑκατὸν ἡλαττωμένον, — ἐκάστη δὲ τῶν σελίδων τούτων ἀναπαριστᾷ ἰδιαιτέραν τινὰ ὄψιν τῆς πολυμόρφου κακοδαιμονίας καὶ ἀθλιότητος.

Ἡ πολύμορφος αὕτη κακοδαιμονία ἦτο ἀνίσως κατανεμημένη, ἀνάλογος οὔσα πρὸς τὰς περιπετείας τοῦ προηγηθέντος πολέμου, ἦτο ὁμῶς γενικὴ, καὶ ἐκ τῆς βαθυτέρας μελέτης τῶν πηγῶν καὶ εἰδήσεων διαφόρων χωρῶν τῆς μέσης λ. χ. Γερμανίας, αἵτινες δὲν ἀνῆκον εἰς τὰς πολυπαθεστέρας, δικαιουῖται τις νὰ συμπεράνη, ὅτι μόνον κατὰ τὰ μέσα τοῦ ἡμετέρου, τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος, ἐπανῆλθεν ἡ χώρα καὶ αὐτὴ εἰς τὸν ἀριθμὸν τοῦ πληθυσμοῦ καὶ εἰς τὸν βαθμὸν τῆς εὐημερίας, ἃ ἐκέκτητο πρὸ τῆς ἐκρήξεως τοῦ Τριακονταετοῦς πολέμου.

Οὐδεμία ἀμφιβολία, ὅτι ἡ ἐξασθένησις αὕτη εἶναι ἡ αἰτία ἐνὸς μέρους τῶν ἀτυχῶν συμβεβηκότων τῆς ἀπὸ τοῦ 1649 μέχρι τοῦ 1697 πεντηκονταετίας καὶ μάλιστα ἐν συνδυασμῷ μετὰ τῆς ἐλλείψεως ἐνιαιίας διευσθύνσεως τῶν δυνάμεων τοῦ λαοῦ, ἐν συνδυασμῷ μετὰ τῆς ἀδυναμίας, ἣ, ὡς θὰ ἦτο ὀρθὸν νὰ εἴπῃ τις μετὰ τῆς ἐλλείψεως πάσης κεντρικῆς κυβερνήσεως.

Ἐν τοσοῦτῳ ὀφείλει τις νὰ ὁμολογήσῃ ἐξ ἄλλου ὅτι ὁ τοπικισμὸς (Territorialismus) — ἦτοι τὸ σύστημα τῶν κατὰ τόπους κυριαρχιῶν, ἀπέβη μᾶλλον εὐνοϊκὸς διὰ τὴν θεραπείαν τῶν ὑπὸ τοῦ πολέμου ἀνοιχθειῶν πληγῶν, ἥτις ἀπῆτει ἐπιμέλειαν ἐκ πολλῶν διαφόρων κέντρων.

Ἡ θεραπεία αὕτη ἐγένετο βαθμιαίως διὰ μετριοφρονος καὶ ἡσύχου ἐργασίας καὶ ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν καὶ ἀπὸ ὥρας εἰς ἄλλην, ἡ δὲ ἐργασία αὕτη διαφεύγει τὴν ἱστορικὴν περιγραφὴν, ἀναγνωριζομένη μόνον ἐν τοῖς ἀποτελέσμασιν αὐτῆς μετὰ μακρὸν χρόνον.

Ἐν τσοῦτῳ τὰ πεντήκοντα ἐκεῖνα ἔτη ἔχουσι νὰ ἐπιδείξωσι μεγάλας τινὰς ἐπιτυχίας, προσπιπτούσας ἀμέσως εἰς τὰ ὄμματα : δύο δὲ εἶναι αἱ κυριώτεραι αὐτῶν, ἡ ἀπώθησις τῆς ὀθωμανικῆς δυνάμεως καὶ ἡ δημοιουργία τῆς βρανδεμβουργιοπρωσικῆς πολιτείας.

§ 441. Φερδινάνδος Γ'. Λεοπόλδος Α'. 1658. —

Εἶδομεν πῶς ἐπὶ Φερδινάνδου τοῦ Γ'. αἱ πρὸς τοὺς Ὀθωμανοὺς σχέσεις παρημπόδιζον ἐνίοτε τὴν ἐνέργειαν τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τὰ ἐν Οὐγγαρία καὶ Τρανσυλθανία πράγματα ὑπῆρξαν ἐνίοτε σπουδαῖα διὰ τὴν λίαν ἀμφίροπον πορείαν τοῦ μεγάλου γερμανικοῦ πολέμου.

Τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1657 Φερδινάνδος ὁ Δ'. εἶχεν ἀποθάνει : μετὰ μεσοβασιλείαν δεκαπεντάμηνον, μεστήν παντοειδῶν ραδιουργιῶν, ἐξελέχθη τὸν Ἰούλιον τοῦ 1658 ὁ υἱὸς αὐτοῦ Λεοπόλδος ὁ Α'., ὅστις εἶχε νῦν κατὰ τὴν πεντακονταετῇ σχεδὸν βασιλείαν του (1658—1705) τὸ χαλεπὸν καθήκον ν' ἀντιμετωπίσῃ τοὺς ἐχθροὺς τῆς αὐτοκρατορίας συγχρόνως πρὸς οὐσμὰς καὶ πρὸς ἀνατολάς.

Πρωτεύουσαν θέσιν ἐν τῷ τουρκικῷ κράτει κατεῖχεν ἀπὸ τοῦ 1656 ὁ ἐβδόμηκοντούτης μέγας βεζύρης τοῦ Σουλτάνου Μωάμεθ τοῦ Δ'. (1648—1687) Μεχμέτ Κιοπουρλής, ὅστις συνεκράτησε τὰ ἀναρχικὰ στοιχεῖα ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τοῦ μεγάλου βαρβαρικοῦ κράτους, κατεδάμασεν ἐν Ἀσίᾳ ἐπικίνδυνον ἐπανάστασιν, κατέστησε δὲ δῆλον εἰς τοὺς ἐν τῇ Δύσει, ἐν Τρανσυλθανίᾳ καὶ ἐν Οὐγγαρίᾳ ὑποτελεῖς, ὅτι δὲν ἐθεώρει ποσῶς λήξασαν τὴν νικηφόρον πορείαν τῶν Ὀθωμανῶν κατὰ τὰ μέρη ταῦτα.

Ὁ Γεώργιος Ρακότζης, ὁ υἱὸς τοῦ Τρανσυλθανοῦ ἐκεῖνου ἡγεμόνος, ὅστις ἔπαιζεν ἐν ταῖς περιπετείαις τοῦ Τριακονταετοῦς πολέμου δευτερεῦον πρόσωπον, ἀπέθανεν ἐκ πληγῆς, ἣν ἔλαβε μαχόμενος κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν· ἐκ τῆς Οὐγγαρίας μόνον τὸ μικρότερον δυτικὸν καὶ βόρειον μέρος αὐτῆς ἦτο ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ Ἀψβούργου, τὰ δὲ προτεσταντικὰ στοιχεῖα τῆς χώρας προετίμων ἐν γένει τὴν τουρκικὴν κυριαρχίαν, τὴν ἐν τοῖς θρησκευτικοῖς τούλάχιστον πράγμασι μὴ καταπιεστικὴν, ἀντὶ τοῦ δεσποτικοῦ κυβερνητικοῦ συστήματος, τὸ ὁποῖον ἡπέλπει αὐτοὺς ἐκ Βιέννης.

Ἐν ἔτει 1661 διενήργησαν οἱ Τοῦρκοι ἐν Τρανσυλθανίᾳ τὴν ἐκλογὴν ἀφωσιωμένου εἰς αὐτοὺς ἡγεμόνος, τοῦ Μιχαὴλ Ἀπάφη, ἐνώ-

πιον τοῦ ὁποίου ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ ὁ αὐστριακὸς ὑποψήφιος.

Τὸν ἀναστηλωτὴν τοῦ τουρκικοῦ κράτους Μεχμέτ Κιοπρουλὴν διεδέχθη κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος εἰς τὴν βεζυρίαν ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀχμέτ Κιοπρουλῆς, ὅστις, νέος ἀκόμη τὴν ἡλικίαν, ἐρρωμένως ἀνέλαβε τὸν πόλεμον.

Ὁ αὐτοκράτωρ ἐστράφη πρὸς τὴν ἐς Ρεγενσβούργῳ δίδαιταν, ἥτις ἀπὸ τοῦ ἔτους τούτου (1663) συνήρχετο μονίμως ἐν τῇ πόλει ταύτῃ : ἐνῷ δὲ οἱ Ὁθωμανοὶ νικηφόροι προελαύνοντες ἐκυρίευσαν τὴν Νεϊ-χάυσελ, τὴν Ὀλμουτς, τὴν Βρούνη, πανταχοῦ ἀνεστάτουν τὰ πάντα κατὰ τὸ σύστημά των, ἀπῆγον δὲ ἀγελήδον πλῆθος ἀνθρώπων εἰς δουλείαν, συνηθροίσθη ὁ αὐτοκρατορικὸς στρατός, 42,000 πεζικὸν καὶ 14,000 ἱππικόν, ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ μαρκίωνος Λεοπόλδου Γουλιέλμου τῆς Βάδης, εἰς οὗς προσέθηκεν ὁ Λουδοβίκος ΙΔ', θύων καὶ αὐτὸς εἰς τὸ κοινὸν χριστιανικὸν αἶσθημα, 6,000 ἀνδρας· ἐπέτρεψε δὲ εἰς τοὺς εὐγενεῖς του νὰ προσέλθωσιν οἰκισθελῶς εἰς τὸν χριστιανικὸν στρατόν.

Καὶ ἄλλοθεν δὲ τῆς Δύσεως δὲν ἔλειψαν ἐθελονταὶ καὶ χρηματικά συνδρομαί : μόνον ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Ὀλλανδία ἀπέσχον τοῦ κοινοῦ τούτου ἔργου, ἀμφοτέραι ἕνεκα ἐμπορικῶν συμφερόντων.

§ 442. Πόλεμος πρὸς τοὺς Ὁθωμανούς. — Τὸν Αὐγουστιον τοῦ 1664 ἐνίκησεν ἡ εὐρωπαϊκὴ ἀνδρεία ἐν τινι πεισματώδει μάχῃ παρὰ τὸ μοναστήριον τοῦ Ἀγίου Γοθάρδου (Abtei St. Gotthard) : ἀνέκδοτόν τι ποιεῖται λόγον περὶ τῆς προσευχῆς τοῦ Γερμανοῦ στρατηγοῦ Σπόρκ, ἐνθυμιζούσης τὴν προσευχὴν τοῦ Χλωδοβίκου ἐν τῇ ἐν Τολδίακῳ μάχῃ (496) : « Παντοδύναμε ἀρχιστράτηγε ὁ ἐν οὐρνοῖς, ἂν μὴ θέλῃς νὰ βοηθήσῃς, ἡμᾶς τὰ τέκνα σου, τὰ εἰς Χριστὸν πιστεύοντα, μὴ βοηθήσῃς, τοῦλάχιστον τοὺς σκύλους τούτους, τοὺς Τούρκους, καὶ θέλεις ἴδῃ τὴν χαράν σου : »

Μεγάλῃ κατήχθη νίκη, πλούσια ἐκυριεύθησαν λάφυρα καὶ μετὰ τινος ἀπὸ τῆς μάχης ἡμέρας συνωμολογήθη ἐν Βάσβαο εἰρήνη — ἀνακωχὴ κατὰ τὸ ὀθωμανικὸν σύστημα εἰκοσιν ἐτῶν — εἰρήνη καθ' ἣν ἐν τούτοις ἡ Νευχάυσελ καὶ ἡ Γροσβαρδάϊν ἔμειναν εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων, καὶ ὁ τῶν τούτων ἐν Τρανσυλβανίᾳ ὑποψήφιος Ἀπάφης ἔμεινεν ἡγεμὼν τῆς χώρας ταύτης.

Ἄλλ' ἡ αὐτοκρατορικὴ Οὐγγαρία παρέμεινε κτήσις ὁκληρὰ. Οἱ

αυτοκρατορικοὶ σύμβουλοι, ὁ ὑπουργὸς Λέβκοβιτς καὶ οἱ Ἰησουῖται, τῶν ὁποίων ἡ ἀπαράμιλλος τέχνη περὶ τὸ καταστρέφειν πολιτείας ἐπεβηαιώθη καὶ ἐνταῦθα, κατηύθυνον τὰς καταδιώξεις των κατὰ τῶν προτεσταντῶν, ἔλαβον δὲ ὡς δικαιολογίαν ἢ πρόφασιν τὰς συνωμοσίας τῆς ἀριστοκρατίας· οἱ ἱεροκήρυκες αὐτῶν ἐπωλήθησαν ἢ παρεδόθησαν εἰς τὴν Ἰσπανίαν διὰ τὴν ἐν τοῖς κατέργοις ὑπηρεσίαν, ὁ δὲ Ὁλλανδὸς ναύαρχος Ρουῦτερ εὑρεν εὐκαιρίαν ἐν ἔτει 1676, ὅτε διώκει τὸν ὀλλανδικὸν στόλον εἰς τὰ ὕδατα τῆς Μεσσηνίας ὡς σύμμαχος τῶν Ἰσπανῶν, νὰ ἐλευθερώσῃ πολλὰ τῶν δυστυχῶν τούτων θυμάτων τῆς ἀψόβουρ-γικῆς βαρβαρότητος.

Αἱ ὁμοροὶ χῶραι ἐπληρώθησαν φυγάδων, οἵτινες ὑπῆρξαν ἀρκούντως εὐτυχεῖς ὅπως ἀποφύγῃσι τὸ αυτοκρατορικὸν δικαστήριον *locum tenent*.

Ἐπὶ κεφαλῇς τῆς ἐπαναστάσεως, ἥτις ἐξερράγη ἐν ἔτει 1674, ἐτέθη εἰς Οὐγγρος προτεστάντης μεγιστάν, ὁ Ἑμμεριχ Τέκελι (Tököli) καὶ ὁ Φραγκίσκος Ρακότς Γ'. ὅστις ἐν τῷ μεταξὺ εἶχεν ἐνηλικιωθῇ.

Λουδοβίκος ὁ ΙΔ'. καὶ ὁ σύμμαχος αὐτοῦ, ὁ τῆς Πολωνίας βασιλεὺς Ἰωάννης Σοβιέσκης, ὑπεστήριζαν τὴν ἐπανάστασιν, ἥτις ἐστηρίζετο καὶ ἐπὶ τῶν Ὀθωμανῶν.

Τὸν Νοέμβριον τοῦ 1680 ἐγένετο ἀπόπειρα συνεννοήσεως μετὰ τοῦ Τέκελι, τῷ δὲ 1681 ἀνενεώθη ἡ μεταξὺ τοῦ αυτοκράτορος καὶ τῆς Πύλης ἀνακωχή.

Ἀλλὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος ἐξερράγη καὶ αὖθις ὁ πόλεμος.

§ 443. Οἱ Ὀθωμανοὶ πρὸ τῆς Βιέννης. 1683.

— Οἱ Ὀθωμανοί, εἰς τριακοσίας χιλιάδας ἀνδρῶν συμποσούμενοι, προήλασαν ὑπὸ τὸν Μουσταφᾶ πασᾶν, τὸν τοῦ Ἀχμέτ Κιοπρουλῆ διάδοχον ἐν τῇ βεζυρίᾳ, κατὰ τῆς Βιέννης, τῆς ὁποίας αἱ πύλαι ἐκλείσθησαν κατ' ἀνάγκην εἰς τοὺς φυγάδας, οἵτινες ἔφευγον τὸ ἐπερχόμενον κύμα τοῦ ὀθωμανικοῦ στρατοῦ.

Τὸν Μάρτιον τοῦ 1683 ἐφάνησαν οἱ πρῶτοι Τοῦρκοι ἱππεῖς πρὸ τῆς πόλεως.

Ἀλλὰ τὴν φορὰν ταύτην κατενόησε καὶ ἡ χριστιανωσύνη τὴν σπουδαιότητα τῆς καταστάσεως. Τὸν Μάρτιον τοῦ 1683 εἶχε συνομολογήσει ὁ αὐτοκράτωρ μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Πολωνίας Ἰωάννου ὑπὸ τὴν ἐγ-

γύησιν τοῦ πάπα συμμαχίαν, ἐπεδιώκοντο δὲ καὶ ἐν ταῖς χώραις τῆς αὐτοκρατορίας οἱ ἐξοπλισμοὶ μετὰ μεγάλου ζήλου.

Οἱ ἐκλέκτορες Ἰωάννης Γεώργιος τῆς Σαξωνίας καὶ Μάξ Ἐμμανουήλ τῆς Βαυαρίας ἐξεστράτευσαν αὐτοπροσώπως, ὁ τοῦ Βραιδεμβούργου ἔπεμψεν ὀκτακισχιλίους ἄνδρας ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ ἡγεμόνος τῆς Δεσσαύας, τὴν δὲ ἀνωτάτην ἀρχηγίαν τοῦ ὅλου αὐτοκρατορικοῦ στρατοῦ εἶχεν ὁ δούξ τῆς Λοθαριγγίας Κάρολος ὁ Ε΄.

Ὁ αὐτοκράτωρ εἶχεν ἀπέλθει κατ' εὐχὴν ἐκ Βιέννης καὶ μετέβη εἰς Πασσαύταν, ἡγεῖτο δὲ τῆς φρουρᾶς τῆς πόλεως ὁ Ρούδιγκερ κόμης Στάρεμבעργ ὁ δὲ δούξ τῆς Λοθαριγγίας ἠδυνήθη νὰ εἰσαγάγῃ εἰς αὐτὴν ὀλίγας τινὰς ἐνισχύσεις ἀκόμη, ἐπωφελοῦμενος τὴν ἐν ταῖς κινήσεσι βραδύτητα τῶν Τούρκων.

Ἡ ἄμυνα ὑπῆρξε γενναία : πολίται καὶ φοιτηταὶ μετέσχον τοῦ ἔργου μετὰ ζήλου, οἱ δὲ Τούρκοι οὐδέποτε διεκρίθησαν διὰ τὴν πολιορκητικὴν τέχνην των.

Ἄλλ' ἡ λύσις τῆς πολιορκίας δὲν ἐπῆλθε τόσον ταχεῖα ὅσον ἠλπίζετο· ἡ πόλις ἔπασχεν ἐκ σιτοδείας καὶ λοιμοῦ· ἡ κατάστασις ἀπέβαινε λίαν σοβαρὰ, δέσμη δὲ πυραύλων ἀνερχομένη ἐκ τοῦ κωδωνοστασίου τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀγίου Στεφάνου ἐσημεῖον τὴν 11 Σεπτεμβρίου τὸν ἔσχατον κίνδυνον. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἐδόθη ἀπάντησις ἐκ τοῦ Κάστεμבעργ : ἄρα αἱ ἐπικουρίαι ἦσαν ἐγγύς.

Αὐτοκρατορικὰ καὶ ἡγεμονικὰ στρατεύματα καὶ οἱ Πολωνοὶ σύμμαχοι εἶχον ἐνωθῇ καὶ ἀπετέλουν νῦν στρατὸν ἐξ ἐξήκοντα καὶ τεσσάρων χιλιάδων ἀνδρῶν.

Τὴν 12 Σεπτεμβρίου τοῦ 1683 ὁ ἥλιος τοῦ φθινοπώρου ἐφώτισε θέαμα ἀξιομνημόνευτον. Ὁ χριστιανικὸς στρατὸς ἐτέθη εἰς κίνησιν· ἀριστερᾷ πρὸς τὸν Δούναβιν ἦσαν οἱ αὐτοκρατορικοὶ ὑπὸ τὸν δούκα τῆς Λοθαριγγίας· εἰς τὰ στρατεύματα τῆς πτέρυγος ταύτης παρῆταν ὅχι ὀλιγώτεροι τῶν τριάκοντα τριῶν πριγκίπων, μεταξὺ δὲ αὐτῶν εἷς ἐκ τοῦ οἴκου τῆς Σαβοΐας, δι' ὃν ἐπεφυλάσσετο μεγαλειτέρα ἔτι δόξα ἀπὸ τοῦ ἐχθροῦ τούτου· ἐν τῇ μέσῳ τὰ στρατεύματα τῶν ἡγεμόνων τῆς αὐτοκρατορίας, οἱ Βαυαροὶ καὶ οἱ Σάξωνες ὑπὸ τοὺς ἐκλέκτοράς των, δεξιᾷ οἱ Πολωνοὶ ὑπὸ τὸν βασιλέα των.

Οἱ Τούρκοι ὤφειλον νὰ λάβωσι μέτωπον πρὸς δύο πλευράς, ἐν πρὸς τὴν πόλιν καὶ ἕτερον πρὸς τὸν ἐπερχόμενον ἀντιπολιορκητικόν

στρατόν· περὶ τὴν τετάρτην ὥραν μετὰ μεσημβρίαν εἶχον διωχθῆ οὗτοι πρὸς τὰς σκηνάς των, τελευταία δὲ τις ἐπίθεσις τῶν Πολωνῶν, ὁρμησάντων ἐκ Δόρνβαχ, εἶχε κρίνει τὴν ἡμέραν.

Διὰ τῆς κρίσεως τῆς μάχης ταύτης ἐκρίθη ταῦτοχρόνως ἡ τύχη τῆς Εὐρώπης. Ἐν τῷ μεγάλῳ ἀγῶνι μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως ἐπῆλθε καὶ αὖθις νέα τροπή.

Οἱ Τούρκοι ἐτράπησαν εἰς φυγὴν· εἶχον ἀφήσει δεκακισχιλίους ἄνδρας νεκροὺς ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης καὶ μεγάλα λάφυρα, τριακόσια τηλεβόλα, δέκα πέντε χιλιάδας σκηνῶν, ἑνέα χιλιάδας ἀμάξας καὶ δέκα ἑκατομμύρια εἰς χρήματα καὶ τιμαλφῇ εἶδη· καὶ ἡ καταδίωξις δὲ ἀπέφερεν οὐκ ὀλίγα.

Ὁ βεζὶρης ἐκαρτομήθη κατὰ διαταγὴν τοῦ δεσπότη αὐτοῦ· παρὰ τοῖς νικηταῖς δὲ ἐτιμήθη καὶ ἐδοξάσθη ἰδίᾳ ὁ βασιλεὺς τῆς Πολωνίας· τὸ ρητὸν τῆς Γραφῆς ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ὁποίου ἐγένετο τὸ νικητήριον κήρυγμα ἦτο ἡ ρῆσις. «ἐγένετο ἄνθρωπος ἀπεσταλμένος παρὰ Θεοῦ, ὄνομα αὐτῷ Ἰωάννης» καὶ αὐτὸς δὲ ὁ αὐτοκράτωρ Λεοπόλδος ἐπελάθετο ἐπὶ τοσοῦτον τῶν κανόνων τῆς ἐθιμοταξίας, ὥστε κατὰ τὴν συνάντησιν αὐτοῦ μετὰ τοῦ ἐλευθερωτοῦ τῆς πρωτευούσης ἀφῆρσε τὸν πῖλόν του καὶ ἀντήλλαξε μετ' αὐτοῦ λέξεις τινάς· καὶ εἰς τὴν ἐν Ρεγενσβούργῳ δὲ δίαιταν ἀνηγγέλθη ἐπισήμως ἡ «περιφανὴς» αὕτη ἀνίκη, ἥτις ἀνύψωσε τὸ φρόνημα τῶν Γερμανῶν, καὶ δὴ ὄχι μόνον ἀπέναντι τῶν Τούρκων.

§ 444. Πόλεμος μετὰ τὸ 1683. — Καὶ νῦν ἡκολούθησαν μίᾳ μετὰ τὴν ἄλλην αἱ ἐπιτυχεῖς στρατεῖαι. Τὴν 2 Σεπτεμβρίου τοῦ 1686 ἀνεκτῆθη ἡ Βοῦδα, διατελέσασα ἐπὶ ἑκατὸν εἴκοσι πέντε ἔτη τουρκικὴ. Τῷ 1687 κατήγαγεν ὁ δούξ τῆς Λοθαριγγίας καὶ ὁ Μάξ Ἐμμανουήλ τῆς Βαυαρίας μεγάλην νίκην παρὰ τὸ Μοχάτς (Mohacz), ἀνεκτῆθη δὲ νῦν καὶ ἡ Τρανσυλβανία.

Ἀλλὰ τὴν διὰ ξένης βοήθειας ἐπιτευχθεῖσαν νίκην οἱ Ἀψβούργιοι ἐσκέφθησαν νὰ ἐκμεταλλευσῶσι, καθ' ὃν τρόπον ἐξεμεταλλεύθησαν τὴν παρὰ τὸ Λευκὸν Ὅρος τῆς Βοημίας νίκην, ἥ ὡς κατὰ τὰς ἡμέρας ἡμῶν (1849) ἐξεμεταλλεύθησαν τὰς διὰ τῆς ρωσικῆς συνδρομῆς ἐπιτευχθείσας ἐν αὐτῇ τῇ Οὐγγαρίᾳ.

Ἀπὸ τοῦ Φεβρουαρίου ἤδη τοῦ 1687 ἐλειτούργει τὸ φονικὸν δικαστήριον τοῦ Eperies καὶ ἐξηκολούθησε τὸ ἔργον του καθ' ὅλον τὸ

ἔτος· ἀφοῦ δὲ κατώρθωσαν οἱ Ἀλβὰ καὶ Χαυνάου (1) τῶν ἡμερῶν ἐκείνων νὰ κατασυντρίψωσι τὸ πνεῦμα τῆς ἀντιστάσεως παρὰ τῇ ἀριστοκρατίᾳ καὶ παρὰ τῷ λαῷ, συνεκλήθη τὸν Νοέμβριον δίαίτα ἐν Πρεσβούργῳ (1687) καὶ ἀπητήθη παρ' αὐτῆς σπουδαία τροποποιήσις τοῦ ἀρχαίου πολιτεύματος: ἡ ἀναγνώρισις τοῦ κληρονομικοῦ δικαιώματος τῆς ἀψβουργικῆς δυναστείας ἐπὶ τοῦ στέμματος καὶ ἡ κατάργησις τοῦ μεσαιωνικοῦ ἐπαναστατικοῦ δικαιώματος — τοῦ προνομίου τοῦ ἔθνους τοῦ νὰ λαμβάνῃ τὰ ὅπλα, ἅμα ὡς ἔβλεπεν ἀπειλουμένας τὰς ἐλευθερίας του, καὶ ὡς ἐκ τοῦ ὁποίου, ἀφοῦ καὶ νῦν περὶ τούτου ἐπρόκειτο, ἂν δηλαδὴ ἐν τῇ παρουσίᾳ περιστάσει ἠπειλοῦντο αἱ ἐλευθερίαι αὗται, ἐθεώρει ὅτι τὰ πάντα καὶ πλέον τι ἀκόμῃ ἐπετρέποντο αὐτῷ.

Τὰ λοιπὰ προνόμια — κτῆμα τῆς ἀριστοκρατίας μᾶλλον ἢ τοῦ ἔθνους — ἐπεκυρώθησαν, τὸ δὲ φονικὸν δικαστήριον τῆς Eperies καθργήθη.

Ἐν ἔτει 1687 ἐξεθρονίσθη ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁ Μωάμεθ ὁ Δ', ἀνέβη δὲ ἀντ' αὐτοῦ εἰς τὸν θρόνον Σουλεῖμὰν ὁ Γ'.: ἀλλ' ἡ κυβερνητικὴ μεταβολὴ δὲν ἐπανεφέρε τὴν εὐτυχίαν· ἐν ἔτει 1688 ἐκυριεύθησαν ὑπὸ τῶν αὐτοκρατορικῶν ὁ Μουγκάτς καὶ τὸ Βελιγράδιον.

Εἰς μάτην ἤλπισαν οἱ Τούρκοι τὴν φορὰν ταύτην εἰς τὰς ἐν τῇ Δύσει περιπλοκάς, αἱ ὁποῖαι τοσάκις ἀπέβησαν χρησιμώταται εἰς αὐτοὺς, ὡς ἐπίσης ματαίως ἤλπισεν εἰς αὐτούς· ὁ Λουδοβίκος ΙΔ'· κατ' ἀμφοτέρας τὰς διειθύνσεις ἀνέλαβεν ὁ Ἀψβούργος, στηριζόμενος ἐπὶ τοῦ μεγάλου συνασπισμοῦ, τὸν πόλεμον ἐρρωμένως, αἱ δὲ περὶ εἰρήνης προτάσεις τῶν Τούρκων, εἰς οὐδὲν ἤγαγον ἀποτέλεσμα.

Καὶ αὖθις δὲ τὸν Αὐγούστον τοῦ 1689 κατήγαγεν ἐν Πάτρει μεγάλην νίκην ὁ μαρκίων Λουδοβίκος τῆς Βάδης.

Ἀπὸ τοῦ 1689 τρίτος Κισπρουλῆς, ὁ Μουσταφᾶς, ἀνεσυνέ-

(1) Σ.Μ. Ὁ Χαυνάου (1786-1853), Αὐστριακὸς στρατηγὸς διεκρίθη εἰς τοὺς κατὰ τὴν πέμπτην δεκαετηρίδα τοῦ αἰῶνος πολέμους τῆς Αὐστρίας ἐν Ἰταλίᾳ καὶ Οὐγγαρίᾳ. Ἐν τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ χώρᾳ κατεδίωξε μετὰ λύσεως τοὺς διαπρεπεστέρους ἀρχηγοὺς τῆς οὐγγρικῆς ἐπαναστάσεως, ὧν πλείστους κατεδίκασεν εἰς θάνατον. Τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐγένετο ἕνεκα τούτου ἀπαίσιον καθ' ὅλην τὴν Εὐρώπην, πολλάκις δὲ ἐξέσπασε κατ' αὐτοῦ ἡ λαϊκὴ ὀργή, οἷον τῷ 1850 ἐν Λονδίνῳ, ὅπου οἱ ἐργάται ἐνὸς ζυθοποιείου, εἰς ἐπίσκεψιν τοῦ ὁποίου μετέβη ἐπέτεθσαν κατ' αὐτοῦ, καὶ τῷ 1852 ἐν Βρυξέλλαις.

ταξε τὸν παραλελυμένον ὀθωμανικὸν στρατόν· ἡ Τρανσυλθανία ἔπεσεν εἰς χεῖρας τοῦ Τέκελι, ὅστις εὕρισκετο εἰς τὸ ὀθωμανικὸν στρατόπεδον, ἀφοῦ δὲν ἠδύνατο νὰ ἐλπίσῃ χάριν παρὰ τοῦ Ἀψβούργου, ἀνεκτήθη δὲ καὶ αὐθις τὸ Βελιγράδιον ὑπὸ τῶν Τούρκων (1690)· οὕτω ἡ πολεμικὴ θύελλα ἐπεξετείνετο πρὸς δυσμάς.

Ἐπὶ ἑτὶ ἀκόμῃ διήρκεσεν ὁ τελευταῖος οὗτος πόλεμος : ἡ Αὐστρία εὕρισκετο εἰς τὴν σκληρὰν ἀνάγκην τοῦ νὰ κατευθύνῃ τὰς δυνάμεις τῆς κατὰ δύο διαφόρους διευθύνσεις, τοῦθ' ὅπερ ὑπῆρξεν ἡ τύχη τῆς μέχρι τοῦ 1866.

Κατήχθησαν νῆκαι λαμπραὶ—ὡς λόγου χάριν τὸν Αὐγούστον τοῦ 1691 ἐν Σαλανκίμεν ἐγγὺς τοῦ Σεμλίνου—, ἀλλ' οἱ μεγάλοι στρατηγοὶ εἰς οὓς ὠφείλοντο αὗται, ὁ μαρκήσιος τῆς Βιόνης καὶ ὁ πρίγκηψ Εὐγένιος τῆς Σαβοΐας, ἠναγκάσθησαν νὰ ἀπασχοληθῶσι κατὰ τὰ ἀμέσως ἐπόμενα ἔτη πρὸς δυσμάς, εἰς τὴν Γερμανίαν καὶ εἰς τὴν Ἰταλίαν.

Ἀπὸ τοῦ 1695 εἶχον νὰ πολεμήσωσιν οἱ Τούρκοι, πλὴν τῶν Αὐστριακῶν καὶ τῶν Βενετῶν, οἵτινες ἐπίσης ἀνέλαβον τὸν πόλεμον ἀπὸ τοῦ 1683, ἕνα ἀκόμῃ νέον ἐχθρόν, τὸν Ρῶσσον Τσάρον Πέτρον, ὅστις ἐκυρίευσεν ἐν ἔτει 1696 τὴν Ἀζόφ.

Τὸν Σουλεϊμάν τὸν Γ'· διεδέχθη ἐν ἔτει 1691 ὁ Ἀχμέτ Β'. τοῦτον δὲ τῷ 1695 ὁ Μουσταφᾶς ὁ Β'., ὅστις ἐστράτευσεν αὐτοπροσώπως : ἐπ' αὐτοῦ δὲ ἐπῆλθεν ἡ μεγάλη ἐν ἔτει 1697 κρίσιμος ἦττα, ἣτις ἔμελλε ν' ἀγάγῃ εἰς τὴν εἰρήνην. Εὗρεν οὗτος τὸν πρίγκηπα Εὐγένιον ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στρατοῦ, ἐν ἡλικίᾳ δὲ τριάκοντα καὶ τεσσάρων ἐτῶν ἐδοξάσθη οὗτος ἐν Ζέντφ τῇ ἐπὶ τὸν Τισίαν (Theiss).

Ὁ Εὐγένιος κατέφθασε τοὺς Τούρκους, καθ' ἣν ατιγμὴν διεπεραιοῦντο οὗτοι εἰς τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ Τισία (τὸν Σεπτέμβριον). Τὸ πεζικὸν αὐτῶν εὕρισκετο ἀκόμῃ εἰς τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ. Ἦσυχοι κατὰ τὸ σύστημα τῶν βαρβάρων ὄφρησαν νὰ διατάξῃ ὁ Εὐγένιος τὰ τῆς μάχης· μετὰ μεσημβρίαν, περὶ ὥραν τετάρτην, ἤρξατο οὗτος τῆς ἐπιθέσεως καὶ μέχρι τῆς ὥρας καθ' ἣν ἐπῆλθε τὸ σκότος ὁ τουρκικὸς στρατὸς εἶχεν ἐξολοθρευθῇ. Εἴκοσι πέντε χιλιάδες ἀνδρῶν ἐφονεύθησαν, ἠχμυλωτίσθησαν, ἐρρίφθησαν εἰς τὸν ποταμόν : τὴν ἐπαύριον ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης εὗρέθη τὸ στρατόπεδον, 9,000

ἄμαζαι, 60,000 κάμηλοι, ἑκατομμύρια εἰς χρήματα καὶ ἄλλη λεία.

Οἱ Ὅθωμανοὶ ἐζήτησαν νῦν τὴν εἰρήνην, ὑπὲρ ἧς ἐμεσολάβησαν αἱ ναυτικαὶ δυνάμεις, ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Ὀλλανδία. Τὴν 26 Ἰανουαρίου τοῦ 1699 συνωμολογήθη αὕτη ἐν Καρλοβισίφ τοῦ Βονάτου μεταξύ τῆς Πύλης ἀφ' ἐνός, τοῦ αὐτοκράτορος, τῆς Πολωνίας, τῆς Δημοκρατίας τῆς Βενετίας ἀφ' ἐτέρου. Οἱ τέσσαρες πληρεξούσιοι εἰσῆλθον κατὰ τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς, ἥτις εἰς τὰς διπλωματικὰς πράξεις συμπεριελάμβανε καὶ τὴν ἐπάχθεστάτην ἐθιμοτυπίαν, διὰ τεσσάρων διαφόρων θυρῶν συγχρόνως, δοθέντος τοῦ ρήκειου σημείου, εἰς τὴν αἰθούσαν τῶν διαπραγματεύσεων.

Ἡ Αὐστρία ἔλαβε τὴν Τρανσυλβανίαν καὶ τὸ μεγαλειότερον μέρος τῆς Οὐγγαρίας : τὸ πρὸς νότον τοῦ Μαρὸς μέχρι τοῦ Δουνάβεως μέρος μετὰ τοῦ Τέμεσβαρ, ἔμεινεν εἰς τοὺς Τούρκους· περιζοίει δὲ τιμὴν εἰς αὐτοὺς ὅτι ἀπέκρουσαν τὸν λίαν ἀψβουργικὸν ὄρον τῆς ἐκδόσεως τοῦ Τέκελι. Ἡ Πολωνία ἀπέδωκε τὴν Μολδαυίαν, ἔλαβεν ὅμως τὰς ὁμόρους ἐπαρχίας μεταξύ Δνεῖστερ καὶ Δνεῖπερ, τὴν Ποδολίαν μετὰ τοῦ φρουρίου Καμίνιετς καὶ τὴν Οὐκρλίην. Ἡ Βενετία ἐκράτησε τὸν Μωρέαν [Πελοπόννησον] καὶ τινὰς θαλματικὰς πόλεις, καὶ ἀπέδωκε τινὰς τῶν κατακτήσεων, ὡς τὸ Λεπάντο [Ναύπακτον] εἰς τὴν Πύλην (1).

§ 445. Ἡ εἰρήνη τοῦ Καρλοβισίου. 1699. — Μετὰ τῆς ἐνδόξου ταύτης εἰρήνης ἔληξεν ὁ δέκατος ἑβδόμος αἰὼν διὰ τὴν Αὐστρίαν· οὕτω ἡμύνθη κατὰ τοῦ ἐπικινδύνου πρὸς ἀνατολὰς ἐχθροῦ ὁ αὐτοκράτωρ κατ' εὐχὴν καὶ ἐξηνάγκασιν αὐτόν—διὰ παντός ὡς ἔμελλεν ἀ καταδειχθῇ — εἰς ἄμυναν.

Ἡ ὑπηρεσία ἦν προσέφερεν οὗτος εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ μετ' αὐτῆς εἰς τὴν Γερμανίαν δὲν ἦτο μικρά. Ἀλλὰ τὴν ἡγεμονεύουσαν θέσιν ἐν Γερμανίᾳ δὲν ἀνέκτησεν ὁ αὐτοκράτωρ καὶ αἱ γερμανικαὶ χῶραι, αἱ-

1) Σ.Μ. Σημειοῦμεν ἐνταῦθα. ὅτι ἐν τῷ πολέμῳ τούτῳ τῷ λήξαντι εἰς τὴν συνθήκην τοῦ Καρλοβισίου περιλαμβάνονται αἱ ἐν τῇ Πελοποννήσῳ κατὰ τῶν Τούρκων ἐνέργειαι τῶν Βενετῶν καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Μοροζίνη ἐκπολιόρκησις Ἀθηναίων κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1687. Τὴν 16 τοῦ μηνὸς τούτου εἶχε πέσει ἐπὶ τοῦ Παρθενῶνος ἡ σφαῖρα τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ πυροβολικοῦ Σουηδοῦ Καίνιξμαρκ καὶ ἀναφλέξασα τὴν ἐν αὐτῷ ἀποτεθειμένην πυρίτιδα ἀνετίναξε καὶ κατέρριψε τὸ ἀριστοτέχνημα τῆς ἀρχιτεκτονικῆς ὧλων τῶν αἰώνων.

τινες ἀπετέλουν τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ: τοῦναντίον ὁ λαὸς τῶν χωρῶν τούτων ὡς καὶ ἡ δυναστεία ἀπεξενούντο τοῦ κοινοῦ βίου τοῦ ἔθνους καὶ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον.

Ὁ δὲ λόγος ἦτο ἀπλοῦς: ὁ ἡγεμονικὸς οὗτος οἶκος εἶχε παραδώσει τὴν ψυχὴν αὐτοῦ καὶ δυστυχῶς καὶ τὴν ψυχὴν τοῦ ὑπ' αὐτοῦ δεσποζομένου μέρους τοῦ γερμανικοῦ ἔθνους εἰς τὴν θρησκείαν τῆς ἀδρανείας καὶ εἰς τὰ μᾶλλον ἐπίλεκτα ὄργανα αὐτῆς, τοὺς Ἰησουίτας, ἐνῶ κατὰ τὰ πεντήκοντα ἔτη τὰ ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ μεγάλου γερμανικοῦ πολέμου εἶχε καταδειχθῇ καθ' ὅλα τὰ σημεῖα ἡ ὑπεροχὴ τοῦ προτεσταντισμοῦ κατὰ τρόπον κατὰδηλον εἰς τὰ ὅμματα πάντων, πλὴν τῶν τυφλῶν τυφλῶν ὁδηγῶν τῶν παπιστικῶν αὐλῶν.

Τὸ προτεσταντικὸν τοῦτο πνεῦμα κατεδείχθη δημιουργικὸν κατὰ τὰ πεντήκοντα ταῦτα ἔτη καὶ ἐπὶ τοῦ πολιτικοῦ σταδίου. — Ἐν τῇ ἐπανορθώσει καὶ συμπληρώσει τῆς βρανδεμβουργικοπρωσικῆς πολιτείας, ἥτις μικρὸν μετὰ τὴν λήξιν τοῦ αἰῶνος ἔφθασεν ὡς βασιλείον τῆς Πρωσσίας εἰς σπουδαῖον σταθμὸν ἐν τῇ πρὸς μεγάλους σκοποὺς φερούσῃ ὁδῷ τῆς.

§ 446. **Τὸ Βρανδεμβούργον ἀπὸ τοῦ 1650.** Ὁ ἐκλέκτωρ Φρειδερίκος Γουλιέλμος. — Ὁ ἀνὴρ, ὅστις ἀνέδειξεν εἰς πολιτείαν τὰς χώρας, τῶν ὁποίων ἐγένετο ἄρχων ἐν ἔτει 1640, ὁ ἐκλέκτωρ Φρειδερίκος Γουλιέλμος, ὥραϊος, εὐπρόσωπος, εὐπλαστός ἀνὴρ μετὰ διαυγῶν ὀφθαλμῶν, συνεδύαζε μετὰ παραστατικῆς δυνάμεως ὠθαύσης αὐτὸν εἰς ἄπαυστον ἐργασίαν ἰδεῶν καὶ σχεδίων, νῦν διαυγῇ, ὅστις καθωδῆγει αὐτὸν εἰς τὸ νὰ διακρίνη μετὰ βραχεῖαν σκέψιν τὸ ἐκτελέσιμον ἀπὸ τοῦ ἀδυνάτου, καὶ ἰσχυράν, τουτέστι ἐπίμονον, οὐχὶ ἀνησύχως μεταπηδῶσαν, ἀλλ' εὐσταθῶς προσηλωμένην πρὸς ὠρισμένον σκοπὸν θέλησιν.

Ἵππεισῆλθεν οὗτος εἰς κληρονομίαν σχεδὸν ἀπελπιστικήν: καὶ αὐτῆς τῆς ἐναπομεινασάσης αὐτῷ ὀλίγης πολεμικῆς δυνάμεως δὲν ἦτο ἐντελῶς βέβαιος, καὶ ἐν τοσοῦτῳ εἶχεν ἀνάγκην τῆς δυνάμεως, ἵνα μὴ ὑστερήσῃ ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκαθαρίσει, ἥτις ἐτελεῖτο νῦν ἐν Μύνσπερ καὶ ἐν Ὀσναβρούκῃ.

Τοιαύτῃ ὁμῶς δύναμις καὶ δὴ ἐν μέτρῳ οὐ σμικρῷ ἐνυπῆρχεν ἤδη ἐν τῷ σημαίνοντι ἀτόμῳ αὐτοῦ, κατώρθωσε δὲ οὗτος ἀμέσως τὴν λόγῳ τι-

μαρίου ἀπόκτησιν τῆς Πρωσίας κατὰ τοὺς συνήθεις τύπους, χωρὶς νὰ ἐπιβληθῶσιν αὐτῷ νέα βάρη (1641).

Τὸ σχέδιον τοῦ γάμου αὐτοῦ μετὰ τῆς Χριστίνης τῆς Σουηδίας, γάμου ὅστις ἐκολάκευε τὴν φιλοδοξίαν του καὶ παρουσίαζεν εὐρεῖς ὀρίζοντας, ἐναυάγησεν ἢ νοσηρῶς καὶ ἐυστρόπως ὑψηλόφρων θυγάτηρ τοῦ Γουσταύου Ἀδόλφου ἐθεώρει, ὡς ἡ Ἐλισάβετ τῆς Ἀγγλίας, ἀφόρητον τὸν ζυγὸν τοῦ γάμου. Ὁ δὲ ἐκλέκτωρ συνῆψε διὰ τὸν ἰδιωτικὸν του τοῦλάχιστον βίον εὐτυχέστερον γάμον: Τῷ 1646 ἐνυμφεύθη ὁ Φρειδερίκος Γουλιέλμος μετὰ τῆς Λουίζης, τῆς θυγατρὸς τοῦ πρίγκιπος Ἐρρίκου τῆς Ὁράγγης. Εἰζόμεν δὲ πῶς ἐκ τοῦ Τριακονταετοῦς πολέμου ἐξῆλθεν οὗτος ἔχων πλὴν τοῦ ἀξιώματος τοῦ δουκάτου τῆς Πρωσίας τὸ Βρανδεμβούργον, τὴν Κλέβην, μέρος τῆς πομπερανῆς κληρονομίας καὶ ἀξιόλογον χρηματικὴν ἀποζημίωσιν.

Ἐν τοσοῦτῳ παρήλθεν ἱκανὸς ἀκόμη καιρὸς καὶ ἦτο ἀνάγκη προνίμου καὶ ἀσφαλούς ἐκμεταλλεύσεως τῶν πολιτικῶν συνδυασμῶν, μέχρις ὅτου ἐπιτύχη τὴν πραγματικὴν κτῆσιν τῶν ἐπιδικασθεῖσων αὐτῷ χωρῶν.

§ 447. Ἑξωτερικὴ πολιτικὴ. Ἡ Σουηδία.—Ἡ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ ἦν ὥφειλε ν' ἀκολουθήσῃ ἥτο ἐνδεδειγμένη εἰς αὐτὸν κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τῆς ἀρχῆς του ὡς ἐκ τῆς σχέσεώς του πρὸς τὰ δύο κραταῖα ὁμορα κράτη, τὴν Σουηδίαν καὶ τὴν Πολωνίαν, καὶ ἂν ἐκρίθη αὕτη ἄπιστος, πρέπει ἐν τούτοις νὰ ἐπαινέσῃ τις αὐτὸν, ὅτι ἐν κόσμῳ μεστῶ σκευωρῶν καὶ ἐγωῖστικῶν τάσεων ἀπέφυγε νὰ παῖξῃ αὐτός, ἢ, ἄλλως εἰπεῖν, ἡ ἐμπιστευθεῖσα αὐτῷ χώρα, πρόσωπον εὐήθους.

Ἡ βεσπυλικὴ εἰρήνη εἶχε καταστήσει τὴν Σουηδίαν τὴν ἐπικρατεστέραν δύναμιν ἐν τῇ Βορείῳ Γερμανίᾳ, ἀληθὲς μέγα κράτος, ταχέως δὲ εὗρεν αὕτη τὸν ἡγεμόνα, τοῦ ὁποῖου ἡ φιλοδοξία ἀνταπεκρίνετο εἰς τὸ μεγαλεῖον τοῦτο.

Περὶ τῆς βασιλείας τῆς βασιλίσσης Χριστίνης (1632 — 1654) πολὺ ὀλίγα τὰ ἐπαινέτα ἔχει νὰ εἴπῃ τις. Δὲν ἡννύει αὕτη τὴν ἀρετὴν ἥτις ἦτο σπουδαιοτάτη ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ, τὴν οἰκονομίαν. Ἀμερίμνως κατεσπατάλα κτήματα τοῦ στέμματος εἰς τοὺς ἐκάστοτε εὐνοομένους, μεγάλους κυρίους τῆς σουηδικῆς ἀριστοκρατίας, ἡ δὲ εὐνοία καὶ ὑπόθαλψις ἦν ἐπεδαψίλευε πρὸς μεγάλους σοφοὺς ἢ καλ-

Χριστίνα βασίλισσα τῆς Σουηδίας.
 Κατὰ τὴν εἰκόνα τῆς Bourdon.

λιτέχνας, ἦτο ὅλως ἄσχετος πρὸς τὴν εὐημερίαν τῆς χώρας : διὰ τῆς ὑποστηρίξεως ταύτης τῶν σοφῶν καὶ καλλιτεχνῶν ἱκανοποιεῖ ἡ Χριστίνα ἀπλῶς μόνον τὰς ἀτομικὰς τῆς ὀρέξεις.

Ἡγάπα αὕτη τὰ παράξενα, τὰ παράδοξα, καὶ περιῆλθεν ὡς ἐκ τούτου εἰς πολλὰς ἀντιθέσεις πρὸς τὴν χώραν τῆς, μάλιστα δὲ ὡς πρὸς τὸν δεσπόζοντα ταύτης ὡς ἐξ αὐτοῦ τοῦ πνεύματος αὐτῆς προερχόμενον Λουθηρανισμόν : ἠρέσκετο νὰ κλίνη καὶ νὰ ἐπιδεικνύῃ αἰσθήματα καθολικὰ, μέχρις ὅτου ἐπὶ τέλους περιέπεσεν εἰς χεῖρας Ἰησουϊτῶν, τοὺς ὁποίους εἶχε καλέσει αὕτη κρυφίως πρὸς κατήχησιν τῆς.

Καὶ ἐπειδὴ περιέπεσε νῦν εἰς ἀδιάλυτον διάστασιν πρὸς τὸ καθῆκον καὶ τὴν ὑποχρέωσιν αὐτῆς ὡς βασιλίσσης ἀηδίασεν ἡ Χριστίνα τὴν ἀρχὴν καὶ προέβη εἰς τὸ φρονιμώτερον ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας μέτρον τοῦ νὰ παραιτηθῇ τοῦ θρόνου ὑπὲρ τοῦ ἐξαδέλφου αὐτῆς ἡγεμόνος τοῦ Παλατινάτου τῶν Δύο Γεφυρῶν, **Κ α ρ ό λ ο υ Ι' . τ ο ὕ Γ ο υ σ τ α ὺ ο υ** (1654—1660) καὶ ἐπεδόθη εἰς ταξείδια.

Ἐν Ἰνσβρούκῃ μετέστη εἰτα αὕτη δημοσίᾳ εἰς τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν καὶ ἔλαβεν εἰς τιμὴν τοῦ πάπα Ἀλεξάνδρου τοῦ Ζ'. τοῦ ὁποίου ἡ ποντιφικία (1665—1667) ἐλαμπρύνθη οὐκ ὀλίγον διὰ τῆς μεταστάσεως ταύτης τῆς θυγατρὸς τοῦ μεγάλου προτεστάντου βασιλέως, τὸ ὄνομα Χριστίνα Ἀλεξάνδρα, καὶ ἔζησεν ἔπειτα ὡς εἰδὸς τι εὐρωπαϊκοῦ ἀξιοθεάτου ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐν Ρώμῃ, ὅπου τοιαῦται ὑπάρξεις πρὸ πάντων ἐξαίρονται, ἀφιερωμένη εἰς τὰς συμπαθείας τῆς

Ἔστιν ὅτε ἔδιδεν ἀφορμὴν νὰ γίνηται περὶ αὐτῆς λόγος, ὡς, λόγου χάριν, ὅτε διέταξεν ἐν Φονταινεβλῶ ἐπὶ γαλλικοῦ ἐδάφους ἄνευ πολλῶν διατυπώσεων τὴν θανάτωσιν, δηλαδὴ τῶν δολοφονίαν ἐνός τῶν οἰκιακῶν θεραπόντων τῆς, τοῦ Μοναλδέσκη, ὃν κατηγόρει ἐπὶ ἐσχάτῃ προδοσίᾳ· ἡ ἰταμότης τῆς παραβιάσεως τοῦ δικαιώματος τῆς ξενίας δὲν ἔσχε δι' αὐτὴν δυσαρέστους συνεπείας : ἐν τοσοῦτῳ ἔμαθεν, ὅτι ὁ κόσμος εἶχεν ἄλλα σπουδαιότερα νὰ πράξῃ, παρὰ νὰ ἀσχολῇται περὶ ἐκκεντρικὰς γυναικας καὶ παρητημένας βασιλίσσας.

§ 448 Ἡ Χριστίνα. **Κάρολος ὁ Ι'.** — Ὁ Κάρολος ὁ Ι'. κατηύθυνε τὰς ἐνεργείας αὐτοῦ πάραυτα πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ νὰ δώσῃ εἰς τὸ σουηδικὸν κράτος εὐρυτέρας βάσεις διὰ κατακτήσεων : ἐφρόνει ὅτι εἶχεν ἀνάγκην κατακτητικοῦ πολέμου ὅπως στερεώσῃ τὸν

θρόνον του, αἱ δὲ Σουηδοὶ μεγιστᾶνες ὡς καὶ τὸ ἔθνος προσεχώρησαν εἰς τὴν σκέψιν ταύτην.

Ὁ βασιλεὺς τῆς Πολωνίας Ἰωάννης Β'. Καζυμίρος (1648 — 1668) εἶχε διαμαρτυρηθῇ κατὰ τῆς εἰς τὴν ἀρχὴν ἄνοδον τοῦ Καρόλου Γουσταύου, ἀξιῶν ὅτι αὐτὸς εἶχε κληρονομικὰ δικαιώματα ἐπὶ τοῦ θρόνου τούτου.

Ὁ Σουηδὸς βασιλεὺς ἐδέχθη μετ' εὐχαριστήσεως τὴν παρεχομένην αὐτῷ εὐλογον ἀφορμὴν πολέμου· καταπατῶν δὲ βραδεμβουργικὸν ἔδαφος εἰσῆλθαι εἰς Πολωνίαν καὶ ἐδίωξε κατὰ τὴν πρώτην ταύτην ἐπιτυχῇ στρατεῖαν ἐκ τῆς χώρας τὸν ἐχθρόν του.

Διὰ τὴν δευτέραν ἐκστρατεῖαν εὔρε σύμμαχον ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Φρειδερίκου Γουλιέλμου. Ὁ ἡγεμὼν οὗτος δὲν εἶχε νὰ ἐκλέξῃ : ἐν ἡδύνατο νὰ μείνῃ οὐδέτερος καὶ ὤφειλε νὰ προσχωρήσῃ πρὸς τὸν κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην ἰσχυρότερον. Ἐν τῇ συνθήκῃ τῆς Κανυξβέργης (Ἰανουαρίου τοῦ 1656) ἐκηρύχθη ὡς πρὸς τὴν Πρωσίαν ὑποτελὲς τοῦ βασιλέως τῆς Σουηδίας, ἀφοῦ τὸ στέμμα τῆς Πολωνίας δὲν παρέσχεν αὐτῷ οὐδεμίαν προστασίαν.

Ἡ ἀρχὴ τῆς νέας στρατείας δὲν ὑπῆρξεν εὐτυχὴς διὰ τὴν Σουηδίαν: ἡ ἐν Τζενστοχάφ θαυματουργὸς εἰκὼν τῆς Θεομήτορος ἦν ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης Καζυμίρος ἐπεκαλέσθη πανηγυρικῶς ὡς προστάτιδα καὶ βασίλισσαν τῆς Πολωνίας, ἡ «Μαύρη Μαρία» ἀπεδείχθη εὐγνώμων διὰ τὴν τόσῃ τιμῇ : ὁ Κάρολος Γουσταῦος ὠπισθοχώρησεν εἰς Πρωσίαν.

Ἀλλὰ ταχέως προήλασε καὶ αὐθις μετὰ τοῦ συμμάχου του τοῦ ἐκλέκτορος, ἀπὸ δὲ τῆς 18 μέχρι τῆς 20 Ἰουλίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους κατετρόπωσαν ἐν τριημέρῳ μάχῃ τὸν διπλασίως ἰσχυρότερον πολωνικολιθουανικὸν στρατὸν μετὰ τῶν Τατάρων ἐπικούρων.

§ 449. **Ἡ συνθήκη τοῦ Λαβιάου. 1656** — Ἡ ἐπιδρομὴ τῆς Πολωνίας ἦτο εὐκολος, ἀλλ' ἡ διαρκὴς κατάκτησις καὶ διατήρησις τῆς ἀχανοῦς καὶ ἀραιῶς κατοικημένης χώρας τῆς δασώδους καὶ ἐλώδους ἦτο λίαν δύσκολος.

Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἦτο ἠναγκασμένος ὁ Κάρολος Γουσταῦος νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν σύμπραξιν τοῦ ἐκλέκτορος τοῦ Βρανδεμβούργου, ἐξηγόρασε δὲ αὐτὴν (10 Νοεμβρίου τοῦ 1656) διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Λαβιάου δι' ἧς κατηργήθη τὸ περὶ ὑποτελείας

ἄρθρον τῆς συνθήκης τῆς Καινιξβέργης, ὃ δὲ ἐκλέκτωρ καὶ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ ἀνεγνωρίσθησαν κυρίαρχοι κύριοι τῆς Πρωσίας.

Ἄλλ' ἡ Πολωνία δὲν εἶχεν ἡττηθῆ ἀκόμη· εἶχεν αὕτη σύμμαχον ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Τσάρου τῆς Ρωσίας Ἀλεξίου, ὅστις ἐπέδραμεν εἰς τὴν σουηδικὴν Λιβλανδίαν, ὃ δὲ αὐτοκράτωρ Φερδινάνδος, ἐξαναγκάσας τὸν ἡγεμόνα τῆς Τρυσυλθανίας Γεώργιον Ρακότζην Β', σύμμαχον ὄντα τοῦ βασιλέως τῆς Σουηδίας ν' ἀποχωρήσῃ ἀπὸ τοῦ πολωνικοῦ ἐδάφους, συνωμολόγησε συνθήκην συμμαχίας καὶ ἐπιμαχίας μετὰ τῆς δημοκρατίας τῆς Πολωνίας (Δεκέμβριον τοῦ 1656). Ἐξ ἄλλου πάλιν ἠπειλοῦν ἡ Ὁλλανδία καὶ ἡ Δανία τὸν Σουηδὸν βασιλέα, ὅστις ἠναγκάσθη οὕτω νὰ παραιτηθῇ τῆς λείας ταύτης.

Τὸν Μάρτιον τοῦ 1657 ἐκήρυξεν ἡ Δανία, ὑπὸ τὸν βασιλέα Φρειδερίκον τὸν Γ'. ἀπὸ τοῦ 1648 (—1670) τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Σουηδίας.

Ἐν σπουδῇ ὠπισθοχώρησε νῦν ὁ Κάρολος τὸν ὁποῖον μόνον οἱ ἀπαράμιλλοι πολεμισταὶ τοῦ καὶ ἡ ἰδία αὐτοῦ στρατηγικὴ μεγαλοφυΐα ἠδύναντο νὰ σώσωσιν ἀπὸ τῆς κατατροπώσεως μαχόμενον πρὸς τοσοῦτους ἐχθρούς, ἐπορεύθη δὲ εἰς Θόρνον διὰ τοῦ Βεΐτσελ εἰς Στεττίνον, εἶτα βαδίζων παρὰ τὰς ἀκτὰς εἰς Ἀμβούργον καὶ δι' Ὀλστέιν καὶ Σλέσβιγ εἰς Ἰουτλάνδην (θέρους τοῦ 1657)· μετὰ ταῦτα κατὰ τὸν δριμύτατον χειμῶνα τοῦ 1657 πρὸς τὸ 1658 διὰ πεπηγότος μικροῦ Βέλτου εἰς τὴν νῆσον Φοῦνεν· ἐγγὺς τῆς νήσου, ἐπὶ τοῦ πάγου, εἶχον παραταχθῇ οἱ Δανοὶ εἰς τάξιν μάχης, ἀλλ' ἡττήθησαν.

Κατωρθώθη δὲ καὶ ἡ ἔτι μᾶλλον ρισκοκίνδυνος πορεία πρὸς τὴν Σειελανδίαν διὰ τοῦ μεγάλου Βέλτου· ἔφθασε δὲ καὶ εὐχὴν κατὰ πρῶτον εἰς Λαγγελώνδην, εἶτα εἰς Λααλάνδην, εἶτα εἰς Φάλστερ καὶ εἶτα τέλος καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Σειελανδίαν (Φεβρουάριον τοῦ 1658).

Ἐνταῦθα πικρὰ τὴν Βόρδινγκβοργ ἦλθον Δανοὶ πρέσβεις μετὰ προτάσεων εἰρήνης. Ὁ Κάρολος ἦτο ὁ νικητὴς καὶ οἱ Δανοὶ διετέλουν εἰς ἀθλίαν κατὰστασιν· οἱ σύμμαχοι δὲν ἠδύναντο νὰ παρᾶσχωσιν εἰς αὐτοὺς μηδεμίαν ἢ τοῦλάχιστον ἔγκαιρον καὶ ἀποχρῶσαν

συνδρομήν, οὕτω δὲ ἠναγκάσθησαν νὰ ἀποδεχθῶσι κατὰ τὸν αὐτὸν τοῦτον μῆνα (Φεβρουάριον τοῦ 1658) τὴν εἰρήνην τῆς Ροσκίλδης (τῆς ἐν Σειλανδίας), δι' ἧς παρεχώρουν σπουδαίας ἐδαφικὰς ἐκτάσεις εἰς τὴν Σουηδίαν, τὴν Χαλλάνδην, τὴν Σιόνεν, τὴν Βλέκινγκεν, τὰς εἰς τὴν Δανίαν καὶ Νορβηγίαν ἀνηκούσας τότε χώρας τῆς σημερινῆς Σουηδίας καὶ τὴν νῆσον Βόρνχολμ, ὡς ἐπίσης καὶ παραμεθορίους τινὰς τῆς Νορβηγίας χώρας· πλὴν τούτων ἀπηλλάγη καὶ ὁ πενθερός τοῦ Σουηδοῦ βασιλέως, ὁ δοῦξ τοῦ Ὀλστεϊν-Γόττορπ ἀπὸ τῶν δανικῶν τιμαριωτικῶν δεσμῶν.

450. Ἡ συνθήκη τοῦ Βελάου. 1657. — Ἐν τῇ μεταξὺ ἐδράξατο ὁ Φρειδερίκος Γουλιέλμος τῆς εὐκαιρίας, ὅπως συνεννοηθῇ μετὰ τῆς Πολωνίας (Σεπτέμβριον τοῦ 1657) : διὰ συνθήκης συνομολογηθείσης ἐν Βελάφ (Wehlau) ἀπέδωκεν οὗτος ὅ,τι εἶχεν ἰδιοποιηθῇ κατὰ τὸν χρόνον τῆς συμμαχίας του μετὰ τῆς Σουηδίας, ἀνθ' οὗ ὅμως ἐλύθη ἡ Πρωσία τοῦ πολωνικοῦ τιμαριωτικοῦ δεσμοῦ, καὶ ὁ ἐκλέκτωρ καὶ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ ἀνεγνωρίσθησαν ὡς κυρίαρχοι δοῦκες ὑπὸ τοῦ μέχρι τοῦδε κυρίως τιμαριωτικοῦ ἐπικυριαρχοῦ των.

Κάρολος ὁ Γ' προσεποιεῖτο ὅτι ἐξωπλίζετο πρὸς νέαν στρατείαν κατὰ τῆς Πολωνίας· τὸ ἀληθές εἶναι ὅτι ἐλυπεῖτο διὰ τὴν μετὰ τῆς Δανίας εἰρήνην, ἐὰν δὲ ἤθελε νὰ ἐφαρμόσῃ κατὰ τῆς Πολωνίας καὶ τῶν συμμάχων αὐτῆς τὰ μεγάλα σχέδιά του, ἔπρεπε νὰ μὴ ἀφήσῃ εἰς τὰ νῶτα αὐτοῦ τὴν Δανίαν καὶ ἔπρεπε νὰ γίνῃ κύριος πασῶν τῶν πρὸς τὴν Ἀνατολικὴν θάλασσαν πυλῶν.

Συναθροίσας τὸν στόλον του, ἐπεβιβάσθη ἐπ' αὐτοῦ ὁ Κάρολος μετὰ ὀκταεξχιλιάδων ἀνδρῶν καὶ ἀπεβιβάσθη τὸν Αὐγούστον τοῦ 1658 ἐν Κόρσορ (Korsör) εἰς τὰς δυτικὰς ἀκτὰς τῆς Σειλανδίας.

Ἐκάλεσε δὲ πλησίον του πάντα τὰ στρατεύματα τὰ ἐκ τῆς τελευταίας ἐκστρατείας εὐρισκόμενα ἐν Φοῦνεν, ἐν Ίουτλάνδῃ καὶ ἐν τοῖς δουκάτοις τοῦ Σλέσβιγ καὶ Ὀλστεϊν : ἀλλ' ὡς ἐκ τούτου δὲν ἦτο καὶ ἀρκούντως ἰσχυρὸς δι' ἀποτελεσματικὴν πολιορκίαν τῆς Κοπεγχάγης, ὅπου ὁ πρῶτος τρόμος ὑπεχώρησεν εἰς θαρραλέον καὶ ἀποφασιστικὸν φρόνημα. Πρὸς ἄμυναν αὐτῆς ἡμιλλῶντο πρὸς αἴσχος τῆς δυσηρεστημένης καὶ ἐν μέρει προδοτικῆς ἀριστοκρατίας ὁ βασιλεὺς καὶ οἱ ἄστοι· ὁλλανδικὸς στόλος κατάρθωσε νὰ ἐκδιάσῃ τὸν διάπλουν

διὰ τοῦ Σούνδου κατὰ σουηδικῆς μοίρας καὶ νὰ ἐνωθῇ πρὸ τῆς Κοπεγχάγης μετὰ τοῦ δανικοῦ. Ὁ Κάρολος ἐξηκολούθησε τὴν πολιορκίαν κατὰ ξηρὰν, ἀφοῦ ἠδύνατο νὰ ἐλπίζῃ ὅτι ὁ συνασπισμὸς τῶν ἐχθρῶν τοῦ ἠδύνατο νὰ παρεμποδισθῇ ἀπὸ πάσης ἐνεργείας ὑπὸ τῆς Γαλλίας.

Ἦσαν οἱ χρόνοι τῆς ἐκλογῆς τοῦ Λεοπόλδου, καθ' οὓς οἱ Γάλλοι εἶχον συγκροτήσῃ συνάσμον Γερμανῶν ἡγεμόνων, «δεσμὸν ἑθνικόν»: ἐνῷ τούναντίον ὁ Φρειδερίκος Γουλιέλμος εἶχε ἐκκηρυχθῇ ὑπὲρ τοῦ Λεοπόλδου.

Στρατὸς συμμαχικός, — αὐτοκρατορικός καὶ βρανδεμβουργικός, — ὑπὸ τὰς διαταγὰς αὐτοῦ τούτου τοῦ ἐκλέκτορος πρὴλῆσε κατὰ τῶν δουκάτων τοῦ Ἀλβίος καὶ τῆς Γιουτλάνδης (1658): τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1659 ἐπεχείρησεν ὁ Κάρολος Γουσταῦος ἐφοδὸν κατὰ τῆς ἀπὸ τοσούτου χρόνου πολιορκουμένης δανικῆς πρωτεύουσας.

Πρὸς εὐτυχίαν αὐτῆς ὁ ὁλλανδικὸς στόλος ἐνεκλείσθη ὑπὸ τῶν πάγων εἰς τὸν λιμένα: τὸ πυροβολικὸν αὐτοῦ καὶ οἱ ἄνδρες ἐτέθησαν ὑπὸ τοῦ ναυάρχου εἰς τὴν διάθεσιν τῶν Δανῶν καὶ συνετέλεσαν εἰς ἀπόκρουσιν τῆς ἐφόδου τῶν Σουηδῶν: ἐξ ἄλλου δὲ δὲν κατώρθωσαν οἱ σύμμαχοι νὰ πραγματοποιήσωσιν ἀποβίbasιν εἰς τὴν Φοῦνεν.

§ 451. Αἱ ὁμοφωνίαι τῆς Χάγης. — Τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1659 παρενέβη νέον στοιχεῖον: ἡ Γαλλία, ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Ὀλλανδία συνεκρότησαν τὴν πρώτην ὁμοφωνίαν τῆς Χάγης (Haager Konzert), ἣν ἠκολούθησε δευτέρα μετὰξὺ Ὀλλανδίας καὶ Ἀγγλίας ἐν μηνὶ Ἰουλίῳ καὶ τὸν Αὐγούστον τριττὴ μετὰξὺ Γαλλίας, Ἀγγλίας καὶ Ὀλλανδίας, πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς διὰ τῶν ὅπλων ἐπιβολῆς τῆς εἰρήνης ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὁρων τῆς εἰρήνης τῆς Ροσκίλδης.

Ὅντως δὲ τὰ πράγματα κατήντησαν εἰς ἐνοπλίαν ἐπέμβασιν: ὁ Ὀλλανδὸς ναύαρχος διεπεραίωσε τὸν Νοέμβριον τοῦ 1659 βρανδεμβουργικά καὶ αὐτοκρατορικά στρατεύματα εἰς Φοῦνεν, τὰ ὁποῖα ἐνωθέντα μετὰ δανικῶν κατήγαγον μεγάλην νίκην ἐν Νύβοργ κατὰ τῶν Σουηδῶν, ὧν ἡγούντο ὁ Στένβοκ καὶ ὁ παλατινὸς κόμης Σούλτβαχ.

Ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἀνωμαλιῶν τούτων ἀπέθανεν ἐν Γότθεμβουργ

τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1660 ὁ ἡρωϊκὸς βασιλεὺς ἐν ἡλικίᾳ τριάκοντα ἑπτὰ μόλις ἐτῶν, μετὰ τὸν θάνατον δὲ αὐτοῦ, θέσαντα ἐκ ποδῶν τὸ κυριώτερον τῶν προσκομμάτων, ἐγένετο τὸν Μάϊον τοῦ 1660 ἡ εἰρη-
ρήνη τῆς Ὀλλίβας, τὴν ὅποιαν συνεπλήρωσε τὸν Ἰούλιον ἡ
τῆς Κοπεγχάγης, δι' ἧς συνεβιβάσθησαν ἡ Σουηδία καὶ ἡ Δα-
νία. Οἱ Σουηδοὶ ἐκράτησαν τὰς δανικὰς ἐπαρχίας τὰς πέραν τοῦ Σούν-
δου, τὴν Σ.οόνεν, τὴν Χαλλάνδην, τὴν Βλέκιγγεν· ἐξ ἄλλου πάλιν
ἀπέδωσαν τὴν νῆσον Βόρνχολμ καὶ τὰς ἐν Νορβηγίᾳ κατακτήσεις
(Δρόντχεϊμ)· ὁ Πολωνὸς βασιλεὺς παρητήθη τῶν ἀξιώσεών του ἐπὶ
τῆς Σουηδίας, εἰς ἣν παρεχώρησε τὴν Λιβλανδίαν καὶ τὴν Ἑσθλαν-
δίαν· ἡ συνθήκη τοῦ Βελάου ἐπεκυρώθη, ἀνθ' οὗ τὸ Βρανδεμβούργον
ἀπέδωκε τὰς ἐν Πομμερανίᾳ σουηδικὰς θέσεις, παρέδωκε δὲ τὸ Μα-
ριεμβούργον καὶ τὴν Ἑλβίγγην τῆς Πρωσίας.

§ 452. Κάρολος ὁ Ι'. + 1660. Κυβέρονσις τοῦ Φρειδε-
ρίκου Γουλιέλμου.—Οὗτω ὁ Φρειδερίκος Γουλιέλμος οὐδὲν ἔλαβε
παρὰ τῶν Σουηδῶν ἐν Πομμερανίᾳ, ἀλλὰ τὸ μέγα ἀπόκτημα τῆς ἐν
Πρωσίας κυριαρχίας (Souveränität) παρέμεινε, καὶ ἡ μι-
κρὰ πολιτεία, ἥτις εἶχεν αὐξήσει ἤδη πλεον ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερι-
κῶς πέραν τοῦ μέτρου τοπικῆς γερμανικῆς πολιτείας, ἐνισχύθη νῦν καὶ
ὕπὸ ἐποψίν συνταγματικὴν.

Αἱ τάξεις τῆς πολιτείας εἶχον ἐπιζήσει, ἦσαν δὲ καὶ ἐνταῦθα,
ὡς πανταχοῦ, ἐν ὀπισθοχωρήσει· ἡ θλιθερὰ κατάστασις, εἰς ἣν εἶχε
ρίψει πανταχοῦ τὴν χώραν ὁ Τριακονταετὴς πόλεμος, ἐπέβαλλε
σύντονον περισυλλογὴν τῶν δυνάμεων καὶ πρὸ πάντων, χάριν τῆς
ἐξασφαλίσεως τῶν περιωθέντων, τὴν δημιουργίαν μονίμου
στρατοῦ, τὴν δημιουργίαν ἐνός miles perpetuus.

Καὶ κατὰ πρῶτον ἐπέτυχεν ὁ ἐκλέκτωρ εἰς τὰς δυτικὰς χώρας
του, εἰς τὴν Κλέβην καὶ Μαρκίαν (Cleve-Mark), τοῦ σκοποῦ
(1661), εἴτα εἰς τὴν μάρκιονίαν τοῦ Βρανδεμβούργου ἐν
τῇ τοπικῇ διαίτῃ τοῦ 1667, καθ' ἣν αἱ τάξεις ἐψήφισαν πίστωσιν
200,000 αὐτοκρατορικῶν ταλλήρων διὰ τὴν μισθοδοσίαν τῆς στρα-
τιωτικῆς δυνάμεως, εἰσήγαγον δὲ πρὸς ἐκπορισμὸν τοῦ χρηματικοῦ
τούτου ποσοῦ φόρον καταναλώσεως εἰς τὰς πόλεις.

Κατώρθωσε δὲ ὁ Φρειδερίκος Γουλιέλμος νὰ δημιουργήσῃ καὶ ἐν
Πρωσίᾳ πραγματικὴν καὶ σταθερὰν συνταγματικὴν κατάστασιν.

Αἱ αὐτόθι τάξεις εἶχον σκεφθῇ νὰ ἐπώφεληθῶσι τὴν μετάβασιν εἰς τὴν νέαν κατάστασιν, ἣν ἐδημιούργησεν ἡ συνθήκη τοῦ Βελάου, κατὰ τὸ ἀρχαῖον πατροπαράδοτον σύστημα, ἐπ' ὠφελείᾳ τῆς θέσεώς των καὶ προέτειναν ὅρους.

Κατέληξαν δὲ τὰ πράγματα εἰς συμβιβασμὸν μεταξὺ τοῦ ἀπηρχαιωμένου συνταγματικοῦ καθεστῶτος, καθ' ὃ ἡ πολιτεία συνίστατο μόνον ἐκ συστήματος δικαιωμάτων καὶ ὑποχρεώσεων στηριζομένων ἐπὶ συνθηκῶν, καὶ τῆς νεωτέρας περὶ πολιτείας ἰδέας, ὡς περὶ κοινοῦ ἀγαθοῦ καὶ κοινῆς θελήσεως συγκεντρουμένης ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ ἡγεμόνος.

Εἷς πρόεδρος δικαστηρίου (Schöppenmeister) ἐν Καϊνιξβέργῃ, ὁ Ρόδε, προέτεινε σύνδεσμον κατὰ τὸ πρότυπον τοῦ πρωσικοῦ συνδέσμου τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος καὶ συνελήφθη: σκληροτράχηλος δὲ καὶ πείσμων εἰς ἀγῶνα κακόν, ἀπέθανεν ἐν τῇ φυλακῇ, διότι δὲν ἤθελε νὰ ζητήτῃ χάριν, ἀφοῦ ἐφρόνει ὅτι ἡγωνίζετο ὑπὲρ τοῦ δικαίου.

Ἐτερός τις, εἷς κύριος τοῦ Κάλκστεϊν, ὅστις ἤριεῖτο νὰ δώσῃ ὄρκον πίστεως, ἐκ Πολωνίας δέ, ὅπου εἶχε καταφύγει, ἐξηκολούθει σκευωρῶν, εὔρε χειροτέραν τύχην· συνελήφθη δηλαδὴ κρυφίως ἐν Βαρσοβίᾳ, ἠρπάγη τρόπον τινά, καὶ ἀπήχθη πέραν τῶν συνόρων καὶ ἐθανατώθη.

Ἄλλ' ἡ χώρα καθυσύχασεν ἀπέναντι τῆς σταθερᾶς καὶ λογικῆς θελήσεως, ἥτις ἀνθίστατο κατὰ τῆς ἀπηρχαιωμένης ταύτης καὶ κοινοβλαβοῦς ἀντιπράξεως καθαρῶς τοπικῶν καὶ προσωπικῶν συμφερόντων.

Τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1663 ἀνεγνώρισαν καὶ ἔδωσαν ὄρκον πίστεως αἱ τάξεις εἰς τὸν ἐκλέκτορα δοῦκα ὡς τὸν μόνον, ἀληθῆ, ἄμεσον ἀνώτερον κύριόν των καὶ ἡ πολωνικὴ ἐπιρροὴ ἔπαυσεν.

Ἡ ἐγκατάστασις συκοινωνίας μεταξὺ Ἀλβίου καὶ Ὀδέρου διὰ τῆς διώρυγος τοῦ Φρειδερίκου Γουλιέλμου, ἐνὸς τῶν ἐνδόξων εἰρηνικῶν ἔργων τοῦ ἡγεμόνος, καταδεικνύει τὴν κατεύθυνσιν τῆς πολιτικῆς ταύτης τῆς ἐνώσεως καὶ τῆς εὐκόλου συκοινωνίας μεταξὺ τῶν διαφόρων χωρῶν, πόσας δὲ δυσκολίας ἀπῆντησεν ἡ πολιτικὴ αὕτη, ἀποδεικνύει τὸ γεγονός, ὅτι καὶ ἐν Μαγδεβούργῳ ἠναγκάσθη ὁ ἡγεμὼν νὰ ἐπιβάλῃ τὴν παροχὴν ὄρκου πίστεως, καὶ

ἡ πόλις — ἐπὶ κεφαλῆς δὲ αὐτῆς ἀνὴρ εὐφήμως γνωστός ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἐπιστήμης, ὁ Ὅθων Γουερίκης, ὁ ἐφευρέτης τῆς ἀεραν-τλίας — μετὰ δυσαρесκείας ἔστερξε νὰ ἀποδεχθῇ ἐκλεκτορικὴν φρουράν (1666).

Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἐλύθη ὀριστικῶς καὶ ἡ περὶ τῆς διαδοχῆς τῆς Ἰουλίχης καὶ τῆς Κλέβης ἔρις. Τὸ Βρανδεμβούργον ἔλαβε τὴν Κλέβην, τὴν κομητείαν τῆς Μαρκίας, (Mark) (Soest Unna) καὶ τὴν κομητείαν Ράβενσβεργ (Bielefeld).

Ἡ φιλοδοξία τοῦ ἐκλέκτορος ἦτο γνησιωτάτου ποιου : τερῶν οὗτος ἀσφαλῶς ὅ,τι εἶχε περιέλθει εἰς αὐτόν, δὲν παρεσύρθη ἕνεκα τῆς παραιτήσεως τοῦ βασιλέως Ἰωάννου Καζιμίρου ὅπως παραστῇ ὡς ὑποψήφιος τοῦ πολωνικοῦ στέμματος. Ἐκράτει νῦν ἀσφαλῶς εἰς χεῖρας τὰς χώρας του ὡς κοινὸν σύνολον.

«Αἱ συμμαχίαι εἶναι καλαί» ἔλεγεν ἕν τινι παραινέσει πρὸς τὸν τότε διάδοχον τοῦ ἐκλεκτοράτου Κάρολον Αἰμίλιον, «ἀλλ' αἱ ἴδιαι δυνάμεις εἶναι καλλίτεραι,» καὶ διὰ τοῦτο εἶδομεν αὐτόν ἐξωπλισμένον ἐν ταῖς περιπλοκαῖς, ἃς ἐπήγαγεν ἡ φιλοδοξία Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ'. ἐπὶ μίαν γενεάν ἀνθρώπων καὶ αἵτινες πληροῦσι τὸ δεύτερον ἡμισυ τῆς χρονικῆς περιόδου τῆς ἀρχῆς τοῦ Φρειδερίκου Γουλιέλμου, τὴν σπουδαιότεραν καὶ μετὰ πλήρους συνειδήσεως τῶν ἐπιδιωκομένων σκοπῶν καὶ τῶν ὁρῶν τοῦ βίου σταδιοδρομίαν του.

§ 453. Φρειδερίκος Γουλιέλμος καὶ Λουδοβίκος ὁ ΙΔ'. — Ἡ πολιτικὴ αὕτη δὲν ἐπέφερε μεγάλα ἀποτελέσματα· περὶ νέων ἐδαφικῶν κατακτήσεων οὐδεὶς ὑπῆρχε λόγος. Κατὰ τὸν πρῶτον τῶν τριῶν πολέμων συνετέλεσεν ὁ ἐκλέκτωρ εἰς τὴν ἀποτροπὴν τοῦ ὀλέθρου τοῦ ἀπειλοῦντος τὰς Κάτω Χώρας καὶ τὴν ἀκεραιότητα τῆς αὐτοκρατορίας· τὰ κατωρθώματά του κατὰ τῶν Σουηδῶν ἀποδεικνύουσιν, ὅτι οἱ χρόνοι τῆς ἀκμῆς τούτων ἀντιπαρῆλθον· ἀλλ' ἐν εἰρήνῃ ὤφειλεν οὗτος ν' ἀποδώσῃ ὅ,τι εἶχε λάβει παρ' αὐτῶν.

Ἡλλαξε λοιπὸν τὴν πολιτικὴν του καὶ ἦλθεν εἰς στενὰς σχέσεις μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας : πρὸς τὴν ἀψβουργικὴν αὐτοκρατορίαν δὲν εἶχεν οὐδεμίαν ὑποχρέωσιν, ἐγκαταλειφθεὶς ὑπ' αὐτῆς ἄνευ οἵας δὴποτε ἀρωγῆς : ἐν τοσοῦτῳ ἡ πολιτικὴ αὕτη δὲν ἠδύνατο νὰ διαρκέσῃ ἐπὶ πολὺ. Ἡ ὑπεροχὴ τῆς Γαλλίας ἀπέβαινεν ὁσημέραι καταθλιπτικωτέρα, τὰ δὲ αἵσχη τοῦ ἔτους 1568,

τὴν κατάργησιν τοῦ διατάγματος τῆς Νάντης, δὲν ἠδύνατο νὰ ἀποδεχθῇ ὁ ἐκλέκτωρ, ἀνὴρ χαρκτηῖρος καὶ προτεστάντης.

Δὲν ἐδίστασεν ὁ Φρειδερίκος Γουλιέλμος οὐδὲ στιγμὴν νὰ ἀνοίξῃ εἰς τοὺς ἐξορίστους τὰς χώρας του καὶ νὰ καλέσῃ αὐτοὺς ὅπως ζητήσωσιν ἐν αὐταῖς καταφύγιον· οἱ πράκτορες αὐτοῦ, οἱ ἐν ταῖς πόλεσι ταῖς κειμέναις πλησίον τῆς Γαλλίας, εἶχον τὴν ἐντολὴν νὰ παρέχωσιν εἰς αὐτοὺς πρόθυμον χεῖρα βοηθείας : τὴν 10 Ἰουλίου τοῦ 1686 ἐδέχθη ὁ ἐκλέκτωρ ἐν Ποτσδὰμ τινὰς τῶν διαπρεπεστετέρων ἀνδρῶν αὐτῶν.

Ἐν τοσοῦτῳ δὲν διέρρηξεν ἕνεκα τούτου παντελῶς τὰς μετὰ τοῦ Λουδοβίκου σχέσεις, ὅσον καὶ ἂν δυσηρεστεῖτο ὁ τελευταῖος οὗτος ἐκ τῆς πολιτείας τοῦ μέχρι τοῦδε συμμάχου του, πολιτείας ἕνεκα τῆς ὁποίας θὰ κατησχύνετο οὗτος, ἐὰν ἦτο ὄντως ἀκόμῃ ἐπιδεκτικὸς τοιούτου αἰσθήματος εἰς τοιαῦτα ζητήματα.

Ταχέως δὲ κατεδείχθη ὅτι ἡ ἐπὶ τοῦ προκειμένου πολιτεία τοῦ ἐκλέκτορος ἦτο οὐ μόνον χριστιανικὴ καὶ φιλάνθρωπος, ἀλλὰ καὶ φρόνιμος καὶ χρήσιμος : ἡ γαλλικὴ ἐκείνη παροικία ἦτο αὐξήσις τῆς δυνάμεως τοῦ ἐκλέκτορος ὑπὸ πᾶσαν ἐποψίν, ὡς πρὸς τὰ κινητὰ κεφάλαια, ὡς πρὸς τὴν ποικιλίαν καὶ πολλαπλότητα τῆς νοημοσύνης καὶ εὐφυΐας, ὡς πρὸς τὴν πατριωτικὴν ἀφοσίωσιν εἰς τὴν νέαν πατρίδα των.

Χωρὶς δὲ νὰ διαρρήξῃ τὰς σχέσεις του μετὰ τῆς Γαλλίας, ἤλθε νῦν εἰς στενωτέρας σχέσεις μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος, τὸν ὁποῖον ὑπεστήριξεν εἰς τοὺς κατὰ τῶν Τούρκων πολέμους.

Συνεννοήθησαν δὲ φαινομενικῶς ἐπὶ σπουδαίου ζητήματος, ἐπὶ τῶν ἀξιώσεων τὰς ὁποίας εἶχε τὸ Βρανδεμβούργον ἐν Σιλεσίᾳ — ἐπὶ τοῦ Γαίγερνδορφ, τῶν δουκάτων Βρείγ, Λείγνιτς, Βόλαου — ὁ αὐτοκράτωρ παρεχώρησε πραγματικὸν τμήμα χώρας, τὸ Σβειβούζιον θέμα (Schwielbuser Kreis), εἰς τὸ Βρανδεμβούργον, ἀμφότεροι δὲ συνωμολόγησαν ἐν Βερολίνῳ τὸν Μάρτιον τοῦ 1686 μυστικὴν συμμαχίαν περὶ ἀμοιβαίας παροχῆς βοηθείας ἐν περιπτώσει ἐπιθέσεως κατὰ τοῦ ἐτέρου ἐξ αὐτῶν.

Εἶναι ἀληθές ὅτι ἐνταῦθα διεπράχθη εὐτελής τις ἁπάτη εἰς βάρος τοῦ ἐκλέκτορος : ὁ πρίγκηψ διάδοχος Φρειδερίκος — ὁ Κάρολος Αἰμίλιος εἶχεν ἀποθάνει ἐν ἔτει 1675 — παρεπλανήθη εἰς τὸ νὰ ὑπογράψῃ μυ-

ΤΩΝ ΝΕΩΤΕΡΩΝ ΧΡΟΝΩΝ 615

στικήν συνθήκην, δι' ἧς ὑπισχνεῖτο ν' ἀποδώσῃ τὸ θέμα τοῦτο εἰς τὴν Αὐστρίαν, ἅμα ὥς ἤθελεν ἀνέλθει εἰς τὴν ἀρχήν.

Ἐπὶ μᾶλλον δὲ καὶ μᾶλλον ἐκλινόν τὰ πράγματα πρὸς πόλεμον κατὰ τῆς γαλλικῆς ὑπεροχῆς, μετέσχε δὲ ὁ μέγας ἐκλέκτωρ, ὅστις εἶχε συνάψει στενάς σχέσεις μετὰ τῶν Κάτω Χωρῶν καὶ μετὰ τοῦ πρίγκιπος τῆς Ὁράγγης, τῶν πρώτων προετοιμασιῶν τοῦ μεγάλου ἐκείνου σχεδίου κατὰ τοῦ ἀπαισίου τῆς Εὐρώπης ἀνδρός, τοῦ βασιλέως Τακώβου τοῦ Β'. τῆς Ἀγγλίας: ἡ ἰδέα τῆς ἀποδιβάσεως τοῦ πρίγκιπος εἰς τὴν Ἀγγλίαν φαίνεται ὅτι τὸ πρῶτον ὑπ' αὐτοῦ εἶχεν ἐξενεχθῇ.

§ 454. Τέλος τοῦ Φρειδερίκου Γουλιέλμου. 1688. —

Τῆς πραγματοποιήσεως τοῦ σχεδίου τούτου δὲν ἐπέζησεν ὁ Φρειδερίκος Γουλιέλμος, ἀποθανὼν τὴν 29 Ἀπριλίου τοῦ σπουδαιοτάτου ἐκείνου διὰ τὰς περαιτέρω τύχας τοῦ κόσμου ἑτοῦς.

Καθ' ὅλα τὰ σημεῖα εἶχε καταθέσει ὁ μέγας οὗτος ἡγεμὼν διὰ τοὺς διαδόχους τοῦ τὰς βάσεις καὶ εἶχε προδιαχαράξει τὴν ὁδὸν ἣν ὄφειλον οὗτοι ν' ἀκολουθήσωσιν. Δημιουργήσας τὸν στρατὸν, ὅστις ἤδη κατὰ τὴν πέμπτην δεκαετηρίδα τοῦ αἰῶνος παρουσίαζε τὴν ἴαν ἀξιόλογον δύναμιν 26,000 ἀνδρῶν καὶ 72 τηλεβόλων, ἐφρόντισε συγχρόνως καὶ περὶ τῆς ὕλικῆς εὐημερίας καὶ τῶν ἐμπορικῶν συμφερόντων τῆς χώρας τοῦ ἔθεσε τὰς πρώτας βάσεις τῆς δημιουργίας στόλου, καταρτίσας μικρὰν ναυτικὴν μοῖραν, καὶ ἦλθεν εἰς ἄμεσον σχέσιν μετὰ τοῦ ὑπερποντίου κόσμου· ἀρχηγοὶ τινες Νιγηρῶν εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Γουϊνέας ἀνεγνώρισαν τὴν κυριαρχίαν τοῦ, συνεστήθη δὲ καὶ μία ἄφρικανικὴ ἐμπορικὴ ἐταιρία.

Τὸ ἐλεύθερον καὶ ἀπαύστως ἐργαζόμενον πνεῦμα τοῦ, προπορευόμενον τῶν χρόνων τοῦ κατὰ πολλὰς γενεάς ἀνθρώπων, ἐβαυκαλιζέτο ὑπὸ τῆς σκέψεως τῆς ἰδρύσεως πανεπιστημίου ἀνεξαρτήτου παντός δεσμοῦ θρησκευτικοῦ.

Εἶναι δὲ ἀξιοσημειώτον καὶ χαρακτηριστικὸν τῆς ἀδυναμίας τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ὅτι ὁ δημιουργὸς οὗτος τῆς βρανδεμβουργικοπρωσικῆς πολιτείας κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς ζωῆς τοῦ ἐδυθίσθη τρῶπον τινὰ καὶ αὐθις εἰς τὰς ἰδέας τῆς ἀρχαίας πατριαρχικῆς πολιτείας. Ἐκ τοῦ δευτέρου γάμου τοῦ μετὰ πριγκιπίσσης ἐκ τοῦ οἴκου Ὁλστεῖν Γλύκσπουργ, Δωροθείας, εἶχον γεννηθῇ αὐτῷ πολλοὶ υἱοί, κα-

λὸς δὲ σύζυγος καὶ οἰκογενειάρχης, ὡς ὑπῆρξε πάντοτε, ἐπηρεάσθη ὑπὸ τῆς γυναικὸς ταύτης, ἥτις ἐγνώριζε πῶς νὰ φέρηται πρὸς αὐτόν : κατὰ τὴν διαθήκην αὐτοῦ παρεχωρήθησαν εἰς τοὺς νεωτέρους τούτους ἀδελφοὺς τοῦ διαδόχου κληρονομικαὶ κτήσεις, αἵτινες ἀπετέλουν ὁμοῦ ἀξιόλογον ἔκτασιν, μετὰ δικαιωμάτων, τὰ ὅποια ἤθελον παραβλάψει κατὰ τρόπον αἰσθητὸν, καὶ δοθείσης περιστάσεως, καὶ ἐπικίνδυνον τὴν ἐνότητα τῆς βουλήσεως τῆς πολιτείας, τὸ χαλεπὸν ἀπόκτημα τῆς ἰδίας αὐτοῦ κυβερνητικῆς δράσεως.

§ 455. **Ὁ ἐκλέκτωρ Φρειδερίκος ὁ Γ'.**— Ὁ νέος ἐκλέκτωρ Φ ρ ε ι δ ε ρ ῖ κ ο ς ὁ Γ'., ὅστις κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους δὲν διετέλει εἰς ἀγαθὰς σχέσεις μετὰ τοῦ πατρός του, δὲν ἐξετέλεσε τὴν πατρικὴν ταύτην διαθήκην, τόσον δὲ ἰσχυρὰ ἀπεδείχθη ἐν αὐτῷ τῇ ἡγεμονικῇ οἰκῇ ἡ ἰδέα τῆς πολιτείας, ὥστε ἄνευ μεγάλης δυσκολίας ἐπῆλθε συνεννόησις μετὰ τῶν νεωτέρων ἀδελφῶν : ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τοῦ διδασκάλου αὐτοῦ Ἐβεράρδου Δάνκελμανν, τὸν ὁποῖον ταχέως παρέλαβεν εἰς τὰ δημόσια πράγματα, διετήρησεν ὁ Φρειδερίκος τὸ ἀδιαίρετον τῆς χώρας καὶ τὴν ἀνωτάτην μονοκρατορίαν τοῦ χωροδеспότου, ἀποζημιώσας ἐλευθερίως τοὺς ὀψιγενεῖς ἀδελφούς.

Κατὰ τὴν ἀτομικὴν ἀξίαν, κατὰ τὸ ἀπέρिटτον μεγαλεῖον, ἱστατο πολλῷ κατώτερον τοῦ πατρός του· παρέμεινεν ὅμως πιστὸς εἰς τὴν τούτου πολιτικὴν καὶ ἠγαγεν αὐτὴν ὑπὸ τινα ἔποψιν εἰς πέρας. Ὑπεστήριξε τὴν μεγάλην ἐπιχείρησιν τοῦ Γουλιέλμου τῆς Ὁράγγης, μετέσχε δὲ αὐτοπροσώπως καὶ οὐχὶ ἀδεξιῶς τοῦ πολέμου τῶν συμμάχων τῆς Αὐγούστης.

Ἀπέναντι τοῦ αὐτοκράτορος ἐξεπλήρωσε τὴν ὑπόσχεσίν του περὶ ἀποδόσεως τοῦ Σθειβουζίου θέματος, θεωρῶν ἑαυτὸν προσωπικῶς καὶ ἠθικῶς ὑποχρεωμένον, καίτοι ἡ ὑπόσχεσις ἐκείνη, ὡς ἔλεγεν αὐτὸς ὁ ἴδιος, καὶ ὡς ἔλεγον αὐτῷ οἱ σύμβουλοι του, εἶχεν ὑφαντασθῇ ἀπ' αὐτοῦ, ἦτο δὲ νομικῶς ἄκυρος, ἀφοῦ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς δόσεως τῆς ὑποσχέσεως ἦτο οὗτος ὑπῆρκος τοῦ πατρός του· κατὰ τὴν εἰρήνην τῆς Ρύσβικ ἠναγκάσθη νὰ ἀρκεσθῇ εἰς τὴν συμμετοχὴν τοῦ κοινοῦ πλεονεκτήματος τοῦ συνισταμένου εἰς τὴν ἀπώθησιν τῆς δυνάμεως τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ'., ἄνευ ἰδιαίτερας τινὸς ὠφελείας διὰ τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ ἐπικράτειαν.

Ταχέως ὅμως ἦλθεν ὁ καιρὸς καθ' ὃν ἠδυνήθη νὰ ὑποχρεώσῃ πρὸς

ἑαυτὸν τὸν αὐτοκράτορα καὶ νὰ ἐπιτύχη παρ' αὐτοῦ ὅ,τι ἐπόθει ἡ καρδία του, τὸ στέμμα τὸ βασιλικόν.

Κατεκρίθη ὁ Φρειδερίκος ἐπὶ ἰδιαζούσῃ κλίσει πρὸς τὴν πολυτέλειαν καὶ ἐπὶ ἀσωτεία, εἶναι δὲ ἀναμρισθήτητον ὅτι ἀπέδιδεν, ὡς πάντες οἱ συνήθεις τῶν ἀνθρώπων, μείζονα σημασίαν εἰς τὴν ἐξωτερικὴν παράστασιν καὶ αἰγλὴν τῆς θέσεώς του, ἢ ὅσον ὁ πατὴρ αὐτοῦ καὶ ἄλλοι μεγάλοι ἡγεμόνες τοῦ οἴκου του. Τὸ παράδειγμα τοῦ Γουλιέλμου τῆς Ὁράγγης, ὅστις ἀπὸ τοπάρχου τῆς πολιτείας τῶν Κάτω Χωρῶν ἐγένετο μέγας βασιλεὺς, καὶ τοῦ ἐκλέκτορος Αὐγούστου τῆς Σαξωνίας, ὅστις, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, ἐπίσης ἀπὸ τοῦ 1697 ἔφερε στέμμα βασιλικόν, ἐξήσκησαν ἐπ' αὐτοῦ τὴν ἐπιρροὴν τῶν.

Ἄλλ' ἐν τῇ ὅλῃ κταστάσει τῶν τότε πραγμάτων, ἐν τῇ πραγματικῇ δυνάμει καὶ ἐν τῇ ἀποστολῇ τῆς βρανδεμβουργικῆς πολιτείας ἐνυπῆρχε συγχρόνως ἐσωτερικὴ ἀνάγκη, ὅπως ζητηθῇ καὶ τὸ κατάλληλον ὄνομα διὰ τὴν πολιτείαν ταύτην, καὶ ὁ μέγας δὲ ἑγγονός του, ὅστις ἴστατο πολλῶ ὑψηλότερον τῆς ἐξωτερικῆς λαμπηδόνος τῆς βασιλικῆς ἀρχῆς, ἐνέκρινε τὸ διάδημα.

Ἀφοῦ τὸ πρᾶγμα ἐσταθμίσθη ὠρίμως, ἐζητήθη ἡ συναίνεσις τοῦ αὐτοκράτορος διὰ τὴν ἀνύψωσιν τοῦ δουκότου τῆς Πρωσίας εἰς βασιλείον τῆς Πρωσίας.

§ 456. **Βασιλεὺς ἐν Πρωσίᾳ.** — Οἱ ἐν τῇ αὐλῇ τῆς Βιέννης προέβαλον τοὺς ὅρους των, τῶν ὁποίων ὁ σπουδαιότερος ἦτο ἡ παροχὴ βοηθείας ὑπὲρ τῆς ἐπικειμένης ἐψβουργικῆς διαδοχῆς ἐν Ἰσπανίᾳ: τὴν 16 Νοεμβρίου τοῦ 1700 ὑπεγράφη ἡ συνθήκη, καὶ τὴν 18 Ἰανουαρίου τοῦ 1701 ἐγένετο ἐν Βερολίνῳ ἡ στέψις, ἐν ᾗ τὸ σπουδαιότερον ἦ καὶ τὸ ἀπλῶς ἀξιομνημόνευτον δὲν ἦταν ὁ χρυσοῦς βασιλικὸς θρόνος, ἡ μετὰ κεντητῶν ἀετῶν καὶ στεμμάτων κατεσπαρμένη πορφύρα καὶ ὅλη ἡ βαρεῖα χλιδὴ εἰς ἣν ἡρέσκοντο οἱ χρόνοι οὗτοι καὶ ὁ νέος οὗτος βασιλεὺς, ἀλλὰ τοῦτο, ὅτι ἔφθανεν εἰς τὸ τέρμα τῆς μακρᾶ καὶ σωτηρίας ἐξέλιξις, καθίστατο δὲ αὕτη συγχρόνως οὕτω ἀφειρητὴ νέας μεστῆς μέλλοντος, αὐτοτελοῦς καὶ πρὸς ὑψηλοὺς σκοποὺς τεινούσης πολιτικῆς.

Παρατηρητέον δὲ ὅτι δὲν ὑπῆρχεν ἐνταῦθα οὐδεὶς πάπας καὶ οὐδεμία ἐκκλησιαστικὴ ἐπιρροή: ὁ ἡγεμὼν ἐλάμβανε τὸ στέμμα μετὰ ἰδίαν ἀπόφασιν οἷονεὶ ἐκ τῶν χειρῶν αὐτῆς τῆς ἱστορίας τῆς πολι-

τείας ταύτης· ὁ μόνος τύπος ὑφ' ὃν ἐξεδηλώθη ἐνταῦθα ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἐπιρροή ἦτο ὁ τοῦ κηρύγματος καὶ τῆς παραινέσεως, ὡς προσήκει εἰς προτεσταντικὰς πολιτείας. Ἰδιαιτέρας καθαγιασέως ἔτυχεν ἡ νέα αὕτη βασιλικὴ ἀρχὴ μόνον διὰ τῆς διαμαρτυρίας τοῦ πάπα Κλήμεντος τοῦ ΙΑ', ὅστις ἐν τινι προσλαλιᾷ πρὸς τοὺς καρδινάλιους ἀπέκάλυψε τὴν ἀνάληψιν τοῦ στέμματος ταύτην ὡς παραβίασιν τῶν δικαιωμάτων τῆς ἐκκλησίας ἢ τῆς παπικῆς ἑδρας.

§ 487. Ὁ Αὐγουστος τῆς Σαξωνίας βασιλεὺς τῆς Πολωνίας. 1697.— Πάντως δὲ ἡ δημιουργία τοῦ βασιλείου τούτου ἐστηρίζετο τελείως ἐπὶ τοῦ προτεσταντικοῦ πνεύματος, τοῦτο δὲ οὐ μόνον ὑφ' ἧς ἔννοιαν ἡγεῖρε τὴν ἀντίρρυσίν του ὁ πάπας, διότι ἡ δημιουργία αὕτη ἀνῆγε τὴν ἀρχὴν τῆς ἐπὶ τοῦ σφετερισμοῦ ἐκείνου, ὃν διέπραξεν ἄλλοτε (1525) ὁ μέγας διδάσκαλος τοῦ γερμανικοῦ τάγματος ἐν Πρωσσίᾳ ἐπὶ τῆς κτήσεως αὐτῆς τῆς ἐκκλησίας.

Ἡ ἰδρυσις τοῦ βασιλείου τούτου πρὸς τῷ βασιλικῷ ἀξιώματι Γουλιέλμου τοῦ Γ' ἐν Ἀγγλίᾳ ἦτο τὸ μέγιστον ἀπόκτημα τοῦ προτεσταντισμοῦ κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ δεκάτου ἐβδόμου αἰῶνος.

Σχετικῶς πρὸς ταῦτα ἦτο μεγάλης σημασίας τὸ γεγονός, ὅτι ἔτη τινὰ πρότερον ἄλλος προτεστάντης ἡγεμὼν εἶχεν ἀποκτήσει τὸν βασιλικὸν τίτλον κατὰ τρόπον ἴσιν διάφορον.

Ἐν ἔτει 1668 εἶχε παραιτηθῇ ὁ τελευταῖος τῶν τριῶν Βάσα, οἵτινες εἶχον ἀναβῇ κατὰ διαδοχὴν εἰς τὸν πολωνικὸν θρόνον· μετὰ μακρὴν μεσοβασιλείαν ἐξελέγη ὁ βοεβόδας τῆς Κρακοβίας Ἰωάννης Σοβιέσκης, Ἰωάννης ὁ Γ', τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα κατέστησεν ἐπιφανὲς ἡ ἔνδοξος ὑπὲρ ἐλευθερίας δρᾶσις του ἐν τῷ κατὰ τῶν Τούρκων ἀγῶνι (1683)· οὗτος ἀπέθανε τῷ 1696.

Ἡ ἐκλογὴ ἐκυμαίνεται νῦν μεταξὺ ἐνὸς εὐνοουμένου τοῦ Λουδοβίκου, τοῦ πρίγκιπος τοῦ Κόντη, καὶ ἐνὸς εὐνοουμένου τοῦ αὐτοκράτορος Λεοπόλδου, τοῦ ἐκλέκτορος δηλονότι τῆς Σαξωνίας Φρειδερίκου Αὐγουστοῦ.

Καὶ αὐτὸς οὗτος, ὁ πρωτότοκος τῶν Γερμανῶν ἡγεμόνων, τῶν λαθόντων ὡς πρότυπον τοῦ βίου των τὸν Λουδοβικὸν ΙΔ', ἐπόθει τὸ στέμμα τοῦτο, καὶ ἐπειδὴ ἀπενέμετο ὑπὸ μεγάλων εὐγενῶν, δὲν ἦτο ἀξιοκαταφρόνητος ἡ κτήσις αὐτοῦ.

Ἄλλ' ἡ ἀπόκτησις αὐτοῦ ἀπῆται τι πολλῷ μεγαλείτερον ἢ χρή-

ματα : ὁ Φρειδερίκος Αὐγούστος ὤφειλε νὰ μεταστῇ εἰς τὴν ρωμαϊκὴν ἐκκλησίαν, ἐὰν ἤθελε νὰ κερδίσῃ τὰς συμπαθείας τῶν Πολωνῶν ἐκλογέων.

Ἐν τοσούτῳ τοιαύτῃ τις μετástασις δὲν ἐθεωρεῖτο ὡς ἔργον κατ' ἐξοχὴν βαρὺ εἰς τοὺς κύκλους τῆς ὑψηλῆς κοινωνίας τῶν χρόνων ἐκείνων. Ἀκριβῶς δὲ οὐκ ὀλίγοι Γερμανοὶ πρίγκιπες, — Χριστιανὸς τις Αὐγούστος τοῦ Ζέιτς, Ἰωάννης τις Φρειδερίκος τῆς Βρουνσβίκης, εἰς χωροκόμης τῆς Ἑσσης-Ρείνφελς καὶ πολλοὶ ἄλλοι μετέστησαν εἰς τὴν ρωμαϊκὴν ἐκκλησίαν, τοῦθ' ὅπερ οὐχὶ σπανίως ἔτο ἐπωφελές, παρεῖχε θέσιν ἐπιφανῇ ἐν τῇ αὐτοκρατορικῇ αὐλῇ καὶ ἦτο ἀσφαλὲς γνῶρισμα ὑψηλῆς περιωπῆς καὶ ἐκλεκτῆς καλαισθησίας : αἱ μεταστάσεις αὗται ἦσαν εἰδός τι συρμοῦ καὶ καθίστων τοὺς ἐπανερχομένους εἰς τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν, ὡς εἶδομεν προκειμένου περὶ τῆς βασιλείσεως τῆς Σουηδίας, ἐνδιαφερούσας προσωπικότητας ἐπὶ τινα χρόνον.

Οὕτω δὲν ἐδίστασεν ὁ Φρειδερίκος Αὐγούστος· τὸν Ἰούνιον τοῦ 1697 κατέθεσεν οὗτος ἐν τινὶ ναφ τῆς Βιέννης ὁμολογίαν πίστεως τοῦ ρωμαϊκοῦ δόγματος καὶ μετὰ ταῦτα ἐξελέγη. Ἄν ἡ πινακίου φακῆς ἐξεποίησε τὸ δικαίωμα προτεσταντικῆς πρωτοτοκίας — ἀντήλλαξε τὴν μεγάλην θέσιν τοῦ σαξωνικοῦ οἴκου ὡς προϊσταμένου τῶν Γερμανῶν προτεσταντῶν ἀντὶ στέμματος ἐλαχίστης ἀξίας, ὡς ἔμελλεν ἀποδειχθῇ. Ἡ μεγάλη δὲ αὕτη θέσις τῆς προτεσταντικῆς ἡγεσίας μετεβιβάσθη νῦν εἰς τὸν *χοχενζολλερνικὸν οἶκον*, ὅστις ἐξετίμα καὶ ἐπωφελεῖτο κάλλιον τὴν ἀξίαν τῆς θέσεως ταύτης.

§ 458 **Τὰ τῆς αὐτοκρατορίας.** — Αὗται ἦσαν κατὰ τὸ δευτέρον ἡμισυ τοῦ δεκάτου ἐβδόμου αἰῶνος αἱ σπουδαιότεραι ἐν τῇ αὐτοκρατορίᾳ μεταβολαί : αἱ λοιπαί, ὡς ἡ σύστασις ἐνάτης ἐκλεκτορικῆς ἀρχῆς ὑπὲρ τοῦ Ἀννοβέρου (Ἑρνέστος Αὐγούστος 1692), ἡ μονιμοποίησις τοῦ τόπου τῆς διαίτης τῆς αὐτοκρατορίας ἐν Ρεγενσβούργῳ (1663) ἢ ἡ μετάθεσις τοῦ ἀνωτάτου τῆς αὐτοκρατορίας δικαστηρίου (Reichskammergericht) ἀπὸ τῆς Σπείρας εἰς τὴν Βέτσλαρ ἐν ἔτει 1689 δὲν ἔχουσι κοσμοϊστορικὴν σημασίαν.

Ἡ αὐτοκρατορία ὡς σύνολον δὲν εἶχε πλέον οὐδεμίαν πολιτικὴν θέλησιν· ἡ ζωὴ καὶ ἡ δύναμις τοῦ ἔθνους ἐνέκειντο καθ' ὅλοκληρίαν εἰς τὰς διαφόρους ἐπικρατείας, τὰς ἀποτελοῦσας τὴν αὐτοκρατορίαν, ὡς παρατηρήσαμεν αὐτὸ κατὰ κόρον, εἶδομεν δὲ ὑπὸ

τὴν ἔποψιν ταύτην πῶς ἐξηγέρθη αὐθις κατὰ τὴν τελευταίαν δεκαετηρίδα ἢ κατὰ τὰς δύο τελευταίας δεκαετηρίδας τοῦ αἰῶνος ἰσχυρότερον γερμανικὸν ἐθνικὸν αἴσθημα ἢ ὅσον ὑπῆρχε κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Τριακονταετοῦς πολέμου καὶ κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ'. Οὕτω ἐν τῷ ἀγῶνι κατὰ τῶν Τούρκων καὶ κατὰ τὸν τελευταῖον πόλεμον κατὰ τῆς γαλλικῆς ὑπεροχῆς εἶναι ἠνωμένοι ὑπὲρ τοῦ αὐτοῦ ἀγῶνος εὐαγγελικοὶ καὶ καθολικοὶ Γερμανοὶ ἡγεμόνες.

§ 459. **Καθολικισμὸς καὶ προτεσταντισμὸς περὶ τὸ ἔτος 1700** — Ἡ ἀντίθεσις αὕτη — ἡ μεταξὺ εὐαγγελικοῦ καὶ καθολικοῦ — εἶχεν ἐν τῷ συνόλῳ ἐξασθενήσει σπουδαίως τοῦτο δὲ ὀφείλομεν νὰ ἀντιλαμβανώμεθα ὡς νέον σπουδαῖον ἀποκρηματισμὸν πραγματοποιηθὲν ἀρχομένου τοῦ νέου, τοῦ δεκάτου ὀγδοῦ, αἰῶνος, — ἀνέκυψε δὲ ὁ αἰὼν τῆς ἀνεξιθρησκείας : εἰς τὸν Λουδοβίκον τὸν ΙΔ'. ἐπεφυλάσσετο νὰ δώσῃ ἰδιαιτέραν ὥθησιν εἰς τὴν κίνησιν ταύτην τῶν πνευμάτων διὰ τῆς ἀνοήτου καταδιώξεως τῶν Οὐγενόττων καὶ τῶν συνεπειῶν τῆς καταδιώξεως ταύτης.

Σημαντικώτατον ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην ἦσαν τὰ γενόμενα ἐν Ἀγγλίᾳ. Τὴν ὥθησιν πρὸς τὴν τοιαύτην ἀνοχήν, πρὸς τὴν μεγάλην ἀρχὴν πραγματικῆς θρησκευτικῆς ἐλευθερίας, εἶχον δώσει — πρὸς αἰῶνα δόξαν καὶ τιμὴν των — οἱ ἀνεξάρτητοι καὶ ὁ μέγας ἀρχηγὸς αὐτῶν Ὁλιβερ Κρόμβελλ : καὶ ἐπειδὴ αἱ βουλαι τῆς Προνοίας εἶναι ἀνεξερευνήτοι ὁ μᾶλλον περιορισμένος τὴν διάνοιαν καὶ ἐσωτερικῶς ἀνελευθερώτερος πάντων τῶν Ἀγγλῶν βασιλέων, ὁ Ἰάκωβος ὁ Β', αὐτὸς, ἵνα ἀνοίξῃ τόπον εἰς τοὺς καθολικοὺς ὁμοδόξους του, ἠναγκάσθη νὰ ὑψώσῃ τὴν σημαίαν τῆς ἀνεξιθρησκείας καὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς συνειδήσεως.

Ἀνὴρ, παρὰ τῷ ὁποίῳ ἔζη πράγματι ἡ ἰδέα πλήρους ἀνεξαρτησίας τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων καὶ τοῦ πολιτικοῦ βίου ἀπὸ τῆς θετικῆς θρησκευτικῆς ὁμολογίας, καὶ ὅστις ἱδρύσε πέραν τοῦ Ὠκεανοῦ, ἐν Πεννσυλβανίᾳ, τὴν ὁποίαν παρεχώρησεν αὐτῷ Κάρολος ὁ Β'. ἀπέναντι παλαιοῦ χρέους ὡς κληρονομικὴν ἰδιοκτησίαν, πολιτείαν ἐπὶ τῇ βάσει ταύτῃ τῆς ἀπολύτου ἀνεξιθρησκείας, — ὁ τότε ἀρχηγὸς τῆς « Ἐταιρίας τῶν φίλων » ἢ τῶν κοινῶν, ὡς ἀπεκάλει αὐτοὺς ὁ λαός, ὁ Οὐίλλιαμ Πένν, εἶχε πλήρη ἐλευθε-

ρίαν εισόδου εἰς τὰ ἀνάκτορα τοῦ Οὐάιτχολλ καὶ ἐξήγησεν εἰς τὸν βασιλέα Ἰάκωβον ἐν ἐμπιστευτικαῖς διαλέξεσι τὰς φιλελευθέρους ἀρχάς του.

Ἡ μεγάλη πλειονότης τῶν προτεσταντῶν ἀσυμμορφῶτων ἔβλεπον ἀπωτέρω ἢ οὗτος καὶ ὑπεστήριζον μᾶλλον τοὺς ἄνδρας τῆς ἐκκλησίας τῆς πολιτείας, οἵτινες ὅσον στενόκαρδοι καὶ φίλαρχοι καὶ ἂν ἦσαν, ἴσταντο ἐν τούτοις ἐγγύτερον αὐτῶν ἢ οἱ Ἰησουῖται οἱ περιτοιχίζοντες τὸν βασιλέα.

Ἀλλὰ σὺν τῷ Γουλιέλμῳ τῷ Γ' ἐνίκησε πράγματι ἡ προτεσταντικὴ ἰδέα. Παρ' αὐτῷ ἡ ἀνεξιθρησκεία δὲν ἦτο ἀπλοῦν πρόσχημα, ἀλλὰ πρᾶγματικὴ ἠθικοθρησκευτικὴ πεποίθησις, ἀπέβλεπε δὲ οὗτος πρὸς τούτοις εἰς τὸ νὰ ἐνώσῃ ὅλας τὰς καλὰς δυνάμεις τοῦ νέου κράτους τοῦ κατὰ τῶν δεσποτῶν τοῦ καθολικοῦ νομιμοφρονιστικοῦ κόσμου καὶ νὰ μετριάσῃ πρὸς τούτοις τὰς ἀντιθέσεις τῶν καὶ τὴν ἐξ αὐτῶν ἐκπηγάζουσαν θρησκευτικὴν ἐμπάθειαν· αὐτὸς ἀτομικῶς καθινιστὴς ὢν, ἦτο ἐντοσούτῳ ὁ κατὰ τὸ πολίτευμα ἀρχηγὸς καὶ προστάτης τῆς ἀγγλικανικῆς ἐκκλησίας· καὶ ἐνῷ ἐν Ἀγγλίᾳ ἡ θρησκεία τῆς πολιτείας ἦτο ὁ ἐπισκοπαλισμός, ἐν Σκωτίᾳ ἦτο ὁ πρεσβυτεριανισμός· ἐκεῖ μὲν ἀσυμμόρφωτοι ἦσαν οἱ πρεσβυτεριανοί, ἐνταῦθα οἱ ἐπισκοπαλισταί· οἱ ἀποτρόπαιοι τοῦλάχιστον ποινικοὶ νόμοι κατὰ τῶν ἑτεροδόξων ἦσαν ἀνίσχυροι, καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ Ἱρλανδοὶ καθολικοὶ ἔμαθον παρ' αὐτοῦ ἀνοχὴν καὶ σχετικὴν μετριοπάθειαν.

Ἀκριβῶς δὲ ὁ προτεστάντης καὶ ἀνεξιθρησκὸς οὗτος ἀνὴρ ἐπὶ ἱκανὸν χρόνον εἶχε διαδραματίσει τὸ πρῶτον πρόσωπον οὐ μόνον ἐν Ἀγγλίᾳ, ἀλλὰ καὶ καθ' ὅλην τὴν Εὐρώπην, δὲν ἡδυνήθησαν δὲ οἱ ἐν Βιέννῃ, μάλιστα δὲ καὶ οἱ ἐν Ρώμῃ, νὰ μὴ εὐχηθῶσιν αὐτῷ τὴν νίκην· ὅτε δὲ ἐξηγέρθη ἐν Βιέννῃ τὸ ἰησουϊτικὸν κόμμα μετὰ συμπαθειῶν ὑπὲρ τοῦ καθολικοῦ βασιλέως, τῆς Ἀγγλίας καὶ τοῦ χριστιανικωτάτου βασιλέως ὅστις εἶχε δικαιολογήσει τόσον περιφανῶς τὸν τίτλον του διὰ τῆς καταδυναστεύσεως τῶν αἵρετικῶν, τότε ὑπέμνησεν ὁ πρέσβυς τῆς ἐνθερμοτέρας ἄλλως τῶν καθολικῶν δυνάμεων, ὁ τῆς Ἰσπανίας, ὅτι κυρίως ἐπρόκειτο νῦν περὶ περιορισμοῦ τῆς γαλλικῆς ὑπεροχῆς ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς.

Ἀλλὰ καὶ ἄλλαχού κατήγαγε τὴν νίκην ἡ εὐλογος αὕτη ἀρχή. Προτεστάνται καὶ καθολικοὶ ἡγεμόνες τῆς αὐτοκρατορίας εἶχον συνε-

νωθῇ κατὰ τῶν Γάλλων, ὡς ἀναλόγως εἶχον συνδράμει τὸν αὐτοκράτορα κατὰ τῶν Τούρκων.

Εἶναι ἀληθές ὅτι τὰ καθολικὰ κράτη, αἱ ἀψβουργικαὶ χῶραι, ἡ Ἰσπανία, ἡ Ἰταλία, ἡ Γαλλία, ἡ Πολωνία, ἀπείχον ἀκόμη πολὺ ἀπὸ τῆς ἐφαρμογῆς ἀρχῶν ἀληθοῦς ἀνεξιθρησκείας· ἀλλ' ἐν ταῖς προτεσταντικαῖς χώραις ἡ ἀρχὴ αὕτη ἐποίει καταφανεῖς προόδους, τὸ δὲ ἐλευθερώτερον πνεῦμα τοῦ ὁποῦ ἡ δύναμις ἐγένετο αἰσθητὴ καθ' ὅλας τὰς διευθύνσεις κατεφαίνετο καταδηλότερον ὅχι τόσο ἐν τῇ πολιτικῇ ὅσον ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ καὶ καθ' ὅλους τοὺς κλάδους ἐκείνους οἱ ὁποῖοι μᾶλλον ὑποδεικνύονται ἢ χαρακτηρίζονται ὁλοσχερῶς καὶ τελείως διὰ τῆς λέξεως ταύτης.

§ 460. Αἱ ἀπὸ τῆς Μεταρρυθμίσεως πρόοδοι.—Εἶχε παρέλθει εἰς καὶ ἡμισυ αἰῶν ἀφότου ἡ γερμανικὴ Μεταρρύθμισις εἶχε διαρρήξει τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐνότητα, παρέσχε δὲ οὕτω εἰς τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ἐλευθερίαν λειτουργίας.

Ἡ ὥθις ἐδόθη ἐπὶ θρησκευτικοῦ ἐδάφους, ὑπὸ τινος δόκτορος τῆς θεολογίας, ἐπὶ τοῦ ἐδάφους δὲ τούτου, τοῦ θρησκευτικοῦ, καὶ θεολογικοῦ διεξήχθη κατ' ἀρχάς ὁ ἀγών· τὸ ἐπικρατέστερον συμφέρον παρέμεινεν ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον ἀκριβῶς τὸ θεολογικόν, τὸ δογματικόν, τὸ ἀπολογητικόν, συνεδυάσθη δὲ τοῦτο ποῦ μὲν μετὰ τοῦ συστήματος τῆς ἐκκλησιαστικῆς διδασκαλίας, ποῦ δὲ πρὸς τὸ γράμμα τῆς Γραφῆς καὶ τὰ ὁμολογητικὰ συγγράμματα τὰ προελθόντα ἐκ τῶν θεολογικῶν λογομαχιῶν.

Ἄλλ' ἐπὶ τοῦ προτεσταντικοῦ ἐδάφους ἐσχηματίσθησαν κατ' ἀνάγκην πολυάριθμοι διάφοροι ἀλλήλων θρησκευτικαὶ ὁμολογίαι, ἐντὸς δὲ τῶν κόλπων αὐτῆς τῆς εὐαγγελικῆς ἐκκλησίας ἀπεπεράθη ἀπὸ τοῦ πρώτου ἀκόμη ἡμίσεως τοῦ δεκάτου ἐβδόμου αἰῶνος ἀνὴρ εὐγενοῦς ψυχῆς καὶ λεπτοῦ πνεύματος, ὁ Γεώργιος Κάλιξτος, νὰ προσεγγίσῃ καὶ αὖθις τὰ δύο μεγάλα κόμματα, ὑποδεικνύων τὸ ἀποστολικὸν σύμβουλον καὶ τὴν παράδοσιν τῶν πέντε πρώτων αἰώνων ὡς κοινὸν αὐτῶν κτῆμα καὶ ἀνιζητῶν τὴν πρὸς τὴν θρησκείαν ὁδὸν ἀπὸ τῆς θεολογίας, τὴν πρὸς τὸν χριστιανισμόν ἀπὸ τῶν δογμάτων καὶ τῶν δογματικῶν ἐρίδων.

Ἐκ τῆς αὐτῆς τάσεως προέκυψαν δύο συγγενεῖς ἐμφανίσεις κατὰ τὸ δεῦτερον ἡμισυ τοῦ αἰῶνος, ἐπὶ καθολικοῦ καὶ γαλλικοῦ ἐδάφους ὁ

Ἰανсениσμός, τὸν ὁποῖον γνωρίζομεν ἤδη, ἐπὶ εὐαγγελικοῦ καὶ γερμανικοῦ ὁ Εὐσεβισμός (Pietismus).

Ἡ τελευταία αὕτη ἔχει τὸ ὄνομά της ἐκ τῶν Collegia pietatis, ἥτοι συνελεύσεων πρὸς κοινὴν ἐποικοδόμησιν, ἃς ἤνοιξεν ὁ Ἀλσατὸς Φίλιππος Ἰάκωβος Σπένερ ὡς προϊστάμενος (Senior) τῶν εὐαγγελικῶν ἱεροκηρύκων ἐν Φραγκφούρτῃ τῇ ἐπὶ τοῦ Μελίνου τῷ 1670 ἐν τῷ οἴκῳ του· μετὰ ἐνθέρμου εὐσεβείας ἐκήρυττεν οὗτος ἐνταῦθα καὶ ἐξήσκει τὴν ἐπιρροὴν του καὶ περαιτέρω, εἰς τὴν Δρέσδην καὶ εἰς τὸ Βερολῖνον ὑπὲρ τῆς θεωρίας, ὅτι ἡ θρησκεία δὲν ἔγκειται ἐν τῇ γνώσει, δὲν ἔγκειται ἐν τῇ ἐπικρατούσῃ δογματικῇ καὶ ἐν τῇ σχολαστικῇ πολεμικῇ ἀλλ' ἐν τῷ κατὰ Θεὸν βίῳ.

Εὗρε δὲ ὁ Σπένερ φανατικούς πολέμιους καὶ ἐνθουσιώδεις ὁπαδούς: δύο δὲ ὅλως κεχωρισμένα ἀλλήλων ρεύματα ἐξεπηγάσαν ἐκ τῆς αὐτῆς συναισθήσεως τῆς ἀνάγκης τῆς ἀπελευθερώσεως ἀπὸ τῶν κατὰ τόπους ἐκκλησιαστικῶν τύπων: τὸ μυστικιστικὸν καὶ τὸ ὀρθολογικόν.

Χαρακτηριστικὴ ἐμφάνισις διὰ τὸ ἐξεγειρόμενον ἀλλ' ἀπὸ τῆς ὀριμότητός του πολὺ ἔτι ἀπέχον ἐλεύθερον πνεῦμα ἦτο ἡ ἐν ἔτει 1699 τὸ πρῶτον ἐκδοθεῖσα Ἱστορία τῆς ἐκκλησίας καὶ τῶν αἵρέσεων τοῦ Ἀρνόλδου, ἥτις μετ' ἀμεροληψίας ἀπέδωκεν εἰς τοὺς αἵρετικούς τὸ δίκαιόν των ὡς χριστιανῶν, οὕτω δὲ τὸ καθ' ἑαυτὴν ἤρchiσε νὰ ἀπελευθερώη τὴν ἀνθρωπότητα ἀπὸ μιᾶς τῶν πολλῶν ὀλεθρίων καὶ παραπλανητικῶν ἐννοιῶν ὑφ' ὧν πᾶσχει ἀπὸ τῆς ἐννοίας τῆς αἵρέσεως.

Κατὰ τὰ λοιπὰ ὅμως ἀπώλεσεν ἐν γένει ἡ θεολογία τὴν δεσπόζουσαν θέσιν της, κοσμικὴ δὲ ἐπιστήμη καὶ κοσμικὴ ποίησις διεξεδίχτησαν ἐρρωμένως τὸ φυσικὸν δίκαιόν των.

Εἰς δύο δὲ κλάδους κατεδείχθη τοῦτο καταδηλότερον εἰς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας καὶ εἰς τὰς πολιτικάς.

Ἐν ἔτει 1543, τῷ ἔτει τῆς ἐγκρίσεως τοῦ ἰησουιτικοῦ τάγματος ὑπὸ τοῦ πάπα Παύλου τοῦ Γ', ἐξεδόθη ἀφιερωθὲν εἰς τὸν αὐτὸν ἀκριβῶς πάπαν τὸ ρηξικέλευθον ἔργον τοῦ Νικολάου Κοπερνίκου de orbium coelestium revolutionibus· ἕτερος Γερμανός, ὁ Ἰωάννης Κέπλερος († 1630) συνεπλήρωσε τὰ διδάγματα αὐτοῦ, τὰ ὁποῖα ἀνεπιφυλάκτως ἀπεδέχθη· εἶναι ἀληθὲς ὅτι μικρὸν

μετὰ ταῦτα (1633) ἐξηναγκάσθη ἐν Ρώμῃ ὁ Γαλιλαῖος (+ 1642) εἰς ἀπάρνησιν αὐτῶν, ἀλλὰ σειρὰ ὅλη μεγάλων μαθηματικῶν καὶ φυσικῶν προσεχώρησεν εἰς τὰ ρηξικέλευθα ταῦτα πνεύματα, ὁ Ἴταλὸς Τορρικέλλης, ὁ ἐφευρέτης τοῦ βαρομέτρου (+ 1647), ὁ Ὄθων ἐκείνος Γουερνίκης (+ 1685), ὁ ἐφευρέτης τῆς ἀεραντλίας, οἱ Ἀγγλοὶ Ροβέρτος Βούλγης (+ 1691) καὶ Ἰσαὰκ Νεύτων (+ 1727), ὁ Κατωχωρίτης Χριστιανὸς Χοουῦγενς (+ 1695), ὁ Γάλλος Ρενὲ Καρτέσιος (Descartes) (+ 1650 ἐν Στοκχόλμῃ) καὶ ὁ Γασσένδης (+ 1655).

Χαρακτηριστικὸν ὅμως τῶν ἐμποδίων καθ' ὧν εἶχε νὰ παλαίῃ ἡ ἐπιστημονικὴ ἐρευνα εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ τελευταῖος αὐτός ὁ Γασσένδης, διεκήρυττε μὲν τὸ τοῦ Κεπερνίκου σύστημα ὡς τὸ ἀπλούστατον καὶ τὸ τελείως ἀνταποκρινόμενον εἰς τὴν πριγματικότητα, προσέθετεν ὅμως ὅτι ἔπρεπε νὰ παραδέχεται τις τὸ τοῦ Τύχου Βράχῃ (Tycho de Brahe), διότι ἡ Ἰερὰ Γραφή ἀποδίδει κίνησιν εἰς τὸν ἥλιον, ἢ τὸ ἕτερον γεγονός, καθ' ὃ ὁ Καρτέσιος προοιμιάζεται τὴν περὶ γενέσεως τοῦ κόσμου ἐκ μικρῶν ἀτόμων θεωρίαν του διὰ τῆς παρατηρήσεως, ὅτι ναὶ μὲν ἔπλασεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον διὰ μιᾶς, ἦτο ὅμως ἐνδιαφέρον νὰ παρατηρήσωμεν, πῶς θὰ ἦτο δυνατόν νὰ γεννηθῇ ὁ κόσμος.

Ὑπεβोधήθησε δὲ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν ἐρευνητῶν, τὸ ὅτι τῇ εὐνοίᾳ τῶν ἡγεμόνων συνεστήθησαν ἐπιστημονικαὶ ἀκαδημαίαι, ὡς ἡ Ἀκαδημία τῶν ἐρευνῶν (Akademia des vasuchaus) ἐπὶ τοῦ μεγάλου δουκὸς Φερδινάνδου τοῦ Β' τῆς Τοσκάνας (1657), ἡ Ἀκαδημία τῶν ἐπιστημῶν (Academie des Scienses) ἐν Παρίσις (1660), ἡ βασιλικὴ Ἑταιρία (Royal Society) ἐν Λονδίνῳ (1660), ἣν ἡνόμει Κάρολος ὁ Β' καὶ ἥτις ἔφερε τὸ τολμηρὸν ἐπὶ τοῦ ἐμβλήματός της ρητὸν ἐπιστημονικῆς μελέτης Nullius in verba «μὴ ὀμνύειν ἐπὶ τῶν λόγων οὐδενὸς διδασκάλου.»

Αἱ μεγάλαι πολιτικοθησκευτικαὶ ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ κινήσεις, τὰ περίπλοκα πολιτικὰ ζητήματα ἐν ταῖς σχέσεσι τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν, ἤγαγον καὶ πρὸς τὸ μέρος τοῦτο εἰς βαθυτάτα: ἐρεῦνας, σειρὰ δὲ οὐχὶ ὀλιγώτερον ὑπερήφαλός ἀνδρῶν σοφῶν ἐξηρῶνα τὴν καταγωγὴν καὶ τὴν οὐσίαν τῆς πολιτείας καὶ τὰ δικαιώματα καὶ καθήκοντα τῶν ἡγεμόνων καὶ τῶν ὑπηκόων ὡς καὶ τῶν λαῶν πρὸς ἀλλήλους. Ὁ Οὕγος Γρότιος, γράψας τὸ de jure belli et pacis, 1625, ὁ Φίλιππος τοῦ Κέμνιτς, ὁ γράψας τὸν Hipolithus a Lapide, μέγας φιλολογικὸς ἀντίπαλος τοῦ ἀψβουργικοῦ

οἴκου, ὁ Ἄγγλος Ἰωάννης Μίλτων, ὁ μέγας συνήγορος τῆς ἐλευθερίας τοῦ τύπου (Areopagitica 1644) καὶ τοῦ δικαίου, δυνάμει τοῦ ὁποίου ἐκατατομήθη Κάρολος ὁ Α΄., ὁ Ἑβραῖος τὴν καταγωγὴν φιλόσοφος Βαρούχ Σπινόζας, εἰς τῶν μεγάλων διδασκάλων τῆς ἀνθρωπότητος († 1677), ὁ Σαμουήλ Πούφενδορφ, ὁ γράψας τὸ de statu imperii germanici 1667 καὶ ἐν ἔτει 1684 ἐν Βερολίνῳ ἀποθανών, ὁ Ἄγγλος Θωμᾶς Χόββες († 1679) καὶ ὁ Ἰωάννης Λόκκιο (Locke) (1632—1704).

Ἀμφότεροι οἱ τελευταῖοι οὗτοι ἄνδρες, ὁ Χόββες καὶ ὁ Λόκκιο, εἶναι εἰς μέγαν βαθμὸν χαρακτηριστικοὶ διὰ τὰς ἀντιθέσεις αἵτινες ἐπάλαιον ἐν Ἀγγλίᾳ, ἀλλ' ὅχι μόνον διὰ τὴν Ἀγγλίαν, κατὰ τὸ δεύτερον ἡμῖς τοῦ δεκάτου ἔκτου αἰῶνος.

Ὁ πρῶτος ἐξ αὐτῶν, γεννηθεὶς κατὰ τὸ ἔτος 1588, τὸ ἔτος καθ' ὃ ἡ ἀρμάδα τοῦ Φιλίππου Β΄. ἠπείλγησε τὰ παράλια τῆς Ἀγγλίας, ἐγνώριεν ὡς οἰκοδιδάσκαλος ἐν τινὶ μεγάλῳ οἴκῳ, εἰς πολὺς περιηγήσεις, τὸν κόσμον, τὰς προλήψεις καὶ τὰ ἡμίψευδα, καὶ ἐπειδὴ ἡ ἔκτακτος ὀξύνοιά του ἔκλινε πρὸς ἀδυσώπητον ἐπιστημονικὴν κριτικὴν, ἐνῷ ἡ περὶ τῶν ἀνθρώπων καὶ τοῦ κόσμου γνῶσις του ἔλεγεν εἰς αὐτὸν ὅτι εἶναι ὀλέθριον διὰ τὰ πλήθη καὶ ἐπικίνδυνον διὰ τοὺς ὀλίγους φρονίμους νὰ προβάλλωσιν ἀνυποστόλως μετὰ τῆς ἐπιστημονικῆς κριτικῆς καὶ τῶν πορισμάτων αὐτῆς, εὔρεν ἐπιπόλαιον πάντως κατὰ βάθος ἐξεταζόμενον μέσον, δι' οὗ ἐκάτεροι, οἱ ὀλίγον φρόνιμοι καὶ ἐπιφανεῖς καὶ οἱ πολλοὶ ἡλίθιοι, φαίνονται δυνάμενοι νὰ ἀνταποκριθῶσιν εἰς τὰς ὑποχρεώσεις τοῦ βίου.

Οὕτω προκειμένου περὶ τῆς καθαρᾶς ἐπιστήμης ἦτο ὁ Χόββες τολμηρὸς καὶ ἐντιμὸς εἰς τὰς ἐρεῦνας του· ἐξ ἄλλου ὅμως ἐν τῇ περὶ πολιτείας διδασκαλίᾳ του συμβιβάζεται πρὸς τὰς δυνάμεις τῆς πραγματικότητος κατὰ τρόπον ὅστις ἔχει τι τὸ σκανδαλῶδες. Ἀνάγκη νὰ ὑπάρχῃ ἀνωτάτη τις θέλησις, ἵνα παύσῃ ὁ πόλεμος πάντων κατὰ πάντων· (1) ἐκ φόβου καὶ φρονήσεως ἐνοῦται ὁ ἄνθρωπος μετὰ τῶν ὁμοίων του πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς κοινῆς ἀσφα-

(1) Σ. Μ. Ἡ ὑπογραμισθεῖσα φράσις ἐκφράζει τὴν περίφημον θεμελιώδη ἀρχὴν τοῦ φιλοσοφικοῦ συστήματος τοῦ Χόββες.

λείας· ἐν τῇ οὕτῳ δὲ γεννωμένη πολιτεία πρέπει νὰ ὑπάρχῃ καὶ δεσπόζῃ ἀνωτάτῃ τις καὶ ὃν ἀπόλυτος θέλησις, διότι μόνος ὁ φόβος ἐξαναγκάζει τὰ πλήθη νὰ ζῶσιν ἐν τῇ πολιτείᾳ κατὰ τὸ σύνταγμα αὐτῆς : ἡ καθολικὴ δὲ αὕτη ἐξουσία — ὁ Λεβιάθαν οὗτος, ὡς ὠνόμασεν ὁ Χόββες τὸ κύριον περὶ πολιτείας ἔργον τοῦ — καθορίζει τὰς ἐννοίας τοῦ ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ, ἐννοίας ὅς ἀρχικῶς δὲν εἶχεν ὁ ἄνθρωπος. Ἄλλ' ἡ θρησκεία ἀρμόζει αὐτῷ ἐπίσης διὰ τὴν συμπλήρωσιν τῆς δυνάμεως τοῦ Λεβιάθαν τούτου : εἶναι δὲ αὕτη ὁ φόβος ἀοράτων ψευδῶν ἢ διὰ τῆς παραδόσεως καθιερωμένων δυνάμεων — καὶ θρησκεία μὲν τυγχάνει καθόσον καθορίζεται ὑπὸ τῆς πολιτείας, δεισιδαιμονία δὲ ὅταν δὲν καθορίζεται ὑπ' αὐτῆς. Τὰ διδάγματα ταῦτα δὲν ἀπέβησαν μάταια διὰ τὸν Κάρολον τὸν Β', ὅστις ὑπῆρξε μαθητὴς τοῦ Χόββες.

Τοῦναντίον ὁ Λόκε, τοῦ ὁποίου ὁ πατὴρ εἶχεν ὑπηρετήσῃ εἰς τὸν στρατὸν τοῦ κοινοβουλίου, ὁρμώμενος ὑπὸ τῆς ἰδέας συστατικῆς τῆς πολιτείας συνθήκης, καταλήγει εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι οἱ πολῖται ἔχουσι τὸ δικαίωμα νὰ ἀνθίστανται κατὰ κυβερνήσεως παραβίαζούσης τὸν νόμον, ζητεῖ δὲ ὡς πρὸς τὰ θρησκευτικὰ πράγματα οὐ μόνον ἀνεξίθρησκείαν ἀλλὰ καὶ συμμετοχὴν εἰς τὰ πολιτικὰ δικαιώματα ὑπὲρ τῶν ὁπαδῶν παντός θρησκευύματος : ἡ θρησκεία κατ' αὐτὸν εἶναι πρᾶγμα ἀφορῶν τὴν ψυχὴν, τὸ φρόνημα τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι ἐπομένως τι προσιδιάζον εἰς τὸ ἄτομον ὡς τοιοῦτο, ἢ δὲ ἐκκλησία εἶναι ἀπλῶς ἐκουσία ἑνώσις.

§ 461. Ἡ φιλολογία. — Βλέπομεν οὕτῳ πῶς πανταχοῦ σκέψεις καὶ θεωρίαι ἐλευθερώτεραι ἀνοίγουσι δρόμον, ὅστις τὰ πάντα θέλει ἐξυπηρετήσῃ, δυνάμεθα δὲ ἀναφορικῶς πρὸς ταῦτα νὰ ἐξετάσωμεν καὶ τὴν ἐπιρροὴν τῶν τεχνῶν καὶ τῆς ποιητικῆς καὶ ψυχγωγικῆς φιλολογίας ἐν τῇ εὐρυτέρᾳ σημασίᾳ τῆς λέξεως.

Ἐν τοσοῦτῳ τὰς τέχνας ὑπὸ τὴν στενωτέραν σημασίαν, τὴν ζωγραφικὴν, τὴν γλυπτικὴν, τὴν ἀρχιτεκτονικὴν, μόνον ἐν συναφείᾳ πρὸς τὴν εἰδικὴν ἱστορίαν ἐκάστου λαοῦ δύναται τις νὰ θίξῃ ἀκροθιγῶς, ὡς λόγου χάριν τὴν μεγάλην ἀκμὴν τῆς ζωγραφικῆς ἐν ταῖς Κάτω Χώραις μετὰ τῆς ὑπερρφάνου σειρᾶς τῶν μεγάλων ὀνομάτων αὐτῆς, τοῦ Π. Π. Ροῦβενς (1577 μέχρι 1640), τοῦ Ἀντωνίου Δύκ (van Dyck), τοῦ Τένιερς, τοῦ Ρέμβρανδ, τοῦ Ροῦσσάελ κλπ.,

τὴν τοσοῦτον χαρακτηριστικὴν διὰ τοὺς χρόνους τούτους τῆς ὑψίστης ἀναπτύξεως τῶν δυνάμεων τοῦ λαοῦ τούτου.

Καθ' ὅσον ὁμως ἀφορᾷ τὴν ποιήσιν, τὴν τέχνην δηλονότι τὴν ἀμεσσότερα καὶ συγχρόνως βαθύτατα ἐπηρεάζουσιν τὴν ψυχὴν, ὁ αἰὼν οὗτος — πρὸς τοῖς δράμασι τοῦ Σαίξπηρ, τὰ ὅποια ὁμως δὲν εἶχον τύχει ἀκόμη ποσῶς τῆς ἐκτιμήσεως ἐκείνης τῆς ὁποίας ἀπολαύουσι σήμερον — ἐν μόνον ποίημα πρώτης τάξεως παρουσιάζει, τὸν Ἀπολεσθέντα Παράδεισον τοῦ Μίλτωνος (1667).

Πνεῦμα λεπτὸν καὶ εὐγενές, βλαστήσαν ἐπὶ τοῦ ἀσφαλοῦς ἐδάφους χριστιανικῆς πίστεως καὶ προτεσταντικῆς πεποιθήσεως, μορφωθὲν ἐν τῷ ἰδεώδει κόσμῳ τῆς ἐλληνικῆς καὶ ρωμαϊκῆς ἀρχαιότητος(*), εἰς ἀνδρικὴν ἀκμὴν ὠριμάσαν ἐν τῷ μεγάλῳ ὑπὲρ τοῦ δικαίου καὶ τῆς ἐλευθερίας ἀγῶνι, εἰς ὃν προσέφερεν καὶ αὐτὸς τὸν κάλαμόν του, ἐποίησεν ὁ Μίλτων ἐν τῇ ἀπομονώσει του, εἰς ἣν ἠνάγκασεν αὐτὸν ἡ παλινόρθωσις, ἐν τῇ βαθυτάτῃ μοναξίᾳ τὴν ὁποίαν ἐπέβαλλεν αὐτῷ ἡ τύφλωσις του, τὸ ἀθάνατον ἔργον, τὸ ὅποion δικαίως ἀπεκλήθη τὸ γερμανικὸν ἀντιστάθμισμα (Seitonstück) τῆς Θείας Κωμωδίας τοῦ Δάντου.

Εἶναι ὁμως ἀληθές ὅτι ὡς πρὸς τὴν ἄμεσον ἐπιρροὴν ἐπὶ τῶν φρονημάτων καὶ αἰσθημάτων τῆς ἀνωτέρας εὐρωπαϊκῆς κοινωνίας ὑπερτέρησαν βεβαίως κατὰ πολὺ τὰ σύγχρονα προϊόντα τῆς γαλλικῆς φιλολογίας, τὴν ὁποίαν προεκάλεσεν ὁ αἰὼν Λουδοβίκου

(*) Ἡ ἐπιρροὴ τῶν ἀρχαίων εἶναι καταφανεστάτη παρ' αὐτῷ. Παράβαλε τὸ μεταρσίως ποιητικώτατον χωρίον τοῦ προοιμίου τῆς Ἰλιάδος Α. 8 καὶ ἐπ' :

Τίς τ' ἄρ' σφῶε θεῶν ἔριδι ξυνέηκε μάχεσθαι ;

Λητοῦς καὶ Διὸς υἱός· ὁ γὰρ βασιλῆι χολωθείς κλπ.

πρὸς τὸ τοῦ Μίλτωνος ἐν τῇ ἀντιστοίχῳ θέσει τοῦ Παραδείσου :

who first seduced them to that foul revolt?

The infernal serpent. Heitwas whose guei etc.

Προσθήκη μεταφραστοῦ : Τῶν στίχων τοῦ Μίλτωνος ἡ ἔννοια εἶναι αὕτη : Τίς πρῶτος ἀπεπλάνησε τούτους εἰς τὴν μωρὰν ταύτην ἀποστασίαν ; Ὁ καταχθόνιος ὄφις. Αὐτὸς διὰ δόλου κλπ.

τοῦ ΙΔ'. , τὸ ποίημα τοῦτο, τοῦ ὁποίου ἡ βαθύτης τῶν νοημάτων καὶ τὸ ἀγνὸν κάλλος ὑπὸ ὀλίγων μόνον δύναται νὰ νοηθῇ τελείως : ἡ μόρφωσις τῶν ἀνωτάτων καὶ ὑψηλῶν ἐν γένει κοινωνικῶν κύκλων τῆς Γερμανίας παρέμεινεν ἐπὶ πολὺν χρόνον γαλλικὴ ἢ ἔφερε χροιάν γαλλικὴν.

Εἶχον δὲ οἱ Γάλλοι ὡς καὶ οἱ Ἀγγλοι, ἐκεῖνοι μάλιστα πολλῶ μᾶλλον ἢ οὔτοι, ἐν μέγα πλεονέκτημα ἀπέναντι τῶν Γερμανῶν : γ λ ῶ σ σ α ν μεμορφωμένην ἤδη διὰ τὴν κοινωνικὴν ἐπικοινωνίαν ὡς καὶ διὰ τὰ δημόσια πράγματα, γλῶτταν, ἣτις ἐπιτηδεῖα οὔσα εἰς τὸ νὰ ἀποδίδῃ εὐστόχως καὶ εὐκόλως νοήματα σαφῆ, διευκόλυνε συγχρόνως καὶ προεκάλει τὴν σαφήνειαν τῶν διανοημάτων.

Δὲν σεμνύνονται ἀδίκως οἱ Γάλλοι καὶ μέχρι σήμερον ἀκόμη, ὅτι ἡ πεζογραφία αὐτῶν εἶναι ἡ τελειοτάτη : πολυειδεῖς δὲ περιστάσεις, πρὸ παντὸς ἡ καταγωγὴ αὐτῆς ἐκ τῆς λατινικῆς, ἣτις πλέον πάσης ἄλλης κέκτηται τὸ ἀναμφισβήτητον προτέρημα τῆς σαφηνείας καὶ ὁξύτητος τῆς ἐκφράσεως καὶ τῆς ὕψους τοῦ λόγου — ἐξήσκησαν ὁμοῦ τὴν ἐπιρροὴν των. Ἡ τελεία δὲ αὕτη πεζογραφία συνετελέσθη κατὰ τὸν αἰῶνα Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ'.

Ἦτο τότε ζήτημα φιλοτιμίας τὸ νὰ γράφῃ καὶ νὰ ὁμιλῇ τις καλῶς καὶ ὀρθῶς. Τοῦτο δὲ συνεδουάζετο μετὰ φυσικῆς καὶ ἐθνικῆς κλίσεως πρὸς τὸ χάριεν τῆς μορφῆς καὶ πρὸς τὸ εἶδος ἐκεῖνο τῆς εὐφυΐας καὶ χαριτολογίας, τὸ ὁποῖον ἀρχαῖος τις ἀκόμη Ρωμαῖος εἶχε παρατηρήσει παρὰ τοῖς Γαλάταις καὶ ἐπαινέσει ὡς *argute loqui*, καὶ τὸ ὁποῖον ἀποκαλεῖται σήμερον *esprit*, ὑπὸ τοῦ ὁποίου πρᾶγματι φαίνεται καὶ αὕτη ἡ γλῶσσα ἐμπεποτισμένη καὶ κεκορεσμένη.

Ἄλλο εἶδος μορφώσεως, οὐχὶ ὀλιγώτερον ἔντονον καὶ ἀποτελεσματικὸν εἰς τὸ εἶδος του, ἔλαβεν ἡ ἀγγλικὴ γλῶσσα διὰ τῶν δημοσίων ἀγορεύσεων καὶ τῶν συζητήσεων ἐν τῷ κοινοβουλίῳ.

Ἡ γερμανικὴ γλῶσσα ἐστереῖτο ἀμφοτέρων. Ἐκ τῆς ὀξυιότητος μεθ' ἧς ὁ Λούθηρος εἶχε διαχειρισθῇ τὴν γερμανικὴν γλῶσσαν, ἐπέζητε ἀκόμη ἐν τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς ἄσμασι τοῦ Παύλου Γεράρδου (Gerhardt), τῶν ὁποίων ἡ πλήρης συλλογὴ ἐξεδόθη τὸ πρῶτον ἐν ἔτει 1667. Μετὰ τοῦ λουθηρανοῦ Διακόνου ἀμιλλῶντα, ἐπὶ τοῦ κλάδου τούτου ὁ Φρειδερίκος Σπέε († 1637), τοῦ ὁποίου τὰ γερμανικὰ ἔργα ἐξεδόθησαν μόνον μετὰ τὸν θάνατόν του,

καὶ ὁ Ἰωάννης Σέφφλερ ὁ ἐκ Βρεσλαυίας, ὁ καλούμενος Ἀγγε-
λος Σιλέσιος, τοῦ ὁποίου ὁ Χερουβείμιος Ὀδοιπόρος (chere-
binischer Wandersmann) ἐξεδόθη τῷ 1657, ἀμφότεροι Ἰησουῖται,
ἐξ ὧν ὁ πρῶτος ἀπέκτισε καὶ ἰδιαιτέρον στέφανον τιμῆς ὡς εἰς τῶν
πρώτων μαχητῶν κατὰ τῆς καταπληκτικῆς πλάνης ἣτις ἐγέννησε τὰς
κατὰ τῶν μάγων δίκας.

Ἐν τοσούτῳ δὲν λείπουσιν ἐντελῶς καὶ μεμονωμένα τινα εὐάρεστα
φιλολογικὰ προϊόντα. Οὕτω βαθύ ἀληθές αἶσθημα ἀποπνέουσι τὰ τοῦ
Παύλου Φλέμμιγξ ποιήματα—Teuteshe(1) Poemata 1646: χαριτολογία καὶ
πνεῦμα σπινθηρίζουσιν ἢ νύττουσιν ἐν ταῖς ὥδαῖς τοῦ
Φρειδερίκου Λογάου (von Logau) (1654) καὶ τοῦ Χριστιανοῦ Βέρνι-
κες (1697): μία τῶν εὐγενεστέρων χαρίτων, ἃς ἐπεδαψίλευσεν ὁ Θεὸς
εἰς τοὺς Γερμανοὺς καὶ ἦν δὲν ἡδυνήθησαν νὰ καταβάλωσι μηδὲ αἰ-
φρικαλεότητες τοῦ μεγάλου πολέμου, τὸ Humor [μέθυ] ἀφθονεῖ ἐν-
τῷ μυθιστορήματι Simplicius Sinplicissimus (1668), τῆς μεγάλης
εἰκόνος τοῦ βίου τοῦ Τριακονταετοῦς πολέμου τοῦ Χάνς Ἰακώβου Χρι-
στόφφελ Γρίμμελσχαουζεν, τοῦ ἀποθανόντος ἐν ἔτει 1676.

Ὑψηλοτέραν τινὰ ὁμῶς πτῆσιν δὲν ἐπέτρεψαν οἱ ὀλέθριοι οὗτοι
χρόνοι εἰς τὸ γερμανικὸν πνεῦμα.

Ἡ δραματικὴ ποίησις παρὰ πᾶσι τοῖς ἀντιπροσώποις αὐτοῖς, τῷ
Ἀνδρέα Γρυφίω (1616—1664), τῷ Χριστιανῷ Βάιζε (Weise)
(1642—1708), τῷ Δανιήλ Γάσπαρ Λόχενσταϊν (von Lo-
henstein) (1635—1683), τῷ Χριστιανῷ Χόφμανν Χοφμανν-
στάλδαου (1618—1679), ἀπέχει πολὺ παντὸς ἀληθοῦς δραματι-
κοῦ αἰσθήματος καὶ πάθους—στομφώδης οὔσα καὶ ἀνούσιος, τεχνικῶς
ἐπιτετηδευμένη καὶ τραχεῖα συγχρόνως, ἡ δὲ κοσμικὴ λυρική ποίησις
οὐδέποτε κατῆλθε χαμηλότερον εἰ μὴ εἰς τὰ προϊόντα τῶν Νυρμπερ-
γίων ποιητῶν Κλάι (Klaj) καὶ Χαρσδόρφερ, τῶν βοσκῶν τῆς Πέγ-
νιτς (1644).

(1) Σ. Μ. Γράφει δηλαδή μεσοῦντος τοῦ 17. αἰῶνος Teutsche ἀντὶ
Deutsche, ὃ ἐστὶ γερμανικά (ποιήματα), τὸ ὅποιον σημαίνει ὅτι οὐδὲ τὸ
ἐθνικὸν ὄνομα τῶν Γερμανῶν εἶχε λάβει ἀκόμη τὸν ὀριστικὸν τύπον τοῦ μέχρι
τῶν χρόνων τούτων.

«Im Lentzen,» λέγει ἐν τῶν ἁσμάτων τοῦ ἔαρος τῶν ὑπ' αὐτῶν ποιηθέντων,

«Im Lentzen, da glänzen die blumigen Auen
Es grünet das Feld
Es lachet die Welt
Der Gärtner löst Geld» (1).

Ὅλῳι οὖν δὲ στίχοι τοῦ Χριστιανοῦ Γρυφίου :

«Gedenke, liebes Kind, durch Schwitzen
Muss sich ein Edler auf die Spitzen
Des steilen Helikons erhöhen»

χαρακτηρίζουσι τελείως τὴν ποίησιν ταύτην, ἥτις καὶ ἐν οἷς ἀκόμη παίζει βαίνει βαρεῖα καὶ ἔρπουσα. (2)

Ἐν τοσούτῳ δὲν ἔλειψαν κόποι καὶ ἰδρωῖτες ἔντιμοι πρὸς εὐρεσιν τῆς οἰκίας ἥτις θὰ ἔφερον ἐκ τοῦ τέλματος πρὸς τὰ ἐλεύθερα ὕψη, ἀφ' οὗτοῦ ὁ Μαρτίνος Ὁπίτης τῆς Βόβερχφελδ ἀνέπλασεν ἐν τῷ βίβλῳ αὐτοῦ περὶ τῆς γερμανικῆς ποιήσεως (1624) τὴν γερμανικὴν μετρικὴν, καὶ ἔδειξεν εἰς αὐτὴν τὴν οἰκίαν καὶ τὸν νόμον τῶν τύπων τῆς : πατριωτικαὶ ἐταιρίαι συνεστήθησαν : ἡ καρποφόρος ἐταιρία (die fruchtbringende Gesellschaft) (Βαϊμάρη 1617), ἡ εἰλικρινὴς ἐλατίνη ἐταιρία (die aufrichtige Tannengesellschaft (Στρασβούργον 1633) ἡ γερμανόφρων ἀδελφότης (die deutschgesinnte Genossenschaft) (1643), τὸ ἐστεμμένον τάγμα τῶν βοσκῶν καὶ ἀνθέων (der gekrönte Hirten — und Blumenorden (3) (1644), ἐν αἷς ἐγίνοντο ἀπόπειραι ἀποκαθάρσεως τῆς γερμανικῆς γλώσσης, κατ' ἀρχὰς βέβαια ἄνευ μεγάλων ἀποτελεσμάτων.

Ἰδίᾳ μάλιστα ἡ κυρίως γλῶσσα τοῦ δημοσίου βίου — ἡ γλῶσσα

(1) Σ. Μ. Ἡ ἔννοια τῶν γερμανικῶν τούτων στίχων ἔχει ὡς ἐξῆς περίπου : «Τὴν ἀνοιξὶν λάμπουν τὰ ἀνθηρὰ λειβάδια, οἱ κάμποι πρασινίζουν, γελᾷ ὁ κόσμος, μαζεύει χρήματα ὁ κηπουρός».

(2) Σ. Μ. Ἡ ἔννοια τῶν τελευταίων τούτων στίχων ἔχει οὕτω : «Συλλογίσου, παιδί ἀγαπημένο, πῶς μὲ ἰδρῶτα πρέπει ν' ἀναβῇ ὁ εὐπατρίδης εἰς τὰς κορυφὰς τοῦ ἀποτόμου Ἑλικῶνος».

(3) Σ. Μ. Καλεῖται οὕτω ἡ ἀνωτέρω μνημονευθεῖσα ἀπλῶς ἐταιρία τῶν βοσκῶν τῆς Πέγγιτς.

τῶν δημοσίων ἐγγράφων, τῶν συνθηκῶν τοῦ κράτους, τῆς πολιτικῆς ἀλληλογραφίας — ἂν μὴ ᾗτο λατινικὴ ἢ γαλλικὴ, ᾗτο βαρβαρικὴ, στρυφνὴ, περίπλοκος, διεξοδικὴ ἄνευ δυνάμεως καὶ σαφηνείας γερμανικὴ, μεστὴ γαλλικῶν καὶ λατινικῶν φράσεων καὶ λέξεων, καταδεικνύουσι δὲ πάντα ταῦτα ἐπενέργειαν, σύμπτωμα καὶ αἴτιον τεραστίου κακοῦ, ὑφ' οὗ ἔπασχε τὸ ἔθνος τοῦτο καὶ ἀπὸ τοῦ ὁποίου μόλις νῦν ἤρχισε νὰ ἀπαλλάσσεται.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ

Ο ΠΕΡΙ ΙΣΠΑΝΙΚΗΣ ΔΙΑΔΟΧΗΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

Ὁ περὶ ἰσπανικῆς διαδοχῆς πόλεμος καὶ ἡ
εἰρήνη τῆς Οὐτρέχτης.

§ 462. Κάρολος Β'. τῆς Ἰσπανίας. † 1700.—

Τὴν 1 Νοεμβρίου τοῦ 1700 ἐπῆλθε τὸ συμβεβηκός, τὸ ὁποῖον ἀπὸ
ἐτῶν καὶ δεκαετηρίδων ἐπικρεμάμενον ἐκράτει ἐν ἀδημονίᾳ τοὺς πο-
λιτικοὺς ἄνδρας τῆς Εὐρώπης : ὁ τελευταῖος ἐκ τοῦ ἀψβουργικοῦ γέ-
νους βασιλεὺς τῆς Ἰσπανίας Κ ά ρ ο λ ο ς ὁ Β'. ἀπέθανεν ἐν ἡλικίᾳ
ἐννέα καὶ τριάκοντα ἐτῶν.

§ 463. Τὸ τῆς διαδοχῆς ζήτημα. — Κάρολος ὁ Β'.
εἶχε διαδεχθῇ τὸν πατέρα του Φίλιππον τὸν Δ'. ἐν ἔτει 1665. Ἡ
κατάστασις τῆς υἱείας του δὲν παρεῖχεν ἐλπίδας μακροῦ βίου, ὁ δὲ
γάμος αὐτοῦ μετὰ Γερμανίδος πριγκιπίσσης, τῆς Μαρίας Ἀννης τοῦ
Παλατινάτου Νεοβούργου ἀπέβη ἄγονος.

Καὶ νῦν ἐγεννᾶτο σύγκρουσις κληρονομικῶν ἀξιώσεων. Φίλιπ-
πος ὁ Δ'. εἶχε δύο ἀδελφάς, τὴν Ἀ ν ν α ν καὶ τὴν Μ α ρ ί α ν Ἀ ν-
ν α ν : ἐκείνη, ἡ πρεσβυτέρα, ἐγένετο σύζυγος Λουδοβίκου τοῦ ΙΓ'.
τῆς Γαλλίας, αὕτη, ἡ νεωτέρα, τοῦ αὐτοκράτορος Φερδινάνδου τοῦ Γ' :
καὶ ἐκ μὲν τοῦ πρώτου γάμου ἐγεννήθη Λουδοβίκος ὁ ΙΔ'. ἐκ δὲ τοῦ
τελευταίου Λεοπόλδος ὁ Α'. Ἐκ δὲ τῶν θ υ γ α τ έ ρ ω ν Φιλίππου
τοῦ Δ'. ἡ μὲν πρεσβυτέρα, ἡ Μ α ρ ί α Θ η ρ ε σ ί α, εἶχε νυμφευθῇ

μετὰ Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ'. ἡ δὲ νεωτέρα, ἡ **Μαργαρίτα Θηρεσία**, μετὰ Λεοπόλδου τοῦ Α'.

Ἄλλ' ἐκείνη εἶχε παραιτηθῇ κατὰ τὸν γάμον τῆς τῶν κληρονομικῶν δικαιωμάτων αὐτῆς ἐν Ἰσπανίᾳ, ἐνῷ αὕτη δὲν ἔπραξε τοιοῦτό τι· ἦτο ὅμως ἐξ ἄλλου πρὸ πολλοῦ γνωστόν, ὅτι Λουδοβίκος ὁ ΙΔ' οὐδέποτε ἀπέδωκε σημασίαν τινὰ εἰς τὴν παραίτησιν ἐκείνην, καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ πολιτικοὶ ἄνδρες καὶ οἱ νομομαθεῖς τῆς Ἰσπανίας ἠμφισβήτησαν τὸ κῦρος αὐτῆς, ἀφοῦ ἡ παραίτησις δὲν εἶχεν ἐπικυρωθῇ ὑπὸ τῶν κόρτες.

Προεβλέπετο δὲ ὅτι αἱ συγκρουόμεναι αὗται ἀξιώσεις τῶν δύο ἰσχυρῶν ἀντιπάλων ἔμελλον ν' ἀγάγωσιν εἰς μέγαν πόλεμον.

Ὁ ἡγεμὼν ἢ ὁ οἶκος εἰς τὸν ὅποῖον θὰ περιήρχετο ἡ κληρονομία αὕτη ἤθελεν ἀνέλθει εἰς ὑπεροχὴν ἀπειλητικὴν κατὰ πάντων τῶν λοιπῶν κρατῶν, καὶ διὰ τοῦτο ἐπειράθη κατὰ πρῶτον Γουλιέλμος ὁ Γ', ὅστις, ὡς εἶδομεν, εἶχε συνάψει πολὺ καλὰς σχέσεις μετὰ Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ'. μετὰ τὴν εἰρήνην τῆς Ρύσβικ, νὰ πείσῃ τὸν τελευταῖον τοῦτον ὅπως ἀποδεχθῇ τὴν ἰδέαν τῆς διανομῆς τῆς μεγάλης κληρονομίας, ὅπως ἀποδεχθῇ συμφωνίαν, δι' ἧς θὰ ἠδύνατο ν' ἀποσοβῇ ὁ πόλεμος, ὅστις καὶ δι' αὐτὸν τὸν Λουδοβίκον δὲν ἦτο δυνατόν νὰ εἶναι εὐχάριστος.

Ἐπεμψε λοιπὸν ὁ τῆς Ἀγγλίας βασιλεὺς τὸν στενὸν φίλον καὶ ἔμπιστόν του, τὸν Γουλιέλμον Βέντιγκ, κόμητα Πόρτλανν εἰς Παρίσιους, πράγματι δὲ ἡ συνεννόησις ἐπετεύχθη: τὴν 11 Ὀκτωβρίου τοῦ 1698 ὑπεγράφη ἐν Χάγῃ συνθήκη διανομῆς μεταξὺ Γαλλίας, Γενικῶν Πολιτειῶν καὶ Ἀγγλίας, κατὰ τὴν συνθήκην δὲ ταύτην μεμαχρυσμένος τις δικαιούχος, ὁ υἱὸς θυγατρὸς τινος ἐκ τοῦ γάμου τοῦ Λεοπόλδου καὶ τῆς Μαργαρίτας Θηρεσίας, ὁ ἐκλεκτορικὸς πρίγκηψ Ἰωσήφ Φερδινάνδος τῆς Βαυαρίας ἐλάβανε τὴν Ἰσπανίαν καὶ τὰς Ἰνδίας ὡς καὶ τὰς Κάτω Χώρας, τὸ Μεδιόλανον θὰ περιήρχετο εἰς τὸν ἀρχιδούκα Κάρολον, δευτερότοκον υἱὸν τοῦ αὐτοκράτορος, ἡ δὲ Νεάπολις καὶ ἡ Σικελία ὡς καὶ τινες θέσεις ἐν τοῖς Πυρηναίοις εἰς τὴν Γαλλίαν.

Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Κάρολος ὁ Β' ἐπείσθη νὰ συντάξῃ διαθήκην ὑπὲρ τοῦ ἐκλεκτορικοῦ πρίγκιπος: ἐφρόνουν δὲ οἱ συμπράττοντες

ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ὅτι καὶ ἡ Αὐστρία ἔμελλε νὰ προσχωρήσῃ εἰς τὴν συμφωνίαν ταύτην.

Ἀλλὰ τὸν διπλωματικὸν τοῦτον ἰστὸν διέρρηξεν ὁ θάνατος· τὸ παιδίον, δι' ὃ προωρίζετο τὸ στέμμα τοῦτο ἀπέθανεν ἐξ εὐφλογίας τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1699.

Ὁ δὲ Λουδοβίκος ἔδωκε καὶ πάλιν τὴν χεῖρα πρὸς καταρτισμὸν νέας συμφωνίας, καὶ τὸν Μάϊον τοῦ 1700 συνωμολογήθη δευτέρα συνθήκη διανομῆς μεταξὺ Γαλλίας, Ἀγγλίας καὶ τῶν Κάτω Χωρῶν· δι' αὐτῆς παρεχωροῦντο ἡ Ἰσπανία καὶ αἱ Κάτω Χῶραι εἰς τὸν δευτερότοκον ἀρχιδουῖκα, τὸ Μεδιόλανον εἰς τὸν δουῖκα τῆς Λοθαριγγίας, ὅστις ἀντὶ τούτου θὰ παρεῖχε τὴν χώραν του εἰς τὴν Γαλλίαν, ἡ δὲ Νεάπολις καὶ ἡ Σικελία εἰς τὸν δελφίνα [διάδοχον] τῆς Γαλλίας.

Αἱ τρεῖς συμβαλλόμεναι δυνάμεις ἐζήτησαν τὴν προσχώρησιν τῆς Αὐστρίας, ὅπως ἀποσοβηθῇ οὕτω ὁ πόλεμος· μετὰ δὲ ταῦτα ἔμελλον νὰ ὑποβάλλωσι τὴν συνθήκην εἰς Κάρολον τὸν Β'. καὶ εἰς τὰς ἰσπανικὰς κόρτες.

Ἀλλ' ἡ Αὐστρία δὲν προσχώρησεν εἰς τὴν συνθήκην, ὑπῆρχε δὲ καὶ ἄλλος τις ὁ μὴ λαμβάνων ποσῶς ὑπ' ὄψιν τὰς συνθήκας ταύτας, ἦτο δὲ οὗτος τὸ ἰσπανικὸν ἔθνος.

Ὅσον καταφανῶς καὶ ἂν κατεδείχθη κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας ἡ ὀπισθοχώρησις τῆς ἰσπανικῆς δυνάμεως, ἐν τοσοῦτῳ πάντες οἱ Ἰσπανοὶ μεγιστᾶνες πανταχοῦ τῆς Ἰσπανίας καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς προσηρτημέναις αὐτῇ χώραις ἠσθάνθησαν ὡς προσβολὴν, ὅτι ξέναι δυνάμεις ὀθέτον τὰ τῆς μοναρχίας ταύτης. Κατὰ δὲ τῆς ιδέας τῆς διανομῆς πάντες ἀνθίσταντο· ὅσον μεγάλη καὶ ἂν ἦτο ἡ κατὰ τῆς ἰσπανικῆς κυριαρχίας δυσἀρέσκεια, οὐδεὶς ἀντήλλασεν εὐχαρίστως ἓνα ἀρχαῖον δεσμόν, ἓνα συνειθισμένον κύριον, τοῦ ὁποίου τὰς κακίας γνωρίζει, πρὸς τὰς ἰδιοτροπίας καὶ τὰ ἐλαττώματα τοῦ ὁποίου συνεμορφώθη, διὰ νέου.

Ἀλλὰ πῶς ἦτο δυνατόν ν' ἀποτραπῇ ἡ διανομή; οἱ φίλοι τῆς ἐνότητος τῆς μοναρχίας ἠσθάνοντο ἑαυτοὺς παρὰ πολὺ ἀδυνάτους, ἢ ὥστε νὰ δύνανται νὰ ὑπερασπίσωσιν αὐτὴν διὰ τῶν δπλων· ἐν μόνον ὑπῆρχε μέσον, ἡ ἀναγνώρισις τῶν γ α λ λ ι κ ῶ ν κ λ η ρ ο ν ο μ ι κ ῶ ν ἀ ξ ι ὡ σ ε ω ν.

Ὁ δὲ Λουδοβίκος ἐπωφελήθη μετὰ μεγάλης ἐπιτηδειότητος τὸ

ρεῦμα τοῦτο τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος, χωρὶς ἐν τούτοις νὰ ἐκφρασθῇ ὠρισμένως.

Περὶ τὸν ἀσθενῆ βασιλέα ἐμάχοντο πρὸς ἀλλήλας ἡ αὐστριακὴ καὶ ἡ γαλλικὴ ἐπιρροή, ἡ τελευταία δὲ αὕτη εὐρέθη εἰς χεῖρας δεξιωτέρας καὶ ὑπερίσχυσε τῆς πρώτης. Παρ' αὐτῷ τῷ ἀσθενεῖ βασιλεῖ ἐπάλαιον ἡ συμπάθεια ὑπὲρ τοῦ οἴκου εἰς ὃν ἀνῆκε καὶ αὐτός, πρὸς τὸ συμφέρον τῆς χώρας, ὅπερ ἦτο συνάμα καὶ συμφέρον καθολικόν· ἐστράφη λοιπὸν πρὸς Ἰννοκέντιον τὸν IB', ὅστις ἐν αὐτογράφῳ ἐπιστολῇ ἐνέκρινε τὴν γνωμοδότησιν ἐκείνων τῶν Ἰσπανῶν συμβούλων, οἵτινες συνίστων τὴν πρόσκλησιν Γάλλου διαδόχου τοῦ θρόνου, ἐνὸς τῶν νεωτέρων υἱῶν τοῦ δελφῖνος [διαδόχου].

Συμφώνως πρὸς ταῦτα συνέταξεν ὁ ἀσθενὴς τὴν τελευταίαν διαθήκην του, ὅτε δὲ μετὰ ἓνα μῆνα ἀπέθανεν, ἦτο ἀναγεγραμμένη ἐν τῇ διαθήκῃ ἡ ἀ κ ε ρ α ῖ ο τ η ς τ ῆ ς ἰ σ π α ν ι κ ῆ ς μ ο ν α ρ χ ί α ς, ἡ ὁποία δὲν ἠδύνατο οὔτε ἀπωλεῖας εἰς χώραν καὶ ἀνθρώπους νὰ πάθῃ οὔτε μετ' ἄλλης χώρας νὰ ἐνωθῇ, καὶ ἡ εἰς τὸν θρόνον διαδοχὴ τοῦ κατὰ τοὺς νόμους τοῦ κράτους ἀμεσωτέρου δικαιοῦχου, τοῦ δ ο υ κ ὁ ς τ ῆ ς Ἀ ν δ ε γ α υ ῖ α ς, δευτεροτόκου υἱοῦ τοῦ διαδόχου τῆς Γαλλίας.

§ 464. Ἡ διαθήκη Καρόλου τοῦ Β'. — Ἐν Ἰσπανίᾳ ἐκράτει μεγάλη εὐχαρίστησις διὰ τὴν λύσιν ταύτην, καὶ ὁ Λουδοβῖκος δέ, καίτοι ὁ πρέσβυς αὐτοῦ δὲν εἶχε κατορθώσει νὰ βεβαιωθῇ τελείως περὶ τῆς διαθήκης, ἦτο ἀρκούντως προητοιμασμένος, καὶ δὲν εἶχεν ἀνάγκην νὰ βασανίσῃ περισσότερον τὸ πρᾶγμα.

Τὴν 10 Νοεμβρίου ἔφθασεν ὁ Ἰσπανὸς ἀπεσταλμένος μετὰ τοῦ ἐπισήμου ἐγγράφου τῆς ἰσπανικῆς προσωρινῆς κυβερνήσεως: τὴν 12 μετεκαλέσατο ὁ βασιλεὺς τὸν ἔγγονόν του εἰς τὰ γραφεῖά του, καὶ παρουσίασεν αὐτόν, φέροντα τὸν πῖλον ἐπὶ κεφαλῆς, ὡς ἀπαιτεῖ ἡ ἐθιμοτυπία ἐν ταῖς σχέσεσι μεταξὺ κυριάρχων, εἰς τὴν αὐλὴν του ὡς βασιλέα τῆς Ἰσπανίας ὑπὸ τὸ ὄνομα Φιλιπποῦ τοῦ Ε'.

Τὴν 23 Ἰανουαρίου τοῦ 1701 διέβη ὁ νέος βασιλεὺς τὰ σύνορα τοῦ κράτους του, καὶ τὸν Ἀπρίλιον εἰσῆλθεν εἰς τὴν Μαδρίτην.

§ 465. Ἡ Γαλλία καὶ ὁ αὐτοκράτωρ. Ὁ πόλεμος. — Ἡ προϋπόθεσις τῆς λύσεω ταύτης ἦτο, ὅτι ἡ Ἰσπανία καὶ ἡ Γαλλία δὲν ἐπετρέπετο νὰ ἐνωθῶσιν οὐδέποτε. Ἀλλ' εἰς τοῦτο ὁ

Λουδοβίκος ΙΔ'. ἔδιδε τόσην ὀλίγην σημασίαν, ὅσην καὶ εἰς τὴν παραιτήσιν ἐκείνην τῆς συζύγου του, ὅτι δὲ ἀμέσως ὁ δεσμός τοῦλάχιστον μεταξὺ τῶν δύο κρατῶν ἐγένετο λίαν στενός, τοῦτο ἐνέκειτο ἐν αὐτῇ τῇ φύσει τῶν πραγμάτων.

Γαλλικὰ στρατεύματα ἐγένοντο δεκτὰ εἰς τὰ φρούρια τῶν ἰσπανικῶν Κάτω Χωρῶν, καὶ ὁ ἐκλέκτωρ Μὰξ Ἑμμανουήλ τῆς Βρυαρίας, ὅστις διόκει τὰς χώρας ταύτας ὡς τοπάρχης κατ' ἐντολὴν τοῦ ἰσπανικοῦ στέμματος, δὲν ἀντέστη ποσῶς εἰς τοῦτο, ἀλλὰ τὸναντίον προσεχώρησεν εἰς τὴν γαλλικὴν συμμαχίαν καὶ ὑπὸ τὴν ιδιότητα ἡγεμόνος τῆς αὐτοκρατορίας, ὡς ἔπραξε καὶ ὁ ἀδελφός του, ὁ ἐκλέκτωρ Ἰωσήφ Κλήμης τῆς Κολωνίας. Εἶχεν ἔλθει ὁ Μὰξ Ἑμμανουήλ εἰς ἐχθρικὰς σχέσεις πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, ἤλπιζε δὲ λαμπρὸν μέλλον ὑπὲρ τοῦ οἴκου του τῇ ἀρωγῇ τῆς Γαλλίας.

Καὶ ἄλλοι δὲ τινες Γερμανοὶ ἡγεμόνες, οἱ δοῦκες λ. χ. τοῦ Βολφεμβούιτελ, ἔλαβον γαλλικὰς ἐπιχορηγήσεις.

Ἐν Ἰταλίᾳ δὲ ὁ δοῦξ τῆς Σιβοῦας ὡς καὶ ὁ τῆς Μαντουῆς συνετάχθησαν πρὸς τὴν Γαλλίαν.

Ἀπέναντι τούτων περισυνέλεγε καὶ ὁ αὐτοκράτωρ τοὺς φίλους του. Ἐν τῇ Ἄνω Γερμανίᾳ εἶχεν ὑπὲρ ἑαυτοῦ τοὺς μικροτέρους ἡγεμόνας καὶ τὰς αὐτοκρατορικὰς πόλεις, ἐν δὲ τῇ βορείᾳ Γερμανίᾳ τὸν οἶκον τοῦ Ἄννοβέρου, τὸν νέον ἐκλέκτορα Γεώργιον Λουδοβίκον.

Σπουδαιότερον ἦτο ὅτι ὁ κραταιότερος τῶν Γερμανῶν τοπικῶν ἡγεμόνων, ὁ ἐκλέκτωρ τοῦ Βρυνδεμβούργου, ἦτο στενώτατα προσκεκολλημένος εἰς αὐτόν : ἡ εἶδσις περὶ τοῦ θανάτου Καρόλου τοῦ Β'. ἔφθασεν εἰς Βιέννην κατὰ τὴν αὐτὴν ἐκείνην 16ην Νοεμβρίου καθ' ἣν ὑπεγράφη ἡ συνθήκη περὶ τοῦ νέου πρωσικοῦ βασιλικοῦ στέμματος.

Ἀλλὰ τὸ πάντων σπουδαιότερον ἦτο τὸ ζήτημα τῆς στάσεως τὴν ὁποίαν θὰ ἐλάμβανον αἱ ναυτικαὶ δυνάμεις, ἡ Ἀγγλία καὶ αἱ Κάτω Χωραί.

§ 466. Αἱ ναυτικαὶ δυνάμεις. — Αἱ δυνάμεις αὗται ἀνεγνώρισαν πάντως κατὰ τὴν πρώτην στιγμὴν τὸν Φίλιππον Ε'. ὡς βασιλεῖα τῆς Ἰσπανίας, εἶδον ὅμως ταχέως ἀπειλούμενα τὰ ἐμπορικά συμφέροντά των, καὶ δὴ ὅχι μόνον ταῦτα, ἐκ τῆς ἐνώσεως τῆς γαλλικῆς καὶ τῆς ἰσπανικῆς κατὰ θάλασσαν δυνάμεως.

Διὰ τοὺς Ὁλλανδοὺς ἀπετέλει κίνδυνον ἄμεσον ἡ παραδοχὴ

γαλλικῶν στρατευμάτων εἰς τὰς ὀχυράς θέσεις τῶν ἰσπανικῶν Κάτω Χωρῶν.

Ἐν δὲ τῇ Ἀγγλίᾳ αἱ γινῶμαι ἦσαν διηρημένοι. Ὁ βασιλεὺς Γουλιέλμος ὁ Γ'. ἐθεώρει τὴν ὑπὸ τοῦ Λουδοβίκου ἀποδοχὴν τῆς διαθήκης τοῦ Καρόλου Β'. ὡς ἀθέτησιν δοθέντος λόγου, καὶ ἔβλεπε τὸν κίνδυνον γαλλικῆς ὑπεροχῆς, καθ' ἣς εἶχε πολεμήσει καθ' ὅλον τὸν βίον του, ἐγειρόμενον ὑπὸ ἀπειλητικωτέραν μορφήν.

Εἶχεν ὑποστῇ ὁμως σπουδαίας ἥττας κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἐν τῷ κοινοβουλίῳ του, ἐν ᾧ ἐδέσποζον τὸ κομματικὸν πνεῦμα καὶ ἡ ὑπερφίαλος μικρόνοια, καὶ αὐτὴ δὲ ἡ σπουδαία διακανόνισις τοῦ ζητήματος τῆς διαδοχῆς, ἥτις ἀπέβη ἀναγκαία ἔνεκα τοῦ θανάτου τοῦ δουκὸς Γλόσεστερ, τοῦ μόνου ἔτι ζώντος υἱοῦ τῆς πριγκιπίσσης Ἀννας, ἐχρησιμοποιήθη ὑπὸ τοῦ κοινοβουλίου πρὸς περαιτέρω ἐξασθένεισιν τῆς βασιλικῆς δυνάμεως. Καλέσαντες δὲ οἱ τοῦ κοινοβουλίου τὸν οἶκον τοῦ Ἀννοθέρου, τοὺς ἀπογόνους τῆς πρώτης ἐκλεκτορίσσης Σοφίας, θυγατρὸς τοῦ ἄλλοτε βασιλέως τῆς Βοημίας, τοῦ Χειμερίου βασιλέως (Winterkönig) καὶ τῆς Ἑλισάβετ Στούαρτ, εἰς τὴν εἰς τὸν θρόνον διαδοχὴν, δὲν παρέλειψαν νὰ ὀρίσωσιν, ὅτι πᾶς μέλλων ἡγεμὼν ὤφειλε ν' ἀνήκῃ εἰς τὴν ἀγγλικανικὴν ἐκκλησίαν, ὅτι δὲν ἐπετρέπετο εἰς αὐτὸν νὰ ἐξέλθῃ ποτὲ τῆς χώρας ἄνευ ἀδείας τοῦ κοινοβουλίου, ὅτι πᾶσαι αἱ δημόσιαι ὑποθέσεις ἔπρεπε νὰ ἐξετάζωνται καὶ διευθετῶνται ὑπὸ τοῦ μυστικοσυμβουλίου, ὅτι οἱ δικασταὶ μόνον προτάσει τοῦ κοινοβουλίου δύνανται ν' ἀπολυθῶσι.

Τὸ κοινοβούλιον τὸ συνελθὼν τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1701 κατείχετο ἀκόμη ὑπὸ τῶν αὐτῶν ἀντιπολιτευτικῶν διαθέσεων, δὲν εἶχεν ὁμως πλέον ὀπισθὲν του καθ' ὁλοκληρίαν τὸ φρόνημα τοῦ ἔθνους. Εἶχε δὲ ἐξεγερθῇ ἤδη ἐν τῇ χώρᾳ τὸ φιλοπόλεμον πνεῦμα, καὶ ἡ ὑπεροψία τῶν μεγιστάνων τοῦ κοινοβουλίου ἐτρώθη καιρίως, ὅτε ἀναφορὰ (petition) Freeholders (1) τινῶν τῆς κομητείας τοῦ Κέντ συνετάχθη ὑπὸ τὸ πνεῦμα τοῦτο· μία μεμονωμένη κομητεία, ἡκούσθησαν λέγοντες πολλοὶ ἐν τῷ κοινοβουλίῳ ἐκμανέντες ἐπὶ τούτῳ, ὥς

(1) Σ. Μ. Freehold καλεῖται τὸ ἐλεύθερον τιμάριον· ἐκ τούτου δὲ Freeholders οἱ Βρεττανοὶ γαιοκτῆμονες οἱ ἔχοντες ἐκ τῶν κτημάτων των 40 τοῦλάχιστον λίρας ἐτήσιον εἰσόδημα καὶ ἔνεκα τούτου κεκτημένοι δικαίωμα ψήφου κατὰ τὰς κοινοβουλευτικὰς ἐκλογάς.

ἀποτολήσῃ νὰ δεσπόσῃ τῆς ἀντιπροσωπείας τοῦ ἔθνους, τῶν κοινοτήτων τῆς Ἀγγλίας.

Ἀλλὰ τὰ μέτρα ἅτινα ἔλαβεν ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας ἐν ταῖς Κάτω Χωραῖς ὥθουν ὁσημέραι ἐπὶ πλέον εἰς κατανόησιν τῶν κινδύνων οὓς διέτρεχε καὶ ἡ Ἀγγλία, καὶ οὓς πρὸ πολλοῦ βεβαίως ἡγνόουν οἱ πράγματι εἰδήμονες περὶ τὰ τοιαῦτα ἄνδρες τῶν δύο χωρῶν, ὁ Γουλιέλμος καὶ ὁ τρόφιμος τοῦ συμβουλίου (Ratspensionarius) Χείνσιος.

Διεξήγοντο δὲ νῦν ἀκριβῶς διαπραγματεύσεις περὶ νέας συμμαχίας, κατὰ τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ τῆς εὐρωπαϊκῆς ἐλευθερίας, ὅτε αὐτὸς οὗτος διὰ μιᾶς μεγάλης μωρίας ὑπεβοήθησε τὸν ἀγγλικὸν λαὸν εἰς ὀρθὴν κατανόησιν τῶν πραγμάτων.

§ 467. Τελευταῖοι χρόνοι Γουλιέλμου τοῦ Γ'. — Τὴν 17 Σεπτεμβρίου 1701 ἀπέθανεν ὁ Ἰάκωβος ὁ Β'. ἐν Ἀγίῳ Γερμανῷ (St—Germain) ὅπου εἶχε παράσχει αὐτῷ ἀξιοπρεπέστατον ἄσυλον ἢ μεγαλοφυχία τοῦ Λουδοβίκου· ὁ ἔκπτωτος τῆς Ἀγγλίας βασιλεὺς, ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον παρορώμενος ἢ λησμονούμενος ὑπὸ τοῦ κόσμου, εἶχεν ἀφιερῶσει τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ βίου του εἰς τὴν αὐστηρὰν ἀδελφότητα (Kongregation) τοῦ La Trappe (ἱδρυθεῖσαν τῷ 1662) καὶ εἶχε παραδοθῇ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον εἰς εὐσεβὴ καὶ μετανοητικὴν ἀπραξίαν.

Δὲν εἶχε δὲ ἀποθάνει οὗτος ἀκόμη, ὅτε ὁ Λουδοβίκος εἶχεν ἐκφράσει τὴν πρόθεσιν τοῦ ν' ἀναγνωρίσῃ τὸν υἱὸν αὐτοῦ ὡς βασιλεῖα τῆς Ἀγγλίας. Ἀμα δὲ τῇ τελευταίᾳ πνοῇ Ἰακώβου τοῦ Β' ἐπηκολούθησεν ἡ ἀναγόμενσις τοῦ Ἰακώβου Γ', ὡς βασιλεὺς τῆς Μεγάλης Βρετανίας, τῆς Ἀγγλίας, τῆς Σκωτίας καὶ τῆς Ἰρλανδίας, τόσον ἐσπευσμένως, ὥστε δὲν παρελείφθη *) τὸ «βασιλεὺς τῆς Γαλλίας», ὅπερ ἀπὸ ἀρχαίων ἡμερῶν περιλαμβάνεται ἐν τῷ τίτλῳ τῶν Ἀγγλῶν βασιλέων, ἐν τῇ παρουσίᾳ δὲ περιστάσει ἐφαίνετο ἀρκούντως παράξενον.

Ἡ ἐπενέργεια ὑπῆρξε τοιαύτη οἷαν ἡδυνάτο τις εὐκόλως νὰ φαντασθῇ· ἡ συνθήκη τῆς Ρύσδικ ἐσχίσθη διὰ τῆς ἐνεργείας ταύτης τῆς ἐν μέρει μὲν αἰσθηματικῆς ἐν μέρει δὲ ὑπεροπτικῆς καὶ πεισματώδους· ὁ

*) Ὡς φαίνεται (Ranke, Ἀγγλικὴ Ἱστορία VII Σελ. 271.

Γουλιέλμος ἀνεκάλεσε τὸν πρέσβυν του καὶ ἐπωφελήθη τὴν εὐκαιρίαν ὅπως διαλύσῃ τὸ κοινοβούλιον καὶ διατάξῃ νέας ἐκλογάς, τῶν ὁποίων τὰ ἀποτελέσματα δὲν ἦτο δυνατόν νὰ εἶναι ἀμφίβολα ἕνεκα τῆς ἀγανακτήσεως τοῦ ἀγγλικοῦ ἔθνους κατὰ τοῦ διαθήματος τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας, ὅστις ἤθελε νὰ ἐπιβάλῃ αὐτῷ καὶ αὐτῇς νέον παπιστὴν καὶ ὑποχρεωμένον αὐτῷ βασιλέα.

Τὸ νέον κοινοβούλιον, τὸ ἔκτον ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Γουλιέλμου, ἐξεφράσθη πάραυτα ἐντονώτατα κατὰ τῆς προσβολῆς ταύτης καὶ ὑπεσχέθη εἰς τὸν βασιλέα ὑποστήριξιν ἐν τῷ πολέμῳ, ἐν ᾧ ὁ ἀγὼν θὰ ἦτο, εἴαν ἡ ἀνάρρησις ἐκείνη ἐνὸς Ἰακώβου Γ'. εἶχεν ἔννοιάν τινα καὶ ἤξιον ὅτι ἐκέκτετο ποιᾶν τινα σημασίαν, ὅχι πλέον περὶ τῶν συμφερόντων μόνον τοῦ ἐμπορίου ἀλλὰ καὶ περὶ ὅλων τῶν ἀποκτημάτων τῆς τελευταίας ἡμισείας ἐκατονταετηρίδος.

Ἀπὸ τοῦ Σεπτεμβρίου ἀκόμη τοῦ 1701 εἶχε συνομολογηθῇ ἐν Χάγῃ ὁ νέος συνασπισμὸς — Ἀγγλίας καὶ Ὁλλανδίας μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος, — τὸν δὲ Ἀπρίλιον τοῦ 1702 ἐμελλε νὰ ἀπέλθῃ αὐτὸς ὁ Γουλιέλμος εἰς τὰς Κάτω Χώρας, ὅπως ἀναλάβῃ αὐτόθι τὴν ἰρχηγίαν τοῦ στρατοῦ.

Ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἦτο πεπρωμένον δι' αὐτόν· πτωσίς τις κατὰ τὴν θήραν ἐπέφερε τὴν 8 Μαρτίου τοῦ 1702 τὸν θάνατον τοῦ μεγάλου τούτου ἀνδρὸς τοῦ μεγάλας προσενεγκόντος ὑπηρεσίας ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας τῶν εὐρωπαϊκῶν πολιτειῶν ὡς καὶ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας καθ' ὅλου τοῦ κόσμου.

Ὁ Γουλιέλμος ἀνῆκεν εἴπερ τις καὶ ἄλλος εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν ἀνδρῶν εἰς τοὺς ὁποίους ἡ ἱστορία μόνον, τουτέστιν οἱ μεταγενέστεροι καὶ συνήθως οἱ ἀπώτεροι μεταγενέστεροι δύνανται ν' ἀπονέμωσι τὸ δίκαιόν των : διότι τὸ μεγαλεῖον τοιούτων ἀνδρῶν ἔγκειται ἀκριβῶς ἐν τούτῳ, ὅτι πρὸς ἐπιτυχίαν τῶν μεγάλων σκοπῶν των παρορῶσι τὴν κρίσιν καὶ τὴν γνώμην τῶν συγχρόνων καὶ τῶν ὁμοεθνῶν των. Κατὰ κανόνα δὲ οἱ τοιοῦτοι ἄνδρες παραιτοῦνται τῆς ἐπιδοκιμασίας καὶ τῆς ἐπευφημίας τούτων· ὀφείλουσι μάλιστα πρὸς πραγματοποιήσιν τῶν μεγάλων σκοπῶν των νὰ πολεμήσωσι τὸν βαρύν, τὸν τὴν ζωὴν καταπικραίνοντα, τὸν τὴν ζωὴν φθείροντα ἀγῶνα κατὰ τῶν φρονίμων μετριοτήτων, αἵτινες ἐξυμνοῦνται καὶ

ἐξαίρονται ὑπὸ τῶν ὁμοίων των καὶ πάντοτε πλητίστιοι φέρονται ἐπὶ τοῦ ἀνοικτοῦ πελάγους.

Ὁ θάνατος οὗτος, ὁ δίδων πέρας εἰς τὴν ζωὴν τὴν ὁποίαν εἶχε φθείρει ἤδη σχεδὸν καθ' ὁλοκληρίαν ἡ ἀσθένεια, καὶ ἦτις ἐν τούτοις ἔμελλε νὰ λήξῃ διὰ βιαίου σχεδὸν τρόπου, δὲν ἐπέφερεν οὐδεμίαν μεταβολὴν εἰς τὴν πορείαν τῶν ἐν πλήρει ἤδη ἐνεργείᾳ πολεμικῶν πραγμάτων· συμφώνως πρὸς τὸν νόμον τοῦ 1689 διεδέχθη τὸν Γουλιέλμον ἡ δευτέρα τῶν θυγατέρων τοῦ Ἰακώβου τοῦ Β'. ἐκ τοῦ πρώτου γάμου αὐτοῦ, ἡ Ἄννα (1702 — 1714).

§ 468. Ὁ πόλεμος. Ἡ βασιλίσσα Ἄννα. 1702.— Ὁ περὶ τῆς ἰσπανικῆς διαδοχῆς πόλεμος, ὁ ἐν τῷ κύκλῳ τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ περιλαβὼν ὅλην τὴν μεσημβρινὴν καὶ δυτικὴν Εὐρώπην καὶ ἐπὶ διαφορωτάτων σκηνῶν διεξαχθεὶς, διήρκεσε ὡς δεκα ἔτη.

Ἡ Γαλλία εἶχε κατ' αὐτὸν τὸ πλεονέκτημα συγκεντρωτικῆς, καὶ ὑπὸ ἐνιαίαν διεύθυνσιν διατελούσης στρατιωτικῆς δυνάμεως· ὁ κατὰ ξηρὰν στρατὸς αὐτῆς ὑπολογίζεται ἐν ἀρχῇ τοῦ πολέμου εἰς 200,000 ἄνδρας ἐπὶ πληθυσμοῦ 15 περίπου ἑκατομμυρίων.

Πρέπει νὰ διακρίνωμεν ὡς κύρια θέατρα τοῦ πολέμου τὸ ἰταλικόν, τὸ γερμανικόν, τὸ ὀλλανδικόν, εἰς τὰ ὁποῖα ταχέως προσετέθη τὸ ἰσπανικόν, θὰ ἦτο δὲ ἄριστον, πρὸς κατανόησιν καὶ ἐκτίμησιν τῶν πραγμάτων, νὰ παρακολουθήσωμεν τὸν πόλεμον ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος ἐπὶ τῶν διαφόρων τούτων θεάτρων.

§ 469. Στρατεία τοῦ 1702.— Ἡ στρατεία τοῦ 1702 ἀπέβη κατὰ πρῶτον ἐν Ἰταλίᾳ ὀλίγον εὐτυχῆς διὰ τοὺς Γάλλους. Τὴν φορὰν ταύτην δὲν ἐστεροῦντο οἱ Αὐστριακοὶ μεγάλου στρατηγοῦ, λαβόντες μάλιστα αὐτὸν οἰονεὶ ἀπ' εὐθείας παρὰ τοῦ ἐχθροῦ.

Ὁ πρίγκηψ Εὐγένιος τῆς Σαβοΐας, ὁ πέμπτος υἱὸς μεγάλου ἰταλικοῦ οἴκου, πλαγίας γραμμῆς τοῦ οἴκου τῆς Σαβοΐας, εἶχε γεννηθῇ ἐν Παρισίοις τῷ 1663. Ἡ μήτηρ αὐτοῦ ἦτο ἀνεψιὰ τοῦ καρδινάλιου Μαζαρίνου.

Ὁ ὑστερότοκος οὗτος, μὴ διακρινόμενος διὰ τὸ κάλλος τῆς μορφῆς του, προωρίσθη διὰ τὸ ἐκκλησιαστικόν στάδιον· αὐτὸς ὁ ἴδιος ἔδειξεν ἐνωρὶς τὴν κλίσιν του πρὸς τὰ στρατιωτικά, καὶ ὁ Λουδοβίκος ΙΔ' ἔδειξεν ἐπὶ τοῦ προκειμένου μικρὰν ὀξυδέρκειαν καὶ δια-

γνωστικόν, ἀρνηθεὶς νὰ δώσῃ αὐτῷ τὴν στρατιωτικὴν θέσιν ἣν οὗτος ἐζήτηι.

Ἐν ἔτει 1683, ὅτε ἡ ἐπίθεσις τῶν Τούρκων ἐξήγειρε τὸ κοινὸν χριστιανικὸν εὐρωπαϊκὸν αἶσθημα, ἐγκατέλιπεν ὁ Εὐγένιος τὴν Γαλιάν καὶ εὗρεν εὐκαιρίαν νὰ διακριθῇ κατὰ τὴν λύσιν τῆς πολιορκίας τῆς Βιέννης.

Ἐνταῦθα, ἐν τῷ τουρκικῷ πολέμῳ, ἀπέκτησεν ὁ Εὐγένιος τὴν πολεμικὴν πείραν, ὑπηρέτησεν ἐν τῷ μεταξὺ, 1688, εἰς Ἰταλίαν, τῷ 1691 ὡς διοικητὴς τῆς φρουρᾶς τοῦ Τουρίνου, καὶ τῷ 1693 προήχθη εἰς στρατάρχην : εἰς αὐτὸν εἶχεν ἐπιφυλαχθῇ, ὡς ἀφηγήθημεν, ἡ κρίσιμος νίκη κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν, καὶ ὁ δούξ Κάρολος τῆς Λοθαριγγίας ὑπέδειξεν αὐτὸν εἰς τὸν αὐτοκράτορα, τοῦ ὁποῦ τὸν ἀγῶνα ἀνεπιφυλάκτως κατέστησεν οὗτος ἴδιον ἑαυτοῦ, ὡς τὸν μέλλοντα πρῶτον στρατηγὸν τοῦ αἰῶνος.

Ἡ πρωτοτυπία τῆς στρατηγικῆς τέχνης αὐτοῦ κατεδείχθη ἀμέσως ἐνταῦθα : ἐνῷ οἱ Γάλλοι ἐφύλαττον τὰς συνήθεις διόδους, ὁ Εὐγένιος, ὑποστηριζόμενος ὑπὸ τῶν ὀρεινῶν κατοίκων, ὠδήγησε τὸν στρατὸν τοῦ διὰ νέας ὁδοῦ καὶ διὰ νέων μέσων εἰς τὴν πεδιάδα τῆς Βερόνης καὶ ἀφῆρπασε παρὰ τοῦ στρατάρχου Κατινὰ σπουδαίαν θέσιν παρὰ τὸ Κάρπι· ὁ Γάλλος στρατάρχης ὠπισθοχώρησε νῦν, ὅπως προστατεύσῃ μόνον τὸ Μεδιόλανον, ἀνεκλήθη ὁμως ὑπὸ τοῦ βασιλέως του, ὅστις ἦτο δυσηρεστημένος κατ' αὐτοῦ, καὶ ἐτάχθη ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Βιλλερουά.

Καὶ ὁ νέος ὅμως ἀρχιστράτηγος εἶχεν ἐντολὴν νὰ πολεμήσῃ καὶ ἀπώλεσε καὶ αὐτὸς τὴν μάχην, ἣν εἶχεν ἐπιζητήσῃ, ἐν Κιάρι (Chiari), ἀνατολικῶς τοῦ Ἀδούα (Adda). Κατὰ τινὰ ἀπροσδόκητον ἐπίθεσιν συνελήφθη αὐτός ὁ Βιλλερουά, τοῦθ' ὅπερ ὁμως δὲν ἦτο μέγα κέρδος, διότι ἀντικατεστάθη ὑπὸ ἀνδρὸς ἰκανωτέρου, τοῦ δουκὸς τῆς Βανδώμης (Vendome).

Οὗτος ἀνεστήλωσεν ἐν τινι ἀκρίτῳ ἄλλως μάχῃ παρὰ τὴν Λουζάραν τὸ φρόνημα τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ· καὶ ἐνῷ μικραὶ τινες χῶραι, ὡς ἡ Μοδένα καὶ ἡ Μιράνδολα προσεχώρησαν εἰς τὸν αὐτοκράτορα, ἐτήρησαν οἱ Γάλλοι τὴν Μιντούην καὶ τὸ Μεδιόλανον.

§ 470. Ἡ Ἰταλία. Αἱ Κάτω Χῶραι. — Ἐν ταῖς Κάτω Χώραις ἤρχισεν ὁ πόλεμος ἐν ἔτει 1702. Ὁ ἀντικατα-
Παγκόσμιος Ἱστορία

στάτης τοῦ Γουλιέλμου ἐνταῦθα ἦτο ὁ Ἰωάννης Τσώρτσιλλ (Churchill), ὁ οὐ ξ τοῦ Μάργβορου, ἀνὴρ λαμπρῶν φυσικῶν χαρισμάτων, ὅστις, ἀμφιβόλου πίστεως ἐπὶ Γουλιέλμου τοῦ Γ', ἐνένετο νῦν ἀρχηγὸς τῶν οὐίγων καὶ ἔχαιρε τὴν ἀπεριόριστον ἐμπιστοσύνην τῆς βασιλείσης Ἀννης, ἥτις διέτέλει εἰς σχέσεις στενωτάτης φιλίας μετὰ τῆς τούτου συζύγου.

Οἱ ἡγεμόνες τῆς βορείου Γερμανίας, οἱ φιλίως διακείμενοι πρὸς τοὺς Γάλλους, εὐκόλως συνεκρατήθησαν εἰς ἡσυχίαν, σπουδαῖαι δέ τινες θέσεις τῶν Κάτω Χωρῶν, ὡς ἡ Βένλο, ἡ Ροερμόνδη, ἡ Λυττίχη, ἔπεσον εἰς τὰς χεῖρας τῶν συμμάχων, οἵτινες εἶχον συναθροίσει ἐνταῦθα στρατὸν 60,000 ἀνδρῶν, ἀπαρτιζόμενον ἐκ στρατευμάτων ἀγγλικῶν, κατωχωρικῶν, βρανδεμβουργικῶν.

§ 471. 1703. Ἡ Γερμανία. — Ἐν Γερμανίᾳ ὁ πόλεμος ἔλαβεν ἐντονώτερον χαρακτῆρα μόνον ἐν ἔτει 1703.

Ἐνταῦθα ἐκέκτηντο οἱ Γάλλοι τὸν χρησιμώτατον τῶν συμμάχων τῶν ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ ἐκλέκτορος Μαξιμιλιανοῦ Ἐμμανουήλ τῆς Βαυαρίας, ὅστις συνέδεε πυρίνην φιλοδοξίαν μετ' ἀληθῶν στρατιωτικῶν προσόντων.

Τὸν Μάιον τοῦ 1703 ἠνώθη ὁ γαλλικὸς στρατὸς ὑπὸ τὸν Βιλλάρ μετὰ τῶν στρατευμάτων τοῦ ἐκλέκτορος, ἡ δὲ γνώμη ἀμφοτέρων τῶν ἀρχηγῶν ἦτο νὰ καταλάβωσι τὸ Τυρόλον καὶ οὕτω νὰ ἔλθωσιν εἰς ἐπαφὴν μετὰ τοῦ ἐν Ἰταλίᾳ στρατοῦ : ὁ ἐκλέκτωρ μάλιστα διανοεῖτο νὰ ἐνώσῃ τὴν χώραν ταύτην μετὰ τῆς Βαυαρίας, ἡ δὲ Γαλλία δὲν εἶχεν οὐδὲν νὰ ἀντίπῃ κατὰ τοῦ σχεδίου τούτου.

Μετὰ 12,000 ἀνδρῶν, ἐξ ὧν τὸ ἐν πέμπτον ἦσαν Γάλλοι, εἰσέβαλεν ὁ Βαυαρὸς ἐκλέκτωρ εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Ἴνν, καὶ κατέλαβε τὴν Κούφσταϊν, τὴν Ράττεμβεργ, τὴν Ἰννσβρούκην· ἡ χώρα εἶχε πολλοὺς λόγους νὰ εἶναι δυσηρεστημένη κατὰ τῆς ὑφισταμένης διοικήσεως, ὁ δὲ Μάξ Ἐμμανουήλ ὑπεσχέθη νὰ καταστήσῃ αὐτὴν εὐδαίμονα ὑπὸ τὸ βαυαρικὸν σκήπτρον.

Δὲν ἐσκέπτοντο ὁμῶς οὕτω καὶ οἱ χωρικοί, οἵτινες, ἀφοῦ ἀπηλλαγῆσαν τῶν προδοτικῶν, ὡς ἐνόμιζον, ἀρχῶν, ἀνέλαβον οἱ ἴδιοι εἰς χεῖρας τὸν ἀγῶνα. Κατέλαβον τὰ ὑψώματα διὰ τῶν τοξοτῶν τῶν, καὶ ἔβαλλον λίθους κατὰ τῶν κάτωθι διὰ τῆς ὁδοῦ διερχομένων ἐχθρῶν : αἱ ἐπιθέσεις τοῦ ἐκλέκτορος κατὰ τῶν χαρακωμάτων τοῦ

Βρέννερ ἀπέτυχον, ἡ ἔνωσις μετὰ τοῦ δουκὸς τῆς Βανδώμης ἀπεδείχθη μὴ ἐκτελέσιμος, οἷότι εἶχεν ἀποτύχει καὶ τούτου ἡ ἐπιδρομὴ εἰς τὸ μ ε σ η μ β ρ ι ν ὄ ν Τυρόλον: ὁ ἐκλέκτωρ ἠναγκάσθη νὰ ὀπισθοχωρήσῃ, διετήρησε δὲ ἐκ τῶν ἐν Τυρόλῳ κατακτήσεων τοῦ μόνου τὴν Κούφσταϊν.

Ὁ πόλεμος λοιπὸν ἐπανήχθη εἰς Βαυαρίαν, καὶ ἰσχυρὸς στρατὸς ὑπὸ τὸν μαρκίωνα Λουδοβίκον τῆς Βά'ης προήλασεν ἐκ Σουηβίας· ἀπεῖχεν ὁμῶς ὁ Μάξ Ἑμμανουήλ πάσης σκέψεως περὶ εἰρήνης, εἰς ἣν παρώτρυνον αὐτὸν οἱ φίλοι τοῦ Γερμανοὶ ἡγεμόνες.

Ὁ ἐκλέκτωρ ἐνίκησε τὸν αὐστριακὸν στρατηγὸν Στύρουμ ἐν Χόχσταϊτ τοῦ Δουνάβεως καὶ κατέλαβε τὴν Αὐγούσταν, ἐνῷ ὁ μαρκίων ἐστράφη πρὸς τὰ ὀπίσω· ἂν δὲ ὁ λαὸς τοῦ Τυρόλου εἶχε ματαιώσῃ τὴν στρατείαν αὐτοῦ, ἐξ ἄλλου καὶ ὁ αὐτοκράτωρ περιεσπάσθη ὑπὸ νέας ἀνταρσίας ἐν Οὐγγαρίᾳ, τῆς ὁποίας ἡγεῖτο καὶ αὐθις εἰς Ρακότσης.

Διότι τὸ πρῶτον νῦν πάλιν μετὰ τοσοῦτον χρόνον ἀνεφάνη κατὰ τὰς συγκρούσεις ταύτας ὁ λαϊκὸς πόλεμος μετὰ τινος σπουδαιότητος· καὶ αὐτὸς ὁ Λουδοβίκος ΙΔ'. ἐδοκίμασεν αὐτὸν ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐαυτοῦ χώρᾳ, ἐν ἣ δια παντὸς μέσου ἐνόμιζεν ὅτι εἶχε πραγματοποιήσῃ πλήρη ἐνότητα.

Εἰς τὰ ὄρη τῆς Λαγκεδόκης, εἰς τὰς Καβέννας, ἐξηγέρθησαν τὰ λείψανα τῶν ἐπονειδίστως βασανιζομένων προτεσταντῶν, οἱ «Camisards» καὶ ἀνταπέδωσαν τὰς φρικαλεότητας τῶν ἱερέων καὶ τῶν στρατιωτῶν αὐτῶν διὰ τῶν ἴσων· δὲν εἶχον οὗτοι πεπαιδευμένους ἐκκλησιαστικοὺς ἄνδρας, ἀφοῦ διδάσκαλοι καὶ ἐργάται καὶ ἀπλοὶ χωρικοὶ ἡγείροντο μεταξὺ αὐτῶν ὡς ἀρχηγοὶ καὶ κατηχηταὶ τῶν συνειδήσεων: κατέστρεψαν οὗτοι ναοὺς καὶ πύργους οὐκ ὀλίγους, μόνον δὲ ἐν ἔτει 1703 ἔθεσε τέρμα εἰς τὸν λαϊκὸν τοῦτον πόλεμον — εἶναι εὐνόητον διὰ τίνων μέσων — εἰς στρατάρχης τῆς Γαλλίας, ἡγούμενος· ἀξιολόγου στρατιωτικῆς δυνάμεως.

§ 472. Τὸ ἔτος 1704. Μάχη ἐν Χόχσταϊτ. — Κατὰ τὰ λοιπὰ τὸ ἔτος 1703 ἔφερον εἰς τὸν συναπισμὸν δύο ἀκόμη νέους συμμάχους, τὸν βασιλέα τῆς Πορτογαλλίας τὸν Μάϊον, καὶ τὸν δοῦκα τῆς Σαβοΐας τὸν Ὀκτώβριον: τὸν δὲ Νοέμβριον ἀνεκήρυξεν ὁ

αὐτοκράτωρ Λεοπόλδος τὸν δεύτερον υἱὸν του, τὸν ἀρχιδούκα Κάρολον, ἐν Βιέννῃ ἐπισήμως βασιλεῖα τῆς Ἰσπανίας.

Εὐτυχῆς ὑπῆρξε διὰ τὰ ὄπλα τῶν συμμάχων ἡ στρατεία τοῦ ἐπομένου ἔτους 1704.

Εἶναι ἀληθές ὅτι τὸ ἔτος ἤρχισε μετὰ συμβεβηκότος ἀτυχοῦς : τὸν Ἰανουάριον κατέλαβεν ὁ ἀνδρεῖος καὶ ἐνεργητικὸς ἐκλέκτωρ τῆς Βαυαρίας τὴν Πασσαυίαν πρὸς μέγαν τρόμον τῆς αὐλῆς τῆς Βιέννης, ἥτις ἐξ ἄλλου ἐπιέζετο ὑπὸ τῆς οὐγγρικῆς ἐπαναστάσεως τῆς διὰ χρημάτων γαλλικῶν συντηρουμένης, τὸ δὲ ἔαρ προσήλθεν εἰς ἐκείνους νέα ἀξιόλογος γαλλικὴ ἐπικουρία ὑπὸ τὸν Μαρσὶν, 8,000 ἄνδρες πεζοὶ καὶ 2,500 ἵππεῖς.

Ὁ ἐκλέκτωρ ἠδύνατο νὰ ἔχῃ μεγάλας ἐλπίδας, ἐπειδὴ ἡ αὐτοκρατορικὴ δύναμις δὲν ἦτο ἰσόπαλος πρὸς τὴν ἰδικήν του κατὰ τὰ μέρη ταῦτα,

Ἄλλ' οἱ δύο μεγάλοι στρατηγοὶ τῶν συμμάχων, ἐξ ὧν ὁ Εὐγένιος εἶχε τότε τὴν προεδρείαν ἐν τῷ σφόδρα κακολογουμένῳ βασιλικῷ πολεμικῷ συμβουλίῳ τῆς Βιέννης, κατῴρθωσαν νὰ πραγματοποιήσωσι σχέδιον ἀξιοθαυμάστου μεγαλείου καὶ τόλμης.

Ὁ δοῦξ δηλονότι τοῦ Μάρλμπορου, ὅστις ἠγεῖτο τῶν ἐν ταῖς Κάτω Χώραις συμμαχικῶν στρατευμάτων, ἠτύχησε νὰ ἐξαπατήσῃ τοὺς ὑπὸ τὸν Βιλλὰρ παρατεταγμένους κατ' αὐτοῦ Γάλλους : ἐστράφη οὗτος διὰ τῆς Μαστρίχτης, τῆς Κολωνίας, τῆς Κοβλεντίας, ὡς νὰ ἀπέβλεπεν εἰς τινὰ πολιορκίαν παρὰ τὸν Μωσέλαν, εἰς Τρεβήρους (Trier), κατηύθυνεν ὅμως ἐκεῖθεν τὰ βήματά του πρὸς ἀνατολάς, πρὸς τὸν Νέκαρ, τὴν Μογουντίαν, τὴν Χέιλδρονν, καὶ ἤνωσε κατόπιν τῆς δαιμονίου ταύτης πορείας κατ' εὐχὴν ἐν Γεϊςλιγγεν τὸν στρατὸν του μετὰ τοῦ ὑπὸ τὸν μαρκίωνα τῆς Βάδης αὐτοκρατορικοῦ (Ἰούνιον).

Ἡ πρώτη κοινὴ πολεμικὴ ἐνέργειά των ἦτο ἡ κατὰ τὴν 6 Ἰουλίου ἔφοδος κατὰ τῶν χαρακωμάτων, τὰ ὅποια εἶχεν ἐγείρει ὁ ἐκλέκτωρ ἐπὶ τοῦ Σέλλεμβέργ παρὰ τὴν Δονάουβερθ.

Ἡ ἔφοδος ἐπέτυχε καὶ ἡ πόλις ἐκυριεύθη. Ὁ Λουδοβῖκος ἔπεμψεν εἰς τὸν Γερμανὸν σύμμαχόν του 26,000 ἄνδρας ἐκ τοῦ στρατοῦ τοῦ ἄνω Ρήνου ὑπὸ τὸν στρατάρχην Ταλλάρδ'· διέβη οὗτος τὸν Μέλανα Δρυμόν, καὶ κατ' εὐχὴν ἔφθασεν ἐγγὺς τῆς Αὐγούστης παρὰ τῷ ἐκλέκτορι.

Ἄλλὰ καὶ ὁ Εὐγένιος, ὅστις εἶχεν ἀναλάβει τὴν ἀρχηγίαν παρὰ τὸν ἄνω Ρῆνον, ἐστράφη μετὰ μοίρας τοῦ ἐκεῖ στρατοῦ πρὸς τὸν Δούναβιν καὶ ἠνώθη παρὰ τὴν Δονάουβερθ μετὰ τοῦ Μάρλμπορου : δὲν ἐθράδυναν δὲ οὗτοι νὰ ἐπιτεθῶσι κατὰ τοῦ ἐχθροῦ παρὰ τὴν Λύτζιγεν, Χόχσταιτ καὶ Βλέγχοϊμ.

Ἦσαν περίπου πεντήκοντα χιλιάδες Ἀγγλοὶ, Αὐστριακοὶ, Βρανδεμβούργοι καὶ ἄλλων αὐτοκρατορικῶν χωρῶν ἄνδρες κατὰ πεντήκοντα χιλιάδων Βαυαρῶν καὶ Γάλλων : ἡ μάχη αὕτη ἔλαβε τὸ ὄνομα ἐκ τῆς ἐγγύς Χόχσταίτης ἢ ἐκ τῆς κώμης Βλέγχχαϊμ, ὅπου ἐν πέμπτῳ σχεδὸν τῶν Γάλλων ἠναγκάσθησαν νὰ παραδοθῶσιν αἰχμάλωτοι.

Ἐν τῷ συνόλῳ ἡ φονικὴ αὕτη ἡμέρα ἐστοίχιεν εἴκοσι χιλιάδας νεκρῶν καὶ πληγωμένων καὶ δέκα πέντε χιλιάδας αἰχμαλώτων· μεταξὺ δὲ τῶν τελευταίων τούτων ἦτο καὶ ὁ Γάλλος στρατάρχης, ὅστις δὲν εἶχε φανῇ ἀντάξιός τῆς ἀποστολῆς του.

Συνεπεῖα τῆς νίκης ταύτης ἔπεσον καὶ αὖθις εἰς χεῖρας τῶν αὐτοκρατορικῶν αἱ πόλεις Αὐγούστη, Ρεγενσβούργον, Πασσαυτα ἀφ' ἑαυτῶν, αὐτὸς δὲ ὁ ἐκλέκτωρ ἠναγκάσθη νὰ στρέψῃ τὰ νῶτα εἰς τὴν χώραν αὐτοῦ, ἥτις ἐτάχθη νῦν ὑπὸ αὐστριακὴν διοίκησιν. Ἐπορεύθη δὲ μετὰ τῶν Γάλλων εἰς τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ Ρῆνου καὶ εἶτα εἰς τὰς Κάτω Χώρας : οἱ Γάλλοι ἀπώλεσαν καὶ αὖθις τὸ Λανδάον, περιήλθον δὲ εἰς τὴν θέσιν κατ' ἀκολουθίαν τῆς βαρέας ἐν Χόχσταίτ ἥττης τοῦ νὰ φοβῶνται διὰ τὴν ἀσφάλειαν τῶν ἰδίων ἑαυτῶν συνόρων.

ὑπὲρ τοιαύτης ἐπιθέσεως κατ' αὐτῆς ταύτης τῆς Γαλλίας ἦσαν οἱ δύο νικηφόροι στρατηγοὶ ὡς καὶ ὁ δοῦξ τῆς Λοθαριγγίας, μετὰ ἰδιαιτέρας δὲ ζήσεως ἐζήτει τοῦτο ὁ νέος αὐτοκράτωρ, ὅστις διεδέχθη τὴν 5 Μαΐου τοῦ 1705 τὸν πατέρα αὐτοῦ Λεοπόλδον, Ἰωσήφ ὁ Α'. ὅστις ἀνύψωσε τὸν νικητὴν τῆς Βλέγχχαϊμ, τὸν δοῦκα τοῦ Μάρλμπορου, εἰς ἡγεμόνα τῆς αὐτοκρατορίας.

§ 473. Τὸ ἔτος 1705. Ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωσήφ ὁ Α'. — Ἐν τοσοῦτῳ τὰ πράγματα δὲν ἐφθισαν εἰς τοιαύτην ἄμεσον ἐπίθεσιν κατὰ τοῦ γαλλικοῦ ἐδάφους. Οἱ Γάλλοι εἶχον καταβάλει μεγάλας προσπάθειας πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς θέσεώς των, μεταξὺ δὲ ἄλλων κατώρθωσαν νὰ καταστείλωσιν ὁλοσχερῶς τὰ λει-

ψανα τῶν ἐπὶ τῶν Κεβεννίων ὁρέων ἐπαναστατῶν, ἐπὶ τῆς ἐπαναστατικῆς δράσεως τῶν ὁποίων ὑπελόγιζον οἱ σύμμαχοι.

Αὐθεντία πρὸς τὸ γερμανικὸν μέρος μεγάλη, ὁ μαρκίων τῆς Βάδης, ἦτο ἐναντίον τοῦ σχεδίου, τὸ ὁποῖον δὲν ἦτο εὐκόλως πραγματοποιήσιμον καὶ ἔνεκα τῆς ποιότητος τῶν στρατευμάτων τῆς αὐτοκρατορίας, τὰ ὅποια δὲν ἠδύναντο νὰ διαθέτωσιν ὅλως ἀπεριορίστως. Ὁ Μάρλμπορου δὲν ἀνέλαβε τὴν ἐπίθεσιν κατὰ τοῦ Βιλλάρ, ὅστις εἶχεν ὄχυρόν στρατόπεδον παρὰ τὴν Σιέρκ (Μωσέλας) καὶ ἐπέστρεψεν εἰς τὰς Κάτω Χώρας : αὐτὸς δὲ ὁ αὐτοκράτωρ περιεσπᾶτο καὶ ἡμποδίζετο ὑπὸ τῆς ἐξακολουθοῦσης ἐν Οὐγγαρίᾳ ἐξεγέρσεως ὥς καὶ ὑπὸ τῶν ἐν Βρυαρίᾳ ταραχῶν, ὅπου οἱ ὑπάλληλοι αὐτοῦ δὲν κατώρθονον νὰ συμβιβασθῶσι πρὸς τὸν λαόν.

§ 474. Τὸ ἔτος 1706. Ραμιλλίαί. Τουοῖνον. — Οὕτω ἡ στρατεία τοῦ 1705 ἀπέβη ἀτελεσφόρητος εἰς τὰ κύρια θέατρα τοῦ πολέμου : ἀλλ' ἐξ ἄλλου ἡ τοῦ ἐπομένου ἔτους 1706 ἐφάνετο ὅτι ἐμελλε νὰ ἐπιφέρῃ τὴν κρίσιν.

Ἐν ταῖς Κάτω Χώραις, ἐν Ἰταλίᾳ καὶ ἐν Ἰσπανίᾳ, κατήχθησαν περιφανεῖς ἐπιτυχίαι. Ἐν ταῖς Κάτω Χώραις ὁ Μάρλμπορου, ἐπιστρέψας ἐκ τοῦ Μωζέλα, εἶχεν ἀπωθήσει τοὺς Γάλλους : τὸν Μάιον τοῦ 1706 διέβη ὁ Βιλλερουά τὸν Δύλε καὶ προέβη τὴν 23 ἐν Ραμιλλίαίς, πρὸς βορρᾶν τῆς Ναμούρ, παρὰ τὸν Μάας κατὰ τοῦ Μάρλμπορου εἰς μάχην ἣν οὗτος ἐπέζητει.

Αἱ ἐκατέρωθεν δυνάμεις ἦσαν σχεδὸν ἴσαι : 60,000 πρὸς 60,000. Ἄλλ' ὁ Βιλλερουά εἶχε τεταγμένην τὴν κυρίαν δύναμίν του εἰς τὴν ἀκατάλληλον θέσιν καὶ κατετροπώθη· ἀπώλεσε τὸ τρίτον σχεδὸν τοῦ στρατοῦ του καὶ ἠναγκάσθη νὰ ὀπισθοχωρήσῃ ὀπισθεν τοῦ Λύς, ἐνῷ αἱ μεγάλαι πόλεις τῆς χώρας, ἡ Μέχελν, αἱ Βρυξέλλαι, ἡ Γάνδη, ἡ Βρούγγη περὶ ἤρχοντο εἰς χεῖρας τῶν συμμάχων, ὁ δὲ Κάρολος ὁ Γ' ἀνεκηρύσσεται πανταχοῦ βασιλεὺς τῆς Ἰσπανίας καὶ κύριος τῶν Κάτω Χωρῶν (1)

(1) Σ. Μ. Σημειοῦμεν ἐνταῦθα ὅτι ὁ συγγραφεὺς συχνὰ μεταχειρίζεται τὸν γεωγραφικὸν ὄρον Κάτω Χῶραι ἄνευ τῆς προσδιορισμοῦ ἰσπανικαί. πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τῶν ἐλευθέρων Κάτω Χωρῶν, τὰς ὁποίας ἔστιν ὅτε ἀποκαλεῖ Γενικὰς Πολιτείας, ἐκ τούτου δὲ δύναται νὰ προκύψῃ σύγχυσις διὰ τοῦτο ἐθεωρήσαμεν

Ἐτέρα ἐξίσου μεγάλη ἐπιτυχία κατήχθη ἐν Ἰταλίᾳ. Ἐνταῦθα οἱ Γάλλοι εἶχον τὴν ὑπεροχὴν· ἐκυρίευσαν παρὰ τοῦ δουκὸς τῆς Σαβοΐας, τοῦ συμμάχου τοῦ αὐτοκράτορος ἀπὸ τοῦ 1703, πολλὰς τὴν μίαν μετὰ τὴν ἄλλην θέσεις καὶ ἐπολιόρκησαν τὸ Τουρῖνον.

Καὶ κατὰ μὲν τὴν στρατείαν τοῦ 1705 οὐδὲν ἠδύνατο νὰ πράξῃ ὁ Εὐγένιος, ἀλλὰ τὸ θέρος τοῦ 1706 ἦλθον πρὸς αὐτὸν ἐνισχύσεις ἐκ Γερμανίας, στρατεύματα σαξωνικά, τοῦ Παλατινάτου, καὶ ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ ἡγεμόνος Λεοπόλδου τῆς Δεσσαυίας βρανδεμβουργικά : μετὰ τῶν τελευταίων 1300 ἀνδρῶν του ἐκράτησεν ὁ δοῦξ τῆς Σαβοΐας τὸ Τουρῖνον.

Ἡ ἀτυχὴς τροπὴ ἦν ἔλαβον ἐν τῷ μεταξὺ τὰ πράγματα ἐν ταῖς Κάτω Χώραις ἠνάγκασαν τὸν Λουδοβίκον ν' ἀνακαλέσῃ τὸν ἄριστον τῶν στρατηγῶν του, τὸν δοῦκα τῆς Βανδώμης, ὅστις ἡγεῖτο τῶν ἐν Ἰταλίᾳ δυνάμεων, καὶ νὰ πέμψῃ αὐτὸν εἰς τὸν στρατὸν τοῦ Βορρᾶ, ἐνῷ ἡ ἀρχηγία τοῦ ἐν Ἰταλίᾳ στρατοῦ ἀνετέθη εἰς πρίγκιπα τοῦ βασιλικοῦ οἴκου, εἰς τὸν δοῦκα τῆς Αὐρηλίας, παρὰ τῷ ὁποίῳ ἐτάχθη ὡς στρατιωτικὸς σύμβουλος ἀνὴρ μὴ διακρινόμενος ἐπὶ εὐθαρσίᾳ, ὁ στρατάρχης Μαρσίν.

Ἄνευ ἀντιστάσεώς τινος ἄφησαν οὗτοι τὸν αὐτοκρατορικὸν στρατὸν νὰ συμπληρώσῃ τὴν πρὸς τὰ ἐμπρὸς κίνησιν του καὶ ἀνέμενον αὐτὸν εἰς τὰ ὀχυρώματα τοῦ Τουρῖνου.

Τὴν 7 Σεπτεμβρίου τοῦ 1706 προέβησαν οἱ αὐτοκρατορικοὶ εἰς ἐπίθεσιν. Ὑπὸ ραγδαιοτάτην δὲ σφαιροβολίαν προὐχώρησαν ἀτάραχα τὰ πρωσιὰ στρατεύματα εἰς τὴν ἐπίκαιρον θέσιν· δις ἀποκρουσθέντα, εἰσέλασαν ταῦτα κατὰ τὴν τρίτην προέλασίν των εἰς τὰ χαρακώματα, οἱ δὲ Γάλλοι ὀπισθοχώρησαν.

Καὶ ἐπὶ τῆς δεξιᾶς δὲ πτέρυγος καὶ ἐν τῷ κέντρῳ ὑπερεπηδήθησαν τὰ χαρακώματα, καὶ ὅτε ἐνεφανίσθη ἐντὸς τῶν ὀχυρωματικῶν τούτων ἔργων τὸ ἵππικόν μετετράπη ἡ ὀπισθοχώρησις τῶν Γάλλων εἰς φυγὴν.

Ἑπτακισχίλιοι ἐξ αὐτῶν, ἐν οἷς καὶ ὁ τραυματισθεὶς Μαρσίν,

ἀναγκαῖον νὰ ἐπιστήσωμεν εἰς τοῦτο τὴν προσοχὴν τοῦ ἀναγνώστου. Τὸ ἐφ' ἡμῖν εὐλαβούμενοι κατ' ἀρχὴν τὴν θέλησιν τοῦ συγγραφέως ἀπεφύγομεν τὴν παρεμβολὴν ἐν τῷ κειμένῳ προσδιορισμῶν.

συνελήφθησαν αἰχμάλωτοι, τὸ δὲ στρατόπεδον μεθ' ὅλου τοῦ πολιορκητικοῦ πυροβολικοῦ περιήλθεν εἰς χεῖρας τῶν συμμάχων.

Ἡ νίκη αὕτη ἦτο μέγας θρίαμβος κατὰ μεγάλης ὑπεροχῆς : ὁ δούξ τῆς Σαβοΐας ἀνέλαβε τὴν χώραν του, ὁ ἡττηθεὶς γαλλικὸς στρατὸς ἐγκατέλιπε τὴν Ἰταλίαν, καὶ τὰ ἐν ταῖς λοιπαῖς δὲ θέσεσι στρατεύματα ἐξεκένωσαν τὴν χώραν ταύτην κατ' ἀκολουθίαν γενικῆς συνθηκολογίας, δι' ἧς ἐπετράπη αὐτοῖς (Μάρτιον τοῦ 170) ἡ ἀσφαλὴς ἀποχώρησις εἰς Γαλλίαν.

Κάρολος ὁ Γ'. ἀνεγνωρίσθη δούξ τοῦ Μεδιολάνου, καὶ τὸν Ἰούλιον τοῦ 1707 μετρία στρατιωτικὴ δύναμις ὑπὸ τὸν κόμητα Δάουν κατέλαβεν ἐπ' ὀνόματι τοῦ Καρόλου καὶ τὴν Νεάπολιν.

§ 475. Ὁ πόλεμος ἐν Ἰσπανίᾳ. — Αὐτὸς οὗτος δὲ ἀρχιδούξ εὕρισκετο ἀπὸ τοῦ Μαρτίου τοῦ 1704 ἐπὶ ἰσπανικοῦ ἐδάφους.

Ἐνταῦθα ἡ ἀγγλοολλανδικὴ ναυτικὴ δύναμις εἶχε τὴν ὑπεροχὴν ἀπέναντι τῆς γαλλοῖσπανικῆς: τὸν Μάϊον τοῦ 1702 εἶχον συλλάβει οἱ σύμμαχοι ἐν τῷ ὄρμῳ τοῦ Βίγου (τῆς Γαλλικίας) τὸν ἰσπανικὸν ἀργυροῦν στόλον, (Sillberflotte) ἐπιτρέφοντα ἐκ Μεξικοῦ, τοῦθ' ὅπερ δὲν ἦτο μέγα τι κέρδος, καθ' ὅσον τὸ φορτίον — διότι οὕτω εἶχον νῦν τὰ πράγματα ἐν Ἰσπανίᾳ — ἀνῆκε κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς Ὁλλανδοὺς καὶ Γερμανοὺς ἐμπόρους.

Ὁ βασιλεὺς τῆς Πορτογαλλίας δὲν ἐδίστασε νὰ προσχωρήσῃ εἰς τὴν συμμαχίαν : τὸν Μάρτιον τοῦ 1704 ἀπεδιβάσθησαν 12,000 Ἀγγλοὶ καὶ Ὁλλανδοὶ εἰς τὰς πορτογαλλικὰς ἀκτὰς, καὶ ὁ Ἰσπανὸς παραβασιλεὺς Κάρολος ὁ Γ'. ἐνεφανίσθη ἐν Λισσαβῶνι.

Κατὰ τὸν Αὐγούστου τοῦ αὐτοῦ ἐκείνου ἔτους ἐπραγματοποίησαν μίαν λαμπρὰν ἐπιχείρησιν : οἱ ναῦται αὐτῶν ἀνερριχήθησαν εἰς τὸν βράχον τοῦ Γ ι β ρ α λ τ ᾱ ρ εἰς θέσιν, ὅπου ἡ ἄμυνα αὐτοῦ ἦτο εὐκολωτάτη, ἐνῷ οἱ κάτοικοι τῆς παρημελημένης πόλεως ἐπεκαλοῦντο τοὺς ἀγίους των εἰς βεήθειαν : αἱ γενόμεναι πρὸς ἀνάκτησιν τῆς σπουδαίας ταύτης θέσεως ἀπόπειραι ἀπέτυχον.

Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἐκυρίευσεν ὁ λόρδος Πέττερμπορν τὴν Βαρκελώναν, ἡ δὲ κατάκτησις αὕτη δὲν ἦτο καὶ πολὺ δύσκολος, ἀφοῦ ὁ Φίλιππος ὁ Ε'. ἠρέσκετο παρὰ πολὺ εἰς τὸ νὰ ἐπιδεικνύηται ὡς Καστιλιανὸς, προσέβαλλε δὲ οὕτω τὴν τοπικὴν φιλοτιμίαν τῶν

Καταλωνίων, οἵτινες ἐκηρύχθησαν, ὡς καὶ ἡ Ἀραγωνία καὶ ἡ Βαλεντία, ὑπὲρ τοῦ βασιλέως Καρόλου.

Πρὸς στιγμήν ἐπικράτησεν οὗτος ὁλοσχερῶς. Τὸ θέρος τοῦ 1706 προήλασαν ἐκ Πορτογαλλίας καὶ ἐξ Ἀραγῶνος συγχρόνως οἱ σύμμαχοι πρὸς τὴν πρωτεύουσιν. Ὁ Φίλιππος ἦτο ἠναγκασμένος νὰ ἀπέλθῃ ἐκ τῆς πρωτεύουσας, τὸν Ἰούνιον εἰσήλασαν εἰς αὐτὴν οἱ Πορτογάλλοι, εἶναι δὲ εὐνόητον μετὰ πόσης ἀποστρέψεως εἶδεν αὐτοὺς ὁ λαός.

Ἄλλ' οἱ Κιστιλιανοὶ ἔμενον πιστοὶ εἰς τὸν βασιλέα Φίλιππον, εἶχε δὲ οὗτος εἰς τὴν διάθεσίν του ἱκανὸν καὶ ἐπιτήδειον στρατηγὸν ἐν τῷ προσώπῳ ἐνὸς φυσικοῦ υἱοῦ Ἰακώβου τοῦ Γ' τῆς Ἀγγλίας, τὸν στρατάρχην Βέρουικ : τὴν 2 Ὀκτωβρίου τοῦ ἔτους ἐκείνου εἰσῆλθε καὶ αὖθις ὁ Φίλιππος εἰς Μαδρίτην ὑπὸ τὰς ἐπευφημίας τοῦ λαοῦ, δι' ἃν τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐσήμαινε τὴν διατήρησιν τῆς μεγάλης ἰσπανικῆς μοναρχίας.

Νυήμενες Ἀγγλοὶ στρατηγοὶ δὲν ἀπέκρυπτον πόσον ὀλίγον εὐάρεστα ἦσαν τὰ πράγματα ἐν αὐτῇ τῇ Ἰσπανίᾳ — εἰς τὰς χώρας τοῦ στέμματος καὶ εἰς τὸ μεγαλειότερον μέρος τοῦ κράτους, διότι καὶ ἡ Βαλεντία καὶ ἡ Σαραγῶσσα περιήλθον καὶ αὖθις ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ Φιλίππου : μόνον ἡ ἄμεσος ἐπενέργεια τοῦ φόβου παρήγε τῇδε κακχεῖσε στιγμιαίαν ὑπακοήν : τῶν καρδῶν τοῦ λαοῦ ἐδέσποζεν ὁ Φίλιππος.

Ὁ Κάρολος ἠδύνατο νὰ κρατήσῃ τὴν Βαρκελώναν, δὲν ἐποίει ὁμῶς προόδους, μάλιστα οὐδὲ εἰς τὰς λοιπὰς χώρας τοῦ ἀραγωνικοῦ στέμματος.

§ 476. Τὸ ἔτος 1707. — Οὕτω τὸ ἔτος 1707 δὲν ἀνταπεκρίθη εἰς τὰς τολμηρὰς προσδοκίας, ἃς εἶχον γεννήσει αἱ ἐπιτυχίαι τοῦ 1706.

Ὁ ἀγγλικὸς στόλος εἶχε καταπλεύσει πρὸ τοῦ Τουλόν, στρατὸς δὲ γερμανικὸς καὶ πεδεμόντιος ὑπὸ τὸν Εὐγένιον καὶ τὸν δοῦκα τῆς Σαβοΐας προσῆλθον ἐξ Ἰταλίας, ἵνα πολιορκήσῃ καὶ κατὰ ξηρὰν τὴν σπουδαίαν ταύτην θέσιν, ἐκ τῆς κατακτήσεως τῆς ὁποίας ἐξήρτων οἱ Ἀγγλοὶ μεγίστας ἐλπίδας.

Ἄλλ' ἐν τῇ θέσει ταύτῃ, ὡς ἐμελλε νὰ καταδύχθῃ, ἡ Γαλλία

εἶναι ἄτρωτος· αἱ ὁμοροὶ ἐπαρχίαι ἐξωπλίσθησαν ὅπως ἐπιτεθῶσι κατὰ τῶν ἐπιδρομέων, οὗτοι δὲ ἠναγκάσθησαν νὰ ὀπισθοχωρήσωσι.

Ἐξ ἄλλου πάλιν εἰσβολή τις τῶν Γάλλων εἰς Γερμανίαν οὐδὲν ἔφερον ἀποτέλεσμα. Ἐνταῦθα εἶχεν ἀποθάνει ὁ μαρκίων τῆς Βάδης Λουδοβίκος, ἡγέρθη δὲ νῦν ἡ χαρακτηριστικωτάτη διὰ τὰ πράγματα τῆς γερμανικῆς αὐτοκρατορίας ἔρις, ἃν ἦτο ἡ σειρὰ καθολικοῦ ἢ προτεστάντου στρατάρχου διὰ τὴν ἀνωτάτην ἀρχηγίαν τοῦ στρατοῦ τῆς αὐτοκρατορίας· ἐξελέγη δὲ ὁ πρεσβύτερος κατὰ τὴν ἡλικίαν — διότι οὕτω ἐλύθη τὸ ζήτημα τοῦτο τῆς συνταγματικῆς ἰσοτιμίας — ὁ μαρκίων τῆς Βαυρέϋθ (Bayreuth).

Ὁ νέος ἀρχιστράτηγος δὲν ἦτο ἰσάξιος τοῦ Γάλλου ἀρχηγοῦ Βιλ-λάρ, ὅστις ἐξώθησεν αὐτὸν ἐκ τῶν λεγομένων Στολλχοφίων γραμμῶν (Stollhofer Linien), σειρᾶς χαρακωμάτων τὰ ὅποια εἶχεν ἐγείρει ὁ μαρκίων Λουδοβίκος ἐγγὺς τῆς Ραστάττης, εἰσέβαλε δὲ ἀργυρολογῶν κατὰ τὸ ἀρχαῖον σύστημα μετὰ τοῦ στρατοῦ του εἰς Σουηθίαν καὶ Φραγκωνίαν, ταχέως ὁμως ἐπανέκαμψε πρὸς τὸν Ρήνον, μὴ πραγματοποιηθείσης τῆς ἐλπίδος τῶν Γάλλων περὶ συμμαχίας καὶ συμπράξεως μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Σουηδίας, ὅστις εὕρισκετο τότε μετὰ τοῦ στρατοῦ του ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς αὐτοκρατορίας, ἐν Σαξωνίᾳ.

§ 477. Ὁ Λουδοβίκος ζητῶν τὴν εἰρήνην. —

Πεισμοσύνην καὶ σκληροτραχηλίαν ἐν τῷ πολέμῳ τούτῳ δὲν δύναται ν' ἀποδώσῃ εἰς τὸν Λουδοβίκον· δὲν ἐπλανᾶτο οὗτος ὡς πρὸς τὴν θέσιν του καὶ ἐζήτει νὰ ἔλθῃ εἰς διαπραγματεύσεις περὶ εἰρήνης.

Ἄλλ' οἱ σύμμαχοι καὶ οἱ προέχοντες ἄνδρες, οἱ ἐνεργοῦντες ἐν ὀνόματι αὐτῶν, ἡ τριανδρία ἡ ἀποτελουμένη ἐκ τοῦ πρίγκιπος Εὐγενίου, τοῦ Μάρλμπορου καὶ τοῦ Ὀλλανδοῦ τροφίμου τοῦ συμβουλίου (Ratspensionarius) Χεινσίου, ἀντεῖχον ἀκόμη στερεῶς, δὲν διέφευγον δὲ αὐτοὺς τὰ συμπτώματα τῆς αὐξούσης ἐξαντλήσεως τοῦ ἐχθροῦ.

Τὸ ἔτος 1708 περιήγαγε τὸν Λουδοβίκον εἰς τὰ ἔσχατα. Ἡ ἀπόπειρα τῆς διεγέρσεως ἐπαναστάσεως ἐν Σκωτίᾳ ὑπὲρ τοῦ νεαροῦ μνηστήρος, ὃν ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας ἀπεκάλεσε Ἰάκωβον τὸν Γ'. ἀπέτυχε, πρὶν ἢ ἀκόμη γίνῃ ἀρχὴ ἐκτελέσεως. Ἐν ταῖς Κάτω Χώραις, ὅπου πόλεις τινὲς εἶχον προσχωρήσει αὐθις πρὸς τὸν βα-

σιλέα Φίλιππον, ἐνεθάρρουνεν ἡ αὐτοπρόσωπος ἐμφάνισις τοῦ πρίγκιπος Εὐγενίου, ὅστις εἶχε τὸν στρατὸν του εἰς τὰς κοιλάδας τοῦ Σάαρ καὶ τοῦ Μωσέλα, τὸν Ἀγγλον στρατηγὸν δι' εὐαρίθμου στρατιωτικῆς δυνάμεως.

Τὴν 11 Ἰουλίου παρὰ τὴν Οὐδενάρδην τὴν ἐπὶ τοῦ Σέλδου (Schelde) ἐπετέθησαν οἱ σύμμαχοι κατὰ τῆς γαλλικῆς στρατείας τοῦ Βορρᾶ, δυνάμεως ἐξ 80,000 ἀνδρῶν ὑπὸ τὸν δοῦκα τῆς Βανδώμης καὶ τὸν πρεσβύτερον τῶν υἱῶν τοῦ διαδόχου τῆς Γαλλίας, τὸν δοῦκα τῆς Βουργόνης· περὶ τὴν ἐσπέραν ἡμέρας φονικῆς οἱ Γάλλοι ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσωσι.

Καὶ πάλιν λοιπὸν κατελήφθησαν ἡ Φλανδρία καὶ ἡ Βραβάντη ὑπὸ τῶν συμμάχων· ὁ δὲ γαλλικὸς στρατὸς δὲν ἀπετόλμησε σπουδαίαν τινὰ ἐπίθεσιν πρὸς λύσιν τῆς πολιορκίας τῆς Λίλλης, ἥτις καὶ ἐσυνθηκολόγησε τὸν Δεκέμβριον.

Καὶ νῦν ἡ πρὸς τὴν Γαλλίαν ὁδὸς ἦτο ἀνοικτὴ διὰ τοὺς συμμάχους. Ὁ εἰς ἄκρον δριμύς καὶ φοβερός χειμὼν τοῦ 1708 πρὸς τὸ 1709 ἐπέτεινεν ἔτι μᾶλλον τὴν ταραχὴν καὶ σύγχυσιν τῶν φρονημάτων τοῦ γαλλικοῦ λαοῦ, ἐκθέσας εἰς κίνδυνον τὴν ἐσοδείαν τοῦ ἐπομένου ἔτους καὶ ἐν μέρει καὶ καταστρέψας αὐτήν· δὲν ἐβλεπον πόθεν θὰ ἠδύναντο νὰ πορισθῶσι τὰ χρήματα πρὸς νέαν στρατείαν.

Ὁ Λουδοβίκος ἐπανελάβε τὰς περὶ εἰρήνης προτάσεις του. Ἐπεμψε τὸν δὲ Τορσὺ εἰς τὴν Χάγην, ὅπου ὑπέθετε καὶ δικαίως ὅτι ὑπῆρχε μεγαλειτέρα φιλειρηνικὴ διάθεσις. Ἐδήλωσεν ὅτι ἀποδέχεται τὴν ἐφαρμογὴν τῶν πρὸ ἐτῶν συνομολογηθεῖσων συνθηκῶν διανομῆς καὶ προέβη ἔτι μᾶλλον εἰς τὰς προτάσεις του.

Ἀλλ' ἡ ὑπεροψία μεθ' ἧς εἶχε προσφερθῇ αὐτὸς οὗτος εἰς ἔτη προηγούμενα πρὸς τοὺς ἡττημένους ἐπατάσσετο νῦν ἐν τῷ προσώπῳ του. Ὁρίσθησαν προκαταρκτικοὶ ὅροι εἰρήνης καθ' οὓς ὅλη ἡ ἰσπανικὴ μοναρχία θὰ περιήρχετο εἰς τὸν αὐστριακὸν ἀρχιδούκα, ὁ δὲ Φίλιππος ὁ Ε', ἂν μὴ ἤθελεν ἐκουσίως νὰ ἐκκενώσῃ τὴν χώραν, θὰ ἐξηναγκάζετο εἰς τοῦτο διὰ τῶν ἠνωμένων ὀπλων τῶν συμμάχων καὶ τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας. Δύο μῆνες ἐδίδοντο εἰς τὸν Φίλιππον ὅπως ἐνεργήσῃ τὴν ἐκκένωσιν ταύτην· κατὰ δὲ τὴν διάρκειαν τῆς ἐκχειρίας ταύτης ὁ Λουδοβίκος ὤφειλε νὰ παραδώσῃ τινὰς τῶν σπουδαιότερων κατακτήσεών του, ὡς τὸ Λουξεμβούργον καὶ τὸ Στρασβούργον.

Οἱ ὅροι οὗτοι δὲν ἐπραγματοποιήθησαν. Ἐν ἔτει δὲ 1709 ἐγίνοντο σπουδαῖαι προετοιμασίαι πρὸς ἐφαρμογὴν τοῦ σχεδίου τῆς εἰς Γαλλίαν εἰσβολῆς, καὶ ὁ ἀπὸ βορρᾶ ὡς καὶ ἐξ Ἰταλίας.

Ἀπὸ τῆς ἐπὶ ἀπέτρεψεν ἡ δεξιότης τοῦ στρατάρχου Βιλλάρ τὸν ἔσχατον τοῦτον κίνδυνον· ἀλλ' καὶ τὴν ἐν Μ α λ π λ α κ ἐπὶ τοῦ Σχέλδου, ἐν Ἐννεγαυίᾳ, μάχην (11 Σεπτεμβρίου) ἀπώλεσαν οἱ Γάλλοι. Εἶναι ἀληθές ὅτι ἐπολέμησαν οὗτοι ἐνδόξως, αἱ δὲ ἀπώλειαι τῶν νικητῶν, τοῦ Εὐγενίου καὶ τοῦ Μάρλμπορου, ἦσαν μεγαλείτεραι, 20,000 πρὸς 14,000, κατὰ τοὺς γενομένους ὑπολογισμούς· ἀλλ' οἱ νικηταὶ εἶχον νὰ προσθέσωσι μεγαλειτέρας δυνάμεις, καὶ ἐν ἀρχῇ τοῦ 1710 ὁ Λουδοβῆκος ἦτο ἑτοιμος νὰ ἀποδεχθῇ τοὺς προκαταρκτικούς ἐκείνους ὅρους : ἤρνεϊτο μόνον νὰ βοηθήσῃ εἰς ἐκδίωξιν τοῦ ἐγγόνου του ἐκ τῶν χωρῶν τῆς ἰσπανικῆς μοναρχίας.

Ἐν Γερτρούτδεμπεργ, ὅπου ἐξηκολούθησαν αἱ διαπραγματεύσεις, προέβη μάλιστα ὁ Λουδοβῆκος κατὰ ἐν βῆμα περαιτέρω : ἐδήλωσεν ὅτι ἐδέχετο νὰ παράσχω εἰς τοὺς συμμάχους πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς εἰρήνης τὴν χρηματικὴν ἰσυνδρομὴν του, νὰ ἐξαναγκάσῃ δὲ οὕτω τὸν ἐγγονόν του, νὰ ἀνταλλάξῃ τὸν θρόνον τῆς Ἰσπανίας πρὸς τὸν τῆς Σικελίας, τὸν ὅποιον παρεῖχον αὐτῷ ὡς πενιχρὰν ἐλεημοσύνην.

Κατεκρίθησαν οἱ σύμμαχοι, καὶ μάλιστα οἱ Αὐστριακοί, διὰ τὴν σκληρότητα μεθ' ἧς ἀπέριψαν τὴν ἐσχάτην ταύτην προσφορὰν, ἀπεδόθη δὲ ἡ ἀπόρριψις αὕτη εἰς εἰδός τι προσωπικῆς ἱκανοποιήσεως καὶ πικρᾶς χαιρεκακίας ἐν τῇ ταπεινώσει τοῦ καταπιεστοῦ τῆς Εὐρώπης : ἐν τοσοῦτῳ δὲν πρέπει νὰ παροραθῇ ὁ πολιτικὸς καὶ στρατιωτικὸς λόγος, δυνάμει νὰ ἐπικαλεσθῶσιν οἱ σύμμαχοι, ὅτι δηλ. ὁ Λουδοβῆκος θὰ εὕρισκε καιρὸν νὰ ἀναλάβῃ ὅπως ἐήποτε, ἐνῶ οἱ σύμμαχοι θὰ ἡττολοῦντο εἰς τὸ νὰ καταβάλλωσι τὴν ἐν Ἰσπανίᾳ ἀντίστασιν, ὡς ἐκ τούτου δὲ ἀπῆλθον οὗτοι τὴν σύμπραξιν τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας ὡς εἰδός τι ἀσφαλείας κατὰ ἐνδεχομένου κινδύνου.

Τὸν Ἰούλιον διελύθη ἡ ἐν Γερτρούτδεμπεργ συνδιάσκεψις.

§ 478. Τὸ ἔτος 1708. — Ὁ Λουδοβῆκος τῷ ὄντι διετέλει εἰς μεγάλην ἀμηχανίαν καὶ δὲν διέβλεπεν οὐδεμίαν διέξοδον. Καταστροφὴ ἐγγυτάτη προεβλέπετο, ἀπειλοῦσα τὴν γαλλικὴν δύναμιν, τὸ ὑπερήφανον οἰκοδόμημα τὸ ὅποιον αὐτὸς εἶχεν ἀνεγείρει. Τὸν Σεπτέμ-

θριον ἔπεμψεν οὗτος ἰδιαιτέρον πρέσβυν εἰς Ἰσπανίαν, ὅπως παροτρύνῃ τὸν ἔγγονόν του νὰ ἐνδώσῃ.

Καὶ ἐνταῦθα δέ, ἐν Ἰσπανίᾳ, ὁ πόλεμος ἔλαβε τροπὴν εὐνοϊκὴν διὰ τὰ ὅπλα τῶν συμμάχων. Τῷ 1708 εἶχον καταλάβει οἱ Ἀγγλοὶ τὸ Πόρτ Μαχὸν τῆς Μινόρκας καὶ ἐκράτησαν αὐτὸ ὡς ἐγγύησιν τῆς πληρωμῆς τῶν ποσῶν τὰ ὅποια εἶχον δαπανήσει χάριν τοῦ Καρόλου τοῦ Γ'. Τὸ δὲ θέρος τοῦ 1710 ἡ στρατεία τῶν συμμάχων ὑπῆρξεν εἰς ἄκρον ἀποτελεσματικὴν. Τὴν 27 Ἰουλίου ἐνίκησεν ὁ Αὐστριακὸς στρατηγὸς Στόρεμπεργ ἐν Ἀ λ μ ε ν ἄ ρ α (Ἀραγών), τὴν δὲ 20 Αὐγούστου ἐν Σαραγώσσᾳ.

Τὴν 28 Σεπτεμβρίου τοῦ ἔτους τούτου (1710) εἰσῆλθε Κάρολος ὁ Δ' εἰς Μαδρίτην.

§ 479. Πόλεμοι ἐν Ἰσπανίᾳ. 1709-1710. —

Ἀλλ' ἀκριβῶς ἐνταῦθα ἐφάνησαν τὰ πρῶτα συμπτώματα ἀρχομένης μετατροπῆς τῆς τύχης. Ἡ Μαδρίτη ὠμοίαζε πρὸς ἐγκαταλελειμμένην πόλιν· ὅλα τὰ καταστήματα ἦσαν κλειστά· στρατηγοί, εὐγενεῖς, πλούσιοι ἄστοι, σχεδὸν πάντες εἶχον παρακολουθήσει τὸν Βουρβονίδην βασιλέα εἰς Βαλλαδολίδ, ὅπου οὗτος εἶχε καταφύγει· ὁ κληρὸς, ὁ ἐπικινδυνότερος ἐχθρὸς ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ, ἐκέκτετο ἰσχυρὸν μοχλὸν ἐξεγέρσεως τοῦ λαοῦ ἐν ταῖς βιαιοπραγίαις, ἃς εἶχον διαπράξει οἱ αἵρετικοὶ οἱ ἐν τῷ στρατῷ τοῦ Καρόλου ἐν τοῖς ναοῖς καὶ ὧν καὶ μόνῃ ἡ παρουσία ἤρκει διὰ τὸν ἀρχαῖον ἰσπανικὸν φανατισμόν, ὅστις δὲν ἠδύνατο ἀκόμη νὰ ἀνεχθῇ τὴν ἰδέαν τοῦ νὰ ἀνήκῃ τὸ ἥμισυ τοῦ κόσμου εἰς τοὺς αἵρετικούς τούτους.

Κατώρθωσε δὲ ὁ στρατάρχης δοῦξ τῆς Βανδώμης, ὃν εἶχεν ἀφήσει ν' ἀπέλθῃ κα. εἶχε πέμψει ὁ Λουδοβίκος εἰς Ἰσπανίαν νὰ συγκρατήσῃ ἕνεκα τοῦ ἐπικρατοῦντος παρὰ τῷ λαῷ φρονήματος αὐταπαρνησίας ἐν τὸς βραχυτάτου χρόνου στρατὸν ἐξ 20,000 ἀνδρῶν, ἐνῷ δὲ ἐπανεκαμπτον νῦν οἱ σύμμαχοι, ἐτέθη οὗτος τὴν 9 Δεκεμβρίου ἐν Β ρ ι χ ο υ ἔ γ α κατὰ τῶν ὑπὸ τὸν Στάνωπ Ἀγγλων, οἵτινες δὲν ἐφαντάζοντο αὐτὸν τόσον πλησίον καὶ ἠνάγκασεν αὐτοὺς μετὰ γενναιότατον ἀγῶνα εἰς συνθηκολογίαν.

Τὴν ἐπαύριον ἐπετίθη ὁ δοῦξ κατὰ τῶν ὑπὸ τὸν Στάρεμπεργ Αὐστριακῶν, οἵτινες ἤρχοντρ πρὸς βοήθειαν· ἐν γενναίῳ ἀγῶνι ἐκράτησαν τὸ πεδῖον τῆς μάχης, ἐν Β ί λ λ α Β ι σ ι ὅ ζ α· ἀλλ' ἐπὶ τοῦ

θερμού τούτου ἐδάφους, ὅπου εἶχεν ἀρχίσει ἤδη ὁ πόλεμος τῶν μικρῶν σωμάτων, δὲν ἠδύναντο νὰ παραμείνωσι· ἠναγκάσθησαν νὰ καθηλώσῃσι τὰ πυροβόλα των καὶ νὰ ἐγκαταλίπωσιν αὐτά.

Κατὰ τὰ τέλη τοῦ ἔτους (1740) Κάρολος ὁ Γ'. εἶχε περιορισθῇ καὶ αὖθις εἰς Βαρκελώναν, ὁ δὲ Φίλιππος καὶ ἐν Καταλωνίᾳ ἀκόμη ἐγένετο κύριος τῆς ὑπαίθρου χώρας καὶ τῶν πλείστων ἐκ τῶν πόλεων.

§ 480. 1711. Ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωσήφ †. Κάρολος ὁ Γ'. — Τὰ συμβεβηκότα ταῦτα ἐπηκολούθησε μετὰ τινὰς μῆνας ἕτερον μελίζονος ἔτι σπυδαϊότητος, μεταβαλὼν ὁλοσχερῶς τὴν ὄψιν τῆς ὅλης καταστάσεως τῶν πραγμάτων : ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωσήφ ὁ Α'. ἀπέθανε τὴν 17 Ἀπριλίου τοῦ 1711.

Ἀπέθνησκεν ἐν ἡλικίᾳ τριάκοντα καὶ πέντε μόνον ἐτῶν, καὶ ἦτο ἄτεκνος· διάδοχος αὐτοῦ ἐν ταῖς κληρονομικαῖς του χώρῃς καὶ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα καὶ εἰς τὸ αὐτοκρατορικὸν ἄξίωμα ἦτο ἀκριβῶς ὁ τῶν συμμάχων βασιλεὺς τῆς Ἰσπανίας Κ α ρ ο λ ο ς ὁ Γ'.

Ἐπὶ δέκα ἔτη διεξήγετο ὁ πόλεμος ὅπως σωθῇ ἡ ἰσορροπία τῆς Εὐρώπης ἀπὸ τοῦ κινδύνου τῆς ἐνώσεως τῆς Γαλλίας μετὰ τῆς Ἰσπανίας, εἶχον πείσει ἄλλοτε αἱ ὑπὲρ τῆς ἰσορροπίας ταύτης ὑπερμαχοῦσαι δυνάμεις τὸν Λεοπόλδον Α'. ἔνεκα τοῦ αὐτοῦ λόγου νὰ παραιτηθῇ δι' ἑαυτὸν καὶ τὸν πρεσβύτερον υἱὸν του τῆς ἐνώσεως τῆς Αὐστρίας μετὰ τῆς Ἰσπανίας : καὶ ἰδοὺ νῦν ἀναφαίνεται νέος Κάρολος Ε', κρατῶν ἐν χερσὶ τὴν ἀψβουργικὴν δύναμιν ἐν τῇ ἐκτάσει τὴν ὅποιαν εἶχεν αὕτη ἀπ' ἐκείνου καὶ κατὰ τρόπον ἐνεργότερον ἀκόμη ἢ οὗτος.

Τὴν 12 Ὀκτωβρίου τοῦ ἔτους ἐκείνου ἐξελέχθη οὗτος πράγματι ἐν Φραγκφούρτῃ Ρωμαῖος αὐτοκράτωρ ὑπὸ τὸ ὄνομα Κ α ρ ο λ ο υ τ ο ῦ Γ'.

§ 481. Μεταβολὴ ἐν Ἀγγλίᾳ. — Τοῦτο ἐξήσκησε κατὰ πρῶτον τὴν ἐπιρροήν του κατ' ἀνάγκην ἐν Ἀγγλίᾳ, ὅπου καὶ ἀσχετῶς πρὸς τοῦτο ἐτελεῖτο μεταβολὴ τις εἰς τοὺς πολιτικούς κύκλους.

Ὅτε ἡ βασίλισσα Ἄννα ἀνέβη ἐν ἔτει 1702 τὸν ἀγγλικὸν θρόνον, ἐξηκολούθησε τὴν ὑπὸ τοῦ Γουλιέλμου τοῦ Γ' διαγραφείσαν πολιτικὴν : ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Γαλλίας, ὡς ἀπῆται ὅλον τὸ ἔθνος, καὶ ὡς πρὸ παντὸς ἀπῆτουν οἱ οὐίγοι.

Κατὰ τὰ λοιπὰ ἀπέκλινεν ἡ Ἄννα πρὸς τοὺς τόρεις· οὕτω συνεχρότησε τὸ ὑπουργεῖόν της ἐκ τοῦ Γόδολφιν, τοῦ Σέϋμουρ, τοῦ Νόττιγγχαμ· καὶ πράγματι δὲ οἱ τόρεις ἐνίκησαν κατὰ τὰς ἐκλογὰς τοῦ 1702.

Ἄλλ' ἐξ ἄλλου δὲν ἔμαθεν ἡ νέα βασίλισσα παρὰ τοῦ προκατόχου της τὴν σοφὴν θεμελιώδη ἀρχὴν συνταγματικῆς βασιλείας, τοῦ νὰ μὴ ρίπτεται ὁ ἡγεμὼν καθ' ὀλοκληρίαν εἰς τὰς ἀγκάλας ἐνὸς κόμματος, ὅπερ δὲν παραλείπει ἔπειτα νὰ δεσπόσῃ καὶ αὐτοῦ τοῦ ἡγεμόνος.

Ἐκ προκαταβολῆς τὴν σπουδαιοτέραν θέσιν εἶχεν ὁ κόμης τοῦ Μάρλβορου, τὸν ὅποιον ταχέως ἀνύψωσεν ἡ Ἄννα εἰς δοῦκα. Ἦδὴ ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Γουλιέλμου εἶχε καταλάβει οὗτος μεγάλην θέσιν· ἐν ἣ καταστάσει εἶχε περιαγάγει τὰ πράγματα ὁ πόλεμος, καθίστατο ἀπαραίτητον νὰ χρησιμοποιηθῇ τὸ λαμπρὸν τάλαντόν του, ὅπερ ἦτο ἐξ ἴσου ἐπιτήδειον διὰ τε τὰ στρατιωτικὰ καὶ διπλωματικὰ πράγματα, εἶχε δὲ εὐνοηθῇ ὑπὸ τῆς τύχης καθ' ὅλον τὸν μέχρι τοῦδε βίον του.

Κατ' ἀρχὰς ἦτο οὗτος τόρυς, ἀλλ' ὁ πόλεμος ἦτο πράγματι, ὡς ἐλέγετο, πόλεμος τῶν οὐίγων, ἦτο γέννημα τῶν ἀρχῶν τοῦ οὐίγκου κόμματος, ὅσῳ δὲ μεγαλείτερον καθίστα τὸν δοῦκα ὁ πόλεμος οὗτος, τόσῳ μᾶλλον ἐφέρετο οὗτος παρὰ τὸ πλευρὸν ἧ, ἐπειδὴ οὐδαλοῦ ἠδύνατο οὗτος νὰ εἶναι ὁ δεύτερος, ἐπὶ κεφαλῆς τῶν οὐίγων.

Ὑπὸ τὸ κράτος δὲ τῶν εὐτυχῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ πολέμου ὑπερίσχυσαν νῦν οἱ οὐίγοι κατὰ τὰς νέας ἐκλογὰς τοῦ 1705, ἐσχηματίσθη δὲ κυβέρνησις ἐξ ἀμφοτέρων τῶν κομμάτων· ὁ Χάρλεϋ ὁ μετέπειτα λόρδος Ὁξφορδ, ὁ Σαίν Τζών, ὁ μετέπειτα λόρδος Βόλιγκβροκ, ἐκ τοῦ κόμματος τῶν τόρεων, ὁ Σούνδερλανδ, ὁ Χάλιφαξ ἐκ τοῦ τῶν οὐίγων, ὁ Γόδολφιν, ὅστις διηύθυνε λίαν ἐπιτυχῶς τὰ οἰκονομικά, ὁ Μάλβορου, ὅστις πρῶτος ὦν στρατηγός, πρῶτος διπλωμάτης καὶ πρῶτος ὑπουργός βασιλίσσης, ἥτις ἦτο γυνὴ μετρίων μόλις προσόντων, κατέλαβε πρὸ πολλοῦ θέσιν, ἥτις πράγματι ὑπερεῖχε κατὰ πολὺ τῆς θέσεως μιᾶς Κάτω Βουλῆς.

Τῆς βασιλίσσης ἐδέεποζεν οὗτος καθ' ὀλοκληρίαν διὰ τῆς συζύγου του, πρὸς ἣν ἀρχαία φίλια καὶ εἰδός τι ἀνάγκης τοῦ δεσπόζεσθαι, τοῦ τυραννεῖσθαι μάλιστα, ἐδέεμευε τὴν βασίλισσαν ταύτην· εἶχον

ἀλληλογραφίαν ὑπὸ τύπον οἰκειότητος μεταχειριζόμεναι τὰ ψευδώνυμα κυρία Μόρλεϋ καὶ κυρία Φρείμν· οὕτω ἀπὸ τοῦ 1706 μέχρι τοῦ 1709 ὁ δοῦξ τοῦ Μάρλβορου ἦτο τὸ κυριώτατον πρόσωπον, ἐθαυκαλίζετο δὲ νῦν πλέον ὑπὸ τῆς παραβόλου σχεδὸν ἰδέας, τοῦ νὰ διορίσῃ αὐτόν ἡ βσιλίσσα ἰσόβιον γενικὸν ἀρχηγὸν (Generalkapitän).

Ἄλλ' ἂν παρ' αὐτῷ τὰ πάντα περιβάλλοντο χάριν τινά, καὶ αὐτὰ τὰ ἐλαττώματά του, μάλιστα καὶ αὐτὴ ἡ ἀναξιοπρεπὴς πλεονεξία του—οὕτω λόγου χάριν οἱ στρατιῶται ἠγάπων αὐτόν, καίτοι ἔπασχον ἐκ τῶν αἰσχροκερδῶν, ἃς διέπραττεν οὗτος ἐν τῇ ἐπιμελητείᾳ καὶ δι' ὧν ἐπλούτει ὁ στρατηγὸς τῶν οὔτος, — δὲν συνέβαινε ὅμως ποσῶς τὸ αὐτὸ καὶ παρὰ τῇ δουκίσσῃ, ἥτις δὲν ἦτο εἰς θέσιν νὰ περιβάλλῃ τὴν φιλαρχίαν τῆς ὑπὸ τύπους ὑποτακτικότητος, δὲν ἦτο εἰς θέσιν νὰ δεσπόζῃ τῆς μικροπρεποῦς ἀπληστίας τῆς, τῆς ὀξυχολίας τῆς — τῶν τριῶν Ἑριννύων αἵτινες ἐκορυβαντίων ἐν αὐτῇ κατὰ τὴν ἔκφρασιν συγχρόνου πολιτικοῦ σατυρικοῦ, τοῦ Ἰωνάθαν Σουίφτ.

Δὲν ἀντελήφθη αὕτη τὴν αὖξουσιν ἀντιπάθειαν τῆς βσιλίσσης, ἥτις βυθμηδὸν ἤρχισε νὰ μορφόνη αἶσθημα βασιλικῆς ἀξιοπρεπειᾶς : θαλαμηπόλός τις, ἥτις συνεστήθη εἰς τὴν βασίλισσαν ὑπ' αὐτῆς ταύτης τῆς δουκίσσης, ἐνίσχυσεν τὰς χεῖρας τῆς βασίλισσης τῆς κατὰ τῆς θεραπαινίδος τῆς : πολιτικοὶ καὶ προσωπικοὶ λόγοι συνετέλεσαν ὁμοῦ ὅπως κλονίσωσι τὴν θέσιν τοῦ δουκός.

Τὸν Μάϊον τοῦ 1710 ἐγένετο τροποποίησις τῆς τοῦ ὑπουργείου· ὅτε ὁ Μάρλβορου ἐπανῆλθεν ἐκ τῆς ἡπειρωτικῆς Εὐρώπης, εἶδε τὴν κατάστασιν μεταβεβλημένην, ἡ δὲ ἔκφρασις πλήρους δυσμενείας δὲν ἐοράδυνε νὰ ἀκολουθήσῃ. Παρὰ τῆς δουκίσσης ἐζητήθησαν τὰ σημεῖα τῆς μέχρι τοῦδε θεσεώς τῆς ἐν τῇ αὐτῇ· αἱ νέαι ἐν ἔτει 1710 ἐκλογαὶ ἀπέβησαν ὑπὲρ τῶν τῶρων· τὸ φρόνημα τοῦ λαοῦ ἤρχισε νὰ στρέφεται κατὰ τῆς ἐξακολουθήσεως τοῦ πολέμου.

Ἐπὶ τούτων στηριζομένη ἡ κυβέρνησις εἶχεν ἔλθει εἰς συνεννόησιν κρυφίως μετὰ τῆς Γαλλίας (Ἰούλιον τοῦ 1711). αἱ διαπραγματεύσεις δὲ αὗται ἤγαγον τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1711 εἰς τοὺς προκαταρκτικοὺς ὁρους, οἵτινες ἀνεκοινώθησαν ἔπειτα καὶ εἰς τοὺς συμμάχους. Εἰς μάπην ἦλθε τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1712 ὁ πρίγκιψ Εὐγένιος εἰς Λονδῖνον,

ὅπου ἐγένετο μὲν οὗτος δεκτὸς μετὰ πολλῶν τιμῶν, δὲν ἡδυνήθη ὁμως νὰ ἐξασκήσῃ οὐδεμίαν ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς πολιτικῆς.

Κιτὰ τὸν αὐτὸν δὲ τοῦτον μῆνα ἤρχισαν αἱ ἐπίσημοι διαπραγματεύσεις περὶ εἰρήνης ἐν Οὐτρέχτῃ· αἱ διαπραγματεύσεις αὗται ἤγαγον εἰς σειρὰν συνθηκῶν μεταξὺ Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας, Γαλλίας καὶ Ὀλλανδίας, Γαλλίας καὶ Πρωσίας, Γαλλίας καὶ Σαβοΐας, Ἰσπανίας καὶ Ἀγγλίας, Ἰσπανίας καὶ Πορτογαλλίας, Ἰσπανίας καὶ Σαβοΐας, ἀπὸ τῆς 11 Ἀπριλίου τοῦ 1713 μέχρι τῆς 6 Φεβρουαρίου τοῦ 1715, αἵτινες περιλαμβάνονται ὑπὸ τὸ ὄνομα τῆς εἰρήνης τῆς Οὐτρέχτης.

§ 482. Ἡ εἰρήνη τῆς Οὐτρέχτης. 1713. — Ἡ βᾶσις τῆς εἰρήνης ταύτης ἦτο ὅτι δὲν ἐπετρέπετο οὐδέποτε νὰ ἐνωθῶσι τὰ στέμματα τῆς Ἰσπανίας καὶ τῆς Γαλλίας. Φίλιππος ὁ Ε'. εἶχεν ἀνακηρύξει ἑαυτὸν Ἰσπανόν : παρητεῖτο δι' ἑαυτὸν καὶ τὴν δυναστείαν του τῆς ἐν Γαλλίᾳ διαδοχῆς, περιερχομένης κατὰ ταῦτα εἰς τὸν ἀδελφόν του καὶ εἰς τοὺς ἀπογόνους αὐτοῦ καὶ περαιτέρω εἰς τὸν οἶκον τῆς Αὐρηλίας (Orleans) — ἀνθ' οὗ πάλιν οὗτοι τὸ καθ' ἑαυτοὺς θὰ παρητοῦντο παντὸς κληρονομικοῦ δικαιώματος ἐν Ἰσπανίᾳ. Ἐπὶ τούτῳ ἀνεγνωρίσθη ὁ Φίλιππος τῆς Ἀνδεγαυίας (d'Anjou) ὡς Φίλιππος Ε'. βασιλεὺς τῆς Ἰσπανίας καὶ τῶν Ἰνδιῶν.

Λουδοβίκος ὁ ΙΔ'. ἀνέλαβε τὴν ὑπόσχεσιν νὰ κατεδαφίσῃ τὰ ὀχυρωματικὰ ἔργα τῆς Δουγκέρκης καὶ νὰ κλείσῃ τὸν λιμένα δι' ἀναχώσεως· παρεχώρησεν εἰς τὴν Ἀγγλίαν τὴν νῆσον τοῦ Ἀγίου Χριστοφόρου (τῶν Δυτικῶν Ἰνδιῶν) καὶ τὰς ἀμφισβητούμενας μέχρι τοῦδε χώρας ἐν τῇ βορείᾳ Ἀμερικῇ.

Ἡ Ἰσπανία ἄφησεν εἰς τὴν Ἀγγλίαν τὸ Γιβραλτὰρ καὶ τὴν νῆσον Μινόρκαν, εἰς τοὺς κατοίκους τῶν ὁποίων ἐξησφαλίσθη ἡ ἐλευθέρια ἐνάσκησις τῆς καθολικῆς θρησκείας των. Ἰσπανία δὲ καὶ Γαλλία ἀνεγνώρισαν τὴν ἀννοθερικὴν διαδοχὴν ἐν Ἀγγλίᾳ.

Ὡς πρὸς τὰς μεταξὺ Γαλλίας καὶ Πρωσίας σχέσεις παρέμειναν κατὰ τὸ πλεῖστον ἐν ἰσχύϊ αἱ διατάξεις τῆς βεστφαλικῆς εἰρήνης : τὸ μέχρι τοῦδε ἰσπανικὸν μέρος τῆς Ἀνω Γελδερίας (Obergeldern) παρεχωρήθη εἰς τὴν Πρωσίαν, ἀνεγνωρίσθη δὲ τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα ἐν Πρωσίᾳ.

Εἰς τὴν Σαβοΐαν ἔπρεπε νὰ παραχωρήσῃ ἡ Ἰσπανία τὸ βασιλεῖον τῆς Σικελίας, τῆς ὁποίας ἡ κτεῖσις καθίστα τοὺς δοῦκας βασιλεῖς, διὰ τὴν περίπτωσιν δὲ καθ' ἣν ὁ βασιλεὺς Φίλιππος θὰ ἀπέθνησκεν ἄνευ φυσικῶν κληρονόμων ἐξησφαλίζετο εἰς τὸν οἶκον τῆς Σαβοΐας ἢ ἐν Ἰσπανίᾳ διαδοχῇ.

Αἱ μεταξὺ Πορτογαλλίας καὶ τῶν δύο στεμμάτων συν-
θῆκαι δὲν ἔχουσιν ἰδιάζουσάν τινα σημασίαν.

§ 483. Ἡ ἐν Ραστάττῃ εἰρήνη 1714. Ἐν Βάδῃ.
— Ὁ αὐτοκράτωρ ἐξηκολούθησεν ἐπὶ τινα χρόνον τὸν πόλεμον κατ' ἀρχὰς ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν Ὁλλανδῶν καὶ ἔπειτα μόνος. Ἀλλὰ καὶ οἱ Ὁλλανδοὶ νῦν συνωμολόγησαν εἰρήνην. Δι' αὐτῆς ἔλαβον ἐν διάφραγμα (Barriere), τουτέστι τὸ δικαίωμα τοῦ ἔχειν φρουρὰς εἰς πολλὰς παραμεθορίους πόλεις καὶ φρούρια ἐν ταῖς ἰσπανικαῖς Κάτω Χώραις, περὶ ὧν ἔμελλον νὰ συνεννοηθῶσι μετὰ τῆς Αὐστρίας.

Ὁ αὐτοκράτωρ ἐνόησε σὺν τῷ χρόνῳ, ὅτι ἦτο ἔργον χαλεπώτατον νὰ ἐξακολουθήσῃ μόνος τὸν πόλεμον, ὅστις καὶ δὲν παρεῖχεν οὐδεμίαν ἐλπίδα ἐπιτυχίας, μάλιστα διότι ὁ ἰσπανικὸς λαὸς ἀπέκρουε κατηγορηματικῶς τὴν ἰδέαν ἀψβουργικῆς βασιλείας.

Οἱ δύο διασημότεροι σιρατηγοί, ὁ πρίγκηψ Εὐγένιος καὶ ὁ Βιλλάρ, διεπραγματεύθησαν τὰ τῆς εἰρήνης ἐν τῷ πύργῳ τῆς Ραστάττης. Τὴν δὲ 7 Μαρτίου ὑπεγράφη ἡ ἐν Ραστάττῃ εἰρήνη: κατ' αὐτὴν ἡ Γαλλία ἀπέδιδε τὴν ἀρχαίαν Βρεῖσάχην (Altbreisach), τὸ Φρειβοῦργον, τὴν Κέλ· τὰ ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Ρήνου ὀχυρωματικὰ ἔργα τῆς κατηδαφίζοντο· ἀλλ' αἱ ἐλπίδες, τὰς ὁποίας ἡδύνατό τις νὰ ἔχῃ διαρκούντος τοῦ πολέμου, περὶ ἐπανόδου τῆς Ἀλσατίας εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν δὲν ἐπραγματοποιήθησαν, καὶ τὸ Λανδᾶον τοῦ ρηνικοῦ Παλατινάτου περιῆλθεν εἰς τὴν Γαλλίαν.

Ὁ βιττελσθαχικὸς οἶκος οὐδὲν τὸ ἐπωφελὲς ἐπέτυχε κατὰ τὰς διαπραγματεύσεις ταύτας: ὁ Μᾶξ Ἐμμανουήλ, ὑπὲρ οὗ εὐχαρίστως θὰ ἐπεθύμει ὁ Λουδοβίκος νὰ ἐπιδικασθῇ τι ἀξιόλογον, οἷον αἱ ἰσπανικαὶ Κάτω Χῶραι, ἢ ἡ Σαρδηνία, καὶ ὁ Ἰωσήφ Κλήμης, ὁ τῆς Κολωνίας ἐκλέκτωρ, ἀνέκτησαν μόνον τὰς χώρας των.

Ἐκ τοῦ κυρίως ἀντικειμένου τῆς ἐρίδος, ἐκ τῆς ἰσπανικῆς κλη-

ρονομίας, παρέμειναν εἰς τὸν αὐτοκράτορα αἱ ἰσπανικαὶ Κάτω Χῶραι τὸ Μεδιόλανον, ἡ Σαρδηνία, ἡ Νεάπολις.

Κατὰ ταῦτα μετὰ δωδεκαετῆ πόλεμον κατήντησαν τὰ πράγματα εἰς λύσιν σχεδὸν ὅποیان εἶχε προτείνει ἀρχῆθεν Γουλιέλμος ὁ Γ'.

Ἑτέρα πρᾶξις, ἥτις δέον νὰ μνημονευθῇ χάριν τῆς ἀκριβείας, μεταξὺ Γαλλίας καὶ τῆς Γερμανικῆς αὐτοκρατορίας ὑπογραφεῖσα τὴν 7 Σεπτεμβρίου τοῦ 1714 ἐν Βάδ η τοῦ Ἀαργάου (zu Baden in Aargau) ἐπανελάμβανε τὸ περιεχόμενον τῆς εἰρήνης τῆς Ραστάττης ἢ μηδαμινὴ ἐκεῖνη διάταξις τῆς εἰρήνης τῆς Ρύσβικ περὶ τῶν θρησκευτικῶν πραγμάτων ἐν ταῖς τότε ἀποδοθείσαις χώραις παρέμεινεν ὡς εἶχεν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Πέτρος ὁ Μέγας. — Σουηδία καὶ Δανία ἀπὸ τοῦ 1648.

— Ἀρχαιοτέρα ἱστορία τοῦ ρωστικοῦ κράτους :

**Ὁ βόρειος πόλεμος. — Τέλος Καρόλου τοῦ
ΙΒ'. καὶ συνθήκαι εἰρήνης.**

§ 484. Ὁ βόρειος πόλεμος. — Σύγχρονος μετὰ τοῦ περὶ ἰσπανικῆς διαδοχῆς πολέμου διεξήγετο εἰς τὰ βόρεια καὶ ἀνατολικά τῆς εὐρωπαϊκῆς ἡπείρου μέγας πόλεμος, ὅστις ἐβασίζετο πολλῶ ὀλιγώτερον εἰς τὴν ἀναγκαιότητα τῶν πολιτικῶν σχέσεων, πολλῶ δὲ περισσότερον προέκυψεν ἐκ τῆς αὐθαιρεσίας καὶ τῆς φιλαρχίας μεμωμένων ἀνδρῶν ἢ ἐκεῖνος, ὁ λεγόμενος βό ρ ε ι ο ς π ό λ ε μ ο ς.

Ἐπρόκειτο ἐνταῦθα περὶ τεσσάρων πολιτειῶν ἢ κρατῶν, ἐξ ὧν τὸ μικρότερον ἀλλὰ καὶ τὸ πυκνότερον κατῳκημένον καὶ μᾶλλον προηγμένον ἦτο τὸ τῆς Δανίας· ἡ Νορβηγία, ἡ ἀραιώτερον κατῳκημένη, εἰς τὴν Δανίαν δὲ ἀνήκουσα, ἐξηκολούθει ζῶσα τὸν ἰδιωτικὸν τῆς βίον· ἡ Σουηδία, ἥτις εἶχε διασώσει ἐκ τοῦ μεγάλου πολεμικοῦ ἀνεμοστροβίλου ἐπὶ Καρόλου Γουσταύου τὴν ἑκτασίν τῆς τοῦ 1648, ᾗξησε δὲ μάλιστα αὐτὴν διὰ τῶν πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Σούνδου ἐπαρχιῶν, καὶ ἥτις πρὸς ταῖς γερμανικαῖς χώραις τῆς ὡς πυρῆνα τῆς δυνάμεώς τῆς ἐκέκτητο τὰς πρὸς δυσμὰς τῆς Ἀνατολικῆς θαλάσσης χώρας, τὴν κυρίως Σουηδίαν καὶ πρὸς ἀνατολὰς τῆς αὐτῆς θαλάσσης τὴν Φιννλανδίαν, τὴν Ἰγгерμανλάνδην, τὴν Ἑσθλανδίαν, τὴν Λιβλανδίαν — μεγάλας, πτωχὰς σχετικῶς εἰς ἀνθρώπους καὶ εἰς ἐμπορικὰ εἶδη τοῦλάχιστον οὐχὶ λίαν πλουσίας χώρας· ἡ κατὰ τὴν χωρογραφικὴν ἑκτασιν καὶ τὸ ἀχανές τοῦτο κράτος ὑπερτεροῦσα βασιλικὴ δημοκρατία τῆς Πολωνίας, τριπλασίως μεγαλειτέρα τῆς

Γερμανικῆς αὐτοκρατορίας, ἐν τῷ μεγάλῳ σώματι τῆς ὁποίας περιλαμβάνετο ὡς μικρὸν περικλειστον τὸ δουκάτον τῆς Πρωσίας. — καὶ τέλος τὸ μοσχοβιτικὸν κράτος, ἡ Ρωσσία, ἣτις ἀκριβῶς κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας τοῦ δεκάτου ἐβδόμου αἰῶνος ἀπέκτησε σημασίαν διὰ τὰ εὐρωπαϊκὰ πράγματα.

Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος, καθ' ὃ ἐν τῇ ἀπωτάτῃ Δύσει, ἐν Ἀγγλίᾳ, ἰδρύθη ἡ κοινοβουλευτικὴ πολιτεία Γουλιέλμου τοῦ Γ'. μετὰ αἰνδοζὸν ἐπανάστασιν» (1689), ἀνῆλθεν ἐνταῦθα, ἐν Μόσχᾳ, εἰς τὴν ἀρχὴν νεαρὸς ἡγεμὼν, ὅστις ἀνέλαβε νὰ μεταπλάσῃ τὸ βαρβαρικὸν κράτος εἰς πολιτείαν εὐρωπαϊκὴν.

§ 488. Ἡ Ρωσσία. Παλαιότερα ἱστορία αὐτῆς.

— Ὅφειλομεν δὲ νὰ διατρέξωμεν ἐπιτροχάδην ἐν τῇ θέσει ταύτῃ τὰς μέχρι τοῦδε τύχας τοῦ σλαυικοῦ τούτου κράτους, ὅπερ ἔμελλε νὰ λάβῃ ἀπὸ τοῦδε τόσον μεγάλην σημασίαν ἐν τῷ κοινῷ εὐρωπαϊκῷ βίῳ, δὲν πρόκειται δὲ νὰ ἀφηγηθῶμεν ἱστορίαν χρόνων ἡρωϊκῶν.

Σκηνὴ τῆς δράσεως αὐτοῦ εἶναι ὁ ἀχανὲς χώρος ὁ ὑπὸ οὐδενὸς ὅρους διαποικιλλόμενος ὁ μεταξὺ τοῦ Φιννικοῦ κόλπου καὶ τῆς Μαύρης Θαλάσσης, ὁ πρὸς Ἀνατολὰς διὰ τῶν Οὐραλίων ὁρέων ἀπὸ τῆς Ἀσίας χωριζόμενος. Φιννικαὶ καὶ σλαυικαὶ φυλαὶ ἦσαν οἱ ἀρχαιότατοι κάτοικοι αὐτῆς· περιλαμβάνοντο δὲ ἐν αὐτῷ ἀναρίθμητοι μικραὶ πολιτεῖαι, τῶν ὁποίων αἱ δυτικώτεραι εὐρίσκοντο εἰς ἐπαφὴν μετὰ τοῦ γερμανικοῦ κόσμου.

Τὸ σπουδαῖον καὶ τροπικὸν σημεῖον ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ τῶν Φιννῶν καὶ τῶν Σλαύων ἦτο ἡ ἰδρυσις νορμανδικῆς πολιτείας ὑπὸ τῶν Βαραίγκων Ρουρικ καὶ τῶν τούτου ἀδελφῶν (862). Εἶναι δὲ ἄγνωστον πῶς καὶ ὑπὸ τίνος ἐκλήθησαν οὗτοι καὶ ἡ πολεμικὴ τῶν ἀκολουθία εἰς τὴν χώραν. Εἰς τὰ μέρη τῆς λίανης Λαδόγας ἐγένοντο οὗτοι κύριοι καὶ ἡγεῖραν πύργους αὐτοὶ τε καὶ ἄλλα νορμανδικὰ στίφη.

Ἡ ἔφιππος ἀκολουθία ἀπετέλεσε τὴν ἀριστοκρατίαν, ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ ἀποτελοῦντες αὐτὴν ἦσαν εὐάριθμοι, ἦσαν δὲ καὶ ἠναγκασμένοι αὐτοὶ καὶ οἱ ἐπὶ πλῆυδες νὰ συνδεθῶσιν μετὰ γυναικῶν τῆς χώρας, εἰσεχώρησαν εἰς τὴν ἀκολουθίαν ἐκείνην, εἰς τὴν ἀριστοκρατίαν ταύτην, καὶ Σλαῦοι κέντρον τῆς ἐξελέξεως ταύτης ἦτο ἡ πόλις Νόβγοροδ πρὸς νότον τῆς Λαδόγας παρὰ τὸν Βόλχοφ κειμένη καὶ

ἁπώτερον δεύτερον κέντρον, τὸ ἐπὶ τοῦ Δνεῖπερ Κίεβον. Ἐνταῦθα δὲ μετετέθη ἡ ἔδρα τοῦ ὄλου κράτους περὶ τὸ ἔτος 980 ὑπὸ τοῦ Βλαδιμήρου, ὅστις ἐνυμφεύθη Βυζαντινὴν πριγκίπισσαν.

Ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς θρησκείας—ἂν δηλαδὴ ἔπρεπε νὰ ἀσπασθῶσι τὸν ἰσλαμισμόν ἢ τὸν χριστιανισμόν—φαίνεται ὅτι ὁ ἰσλαμικὸς νόμος ὁ ἀπαγορεύων τὴν χρῆσιν μεθυστικῶν ποτῶν, αὐτὸς ἔκρινεν ὑπὲρ τοῦ χριστιανισμοῦ, ὃν ἀπεδέχθησαν οἱ Ρῶσσοι ὑπὸ τὴν μορφήν τῆς ἐλληνικῆς ἐκκλησίας.

Ἐνεκα τούτου ὁ λαὸς τῶν χωρῶν τούτων δὲν ἦλθεν εἰς ἐπαφὴν πρὸς τὸν δυτικὸν κόσμον, τὴν δὲ ἐν τῷ πολιτισμῷ πρόοδον, ἥτις ἐν τοσούτῳ ἐνέκειτο ἐν τῇ ἀποδοχῇ τοῦ χριστιανισμοῦ, παρεκώλυσε καὶ ἐδυσχέραινε ἢ ἐξακολουθοῦσα τακτικὴ τῶν διαιρέσεων καὶ ὑποδιαιρέσεων τῆς χώρας· μόνον ὁ τίτλος τοῦ μεγάλου ἡγεμόνος (Grossfürstentitel) παρέμεινε, περὶ αὐτὸν δὲ ἐτελοῦντο οἱ ἐμφύλιοι καὶ ἀδελφικοὶ πόλεμοι.

Τὸ ἀδύνατον νορμανδικὸν στοιχεῖον ὑπέκυψε πρὸ πολλοῦ εἰς τὸ ἀριθμητικῶς ὑπέρτερον καὶ ἰσχυρότερον σλαυϊκόν· οὐδεμία παρατηρεῖται στενωτέρᾳ καρποφόρῳ συνάφειᾳ μετὰ τῆς δυτικῆς Εὐρώπης· εἰς τὰς σταυροφορίας λόγου χάριν, τῶν ὁποίων ἡ ἐπιρροὴ ὑπῆρξε τοσοῦτον βαθεῖα καὶ μεγάλη, ἡ Ρωσσία δὲν μετέσχε ποσῶς.

Πλὴν τούτου ἔλειπεν ἐνταῦθα ὁ εὐεργετικὸς θεσμὸς τῆς κληρονομικῆς ἀριστοκρατίας. Οἱ βογιάροι διωρίζοντο ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος, τὸ δὲ ἀξίωμα αὐτῶν δὲν ἦτο κληρονομικῶς μεταβιβάσιμον. Ἐπειτα δὲν ὑπῆρχε καὶ ἰδιωτικὴ ἰδιοκτησία, ὁ τόπος ἦτο κοινοτικὸν κτῆμα, ἡ κοινότης καθαρῶς τοπικὴ. Οἱ χωρικοὶ εἶχον κατὰ τὸ σλαυϊκὸν σύστημα ἀπεριόριστον ἐλευθερίαν κινήσεως, ὑπῆρχον ὁμοῦς πρὸς τοῦτοις καὶ πολλοὶ δοῦλοι καὶ κῶμαι δουλικαί· μίᾳ μόνον ὑπῆρχε πραγματικὴ πόλις, καὶ ὑπὸ τινα ἔποψιν καὶ κέντρον πολιτισμοῦ, ἡ δημοκρατία τοῦ Νόβγοροδ.

Μεγάλη συμφορὰ ἐνέσκηψεν ἐπὶ τῆς χώρας ἐκ τῆς μογγολικῆς ἐπιδρομῆς τοῦ δεκάτου τρίτου αἰῶνος. Ἡ Ρωσσία περιῆλθεν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ Χάνου τῆς χρυσῆς ὀρδῆς, ἥτις τὸ καθ' ἑαυτὴν ἦτο φόρου ὑποτελὲς εἰς τὸν μέγα Χάνον· Οἱ Ρῶσσοι ἡγεμόνες μετέβαινον εἰς τὸ παρὰ τὸν Βόλγαν σκηνόπηκτον τοῦ στρατόπεδον, κατέβαλλον τὸν φόρον, ἀέτυπτον τὸ μέτωπον ἀνώπιον τοῦ ὑποτελοῦς τοῦ μεγάλου Χάνου.

Βαθέως ἐρριζώθη παρὰ τῷ λαῷ ἡ δουλοφροσύνη, δι' ἣν ἡ δύναμις σημαίνει καὶ δίκαιον. Ἡ ἔννοια τοῦ νόμου καὶ μετ' αὐτῆς ἡ τῆς ἐλευθερίας δὲν εὔρε θεσιν ἐνταῦθα. Ἡ δὲ διάλυσις τοῦ μεγάλου μογγολικοῦ κράτους εἰς οὐδὲν ὠφέλησεν, ἀφοῦ παρέμεινεν ἡ χρυσῇ ὁρδῇ.

Ἐν τοσούτῳ ἐσχηματίσθη νέον κέντρον ἐν τῇ ἡγεμονίᾳ τῆς Μόσχας, ἥτις κατὰ τὸν δωδέκατον ἀκόμη αἰῶνα ἦτο ἡ ἔδρα ἐνὸς βογιάρου.

Ἡγεμὼν τῆς Μόσχας, ὁ Ἰβάν Δανιήλοβιτς (1328—1340), πληρώσας ὁλόκληρον τὸν ταταρικὸν φόρον καὶ λαβὼν τὸ δικάωμα τῆς τμηματικῆς εἰσπράξεως αὐτοῦ, ὑπερεπαλάγγισεν ὡς γενικὸς μισθωτῆς τῶν φόρων τοῦ χάνου τῶν Τατάρων τοὺς ἄλλους τοπικοὺς ἡγεμόνας : κατώρθωσε δὲ οὗτος καὶ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ νὰ μεταθέσωσιν εἰς Μόσχαν τὴν ἔδραν τοῦ μητροπολίτου.

Καὶ τὸ μοσχοβιτικὸν ὅμως κράτος ὑπέκυψεν εἰς τὴν τύχην τῶν διαιρέσεων, ἐνῷ ἡ ἔνωσις τῆς Πολωνίας καὶ τῆς Λιθουανίας (1386) νέους ἐπεκρέμασε κινδύνους.

Εὐτυχεστέρα τροπὴ ἐπῆλθε μόνον περὶ τὰ τέλη τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος, ὅποτε, οὐχὶ διὰ τοῦ ρωσικοῦ ἡρωϊσμοῦ ἀλλὰ διὰ τῆς ἐπιδρομῆς ἄλλων Τατάρων ἐξωντώθη ἡ χρυσῇ ὁρδῇ. Ἦτο λοιπὸν νῦν ὁ ἐν Μόσχᾳ Τσάρος κύριος ἑαυτοῦ, ἀλλ' ὁ θεσμὸς τῆς δουλείας, ἡ ἀρχὴ τῆς δουλείας, παρέμεινεν : οἱ βογιάρου ἐδοκίμαζον τὰ πλῆγματα τῆς μάστιγος ὡς οἱ λοιποὶ τῶν ἀνθρώπων.

Ἐν ἔτει 1534 διεδέχθη ἐν τῷ κράτει τούτῳ τὸν Ἰβάν Βασίλειεβιτς ὁ Ἰβάν Ἰβάνοβιτς, παιδίον τριετής, τοῦ ὁποίου ἡ γυναικίτης τῆς καταγωγῆς ἡμφισθητήθη, τοῦθ' ὅπερ δὲν ἦτο καὶ πολὺ σπουδαῖον ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ.

Ὑπελογίζοντο κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἑκατὸν πεντήκοντα περίπου ἡγεμονικοὶ οἴκοι ἐκ τοῦ γένους τῶν Ρούρικ : ἐν ὀνόματι τοῦ ἀνηλίκου ἡγεμόνος ἐκυβέρνηα συμβούλιον βογιάρων. Ὅτε δὲ ὁ ἡγεμὼν ἐνηλικιώθη, ἐξῆσκει ἐπ' αὐτοῦ ἐπιρροὴν μοναχός τις, Σίλβεστρος τὸ ὄνομα, τότε δὲ ἐξερράγη ἡ διαφωνία καὶ ἡ διάστασις ἥτις ἔκτοτε τόσον οὐσιωδῶς ἐπέδρασεν ἐπὶ τῶν τυχῶν τοῦ κράτους τούτου, ἐτέθη δηλαδὴ τὸ ζήτημα, ἂν ἔπρεπε νὰ ἐμμείνωσι προσηλωμένοι εἰς τὸ ἀρχαῖον ρωσικὸν καθεστῶς ἢ νὰ προσελκύσωσι νέα ξένα στοιχεῖα.

Ὁ Ἰβάν συνεκρότησε μόνιμον στρατόν, εἰδὸς τι γιαννιτσαρικοῦ

σώματος, τοὺς Στρελίτσας : μνημονεύονται δὲ καὶ τάσεις ἐκκλησιαστικῆς ἀναμορφώσεως, ἐν αἷς ὅμως καταφαίνεται ἀκόμη πνεῦμα παιδικὸν καὶ βαρβαρικόν, ὡς λόγου χάριν ἡ ὑπὸ τῶν συνελθόντων ἱεραρχῶν καταδίκη τῆς κοπῆς τοῦ πώγωνος ὡς πράξεως ἀνοσίου κατὰ τοῦ θεοῦ ὁμοιώματος.

Ἐν ἔτει 1584 ἀπέθανεν ὁ Ἰθάν. Αἱ ὁμότητες τῶν τελευταίων ἐτῶν τῆς ἀρχῆς του προσεπόρισαν αὐτῷ τὸ ἐπώνυμον τοῦ Τρομεροῦ. Ἐν τῇ ὀξυχολίᾳ του εἶχε θανατώσει ποτὲ ἓνα τῶν υἱῶν του· ὁ πρεσβύτερος αὐτῶν, ὁ Δημήτριος, εἶχεν ἀποθάνει, ὁ τρίτος, ὁ Θεόδωρος, (Φεοδώρ), ἦτο ἀδυνάτου πνεύματος, καὶ ἡ ἐξουσία περιήλθεν εἰς ἓνα εὐνοούμενον, τὸν Βόριν Γοδουνῶφ, ὅστις ἐγίνωσκε τὸ μυστήριον τῆς κυβερνήσεως ἐν ταῖς χώραις ταύταις.

Ἡ σπουδαιότερα τῶν πράξεων αὐτοῦ ἦτο ὅτι, καταργήσας τὴν ἐλευθερίαν τῆς κινήσεως, κατέστησε τοὺς χωρικοὺς δουλοπαροίκους.

Ὅτε ὁ Θεόδωρος ἀπέθανεν, ὁ Βόρις ἐγένετο Τσάρος, διότι εἶχε τὴν δύναμιν : ὅτε προσεποιήθη ὅτι ἤθελε νὰ παραιτηθῇ τῆς ἀρχῆς, θερμῶς παρεκάλεσεν αὐτὸν ἡ συνέλευσις τῶν βογιάρων, ὅπως κρατήσῃ τὴν ἐξουσίαν. Ἦσκησε δὲ αὐτὴν ἐπιτυχῶς, ὑπέβαλε τὴν ἐποίκισιν καὶ τὸ ξένον στοιχεῖον καὶ προσεπάθησε νὰ περιορίσῃ τὸ ὀλέθριον καὶ δὴ καὶ ἀνίατον ἐπιχώριον πάθος τῆς χρήσεως οἶνοπνευματωδῶν ποτῶν.

Κατ' αὐτοῦ ἀντέταξαν οἱ Πολωνοί, παρ' οἷς ἀπὸ Σιγισμουίνδου τοῦ Γ' . (1587) ὑπερίσχυσεν ἡ ἰησουϊτικὴ ἐπιρροή, ἄλλον Τσάρον, τὸν Δημήτριον—ἓνα Ψευδοδημήτριον· ἐπελήφθη δὲ τοῦ ἔργου ὁ ἀπαταίων τῇ βοηθείᾳ τῶν Πολωνῶν, καὶ ἐπειδὴ ὁ Γοδουνῶφ ἀπέθανεν ἐν ἔτει 1605, ὀλίγας ἀπέκτησε δυσκολίας. Αἱ πόλεις ἤνοιξαν αὐτῷ τὰς πύλας, καὶ τέλος εἰσῆλθεν εἰς Μόσχαν (1605).

Ἄλλ' αὐτός τε καὶ ἡ σύζυγός του Μαρία καὶ ἡ πολωνικὴ ἀκολουθία τῶν ἐχλεύαζον τὰ ἐθνικὰ ἤθη καὶ προσέβαλλον τὴν ἐκκλησίαν : ὑπάρχουσιν ὅρια ἀνοχῆς καὶ διὰ τοὺς δούλους καὶ διὰ τοὺς βαρβάρους· φοβερὰ ἐπανάστασις ἐξερράγη καὶ ἐξωλόθρευσε τὸν παρείσακτον πολωνισμόν.

Οὕτω τὸ δυστύχημα τῆς χηρείας τοῦ θρόνου ἀνεφάνη καὶ πάλιν. Νέος Τσάρος ἐξελέγη, ὁ Σούισκης, δεύτερος καὶ τρίτος Δημήτριος, ὁ τελευταῖος γνωστὸς ἐν τῇ ρωσικῇ ἱστορίᾳ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Κλέπτου τῆς Τούλτσας, κατέλαβε τὴν ἀρχὴν τῇ βοηθείᾳ τῶν Πολωνῶν. Ἐκ

τοῦ χάους δὲ τούτου ἀνέκυψε τέλος ὁμόνοια καὶ ἐκλογὴ, ἀναβιβάσασα εἰς τὸν θρόνον τὸν πρῶτον ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Ρωμανῶν, τὸν Μιχαὴλ Θεοδώροβιτς (1613 – 1646).

Εἰς βαρεῖς ἀγῶνας περιῆλθε τὸ κράτος πρὸς τοὺς Πολωνοὺς καὶ Σουηδοὺς καὶ ἠναγκάσθη νὰ παραχωρήσῃ εἰς ἐκείνους μὲν τὴν Σμολένσκην (1634), εἰς τούτους δὲ τὴν Στολβόβαν, τὴν Καρελίαν, τὴν Ἰγγερμανλάνδην (1617), καὶ ὁ Γουσταῦος Ἀδόλφος ἐδόξαζεν ὅτι ἀπέβη διὰ παντὸς ἀδύνατον εἰς τοὺς Μοσχοβίτας νὰ διαβῶσι τὸν μέγαν ρύακα τῆς Ἀνατολικῆς Θαλάσσης.

Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ ἐπομένου Τσάρου Ἀλεξίου (1646-1676) ἐπανελήφθησαν οἱ πόλεμοι οὗτοι, καὶ ἤδη ἐξεδηλοῦτο ἡ παρακμὴ τοῦ Πολωνικοῦ κράτους, ὅπου ἀκριβῶς νῦν τὸ ἀριστοκρατικὸν κυβερνητικὸν σύστημα προέβη εἰς τὴν ἐσχάτην ἐκείνην συνέπειαν τοῦ *liberum veto*, εἰς τὴν ἐνστασιν παντὸς βουλευτοῦ κατὰ τῶν ἀποφάσεων τῆς διαίτης (1652) : ἤδη ἐν ἔτει 1660 ἐξεφράσθη ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης Καζιμίρος ἐν τῇ διαίτῃ, ὅτι ἡ ἐσωτερικὴ διχόνοια ἔμελλε ν' ἀγάγῃ ἡμέραν τινὰ εἰς τὴν διανομὴν τῶν πολωνικῶν χωρῶν ὑπὸ τῆς Αὐστρίας, τῆς Ρωσσίας καὶ τῆς Πρωσίας.

Κατὰ τοὺς ἀγῶνας τούτους ἐσχηματίσθη στρατὸς ρωσικός : πρὸς τοῖς Στρελίτσαις συντάγματα ξένων μισθοφόρων· μάλιστα δὲ οἱ ξένοι ἀξιωματικοὶ ἀπέδθησαν σπουδαῖον στοιχεῖον τῆς ἀνωτάτης κοινωνίας καὶ μετ' αὐτῆς καὶ αὐτοῦ τοῦ κράτους. Σημειωτέον δὲ ὅτι ἀπὸ τοῦ δέκατου ἕκτου ἤδη αἰῶνος ὑπῆρχεν ἐν Μόσχᾳ προάστειον κατοικοῦμενον ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ὑπὸ Γερμανῶν.

§ 486 Πέτρος ὁ Μέγας.—Ὁ Ἀλέξιος ἀπέθανε τῷ 1676, διεδέχθη δὲ αὐτὸν ἐκ τῶν τριῶν υἱῶν του κατὰ πρῶτον Θεόδωρος ὁ Γ'. ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐξερριζώθησαν ὑπὸ τινὰ ἑπόψιν διὰ τῆς καταργήσεως τοῦ *μνεστίτσεβο*, ἥτοι τῆς ἀρχαίας ὑπαλληλικῆς ἱεραρχίας καὶ τὰ ὑπάρχοντα πενιχρὰ σπέρματα πραγματικῆς ἀριστοκρατίας, ἀπετελειώθη δὲ οὕτω ἡ πολυταρχία.

Ὁ Θεόδωρος ἀπέθανε τῷ 1682 εἰς ἡλικίαν εἴκοσι καὶ ἐνὸς ἔτους ἄτεκνος· ὁ πρεσβύτερος τῶν δύο ἐπιζώντων ἀδελφῶν Ἰβάν ἦτο εὐήθης, ἐστέφθη ὅμως συγχρόνως μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Πέτρου. Ἀμφότεροι διετέλουν ὑπὸ τὴν ἐπιτροπείαν πρεσβυτέρας ἀδελφῆς των, Σοφίας, ἥτις τὸ ἐφ' ἑαυτὴν διευθύνετο ὑπὸ ἀξιολόγου.

εὐνοουμένου, πρίγκιπός τινος Γαλίτσιν σχετικῶς πρὸς τὰ προτερήματα τοῦ ὁποίου πρὸς τοῖς ἄλλοις λέγεται ὅτι ἦτο ἀπηλλαγμένος τοῦ ἐθνικοῦ ἐλαττώματος τῆς οἰνοπνευματοποσίας.

Ἐν Πρεοβρασένσκη, περιστοιχιζόμενος ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ὑπὸ ξένων ἄλλ' εὐφυῶν ἀνδρῶν, ἐμεγάλωσεν ὁ Πέτρος, εἶχε δημιουργήσει ἀθอรύθως μικρὰν ἄλλ' ἀξιόπιστον δύναμιν : ὅτε ἡ Σοφία ἠθέλησε νὰ προβάλλῃ ἐν ἔτει 1689 ὡς μονοκράτειρα, ὁ νεαρὸς ἡγεμὼν ἀπεδείχθη ὁ ἰσχυρότερος· τῇ βοήθειᾳ δὲ τῶν Στρελιτσῶν ἄνευ μάχης κυρίως ἀνετράπη ἡ Σοφία καὶ ἐστάλη εἰς μοναστήριον, τὴν δὲ 9 Σεπτεμβρίου τοῦ 1689 εἰσῆλθεν εἰς τὴν Μόσχαν ὁ Τσάρος Πέτρος. Φέρει οὗτος τὸ ἐπώνυμον τοῦ Μεγάλου, διότι μετ' αὐτοῦ κυρίως ἄρχεται ἡ πραγματικὴ ἱστορία τοῦ ρωσικοῦ κράτους.

§ 487. Αἱ περιοδεῖαι τοῦ Πέτρου. — Τὸ ζωηρὸν πνεῦμα αὐτοῦ ἐξηγέρθη πρὸ πάντων διὰ τῆς ἀναστροφῆς μετὰ τοῦ ἐκ Γενεύης Λεφόρ (Lefort), ἀνδρὸς μεγάλης ἀξίας : καίτοι ἡ βαρβαρότης τοῦ λαοῦ αὐτοῦ ἦτο προσπεφυκυῖα εἰς αὐτόν, ἐν τοσοῦτῳ ἀνήκει ὁ Πέτρος εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν γνησίων μεταρρυθμιστῶν, οὓς ἐσωτερικὴ τις ὁρμὴ ἐξωθεῖ πρὸς βελτίωσιν καὶ φωτισμὸν οὐ μόνον τῶν ἄλλων ἀλλὰ πρὸ παντὸς αὐτοῦ τοῦ ἰδίου αὐτῶν προσώπου.

Ἐκεῖνο τὸ ὅποιον καθορίζει πρὸ παντὸς τὴν ἀξίαν τῶν ἀνθρώπων εἶναι ὁ βαθμὸς τῆς ἱκανότητος αὐτῶν περὶ τὸ διακρίνειν τὸ φαινόμενον ἀπὸ τῆς οὐσίας, ἡ κλίσις πρὸς τὴν πραγματικότητα, τὸ μέτρον τῆς φιλαληθείας των· εἰς τὸν ἡγεμόνα τοῦτον δὲν δύναται τις ν' ἀρνηθῇ ἐν μεγάλῳ μέτρῳ τὴν ἀρετὴν ταύτην, εἶναι δὲ ὑγιὲς καὶ σπουδαῖον χαρακτηριστικὸν τῆς ψυχῆς του, ὅτι μετὰ ποιᾶς τινος μονομερίας ἀφιέρωθη εἰς τὴν ριζικὴν ἐκμάθησιν μιᾶς τέχνης, τῆς ὑποδηματοποιίας.

Ἄμα ὡς ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ ἐστερεώθη ὅπως δήποτε, ἐπεχείρησεν ὁ Πέτρος τὰς ἀξιολόγους ἐκείνας χάριν σπουδῆς καὶ μορφώσεως περιοδείας (1697) μετὰ μεγάλης ἀκολουθίας—εἰς Ρίγαν, Μιτάου, Καινιξβέργην, εἰς Βερολῖνον, εἰς Ἀμστελὸδαμον, εἰς Λονδῖνον, εἰς Βιέννην, πανταχοῦ δὲ κατὰ τὰς περιοδείας ταύτας παρετῆρει καὶ ἡρεῦνα καὶ συνῆπτε σχέσεις· ἄλλ' εἶναι ἀπατηλὴ ἡ σημασία ἡ ἀποδοθεῖσα εἰς τὸ γεγονός, ὅτι εἰργάσθη ἐπὶ διαφόροις εὐκαιρίαις ὁ Πέτρος καὶ εἰς ὀλλανδικὰ καὶ εἰς ἀγγλικά ναυπηγεῖα περιζωσθεὶς δερματίνην ἐμπρο-

σθέλαν καὶ λαβὼν ἀνὰ χεῖρας πριόνιον, τοῦθ' ὅπερ ἔπραττε καὶ ἐγίνωσκε νὰ πράττῃ κατ' οἶκον.

Ἀλλὰ δὲν ἐξετέλεσε πλήρες τὸ σχέδιον τῶν περιοδειῶν του· ἐπανάστασις τις τῶν ἀρχαίων Ρώσων γιαννιτσάρων, τῶν Στρελατσῶν, ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ λάβῃ τὴν ἄγουσαν πρὸς τὴν Μόσχαν, ὅπου ἔφθασε συνοδευόμενος ὑπὸ οὐκ ὀλίγων προσληφθέντων ἐργατῶν καὶ τεχνιτῶν.

Ἡ στάσις τῶν Στρελιτσῶν κατεστάλη, κατὰ δὲ τὰς βασανιστικὰς ἀνακριτικὰς ἐξετάσεις τῶν στασιωτῶν παρίστατο πολλάκις καὶ αὐτὸς ὁ Πέτρος, τοῦ ὁποίου ἡ κυβέρνησις ἔφερεν ἄντικρυς προσωπικὸν χαρακτηρισμὸν, πολλάκις μάλιστα ὡς εἰδήμων ἔοιδε χεῖρα βοηθείας εἰς τὰ βασανιστήρια.

Τὸ καλῶς ὁμῶς μεμελετημένον ἀναμορφωτικὸν σχέδιόν του δὲν διετάραξεν οὔτε τοῦτο οὔτε ἄλλο τι μεταγενέστερον ἐμπόδιον. Καὶ αὐταὶ δὲ αἱ πολεμικαὶ περιπλοκαὶ δὲν ἀπεξένωσαν αὐτὸν ἀπὸ τῶν σκοπῶν τούτων. Τούναντίον αἱ ἰδέαι ἐκεῖναι περὶ γονίμου ἐπαφῆς καὶ συνδέσμου μετὰ τῆς Δύσεως ἐκάνονίζον καὶ τὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν αὐτοῦ.

§ 488. **Ἡ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ αὐτοῦ.** Τὸ γιγαντιαῖον σῶμα τῆς αὐτοκρατορίας ταύτης πᾶσχει, καὶ ἔπασχε τότε εἰς πολλῷ μεγαλείτερον βαθμὸν, ἐξ ἐλλείψεως ἥτις προσπίπτει ἀμέσως εἰς τὸν ὀφθαλμὸν, ἅμα ὡς ῥίψῃ τις ἐν βλέμμα ἐπὶ τοῦ χάρτου καὶ τῆς σημερινῆς ἀκόμῃ Ρωσσίας — ἐκ τῆς ἐλλείψεως ἀκτῶν, ἐκ τῆς ναυτιλιακῆς τῆς θέσεως : διότι ἡ Λευκὴ Θάλασσα μετὰ τοῦ Ἀρχαγγέλου, ὅπου πάντως ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ δεκάτου ἔκτου αἰῶνος προσήγγιζον ἀγγλικά πλοῖα, κέκτηται πολὺ μικρὰν ἐμπορικὴν ἀξίαν ἕνεκα τῆς βορεινῆς θέσεώς της, ἕνεκα τῆς κατὰ τὸ πλεῖστον τοῦ ἔτους κρατούσης πῆξεως τῶν ὑδάτων.

Ἡ Ρωσσία Πέτρου τοῦ Μεγάλου, ἡ ἐξεγειρομένη εἰς ζωὴν Ρωσσία, κατὰ δύο διευθύνσεις ἐζήτησε ν' ἀποκτήσῃ τὰς ἀκτὰς ταύτας : πρὸς νότον ἐν τῇ Μαύρῃ Θαλάσσῃ, ἥς ἡ ὁδὸς ἐκλείετο ὑπὸ τῶν Τούρκων, πρὸς τὰ βορειοδυτικὰ, εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Θάλασσαν ὅπου ἀπέκλειον τὴν ὁδὸν οἱ Σουηδοί. Τρίτον τι σημεῖον τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς αὐτοῦ, τὸ πολωνικόν, εὕρίσκετο ἀκόμῃ πολὺ ὀπίσω.

Ἐμνημονεύσαμεν ἤδη ἐν τοῖς ἀνωτέρω, ὅτι ἡ Ρωσσία μετέσχε τοῦ τουρκικοῦ ἐκεῖνου πολέμου — καὶ δὲν ἦτο οὗτος ὁ πρῶτος ἀγὼν αὐτῆς πρὸς τοὺς Τούρκους — ὅστις ἐληξεν ἐν ἔτει 1699 διὰ τῆς εἰρή-

νης τοῦ Καρλοβισίου: ἡ Ἀζώφ καὶ τὰ παρὰ τὴν πόλιν ταύτην ὀχυρωματικὰ ἔργα παρέμειναν ρωσικά.

Οὕτω πρὸς τὸ μέρος τοῦτο εἶχεν ὁ Τσάρος τὰς χεῖρας ἐλευθέρας.

Πολλῶν μεγαλειτέρας σπουδαιότητος ἦτο ἡ ἀνάκτησις τῆς θέσεως ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Θαλάσῃ. Ἡ ἔχθρα πρὸς τὴν κατὰ τὰ μέρη ταῦτα προέχουσαν δύναμιν, τὴν Σουηδίαν, ἦτο παλαιά· ἀκριβῶς δὲ νῦν ἐφαίνοντο τὰ πράγματα εὐνοϊκώτερα — εὐνοϊκώτερα παρά ποτε ἀπὸ τῆς εἰρήνης τῆς Ὀλίβας· οἱ Ρῶσσοι ἠδύναντο νὰ ἐλπίζωσιν εἰς προθύμους συμμάχους καὶ εἰς ἐχθρὸν σχετικῶς ὀλιγώτερον ἐπίφοβον.

§ 489. Ἡ Σουηδία ἀπὸ τοῦ θανάτου Καρόλου τοῦ Γ'. Κάρολος ὁ ΙΑ'. 1660. — Μετὰ τὸν θάνατον Καρόλου τοῦ Γ'. ἐκυβέρνησα αὐτόθι, ἐν Σουηδίᾳ, ἐν ὀνόματι τοῦ πενταετοῦς ἀκόμη παιδός, τοῦ διαδεχθέντος αὐτόν, Καρόλου τοῦ ΙΑ'. (1660—1687), ἀντιβασιλεῖα συγκροτουμένη ἐκ τῶν πέντε ἀνωτάτων λειτουργῶν τοῦ στέμματος μετὰ τῆς χήρας τοῦ Καρόλου Γουσταύου.

Ἡ κυβέρνησις αὕτη ἔτο κυβέρνησις ἀριστοκρατικὴ μεθ' ὧν τῶν σφαλμάτων τῶν ἐγκειμένων εἰς τὸ εἶδός της· ἡ πρὸ πολλοῦ ἀποφασισθεῖσα ἐπιστροφή τῶν διασπαθθέντων κτημάτων τοῦ στέμματος προσέκοψεν, ἐνῶ ἐξ ἄλλου τὰ χρεὴ ἠῤῥξαν· διατάξεις ὑπὸ μικρονοίας ὑπαγορευθεῖσαι περὶ ἐπιγαμίας μεταξὺ εὐγενῶν καὶ ἀστῶν καὶ περὶ τῆς ἀρμοδιότητος ἐπὶ τῶν κτημάτων τῶν εὐγενῶν ἐπίκραναν τὸν λαόν.

Τὸ γαλλόφρον κόμμα, τοῦ ὁποῦ προΐστατο ὁ ἀρχιγραμματεὺς Μάγνος δὲ λὰ Γάρδιε, συμπάρεσυρε τὴν Σουηδίαν εἰς τὸν ἀγῶνα, τοῦ ὁποῦ ἤρξατο ἡ φιλοδοξία Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ'. ἐν ἔτει 1672, ἐμνημονεύσαμεν δὲ μετὰ πόσον μικρὰς ἐπιτυχίας ἐπολέμησε τότε ἡ Σουηδία κατὰ τοῦ μεγάλου ἐκλέκτορος.

Ὅτε ὁ Κάρολος ὁ ΙΑ'. ἀνέλαβεν αὐτοπροσώπως τὴν ἀρχὴν, τὰ πράγματα ἔλαβον ὅλως διάφορον τροπὴν. Ἀφοῦ συνωμολογήθη ἡ εἰρήνη τοῦ Ἀγίου Γερμανοῦ, καὶ δὴ χάρις εἰς τὴν προστασίαν τοῦ Λουδοβίκου ἄνευ ζημίας τινὸς διὰ τὴν Σουηδίαν, ἀπήτησαν αἱ λοιπαὶ τρεῖς τάξεις, ὁ κληρὸς, οἱ χωρικοὶ καὶ οἱ ἀστοί, τὴν ἐκτέλεσιν τῆς περὶ ἐπιστροφῆς τῶν κτημάτων τοῦ στέμματος διατάξεως, ἐψήφισαν δὲ ἐν τῇ διαίτῃ τοῦ 1680 νόμου, παρέχοντα εἰς τὸν βασιλεῖα ἐξουσίαν πολλῶν μεγαλειτέραν ἢ μέχρι τοῦδε, καὶ μετέβαλλον τὸ κύριον ὄργανον τῆς

ἀριστοκρατίας τὸ συμβούλιον τοῦ κράτους (Reichsrat) εἰς βασιλικὸν ὑπουργεῖον (Staatsrat).

Τὴν ἀνάληψιν ἐκείνην τῶν κτημάτων τοῦ στέμματος, ἐπανάστασιν ἀναγκαίαν καὶ σωτήριον, διενήργησεν ὁ Κάρολος ὁ ΙΑ'. οὐ μόνον ἐν Σουηδίᾳ, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς λοιπὰς χώρας τὰς ὑποκειμένας ὑπὸ τὴν σουηδικὴν ἐξουσίαν. Ἐπρόκειτο δὲ περὶ μεγάλων κτήσεων, δέκα κομητειῶν, ἐβδομήκοντα βαρονίων καὶ πολλῶν κτημάτων ἵπποτῶν, καὶ δὲν ἐπραγματοποιήθη τὸ μέτρον τοῦτο — ὄψιμος ἐξιλέωσις ἀπηρχαιωμένου ἀδίκου διὰ σκληροῦ δικαίου — ἄνευ μεγάλης τραχύτητος.

Ἄλλ' ὁ βασιλεὺς ἦτο καλὸς δημοσιονόμος καὶ οἰκονομολόγος, τὰ οἰκονομικὰ τοῦ κράτους ἀνεστηλώθησαν πράγματι, τὰ χρεὴ ἐπληρώθησαν, ὁ δημόσιος θησαυρὸς ἐπλουτίσθη, τὸ ἐμπόριον καὶ ἡ βιομηχανία ἤκμασαν, μάλιστα δὲ ὁ στόλος καὶ ὁ στρατὸς διετέλουν εἰς ἀρίστην κατάστασιν, ὅτε οὗτος ἀπέθανεν ἐν ἔτει 1697.

Διεδέχθη δὲ αὐτὸν ὁ δεκαπενταέτης υἱὸς του Κάρολος ὁ IB'. Ἀντιβασίλειά βραχυχρόνιος ἦτο βεβαίως ἀναγκαία· εὐκόλως ὁμως παρεβίασε τὸ κόμμα, τὸ ὅποιον δὲν ᾔθελεν αὐτὴν, τὰς διατάξεις τῆς διαθήκης τοῦ προκατόχου, ὁ δὲ ὑπουργὸς Πίπερ διηύθυνε τὴν πλεκτάνην ἢ τὴν ἐνέργειαν, συνεπεία τῆς ὁποίας ὁ νεαρὸς βασιλεὺς, παραγκωνισθείσης τῆς μητρὸς του, ἀνεγνωρίσθη ὡς ἐνῆλιξ δυνάμενος νὰ ἀσκήσῃ αὐτοπροσώπως τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν.

§ 490. Κάρολος ὁ IB'. 1697. — Ἡ ἀλλαγὴ αὕτη ἢ ἐπελθοῦσα ἐν τῷ σουηδικῷ θρόνῳ ὡς καὶ αἱ δυσμενεῖς ἐντυπώσεις ὅς ἔλαβον καὶ μετέδωσαν οἱ ξένοι πρέσβεις ἐκ τῆς ἰδιογνώμονος εἰς παρατόλμους ἱππηλασίας καὶ θήραν ἀρεσκομένης φύσεως καὶ ἐνεργείας τοῦ νεαροῦ βασιλέως, παρώτρυναν τοὺς ἀρχαίους ἐχθροὺς τῆς Σουηδίας — τὴν Ρωσσίαν, τὴν Δανίαν, τὴν Πολωνίαν — εἰς συμφωνίαν, σκοπὸς τῆς ὁποίας ἦτο ἡ παρὰ τοῦ κράτους τούτου ἀνάληψις πάντων ἐκείνων ὅσα εἰς βάρος αὐτῶν εἶχε κατακτήσει ὁ Κάρολος Γουσταῦος καὶ ἐν μέρει καὶ αὐτὸς ὁ Κάρολος Ἀδόλφος — ἡ «Recuperierung τῶν avulsorum», κατὰ τὴν χυδαῖζουσαν φρασεολογίαν τῆς ἐπισήμου τῶν χρόνων τούτων γλώσσης.

Τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1699 συνωμολόγησαν ὁ βασιλεὺς τῆς Δανίας Φρειδερίκος ὁ Δ'· καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Πολωνίας καὶ ἐκλέκτωρ

τῆς Σαξωνίας Αὐγούστος μυστικὴν συνθήκην ὑπὸ τὸ πνεῦμα τοῦτο, μετὰ δύο δὲ μῆνας προσεχώρησεν εἰς αὐτὴν καὶ ὁ τσάρος Πέτρος.

§ 491. Ἡ Δανία ἀπὸ τοῦ 1660. — Ἐν Δανίᾳ μετὰ τὴν εἰρήνην τῆς Κοπεγχάγης τοῦ 1660 ἐπισυνέβη σπουδαία μεταβολή, ἥτις παρούσαζε τὸν αὐτὸν χαρακτῆρα, ὃν εἶδομεν λαμβανούσας πάσας τὰς πολιτικὰς μεταβολὰς ἐν ταῖς πολιτείαις τῆς ἡπειρωτικῆς Εὐρώπης.

Ἡ ἀντιπάθεια κατὰ τῶν οἰκονομολογικῶν προνομίων τῆς ἀριστοκρατίας καὶ ἡ δυπαρέσχεια διὰ τὴν ἀντιπατριωτικὴν ταύτης στάσιν κατὰ τὸν τελευταῖον πόλεμον ἤγαγον τὴν γενικὴν συνέλευσιν τῶν τάξεων, αἵτινες συνῆλθον τὸν Σεπτέμβριον τοῦ ἔτους ἐκείνου ἐν Κοπεγχάγῃ, ἥ μᾶλλον τὰς δύο τάξεις, τὴν τῶν κληρικῶν καὶ τὴν τῶν ἀστῶν εἰς τολμηρὰς ἀποφάσεις : ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ ἐπισκόπου Σβάνη καὶ τοῦ δημάρχου τῆς Κοπεγχάγης Νάνσεν ἀπεφάσισαν νὰ μετατρέψωσι τὸ ἐκλογικὸν δικαίωμα εἰς δικαίωμα κληρονομικόν — ν' ἀναγνωρίσωσι τὸν Φρειδερίκον τὸν Γ'. καὶ τοὺς ἄρρενας καὶ θῆλεις κατιόντας αὐτοῦ λόγῳ κληρονομικῆς διαδοχῆς κεκτημένους τὸ δικαίωμα τῆς βασιλικῆς ἀρχῆς : οὕτω δὲ οἴκοθεν κατηργεῖτο ἡ μέχρι τοῦδε τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν περιορίζουσα ἐκλογικὴ συνθηκολογία.

Ἡ ἀριστοκρατία ἠναγκάσθη νὰ ἐνδώσῃ καὶ ἀπεδέχθῃ τὴν ἀπόφασιν τῶν ἄλλων δύο τάξεων· ἡ μεταβολὴ συνετελέσθη μετὰ μεγάλης δεξιότητος καὶ συνεπληρώθη ἐπισήμως διὰ τοῦ βασιλικοῦ νόμου τοῦ 1665, ὅστις ὁμοῦς ἐδημοσιεύθη βραδύτερον.

Φρειδερίκος ὁ Γ'. ἀπεδέχθη σχεδὸν παρὰ τὴν θέλησιν τοῦ τὴν ἀπεριόριστον ἐξουσίαν, ἥτις εἶχε καθορισθῇ διὰ τῆς περὶ κυριαρχίας ἀποφάσεως ἐκείνης καὶ διὰ τοῦ βασιλικοῦ τούτου νόμου καὶ ἥτις καθίστα αὐτὸν σχεδὸν ἀνεξάρτητον ἀπὸ τῆς ἀριστοκρατίας καὶ ἀπὸ τοῦ λαοῦ· δεξιὸς ὑπουργός, ὁ Πέτρος Σιούμαχερ, ὁ βραδύτερον κόμης Γράϊφενφελδ, ἀνὴρ μεγάλων χαρισμάτων, ἐδράξατο τῆς εὐκαιρίας καὶ μετέπλασε τὴν ὀδανικὴν πολιτείαν κατὰ τὸ πνεῦμα τῶν νεωτέρων χρόνων.

Ἐπὶ τοῦ νέου βασιλέως Χριστιανοῦ τοῦ Ε' (1670—1699) εἰσῆχθη κατὰ τὰ σχέδια τοῦ Σιουμάχερ νέα ἀριστοκρατία, κόμητες καὶ βαρῶνοι (Freiherren), καὶ νέον τάγμα, τὸ τάγμα τοῦ Δάνεβρογ, παρεισῆχθησαν δὲ οὕτω καὶ νέα τεχνιτὰ στηρίγματα τῆς νέας τάξεως.

Αὐτός οὗτος ὁ ὑπουργὸς ἐπέζησε βεβαίως ὅπως ἴδῃ τὸ εὐμετάβολον τῆς εὐνοίας τῶν λαῶν καὶ τῶν ἡγεμόνων, διότι ἀπέθανεν ἐν τῇ φυλακῇ μετὰ εἴκοσι καὶ πενταετῇ φυλάκισιν.

Ἐν τῷ μεγάλῳ πολέμῳ, τῷ ἀπὸ τοῦ 1672 μέχρι τοῦ 1679, ὁ δανοσουηδικὸς πόλεμος, ὁ ἀπὸ τοῦ 1676 μέχρι τοῦ 1679, ἀπετέλεσεν ἐν ἐπεισόδιον. Οἱ Δανοὶ ἔνεκα τῆς ταυτότητος τοῦ συμφέροντός των κατὰ τῆς σουηδικῆς ὑπεροχῆς συνεμάχησαν μετὰ τοῦ Βρανδεμβούργου, ὁ ἀμεσώτερος δὲ σκοπὸς αὐτῶν ἦτο ἡ συγκράτησις τῶν δουκῶν τοῦ Ὀλστεϊν-Γόττορπ, οἵτινες προσφάτως εἶχον ἀποκτήσει διὰ τῆς συμμαχίας μετὰ Καρόλου Γ'. τῆς Σουηδίας τὴν κυριαρχίαν διὰ τὸ ἀνηκόν αὐτοῖς μέρος ἐκ τῶν δουκάτων Ὀλστεϊν καὶ Σλέσβιγ.

Τὸ συμφέρον τοῦτο καὶ ἡ ἔρις ἐξηκολούθουν, παρέμεινε δὲ καὶ ὁ νέος βασιλεὺς Φρειδερίκος ὁ Δ'. (1699-1730) πιστὸς εἰς τὴν φυσικὴν ταύτην κατεύθυνσιν τῆς δανικῆς πολιτικῆς, συμμαχήσας μετὰ τοῦ Αὐγούστου τῆς Πολωνίας κατὰ τῶν Σουηδῶν.

§ 492. Πολωνία καὶ Σαξωνία.—Προσεδόκα δὲ ὁ τελευταῖος οὗτος ἐκ τῆς καλῆς ἐκθάσεως ἐνὸς πολέμου καὶ τῆς ἐλπιζομένης κατακτήσεως τῆς Λιβλανδίας καὶ τῆς Ἑσθλανδίας ὑπὲρ τῆς δημοκρατίας βελτίωσιν τῆς θέσεώς του ὡς βασιλέως ἐν κράτει τὸ ὅποιον εἶχεν ἐκλέξει αὐτὸν ἐν ἔτει 1697.

Ἦτο δὲ πράγματι ἀρκούντως κακὴ ἡ θέσις αὕτη: ἐν τῇ διαίτῃ τοῦ 1699 ἠναγκάσθη ὁ Αὐγούστος ὁ Β'. νὰ ὑποσχεθῇ τὴν ἄμεσεν ἀπομάκρυνσιν πάντων τῶν ξένων στρατευμάτων ἐκ τοῦ πολωνικοῦ κράτους καὶ νὰ ἀρκεσθῇ εἰς στρατιωτικὴν δύναμιν ἐκ χιλίων διακοσίων σωματοφυλάκων.

§ 493. Κάρολος ὁ IB'. κατὰ τῆς Δανίας. Εἰρήνη τοῦ Τράδενδαλ.—Τὰς προσύλητικὰς προϋποθέσεις τῆς ρωσσοδανο-πολωνικῆς συμμαχίας σχετικῶς πρὸς τὴν κυβερνητικὴν ἱκανότητά του ἔμελλε πάντως νὰ δικαιολογήσῃ Κάρολος ὁ IB'. κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς ἀρχῆς του· ἐπὶ τοῦ παρόντος ὁμῶς ἀνήρρεσεν αὐτὰς διὰ τῆς συντόνου καὶ σθεναρᾶς δράσεώς του.

Στηριζόμενος οὗτος εἰς τὰς ἀγαθὰς σχέσεις του πρὸς τὴν Ἀγγλίαν καὶ τὴν Ὀλλανδίαν, ἀπεβιβάσθη τὴν 4 Αὐγούστου τοῦ 1700 εἰς τὴν Σεελανδίαν, εἰς ἀπόστασιν πέντε μιλίων ἀπὸ τῆς Κοπεγχάγης· αὐτὸς μετὰ τοῦ πυρὸς τῶν δέκα ὀκτῶ ἐτῶν τῆς ἡλικίας του ἐπήδησε πρῶ-

τος, κρατῶν τὸ ξίφος εἰς τὰς χεῖρας, εἰς τὴν θάλασσαν καὶ ἐπάτησε τὴν ξηράν: τὰ δανικὰ στρατεύματα δὲν ὑπέμειναν τὴν ἐπίθεσιν καὶ ἔφυγον πρὸς τὴν Κοπεγχάγην.

Μετὰ δέκα τέσσαρας ἡμέρας, τὴν 18 Αὐγούστου, τοῦ 1700, ὑπεγράφη ἐν τῷ πύργῳ Τράβεδαλ ἡ συνθήκη, δυνάμει τῆς ὁποίας ὁ τοῦ Καρόλου κηδεστής δούξ τοῦ Ὀλστεϊν-Γόττορπ, εἰς τὴν χώραν τοῦ ὁποίου εἶχον εἰσβάλει δανικὰ στρατεύματα, ἐπανεκτα πάντα τὰ ἐκ τῶν προτέρων συνθηκῶν δικαιώματα καὶ ὁ βασιλεὺς Φρειδερίκος ὁ Δ'. ἀπεχώρησεν ἀπὸ τῆς μετὰ τῆς Ρωσσίας καὶ τῆς Σαξωνίας συμμαχίας.

§ 494. Κατὰ τοῦ Αὐγούστου τῆς Σαξωνίας. — Ὁ βασιλεὺς Αὐγουστος, πειθόμενος εἰς τὴν συμβουλὴν εὐγενοῦς τινος τῆς Λιβλανδίας, ὅστις εἶχεν ἀρχαίαν ἔριν πρὸς τὴν σουηδικὴν κυβέρνησιν, τοῦ Ρεῖνχόλδου Πάτκουλ, ἐπελήφθη τοῦ ἀνήκοντος αὐτῷ μέρους τοῦ κοινοῦ καθήκοντος. Ἐπειράθη τὴν κατάκτησιν τῆς Λιβλανδίας, προήλασε κατὰ τὴ Ρίγας παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Δούνα, ἡ ἐπίθεσις τοῦ ὅμως ἀπέτυχεν ἔνεκα τῆς εὐσταθείας τοῦ ἐκεῖ Σουηδοῦ στρατιωτικοῦ ἀρχηγοῦ.

Ὁ Κάρολος ἠδύνατο νὰ μὴ λάβῃ αὐτὸν προσωρινῶς ὑπ' ὄψιν· ἐξ ἄλλου ὁ τσάρος Πέτρος εἶχεν εἰσβάλει εἰς τὴν Ἑσθλανδίαν, τὴν πρὸς νότον τοῦ Φιννικοῦ κόλπου ἐκτεινομένην χώραν, μετὰ στρατοῦ, κατ' ἄλλους μὲν 80,000 κατ' ἄλλους δὲ 40,000, καίτοι ὀλίγαι χιλιάδες περισσότεροι ἢ ὀλιγώτεροι δὲν ἔχουν σημασίαν τινά, καὶ ἐπολιόρκησε τὸ ὑπὸ ἐλαχίστης δυνάμεως ὑπερασπιζόμενον φρούριον Νάρθαν: ἡ κήρυξις αὕτη τοῦ πολέμου ἐπήρχετο μετὰ δώδεκα μόνον ἡμέρας ἀπὸ τῆς συνομολογήσεως τῆς εἰρήνης τοῦ Τράβεδαλ, ἥτις ἦτο ἀκόμη ἄγνωστος εἰς αὐτόν.

Τὴν 17 Ὀκτωβρίου ἀπεβιβάσθη ὁ Κάρολος εἰς τὰς νοτιοδυτικὰς ἀκτὰς τῆς ἐπαρχίας, εἰς τὸν λιμένα τοῦ Περνάου καὶ προήλασε μετὰ μικροῦ στρατοῦ ἐκ 5,000 πεζῶν καὶ 3,000 ἱππέων πρὸς τὴν Νάρθαν.

Ὁ Πέτρος ἀτομικῶς δὲν ἠθέλησε νὰ περιμείνῃ ἐπὶ τόπου τὴν κρίσιν· κατέλιπε καὶ αὐθις τὸν στρατὸν, τοῦ ὁποῦ ἠγγεῖτο εἰς ἐκ τῶν πολλῶν ἀλλοδαπῶν τῶν ἐν ρωσικῇ ὑπηρεσίᾳ, δούξ τις τοῦ Κρόῦ,

ὅστις εἶχε συστηθῇ εἰς τὸν Τσάρον ὑπὸ τοῦ ἐκλέκτορος τοῦ Βρανδεμβούργου.

Ἄνευ ἀργοπορίας ἐξετέθη ὁ Κάρολος, αὐτὸς ὡς πάντοτε ὑπὸ τῆς στρατιωτικῆς γενναιοψυχίας του μεταξὺ τῶν προπορευομένων φερόμενος, κατὰ τῶν ἐχθρικῶν χαρακωμάτων, τὰ ὅποια ὡς καὶ ὁ στρατὸς δὲν διετέλουν εἰς πολὺ καλὴν κατάστασιν: μετὰ τρίωρον συμπλοκὴν ἢ ἥττα τῶν Ρώσων ἦτο πλήρης, χιλιάδες τινὲς ἔκειντο νεκροὶ ἢ πληγωμένοι ἐπὶ τοῦ χιονοσκεποῦς πεδίου τῆς μάχης: μετὰ τῶν μὴ διασκορπισθέντων δὲ παρεδόθησαν τὴν ἐπαύριον εἰς τὸν νικητὴν οἱ στρατηγοί, οἵτινες εἶχον νὰ φοβηθῶσι τὰ ἔσχατα ἐκ μέρους τῶν ἰδίων ἑαυτῶν ἀνδρῶν.

Ἡ ἥττα δὲν ἐνεποίησε μεγάλην ἐντύπωσιν εἰς τὸν Πέτρον, ὅστις προέβλεπε καὶ ἀνέμενεν αὐτήν. Ὁ στρατὸς αὐτοῦ ἦτο ἀκόμη στρατὸς βαρβαρικός, ὅστις δι' ἡττῶν πρὸς στρατοὺς τῆς δυτικῆς Εὐρώπης ἔμελλε νὰ μάθῃ νὰ νικᾷ, αὐτὸς δὲ ὁ Κάρολος παρέσχεν αὐτῷ ἐν ἀφθονίᾳ τὸν καιρὸν, ὅπως ἀναλάβῃ ἐκ τοῦ πρώτου τούτου πλήγματος καὶ ἐπιδιώξῃ τὴν πραγματοποίησιν τῶν ἰδιαιτέρων αὐτοῦ σχεδίων.

§ 498. Ἡ ἐκλογὴ τοῦ Στανισλάου Λεζίνσκι.— Διότι ἐν τῷ προσώπῳ Αὐγούστου τοῦ Β'. ἔβλεπεν ὁ Κάρολος τὸν κυριώτερον ἐχθρόν του, ὃν οὐχὶ ἀδίκως ἐμίσει τὰ μέγιστα καὶ τὸν ὅποιον πρὸ πάντων ἤθελε νὰ ἐκδικηθῇ.

Νέα τις νίκη καὶ ἡ κατάληψις τῆς Κουρλανδίας ἡνοιξαν τὴν ἀρχὴν τῆς στρατείας τοῦ 1701. Εἶτα μεθ' ὅλην τὴν δῆλωσιν τῶν Πολωνῶν, ὅτι ἡ δημοκρατία αὐτῶν δὲν μετέχει ποσῶς τοῦ πολέμου τοῦ ἐκλέκτορος τῆς Σαξωνίας κατὰ τῆς Σουηδίας, εἰσέβαλεν εἰς τὴν Λιθουανίαν καὶ προήλασε κατὰ τῆς Βαρσοβίας, μὴ λαμβάνων ὑπ' ὄψιν τὰς περὶ εἰρήνης προτάσεις τοῦ Αὐγούστου, ἀπήτησε δὲ διὰ προκηρύξεώς του παρὰ τῶν Πολωνῶν νὰ ἐκλέξωσι νέον βασιλέα.

Ἐν Κλίσσόβω δέ, οὐ μακρὰν τῆς Κρακοβίας, τὸν Ἰούλιον τοῦ 1702, ἐνίκησε τὸν σαξωνικοπολωνικὸν στρατόν, καὶ περιήλθεν εἰς τὴν ἐξουσίαν του ἄνευ ἄλλης ἀντιστάσεως καὶ ἡ δευτέρα αὕτη πρωτεύουσα, ἡ Κρακοβία.

Εἰς μάτην συνεβούλευσεν αὐτὸν ὁ ὑπουργός του Πίπερ, ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ ἐξωθήσῃ τὰ πράγματα εἰς τὰ ἔσχατα, ὅτι ἡδύνατο νῦν νὰ συνομολογήσῃ εἰρήνην· αὐτὸς, ὡς καθ' ὅλον τὸν μετέπειτα βίον του,

προέκρινε τῶν φρονίμων συμβουλῶν τῶν ἄλλων τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ ἰδιογνωμοσύνην. Πτώσις τις ἐκ τοῦ Ἰππου του, ἐξ ἧς ἔθραυσε τὸν ἕτερον τῶν ποδῶν του, ἥκιστα συνεκράτησεν αὐτόν, διότι μετὰ δύο ἐβδομάδας διέταξε νὰ προελάσῃ τὰ στρατεύματα.

Ἡ πολωνικὴ ἀριστοκρατία, ὡς ἦτο ἐπόμενονον, διηρέθη εἰς δύο κόμματα, εἰς σουηδικὸν καὶ σαξωνικόν, ἐπεκράτησε δὲ τὸ τελευταῖον τοῦτο εἰς μίαν ἔτι ὀλιγάν ἐν Λουβλίνῳ (1703), ἀποκρούσαν τὴν περὶ ἐκθρονίσεως τοῦ Αὐγούστου πρότασιν.

Νικαί τινες μεμονωμέναι ἐν τῷ ἀχανεῖ τούτῳ χώρῳ οὐδεμίαν ἐπέφερον κρίσιν· ἐν τσοῦτῳ ὁ Κάρολος ἔθεσεν εἰς ἐνέργειαν τὴν θέλησίν του : τῷ 1704 συνεκάλεσεν ὁ πρωθυεράρχης τῆς Πολωνίας, ἐκ τῶν ἐχθρῶν τοῦ Αὐγούστου, συνέλευσιν ἐν Βαρσοβίᾳ (1704), ἐκήρυξε δὲ αὐτὸν ἡ συνέλευσις αὕτη ἑκπτωτον τοῦ θρόνου καὶ ἀνέθηκε προσωρινῶς τὴν διεύθυνσιν τῶν πραγμάτων εἰς τὸν πρωθυεράρχην.

Τὸ ζήτημα ἦτο νῦν τίς ἔμελλε νὰ ἐκλεχθῇ εἰς ἀντικατάστασιν τοῦ Αὐγούστου : Ἐκ τῶν τριῶν υἱῶν τοῦ Ἰωάννου Σοβιέσκη, ἐπὶ τῶν ὁποίων κατὰ πρῶτον ἠδύναντο νὰ στρέψῃ τὰ βλέμματα, δύο εὐρίσκοντο ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ Αὐγούστου, ὁ τρίτος δὲν ἀπεδέχετο τὸ στέμμα, ἀπεποιεῖτο δὲ αὐτὸ καὶ ὁ Κάρολος. Ἐκηρύχθη δὲ οὗτος ὑπὲρ τοῦ βοεβόδα τοῦ Πόζεν, τοῦ κόμητος Στανισλάου Λεζίσκην, ὥραλου καὶ ἀγαθῶν προθέσεων νέου εἴκοσι καὶ ἐπτὰ ἐτῶν, τὸν ὁποῖον εἶχε γνωρίσει ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ πρεσβεύσεώς τινος.

Ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν σουηδικῶν λογχῶν συνήλθεν ἡ ἐκλογικὴ συνέλευσις τὴν 12 Ἰουλίου· σφοδρὰ ἀντιπολίτευσις καὶ διαμαρτυρίαι κατὰ τὰς πολωνικὰς συνηθείας παρείλκυσαν τὴν ἐκλογὴν εἰς μῆκος, μέχρις ὅτου τὴν ἐσπέραν ἀντήχησαν αἱ ζητωκραυγαὶ ὑπὲρ τοῦ νεοεκλεχθέντος βασιλέως τῆς δημοκρατίας τῆς Πολωνίας.

Τὸν Σεπτέμβριον ἐξεπόρθησεν ὁ Κάρολος τὴν Λεμβέργην, τὴν τρίτην πρωτεύουσαν, ἐνῷ ὁ Αὐγούστος κατέφυγεν εἰς τὴν Βαρσοβίαν. Ὁ Κάρολος ἔσπευσε πρὸς τὴν πόλιν ταύτην, καὶ ὁ Αὐγούστος ἔφυγεν ἐξ αὐτῆς : τὰ σαξωνικὰ στρατεύματα ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Σούλεμβουργ, 9,000 ἄνδρες, ἔφυγον ὑποχωρήσαντα ἐν τάξει.

§ 496. Ἡ Πετρούπολις. — Ἐνῷ δὲ κατησώτευσεν ὁ Κάρολος ἐνταῦθα, ἐν Πολωνίᾳ, τὸν καιρὸν του, ἐχρησιμοποιοῖ ὡς ἀριστα ὁ Πέτρος τὰ ἔτη ταῦτα. Τὰ ὑπέρτερα ἀριθμητικῶς στρα-

τεύματά του ἐκυρίευσαν τὴν Νάρβαν καὶ τὴν Δορπάτην καὶ ἐγκατεστάθησαν ὡς ἐν οἰκείᾳ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις τῆς Ἀνατολικῆς Θαλάσσης, κατέλαβον δὲ τὴν Ἰγγερμανλάνδην, τὴν Ἑσθλανδίαν καὶ μέρος τῆς Λιβλανδίας· τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1702 ἐκυρίευσεν ὁ Πέτρος τὸ Νοτεβοῦργον κατὰ τὴν ἐκβολὴν τοῦ Νεύα ἐκ τῆς Λάδογας λίμνης καὶ ἐντεθεν τὴν ἐπὶ τοῦ Φιννικοῦ κόλπου θέσιν, ἥτις ἔμελλεν ἀποβῆ ὑψίστης σημασίας διὰ τὸ ρωσικὸν κράτος.

Τὸν Μάϊον τοῦ 1703 ἤρξατο ἐνταῦθα ἐπὶ σουηδικοῦ ἐδάφους ἡ κτίσις νέας πόλεως, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ τσάρος, βέβαιος περὶ τοῦ μέλλοντός της, ἔδωκε τὸ ὄνομά του, ὀνομάσας αὐτὴν Π ε τ ρ ο ὕ π ο λ ι ν.

Εὐλिनὸι ναοί, ξενοδοχεῖα, κατοικίαι ἀνηγέρθησαν, καὶ ἡ ἰδρυσις τῆς πόλεως ἐπραγματοποιήθη μεθ' ὅλης τῆς εὐτολμίας τοῦ βαρβαρισμοῦ· ἔχουσι δὲ δίκαιον οἱ διαβλέποντες ἐν τῇ θεμελιώσει τῆς πόλεως ταύτης, ἀφ' ἧς ἄρχεται ἡ εὐρωπαϊκὴ ἱστορία τῆς Ρωσσίας καὶ ἥτις χαρακτηρίζει ἀπέναντι τῆς ἡμιασιατικῆς Μόσχας τὰς πρὸς τὸν εὐρωπαϊκὸν βίον τάσεις τοῦ ρωσισμοῦ, τὸ σπουδαιότατον τῶν γεγονότων τοῦ βορείου πολέμου.

§ 497. Ὁ Κάρολος ἐν Σαξωνίᾳ. Ἡ εἰρήνη τῆς Ἀλτφρανστάδης. 1706. — Ὁ Κάρολος ἐν τῷ μεταξὺ ἐκυρίευσεν ὑπὲρ τοῦ προστατευομένου του τὰς πολωνικὰς χώρας. Τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1705 ἐγένετο ἡ στέψις τοῦ Στανισλάου ὡς βασιλέως· οἱ Σάξωνες ὑπὸ τοῦ Σούλεμβουργ ἠττήθησαν τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1706 μαχόμενοι κατὰ σουηδικοῦ στρατοῦ ὑπὸ τὸν Ρένσκιολδ παρὰ τὴν Φράουστατ τοῦ Πόζεν, ἐνῷ ὁ Κάρολος αὐτοπροσώπως προήλασε κατὰ τῶν Ρώσων εἰς τὴν Λιθουανίαν.

Ὁ ἡρωϊσμός, μεθ' οὗ οἱ Σουηδοὶ πολεμισταὶ καὶ ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῶν ὁ βασιλεὺς των ὑπέστησαν τοὺς ὑπερανθρώπους σχεδὸν μόχθους ἀπαύστων πορειῶν καὶ στερήσεων ἐν τῷ μέσῳ τοῦ χειμῶνος· ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ τῇ τόσον ὀλίγον ἀκόμῃ ἐξημερωθείσῃ ὑπὸ τοῦ πολιτισμοῦ, ἠδύνατο νὰ χρησιμεύσῃ ὡς θέμα ἐποποιίας.

Ἐπέτυχε δὲ τὸν ἄμεσον σκοπὸν τοῦ ὁ Κάρολος· ἡ Λιθουανία καὶ ἡ Βολυνία ἀνεγνώρισαν τὸν βασιλέα αὐτοῦ. Καὶ νῦν, τὸν Ἰούλιον τοῦ 1706, ἔλαθεν ὁ Κάρολος τὴν πρὸς τὴν Σαξωνίαν ἄγουσαν, ἀδιαφορῶν ἐντελῶς περὶ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τῆς αὐτοκρατορίας.

Ἡ πορεία του ἔφερεν αὐτὸν διὰ τῆς Σιλεσίας, τοῦτο δὲ ἐπέφερε διὰ τοὺς προτεστάντας τῆς χώρας ταύτης τὴν εὐνοϊκὴν συνέπειαν, ὅτι ἀνεγνωρίσθησαν ἢ ἀπεδόθησαν ἐπὶ τινα χρόνον τὰ δικαιώματά των ἐξ εὐλαθείας πρὸς τὸν ἑγγονον τοῦ Γουσταύου Ἀδόλφου ἢ ἐκ φόβου τῆς στρατιωτικῆς δυνάμεώς του, ὅστις ἐξήγειρε καὶ αὐθις τὴν ἀνάμνησιν τοῦ Τριακονταετοῦς πολέμου.

Ὁ φόβος περὶ ἐπαναλήψεως τῶν βιαιοπραγιῶν τοῦ φοβεροῦ ἐκείνου πολέμου ἦτο ἀβάσιμος. Οἱ Σουηδοί, παρὰ τῷ στρατῷ τῶν ὁποίων ἔζων αἱ καλαὶ παραδόσεις τῆς λουθηρανικῆς λατρείας, καὶ οἵτινες καθ' ἐκάστην ἐσπέραν ἀνέπεμπον μετὰ τοῦ βασιλέως τὴν προσευχὴν των ἐν τῷ στρατοπέδῳ, ἔδειξαν μεγάλην πειθαρχίαν καὶ ὅτε ἀκόμη εἶχον εἰσβάλει εἰς τὴν Σαξωνικὴν χώραν, εἰς τὴν Ραδεβέργην, εἰς τὴν Μείσεν, εἰς τὴν Γρίμμαν, εἰς τὴν Ἀλτρανσταίτην.

Ἐνταῦθα, ἐν Ἀλτρανσταίτῃ, ὅπου κατέλαβον οἱ Σουηδοὶ θέσιν, δυνάμει τῆς ὁποίας ἐδέσποζον τῆς χώρας στρατιωτικῶς, συνωμολογήθη (τὴν 14 Σεπτεμβρίου τοῦ 1706) ἡ εἰρήνη. Κατ' αὐτὴν ὁ Αὐγουστος ὤφειλε νὰ παραιτηθῇ τοῦ πολωνικοῦ θρόνου καὶ νὰ ἀποχωρήσῃ παντὸς δεσμοῦ κατευθυνομένου κατὰ τῶν Σουηδῶν. ὤφειλεν οὖτος ν' ἀναγνωρίσῃ τὸν Στανίσλαον, ἐπίσης μάλιστα αὐτὸν ὁ Κάρολος ν' ἀπευθύνῃ πρὸς αὐτὸν καὶ συγχαρητήριον ἐπιστολήν· ἐπίσης ὑπεχρεοῦτο ν' ἀφήσῃ ἐλευθέρους τοὺς δύο Σοβιέσκη καὶ νὰ παραδώσῃ — τοῦθ' ὅπερ ἦτο ὄρος προσβλητικώτατος διὰ τὸν Αὐγουστον, εἰς ὃν ὁμως ὁ Κάρολος ἐπέμεινε μετ' ἄκρας ἰσχυρογνωμοσύνης — τὸν Ρεϊνόλδον ἐκεῖνον Πάτκουλ, ὃν δὲν ἐπροστάτευσεν ἡ ἰδιότης του ὡς πρέσβεως τῆς Ρωσσίας, — διότι εἶχεν εἰσέλθει ὁ Πάτκουλ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν τσάρων — καὶ ὅστις ἐθανατώθη νῦν ὡς προδότης κατὰ τρόπον βαρβαρικόν.

Ἐνταῦθα, ἐν Σαξωνίᾳ, ἐδέχθη ὁ Κάρολος τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ δουκὸς τοῦ Μάρλבורου, ὅστις, ὡς πρὸς ὅλον τὸν κόσμον, ἐγίνωσκε νὰ πολιτευθῇ καὶ πρὸς τὸν βορεινὸν τοῦτον, αὐστηρὸν τὰ ἦθη καὶ περιορισμένου πωρ πνεύματος βασιλέα : ὁ Κάρολος παρητήθη τῆς παραιτέρω ἀναμίξεως εἰς τὸν τότε διεξαγόμενον μέγαν δυτικὸν ἀγῶνα.

§ 498. Ὁ Κάρολος κατὰ τῶν Ρώσων. — Ἀφοῦ οὕτω ἐταπείνωσεν ὁ Κάρολος τὸν ἐχθρόν του καὶ κατέστησεν, ὡς

λίαν ἐσφαλμένως ἐφρόνει, ἀβλαβῇ, ὠδήγησε τὸν στρατόν του, ὅστις δυσαρέστως κατέλιπε τὰ λαμπρὰ ἐν Σαζωνίᾳ καταλύματα, κατὰ τοῦ τρίτου τῶν ἐχθρῶν τοῦ 1700, τῶν Ρώσσω.

Ἀρχομένου τοῦ 1708 διέβη οὗτος τὸν Βέιχσελ· οἱ Πολωνοὶ κῆτοιχοι, κεχολωμένοι κατὰ τῶν Σουηδῶν οἵτινες διήλυνον τὴν χώραν αὐτῶν καὶ ἐφέροντο ἐν αὐτῇ ὡς νὰ ἦτο ἰδίᾳ ἐαυτῶν, ἐξεδικοῦντο, ὅσας παρίστατο εὐκαιρία, δι' ἡρωικῶν πράξεων ἐξ ἀσφαλοῦς ἐνέδρας.

Ἡ πορεία ἀντὶ νὰ λάβῃ κατεύθυνσιν πρὸς βορρᾶν ἐτράπη πρὸς ἀνατολάς, εἰς τὴν Βίλναν, τὴν Μίνσκην, τὸν Βερεζίναν· αἱ δυσκολίαι τοῦ δρόμου ἐφαίνοντο ὡς νὰ μὴ ὑπῆρχον διὰ τὰ σουηδικὰ ταῦτα στρατεύματα.

Ἐκ βορρᾶ προερχομένη ἔμελλε νὰ ἐνωθῇ μετὰ τοῦ στρατοῦ τοῦ Καρόλου σουηδικὴ δύναμις, 16,000 ἄνδρες, ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Λεβενχάουπτ, θαψιλῶς ἐφωδιασμένη διὰ πολεμοφοδίων καὶ τροφῶν· ἀλλ' ὁ βασιλεὺς ἐξηκολούθησε τὴν περαιτέρω πορείαν του, χωρὶς ν' ἀναμείνῃ τὴν ἐπικουρίαν ταύτην.

Κατ' ἐπανάληψιν συνηντήθη ὁ Κάρολος πρὸς τὸν ρωσικὸν στρατόν, διοικούμενον ὑπὸ τοῦ Σερεμέτεφ καὶ τοῦ Μεντσικώφ. Οἱ Σουηδοὶ ἐνίκων, ὁ σκοπὸς δὲ αὐτῶν ἦτο ἡ Μόσχα.

Ἄλλ' αἱ μεγάλαι δυσκολίαι τοῦ πολέμου τούτου ἔνεκα τῶν ἀγανῶν ἐκτάσεων τῆς χώρας καὶ τῆς ἀραιότητος τοῦ πληθυσμοῦ αὐτῆς, ἔνεκα τῶν πενιχρῶν πόρων, οἱ ὅποιοι εὐκόλως ἐξέφυγον τὴν ἐξουσίαν τοῦ ἐχθροῦ, ἀπέβαινον ἀνυπερβλήτοι, οὕτω δὲ συνεννοήθη ὁ Κάρολος μετὰ τυχοδιώκτου καὶ ἀμφιβόλου ἀξιοπιστίας συμμάχου, τοῦ Χέτμαν τῶν Κοζάκων, τοῦ Μαζέππα, τοῦ ὁποίου ἡ πραγματικὴ δύναμις ἦτο πολλῷ ὑποδεστέρα τῆς φιλοδοξίας καὶ τῶν θαψιλῶν ὑποσχέσεών του.

§ 499. Ἡ ἐν Πουλτάβα μάχη 1709. Ὁ Κάρολος ἐν Βενδέρη.—Μετ' ἀπορίας ἔμαθεν ὁ Τσάρος, ὅτι ὁ ἐχθρὸς αὐτοῦ ἐστράφη πρὸς μεσημβρίαν, κατευθυνόμενος εἰς τὴν Οὐκραίνην, τὴν χώραν τῶν δασῶν καὶ τῶν στεππῶν, τὴν ἐκτεινομένην ἐκατέρωθεν τὸν Δνεῖπερ. Ἐσκέπτετο ἴσως οὗτος νὰ προκαλέσῃ κήρυξιν πολέμου ἐκ μέρους τῶν Τούρκων κατὰ τῆς Ρωσσίας, τοῦθ' ὅπερ θὰ ἦτο λίαν εὐπρόσδεκτον δι' αὐτόν.

Πάντα τὰ ἀόριστα ταῦτα σχέδια ἀπέτυχον. Ὁ Μαζέππας, κατὰ τοῦ ὁποίου εἶχον λάβει οἱ Ρῶσοι σύντονα καὶ δραστήρια μέτρα, ἔφερεν εἰς τὸν Κάρολον ἀντὶ τῶν ὑπεσχημένων τριάκοντα χιλιάδων πέντε μόνον χιλιάδας ἀνδρῶν· ἡ ἐν τῇ Μικρᾷ Ρωσσίᾳ ἐπανάστασις, ἐφ' ἧς ἐστήριζον ἐλπίδας, δὲν ἐγένετο, ὁ Λεβενχάουπτ ἔφθασε μὲν τέλος τὸν βασιλέα του, εἶχεν ἀπολέσει ὅμως, μαχόμενις κατὰ ὑπερέρου ἀριθμητικῶς ρωσσικοῦ στρατοῦ, μέρος τῶν στρατευμάτων του, καὶ ἵνα σώσῃ τὰ λοιπὰ, ἠναγκάσθη ν' ἀφήσῃ πυροβολικὸν καὶ τροφάς, ἐνῶ καὶ ὁ κύριος στρατός, ἕνεκα τῶν ἀπαύστων πορειῶν καὶ τοῦ φοβεροῦ χειμῶνος τοῦ 1708 πρὸς τὸ 1709, καθ' ὃν δριμύτατα ψύχη διεδέχετο χλιαρὸς οὐχὶ ὀλιγώτερον ὀλέθριος καιρὸς, ὑπέστη οὐκ ὀλίγας ἀπωλείας.

Ἡ πανωλεθρία ἐπῆλθε τὸν Ἰούλιον τοῦ 1709 παρὰ τὸ φρούριον τῆς Πολτάβας, ἐν τῇ κυβερνήτῳ τοῦ Κιέβου, ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Βόρσκλη, ἀριστεροῦ παραποταμίου τοῦ κάτω Δνεῖπερ.

Πρὸ τοῦ φρουρίου τούτου ἐστρατοπέδευον οἱ Σουηδοί. Ὁ ρωσσικὸς στρατός ἠῤῃσεν μέχρις ἐξήκοντα πέντε χιλιάδων ἀνδρῶν, καὶ αὐτός, δὲ ὁ Πέτρος, ὅστις, διαφόρως τοῦ Καρόλου, εἶχε τὴν φρόνησιν νὰ ὑποτάσσῃται ἐπὶ στρατιωτικῶν πραγμάτων εἰς τὴν γνώμην τῶν στρατηγῶν καὶ εἰδημόνων του, προσῆλθε παρὰ τῷ στρατῷ του.

Τῶν Σουηδῶν ἡγεῖτο ὁ Ρένσκιολδ, ὅστις δὲν διετελεῖ ἐν συμποσίᾳ μετὰ Λεβενχάουπτ· ὁ βασιλεὺς πάσχων ἐκ τραύματος, περιήγετο ἐντὸς φορείου εἰς τὸ πεδῖον τῆς μάχης.

Ἐντὸς ὀλίγων ὥρῶν ἐκρίθη ἐναντίον τῶν Ρώσων ἡ ἀρχῆθεν οὐδὲμίαν ἐλπίδα νίκης παρέχουσα μάχη· ἑννεακισχίλιοι ἔπεσον ἐκ τοῦ σουηδικοῦ στρατοῦ· δεκαπεντακισχίλιοι περίπου ἀκόμη κατέλιπον τὸ πεδῖον τῆς μάχης, ἠναγκάσθησαν ὅμως ταχέως νὰ συνηκολογήσωσιν ἕνεκα τῆς ὑπεροχῆς τῶν ἐχθρῶν· πολλοί, ἐν οἷς ὁ Σουηδὸς ὑπουργὸς καὶ ἔμπιστος φίλος τοῦ Καρόλου Πίπερ καὶ ὁ πρίγκηψ Μαξιμιλιανὸς Ἐμμανουήλ τῆς Βυρτεμβέργης, εἶχον συλληφθῇ αἰχμάλωτοι.

Ὁ βασιλεὺς διέφυγε μετὰ μικρᾶς ἀκολουθίας ἐκ δισχιλίων ἀνδρῶν περίπου ἔλαβε τὴν πρὸς τὰ τουρκικὰ σύνορα ἄγουσαν,

ἔφθασε κατ' εὐχὴν εἰς τὸν Βούγ (1), διέβη τὰ τουρκικὰ σύνορα, καὶ κατέληξεν εἰς τὴν βασσαραβικὴν πόλιν Βενδέρην.

Οἱ Σουηδοὶ οἱ ἐν τῇ μάχῃ καὶ διὰ τῆς συνθηκολογίας τοῦ Λέβεν-
χάουπτ περιπεσόντες εἰς τὰς ρωσσικὰς χεῖρας ἦσαν εὐπρόσδεκτος θησαυ-
ρὸς εἰς τὸν τσάρον : αὐτὸς ὁ ἐχθρὸς παρέσχεν αὐτῷ ἀξιόλογον ἀριθμὸν
διδασκάλων πάσης τέχνης καὶ ἐπιτηδεύματος διὰ τοὺς Ρώσους του.

§ 300. Ὁ ρωσδοτουρκικὸς πόλεμος. Εἰρήνη
τοῦ Προῦθου. — Τὰ μετὰ ταῦτα συμβάντα καὶ φωνὴν ἀφιέντα
ἀποδεικνύουσι τὴν ἰσχυρογνωμοσύνην τοῦ Σουηδοῦ βασιλέως ὡς καὶ τὴν
ἀκατάβλητον πίστιν καὶ ἀνοχὴν πρὸς τὴν προσωπικὴν κυδέρνησιν
κατὰ τοὺς χρόνους τούτους.

Ὁ Κάρολος ἀντὶ νὰ ἐπιστρέψῃ διὰ τῆς συντομωτέρας ὁδοῦ εἰς
Σουηδίαν παρέμεινεν ἀπὸ τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1709 μέχρι τοῦ Σε-
πτεμβρίου τοῦ 1714 ἐπὶ τοῦ τουρκικοῦ ἐδάφους. Ὁ σκοπὸς αὐτοῦ
ἦτο νὰ παρακινήσῃ τοὺς Τούρκους εἰς πόλεμον κατὰ τῆς Ρωσσίας,
ἐνήργησε δὲ ὑπὸ τὸ πνεῦμα τοῦτο διὰ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει
πρέσβεως του Πονιατόβσκη ἐπὶ τοῦ σουλτάνου Ἀχμέτ τοῦ Γ' καὶ
τῶν συμβούλων αὐτοῦ.

Πράγματι δὲ κατωρθώθη τοῦτο : οἱ Τούρκοι ἐκήρυξαν τὸν πό-
λεμον τὸν Νοέμβριον τοῦ 1710 : τὸν Ἰούλιον τοῦ 1711 ὁ ρωσσικὸς
στρατὸς, παρὰ τῷ ὁποίῳ εὕρίσκετο καὶ αὐτὸς ὁ Πέτρος, περιῆλθε
παρὰ τὸν Προῦθον εἰς θέσιν ἀπελπιστικὴν, ὁ δὲ Τούρκος βεζύρης, ἐὰν
παρετείνετο ὁ ἀγὼν, ἤθελεν ἐξοντώσει ἢ αἰχμαλωτίσει τὸν στρατόν.

Κατὰ τὰ συνήθως λεγόμενα τὸ μόνον μέσον τῆς σωτηρίας ἐπενόη-
σεν ἡ σύζυγος τοῦ Πέτρου, ἡ πρῶν δούλη τοῦ στρατηγοῦ αὐτοῦ Μεν-
τζικώφ, ἦτο δὲ τοῦτο ἡ δωροδοκία τοῦ Τούρκου ἀρχιστρατήγου, τῶν
ἀναγκαίων χρημάτων εὐρεθέντων παρ' αὐτῷ τῷ κινδυνεύοντι στρατῷ :
τὸ κύριον εἶναι ὅτι ἀπέφυγον τὴν συνθηκολογίαν διὰ ταχείας συνομο-
λογήσεως εὐνοϊκῆς διὰ τοὺς ὀθωμανοὺς εἰρήνης (23 Ἰουλίου τοῦ
1711), ἐννοεῖται δὲ ὅτι ἔκαμον τὸ μέρος των ἐν τῇ ὑποθέσει ταύτῃ
καὶ τὰ ἀναπόφευκτα, προκειμένου περὶ διαπραγματεύσεων μετὰ Τούρ-
κων, φιλοδώρήματα.

(1) Σ. Μ. Ὑπανιν τῶν ἀρχαίων.

Ἡ εἰρήνη αὕτη τοῦ Προϋθου, συνομολογηθεῖσα ὑπὸ τύπους λίαν κολακευτικούς διὰ τὴν τουρκικὴν φιλοτιμίαν, ἀπέδωκεν εἰς τοὺς Τούρκους τὴν Ἀζώφ καὶ περιεῖχε διάταξιν περὶ κατεδαφίσεως φρουρίων τινῶν : περιελαμβάνετο δὲ καὶ ὁ ὅρος τῆς ἐλευθέρας ἐπανόδου τοῦ βασιλέως Καρόλου.

Ἄλλ' ὁ Σουηδὸς βασιλεὺς παρέμεινεν ἐπὶ τόπου : ἐπηκολούθησε δευτέρα καὶ τρίτη κήρυξις πολέμου, δὲν ἐπανέφερον ὅμως αὐταὶ τὴν ἀπολεσθεῖσαν εὐκαιρίαν, τῇ δὲ 1713, τῇ μεσολαβήσῃ τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Ὀλλανδίας, ἀποκατεστάθη ἡ εἰρήνη.

Ἄλλ' εἰς μάτην ἐπιέζετο ὁ πείσμων Κάρολος εἰς ἀναχώρησιν· ἐπῆλθον παράλογοι σκηναὶ ἀγῶνος κατὰ περιχαρακωμένης θέσεως ἣν εἶχε καταλάβει ὁ Κάρολος ἐγγὺς τῆς Βενδέρης, καὶ ὅπου παρεσκευάσθη πρὸς ἄμυναν κατὰ τουρκικῆς δυνάμεως ἐκ δύο χιλιάδων Γιαννιτσάρων καὶ δώδεκα χιλιάδων Τατάρων καὶ εἶτα ἐξήχθη ἐκ τῆς οἰκίας τοῦ εἰς ἣν εἶχε τεθῆ πῦρ ὑπ' αὐτῶν τούτων τῶν νικητῶν, εἰς οὗς ἐνεποίησε μεγάλην ἐντύπωσιν ἡ ἀνδραγαθία αὕτη.

Ἄλλ' ἡ ὑπομονὴ τῆς ἐν Στοχχόλμῃ κυβερνήσεως εἶχεν ἐξαντληθῆ. Οἱ ἐν τῇ σουηδικῇ πρωτεύουσῃ κατέστησαν γνωστὸν εἰς τὸν βασιλέα, ὅτι ἐσκέπτοντο νὰ διορίσωσιν ἐπίτροπον τοῦ κράτους.

Τὴν 24 Νοεμβρίου τοῦ 1714 δύο ἵππεῖς ἐνεφανίσθησαν πρὸ τῶν πυλῶν τῆς Στραλσούνδης : ἦσαν ὁ βασιλεὺς καὶ εἰς συνοδὸς τοῦ διατρέξαντες εἰς δεκατέσσαρας ἡμέρας τὴν ἀπέραντον ἀπὸ τῆς Τουρκίας ἀπόστασιν, σχεδὸν χωρὶς ν' ἀφιππεύσωσι.

§ ΒΟΙ. Ἡ ἐπιστροφή τοῦ Καρόλου. — Ἄλλ' ἦτο ἤδη ἀργά, καὶ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀποτρέψῃ τις τὰς συνεπείας πολυετοῦς ἰσχυρογνώμονος καὶ ἰδιοτρόπου πολιτικῆς. Καταντᾷ σχεδὸν περὶ τὸν νὰ μνημονεύσωμεν ὅτι ἐπὶ τῇ εἰδήσει τῆς ἐν Πουλτάβα μάχης προέβαλον καὶ αὖθις ὁ Αὐγουστος τῆς Πολωνίας καὶ ὁ Φρειδερίκος τῆς Δανίας ὡς ἐχθροί, αὐτὸς δὲ οὗτος ὁ Κάρολος, ἐὰν ὑπῆρχε λόγος περὶ ἐνδοιασμοῦ ἐπὶ τοῦ προκειμένου, κατέστησεν αὐτοῖς εὐκόλον νὰ παρίδωσι τοὺς ἐνδοιασμοὺς τούτους.

Ρητέον ἄλλως, ὅτι τὰ πράγματα δὲν ἐχώρησαν ἐπὶ τοῦ προκειμένου ταχέως, ἐπετεύχθη δὲ ὁ ἐντοπισμὸς τοῦ πολέμου κατὰ τοῦτο, καθ' ὅσον τὸν Μάρτιον τοῦ 1710 συνωμολόγησεν ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωσήφ μετὰ τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Ὀλλανδίας ἐν τινὶ νέᾳ ὁμοφωνίᾳ.

τῆς Χάγης συμφωνίαν, δι' ἧς αἱ γερμανικαὶ χῶραι τοῦ σουηδικοῦ θρόνου ἐκηρύχθησαν οὐδέτεραι.

Εἰς τὴν πρᾶξιν ταύτην προσεχώρησαν ἡ Πρωσία καὶ ἄλλαι τινὲς τάξεις τῆς αὐτοκρατορίας, αἱ ἐμπόλεμοι δυνάμεις, καὶ ἡ σουηδικὴ γερουσία (Senat) ἀκόμη, ἀνεγνώρισαν αὐτήν: μόνον Κάρολος ὁ IB' διεμαρτυρήθη κατ' αὐτῆς ἐκ Βενδέρης, οὕτω δὲ δὲν ἠδύνατο τὸ εὐεργετικὸν τοῦτο ἔγγραφον νὰ προστατεύσῃ τελείως τὰ γερμανικὰς χώρας ἀπὸ τῆς κατοχῆς καὶ τῶν κακώσεων ὑπὸ ξένων στρατευμάτων.

Ὅτε ὁ Κάρολος ἐπανῆλθεν εἰς τὸ κράτος του εὔρε τὴν Λιθλανδίαν, τὴν Ἑσθλανδίαν, τὴν Ἰγγερμανλάνδην καὶ ἐν μέρος ἀκόμη τῆς Φινλανδίας ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν Ρώσων· εἰς τὴν Πομμερανίαν εἰχον εἰσελθεῖ στρατεύματα πρωσικά, εἰς τὴν Βρέμην καὶ τὴν Βέρδεν ἀννοβερικά. Τὸν Μάϊον τοῦ 1713 ἠναγκάσθη ὁ στρατηγὸς αὐτοῦ Στέμβοκ, ὅστις εἶχε κλεισθῇ ἐν τῷ φρουρίῳ τῆς Τέννιγγεν, εἰς τὰς δυτικὰς ἀκτὰς τοῦ Σλέσβιγ, νὰ παραδοθῇ εἰς τοὺς Δανούς μετὰ δέκα τριῶν χιλιάδων ἀνδρῶν, συνετέλεσε δὲ νῦν εἰς τοῦτο καὶ ἡ ἐξάντλησις, αἱ εἰς ἀνθρώπους καὶ χρήματα ἀπώλειαί τῆς καὶ ἄνευ τούτου μὴ πλουσίας Σουηδίας μήτε ὡς πρὸς τὸ πρῶτον μήτε ὡς πρὸς τὸ δεύτερον τῶν μέσων τούτων τοῦ πολέμου.

Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι ὁ Κάρολος ἀπέκτησεν ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ κόμητος Γερτς (Gröz), ὅστις ἐκ τῆς ἀννοβερικῆς ὑπηρεσίας μετέστη εἰς τὴν ἰδικήν του, μύστην τῆς νέας δημοσιονομικῆς ἐπιστήμης, ἥτις εἰσήγαγε πολλὰς ὀρθὰς ἀρχὰς καὶ θεωρίας, ἐκέκμητο δὲ μεγάλην σημασίαν, ἀσχέτως πρὸς τοὺς προσωρινοὺς πολεμικοὺς σκοποὺς, τοὺς ὁποίους ὤφειλε νὰ ἐξυπηρετήσῃ, καὶ διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς δημόσιας οἰκονομίας καὶ σὺν αὐτῇ καὶ τῆς κοινωνικῆς εὐημερίας· ἀλλ' ἐκεῖνο τοῦ ὁποίου πρὸ παντὸς εἶχεν ἀνάγκην ἡ χώρα ἦτο ἡ εἰρήνη, τοῦτο δὲ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Καρόλου ἦτο πρᾶγμα σχεδὸν ἀδύνατον.

Λήγοντος τοῦ 1715 ἡ Στραλσούνδη ἐσυνθηκολόγησε κατόπιν γενναίας ἀμύνης, ἦτο δὲ τοῦτο νέα βαρεῖα ἀπώλεια: ἀλλ' ὁ Κάρολος ἤ ἐξηκολούθει νὰ ἔχῃ ἀκόμη τὴν πεποιθήσιν, ὅτι ἤθελεν ἐπαναφέρει τὴν Σουηδίαν εἰς τὴν προτέραν δύναμιν καὶ περιωπὴν, ἢ δὲν ἠδύνατο τοῦλάχιστον νὰ λάβῃ τὴν ἀπόφασιν τοῦ νὰ ὑποστῇ τὴν ἀναπόφευκτον θυσίαν:

Ἐν τοσοῦτῳ μετὰ τοῦ Τσάρου συνωμολογήθη προκαταρκτικὴ τις

συνθήκη τῷ 1718 ἐν Λόφω, μιᾷ τῶν Ἀλανδῶν νήσων, συνθήκη δι' ἧς ὁ Πέτρος ἐθυσίασε τὰ συμφέροντα τῶν συμμάχων του. Καὶ ὁ Κάρολος ἐστράφη νῦν, ἐλεύθερος ἀπὸ τοῦ ἐχθροῦ τούτου, κατὰ τῶν Δανῶν, παρὰ τῶν ὁποίων ἤθελε ν' ἀποσπάσῃ τὴν Νορβηγίαν.

Μετὰ μιᾶς μοίρας τοῦ στρατοῦ του εἰσέβαλεν αὐτοπροσώπως ἐκ νότου εἰς τὴν χώραν καὶ ἤρξατο ἐν ἀρχῇ τοῦ χειμῶνος τῆς πολιορκίας τοῦ φρουρίου Φρειδερίχχολδ, τὴν ἄλλην μοῖραν τοῦ στρατοῦ ὠδήγησεν ὁ στρατηγὸς Ἀρμφελδ πρὸ τῆς Δόρντχεϊμ.

Ἄλλ' ἀμφοτέραι αἱ ἐπιχειρήσεις ἀπέτυχον οἰκτρότατα. Ὁ Ἀρμφελδ, φθάσας πρὸ τῆς θέσεως ταύτης λίαν ἀργά, ἠθέλησε νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Σουηδίαν τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1719 μετὰ 10,000 ἀνδρῶν· ἀλλὰ τὸ φοβερὸν ψῦχος τοῦ ἀγρίου ὄρους, τοῦ ὄρους Τύδαλ, τοῦ ἀγριωτέρου τῆς ὁροσειρᾶς τῶν Κιόλων (Kjölen), ἐθανάτωσε τὸ ἥμισυ τῶν ἀνδρῶν αὐτοῦ, τὸ δὲ ὑπόλοιπον τοῦ στρατεύματος ἔφθασεν εἰς τὴν οἰκίαν εἰς κατάστασιν ἀξιοθρήνητον· φωτίζεται δὲ τις ἀρκούντως μανθάνων, ὅτι τὰ ὄρη ἐκεῖνα, δι' ὧν εἶχε διέλθει ὁ δύσμοιρος στρατός, ἐπὶ πολὺν ἀκόμη χρόνον βραδύτερον ὑπῆρξαν πολύτιμος διὰ τὸν πλοῦτον καὶ τὴν ποικιλίαν τῶν ἀγρίων θηραμάτων κυνηγετικὴ περιοχὴ.

Ἀλλὰ καὶ ἡ ἄλλη ἐπίθεσις εἶχε τὸ θῦμά της· τὴν 11 Δεκεμβρίου 1718 περὶ τὴν ἐσπέραν εἶχε μεταβῇ ὁ Κάρολος ἐν συνοδείᾳ δύο Γάλλων, Μεγρέ καὶ Σικρ τὸ ὄνομα, εἰς μίαν τῶν προσιτηρίων τάφρων καὶ ἐκ τῆς ἐπισκέψεως ταύτης δὲν ἐπέστρεψε πλέον. Ἐκεῖ ἐν τῇ τάφρῳ, περὶ τὴν ἐνάτην ὥραν τῆς ἐσπέρας, εὔρεν ὁ Κάρολος θάνατον στρατιώτου. Σφαῖρα τουφεκίου ἢ μυδροδόλου ριφθεῖσα ἐκ τοῦ φρουρίου ἔδωκε πέρα εἰς τὴν ζωὴν του.

Ἀκόμη καὶ νῦν ἐπιμόνως ἐπαναλαμβάνεται ἡ φήμη*), ἥτις εὔρε τροφὴν ἐκ τῶν πολιτικῶν μεταβολῶν τῶν ἐπακολουθησασῶν τὸν θάνατον αὐτοῦ καὶ ἐκ τῆς κλίσεως τῶν ἀνθρώπων τοῦ νὰ ἀναζητῶσιν ἐν ταῖς τύχαις τῶν σημερινόντων ἀνδρῶν τὸ περίεργον καὶ ἔκτακτον, ὅτι ὁ βασιλεὺς ἐπέσε θύμῃ δολοφονίας, διαταχθείσης ὑπὸ τοῦ ἐν Στοκχόλμῃ ἀριστοκρατικοῦ κόμματος, ὅτι ὁ ὑπάσπιστός Σικρ ὑπῆρξε τὸ ὄργανον τῆς δολοφονικῆς ταύτης πράξεως.

*) Καὶ αὐτὸς ὁ Ὀνκεν, ἐν τῷ Αἰῶνι Φρειδερίκου τοῦ Μεγάλου ὁμιλεῖ III σελ. 471 ἀνεκδοιάστως περὶ τοῦ «δολοφονηθέντος βασιλέως.»

Λέγεται ὅτι αὐτὸς οὗτος ὁ Σίχρ ὡμολόγησεν ἑαυτὸν ἔνοχον ἐν τῇ ἐπιθανατίῳ κλίνῃ. Ἀλλὰ καὶ τὸ τελευταῖον τοῦτο ὁρῶν εἶναι καθ' ὁλοκληρίαν ὀρθόν· ὁ Σίχρ ἐποίησε τὴν ὁμολογίαν ταύτην, ἀφοῦ ἡ φήμη πρὸς πολλοῦ ἤδη εἶχεν ἐξαπλωθῇ, κατὰ τοὺς παροξυσμοὺς τοῦ πυρετοῦ, μετὰ πάροδον πολλῶν ἐτῶν. κατὰ τινα ἀσθένειαν, ἀλλ' ἀνεκλήθη ὑπ' αὐτοῦ, ζήσαντος ἐπὶ πολὺν ἀκόμῃ χρόνον ἐλευθέρου πάσης καταδιώξεως, ἅμα ὡς ἀνέλαβε τὴν ὑγίαν.

Διπλῇ μάλιστα ἐξέτασις τοῦ σκελετοῦ κατὰ τὰ ἔτη 1768 καὶ 1859 ἔθεσε πέρας εἰς πᾶσαν περὶ τούτου ἀμφιβολίαν, διότι δι' αὐτῶν ἐβεβαιώθη ὅτι ἡ σφαῖρα ἦτο σφαῖρα τουφεκίου (Muskete) ἢ μυδραλιοβόλου καὶ ὄχι πιστολίου, ὅτι ἐβλήθη αὕτη ἐξ ἱκανῆς ἀποστάσεως, ἀριστερόθεν, ὃ ἐστὶ κατὰ τῆς πρὸς τὸ φρούριον ἐστραμμένης πλευρᾶς τοῦ σώματος καὶ ὅτι ἀπὸ ὑψηλοῦ σημείου ἐκπεμφθεῖσα διέγραψε πορείαν ἀπὸ τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω.

§ 502. Ὁ θάνατος αὐτοῦ. 1718. — Ἡ ἄμεσος συνέπεια τοῦ θανάτου τούτου ἦτο μεταβολὴ τοῦ πολ. τεύματος. Ἡ σουηδικὴ γερουσία κατέλαβε τὴν ἐξουσίαν καὶ διέταξε τὴν σύλληψιν καὶ φυλάκισιν τοῦ πρωθυπουργοῦ τοῦ πεσόντος βασιλέως, τοῦ κόμητος Γέρτς. Καταπατηθέντος δὲ τοῦ δικαιώματος τοῦ ἐγγυτέρου δικαιοῦχου — ὁ Κάρολος εἶχε μείνει ἄγαμος — τοῦ δουκὸς τοῦ Ὁλστέιν, υἱοῦ τῆς πρεσβυτέρης ἀδελφῆς τοῦ ἀποθανόντος, ἐκλήθη εἰς τὸν θρόνον ἡ νεωτέρα ἀδελφὴ Οὐλ ε ρ ί χ η Ἐ λ ε ο ν ό ρ α, σύζυγος τοῦ πρίγκιπος διαδόχου Φρειδερίκου τῆς Ἑσσης Κάτσελ, συνεκλήθη δῖαιτα, ἡ Σουηδία ἀνεκηρύχθη ἐκλογικὸν κράτος, ἐν τῷ ὁποίῳ πρὸς τῇ σκιῶδει βασιλίσσῃ ἐκυβέρνηα συμβούλιον τοῦ κράτους (Reichsrat) ἐξ 24 ἀνδρῶν.

Πρὸς ἐγκλίσεις μάλιστα τοῦ νέου ὀλιγαρχικοῦ κυβερνητικοῦ συστήματος ἐθανατώθη τὸν Μάρτιον τοῦ 1719 ὁ κόμης Γέρτς.

§ 503. Συνθήκαι εἰρήνης. — Ἡ περαιτέρω ἐξακολούθησις τῶν ἀγώνων ἦτο ἀδύνατος, τέσσαρες δὲ συνθήκαι εἰρήνης, ἡ ἐν Σ τ ο κ χ ό λ μ η, ἡ ἐν Φ ρ ε ι δ ρ ι ξ β ο ύ ρ γ ω, ἡ ἐν Ν υ σ τ ά δ η, σημειοῦσι τὸ τέλος τοῦ εἰκοσαετοῦς πολέμου, τοῦ «βορείου πολέμου».

Ἡ πρώτη, ἐν Σ τ ο κ χ ό λ μ η τῇ 6 Νοεμβρίου τοῦ 1719 μετὰ τὸ Σ ο υ η δ ί α ς καὶ Ἀ ν ν ο β έ ρ ο υ συνομολογηθεῖσα, παρε-

χώρει εἰς τὸν ἐκλέκτορα, ὅστις ἦτο συγχρόνως καὶ βασιλεὺς τῆς Μεγάλης Βρετανίας, τὰ δουκᾶτα τῆς Βρέμης καὶ τῆς Βέρδεν, ὑπεχρέονε δὲ τοῦτον εἰς πληρωμὴν ἐνὸς ἑκατομμυρίου αὐτοκρατορικῶν ταλλήρων εἰς τὴν Σουηδίαν.

Ἡ δευτέρα, ἐπίσης ἐν Σ τ ο κ χ ό λ μ η ὑπογραφεῖσα τῇ 21 Ἰανουαρίου τοῦ 1720 μεταξὺ Σ ο υ η δ ί α ς Ἀ ν ν ο θ έ ρ ο υ καὶ Π ρ ω σ ί α ς, παρεχώρει εἰς τὴν τελευταίαν ταύτην δύναμιν τὴν πόλιν τοῦ Στεττίνου μετὰ τῆς περιφερείας τῆς περιλαμβανομένης μεταξὺ Ὀδέρου καὶ Πεένε καὶ τὰς νήσους Οὔσεδομ καὶ Βόλλιν, ἀνθ' οὗ ἡ Πρωσία θὰ κατέβαλλεν εἰς τὴν Σουηδίαν δύο ἑκατομμύρια αὐτοκρατορικῶν ταλλήρων εἰς τρεῖς βραχυπροθέσμους δόσεις.

Ἡ Δ α ν ί α διὰ τῆς εἰρήνης τοῦ Φ ρ ε ι δ ρ ι ξ θ ο Ὑ ρ γ ο υ (3 Ἰουλίου τοῦ 1720) ἀπέδιδε τὰς κατακτήσεις της, ἐλάμβανε δὲ 600,000 αὐτοκρατορικῶν ταλλήρων παρὰ τῆς Σουηδίας, ἧτις ὑπεβλήθη καὶ εἰς τὴν πληρωμὴν τῶν διεδίων τοῦ Σούνδου (Sundzoll).

Τέλος ἐν Ν υ σ τ ά δ η, πολίχνη ἐπὶ τοῦ Βοθνικοῦ κόλπου, συνωμολογήθη καὶ μετὰ τῆς Ρ ω σ σ ί α ς συμφωνία τὴν 10 Σεπτεμβρίου τοῦ 1721. Διὰ τὸν τσάρον ἡ εἰρήνη αὕτη ὑπῆρξεν ἐπικερδესτάτη: ἔλαβεν ἐπὶ τῆς Ἀνατολικῆς Θαλάσσης τὰς ἐπαρχίας Λιθλανδίαν, Ἑσθλανδίαν, Ἰγγερμανλάνδην, Καρελίαν, ἐπλήρωσε δὲ ἀντὶ τούτου εἰς τὴν Σουηδίαν δύο ἑκατομμύρια αὐτοκρατορικῶν ταλλήρων: ἡ δημοκρατία τῆς Πολωνίας συμπεριελήφθη ἐν τῇ εἰρήνῃ ταύτῃ: εἰς τὰς προσαρτωμένας ἐπαρχίας ἐξησφαλίσθησαν τὰ προνόμια των καὶ ἡ θρησκεία των.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

Τὰ εὐρωπαϊκὰ κράτη μετὰ τὰς συνθήκας εἰρήνης
μέχρι τῆς εἰς τὴν ἀρχὴν ἀνόδου τοῦ Φρει-
δερίκου Β'. τῆς Πρωσίας.

§ 304. 1720—1740. — Αἱ δύο δεκαετηρίδες, αἱ ἐπακολουθήσασαι τοὺς δύο μεγάλους πολέμους, οἵτινες εἶχον κρατήσῃ ἐν ἀδημονίᾳ ὅλον τὸν κόσμον, παρῆλθον ἐν σχετικῇ ἡσυχίᾳ καὶ ἄνευ σπουδαιοτέρων συμβεβηκότων : κατὰ τὸ ἔτος 1740 τὸ πρῶτον, ἔτος καθ' ὃ ἐγένοντο τρεῖς κυβερνητικαὶ μεταβολαὶ εἰς κράτη μεγάλα, ἤρξαντο καὶ αὖθις χρόνοι θυελλώδεις.

Διὰ τοῦτο δυνάμεθα νὰ ἐπωφεληθῶμεν τὴν ἡρεμον ταύτην χρονικὴν περίοδον, ὅπως ρίψωμεν ἐν βλέμμα ἐπὶ τοῦ ὅλου εὐρωπαϊκοῦ βίου καὶ ἐπὶ διαρκῶν τινων ἐν ταῖς διαφόρους πολιτείαις καὶ ταῖς σχέσεσιν αὐτῶν δυνάμεων καὶ καταστάσεων.

Αἱ ἐδαφικαὶ σχέσεις τῆς ἡπείρου διεμορφώθησαν κατὰ τὰς τελευταίας συνθήκας εἰρήνης οἷαι ἐν τοῖς οὐσιωδεστέροις παρέμειναν μέχρι τῶν ἀναστατώσεων, ἃς ἐπέφερεν ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάστασις : ὑπῆρχον δὲ ἡ Μεγάλη Βρετανία καὶ ἡ Γαλλία, ἡ ἀψβουργικὴ μοναρχία μετὰ τῆς Οὐγγαρίας, τῆς Βοημίας τῶν ἄλλοτε ἰσπανικῶν, νῦν δὲ αὐστριακῶν Κάτω Χωρῶν, τῶν ἐν Ἰταλίᾳ κτήσεών της, τῆς Σαρδηνίας, τοῦ Μεδιολάνου, τῆς Νεαπόλεως καὶ τῆς αὐτοκρατορικῆς θέσεώς της ἐν Γερμανίᾳ. — τὸ μέγα Ρωσικὸν κράτος, φόβητρον ἤδη γενόμενον τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν καὶ τοῦ πολιτικοῦ φρονήματος τῶν λαῶν τῆς Δύσεως, καθ' ὅσον ὑπῆρχε τότε τοιοῦτο φρόνημα· πρὸς δύο μέρη, πρὸς τὴν Τουρκίαν καὶ πρὸς τὴν Σουηδίαν, εἶχεν ἀνοίξει ἡ Ρωσσία εὐρὺν

χῶρον, ἐκ δὲ τοῦ τελευταίου πολέμου μετὰ τῆς τελευταίας τῶν δυνάμεων τούτων ἐπορίσθη ἀκριβῶς σπουδαιότατην λείαν. — πρὸς ταις μεγάλαις ταύταις δυνάμεσιν ἄλλα κράτη βαίνοντα πρὸς ἀκμὴν ἢ καταφερόμενα πρὸς παρακμὴν: — αἱ γερμανικαὶ Κάτω Χῶραι, ἡ Σουηδία, ἡ Δανία, τὸ νέον βασιλείον τῆς Πρωσίας. — ἡ μεγάλη πολωνικὴ δημοκρατία (1), οὐκ εὐκαταφρόνητος ἀκόμη εἰς ἑκτασιν ἀλλὰ πάσχουσα ἤδη ἐσωτερικῶς, μετὰ τῆς αἰρετῆς βασιλείας, καὶ τῆς ἀριστοκρατικῆς ἀναρχίας της. — τὸ ἐν ραγδαίᾳ ὀπισθοδρομίᾳ ὁ θωμανικὸν κράτος. — τὰ κράτη τῆς πυρηναικῆς χερσονήσου, ἡ Πορτογαλλία, ἥτις εἶχεν ἀνακτήσει καὶ ὑπερασπίσει τὴν ἀνεξαρτησίαν της καὶ ἡ μεγάλη ἀκόμη ἀλλ' εἰς οὐδένα πλέον ἐμπνέουσα φόβον ἰσπανικὴ μοναρχία. — ἐν Ἰταλίᾳ πρὸς τῷ ἐκκλησιαστικῷ κράτει καὶ ταῖς ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν ξένων δυνάμεων διατελούσαις μεγαλειτέραις ἢ μικροτέραις πολιτείαις, νέα πρὸς πρόοδον ὀργῶσα ἐθνικὴ μοναρχία, τὸ Πεδεμόντιον, ὑπὸ τὴν δυναστείαν τῆς Σαβοΐας, βασιλείου, ὅπερ τὸν ἐν τῇ εἰρήνῃ τῆς Οὐτρέχτης ἀποκτηθέντα τίτλον ἐλάμβανε τοῦ λοιποῦ ἐκ τῆς Σαρδηνίας, ἣν ἔλαβεν ἡ πολιτεία τῷ 1720 δι' ἀνταλλαγῆς παρὰ τῆς Αὐστρίας ἀντὶ τῆς Σικελίας.

Εἰς τὸν ὄρμαθόν τοῦτον τῶν πολιτειῶν ἐδίδετο ἐνίοτε τὸ ὑπερφανον ὄνομα τοῦ συστήματος πολιτειῶν (Staatsensystem), πολὺς δὲ ἐγίνετο λόγος καὶ περὶ ἰσορροπίας τῶν εὐρωπαϊκῶν πολιτειῶν: πρᾶγματι δὲ ὑπῆρχεν εἰδός τι ἰσορροπίας, ἀφ' ὅτου ἡ Γαλλία μετὰ τὴν ἀτυχὴ ἑκβασιν τοῦ περὶ ἰσπανικῆς διαδοχῆς πολέμου ἠναγκάσθη νὰ παραιτηθῇ τῶν φιλοδόξων σχεδίων της.

Καὶ νῦν ἔτι ἡ θρησκεία κατεῖχε μεγάλην θέσιν ἐν ταῖς πολιτι-

(1) Σ. Μ. Καί τοι ἡ Πολωνία ἐβασιλεύετο, ὁ συγγραφεὺς ἐπιμένει ἀποκαλῶν αὐτὴν Republik=δημοκρατίαν, διὰ τοῦ ὀνόματος τὸ ὅποιον ἀποδίδει λ. χ. εἰς τὴν σημερινὴν γαλλικὴν δημοκρατίαν. Διὰ τοῦτο ἐτηρήσαμεν τὸν ὄρον τοῦτον καὶ ἐν τῇ μεταφράσει. Σημειωτέον ἄλλως ὅτι τὸ πολίτευμα τῆς Πολωνίας παρείχε τόσον μικρὰν δυνάμιν εἰς τὴν βασιλείαν, τὴν αἰρετὴν ἄλλως, καὶ τόσον μεγάλην εἰς τὰ μέλη τῆς πολωνικῆς διαίτης, ὧν ἕκαστον εἶχεν εἰδός τι δικαιώματος ἀρνησικυρίας κατὰ τῶν ἀποφάσεων αὐτῆς, ὥστε ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ πολιτεύματος αὐτῆς ὡς δημοκρατικοῦ ἀρμόζει πολλῷ περισσότερον τοῦ μοναρχικοῦ ἢ βασιλικοῦ.

καὶ σχέσει, δὲν ἐδέσποζεν ὁμοῦ αὐτῶν πλέον. Καὶ ἐν αὐτῷ τῷ κύκλῳ τῶν ψευδευλαβῶν τῶν περιστοιχιζόντων τὸν Λουδοβίκον ΙΔ'. ἤρχισε νὰ υποφώσκη ἡ ἀντίληψις τῆς ἀληθείας ταύτης, ἣτις ἐξεδηλοῦτο κατὰ τρόπον ὀλίγον ἀλλόκοτον : ἠπόρουν οἱ ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Λουδοβίκου καὶ ἐξεπλήσσοντο σφόδρα, δὲν ἠδύναντο νὰ εὐνοήσωσι, μάλιστα καὶ οἶονεὶ ἐξάνισταντο κατὰ τοῦ γεγονότος, ὅτι κατὰ τὸν τελευταῖον πόλεμον, ὁ Θεὸς ἦτο κεκηρυγμένος πάντοτε ὑπὲρ τῶν αἵρετικῶν καὶ ὑπὲρ τῶν σφετεριστῶν — ὑπὲρ τῶν Κάτω Χωρῶν καὶ τῆς Ἀγγλίας.

Ἄλλ' ἐξ ἄλλου καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς ἐθνικότητος δὲν εἶχεν ἀναφανῆ καθ' ὁλοκληρίαν, καίτοι δικαιουταί τις ἤδη νὰ κατατάξῃ τὰς εὐρωπαϊκὰς πολιτείας εἰς τρεῖς κυρίας κατηγορίας ὡς ἐκ τῆς ἐθνικότητός των, εἰς τὴν τῶν ρωμανικῶν [λατινικῶν], εἰς τὴν τῶν σλαυικῶν καὶ τῶν γερμανικῶν.

§ 303. Ἡ Γαλλία. Τέλος Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ'.

— Ὁ ἀνὴρ τῆς ἐποχῆς, Λουδοβῖκος ΙΔ'. ἐζῆσε δύο ἀκόμῃ ἔτη μετὰ τὴν εἰρήνην τῆς Οὐτρέχτης, τὴν ἐνισχύσασαν πανταχοῦ τὴν δύναμιν τῶν ἐχθρῶν τῆς Γαλλίας.

Ἡ τελευταία δεκαετηρὶς αὐτοῦ ὑπῆρξε δυστυχῆς. Αἱ ἀνάγκαι τοῦ πολέμου ἐξεμῆδένισαν κατὰ τὸ πλεῖστον τὰς οἰκονομικὰς καὶ διοικητικὰς μεταρρυθμίσεις τοῦ πρώτου ἡμίσεως τῆς βασιλείας του. Ὅπως ἐπαρκέσῃ ἡ κυβέρνησις εἰς τὰς ἀνάγκας ταύτας καὶ δυνηθῇ νὰ ἐξακολούθησῃ τὸν πόλεμον, ἠναγκάσθῃ νὰ καταφύγῃ εἰς τὰ ἀρχαῖα μέσα καὶ καταχρήσεις, τὴν δημιουργίαν νέων πάντοτε ὠνητῶν θέσεων, τὴν ἐκμίσθωσιν φόρων, εἰς παντοσείδεις νομισματικούς συνδυασμούς καὶ νομισματικὰ νοθεύσεις καὶ σὺν αὐταῖς εἰς νέα ἄλλα μέσα, τὸ χαρτονόμισμα, νομισματικὰ γραμμάτια κυμαινομένης ἀξίας, δάνεια καὶ τὰ παρόμοια.

Τὰ μεγάλα ὠφελήματα τὰ ὅποια ἐπέφερεν εἰς τὸ γαλλικὸν ἐμπόριον ὁ μετὰ τῆς Ισπανίας σύνδεσμος, παρέσχον παροδικὴν μόνον βοήθειαν : ἀπὸ δὲ τῶν ἐτῶν 1705 μέχρι τοῦ 1707, ὁπότε καταφαινεται σαφέστερον ἡ μεγάλη ὀπισθοδρόμησις, δὲν ἀνέλαβε τὸ κράτος ἐκ τοῦ οἰκονομικοῦ κλονισμοῦ, ὅστις ὑπῆρξε βραδύτερον ἐν τῶν κυριωτέρων αἰτίων τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως.

Ἡ νέα ἐκρηγξίς τῶν ἰανсениστικῶν ἐρίδων δὲν εἶχε μεγάλην ση-

μασίαν. Ἀνεφέροντο αὐται εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην τοῦ Πασχασίου Κενέλ (Quesnel), βιβλίον τὸ ὁποῖον ἔτυχε καὶ τῆς ἐγκρίσεως τοῦ ἀρχιεπισκόπου τῶν Παρισίων, τοῦ Νοάλλες (Noailles), κατεπολεμήθη ὁμως ὑπὸ τῶν Ἰησουϊτῶν.

Ὁ βασιλεὺς, αὐτὸς ὅλως ἀνελεύθερος καὶ ἀμαθὴς περὶ τὰ τοιαῦτα — *molto pio e non molto dotto* (1), ὡς παριστᾷ αὐτὸν εἰς πρέσβυς τῆς Βενετίας — διετέλει ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην περισσότερον ἢ ὑπὸ πᾶσαν ἄλλην ὑπὸ τὴν ἐπιτροπὴν τῆς κυρίας Μαιντενόν, ἥτις σπουδαίως καὶ περιπαθῶς ἐφρόντιζε περὶ τῆς σωτηρίας τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, ἐφρόνει δέ, ὡς συνήθως πράττουσιν αἱ γυναῖκες, ὅτι ἠδύνατο νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν σωτηρίαν ταύτην τῆς ψυχῆς του ὡς ἄριστα διὰ τῆς δουλικῆς προσκολλήσεως ἐπὶ τῆς παπικῆς ἐξουσίας. Διετέλει νῦν εἰς στενὰς σχέσεις μετὰ τοῦ πάπα, ὡς πᾶσαν δὲ ὁρᾷ εἰς ἐλευθέρου καὶ ἀνεξορτήτου πνεύματος οὕτω ἐμίσει ὁ Λουδοβίκος καὶ τὸν Ἰανсениσμόν.

Ἐν ἔτει 1713 ἐξεδόθη ἡ παπικὴ βούλα *Unigenitus*, δι' ἧς ἀπηγορεύετο τὸ βιβλίον ἐκεῖνο, ἑκατὸν μία δὲ προτάσεις, εἰλημμέναι ἐξ αὐτοῦ κατεδικάζοντο ρητῶς, καίτοι πολλὰ ἐξ αὐτῶν ἀπαντῶσι διὰ τῶν αὐτῶν ἢ σχεδὸν τῶν αὐτῶν λέξεων ἐν τῇ Ἀγίᾳ Γραφῇ ἢ εἰς τὰ συγγράμματα τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας.

Ἐνεκα τῆς φιλευλαθείας ταύτης, ἣν συνεμερίζοντο ἡ προσεποιούντο ὅτι συνεμερίζοντο πάντες ἐκεῖνοι ὅσοι ἀπεξεδέχοντο παρὰ τοῦ βασιλέως ἢ παρὰ τῆς δεσποζούτης αὐτοῦ κυρίας Μαιντενόν εὐνοίαν τινα ἢ προαγωγὴν, ἠῤῥησεν ἡ πληῆξ ἐν τῇ αὐτῇ ὅσον πνεῦμα ἠδύνατο νὰ εὕρῃ τις ἐν αὐτῇ κατ' ἀρχὰς ἀπεπνίχθη καὶ ἀσχέτως πρὸς ταῦτα ὑπὸ τῆς ὁσημέραι ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἀναπτυσσομένης καὶ εἰς μικροπρεπείας ἐπιδεδομένης ἐθιμοτυπίας.

Μετ' ἄκρας ἐπιμελείας διεκρίθησαν αἱ διάφοροι τάξεις καὶ βαθμοί: ἡ ἐπὶ κεφαλῆς τῆς θύραθεν ταύτης ἱεραρχίας ἦσαν τὰ νόμιμα τέκνα καὶ οἱ ἔγγονοι τοῦ βασιλέως, μετ' αὐτοὺς τὴν ἀμέσως ἐπομένην θέσιν εἶχον οἱ πρίγκιπες τοῦ βασιλικοῦ αἵματος, ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ὁποίων ἦσαν τὰ τέκνα τῶν ἐγγόνων τοῦ οἴκου τῆς Γαλλίας. Ἐνα βαθμὸν κατωτέρω ἴσταντο τὰ νόθα τέκνα τοῦ Λουδοβίκου, ὡς παιδα-

(1) Σ. Μ. Εὐσεβὴς ἀλλ' ἀμαθὴς.

γωγός τῶν ὁποίων συνεστήθη αὐτῷ κατὰ πρῶτον ἡ χήρα Σκαρρών, νῦν κυρία δὲ Μαιντενόν.

Τῷ 1635 γεννηθεῖσα αὕτη, σύζυγος ποιητοῦ δευτέρας τάξεως, παιδαγωγός ἐν ἀρχῇ, ἐγένετο ἐν ἡλικίᾳ πενήκοντα ἐτῶν μαρκησία Μαιντενόν, φίλη καὶ ἀπὸ τοῦ 1685 σύζυγος τοῦ πρώτου τῶν μοναρχῶν τοῦ κόσμου, διεδραμάτιζε δὲ σπουδαῖον πρόσωπον ἐν τῇ αὐλῇ ταύτῃ μετὰ φρονήσεως καὶ μυστικῆς φιλοδοξίας.

Μετ' ἄκρας λεπτολογίας ἦσαν κεκανονισμέναι καὶ ἐτηροῦντο αἱ ἐξωτερικαὶ τιμαὶ αἱ ἀπονεμόμεναι εἰς τοὺς διαφόρους ἱεραρχικοὺς βαθμούς, καὶ ὠρίζετο λόγου χάριν τίς ἐδικαιούτο νὰ ἔχῃ ὀπισθὲν του κατὰ τὴν ἱερὰν λειτουργίαν ἓνα λαμπροφόρον παῖδα, τίς ἐδικαιούτο νὰ συνοδεύηται ὑπὸ ἑνὸς ἢ ὑπὸ δύο κλητῆρων κατὰ τὴν εἰσοδὸν του εἰς τὸ παρλαμέντον, τίς ἐδικαιούτο νὰ συντρώγῃ μετὰ τοῦ βασιλέως : σχετικῶς πρὸς τὴν δούκισσαν τῆς Αὐρηλίας, παλατινὴν κόμησσαν Ἐλισάβετ Καρλότταν, ἥτις εἶχε διαφυλάξει τὴν φυσικὴν παλατινὴν ἀπλότητα καὶ γερμανικὴν εὐθύτητά της ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ἐπιτετηδευμένου τούτου κόσμου τῶν ψευδοχρύσων κοσμημάτων καὶ τῶν ψιμυθίων, μανθάνομεν τὴν λεπτὴν διαφορὰν τὴν ὑφισταμένην μετὰ τοῦ τίτλου *madame duchesse d'Orleans* καὶ *madame la duchesse d'Orleans*(1).

Ρητέον ἄλλως ὅτι ὁ Λουδοβίκος δὲν ἀνῆκε ποσῶς εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν ἡγεμόνων ἐκείνων, τῶν ὁποίων ὁ βίος κατατρίβεται εἰς τοιαύτας μικρολογίας· μέχρι τῆς τελευταίας πνοῆς του ἦτο οὗτος ἀφωσιωμένος μετὰ σπουδαιότητος καὶ ἀκαταπονήτου ἐπιμελείας, μετὰ τάξεως καὶ κανονικότητος, εἰς τὰ βασιλικά του καθήκοντα καὶ τὴν τακτικὴν διεξαγωγὴν τῶν δημοσίων ὑποθέσεων.

Μέχρι μάλιστα τοῦ ἔτους 1711 ἠδύνατο ν' ἀποβλέπῃ εἰς ἀνηρότατον οἶκον καὶ ἀσφαλὲς μέλλον, ἀλλὰ τότε ἡ τύχη, ἥτις ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον παρέμεινεν εἰς αὐτὸν πιστή, ἤλλαξε, καὶ ὁ οἶκος οὗτος ὑπέστη ἄλλεπάλληλα βαρὲα τραύματα.

Τὸν Ἀπρίλιον τοῦ ἔτους τούτου ἀπέθανεν ὁ μόνος υἱός του, ὁ Διάδοχος (Dauphin), ἐν ἡλικίᾳ πενήκοντα περίπου ἐτῶν, ἀγαθός μὲν, ἀλλ', ὥς φαίνεται, ἄνευ ἀξίας τινὸς ἀνὴρ.

(1) Σ Μ. «Κυρία δούκισσα τῆς Αὐρηλίας καὶ κυρία ἡ δούκισσα τῆς Αὐρηλίας».

Ὁ ἀμέσως μετ' αὐτὸν δικαιούμενος ν' ἀναβῇ εἰς τὸν θρόνον ἦτο ὁ τούτου υἱός, ὁ δοῦξ τῆς Βουργόνης, ὁ μαθητὴς τοῦ Φενελῶνος, καὶ εἰς τὰς τούτου ἰδέας μεμυημένος, ἀνὴρ σοβαρός, αὐστηρὸς τὰ ἥθη καὶ πολυμαθέστατος, εὐτυχῇ συνάψας γάμον ἀπὸ τοῦ 1696 μετὰ τῆς Μαρίας Ἀδελαΐδος τῆς Σαβοΐας, γυναικὸς εὐρώστου καὶ κατὰ φύσιν ανεπτυγμένης, ἥτις ἔφερε τι τὸ δροσερὸν καὶ νωπὸν ἐν τῷ τεχνητῷ τούτῳ αὐλικῷ βίῳ.

Ὁ πρίγκηψ οὗτος ἠδύνατο ἴσως νὰ κληθῇ πολὺ ταχέως εἰς τὴν διαδοχὴν τοῦ πάππου του, ἀπησχόλει δὲ τὴν διάνοιάν του εἰς σκέψεις μεταρρυθμιστικὰς· δὲν ἀπέκρουε μάλιστα καὶ τὴν ἰδέαν τοῦ διδασκάλου του, τοῦ νὰ κυβερνήσῃ μετὰ τῶν τάξεων τοῦ κράτους, ἰδέαν ἣν δὲν ἤθελε ν' ἀκούσῃ ποσῶς Λουδοβίκος ὁ ΙΔ'.

Ἀλλὰ τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1712 ἡσθένησεν ἡ σύζυγος αὐτοῦ, ἣν ἡγάπα κατὰ τρόπον περιπαθέστατον, παθοῦσα ἐξ ὀστρακιάς. Ὁ θάνατος αὐτῆς ἐκλόνισεν αὐτὸν σφόδρα, ἀπέθανε δὲ οὗτος, κατὰ τὸν αὐτὸν μῆνα καὶ ἐκ τῆς αὐτῆς ἀσθενείας. Δύο τέκνα ἐκ τοῦ γάμου τούτου ὑπέκυψαν εἰς τὴν αὐτὴν κακοήθη ἀσθένειαν, τὸ μὲν πρὸ τῶν γονέων τὸ δὲ μετ' αὐτούς· ὁ τρίτος λοιπὸν δισέγγονος τοῦ βασιλέως, ὁ φέρων τὸ ὄνομα αὐτοῦ, ἦτο νῦν διάδοχος, παιδίον πενταετές.

Τῷ 1714 ἀπέθανε καὶ ὁ τρίτος ἔγγονος τοῦ βασιλέως, ὁ δοῦξ τοῦ Βερρύ· καὶ ἐπειδὴ ὁ δεύτερος, ὁ Φίλιππος τῆς Ἰσπανίας, ὡς ἐνθυμούμεθα, εἶχε παραιτηθῇ τῶν ἐν Γαλλίᾳ δικαιωμάτων του, τὸ δικαίωμα τῆς ἀντιβασιλείας περιήρχετο εἰς τὸν δ ο υ κ α τ ῆ ς Α υ ρ η λ ί α ς.

§ 306. Λουδοβίκος ὁ ΙΕ'. 1715. Ἀντιβασιλεία τοῦ δουκὸς τῆς Αὐρηλίας. — Τὴν 10 Σεπτεμβρίου τοῦ 1715 ἀπέθανεν ὁ Λουδοβίκος ΙΔ'. κατὰ τὸ ἑβδομηκοστὸν ἑβδομον ἔτος βίου λαμπρυνθέντος ὑπὸ ὀλίγης γνησίας καὶ πολλῆς λίαν ψευδοῦς δόξης. Εἶχε γεννηθῇ οὗτος ἐν τῇ πορφύρᾳ, καὶ μεθ' ὅλα τὰ ἀναμφισβήτητα προσόντα του διὰ τὴν βασιλικὴν κλησίν του, δὲν ἔφθασεν οὐδέποτε εἰς τὴν ἐλευθέραν ἐκείνην καὶ ἀληθῶς ὑψηλὴν ἀντίληψιν τῆς ἀποστολῆς του, ἣν εἶχον οἱ σύγχρονοι αὐτοῦ Ὁλιβερ Κρόμβελλ καὶ Γουλιέλμος τῆς Ὁράγγης.

Ὑπεδούλωσεν αὐτὸν καθ' ὁλοκληρίαν ἡ λάμψις τῆς βασιλείας

ἡ ὁποία συνέπιπτε παρ' αὐτῷ καθ' ὁλοκληρίαν καὶ ἐντελῶς μετὰ τοῦ Ἐγώ του· αἱ χαλαραὶ ἐκκλησιαστικαὶ ἰδέαι ἐν αἷς ἐζήσε σινεβι-
 βάζοντο ἄριστα μετὰ τῆς ὑπεροψίας ταύτης ὡς καὶ μετὰ τοῦ εἵδους
 ἐκείνου τῶν ἁμαρτιῶν τὰς ὁποίας οἱ ζηλωταὶ οὗτοι καθολικοί, ὡς ὁ
 Φίλιππος ὁ Β'. καὶ οἱ ὅμοιοι αὐτοῦ, ἐθεώρουν ὡς προνόμιον τῆς θέ-
 σεώς του, καὶ αἵτινες, ὡς τὰ πάντα ἐν τῇ αὐλῇ ταύτῃ μετὰ τινος ἐπι-
 σημότητος περιβαλλόμενα, ἤρμοζον εἰς τὴν εἰκόνα ταύτην ἢ γελοιο-
 γραφίαν ἡμιανατολικοῦ κράτους ἐπὶ εὐρωπαϊκοῦ ἐδάφους· ἡ ἐκκλησία
 αὕτη καὶ ἡ βασιλεία αὕτη οὐδὲν τὸ κοινὸν πλέον εἶχον μετὰ τῆς
 ἡπιότητος καὶ αὐστηρότητος πραγματικοῦ χριστιανισμοῦ, μετὰ τῆς
 θρησκείας τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ναζωραίου, μετὰ τοῦ Εὐαγγελίου.

Πάντως σπουδαιοτάτη καὶ σημαντικωτάτη ἦτο καὶ διὰ τὸν κό-
 σμον καὶ διὰ τὴν Γαλλίαν ἡ ἐπενέργεια ἣν ἐξήσκησεν ὁ ἀπολυταρχι-
 σμὸς οὗτος, ἀλλ' οὔτε διὰ ταύτην, οὔτε δι' ἐκεῖνον εὐεργετική.

Τὸ βασιλικὸν ὄνομα ἔφερε νῦν ὁ δισέγγονός του Λ ο υ δ ο β ῖ τ ο ς
 ὁ ΙΕ'. (1715 — 1774). Αἱ διατάξεις τελευταίας βουλήσεως τοῦ
 Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ'. περὶ σχηματισμοῦ τοῦ συμβολίου τῆς ἀντιβα-
 σιλείας, αἵτινες προορισμὸν εἶχον νὰ δεσμεύσωσι τὰς χεῖρας τοῦ ἀν-
 τιβασιλέως δουκὸς τῆς Αὐρηλίας, δὲν ἐτηρήθησαν.

Ἀνὴρ ἀξίας, ὅστις ἐγίνωσκε πάντοτε τί ἤθελεν, ἔλαβεν ὁ Φί-
 λιππος τῆς Αὐρηλίας τὰς ἡνίας δυνάμει τοῦ ἀνήκοντος αὐτῷ δικαιώ-
 ματος, καὶ κατήρτισε τὴν κυβέρνησιν κατὰ τὰς ἰδέας του. Ἦτο οὗ-
 τος ἀναμφιβόλως ἀνὴρ πνευματώδης, πρὸ πολλοῦ ὁμως μέχρι μυελοῦ
 διεφθαρμένος: κακιῶν ἀνάμεστος, ἀκόλαστος οὐχὶ ἐξ ἀδυναμίας, οὐχὶ
 ἐκ πάθους, ἀλλὰ κατὰ πεποίθησιν δύναται τις νὰ εἴπῃ· τὴν θέσιν
 τῆς δουλόφρονος καὶ ὑποκριτικῆς εὐσεβείας κατέλαβε νῦν ἐν τῇ αὐλῇ
 ταύτῃ ἰταμὴ ἀπιστία.

Ἐν τοσοῦτῳ ἡ μεταβολὴ αὕτη εἶχε τοῦλάχιστον τὸ καλόν, ὅτι
 ἐν τῇ ἐκκρεμεῖ ἔτι ἐκκλησιαστικῇ ἔριδι ἐπέπνευσεν ἕνεκα τούτου πνεῦμα
 ἐλευθεροφρονέστερον· οἱ ἕνεκα τῆς ἀντιλογίας των κατὰ τῆς βούλας
Unigenitus φυλακισθέντες ἀπεφυλακίσθησαν, ἀπεπέμφθησαν δὲ ἐκ τῆς
 αὐλῆς οἱ Ἰησουῖται ὡς καὶ ὁ τελευταῖος πνευματικὸς Λουδοβίκου τοῦ
 ΙΔ'. πατὴρ Λετελλιέ.

Ὡς κυριώτερον σύμβουλόν του καὶ ἀρχηγὸν τῆς κυβερνήσεώς
 του προσέλαβεν ὁ ἀντιβασιλεὺς τὸν πρῶτον διδάσκαλόν του, τὸν ἀβ-

ἄν Δ ο υ θ ο υ ά, προαχθέντα ἀμέσως εἰς καρδινάλιον Δουβουά, μεσημβρινὸν Γάλλον, περὶ τοῦ ὁποίου ἡ Γερμανίς μήτηρ τοῦ ἀντιβασιλέως ἔλεγεν, ὅτι οὐδεὶς ἀληθὲς λόγος ἐξήρχετο ἐκ τοῦ στόματός του, ἐξίσου ἱκανὸς καὶ ἐξίσου διεφθαρμένος ὥς καὶ ὁ δούξ.

Αἱ οἰκονομικαὶ δυσχέρειαι, τὰς ὁποίας ἐκληροδότησεν ἡ κυβέρνησις τοῦ Λουδοβίκου εἰς τὴν ἀντιβασιλείαν, ἤγαγον εἰς τὴν ἀξιοσημείωτον ἐκείνην ἀπόπειραν νέου οἰκονομικοῦ συστήματος, ὑπὲρ οὗ κατώρθωσε νὰ προσελκύσῃ τὸν ἀντιβασιλέα Σκωτὸς τις, ὁ Ἰωάννης Λόου, (John Law), ὅστις ἐν ἔτει 1716 εἶχεν ἔλθει εἰς Παρίσιους, συστήματος, τὸ ὁποῖον κατανοεῖται κατὰ τὸν ἡμέτερον αἰῶνα ὑπὸ τε τὴν ὀρθὴν καὶ ὑπὸ τὴν ὀλεθρίαν ὄψιν του.

Ὁ Λόου, ὅστις εἶχεν εἰσδύσει πράγματι εἰς τὴν δυσχερὴ καὶ περὶ πλοκὸν τέχνην τῆς χρηματιστικῆς βαθύτερον ἢ οἷος δέποτε ἄλλος, ἀνεχώρει ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς πίστεως, τῆς ὁποίας τὴν ἀνακάλυψιν ἐθεώρει σπουδαιότεραν τῆς ἀνακαλύψεως τῶν δύο Ἰνδιῶν, — ἀνεχώρει ἀπὸ τῆς σκέψεως, ὅτι τὸ ποσὸν τῶν νομισματικῶν γραμματίων, τὰ ὁποῖα ἐκδίδει μία τράπεζα, δύναται νὰ εἶναι δεκαπλάσιον τῆς ἀξίας τοῦ εἰς χεῖρας αὐτῆς εὐρισκομένου εὐγενοῦς μετάλλου, καὶ ὅτι ἐπίσης καὶ αἱ μετοχαὶ μιᾶς ἐταιρίας δύνανται ν' ἀντιπροσωπεύωσι τετραπλασίως μεγαλειτέραν ἀξίαν τοῦ πραγματικοῦ κεφαλαίου των.

Ὑπὸ τὸ πνεῦμα τοῦτο, τὸ ὁποῖον ἐνέχει ὑπερβολὴν ἀρχῆς καθ' ἑαυτὴν ὀρθῆς, συνεστήθη μία τράπεζα καὶ μία ἐμπορικὴ ἐταιρία ἀμφοτέραι διὰ μετοχῶν.

Ἡ τελευταία αὕτη ἐστηρίζετο ἐπὶ τῶν ὑπερποντίων κτήσεων καὶ κερδοσκοπικῶν ἐπιχρήσεων τῆς Γαλλίας, αἵτινες ἦσαν ἐπιδεκτικαὶ πολλῶν μεγαλειτέρας ἐκμεταλλεύσεως ἢ ὅσον συνέβαινε τοῦτο ἐπὶ τοῦ παρόντος· ἦτο δὲ καὶ ἡ θεωρία αὕτη καθ' ἑαυτὴν ὀρθή.

Ὡς κατὰ τὰς ἡμέρας ἡμῶν, ἡ φιλοχρήματος φαντασία, τεθεῖσα ἅπαξ εἰς κίνησιν, ἐπέτεινεν εἰς βῆθμον ὑπέρμετρον τὰς ἐλπίδας ταύτας περὶ ἐκπορισμοῦ θησαυρῶν παρὰ τὸν Μιסיσιππὴν καὶ τὴν Λουϊζιάναν, ἐν ταῖς Ἀνατολικάϊ, Ἰνδοῖαις καὶ ἐν Ἀφρικῇ.

Ἀμέσως, ἀλλάξας ἀναγκαίως ἄρῃσκείαν, διωρίσθη ὁ μέγας ὀργανωτὴς γενικὸς ἐλεγκτὴς τῶν οἰκονομικῶν : ἡ ἐταιρία, τῆς ὁποίας αἱ μετοχαὶ ταχέως ἐγένοντο περιζήτητοι, μετέσχε τῆς μισθώσεως τῶν

δημοσίων προσόδων καὶ προσέφερον εἰς τὸ κράτος δάνειον ἐκ 1200 ἑκατομμυρίων ἐπὶ μετρίῳ τόκῳ, οὕτω δὲ ἡδυνήθη ἡ κυβέρνησις νὰ πληρώσῃ τὰ παλαιότερα ἐπὶ βαρυτέρῳ τόκῳ δάνεια : τὰ καταβληθέντα πρὸς ἐξόφλησιν τῶν παλαιῶν δανείων χρήματα διετέθησαν ὑπὸ τῶν παλαιῶν πιστωτῶν κατὰ μέγα μέρος εἰς τὴν νέαν ἐταιρίαν τοῦ Μισισσιππῆ, αἱ μετοχαὶ δὲ αὐτῆς τάχιστα ἀνετιμήθησαν.

Πάντες ἐλάβανον μέρος, ἡγόραζον μετοχάς, ἀπεταμίσουν μετοχάς, πάντας κατέλαβεν ἡ παραζάλη : καὶ τραπεζιτικὰ δὲ γραμματία ἐξεδίδοντο νῦν εἰς τεραστίας ποσότητας, ἡ δὲ στιγμιαία χρηματικὴ πληθώρα ὑπηγόρευσε σκέψιν μεγάλης πολιτικῆς σημασίας, ν' ἀποδώσῃ δηλαδὴ ἡ κυβέρνησις εἰς τοὺς κατόχους τῶν ὠνητῶν δημοσίων ἀξιωματῶν τὰ χρήματά των, τὸ τίμημα τῆς ἀγορᾶς τῶν ἀξιωματῶν τούτων, καὶ νὰ ἀνακτήσῃ τὴν ἐλευθέραν διάθεσιν τῶν δημοσίων θέσεων.

Τὰ πράγματα δὲν προέβησαν μέχρι τοῦ σημείου τούτου· πρὸς συγκράτησιν τῆς ἀξίας τοῦ χαρτονομίσματος, τὸ ὅποιον εἶχεν ἐκδοθῇ εἰς τεράστιον ποσόν, διετάχθη κατὰ το πνεῦμα τῶν ἰδεῶν τοῦ δεκάτου ὀγδοοῦ αἰῶνος, ὅτι εἰς οὐδένᾳ ἐπετρέπετο νὰ ἔχῃ κατ' οἶκον πλέον τῶν 500 λιθρῶν εἰς νομίσματα, ἐξ οὗ ἤρξατο νὰ βασιλεύῃ ἡ δυσπιστία· ὁ κόσμος ἤρχισε νὰ ἀμφιβάλλῃ περὶ τοῦ δυνατοῦ τῆς ἐξαργυρώσεως τῶν δελτίων, τῶν χαρτονομισμάτων.

Καὶ αἱ μεγάλαι δὲ ἐμπορικαὶ ἐπιχειρήσεις δὲν εὐδοκίμησαν : ὅτε δὲ νῦν παρὰ τὰς ἀντιρρήσεις τοῦ Λόου ἡ ἀξία τῶν τραπεζικῶν γραμματίων κατῆλθεν εἰς τὸ ἥμισυ, ἐπηκολούθησεν ἡ μετατροπὴ, ἡ, κατὰ τὴν σημερινὴν συνήθη ἔκφρασιν, τὸ μέγα κρίξις.

Τότε συνῆλθον πάντες ἐκ τῆς παραζάλης, ἡ τράπεζα ἐπολιορκεῖτο ὑπὸ τοῦ συρρέοντος πλήθους, καὶ δὲν ἡδύνατο νὰ πληρώσῃ, πόσοι δὲ ἐστερήθησαν τῶν πόρων τῆς ζωῆς των, δύναται τις νὰ συμπεράνῃ ἐκ τούτου, ὅτι ἀπαιτήσεις ἀξίας 2000 ἑκατομμυρίων ἔμειναν ἐν τέλει ἀνεξόφλητοι ὑπὸ τῆς τραπεζῆς.

Ἡ ἱστορία παρέρχεται τὴν δυσπραγίαν τῶν ἀτόμων, τὰ ὅποια ἀπεστερήθησαν τὰ ποσὰ ταῦτα : ὁ Λόου ἔφυγεν, ὁ ἀντιβασιλεὺς καὶ τινὰ τῶν δημιουργημάτων αὐτοῦ ὥς καὶ οἱ φρονιμώτεροι, οἵτινες ἐν καιρῷ εἶχον διαγνώσει τὰ πράγματα, εἶχον πληρώσει τὰ χρέη των, ἐγένοντο δὲ καὶ τινὰ χρήσιμα διὰ τῶν χρημάτων : καὶ αὕτη δὲ ἡ

πολιτεία ἐξήλθεν ἐκ τῆς χρεωκοπίας ταύτης σπουδαίως ἀνακουφισμένη ἐκ τοῦ βάρους τῶν χρεῶν της.

§ 507. Ὁ καρδινάλιος Δουβουά. — Τὴν ἐσωτερικὴν καὶ ἐξωτερικὴν πολιτικὴν διηύθυνεν ὁ ἀντιβασιλεὺς καὶ ὁ πρωθυπουργὸς αὐτοῦ οὐχὶ ἀδεξίως. Ἐν τῷ ἐκκλησιαστικῷ ζητήματι κατωρθώθη συμφωνία τις, δυναμένη νὰ ἱκανοποιήσῃ ἐν ἀνάγκῃ τὸν ἀρχιεπίσκοπον Νοαΐλλην ὡς καὶ τὸν πάπαν, ἀπεσόβησε δὲ καὶ τὸν κίνδυνον τῆς ἐκρήξεως σχίσματος : εἰς τοὺς Ἰανсениστὰς ἀφέθη ἐλευθερία τις καὶ αὐτὸς δὲ ὁ προτεσταντισμὸς ἀνεγεννήθη αὔθις.

Μετὰ τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Ὀλλανδίας συνήφθησαν σχέσεις ἀγαθαί, ἡ τριπλῇ δὲ αὕτη συμμαχία, ἡ κατὰ τῆς Ἰσπανίας κατευθυνομένη, ἐγένετο τετραπλῇ διὰ τῆς προσχωρήσεως τῆς Αὐστρίας. Προεκλήθη δὲ αὕτη ἐκ σπασμῶν τινων φιλοδοξίας ἐν Ἰσπανίᾳ, περὶ ὧν θέλομεν ὁμιλήσει βραδύτερον, καὶ ἐκ δόσεώς τινος ζηλοτυπίας τοῦ οἴκου τῆς Αὐρηλίας κατὰ τῶν ἐν Ἰσπανίᾳ βασιλευσόντων Ἀνδεγαυῶν.

§ 508. Ἡ Ἰσπανία. Φίλιππος ὁ Ε'. — Ἐνταῦθα, ἐν Ἰσπανίᾳ, εἶχον ἐξασκήσει ζωογόνον ἐπιρροὴν ἡ εἰς τὸν θρόνον μετὰ τοῦ Φιλίππου τοῦ Ε'. (1701—1746) ἄνοδος νέας δυναστείας καὶ ὁ μετὰ τῆς Γαλλίας σύνδεσμος. Αὐτὸς ὁ πόλεμος εἶχε προκαλέσει σωτήριον ἔντασιν τῶν δυνάμεων, καὶ ἡ ἀποκατάστασις δὲ τῆς ἐνότητος τῆς ἰσπανικῆς μοναρχίας διὰ τῆς καθυποτάξεως τῆς Καταλωνίας καὶ τῆς ἰδιογνώμονος πρωτευούσης αὐτῆς ἐξήσχησεν εὐνοϊκὴν ἐπιρροὴν : ἡ ἐπιτυχία, ὅσον ἀτελὴς ἐπὶ τέλους καὶ ἂν ὑπῆρξεν, ἀνήγειρε τὸ φρόνημα τῶν Καστιλιανῶν, οἵτινες ἀπετέλουν τὸν πυρῆνα τοῦ ἔθνους.

Ὁ νέος βασιλεὺς ἀτομικῶς ἦτο ἄμεμπτος τὸν ἰδιωτικὸν βίον· δὲν ἦτο ἀπλῶς εὐσεβὴς, ὡς ὁ πάππος αὐτοῦ ἢ ὁ ἐλεεινὸς ἐκπτωτος βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας Ἰάκωβος, ἀλλὰ καὶ περὶ τὰ ἡθελή αὐστηρὸς· ἦτο ὅμως ἀνὴρ ἄνευ ἁξίας, εἶχεν ἀνάγκην στηρίγματος καὶ διευθύνσεως καὶ περιέπεσεν εἰς ἐξάρτησιν.

Ἐνυμφεύθη κατ' ἄρχας μετὰ πριγκιπίσσης τῆς Σαβοΐας, τὴν μεγίστην δὲ ἐπιρροὴν ἐπ' αὐτῆς καὶ μετ' αὐτῆς ἐπὶ τοῦ βασιλέως εἶχεν ἡ πρώτη παιδαγωγός, πριγκιπίσσά τις Ὀρσίνη : ὅτε δὲ ἡ βασίλισσα ἀπέθανε τῷ 1714, κατενόησεν ἡ συνετὴ καὶ φι-

λαρχος αὕτη γυνή λίαν ταχέως τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ νυμφεύσῃ ἐκ νέου τὸν βασιλέα.

Ἀπέτυχεν ὁμῶς ἐν τῇ ἐκλογῇ : ἡ νέα βασίλισσα, ἡ Ἑλισάβετ τῆς Πάρμας, μόλις εἶχε θέσει τὸν πόδα ἐπὶ ἰσπανικοῦ ἐδάφους (Σεπτέμβριον τοῦ 1714) ἔθεσε τέρμα εἰς τὴν ἐπιρροὴν τῆς παιδαγωγοῦ (Oberhofmeisterin), ἀπήλασε δὲ αὐτὴν ταχέως ἐκ τῆς χώρας.

Αὕτη ἦτο ἡ γυνή τῆς ὁποίας εἶχεν ἀνάγκην ὁ χλιαρὸς βασιλεὺς, εὔρε δὲ αὕτη τὸν κατάλληλον κοινωνὸν τῆς ἀνησύχου φιλοδοξίας της ἐν τῷ προσώπῳ Ἰταλοῦ τινος κληρικοῦ, τοῦ Ἀλβερόνη, ὅστις διαρκούντος τοῦ πολέμου εἶχε προσέλθει εἰς τὴν ἰσπανικὴν ὑπηρεσίαν καὶ κατώρθωσε ταχέως, δεξιὸς, πολυμαθὴς καὶ φιλόπονος ὡς ἦτο, νὰ καταστήσῃ ἐκυτὸν ἀπαραίτητον ἐν Ἰσπανίᾳ.

Συνέλαβε δὲ οὗτος τὴν τολμηρὰν ἰδέαν νὰ ἐξεγείρῃ τὴν Ἰσπανίαν ἐκ τοῦ ληθάργου, εἰς ὃν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον εἶχε περιπέσει ἡ χώρα, καὶ κατώρθωσεν ἐν μέτρῳ τινί νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν ἰδέαν ταύτην : αἶφνης ἐτέθη εἰς κίνησιν ὁ κόσμος οὗτος τῆς ὀκνηρίας, τῆς ὑπεροψίας καὶ προκαταλήψεως· καὶ τὰ χρήματα δὲ εἶχον ἀρχίσει νὰ ἀφθονῶσι καὶ πάλιν.

Ἐσκέφθησαν δὲ οἱ ἐν Μαδρίτῃ νὰ ἐπιδιώξωσι κατὰ τὴν ἀνηλικότητα τοῦ Γάλλου βασιλέως, τὴν ἐξάσκησιν ἐπιρροῆς ἐν Γαλλίᾳ, φρονούντες ὅτι ἐδικαιοῦντο εἰς τοῦτο περισσότερον τῶν Αὐρηλιανῶν, νὰ ἀνακτήσωσι τὰς ἐν τῷ πολέμῳ καὶ διὰ τῆς εἰρήνης τῆς Οὐτρέχτης ἀπολεσθείσας ἐξωτερικὰς χώρας, τὸ ὀλιγώτερον δὲ πάντων νὰ προικοδοτήσωσι διὰ χωρῶν τοὺς δύο υἱοὺς τοῦ βασιλέως, τοὺς ἐκ τοῦ νέου γάμου αὐτοῦ, τοὺς ἱμφάντας Δὸν Κάρλον καὶ Δὸν Φίλιππον.

Ὁ καρδινάλιος Ἀλβερόνης — διότι ὁ πάπας δὲν ἠδυνήθη νὰ μὴ ἐπιβριθεύσῃ τосαύτας ὑπηρεσίας διὰ τοῦ καρδινάλικοῦ πύλου — ἐπλήρωσε νῦν ὅλον τὸν κόσμον διὰ τῶν μηχανορραφῶν του, καὶ ἐνῷ καθίστα πιστευτόν, ὅτι ἤρχετο εἰς βοήθειαν τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τῶν Βενετῶν κατὰ τῶν Τούρκων, ἔρριψε (Αὐγούστον τοῦ 1717) δύναμιν στρατιωτικὴν ἐν Σαρδηνίᾳ καὶ ἀπέσπασε τὴν νῆσον ταύτην παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος, εἰς ὃν εἶχον ἐπιδικάσει αὐτὴν αἱ συνθήκαι.

Ἄλλ' ἀπέναντι τῆς συμμαχίας τῶν δυνάμεων ἠναγκάσθη νὰ ὑποστείλῃ τὰ ἱστία ἡ πολιτικὴ αὕτη τῆς μηχανορραφίας καὶ τῆς

κούφου ἐπάρσεως, ἥτις ἀνέλαβεν ἐπὶ παραδείγματι νὰ γεννήσῃ πράγματα εἰς τὴν Μεγάλῃν Βρετανίαν διὰ τοῦ Στουαρτίδου μνηστῆρος τοῦ στέμματος Ἰακώβου τοῦ Γ'.

Στρατὸς ἐκ τεσσαράκοντα χιλιάδων Γάλλων διέβη τὰ Πυρηναιῖα (1719)· ὁ Ἀλβερόνης ἔπεσεν ἐκ τῆς ἀρχῆς, καὶ ἐν ἔτει 1720 ἠναγκάσθη ὁ Φίλιππος ὁ Ε' νὰ ὑποταχθῇ εἰς τοὺς ὅρους τῆς εἰρήνης τῆς τετραπλῆς συμμαχίας, τῆς Αὐστρίας, τῆς Γαλλίας, τῆς Ἀγγλίας, τῆς Ὁλλανδίας, καὶ νὰ παραιτηθῇ ἐγγράφως πάσης ἀξιώσεως ἐπὶ τῶν χωρῶν τῶν διὰ τῆς εἰρήνης τῆς Οὐτρέχτης εἰς τὸν αὐτοκράτορα ἐπιδικασθεισῶν.

Ἡ Σαβοῖα, ἥτις δὲν εἶχε προσχωρήσει πολὺ προθύμως καὶ οἰκειοθελῶς εἰς τὴν συμμαχίαν, ἠναγκάσθη νὰ ἀποδεχθῇ ἀνταλλαγὴν ἀσύμφορον, νὰ παραχωρήσῃ δηλονότι τὴν Σικελίαν καὶ νὰ λάβῃ ἀντ' αὐτῆς τὴν Σαρδηνίαν, ἥτις μέχρις ἡμῶν παρέμεινεν ἡ ἥκιστα γνωστὴ καὶ μᾶλλον παρμηλεμένη χώρα τῆς Εὐρώπης.

§ 309. Λουδοβίκος ὁ ΙΕ'. ἀπὸ τοῦ 1723. — Ὁ Δουβουά, ὅστις διετέλει εἰς σχέσεις μετὰ πάντων — ἔλαβε πρὸς τοῖς ἄλλοις κρυφίως ἐπιχορήγησιν παρὰ τῆς Ἀγγλίας, ἀνυψώθη δὲ ἐν ἔτει 1721 ὑπὸ τοῦ πάπα εἰς κορδινάλιον, οὐχὶ βεβαίως ἕνεκα τῆς παραδειγματικῆς τοῦ βίου χρηστότητος — ἐπλησίωσε νῦν καὶ αὐθις τοὺς Ἰσπανοὺς, συνεφωνήθη δὲ διπλοῦς γάμος, ὁ τῆς τετραετοῦς θυγατρὸς ἀφ' ἐνὸς τοῦ Φιλίππου μετὰ τοῦ νεαροῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας, καὶ ὁ τῆς θυγατρὸς ἀφ' ἑτέρου τοῦ ἀντιβασιλέως μετὰ τοῦ πρίγκιπος τῆς Ἀστουρίας.

Τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1723 ὁ βασιλεὺς Λουδοβίκος ὁ ΙΕ' ἐγένετο ἐνήλιξ· ἀλλὰ κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἀπέθανεν ὁ Δουβουά, καὶ ὁ δούξ τῆς Αὐρηλίας, ὅστις ἐξηκολούθησε νὰ κυβερνᾷ ἀντὶ τοῦ νεαροῦ βασιλέως, ἠκολούθησεν αὐτὸν εἰς τὸν θάνατον τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1723. Ἀποπληξία ἔθεσεν αἰφνίδιον τέλος εἰς τὸν ὑπὸ πάσης κακίας ἐστιγματισμένον τοῦτον βίον· τὸ μετὰ τοῦ διαδόλου συμβόλαιόν του, ὡς ἐλέγετο εἰς τοὺς λαϊκοὺς κύκλους, εἶχε λήξει κατὰ τὴν ὥραν ἐκείνην.

Τὴν θέσιν τοῦ Φιλίππου κατέλαβεν ἀνὴρ οὐχὶ πολλῶ καλλίτερος ἡθικῶς, πολλῶ δὲ ὑποδεέστερος αὐτοῦ κατὰ τὴν ἀξίαν, ὁ Λουδοβίκος Ἑρρίκος, δούξ Βουρβῶν-Κονδέ. Ἐπὶ τῆς κυβερνήσεως αὐτοῦ διε-

λύθη καὶ πάλιν ὁ μετὰ τῆς Ἰσπανίας δεσμός, ὁ ὑπὸ τοῦ Δουβουὰ συναφθεῖς.

Ἐν τοσοῦτῳ περιέργον ὄραμα ἐπαίχθη ἐν τῇ ἰσπανικῇ αὐλῇ : ὁ Φίλιππος, ὁ Ε΄, εἶχε βαρυνθῇ τοσοῦτον τὴν ἀρχήν, ὥστε μετεβίβασεν αὐτὴν εἰς τὸν υἱόν του πρίγκιπα Λουδοβίκον, ἐπείσθη ὁμῶς προτροπῇ τοῦ πάπα νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὸν θρόνον, ὅτε ὁ υἱὸς του οὐτως ἀπέθανε κατὰ τὸ αὐτὸ ἐκεῖνο ἔτος ἐξ εὐφλογίας, τῆς ἐπιφοβωτάτης τῶν ἀθηνειῶν τῶν χρόνων ἐκείνων. Ἡ δὲ βασίλισσα Ἐλισάβετ εἶχε σκεφθῇ ἐν τῷ μεταξύ νὰ πραγματοποιήσῃ τὸν πόθον τῆς καρδίας της, τὴν προικοδότησιν τῶν υἱῶν της ἐν Ἰταλίᾳ, διὰ μυστικῆς συνεννοήσεως μετὰ τῆς Βιέννης.

Τοῦτο διετάραξε τὰς σχέσεις μετὰ τῆς γαλλικῆς αὐλῆς, καὶ ὁ δοῦξ προέβη εἰς ἀπότομον ἀπόφασιν ὑπὸ τὴν ἐπιτροπὴν μιᾶς τῶν ἀναισχύντων γυναικῶν τῆς κοινωνίας ταύτης, μιᾶς μαρκησίας δὲ Πρύε (de Prye) : ἀπέπεμψεν εἰς Ἰσπανίαν τὴν ἱμφάντην, ἥτις ἀνεδρέφετο ἐν Γαλλίᾳ διὰ τὴν ὑψηλὴν αὐτῆς θέσιν ὡς μελλούσης βασίλισσας, καὶ ἐνύμφευσεν ἔπειτα τὸν βασιλέα του μετὰ τῆς Μαρίας, τῆς θυγατρὸς τοῦ ἄλλοτε βασιλέως τῆς Πολωνίας Στανισλάου Λεσίνσκη (1725).

Ἡ βαρυτάτη αὕτη προσβολὴ ἐπετάχυνε τὴν συνεννόησιν μετὰ τὴν Ἰσπανίαν καὶ Αὐστρίαν, καὶ συνωμολογήθη ἔπειτα ἐν Βιέννῃ μετὰ τῶν δύο δυνάμεων συνθήκη συμμαχίας, ἐν ἧσπουδαῖον διεδραμάτισε πρόσωπον ὁ διάδοχος τοῦ Ἀλβερὸν βαρῶνος Ριππέρδας, ὅστις ἀπὸ τῆς ὀλλανδικῆς ὑπηρεσίας εἶχε μεταστῇ εἰς τὴν ἰσπανικὴν : ἐν περιπτώσει ἐπιθέσεως κατὰ τῆς ἐτέρας τῶν συμβαλλομένων δυνάμεων ὑπεχρεοῦντο αὗται ἀμοιβαίως εἰς βοήθειαν.

§ 310. Ὁ καρδινάλιος Φλερύ. — Ἐν τοσοῦτῳ ἐκ τῆς συμμαχίας ταύτης δὲν προέκυψε κίνδυνός τις διὰ τὴν Γαλλίαν, ὁ δὲ βασιλεὺς Λουδοβίκος ἔσχε τὴν εὐτυχίαν νὰ εὕρῃ ὑπουργόν, ὅστις κατῴρθωσεν νὰ τηρήσῃ τὴν εἰρήνην καὶ τὴν ἀξιοπρέπειαν τῆς Γαλλίας ἄνευ πράξεων βίας. Ὁ ὑπουργὸς οὗτος ἦτο ὁ ἐπίσκοπος τοῦ Φρεγιούς (Frejus), Ἡρακλῆς δὲ Φλερύ (de Fleury), καρδινάλιος δὲ Φλερύ, ὁ τέταρτος, καὶ ὑπὸ ἔποψιν χρηστότητος χαρακτῆρος ὁ σπουδαιότερος τῶν μεγάλων κληρικῶν ἢ ἡμικληρικῶν, οἵτι-

νες ἀπὸ τριῶν γενεῶν ἀνθρώπων διεδραμάτισαν τόσον σπουδαῖον πρόσωπον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς χώρας ταύτης.

Ὁ Φλερύ, ὡς διδάσκαλος καὶ παιδαγωγὸς τοῦ βασιλέως, εἶχε καταλάβει πρὸ πολλοῦ θέσιν ἐμπιστοσύνης παρὰ τῷ Λουδοβίκῳ, τὸ ὅτι δὲ ἠθέλησεν ὁ δοῦξ Βουρβὼν νὰ παραγκωνίσῃ αὐτόν, τοῦτο ἐπετάχυνε μᾶλλον αὐτοῦ τοῦ ἰδίου τὴν πτώσιν. Αἰφνης τὸν Ἰουνίον τοῦ 1726 ἔλαβεν οὗτος διαταγὴν νὰ καταλίπῃ τὴν αὐλήν, τὴν θέσιν του δὲ κατέλαβε νῦν ὁ ἐπίσκοπος, ὅστις συνεπλήρου τότε τὸ ἐβδομηκοστὸν τρίτον ἔτος τῆς ἡλικίας καὶ ἐκυβέρνησε τὴν Γαλλίαν δέκα ὀκτὼ σχεδὸν ἀκόμη ἔτη, ἀποθανὼν τῷ 1743.

Ἀπῆλauen ὁ νέος τῆς Γαλλίας ὑπουργὸς καὶ ἦτο ἄξιος τῆς ἀπεριόριστου ἐξουσίας τοῦ βασιλέως μεθ' οὗ συνειργάζετο τακτικῶς : καταργήσας δὲ τὰ καταθλιπτικὰ οἰκονομικὰ σχέδια τοῦ προκατόχου του, ἐπανεφέρε βαθμιαίως διὰ τῆς τάξεως καὶ τῆς οἰκονομίας τὴν ἰσορροπίαν εἰς τὰ οἰκονομικά· οἶκοθεν ἐπὶ τῆς εἰρηνικῆς κυβερνήσεώς του ἀνέλαβον τὸ ἐμπόριον καὶ ἡ βιομηχανία, διὰ τὰ ὅποια τοσοῦτον ἠνόνησαν τὴν Γαλλίαν ἢ θέσις καὶ αἱ φυσικαὶ συνθήκαι αὐτῆς.

Καὶ εἰς τὴν μακρὰν δὲ ἐκκλησιαστικὴν ἔριν, τὴν σχετιζομένην πρὸς τὴν βούλαν Unigenitus, ἔθεσεν ὁ καρδινάλιος δὲ Φλερύ πέρας (1730). Ἡ βούλα ἐγένετο νόμος, καὶ τὸ παρλαμέντον κατεχώρισε μετὰ βραχεῖαν ἀντίστασιν τὸ διάταγμα, διὰ τοῦ ὁποῦ ἐπεβάλλετο ποινὴ κατὰ πάσης ἀντιστάσεως κατὰ τῆς βούλας ταύτης. Ἀλλὰ μεθ' ὅλην τὴν προσήλωσίν του εἰς τὴν Ρώμην ὁ Φλερύ δὲν ἐξώθει τὰ πράγματα εἰς τὰ ἔσχατα : οὕτω ἐπολιτεύετο μετὰ φειδοῦς πρὸς τὸ παρλαμέντον, τὸ ὁποῖον ἐλάμβανεν ὑπὸ τὴν προστασίαν του τοὺς καταδιωκομένους προτεστάντας ἱερεῖς.

§ 311. Ἐξωτερικαὶ σχέσεις τῆς Γαλλίας. Ἡ εἰρήνη τῆς Βιέννης. — Καὶ ἐν τῇ ἐξωτερικῇ δὲ πολιτικῇ του ἐτήρει ὁ καρδινάλιος μεμετρημένην καὶ φιλειρηνικὴν στάσιν. Αἱ ἐνέργειαι τῆς ἰσπανικῆς αὐλῆς ὑπὲρ τῶν ὑστεροτόκων πριγκίπων αὐτῆς, ἡ ἐπιθυμία τοῦ αὐτοκράτορος, τὴν ὁποίαν θέλομεν γνωρίσει ἐν τοῖς κατωτέρω, ὅπως καταλίπῃ τὰς χώρας του, ἐλλείψει υἱῶν, εἰς τὴν θυγατέρα του, ἀπετέλουν τὸ κύριον θέμα τῶν μηχανορραφιῶν καὶ τῶν ἀγώνων, οἷτινες ἄλλως δὲν διεξήγοντο μετ' ἰδιαζούσης σθεναρότητος, καὶ ἡ

Γαλλία, ἥτις διετέλει εἰς καλὰς σχέσεις μετὰ τῆς Ἀγγλίας, ἐτήρει στάσιν ἀγαθοῦ μεσίου.

Αἱ διάφοροι λεπτομέρειαι, οἷον ἡ προσχώρησις τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης τῶν πολιτειῶν εἰς τὴν συμμαχίαν ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς δυνάμεως, τὸ ἐν Σουασόν (Soissons) εὐρωπαϊκὸν συνέδριον (1728), ἡ ἐν Σεβίλλῃ συνθήκη μεταξὺ Γαλλίας, Ἀγγλίας, Ὀλλανδίας (1729), ἡ κατάληψις τῆς Πάρμας ὑπὸ τῶν Αὐστριακῶν (1731), οἰκογενειακὸς συμβιβασμὸς μεταξὺ Ἰσπανίας καὶ Τοσκάνας (1731), πάντα ταῦτα εἶναι σχεδὸν ἀδιάφορα διὰ τὸν σκοπὸν μᾶς, διότι δι' αὐτῶν δὲν κανονίζονται κυρίως εἰπεῖν οὐσιώδη συμφέροντα τῶν ἰταλικῶν πληθυσμῶν, εἰς οὓς ἀνεφέροντο αἱ συμφωνίαι αὗται, ἀλλ' ἀπλῶς συμφέροντα δυναστικά.

Δὲν εἶχον δὲ λυθῇ ἀκόμῃ ὀριστικῶς τὰ ζητήματα, ὅτε τῷ 1733 νέα ἐπῆλθε περιπλοκή. Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἀπέθανεν ὁ βασιλεὺς τῆς Πολωνίας Αὐγουστος ὁ Β', τὰ συνήθη δὲ φαινόμενα ἐπὶ τῆς χηρείας τοῦ θρόνου τούτου ἐξεδηλώθησαν καὶ τὴν φορὰν ταύτην.

Κόμμα γαλλικόν, — εὐγενεῖς τινες ἀντλοῦντες χρήματα ἐκ πηγῶν γαλλικῶν — ἐξέλεξε βασιλέα τὸν πενθερὸν τοῦ Λουδοβίκου ΙΕ'. Στανίσλαον τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1733· ἕτερον κόμμα, ἐξασφαλίσαν τὴν βοήθειαν τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Ρωσσίας, ἐξέλεξε βασιλέα τὸν ἐν Σαξωνίᾳ διάδοχον Αὐγούστου τοῦ Β', τὸν υἱὸν αὐτοῦ Αὐγουστον τὸν Γ'.

Ὁ βασιλεὺς Λουδοβίκος ὑπεστήριξε τὸν ἀγῶνα τοῦ πενθεροῦ του, ὅστις εἶχεν ἐμφανισθῇ εἰς τὸν τόπον τῆς ἐκλογῆς ἀλλ' εἶχεν ἐκδιωχθῇ αὐθις ἐκ Βαρσοβίας, κατὰ τρόπον ἑμμεσον, πέμψας στρατεύματα εἰς τὸν Ρήνον καὶ εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ἡ Ἰσπανία καὶ ἡ Σαρδηνία προσεχώρησαν πρὸς αὐτόν, καὶ ἡ αὐτοκρατορία ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τῶν δυνάμεων τούτων.

Οὕτω τὸ ἔτος 1734 παρίστατο λίαν πολεμικόν. Γαλλικὸς στρατὸς κατέλαβεν ὅλην τὴν Λοθαριγγίαν καὶ διέβη τὸν Ρήνον· στρατὸς ἰσπανικὸς ἐκυρίευσεν τὴν Νεάπολιν καὶ τὴν Σικελίαν ὑπὲρ τοῦ πρίγκιπος Κάρλου, γαλλοσαρδηνικὸς δὲ τὸ Μεδιόλανον.

Ἀλλ' ὁ Φλερὺ ἐπωφελήθη δεξιῶς τὰς περιστάσεις, ὅπως ἐπιφέρῃ συμβιβασμὸν ἀποδεκτὸν, καὶ διὰ τὴν Γαλλίαν λίαν ἐπωφελῇ. Τὴν 3 Ὀκτωβρίου τοῦ 1735 συνωμολόγησεν ἡ Γαλλία μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος εἰρήνην προκαταρκτικὴν ἐν Βιέννῃ, εἰς ἣν κατὰ τὸ ἐπόμε-

νον ἔτος προσεχώρησαν ἡ Σαρδηνία καὶ ἡ Ἰσπανία, καὶ ἥτις ἐν ἔτει 1738 ἐγένετο ὀριστική.

Ἡ εἰρήνη αὕτη καθίδρυσεν ἐν Ἰταλίᾳ τὴν κατάστασιν τῶν πραγμάτων, ἥτις διετηρήθη μέχρι τῶν θυελλῶν τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως, ἀποκατεστάθη δὲ κατὰ τὰ οὐσιωδέστερα καὶ πάλιν ἐν ἔτει 1815. Τὴν Νεάπολιν καὶ τὴν Σικελίαν ἔλαβεν ὁ Ἰσπανὸς πρίγκηψ, ὅστις ἱδρυσεν ἐνταῦθα ὡς Κάρολος Α'. νέαν βουρβονικὴν γράμμην, τὴν νεαπολιτανικὴν. Τὴν Πάρμαν καὶ τὴν Πλακεντίαν ἔλαβεν ὁ αὐτοκράτωρ· ὁ Πολωνὸς μεγιστάν, ὅστις, δις ἐκλεγείς βασιλεὺς τῆς Πολωνίας, οὐδέποτε ἠδυνήθη ν' ἀπολαύσῃ τὴν βασιλείαν ταύτην, ἐχρησιμοποιήθη νῦν ὑπὸ τῶν Γάλλων εἰς ἐπωφελέστατον συνδυασμόν. Διετήρησε τὸν στείρον τίτλον τοῦ βασιλέως τῆς Πολωνίας καὶ ἔλαβε τὸ δουκάτον τῆς Λοθαριγγίας μετὰ τοῦ Βάρ, ἐνῷ ὁ δούξ τῆς χώρας ταύτης Φραγκῖσκος Στέφανος, ὅστις εἶχε μνηστευθῇ μετὰ τῆς διαδόχου θυγατρὸς τοῦ αὐτοκράτορος Μαρίας Θηρεσίας, ἐγένετο ἀντὶ τούτου μέγας δοῦξ τῆς Τοσχάνας.

Ὁ Στανίσλαος δὲν εἶχεν υἱούς· μετὰ δὲ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἡ Λοθαριγγία ἐμελλε νὰ περιέλθῃ εἰς τὴν Γαλλίαν, τῆς ὁποίας ὁ βασιλεὺς εἶχε σύζυγον τὴν θυγατέρα αὐτοῦ.

Ἡ γερμανικὴ αὐτοκρατορία ἀπεδέχθη διὰ πράξεως τῆς 19 Μαΐου τοῦ 1736 τὴν συνθήκην ταύτην, δὲν παρέλιπε δὲ νὰ ἐκφράσῃ τὴν εὐπειθεστάτην εὐγνωμοσύνην τῆς πρὸς τὴν Αὐτοῦ Αὐτοκρατορικὴν Μεγαλειότητα διὰ τῆς ἐξεζητημένης φρασεολογίας τῆς ἐπισήμου γλώσσης «διὰ τὴν καὶ αὖθις νῦν ἀξιεπαίνως διατρανωθεῖσαν πατρικὴν ὑπὲρ τῆς αὐτοκρατορίας μέριμναν καὶ πρόνοιαν», ἐπραξε ὁληαδῆ περίπου ὅ,τι ὁ Ρῶσος ἐκεῖνος βογιάρος, τοῦ ὁποίου τὸ ἔτερον τῶν ὧτων εἶχεν ἀποκόψει ὁ τσάρος του, καὶ ὅστις εὐχαρίστησεν αὐτὸν μειδιῶν διὰ τὴν εὐμενῇ ἀστείότητα.

Ἐν ἔτει 1737 μετὰ τὸν θάνατον τοῦ τελευταίου τῶν Μεδίκων ἀνέλαβε τὴν ἀρχὴν ἐν Τοσκάνᾳ ὁ Φραγκῖσκος Στέφανος.

§ 512. Τὰ ἐν τῇ Ἀνατολῇ. — Εἰς τὰς μεταβολὰς ταύτας τοῦ χάρτου τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης συνάπτομεν ἐνταῦθα τὰς εἰς τὸ ἀνατολικὸν μέρος τῆς εὐρωπαϊκῆς ἡπείρου ἐπελθούσας. Οἱ Τοῦρκοι ἐπωφελήθησαν τὴν εὐνοίαν τῶν περιστάσεων, τὴν

διαίρεσιν τῶν εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων, καὶ ἀπέσπασαν παρὰ τῶν Βενετῶν τὸν Μωρέαν (Πελοπόννησον), τὸν ὅποιον ἡ εἰρήνη τοῦ Καρλοβιείου (1699) εἶχεν ἐπιδιχάσει εἰς τὴν ὀχυροκρατίαν.

Ἀλλὰ τῷ 1716 ἐστράφη κατ' αὐτῶν ὁ αὐτοκράτωρ, καὶ ὁ πρίγκηψ Εὐγένιος ἔδρεψε νέας δάφνας ἐπὶ τοῦ ἀρχαίου πεδίου τῆς δόξης του, καταγαγὼν τὸν Αὐγούστον τοῦ ἔτους ἐκείνου μεγάλην νίκην ἐν Πετερβαρδάϊν καὶ κυριεύσας τὸ ἐπόμενον καὶ τὸ Βελιγράδιον.

Διὰ τῆς συνθήκης, τῆς συνομολογηθείσης ἐν ἔτει 1718 ἐν Πασάροβιτς, οἱ Βενετοὶ ἀπώλεσαν ὀριστικῶς τὴν Πελοπόννησον· ἐξ ἄλλου ὁμοῦς ἔλαβεν ὁ αὐτοκράτωρ τὸ Βελιγράδιον, τὴν Σεμένδριαν, τὸ Τεμεσβάρ, καὶ ἑτέραν μικρὰν περιοχὴν, βελτιώσας κατὰ τὰ μέρη ταῦτα τὰ σύνορα τοῦ οὐγγρικοῦ βασιλείου του.

§ 313. Τουρκία καὶ Ρωσσία. — Ἐν ἔτει 1720 συνωμολόγησε καὶ ἡ Ρωσσία μετὰ τῆς Πύλης νέαν εἰρήνην, καὶ μάλιστα εἰρήνην αἰώνιαν, διαρκέσασαν ἔτη δέκα ἑξ. Τοῦτο δὲ ἦτο ἡ χαρακτηριστικὴ μορφή ἣν περιεβλήθη τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα κατὰ τὸν δέκατον ὀγδοὸν τοῦτον αἰῶνα, τὸ ὅτι ἡ Ρωσσία — καὶ ὁ ἡ ἀνανεωθείσα, ἡ μεταβεβλημένη, ἡ ἐκπολιτισμένη ἡ ἐξευρωπαϊσμένη Ρωσσία, ἡ Ρωσσία Πέτρου τοῦ Μεγάλου, — συνενδιεφέρετο εἰς τὸ ἀνατολικὸν τοῦτο ζήτημα.

§ 314. Πέτρος ὁ Μέγας ἀπὸ τοῦ 1720. — Πέτρος ὁ Μέγας εἶχεν ἐξακολουθήσει, διαρκούντων τῶν πολέμων, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον τὴν μεταρρυθμιστικὴν δρᾶσίν του, μεταρρυθμιστικὴν δρᾶσιν ἣτις προσέκρουσε κατὰ πολλῶν ἀντιστάσεων.

Τὰ λεπτὰ ἤθη, τὰ ὅποια ἡγωνίζετο νὰ εἰσαγάγῃ εἰς τὰς ἀνωτέρας κοινωνικὰς τάξεις, παρεβίαζεν αὐτὸς ὁ ἴδιος συχνότατα, νῦν μὲν διὰ βαρβαρικῆς τινος ὁμοιότητος ἀστειότητος, νῦν δὲ διὰ τινος ἀκολάστου κραιπάλης κατὰ τὰς ἀρχαίας ρωσικὰς συνηθείας, καὶ ἄλλοτε διὰ σκληρᾶς τιμωρίας κατὰ τινος τῶν θεραπόντων του, καὶ αὐτῶν τῶν τῆς ἀνωτάτης τάξεως — διότι καὶ αὐτοὶ ἦσαν καὶ παρέμειναν δοῦλοι του — ἐκτελουμένης διὰ τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ χειρός.

Ἀλλὰ τὸ μέγιστον τῶν ἐμποδίων ἐνέκειτο ἐν τούτῳ, ὅτι ἤθελεν ὁ Πέτρος νὰ εἰσαγάγῃ παρὰ λαῶν δούλων τὴν μόρφωσιν τῆς δυτικῆς Εὐρώπης, τῆς ὁποίας ἡ ἐνδοτάτη ὑπόστασις στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἐννοίας τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας ἀφ' ἐνός καὶ τῆς τοῦ νόμου ἀφ'

έτέρου — ἐπὶ ἐννοιῶν δηλονότι αἵτινες ἦσαν παντελῶς ἄγνωστοι ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τούτου.

Διὰ τοῦτο δὲν προὔχρησε περαιτέρω ἀλλ' ἔδωκεν εἰς τὸν λαὸν καὶ εἰς τὰ ὄργανα τῆς δημοσίας, τουτέστι τῆς τσαρικῆς ἐξουσίας κατεύθυνσιν πρὸς τὰ ἀμέσως ὠφέλιμα καὶ πρακτικά, — εἰς τὴν δημιουργίαν ἀξιῶν — εἰς ὃ κυρίως συνίστατο κατὰ τὸ πλεῖστον καὶ ἡ ἰδία αὐτοῦ μεταρρυθμιστικὴ ὁρμή.

Ἀλλὰ καὶ διὰ τούτου μόνου εἰσῆχθη τι νέον ἐν τῷ μεγάλῳ τούτῳ σώματι, σαφῶς δὲ ἐξεδηλώθη ἡ νέα αὕτη κατεύθυνσις διὰ τῆς μεταθέσεως τῆς κυβερνήσεως εἰς Π ε τ ρ ο ῦ π ο λ ι ν, μέτρου συνεπαγομένου ἀφ' ἑαυτοῦ σπουδαίας ὀργανικὰς μεταβολὰς τῆς ὅλης διοικήσεως τῆς αὐτοκρατορίας, τῆς γερουσίας, τῶν κολλεγίων, τῶν κυβερνείων, τῶν ἐπαρχιῶν : ἰδίᾳ μάλιστα κατεδείχθη ἐντονωτέρα ἡ μεταρρυθμιστικὴ αὕτη δρᾶσις κατὰ τὰ ἔτη 1717 καὶ 1718.

Ἐγεννήθη ὁμως παρὰ τῷ μεγάλῳ ἀναμορφωτῇ ὁ φόβος, μήπως εἶχε κατατρίψει τὸν βίον του εἰς ἔργον μάταιον καὶ ἄκαρπον : ὁ ἐκ τοῦ πρώτου γάμου του υἱὸς Ἀ λ έ ξ ι ο ς εἶχεν ἐμπέσει εἰς τὰ δίκτυα τοῦ παλαιωροσσικοῦ κόμματος, μάταιαι δὲ ἀπέβησαν αἱ τοῦ πατρὸς προσπάθειαι ὅπως ἐπαναγάγῃ αὐτὸν εἰς τὰς ἰδίας ἑαυτοῦ ιδέας. Ὁ Ἀλέξιος ἤθελε νὰ παραιτηθῇ τοῦ δικαιώματος τῆς διαδοχῆς, ἀλλ' ὁ Πέτρος δὲν ἐνεπιστεύετο εἰς αὐτὸν καὶ δικαίως· ὁ υἱὸς ἐτράπη εἰς φυγὴν, περιώδευσε πολλαχού, πρессиκυσθη ὁμως διὰ τοῦ προβληθέντος δολώματος τῆς συγχωρήσεως καὶ εἶτα εἰσῆχθη εἰς δικαστήριον, τὸ ὁποῖον κατεδίκασεν αὐτὸν εἰς θάνατον (1718). Τὴν ἐπαύριον τῆς ἀνακοινώσεως τῆς ἀποφάτεως εἰς τὴν γερουσίαν ὁ Ἀλέξιος ἀπέθανεν, ἀλλὰ δὲν ἐξηκριβώθη μέχρι σήμερον τὸ εἶδος τοῦ θανάτου αὐτοῦ.

Ὁ Πέτρος συνεπλήρωσε τὸ ἀπεριόριστον τῆς τσαρικῆς ἐξουσίας καταργήσας ἐν ἔτει 1721 τὸ πατριαρχικὸν ἀξίωμα. Τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1725 ἐτάχθη ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ρωσσικῆς ἐκκλησίας ἡ « Ἱερὰ Σύνοδος », σῶμα συγκροτούμενον ἐξ ἐπισκόπων, ἡγουμένων καὶ πρωθιερέων, τοῦ ὁποίου τὰ μέλη διώριζεν ὁ τσάρος, ὅστις κατέστησεν ἀναμφίβολον εἰς τὴν ἐκκλησίαν ταύτην, ὅτι καὶ ταύτης ὡς καὶ πάντων τῶν ρωσσικῶν πραγμάτων κύριος ἦτο αὐτός.

Τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1722, ἀφοῦ ἐν τῷ μεταξύ, μετὰ τὴν ἔνδο-

ξον εἰρήνην τῆς Νυστάδης ἀπένειμεν αὐτῷ ἡ Γερουσία τὸν τίτλον τοῦ πατρὸς τῆς πατρίδος καὶ τοῦ Μεγάλου καὶ ἀνεκήρυξεν αὐτὸν αὐτοκράτορα πασῶν τῶν Ρωσσιῶν, ἐξέδωκε τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1722 νόμον περὶ διαδοχῆς, καθ' ὃν, συμφώνως πρὸς τὴν Ἀγίαν Γραφὴν καὶ κατὰ τὰ προηγούμενα τῆς ρωσικῆς ἱστορίας, εἰς τὴν ἀνεξέλεγκτον θέλησιν τοῦ βασιλεύοντος δεσπότης τῆς χώρας ἀποκείται ἐκάστοτε νὰ ἀπονεύμῃ τὴν διαδοχὴν εἰς οἷον δῆποτε ἤθελε κρίνει πρέπον, ὡς ἐπίσης καὶ ν' ἀνακαλέσῃ τὸν διορισθέντα ἤδη διάδοχον.

§ 315. Ὁ θάνατος τοῦ Πέτρου. Αἰκατερίνη ἡ Α'. 1725.— Δυνάμει τῆς κυριάρχου ταύτης θελήσεως ἐνήργησεν ὁ Πέτρος τὴν ἐν Μόσχᾳ στέψιν τῆς συζύγου αὐτοῦ Αἰκατερίνης ὡς αὐτοκρατορίας (Μάϊον τοῦ 1724). Διάδοχον δὲν εἶχε διορίσει ἀκόμη, ὅτε αἰφνης τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1725 ἀπέθανεν αἰφνιδίως ἐν ἡλικίᾳ πενήκοντα καὶ τριῶν ἐτῶν.

Διεδέχθη δὲ αὐτὸν ἀμέσως Αἰκατερίνη ἡ Α'. (1725—1727) τῇ βοηθείᾳ τοῦ Μεντσικώφ, ὅστις ἦτο κύριος τῶν στρατευμάτων. Ἀπέθανεν ὅμως αὕτη μετὰ δύο ἔτη, εἰς ἡλικίαν μόλις τριάκοντα ὀκτὼ ἐτῶν καὶ διεδέχθη αὐτὴν Πέτρος Β'. ὁ Ἀλεξίεβιτς, ὁ υἱὸς τοῦ δυστυχοῦς Ἀλεξίου, παιδίον ὠδεκαετὲς (1727—1730).

Ὁ Μεντσικώφ δὲν ἠδυνήθη νὰ τηρήσῃ ἐπὶ πλέον τὴν θέσιν του, ἀνετράπη ὑπὸ τῶν Δολγουρούκη, ὅτε δὲ ἤδη κατὰ τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1730 ἀπέθανεν ὁ νεανίσκος—εἶχε δὲ μεταθέσει τὴν ἑδραν του καὶ αὐθις εἰς Μόσχαν—ἐπωφελήθησαν οὗτοι καὶ ἄλλοι τινὲς Ρῶσσοι μεγιστᾶνες τὴν εὐκαιρίαν, ὅπως ἐπεκτείνωσι τὴν ἐξουσίαν τοῦ ἀριστοκρατικοῦ στοιχείου ἢ μᾶλλον εὐαρίθμου ὀλιγαρχίας.

§ 316. Ἄννα Ἰβανόβνα. 1727.— Προσέφεραν δὲ οὗτοι τὸ στέμμα εἰς ἀνεψιὰν Πέτρου τοῦ Μεγάλου, θυγατέρα τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Ἰβάν, τὴν Ἄνναν Ἰβανόβναν, ἥτις ἦτο νυμφευμένη μετὰ τοῦ δουκὸς Φρειδερίκου Γουλιέλμου τῆς Κουρλανδίας, προτείναντες αὐτῇ συγχρόνως ἐκλογικὴν συνθηκολογίαν, δι' ἧς ἡ ἐξουσία τῆς περιωρίζετο ὑπὸ πνεῦμα ἀριστοκρατικόν.

Ἡ Ἄννα ὑπέγραψε τὴν συνθηκολογίαν καὶ ἦλθεν εἰς τὴν Μόσχαν· ἀλλ' αὕτη ἡ ἰδέα ἢ οἱ σύμβουλοι αὐτῆς, ἐν οἷς εἷς Γερμανός, ὁ κύριος τοῦ Βοῦρεν (Herr von Büren), βραδύτερον δοῦξ τοῦ Βι-

ρόν, ἀπῆλαυε τῆς ἰδιαιτέρας εὐνοίας της, ἐγίνωσκον πόσον ἐσῆμαινε τοιοῦτο ἔγγραφον ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τούτου : ἐκάλεσε λοιπὸν συνέλευσιν ἣτις ἐκήρυξεν ἄκυρον τὸν περιορισμὸν τῆς παντοδυναμίας της, παρυσία δὲ ταύτης ἐσχίσεν ἡ τσαρίνα τὸ ἔγγραφον τῆς ἐκλογικῆς συνθηκολογίας.

Ἡ Ἄννα ἐκυβέρνησεν ἐπὶ δέκα ἔτη (1730 — 1740) : τὴν μεγαλειτέραν ἐπιρροὴν εἶχεν ὁ εὐνοούμενος αὐτῆς Βιρόν, ὅστις εἶχεν εἰς τὴν διάθεσιν του δύο ἱκανοὺς ἄνδρας, Γερμανοὺς ἀμφοτέρους, ἓνα Ὀλδεμβούργιον εὐγενῆ, Μούννιχ τὸ ὄνομα, καὶ τὸν υἱὸν ἐνὸς προτεστάντου ἱερέως τῆς Βεστφαλίας Ὁστερμανν. Ὁ Βιρόν ἐξελέγη ἐν ἔτει 1757 ὑπὸ τῶν Κουρλανδίων ἱπποτῶν δουξ τῆς Κουρλανδίας, ἀνεγνωρίσθη δὲ ὡς τοιοῦτος ὑπὸ τῆς Πολωνίας, κατὰ τὰ πρὸ τῆς ἐκλογῆς Αὐγούστου τοῦ Γ' . συμπεφωνημένα.

Ὡς πρὸς τὰς ἐξωτερικὰς σχέσεις τὸ σπουδαιότερον γεγονός ἦτο ὁ πόλεμος κατὰ τῶν Τούρκων, τὸν ὁποῖον ἐπανέλαβον ἐν ἔτει 1736 ἡ Ρωσσία καὶ ἡ Αὐστρία. Διεξήχθη δὲ ὁ πόλεμος οὗτος ὑπὸ μὲν τῶν Ρώσων ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Μούννιχ μετὰ δεξιότητος καὶ ἐπιτυχίας, ἀδεξίως ὅμως καὶ ἀνεπιτυχῶς ὑπὸ τῶν Αὐστριακῶν. Διὸ ἐσπευσμένως συνωμολογήθη ὑπὸ τούτων τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1739 ἡ εἰρήνη τοῦ Βελιγραδίου, δι' ἧς ἀπέδωσαν οἱ Αὐστριακοὶ εἰς τοὺς Τούρκους πᾶν ὃ,τι εἶχον κερδίσει διὰ τῆς εἰρήνης τοῦ Πασάροβιτς, καὶ αὐτὸ τὸ Βελιγράδιον, οἱ δὲ Ρῶσοι, οἵτινες δὲν ἠδύναντο μόνοι νὰ ἐξακολουθήσωσι τὸν πόλεμον, συνωμολόγησαν καὶ αὐτοὶ ἐν Βελιγραδίῳ τὸν Δεκέμβριον τοῦ αὐτοῦ ἔτους εἰρήνην καὶ ἀπέδωσαν πᾶν ὃ,τι εἶχον κατακτήσει κατὰ τὸν τελευταῖον τοῦτον πόλεμον, πλὴν τοῦ φρουρίου Ἀζώφ, τοῦ ὁποῦ ὅμως τὰ ὀχυρωματικὰ ἔργα ἐπρεπε νὰ καταδαφισθῶσιν.

Ἐν τῇ ἐσωτερικῇ πολιτικῇ ἐπὶ τῆς βασιλείας τῆς Ἄννης ὑπερίσχυε τὸ ἀλλοδαπὸν καὶ τὸ νεώτερον στοιχεῖον. Συμβουλῇ τοῦ Ὁστερμανν μετέθεσεν ἡ Ἄννα τὴν ἐδρὰν της εἰς Πετρούπολιν καὶ αὕτις (1732), ὅπου ἦτο ὀλιγώτερον ἐπίφοβον τὸ παλαιорωσικὸν στοιχεῖον, συνεχίσθη δὲ τὸ μεταρριθμυστικὸν ἔργον Πέτρου τοῦ Μεγάλου.

Ἡ πάλη τοῦ δυτικοευρωπαϊκοῦ στοιχείου πρὸς τὸ παλαιорωσικὸν χαρακτηρίζει καὶ τὴν μετέπειτα ρωσικὴν ἱστορίαν : προσέτι

ὁμως ἐκ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ τούτου τοῦ ἔθνους δὲν ἦτο δυνατόν νὰ προέλθῃ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τούτου, διότι παρὰ τῷ λαῷ τούτῳ ἔλειπον πάντα ἐκεῖνα τὰ ἐλατήρια τῆς ἐλευθερίας, τὰ ὁποῖα ἔδρων ἐπὶ τοῦ γερμανικοῦ ἐδάφους, ἐλατήρια ἅτινα ἐχρησιμοποιοῦν ὑπὲρ ἑαυτῶν τὸν ἀπολυταρχικὸν κυβερνητικὸν τρόπον, τὸν δεσπόζοντα τοῦ αἰῶνος ἐκείνου.

§ 317. Ἡ Σουηδία ἀπὸ τοῦ 1720. Ἡ Δανία.—

Ἐκ τῶν γερμανικῶν τούτων πολιτειῶν ἡ Σουηδία καὶ ἡ Δανία δὲν διαπρέπουσι πολὺ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους. Ἀρκεῖ νὰ σημειώσωμεν, ὅτι ἐν τῇ πρώτῃ τῶν χωρῶν τούτων, τῇ ἀπολεσάσῃ κατὰ τὰς συνθήκας τῆς εἰρήνης τὴν μεγάλην θέσιν τοῦ 1648, ἐκυβέρνα ὁ σύζυγος τῆς Οὐλερίχης Ἐλεονώρας Φρειδερίκος ὁ Σ'. ἀπὸ τοῦ 1720 μέχρι τοῦ 1751 κατὰ τοὺς τύπους εἰς οὓς ὑπεβλήθη ἡ βασιλεία μετὰ τὸν θάνατον Καρόλου τοῦ IB', καὶ ὅτι ἐν τῇ ἄλλῃ χώρᾳ, ἐν τῇ Δανίᾳ, διεδέχθη Φρειδερίκος ὁ Δ', ἀποθανόντα τῷ 1730, Χριστιανὸς ὁ Σ'. (1730 μέχρι 1746).

§ 318. Ἡ Ἀγγλία.— Ἡ κατὰ τρόπον ἰδιορρυθμότατον ἀναπτυχθεῖσα καὶ τὰ μέγιστα προοδεύσασα γερμανικὴ πολιτεία ἦτο ἡ Ἀγγλία.

Εἶδομεν πῶς ἐν ἔτει 1702 Γουλιέλμον τὸν Γ' διεδέχθη ἡ γυναικαδέλφη αὐτοῦ Ἄννα, ἐγένετο δὲ ἡ κυβερνητικὴ αὕτη μεταβολὴ οὐχὶ πλέον δι' ἐπαναστάσεως ἢ δυνάμει ἄλλης τινὸς οἷας δῆποτε ἐκτάκτου πράξεως, ἀλλὰ δυνάμει τοῦ ἐν ἔτει 1689 εἰσαχθέντος νέου δικαίου, εἰς ὃ τὸ γεγονὸς τοῦτο τῆς ἀκωλύτου τῆς Ἀννης διαδοχῆς προσέδωκε νέαν ἰσχύν.

Ἀτομικῶς γυνὴ ἄνευ ἐξαιρετικῶν χαρισμάτων, ἐκέκτητο ἐν τούτοις ἡ Ἄννα ἀρκοῦσαν νοημοσύνην, ὥστε νὰ ἐννοῇ ὅπως δῆποτε τὴν βασιλικὴν ἀποστολὴν τῆς—νὰ ἴσταται δηλαδὴ ὅσον τὸ δυνατόν ὑπὲρ τῶν κομμάτων, νὰ μὴ ἐπιτρέψῃ, τοῦθ' ὅπερ ἐν ταῖς δημοκρατουμέναις πολιτείαις εἶναι ἐν τῇ ἡμερησίᾳ διατάξει, τὴν κατάθλιψιν τοῦ ἐνὸς κόμματος ὑπὸ τοῦ ἄλλου—καὶ νὰ ἐνεργῇ συμφῶνως πρὸς τὸ καθήκον τῆς τοῦτο.

Πλὴν τούτου ἦτο γυνὴ ἀγαθὴ τὴν ψυχὴν καὶ δημοφιλὴς, συνετέλεσε δὲ εἰς τὸ τελευταῖον τοῦτο βεβαίως καὶ ἡ συμπάθεια ἣν προσέκαλεσεν ὑπὲρ αὐτῆς ἡ ἀήθως σκληρὰ τύχη, ἣν ἐδοκίμασεν ἡ βασίλισσα

ἐν τῷ ἰδιωτικῷ βίῳ της, διότι ἐπέζησεν αὕτη πάντων τῶν πολυαριθμῶν τέκνων ἅτινα ἀπέκτησεν ἐκ τοῦ γάμου αὐτῆς μετὰ τοῦ πρίγκιπος τῆς Δανίας, ὡς ἐπίσης καὶ αὐτοῦ τοῦ ἰδίου, πρὸς ὃν ἐφάνη ἄμεμπτος σύζυγος.

Ἡ βασιλεία αὐτῆς ὑπῆρξε λίαν ἀποτελεσματικὴ εἰς ἐπιτυχίας : ὑπὸ τινὰ ἐποψίν συνεχόμισεν ἡ Ἄννα τοὺς καρποὺς τῶν κόπων τοῦ προκατόχου της, τοῦ μεγάλου πολιτικοῦ.

Τὰς νίκας τοῦ στρατηγοῦ της ἐν τῷ πολέμῳ περὶ ἰσπανικῆς διαδοχῆς γινώσκομεν ἤδη, ἡ δὲ ἐπιτυχὴς διεξαγωγή τοῦ πολέμου, ἡ διαρκὴς φιλία μετὰ τῶν Κάτω Χωρῶν, ἡ μετὰ τῆς Πορτογαλλίας φιλία— ἐξ οὗ ἡ περίφημος συνθήκη τοῦ Μέθουεν (1703 ἐν Λισσαβῶνι), ἥτις παρείχεν εἰς τοὺς πορτογαλλικοὺς οἶνους εὐνοϊκὸν διαφορικὸν δασμὸν, κατὰ ἓν τρίτον ὀλιγώτερον τοῦ δασμοῦ τοῦ ἐπιβεβλημένου εἰς τοὺς γαλλικοὺς οἶνους, ἀνθ' οὗ ἠνοιχθῇ ἡ εἰς τὴν Πορτογαλλίαν εἰσοδος τῶν ἀγγλικῶν μαλλίνων ὑφασμάτων—πρὸς δὲ τούτοις ἡ ἐν Ἰσπανίᾳ θέσις, ἡ κατοχὴ τῆς Μινόρκας καὶ τοῦ Γιβραλτάρ, πάντα ταῦτα ἐξήσκησαν εἰς ἄκρον ζωογόνον ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ ἐμπορίου.

Μετὰ τῆς μεγαλειτέρας εὐκολίας ἔφερεν ἡ χώρα τὰς μεγάλας δαπάνας τοῦ πολέμου τούτου ἕνεκα τῆς καταφανῶς αὐξούσης εὐημερίας.

Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ἐσωτερικῇ πολιτικῇ εἶχε μεγάλας ἐπιτυχίας ἡ κυβέρνησις αὕτη. Ἡ δὲ μεγαλειτέρα πασῶν ἦτο ἀναμφιβόλως ἡ τοῦ 1707, ἡ ἐνωσις τῆς Ἀγγλίας καὶ Σκωτίας εἰς ἓν κράτος.

Ἀμφότεραι αἱ χῶραι εἶχον γίνεαι ζηλότυποι τῆς ἑαυτῶν ἀνεξαρτησίας, μάλιστα δὲ ἡ Σκωτία, ἡ ἀδυνατωτέρα καὶ πτωχοτέρα· ἀλλὰ κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον, καθ' ὃν τὴν πρωτίστην θέσιν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον κατελάμβανον τὰ ἐμπορικὰ συμφέροντα, τὰ ὑλικά πλεονεκτήματα ἦσαν ὑπεράγαν ὀφθαλμοφανῆ, ὥστε νὰ μὴ εἶναι δυνατόν νὰ παραγνωρισθῶσιν. Ἐτη τινὰ πρότερον εἶχον ἀποτολμήσει οἱ Σκῶτοι νὰ ἀναλάβωσι μεγάλην ἐμπορικὴν ἐπιχείρησιν, μίαν ἀποικίαν ἐπὶ τοῦ ἰσθμοῦ τοῦ Δάριεν, ἀπέτυχε δὲ αὕτη—θὰ ἡδύνατό τις μάλιστα νὰ εἴπῃ ἐκ τοῦ βασκάνου βλέμματος τῆς Ἀγγλίας—οἰκτρῶς : νῦν οἱ Σκῶτοι μετεῖχον κατ' ὀλοκληρίαν τῆς ναυτιλίας καὶ τῶν ἀποικιῶν τῆς πλουσίας χώρας.

Διετήρησε δὲ ἡ Σκωτία καὶ τὸν ἰδιαίτερον ἐκκλησιαστικὸν ὀργανισμόν της.

Κατὰ τὰ λοιπὰ ὅμως αἱ δύο χῶραι εἶχον τοῦ λοιποῦ ἐν μόνον κοινοβούλιον, ὅσα ἐξ Σκώτων ὁμοτίμων εἰσελθόντων εἰς τὴν ἀγγλικὴν Ἀνω Βουλὴν καὶ εἴκοσιν ἀντιπροσώπων σκωτικῶν κοινοτήτων εἰς τὴν Κάτω.

Κατὰ τὰ μετέπειτα ἔτη, ὡς εἶδομεν, ἀπεστράφη ἡ βασίλισσα ἀπὸ τῶν οὐίγων καὶ ἔκλινε πρὸς τοὺς τόρεις· ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ νέου ὑπουργείου (1710) ἦσαν ὁ Ροβέρτος Χάρλεϋ, μετέπειτα κόμης Ὁξφορδ, καὶ ὁ Ἑρρίκος Σαὶν Τζὼν, βραδύτερον ὑποκόμης Βόλιγκθροκ. Ἐπεκράτει δὲ παρὰ τῷ λαῷ ἡ ὑποψία, ὅτι οὐ μόνον οἱ ἄνδρες οὗτοι, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ βασίλισσα κατὰ βάθος ἰακώδιζε καὶ ἐνομιμοφρόνει (*jakobitisch-legitimistisch gesinnt sei*)· βέβαιον ὅμως εἶναι μόνον, ὅτι ἐπὶ τῶν ἡμερῶν της δὲν ἤθελε νὰ ἔχη ἐν τῇ χῶρᾳ τὸν διάδοχόν της.

Οὗτος δέ, ὁ ἐκλέκτωρ τοῦ Ἀννοβέρου, ἔβλεπεν ὅπως δῆποτε ἐν τοῖς οὐίγοις τοὺς φυσικοὺς καὶ μᾶλλον ἀξιοπίστους συμμάχους του· ταχέως δὲ εὐρέθη εἰς τὴν θέσιν νὰ ἐπιβεβαιώσῃ τὰς συμπαθείας του.

§ 319. Γεώργιος Α'. 1714. — Τὸν Αὐγούστου τοῦ 1714 ἀπέθανεν ἡ βασίλισσα Ἄννα. Συμφώνως πρὸς τὴν πράξιν τοῦ 1710 διεδέχθη αὐτὴν ὁ Γεώργιος Λουδοβίκος, ἐκλέκτωρ τοῦ Ἀννοβέρου, ὡς βασιλεὺς Γεώργιος Α'. (1714—1727).

Οἱ μέχρι τοῦδε ὑπουργοὶ ἀπελύθησαν παραχρῆμα, ὅτε δὲ ὁ μνηστὴρ τοῦ στέμματος Ἰάκωβος Στούαρτ ὑπέμνησεν ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ τὰ δικαιώματά του, τοῦτο ἐνίσχυσεν ἔτι μᾶλλον τὸ προτεσταντικὸν φρόνημα, ὅπερ ἦτο εὐνοϊκὸν εἰς τοὺς οὐίγους, ἐξ ὧν ὁ βασιλεὺς ἀποκλειστικῶς ἐσχημάτισε τὸ ὑπουργεῖόν του, καὶ οἷτινες ἐστράφησαν νῦν μετὰ ζωηροῦ μίσους κατὰ τῶν ἀρχηγῶν τῶν τόρειων· ὁ Βόλιγκθροκ ἀπέφυγε τὴν θύελλαν, φυγὼν εἰς τὴν Γαλλίαν, ὁ δὲ κόμης Ὁξφορδ ἤχθη εἰς τὸν Πύργον (τοῦ Λονδίνου) κατηγορούμενος ἐπὶ ἐσχάτῃ προδοσίᾳ.

Ὁ πρῶτος ἐξ αὐτῶν, ἀνὴρ λίαν πνευματώδης, ἀλλ' ὀλίγον εὐσυνεῖδης, εἰς τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων οἷτινες πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς συγκρατήσεως τοῦ λαοῦ καὶ τῆς διαφυλάξεως τῆς εὐνοϊκῆς εἰς αὐτοὺς τάξεως τῶν πραγμάτων πρεσβεύουσιν ἐνώπιον τοῦ κόσμου αὐ-

στηρὰς θρησκευτικὰς καὶ ἄκρως συντηρητικὰς ἀρχάς, καθ' ἑαυτοὺς ὅμως εἶναι ἐλευθερόφρονες καὶ πρὸ παντὸς ἀνθρώπου ἄνευ ἀρχῶν, — τοιοῦτος ὢν ὁ Βόλιγκσβροκ ἐστράφη, ὅτε εὐρέθη ἐν ἀσφαλείᾳ, πά-
ραυτα πρὸς τὸν μνηστῆρα, καὶ ἔφερε, διορισθεὶς ὑπ' αὐτοῦ γραμμα-
τεὺς τῆς ἐπικρατείας, κατ' ἀρχὰς ὀλίγην τάξιν ἐν τῇ προπαρασκευῇ
τῆς ἐπιχειρήσεως, ἣτις ἐδοκισμάσθη κατὰ τοὺς τελευταίους μῆνας
τοῦ ἔτους 1715 ἐν Σκωτίᾳ ὑπὲρ τοῦ Ἰακώβου Στούαρτ.

Ὁ κόμης τοῦ Μάρ ἐνεφανίσθη ἐν ὀνόματι τοῦ Ἰακώβου εἰς τὴν
Σκωτίαν καὶ ἔσυρε τοὺς κατοίκους τῶν ὑψιπέδων καὶ πάλιν μεθ'
ἑαυτοῦ. Σκωτικὸν στρατιωτικὸν σῶμα διέβη τὰ σύνορα· περὶ τὰ τέλη
δὲ τοῦ ἔτους ἐνεφανίσθη αὐτὸς ὁ Ἰάκωβος, καὶ μάλιστα καὶ ἐστέφθη
τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1716 ἐν Σκόνῃ ὡς Ἰάκωβος Η'.

Ἄλλ' ἡ κυβέρνησις ἦτο κάλλιον παρεσκευασμένη παρά ποτε·
εἶχε τὰ ἀξιόπιστα στρατεύματα, τὰ ὅποια εἶχε διαμορφώσει ὁ τε-
λευταῖος πόλεμος, καὶ ἐξ Ὀλλανδίας δὲ προσήλθεν ἐπίκουρος δύνα-
μις· ἡ ἐπιχειρήσις ἀπέτυχε καθ' ὁλοκληρίαν, καὶ ἡ ἐκδίκησις δὲν
ἐβράδυνε νὰ ἐφαρμοσθῇ κατ' ἐκείνων, τοὺς ὁποίους μία νίκη ἐν Πρέ-
στων παρέδωκεν εἰς χεῖρας τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως.

Ἡ ἀποτυχούσα ἐπανάστασις, ὡς πάντοτε συμβαίνει, ἐνίσχυσε
τὴν κυβέρνησιν καθ' ἣς εἶχε στραφῇ, καρπὸς δὲ τῆς ἐξελέξεως
ταύτης ὑπῆρξεν ἡ septennial-bill, νόμος δηλαδὴ παρατείνων τὴν
περίοδον τοῦ κοινοβουλίου ἀπὸ τριῶν εἰς ἑπτὰ ἔτη. Ἐπραγματο-
ποιήθη δὲ τοῦτο δι' εἵδους τινὸς κοινοβουλευτικοῦ πραξικοπήματος,
αὐτοῦ τούτου τοῦ ἐν ἐνεργείᾳ κοινοβουλίου παρατείναντος διὰ τῆς
οὐίγιστικῆς ἤδη πλειονοψηφίας τοῦ τὸν ἴδιον ἑαυτοῦ βίον εἰς ἑπτὰ
ἔτη.

Οὕτω ἠσφαλίσθη ἐπὶ τοῦ θρόνου Γεώργιος ὁ Α', καίτοι δημο-
φιλὴς ὑπὸ τὴν συνήθη σημασίαν τῆς λέξεως δὲν ἦτο δυνατόν νὰ
εἶναι καὶ διὰ τὸν ἀπλούστατον λόγον, ὅτι οὔτε ὠμίλει οὔτε ἠν-
νόει τὴν ἀγγλικήν· καταπληκτικὴ ἄλλ' ὅχι πολὺ τιμητικὴ ἀπό-
δειξις τῆς σμικρότητος τῶν πνευματικῶν ἀσχολιῶν, τὰς ὁποίας
ἐπέβαλλον εἰς ἑαυτοὺς οἱ ἀνώτατοι ἄρχοντες τῶν τότε χρόνων.

Ρητέον δὲ ὅτι καὶ αὐτὸς δὲν εὗρισκεν ἰδιαιτέραν τινὰ εὐχαρί-
στησιν εἰς τὴν θέσιν του ὡς βασιλέως τῆς Μεγάλης Βρετανίας·
ἐὰν ἠδύνατο νὰ ζήσει κατὰ τὰς ἰδίας ἑαυτοῦ κλίσεις, θὰ ἐπρο-

τίμα σφόδρα νὰ ζήσῃ καὶ τὸ ὑπόλοιπον τοῦ βίου του ἐκεῖ ὅπου διήλθε τὰ πενήτηντα ἔτη τῆς ζωῆς του καὶ ἐξφκειώθη πρὸς τὸν τόπον, ἐν Ἀννοβέρῳ ἢ ἐν τῷ ἐγγύῃ Herrenhausen, ἀντὶ τῶν βραχυπροθέσμων ἐπισκέψεων τὰς ὁποίας ἐπέτρεπεν αὐτῷ τὸ νέον ἀξίωμα του.

Ἐν τῇ ἐξωτερικῇ πολιτικῇ συνετελέσθη ἡ ἀξιοσημείωτος ἐκείνη συμμαχία μεταξὺ Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας κατὰ τῆς Ἰσπανίας, τὴν ὁποίαν ἤγαγον εἰς φῶς ὁ Ἀγγλος ὑπουργὸς Στάνωπ καὶ ὁ καρδινάλιος Δουβουά· ἦσαν οἱ χρόνοι τῆς Τριπλῆς καὶ τῆς Τετραπλῆς Συμμαχίας, τὸ δὲ γεγονός· ὅτι, ἂν μὴ ἡ Ἀγγλία, ὁ βασιλεὺς αὐτῆς τοῦλάχιστον ἐκέκτητο συγχρόνως καὶ θέσιν τινὰ ἐν τῇ ἡπειρωτικῇ Εὐρώπῃ, προσέδωκεν εἰς τοὺς Ἀγγλους πολιτικούς νέαν βαρύτητα, τὴν ὁποίαν ἐχρησιμοποίησαν κατὰ τοὺς ἀμέσως ἐπόμενους χρόνους κυρίως ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς ἐφαρμογῆς τῆς συνθήκης τῆς Οὐτρέχτης καὶ τῆς διατηρήσεως τῆς εἰρήνης· εἰς τὴν ἐπιρροὴν ταύτην ὥφειλε τὸ δουκάτον τοῦ Ἀννοβέρου τὴν Βρέμην καὶ τὴν Βέρδεν, ἀφοῦ τέλος αἱ ἐν τῇ ἄρκτῳ περιπλοκαὶ εἶχον ἐξομαλυνθῇ.

Ἐν ἔτει 1721 περιελήφθη εἰς τὸ ὑπουργεῖον ὁ Ροβέρτος Οὐάλλπολ, ταχέως δὲ ἀπέβη οὗτος ὁ κύριος πολιτικὸς ἐπὶ δύο δεκαετηρίδας, ἀφοῦ πρὸ πολλοῦ ἤδη ἦτο ἔμπιστος καὶ τοῦ πρίγκιπος τῆς Οὐαλλίας.

Ἡ δύναμις αὐτοῦ ἐνέκειτο ἐν τῇ διευθύνσει τῶν οἰκονομικῶν καὶ ἐν τῇ εἰρηνικῇ ὑποστηρίξει καὶ ὑποθάλλει τῆς βιοποριστικῆς ὁράσεως· ἀπέδειξε δὲ τὴν φρόνησιν καὶ τὴν ἡρεμίαν πολιτικοῦ καὶ οἰκονομολόγου, ὅτε τὸ ἔτος 1720, τὸ αἶτος τοῦ Ερηνικοῦ Ὁκεανου» (Sudseejahr) παρήγαγε παρόμοια φαντασιολόπα σχέδια, τὸν αὐτὸν πυρετώδη πόθον ραγδαίου κέρδους καὶ τὴν αὐτὴν φοβεράν ἀποτυχίαν τῶν τοιούτων σχεδίων καὶ ἐλπίδων, οἷα τὸ «σύστημα» τοῦ Λόου ἐν Γαλλίᾳ.

§ 520. Γεώργιος Β'. 1727. — Ἐν ἔτει 1727 διεδέχθη Γεώργιον τὸν Α'. Γεώργιος ὁ Β'. (1727—1760). Ἡ θέσις τοῦ ὑπουργοῦ ἐνισχύθη διὰ τῶν συνθηκῶν ἐκείνων τῆς Σεβίλλης τοῦ ἔτους 1729, δι' ὧν ἐξησφαλίσθησαν εἰς τὴν Ἀγγλίαν τὰ ἀρχαῖα ἐμπορικὰ προνόμια τῆς ἐν Ἰσπανίᾳ καὶ ἐν ταῖς ἀποικίαις αὐτῆς, ὡς καὶ ἡ κτήσις τοῦ Γιβραλτᾶρ καὶ τῆς Μινόρκας, καὶ μετ' αὐτῶν,

ἀφοῦ τέλος προσεχώρησεν εἰς τὰς συμφωνίας ταύτας ἐν ἔτει 1731 καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Κάρολος ὁ Σ', ἤχθη εἰς ὀριστικὸν πέρας τὸ ἔργον τῆς εἰρήνης τῇ Οὐτρέχτης.

Ἐξ ἄλλου ὁμως μετεβλήθησαν καὶ αὖθις τὰ πράγματα ἐν Γαλλίᾳ : ἐν ἔτει 1733 συνωμολογήθη μεταξὺ Ἰσπανίας καὶ Γαλλίας μεταξὺ τοῦ Ἰσπανοῦ καὶ τοῦ Γάλλου Βουρβῶνος, τὸ πρῶτον οἱ κοινῇ νεκρὸν λεγόμενον σύμφωνον, ὅπερ, περικεκαλυμμένον ὑπὸ βαθύ σκοτός, ἐστρέφετο κατὰ τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς κατὰ θάλασσαν ὑπεροχῆς τῆς, προήγγελλε δὲ τοὺς μεγάλους περὶ τῆς κατὰ θάλασσαν ἡγεμονίας ἀγῶνας, ἐξ ὧν πληροῦται τὸ δεῦτερον ἡμῖς τοῦ αἰῶνος.

§ 321. Αἱ Κάτω Χῶραι. — Ἐλαχίστου λόγου ἀφορμὴν διὰ τοὺς μετὰ τὴν εἰρήνην τῆς Οὐτρέχτης χρόνους παρέχουσι αἱ Κάτω Χῶραι, αἵτινες, ἐξελθοῦσαι ἐκ τοῦ περὶ τῆς ἰσπανικῆς διαδοχῆς πολέμου μετὰ βαρυτάτων χρεῶν καὶ πενιχροτάτων ὠφελιμάτων, κατέστησαν κύριον ἀξίωμα τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τῶν κατὰ τοὺς ἀμέσως ἐπομένους χρόνους τὴν εὐδαιμονίαν.

Περιώρισαν αὐταὶ τὴν κατὰ ξηρὰν δύναμίν των εἰς τριάκοντα τέσσαρας χιλιάδας ἀνδρῶν καὶ τὴν κατὰ θάλασσαν δὲ δύναμιν εἰς τὸ ἀπολύτως ἀπαραίτητον : ἤρχισαν νὰ ἀποσύρωνται οὕτως εἰπεῖν εἰς τὸν ἰδιωτικὸν βίον καὶ διετρέφοντο ἐκ τῶν θησαυρῶν τοὺς ὁποίους εἶχον συσσωρεύσει κατὰ τὰ ἔτη τῆς δυνάμεως.

Ἐτάρχσσε δὲ αὐτὰς τὰ μάλιστα ἡ ὑπὸ τοῦ Καρόλου τοῦ Σ', τοῦ νῦν κυρίου τῶν μεσημβρινῶν ἐπαρχιῶν, ἰδρυθεῖσα ἐν Ὀστένδῃ ἐμπορικὴ ἐταιρία τῶν Ἀνατολικῶν Ἰνδιῶν (1722), ἥτις καὶ διελύθη μετὰ μακρὰς διαπραγματεύσεις ἐν ἔτει 1731.

§ 322. Ἡ Γερμανία. Κάρολος ὁ Σ'. — Διὰ τὴν Γερμανίαν δὲν ἀπέκτησεν ὁ αὐτοκράτωρ Κάρολος ὁ Σ' καθ' ὅλην τὴν μακρὰν κυβέρνησίν του οὐδεμίαν ἄμεσον σημασίαν, ἐκτὸς ἂν θέλῃ τις νὰ παραστήσῃ ὡς τοιοῦτο, ὅτι ἐθυσίασε χάριν τοῦ συμφέροντος τοῦ οἴκου του - ὁ ἡμιαπολωλὸς ἦδη δουκάτον τῆς Λοθαριγγίας. Ὡμιλήσαμεν δὲ ἤδη περὶ τῆς συμμετοχῆς αὐτοῦ εἰς τὰς καθόλου εὐρωπαϊκὰς περιπλοκάς.

Κάρολον τὸν Σ' ἐδέσποζεν ὡς πρὸς τοῦτο ἐν ἰδιαιτέρον συμφέρον· ἡ ἀψβουργικὴ ἀρρενογονία ἔμελλε νὰ ἐκλίπη μετ' αὐτοῦ, ἀφοῦ

δὲν εἶχεν οὗτος υἱόν, ὁ δὲ κυριώτερος σκοπὸς τῆς πολιτικῆς του ἐγένετο νῦν ἡ ἐξασφάλις τῆς διαδοχῆς ἐν τοῖς ἀψβουργικοῖς κράτεσιν εἰς τὴν πρεσβυτέραν θυγατέρα του Μαρίαν Θηρεσίαν. Ἐδημοσίευσεν λοιπὸν τὴν 6 Δεκεμβρίου τοῦ 1724 ὑπὸ τὸ πνεῦμα τοῦτο νόμον περὶ διαδοχῆς, τὴν π ρ α γ μ α τ ι κ ῆ ν ἔ γ κ ρ ι σ ι ν (pragmatische Sanktion), κατέστησε δὲ τὴν πραγματοποιήσασιν αὐτοῦ — τὴν ἀναγνώρισιν δηλαδὴ αὐτοῦ ὑπὸ τῶν λοιπῶν μεγάλων καὶ μικρῶν δυνάμεων — κανόνα τῆς πολιτικῆς του. Συνέλεξε δέ, ἀφοῦ αὐταὶ αἱ ἀψβουργικαὶ χῶραι εἶχον δώσει τὴν συναίνεσίν των, πληθὺν χαρτῶν ἢ περγαμηνῶν συντεταγμένων ὑπὸ τὸ πνεῦμα τοῦτο.

Ἡ γνώμη ἦν ἔδωκεν ὁ πρίγκηψ Εὐγένιος, ὅτι στρατὸς ἐτοιμοπόλεμος ἐξ 100,000 ἀνδρῶν εἶναι ἀσφαλεστέρα ἐγγύησις διὰ τὴν διαδοχὴν τῆς ἀρχιδουκίσσης ἢ ὅλαι αἱ περγαμιναὶ τοῦ κόσμου, ἦτο γνώμη ἡ ὁποία εὐκολώτερον δίδεται ἀλλὰ δυσκολώτερον ἐκτελεῖται, ἀφοῦ τοιοῦτός τις στρατὸς ἀπῆτει ριζικὴν βελτίωσιν τῶν οἰκονομικῶν, αὕτη δὲ ριζικωτέραν ἀκόμη μεταρρυθμίσιν τῆς διοικήσεως, καὶ αὕτη ἐνιαίαν διάπλασιν τῶν διαφόρων κεχωρισμένων καὶ ἀντιθέτων συστατικῶν μερῶν τῆς μοναρχίας ταύτης, — ἔλειπον δὲ οἱ ἀπαραίτητοι διὰ τοιαύτας μεταρρυθμίσεις ὅροι.

Καὶ τοῦ καθόλου δὲ γερμανικοῦ βίου ἐν ἐλαχίστῳ μέτρῳ μετεῖχεν ἡ Αὐστρία καὶ αἱ γερμανικαὶ αὐτῆς χῶραι.

§ 323. Ἡ ἐν Γερμανίᾳ καθόλου κατάστασις. — Περὶ τοιοῦτου καθόλου γερμανικοῦ βίου ὑπὸ πολιτικὴν ἔννοιαν μόλις δύναται νὰ γίνῃ λόγος κατὰ τὴν χρονικὴν ταύτην περιόδον.

Ἡ ἑκτασις τῆς Γερμανικῆς Αὐτοκρατορίας κατὰ τοὺς χρόνους τούτους δύναται νὰ ὑπολογισθῇ εἰς 12,000 τετραγωνικὰ μίλια, ὁ δὲ πληθυσμὸς αὐτῆς εἰς 26 — 30 ἑκατομμύρια περίπου ψυχῶν, οἰκουσῶν εἰς 2300 πόλεις, 3000 κωμοπόλεις (Marktflecken), εἰς 100,000 περίπου κώμας καὶ 30 — 40,000 ἑδρας ἵπποτῶν ἐκ τῶν 300 περίπου κυριάρχων ἐπικρατειῶν, εἰς ἃς ἦτο διτρημένη ἡ αὐτοκρατορία, θὰ ἦσαν 80 μετὰ περιοχῆς μικροτέρας τῶν δώδεκα τετραγωνικῶν μιλίων.

Ὁ ποικιλόχρους οὗτος ὄγκος αὐτοκρατορικῶν κομητειῶν, ἐπισκοπῶν, ἡγουμενιῶν, δουκάτων, ἐκλεκτοριῶν, εἰς ἃς δέον νὰ προστεθῶσιν ἀκόμη τριάκοντα περίπου ἑξουσιαρχίαι (Herrschaften) καὶ

14 — 15,000 αὐτοκρατορικῶν ἱπποτικῶν κτημάτων, ἦτο διηρημένη κατὰ τὸ ἀρχαῖον σύστημα εἰς δέκα θέματα (Kreise): οὐδεμία χρωματολογικὴ συλλογὴ δύναται νὰ ἐπαρκέσῃ, ὅπως χαραχθῇ ἐναργῆς χάρτης τῆς νοτιοδυτικῆς Γερμανίας, ὅπου ἡ πολυποίκιλος αὕτη πολλαπλότης ἦτο μεγαλειτέρα.

Περὶ τοῦ κοινοῦ ὀργάνου καὶ συμβόλου τῶν χωρῶν τούτων, τῆς ἐν Ρ ε γ ε ν σ θ ο Ὑ ρ γ φ δι α ί τ η ς, ἀρκεῖ ν' ἀναφέρη τις, ὅτι οἱ ἀπεσταλμένοι οἱ ἀποτελοῦντες αὐτὴν — διότι οἱ ἡγεμόνες δὲν ἤρχοντο πλέον αὐτοπροσώπως ὡς εἰς χρόνους καλλιτέρους — ἦσαν διηρημένοι εἰς τμήματα (Kollegien), ἤτοι τὸ τμήμα τῶν ἐκλεκτόρων, τὸ τμήμα τῶν ἡγεμόνων, τὸ τμήμα τῶν ἐλευθέρων πόλεων, ὅτι ἡ συμφωνία τῶν τριῶν καὶ ἡ ἔγκρισις τοῦ αὐτοκράτορος καθίστων ἔγκυρα τὰ ἀποφασίζόμενα, ὅτι τὸ ἐκλεκτορικὸν τμήμα ἦτο τὸ κυρίως ἀποφασίζον, ὅτι ἡ δίαιτα τῆς αὐτοκρατορίας, προκειμένου ζητήματος θρησκευτικοῦ, — καὶ τί δὲν δύναται τις νὰ καταστήσῃ ζήτημα θρησκευτικόν; — διηρεῖτο εἰς σῶμα εὐαγγελικῶν (Corpus evangelicorum) καὶ εἰς σῶμα καθολικῶν (Corpus catholicorum), καὶ τότε δὲν ἦτο δυνατὴ ψηφοφορία καὶ ἀπόφασις ἀλλὰ μόνον συνεννόησις καὶ συμβιβασμός, ὅτι σπουδαιόταται ὑποθέσεις παρέμενον ἐπὶ δεκαετηρίδας ἀναγεγραμμέναι εἰς τὰ προσκλητήρια, ἐσήποντο εἰς τὰ πρακτικὰ προπαρασκευαστικῶν ἐπιτροπῶν, καὶ ὅτε ἤρχοντο ἐνώπιον τῆς διαίτης ἐπνίγοντο ὑπὸ ἀντιλογιῶν, ἐπιφυλάξεων, ὅρων, οὕτω δὲ διὰ τῶν ψηφοφοριῶν, τῶν πρωτοκολλήσεων, ἀντιγραφῶν, ὑπαγορεύσεων, διαμαρτυριῶν, νέων ψηφοφοριῶν, πρωτοκόλλων καὶ ὅρων, ἐπλέκετο ἀτελείωτος μίτος πλήξεως καὶ ἀργολόγου ἀσχολίας.

Δὲν ἔχει δὲ νὰ εἴπῃ τίς τι καλλίτερον περὶ τοῦ ἀνωτάτου δικαστηρίου τῆς αὐτοκρατορίας (Reichskammergericht) — ἐδρεύοντος ἀπὸ τοῦ 1689 ἐν Βέτσλαρ — ἢ τοῦ ἐν Βιέννῃ συμβουλίου τῆς αὐτοκρατορίας (Reichshofrat). Ὁ ἐνάγων καὶ ὁ ἐναγόμενος καὶ οἱ δικασταὶ ἀπέθνησκον, ἀλλ' ἡ δίκη ἐπέζη πάντων τούτων· διότι ἡ δρᾶσις τοῦ ἀνθρώπου διαρκεῖ ἐβδόμηκοντα ἔτη ἢ κατ' ἀνώτερον ὅρον ὀγδοήκοντα, ἐνῶ μία τοιαύτη δίκη δύναται νὰ διαρκέσῃ 188 ἔτη: ἐν ἔτει 1772 ὑπῆρχον κατὰ τοὺς γινομένους ὑπολογισμοὺς 61233 δίκαι ἐκκρεμεῖς.

Ἐν τοσοῦτῳ δὲν ἦσαν ὅλως ἀνωφελῆ καὶ τὰ τελευταῖα ταῦτα

λείψανα κοινοῦ γερμανικοῦ πολιτεύματος. Καὶ μόνον ὅτι διετήρουν ζωηρὰν τὴν ἀνάμνησιν τῶν χρόνων, καθ' οὓς τὸ ἔθνος ἐκέκμητο ἐνεργὸν πολιτικὸν σύνταγμα, καὶ τοῦτο δὲν ἦτο ἀνάξιόν τι χρῆμα· ἐν γένει ὅμως ὁ βίος τοῦ γερμανικοῦ λαοῦ ἐξεῴηλοῦτο ἐν ταῖς καθ' ἑκάστα ἐπικρατείαις.

Πράγματι δὲ τὸ ἔθνος δὲν εἶχε πλέον πολλὰς κοινὰς κτήσεις, καὶ τὰς ὀλίγας δὲ ὑπολειπομένας δὲν ἠδύνατο ν' ἀπολαύσῃ.

Ἐν τοσοῦτῳ, προσεκτικώτερον παρατηρῶν τις, βλέπει μεμονωμένα συμπτώματα προαγγέλλοντα νέαν ἐνίσχυσιν τῆς ἐθνικῆς ταύτης συνειδήσεως: οὕτω λόγου χάριν, καθόσον δύναται τις νὰ ὑπολογίσῃ, ἐν ἔτει 1616 ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐν Γερμανίᾳ ἐκδοθέντων εἰς λατινικὴν γλῶσσαν βιβλίων ἐν σχέσει πρὸς τὰ εἰς γερμανικὴν συντεταγμένα ἀνελόγει ὡς 461 πρὸς 270, ἐν ἔτει 1714 ὡς 209 πρὸς 419, ἐν ἔτει 1716 ὡς 162 πρὸς 396· ἐπίσης παρατηρητέον ὅτι, ἐνῷ κατὰ τὸν δέκατον ἑβδόμου αἰῶνα κατῆλθεν ἡ Γερμανία ὡς πρὸς τὴν ἐπιστήμην, τὸ ἰδιαιτάτον ἑῷ αὐτῆς, τὸ ὁποῖον πρῶτη ἡ Μεταρρύθμισις ἀπεκάθηρεν, εἰς τὴν δευτέραν ἢ τὴν τρίτην γραμμὴν, τὸ πνεῦμα αὐτῆς φαίνεται νῦν καὶ αὐθις κινεῖν δυνατώτερον τὰς πτέρυγας τοῦ.

Ἡ πολυμερὴς ἔρευνα καὶ πολυειδὴς πολυμαθία, ἡ ἀνήσυχος δρᾶσις, ἣν ἀνέπτυξεν ὁ Γ. Β. Λεῖβνίτιος (von Leibnitz) (1646—1716), ἀποδεικνύει ὅτι ἡ Γερμανία δὲν παρητήθη τῆς ἰδιαίτερας αὐτῆς δόξης, τῆς ἐνιαίας διατυπώσεως τῶν διηρευνημένων μερικοτήτων (1).

Δὲν ἔλειπον ἄνδρες ἀναγνωρίζοντες, ὅτι ἡ μεγάλη ἀδυναμία τοῦ καθόλου γερμανικοῦ βίου προήρχετο κατὰ πρῶτον λόγον ἐκ τοῦ ἀποτόμου διχασμοῦ, ἐκ τῆς εἰς καθολικοὺς καὶ προτεστάντας διαιρέσεως τῶν Γερμανῶν, καὶ σκεπτόμενοι ἕνεκα τούτου περὶ ἐξευρέσεως παντοειδῶν μέσων συμβιβασμοῦ. Ἡγεμόνες καὶ λόγιοι, καὶ αὐτὸς ὁ Λεῖβνίτιος, ἐδείκνυνον τὸ ἐνδιαφέρον των πρὸς τοιαύτας ἀποπείρας.

Ἄλλ' ὁ συμβιβασμὸς ἐζητεῖτο κατὰ διεύθυνσιν ἐσφαλμένην—πρὸς τὰ ὀπίσω, ἐν τῇ κοινότητι παλαιῶν συμβόλων καὶ ὁργμάτων, ἐνῷ μόνον διὰ τῆς πρὸς τὰ ἐμπρὸς πορείας, ἐν τῇ ἀνευρέσει νέας ἐλευθερωτέρας καὶ συγχρόνως ὑψηλοτέρας καὶ βαθυτέρας ἀντιλήψεως τοῦ

(1) Σ. Π. Τὸ γερμανικὸν κείμενον ἔχει ὡς ἐξῆς: das erforschte Einzelne in einer grossen Konzeption zusammenzufassen.

χριστιανισμοῦ καὶ τοῦ προορισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ἡδύνατο νὰ εὔρεθῃ τὸ μέσον τοῦ συμβιβασμοῦ.

Ἄλλ' ἐπὶ τοῦ προκειμένου πολλὰ ἀκόμη ὑπελείποντο νὰ γίνωσι, βλέπομεν δὲ ὅτι αὐτὸς ὁ Χριστιανὸς Θωμάσιος, εἰς ὃν ἀνήκει ἡ μεγάλη τιμὴ ὅτι αὐτὸς πρῶτος ἐπετέθη μετὰ δυνάμειος καὶ συνακολουθίας κατὰ τῆς ἀποτροπαίου πίστεως εἰς τὰς μαγείας μεθ' ὅλων τῶν φρικαλεοτήτων αὐτῆς καὶ κατὰ τῆς εἰδωλολατρικῆς περὶ διαδόλου ἀντιλήψεως, οὐχὶ ἅπαξ διεσκέδασε τὰ ἀποκυήματα ταῦτα τῆς πλάνης.

Ἐν τούτῳ, σχετικῶς πρὸς τὴν διαφωτιστικὴν ταύτην ἐργασίαν, δύναται τις νὰ ἀναγνωρίσῃ ὑπὸ τινα ἔποψιν ἐν τῇ διασπάσει ταύτῃ καὶ πολυδαιρετότητι τοῦ γερμανισμοῦ στοιχεῖον ἐκπολιτιστικόν, καίτοι δὲν εἶχον ἔλθει ἀκόμη οἱ καιροὶ τῆς σωτηρίου ἀμίλλης τῶν γερμανικῶν ἐπικρατειῶν καὶ τοῦ κυρίως πεφωτισμένου καὶ φωτίζοντος δεσποτισμοῦ.

Ἐν τῇ συνόλῳ ὁ τοπικὸς γερμανικὸς δεσποτισμὸς τῶν πρώτων δεκαετηρίδων τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος παρουσιάζει τὸν χαρακτῆρα ἡλιθίου ἀπομιμήσεως τοῦ προτύπου Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ', ἔρωτα τῆς πολυτελείας καὶ ὠμότητα ἐν ἀποτροπαίῳ κράματι, παιδαριώδη ἐθιοτυπίαν, ἐψιμυθωμένην κακίαν μετὰ κοινῆς ἀκολασίας καὶ ἀγρίας φιλοποσίας.

Ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην δυσαρέστως χαρακτηριστικὸν φαινόμενον παρουσιάζει ἡ Βυρτεμβέργη ἐπὶ τῶν δουκῶν Ἐδεράρδου Λουδοβίκου (1693—1733) καὶ Καρόλου Ἀλεξάνδρου (1733—1737). Ἐπὶ τοῦ πρώτου ἐκυβέρνα ἐταῖρά τις μεγάλης ἀναισχυντίας, ἡ κυρία Γραίβενιτς, ἐπὶ τοῦ ἄλλου, ὅστις, ἐν τῇ αὐτοκρατορικῇ ὑπηρεσίᾳ εἰσελθὼν, εἶχε γίνει καθολικός, εἰς Ἰουδαῖος Σοὺς Ὀππεγχαίμερ, ὅστις ἐξεπορίζετο παρὰ τοῦ πανταχοῦ ὑπομονητικοῦ λαοῦ τὰ χρήματα τὰ ἀπαιτούμενα διὰ τὴν ἀκολασίαν τοῦ δουκὸς καὶ τὴν ἰδίαν ἐαυτοῦ ἀκολασίαν.

Ὡς τὸν κυριώτερον τύπον ρωμαντικῆς ἀκολασίας δύναται τις νὰ θεωρήσῃ τὸν ἐκλέκτορα τῆς Σαξωνίας καὶ βασιλέα τῆς Πολωνίας Αὐγούστον τὸν Β' καὶ τὴν ἐν Δρέσδῃ αὐλήν, ἐν ᾗ συνωθοῦντο οἱ πάσης προελεύσεως καθαλιέροι καὶ τυχοδιῶκται. Πρὸς ταῖς μεγάλαις θήραις, ταῖς ἰταλικάς νυξί, τοῖς χοροῖς μεταμφισσμένων καὶ τοῖς καρναβαλλοῖς ἡρέσκετο ἐνίοτε ἡ κοινωνία αὕτη τῶν ἐπιφανῶν κυρίων

καὶ τῶν ἀναισχύντων γυναικῶν καὶ εἰς ἀγροτικὰς ἐορτάς, εἰς «Wirtschaften», ἐν αἷς ἐνεφανίζοντο οὗτοι μεταμφιεσμένοι ὡς χωρικοὶ καὶ χωρικαὶ πρὸς εὐχάριστον τῶν ἀστῶν καὶ τῶν χωρικῶν, εἰς οὓς ἀντὶ τῆς παρ' ἐχομένης ὑπ' αὐτῶν διὰ τοῦ ἰδρωτός των πληρωμῆς τῶν δαπανῶν τῶν τελουμένων ὀργίων, παρείχετο τὸ θέαμα τοῦτο γενναιοδώρας.

«Dein Unterthan», λέγει ἐξυμνῶν ὁ Γερμανὸς ποιητὴς τῆς ἐποχῆς Γόττισεδ τὰ χρόνια ταῦτα ἐπιχρύσου εὐτελείας :

«Dein Unterthan geniesst die goldene Zeit,

Darin Saturn regiert

So, König, ist dein Schloss, wo alle Freiheit blüht,

Von dessen Schwelle uns kein Wächter rückwärtszieht,

Wo Fürst und Edelmann und Bürger sich vermengt,

Wohin der Pöbel selbst sich nicht vergebens drängt :

Gepries nes Sachsenland, erkenne doch dein Glück

Und sieh die Fastnachtslust mit einem schärfern Blick (1).

Ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα δὲν ἦτο καθ' ἐκάστην Κυριακὴν, εἰς ἓν τοῦλάχιστον μέρος, εἰς τὴν πρωσικὴν αὐλὴν, καὶ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ Φρειδερίκου ἀκόμη, ὅστις καὶ προθυμίαν καὶ γνῶσιν εἶχε διὰ τὴν ἐξωτερικὴν παράστασιν καὶ τὴν πολυτέλειαν κατὰ τὸν ρυθμὸν Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ', ἐπεκράτει ἡ βριεῖα σοβαρότης νέας γερμανικῆς πολιτείας ἐν τῇ ἀναπτύξει της διατελούσης.

Μετ' αὐτοῦ δὲ ἐπανερχόμεθα εἰς σοβαρώτερα θέματα τῆς ἱστορίας.

§ 524. Ἡ Πρωσία ἀπὸ τοῦ 1701. — Φρειδερίκος ὁ Α' δὲν εἶχε κληρονομήσει ἐν τῇ ἐξωτερικῇ πολιτικῇ του οὐδ' ἐν σμικρῇ τὴν τόλμην καὶ τὸ σθένος τοῦ πατρὸς του, κατώρθωσεν ὁμως

(1) Σ Μ. Παραθέτομεν ἐν μεταφράσει πεζῇ τῶν στίχων τούτων τὴν ἐννοίαν ἔχουσιν οὕτω : «Οἱ ὑπῆκοοί σου ἀπολαύουν τὸν χρυσοῦν αἰῶνα, ἐν αὐτῷ βασιλεῦει ὁ Κρόνος εἰς τὰ ἀνάκτορά σου, βασιλεῦ, ἀνθεῖ πᾶσα ἐλευθερία, οὐδεὶς φρουρὸς μᾶς ἀπωθεῖ ἀπὸ τοῦ κατωφλοῦ του, ἡγεμόνες, εὐγε εἰς καὶ ἄστοι ἀναμιγνύονται ἐν αὐτοῖς, δὲν συνωθεῖται δὲ εἰς μάτην καὶ ὁ ὄχλος πρὸς αὐτά. Εὐδαίμων Σαξωνία, ἀναγνώρισε τὴν εὐτυχίαν σου, καὶ ἴδε μὲ βλέμμα ὀξύτερον τὴν χαρὰν τῆς ἀποκρηᾶς».

νὰ κρατήσῃ τὴν θέσιν τοῦ ἐν ταῖς ἐπικινδύνοις περιπλοκαῖς τοῦ βερρείου πολέμου, ἐν δὲ τῷ περὶ ἰσπανικῆς διαδοχῆς πολέμῳ, τῆς πλήρους ἀποπερατώσεως τοῦ ὁποίου δὲν ἐπέζησεν οὗτος, τὰ στρατεύματά του πανταχοῦ ἐτήρησαν στάσιν ἐντιμοτάτην, ἐν Χόχσταϊν, πρὸ τοῦ Τουρίνου, ἐν Ραμελλίαις.

Ἐκλινε δὲ ὁ Φρειδερίκος καὶ ἡγάπα μᾶλλον τὰς τέχνας τῆς εἰρήνης : τὰ ἀνάκτορα τοῦ Βερολίνου, τὸ ὅπλοστάσιον, ἡ γέφυρα μετὰ τοῦ ὠραίου μνημείου τοῦ μεγάλου ἐκλέκτορος καὶ πρὸ πάντων τὸ πανεπιστήμιον τῆς Χάλλης, ἰδρυθὲν ἐν ἔτει 1694, καὶ περίφημον, ὅτι ὑπῆρξεν ἡ πρώτη ἔδρα ἐλευθερωτέρας πνευματικῆς ἐργασίας, εἶναι μνημεῖα τῆς ἀρχῆς του.

Αἱ θεολογικαὶ ἔδραι τοῦ πανεπιστημίου τούτου κατεῖχοντο ὑπὸ φίλων τοῦ Σπένερ, οἵτινες ἠναγκάσθησαν νὰ ἀπέλθωσιν ἐκ τῆς ἀρχαίας ἔδρας τοῦ μᾶλλον περιωρισμένου Λουθηρανισμοῦ, τῆς Σαξωνίας. Ἐνταῦθα ἐβίδατο ὁ Θωμάσιος, ὁ πατὴρ τῆς Φωτιστικῆς, καὶ ἀπὸ τοῦ 1706 ὁ Χριστιανὸς Βόλφ, ὅστις, ἐπὶ τοῦ Λεϊβνιτίου στηριζόμενος, τὰς ἰδέας τούτου περιέβαλλεν ὑπὸ μορφήν διδακτικὴν καὶ εὐδίδακτον, διευτύπονεν εἰς συστηματικὰ βιβλία, ὅ,τι δὲ δὲν ἐπέτυχον ἢ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐπιτύχωσιν οὔτε ὁ Λεϊβνίτιος, οὔτε ὁ Θωμάσιος, ἐπέτυχεν ὁ Βόλφ, τὴν ἰδρυσιν δηλονότι σχολῆς, τῆς ὁποίας σύνθημα ἐγένετο τὸ νὰ μὴ γίνηται τι δεκτὸν ὡς ἀληθὲς ἄνευ τοῦ περιφήμου «ἀποχρῶντος λόγου» (1). Ἐν γένει δὲ ἐδείχθη μεγάλη δεξιότης ἐν τῇ διοργανώσει τοῦ Πανεπιστημίου καὶ τῇ ἐκλογῇ τῶν καθηγητῶν αὐτοῦ.

Ζωηρότερον ἔτι μετεῖχε τῶν ὑπὲρ τῆς φιλολογίας καὶ ἐπιστήμης ἀγώνων ἡ βασίλισσα Σοφία Καρλόττα, θυγάτηρ τοῦ ἐκλέκτορος Ἐρνέστου Αὐγούστου τοῦ Ἀννοβέρου, γυνὴ λεπτοῦ καὶ ἀφθόνου πνεύματος, ἥτις διετέλει εἰς σχέσεις μετὰ τοῦ Λεϊβνιτίου, εὑρίσκει δὲ τὴν μεγαλειτέραν εὐχαρίστησιν εἰς τὴν ζωηρὰν συνδιάλεξιν περὶ τῶν μεγάλων προβλημάτων, εἰς τὴν λύσιν τῶν ὁποίων κατεγίνοντο ἄνδρες ὡς ὁ Λεϊβνίτιος καὶ ἄλλοι, — φιλοσοφικῶν ζητημάτων, εἰς αὐτὴν ἐνεβάθου-

(1) Σ. Μ. «Zureichender Grund».

νεν αὕτη μετὰ ἐμφύτου ἐλευθεροφροσύνης καὶ ἔρωτος τῆς ἀληθείας καὶ τῇ βοηθείᾳ τῆς ἐκτάκτως πολυμεροῦς μορφώσεώς της.

Κατὰ τὰ λοιπὰ ὁ Φρειδερίκος ἡ-ο ἀνὴρ καλοκάγαθος καὶ ἡγωνίσθη μετὰ ζήλου ὑπὲρ τῆς εὐημερίας τῆς χώρας καὶ τοῦ λαοῦ του : ὑπάρχουσιν οἱ ἀρεσκόμενοι καθ' ὑπερβολὴν εἰς τὴν ἔρευναν τῶν σκιερῶν ὄψεων τοῦ ἀνδρός : ἀλλὰ δεόν νὰ σημειώσωμεν ὅτι, περιττῆται πνευματώδεις καὶ παρατηρητικοί, ὡς ὁ Ἄγγλος ἐλευθερόφρων Τόλανδ, ἡσθάνθησαν, ἅμα ὡς διέβησαν τὰ πρωσικὰ σύνορα, ὅτι εἰσῆλθον εἰς χώραν καλῶς διοικουμένην, εἶδον ὁδοὺς καλῶς συντηρουμένας, ἀγροὺς καλῶς καλλιεργουμένους, μεγάλους μιλιολίθους μετὰ ὄρειχαλκίνων ἐπιγραφῶν, ὁδηγοὺς, ἐπιμέλειαν, φιλοπονίαν, οἰκήσιμα ξενοδοχεῖα.

§ 525. **Φρειδερίκος Γουλιέλμος Α΄. 1713.**— Τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1713 ἀπέθανεν ὁ βασιλεὺς Φρειδερίκος. Τοῦτον διεδέχθη ὁ υἱός του Φ ρ ε ι δ ε ρ ῖ κ ο ς Γ ο υ λ ι ε ῆ λ μ ο ς Α΄. (1713—1740) εἰς ἡλικίαν εἴκοσι καὶ πέντε ἐτῶν, νυμφευμένος ὁμως ἀπὸ τοῦ 1706 ἡδῆ, ὃ ἐστὶν ἐν ἡλικίᾳ δέκα ὀκτὼ ἐτῶν, μετὰ τῆς Σοφίας Δωροθέας, πριγκιπίσσης τοῦ Ἀννοβέρου, θυγατρὸς Γεωργίου τοῦ Α΄ τῆς Ἀγγλίας, οἰκογενειάρχης, — δύο τέκνα αὐτοῦ εἶχον ἀποθάνει, διάδοχος δὲ εἶχε γεννηθῆ αὐτῷ ἐν ἔτει 1712 — καὶ ἐν τῇ καθόλου ὑποστάσει τοῦ δεξιὸς καὶ ἀνεπικοινωνήτος χαρακτήρ.

Ὁ χαρακτήρ δὲ οὗτος ἦτο ἐντελῶς ὁ ἀντίθετος τοῦ πατρὸς του, σχεδὸν μάλιστα καθ' ὅλας τὰ λεπτομερείας. Ἀμελλητὶ ἀπελύθη ὁλος σχεδὸν ὁ ἐσμός τῶν αὐλικῶν θεραπόντων, ἀνωτέρων καὶ κατωτέρων : καὶ αὐτὸς δὲ ὁ μέγας τελετάρχης Βέσσερ, ὅστις εἶχε καταστήσει τὴν αὐλικὴν ὑπηρεσίαν καὶ τὴν θεωρίαν αὐτῆς ὡς τὸ καθήκον τοῦ βίου του, εἶχε τάξει μάλιστα εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ καθήκοντος τούτου καὶ τὸ πενιχρὸν ποιητικὸν τάλαντον μεθ' οὗ ἦτο πεπροικισμένος.

Ὁ νέος βασιλεὺς διεξήρχετο ὅλους τοὺς κλάδους τῆς διοικήσεως, ἐξήλειψε δὲ μετὰ τῆς νοήμονος φειδωλίας καὶ τῆς αὐτοκυριότητος ἀνδρός ἰδιώτου πᾶν ὅ,τι ἐχρησίμευε μόνον εἰς τὴν βασιλικὴν αἵγλην καὶ ὄχι εἰς τὸ βασιλικὸν ἔργον.

Πρὸ παντὸς ὁμως ἐφρόνει ὅτι ἔπρεπε νὰ κυβερνᾷ ὁ ἴδιος καὶ αὐτοπροσώπως. «Εἴπιτε εἰς τὸν ἡγεμόνα τῆς Ἀγγαλτίας» ἔγραφεν ἐν τινι ἐπιστολῇ ἀμέσως μετὰ τὴν ἀνοδὸν του εἰς τὸν θρόνον αὐτὶ ἐγώ

εἶμαι ὁ ὑπουργὸς τῶν οἰκονομικῶν καὶ ὁ στρατάρχης τοῦ βασιλέως τῆς Πρωσίας.

§ 526. **Ἐξωτερικά.** — Ἡ φειδωλία, ἡ ὑπαγορευομένη αὐτῷ ὑπὸ τῆς ἀκαταστασίας τῶν οἰκονομικῶν καὶ τῆς διοικήσεως, τῆς κληροδοτηθείσης αὐτῷ ὑπὸ τοῦ πατρὸς του, ἐστηρίζετο ἐπὶ ἐναργοῦς καὶ ὀρθῆς κατανοήσεως τῶν ἀναγκῶν καὶ ἀμέσων καθηκόντων τῆς πρωσικῆς πολιτείας.

Καί τοι ἦτο στρατιωτικὴ καὶ σπαρτιατικὴ φύσις, ἐν τοσοῦτῳ δὲν ἤθελε τὸν πόλεμον, ἐὰν μὴ ἦτο ἀπολύτως ἀναγκαίως: Ἀπεῖχε πολὺ οὗτος τῆς μωρᾶς ἰδιογνωμοσύνης τοῦ βασιλέως τῆς Σουηδίας, ὅστις ἐξηκολούθει καταγινόμενος εἰς τὸν ὄλεθρον ἑαυτοῦ καὶ τῆς χώρας του: ἀλλ' ἵνα τηρήσῃ τὴν εἰρήνην μετὰ τιμῆς καὶ τὰς νομίμους ἀξιώσεις τοῦ οἴκου αὐτοῦ εἶχεν ἀνάγκην εὐρώστου, ἐτοιμοπολέμου, μεγάλου στρατοῦ, ἀκαταπονήτως δὲ εἰργάσθῃ πρὸς κατάρτισιν καὶ τελειοποίησιν τοῦ χρησίμου τούτου ὀργάνου. Ἦτο τυχαῖον μωρολόγημα, τὸ ὁποῖον ἔτυχε προσοχῆς ἐπὶ τινα χρόνον καὶ βραδύτερον, ἐξενεχθὲν κατὰ μεγαλειτέρου διαδόχου, ὅτι ὁ βασιλεὺς οὗτος ὑπαξιωματικὸς δὲν ἔπαυε νὰ ἐξοπλίζῃ, νὰ γυμνάζῃ, νὰ ἀσκῇ τὰ στρατεύματα, ἀλλ' οὐδέποτε νὰ πυροβολῇ.

Τὸ πρῶτον μέγα κατόρθωμά του ἐν τῇ ἐξωτερικῇ πολιτικῇ του ἦτο, ὅτι κατώρθωσε νὰ ἐξασφαλίσῃ εἰς τὸ κράτος καθ' ὅλην τὴν ἑκτασίαν του κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς εἴκοσι καὶ ἑπταετοῦς βασιλείας του τὴν εἰρήνην καὶ νὰ παρασκευάσῃ αὐτὸ οὕτω διὰ τὰ μετέπειτα μεγάλα καθήκοντά του.

Ἐπεὶτα καὶ μία σπουδαία κατάκτησις ἐπετεύχθη κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς ἀρχῆς του: ἐν συμμαχίᾳ μετὰ τῶν Ρώσων ἐκυρίευσεν τὴν Στραλσουνδὴν, κατὰ δὲ τὴν συνομολόγησιν τῆς εἰρήνης τοῦ 1720 ἔλαβεν, ὡς εἶδομεν, τὸ σπουδαιότερον μέρος τῆς προσθίου Πομμερανίας μετὰ τοῦ Στεττίνου, οὕτω δὲ ἐπλησίασε κατὰ μέγα μέρος πρὸς τὴν πραγματοποιήσιν τοῦ ἔργου τῆς ἐκδιώξεως τῶν Σουηδῶν ἐκ τοῦ γερμανικοῦ ἐδάρους.

Κατὰ τὰ λοιπὰ ἔμεινε πιστὸς εἰς τὴν πατροπαράδοτον πολιτικὴν τοῦ οἴκου, ἣν ἐτήρησε καὶ ἐπ' ἐσχάτων ἐν τῷ πολέμῳ περὶ ἰσπανικῆς διαδοχῆς, εἰς τὴν πολιτικὴν τῆς στενῆς καὶ εἰλικρινοῦς προσκολλήσεως εἰς τὸν αὐτοκράτορα· ἡ σύντριψις τῆς γαλλικῆς ὑπε-

ροχῆς, ἡ ὁποία συνεπῆγε καὶ τὴν ὀπισθοδρόμησιν τῆς Σουηδίας, ἀπέβη ἐπωφελὲς καὶ εἰς αὐτόν.

Ἀπαξ μόνον ἡ πολιτικὴ αὕτη τῆς πίστεως πρὸς τὸν αὐτοκράτορα ἐταλαντεύθη, ὅτε δηλ. ἐν ἔτει 1725 ὁ αὐτοκράτωρ Κάρολος ὁ Σ'. καὶ ὁ Φίλιππος ὁ Ε'. τῆς Ἰσπανίας συνωμολόγησαν εἰρήνην ἐν Βιέννῃ, διὰ δὲ τῆς εἰρήνης ταύτης ἐφαίνετο ὅτι ἀποκαθίστατο ἡ ἀρχαία ἰσπανοαυστριακὴ ὑπεροχή: ἡ συμμαχία αὐτῶν μεθ' ὅλης τῆς ὑπερφιάλου μικρονοίας τῶν προτέρων χρόνων ἐστρέφετο ἀκατὰ τῶν Τούρκων καὶ τῶν προτεσταντῶν ἡγεμόνων». ὁ κυριώτερος δὲ ὁράστης τῆς ἀμυντικῆς καὶ ἐπιθετικῆς ταύτης συμμαχίας *contra el Turco y les principes protestantes* ἦτο ὁ Ἰσπανοολλανδὸς ἐκεῖνος μηχανορράφος βαρῶνος Ριππέρδας, ὅστις πρὸς τὸ συμφέρον τῆς σταδιοδρομίας του πολλάκις ἥλλαξε τὴν θρησκείαν, ἢ ὅ,τι ἀποκαλοῦσιν οὕτω ἐπιφανὲς καὶ κατώτερος ὄχλος.

Ἐν τῷ νέῳ τούτῳ συνδυασμῷ ἐνδιέφερετο ὁ Φρειδερίκος Γουλιέλμος οὐ μόνον ἐν τῇ ιδιότητι αὐτοῦ ὡς προτεστάντου ἡγεμόνος, ἀλλὰ καὶ κατὰ τοῦτο, ὅτι οἱ ἐξ ἀρρενογονίας κατιόντες τοῦ οἴκου τοῦ Παλατινάτου Νεοβούργου, μεθ' οὗ ἐπρόκειτο ἄλλοτε νὰ γίνῃ ἡ διανομὴ τῆς κληρονομίας τῆς Κλέβης, Ἰουλίχης καὶ Βέργης, ἔμελλον νὰ ἐκλίπωσιν, ἡ δὲ Πρωσσία εἶχεν ἔνεκα τούτου νομίμους ἀξιώσεις ἐπὶ τῆς Ἰουλίχης καὶ τῆς Βέργης.

Ὡς ἐκ τούτου ἀπεφάσισεν ὁ βασιλεὺς νὰ προσεγγίσῃ πρὸς τὴν Γαλλίαν καὶ τὴν Ἀγγλίαν, ἡ δὲ προσέγγις αὕτη ἐξεδηλώθη διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Ἀ ν ν ο β έ ρ ο υ, τῆς συνομολογηθείσης τῇ 3 Σεπτεμβρίου τοῦ 1725 μεταξὺ Γαλλίας, Ἀγγλίας καὶ Πρωσίας· διὰ τῆς συνθήκης ταύτης αἱ τρεῖς αὗται δυνάμεις ἡγγυῶντο ἀμοιβαίως τὰς κτήσεις των καὶ τὰ δικαιώματά των.

Ἄλλ' ἐκ τῶν προτέρων δὲν ἦτο ὁ Φρειδερίκος Γουλιέλμος εὐχαριστημένος ἐκ τῆς πολιτικῆς ταύτης, ἡ δὲ αὐλὴ τῆς Βιέννης εἶχεν ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ ἐν Βερολίνῳ πρεσβευτοῦ της, τοῦ στρατηγοῦ Σέκενδορφ, ἄνδρα, ὅστις ἐγίνωσκε πῶς ἔπρεπε νὰ πολιτευθῇ πρὸς τὸν χαρακτῆρα τοῦτον, ἄνδρα ἐκ τῶν «ἐπιτηδείων» ἐκείνων «διαπραγματευτῶν, (*geschickter Negotiateurs*)», ὡς ἔλεγε περὶ αὐτοῦ ὁ πρίγκηψ Εὐγένιος, οἱοι οὐδέποτε ἔλειψαν ἐκ τῆς ἀψευδούς διπλωματίας.

Ὁ βασιλεὺς εἰλικρινῶς ἐπόθει νὰ μεταβάλῃ τὰς συμμαχικὰς του σχέσεις, καὶ τὸ ἔργον τοῦ Σέκενδορφ ἦτο ἔνεκα τούτου εὐκόλον : προσήγγισε λοιπὸν καὶ αὐθις (1726) πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, συνωμολογήθη δὲ ἡ συνθήκη τοῦ Βούστερχάουζεν (Ὀκτώβριον τοῦ 1726), δι' ἧς ὁ Φρειδερίκος Γουλιέλμος ἀνεγνώριζε τὴν «πραγματικὴν ἔγκρισιν», ὁ δὲ αὐτοκράτωρ ὑπεχρεοῦτο κατὰ τρόπον πάντως οὐχὶ ἐντελῶς ἀναμφίβολον, νὰ ὑποστηρίξῃ τὰς πρωσικὰς ἀξιώσεις ἐπὶ τῆς Βέργης, ἅμα τῷ ἐπικειμένῳ θανάτῳ τοῦ ἡγεμόνος τοῦ Παλατινάτου Νεοβούργου.

Ἐπὶ τινα χρόνον αἱ σχέσεις ἦσαν ἄρισται· ἀλλ' ὁ δεσμός ἐγένετο στενότερος ἀκόμη διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Βερολίνου (Δεκέμβριον τοῦ 1728), δι' ἧς ὁ Φρειδερίκος Γουλιέλμος ὑπισχνεῖτο ἐν ἀνάγκῃ, πρὸς ὑποστήριξιν τῆς «πραγματικῆς ἐγκρίσεως», ἐπικουρικὸν σῶμα 10,000 ἀνδρῶν, ὁ δὲ αὐτοκράτωρ ἀνελάμβανεν ἀπεριφράστως νὰ ὑποστηρίξῃ τὰς ἐπὶ τῆς Βέργης ἀξιώσεις· ἡ συνθήκη αὕτη ἐγκαθίστα συμμαχίαν αἰωνίαν, ἐσήμεναι δὲ διὰ τὸν Φρειδερίκον Γουλιέλμον πλήρη ἐπάνοδον εἰς τὴν πολιτικὴν Φρειδερίκου τοῦ Α'.

Τοῦτο ἀπηλλοτριώσεν αὐτὸν πρὸς τὴν Ἀγγλίαν καὶ τὸν οἶκον τοῦ Ἀννοβέρου, ὅστις ἐβασίλευεν ἐν Ἀγγλίᾳ ἀπὸ τοῦ 1714. Ἀλλὰ καὶ ἀσχέτως πρὸς ταῦτα περιῆλθεν εἰς σχέσεις τεταμένας πρὸς τὸν Γεώργιον Β'. ὅστις ἀρτίως εἶχεν ἀναβῆ εἰς τὸν θρόνον· ἐναυάγησε δὲ καὶ τὸ ὑπὸ τῶν δύο βασιλισσῶν, τῆς βασιλίσσης τῆς Μεγάλης Βρετανίας καὶ τῆς βασιλίσσης τῆς Πρωσίας, μετὰ μεγάλου ζήλου ἐπιδιωκόμενον σχέδιον περὶ ἀποκαταστάσεως ἀγαθῶν σχέσεων μεταξὺ τῶν δύο προτεσταντικῶν οἰκῶν καὶ παγιώσεως τῶν σχέσεων τούτων διὰ διπλοῦ συνοικεσίου — τοῦ πρίγκιπος τῆς Οὐαλλίας μετὰ τῆς πριγκιπίσσης τῆς Πρωσίας Γουλελμίνης, καὶ τοῦ διαδόχου τῆς Πρωσίας, ἀδελφοῦ ταύτης, μετὰ τῆς Ἀμαλίας, τῆς θυγατρὸς Γεωργίου τοῦ Β'., καὶ ἐναυάγησε ἔνεκα παντοειδούς ἀδεξιότητος καὶ ἀτυχίας ἐπὶ σκοπέλων πολιτικῶν καὶ προσωπικῶν καὶ ἐπὶ τῆς ἰδιογνωμοσύνης τοῦ βασιλέως, ὅστις ὁσήμεραι στενότερον ἐνεπλέκετο εἰς τὸ δίκτυον τῆς αὐστριακῆς πανουργίας.

Ἐν ἔτει 1733, συνεπέα τῆς χηρείας τοῦ πολωνικοῦ θρόνου, ἐπῆλθον, ὡς ἐμνημονεύσαμεν, πολιτικαὶ καὶ πολεμικαὶ περιπλοκαί, τῶν ὁποίων θέατρον ἐγένετο καὶ ἡ δυτικὴ Γερμανία. Ὁ Φρειδε-

ρίκος Γουλιέλμος ἐξεπλήρωσεν εἰλικρινέστατα τὰς ἐκ τῆς συνθήκης ὑποχρεώσεις του, χορηγήσας τὸ ἐπικουρικὸν σῶμα, τοῦ ὁποῖου ἡ ἄμεμπτος στάσις ἐπέσυρε καὶ αὐθις τοὺς ἐπαίνους τοῦ πρίγκιπος Εὐγενίου.

Τὸ συμφέρον τοῦ βασιλέως τῆς Πρωσίας ἦτο, ν' ἀναβῇ εἰς τὸν πολωνικὸν θρόνον ἐγγχώριός τις μεγιστάν, ἡ πρίγκηψ τις ἐξ ὧν οὐδέτερου οἴκου — καὶ πράγματι ἐπὶ τινα χρόνον ἡ Αὐστρία καὶ ἡ Ρωσσία ἀπέθλεπον εἰς τὸν πρίγκιπα Ἐμμανουήλ τῆς Πορτογαλλίας, — ἐνῶ τὸυναντίον ἡ ἀνάρρησις τοῦ ἐκλέκτορος τῆς Σαξωνίας ἀντέβαινεν εἰς ἄκρον εἰς τὰ συμφέροντα αὐτοῦ· καὶ αὐτὸς ὁ τῆς Γαλλίας ὑποψήφιος, ὁ Στανίσλαος Λεσίνσκης, θὰ ἦτο προτιμότερος δι' αὐτὸν ἢ ὁ ἐκλέκτωρ.

Ἐπεφυλάσσετο ὁμως εἰς αὐτὸν νὰ ἴδῃ πῶς μυστικώτατα καὶ ἐν πλήρει ἀγνοίᾳ αὐτοῦ συνεννοήθησαν ἡ Αὐστρία καὶ ἡ Γαλλία, πῶς ἡ τελευταία αὕτη δύναμις ἀπηνήθη ἐν τῇ εἰρήνῃ ἐκείνῃ τῆς Βιέννης τὸν ἐπὶ τοῦ πολωνικοῦ θρόνου ὑποψήφιόν της, καὶ πῶς ἀνεγνωρίσθη ἀκριβῶς ὁ εἰς αὐτὸν ἀντιπαθητικώτερος πάντων, ὁ Αὐγούστος Γ' τῆς Σαξωνίας : αἱ καθολικαὶ δυνάμεις, ἡ Ἰσπανία, ἡ Νεάπολις, ἡ Σαρδηνία, ἡ Πολωνία, ἡ Γαλλία, ἡ Αὐστρία συνῆψαν δεσμὸν στενωτάτον περὶ τῶν σχετικῶς πρὸς τὴν Βέργην ὑποσχέσεων οὐδεὶς πλέον λόγος, ἐδείχθησαν μάλιστα οἱ ἐν Βιέννῃ ἐλλιπεῖς καὶ ὡς πρὸς αὐτὰς τὰς συνήθεις φιλοφροσύνας πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Πρωσίας.

Αὕτῃ ἦτο ἡ εὐγνωμοσύνη τοῦ οἴκου τοῦ Ἀψβούργου, τὴν ὁποίαν συνεκόμισεν ἡ εἰλικρινὴς φιλικὴ πολιτικὴ του. Τὸ μέγα λάθος τῆς πολιτικῆς ταύτης ἦτο, ὅτι ὑπῆρξεν εἰς ἄκρον καλοκάγαθος καὶ ἐνεπνέετο ὑπὸ ἀπονήρου ἐμπιστοσύνης. Μόνον κατὰ τὰ τέλη τῆς βασιλείας του κατενόησεν ὁ Φρειδ. Γουλιέλμος, ὅτι ἐγένετο θῦμα τῆς αὐτοκρατορικῆς πολιτικῆς, ὅτι μεθ' ὑπεροψίας καὶ ἐνδομύχου καταφρονήσεως ἐχρησιμοποιήθη εἰς ἐξυπηρέτησιν ἀψβουργικῶν σκοπῶν. Ἀληθῶς ἡ πολιτικὴ του ὁν ἦτο ὀξυδερκής, ἐν τοσοῦτῳ δὲν ὑπῆρξεν αὕτη τόσον ἀμέτρως μωρὰ καὶ ἀμβλυωπικὴ, ὅσον ἡ αὐτριακὴ, τοῦτο δὲ ἐμελλε νὰ καταδειχθῇ ἐν χρόνῳ οὐχὶ λίαν μεμακρυσμένῳ.

§ 327. Ἑσωτερικά. — Εἶναι {κατάδηλον ὅτι τὰ φυσικά χαρίσματα τοῦ Φρειδερίκου Γουλιέλμου ὅν ἦσαν ἐπιτήδεια διὰ τὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν· τὸ εἶδος ἐκεῖνο τῆς φρονήσεως, τῆς νοήσεως

καὶ τοῦ ὑπολογισμοῦ καὶ δὸς εἰπεῖν καὶ μικρά τις δόσις καταφρονήσεως τῶν ἀνθρώπων, στοιχεῖα χρησιμώτατα, αἰτίιστα κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, πρὸς ἀποτελεσματικὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν, ταῦτα προφανῶς δὲν ἐκέκτητο ὁ ἀνὴρ οὗτος.

Ἐξ ἄλλου ὁμοῦς ἐκέκτητο ὁ Φρειδερίκος Γουλιέλμος ἐν μεγάλῳ μέτρῳ τὰ προσόντα ἐκεῖνα τὰ χρήσιμα πρὸς θεραπείαν τῶν ἐσωτερικῶν ἀναγκῶν τῆς πολιτείας ταύτης, εἰς αὐτὸν δὲ πρὸ παντός ὀφείλεται, τὸ ὅτι ἡ Πρωσία ὑπὸ ἔποψιν στρατιωτικοῦ ὀργανισμοῦ, διοικήσεως, οἰκονομικῶν, δημοσίων ὑπαλλήλων ἐθεωρεῖτο εἰδὸς τι προτύπου γερμανικῆς πολιτείας, πρὶν ἢ ὁ μέγας διάδοχος αὐτοῦ περιποιήσῃ εἰς τὴν καλὴν φήμην τῆς πολιτείας ταύτης καὶ τὴν αἰγλὴν τῆς δόξης.

Πολλάκις ἐγελοιογραφήθη ὁ Φρειδερίκος Γουλιέλμος, πρὸς γελοιογραφησὶν του δὲ παρέσχε καὶ ἀνέμιξε τὰ χρώματα καὶ αὐτὴ ἡ ἰδέα αὐτοῦ θυγάτηρ, ἥτις μετὰ τὸ ναυάγιον τοῦ ἀγγλικοῦ γαμηλίου σχεδίου ἐνυμφεύθη μετὰ τοῦ μαρκίωνος τῆς Βάϋρειϋθ, τουτέστιν ἡναγκάσθη νὰ ἀρκεσθῇ εἰς θέσιν λίαν μετρίαν ἀντι τῆς λαμπρᾶς θέσεως τῆς συζύγου τοῦ πρίγκιπος τῆς Οὐαλίας. Ἡ ἐξ ἐπαγγέλματος ἀνεκδοτολογία ἀναφέρει διὰ πολλῶν παραδειγμάτων, πῶς ἐτιμῶρει ὁ Φρειδερίκος Γουλιέλμος, καθ' ὁδὸν ἐν Βερολίνῳ τοὺς ἀνεύσυχους περιφερομένους κηφῆνας, καὶ πῶς εἰδὼκεν ἓνα Ἑβραῖον, ὅτι ἤθελε ν' ἀγαπᾷ καὶ ὅχι νὰ φοβῆται αὐτὸν ὁ λαός, κατενεγκὼν κατ' αὐτοῦ ἱκανὰ πλήγματα διὰ τοῦ προχείρου πάντοτε ἰσπανικοῦ καλᾶμου του, ὅτε οὗτος, φυγὼν ἐπὶ τῇ θεᾷ τοῦ βασιλέως καὶ προσαχθεὶς ἐνώπιον αὐτοῦ, ἐδικαιολογήθη τρέμων, ὅτι ἐφοβήθη ἰδὼν τὴν Αὐτοῦ Μεγαλειότητα καὶ ἔνεκα τούτου εἶχε τραπῇ εἰς φυγὴν· τοιαῦτα ὁμοῦς ἀνέκδοτα, καὶ ἂν ὑποτεθῇ ὅτι ἔχονται ἀληθείας, χαρακτηρίζουσι συνήθως μᾶλλον τὴν ἐποχὴν ἢ τὸν ἄνδρα.

Δὲν ἐκέκτητο ὁ Φρειδερίκος Γουλιέλμος εὐρύτητα βλέψεων, εἶχεν ὁμοῦς τὰς ἀρετὰς αἵτινες ἀποτελοῦσι τὸν καλὸν οἰκονομολόγον καὶ κυβερνήτην, εὐσυνειδησίαν, ἀκαταπόνητον ἐπιμέλειαν, φρόνησιν καὶ εὐστοχον κρίσιν, στηριζομένην ἐπὶ αὐτοδιδάκτου ἐμπειρογνωμοσύνης, μάλιστα εἰς τὰ στρατιωτικὰ καὶ οἰκονομολογικὰ πράγματα· ἐκέκτητο δὲ πρὸς τούτοις καὶ τὴν πολῦτιμον ἀρετὴν, τοῦ νὰ μὴ ἀπο-

τρέπεται ἀπὸ τῶν σοβαρῶν σκοπῶν εἰς οὓς ἀπέβλεπεν ἐξ οἷων δὴποτε ἐρασιτεχνικῶν καὶ εὐγενῶν παθῶν.

Τὸ κυριώτατον μέλημά του ἦτο ὁ στρατός· μετὰ τοῦ μεγάλου δὲ σκοποῦ, ὅστις καθωδήγει αὐτὸν ἐπὶ τοῦ προκειμένου, — τοῦ σκοποῦ τοῦ νὰ ἐξασφαλίσῃ εἰς τὸ κράτος του διὰ στρατοῦ τελείως ἀξίου καὶ ἐτοιμοπολέμου τὴν αὐτοτέλειαν, τὴν αὐτάρκειαν (Autarkie) — συνευάζετο παρ' αὐτῷ καὶ πλήρης ἀφοσίωσις καὶ προτίμησις πρὸς τὴν κατωτέραν ὑπηρεσίαν. Ὅτε ἦτο ἀκόμη ἀπλοῦς διάδοχος τοῦ θρόνου, εἶχε διοργανώσει ἐν ἰδεῶδες τάγμα, τὸ ὁποῖον ἐγύμναζεν αὐτός ὁ ἴδιος: τὸ τάγμα δὲ τοῦτο ἔγινε βραδύτερον τὸ περίφημον τάγμα τῶν γρεναδιέρων τῆς Ποτσδάμης, διὰ τὸ ὁποῖον ἐξ ὅλων τῶν χωρῶν ἐγίνοντο προμήθειαι τῶν γιγαντοσώμων ἀνδρῶν: ὁ Γερμανὸς μουσηγέτης τῶν χρόνων, ὁ Ρόττσεδ, ἀνὴρ πολλῷ ὑψηλότερος τῶν συνήθων ἀναστημάτων, φρονίμως ποιῶν ἀπέφευγε τὸ πρωσικὸν ἔδαφος.

Ἡ ἀδυναμία αὕτη ἐστοίχισε πολλὰ χρήματα, καὶ ὁ φιλάργυρος οικονομολόγος δὲν ἐφειδῶλεῦτο ποσῶς ἐπὶ τοῦ προκειμένου: ἀλλὰ τὸ σῶμα τοῦτο ἦτο πρότυπον τάγμα καὶ σχολὴ οὐχὶ δὲ ἀπλοῦν ἄθλημα. Μετὰ περισκέψεως καὶ νοημοσύνης ἐφρόντιζεν ὁ Φρειδερίκος Γουλιέλμος περὶ τῆς ἐπιμελητείας, τῆς ἐνδυμασίας, τῆς κατοικίας τῶν ἀνδρῶν· οἱ στρατιῶται ἦσαν καλῶς ἐνδεδυμένοι καὶ ἡ ἐξωτερικὴ παράστασις τῶν ἦτο λαμπρά· οἱ στρατιωτικοὶ νόμοι ἦσαν αὐστηροί, ἡ αἰδασκαλία λογικὴ, καὶ ἐπὶ πληθυσμοῦ μόλις 2 1)2 ἑκατομμυρίων ψυχῶν ἡ δύναμις τοῦ στρατοῦ κατὰ τοὺς μετριοτέρους ὑπολογισμοὺς ταχέως ἀνῆλθεν εἰς 72,000 ἄνδρας, καὶ δὴ, πρᾶγμα διὰ τὸ ὁποῖον δὲν ἠδύνατο νὰ καυχηθῇ πᾶν κράτος, ἄνδρας πραγματικῶς ὑπάρχοντες καὶ ὄχι εἰς τοὺς πίνακας μόνον ἀναγεγραμμένους.

Τοὺς ἄνδρας τούτους ἠδύνατο καὶ ὥφειλε κατ' ἀνώτατον ὅρον μέχρι τοῦ ἡμίσεως νὰ παρεχῇ ἡ χώρα ἐκ τοῦ ἰδίου χωρικοῦ πληθυσμοῦ της, τοὺς λοιποὺς πηρεῖχον αἱ στρατολογίαι ἐν τῇ αὐτοκρατορίᾳ καὶ περὶν ἀκόμη τῶν ὁρίων αὐτῆς, στρατολογίαι, ἐν αἷς πᾶν μέσον, βία καὶ δόλος, ἦσαν χρήσιμα εἰς τοὺς σκληροὺς καὶ πονηροὺς ἄνδρας τοὺς ἀναλαμβάνοντας τὴν ἐπικερδῆ ταύτην ἐπιχείρησιν, ἐφ' ὅσον τὸ τυχοδιωκτικὸν πνεῦμα καὶ ἡ ἐπιπολαιότης, ἡ αἱ πολυειδεῖς ἀνάγκαι καὶ ὁ πολυμήχανος ἡ κτηνώδης δεσποτισμὸς, ὅστις πανταχοῦ τῆς Γερμανίας

καθίστα ταλαιπώρους τοὺς ἀνθρώπους, δὲν ἔφερον τὰ θύματα οἰκειο-
 θελῇ εἰς τὸ δίκτυόν των.

Ἄλλ' ἐξ ἄλλου οἱ ἀξιοματικοὶ τοῦ στρατοῦ τούτου ἀπετελοῦντο
 σχεδὸν ἀποκλειστικῶς ἐκ τῶν εὐγενῶν τῶν ἰδίων αὐτοῦ χωρῶν. Πό-
 σον μεγάλης σημασίας ἦτο τοῦτο, καταφαίνεται ἐκ πρώτης ὄψεως,
 κατεμάθομεν δὲ ἤδη τὴν ἐπενέργειαν τῆς ἀρχῆς ταύτης ἐκ τοῦ κυβερ-
 νητικοῦ συστήματος Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ'. Ἀλλὰ πολλῶν μεγαλειτέρας
 σπουδαιότητος ἢ ἐν Γαλλίᾳ ἦτο ἐνιαυθα ἡ δημιουργία ἐθνικοῦ πρωσι-
 κοῦ σώματος ἀξιοματικῶν, ἡ ἐθνικὴ οὕτως εἰπεῖν πολυτογραφίαις
 αὕτη τῆς ἀριστοκρατίας ἐν τῇ νέᾳ ταύτῃ πολιτείᾳ, τῇ συγκροτηθείσῃ
 ἐκ τοσούτων διαφόρων χωρῶν διὰ τῆς εὐτυχοῦς ἐκβάσεως τῶν κληρο-
 νομικῶν περὶ ἀμοιβαίας κληρονομίας συνθηκῶν καὶ ἄλλων τρόπων
 κτήσεως.

Ἡ θέσις αὕτη τῆς ἀριστοκρατίας διηκολύνεν εἰς τὸν βασιλέα τὸ
 σπουδαῖον μέτρον τῆς καταργήσεως τοῦ τιμαριωτικοῦ δεσμοῦ (Le-
 hensnexus)—τὴν μετατροπὴν τῶν τιμαριωτικῶν κτημάτων εἰς ἄλ-
 λόδια—μέτρον ὅπερ, διὰ τῆς ἄρσεως ἀπηρχαιωμένων καὶ σχεδὸν παρα-
 λόγων γενομένων δικαιωμάτων, καθίστα τὸν κάτοχον ἐλεύθερον κύριον
 τοῦ κτήματός του, ἐδιπλασίαζεν οὕτω τὴν ἀξίαν τούτου καὶ ἐξησφά-
 λιζε τὴν καλλιτέραν καλλιέργειαν αὐτοῦ.

Εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ σχεδίου τούτου εὗρεν, ὡς εἰκός, ἀντίστα-
 σιν: ἄλλ' ἡ λογικότης τοῦ ἐπιδιωκομένου σκοποῦ, τὸ πνεῦμα τῆς
 ἐποχῆς, ἡ πορεία τῶν πραγμάτων ἐν τῷ τότε κόσμῳ, ἡ ἰδία αὐτοῦ
 ἐρρωμένη ἡγεμονικὴ θέλησις ἐνίσχυσαν αὐτόν: «Ἐπιτυχᾶνω τοῦ σκο-
 ποῦ μου, παγιόνω τὴν κυριαρχίαν ὡς *rocher de bronze* (1) καὶ
 ἀρίνω εἰς τοὺς κυρίους *Junkers* (2) τὸν ἀέρα τῆς βουλῆς».

Δὲν εἶναι ὀρθὸν τὸ λεγόμενον ὅτι μόνον ἡ πρὸς τὸν στρατὸν
 ἀδυναμία του κατέστησεν αὐτὸν οἰκονομολόγον· ὁ Φρειδερίκος Γου-
 λιέλμος εἶχεν ἔμφυτον τὸ τάλαντον πρὸς τὰ οἰκονομολογικὰ πράγ-
 ματα. Ἦννδαι καλῶς τὴν γεωργικὴν οἰκονομίαν, εἰσήγαγε δὲ ἐν τῇ
 διαχειρίσει τῶν δημοσίων κτημάτων ἀντὶ τῆς μέχρι τοῦδε κληρονο-

(1) Σ. Μ. «Ὡς ὀρειχάλκινον βράχον».

(2) Σ. Μ. Καλοῦνται οὕτω οἱ νεανῖαι εὐπατρίδαι, τὰ τέκνα τῶν εὐγενῶν
 τὰ παραμένοντα κυρίως εἰς τὰ κτήματα.

μικῆς μισθώσεως τὴν ἐπὶ ὠρισμένον χρόνον μίσθωσιν, ἔνεκα δὲ τῆς μεταβολῆς ταύτης ηὔξησαν μὲν αἱ πρόσοδοι τοῦ δημοσίου ταμείου, ἐξηναγκάσθησαν δὲ καὶ οἱ καλλιεργηταὶ εἰς ἐπωφελεστέραν καλλιέργειαν.

Εἰς τὴν διοίκησιν εἰσήγαγε τάξιν, ἐνότητα, ἐπίβλεψιν : «Οἱ κύριοι», ἔλεγε, θὰ ἐννοήσωσι τὰς σκέψεις μου, ἀφοῦ δὲν εἶναι γραμμένοι με ὀρθογραφίαν. . . .» Κατ' ἔτος περιοδεύει τὰς ἐπαρχίας, ἀρκεῖται εἰς τὰ παρεχόμενα μέσα τῆς εὐζωίας, καὶ ἐὰν μὴ ὑπάρχῃ ἄλλο κατάλυμα ἀρκεῖ καὶ εἰς σιτοβολῶν ὅπως διέλθῃ τὴν νύκτα ὁ βασιλεὺς.

Αἱ ἀνάγκαι τοῦ στρατοῦ ἐχρησίμευσαν εἰς αὐτὸν καὶ διὰ τὴν προαγωγὴν τῆς βιομηχανίας, ὡς ἐπέβαλον αὐταὶ καὶ τὴν τάξιν καὶ ὁμοιομορφωτέραν διακονόνισιν τοῦ φορολογικοῦ συστήματος : ἰδρῦθησαν καταστήματα κατασκευῆς παντοειδῶν ὅπλων, ἐβελτιώθη ἡ ἐριουργία, ταχέως δὲ ἤρχισε νὰ ἐνδύεται ὁ στρατὸς ἀποκλειστικῶς δι' ἐριούχου ἐκ τῶν βασιλικῶν ἐργοστασίων, ἐκ τοῦ βερολινίου Lagerhaus.

Κατὰ τοῦ συναγωνισμοῦ τοῦ βάμβακος ἀντεπεξῆλθεν εὐκόλως ἡ κυρίαρχος ἐξουσία : Ἐν βασιλικὸν διάταγμα τοῦ ἔτους 1721 ἀπηγόρευεν ἐπὶ προστίμῳ ἑκατὸν αὐτοκρατορικῶν τετλήρων τὴν χρῆσιν λεπτῶν ἢ χονδρῶν βαμβακερῶν ὑφασμάτων.

Τὰ ἀποτελέσματα δὲ τῆς οἰκονομολογικῆς ταύτης δράσεως κατεδείχθησαν λίαν ταχέως. Ἡ κυβέρνησις, τὴν ὁποίαν ἀνέλαβεν ὁ Φρειδερίκος Γουλιέλμος μετὰ καταθλιπτικῶν χρεῶν, εἶχε μετὰ εἴκοσιν ἔτη ἐπτὰ περίπου ἑκατομμύρια αὐτοκρατορικῶν τετλήρων εἰς τὰ ταμεία τῆς, ποσὸν δηλονότι ἴσον πρὸς τὰς ἐτησίας προσόδους τῆς πολιτείας, στρατὸν καλῶς ὀργανωμένον, καλῶς ἐνδύόμενον, τακτικῶς πληρονόμενον ἐξ 90000 κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἀνδρῶν· ἐνῷ δὲ ὁ πληθυσμὸς τῶν μαρκεωνικῶν πόλεων δὲν ἔφθανεν ἐν ἔτει 1713 εἰς τὸ ποσὸν τῶν 100,000, νῦν ἀνῆλθεν εἰς 206,000, ὃ ἐστὶν ηὔξησε πλέον τοῦ διπλασίου.

Ἄλλ' ἀδιάρθορον ἀνημεῖον ἔστητεν ἑαυτῷ νῦν ὁ Φρειδερίκος Γουλιέλμος διὰ τοῦ ἀποικισμοῦ του. Το ἀνατολικὸν μέρος τῆς Πρωσίας καὶ τῆς Λιθουανίας ἐμαστιζέτο, ὡς καὶ ἐν γένει ἡ Πρωσία, ὑπὸ λοιμοῦ, πλέον δὲ τοῦ ἐνὸς τρίτου τοῦ πληθυσμοῦ ἐξωλοθρεύθη· προσειλκύνθησαν λοιπὸν Γερμανοὶ ἔποικοι εἰς τὴν χώραν, ὡς ἐπὶ πα-

λαιοτέρων χρόνων, Σουηβοί, Φράγκοι, Κατωσάξωνες. Ἐν ἔτει 1731 ὁ φανατισμὸς τοῦ ἀρχιεπισκόπου Φερμιανοῦ τοῦ Σαλζβούργου ἐξεδίωξε 18,000 προτεσταντῶν ὑπηκόων του ἐκ τῆς χώρας, εἰς τοὺς δὲ ὡς καὶ εἰς 10,000 Πολωνοὺς ἀσυμμορφώτους ἤνοιξε τὴν χώραν του ὁ Φρειδερίκος Γουλιέλμος : καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὁ βασιλεὺς δὲν ἔδειξε φειδωλίαν, ἐν ἔτει δὲ 1736 ἠριθμοῦντο 332 κῶμαι, κατοικοῦμεναι ὑπὸ χωρικῶν ἀπαίκων.

Περὶ τὴν λεπτοτέραν ἐπιστήμην δὲν ἐνησχολεῖτο ὁ ἀπολύτως θετικόφρων, θηρευτὴς τοῦ ἀμέσως ὠφελίμου, εἰς τοῦτο περιοριζόμενος καὶ ἐν τούτῳ μέγας οὗτος ἀνὴρ. Ἡ βαθυτάτη συνάφεια καὶ σχέσις μεταξὺ ἐπιστήμης ἐν τῇ ὑψίστῃ σημασίᾳ καὶ προόδου ἐν τοῖς ὑλικοῖς πράγμασιν ἤτο τι ὅλως ξένον πρὸς αὐτόν.

Τὸ γνωστότατον θῦμα τῆς στενότητος ταύτης τῶν σκέψεων, τὴν ὁποίαν ἐξεμεταλλεύοντο οἱ τυρλοὶ τυφλῶν ὁδηγοὶ τῆς ὀρθοδοξίας, ὡς ὁ Ἰωακείμ Λάγγε ἐν Χάλλῃ, ἦτο ὁ φιλόσοφος Βίλφ, εἰς ὃν ὑπουργικὴ διαταγὴ τοῦ Νοεμβρίου τοῦ 1723 διέτασσε νὰ «δηλώσῃ», ὅτι ἐντὸς τεσσαράκοντα ὀκτὼ ὥρῶν ἀπὸ τῆς παραλαβῆς τῆς διαταγῆς ταύτης ἔμελλε νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν Χαλλὴν καὶ νὰ ἀπέλθῃ καὶ ἐκ τῶν λοιπῶν πρωσικῶν χωρῶν ἐπὶ ποινῇ ἀγχόνης· ἐνῷ ἐξ ἄλλου δύναται τις νὰ παρατηρήσῃ λογικωτάτην διαχείρισιν τῆς ἀνωτάτης ἐπισκοπικῆς ἀρχῆς του» ἀπέναντι τοῦ κλήρου καὶ ἀξιέπαινον ἐπιμέλειαν ὑπὲρ τῶν σχολείων τῆς κατωτέρας ἐκπαιδεύσεως. Χίλια περίπου νέα σχολεῖα ἰδρύθησαν ἐπ' αὐτοῦ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ τῆς Πρωσίας, καὶ ἡ εἰς τὰ σχολεῖα φοίτησις ἐγένετο ὑποχρεωτικὴ.

§ 328. Ὁ ἰδιωτικὸς βίος τοῦ Φρειδερίκου Γουλιέλμου. — Ὁ ἰδιωτικὸς βίος τοῦ δυνατοῦ τούτου καὶ ἐν τῇ τραχύτητί του γενναίου καὶ ἀγαθῶν προθέσεων ἡγεμόνος κινεῖ πρὸ πάντων τὸ ἐνδιαφέρον, ὅτι περιλαμβάνεται ἐν αὐτῷ καὶ ἡ ἱστορία τῶν νεανικῶν χρόνων τοῦ μεγίστου καὶ μᾶλλον ἐνδιαφέροντος τῶν ἡγεμόνων τοῦ χοχενζόλλερνικοῦ οἴκου, ἀπὸ τῆς ἀπόψεως δὲ ταύτης καὶ ἐξετάζεται οὗτος : ἐν τσοούτῳ καὶ καθ' ἑαυτὸν ὁ ἰδιωτικὸς βίος τοῦ Φρειδερίκου Γουλιέλμου παρουσιάζει ἀξιόλογον εἰκόνα τῶν χρόνων τούτων.

Ὁ βίος αὐτοῦ εἶναι ὁ βίος Γερμανοῦ τοῦ παλαιοῦ καὶ καλοῦ εἶδους, ἄνευ τῶν τύπων τῆς λεπτότητος τῶν ἐκ Γαλλίας ἐπιβληθέν-

των, πολλή δηλ. καὶ αὐστηρῶς κεκανονισμένη ἐργασία καὶ ὑγιῆς ὁρε-
ξις, μὴ ἔχουσα ἀνάγκην τῶν καρυκευμάτων γαλλικῆς μαγειρικῆς·
ὁ Φρειδερίκος Γουλιέλμος ἔφερεν ἀπλὴν κατὰ τὰ πρῶτα ἀπὸ τῆς εἰς
τὴν ἀρχὴν ἀνόδου τοῦ ἔτη πολιτικῆν ἐνδυμασίαν, βραδύτερον δὲ τὴν
στολὴν συνταγματάρχου τῆς σωματοφυλακῆς τῆς Ποτσδάμης· ἐνίοτε
ἐζήτει ἀναψυχὴν εἰς τὴν θήραν.

Χαρακτηριστικὴ δι' αὐτὸν εἶναι ἡ πρὸς τὴν καθαριότητα ἀδυνα-
μία εἰς βαθμὸν σχολαστικότητος· δὲν ἠνείχετο οὐδὲ κόκκον κόνεως,
καὶ διὰ τοῦτο καὶ οὐδένα τάπητα εἰς τὸν θάλαμόν του, καὶ τὰ ἐπι-
πλα δὲ ἔπρεπε νὰ εἶναι ξύλινα· ἐπλύνετο πεντάκις τῆς ἡμέρας «ὡς
Μουσουλμάνος».

Διὰ τὴν καθημερινὴν ἀναψυχὴν τοῦ εἶχε συστήσει καὶ αὐτὸς ὡς
ἄλλοι Γερμανοὶ ἡγεμόνες, ἐν καπνιστήριον (Tabagie), ἐν κολλέ-
γιον καπνοῦ (Tabakskollegium), τὸ ὁποῖον ἐλειτούργει κατὰ τὸ
θέρος ἐν Ποτσδάμῃ ἢ Βουστερχάουζεν ἐν καλοκαιρίᾳ δὲ καὶ ἐν τῷ
ὑπαίθρῳ ὑπὸ σκηνὴν καὶ παρουσίαζε πάντα τὰ ἀπλοῖκά γνωρίσματα
τὰ ὁποῖα ἐνέχει ἡ ἐσπερινὴ ἀναψυχὴ τοῦ Γερμανοῦ Philister τῶν
τότε καὶ τῶν σημερινῶν χρόνων· ἡ συναναστροφὴ ἦτο ἀπακλειστικῶς
ἀνδρική, ἐκαπνίζετο καπνὸς διὰ μακρῶν ὀλλανδικῶν καπνοσυρίγγων
καὶ ἐπίνετο ζυθος· εἰς παρακειμένας δὲ τραπέζας ὑπῆρχον προσιτὰ εἰς
πάντας βουτύρινος ἄρτος καὶ ψυχρὰ ἐδέσματα.

Τὴν συναναστροφὴν ἀπετέλουν ἀνώτεροί τινες δημόσιοι λειτουρ-
γοί, στρατηγοὶ καὶ ἐνίοτε ἐπιφανεῖς ξένοι ἐν περιοδείᾳ, νῦν μὲν οὗ-
τοι νῦν δὲ ἐκεῖνος τῶν ξένων πρέσβειων, ὡς ὁ Αὐστριακὸς Σέκενδορφ,
ὅστις ἐγνώριζε νὰ χρησιμοποιοῇ τὴν εὐνοίαν ταύτην, μεταξὺ δὲ τῶν
ἄλλων ἔπρεπε νὰ μὴ λείπῃ καὶ μία κωμικὴ φυσιογνωμία, ἀνὴρ τις
κατὰ τοῦ ὁποίου ἐζέχυνεν ἡ συναναστροφὴ καὶ ἰδίᾳ αὐτὸς ὁ βασι-
λεὺς τὴν ἀπότομον καὶ τραχεῖαν δηκτικὴν εὐφυολογίαν του. Ἦτο
δὲ οὗτος εἰς ἡμιδιεφθαρμένους σοφὸς καὶ φιλόλογος, ὁ Ἰάκωβος Παῦ-
λος Γούντλιγκ, ὃν εἶχεν ἀνιχνεύσει διὰ τὸν βασιλέα ὁ στρατηγὸς
Γρούμβκωφ, καὶ ὅστις ἠρέσκετο εἰς τὸ ἔργον τοῦτο, δι' οὗ ἠδύνατο
νὰ σῇσῃ τὴν ἀκατάβλητόν του διψάν κατὰ τρόπον εὐκολον καί περ
ὀλίγον εὐτελεῇ.

Ρητέον ἄλλως ὅτι ἡ διάχυσις αὕτη ἦτο ἀρκούντως σοβαρά, ἐξυ-
πηρέτει δὲ τὸν βασιλέα τοῦτον, τὸν Φρειδερίκον Γουλιέλμον, τὸ κα-

πνιστήριον τοῦτο περισσότερον ἢ τοὺς ἄλλους βασιλεῖς : ἐν τῇ συναναστροφῇ ταύτῃ ἡ ἐθιμοτυπία ἐτίθετο κατὰ μέρος, ὠμίλουν καὶ ἡκροῶντο πάντες μετὰ τῆς ἐλευθερίας ἐκείνης καὶ τῆς παρρησίας ἣν ὁ βασιλεὺς μεγάλης χώρας κατ' οὐδένα ἄλλον τρόπον δὲν δύναται νὰ ἐξαγοράσῃ.

Ἡ φιλολογία δὲν ἐπείχεν οὐδεμίαν θέσιν ἐν τῇ συναναστροφῇ ταύτῃ, ἐξαιρέσει τῶν ἐφημερίδων, αἵτινες ἐχρησίμευον ὁσάκις ἔλειπεν ἄλλη τις ὁμιλία δυναμένη νὰ συγκρατῇ τὸ ἐνδιαφέρον.

§ 529. Ἀνατροφὴ καὶ ἐκπαίδευσις τοῦ διαδόχου. — Ὁ Φρειδερίκος Γουλιέλμος ἦτο καλὸς οἰκογενειάρχης, αὐστηρὸς καὶ τίμιος, καὶ ἐλάμβανε καὶ ἐπὶ τοῦ προκείμενου, ὡς ἐν πᾶσιν, ὑπὸ σπουδαίαν ἐποψίν τὰ καθήκοντά του. Καὶ περὶ τὴν θρησκείαν δὲ ἐσπούδαζεν οὗτος : καὶ κατὰ τὸ πνεῦμα τοῦτο ἔπρεπε νὰ κανονισθῇ καὶ ἡ ἀνατροφὴ τῶν τέκνων του, ἐν τῷ ζητήματι δὲ τῆς ἀνατροφῆς ἐμελλε νὰ ἐκδηλωθῇ ἡ πρὸς τὴν θασίλισσαν. Σοφίαν Δωροθέαν, μεθ' ἧς ἄλλως ἐζῆ ὁ βασιλεὺς εὐτυχῆς, διαφωνία, διότι αὕτη δὲν συνεμερίζετο τὰς περιωρισμένας βλέψεις τοῦ συζύγου της.

Τὴν 24 Ἰανουαρίου τοῦ 1712 εἶχε γεννηθῇ αὐτῷ, διαδόχῳ ὄντι, ἐν Βερολίνῳ καὶ αὐθις υἱός, ὅστις — καὶ μετὰξὺ τῶν ἀναδόχων ἦτο καὶ αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ Κάρολος — ὠνομάσθη Φρειδερίκος· δύο ἄρρενες γεννηθέντες πρὸ αὐτοῦ εἶχον προαποθιώσει.

Ἡ πρώτη ἐπιμέλεια ἀνετέθη εἰς Γαλλίδα, διαμαρτυρομένην τὸ θρήσκευμα, συνεπεῖα δὲ τούτου μόνον ὑπηρετικὰ ἢ στρατιωτικὰ γερμανικὰ ἔμαθεν ὁ πρίγκιψ κατὰ τὴν παιδικὴν του ἡλικίαν. Κατὰ τὸ ἑβδόμον ἔτος ἔλαβεν ἀνώτερον παιδαγωγὸν (Oberhofmeister) τὸν στρατηγὸν Φίγκενσταϊν, ἀμέμπτου ἀκεραιότητος ἄνδρα, καὶ, πλὴν ἐνὸς ἐπίσης στρατιωτικοῦ δευτέρου παιδαγωγοῦ (Unterhofmeister) Κάλκσταϊν, ἓνα διδάσκαλον, καὶ αὐθις Γάλλον, προτεσταντικῷ δόγματος, ἐκ καλῆς οἰκογενείας, ὅστις ἐξ ἀφορμῆς τοῦ διωγμοῦ τῶν Οὐγενόττων εἶχεν ἀποδημήσει ἐκ Γαλλίας, τὸν Duhan de Jandun, ἄνδρα ὅστις δὲν ἦτο μὲν μέγας τις λόγιος, ἐξήσκησεν ὅμως βαθυτέραν ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ ζωηροῦ παιδὸς ἢ οἱ δύο ἀξιωματικοί, καὶ διηγείρε παρ' αὐτῷ τὸν ἔρωτα τῆς φιλολογίας καὶ ρητορικῆς ἱστοριογραφίας.

Ὁ Φρειδερίκος Γουλιέλμος εἶχεν ἐπιστήσῃ τὴν προσοχὴν του

ἐπὶ τοῦ νεαροῦ ἱππότου κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Στραλσουνῆς, ἧς μετέσχεν οὗτος ὡς ἐθελοντής.

Αἱ ὁδηγίαι ἃς ἔδωκεν ὁ βασιλεὺς εἰς τοὺς παιδαγωγοὺς τούτους — χρονολογούμεναι ἀπὸ 3 Σεπτεμβρίου 1721 ἐκ Βουστερχάουζεν — εἶναι λογικαὶ ἐν σχέσει πρὸς τὸν ἐξωτερικὸν βίον : Τὴν Κυριακὴν θὰ ἐγείρεται εἰς τὰς ἑπτὰ, τὰς δὲ ἐργασίμους ἡμέρας εἰς τὰς ἑξ, σύντομος προσευχή, ἐργασία καὶ παίγνια ἐν προσηκούσῃ ἐναλλαγῇ: τὸ κυρίως πρόγραμμα τῆς διδασκαλίας εἶναι ὑπογεγραμμένον ἐξ ἀγαθῆς προαιρέσεως, ἀλλὰ περιλαμβάνει λίαν παράλογον ἐρασιτεχνικὴν ἐργασίαν, κατὰ τοῦτο δὲ εἶναι μόνον ἐνδιαφέρον, καθ' ὅσον βλέπει τις ἐξ αὐτοῦ πόσον πενιχρὰ ἦτο ἡ τροφή ἢ παρεχομένη εἰς τὸν εὐφυέστατον βασιλόπαιδα — ἱστορία, ἠθική, γεωγραφία, ἀριθμητική, ἔκθεσις ἰδεῶν εἰς γαλλικὴν γλῶσσαν καὶ χριστιανικὴ θρησκεία, τὸ τελευταῖον τοῦτο μάθημα καθ' ἐκάστην ἀπὸ τῆς 9 μέχρι τῆς 10, 15' : λατινικὰ διόλου· ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ γαλλικὰ φαίνεται ὅτι ἡ ἐκπαίδευσις δὲν προέβη ἐπὶ πολὺ, ἐὰν κρίνῃ τις ἐξ ἐπιστολῆς τοῦ πρίγκιπος πρὸς τὸν διδάσκαλόν του, γραφείσης κατὰ τὸ δέκατον πέμπτον ἔτος τῆς ἡλικίας του, τοῦθ' ὅπερ μεταγενέστεραι γλαφυραὶ μὲν ἀλλὰ λαθῶν βρίθουσιν ἐπιστολαὶ ἐπιβεβαιουσιν *).

Ὁ Φρειδερίκος Γουλιέλμος φαίνεται ὅτι δὲν ἐφρόντιζε περὶ τῶν λεπτομερειῶν, τυχαίως δὲ μόνον, διδομένης εὐκαιρίας, καὶ τότε δὲ μετὰ μεγάλης σκαιοτήτος ἐπενέβαινε, ὡς λόγου χάριν ὅτε ἀπῆρσεν εἰς αὐτὸν ὁ γαλλικὸς συρμὸς τῆς κομμώσεως τοῦ πρίγκιπος.

Ἀξιόλογον καθαρὰν γραφὴν ὥφειλεν ὁ πρίγκιψ εἰς καλὸν διδά-

(*) Περὶ τῆς διδασκαλίας ταύτης δὲν εὕρισκει τις πληρεστέρας πληροφορίας ἐν τῷ νεωτάτῳ διεξοδικῷ καὶ ἐνδιαφέροντι συγγράμματι τοῦ Κόζερ, Φρειδερίκος ὁ Μέγας ὡς Διάδοχος, ἐν Στουτγάρδῃ 1886. Ἄνθρωπος φρονιμώτατος, ὁδηγήσας τὸν διάδοχον εἰς Κουτρίν, ὁ πρόεδρος δικαστηρίου Χίλλε, κρίνει λίαν αὐστηρῶς περὶ τοῦ Γάλλου «μαμμάκου διδασκάλου, ὅστις καὶ αὐτὸς ἀμαθὴς ὢν, ἐπλήρωσε τὴν κεφαλὴν τοῦ μαθητοῦ διὰ μωριῶν», Κόζερ σελ. 80 : «προφανῶς ἄδικος ἐν τῇ κρίσει». Βεβαίως, ἀλλὰ μέχρι τίνος βαθμοῦ ἄδικος;

σκαλον τῆς κατωτέρας ἐκπαιδεύσεως· ὅλως δὲ ἄγονος φαίνεται ὅτι ὑπῆρξεν ἡ θρησκευτικὴ διδασκαλία.

Ἐνωρὶς καταφαίνεται ἐσωτερικὴ τις ἀντίθεσις μεταξύ τοῦ αὔξοντος υἱοῦ καὶ τοῦ πατρός, ὅστις φαίνεται ὅτι ἔδειξε μεγαλειτέραν φιλοστοργίαν πρὸς τὰ ὑστερότοκα τέκνα του· ἀπέναντι δὲ τῆς τραχείας ὀξύχολίας τοῦ βασιλέως ἐνωρὶς ἐγένετο προσφυγὴ, συμπραττούσης εἰς τοῦτο καὶ τῆς μητρός, εἰς τὴν συγκάλυψιν καὶ τὴν ἀπόκρυψιν.

Τὰ πράγματα ἀπέβησαν χειρότερον ἀκόμη, ὅτε ὁ πρίγκηψ ἔφθασεν εἰς τὴν νεανικὴν ἡλικίαν. Δὲν εἶχε λάβει εἰς χεῖρας οὐδὲν κατάλληλον βιβλίον, ἦτο δὲ ἐμπεποτισμένος ὑπὸ τῆς ιδέας τῶν πλεονεκτημάτων τῆς γαλλικῆς μορφώσεως — τῆς μόνης ἥτις μετεδόθη αὐτῷ ὑπὸ διδασκάλου, ὅστις καὶ αὐτὸς οὐδεμίαν ἄλλην ἐγίνωσκε καὶ αὐτὴν δὲ κατ' ἐπιφάνειαν μόνον κατεῖχε· κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ πατρός ἐδιδάχθη ὑπὸ τινος διδασκάλου, ἐλθόντος ἐκ τῆς αὐλῆς τῆς Δρέσδης, τὸν πλαγίαυλον, τοῦτο δὲ καὶ τὰ γαλλικὰ βιβλία ἀπετέλουν τὴν ἀναψυχὴν καὶ τὴν χαρὰν του, ἅμα ὡς ἐτελείονεν ἡ παράταξις καὶ ἡ τράπεζα.

Ὁ πατὴρ ἠγανάκτει κατ' αὐτοῦ ὡς «ἐκτεθηλυμένου παιδός» (1) ὡς ἔλεγε· δὲν συνετέλεσε δὲ ποσῶς εἰς τὸ νὰ ἐμπνεύσῃ εἰς αὐτὸν σπαρτιατικώτερα αἰσθήματα, τὸ ὅτι παρέλαβεν αὐτὸν δεκαεξαέτη ὄντα εἰς ταξείδιόν τι εἰς τὴν ἀκόλαστον αὐλὴν τῆς Δρέσδης.

Ἀπὸ τοῦ 1726 ἦτο ὁ πρίγκηψ — δεκατετραέτης τότε τὴν ἡλικίαν — ταγματάρχης ἐν τῷ τάγματι τῶν γιγάντων τῆς Ποτσδάμης· μικρὰν ὁμῶς κλίσιν ἐδείκνυσεν εἰς τὰ στρατιωτικά, τοῦθ' ὅπερ ὑπὸ τοιαύτας περιστάσεις εἶναι λίαν εὐνόητον.

Μετὰ ταῦτα ἠκολούθησεν ἡ ἀτυχὴς ἱστορία τοῦ γάμου του, εἶχε δὲ ἐν τούτῳ ὁμοιοπαθῇ τὴν κατὰ τινὰ ἔτη πρεσβυτέραν ἀδελφὴν του Γουλελμίνην, συνωμότιδα δὲ τὴν μητέρα του.

Ὁλίγον κατ' ὀλίγον ἤρχισε ν' ἀποβαίνει εἰς τὸν νεανίαν, ὅστις δὲν ἐπεβλέπετο μὲν βεβαίως αὐστηρῶς, ἀλλὰ διευθύνετο ταλαιπώρως καὶ ἰδιοτρόπως, ὑπὸ δὲ τοῦ βασιλέως δὲν ἠγχιᾶτο καὶ δὲν ἠδύ-

(1) E. M. «Effeminierter Kerl»

να ο νὰ συνεννοηθῇ μετ' αὐτοῦ, ἀφόρητος ὁ βίος, εἰς ὃν ἦτο καταδικασμένος.

Εἶχεν οὗτος τὴν λίαν δεδικαιολογημένην ἐπιθυμίαν νὰ ταξεύδῃ, ὥς ἄλλοι ἡγεμονόπαιδες· ἀλλ' ὥς ἐκ τῶν διαθέσεων καὶ ἰδεῶν τοῦ πατρὸς οὐδεμία τοιαύτη σκέψις ἐπετρέπετο, οὕτω δὲ αἱ ἀόριστοι περὶ φυγῆς σκέψεις, τὰς ὁποίας ἀντήλλαξε μετὰ ἐμπίστων του, μετεβλήθησαν εἰς ὠρισμένον σχέδιον, καὶ ὅταν συνώδευσεν τὸν πατέρα του ἐν ἔτει 1730 κατὰ τι ταξείδιον εἰς «τὴν αὐτοκρατορίαν», πρὸς τὴν μεσημβρινὴν Γερμανίαν, ἐπραγματοποίησεν ἣ ἦτο ἑτοιμος νὰ πραγματοποιήσῃ αὐτὸ ἐγγὺς τῆς Μαγχάϊμ.

Ἄλλ' οἱ περιστοιχιζόντες αὐτὸν ἐγγρηγόρουν, καὶ τὸ σχέδιον δὲν ἔλαβε κἂν ἀρχὴν ἐκτελέσεως· ἐν τούτοις τὸ πρᾶγμα ἐπροδόθη εἰς τὸν βασιλέα, καὶ ἅμα ὥς ἔφθασεν οὗτος ἐπὶ ἰδίου ἐδάφους, εἰς Βέζελ, μετεκαλέσατο ἐνώπιόν του τὸν διάδοχον, ὅστις καὶ ὡμολόγησε τὰ πάντα.

Τὸ πρᾶγμα ἐξητάσθη ὑπὸ σοβαρὰν ἔποψιν, ὥς καὶ πράγματι ἦτο σοβαρόν· ὁ διάδοχος συνελήφθη καὶ ἤχθη εἰς Κουστρίν· δὲν ἠδύνατο νὰ ἐννοήσῃ, τί διενεοῖτο νὰ πράξῃ ὁ εἰς τὰ δεσποτικά πατρικά, εἰς τὰ βασιλικά, εἰς τὰ στρατιωτικά αἰσθήματά του βαθύτατα πληγείς, ἢ μᾶλλον ἐξερεθισθεῖς, βασιλεὺς, διότι ἠδύνατο νὰ προέλθῃ ἐκ τούτου ἀναγκαστικὴ παραίτησις ἀπὸ τοῦ θρόνου, θάνατος, ισόβιος κάθειρξις.

Ὁ Φρειδερίκος Γουλιέλμος παρέπεμψε τὴν ὑπόθεσιν εἰς στρατοδίκεϊον, συγκροτηθὲν ἐκ δέκα πέντε ἀξιωματικῶν διαφόρων βαθμῶν.

Ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου τούτου ὑπεστηρίχθη, ὅτι προαίρεσις μόνον φυγῆς ὑπῆρξε, μὴ φθάσασα εἰς ἐκτέλεσιν· λιποταξίας δὲ, ὥς ἐχαρακτήριζε τὸ πρᾶγμα ὁ Φρειδερίκος Γουλιέλμος, δὲν ὑπῆρχαν ποσῶς τὰ στοιχεῖα· οἱ στρατιωτικοὶ νόμοι δὲν προβλέπουσι τὴν περίστασιν ταύτην· ἔπειτα δὲν προσήκει εἰς αὐτοὺς, ὑποτελεῖς καὶ ὑπηκόους ὄντας, νὰ δικάσωσι περὶ πράξεων ἀνηκουσῶν εἰς τὸν ἰδιαίτερον κύκλον τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας.

Σπουδαίως βεβαίως δὲν θὰ ἐσκέφθη ὁ βασιλεὺς νὰ τιμωρήσῃ τὸν υἱὸν του διὰ τῆς ποινῆς τοῦ θανάτου οὐδὲ κατὰ τὴν πρώτην ἐκρηξιν τῆς ὀργῆς του· διὸ οὐδὲν ἀντεῖπε κατὰ τῆς ἀποφάσεως τοῦ δικαστηρίου. Μετέβαλεν ὅμως τὴν ἐπιεικὴ ἀπόφασιν αὐτοῦ κατὰ

τοῦ ὑπολοχαγοῦ Κάττε, ὅστις ἦτο ἐν γνώσει καὶ ὑπεβοήθει τὸ σχέδιον, καὶ ὅστις δυστυχῶς δὲν κατώρθωσε νὰ δραπετεύσῃ, εἰς θάνατον.

Διαπράττων ὁ Φρειδερίκος Γουλιέλμος τὴν ἀδικίαν ταύτην, ἐφρόνει εἰλικρινῶς, ὅτι ἡγωνίζετο τὸν ἀγῶνα τοῦ δικαίου· διὰ τοῦτο ἀπέβη εἰς μάτην ἡ αἰτήσις χάριτος τοῦ δυσμοίρου ἀξιωματικοῦ τῶν σωματοφυλάκων.

Χαρακτηρίζει δὲ τὴν δικαιοσύνην ταύτην τῆς ἀπολυταρχίας τὸ γεγονός, ὅτι ἐπὶ τῇ ἰδιαιτέρᾳ διαταγῇ τοῦ βασιλέως ἡ θανατικὴ ἀπόφασις ἐξετελέσθη — τὴν 6 Νοεμβρίου — ὑπὸ τὰ παράθυρα τοῦ πρίγκιπος : Ὁ δὲ Κάττε τὸ ἐφ' ἑαυτὸν ἐδειξε κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην στιγμὴν στάσιν ἀρρενωπὸν καὶ ἀξιοπρεπεῖ.

Βαθμιαίως μόνον καὶ λίαν βραδέως κατέπεσεν, ἀφοῦ εἶχε πέσει τὸ θῦμα τοῦτο, ἡ ἀγρία ὀργὴ τοῦ βασιλέως, ὅστις φαίνεται ὅτι οὐδόλως ἐσκέφθη πῶσον ὑπεύθυνος ἐπὶ τοῖς γενομένοις ὑπῆρξεν αὐτὸς οὗτος διὰ τῆς διαστρόφου καὶ τραχείας συμπεριφορᾶς του πρὸς τὸν δεκαοκταετῆ νῦν πρίγκιπα.

Ἐπὶ τοῦ βίου τοῦ Φρειδερίκου τὸ γεγονός τοῦτο ἤσκησε καιρίαν ἐπιρροήν, ἀλλὰ δὲν δύναται τις νὰ ὑποστηρίξῃ ὅτι ἡ ἐπιρροὴ αὕτη ὑπῆρξεν ἀπολύτως εὐεργετικὴ. Ἡ θέσις αὕτη ἐφωτίσθη αἴφνης ὡς ὑπὸ ἀστραπῆς· ἐνῶ μέχρι τοῦδε δὲν εἶχε δυνηθῇ ν' ἀποφασίσῃ ὅπως δηλώσῃ πρὸς τὸν πατέρα μετάνοιαν διὰ τὰς παραλείψεις καὶ παρεκτροπὰς τῶν ὁποίων ἀνεγνώριζεν ἑαυτὸν ἔνοχον, ἐξηναγκάσθη νῦν νὰ ὑποταχθῇ ὀλοσχερῶς καὶ ἄνευ ὁρων καὶ νὰ δηλώσῃ ἐπισήμως μετάνοιαν καὶ νὰ ὀρκισθῇ περὶ τοῦ μέλλοντος.

Καὶ ὅμως ἔπρεπε νὰ γίνη : ὁ δὲ διαυγὴς νοῦς του ὡς καὶ ἡ ἠθικὴ συνείδησίς του, ἡ ἐξεγερθεῖσα ἐν ὅλῃ τῇ δυνάμει ὑπὸ τοῦ τυφῶνος τούτου, ἔλεγον αὐτῷ, ὁ μὲν ὅτι ὤφειλε νὰ πείσῃ τὸν πατέρα του περὶ τῆς εἰλικρινείας τῆς μεταμελείας ταύτης, ἡ δὲ ἄλλη, ὅτι ἦτο καιρὸς, νὰ σκεφθῇ περὶ τῆς μελλούσης βασιλικῆς κλήσεώς του καὶ νὰ τρέψῃ ἑαυτὸν ἐπὶ σπουδαιότερα.

Ὁ βίος αὐτοῦ ἔλαβε νῦν κανονικωτέραν πορείαν. Μετὰ μακρὰν φυλάκισιν ἐστάλη ὁ Φρειδερίκος εἰς Κουστρίν, ὅπου πρὸς μεγάλην ὑφέλειάν του εἰργάζετο εἰς τὸ στρατιωτικὸν καὶ κτηματολογικὸν γραφεῖον· ἐκ τῆς πείρας δὲ τῆς δημοσίας ὑπηρεσίας ἔμαθεν εἰς τί συνίστατο ἡ ἰσχὺς τοῦ πατρὸς του καὶ τί πράγματι μέγα διέπραξεν

οὗτος, ὁ δὲ πατήρ ἀνεγνώρισεν ἐξ ἄλλου ἐκ τῶν ἐργασιῶν τοῦ Φρειδερίκου, ὡς πρὸς τὰς ὁποίας κατ' ἀρχάς ὑπώπτευεν, ὅτι ὁ πρίγκηψ ἐβοηθεῖτο ὑπὸ ἄλλων, ὅτι εἶχε τὸ ὑλικὸν ὅπως ἀποβῇ καλὸς οἰκονομολόγος, καίτοι ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐδυσπίσται καὶ ἡ ὁγὴ αὐτοῦ ἐξεδηλοῦτο ἄλλοτε μὲν κατὰ κωμικὸν καὶ ἄλλοτε κατὰ τροπὸν ἀπειλητικὸν καὶ τυραννικόν. Ὁ ἀλιτήριος δὲν κουρεύεται» ἔγραφε τὴν μίαν φορὰν, καὶ «Βλέπω ὅτι ὁ ἀλιτήριος δὲν ἀπομακρύνεται ἀπὸ τῆς ψευδοῦς του ἀρχῆς περὶ προορισμοῦ (Praedestination)· ἂν θέλῃ νὰ ὑπάγῃ εἰς τὸν διάβολον, ὥρα του καλῆς», ἔλεγε τὴν ἄλλην φορὰν, ὅτε ἀνγγέλθη αὐτῷ, ὅτι ὁ πρίγκηψ ἐμμένει εἰς τὴν «πλάνην» ταύτην, ἥτις ἐν τούτοις εἶναι λίαν καθυβριστικὴ δοξασίη.

Περὶ τὰ τέλη τοῦ Φεβρουαρίου τοῦ 1732 ὁ διάδοχος ἐγένετο συνταγματάρχης διοικητὴς συντάγματος πεζικοῦ ἐδρεύοντος ἐν Ρούππιν, καὶ ἔδειξε νῦν ὅτι καὶ ἐπὶ τοῦ σταδίου τούτου δὲν ἦτο ἀνίκανος.

Πληρέστερον ὅμως κατεπράυνε τὸν βασιλέα διὰ τῆς εὐπειθείας μεθ' ἧς ἐδέχθη τὴν σύζυγον, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἐκλέξει δι' αὐτὸν ὁ πατήρ—μίαν περιγίπισσαν Ἑλισάβετ Χριστίνην τῆς Βρουμβόικης Βέβερν, ἥτις βεβαίως δὲν ἠτύχησε διὰ τοῦ γάμου τούτου (1733). Ἐν τούτοις διήλθεν αὕτη μετὰ τοῦ διαδόχου ἔτη τινὰ εὐτυχίας ἐν τῷ ἀνακτόρῳ Ρέϊνσβεργ, ὅπερ εἶχεν ἐγείρει αὐτῷ ὁ βασιλεὺς, καὶ εἰς τὸ ὅποιον ἐγκατεστάθη τὸ νεαρὸν ζεῦγος τὸν Αὐγούστον τοῦ 1736, ὡραῖον τετράγωνον ἀνάκτορον ἐν τῷ μέσῳ δασῶν καὶ ὑδάτων ἐγγὺς τοῦ Ρούππιν.

Ἐνταῦθα, ἔχων καιρὸν καὶ ἐλευθερίαν νὰ ζήσῃ κατὰ τὰς ἰδέας του, ἐμορφώθη τελείως : κατεγίνετο εἰς τὴν μουσικὴν, εἰς ἀναγνώσεις, εἰς ἀνταποκρίσεις· ἐνταῦθα—καὶ συνέθη τοῦτο ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὴν ἐγκατάστασίν του—συνεδέθη δι' ἐπιστολῆς φιλοφρονεστάτης μετὰ τοῦ μεγάλου Γάλλου συγγραφέως τῆς ἐποχῆς, τοῦ Βολταίρου, εἰς ὃν κατὰ τὴν ἀνοιξὶν τοῦ ἔτους 1739 ἔπεμψε τὸν χαρακτηριστικὸν καρπὸν τῆς ἐν τῷ ἀνακτόρῳ Ρέϊνσβεργ διατριβῆς του, τὸν Ἀντιμακία θέλην—μικρὸν σύγγραμμα, ἐν ᾧ ἀνεσκεύασεν, ἢ μετ' ἀγανακτῆσεως ἀπέκρουσε τὰς ἰδέας ἃς ὁ Φλωρεντινὸς πολιτικὸς ἔχει ἐκθέσει ἐν τῷ «Πρίγκιπι» οὗτοῦ, καὶ παρέχει ἐξ ἄλλου τὸ ἴδιον ἑαυτοῦ ἰδεῶδες ἡγεμόνος εἰς πάλλουςιν καὶ γλαφυράν γαλλικὴν γλῶσσαν.

Τὸν σκοπὸν τοῦ Ἰταλοῦ—τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ χώρας ἀπὸ τῶν βαρβάρων, σκοπὸν ὅστις ἤγριαζεν ἐν τῷ ζωηρῷ ἐθνικῷ αἰσθηματί του πᾶν μέσον,—δὲν ἐνόησεν ὁ Φρειδερίκος· ἀλλ' ἡ ἀντιληψις τῆς βασιλείας ὡς λειτουργήματος, καὶ τοῦ βασιλέως ὡς τοῦ *premier domestique* (1) τῶν λαῶν του, ἔχει μεγάλην σημασίαν καὶ κατενοήθη ἄριστα· τοῦτο δὲ τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ οὐδεὶς πλέον λόγος περὶ θρησκευτικῆς καὶ μερικώτερον χριστιανικῆς ἀντιλήψεως καὶ θεμι-
λιώσεως τῆς βασιλείας.

Διότι ἀπὸ τῆς θεωρίας ταύτης, ἀπὸ τῆς χριστιανικῆς θεωρίας τοῦ βίου, ἀπεῖχεν ἤδη ὁ Φρειδερίκος τόσον ὅσον καὶ ὁ Βολταίρος, ἢ κάλλιον εἰπεῖν οὐδέποτε ἐπρέσβευσε τοιαύτην θεωρίαν. Τὴν θεωρίαν ταύτην δὲν συνήνητησεν οὐδέποτε ἐν τῷ προσώπῳ ἀληθῶς σημαίνοντος καὶ ἐπιβλητικοῦ ἀνδρός· ἐνταῦθα δὲ καταδεικνύεται περισσότερον ἢ ἀλλαχοῦ που τὸ εἰς ἄκρον ἀνεπαρκές τῆς διδασκαλίας, ἣν εἶχε διατάξει ἐν τῇ στενότητι τῶν ἰδεῶν του ὁ πατήρ του, καὶ ἥτις ἐστερεῖτο ἐν μεγίστῳ βαθμῇ παντὸς βαθυτέρου μορφωτικοῦ σπέρματος.

Ἀξιοσημείωτον εἶναι μόνον ὅτι, ὡς πάντας τοὺς ἰσχυροὺς χαράκτῆρας, οὕτω καὶ τὸν πρίγκιπα προσεῖλκυσε κατ' ἐξοχὴν ἡ καλθίνιστικὴ θεωρία περὶ θείας αἰτιότητος, ἢ περὶ προορισμοῦ ὁδοῦ, τὴν ὁποίαν τούναντίον ἀπεστρέφετο ὁ πατήρ του, ὅστις πανταχοῦ ἀνεζήτηε τὴν ὑπεύθυνον ἐνέργειαν, τὴν καλὴν πράξιν, ἥτις κατὰ τρόπον ἀπτόν ἦτο ἀξιοποινος ἢ ἐπιβραβεύσιμος, καὶ τοῦτο διότι ἡ ὁδοῦ αὕτη κατήργει τὴν κυριωτέραν κινητήριον δύναμιν, κατὰ τὴν γνώμην του, τὴν ἐλευθερίαν τῆς ἀνθρωπίνης βουλήσεως.

§ 530. **Τελευταῖοι χρόνοι τοῦ Φρειδερίκου Γουλιέλμου.**—Φαίνεται ὅτι ὁ Φρειδερίκος Γουλιέλμος δὲν διέγνωσεν, ὅτι ὁ διάδοχός του ἴστατο ἐπὶ τοῦ εὐδάφους ἄλλης πίστεως, ὅτι ἀνῆκεν ἀληθῶς εἰς ἄλλον κόσμον.

Ὁ διάδοχός του οὗτος ἐπολιτεύθη κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη λίαν φρονίμως, καὶ ὁ βασιλεὺς ἐνόησεν, ὅτι αὐτὸς ἦτο ὁ προσήκων διάδοχος καὶ συντελεστής τοῦ ἔργου του, καίτοι δὲν διέγνωσε τὰ ὑπέροχα χαρίσματα αὐτοῦ.

Ὅτε ἠσθάνθη ὅτι τὸ τέλος αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον πρὸ πολλοῦ εἶχε

(1) Σ. Μ. Πρώτου θεράποντος.

προαγγελθῇ, ἐπλησίασεν, μετεκαλέσατο πλησίον του τὸν Φρειδερίκον. Καί ὅτε ὁ Φρειδερίκος Γουλιέλμος, διαθέτων τὰ τοῦ οἴκου του, ἐξήγει εἰς αὐτὸν τὴν κατάστασιν τοῦ κράτους, του καὶ τὰς σχέσεις αὐτοῦ μετὰ τῶν διαφόρων δυνάμεων, εἶδεν ὅτι ὁ υἱὸς του ἡγνῶει αὐτόν, καὶ εὐχαρίστησε τὸν Θεὸν, ὅτι εἶχε δώσει αὐτῷ τόσον καλὸν υἱόν, μετεβίβασε δὲ αὐτῷ καὶ ὁ ἱῶος ἀκόμῃ τὴν ἀρχήν, καὶ οὕτω ἀπέθανε τὴν 31 Μαΐου τοῦ 1740.

Κατέλιπε δὲ εἰς τὸν διάδοχόν του καλῶς διωργανωμένην πολιτείαν ἐκ 2,240,000 κατοίκων ἐπὶ 2,275 τετραγωνικῶν μιλίων, δημόσιον θησαυρὸν πλήρη ὀκτῶ ἑκατομμυρίων ταλήρων καὶ στρατὸν ἐτοιμοπόλεμον ἐξ 100,000 ἀνδρῶν.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΕΚΤΟΝ

Ο ΑΪΩΝ ΦΡΕΙΔΕΡΙΚΟΥ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

Θάνατος Φρειδερίκου Γουλιέλμου τοῦ Α΄. καὶ
Καρόλου τοῦ Σ΄. : Ἀπαρχαὶ Φρειδερίκου
τοῦ Β΄. καὶ τῆς Μαρίας Θηρεσίας.
Οἱ δύο σιλεσικοὶ πόλεμοι καὶ ὁ περὶ
αὐστριακῆς διαδοχῆς πόλεμος

§ 531. Ἀνοδος εἰς τὴν ἀρχὴν Φρειδερίκου τοῦ Β΄. — Ἐν ἡλικίᾳ εἴκοσι καὶ ὀκτὼ ἐτῶν ἀνῆλθεν εἰς τὴν ἀρχὴν Φρειδερίκος ὁ Β΄., ἀσυγκρίτως ὑπέρτερος πάντων τῶν ἡγεμόνων τοῦ χοχενζολλερνικοῦ οἴκου κατὰ τὴν διαύγειαν τοῦ νοῦ, κατὰ τὸ σθένος τῆς θελήσεως, κατὰ τὴν γοργότητα περὶ τὸ ἀποφασίζειν καὶ ἐνεργεῖν, καὶ πάντων τῶν συγχρόνων ἡγεμόνων ὡς πρὸς πᾶσαν βασιλικὴν ἀρετὴν.

Πολιτικὸν σχεδίασμα τὸ ὁποῖον εἶχε καταστρώσει ἐν Ρεῖνσθεργ ἀποδεικνύει, ὅτι ἀνῆρχετο εἰς τὸν θρόνον φέρων πλήρη καὶ σαφῆ συνείδησιν περὶ τῆς θέσεως τοῦ κράτους του καὶ περὶ τῶν καθηκόντων τὰ ὁποῖα ἐπέβιλλεν αὐτῷ αὕτη, ἀμέσως δὲ ἀπέδειξεν, ὅτι καὶ ὡς πρὸς τὰς διαφόρους λεπτομερείας προεῖχε πάντων τῶν περιστοιχιζόντων αὐτὸν κατὰ τὴν φυσικὴν ὀξύνοϊαν.

Εἰς τοὺς ὑπουργοὺς αὐτοῦ ἔλεγεν, ὅτι δὲν ὑπάρχει διαφορὰ μεταξὺ συμφερόντων τοῦ κυρίου καὶ συμφερόντων τῆς χώρας: «τὸ συμφέρον τῶν κρατῶν μου εἶναι καὶ ἐμὸν συμφέρον»· ἡμέρας τινὰς βρα-

αὐτερον κατηργήθησαν τὰ βασανιστήρια· ἀπὸ τῶν πρώτων ἐβδομάδων τῆς ἀρχῆς του χρονολογεῖται ἡ ἀπόφασις, καθ' ἣν εἰς τὰ κράτη ταῦτα πᾶσαι αἱ θρησκεῖαι εἶναι ἀνεκταὶ καὶ ἕκαστος ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ εἶναι εὐσεβὴς καθ' ὅσον δήποτε τρόπον κρίνῃ καλλίτερον· ὁ δὲ στρατὸς ἡξήθη κατὰ δέκα ἐξ τάγματα καὶ τινὰς ἱλας ἱππικοῦ.

Εἰς ἐκ τῶν πρώτων τοὺς ὁποίους ἐκάλεσεν ἐνώπιόν του ἦτο εἰς νοήμων ἔμπορος τοῦ Βερολίνου, ὁ Ἰωάννης Ἑρνέστος Γοτσκόβσκις, τὸν ὁποῖον εἶχε γνωρίσει ἤδη ὁ βασιλεὺς ἐν Ρέινσβεργ καὶ ὃν παρώτρυνε νὰ προσελκύσῃ εἰς τὴν χώραν πολλοὺς χρησίμους καὶ δεξιούς «ἐργάτας καὶ τεχνίτας.» (1)

§ 532. Θάνατος τοῦ αὐτοκράτορος Καρόλου τοῦ Σ'. — Τὸ σθένος αὐτοῦ ἀνέπτυξεν ὁ Φρειδερίκος κατὰ πρῶτον εἰς ἀσήμενον ἔριν πρὸς τὸν ἐπίσκοπον τῆς Λυττίχης, μεθ' οὗ δὲν εἶχε κατορθώσει μέχρι τοῦδε ἡ πρωσικὴ κυβέρνησις νὰ ἔλθῃ εἰς συμφωνίαν τινά, ὅπως παύσῃ αὗτος τὰς ἐν τῇ μικρᾷ ἐξουσιάρχίᾳ Χέρσταλ τῆς ὀραγγικῆς κληρονομίας ὑπερδασίας του.

Ἀπηυθύνθη τῷ ἐπισκόπῳ τελεσίγραφον, καὶ ἐπὶ τῇ ἀποτόμῃ ἀπαντήσῃ του εἰσέβαλον στρατεύματα εἰς τὴν χώραν· τὴν 20 Ὀκτωβρίου ὁ κληρικὸς κύριος ὑπέκυψε, παραιτηθεὶς τῶν ἐπὶ τοῦ Χέρσταλ ἀξιώσεων. Ἐγένετο δὲ τοῦτο καθ' ἣν ἡμέραν ἀπέθνησκεν ἐν Βιέννῃ ὁ αὐτοκράτωρ Κάρολος ὁ Σ'.

§ 533. Αἱ ἐπὶ τῆς Σιλεσίας ἀξιώσεις. — Ὁ βασιλεὺς ἦτο τῆς γνώμης, ὅτι ἔπρεπε νὰ δοκιμάσῃ τὴν δύναμίν του κατὰ πρῶτον ἐν τῷ ζητήματι τῆς κληρονομίας τῆς Ἰουλίχης καὶ Βέργης, ζητήματι τὸ ὁποῖον ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν ἠδύνατο νὰ παρουσιασθῇ ἕνεκα τοῦ προβεβηκότος τῆς ἡλικίας τοῦ ἐκλέκτορος τοῦ Παλατινάτου, ὑπὸ τὸ πνεῦμα δὲ τοῦτο ἐπεμψε πρέσβεις εἰς τὰς αὐλὰς τῶν Βερσαλιῶν, τῆς Βιέννης καὶ τοῦ Ἀννοβέρου, — πρέσβεις, οἵτινες μετὰ κενῶν λόγων ἐπιστρέψαντες, εἶχον προσκομίσει ἐντοσούτῳ εἰς τὸν βασιλεῖα τὸ χρήσιμον μάθημα, ὅτι οὐδὲν ἠδύνατο νὰ γίνῃ διὰ διαπραγματεύσεων κατὰ τὸν μέχρι τοῦδε τρόπον.

Ὁ ἀπροσδόκητος θάνατος τοῦ αὐτοκράτορος, περὶ οὗ ἔλαβε τὴν εἰδήσιν ἐν Ρέινσβεργ τὴν 26 τοῦ μηνός, ἤνοιξε νέαν πολλὰ με-

(1) Σ. Μ. «Ouvriers und Künstler.»

γαλείτερον ζήτημα. Ἡ διαδοχὴ ἐν τοῖς αὐστριακοῖς κράτεσιν, ὑπὲρ ἧς εἶχε λάβει πρόνοιαν ὁ ἀποθανὼν αὐτοκράτωρ διὰ τῆς «πραγματικῆς» του ἀέγκρίσεως», ἠδύνατο νὰ προσβληθῇ, πράγματι δὲ ταχέως προσεβλήθη ὑπὸ τοῦ πρέσβεως τῆς Βαυαρίας ἐν ὀνόματι τοῦ κυρίου του, ὅστις μόνον ὡς μεγάλην δούκισσαν τῆς Τοσκάνας ἀνεγνώριζε τὴν θυγατέρα Καρόλου τοῦ Σ'. Μαρίαν Θηρεσίαν.

Χαλεπὸς ἄγων προσήγγιζε προφανῶς διὰ τὸν οἶκον τοῦ Ἀψβούργου, τοῦ ὁποίου τὰ κράτη εἶχεν ἀφήσει ὁ αὐτοκράτωρ εἰς κατάστασιν ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν λίαν ἀνώμαλον. Οὕτω δὲ ταχύτερον πάσης προσδοκίας ἦλθεν ἡ στιγμή, δι' ἣν πρὸ πολλοῦ ἦτο παρεσκευασμένος ὁ Φρειδερίκος, καὶ καθ' ἣν ἠδύνατο νὰ ἄρῃ τέλος ἐν ἀρχαῖον ἄδικον, διεκδικῶν τὰ δικαιώματα τοῦ οἴκου του ἐπὶ τῆς Σιλεσίας.

Διὰ τοῦ ρητορικοῦ ὕφους, τὸ ὁποῖον ἔμαθε παρὰ τῶν Γάλλων, παρέστησεν ἐν τοῖς ἀπομνημονεύμασιν αὐτοῦ ὡς τὸ κύριον ἐλατήριον τῆς ἐνεργείας του περισσότερον τοῦ δέοντος τὸν σκοπὸν τῆς κτήσεως δόξης : καὶ ἀληθῶς ἡ δόξα παρ' ἀνδρὶ τοιούτῳ εἶναι σπουδαῖον κτῆμα καὶ καλὸν κεφάλαιον, ἀλλὰ τὸ ὀρθότερον ἦτο, ὅτι πρὸς τῇ καλῇ εὐκαιρίᾳ ὑπῆρχε καὶ ἐν ἀρχαῖον δίκαιον.

Ἐπρόκειτο δὲ περὶ τοῦ ἄνω σιλεσικοῦ δουκάτου Γαίγερνδορφ καὶ περὶ τῶν τριῶν κάτω σιλεσικῶν, τῆς Λειγνίστης, τῆς Βρείγης καὶ τοῦ Βολάου· τὸ ἐπὶ τῶν τελευταίων δικαίωμα, στηριζόμενον ἐπὶ συνθήκης ἀμοιβαίας κληρονομίας, κατεπατήθη διὰ τῆς βίας ὑπὸ τοῦ Ρωμαίου αὐτοκράτορος Φερδινάνδου ἐν ἔτει 1546, αἱ δὲ περιστάσεις ἕκτοτε δὲν ἐπέτρεψαν τὴν διεκδίκησιν τοῦ δικαιώματος τούτου.

Ἐν ἔτει 1675, κατὰ τὸν θάνατον τοῦ τελευταίου δουκὸς, ῥητῶς ἠξίωσε τὴν κτῆσιν τοῦ δουκάτου ὁ μέγας ἐκλέκτωρ, ἠρκέσθη ὁμῶς τέλος, ὡς ἐμνημονεύσαμεν, εἰς τὴν παραχώρησιν τοῦ Σβειδουζίου θέματος. Τὴν συμφωνίαν ὁμῶς ταύτην εἶχεν ἀναιρέσει ὁ οἶκος τοῦ Ἀψβούργου διὰ πρᾶξικοπήματος, δι' οὗ, εἶναι ἀληθές, ἐπλήγωσε ἑαυτόν, ἀποσπᾶσας παρὰ τοῦ τότε διαδόχου τῆς ἐκλεκτορίας χρυφίως τὴν ὑπόσχεσιν περὶ ἀποδόσεως τοῦ θέματος. Οὗτος δὲ, τηρῶν τὸν λόγον του, ἀπέδωκε τὸ Σβειδουζιον θέμα.

Ἀλλὰ κατ' ἀκολουθίαν τούτου ἐπανῆλθεν ἡ προτέρα νομικὴ

σχέσις, ανέκτησαν τὴν ἰσχύν των αἱ βρανδεμβουργικαὶ ἀξιώσεις, μόνον δὲ ἢ ὅλως ἀσύνητος ὑπεροψία τῆς βιενναίας αὐλῆς ἠδύνατο νὰ ὑποστηρίξη, ὅτι διὰ τῆς ἐπιτυχίας τῆς ὁλοπλοκίας ἐκείνης ἢ ὑπόθεσις εἶχε λυθῇ διὰ παντός.

Ὁ Φρειδερίκος Β'. προέτεινε νῦν εἰς τὴν βασίλισσαν τῆς Οὐγγαρίας καὶ Βοημίας τὴν συνδρομὴν τοῦ πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς «πραγματικῆς ἐγκρίσεως», ἀπήτησεν ὁμως συγχρόνως πλήρη ἀντιπαροχὴν διὰ τὸν κίνδυνον εἰς ὃν ὡς ἐκ τούτου ἐξετίθετο, καὶ ὑπέδειξε κατὰ τρόπον ἀποκλείοντα πᾶσαν ἀμφιβολίαν, ὅτι ἡ ἀντιπαροχὴ αὕτη συνίστατο εἰς τὴν παρχωρήσιν τῆς Σιλεσίας.

Καὶ οἱ ὑπουργοὶ δὲ αὐτοῦ Πόδεβιλς καὶ Σθέριν ἦσαν ὑπὲρ τῆς διεκδικήσεως τῶν ἀξιώσεων. Ἦθειλον ὁμως νὰ προέλθωσιν εἰς διαπραγματεύσεις, νὰ θέσωσι πρὸς τοῦτο εἰς κίνησιν καὶ ἄλλας δυνάμεις· ἀλλ' ὁ βασιλεὺς ἐγίνωσκε κάλλιον τί ἔπρεπε νὰ γίνη, ἀποδείξας ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὅτι ἦτο νοημονέστερος πάντων τῶν ὑπουργῶν του· διότι ἐτράπη πάραυτα τὴν μόνην ὀρθὴν ὁδόν, τὴν ὁδὸν τῆς ἐνεργείας.

§ 534. Ἡ Μαρία Θηρεσία. — Ἡ Μαρία Θηρεσία εἶχε καταλάβει τὴν ἐξουσίαν, ἡ δὲ πεποίθησις μεθ' ἧς ἐπελήφθη τῶν καθηκόντων τῆς ἡ νεαρᾶ, ὡραία, σθεναρὰ τὴν θέλησιν καὶ νοημονεστάτη ἡγεμονίς, καίτοι κατὰ τρόπον μωρότατον εἶχε κρατηθῇ μέχρι τοῦδε μακρὰν τῶν δημοσίων πραγμάτων, ἀνεζωογονήσας πάραυτα τὸν ἀπονεαρκωμένον ὀργανισμόν τῆς ἐσκωριασμένης κυβερνητικῆς μηχανῆς.

Ἡ βασίλισσα, ἐμπεποτισμένη ὑπὸ τῆς ιδέας τοῦ δικαίου τῆς ὡς ὑπὸ θρησκευτικῆς τινος ἀληθείας, ἐθεώρησε τὰς προτάσεις τοῦ Φρειδερίκου ὡς προσβολὴν· ἐκλινον λοιπὸν οἱ ἐν Βιέννῃ ὑπὲρ τῆς γνώμης τοῦ νὰ μὴ λάβωσιν αὐτὰς ὑπὸ σπουδίαν ἔποψιν.

Ἀλλ' ὁ νέος τῆς Αὐστρίας πρεσβευτῆς, ὅστις μετέβη περὶ τὰ τέλη τοῦ Νοεμβρίου διὰ τὴν Σιλεσίας εἰς Βερολῖνον, ὁ Βόττας, ἅμα ὡς διήλθε τὰ πρωσικὰ σύνορα, εὔρε πάσας τὰς ὁδοὺς πεπληρωμένας στρατευμάτων κατευθυνομένων πρὸς νότον· κατὰ τὴν δευτέραν δὲ τῆς 9 Δεκεμβρίου ἀκρόασιν πρὸς τῷ βασιλεῖ ἀπεκάλυψεν αὐτῷ ὁ Φρειδερίκος, ὅτι πράγματι ἐμελέτα τὴν κατάληψιν τῆς Σιλεσίας· τὴν 13 ἀπῆλθεν ὁ ἴδιος πρὸς τὸν στρατόν, τοῦ ὁποῦ αἱ πρῶται φάλαγγες διέβησαν τὰ σύνορα τὴν 16 τοῦ μηνός.

Τὴν ἐπαύριον ἔφθασεν ὁ πρέσβυς αὐτοῦ εἰς Βιέννην, καὶ ἐξέθεσε τὰ πράγματα εἰς τὸν μέγαν δούκα σύζυγον, ὅστις ἔμεινεν ἐμβρόντητος.

Ἐν τῇ ἀμέσως συγκροτηθείσῃ συνεδριάσει τοῦ ἀνακτοβουλίου τῶν ὑπουργῶν τινὲς ἦσαν ὑπὲρ τῆς συνάψεως διαπραγματεύσεων μετὰ τοῦ βασιλέως : ἀλλὰ τὸ ἀποτέλεσμα ἦτο, ἀφοῦ ἡ νεαρὰ βασίλισσα ἦτο τελείως ἀποφασισμένη, ἡ ἄνευ ὄρων ἀπόρριψις τῶν πρωσικῶν ἀπαιτήσεων, αἵτινες ἔφερον τὸν προσβλητικὸν τύπον προσφορᾶς, ἡ δὲ ἀπόφασις αὕτη ἦτο ἀληθῶς φυσικωτάτη ὡς ἐκ τῆς ὑφισταμένης καταστάσεως τῶν πραγμάτων.

Ὁ Φρειδερίκος κατ' ἀρχὰς δὲν εὔρεν οὐδεμίαν ἀντίστασιν, εἶχε δὲ καὶ σύμμαχον ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ τῆς ὁποίας ἐπεδιώκετο ἡ κατάληψις πρὸ πολλοῦ παρασκευασθέντα αὐτῷ ὑπ' αὐτῆς ταύτης τῆς ἐλκεϊνῆς αὐστριακῆς κυβερνήσεως.

Ἡ Αὐστρία εἶχε καθ' ἑαυτῆς καὶ ἐν ἄλλο ἀκόμη δίκαιον, πλὴν τοῦ δικαίου ἢ ἀδίκου τῶν ἀρχαίων περγαμηνῶν. Ἡ οἰκτρὰ αὕτη κυβερνήσις, ἀφ' ὅτου κατέλαβε τὴν χώραν, ἐφαίνετο ὡς νὰ μὴ εὐρίσκειν ἐν αὐτῇ ἄλλο τι συμφέρον, εἰ μὴ τὴν κακοποίησιν τῶν προτεσταντῶν, τοὺς ὁποίους δὲν κατάρθρωσεν ἀκριβῶς νὰ ἐξοντώσῃ.

Ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν οἱ παροξυσμοὶ οὗτοι τοῦ φανατισμοῦ ἐλάμβανον ὀξὺν χαρακτῆρα· ἔπειτα πάλιν ἐπῆρχετο ἀνάπαυλά τις, ὡς ὅτε εὐρίσκετο ἐγγύς, ἐν Σαξωνίᾳ, ὁ Κάρολος ΙΒ' τῆς Σουηδίας· ἐν τοσούτῳ καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς μεγαλειτέρας ἡσυχίας διεπράττοντο μερικῶς παντὸς εἶδους αἵσχη, δὲν ὑπῆρχε δὲ οὐδεμία ἐλπίς, ὅτι ἠδύνατο νὰ μεταβληθῇ ἡ κατάστασις αὕτη ἐπὶ τῆς νέας ἡγεμονίδος, ἥτις, ὅσαι ὥποτε καὶ ἂν ἦσαν αἱ προσωπικαὶ ἀρεταὶ αὐτῆς, ἦτο ἐν τοῦτοις καὶ αὐτὴ δούλη τῶν Ἰησουϊτῶν, ὡς καὶ ὅλος ὁ οἶκος αὐτῆς.

Ἀμέσως δὲ κατεδείχθη, ὅτι ἡ ἀψβουργικὴ ἐξουσία δὲν εἶχε ποσῶς βαθείας ρίζας ἐν τῇ χώρᾳ καὶ ὅτι μέγα μέρος τῶν ὑπηκόων ἐθεώρουν τὸν ξένον βασιλέα ὡς ἐλευθερωτὴν των, μάλιστα ἀφοῦ ἡ διαγωγὴ τῶν εἰσβαλόντων στρατευμάτων ἦτο ἄμεμπτος.

Ἠκολούθησαν δὲ τὰ στρατεύματα ταῦτα τὴν ὁδὸν τοῦ Ὁδέρου, οὗ ἡ νοτιανατολικὴ καὶ βορειοδυτικὴ πορεία διαγράφει τὸ μέσον τῆς χώρας. Ὡς πρὸς τὸ πρῶτον τῶν φρουρῶν της, τὸ Γλογάον ἠρκέσθη-

σαν οἱ Πρώσοι νὰ θέσωσιν αὐτὸ ὑπὸ ἀποκλεισμόν : ἐξ ἄλλου ἡ πρώτη πόλις τῆς χώρας, ἡ Βρεσλαύα, μετέστη πρὸς τὸν Φρειδερίκον ἀμαχητί.

Ἦτο δὲ ἀρκούντως χαρακτηριστικὸς τῆς καταστάσεως τῆς χώρας ὁ τρόπος καθ' ὃν ἐγένετο ἡ μετάστασις αὕτη. Ἡ πόλις εἶχε τὸ ἀρχαῖον προνόμιον τοῦ νὰ ὑπερασπίζῃ ἑαυτὴν μόνον δι' ἰδίων ἑαυτῆς στρατευμάτων, τὸ προνόμιον δὲ τοῦτο δὲν εἶχε καταργηθῇ ὑπὸ τῆς οἰκτρᾶς κυβερνήσεως τῆς χώρας, καὶ ὅτε νῦν ἦλθεν ἐκ Βιέννης ἡ διαταγή, ὅπως τεθῇ ἡ πόλις εἰς κατάστασιν ἀμύνης, οἱ προτεσταντίζοντες κάτοικοι ἔλαβον ὡς πρόφασιν τὸ ἀρχαῖον τοῦτο δικαίωμα : δι' ἐπαναστάσεως, οὕτως εἶπεῖν, κατέλαβον τὴν ἐξουσίαν, πλησιαζόντων δὲ νῦν τῶν Πρώσων καὶ καταλαβόντων τὰ προάστεια, συνωμολογήθη εὐκόλως μετ' αὐτῶν «συνθήκη οὐδετερότητος», ἥτις ὑπὸ τὰς παρούσας περιστάσεις μόνον εἰς τὸν βασιλέα ἦτο συμφέρουσα.

Μέχρι τέλους Ἰανουαρίου, ὅποτε ὁ Φρειδερίκος ἐπανῆλθεν αὐθις εἰς Βερολῖνον, ὅλη ἡ Σιλεσία ἦτο εἰς πρωσικὰς χεῖρας. Μόνον εἰς τὰς τρεῖς ὀχυρὰς θέσεις, Γλογάον, Βρείγην καὶ Νάϊσσε, τὰς ὑπὸ τῶν Πρώσων πολιορκουμένας, ὑπῆρχον στρατεύματα αὐστριακά.

§ 335. Πρώτος σιλεσικὸς πόλεμος. — Τὸ σχέδιον τοῦ Φρειδερίκου ἐστηρίζετο ἐπὶ τῆς σκέψεως, ὅτι οὐδεμία δύναμις, καὶ ὀνομαστὶ ἡ Αὐστρία, δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ ἐκπέμψῃ κατ' αὐτοῦ πρὸ τοῦ προσεχοῦς ἔαρος ἀξιόλογον πολεμικὴν δύναμιν : καὶ ἡ πρόβλεψις αὕτη ἐπεβεβαιώθη.

Ὁ αὐστριακὸς στρατιωτικὸς ὀργανισμὸς, ὡς τὰ πάντα, ἐν Αὐστρίᾳ εἶχε περιπέσει εἰς παρακμὴν, ἡ μηχανὴ εἶχε σκωριάσει ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ πρίγκιπος Εὐγενίου (1736). Μετὰ εἰκοσακισχιλίων ἀνδρῶν, κατὰ μέγα μέρος στρατιωτῶν λίαν ἐλλειπῶς ἐκγεγυμνασμένων, ἐστράτευσεν ὁ στρατηγὸς τοῦ πυροβολικοῦ κόμης Νάϊππεργ : ἡ κυριώτερα δὲ δύναμις αὐτοῦ ἦτο τὸ πολυάριθμον ἱππικόν, τὸ ὁποῖον ἐμάνθανε τὰς ἐχθρικὰς κινήσεις ἀπέκρουπε δὲ τὰς τῶν οἰκείων ἀπὸ τοῦ ἐχθροῦ.

Τὴν 8 Μαρτίου τοῦ 1741 κατήγαγον τὰ πρωσικὰ στρατεύματα ἐνδοξὸν κατόρθωμα, τὴν νυκτερινὴν ἐκπόρθησιν τοῦ φρουρίου τοῦ Γλογάου ὑπὸ τὸν διάδοχον τῆς Δεσαυίας Λεοπόλδον· ἀλλ' εἰς τὸ ὕψος

τοῦ κατορθώματος τοῦτο δὲν εὐρίσκετο ἢ διεύθυνσις τοῦ ὄλου, καίτοι ὁ νεαρὸς βασιλεὺς οὐδόλως ἐφείδετο ἑαυτοῦ.

Ὁ κόμης Σθέριν εἶχεν ἐγκαταστήσει τὰ καταλύματά του ἐν τῇ Ἀνω Σιλεσίᾳ λίαν μεμακρυσμένα ἀπ' ἀλλήλων, ἦτο δὲ καὶ καθ' ὑπερβολὴν ἀμέριμνος, διὸ αὐτός τε καὶ ὁ βασιλεὺς προκατελήφθησαν, καὶ δὴ ὑπὸ ἐχθροῦ ἡκιστα ταχυπόρου, καθ' οὗ ἠδύναντο νὰ φράξωσι τὰς διόδους. Ἀλλ' ὁ Νάϊππεργ δὲν ἔσπευσεν ὅσον ἔπρεπε, μὴ κατενοήσας καὶ αὐτὸς σπουδαίως τὰ πλεονεκτήματα τὰ ὁποῖα εἶχεν εἰς χεῖρας του· βραδέως ἐβάδισε πρὸς τὴν Νάϊσσε, τὸ Γρότκαον, μέχρις οὗ μεταξὺ τῆς πολίχνης ταύτης καὶ τῆς Βρείγης, παρὰ τὴν κώμην Μόλλβιτς, ἠναγκάσθη ν' ἀνακόψῃ τὴν πορείαν του ὑπὸ τοῦ Φρειδερίκου, εἰς ὃν εἶχεν ἀφήσει τὸν ἀπαιτούμενον καιρὸν ὅπως περισυλλέξῃ τὰ διεσπαρμένα στρατεύματά του.

§ 536. Ἡ ἐν Μόλλβιτς μάχη. 1741. — Ὁ Νάϊππεργ ἠγνόει ἐντελῶς, ὅτι ὁ πρωσικὸς στρατὸς ἦτο ἐγγύς, ὅτε τὴν 10 Ἀπριλίου τὸ πρόγευμα αὐτοῦ διεκόπη ὑπὸ τῆς ἀγγελίας, ὅτι οἱ ἐχθροὶ ἐπλησίαζον.

Περὶ τὴν δευτέραν μετὰ μεσημβρίαν ὥραν οἱ Πρῶσοι ἤρξαντο τῆς ἐπιθέσεως. Ὁ βασιλεὺς αὐτῶν δὲν ἦτο ἀκόμῃ ὁ ἀριστοτέχνης τῶν μετέπειτα χρόνων· καὶ ἐνῶ διέτασσε μεθοδικῶς τὰ στρατεύματά του, ἄφινε συγχρόνως εἰς τοὺς Αὐστριακοὺς τὸν ἀπαιτούμενον καιρὸν, ἐπιθεσις δέ τις τοῦ ὑπερτέρου αὐστριακοῦ ἱππικοῦ κατὰ τῆς δεξιᾶς πτέρυγός του, τρέψασα εἰς ὑποχώρησιν τὸ πρωσικὸν ἱππικόν, ἤγαγε τὰ πράγματα εἰς τὸ χεῖλος τῆς ἀδύσσου· ὁ βασιλεὺς, τῇ ἐπιμόνῳ παρακλήσει τοῦ Σθέριν, κατέλιπε τὸ πεδὸν τῆς μάχης.

Ἀλλ' ἐνταῦθα—καὶ δὴ ὅχι διὰ τελευταίαν φορὶν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν πρωσικῶν πολέμων—ἀνεδείχθη ἡ ἀρετὴ τῆς στρατιωτικῆς προπαιδείας. Ὑπὸ τὸ ἀσφαλὲς καὶ εὐστοχον ταχὺ πῦρ τῶν δι' ἀκαταπονήτων ἀσκήσεων προπεπαιδευμένων ἀνδρῶν ταγμάτων τινων γρεναδιέρων ἐκάμφθη ἡ ἐπίθεσις τοῦ ἐχθρικοῦ ἱππικοῦ, αἱ πέντε ἀλλεπάλληλοι ἐφοδοὶ αὐτοῦ συνετρίβησαν ἐπὶ τῶν «κινήτων» τούτων «προπυργίων»· ἀφοῦ δὲ ἐθραύσθη τὸ ἄριστον τοῦτο ὄπλον τῶν Αὐστριακῶν, ἐδεκατίσθη ἔπειτα τὸ πεζικόν των διὰ τοῦ αὐτοῦ ταχέως πυρὸς τοῦ πρωσικοῦ πεζικοῦ καὶ μετὰ ταῦτα κατετροπώθη τοῦτο ἐν τυμπάνῳ καὶ χορῶ δι' ἐπιθέσεως διὰ λόγχης.

Ἡ δύναμις ὡς καὶ αἱ ἀπώλειαι τῶν στρατευμάτων ἦσαν κατὰ προσέγγισιν ἴσαι : 20,000 ἦσαν κατὰ 20,000, ἀνὰ 5,000 δὲ ἑκατέρωθεν ἐτέθησαν ἐκτὸς μάχης· ὁ Νάϊππεργ κατῴρθωσε νὰ ὑποχωρήσῃ ὑπὸ τὴν σκέπην τῆς νυκτὸς ἐν τάξει, διατάξας τὰ περὶ τούτου περὶ τὴν ἐβδόμην ὥραν τῆς ἐσπέρας· ἀλλ' ἡ νίκη παρέμεινεν εἰς τὸν — ὡς ἐλέγετο ἕως τότε — ἀδοκίμαστον στρατὸν καὶ στρατηγόν, ὅστις, πλὴν τούτου, ἐν τῇ μιᾷ ταύτῃ μάχῃ ἐδιδάχθη περισσότερα ἐκ τῶν ἰδίων ἑαυτοῦ σφαλμάτων καὶ τῶν ξένων — ἡ ὅσα ὁ Νάϊππεργ κατὰ τὰ πεντήκοντα ἐξ ἔτη του καὶ καθ' ὅλας τὰς στρατείας αὐτοῦ κατὰ τῶν Τούρκων καὶ τῶν Γάλλων. Διότι δὲν διδάσκονται πάντες ἐκ τῆς πείρας των.

Ὁ Αὐστριακὸς στρατηγὸς δὲν ἐπεχείρησεν ἄλλο τι, ἠρκέσθη δὲ εἰς τὸ νὰ περιχαρακωθῇ ὀπισθεν τῶν τειχῶν τῆς Νάϊσε.

Τὴν 4 Μαΐου παρεδόθη ἡ Βρεῖγην, οὕτω δὲ εἶχεν ἐπιτύχει ὁ Φρειδερίκος τοῦ σκοποῦ του, εἶχεν ὑπερσπίσει διὰ τῶν ὀπλῶν τὴν πρώτην ἐπιτυχίαν του, καὶ ἀπέκτησε μέγα ὄνομα καθ' ὅλην τὴν Εὐρώπην.

§ 537. Ἡ Σιλεσία πρωσικὴ. — Ἀλλὰ τὸ ζήτημα ἦτο νὰ κατασταθῇ ἡ ἀπόκτησις τῆς Σιλεσίας μόνιμος καὶ ἀσφαλής, τὰ δὲ προχειρότερα πρὸς τοῦτο μέσα ἦσαν ἡ μεσολάβησις τῆς Ἀγγλίας, δι' ἣν ἡ Αὐστρία καὶ ἡ Πρωσία ἦσαν φυσικοὶ σύμμαχοι κατὰ τῆς Γαλλίας.

Οἱ ὑπουργοὶ τοῦ βασιλέως Γεωργίου τοῦ Β' κατενόουν τὸ συμφέρον τῆς συμφιλίωσης τῆς βασιλίσσης τῆς Οὐγγαρίας καὶ τῆς Βοημίας μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Πρωσίας : καὶ οἱ Ἀννοβερανοὶ δὲ σύμβουλοι τοῦ Γεωργίου Β' πρότειναν δεκαπέντε λόγους δι' ὧν καθίστατο ὀρθόν, ὅτι ἔργον φρονίμου πολιτικῆς θὰ ἦτο ἡ ὑποβοήθησις τοῦ βασιλέως τῆς Πρωσίας εἰς ἀπόκτησιν καὶ διατήρησιν τῆς Σιλεσίας, ἢ μετ' αὐτοῦ σύναψις φιλίας καὶ ἡ διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἐξασφάλισις τοῦ αὐτοκρατορικοῦ συστήματος καὶ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἐδάφους καὶ ἰδίᾳ τοῦ Ἀννοβέρου ἀπὸ τῆς Γαλλίας.

Ἀλλ' ὁ Γεώργιος ὁ Β', ἐμπνεόμενος ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ πνεύματος τῆς ζηλοτυπίας καὶ τῆς προσωπικῆς μνησικακίας, ὅπερ τόσον ὀλέθριον ἔμελλε ν' ἀποβῇ εἰς τοὺς ἀπογόνους αὐτοῦ κατὰ τὸν ἡμέτερον αἰῶνα, ἀντέδρασε κατὰ τῆς πολιτικῆς ταύτης, ἐνίσχυσε κρυφίως

τὴν βιενναίαν αὐλήν, ἀνεκύλισεν ἐν τῇ κεφαλῇ αὐτοῦ σχέδια περὶ διαμελισμοῦ τῆς Πρωσίας, ζητήσας εἰς ταῦτα καὶ τὴν σύμπραξιν τῆς Ρωσσίας, ἐξ οὗ ἠναγκάσθη ὁ Φρειδερίκος νὰ διατάξῃ τὸν ἡγεμόνα τῆς Ἀγγάλτης νὰ συγκεντρώσῃ παρὰ τὴν Γέττιν (Göttingen) ἐπιτηρητικὸν σῶμα ἐκ τριάκοντα χιλιάδων ἀνδρῶν.

Ἡ στάσις αὕτη τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως δὲν συνεχώρει οὐδεμίαν ἐκλογὴν εἰς τὸν Φρειδερίκον, ὅστις δὲν ἠρέσκετο διόλου εἰς τὰ ἡμίμετρα. Ἐδράξατο τοῦ δευτέρου, τοῦ καθ' ἑαυτὸ χειροτέρου, τῶν προσφερομένων μέσων, ἀφοῦ δὲν ἠδύνατο νὰ ἐξασφαλίσῃ τὸ ἐπὶ τῆς Σιλεσίας δικαίωμα του τῇ μεσολαβήσει τῆς Ἀγγλίας καὶ τῇ καλῇ προαιρέσει τῆς Αὐστρίας, συνωμολόγησε δηλ. μετὰ τῆς Γαλλίας ἐν Βρεσλαύτᾳ (Ἰούνιον τοῦ 1741) συνθήκην συμμαχίας, δι' ἧς ὁ περὶ Σιλεσίας πόλεμος, ὁ πρῶτος σιλεσικὸς πόλεμος, κατέληξεν εἰς πόλεμον μεγαλείτερον, εἰς πόλεμον περὶ τῆς διαδοχῆς ἐν Αὐστρίᾳ, εἰς τὸν περὶ αὐστριακῆς διαδοχῆς πόλεμον.

§ 538 Ὁ περὶ αὐστριακῆς διαδοχῆς πόλεμος.

— Ὅτι ἡ συμμαχία αὕτη ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις ἦτο ἐπισηφαλῆς, δὲν ἀπέκρυπτεν ἀφ' ἑαυτοῦ οὐδὲ ἐπὶ στιγμὴν ὁ Φρειδερίκος : διότι περὶ τῆς ἀξίας καὶ τοῦ χαρακτῆρος τῆς γαλλικῆς πολιτικῆς καὶ τοῦ γαλλικοῦ ἔθνους οὐδέποτε εὐρέθη οὗτος ἀμφιβάλλων, καίτοι ὑπερετίμα ἴσως τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν φιλολογίαν αὐτοῦ, τοῦθ' ὅπερ, εἰρήσθω ἐν παρόδῳ, ἦτο σχεδὸν ἀναγκαῖον, ἀφοῦ, ἔνεκα τῆς κακῆς ἐκπαιδεύσεώς του, ἦτο ἡ μόνη ἣν ἐγίνωσκεν.

Ὁ Βαυαρὸς ἐκλέκτωρ Κάρολος Ἀλβέρτος (ἀπὸ τοῦ 1726) εἶχεν αὐξήσῃ ἐν τῇ ἰδέᾳ, ὅτι αὐτὸς ἦτο ὁ νόμιμος κληρονόμος τῆς Αὐστρίας. Ἐστήριζε δὲ τὴν ἀξίωσίν του ταύτην ἐπὶ τινος διαθήκης τοῦ αὐτοκράτορος Φερδινάνδου τοῦ Α'. καθ' ἣν οἱ ἐκ τῆς πρεσβυτέρας θυγατρὸς τοῦ Φερδινάνδου Ἄννας κατιόντες — κατήγετο δὲ τῷ ὄντι ὁ Κάρολος Ἀλβέρτος ἐκ τῆς Ἄννης ταύτης — ἔδει νὰ κληρονομήσωσι τὰς χώρας του, ἐν ᾗ περιπτώσει αὐτός, ὁ Φερδινάνδος, καὶ οἱ τρεῖς υἱοὶ αὐτοῦ θὰ ἀπέθνησκον ἄνευ ἀρρένων κληρονόμων.

Ἡ περίπτωσις αὕτη εἶχεν ἐπέλθει : Κάρολος ὁ Σ' ἦτο ὁ τελευταῖος ἄρρην κατιῶν τοῦ αὐτοκράτορος Φερδινάνδου τοῦ Α'.

Ἀλλὰ σχετικῶς πρὸς τὴν διαθήκην ταύτην συνέβη ἐν θαῦμα : ὅτε ὁ ἐν Βιέννῃ πρεσβευτὴς τῆς Βαυαρίας ἀνεκοίνωσε τὰς ἀξιώσεις τοῦ κυρίου του, προσήχθη τὸ πρωτότυπον τῆς διαθήκης, τὸ δὲ σχετικὸν χωρίον ἔλεγεν : « ἄνευ νομίμων κληρονόμων » καὶ ὅχι ἄνευ ἀρρένων κληρονόμων, » ὡς ἐφέρετο εἰς τὸ βαυαρικὸν ἀντίγραφον, τοῦτο δὲ μετέβαλλε καθ' ὁλοκληρίαν τὸ πρᾶγμα, ὅπερ ἐν τοσοῦτῳ παρέμεινεν ἀμφισβητήσιμον.

Ἵπῃρχέ τι ἄλλο ὅμως τὸ ὁποῖον δὲν ἦτο ἀμφισβητήσιμον : οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ ἐμποδίσῃ τὸν ἐκλέκτορα ἀπὸ τοῦ νὰ προβάλῃ ἑαυτὸν ὑποψήφιον τοῦ ρωμαϊκοῦ αὐτοκράτορος ἀξιωματοῦ.

Πρὸ πολλοῦ ἤδη προσβλέπετο ὑπὲρ τοῦ βιττελσβαχικοῦ οἴκου ἡ μεγάλη αὕτη εὐκαιρία, παντοειδῆ δὲ σχέδια εἶχον χαλκευθῇ — σχέδια γάμου, συμμαχίας : ἀλλὰ τὸ σπουδαιότερον πάντων, ἡ προετοιμασία χρημάτων καὶ στρατευμάτων διὰ τὴν εὐκαιρίαν ταύτην, ὡς εἶχε πράξει ἡ Πρωσία, τοῦτο εἶχε παραμεληθῇ. Δὲν ἤθελον οἱ ἐν Μονάχῳ νὰ διαταράξωσι τὰς διασκεδάσεις τῶν διὰ τῶν μεγάλων σχεδίων, καὶ διὰ τοῦτο τὰ πάντα ἐξηριτῶντο νῦν ἐκ τῆς γαλλικῆς φιλίας καὶ ἀρωγῆς.

§ 339. Ἡ συνθήκη τοῦ Νυμφευδούργου. 1741.

— Ἡ Γαλλία διειδὼν ἐνταῦθα λαμπρὰν εὐκαιρίαν, ὅπως καταβιβάσῃ τὸν ἀψβουργικὸν οἶκον ἐκ τοῦ ὕψους του, νὰ ἀναδείξῃ Ρωμαῖον αὐτοκράτορα ἀπ' αὐτῆς ἐξαρτώμενον, νὰ ζητήσῃ νὰ πληρωθῇ ἀκριβὰ δι' ἐνδεχομένην ἐνοπλὸν βοήθειαν, νὰ ἀναλάβῃ δὲ ἴσως καὶ ἔργον διαιτητοῦ : ἀλλ' ἐν τῇ ὑπόθεσιν ταύτῃ ἐπεδιώκετο, ὡς εἰκόσ, ἴδιον συμφέρον, ἐὰν δὲ τὸ συμφέρον τοῦτο θὰ ἀπῆται πολεμικὴν ἐνέργειαν, καὶ δὴ ἔντονον πολεμικὴν ἐνέργειαν ὡς πρὸς τοῦτο ὑφίσταντο ἐν αὐταῖς ταῖς Βερσαλλίαις διάφοροι γνώμαι.

Ἐν τοσοῦτῳ εὐρέθησαν φίλοι πρόθυμοι εἰς ὑπόθεσιν περὶ διανομῆς ξένων χωρῶν, καὶ τὴν 18 Μαΐου τοῦ 1741 συνωμολογήθη ἐν Νυμφευμοῦργῳ ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ Γάλλου κόμητος Βελλίσλ συνθήκη μεταξὺ Ἰσπανίας καὶ Βαυαρίας : κατ' αὐτὴν ὁ ἐκλέκτωρ θὰ ἀνεδεικνύετο αὐτοκράτωρ, θὰ διετῆρει δὲ μέρος τῶν γερμανικῶν χωρῶν, ἐνῷ εἰς τὸν βασιλέα τῆς Ἰσπανίας θὰ περιήρχοντο αἱ ἐν Ἰταλίᾳ κτήσεις τοῦ Ἀψβούργου μετὰ τῆς Γαλλίας δὲν συνω-

μολογήθη νέα τις συνθήκη· αἱ μέχρι τοῦδε συνεννοήσεις ἐθεωροῦντο ἀρκούσαι.

Εἰς τὴν συμμαχίαν ταύτην, ἣν οὐκ ὀρθῶς καλοῦσιν διὰ τοῦ πληθυντικοῦ Νυμφεμβουργίου συνθήκας, προσεχώρησεν ἡ Σαξωνία, ἥτις ἐμελλε νὰ λάβῃ τὴν Μοραβίαν, καὶ ἡ Σαρδηνία, ἥτις ἤγειρεν ἀξιώσεις ἐπὶ τῆς Λομβαρδίας.

Ὁ βασιλεὺς Φρειδερίκος εἶχεν εἰσελθεῖ εἰς τὸν συνδυασμὸν τοῦτον, καίτοι ρητῶς δὲν εἶχε προσχωρήσει ἀκόμη· ἀπησχόλησε μέρος τῶν αὐστριακῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων, καὶ ἔδωκεν εἰς τὸν ἐκλεκτορὰ τὴν συμβουλήν, νὰ λύσῃ τὸ ζήτημα δι' ἑνὸς ἰσχυροῦ πλήγματος κατὰ τῆς καρδίας τῆς ἀψβουργικῆς δυνάμεως, διὰ πορείας κατὰ τῆς Βιέννης.

Πράγματι δὲ ἐπελήφθη οὗτος τῆς τολμηρᾶς στρατείας, ἀφοῦ καὶ ἐν Βερσαλλίαις ὑπερίσχυσε πρὸς στιγμὴν τὸ ὑπὲρ τῆς ἐνεργείας κόμμα, καὶ κατέλαβε τὴν Πασσυϊάν (30 Ἰουλίου)· ἀλλ' ἡ γαλλικὴ ἐπικουρία ἤρχετο λίαν βραδέως, ὅτε δὲ τὸν Ὀκτώβριον προήλασε περαιτέρω ὁ Κάρολος Ἀλβέρτος—εἶχεν ἔλθει δὲ μέχρι τοῦ St. Pölten, εἰς δέκα милίων ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς Βιέννης—ἦτο πλέον πολὺ ἀργά.

§ 340. Ἡ πολιτικὴ τοῦ Φρειδερίκου. Οἱ σύμμαχοι ἐν Πρώγᾳ.—Ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσίας ἔπαιζε διπλοῦν παιγνίδιον· τὴν μετὰ τῶν Γάλλων συνθήκην εἶχε συνομολογήσει, ὅτε οὐδεμία ὑπῆρχεν ἐλπίς ἀμέσου ἢ ἐμμέσου μετὰ τῆς Αὐστρίας συνεννοήσεως.

Ἀλλ' ἡ εἰδησις περὶ συνομολογήσεως τῆς συμμαχίας τοῦ Νυμφεμβούργου, ἥτις, ἐὰν σπουδαίως οἱ σύμμαχοι ἐπεδίωκον τὸν σκοπὸν τῶν, ἐσήμεινε τὸ τέλος τῆς ἀψβουργικῆς μοναρχίας καὶ τὴν ἀνάδειξιν τῆς βιττελθβαχικῆς δυναστείας, προσκάλεσε φαίνεται ἐν Βιέννῃ καὶ ἐν Λονδίνῳ μεταβολὴν φρονήματος, καρπὸς δὲ τῶν μυστικῶς διεξαχθεισῶν διαπραγματεύσεων ἦτο ἡ ἀνακωχὴ τῶν ὀπλων, ἢ ἡ συμφωνία Κλάιν Σνέλλενδορφ ἐν Σιλεσίᾳ, δι' ἧς ἐδήλωσεν ἡ Αὐστρία, ὅτι ἦτο ἔτοιμος νὰ παραχωρήσῃ τὴν Κάτω Σιλεσίαν καὶ τὴν Νάϊσε, ἀνθ' οὗ ὁ μεταξὺ Αὐστρίας καὶ Πρωσίας ἀγὼν θὰ διεξήγετο κατὰ τὴν κρίσιμον ταύτην ἐποχὴν μόνον φαινομενικῶς.

Ἡ συμφωνία αὕτη δὲν ὑπεγράφη, ἔπρεπε δὲ νὰ τηρηθῇ μυστικὴ.

Ἀλλ' ἡ αὐστριακὴ κυβέρνησις παρεβίασε τὸν τελευταῖον ὅρον

συμφώνως πρὸς τὸ πνεῦμα τῶν μαροπονήρων πολιτικῶν της, ἵνα φέρῃ εἰς διάστασιν τὸν Φρειδερίκον πρὸς τοὺς συμμάχους του.

Διὰ τοῦτο οὐδένα πλέον λόγον εἶχε νὰ φεισθῇ οὗτος τῆς Αὐστρίας, καὶ προσεχώρησεν εἰς τὴν νυμφεμβούργιον συμμαχίαν, εἰς τὴν περὶ διανομῆς συνθήκην τῆς Βαυαρίας καὶ Σαξωνίας (1 Νοεμβρίου τοῦ 1741) : ἡγγυήθησαν ἀμοιβαίως τὰς χώρας των, περιλαμβανομένων ἐν αὐταῖς τῆς Σιλεσίας καὶ τῶν χωρῶν αἵτινες ἔμελλον νὰ κατακτηθῶσιν ὑπὸ τῶν δύο ἐκλεκτόρων καὶ ὑπὲρ αὐτῶν τοῦ τῆς Βαυαρίας καὶ τοῦ τῆς Σαξωνίας.

Ὁ ἐκλέκτωρ τῆς Βαυαρίας, ὀνόματι ἀρχιστράτηγος, ἔργῳ ὅμως ὄργανον τῶν Γάλλων, οἵτινες δὲν ᾔθελον νὰ εἰσβάλῃ οὗτος εἰς τὴν Βιέννην, ἐστράφη κατὰ συμβουλήν ἢ διαταγὴν αὐτῶν πρὸς τὴν Βοημίαν : ὑπὸ τὰ τεῖχη τῆς Πράγας ἠνώθησαν μετὰ τῶν Σαξόνων, 21,000 ἄνδρες ἐν ὅλῳ, ἐπέτυχε δὲ ἡ νυκτερινὴ ἐφοδος κατὰ τῆς βοημικῆς πρωτευούσης (26 Νοεμβρίου), ἐνῷ ὁ μέγας δούξ τῆς Τσρκάνας μετὰ στρατοῦ ἐκ τριάκοντα χιλιάδων ἀνδρῶν εὐρίσκετο εἰς ἀπόστασιν τεσσάρων μόνον μιλίων ἐκεῖθεν.

Διότι καὶ οἱ Αὐστριακοὶ εἶχον ἀναζωογονηθῇ τὴν δεινὴν χρηματικὴν ἔνδειαν, παλαιὸν ἀψβουργὸν κακόν, εἶχον θεραπεύσει προσωρινῶς ἀγγλικάι ἐπιχορηγήσεις· τὸν Σεπτέμβριον εἶχε μεταβῇ ἡ Μαρία Θηρεσία καὶ πάλιν εἰς Οὐγγαρίαν, ὅπου τὸ θέρος (1741) εἶχε στεφθῇ ὡς βασίλισσα τῆς χώρας ταύτης, ἡ ἐμφάνισις δὲ αὐτῆς εἶχεν ἐνθουσιάζει τὰς ἐν Πρεσβούργῳ τάξεις, τῶν ὁποίων ἐν τούτοις τὴν προθυμίαν ὤφειλε νὰ ἐξαγοράσῃ αὐτὴ διὰ πολιτικῶν παραχωρήσεων· ἐν τοσούτῳ προσήλθεν εἰς αὐτὴν ἐκεῖθεν πρᾶνματι μικρά τις βοήθεια, μάλιστα δὲ δὲν ἔλειψαν οἱ μισθοφόροι ἢ οἱ ληστρικοὶ τυχροδιῶνται ἐκ τῶν ἐκ τῆς Οὐγγαρίας ἐξαστρωμένων βαρβάρων ἢ ὅπερ τὸ χειρότερον ἡμιβαρβάρων λαῶν, οἱοὶ ἀνεδείχθησαν εἰς τοὺς ἐν Σιλεσία ἀγῶνας, τῶν Βαρασδινίων, Πανδούρων, Μεθωρίων (Grenzer).

§ 341. Ἐκλογὴ τοῦ αὐτοκράτορος. Κάρολος ὁ Ζ'. — Ὁ ἐκλέκτωρ τῆς Βαυαρίας, ὡς πάντες οἱ Βαυαροὶ ἡγεμόνες, ἀνὴρ οὐχὶ ἀνίκανος, ἀλλ' ὅχι καὶ τόσον σθεναρός, ὥστε ἡ προσωπικότης του νὰ δύναται νὰ προσδώσῃ εἰς τὸ πρόσωπον ὅπερ διεδραμάτιζε μεγαλειτέραν σημεσίαν, εἶχεν ἀποδεχθῇ ἐν τῷ μεταξῷ (7 Δεκεμβρίου) τὸν τίτλον βασιλέως τῆς Βοημίας καὶ μετὰ δύο ἐβδομάδας τὸν ὄρκον

πίστεως βοημικῶν τινῶν τάξεων. Εἶτα τὴν 24 Ἰανουαρίου 1742 ἐξελέγη κατὰ τὰ πιτροπαρίδοτα, ὁμοφώνως—διότι τὴν βοημικὴν ψῆφον δέθετεν αὐτός—ἐν Φραγκφούρτῃ, ἐν τῷ παρεκκλησίῳ τοῦ Ἀγίου Βαρθολομαίου, αὐτοκράτωρ ὑπὸ τὸ ὄνομα Καρόλου τοῦ Ζ' : τὴν 12 Φεβρουαρίου ἐγένετο ἡ στέψις.

§ 842. Οἱ Αὐστριακοὶ ἐν Μονάχῳ. — Ἄλλ' ἐν τοῖς πεδίοις τῶν μαχῶν τὰ πράγματα εἶχον χειροτερεύσει ἐν τῷ μεταξὺ οὐσιωδῶς

Ὁ μέγας δούξ, ἀρῶν εἶχε φθάσει ἀργὰ καὶ δὲν ἠδυνήθη νὰ σώσῃ τὴν Πρίγαν, κατέλαβε θέσιν πλαγίαν, ἐξ ἧς ἔφραττεν εἰς τὸν γαλλο-βαυαρικὸν στρατὸν τὴν πρὸς τὴν Ἀνω Αὐστρίαν ἄγουσαν. Καὶ ἐνῷ ἐν Φραγκφούρτῃ ἐτελοῦντο αἱ πανηγύρεις τῆς στέψεως, ἔπιπτον καὶ πάλιν ἡ Λίντς καὶ ἡ Πασσαυῖα εἰς χεῖρας τῶν Αὐστριακῶν, οἵτινες ἐκέκτηντο ἐνταῦθα ἱκανὸν καὶ εὐτολμον στρατηγὸν ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ κόμητος Κίβεγχιούλερ.

Τὸν Φεβρουάριον εἰσῆλθεν ὁ φοβερός Μέντσελ εἰς Μόναχον, ἦτο δὲ εὐτύχημα ὅτι ἐξησφάλισεν οὗτος ἀντὶ 50 000 φλωρινίων (Gulden) ζῶν καὶ περιουσίαν, καθόσον ἦτο δυνατόν νὰ ἀσφαιλισθῶσι ταῦτα ἀπὸ τειούτων στρατευμάτων, ἅτινα εἶχον καταστρέψει ἡδὴ ἀμφότερα καθ' ὁδὸν ἐν μεγάλῳ μέτρῳ· ἥκιστα βεβαίως χειρότερον εἶχον κακουργήσει ἄλλοτε κατὰ τὸν δέκατον αἰῶνα οἱ Οὐγγροὶ κατὰ τὰ μέρη ταῦτα.

Ὁ κύριος στρατός εἰτέθαλε μετέπειτα καὶ κατέλαβε, πλὴν ὀλίγων ἐξαιρέσεων, τὰς ὀχυρὰς θέσεις τῆς Βαυαρίας.

Τὸ ἄστρον τοῦ Ἀψβούργου ὑψοῦτο καὶ πάλιν.

§ 843. Ἡ ἐπέμβασις τοῦ Φρειδερίκου. Ἡ εἰρήνη τῆς Βρεσλαυῖας. — Ἀλλὰ νῦν ἐπενέβη καὶ ὁ Φρειδερίκος καὶ ἀνεκούφισε τὸν καταπιεζόμενον σύμμαχόν του. Συνάψας συνθήκην μετὰ τοῦ νέου αὐτοκράτορος διὰ τὴν περίπτωσιν καλῆς ἐκβάσεως τοῦ ἀγῶνος καὶ πραγματοποιήσεως τῶν ἐπιδιωκομένων μεγάλων σκοπῶν, δέταξε τὸν στρατὸν του νὰ εἰσβάλῃ εἰς Μοραβίαν (τέλη τοῦ 1741), ὥρμησε τὴν 5 Σεπτεμβρίου τοῦ 1742 μετὰ 30,000 πρωσικῶν καὶ σαξωνικῶν στρατευμάτων ἐξ Ὀλμουτς, κατέλαβε τὸ Ἰγλάου παρὰ τὰ βοημικὰ σύνορα, ἠπείλησε τὴν Βοημίαν, τοῦτο δὲ ἠνάγκασε τὴν αὐτὴν τῆς Βιέννης ν' ἀνακαλέσῃ ἡμέρος τῶν ἐν Βαυαρίᾳ

στρατευμάτων τοῦ Κέβερχιούλερ καὶ νὰ πέμψῃ αὐτὰ εἰς Βοημίαν, ὅπου ὑπῆρχεν ἤδη μεγάλη αὐστριακὴ δύναμις ἀλλ' ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ ἀναποφασίστου καὶ οὐχὶ ἱκανοῦ κηδεστοῦ τῆς βασιλείας, τοῦ πρίγκιπος Καρόλου τῆς Λοθαριγγίας.

Οἱ Αὐστριακοὶ ἐπετέθησαν κατὰ τοῦ Φρειδερίκου, ὅστις εἶχε προελάσει ἐκ Μοραύας πρὸς τὴν βόρειον Βοημίαν, τὴν 17 Μαΐου μεταξὺ Χότουζιτς καὶ Ζάσλαου, εἰς τὰ νότια τοῦ κάτω Ἀλβιος· ἡ κυρία σύγκρουσις ἐγένετο περὶ τὴν κώμην Χότουζιτς, ἐξ ἧς καὶ φέρει τὸ ὄνομα ἡ μάχη· περὶ τὴν μεσημβρίαν ὁ πρίγκιψ ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ.

Ἡ ἡττα αὕτη ἠνάγκασε τέλος τὴν Μαρίαν Θηρεσίαν ν' ἀποδεχθῇ τὴν συνομολόγησιν εἰρήνης, καίτοι δὲν ἐπέθετο ποσῶς νὰ εἰρηνεύσῃ ὀριστικῶς· οἱ ὅροι αὐτῆς συνεφωνήθησαν μεταξὺ τοῦ Πρώτου ὑπουργοῦ Πόδεβιλς καὶ τοῦ Ἀγγλοῦ λόρδου Χίνδφορντ ἐν Βρεσλαυΐα (11 Ἰουνίου). Ἡ βασίλισσα τῆς Οὐγγαρίας καὶ τῆς Βοημίας παρεχώρει διὰ τῆς συμφωνίας ταύτης τὴν Σιλεσίαν, ἐξαιρέσει τῆς Τέσχενς, τοῦ Τροπάου καὶ τῆς ἀκείθεν τοῦ Ὀππα χώρας, εἰς τὸν βασιλέα τῆς Πρωσίας· ἡ καθολικὴ ἐκκλησία ἐμελλε νὰ διατηρηθῇ εἰς τὸ status quo [καθεστώς], ἄνευ παραβλάψεως τῆς θρησκευτικῆς ἐλευθερίας τῶν προτεστάντων καὶ τῶν δικαιωμάτων τοῦ βασιλέως.

Τὴν 28 Ἰουλίου ἡ προκαταρκτικὴ αὕτη συμφωνία μετετράπη ἐν Βερολίνῳ εἰς ὀριστικὴν εἰρήνην.

§ 544 Τὰ μετὰ τὴν εἰρήνην τῆς Βρεσλαυΐας. —

Ἡ Μαρία Θηρεσία εἶχε συνομολογήσει τὴν εἰρήνην ταύτην μετὰ τῆς ὑπεροδουλίας τοῦ νὰ διαρρήξῃ αὐτὴν εἰς πρώτην εὐκαιρίαν, ἀπαλαγείσα δὲ τοῦ ἐπικινδυνότερου ἐχθροῦ τῆς, ἐξηκολούθησε τὸν πόλεμον κατὰ τῶν λοιπῶν, καίτοι ὁ καρδινάλιος Φλερὺ καὶ αὐτὸς ὁ τέως τόσον φιλοπόλεμος στρατάρχης Βέλλισλ ἔκλινον σφόδρα ὑπὲρ τῆς εἰρήνης· διότι οἱ Γάλλοι καὶ οἱ Βαυaroὶ εὕρισκοντο εἰς θέσιν σχεδὸν ἀπελπιστικὴν ἐν Πράγῃ.

Γαλλικὸς ἐπίκουρος στρατὸς δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ φθάσῃ μετὰ μοίρας δὲ τῶν ἐν τῇ βοημικῇ πρωτεύουσῃ ἐγκλεισμένων· ἐφθασεν ὁ στρατάρχης Βρογλί εἰς Σαξωνίαν· ἑτέραν μοῖραν, 11,000 πεζοῦ καὶ 3,000 ἵππεϊς, ἔσωσεν ὁ Βέλλισλ τὴν νύκτα τῆς 16 Δεκεμβρίου ἀπὸ

τῆς σφαίρας τῆς ἐπιρροῆς τῆς νωθρᾶς αὐστριακῆς πολεμικῆς διοικήσεως· τὸ ὑπόλοιπον τοῦ στρατοῦ, 6,000 ἄνδρες, ἐσυνθηκολόγησε τὴν 25 Δεκεμβρίου ὑπὸ ὄρους λίαν ἐντίμους.

Ἡ ἀποτυχία αὕτη ἦτο ἡ τελευταία ἣς ἐπέζησεν ὁ πρωθυπουργὸς τῆς Γαλλίας, ὁ ἐννενηκοντούτης καρδινάλιος Φλερύ· μετὰ τινὰς ἐβδομάδας ἀπέθανεν οὗτος τὴν 29 Ἰανουαρίου τοῦ 1743.

§ 545. Ἀγγλοαννοβερικὴ πολιτικὴ. — Ὁ πόλεμος ἐξηκολούθησεν, εἶναι δὲ περίεργος ἡ στάσις ἣν ἐτήρησεν ἐν αὐτῇ ἡ Ἀγγλία.

Ἐνταῦθα εἶχε πέσει ἐκ τῆς ὀρχῆς ὁ Ροβέρτος Οὐάιλπολ τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1742, ἀλλ' ἡ ἀνάμιξις τῆς Ἀγγλίας εἰς τὰ πράγματα τῆς ἡπειρωτικῆς Εὐρώπης, εἰς τὰ συμφέροντα τοῦ ἐκλέκτορος τοῦ Ἀννοβέρου, δι' ἣν κατεφέρετο ἡ ἀντιπολιτεύσις δὲν ἔπαυσε διὰ τῆς πτώσεως αὐτοῦ.

Τοῦναντίον· ὁ νέος ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν λόρδος Κάρτερρετ ἠκολούθησε μετὰ μείζονος ζήλου τὴν λίαν προσωπικὴν ταύτην ἐξωτερικὴν πολιτικὴν Γεωργίου τοῦ Β', μεθ' οὗ καὶ ἔνεκα τοῦ ἐξωτερικοῦ τούτου λόγου συνεφώνει ὡς ἄριστα, ὅτι δῆλαδὴ ἡδύνατο νὰ συνεννοηται γερμανιστὶ μετὰ τοῦ βασιλέως του, ὅστις δὲν ἠγνόει τὴν ἀγγλικὴν, τοῦθ' ὅπερ οὐδεὶς ἄλλος τῶν ὑπουργῶν ἡδύνατο νὰ πράξῃ.

Ἡ πολιτικὴ τοῦ Γεωργίου ὑπηγορεύετο ἐκ ζηλοτυπίας οὐελφικῆς γειτονίας καὶ ἐν μέρει καὶ ἐκ προσωπικῆς ζηλοτυπίας κατὰ τοῦ ἀνεψιοῦ του, τοῦ ὁποίου αἱ πράξεις καὶ αἱ ἐπιτυχίαι ἐφέροντο ἀνὰ τὰ στόματα πάντων· ἡδύνατο δὲ ἡ πολιτικὴ αὕτη νὰ ὑποστηριχθῇ καὶ ὡς ἐπωφελὴς εἰς τὴν χώραν, διότι ἐφαίνετο κατευθυνομένη κατὰ τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ισπανίας.

Τὸν Μάρτον τοῦ 1743, ἐβάδισεν ἡ λεγομένη ἀπραγματικὴ στρατιά (1), ἥτις εἰς 40,000 συμποσούμενη καὶ ἐξ Ἀγγλων, Ἀννοβιρανῶν καὶ Αὐστριακῶν συγκεκροτημένη, εὕρισκετο εἰς τὰς αὐστριακὰς Κάτω Χώρας, πρὸς νότον, αὐτὸς δὲ ὁ Γεώργιος προσῆλθε τὸν Ἰούνιον εἰς τὸ ἐν Ἀσσαφεμβούργῳ στρατόπεδόν των, ἵνα ἐπὶ

(1) Σ. Μ. Pragmatische Armee, ὀνομασθεῖσα ἴσως οὕτως ὡς ὑπερμαχομένη ὑπὲρ τῆς ἐκτελέσεως τῆς ἀπραγματικῆς ἐγκρίσεως.

κεφαλῆς αὐτοῦ ἐρέψη δάφνας. Κατωρθώθη δὲ τοῦτο παρ' Ἀξίαν, τῆς στρατιᾶς ταύτης καταγαγούσης νίκην κατὰ τοῦ δουκὸς Νοάϊλ ἐν Δέττιγγεν, εἰς ὀλίγων ὥρων ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ Ἀσαφεμβούργου, ἐνῶ τὰ πάντα προέλεγον τὴν ἡττάν του (27 Ἰουνίου).

Τὴν αὐτὴν ἡμέραν συνωμολόγησαν οἱ Βαυαροὶ μετὰ τοῦ Κέβεγχιουλερ συνθήκην, δι' ἧς ἀπεχωρίζοντο οὗτοι τῆς μετὰ τῶν Γάλλων συμπράξεως : καὶ ὁ στρατὸς τοῦ Βρογλί ἔλαβε τὴν πρὸς τὴν Γαλλίαν ἄγουσιν.

Ἡ «πραγματικὴ στρατιὰ» διέβη τὸν Ρήνον : ἀλλὰ τὴν φορὰν ταύτην δὲν ὑπῆρχε πρίγκιψ τις Εὐγένιος· εἰς μεγάλην κοινὴν μάχην τῆς πραγματικῆς στρατιᾶς καὶ τῆς στρατιᾶς τοῦ πρίγκιπος Καρόλου δὲν ἐφθασαν τὰ πράγματα.

Κατὰ τὰ λοιπὰ τὸ ἔτος παρῆλθεν αἴσιον διὰ τὴν Αὐστροίαν. Ἡ Σαρδηνία εἶχεν ἀποχωρήσει ἀπὸ τοῦ νυμφεμβουργίου συνασπισμοῦ, ἀπὸ κοινοῦ δὲ μετὰ τῆς Αὐστρίας ἐπολέμησε κατὰ τῶν Ἰσπανῶν, οἵτινες ὡς ἐνθυμούμεθα, ἀπὸ πολλοῦ χρόνου ἐθεώρουν τὴν Ἰταλίαν ὡς χώραν ἐπιτηδεύειν πρὸς προικοδότησιν τῶν ὑστεροτόκων πριγκίπων των· ὁ ἡνωμένος αὐστριακὸς καὶ σαρδινικὸς στρατὸς εἶχον νικήσει τὸν Φεβρουάριον τοῦ ἔτους ἐκείνου ἰσπανικὸν στρατὸν ἐν Κάμπω Σάντῳ, τὸ δὲ φθινόπωρον τοῦ 1743 συνῆψαν τὰ τρία κράτη Ἀγγλία, Αὐστρία καὶ Σαρδηνία διὰ τῶν συνθηκῶν τῆς Βορματίας στενωτέρον εἶναι δεσμόν, ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς ἐκδιώξεως τῶν Βουρβόνων ἐξ Ἰταλίας.

Ἄλλ' ἡ συμμαχία αὕτη ἀπέβλεπε καὶ πρὸς ἄλλον ἀπόκρυφον σκοπὸν : ἐνῶ αἱ συνθήκαι τῆς Βορματίας ἐπεκύρονον πάσας τὰς συνθήκας τὰς συναφεῖς πρὸς τὴν «πραγματικὴν ἔγκρισιν» μέχρι τοῦ ἔτους 1739, ἄφησαν ἐντελῶς κατὰ μέρος τὴν εἰρήνην τῆς Βρεσλαύας.

§ 246. Ἡ θέσις τοῦ Φρειδερίκου. — Τὰ περὶ τοῦτου ἔμαθεν ὁ Φρειδερίκος ἀκριθέστερον μόνον κατὰ τὸν Φεβρουάριον τοῦ ἐπομένου ἔτους : ἀλλὰ καὶ ἄνευ τούτου δὲν ἐπλανᾶτο οὗτος ὡς πρὸς τὴν κατάστασιν τῶν πραγμάτων. Εὐκόλως ἠδύνατο ὁ Φρειδερίκος νὰ σκεφθῇ, ὅτι ἡ Μαρία Θηρεσία δὲν εἶχε παραιτηθῇ ἀκόμη ὀριστικῶς τῆς Σιλεσίας, ὅτι δὲν εἶχε καταπραῦνθῇ ἀκόμη ὁ πόνος αὐτῆς διὰ τὴν ἀπώλειαν ταύτην : ἔβλεπεν αὕτη ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ κακοῦ τούτου ἀνθρώπου τὸν ἄρπαγα τῆς κληρονομίας της, περὶ τῆς νομιμότη-

τος τῆς ὁποίας ἦτο κατὰ τὸ σύστημα τῶν γυναικῶν ἐντελῶς πεπεισμένη ἄνευ λόγων καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς λογικῆς τῆς ἀψευδολογικῆς ὑπερηφανίας της.

Δυνάμει τῆς αὐτῆς λογικῆς ἐθεώρει τὸν ὑπὸ τοῦ Φρειδερίκου ὑποστηριζόμενον αὐτοκράτορα Κάρολον τὸν Ζ'. ὡς σφετεριστὴν ἢ εἰδός τι σφετεριστοῦ, καθ' οὗ ὥφειλε ν' ἀντιτάξῃ τὸν σύζυγον αὐτῆς, τὸν δουκά, ὡς τὸν ἀληθῆ καὶ μόνον θεδικοιολογημένον ὑποψήφιον· πλὴν τούτου ὁ ἄθλιος ἐκεῖνος ἄνθρωπος ἦτο καὶ αἰρετικὸς, καὶ δὴ ἐκ τῶν αἰρετικῶν τοῦ χειρίστου εἰδούς, ὅστις ἴσως δὲν ἐπίστευεν οὐδόλως εἰς Θεόν.

Ὁ ἀνὴρ λοιπὸν οὗτος ἀμέσως μετὰ τὴν εἰρήνην, μάλιστα δὲ διαρκούντος ἀκόμη τοῦ πολέμου, εἶχεν ἐγκατασταθῇ εἰς τὴν ἄρπαγείσαν χώραν ὡς ἐν οἰκείᾳ, τὰ πολεμικὰ καὶ ἐπὶ τῶν ὁημοσίων κτημάτων γραφεῖα ἐν Βρεσλαυίᾳ καὶ Γλογάφ πρό πολλοῦ ἤδη εἶχον ἀρχίσει νὰ λειτουργῶσι, διωρίσθη ὑπουργὸς διὰ τὴν Σιλεσίαν, ἡ φορολογία ἐπεβλήθη κατὰ νέον σύστημα, καὶ τὸ θαυμαστότερον—κατάρθονεν ἡ νέα αὕτη διοικήσεις νὰ ζῇ ἐν συμπνοίᾳ καὶ μετὰ τῶν καθολικῶν ὑπηκόων : ὁ νέος χωροδеспότης τῶν ἦτο ἀρκούντως φρόνιμος, ὥστε νὰ μὴ θέλῃ νὰ ταραξῇ ἀπηρχαιωμένον ἄδικον, τὰς ἀρχαίας ἐκκλησιαστικὰς κτήσεις κλπ.

Ἐπειτα τὴν κακὴν θέλησιν τῶν Αὐστριακῶν εἶχεν ἀποδείξει ἐν γεγονόσι ἀκριβῶς κατὰ τὴν διαχάραξιν τῶν νέων συνόρων : Ὅππαν, τὸν μέλλοντα νὰ ἀποτελέσῃ τὸ σύνορον, ἠννόουν οἱ Πρῶσοι τὸν γνωστὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο ποταμόν, τὸν παραρρέοντα πρὸς νότον τοῦ Γαίγερνδορφ.—ἀλλ' οἱ Αὐστριακοὶ εἶχον ἄλλον βόρειον ὁμώνυμον ποταμίσκον καὶ ἔσωσαν οὕτω τὸ Γαίγερνδορφ.

Ἡ θέσις τῶν αὐτοκρατορικῶν στρατῶν κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 1743 ἦτο ἀπειλητικὴ: τὸ σχέδιον ἦτο νὰ κυριεύσωσι τὴν Ἀλσατίαν καὶ εἰ δυνατόν καὶ τὴν Λουθαριγγίαν. Διὰ τῆς πραγματοποιήσεως τοῦ σχεδίου τούτου θὰ ἐπετυγχάνετο ἀποζημίωσις ὑπὲρ τοῦ Κάρολου Ἀλβρίχτου, διὰ τὴν περίπτωσιν καθ' ἣν ἡ ἀντισταθμισὶς διὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς Σιλεσίας θὰ ἐζητεῖτο ἐν Βαυαρίᾳ· ἀλλὰ τὸν Δεκέμβριον συνωμολόγησεν ἡ Σαξωνία μετὰ τῆς Αὐστρίας συμμαχίαν, ἥτις ὡς ἐκ τῶν φανερῶν ἄρθρων της ἐφαίνετο συνθήκη ἀμυντικῆς συμμαχίας ἄνευ ἄλλης τινὸς σημασίας, ἡδύνατο ὁμῶς νὰ ἔχῃ λίαν

ἐπικίνδυνον σημασίαν καὶ πράγματι εἶχε τοιαύτην ὡς ἐκ τῶν μυστικῶν ἄρθρων της.

Ἐφείλε δὲ κατὰ πρῶτον ὁ Φρειδερίκος νὰ καταστήσῃ στενώτερον τὸν μετὰ τῆς Γαλλίας δεσμόν. Ὁ βασιλεὺς ταύτης ὑπὸ τὴν ἐπιτροπὴν νέας ἐταίρας, τῆς δουκίσσης Σιατωροῦ, καὶ τοῦ δουκὸς ἐκείνου Νοάϊλλης, ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ ὁποίου ἕνεκα τῶν σφαλμάτων τῶν ὑφισταμένων του εἶχεν ἀποσπασθῇ ἐν Δέττιλγεν νίκη σχεδὸν βεβαία, κατελήφθη αἰφνης ὑπὸ πνεύματος πολεμικοῦ. Εἶχε συνομολογήσει τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1744 νέαν ἐν Φονταινεβλῶ συνθήκην μετὰ τῆς Ἰσπανίας, ἀρχομένης δὲ τῆς ἀνοίξεως τοῦ 1744 ἀπῆλθεν αὐτοπροσώπως εἰς τὸν στρατόν του ἐν Φλανδρίᾳ, ὅπου ὁ στρατάρχης αὐτοῦ, Μιυρίκιος τῆς Σαξωνίας, νόθος υἱὸς τοῦ πρώην βασιλέως τῆς Πολωνίας, ἐκυρίευσεν μετ' αὐτοῦ ὄχυράς τινας θέσεις: τὸν δὲ Ἰούνιον συνωμολόγησε μετὰ τοῦ Φρειδερίκου Β'. τὴν δευτέραν του συμμαχίαν.

Ὁ αὐστριακὸς στρατὸς ὑπὸ τὸν πρίγκιπα Κάρολον διέβη κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ Ἰουλίου τὸν Ρήνον, καὶ ὁ Λουδοβίκος ἔσπευσεν ἐκ Φλανδρίας πρὸς τὸ μέρος τοῦτο: ἐφαίνετο δὲ ὡς νὰ ἐπέκειτο μεγάλη τις κρίσις ἐν Ἀλσατίᾳ.

§ 547. Δεύτερος διλεδικὸς πόλεμος. 1744. —

Τὴν ὥραν ταύτην ἐπανάλαβεν ὁ Φρειδερίκος τὸν πόλεμον. Ἐπεκαλεῖτο, προφασιζόμενος, — τοῦθ' ὅπερ οὐδένα βεβαίως ἠρῶνατο ν' ἀπατήσῃ, — ὅτι ἔφερον ἀπλῶς εἰς τὸν αὐτοκράτορα Κάρολον τὸν Ζ', τὸν νόμιμον ἀρχηγὸν τῆς αὐτοκρατορίας, τοῦ ὁποίου εἶχον ἀφαιρεθῇ πᾶσαι αἱ κληρονομικαὶ χῶραι, τὴν βοήθειαν τὴν ὁποίαν ἦτο ὑποχρεωμένος νὰ παράσχῃ ὡς ἡγεμὼν τῆς αὐτοκρατορίας.

Διεξήγαγεν ὅμως τὸν πόλεμον κατὰ τὸ σύστημά του ἐν μεγαλωστί: πρὶν ἢ ὁ κακόμοιρος ἐν Βερσοβίᾳ βασιλεὺς Αὐγούστος ζυνηθῇ νὰ συναινέσῃ ἢ μὴ, ἐβάδισαν τὰ στρατεύματα τοῦ Φρειδερίκου διὰ Σαξωνίας, ἠνώθησαν δὲ τὴν 3 Σεπτεμβρίου μετὰ τοῦ στρατοῦ, τὸν ὁποῖον ἔφερον ὁ στρατάρχης Σθέριν ἐκ Σιλεσίας: τὴν 12 ἐκυριεύθη τὸ παρὰ τὴν Πράγαν Ζίσκαβεργ καὶ τὴν 16, μετὰ πολιορκίαν μιᾶς ἐβδομάδος, ἔπεσεν ἡ βοημικὴ πρωτεύουσα εἰς χεῖρας τῶν Πρώσων καὶ ἀνεγνώρισεν τὸν αὐτοκράτορα.

§ 548. Θάνατος Κορόλου τοῦ Ζ'. Ἡ εἰρήνη τοῦ Φοῦσεν. 1745. — Γεννᾶται ζήτημα, καὶ νῦν μάλιστα εὐλογώτε-

ρον ἴσως ἢ βραδύτερον, ἂν ὁ Φρειδερίκος εἶχε σκεφθῇ καλῶς, πρὶν ἐπιχειρήσῃ ἄνευ αἰσθητῆς τινος ἀνάγκης τὸν δεύτερον τοῦτον σιλεσικὸν πόλεμον : καὶ σημειωτέον ὅτι πολλοὶ παράγοντες, ἐφ' ὧν ὑπελόγιζεν, ἡ τύχη, οἱ Γάλλοι, ὁ αὐτοκράτωρ, ἔλειψαν.

Ἡ πρώτη συνέπεια τῆς εἰς Βοημίαν εἰσβολῆς, συνέπεια τὴν ὁποίαν εὐκόλως ἠδύνατό τις νὰ προῖδῃ, ἦτο ἡ ἀνάκλησις τοῦ πρίγκιπος Κάρολου καὶ τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ ἐκ Ρήνου : οἱ Γάλλοι, λίαν εὐχαριστημένοι ἐκ τούτου, ἄφησαν αὐτὸν ἥσυχον νὰ διαβῇ ἀπερχόμενος τὸν ποταμόν, καὶ δὲν κατεδίωξαν αὐτὸν καὶ κατὰ τὴν περαιτέρω πορείαν του, οὐδὲ ἐπεχειρήσαν τι κατὰ τοῦ Ἀννοβέρου.

Τὴν 22 Ὀκτωβρίου ἔφθασεν ὁ πρίγκηψ εἰς τὰ βαυαροβοημικὰ σύνορα καὶ ἠνώθη μετὰ τῶν εἰς 22,000 συμποσομένων Σαζώνων, ἀπετελέσθη δὲ οὕτω στρατὸς ἐξ ἐβδόμηκοντα χιλιάδων ἀνδρῶν.

Ὁ Φρειδερίκος, ἔχων ἐξήκοντα χιλιάδας, προέτεινεν αὐτῷ τὴν μάχην. Ἄλλ' οἱ Αὐστριακοὶ στρατηγοὶ ἀπέφευγον ὠριμένως νὰ δεχθῶσιν αὐτήν, ταχέως δὲ ἠναγκάσθη ὁ Φρειδερίκος ἕνεκα ἐλλείψεως τροφῶν νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς Σιλεσίαν.

Τὸ νέον ἔτος 1745 ἤρχισε μετὰ γεγονότος λίαν δυσαρέστου διὰ τὸν Φρειδερίκον : τὴν 20 Ἰανουαρίου ἀπέθανεν ἐν Μονάχῳ ὁ αὐτοκράτωρ Κάρλος ὁ Ζ'. Ἐλείπε λοιπὸν νῦν ἀπὸ τοῦ πολέμου του ἡ νόμιμος πρόφασις, καὶ αἱ ἐλπίδες του δὲ ἐκ τῆς ἐν Ἀγγλίᾳ ὑπουργικῆς μεταβολῆς — τῆς πτώσεως τοῦ Κάρτερετ καὶ τοῦ σχηματισμοῦ ὑπουργείου ὑπὸ τὸν δοῦκα Νιούκαστελ — δὲν ἐπραγματοποιήθησαν· οἱ νέοι ὑπουργοὶ ὑπεστήριξαν ἢ υἱοθέτησαν τὴν μωρὰν πολιτικὴν τοῦ βασιλέως των, ὥς ἔπραττε καὶ ὁ ἀπολυθεὶς, παρεχώρησαν τὰ ἀννοβερικὰ στρατεύματα, τὰ ὁποῖα εἶχον διατελέσει ὑπὸ τὴν ἀγγλικὴν ὑπηρεσίαν, εἰς τὴν Μαρίαν Θηρεσίαν, πρὸς ἣν ἐδιπλασίασαν συγχρόνως καὶ τὴν ἐπιχορήγησιν, καὶ διὰ τῆς μεσολαβήσεώς των ἐπραγματοποίησαν τὴν εἰρήνην τοῦ Φοῦσεν μεταξὺ τοῦ ἐκλέκτορος Μάξ Ἰωσήφ τῆς Βαυαρίας καὶ τῆς βασιλίσσης : ἐπὶ τῇ παραιτήσει τούτου ἀπὸ πασῶν τῶν αὐστριακῶν ἀπαιτήσεών του καὶ τῇ ὑποσχέσει τῆς διαθέσεως τῆς ἐκλεκτορικῆς ψήφου του ὑπὲρ τοῦ μεγάλου δουκός, ἀπεδόθη αὐτῷ ἡ χώρα του. Ἡ παραίνεσις τοῦ θνήσκοντος πατρὸς πρὸς τὸν δεκαεπταέτη ἡγε-

μονίδων κατὰ τῆς φιλοδοξίας, ἥτις ἀπέβη τοσοῦτον ὀλεθρία εἰς αὐτὸν τὸν ἴδιον, ἐπесεν ἐπὶ καλοῦ ἐδάφους.

Ὁ Φρειδερίκος ἐξηρτᾶτο νῦν μόνον ἐκ τῆς μάλιστα ὑπόπτου συμμαχικῆς φιλίας, τῆς γαλλικῆς. Ἡ φιλοπόλεμος γυνή, ἥτις εἶχεν ἐμπνεύσει εἰς τὸν ἐραστὴν τῆς πνεῦμα ἡρωϊκὸν ἐπὶ τινα χρόνον, ἡ δούκισσα Σιατωροῦ, εἶχεν ἀποθάνει (τέλη τοῦ 1744)· ἐν τοσοῦτῳ ἡ φιλοπόλεμος ἐκείνη διαθεσις παρετάθη ὀλίγον ἀκόμη: ὁ στρατάρχης Μαυρίκιος, ἀνὴρ ἀσθενὴς καὶ ἀπρόθυμος ἤδη, ἐνίκησεν ἐν Φοντεναί (τῆς Ἑννεγαυίας) νίκην κατὰ στρατοῦ συγκειμένου ἐξ Ἀγγλων, Ἀννοβερανῶν καὶ Ολλανδῶν, — συνετέλεσαν δὲ οἱ τελευταῖοι οὗτοι κυρίως εἰς τὴν ἥτταν — ἀνίκην παρά τὰς ὀχθὰς τοῦ Σκαμάνδρου» ὥς εἶχεν εἶπει ἐπὶ τὸ χλευαστικώτερον ὁ Φρειδερίκος: τὸ ἀληθές εἶναι ὅτι ὡς πρὸς τὸν κύριον ἀγῶνα ἡ νίκη αὕτη οὐδεμίαν ἤσκησεν ἐπιρροήν, καίτοι αἱ ὀχυραὶ πόλεις τῆς Φλανδρίας ἡ μὲν μετὰ τὴν ἄλλην ἐπιπτον νῦν εἰς χεῖρας τοῦ στρατάρχου.

§ 549. Ἡ Αὐστρία. Ἡ Σαξωνία. Ἡ ἐν Χόχενφρεϊδβεργ μάχη. — Ἡ κρίσις δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπέλθῃ κατὰ τὰ μέρη ταῦτα, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ γερμανικοῦ θεάτρου τοῦ πολέμου, ὁ δὲ Φρειδερίκος, ὅστις ἐλέκτο τὸ ἄριστον ἐκείνο εἶδος τῆς ἀνδρείας, τοῦ νὰ ὁμολογῇ πᾶ πάντα καὶ τὰ χεῖριστα ἀκόμη ἀνυποστόλως, δὲν ἐπλανᾶτο ποσῶς ὡς πρὸς τὸ ἐπικραμάνεον κατ' αὐτοῦ κακόν, ἐὰν ἐνίκων οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ, ἡ Αὐστρία καὶ ἡ Σαξωνία.

Περὶ τὰ τέλη Μαΐου ἐδόοιμήκοντα χιλιάδες Αὐστριακῶν ὑπὸ τὸν πρίγκιπα τῆς Λοθαριγγίας εἶχον εἰσβάλει εἰς Σιλεσίαν, εἴκοσι δὲ χιλιάδες Σαξόνων ὑπὸ τὸν δούκα Βάϊσενφελς προσετέθησαν εἰς αὐτούς· ἐνεκα τῆς μεγάλης ταύτης ἀριθμητικῆς ὑπεροχῆς οὐδεμία περὶ τῆς νίκης ἐπετρέπετο ἀμφιβολία· πάντες δὲ ἐπίστευον, ὅτι ὁ βασιλεὺς ὑπεχώρει διὰ τῆς Στρεϊγαυίας, Βρεσλαυίας καὶ λοιπῶν.

Ἀλλ' ὁ Φρειδερίκος εὗρίσκετο πλησιέστερον αὐτῶν ἢ ὅσαν οὗτοι ἐφαντάζοντο: μετὰ δυνάμειος ἐξήκοντα ἐξ περίπου χιλιάδων ἀνδρῶν, ἀόρατος ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν, εὗρίσκετο ὀπισθεν τῶν ὑψωμάτων μεταξὺ Ἰάουερνικ καὶ Στρεϊγαυίας· ἐνῷ οἱ Αὐστριακοὶ ἦσαν πρὸς νότον τῆς Στρεϊγαυίας, ἐν Χόχενφρεϊδβεργ, καὶ οἱ Σάξωνες βορειοδυτικῶς αὐτῆς, ἐν Πίλγραμσχαϊν.

Μετὰ χαρᾶς εἶχεν ἴδει ὁ Φρειδερίκος τὰς φάλαγγας αὐτῶν κατερ-

χομένας πρὸς τὴν πεδιάδα· τὴν νύκτα πρὸς τὴν 4 Ἰουνίου παρετάχθησαν τὰ πρωσικὰ στρατεύματα, χωρὶς νὰ ἡχήσῃ οὐδὲν σάλπισμα, χωρὶς νὰ ἀναφθῇ μία πυρά· τὴν δευτέραν ὥραν τῆς νυκτὸς καθωρίσθη τὸ σχέδιον τῆς μάχης ἐν ταῖς λεπτομερείαις καὶ τὴν τετάρτην τῆς πρωίας ἤρχισεν ἡ ἐπίθεσις.

Διευθύνθη δὲ ἡ ἐπίθεσις κατὰ πρῶτον κατὰ τῶν Σαξόνων, τῆς ἀριστερᾶς πτέρυγος τῆς ἐχθρικῆς παρατάξεως· καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν διεσκορπίσθη τὸ ἵππικόν των, εἰτα μετὰ γενναίαν ἀντίστασιν τὸ πεζικόν· οἱ Αὐστριακοὶ δὲν ἔσπευσαν εἰς βοήθειαν τῶν συμμάχων Μεταξὺ ἑκτῆς καὶ ἑβδόμης ὥρας τῆς πρωίας ἡ ἥττα τῆς σαξωνικῆς πτέρυγος εἶχε συντελεσθῇ, πρὶν ἢ λάβωσι μέρος εἰς τὴν μάχην οἱ Αὐστριακοί.

Καὶ τὴν δευτέραν δὲ μάχην, τὴν κατὰ τῆς αὐστριακῆς πτέρυγος, ἔκρινε λαμπρὰ ἐπίθεσις τοῦ πρωσικοῦ ἵππικοῦ, ὅπερ ἀπέδειξε κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην τὴν ὑπεροχὴν, τὴν ὅποιαν ραγδαίως εἶχεν ἀποκτήσει· τὸ κρίσιμον κτύπημα κατέφερε τὸ σύνταγμα τῶν θραγόνων τῆς Βαυρῆϋθ, ὅπερ κατὰ τὴν ἐπίθεσιν κατὰ τοῦ αὐστριακοῦ πεζικοῦ ἐκυρίευσεν ὅχι ὀλιγωτέρας τῶν ἐξήκοντα ἑξησίων καὶ συνέλαβε χιλιάδας τινὰς αἰχμαλώτων.

Ἐννέα χιλιάδας πληγωμένους καὶ νεκρούς, ἑπτὰ χιλιάδας αἰχμαλώτους, ἐξήκοντα ἑξ τηλεβόλα καὶ ἑβδομήκοντα τρεῖς σημαίας ἐστοίχισεν εἰς τοὺς συνησπισμένους Αὐστριακοὺς καὶ Σάξωνας ἡ ἡμέρα τῆς **Χόχενφελδερ γ.**

§ 550. Ἐν Σόορ. — Ὁ ἡττηθεὶς στρατὸς κατέλιπε τὴν Σιλεσίαν, ἡ δὲ χαρὰ διὰ τὴν νίκην τῶν νέων κυρίων καὶ συμπολιτῶν ἦτο μεγάλη τοῦλάχιστον παρὰ τῇ εὐαγγελικῇ μόρᾳ τοῦ λαοῦ τῆς χώρας ταύτης.

Περὶ εἰρήνης ὅμως οὐδεὶς λόγος ἀκόμη, ἡ δὲ συμμαχία μεταξὺ Αὐστρίας καὶ Σαξωνίας παρέμεινε στερεά. Ὁ Φρειδερίκος, ἵνα ζῇ ἀναλώμασι τῶν ἐχθρῶν, ἠκολούθησεν αὐτοὺς εἰς τὴν Βοημίαν· ἐπὶ πολλὰς ἑβδομάδας ὑπερήσπισε τὴν ἐν Χλοὺμ ἀπορρήτως ὀχυρὰν θέσιν του, ἐνῶ ἐν τῷ λοιπῷ κόσμῳ συνέβησαν παντοειδῆ σπουδαῖα γεγονότα, ὡς ὅτι τὴν 13 Σεπτεμβρίου ἐξελέγη ὁ μέγας δοῦξ τῆς Τοσκάνας **Φραγκίσκος Α΄.** αὐτοκράτωρ ἐν Φραγκφούρτῃ, εὐρίσκετο δὲ

περί τὰ τέλη Σεπτεμβρίου ἐν Σόορ, παρὰ τὸν ἄνω Ἄλβιν, μετὰ 19,000 ἀνδρῶν.

Ὁ στρατὸς αὐτοῦ ἦτο ἕτοιμος εἰς ἀναχώρησιν, ὅτε ἔλαθε τὴν εἰδῆσιν, ὅτι πολυάριθμον ἱππικὸν συνηθροίζετο ὀπισθεν τῶν ὑψωμάτων τοῦ Βούρκερσδορφ. Οὐδεμία ἐπετρέπετο ἀμφιβολία : οἱ ἐχθροί, ὅλως ἐναντίον τῶν συνηθειῶν των, ἐσχεδίαζον αἰφνιδίαν τινὰ ἐπίθεσιν. Ὁ Φρειδερίκος ἐπωφελήθη τὴν τύχην, ἥτις τότεν ἐπικαίρως παρουσιάζετο αὐτῷ, καὶ ἀπεφάσισε νὰ ἐπιτεθῇ ἀμέσως, ἡ ἐπίθεσις δὲ αὕτη ἔληξε περί τὴν 12 ὥραν (30 Σεπτεμβρίου) εἰς νίκην καὶ πάλιν κατὰ δυνάμεων ὑπερτέρων.

Ἐνῷ δὲ ἡ Ἀγγλία ἤρχισεν ὀλίγον κατ' ὀλίγον νὰ ἀποκάμνη ἀπὸ τοῦ ἡπειρωτικοῦ τούτου πολέμου, ὅστις ἐπέβαλλεν εἰς αὐτὴν μεγάλας δαπάνας, καὶ ὅστις ἐπέσυρε κατ' αὐτῆς ἐχθρόν ὅλως ἀπροσδόκητον, τὸν ὅποιον θέλομεν γνωρίσει κατωτέρω, ἀπεφάσισαν οἱ Αὐστριακοὶ καὶ οἱ Σάξωνες νὰ προβῶσιν εἰς μίαν τελευταίαν ἀπόπειραν.

Τολμηρὸν σχέδιον εἶχε συζητηθῇ κατὰ τὰ μέσα Σεπτεμβρίου ἐν Δρέσδῃ, ἔδωσαν δὲ τὰ φῶτά των εἰς τὴν ἐπεξεργασίαν αὐτοῦ καὶ ὁ πρωθυπουργὸς τοῦ ἐκλέκτορος καὶ βασιλέως κόμης Βρούλ καὶ ἑτέρα οὐχὶ ὀλιγώτερον σπουδαία προσωπικότης, ὁ πνευματικὸς αὐτοῦ Γουαρίνης : τὸ σχέδιον τοῦτο ἦτο κτύπημα ἐν αὐτῇ τῇ καρδίᾳ τῆς ἐχθρικῆς δυνάμεως, μία πορεία κατὰ τοῦ Βερολίνου.

§ 551. Ἐν Κέσσελσδορφ. — Ἄλλ' ὁ Φρειδερίκος συνέλεξε διὰ τοῦ ἡγεμόνος Λεοπόλδου τῆς Δεσσαυίας, ὅστις πρὸς μεγάλην ζημίαν τοῦ βασιλέως δὲν εἶχε χρησιμοποιηθῇ μέχρι τοῦδε εἰ μὴ εἰς δευτερεύοντα καθήκοντα, στρατὸν παρὰ τὴν Χάλλην, αὐτὸς δὲ ὁ ἴδιος ἔσπευσεν εἰς Σιλεσίαν, ἐνίκησεν ἐν Γρόσχέννερσδορφ τῆς Λαουσίτσης μίαν σαξωνικὴν στρατιάν, καὶ ἠνάγκασεν οὕτω τὸν πρίγκιπα Κάρολον, ὅστις ἔμελλε νὰ ἐνωθῇ μετὰ τῶν Σαξόνων ἐν Λαουσίτση, νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς Βοημίαν (23 Νοεμβρίου).

Οἱ Σάξωνες ἀπεποιοῦντο καὶ νῦν ἀκόμη τὴν εἰρήνην· αὐστριακὸς στρατὸς ἠνώθη πράγματι μετὰ τῆς σαξωνικο-αὐστριακῆς δυνάμεως, τῶν 31000 ἀνδρῶν τοῦ Σάξωνος στρατηγοῦ Ρουτόβσκη, ὁ δὲ ἡγεμὼν Λεοπόλδος δὲν εἶχε δυνήθῃ νὰ παρεμποδίσῃ τὴν ἔνωσιν ταύτην, ἐπολέμησεν ὁμῶς νῦν ἐπιτυχῶς, πρὶν ἢ ἡ κυρία δύναμις τῶν Αὐστριακῶν φθάσῃ ὑπὸ τὸν πρίγκιπα τῆς Λυθαριγγίας, ἐν Κέσσελσδορφ,

μεταξὺ Δρέσδης καὶ Μείσεν, τὴν 15 Δεκεμβρίου τοῦ 1745, καταγαγὼν λαμπρὰν νίκην· ἐντὸς ὀλίγου ἔφθασαν τὰ φεύγοντα στίφη εἰς Δρέσδην, ὅπου ἐν τῷ μεταξὺ εἶχεν εἰσέλθει καὶ ὁ πρίγκιψ Κάρλος.

Ἄλλ' ἀπῆλθεν ἀμέσως· τὴν 18 Δεκεμβρίου εἰσῆλθεν εἰς τὴν Δρέσδην ὁ Φρειδερίκος.

§ 552. **Ἡ εἰρήνη τῆς Δρέσδης. 1745.** — Ἦτο δὲ καιρὸς, διότι καὶ εἰς Αὐστριακὸς ἀπεσταλμένος ἦτο ἐνταῦθα κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας, μέλλων νὰ συνομολογήσῃ μετὰ τοῦ πρεσβευτοῦ τῆς Γαλλίας εἰρήνην, εἰρήνην ἣτις ἔμελλε ν' ἀπομονώσῃ τὸν Φρειδερίκον ὀλοσχερῶς καὶ ἤθελεν ἀποστερήσει αὐτὸν τοῦ τελευταίου συμμάχου, ὅστις εἶναι ἀληθὲς μικρὰν παρέσχεν αὐτῷ βοήθειαν κατὰ τὸ χαλεπὸν τοῦτο ἔτος.

Ἄλλ' ἡ οἰκτρά διεύθυνσις τοῦ πολέμου κατὰ τοὺς τελευταίους τούτους μῆνας εἶχε μεταβάλλει τὰ πράγματα, οἱ Σάξωνες ἦσαν δυσηρεστημένοι βαθύτατα καὶ δικαίως κατὰ τῶν συμμάχων των· οἱ Αὐστριακοὶ ἐπίσης εἶχον ἀποκάμει, καὶ ἐκ Βιέννης ἦλθε διαταγὴ περὶ συνομολογήσεως εἰρήνης· ἠναγκάζετο δὲ εἰς τοῦτο ἡ Αὐστρία ἐκ τῆς ἐν Ἰταλίᾳ δυσχεροῦς καταστάσεως τῶν πραγμάτων.

Καὶ πράγματι συνομολογήθη ἐν Δρέσδῃ τὴν 25 Δεκεμβρίου τοῦ 1745 εἰρήνη μετὰ Πρωσίας καὶ Αὐστρίας, Πρωσίας καὶ Σαξωνίας· ἡ εἰρήνη αὕτη ἐπεκύρονε τὴν τῆς Βρεσλαυίας, ὃ δὲ Φρειδερίκος ἀνεγνώρισεν τὸν σύζυγον τῆς πολεμίου τοῦ Ρωμαιοῦ αυτοκράτορα.

§ 553. **Ἐξακολούθησις τοῦ περὶ αὐστριακῆς διαδοχῆς πολέμου.** — Ὁ ἐν Ἰταλίᾳ καὶ ἐπὶ τῶν θαλασσῶν πόλεμος ἐξηκολούθησεν ἐπὶ τινα ἔτη ἀκόμη.

Ἐν Ἰταλίᾳ, ὁ σύμμαχος τῆς Αὐστρίας, βασιλεὺς Κάρλος Ἐμμανουήλ τῆς Σαρδηνίας, ὑπέστη ὑπὸ ἰσπανο-γαλλικοῦ στρατοῦ ἐν Κεσάλη, τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1745, βαρεῖν ἤτταν, καὶ ἡ ὑπεροψία τῶν Ἰσπανῶν ηὔξησεν.

Ἀλλὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος ἡ τύχη μετεστράφη. Τὸν Ἰούνιον τοῦ 1746 ἐνίκησεν ὁ αὐστροσαρδηνικὸς στρατὸς τὸν ἰσπανογαλλικὸν παρὰ τὴν Πιατσέντσαν (Πλακεντίαν) καὶ ἐξεδίωξεν αὐτὸν ἐκ τῆς Ἀνω Ἰταλίας· ἡ δημοκρατία τῆς Γενούης, ἣτις εἶχε προσχωρήσει

κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος εἰς τὴν κατὰ τῆς Αὐστρίας συμμαχίαν, ὑπετάχθη εἰς τοὺς Αὐστριακοὺς.

Ἀλλὰ νῦν ἀνεκόπη, ὡς συνήθως, ἡ νίκη· ἐπιδρομὴ κατὰ τοῦ γαλλικοῦ ἐδάφους· ἐκ τοῦ μέρους τούτου ἀπέτυχε καὶ τὴν φορὰν ταύτην, ὡς ἀπέτυχε πρότερον καὶ βραχύτερον.

Ἐν ἔτει 1747 οὐδὲν τὸ σπουδαῖον πλέον συνέβη ἐνταῦθα.

Εὐτυχέστερος ἀπέβη ὁ ἐν τῷ βορρᾷ ἀγὼν τῶν Γάλλων καὶ πάλιν ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ στρατάρχου Μαυρικίου τῆς Σαξωνίας καὶ αὐτοῦ τοῦ βασιλέως. Ἡ στρατεία τοῦ 1746 κατέστησεν αὐτοὺς ἐντελῶς κυρίους τῶν αὐστριακῶν Κάτω Χωρῶν· ὅχι δὲ ὀλιγώτερον εὐτυχὴς ἀπέβη κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος ἡ ἐπιδρομὴ αὐτῶν ἐν Ὀλλανδίᾳ. Σειρὰ ὀχυρῶν θέσεων παρεδόθη εἰς τοὺς Γάλλους, τοσοῦτον δὲ εἶχε τρομάξει ὁ λαός, ὥστε προσέφυγε πρὸς σωτηρίαν εἰς τὴν ἀνάρρησιν γενικοῦ τοπάρχου ἐκ τοῦ οἴκου τῆς Ὁράγγης· ὁ πρίγκηψ Γουλιέλμος Δ'. Φρίσων, τοπάρχης τῆς Φρεισίας, ἀνηγορεύθη κατ' ἀρχὰς ἐν Σσελανδίᾳ γενικὸς τοπάρχης, ἡ δὲ μοναρχικὴ αὕτη τάσις τοσοῦτον ἀκαταγωνίστως κατέλαβε τὰς διαφόρους ἐπαρχίας, ὥστε τὸν Ὀκτώβριον τοῦ ἔτους ἐκείνου (1747) ἀπενεμήθη τὸ ἀξίωμα τοῦ γενικοῦ τοπάρχου, γενικοῦ στρατιωτικοῦ ἀρχηγοῦ καὶ μεγάλου ναυάρχου κληρονομικῶς εἰς τὸν οἶκον τῆς Νασσαυίας Ὁράγγης :

Τὸν Ἰούλιον κητήγαγεν ὁ Γάλλος στρατάρχης μίαν ἀκόμη νίκην κατὰ τοῦ συμμάχου στρατοῦ.

§ 554. Ἡ Ἀγγλία : ὁ πρίγκηψ Κάρολος Ἐδουάρδος ἐν Σκωτίᾳ. 1745. — Καὶ ἡ Ἀγγλία ὑπέστη ἄπαξ ἔτι ἐν ἔτει 1745 περίεργον εἰσβολήν. Ὁ υἱὸς τοῦ Ἰακώβου, ὁ ἀποκαλῶν ἑαυτὸν Ἰάκωβον Γ', Κάρολος Ἐδουάρδος Στούαρτ, νεανίας φιλόδοξος καὶ ρέκτης, ἐπεχείρησε μετὰ τριάκοντα ἔτη ἀπὸ τῆς τελευταίας ἀτυχοῦς ἀποπείρας ν' ἀνακτήσῃ ἀπὸ τοῦ ἐκλέκτορος τοῦ Ἀννοβέρου τὴν χώραν τῶν πατέρων του.

Οὐδεμία τῶν μεγάλων δυνάμεων ἦτο μεμυημένη εἰς τὸ σχέδιόν του· ἡ ἐπιχείρησις ἦτο τυχοῦστικὴ, ὅλαι δὲ ἐλπίδες περὶ ἐπιτυχίας αὐτῆς ἐστηρίζοντο εἰς τὸ ὅτι κατευθύνετο κατὰ κυδερνήσεως ἀμερίμνου καὶ ραθύμου, μελλούσης νὰ καταληφθῇ ὑπὸ τῆς ἐπιχειρήσεως ὅλως ἀπροόπτως.

Ὁ νεαρὸς πρίγκηψ εἶχε συναθροίσῃ ὀλίγα χοήματα, ὅπλα καὶ

φίλους, ἀπεβιβάσθη τὸν Αὐγούστον τοῦ 1745 εἰς τινὰ θέσιν τῆς Ἰνθερνεσάϊρ τῆς Σκωτίας, καὶ κατώρθωσε νὰ προσελκύσῃ τοὺς ἀρχαίους φίλους τοῦ οἴκου τῶν Στούαρτ, πατριάς τινος τῶν σκωτικῶν ὑψιπέδων.

Ἡ ἐπιχείρησις ἔλαβε πορείαν ἀξιοθαύμαστον· ὁ πρίγκηψ περιστοιχιζόμενος ὑπὸ τῶν ὀπλαρχηγῶν τῶν πατριῶν εἰσῆλθεν εἰς Πέρθην καὶ ἔπειτα εἰς Ἐδιμβούργον· τὰ στίφη αὐτοῦ ἤρχισαν νὰ γίνωνται ὅπως δῆποτε στρατός, ἐκτιμῶν δὲ οὗτος ὀρθῶς τὴν θέσιν του, ἐν ἧ τὸ τολμηρότερον διάβημα εἶναι τὸ ἄριστον, ἐπετέθη ἐν Πρέστον μετὰ τῶν 1,500 ἀνδρῶν του κατὰ τῆς ἰσαριθμοῦ σχεδὸν ἀγγλικῆς δυνάμεως, τῆς διοικουμένης ὑπὸ τοῦ λόρδου σίρ Ἰωάννου Κόπε.

Ἡ ἀκράτητος ἀνδρεία τῶν Γαέλων, ἄνευ ἵππικοῦ, ἄνευ πυροβολικοῦ καὶ ἄνευ ἄλλης τινὸς διευθύνσεως εἰ μὴ τοῦ ἡρωϊσμοῦ τῶν ὀπλαρχηγῶν των, κατήγαγε λαμπρὰν νίκην. Ὁ δὲ μνηστήρ τοῦ θρόνου ἦτο ἀρκούντως ριψοκίνδυνος, ὥστε ν' ἀποτολμήσῃ νὰ διαβῇ τὰ ἀγγλικά σύνορα, ἀφοῦ πρότερον ἔστησε τὴν αὐλήν του ἐν Χόλυρουδ, τῷ ἀρχαίῳ ἀνακτόρῳ τῶν Σκώτων βασιλέων, καὶ ἐξέδωκε προκηρύξεις κατὰ τοῦ «ἐκλέκτορος τοῦ Ἀννοβέρου» καὶ τοῦ κοινοβουλίου του· μετὰ ἑξ̄ χιλιάδων δὲ ἀνδρῶν, χωρὶς ν' ἀπαντήσῃ οὐδεμίαν ἀντίστασιν, ἔφθασεν εἰς Δέρβυ.

Ἡ περὶ τούτου εἰδησις διήγειρεν ἐν Λονδίνῳ θαύσιμον τρόμον· τὴν 6 Δεκεμβρίου καθ' ἣν ἔφθασεν ἡ εἰδησις, ὁ λαὸς ἀκόμη ἠπράκτει· ἀλλὰ τὸ ἐγχείρημα εἶχε φθάσει ἤδη εἰς τὸ τέρμα του. Οἱ Σκῶτοι ὀπλαρχηγοὶ ἐβλεπον μὲν ὅτι ἐγίνετο πολλαχοῦ τοῦ ἀγγλικοῦ ἐδάφους ἐνθουσιώδης ὑποδοχὴ εἰς τὸν πρίγκιπά των, οὐδαμοῦ δμως ἐφαίνετο ἔνοπλος τις ἐξέγερσις, οὐδὲ βοήθειά τις γαλλικὴ ἢ ἄλλη· ὅλα δῆποτε, διὰ τοῦτο ἠρνήθησαν νὰ ἐξακολουθήσωσι τὴν πρὸς τὰ πρόσω πορείαν.

Ἡ ὑποχώρησις ἤρχισεν, ἐν τῷ μεταξύ δὲ ἀνέλαβε ἡ κυβέρνησις, ἢ μάλλον ἐπειδὴ οὐδεὶς ὑπῆρξε περὶ ἀνατροπῆς τῆς ὑφισταμένης τάξεως σοβαρὸς φόβος, ἔλαβε τὰ κατάλληλα μέτρα. Ἀγγλικὸς στρατός ὑπὸ βασιλικὸν πρίγκιπα, τὸν δούκα τῆς Κουμπερλάνδης, κατεδίωξε τὰς σκωτικὰς δυνάμεις πέραν τῶν σκωτικῶν ὁρίων, ἐνισχύθη διὰ πενταχισχιλίων ἐξ Ἑσσης μισθοφόρων, οἵτινες εἶχον ἀποβιβάσθῃ τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1746 ἐν Λέιθ, ἐν Κούλλοδε ν δέ, ἐγγὺς τοῦ Ἰνθερνεσ, ὃ ἐστίν

εἰς σημεῖον βορειότατον, ἐγένετο τὴν 27 Ἀπριλίου ἡ μάχη καθ' ἣν οἱ ἐπαναστάται ἠττήθησαν κατὰ κράτος καὶ διεσκορπίσθησαν· εἶναι χαρκτηριστὸν τῆς σκωτικῆς ταύτης ἐπιχωρίου δυνάμεως τὸ γεγονός, ὅτι μία τῶν πατριῶν, οἱ Μάκδοναλδς, δὲν ἐπολέμησαν, διότι εἶχον ταχθῇ εἰς τὴν ἄριστεράν πτέρυγαν, ἐνῶ αὐτοὶ εἶχον τὴν ἀξίωσιν νὰ καταλάβωσι θέσιν εἰς τὴν δεξιάν.

Ὁ πρίγκηψ ἔφυγεν εἰς τὴν Γαλλίαν, ἀλλ' ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις ἐτιμώρησε νῦν βαρβαρικώτατα τοὺς ὀπκδοὺς αὐτοῦ καὶ πάντας ὅσοι ἔλαβον οἷον δῆποτε μέρος εἰς τὴν ἀποστασίαν· ὁ νικητὴς δούξ τῆς Κουμβερλάνδης ἔλαβεν ἕνεκα τῶν βαρβαροτήτων τούτων τὸ ὄνομα τοῦ σφαγέως.

§ 555. Συνέδριον καὶ εἰρήνη τοῦ Ἀκυϊσγοάνου.

Τὴν ἀποκατάστασιν τῆς εἰρήνης ὑπεβοήθησε σπουδαίως ὁ θάνατος τοῦ βασιλέως τῆς Ἰσπανίας Φιλίππου τοῦ Ε'. ἐπελθὼν ἐν ἔτει 1747.

Τοῦτον διεδέχθη Φερδινάνδος ὁ Σ'. (1746—1759), υἱὸς αὐτοῦ ἐκ τοῦ πρώτου γάμου του, ἡ δὲ φιλόδοξος γυνή, ἣτις ἀπὸ τριᾶκοντα ἐτῶν ἐκίνει γῆν καὶ οὐρανὸν ἵνα προικίσῃ τοὺς υἱοὺς τῆς διὰ βασιλείων, ἡ βασίλισσα Ἐλισάβετ, δὲν εἶχε παρὰ τῷ προγόνῳ τῆς τὴν αὐτὴν ἐπιρροήν, ἣν εἶχεν ἐξασκήσει ἐπὶ τοῦ ἀδυνάτου τὸν χαρκτηρὰ συζύγου της.

Θερμοὶ φίλοι τῆς εἰρήνης ἦσαν οἱ Ὁλλανδοί, οἵτινες δὲν ἠδύναντο πλέον νὰ κρατήσωσι τὴν προτέραν θέσιν των ὡς μεγάλης δυνάμεως, οὕτῳ δὲ συνεκροτήθη ἐν Ἀκυϊσγράνῳ τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1748 συνέδριον, τὸ ὁποῖον ἤγαγεν εἰς ἔργον τὸν Ὀκτώβριον τοῦ ἔτους ἐκείνου τὴν εἰρήνην.

Ἡ εἰρήνη αὕτη τοῦ Ἀκυϊσγράνου(1), ἣτις ἔθεσε τέρμα εἰς τὸν ὀκταέτη γενικὸν πόλεμον, ὅστις λίαν ἀκαταλλήλως καλεῖται πόλεμος περὶ αὐστριακῆς διαδοχῆς, περιελάμβανε τὴν Αὐστρίαν, τὴν Ἀγγλίαν, τὴν Σαρδηνίαν, τὴν Γαλλίαν, τὴν

(1) Σ. Μ. Σημειοῦμεν ἐνταῦθα ὅτι τὸ Ἀκυϊσγοανον οἱ μὲν Γερμανοὶ καλοῦσι νῦν Aachen, οἱ δὲ Γάλλοι Aix-la Chapelle, μὴ θέλοντες δὲ νὰ προτιμήσωμεν μεταξὺ τῶν δύο ὀνομάτων ἀφήσαμεν εἰς τὴν πόλιν τὸ ἀρχαῖκόν ὄνομά της.

Ἰσπανίαν καὶ ὥριζε διὰ τῶν εἴκοσι καὶ τεσσάρων ἄρθρων της κατὰ πρῶτον διαφόρους ἀποκαταστάσεις.

Ἡ Αὐστρία ἀνέκτησε τὰς Κάτω Χώρας της, ἡ Σαρδηνία, ἡ Μοδένα, ἡ Γένουα, ἡ Ὀλλανδία ἀνέκτησαν τὰς πρὸ τοῦ πολέμου κτήσεις των, ἀντὶ τούτου δὲ παρητοῦντο ἡ Αὐστρία καὶ ἡ Σαρδηνία τῆς Πάρμας, τῆς Πλακεντίας, τῆς Γουαστάλλας, τὰς ὁποίας ἔλαβεν ὁ δεύτερος τῶν νεωτέρων ἱμφαντῶν, ὁ Φίλιππος· ἐὰν ἀπέθνησκεν οὗτος ἄτεκνος, ἡ Αὐστρία καὶ ἡ Σαρδηνία ἐπανεκτῶν τὰ δικαιώματά των.

Ἐκ τῶν ὑπερποντίων κατακτήσεων ἡ Ἀγγλία ἀπέδωκεν εἰς τὴν Γαλλίαν τὴν νῆσον τοῦ Ἀκρωτηρίου Βρετὸν ἐν τῇ Βορείῳ Ἀμερικῇ, ἡ δὲ Γαλλία εἰς τὴν Ἀγγλίαν τὴν Μαδρὰς τῶν Ἀνατολικῶν Ἰνδιῶν.

Διὰ τοῦ εἰκοστοῦ πρώτου ἄρθρου ἡγγυῶντο αἱ συμβαλλόμεναι δυνάμεις τὴν «πραγματικὴν ἔγκρισιν», ἐξαιρέσει τῶν ἐν Ἰταλίᾳ μεταβολῶν ὡς καὶ τοῦ δουκάτου τῆς Σιλεσίας μετὰ τῆς κομητείας Γλάτς, ἅτινα τὸ εἰκοστὸν δεύτερον ἄρθρον παρεχώρει εἰς τὸν βασιλέα τῆς Πρωσίας ἐν τῇ ἐκτάσει ἐν ἣ κατεῖχεν οὗτος ταῦτα κατὰ τὴν παρῶσαν ὥραν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Ἡ κυβέρνησις Φρειδερίκου τοῦ Β'. ἀπὸ τοῦ 1742 — 1756. — Τὰ εὐρωπαϊκὰ κράτη ἀπὸ τῆς εἰρήνης τοῦ Ἀκνίσγρανου μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ Ἑπταετοῦς πολέμου.

§ 556. Ἡ κυβέρνησις τοῦ Φρειδερίκου. — Ὁ Φρειδερίκος ἐπέτυχε τοῦ σκοποῦ του, διότι εἶχεν ὀρίσει ὡς σκοπόν, ὅ,τι ἦτο δυνατόν νὰ ἐπιτευχθῇ. Μετὰ μεγάλων δὲ ἐπευρημιῶν εἶχε δεχθῇ αὐτὸν ὁ λαός, ὅτε ἐπέστρεψεν τὴν 29 Δεκεμβρίου τοῦ 1745 εἰς Βερολῖνον.

Νῦν τὸ πρῶτον ἐχαιρετίσθη οὗτος διὰ τοῦ ἐπωνύμου τοῦ Μεγάλου, εἰς δὲ τὸ ἐπώνυμον τοῦτο ἀπονέμεται κυρίως εἰς τοὺς ἰδρυτὰς νέας τάξεως τοῦ βίου, εἰς τοὺς διαγείροντας τὸ αἶσθημα νέου βίου εἰς μεγαλειτέραν πλινθὺν ἀνθρώπων, βεβαίως ἔφερεν ὁ Φρειδερίκος τὸ ἐπώνυμον τοῦτο ἔκτοτε δικαίως.

Ἡ κατάκτησις τῆς Σιλεσίας, γενομένη διὰ τῶν μέσων καλῆς ἐπιχωρίου ἐπικρατείας, προσέδωκεν εἰς τὴν ἐπιχώριον ταύτην ἐπικρατείαν τὸν χαρακτῆρα μεγάλῃς δυνάμεως, μετέδωκεν εἰς τὴν πολιτείαν ταύτην ἢ τὰς ἡνωμένας ταύτας τοπικὰς περιφερείας τελείως ἐκεῖνο ὅπερ ἀρχαῖός τις φιλόσοφος ἐθεώρει ὡς τὸ κύριον γνώρισμα μιᾶς πραγματικῆς πολιτείας, τὴν αὐτάρκειαν, τὸ αἶσθημα τῆς αὐτοτελείας, ὅπερ ἀλλαχοῦ ἐκδηλοῦται κυρίως ὡς ἐθνικὸν αἶσθημα, ἐνταῦθα ὁμως ἀρχήθην ἐνεφανίσθη ὡς δημόσιον, ὡς πολιτειακὸν αἶσθημα (1).

(1) Σ. Μ. Staatsgefühl.

Δὲν εἶναι ὅμως ἡ σπουδαία καὶ ἐποχὴν ἀποτελοῦσα αὕτη κατάκτησις ἢ αἱ ἄρεται τὰς ὁποίας ἀπέδειξεν ὁ Φρειδερίκος ἐν τῷ ἔργου τούτῳ ἐκείνα τὰ ὁποῖα δικαιολογοῦσι τὸ ἐπώνυμον τοῦτο, ἀλλ' ἄλλο τι, τὸ ὅτι δηλ. ἦτο ὁ πρῶτος ἡγεμὼν μεγάλης χώρας, ὁ κυβερνῶν κατὰ τὸ πνεῦμα τῶν νέων χρόνων, — κατ' ἀρχὰς λογικὰς, κατ' ἀρχὰς ἡθικορθολογιστικὰς, ὡς «πεφωτισμένος» (1) μονάρχης.

Τοιοῦτο κυβερνητικὸν σύστημα δὲν ἔρχεται εἰς οὐδεμίαν ἀντίφασιν πρὸς τὸν χριστιανισμόν : ὅπως τὸνναντίον : ἡ βασιλεία ἐνὸς Λουδοβίκου ΙΔ', ἐνὸς Αὐγούστου τῆς Πολωνίας, τῶν Αὐστριακῶν Φερδινάνδων, ἀντέφασκεν ἄντικρυς πρὸς τὸν χριστιανισμόν, διότι καθ' ἣν ἔδιδεν αὕτη εἰς τὸν ἡγεμόνα ἔννοιαν ὁ λαὸς ὑπῆρχε χάριν αὐτῆς, πρὸς ἐκλάμπρυνσιν αὐτῆς καὶ οὐχὶ αὐτὴ χάριν τοῦ λαοῦ καὶ πρὸς ἐξυπηρέτησιν αὐτοῦ : τὸνναντίον ἡ βασιλεία τοῦ Φρειδερίκου — ἀπεκλήθη δὲ αὕτη βασιλεία τοῦ καθήκοντος — ἀνταπεκρίνετο κατὰ τὴν ἐσωτάτην ἔννοιάν της πρὸς τὰς θεμελιώδεις ἰδέας τοῦ Χριστιανισμοῦ : «ὁ θέλων ἐξ ὑμῶν νὰ εἶναι πρῶτος ἔστω πάντων ὑμῶν δοῦλος.»

Ἄλλ' ἡ ὅψις αὕτη ἦτο κεκαλυμμένη διὰ τὸν Φρειδερίκον· δὲν ἦτο οὗτος χριστιανός, οὐδὲ ὑπῆρξέ ποτε, δὲν συνεμερίζετο, ἔνεκα τῶν μεγάλων σφαλμάτων ἅτινα διεπράχθησαν περὶ τὴν ἐκπαίδευσίν του, τὸν παλμὸν τοῦτον τοῦ ἔθνους του, ὡς καὶ ἡ γλῶσσα τοῦ ἔθνους του· δὲν ἦτο ἡ γλῶσσα αὐτοῦ. Ὁ Φρειδερίκος ἴστατο ἐπὶ φωτεινοῦ καὶ ψυχροῦ ὕψους.

Ἄλλ' ἦτο ἴσως ἀναγκαῖον νὰ δεσπόζῃ ἀπολύτως ἐπὶ τινι χρόνον ἐν τῇ πολιτείᾳ ταύτῃ, εἰς ἣν ἡ πρόνοια εἶχε τάξει τόσον μεγάλους σκοπούς, ψυχρὸς νοῦς καὶ αὐστηρὰ καὶ σκληρὰ θέλησις.

§ 557. Τὰ ἔνδεκα ἔτη τῆς εἰρήνης 1574 - 1576. — Ἐνδεκα ἔτη εἰρήνης διὰ τὴν εἰρηνικὴν ταύτην δρᾶσιν παρεσχέθησαν

(1) Σ. Μ. «Aufgeklärter», ἀνὴρ δηλονότι τῶν ἀρχῶν τὰς ὁποίας ἐδίδασκεν ὁ Θωμάσιος ὃν εἶδομεν ἄνωτέρω (§ 523) Καλοῦσι δὲ οἱ Γερμανοὶ Aufklärung, φωτιστικὴν, ὡς μετεφράσαμεν ἄνωτέρω τὸν ὅρον τοῦτον τῆς γερμανικῆς φιλοσοφίας, τὴν καλλιέργειαν ἐκείνην τοῦ νοῦ δι' ἧς ἐπέζητεῖτο ὁ φωτισμὸς τοῦ πνευματικοῦ ὀρίζοντος τοῦ ἀνθρώπου, ἡ διάλυσις τοῦ σκότους τῆς ἀμαθείας, τῆς δεισιδαιμονίας, τῆς ἰς μαγείας πίστεως καὶ τῶν ὁμοίων Χαρακτηριστικὸν ἀρνητικὸν γνώρισμα τῆς Aufklärung εἶναι ὅτι ἡέλμει αὕτη τῇ καλλιέργειαν τοῦ αἰσθήματος.

εἰς τὸν Φρειδερίκον, τὰ ὅποια, εἶναι ἀληθές, οὐδεὶς ἡγεμῶν οὐδέποτε ἐχρησιμοποίησε καλλίτερον.

Τὸ πρῶτον μέγα εἰρηνικὸν ἔργον ἦτο ἡ ἀναδιοργάνωσις καὶ μεταρρυθμίσις τῆς δικαιοσύνης, ἔργον ὅπερ εἶχεν ἀπασχολήσει ἤδη τὸ φιλοδίκαιον πνεῦμα τοῦ Φρειδερίκου Γουλιέλμου τοῦ Α'. Οὗτος εἶχε διορίσει ἴδιον ὑπουργὸν τῆς δικαιοσύνης—καὶ τοῦτο δὲ καὶ μόνον ἦτο ἡδη μεγάλη πρόοδος—ἐκλέξας διὰ τὸ ἀξίωμα τοῦτο λίαν ἐπιτυχῶς τὸν Σαμουήλ Κοκκεῖον (Cocceji), ὅστις, ἀρχίσας τὴν σταδιοδρομίαν του ὡς καθηγητῆς τοῦ πανεπιστημίου, εἰργάσθη εἴτα ἐπὶ τριάκοντα ἔτη εἰς τὰ πρῶσικὰ δικαστήρια, ἦννε δὲ οὕτω κατ' εὐχὴν θεωρητικὴν μετὰ πρακτικῆς μορφώσεως.

Εἶχε μελετήσει οὗτος πρὸ πολλοῦ τὸ ἔργον εἰς ὃ ἐκάλεσεν αὐτὸν νῦν, ἐν ἔτει 1746, Φρειδερίκος ὁ Β'. Ἐπελήφθη δὲ αὐτοῦ μετὰ νεανικοῦ ζήλου ὁ ἐξηκοντούτης ἀνὴρ: μετὰ ἑξ συναδέλφων ἀπῆλθεν εἰς Πομμερανίαν, ὅπου ἤχημαζε τὸ κακὸν—καὶ τὸ σύμπτωμα αὐτοῦ, πληθὺς ἀναριθμήτων ἐκκρεμῶν δικῶν,—τὰ μέγιστα· μετὰ ἐνὸς δὲ ἔτους πάροδον ἠδύνκτο ὁ Κοκκεῖος, διορισθεὶς ἐν τῷ μεταξύ μέγας ἀρχιγραμματεὺς (Grosskanzler), ν' ἀναγγείλῃ εἰς τὸν βασιλέα, ὅτι ἡ ἐνέργεια αὐτοῦ—σύστασις τμημάτων (Kollegien) ἐκ μεμορφωμένων, καλῶς πληρονομένων δικαστῶν, ἀποκλεισμός τῶν ἐκολάβων, ἀπόπειρα συμβιβασμοῦ πρὸς λύσιν τῆς διαφορᾶς πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς διαδικασίας—ἀπέφερε καρπούς, ὅτι μετὰ τῶν χιλίων ἐξακοσίων παλαιῶν ἐξεδικάσθησαν καὶ τετρακόσαιο νεοείσακτοι δίκαι.

Εἰς τὰς λαμπράς ταύτας ἀπαρχὰς ἀνταπεκρίθη ἀνάλογος συνέχεια: ταχέως ἡ πρῶσικὴ δικαιοσύνη καὶ τὸ πρῶσικὸν δικαστικὸν προσωπικὸν ἀνεγνωρίσθησαν ὡς πρότυπα, πράγματι δὲ ὁ πεφωτισμένος δεσποτισμός, τουτέστιν, ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ, ἡ ἀγνὴ θέλησις καὶ ἡ διαυγὴς διάνοια τοῦ συνετωτέρου τῶν ἀνδρῶν τῆς πολιτείας κατῳρῶσαν ἐπὶ τοῦ προκειμένου δι' ἐνὸς ἢ καὶ περισσέτερων ἐμπειρογνομένων νὰ δημιουργήσῃ ὅ,τι πολιτεία κοινοβουλευτικὴ ἐλευθερώτατα καὶ κατὰ τὸ φαινόμενον δημοφιλέστατα κυβερνωμένη, ἡ ἀγγλική, δὲν ἡδυνήθη νὰ πραγματοποιήσῃ μέχρι τῆς σήμερον, ταχεῖαν ὁηλονότι, ὀλιγοδάπανον, ἐντελῶς ἀμερόληπτον καὶ πεφωτισμένην, ἀπρόσιτον ἀπολύτως εἰς πᾶσαν ξένην ἐπιρροήν, ἀπονομήν τῆς δικαιοσύνης.

Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἐβεβλίσωσεν ὁ Φρειδερίκος τὴν δικαιοσύνην

σιν, βαδίζων ἐπὶ τῆς ὁδοῦ ἣν εἶχε προδιαγράψει ὁ πατήρ του· εἰς παρέχῃ ἐνίοτε ἀφορμὴν κατακρίσεως ἐπὶ προτιμήσει τῆς ἀριστοκρατίας, δὲν πρέπει νὰ λησμονῶμεν, ὅτι δὲν ἐπεξετείνετο αὕτη ἐπὶ τῶν κλάδων τούτων, τὸ δὲ κυριώτερον γνώρισμα τῶν ὁδηγίων αὐτοῦ εἶναι μᾶλλον τὸ δημοκρατικὸν ἢ μέριμνα ὑπὲρ τῶν κοινῶν ἀνθρώπων : ἐπαγρυπνίαν, ἀδέκαστον τιμιότητα, φιλοπονίαν ἀπαιτεῖ παρὰ τῶν ὑπαλλήλων του, ὡς τὰ αὐτὰ ἀπαιτεῖ παρὰ τοῦ ἰδίου ἑαυτοῦ του.

Γινώσκει δὲ ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἐφαρμόζονται τὰ αὐτὰ εἰς πᾶσαν ἐπαρχίαν.

Αἱ ὁδηγίαι τοῦ βασιλέως εἶναι γεγραμμέναι εἰς βαρβαρίζουσαν γερμανικὴν, δι' ἣν, οὐδὲν συντακτικὸν καὶ οὐδεμίαν γραμματικὴν ὑπάρχει. Ἀλλὰ πᾶν ἔγγραφον εἶναι πρᾶξις ζωογόνος. Εἰς τὸ ἐν μέρος εἶναι ἀναγκαῖαι ἀναδασώσεις, εἰς τὸ ἄλλο δύναται νὰ εὐδοκιμήσῃ ἡ λινουργία (Leinenindustrie) ἐνταῦθα αἱ ἄλυσκαί, ἐκεῖ πρέπει νὰ πυκνωθῇ ὁ πληθυσμός· ἡ προβατοτροφία δύναται νὰ προαχθῇ, διὰ τὴν σηροτροφίαν φυτεύονται μυῖραι : δὲν ὑπάρχει ὠραιότερον ἢ νὰ παρακολουθήσῃ τις τὸν βασιλέα τοῦτον εἰς ἐν τῶν ταξειδίων του, ἐπὶ τῇ βάσει περιγραφῶν, ὅπως ἰδῇ πῶς πανταχοῦ ρίπτει γόργον καὶ ὀξύ τὸ βλέμμα, πῶς παρατηρεῖ τί λείπει — ἐδῶ μίαν ἐκκλησίαν, ἐκεῖ ἐν σχολεῖον ἢ ἐν ἐπικερδὲς ἐργοστάσιον : ἀντιλαμβάνεται τις πανταχοῦ τὴν ζωοποιὸν δραστηριότητα ἐνὸς ἀνδρός, ὅστις βλέπει περισσότερον, ἐνεργεῖ ταχύτερον καὶ συγχρόνως καὶ δύναται εὐτυχῶς καὶ περισσότερον παντὸς ἄλλου.

§ 558. Κτῆσις τῆς Ἀνω Φρεισίας. 1744. — Ἐν ἔτει 1744 προσετέθη εἰς τὰς κτήσεις καὶ μικρὰ ἀλλὰ μεγάλης ἀξίας τεμάχιον γερμανικῆς γῆς, ἡ ἡγεμονία τῆς Ἀνω Φρεισίας. Ὁ τελευταῖος τῶν Κιρκσὴνα, τοῦ ἀρχαίου ἡγεμονικοῦ οἴκου, ἀπέθανεν : ὡς διὰ γοητείας πανταχοῦ ἐφάνησαν οἱ πρωσικοὶ ἀετοί. Ἡ ἐλεεινὴ καὶ σχεδὸν ἀναρχικὴ κατάστασις ἐφωτίσθη παράυτα καὶ ἐτακτοποιήθη : τὰ ξένα στρατεύματα κατέλιπον τὴν χώραν, αἱ τάξεις ἔδωσαν ὅρκον πίστεως ἐν Ἀουριχ : καὶ ὁ Φρειδερίκος, τοῦ ὁποῦ τοῦ κληρονομικὸν δικαίωμα οὐδεὶς ἠμφισβήτηι, ἐπεκύρωσε τὰ προνόμια τῆς.

Ἀλλὰ μετὰ πέντε ἔτη μέγας ἀριθμὸς τῶν τῶν τῶν ἐζήτησε δι' ἀναφορᾶς, ὅπως εἰσαχθῇ καὶ ἡ διοίκησις ἀκόμη ἡ πρωσικὴ : κατὰ

τὴν πρώτην εἰς τὴν χώραν ἐπίσκεψίν του, ἐν ἔτει 1751, ἔτυχεν ὁ Φρειδερίκος ὑποδοχῆς, ὡς οὐδέποτε οὐδεὶς τῶν ἀπὸ παλαιοτάτων χρόνων ἡγεμόνων αὐτῆς.

§ 559 **Ἀποικισμοί.** — Ἀλλὰ καὶ δι' ἄλλου τρόπου κατώρθωνεν ὁ Φρειδερίκος νὰ αὐξάνῃ τὴν χώραν του : Αἱ ἐλώδεις ἐκτάσεις αἱ κατὰ μῆκος τοῦ Ὀδέρου ἀπὸ τοῦ Κουστρίν κατ' ἀνάπλουν ἀπεξηράνθησαν διὰ διώρυγος, οὕτω δὲ ἀπεκτῆθη χώρα διὰ 2000 οἰκογενείας καὶ βραδύτερον διὰ 1200 ἀκόμη· ἐποικοὶ παντὸς εἶδους καὶ μετ' αὐτῶν νέοι βιομηχανικοὶ κλάδοι εἰσῆχθησαν εἰς τὴν χώραν· διακόσιαι ὀγδοήκοντα κῶμαι ἡγέρθησαν κατὰ τὰ ἔτη ταῦτα τῆς εἰρήνης, τὸ δὲ γενικὸν πόρισμα τῆς διοικήσεως ταύτης συνοψίζεται εἰς τὸ ὅτι ἐν ἔτει 1756, ἄνευ νέων φόρων, ἐν ταῖς παλαιαῖς ἐπαρχίαις τὰ ἔσοδα τοῦ κράτους ἡύξησαν κατὰ 1,200,000 ταλήρων καὶ ὁ ὀλικὸς πληθυσμὸς εἶχεν ἀνέλθει εἰς 5,300,000 ψυχῶν.

§ 560. **Φρειδερίκος καὶ Βολταῖος.** — Τὰ κατορθώματα ταῦτα δὲν ἔμενον ἀπόκρυφα, ἀπὸ τῆς εἰς τὴν ἀρχὴν δὲ ἀναρρήσεως τοῦ Φρειδερίκου καὶ ἔτι μᾶλλον ἄφ' οὗτου ἐξῆλθεν οὗτος νικητῆς ἐκ τοῦ μεγάλου σιλεσικῆς ἀγῶνος, ἐγένετο ἀντικείμενον γενικῆς προσοχῆς καὶ ὁ ἰδιωτικὸς τοῦ βίος.

Διὰ τοῦ ἰδιωτικοῦ τούτου βίου — καθ' ὅσον δύναται εἰς βασιλεὺς, καὶ βασιλεὺς τοῦ εἶδους τούτου, νὰ ἔχῃ βίον ἰδιωτικόν — εἶχεν ἐγείρει παρὰ τὴν Ποτσδὰμην μίαν ἑπαυλιν, ἣ ἀνάκτορον, ὅπερ ὠνόμασε Sanssouci (1) καὶ εἰς ὃ κατόκησε τῷ 1747. Ὁ βίος οὗτος ὑπὸ τινα ἔποψιν ἦτο συνέχαια τοῦ ἐν Ρεῖνσθερν βίου, μόνῃ δὲ διαφορᾷ ὑπῆρχεν, ὅτι τὰ δημόσια πράγματα ἐλάχιστον μόνον χρόνον ἄφιναν ὅπως ἀφιερωθῇ εἰς τὰς «Μούσας», καὶ ὅτι ἐκ τῆς αὐλῆς ταύτης ἔλειπον αἱ γυναῖκες.

Αὐτὸς ἔζη κεχωρισμένος ἀπὸ τῆς βασιλίσσης, τοῦθ' ὅπερ, ὡς φαίνεται, εἶχε λάβει πρὸ ὀφθαλμῶν ἀρχῆθεν, ὅτε ἡ δεσποτικὴ θέλησις τοῦ πατρός του ἐπέταξεν ἢ ἐπέβαλεν αὐτῷ τὸν γάμον τοῦτον : ἔζη ἐν γένει ὡς ἂν μὴ ὑπῆρξέ ποτε αὕτη.

(1) Σ. Μ. Ἡ λέξις εἶναι γαλλικὴ σημαίνουσα ἄνευ μερίμνης, ἀφροντησίας, παυσίλυπον, εἶναι δὲ εὐνόητος ἡ γαλλικὴ ὀνομασθεσία διὰ τὸν γαλλίζοντα τοῦτον βασιλέα τῆς Πρωσίας.

Ἐπιφανεῖς ξένοι εἰσάγονται πρὸς τοῖς τακτικοῖς θαμισταῖς. Ὁ βασιλεὺς, ὅστις μετὰ τοῦ πρακτικοῦ πνεύματος καὶ τῆς φιλοπονίας τοῦ πατρὸς του ἐκληρονόμησε τὴν λεπτότητα τοῦ πνεύματος τῆς μητρὸς του, ἀρέσκεται καὶ εἰς τὴν συγγραφικὴν, καὶ καταγίνε-
ναι εἰς μίαν *Histoire de mon temps*, εἰς ἱστορίαν τοῦ σιλεσικοῦ πολέμου, εἰς σύνοψιν τῆς ἱστορίας τοῦ βρανδεμβουργικοῦ οἴκου.

Ἐκ τῶν σχέσεων ἃς συνήψεν ὁ Φρειδερίκος μετὰ διασήμεων σοφῶν ἢ λογοτεχνῶν, ἐκείνη ἡ ὁποία ἔδωκεν ἀφορμὴν νὰ γίνῃ τὰ μάλιστα περὶ αὐτῆς λόγος ἦτο ἢ μετὰ τοῦ Βολταίρου, τοῦ ἐπιφανε-
νεστάτου τῶν συγγραφέων τῶν χρόνων.

Βολταῖρος ἦτο τὸ φιλολογικόν ὄνομα τὸ ὁπεῖον εἶχε προσλάβει ὁ νεαρὸς Φραγκῖσκος Μαρίας Ἀρουνέτος, ὅστις εἶχε γεννηθῇ τὴν 21 Νοεμβρίου τοῦ 1694 ἐν Παρισίοις ἐκ πατρὸς ἀνήκοντος εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ παρλαμέντου, ἀφοῦ εἶχε γίνεи ἡδὴ διάσημος διὰ σατυρῶν καὶ δραματικῶν ἔργων (*Oedipe* 1718) καὶ εἶχε κάμει γνωριμίαν καὶ μετὰ τῆς Βιστίλης : ἡ δηκτικὴ εὐφυολογία του ἔβλαψεν αὐτὸν πολ-
λάκις σφόδρα καὶ ἐν τῇ μεγάλῃ κοινωνίᾳ ἐν ἣ, ἰδιωφελὴς καὶ ματαιό-
δοξος ὡς ἦτο, ἠρέσκετο νὰ ἀναστρέφεται.

Μακρὰ διαμονὴ ἐν Ἀγγλίᾳ εἶχεν ἐπεκτείνει τὸν πνευματικὸν ὀρίζοντα αὐτοῦ καὶ ἐν συνδυασμῷ μετὰ τῆς πείρας ἣν εἶχεν ἡδὴ οὗτος ἐκ τῆς ἰδίας αὐτοῦ πατρίδος, εἶχεν ἀνοίξει τὸ βλέμμα αὐτοῦ, ὅπως ἴδῃ τὰ μεγάλα ταύτης ἐλαττώματα : πρὸς τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὸν χρι-
στιανισμὸν εἶχε διακόψει πρὸ πολλοῦ πᾶσαν σχέσιν, ὡς ἀναρίθμητοι ἄλλοι ἐκ τῆς ἀνωτάτης κοινωνίας πασῶν τῶν χωρῶν, ἔθεωρεῖτο δὲ ἄνευ ἀντιρρήσεως ὡς ὁ σπουδαιότερος ποιητής, ὁ πνευματωδέστερος, εὐγλωττότερος καὶ τὴν μεγίστην ἐξασκῶν ἐπιρροὴν συγγραφεὺς τῆς Φωτιστικῆς (1), ὅτε ὁ διάδοχος τῆς Πρωσίας ἐζήτησε τὴν γνωρι-
μίαν του.

Ὁ Φρειδερίκος ἐφρόνει ὅτι ἐπιτρέπετο νῦν εἰς αὐτὸν ἡ πολυτέ-
λεια τοῦ νὰ ἔχῃ πλησίον του διαρκῶς τὸ ἐπίλεκτον τοῦτο πνεῦμα,
καὶ ὁ Βολταῖρος, διὰ τὸν ὁποῖον τὸ ἔδαφος τῆς Γαλλίας καθίστατο
ἐνίοτε λίαν καυστικόν, καὶ ὅστις δὲν ἐτίματο ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ πα-

(1) Σ. Μ. Aufklärung, περὶ ἧς ἐν σημειώσει τῆς § 556.

τρίδι, ὡς πάντες οἱ προφῆται, ὅσον ἐπεθύμει ἡ ἀνήσυχος φιλοδοξία καὶ ἡ μεγάλη φιλαυτία του, ἐδέχθη εὐχαρίστως τὴν πρόσκλησιν τοῦ φιλοσόφου βασιλέως, ὅστις ἐν τῷ μεταξύ εἶχε γίνεи διάσημος ἥρως.

Τὸν Ἰούλιον τοῦ 1750 ἔφθασεν ὁ Βαλταῖρος εἰς Sanssouci, ὅπου ἔτυχεν ἀρίστης ὑποδοχῆς : « Ἐγὼ εὐρίσκομαι εἰς τὴν Γαλλίαν », εἶπεν εἰς ἄκρον εὐχαριστημένος. Διὰ τοῦ λεπτοτάτου καὶ ὀξυτάτου πνεύματός του, διὰ τῆς περὶ τὴν γλῶσσαν ἄκρας δεινότητός του, διὰ τῶν πολλαπλῶν, οὐχὶ μὲν βεβαίως ἀπὸ βαθειῶν πηγῶν ἠντλημένων, καλῶς ὅμως ἐπεξεργαμένων γνώσεών του προσέφερε μεγάλας ὑπηρεσίας εἰς τὰς ἱστοριογραφικὰς τοῦ βασιλέως ἐργασίας, ἥτις δὲ καταγοητευμένοι ἐκ τῆς νέας θέσεώς του.

Ἀλλὰ τοῦτο δὲν διήρκεσε πολὺ. Ὁ Γάλλος παρεγνώρισε τὴν θέσιν ταύτην, καὶ ἐπεθύμησε ν' ἀποκτήσῃ ἐπιρροήν, ἥθελε νὰ παῖξῃ τὸ πρόσωπον ἀνδρὸς ἰσχύοντος, καὶ ἀνεμιγνύετο εἰς πράγματα ὅλως ἀλλότρια αὐτοῦ· ὑπὸ πνεῦμα ἀκτινοτόλον ἔκρυπτε ψυχὴν κοινὴν καὶ μικροπρεπὴ φιλοχρηματίαν, ἥτις δὲν ἤρκειτο εἰς τὸ λαμπρὸν ἐτήσιον χορήγημα, τὸ ὅποιον ἔδιδεν αὐτῷ ὁ βασιλεὺς, ἀλλὰ κατεγίνετο εἰς χρηματιστικὰς πράξεις ἀμφιβόλου χρηστότητος.

Κακεντρεχῆς τις σάτυρα κατὰ τοῦ προέδρου τῆς Βασιλικῆς Ἀκαδημίας, ἄλλου Γάλλου τούτου, τοῦ Μωπερτουίς, προσετέθη εἰς πάντα τὰ ἄλλα, καὶ ἤδη κατὰ τὸν Μάρτιον τοῦ 1753 ἡ πκνήγυρις ἔληξεν. Ὁ Βολταῖρος ἀπῆλθεν, ἐμελλε δὲ καθ' ὁδὸν νὰ δοκιμάσῃ μίαν ἔτι μεγάλην δυσἀρέσειαν. Εἶχεν εἰς χεῖράς του τομίδιον ποιημάτων τοῦ Φρειδερίκου, περιέχον παντοειδῆ σατυρικὰ ἐπιγράμματα κατὰ τῶν εὐρωπαϊκῶν αὐλῶν, μὴ προωρισμένα ποσῶς πρὸς δημοσίευσιν· ὁ βασιλεὺς πολὺ ἄρξ' ἐσυλλογίσθη, ὅτι ἕνεκα τῶν διαθέσεων καὶ φρονημάτων τοῦ Βολταῖρου οὐδεμία βεβαιότης ἡδύνατο νὰ ὑπάρχῃ περὶ τοῦ ὅτι δὲν θὰ ἐγίνετο κατάχρησις αὐτῶν.

Ὁ ἐν Φραγκφούρτῃ τῇ ἐπὶ τοῦ Μαίνου πρόεδρος τῆς Πρωσίας ἀπήτησε παρ' αὐτοῦ, ὅτε διήρχετο διὰ τῆς πόλεως ταύτης, πλὴν τοῦ παρασήμου του καὶ τῆς θαλαμηπολικῆς κλειδός του (Kammerherrnschlüssel), καὶ τὸ τομίδιον, δὲν ἄφησε δὲ αὐτὸν νὰ ἐξακολουθήσῃ περαιτέρω τὴν ὁδοπορίαν του, πρὶν ἢ φθάσῃ τὸ περιέχον αὐτὸ κιβώτιον, καὶ γίνῃ ἡ παράδοσις αὐτοῦ.

Ἐκτοτε ἡ μεταξὺ αὐτῶν σχέσις περιωρίσθη εἰς ἀλληλογραφίαν, τοῦθ' ὅπερ ἦτο τὸ καλλίτερον δι' ἀμφοτέρα τὰ μέρη.

§ 361. Σχέσις Φρειδερίκου πρὸς τὴν ἐπιστήμην, τὴν φιλολογίαν καὶ τὴν ἐκκλησίαν. — Ἐὰν ἐκ τῆς πνευματικῆς ἐργατικότητος τοῦ βασιλέως θὰ ἤθελέ τις νὰ συναγάγῃ τὸ συμπέρασμα, ὅτι ὁ Φρειδερίκος εἶχεν ἀμεσώτερόν πως προσωπικὸν ἐνδιαφέρον διὰ τὰς ἰδεώδεις δυνάμεις τοῦ ἐθνικοῦ βίου, τὴν ἐκκλησίαν, τὸ σχολεῖον, τὴν ἐπιστήμην, τὴν τέχνην, θὰ περιέπιπτεν εἰς πλάνην· μόνον ἡ μουσικὴ, τὸ μελόδραμα, διὰ τὸ ὅποῖον ἡγέρθη κτίριον ἐν ἔτει 1742, ἐνέπνεον αὐτῷ τοιοῦτο ἐνδιαφέρον.

Πρὸς τὰς ἐκκλησίας—ἐκκλησία εἰς ἐνικὸν ἀριθμὸν δὲν ὑπῆρχε δι' αὐτὸν ἀτομικῶς—ἐπολιτεύετο, αὐτὸς οὐδέτερος ὢν, ὥς ἔλεγε, μεταξὺ Ρώμης καὶ Γενεύης, καθαρῶς ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς πρακτικῆς καὶ πεφωτισμένης πολιτικῆς· εὐχαρίστως εἶδεν ἀνεγειρόμενον ἐν Βερολίνῳ καθολικόν· ἐξ ἄλλου αἱ θέσεις τῶν δημάρχων ἐν Σιλεσίᾳ καταλαμβάνοντο μέχρι νεωτέρας ἀποφάσεως ὑπὸ εὐαγγελικῶν, οἵτινες διὰ τὴν παροῦσαν γενεὰν τοῦλάχιστον ἐφαίνοντο αὐτῷ ἀξιοπιστότεροι· ρητέον ἄλλως ὅτι αἱ τῶν φωτιστῶν ιδέαι εἶχον εἰσχωρήσει ἤδη καὶ εἰς τὴν ἀνωτέραν καθολικὴν κοινωνίαν, συνεννοεῖτο δὲ ὁ βασιλεὺς ἄριστα μετὰ τοῦ ἐπιφανεστάτου τῶν καθολικῶν κληρικῶν τῆς Σιλεσίας, τοῦ καρδινάλιου ἀρχιεπισκόπου Σίνζενδορφ.

Τὴν μεγάλην σημασίαν τοῦ εὐαγγελικοῦ ἱερατικοῦ ἀξιώματος ἐν σχέσει πρὸς τὴν μόρφωσιν τοῦ λαοῦ δὲν παρεγνώρισεν ὁ Φρειδερίκος· ἀφιέρονεν εὐλογον καὶ ἐκ καθήκοντος ὑπαγορευομένην προσοχὴν εἰς τὴν ἀνέγερσιν ἐκκλησιῶν καὶ πρεσβυτερίων, δὲν δύναται δὲ νὰ ἐγκωμιάσῃ τις αὐτὸν περισσότερον διὰ τὸ πρὸς τὴν ἀνωτέραν ἐκπαίδευσιν ἐνδιαφέρον του. Ἡ λίαν τιμητικὴ ἀνάκλησις τοῦ φιλοσόφου Βόλφ, ἅμα τῇ εἰς τὴν ἀρχὴν ἀνοδὸν του, δὲν ἐσήμαινε ποσῶς καὶ ἰδιαιτέραν τινὰ εὐνοίαν ὑπὲρ τῶν ἀνωτέρων σχολῶν.

Τὸ σπουδαιότερον τῶν ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην ἐπ' αὐτοῦ πεπραγμένων ἦτο ἡ ἱδρύσις τῆς Ἀκαδημίας ἢ ἡ ἀναδιοργάνωσις τῶν δύο ἐταιριῶν εἰς μίαν (1744) μόνον· διώρισε δὲ πρόεδρον αὐτῆς Γάλλον ὄχι ἀνάξιον, τὸν Μωπερτουίς. Ὁ Φρειδερίκος ἦτο παρὰ πολὺ πνευματώδης καὶ σπουδαῖος, ὥστε νὰ μὴ καταπέσῃ εἰς τὸν βαναυσότατον πραγματισμὸν (Realismus) τοῦ πατρὸς του, ὅστις ἐθεώρει ματαίαν

χρονοτριβὴν πᾶσαν ἄλλην ἀνάγνωσιν πλὴν τῆς Ἀγίας Γραφῆς καὶ τῶν ἐγγράφων τοῦ κτηματολογικοῦ γραφείου του· ἀλλὰ τὸ κυρίως ἐπιστημονικὸν πνεῦμα δὲν εἶχεν ἐξεγεῖσθαι οὐδέποτε παρὰ τῷ παιδί, ὅστις οὐδὲ ἐν τῇ ἐκμάθησιν τῆς γαλλικῆς εἶχε φθάσει μέχρι στοιχειώδους ἀσφαλοῦς ὀρθογραφίας· ρητέον ἄλλως, ὅτι ἦτο τοσοῦτον ἀπασχολημένος, ὥστε νὰ μὴ δύναται νὰ ἐπικυρῶσιν τὰς τοιαύτας ἐλλείψεις.

Μόνον τὸ τμήμα τῆς φιλοσοφίας καὶ τῶν καλῶν τεχνῶν ἐνδιέφερον αὐτὸν ἀμεσώτερον, ἡ δὲ γαλλικὴ γλῶσσα διευκόλυνε τότε ἀκόμη τὴν ἐκμάθησιν τῶν ἀπαραιτήτων ἐνταῦθα ἐννοιῶν εἰς ἄνθρωπον ὅστις δὲν εἶχε καιρὸν ἢ διάθεσιν ἢ τὰς προαπαιτούμενας γνώσεις ὅπως ἐγκύψῃ βαθύτερον—περισσότερον ἢ ἡ γερμανικὴ, ἣν ὑπὸ πολλῶν ἀτελεστέρων μορφῶν εἶχε μάθει κατὰ τὴν νεανικὴν του ἡλικίαν.

Διὰ τοῦτο τὴν κοινωνίαν, εἰς τὴν συναναστροφὴν τῆς ὁποίας εὐρίσκειν ὁ Φρειδερίκος ἀνακούφισιν τινα, ἀπετέλουν Γάλλοι τινές, ὁ μαρκήσιος δ' Ἀρζιάνς, ἰατρός τις δὲ λὰ Μεττρι (de la Mettrie) διωχθεὶς ἔνεκα τῶν ὕλιστικῶν συγγραμμάτων του, ἀνὴρ ἀμφιβόλου χαρακτῆρος, ὁ Μωπερτουίς, καὶ πρὸς τοῦτοις ὁ Ἰταλὸς κόμης καὶ χαριτολόγος Ἀλγαρόττης καὶ ὁ ἔμπιστος αὐτοῦ γραμματεὺς Ἰορδάν, πρῶτον προτεστάντης κληρικὸς γαλλικῆς καταγωγῆς, ὅστις ἀπὸ τῆς ἐν Ρέινμπεργ ἀκόμη διαμονῆς τοῦ Φρειδερίκου εἶχε γίνεαι ἀπαραίτητος—πάντες ἄνθρωποι δευτέρας ἢ τρίτης τάξεως, οἵτινες ἦσαν κατὰ τὴν δι' αὐτὸν, ἀφοῦ οὗτος ἐκ τοῦ ἰδίου αὐτοῦ πνευματικοῦ πλούτου διέπρεπεν ἐν τῇ συναναστροφῇ καὶ ὠμίλει εὐχαρίστως, — διότι ὠμίλει καλῶς — καὶ ἴσως ἀκριβῶς ἔνεκα τούτου.

Διὰ τὴν ἰδίαν ἐνυτοῦ συγγραφικὴν ἐργασίαν μόνον ἡ γαλλικὴ ἠδύνατο νὰ χρησιμεύσῃ εἰς αὐτόν, καὶ ἔνεκα τούτου ἔμεινεν ἐντελῶς ξένος πρὸς τὴν γερμανικὴν φιλολογίαν, πρὸς ἣν οὐδεὶς ἐξωκείωσεν αὐτόν καὶ ἤτις κατὰ τὴν νεανικὴν του ἡλικίαν, ὅποτε μόνον θὰ εἶχε καιρὸν νὰ ἀσχοληθῇ πῶς περὶ ταύτην, μόλις τότε ἠγείρετο ἐκ τῆς μεγάλης νάρκης καὶ μετριότητος τῆς.

Ἐν ἔτει 1730 ἐξεδόθη ἡ κριτικὴ ποιητικὴ τοῦ Γόττσεδ, τῷ 1740 ἡ τοῦ Βοάϊτιγκερ καὶ ἤρχισεν ἡ φιλολογικὴ ἔρις τῶν τῆς Λειψίας καὶ τῶν τῆς Ζυρίχης μετριοτήτων : μόνον ἐν ἔτει 1748 ἐδημοσίευσεν ὁ Κλόπστοκ ἐν τοῖς «Bremer Beiträge» τὰ πρῶτα ἄσματα τοῦ Μεσσία, ἐν οἷς τὸ πρῶτον ὠμίλει καὶ πάλιν

ἡ γερμανικὴ γλῶσσα διὰ τοῦ στόματος ἀληθοῦς ποιητοῦ. Ἦτο τὸ αὐτὸ ἐκεῖνο ἔτος καθ' ὃ ἐπαίχθη τὸ τοῦ Λέσσιγκ πρωτόλειον, ὁ νεαρὸς λόγιος· μετὰ ἐν ἔτος ἐγεννήθη ὁ Γκέτε (Goethe).

Ἦτο σύμπτωσις ἀναμφιβόλως θαυμασία καὶ μεγάλη εἰς συνεπίαιας τὸ ὅτι ταυτοχρόνως ἤρχισεν ἡ ἀναγέννησις τοῦ ἔθνους, ἡ ἀνακαίνισις τοῦ πνεύματός του καὶ ἡ τελειοποίησις τῆς γλώσσης του, καὶ ἡ σύστασις μεγάλου γερμανικοῦ κράτους· ἀλλ' ἐκάτερον ἐξηκολούθει νὰ βαίνει τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ ὁδόν. Ἐὰν ὁ Φρειδερίκος, μολονότι ἐγένοντο πράγματι ἀπόπειραι ὅπως κινηθῇ τὸ ἐνδιαφέρον αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς φιλολογίας ταύτης, δὲν προσεῖχε ποσῶς εἰς τὰ προϊόντα αὐτῆς, ἐξ ἄλλου καὶ ἡ φιλολογία αὕτη καὶ οἱ λόγοι οὗτοι καὶ καλλιτέχναι τοῦ λόγου δὲν εὗρισκοντο ἀκόμη εἰς οὐδεμίαν ἐπαφὴν πρὸς τὰ δημόσια πράγματα.

Εἰς δέκα τρία φύλλα περιλαμβάνεται ἡ ἀλληλογραφία τοῦ μαγίστρου Γόττσεδ, — ὅστις ἐπὶ τινας δεκαετηρίδας (ἀπὸ τοῦ 1724) ἐξήσκει εἰδὸς τι φιλολογικῆς δικτατορίας ἐν τῷ γερμανικῷ κόσμῳ καὶ εὗρίσκετο εἰς ἐπαφὴν μεθ' ὅλων τῶν ἐπιστῆμων καὶ σημαινόντων κύκλων, — ἐν τῇ δημοτικῇ βιβλιοθήκῃ (Stadtbibliothek) τῆς Λειψίας· ὁ ἐπιμελὴς σοφὸς ὅστις διεξῆλθε τὰ φύλλα ταῦτα (1) βεβαιοῖ, ὅτι πλὴν ἑνὸς ἢ δύο ἐλαφρῶν ὑπαινιγμῶν οὐδὲν ἄλλο ὑπάρχει ἐν αὐτοῖς σχετικόν πρὸς τὴν πολιτικὴν.

Ὅλη ἡ δραστηριότης τοῦ Φρειδερίκου κατευθύνετο πρὸς ἓν σημῆον, τὸ ὁποῖον τὸ διαυγὲς πνεῦμά του ἀνεγνώριζεν ὡς τὸ σπουδαιότερον, τὸν στρατόν. Διότι δι' αὐτόν, λέγει πού, καὶ ὁ λόγος αὐτοῦ ταχέως ἔμελλε νὰ ἐπιβεβαιωθῇ, τουτέστι διὰ τὴν Πρωσίαν, ἐχθρὸς καὶ γείτων ἐσήμενον ἐν καὶ τὸ αὐτό· οὐδὲ μίαν ἡμέραν τῆς περιόδου τῆς εἰρήνης δὲν ἄφησεν ἀχρησιμοποίητον, καὶ οὕτω ἐν ἔτει 1750 ὁ στρατὸς συνεποσοῦτο εἰς 133 ἕως 136 χιλιάδας ἀνδρῶν.

Τάξις μεγαλοπρεπεστάτη ἐθασίλευε, προεπαιδεύετο δὲ ὁ στρατὸς ἐν ἀπαύστοις καθημερινοῖς γυμνασίοις καὶ εἰς ἑτησίας ἀσκήσεις μεγάλων στρατιωτικῶν σωματίων, καὶ αὐτὸς δὲ ὁ βασιλεὺς ἐλάχιστα ἐφείδετο ἑαυτοῦ ἐν τῷ ἔργῳ τούτῳ.

(1) Danzel, παρὰ Biedermann, Γερμανία κατὰ τὸν 18 αἰῶνα.

Ἐπολλαπλασιάζοντο δὲ τὰ συμπτώματα τὰ ἐνδεικνύοντα ὅτι ταχέως ἐμελλε νὰ λάβῃ ἀνάγκην αὐτοῦ.

§ 862. Τὰ λοιπὰ εὐρωπαϊκὰ κράτη. 1745 μέχρι 1756. Ἡ μεσημβρία. — Οὐδὲν τῶν εὐρωπαϊκῶν κρατῶν, ἐπὶ τῶν ὁποίων ὀφείλομεν νὰ ρίψωμεν ἐν βλέμμα διὰ τὴν χρονικὴν περίοδον τὴν ἀπὸ τοῦ 1745 ἢ 1748 μέχρι τοῦ 1756, ἐξαιρέσει τῆς Αὐστρίας, ὅν ἐῖχεν ἰδιαίτερόν τινα λόγον, ὅπως ταραξῇ τὴν κατ' εὐχὴν ἀποκατασταθεῖσαν εἰρήνην.

Ἐν Ἰσπανίᾳ, ὡς ἐμνημονεύσαμεν, εἶχε διεδεχθῇ ἐν ἔτει 1746 τὸν Φίλιππον Ε'. Φερδινάνδος ὁ Σ'. (μέχρι τοῦ 1759). διὰ τοὺς νεωτέρους πρίγκιπας εἶχε ληφθῇ πρόνοια, ὅπως προικοδοτηθῶσιν ἐν Νεαπόλει καὶ ἐν τοῖς μικροῖς δουκάτοις τῆς ἁνῶ Ἰταλίας.

Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἐγένετο ἐν Δανίᾳ μεταβολὴ κυβερνητικὴ : Φρειδερίκος ὁ Δ'. (1746—1766) διεδέχθη τὸν Χριστιανὸν Σ'., ἐποίησε δὲ τὸ μικρὸν τοῦτο κράτος λαμπρὰς προόδους ἐπὶ τῆς ὑπουργίας τοῦ κόμητος Σίμμελμανν καὶ τοῦ πρεσβυτέρου κόμητος Βέρνστορφ διὰ τῆς προαγωγῆς τῶν σχολείων, τοῦ ἐμπορίου, τῆς βιομηχανίας καὶ τῆς καταργήσεως τῆς δουλείας.

Τῷ 1750 ἀπέθανεν ἐν Πορτογαλίᾳ ὁ Ἰωάννης Ε'. : ὁ διάδοχος αὐτοῦ Ἰωσήφ Ἐμμανουήλ (μέχρι τοῦ 1777) εἶχε σύμβουλον ἄνδρα, ὅστις προσέδωκεν εἰς τὸ μικρὸν καὶ ἀπόκεντρον τοῦτο κράτος ἐπὶ τινα χρόνον κοσμοϊστορικὴν σημασίαν, ὃς ἀν' ἐκέκτητο ἄλλοτε ἐξ ἄλλου λόγου κατὰ τὸν δέκατον πέμπτον αἰῶνα, τὸν Ἰωσήφ Καρβάλον μαρκήσιον Πομβάλ.

Τὸ προανάκρουσμα τοῦ ἀγῶνος αὐτοῦ κατὰ τῶν Ἰησουϊτῶν, ἀγῶνος, ὅστις ἐμελλε νὰ κατατάξῃ αὐτὸν βραδύτερον εἰς τὴν πρωτοπορείαν τῆς ἱστορικῆς κινήσεως, ἤρχισε διὰ τοῦ πολέμου, ὅστις ἐν ἔτει 1755 ἔθηκε τέρμα εἰς τὴν ἰδιόρρυθμον ἐν Παραγουάῃ ἰησουϊτικὴν πολιτείαν. Τὸ ἰσπανικὸν μέρος τῆς Παραγουάης, ὅπου τὸ τάγμα τῶν Ἰησουϊτῶν ἐκυβέρνηα τοὺς πάσης θελήσεως ἐστερημένους Ἰνδιάνους κατοίκους κατὰ πατρικὸν δεσποτικὸν σύστημα ἀλλ' ἐν συνόλῳ εὐεργετικὸν κανονίσαν τὸν βίον αὐτοῦ οὕτως, ὥστε νὰ ἐναλλάσῃ οὗτος ἐν μέτρῳ μεταξὺ βιοτεχνικῆς καὶ γεωργικῆς ἐργασίας, ἀσκήσεως θρησκευτικῶν καθηκόντων καὶ μετρίων ψυχαγωγίων, τὸ μέρος τοῦτο τῆς Παραγουάης ἐμελλε νὰ παραχωρηθῇ εἰς

τὴν Πορτογαλίαν δυνάμει συμβάσεως ἀνταλλαγῆς μεταξὺ τῆς δυνάμει· ταύτης καὶ τῆς ἰσπανικῆς κυβερνήσεως.

Οἱ Ἰησουῖται ἀντέστησαν κατὰ τῆς ἐκτελέσεως τῆς συμβάσεως ταύτης καὶ προεκάλεσαν οὕτω θηριώδη ἐξολοθρευτικὸν πόλεμον, καθ' ὃν ἀπανθρώπως κατεπατήθη ὁ πολιτισμός, οἱ δὲ ἀξιολύπητοι τρόφιμοι αὐτοῦ, καθόσον δὲν κατέφυγον καὶ αὖθις εἰς τὰς ἐρήμους καὶ τὰ ἀπέραντα παρθένα δάση, ἐξηνδραποδίσθησαν. Ἦτο δὲ ὁ πόλεμος οὗτος θλιβερόν ἐπεισόδιον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς κυριαρχίας τῆς Εὐρώπης ἐπὶ τοῦ ὑπερποντίου κόσμου, κυριαρχίας ἣτις ταχέως κατὰ τὸ δεῦτερον ἡμισυ τοῦ αἰῶνος ἔμελλε νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ κρίσιμον στάδιόν της.

Ἀλλὰ τὸ κέντρον τῆς βαρύτητος τῶν τυχῶν τοῦ κόσμου δὲν εὗρίσκετο πλέον ἐν τῇ μεσημβρίᾳ : εἶναι δὲ χαρακτηριστικὸν ὅτι καὶ ἡ δύναμις τοῦ παπισμοῦ οὐδέποτε ὑπῆρξεν μικροτέρα ἢ κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας. Αἱ σχέσεις τῶν ἐπικρατεστέρων ἐν Εὐρώπῃ δυνάμεων, τῆς Ἀγγλίας, τῆς Ρωσίας, τῆς Αὐστρίας, τῆς Γαλλίας, εἰς ἃς πρὸ πολλοῦ ἤδη δὲν συγκαταριθμοῦντο πλέον αἱ Κάτω Χῶραι, καθωρίσθησαν, ἢ, τὸ φρόνημα τῶν αὐλῶν, ἐν αἷς, πλὴν τῆς Ἀγγλίας ὅπως δῆποτε, ἐκανονίζετο ἡ πολιτικὴ, ἐδεσπόζετο ὑπὸ τοῦ γεγονότος, ὅτι τὸ κράτος τῆς κεντρικῆς Γερμανίας, ἡ Πρωσία, καὶ ὁ μέγας βασιλεὺς αὐτῆς ἀπὸ τοῦ 1745, εἶχε προάλει ὡς νέα μεγάλη δύναμις.

§ 563. Ἡ Ἀγγλία. — Ἐκ τῶν κρατῶν τούτων ἡ Ἀγγλία εἶχε πάντα λόγον νὰ εἶναι εὐχαριστημένη ἐκ τῆς νέας τάξεως τῶν πραγμάτων. Εἶχεν ἰδρυθῇ εὐρωστὸς προτεσταντικὴ πολιτεία ἐπὶ τῆς ἡπειρωτικῆς Εὐρώπης, δυναμένη νὰ προστατεύσῃ τὴν γερμανικὴν αὐτοκρατορίαν καὶ μετ' αὐτῆς τὸ ἐκλεκτοράτον τοῦ Ἀνοθέρου πολὺ διαφόρως καὶ πολλῶ ἀποτελεσματικώτερον, ἢ ἡ Αὐστρία, κατὰ τῶν γαλλικῶν ὑπερβασίων. Συμμαχία τις μετὰ τοῦ κράτους τούτου θὰ ἐκράτει τὸ ζῆφος τῆς Γαλλίας κατὰ ξηρὰν ἐν τῇ θήκῃ, ὅτε ὁ ἀναμενόμενος μέγας ἀγὼν περὶ τῆς κατὰ θάλασσαν ἡγεμονίας ἔμελλε νὰ ἐκραγῇ ἐν λίαν προσεχεῖ χρόνῳ μεταξὺ Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας : δὲν παρεγνώριζον τοῦλάχιστον τοῦτο καθ' ὁλοκληρίαν οἱ ἐν Ἀγγλίᾳ, καίτοι καὶ ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ ὁ βασιλεὺς καὶ οἱ πολιτικοὶ αὐτοῦ ἐταράσσοντο ὑπὸ τῆς μονίμου ἰδέας

(von der fixen Idee) τῆς κατακτητικῆς ἀπληστίας τοῦ Φρειδερίκου.

Ρητέον ἄλλω, ὅτι οὐδὲν σπουδαῖον νομοθετικὸν μέτρον οὐδὲ οἶον δῆποτε ἄλλο σημαντικὸν γεγονὸς χαρακτηρίζει τὰ ἔτη ταῦτα τῆς ἀγγλικῆς ἱστορίας. Αἱ μεγάλαι ἐμπορικαὶ ἐπιτυχίαι καὶ τὰ λαμπρὰ ἀποτελέσματα τῆς βιοποριστικῆς δράσεως, αἱ τακτικαὶ συνεδριάσεις τῶν κοινοβουλίων καὶ ἡ περὶ τῆς ἐξουσίας ἔρις τῶν ἀρχηγῶν τῶν κομμάτων, ἡ ἐλευθερία τῆς πολιτικῆς συζητήσεως ἐν ταῖς συνεδριάσεσι ταύταις καὶ ἡ ἐλευθερία τοῦ λαοῦ ἐν μέτρῳ, οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ γνωστῷ, ὁ τεράστιος, ἀνεξάντλητος πλοῦτος τοῦ ἔθνους, τοῦτου ἐπὶ τῆς νήσου ταύτης, ἥτις ἐν ἔτει 1745 διὰ τελευταίαν περίπου φοράν εἶχεν ἴδει ἐπὶ τοῦ ἐδάφους της οἶονεὶ πόλεμον καὶ μάχην, — πάντα ταῦτα ἐκίνησαν τὸν φθόνον τῶν ἄλλων ἔθνων, καίτοι ἡ Ἀγγλία καὶ ὁ ἀγγλικὸς λαὸς δὲν εἶχον ἀσκήσει ἀκόμη μεγάλην ἄμεσον ἐπιρροὴν ἐπὶ τῶν λοιπῶν λαῶν. Ἡ χώρα αὕτη ἐδρασιλεύετο ὀλιγώτερον πάσης ἄλλης καὶ ἔνεκα τοῦτο καὶ ἐδρασιλεύετο ὀλιγώτερον κακῶς πάσης ἄλλης, ἡ δὲ αὐτὴ δὲν ἦτο ἐν Ἀγγλίᾳ τὸ τὰ πάντα δεσπύζον κέντρον, ὡς ἐν Ρωσίᾳ ἢ ἐν Γαλλίᾳ.

Ἀκριβῶς δὲ τοῦτο, ὁ ἀπολύτως προσωπικὸς χαρακτήρ τοῦ κυβερνητικοῦ συστήματος ἐν Ρωσίᾳ καὶ ἐν Γαλλίᾳ, καί, δύναται τις νὰ προσθήσῃ, ἡ μεγάλη διαφθορά τῶν κρατούντων ἐν αὐταῖς προσώπων κατέστησαν δυνατόν εἰς τὴν αὐστριακὴν κυβέρνησιν νὰ πραγματοποιήσῃ συμμαχίαν, ἥ, ὡς ὄχι ἐσφιγμένως ἐλέχθη, συνωμοσίαν, δι' ἧς ἐμελλε νὰ καταβιβασθῇ ἡ Πρωσία ἀπὸ τοῦ ὕψους εἰς ὃ εἶχεν ἀνέλθει, καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ὁποίας κατώρθωσεν ἡ αὐστριακὴ πολιτικὴ τέχνη νὰ χρησιμοποίησῃ τὰς δύο ταύτας δυνάμεις καὶ τινὰς μικροτέρας, χωρὶς νὰ προάγῃται τὸ ἴδιον αὐτῶν συμφέρον, μάλιστα δὲ καὶ ἐναντίον τοῦ καταφανοῦς συμφέροντός των, εἰς ἐξυπηρέτησιν τῶν ἰδίων ἐαυτῆς, τῶν αὐστριακῶν συμφερόντων, καὶ νὰ προκαλέσῃ γενικὸν πόλεμον, ἐξ οὗ, μετὰ ἐπταετείς ἀγῶνας καὶ μεγάλην αἱματοχυσίαν ἐπὶ πολλῶν πεδίων μαχῶν, οὐδὲν ἄλλο προήλθεν εἰ μὴ ἡ ἐπικύρωσις τῆς χωρογραφικῆς διαρρυθμίσεως τῆς ἡπείρου, τῆς ὁρισθείσης ἐν ἔτει 1745.

§ 364. Ἡ Αὐστρία. — Ἡ Μαρία Θηρεσία εἶχεν ὑποκύψει εἰς τὸ ἀμετάτρεπτον, ἀλλὰ δὲν εἶχε παραιτηθῇ ἀκόμη τῆς Σιλεσίας, εἶναι δὲ ἀμφίβολον, ἂν, οὕτω πολιτευομένη, εἶχε διαγνώσει

ὄλην τὴν σημασίαν καὶ ἔκτασιν τῆς κτήσεως τῆς ἐπαρχίας ταύτης ὑπὸ τῆς Πρωσίας.

Ἡ σκέψις τῆς ἀνακτῆσεως τῆς Σιλεσίας καὶ τῆς ἐκδικήσεως τοῦ ἀθλίου ἀνδρός, ὅστις ἀφῆρσεν ἀπ' αὐτῆς τὴν ἐπαρχίαν ταύτην, ἐδέσποζον τῆς κυβερνήσεώς της, καίτοι κατὰ τὰ ἄλλα κατὰ τρόπον ἀξιέπαινον ἐμερίμνα αὕτη περὶ μεταρρυθμίσεων. Ἀποκαθάρασα τὴν διοίκησιν ἀνωφελῶν στοιχείων, ἐπραγματοποίησεν ἡ Μαρία Θηρεσία σπουδαίας οἰκονομίας· νέα ζωὴ εἰσέχθη εἰς τὴν ἐγκαταλελειμμένην διοίκησιν· μάλιστα δὲ ὡς πρὸς τὰ στρατιωτικὰ κατεβλήθη σύντονος καὶ δυνατὴ ἐνέργεια διὰ τοῦ στρατηγοῦ Κεβεγχιούλερ, τοῦ μόνου σχεδὸν ὅστις ἀνεδείχθη κατὰ τὸν τελευταῖον πόλεμον.

Καὶ ἀπὸ τοῦ κλήρου δὲ ἀπεσπάρσθησαν οὐκ ὀλίγαι ἐκ τῶν πολλῶν ἐκκλησιαστικῶν ἡμερῶν ἑορτῆς καὶ ὀκνηρίας, τῶν ὁποίων τὸ πλῆθος καθίστα ἤδη κατὰδὲλον καὶ μόνον τὸ καταφανὲς γεγονός, ὅτι αἱ προτεσταντικαὶ χῳραι ἦσαν κατὰ πολὺ ὑπέρτεραι τῶν καθολικῶν καὶ ὑπερτέρουν αὐτὰς ὁσμῆραι περισσότερον κατὰ τὴν εὐημερίαν καὶ πνευματικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ λαοῦ.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι πᾶσαι αἱ βελτιώσεις αὗται δὲν προέκοψαν, ἀφοῦ δὲν ὑπεβοηθοῦντο ὑπὸ ἀναλόγου πνεύματος παρὰ τῷ λαῷ, ὑπὸ ἰσχυροτέραις τινὸς φιλοπροόδου πνοῆς, εἰς πᾶν δὲ βῆμα καὶ πᾶσαν ἐνέργειαν προσέκρουον κατὰ τῶν κυρίων τῆς ἀνωτάτης ἀριστοκρατίας καὶ τῶν ἀκαταγωνίστων προνομίων αὐτῶν, κατὰ μεγάλων ἀξιώσεων προβαλλομένων ὑπὸ τῆς μεγαλειτέρας ἀνικανότητος.

Δὲν ἔλειπον παντελῶς ἄνδρες φρονούντες, ὅτι τὸ φρονιμώτατον πάντων ἦτο· νὰ παραιτηθῇ ἡ κυβέρνησις ἐν ὀνόματι τοῦ Θεοῦ πάσης ἐπὶ τῆς Σιλεσίας ἀξιώσεως, ὃ δὲ περινούστερος τῶν πολιτικῶν τῆς αὐτοκρατείας καὶ βασιλίσσης, ὃ παρὰ τῇ γαλλικῇ αὐλῇ πρέσβυς αὐτῆς ἀπὸ τοῦ 1750 — 1752, ὁ κόμης Κάουνιτς (Kaunitz), εἶχε τὸ θάρρος νὰ ὑποδείξῃ τοῦτο, ἀποφαινόμενος δι' ὑπομνήματος πρὸς τὴν κυρίαρχόν του ἐναντίον τῆς συμμετοχῆς εἰς ἡπειρωτικὸν πόλεμον.

Ἄλλ' ἀκριβῶς ὁ ἀνὴρ οὗτος, ἀφοῦ προσεχώρησεν εἰς τὰς ιδέας τῆς βασιλίσσης, ἐγένετο ὁ πρῶτος σύμβουλος αὐτῆς (ἀπὸ τοῦ 1753), διὰ δὲ τῆς ἐπιτηδειότητος τοῦ νέου τούτου ἀρχιγραμματέως τοῦ κράτους κατωρθώθη τὸ ἀπίστευτον, ἡ συμμαχία δηλονότι μετὰ τῆς Ρω-

σίας καὶ τῆς Γαλλίας πρὸς abaissement, πρὸς ταπείνωσιν τοῦ βασιλέως τῆς Πρωσίας.

§ 565. Ἡ Ρωσσία. — Ἐν Ρωσσίᾳ πάντως ἡ πολιτικὴ αὕτη εἶχε νὰ ἐκδιᾶσθαι πύλας ἀναπεπταμένας. Ὁ κυριώτερος ὑπουργὸς τῆς αὐτοκρατείας Ἐλισάβετ ἦτο εἰς Παλαιόρρωσσοι, ὁ μέγας ἀρχιγραμματεὺς Βεστοῦτσεφ, καὶ τὰ πράγματα ἔλαβον ἐνταῦθα ὅψιν καὶ αὐθις λίαν παλαιορρωσσικὴν· οἱ Γερμανοὶ ἐξεβλήθησαν ἐξ ὅλων τῶν θέσεων· ὁ ὀρθόδοξος κληρὸς ἐνισχύετο· ἡ ἐν τῇ ἀρχῇ αὐτοκρατεία, γυνὴ ἥτις ἐν πάσῃ ἄλλῃ χώρᾳ θὰ ἀπεκλείετο ἀπὸ παντὸς οἴκου, κηδομένου ὅχι τῆς αὐστηρᾶς ἠθικῆς ὑπολήψεώς του ἀλλ' ἀπλῶς τῆς ἐξωτερικῆς εὐπρεπείας, ἐνυμφεύθη — ἢ μᾶλλον ἐνύμφευσαν αὐτήν — ἐν ἔτει 1742 κυφίως μετὰ τινος Κοζάκου Ἀλεξίου Ρόζουμ, ὅστις παρίστατο ὡς κύριος ὑψηλῆς περιωπῆς, — ὡς στρατάρχης ἢ ὑπὸ οἰονδήποτε εὐχορηστον ἐν τῇ αὐτῇ ταύτῃ τῇ ἐκθαρβαρωθείσῃ καὶ πάλιν τίτλον — ὡς κόμης Ρασουμόβσκη· ἅμα ὡς ἀνεκαλύπτετο ἡ ἐπιστεύετο ὅτι ἀνεκαλύπτετο συνωμοσία τις, ἐτίθεντο εἰς ἐνέργειαν κατὰ τὴν ἀνάκρισιν καὶ ἔτι μᾶλλον κατὰ τὴν τιμωρίαν πᾶν ὅ,τι εἶχεν ἐπινοήσει ὁ σλαυῖσμός ὑπὸ ἑποψιν βασιανιστηρίων.

Παλαιορρωσσικὸν ἐπίσης ἦτο, ὅτι οἱ ἄνδρες οἱ κυβερνῶντες τὴν χώραν ταύτην δὲν ἐλάμβανον ἀπλῶς χρήματα παρὰ τῶν ξένων δυνάμεων — τοῦτο ἐνοεῖτο ἐνταῦθα ἀφ' ἑαυτοῦ, ἐνοεῖτο δὲ καὶ ἀλλαχοῦ, καίπερ οὐχὶ ἀφ' ἑαυτοῦ — ἀλλὰ καὶ ἐζήτουν ἐπαιτητικῶς παρὰ τῶν πρέσβων αὐτῶν. Εἰς τὸν πρέσβυν τῆς Ἀγγλίας, παρὰ τοῦ ὁποίου ἡδύνατο νὰ ἔχῃ ὡς πλεῖστα, μετὰ πάσης ἀπαθείας ὀρίζει ὁ μέγας ἀρχιγραμματεὺς τὸ ποσόν, ἀντὶ τοῦ ὁποίου δύναται νὰ ἀφροσιθῇ καθ' ὀλοκληρίαν εἰς τὰ ἀγγλικά συμφέροντα· ἐτήσιον χορήγημα ἐκ 2,500 λιρῶν στερλινῶν, ἀφοῦ εἶχε λάβει ἤδη πρότερον φιλοδώρημα ἐκ 10,000 λιρῶν· καὶ αὕτη ἡ αὐτοκρατεία, ἔλεγεν ὁ Βεστοῦτσεφ ἀνυποστόλως, δὲν θὰ ἀπέρριπτε δῶρον ἐκ 50,000 λιρῶν.

Κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας τῆς Ἐλισάβετ αἱ μετὰ τῆς Πρωσίας σχέσεις δὲν ἦσαν ἐχθρिकाί· τῇ προτάσει τοῦ Φρειδερίκου ἐνυμφεύθη ὁ ἐπίδοξος διάδοχος τοῦ θρόνου, ὁ ἀνεψιὸς αὐτῆς δούξ Κάρολος Πέτρος Οὐλερίχος Ὁλστεῖν τοῦ Γόττορπ μετὰ πριγκιπίσσης τοῦ Ζερπστ, τῆς μετέπειτα αὐτοκρατείας Αἰκατερίνης (1745).

Εἰς τὴν εἰρήνην τῆς Βρεσλαυίας εἶχε προσχωρήσει ἡ Ρωσσία :

ἀλλὰ κατὰ τὸ ἐπόμενον ἤδη ἔτος τὰ πράγματα μετεβλήθησαν. Εἰς τὴν αὐτοκράτειραν ἐψιθυρίσθησαν σκώμματα καὶ χλευασμοὶ τοῦ βασιλέως, ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἀκολασίαν τοῦ βίου της, δὲν ἦτο δὲ δύσκολον νὰ διεγείρῃ τις παρὰ τοῖς προσώποις τούτοις τὴν ἰδέαν, ὅτι ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσίας ἦτο ἐπικίνδυνος εἰς τὴν ἡσυχίαν πάντων τῶν γειτόνων. Ἦτο οὗτος ἀνὴρ ὑπερόχου δαιμονίου, τοιοῦτους δὲ ἄνδρας φοβεῖται συνήθως ἡ μετριότης παντὸς χρόνου καὶ παντὸς τόπου· εἶχεν ἐπιτύχει οὗτος ἄρτίως μέγαν καὶ ἀπλῶν σκοπὸν διὰ μόνης τῆς μεγαλοφυΐας του, αἱ δὲ μετριότητες δὲν πιστεύουσιν, ὅτι αἱ δαιμόνιαι φύσεις ἔχουσι τὴν μεγάλην ἀρετὴν τοῦ σοφοῦ αὐτοπεριορισμοῦ, εἰς ὃ πρὸς τοῖς ἄλλοις ὀφείλονται αἱ ἐπιτυχίαι των, ἀλλ' ἀποδίδουσιν εἰς αὐτὰς τοὺς ἰδίους ἑαυτῶν ἀορίστους πόθους.

Οὕτω κατήντησαν τὰ πράγματα τὸν Ἰούνιον τοῦ 1746 εἰς ἀμυντικὴν συνθήκην μεταξὺ Αὐστρίας καὶ Ρωσίας κατὰ τῆς Πρωσίας, εἰς ἣν πρόεβλέπετο κρυφίως καὶ ἡ προσχώρησις τοῦ ἐκλέκτορος τῆς Σαξωνίας καὶ βασιλέως τῆς Πρωσίας.

Ἀπὸ τοῦ 1750 δὲν ὑφίσταντο πλέον κανονικαὶ σχέσεις μεταξὺ Βερολίνου καὶ Πετροπόλεως.

§ 368. Ἡ Γαλλία.—Μεγαλείτερον ἔτι θρίαμβον κατήγαγεν ἡ αὐστριακὴ πολιτικὴ ἐν τῇ αὐτῇ τῶν Βερσαλιῶν : κατώρθωσεν αὕτη νὰ ἀνατρέψῃ πάσας τὰς προαιωνίους παραδόσεις τῆς γαλλικῆς πολιτικῆς καὶ νὰ καταστήσῃ τὴν δύναμιν ταύτην, τῆς ὁποίας ὁ λόγος, οὗτος εἰπεῖν, τῆς ὑπάρξεως μέχρι τοῦδε ὑπῆρξεν ἡ καταπολέμησις τοῦ ἀψβουργικοῦ οἴκου, σύμμαχον, ὅστις ἐναντὶον τοῦ ἄπτοῦ συμφέροντος τῆς ἐτάχθη ἀκριβῶς εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ ὑπ' αὐτῆς ἀπαύστως καταπολεμηθέντος οἴκου.

Ἀλλὰ τὸ κράτος τοῦτο ἐν γένει διετέλει ὑπὸ αἰνιγματώδεις συνθήκας· ὁ Λουδοβίκος ΙΕ'. ἦτο παραδεδομένος ἀπολύτως εἰς τὰς ἡδονάς, καὶ τὸ κράτος αὐτοῦ ἀπέβαλλεν ὅσημέραι τὴν θέσιν του· ὅπου ἐν τῇ ἀνωτάτῃ σφαίρᾳ λείπει τὸ συναίσθημα τῆς ἠθικῆς ἀξιοπρεπείας, εἰσχωρεῖ πανταχοῦ, εἰς ὅλα τὰ στρώματα, ἡ εὐτέλεια καὶ ἡ ἰδιοτέλεια· τὰ πράγματα εἶχον καταντήσῃ εἰς τοιοῦτο σημεῖον, ὥστε μίᾳ ἐταῖρᾳ μετρίας ἱκανότητος, ἡ μαρκησία Πομπαδούρ, ἡ νεωτάτη τῶν ἐταῖρων τοῦ ἐλεσινου βασιλέως, αὕτη ἀπεφαίνετο ὀριστικῶς περὶ τῶν κοινῶν πραγμάτων ἐν τῷ κράτει τούτῳ· τὴν τελει-

ταίαν ταύτην ιδιότητα, ὡς βεβαιούται, δὲν εἶχε πλέον· ἐν τούτῳ ἐξηκολούθει αὐτὴ νὰ δεσπόζῃ τοῦ ἀθλοῦ βασιλείας, τοῦ ὁποίου ἡ ἀκολασία καὶ ὁ κόρος ὁ ἐκ τῆς καταχρήσεως ἀπῆτει ποικιλίαν καὶ εὗρισκε πρὸς τοῦτο προθύμους θεράποντας ἐν τῇ γενικῇ σαπρίᾳ τῶν ἀνωτάτων στρωμάτων.

Ἐμπιστός αὐτῆς ἦτο κληρικός τις πολιτικός ὁ ἀββᾶς Βερνίς, ὅστις, ἐναντίον τῶν ἰδίων ἑαυτοῦ ὀρθοτέρων ἰδεῶν, ἀπεδέχθη τὴν πολιτικὴν, ἣν παρέστησεν εὐλογαφανῆ εἰς τὴν μαρκτησίαν καὶ εἰς τὸν βασιλέα ἢ αὐστριακὴ διπλωματία, ἥτις ἀπεδείχθη ἀριστοτέχνις ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τούτου.

§ 567. Ἀντίθεσις μεταξὺ Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας.

— Τὴν ἐξωτερικὴν ἀφορμὴν τῆς παραλόγου ταύτης συμμαχίας ἔδωκεν ὁ ἀρτίως ἐκραγεῖ κατὰ θάλασσαν πόλεμος μεταξὺ Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας. Εἰς δύο σημεῖα τῆς ὑδρογείου σφαίρας συνεκρούοντο τὰ συμφέροντα τῶν δύο κρατῶν, ἐν ταῖς Ἀνατολικαῖς Ἰνδίαις καὶ ἐν τῇ Βορείῳ Ἀμερικῇ.

§ 568. Ἐν ταῖς Ἀνατολικαῖς Ἰνδίαις. — Ἡ θέσις τῶν Ἀγγλῶν ἐν ταῖς Ἀνατολικαῖς Ἰνδίαις ἀνάγεται εἰς τὴν ἐταιρίαν ἐκείνην, ἥτις ἐν ἔτει 1600 εἶχε λάβει παρὰ τῆς βασιλίσσης Ἑλισάβετ τὸ προνόμιον τοῦ ἐμπορίου ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ, ἡ δὲ τῶν Γάλλων εἰς ἐν τῶν δημιουργημάτων τοῦ Κολβέρτου, τὴν γαλλικὴν ἐταιρίαν τῶν Ἀνατολικῶν Ἰνδιῶν, εἰς ἣν Λουδοβίκος ὁ ΙΔ' ἐν ἔτει 1664 εἶχε παραχωρήσει προνόμιον πεντήκοντα ἐτῶν, καὶ ἥτις κατώρθωσεν ἐν ἔτει 1672 νὰ ἐξασφαλίσῃ ἑαυτῇ καὶ ἀκίνητον κτῆσιν, ἐξαγοράσασα τὴν ἐπαρχίαν τῆς Πουδιχερὺ παρὰ τινος Ἰνδοῦ βασιλέως, ὡς ἐκέκτηντο ἤδη πρότερον τρία τοιαῦτα σημεῖα οἱ Ἀγγλοι, τὴν Μαδράς, τὴν Βομβάην, τὴν Καλκούταν.

Ἐνταῦθα ἐπεξέτεινον αἱ δύο αὗται δυνάμεις τὰς κτήσεις καὶ τὴν ἐπιρροὴν τῶν ἀναλώμασ. τοῦ παρηκμακóτος κράτους τοῦ ἐν Δελχί βασιλεύοντος Μεγάλου Μογγόλου. Τὸ κράτος τοῦτο διετέλει εἰς κατάστασιν, τὴν ὁποίαν νεώτερος ἱστορικός παρέβαλε πρὸς τὴν τοῦ ρωμαϊκοῦ γερμανικοῦ κράτους τῶν μετὰ τὸν Κάρολον τὸν Μέγαν μεσαιωνικῶν χρόνων : οἱ σατράπαι τοῦ Μογγόλου ἢ δὲν ἀνεγνώριζον ποσῶς τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ ἢ ἀπλῶς κατὰ τύπους μόνον καὶ ὅταν συνέφερον αὐτοῖς τοῦτο πρὸς καταπολέμησιν ἀντιζήλου τινός.

Ὁ πρῶτος Εὐρωπαῖος, ὅστις ἐναργῶς συνέλαβε τὴν ἰδέαν τῆς ἰδρύσεως πραγματικῆς εὐρωπαϊκῆς ἐξουσίας ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ Μογγολικοῦ τούτου κράτους, ἦτο ὁ Γάλλος Φ ρ α γ κ ῆ σ κ ο ς Δ ο υ π λ ῆ ξ (Dupleix), υἱὸς γενικοῦ μισθωτοῦ, ὅστις εἶχε σταλῆ εἰς τὰς Ἀγατολικὰς Ἰνδίας κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ συστήματος τοῦ Λόου.

Ὁ Δουπλὲξ ἀτομικῶς δὲν ἦτο στρατιωτικός, ἀλλ' ἐγνώριζε νὰ τάσῃ ἄλλους νὰ μάχωνται ὑπὲρ αὐτοῦ, ἡννόει δὲ κατὰ βάθος τὴν Ἰνδικὴν ταύτην πολιτικὴν. Ἐν ἔτει 1750 ἐπέτυχεν αὐτός τοῦ σκοποῦ του· ὁ νιζάμ τοῦ Δεκάν, κατ' ὄνομα ὑποτελὴς τοῦ ἐν Δελχὶ Μεγάλου Μογγόλου, διώρισεν αὐτὸν ναὸς τῶν πρὸς νότον τοῦ ποταμοῦ Κρίσνα ἐπαρχιῶν, τῶν ὑπὸ τὸ γενικὸν ὄνομα Καρνατίκ περιλαμβανομένων.

Δὲν εὗρεν ὅμως ὁ Δουπλὲξ οὐδεμίαν ὑποστήριξιν παρὰ τῆς νωθρᾶς κυβερνήσεως τῆς πατρίδος του.

Αἱ δύο δυνάμεις εἶχον συνομολογήσει εἰρήνην ἐν Ἀκυῖσγράνῳ, καὶ ἐπομένως μόνον αἱ δύο ἐταιρίαι ἐξηκολούθησαν ἐπὶ ἰδίᾳ εὐθύνη τὸν πρὸς ἀλλήλους πόλεμον· διὰ τὴν ἀγγλικὴν ὅμως ἐταιρίαν, ἣν προφανῶς ὑπερφαλάγγιζεν ἐνταῦθα ἡ ἀντίπαλος γαλλικὴ, ἀνεφάνη αἰφνης σωτήρ ἐν τῷ προσώπῳ εἰκοσιπενταετοῦς ἐμπορικοῦ ὑπαλλήλου, τοῦ Ρ ο υ θ ῆ ρ τ ο υ Κ λ ᾶ ῖ β (Clive), ὅστις πρὸ τινων ἐτῶν εἶχεν ἀποσταλῆ ὑπὸ τῆς οἰκογενείας του ὡς ἀβέλτερος, ζῶν εἰς βάρος αὐτῆς, εἰς Μαδράς, καὶ ὅστις ἀπεκαλύφθη νῦν ἐν τῇ κρίσει ἣν ἐπεκρέμασε κατὰ τῶν ἀγγλικῶν συμφερόντων ἡ φιλοδοξία τῶν Γάλλων, πρώτης τάξεως στρατιωτικὸν δαιμόνιον.

Αἰφνιδίᾳ ἐπιδρομὴ κατὰ τῆς πρωτευούσης τῆς Καρνατίκ, τῆς Ἀρκότ, καὶ ἡ ὑπεράσπισις τῆς πόλεως ταύτης μετὰ μέσων ἀνεπαρκεστάτων κατὰ μεγάλης ἀριθμητικῆς ὑπεροχῆς ἀπετέλεσε τὴν ἀρχὴν τῆς λαμπρᾶς ταύτης σταδιοδρομίας καὶ τῆς μετατροπῆς τῶν πραγμάτων ἐν Ἰνδίαις ὑπὲρ τῶν Ἀγγλων, μετατροπῆς ἣν ὑπεβοήθησε καὶ αὐτὴ ἡ γαλλικὴ κυβέρνησις, προκαλέσασα τὴν ἀνάκλησιν τοῦ Δουπλὲξ καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος 1754 συνομολογήσασα μετὰ τῆς Ἀγγλίας συνθήκην, δι' ἧς ἀπηγορεύετο εἰς ἀμφοτέρας τὰς ἐταιρίας ἡ ἀνάμιξις εἰς τὴν ἐσωτερικὴν πολιτικὴν τῶν Ἰνδικῶν ἡγεμονιῶν καὶ ἡ ἀποδοχὴ ἐκ μέρους τῶν πρακτόρων αὐτῶν ἀξιωματῶν καὶ τιμῶν ἐκ μέρους τῶν Ἰνδῶν ἡγεμόνων.

§ 569. Ἐν τῇ Βορείῳ Ἀμερικῇ. — Καταφανεστέρας σπουδαιότητος ἦσαν αἱ σχέσεις τῶν δύο τούτων κρατῶν ἐν τῇ Βορείῳ Ἀμερικῇ. Οἱ Γάλλοι ἐκέκτηντο ἐνταῦθα πρὸς βορρᾶν τῶν μεγάλων λιμνῶν, ἐξ ὧν πηγάζει ὁ ποταμὸς Ἅγιος Λαυρέντιος, τὰς εὐρείας ἐκτάσεις, τὰς περιλαμβανομένας ὑπὸ τὸ γενικὸν ὄνομα τοῦ Καναδά, πρὸς νότον δὲ τὴν Λοιζιάναν, τὴν ἐκατέρωθεν τοῦ κάτω ρέθρου τοῦ Μισισσιππὶ χώραν εἰς τοὺς Ἀγγλοὺς ἀνήκεν ἢ ἐν τῷ μέσῳ τῶν δύο τούτων ἐκτάσεων χώρα, ἡ ἀπὸ τοῦ Ἀτλαντικοῦ Ὠκεανοῦ πρὸς ανατολὰς μέχρι τῶν Ἀλλεγανίων ὁρέων πρὸς δυσμὰς.

Αἱ ἀγγλικαὶ ἀποικίαι, περὶ ὧν θελομεν οὐκ ἐπαρκῶς προσεχῶς, προήχθησαν ταχύτερον τῶν γαλλικῶν κτήσεων· ὁ τότε πληθυσμὸς αὐτῶν κατὰ τοὺς πιθανωτέρους ὑπολογισμοὺς ἀναβιβάζεται εἰς 1,200,000, ἐνῷ ἐν Καναδᾷ ἔζων μόλις 80,000 ἄποικοι.

Ἡ ἀντίθεσις τῶν συμφερόντων ἐνταῦθα ἦτο ὀφθαλμοφανής· οἱ Ἀγγλοὶ εἶχον πρόδηλον συμφέρον νὰ ἐπεκτείνωνται ἀκωλύτως πρὸς δυσμὰς, οἱ δὲ Γάλλοι ἐξ ἄλλου νὰ συνδέσωσι τὰς πρὸς βορρᾶν καὶ πρὸς νότον κτήσεις των. Ἡ φυσικὴ πρὸς τοῦτο ὁδός, ὡς καταφαίνεται ἅμα ὡς ρίψη τις ἐν βλέμμα ἐπὶ τοῦ χάρτου, ἦτο ἡ κοιλὰς τοῦ Ὀχιο, τὴν ὁποίαν κατέλαβεν ὁ Γάλλος διοικητὴς Λαγαλισονιέρ καὶ ἤρχιζε νὰ ἀσφαλίζῃ αὐτὴν διὰ σειρᾶς φρουρίων· ἐὰν οὗτος κατῴρθονε νὰ τηρήσῃ τὴν κατάστασιν ταύτην τῶν πραγμάτων, αἱ ἀγγλικαὶ ἀποικίαι θὰ περιωρίζοντο διὰ παντός ἐν τῷ σχετικῶς στενῷ χώρῳ τῷ μεταξὺ τῆς θαλάσσης καὶ τῶν Ἀλλεγανίων.

Ἦδη δὲ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1755 διεξήγετο καὶ πάλιν ἄτακτος πόλεμος περὶ τούτων καὶ ἄλλων ζητημάτων, τὰ ὁποῖα ἀπαύστως ἀνέκυπτον εἰς τὰς εὐρείας ἐκτάσεις, ἐν αἷς ἐνησκειτο καὶ συνεκρούετο ἡ ἐπιρροή τῶν δύο κρατῶν· πρὸς ἐπίμετρον δὲ περιεπλέκοντο ἐνταῦθα καὶ τὰ ἰσπανικὰ συμφέροντα.

Οἱ Ἀγγλοὶ ἤρξαντο αὐτοῦ διὰ τεραστίας πειρατείας καὶ ἡρνήθησαν νὰ δώσωσι προσοχὴν εἰς τὰς δικαίας παραστάσεις τῶν Γάλλων· τότε ἀπήντησαν οὗτοι διὰ τολμηροῦ καὶ εὐτυχοῦς ἐγχειρήματος· τὸν Μάϊον τοῦ 1756 κατέλαβεν ὁ δούξ Ρισελιὲ τὴν Μινόρκαν, ἀφοῦ ὁ ναύαρχος Λαγαλισονιέρ ἠνάγκασεν εἰς ἐπιστροφὴν τὴν ὑπὸ τὸν ναύαρχον Βύγκ ἐκ Γιβλχοττὸρ ὁρμήσασιν ἀγγλικὴν μοῖριν.

§ 570. Ἡ Πρωσία. Ἡ συνθήκη τοῦ Οὔεστμινστερ. — Ὑπὸ τὰς περιστάσεις ταύτας ἦτο ἢ ἐφαίνετο τοῦλάχιστον εἰς τὴν Ἀγγλίαν ἀναγκαῖον νὰ ἐξασφαλισθῇ τὸ Ἀννόδερον κατὰ γαλλικῆς ἐπιδρομῆς· ὅπως ἀσφαλίσωσιν αὐτὸ κατὰ ἐπιθέσεως οὐδόλως ἀπειλητικῆς τῆς Πρωσίας, εἶχον σπαταλήσει οἱ διπλωμάται αὐτῆς ἄφθονα χρήματα ἐν Ρωσσίᾳ. Διὸ ὑπεγράφη μεταξὺ Πρωσίας, ἧς ὁ βασιλεὺς ἐπόθει τὴν εἰρήνην, καὶ Ἀγγλίας, τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1756 ἐν Οὔεστμινστερ συνθήκη, ἐγγυωμένη τὴν οὐδετερότητα τῆς Γερμανίας· κατ' αὐτὴν αἱ δύο δυνάμεις ἀνελάμβανον ἀπὸ κοινοῦ νὰ ἀντιταχθῶσι κατὰ τῆς εἰσβολῆς ἢ διαβάσεως ξένων στρατευμάτων διὰ τῆς χώρας.

Ἡ ἄκακος αὕτη συνθήκη δυσχρέστησε τοὺς Γάλλους· τὴν 5 Ἰουλίου τοῦ 1756 ἐξέπνευσεν ἢ ἐν ἔτει 1741 συνομολογηθεῖσα γαλλοπρωσικὴ συμμαχία, καὶ οὕτω ἀνέκτων τὴν ἐλευθερίαν των· ἀλλ' εἶχον προέλθει ἤδη κατ' ἀκολουθίαν τὴν συνθήκης τοῦ Οὔεστμινστερ συμφωνίαι μετὰ τῆς Αὐστρίας (1 Μαΐου).

Ἡ μία τῶν συνθηκῶν τούτων τῶν Βερσαλιῶν ὑπεχρέωνε τὴν Αὐστρίαν εἰς αὐστηρὰν οὐδετερότητα κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ κατὰ θάλασσαν πολέμου καὶ ἐξησφάλιζε τὰς αὐστριακὰς Κάτω Χώρας ἀπὸ πάσης ἀπειλῆς ἐκ μέρους τῆς Γαλλίας· ἡ ἄλλη ὠρίζεν, ὅτι ἐν περιπτώσει ἐπιθέσεως ὑπὸ τρίτου κατὰ τῆς ἐτέρας τῶν συμβαλλομένων δυνάμεων, ἐκάστη ἐξ αὐτῶν ὑποχρεοῦται νὰ σπεύσῃ εἰς βοήθειαν τῆς προσβληθείσης μετὰ στρατοῦ ἐξ 24,000 ἀνδρῶν· ἀτομικῶς ὁμῶς εἶχεν ἀναλάβει μεγαλειτέρα· ἀκόμη ὑποχρεώτες ὁ βασιλεὺς Λουδοβίκος.

Μετὰ τῆς Ρωσίας πρὸ πολλοῦ ἤδη ἡ αὐστριακὴ κυβέρνησις διέτελει εἰς φιλικὰς σχέσεις, ἠναγκάζετο δὲ μόνον νὰ χαλιναγωγῇ τὸν φιλοπόλεμον ζήλον τῶν Ρώσων κυβερνητῶν, μέχρις ὅτου ἐπέλθῃ πλήρης μετὰ τῆς Γαλλίας συνεννόησις περὶ ἐκείνου τὸ ὅποῖον ὁ κόμης Κάουνιτς ἀπεκάλει μεγάλην ἰδέαν. Τοῦτο θὰ ἐπῆρχετο ἐντὸς ὀλίγου· μετὰ ταῦτα ἠδύνατο ν' ἀρχίσῃ ἡ κατὰ τῆς Πρωσίας πολεμικὴ ἐνέργεια.

§ 571. Μεγάλῃ συμμαχία κατὰ τοῦ Φρειδερίκου. Ἡ Ἀγγλία. — Ἀκόμη μέχρι τοῦ Ἰανουαρίου τοῦ 1756 διεξήγοντο ἐκ μέρους τῆς Γαλλίας διαπραγματεύσεις μετὰ τῆς Πρωσίας,

ἀλλ' οὐδὲν προέκυψεν ἐξ αὐτῶν, οἷότι ὁ βασιλεὺς Λουδοβίκος εἶχε χαράξει ἤδη τὴν πορείαν του.

Ἡ ἀπλουστάτη βάσανος τοῦ πράγματος ἠδύνατο νὰ πείσῃ αὐτὸν, ὅτι ὁ κατὰ θάλασσαν πόλεμος πρὸς τὴν Ἀγγλίαν καθίστα ἀναγκαίαν τὴν εἰς τὸν πόλεμον τοῦτον ἀπασχόλησιν πάντων τῶν μέσων τοῦ κράτους, τοῦ ὁποίου ἡ οἰκονομικὴ κατάστασις καὶ ἀσχέτως πρὸς τοῦτο δὲν ἦτο ἤδη καλὴ, καὶ ὅτι ὤφειλε ν' ἀποφύγῃ ἡ Γαλλία πᾶσαν σπουδαίαν κατὰ ξηρὰν ἀπασχόλησιν· ἀλλ' ἐνταῦθα ἡ πολιτικὴ ἐκانونίζετο κατὰ τὰς διαθέσεις τῆς στιγμῆς.

Ἀναφέρεται μὲν, εἶναι ἀληθές, ὅτι ἡ Μαρία Θηρεσία, Γερμανίᾳ βασίλισσα οἰκοδόποινα ὑπὸ τὴν ἀρίστην σημασίαν, ἐταπεινώθη ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε νὰ γράφῃ ἰδιοχείρως εἰς τὴν Γαλλίδᾳ ἐταῖραν καὶ νὰ προσφωνῇ αὐτὴν ἐν τινι τοιαύτῃ ἐπιστολῇ *ma consine* ἢ μάλιστα *Madame ma très cheresoeur* (1). Τὸ πρᾶγμα δὲν ἐπεβεβαιώθη, δὲν κέκτηται δὲ καὶ μεγάλην σπουδαιότητα : τὰ ὧρα τὰ ὅποια προσέφερεν αὐτῇ δὲν θὰ ἦσαν μεγάλης ἀξίας : περὶ τῶν ἀναγκαίων κολακειῶν ἐφρόντιζον οἱ πρέσβεις αὐτῆς, ὁ κόμης Στάρεμβεργ ἐν Βερσαλλίαις καὶ ὁ κόμης Ἑστερχάζυ ἐν Πετροπόλει. Ἡ αὐτοκράτειρα περιῆλθεν εἰς σχέσεις κακὰς, ἀλλ' ἦσαν σχέσεις πολιτικαί, περὶ δὲ τῆς ἠθικῆς ἀξίας τῶν προσώπων μεθ' ὧν πράττει τις τὰ κοινὰ πολὺ ὀλίγον ἐρωτᾷ ἡ πολιτικὴ, καὶ μάλιστα πολὺ ὀλίγον ἡρώτα ἡ πολιτικὴ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος.

Ἄνευ τύψεων συνειδότος ἐφέροντο πάντες παραπαλόντες πρὸς τὸν γενικὸν πόλεμον, καθ' ὃν πολλὰ ἐκρίθησαν : ἀλλ' ἡ σημαία τῆς Γερμανίας δὲν εὕρισκετο ἐν τῷ στρατοπέδῳ τῆς αὐτοκρατείας. Αἱ μυστικαὶ συνθήκαι ἃς εἶχε συνομολογήσει αὕτη συνήγαγον καὶ ἐπέφερον πανταχόθεν τὰς στρατιάς καὶ τὴν ἐρήμωσιν εἰς τὴν Γερμανίαν, ἐνῶ ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσίας προσεπάθει νὰ διατηρήσῃ εἰς τὸ κράτος αὐτοῦ καὶ εἰς τὴν γερμανικὴν αὐτοκρατορίαν τὴν εἰρήνην, ἥτις ἦτο κοινὸν ἀμφοτέρων συμφέρον. Ἡ Πρωσία ἦτο νῦν οὐχὶ μία γερμανικὴ πολιτεία, ἀλλ' ἡ γερμανικὴ αὐτόχρημα πολιτεία, ὑπὸ μεγάλου ἀνδρός κυ-

(1) Σ. Μ. Ἐξ αδέλφῃ μου ἡ μάλιστα Κυρία φιλάττη ἀδελφῇ μου.

θερνωμένη, ἡ πολιτεία ἥτις μετὰ ὀλόκληρον αἰῶνα ποικίλων καὶ ἀντιθέτων περιπετειῶν διὰ πολιτικῆς δαιμονίου, μετὰ φρονήσεως τολμώσης καὶ μετὰ συνέσεως ἐπιβαλλούσης ἑαυτῇ περιορισμούς πολιτικῆς, ἔμελλε νὰ θέῃ τέρμα εἰς τὴν ἀψευδὲς ξενοκρατίαν καὶ ν' ἀνανεώσῃ τὴν γερμανικὴν αὐτοκρατορίαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

Ὁ ἑπταετής πόλεμος.

§ 372. Ἡ θέσις τοῦ Φρειδερίκου. — Ὁ Φρειδερίκος δὲν ἦτο ἐκ τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων οἵτινες ἀφίνουσι νὰ προκαταληφθῶσιν. Ἐγνώριζε τοὺς ἀνθρώπους, δὲν ἦτο δὲ δύσκολον νὰ διακρίνη τὰ πλείστα τῶν προσιῶπων μεθ' ὧν ἤρχετο εἰς συνάφειαν ὡς ἐκ τῶν εὐρωπαϊκῶν σχέσεών του.

Ἀπὸ τοῦ 1753, ἀφοῦ διὰ τῆς συνήθους διπλωματικῆς ὁδοῦ δὲν ἠδύνατο νὰ μάθῃ ἀκριβῶς τί προπαρεσκευάζετο, ἔλαβε διὰ δύο ἀργυρωνήτων ὑπαλλήλων (*), ἐνὸς Σάζωνος ὑπουργικοῦ γραμματέως Μένζελ καὶ ἐνὸς γραμματέως τῆς αὐστριακῆς πρεσβείας βαρῶνου Βαϊγγάρτεν, ἀντίγραφα σπουδαίων ἐγγράφων, ἐν οἷς ἡ ἀλληλογραφία τοῦ μᾶλλον ἀξιοκαταφρονήτου τῶν συνεργατῶν τῆς μεγάλης ταύτης δολοπλοκίας, πρωθυπουργοῦ τῆς Σαξωνίας κόμητος Βρούλ, ὅστις ἀπὸ τοῦ τοῦ 1715, ἀφοῦ δὲν ἐπετεύχθη ἡ ἰδρυσις σαξωνικοπολωνικῆς μεγάλης δυνάμεως δι' ἄλλης ὁδοῦ, ἀναλώμασι τῆς Αὐστρίας, ἀνεμίχθη εἰς τὰ περὶ διανομῆς τῆς Πρωσίας σχέδια.

Τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1755 ἡ ἐκ Πετρούπολεως σαξωνικὴ ἐκ-

(*) «Zwei untergeordnete Elende» [δύο κατώτεροι, ὑφιστάμενοι ἑλεεινοί, φαῦλοι] λέγει ὁ Ranke ἐν τοῖς Αἰτίοις τοῦ Ἑπταετοῦς πολέμου σελ. 108, μόνην ταύτην φορὰν. καθ' ὅσον ἐνθυμοῦμαι, καθ' ἣν ὁ Ράγκε ἐν πᾶσι τοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ μεταχειρίζεται ἔκφρασιν τόσον δριμύτην. Οὗτοι ἐπώλουν εἰδήσεις, ἀντίγραφα πρωτοτύπων περὶ πολιτικῆς οὐχὶ ἰδικῆς των· ἀλλὰ τί πρέπει νὰ εἴπῃ τις περὶ τῶν προϊσταμένων ἐκείνων Elende [ἐλεεινῶν, φαύλων] οἵτινες ἐπώλουν αὐτὴν ταύτην τὴν πολιτικὴν;

θεσις ἔλεγεν ὅτι «εἶχον ἀποφασίσει νὰ προσβάλῃ τὸν βασιλέα τῆς Πρωσίας ἄνευ ἐξηγήσεώς τινος», ἐκ τούτων δὲ ἐγίνωσκεν ὁ Φρειδερίκος ἀρκετά, ὅπως συλλάβῃ ἐν τῇ διανοίᾳ καὶ διακρίνῃ μετὰ τῆς συνήθους διαυγείας τοῦ πνεύματός του τὸ σύνολον τῆς καταστάσεως.

Μετὰ σοφίας εὐώνου εὐρέθησαν μετὰ ταῦτα οἱ εἰπόντες, ὅτι μεταξὺ ἀποφάσεων, ἐν αἷς συμπράττουσι τρεῖς ἢ καὶ περισσότεραι αὐλαί, καὶ τῆς ἐκτελέσεως αὐτῶν, ὑπάρχουσι πολλὰ ἀκόμη τὰ δυνατὰ γενέσθαι, καὶ ὅτι ὁ Φρειδερίκος ὤφειλε ν' ἀφήσῃ νὰ ἐπέλθῃ ἡ ματαιώσις ἀφ' ἑαυτῆς καὶ ὄχι νὰ ἀρχίσῃ τὸν πόλεμον αὐτὸς ὁ ἴδιος διὰ ραγδαίας ἐπιθέσεως.

Ἄλλ' ἐν τῶν δυνατῶν ἐκείνων γενέσθαι, ὅπερ καθ' ἐκάστην ἐγίνετο πραγματικότης, ἦτο ἡ συμπλήρωσις τῶν πολεμικῶν παρασκευῶν τῶν ἐχθρῶν του, καὶ ἄλλο, ὅτι ἀκριβῶς ἡ πλήρης αὕτη πολεμικὴ προπαρασκευὴ θὰ ἔφερεν ἀφ' ἑαυτῆς τὸν πραγματικὸν πόλεμον, τοῦτο δὲ καὶ μόνον ἐδικαιολόγει τελείως τὴν ἀπόφασίν του.

Τὸν Ἰούλιον τοῦ 1756 ὁ ἐν Βιέννῃ πρέσβυς του ἔλαβεν ἐντολὴν νὰ ἐρωτήσῃ διὰ φιλόφρονος ὕφους τὴν αὐστριακὴν κυβέρνησιν, ἃν ὁ λόγος τῶν κινήσεων τῶν ἐν Βοημίᾳ καὶ Μοραβίᾳ αὐστριακῶν στρατευμάτων ἦτο ἡ πρόθεσις ἐπιθέσεως κατ' αὐτοῦ.

Ἡ ἀπάντησις τῆς αὐτοκρατείας εἰς τὴν ἐρώτησιν ταύτην, ἥτις ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀπλοῦς εἰς τὴν συνήθη διπλωματίαν, ἦτο κατὰ φυσικὸν λόγον ἀόριστος, ἀνέφερε περὶ γενικῆς κρίσεως, περὶ τοῦ καθήκοντος καὶ τῆς ἀξιοπρεπείας τοῦ στέμματός της· τὸν Αὐγουσιον ἐν ὑπόμνημα τῆς πρωσικῆς κυβερνήσεως, ὅπερ ὁ Πρῶτος πρέσβυς ἐπέδωκεν εἰς τὴν αὐστριακὴν, ἀπεκάλυπτε τὸ μετὰ τῶν Ρώσων καταστρωθὲν σχέδιον.

Οἱ ἐν Βιέννῃ διέψευσαν μετὰ θράσους καὶ ἀγανακτήσεως τὴν ρωσσοαυστριακὴν ταύτην ἐπιθετικὴν συμμαχίαν.

§ 573. Ἡ ἐπίθεσις. Ἡ καθυπόταξις τῆς Σαξωνίας. — Ἡ ἀπάντησις αὕτη δὲν ἦτο ἀπροσδόκητος. Ἡ διαταγὴ ἐδόθη: τὴν 29 Αὐγούστου ἐξώρμησεν ὁ πρωσικὸς στρατὸς εἰς τρεῖς φάλαγγας. Ὁ ἀνάξιος ὑπουργός, ὅστις ἐκυβέρνηεν τὸν ἀδύνατον βασιλέα ἐκλέκτορα, ἀπέφυγε δὲ οὕτω τὸν κόπον τοῦ νὰ κυβερνᾷ πραγματικῶς τὴν Σαξωνίαν, καὶ ὅστις ἀπὸ ἐτῶν παρώτρυνε τοὺς

πάντας κατὰ τοῦ ἰσχυροῦ γείτονος, δὲν εἶχε λάβει οὐδεμίαν πρόνοιαν.

Ἡ θέσις ἦτο νῦν ἀγρίως σαφής : ἡ συμμαχία μετὰ τῆς Πρωσίας, ἡ ἀπώλεια τῆς χώρας ἐπ' ἀόριστον. Καὶ ἐπειδὴ ὁ βασιλεὺς τῆς Πολωνίας καὶ ὁ ὑπουργὸς του δὲν ἤθελον τὸ πρῶτον καὶ δὲν ἠδύναντο νὰ θέλωσιν αὐτό, ἐπῆλθε τὸ τελευταῖον· ἠδύναντο ὅμως τοῦλάχιστον (ὡς ἐγένετο καὶ κατὰ τὸ 1866 ἐν παρομοίᾳ θέσει καὶ ὑπὸ παρομοίων πολιτικῶν) νὰ σώσωσι τὸν στρατόν, ὁδηγοῦντες αὐτὸν ταχέως εἰς ἔσχατος αὐστριακόν.

Ὁ στρατὸς οὗτος, ἐκ 18000 ἀνδρῶν περίπου ἀποτελούμενος, συνεκεντρώθη εἰς στρατόπεδον παρὰ τὴν Πίρναν, μετέβησαν δὲ παρ' αὐτῷ καὶ ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ ὑπουργὸς αὐτοῦ, οἵτινες ἔπειτα ἀπῆλθον ὅπου ἦτο ἀσφαλέστερον, εἰς Καίνιτςταϊν. Ἐκεῖ ἠδύναντο νὰ φέρωσι καὶ κατ' ἄλλο πολύτιμον : τὸ διὰ τὸν Φρειδερίκον πολυτιμώτατον, τὸ μυστικὸν ἀρχεῖον, ἔμεινεν ἐν Δρέσδῃ.

Τὴν 10 Σεπτεμβρίου διέταξεν ὁ Φρειδερίκος, ὅστις ἐν τῷ μεταξὺ εἶχεν εἰσέλθει εἰς Δρέσδην, νὰ ἀνοιχθῇ τὸ ἀρχεῖον· ἡ βασίλισσα τῆς Πολωνίας, ἣτις αὐτοπροσώπως ἀνθίστατο εἰς τοῦτο, ἠναγκάσθη νὰ ἐνδῶσῃ ἐνώπιον τῶν ὠρισμένων ὁδηγῶν τοῦ Πρώσου ἀξιωματικοῦ. Οὕτω δὲ ἐγένετο ὁ Φρειδερίκος κάτοχος τῶν πρωτοτύπων τῶν κατ' αὐτοῦ κατευθυνομένων ἐκείνων σχεδίων.

Ἡ χώρα κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου ἐγένετο πρωσικὴ ἐπαρχία : τὰ ὀπλοστάσια, τὰ ταμεῖα, τὰ μεταλλεῖα, τὸ ἐργοστάσιον πορσελάνης κλπ. ἐδημεύθησαν : ἡ λύσις δὲ αὕτη ἦτο ἐπωφελεστέρα διὰ τὸν Φρειδερίκον ἢ μίᾳ βεβιασμένῃ συμμαχίᾳ μετὰ ἀπίστου καὶ ἀδυνάτου ἀνδρός. Ἐὰν ἡ χώρα διετέλει ὑπὸ τὴν διοίκησιν ταύτην χειρότερον, ἢ ὅσον ἐπὶ τῆς κυβερνήσεως τοῦ Βρούλ, τὸ πρᾶγμα εἶναι συζητήσιμον καὶ ἄξιον ἀληθῶς ἰδίᾳ ἐρεῦνης. Ἄλλ' εἶναι εὐνόητον ὅτι τὸ ἐν Πίρνα στρατόπεδον δὲν ἦτο δεόντως ἐφωδιασμένον, ἐπολιορκήθη μάλιστα ὑπὸ τῶν ὑπερτέρων πρωσικῶν δυνάμεων.

§ 374. Μάχη ἐν Λόδοσις : Συνθηκολογία τῆς Πίρνας. 1786. — Ἡ Αὐστρία ἀπεπειράθη νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν· τὴν 1ην Ὀκτωβρίου ἐπετεθησαν οἱ Αὐστριακοὶ παρὰ τὴν Λόδοσις ὑπὸ τὸν Βρόουν, ἀπεκρούσθησαν ὅμως μετὰ ἐπτάωρον μάχην. Ἐν ἐτὶ σχέδιον συνεφωνήθη μεταξὺ τῶν ἀρχηγῶν τοῦ αὐστρια-

κοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ Σάξωνος στρατηγοῦ Ρουτόβσκη. Οἱ Σάξωνες διέβησαν τὴν 13 τὸν Ἄλβιν καὶ ἔφθασαν εἰς τὴν πεδιάδα τὴν πρὸ τοῦ Λίλιενστάιν.

Σύμπραξις ὁμῶς μετὰ τῶν Αὐστριακῶν, οἵτινες εἶχον προσεγγίσει μέχρις ἀποστάσεως τεσσάρων μόνον ὥρῶν, ἦτο ἀδύνατο, περικλεισμένοι δὲ ὑπὸ διπλασίως ὑπερτέρας δυνάμεις — ὑπὸ τὸ πῦρ τῶν πυροβολείων, τὰ ὅποια εἶχον ἐγερθῇ ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὀχθῆς τοῦ Ἄλβιος, ἠναγκάσθησαν οἱ Σάξωνες νὰ συνθηκολογησῶσιν: οἱ γενναῖοι λόγοι τοῦ βασιλέως των, ὅστις ἐπρωτίμα νὰ συναποθάνῃ μετὰ τῶν στρατευμάτων του ἢ νὰ ὑπομείνῃ τὸ αἶσχος τοῦτο, δὲν μετέλλαξαν ποσῶς τὴν κατάστασιν.

Οἱ Αὐστριακοί, περιμέναντες μέχρι τῆς μεταμεσημβρίας τῆς 14, εἶχον ἀποχωρήσει, ἐκ Καίνιξστάιν δὲ ἦλθεν ἡ ἐξουσιοδότησις τὴν 15 δέκα πέντε ἕως δέκα ὀκτῶ χιλιάδες ἄνδρες παρέδωσαν τὰ ὄπλα· ὁ βασιλεὺς καὶ ἡ ἀκολουθία του ἀπῆλθον εἰς Πολωνίαν. Πάντες οἱ ἄνδρες οὗτοι προσέφεραν μεγάλην ὑπηρεσίαν διὰ τῆς ὑπὸ χειρίστας συνθήκας ἐπὶ πέντε ἐβδομάδας ἀντιστάσεώς των εἰς τοὺς Αὐστριακοὺς, καὶ εἰς τὸν ἀνάξιον ἡγεμόνα αὐτῶν ἀπέδειξαν ἀξιέπαινον πίστιν· ἡ καταταξίς αὐτῶν εἰς τὸν πρῶσικόν στρατὸν ἀπεδείχθη ἔργον ἀνεπιτυχές, τῶν πλείστων παραβάντων τὸν ἐξαναγκαστικὸν ἐπὶ τῆς σημαίας ὄρκον των εἰς πρώτην εὐκαιρίαν καὶ λιποτακτησάντων. Ἐκ τῶν ἀξιωματικῶν οἱ πλεῖστοι ἐπρωτίμησαν τὴν αἰχμαλωσίαν τῆς ἐν τῷ πρῶσικῷ στρατῷ ὑπηρεσίας.

Κατὰ τῆς θυέλλης τῆς ἀγανακτήσεως, τῆς ἐξεγερθείσης κατὰ τοῦ Φρειδερίκου ἐκ πάντων τῶν στρατοπέδων, — τοῦ στρατοπέδου ἐκείνων οἵτινες εἶδον σχιζόμενα τὰ μετὰ λεπτότητος ἐξυφανθέντα σχέδιά των, ὡς καὶ τῶν ἀνοήτων, τῶν κρινόντων κατ' ἐπίφασιν — ὡς παραβάτου τῆς εἰρήνης, ἀντέταξεν οὗτος προκήρυξιν, εἰς ἣν συνήφθησαν τὰ ἐν Δρέσδῃ δημευθέντα ἔγγραφα, τὰ ἀφορῶντα τὰ κατ' αὐτοῦ χαλκευόμενα σχέδια.

Ὁ συνασπισμὸς τῶν ἐχθρῶν του ἐγένετο νῦν σφιγκτώτερος, προστεθήσαν μάλιστα εἰς αὐτὸν καὶ νέαι τινὲς ἐχθροί. Τὸν Μάρτιον τοῦ 1757 προσεχώρησεν εἰς αὐτὸν ἡ Σουηδία, ὅπου διετέλου νῦν ἐν συμπνοίᾳ τὸ ρωσσικὸν καὶ τὸ γαλλικὸν κόμμα, τὰ ἐκα-

σκέτα» καὶ τὰ «καπέλλα» (1), ὡς ὁμοφώνουν καὶ αἱ δύο δυνάμεις, παρ' ὧν ἐπληρόνοντο οἱ ἐν τέλει.

Ἡ αὐτοκρατορία, ἥτις ἤδη κατὰ τὸν Σεπτέμβριον τοῦ παρελθόντος ἔτους εἶχεν ἐκδώσει κατὰ τοῦ Φρειδερίκου ἐν Dehortatorium, ἐκήρυξε κατ' αὐτοῦ νῦν, τὴν 17 Ἰανουαρίου τοῦ 1757, ἐπίσης τὸν πόλεμον ἕνεκα παραβιάσεως τῆς εἰρήνης τῆς χώρας κατὰ μίαν τῶν τάξεων τῆς αὐτοκρατορίας, τῆς Σαξωνίας.

Ὡς πρὸς τὴν Ρωσσίαν καὶ τὴν Γαλλίαν ἡ ὅψις τῶν πραγμάτων εἶχεν ἀλλοιωθῆ καίπως. Αἱ δυνάμεις αὗται ἐλάμβανον τὰ πράγματα ὑπὸ σπουδαίαν ἔποψιν, ἐπικυρικὸν δὲ σῶμα ἐξ 24,000 ἀνδρῶν, ὁποῖον ὑπεχρεοῦτο νὰ χορηγήσῃ ἡ Γαλλία κατὰ τὰ μέχρι τοῦδε συμφωνημένα, ἠῤῃξανεν ἀπλῶς τὸν ἀριθμὸν τοῦ στρατοῦ, περὶ οὗ ἠδυναντό τις νὰ προΐδῃ, ὅτι θὰ ὑφίστατο ὑπὸ τῶν Πρώσων μίαν ἢ περισσοτέρας ἡττας, δὲν ἠδύνато δὲ νὰ ἐγγυηθῇ τὴν νίκην· διὸ συνωμολογήθη νέα συνθήκη, δι' ἧς καθωρίσθησαν λεπτομερῶς αἱ ἐοσφικαὶ θυσίαι, εἰς ἃς ἔπρεπε νὰ ὑποβληθῇ ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσίας, ἐν παρόδῳ δὲ καὶ τὰ κράτη, εἰς ἃ θὰ περιήρχοντο ὀριστικῶς τὰ διάφορα ταῦτα τμήματα, συνθήκη, ἐν ἣ ὠρίσθησαν ἔπειτα ἡ δύναμις τῶν παραταχθησομένων στρατευμάτων, 105,000 Γάλλων, 80,000 Αὐστριακῶν τοῦλάχιστον — ὡς καὶ τὸ ποσὸν τῶν ἐπιχορηγήσεων, ὡς δὲκα ἑκατομμύρια φλωρίνια (Gulden), ἑτησίως καταβλητέα ὑπὸ τῆς Γαλλίας εἰς τὴν Αὐστροίαν καὶ ἄλλα κοινὰ πληρωτέα εἰς τὴν Σουηδίαν καὶ τὴν Πολωνίαν, καὶ ἐν ἣ τέλος ἐγίνετο λόγος περὶ τῶν ὑποχρεώσεων τῆς Αὐστρίας πρὸς τὴν Γαλλίαν διὰ τὴν περὶπτωσιν τῆς ἐπιτευχθησομένης καὶ προβλεπομένης τελείας νίκης.

Ἐκπλήσσειται τις καὶ δικαίως διὰ τὸν ἀντιθέτως πρὸς τὰς μέχρι τοῦδε συνηθείας βαθμὸν ἀφιλοκερδείας τὸν ὁποῖον ἐπιδεικνύει ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἡ Γαλλία: ὀλίγαι τινὲς πόλεις καὶ λιμένες τῶν αὐστριακῶν Κάτω Χωρῶν θὰ παρεχωροῦντο εἰς τὴν Γαλλίαν: αὐταὶ αὗται αἱ αὐστριακαὶ Κάτω Χῶραι ἦσαν προωρισμέναι διὰ τὸν Ἰσπανὸν ἱμῶντην, ὅστις ἐξ ἄλλου θὰ εἶοιδε τὰς ἐν Ἰταλίᾳ κτήσεις του εἰς τὴν Αὐστροίαν — πάντα τὰ λοιπὰ ἀφίνοντο πρὸς ὠφέλειαν τῆς Αὐστρίας, πρὸς ἣν ἐπιδεικνύεται ἀήθης γενναιοφροσύνη, ἡ ὁποία μό-

(1) Σ. Μ. «Κασκέτα» καὶ «καπέλλα» εἶναι τὰ ὀνόματα τῶν κομμάτων.

νον ἐκ τῆς ἰδιοτροπίας μεθ' ἧς ἐν γένει διηυθύνοντο τότε τὰ πράγματα ἐν Γαλλίᾳ δύναται νὰ ἐξηγηθῇ.

Καὶ ἡ ρωσσοαυστριακὴ συνθήκη (2 Φεβρουαρίου τοῦ 1757) οὐδὲν περιλαμβάνει περὶ μελλούσης ἀποζημιώσεως τῆς Ρωσσίας : ἐπαφέθη καὶ ὁ περὶ τούτου ὀρισμὸς εἰς τὴν μετὰ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ μεγάλου σκοποῦ χρόνον. Διὰ τῆς συνθήκης ταύτης ὠρίσθη, ὅτι ἡ Ρωσσία θὰ παρεῖχεν 80,000 στρατοῦ καὶ ἐν ἑκατομμύριον ρουβλίων κατ' ἔτος ὡς ἐπιχορήγησιν εἰς τὴν Αὐστροίαν.

Ἐν ὅλῳ ὁ πληθυσμὸς τῶν κατὰ τοῦ Φρειδερίκου συμμαχησάντων κρατῶν ὑπολογίζεται εἰς 150,000,000 ψυχῶν, οἱ δὲ ἐν ἔτει 1757 πράγματι κινητοποιηθέντες ἄνδρες εἰς 430,000. Πάντως ὅμως τοιοῦτοι ὑπολογισμοὶ δὲν εἶναι πάντοτε ἀπλᾶ παραδείγματα προσθέσεως.

Ἐν τῷ πανταχόσε σκοτεινῷ τούτῳ ὀρίζοντι ὑπάρχει ἐν φωτεινὸν σημεῖον: τὸ ὅτι πολυκέφαλος συνασπισμὸς ἵστατο ἀπέναντι ἑνὸς ἀνδρός. Εἶχε δὲ οὗτος λίαν χρήσιμον καὶ ἀναγκαῖον σύμμαχον τὰ ἀγγλικά χρήματα. Τὸ ἀγγλικὸν κοινοβούλιον εἶχε ψηφίσει τὰ μέσα διὰ στρατὸν 45,000 ἀνδρῶν, ἡ δὲ περὶ οὐδετερότητος συνθήκη τοῦ Οὐεστμίνστερ μετεβλήθη εἰς συνθήκην συμμαχίας, τῆς Ἀγγλίας ἀναλαμβανούσης νὰ παρέχῃ ἑτησίως εἰς τὸν Φρειδερίκον ὡς ἐπιχορήγησιν ἐν ἑκατομμύριον λιρῶν στερλινῶν. Ἡ δὲ δύναμις τῶν στρατευμάτων τὰ ὅποια διέθετεν ὁ Φρειδερίκος ἀπ' εὐθείας ἀνῆρχοντο εἰς 150,000 περίπου ἄνδρας στρατείας καὶ 50,000 φρουριακῶν στρατευμάτων, εἰς ἀριθμὸν δηλαδὴ τεράστιον διὰ χώραν πληθυσμοῦ πέντε περίπου ἑκατομμυρίων, μετὰ ἑτησίων εἰσοδημάτων 36 σχεδὸν ἑκατομμυρίων μάρκων.

§ 275. Ἡ ἐν Πράγα μάχη. 1757. — Διὰ τὸ ἔτος τοῦτο 1757 τετραπλὴν εἰσβολὴν εἶχε νὰ περιμένῃ ὁ Φρειδερίκος, ἐπιχειρήσεις δηλονότι ἐξ ὧν τὴν μὲν σουηδικὴν ἐν γένει δὲν εἶχε νὰ φοβηθῇ, τὴν δὲ ρωσσικὴν μετὰ τῶν δῆθεν 100,000 ἀνδρῶν τῆς τούλᾶχιστον δὲν εἶχε νὰ φοβηθῇ παραχρῆμα.

Κατὰ τῶν τελευταίων τούτων ἐπεμφεν ὁ Φρειδερίκος τὸν ἀρχαῖον στρατηγὸν Λέβαλδ μετὰ 30,000 ἀνδρῶν. Κατὰ τῶν Γάλλων, αἵτινες ἐνωρὶς ἐτέθησαν εἰς κίνησιν, ἵστατο στρατὸς συγκείμενος ἐξ ἀγγλικῶν, ἀννοβερικῶν, ἐσσικῶν, γοθαϊκῶν στρατευμάτων καὶ πεντακισχιλίων Πρώσων, ἀρχηγούντο: ἑνὸς Ἀγγλοῦ πρίγκιπος, τοῦ

δουκὸς τῆς Κουμβερλάνδης· τέσσαρες χιλιάδες ἄνδρες ὑπελείποντο, ἵνα ἀντιταχθῶσι κατὰ τῶν Σουηδῶν.

Εἰσβολὴν δὲ αὐστριακὴν ἀπέφυγον, προλαβόντες αὐτήν. Ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ κυρίου στρατοῦ ἐστράφη ὁ Φρειδερίκος κατὰ τοῦ κυριωτέρου τούτου ἐχθροῦ. Τὴν 18 Ἀπριλίου ἤρχισεν ἡ εἰσβολὴ εἰς τὴν Βοημίαν· 117,000 ἄνδρες εἰσῆλθον εἰς τρεῖς φάλαγγας, ἦτοι αὐτὸς ὁ βασιλεὺς ἐρχόμενος ἐκ Σαξωνίας, ὁ Σβέριν ἐκ Σιλεσίας, ὁ πρίγκηψ τῆς Βρουνσβίκης Βέβερν ἐκ Λαουσίτσης.

Τὸ πρῶτον ὅπερ εἶχον νὰ πράξωσιν οἱ Αὐστριακοὶ ἦτο νὰ ὀπισθοχωρήσωσιν εἰς Πράγαν καὶ νὰ ἀφήσωσι τὰς ἐν τῇ βορείῳ Βοημίᾳ ἀποθήκας εἰς τοὺς Πρώσσους· ἔπεσον δὲ αὐταὶ ἡ μὲν κατόπιν τῆς ἄλλης πλήρεις εἰς χεῖρας τούτων.

Ἐπὶ τοῦ Ζίσκαβεργ [ὄρους Ζίσκα], ἀνατολικῶς τῆς Πράγας, ἵστατο ὑπὸ τὸν Βρόουν καὶ τὸν πρίγκιπα Κάρολον τῆς Λωθαριγγίας, ὃν καὶ τὴν φορὰν ταύτην εἶχε τάξει ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ στρατοῦ τὸ νεπωτικὸν δυναστικὸν πνεῦμα, λίαν κακῶς ἐφαρμοζόμενον κατὰ τοιοῦτου ἐχθροῦ, ὁ αὐστριακὸς στρατὸς, 60,000 ἄνδρες περίπου, ἐν θέσει ὀχυρᾶ· ἀνέμενον δὲ ὅσον οὐπω ἐνίσχυσιν ἐκ 30,000 ἀνδρῶν ὑπὸ τὸν Δάουν.

Ἄλλ' ὁ Φρειδερίκος δὲν ἐπερίμενε τόσον, ὥστε νὰ ἔλθῃ οὗτος, ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ τὴν 6 Μαΐου τὸν στρατόν του, ἄνδρας 64,000. Ἀνεγνώρισε τὴν αὐστριακὴν θέσιν καὶ εὗρε σημεῖον εὐπρόσδλητον, τὴν δεξιὰν πτέρυγα αὐτῶν, παρὰ τὸ Στρέβοχολ, πρὸς νότον τοῦ βουνοῦ.

Ἡ φονικὴ μάχη, καθ' ἣν ἔπεσε καὶ ὁ ἐβδομήκοντα καὶ τριετὴς στρατάρχης Σβέριν, ἐνῶ προεπορεύετο μετὰ νεανικοῦ πυρὸς τοῦ ἰδίου αὐτοῦ συντάγματος, ἔληξε διὰ νίκης λίαν βαρέως ἐξαγορασθείσης, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης πλήρους νίκης.

Εἰς τοὺς Αὐστριακοὺς ἡ ἡμέρα αὕτη ἐστοίχισεν 24,000 ἄνδρας κατ' ἄλλους 13,000 μόνον, ἀλλὰ καὶ ὁ πρωσικὸς στρατὸς εἶχεν ἀπολέσει 18,000 ἢ κατὰ τὴν μᾶλλον περιοριστικὴν ἔκδοσιν 12,000 ἄνδρας, καὶ ἡ πόλις δὲν ἐκυριεύθη ἀκόμη, ἀπλῶς δὲ μόνον ἐξηναγκάσθη ὁ ἡττηθεὶς ἐχθρικός στρατὸς νὰ ἀποσυρθῇ εἰς αὐτήν.

Ἐπρεπε λοιπὸν νὰ προβῶσιν οἱ νικηταὶ εἰς πολιορκίαν, ἥτις, ὅσον σύντονος καὶ ἐρρωμένη καὶ ἂν ὑπῆρξε, δὲν ἤγαγεν εἰς ἄμεσον

ἀποτέλεσμα· οἱ πολιορκούμενοι ἐγνώριζον τί διεκυθεύετο ἐπὶ τοῦ προκειμένου.

Ἐν τῷ μεταξύ ἐνισχύθη ὁ Δάουν, ὅστις εἶχε δεχθῇ καὶ μέρος τῶν ἐκ τοῦ πεδίου τῆς μάχης φυγάδων, ἤρξησε δὲ ὁ στρατός του ὀλίγον κατ' ὀλίγον εἰς 60,000 ἄνδρας, ἡ δὲ μικρὰ δύναμις τοῦ δούκους τοῦ Βέβερν, ἣν ἄφησεν ἐκεῖ ὁ Φρειδερίκος ὅπως ἐπιβλέπη αὐτόν, δὲν ἦτο πλέον ἰσόπαλος : κατὰ ταῦτα δὲ ἀπεφάσισεν οὗτος νὰ καταφέρῃ πλήγμα κατὰ τοῦ Δάουν, οὕτω δὲ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ἐξακολούθησιν τῆς πολιορκίας τῆς βοημικῆς πρωτευούσης.

§ 576. Ἐν Κόλιν. — Ὁ Δάουν εὕρισκετο εἰς τὰ περὶ τὴν Κούττεμπεργ μέρη, κατέλαβεν ἔπειτα ὄχυράν θέσιν πρὸς τὰ ἀριστερὰ τοῦ Ἀλβιος, μεταξύ τῶν ἐπὶ τῆς μεγάλῃς ἀπὸ Πράγας εἰς Βιέννην ὁδοῦ κειμένων δύο κωμῶν, τῆς Πλάνιαν (πρὸς δυσμὰς) τοῦ Κόλιν (πρὸς ἀνατολάς), ἐνταῦθα δὲ προσέβαλεν αὐτόν ὁ Φρειδερίκος τὴν μεταμεσημβρίαν τῆς 18 Ἰουνίου.

Τὸ σχέδιον ἦτο ἄριστα μεμελετημένον, ἡ μάχη παρετάθη μέχρι τῆς ἐσπέρας ἄκριτος, καὶ ὁ Δάουν εἶχεν ἀποφασίσει ἤδη τὴν διακοπὴν αὐτῆς : « ἡ ὑποχώρησις θὰ γίνῃ πρὸς τὸ Σουχοδολ », ἦτο γεγραμμένον διὰ μολυβδίδος ἐπὶ τινος δελτίου, τὸ ὁποῖον ἔπεμψε πρὸς τοὺς στρατηγοὺς, ὅπερ ὅμως ἐν καιρῷ ἀνεστάλη ὑπὸ τινος Σάξωνος ἀντισυνταγματάρχου, ὅστις ἀντελαμβάνετο ὀρθότερον τὴν κατὰστασιν τῶν πραγμάτων : τυχαῖά τινα γεγονότα, λάθη τινὰ διαπραχθέντα ὑπὸ τινων ἀρχηγῶν ἐξ ὑπερβολῆς ζήλου, τελευταῖα τις ἐπίθεσις τῶν Αὐστριακῶν κατὰ τῆς ἀριστερᾶς πτέρυγος τῶν ὑπὸ τοῦ μακροῦ ἀγῶνος κατακόπων Πρώσων, ἐκρίνε τὴν μάχην κατὰ τοῦ Φρειδερίκου, ὅστις ἀργὰ τὴν ἐσπέραν ἐτράπη εἰς ὑποχώρησιν.

Οἱ Πρώσοι δὲν κατεδιώχθησαν· ἀλλ' αἱ ἀπώλειαι αὐτῶν ὑπῆρξαν μεγάλαι, διότι ἀπωλέσθησαν ὀκτακισχίλιοι ἄνδρες ἐκ τῶν ἀρίστων στρατευμάτων των, τεσσαράκοντα πέντε πυροβόλα, εἴκοσι δύο σημαῖαι, καὶ πρὸ παντὸς ἀπέτυχε τὸ μέγα σχέδιον, τὸ τῆς ἀποπερατώσεως τοῦ πολέμου κατὰ τὴν πρώτην ταύτην στρατείαν δι' ἐνὸς «κτυπήματος εἰς τὴν καρδίαν» τῆς αὐστριακῆς μοναρχίας.

Ἡ πολιορκία τῆς Πράγας ἔπρεπε ν' ἀρθῇ ἀμέσως, ἐγένετο δὲ τοῦτο κατὰ τὸν ἀπαράμιλλον, ὑπηρεσιακόν, γοργόν καὶ ἀτάραχον τρόπον, ὥς συνέβαινον τὰ πάντα ἐν τῷ πρωσικῷ στρατῷ.

Ἡ χαρὰ διὰ τὴν πρώτην ταύτην πραγματικὴν νίκην κατὰ τῶν Πρώτων καὶ τοῦ βασιλέως των ἦτο μεγάλη· ἡ αὐτοκράτειρα βασίλισσα συνέστησεν ἐκ τῆς χαρᾶς τῆς νέον στρατιωτικὸν παράσημον, τὸ παράσημον τοῦ τάγματος τῆς Μαρίας Θηρεσίας, τὸ ὅποιον πρῶτος ἔλαβεν ὁ εὐτυχὴς στρατάρχης τῆς Δάουν.

Καὶ ἐν τῇ αὐτοκρατορίᾳ δὲ ἀνέκتهσαν ἐκ τούτου θάρρος. Ἐνταῦθα εἶχεν ἐμπνεύσει μέγαν τρόπον μετὰ τὴν μάχην τῆς Πράγας ὁ Πρῶτος συνταγματάρχης Μάϋρ μετὰ μικροῦ σώματος ἐκ χιλίων τριακοσίων πεζῶν, διακοσίων οὐσάρων καὶ πέντε τηλεβόλων· καθ' ὅλην τὴν νότιον Γερμανίαν ἀνεκόπησαν οἱ ἐξοπλισμοὶ διὰ τὸν ἀέσπευσμένον στρατὸν τῆς αὐτοκρατορίας» (1) τὸν ἀποφασισθέντα ὑπὸ τῆς ἐν Ρεγενσβούργῳ διαίτης : ἀλλὰ νῦν ὁ Μάϋρ ὤφειλε νὰ ἀπισθοχωρήσῃ : πανταχοῦ τὸ φρόνημα εἶχε μεταβληθῇ.

Ὁ δὲ Φρειδερίκος ἐπορεύθη εἰς Λαϊπτεριτς (ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὁχθῆς τοῦ Ἀλβίου) τῆς βορείου Βοημίας : ἐξηρτᾶτο δὲ ἐκ τῶν περιστάσεων κατὰ τίνος ἐκ τῶν ἐχθρῶν του ἔμελλε κατὰ πρῶτον νὰ στραφῇ.

§ 577. Τὸ δυτικὸν θέατρον τοῦ πολέμου. Χάστεμβεκ. -- Αἱ εἰσῆσεις ἐκ τῶν ἄλλων θεάτρων τοῦ πολέμου δὲν ἦσαν πολὺ εὐχάριστοι. Ἡ μεγάλη γ α λ λ ι κ ῇ σ τ ρ α τ ι ᾶ, ὁ δυτικὸς ἐχθρὸς, εἰς 110,500 ἄνδρας, εἶχε διαβῇ τὸν Ρήνον, ἐβάδισε κατὰ τῆς Βέσελ, ἥτις ὅμως δὲν ὑπερησπίσθη· αἱ κινήσεις τοῦ στρατοῦ τούτου ἦσαν βραδεῖται· διότι ἔλειπον ἀποθήκαι, μεταγωγικὰ μέσα, χρήματα καὶ ἐνότης διοικήσεως.

Οὐσιῶδες ζήτημα ἢ μᾶλλον ἐπουσιῶδες σημεῖον, τὸ ὅποιον ὅμως ἐγένετο οὐσιῶδες ἐν τῇ κυβερνήσει ταύτῃ τῶν αὐλικῶν παρασκηνίων — ζήτημα οὐσιῶδες ἐν Βερσαλλίαις ἦτο νὰ δημιουργηθῇ μεγάλη θέσις διὰ τὸν πρίγκιπα Σουβισην, ὃν ἡνόζει ἡ μαρκησία Πομπαδούρ: οὕτω ἐνῶ ὁ στρατάρχης δ' Ἐστρὲ προήλαυε μετὰ τῆς κυρίας δυνάμεως εἰς Βεστφαλίαν, ἀπεσπάθη ὁ Σουβίσης ἐπὶ κεφαλῆς 25000 — 30000 ἀνδρῶν, ἵνα εἰσβάλῃ εἰς Σαξωνίαν.

Ἡ πρώτη μεγάλη σύγκρουσις μετὰ τοῦ γαλλικοῦ κυρίου σώματος ὑπὸ τὸν δ' Ἐστρὲ καὶ τοῦ σερτοῦ τοῦ δουκὸς τῆς Κουμβερ-

(1) Σ. Μ. «Eilende Reichsarmee.»

λάνδης ἐγένετο τὴν 26 Ἰουλίου τοῦ 1757 ἐν Χάσ τε μ β ε κ ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Βέζερ (Weser).

Συνεκροτήθη περίεργος ἀγών. Ὁ Γάλλος στρατάρχης, ὅστις εἶχεν ὑπὸ τὰς διαταγὰς του δύναμιν ἀριθμητικῶς πολλῶ ὑπερτέραν, ἀνεκάλυψεν, ἀφοῦ εἶχε διατάξει ἤδη τὴν ὑποχώρησιν, ὅτι καὶ ὁ ἔχθρος ἀπεσύρετο ἐπίσης, καὶ ὅτι συνεπῶς εἶχε κερδίσει τὴν μάχην.

Τὸν Αὐγούστον ἀντικατέστησεν αὐτὸν ὁ δούξ Ρισελιέ, αὐλικός, καὶ ὡς στρατηγός ἐπίσης ἀνίκανος ὅσον καὶ ὁ δούξ τῆς Κουμβερλάνδης· τὸ πόρισμα τῆς ἀξιοσημειώτου ταύτης στρατηγίας ἐπὶ τοῦ μέρους τούτου τοῦ θεάτρου τοῦ πολέμου ἦτο ἡ τῇ μεσολαβήσει τῆς Δανίας συνομολογηθεῖσα σύμβασις τοῦ μοναστηρίου Ζέβεν (8 Σεπτεμβρίου). Αἱ ἐχθροπραξίαι ἔπαυσαν, τὰ στρατεύματα τῆς συμμαχίας, Ἑσσοί, Βρουνσβίκαιοι κλπ. ἀπελύθησαν, ἵνα μεταβῶσιν εἰς τὰς ἐστίας των, οἱ λοιποὶ καταλαμβάνουσι τὴν Στάδην καὶ μεταβαίνουνσι, καθ' ὅσον δὲν δύναται νὰ εἶναι ἐνταῦθα ἀσφαλεῖς, εἰς τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ Ἀλβίου.

Ἀλλ' ἡ σύμβασις ἦτο εἰς ἄκρον ἀόριστος· διότι δὲν ὥριζετο οὐδεὶς χρόνος ἐκτελέσεως τῶν διαφορῶν μέτρων καὶ κινήσεω· ἐλήφθη πρόνοια διὰ τὸν σιτισμὸν τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ, καὶ ὁ δούξ τοῦ Ρισελιέ, ὅστις ἤρεσκετο, φαίνεται, νὰ παίζῃ πρόσωπον αἰσθηματίου φιλανθρώπου καὶ ἐκούλακεύθη ὑπὸ ἐπιστολῆς τοῦ Φρειδερίκου περιποιητικωτάτης ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην, παρέμεινεν ἐνταῦθα εἰς τὴν περιφέρειαν τῆς Χαλθερστάδης καὶ οὐδὲν ἐπεχείρησε περαιτέρω.

§ 578. Τὸ βόρειον θέατρον τοῦ πολέμου. Γροσγαίγερονδορφ. — Ὁ ρωσσικὸς στρατός, 100,000 ἄνδρες, ἐξώρμησε τὸν Μάϊον, κατηυθύνθη δὲ διὰ τῆς πολωνικῆς Λιθουανίας (Polnisch-Litauen) κατὰ τῆς Ἀνατολικῆς Πρωσίας· τὴν 5 Ἰουλίου ἡ Μέμελ μετὰ φρουρᾶς 800 ἀνδρῶν ἐσυνθηκολόγησε.

Τὸν Αὐγούστον προσῆλθεν ὁ ἀρχιστράτηγος Ἀπραξίν παρὰ τῶ στρατῷ του, ἀνὴρ ἄξιος νὰ διοικῇ τοιοῦτον στρατόν· δὲν δύναται τις νὰ περιγράψῃ τὰς δηλώσεις τῶν ἐλαφρῶν στρατευμάτων, τῶν Κοζάκων, τῶν Καλμούκων, τῶν Τατάρων ἐπὶ τῆς ἐπιπέδου χώρας.

Ὁ γηραιὸς στρατάρχης Λέβελδ ἀπετόλμησε τὴν 30 Αὐγούστου νὰ ἐπιτεθῇ μετὰ 24,000 ἀνδρῶν κατὰ τῆς παρὰ τὸ Γ ρ ό σ γ α ί γ ε ρ ν ό ρ φ θέσεως τῶν ὀγδοηκοντακισχιλίων Ρώσων.

Μετὰ γενναῖον ἀγῶνα ἠναγκάσθη νὰ ἀπέλθῃ ἐκ τοῦ πεδίου τῆς μάχης· ἐν τοσοῦτῳ ἀπεφάσισαν οἱ Ρῶσοι τὴν 7 Σεπτεμβρίου νὰ ἀπέλθωσιν ἐκ Πρωσίας, καὶ ἐπραγματοποίησαν τὴν ἀπόφασιν ταύτην, μεταβάντες εἰς Κουρλανδίαν μετὰ σπουδῆς καὶ δηρῶντες καὶ διαρπάζοντες τὴν χώραν, ὅσον ἦτο δυνατόν νὰ γίνῃ τοῦτο ἐν ἐσπευσμένη πορείᾳ.

Ἡ ἐξήγησις τῶν ἀντιφατικῶν τούτων συμβεβηκότων ἔγκειται ἐν τῇ καταστάσει τῶν πραγμάτων τῆς ρωσικῆς αὐλῆς. Ἡ κατάστασις τῆς υἱείας τῆς αὐτοκρατείας Ἐλισάβετ καθίστα οὐχὶ ἀπίθανον τὸν προσεχῆ θάνατον αὐτῆς, ὁ δὲ Βεστοῦτσερ ἤθελε νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν θέσιν τοῦ ἐπὶ τῆς νέας βασιλείας, τοῦ φιλοπρώτου μεγάλου ἡγεμόνος Πέτρου ἢ τῆς συζύγου τούτου Αἰκατερίνης. Τὴν φορὰν ταύτην οἱ ὑπολογισμοὶ τοῦ διεψεύσθησαν : ἡ αὐτοκράτειρα ἀνέλαβεν, ὁ δὲ Βεστοῦτσεφ ἐφυλακίσθη τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1758 καὶ εἶτα ἐστάλῃ εἰς ἐξορίαν παρὰ τὴν Μόσχαν.

§ 379. Ὁ στρατὸς τῆς αὐτοκρατορίας. — Ἐν τῷ μεταξὺ συνεπείᾳ τῆς ἐν Κόλιν μάχης συνηνώθη καὶ ὁ στρατὸς τῆς αὐτοκρατορίας, 33,000 ἄνδρες, τὴν δὲ πλέον ἢ ἀμφίβολον τιμὴν τῆς ἀρχηγίας τοῦ στρατοῦ τούτου ἔλαβεν ὁ αὐτοκρατορικός στρατάρχης πρίγκηψ Ἰωσήφ Φρειδερίκος τοῦ Χιλδβουργγάουζεν.

Τὸ ἀνατεθὲν αὐτῷ ἔργον ἦτο λίαν μέτριον· ὥφειλε νὰ ἐνωθῇ ἐν Ἐρφούρτῃ μετὰ τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ, τῶν 24,000 ἀνδρῶν τοῦ πρίγκιπος Σουβίση, ὅστις ἔλαβεν ἐκ Βερσαλιῶν ἐντόνους ὁδηγίας περὶ ἀποφυγῆς πάσης συγκρούσεως.

Τὴν γελοιογραφίαν ταύτην στρατοῦ χαρακτηρίζει τὸ ἐπόμενον γεγονός : δι' ἓνα λόχον τῶν στρατευμάτων τοῦ σουηδικοῦ θέματος μίᾳ πόλιν ἔδωκε τὸν λοχαγόν, ἄλλῃ τὸν ὑπολοχαγόν, μίᾳ ἡγουμενίς τῆς αὐτοκρατορίας τὸν ἀνθυπολοχαγόν καὶ εἰς ἡγούμενος τῆς αὐτοκρατορίας τὸν σημαιοφόρον· στολή, ὑπόδησις, ἐπιμελητεία ἦσαν ἀνάλογα. Ἡ λιποταξία ἦτο ζωηροτάτη, ἀπέβη δε κανὼν τῆς διαγωγῆς τῶν προτεστάντων πολεμιστῶν, καθ' ὅσον καθίστατο πιθανόν ὅτι θὰ ἐπῆρχετο πραγματικὴ σύγκρουσις πρὸς τοὺς Πρώσους.

Ἡ ἔνωσις ἐν τούτοις ἐπραγματοποιήθη (25 Αὐγούστου): ἀλλ' ἡ πρώτη εἵδησις περὶ τοῦ ὅτι πλησιάζει ὁ βασιλεὺς ἐξηνάγκασε τὸν στρατὸν τοῦτον νὰ ὀπισθοχωρήσῃ εἰς Ἑῖσενάχ.

§ 880. Ρόσδαχ. — Οἱ Αὐστριακοὶ εἶχον ἐορτάσει μὲν πανηγυρικῶς τὴν ἐν Κόλιν νίκην τωι, ἀλλ' ἥμιστα ἐπωφελήθησαν αὐτήν.

Ὁ Φρειδερίκος εὐρίσκετο ἐν Λάϊτμεριτς τῆς βορείου Βιημίας· ἡ ἐν Κόλιν ἡττηθεῖσα στρατιὰ εἶχεν ἀποσυρθῇ εἰς Λαουσίτσην. Ἡ ἀδεξιότης μεθ' ἧς ἐξετέλεσε τὴν ὑποχώρησιν ταύτην ὁ ἀδελφός του πρίγκηψ Αὐγουστος Γουλιέλμος ἐπέσυρε κατ' αὐτοῦ — διότι ὁ Φρειδερίκος ἐσπούδαζε περὶ τὴν διεύθυνσιν τῶν καινῶν — ἐντονωτάτην ἐπιτίμησιν, ἥτις ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ ἀποχωρήσῃ, καὶ προσέδωκεν εἰς τὸν αὐστριακὸν στρατὸν μεγάλα πλεονεκτήματα, τα ὅποια ὅμως δὲν ἐπωφελήθη οὗτος.

Κατὰ τὸ θέρος τοῦτο δὲν ἐγένετο πλέον μεγάλη τις μάχη· ἡ μόνη πολεμικὴ πρᾶξις τῶν Αὐστριακῶν ἦτο ὅτι ἐπυρπόλησαν τὴν ἀνοχύρωτον πόλιν Ζιττάον, ἐν ὁχυρᾷ δὲ καὶ ἐπιτυχῶς ἐκλεχθείσῃ θέσει ἀνέμενον ἐκεῖ μέχρις ὅτου πλησιάσωσι περισσότερον οἱ λοιποὶ ἐχθροὶ τοῦ Φρειδερίκου, οἱ Γάλλοι, ὁ στρατὸς τῆς αὐτοκρατορίας, οἱ Ρῶσσοι.

Πανταχοῦ βλέπει τις πῶς ἡ γοργότης τῶν κινήσεων, ἡ ἀσφάλεια καὶ τάξις μεθ' ἧς γίνονται τὰ πάντα, ἐν ἐνὶ λόγῳ ἡ ἀνωτέρα νοσημοσύνη ἢ ἐπεκτεινομένη ἀπὸ τῆς ἀνωτάτης διευθύνσεως μέχρι τοῦ τελευταίου ὑποδεκανέως ἀντισταθμίζει τὴν ἀριθμητικὴν διαφοράν: μόνον δὲ μία νὰ τολμηρὰν ἐπιχειρήσιν τῶν Αὐστριακῶν ἔχει ν' ἀναγράψῃ τις καθ' ὅλην τὴν χρονικὴν ταύτην περίοδον — τὴν πορείαν τοῦ στρατηγοῦ Χάδδικ μετὰ τετρακισχιλίων περίπου ἀνδρῶν κατὰ τοῦ Βερολίνου. Τὴν 16 Ὀκτωβρίου, ὥρα 11ῃ πρὸ μεσημβρίας ἔφθασεν οὗτος πρὸ τῆς σιλεσικῆς πύλης· συνεβιβάσθη ὅμως, ἐπειδὴ ἦλθε καὶ ἡ εἵδησις, ὅτι ἔρχεται ὁ πρίγκηψ Μαυρίκιος, δι' 180,000 αὐτοκρατορικῶν ταλήρων καὶ ἐπίστρεψε μετὰ τῆς εὐτελοῦς ταύτης λείας καὶ εἴκοσι τεσσάρων ζευγῶν χειροκτίων διὰ τὴν αὐτοκρατείραν του.

Κατὰ τὴν αὐτὴν ταύτην ἡμέραν, τὴν 16 Ὀκτωβρίου, ὁ ἐν Ρεγενσβούργῳ δημόσιος μνήμων (Notarius publicus) δόκτωρ Ἀπριλλ

ἐπέδωκε εἰς τὸν ἐκεῖ ἀντιπρόσωπον τῆς Πρωσίας Πλόθωνα τὴν ἀπόφασιν τῆς αὐτοκρατορίας, τὴν κλησιν πρὸς ἀκρόασιν ταύτης, *citationem fiscalem*, ὡς ἀπεκάλει τοῦτο ἡ ἐπίσημος λατινικὴ γλῶσσα, καὶ κατεβιβάσθη ἀπὸ τῆς κλίμακος ὑπὸ τῶν τούτου ὑπηρετῶν, πρὸς ἅμετρον χαρὰν τῆς προτεσταντικῆς καὶ φιλελευθέρας Γερμανίας.

Ἀλλὰ μεγαλειτέρα ἔτι χαρὰ ἐπεφυλάσσετο εἰς αὐτήν. Εἰς τὸν ἠνωμένον γαλλικὸν καὶ αὐτοκρατορικὸν στρατὸν προσήλθεν ἐνίσχυσις ἐκ 15,000 ἀνδρῶν ἐκ τοῦ στρατοῦ τοῦ Ρισελιέ, καὶ τὴν 5 Νοεμβρίου ἔδωκεν αὕτη τέλος εἰς τὸν Πρῶσσον βασιλέα τὴν πρὸ πολλοῦ ἐπιζητούμενην εὐκαιρίαν ἐνὸς κτυπήματος.

Ὁ στρατὸς Σουβίση καὶ Χίλδθουργχάουζεν ἀπετελεῖτο ἐκ 50,000 καὶ ἐπέκεινα ἀνδρῶν : ὅ,τι δὲ ἠδύναντο νὰ βλέπωσιν οὗτοι ἐκ τοῦ στρατοῦ τοῦ Φρειδερίκου παρὰ τὴν κώμην Ρόσβαχ, πρὸς βορρᾶν τοῦ Ναουμβούργου, ὑπελόγιζον εἰς 10,000 ἄνδρας περίπου. Τὸ ἀληθὲς εἶναι ὅτι ὑπῆρχον πρᾶγματι 22,000, ἀλλὰ καὶ ἐξ αὐτῶν δὲν ἐχρειάσθησαν οὐδὲ αἱ ἡμίσεις διὰ τὴν νίκην.

Δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ καταστήσωμεν εὐλήπτους τὰς λεπτομερείας ἄνευ ἀκριβοῦς χάρτου καὶ περιγραφῆς· ὁ γαλλικὸς καὶ ὁ τῆς αὐτοκρατορίας στρατὸς ἐπὶ ἐσφαλμένων προϋποθέσεων στηριζόμενοι ἐνήργησαν τόσον κακῶς, ὥστε ἡ νίκη εἶχε κριθῇ μόλις εἶχεν ἀρχίσει ἡ μάχη.

Τὴν 2 ὥραν μετὰ μεσημβρίαν ἔδωκεν ὁ Φρειδερίκος τὰς διαταγὰς του, περὶ τὴν τρίτην καὶ ἡμίσειαν ἐπέπεσεν ὁ Σιέϋδλιτς μετὰ τοῦ ἱππικοῦ κατὰ τοῦ ἐχθροῦ ἀπὸ τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς καὶ κατέθραυσε τὴν δεξιὰν πτέρυγα ἐντὸς ἡμισείας ὥρας καθ' ὅλοκληρίαν, ἐνῶ ἐπὶ τοῦ βουνοῦ, ἐπὶ τοῦ λόφου τοῦ Ἰανοῦ (*Janushügel*), ἀπεκαλύπτετο τὸ πυροβολικὸν τοῦ Φρειδερίκου· τὴν δεξιὰν πτέρυγάν του ἐκράτησε πρὸς τὰ ὀπίσω, ἀκολουθῶν τὴν προσφιλῆ του ἀρχὴν τῆς «λογῆς παρατάξεως».

Ἐνῶ δὲ τὸ πῦρ τοῦτο καὶ ὁ ἀσφαλὴς καὶ ταχὺς πυροβολισμὸς τοῦ πεζικοῦ ἐκλόνιζε τὸ ἐχθρικὸν κέντρον, συνήθροισεν ὁ Σιέϋδλιτς ἅπαξ ἔτι τὸ ἱππικὸν του ὀλίγον ἀπωτέρω πρὸς νότον τῆς κώμης Ταγεθέρμπεν καὶ καταλαμβάνει τὰ νῶτα τοῦ δυσμοίρου στρατοῦ· ἐν τῇ μεταξὺ δευτέρας καὶ τρίτης μετὰ μεσημβρίαν ὥρας χρόνῳ ἡμέρας νοεμβριανῆς ἐκερδήθη ἡ μάχη αὕτη ἐπτὰ ταγμάτων καὶ τριάκοντα ὀκτῶ ἰλῶν ἐπὶ ἀπω-

λεία 165 νεκρῶν καὶ 376 τραυματιῶν. Ὁ ἐχθρικός στρατὸς κατέλιπε 3,000 νεκροὺς καὶ τραυματίας, 5,000 αἰχμαλώτους ἐν οἷς 8 στρατηγούς, 300 ἀξιωματικούς, εἰς σημαίας δέ, κανόνια καὶ ἀποσκευὰς ὅσα ἤθελον νὰ συλλέξωσιν οἱ νικηταί.

Ὁ στρατὸς ὡς τοιοῦτος περιήλθεν εἰς πλήρη ἀποσύνθεσιν, καὶ διὰ πολὺν χρόνον κατέστη ἀκίνητος. Τὰ κακόμοιρα στρατεύματα τῆς αὐτοκρατορίας, οἱ βαρελάδες (Fasslinder), ὡς ἀπεκάλει αὐτοὺς ἐπὶ τὸ εἰρωνικώτερον ὁ λαός, ἐβλεπον τὸ πάθημά των καὶ δὲν ἐφρόντιζον περὶ τῆς χλεύης.

Ἄλλ' ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ ἐγένετό τι καλλίτερον, τοῦτο δὲ ἐγέννησε καὶ παρ' αὐτοῖς τοῖς ψυχροτέροις εὐάρεστον αἶσθημα πατριωτικῆς, ἐθνικῆς γερμανικῆς ὑπερηφανίας — ἡ ὑπεροψία δηλονότι τῶν Γάλλων ἐτιμωρήθη δεινῶς, ἡ ἀρχαία ὑπεροχὴ τῆς γερμανικῆς ἀνδρείας κατὰ τῆς γαλατικῆς ὑπὸ τὴν διοίκησιν γνησίως Γερμανοῦ βασιλέως ἐπεβεβαιώθη. «Ἐπέτυχε τέλος τοῦ ποθομένου», ἔγραψεν ὁ Βολταῖρος ἐν ἀγανακτήσει ἐπὶ τῇ εἰδήσει τῆς μάχης ταύτης, «νὰ ἀρῇσιν εἰς τοὺς Γάλλους, νὰ ἐμπαίξῃ καὶ νὰ νικήσῃ αὐτοὺς.»

§ 381. Ἡ κατάστασις ἐν Σιλεσίᾳ. Μάχη ἐν Λέσθθεν. — Διὰ τῆς θαυμασίας ταύτης νίκης ὁ Φρειδερίκος ἐξησφαλίσθη ἀπὸ τῆς Σαξωνίας καὶ τῆς Δύσεως· συνεπεία δὲ τούτου ἠδύνατο ὁ βασιλεὺς νὰ ἐπιχειρήσῃ νῦν καὶ τὴν λύσιν τοῦ σπουδαιοτέρου πρὸς Ἀνατολὰς ἔργου, ἐν Σιλεσίᾳ.

Ἐνταῦθα ἀνέπτυσαν οἱ Αὐστριακοὶ ὅλην τὴν ὑπεροχὴν τῆς δυνάμεώς των· αἱ περὶ τὴν Γαίρλιτς (Görlitz) μάχαι τοῦ Σεπτεμβρίου εἶχον στοιχίσει εἰς τὸν βασιλέα ἓνα τῶν ἀρίστων στρατηγῶν του, τὸν Βίντερφελδ· τὴν 12 Νοεμβρίου μετὰ δέκα καὶ ἑπτὰ ἡμερῶν πολιορκίαν εἶχε πέσει ἡ Σβεΐδνιτς καὶ ὁ δούξ τοῦ Βέβερν κατέλαβε θέσιν ὀχυρὰν παρὰ τὴν Βρεσλαύταν μετὰ 28,000 ἀνδρῶν, ἡττήθη ὁμως τὴν 21 Νοεμβρίου ὑπὸ τῆς τεραστίου ἀριθμητικῆς ὑπεροχῆς τοῦ πρίγκιπος Καρόλου καὶ τοῦ Δάουν — διότι εἶχον οὗτοι ὑπὸ τὰς διαταγὰς των 80,000 ἄνδρας — μετὰ μακρὸν καὶ ἐνδοξον ἀγῶνα· ἐνέπεσε μάλιστα μετὰ τινὰς ἡμέρας ἐκ τυχαίου συμβεβηκότος καὶ εἰς αὐστριακὴν αἰχμαλωσίαν· τὴν 24 ἔπεσεν ἡ Βρεσλαύτα· πανταχοῦ δὲ οἱ δημόσιοι ὑπάλληλοι προσεχώρησαν πρὸς τὴν προτέραν ἐξουσίαν.

Ἀλλὰ νῦν εἶχεν ἐλευθέρως τὰς χεῖρας αὐτὸς ὁ Φρειδερίκος· μετὰ

14,000 ἀνδρῶν ἀνεχώρησεν ἐκ Λειψίας, ἐρχόμενος ἐν σπουδῇ πρὸς ἀνατολάς, καὶ ἤνωσε τὸ στράτευμα αὐτοῦ τὴν 2 Δεκεμβρίου μετὰ τοῦ ὑπολοίπου τοῦ στρατοῦ τοῦ δουκὸς τοῦ Βέβερν, εἴκοσι χιλιάδων ἀνδρῶν, οὓς ὠδήγησε πρὸς αὐτὸν ὁ στρατηγὸς Ζεϊτεν.

Ἡ νίκη τῆς Ρόσβαχ, ἡ εὐνοϊκὴ τροπὴ, ἣν εἶχον λάβει τὰ ἐν Ἀγγλίᾳ πράγματα, καὶ περὶ ὧν γενήσεται κατωτέρω λόγος, αὕτῃ ἡ ἀνάγκη τοῦ ὑπὲρ τῶν ὄλων ἀγῶνος, ἡ εἰς ψυχὰς γενναίας τὸ θάρρος ἐμβάλλουσα, ἐπλήρωσαν αὐτὸν πεποιθήσεως, ἥτις ἀπὸ τοῦ μεγάλου ἡγεμόνος μετεδίδετο νῦν εἰς τὰς ψυχὰς τῶν πολεμιστῶν του : ἀπεφάσισε νὰ προσβάλῃ τὸν τριπλασίως ἰσχυρότερον ἐχθρὸν ἐν τῇ περικεχαρκαωμένῃ παρὰ τὴν Βρεσλαύαν θέσει του.

Ἄλλ' ὁ ἐχθρὸς πρὸς μεγάλην εὐχαρίστησιν τοῦ Φρειδερίκου κατέλιπεν ἀκριβῶς νῦν τὴν ὀχυρὰν ταύτην θέσιν· καὶ νῦν δὲ οἱ Αὐστριακοὶ ἤθελον τὴν μάχην· τὰ κατορθώματα ἅτινα εἶχον καταγάγει ἐνταῦθα τόσον εὐκόλως, εἶχον καταστήσει τοὺς ἀξιωματικούς ὀλίγον ὑπερόπτας, μόνον δὲ ὁ Δάουν ἀντεῖπε κατὰ τῆς πρὸς τὰ πρόσω πορείας.

Ὁ Φρειδερίκος εἶχε φθάσει μετὰ τῆς σωματοφυλακῆς τῆς Ποτσδάμης (1), ὡς ἀπεκάλουν οἱ ἐχθροὶ εἰρωνευόμενοι τὸν μικρὸν στρατόν, τὴν 4 Δεκεμβρίου εἰς Νεοιάρκτην, ὅπου κατέλαθεν αἰφνιδίως τὰ αὐστριακὰ στρατιωτικὰ ἄρτοποιεῖα ἐν πλήρει λειτουργίᾳ καὶ ἔλαβεν ὑπὲρ τοῦ στρατοῦ του τὰς παρεσκευασμένας 80,000 μερῶν νωποῦ ἄρτου.

Τὴν ἐπαύριον λίαν πρωτὶ οἱ Πρῶσοι κατηυθύνθησαν πρὸς ἀνατολάς. Ἐν Βόρνη προκατελήφθησαν σαζωνικά τινα συντάγματα ἵππικου καὶ ἀπεκρούσθησαν· ἦσαν ἡ πρωτοπορεία τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοῦ, ὅστις, ἐπελθούσης ἐν τῷ μεταξύ ἡμέρας, ἐπεφάνη ἐκ τινος ἐγγύς λόφου· παρατεταγμένος ἀπὸ Νίππερν πρὸς βορρᾶν μέχρι τῆς Σάγσουτς πρὸς νότον, ἔχων τὸ κέντρον του ὀπισθεν τῆς κώμης Λέϋθεν, κατελάμβανε μῆκος ἐνὸς μιλίου.

Ὁ Φρειδερίκος ἐχρησιμοποίησε μετὰ μεγάλης δεξιότητος τὰς ἐδαφικὰς συνθήκας, ὅπως καλύψῃ τὰς κινήσεις του. Τὸ ἔδαφος ἐγνώριζεν ἀπὸ τοῦ καιροῦ τῶν στρατιωτικῶν ἀσκήσεων· οἱ Αὐστριακοὶ

(1) S. M. Potsdamer Wachtgarde.

στρατηγοὶ ὑπέθεσαν ὅτι ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσίας ἤθελε νὰ ἀπέλθῃ πρὸς νότον. Ὅτε ἔφθασεν οὗτος πρὸς τὴν κώμην Λόβετιντς, ἀπέναντι τῆς ἀριστερᾶς αὐστριακῆς πτερυγος τῆς ὑπὸ τὸν Ναδάσδου, ἡ στιγμή πλέον ἦτο ἡ κατάλληλος : ἐσχημάτισε καὶ αὖθις τὴν περίφημον λοξὴν παράταξιν, ἥτις ὁμως μόνον ἐπὶ στρατευμάτων παρ' οἷς ἔνεκα τῆς μεγάλῃς ἀσκήσεως πάντες ἦσαν εἰθισμένοι εἰς τὴν τάξιν καὶ εἰς τὴν ἄκραν ἀκριβείαν δύνανται νὰ τεθῇ εἰς ἐφαρμογὴν καὶ ἐπέπεσε νῦν — ἦτο δὲ ὥρα πρώτη μετὰ μεσημβρίαν — μετ' ἀκατασχέτου δυνάμεως παρὰ τὴν Σάγσουτς κατὰ τῆς ἀριστερᾶς πλευρᾶς τοῦ ἐχθροῦ.

Μετὰ μίαν ὥραν ὁ Ναδάσδου ἠναγκάσθη νὰ ὀπισθοχωρήσῃ εἰς Λέϋθεν, καὶ ὁ Φρειδερίκος δὲν ἄφησεν εἰς τοὺς Αὐστριακοὺς τὸν καιρὸν νὰ μεταβάλωσι τὴν θέσιν των συμφώνως πρὸς τὴν μεταβληθεῖσαν κατάστασιν· τὰ πάντα ἤδη περ' αὐτοῖς εἶχον περιέλθει εἰς ἀταξίαν, καὶ τὰ στρατεύματά των ἦσαν τόσον πυκνῶς συσσωρευμένα εἰς Λέϋθεν, ὥστε παρῆχον ἀμοιβαίως προσκόμματα, καὶ τὰ συντάγματα δὲν ἠδύναντο πλέον νὰ ἀναπτυχθῶσι πρὸς ἐπίθεσιν.

Τὰ αὐστριακὰ ταῦτα στρατεύματα ἡμύνθησαν ἐν τῇ κώμῃ μάλιστα ἐν τῷ ὄχυρῳ νεκροταφείῳ μετὰ πεισματώδους ἀνδρείας, ἐπὶ μίαν ὀλόκληρον ὥραν διεξήχθη ἐνταῦθα μανιωδεστάτη μάχη· μία δὲ ἀπροσδόκητος ἐπίθεσις ἱππικοῦ ἐκ τῆς ἀριστερᾶς πτερυγος τῆς πρωσικῆς θέσεως ἔκρινεν ἐντελῶς τὴν μάχην.

Τὰ πλήθη τῶν Αὐστριακῶν ἐπесύροντο ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἀτακτότερον πρὸς τὴν Λίσσαν, ἀπειριράθησαν ἅπαξ ἔτι νὰ συγκρατηθῶσιν, ἀλλ' εἰς μάτην : οἱ φεύγοντες διωκόμενοι κατὰ τάχος ὑπὸ τοῦ πρωσικοῦ ἱππικοῦ κατευθύνθησαν πρὸς Βείστριτσαν (Weistritz) καὶ διέβησαν αὐτὴν ἐπὶ τεσσάρων γεφυρῶν.

Ἡ μάχη αὕτη ἦτο ἡ ὀρισιότερα τοῦ αἰῶνος, κερδῆθεῖσα κατὰ τριπλασίων δυνάμεων, ὑπὸ 20,000 κατὰ 80—90 000· τὸ δὲ ἀποτέλεσμα ἦτο τεράστιον : 10,000 νεκροὶ καὶ τραυματαῖαι, πλήθη αἰχμαλώτων αὐξάνοντα ἀπὸ ὥρας εἰς ὥραν, ἀνελθόντα δὲ εἰς 21,000 ἀνδρῶν, 15 στρατηγοὶ καὶ πλέον τῶν 700 ἀξιωματικῶν, 117 πυροβόλα, 59 σημαῖαι — ἦτο νίκη μετὰ τρίωρον μάχην χειμερινῆς μεταμεσημβρίας ἐπὶ ἰδίᾳ ἀπωλείᾳ μὴ ὑπερβαίνουσα τοὺς 1191 νεκροὺς καὶ 5118 πληγωμένους.

Κατὰ τὴν καταδίωξιν προήλασεν ὁ βασιλεὺς περὶ τὴν ἐσπέραν μετὰ τριῶν ταγμάτων μέχρι τῆς Λίσσας καὶ ἐξέπληξεν ἐν τῷ πύργῳ (1) Αὐστριακοὺς τινὰς ἀξιωματικούς, οἵτινες θὰ ἠδύναντο νὰ συλλάβωσιν αὐτὸν αἰχμάλωτον : «Bonsoir Messieurs, ἡμποροῦμεν νὰ περάσωμεν ἐδῶ μαζί;»

Ὁ νικηφόρος στρατὸς, βιδίζων ἐν τῷ σκότει τῆς νυκτὸς κατόπιν τοῦ βασιλέως πρὸς τὴν Λίσσαν, ἀνέμελψεν ἐν χορῷ τὸν ὕμνον «Nun danket alle gott» (2), τὸν ὁποῖον εἶχεν ἀρχίσει ἄδων τῶν στρατιωτῶν τις. Προτεσταντικὴ ἱερουργία ἐτελέσθη, ἐξερχομένη ἐκ τῶν μυχῶν συγκεκινημένων ψυχῶν.

Τὸ σωτήριον ἔργον ἐτελέσθη. Διότι ἡ ἄμεσος συνέπεια τῆς μεγάλης νίκης ἦτο ἡ ἀνάκτησις ὅλης τῆς Σιλεσίας· ἡ φρουρὰ τῆς Λειγνίτσης ἐσυνθηκολόγησε παραχρῆμα· μετὰ δωδεκαήμερον δὲ πολιορκίαν καὶ ἡ Βρεσλαύτα μετὰ 17,000 ἀνδρῶν· ἐκ τοῦ μεγάλου στρατοῦ του, ἐξ 90,000 ἀνδρῶν, 37,000 μόνον ὠδήγησεν ὁ δούξ τῆς Λοθαριγγίας εἰς Βοημίαν, ἐξ ὅλης τῆς Σιλεσίας μόνον ἡ Σβέϊδονις δὲν ὑπετάχθη.

§ 382. Ἡ Ἀγγλία· ὁ Οὐίλλιαμ Πίττ. — Ἡ περὶ τῆς νίκης εἰδήσις ἀντήχησε καθ' ὅλον τὸν κόσμον· μέγιστος δὲ ἦτο ὁ ἐνθουσιασμός ἐν Ἀγγλίᾳ, ὅπου διέβλεπον— καὶ λίαν δικαίως— ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Φρειδερίκου τὸν πρόμαχον τοῦ προτεσταντισμοῦ· οὐχὶ βεβαίως τῆς προτεσταντικῆς δογματικῆς, ἀλλὰ τῆς προτεσταντικῆς ἀρχῆς.

Ἄλλ' ἡ εὐνοϊκὴ δι' αὐτὸν τροπὴ τῶν πραγμάτων ἐν Ἀγγλίᾳ εἶχεν ἐπέλθει ἤδη πρότερον. Ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ Ἰουνίου, καὶ τὴν φορὰν ταύτην ἐπὶ χρόνον μακρότερον, προΐστατο ἐνταῦθα τῶν πραγμάτων πολιτικὸς μεγαλόφρων, τοῦ ὁποῦ το δαιμόνιον ἦτο ἰσάξιον τοῦ Φρειδερίκου, ὁ Οὐίλλιαμ Πίττ.

Γεννηθεὶς οὗτος τὴν 15 Νοεμβρίου τοῦ 1708, υἱὸς εὐπόρου, ἀλλ' ὄχι εἰς τὴν πλουσίαν καὶ ὑψηλὴν ἀριστοκρατίαν ἀνήκοντος οἴκου, εἰσῆλθε, κατὰ τὸν συνῆθη τρόπον, ὡς ἀντιπρόσωπος ἀσῆμου ἐκλογι-

(1) Σ. Μ. Ἐν τῷ πύργῳ, τῷ παλατίῳ τῆς Λίσσας, διότι ἐν τῇ μικρᾷ κώμῃ ὑπῆρχε κομητικὸς τις πύργος.

(2) Σ. Μ. Εὐχαριστήσωμεν τὸν Θεόν.

κῆς περιφέρειας, ἐν ἡλικίᾳ εἴκοσι καὶ ὀξέτων, εἰς τὸ κοινοβούλιον, ὅπου ταχέως ἀπέκτησε σημασίαν διὰ τῆς ἐκτάκτου εὐφραδείας του.

Οὗτος κατεπολέμησε τὴν οὐέλφικὴν πολιτικὴν, ἣς ὄργανον εἶχε καταστήσει ἑαυτὸν ὁ λόρδος Κάρτερετ, ὁ δὲ βασιλεὺς, ἔστις, ὡς ἀπολυταρχικὸς Γερμανὸς ἡγεμὼν καὶ κοινὴ κεφαλὴ, ἐμίσει αὐτὸν, ἠναγκάσθη ἐν τοσούτῳ νὰ τὸν ἀνεχθῇ ὡς ὑπουργὸν — τῷ 1746 ὡς ταμίαν τοῦ στρατοῦ (Kriegszahlmeister), — διότι οἱ ἐν τῇ ἀρχῇ κοινοὶ ἄνδρες, οἱ ἀδελφοὶ Πέλχαμ καὶ οἱ ὀπαδοὶ αὐτῶν, δὲν ἠδύναντο νὰ ἔχωσι τοιοῦτον ἄνδρα ἐν τῇ ἀντιπολιτεύσει. Τῷ 1755 ἀπολυθεὶς, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν ἀρχὴν τῷ 1756 ὡς γραμματεὺς τῆς ἐπικρατείας, ἀναγνωριζόμενος ὑπὸ πασῶν τῶν τάξεων τοῦ λαοῦ ὡς ὁ ἀξιώτερος, μάλιστα ὡς ὁ μόνος ἄξιος ἐκ τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν τῆς χώρας.

Ἀπαξ ἔτι ἠναγκάσθη ὁ Πίττ μετὰ ἐννέα μῆνας νὰ ἀποχωρήσῃ ἕνεκα μηχανορραφιῶν, ἀκριβῶς ὅτε ὁ ἐχθρὸς αὐτοῦ δούξ τῆς Κουμβερλάνδης ἀπῆρχετο εἰς τὴν ἀτυχὴ εἰς Γερμανίαν στρατείαν του: ἀλλ' ὁ βασιλεὺς ἠναγκάσθη νὰ ἀναθέσῃ αὐτῷ τὴν 29 Ἰουνίου τοῦ 1757 ἐν τῷ νέῳ ὑπουργείῳ τὴν ἀρχιγραμματείαν τῆς ἐπικρατείας, τὴν διεύθυνσιν τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς.

Διεύθυνε δὲ αὐτὴν ὁ Πίττ ὅλως ἀντιθέτως τῶν μέχρι τοῦδε ὑπουργῶν, ὡς ἐπίσης ἀντιθέτως καὶ τῶν ὑπουργῶν τῶν ἀντιζήλων δυνάμεων, τῆς Γαλλίας, τῆς Ἰσπανίας, ἐν μεγάλῳ ρυθμῷ ἔβλεπαν οὗτος, ὅτι τὸ πραγματικόν, τὸ οὐσιῶδες συμφέρον τῆς χώρας του συνεδέετο πρὸς τὴν διατήρησιν τῆς προτεσταντικῆς δυνάμεως ἐν τῇ βορείῳ Γερμανίᾳ — ὅτι ἠδύναντο νὰ κατακτήσωσι τὴν Ἀμερικὴν ἐν Γερμανίᾳ — ἦτο δὲ καὶ εἰλικρινὴς θαυμαστὴς τοῦ μεγάλου βασιλέως, ὄν, ἔχων τι τὸ δημῶδες ὁ Πίττ, ὡς πάντες οἱ μεγάλοι ἄνδρες, ἐθαύμαζε καὶ ἐτίμα, ὡς ἔπραττε τὸ πολὺ πλῆθος τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ, ὅπερ ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Πρώσου βασιλέως εἶχεν εὖρεи τὸ ἄξιον ἀντικείμενον ὑγιоῦς γερμανικοῦ καὶ προτεσταντικοῦ ἐνθουσιασμοῦ.

Τί ἔλειπε παρὰ τῷ ἀγγλοχονοβερανικῷ στρατῷ, καὶ τυρλὸς βεβαίως ἀκόμῃ ἠδύναντο νὰ ἱδῇ ὅτε ὁ δούξ τῆς Κουμβερλάνδης ἦλθεν εἰς Κένσιγκτον παρὰ τῷ βασιλεῖ πατρί του, ὁ Γεώργιος Α'. ἐδέχθη αὐτὸν λέγων: «Ἴδού ὁ υἱός μου ὁ κατακρημνίσας με εἰς τὴν δυστυχίαν καὶ ἑαυτὸν ἀτιμάσας».

Ἡ σύμβασις τοῦ μοναστηρίου Ζέβεν ἀπεκρούσθη· εἰς τὸν στρατὸν ἐν συνεννόησει μετὰ τοῦ Φρειδερίκου — καὶ ὑπὸ τούτου ὀρισθεῖς — ἐδόθη ὡς ἀρχιστράτηγος ὁ δούξ Φερδινάνδος τῆς Βρουνσβίτσκης, στρατηγὸς πρώτης τάξεως, οὕτω δὲ μετεβλήθη καὶ ἡ ἐν τῷ δυτικῷ τούτῳ θεάτρῳ τοῦ πολέμου ὄψις τῶν πραγμάτων.

Τὴν 24 Νοεμβρίου εἶχεν ἔλθει ὁ Φερδινάνδος εἰς Στάδην· τὴν 13 Δεκεμβρίου ἀπεκρούσθη ὁ δούξ Ρισελιέ πέραν τοῦ Ἀλλερ, καὶ κατέλιπεν εἰς τὸν ἐξ ἴσου ἀνίκανον διάδοχόν του, τὸν κόμητα Κλερμόν, νὰ ὀδηγήσῃ πρὸς τὰ ὀπίσω τὸν γαλλικὸν στρατὸν, ὅστις ὑπὸ σωματικὴν τε καὶ ἠθικὴν ἔποψιν ἦτο εἰς θλιθεράν κατάστασιν, διὰ τοῦ Ἐμς, τοῦ Βέξερ καὶ τέλος διὰ τοῦ Ρήνου.

§ 583. 1758. Τὸ βρεστῶαλικὸν θέατρον τοῦ πολέμου. — Ὁ Φερδινάνδος ἤρξατο τῆς στρατείας του ταύτης ἀπὸ τοῦ Φεβρουαρίου ἀκόμη τοῦ ἔτους 1758, καὶ εἰς ὅλα δὲ τὰ λοιπὰ θεάτρα τοῦ πολέμου εἶχον ἀρχίσει ἐνωρίτερον ἀκόμη αἱ πολεμικαὶ ἐνέργειαι.

Τὴν φορὰν ταύτην προηγήθησαν οἱ Ρῶσσοι· τὴν 16 Ἰανουαρίου διέβη ὁ στρατηγὸς αὐτῶν Φέρμωρ τὰ σύνορα, καὶ τὴν 22 εἰσῆλθεν εἰς Καινιξβέργην· ἐπέβαλε δὲ εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Πρωσίαν τὴν ἀναγνώρισιν τῆς αὐτοκρατείας του ὡς κυριάρχου, τοῦθ' ὅπερ ἦτο κατὰ τοῦτο κέρδος, καθ' ὅσον ἡ χώρα ἐθεωρεῖτο νῦν ἐπὶ τινα χρόνον ὡς ρωσικὴ κτῆσις καὶ οἱ κατακτῆται ἐπολιτεύοντο τοῦλάχιστον πρὸς αὐτὴν ἡπιώτερον ἢ κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος.

Ὁ Φρειδερίκος εἶχε διέλθει τοὺς τρεῖς τελευταίους τοῦ χειμῶνος μῆνας εἰς Βρεσλαυίαν. Ἡδύνατο δὲ νὰ βασιλίζεται εἰς τὸ ὅτι κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο τοῦλάχιστον δὲν θὰ παρηνωχλεῖτο ὑπὸ τῶν Γάλλων καὶ πρὸς τὰ δυτικὰ ἐν γένει, συνθήκη δέ τις μετὰ τῆς Ἀγγλίας, συνομολογηθεῖσα τὸν Ἀπρίλιον, ἐξησφάλισεν αὐτῷ ἐκεῖθεν ἑτησίαν ἐπιχορήγησιν ἐξ 670,000 λιρῶν στερλινῶν, ἥτοι τεσσάρων ἑκατομμυρίων αὐτοκρατορικῶν ταλήρων.

Κατὰ τὰ μέσα Μαρτίου κατῆλθεν ὁ βασιλεὺς εἰς τὰ πεδία τῶν μαχῶν : ἡ πρώτη ἐπίθεσις του κατηυθύνθη κατὰ τῆς Σβείδνιτς : τὴν 15 Ἀπριλίου ἐσυνθηκολόγησεν ὁ αὐστριακὸς διοικητὴς, ἔχων 4900 ἄνδρας καὶ ἀξιόλογα πολεμιφόδια.

Παρά τοῖς Αὐστριακοῖς ὁ πρίγκηψ Κάρολος εἶχε κταθῆσαι τὴν ἀρχηγίαν, εἶχεν ἀναλάβει δὲ αὐτὴν ὁ στρατάρχης Δάουν. Ἐπερίμενε δὲ οὗτος — διότι οἱ Αὐστριακοὶ ἀνέμενον πάντοτε παρὰ τοῦ ἐχθροῦ νὰ διαγράψῃ αὐτοῖς τὸν κανόνα τῆς ἐνεργείας των — εἰσβολὴν εἰς Βοημίαν, καὶ εἶχε καταλάβει παρὰ τὰ σύνορα μίαν τῶν περιχαρακωμένων θέσεών των, ἐν τῇ ἐκλογῇ καὶ χρησιμοποίησει τῶν ὁποίων ἦτο δεινός.

Ἄλλ' ὁ Φρειδερίκος ἐποίησε κίνησιν ὅλως ἀπροσδόκητον : ἐβάδισε νοτιανατολικῶς, ἐπέπεσε κατὰ τῆς Μοραβίας καὶ ἐνεφανίσθη πρὸ τῆς Ὀλμουτς, ἣν ἐπολιορκίῃ καὶ ἤλπιζεν, ὅτι ἐντὸς ὀλίγου θὰ ἐκηρύσσει : διὰ τὴν περίπτωσιν δὲ ταύτην εἶχε συμφωνηθῇ ἀπὸ κοινοῦ ἐπίθεσις κατὰ τῆς Πράγας μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ βασιλέως πρίγκιπος Ἑρρίκου, ὅστις εὕρισκετο ἐν Σαξωνίᾳ.

Ὁ Δάουν, τοῦ ὁποῦ ἡ στρατηγικὴ τέχνη φαίνεται ὅτι συνίστατο εἰς τὸ νὰ ἀποφεύγῃ ἀντὶ πάσης θυσίας νέας ἤττας, δὲν παρηνώχλησε τὴν πολιορκίαν ταύτην ἀμέσως : ἐν τοσούτῳ ἡ πολιορκία δὲν ἔφθασεν εἰς ἀποτέλεσμα, τῶν Αὐστριακῶν συλλαβόντων μεγάλην συνοδίαν πολεμεφοδίων καὶ προμηθειῶν, ἀπαραιτήτων διὰ τὴν τελευταίαν ἐπίθεσιν· μετὰ πολιορκίαν πέντε ἐβδομάδων ὁ Φρειδερίκος ἀνεχώρησε, καὶ δὴ πρὸς τὴν βόρειον Βοημίαν, ὅπου καὶ πάλιν ὁ Δάουν περιεχαρὰκώθη ἐγγὺς αὐτοῦ.

§ 384. Ὁ Φρειδερίκος πρὸ τῆς Ὀλμουτς. Νίκη τοῦ Φερδινάνδου παρὰ τὴν Κρέφελδ. — Ἐνῷ ὁ Φρειδερίκος εὕρισκετο πρὸ τῆς Ὀλμουτς, ὁ πρίγκηψ Ἑρρίκος ἐνησχολεῖτο εἰς τὴν παρενόχλησιν τῶν ἐξοπλισμῶν τῶν γινομένων διὰ τὸν στρατὸν τῆς αὐτοκρατορίας, τοῦ ὁποῦ νέος ἀρχηγὸς ἐτάχθη ὁ δούξ τῶν Δύο Γεφυρῶν, κατάρθου δὲ τοῦτο μέχρι τοῦδε.

Ἐπὶ δὲ τοῦ δυτικοῦ θεάτρου τοῦ πολέμου κατήγαγεν ὁ δούξ Φερδινάνδος μετὰ τῶν 33000 ἀνδρῶν του νίκην κατὰ τῶν 47000 τοῦ κόμητος Κλερμόν ἐν Κρέφελδ τὴν 23 Ἰουνίου.

Ἐν τῷ μεταξὺ εἶχε διορισθῇ ἐν Βερσαλλίαις νέος ὑπουργός τῶν στρατιωτικῶν, ὁ στρατάρχης Βελλίσλ, ὅστις ὅμως δὲν ἠδύνατο νὰ μεταβάλλῃ τὴν διεύθυνσιν τοῦ πολέμου καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ καταστήσῃ αὐτὸν οὔτε διάφορον οὔτε δημοφιλῆ.

Ἀπὸ τῶν μερῶν λοιπὸν τούτων εἶχεν ὁ Φρειδερίκος ἡσυχίαν ἐπὶ

χρόνον μακρόν· ἐξ ἄλλου ἐπὶ τοῦ βορείου θεάτρου τοῦ πολέμου ἀπῆ-
τουν τὰ πράγματα ἐπιτακτικῶς προῆλθον τινα δυναμένην νὰ φέρῃ
τὴν σωτηρίαν.

§ 585. Βόρειον θέατρον τοῦ πολέμου. Οἱ Σουηδοί.

— Ἐν τῷ θεάτρῳ τούτῳ τοῦ πολέμου οἱ Σουηδοὶ πάντως δὲν ὑπε-
λογίζοντο σπουδαίως. Οἱ ἐν Στοκχόλμῃ ἰσχυροὶ ἐλάμβανον τὰς
ἐπιχορηγήσεις, οἱ δὲ εἰκοσακισχίλιοι ἄνδρες αὐτῶν, στρατεύματα
καθ' ἑαυτὰ οὐχὶ κακά, προέβησαν βραδέως, συχνὰ διασκεπτομένου
τοῦ πολεμικοῦ συμβουλίου, μέχρι τοῦ παραμεθορίου μεταξὺ σουηδι-
κῆς καὶ πρωσικῆς Πομμερανίας ποταμοῦ, τοῦ Πέενε, καὶ πέραν αὐ-
τοῦ, ἡργυρολόγησαν ἐκ τῆς χώρας καὶ εἶτα ἐπέστρεψαν.

Αἱ στρατεῖαι αὗται εἶναι κατὰ τοῦτο ἀξιοπαρκτήρητοι, καθ' ὅσον
προεκάλεσαν πρὸς τοὺς Πρώσους εἰδός τι πανοῦρου ἐξοπλισμοῦ, τὴν
σύστασιν στρατευμάτων τινῶν ἐθνοφρουρᾶς τῇ συμπράξει τμημάτων
ἐκ τῶν τακτικῶν στρατευμάτων.

Ἐξ ἄλλου κατὰ τὴν ἐκστρατείαν ταύτην εἶχον εἰσβάλει οἱ Ρῶσ-
σο. ὑπὸ τὸν Φερμῶρ εἰς τὴν Νεομαρκίαν καὶ ἔφθασαν μέχρι τοῦ Κου-
στρίν, ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὁχθῆς τοῦ Ὀδέρου, ἐκεῖ ὅπου δέχεται οὗτος τὰ
ὕδατα τῆς Βάρθης (15 Αὐγούστου). Εἶχον ἀποτεφρώσει τὴν πόλιν
ταύτην χωρὶς νὰ κατορθώσωσι νὰ ἐκδιάσωσι τὸν πύργον καὶ τὸ φρού-
ριόν της· ὁ συρφετός, ἐξ οὗ ἀπετελεῖτο μέρος τοῦ στρατοῦ τούτου
ἡσχημόνησε κατὰ τὸ σύστημά του.

Ὁ Φρειδερίκος ἐποιεῖτο χρῆσιν τῆς διπλῆς ὑπεροχῆς ἣν παρείχον
αὐτῷ ἡ ἰδία αὐτοῦ καὶ τοῦ στρατοῦ του ἐνεργητικότης καὶ ἡ θέσις
αὐτοῦ ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ μεγάλου κύκλου, τὸν ὁποῖον ἐποίησαν ἡ
μᾶλλον ἤθελον ἢ ὤφειλον νὰ ποιήσωσι περὶ αὐτόν : κατέλιπεν οὗτος
(2 Αὐγούστου) τὴν Βοημίαν, ὁπόθεν πρὸς ἐκδιώξιν του οὐδεμία σπου-
δαία ἐγένετο ἀπόπειρα, ἀπῆλθεν εἰς Σιλεσίαν καὶ ἔλαβεν ἐν μυστικώ-
τητι τὰ μέτρα του διὰ πᾶσαν περίστασιν, ἀκόμη καὶ διὰ τὴν περὶ-
πτωσιν τοῦ θανάτου αὐτοῦ, δι' ἐπιστολῆς πρὸς τὸν ἀδελφόν του
Ἑρρίκον καὶ τὸν ὑπουργὸν Φίνκ.

Τεσσαρὶκοντα περίπου χιλιάδες ἀνδρῶν ὑπὸ τὸν μαρκίωνα Κάρο-
λον καὶ τὸν στρατηγὸν Φουκέ ἔμειναν ἐν Σιλεσίᾳ, αὐτὸς δὲ ὁ βασι-
λεὺς ἦλθε τὴν 20 εἰς τὴν Φραγκφούρτην τοῦ Ὀδέρου μετὰ δέκα
πέντε χιλιάδων ἀνδρῶν, συνηνώθη τὴν 22 μετὰ τῶν δέκα τεσσάρων

ἢ δέκα πέντε χιλιάδων τοῦ Δόνα καὶ προέβη τὴν 25 εἰς τὴν κρίσιμον παρὰ τὴν κώμην Ζόρνντορφ μάχην κατὰ τῶν πεντηκοντακισχιλίων τοῦ βερβαρικοῦ στρατοῦ.

§ 586. **Ἡ ἐν Ζόρνντορφ μάχη.** — Ἡ μάχη αὕτη ὑπῆρξε λίαν φονικὴ· τὸ ἐν ἡμισυ τοῦ ρωσικοῦ στρατοῦ εἶχεν ἀποτελειώσει ὁ Φρειδερίκος περὶ τὴν πρώτην ὥραν, δὲν ἠδύνατο δὲ ἐνταῦθα οἱ ἡττημένοι νὰ σωθῶσι διὰ τῆς φυγῆς, ἐπειδὴ ὁ Φρειδερίκος εἶχε καταστρέψει τὰς γεφύρας τοῦ ποταμοῦ Μύτσελ τὰς εἰς τὰ νῶτα αὐτῶν. Ἐγένοντο δὲ ἐνταῦθα φρικαλέαι σκηναὶ μεταξύ τῶν Ρώσων στρατιωτῶν, οἵτινες ἐν σπουδῇ ἤθελον νὰ μισθωθῶσι πίνοντες τὰ οἶνοπνευματώδη ποτὰ τὰ ἐν τῷ στρατοπέδῳ, πρὶν ἢ θανατώσῃ αὐτοὺς ὁ μαινόμενος ἐχθρὸς, καὶ τῶν ἀξιωματικῶν των, οἵτινες προσεπάθουν ν' ἀποστερήσωσιν αὐτοὺς τὴν τελευταίαν ταύτην ἀπόλαυσιν.

Μετὰ μεσημβρίαν ἐπετέθη ὁ βασιλεὺς κατὰ τοῦ ὑπολοίπου τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοῦ : περὶ τὴν τετάρτην ὥραν ἐπλησίαζον νὰ ἐξαντληθῶσι τὰ πολεμεφόνδια τῶν δύο στρατῶν, ἄτακτος δὲ συμπλοκὴ καὶ σφαγὴ διήρκεσε μέχρι τῆς νυκτός· κατ' ἀμφοτέρας δὲ τὰς συμπλοκὰς τῆς ἡμέρας ταύτης ἐπενέθη κατὰ τὴν κρίσιμον στιγμὴν τὸ ἱππικὸν ὑπὸ τὸν δεδοκιμασμένον ἀρχηγόν του Σιϋδλιτς, φέρον τὴν κρίσιν τῆς μάχης.

Αἱ ἀπώλειαί τῶν Ρώσων ἀνῆλθον εἰς 21,500, αἱ τῶν Πρώσων εἰς 11,300 : ὁ Φρειδερίκος εἶχεν ὑποτιμήσει καῶς τὴν δύναμιν τῆς ἀντιστάσεως τοῦ Ρώσου στρατιώτου.

Ὁ Φερμῶρ ἐκράτησεν ἡμέρας τινὰς ἀκόμη τὴν θέσιν του ἐν τῷ παρὰ τὴν Κλάϊν-Καμὶν στρατοπέδῳ του, ὅπου οἱ Πρώσοι δὲν προσέβαλον αὐτόν : ἐν τοσοῦτῳ δὲν ἠδύνατο νὰ παραμείνῃ ἐνταῦθα ἐπὶ πλέον, ἔλαβε δὲ τὴν πρὸς τὴν οἰκίαν ἄγουσαν, διωκόμενος ἢ συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ Δόνα.

Μετ' εὐχαριστήσεως ἀναγινώσκει τις, ὅτι τινὲς τῶν αἰχμαλωτισθέντων ανωτέρων ἀξιωματικῶν τοῦ ἐξολοθρευτικοῦ τούτου στρατοῦ, ἠναγκασμένοι νὰ διέλθωσι ἡμέρας τινὰς εἰς τὰς κρύπτας (Kasematten) τοῦ Κουστρίν, παρεπονούντο διὰ τὸ ἐνδιαίτημά των, ὁ δὲ Φρειδερίκος ἐστειλεν εἰς αὐτοὺς τὴν ἀπάντησιν, ὅτι αὐτοὶ οἱ ἴδιοι δὲν ἄρῃσαν ἐν Κουστρίν ἄλλας κατοικίας, ὥστε νὰ γίνῃ ἐκλογὴ καλλιτέρου ἐνδαιτήματος, καὶ διὰ τοῦτο ὤφειλον νὰ ἀρκεσθῶσιν εἰς τὰ ὑπάρχοντα.

§ 387. **Σαξωνία καὶ μάχη ἐν Χόχκιρχ.** — Τὴν 2 Σεπτεμβρίου ἀπῆλθεν ὁ Φρειδερίκος πρὸς τὴν Σαξωνίαν, ἐνῷ τὸ ὑπολοιπον τοῦ ρωσικοῦ στρατοῦ ἔβαινε βραδέως πρὸς ἀνατολάς.

Ἐνταῦθα, ἐν Σαξωνίᾳ, εἶχον εἰσχωρήσει ἀφ' ἐνὸς μὲν ὁ Δάουν, ἀφ' ἐτέρου δὲ ὁ στρατὸς τῆς αὐτοκρατορίας ἐν καλλιτέρᾳ ὅπως δῆποτε καταστάσει ἢ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος, ὁ δὲ πρίγκιψ Ἑρρίκος ἡμύνητο ἐπιδεξίως· εἶχον συλλάβει οὗτοι τὴν τολμηρὰν διὰ τοιαύτην διεύθυνσιν τοῦ πολέμου ἀπόφασιν τῆς ἀνακτήσεως τῆς Δρέσδης.

Ἄλλ' ἐπὶ τῇ εἰδήσει τῆς ἐν Ζόρνδορφ μάχης, ἣτις ἐν τοσοῦτῳ διεσαλπίζετο ὡς νίκη ρωσικῇ, ἐσταμάτησεν ὁ Δάουν καὶ ὠπισθοχώρησεν ἔπειτα πρὸς τὰ μέρη τὰ ἀνατολικῶς τοῦ Βόουτσεν, ὅπου καὶ πάλιν περιεχαρὰκώθη ἐν καταλλήλῳ θέσει.

Ἐνταῦθα δὲ ἔμελλε νὰ πληρώσῃ ὁ Φρειδερίκος ἀκριβὰ τὴν ὑπερβολὴν τῆς τόλμης ἀπέναντι τοιούτων ἐχθρῶν. «Οἱ Αὐστριακοί,» ἐφρόνει εἰς τῶν διαπρεπεστέρων στρατηγῶν του, ὁ στρατάρχης Κέιθ, «Ἀγγλος ἰακωβίτων, αἰεὶ εἶναι ἄξιοι ἀγχόνης, ἂν μὴ ἐπιτεθῶσι καθ' ἡμῶν ἐνταῦθα.»

Οὕτω δὲ συνέβη τὸ ἀνῆκουστον : ὁ Δάουν εἶχε προπαρασκευάσει τὰ πάντα ἐπιδεξίως δι' αἰφνιδίαν ἐπίθεσιν, τὸ σύνθημα δὲ θὰ ἦτο ἡ περὶ τὴν τετάρτην ὥραν κωδωνοκρουσία ἀπὸ τοῦ κωδονοστασίου τῆς Χόχκιρχ (14 Ὀκτωβρίου) : καὶ μετ' ἀκριβείας μαθηματικῆς ἤρξατο ἡ κίνησις.

Εἶναι ἀληθές, ὅτι ὁ στρατὸς δὲν προκατελήφθη, ἐναντίον τῶν προσδοκιῶν τοῦ ἐχθροῦ, ἐντελῶς ἐν ὕπνῳ : ἀλλὰ περὶ νίκης οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ γίνῃ λόγος, καὶ μετὰ τετράωρον σφοδρὰν μάχην ἔδωκεν ὁ Φρειδερίκος τὴν διαταγὴν τῆς ὑποχωρήσεως.

Ἀπέβησαν δὲ τὰ πράγματα καὶ ὅχι πολὺ κακῶς· ἐν τοσοῦτῳ εἶχεν ἀπολέσει ὁ βασιλεὺς ὀκτακισχιλίους ἄνδρας καὶ 119 ἀξιωματικούς, ἐν οἷς ὁ Κέιθ, ὅστις ἐφονεύθη, καὶ ὁ ἡγεμὼν Μαυρίκιος τῆς Δεσσαύας, ὅστις εἶχε τραυματισθῇ βαρέως· ἀπωλέσθησαν δὲ ἐπίσης καὶ 101 πυροβόλα. Καὶ αἱ ζημίαι δὲ τῶν Αὐστριακῶν δὲν ἦσαν κατὰ πολὺ ὀλιγώτεραι.

Ἄλλὰ τὸ σπουδαῖον εἶναι, ὅτι ὁ Δάουν δὲν ἐχρησιμοποίησε τὴν νίκην του· ἤλπιζεν ὅτι συνεπέια τῆς νίκης θὰ ἔπιπτον ἡ Νάϊσσε ἐν Σίλεσίᾳ καὶ ἡ Δρέσδη ἐν Σαξωνίᾳ : οὔτε τὸ ἐν ὁμῳς οὔτε τὸ ἄλλο

ἔγεινεν. Ὁ δὲ Φρειδερίκος εἰς τὰς πολυθαυμάστους πορείας τοῦ ἔτους τούτου προσέθηκέ τινας ἀκόμη· κατ' ἀρχάς ἐτράπη εἰς Σιλεσίαν, ἔπειτα δέ, ἀφοῦ ἐξεδίωξεν ἐντεῦθεν τοὺς Αὐστριακοὺς, ἐστράφη πάλιν εἰς Σαξωνίαν. Τὸ δὲ ἀποτέλεσμα τοῦ τρίτου τούτου ἔτους τοῦ πολέμου ἦτο, ὅτι πασαι αἱ ἐπιθέσεις ἀπεκρούσθησαν, ἡ Σαξωνία καὶ ἡ Σιλεσία ἔμειναν εἰς χεῖρας τῶν Πρώσων, ὁ δὲ Δάουν ἀπῆλθεν εἰς Βοημίαν πρὸς διαχείμασιν.

§ 588. Χειμῶν τοῦ 1758 πρὸς τὸ 1759. — Τὸ ὑπόλοιπον τοῦ χειμῶνος διήλθεν ὁ Φρειδερίκος καὶ πάλιν ἐν Βρεσλαύτῃ, εἶναι δὲ εὐνόητον ὅτι οἱ μῆνες οὗτοι δὲν παρείχον ὀλιγωτέραν ἐργασίαν καὶ ἐνασχόλησιν ἢ οἱ τοῦ πολέμου μῆνες.

Τὸ ἔτος τοῦτο εἶχεν ἀνοίξει καὶ κατ' αὐτοῦ ἀτομικῶς βαθείας πληγὰς, ἀποθανούσης τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ τῆς συζύγου τοῦ ἡγεμόνος τῆς Βαυρέυθ, τῆς ἐμπίστου τῶν δυστυχῶν ἐτῶν τῆς νεότητός του, ἡ ὁποία ἐκ πάντων τῶν ἀδελφῶν του ἦτο ἡ προσφιλεστέρα του.

Περὶ εἰρήνης οὐδεμία ὑπῆρχεν ἀκόμη ἐλπίς. Μετὰ ἔνδεκα μάχας, τὰς μάχας τῆς Λόβοσιτς, τῆς Πράγας, τοῦ Κόλιν, τῆς Χάστεμβεκ, τῆς Γρόσγαίγερντορφ, τῆς Βρεσλαύτας, τῆς Λεῦθεν, τῆς Κρέφελδ, τῆς Ζόρντορφ, τῆς Χόχκιρχ, ἴσταντο ἀπέναντι ἀλλήλων ἐν τεραστίᾳ ἀλύσει στρατεύματα ἀπὸ τῶν Γιγαντιαίων ὀρέων (Riesengebirge) μέχρι τοῦ Ρήνου· μάλιστα δὲ ἐνεκαρτέρει ἡ Γαλλία, τουτέστιν ὁ ἄθλιος βασιλεὺς, ἡ μηδαμινὴ γυνή, ἡ δεσπόζουσα αὐτοῦ, καὶ ἡ στρατιὰ τῶν αὐλικῶν, οἵτινες ἐκανόνιζον τὴν πολιτικὴν τῶν τέχνην κατὰ τὰς ἰδιοτροπίας ταύτης, ἐν τῷ ἀνοήτῳ τούτῳ διὰ τὴν Γαλλίαν πολέμῳ.

Εἶναι ἀληθές ὅτι παρὰ τῷ κυριωτέρῳ πολιτικῷ τῆς χώρας, τῷ καρδινάλιῳ (ἀπὸ τοῦ 1758) Βερνίς εἶχεν ἐξεγερθῇ βαθμιαίως ἡ συνείδησις, καὶ συνέστησεν οὗτος τὴν εἰρήνην· ἠσθάνετο οὗτος ποῦ ἔφερε τὴν Γαλλίαν ἡ αὐστριακὴ συμμαχία καὶ ἀπεπειράθη νὰ πείσῃ τὸν βασιλέα ὑπὲρ τῆς εἰρήνης καὶ συγχρόνως νὰ στρέψῃ τὴν προσοχὴν τῆς κυβερνήσεως εἰς ἐσωτερικὰς μεταρρυθμίσεις καὶ οἰκονομίας.

Ἀλλὰ τὸ τελευταῖον τοῦτο δὲν ἠδύνατο ν' ἀγάγῃ εἰς ἄλλο τι ἀποτέλεσμα, εἰ μὴ εἰς τὴν πτώσιν αὐτοῦ καὶ εἰς ἐξακολούθησιν τῆς πολεμικῆς πολιτικῆς, δι' ἣν ἐκάλεσεν ἔπειτα ὁ βασιλεὺς τὸν ἐν Βιέννῃ πρεσβευτὴν, κόμητα Σταίνσβιλλ, οὗτος δὲ διηύθυνε τὸν τεῦθεν

τὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ δούκα **Σιουαζέλ** (Choiseul).

Μέχρι τοῦδε ἡ Γαλλία ἐν τῷ συνόλῳ εἶχε μόνον ἀπωλείας, καὶ αὐτὴς δὲ ὁ κατὰ θάλασσαν πόλεμος, ὥς θέλομεν ἴδῃ, δὲν ἔλαβε ποσῶς εὐχάριστον πορείαν. Τὸ αὐτὸ δὲ δύναται τις νὰ εἴπῃ καὶ περὶ τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Ρωσσίας : ἀπὸ τῆς διανομῆς τῶν πρωσικῶν κρατῶν εὐρίσκοντο ἤδη μακρότερον ἀκόμη. Ἄνδρες τοῦλάχιστον ὁμῶς δὲν ἔλειπον παρ' αὐταῖς — πολλοῦ γε καὶ δεῖ — ἐκ χρηματικῆς δὲ ἀνάγκης δὲν ἀποθνήσκει εὐκόλως ἐν μέγα κράτος.

Ἐξ ἄλλου ἦτο καὶ εἶναι θαυμασμοῦ ἄξιον, πῶς κατῴρθονεν ὁ Φρειδερίκος, καὶ συνυπολογιζομένων ἀκόμη τῶν ἀγγλικῶν ἐπιχορηγήσεων, νὰ συντηρῇ στρατὸν ἐκ 200,000 ἀνδρῶν διὰ εἴκοσι πέντε ἑκατομμυρίων ταλήρων, χωρὶς νὰ ἐπιφέρῃ πλήρη ἀναστάτῳσιν τῆς πολιτείας, καὶ ἰδὲ πῶς κατῴρθονε νὰ συλλέξῃ τὰ εἴκοσι πέντε ταῦτα ἑκατομμύρια : διότι οὔτε οἱ φόροι εἰσепράττοντο, οὔτε δάνεια ἐγίνοντο, καὶ ἂν ἐγίνοντο δάνεια ἦσαν ἀνάξια λόγου.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἔμμεσος ἐπιβάρυνσις τῆς φορολογίας ἐγένετο ὑπὸ τὴν μορφήν ὑπερτιμήσεως τῶν τοῦ βίου κατὰ τοῦτο, καθ' ὅσον ἐγένετο προσφυγὴ εἰς τὸ κακὸν μέσον τῆς νοθεύσεως τῶν νομισμάτων, ἡ νομισματικὴ δὲ ἐταιρία (Münzgesellschaft) τραπεζίτου τινὸς τοῦ Βερολίνου, τοῦ Ἰουδαίου Ἐφραίμ, μετεποίησε τὰ τέσσαρα ἑκατομμύρια αὐτοκρατορικῶν ταλήρων, τὰ ὅποια ἐλήφθησαν ἐξ Ἀγγλίας, εἰς ὅκτῳ ἑκατομμυρίων παραπεποιημένα νομίσματα· τοῦθ' ὅπερ οὐδέποτε γίνεται ἀκινδύνως, ὥς καὶ ἡ ἐκδοσις χαρτονομίσματος.

§ 589. Ἡ στρατεία τοῦ 1759. **Γάλλοι ἐν Φραγκφούρτῃ τοῦ Μαΐνου.** — Ὁ Φρειδερίκος ἠναγκάσθη νὰ τηρήσῃ θέσιν ἀμύνης, οἱ πρῶτοι δὲ ἐξ μηνὸς τοῦ ἔτους 1759 παρήλθον ἄνευ σπουδαίων συμβεβηκότων. Ἰδιαιτέρας σημειώσεως ἄξια ἐκ τῶν γεγονότων τῶν ἐξ τούτων μηνῶν εἶναι δύο : τὸν Φεβρουάριον πρωσικὸν σῶμα ὥρμησεν ἐκ Γλογάου εἰς Πόξεν, κατέστρεψεν ὀλίγας ρωσσικὰς ἀποθήκας ἐπὶ πολωνικοῦ ἐδάφους, ἠχμαλώτισεν ἓνα Πολωνὸν μεγιστᾶνα, τὸν πρίγκιπα Σουλκόβσκη, ὅστις διεξῆγεν εἰδὸς τι ἰδιωτικοῦ πολέμου πρὸς τὸν βασιλέα, ὑποστηρίζων τοὺς Ρώσσους κατὰ τρόπον ὀφθαλμοφανῆ : ἡ ἀπαράμιλλος δημοκρατία τῆς Πολωνίας

ἀπεδέχθη τὸ πρᾶγμα μετ' ἀπαθείας, ὡς ἠνείχετο καὶ τὴν διὰ τῆς χώρας διάβασιν τοῦ ρωσικοῦ στρατοῦ.

Τὸ ἕτερον γεγονός ἦτο ἡ κατὰ μῆνα Ἰανουάριον ἄλωσις τῆς Φραγκφούρτης τοῦ Μαίνου ὑπὸ τοῦ πρίγκιπος Σουβίση, γνωστὴ ἐκ τῆς βιογραφίας τοῦ Γκέτε· ἡ αὐτοκρατορικὴ πόλις ἦτο κατάλληλος εἰς τοὺς Γάλλους ὡς στρατιωτικὴ θέσις ἐν τῇ μεσημβρίᾳ, ἀπέτυχε δὲ ἡ ἀπόπειρα τοῦ δουκὸς Φερδινάνδου περὶ ἀνακτήσεως αὐτῆς διὰ τῆς ἐν Βέργεν μάχης τῆς 13 Ἀπριλίου.

§ 890. Ἐν Κάϋ —Εἰς μάτην ἐπερίμενεν ὁ Δάουν τὴν φορὰν ταύτην εἰσβολῆς: τὸ νὰ ἐπιχειρήσῃ δὲ αὐτὸς τοιαύτην, τοῦτο ἦτο ἀσυμβίβαστον πρὸς τὸν χαρακτῆρα τῆς ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου καὶ τῆς Αὐστρίας ἐν γένει προκρινομένης διεξαγωγῆς τοῦ πολέμου. Κατὰ τὰς ἀρχὰς Ἰουλίου προήλασε μέχρι Λίσσας, εἰς τὰ πρὸς δυσμὰς τοῦ Βόρβερ μέρη: ἐνταῦθα δὲ παρέμεινε πάλιν: ἐπερίμενε μέχρις οὗ θὰ ἐγίνετο καταφανὴς ἡ πολεμικὴ ἐνέργεια τῶν Ρώσων. Εἶχον δὲ φθάσει οὗτοι ὑπὸ τὸν Σολτίκωφ κατὰ τὰ τέλη Ἰουνίου εἰς Πόζεν.

Ὁ Φρειδερίκος εἶχε πέμψει κατ' αὐτῶν τὸν στρατηγὸν τοῦ Δόναν, ὅστις ὅμως δὲν ἦτο πλέον ἀρκούντως ρέκτης. Οἱ Ρῶσοι προήλασαν, ἔφθασαν ἐπὶ ἐδάφους βρανδεμβουργικοῦ, ἠλπίζον δὲ ὅτι θὰ εὕρισκον ἤδη ἐνταῦθα Αὐστριακοὺς: διότι τὸ σχέδιον ἦτο νὰ ἐνωθῶσι Ρῶσοι καὶ Αὐστριακοί, καὶ νὰ τεθῇ ὁ Φρειδερίκος μεταξὺ δύο πυρῶν ἢ νὰ κατασυντριβῇ διὰ τῆς ἀριθμητικῆς ὑπεροχῆς.

Ἀλλὰ τὰ πράγματα δὲν προέβησαν τόσον ταχέως. Ὁ Δόνας, ὢν ὑπεράγαν προβεβηκώς τὴν ἡλικίαν διὰ τὴν προκειμένην ὑπόθεσιν, ἀπαιτοῦσαν, ὡς ὀφλόν, ἄνδρα τολμηροτέρας πρωτοβουλίας, ἀνεκλήθη ὑπὸ τοῦ βασιλέως καὶ ἀντικατεστάθη ὑπὸ νεωτέρου στρατηγοῦ, τοῦ Βέδελλ, ὅστις ἔλαβεν ἐντολὴν συντόνου ἐνεργείας, ἀνατεθείσης αὐτῷ οὕτως εἰπεῖν «πληρεξουσιότητος Ρωμαίου δικτάτορος».

Διὸ τὴν 28 Ἰουλίου ἐπετέθη παρὰ τὴν Κάϋ, τῆς περιφερείας τοῦ Ζουλλινάου μετὰ τῶν 26,000 ἀνδρῶν κατὰ τῶν ἐβδόμη-κοντακισχιλίων Ρώσων. Ὁ Βέδελλ ἀπεκρούσθη, ἀπολέσας ἑξακισχιλίους ἄνδρας εἰς νεκρούς, τραυματίας καὶ αἰχμαλώτους. Αὐτὸ δὲ ἦτο ἡ ἀρχὴ τῆς δυστυχίας, ἥτις ἔμεινε νῦν κατὰ τὸ ὑπόλοιπον τοῦ ἔτους πιστὴ εἰς τὸν Φρειδερίκον.

Ἐκ τοῦ στρατοῦ τοῦ Δάουν ἀπεσπάρσθησαν 36,000 ἄνδρες ὑπὸ τὸν ἱκανώτερον τῶν ὑπαρχηγῶν του, τὸν Λούδων, ὁ δὲ Φρειδερίκος ἐνόμισε κατ' ἀρχάς, ὅτι ἦσαν προωρισμένοι οὗτοι πρὸς ἐπιχειρήσιν κατὰ τοῦ Βερολίνου· κατέλιπε λοιπὸν τὸν ἀδελφόν του πρὸς ἐπιτηρήσιν τοῦ Δάουν παρὰ τὴν Σαγὰν καὶ ἀπῆλθεν αὐτὸς πρὸς βορρᾶν, δὲν ἡδυνήθη ὁμως νὰ φθάσῃ τοὺς Αὐστριακοὺς, οἵτινες καὶ εἶχον μάθει παρ' αὐτοῦ καὶ διηυθύνοντο νῦν καλῶς.

Τέλος ἐνόησεν ὅτι δὲν ἐπρόκειτο περὶ τοῦ Βερολίνου ἀλλὰ περὶ ἐνώσεως μετὰ τῶν Ρώσων, ὧντος δὲ τὴν 3 Αὐγούστου ἔφθασεν ὁ Λούδων πράγματι μετὰ 18,000 ἀνδρῶν, κατὰ τὸ πλεῖστον ἱππικοῦ, τοὺς Ρώσσους ἐν Φραγκφούρτῃ τοῦ Ὁδέρου, ἐνῶ ὁ Χάδδικ μετὰ τοῦ πεζικοῦ εἶχε τρῆπῃ ἤδη τὴν πρὸς τὴν Λαουσίτην. Δὲν ἔφερον οὗτοι μεθ' ἑαυτῶν διόλου προμηθείας, ἔτυχον δὲ ἀρκετὰ κακῆς ὑποδοχῆς ἐκ μέρους τῶν Ρώσων, παρ' οἷς ἐσπάνιζον αἱ ζωοτροφίαι, μεθ' ὅλα τὰ βαρβάρικα μέσα μεθ' ὧν ἐπορίζοντο οὗτοι ταύτας.

Ἄλλ' ἡ δύναμις τοῦ Σολτίκωφ ἠῤῥηξε νῦν εἰς 90,000 ἄνδρας· κατέλαβον δὲ οὗτοι, Αὐστριακοὶ καὶ Ρῶσσοι, θέσιν ἀνατολικῶς τῆς Φραγκφούρτης, ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὁχθῆς τοῦ Ὁδέρου, παρὰ τὴν Κούνερσδορφ.

§ 391. Κούνερσδορφ. — Καὶ ὁ Φρειδερίκος δὲ εἶχεν ἐνωθῇ μετὰ τοῦ Βέδελλ καὶ συνεκέντρωσε περὶ ἑαυτὸν ὅσας ἡδύνατο δυνάμεις. Εἰς πορείας καὶ εἰς αὐπνους νύκτας ἔπραξεν οὗτος κατὰ τὰς τελευταίας ἐβδομάδας πράγματα ὑπεράνθρωπα. Εἶχε δὲ νῦν περὶ ἑαυτὸν 50,000 ἄνδρας, καὶ ἦτο ἀποφασισμένος νὰ ἐπιτεθῇ.

Παρὰ τὴν Γαίρλιτς (Görlitz), κατωτέρω τῆς Φραγκφούρτης, διέβη τὸν Ὁδερὸν καὶ ἐπλησίασε νῦν ἐκ βορρᾶ τὴν θέσιν τῶν Ρώσων καὶ Αὐστριακῶν. Τὴν Κυριακὴν, 12 Αὐγούστου τοῦ 1759, λίαν πρωΐ, περὶ τὴν τρίτην πρωϊνὴν ὥραν ἐξεκίνησαν καὶ πάλιν. Περὶ τὴν δεκάτην καὶ ἡμίσειαν προσέβαλεν ὁ Φρειδερίκος τὴν ἀριστερὰν πτέρυγάν των ἐπὶ τῆς Μύλβεργ, καὶ περὶ τὴν πρώτην μετὰ μεσημβρίαν ὥραν ἡ νίκη εἶχε συντελεσθῇ.

Μετ' ἀνδραγαθίας ἀπαρμιλλοῦ εἶχον καταλάβει ὁκτὼ τάγματα γρεναζιέρων τὴν κυρίαν θέσιν ἐπὶ τοῦ βουνοῦ τοῦ καλουμένου Μύλβεργ, ἀλλὰ δὲν ἡδύναντο νὰ ἐπιδιώξωσι τὰς συνεπείας τῆς νίκης, διότι

τὰ λοιπὰ μέρη τοῦ πρωσικοῦ στρατοῦ, προσκρούσαντα κατὰ ἀπροσδοκήτων ἐδαφικῶν δυσχερειῶν, δὲν εἶχον φθάσει ἀκόμῃ. Οὕτω ἐκέρδισαν οἱ ἀποκρουσθέντες Ρῶσσοι καιρὸν ὅπως ἀνασυνταχθῶσιν.

Ὁ ἀγὼν ἤναψε καὶ πάλιν μετὰ νέας λύσσης· ἡ δύναμις τῶν Πρώσων, παρὰ τῶν ὁποίων ὁ βρασιλεὺς τῶν ἀνεπιεικῶς ἀπῆτει ἡθικὸν σθένος ὅσον καὶ παρὰ τοῦ ἑαυτοῦ του, ἐξηντλημένη ἐκ τῶν πορειῶν καὶ τοῦ ἀγῶνος, ἤρχισε νὰ χαλαροῦται, ὁ δὲ Φρειδερίκος δὲν ἠδύνατο ν' ἀποφασίσῃ τὴν διακοπὴν τῆς μάχης, τῆς ὁποίας ἡ πρώτη πρᾶξις εἶχε λήξει τόσον αἰσίως, καὶ ἥτις ἂν ἐκερδίζετο θὰ ἦτο κρίσιμος.

Ἐξ ἄλλου προσῆλθε μετὰ μεσημβρίαν εἰς τὸν ἀγῶνα ὁ Λούδων μετὰ δυνάμεων ἀχμαιστάτων· οἱ ἐχθροὶ ἐκέρδισαν ἔδαφος· ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἀέκτησαν οἱ Ρῶσσοι τὴν προτέραν ἐπὶ τοῦ ὑψώματος θέσιν καὶ ἔθεσαν καὶ πάλιν εἰς ἐνέργειαν τὸ φοβερὸν πυροβολικὸν τῶν. Εἰς τὰς ἀπειπιστικὰς ἀποπείρας, ὅπως πολεμήσωσι κατὰ τῆς τύχης, ὅπως ἀνέλθωσι καὶ πάλιν ὑψηλά, ἀπώλεσαν οἱ Πρώσοι καὶ τὴν τελευταίαν δύναμιν τῶν, καὶ περὶ τὴν ἑκτὴν ὥραν ἤρχισεν ἡ ὑποχώρησις, ἥτις μετεβλήθη εἰς φυγὴν, καὶ καθ' ἣν ἡνιγκάσθησαν νὰ καταλιπῶσι τὰ ἐν ἀρχῇ κυριευθέντα ρωσσικὰ καὶ τὰ ἴδια ἑαυτῶν πυροβόλα.

Ἐκ τῆς κόμης Ὅτσερ, ὅπου ἔφθασεν ὁ Φρειδερίκος τὴν ἐσπέραν, ἔγραψεν εἰς τὸν ὑπουργόν του Φίνκενσταϊν, ὅτι θεωρεῖ τὰ πάντα ἀπολωλότα καὶ ἔδωκε τὰς ἀναγκαίας διαταγὰς. «Ἐὰν εἶχον ἀκόμῃ μέσα, θὰ παρέμενα» ἔγραψεν εἰς τὸ τέλος τῆς πρὸς τὸν στρατηγὸν Φίνκ διαταγῆς του. Εἶχεν ἐκτεθῇ ἤδη ἐν τῇ μάχῃ παρὰ πολὺ, ἔφερε δὲ μεθ' ἑαυτοῦ φιαλίδιον δηλητηρίου, τοῦ ὁποίου ἐσκέφθη νὰ ποιήσῃ τὴν φορὰν ταύτην χρῆσιν — διατελῶν προφανῶς εἰς κατάστασιν ὑπερερηθισμοῦ συνεπειὰ τῶν συγκινήσεων τοῦ ἀγῶνος.

Ἀλλὰ συνῆλθε ταχέως. Αἱ ἀπώλειαι ὑπῆρξαν φοβεραὶ: 19,000 ἄνδρες εἰς νεκρούς, τραυματίας καὶ αἰχμαλώτους, 165 πυροβόλα, — καὶ περὶ τὴν ἐσπέραν τῆς τρομερᾶς ταύτης ἡμέρας τρισχιλίους μόνον ἄνδρας καλῶς συντεταγμένους εἶχεν ὁ Φρειδερίκος περὶ ἑαυτόν. Ἀπέκειτο δὲ εἰς τοὺς ἐχθρούς, ὡς δῆλον, ἵνα καταφέρωσι κατ' αὐτοῦ τὸ τελευταῖον πλήγμα, τὸ πλήγμα τοῦ ἐλέους.

Ἀλλ' οἱ ἐχθροὶ δὲν κατεδίωξαν αὐτόν, καὶ αὐτῶν δὲ αἱ ἀπώλειαι

ἀνῆλθον εἰς 16 — 18,000 ἄνδρας· τὰ συντρίμματα τοῦ ἡττημένου στρατοῦ συνηθροίζοντο κατὰ τὰς ἐπομένας ἡμέρας, ἢ ἐξ στρατιωτικῆ καὶ πολιτικῆ διεύθυνσις τῶν Αὐστριακῶν ἦτο τόσον οἰκτρά, ὥστε ἡ μεγάλη αὕτη ἥττα δὲν ἀπέβη εἰς ὄλεθρον, ἀλλ' ἀντιπαρῆλθε σχεδὸν ματαίως.

Οἱ Ρῶσσοι ὀρθῶς ἐσκέφθησαν, ὅτι καὶ οἱ Αὐστριακοὶ πλέον ὤφειλον νὰ τολμήσωσι τι καὶ νὰ πράξωσι. Δὲν εἶχον διόλου ὀρεξιν νὰ ἐκτελέσωσι τὸ ἔργον μόνοι διὰ τὴν Αὐστρίαν, τὰς σκέψεις δὲ ταύτας δὲν μετέβαλον ποσῶς πᾶσαι αἱ κολακεῖαι τοῦ Δάουν· ἀλλ' ὁ Δάουν ἦτο ἀνίκανος νὰ συλλάβῃ τολμηρὰν τινα ἀπόφασιν — μίαν ἐπίθεσιν κατὰ τοῦ Βερολίνου ἢ τι παρόμοιον, — καίτοι ἠδύνατο νὰ διαθέσῃ πρὸς τοῦτο μεγάλην ὑπεροχὴν δυνάμεων κατὰ τῶν 30,000 τὰς ὁποίας εἶχεν ἀκόμη ὁ Φρειδερίκος περὶ ἑαυτόν.

«Τὸ θαῦμα τοῦ Βρανδεμβούργου ἔγινεν», ὡς ἐξεφράσθη ὁ βασιλεὺς· τὸ καίριον πλήγμα δὲν κατηνέχθη· καὶ ἀφοῦ τὸ πλήγμα τοῦτο δὲν κατηνέχθη κατὰ τὰς πρώτας δύο ἐβδομάδας ἀπὸ τοῦ ἀτυχήματος τῆς Κούνερσдорφ, δὲν ἔγινεν ἔπειτα καθόλου.

Πῶς ἔγινε τὸ θαῦμα τοῦτο δύναται νὰ ἐξηγηθῇ μόνον διὰ βαθυτέρας ἐρεῦνης τῶν λεπτομερειῶν, τοῦθ' ὅπερ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γίνῃ ἐν συνοπτικῇ συγγραφῇ· ὁ ἀπὸ τοῦ βασιλέως φόβος — διότι ἐφαίνετο ὡς νὰ ἐνέπνεεν ὁ ἡττημένος μείζονα φόβον ἢ ὁ νικητὴς — καὶ ἡ πανταχοῦ ἀναδειχθεῖσα, καὶ ἐν δευτέρᾳ καὶ τρίτῃ ἀκόμη μοίρᾳ, ἀξία τῶν ἀξιωματικῶν ἐν συγκρίσει πρὸς τοὺς Αὐστριακοὺς καὶ Ρώσσους ἀξιωματικούς, παρεκώλυσε τὴν ἐπενέργειαν τοῦ φοβεροῦ κτυπήματος, τὸ ὁποῖον οὕτω μίαν μόνον κυρίως ἔσχε συνέπειαν, — τὴν παράδοσιν τῆς Δρὲσδης εἰς τοὺς αὐτοκρατορικοὺς καὶ εἰς τὰ στρατεύματα τῆς αὐτοκρατορίας ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Σμέτταου, ὅστις δὲν εἶχε πληροφορηθῇ πλέον, ὅτι ἡ ἥττα τῆς Κούνερσдорφ δὲν ὑπῆρξε τοσοῦτον ὀλεθρία ὅσον ἀντελήφθη αὐτὴν αὐτὸς ὁ βασιλεὺς κατὰ τὴν πρώτην στιγμὴν.

Μεμονωμέναί τινες μικραὶ ἐπιτυχίαι ἀντεστάθμισαν τὰς ἠθικὰς ἐπενεργείας τῆς ἥττης : οἱ Ρῶσσοι καὶ οἱ Αὐστριακοὶ δὲν συνέπραττον ἐπαρκῶς ἢ δὲν συνέπραττον ποσῶς, καὶ τὴν 24 Ὀκτωβρίου ἐξέκίνησεν ὁ ρωσσικὸς στρατός, ὅπως ὀπισθοχωρήσῃ πρὸς τὴν Πολωνίαν.

§ 592. Μάξεν. — Τρίτην ἀκόμη συμφορὰν ἔπαθεν ὁ βασι-

λεὺς τὴν 21 Νοεμβρίου, τὴν συνθηκολογίαν τοῦ στρατηγοῦ Φίνκ ἐν Μάξεν, πρὸς νότον τῆς Δρέσδης.

Ὁ Φίνκ εἶχε λάβει τὴν ἐντολὴν νὰ παράσχη μετὰ τῶν 13,000 ἀνδρῶν τοῦ δυσκολίας εἰς τὴν ὀπισθοχώρησιν τοῦ κυρίου σώματος τοῦ αὐστριακοῦ στρατοῦ, τὸ ὁποῖον ἤθελε ἐπίσης νὰ διαχειμάσῃ εἰς Βοημίαν· περιέπεσεν ὁμως κατὰ τὴν ἐπιχείρησιν ταύτην μεταξὺ τῶν ἐπιστρεφόντων Αὐστριακῶν καὶ τῶν στρατευμάτων τῆς αὐτοκρατορίας καὶ δὲν ἔλαβεν οὐδεμίαν ὑποστήριξιν.

Ἡ 20ῃ τοῦ μηνὸς παρῆλθεν ἐν τῷ μέσῳ ἐνδόξων ἀγώνων κατὰ τεραστίας ὑπεροχῆς καταληξόντων τέλος εἰς ὄλεθρον. Τὴν 21 ἡρίθμησεν ὁ Φίνκ τὰς ἀξιωμαχοὺς ἀκόμη δυνάμεις του. Ἦσαν τρισχίλιοι μόνον περίπου πεζοί : ὥφειλε λοιπὸν νὰ συνθηκολογήσῃ.

Τοῦ δυστυχήματος τούτου, στοιχίσαντος τῷ βασιλεῖ ἐν σῶμα στρατοῦ, 12,000 ἄνδρας μετὰ 540 ἀξιωματικῶν, 9 στρατηγῶν, 71 πυροβόλα καὶ 120 στρατιωτικὰ σήματα, φαίνεται ὅτι τὴν εὐθύνην φέρει αὐτὸς ὁ Φρειδερίκος, ἀπορρίψας ἀνεξετάστως τὰς ἐνστάσεις τοῦ Φίλκ: «Γινώσκει ὅτι δὲν δύναμαι νὰ ἀνεχθῶ τὰς δυσκολίας καὶ ἃς ἐτοιμασθῇ νὰ ἀπέλθῃ». Ἡλπίζε δὲ ὁ Φρειδερίκος πολλὰ καὶ ἐκ τῆς ἐλλείψεως πρωτοβουλίας παρὰ τῷ Δάουν.

Ἀλλὰ καὶ τὸ γεγονὸς τοῦτο δὲν ἐπέφερεν ἀπωτέραν τινὰ συνέπειαν.

§ 593. Βόρειος Ἀμερική. Ἡ Κουεβέκν ἀγγλική. — Ἡ προσοχὴ τῶν ἀνθρώπων ἦτο ἐστραμμένη κυρίως πρὸς τὸ μέρος τοῦτο τοῦ μεγάλου θεάτρου τοῦ πολέμου, ὅπου ἔδρα αὐτοπροσώπως ὁ ἀνὴρ, ὁ τὰ μάλιστα κινῶν τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ κόσμου.

Ἐν τοσοῦτῳ καὶ ἐπὶ ἄλλων θεάτρων πολέμου ἐγένοντο πράξεις ἀξιοσημεῖωτοι. Τὴν 1ην Αὐγούστου κατήγαγεν ὁ δούξ τῆς Βρουνσβίκης κατὰ τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ, διοικουμένου ὑπὸ τοῦ Κοντάδη καὶ τοῦ Βρογλί, παρὰ τὴν Μίνδεν νίκην μεγάλην, στοιχίσασαν εἰς τούτους 7,000 ἄνδρας ἄνευ μάλιστα τῆς ἀνυποταξίας τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ ἀγγλικοῦ ἱππικοῦ θὰ κατέληγεν εἰς πλήρη ἥτταν δι' αὐτούς : περὶ κατακτήσεως τοῦ Ἀννοβέρου οὐδεὶς πλέον ἐνταῦθα λόγος.

Σπουδαιότερα τις κρίσις ἐπῆλθε πέραν τοῦ Ὠκεανοῦ. Ὁ Πίττ εἶχεν εὖρει ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Ἰακώβου Οὐόλφε (James Wolfe) τὸν κατάλληλον ἀξιωματικὸν διὰ τὸν ἀγῶνα περὶ Καναῶν, τοῦ ὁποῖου

ἡ πρωτεύουσα Κουσεβέκη, ἡ κατὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ ποταμοῦ τοῦ Ἀ-
γίου Λαυρεντίου κειμένη, ἀπετέλει τὸν μέγαν σκοπὸν τοῦ πολέμου.

Τὴν πόλιν ταύτην ὑπερήσπιζε Γάλλος ἀξιωματικὸς εἰς ἄκρον δι-
ακεκριμένος, ὁ μαρκήσιος Μοντκάλμ, ὅστις συνήνου ἐν
ἐαυτῷ πολιτικὴν μετὰ στρατιωτικῆς φρονήσεως.

Τὴν νύκτα τῆς 12 πρὸς τὴν 13 Σεπτεμβρίου κατώρθωσεν ὁ Οὐόλφε-
ν ἀποβιβασθῆ ὀλίγον ἀνωτέρω τῆς Κουσεβέκης καὶ νὰ φθάσῃ εἰς τὸν λό-
φον ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἔκειτο ἡ ἄνω πόλις καὶ τὸ φρούριον τῆς Κουσεβέκης·
ἐνταῦθα δὲ ἐλύθη ἐν βραχείᾳ συμπλοκῇ καὶ οὐχὶ ἐν μακρῷ χρόνῳ τὸ
ζήτημα, ἂν ἡ Ἀγγλία ἢ ἡ Γαλλία ἐμελλε νὰ εἶναι ἡ ἰσχύουσα δύ-
ναμις ἐν τῇ Βορείῳ Ἀμερικῇ. Οἱ Γάλλοι ἠττήθησαν, ὁ Μόντκαλμ
καὶ ὁ νικηφόρος ἀντίπαλός του ἔπεσον.

Καὶ ἐν Ἰνδίαις δὲ ἡ τύχη ἐστρέφετο ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον
κατ' αὐτῶν· τὸν Φεβρουάριον τοῦ ἔτους ἐκείνου 1759 ὁ Γάλλος στρα-
τιωτικὸς ἀρχηγὸς Λαλλὺ εἶχε λύσει τὴν πολιορκίαν τῆς Μαδράς
καὶ ἠναγκάσθη νὰ ἀποσυρθῇ εἰς Πονδιχερύ.

Μεγάλα σχέδια δὲν ἔλειπον παρὰ τοῖς Γάλλοις· καθ' ὅλον τὸ
θέρος ἐξώπλιζον ἐν τῷ λιμένι τῆς Χάβρης μεγάλην ναυτικὴν δύνα-
μιν, ἥτις οὐδὲν ὀλιγώτερον ἐμελλε νὰ ἐπιχειρήσῃ εἰμὴ εἰσβολὴν εἰς τὴν
Ἀγγλίαν· ἀλλὰ τὴν 20 Νοεμβρίου — τὴν ἡμέραν τοῦ Μάξεν —
κατέστρεψεν ὁ ναύαρχος Χῳκς (Hawke) τὸν στόλον των καὶ ἐδίωξε
τὰ μὴ καταποντισθέντα τῶν πλοίων των πρὸς τὰς ἀκτάς.

§ 594. Ἡ θέσις τῶν πραγμάτων κατὰ τὸν χειμῶνα
τοῦ 1759 πρὸς τὸ 1760. — Σχετικῶς ἀργὰ ἦλθον οἱ δύο κύριοι ἀν-
τίπαλοι, ὁ Φρειδερίκος καὶ ὁ Δάουν, εἰς τὰ χειμερινὰ καταλύματά των.
Ἡ περὶ εἰρήνης ἐλπίς, περὶ ἧς ἐγίνετο λόγος κατὰ τὸ φθινόπωρον κατὰ
τὸν χειμῶνα, δὲν ἐξεπληρώθη καὶ πάλιν.

Τὸ ὑπόμνημα, ὅπερ ὁ ὑπουργὸς τῶν οἰκονομικῶν τῆς Γαλλίας κύ-
ριος Σιλουέττης ὑπέβαλεν εἰς τὸν βασιλέα τοῦ κατὰ τὸ Σεπτέμβριον
τοῦ ἔτους ἐκείνου περὶ τῆς οἰκονομικῆς καταστάσεως τοῦ κράτους,
ἦτο ἀρκούντως σοδάρων· ἤγαγεν ὁμοῦς εἰς τὴν πτῶσίν του, καὶ κατέ-
λαβε τὴν θέσιν αὐτοῦ νέος ἀνὴρ, ἐρχόμενος μετὰ νέων ἢ ἀρχαίων
μέσων ἐνεργείας.

Τὸ μόνον μέσον ἄρσεως τοῦ ἐλλείμματος τοῦ προϋπολογισμοῦ, ἡ

εἰρήνην, ἐναυάγησε κατὰ τῆς ἐπιμονῆς τῆς Αὐστρίας, πρὸς ἣν ἀπαξ προσεκολλήθη ἡ γαλλικὴ κυβέρνησις.

Ἐν Ρωσσίᾳ, ἐφ' ὅσον ἐκλήθητο ἐπὶ τοῦ θρόνου ἡ Ἐλισάβετ, ἥτις βαθμιαίως ἐξετράπη τελείως εἰς κατάρχησιν περὶ τὴν οἶνοπνευματοποσίαν, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ γίνηται λόγος περὶ εἰρήνης. Ἡ ρωσικὴ κυβέρνησις εἶχεν ἤδη ἀπτήν μερίδα λείας πολέμου, τὴν ὅποταν ἐσχέπτετο νὰ κρατήσῃ ὀριστικῶς, τὴν Ἀνατολικὴν Πρωσίαν, ἐκοῦσα δὲ ἄκουσα ὥφειλεν ἡ Μαρία Θηρεσία νὰ συναινέσῃ εἰς τὴν κτήσιν ταύτην, ἅμα ὡς ἀνέκτα διὰ ρωσικῆς βοηθείας τὴν Σιλεσίαν καὶ τὴν κομητεῖαν Γλάτς.

Ἐπίστευον δὲ οἱ σύμμαχοι ὅτι εὐρίσκοντο ἐγγὺς τοῦ σκοποῦ, ἀφοῦ τὰ πέντε ἑκατομμύρια τῆς Πρωσίας δὲν ἠδύναντο πλέον νὰ ἐξακολουθήσωσι παρέχοντα τοὺς στρατιώτας, οἱ ὅποιοι θὰ ἠδύναντο ν' ἀντιτάσσωνται κατὰ τῶν στρατῶν τοῦ συνασπισμοῦ, οἱ ὅποιοι ἠδύναντο νὰ στρατολογῶνται ἐκ πληθυσμοῦ ἑκατὸν καὶ ἐπέκεινα ἑκατομμυρίων· πράγματι δὲ ὥφειλεν ὁ Φρειδερίκος νὰ ἀναπληρώσῃ τὰς τάξεις τῶν στρατευμάτων διὰ στρατολογικοῦ συστήματος λίαν ἐπικινδύνου καὶ δι' ὕλικου, οἷον δύναται τις νὰ πορίζεται ἐκ τοιούτων μέσων, καὶ εἶχε πάντα λόγον νὰ προσβλέπῃ πρὸς τὴν προσεχῆ στρατείαν μετ' ἐλπίδων ἐλαχίστων.

Ἐὰν τὰ πράγματα ἀπέβαινον κατ' εὐχὴν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ 100,000 ἄνδρας διὰ τὸν ἐν ἀνοικτῷ πεδίῳ πόλεμον ὑπὸ τὰς διαταγὰς του· ἀλλ' ὥφειλε νὰ δυσπιστῇ πρὸς τοὺς ἄνδρας τούτους καὶ νὰ μὴ ἀποτολμᾷ γενναῖόν τι.

Καὶ παρὰ τοῖς Αὐστριακοῖς ὅμως ἡ δύναμις ἤρχισεν ὅπως δῆποτε νὰ μειοῦται, ἐγκατέλιπε δὲ αὐτοὺς ἐν τούλάχιστον μέτον καὶ βοήθημα τὸ καὶ πολυτιμότερον — τὸ ἐφευρετικώτατον πνεῦμα των καὶ ἡ χαλυβδίνη θέλησίς των.

§ 97. Τὸ ἔτος 1790. Ἡ Σιλεσία. Λάνδεσχουτ.

— Τὴν 25 Ἀπριλίου ἐξώρμησεν ὁ Φρειδερίκος ἐκ τῶν ἐν Φρειδβεργ καταλυμάτων του. Καὶ αὐτὸς μὲν ὥφειλε νὰ προστατεύσῃ τὴν Σιζβόνιαν, ὁ δὲ ἀδελφὸς αὐτοῦ καὶ ὁ στρατηγὸς Φουκὲ τὴν Σιλεσίαν: ὁ πρῶτος ὥφειλε νὰ ἐπιτηρῇ τοὺς ἐκ Πόζεν ἐπερχομένους Ρώτσους.

Ἡ πρώτη μεγάλη ὅπως δῆποτε πολεμικὴ πράξις, ἡ ἐν Λάνδεσχοῦτ τῆς Σιλεσίας, γενομένη τὴν 23 Ἰουνίου τοῦ 1760 ἔλη-

ζεν ἀπαισίως. Ἐπτά ὥρας ἐπολέμει ὁ εὐάριθμος στρατός, ἐνδεκαχιλίοι περίπου ἄνδρες κατὰ τριπλασίας δυνάμεως, ὑπὸ τὰς διαταγὰς διατελούσης τοῦ ἀρίστου τῶν στρατηγῶν τῆς Αὐστρίας, τοῦ Λούδων· χίλιοι πενταχόσιοι μόνον ἐκ τῶν Πρώσων διέρρηξαν τὰς ἐχθρικὰς τάξεις καὶ ἐσώθησαν· αὐτὸς ὁ ἀνδρείος στρατηγός, ὅστις προσεκολληθῆ μετὰ ὑπερβαλλούτης προσηλώσεως εἰς τὰς ὁδογίας τοῦ βασιλέως, καθὰ ἐπικρίνεται αὐτὸς τε καὶ οἱ ἄλλοι στρατηγοὶ τοῦ Φρειδερίκου, ἔπεσε, βαρέως πληγείς, αἰχμάλωτος εἰς χεῖρας τῶν Αὐστριακῶν.

Μετὰ ἓνα μῆνα ἔπεσε τὸ φρούριον τῆς Γράτς· καὶ νῦν ἔσπευσεν ὁ Φρειδερίκος εἰς Σιλεσίαν, παραιτηθεὶς τῆς ἐπιθέσεώς του κατὰ τῆς Δρέσδης.

Δύο αὐστριακοὶ στρατοί, ὁ μὲν ὑπὸ τὸν Δάουν, ὁ δὲ ὑπὸ τὸν Λασύ, ἔλαβον εἰς μικρὰν ἀπ' αὐτοῦ ἀπόστασιν τὴν αὐτὴν διεύθυνσιν ἐκ Βρεσλαύας, ἣν εἶχεν ὑπερασπίσει ἀνδρικῶς κατὰ τοῦ Λούδων ὁ Τανένζιεν, ἤρχετο ὁ Αὐστριακὸς αὐτοῦ στρατηγός, ἐννεμήκοντα δὲ χιλιάδας στρατοῦ εὗρεν ὁ Φρειδερίκος, ὅστις δὲν εἶχε πλέον τῶν 30,000, ἐπὶ τῶν δύο ὀχθῶν τοῦ Κάτσβαχ, παρὰ τὴν Λείγνιτς.

596. Ἡ ἐν Λείγνιτς μάχη. — Ἐνῷ μέρος τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ, ὑπὸ τὸν Ζεϊτεν καὶ τὸν Βέδελλ, 16,000 ἄνδρες, ἦσαν παρατεταγμένοι κατὰ τοῦ Δάουν, αὐτὸς ἐπετέθη ἐν τῇ σκότει τῆς νυκτός μετὰ τῶν λοιπῶν ὀκτατεσσάρων χιλιάδων κατὰ τοῦ Λούδων, καὶ πρὶν ἢ δυνηθῶσι νὰ φθάσωσιν ὁ Δάουν καὶ ὁ Λασύ, εἶχε καταβάλλει αὐτόν. Μετὰ ἀπωλειῶν δὲ ἐκ 10,000 ἀνδρῶν, 83 πυροβόλων καὶ 23 σημαιῶν ὁ Λούδων ὑπεχώρησε τὴν πρωτὴν (15 Αὐγούστου). Ὁ Δάουν καὶ ὁ Λασύ ἦλθον λίαν ἀργά, καὶ οὐδὲν ἠδυνήθησαν νὰ πράξωσιν ὑπὲρ αὐτοῦ.

Ὁ ρωσικὸς στρατός, τοῦ ὁποίου ἡ πρωτοπορεία εἶχε φθάσει μέχρι τῆς Λίσσας, ἐστάθη πέραν τοῦ Ὁδέρου· ἡ τύχη ἠθέλησε νὰ προσβληθῇ ἡ αὐτοκράτειρα καὶ αὐτῆς ὑπὸ νόσου, ὁ δὲ Σολτίκωφ ἤθελε νὰ ἴδῃ τὴν ἐκβασιν τῆς ἀσθενείας.

Καὶ πάλιν λοιπὸν δὲν ἐπραγματοποιήθη ἔνωσις τῶν Ρώσων καὶ τῶν Αὐστριακῶν, καὶ τοὶ ἐπὶ πέντε ὅλας ἐβδομάδας διεξήγοντο περὶ τούτου διαπραγματεύσεις· μόνον κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Οκτωβρίου

ἐπεχείρησαν οἱ Ρῶσσοι ὑπὸ τὸν Τοττλέβεν προέλασιν ἢ λαφυραγωγικήν στρατείαν κατὰ τοῦ Βερολίνου, ὅπου καὶ ἐφθασαν τὴν 4 τοῦ μηνός.

§ 597. **Ρῶσσοι καὶ Αὐστριακοὶ ἐν Βερολίῳ** — Ἡ πόλις μετὰ 14,000 ἀνδρῶν, ὅσοι εὐρέθησαν ἐν αὐτῇ, δὲν ἠδυνήθη ν' ἀντιστῇ κατὰ 40,000, διότι καὶ οἱ ὑπὸ τὸν Λασὺ Αὐστριακοὶ εἶχον φθάσει ἤδη: τὴν νύκτα τῆς 9 τὰ πρωσιὰ στρατεύματα ἀπεχώρησαν εἰς Σπανδάν: συνήφθησαν δὲ διαπραγματεύσεις μετὰ τοῦ Τόττλεβεν, ὅστις εὐτυχῶς ἦτο ἔντιμος καὶ φιλόανθρωπος ἀξιωματικός.

Οὗτος ἐχαλιναγώγησε τοὺς ἄνδρας του καὶ ἠοκέσθη εἰς λύτρα ἐκ δύο ἑκατομμυρίων ἐλαφρῶν χρημάτων (leichtes Geldes) καὶ εἰς 200,000 αὐτοκρατορικῶν ταλήρων φιλοδώρημα διὰ τὴν παράλειψιν τῆς λαφυραγωγίας, ἐνῷ οἱ Αὐστριακοὶ ἐν Πότσδαμ καὶ Σαρλοττεμβούργῳ ἐνήργησαν ρωσιστί.

Φιλόπατρις τις ἔμπορος, ὁ Γοτσκόβσκις, μεγάλως προσενεγκὼν κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας ὑπηρεσίας, ἠγγυήθη διὰ τὴν πληρωμὴν. Ἔσωσε δὲ οὗτος μετ' ἄλλων καὶ τινας δημοσιεγράφους, οἵτινες ἔμελλον νὰ καταδικασθῶσιν εἰς τὴν ἀποτρόπαιον ποινὴν τῶν τότε χρόνων, εἰς τὴν Spiessrutenlaufen (1) ἕνεκα προσδλητικῶν ἄρθρων ἢ παραιτηρῆσεων — εἶον αὐτὸς γνωστὸς τυχοδιώκτης Τοττλέβεν» καὶ τὰ παρόμοια, διὰ τὰ ὅποια οὐδεμία ἐφημερίς παρεξηγεῖται σήμερον.

Ὅλη ἡ προετοιμασία, 100 Ρῶσσοι μετὰ ράβδων ἐν χερσὶ, παραιταγμένοι δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ, καὶ οἱ ἐγκληματίαι εἶχον συναθροισθῇ ἤδη ἐν τῇ Neumarkt [Νέα ἀγορᾷ]: ἀλλ' ὁ Τοττλέβεν τῇ

(1) Σ. Μ. Καλεῖται Spiessrutenlaufen ἢ καλλίτερον Spitzrutenlaufen ἢ Gassenlaufen ποινὴ στρατιωτικὴ εἰσαχθεῖσα, καθὰ πιστεύεται, ὑπὸ τοῦ Γουσταύου Ἀδόλφου, παρ' οὐδενὶ ὅμως στρατῷ ἰσχύουσα ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 16' αἰῶνος, καθ' ἣν ὁ κατάδικος, ἀπογεγυμνωμένος μέχρι ὀσφύος, ἄγεται ὑπὸ τινος ὑπαξιωματικοῦ ἐξάκις μέχρι δωδεκάκις διὰ τινος ὁδοῦ καὶ τύπτεται ὑπὸ τῶν ἐν τῇ ὁδῷ παρατεταγμένων 100 μέχρι 300 στρατιωτῶν διὰ ράβδου λυγίνης, παρερχόμενος ἐνώπιον αὐτῶν, ἐπὶ τῆς ράχους. Τὸ ἀποτέλεσμα τῆς μαστιγώσεως ταύτης ἦτο πολλάκις θάνατος ἢ σπουδαία πάθησις τῆς υἰγείας. Ἀξιωματικοὶ παρίσταντο ἐπιβλέποντες τὴν πιστὴν ἐκτέλεσιν τῆς ποινῆς, σαλπισταὶ δὲ ἴσταντο εἰς τὰ δύο ἅκρα τῆς ὁδοῦ, σαλπίζοντες δυνατὰ, ἵνα καταπνίγωσι τὰς φωνὰς τοῦ τιμωρυμένου.

ἐπιμόνῳ παρακλήσει τοῦ Γοτσκόβσκη ἀπεφάσισε νὰ γίνη ἡ ἐκτέλεσις τῆς ποιῆς φαινομενικῶς μόνον, καὶ ὁ μὲν συντάκτης τῆς ἐφημερίδος τοῦ Χάουδε καὶ τοῦ Σπένερ ἔτυχε χάριτος, ἀφοῦ ἤδη εἶχεν ἀπογυμνωθῇ, ὁ δὲ τοῦ Φὸς ἐσώθη, λαβὼν ἐλαφροῦς τινας μόνον καὶ συμφορικους ραβδισμοὺς.

Μετὰ δύο ὥρας ἦλθεν ἡ εἰδησις, ὅτι ὁ βασιλεὺς ἐπλησίαζεν, ἐφ' ᾧ οἱ ἀπρόσκλητοι ξένοι τῶν τεσσάρων τελευταίων ἡμερῶν ἀπῆλθον μετὰ σπουδῆς. Ὁ Φρειδερίκος ἤρχετο ἐκ Σιλεσίας ἐν ταχυπορείᾳ, λαβὼν ὁμῶς τὴν εἰδησιν τῆς ἀποχωρήσεως τοῦ ἐχθροῦ — τῶν μὲν Ρώσων διαθάντων τὸν Ὁδερν, τῶν δὲ Αὐστριακῶν ἀπελθόντων εἰς Τοργαυίαν — διέκοψε τὴν πορείαν του, ἐπηρεύθη παρὰ τὴν Βιττεμβέργην, διαβὰς τὸν Ἄλβιν, καὶ ἐβάδισε νῦν κατὰ τοῦ Δάουν, ὅστις εἶχε προελάσει μέχρι Τοργαυίας εἶχε δὲ μετὰ τοῦ σώματος τοῦ Λαοὺ δύναμιν 62,000 ἀνδρῶν μετὰ πυροβολικοῦ λίαν ἀξιολόγου.

§ 398. Ἡ ἐν Τοργαυίᾳ μάχη. — Ὁ Φρειδερίκος εἶχε 44,000 ἐν ὄλῳ. Τὴν δὲ 3ην Νοεμβρίου συνεκροτήθη ἐνταῦθα παρὰ τὴν Τοργαυίαν μάχη: ὁ βασιλεὺς προσέβαλεν ἀπὸ βορρᾶ τοὺς Αὐστριακοὺς κατὰ μέτωπον, ἐνῷ ὁ Ζεΐτεν, ἐκ δυσμῶν, ἀπὸ τῆς κώμης Σούπτιτς ὁρμώμενος, προσέβαλλεν αὐτοὺς κατὰ τὰ νῶτα.

Μέχρις οὗτου δυνήθη ὁ Ζεΐτεν νὰ δράσῃ ἐρρωμένως, ὁ βασιλεὺς εὐρίσκετο εἰς δύσκολον κατάστασιν, καὶ ἠδύνατο μάλιστα ὁ Δάουν νὰ θεωρῇ ἑαυτὸν νικητὴν· μόνον ὅτε ἐπῆλθε τὸ σκότος τῆς νυκτὸς, ἔφθασεν ὁ Ζεΐτεν εἰς τοὺς πρόποδας τῶν ὑψωμάτων τῆς Σούπτιτς, παρὰ τὰ ὁποῖα ἦναψε σφοδρὰ μάχη· περὶ τὴν ὀγδόην ὥραν τὰ ὑψώματα ταῦτα περιῆλθον εἰς χεῖρας τῶν Πρώτων, οἱ δὲ Αὐστριακοὶ ὑπεχώρησαν, κατευθυνόμενοι πρὸς τὴν παρὰ τὴν Τοργαυίαν γέφυραν τοῦ Ἄλβιος.

Μόνον τὴν ἐπαύριον ἐξηκριβώθησαν τὰ πράγματα· καὶ αὐτὸς ὁ Φρειδερίκος, διελθὼν τὴν νύκτα ἐν τινι καλύβῃ τοῦ χωρίου Ἐλσνιγ, ἔμαθεν, ὡς λέγεται, τὴν πλήρη νίκην μόνον τὴν πρωΐαν ὑπ' αὐτοῦ τούτου τοῦ Ζεΐτεν, ἐλθόντος παρὰ τὸν βασιλέα περὶ τὰ χαράγματα.

Αἱ ἀπώλειαι ἦσαν μεγάλαι ἐκατέρωθεν, 14,000 ἄνδρες παρὰ τοῖς νικηταῖς, 20,000 παρὰ τοῖς ἡττημένοις· χαρακτηριστικὸν δὲ

τῆς βαθμιαίας χειροτερεύσεως τοῦ ὕλικου εἶναι ὁ μέγας ἀριθμὸς τῶν αἰχμολώτων, 4,000 παρ' ἐκείνοις, 8,000 παρὰ τούτοις.

§ 599. **Τὰ ἄλλα θέατρα τοῦ πολέμου.** — Ἡ μάχη τῆς Τοργαυίας ἦτο ἡ τελευταία μεγάλη μάχη τοῦ πολέμου τούτου. Μετ' αὐτὴν ὁ μὲν Φρειδερίκος διεχείμασεν ἐν Λειψία, ὁ δὲ Δάουν ἐξηκολούθησε κατέχων τὴν Δρέσδην.

Ὁ ἐν τῇ Δύσει ἀγών, ὅπου ὁ αὐτὸς Φερδινάνδος ἐπολέμει κατὰ τοῦ στροτάρχου Βρυγλί, δὲν ἤγαγεν εἰς οὐδὲν κρίσιμον γεγονός, ἐκράτησεν ὅμως τουλάχιστον τοὺς Γάλλους μακρὰν ἀπὸ τοῦ ἐν τῇ Ἀνατολῇ κυρτοῦ θεάτρου τοῦ πολέμου.

Ἐν τῷ κατα τὴν Ἀμερικὴν καὶ τὰς Ἰνδίας ἀγῶνι ἐνίκων τὰ ἀγγλικά ὄπλα· καὶ ἐκεῖ μὲν συνεπλήρωσεν ὁ στρατηγὸς Ἀμχερστ τὴν κατὰκτησιν τοῦ Καναᾶ, διὰ τῆς ἀλώσεως τοῦ παρὰ τὸν ποταμὸν Ἀγιον Λαυρέντιον Μόντρεαλ, δι' ἧς ὁ ποταμὸς αὐτός περιῆθεν ὅλοσχερῶς εἰς τὴν ἐξουσίαν του (Σεπτέμβριον τοῦ 1760), ἐνταῦθα δὲ ἔπαισεν ἡ Πονδιχερὺ (Ἰανουάριον τοῦ 1791), τὸ τελευταῖον λείψανον τῶν γαλλικῶν κτήσεων, εἰς χεῖρας τῶν Ἀγγλῶν, στρατιγουμενων ὑπὸ τοῦ δευτέρου των διαπρεπῶν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τούτου ἀρχηγῶν των, τοῦ Σίρ Ἐϋρτ Κούτ (Eyre Koote).

Ὁ Λαλλὺ, ὁ γενναίως ὑπερασπίσας τὴν πόλιν, μετὰ ἐπονειδίστου ἀγνωμοσύνης πρὸς τας τεσσαράκοντα καὶ πενταετῆς ὑπηρεσίας του ἐρρίφθη, ἐπιστρέψας εἰς Γαλλίαν, εἰς τὴν Βιστίλλην καὶ τῷ 1766 ἐθανατώθη.

§ 600. **Τὸ ἔτος 1761.** Τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1760 εἶχεν ἀποθάνει ἐν τῷ μέσῳ τῶν μεγάλων τούτων ἐπιτυχιῶν ὁ Γεώργιος Β'· τῆς Ἀγγλίας ἐν τοσοῦτῳ παρέμεινεν εἰς τὴν ἀρχὴν ὁ μέγας ὑπουργός, εἰς ὃν ὤφειλεν ἡ Ἀγγλία τὴν θαλασσοκρατορίαν της, καὶ ἐπὶ τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Γεωργίου τοῦ Γ', τοῦ ὁποῦ ἡ βασιλεία ἔμελλε νὰ εἰσχωρήσῃ βαθέως εἰς τὸν δέκατον ἑνατον αἰῶνα (μέχρι τοῦ 1820).

Αἱ περὶ εἰρήνης ἐλπίδες διεσκεδάσθησαν καὶ αὐθις, ἀφοῦ ὁ νέος βασιλεὺς τῆς Ἰσπανίας Κάρολος ὁ Γ' (ἀπὸ τοῦ 1759) ἐδείκνυεν, ὅτι ἤθελε νὰ πολεμήσῃ κατὰ τῆς Ἀγγλίας παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ Βουρβονίδου ἐξαδελφου του.

Πολεμικόν τι γεγονός· σχετικῶς σπουδαῖον δὲν ἐγένετο κατὰ τὸ

έτος τοῦτο. Νίκη τις τοῦ Φερδινάνδου κατὰ τοῦ Βρογλί παρὰ τὴν Βέλιγγχάουζεν τῆς περιφερείας τῆς Πάδερβορν (Ἰούλιον τοῦ 1761) δὲν μετέβαλεν οὐσιωδῶς τὴν κατάστασιν τῶν πραγμάτων.

Ὁ δὲ Φρειδερίκος μετὰ δυσκολίας κατώρθωσε νὰ καταρτίσῃ δύο στρατιάς ἐξ 96,000 ἀνδρῶν ἐν συνόλῳ· ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἑρρίκος, ἀναδείξας κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο τὸ μέγα στρατιωτικὸν τάλαντόν του, εἶχε νὰ κρατήσῃ τὴν Σαξωνίαν κατὰ τοῦ Δάουν, ὁ δὲ βασιλεὺς αὐτὸς ἀνέλαβε τὸ βαρὺ καθήκον νὰ ὑπερασπίσῃ τὴν Σιλεσίαν κατὰ τοῦ Λούδων καὶ τῶν Ρώσσων.

§ 601. Ἡ Σιλεσία : τὸ στρατόπεδον τῆς Βούν-ζελβιτς. — Τὸ σχέδιον τούτων ἦτο νὰ συμπληρώσωσι τὴν κατάκτησιν τῆς Σιλεσίας, ἔπειτα νὰ ἐπιχειρήσωσι τὴν κατὰ τοῦ Βερολίνου πορείαν καὶ οὕτω ν' ἀποπερατώσωσι τὸν πόλεμον.

Ἀλλ' ἡ ἑνωσις αὐτῶν ἐγένετο μόνον τὸν Αὐγούστου ἐν Στειγαῦτς, πρὸς βορρᾶν τῆς Σβείιτς, διέθετον δὲ ἡτῇ δύναμιν 130,000 ἀνδρῶν, ἐξ ὧν 83,000 Ρῶσοι καὶ 47,000 Αὐστριακοί, καθ' ὧν 50,000 μόνον εἶχε νὰ ἀντιτάξῃ ὁ Φρειδερίκος.

Δὲν ὑπῆρχεν ὁμως οὐδεμία σύμπνοια μεταξὺ τοῦ ὑπερόπτου Ρώσου σ-ριτάρχου Βούττουρλιν καὶ τοῦ Αὐστριακοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ πυροβολικοῦ Λούδων : ὁ Φρειδερίκος, ὅστις προσήρμοζε πάντα τὰ μέτρα του ὡς ἄριστα πρὸς τὴν ἐκάστοτε κατάστασιν, ἐφυλάσσετο ἵε ἐνταῦθα ἀπὸ τοῦ νὰ ἀναρρίψῃ τὸν περὶ τῶν ὅλων κύβον, κατέλαβε παρὰ τὴν Β ο Ὑ ν ζ ε λ β ι τ ς θέσιν ἣν καὶ περιεχαράκωσεν. Ἐνταῦθα δὲ περιέμενε τὴν ἐπίθεσιν εἰς ἣν ὤθει ὁ Λούδων τὸν Ρῶσον συνάδελφόν του.

Ἐβδομάδες παρήρχοντο ἀλλεπάλληλοι : ἀλλὰ τὴν 11 Σεπτεμβρίου ἀπῆλθεν ἡ κύρια δύναμις τοῦ ρωσικοῦ στρατοῦ πρὸς ἀνατολὰς, ἄφησε δὲ εἰς τοὺς Αὐστριακοὺς ἐν μόνον σῶμα ὑπὸ τὸν Τσερνίτσεφ.

Εἶναι γνωστὸν τὸ ἀνέκδοτον τὸ κατοπτρίζον τὴν ἐντύπωσιν ἣν ἐνεποίησεν εἰς τὸν βασιλέα ἡ μεγάλη αὕτη ἄνευ μάχης νίκη. Κατὰ τινα τῶν σκοτεινῶν στιγμῶν τοῦ τρομεροῦ τούτου πολέμου ὁ Φρειδερίκος ἀπῆντησεν εἰς μίαν εὐέλπιδά παρατήρησιν τοῦ Ζεϊτεν διὰ τῆς εἰρωνικῆς ἐρωτήσεως, μὴ τυχὸν γνωρίζῃ κανένα σύμμαχον. Ὁ στρατηγός, γνήσιος προτεστάντης χριστιανός, ἀπῆντησε : «Μόνον τὸν γηραιὸν ἐκεῖνον ἐκαὶ ἐπάνω, ὅστις δὲν θὰ μᾶς ἐγκαταλίπη»· ὁ δὲ ἐλευθε-

ρόφρων βασιλεὺς διέκοψε τὴν ὁμιλίαν διὰ λόγου μεστοῦ ἀπιστίας : »
 Αὐτὸς δὲν κάμνει πλέον θαύματα : » Ἡ εὐνοϊκὴ τροπὴ, ἡ ὁποία ἤρχισε
 νῦν διὰ τῆς ἀποχωρήσεως τῶν Ρώσων, ἀπέσπασεν ἐκ τοῦ στόματός
 του, εἰς πρώτην μετὰ τοῦ Ζεΐτεν συνάντησιν, τὴν φράσιν : « Ὁ σύμμα-
 χός σου ἐκράτησε τὸν λόγον του. »

**§ 602. Ἀπώλεια τοῦ Κόλδεργ. Δυσμενὴς τροπὴ
 τῶν πραγμάτων ἐν Ἀγγλίᾳ.** — Ἡ παιδικὴ πίστις εἰς τὸν
 μέγαν τοῦτον σύμμαχον ἦτο ἀλλοτρία πρὸς αὐτόν : ὁ Φρειδερίκος
 ὑπηρέτει τοὺς σκοποὺς του, χωρὶς νὰ γνωρίζῃ αὐτόν.

Ἡ κατάστασις ἐν Σιλεσίᾳ ἐχειροτέρευσε καὶ πάλιν, ὅτε ὁ Φρει-
 δερίκος ἠθέλησε νὰ ἐπιχειρήσῃ εἰσβολὴν εἰς Βοημίαν, ὅπως ἐξαγάγῃ
 τὸν Λουδὼν ἐκ Σιλεσίας, κατῴρθωσε δὲ μάλλον ὁ τελευταῖος οὗτος
 νὰ ἐπιπέσῃ κατὰ τῆς Σβείδνιτς, ἐν τῇ φρουρᾷ τῆς ὁποίας ὑπῆρχον
 πολλὰ ἀναξιόπιστα στοιχεῖα.

Συνέβη δὲ ἐν περιέργον ἐπεισόδιον ἐν τῷ ταραχῷ τούτῳ
 τῶν περὶ Σιλεσίας ἀγώνων : εἰς εὐπατρίδης προτεστάντης, ὁ κύριος
 Βάρκοτς, καὶ εἰς καθολικὸς ἱερεὺς συνώμοσαν κατὰ τὸ φθινόπωρον
 τοῦ ἔτους ἐκείνου νὰ συλλάβωσι τὸν βασιλέα καὶ νὰ παραδώσωσιν
 αὐτόν εἰς τοὺς Αὐστριακοὺς. Τὸ πρᾶγμα εὗρίσκετο ἐγγὺς τῆς ἐκ-
 τελέσεως, ἀλλ' ὁ ἱπποκόμος, ὅστις ἔμελλε νὰ ἐπιδώσῃ τὴν κρείσμεν
 ἐπιστολὴν τοῦ βαρῶνου του εἰς τὸν ἐφημέριον Σμιδ — ἄνευ ἐπιγρα-
 φῆς ὡς πάντοτε — καθολικὸς τὸ θρήσκευμα, ὑπώπτευσεν ὅτι πρόκειται
 περὶ κακοῦ τινος μυστικοῦ καὶ ἤνοιξε τὴν ἐπιστολὴν, ἔφερε δὲ αὐ-
 τὴν ἔπειτα εἰς Στρέλεν, εἰς τὸ στρατοπεδαρχεῖον τοῦ βασιλέως.

Εἰς ἱλαρχος μετὰ ἑκατὸν δραγόνων ἐστάλη εἰς τὸ ὑποστατικὸν
 καὶ ἐδήλωσεν εἰς τὸν κύριον Βάρκοτς, ὅτι εἶναι ὑπὸ κράτησιν· ἀλλ'
 οὗτος ἐδραπέτευσεν, ἀπατήσας τὸν ἔντιμον ἱλαρχον μετὰ μεγάλης
 ἐτομότητος πνεύματος διὰ δόλου ἀπλοϊκωτά ου.

Ἐσώθη δὲ καὶ ὁ ἱερεὺς, καὶ ἐκρεμάσθησαν ἀμφοτέροι μόνον κατ'
 εἰκόνα· εἰς δὲ τὸν ἀδεξιὸν ἱλαρχον ὁ Φρειδερίκος εἶπε μόνον τὸ πο-
 λισήμαντον, ἀλλ' ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ λίαν φιλόανθρωπον : Εἶναι
 ἡλίθιος διάβολος. » (1)

Τὸ τελευταῖον ἀτύχημα τοῦ ἔτους τούτου ἦτο ἡ ἀπώλεια τοῦ

(1) Σ. Μ. «Er ist ein dummer Teufel».

πομμερανικοῦ φρουρίου Κόλβεργ, ὅπερ τρίς πολιορκηθὲν κατὰ τὸν πόλεμον ὑπὸ σουηδικῶν καὶ ρωσικῶν δυνάμεων, ἐσυνθηκολόγησε τέλος μετὰ τετράμηνον καὶ καρτερικὴν ἀμυναν τὴν 16 Δεκεμβρίου.

Καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ δὲ τὰ πράγματα ἔλαβον νῦν τροπὴν δυσμενῆ εἰς τὰ συμφέροντα τοῦ Φρειδερίκου. Ὁ ἀνὴρ ὅστις ἡνίοει τὸ δαιμόνιον τοῦ βασιλέως τῆς Πρωσίας, ἀντελαμβάνετο δὲ καὶ διηύθυνε τὰς ὑποθέσεις τῆς ἰδίας ἐαυτοῦ χώρας μετ' εὐτολμίας καὶ ἀπὸ ἀπόψεως ἐξ ἴσου ὑψηλῆς, ὁ Οὐίλλιαμ Πίττ, εἶχε παραιτηθῇ τὸν Ὀκτώβριον, ἐπειδὴ δὲν ἠδύνατο νὰ πείσῃ τοὺς δειλοὺς συναδέλφους του, ὅπως ἀπαντήσωσιν εἰς τὰς πλεκτάνας τῆς Ἰσπανίας καὶ τῆς Γαλλίας δι' ἀμέσου κηρύξεως πολέμου κατὰ τῆς Ἰσπανίας, καὶ ἐπειδὴ τὸ ἀποτομον ὕψος του, τὸ στηριζόμενον ἐπὶ πραγματικῆς πνευματικῆς καὶ ἠθικῆς ὑπεροχῆς, ἐστενοχῶρει πολὺ τὸν κύκλον τῶν ἀριστοκρατικῶν μετριοτήτων. Ἰδίᾳ ὁμως ἡ κοινωνία αὕτη τῶν εὐπατριῶν καὶ αὐτὸς ὁ βασιλεὺς Γεώργιος ὁ Γ'. δυσχερεστοῦντο σφόδρα, ὅτι ὁ μέγας ἀνὴρ, ὡς συμβαίνει πάντοτε. εἶχεν ὑπὲρ ἐαυτοῦ τὸ ἔθνος, καὶ δὴ ὄχι μόνον τὸ σχετικῶς μικρὸν μέρος αὐτοῦ, τὸ ἀμέσως ἀντιπροσωπευόμενον ἐν τῇ κοινοβουλίᾳ.

Ἀπέκτησε δὲ τὴν μεγαλειτέραν ἰσχὺν κατὰ τοὺς ἀμέσως ἐπομένους χρόνους ἀνὴρ πολὺ μετρίως ἱκανότητος, εἰς προσωπικὸς φίλος καὶ εὐνοούμενος τοῦ νεαροῦ βασιλέως, μὴ ἔχων ἄλλην ἀξίαν παρὰ ταύτην, — εἰς Σκῳτος, ὁ λόρδος Βιούτ (Bute), καὶ ἡ μεταβολὴ αὕτη ἐγένετο πάραυτα αἰσθητὴ εἰς τὸν Φρειδερίκον.

Ἡ περὶ ἐπιχορηγήσεως συνθήκη ἔληγε τὴν 14 Δεκεμβρίου τοῦ 1761 καὶ ὁ νέος ὑπουργὸς δὲν εἶχεν ἀνανεώσει αὐτήν· ὁ Ἀγγλος πρέσβυς Μίτσελλ, εἰλικρινῆς θαυμαστῆς τοῦ Φρειδερίκου καὶ λίαν ἔμπιστος αὐτοῦ, εἶχε λάβει τὴν βαρεῖαν ἐντολὴν ν' ἀνακοινώσῃ τοῦτο εἰς τὸν βασιλέα.

§ 603. Τὸ ἔτος 1762. Ἡ Ρωσσία. Θάνατος τῆς Ἐλισάβετ. — Ἐν Βρεσλαυίᾳ εἶχε στήσει ὁ Φρειδερίκος τὸ στρατοπεδαρχεῖόν του διὰ τὸν χειμῶνα, ἐνησχολεῖτο δὲ εἰς τὸ ἀπελπιστικὸν πρόβλημα τῆς συμπληρώσεως τῶν τραυμένων στρατευμάτων του διὰ τῶν λίαν ἡλαττωμένων πόρων του, καὶ ἐνῶ τὸ μεγαλειότερον μέρος τῆς Σαξωνίας καὶ τῆς Σιλεσίας ἦτο εἰς χεῖρας τῶν Αὐ-

στριακῶν, οἱ δὲ Ρῶσοι κατεῖχον τὴν Πομμερανίαν καὶ τὴν Νεομαρκίαν.

Θερμόκιμος ὡς ἦτο εἶχε πάντοτε δι' ἐλπίδος, οἱ εἰς τουρκικὸς πόλεμος ἤθελεν ἀπαλλάξει αὐτὸν ἀπὸ τοῦ τελευταίου τούτου, τοῦ κατ' ἐξοχὴν ἐπικυροῦς καὶ πολλῷ μᾶλλον τῶν Αὐστριακῶν ἐπικινδύνου ἐχθροῦ.

Ἄλλ' ἡ σωτηρία ἐτῆλθε νῦν κατὰ τρόπον πολὺ ἀμεσώτερον : ἡ τσαρίνα Ἐλισάβετ εἶχεν ἀποθάνει ἐν Πετροπόλει τὴν 5 Ἰανουαρίου τοῦ 1762. Διάδοχος αὐτῆς ἦτο ὁ ἀνεψιὸς τῆς, ὁ δοῦξ τοῦ Ὀλστεῖν Πέτρος Θεοδώροβιτς, Πέτρος ὁ Γ', μόλις δὲ εἶχεν ἀναβῆ οὗτος εἰς τὸν θρόνον, ἀμέσως ἐφθισαν ταχυρόμοι, φέροντες τὴν διαταγὴν τῆς ἀμέσου διακοπῆς τῶν κατὰ τῶν Πρώσων ἐχθροπραξιῶν.

§ 604. Ἡ κυβέρνησις Πέτρου τοῦ Γ' καὶ ἡ πτώσις αὐτοῦ. — Μετὰ πυρίνου ζήλου ἔλαβεν ὁ Τσάρος διεύθυνειν ὅλως ἀντίθετον πρὸς τὴν πολιτικὴν — ἢ ὅπως ἄλλως θα ἤθελε νὰ ὀνομάσῃ τις ταύτην — τῆς προκατόχου του· μετ' ἐμφάσεως ἐπεδείκνυν εἰς πᾶσαν εὐκαιρίαν τὴν πλήρη μεταβολὴν τοῦ συστήματος, καὶ τὴν 5 Μαΐου συνετελέσθη ἡ περ εἰρήνης συνθήκη, δι' ἧς ἡ Ρωσσία παρηττεῖτο πασῶν τῶν κατακτήσεών τῆς, τοῦ Κόλβεργ, τῆς Πρωσίας.

Τὴν συνθήκην εἰρήνης διεδέχθη τὸν Ἰούνιον τακτικὴ περὶ συμμαχίας συνθήκη, συμφώνως πρὸς τὴν ὁποῖαν ὁ στρατηγὸς Τσερνίτσεφ προσήλθε μετὰ τῶν 20.000 ἀνδρῶν του παρὰ τῷ Φρειδερίκῳ κατὰ τὰ μέρη τῆς Λίσας.

Καὶ ὁ δευτερεύων δὲ πόλεμος ὁ μετὰ τῆς Σουηδίας εἶχε λήξει νῦν ὡς ἀφ' ἐαυτοῦ. Τὴν 22 Μαΐου συνωμολογήθη εἰρήνη μετὰ τοῦ ἐχθροῦ τούτου ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ πρὸ τοῦ πολέμου καθεστῶτος.

Ἡ ἀντιπαροχὴ, τὴν ὁποῖαν ὁ τσάρος ἐπερίμενε διὰ τὴν μεγάλην ταύτην εὐεργεσίαν πρὸς τὸν μέγαν φίλον του, ἦτο ἡ ἀρωγὴ τούτου εἰς τὸν ἀγῶνα αὐτοῦ κατὰ τῆς Δανίας, ἀγῶνα καθ' ὃν ἤθελε νὰ ἐκδικηθῇ διὰ το ἄδικον τὸ ὁποῖον τὸ κράτος τοῦτο εἶχε διαπράξει εἰς τοὺς δοῦκας τοῦ Ὀλστεῖν, τοὺς προκατόχους του.

Ἀλλὰ τὰ πράγματα δὲν προέβησαν μέχρι τοῦ σημείου τούτου. Ὁ νέος τσάρος ἦτο ἀνὴρ μωρός : μετὰ σπουδῆς παδικῆς ἐπελαμβάνετο τῶν πάντων, ἀνεκάλεσε τοὺς ἐπὶ τῆς τελευταίας βασιλείας

ἐξορίστους, ἀπέλυσε τὴν σωματοφυλακὴν τῆς προκατόχου του, ἔδειξε καὶ εἰς μικρὰ καὶ εἰς μεγάλα πράγματα τὴν καταφρόνησίν του πρὸς τὸν παλαιερωσισμὸν καὶ ἦλθεν εἰς διάστασιν πρὸς τὸν κλῆρον. Θανάσιμον δὲ ἔχθρὸν εἶχε δημιουργήσει ἑαυτῷ ἐν τῷ προσώπῳ τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ συζύγου Αἰκατερίνης, ἥτις ἦτο κατὰ πολὺ ὑπεριέρα αὐτοῦ καὶ ἦν παντοιοτρόπως δυστρέσται καὶ παρηνώχλει. Ἀποζημιώθη ὅμως αὕτη καθ' ὃν τρόπον ἀποζημιοῦνται συνήθως οἱ ἄνθρωποι ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τούτου, καὶ εἶχε κατορθώσει μετὰ ὑπερόχου δεξιότητος νὰ προσελκύσῃ ὁπαδοὺς, παίζουσα τὸ πρόσωπον τῆς ὀρθοδόξου Ρωσίδος ἀντιθέτως πρὸς τὴν ἀνάστροφον διαγωγὴν τοῦ Πέτρου. Ὑψηλὸς σκοπὸς ἐκέντα καὶ ἐξῆπτε τὴν φιλοδοξίαν τῆς· μετὰ τόλμης δὲ ἐποίησε τὸ βῆμα τὸ ὁποῖον ἡδύνατο νὰ φέρῃ αὐτὴν εἰς τὸν σκοπὸν, καὶ ὅπερ συνεπῆγε σχεδὸν ἀφ' ἑαυτοῦ καὶ πρᾶξιν αἱματηράν.

Τῇ βοηθείᾳ τοῦ ἑραστοῦ τῆς Γρηγορίου Ὁρλώφ, ἐν συνεννοήσει μετὰ ἰσχυρῶν δυστρεσθημένων, καὶ ὑπὸ τῆς κοινῆς κατὰ τοῦ Πέτρου δυσανεσκειᾶς ὑποβοηθουμένη, ἐπορεύθη ἡ Αἰκατερίνη λίαν πρωτῆ τῆς 9 Ἰουλίου τοῦ ἔτους ἐκείνου εἰς τοὺς στρατιῶνας τῶν σωματοφυλάκων, καὶ ἀνεκνύχθη ὑπὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου τοῦ Νοβογορόδ, περιστοιχιζομένου ὑπὸ τοῦ ὀρθοδόξου κλήρου, τσαρίνα : ἐπρόκειτο περὶ τῆς σωτηρίας τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας καὶ τῶν πάντων ἀκόμη ἀπὸ τῆς πλήρους καταστροφῆς.

Τὴν ἐπαύριον ἔλαβεν ἡ Αἰκατερίνη τὸ ἔγγραφον τῆς ἀπὸ τοῦ θρόνου παραιτήσεως τοῦ αὐτοκράτορος, ὅστις προκατελήφθη ὑπὸ τῆς συνωμοσίας, συνεπληρώθη δὲ τὸ ἔργον τοῦτο τὴν 17 Ἰουλίου ἐπὶ τὸ ρωσσικώτερον.

Ὁ Ἀλέξιος Ὁρλώφ ἐηλονότι καὶ τινες ἄλλοι εἶχον μεταβῆ εἰς τὴν ἑπαυλιν Ρόπσα, ὅπου εἶχεν ὠδηγηθῇ ὁ ἀνατραπεὶς τσάρου· ἀνήγγειλαν εἰς αὐτὸν τὴν προσεχῇ ἀπελευθέρωσίν του, ἀφοῦ δὲ ἀπέτυχεν ἡ περὶ δηλητηριάσεώς του ἀπόπειρα, ἐθανάτωσαν αὐτὸν ὅπως ἄλλως ἦτο δυνατόν.

Τῆς τελευταίας ταύτης ὁμότητος δὲν μετέσχεν ἡ Αἰκατερίνη· κατὰ τὴν ἐπίσημον δὲ γλῶσσαν, τὴν συνήθη καὶ γνωστὴν διὰ τοιαύτας περιστάσεις ἐν Ρωσίᾳ, καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Τουρκίᾳ, ὁ Πέτρος ἀπέθανεν ἐκ βιαίας προσβολῆς κωλικοπόνου.

§ 603. Αἰκατερίνη ἡ Β'. — Ἡ νέα αὐτοκράτειρα εἶχεν ἐκφρασθῇ λίαν ἐντόνω· καὶ ἐμπαθῶς κατὰ τῆς Πρωσίας ἐν τῷ διαγγέλματι αὐτῆς, ἢ ἐν τῷ διαγγέλματι ὅπερ ἄλλος τις συνέταξε δι' αὐτήν. Ταχέως ὁμως ἀπέδειξεν ὅτι εἶχεν ἀληθῆ ἡγεμονικὰ προσόντα, καθ' ὅσον δὲν ἐπανῆλθεν εἰς τὴν στρεβλὴν πολιτικὴν τῆς Ἑλισάβετ· καὶ δὲν ἀπεδέχθη μὲν τὴν συνθήκην συμμαχίας τοῦ Πέτρου, ἐνέμεινεν ὁμως εἰς τὴν περὶ εἰρήνης συμφωνίαν.

Ἀναφέρεται ὅτι ἐκ τῶν ἐγγράφων τοῦ ὁλοφονηθέντος αὐτοκράτορος ἡ Αἰκατερίνη ἐπίεισθη, ὅτι ὁ Φρειδερίκος, εἰς ὃν ὤφειλεν αὕτη, ὡς ἐνθυμούμεθα, τὴν σταδιοδρομίαν, εἰς τὸ ἄκρον ἄωτον τῆς ὁποίας ἔφθασε νῦν, δὲν ἐνίσχυσε ποσῶς τὸν τσάρον εἰς τὴν αἰσχρὰν συμπεριφορὰν τοῦ πρὸς αὐτήν, ἀλλ' ὅτι τοῦναντίον ἐπιμόνως συνεβούλευεν αὐτὸν νὰ προσελκύσῃ αὐτὴν πρὸς ἑαυτόν.

Ἀναμφιβόλως ὁμως θὰ ἀνεγνώρισε καὶ αὐτὴ ἡ Ἰῶνα πάραυτα τοὺς ἀπὸ παντὸς προσωπικοῦ φρονήματος ἀνεξαρτήτους λόγους πολιτικῆς φρονήσεως, οἵτινες ὑπηγόρευον τὴν διατήρησιν τῆς εἰρήνης καὶ μεταξὺ τῶν ὁποίων ἐπιβλητικώτατος ἦτο ὁ λόγος, ὅτι πόλεμος παρὰ τὸ πλεονεκτεῖν τῆς Αὐστρίας καὶ εἰς θέσιν ἐνθα δὲν ἔκειτο τὸ μέλλον τοῦ κράτους δὲν εἶχεν ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὸ φρόνημα τοῦ λαοῦ, τὸ ὁποῖον ἦτο ἠντηχασμένη νὰ λαμβάνῃ ὑπ' ὄψιν αὐτὴ, ἡ ξένη.

§ 604. Εἰρήνη μετὰ τῆς Ρωσσίας καὶ τῆς Σουηδίας. — Συμφώνως πρὸς ταῦτα ἔλαβε διαταγὰς ὁ Τσερνίτσεφ, ἀκριβῶς καθ' ἣν ὥραν ὁ πρωσικὸς στρατὸς μετὰ τῶν ἐπικούρων αὐτῷ ρωσικῶν στρατευμάτων ἐξετέλει σπουδαίαν ἐνέργειαν κατὰ τοῦ Δάουν. Ὁ Ρῶσος, πιεζόμενος ὑπὸ τοῦ Φρειδερίκου, ἀπεφάσισε νὰ κρατήσῃ μυστικὴν ἡμέρας τινὰς τὴν διαταγὴν περὶ ἀποχωρήσεως, συνέπραξαν δὲ ἀπλῶς ὡς βωβὰ πρόσωπα ἐν τῇ μάχῃ ἣν συνῆψεν ὁ αὐτοκράτωρ ἐν Βούρκενσδόρφ τὴν 21 Ἰουλίου πρὸς τοὺς Αὐστριακοὺς ὑπὸ τὸν Δάουν.

Μετὰ τινὰς μῆνας, τὴν 9 Ὀκτωβρίου, ἀνεκτῆθη ἡ Σβείδνιτς· τὴν δὲ 29 κατήγαγεν ὁ πρίγκηψ Ἑρρίκος ἐτέραν νίκην ἐν Φράϊθεργ τῆς Σαξωνίας κατὰ τοῦ στρατοῦ τῆς αὐτοκρατορίας.

Ἀλλὰ ἤδη τὰ πάντα ἔτεινον πρὸς τὴν εἰρήνην· οἱ ἡγεμόνες τῆς αὐτοκρατορίας ὁ εἰς μετὰ τὸν ἄλλον κατέθετον τὰ ἀμβλέα ὅπλα των, καὶ τὴν 29 Ὀκτωβρίου συνωμολογήθη μετὰ τῶν δύο ἐμπολέμων,

τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Πρωσίας, ἀνακωχή ὀπλων μέχρι τῆς 1 Μαρτίου τοῦ 1673.

§ 607. Πόλεμος ἀγγλοῖσπανικός.— Ἐξ ἄλλου τὸ πῦρ τοῦ πολέμου ἐσπινθηροβόλησεν ἐν τῇ Δύσει κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο 1762 ἄπαξ ἔτι. Τὴν 15 Αὐγούστου οἱ πρέσβεις τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἰσπανίας εἶχον συνμολογήσει νέον *pacte de famille*, νέαν βουρβονικὴν οἰκογενειακὴν συνθήκην, καὶ ἡ Ἰσπανία ἀνέλαβε μυστικῶς τὴν ὑποχρέωσιν νὰ κηρύξῃ κατὰ τῆς Ἀγγλίας τὸν πόλεμον μέχρι τῆς 1 Μαΐου τοῦ 1762.

Τοῦτο παρήγαγε κατάστασιν πραγμάτων ὡς ἐκ τῆς ὁποίας καὶ ὁ ταλαίπωρος ἀνὴρ, ὅστις κατεῖχεν ἐν Ἀγγλίᾳ τὴν θέσιν τοῦ μεγάλου Πίττ, ὁ λόρδος Βιούτ, ἠναγκάσθη (τὴν 4 Ἰανουαρίου 1762) νὰ κηρύξῃ τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Ἰσπανίας.

Ὁ πόλεμος οὗτος, ὡς μέχρι τοῦδε, διεξήχθη ἐν Γερμανίᾳ συγχρόνως καὶ κατὰ θάλασσαν· ἡ ἀπόπειρα τῶν Ἰσπανῶν ὅπως ἐξαναγκάσωσι τὴν μετὰ τῆς Ἀγγλίας ἀπὸ πολλοῦ χρόνου συμμαχοῦσαν Πορτογαλίαν νὰ μετάσχη τοῦ κατὰ τῆς Μεγάλης Βρεττανίας πολέμου τῆς ἐναυάγησε κατὰ τοῦ σθένους τοῦ Πορτογάλλου πολιτικοῦ, τὸν ὅποτον θέλομεν γνωρίσει.

Ἐν Γερμανίᾳ ἡ τύχη ἔμεινε πιστὴ καὶ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο εἰς τὸν πρίγκιπα τῆς Βρουμβίκης, καὶ ὁ κατὰ θάλασσαν δὲ πόλεμος, εἰς δὴν ὁ Πίττ εἶχε δώσει ὠθησιν, διεξήχθη ἐπίσης μετ' ἐπιτυχίας, ἡ δὲ ἐκθασίς ὑπῆρξε διὰ τοὺς Ἰσπανοὺς οὐχὶ πολὺ καλλιτέρα ἢ διὰ τοὺς Γάλλους: ἐν ταῖς Δυτικαῖς Ἰνδίαις ἀπώλεσαν τὴν Ἀθάναν, ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Ἀσίᾳ τὴν Μανίλαν καὶ τὰς Φιλιππίνas.

Ἄλλ' οἱ πρωθυπουργοὶ τῶν δύο κυρίων κρατῶν, ὁ Σιουαζέλ καὶ ὁ Βιούτ, συνητηθήσαν ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ τῆς εἰρήνης. Ἀμφότεροι ἐγκατέλιπον τοὺς συμμάχους των, ἐκεῖνος τὴν Αὐστρίαν, οὗτος τὴν Πρωσίαν, ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἐνίσχυσε παρὰ τοῖς δύο τούτοις ἐχθροῖς τὴν πρὸς τὴν εἰρήνην διάθεσιν.

§ 608. Ἡ εἰρήνη τῶν Παρισίων καὶ τοῦ Χουβερτσ-δούργου.— Οὕτω ὑπεγράφη τὴν 10 Φεβρουαρίου τοῦ 1763 ἐν Παρισίοις ἡ εἰρήνη μεταξὺ Ἀγγλίας, Γαλλίας καὶ Ἰσπανίας, καὶ τὴν 15 ἡ μεταξὺ Αὐστρίας καὶ Πρωσίας ἐπὶ τοῦ σαξωνικοῦ πύργου Χουβερτσδούργου, τοῦ παρὰ τὴν Τоргаυίαν. Ἡ πρώτη

ᾠριζε τὴν ἀπόδοσιν τῆς Μινόρκας εἰς τοὺς Ἀγγλοὺς· ἐν τῇ Βορείᾳ Ἀμερικῇ ἡ Νέα Σκωτία (Ἀκαδία), ὁ Καναδᾶς μέχρι τοῦ Μισισσιππῆ, τὸ Ἀκρωτήριον Βρετὸν καὶ αἱ νῆσοι τοῦ κόλπου τοῦ Ἀγίου Λαυρεντίου καὶ τινες νῆσοι τῶν Δυτικῶν Ἰνδιῶν ἐγένοντο ἀγγλικά· ἐν Ἀφρικῇ αἱ μέχρι τοῦδε γαλλικαὶ κτήσεις παρὰ τὴν Σενεγάλην ἐγένοντο ἐπίσης ἀγγλικαί· οἱ Γάλλοι ἔλαβον ἐν Ἀφρικῇ τὴν Γορέαν, ἐν ταῖς Ἀντολικαῖς Ἰνδίαῖς τὴν Πονδχερὺ καὶ τὸ καθεστῶς τοῦ 1749, ἐν Εὐρώπῃ δὲ τὴν νῆσον Βελλίσλην εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Βρετάνης. Οἱ Ἰσπανοὶ ἀπέδωσαν τὴν Φλωρίδα εἰς τὴν Ἀγγλίαν καὶ ἔλαβον ἀντὶ τοῦτου παρὰ τῆς Γαλλίας τὴν Λουϊζιάναν· ἔλαβον δὲ καὶ τὴν Κούβαν καὶ τὰς Φιλιππῖνας παρὰ τῶν Ἀγγλῶν· τὰ γαλλικά στρατεύματα ἐξεκένωσαν τὴν Γερμανίαν· κατὰ τὸν περικιτέρω πόλεμον αἱ δύο δυνάμεις ἐμελλον νὰ μείνωσιν οὐδέτεροι.

Ἀλλὰ καὶ ὁ πόλεμος οὗτος τῶν γερμανικῶν δυνάμεων εἶχε σῆσσει ἤδη ὅσον περίπλοκος, ὅσον περ-πετειώδης, ὅσον πληκτικὸς καὶ ἀνυπῆρξεν ὁ πόλεμος οὗτος, τόσον ἀπλὴ ἦτο ἡ εἰρήνη μεταξὺ Αὐστρίας καὶ Πρωσίας, μεταξὺ Πρωσίας καὶ Σαξωνίας· διὰ τῆς εἰρήνης ταύτης ἀποκαθίστατο τὸ καθεστῶς τῶν πραγμάτων τὸ σύμφωνον πρὸς τὴν εἰρήνην τοῦ Βερολίνου καὶ τὴν τῆς Δρέσδης. Ἡ αὐτοκράτειρα βασίλισσα καὶ ὁ βασιλεὺς ἠγγυῶντο ἀμοιβαίως τὰ κράτη των συμφῶνως πρὸς τὸ καθεστῶς τοῦτο, ὑπεσχέθη δὲ ὁ τελευταῖος οὗτος τὴν ψῆφόν του ὡς ἐκλέκτορος τοῦ Βρανδεμβούργου ὑπὲρ τοῦ ἀρχιδουκὸς Ἰωσήφ κατὰ τὴν ἐκλογὴν αὐτοκράτορος.

Τὴν 30 Μαρτίου, ἡμέραν Τετάρτην, περὶ ὥραν 8ην καὶ 9ην τῆς ἑσπέρας ἐπληθύνεν ὁ βασιλεὺς εἰς Βερολῖνον· τὸν θυροβὸν τῶν ἐκδηλώσεων χροῆς ἀπέφυγε κατὰ τὸ δυνατόν· ἐπεδόθη ἀμέσως μετὰ ζήλου καὶ ἀφοσιώσεως εἰς τὴν εὐχασίαν, ὅπως θεραπεύσῃ τὰς πληγὰς τὰς ὁποίας εἶχεν ἀνοίξει ὁ ἀπαραδείγματος οὗτος πόλεμος εἰς τὴν χώραν, διὰ τῶν δυνάμεων τῆς ὁποίας διεξήχθη ἐπτά ὅλων ἐτῶν ἀγῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

Τὰ εὐρωπαϊκὰ κράτη ἀπὸ τοῦ 1763—1789.

§ 609. Ἡ Εὐρώπη κατὰ τὸ δεῦτερον ἡμισυ τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος. — Τὸ δεῦτερον ἡμισυ τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος ὑπῆρξε χρονικὴ περίοδος ἐκτάκτου γονιμότητος ἐν σχέσει πρὸς τὰς προόδους τῆς ἀνθρωπότητος, ἡ δὲ πολῦτιμος ἐργασία τῶν μεταξὺ 1740 — 1780 γενεῶν λίαν ἀδίκως ὑπετιμήθη ἐν τῇ ἀναμνήσει τῶν μεταγενεστέρων ἀπέναντι δύο ἐπιθλητικωτέρων γεγονότων, τοῦ Ἑπταετοῦς πολέμου καὶ τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως.

Εἶναι ἀληθές ὅτι ἡ κυριωτέρα ἐργασία, τὸ κρίσιμον διὰ τὴν ἀνθρωπότητα γεγονός ἐγένετο κατὰ τὸν πόλεμον ἐκεῖνον : διότι εἶναι μεγάλη μωρία, ἐπαναλαμβανομένη καὶ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους, ὡςάκις εἶδεται ἡ πρὸς τοῦτο κατάλληλος εὐκαιρία, ὅτι τοιοῦτοι πόλεμοι ἀφορῶσι κυρίως μόνον τοὺς βασιλεῖς καὶ τοὺς ἐν τέλει, προερχόμενοι ἐκ τῆς φιλοδοξίας καὶ τῶν ἄλλων ἰδιοτελῶν ὁρμῶν τούτων.

Διὲν ἦτο ποσῶς ἀδιόφορον, ἀλλ' ἔργον ὑψίστης ἀξίας διὰ πάντας τοὺς ἐπὶ γῆς ἀνθρώπους, διὰ τὸν λαόν, ὅπου δῆποτε καὶ ἂν ζητεῖται ὁ λαὸς καὶ ὅ,τι δῆποτε καὶ ἂν χαρακτηρίζεται ὡς λαός, τὸ γεγονός, ὅτι ἐπὶ τοῦ προκειμένου μετὰ μακρὰν καὶ χαλεπὴν πύκλιν κατὰ δεκαπλασίως ὑπερτέρων ὑλικῶν δυνάμεων ἡ νίκη παρέμεινεν εἰς τὸν καλὸν ἀγῶνα — εἰς τὸν ἡγεμόνα δηλονότι καὶ εἰς τὸν λαόν, οἵτινες ὁ μὲν διὰ τῶν ὅπλων, ὁ δὲ διὰ τῶν παντοειδῶν στερήσεων καὶ θυσιῶν τοῦ ὑπερήσπισαν τὸν καλὸν τοῦτον ἀγῶνα.

Λέγομεν τὸν καλὸν ἀγῶνα, καὶ ὅτι ἦτο τοιοῦτος ἀποδεικνύει

ἀκριβῶς ἡ ἐπιτυχία : διότι πάντως ὑπάρχουσι περιστάσεις καθ' ἃς ἡ ἐπιτυχία αὐτὴ ἀποδεικνύει τὸν καλλίτερον ἀγῶνα, μάλιστα δὲ ὅπου κατορθοῦται αὕτη δι' ὑπερτέρων ἰδανικῶν δυνάμεων κατὰ ὑπερτέρων ὕλικῶν μέσων.

Τοῦτο δὲ ἀκριβῶς συνέβη καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἐν μεγάλῳ βαθμῷ : αὐτὸς ὁ βασιλεὺς, οἱ στρατηγοὶ αὐτοῦ καὶ ἀξιωματικοὶ μέχρι τοῦ τελευταίου γρεναδιέρου καὶ οἱ πολιτικοὶ λειτουργοὶ αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ ὑπουργοῦ μέχρι τοῦ τελευταίου ὑφισταμένου εἶχον ἀναπτύξει κατὰ τὰ ἐπὶ ταῦτα ἔτη τὰς ἠθικάς των δυνάμεις κατὰ τρόπον ὅλως διάφορον ἢ οἱ ἀντίπαλοι.

Γινώσκουμεν ὅτι ἐν Ἀγγλίᾳ διέβλεπον πρὸ παντὸς ἐν τῷ Φρειδερίκῳ τὸν πρόμαχον τοῦ προτεσταντισμοῦ· αὐτὸς ὁ ἴδιος μετεχειρίσθη τὴν ἔκφρασιν ταύτην, — ὅσον ὀλίγον καὶ ἂν ἠδύνατο νὰ μεταχειρισθῇ οὗτος τὴν λέξιν ταύτην δι' ἑαυτὸν ὑπὸ τὴν καθαρῶς θρησκευτικὴν ἔννοιαν της—: «Enfin» [ἐπὶ τέλους], γράφει οὗτος πρὸς τὴν ἀδελφὴν του ἐν τινὶ ἐπιστολῇ ἐκ Λαϊτμεριτς ἀπὸ 13 Ἰουλίου τοῦ 1757, «ἐνταῦθα πρόκειται ἀγὼν περὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς Γερμανίας καὶ τῆς προτεσταντικῆς ἐκείνης σημαίας. ὑπὲρ ἧς ἐχύθησαν τόσα αἵματα, ἐνταῦθα πρόκειται ἀγὼν περὶ τῶν δύο τούτων μεγάλων συμφερόντων»· ὑπῆρχε δὲ πανταχοῦ, καὶ εἰς τὰς τάξεις ἀκόμη τῶν πολεμίων, μεγάλη μυστικὴ ὁμάς, εὐχομένη αὐτῷ, ὡς προμάχῳ τῶν συμφερόντων τούτων, τὴν νίκην.

Εἶναι ἀληθές ὅτι τὸν ὅρον τοῦτον πρέπει νὰ ἀπογυμνώσωμεν πάσης ἀμέσου ἐκκλησιαστικῆς ἢ θρησκευτικῆς σημασίας, προκειμένου νὰ καταστήσωμεν αὐτὸν ἐφαρμόσιμον εἰς τὴν περίστασιν ταύτην.

Ἡ θρησκεία, ἥ ὅ,τι δὴποτε νῦν ἐκλαμβάνεται παρὰ τοῖς ἀνθρώποις ἀντὶ θρησκείας, κατεῖχε μεγάλην θέσιν ἐν τοῖς καθ' ἑκάστα καὶ παρὰ πολλοῖς, ὡς πάντοτε συμβαίνει ἐπὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων· — γνησία εὐσέβεια, εὐγενὴς εἰς Θεὸν πεποίθησις, κα ἀλόγιστον μῖσος κατὰ αἵρετικῶν. Ἀλλὰ πόλεμος θρησκευτικὸς δὲν ἦτο πλέον ὁ προκειμένος. Ἐπρόκειτο κυρίως περὶ τῆς πολιτείας, τὸ δὲ ἀληθές εἶναι, ὅτι ὁ ἡγεμὼν οὗτος καὶ οὗτος ὁ λαὸς κατέκτησαν τελείως τὴν πολιτείαν των — τὴν πατρίδα των ὑπὸ πολιτικὴν σημασίαν — ὑπερασπίσαντες αὐτὴν τσοῦτον ἥρωϊκῶς.

Ἐν τσοῦτῳ ὑπὲρ ἐλευθερίας δὲν ἐπολέμουν μόνον ἐν Πρωσίᾳ·

— πανταχοῦ ἡ τάσις τῶν πνευμάτων εἶχε τὴν αὐτὴν διεύθυνσιν τὸ δὲ κύριον πρόγραμμα, ἡ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον μετ' ἐπιγνώσεως τάσις τῶν χρόνων κατηυθύνετο πρὸς τὴν ἐλευθερίαν ταύτην, ἥτις ἦτο πρῶτιστα καὶ κατ' ἀνάγκην ἀπελευθέρωσις ἀπὸ τῶν ἐκκλησιαστικῶν δεσμῶν, τῶν θρησκευτικῶν προλήψεων, ἦτο Aufklärung [Φωτισμός, Φωτιστική, Φῶτα] κατὰ τὴν λέξιν τῆς ἐποχῆς.

Τῆς ἐργασίας ταύτης τῶν φώτων καὶ τῆς προόδου μετέσχον ἐν διαφόρῳ μὲν μέτρῳ πάντες ὁμῶς οἱ λαοὶ τῆς Εὐρώπης, οὐδεὶς, πλὴν ὅπως δῆποτε τῆς Τουρκίας, καθυστέρησεν ὀλοτελῶς, τοῦτο δὲ καθιστᾷ τὴν σπουδὴν τῶν τεσσαράκοντα ἢ πεντήκοντα ἐτῶν καὶ ἰδίως τοὺς χρόνους τοὺς μετὰ τὸν Ἑπταετῆ πόλεμον μέχρι τοῦ ἔτους 1789 ἰδιαζόντως τερπνὴν καὶ γόνιμον.

Ἀναγκαίως δὲ μετὰ τῆς ἐργασίας ταύτης τῆς προόδου συνδέονται καὶ τὰ περὶ δυνάμεως καὶ ἐξουσίας, περὶ ἐδαφικῆς κτήσεως καὶ κυριαρχίας ἐπὶ λαῶν ζητήματα, ἡ περὶ τοῦ ἐνός δὲ πραγματεία δὲν δύναται νὰ χωρισθῇ τῆς περὶ τῶν ἄλλων· διὸ ἐξετάζομεν τὰ καθ' ἕκαστα κράτη τῆς Εὐρώπης ἀπὸ τῆς διπλῆς ταύτης ἀπόψεως, καὶ ἀφιερῶμεν ἔπειτα εἰς ἓν ἐντελῶς νέον, εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς χειραφετήσεως τῆς Ἀμερικῆς ἀπὸ τῆς εὐρωπαϊκῆς κηδεμονίας, ἐν ἔτι ἰδιαιτέρον κεφάλαιον, τὸ ὁποῖον θέλει ὀδηγήσῃ ἡμᾶς εἰς τὰς παρामονὰς νέου αἰῶνος.

Ρωμανικὰ κράτη. (1)

§ 610. Ρωμανικὰ κράτη. Ἰταλία. — Εἶδομεν ὅτι ἡ Μεταρρύθμισις τοῦ δεκάτου ἔκτου αἰῶνος ἀντιπαρῆλθε χωρὶς σχεδὸν ν' ἀφήσῃ οὐδὲν ἴχνος εἰς τὰς κυρίως ρωμανικὰς χώρας, τὴν Ἰταλίαν, τὴν Ἰσπανίαν, τὴν Πορτογαλίαν· αἱ χῶραι αὗται ἔνεκα τοῦ λόγου τούτου, καθὰ καὶ περὶ τήρησαμεν, καθυστέρησαν κατὰ

(1) Σ. Μ. Θὰ ἡδύνατό τις νὰ μεταχειρισθῇ ἀντὶ τοῦ ὅρου ρωμανικὰ τὸν ὅρον λατινικά, ὅστις εἶναι καὶ πλέον εὐχρηστος καὶ εὐληπτος παρ' ἡμῖν. Ἀλλ' ἐμμένομεν εἰς τὸν πρῶτον ἐξ αὐτῶν, ἀφοῦ ἐγένετο χρῆσις αὐτοῦ καὶ ἐν τοῖς ἀνωτέρω.

πολὺ εἰς τὴν πρόοδον, ἤλθε δὲ νῦν ὁ καιρὸς, καθ' ὃν ἡ ἀνάγκη τῶν μεταρρυθμίσεων ἐπιτακτικῶς ἐπεβλήθη εἰς τοὺς κυβερνήτας αὐτῶν.

Κατ' ἀρχὰς συνέβη τοῦτο κατὰ γενικώτερον τρόπον ἐν Νεαπόλει διὰ τοῦ πρώτου ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Βουρβόνων βασιλέως, τοῦ Καρόλου τοῦ Γ'., ὅστις ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον τοῦτον ἐν ἔτει 1735, εὗρε δὲ ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Βερνάρδου Τανούτση, Τοσκανοῦ τὴν καταγωγὴν, ὅστις ἐγεννήθη ἐν ἔτει 1698 ἤτο δὲ καθηγητὴς τοῦ δημοσίου δικαίου ἐν Πίσσᾳ, ὅτε ὁ Κάρολος ἐγνώρισεν αὐτόν, τὸν κατάλληλον ἄνδρα διὰ τὴν ἀπραιήτητον ταύτην μεταρρυθμιστικὴν ἐργασίαν.

Ἦρξάτο δὲ τοῦ ἀγῶνος ἰπὸ τῶν δύο θεμελιωδῶν κεικῶν, τῶν παρακωλύοντων τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ οἰκονομικοῦ βίου τῆς χώρας, τῶν προνομίων τῆς ἀριστοκρατίας καὶ τῆς πληθώρας τοῦ κλήρου. Εἰς τὸ τεράστιον ποσὸν 112,000 ὑπέλογίζοντο οἱ κληρικοὶ ἐν τῷ κράτει τούτῳ, καὶ ἐκ τῶν 112 τούτων χιλιάδων 16,000 ὑπῆρχον μόνον ἐν τῇ πόλει τῆς Νεαπόλεως κατ' ἀναλογίαν 28 ἐπὶ 1,000 ψυχῶν· τὰ κτήματα αὐτῶν ἦσαν ἐλεύθερα φορολογίας, ἐπὶ τῶν προσώπων δὲ αὐτῶν οὐκ ἐξετείνετο ἡ δικαιοδοσία τῶν κοσμικῶν δικαστῶν.

Ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ ὑπουργὸς ἐζήτησαν παρὰ τοῦ πάπα τὰς μᾶλλον ἀπαραιτήτους τῶν παραχωρήσεων καὶ προέβησαν εἰς τὰς ἐνεργείας των, χωρὶς νὰ παρεμποδισθῶν ὑπὸ ἀντιρρήσεων ἐκ τοῦ μέρους τούτου. Εἰσῆχθη δικαιοτέρα φορολογία, αἱ ἐκ τῶν φόρων πρόσδοι ἐτριπλασιάσθησαν καὶ ὁ λαὸς ἐν τοσούτῳ ἀνεκουφίσθη, ἡ χειροτονία ἱερέων περὶωρίσθη καὶ ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν κατεβιβάσθη εἰς ἀναλογίαν ὀλιγώτερον τεραστίαν, εἰς δέκα ἐπὶ χιλίων λαϊκῶν.

§ 611. Ἡ Πορτογαλλία.—Ἐν ἔτει 1759 ἀπέθανεν ὁ Φερδινάνδος Σ' τῆς Ισπανίας, καὶ ὁ Κάρολος τῆς Νεαπόλεως, ὁ ἑτεροθαλὴς ἀδελφὸς αὐτοῦ, διεδέχθη αὐτόν ἐν τῇ βασιλείᾳ τῆς μεγάλαι-τέρας χώρας, ἐνῷ τὸ στέμμα τῶν δύο Σικελιῶν (1) περιῆλθεν εἰς τὸν τρίτον υἱόν του, τὸν Φερδινάνδον.

 Ἐντυχῆθα, ἐν Ἰσπανίᾳ, τὸ μεταρρυθμιστικὸν ἔργον διευκολύνθη

(1) Σ. Μ. Αὐτὸ τοῦτο δηλαδὴ τὸ στέμμα τῆς Νεαπόλεως.

καὶ ἐδυσχεράνη αὐτῇ συγχρόνως ἐκ τῶν συμβαινόντων ἐν τῇ ὁμόρφῳ χώρᾳ τῆς Πορτογαλλίας ἀπὸ τοῦ ἔτους 1750.

Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο εἶχε διαδεχθῇ αὐτόθι τὸν Ἰωάννην Ε' ὁ τοῦ-
του υἱὸς Ἰωσήφ Α' (1750—1777), ἐπραξε δὲ ἅμα τῇ εἰς τὴν
ἀρχὴν ἀνόδῳ τοῦ ἔργου ὠφελιμώτατον, προσλαβὼν τὸν πρῶτον ἐν
Λονδίνῳ πρεσβευτὴν τοῦ Σεβαστιανόν Ἰοσὲ Καρβάλον, μαρκήσιον
Πομβάλ, ὑπουργὸν τῶν Ἐξωτερικῶν.

Ὁ Πομβάλ διὰ τῶν σπουδῶν καὶ τῆς πείρας τοῦ εἶχε γίνεαι πο-
λυμαθέστατος, ὑπερτέρει δὲ καὶ διὰ τῶν ἐμφύτων προσόντων τοῦ τοῦς
περὶ αὐτὸν, οὕτως ὥστε πάραυτα ἀνέλαβεν αὐτὸς τὴν διεύθυνσιν ἐν γέ-
νει τῶν τῆς πολιτείας πραγμάτων. Εἰσέφερε τὰ φῶτα καὶ τὴν φρόνησιν
τὰ τόσον ἀναγκαῖα εἰς τὴν δημοσίαν ὑπηρεσίαν τῆς πολιτείας ταύτης, ἐν
ᾗ ἀπὸ γενεῶν ἐφέροντο τὰ πράγματα εἰκῇ καὶ ὧ· ἔτυχε, σθεναρὰν θέ-
λησιν καὶ ἔκτακτον δύναμιν ἐργατικότητος, ραγδαίως δὲ, πρὶν ἢ καὶ
ἀντιληφθῶσιν ἀκόμη οἱ συμπράττοντες μετ' αὐτοῦ, εἶχεν εἰσαγάγει
εἰς τὴν παραλελυμένην δημοσίαν διοίκησιν τὴν ἀπαραιτήτως ἀπαιτου-
μένην τάξιν.

Ἀπὸ τῆς Ἱερᾶς Ἐξετάσεως ἀφηρέθη τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκδίδειν ἀνε-
κλήτως ἀποφάσεις καὶ ἐδόθη τέλος εἰς τὰ Audos da Fe, ἡ χειροδικία τῆς
ἀριστοκρατίας ἐχαλιναγωγήθη, εἰσήχθη ἀστυνομία ἄγρυπνος, τὰ οἰκο-
νομικὰ ἐτακτοποιήθησαν, τεθέντος τέρματος εἰς τὰς σπατάλας τῆς αὐ-
λῆς, διωργανώθη τακτικῶς πληρονόμενον προσωπικὸν ἐπὶ τῆς εἰσπρά-
ξεως τῶν φόρων, καὶ συγχρόνως ἐπεθαρρύνθη ὁ βιοποριστικὸς ζήλος
διὰ τῶν ὀραστικῶν μέσων τοῦ αἵωνος.

Ἐδοκιμάσθη δὲ ὁ ἀκαταπόνητος ὑπουργὸς τὴν 1ην Νοεμβρίου τοῦ
1755, ὅποτε ἐμάστισε τὴν Λισσαβῶνα ὁ φοβερὸς ἐκεῖνος σεισμός,
ὅστις ἐγένετο ὁ μῦθος τοῦ αἵωνος, θάψας ἐντὸς ὀλίγων λεπτῶν χιλιά-
δας ὑπὸ τὰ εῖρεπια τῶν οἰκιῶν, τῶν ναῶν, τῶν παλατίων καὶ παραδώσας
τοὺς λοιποὺς τῶν κατοίκων ἔρμαια πασῶν τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἐξαπολυ-
θισῶν δυνάμεων τοῦ ἑλέθρου, εἰς τὰς πλημμύρας τοῦ Τάγου, εἰς τὰς
πυρκαϊάς, εἰς τὴν βίαν τῶν δραπετευσάντων καταδίκων.

Ἐν τῇ γενικῇ ταραχῇ ἐτήρησεν ὁ Πομβάλ τὴν ἀταραξίαν τοῦ πνεύ-
ματός του, καὶ κατὰ τοῦ χάους ἀντέταξε τὴν διαύγειαν ἀταράχου ἀρ-
χηγίας, τὴν πανταχοῦ παρουσίαν τῆς αὐτοπροσώπου ἐνεργείας του·
ταχέως δὲ ἀνηγέρθη ἐκ τῶν ἐρειπίων νέα καὶ ὠραία Λισσαβῶν.

§ 612. Ὁ Πομβάλ καὶ οἱ Ἰησουΐται. — Κατεπολέμησε δὲ τὴν αἰφνιδίαν ταύτην θεομηνίαν ὡς καὶ τὸς οἰκονομικὰς ζημίας, αἵτινες εἶχον ἀνοίξει βαθείας πληγὰς ἐν τῇ κοινωνίᾳ, διὰ τῶν δυνάμεων καὶ τῶν μέσων ἅτινα παρέχει νοῦς πεφωτισμένος, καταλαμπρυνόμενος ὑπὸ τῆς σπουδῆς καὶ τῆς ἐπιστήμης, ὁ ἀγὼν δὲ οὗτος ταχέως καὶ ἀναγκαιῶς ἔμελλε νὰ στραφῇ κατὰ τοῦ κλήρου καὶ μάλιστα κατὰ τῶν Ἰησουΐτῶν, πρὸς οὓς ἡ νέα αὕτη πολιτικὴ τέχνη εἶχεν ἔλθει ἤδη, ὡς ἐμνημενεύσαμεν, εἰς σύγκρουσιν ἐν Ἀμερικῇ.

Δὲν παρημέλησαν βεβαίως οἱ Ἰησουΐται νὰ παραστήσωσι κατὰ τὸ σύστημά των τὸν φοβερὸν σεισμὸν ὡς ποινὴν τοῦ Θεοῦ διὰ τὰς ἀνομίας τοῦ ὑπουργοῦ κατὰ τοῦ τάγματός των· ἀλλ' ὁ Πομβάλ ἦτο ἀντάξιος αὐτῶν : τὴν 16 Σεπτεμβρίου τοῦ 1757 ἐκαθάρισεν ἀπ' αὐτῶν κατὰ πρῶτον τὴν αὐλήν, ἐζητήθη δὲ ἔπειτα ἐκ Ρώμης ἀναμόρφωσίς τις τοῦ τάγματος, ἣτις καὶ διετάχθη ἐκεῖθεν, ἀλλὰ κατὰ τὸ ρωμαϊκὸν σύστημα μετὰ μυστικῶν ἀντιδιαταγῶν.

Μετὰ θράσους δὲ ἀνήγειρε καὶ αὐθις τὸ τάγμα τὴν κεφαλὴν, ὅτε ἡ ἱερὰ σύνοδος (Konklave) τοῦ 1758 ἀνεβίβασεν εἰς τὴν παπικὴν ἑδρὰν ἄνδρα καλῶς διακείμενον πρὸς αὐτοὺς, Κλημέντα τὸν ΙΓ'.

Δολοφονικὴ ὁμῶς ἀπόπειρα κατὰ τοῦ βασιλέως παρέσχεν εἰς τὸν Πομβάλ τὴν εὐκαιρίαν, ἵνα καταφέρῃ, ἐκμεταλλευόμενος τὸν φόβον τοῦ μονάρχου τούτου, θανάσιμα πλήγματα κατὰ τῆς ἐταιρίας. Ἐφηρμόσθησαν δὲ κατ' αὐτῶν αἱ προσδιάζουσαι αὐτοῖς μέθοδοι, προσεβλήθησαν εἰς τὰ τρωτὰ των σημεῖα, τὰ ὅποια παρείχον δι' ἀναμίξεως εἰς ἐμπορικὰς ὑποθέσεις, συνεπληροῦντο δὲ αἱ δεδικαιολογημένοι ἐνοχοποιήσεις δι' ἐπιβαρυντικῶν διαδόσεων, καὶ κατεστέλλετο ἡ ἀντίρρησης καὶ ἀντίστασις τῶν διὰ ραγδαίας χρήσεως τῆς βίας.

Τὸν Σεπτέμβριον εἰσέχθησαν βία 113 Ἰησουΐται ἐπὶ πλοίου, καὶ μετὰ μακρὸν πλοῦν ἐγένετο ἡ ἀποβίβασις αὐτῶν εἰς Σιβιταθέκίαν· ἐντὸς ὀλίγου ἐγένετο δευτέρα καὶ τρίτη μεταφορά. Τὸ δὲ ἐπόμενον ἔτος παρόμοιαι μεταφοραί ἐγένοντο ἐκ τῶν ἀποικιῶν.

Τὰ καθ' ἕκαστα τῆς ἐνεργείας ταύτης κινουσι τὴν ἀγανάκτησιν· περὶ δικαιοσύνης ἢ ἔστω καὶ ἀπλῆς δικαστικῆς ἀποφάσεως οὐδεὶς λό-

γος. Κατὰ τοῦ τάγματος ἐγίνετο χρήσις τοῦ μέτρου τὸ ὅποιον αὐτὸ τοῦτο εἶχεν ἐπινοήσει· τὸ ἄτομον ἤξεζε παρ' αὐτοῖς καθ' ὅσον ἐχρησίμευε πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ τάγματος, εἰς τοῦτον δὲ τὸν σκοπὸν τοῦ τάγματος ἐθυσιάζοντο ἀνενδοιάστως πανταχοῦ ἡ εὐτυχία τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ἡσυχία τῆς πολιτείας, δικαιοσύνη καὶ χριστιανισμός· — μετὰ τῆς αὐτῆς ἀδιαφορίας, ἄνευ φειδοῦς γήρατος ἢ ἀξίας, ἄνευ εὐσπλαγγνίας ἐνήργησε νῦν ἡ πολιτικὴ ἐξουσία πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῶν ἰδιωτικῶν σκοπῶν.

§ 613. Τὸ ἔργον τοῦ Πομβάλ. — Ὁ σκοπὸς ὃν προϋτίθετο ἐνταῦθα ὁ Πομβάλ ἦτο ἡ ἀνύψωσις τοῦ λαοῦ διὰ τῆς διδασκαλίας, τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον πάντως δὲν ἠδύνατο νὰ πραγματοποιήσῃ ἄνευ συντριβῆς τῆς γῶν Ἰησουϊτῶν ἐπιρροῆς· ἀλλ' ἂν ἤθελε ν' ἀπομακρύνῃ διαρκῶς τὴν ἐπιρροὴν ταύτην, ὥφειλε νὰ ἐνεργήσῃ ἐπὶ τοῦ προκειμένου δημιουργικῶς καὶ ζωογονικῶς, τοῦτο δὲ καὶ συνέβη. Μετερρύθμισε καὶ ἀνεζωογόνησε τὸ ἐκπαιδευτικὸν σύστημα καθ' ὅλην τὴν Πορτογαλίαν, ἐπέστεψε δὲ τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο διὰ τῆς ἀναμορφώσεως τοῦ πανεπιστημίου τῆς Κοϊμβρας.

Εἶναι ἀληθές ὅτι κατεδείχθη ἐνταῦθα ὅλη ἡ ἀδυναμία τῆς ἐπιβλητικῆς ταύτης εἰς τὸ εἶδός της καὶ εὐεργετικῆς μεταρρυθμιστικῆς δράσεως. Ἐν Γερμανίᾳ καὶ εἰς τὰ γερμανογενῆ κράτη ἐδόθη διὰ τῆς Μεταρρυθμίσεως τοῦ δεκάτου ἔκτου αἰῶνος ζωηρὰ ὠθησις πρὸς ἐπιστημονικὰ ἐρεῦνας, — ἡ μᾶλλον ἑκατομμύρια σπερμάτων τοιαύτης ἐρεῦνης κατετέθησαν εἰς τὸ ἔδαφος τοῦ βίου τοῦ λαοῦ.

Ἐνταῦθα, ἐν τῇ γερμανικῇ κόσμῳ, αὐτὸς ὁ λαὸς καθ' ὅλα τὰ στρώματά του, καθ' ὅλας τὰς τάξεις του, ἔβαινε πρὸς τὰ ἐμπρὸς καὶ δὲν ἐπετρέπετο οὐδεμία πνευματικὴ ἀδράνεια· ἀλλ' ἐπὶ τοῦ ρωμανικοῦ ἐδάφους ὀλίγα τινὰ ὑπῆρχον πεφωτισμένα ἄτομα, ἅτινα ἐκ τῶν ἄνω μετερρρυθμιζόν καὶ ἐμόρφονον· καὶ ἔπραττον μὲν τοῦτο πρὸς ἀθάνατον δόξαν των καὶ οὐχὶ ἄνευ ἀποτελεσμάτων, δὲν ἠδύνατο ὁμως νὰ φθάσωσι τὰ προπορευόμενα ἀρκτικὰ ἔθνη.

Μεγαλοπρεπεστάτη παραμένει ἡ προσπάθεια τοῦ Πομβάλ, ὅπως ἀνακαινίσῃ τὸ μικρὸν τοῦτο κράτος τριῶν ἑκατομμυρίων ἴσως ψυχῶν καὶ καταστήσῃ αὐτὸ ἀληθῶς ἀνεξάρτητον. Κατῳρῶσε δὲ τοῦτο, ἀπέναντι τῶν Ἀγγλων, χωρὶς νὰ διαταράξῃ διὰ τούτου τὴν παλαιὰν καὶ ἀναγκαίαν συμμαχίαν πρὸς τὸ ἰσχυρὸν κράτος, ἀπέ-

ναντι δὲ τῶν βουρβονικῶν αὐλῶν, αἵτινες, δυνάμει τοῦ οἰκογενειακοῦ συμφώνου των, ἡνωμένοι προέβαλον ἐν ἔτει 1762 εἰς τὴν Πορτογαλίαν τὴν ἀπαίτησιν συνάψεως συμμαχίας καὶ ἐπιμαχίας κατὰ τῆς Ἀγγλίας, ὑπέστη ἡ μικρὰ χώρα τὴν δοκιμασίαν κατὰ τρόπον ἑνδοξον.

Ὁ ἀκαταπόνητος ὑπουργὸς εἶχε προῖδει τὸν κίνδυνον καὶ ἦτο ἤδη παρεσκευασμένος· ὅτε ἔφθασε τὸ ἀγγλικὸν ἐπικουρικὸν σῶμα ὑπὸ τὸν κόμητα Γουλιέλμον τοῦ Σιαουμβούργου Δίππε, εὗρεν ὁ τελευταῖος οὗτος τὰ μέσα ἀφθονώτατα καὶ ἑτοιμα, ἐξεδίωξεν ἐν βραχείᾳ στρατείᾳ τοὺς μισητοὺς Ἰσπανοὺς ἐκ τῆς χώρας καὶ ὠργάνωσεν ἔπειτα διὰ τὴν πολιτείαν ταύτην λαμπρὸν στρατὸν ἐκ 32,000 ἀνδρῶν, δυνάμενον νὰ ἀσφαλίῃ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς χώρας τοῦλάχιστον ἀπὸ τῆς Ἰσπανίας.

§ 614. Ἡ Ἰσπανία ἐπὶ Καρόλου τοῦ Γ'. — Ἐν Ἰσπανίᾳ τῆς μεταρρυθμιστικῆς δράσεως ἤρξαντο δύο Ἰταλοί, τοὺς ὁποίους ἔφερεν ὁ βασιλεὺς ἐκ Νεαπόλεως, ὁ Σκυιλάρχης καὶ ὁ Γριμάλδης, καὶ αἵτινες ἀναδιωργάνωσαν κατὰ πρῶτον τὴν ἀστυνομίαν, ἧτις περισσότερον παντὸς ἄλλου ἐνταῦθα εἶχεν ἀνάγκην βελτιώσεως.

Καὶ ἐνταῦθα δὲ ἡ μεταρρυθμιστικὴ κίνησις ἔλαβε τροπὴν κατὰ τῶν Ἰησουϊτῶν οἵαν δὲν ἐφαντάζετο ὁ βασιλεὺς.

Διαταγὴ ἀστυνομικὴ, καθ' ἑαυτὴν ἀσήμαντος, ἀπαγορεύουσα εἰδῆ τινὰ πύλων καὶ ἐπενδυτῶν, προσεκάλεσε τὸν Μάρτιον τοῦ 1766 ἐν Μαδρίτῃ φοβεράν ἐπανάστασιν, ἀναγκάσαν τὸν βασιλέα ν' ἀπολύσῃ τὸν Σκυιλάρχην· ἀλλ' ὅσῳ μᾶλλον ἐπέμεινεν ὁ Κάρολος, τοῦ ὁποίου ἡ φιλοτιμία ὡς κυριάρχου βαρέως εἶχε τρωθῇ, εἰς τὸ τοῦτου σύστημα, ἐκάλεσε δὲ εἰς ἐφαρμογὴν αὐτοῦ Ἀραγώνιον τινα μεγιστᾶνα, τὸν κόμητα Ἀράνδαν.

Οὗτος περιεστοιχίσθη ὑπὸ τινων διαπρεπῶν νομομαθῶν, τοῦ Φεγουέρχ, τοῦ Καμποράνη, τοῦ Μονίνου, καὶ ἐπειδὴ προέκυψεν ἡ ἐφαίνετο προκύπτων, ὅτι ἰησουϊτικαὶ ἐπιρροαὶ συνετέλεσαν εἰς τὴν ἐπανάστασιν, ἐστράφη ἡ κυβέρνησις, ἧτις ἠδύνατο νὰ ἐπωφεληθῇ τὴν πείραν τῶν ἐν Πορτογαλίᾳ συμβάντων, ἐναντίον τοῦ τάγματός τῶν Ἰησουϊτῶν.

Ἄνευ συνεννοήσεώς τινος ἡ διαπραγματεύσεως μετὰ τοῦ πάπα,

ἐν πλήρει μυστικότητι ἐξαπεστάλησαν αἱ καλῶς ἐσφριγισμένα: διαταγαί: αἱ διαταγαί αὗται ἠνοίχθησαν τὴν 2 Ἀπριλίου πανταχοῦ τῆς Ἰσπανίας καὶ τῶν ἀποικιῶν: ἐντὸς εἴκοσι τεσσάρων ὥρῶν ἔπρεπε νὰ συλληφθῶσι πανταχοῦ τὰ μέλη τοῦ τάγματος καὶ νὰ παραδοθῶσιν εἰς ὠρισμένους λιμένας πρὸς ἐπιβίθασιν.

Τραχυτέρα σχεδὸν ἀκόμη ὑπῆρξεν ἐνταῦθα ἡ ἐιέργεια ἢ ἐν Πορτογαλίᾳ, ὁ ἀριθμὸς τοῦλάχιστον τῶν κακοποιηθέντων ἦτο μεγαλειότερος, ὡς ἐπίσης μεγαλειτέρα καὶ ἡ ἐνδεια τῶν μέσων ὑπερχοπίσεως τῶν διωκομένων· βαναυσότατα ἀπεβιβάσθησαν οἱ συλληφθέντες Ἰησουῖται εἰς τὰς ἀκτὰς τοῦ παπικοῦ κράτους, ἀφοῦ εἶχον ἤδη ὑποστῆ τὰ πάνδεινα ἐκ τῶν παθημάτων καὶ στερήσεων τοῦ πλοῦ.

Ὀλόκληρος στόλος, 6,000, ἄνθρωποι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἄνδρες πρὸςβηκότες τὴν ἡλικίαν, προῆλθον ἐξ Ἰσπανίας, καὶ ἐκ τῶν ἄλλων δὲ βουρβονικῶν χωρῶν, ἐκ Νεαπόλεως καὶ ἐκ Πάρμας, τῆς μὲν ὑπὸ τὸν Φερδινάνδον τὸν Δ', τῆς δὲ ὑπὸ τὸν δοῦκ Φερδινάνδον τὸν Α'. ἐδιώχθησαν οἱ Ἰησουῖται εἰς τὸ ἐκκλησιαστικὸν κράτος.

§ 613. Ἡ βούλα. Dominus ac redemptor noster. — Κατὰ τοῦ τελευταίου τούτου ἡγεμόνος ἐτόλμησεν ὁ Κλήμης ΙΓ'. νὰ ὑψώσῃ τὸν ἐκκλησιαστικὸν βραχίονα: ἐπικαλούμενος τὴν κατὰ τῶν αἰρετικῶν ἐκείνην βούλαν in coena Domini, ἠπειλήσεν αὐτὸν δι' ἀφορισμοῦ. Ἀλλ' ἐνταῦθα προσέκοψε κατὰ φάλαγγος τῆς ἡγεμονικῆς ἀπολυταρχίας, κατὰ τῶν τριῶν βουρβονικῶν αὐλῶν, αἵτινες δὲν ἄφινον ἀβοήθητον τὸν ἡγεμόνα τὸν φέροντα τὸ ὄνομά των. Καὶ τὸν Λουδοβίκον δὲ τὸν ΙΕ'. ἠδυνήθη ὁ Σουαζέλ νὰ διαθέσῃ κατὰ τοῦ πάπα, ἐκμεταλλευόμενος τὴν ἀδυναμίαν του ταύτην, τὴν βουρβονικὴν του ἑπαρσιν.

Προέβησαν δὲ οἱ Βουρβονίδαι ἡγεμόνες ἀπὸ τῶν ἐντόνων παρκοστάσεων εἰς μέτρα ἐκθιαστικά: ἡ Ἀθινιὸν καὶ ἡ Βεναισὲν κατελήφθησαν ὑπὸ τῶν Γάλλων, τὸ Βενεθέντον καὶ τὸ Ποντεκόρβον ὑπὸ τῶν Νεαπολιτανῶν· ἠπειλήθη δὲ ὁ πάπας καὶ δι' ἐπιθέσεως κατ' αὐτῆς τῆς Ρώμης.

Ὑπὸ τὰς δυσχερεῖς ταύτας περιστάσεις ἀπέθανεν ὁ ὀγδοήκοντα καὶ διετῆς πάπας. Ὁ διάδοχος αὐτοῦ Λαυρέντιος Γαγγανέλλης, Κ λ ή μ η ς ΙΔ'. ἐδυστρόπει ἐπὶ τινα ἔτι χρόνον, ἀλλὰ τέλος ἔπρεπε νὰ γίνῃ ὅ,τι ἀπῆτουν αἱ καθολικαὶ αὐλαί: τὴν 21 Ἰουλίου τοῦ 1773

ὑπέγραψεν ὁ Κλήμης τὴν βούλαν Dominus ac redemptor noster δι' ἧς ἀμετὰ ὥριμον σκέψιν, ἐν πλήρει συνειδήσει καὶ ἐννάμει τῆς ἀποστολικῆς ἐξουσίας» διέλυσε τὴν ἑταιρίαν τοῦ Ἰησοῦ.

Κατὰ τὸ ἐπόμενον ἤδη ἔτος, τὴν 22 Σεπτεμβρίου 1774, ἀπέθανεν ὁ πάπας οὗτος : ὁ θάνατος δὲ οὗτος ἐχειροτέρευσε μόνον τὴν θέσιν τῆς διαλυθείσης ἑταιρίας ἐν τῇ κοινῇ γνώμῃ ἣτις ἀσυλλογίστως ἀπέδιδεν αὐτὸν εἰς τούτους.

§ 617. Τέλος τοῦ Πομβάλ.— Ἡ νίκη αὕτη κατὰ τῶν Ἰησοῦιτῶν, οἵτινες δὲν εὗρισκον τότε πλέον οὐδαμῶς ἀσφαλὲς ἔδαφος, εἰ μὴ εἰς τὴν αἵρετικὴν Πρωσίαν καὶ τὴν σχισματικὴν Ρωσίαν, δὲν εἶχε διὰ τὴν Πορτογαλίαν, Ἰσπανίαν καὶ τὰ ἰταλικά κράτη τὴν σημασίαν μονίμου ἐπιτυχίας φιλελευθέρου καὶ προοδευτικῆς τάσεως.

Μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ βασιλέως Ἰωσήφ (Φεβρουάριον τοῦ 1771) ὁ Πομβάλ ἐκράτησε τὴν θέσιν του. Ἀλλὰ ἐπὶ τῆς διαδόχου βσιλίσσης, τῆς θυγατρὸς τοῦ Ἰωσήφ Μαρίας, προσέβαλε μετὰ θάρρους ἡ ἀντίδρασις : θύελλα παρὰ πόνων ἐξηγέρθη κατὰ τοῦ ἀνδρός, ὅστις διὰ παντὸς σωτηρίου μέτρου—πολλῷ περισσότερον ἢ διὰ σφαλεροῦ τυχόν τινος εἶχε δημιουργήσει ἑαυτῷ πολλοὺς ἐχθροὺς, δὲν ἔλειψαν δὲ, ὡς συνήθως, καὶ οἱ δικασταί, οἵτινες, λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν τὴν μεταβολὴν τῶν περιστάσεων, κατεδίκασαν τὸν ὀγδοήκοντα καὶ διετὴ πολιτικὸν ὡς προδότην τῆς πατρίδος· ἡ δὲ βασίλισσα ἠρέεσθη νὰ ἐξορίσῃ αὐτὸν εἰς τὰ κτήματά του. Μετὰ ἐν ἔτις (1781) ὁ Πομβάλ ἀπέθανε.

Καὶ ὁ Ἀράνδας δὲ εἶχε πέσει ἤδη ἐν ἔτει 1775, καὶ εἶναι γεγοῆος χαρακτηριστικὸν ἡ ἀφορμὴ τῆς πτώσεώς του. Ὑπάλληλός τις τοῦ Ἀράνδα, Ὁλαβίδες τὸ ὄνομα, ὡς δικικτης τῆς Ἀνδαλουσίας, συνέλαβε τὴν ἰδέαν νὰ ἐποικίσῃ τὴν Σέρραν Μορέναν δι' ἀποίκων μακρόθεν προσερχομένων, ὡς εἶχον πράξει ὁ Φρειδερίκος Γουλιέλμος καὶ ὁ Φρειδερίκος Β' τῆς Πρωσίας, τόσον δὲ ὀλίγον ἐγνώριζε τὸν τόπον τοῦτον, ὥστε ὑπεσχέθη εἰς τοὺς ἀποίκους—εἶχαν δὲ προσέλθει πρὸς τοῖς καθολικοῖς καὶ Γερμανοὶ προτεστάνται—ἐλευθέραν ἄσκησιν τῆς θρησκείας. Ἀλλὰ τοῦτο ἦτο ἀφόρητον ἐνταῦθα. Οὐδὲν δὲ εὐκολώτερον κατόπιν τοιαύτης διακηρύξεώς του εἰ μὴ νὰ παρασταθῇ ὡς ἐλευθερέφρων καὶ ἐπικίνδυνος αἵρετικός· παρεδόθη λοιπὸν εἰς τὴν Ἱερὰν Ἐξέτασιν, κατεδικάσθη καὶ ἐνεκλείσθη εἰς μο-

ναστήριον, ἐξ οὗ ἡτύχησε μετ' οὐ πολὺ νὰ δραπετεύσῃ κατ' εὐχὴν.

§ 617. Ἡ Γαλλία. — Ἄλλην σημασίαν εἶχεν ἡ καταδίκαις τῶν Ἰησουϊτῶν ἐν Γαλλίᾳ. Ἐνταῦθα ἡ κατ' αὐτῶν ἐκστρατεία ἦτο εἰς τῶν κρίκων τῆς ἀλύσεως τῶν γεγονότων τὰ ὅποια ἐξώθουν εἰς μεγάλην πολιτικὴν καὶ κοινωνικὴν μεταβολήν.

Μέλη τινὰ τοῦ τάγματος τῶν Ἰησουϊτῶν εἶχον ἐπιδοθῇ ἐν Γαλλίᾳ εἰς μεγάλας χρηματιστικὰς καὶ ἐμπορικὰς ἐπιχειρήσεις, κατὰ τὴν πτώχευσιν δὲ ἐνός τοιοῦτου οἴκου οἱ πιστῶται ἠθέλησαν νὰ πληρωθῶσιν ἐκ τῶν ἐν Γαλλίᾳ κειμένων κτημάτων τοῦ τάγματος, ἀπρόστέργοντες νὰ ἱκανοποιηθῶσι διὰ τῶν ἱερῶν λειτουργιῶν τὰς ὁποίας οἱ Ἰησουῖται προσεφέροντο νὰ τελέσωσιν εἰς παρηγορίαν των.

Τὸ παρλαμέντον τῶν Παρισίων κατεδίκασε τὸ τάγμα, 1761, ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ δὲ ταύτῃ ἐγένετο θέμα συζητήσεως ἡ ἐν γένει δρᾶσις αὐτοῦ. Οἱ ἀρχαῖοι τῶν Ἰησουϊτῶν ἐχθροί, οἱ Ἰανσενισταί, ἦσαν ἰσχυροὶ ἐν Γαλλίᾳ· ἀπόφασίς τις τοῦ παρλαμέντου κατεδίκαζε τὴν δρᾶσίν των, χαρακτηρίζουσα ὡς ἄθεον, θανάσιμον κλπ. τὴν διδασκαλίαν των καὶ ἀπηγόρευσεν εἰς τοὺς ὑπηκόους τοῦ βασιλέως τὴν μετ' αὐτῶν συνάφειαν.

Ἡ κυβέρνησις ἕνεκα τῶν οἰκονομικῶν δυσχερειῶν τῆς, μὴ δυναμένη νὰ ἔλθῃ εἰς διάστασιν πρὸς τὸ παρλαμέντον, δὲν ἐτόλμησεν ἄντιταχθῇ κατὰ τῆς θυέλλης καὶ ἄφησεν εἰς τὰ πράγματα τὴν φυσικὴν πορείαν των· ἐκ νέου δὲ τὸν Αὐγούστου τοῦ 1762 ἐκηρύχθη τὸ τάγμα καταδιωκτέον, ὡς σωματεῖον ἐπικίνδυνον εἰς τὴν πολιτείαν.

Τὸ αἰτιολογικὸν τῆς ἀποφάσεως ἦτο ἐντελῶς ὀρθόν, καίτοι ἡ ἐνέργεια τοῦ παρλαμέντου δὲν ἐστηρίζετο ἐν γένει ἐπὶ τοῦ δικαίου, παρεῖχε δὲ τὴν ἀπόδειξιν τοῦ ὅτι τὰ πράγματα καθίσταντο ἐνταῦθα ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἀναρχικά.

Κατὰ τὰ ἔτη ἐκεῖνα ἐξήσκουν τὴν ἰσχυροτέραν ἐπίδρασίν των καὶ οἱ δύο συγγραφεῖς, οἵτινες κατὰ τὴν χρονικὴν ταύτην περίοδον εἶχον τὴν μεγαλειτέραν πάντων τῶν ἄλλων ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς γνώμης καὶ τῶν φρονημάτων τοῦ λαοῦ των : ὁ Βολταῖρος καὶ ὁ Ἰωάννης Ἰάκωβος Ρουσσώ. Ὁ πρῶτος εἶχεν ἀποπερατώσει τὰς περιουδείας του, καὶ ἀπὸ τοῦ 1758, ἀγοράσας κτῆμα ἐν Φερνέϋ, ἐπὶ τῶν μεταξὺ Γαλλίας καὶ τοῦ καντονίου τῆς Γενεύης συνόρων, ἐγκατεστάθη ἐν αὐτῷ.

Ἀποτρόπαιός τις δικαστικός φόνος δι' ἀποφάσεως τοῦ παρλαμέντου τῆς Τολώης, ἐκδοθείσης ὑπὸ τὸ κράτος θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ, καὶ ἀμέσως μετὰ ταῦτα δεύτερον ὅμοιον περιστατικὸν ἐξήγειραν παρὰ τῷ Βολταίρῳ ὅλον τὸ γένσιον καὶ ἔντιμον μῖσός του κατὰ τῆς ἀτιμώσεως καὶ στρεβλώσεως τοῦ θείου ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, μῖσος τὸ ὅποιον ἀπετέλει τὴν ἀρίστην ἀρετὴν του. Διὰ λόγων εὐφραδῶν, ἐνισχυομένων ὑφ' ὅλου τοῦ ἀμέτρου συγγραφικοῦ κύρους του, ἔγραψε κατὰ τοῦ φανατικοῦ πνεύματος, τοῦ ὁποίου θύματα ἔπεσον οἱ δύο καταδικασθέντες : *écrasez l' infame* (1) ἦτο ἡ φράσις, δι' ἧς ἐξεκένωσε τὴν ὀργὴν καὶ ἀγανάκτησίν του κατὰ τοῦ φανατισμοῦ καὶ τοῦ πνεύματος τῆς καταδιώξεως : ὅτι διὰ τῆς λέξεως *infame* ἡννόει ὁ Βολταίρος τὸν χριστιανισμόν, τοῦτο εἶναι ἐκλίθιον ψευδολόγημα, διότι κατὰ τῆς αὐτοῦ ἀνοησίας προεφύλασεν αὐτὸν ὅχι μὲν βεβαίως ἡ εὐσέβεια τὴν ὅποιαν δὲν εἶχεν, ἀλλ' ἡ διαυγής, μεμορφωμένη καὶ πάσης προκαταλήψεως ἐλευθερά διάνοιά του.

Βιθύτερον ὅμως, εὐρύτερον μᾶλλον εἰς τὰ πλήθη τοῦ λαοῦ καὶ ὀλεθριώτερον ἐπέδρασεν ὁ Ρουσώ, τοῦ ὁποίου ἐξεδόθησαν κατὰ τὰ ἔτη ταῦτα τρία τῶν κυριωτέρων ἔργων του, τὸ μυθιστόρημα : Ἡ Νέα Ἑλπίς (1761), τὸ *Contrat social* (2) καὶ ὁ Αἰμίλιος (Emile) ἡ περὶ ἀνατροφῆς (1762).

Θέλουμεν ἐκτιμήσει τὸ συγγραφικόν του ἔργον καὶ τὸν βίον του βραδύτερον ἐν συναφείᾳ πρὸς τὴν μεγάλην ἐπανάστασιν, ἥτις ἤρξατο ἐν ἔτει 1789 : παρ' αὐτῷ συνηνοῦντο πᾶν ὅ,τι δύναται νὰ ἐξασκήσῃ ἐπίδρασιν ἐπὶ ἡμιανεπτυγμένων πνευμάτων, ἐν χρόνῳ ζυμώσεως καὶ ἐν πολιτείᾳ πασχούσῃ ἐκ σοβαρῶν ἀνομιῶν καὶ καταχρήσεων.

Υἱὸς ἐργάτου, αὐξήσας ἐν δημοκρατίᾳ, ἐν τῇ προτεσταντικῇ Γενεύῃ, αὐτοδίδακτος, ἄνευ πρακτικοῦ πνεύματος, ἐξυμνεῖ μετὰ τῆς δυνάμεως ἀνεπιτηδεύτου εὐγλωττίας, πηγαζούσης ἐξ ὑγιῶς ἢ νοσηρᾶς φύσεως, ἀρχέγονόν τινα κατάστασιν τῆς ἀνθρωπότητος, τὴν ὅποιαν πλάττει ἡ φαντασία του : «Τὰ πάντα εἶναι καλὰ ὡς ἐξέρχονται ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ δημιουργοῦ, τὰ πάντα δὲ διαφθείρονται ὑπὸ τὰς χεῖρας τῶν ἀνθρώπων».

(1) Σ. Μ. Συντρίψατε τὸν ἄτιμον.

(2) Σ. Μ. Κοινωνικὸν συμβόλαιον.

Ἐνώπιον τῆς τεραστίως ἐπιπολαίου ταύτης θεωρίας καταποντίζεται πᾶν ὅ,τι ἐγένετο ἐν τῇ ἱστορικῇ πορείᾳ τῆς ἀνθρωπότητος, πᾶν κῦρος, ἐκκλησία, πολιτεία κοινωνία· διότι πάντα ταῦτα ἐκκλίνουσιν ἀπὸ τῆς φύσεως, ὡς τοῦ ἀρχαίου καλοῦ· καὶ ἡ θεωρία αὕτη ἐφώτιζε διὰ τῶν ἀδυσωπῆτων συνεπειῶν τῆς ὡς ἔντονον, ἀκτινοβόλον φῶς, ἐν ἐποχῇ καθ' ἣν τὸ παρὰ φύσιν ἐν πᾶσι τούτοις τοῖς δημιουργήμασι πανταχόθεν προσέβαλλε τὸν ὀφθαλμόν.

Ἡ θεωρία αὕτη ἐδικαιολόγει τοὺς ὁπαδοὺς τῆς εἰς τὴν ἄρνησιν καὶ ἀθέτησιν πάσης ἀρχῆς, καίτοι ὁ Ρουσὼ δὲν παρώτρυνε ποσῶς πρὸς τοῦτο ἀμέσως, ὦν ἀνίκανος ἐν γένει πρὸς ὅ,τι ὀήποτε πρακτικὸν ἔργον. Ἀκριβῶς ὁμως τοῦτο, ἡ ἀφιλοκέρδεια καὶ τὸ ἀνιδιοτελὲς αὐτοῦ, ἐπεβάλλετο ἔτι μᾶλλον· ὅτι δὲ οὐδὲν ἐπεδίωκε διὰ τῶν διδαγμάτων του ὑπὲρ ἑαυτοῦ, τοῦτο καθίστα αὐτὸν ἔτι μᾶλλον προφήτην εἰς τὴν ἐκτίμησιν τοῦ πλήθους.

Δὲν εἶχεν ὁ Ρουσὼ βάθος ψυχῆς, ἐκέκτητο ὁμως τὴν γαλλικὴν ἐθνικὴν ιδιότητα τῆς αἰσθηματικότητος, τοῦτο δὲ πρὸ πάντων προσέδιδεν εἰς τὴν ὁρᾶν του εὐφράδειαν καὶ ἔμφασιν, ὅτι αὐτὸς ὁ ἴδιος ἐπίστευεν εἰς τοὺς λόγους του, — ἂν δύναται νὰ κληθῇ πίστις ἡ τεραστίᾳ μονομέρεια τοῦ πνεύματος, ἥτις δὲν δύναται ἐν γένει νὰ παρακολουθήσῃ ἀλλοτρίας σκέψεις οὐδὲ νὰ ἐξέλθῃ ἐκ τοῦ ἰδίου ἑαυτῆς κύκλου ἐνεργείας.

§ 618. Κυβερνήσις Λουδοβίκου ἀπὸ τοῦ 1763.

Ἡ ἀποκατάστασις τῆς εἰρήνης ἐν ἔτει 1763 ἤνοιξεν ἐλεύθερον τὸ στάδιον μεταρρυθμιστικῆς δράσεως εἰς τὴν Γαλλικὴν Κυβέρνησιν· ἦτο δὲ πράγματι τοιαύτη τις ὁρᾶσις ἐπείγοντως ἀναγκασί· ἀλλ' ἄνευ τοῦ βασιλέως δὲν παρεῖχεν αὕτη οὐδεμίαν ἐλπίδα ἐπιτυχίας, σοβαρὰ δὲ καὶ συναχόλουθος κυβερνητικὴ ὁρᾶσις ἐκ μέρους τοῦ Λουδοβίκου τοῦ ΙΕ'. ἦτο εἴπερ ποτε καὶ ἄλλοτε ἀδύνατος.

Ὁ θάνατος ἤνοιξε κενὰ ἐν τῷ κύκλῳ τῶν περιστοιχιζόντων τὸν βασιλεῖα· τῷ 1764 ἀπέθανεν ἡ δημιουργὸς τῆς γαλλοαυστριακῆς συμμαχίας, ἡ μαρκησία Πομπαδούρ· τῷ 1765 ὁ διάδοχος, τῷ 1768 ἡ ἀξιολύπητος βασίλισσα· ἀλλ' ἡ συνέπεια τούτου ἦτο, ὅτι μετὰ ἓνα μῆνα ἀνεφάνη εἰς τὸν ὀρίζοντα νέα βασιλικὴ ἐταῖρα, ἥτις μεθ' ὅλον τὸ λίαν ὑποπτον παρελθόν τῆς ἐνυμφεύθη χάριν τοῦ προσχήματος μετὰ τινος κόμητος Δουβερρύ.

Τὸ συμβεβηκὸς τοῦτο τοῦ κόσμου τῶν ἐπιφανῶν εὐτελῶν εἶχε τὴν πολιτικὴν του σημασίαν· οἱ ἐχθροὶ τοῦ συστήματος τοῦ Σιουαζέλ κατέφυγον εἰς τὴν νέαν εὐνοουμένην. Ὁ Σιουαζέλ ἀπελύθη τῷ 1770 : οἱ δὲ ἰσχύοντες νῦν ἄνδρες ἦσαν ὁ ἀρχιγραμματεὺς Μωπεοῦ (ἀπὸ τοῦ 1768) καὶ ὁ ἀββᾶς Τερραί (du Terray), γενικὸς ἐλεγκτὴς τῶν οἰκονομικῶν ἀπὸ τοῦ ἔτους 1770.

Ὁ τελευταῖος οὗτος δὲν ἦτο βεβαίως οὔτε καλλίτερος οὔτε χειρότερος ἄλλων· ὑπέδειξε δὲ καὶ αὐτὸς τὴν ἀνάγκην τῶν οἰκονομιῶν.

Ἀλλὰ πῶς ἦτο δυνατόν νὰ γίνωσιν οἰκονομίαι εἰς στιγμήν καθ' ἣν ἡ αὐστρογαλλικὴ συμμαχία, ἡ καταποντίσασα ἤδη τόσα ἑκατομμύρια, — ἡ τελευταία μάλιστα πληρωμὴ τῶν καθυστερουμένων ἐπιχορηγήσεων ἐγένετο μόλις κατὰ τὸ ἔτος 1769 εἰς Βιέννην — ἤνοιγε νέον στάδιον σπατάλης διὰ τοῦ γάμου τῆς θυγατρὸς τῆς Μαρίας Θηρεσίας, τῆς Μαρίας Ἀντωνίας, μετὰ τοῦ νῦν διαδόχου, τοῦ ἐγγόνου τοῦ βασιλέως, — γάμου ὅστις δὲν ἠδύνατο νὰ τελεσθῇ ἄνευ σειρᾶς λαμπρῶν ἐσρτῶν καὶ πανηγύρεων ;

Τὰ τελευταῖα ἔτη Λουδοβίκου τοῦ ΙΕ' διακρίνει μέτρον, τὸ ὁποῖον πάντως θὰ ἠδύνατο ὑπὸ τινα ἔποψιν νὰ ὀνομασθῇ μέγα μεταρρυθμιστικὸν ἔργον : ἡ *κατάργησης τῶν παρλαμένων*.

Τὰ σωματεῖα ταῦτα εἶχον ἐκτραπῇ εἰς μεγάλας ἀξιώσεις ἐπὶ τῆς κυβερνήσεως τοῦ βασιλέως τούτου· εἶχον προβῇ δὲ μέχρι τῆς ἀποφάσεως τοῦ νὰ διοργανώσωσι κοινὴν ἀντιπολίτευσιν καὶ διὰ τῆς ἀναστολῆς τῆς ἀπονομῆς τῆς δικαιοσύνης νὰ ἐπιβάλωσιν εἰς τὴν κυβερνήσιν τὴν θέλησίν των.

Ἀπέναντι τούτων προέβη ὁ ἀρχιγραμματεὺς Μωπεοῦ εἰς τολμηρὸν καὶ καλῶς προπρεσκευασμένον κτύπημα τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1771. Παρὰ τῶν μελῶν τοῦ παρλαμένου τῶν Παρισίων ἐζητήθη μεμονωμένως δῆλωσις, ἂν προὔτιθεντο νὰ ἐπαναλάβωσι τὴν ὑπηρεσίαν των ἢ οὐ : οἱ ἀποφατικῶς ἀπαντήσαντες ἐξωρίσθησαν, — πλεον τῶν 150 μελῶν, — ἐξ ἄλλου δὲ συνεστήθησαν εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ παρλαμένου τῶν Παρισίων ἐξ νέας ἀνώτερα δικαστήρια, καὶ κατηργήθησαν συγχρόνως καταχρήσεις τινές ἐκ τῶν σκανδαλωδεστέρων ὡς καὶ τὸ ὦνητόν των θέσεων.

Ἡ προνομιούχος τάξις ἐξ ἧς ἐστρατολογοῦντο τὰ μέλη τῶν παρ-

λαμέντων ἡγίους σφοδρὰς διαμαρτυρίας· προεκλήθησαν πράξεις βίας· ἀλλ' ὁ Μωπεοῦ ἔθεσε τὸ μέτρον εἰς ἐφαρμογὴν· εἶχε καὶ αὐτὸς τὸ κόμμα του καὶ τοὺς συγγραφεῖς του· πράγματι δὲ διὰ τοῦ μέτρου τούτου ἐγένετο ἡ ἀρχὴ τῆς δημιουργίας νέας Γαλλίας. Τὸ ἔθνος ἐξωκειώθη ταχέως πρὸς τὸν νέον δικαστικὸν ὀργανισμόν, ὡς δὲ ἐπὶ τοῦ προκειμένου οὕτω ἐγένοντο μεταρρυθμίσεις καὶ ἐπὶ πάντων τῶν ἄλλων κλάδων, ὅπου στιβαρὰ χεὶρ καὶ θέλησις ὑγιῆς ἐπελαμβά-
νοντο τῶν πραγμάτων.

Εἰς θεμελιώδης ὁρος πρὸς ἐπιχείρησιν καὶ ἐπιτυχίαν τοιαύτης μεταρρυθμιστικῆς ἐργασίας ἐπραγματοποιήθη ἐντὸς ὀλίγου : ὁ ἐλευθὲρ βασιλεὺς ἐτερωμάτισε τὸν βίον του ἐν Βερσαλλίαις τὸν Μάϊον τοῦ 1774 μετὰ πεντήκοντα καὶ ἑνναετῇ βασιλείᾳ.

§ 619. Λουδοβίκος ὁ ΙΣ'. 1774. — Τὸν θρόνον ἀνέβη νῦν ὁ ἑγγονος αὐτοῦ Λο υ ο δ ο β ῑ κ ο ς ὁ ΙΣ'. , ἄγων τὸ εἰκοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας του.

Ἡ βασιλεία αὐτοῦ χωρίζεται ὑπὸ τοῦ συμβεβηκότος τοῦ 1789 εἰς δύο μέρη, ὧν τὸ δεύτερον ἀνήκει εἰς νέους χρόνους καὶ νέον κόσμον, ἐνῶ τὸ πρῶτον κατατάσσεται εἰς τὸν καταποντισθέντα κόσμον, ἐν οἷς Γάλλοι καλοῦσι διὰ τοῦ ὀνόματος *ancien régime*.

Ὅταν φθάσωμεν εἰς τὸ συμβεβηκός ἐκεῖνο, εἰς τὴν ἐν Βερσαλλίαις ἐναρξιν τῶν συνεδριάσεων τῶν γενικῶν τάξεων κατὰ τὴν 5 Μαΐου τοῦ 1789, τότε θέλομεν ἐπανέλθει εἰς τὸ πρῶτον τοῦτο μέρος τῆς βασιλείας Λουδοβίκου τοῦ ΙΣ'. , περιοριζόμεθα δὲ ἐνταῦθα νὰ σημειώσωμεν διὰ βραχέων ὅ,τι εἶναι ἀναγκαῖον, ὅπως πορασταθῇ ὅπως-δῆποτε πλήρης ἡ εἰκὼν τοῦ εὐρωπαϊκοῦ βίου κατὰ τοὺς χρόνους τούτους διὰ τῆς ἀναγραφῆς τῆς πορείας τῶν πραγμάτων ἐν τῇ μεγάλῃ ταύτῃ καὶ ἐν πολλοῖς ἀκόμη ἡγεμονευούσῃ χώρᾳ.

Ὁ νεαρὸς βασιλεὺς ἐχαιρετίσθη κατὰ τὴν εἰς τὸν θρόνον ἀνοδὸν του χαρμωδῶς, τοῦτο δὲ τόσῳ μᾶλλον ἐδοικαιολογεῖτο ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ἢ καθ' οἷαν δῆποτε ἄλλην ἐπὶ τοῦ θρόνου διαδοχὴν χαρμωδῶς χαιρετίσθεισαν ὑπὸ τῆς ἄφρονος κοινῆς γνώμης, ὅσῳ πράγματι ὁ νέος οὗτος ἐκέκτετο ἐν μεγάλῳ μέτρῳ καλὴν θέλησιν, εὐκρινῇ ἀγάπῃ πρὸς τὸν λαόν του καὶ ἡθικὴν ἀγνότητά· πρόφρων ἱκανοποιήσις τῆς προσβληθείσης αἰδοῦς τοῦ ἔθνους, ὅπερ ἐκέκτετο τότε ἀκόμη τοιοῦτο αἶσθημα, ἦτο ἡ ἀποπομπὴ τῆς τελευταίας τῶν αἰσchrῶν

γυναικῶν, αἵτινες χαρακτηρίζουσι τὴν βασιλείαν τοῦ μᾶλλον ἐξηχρειωμένου τῶν βασιλέων τῆς Γαλλίας.

Ὡς Μέντορά του προσέλαβεν ὁ νεαρὸς Λουδοβίκος ἀρχαῖον αὐλικόν, τὸν κόμητα Μωρεπά (Maurepas), ὅστις προσέφερε τὴν μεγάλην ὑπηρεσίαν τοῦ νὰ προτείνη εἰς τὸν βασιλέα ἄλλον διορισμόν, ἐπιδοκιμασθέντα ὑπὸ πάντων : ἐκάλεσε τὸν διοικητὴν τῆς Λιμόγγης, Ροβέρτον Ἰάκωβον Τυργότον ὡς γενικὸν ἐλεγκτὴν τῶν οἰκονομικῶν, διώρισε δηλαδὴ αὐτὸν εἰς τὴν θέσιν, ἐκ τῆς ὁποίας ἔπρεπε νὰ ἐπιδιωχθῇ ἡ θεραπεία τοῦ κακοῦ ὑφ' οὗ ἔπασχεν ἡ Γαλλία.

Ὁ Τυργότος, γεννηθεὶς ἐν ἔτει 1727, ἦτο ὁπαδὸς τῆς νέας ἐπιστήμης τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας : ἀπὸ τοῦ μεγάλου κράχ τοῦ ἔτους τοῦ Μισισιππὶ καὶ τοῦ Εἰρηνικοῦ Ὁκεανοῦ ὁ κόσμος ἐστράφη καὶ πάλιν εἰς τὴν γεωργίαν καὶ τὴν ἀκίνητον κτῆσιν ὡς τὴν ἀσφαλεστέραν πηγὴν πλούτου· σοβαρὰ καὶ διαρκὴς προσοχὴ ἐδίδετο εἰς τὰ ζητήματα τῆς δημοσιονομίας καὶ τῆς δημοσίας οἰκονομίας· εἰς τὸ σύστημα τοῦ Γούρνεϋ, ὅστις ἐδίδασκεν, ὅτι τὸ ἐμπόριον καὶ ἡ βιομηχανία εἶναι ἡ καλλιτέρα πηγὴ τῆς εὐημερίας τοῦ λαοῦ, ἀντετάσσετο τὸ φυσιοκρατικὸν σύστημα, οὗ ἰδρυτὴς καὶ διδάσκαλος ὑπῆρξεν ὁ Φραγκῖσκος Κεναί (Quesnay), καθ' ὃ μᾶλλον τὰ προϊόντα τῆς γῆς εἶναι ἡ ἀπωτέρα αἰτία τῆς εὐημερίας ταύτης.

Ἀμφότερα ὁμῶς τὰ συστήματα ἀπῆλθουν ὠρισμένας μετarryθμίσεις, τὴν κατόργησιν ὠρισμένων προνομίων, τὴν κατάρριψιν ὠρισμένων περιορισμῶν κατὰ παντὸς μελετητικοῦ καὶ φιλανθρώπου πνεύματος, μεταξὺ δὲ τῶν μελετητικῶν τούτων φίλων τῆς ἀνθρωπότητος εἶχε καταλάβει ἤδη μεγάλην θέσιν καὶ ἀναμφισβήτητον κύρος ὁ Τυργότος.

Ἐκέκτιτο οὗτος πολλὰς γνώσεις, τεραστίαν δύναμιν ἐργατικότητος καὶ ἀγνὴν θέλησιν, ἥτις συνεδυάζετο παρ' αὐτῷ, ὡς καὶ παρὰ πολλοῖς τῶν ἀνδρῶν τῶν προοδευτικῶν τούτων χρόνων, μετὰ εὐγενοῦς καὶ ὑψηλῆς ἐξάρσεως τῆς ψυχῆς, βαθείας πίστεως εἰς τὴν νικηφόρον δύναμιν τοῦ ἀγαθοῦ. Πλὴν δὲ τούτου κατὰ τὴν ἀσκήσιν τῆς ἀρχῆς τοῦ ἐν Λιμόγγῃ, ἔνθα πολλὰ τὰ καλὰ διέπραξεν, ἔμαθε, πῶς θεωρία τις, καὶ ἀκριβῶς τὸ «φυσιοκρατικόν» ἔκείνο «σύστημα», τὸ ὁποῖον καὶ αὐτὸς ἐπρέσβευε, συναρμύζεται πρὸς τὴν ἀλήθειαν τῶν πραγμάτων.

Σιβαρόν σφάλμα διέπραξεν ὁ νεαρὸς βασιλεὺς κατὰ τὸ αὐτὸ

ἔτος, μὴ δυνηθέντος τοῦ Τυργότου νὰ τὸ ἐμποδίσῃ, ἀνασυστήσας τὰ ἀρχαῖα παρλαμένα. Τὰ μέλη αὐτῶν καὶ οἱ ὀπαδοὶ των εἶχον ἐγείρει τόσον πάταγον, ὥστε ὁ Λουδοβίκος εὐκόλως ἠδύνατο πλανώμενος νὰ πιστεύσῃ ὅτι ὁ πάταγος ἐκεῖνος ἦτο τὸ φρόνημα τοῦ λαοῦ του· τὸ μέτρον τοῦτο τῆς ἀνασυστάσεως τῶν παρλαμένων ἦτο κατὰ τὴν γνώμην του ἐπανόρθωσις ἀδικίας.

Τὸ ἀποτέλεσμα ἦτο, ὅτι, ἀφ' οὗ δὲν ἐπανήχθησαν εἰς φῶς καὶ αἱ ἄλλαι ἀρχαῖαι καταχρήσεις, τὰ παρλαμένα καὶ οἱ πελάται αὐτῶν δὲν ἔμειναν εὐχαριστημένοι, ἐξ ἄλλου δὲ ἐγένοντο ἐχθροὶ τῆς κυβερνήσεως καὶ οἱ ἄνδρες οἱ ἀναπληρώσαντες ἐν τῇ μεταξὺ τὰ παρλαμένα.

Ἐν τοσοῦτῳ εἶχεν ὁ Τυργότος ἔτη τινὰ πρὸς μεταρρυθμιστικὴν ὁρᾶσιν. Ἐν ἔτει 1775 εἰσῆλθεν εἰς τὸ ὑπουργεῖον ὁ φίλος αὐτοῦ, πρόεδρος Λομπινιὸν Μ α λ ε σ έ ρ θ η ς, εὐϋπόληπτος, ἔντιμος καὶ μεγαλόφρων ἀνὴρ, ὡς ἀρχηγὸς τοῦ διαμερίσματος τῶν Πικρισίων καὶ τοῦ βασιλικοῦ οἴκου, οὕτω δὲ ἀπέκτισεν ὁ Τυργότος ἐν τῇ προσωπῇ αὐτοῦ ἓν στήριγμα.

Ὁ Τυργότος ἔφερεν εἰς τὸ νέον ἀξίωμα τοῦ ἑτοιμοῦ μεταρρυθμιστικὸν σχέδιον, τὸ ὁποῖον ἐξήγησεν εἰς τὸν βασιλέα διὰ τῶν λόγων: «ὄχι πλέον χρεωκοπία, ὄχι ἐπιθάρυνσις τῆς φορολογίας, ὄχι πλέον δάνεια», ἐσκέφθη δὲ νὰ προπαρασκευάσῃ τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ μεταρρυθμιστικοῦ τούτου προγράμματος διὰ γενικῆς ἐγγελοῦ φορολογίας, μιᾶς *subvention territoriale*, εἰς ἣν διενεοῖτο νὰ ὑποβάλῃ καὶ τοὺς προνομιοῦχους, ὅτινες διὰ τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ ἐμπορίου τῶν σιτηρῶν ἐμελλον νὰ ἀποζημιωθῶσι πλουσιοπαρόχως διὰ τὴν θυσίαν ταύτην.

Πρὸς τούτοις προέβη ἀμέσως καὶ εἰς μερικωτέρας μεταρρυθμίσεις, ὧν ἐκάστη ἦτο προωρισμένη νὰ καταργήσῃ μίαν ἢ περισσοτέρας τῶν πολυαριθμῶν καταχρήσεων ὡς πράγματι κατήργησαν οὐκ ὀλίγας.

Ἀλλὰ καὶ οἰκονομίαι ἦσαν ἀπαραίτητοι, καὶ ὁ βασιλεὺς, ὅστις δὲν εἶχε κλίσεις ἀπαιτούσας μεγάλας δαπάνας, ἦτο τὸ κατ' ἐκυτὸν ἑτοιμος πρὸς τοῦτο.

Ἐν τοσοῦτῳ ὁ Τυργότος ἦτο ἀρκούντως καλῶς πολιτικός, ὥστε νὰ μὴ νομίσῃ, ὅτι ἔπρεπε νὰ σταματήσῃ ἐνταῦθα. Ἐπεμελήθη τὴν χάραξιν ὁδῶν, τὴν βελτίωσιν ἐν γένει τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας, ἀπέσχε παντὸς ἐπιθετικοῦ πολέμου, ἐπεμελήθη τῆς ἐκπαιδεύσεως.

τοῦ λαοῦ, καὶ ἠθέλησεν ὁ γόνιμος οὗτος νοῦς νὰ καθιερώσῃ τὴν ἐπίδρασιν τῆς θελήσεως τοῦ λαοῦ ἐπὶ τῶν κοινῶν πραγμάτων, ἐκπονήσας σχέδιον, καθ' ὃ ἡ ἐπίδρασις αὕτη, ἀρχομένη ἀπὸ τῆς συμμετοχῆς τοῦ λαοῦ εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ δήμου καὶ ἐπεκτεινομένη εἰς τὰ ἐπαρχιακὰ πράγματα διὰ τῶν ἐπαρχιακῶν συνελεύσεων, θὰ κατήντα εἰς τὰ ἐθνικὰ, ἐξασκουμένη ἐν ἐθνικῇ συνελεύσει.

Ἄλλ' ἀκριβῶς τὸ τοληρὸν τοῦτο σχέδιον, τὸ ὁποῖον ἐμελλε νὰ ἀνατρέψῃ τὸ ἀρχαῖον καθεστῶς, φαίνεται ὅτι ἐτάραξε τὸν βασιλέα, ὅστις, καὶ ἀσχετῶς πρὸς ταῦτα, δὲν ἐκέκτητο ἀρκοῦσαν εὐστάθειαν, ὅπως κρατήσῃ τὸν ὑπουργόν, μετὰ τῶν ἰδεῶν τοῦ ὁποῖου ἐν τῇ εὐγενείᾳ τῶν αἰσθημάτων του συνεφάνει τελείως, κατὰ τῶν ἐχθρῶν οἵτινες ἐχρησιμοποιοῦν ὡς ὄργανον τὴν νεαράν, ἄπειρον ἐν γένει καὶ ἰδίᾳ εἰς τὰ δημόσια πράγματα καὶ τότε εἰς παιδικὰς τέρψεις ἀκόμη ἀρεσκομένην βασίλισσαν.

Τὸν Μάϊον τοῦ 1776 ὁ Τυργότος ἀπελύθη, ἀφοῦ εἶχεν ἤδη παραιτηθῇ πρότερον ὁ Μαλεσέβης.

Σὺν τῇ ἀπολύσει ταύτῃ ἡ ἀναμόρφωσις ἐναυάγει, ἐν τῇ θέσει δὲ ταύτῃ δὲν θὰ παρακολουθήσωμεν πλέον τὰς μεταβολὰς ὑπουργείων καὶ συστημάτων, τὴν αὐξοῦσαν οἰκονομικὴν στενοχωρίαν καὶ ἑξαψιν, τὴν εἰς θυελλωδέστερα κύματα ὁλονέν ἐκδηλουμένην κίνησιν τῶν πνευμάτων, τὴν ἀποτυχίαν πάντων τῶν μέσων σωτηρίας, τὰ ὁποῖα πάντα ἤγαγον τέλος εἰς ἐν τελευταῖον ριζικὸν μέτρον, τὴν σύγκλησιν τῶν τάξεων τοῦ κράτους, — τὴν σύγκλησιν ὁληνότηι συνελεύσεως οἷα εἶχε γίνεαι ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ διατελευταίαν φορὰν ἐν ἔτει 1614.

Γερμανογενὴ κράτη. Ἡ Δανία. Ἡ Σουηδία.

§ 620. Γερμανογενὴ κράτη. — Ἐὰν οἱ ἀπὸ τοῦ 1740 ἕως τοῦ 1750 χρόνοι ἐχαρακτήρισθῃσαν ὡς οἱ χρόνοι τοῦ πεφωτισμένου δεσποτισμοῦ, αἱ μεταβολαὶ αἱ ἐπισυμβᾶσαι κατὰ τὸ δεῦτερον τοῦτο ἡμῖς τοῦ δεκάτου ὀγδοῦ αἰῶνος εἰς τὰ δύο σκαυδιναικὰ κράτη εἶναι ἰδιαζόντως διδακτικαὶ διὰ τὸ πνεῦμα τοῦτο τῶν φώτων καὶ διὰ τὰς ἀδυναμίας, αἵτινες τυγχάνουσιν ἔμφυτοι οὕτως εἶπεῖν εἰς τὰς γενομένας μεταρρυθμίσεις.

§ 621. Ἡ Δανία. Ὁ Στρουενσέης. — Ἐν Δανίᾳ, ὡς ἐνθυμούμεθα, δὲν ἔφερε τὴν βασιλικὴν παντοδυναμίαν ὁ δέκατος ὄγδοος αἰὼν τὸ πρῶτον, οὐδὲ μετέδωκεν αὐτὸς εἰς τὴν βασιλικὴν ταύτην ἀπολυταρχίαν τὴν μεταρρυθμιστικὴν τάσιν τῆς : ἐκάστη τῶν ἀπὸ τοῦ ἔτους 1660 ἢ 1665 κυβερνησεων, ἡ τοῦ Χριστιανοῦ Ε'. (1670 ἕως 1699), ἡ τοῦ Φρειδερίκου Δ'. (μέχρι τοῦ 1730), ἡ τοῦ Χριστιανοῦ τοῦ Σ'. (μέχρι τοῦ 1746), ἡ τοῦ Φρειδερίκου Ε'. (μέχρι τοῦ 1766) ἔπραξε πολλὰ ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην.

Ὁ τελευταῖος μάλιστα, ἔχων παρ' ἑαυτῷ ἐξαίρετον ὑπουργόν, τὸν κόμητα Χάρβιγ Ἑρνέστον Βέρνστορφ, τὸν πρεσβύτερον, ἦτο ἀνὴρ πεφωτισμένος, φιλόκαλος, κατέχει δὲ λαμπρὰν θέσιν καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς γερμανικῆς φιλολογίας, ὡς προστάτης τοῦ Κλόπστοκ τὸ μέγα ζήτημα τὸ ἄλυτον ἀκόμη ἦτο ἡ κατάργησις τῆς δουλοπαροικίας, ἡ χειραφέτησις 800,000 χωρικῶν, τοῦ ὁποῦ οὐκ ἔστι μὲν ἀκόμη τὸ κράτος, διάφοροι ὁμῶς ἀγαθῆς προαιρέσεως καὶ συνετοὶ εὐπατρίδαι εἶχον ἐπιληφθῇ ἤδη.

Ἦτο δὲ ἐν ἐνεργείᾳ τὸ ἔργον τοῦτο, ὅτε ἐν ἔτει 1766 ἤρχισεν ἡ δυστυχὴς βασιλεία Χριστιανοῦ τοῦ Ζ'. Ὡς παιδίον εἶχε διεγείρει οὗτος μεγάλας ἐλπίδας, διέψευσεν ὁμῶς αὐτὰς νῦν εἰκτρῶς. Ἰδιότροπος, ἀκόλαστος, φυγόπονος, παρέσχεν ἀμέσως τὴν θλιβερὰν εἰκόνα τῆς παρακμῆς ἐν τῇ νεανικῇ του ἀκόμῃ ἡλικίᾳ, διότι εἶχεν ἀναβῆ εἰς τὸν θρόνον ἄγων τὸ δέκατον ἑβδόμον ἔτος ἀπὸ τῆς γεννήσεως, κατὰ τὸ αὐτὸ δὲ ἔτος 1766 ἐνυμφεύθη μετὰ τῆς δεκαπενταετοῦς ἀδελφῆς τοῦ βασιλέως τῆς Ἀγγλίας Γεωργίου τοῦ Γ', Κιρόλινης Ματθίλδης.

Εἰς τὸ βασιλικὸν ζεῦγος κατέστησεν ἑαυτὸν ἀπαραίτητον ὁ υἱὸς Γερμανοῦ ἱερέως, Ἰωάννης Φρειδερίκος Στρουενσέης, ὃν εἶχε γνωρίσει ὁ βασιλεὺς εἰς ἓν ταξείδιόν του εἰς Ἀλτόνα, ὅπου ἔζη ὁ Στρουενσέης ὡς ἰατρός.

Ὁ ἀνὴρ οὗτος, εἰς ὃν τυφλῶς παρεδόθη ἡ βασίλισσα, ἐκυβέρνησεν ἐν ὀνόματι τοῦ βασιλέως, ὅστις οὐδὲν ἐσήμεναι πλέον, τὴν Δανίαν κατὰ τὸ πνεῦμα τοῦ πρωσικοῦ κυβερνητικοῦ συστήματος καὶ τῆς γαλλικῆς ἐλευθεροφροσύνης ἐπὶ τινὰ ἔτη, ἐχορήγησεν ἀπεριόριστον ἐλευθερίαν τοῦ τύπου, κατήργησε καταθλιπτικούς τινας φόρους καὶ ἀρθμόν τινα ἀνωφελῶν ἐορτῶν, καὶ εἰσήγαγε πληθὺν διαφορῶν μεταρρυθ-

μίσεων, δι' ἧς ἄφθονον ὑπῆρχε τὸ ὕλικόν καὶ ἐν τῷ κράτει τούτῳ, ὡς πανταχοῦ ἀλλαχοῦ· ἀνεβίβατε δὲ ἑαυτὸν καὶ τὸν φίλον του Βράνδτην εἰς τάξιν κόμητος (1771).

Ἄλλ' ἡ φρόνησις αὐτοῦ δὲν ἦτο ἴση πρὸς τὴν μεγάλην θέσιν του. Ἐν τῷ ὕψει τῆς νέας θέσεώς του δὲν ἠδύνατο νὰ λησμονήσῃ, ὅτι ἦτο ξένος καὶ ὀψιφανής, πολλῶ δὲ ὀλιγώτερον ἠδύνατο νὰ κάμῃ τοὺς ἄλλους νὰ λησμονήσωσι ταῦτα. Οὕτω δὲν ἐθεώρησεν ἀντάξιον τοῦ κόπου νὰ μάθῃ τὴν γλῶσσαν τοῦ λαοῦ, τοῦ ὁποίου σύμπτωσις ἀπρεπῆς κατέστησεν αὐτὸν κυβερνήτην. Οὕτω ραγδαία ἐπῆλθεν ἡ πανωλεθρία.

Ἡ χήρα βασιλομήτωρ Ἰουλιανὴ Μαρία ἐτέθη ἐπὶ κεφαλῆς συνωμοσίας, ἧς μετεῖχον εἰς φιλόδοξος θεολόγος Γουλδβεργ, ὁ διάδοχος τοῦ θρόνου καὶ τινες ἀνώτεροι ἀξιωματικοί. Κατάρθωσαν δὲ τὴν νύκτα τῆς 17 Ἰανουαρίου τοῦ 1772 νὰ λάβωσι τὴν ὑπογραφὴν τοῦ ἀμβλυνουστᾶτου βασιλέως διὰ τὸ ἀναγκαῖον ἔνταλμα φυλακίσεως, τὸ ὅποιον καὶ ἐξετέλεσε πάραυτα εἰς τῶν συνωμοστῶν, ὁ συνταγματάρχης Καϊλλερ (Köller), ὅστις κατὰ τὴν νύκτα ταύτην ἀνῆκεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς φρουρᾶς ἐν τῷ ἀνακτόρῳ Χρίστιανσδοργ.

Οἱ δύο κόμητες προσήχθησαν νῦν ἐνώπιον ἰδιαιτέρου δικαστηρίου, ἐνώπιον τοῦ ὁποίου προσεφέρθη ὁ Στρουενσείης ἀνάνδρως καὶ ἀθλίως, ἦτο δὲ καὶ ἀρκούντως ἄτιμος, ὥστε νὰ προδῶσῃ τὴν ἀπομωρυνθεῖσαν βασιλίσσαν, ἥτις τὸ ἐφ' ἑαυτὴν εἶχεν ἱκανὸν θάρρος, ὥστε ν' ἀνιλάβῃ εἰς βάρος τῆς τὴν μεγαλειτέρα μερίδα τῆς ἐνοχῆς.

Τὴν 28 Ἀπριλίου τοῦ 1772 ἐθανατώθησαν ἀμφότεροι οἱ Γερμανοί: ἡ δὲ βασίλισσα, διαζευχθεῖσα δι' ἀποράσειος τοῦ δικαστηρίου, ἀπέθανε μετὰ τρία ἔτη ἐν τῇ πατρίδι τῆς Ἀννοθέρφ, ἐν Celle: εὐκόλως δύναται τις νὰ συγχωρήσῃ αὐτὴν, ἀναλογιζόμενος ὅτι μόλις ἦτο αὕτη εἴκοσι τεσσάρων ἐτῶν ὅτ' ἀπέθανε.

Καλλίτερον τοῦ ἀσυλλογίστου ἐλευθερόφρονος κατάρθωσε νὰ τηρήσῃ τὴν θέσιν του ὁ εἰς τὴν ἐξουσίαν ἀνελθὼν ἤδη ὀρθόδοξος Λουθηρανὸς θεολόγος. Ὁ Ὁθων Γουλδβεργ ἐγίνωσκεν ὅτι ὄχι μὲν βεβαίως διὰ τὴν πολιτείαν ἀλλὰ διὰ τὸν ἑαυτὸν του ἦτο ὠφελιμώτερον νὰ ὑποχρεώσῃ εἰς ἑαυτὸν τοὺς προνομιοῦχους διὰ τῆς διατηρήσεως τῶν καταχρήσεων, ἢ τὸν λαὸν καὶ τοὺς μεταγενεστέρους δι' ἀκαταλήπτων ἢ μόλις νοουμένων μεταρρυθμιστικῶν μέτρων.

Ἐκρατήθη ἐπὶ δώδεκα ἔτη εἰς τὴν ἐξουσίαν, ὅτε δὲ μόνον ἐν

ἔτει 1784 ὁ δεκαεπταέτης διάδοχος τοῦ θρόνου Φρειδερίκος μετὰ μεγάλης εὐχερείας κατέλαβε τὴν ἐπ' ὀνόματι τοῦ πατρὸς του ἀντιβασίλειαν δι' ὑπογραφῆς τούτου, ἀπέκτησεν ἡ Δανία ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ νεωτέρου κόμητος Βέρνστορφ, τοῦ ἀνεψιοῦ τοῦ Χάρβιγ Βέρνστορφ, ὅστις διηύθυνε μέχρι τοῦδε τὸ τῶν Ἐξωτερικῶν ὑπουργεῖον νῦν δὲ ἐγένετο πρόεδρος τῆς κυβερνήσεως, τὸν ὑπουργὸν, ὅστις ἐν λελογισμένη καὶ συνεχεῖ μεταρρυθμιστικῇ ἐργασίᾳ κατήργησε τὴν δουλοπαροικίαν καὶ εἰσήγαγε πράγματι τὴν Δανίαν εἰς τὰς ἰδέας τῶν νέων χρόνων.

§ 622. Ἡ Σουηδία. Γουσταῦος ὁ Γ'. — Ἐν Σουηδίᾳ ἀνετράπη ἐκ τῆς ἀρχῆς ἡ ἐλεεινὴ ὀλιγαρχία, ἣτις τοσοῦτον ἀκριβὰ εἶχε πληρωθῇ κατὰ τὰ ἑπτὰ ἔτη τοῦ πολέμου διὰ τὸ οἰκτρὸν ἔργον ὅπερ διεδραμάτισαν τὰ στρατεύματα αὐτῆς ἐν τῷ πολέμῳ, ὑπὸ τοῦ ἀνεψιοῦ τοῦ Φρειδερίκου τοῦ Μεγάλου, Γουσταῦοι τοῦ Γ'.

Ὁ Γουσταῦος ἐκέκτητο χαρίσματα οὐχὶ συνήθη· ἦτο εὐφραδὴς, θαρραλέος καὶ ἐξ ἴσου δεξιὸς εἰς τε τὴν σύλληψιν καὶ ἀπόκρυψιν σχεδίων.

Τὸν Ἰούνιον τοῦ 1770 ἔκαμε ταξείδιον, τὸ ὁποῖον δὲν εἶδον εὐχαρίστως αἱ τάξεις τοῦ κράτους, εἰς τὴν Γαλλίαν, ὅπου ἐν τῷ μεταξὺ εἶχον καταλήξει εἰς τὴν σκέψιν, ὅτι ἀδίκως εἶχον κατασπαταλήσει μέχρι τοῦδε τὰ χρήματά των, καὶ ὅτι ἦτο ἔργον φρονιμωτέρας πολιτικῆς νὰ ὑποχρεώσωσι τὸν μέλλοντα ἡγεμόνα, ἀντὶ νὰ δεκάζωσιν ἀριστοκρατίαν διεφθαρμένην καὶ ἄπληστον.

Ἐν τῷ ταξείδιῳ τούτῳ ἔλαβεν ὁ Γουσταῦος τὴν εἰδῆσιν τοῦ θανάτου τοῦ πατρὸς του Ἀδόλφου Φρειδερίκου (1771), διὸ ἀνεχώρησεν ἐκ Γαλλίας, καὶ τὴν 30 Μαΐου εἰσήρχετο εἰς Στοκχόλμην. Ἐνῷ δὲ αἱ τάξεις τοῦ κράτους ἤριζον πρὸς ἀλλήλας καὶ ἀπέβαλλον εἰς τὰ ὅμματα τοῦ ἔθνους ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τὴν ὑπόληψιν των, προπαρεσκευάζετο ὁ Γουσταῦος ἀθορύβως.

Τὸ ἔγγραφον τῶν ὑποχρεώσεων, ὅπερ ἐπὶ τέλους συνέταξαν αἱ τάξεις καὶ διὰ τοῦ ὁποίου περιεγράφοντο τὰ πενιχρὰ λείψανα τῶν βασιλικῶν δικαιωμάτων, ὑπέγραψεν ὁ Γουσταῦος χωρὶς καὶ ν' ἀναγνώσῃ αὐτό· καὶ ὅτε δὲ ἀκόμη τὴν 12 Αὐγούστου στάσις τις ἐν τῷ φρουρίῳ Χρίστιανστάτ ἔδωκε τὸ σημεῖον· καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Κάρολος, κατὰ τὰ συμπεφωνημένα, συνίθροισε στρατεύματα κατὰ τῆς ἐξεγέρσεως

ταύτης, ὁ Γουσταῦος ἔπαιξεν ἀριστοτεχνικώτατα τὸν ἀμερόληπτον.

Τὴν 19 ὁμῶς ἱππεύσας, ὠδήγησε τὴν φρουρὰν εἰς τὰ ἀνάκτορα καὶ ἤνωσε τοὺς ἄνδρας αὐτῆς μετὰ τῶν ἀνδρῶν τῆς φρουρᾶς τὴν ὁποίαν ὤφειλον ν' ἀντικαταστήσωσι· μετὰ ταῦτα ἐξεδόθη διαταγὴ πρὸς τὰ συντάγματα τῆς σωματοφυλακῆς καὶ τοῦ πυροβολικοῦ : ἡ αἰθουσα τῶν συνεδριάσεων τοῦ συμβουλίου τοῦ κράτους ἐφρουρήθη στρατιωτικῶς. Οὐδεμία ἐρρίφθη βολὴ ὀπλοῦ, οὐδεμία ἐχύθη σταγὼν αἵματος, ὁ λαὸς τῆς Στοκχόλμης ἀπεδέχθη μετὰ χαρᾶς τὰ γενόμενα, καὶ τὴν 20ην ἡ ἐπανάστασις ἦτο γεγονὸς τετελεσμένον, τοῦ βασιλέως διατάξαντος ν' ἀναγνωσθῇ εἰς τὰς τάξεις ἐν τῇ ὑπὸ στρατευμάτων περικυκλωμένη αἰθούσῃ τῶν συνεδριάσεων τῶν τὸ νέον σύνταγμα, τὸ ὁποῖον ἀνέπτυξεν ὁ βασιλεὺς διὰ σθεναροῦ εἰσηγητηρίου λόγου.

Ἦτο δὲ τὸ σύνταγμα τοῦτο λελογισμένον· ἔδιδεν εἰς τὸν βασιλέα τὰ ἀναγκαῖα δικαιώματα, ὥς ὑπάρχουσι ταῦτα σήμερον εἰς τὰ συνταγματικὰ κράτη : καθίστατο οὗτος ἀρχηγὸς τῶν κατὰ θάλασσαν καὶ κατὰ ξηρὰν δυνάμεων, ἐλάμβανε τὸ δικαίωμα νὰ διορίζῃ εἰς ὅλας τὰς ἀνωτέρας στρατιωτικὰς καὶ πολιτικὰς θέσεις, νὰ διεξάγῃ ἀμυντικούς πολέμους τῇ ἰδίᾳ ἐαυτοῦ ἐξουσίᾳ, ὑπεχρεοῦτο δὲ νὰ λαμβάνῃ τὴν συναίνεσιν τῶν τάξεων τοῦ κράτους διὰ τὴν νομοθεσίαν καὶ τὰ οἰκονομικὰ μέτρα : ὁ βασιλεὺς πρὸς τούτοις ὀρίζει τὸν χρόνον καὶ τὸν τόπον τῆς διαίτης τοῦ κράτους.

Ὁ Γουσταῦος ἐποίει τοῦλάχιστον κατὰ τὰ ἀμέσως ἐπόμενα ἔτη χρῆσιν τελείως ἐπαινετὴν τῆς νέας ἐξουσίας του, εἶχε δὲ τὴν Γαλλίαν ὑπὲρ ἑαυτοῦ, τὰς δὲ ὁμόρους δυνάμεις οὐχὶ καθ' ἑαυτοῦ, ἀφοῦ ἡ πολιτικὴ του δὲν ἦτο φιλοπόλεμος.

Ἡ Γερμανία.

§ 623. Ἡ Γερμανία. Σημαδία τοῦ Ἑπταετοῦς πολέμου. — Ἡ ἐκβασίς τοῦ Ἑπταετοῦς πολέμου ἐπισφράγισε διὰ τὴν Γερμανίαν μεγάλην κρίσιν. Διὰ σαφῶς προδιεγρᾶφη διὰ τῆς εἰρήνης τοῦ Χουβερτσβούργου ἡ πορεία τῆς περαιτέρω ἀναπτύξεως τοῦ ἡμετέρου ἔθνους. Πρὸ παντὸς σημειώσεως ἄξιον εἶναι, ὅτι οὐδεὶς πλέον γίνεται λόγος περὶ πολιτειακῆς ἐνότητος, περὶ τῆς αὐτοκρατορίας ὥς πολιτικῆς δυνάμεως ἢ ἀρχῆς, ὥς ἐπίσης καὶ περὶ ἐθνικῆς συνειδήσεως τοῦ Γερμανοῦ ὥς πολίτου τῆς αὐτοκρατο-

ρίας, «Das Reich» [ἡ αὐτοκρατορία] ἐξηκολούθει νὰ εἶναι μόνον ὁ ὅρος τῆς κοινῆς παρωχημένης ἱστορίας καὶ ὑπὸ τοιαύτην ἔννοιαν ἐξηκολούθει πάντως νὰ εἶναι ἀκόμη ἐθνικὸς δεσμός, δὲν ἦτο ὅμως πλέον κοινὴ κτῆσις, αἱ δὲ περιστάσεις καθ' ἃς θὰ ἠδύνατο ἀδικηθεῖς τις ὑπήκοος ἐνὸς χωροδεσπότης νὰ εὕρῃ ἐν τῇ αὐτοκρατορίᾳ τὴν προστασίαν τῶν δικαιωμάτων του ἀπέναντι τοῦ ἰδίου αὐτοῦ ἡγεμόνος, ἐξηφανίσθησαν καίτοι ἀκριβῶς δὲν ἔλειπον ὑπὸ τὸν ὄγκον τῶν ἀνεξιλεώτων ἀδικιῶν.

Ἦτο γεγονός παλαιὸν ἤδη, ὅτι ἡ πολλαπλότης τῶν κατὰ τόπους ἐπικρατειῶν εἶχεν ἐπικρατήσῃ τῆς ἐνότητος τῆς αὐτοκρατορίας· ἦτο ὅμως ἔκφανσις νέα ὁ ἀπότομος *δυαδισμός* (Dualismus) τῶν δύο δυνάμεων, τῆς νοτιογερμανικῆς καὶ τῆς βορειογερμανικῆς, τῆς καθολικῆς καὶ τῆς προτεσταντικῆς, τῆς *Αὐστρίας* καὶ τῆς *Πρωσίας*, κατὰ δὲ τὸν Ἑπταετῆ πόλεμον τῶν δύο κρατῶν οὐ μόνον ἀπετελειώθη ὁ δυαδισμὸς οὗτος ὁλοσχερῶς, ἀλλὰ καὶ εἶχε καταδειχθῇ κατὰ τρόπον ἀναμφισβήτητον καὶ ἡ μεγάλη ὑπεροχὴ τῆς βορειογερμανικῆς πολιτείας.

Βάσις ἀναμφίβολου τῆς ὑπεροχῆς ταύτης ὅπως δῆποτε δὲ ἡ μᾶλλον ἐκφραστικὴ ἔκφανσις αὐτῆς ἦτο ἡ μεγάλη προσωπικότης Φρειδερίκου — τοῦ Μεγάλου, ὡς ὠνόμαζον ἤδη αὐτὸν οἱ σύγχρονοι καὶ δὴ κυρίως ὁ λαός· δὲν συνίστατο ὅμως ἡ ὑπεροχὴ αὕτη εἰς μόνην τὴν ἐξέχουσαν μεγαλοφυΐαν τοῦ ἡγεμόνος, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν μεγάλην ἀγνότητα τῶν πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν συνθηκῶν, εἰς τὸ ἀσφαλὲς συναίσθημα τοῦ καθήκοντος, εἰς τὸ ζωηρὸν πολιτειακὸν καὶ ἐθνικὸν αἶσθημα τῶν ἀξιωματικῶν, τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων, τῶν κληρικῶν, τῶν δικαστῶν καὶ αὐτοῦ τοῦ λαοῦ κατὰ τε τὸ πλάτος καὶ τὸ βάθος αὐτοῦ.

§ 624. **Πρωσικὸν ἐθνικὸν αἶσθημα :** φιλολογικὴ ἀκμὴ. — Τὸ πρωσικὸν τοῦτο ἐθνικὸν αἶσθημα ἦτό τι νέον, — «ὅταν ἀναμνησθῇτε ὅτι εἰσθε Πρῶσοι» λέγει ὁ Φρειδερίκος προσφωνῶν τοὺς ἀξιωματικούς του πρὸ τῆς μάχης τῆς Λεύθην — νέον ὡς αὐτὸ τοῦτο τὸ ἔθνος.

Ἀλλὰ τὸ νέον τοῦτο ἐθνικὸν αἶσθημα μετεδόθη πάραυτα καὶ εἰς τὴν μὴ πρωσικὴν Γερμανίαν. Ὁ πρωσικὸς στρατὸς συνίστατο, πλὴν ἀσημάντων ἐξαιρέσεων, ἐκ Γερμανῶν, — χωρικῶν τῆς βορείου Γερμανίας καὶ ἐξ ἀνδρῶν ἀναρπάστων ἐξ ἄλλων γερμανικῶν χωρῶν — ὁ γερμα-

νικός δὲ οὗτος στρατὸς κατήγαγεν ἐπὶ ἑπτὰ ὄλα ἔτη ἀλλεπιλλήλους νίκας κατὰ τῶν Αὐστριακῶν, τῶν ὁποίων οἱ στρατοὶ κατὰ μέγα μέρος συνεκροτοῦντο ἐκ στοιχείων μὴ γερμανικῶν, κατὰ τῶν Ρώσων, καὶ πρὸ παντὸς κατὰ τῶν πρότερον τοσοῦτον φοβερῶν Γάλλων.

Νέον συναίσθημα δυνάμεως εἰσέδυσεν εἰς τὸ ἔθνος· ἡ τρομερὰ νάρχη ἢ ἀπὸ τοῦ Τριακονταετοῦς πολέμου χρονολογούμενη ἤρχισε νὰ ἀποτινάσχηται ἐκ τῶν μελῶν αὐτοῦ, καὶ ὁ Φρειδερίκος ἐγένετο πρόσωπον δημοφιλὲς ἀκριβῶς ἐν ταῖς ἐπικρατείαις ἐκείναις, τῶν ὁποίων τὸ ὄνομα ἔφερεν ὁ συρφετός, ὅστις ὡς στρατὸς τῆς αὐτοκρατορίας εἶχε κατέλθει κατ' αὐτοῦ εἰς τὰ πεδία τῶν μαχῶν.

Νῦν ἀποκατεστάθη ἡ εἰρήνη, τὰ δὲ τριάκοντα ἔως τεσσαράκοντα ἀμέσως ἐπόμενα ἔτη ὑπῆρξαν γονιμώτατα διὰ τὸν βίον τοῦ γερμανικοῦ ἔθνους καθ' ὅλας τὰς ὑπευθύνσεις. Τοῦτο κατεδείχθη πρὸ παντὸς ἐν τῇ φιλολογίᾳ, ἢ μᾶλλον εἰς τὸ τμήμα ἐκεῖνο τῆς γερμανικῆς συγγραφικῆς παραγωγῆς, ὅπερ δὲν ἀνήκει εἰς ἓν μόνον γένος, εἰς μίαν μόνον τάξιν, εἰδικότητα, ἢ τοὺς ὁπαδοὺς ἐνὸς θρησκευτικοῦ δόγματος, ἀλλ' εἰς πάντας — εἰς τὴν ποίησιν ἐν τῇ εὐρυτάτῃ σημασίᾳ τῆς λέξεως.

Διὰ τὸν σκοπὸν τῆς ἡμετέρας συγγραφῆς ἀρκεῖ νὰ ὀνομάσωμεν τὰ σπουδαιότερα φιλολογικὰ γεγονότα, ἢ προϋκόντα ἀπὸ τοῦ ἔτους τῆς εἰρήνης τοῦ Χουβερτσβούργου μέχρι τοῦ τέλους περίπου τοῦ αἰῶνος κατὰ χρονολογικὴν σειράν, ὅπως καταστήσωμεν φανερόν, ὅτι κατὰ τὰς δεκαετηρίδας ταύτας, ὁ πνευματικὸς βίος τοῦ γερμανικοῦ λαοῦ — τῶν προεχουσῶν τάξεων του — ἀνενεώθη καὶ συνεπῶς καὶ τὰ φρονήματα καὶ τὰ αἰσθήματα παρὰ τοῖς ἀνθρώποις ἐν γένει ἀνυψώθησαν εἰς νέας ὁδοὺς καὶ ὑψηλοτέρας βαθμίδας.

Τῷ 1764 ἐδημοσιεύθη ἡ τοῦ Βίγκελμανν Ἱστορία τῆς Τέχνης τῶν Ἀρχαίων καὶ τῷ 1766 ὁ τοῦ Λέσσιγκ Λαοκόων· τῷ 1767 ἡ τοῦ Λέσσιγκ Μίνα Βάρνχελμ, δρᾶμα λίαν ἀμέσως σχετιζόμενον πρὸς τὰ τελευταῖα πολεμικὰ γεγονότα καὶ ἀποπνέον λίαν δεδηλωμένον γερμανικὸν πατριωτικὸν ἀντιγαλλικὸν πνεῦμα· ὁ Κλόπστοκ, ὁ Βείλανδ, ὁ Χέρδερ ἴστανται παρὰ τὸν Λέσσιγκ εἰς τὴν ἀκμὴν τῆς παραγωγικῆς δυνάμεώς των, πάντες κατὰ τὴν διαφορὰν τῶν χαρισμάτων των ἀγωνιζόμενοι ὑπὲρ τοῦ αὐτοῦ σκοποῦ, τῆς ἀνακαινίσεως τῆς γερμανικῆς ποιητικῆς καὶ πνευματικῆς

ἐν γένει ἐργασίας, καὶ παρ' αὐτοῖς πολλοὶ ἄλλοι δευτέρας καὶ τρίτης τάξεως.

Πᾶν σχεδὸν ἔτος σημειοῦται νῦν διὰ τινος σπουδαίου φιλολογικοῦ προϊόντος, ἕκαστον δὲ τῶν προϊόντων τούτων σημειοῖ, θέτει, ἢ λύει ἐν νέον πρόβλημα, ἐν νέον ἠθικόν, αἰσθητικόν, φιλοσοφικόν ζήτημα : τῷ 1771 ἐδημοσιεύθησαν αἱ τοῦ Κλόπστοκ Ὠδαί, τῷ 1772 ἡ τοῦ Λέσσιγκ Αἰμιλία Γαλόττη, τῷ 1773 ὁ τοῦ Γκέτε Γόττ Βερλιχίγκεν, ζωνηρά, ἑν-τονος εἰς χρώματα εἰκὼν εἰλημμένη ἐκ τῶν μυχῶν τοῦ βίου τοῦ ἔθνους ἐν μεστῇ δυνάμει καὶ σημασίας περιόδῳ τῆς ἱστορίας του, εἰκὼν τολμηρᾶς συλλήψεως καὶ μεγάλης φυσικότητος καὶ μεγαλοφυΐας : τῷ 1774 αἱ τοῦ Ἰούστου Μόζερ (Möser) Πατριωτικαὶ φαντασ-αίαι, ὁ τοῦ Γκέτε Βέρθερος, τὸ τοῦ Βάζεδοφ Στοιχειῶδες ἔργον (Elementarwerk)· ἀπὸ τοῦ 1774—1777 ὑπὸ τοῦ Λέσσιγκ ἤρχισαν ἐκδιδόμενα τὰ «Βολφενβούττλια Ἀποσπάσματα (Wolfenbütteler Fragmente)», ἐν οἷς τὸ πνεῦμα τῆς κριτικῆς, ὁσμέραι τολμηρό-τερον προβαίνει, προσάγει ἐνώπιον τοῦ βήματός της καὶ τὰς ἱεράς παραδόσεις, -- πνεῦμα σπουδαίως ἐπιζητοῦν τὴν ἀλήθειαν καὶ τὸ φῶς, ὄχι τετυφωμένον, ὄχι κοῦφον — τῷ 1779 ὁ τοῦ Λέσσιγκ Νάθιν ὁ Σοφὸς καὶ τῷ 1780 ἡ «Ἀνατροφή τοῦ ἀνθρωπίνου γένους.» Ἦτο αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ ἔτος καθ' ὃ ἐξοδόθη καὶ ἐν ἀξιόλογον ἱστορικὸν ἔργον, ἡ τοῦ Ἰωάννου Μύλλερ Ἱστορία τῆς Ἑλβετικῆς Οὐσπον-δίας, ἤρξατο δὲ καὶ μεγάλη δημοσιογραφικὴ ἐπιχείρησις, ἡ ἐκδο-σις τῆς τοῦ Σλόζερ (Schlözer) Ἀνταποκρίσεως, τοῦ βραδύτερον Ἐπισήμου Ἀγγελιαφόρου (Staatsanzeigen).

Ἐπὶ ἱκανὸν χρόνον τὸ τελευταῖον τοῦτο δημοσιογραφικὸν ὄργα-νον, μετ' εὐσυνειδησίας διευθυνόμενον, δι' ἀνταποκρίσεων ἐξ ὅλων τῶν τάξεων, καὶ ἡγεμόνων ἀκόμη, ὑποστηριζόμενον, ἀπέβη πραγματικὴ δύναμις, καὶ αὐτὴ δὲ ἡ Μαρία Θηρεσία προκειμένου περὶ τινος ἐπι-σφαλοῦς, μέτρου ἔλεγε : «τί θὰ εἴπη περὶ τούτου ὁ Σλόζερ ;» ἢ «ἤμπορεῖ νὰ γραφῇ εἰς τὸν Σλόζερ».

Ἰδιαιτέρως γόνιμον ὑπῆρξε τὸ ἔτος 1781, τὸ ἔτος τοῦ θανάτου τοῦ Λέσσιγκ : εἶχε σημειωθῇ διὰ μεγάλου, ἐποχὴν ἀποτελοῦντος φι-λοσοφικοῦ ἔργου, τῆς «Κριτικῆς τοῦ καθαροῦ λόγου» τοῦ ἐν Καϊνιξ-βέργῃ καθηγητοῦ Ἑμμανουήλ Καντίου, διὰ δημώδους βιβλίου γνησιωτάτου ποιοῦ, τοῦ Λεινάρδου (Lien hard) καὶ τῆς Γερτρούδης

τοῦ ἐκ Ζυρίχης Πεσταλότση, διὰ ρηξικελεύθου ἔργου τῆς μεταφραστικῆς τέχνης — διότι οὐδὲν τὸ ἀνθρώπινον δὲν ἔπρεπε νὰ μείνῃ ἀλλότριον τοῦ ἐξανθρωπιστικοῦ τούτου αἰῶνος — τῆς ἐκγερμανίσεως τῆς Ὀδυσσεΐας τοῦ Ὀμήρου ὑπὸ ποιητοῦ φιλολόγου τῆς κώτῳ Σαξωνίας τοῦ Ἰωάννου Ἑρρίκου Φόρς, καὶ δι' ἐνὸς ἀγρίου, ἀώρου ἀκόμη, ἀλλὰ μετὰ μεγαλοφυοῦς καὶ ἐπαναστατικῆς ἀρχεγόνου δυνάμεως γεγραμμένῳ καὶ πάντων τῶν μέχρι τοῦδε κατὰ πολὺ ὑπερτεροῦντος δραματικοῦ ποιήματος ἐνὸς βυρτεμβέργιου στρατιωτικοῦ ἱατροῦ, τῶν Ληστῶν τοῦ Σίλλερ.

Ραγδαίως ἠκολούθησαν τὸ πρωτόλειον τοῦτο δραματικὸν ἔργον τοῦ ποιητοῦ τούτου, ὅστις κατήγετο ἐκ τοῦ κυρίως λαοῦ, τουτέστιν ἐκ τῶν μέσων, κοινωνικῶν τάξεων, βαρέως ἀγωνιζόμεναι τὸν ἀγῶνα τοῦ βίου ἄλλα τινὰ ἔργα, ἀπαντᾷ δὲ τις παρὰ τῷ «λαϊκῷ» τούτῳ «μελανωτῇ» (tintenklecksender Säkulum) τὴν δύναμιν πολιτικῆς θέρμης, νεανικὴν ἀρρενωπὴν ἀγανάκτησιν, εὐγενῆ ἐνθουσιασμόν : τοῦ αὐτοῦ ὁ Φιέσκος τῷ 1783, ἡ Καβάλη καὶ ὁ Ἔρως τῷ 1784, ὁ Δὸν Κάρλος τῷ 1787.

Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἀνῆλθεν ὁ Γκέτε ἐπὶ ἰταλικοῦ ἐδάφους διὰ τῆς Ἰφιγενείας εἰς τὸ ἔψος καθαρᾶς καλλιτεχνικῆς δημιουργίας, ὅπου οὐδεὶς ἄλλος Γερμανὸς ἢ ἄλλος οἷος δὴποτε ποιητῆς εἶχε φθάσει μέχρι τοῦδε.

§ 628. "Εν βλέμμα ἐπὶ τῶν μικρῶν πολιτειῶν. — Οἱ ὀλίγοι οὗτοι τίτλοι ὑποσημαίνουσι τοὺς πλουσίους θησαυρούς, οἵτινες συνηθροίσθησαν εἰς ὀλίγα ἔτη, ἐννοεῖται δὲ σχεδὸν οἰκθρον, ὅτι χρόνοι τοσοῦτον παραγωγικοὶ δὲν ἦσαν βεβαίως ἄγονοι καὶ εἰς ἄλλους κλάδους.

Αἱ τελευταῖαι αὗται μεταρρυθμίσεις δὲν ἐπῆλθον διὰ κινήσεων παρ' αὐτῷ τῷ λαῷ: οὔτε τὸ ἔθνος ἐν τῷ συνόλῳ, οὔτε αἱ καθ' ἑκάστα πολιτεῖαι εἶχον ἴδιον ὄργανον διὰ τοὺς πόθους καὶ τὰς ἀνάγκας των· μόνον σχεδὸν ἐν τῷ δουκάτῳ τῆς Βυρτεμβέργης εἶχε διατηρηθῇ πραγματικὸν τοπικὸν πολίτευμα. Τὸ πολίτευμα τοῦτο παρείχεν εἰς ὀλιγομελῆ ἐπιτροπὴν τῶν τάξεων, εἰς ὀλιγαρχίαν ἐξ ὀκτῶ μελῶν, μεγάλην δύναμιν καὶ καθίστα αὐτὴν μάλιστα ὡς πρὸς τὴν οἰκονομικὴν διοίκησιν σχεδὸν κυρίαρχον· τοῦτο ἤγαγεν εἰς χρονίαν σύγκρουσιν πρὸς τὴν σπατάλην τῆς αὐλῆς, καὶ αἱ τύχαι τῆς μικρᾶς ἐξ 150

τετραγωνικῶν μιλίων καὶ 600000 κατοίκων χώρας διέρρευσαν ἐν τῇ μέσῳ τῶν συγκρούσεων τούτων.

Ἐν τοσούτῳ ἀκριβῶς ἐνταῦθα ἔκαμεν ἡ ἡγεμονικὴ ἀπολυταρχία ὑπὸ τινα ἔποψιν ἐπὶ τοῦ δουκὸς Καρόλου Εὐγενίου (ἀπὸ τοῦ 1744) τὸ ἀριστούργημά της· διὰ τοῦ σπατάλου καὶ ἀκολάστου βίου του — κατ' ἀπομίμησιν τοῦ βίου τῆς ἐν Βερσαλλίαις αὐλῆς, — ἐχρεώθη ὁ δούξ διὰ βαρυτάτων χρεῶν μεθ' ὅλας τὰς ἐκ Γαλλίας ὁωροδοκίας καὶ ἐπιχορηγήσεις, καὶ κατεδασάνιζε τὴν χώραν διὰ κτηνώδους, ἀδίκου κυβερνητικοῦ συστήματος, ὅπερ ἠνάγκασε τέλος ἐν ἔτει 1764 — συνέπεια τοῦτο ἀξιοσημείωτος τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς εἰρήνης — τὴν ἐπιτροπὴν τῶν τάξεων νὰ ἀνενεχθῇ ἐνώπιον τοῦ αὐτοκρατορικοῦ συμβουλίου (Reichshofrat). Ἐπιληφθέντος τῆς ὑποθέσεως Φρειδερίκου τοῦ Μεγάλου, ἐπηκολούθησε ραγδαία μεταβολὴ ὁμοία πρὸς ἐκείνην ἣν κατὰ τὰς ἡμέρας ἡμῶν εἶδομεν ἀπέναντι παρομοίας οἰκονομικῆς καταστάσεως ἐν τῇ ἐκλεκτορικῇ Ἑσση (1863).

Τὸ αὐτοκρατορικὸν συμβούλιον ἐπενέβη· τὸ ὄργανον τοῦ δουκὸς τυράννου, ὁ ὑπουργὸς κόμης Μοντμαρτέν, ἀπελύθη· ὁ ἀκαταπόνητος πρόμαχος τῶν δικαιωμάτων τῶν τάξεων, ὁ Landschaftskonsolent Ἰωάννης Ἰάκωβος Μόζερ, ὃν εἶχε φυλακίσει ὁ δούξ ἄνευ δίκης καὶ ἀδίκως ἐν Χόχεντβειλ, ἀπεφυλακίσθη, κατὰ δὲ τὸ ἔτος 1778, κατὰ τὴν πεντηκονταετηρίδα ἀπὸ τῆς γεννήσεώς του, διέταξε ν' ἀναγνωσθῇ ἀπὸ τῶν ἀμβώνων τῆς χώρας του τὸ χαρακτηριστικώτατον ἐκεῖνο διὰ τὸ προσωπικὸν κυβερνητικὸν σύστημα ἐν τῇ τότε Γερμανίᾳ διάγγελμα, ἐν τῇ ὁποίῳ ἐξωμολογεῖτο οὕτως εἰπεῖν τὰς ἀμαρτίας του — «ἀφοῦ εἶμεθα ἄνθρωποι, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ γίνῃ ἄλλως» — καὶ ὑπεσχέθη νὰ γίνῃ καλλίτερος.

Οὕτω τὰ πάντα ἐξηρτῶντο ἐκ τοῦ ἀτόμου τοῦ ἡγεμόνος, ρητέον δὲ ὅτι ἀπέναντι τοῦ ἐνὸς κακοῦ παραδείγματος ὑπάρχουσι πολλὰ ἄλλα καλὰ, ὡς τὸ τοῦ δουκὸς Φερδινάνδου τῆς Βρουμβίικης, τοῦ μεγάλου στρατηλάτου τοῦ Ἑπταετοῦς πολέμου, ὅστις δὲν συνετήρει ποσῶς στρατόν, ἀντὶ τούτου δὲ ἐπλήρωσε τὰ μεγάλα χρεὴ τῶν προκατόχων του κυβερνήσεων.

Τὴν μεγάλην πολλαπλότητα καὶ ποικιλίαν τῶν ἐκφάνσεων, τὰς ἀντιθέσεις εὐγενεστάτων καὶ χυδαιοτάτων αἰσθημάτων, μεγάλης πενίας καὶ αὐξούσης εὐημερίας, γενναιοτάτης φιλελευθερίας καὶ ἐπονειδίστου

δουλοφροσύνης, οἵαι χαρακτηρίζουσι τοιούτους χρόνους, ἀφίνομεν εἰς τὰ μερικὰ συγγράμματα, τὰ πραγματευόμενα περὶ τῆς τὰ μάλιστα ἐνδιαφερούσης ταύτης χρονικῆς περιόδου τῆς γερμανικῆς ἱστορίας. (*)

Κρίσιμος δὲ ἦτο ἡ πορεία ἣν ἔλαβον τὰ πράγματα ἐσωτερικῶς τε καὶ ἐξωτερικῶς εἰς τὰ δύο μεγάλα κράτη, τὴν Αὐστρίαν καὶ τὴν Πρωσίαν.

Εἴκοσι καὶ τρία ἔτη ἐδασίλευσεν ἀκόμη Φρειδερίκος ὁ Μέγας μετὰ τὸν ἡρωϊκὸν ἐκείνον ὑπὲρ τῆς Σιλεσίας ἀγῶνα, ὅστις ἀπετέλεσε τὸ πρῶτον μέρος τῆς μεγάλης ἐργασίας τοῦ βίου του· ἀνήκει ὁμοίως οὗτος εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν ἀληθῶς μεγάλων ἐκείνων καὶ εὐεργετικῶν ἀνδρῶν, παρ' οἷς τὰ πολεμικὰ ἔργα ἀποτελοῦσι τὸ ἐπιβεβλημένον ἀναγκαῖον μέρος τῆς δράσεώς των, ἐνῶ τὸ οὐσιωδέστερον, ἐν ᾧ δρᾷ τὸ δαίμόνιον αὐτῶν ἐλεύθερον καὶ χαῖρον, εἶναι ἡ εἰρηνικὴ δημιουργία, ἡ καθοδήγησις τοῦ λαοῦ των εἰς τὴν ὁδὸν τῆς προόδου καὶ τῆς ἐλευθερίας.

Παρ' οὐδενὶ τῶν ἀνδρῶν τῶν φερόντων τὸ ἐπώνυμον τοῦ Μεγάλου δὲν ἐυνάμεθα νὰ παρακολουθήσωμεν τόσον καλῶς τὴν δρᾶσιν ταύτην, τὰ ἐλατήρια αὐτῆς, τὰ αἷτια, ἔνεκα τῶν ὁποίων ἀπέβη κατ' ἐξοχὴν γόνιμος, ὅσον παρὰ τῷ ἡγεμόνι τούτῳ, ὅστις καὶ κατὰ χρόνον καὶ κατὰ τόπον κεῖται πλησιέστερον ἡμῶν.

Ὁ ὀξύτατος καὶ διαυγέστατος νοῦς, ἡ γοργοτάτη ἰσχυρὰ καὶ συγχρόνως καρτερικὴ θέλησις ἱσταταὶ εἰς τὴν θέσιν ἐκείνην ἐξ ἧς τὰ μάλιστα δύναται νὰ δράσῃ, ὁπόθεν πολλὰς δυνάμεις νοῦ καὶ θελήσεως δύναται νὰ θέσῃ εἰς κίνησιν: πᾶσαι αἱ δυνάμεις αὗται συναθροίζονται περὶ αὐτὸν ὡς περὶ κέντρον καὶ λαμβάνουσι παρ' αὐτοῦ τὴν κατεύθυνσιν των· καίτοι δὲ ἡ κυρίως οὐσία τῆς μεγαλοφυΐας παραμένει πάντοτε μυστήριον, τοῦλάχιστον δὲν δύναται νὰ ἐκφρασθῇ δι' ἀπλῶν λόγων, ἐν τοσοῦτῳ πολὺ μέρος τοῦ ἐξαιρετικοῦ τὸ ὅποιον ἐκτελοῦσιν

(*) Ἐκ τῶν συγγραμμάτων τούτων ἡ τοῦ Βεΐδερμανν τετράτομος, Γερμανία κατὰ τὸν δέκατον ὀγδόον αἰῶνα (Λειψία 1854) κατέχει τὴν πρώτην θέσιν πρὸς τοῖς οἰκείοις κεφαλαίοις ἐν τῇ τοῦ Σλόσερ Ἱστορίᾳ τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος καὶ τοῖς τοῦ Φρέϋταγ Εἰκόσιν ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ παρελθόντος. Μαργαρίτης μεταξὺ τῶν μονογραφιῶν εἶναι τὸ τοῦ Ἰουλίου Κλαίβερ, «*Η. Στουτγάρδη*» πρὸ ἑκατὸν ἐτῶν Στουτγάρδη 1870.

ἄνδρες ὡς ὁ Ἀλέξανδρος, ὁ Καῖσαρ, ὁ Κάρολος ὁ Μέγας καὶ ὁ Φρειδερίκος ὁ Μέγας, ἐξηγεῖται ἐκ τούτου, ὅτι εἶναι οὗτοι συνειθισμένοι ἀπαύστως ἰὰ ἐπισκοπῶσι ράγδην αἴτιον καὶ ἀποτέλεσμα, — ὅτι ἐν ταῖς ἐνεργείαις των εἶναι δεκαπλάσιως τὰ χύττεροι ἢ οἱ συνήθεις τῶν ἀνθρώπων, παρ' οἷς ἐν τούτοις ἐπίσης ὑπάρχει ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην μεγάλη διαφορά, καὶ ὅτι εἶναι πάντοτε ἑτοιμοὶ καὶ εὐδιάθετοι πρὸς ἐνέργειαν, ὅτι εἶναι δηλονότι ἀκαταπόνητοι.

Κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας τῆς ἐν Σάξωνίᾳ διαμονῆς του, ἐν ἔτει 1763, ἔλαβεν ὁ Φρειδερίκος προκαταρκτικὰ μέτρα πρὸς βελτίωσιν τῶν δημοτικῶν σχολείων, προσέλαβε πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον Σάξωνας διοργανωτὰς καὶ ἐδημοσίευσεν τὸν Αὐγούστον τοῦ ἔτους ἐκείνου Γενικὸν Κανονισμόν τῶν δημοτικῶν σχολείων, σκοπὸς τοῦ ὁποίου ἦτο ἡ ἀνατροφή τῶν νέων τῆς χώρας, «ἡ διανοητικὴ ὡς καὶ ἡ χριστιανικὴ καθοδήγησις τῶν νέων πρὸς τὸν ἀληθὲς φρόν του Θεοῦ καὶ ἄλλα χρήσιμα πράγματα.»

Τὸ μᾶλλον ἐπεῖγον ἦτο ἡ ζωογόνησις τοῦ οἰκονομικοῦ βίου ἐν τῇ δεινῶς καταπεπυνημένῃ χώρᾳ. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον εἶχεν ὁ Φρειδερίκος ἔμφυτον ὀξυδέρκειαν· εἶχεν ἀντιληφθῇ τὰ τοιαῦτα ζητήματα κατὰ πρῶτον ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ πατρὸς του, ἐξηκολούθησε δὲ ἐπὶ τοῦ προκειμένου καὶ ἐπανέλαβεν ὅ,τι εἶχε πράξει ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας τῇ ἀρχῆς του.

Προνοητικὸς καὶ περισκευεμένος ὡς ἦτο, εἶχε συναθροίσει σπουδαῖον χρηματικὸν ποσὸν διὰ τὴν συνέχειαν τοῦ πολέμου· τὸ ποσὸν δὲ τοῦτο κατέπεσε νῦν ὡς πρώτη καρποφόρος βροχὴ ἐπὶ τῆς ἡμιαπεξηραμένης χώρας, ἣτις ἐπὶ ὀλίκοῦ πληθυσμοῦ πέντε περίπου ἑκατομμυρίων παρουσίαζεν ἐλάττωσιν ἐκ 500,000 ψυχῶν, ὡς καὶ ἄλλα παντοειδῆ ἔχνη ἐσχάτης ἐξαντλήσεως — ὡς λόγου χάριν, ὅτι ἐκ τῶν γεωργικῶν ἐργασιῶν ἔλειψαν 60,000 ἵπποι.

Προσῆλθεν ἀρωγὸς διὰ δωρεῶν, διὰ προκαταβολῶν, δι' ἀπαλλαγῆς φόρων· ἐκ τῶν χάριν τοῦ πολέμου ἰδρυθεισῶν ἀποθηκῶν ἐθεραπεύθησαν αἱ ἀμεσώταται ἀνάγκαι· ὅ,τι εἶχε πυρποληθῇ εἰς τὰς πόλεις καὶ εἰς τὰς κώμας ἀνφοδημήθη· μετὰ τῆς ἐλπίδος ἐπανῆλθε καὶ τὸ θάρρος καὶ τὸ σθένος τῆς ἐργασίας.

Ἡ αὐτὴ δὲν ἀπῆτει σχεδὸν οὐδέν· διὰ 220,000 αὐτοκρατορικῶν ταλήρων ἐθεράπευσεν ὁ Φρειδερίκος τὰς προσωπικὰς ἀνάγκας του

ὡς καὶ τὰς τῆς αὐλῆς, τουτέστι τοῦ οἴκου του· ἤδη ἐν ἔτει 1763 ἰδρύθη ἐν Βερολίῳ Τράπεζα, τὴν ὁποίαν ἠδυνήθη ὁ βασιλεὺς νὰ προικοδοτήσῃ διὰ κεφαλαίου ὀκτὼ ἐκατομμυρίων, καὶ ἤτις, κανονίσασα τὴν χρηματικὴν κυκλοφορίαν, ἐπετάχυνε τὴν ἐξυγίανσιν τῆς χώρας περισσότερον ἥτις αἱ γενναιοδωρεῖαι τοῦ βασιλέως, αἵτινες δὲν περιήρχοντο πάντοτε εἰς τὰς καταλλήλους χεῖρας, ἢ δὲν ἐχρησιμοποιοῦντο πάντοτε καταλλήλως.

Διεπαιδαγώγησαν δὲ αὐτὸς τε καὶ οἱ εἰδήμονες ἄνδρες τῆς ἐμπιστοσύνης του, —οὐ πολλοὶ ἀκόμη κατ' ἀριθμὸν, —τὸν λαόν, ὅστις ἐπὶ οἰκονομολογικῶν ζητημάτων ἐλάχιστα ἐβλεπε πέραν τῶν πρὸ τῶν ποδῶν κειμένων.

Ἐν συναφείᾳ πρὸς ταῦτα δεῖον νὰ μνημονεύσωμεν καὶ τὸ μέτρον τοῦ 1766, διὰ τὸ ὁποῖον τοσοῦτον κατεκρίθη ὁ Φρειδερίκος, τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ γαλλικοῦ φορολογικοῦ συστήματος ὡς πρὸς τοὺς φόρους καταναλώσεως, νέον ὁηλαδὴ τρόπον εἰσπράξεως τῶν φόρων, οὗς δὲν ἤθελε νὰ αὐξήσῃ, —μέτρον τὸ ὁποῖον, καὶ μόνον διότι ἦτο καινοτομία καὶ ἀπῆται ἐξησκημένον γαλλικὸν προσωπικόν, ἀπέβη ἀντιδημοτικόν, ὅπερ ὁμῶς πολλῷ ὀλιγώτερον δυσμενῶς κρίνεται νῦν ὑπὸ τῶν εἰδημόνων, ἢ τότε καὶ κατὰ τοὺς ἀμέσους ἐπομένους χρόνους. τῶν ὁποίων ἡ κρίσις εἶχεν ἐπηρεασθῇ ἐκ τῆς πρώτης δυσμενοῦς καὶ ἐκ προκαταλήψεως ὑποδοχῆς τοῦ μέτρου.

Μέτρον σοφώτατον ἦτο, ὅτι δὲν ἠλάττωσεν ὁ Φρειδερίκος τὸν στρατόν, τοῦθ' ὅπερ ἡ ραγδαία προκατάληψις τῶν ἡμερῶν ἡμῶν ἤθελεν ὑπαγορεύσει πρώτιστα. Ἐν ἔτει 1770 ὁ πρωσικὸς στρατὸς ἀνῆρχετο εἰς 161000, εἰς ἀριθμὸν δηλονότι τεράστιον διὰ χώραν τοιαύτης ἐκτάσεως καὶ κατόπιν τοιοῦτου πολέμου.

Καίτοι πολὺ ἀκόμη ἀπεῖχεν ὁ στρατὸς ἀπὸ τοῦ νὰ εἶναι τὸ ἀπαράμιλλον σχολεῖον τοῦ ἔθνους, ὡς συμβαίνει σήμερον, ἐν τοσοῦτῳ προσέφερεν οὗτος μεγίστην ὑπηρεσίαν, ἐξασφαλίσας εἰς τὴν χώραν τὴν εἰρήνην αὐτὸς κάλλιον πασῶν τῶν συνθηκῶν, τὴν εἰρήνην ἣτις ἦτο ἡ πρώτη πασῶν τῶν ἀναγκῶν αὐτῆς.

Περὶ σσότερον πάσης ἄλλης χώρας εἶχον καταπονηθῇ ἡ Ἀνατολικὴ Πρωσία, ἡ ὀπισθία Πομμερανία καὶ ἡ Νεομαρκία, ὅπου εἶχον προξενήσει μεγάλας ζημίας οἱ Ρῶσοι : ἐνταῦθα εὗρεν ὁ βασιλεὺς ἐν τῷ προσώπῳ Δεσσαυοῦ τινὸς ὑπαλλήλου, τοῦ μυστικοσυμβούλου

Βρέγκερχοφ, τὸν λαμπρὸν, νοήμονα καὶ δραστήριον ἐργάτην, ὅστις, αὐτὸς πλούσιος ὢν, μετὰ μισθοῦ οὐχὶ μείζονος τῶν δισχιλίων αὐτοκρατορικῶν ταλήρων — δὲν εἶχε ζητήσει περισσότερα — συνετέλεσεν ἐντὸς ὀλίγων ἐτῶν τὸ ἔργον τῆς ἐπανορθώσεως.

Ἐν ἔτει 1772 ἡ δρᾶσις αὐτοῦ ἐπεξετάθη ἐπὶ νέας ἐπαρχίας, ἧτις, καίτοι κατὰ τὸν μέγαν πόλεμον ἀνῆκεν εἰς χώραν οὐδετέραν, ἐν τούτοις διετέλει εἰς κατάστασιν χειροτέραν, ἢ αἱ ὑπὸ τοῦ πολέμου μαστισθεῖσαι, — τῆς Δυτικῆς Πρωσίας.

§ 616. Πρῶτος διαμελισμὸς τῆς Πολωνίας. 1772.

— Διότι κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο 1772 ἐγένετο τὸ σπουδαιότατον γεγονός, ὅπερ καλεῖται πρώτη διανομὴ τῆς Πολωνίας, ἡ πρώτη τῶν διανομῶν ἐκείνων, αἵτινες ὑπὸ τῆς αἰσθηματικῆς καὶ εὐαισθητοῦ ιστοριογραφίας τῶν μετέπειτα χρόνων ἐκρίθησαν ὡς μέγα ἔγκλημα, ὅπως δὴποτε ὁμῶς ἀποτελοῦσι κατάκτησιν τοῦ πολιτισμοῦ κατὰ βαρβαρικῆς ἀναρχίας καὶ πολιτικῆς παραλυσίας.

§ 627. Ἡ δημοκρατία τῆς Πολωνίας. — Ὡς εἶδομεν ἤδη, ὑπῆρχε πρὸ πολλοῦ ζήτημα πολωνικόν, ἀπασχολοῦν ἐκίστοτε τὰς ὁμόρους ἐπικρατείας καὶ τὰ μεγάλα ἐν Εὐρώπῃ κόμματα, ἅμα ὡς ἐχῆρευεν ὁ αἰρετὸς πολωνικὸς θρόνος. Ἡ περίστασις δὲ αὕτη παρυσιάσθη καὶ ἐν ἔτει 1763, ὀλίγους μῆνας μετὰ τὴν συνομολόγησιν τῆς εἰρήνης τοῦ Χουβερτσβούργου.

Τὸν Ὀκτώβριον τοῦ ἔτους τούτου ἀπέθανεν ὁ βασιλεὺς Αὐγούστος ὁ Γ'. Τὸ πολωνικὸν κράτος εἶχε τότε ἑκτασιν 13,400 τετραγωνικῶν μιλίων μετὰ πληθυσμῷ ὡῶδεκα μέχρι δεκατεσσάρων ἑκατομμυρίων, ἐξ ὧν κατὰ προσέγγισιν τὰ 4]8 ἦσαν ρωσικῆς καταγωγῆς, τὰ 3]8 πολωνικῆς καὶ 1]8 γερμανικῆς, διηρεῖτο δὲ ἡ χώρα εἰς τριάκοντα τέσσαρας ἐπαρχίας.

Τὸ πολίτευμα αὐτῆς διετέλει εἰς πλήρη ἀντίθεσιν πρὸς τὴν δραστηκὴν, δημοουργικὴν, μοναρχικὴν πολιτικὴν, ἧτις ἤμαζε καθ' ὅλην τὴν λοιπὴν Εὐρώπην.

Ἐπὶ τῶν ἀραιῶς κατφκημένων ἀχανῶν ἐκτάσεων μόνον ἡ ἀριστοκρατία, ἡ σλάχτα, ἥσκει πολιτικὰ δικαιώματα, αὐτὴ μόνῃ ἦτο τὸ ἔθνος ὑπὸ πολιτικὴν σημασίαν : ἐπὶ κεφαλῇς ἦσαν δεκάδες τινὲς μεγάλων οἰκογενειῶν καὶ ὀλιγώτεραί τινες ἀκόμη αἱ ὑπεράνω πασῶν, οἱ τῶν Ράδζιβιλ, Ποτόκη, Σαπιέχα, Λουβομίρσκη,

Βρανίτζκη, Τσαρτορίσκη· μετ' αὐτὰς ἤρχοντο 30,000 περίπου εὐγενεῖς μέσης τάξεως, σχετικῶς εὐποροὶ καὶ ἀνεξάρτητοι· εἴτα ἡ τρίτη καὶ πολυαριθμωτέρα τάξις, ἐν ἑκατομμύριον καὶ τριακόσαι περίπου χιλιάδες εὐγενῶν, ἄνευ περιουσίας καὶ ἄνευ μορφώσεως, πελάται καὶ ἐν μέρει κοινοὶ θεράποντες, κυνηγοί, ἵπποκόμοι, σταυλιῖται τῶν μεγάλων, ἀποτελοῦντες τὴν ἔτοιμον πάντοτε ἀκολουθίαν τῶν μεγάλων ἀριστοκρατῶν ἐν τοῖς πρὸς ἀλλήλους πολέμοις των καὶ ἐν ταῖς διαίταις τοῦ κράτους.

Οἱ χωρικοὶ ἦσαν δουλοπάροικοι· ἡ κατοικία αὐτῶν, ἡ περιβολή, ἡ τροφή ἦσαν τοιαῦτα, ὥστε ἐκίνουσι τὴν φρίκην ἐκείνων, οἵτινες ἐξ ἄλλων χωρῶν ἤρχοντο εἰς Πολωνίαν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, καθ' οὓς αἱ συνθῆκαι τοῦ βίου πανταχοῦ ὅπως δῆποτε εἶχον βελτιωθῇ.

Τάξις ἀστική σχεδὸν δὲν ὑπῆρχε ποσῶς· ἑκατοντάδες τινὲς μόνον ἐμπόρων ὑπῆρχον εἰς τὰς ὀλίγας πόλεις, αἵτινες ἠδύναντο νὰ φέρωσιν ἐπαξίως τὸ ὄνομα τοῦτο, τεσσαράκοντα ἕως πενήτηκοντα χιλιάδες ἐργατῶν ἐν ταῖς κώμαις, ὥς οἱ Πολωνοὶ ἀπεκάλουν πόλεις.

Ἡ ἀριστοκρατία ἐτύρβαζεν ἐν ταῖς τοπικαῖς καὶ τῇ γενικῇ διαίτη καὶ ἡσθάνετο οὕτω τὴν ἐλευθερίαν της καὶ τὴν ἰσότητά, ἥτις εἶχεν ἀποβῇ πλήρης ἄρνησις πάσης πολιτειακῆς ἰδέας. Ἐνῶ ἀλλαχοῦ ἐν τῷ κόσμῳ ὁ εἷς ἐνδίδει εἰς τὴν πλειονότητα ἢ εἰς τὴν ἀρχήν, ἐνταῦθα ὁ εἷς — ἂν ἦτο ἀριστοκράτης — ἵστατο ὑπεράνω τῶν πολλῶν. Διότι πᾶσα ἀπόφασις τῆς πλειονοψηφίας τῆς διαίτης τοῦ κράτους ἀπέβαινε ἀνίσχυρος διὰ τοῦ "Ὅχι καὶ ἐνός μόνου μέλους αὐτῆς, εἰς ἑνδεκα δὲ ἀνέρχονται πράγματι αἱ διαίται, ἐπὶ ἀριθμοῦ ὀλίκοῦ δέκα ὀκτὼ τοιούτων, συγχροτηθεῖσων μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1713 καὶ 1733, αἱ διαλυθεῖσαι διὰ τῆς βίας· διὰ τοῦτο οὐδὲν τὸ κακόν, ὅτι παρῆλθον δεκαετηρίδες τινές, καθ' ὧς δὲν συνεκροτήθη οὐδεμία τῶν τοιούτων συνελεύσεων τῆς ἀριστοκρατίας.

Εἶναι χαρακτηριστικόν, ὅτι πᾶν ὅ,τι ἔπρεπε νὰ ἐπιψηφισθῇ, δὲν ἐπιψηφίζετο εἰς τὰς συνελεύσεις ταύτας, ἀλλὰ διὰ παρανόμων συνδέσμων ἢ ὁμοσπονδιῶν σχηματιζομένων μετὰ τὰς συνελεύσεις· καὶ αὐτὸς ὁ βασιλεὺς, εἰς ὃν τὸ σύνταγμα τοῦ ἀλλοκότου τούτου κράτους ἐπέτρεπε μόνον σωματοφυλακὴν ἐκ χιλίων διακοσίων ἀνδρῶν, μόνον διὰ τῆς προσχωρήσεως εἰς μίαν τῶν τοιούτων ὁμοσπονδιῶν, ἐν αἷς μία ἢ περισσώτεραι τῶν μεγάλων οἰκογε-

νειῶν ἤσκουν τὴν μεγαλειτέραν ἐπιρροήν, ἠδύνατο νὰ ἀποκτήσῃ ποιάν τινα σημασίαν.

Εὐκόλως δύναται νὰ φαντασθῇ τις τὰς οἰκονομικὰς συνθήκας χώρας, ἔνθα ὅλη ἡ ζωὴ τῆς κρατούσης τάξεως διατεκεῖ εἰς πλήρη ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ἰδέαν ἐνδελεχοῦς καὶ ἐντίμου ἐργασίας — ρυπαρὰν ἐπίδειξιν, ἐπαιτητικὴν ὑπεροψίαν, χρέη· ἐκ τούτου δὲ ἐξηγεῖται πῶς ἡ Πολωνία ἐγένετο τὸ Ἐλδορόδον τῶν Ἑβραίων, οἵτινες εἶχον εἰς χεῖράς των ὅλον τὸ ἐμπόριον καὶ πᾶσαν ἐπιχείρησιν καὶ καθίστων ἑαυτοὺς ἀπαραιτήτους, ὥς αὐτοὶ γινώσκουσι.

Ἐν μόνον ἀκόμη πρέπει νὰ προσθέσωμεν, ὅπως καταστήσωμεν πλήρη τὴν γελοιογραφίαν ταύτην τῆς ἐλευθερίας — τὴν θρησκευτικὴν μισαλλοδοξίαν, ἣτις ἐνωρὶς εἶχε καθιερωθῇ. Ἡ Ἀντιμεταρρύθμισις ἀπὸ τοῦ Σιγισμούνδου (1581 — 1632) εἶχεν ἀπομαρᾶνει τὰ εὐέλπιδα σπέρματα τοῦ προτεσταντισμοῦ: οἱ Ἰησουῖται, συμμορφωθέντες κατὰ τὸ σύστημά των πρὸς τὸν ἀριστοκρατικὸν χαρακτῆρα τῆς πολιτικῆς ταύτης κοινωνίας, καὶ δεχόμενοι εἰς τὸ τάγμα των ὡς μέλη μόνον εὐγενεῖς, ἔλαβον εἰς χεῖράς των τὴν ἐκπαίδευσιν τῆς κρατούσης τάξεως, περὶ δὲ τὸ 1773 οὐδὲν πολιτικὸν δικαίωμα εἶχον πλέον οἱ ἑτερόδοξοι — προτεστάνται καὶ Ἕλληνες (1).

Πολλὰ ἐλέχθησαν ἀδίκως περὶ τῶν Ἰησουϊτῶν· ἀρκετὰ καλὰ καὶ πολλὰ κακὰ ἀπεδόθησαν εἰς αὐτούς· εἰς ἓν πρᾶγμα ὅμως, εἰς τὴν τέχνην τοῦ καταστρέφειν πολιτείας εἶναι ἀναμφιβόλως ἀπαράμιλλοι, τὸ ἀριστούργημά των δὲ ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην εἶναι ὅ,τι ἔπραξαν εἰς τὴν δυστυχῇ ταύτην χώραν.

Ἀπὸ ἱκανοῦ ἤδη χρόνου ὑπερίσχυεν ἐν Πολωνίᾳ ἡ ρωσικὴ ἐπιρροή, εἶδομεν δὲ, πῶς οἱ ρωσικοὶ στρατοὶ κατὰ τὸν Ἑπταετῆ πόλεμον διέθετον τὸ ἔδαφος τῆς χώρας ταύτης ὥς νὰ ἦτο ἰδίᾳ ἑαυτῶν. Ὑπῆρχεν ἄρα ἤδη ὁ κίνδυνος τοῦ νὰ γίνῃ ἡ χώρα αὕτη ἐντὸς οὐχὶ μακρυσμένου χρόνου λεία τοῦ ἰσχυροῦ τούτου γείτονος.

Ἐν τῇ φρονήσει του δὲ κατώρθωσεν ὁ Φρειδερίκος νὰ ἔλθῃ εἰς ἀγαθὰς σχέσεις μετὰ τῆς νέας κυριάρχου τοῦ κράτους τούτου, τῆς Αἰκατερίνης, καὶ αὕτῃ δὲ τὸ καθ' ἑαυτὴν κατηνόει, ὅτι καὶ δι' αὐτήν, ξένην ἐπὶ ἐξουσίᾳ.

(1) Σ. Μ. Δηλαδή ὁπαδοὶ τῆς Ἀνατολικῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας.

φους γονιμωτάτου εἰς κεκρυμμένους κινδύνους, ἦτο συμφέρον νὰ διατελῇ εἰς φιλικὰς σχέσεις μετὰ τοῦ σπουδαιοτέρου τῶν συγχρόνων ἀνδρῶν: διὰ μυστικῆς δὲ συνθήκης τῆς 11 Ἀπριλίου συνεννοήθησαν καὶ συνεδέθησαν αἱ δύο δυνάμεις πρὸς κοινὴν διευθέτησιν τῶν σουηδικῶν καὶ πολωνικῶν πραγμάτων.

Ἰδιαιτέρως ἡ συμφωνία αὕτη ἀπέβλεπε τὴν θέσιν τῶν Πολωνῶν ἑτεροδόξων, ὅτε δὲ νῦν τὴν 7 Σεπτεμβρίου τοῦ 1764 ἐξελέγη βασιλεὺς τῆς Πολωνίας διὰ δαπάνης τριῶν ἑκατομμυρίων ρωσσικῶν χρημάτων — διότι ἐννοεῖται οἶκοθεν ὅτι τὸ ἀγριόχορτον τοῦτο ἡὺδοκίμει κατ' ἐξοχὴν ἐπὶ τοῦ παρημελημένου τούτου ἀγροῦ — ὁ τῆς τσαρίνας ὑποψήφιος Σ τ α ν ί σ λ α ο ς Π ο ν ι α τ έ β σ κ η ς, εἰς τῶν ἐραστῶν τῆς, ἦτο ὑποχρεωμένος οὗτος, συμφώνως πρὸς τὰς ὑποσχέσεις αἱ εἶχε δώσει εἰς τὴν Ρωσσίαν καὶ τὴν Πρωσίαν, νὰ ὑποβάλῃ εἰς τὴν διαίταν τοῦ 1766 σχέδιον νόμου περὶ τῶν ἑτεροδόξων.

Ἡ πρότασις, πρὶν ἢ γίνῃ συζήτησις περὶ αὐτῆς, κατεπνίχθη ὑπὸ τοῦ ἐξεγερθέντος ἀγρίου θορύβου.

Ἀλλὰ τοῦτο ἔδωκε τὸ σύνθημα τοῦ ἐμφυλίου πολέμου· ἐν Ραδὸμ ἐσχηματίσθη ὁμοσπονδία ὑπὲρ τῆς ρωσσοπρωσικῆς ἀπαιτήσεως καὶ ὑπεστηρίχθη ὑπὸ τῶν Ρώσων· ἐν τινὶ ἐκτάκτῳ διαίτη τοῦ 1768 ἐψηφίσθη ἡ ἰσονομία τῶν ἑτεροδόξων, ἐτάχθη δὲ τὸ νέον τοῦτο πολίτευμα δι' «αἰωνίου συνθήκης» ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Ρωσσίας, τῆς ὁποίας ἡ αὐτοκράτειρα καθίστατο οὕτω ἡ κυρίως κυρίαρχος ἐν Πολωνίᾳ.

Τοῦτο ἦτο εἰς ἄκρον ἐπικίνδυνον διὰ τὸν Φρειδερίκον, δὲν ἡδυνήθη ὁμως νὰ παρακωλύσῃ αὐτό.

Περιεπλέχθησαν δὲ σοβαρῶς τὰ πράγματα· τὸ ἀντίθετον κόμμα, βλέπον κινδυνεῦον ὅ,τι εἶχε πολυτιμώτερον, τὴν δεισιδαιμονίαν του, τὴν ὁποίαν ἀπεκάλει θρησκείαν του, συνεκρότησεν ἐπίσης ὁμοσπονδίαν ἐν Βαρτῆς Ποδολίας καὶ ὕψωσε τὴν ὑπὲρ θρησκείας καὶ ἐλευθερίας σημαίαν: ὅτε δὲ νῦν ρωσσικὰ στρατεύματα, καταδιώκοντα τὰ ἡττηθέντα στρατεύματα τῶν ὁμοσπόνδων, εἰσέβαλον εἰς τουρκικὸν ἔδαφος καὶ ἀπετέφρωσαν τὴν τουρκικὴν πολίχνην Βάλταν, ὁ Σουλτάνος Μ ο υ σ τ α φ ᾱ ς ὁ Γ' . (ἀπὸ τοῦ 1756 μέχρι τοῦ 1775) ἐκήρυξε κατὰ τῆς Ρωσσίας τὸν πόλεμον, καίτοι ὀλίγον ἐνδιέφερεν αὐτόν, εἰς οἱ Ρῶσοι καθίσταντο πανίσχυροι ἐν Πολωνίᾳ.

Ὁ πόλεμος οὗτος ἔλαβε πάραυτα δυσάρεστον τροπὴν διὰ τοὺς Τούρκους, οἵτινες εἶχον ἀποδυσθῆ εἰς αὐτὸν ἄνευ ἐπαρκοῦς προπαρασκευῆς. Ἐν ἔτει 1769 οἱ Ρῶσσοι ὑπὸ τὸν Ρουμαίντζωφ εἰσέβαλον εἰς τὴν Βλαχίαν καὶ ἔφθασαν μέχρι Βουκουρεστίου.

Καὶ νῦν ἦτο καιρὸς καὶ διὰ τὴν Αὐστρίαν νὰ λάθῃ θέσιν εἰς τὰ πολωνοτουρκικὰ ταῦτα πράγματα.

§ 628. Ἡ Αὐστρία ἀπὸ τοῦ 1763. — Διὰ τὴν Αὐστρίαν ἡ ἔκθασις τοῦ Ἑπταετοῦς πολέμου ἐσήμαινε βαρεῖαν ἡθικὴν ἦτταν. Ἑπτὰ ἐτῶν πόλεμος, στρατεῖαι ἄλλεπᾶλληλοι, διεξαγόμεναι διὰ τῶν δυνάμεων τῶν ἰδίων ἐαυτῆς χωρῶν, τῆς αὐτοκρατορίας καὶ τῶν δύο κρατῶν μεθ' ὧν εἶχε συνομώσει ἡ αὐτοκρατορικὴ ἐν Βιέννῃ ὑπεροψία — πάντα ταῦτα δὲν ἴσχυσαν νὰ καταβάλῃσι τὴν μικρὰν πρωσικὴν ἐπικρατείαν καὶ ἀφαιρέσωσι παρὰ τοῦ μισητοῦ ἐχθροῦ τὴν λείαν, τὴν ὁποίαν τὸ δεύτερον ἤδη, καὶ ἴσως διὰ παντός, ὅπως δῆποτε ὅμως διὰ πολὺν χρόνον ὤφειλον νὰ καταλίπωσιν εἰς αὐτόν.

Τὸ χειρότερον ὅμως ἦτο, ὅτι ἐκ τοῦ πολέμου τούτου οὐδὲν εἶχον μάθει οἱ Αὐστριακοί. Δὲν ἠρέσκοντο οὗτοι εἰς ἀναζήτησιν τῆς πρώτης αἰτίας τῶν πραγμάτων, εἰς τὴν ἔρευναν τῶν αἰτίων τῆς ἀποτυχίας· ἐπὶ τὸ νεωτεριστικώτερον ἀπεδόθησαν τὰ πάντα εἰς εἰδὸς τι γοητείας, εἰς τὴν δαιμονιακὴν προσωπικότητα τοῦ αἵρετικοῦ βασιλέως, καὶ ἀφοῦ ἐκακολόγησαν — καὶ αὕτῃ ἡ αὐτοκράτειρα ὡς γυνὴ εἰς τὸν κύκλόν της — τὸ τέρας, ἡ ὅπως ἄλλως ὠνόμαζεν ἡ ἀνίσχυρος ὀργὴ τὸν Φρειδερίκον, ἀπέφυγον τὸν κόπον τοῦ νὰ ἐξακριβώσωσι τὰ μέσα, δι' ὧν κατέρωθωσι τὸ τέρας τὸ τεράστιον τοῦτο καὶ τί κυρίως ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν κράτει καὶ ἐν ταῖς συνθήκαις αὐτοῦ συνετέλεσεν εἰς τὰ γενόμενα.

Τὰ ἴδια αὐτῶν ἐλαττώματα ἦσαν βεβαίως θεμελιωδέστατα, κορυφὴ ὅμως αὐτῶν ἦτο τὸ κυριώτατον πάντων, ἡ σύνθεσις τοῦ κράτους. Θεμελιώδης μεταρρυθμιστικὴ ἐργασία θὰ προσέκρουε τῷ ὄντι ἐπὶ μεγάλων δυσχερειῶν, ἡ δὲ Μαρία Θηρεσία, καίτοι ἐν τοῖς καθ' ἑκάστα ἐκυβέρνα εὐσυνειδήτως, μετ' ἀγαθῆς προαιρέσεως καὶ λογικῆς, δὲν ἦτο εὐδιάθετος καὶ δὲν ἦτο καὶ κατάλληλος διὰ τοιαύτην ἀναμορφωτικὴν ἐργασίαν ἐν μεγάλῳ — τοῦτο δὲ κυρίως, διότι ἡ με-

ταρρυθμιστική τάσις κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον εἶχε λάβει κατ' ἐξοχὴν χροιάν ἀντεκκλησιαστικὴν, χροιάν ἐλευθεροφροσύνης.

Ἡ δὲ Μαρία Θηρεσία δὲν ἐπέδιδωκε ποσῶς τὰς ἐπευφημίας τοῦ Βολταίρου.

629. Ἰωσήφ ὁ Β'. Ρωμαῖος αὐτοκράτωρ. 1765. — Τὸν Αὐγούστον τοῦ 1765 ἀπέθανεν ὁ σύζυγος αὐτῆς Φραγκίσκος ὁ Α'., ὅστις δὲν εἶχε βοηθήσει αὐτὴν ποσῶς εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν μεγάλων κυβερνητικῶν καθηκόντων τῆς, θά ἦτο δὲ καταλληλότερος ὡς διευθυντῆς ἀποθήκης πολέμου ἢ οἰκονομικὸς ἐπιθεωρητῆς παρὰ ὡς ἡγεμὼν. Ἀνηγορεύθη δὲ αὐτοκράτωρ καὶ συνάρχων ἐν ταῖς κληρονομικαῖς χώραις ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἰωσήφ ὁ Β'. (1765—1790).

Ὁ εἰκοσι καὶ τετραέτης νεανίας κατενόησε τί ἔλειπεν, ἐπέδοθη δὲ ἀμέσως μετὰ τοῦ πυρὸς τῆς νεανικῆς του ἡλικίας εἰς τὴν ἐργασίαν· ἀλλ' ἡ μήτηρ, τρομάξασα ὑπὸ τοῦ ὅλως ἀντιαψβουργικοῦ τούτου νεωτεριστικοῦ πνεύματος, ἀνεχαίτισεν αὐτόν· περιωρίσθη δὲ τέλος εἰς τὸ νὰ συνυπογράφη τὰ διατάγματα τῆς μετὰ τῆς προσθήκης *qua corregens*.

Ἀλλὰ τὸ μέγα πολιτικὸν ζήτημα τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς, τὸ καταλαμβάνον νῦν τὸν ὀρίζοντα, τὸ πολωνοτουρκικόν, ἔμελλεν ἀναγκάτως νὰ προσδώσῃ εἰς αὐτόν ἐπιρροὴν τινα ἐπὶ τῶν ἀποφάσεων τῆς κυβερνήσεως τῆς Μαρίας Θηρεσίας, καὶ ἠνάγκασε τὴν κυβέρνησιν ταύτην νὰ ἐπιδιώξῃ ἐπαφὴν μετὰ τῆς Πρωσίας.

Τὸν Αὐγούστον τοῦ 1769 συνηντήθησαν οἱ δύο μονάρχαι, ὁ αὐτοκράτωρ καὶ ὁ βασιλεὺς, ἐν Νεῖσσε. Ἡ συνέντευξις ὑπῆρξε λίαν τυπικὴ, ἀντηλλάχθησαν δὲ ἀναγκαστικαὶ διαβεβαιώσεις ἀμοιβαίας ἐκτιμῆσεως· ὁ Φρειδερίκος ἠτένισε μετὰ προσοχῆς τὸν νεαρὸν θαυμαστήν του, τοῦ ὁποῦ ἡ συνεχομένη φιλοδοξία τὴν στιγμὴν μόνον ἐπερίμενε, καθ' ἣν θὰ καθίστατο ἐλεύθερος νὰ ἐνεργήσῃ κατὰ τὰς ιδέας του.

Δευτέρα συνέντευξις ἐγένετο ἐπὶ αὐστριακοῦ ἐδάφους ἐν Νεοστάδῃ τῇ παρὰ τὴν Βροῦνν (Σεπτέμβριον τοῦ 1770), ὅσημέραι δὲ ἐπὶ πλεόν ἐπέβαλλον τὰ πολωνοτουρκικά πράγματα μίαν ἀπόφασιν ἢ λύσιν.

Οἱ Ρῶσσοι ἐξῆλθον νικηταί ἐκ τοῦ κατὰ τῶν Τούρκων ἀγῶνος τῶν, εἶχον δὲ ὑπὲρ ἑαυτῶν κατὰ τὸν πόλεμον τοῦτον τὴν κοινὴν

γνώμην, τὰς ἀνθρωπιστικὰς ἰδέας τοῦ αἰῶνος, τῶν ὁποίων ὁ μεγαλείτερος κήρυξ, ὁ Βολταῖρος, ἔπεμπεν ἐνθουσιώδη συγχαρητήρια εἰς τὴν αὐτοκράτειραν Αἰκατερίνην.

Ἐν ἔτει 1770 ὁ ρωσσικὸς στόλος κατήγαγε μεγάλην νίκην κατὰ τοῦ τουρκικοῦ παρὰ τὸν Τσεσμέν, ἐναντι τῆς νήσου Χίου, ἐφάνη δὲ πρὸς στιγμήν ὥς νὰ ἐπρόκειτο νὰ ἐορτάσῃ τὴν ἀνάστασίν των, καλούμενοι εἰς τὴν ζωὴν καὶ τιθέμενοι ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς αὐτοκρατείας τῆς Ρωσσίας, ἡ Ἑλλὰς καὶ οἱ ὑπὸ τὸν ὀθωμανικὸν ζυγὸν Χριστιανοί.

Ἄλλ' ἡ Αὐστρία δὲν ἠδύνατο νὰ βλέπῃ ἀπαθὴς τὴν περαιτέρω προέκτασιν τῆς ρωσσικῆς δυνάμεως πέραν τοῦ Δουνσεως· ἐπέκειτο συμμαχία μεταξὺ Αὐστρίας, Τουρκίας, καὶ Γαλλίας, ἐν τῷ πολέμῳ δὲ τούτῳ ὁ Φρειδερίκος θὰ ἦτο ἠναγκασμένος νὰ πολεμήσῃ παρὰ τὸ πλευρὸν τῆς Ρωσσίας.

Ἄλλ' ὁ ἀνὴρ, εἰς ὃν, ὡς εἶδομεν παρόμοιόν τι καὶ κατὰ τοὺς ἡμετέρους χρόνους, οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ καὶ οἱ πολιτικοὶ παῖδες καὶ ἐρασιτέχναι καθ' ὅλην τὴν Εὐρώπην ἀπέδιδον κατακτητικὸν ζῆλον, ἦτο τὸυναντίον λίαν εἰρηνόφιλος, καὶ ὁ ἕνεκα λόγων σοβαρῶν : τὸ δὲ μέσον τῆς ἱκανοποιήσεως τῶν δύο φιλοκτημόνων δυνάμεων, τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Ρωσσίας, ἦτο μία διανομὴ τῆς Πολωνίας, διανομὴ τὴν ὁποίαν πρὸ πολλοῦ ἐφοδοῦντο ὀξυδερκεῖς Πολωνοὶ πολιτικοὶ καὶ πατριῶται, καὶ ἦτις εἶχε λάβει ἤδη ἀπὸ τὴν μορφήν.

Ὁ ἀδελφὸς τοῦ βασιλέως πρίγκηψ Ἑρρίκος προήγαγε τὸ σχέδιον μεγάλως κατὰ τινὰ μακροτέρην ἐν Πετροπόλει διατριβήν. Μεταξὺ τῶν δύο τούτων δυνάμεων, τῆς Ρωσσίας καὶ τῆς Πρωσίας, καὶ διὰ τοὺς ἡγεμόνας τῶν χωρῶν τούτων τὸ ζήτημα ἦτο καθαρῶς πολιτικόν : ἀλλ' ἡ Μαρία Θηρεσία παρενέβαλε προσκόμματα ἐκ λόγων εὐσυνειδησίας, προσκόμματα ἐκ λόγων νομιμότητος, καὶ ἴσως πολλῷ μᾶλλον ἐκ λόγων θρησκευτικῶν, ἀφοῦ ἡ Πολωνία ἦτο δύναμις καθολικὴ, διατελοῦσα καθ' ὁλοκληρίαν ὑπὸ τὴν ἐπιτροπὴν τῶν Ἰησουϊτῶν.

Ἄλλ' ἀπὸ τῶν τοιούτων προσκομμάτων ἦσαν ἐντελῶς ἀπηλλαγμένοι ὁ υἱὸς αὐτῆς, ὁ αὐτοκράτωρ, καὶ ὁ ἀρχιγραμματεὺς αὐτῆς πρίγκηψ Κάουνιτς : διὰ τοῦτο, ὅτε ὠρίσθησαν τὰ πρὸς λείαν τεμάχια, δὲν ἦσαν ποσῶς ἐντροπαλοὶ εἰς τὰς ἀπαιτήσεις των.

Τὴν 5 Αὐγούστου τοῦ 1772 ὑπεγράφη ἐν Πετροπόλει ἡ περὶ δι-
Παγκόσμιος Ἱστορία

ανομής συνθήκη· εἰς τὴν δημοκρατίαν ἀνεκοινώθησαν τὰ περὶ τούτου, περιήχθη δὲ αὕτη στρατιωτικῶς εἰς τοιαύτην κατάστασιν, ὥστε ὡς ἐξ αὐτῆς οὐδεμία ἐπετρέπετο σχέψις περὶ ἀντιστάσεως· ἡ ἀνίσχυρος ἀντίπραξις τοῦ βασιλέως, τῆς γερουσίας καὶ τῆς διαίτης τῆς Πολωνίας ἀνέβαλε τὴν τυπικὴν ἀποπεράτωσιν τῆς μεγάλης ὑποθέσεως μέχρι μόνον τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ 1773.

§ 630. Ἡ διανομὴ τῆς Πολωνίας. Ἡ εἰρήνη τοῦ Κουτσούκ Καϊναρτζή. 1774 — Τὸ ἐν τρίτον περίπου τῆς χώρας καὶ τοῦ πληθυσμοῦ τῆς ἀπέβαλεν οὕτω ἡ δημοκρατία. Ἡ Ρωσσία, ἡ ὁποία εἶχεν ἤδη πρὸ πολλοῦ τὴν Κ ο υ ρ λ α ν δ ί α ν, ἔλαβε 1975 τετραγωνικὰ μίλια μετὰ 1,800,000 κατοίκων, ἡ Πρωσία 631 τετραγωνικὰ μίλια μετὰ 600,000 κατοίκων, ἡ Αὐστρία τὸ μᾶλλον πυκνότερον κατωκήμενον καὶ εὐφορώτερον μέρος, 1280 τετραγωνικὰ μίλια καὶ τρία ἑκατομμύρια κατοίκων· αἱ τρεῖς συμμετέχουσαι τῆς διανομῆς δυνάμεις ἡγγυήθησαν ἀμοιβαίως τὰς κατακτήσεις ταύτας, πρὸς τὴν πολωνικὴν δὲ δημοκρατίαν τὸ ὑπόλοιπον.

Ἡ πολωνικὴ αὕτη διανομὴ παρημπόδισε τὴν ἐπικινδυνότεραν διανομὴν τῆς Τουρκίας, ἥτις μόνον κατὰ τὸν ἡμέτερον αἰῶνα προὔχωρησε : τὴν 10 Ἰουλίου τοῦ 1774 ἡ εἰρήνη τοῦ Κ ο υ τ σ ο ῦ κ Κ α ῖ ν α ρ τ ζ ῆ, κώμης ἐγγὺς τῆς Σιλιστρίας, ἀπεπεράτωσε τὸν πρῶτον τῶν δύο κατὰ τῆς Τουρκίας πολέμων τῆς Αἰκατερίνης.

Διὰ τῆς συνθήκης ταύτης εἰρήνης οἱ Ρῶσσοι ἀπέδωσαν τὴν Βασαβίαν, τὴν Μολδαυίαν καὶ τὴν Βλαχίαν· ἐν τοσοῦτῳ εἰς τῶν ὄρων αὐτῆς ἀπένεμεν εἰς τὴν Ρωσσίαν τὸ δικαίωμα τῆς παρεμβάσεως παρὰ τῇ Πύλῃ ὑπὲρ τῶν ἡγεμονιῶν τούτων, ὡς ἂν δίδεται ἀφορμῇ, τοῦθ' ὅπερ ἠδύνατο ν' ἀποβῇ εἰς ὠρισμένας περιστάσεις λίαν δυσάρεστον διὰ τοὺς Τούρκους.

Πλὴν τούτου διὰ τῆς συνθήκης ταύτης παρεχωρήθησαν εἰς τὴν Ρωσσίαν τὰ φρούρια τοῦ Ἀζόφ, τὰ ἐν τῷ ὁμωνύμῳ κόλπῳ, τὸ Κέρτς καὶ τὸ Γενικαλέ, ἐν τῇ ὁδοῖ τῇ ἀπὸ τῆς Ἀζοφικῆς εἰς τὴν Μαύρην Θάλασσαν, ὡς καὶ ὁ πύργος Κίμπουρν, ὁ παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Δνεΐπερ, καὶ λωρὶς γῆς μετὰξὺ τῆς Κασπίας καὶ τῆς Μαύρης Θαλάσσης, ἡ Καβάρδα, καὶ ἀνεγνωρίσθη ὑπὸ τῆς Τουρκίας ἡ ἀνεξαρτησία τῶν ἐν τῇ Κριμαίᾳ καὶ ἐν Κουβάν Τατάρων, τοῦθ' ὅπερ ἐσήμεινε τὴν προσεχῇ ἐξάρτησιν τῶν χωρῶν τούτων ἐκ τῆς Ρωσσίας.

Ρητέον ἄλλως ὅτι κατὰ τὴν διανομὴν τῆς Πολωνίας ἡ Πρωσία ὠφελήθη τὰ μέγιστα, ὡς ἀποδείκνυει ἐν βλέμμα ἐπὶ τοῦ χάρτου. Διότι ἔλαβε τὴν Πομερέλλην καὶ τὴν ἐπαρχίαν τοῦ Νέτσε πρὸς τὰ ἀριστερά, τὴν Κουλμερλάνδην καὶ τὴν Ἑρμελάνδην πρὸς τὰ δεξιὰ τοῦ κάτω Βείχσελ, δὲν ἀπετέλει δὲ νῦν πλέον ἢ Ἀνατολικὴ ἢ Πρωσία, ὡς συνέβαινε δυστυχῶς ἀκόμη κατὰ τὸν Ἑπταετῆ πόλεμον, σημεῖον ἀπόκεντρον καὶ μεμακρυσμένον : ἡ συνάφεια μετὰ τῶν λοιπῶν χωρῶν τῆς μοναρχίας εἶχεν ἀποκατασταθῆ.

Ἦτο δὲ καὶ δι' ἄλλον λόγον ἡ προσάρτησις αὕτη ἡ ἐπωφελεστέρα τῶν γενομένων ἐπὶ τοῦ παρόντος, διότι τὸ εἰς τὴν Πρωσίαν προσαρτηθὲν τμήμα ἦτο τὸ μικρότερον καὶ ἐπομένως δὲν παρουσίαζε δυσκολίαν τινὰ ἀνυπερέβλητον εἰς τὸ ἔργον τῆς ἐξομοιώσεως αὐτοῦ πρὸς τὰς λοιπὰς γερμανικὰς ἢ ἐκγερμανισμένας ἡδὴ ἐπαρχίας : ρητέον ὅμως ὅτι αἱ πόλεις Δάντζιγ καὶ Θόρνον παρέμειναν ἀκόμη εἰς τὴν Πολωνίαν.

Διὰ τὴν πραγματικὴν ταύτην καὶ μόνιμον κτήσιν τῆς χώρας εἶχον ἤδη τὰ πάντα προπαρασκευασθῆ, δὲν παρημελήθη δὲ οὐδεμίᾳ ἡμέρᾳ πρὸς ἀπαλλαγὴν αὐτῆς ἀπὸ τῆς «πολωνικῆς δουλείας» — «πρὸς διακήρυξιν τῆς καταργήσεως τῆς δουλοπαροικίας, πρὸς ἀνακήρυξιν τῶν ὑπηκόων ὡς ἀνθρώπων ἐλευθέρων.»

Τὸ πρῶτον βῆμα ὅπως κατασταθῶσιν οὗτοι πράγματι ἐλεύθεροι, τοῦθ' ὅπερ εἶναι δυσκολώτερον τῆς ἀνακηρύξεως αὐτῶν ὡς τοιούτων, ἦτο ἡ οἰκονομικὴ ζωογόνησις τῆς χώρας, ἣν παρέλαθεν ὁ Φρειδερίκος ἐν καταστάσει ἀπιστεύτου ὀλιγωρίας. Ὡς πρὸς τοῦτο ἐβασίλειτο ὁ βασιλεὺς εἰς τὴν δεδοκιμασμένην ἀξίαν τοῦ Βρέγκενχοφ, ἐν δὲ τῶν κυριωτέρων πρὸς τοῦτο μέσων ἦτο καὶ ἡ ἐνίσχυσις τοῦ γερμανικοῦ στοιχείου δι' ἀποικισμοῦ.

Ἦλθον δὲ τὴν φορὰν ταύτην ἀποικοὶ κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ τῆς Νοτίου Γερμανίας, ἐκ τοῦ δουκάτου τῆς Βυρτεμβέργης, 668 οἰκογενεῖαι, πρὸς ταῖς γερμανικαῖς οἰκογενεαῖς, αἵτινες προσήρχοντο ἐκ τῶν πολωνικῶν ἀκόμη διατελουσῶν πόλεων Δάντζιγ καὶ Θόρνου.

§ 631. Φρειδερίκος καὶ Ἰωσήφ Β'. — Τὴν φορὰν ταύτην, ἐν τῇ διανομῇ δηλονότι τῆς Πολωνίας, τὰ συμφέροντα τοῦ Ἰωσήφ καὶ τοῦ Φρειδερίκου τοῦ Β' . συνεβάλλον.

Ἐπῆρχεν ὅμως ἕτερον στάδιον, ἐφ' οὗ ἡ ἀκάθεκτος μεταρρυθμι-

στική όρμη τοῦ Ἰωσήφ, ἡ συνδεομένη μετὰ λίαν δεδηλωμένης ἀψβουρ-
γικῆς φιλοκτημοσύνης, ἔμελλε νὰ συγκρουσθῇ πρὸς τὴν σαφῇ, συν-
ακόλουθον καὶ πλήρη συνείδησιν τῶν ἐπιδιωκομένων σκοπῶν κεκτη-
μένην πολιτικὴν τοῦ Φρειδερίκου.

Ὁ Ἰωσήφ ἤρξατο τῶν μεταρρυθμιστικῶν ἀποπειρῶν ἐπὶ τοῦ με-
ταρρυθμίσεων δεομένου καὶ ἐξ ἴσου ἀνικάνου σώματος τοῦ ἀγίου ρω-
μαϊκοῦ κράτους καὶ τῶν δύο δικαστηρίων του, τοῦ ἐν Βιέννῃ Reichs-
hofrat καὶ τοῦ ἐν Βέτσλαρ Reichskammergericht : τοῦτο δὲ πρὸς
οὐδενὸς εὐχάριστησιν καὶ ἐν τῇ συνόλῳ ἄνευ ἐπιτυχίας.

Καθ' ἑαυτὴν ὀρθοτέρα ἦτο ἡ σκέψις περὶ προσαρτήσεως χώρας τῆς
αὐτοκρατορίας—ἐνισχύσεως δηλονότι τῆς αὐστριακῆς ἐπιρροῆς διὰ τῆς
ἀποκτήσεως χώρας ἐν Γερμανίᾳ,—ἀληθῶς λίαν ὀρθή καὶ λίαν ἀπλή, ἥ
ὥστε νὰ εἶναι δυνατόν νὰ πραγματοποιηθῇ.

§ 632. Πόλεμος περὶ βαυαρικῆς διαδοχῆς. 1778.—

Ἐπρόκειτο δὲ οὐχὶ περὶ ἐπουσιώδους τινός, ἀλλ' αὐτόχρομα περὶ τῆς
κτήσεως τῆς Β α υ α ρ ί α ς.

Ὁ τελευταῖος βλαστὸς τῆς βαυαρικῆς γραμμῆς τοῦ βιττελσβα-
λικοῦ οἴκου, ὁ Μαξιμιλιανὸς Ἰωσήφ, ἀπέθανε τὸν Δεκέμβριον τοῦ
1777 : ὁ πλησιέστερος κληρονόμος ἦτο ὁ Κ ά ρ ο λ ο ς Θ ε ό δ ω ρ ο ς,
ἐκλέκτωρ τοῦ Παλατινάτου, τῆς σουλθαχίικῆς γραμμῆς, ὅστις
τὸ καθ' ἑαυτὸν δὲν εἶχε νομίμους καὶ ἀμέσους κατιόντας, ἐπρωτίμα δὲ
τὸν καλὸν καὶ ἄνετον βίον ἢ τὴν ἐξουσίαν καὶ δύναμιν.

Κατὰ ταῦτα ὁ Ἰωσήφ σενωμολόγησε μετ' αὐτοῦ συνθήκην, λα-
θῶν ὡς πρόσχημα δικαιώματά τινα τοῦ οἴκου του πλέον ἢ ἀμφίβολα
ἐπὶ τινων μερῶν τῆς Βαυαρίας, δυνάμει δὲ τῆς συνθήκης ταύτης τὰ δύο
τρίτα περίπου τῆς χώρας θὰ περιήρχοντο εἰς τὴν Αὐστρίαν.

Ὁ Ἰωσήφ καὶ ὁ πρίγκιψ Κάουνιτς δὲν ἐπίστευον, ὅτι θὰ εὕρισκόν
ποθεν σοβαρόν τι ἐμπόδιον, πράγματι δὲ καὶ ὁ δεύτερος κληρονόμος,
ὁ δοῦξ τοῦ Παλατινάτου τῶν Δύο Γεφυρῶν Κάρολος, ἐθεώρει τὴν
ὕπόθεσιν ἀπολεσθεῖσαν.

Ἀλλὰ θαρραλέα τις πριγκίπισσα τῆς Βαυαρίας καὶ ὁ ὑπουργὸς
Ὁβερμάιρ ἀνηγόρευαν ἀμέσως μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἐκλέκτορος τὸν
Κάρολον Θεόδωρον ἡγεμόνα τῆς χώρας· ἐφ' ᾧ ὁ αὐτοκράτωρ συν-
ήθροισε πάραυτα στρατεύματα, διέταξεν αὐτὰ νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὴν

Κάτω Βαυαρίαν καὶ ἐκεῖ ἐπέτυχε τὴν διὰ βίας ἀναγνώρισίν του ὡς κυρίου τῆς χώρας.

Ἡ ραγδαία αὕτη ἐνέργεια ἐστηρίζετο ἐπὶ τῆς τότε παγκοσμίου καταστάσεως, καθ' ἣν ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Γαλλία ἕνεκα σειρᾶς γεγονότων, τὰ ὅποια θέλομεν γνωρίσει, ἠναγκάζοντο νὰ μένωσιν ἀμέτοχοι· περὶ τῆς Πρωσίας ἐπίστευον, ὅτι δὲν θὰ ἠμυποδίζοντο ὑπ' αὐτῆς, διότι οἱ ἐν Βιέννῃ παρεδέχοντο, ὅτι ὁ Φρειδερίκος ἐγήρασε πλέον καὶ ἔπαυσεν, οὐδὲν δὲ ἄλλο ἐπεθύμει· εἰ μὴ τὴν διατήρησιν τῆς εἰρήνης.

Ἀλλὰ κατὰ τοῦτο ἐπλανῶντο· ὁ Φρειδερίκος πρὸ πολλοῦ εἶχε διαγνώσει τὴν φιλοκτημοσύνην τοῦ Ἰωσήφ, ἀξίωμα δὲ τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς του ἦτο, ἀξίωμα ἐξ ἴσου ἀπλοῦν καὶ ὀρθόν, νὰ μὴ ἐπιτρέψῃ οὐδεμίαν αὐξήσιν τῆς ἀψβουργικῆς δυνάμεως διὰ γερμανικῆς χώρας καὶ πρὸς τὰ μέρη τῆς Γερμανίας.

Μετὰ τοῦ ἐλεεινοῦ Καρόλου Θεοδώρου πᾶσα συνεννόησις ἦτο περιττή· ἀλλ' ὁ δοῦξ τῶν Δύο Γεφυρῶν ἐξηγέρθη, ὅτε μυστικός τις ἀπεσταλμένος τοῦ Φρειδερίκου ἐδήλωσεν αὐτῷ, ὅτι δὲν θὰ ἔμενε μόνος· καὶ διεμαρτυρήθη· ὁ δὲ Φρειδερίκος διεκήρυξε νῦν, ὅτι θέλει ὑπερασπίσει τὰ δικαιώματα τοῦ δουκὸς δι' ὅλης τῆς δυνάμεώς του, ἐφ' ὅσον δὲν ἀποσύρουσιν οἱ Αὐστριακοὶ τὰ στρατεύματά των ἐκ Βαυαρίας.

Ὁ αὐτοκράτωρ ἐξώθησε τὰ πράγματα μέχρι τῆς προσφυγῆς εἰς τὴν βίαν, καίτοι καὶ ἡ Γαλλία καὶ αὕτη ἡ Μαρία Θηρεσία ἀπεδοκίμαζον τὴν ἐνέργειάν του.

Τὸν Μάϊον τοῦ 1778 ὁ Φρειδερίκος διέβη τὰ βοημικὰ σύνορα. Δὲν συνήφθη ὁμοῦς οὐδεμία μάχη ἐν τῷ πολέμῳ τούτῳ περὶ βαυαρικῆς διαδοχῆς. Οὔτε ὁ Φρειδερίκος οὔτε ὁ Λούδων προέβησαν εἰς τινα ἐπίθεσιν· τὸ περὶ προσαρτήσεως σχέδιον τόσον ὀλίγας ἐλπίδας ἐπιτυχίας παρουσίαζεν, ὥστε αὕτη ἡ Μαρία Θηρεσία, ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ υἱοῦ αὐτῆς, ἔγραψεν εἰς τὸν Φρειδερίκον — καὶ ἦτο λίαν πικρὸν τὸ πρᾶγμα δι' αὐτὴν — καὶ ἐπανελάβε τὰς διαπραγματεύσεις.

§ 633. Ἡ εἰρήνη τοῦ Τέσεν. 1779. — Ὁ πρωσικὸς στρατὸς ἀπῆλθεν ἐκ Βοημίας καὶ διεχίμασεν ἐν Σιλεσίᾳ. Ἡ Ρωσσία καὶ ἡ Γαλλία ἐμεσολάβησαν, συνήλθε συνέδριον, πρὶν ἢ γίνῃ τι ἐν τῷ πεδίῳ τῶν μαχῶν, ἐν Τέσεν (Αὐστριακῇ Σιλεσίᾳ), καὶ τὴν 13 Μαΐου τοῦ 1779 ὑπεγράφη ἐνταῦθα ἡ συνθήκη

εἰρήνης, δι' ἧς ἡκυροῦτο ἡ μετὰ τοῦ Καρόλου Θεοδώρου συνομολογηθεῖσα συμφωνία, ἀνεγνωρίζοντο αἱ κληρονομικαὶ ἀξιώσεις τῆς Πρωσίας ἐπὶ τῆς Ἀνσβαχ καὶ τῆς Βυῦριϋθ, μόνον δὲ τριάκοντα τέσσαρα τετραγωνικὰ μίλια βαυαρικοῦ ἐδάφους, ἡ χώρα τοῦ Ἰννου (das Innviertel), παρεχωροῦντο εἰς τὴν Αὐστρίαν.

Καὶ ἐνταῦθα ὁ Φρειδερίκος εἶχε νικήσει: «Εἶναι θηρίον» (Unmensch), ἔγραφεν ἡ Μαρία Θηρεσία πρὸς τὸν υἱὸν τῆς, ἀλλ' ἐυρίσκομεθα ἐν τῷ ἀδίκῳ.

§ 634. Ὁ θάνατος τῆς Μαρίας Θηρεσίας. 1780. Αἱ μεταρρυθμίσεις τοῦ Ἰωσήφ Β'. — Τὴν 29 Νοεμβρίου τοῦ 1780 ἀπέθανεν ἡ Μαρία Θηρεσία καὶ ὁ Ἰωσήφ Β'. ἀπέκτησεν ἐλευθερίαν ἐνεργείας. Ἦτο ἤδη τριάκοντα καὶ ἐννέα ἐτῶν, ἀλλὰ μετὰ τοῦ πυρὸς καὶ τῶν αὐταπατῶν (Illusionen) νεανίσκου ἐπεχείρησε τὸ τεράστιον ἔργον τοῦ νὰ μεταμορφώσῃ εἰς νεωτέραν ἐνιαίαν πολιτείαν τὴν σωρείαν τῶν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον αὐτοτελῶν πολιτειῶν, ἧτις λίαν ἀδίκως ἀποκαλεῖται αὐστριακὴ μ ο ν α ρ χ ί α — νὰ καταστήσῃ δηλονότι τὸ ὄνομα τοῦτο πραγματικότητα.

Ὅχι δὲ τόσον τὸ παράδειγμα Φρειδερίκου τοῦ Μεγάλου, τοῦ ὁποίου τὴν μεγαλοφυΐαν ἀνεγνώριζεν Ἰωσήφ ὁ Β'., ὅσον ποιά τις ζηλοτυπία κατὰ τοῦ περιφήμου τούτου ἀνδρὸς τοῦ αἰῶνος ἐξήσκησεν ἐπ' αὐτοῦ τὴν ἐπιρροήν τῆς: πρὸς τούτοις εἶχεν ὁ Ἰωσήφ εἰλικρινῇ ἐνθουσιασμόν ὑπὲρ τῶν φώτων (Aufklärung), τῆς μεγάλης ταύτης ιδέας ἡ τοῦ μεγάλου συνθήματος τοῦ αἰῶνος, πράγματι δὲ οὗτος δὲν ἦτο ὑποδεέστερος κατὰ τὴν φιλοπονίαν, κατὰ τὸν ζῆλον καὶ τὴν προσωπικὴν δραστηριότητα τοῦ μεγάλου προτύπου του.

Δὲν εἶχεν ὅμως τὸ βλέμμα τούτου, ὅπως διακρίνῃ τὸ ἐν πάσῃ στιγμῇ δυνκτὸν καὶ ἐφικτόν, τὸ βλέμμα τὸ διακρίνον τὸν πολιτικόν· ἤθελε νὰ δημιουργήσῃ, νὰ ἴδῃ καρποὺς ἐκεῖ ὅπου ἔπρεπε πρότερον νὰ ρίψῃ σπόρον διὰ τὸ μέλλον· — συνέβαιnen ὡς πρὸς τὰς μεταρρυθμίσεις του ὅ,τι ἐν ταῖς ἐν Augarten θυσταῖς, ὅπου, ὡς ἐσεμνύετο, εἶχε φυτεύσει ἤδη μεγάλα δένδρα, ἵνα δυνηθῶμεν «ἐγὼ καὶ οἱ σύγχρονοι» νὰ ἀπολαύσωμεν τὴν σκιάν των· ἀλλ' ὡς αὗται δὲν ἐρριζόβλησαν καὶ αἱ μεταρρυθμίσεις.

Μεθ' ὅλης τῆς ἀφειλείας ἀγαθῆς προαιρέσεως καὶ χρηστῆς πεποιθήσεως ἐκήρυττεν, ὅτι, μὴ προσέχων εἰς προλήψεις καὶ εἰς προνόμια

τῶν διαφορῶν λαῶν τῆς αὐτοκρατορίας του δὲν θ' ἀποβλέψῃ εἰμὴ εἰς τὸ καλὸν τοῦ ὅλου, διήρесе πράγματι μὴ προσέχων εἰς τὸ στέμμα τοῦ Ἀγίου Στεφάνου καὶ τοῦ Βεγκεσλαύου τὴν μοναρχίαν εἰς τοπαρχίας καὶ θέματα καὶ ἐκανόνισε δι' ἀπειραρίθμων διαταγμάτων, διασταυρουμένων πολλάκις καὶ ἀμοιβαίως ἀναιρουμένων, τοὺς διαφορούς κλάδους τῆς δημοσίας ὑπηρεσίας : ἀξιέπαινοι ἀληθῶς προσπάθειαι, εὐρίσκουσαι ὅμως ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας ἀντίστασιν κατὰ τῆς ὀκνηρίας ἢ ἐνίοτε καὶ κατὰ τῆς ὀρθοτέρας γνώμης τῶν ἐπὶ τῆς ἐκτελέσεως δημοσίων ὑπαλλήλων, κατὰ τῆς ἀθυμίας ἢ προλήψεως τῶν κατοίκων, κατὰ τῆς ἀγαναστήσεως προσβληθέντων συμφερόντων.

Σωτηριωδέσταται ἐν τοσούτῳ ἦσαν αἱ μεταρρυθμιστικαὶ αὗται προτάσεις, διότι ἀπετίνασκον τοῦλάχιστον ἅπαξ τὴν κόνιν τῶν αἰώνων καὶ οὕτω ἡδύνατό τις νὰ ρίψῃ ἐν βλέμμα ἐπὶ τῶν ἀναγκαίων βελτιώσεων τοῦ οἰκοδομήματος τούτου : ἂν μὴ εἶχεν ὁ Ἰωσήφ φωτοσθέτας ὡς διαδόχους του, θὰ ἦγον ἴσως αἱ προσπάθειαι αὗται πρὸς τὸν σκοπόν.

§ 638. Ἑκκλησιαστικὴ πολιτικὴ. Διάταγμα περὶ ἀνεξιθρησκείας. 1781. — Δὲν ὑπῆρξεν ὅλως ἄκαρπος ἡ ἐπίθεσις τοῦ Ἰωσήφ Β' κατ' αὐτοῦ τοῦ κέντρου τῆς φωτιστικῆς (Obskurantismus), κατὰ τῶν ἐκκλησιαστικῶν καταχρήσεων, ὑπεστηρίχθη δὲ ἐν τῷ ἔργῳ τούτῳ καὶ ὑπὸ χρηστῶν καὶ πιστῶν καθολικῶν. Κατήγγησε μέγαν ἀριθμὸν μοναστηρίων — 700, — πιστεύεται δὲ ὅτι ἀπὸ τοῦ 1782 μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ ἡλάττωσε τὸν ἀριθμὸν τῶν μοναχῶν καὶ τῶν καλογραιῶν κατὰ τριάκοντα ἑξ περίπου χιλιάδας, τοῦθ' ὅπερ αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ ἀποδεικνύει πόσοι ὀκνηροὶ καὶ κηφῆνες ἐκρύπτοντο ὑπὸ τὸ προσωπεῖον τοῦ μοναχοῦ ἐπὶ μενίστη ζημίᾳ τῆς δημοσίας οἰκονομίας.

Ἀφθιτον ὅμως δόξαν περιποιεῖ εἰς αὐτὸν τὸ περὶ ἀνεξιθρησκείας διάταγμα τῆς 20 Ὀκτωβρίου τοῦ 1781, δι' οὗ ἐπετρέπετο εἰς τοὺς προτεστάντας, πανταχοῦ ὅπου συνήκουν ἑκατὸν οἰκογένειαι, νὰ ἐγείρωσι ναόν, καὶ νὰ ἔχωσι τὸν ἱερέα, τὸν διδάσκαλον καὶ τὸ ἐκκλησιαστικὸν συμβούλιόν των (Konsistorium) : παρεχωρήθη δὲ εἰς αὐτοὺς καὶ τὸ δικαίωμα τῆς ἀγορᾶς οἰκῶν καὶ ἀκινή-

των, ἰσονομία πρὸς τοὺς καθολικοὺς εἰς τὴν στρατιωτικὴν καὶ διοικητικὴν ὑπηρεσίαν καθ' ὅλας τὰς χώρας τοῦ στέμματος.

Ὁ Ἰωσήφ δὲν ἦτο ἐλευθερόφρων τις ὡς ὁ Φρειδερίκος ὁ Β΄., ἐφρόνει δὲ ὅτι ἠδύνατο νὰ ἐφαρμόσῃ τὰς ἐκκλησιαστικὰς μεταρρυθμίσεις του, χωρὶς νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὰ δογματικὰ ἄδυστα τῆς ἐκκλησίας του.

Ἀλλ' ἡ ἐκκλησία αὕτη εἶχε συγχύσει ἀπὸ πολλοῦ χρόνου τοσοῦτον ἐσωτερικὰ καὶ ἐξωτερικὰ, ὥστε οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ εἴπῃ ποῦ ἤρχιζον καὶ ποῦ ἐτελείονον ταῦτα ἢ ἐκεῖνα· ὅτι δὲ ὁ Ἰωσήφ οὐ μόνον ἀπαραιοῦσε τὸ Placet, τὴν ἐγκρισιν τῆς κυβερνήσεως ἐπὶ πάντων τῶν ἐκκλησιαστικῶν δημοσιευμάτων, ἀλλὰ κατήργει ἱερουργίας καὶ περιωρίζεν ἀστυνομικῶς τὸ ὑπερβολικὸν τῶν εἰς ἱεροὺς τόπους πορειῶν, τῶν πομπῶν καὶ ἄλλων ἀργοσχόλων πράξεων εὐσεβείας, τοῦτο ἐξήγειρεν ἐν Ρώμῃ σοβαροὺς φόβους.

Εἰς παραστάσεις τοῦ παπικοῦ νουντσίου ἐδόθη παρὰ τοῦ ἀρχιγραμματέως τοῦ κράτους, ὅστις ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου διετέλει ἐν πλήρει συμπνοίᾳ μετὰ τοῦ κυρίου του, ἀπάντησις ἀπότομος, οὕτω δὲ ἀπεφάσισεν ὁ Πῖος Σ΄., ἐναντίον τῆς λίαν δεδι-κασιολογημένης γνώμης τῶν καρδιναλίων του, νὰ πορευθῇ αὐτοπροσώπως εἰς Βιέννην — (1782). Ἦτο δὲ οὗτος ἀνὴρ εἰς ἄκρον ἐπαγωγὸς τὸ παράστημα, καὶ οὐδεὶς ποτε πάπας κατενόησε κάλλιον τούτου τὴν τέχνην ἐκκλησιαστικῆς παραστάσεως· διὸ συνέρρεον οἱ πιστοὶ καὶ τὰ λαϊκὰ πλήθη πρὸς τὴν ὁδὸν δι' ἧς ἔμελλεν οὗτος νὰ διέλθῃ, καὶ ἐκ μέρους δὲ τοῦ αὐτοκράτορος δὲν εἶχε νὰ παραπονηθῇ ὁ πάπας δι' ἑλλειψιν φιλοφροσύνης καὶ ἀβρότητας.

Ἀλλ' ὡς πρὸς τὰ ἐκκρεμῆ ζητήματα, τὴν κατάργησιν ἢ περιορισμὸν τῶν ταγμάτων, τὴν ἀνεξιθρησκείαν, τὴν διοίκησιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων, οὐδὲν κατώρθωσεν, οὐ μετὰ πολὺ δὲ ἀπὸ τῆς εἰς Ρώμην ἐπανόδου του ἠκολούθησαν νέα μέτρα, ὡς ὁ περιορισμὸς τῶν ἐπισκοπικῶν προσόδων ἐν Οὐγγαρίᾳ.

Ρητέον ἄλλως, ὅτι τὰ δημευθέντα ἐκκλησιαστικὰ ἀγαθὰ ἐχρησιμοποιοῦντο πρὸς σκοποὺς οὐχὶ ἄλλοτρίους τοῦ ἀρχικοῦ προορισμοῦ των, εἰς ἱεροῦδαλεῖα, σχολεῖα, κωφαλάων ἰδρύματα καὶ ἄλλα εὐεργετικά καταστήματα, ἰδρύθη δὲ καὶ ἐκκλησιαστικὸν ταμεῖον, δι' οὗ ἐθεραπεύοντο πολλὰ ἐκκλησιαστικά ἢ θρησκευτικὰ ἀνάγκαι καλλίτερον ἢ μέχρι τούδε.

§ 636. Ἑκκλησιαστικὴ κίνησις ἐν Γερμανίᾳ. Ἡ τοῦ Ἑμς Punktion. — Ἡ μεταρρυθμιστικὴ αὕτη δραστηριότης ἤθελε φέρεи πολὺ μακρὰν, ἐὰν αὐτὸς ὁ Ἰωσήφ εἶχε σαφεστεράς ἰδέας περὶ τῶν ἀπωτάτων σκοπῶν τῆς ἐκκλησιαστικῆς του πολιτικῆς, καὶ ἂν εἰς τὴν ὁρᾶσιν αὐτοῦ ἀνταπεκρίνετο καὶ παρὰ τῷ κυρίως λαῷ ἡ ἔστω παρὰ τοῖς ἱεράρχαις ζωηροτέρα τις διάθεσις.

Δὲν ἔλειπον δὲ καὶ παντελῶς ἐκδηλώσεις τοιαύτης κινήσεως. Ἐν ἔτει 1763 ὁ ἐπίσκοπος τῶν Τριβήρων Ἰωάννης Νικόλαος Χόντχαϊμ εἶχε δημοσιεύσει ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἰουστίνου Φεθρόνιο, σύγγραμμα περὶ ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου, περὶ τῆς νομίμου ἐξουσίας τοῦ Ρωμαίου ποντίφικος, ἐν ᾧ τὸ δίκαιον τῆς ἀρχαιοτάτης ἐκκλησίας ἀντετάσσετο πρὸς τὸ σχετικῶς νέον, τὸ ἐπὶ τῶν ψευδοσι-
δωρικῶν διατάξεων στηριζόμενον : ἡ δὲ σύστασις παπικῆς πρεσβείας (Nuntiatur) ἐν Μονάχῳ, ὡς καὶ αἱ σφετεριστικαὶ ἀξιώσεις τῶν παπικῶν νουντσίων, ἡγαγον εἰς συνέντευξιν τῶν τεσσάρων Γερμανῶν ἀρχιεπισκόπων ἐν Ἑμς, ὅπου ἐφάπτονται ἀλλήλαις αἱ ἐκκλησιαστικαὶ περιφέρειαι των, καὶ εἶτα εἰς «Punktion», ἥτοι εἰς καθορισμὸν προγράμματος ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου εἰς τρία καὶ εἴκοσιν ἄρθρα, ἅτινα ἀντέτασσον θαρραλέως τὰ ἐπισκοπικὰ δικαιώματα κατὰ τῶν παπικῶν.

Ἡ Punktion τῆς Ἑμς (1786) ἐκήρυττεν, ὅτι οἱ ἀρχιεπίσκοποι εἶχον τὸ ἀξίωμα των παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ οὐχὶ παρὰ τοῦ πάπα· ὅτι ἀνῆκε μὲν βεβαίως εἰς τὸν πάπαν τὸ δικαίωμα τῆς ἀνωτέρας ἐποπτείας ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, παρέμενον ὁμως ἐν ἰσχύϊ αἱ ἀποφάσεις τῆς συνόδου τῆς Βασιλείας κατ' ὅτι κατ' αὐτάς ὁ πάπας ἵσταται κατώτερον μ. ἄς γενικῆς συνόδου.

Κατὰ τὴν αὐτὴν συμφωνίαν τῆς Ἑμς ἡ ἄμεσος δικαιοδοσία τῶν παπικῶν νουντσίων καὶ ἡ ἀνάμιξις τοῦ πάπα εἰς τὰ γερμανικὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα θέον νὰ παύσῃ· ἐάν, ἔλεγον ἐν τέλει οἱ Γερμανοὶ ἀρχιεπίσκοποι, δὲν ἀποδέχεται ὁ πάπας τὰς ἀποφάσεις ταύτας, τότε πρέπει νὰ ἀποφανθῇ περὶ τούτων σύνοδος γενικὴ.

Εἰς τῶν ἐπισκόπων τούτων ἦτο ὁ Μαξιμιλιανός, ὁ τῆς Κολωνίας ἐκλέκτωρ, ἀδελφὸς τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωσήφ, καὶ ὁ δεύτερος δὲ τούτου ἀδελφός, Λεοπόλδος ὁ μέγας δούξ τῆς Τοσκάνας, ἐπολι-

τεύετο κατὰ τὰς αὐτὰς γενναίας μεταρρυθμιστικὰς ἀρχάς, ἀρχὰς ἐπεκτεινομένας καὶ ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων.

Ὁ Λεοπόλδος ἐπεμελήθη μεγάλως καὶ ἀποτελεσματικῶς τῶν οἰκονομικῶν, τῆς γεωργίας, τῆς δικαιοσύνης, τῶν σχολείων τοῦ μεγάλου δουκάτου αὐτοῦ. Ὡς πρὸς τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα συνεβουλεύετο τὸν ἐπίσκοπον τῆς Πιστίας Ρίτσην (Ricci), Ἰανσενιστὴν σφόδρα, ἡ δὲ τοπικὴ σύνοδος, ἣν συνεκρότησεν αὐτός ἐν ἔτει 1787 ἐν Πιστόϊα, ἐξέδωκεν ἀποφάσεις ὑπὸ πνεῦμα ἐντελῶς ἰανσενιστικόν.

§ 637. Ἐλεύθεροι τέκτονες. Ἰλλουμινάτοι. —

Ἐν τοσούτῳ αἱ προσπάθειαι αὗται δὲν ἤγαγον εἰς ἀποτελέσματα. Παρὰ τῷ λαῷ εἶχε σθεσθῇ ὁ ἔρωσ τῆς αὐτοτελοῦς ἐρεύνης τῆς ἀληθείας, ἐξηκολούθει δὲ αὐτός τῶν τῆν ἄλογον συνήθειαν τῶν τελετῶν καὶ τῶν ἐορτῶν καὶ ὅλων τῶν λοιπῶν ἐξωτερικῶν πραγμάτων, ἅτινα ἀκριβῶς ἦσαν ἐπιτήδεια διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ καὶ τὴν βάνανυσον καλαισθησίαν του.

Πρὸς ἐλευθερωτέραν ἀντίληψιν πνευματικῶν πραγμάτων εἶναι ἄλλως ἀνεπιτήδιον τὸ πλῆθος τοῦ λαοῦ, ἀφοῦ ὡς γνωστὸν τὰ πνευματικὰ πράγματα καὶ ἐκεῖ ἀκόμη ὅπου παρέχονται αὐτῷ, ὡς ἐπὶ τοῦ προτεσταντικῆς ἐδάφους, ὑπὸ λεπτοτέραν διατύπωσιν ἐκθανουοῦνται, ὅ,τι δὲ πρέπει νὰ κανονισθῇ πνευματικῶς. ὡς λόγου χάριν ἡ παρουσία τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ εὐχαριστίᾳ κανονίζεται σαρκικῶς.

Εἶναι ἀληθεῖς ὅτι παρὰ ταῖς λεγομέναις ἀναπτυγμέναις τάξεσι καὶ ἐπὶ καθολικοῦ ἀκόμη ἐδάφους παρετηρεῖτο φιλελευθερωτέρα τις τάσις, ἥ μᾶλλον ἡ ἐλευθερόφρων καὶ ριζοσπαστικὴ γαλλικὴ φιλολογία εἶδε καὶ ἐνταῦθα τὸν τόνον. Λογοκρησία καὶ ἀπαγορεύσεις κατὰ τῆς εἰσβολῆς τῆς φιλολογίας ταύτης ἀπεδείχθησαν καὶ ἐν Βιέννῃ καὶ πρὸ τοῦ Ἰωσήφ ἀκόμη ὅλως ἀνίσχυροι. Αἱ ἰδιωτικαὶ βιβλιοθηκαὶ ἐβρίθον βιβλίων ἀναγεγραμμένων εἰς τοὺς ἀστυνομικοὺς καταλόγους τῶν ἀπηγορευμένων βιβλίων, εἶναι δὲ ἀρκούντως χαρακτηριστικόν, ὅτι ἐν ἔτει 1777 ἀπηγορεύθη ἐν Αὐστρίᾳ καὶ ὁ κατάλογος τῶν ἀπηγορευμένων βιβλίων, διότι ἀκριβῶς ὁ κατάλογος αὗτος ἐδείκνυε ποῖα βιβλία ἔπρεπε νὰ εἰσαχθῶσι λάθρα.

Εἰς ἐχθρὸς τῶν Ἰησουϊτῶν ὁ Σβεΐτεν (van Swieten) ἦτο διευθυντὴς τοῦ γραφείου τῆς λογοκρησίας ἐπὶ Μαρίας Θηρεσίας, ἐπὶ Ἰωσήφ

δὲ ἡ λογοκρισία ἐγένετο ἀκριβῶς τὸ ὄργανον κατὰ τῆς φωτισθεστικῆς (Olskurantismus), τῆς ὁποίας τὰ προϊόντα ἀκριβῶς κατεπολεμοῦντο διὰ τῶν ὄπλων τὰ ὁποῖα αὐτὴ εἶχεν ἐπισείσει καὶ χαλκεύσει κατὰ τῆς ρωτιστικῆς (Aufklärung)· τόσον δὲ ἰσχυρὸν ἦτο τὸ ρεῦμα τοῦτο, ὥστε καὶ αὕτη ἡ Μαρία Θηρεσία μετὰ συντετριμμένης καρδίας ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλίπη τοὺς Ἰησοῦτας.

Οὔτε ἐνταῦθα ὁμως οὔτε ἐν Βαυαρία, οὔτε ἀλλαχοῦ τῆς καθολικῆς Γερμανίας δὲν συνετρίβη σὺν τῇ ἀπαγορεύσει τοῦ ἰουσηιτικοῦ τάγματος καὶ ἡ ἐπιρροή τοῦ ὑπ' αὐτοῦ ἀναπτυχθέντος πνεύματος.

Οἱ φωτιστικοὶ ἐπειράθησαν νὰ ἀντεπεξέλθωσι κατὰ τῆς ἐπιρροῆς ταύτης τῶν πρῶην Ἰησοῦτῶν διὰ μεθόδων παρομοίων πρὸς τὰς τοῦ τάγματος τούτου· εἰς τὸ πρὸ πολλοῦ ὑφιστάμενον τάγμα τῶν ἐλευθέρων τεκτόνων προσετέθη τὸ κατὰ πρῶτον διὰ τὴν Βαυαρίαν ἰδρυθὲν τάγμα τῶν ἰ λ λ ο υ μ ι ν ά τ ω ν· τὰ ἰδρύματα ταῦτα τῆς φωτιστικῆς καὶ τῆς πνευματικῆς ἐλευθερίας περιεβλήθησαν ἐπίσης διὰ τύπων, τελετῶν, συμβόλων, μυστηρίων.

Τὸ κακὸν ὁμως ἦτο ὅτι παρ' αὐτοῖς ἔλειπέ τι τὸ ὁποῖον ἐκέκτηντο οἱ Ἰησοῦται εἰς μέγαν βαθμὸν — ἡ πίστις, ἣτις ὅσον καὶ ἂν μὴ εἶχε πλέον σχέσιν τινὰ πρὸς τὴν θρησκείαν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐν τοσούτῳ ἦτο ἀκόμη ἀρκούντως ἰσχυρά, ὅπως ζωογονῇ τὴν δεισιδαιμονίαν των καὶ ἐξασφαλίζῃ αὐτοῖς τὴν ἐπιφάν μετὰ τῆς δεισιδαιμονίας τοῦ λαοῦ καὶ σὺν τούτῳ τὴν ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ λαοῦ τούτου.

Πρὸ πιντὸς ὁμως ρητέον, ὅτι αἱ διατάξεις ἐκεῖναι τῆς συμφωνίας τῆς Ἑμς δὲν εὔρον οὐδεμίαν ἡχὴν παρὰ τῇ μεγάλῃ πλειονότητι τῶν ἐπισκόπων. Διότι συνέφερεν εἰς αὐτοὺς περισσότερον εἰς πάπας ἐν τῇ μεμακρυσμένῃ Ρώμῃ ἢ εἰς ἀρχιεπίσκοπος ἐγγύτατα αὐτῶν εὐρισκόμενος· οὐδεὶς δὲ λόγος περὶ ἐνθουσιασμοῦ ὑπὲρ ἐθνικῆς γερμανικῆς ἐκκλησίας.

Ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰ σχέδια τοῦ αὐτοκράτορος, ὅστις δὲν ἦτο ποσῶς διαυγῆς πολιτικὴ διάνοιخ, δὲν συνηρμόζετο τὸ πρόγραμμα ἐκεῖνο τῆς Ἑμς. Ἡ τοῦ προγράμματος τούτου ἐφαρμογὴ ἤθελεν ἐνισχύσει τὸ ἀριστοκρατικὸν στοιχεῖον ἐν τῇ αὐτοκρατορίᾳ, τοὺς μεγάλους ἐκκλησιαστικοὺς ἡγομόνας, τοὺς ἐκλέκτορας, ἐνῷ ὁ αὐτοκράτωρ ἐσκέπτετο μᾶλλον περὶ μεταρρυθμίσεως τοῦ πολιτεύματος τῆς αὐτοκρατορίας ὑπὸ πνεῦμα μοναρχικόν.

Ἐν γένει ὁμοῦς ὁ Ἰωσήφ ἦτο ἡμιστὰ συνακόλουθος εἰς τὰς σχέψεις του ταύτας καὶ σχέδια· τούναντίον διέκρινεν αὐτὸν ἀστάθεια καὶ μεταπήδησις ἀπὸ τοῦ ἑνὸς εἰς τὸ ἄλλο καὶ τὸ χειρότερον πάντων εἶχε πολλὰ βέλη εἰς τὸ τόξον του.

§ 638. **Τὰ σχέδια τοῦ Ἰωσήφ. Ἡ κατὰ τῆς Βαυαρίας ἐπιβολή.** — Ἀλλ' ἵνα κατασταθῶσι τὰ κληρονομικὰ κράτη του μία ἐνιαία μοναρχία, δὲν ἠρῶνατο νὰ γίνῃ τοῦτο ἄλλως εἰ μὴ διὰ τῆς ὑπερισχύσεως τῆς γερμανικῆς ἐθνικότητος, ὡς ἐπίσης ἡ αὐξήσις τῆς ἐννάμεως τοῦ ἀψβουργικοῦ οἴκου διὰ γερμανικῆς χώρας θὰ ὑπεβοήθη τὰ σχέδια περὶ μεταρρυθμίσεων τῆς αὐτοκρατορίας.

Ἐξ ἄλλου τὸ Βέλγιον, ἦτοι αἱ αὐστριακαὶ Κάτω Χῶραι, ἦτο κτήσις ἐστερημένη πάσης ἀξίας, δὲν ἠρῶνατο δὲ νὰ ὑπάρξῃ ὥραιότερα σκέψις διὰ φαντασίαν Ἀψβουργίου ἡγεμόνος ἢ ἡ σκέψις περὶ κτήσεως τῆς Βαυαρίας καὶ παραιτήσεως τῶν Κάτω Χωρῶν.

Τὸ ἐπουσιωδέστερον πάντων ἦτο τὸ νὰ πεισθῇ ὁ Κάρολος Θεόδωρος, εἰς μηδαμινὸς μωρός, ν' ἀνταλλάξῃ τὴν Βαυαρίαν πρὸς τὰς αὐστριακὰς Κάτω Χώρας καὶ νὰ γίνῃ διὰ τῆς ἀνταλλαγῆς ταύτης βασιλεὺς τῆς Βουργουνδίας· δι' ὅλα ὁμοῦς τὰ ἄλλα κράτη τὸ σχέδιον ἦτο «ἐπικαταράτως φρόνιμον» (1) κατὰ τὴν εὐστοχον φράσιν ἑνὸς ποιητοῦ, εἶναι δὲ ἄπορον, πῶς ἀνέλαθεν ὁ Ἰωσήφ μετὰ τὴν πείραν τοῦ 1778 τὸ περὶ Βαυαρίας σχέδιον ὑπὸ τὴν νέαν ταύτην μορφήν.

Ἐκ τῶν προτέρων δύναται τις νὰ ἴδῃ, ὅτι τὸ σχέδιον τοῦτο ἔμελλε νὰ ναυαγήσῃ· ἐν τοσοῦτῳ ὡς συμβαίνει πάντοτε ἐπὶ μεγάλων πολιτικῶν ἐνεργειῶν, διώκων ὁ Ἰωσήφ ἓνα σκοπὸν ἀνέφικτον, ἀπώλεσε πολλὰ τὰ ὁποῖα ἐκέκτητο ἢ ἠρῶνατο νὰ ἐπιτύχῃ.

§ 639. **Θέσις τῆς Ρωσσίας καὶ τῆς Γαλλίας. Ἔρις πρὸς τὴν Ὀλλανδίαν.** — Καὶ κατὰ πρῶτον ἐζήτησε νὰ προσελκύσῃ τὴν Ρωσσίαν, ὃ ἐστὶν τὴν αὐτοκράτειραν Αἰκατερίνην. Τὸ ἔαρ τοῦ 1780 ἀπῆλθεν εἰς Πετρούπολιν καὶ δὲν ἐκόλακευσε τὴν τσαρίναν μόνον διὰ λόγων καὶ ἐπιστολῶν κατὰ τρόπον ἡμιστὰ λεπτόν, ἀλλ' ἐφάνη καὶ πρόθυμος νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν Ρωσ-

(1) Σ. Μ. «verwünscht gescheit».

σίαν εἰς τὴν αὐστηρὰν ἐφρμογὴν τῶν μετὰ τῆς Πύλης συνωμολογημένων συνθηκῶν». Τοῦλάχιστον κατὰ τῆς προσαρτήσεως τῆς Κριμαίας δι' ἀπλοῦ οὐκαζίου (1783) δὲν ἤγειρεν οὐδεμίαν ἀντίρρησην : ἐν τῇ ἀλληλογραφίᾳ δὲ περὶ τῆς ἐνδεχομένης διανομῆς τῆς Τουρκίας παρενέβαλεν ἔπειτα (1784) τὴν πρώτην πρὸς τὴν μεγάλην σύμμαχόν του ἀνακοίνωσιν περὶ τοῦ βαυαρικοῦ τοῦ σχεδίου.

Κατ' ἐξοχὴν δὲ ἀλλόκοτος ὑπῆρξεν ὁ τρόπος δι' οὗ ἐπεδίωξε νὰ λάβῃ τὴν συναίνεσιν τῆς Γαλλίας. Ἐγίνωσκε τὴν φιλειρηνικὴν φύσιν τοῦ ἐπ' ἀδελφῇ γαμβροῦ τοῦ Λουδοβίκου τοῦ ΙΣ'. καὶ ἀπεφάσισε νὰ θολώσῃ τὰ ὕδατα εἰς ἐγγὺς αὐτοῦ σημεῖον, ἵνα ἐντέλει προέλθῃ μετὰ τοῦ σχεδίου τῆς βαυαροβελγικῆς ἀνταλλαγῆς ὡς τοῦ μόνου μέσου πρὸς ἀποφυγὴν πολέμου.

Ἦρξατο λοιπὸν ἔριδος πρὸς τὰς Γενικὰς Πολιτείας περὶ τοῦ φράκτου τοῦ Σέλδε ἤτοι τῶν τελωνείων τοῦ Σέλδε (1), τὰ ὅποια πάντως παρεῖχον πράγματα καὶ ἐζημιούν σφόδρα τὰς ἰδικὰς του Κάτω Χώρας.

Τὸν Αὐγούστου τοῦ 1784 διέταξε τὴν ἐπίδοσιν διακοινώσεως εἰς τὴν κυβέρνησιν τῆς Χάγης, περιέχουσας τὰς ἀπαιτήσεις του, καὶ δὴ τὴν περὶ ἐλευθερίας τοῦ ἐμπορίου ἐπὶ τοῦ Σέλδε, ἐδήλου δὲ ὅτι ἐμελλε νὰ πολιτευθῇ παραχρῆμα συνωδᾷ πρὸς τὴν ἀρχὴν ταύτην, καὶ ὅτι πᾶσαν προσβολὴν κατὰ τῆς σημαίας του ἤθελε θεωρήσει ὡς κήρυξιν πολέμου.

Ἄλλ' ἡ ἐνέργεια αὕτη ἦτο ἀκριβῶς ἐσχεδιασμένη. ὥστε νὰ προκαλέσῃ τοιαύτην «προβολήν» : τὸν Ὀκτώβριον ἐγένετο ἡ δοκιμὴ διὰ δύο πλοίων, ἅτινα εἶχον διαταγὴν νὰ παραπλεύσωσι παρὰ τὰς ὀλλανδικὰς φυλακίδας. Οἱ Ὀλλανδοὶ ἔπραξαν ὅ,τι ὤφειλον νὰ πράξωσιν : ἐπυροβόλησαν· καὶ νῦν ἐξερρηγνύετο ὁ πόλεμος καὶ μάλιστα ὁ πολεμικὸς πάταγος, τὸ ὅποῖον ἀκριβῶς ἐπεδίωκεν ὁ αὐτοκράτωρ.

§ 640. Ὁ δεσμὸς τῶν Γερμανῶν ἡγεμόνων. —

Ἐκ μέρους τῆς Ρωσσίας καὶ τῆς Γαλλίας ἤλθον νῦν — ὡς ἐπερίμενεν ὁ Ἰωσήφ — προτάσεις περὶ μεσολαβήσεως ὑπὲρ τῆς εἰρήνης, ὁ δὲ Ἰωσήφ παρεδόθη εἰς τὴν μωρὰν ἀληθῶς ἐλπίδα, ὅτι θὰ ἠδύνατο ν'

(1) Σ. Μ. Schelde καλεῖται γερμανιστὶ ὁ ποταμὸς, γαλλιστὶ δὲ Escaut, παρὰ δὲ τοῖς ἀρχαίοις Σκάλδης.

ἀγάγη τὴν γαλλικὴν κυβέρνησιν εἰς τὸ νὰ προτείνῃ ἀφ' ἑαυτῆς τὸ σχέδιον ἐκεῖνο τῆς ἀνταλλαγῆς τῆς Βαυαρίας καὶ τοῦ Βελγίου, ὡς τὸ κατὰλληλον μέσον πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ πολέμου.

Ὁ τότε διευθύνων τὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν τῆς Γαλλίας κόμης Βερζιάν (Bergennes) δὲν ἔβαινε ποσῶς ἐπὶ τῶν ὁδῶν Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ' .. Οἱ ἐν Βερσαλλίαις διέκειντο φιλικώτατα πρὸς τὸν ἀδελφὸν τῆς βασιλίσσης, ἀλλὰ τὸ νὰ ἐπιδοκιμάζῃ τις ἢ μάλιστα καὶ νὰ προτείνῃ σχέδιον διπλασιάζον τὴν δύναμιν τοῦ Ἀψβούργου καὶ προσεγγίζον τὴν διπλασιασμένην ταύτην ἐπιθετικὴν δύναμιν πρὸς τὰ γαλλικὰ σύνορα καθ' ὅλον τὸ πλάτος τοῦ ἐκλεκτοράτου τῆς Βαυαρίας, τοῦτο ἤτό τι ἀδύνατον διὰ πάντα Γάλλον ὑπουργόν.

Τὸν κυριώτερον παράγοντα ἐν τῇ ὑποθέσει ταύτῃ κατέλειπεν ὁ Ἰωσήφ ἐκτὸς παντὸς ὑπολογισμοῦ. Ὑπενθύμισε δὲ εἰς αὐτὸν τὸ πρᾶγμα ἡ γαλλικὴ κυβέρνησις : πρὶν ἢ ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσίας ἐκφέρῃ γνώμην περὶ τοῦ πράγματος, ἀπήντησεν ὁ Λουδοβίκος τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1785, δὲν δύναται αὐτὸς νὰ λάβῃ μηδεμίαν ὀριστικὴν ἀπόφασιν.

Ἐκ τῆς παρατηρήσεως ταύτης τὸ σχέδιον ἐναυάγησε : διότι, ὅ,τι θὰ ἔλεγε Φρειδερίκος ὁ Μέγας εἰς αὐτόν, ἡδυνάτό τις νὰ γνωρίζῃ καὶ χωρὶς νὰ ἐρωτήσῃ πρότερον τὸν Πρῶσον βασιλέα. Ἐξέφερεν ὅμως τὴν γνώμην του κατὰ τὸ αὐτὸ ἀκόμη ἔτος 1785 λίαν σαφῶς καὶ ὡς ἀληθὴς πολιτικὸς δι' ἐγχειρήματος ὅπερ ὑπῆρξεν ἡ τελευταία μεγάλη πολιτικὴ πρᾶξις τοῦ βίου του.

Ὁ ὑπουργὸς αὐτοῦ κόμης Ἐβαλὼ Φρειδερίκος Χέρτζβεργ ἐπελήφθη διαπραγματεύσεων μετὰ τινων τῶν μεγαλειτέρων τάξεων τῆς αὐτοκρατορίας πρὸς συγκρότησιν συνδέσμου ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς προστασίας τοῦ πολιτεύματος αὐτῆς τοῦ ἀπειλουμένου ὑπὸ τῶν ἀψβουργικῶν ἐκείνων πόθων καὶ τινων αὐτοκρατορικῶν μέτρων : τῷ ὄντι δὲ τὴν 28 Ἰουνίου τοῦ 1785 συνωμολόγησαν ἡ Πρωσία, ἡ Σαξωνία, τὸ Ἀννόθερον τὸν δεσμὸν τοῦτον τῶν Γερμανῶν ἡ γεμόνων, εἰς δὲν ὀλίγον κατ' ὀλίγον προσεχώρησαν τὸ ἐκλεκτοράτον τῆς Μογουντίας, τὸ ἐκλεκτοράτον τῶν Τρεβήρων, οἱ δούκες τῆς Βεϊμάρης, τῆς Γόθας, τῆς Βρουνσβίκης, τοῦ Μεκλεμβούργου, τῶν Δύο Γεφυρῶν — ἡ Ἑσση, ἡ Ἀνσβόχη, ἡ Βάδη ἡ Δεσσαυία.

Ὁ δεσμός οὗτος ἦτο ὁμοιος πρὸς τὸν σμαλκαλδικὸν τοῦ ἔτους 1530 ἢ τὴν Ἑνωσιν τοῦ 1608 : ἀλλ' ἦτο καθαρὸς πολιτικὸς δεσμός, ἐνῶν καθολικοὺς μετὰ προτεσταντῶν ἡγεμόνων, ὅπως «προστατεύσῃ πᾶσαν κατ' ἰδίαν τάξιν τῆς αὐτοκρατορίας κατὰ ἀδίκων ἀξιώσεων καὶ ἀπαιτήσεων» : καὶ ἐπὶ κεφαλῆς ἵστατο ἡ κραταιὰ βορειογερμανικὴ πολιτεία, — ἡ νέα Γερμανία, ἡ πολιτεία Φρειδερίκου τοῦ Μεγάλου.

§ 641. Θάνατος τοῦ Φρειδερίκου. — Μετὰ ἐν ἔτος, τὴν 16 Αὐγούστου τοῦ 1786, ἀπέθανεν ὁ μέγας οὗτος ἡγεμὼν ἐν Sanssouci κατὰ τὸ ἐβδόμηκοιτὸν τέταρτον ἔτος τῆς ἡλικίας του. Εἷς τινὰ τῶν στρατιωτικῶν ἐπιθεωρήσεων τὴν ὁποίαν ἐνήργησεν ὁ γηραιὸς οὗτος ἥρως τῆς ἐκπληρώσεως τοῦ βασιλικοῦ καθήκοντος κατὰ τὸ σύνθημα μεθ' ὅλην τὴν καταπίπτουσαν ραγδαίαν βρογχήν, προσεβλήθη ὑπὸ τῆς τελευταίας νόσου του.

Τὸ πνεῦμα αὐτοῦ παρέμεινε διαυγές, τῶν ὑποθέσεων του ἐπισμελεῖτο μέχρι τοῦ τελευταίου του πρὸς τὸν θάνατον ἀγῶνος.

Ἀναφέρεται ὅτι κατὰ τὰ τελευταῖά του ἔτη ἐξέφερε λόγον μεστὸν δυσθυμίας : «ἐκουράσθην νὰ ἄρχω δούλων» : λίαν εὐεξήγητον, ὅτι ἐπὶ τοῦ μονήρους ὕψους ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἵστατο, ἕνεκα τῆς ὑποτακτικότητος ἡ ὁποία ἐπιδεικνύετο πρὸς τὸν ἀπόλυτον βασιλέα καὶ τῆς ὁποίας τὸ συναίσθημα ἐνισχύετο ἔτι μᾶλλον ἕνεκα τῆς προσωπικῆς ὑπεροχῆς τοῦ βασιλέως τούτου, ἐξέφερε τοιαύτην φράσιν, ἐνῶ ἐβλάστανεν ὁ σπόρος τῆς ἐλευθερίας τὸν ὁποῖον εἶχε σπείρει κατὰ τὴν τεσσαράκοντα καὶ ἑξαετῇ βασιλείαν του, καὶ ἀφοῦ ἀκριβῶς παρέμεινεν αὐτῷ ἄγνωστος ἡ ἐν ἀφθονίᾳ σταχυοφορίας ὠριμάζουσα ἤδη ποίησις καὶ φιλολογία τοῦ ἔθνους.

Ἐν τινι γνωστῇ ἐπιστολῇ του προέλεγεν ὁ Φρειδερίκος εἰς τὴν ποίησιν ταύτην μέγα μᾶλλον, τὸ ὁποῖον δὲν παρετήρει ὅτι ἦτο ἤδη παρόν.

Ἄλλ' ὁ σπόρος οὗτος τῆς ἐλευθερίας ἀνεβλάστησε, διότι εἶχε πέσει εἰς τὸ διὰ τοῦ μεγάλου ἀπελευθερωτικοῦ ἔργου τοῦ δεκάτου ἔκτου αἰῶνος προπαρασκευασμένου ἐδάφους, καὶ ἐπειδὴ ὁ Φρειδερίκος εἶχε τὴν μεγάλην σοφίαν ὅπως διακρίνῃ τί ἡδύνατο νὰ γίνῃ διὰ τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας καὶ πρωτοβουλίας καὶ τί ὄχι. Ἐνῶ τὰ ἄλλα κράτη ἐδυσκολεύοντο νὰ πορίζωνται τὰ χρήματα τὰ διὰ τὴν τρέχουσαν ὑπηρεσίαν ἀναγκαῖα, ὁ Φρειδερίκος ἡδυνήθη νὰ διαθέσῃ εἰς τὰς

διαφόρους ἐπαρχίας κατὰ τὰ εἴκοσι τρία ἔτη τῆς εἰρήνης τεσσαράκοντα καὶ τέσσαρα ἑκατομμύρια ταλήρων εἰς ἐκτάκτους χορηγίας ὑπὲρ παντοειδῶν ἐκπολιτιστικῶν σκοπῶν, ἐνῶ συγχρόνως εἶχε κατάρτισει στρατιωτικὸν ταμεῖον ἐκ πεντήκοντα πέντε ἑκατομμυρίων, τὰ ὅποια κατέλιπεν εἰς διάδοχόν του μετὰ πλήρους καθ' ὅλους τοὺς κλάδους ὀργανισμοῦ.

Πρὸ παντὸς ὁμῶς διέκρινεν αὐτὸν ἀπὸ τῶν δύο συγχρόνων ἡγεμόνων μεγάλων κρατῶν, οἱ ὅποιοι ἐκινουῦντο ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ζήλου πρὸς τὰ φῶτα (Aufklärung), τοῦ Ἰωσήφ τοῦ Β'. καὶ τῆς Αἰκατερίνης τῆν Β'. τῆς Ρωσσίας, τοῦτο, ὅτι ἀπέβλεπε πρὸς ἓνα ὠρισμένον σκοπὸν ἄνευ πλαγίων σκέψεων. Ὁ Ἰωσήφ ἦτο μᾶλλον ἐνθουσιαστὴς ἢ ὁ Φρειδερίκος, ὅστις δὲν εἶχε ποσῶς εὐνοϊκὴν αἰσιδόδοξον γνώμην περὶ τῶν ἀνθρώπων, ἦτο Νοτιογερμανός, θερμοαἷμος, ἡσπάζετο εὐκόλως τὰς ὑποβαλλομένας αὐτῷ ἰδέας, ἀλλὰ καὶ ἐνέμενεν εἰς ἄλλας περιστάσεις τόσῳ μᾶλλον ἰσχυρογνώμως εἰς τὰς ἰδέας ἑαυτοῦ· τὴν πρὸς τὰ ἀδύνατα τείνουσαν φιλοδοξίαν του, τὰ μεγάλα σχέδια εἶχε κοινὰ μετὰ τῆς Αἰκατερίνης, ἥτις ἐν τῷ μεταρρυθμιστικῷ ἔργῳ τῆς διετέλει εἰς ὅλως ἰδιάζουσας θεσιν.

§ 642. Ἡ Ρωσσία καὶ ἡ Αἰκατερίνη Β'. — Ἦτο αὕτη ξένη, ὃ δὲ παλαιορρωσσικὸς λαὸς ἐθεώρει ὡς κυρίως τσάρον, ὡς ἀντελήφθη αὐτὴ ἡ ἰδιὰ εἰς τι ταξείδιόν της εἰς Μόσχαν κατὰ τὸ ἔτος 1774 λίαν σαφῶς, τὸν υἱὸν της, τὸν μέγαν ἡγεμόνα Παῦλον Πέτροβιτς· κατ' ἐπανάληψιν ἡ κυβέρνησις ἤλθεν ἐπὶ τὰ ἔχνη συνωμοσιῶν, τὴν ἀκριβεστέραν ἀνερεύνησιν τῶν ὁποίων ἀπέφευγεν ἐκ λόγων λίαν δεδικοιολογημένων.

Κατὰ τὸ ἔτος 1773 ἐξερράγη ἐπανάστασις εἰς ἄκρον ἐπικίνδυνος ὑπὸ τινος Κοζάκου τοῦ Δόν, τοῦ Πουγάτσεφ, ὅστις ἐκηρύχθη ὑπὲρ τοῦ Πέτρου τοῦ Γ'. καὶ ὅστις, ἐπειδὴ ἠδύνατο νὰ ἐπικαλεσθῇ τὸ πολλαπλοῦ μῖσος τῶν ὁμοφύλων του κατὰ τῶν αὐτοκρατορικῶν ὑπαλλήλων, πολλῶν δουλοπαροίκων κατὰ τῶν κυρίων των, τῶν παλαιοδοξούντων κατὰ τοῦ κρατοῦντος κλήρου, διήγειρε πρὸς στιγμὴν σοβαροὺς κινδύνους, ἐν τοσοῦτῳ κατεπολεμήθη, καὶ τὸν Ἰούνιον τοῦ 1775 ἐθανατώθη ἐν Μόσχᾳ.

Ἡ Αἰκατερίνη, ἂν μὴ ἐμπεποτισμένη ἦτο ὁμῶς ἐξεγεγερμένη ὑπὸ τῶν φιλελευθέρων θεωριῶν τῶν Γάλλων φιλοσόφων καὶ ἐγκυκλο-

παιδιστῶν· τακτικὴ ἀνταποκρίτρια τοῦ Διδερότου καὶ τοῦ Βολταίρου, ὅστις ἐγίνωσκε νὰ πληρόνῃ κολακείας διὰ κολακειῶν, κατεγίνετο καὶ αὐτοπροσώπως εἰς τὴν συγγραφὴν, Ἰδρυε καὶ ὑπεστήριξε σχολεῖα· συνεστήθη ἐπιτροπὴ μεταφράσεων, τῶν ἐργασιῶν δὲ αὐτῆς μετεῖχεν αὐτοπροσώπως καὶ αὐτὴ ἡ αὐτοκράτειρα.

Ἐνῶ προσεποιεῖτο μεγάλην εὐλάβειαν πρὸς τὴν ἑλληνικὴν [ὀρθόδοξον] ἐκκλησίαν, ἤσκει ἐν τούτοις ἀνεξιθρησκείαν, παρεῖχε δὲ τὴν προστασίαν της, ὡς ὁ Φρειδερίκος ὁ Μέγας, καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς Ἰησουίτας, οἵτινες διήνυσον κατὰ τοὺς χρόνους τούτους τόσον κακὰς ἡμέρας εἰς τὰς καθολικὰς χώρας. Ἡ Ἀγία δὲ Γραφή, ὡς τὸ κοράνιον καὶ τὰ συγγράμματα τοῦ Βολταίρου ἐτυποῦντο συγχρόνως εἰς τὰ ἀνεξιθρησκα τυπογραφεῖα τοῦ κράτους.

Λίαν ἀμφιβόλου ἀξίας ἦτο νομοθετικὴ τις συνέλευσις, συνελθούσα ἐν Μόσχᾳ ἐν ἔτει 1767 : ἦτο ἐλευθεροφρονιστικὴ κωμωδία, καθ' ἣν καὶ ἐν τῇ συγκροτήσει ἀκόμη τῆς συνέλευσεως εἶχε ληφθῇ πρόνοια ὥστε οὐδὲν νὰ προέλθῃ ἐξ αὐτῆς. Τὸ δεύτερον ἔτος ἡ συνέλευσις ἀνεβλήθη ἐπ' ἀόριστον καὶ διὰ παντός, ἀφοῦ εἶχε ψηφίσει ὑπὲρ τῆς αὐτοκρατείας της εὐήχους τινὰς ἀκόμη τίτλους, — τοὺς τίτλους τῆς Μεγάλης, τῆς Σοφῆς, τῆς Μητρὸς τῆς πατρίδος.

Πολλὰ ἐξ ὧν ἐπραξεν αὕτη ἦσαν εὐεργετικά. Ἐδωκεν εἰς τὸ κράτος νέον καὶ σκόπιμον ὀργανισμόν κατὰ κυβερνεῖα μετὰ 300 μέχρι 400 χιλιάδων κατοίκων, ὑποδιαιρούμενα εἰς ἐπαρχίας ἐκ 30 μέχρι 40 χιλιάδων ψυχῶν· συνεστήθησαν εἰρηνοδικεῖα δι' ἐκάστην ἐπαρχίαν, πολιτικὸν καὶ ποινικὸν δικαστήριον δι' ἕκαστον κυβερνεῖον· ἡ ἀπονομὴ τῆς δικαιοσύνης, τὰ οἰκονομικά, ἡ διοικήσεις ἦσαν κεχωρισμένα.

Εἶναι ἀληθές ὅτι πολλὰ ἦσαν κατ' ἐπίφασιν μόνον, ἀλλ' εἰς κράτος τοιοῦτο οἷον τὸ ρωσσικὸν καὶ ἡ ἐπίφασις μόνη δὲν στερεῖται ἀξίας· δὲν ἦτό τι εὐκαταφρόνητον, ὅτι διὰ τῆς φιλοπροόδου ἐξανθρωπιστικῆς δραστηριότητός του ἠδύνατό τις νὰ ἀρέσῃ εἰς τὴν αὐτοκράτειραν.

Ἀλλὰ τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι λίαν στενὰ τὰ ὅρια τῆς προόδου ταύτης. Περὶ καταργήσεως τῆς δουλοπαροικίας οὐδεὶς σοβαρὸς λόγος, οὔτε δὲ παρὰ τῇ ἀριστοκρατίᾳ, οὔτε—καὶ πολὺ μάλιστα ὀλιγώτερον—παρὰ τῷ λαῷ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ σχηματισθῇ κόμμα, τὸ ὁποῖον θὰ ἠδύνατο νὰ καταστήσῃ δυνατὴν συνακόλουθον προοδευτικὴν

πορείαν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῶν μεταρρυθμίσεων. Ὅσον δὲ ὀλίγον σταθερὰ ἦτο ἡ προοδευτικὴ αὕτη πορεία, τόσον ταχέως ἐστερήθη καὶ τοῦ μᾶλλον ἀπαραιτήτου ἐχεγγύου τῆς εὐδοκιμήσεώς της, τοῦ ἐγκειμένου ἐν τῷ χαρακτήρι ἢ ἐν τῇ θελήσει αὐτῆς ταύτης τῆς κυριάρχου, καθ' ὅσον ἡ Αἰκατερίνη κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τῆς βασιλείας του, τὸ ὅποιον θέλομεν ἱστορήσει βραδύτερον, περιέπεσεν ὑπὸ τὸ κράτος ἐνὸς τελείου βαρβάρου, ἐνὸς ἀμαθοῦς καὶ ὄχι πολὺ ἱκανοῦ εὐνοουμένου, τοῦ Γρηγορίου Ἀλεξάνδροβιτς Ποτέμκιν, ἀφοῦ εἶχε δώσει τὰ διαβατήριά του εἰς τὸν πρῶτον τοιοῦτον, τὸν Γρηγόριον Ὀρλώφ.

Δύναται λοιπὸν νὰ διατυπωθῇ ὡς παρατήρησις ἱστορικὴ ἀναμφισβητήτως ὀρθή, ὅτι ἡ μόνιμος, ἡ διαρκὴς πρόοδος παρὰ τοῖς ἀνθρώποις οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ φέρει ἐν ἑαυτῇ τὸ ἐχέγγυον τῆς εὐδοκιμήσεώς της, εἰμὴ ἐπὶ γερμανικοῦ [ὑπὸ τὴν εὐρυτέραν ἐθνολογικὴν σημασίαν τοῦ ὅρου] καὶ μάλιστα ἐπὶ προτεσταντικοῦ γερμανικοῦ ἐδάφους. Ἡ ἀπόδειξις τούτου ἐδόθη κατὰ τρόπον περιφανέστατον διαρκούντος ἀκόμη τοῦ αἰῶνος, θετικῶς μὲν ἐξ ὧν θέλομεν ἀφηγηθῇ περὶ τῶν τυχῶν τῆς Ἀγγλίας καὶ τῶν ἀποικιῶν της ἀρνητικῶς δὲ διὰ τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασεως, μεθ' ἧς ἄρχεται νέον τμήμα τῆς ἱστορίας τῆς ἀνθρωπότητος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ

Ἡ Μεγάλη Βρετανία ἀπὸ τοῦ 1763. — Ἰνδία καὶ Ἀμερική. — Ὁ περὶ ἀνεξαρτησίας ἀγὼν τῶν βορειοαμερικανικῶν ἀποικιῶν.

§ 643. **Ἡ Ἀγγλία ἀπὸ τοῦ 1763.** — Ἡ ἐσωτερικὴ ἱστορία τῆς Ἀγγλίας ἀπὸ τῆς εἰρήνης τοῦ 1763 μέχρι τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως ἀποτελεῖ ὡς ἐκ τοῦ ὅλου χαρακτηρὸς τῆς πολιτείας καὶ τοῦ λαοῦ τὴν πληρεστέραν ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ρωσικὴν, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἀρτίως εἶχομεν ἐστραμμένα τὰ βλέμματα.

Ὑπὸ τινὰ ἔποψιν διατελεῖ αὕτη εἰς ἀντίθεσιν καὶ πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν τὴν τελεσθεῖσαν ἐν πάσαις ταῖς λοιπαῖς εὐρωπαϊκαῖς πολιτεαῖς.

Ἐν τοσοῦτῳ δὲν χαρακτηρίζει αὐτὴν κατὰ τὴν χρονικὴν ταύτην περίοδον ἐξέχουσά τις ἐσωτερικὴ μεταβολή, μεγάλαί τυχόν νομοθετικαὶ πράξεις. Τὸ πολίτευμα τῆς Ἀγγλίας εἶχε συντελεσθῇ ἢ ἐφαίνετο συντελεσμένον καὶ ἀπετέλει τὸ ἀντικείμενον ἐπιφθόνου θαυμασμοῦ τῶν ἐκ τῆς ἡπειρωτικῆς Εὐρώπης θαυμαστῶν : τὸν θαυμασμόν τοῦτον θέλομεν ἶδει κατέχοντα μεγάλην θέσιν καθ' ὅλην τὴν ἱστορίαν τῶν ἀμέσως ἐπομένων ἑκατὸν ἐτῶν.

Ἐπὶ κεφαλῇς τῆς πολιτείας ἴστατο ἐνταῦθα εἰς βασιλεὺς, ὅστις, ἐν πᾶσι περιοριζόμενος ὑπὸ τῶν συνταγματικῶν, ὑπὸ τῆς ἱστορίας καθιερωθειῶν ἐξουσιῶν, ἀνεύθυνος προσωπικῶς, οὐδὲν κατὰ θεωρίαν ἠδύνατο νὰ πράξῃ κακὸν καὶ ἐν τῇ πράξει ὅχι πολὺ μέγα τούλάχιστον κακόν.

Οἱ ὑπουργοί, ὑπ' αὐτοῦ διοριζόμενοι, ὑπεδεικνύοντο ἐν τοσοῦτῳ ἢ ἐπεβάλλοντο εἰς αὐτὸν ὑπὸ τῆς πλειονοψηφίας τῆς Κάτω Βουλῆς, καὶ κατ' ἀκολουθίαν ὡς ἐκ τῶν ὑφισταμένων ἐκλογικῶν νόμων ὑπὸ

τῆς δυνάμεως τῶν μεγάλων τῆς χώρας οἰκογενειῶν, αἵτινες ἐχωρίζοντο εἰς τὰ δύο κόμματα ἢ φατρίας τῶν οὐέγων καὶ τῶν τόρων.

Τὸ κέντρον τῆς βαρύτητος τῆς δυνάμεως, πλοῦτος, παιδεία, εὐγλωττία, τάλαντον ἔκειτο ἐνταῦθα εἰς τὰς κοινότητας τῆς Ἀγγλίας, παρ' αἷς αἱ μὲν τῆς Σκωτίας, μικρόν, αἱ δὲ τῆς Ἰρλανδίας οὐδὲν ἐσήμαινον. Ρητέον ἄλλως ὅτι ἀκριβῶς εἰπεῖν δὲν ἀντεπροσώπουν αὐται τὸν λαὸν τῆς Ἀγγλίας : ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐκλογέων δὲν ὑπερβαίνει τοὺς δεκακισχιλίους, τοὺς μόνους κατὰ νόμον μετέχοντας τῆς ἐκλογῆς τῶν 558 μελῶν, ἐξ ὧν ἀποτελεῖτο ἡ τότε Κάτω Βουλὴ· ἔργῳ δὲ αἱ ἐκλογαὶ αὗται ἐγίνοντο ὑπὸ πολλῶν εὐαριθμωτέρων ἰσχυρῶν προσώπων.

Πάντως ὁμως ἐζητάζοντο καὶ ἐθεραπεύοντο τὰ κοινὰ ὑπὸ μεγάλου ἀντιπροσωπευτικοῦ σώματος εἰς ζώσας συζητήσεις, δημοσίαι, ἄνευ περιορισμοῦ τῆς ἐλευθερίας τοῦ λόγου, ἐνώπιον τῆς χώρας, ἥτις ἐκέκτητο ἐν ταῖς συνελεύσεσι ταύταις ὅχι μὲν πλήρη, πάντως ὁμως πραγματικὸν καὶ ἐνεργόν, ἅτε παναρχαίαν καὶ ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ λαοῦ ζῶσαν ἀντιπροσωπείαν.

Πρὸ τῇ ἐπιρροῇ δὲ ἦν ἐξήσκει ἡ ἀριστοκρατία ἐπὶ τῆς συγκροτήσεως τῆς Κάτω Βουλῆς εἶχε καὶ τὸν δεύτερον νομοθετικὸν παράγοντα, τὴν ἄνω Βουλὴν, ἐντελῶς εἰς τὴν διάθεσίν της· εἶχον δὲ ἐν τῇ Βουλῇ ταύτῃ τὴν θέσιν των καὶ οἱ ἀρχηγοὶ τῆς Ἀγγλικανικῆς ἐκκλησίας, οἱ ἐπίσκοποι, τὸ συμφέρον δὲ τούτων, ἀνδρῶν πλουσίων καὶ οἰκογενειάρχων, συνεχωνεύετο μετὰ τοῦ συμφέροντος τῆς ἀριστοκρατίας τῆς χώρας, τῶν μεγάλων γαιοκτημόνων.

Οὕτω ἡ πολιτικὴ ἐξουσία ἦτο ἐντελῶς εἰς χεῖρας τῆς ἀριστοκρατίας.

Ἄλλ' ἡ ἀριστοκρατία αὕτη δὲν ἦτο ποσῶς ἀποκεκλεισμένη τις τάξις (Karte), δὲν ἐχωρίζετο δὲ ἀπὸ τοῦ λαοῦ διὰ χάτιματος. Ἡ γαιοκτησία των δὲν ἔφερε τὸ βάρος τοῦ μᾶλλον μισητοῦ τῶν προνομίων, τῆς ἀσυνδοσίας· ἡ μεγάλη περιωπὴ των ὑπεχρέονεν αὐτοὺς νὰ καταλαμβάνωσι τὴν θέσιν των ἐν τῇ πολιτείᾳ, νὰ καταλαμβάνωσι τὴν ἑδρὰν των ἐν τῇ Ἀνω Βουλῇ, νὰ ἀποδεχθῶσιν ἢ ἐπιδιώξωσι μίαν ἑδρὰν ἐν τῇ Κάτῳ Βουλῇ, νὰ ἀφοσιωθῶσιν ὑπὸ οἵανδήποτε μορφήν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς χώρας.

Πρὸ παντὸς ὁμως ὁ ἀριστοκρατικὸς τίτλος ὁ ἐκ τοῦ κτήματος καὶ

αὐτὸ τοῦτο τὸ κτῆμα, μεθ' οὗ ἦτο συνδεδεμένον ἀναποσπάστως τὸ μέγα οἰκογενειακὸν ὄνομα, μετεβιβάζετο πάντοτε μόνον εἰς τὸν πρεσβύτερον υἱόν, ἐνῷ αἱ θυγατέρες καὶ οἱ νεώτεροι υἱοὶ οὐδὲν ὡς μετεῖχον αὐτοῦ ἀμέσως. Αἱ θυγατέρες ἔμενον πτωχαί, καὶ ἐνυμφεύοντο συνήθως μετ' ἀνδρῶν ὑποδεστέρας τάξεως, οἱ δὲ υἱοὶ ἦσαν commoners [κοινοτικοί], ἀπλοῖ πολῖται : προφρόνως δὲ ὑπεβάλλοντο εἰς τὸ σύστημα τοῦτο, τὸ ὁποῖον καθίστα ἕκαστον τῶν μεγάλων ἀριστοκρατικῶν οἰκῶν εἰδός τι δυναστείας· συγχρόνως ὁμως ἐστήνητο οὕτω γέφυρα, ἥτις, συνδέουσα εὐπατρίδας καὶ λαόν, διετήρει ἐκείνους μὲν ἀληθῆ ἀριστοκρατὴν βιώσιμον καὶ δὲν ἄφινεν αὐτὴν νὰ ἐκτραπῇ εἰς ἀποκεκλεισμένην τάξιν, εἰς δὲ τὴν ἀστικὴν τάξιν προσέφερν ἀριστοκρατικὰ στοιχεῖα, οὕτω δὲ διευκόλυνε τὴν ἀμοιβαίαν συνεννόησιν τῶν διαφόρων τάξεων τοῦ πληθυσμοῦ.

Ἡ ἀριστοκρατία αὕτη δὲν ἔμεινε στάσιμος, ἕνεκα τῆς ἐπαφῆς ἐκείνης μετὰ τοῦ λαοῦ ἀνενεούτο πάντοτε ἐν βραδείᾳ μεταλλαγῇ ὕλης : διὰ τοῦτο ἐλάχιστα γενεαλογικὰ δένδρα τῶν μεγάλων οἰκογενειῶν ἀνέτρεχον πέραν τοῦ ἐνδεκάτου αἰῶνος.

Περὶ κυρίως δημοκρατίας οὐδεὶς ποτε λόγος· καὶ ἐν τῇ διοικήσει τῶν πόλεων μεγάλην κατεῖχον θέσιν τὰ δικαιώματα τῶν σωματείων, τὰ προνόμια, αἱ συντεχνίαι : καὶ ὁμως δὲν ἐστερεῖτο ἡ κοινωνία αὕτη στοιχείου δημοκρατικοῦ. Τῆς ἐλευθερίας τοῦ λόγου καὶ τοῦ τύπου, ἥτις ἦτο εὐρυτάτη ἐν σχέσει πρὸς τὰ ἐν τῇ ἡπειρωτικῇ Εὐρώπῃ κρατοῦντα, τῆς προστασίας κατὰ αὐθαιρέτων φυλακίσεων, τῆς δημόδους ἀπονομῆς τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς δικάσεως ὑπὸ ἐνόρκων εἰλημμένων ἐκ τοῦ λαοῦ, πάντες μετεῖχον· ὑποχρέωσις στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ δὲν ὑπῆρχε, καὶ εἰς τὰ στρώματα δὲ τοῦ λαοῦ, ὅπου οὐδεὶς λόγος περὶ ἀληθοῦς καὶ σημαίνουσας ἐλευθερίας, ἀνεπλήρου οὕτως εἶπεῖν τὴν πραγματικὴν ἐλευθερίαν ἢ ὑπερηφάνειαν τῶν ἀνθρώπων τούτων ὅτι ἦσαν ἐλεύθεροι, ὅτι ἦσαν Ἕλληνες.

Ἡ ἐθνικὴ ἐκείνη ὑπερηφάνεια, ἥτις πρὸ παντός ἐχαρκτηρίζε καὶ διέκρινε τότε τὸν Ἕλληνα ἀντιθέτως πρὸς τὰ ἡπειρωτικὰ ἔθνη ἐστηρίζετο πράγματι ἐπὶ εὐρείας βάσεως· τὰ βαθέα σκιερὰ σημεῖα — ἡ πλήρης ἀμάθεια τοῦ πολλοῦ πλήθους τοῦ λαοῦ, αἱ ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν μεταδιδόμεναι καταχρήσεις, καθ' ὧν οὐδεὶς πεφωτισμένος ἀεσπο-

τισμὸς ἐπεκρέματο, καὶ τόσα ἄλλα — τὰ σκιερὰ ταῦτα σημεία ἔμελλον πολὺ βραδύτερον νὰ προσβάλωσι τοὺς ὀφθαλμοὺς νεωτέρων γενεῶν.

§ 644. Κοινοβουλευτικά: Ἰωάννης Οὐϊλκης. —

Εἰς τὰ ἐσωτερικὰ ἀπὸ 1763 ἐπέσυρεν ἐν μεγάλῳ μέτρῳ τὴν κοινὴν προσοχὴν ἐν λίαν ἀνάξιον πρόσωπον, Ἰωάννης τις Οὐϊλκης (Wilkes). Ὁφείλεται δὲ τοῦτο εἰς τὸ ὅτι μετὰ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ συνεδέθη μία σπουδαία ἀρχὴ (Priszip) καὶ σοβαρὸς κίνδυνος τοῦ ἀγγλικοῦ συνταγματικοῦ βίου.

Ὁ Οὐϊλκης εἶχε προσβάλει αἰσchrῶς ἐν ἔτει 1763 ἐν τινι ἐφημερίδι, *The North Briton*, τὸν βασιλέα καὶ τοὺς ὑπουργοὺς, διαταγῇ δὲ τῶν τελευταίων τούτων ἐφυλακίσθη. Τῇ ἐπιρροῇ ὅμως ἰσχυροῦ τινὸς καὶ ἐπιφανοῦς κυρίου, τοῦ ὁποίου τὴν εὐνοίαν εἶχεν ἀποκτήσει διὰ προτέρων ὑπηρεσιῶν λίαν ὑπόπτου φύσεως, κατώρθωσε νὰ λάβῃ ἔδραν ἐν τῇ Κάτῳ Βουλῇ, καὶ τὸ δικαστήριον ἀπεφυλάκισεν αὐτόν, ἅτε καλυπτομένου πλέον ὑπὸ τοῦ προνομίου τῆς Κάτῳ Βουλῆς.

Ἀντὶ δὲ νὰ ἀποδεχῶσι τοῦτο καὶ νὰ ἀφήσωσι τὸν ὑποπτὸν φίλον νὰ καταπέσῃ εἰς τὴν ἐκτίμησιν τῆς κοινῆς γνώμης, ἐκίνησεν ὅλος ὁ ἐπίσημος κόσμος, βασιλεὺς, κυβέρνησις καὶ Κάτῳ Βουλὴ ἑπταετῇ πόλεμον κατὰ τοῦ ἀναξίου ὁμηγαγοῦ, ἀνυψούντες αὐτόν οὕτω εἰς λαμπρὰν περιωπὴν· οὕτω ἐν ἔτει 1774 ἐγένετο μάλιστα ὁ Οὐϊλκης καὶ λόρδος ἐήμαρχος τοῦ Λονδίνου.

Τὸ κοινοβούλιον, πρὸς εὐχαρίστησιν τοῦ βασιλέως καὶ τῶν ὑπουργῶν, ἀνέλαβε τὴν ὑπόθεσιν καὶ διεξήγαγεν αὐτὴν μετὰ μεγάλης θέρμης· εἰς τῶν ἐπισκόπων, λόγου χάριν, εἶχεν ἀποκαλέσει ἐν τῇ Κάτῳ Βουλῇ τὸν λιβελογραφόν, τοῦ ὁποίου ὁ ἰδιωτικὸς βίος ἦτο ἥκιστα ἄγνός, διάβολον καὶ παρεκάλεσεν ἔπειτα ἕνεκα τῆς προσκυλῆς ταύτης τὸν Σατανᾶν νὰ συγχωρήσῃ αὐτόν διὰ τὴν παρομώσιν.

Ἀπομακρυνθέντα δὲ τὸν Οὐϊλκην ἐξ Ἀγγλίας εἰς Παρισίους ἐξέβαλεν ἡ Κάτῳ Βουλὴ ἐκ τοῦ σώματος καὶ διέταξε νέαν ἐκλογὴν. Ἄλλ' ὁ λαὸς ἐκηρύχθη λίαν ζωηρῶς ὑπὲρ αὐτοῦ, καὶ ὁ Οὐϊλκης ἐξελέγη καὶ αὖθις· ἡ Κάτῳ Βουλὴ ὅμως ἀπεφάνετο ὅτι συνεπεία τῆς ἀποβολῆς του εἶχεν ἀπολέσει ἐν γένει ὁ Οὐϊλκης τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ παρακάθηται ἐν τῇ κοινοβουλίᾳ· ὅτε δὲ οἱ ἐκλογεῖς τῆς Μίδδλεσεξ ἐξέλεξαν αὐτόν καὶ αὖθις μετὰ μεγάλης πλειονοψηφίας (1769)

ἡ Κάτω Βουλὴ προέβη εἰς ἀναγνώρισιν ὡς νομίμου μέλους τῆς τοῦ ὑπὸ τῆς μειονοφηφίας — καὶ δὴ μεγάλης μειονοφηφίας 296 ψήφων κατὰ 1143 — ἐκλεγέντος ἀντιπροσώπου.

Ἐνέμενε δὲ εἰς τοῦτο, καίτοι ὁ Πίττ, — λόρδος Τσιάθαμ (Chatham) ἀπὸ τοῦ 1766 — ὑπερήσπισε τὴν ὑπόθεσιν τοῦ ὡς ὑπόθεσιν προσβεβλημένου δικαίου, ἀδιαφόρως ἂν τὸ προσβληθὲν δίκαιον ἀνῆκεν εἰς κακὸν ὑποκείμενον, ἀνώνυμος δέ τις δημοσιολόγος ἐν ταῖς « Ἐπιστολαῖς τοῦ Ἰουνίου » — πολιτικῇ μονογραφίᾳ ἣτις ἠτύχησε ν' ἀποβῇ στοιχεῖον τῆς ἐθνικῆς φιλολογίας — ὑπερήσπισε λαμπρῶς τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν.

Ἦτο ἀληθῶς τοῦ κόπου ἄξιον νὰ ὑψώσωσι τὴν φωνὴν των διαπρεπεῖς φίλοι τῆς ἐλευθερίας καὶ τοῦ ἀγγλικοῦ πολιτεύματος, διότι πράγματι ἐνησκηθῇ ἐπὶ τοῦ προκειμένου τυραννία, τυραννία ἐν ἣ τὸ πολιτικὸν πνεῦμα τοῦ Κρόμβελλ ἤδη εἶχε διαγνώσει τὴν χειρίστην μορφήν τῆς καταπίεσεως — ἡ τυραννία σώματος νομοθετικοῦ. Νῦν δὲ τὸ πρῶτον ἐπέστησε ἡ ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ μάλιστα ἡ ἐν τῇ πρωτεύουσῃ αὐτῆς κοινὴ γνώμη τὴν προσοχὴν τῆς ἐπὶ τοῦ γεγονότος, ὅτι τὸ σπουδαιότερον μέλος ἐν τῷ ὀργανισμῷ τῆς πολιτείας ταύτης, ἡ Κάτω Βουλὴ, ἔπασχε νόσημα ὀργανικόν, ὅτι τὸ μόλυσμα αὐτῆς ἠπέλπει νὰ δηλητηριάσῃ ὅλον τὸν πολιτικὸν ὀργανισμόν.

§ 648. Αἱ ὑπερπόντιαι χῶραι. Αἱ Ἀνατολικαὶ Ἰνδίαι. — Ἐν τοσούτῳ πρὸ πολλοῦ ἤδη εἶχεν ἐπισύρει τὴν κοινὴν προσοχὴν ἁμεσώτερος καὶ κατὰ τὸ φαινόμενον μεγαλείτερος κίνδυνος. Ὁ μεταξὺ Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας ἐκεῖνος ἀγὼν περὶ θαλασσοκρατίας, περὶ τῶν πρωτείων ἢ περὶ ἐνασκήσεως τῆς εὐρωπαϊκῆς ἡγεμονίας ἐν ταῖς ὑπερποντίαις χώραις, ἀγὼν ὅστις εἶναι ἐν τῶν χαρακτηριστικῶν φαινομένων τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος, εἶχε διακοπῇ διὰ τῆς εἰρήνης τῶν Παρισίων τοῦ 1763.

Δύο δὲ ἦσαν τὰ σημεῖα τῆς ὕδρογείου σφαίρας, τὰ ἀποτελοῦντα τὰ κύρια θέατρα τοῦ ἀγῶνος τούτου, αἱ Ἀνατολικαὶ Ἰνδίαι καὶ ἡ Βόρειος Ἀμερικὴ: εἰς ἀμφοτέρω ἐκρίθη ἡ ἐφαίνετο κριθεῖς κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ὑπὲρ τῶν Ἀγγλῶν.

Ἡ ἱστορία τοῦ ἐν ταῖς ἀνατολικαῖς Ἰνδαῖς βρετανικοῦ κράτους, — τῆς κυριαρχίας δρακὸς Εὐρωπαίων ἐπὶ

λαοῦ πολλῶν ἑκατοντάδων ἑκατομμυρίων, ἀφ' ὧν ἡ χώρα των χωρίζεται διὰ τοῦ ἡμίσεως πλάτους τῆς ὑδρογείου σφαίρας, — εἶναι καθ' ἑαυτὴν ἱστορία ἐξόχως ἀνθρωπιστικοῦ (human), τουτέστι κοσμοϊστορικοῦ ἐνδιαφέροντος.

Εἶδομεν ἤδη πῶς ἡ ἐξουσία αὕτη, ἥτις, βαθμιαίως αὐξηθεῖσα, πρὸ πολλοῦ εἶχε γίνει ἀπὸ καθαρῶς ἐμπορικῆς πολιτικῆς, ἐστερεώθη διὰ τῆς στρατιωτικῆς μεγαλοφυΐας νεαροῦ ἐμπορικοῦ ὑπαλλήλου, τοῦ Ροβέρτου Κλάιβ, ἐν ἀγῶνι πρὸς τοὺς Γάλλους καὶ τοὺς συμμάχους αὐτῶν : μῆνας τινὰς μετὰ τὴν ἐν Πλάσεῦ νίκην των ἐπιστρέψας εἰς Ἀγγλίαν (1760), ἐπανῆλθε τῷ 1765, ὡς λόρδος Κλάιβ πλέον τῶρα τὸ τρίτον εἰς Ἰνδίας, ὅπου ἀναδιωργάνωσεν ὡς διοικητῆς (Gouverneur) τὴν διοίκησιν καὶ τὸν στρατόν, ἐπέτυχε δὲ παρὰ τοῦ Μεγάλου Μογγόλου κατὰ τὸ μέχρι τοῦδε τηρηθὲν σύστημα ἐμμέσου κυριαρχίας ὑπὸ ἐπιχώριον ἔμβλημα καὶ ὄνομα, ὑπὲρ τῆς ἐταιρίας τὸν νόμιμον τίτλον, ὑφ' ὃν ἔσκει αὕτη τὴν ἐξουσίαν της, — τὴν ἀρμοδιότητα, ὅπως συλλέγῃ καὶ εἰσπράττῃ τὰς προσόδους τοῦ Μογγόλου ἐν Βεγγάλῃ, ἐν Ὀρίсса καὶ ἐν Βεχάρ.

Μετὰ τὴν τελευταίαν ἐπάνοδόν του εἰς Ἀγγλίαν (1767), προσεβλήθη οὗτος ζωηρῶς ἐν τῇ Κάτῳ Βουλῇ, ἔζησεν ἔτη τινὰ ἀκόμη ἀπολαύων τοῦ τεραστίου πλούτου, ὃν εἶχεν ἀποκτήσει ἐν Ἰνδαίς, καὶ ἀπέθανε κατὰ τὸ 1774 αὐτόχειρ.

Ὁ ἀνὴρ ὁ συνεχίσας καὶ ἐν μέτρῳ τινι ἀποτελειώσας τὸ ἔργον του ἦτο ὁ Οὐάρεν Ἀστιγξ, ὁ ἀπὸ τοῦ 1773 πρῶτος Γενικὸς Διοικητῆς ὑπὸ τὸν νέον ὀργανισμόν, τὸν ὁποῖον ἔδωκεν εἰς τὴν διοίκησιν τῶν Ἰνδικῶν κτήσεων τὸ Ὑπουργεῖον τοῦ λόρδου Νόρθ.

Εἰς ἐθνικὸν κατὰ τῶν Ἀγγλῶν ἀγῶνα δὲν ἠδυνήθησαν νὰ συμπράξωσιν οἱ καταδιηρημένοι καὶ ὑπὸ τῆς ἐθνικότητος, τῆς θρησκείας, τῶν ἡθῶν καὶ τῆς ἰδιοτελείας ξένοι πρὸς ἀλλήλους καὶ κεχωρισμένοι διατελοῦντες ἡγεμόνες καὶ φυλαὶ τῶν Ἰνδιῶν· ὁ μόνος ὅστις ἠπειλήσῃ τὴν ἐξάπλωσιν τῆς ἀγγλικῆς ἐξουσίας ἦτο εἰς Μωαμεθανὸς πολεμιστῆς, ὁ Χυδέρ Ἀλῆς, ὅστις εἶχεν ἰδρύσει (ἀπὸ τοῦ 1769) κυριαρχίαν ἐν Μυσόρῃ καὶ ἠνωσεν Ἰνδοὺς τινὰς ἡγεμόνας, τοὺς διδάσκαλους αὐτοῦ καὶ συμμάχους, τοὺς Γάλλους, καὶ τὸν φιλοπόλεμον λαὸν τῶν Μαχραττῶν εἰς συνασπισμόν κατὰ τῶν Ἀγγλῶν (1780).

Ἡ πρόνοια, τὸ σθένος καὶ ἡ εὐτολμία τοῦ Γενικοῦ Διοικητοῦ Οὐάρρεν Ἀστιγξ ἐγνώριζε νὰ χωρίζῃ τοὺς ἐχθροὺς καὶ κατῴρθωσεν νὰ ἀποτρέψῃ τὸν κίνδυνον τῇ βοηθείᾳ ἱκανῶν τινῶν ἀξιωματικῶν· μετὰ τοῦ διαδόχου τοῦ Σιδερ Ἀλῆ Τίππου Σιχίβ συνωμολογήθη εἰρήνη τῇ 1784 ἐν Μ α γ γ α λ ό ρ η, δι' ἧς ἀπέδωκεν οὗτος τὰς κατακτήσεις του.

Συνεπεία τοῦ πολέμου τούτου τὰ τῆς κυβερνήσεως τοῦ Ἰνδικοῦ κράτους ἐξητάσθησαν σπουδαίως ἐν τῇ Ἀγγλικῇ κοινοβουλίᾳ. Πράγματι φαινόμενον πρωτοφανές, ὅτι ἡ κυβέρνησις ἀπεράντου χώρας, κατοικουμένης ὑπὸ διαφόρων φυλῶν καὶ ὁπαδῶν διαφόρων θρησκευμάτων, ἐν ἧ ἡγείροντο πάντα τὰ δυνατὰ ζητήματα πολέμου καὶ εἰρήνης παρουσιάζοντο δὲ πᾶσαι αἱ διεθνεῖς σχέσεις πρὸς ἀνεξαρτήτους ἡγεμόνας καὶ λαοὺς, ἦτο ἀφειμένη εἰς ἀπλὴν ἐταιρίαν, εἰς ἀριθμὸν τινα ἀνευθύνων ἰδιωτῶν.

Φωναὶ εὐγλωττοὶ ἡγέρθησαν, ὅπως καταδείξωσιν, ὅτι τοιοῦτο κράτος, οἰκούμενον ὑπὸ τοσούτων ἑκατομμυρίων, δὲν ἔπρεπε ν' ἀποτελῇ ἀπλῶς καὶ μόνον καὶ κυρίως τὸ καρποφόρον κτῆμα προνομιοῦχου ἀνωμένου ἐταιρίας.

Οἱ ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τῆς ἐταιρίας ἢ ὡς μέτοχοι πλουτήσαντες Ἀγγλοὶ οἱ «Ναθόβ, ἢ «Ἰνδοὶ ἡγεμόνες», ἦσαν τότε πρόσωπα τῶν δημοδῶν θεάτρων καὶ ἀληθῶς τάξις λίαν μισητὴ καὶ ἐπίφοβος : τὰ χρήματα αὐτῶν, λέγει εὐφυολόγος τις συγγραφεὺς, ἔχουσιν ἀνυψώσει τὰς τιμὰς ὅλων τῶν ἐμπορευμάτων ἀπὸ τῶν νωπῶν ὥων μέχρι τῶν σαπρῶν ἐκλογικῶν περιφερειῶν (rotten boroughs), καὶ ὀλίγα ἔτη βραδύτερον (1788) ἡ μακροχρόνιος δίκη κατὰ τοῦ Οὐάρρεν Ἀστιγξ ἔδωκε εἰς τοὺς ρήτορας, οἵτινες ἔφερον τὴν κατηγορίαν ἐνώπιον τῆς Ἀνω Βουλῆς, τὸν Βοῦρκε, τὸν Σέριδαν, τὸν Φῶξ ἀρίστην εὐκαιρίαν, ὅπως παραστήσωσι τὴν ἄσπλαγχνον ταύτην, οὐδέποτε πράγματι ὑπεύθυνον, μανιωδῶς καὶ ἀντὶ πάσης θυσίας πλεονεκτικὴν διοίκησιν, καθ' ἣν οἱ ἐν ταῖς Ἰνδαῖς θεράποντες καὶ ὄργανα αὐτῆς ἐξ ὅλων τῶν ὁδηγιῶν μίαν μόνον προτροπὴν, ἤκουον νὰ πέμπωσι χορήματα καὶ πάντοτε χρήματα.

Ἐν ἔτει 1784 ὁ υἱὸς τοῦ μεγάλου Πίττ, ὁ νεώτερος Οὐίλλιαμ Πίττ, νέος ἀκόμη εἰκοσι καὶ τεσσάρων ἐτῶν, εἶχεν ἀνέλθει εἰς τὴν ἐξουσίαν ὡς πρωθυπουργός : ἐν τῶν πρώτων μέτρων του

ἦτο τὸ περὶ Ἰνδιῶν νομοσχέδιόν του (India-bill), ὅπερ τὸν Αὐγουστον τοῦ 1784 ἐγένετο νόμος.

Ὁ νόμος οὗτος εἰσήγαγε προσωρινὴν διευθέτησιν τῶν πραγμάτων. Πρῶτερον ἐκυβέρνηων τὸ Ἰνδικὸν κράτος οἱ εἴκοσι τέσσαρες διευθύνται τῆς Ἑταιρίας, οἵτινες ἐξελέγοντο ὑπὸ τῶν ἐχόντων δικαίωμα ψήφου μετόχων — ἐκείνων δηλαδή οἵτινες εἶχον δύο τοῦλάχιστον μετοχάς, λιρῶν 500 ἐκάστην — ἐκ τοῦ ἐν ὁδῷ Λήδεγχολλ (Leadenhallstreet) East-india-house, τοῦ καταστήματος δηλονότι τῆς Ἑταιρίας· ὑπεράνω τοῦ διευθυντηρίου τούτου ἐτέθη δημοσία ἐποπτικὴ ἀρχή, ἐν Board of control ἐξ ἑξ μελῶν τοῦ μυστικοσυμβουλίου, ἐλέγχουσα πάσας τὰς διαταγὰς καὶ τὰς ἐκθέσεις, μεταβάλλουσα μάλιστα τὰς πρώτας κατὰ τὰς ἰδέας τῆς καὶ ἐν ἀνάγκῃ ἐκδίδουσα ἰδίας διαταγὰς, εἰς ἀνωτέρας τινὰς θέσεις, ὡς τὰς τῶν Γενικῶν Διοικητῶν, διώρ.ζε τὰ πρόσωπα ὁ βασιλεὺς.

Ἐστερεώθη λοιπὸν ἐνταῦθα ξενοκρατία σωτήριος ἐν συνόλῳ, μεθ' ὅλα τὰ ἐγκείμενα αὐτῇ ἐλαττώματα καὶ μάλιστα καὶ ἐγκλήματα, καὶ ὁ ἀρχόμενος πληθυσμός, ὅστις καθ' ὅλα διέφερεν ἀπὸ τῶν ἀρχόντων του, κατὰ τὰ ἦθη, τὴν θρησκείαν, τὴν ἐθνικότητα, ἐκυπτεν ὑπομονητικῶς εἰς τὴν ἐξουσίαν ταύτην.

Ὅλως διάφορον πορείαν ἔλαβον τὰ πράγματα εἰς τὸ ἄλλο θέατρον, εἰς τὴν Βόρειον Ἀμερικὴν, ὅπου κατῴκει ἀγγλικὸς πληθυσμὸς ὁμοίων ἡθῶν, ὁμοίας θρησκείας, ὁμοίων νόμων καὶ ὁμοίων ἰδεῶν περὶ νόμου καὶ ἐλευθερίας οἷα τὰ ἐν τῇ μητροπόλει.

§ 646. Ἡ Βόρειος Ἀμερικὴ ἀπὸ τοῦ 1763. — Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς εἰρήνης τῶν Παρισίων ἔζη ἐνταῦθα πληθυσμὸς ἐκ δύο περίπου ἑκατομμυρίων Εὐρωπαίων καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον Ἀγγλων, καὶ 500,000 Ἰνδιάνων καὶ δουλῶν Νιγητῶν, εἰς δέκα τρεῖς ἀποικιακὰς πολιτείας: τὰς πρὸς βορρᾶν Νέαν Χαμπσάϊρ, Μασαχουσέτην, Ρόδαϊλανδ (Rhodeisland), Κοννεκτικουότην, τὰς πολιτείας τοῦ κέντρου Νέαν Ὑόρκην, Νέαν Ἰερσέην, Πεννσυλβανίαν, Δελαβάρην, τὰς μεσημβρινὰς Μάϊρυλανδ, Βιργινίαν, Βόρειον Καρολίναν, Νότιον Καρολίναν καὶ τὴν νεωτάτην τῶν ἀποικιακῶν τούτων πολιτειῶν, τὴν Γεωργίαν.

Αἱ πολιτεῖαι αὗται, τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα ἐνθυμίζουσι τοὺς

χρόνους τῆς καταγωγῆς των, ἐπὶ τῶν διαφόρων κυβερνήσεων, ἐστηρί-
ζοντο ἐπὶ βάσεως οὐσιωδῶς διαφοροῦ τῆς τῶν εὐρωπαϊκῶν πολιτειῶν.

Πρὸς κατανόησιν τοῦτου ἀρκεῖ νὰ ἐνθυμηθῶμεν τὰ τῆς ἰδρύσεως
μιᾶς ἐξ αὐτῶν, νὰ ἐνθυμηθῶμεν τοὺς προσκυνητὰς «Pilgrime»,
πουριτανικὴν κοινότητα, ἣτις, φεύγουσα τοὺς ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἰα-
κώβου τοῦ Α'. διωγμούς, ἀπεδῆμησεν εἰς Ὀλλανδίαν καὶ ἔπειτα
ὑπὸ ἀμυθήτους δυσκολίας, ἄνευ ἄλλης συνδρομῆς ἐκ μέρους τῆς κυ-
βερνήσεως τῆς μητροπόλεως, εἰμὴ τῆς ἀορίστου ὑποσχέσεως, ὅτι δὲν
ἤθελε νὰ γνωρίζῃ αὐτοὺς, ἐναύλωσαν ἐν ἔτει 1620 ἐν πλοῖον, τὸ
Maiblume, τὸ ὁποῖον ἔφερε τὸ πρῶτον τμήμα τῆς κοινότητος, ψυ-
χὰς ἑκατόν, εἰς τὸ ἔδαφος τῆς Νέας Ἀγγλίας, ὅπου ἱδρύσαν οὗτοι
παρὰ τὸ ἀκρωτήριον Κόδ ἀποικίαν, τὴν Νέαν Πλυμούθην.

Διὰ πυρίνων λόγων, ἐν εἷς καλεῖ ἀληθῶς τὸ πῦρ τῆς λαμπρᾶς
ἐκείνης ἐλευθερίας τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ, ἣν ἐπηγγείλατο τὸ εὐαγ-
γέλιον καὶ ὅπερ ἦναψε καὶ αὖθις ὁ προτεσταντισμός, ὠμίλησεν ὁ
ιεροκῆρυξ αὐτῶν Ρόβινσων πρὸς τοὺς ἀπερχομένους. «Ἐνώπιον τοῦ
Θεοῦ καὶ τῶν μακαρίων ἀγγέλων αὐτοῦ» ἐξώρκισε καὶ ὑπεχρέωσεν
αὐτοὺς οὗτος νὰ μὴ ἀκολουθήσωσιν αὐτὸν ἢ οἷον δέποτε ἄλλον, καὶ
ἂν ἀκόμη ἦτο ὁ ἄλλος οὗτος Λούθηρός τις ἢ Καλβῖνος, περισσότερον
παρ' ὅσον θὰ ἔβλεπον τοῦτον ἀκολουθοῦντα τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χρι-
στὸν — νὰ εἶναι πρόθυμοι εἰς τὸ νὰ ἀποδεχθῶσι πᾶσαν ἀλήθειαν,
τὴν ὁποίαν θὰ ἠδύναντο καὶ μακρόθεν νὰ γνωρίσωσιν ἐκ τοῦ ἀγραπτοῦ
λόγου τοῦ Θεοῦ».

Ὑπὸ τὸ πνεῦμα τοῦτο ἱδρύσαν εἰ ἄνδρες οὗτοι, ἐνῶ εὐρίσκοντο
ἀκόμη ἐπὶ τοῦ Maiblume, ἀπέναντι τῆς νέας χώρας εἰς ἣν ἔφθασαν,
τὴν νέαν πολιτείαν των : «Ἐν ὀνόματι τοῦ Θεοῦ, ἀμήν : ἡμεῖς
πιστοὶ ὑπήκοοι τοῦ κραταιοτάτου κυριάρχου ἡμῶν Ἰακώβου τοῦ Α'.
οἱ ἐπιχειρήσαντες πρὸς δόξαν τοῦ Θεοῦ, διὰ τὴν προαγωγὴν τῆς χρι-
στιανικῆς πίστεως, διὰ τὴν τιμὴν τοῦ βασιλέως ἡμῶν καὶ τῆς χώρας,
πλοῦν, ὅπως ἰδρύσωμεν τὴν πρώτην ἀποικίαν εἰς τὰς βορείους ἀκτὰς
τῆς Βιργινίας, συνδεόμεθα καὶ ὑποχρεούμεθα ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ . . .
εἰς πολιτικὸν σῶμα . . .»

Διὰ τῆς δυνάμεως τῆς πίστεως ταύτης κατενίκησαν οὗτοι τὰς τετρι-
στίας δυσκολίας καὶ κινδύνους, καθ' ὧν εἶχε νὰ παλαίσῃ ἡ ἀποικία των.

Κατὰ τὰς περιπετειώδεις δὲ τύχας τοῦ δεκάτου ἐβδόμου αἰῶνος

παρεῖχον αἱ ἀποικίαι αὗται ἐκ περιτροπῆς καταφύγιον εἰς τοὺς καταδιωκόμενους δημοκρατικούς ἢ βασιλόφρονας. «Δεν θὰ ἐνοχλήσω,» ἔλεγεν ὁ ὄρκος τοῦ διοικητοῦ τῆς Μαίρυλανδ κατὰ τοὺς χρόνους καθ' οὓς ἐμαίνετο ἀκόμη ὁ μέγας ἐν Εὐρώπῃ θρησκευτικὸς πόλεμος, «δὲν θὰ ἐνοχλήσω οὔτε ἀμέσως οὔτε ἐμμέσως οἷον δῆποτε πρόσωπον κηρύττον ὅτι πιστεύει εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστόν»· καὶ οἱ ἐξ ἄλλων δὲ χωρῶν, ἐκ τῆς Γαλλίας, τῆς Γερμανίας διωκόμενοι ἕνεκα τῆς πίστεως εὗρισκον ἐνταῦθα πατρίδα.

Παρὰ τοῖς ἀποίκους τούτοις, μεθ' ὅλην τὴν μεταξὺ αὐτῶν διαφορὰν ὡς πρὸς τὸν τρόπον τοῦ βίου, ἀνεπτύχθη δεδικαιολογημένον συναίσθημα δυνάμεως ὡς ἐκ τῆς αὐξούσης εὐημερίας καὶ τῆς πλήρους καὶ ἐλευθεριωτάτης αὐτοδιοικήσεώς των.

Ἡ μητρόπολις δὲν ἐπεδείκνυσεν ἰδιαιτέραν τινα εὐνοίαν πρὸς αὐτούς, τοῦλάχιστον δὲν ἐπεδείκνυε συστηματικὸν ἐνδιαφέρον : ἀπὸ μεγάλης δὲ ἐπεμβάσεως αὐτῆς εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἀποικιῶν, ἐπεμβάσεως ἄλλως ἥτις ἦτο ἀλλοτρία πρὸς τὸ γερμανικὸν καὶ μάλιστα τὸ ἀγγλικὸν πνεῦμα, προεφύλαττεν αὐτοὺς τὸ πλάτος τοῦ Ὠκεανοῦ, ὅστις ἐχώριζεν αὐτοὺς ἀπὸ τῆς μητροπόλεως, καὶ αὐταὶ δὲ αἱ ἀποικίαι προνοητικῶς ἀπέφευγον νὰ ζητῶσι τὴν συνδρομὴν τῆς μητροπόλεως.

Τὰς συνεπείας τῶν δυσμενῶν ἐμπορικῶν νόμων, οἵτινες περιόριζον αὐτὰς εἰς τὴν παραγωγὴν ὠρισμένων προϊόντων, ἢ ἀπηγόρευον ὥρισμένην παραγωγὴν, ὑπεχρέονον δὲ αὐτὰς δια τὰς ἀπειραριθμούς ἀνάγκας τοῦ βίου ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν προμήθειαν τῶν ἀναγκαίων εἰδῶν διὰ πλοίων ἀγγλικῶν, τὰς συνεπείας τῶν νόμων τούτων ἀπεσόβει ἐν μέρει κολοσσαῖον λαθρεμπόριον ἀνὰ τὰς εὐλιμένους καὶ εἰς μῆκος διακοσίων μιλίων ἐκτεινομένης ἀκτᾶς (1), ἐπὶ πολὺν δὲ χρόνον ἡσθάνοντο ἑαυτοὺς συνδεδεμένους μετ' ἴσης ἀγάπης πρὸς τὴν μητρόπολιν καὶ τὴν νέαν πατρίδα.

Ἐξηκολούθησε δὲ τοῦτο ἐφ' ὅσον οἱ ἄποικοι ἠπειλοῦντο ὑπὸ τῆς γαλλικῆς δυνάμεως. Ἡ Ἀγγλία προσέφερεν εἰς αὐτοὺς ἀκόμη καὶ τὴν μεγάλην ὑπηρεσίαν, ὡς εἶδομεν, τῆς κατὰ συντρίψεως τῆς ἀπειλητικῆς ταύτης δυνάμεως.

(1) Σ. Μ. Ὑποθέτω ὅτι πρόκειται περὶ παραδρομῆς, καὶ ὅτι ἀντὶ διακοσίων δέον νὰ τεθῇ διςχιλίων μιλίων.

Νοῦς ὀξυδερκής, —καὶ μάλιστα πλειότεροι τοῦ ἐνός—προεῖδε τὴν τροπὴν, ἣτις ἦτο νῦν ἀναπόφευκτος. Ὁ μαρκήσιος Μοντκαλμ παρηγορεῖτο διὰ τὴν ἥτταν τὴν ὁποῖαν εἶχε προῖδει δι' ἑαυτὸν καὶ διὰ τὴν Γαλλίαν, ἐν ἐπιστολῇ ἣν εἶχε γράψει ἐβδομάδας τινὰς πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ὑπὸ τῆς πεποιθήσεως, ὅτι ἡ ἥττα αὕτη θὰ εἶχεν ὡς ἀναγκαίαν συνέπειαν τὴν ἀπόσπασιν τῶν ἀγγλικῶν ἀποικιῶν ἀπὸ τῆς Ἀγγλίας καὶ δὴ ἐντὸς ὀλίγου χρόνου.

§ 647. Ἀπὸ τοῦ 1763. Ὁ περὶ χαρτοσήμου μόνος. 1765.—Ὅλγα ἤδη ἔτη μετὰ τὴν συνομολόγησιν τῆς εἰρήνης ἡ προφητεία αὕτη ἤρχισε νὰ ἐκπληροῦται.

Ἀπὸ τοῦ ἔτους ἀκόμη 1763 εἶχε παραιτηθῇ τῆς πρωθυπουργίας ὁ λόρδος Βιούτ, κατέλαβε δὲ τὴν θέσιν αὐτοῦ ὁ λόρδος Γεώργιος Γρέμβιλλ. Τὸ Ἀγγλικὸν δημόσιον χρέος εἶχεν ἀνέλθει κατὰ τὸν τελευταῖον πόλεμον εἰς 184 ἑκατομμύρια λιρῶν, εἰς ποσὸν ἱλιγγιώδους ὕψους κατὰ τὰς ἰδέας τῶν χρόνων ἐκείνων, καθ' οὓς δὲν εἶχον μάθει ἀκόμη ἐκ τῆς πείρας πόσον εὐκόλως φέρεται τοιοῦτο χρέος ὑπὸ πλουσίου φιλοπόνου, ὑπὸ λαοῦ παραγωγικοῦ.

Ἡ ἰδέα τοῦ νὰ εἰσφέρωσι καὶ αἱ ἀποικίαι καθ' ἓνα οἷονδῆποτε τρόπον εἰς τὰς δαπάνας τοῦ κράτους, αἵτινες ὡς οὐχὶ ἐσφαλμένως ἄλλως ἐλέγετο, ἐγίνοντο καὶ πρὸς τὸ συμφέρον αὐτῶν, πρὸ πολλοῦ ἤδη εἶχεν ἀνακύψει, καὶ ὁ Γρέμβιλλ ἔκρινεν ὡς τὸν καλλίτερον τρόπον φορολογήσεως τῶν ἀποικιῶν ἐν τέλει χαρτοσήμου, —τιὕτέστι τὴν ἀναγκαστικὴν χρῆσιν ἐσφραγισμένου ἀντὶ ὠρισμένου τιμήματος ἀγοραζομένου χάρτου δι' ὅλας τὰς νομικὰς πράξεις.

Τὸ περὶ χαρτοσήμου νομοσχέδιον ἐγένετο νόμος τὴν 22 Μαρτίου τοῦ 1765, καὶ τὴν 1 Νοεμβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἔμελλε νὰ ἀρχίσῃ ἡ ἰσχὺς του.

Ὁ νόμος οὗτος μικρὰν εἶχεν ἀπαντήσῃ ἀντίστασιν ἐν τῷ κοινοβουλίῳ· ἐν μόνον μέλος αὐτοῦ λίαν εὐφραδῶς παρετήρησεν εἰς τὸν Ὑπουργὸν τῶν ἀποικιῶν Τάουνσενδ, ὅστις, εἰσηγούμενος τὸ νομοσχέδιον, ἐξέφρασε τὴν ἀτυχῇ ἰδέαν ὅτι οἱ Ἀμερικανοὶ εἶχον ἀποικισθῇ ἀγγλικῇ φροντίδι καὶ ὅτι διὰ τῆς ἀγγλικῆς ἐπιεικείας ἀνῆλθον εἰς δύναμιν καὶ πλοῦτον, παρετήρησε, λέγομεν, ὅτι τοῦναντίον ἡ ἀγγλικὴ κατὰθλιψις ἐξεδίωξεν αὐτοὺς εἰς τὴν Ἀμερικὴν, καὶ ὅτι προήχθησαν οὗτοι εἰς δύναμιν, διότι οὐδεὶς ἐφρόντιζε περὶ αὐτῶν.

Ἄλλ' ἐν Ἀμερικῇ ἡ περὶ τοῦ νέου φόρου εἰδησις ἤγειρε θύελλαν ἀγανακτήσεως, εἰς πολλὰ δὲ μέρη, ὡς εἰς τὴν Βοστώνην, ὅλας προέβη πάραυτα εἰς μέτρα ἀμύνης. Τόσον δὲ ἐντόνως ἐξεδήλωθη τὸ φρόνημα τοῦτο, ὥστε, ὅτε τὸν Ἰούλιον τοῦ 1765 τὸ ὑπουργεῖον Γρέμβιλλ παρητήθη, ἡ νέα κυβέρνησις, ἡ ὑπὸ τὸν λόρδον Ρόκιγγχαμ, ἀπέσυρε τὸν νόμον (Ἰανουάριον τοῦ 1776).

Ἐξ ἀφορμῆς τούτου ἐγεννήθη σπουδαῖον συνταγματικὸν ζήτημα : οἱ Ἀμερικανοί, καὶ μετ' αὐτῶν καὶ ἡ ἀντιπολίτευσις, ἡμιφισθῆτουν τὸ δικαίωμα τοῦ κοινοβουλίου ὅπως ἐπιβάλλῃ φόρους ἐπὶ τῶν ἀποικιῶν, ἀφοῦ αὗται δὲν ἀντιπροσωπεύονται ἐν τῇ κοινοβουλίᾳ, οὐδεὶς δὲ Βρετανὸς δύναται νὰ ὑποχρεωθῇ ἄνευ συναινέσεώς του ἢ ἐγκρίσεως διὰ τοῦ ἀντιπροσώπου του εἰς πληρωμὴν φόρων.

Ὁ Οὐίλλιαμ Πίττ ὑπερήσπισε μετὰ μεγάλης εὐγλωττίας τὴν ἀναμφιβόλως λίαν σφαλερὰν θεωρίαν, ὅτι νομοθεσία καὶ φορολόγησις εἶναι οὐσιωδῶς διάφορα, ὅτι οἱ φόροι φέρουσι τὸν χαρακτήρα ἐλευθέρως εἰσφορᾶς, τὴν ὁποίαν οὐδεὶς δικαιουται νὰ λάβῃ ἐκ τοῦ θηλακίου τοῦ τρίτου ἄνευ τῆς συγκαταθέσεώς του : ὀρθότερον ἦτο ὅ,τι ἐλέγχθη κατὰ τὴν πορείαν τῆς συζητήσεως ὑπὸ τοῦ Ἐδμόνδου Βούρκε, ὅτι δηλ. ὁ κύριος εἰς τοῦ ὁποίου τὸ πάρκον εὕρισκετο εἰς λύκος ἔχει ἤδη καὶ τὸ δικαίωμα νὰ κουρεύσῃ αὐτόν· τὸ ζήτημα εἶναι μόνον πῶς θὰ ἀρχίσῃ νὰ ἐξασκῇ τὸ δικαίωμα τοῦτο.

Τὸ ὑπουργεῖον ὑπεστήριξεν ἐν τῇ θεωρίᾳ τὸ δικαίωμα τῆς φορολογίας· πρὸς καιρὸν ἡ ἔρις ἔπαυσε, ὅτε τὸν Ἰούλιον τοῦ 1766 ὁ Ρόκιγγχαμ ἀπεχώρησε τῆς ἀρχῆς καὶ ὁ βασιλεὺς ἀνέθηκεν εἰς τὸν Οὐίλλιαμ Πίττ νὰ σχηματίσῃ ὑπουργεῖον.

Ὁ Πίττ ἀνεδέχθη τὴν ἐντολὴν, σκεπτόμενος νὰ σχηματίσῃ κυβερνήσιν ἄνευ κομματικῶν καὶ φατριαστικῶν σκέψεων· ἀλλ' ἀσθενῶν δὲν ἠδύνατο ν' ἀνταποκριθῇ εἰς τὸ ἔργον. Ἐγκαινίασε δὲ τὴν κυβερνητικὴν του ὁρᾶσιν διὰ τοῦ ἀτυχοῦς διαβήματος τοῦ νὰ καταστήσῃ ἑαυτὸν — τὸν μέγαν Commoner [Κοινοτικόν, ἀστὸν], ὡς συνείθιζε ν' ἀποκαλῇ αὐτὸν ὁ λαὸς — κόμητα Τσιθάθαμ (Chatham) καὶ μέλος τῆς Ἄνω Βουλῆς : εἶτα μετέβη εἰς τὰ λουτρά, ὅπως ἀποκαταστήσῃ τὴν σοβαρῶς κλονισθεῖσαν ὑγίαν του, ἀντὶ δὲ ἰσχυρᾶς κυβερνήσεως ἐκράτησε μᾶλλον ὑπουργικὴ ἀναρχία : Ἡ κατάστασις τῆς ὑγείας του δὲν ἐπέτρεψεν εἰς τὸν λόρδον νὰ κρατήσῃ τὸ πηδάλ-

λιον τῆς πολιτείας, δεν ἤδύνατο μάλιστα οὗτος ὡς ἐκ τούτου καὶ ν' ἀποφασίσῃ ν' ἀποχωρήσῃ τῆς ἀρχῆς ἐδημιουργήθη δὲ οὕτω κατάστασις δυσάρεστος καὶ σχεδὸν ἐπικίνδυνος, ἥτις ἐπὶ πολὺ παρετάθη : ἡ ἀπὸ τῆς ἐξουσίας ἀποχώρησις τοῦ ἐγένετο μόνον τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1768.

Ἐν τῷ μεταξύ εἶχον γίνεαι ἐν Ἀμερικῇ καὶ ἄλλαι ἀπειθείαι. Ἡ Νέα Ὑόρκη ἀπεποιήθη νὰ προμηθεύσῃ τροφὰς εἰς τὰ αὐτόθι παραμένοντα ἀγγλικά στρατεύματα. Ὁ Τάουνσενδ, ὅστις καὶ ἐπὶ Πίττ ἦτο ὑπουργὸς τοῦ θησαυροφυλακείου, κατώρθωσε τὴν ὑπὸ τοῦ κοινοβουλίου κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τῆς ὑπουργικῆς ἀναρχίας ψήφισιν δασμῶν τινων, ἰδρύετο τελωνεῖον ἐν Βοστώνῃ, ἐδίδετο δὲ εἰς τοὺς ὑπαλλήλους τοῦ τελωνείου τούτου τὸ δικαίωμα τῆς κατ' οἶκον ἐρεύνης.

Μεγάλη συνάθροισις ἐν Βοστώνῃ διεμαρτυρήθη κατὰ τῶν ψηφισθέντων καὶ προέτρεψε τὰς ἀποικίας εἰς ἀντίστασιν, ἐνῷ συγχρόνως διὰ λόγων ἐζῆρε τὴν πίστιν πρὸς τὴν μητρόπολιν.

Ὁ λόρδος Νόρθ, ὅστις ἐν ἀρχῇ τοῦ 1770 ἀνῆλθεν εἰς τὴν ἀρχὴν (ὡς διάδοχος τοῦ δουκὸς Γράφτων, δέκατος ἦδη πρωθυπουργὸς ἐπὶ τῆς βασιλείας Γεωργίου τοῦ Γ'), κατήργησε τοὺς δασμοὺς τοῦ Τάουνσενδ καὶ ἐκράτησε μόνον ἓνα ἐλαφρότατον δασμὸν ἐπὶ τοῦ τείτου, ἔπραξε δὲ τοῦτο χάριν τῆς ἀρχῆς (Prinzip), διότι ὁ βασιλεὺς ἀπέδιδε μεγάλην σημασίαν εἰς τὴν ἐπιβεβαίωσιν τῆς ἀρχῆς, ἐμπνεόμενος ὑπὸ τῶν ἀπολυταρχικῶν ιδεῶν τῶν ἡγεμόνων τῆς ἡπειρωτικῆς Εὐρώπης.

Οἱ ἐν Ἀμερικῇ ἀντέταξαν κατὰ τοῦ δασμοῦ τούτου παθητικὴν ἀντίστασιν, παραιτηθέντες τῆς εὐχαριστήσεως τῆς χρήσεως τοῦ τείτου ἢ προμηθευόμενοι αὐτὸ λαθρεμπορικῶς.

Κατὰ τὸ αὐτὸ ὅμως ἔτος ἐπῆλθεν ἐν Βοστώνῃ αἱματηρὰ ρήξις μεταξύ τοῦ σύγκλυδος ὄχλου καὶ ἀγγλικοῦ συντάγματος ἐδρεύοντος αὐτόθι. Ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ οἱ στρατιῶται εἶχον δίκαιον, ἐν τῷ ἀδίκῳ δὲ ἦσαν ὁ ὄχλος ἢ λαός : ἐχρειάζετο ὅμως πολὺ θάρρος, ἵνα ἀναλάβῃ εἰς τῶν προμάχων τῆς ἀμερικανικῆς ἀνεξαρτησίας, ὁ Τζῶν (Ἰωάννης) Ἀδάμς, τὴν ὑπεράσπισιν τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτῆς καὶ νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἀθώωσιν τοῦ.

Νέον μέσον πρὸς λύσιν τῆς διαφορᾶς, τὸ νὰ πληρόνηται ὁ δασμὸς τοῦ τείτου εἰς τὴν Ἀγγλίαν ὑπὸ τῆς Ἑταιρείας τῶν Ἀνατο-

λικῶν Ἰνδιῶν καὶ ν' ἀποζημιῶται ἔπειτα αὕτη δι' ἀναλόγου τιμῆ-
ματος κατὰ τὴν πώλησιν τοῦ ἐμπορεύματος εἰς τὴν Ἀμερικὴν, εἰς
οὐδὲν ὠφέλησε. Κατὰ τριῶν πλοίων φορτωμένων 18,000 λίτρας
(Pfund) τέϊον ἐγένετο τὴν νύκτα τῆς 18 Δεκεμβρίου τοῦ 1773
ἐπίθεσιν ὑπὸ τεσσαράκοντα ἕως πενήκοντα ὡς Ἰνδιάνων μετημ-
φισμένων πολιτῶν, καὶ τὸ φορτίον ἐρρίφθη εἰς τὴν θάλασσαν.

Οἱ ἐν Ἀγγλίᾳ ἀπήντησαν εἰς τοῦτο διὰ τοῦ π ε ρ ῖ λ ι μ έ ν ο ς
τῆς Β ε σ τ ῶ ν η ς ν ό μ ο υ, δι' οὗ ἀπεκλείετο μέχρι νεωτέρας
διαταγῆς ὁ λιμὴν τῆς πόλεως ταύτης καὶ δι' ἐνὸς ἄλλου μεταβάλ-
λοντος τὸ πολίτευμα τῆς Μασαχουσέτης κατὰ τρόπον ἐνισχύοντα τὰ
δικαιώματα τοῦ τοπάρχου (1774).

Ἄλλ' ὅσον εὐκόλως ἐψηφίσθησαν οἱ νόμοι οὗτοι ὑπὸ τῆς Κάτω
Βουλῆς, τόσον μικρᾶς ἔτυχον ὑπακοῆς ἐν Ἀμερικῇ. Οὐδεὶς ἠδύνατο
νὰ τολμήσῃ νὰ ταχθῇ ὑπὲρ τῶν νέων νόμων, ἂν μὴ ἤθελε νὰ ἐμ-
πέσῃ εἰς τὴν δικαιοσύνην τοῦ λαοῦ ἢ τοῦ ὄχλου· ἐκ τῶν οὐχὶ χει-
ροτέρων παθημάτων εἰς ἃ ἐκινδύνευε νὰ ἐκτεθῇ τις ἐν τοιαύτῃ περι-
πτώσει ἦτο ν' ἀπογυμνωθῇ, νὰ ἀλειφθῇ τὸ σῶμα μετὰ ὑγροπίσσης,
ἔπειτα νὰ περικυλινδρῇ ἐπὶ σωροῦ πτερῶν, οὕτω δὲ «πισσωμένος
καὶ πτερωμένος» νὰ φέρῃται ἀνὰ τὰς ὁδοὺς.

Ἀλλὰ τὸν Σεπτέμβριον τοῦ ἔτους ἐκείνου προέβησαν οἱ ἐν Ἀμε-
ρικῇ ἔτι περαιτέρω : ὑπὸ οὐδενὸς συγκληθέν, αὐτοδικαίως καὶ τῇ
βοηθείᾳ μυστικοῦ ὀργανισμοῦ, τὸν ὅποῖον πάντες ἐγίνωσκον, συνήλθε
συνέδριον δώδεκα ἀποικιῶν— μόνον ἐν Γεωργίᾳ ἐπεκράτησε τὸ κόμμα
τῶν νομιμοφρόνων, καὶ ὁ Καναδᾶς ἔμεινεν ἐν γένει ἐκτὸς τῆς κινή-
σεως ταύτης — ἐν Φ ί λ α δ ε λ φ ε ί α (τῆς Πενσυλθανίας). Οἱ σύ-
νεδροι ἐνέκριναν τὰ ἐν Βοστώνῃ συμβάντα, ἀπήτησαν παρὰ τοῦ βα-
σιλέως καὶ τοῦ λαοῦ τῆς Ἀγγλίας τὴν ἐπαναφορὰν τοῦ καθεστῶ-
τος τοῦ 1763 καὶ συνέταξαν διακήρυξιν τῶν δικαιωμάτων — ἦσαν δὲ
ἐκ τῶν 55 μελῶν οἱ πλεῖστοι δικηγόροι, lawyers— ἦν μετ' ἄλ-
λων πράξεων τῶν, καταδεικνυσουσῶν διὰ ζωηρῶν χρωμάτων τὸ δίκαιον
τοῦ ἀγῶνός των, ἔθεσαν εἰς εὐρυτάτην κυκλοφορίαν ἐν Ἀμερικῇ καὶ
ἐν Εὐρώπῃ. Ἐπεδείκνυσον ἐν τούτοις κατὰ τὸ φαινόμενον πίστιν καὶ
ὑπακοὴν εἰς τὴν μητρόπολιν.

Ἐκέκτηντο δὲ ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Β ε ν ι α μ ῖ ν Φ ρ α γ κ λ ῖ-
ν ο υ πράκτορα καὶ ἀντιπρόσωπον τοῦ ἀγῶνός των ἐν Ἀγγλίᾳ

ὅστις ἔπαιζε μετ' ἀπαραμίλλου δεξιότητος τὸ πρόσωπον τοῦ εὐθέως καὶ ἐντίμου τὸν χαρακτήρα ἀνδρός, οἷος ἄλλως ἀναμφιβόλως ἦτο ἐν τῷ ἰδιωτικῷ βίῳ : προκειμένου ὅμως περὶ ὑποθέσεως τόσον κατ' ἐξοχὴν σπουδαίας καὶ ἐπωφελοῦς, συνάμα δὲ καὶ ἐπικινδύνου, οἷα ἡ ἐπιτυχία τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς πατρίδος του, τότε ἀπεδεικνύετο οὐχὶ ἀδέξιος εἰς ποιὰν τινα διπροσωπίαν καὶ εἰς διαβεβαιώσεις ψευδοῦς νομιμοφροσύνης.

Κατ' ὥρθωσε μάλιστα ν' ἀπατήσῃ οὕτω καὶ αὐτὸν τὸν κόμητα Τσιάθαμ, ὅστις καὶ προέτεινε σχέδιον διαλλαγῆς, καθ' ὃ οἱ Ἀμερικανοὶ νὰ μὴ πληρόνωσι μὲν φόρους, νὰ μετέχωσιν ὅμως ἐν μέρει, πρὸς ἔνδειξιν τῆς πρὸς τὴν μητρόπολιν ἀγάπης των, τῶν δαπανῶν αὐτῆς.

§ 648. Ἀντίστασις τῶν ἀποικιῶν.— Διὰ τοιούτων καλῶν λόγων οὐδὲν ἠδύνατο νῦν πλέον νὰ γίνῃ. Τὸ πρῶτον αἷμα ἐν σοβαρᾷ συμπλοκῇ ἐχύθη τὴν 18 Ἀπριλίου 1775 ἐν Λέξινγκτων ἐγγὺς τῆς Βοστώνης μεταξὺ ἐθνοφυλάκων τῆς Μασαχουσέτης καὶ ἀγγλικῶν στρατευμάτων, ἅτινα ἀπώλεσαν διακοσίους ἐβδομήκοντα τρεῖς ἀνδρας ὃ ἐστὶ μέγαν σχετικῶς ἀριθμὸν: μετ' ἐλευθεριότητος ἀπεκάλεσεν ὁ ἀμερικανικὸς πατριωτισμὸς τὴν συμπλοκὴν ταύτην ὡς καὶ ἄλλας παρομοίας μάχην, ἐνῷ πράγματι οὐδεμία ἐξ αὐτῶν ἦτο ἀξία τοῦ ὀνόματος τούτου.

Ὁ ἀγὼν οὗτος ἀφ' οὗ ἄρχεται ἡ νέα σπουδαία αὕτη σελὶς τῆς ἱστορίας τῆς ἀνθρωπότητος δὲν εἶναι ἱερατικῶς γιγαντομαχία τις ἢ ἡρωϊκὸς τις πόλεμος, ἐποποιῖα τις ρωμαντικῇ. Ὑπὲρ τῶν Ἀμερικανῶν ἐμάχετο πρὸ παντός ὁ ἀπέραντος χῶρος, ὅστις ἐχώριζε τὰς ἀγγλικὰς στρατιωτικὰς δυνάμεις ἀπὸ τῶν πηγῶν τῆς ἐνισχύσεώς των, ἀπὸ τῆς βάσεως τῶν ἐνεργειῶν του, αἱ μεγαλαὶ ἐκτάσεις ἐν τῷ θεάτρῳ τοῦ πολέμου καὶ ἡ κατὰ τὴν κατάλληλον ὕψαν παρέμβασις γαλλικῆς ἐπικουρίας.

§ 649. Ὁ πόλεμος: ἡ ἀνεξαρτησία. Οἱ Ἀγγλοι ὤφειλον νὰ διεξαγάγωσι τὸν πόλεμον, ὅστις ἦτο νῦν ἀναπόφευκτος, δι' αἷματος ὦνητοῦ. Εἶναι χαρακτηριστικὸν τῆς λίαν θλιβεραῖς καταστάσεως τῆς Γερμανίας, ὅτι νάνοι τινες ἡγεμόνες τῆς, πρόθυμοι καὶ χρημάτων δεόμενοι, ἀνταπεκρίθησαν εἰς τὸν πόθον τοῦτον, πρὶν σχεδὸν ἐκφρασθῇ οὗτος. Μετέσχον δὲ τῆς ἀνθρωπεμπορίας ταύτης ἡ Βρουν-

σβίκη, ἡ Ἑσση-Κάσσελ, καὶ ἡ Ἑσση-Ἀνάου ἡ Ἀνσπάχη, ἡ Βαλ-
δεκ, ἡ Ἀγγάλτη-Ζέρβστ.

Ἐνιοὶ τῶν πατέρων τούτων τῆς χώρας ἐθεώρησαν ἀναγκαῖον νὰ
προβῶσιν ἐπὶ τοῦ προκειμένου καὶ εἰς μεγάλους λόγους, ὡς ἔπραξεν
ὁ ἡγεμὼν τοῦ Ἀνάου, ἀπρὸς ἔνδειξιν τῆς ἀκλονήτου πρὸς τὸν βασι-
λεῖα τῆς Μεγάλης Βρετανίας ἀφοσιώσεώς του καὶ πίστῳσιν τοῦ ἐμ-
φύτου αὐτοῦ ἐνδιαφέροντος ὑπὲρ τῆς ἡσυχίας καὶ τῆς εὐημερίας τῶν
βασιλικῶν βρετανικῶν κρατῶν».

Οἱ περισσότεροὶ ἔλαβον τὰ ἀργύρια τοῦ αἵματος καὶ ἐφάνησαν φει-
δῶλοι εἰς λόγους ὠραίους : ἦσαν 29,160 ἄνδρες ἐν ὄλῳ, ἀναλογοῦν-
τες εἰς τρία ἢ τέσσαρα τοῖς ἑκατὸν ἐπὶ τῶν οἰκείων πληθυσμῶν, ἐξ
ᾧ 11853 δὲν ἐπέστρεψαν πλέον.

Πρέπει ἄλλως, ὅσον καὶ ἂν καταδικάζωμεν τὴν πράξιν ταύτην,
νὰ εἴπωμεν, ὅτι οἱ πλεῖστοι τῶν μισθοφόρων τούτων προετίμων τὴν
ξενικὴν πολεμικὴν ὑπηρεσίαν, τὴν εἰς μεμακρυσμένας χώρας τυχο-
διωξίαν ἀντὶ τῆς ἐγγωρίου.

Τὸ δεύτερον ἐν Φιλαδελφεῖᾳ συνέδριον (1776) ἀνέθηκε τὴν ἀρχι-
στρατηγίαν τοῦ ὑπάρχοντος ἢ σχηματισθησομένου ἀπελευθερωτικοῦ
στρατοῦ εἰς τὸν συνταγματάρχην Γεώργιον Οὐάσιγκτων,
ὅστις, γεννηθεὶς ἐν ἔτει 1732, ἦτο τότε ἀνὴρ τεσσαράκοντα καὶ τεσ-
σάρων ἐτῶν.

Ὁ Οὐάσιγκτων, ὑπηρετήσας κατὰ τὴν νεανικὴν του ἡλικίαν εἰς τὰ
ἀγγλικά ἀποικιακὰ στρατεύματα ὡς ταγματάρχης, εἶχε διακριθῇ,
ἐπανήλθεν ἔπειτα εἰς τὸν ἀστικὸν βίον καὶ ἔζη ὡς γεωπόνος ἀνέτως
εἰς τὸ ἐν Βιργινίᾳ κτῆμά του Mount Vernon.

Τὴν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ὑπόθεσιν ἡσπάσθη οὐχὶ ταχέως καὶ μετὰ
πάθους ἀλλὰ μετὰ βραδέως ὀριμαζούσης καὶ σταθερᾶς ἀποφάσεως, καὶ
νῦν ὅτε ἡ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ὑπόθεσις ἐγένετο ὑπόθεσις ὑπὲρ ἀνε-
ξαρτησίας καὶ ἀγῶν ὑπὲρ αὐτῆς, μετὰ δυσμιμήτου πατριωτικῆς ἐθε-
λοθυσίας ἐθυσίασε χάριν τῆς πατρίδος, τὴν κατ' οἶκον εὐδαιμονίαν,
ὅπως ἀναλάβῃ τὸ λίαν ἀχάριστον ἔργον τοῦ νὰ δημιουργήσῃ στρι-
τὸν ἐκ στοιχείων, παρ' οἷς ἔλειπον ὁλοσχερῶς τὰ οὐσιωδέστερα
τῶν στρατιωτικῶν προσόντων καὶ δὴ ἐν πολιτείᾳ ἐν τῷ γίγνεσθαι εὐ-
ρισκομένη, ἐν ἣ πάντες μὲν θέλουσι τὸν σκοπὸν οὐδεὶς ὁμῶς τὰ μέσα,

στρατὸν ὅστις ὤφειλε ν' ἀντιμετωπίσῃ ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης ἐξησκημένα καὶ γενναῖα στρατεύματα.

Εὐκαλώτερον ἦτο νὰ λεχθῇ ἡ τελευταία λέξις τῆς πλήρη συνείδησιν ἑαυτῆς ἐχούσης πλέον κινήσεως Ἐγένετο δὲ τοῦτο τὴν 4 Ἰουλίου τοῦ 1776 ἐν τινι δηλώσει τῶν αἰεὶ γενικὸν συνέδριον συνελθόντων ἀντιπροσώπων τῶν ἡνωμένων πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς. Ἐκήρυξαν ἑαυτοὺς οὗτοι ἐλευθέρους πάσης ὑποχρεώσεως ὑποταγῆς πρὸς τὸ βρετανικὸν στέμμα, ἀνέλαβον ὡς ἐλεύθεροὶ καὶ ἀνεξάρτητοι πολῖται τὸ δικαίωμα τῆς διεξαγωγῆς πολέμου καὶ τῆς συνομολογήσεως συνηκῶν εἰρήνης καὶ συμμαχίας καὶ ἐποίησαν ἐκκλησίαν πρὸς τὰς συμπαθείας τῶν λαῶν μετὰ πανηγυρικῆς ἐξάρσεως ἀφηρημένων τινῶν ἀληθειῶν, ὡς ὅτι πάντες οἱ ἄνθρωποι ἐπλάσθησαν ἴσοι καὶ ἐπροικίσθησαν ὑπὸ τοῦ πλάστου αὐτῶν μετ' ἀναπαλλοτριώτων δικαιωμάτων : ἀλλ' ἐν τῷ ὕβριστικῷ κατηγορητηρίῳ κατὰ τοῦ βασιλέως Γεωργίου τοῦ Γ' ἀπέφυγον πάντα λόγον περὶ σωματεμπορίας, ἀφοῦ καὶ αὐτοὶ δὲν ἐφρόνουν, ὅτι ἔπρεπε νὰ συναγάγῃ τὰς συνεπείας τὰς ἀπορροεύσας ἐκ τῆς γενικῆς ἰσότητος τῶν ἀνθρώπων καὶ ὑπὲρ τῶν δούλων Νιγηρτῶν.

§ 650. Ἡ γαλλικὴ ἐπικουρία. — Αἱ πολιτεῖαι ὑπεστηρίζοντο ἤδη ἐμμέσως ὑπὸ τῆς Γαλλίας διὰ χρημάτων καὶ πολεμοφοδίων· ἐν ἔτει 1776 ἐστάλησαν αὐτόσε ὁ Φραγκλῖνός καὶ ὁ Λῆ (Lee), ἀνεδείχθη δὲ μάλιστα ὁ πρῶτος μεγάλῃ προωπικότητι ἐν Βερσαλλίαις. Ἦτο δὲ οὗτος ἀληθὴς καὶ τέλειος δημοκρατικός, κουάκερος, ὅστις ὑπεχρεοῦτο ὑπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς αἰρέσεως ταύτης νὰ μὴ ἀφαιρῇ τὸν πῖλον ἐνώπιον οὐδενὸς καὶ πρὸς πάντας νὰ ὁμιλῇ εἰς ἐνικὸν ἀριθμόν. Κατῶρθωτε δὲ νὰ ἐπωφεληθῇ ἄριστα τὸν ἰδανισμόν καὶ τὸν τοῦ συρμοῦ ἐνθουσιασμόν πῆς ἐκεῖ ἀνωτέρας κοινωνίας.

Τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1777 ἐπεβιβάσθη εἰς τῶν νεαρῶν τούτων ἐνθουσιαστῶν τῆς γαλλικῆς ἀριστοκρατίας, ὁ δεκαοκταέτης μαρκήσιος Αἰσαυέττης ἐπὶ ἰδίᾳς ἑαυτοῦ φρεγάτας μετὰ πολεμοφοδίων καὶ τινῶν ὁμοφρόνων ἀξιοματικῶν καὶ στρατιωτῶν· ταχέως δὲ ἔμελλε νὰ ἀκολουθήσῃ ἡ ἐπίσημος συμμαχία πολιτείας πρὸς πολιτείαν, τοῦθ' ὅπερ ἦτο ἐν τῶν κυριωτέρων καθηκόντων τοῦ Φραγκλίνου.

§ 651. Ὁ πόλεμος ἐν Ἀμερικῇ. — Τὰ πολεμικὰ συμ-

θεβηκότα δευτερευόν σχετικῶς ἐνδιαφέρον παρουσιάζουσιν ἐν τῇ παγκοσμίῳ ἱστορίᾳ.

Οἱ Ἄγγλοι εἶχον ἐκδιώξει κατὰ τοὺς τελευταίους μῆνας τοῦ ἔτους 1776 τὰ εἰς τὸν Καναδᾶν εἰσβαλόντα ἀμερικανικὰ στρατεύματα, ἀνέκτησαν τὴν ἐπικράτησιν ἐν ταῖς βορείαις πολιτείαις καὶ κατέλαβον τὴν Νέαν Ὑόρκην.

Στρατηγὸς δεξιώτερος τοῦ λόρδου Χῳβε (Howe) θὰ διέδαινε τὸν Δελαβάρην καὶ θὰ ἠδύνατο νὰ καταλάβῃ τὴν Φιλαδέλφειαν· τοῦναντίον κατώρθωσεν ὁ Οὐάσιγκτων κατὰ τὴν νύκτα τῶν Χριστουγέννων τοῦ 1776 μετὰ χιλιάδων τινῶν ἀνδρῶν καὶ τινων πυροβόλων νὰ διαβῇ τὸν ποταμὸν τοῦτον καὶ νὰ ἐπιπέσῃ αἰφνιδίως παρὰ τὴν Τρέντων κατὰ τῆς ἐμπροσθοφυλακῆς τοῦ ἀγγλικοῦ στρατοῦ, 1,000 ἀνδρῶν, ἐκ τῶν φοβερῶν Ἑσσίω, μετὰ 23 ἀξιωματικῶν καὶ νὰ ἐξαναγκάσῃ αὐτὴν εἰς παράδοσιν : μετὰ ὀκτῶ ἡμέρας κατώρθωσεν ὁ Οὐάσιγκτων νὰ καταγάγῃ δευτέραν νίκην κατὰ μεμονωμένου στρατιωτικοῦ σώματος τῆς Πρίνσεταουν.

Μόνον ὅμως κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ ἔτους τούτου συνέβη κρίσιμόν τι γεγονός. Αὐτὸς ὁ Οὐάσιγκτων ἠττήθη τὴν 11 Σεπτεμβρίου παρὰ τὸν ποταμὸν Βράνδουβάϊν ὑπὸ τοῦ λόρδου Καρνουάλλη καὶ τῶν ὑπὸ τὸν Κεῖπχαουζεν Ἑσσίων, καὶ οἱ Ἄγγλοι κατέλαβον νῦν πράγματι τὴν Φιλαδέλφειαν : ἀλλὰ παρὰ τὴν Σαρατόγαν, πρὸς δυσμὰς τοῦ Οὐδσωνος, ἐν τῇ πολιτείᾳ τῆς Νέας Ὑόρκης ὁ Ἄγγλος στρατηγὸς Βουργούνης, ἀφοῦ εἶχεν ἐξασθενήσει ὑπὸ πορειῶν καὶ τινων ἐπιζημιωτάτων συμπλοκῶν, μετὰ τῶν τριῶν χιλιάδων καὶ πεντακοσίων ἀνδρῶν του περιεκυκλώθη ὑπὸ ὑπερτέρας ἀμερικανικῆς δυνάμεως ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Γαίτς (Gates) καὶ ἐσυνθηκολόγησε τὴν 16 Ὀκτωβρίου ὑπὸ ὄρους ἐντίμους. Ἡ εἰδησις, ὅτι ὁ στρατηγὸς Κλίντων ἐπλησίαζεν ἐκ νότου, ἦλθε πολὺ ἀργά : ἡ πλειονοψηφία τοῦ πολεμικοῦ συμβουλίου ἦτο τῆς γνώμης, ὅτι δὲν ἦτο ἐντίμον νὰ παραβῶσι τὴν συμφωνίαν, ἥτις εἶχε σχεδὸν συνομολογηθῇ.

§ 652. Ὁ γαλλοαγγλικὸς πόλεμος. 1778. — Ἡ εἰδησις περὶ τῆς νίκης ταύτης ἤγαγε νῦν καὶ τὴν γαλλικὴν κυβέρνησιν εἰς ὀριστικὴν ἀπόφασιν : ὁ ὑπουργὸς Βερζιὰν (Vergennes), ἐδέχθη νῦν πλέον τοὺς τρεῖς Ἀμερικανοὺς πληρεξουσίου, τὸν Σιλὰς Δὴν (Deane), τὸν Φραγκλῖνον καὶ τὸν Λῆ, εἰς ἐπίσημον ἀκρόα-

σιν. Τὸν δὲ Φεβρουάριον συνωμολογήθη ἡ συνθήκη, δι' ἧς ἡ Γαλλία ἀνεγνώριζε τὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν Ἑνωμένων Πολιτειῶν, τὰ κράτη ἀπεκαλοῦντο ἀμοιβαίως σύμμαχοι, ἐξ ὧν οὐδέτερον ἡδύνατο ἀνευ τῆς συναινέσεως τοῦ ἄλλου νὰ συνωμολογήσῃ ἀνακωχὴν ἢ εἰρήνην μετὰ τῆς Μεγάλης Βρετανίας· σκοπὸς τῆς συνθήκης ἦτο ἡ διὰ τοῦ πολέμου ἐπιτυχία τῆς πλήρους ἀνεξαρτησίας τῶν πολιτειῶν, ἡ δὲ ὑπόσχεσις τοῦ νέου κράτους, τοῦ νὰ μὴ γίνῃ οὐδέποτε πλέον ἀγγλικὴ ἐπαρχία, ἦτο τὸ μόνον κέρδος, ὅπερ συνεκόμιζεν ἡ Γαλλία, ἥτις μετὰ καταπληκτικῆς ἀφιλοκεροῦς παρητήθη πάσης ἄλλης ἀποζημιώσεως.

§ 653. Πόλεμος πρὸς τὴν Ἰσπανίαν καὶ τὰς Κάτω Χώρας, — Ὁ πόλεμος ἔλαβε νῦν αὖθις τὰς μεγίστας τῶν διαστάσεων καὶ περιελάμβανεν, ἰδίᾳ ὅτε κατὰ τὸν Ἰούνιον τοῦ 1779 ἐκήρυξε καὶ ἡ Ἰσπανία τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Ἀγγλίας, πάσας τὰς ἀκτὰς καὶ θαλάσσας τῆς Εὐρώπης, τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀμερικῆς.

Διὰ τοὺς Βορειοαμερικανοὺς ἡ ἐπέκτασις αὕτη τοῦ πολέμου ἦτο ἡ σωτηρία. Ἡ κατάστασις τοῦ στρατοῦ των, μεθ' ὅλας τὰς μεμονωμένας ἐπιτυχίας τοῦ πρώτου ἡμίσεως τοῦ ἔτους 1778, ἦτο τριαύτη, ὥστε περὶ κατανικήσεως τῆς ἀγγλικῆς στρατιωτικῆς δυνάμεως οὐδὲ σκέψις ἐπετρέπετο.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 1778 εὗρεν ὁ Οὐάσιγκτων ἐξόχως εὐπρόσδεκτον καὶ πολύτιμον βοηθὸν ἐν τῷ προσώπῳ ἐνὸς Γερμανοῦ ἀξιωματικοῦ τῆς σχολῆς Φρειδερίκου τοῦ Μεγάλου, τοῦ βαρόνου Γουλιέλμου Στεῦβεν, ὅστις κατέστησε τοὺς κακῶς ἐνδεδυμένους, κακῶς διατρεφομένους, φυσιοκρατικοὺς τούτους πολεμιστὰς ὅπως δῆποτε πραγματικοὺς στρατιώτας, ἐδίδαξεν αὐτοὺς νὰ γυμνάζωνται, νὰ βαδίζωσι καὶ μάλιστα καὶ νὰ ποιῶσιν ἐλιγμούς· ἀλλ' ὅμως ἦτο ἀκόμη προβληματικόν, ἂν ἡ σχολὴ αὕτη θὰ ἡδύνατο ἐπὶ πολὺν χρόνον νὰ ἐπιδράσῃ ἀρκούντως, ὥστε ἐξ ἀνδρῶν, τῶν ὁποίων ἡ ὑπερφηάνεια συνίστατο εἰς τὸ νὰ εἶναι «τέκνα τῆς ἐλευθερίας», καὶ οἵτινες ὑπὸ τὸν ὄρον τοῦτον τῆς ἐλευθερίας ἠγνόουν ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετον ἐκείνου τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τὴν στρατιωτικὴν παιδείαν καὶ πειθαρχίαν, νὰ καταρτίσῃ πραγματικὸν στρατόν.

Ἡ γαλλικὴ ἐπικουρία ἠγγυατο εἰς αὐτοὺς τὴν ἐπιτυχίαν τῆς

ανεξαρτησίας. Αί συμβιβαστικαί προτάσεις τὰς ὁποίας ὑπέβαλε νῦν ὁ λόρδος Νόρθ εἰς τὸ κοινοβούλιον εἰς οὐδὲν ἀποτέλεσμα πλέον ἠδύναντο, ἢ ἀγάγωσιν : οἱ τρεῖς ἐπίτροποι οὗτινες ἔφερον τὰς συμβιβαστικὰς ταύτας προτάσεις εἰς Ἀμερικὴν ἐπέστρεψαν ἄπρακτοι.

Ὁ πόλεμος ἔλαβε νέαν ζωὴν. Στόλος γαλλικὸς ὑπὸ τὸν κόμητα δ' Ἐσταίγκ ἐνεφανίσθη εἰς τὰ ἀμερικανικὰ ὕδατα· ἡ σκέψις ὅτι ὁ στόλος οὗτος ἔμελλε νὰ προβῇ εἰς ἐχθροπραξίας ἠνάγκασε τοὺς Ἀγγλοὺς νὰ ἐκκενώσωσι τὴν Φιλαδέλφειαν καὶ νὰ ἐπιστρέψωσιν αὐθις εἰς Νέαν Ὑόρκης (θέρους τοῦ 1778).

Τὰ ἀμερικανικὰ στρατεύματα ἐποιοῦν προόδους ἐν τῇ σχολῇ τοῦ Στέϋβεν καὶ κατὰ τὴν μέθοδον αὐτοῦ· σπουδαιότερον ἀκόμη ἦτο ὅτι ὁ Λαφαῦεττης, ὅστις πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον εἶχεν ἐπιστρέψει εἰς Γαλλίαν, κατώρθωσε νὰ ἐπιτύχῃ τὴν αὐτόθι ἀποστολὴν ἐπικουρικοῦ στρατοῦ ἐξ ἐξακισχιλίων ἀνδρῶν, ὅστις ὑπὸ τὸν κόμητα Ροσαμβὼ κατέλαβε τὸν Ἰούλιον τοῦ 1780 τὴν Ρόδαϊλανδ.

Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο προσετέθη κατὰ τῶν Ἀγγλῶν ἡ μᾶλλον αὐτοὶ οἱ Ἀγγλοὶ προσέθεσαν καθ' ἑαυτῶν καὶ νέον ἐχθρόν, τοὺς Ὀλλανδοὺς, καθ' ὧν ἐκήρυξαν τὸν Δεκέμβριον τὸν πόλεμον, πρὶν ἢ δυνηθῇ ἡ δημοκρατία νὰ προσχωρήσῃ εἰς τὸν δεσμὸν τῆς ἐνόπλου οὐδετερότητος, ἥτις κατ' ἀρχὰς συνήφθη μεταξὺ Ρωσσίας καὶ Δανίας καὶ εἰς ὃν προσήλθεν ἡ Σουηδία, τὸ ἐπόμενον ἔτος ἡ Πρωσία καὶ ἡ Αὐστρία καὶ ἐν ἔτει 1782 ἡ Πορτογαλλία.

Ὁ δεσμὸς οὗτος ἐσήμαινε βελτίωσιν τοῦ κτηνώδους δικαίου, κατὰ θάλασσαν πολέμου ὡς ἡννόουν νὰ ἐνασκῶνται αὐτὸ οἱ Ἀγγλοὶ. Ἦσαν δηλαδὴ οὗτοι συνειθισμένοι νὰ καταδυναστεύωσι κατὰ τοὺς πολέμους τῶν πάντα τὰ οὐδέτερα κράτη, ἀξιοῦντες τὸ δικαίωμα νὰ κρατῶσιν αὐθαιρέτως πᾶν πλοῖον προσωρισμένον διὰ μίαν τῶν χωρῶν πρὸς ἃς διετέλουν εἰς πόλεμον, νὰ ἐνεργῶσιν ἐπ' αὐτοῦ ἐρευναν καὶ νὰ ἐπιβάλλωσι κατάσχεσιν (Embargo) κατ' αὐτῶν· οἱ δὲ σύμμαχοι διετύπωσαν ὅν δύο σπουδαίας ἀρχάς, προσωρισμένας νὰ ἐξασφαλίσωσι τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἐμπορίου τῶν οὐδετέρων. Ἡ μία ἐξ αὐτῶν διευτυπώθη διὰ τῆς ρήσεως : «ἐλεύθερον πλοῖον ἐλεύθερον ἐμπόρευμα», ἐξαιρέσει τῶν κυρίως εἰδῶν τοῦ λαθρεμπορίου τοῦ πολέμου, ἥτοι πραγμάτων ἐξυπηρετούντων ἀμέσως τὸν σκοπὸν

τοῦ πολέμου οἷον πυρίτιδος, ὀπλων καὶ τῶν ὁμοίων, ἢ ἄλλη ἦτο ὅτι ὁ ἀποκλεισμός ἐνός λιμένος ἵνα εἶναι νομίμως ἔγκυρος ἔπρεπε νὰ εἶναι πραγματικός, τουτέστιν ὅτι δὲν ἤρκει ἡ ἀπλή διακήρυξις, ὅτι λιμὴν τις διετέλει εἰς κατάστασιν ἀποκλεισμοῦ, τοῦθ' ὅπερ ἤνοιγεν ἐλεύθερον στάδιον εἰς τὴν καταδρομὴν, ἀλλ' ὅτι ὁ εἰσπλους εἰς τὸν οἰκεῖον λιμένα πρέπει νὰ ἀποφράσσηται πραγματικῶς καὶ μετὰ ναυτικῆς δυνάμεως ἐπαρκοῦς πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς φυλάξεως.

Ἡ Γαλλία καὶ ἡ Ἰσπανία ἀνεγνώρισαν τὰς ἀρχὰς ταύτας.

Ὁ κατὰ θάλασσαν πόλεμος δὲν ἐκρίθη μὲν ὑπὲρ τοῦ ἐτέρου τῶν ἐμπολέμων, ἐν συνόλῳ ὅμως οἱ Ἀγγλοὶ ἦσαν οἱ νικῶντες. Ἐμνημονεύσαμεν ἤδη τὰ συμβεβηκότα τοῦ πολέμου τούτου ἐπὶ ἐνός τῶν ὑπερποντίων θεάτρων αὐτοῦ, τῶν Ἀνατολικῶν Ἰνδιῶν. Αἱ ἐν ταῖς Ἀνατολικαῖς Ἰνδίαῖς γαλλικαὶ κτήσεις ἔπεσον ἢ μίᾳ μετὰ τὴν ἄλλην εἰς ἀγγλικὰς χεῖρας.

Ὁ πρὸς τοὺς Γάλλους πόλεμος ἤρξατο τὴν 27 Ἰουλίου τοῦ 1778 διὰ τῆς ἐν Κεσάν (Qnessant) τῆς Βρετάνης ναυμαχίας, ἣτις ἔμεινεν ἄκριτος· αἱ ἐλπίδες τῶν Ἰσπανῶν περὶ ἀνακτήσεως τῆς Ἰαμαΐκας καὶ τοῦ Γιβραλτάρ δὲν ἐπραγματοποιήθησαν. Ἡ πολιτορχία τοῦ τελευταίου τούτου σημείου δὲν εὐδοκίμησε· τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1780 ἐνίκησεν ὁ διαπρεπέστερος τῶν τότε ναυάρχων τῆς Ἀγγλίας σὺν Γεώργιῳ Ρόδνεϊ τὸν ἰσπανικὸν στόλον παρὰ τὸ ἀκρωτήριον τοῦ Ἀγίου Βικεντίου (Kap St. Vincent), τέσσαρα δὲ μόνον ἰσπανικὰ πλοῖα ἐσώθησαν εἰς Κάδιξ.

Ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ ὕδατα τῶν Δυτικῶν Ἰνδιῶν δὲν ἠὺδοκίμει περισσότερον ὁ ἰσπανογαλλικὸς στόλος. Πρὸς τοὺς Ὁλλανδοὺς δὲ ἐμετρήθη ἀγγλικὸς στόλος τὸν Αὐγούστον τοῦ 1782 ἐν τῇ Βορείῳ Θαλάσσει παρὰ τὴν Δογερσβάγκ.

Μεγάλας ἐλπίδας ἐξήρτων οἱ σύμμαχοι ἐν ἔτει 1782 ἐκ τινος τελευταίας ἐπιθέσεως κατὰ τοῦ Γιβραλτάρ. Ἡ Μινόρκα πράγματι ἔπεσεν εἰς χεῖρας τῶν Γάλλων· πρὸ τοῦ βράχου τοῦ Γιβραλτάρ, ὅπου ὑπῆρχεν ἀγγλικὴ φρουρὰ ἐξ ἐπτὰ χιλιάδων, ἦσαν παρατεταγμένοι νῦν τριάκοντα τρεῖς χιλιάδες ἄνδρες μετὰ ἑκατὸν πεντήκοντα τηλεβόλων· νέον τι στρατήγημα, αἱ πλωταὶ κανονοστοιχίαι τοῦ Γάλλου ἱππότου ὁ Ἄρκὸν ἔμελλε νὰ ἐπιτελέσῃ τὸ θαῦμα.

Τὴν 13 Σεπτεμβρίου ἤρξατο τὴν πρώτην ἢ ἐπίθεσιν, τὴν ὁποίαν ἀτάραχος ἐδέχθη ὁ θαρραλέος παλαίμαχος,, ὁ τῶν Ἀγγλῶν ἡγούμενος, Γεώργιος Ἑλλιοτ. Ἡ ἐπίθεσις αὕτη ἐναυάγησεν ὁλοσχερῶς· αἱ πλωταὶ κανονοστοιχίαι, προσβληθείσης τῆς ξυλείας αὐτῶν ὑπὸ τῶν πυρωδῶν σφαιρῶν, ἤρχισαν πάραυτα νὰ ἀναφλέγονται, τινὲς ἐξ αὐτῶν ἔπεσον εἰς χεῖρας τῶν Ἀγγλῶν καὶ ὁ ναύαρχος Χῶβε ἔφερε ἴνεα ἐφόδια εἰς τὸ ἀπόρθητον φρούριον.

§ 634. Ἡ Ἀμερικὴ. Ἡ συνθηκολογία τῆς Ὑόρκτᾶουν. — Ἀλλ' ἐπὶ τοῦ ἱκυριωτέρου θεάτρου τοῦ πολέμου, ἐπὶ τῆς ἀμερικανικῆς Ἡπείρου ἐκρίθη ἐν τῷ μεταξὺ ὁ πόλεμος, τοῦ, τέστι κατεδείχθη ὀριστικῶς, ὅτι ἦτο ἀδύνατος ἡ καθυπόταξις τοῦ νέου κράτους.

Ἐν ἔτει 1780 ὁ ἀγὼν εἶχε μετατεθῇ πρὸς νότον, κατὰ δὲ τὸν Αὐγουστον τοῦ ἔτους τούτου, κατήγαγεν ὁ λόρδος Κορνουάλλης ἐν Κάμδεν τῆς Νοτίου Καρολίνας μεγάλην νίκην κατὰ τῶν ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Γαίτς Ἀμερικανῶν.

Ἀλλ' ἡ νίκη αὕτη ὑπῆρξεν ἄκαρπος, ἀφοῦ αὕτη ἡ χώρα, ὁ τόπος ἦτο ὑπὲρ τῶν πολεμίων, καὶ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1781 ὁ Κορνουάλλης, ὁ ἄριστος τῶν Ἀγγλῶν στρατηγῶν, περιεκυκλώθη ἔνεκα τῶν σφαλμάτων τοῦ ἀρχιστρατήγου του Κλίντων ἐν Ὑόρκτᾶουν τῆς Βιργινίας ὑπὸ τῆς ὑπερέρας δυνάμεως τῶν ἡνωμένων Ἀμερικανῶν καὶ Γάλλων, τῶν μὲν ὑπὸ τὸν Οὐάσιγκτων, τῶν δὲ ὑπὸ τὸν Ροσιαμβώ, καὶ ἠναγκάσθη νὰ συνθηκολογήσῃ μετὰ τῶν ἐξακισχιλίων ἢ ἑπτακισχιλίων ἀνδρῶν του, ἐξ ὧν τετρακισχίλιοι μόνον ἦσαν ἀκόμη ἱκανοὶ πρὸς ὑπηρεσίαν.

Τὸ γεγονός τοῦτο διασαφίνισε τὴν κατάστασιν τῶν πραγμάτων. Ὅτε ἡ ἀνάμιξις τῆς Γαλλίας ἐγένετο ἐπίσημος, ἡ ἀγγλικὴ ἐθνικὴ ὑπερηφάνεια ἐξωγκώθη ἅπαξ ἔτι, ἐξεδηλώθη δὲ αὕτη κατὰ τρόπον συγκινητικόν ἐν τῇ περιφήμῳ σκηνῇ τῆς 7 Ἀπριλίου τοῦ 1778, ὅτε ὁ κόμης Τσιάθαμ — ὁ Οὐίλλιαμ Πίττ — ἀσθενὴς καὶ συντετριμμένος, ὡς ἄλλοτε εἰς ἀρχαίας ἡμέρας ἤχθη ὁ τυφλὸς Ἀππίος Κλαύδιος εἰς τὴν ρωμαϊκὴν σύγκλητον, προσῆλθεν ἅπαξ ἔτι εἰς τὴν Ἀνω Βουλὴν καὶ ὠμίλησεν ἐξηντλημένος κατὰ προτάσεως τοῦ δουκὸς Ρίτσμονδ.

Μετὰ κόπου εὗρισκε νῦν τὰς λέξεις· κατὰ διαλείμματα ἠκτινοβόλει τὸ παλαιὸν πῦρ τῆς θερμῆς ἐκείνης καὶ ἐξ ἐμπνευσμένης ψυχῆς

ἐκπηγαζούσης εὐγλωττίας, τὴν ὅποιαν τόσον πρόχειρον εἶχε πρότερον ὁ μέγας ἀνὴρ : « Πρέπει νὰ γονυπετήσωμεν πρὸ τοῦ οἴκου τῶν Βουρβόνων.... Ναὶ τὸ ἔθνος τοῦτο δὲν εἶναι πλέον ὅ,τι ἦτο.... Λαός, ὅστις πρὸ δέκα ἐπτὰ ἐτῶν ἦτο ὁ τρόμος τοῦ κόσμου, πρέπει νὰ κατέλθῃ ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε νὰ εἴπῃ εἰς τὸν προαιώνιον ἐχθρόν του : Λάβε πᾶν ὅ,τι ἔχομεν καὶ δός μας μόνον τὴν εἰρήνην ἀδύνατον ! »

Ὁ Ρίτςμονδ ἀπήντησε λίαν ἐντόνως : οὐδὲ τὸ μέγα ὄνομα τοῦ κόμητος δὲν ἰσχύει νὰ καταστήσῃ τὸ ἀδύνατον δυνατόν. Ὁ Πίττ ἠγέρθη ὅπως ἀπαντήσῃ, κατέπεσεν ὁμως προσβληθεὶς ὑπὸ αἰφνιδίας λιποθυμίας· ἐνόμισαν πάντες ὅτι ἐξέπνεε, πράγματι δὲ μετὰ ἓνα μῆνα δὲν ὑπῆρχε πλέον. Ἀλλ' ἔκτοτε ἤρχισαν οἱ Ἀγγλοὶ νὰ ἐξοικειοῦνται πρὸς τὴν ἰδέαν, ὅτι θ' ἀπολέσωσι τὰς ἀποικίας.

Ἡ εἰδήσις περὶ συνθηκολογίας τῆς Ὑόρκτάουν ὑπῆρξε κρίσιμος : τὸ ὑπουργεῖον Νόρθ παρητήθη· ὁ λόρδος Ρόκιγγχαμ ἐσχημάτισε νέαν κυβέρνησιν, εἰς ἣν μετέσχον μέλη τῆς ἀντιπολιτεύσεως, ὁ Φώξ, ὁ δούξ Ρίτςμονδ, καὶ τινες ὁπαδοὶ τοῦ Πίττ (Μάρτιον τοῦ 1782). Καὶ αὐτὸς ὁ βασιλεὺς ὑπέκυψεν εἰς τὴν σκληρὰν ἀνάγκην, καθ' ἣς ἀντέστη ἐπὶ πολὺν χρόνον μετὰ τῆς προσιδιαζούσης εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ ἰσχυρογνώμονος ὑπερηφάνιας.

Τοὺς προκαταρκτικοὺς ὅρους μεταξὺ Ἀγγλίας καὶ Ἀμερικῆς, τῆς ὁποίας οἱ πολιτικοὶ ἄνδρες δὲν ἐφάνησαν πολὺ εὐλαβεῖς πρὸς τοὺς συμμάχους των (ἐν Παρισίοις, Νοέμβριον τοῦ 1782) ἠκολούθησε μετὰ μακρὰς διαπραγματεύσεις, ὧν μετεῖχον τέσσαρες ἢ πέντε μεγάλαι δυνάμεις, ἡ Ἀγγλία, ἡ Γαλλία, ἡ Ἰσπανία, ἡ Ὁλλανδία καὶ ἡ νέα πέραν τοῦ Ὠκεανοῦ δύναμις, ἡ εἰρήνη τῶν Βερσαλιῶν τῆς 3 Σεπτεμβρίου 1783.

§ 688. Ἡ εἰρήνη τῶν Βερσαλιῶν. 1873. Ἡ μετὰ ξὺ Ἀγγλίας καὶ Βορείου Ἀμερικῆς εἰρήνη ἀνεγνώρισε τὰς δεκατρεῖς ἄλλοτε ἀποικίας ὡς ἀνεξαρτήτους πολιτείας καὶ ἔδωκεν εἰς αὐτὰς λαμπρὰ σύνορα πρὸς βορρᾶν· ὁ πλοῦς ἐπὶ τοῦ Μισισσιππὶ ἦτο ἐλεύθερος δι' ἀμφότερα τὰ κράτη.

Διὰ τῆς μετὰ ξὺ Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας εἰρήνης ἀπεδίδοντο εἰς τὴν δευτέραν ταύτην διάφοροι κατὰ τὸν πόλεμον ὑπὸ τῶν Ἀγγλων γενόμεναι κατακτήσεις ἐν ταῖς Ἀνατολικαῖς καὶ ταῖς Δυτικαῖς

Ἰνδία, ἡ Πονδιχερή, ἡ Ἀγία Λουκία (St. Lucie) ὡς καὶ ἡ Σενεγάλη καὶ ἡ Γορέα ἐν Ἀφρικῇ. Ἐν δὲ ταῖς Δυτικαῖς Ἰνδία, ἐγένοντο παραχωρήσεις τινὲς εἰς τὴν Ἀγγλίαν.

Παρόμοιαι ἀμοιβαῖαι παραχωρήσεις μικροτέρας σπουδιότητος ἐγένοντο διὰ τῆς μεταξὺ Ἀγγλίας καὶ Ὀλλανδίας συνθήκης. Οἱ Ἰσπανοὶ ἐκράτησαν τὴν Μινόρκαν καὶ ἐν Ἀμερικῇ ὅλην τὴν Φλωρίδα.

Προκειμένου περὶ πολέμου, ὅστις ἀκριβῶς δὲν παρουσιάζει πολλὰ τὰ ρωμαντικά γνωρίσματα, καὶ καθ' ὃν οἱ Ἀμερικανοὶ ἀπὸ τῆς πρώτης μέχρι τῆς τελευταίας ἡμέρας ἀπεδείχθησαν καλοὶ ἐπιχειρηματίαι, εἶναι ἄξιον μνείας, ὅτι ὁ πόλεμος οὗτος εἰς μὲν τοὺς Ἀμερικανούς ὄχι πολὺ, εἰς τὰς λοιπὰς ὁμῶς δυνάμεις ἐστοίχισε παρὰ πολὺ οἰκονομικῶς· τὸ ἀγγλικὸν δημόσιον χρεὸς ἀνῆλθεν εἰς 238 ἑκατομύρια λιρῶν, θέλομεν γνωρίσει δὲ εἰς ποῖον ποσὸν ἀνῆλθε τὸ γαλλικόν.

Ἐν ἔτει 1785 ὁ Γεώργιος Γ'. ἐδέχθη τὸν νέον πρέσβυν τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν, τὸν Τζὼν Ἀδάμς, ἐν τῷ ἀνακτόρῳ τοῦ Ἀγίου Ἰακώβου. Ἐπραξε δὲ τοῦτο διὰ λόγων μεστῶν ἀξιοπρεπείας: «Σίρ, εἶπεν, εἶμαι ὁ τελευταῖος ἐγκρίνας τὸν χωρισμόν· ὁ χωρισμὸς οὗτος συνετελέσθη ἤδη, θὰ εἶμαι δὲ ὁ πρῶτος, ὅστις θὰ ἐπιζητήσω τὴν φιλίαν τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν ὡς ἀνεξαρτήτου δυνάμεως».

Ἐν χρόνῳ οὐχὶ λίαν ἀπωτέρῳ ἔμελλε νὰ καταδειχθῇ, ὅτι πράγματι ἡ Ἀγγλία, ὀλίγα εἶχε ζημιωθῇ ἐκ τοῦ χωρισμοῦ τούτου.

§ 655. Αἱ Ἡνωμέναι Πολιτεῖαι τῆς Βορείου Ἀμερικῆς. — Ἐν ἔτει 1787 αἱ πολιτεῖαι κατήρτισαν τὸ σύνταγμα των. Ἐπὶ κεφαλῇ τῆς Συμπολιτείας, τῆς ὁποίας αἱ καθ' ἑκάστα πολιτεῖαι κανονίζουσι τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησιν των ἀνεξαρτήτως, ἵσταται τὸ συνέδριον (Kongress), διαιρούμενον εἰς Βουλὴν τῶν ἀντιπροσώπων καὶ γερουσίαν· ἐκλέξιμος διὰ ταύτην εἶναι πᾶς ἐξ ἐλευθέρων γεγεννημένος Ἀμερικανός, συμπληρώσας τὸ τριακοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας του, διὰ ταύτην ὁ συμπληρώσας τὸ εἰκοστὸν πέμπτου.

Ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία ἔχει πρόεδρον, ὅστις, ἐκλεγόμενος διὰ μίαν τετραετίαν, εἶναι ἀρχηγὸς τῶν κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν δυνά-

μεων, διορίζει τοὺς ὑπαλλήλους τῆς Συμπολιτείας καὶ ἐγκρίνει διὰ τῆς ὑπογραφῆς του τοὺς ὑπὸ τῶν δύο βουλῶν ἐψηφισμένους νόμους· ἡ μοναρχικὴ ἀρνησικυρία περιορίσθη εἰς τὴν ἐπιστροφὴν τῶν ἐψηφισμένων νόμων εἰς τὰς βουλὰς πρὸς δευτέραν βάσανον αὐτῶν.

Ὅτε τὸ σύνταγμα τοῦτο ἐτέθη ἐν ἰσχύϊ τὴν 4 Μαρτίου τοῦ 1789 ἀνέτειλε καὶ ἐν Εὐρώπῃ νέα ἐποχὴ, καθ' ἣν ἔμελλε νὰ λάβῃ ὕπαρξιν τὸ πρῶτον παράδειγμα τῆς κυριαρχίας τοῦ λαοῦ ὡς ἐυνάμεως θεμελιούσης πολιτείαν, ὡς ὑψίστης πολιτικῆς ἀρχῆς, ὅα ἀνεγνωρίσθη καὶ ἐπραγματοποιήθη ἐνταῦθα, ἐπὶ ἀμερικανικοῦ ἐδάφους.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΤΟΥ Γ'. ΤΟΜΟΥ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

σελ. 5

ΒΙΒΛΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

Η ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΙΣ 1517—1555

Κεφάλαιον πρῶτον. — Ἡ ἐν Γερμανίᾳ κατάστασις περὶ τὸ ἔτος 1517. — Αἱ ἀφίσεις Λουθήρου ἀπαρχαί. — Ἡ ἐκλογὴ τοῦ αὐτοκράτορος· πρώτη Δίαιτα Καρόλου τοῦ Ε'. ἐν Βορματίᾳ· ἡ τοῦ Λουθήρου ἐμφάνισις ἐν τῇ διαίτῃ καὶ τὸ διάταγμα τῆς Βορματίας 1517 — 1521. σελ. 9

Κεφάλαιον δεύτερον. — Εἰκονοκλασίαι ἐν Βιττεμβέργῃ. — Λουθήρου ἐπάνοδος ἐκ Βαρτθούργου. — Ἡ ἐν Νυρεμβέργῃ δίαιτα καὶ ὁ πάπας Ἀδριανὸς ὁ Σ'. (1522). — Ὁ Οὐλερίχος Χοῦτεν καὶ ὁ Λούθηρος. 48

Κεφάλαιον τρίτον. — Ὁ Σικίγγειος πόλεμος. — Ἡ ἐν Νυρεμβέργῃ δίαιτα τοῦ 1524 καὶ ἡ ἐν Ρεγενσβούργῳ συνέλευσις. — Ὁ πόλεμος τῶν χωρικῶν. 65

Κεφάλαιον τέταρτον. — Ἡ ἐν Σπείρᾳ δίαιτα 1526. — Νέοι ἐκκλησιαστικοὶ ὀργανισμοί. — Ὁ Ζβίγγλιος καὶ ἡ ἐν Ἑλβετίᾳ μεταρρύθμισις. — Εὐρωπαϊκαὶ περιπλοκαὶ μέχρι τῆς εἰρήνης τῆς Καμβραί. — Οἱ προτεστάνται. — Οἱ Ὀθωμανοὶ πρὸ τῆς Βιέννης. — Ἡ ἐν Αὐγούστη δίαιτα. 81

Κεφάλαιον πέμπτον. — Ἡ σμαλκαδικὴ συμμαχία. — Ἡ ἐν Ἑλβετίᾳ καταστροφή. Οἱ Ἀναβαπτισταὶ ἐν Μύνστερ. — Πρόοδοι τοῦ προτεσταντισμοῦ : Βρανδεμβούργον, Σαξωνία. — Εὐρωπαϊκὰ πράγματα μέχρι τῆς εἰρήνης τοῦ Κρεσπού. 110

Κεφάλαιον ἕκτον. — Θάνατος τοῦ Λουθήρου. — Ὁ σμαλκαδικὸς πόλεμος : ἡ ἐν Μυλβέργῃ μάχη. — Ἡ μεσοβασιλεία : ὑπερίσχυσις τοῦ αὐτοκράτορος. — Μαυρίκιος ὁ τῆς Σαξωνίας : ἡ συν-

θήκη τῆς Πασσαύτας. — Ἡ θρησκευτικὴ εἰρήνη τῆς Αὐγούστας. —
Τέλος Καρόλου τοῦ Ε'. 141

ΒΙΒΛΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΙΣ ΚΑΙ ΑΝΤΙΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΙΣ 1555—1618

Κεφάλαιον πρῶτον. — Τὰ θρησκευτικὰ κόμματα καὶ αἱ
δυνάμεις αὐτῶν μετὰ τὴν θρησκευτικὴν εἰρήνην. — Ἰταλία : Τὸ
τάγμα τῶν Ἰησουϊτῶν καὶ ἡ σύνοδος τοῦ Τριδέντου. — Πάπαι. —
Ἰσπανία ἐπὶ Φιλίππου τοῦ Β'. 168

Κεφάλαιον δεύτερον. — Αἱ Κάτω Χῶραι ἐπὶ Καρόλου τοῦ
Ε'. — Κυβέρνησις τῆς Μαργαρίτας : ὁ Γραμβέλλας. — Ἀρχὴ τοῦ
Ἀλβα. — Ἐξέγερσις καὶ πόλεμος : Ἑνωσις τῆς Οὐτρέχτης καὶ
ἀνακήρυξις τῆς ἀνεξαρτησίας. 192

Κεφάλαιον τρίτον. — Ἡ Γαλλία ἐπὶ τῶν τεσσάρων τε-
λευταίων Βαλεσίων. — Ὁ Καλδῖνος καὶ ἡ μεταρρύθμισις ἐν Γενεύῃ.
— Οἱ πόλεμοι τῶν Οὐγενόττων. — Ἀπαρχαὶ Ἑρρίκου τοῦ Δ'. 213

Κεφάλαιον τέταρτον. — Ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ μεταρρύθμισις.
— Ἑρρίκος ὁ Η'. , Ἐδουάρδος ὁ Σ'. , Μαρία Ἐλισάβετ. — Σκω-
τία καὶ Μαρία Στούαρτ. — Αἰὼν τῆς Ἐλισάβετ. — Ἡ πανωλε-
θρία τῆς ἀρμάδας. 246

Κεφάλαιον πέμπτον. — Ἡ Ἀγγλία : ἡ κυβέρνησις τῆς
Ἐλισάβετ ἀπὸ τοῦ 1588. — Οἱ Στούαρτ. — Ἰάκωβος ὁ Α'. — Αἱ
Κάτω Χῶραι ἀπὸ τοῦ 1581. — Ἡ Γαλλία ἀπὸ τοῦ 1589 : Ἑρρί-
κος ὁ Δ'. — Ἡ Ἰσπανία ἀπὸ τοῦ 1588 : τέλος Φιλίππου τοῦ Β'.
— Φίλιππος ὁ Γ'. 285

Κεφάλαιον ἕκτον. — Ἡ Γερμανία ἀπὸ τῆς θρησκευτικῆς
εἰρήνης. — Αἱ κυβερνήσεις Φερδινάνδου τοῦ Α'. , Μαξιμιλιανοῦ τοῦ
Β'. , Ροδόλφου τοῦ Β'. καὶ Ματθία. — Ἡ περὶ διαδοχῆς ἐν Ἰου-
λίχῃ καὶ Κλέβῃ ἔρις καὶ αἱ ταραχαὶ ἐν ταῖς ἀψβουργικαῖς κληρονομι-
καῖς χώραις. 320

ΒΙΒΛΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΟΥ ΤΡΙΑΚΟΝΤΑΕΤΟΥΣ ΠΟΛΕΜΟΥ

Κεφάλαιον πρῶτον. — Ὁ τριακονταετής πόλεμος καὶ ἡ βεστωαλικὴ εἰρήνη. 341

Κεφάλαιον δεύτερον. — Ἡ Γαλλία ἀπὸ τοῦ 1610. — Ἡ ἀντιβασιλεία τῆς Μαρίας τῶν Μεδίκων. — Λουδοβίκος ὁ ΙΓ'. καὶ ὁ Ρισελιέ. — Ἡ ἀντιβασιλεία τῆς βασιλίσσης Ἀννης. — Ὁ Μαζαρίνος καὶ αἱ ταραχαὶ τῆς Σφενδόνης. — Ἡ Ἰσπανία ἐπὶ Φιλίππου τοῦ Δ'. 404

Κεφάλαιον τρίτον. — Ἀγγλία, Σκωτία καὶ Ἰρλανδία ἐπὶ Καρόλου τοῦ Α'. — Ἀγὼν μετὰξὺ βασιλείας καὶ κοινοβουλίου. 429

ΒΙΒΛΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

Ο ΔΙΩΝ ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΥ ΤΟΥ ΙΔ'.

Κεφάλαιον πρῶτον. — Ἀνασκόπησις. — Ἀπαρχαὶ Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ'. : Μαζαρίνος. — Ἡ πυρηναικὴ εἰρήνη. — Ἡ αὐτοπρόσωπος κυβέρνησις Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ'. — Μεταρρυθμίσεις. — Ἐξωτερικά : ὁ περὶ κληρονομικῆς μεταβιβάσεως πόλεμος καὶ ἡ εἰρήνη τοῦ Ἀκυῖσγράνου. 473

Κεφάλαιον δεύτερον. — Ἡ Ἀγγλία ἀπὸ τοῦ 1649 : Τὸ Commonwealth. — Ἡ Μεγάλῃ Βρετανία ὑπὸ τὸν Ὀλίβερν Κρόμβελλ. — Ἡ ἐπάνοδος τῶν Στούαρτ. — Ἡ κυβέρνησις Καρόλου τοῦ Β'. μέχρι τοῦ 1668. 491.

Κεφάλαιον τρίτον. — Ἡ Γαλλία ἀπὸ τοῦ 1668. — Ὁ Ἰανσενισμός. — Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ'. πόλεμος κατὰ τῆς Ὁλλανδίας καὶ εἰρήνη τῆς Νυμβέγης. — Ἐσωτερικὴ πολιτικὴ τοῦ Λουδοβίκου : τὰ γαλλικανικὰ ἄρθρα καὶ ἡ κατάργησις τοῦ διατάγματος τῆς Νάντης. 528

Κεφάλαιον τέταρτον. — Ἡ Ἀγγλία : ἡ βασιλεία Καρόλου τοῦ Β'. ἀπὸ τοῦ 1668—1685. — Ἰάκωβος ὁ Β'. καὶ ἡ πτώσις αὐτοῦ. — Ὁ Γουλιέλμος τῆς Ὁράγγης καὶ ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1689. 557

Κεφάλαιον πέμπτον. — Λουδοβίκος ΙΔ'. Πόλεμος πρὸς

τοὺς συμμάχους τῆς Αὐγούστης: Εἰρήνη τῆς Ρωσσίας. — Μεγάλη Βρετανία ἐπὶ Γουλιέλμου τοῦ Γ'. καὶ Μαρίας. 578

Κεφάλαιον ἕκτον. — Ἡ Γερμανία ἀπὸ τῆς βεσπφαλικῆς εἰρήνης. — Ἡ εἰρήνη τοῦ Καρλοβίου. Ὁ μέγας ἐκλέκτωρ ὁ πρῶτος τῆς Πρωσίας βασιλεὺς (1700)— Αἱ πρόοδοι τοῦ πολιτισμοῦ ἀπὸ τῆς Μεταρρυθμίσεως. 593

ΒΙΒΛΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ

Ο ΠΕΡΙ ΙΣΠΑΝΙΚΗΣ ΔΙΑΔΟΧΗΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Κεφάλαιον πρῶτον. — Ὁ περὶ ἰσπανικῆς διαδοχῆς πόλεμος καὶ ἡ εἰρήνη τῆς Οὐτρέχτης. 632

Κεφάλαιον δεύτερον. — Πέτρος ὁ Μέγας. — Σουηδία καὶ Δανία ἀπὸ τοῦ 1648. — Ἀρχαιοτέρα ἱστορία τοῦ ρωσικοῦ κράτους: ὁ βόρειος πόλεμος. — Τέλος Καρόλου τοῦ IB'. καὶ συνθήκαι εἰρήνης. 660

Κεφάλαιον τρίτον. — Τὰ εὐρωπαϊκὰ κράτη μετὰ τὰς συνθήκας εἰρήνης. μέχρι τῆς εἰς τὴν ἀρχὴν ἀνόδου τοῦ Φρειδερίκου Β'. τῆς Πρωσίας. 685

ΒΙΒΛΙΟΝ ΕΚΤΟΝ

Ο ΑΙΩΝ ΦΡΕΙΔΕΡΙΚΟΥ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ

Κεφάλαιον πρῶτον. — Θάνατος Φρειδερίκου Γουλιέλμου τοῦ Α'. καὶ Καρόλου τοῦ Γ'. : Ἀπαρχαὶ Φρειδερίκου τοῦ Β'. καὶ τῆς Μαρίας Θηρεσίας — Οἱ δύο σιλεσικοὶ πόλεμοι καὶ ὁ περὶ αὐστριακῆς διαδοχῆς πόλεμος. 736

Κεφάλαιον δεύτερον. — Ἡ κυβέρνησις Φρειδερίκου τοῦ Β'. ἀπὸ τοῦ 1742—1759 — Τὰ εὐρωπαϊκὰ κράτη ἀπὸ τῆς εἰρήνης τοῦ Ἀκϋϊσγράνου μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ ἑπταετοῦς πολέμου. 763

Κεφάλαιον τρίτον. — Ὁ ἑπταετής πόλεμος 785

Κεφάλαιον τέταρτον. — Τὰ εὐρωπαϊκὰ κράτη ἀπὸ τοῦ 1763—1789. 829

Κεφάλαιον πέμπτον. — Ἡ Μεγάλη Βρετανία ἀπὸ τοῦ 1763. — Ἰνδία καὶ Ἀμερική. — Ὁ περὶ ἀνεξαρτητίας ἀγὼν τῶν βορειοαμερικανικῶν ἀποικιῶν. 883

ΑΛΦΑΒΗΤΙΚΟΣ ΑΝΑΛΥΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΞ

Σημ. 1. Οί αριθμοὶ δηλοῦσι τὰς σελίδας.

Σημ. 2. Ἡ σπουδὴ ἣτις ἐπιβάλλετο ὑπὸ ἐκδοτικῶν λόγων εἰς τὴν σύνταξιν τοῦ πίνακος τούτου δὲν ἐπέτρεψε τὴν αὐστηρὰν ἀλφαβητικὴν κατὰταξιν αὐτοῦ. Ἐπομένως ἀναγκαῖον καθίσταται νὰ διατρέχῃ τις ὅλην τὴν σειρὰν τῶν ὑπὸ στοιχείων οἷον τὸ ἀρκτικὸν τῆς ἀναζητουμένης λέξεως, ὡς ἐπίσης νὰ συμβουλευῇται καὶ τὴν ἐν τέλει Προσθήκην.

Α

Ἀκυΐτγρανον 39, 335, 491, 761.

Ἀφεις (συγχωροχάρτια) 25.

Ἀκαδημία τῶν ἐπιστημῶν ἐν Παρίσις 624.

Ἀχμέτ Β'. Σουλτάνος 601.

Ἀχμέτ Γ'. Σουλτάνος 679.

Ἀδάμ Ἰωάννης ὑπουργὸς τῶν Ἦν Πολιτειῶν 895, 906.

Ἀδιαφοριστικὴ ἔρις 321.

Ἀδόλφος Φρειδερίκος, βασιλεὺς τῆς Σουηδίας 849.

Ἀδόλφος Σαουεμβούργιος ἀρχιεπίσκοπος τῆς Κολωνίας 150.

Ἀδορφ 147.

Ἀγνὴ κόμησσα τοῦ Μάνσφελδ 326.

Ἀχάουζεν τῆς Φραγκωνίας 328.

Ἀλβας δούξ 146, 149, 190, 201, 206, 207, 208, 227, 239.

Ἀλβις Φερδινάνδος υἱὸς τοῦ προ-
Παγκόσμιος Ἱστορία

ηγουμένου 203.

Ἀλθερόνης καρδινάλιος 695.

Ἀλβρέχτος Βρανδεμβούργιος ἐκλέκτωρ τῆς Μογουντίας, 26, 51, 57, 105, 108, 141.

Ἀλβρέχτος ἐκλέκτωρ τοῦ Βρανδεμβούργου 330.

Ἀλβρέχτος Βρανδεμβούργος μέγας διδάσκαλος τοῦ γερμανικοῦ τάγματος δούξ τῆς Πρωσίας 85, 150, 151, 155, 162.

Ἀλβρέχτος ἀρχιδούξ τοπάρχης τῶν Κάτω Χωρῶν 296, 335.

Ἀλδριγγέρ στρατηγὸς τοῦ Βαλ-
λενστάϊν 386.

Ἀλέανδρος παπικὸς λεγάτος 47, 112.

Ἀλανσὼν δούξ 234, 238, 239.

Ἀλέξανδρος Μεδίκος δούξ τῆς Φλωρεντίας 96.

Ἀλέξανδρος Φαρνέσης 210, 280.

- 'Αλέξανδρος Σ'. πάπας 172.
 'Αλέξανδρος Ζ'. πάπας 484, 530, 606.
 'Αλέξιος Τσάρος 608, 665.
 'Αλέξιος υἱὸς Πέτρου τοῦ Μεγάλου 702.
 'Αλέξιος Ρόζουμ 777.
 'Αλγαρότης Ἰταλὸς κόμης 771.
 'Αλγερία 135.
 'Αλλερχαΐμ 394.
 'Αλστετ 75.
 'Αλμενάρας 653.
 'Αλμόνδης ναύαρχος 600.
 'Αρχαία Βρεῖζαχη 658.
 'Αλτεμβούργον 30.
 'Αλτόνα 847.
 'Αλτορφ παρὰ τὴν Νυρεμβέργην 357.
 'Αλτρανσταλδὴ 675.
 'Αλουβράνδος ἐν Ἰσπανίᾳ 188.
 'Αμαλία θυγάτηρ Γεωργίου τοῦ Β'. τῆς Ἀγγλίας 720.
 'Αμαλία Ἐλισάβετ χωροκόμησ-
 τῆς Ἑσσης 398.
 'Αμβουάζη 221, 226.
 'Αμχέρστ' Ἀγγλος στρατηγὸς 821.
 'Αμιένη 310.
 'Αμφδορφ Νικόλαος θεολόγος 53, 321.
 'Αμστελόδαμον 298.
 'Ανκρ(δ') Γάλλος στρατάρχης 406.
 'Ανέσης Ζεννάρους 427.
 'Αγγελος Σιλέσιος 629.
 'Αγγλικανικὴ ἐκκλησία 264.
 'Αννιέλλος Θωμᾶς ἴδε Μασα-
 νιέλλος
 'Ανδεγαυίας δούξ Ἑρρίκος ('Ερ-
 ρίκος τῆς Γαλλίας) 235.
 'Ανδεγαυίας ('Αλανσὼν) δούξ
 τῆς 231, 239.
 'Ανδεγαυίας δούξ (Φίλιππος Ε'.
 τῆς Ἰσπανίας) 635.
 'Αννα βασίλισσα τῆς Ἀγγλίας
 (σύζυγος Γεωργίου τῆς Δανίας)
 571, 574, 576, 640, 642, 654,
 705, 707.
 'Αννα σύζυγος Λουδοβίκου τοῦ
 ΙΓ'. τῆς Γαλλίας (θυγάτηρ
 Φιλίππου τοῦ Γ'.) 405, 421,
 422, 632.
 'Αννα θυγάτηρ Φερδινάνδου τοῦ
 Α'. 744.
 'Αννα Ἰβανόβνα Τσοπρίνα 703,
 704.
 'Αννα τῆς Κλέβης σύζυγος Ἑρ-
 ρίκου τοῦ Η'. 251.
 'Ανσβάχη 870, 878.
 'Αντώνιος βασιλεὺς τῆς Ναβάρρας,
 221, 229.
 'Αντώνιος ἑγγονος τοῦ Ἑμμανουὴλ
 τῆς Πορτογαλίας 239.
 'Αμβέρση 192, 200, 209, 280.
 'Απάφης Μιχαὴλ τῆς Τρανσυλ-
 βανίας 596.
 Αἰπίλιος 115.
 'Απραξίν Ρῶσος ἀρχιστράτη-
 γος 794.
 'Απρίλλ δημόσιος νοτάριος ἐν
 Ρεγενσπούργῳ 796.
 'Αραγωνία 13, 184, 186.
 'Αράνδας κόμης Ἰσπανὸς ὑπουρ-
 γὸς 836.
 'Αρχάγγελος 667.
 'Αρκὸν Γάλλος ἀξιωματικὸς 903.
 'Αρκὸς δούξ (τῆς) Δὸν Ροδρίγος
 Πόνσης Λέων 426.
 'Αρκότη τῶν Ἀνατολ. Ἰνδιῶν
 780.
 'Αρζιάνος μαρκήσιος 771.
 'Αργαῦλ δούξ 452, 468, 497, 564
 'Αργαίλ δούξ υἱὸς τοῦ προηγου-
 μένου 567.

- Ἀρλιγκτον Ἀγγλος ὑπουργός 557, 559.
 Ἀρμάδα ἰσπανικὴ 280, 282.
 Ἀρμφλὸ Σουηδὸς στρατηγός 800
 Ἀρνόλδος Ἀντώνιος Γάλλος θεολόγος 529.
 Ἀρνιμ συνταγματάρχης τοῦ Βαλ-
 λενστάιν 360, 361, ἐν τῇ Σα-
 ξωνικῇ ὑπηρεσίᾳ 383, 385.
 Ἀρνόλδος Γοτφρεῖδος θεολόγος 623
 Ἀρυστάτη 379.
 Ἀρθούρος ἀδελφὸς Ἑρρίκου Η'.
 τῆς Ἀγγλίας 247.
 Ἀρτεσία 90, 92, 136, 425, 483.
 Ἀσσαφεμβούργον 750.
 Ἀσλεὺ κόμης Σαρτεσβουρὺ ἀρ-
 χιγραμματεὺς ἐπὶ Καρόλου τοῦ
 Β'. 557, 559.
 Ἀζόφ 601, 668, 680, 704.
 Ἀταχουάλπας Ἰγγας 184.
 Ἀτόχη τῆς Ἰσπανίας 201.
 Αὐγούστα 29, 67, 89, 106, 145,
 150, 151, 152, 159, 327, 328,
 378, 554, 643, 645.
 Αὐγουσταία μεσοβασιλεία 150.
 Αὐγουσταία ὁμολογία 107.
 Αὐγουσταία θρησκευτικὴ εἰρήνη
 163.
 Αὐγουστος ἐκλέκτωρ τῆς Σαξω-
 νίας 322.
 Αὐγουστος ὁ ἰσχυρὸς τῆς Σαξω-
 νίας βασιλεὺς τῆς Πολω-
 νίας 586, 617, 670—674, 680,
 699.
 Αὐγουστος Β'. βασιλεὺς τῆς Πο-
 λωνίας ἐκλέκτωρ τῆς Σαξω-
 νίας 714.
 Αὐγουστος Γ'. βασιλεὺς τῆς Πο-
 λωνίας ἐκλέκτωρ τῆς Σαξωνίας
 699.
 Αὐγουστος Γουλιέλμος πρίγκηψ τῆς
 Πρωσίας ἀδελφὸς Φρειδερίκου
 τοῦ Μεγάλου 796.
 Ἀουριχ 766.
 Autos da Fe 187.
 Ἀθινιὸν 488, 837.
 Ἀζτέκα τοῦ Μεξικοῦ 184.
 Ἀννόθερον ἐκλεκτοράτον 619, 637
 683, 709, 719, 750, 878.
 Ἀσλεριγ μέλος τοῦ Ἀγγλικοῦ
 Κοινοβουλίου 515.
 Ἀστιγξ Οὐάρρεν Γενικὸς Διοικη-
 τὴς τῶν Ἀνατολικῶν Ἰνδιῶν
 888, 889.
 Ἀθάνα 827.
 Ἀδριανὸς ΣΤ'. Πάπας 54, 90,
 172.
 Ἀγενάον 131.
 Ἀλβερστάδη 326, 388, 398.
 Ἀμβούργον 121, 390.
 Ἀμιλτων μαρκήσιος Ἰακώβος 434,
 441, 449, 468, 491.
 Ἀνατολικῶν Ἰνδιῶν Ἐμπορικὴ
 Ἑταιρία 710.
 Ἀλσατία 389, 425.
 Ἀγγλία ἐπὶ Ἑρρίκου Η'. 246.
 Ἐπὶ Ἐδουάρδου τοῦ ΣΤ'. καὶ
 τῆς βασιλίσσης Μαρίας 252.
 Ἐπὶ Ἐλισάβετ 205, 260—289.
 Ἐπὶ Ἰακώβου τοῦ Α'. 289—
 296. Ἐπὶ Καρόλου τοῦ Α'.
 428—469. Ὀλιβερ Κρόμβελλ
 464. Ἡ Ἀγγλία ἀπὸ τοῦ
 1649. Commonwealth. Κρόμ-
 βελλ προστατία 491—511. Ἡ
 Παλινόρθωσις ἀπὸ τοῦ 1658—
 1660, 514—520. Ἐπὶ Καρόλου
 τοῦ Β'. 520—522, 557—566.
 Ἐπὶ Ἰακώβου Β'. 566—573.
 Γουλιέλμος Γ'. τῆς Ὁράγγης
 καὶ Μαρίας Β'. 573, 575, 638.
 Ἐπὶ Ἀννης 654—658, 705—

707. Γεώργιος Α'. καὶ Β'. 707,
 709. Ἐπανάστασις Ἰακώβου
 τοῦ Γ'. 759. Ἐπὶ Γεωργίου
 τοῦ Γ'. 801, 823. Ἀπὸ τοῦ
 1763 883—890.
 Αὐστριακὸς περὶ διαδοχῆς πόλεμος
 741, 556.
 Αἰώνιον διάταγμα ἐν Ὁλλανδίᾳ
 531, 535.
 Ἀνεξάρτητοι ἐν Ἀγγλίᾳ 264,
 461.
 Ἀνεξαθησκείας διακήρυξις ἐν
 Ἀγγλίᾳ 587.
 Αἰκατερίνη Χόδαρτ. σύζυγος Ἐρ-
 ρίκου τοῦ Η'. 252.
 Αἰκατερίνη Πάρρ σύζυγος Ἐρρί-
 κου τοῦ Η'. 252.
 Αἶρτον Ἀγγλὸς στρατηγὸς 466,
 494, 498.
 Αἰκατερίνη τῆς Ἀραγωνίας σύζυ-
 γος Ἐρρίκου τοῦ Η'. τῆς Ἀγ-
 γλίας 247, 248, 252.
 Αἰκατερίνη τῆς Μεδίκων σύζυγος
 Ἐρρίκου τοῦ Β'. τῆς Γαλλίας
 222, 226, 230, 231, 235, 240,
 243.
 Αἰκατερίνη τῆς Πορτογαλλίας σύ-
 ζυγος Καρόλου τοῦ Β'. τῆς
 Ἀγγλίας 523.
 Αἰκατερίνη Α'. τῆς Ρωσσίας 703.
 Αἰκατερίνη Β'. Αὐτοκράτειρα τῆς
 Ρωσσίας 777, 825, 826, 880.
 Ἀνατολικῶν Ἰνδιῶν Ἐταιρία ἐν
 ταῖς Κάτω Χώραις 302.
 Ἀγίας Γρηγόριος μετόφρασις 127,
 Ἀναβαπτισταὶ 124.
 Ἀψβούργιοι 13, 685.
- Β'.**
 Βάβυλκτον Ἀντώνιος 276.
 Βάκων Φραγκίσκος Βέρουλαμ 294
 Βάδη 328, 398, 678.
 Βάδη τοῦ Ἀρχαίου 659.
 Βάλλαρδ (Μαρία Στουάρτ) 277.
 Βάλτα τῆς Τουρκίας 862.
 Βάνερ Σουηδὸς στρατηγὸς 390,
 391.
 Βάνταμ τῆς Ἰάβας 301.
 Βιρ τῆς Λοθηριγγίας 700.
 Βιρ τῆς Ποδολίας 862.
 Βαρβαρόσσας Χαϊρεδίν 135.
 Βαρθερόνιον κοινοβούλιον τῆς Ἀγ-
 γλίας 503.
 Βιρκελῶνα 95, 411, 580, 585,
 649.
 Βαρθερόνης μέλος τοῦ Ἀγγλικοῦ
 κοινοβουλίου 502.
 Bar-le-duc 120.
 Βαρνοβιτῶν τάγμα 173.
 Βαρθολομαίου νύξ 230, 234.
 Βαιρβάλδη 370.
 Βαζεδόφ Ἰωάννης, Βερνάρδος 853
 Βασιλεία 86, 115, 215.
 Βάουτσεν 500
 Βαυαρία 83, 169, 323, 327, 388,
 398, 745, 868.
 Βαυόννη 226, 541.
 Βαυρέϋθ 870.
 Βαυρέϋθ μαρκίων 650.
 Βαυαρικὸς περὶ διαδοχῆς πόλεμος
 868.
 Βωβαί 500
 Βελάμ, Χάνς Σεβάλδς 11, 72
 Βεχάρ τῶν Ἀνατολικῶν Ἰνδιῶν
 888.
 Βέλγιον 192, 876.
 Βελιγράδιον 555, 601, 701, 704,
 Βελλίσλ στρατάρχης ὑπουργὸς
 τῶν στρατιωτικῶν τῆς Γαλ-
 λίας 745, 749, 804.
 Βελλίσλη νῆσος 828.
 Βέλλιγκχάουζεν 821.

- Βενδέρη της Βασαραβίας 679.
 Βενέβετον 837.
 Βεγγάλη 888.
 Βέντιγκ Γουλιέλμος, κόμης Πόρτ-
 τλανδ 591, 633.
 Βέργη δουκάτον 329, 335, 721
 Βέργεν παρά τὴν Φραγκφούρτην
 810.
 Βερολῖνον 372, 666, 719, 749,
 763, 796, Συνθήκη Βερολίνου
 719.
 Βέρνη 86, 89, 115.
 Βερνάρδος τῆς Βαϊμάρης 380,
 383, 384, 385, 389, 418.
 Βερνίς καρδινάλιος 779, 808.
 Βερνστόρφ Χαρτβίχ Ἑρνέστος (ὁ
 πρεσβύτερος) ὑπουργὸς τῆς Δα-
 νίας 773, 847.
 Βερνστόρφ κόμης (ὁ νεώτερος) 849,
 Βερρὺ δούξ 690.
 Βερούλλης 411.
 Βερούϊκ 261, 289. Εἰρήνευσις τῆς
 Βερούϊκ 444.
 Βερούϊκ στρατάρχης 619.
 Βεζανσὸν 490, 542.
 Βασαραβία 866.
 Βέσσερ Πρῶσος τελετάρχης 717.
 Βεσιουτσεφ Ρῶσος ἀρχιγραμμα-
 τεὺς 777, 795.
 Βεθλεν Βαθὸρ ἡγεμὼν τῆς Τραν-
 σιλθανίας 343, 344, 354, 355.
 Βεθὺν Μαξιμιλιανὸς Ρόσνυ ἰδε
 Σουλύ.
 Βέβερν δούξ 792, 798.
 Βέζας Θεόδωρος, Γάλλος θεολό-
 γος 223.
 Βεζιέρ 416.
 Βικόκα τῆς Ἰταλίας 90.
 Βιδασόα 92, 482.
 Βιρόν, Γάλλος στρατάρχης 314.
 Βιρόν δούξ 704.
 Β.τς 586.
 Βλαίκ Ροβέρτος, Ἄγγλος ναύ-
 αρχος 498, 509, 512.
 Βλέγκιγγεν 609, 611.
 Βλεγχάϊμ 645.
 Βλουά 236, 242, 407.
 Βόκελσον Ἰωάννης ἀναβαπτιστῆς
 125, 126.
 Βόκολδ ἀναβαπτιστῆς 124.
 Βόσκαϊν Στέφανος ἡγεμὼν τῆς
 Τρανσυλθανίας 332.
 Βόδενσταϊν Ἀνδρέας Καρλστά-
 δοις 19.
 Βογισλαῦος δούξ τῆς Πομμερανίας
 361, 370, 390.
 Βοημία 97, 146, 332, 335,
 342, 343, 345, 347, 348,
 362, 685.
 Βουαλὼ Νικόλαος 533.
 Βολέϋν Ἄννα σύζυγος Ἑρρίκου
 τοῦ Η'. 248, 251.
 Βόλιγθροκ λόρδος 655.
 Βονωνία (Βολωνία τῆς Ἰταλίας)
 104, 145, 151, 378.
 Βομβάη 521, 779.
 Βόννη 139, 537.
 Βόννιερ ἐπίσκοπος τοῦ Λονδίνου
 259.
 Βόρα Αἰκατερίνη 85.
 Βέρις Γοδουνῶφ Τσάρος 664.
 Βόρνη τῆς Σιλεσίας 799.
 Βόρνχορλμ 609, 611.
 Βοσουέτος ἐπίσκοπος τοῦ Μῶ
 547, 550.
 Βοστώνη 894 Νόμος περὶ λιμέ-
 νος Βοστώνης 895.
 Βόθουελ Ἰάκωβος κόμης 271,
 272.
 Βόττας Πρέσβυς τῆς Αὐστρίας
 734.
 Βουφφλέρ μαρκήτιος 578.

- Βουλόννη τῆς Γαλλίας 135, 251,
 Βουρβὼν δούξ Κάρολος 92, 94.
 Βουρβὼν καρδινάλιος Κάρολος
 240, 303.
 Βουρβὼν Κονδὲ δούξ Λουδοβίκος
 Ἑρρίκος 696.
 Βουρβόνοι 221, 698.
 Βουρδαλού ἐκκλησιαστικὸς ρή-
 τωρ 547.
 Βούλδ Ἄννης μέλος Γαλλικοῦ
 παρλαμέντου 220.
 Βούργη 215.
 Βουργουνδία δουκάτον 92.
 Βουργουνδίας δούξ 651, 690.
 Βουργουνδίας Ἄγγλος στρατηγὸς
 900.
 Βούλης Ροβέρτος 624.
 Βούνης ποταμὸς 582.
 Βραβάντη 193, 206.
 Βραδσάας Ἰωάννης Ἄγγλος δι-
 καστής 471.
 Βραχνάντζα δούξ 419.
 Βράχης Τύχων 624.
 Βράνδης Σεβαστιανὸς 19.
 Βρανδεμβούργον 34, 129, 163,
 329, 335, 359, 371, 388, 392,
 398, 603.
 Βράνδτης Δανὸς ὑπουργὸς 848.
 Βρανδεβάν μάχη ἐν 900.
 Βρανίσκη Πολωνικὴ οἰκογένεια
 860.
 Βρασυνάου μοναστήριον 336.
 Βρουσβίκη 121, 169, 355, 358.
 Βρουσβίκη Λουεμβούργον 398,
 878.
 Βρέδα 198, 519, 524, 537. Εἰ-
 ρῆνης τῆς Βρέδας 489.
 Βραιζάχη 391, 397, 542, 585.
 Βραιτεμφέλδη 373, 393.
 Βραιτίγκερ Ἰωάννης Ἰάκωβος
 Βρέμη 115, 326, 397, 681, 684.
 Βρεγκεχόφ Πρῶσος μυστικοσύμ-
 βουλος
 Βρεσλαύτα 342, 351, 741, 744,
 749, 798, 801, 823.
 Βοέσση (Aisne) 311.
 Βρεττὸν ἀκρωτήριο 762, 828.
 Βρέττεν τῆς Βάδης 33.
 Βρείγη 614, 738, 741, 743.
 Βριέλλη 207.
 Βριχονέγα 653.
 Βρισσὰν διοικητὴς τῶν Παρισίων
 307.
 Βριστόλη 457, 462.
 Βρίστολ λόρδος 454.
 Βρογλί Γάλλος στρατάρχης 749,
 751, 814, 820, 821.
 Βρονκεσβόρς 393.
 Βρόουν αὐστριακὸς στρατηγὸς
 787, 791.
 Βρόοξαλ 12.
 Βρούγη 646.
 Βρούλ 481.
 Βρούλ κόμης πρωθυπουργὸς τῆς
 Σαξωνίας 757, 784, 787.
 Βρούν 596.
 Βρυξέλλαι 62, 166, 192, 203,
 205, 408, 616.
 Βουκουρέστιον 863.
 Βούκιγχαμ δούξ 295, 412, 431,
 433, 557, 559.
 Βουκούσις αὐστριακὸς στρατηγὸς
 343.
 Βούνζελβιτς 821.
 Βούρεν ἴδε δούξ Βιρόν
 Βούρφορδ 492.
 Βούργλεϋ Οὐίλλιαμ Σίσιλ Λόρ-
 δος 263, 286.
 Βούργσδορφ στρατηγὸς 383.
 Βουργονδία 90, 96, 136, 191.
 Βουρίχη παρὰ τὸν Ρήνον 533.
 Βούρκε Ἐδμόνδος 889, 894.

- Βουρκενσδόρφ 826.
 Βουρκερδόρφια ὑψώματα 750.
 Βούρλεϊ ἴδε Βούργλεϊ.
 Βούρλικτον 457.
 Βιούτ λόρδος, Ἄγγλος ὑπουργός 823, 817, 839.
 Βουττλερ ἀξιωματικὸς τοῦ Βιχ-
 λενστάιν 385.
 Βούττουρλιν Ρώσος στρατάρ-
 χης 821.
 Βούτσερ Μαρτίνος 116, 131, 139.
 Βύγκ Ἄγγλος ναύαρχος 781.
 Βαλεντία 649.
 Βιχλενσιέναι 204, 539.
 Βιλλαδολιδ 188, 653.
 Βιχλεσία δυναστεία 213, 238.
 Βάϊν Ἑρρίκος μέλος τοῦ ἀγγλι-
 κοῦ κοινοβουλίου 501, 523.
 Βάργας μέλος τοῦ συμβουλίου τῶν
 παραχῶν τῶν Κάτω Χωρῶν
 204.
 Βασσὺ 224.
 Βωμπάν Γάλλος στρατάρχης 541.
 Βωσέλλας 190.
 Βέλτιλιν 408, 411.
 Βεναισέν 837.
 Βανδῶμης δούξ 641, 643, 647,
 651, 653.
 Βενετία 93, 171, 175, 209, 303,
 414, 602.
 Βελόνη 535, 642.
 Βέρδεν 326, 397, 681, 684, 709.
 Βέρδουνον 159, 236, 397.
 Βερζιάν (Bergennes) κόμης Γάλ-
 λος ὑπουργός 873, 900.
 Βερόνα 641.
 Βερσαλλίαι 388, 843.
 Βερσαλιῶν εἰρήνη 905.
 Βερσαλλιῶν συνθήκαι 782.
 Βερδέν ἐπὶ τοῦ Αἰσχροῦ 311.
 Βίγλιοι Ἰσπανὸς καρδινάλιος 198.
 Βίγου κόλπος 648.
 Βίλλα Βισιόζα 653.
 Βιλλαλάρ 185.
 Βιλλάρ Γάλλος στρατηγός 642,
 646, 650, 652, 658.
 Βιλλερουά Γάλλος στρατάρχης
 584, 641, 646.
 Βιλλιέρ Γεώργιος δούξ τοῦ Βού-
 κιγχαμ ἴδε Βούκιγχαμ.
 Βιγκένναι 412, 478.
 Βίος Θωμᾶς τῆς Γαέτας (Γαετά-
 νος) 29.
 Βιργινία 887, 890.
 Βόες Ἑρρίκος 62.
 Βολταῖρος Φραγκῖσκος Μαρίας Ἀ-
 ρουέτος 734, 768, 839, 840,
 881.
 Βλαχία 866.
 Βιλδένσιοι 508, 509.
 Βιλδοχούτ 71.
 Βιλδιστάιν ἴδε Βιχλενστάιν.
 Βιχλενστάιν δούξ τῆς Φρειλαν-
 δίας 335, 358, 359, 360, 362
 364, 375, 379, 383, 386.
 Βιράγκιος Ρούρικ Νορμανδὸς 661.
 Βίρκοτς Σιλεσιανὸς εὐγενής 822.
 Βαρσοβία 673, 674.
 Βιρτβούργον 48.
 Βάσας Γουσταῦος Ἑριχσον 366.
 Βάσα οἱ 367 ; ἐν Πολωνίᾳ 618.
 Βάσβαρ 596.
 Βέδελλ Πρῶτος στρατηγός 810
 817.
 Βελάον 611.
 Βεϊμάρη 630, 878.
 Βιγγάρτεν 783.
 Βεϊνσθέργ 72.
 Βάϊζεν Χριστιανὸς 629.
 Βεϊσεμβούργον 100.
 Βιχίσεμφέλς 379.
 Βιχίσεμφέλς δούξ 775.

- Βέρδενβεργ αὐστριακὸς ὑπουργὸς 364.
 Βέρνικεν Χριστιανὸς 629.
 Βέρθ Ἰωάννης αὐστριακὸς ὑπαρχος 390, 424.
 Βέζελ 335, 533, 739, 793.
 Βεστεράς 367.
 Βετσαλία 122.
 Βετσαλικὴ εἰρήνη 395, 398.
 Βετσλάρ 619, 712.
 Βεϊδ Ἑρμάννος 139.
 Βεϊλανδ Χριστόφορος Μαρτῖνος 852.
 Βιέννη 57, 85, 103, 104, 119, 332, 343, 579, 597, 666, 697, 699, 712, 869.
 Βίλνα 677.
 Βίμπφεν 352.
 Βιμπίνας θεολόγος 108.
 Βίνδχεϊμ 100.
 Βίλνελμαν Ἰωάννης Ἰωακείμ 852.
 Βιντερφέλδ Πρῶσος στρατηγὸς 798.
 Βίσμαρκ 397.
 Βίττ Κορνήλιος 531, 535.
 Βίττ Ἰωάννης 505, 525, 531, 535.
 Βιττελσβάχοι 500.
 Βυττεμβέργη 22, 47, 228, 148.
 Βυττεμβέργης εἰκονοκλασίαι 48.
 Βυττεμβέργης συνθηκολογίαι 148.
 Βυττεμβέργης Ὀμένοια 128.
 Βιτστόκ 390.
 Βλαδὶμηρος Νορμανδὸς 662.
 Βόλαου 614, 738.
 Βόλφ Χριστιανὸς φιλόσοφος 716, 726, 770.
 Βόλφγαγκ ἡγεμὼν τῆς Ἀγγάλτης 100, 114.
 Βόλφγαγγ Γουλιέλμος τοῦ Παλατινοῦ Νεοβούργου 331, 334.
 Βολυνία 675.
 Βόλφιν νῆσος 377, 684.
 Βόρδινγκβοργ 608.
 Βορματία 39, 46, 131, 134, 579.
 Βορματίας συνθήκαι 751.
 Βορματίας διάταγμα 48.
 Βορματίας συνδιάλειξις 134.
 Βράγκελ Γουσταῦος Σουηδὸς στρατηγὸς 395, 424.
 Βουλλεμβέβερ Γεώργιος 127.
 Βυρτεμβέργη 40, 119, 328, 398, 714, 854.
 Βυρτσβούργον 74, 79, 326, 328, 375.
 Βουστερχάουζεν 720.
 Βοσκῶν καὶ ἀνθέων τάγμα. 750
- Γ.
- Γουλιέλμος Α'. τῆς Ὁράγγης 194, 195, 197, 201, 206, 207, 210, 212, 280.
 Γουλιέλμος Β'. τῆς Ὁράγγης 531.
 Γουλιέλμος Γ'. τῆς Ὁράγγης Βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας 505, 531, 535, 538, 543, 560, 573, 575, 576, 578, 581, 583, 584, 587, 588, 591, 633, 637-640.
 Γουλιέλμος Δ'. Φείρσων γενικὸς τοπάρχης τῶν Κάτω Χωρῶν 789.
 Γουλιέλμος χωροκόμης τῆς Ἑσσης 371, 372.
 Γουλιέλμος τῆς Ἑσσης 158.
 Γουλιέλμος δούξ τῆς Βαυαρίας 69, 97.
 Γουλιέλμος Ε'. τῆς Βαυαρίας 327.
 Γουλιέλμος κόμης τοῦ Σαουεμβούργου Λίππε 836.
 Γουλιέλμος Φυρστεμβέργ ἀρχιεπίσκοπος τῆς Κολωνίας 554.

- Γουλιέλμος δούξ τοῦ Γλόσεστερ 591, 638.
- Γουλιελμίνη ἀδελφὴ Φρειδερίκου τοῦ Μεγάλου 720, 730.
- Γαλιλαῖος ἀστρονόμος 530, 624.
- Γαλίτσιν πρίγκηψ 666.
- Γάλλας Αὐστριακὸς στρατηγὸς 386, 390.
- Γαργανέλλης Λαυρέντιος (Κλήμης ΙΔ'.) 837.
- Γάρδιε δὲ λὰ ἀρχιγραμματεὺς τῆς Σουηδίας 668.
- Γάρδιερ Ἀγγλὸς ἐπίσκοπος λόρδος Καγκελάριος ἐπὶ τῆς Μαρίας 256, 259.
- Γάρζ τῆς Πομερανίας 397.
- Γασσένδης φιλόσοφος 624.
- Γάστων δούξ τῆς Αὐρηλίας 4, 12, 417 421, 479, 480.
- Γαῖτς ἀμερικανὸς στρατηγὸς 900.
- Γάθρι πρίγκηψ ἴδε Ἐγμόντος.
- Γεβάρδος Τροῦχσεν τοῦ Βαλδεβούργου ἀρχιεπίσκοπος τῆς Κολωνίας 325, 26.
- Γεῖλλερ τῆς Καϊζερβέργης 19.
- Γεῖσλίγγεν 644.
- Γελδερία 211, 296.
- Γένδης Ὁλλανδὸς Ναύαρχος 525.
- Γενικαὶ Πολιτεῖαι τῶν Κάτω Χωρῶν 192, 297.
- Γενεύη 215, 218.
- Γένουα 90, 414, 545, 758, 762.
- Γεώργιος μαρκίων τοῦ Βρενδεμβούργου 84, 100.
- Γεώργιος δούξ τοῦ Μακλεμβούργου 155.
- Γεώργιος δούξ τῆς Σαξωνίας 32, 77, 81, 130.
- Γεώργιος πρίγκηψ τῆς Δανίας 571, 574.
- Γεώργιος Α'. βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας ἐκλέκτωρ τοῦ Ἀννοβέρου 707, 709.
- Γεώργιος Β'. βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας ἐκλέκτωρ τοῦ Ἀννοβέρου 709, 720, 743, 750, 820.
- Γεώργιος Γ'. τῆς Ἀγγλίας ἐκλέκτωρ Ἀννοβέρου 820, 823.
- Γεώργιος Οὐάσιγκτων 898, 900.
- Γεώργιος Φρειδερίκος μαρκίων τῆς Βάδης Βούρλαχ 351.
- Γεώργιος Λουδοβίκος ἐκλέκτωρ τοῦ Ἀννοβέρου 636.
- Γεώργιος Γουλιέλμος ἐκλέκτωρ τοῦ Βρανδεμβούργου 355, 371.
- Γεώργιος Ροκότσης ἡγεμὼν τῆς Τρανσυλβανίας 394.
- Γεώργιος Ρακότσης Β'. 595, 608.
- Γεωργία 890, 896.
- Γεράρδος Βαλθάσαρ 280.
- Γεράρδος Παῦλος 628.
- Γετροῦτδεμβεργ 652.
- Γάνδη 192, 199, 203, 205, 210.
- Γαίγερ Ἰωάννης (Κρότος Ρουβιανός) 19.
- Γαιγερνδόρφ τῆς Σιλεσίας 330, 351, 614, 738.
- Γενικαλὲ τῆς Μαύρης Θαλάσσης 866.
- Γιβλραλτάρ 648, 657, 706, 709, 903.
- Γίνκελ Ὁλλανδὸς στρατηγὸς 591.
- Γίντιν 376.
- Γλαπίων πνευματικὸς Καρόλου τοῦ Ε'. 41.
- Γλάρος 86.
- Γλασκόδη 442.
- Γλάτς 762, 816.
- Γλογάον 740, 741.
- Γλόσεστερ δούξ Γουλιέλμος 591, 637.

- Γόδολφιν "Αγγλος ὑπουργός 655.
 Γοδουνῶφ Βόρις Τσάρος 664.
 Γολέττας ἀνάκτορον 133.
 Γόμαρος Φραγκῖσκος 298.
 Γόνδης Παῦλος ἴδε Καρδινάλιος
 Ρέτς.
 Γονζάγα δυναστεία ἐν Μαντοῦα.
 Γόρδων φρούραρχος τῆς "Εγερ
 385.
 Γορέη τῆς Ἀφρικῆς 828,906.
 Γόριτς παρὰ τὴν Φραγκφούρτην
 τοῦ Ὁδέρου 811.
 Γαίρλιτς 798.
 Γόρτς κόμης ὑπουργός τῆς Σουη-
 δίας 681.
 Γόσλαρ 121.
 Γόθα 47,878.
 Γκέτε Ἰωάννης Βόλφ 772,853,
 854.
 Γοτθεμβούργον 610.
 Γέττιν 744.
 Γόττσεῶ Ἰωάννης Χριστόφορος
 715,771.
 Γεττσκόφκης Ἰωάννης Ἐρνέστος
 737,818.
 Γότς Βερλιχίγγεν 11,73.
 Γράφτων δούξ "Αγγλος ὑπουργός
 895.
 Γραμβέλλας ἀρχιγραμματεὺς Κα-
 ρόλου Ε'. 105,134.
 Γραμβέλλας Ἀντώνιος ἀρχιγραμ-
 ματεὺς Μαργαρίτας τῆς Πάρ-
 μας 194,196,197,205.
 Γράντς 357.
 Γραουμβουῶδεν 408.
 Γραβαλλίγγη 190,194,205.
 Γραίβενιτς κυρία 714.
 Γράτς 327.
 Γρηγόριος ΙΓ'. πάπας 181,240.
 Γρηγόριος ΙΔ'. πάπας 305.
 Γραϊφμεφέλδ κόμης ἴδε Πέτρος
 Σούμαχαρ 670.
 Γρεϊσφάλδη 57.
 Γρέμβιλλ Γεώργιος Λόρδος 893.
 Γρεῦ Ἰωάννα 255,257.
 Γριμάλδης Ἰσπανός ὑπουργός
 836.
 Γρίμμα 676.
 Γριμμεσχάουζεν Χάνς Ἰάκωβος
 Χριστόφελ 296.
 Γρόστ Πέτρος 535.
 Γρόππερ θεολόγος 131,139.
 Γροσχεννερσδόρφ 794.
 Γροσβάρδαϊν 596.
 Γρότιος Οὔγος 300,301,624.
 Γρότκαον 742.
 Γρουμπκῶφ Πρῶσος στρατηγός
 727.
 Γρύφιος Ἀνδρέας 629.
 Γουαρίνης πνευματικὸς τοῦ Αὐ-
 γούστου τῆς Σαξωνίας 757.
 Γουαστέλλα 762.
 Γουερλίκης Ὁθων δήμαρχος τοῦ
 Μαγδεμβούργου 613,624.
 Γουίπουοζκόα 173.
 Γυίζης Κλαύδιος δούξ 219.
 Γυίζης δούξ Φραγκῖσκος 190,
 219,224.
 Γυίζης Ἐρρίκος δούξ (+ 1588)
 231,233,238,240,242.
 Γυίζης δούξ Ἐρρίκος (+ 1664)
 427.
 Γυίζης Καρδινάλιος Κάρολος 219,
 220.
 Γυίζης Κάρολος ἴδε Μαϋγένης
 Γυίζης Κάρολος (υἱὸς τοῦ δουκὸς
 Ἐρρίκου) 305.
 Γυίζης Καρδινάλιος Λουδοβίκος
 243.
 Γυίζη Μαρία ἴδε Μαρία τῆς
 Σκωτίας.
 Γυλθεργ Δανὸς θεολόγος 848.

Γούνδλιγκ Ἰάκωβος Παῦλος 727.
Γουσταῦος Γ'. βασιλεὺς τῆς
Σουηδίας 849.

Γουσταῦος Ἀδόλφος τῆς Σουη-
δίας 355, 366, 368 — 371,
373, 377—381.

Γουσταῦος Ἐριχσον Βίσας 367.
Γουστρόβη 373.

Γουιέννη 478.

Γούσμανν Γάσπαρ ἵδρ Ὀλιθα-
ρέζ Γούζμανν Περέρ 280.

Γούτν Νέλλυ 560.

Γερμανία : Κατάστασις περὶ τὸ
1500, 10. ἡ μεταρρύθμισις ἐν
Γερμανίᾳ 28—64. Σικίγκιος
πόλεμος 65. Δίαιτα ἐν Νυρεμ-
βέργῃ τοῦ 1524 67. Συνέ-
λευσις τοῦ Ρεγενσβούργου 69.
Χωρικῶν πόλεμος 70—79. Δί-
αιτα ἐν Σπείρᾳ τοῦ 1526 81.
Δίαιτα ἐν Σπείρᾳ τοῦ 1529
100. Δίαιτα ἐν Αὐγού-
στη τοῦ 1530. 105. Αὐ-
τοκράτωρ Κάρολος Ε'. 106.
Σμακχιδικὸς δεσμός 113.
Θρησκευτικὴ Εἰρήνη τῆς Νυ-
ρεμβέργης τοῦ 1532 118 Ἀνα-
βαπτιστὰι ἐν Μύνστερ 122.
Δίαιτα ἐν Ρεγενσβούργῳ τοῦ
1541, 131. Σμαλκαλδικὸς πό-
λεμος 143. Αὐγουσταία με-
σοβαλεία 150. Μαυρίκιος τῆς
Σαξωνίας. Πασαυία: συνθήκη
τοῦ 1552 159, 161. Αὐγου-
σταία θρησκευτικὴ Εἰρήνη 163.
Κατάστασις μετὰ τὸ ἔτος
1555 166, 320, Φερδινάνδος
Α'. 323. Μαξιμιλιανὸς Β'.
Ροδόλφος Β'. 325. Ἐρις περὶ
διαδοχῆς Ἰουλίχης καὶ Κλέβης

329. Ὁ Αὐτοκράτωρ Μιτ-
θίας 336. Βοημικαὶ ἀνωμα-
λῖαι, κατάστασις περὶ τὸ ἔτος
1618 335. Τριακονταετὴς πό-
λεμος 341—396. Ὁ αὐτοκρά-
τωρ Φερδινάνδος ὁ Β'. 344.
Ἡ συνέλευσις τοῦ Χάϊλθρον
382. Ὁ Αὐτοκράτωρ Φερδι-
νάνδος ὁ Γ'. 390. Δίαιτα ἐν
Ρεγενσβούργῳ τοῦ 1640—391.
Βεστωφαλικὴ εἰρήνη 395. Ἡ
Γερμανία ἀπὸ τοῦ 1648. Φερ-
δινάνδος Γ'. Λεοπόλδος Α'.
593—596. Τουρκικοὶ πόλε-
μοι 596—602. Πόλεμος περὶ
Ἰσπανικῆς διαδοχῆς 644. Ὁ
αὐτοκράτωρ Ἰωσήφ ὁ Α'.
645. Ὁ αὐτοκράτωρ Κάρολος
ὁ Σ'. Ἐκτασις τῆς γερμανι-
κῆς Αὐτοκρατορίας 654, 711.
Πρωσία καὶ Αὐστρία : Πρῶ-
τος Σιλεσικὸς πόλεμος 741.
Περὶ Αὐστριακῆς διαδοχῆς 744.
Ὁ Αὐτοκράτωρ Κάρολος ὁ Σ'.
747. Δεύτερος Σιλεσικὸς πόλεμος
753. Ὁ αὐτοκράτωρ Φραγκί-
σκος Α'. 756. Ὁ ἑπταετὴς
πόλεμος 785. Εἰρήνη τοῦ Χού-
βερτσβούργου καὶ τῶν Παρι-
σίων 827. Συνέπειαι τοῦ
ἑπταετοῦς πολέμου 850. Ὁ
αὐτοκράτωρ Ἰωσήφ ὁ Β'.
864. Πόλεμος περὶ Βυαρ-
κῆς διαδοχῆς 868. Ἐκκλη-
σιαστικὴ κίνησις ἐν Γερμανίᾳ
Punctation τῆς Ἑμση, 873.
Σύνδεσμος Γερμανῶν ἡγεμόνων
τοῦ 1785 877. Γερμανόφρων
ἐταιρία 829. Γερμανικοῦ τάγ-
ματος ἑκτασις 850.

Γυναικῶν Εἰρήνης τῆς Καμβραὶ 95

- Δ.
Δουβλίον 493.
Δουβουά καρδινάλιος 693, 694, 696, 709.
Δούβουργ "Αννας μέλος Γαλλικοῦ Παρλαμέντου 220.
Δούδλεϋ Γυίλδερφορδ υἱὸς τοῦ δουκὸς Νορθουμπερλάνδης 255.
Δουφρὼν Δουκαῖζ Κάρολος 547.
Δούνβαρ 498.
Δούνδε-η 462, 498.
Δούνδεκ μαρκήσιος (Γράχαμ Κλαϊ-βερχάου;) 581.
Δουγκέρκη 281, 425, 482, 657.
Δουπλέξ Φραγκῖσκος 780.
Δούρερ "Αλθρέχτος 51, 57.
Δούρχαμ 447.
Δυσελδόρφη 321, 334.
Δὺκ "Αντώνιος 626.
Δόριας αὐτοκρατορικός ναύαρχος 119.
Δόρνβαχ 599.
Δόρνικ 542.
Δωροθέα σύζυγος τοῦ Μεγάλου ἐκλίκτορος 633.
Δορπάτη 675.
Δορτμούνδη 331.
Δόσι "Ελεωνόρα 406.
Δουαί 490.
Δόβερ (Δουβρον) 519, 432.
Δραγονάδαι 552.
Δραλῖκ Φραγκῖσκος 279, 287.
Δρέσδη 158, 758, 814, 820. Εἰ-ρήνη τῆς Δρέσδης 748.
Dreux ἐπὶ τοῦ Εὐρου 225.
Δρογέδα ἐπὶ τοῦ Βού-η 493.
Δροντχέιμ 641.
Δουβαρρὺ κόμησσα 841.
Δέρβυν 760.
Δεαυῖσα 878.
Δέττιγγεν 751.
Δεβερὲν φονεὺς τοῦ Βαλλενστάιν 385.
Δεβονσιάρ 253.
Διάννα τοῦ Πουατιέ 219.
Διδερότος Γάλλος συγγραφεὺς 881.
Δεΐδενγόφεν 424.
Δίγβυ "Ιωάννης (υἱὸς τοῦ λόρ-δου Βρίστολ) 454.
Δελλεμβουῤργον 201.
Δημήτριος "Ιβάν υἱὸς "Ιβάν τοῦ Τρομεροῦ 664.
Δογερσβάγγ. 740.
Δόνας Πρῶσος στρατηγός 806, 810.
Δολγουρούκη Ρωσικὴ οἰκογένεια 703.
Δονάουβέρτ 144, 27, 645.
Δορτρέχτη 207, 299.
Δάμβιλ ἴδε Μοντμορανσύ.
Δάνβυ κόμης "Αγγλος ὑπουργός 560, 561, 572.
Δάνκελμάνν "Εβεράρδος 616.
Δανία 117, 127, 355, 361, 362, 365, 393, 609, 660, 669, 671, 686, 705, 773, 847, 902.
Δάντζιγ 867.
Δανρλέϋ "Ερρίκος σύζυγος Μαρίας ΣτοUART 670.
Δάουν Αὐστριακὸς στρατηγός 648, 792, 798, 804, 807, 810, 813, 817, 819, 821, 826.
Δὴν πρέσβυς τῆς Βορείου "Αμερικῆς 900.
Δεκὰν χώρα τῶν "Ανατολ. "Ιν-διῶν 780.
Δελαφουέντε "Ισπανὸς στρατηγός 425.
Δελαγάρδε Μάγνος ἀρχιγραμμα-τεὺς τῆς Σουηδίας 668.
Δελαθάρη 890.

Δέλφτη 280.

Δελχὴ 719.

Δέλ Ρίο μέλος τοῦ συμβουλίου
τῶν Ταραχῶν 204.

Δημήτριος ὁ ψευδὴς 664.

Δημήτριος ὁ ψευδὴς (ὁ Κλέπτης
τῆς Τούλτσας) 664.

Δυτικὴ Πρωσία 869.

Δυτικάι Ἰνδίαι 827, 906.

Διάταγμα τῆς Νάντης 553.

Δὸν Ζουὰν τῆς Αὐστρίας 201.

Δύο Γέφυραι 606, 785, 875.

Ε.

Ἐβράρδος Λουδοβίκος δούξ τῆς
Βυρτεμβέργης 714.

Ἐβερνβούργον, Πύργος 58.

Ἐκκιος δόκτωρ Ἰωάννης θεολό-
γος 31, 32, 34, 108, 131.

Ἐκκιος Ἰωάννης ἐκ Τρεβήρων 43.

Ἐδεγεχιλλ 457.

Ἐδιμβούργον 267, 441, 446, 458
495, 496, 580, 760. Ἐδιμ-
βούργου συνθήκη 267.

Ἐδουάρδος Γ'. τῆς Ἀγγλίας
252, 254.

Ἐγερ 146, 378, 385.

Ἐγερμέργ πρίγκηψ, Αὐστρικὸς
ὑπουργὸς 360, 376.

Ἐγμόντος Λαμοράλ κόμης 194,
198, 200, 203, 205.

Ἐγὼν Φερστεμέργ ἐπίσκοπος
τοῦ Στρασβούργου 543.

Ἐρμέργερ Διάταξις 143.

Ἐμβέκη 121.

Ἐϊσενάχη 23, 796.

Ἐϊσλέβιν 22, 142, 374.

Ἐλθεν Μάγιστρος 500

Ἐλδίγγη 611.

Ἐλεονόρα ἀδελφὴ Καρόλου τοῦ
Ε'. 92, 96.

Ἐλισάβετ ἐκλεκτόρισσα τοῦ
Βρανδεμβούργου 129.

Ἐλισάβετ ἐκλεκτόρισσα τοῦ
Παλατινάτου 292.

Ἐλισάβετ βασίλισσα τῆς Δανίας
68.

Ἐλισάβετ βασίλισσα τῆς Ἀγ-
γλίας 225, 239, 252, 257, 260
—264, 267, 269, 272, 274—
289, 779.

Ἐλισάβετ αὐτοκράτειρα τῆς
Ρωσσίας 777, 795, 816, 823.

Ἐλισάβετ σύζυγος Φιλίππου τῆς
Ἰσπανίας 191, 203.

Ἐλισάβετ σύζυγος Φιλίππου Δ'.
Ἰσπανίας 406.

Ἐλισάβετ τῆς Πάρμας σύζυγος
Φιλίππου τοῦ Ε'. τῆς Ἰσπα-
νίας 695, 697, 761.

Ἐλισάβετ Καρλόττα δούκισσα τῆς
Αὐρηλίας 579, 689.

Ἐλισάβετ Χριστίνη τῆς Βρουνσ-
βίσκης Βέβερν σύζυγος Φρει-
δερίκου τοῦ Μεγάλου 733.

Ἐλλιοτ Γεώργιος Ἀγγλος στρα-
τηγὸς 904.

Ἐλθάγγη 328.

Ἐλσνίγ παρὰ τὴν Τοργουάιν
819.

Ἐμμανουήλ Γ'. τῆς Πορτογαλ-
λίας 239.

Ἐμμανουήλ πρίγκηψ τῆς Πορτο-
γαλλίας 721.

Ἐμμανουήλ Φιλίβερτος δούξ τῆς
Σαβοΐας 191.

Ἐμμερίχος 533.

Ἐμσης 873. Ἐμσης Συμφωνία
873.

Ἐγγινὲν δούξ 424, 425.

Ἐϊδελβέργη 29, 353, 387, 579.

Ἐϊλδεβέργης κατήχησις 322.

- Ἑρρίκος δούξ τῆς Βρουνσβίκης 77, 79, 105, 138, 141.
- Ἑρρίκος δούξ τῆς Σαξωνίας 131.
- Ἑρρίκος πρίγκηψ τῆς Πρωσίας ἀδελφός Φρειδερίκου τοῦ Μεγάλου 804, 805, 817, 821, 826, 865.
- Ἑρρίκος τῆς Νασαυίας 208.
- Ἑρρίκος Η'. τῆς Ἀγγλίας 37, 58, 91, 95, 117, 128, 131, 135, 246—251.
- Ἑρρίκος Β'. βασιλεὺς τῆς Γαλλίας 158, 189, 214, 218, 219.
- Ἑρρίκος Γ'. βασιλεὺς τῆς Γαλλίας 235, 237, 239, 241, 243, 244.
- Ἑρρίκος Α'. βασιλεὺς τῆς Γαλλίας 244, 292, 295, 305 — 315.
- Ἑρρίκος δούξ τοῦ Μοντεμορανσὺ 416.
- Ἑρρίκος Βουρβὼν βασιλεὺς τῆς Ναβάρρας 229, 236, 238, 241.
- Ἐννισκίλλεν 581.
- Ἐπερί 600.
- Ἐπερναι 135.
- Ἐπερνὼν δούξ 407.
- Ἐφραίμ Ἰουδαῖος 809.
- Ἐπισκόπιος Ὁλλανδὸς θεολόγος Epistolae Obscurorum virorum 19.
- Ἐρασμος τῆς Ροτερδάμης 20, 58.
- Ἐρφούρτη 21, 22, 57, 375.
- Ἐρῖχος δούξ τῆς Βρουνσβίκης 45, 151.
- Ἐριχος ΙΔ'. τῆς Σουηδίας 367.
- Ἐρμελάνδη 867.
- Ἐρνέστος μαρκίων τοῦ Βρανδεμβούργου 331.
- Ἐρνέστος ἐπίσκοπος τῆς Φρεισίνγης βραδύτερον ἀρχιεπίσκοπος τῆς Κολωνίας 326.
- Ἐρνέστος Αὐγουστος ἐκλέκτωρ τοῦ Ἀννοβέρου 619, 716.
- Ἐρνέστος δούξ τοῦ Λουνεμβούργου 100, 105, 114.
- Ἐρνέστος τῆς Μανσφέλδης 351, 352, 358.
- Ἐρνέστος Ἀρχιδούξ τῆς Αὐστρίας 305.
- Ἐσιος Ἰωάννης 62.
- Ἐσκουριάλ 187.
- Ἐσπανιόλλα 508.
- Ἐσεξ Ροθέρτος Δεβερέ κόμης 288, 289.
- Ἐσεξ κόμης ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ τοῦ κοινοβουλίου τῆς Ἀγγλίας 457, 459, 461.
- Ἐσφίγγη 144.
- Ἐσταίγκ κόμης Γάλλος ναύαρχος 903.
- Ἐστερχάζυ κόμης Αὐστριακὸς πρέσβυς τῆς Αὐστρίας 783.
- Ἐσθλανδία 611, 660, 672, 675, 681, 684.
- Ἐστρέ Γάλλος στρατάρχης 793.
- Εὐγένιος τῆς Σαβοΐας 601, 640, 641, 645, 647, 619, 651, 652, 658, 709, 711, 741.
- Εὐρωπαϊκὰ πράγματα περὶ τὸ ἔτος 1500, 90.
- Ἑρρίκος βασιλεὺς τῆς Πορτογαλίας 238.
- Ἑρρίκος πρίγκηψ τῆς Οὐαλίας (υἱὸς Ἰακώβου τοῦ Α'.) 292.
- Εἰνσιος Ὁλλανδὸς φιλόλογος 301.
- Ἐννεγαυῖα 193.
- Ἑρριέττα Μαρία σύζυγος Καρόλου τοῦ Α'. τῆς Ἀγγλίας 457.
- Ἑρμάννος Βελδ ἀρχιεπίσκοπος τῆς Κολωνίας 139, 145.
- Ἑρμάννος Ἰακώδος 298.

Ἐβάλδος Φρειδερίκος κόμης ὑ-
πουργός τῆς Πρωσίας 878.

Ἔσση Κάσσελ 398.

Ἔσση 83, 84, 114, 163, 328,
878.

Ἐμφύλιοι πόλεμοι Γαλλικοὶ 225.

Εἰκονομαχία ἐν Βιττεμβέργῃ 53,
ἐν ταῖς Κάτω Χώραις 199.

Ἐκκλησιαστικὸν Κράτος 686.

Ἐκκλησιαστικὰ πράγματα κατὰ
τὸ 1500 15.

Z.

Ζαβλάτ 343.

Ζαπόλνα Οὐγγρική οἰκογένεια 97.

Ζαπόλνας Ἰωάννης 118.

Ζεῖδς 619.

Ζέβεν μοναστήριον 794.

Ζεῖτεν Πρῶσος στρατηγός 799,
817, 819.

Ζήψ Ἰωάννης. Ἴδε Ζαπόλνα.

Ζίσκα ὄρος παρὰ τὴν Πράγαν
753, 791.

Ζιττάον 796.

Ζνάϋμ 376.

Ζοριδόρφ 806.

Ζούτμαν Ὁλλανδὸς στρατηγός 760.

Ζούγ 89, 115.

Ζυρίχη 87, 88, 116.

Ζουσμαρχάουζεν 394.

Ζούτφια ἐπαρχία τῶν Κάτω Χω-
ρῶν 221, 535.

Ζβιχάου 49.

Ζβίλιγγ μοναχός 49.

Ζβίγγλιος 56, 67, 86, 87, 115,
116.

Ζουάν τῆς Αὐστρίας. Ἴδε Δόν
Ζουάν τῆς Αὐστρίας.

Ζέφφρεϋ Γεώργιος λόρδος ἀρχι-
δικαστῆς 566, 568, 575.

H.

Ἠνωμέναι Πολιτεῖαι τῆς Βορείου
Ἀμερικῆς. Ἴδε Βόρειος Ἀμε-
ρική.

Θ.

Θεατίνων τάγμα 172.

Θωμάσιος Χριστανός 714, 716.

Θόρνον 608, 867.

Θουριγγία 358.

Θοῦρν κόμης Ματθίας 278, 335,
343, 383.

I.

Ἰάκωβος Α'. τῆς Ἀγγλίας (Ἰά-
κωβος Σ'. τῆς Σκωτίας) 270,
281, 289—296, 345, 354.

Ἰάκωβος Β'. τῆς Ἀγγλίας 566,
—575, 581, 582, 638.

Ἰάκωβος Γ'. υἱὸς Ἰακώβου τοῦ
Β'. 638, 650.

Ἰάκωβος Ε'. τῆς Σκωτίας 265.

Ἰάκωβος Στούαρτ (Η'.) μνη-
στήρ τοῦ Στέμματος 708.

Ἰάκωβος δούξ τῆς Ὑόρκης 524.

Ἰαμάϊκα 508.

Ἰανδούν Δουχάμ. Παιδαγωγός
Φρειδερίκου τοῦ Μεγάλου 728.

Ἰαγκάον παρὰ τὴν Πράγαν 394.

Ἰάνσεν Κορνήλιος τῆς Ὑπερν
528.

Ἰανσενισμός 528, 530, 623.

Ἰανσενισταί 637.

Ἰανοῦ Λόφος παρὰ τὴν Ροσβάχ
797.

Ἰαπωνία 301.

Ἰαρνάκ 228.

Ἰάουερνικ 755.

Ἰένα 321.

Ἰησουῖται 172, 173, 175, 836,
839.

- Ἰγλάον 748.
 Ἰγνάτιος Λουόλας ἴδε Λουόλας.
 Ἰλλουμινάτοι 875.
 Ἰλοφ στρατηγὸς τοῦ Βιλλεν-
 στάιν 385.
 Ἰγκας κράτος 184.
 Indiabill (περὶ Ἰνδιῶν νόμος)
 ἐν Ἀγγλίᾳ 890.
 Ἰνδία ἴδε Ἀνατολικάι καὶ Δυ-
 τικάι Ἰνδίαι.
 Ἰγгермалάνду 368, 660, 665,
 675, 681, 784.
 Ἰγγολστάδη 378.
 Ἰνιγισταί ἴδε Ἰησουίται.
 Ἰνίγος Λοπέζ Ρεκάλδης ἴδε Λου-
 όλας.
 Ἰππόλιθος Λάπιδης 624.
 Ἰσπανικὸς περὶ διαδοχῆς πόλεμος
 632.
 Ἰννοκέντιος Γ'. πάπας 401, 530.
 Ἰννοκέντιος ΙΑ'. πάπας 549,
 555.
 Ἰννοκέντιος ΙΒ'. πάπας 635.
 Ἰνσβρούκη 106, 160, 606, 642.
 Ἰερὰ Ἐξέτασις 180, 188.
 Ἰωακείμ Α'. ἐκλέκτωρ τοῦ
 Βρανδεμβούργου 119, 129.
 Ἰωακείμ Β'. ἐκλέκτωρ τοῦ Βραν-
 δεμβούργου 129, 130, 149,
 151, 155, 329.
 Ἰωακείμ Φρειδερίκος ἐκλέκτωρ
 τοῦ Βρανδεμβούργου 330.
 Ἰωάννης Κουστρίν μαρτίων τοῦ
 Βρανδεμβούργου (υἱὸς Ἰωακείμ
 τοῦ Α'.) 129, 158.
 Ἰωάννης δούξ τοῦ Μεκλεμβούρ-
 γου 158.
 Ἰωάννης ἐκλέκτωρ τῆς Σαξωνίας
 77, 100, 106, 114.
 Ἰωάννης Ε'. τῆς Πορτογαλλίας
 773.
 Ἰωάννης Ἀλβρέχτος τοῦ Με-
 κλεμβούργου 158.
 Ἰωάννης Φρειδερίκος ὁ μεγάλυ-
 μος ἐκλέκτωρ τῆς Σαξωνίας
 143, 144, 146, 147, 148,
 155, 160.
 Ἰωάννης Φρειδερίκος τῆς Βρουν-
 σβίχης 619.
 Ἰωάννης Γεώργιος ἐκλέκτωρ τῆς
 Σαξωνίας 344, 373, 378,
 383, 394, 598.
 Ἰωάννης Γεώργιος ἐκλέκτωρ τοῦ
 Βρανδεμβούργου 329.
 Ἰωάννης Καζιμίρος τοῦ Πχλατι-
 νάτου 227, 236.
 Ἰωάννης Σιγισμούνδος ἐκλέκτωρ
 τοῦ Βρανδεμβούργου 330, 231,
 334.
 Ἰωάννης Β'. Καζιμίρος βασιλεὺς
 τῆς Πολωνίας 608, 613.
 Ἰωάννης Γ'. Σοβιέφσκης βασι-
 λεὺς τῆς Πολωνίας 544, 597,
 618.
 Ἰωάννης Βάσας βασιλεὺς τῆς
 Σουηδίας 367.
 Ἰωάννης Λεῦδευ ἴδε Βοκωλσόν.
 Ἰωάννης Ζιπόλτας 97, 117.
 Ἰωάννα σύζυγος τοῦ ἀρχιδουκὸς
 τῆς Αὐστρίας 13.
 Ἰωάννα Γρέϋ 254, 255.
 Ἰωάννα Σέϋμουρ σύζυγος Ἑρρί-
 κου τοῦ Η'. 251, 252.
 Ἰωνᾶς δόκτωρ φίλος τοῦ Λουθή-
 ρου 142.
 Ἰορδάν γραμματεὺς Φρειδερίκου
 τοῦ Β'. 717.
 Ἰωσήφ Α'. Ρωμαῖος αὐτοκράτωρ
 645, 654, 680.
 Ἰωσήφ Β'. Ρωμαῖος αὐτοκρά-
 τωρ, καὶ αὐτοκράτωρ τῆς Αὐ-

- στρίας 864, 867, 868, 870, 871, 872, —877.
- Ἰωσήφ Α'. Ἐμμανουήλ, βασιλεὺς τῆς Πορτογαλίας 773, 833, 838.
- Ἰωσήφ Πάτερ 420.
- Ἰωσήφ Φερδινάνδος διάδοχος τῆς Βαυαρίας 633.
- Ἰωσήφ Φρειδερίκος πρίγκηψ Χιλδ-πουργχάουζεν 795.
- Ἰωσήφ Κλήμης ἀρχιεπίσκοπος τῆς Κολωνίας 555, 636, 658.
- Joyce σηματοφόρος ἐν τῷ στρατῷ τοῦ Κρόμβελλ 466.
- Ἰρλανδία 287, 452, 492, 581.
- Ἰσαβέλλα τῆς Γαλλίας σύζυγος Φιλίππου τοῦ Β'. τῆς Ἰσπανίας 201.
- Ἰσabelle σύζυγος Καρόλου τοῦ Ε'. 239.
- Ἰσαβέλλα θυγάτηρ Φιλίππου τοῦ Β'. τῆς Ἰσπανίας 296, 304.
- Ἰσνυ 100.
- Ἰταλία 168, 190, 640, 685, 758, 331.
- Ἰουλιανή Μαρία σύζυγος Φρειδερίκου τοῦ Ε'. τῆς Δανίας 848.
- Ἰουλίχη δουκάτον 329, 331, 335, 719.
- Ἰουλίχης καὶ Κλέβης πόλεμος περὶ διαδοχῆς 329, 335.
- Ἰούλιος Β'. πάπας 26, 172.
- Ἰούλιος Γ'. πάπας 153, 179.
- Ἰουτερόν 21.
- Ἰουτλάνδη 359, 360.
- Ἰερόν ἐπὶ τοῦ Εὐρου 308.
- Ἰὲν ἀδελφὸς Πέτρου τοῦ Μεγάλου 703.
- Ἰὲν Δανιήλοβιτς ἡγεμὼν τῆς Μόσχας 663.
- Ἰὲν Ἰδάνοβιτς ὁ τρομερὸς τσάρος τῆς Μόσχας 663.
- Ἰὲν υἱὸς τοῦ Ἀλεξίου τσάρου 665.
- Ἰὲν Βασιλίεβιτς τσάρος τῆς Μόσχας 663
- Κ.**
- Καθάρδα Μαύρης Θαλάσσης 150
- Καδάν 121.
- Καδάν συνθήκη 121.
- Κάλκστεϊν Πρῶσος εὐγενῆς 612.
- Κάλκστεϊν παιδαγωγὸς Φρειδερίκου τοῦ μεγάλου 612.
- Καλκούτα 779.
- Καμινιέτς φρούριον 602.
- Κάμμιν τῆς Πομεριανίας 395.
- Καναδᾶς 781, 814, 820, 828.
- Κάντιος Ἐμμανουήλ 700.
- Κάππελ 116.
- Καραμουσταφᾶς 597.
- Καρελία 368, 665, 684.
- Κάρολος Ε'. Ρωμαῖος αὐτοκράτωρ (ἀρχιδούξ τῆς Αὐστρίας βασιλεὺς Ἰσπανίας [Α'.]) 14, 37, 39, 40, 83, 90, 94, 96, 105—107, 119, 133, 134, 136—144, 146—153, 157—162, 166, 183, 184, 194.
- Κάρολος ΣΤ'. Ρωμαῖος αὐτοκράτωρ. (Κάρολος Γ'. βασιλεὺς

- της Ἰσπανίας) 654, 710, 719, 738, 774.
- Κάρολος Ζ'. Ρωμαῖος αὐτοκράτωρ (ἐκλέκτωρ Κάρολος Ἀλβρέχτος της Βυαρίας) 774, 746, 748 753.
- Κάρολος Α'. βασιλεὺς της Ἀγγλίας 295, 355, 429, 431, 432, 434, 436, 427, 444, 446, 451, 452, 453, 556, 463—467, 469, 471.
- Κάρολος Β'. βασιλεὺς της Ἀγγλίας 493, 495, 497, 510, 519—524, 526, 532, 536, 557—566.
- Κάρολος μαρκίων της Ἀνσβαχ καὶ Βάυρειϋ 804.
- Κάρολος δούξ τοῦ Πιλατινάτου τῶν Δύο Γεφυρῶν 868.
- Κάρολος δούξ της Λοθαριγγίας στρατάρχης της Αὐστρίας 749, 753, 757, 791, 801, 804.
- Κάρολος ἀρχιδούξ της Στεαρίας 327.
- Κάρολος Θ'. βασιλεὺς της Γαλλίας 221, 229, 230, 235.
- Κάρολος ΙΑ'. βασιλεὺς της Σουηδίας 526, 584, 668, 669.
- Κάρολος ΙΒ'. βασιλεὺς της Σουηδίας 669, 671, 675, 677, 680 681.
- Κάρολος ἀδελφὸς Γουσταύου τοῦ Γ'. της Σουηδίας 849.
- Κάρολος Β'. βασιλεὺς της Ἰσπανίας 532, 632, 635.
- Κάρολος Γ'. βασιλεὺς της Ἰσπανίας 820, 836.
- Κάρολος ἀρχιδούξ της Αὐστρίας (Ἰσπανὸς παραβασιλεὺς Κάρολος Γ'.) 644, 646, 648, 654.
- Κάρολος της Λοθαριγγίας καρδινάλιος 326.
- Κάρολος Δ'. δούξ της Λοθαριγγίας 417, 480, 533, 538.
- Κάρολος Ε'. της Λοθαριγγίας 540, 598.
- Κάρολος Βουρβὼν δούξ 91, 92, 94.
- Κάρολος Βουρβὼν καρδινάλιος 240, 303.
- Κάρολος Α'. της Νεαπόλεως καὶ Σικελίας 695, 699.
- Κάρολος Γ'. της Νεαπόλεως 832.
- Κάρολος Ἀλέξανδρος δούξ της Βυρτεμβέργης 714.
- Κάρολος Ἐδουάρδος Στουάρτ (Ἰάκωθος Γ'.) 759.
- Κάρολος Ἐμμανουήλ της Σαρδινίας 758.
- Κάρολος Αἰμίλιος διάδοχος τοῦ Βρανδεμβούργου 614.
- Κάρολος Εὐγένιος δούξ της Βυρτεμβέργης 855.
- Κάρολος Γ'. Γουσταῦος βασιλεὺς της Σουηδίας. (Παλατινὸς κόμης τῶν Δύο Γεφυρῶν) 504, 606, 607, 608.
- Κάρολος Λουδοβίκος Παλατινὸς κόμης 382, 398.
- Κάρολος Πέτρος Οὐλερίχος δούξ τοῦ Ὁλσταϊν Γόττορπ 777.

- Κάρολος Θεόδωρος ἐκλέκτωρ τῆς Βαυαρίας 868, 876.
Κάρολος Θ'. Βάσας βασιλεὺς τῆς Σουηδίας 367, 368.
Κάρολος υἱὸς Φιλίππου τοῦ Β'. 201, 202.
Καρλοβίσιος σύμβουλος Μαυρικίου τῆς Σαξωνίας 152.
Κάρλσταδ ἴδε Βόδενσταϊν.
Καρνετὶκ χώρα τῶν Ἀνοτολικῶν Ἰνδιῶν 780.
Καρολίνα 890.
Καρολίνη Ματθίλδη σύζυγος Χριστιανοῦ τοῦ Ζ' τῆς Δανίας 847.
Καρταγίνα 585.
Κάσσελ 133.
Καστιλία 13, 184.
Κάτω Χῶραι 13, 124, 136, 141, 150, 170, 182, 190, 192, 194, 203, 279, 280, 296, 354, 362, 397, 426, 531, 536, 636, 641, 685, 710, 762, 876, 901.
Καταλωνία 392, 425, 482.
Κάττε ἀξιωματικὸς 732.
Κάτσβαχ 817.
Κάουνιτς πρίγκηψ ἀρχιγραμματεὺς τῆς Μαρίας Θηρεσίας 776, 865, 860.
Κάϋ 810.
Κελ 585, 658.
Κεϋθ Πρῶσος στρατηγὸς 807.
Κέμπτεν 100, 328.
Κένσιγκτον 802.
Κέντ 257.
Κέπλερος Ἰωάννης 623.
Κάππελ φίλος Γουλιέλμου τοῦ Γ' τῆς Ἀγγλίας 591.
Κέρτς 886.
Κέσσελσдорφ 757.
Κέβεγχιούλερ αὐστριακὸς στρατη- 749, 751, 776.
Κλέσελ καρδινάλιος 333, 342.
Κίελον 359.
Κίεβον 662.
Κίλκεννυ 494.
Καλλικράγγη δίοδος 581.
Κίμπουρν παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Δνεΐπερ 866.
Κίρχχεϊμ 145.
Κίτσιγκεν 379.
Κλάϊ ποιητὴς Νυρεμβέργης 629.
Κλάϊν-Καμίν 806.
Κλάϊν Σνέλλενδόρφ 746.
Κλέβη δουκάτον 330, 335, 398, 611, 613.
Κλίσσοβον τῆς Πολωνίας 673.
Κλόπστοκ Φρειδερίκος 771, 852.
Κνίπχάουζεν ἀξιωματικὸς τῆς Ἑσ- 900.
Κνίππερδόλλιγγ ἀναθασπιστής, 125.
Κνώξ Ἰωάννης 265, 268.
Κοβλεντία 578, 644.
Κοβοῦργον 111.
Κόλβεργ 823, 824.
Κόλιν 792.
Καϊλερ Δανὸς συνταγματάρχης 848.
Κολωνία 21, 57, 140, 145, 325,

- 338, 390, 540, 578, 644. Κουρλανδία 673, 866.
 Καινιξβέργη 607, 666, 803. Κουστρίν 731, 805.
 Καίνιξστάιν της Σαξωνίας 787. Κούττεμβέργ 700.
 Κοννεκτικούττ 890. Κάδιξ 279.
 Κουασυτεμοζ ν' ανεψιός του Μον- Καλαί 135, 191, 260, 282, 310.
 τεζούμα 183. Κάλιξτος Γεώργιος θεολόγος 623.
 Κουεβέκη 815. Καλβίνος Ἰωάννης 128, 213,
 214, 218.
 Κουελδλιμβούργον 326. Καμβραί 154, 197, 539. Κυ-
 Κεναι Φραγκῖτσος 844. ριῶν εἰρήνη της Καμβραί 95.
 Κενέλ Πασχάσιος 688. Κάμδεν της Νοτίου Καρολίνης
 Κουεστεμβέργ Αὐστριακός ὑπουρ- 904.
 γός 364. Κάμερον Σκῶτος ἱεροκῆρυξ 564.
 Κοινοβούλιον τὸ μακροχρόνιον ἐν Κάμερον Σκωτική πατριὰ 581.
 Ἀγγλίας 446. Καμισάρδε 700.
 Καρτέσιος φιλόσοφος 531, 624. Καμπθελ Σκωνική πατριὰ 589.
 Κονράδος ὁ δουτυχῆς 15. Καμπέγνης Παπικός Λεγάτος 67.
 Κωνσταντία 89, 100, 151, 328. Κάμπο Σάντο 751.
 Κοπεγχάγη 609, 670. Καμπομάνης Ἰσπανός νομομαθῆς
 Κοπέρνικος Νικόλαος 623. 836.
 Κιοπρουλῆς Ἀχμέτ 597. Κανιλλάκ ὑποκόμης 485.
 Κιοπρουλῆς Μεχμέτ, Μέγας Βε- Καράφφας Ἰωάννης Πέτρος καρ-
 ζύρης 595, 596. δινάλιος (Παῦλος Δ΄.) 173,
 Κιοπρουλῆς Μουσταφᾶς Βεζύρης 180.
 600. Κάρισθρουκ πύργος 468, 469.
 Κόρσορ 609. Καρλοβίσιον 602, 668.
 Κρακοβία 235, 673. Κάρπη 641.
 Κρακοβίας εἰρήνη 85. Κάρτερετ Λόρδος Ἀγγλος ὑπουρ-
 Κρέφελδ 804. γός 750, 754, 802.
 Κριμαία 877. Καοβάλος Ἰοσὲ ἰδε μαρκήσιος
 Κούβα 183, 828. Πομβάλ.
 Κουβάν 866. Κασάλα 414, 543, 584.
 Κουτσούκ Καϊναρτζή 866. Κατινὰ Γάλλος στρατηγός 583,
 Κούφσταϊν 642. 641.
 Κουλμερλάνδη 867. Celle 848.
 Κουνερσδόρφ 813.

- Κέμνιτς 391.
- Κιάρι (Chiari) 641.
- Κιερεγάτη παπικός λεγάτος 54.
- Κιρηζένα ἡγεμονικὸν γένος τῆς Ἀνατολ. Φρεισίας 700.
- Κλανρνάλδς Σκωτικὴ πατριὰ 581.
- Κλάνρενδον κόμης 526, 557.
- Κλάθερχαους Γράχαμ μαρκήσιος Δούδεη 581.
- Κλάϋπολ Λέβιν Ἑλισάβετ 513.
- Κλήμης Ζ'· πάπας 67, 93, 172, 248.
- Κλήμης Η'· πάπας 310.
- Κλήμης Θ'· πάπας 530, 618.
- Κλήμης ΙΓ'· πάπας 834, 837.
- Κλήμης ΙΔ'· πάπας 837.
- Κλεμέντιος Ἰάκωβος φονεὺς Ἑρρίκου τοῦ Γ' 244.
- Κλερμόν κόμης Γάλλος στρατηγὸς 803.
- Κλίφφορντ Ἀγγλος ὑπουργὸς 556.
- Κλίντων Ἀγγλος στρατηγὸς 900, 904.
- Κλάιτ Ροβέρτος λόρδος 780, 888.
- Κόκκειος Σαμουήλ Πρώσσοι ἀρχιγραμματεὺς 765.
- Κόδ ἀκρωτήριον 391.
- Κοεχόρν μηχανικὸς 584.
- Κονιάκ ἐπὶ τοῦ Σαράντου 229.
- Κονιάκ συμμαχίαι 93.
- Κοϊμβρα τῆς Πορτογαλλίας 835.
- Κολθέρτος Ἰωάννης Βαπτιστῆς 484.
- Κολεπέππερ Ἰωάννης Ἀγγλος πολιτικὸς 454.
- Κολινὸ ναύαρχος 221, 225 — 232 233.
- Κολόννας Ἰσπανὸς στρατηγὸς 425.
- Common-prayer-book τῆς Ἀγγλίας 253, 257, 263.
- Commonwealth τῆς Ἀγγλίας 491.
- Κομπιέννη 415.
- Κονσίνης Ἰδε στρατάρχης Δ' Ἀνκρ.
- Κονδὲ πρίγκηψ Λαυδοβίκος 221, 224, 225, 228.
- Κονδὲ πρίγκηψ (+ 1585) 241.
- Κονδὲ πρίγκηψ (+ 1646) 404, 406, 407, 412, 422.
- Κονδὲ πρίγκηψ Λαυδοβίκος (ὁ Μεγάλος Κονδὲ) 479, 480, 483, 487, 537.
- Confession τῆς Αὐγούστης 107.
- Κοντάδης Γάλλος στρατηγὸς 814.
- Κονταρίνης Γάσπαρ παπικός λεγάτος 131, 171.
- Κόντης πρίγκηψ 478, 482.
- Κόντης πρίγκηψ (ὑποψήφιος τοῦ Πολωνικοῦ θρόνου) 586, 618.
- Κούκ Ἰωάννης Ἀγγλος νομομαθὴς 520.
- Κούτ σὶρ Ἐϋρτ Ἀγγλος στρατηγὸς 820.
- Κόπε σὶρ Τζῶν Ἀγγλος στρατηγὸς 760.
- Κορδόβας Ἰσπανὸς στρατηγὸς 352.
- Κορνήλιος Πέτρος 547.
- Κορνούλλης 253.
- Κορνούλλης Λόρδος Ἀγγλος στρατηγὸς 900, 904.

- Κορτέζ Έρνάνδος (Φερνάνδος) 183. Λαζού αὐστριακὸς στρατηγὸς 817, 819.
- Κορούνας τῆς Ἰσπανίας 280. Λαφαυέττης μαρκήσιος 899, 902.
- Κόττα οἰκογένεια 23. Λαφονταίν Ἰωάννης 547.
- Κουρτρὰ 490. Λαγαλισονιέρ Γάλλος διοικητὴς 181.
- Covenant τῆς Σκωτίας 441, 564. Λαχόγ 582.
- Κρανμὲρ Θωμᾶς Πρωθιεράρχης τῆς Ἀγγλίας 249, 252, 254, 256, 259. Λαινέζ Ἰησουΐτης 175, 178.
- Κρεκύ, δούξ Γάλλος στρατάρχης 488, 533. Λαλλὺ Γάλλος ἀρχηγὸς ἐν Ἰνδία 815, 820.
- Κρέλ Νικόλαος ἀρχιγραμματεὺς τοῦ ἐκλέκτορος Χριστιανοῦ τοῦ Α΄. 323. Λαμβέρτ Ἰωάννης Ἀγγλος στρατηγὸς 498, 503, 515, 517, 519, 523.
- Κρεσπὺ 135. Λαμορμαίν Ἰησουΐτης 362.
- Κρόιος Γουλιέλμος σύμβουλος τοῦ Καρόλου Ε΄. 39. Λάνδαν 66, 645, 658.
- Κρόμβελλ Ὀλιβερ 460—472, 492—516. Λάνδεσχουτ τῆς Σιλεσίας 816.
- Κρόμβελλ Ὀλιβερ (υἱὸς τοῦ προηγουμένου) 516. Λάνδστουλ φρούριον 66.
- Κρόμβελλ Ριχάρδος 514. Λάγγε Ἰωακείμ καθηγητὴς 726.
- Κρόμβελλ Ροβέρτος (πατὴρ) 464. Λεγκελώνδη 608.
- Κρόμβελλ (υἱὸς) 516. Λαγκεδόκη 234.
- Κρόμβελλ Θωμᾶς 249, 250. Λαρενωδὶ Γάλλος εὐγενὴς 221.
- Κρότος Ρουδιάνος 19, 98. Λαροσέλλη ἴδε Ροσέλλη.
- Κρόϋ δούξ 672. Λάτιμερ Ἀγγλος ἐπίσκοπος 256.
- Κούλλονδεν 760. La Trappe ἀδελφότης 638.
- Κούβερλανδ δούξ 760, 761, 791, 794, 802. Λῶδ Οὐίλλιαμ ἀρχιεπίσκοπος τῆς Καρτεμβούρας 437, 449, 462.
- Λ Ἰωδερδάλ Ἀγγλος ὑπουργὸς 557.
- Λαζάνδη 608. Λαουεμβούργον 359.
- Λαβιάσον 607. Λάουφεν ἐπὶ τοῦ Νέκαρ 120.
- Λασαίζ πάτερ 551. Λαουσίτση 347.
- Λασιαριτὲ ἐπὶ τοῦ Λείγερους 229. Λωζούν Γάλλος στρατηγὸς 582.
- Λαβιάλ Καρλότα σύζυγος τοῦ Κολινὺ 230.
- Λαβισβίλ Γάλλος ὑπουργὸς 409.
- Λόου Τζὼν 692, 693.

- Λώρανς Χαϋδ κόμης Ρότσεστερ 388.
565.
- Λεβρουν Γάλλος ζωγράφος 547.
- Λη (Lee) ἀπεσταλμένος τῶν Βο-
ρειαμερικανικῶν Πολιτειῶν 899,
900.
- Λεφὸρ ὁ ἐκ Γενεύης 666.
- Λέβαλδ Πρῶσος στρατηγὸς 790,
795.
- Λεϊθνίτιος 713.
- Λεϊσέστερ κόμης 462.
- Λειψία 31, 152, 371, 379, 393,
799, 820.
- Λειψίας Μεσοδασιλεία 152.
- Λειψίας συνέλευσις 371.
- Λεϊσνιγ 147.
- Λεϊθ τῆς Σκωτίας 267, 268.
- Λάϊτμεριτς 793, 796.
- Λεμβέργη 674.
- Λενότρ 547.
- Λεντχολλ πρόεδρος τοῦ Ἀγγλικοῦ
κοινοβουλίου 581.
- Λέων Γ'. πάπας 26, 29, 54, 171.
- Λέων Δὸν Ροδρίγρος Πόνσης ἴδε
δοῦξ Ἀρκός.
- Λεοπόλδος Α'. Ρωμαῖος αὐτοκρά-
τωρ 391, 393, 536, 579, 595,
633, 644.
- Λεοπόλδος ἀρχιδούξ τῆς Αὐστρίας
311, 331.
- Λεοπόλδος τῆς Δεσαυίας 599,
647, 741, 757.
- Λεοπόλδος Μέγας δοῦξ τῆς Το-
σκάνης 873.
- Λεοπόλδος Γουλιέλμος ἀρχιδούξ
- Βάδης 596.
- Λεπάντο ἴδε Ναύπακτος.
- Λέρμας Φραγκῖσκος Γομέζ δοῦξ
318.
- Λέσλεϋ Ἀλέξανδρος 443, 447,
452, 495.
- Λέσλεϋ Δαυῖδ 495.
- Λέσλι ἀξιωματικὸς τοῦ Βάλλεν-
σταίν 385.
- Λέσσιγκ Γότχολδ Ἐφραῖμ 772,
852, 853.
- Λευκὸν ὄρος. Λευκοῦ ὄρους μάχη
347.
- Λεξίνσκη; Στανίσλαος 674.
- Λετελλιέ Γάλλος ὑπουργὸς 483.
- Λετελλιέ πνευματικὸς Λουδοβίκου
ΙΔ'. 691.
- Λεϋθεν 800.
- Levellers τῆς Ἀγγλίας 492.
- Λεϊθεν κόμης ἴδε Λέσλεϋ.
- Λέξιγλτον παρὰ τὴν Βοστώνην
897.
- Λεϋδεν 126, 208.
- Λεϋθα Ἴσπανὸς στρατηγὸς 425.
- Λοπιτάλ ἀρχιγραμματεὺς ἐπὶ Κα-
ρόλου Η'. τῆς Γαλλίας 222,
227.
- Λεϊγνιτς 615, 738, 801, 817.
- Λίλδουρν Ἰωάννης 492.
- Λίλιενσταϊν τῆς Σαξωνίας 788.
- Λίλλη 490, 541, 751.
- Lincolns-Inn-fields 277.
- Λινδάον 89, 100.

- Αίντς 103,748.
 Αείψιος Ὁλλανδὸς φιλόλογος 301.
 Αίσσα 801,817,824.
 Αισσαβὼν 239, 419, 489, 648, 706,833.
 Αιθουανία 675,725.
 Αιβλανδία 368, 608, 611, 675, 681, 684.
 Αόβετιντς τῆς Σιλεσίας 800.
 Αόβοκοβιτς αὐστριακὸς πρέσβυς 597.
 Αόχ Λέβεν Σκωτικὸς πύργος 272.
 Αόκιος Ἰωάννης τῶν Ἀλανῶν νήσων 682.
 Αογάου Φρειδερίκος 629.
 Αόχεστάιν Δανιὴλ Γάσπαρ 629.
 Αονδῖνον 256,263,283,452,464, 470, 517, 519, 524, 565, 575, 656, 666.
 Αονδονδερὺ 581.
 Αόγγσαϊδ τῆς Σκωτίας 272.
 Αόγκβυ 540,586.
 Αογγιμάλλου συνθήμη 227.
 Αοθαριγγία 417,425,480.
 Αούδων αὐστριακὸς στρατηγὸς 812, 817,821,869.
 Αουϊζιάνα 781,828.
 Αουβουά ὑπουργὸς τῶν στρατιωτικῶν τῆς Γαλλίας 542,546, 552,555,578,583.
 Löwen 22,54.
 Αόβενσχαουπτ Σουηδὸς στρατηγὸς 678,679.
 Αόβοσιτς 787.
 Αουόλας Ἰγνάτιος 171,175,178.
 Αυδέκη 122,127,326,362.
 Αουβλῖνον 674.
 Αουβομίρκη Πολωνικὴ οἰκογένεια 859.
 Αουδοβίκος μαρκίων τῆς Βάδης 584,600,643,644,650.
 Αουδοβίκος Παλατινὸς κόμης 66.
 Αουδοβίκος δούξ τῆς Βαυαρίας 69.
 Αουδοβίκος κόμης τῆς Νασαυίας (Ὁράγγης) 205,208.
 Αουδοβίκος Β'. βασιλεὺς τῆς Οὐγγαρίας καὶ τῆς Βοημίας 97.
 Αουδοβίκος ΙΓ'. βασιλεὺς τῆς Γαλλίας 316, 403, 412,415, 417, 420, 421.
 Αουδοβίκος ΙΔ'. βασιλεὺς τῆς Γαλλίας 421, 475, 483—491, 524, 530, 533, 535, 539, 541—551, 579—583, 586, 597, 632, 635, 650, 652, 687, 689, 690.
 Αουδοβίκος ΙΕ'. βασιλεὺς τῆς Γαλλίας 690,692, 696, 699, 753, 778, 783, 837, 842.
 Αουδοβίκος ΙΣ'. βασιλεὺς τῆς Γαλλίας 843.
 Αουδοβίκος Ἑρρῖκος δούξ τοῦ Βουρβὼν Κονδὲ 693.
 Αουδοβίκος Ἰσπανὸς πρίγκιψ (υἱὸς Φιλίππου τοῦ Ε'.) 697.
 Αουίζα δούκισσα τῆς Σαβοΐας 96.
 Αουίζα σύζυγος τοῦ Μεγάλου Ἐκλέκτορος 604.
 Αουλλὺ Γάλλος μουσικὸς 547.
 Αουνεβοῦργον 85.
 Αούθηρος Μαρτῖνος μεταρρυθμι

- στής 22, 24, 28, 29, 31, 34, 36, 41, 47, 51, 52, 53, 58, 77, 84, 101, 112, 142
 Λουπτερ ἐπὶ τοῦ Βάρενβέργ 359.
 Λυττίχη ἢ Λιέγη 554, 583, 642.
 Λουντζεν μάχη 379.
 Λύτζιγγεν 645.
 Λουξεμβούργον 14, 545.
 Λούξεμβουργ, Γάλλος στρατάρ-
 χης 580, 583.
 Λούυνς Ἀλβέρτος εὐνοούμενος
 Λουδοβίκου ΙΓ' . 406, 407.
 Λυκέρνη 89, 115.
 Λουζάρα 641.
 Λυόννης Γάλλος ὑπουργός 483.
- M.**
- Μαστρέχτη 535, 644.
 Μαβιλλών Ἰωάννης 547.
 Μακδονάδος Μακ Ἰωάννης Γλίν-
 κούς 581.
 Μάκλυνς Σκωτική πατριὰ 700.
 Μαδράς 762, 779, 815.
 Μαδρίτη 635, 649, 653.
 Μαδρίτης εἰρήνη 92.
 Μαγδεμβούργον 23, 114, 121, 153, 159, 326, 371, 487, 398, 612.
 Μαχράτται 888.
 Μοραβία 342, 350, 354, 359, 393, 748.
 Μεδιόλανον 40, 90, 171, 182, 189, 191, 634, 641, 648.
 Μπιντενόν μαρκησία 576, 578, 579.
- Μογουντία 15, 21, 375, 578, 875.
 Μαλεσέρβης Γάλλος ὑπουργός 845
 Malignants ἐν Ἀγγλίᾳ 468.
 Μαλπλακέ 652.
 Μάντσεστερ, κόμης 459.
 Μαγγαλόρη 889.
 Μανίλλη 827.
 Μανχάϊμ 353, 579.
 Μανσάρδ Γάλλος ἀρχιτέκτων 547
 Μανσφέλδη Ἀγνή κόμισσα 326.
 Μανοφελδης κόμης 114, 142.
 Μανσφελδης Ἑρνέστος 342, 351 352, 358, 359.
 Μαντούη 636, 641. Ἐρις περὶ διαδοχῆς 362, 413.
 Μὰρ κόμης 718.
 Μαρθούργον 84, 101· ἡ τοῦ Μαρ-
 θούργου θρησκευτικὴ διάλε-
 ξις 101.
 Μαρσέλ πρεβότος τῶν Παρισίων 232.
 Μάρκελλος Β' . πάπας 164.
 Μαργαρίτα δούκισσα τῆς Πάρ-
 μας 194.
 Μαργαρίτα τῆς Ναβάρρας 213.
 Μαργαρίτα ἀδελφὴ Ἑρρίκου τοῦ Η' . 255, 269.
 Μαργαρίτα τῆς Βαλεσίας, σύζυ-
 γος Ἑρρίκου τοῦ Δ' . τῆς Γαλ-
 λίας 229, 312.
 Μαργαρίτα Θηρεσία, σύζυγος Λε-
 οπόλδου τοῦ Α' . 633.
 Μαρία βασίλισσα τῆς Ἀγγλίας, σύζυγος Φιλίππου Β' . τῆς Ἰ-

- σπανίας 191, 247, 226—260
 Μαρία τῆς Βουργουνδίας, σύζυγος
 Μαξιμιλιανοῦ τοῦ Α'. 13.
 Μαρία Β'. βασίλισσα τῆς Ἀγ-
 γλίας, σύζυγος Γουλιέλμου τῆς
 Ὁράγγης 571, 578, 590.
 Μαρία τῶν Μεδίκων σύζυγος Ἐρ-
 ρίκου τοῦ Δ'. 312, 316, 403
 405, 406, 407, 415.
 Μαρία σύζυγος Λουδοβίκου τοῦ
 ΙΕ'. 697.
 Μαρία τῆς Πορτογαλλίας σύζυ-
 γος Φιλίππου τῆς Ἰσπανίας 21
 Μαρία βασίλισσα τῆς Πορτογαλ-
 λίας 838.
 Μαρία Γυίζη σύζυγος Ἰακώβου
 τοῦ Ε'. τῆς Σκωτίας 265, 268
 Μαρία τῆς Μοδένας σύζυγος τοῦ
 δουκὸς τῆς Ὑόρκης 560.
 Μαρία σύζυγος τοῦ Ψευδοδημη-
 τρίου 664.
 Μαρία Ἀδελαΐς τῆς Σαβοΐας,
 σύζυγος τοῦ δουκὸς τῆς Βουρ-
 γόνης 690.
 Μαρία Ἄννα τοῦ Παλατινάτου
 Νεοβούργου, σύζυγος Καρό-
 λου Β'. τῆς Ἰσπανίας 632.
 Μαρία Ἄννα σύζυγος Φερδινάνδου
 τῆς Αὐστρίας 632.
 Μαρία Ἀντωνία σύζυγος Λουδο-
 βίκου τοῦ ΙΣ'. τῆς Γαλλίας 842
 Μαρία Στούαρτ βασίλισσα τῆς
 Σκωτίας 220, 253, 270--278
 Μαρία Θηρεσία σύζυγος Λουδοβί-
 κου τοῦ ΙΔ'. 482, 633.
 Μαρία Θηρεσία αὐτοκράτειρα τῆς
 Αὐστρίας 711, 738, 739, 747
 749, 751, 776, 783, 793,
 863, 864, 865, 869, 870,
 875.
 Μαριεμβουῦργον 611.
 Μαριλλὰν ἀρχιεπίσκοπος τῆς Βι-
 έννης τῆς Γαλλίας 221.
 Μαρκία κομητεία 329, 335,
 398, 613.
 Μαρκία λίσσα 810.
 Μάρλβορου δούξ 574, 642, 646,
 650, 655, 656, 676.
 Μιρσάγλια 583.
 Μασσαλία 135.
 Μαρσὶν Γάλλος στρατηγὸς 644,
 647.
 Μαρστονμουρ 459.
 Μάρτινιτς τοπάρχης τῆς Βοημίας
 336.
 Μέλρυλανδ 508, 890.
 Μασανιέλλος 426, 427.
 Μάσας ἡγεμὼν 427.
 Μιχαχουσέτη 890.
 Μισιλλὸν Ἐκκλησιαστικὸς ρήτωρ
 547.
 Ματθίς Ρωμαῖος αὐτοκράτωρ
 332, 333—335, 336, 342.
 Ματχεῖσεν Ἰωάννης ἀναβαπτι-
 στὴς 124.
 Μωδέγη (Maubeuge) 541.
 Μωπεσὺ ἀρχιγραμματεὺς τῆς Γαλ-
 λίας 842, 843.
 Μοπερτουὶ Πρόεδρος τῆς βασιλι-
 κῆς Πρωσικῆς Ἀκαδημίας τῶν

- Ἐπιστημῶν 771.
 Μορεπὰ κόμης 841.
 Μάξεν παρὰ τὴν Δρέσδην 813.
 Μὰξ Ἐμμανουήλ τῆς Βαυαρίας 598, 599, 636, 643, 658.
 Μὰξ Ἰωσήφ ἐκλέκτωρ τῆς Βιυαρίας 754, 868.
 Μαξιμιλιανὸς Α'. Ρωμαῖος Αὐτοκράτωρ 9, 13, 15, 18, 29, 37.
 Μαξιμιλιανὸς Β'. Ρωμαῖος Αὐτοκράτωρ 324.
 Μαξιμιλιανὸς Α'. δούξ τῆς Βιυαρίας 327, 328, 335, 344, 346, 353, 355, 364, 375, 377, 394.
 Μαξιμιλιανὸς ἀρχιδούξ τοῦ Τυρόλου (ἀδελφὸς τοῦ Ματθία) 335
 Μαξιμιλιανὸς ἀρχιεπίσκοπος τῆς Κολωνίας 873.
 Μαξιμιλιανὸς Ἐμμανουήλ πρίγκηψ τῆς Βυρτεμβέργης 678.
 Μαξιμιλιανὸς Ἑρρίκος ἐκλεκτὸς τῆς Κολωνίας 533, 554.
 Μαυγέννης Κάρλος δούξ 240, 243, 302, 305.
 Μαυέννης δούξ υἱὸς τοῦ προηγουμένου 407.
 Μάυρ Πρῶτος συνταγματάρ. 793
 Μαζαρίνος Καρδινάλιος 422, 476—482, 483.
 Μαζέππας χέτμαν τῶν Κοζάκων 677.
 Μαζαλίνης Σίλβεστρος 29.
 Μαλίνη (Μέχελν) 157, 193, 197, 646.
 Μεκλεμβούργον 122, 359, 370, 373, 398, 878.
 Μέδικος Ἀλέξανδρος δούξ τῆς Φλωρεντίας 96.
 Μέδικος Ἰούλιος καρδινάλιος 100
 Μεδίκων Μαρία σύζυγος Ἑρρίκου τοῦ Δ'. 312, 403, 406, 407, 415.
 Μεδίνας Σιδονίας δούξ 280, 281.
 Μεγρὲ Γάλλος 682.
 Μπεϊερ Μάρκος ἐν Λυβέκη 127.
 Μίτssen 34, 676.
 Μελάκ Γάλλος στρατηγὸς 701
 Μελάγχθων Φίλιππος 33, 50, 107, 127, 131, 140, 152, 321, 322.
 Μέμελ 794
 Μέμμινγκεν 89, 100, 364.
 Μενδόζας Ἰσπανὸς πρέσβυς 277, 304.
 Μεντζικὼρ Ρῶστος στρατηγὸς 677, 703.
 Μέντζελ δημόσιος ὑπάλληλος τῆς Σχζωνίας 785.
 Μερσὺ Αὐστριακὸς στρατηγὸς 424
 Μερτεβοῦργον 34, 374.
 Μπωφόρ 487.
 Μπωβαί 424.
 Μεταβιβάσεως πόλεμος Λουδοβίκου ΙΔ'. 488.
 Μεγάλη Βρετανία ἴδε Ἀγγλία
 Μεσοβασίλειά Αὐγουστία 150.
 Μεσοβασίλειά Λειψίας 152.
 Μεσίνη 597.
 Μέθουεν συνθήκη 706.
 Μεττρί (δε λα) ἱατρὸς 771.

- Μέτς 159, 162, 236, 397, 542.
 Μεξικόν 183.
 Μέζλερ Γεώργιος τοῦ Βαλεμβούργου 72.
 Μιχαήλ Ἀπάφης ἡγεμὼν τῆς Τρανσυλθανίας 595.
 Μιχαήλ Θεοδώροβιτς τσάρος 665.
 Μίλτιτς Κάρολος 30.
 Μίλτων Ἰωάννης 625, 627.
 Μίνδεν 226, 398.
 Μινόρκκ 657, 706, 709, 781, 828 903, 906.
 Μίνσκη 677.
 Μιράνδολα 641.
 Μιττάο, 666.
 Μίτσελλ Ἀγγλος πρέσβυς 1823.
 Μοδένα 641, 762.
 Μοχάτς ἐπὶ τοῦ Δουναβέως 97, 600.
 Μολδαυία 866.
 Μολε Γάλλος πρόεδρος Παρλαμέντου 479.
 Μολιέρος Ἰωάννης Βαπτιστής 547.
 Μόλλβιτς 742.
 Μοπελγάρδ 542.
 Μοναλδέσκη 606.
 Μονῖνος Ἰσπανὸς νομομαθὴς 836.
 Μόνκ Γεώργιος Ἀγγλος στρατηγὸς 498, 517, 518, 519.
 Μόνμουθ δούξ υἱὸς Καρόλου τοῦ Β'. 562, 564, 567.
 Μοντ Γενέβρ 712.
 Μοντωβάν ἐπὶ τοῦ Γαρόυννα 229, 234, 408.
 Μοντκάλ μαρκήσιος 815.
 Μονκοντούρ 228.
 Μοντεκούκολης Αὐστριακὸς στρατηγὸς 362, 537.
 Μοντεζούμας αὐτοκράτωρ τοῦ Μεξικοῦ 183.
 Μοντμαρτὲν κόμης ὑπουργὸς τῆς Βυρτεμβέργης 855.
 Μοντμορενσύ κοντόσταυλος τῆς Γαλλίας 219, 225.
 Μοντμορενσύ Δαμβίλλ Ἑρρίκος 234, 241.
 Μοντμορενσύ δούξ Ἑρρίκος 416.
 Μομπελιέ 408.
 Μομπασιέ δούκισσα 480.
 Μόντρεαλ 820.
 Μοντρώζης κόμης 459, 494.
 Μούκια πεδία 208.
 Μόραιϋ κόμης ἑτεροθαλὴς ἀδελφὸς τῆς Μαρίας Στούαρτ 266, 269, 272.
 Μωρέας ἴδε Πελοπόννησος.
 Μουρίσκοι 187, 209, 318.
 Μαυρίκιος δούξ βραδύτερον ἐκλέκτωρ τῆς Σιχωνίας 142, 145, 146, 150, 151, 157, 158, 159, 160, 161, 195.
 Μαυρίκιος τῆς Σαξωνίας στρατάρχης 753, 555, 759.
 Μαυρίκιος τῆς Δεσαυίας ἡγεμὼν 796, 807.
 Μαυρίκιος τῆς Ὁράγγης υἱὸς τοῦ Γουλιέλμου 296, 298, 299.
 Μορόνης Νούντσιος τοῦ πάπα 134.
 Μόζερ Ἰωάννης Ἰάκωβος 855.
 Μόσερ Ἰούστος 853.

- Μόσχα 661, 663, 667, 677, 703, 880.
 Μουλέν 415.
 Mount Bernon κτήμα Ουάσιγκτων 898.
 Μεχμέτ Μωάμεθ Α'. Σουλτάνος 595, 600.
 Μολθέργη 146.
 Μυλχάουζεν τῆς Θουριγγίας 75, 347.
 Μύλχεϊμ παρὰ τὸν Ρήνον 335.
 Μύλλερ Χάνς Βούλγκεμπαχ 71.
 Μύλλερ Ἰωάννης ἱστοριογράφος 853.
 Μόναχον 334, 346, 378, 748.
 Μουνκάτς 600.
 Μούννεχ Ὀλδεμβούργιος εὐπατρίδης 704.
 Μύνστερ τῆς Βεστροφάλλας 122, 124, 126, 127, 326, 393, 394, 396, 554.
 Μύνστερ εἰρήνη 395.
 Μύνστερ Θωμάς 74, 79.
 Μουράτ Δ'. Σουλτάνος 544.
 Μουσταφᾶς Β'. Σουλτάνος 601.
 Μουσταφᾶς Γ'. Σουλτάνος 862.
 Μουσταφᾶς Καρᾶς 597.
 Μυσόρη τῶν Ἀνατολ. Ἰνδιῶν 888
 Ν.
 Ναδάσθου Αὐστριακὸς στρατηγὸς 800.
 Νιμουρ 583, 584.
 Νανσὺ 417—483, 540.
 Νάνσεν δήμαρχος τῆς Κοπεγχάγης 670.
 Νάντη 484.
 Νάντης διάταγμα 311, 552.
 Νάτβιχ 515.
 Νάτσιγ 586.
 Νάρβα 672, 675.
 Νάτεβυ 462.
 Ναθάρρα 221.
 Ναυτικὸς νόμος τῆς Ἀγγλίας 498
 Νεάπολις 13, 90, 95, 136, 171, 183, 189, 190, 426, 648, 659, 686, 721, 832.
 Νεερβλίνδεν 583.
 Νάϊπεργ Αὐστριακὸς στρατηγὸς 741, 743.
 Νάϊσσε 741, 864.
 Νεμουρ διάταγμα 240.
 Νέον Ἀμοτελόδαμον (ἴδε καὶ Νέα Ὑόρκη) 310, 525.
 Νεϋχαῦσελ 596.
 Νεοριαρχτὴ 799.
 Νέα Κάτω Χώρα 296, 525.
 Νέα Πλυμούθη 891.
 Νέα Σκωτία 828.
 Νεοστάδεν παρὰ τὴν Βροῦν 864.
 Νέβερ δοῦξ 414.
 Νεοκάστελον 447, 463.
 Νεοκάστελ δοῦξ 754.
 Νέα Χαμπσάϊρ 890.
 Νέα Ἰερσέη 890.
 Νεομαρκέτη 565.
 Νεοπόρτον 469.
 Νεύτων Ἰσαὰκ 624.
 Νέα Ὑόρκη 310, 525, 890, 895, 900, 902.
 Νεοπόρτον 297.

- Νικολσβούργον 351, 354.
 Νίμη 234.
 Νίμης διάταγμα 413.
 Νίνπερν τῆς Σιλεσίας 799.
 Νιουβενάρ κόμης 296.
 Νίκαια (τῆς Γαλλίας) 134.
 Νοάτλλες ἀρχιεπίσκοπος τῶν Πα-
 ρισίων 688.
 Νοάτλλες δούξ Γάλλος στρατηγός
 751, 753.
 Νόρδχαουζεν 117.
 Νόρδχεϊμ 141.
 Νορδλίγγη 100, 387.
 Νορφόλκη 253.
 Νόρφολκ Θωμάς δούξ 275.
 Νορμανδοί 740
 Νόρθ λόρδος Ἀγγλος ὑπουργός
 888, 895, 982, 905.
 Νορθουμπερλάνδη 254, 255.
 Νορβηγία 366.
 Νοτεμβούργον ἐπὶ τοῦ Νεύα 675.
 Νοθιγκχάμ 456.
 Νοθιγκχάμ Ἀγγλος ὑπουργός 655
 Νόβογορδ 661.
 Νοῦδν τῆς Πικαρδίας 214
 Νοῦδν εἰρήνη (Noyon) 37.
 Νυρεμβέργη 11, 51, 67, 85, 100,
 118, 129, 146, 151, 162, 338,
 378, 397.
 Νυρεμβέργης θρησκευτικὴ εἰρήνη
 118.
 Νύβοργ 610.
 Νυμφεβούργιος συνθήκη 745.
 Νυμβέργη 535, 539, 560.
 Νυστάδη 683, 703.
 Ναύπακτος 210, 602.
 Νόμος βασιλικὸς τῆς Δανίας 670.
 Ο
 Ὀμόνοιχ Βιττεμβέργης 128.
 Ὀμονοίας τύπος ἐν τῇ ἐκλεκτο-
 ρείᾳ τῆς Σαξωνίας 322.
 Οὔλπολ Ροβέρτος Ἀγγλος ὑπουρ-
 γός 709, 750.
 Οὔάρδικ Δούδλεϊν κόμης δούξ
 Νόρθ Βερλάνδ
 Οὔεντ Ὀρθ Θωμάς Στραφφορδ.
 Οὔεστμίνστερ 460, 537, 559,
 782, 790.
 Οὔέστων Ριχάρδος Ἀγγλος πο-
 λιτικὸς 435.
 Οὔίγοι ἐν Ἀγγλίᾳ 563, 587,
 655.
 Οὔάϊ Ἀγγλος ὑπουργός συνταγ-
 ματάρχης 503.
 Οὔάιτχὺλλ 574.
 Οὔάιτ νῆσος 468.
 Οὔέλκης Ἰωάννης 886.
 Οὔαλσιγκχάμ 276.
 Οὔάλσιγκχαμ 277.
 Ὀμοφωνία τῆς Χάγης 610, 681.
 Ὀάτς Τῆτος (Oats) 561.
 Ὀδερμάϋρ Βχουαρός ὑπουργός 868.
 Ὀκολαμπάδιος 101.
 Ὀλαβίδες διοικητῆς τῆς Ἀνδα-
 λουσίας 838.
 Ὀλδεβαρνεδέλδης Ἰωάννης 298,
 300.
 Ὀλύβας εἰρήνη 611.
 Ὀλυβαρέζ δούξ Ἰσπανός ὑπουρ-
 γός 418, 425.

- 'Ολμουτς 357, 596, 748, 804.
 'Οπιτς Μαρτίνος 630.
 'Οππιγχαύμερ Σους 714.
 'Οράγγης πρίγκηψ Φρειδερίκος
 'Ερρίκος 425.
 'Οράγγης Γουλιέλμος Α'. ἴδε
 Γουλιέλμος.
 'Οράγγης Γουλιέλμος Β'. 535.
 'Οράγγης Γουλιέλμος Γ'. ἴδε
 Γουλιέλμος Γ'.
 'Οράγγης δυναστεία 759.
 'Ορδυχόνς τῆς Οὐπλάνδης 367.
 'Ορισσα τῶν 'Ανατολικῶν 'Ιν-
 διῶν 888.
 'Ορλώφ 'Αλέξιος 825.
 'Ορλώφ Γρηγόριος 825, 882.
 'Ορμονδ κόμης 459, 468, 492.
 Ορνάνος Γάλλος στρατάρχης
 411.
 'Ορσίνη πριγκίπισσα 694.
 'Ορσού 533.
 'Οθωμανοὶ 103, 118, 134, 595,
 596, 597, 679, 686, 701, 704,
 863.
 'Οσναδρούκη 392, 394, 397.
 'Οστένδη 710.
 'Οστερμανν σύμβουλος τῆς τσα-
 ρίνας 'Αννης 704, 705.
 'Οτσερ κώμη 812.
 Οὐδενάρδη 651.
 'Οδερισσέλη ἐπαρχία τῶν Κάτω
 Χωρῶν 211, 296.
 Ονξεστιέρνας ἀρχιγραμματεὺς τῆς
 Σουηδίας 382, 387.
 'Οξφόρδη 457, 524, 562.
- 'Οξφορδ λόρδος ἴδε Χάρλεϋ.
 Οὐίνδσορ 455.
 Οὐίνδσορ πύργος 470.
 Οὐόλφε 'Αγγλος στρατηγός 814.
 Οὐόλσεϋ Θωμᾶς καρδινάλιος 247,
 249.
 Οὐόρτσεστερ 198.
 Οὐϋάττ Θωμᾶς 257.
- Π
- Πάκ 'Οθων 99.
 Παδεβόρνη ἐπισκοπή 352.
 Παλέρμον 426.
 Παπελοῦνα 173.
 Παππεγχαίμ Γοδοφρείδος 'Ερρί-
 κος κόμης 371, 379, 380.
 Παραγουάη 773.
 Παρίσιοι 214, 220, 231, 233,
 241, 244, 303, 304, 306, 404,
 409, 476, 479, 827.
 Παρισίων εἰρήνη 827.
 Πάρμα 699, 762.
 Πάρμας πρίγκηψ 'Αλέξανδρος
 Φαρνέσης 210, 280, 281, 296,
 305, 306.
 Πάρρ Αἰκατερίνη 251.
 Πασάροβιτς 701.
 Πασσαῦτα 328, 598, 644, 645,
 746, 748.
 Πασαῦτας συνθήκη 160.
 Πάτκουλ Ρεϊνχόλδος Λιθλανδός
 εὐπατρίδης 672, 676.
 Πάτρικς 600.
 Παῦλος Γ'. πάπας 128, 134,
 153, 172, 179, 180, 623.

- Παῦλος Δ'. (Καράφφας) πάπας 179,190,262.
 Πέτρος Οὐγ 520.
 Πετρούπολις 675,702,704,865, 876.
 Πετερβαρδάιν 701.
 Πέτρος Ἰησουίτης 571.
 Πέτρι Λορέντζος Λαυρέντιος Σουηδὸς μεταρρυθμιστῆς 367.
 Πέτρι Όλαφ Σουηδὸς μεταρρυθμιστῆς 367.
 Παλατινάτον 350,353,579.
 Παλατινάτον Νεουμβούργου 328, 331.
 Πφεφφερκὸρν Ἰωάννης 21.
 Πφαίφφερ έταῖρος τοῦ Θωμᾶ Μύνστερ 79.
 Πφλουγ θεολόγος 131.
 Πφορτσχάιμ 21.
 Πλακεντία 700,758,762.
 Πικκολομίνης Αὐστριακὸς στρατηγὸς 393.
 Πεδεμόντιον 686.
 Πινερόλον 541.
 Πίλγραμσχαιν 755.
 Πίλσεν 342,385,
 Πινερόλον 414,482,584.
 Πίγκη τῆς Σκωτίας 253.
 Παῦλος Ε'. πάπας 346.
 Παῦλος Πέτροβιτς 880.
 Πῶλετ Ἀμίας 277.
 Παβία 92.
 Πέγνιτς Βοσκή 593,629.
 Πέλχαμ Ἀγγλὸς ὑπουργὸς 802.
 Πένν Οὐίλιαμ 620.
 Πενσυλβανία 620,890.
 Περὲζ Ἀντώνιος 186.
 Περὲζ Γούζμαν 280.
 Περνάεν 672.
 Περπινίαν 541.
 Πέρθη τῆς Σκωτίας 266,290, 760.
 Πέρθης ἄρθρα 439.
 Περού 183.
 Πεσκάρας Ἰσπανὸς στρατηγὸς 91,425.
 Πεστελότσης Ἰωάννης Ἑρρῖκος 854.
 Πέτρος ὁ Μέγας τῆς Ρωσσίας 601,665,670,672, 679,701, 702.
 Πέτρος Β'. Ἀλεξιεβιτς τσάρος 703.
 Πέτρος Γ'. Θεοδώροβιτς τῆς Ρωσσίας 824.
 Πέττερβορν 648.
 Πίπερ Σουηδὸς σύμβουλος τῆς ἐπικρατείας 669, 673, 678.
 Πίρνα 787.
 Πίσσα 832.
 Πιστοῖα Σύνοδος 874.
 Πιστόριος θεολόγος 131.
 Πίττ Οὐίλλιαμ (ὁ πρεσβύτερος) λόρδος Τσάθαμ 801,802,823.
 Πίττ λόρδος ὁ νεώτερος 887, 889,894,895,904.^α
 Πῖος Δ'. πάπας 179.
 Πῖος Ε'. πάπας 180,209.
 Πῖος Σ'. πάπας 872.
 Πιζάρρος Φραγκίσκος 183.

- Πλάνιαν τῆς Βοημίας 792.
 Πλάσεϋ τῶν Ἀνατολικῶν Ἰν-
 διῶν 888.
 Πλάουεν 147.
 Πλόθων Πρῶστος πρέσβυς 797.
 Πλυμοϋθ 281.
 Πόδεβιλς Πρῶστος στρατηγός
 739.
 Ποδολία 602.
 Ποασὺ διάλεξις θρησκευτικὴ 223.
 Πουατιὲ εἰρήνη 236.
 Πόλος Ραγινάλδος καρδινάλιος
 258.
 Πολωνία 170, 323, 362, 367,
 369, 389, 602, 604, 607, 660,
 671, 684, 721, 859.
 Πολωνίας διανομὴ 866.
 Πολέντιος ἐπίσκοπος 56.
 Πόλλιχ Μαρτῖνος 22.
 Πολτρότος Μέρεϋ 225.
 Πομβάλ μαρκήσιος 773, 834,
 838.
 Πομερέλλη 867.
 Πομερανία 122, 370, 681.
 Πομπαδούρ μαρκησία 778, 793,
 841.
 Πομπόννης Γάλλος ὑπουργὸς τῶν
 στρατιωτικῶν 454.
 Πονδιχερὺ 779, 815, 820, 828,
 906.
 Πονιατόβσκης Σουηδὸς πρέσβυς
 679.
 Πονιατόβσκης Στανίσλαος βασι-
 λεὺς τῆς Πολωνίας 962.
 Παγκόσμιος Ἱστορία
 Ποντεκόρβον 837.
 Ποντουάζ 222.
 Πόρτ Μαχὸν 653.
 Πόρτ Ρουαγιάλ τοῦ Καναδά 313.
 Πόρτ Ρουαγιάλ μοναστήριον 529.
 Πόρτλανδ κόμης ἴδε Βέντιγκ
 Πόρτσμουθ 560.
 Πορτογαλλία 392, 419, 449, 686,
 706, 773, 827, 831-836, 902.
 Ποτεμκιν Γρηγόριος Ἀλεξάνδρο-
 βιτς 882.
 Ποτόκη Πολωνικὴ οἰκογένεια 859.
 Πότσδαμ 614.
 Πράγα 97, 146, 333, 336, 341,
 347, 348, 375, 378, 387, 394,
 747, 753, 792.
 Πραγματικὴ ἔγκρισις 711.
 Πρεσβρασένσκη 666.
 Πρεσβοῦργον 343, 344, 600, 747.
 Πρέστον 469, 708, 760.
 Πρωσίας ἐουκάτον 85, 170, 330,
 604, 611. Βασίλειον 617,
 684, 685, 715, 752, 782, 851,
 856, 867, 878, 902.
 Πράϊδ συνταγματάρχης 470.
 Πρίνσετάουν τῆς Βορείου Ἀμερικῆς
 899.
 Προτεστάνται, προτεστανσιμὸς
 100, 119, 126, 145.
 Προύθου εἰρήνη 680.
 Πρύε (Prye) μαρκησία 697.
 Πρύννης Γουλιέλμος 438.
 Πούφενδόρφ Σαμουήλ 625.
 Πουγάτσεφ Κοζάκος τοῦ Δὸν (Πέ-

- προς Γ' .) 880.
 Πουλτάβα 678.
 Πυρίτιδος συνωμοσία ἐν Ἀγγλίᾳ 291.
 Punktation τῆς Ἑμς 873.
 Πουριτανοὶ 264, 437.
 Πῦμ Ἰωάννης Ἀγγλὸς πολιτικὸς 445, 449, 453, 455.
 Πυρηνάων εἰρήνη 482.
 Πύργος Καμβραΐσης 190, 219.
 Πρέϊφερ 79.
 Πελοπόννησος 602, 701.
 Πόλεις, ἀστικὸς βίος 11, 12.
 Πύργος τοῦ Λονδίνου 256.
P.
 Ρακίνας Ἰωάννης 547.
 Ρακότζης Φραγκῖσκος Γ' ἡγεμὼν τῆς Τρανσυλθανίας 595.
 Ρακότζης Γεώργιος ἡγεμὼν τῆς Τρανσυλθανίας 394.
 Ρακότζης Γεώργιος Β' 597, 608.
 Ραῶζιβίλ Πολων. οἰκογένεια 859.
 Ραῖν τῆς Βιουαρίας 370.
 Ράλεϊ Οὐάλτερ 287.
 Ραμιλλίαι 646.
 Ραστάττη 659.
 Ρασουμόβσκης κόμης 777.
 Ράττεμπεργ 642.
 Ραβαιλλάκ Φραγκῖσκος 315.
 Ραβενσθούργον κομητεία 328, 335, 398, 613.
 Ρέες 533.
 Ρεγενσθούργ ν 69, 131, 143, 328, 353, 365, 367, 384, 386, 390, 391, 543, 555, 596, 645, 712.
 Ρεγενσθούργου σύνοδος 69.
 Ρέμβρανδης 626.
 Ρεμονστράντιοι ἐν ταῖς Κάτω Χώραις 299.
 Ρεκουέσενς Δὸν Λούις Ζουνίγας διοικητὴς τῶν Κάτω Χωρῶν 208.
 Ρέτς καρδινάλιος 477, 479, 483.
 Ρεύχλιν Ἰωάννης 21.
 Ρεϋτλίγγη 89, 100, 144.
 Ρε νῆσος 412.
 Ρήμοι 220, 275.
 Ρεϊμβέργη 533, 579.
 Ρεϊνσβέργ πύργος 733, 736.
 Ρένσκιολδ Σουηδὸς στρατηγὸς 675, 678.
 Ρόδε τῆς Καινιξβέργης 612.
 Ρόδαϊλάνδη 890, 902.
 Ριχάρδος Γρεϊφφενκλάου ἀρχιεπίσκοπος τῶν Τρεβήρων 66.
 Ρισελιέ Λουσῶν Ἰωάννης Ἀρμάνδος Δουπλεσὺ 405, 409, 410, 411—415, 416, 419.
 Ρεσελιέ δούξ Γάλλος στρατηγὸς 781, 794, 797.
 Ριτςμόνδος δούξ 897.
 Ρεϊτθεργ κόμης ἴδε Κάουνιτς.
 Ρήγα 666, 672.
 Ρινουκκίνης νούντσιος τοῦ πάπα 492.
 Ρίπων (Ύορκσάτρ) 448.
 Ριππέρδας Ἰσπανὸς ὑπουργὸς 697, 719.
 Ρίζιος Δαυτὶδ 270.

- Ροσαμβώ κόμης Γάλλος στρατη-
 γός 902, 904.
 Ροσέλλη 229, 233, 234, 411, 413.
 Ρότσεστερ 575.
 Ρότσεστερ κόμης Λώρενς Χάϋδ
 565.
 Ρόκιγγαμ Ἀγγλος ὑπουργός 894.
 905.
 Ροκρουά 424.
 Ρόδνεϋ σὶρ Γεώργιος Ἀγγλος
 ναύαρχος 903.
 Ροερμόνδη 642.
 Ροάν δούξ 413.
 Ρόρβαχ 73.
 Ρώμη 94.
 Ρωμανῶφ ρωσικὴ δυναστεία 665.
 Ρόπσα ἑπαυλις Πέτρου Γ'. 824.
 Ροσλίδη 609.
 Ρόσβαχ 799.
 Ροσλάον 358.
 Ρόττεγκαμ Σεβαστιανός 74.
 Ροττεμβούργον 159.
 Ρόθες Λόρδος 443.
 Ρόττμανν Βερνάρδος 122, 126.
 Ρουένη 296.
 Ρουσῶ Ἰωάννης Ἰάκωβος 839,
 841.
 Ρουσιλλιδόν 425, 482.
 Ροῦβενς Πέτρος Παῦλος 626.
 Ροδόλφος Β'. Ρωμαῖος αὐτοκρά-
 τωρ 325, 332, 333.
 Ροῦγεν 361, 370, 397.
 Ροῦσῶδελ Ὀλλανδός ζωγράφος
 626.
 Ρουμαιντζῶφ Ρῶστος στρατηγ. 863.
 Ρούππας Βεγκεσλαῦος Γουλιέλμος
 341.
 Ρουπρέχτος τοῦ Παλατινάτου 456
 459, 498.
 Ρουρίκ Βιχραίγκιος 661.
 Ρῶσσελ λόρδος Οὐίλλιαμ 566.
 Ρῶσσελ λόρδος 572.
 Ρωσσία 368, 661, 684, 685, 700,
 777, 823, 866, 880, 902.
 Ρουτόβσκη Σάξων στρατηγός 757
 788.
 Ροῦτθεν Σκῶτος λόρδος 270.
 Ρουδιγνὺ Ὀλλανδός στρατηγός
 591.
 Ροῦῦτερ Μιχαήλ Ὀλλανδός ναύαρ-
 χος 525, 539, 597.
 Ρόσβικ 584.
 Ρακένδυτοι θαλάσσης 204, 207.
 Ρακένδυτοι 199.
 Σ.
 Σααρβρούκεν 542.
 Σαρλερουά 586.
 Σαξ Χάνς 11.
 Σαξωνία : Δουκάτον 130. Ἐκλε-
 κτοράτον 84, 114, 163, 329,
 372, 746, 752, 753, 786, 878.
 Σαγάν 811.
 Σάγσουτς τῆς Σιλεσίας 800.
 Σαίλβ Τίππος ἀρχηγός τῶν Μα-
 χαριτῶν 889.
 Σαλανκέμεν 601.
 Σαλισβούρι 574.
 Σάλμ Νικόλαος 92.

- Σαλμάσιος Γάλλος ἀνθρωπιστής 531.
 Σαλοῦτσος 311, 414.
 Σαλτσβούργον 123, 326.
 Σανσέρρη 234.
 Sanssouci 767, 879.
 Σέντ Ἀλβας δούξ 574.
 Σαίντ Ἀνδριούς (Ἅγιος Ἀνδρέας 564.
 Σαίν Τζὼν λόρδος ἴδε Βόλινθροκ
 Σαίντ Ὁμέρ 200, 539.
 Σάντα Κάμπος 751.
 Σαίν Κεντίν 190.
 Σαπιέχα πολωνικὴ οἰκογένεια 859.
 Σαραγῶσσα 649, 653.
 Σαρατόγα τῆς Βορείου Ἀμερικῆς 900.
 Σαρδηνία 13, 182, 659, 686, 695, 696, 721, 746, 751, 762.
 Σασβάχη τῆς Βάδης 538.
 Σὰς τῆς Γάνδης 425.
 Σαβοΐας δούξ 311, 314.
 Σαβοΐας Εὐγένιος πρίγκηψ ἴδε Εὐγένιος.
 Σαβοΐας δυναστεία 686, 696.
 Σαβοΐα 134, 414, 636, 648, 657.
 Σκαρρόν χήρα ἴδε Μάιντενόν.
 Σαίρτλεϊν Σεβαστιανὸς 119, 143.
 Σιαουμβούργου Λίππε Γουλιέλμος κόμης 836.
 Σέφφλερ Ἰωάννης 629.
 Σέλλεμβεργ παρὰ τὴν Δονάουβέρθ 644.
 Σερεμέτεφ Ρῶσος στρατηγὸς 677.
 Σίλλερ Φρειδερίκος 854.
 Σίμμελμανν κόμης Δανὸς ὑπουργὸς 772.
 Σιλεσία 85, 169, 347, 350, 359, 393, 762.
 Σιλεσίας ποιητικαὶ σχολαὶ 593.
 Σιλεσικοὶ πόλεμοι : Πρῶτος 741· Δεύτερος 753.
 Σλέσβιγ 85, 359, 360.
 Σλόζερ Αὐγουστος Λουδοβίκος 853
 Σμαλκάλδη 114, 128. Σμαλκάλδης σύνοδος 128.
 Σμαλκαλδικὸς δεσμὸς 113, 114.
 Σμαλκαλδικὸς πόλεμος 143.
 Σμέτταου Ρῶσος στρατηγὸς 813
 Σμιδ καθολικὸς ἱερεὺς 822.
 Σιόμβεργ Γάλλος στρατάρχης 416
 Σιόμβεργ Φρειδερίκος στρατάρχης 582.
 Σιόνεν 609, 611.
 Σόρνδορφ 144.
 Σκωτία 253, 265, 440, 447, 459, 463, 495, 522, 564, 580, 650.
 Σουΐσκης Τσάρος 664.
 Σούλεμβουργ Σάξων στρατηγὸς 675.
 Σουμάχερ Πέτρος Δανὸς ὑπουργὸς 670.
 Σβαρτσενβέργ Ἰωάννης θεολόγος 54.
 Σβαρτσενβέργ κόμης Ἀδὰμ Βρανδεμβούργιος ὑπουργὸς 373.
 Σβαρτσέρτ Φίλιππος ἴδε Μελάχθων

- Σουηδία 127, 355, 361, 366, 389, 394, 604, 660, 667, 669, 683, 686, 705, 788, 849, 902.
 Σβέϊννιτς 798, 801, 822, 826.
 Σβάϊνφούρτ 379.
 Σβέϊννιτς πύργος 27.
 Σβέριν Πρῶσος στρατηγός 739.
 Σβέριν κόμης Πρῶσος στρατάρχης 742, 753, 791.
 Σβύζη 89, 115.
 Σκόνη της Σκωτίας 497, 708.
 Σεβαστιανός ἀρχιεπίσκοπος της Μογουντίας 141.
 Σίκενδορφ Πρέσβυς της Αὐστρίας 719, 727.
 Σεδάν 481.
 Σεδγεμουρ 568.
 Σεελανδία Ὀλλανδική ἐπαρχία 207, 211, 297, 608, 671.
 Σεμένδρια 701.
 Σενέφ μάχη 537.
 Σενεγάλη 906.
 Septennial-bill της Ἀγγλίας 708.
 Σερβέδης Μιχαήλ 216.
 Σεβίλλη 699.
 Σεβίλλης συνθήκη 709.
 Σέβραι 546.
 Σέϋδλιτς Φρειδερίκος Γουλιέλμος Πρῶσος στρατηγός 797, 806.
 Σεϋμουρ Ἰωάννα 251, 252.
 Σεϋμουρ Ἀγγλος στρατηγός 655.
 Σφόρτσας Φραγκίσκος δούξ τοῦ Μεδιολάνου 90.
 Σιάφτεσβουρυ κόμης (*Ασλεϋ) 557, 559, 561, 565.
 Σαίξοπηρ Γουλιέλμος 262.
 Σέερνες 575.
 Σέριδαν μέλος τοῦ Ἀγγλικοῦ Κοινοβουλίου 889.
 Σίκιγγεν Φραγκίσκος 58, 65.
 Σικίγγειος πόλεμος 65, 66.
 Σικρ ὑπασπιστής Καρόλου τοῦ IB'. 682, 683.
 Σιδνεϋ Ἀλγερνόουν 566, 572.
 Σιέρκ ἐπὶ τοῦ Μωσέλα 646.
 Σειθερσχαούζεν 163.
 Σιγισμουῖνδος Γ'. βασιλεὺς της Πολωνίας 664.
 Σιγισμουῖνδος Αὐγουστος βασιλεὺς της Πολωνίας 235.
 Σιγισμουῖνδος Βάσας βασιλεὺς της Σουηδίας καὶ Πολωνίας 367, 368.
 Σιλὰς πρέσβυς της Βορείου Ἀμερικῆς 900.
 Σιλουέττης Γάλλος ὑπουργὸς τῶν Οἰκονομικῶν 815.
 Σίντσενδορφ καρδινάλιος ἀρχιεπίσκοπος της Σιλεσίας 770.
 Σίξτος Δ'. πάπας 172.
 Σίξτος Ε'. πάπας 181, 241, 281.
 Σικελία 13. 189, 191, 658, 686, 696, 699, 832.
 Σκαλίγερος καθηγητὴς Βαταυικοῦ Λουγδούνου 301.
 Σκανδιναυία 170, ἴδε καὶ Σουη-

- δία καὶ Δανία.
 Σλαυάτας Βοημός Διοικητής 336.
 Σμολενσκη 665.
 Σοβιέβσκης Ἰωάννης βασιλεὺς
 τῆς Πολωνίας 537, 544, 597.
 Σουασόν 699.
 Σουασόν κόμης 420.
 Σολτίκωφ 810, 811, 817.
 Σουλεϊμάν Β'. ὁ Μεγαλοπρεπὴς
 Σουλτάνος 103, 118, 135.
 Σουλεϊμάν Γ'. Σουλτάνος 600.
 Σομερσέτ δούξ 252, 253.
 Σοφία ἀδελφὴ Πέτρου τοῦ Μεγάλου 665.
 Σοφία ἐκλεκτόρισσα τοῦ Ἀννοβέρου 637.
 Σοφία Καρλόττα σύζυγος Φρειδερίκου τοῦ Α'. τῆς Πρωσίας 716.
 Σοφία Δορωθέα σύζυγος Φρειδερίκου Γουλιέλμου τοῦ Α'. τῆς Πρωσίας 717, 728.
 Σορβόννη τῶν Παρισίων 219, 309.
 Σουβίσης πρίγκηψ 793, 795, 810.
 Σπανδόν 371, 818.
 Σπέε Φρειδερίκος 628.
 Σπεῖρα 22, 69, 81, 97, 131, 132, 135, 579, 619.
 Σπένερ Φίλιππος Ἰάκωβος 623.
 Σπινόλας Ἀμβρόσιος Ἰσπανός στρατηγός 335, 351, 414.
 Σπινόζας Βαρὺχ 625.
 Σπόρκ στρατηγός 596.
 Σκυιλάκης Ἰσπανός ὑπουργός 836.
 Στάδη 794, 803.
 Στάτλον 354.
 Σταφάρδας 580.
 Σταίνσβιλλ κόμης Γάλλος ὑπουργός 808.
 Στάνωπ Ἀγγλος στρατηγός 653.
 Στάνωπ Ἀγγλος ὑπουργός 709.
 Στανίσλαος Λεζίνσκης 673, 674.
 Βασιλεὺς τῆς Πολωνίας Δούξ τῆς Λοθαριγγίας 699.
 Στανίσλαος Πονιατόβσκης βασιλεὺς τῆς Πολωνίας 862.
 Στάρεμπεργ Ρουδὼλφ αὐστριακός στρατηγός 598, 653.
 Στάρεμπεργ κόμης Ἀδεξιακός πρέσβυς 783.
 Στάουπιτς Ἰωάννης 24.
 Στέκελβεργ ἀκρόπολις 56.
 Στέενκερκ 583.
 Σταϊνάον τῆς Σιλεσίας 384.
 Σεμβόκ Σουηδὸς στρατηγός 610, 681.
 Στέν Στουῖρες Σουηδὸς ἐπίτροπος τοῦ Κράτους 366.
 Στέφανος Βόσκαῦ ἡγεμὼν τῆς Τρανσυλβανίας 332.
 Στέρβοχολ παρὰ τὴν Πράγαν 791.
 Στετῖνον 370, 397, 539, 608, 684, 718.
 Στούβεν Γουλιέλμος Πρῶτος ἀξιωματικὸς 902.
 Στιούαρτς Σκωτικὴ πατριὰ 581.
 Στίρλιγκ τῆς Σκωτίας 266, 498.
 Στοκχόλμη 683, 849.

- Στοκχόλμης σφαγαί 366.
 Στολθέριγγη 74.
 Στολβόβα 368, 665.
 Στολχόφιοι γραμμαί 650.
 Στόρχ Κλάους 49.
 Στράφφορντ κόμης Θωμάς Ουέν-
 τουόρθ 438, 444, 447, 448-453
 Στραλσούλδη 361, 680, 681, 718.
 Στρασβούργον 89, 100, 145, 326,
 543, 586, 630.
 Στρέλεν 822.
 Στρελίτσαι 664, 667.
 Στρέγγνας 167.
 Στρεϊγαυίτς 755, 821.
 Στρουενσέις 'Ιωάννης Φρειδερίκος
 Δανός ύπουργός 847.
 Στούαρτ 'Αγγλική βασιλική οί-
 κογένεια 289.
 Στουλθεϊσσεμβούργον 97.
 Στύρουμ Αύστριακός στρατηγός
 643.
 Σουΰφφολκ 255.
 Σουλκόφσκης πρίγκηψ 809.
 Σουλλύ δούξ Γάλλος ύπουργός
 τών Οίκονομικών 313, 404.
 Σουλζβάχ Παλατινός κόμης 610.
 Σούνδερλαντ 'Αγγλος ύπουργός
 655.
 Σουπτίτς παρὰ τήν Τοργαυίαν 819
 Σούρεϋ 492.
 Σουσα 414.
 Σβάνης Δανός επίσκοπος 670.
 Σβεϊτέν λογοκριτής επί Μαρίας
 Θηρεσίας 874.
 Σίλβεστρος μοναχός 663.
 Συνεργιστική καί άδιαφοριστική
 έρις 321.
 Συρακούσαι 539.
 Σίγκμαρς μαρκήσιος 420.
 Σιβιταδέκια 834.
 Σιατωρού δούκισσα 753, 755.
 Σιατελ 'Ιωάννης 309.
 Σατιλλόν 135.
 Σουαζελ δούξ έδε Σταίμβιλ.
 Συμμαχία (Liga) καθολική του
 1609 328.
 Συμμαχία ιερά 240, 302.
 Συνυποσχετικόν τής Βρέδης 195.
 Σέσιλ Ροβέρτος λόρδος Βούρλεϋ
 203, 288.
 Σέσιλ Ουίλλιαμ λόρδος Βούρλεϋ
 έδε Βούρλεϋ
 Σιαμβόρ πύργος 159.
 Σαρλοττεμρούργον 818.
 Σιαρρόν δήμαρχος τών Παρισίων
 232.
 Σιατώ Τιερρύ 135.
 Σιαλαί κόμης 412.
 Συνέλευσις (Convent) τής Χά-
 ιλθρον 382.
 Σύνοδος του Τριδέντου 143, 145,
 154, 178.
 Σφενδόνης ταρχαί 476, 478.
 Τ
 Ταγδέρμπεν παρὰ τήν Ροσβάχ
 796.
 Ταλλάρδ Γάλλος στρατάρχης
 644.

- Ταγγέρη 521.
 Ταγκερμούνδη 373.
 Τανούτσης Βερνάρδος 832.
 Ταουένζιεν Πρώσος στρατηγός 817.
 Τέμεσβαρ 602, 701.
 Τέμπλ Ουίλλιαμ Ἀγγλος πολιτικός 526.
 Τένιερς Ὁλλανδὸς ζωγράφος 626.
 Τερραι ἀββᾶς Γάλλος ὑπουργός 842.
 Τέρζκα στρατηγός τοῦ Βαλλενσταϊν 386.
 Τέσεν 869.
 Τέσεν εἰρήνη 869.
 Testakte τῆς Ἀγγλίας 559.
 Τέζελ Ἰωάννης 27, 28.
 Τίλβουρου τῆς Ἑσσεξ 281.
 Τίλλυ κόμης Τσέρκλας 347, 354, 358, 359, 365, 370, 371, 377.
 Τίππος Σαχίβ 889.
 Τυρόλον 323, 642.
 Τλασκαλανοὶ τοῦ Μεξικοῦ 183.
 Τέκελυ Ἑμμεριχ Οὐγγρος μεγιστὰν 597, 601.
 Τολέδου Φερδινάνδος Ἀβαρέζ ἰδὲ Ἀλβας.
 Τέννιγγεν φρούριον 681.
 Τόρβαϋ 573.
 Τυρσὺ πρέσβυς Λουδοβίκου ΙΔ' 651.
 Τοργαυῖα 158, 819.
 Τορικέλλης φυσικὸς 624.
 Τόρστεσσον Λεονάρδος Σουηδός
- στρατηγός 393.
 Τοσκάνα 699.
 Τοττλέβεν Ρώσος στρατηγός 818.
 Τούλ 159, 236, 397.
 Τουλὸν 649.
 Τολώσα 416.
 Τοῦρς 223.
 Τάουσεנד Ἀγγλος ὑπουργός 893, 895.
 Τράβεδαλ 672.
 Τρέντον παρὰ τὴν Δελαβάρην 900.
 Τριανὸν ἀνάκτορον 555.
 Τριδέντον 141, 153.
 Τριδέντου σύνοδος 141, 145, 153, 178.
 Τρεβήροι 578, 644, 878.
 Τριπλῇ Συμμαχία μεταξὺ Σουηδίας, Ὁλλανδίας καὶ Ἀγγλίας 489, 526.
 Τρόμπ Ὁλλανδὸς ναύαρχος 391.
 Τροῦχτες Γεώργιος 67, 79.
 Τροῦχτες Βαλδθούργου ἀρχιεπίσκοπος τῆς Κολωνίας 325.
 Τσέρκλας Ἰωάννης ἰδε Τιλλύ.
 Τσεσμές τῆς Τουρκίας 865.
 Τυβίγγη 33.
 Τυβίγγης συνθήκη 121.
 Τυδῶρ Ἀγγλικὴ δυναστεία 246.
 Τύνις 133.
 Τουρέννης Γάλλος στρατηγός 394, 424, 478, 480, 482, 537, 538.

- Τυργότος Ροβέρτος Ἰάκωβος Γάλλος ὑπουργός 844, 845, 846-
 Τουρῖνον 134, 641, 647.
 Τούρκοι ἴδε Ὀθωμανοί.
 Τύχων Βράχης 624.
 Τουρκόννελ Ἰρλανδός· ὀπλαρχηγός 582.
 Τυρόννης Ἰρλανδός 287.
 Τσόρτσιλλ Ἰωάννης ἴδε Μαλ-
 δούργ.
 Τσαρτορίσκη Πολωνικὴ οἰκογένεια 860.
 Τσερνίτσεφ Ρώσος στρατηγός 821, 826.
 Τσάθαμ λόρδος ἴδε Πίττ.
 Τριακονταετὴς πόλεμος 341-402.
 Τράπεζα τῆς Ἀγγλίας 589.
 Ταραχαί τῆς Σφενδόνης 476, 479.
 Τάγματα νέα 172.
 Τρανσυλθανία 170, 596, 602.
 Τρανσυλθανικός πόλεμος 785, 789, 812.
- Υ.**
- Ὑόρκη 447, 456, 460.
 Ὑόρκ Ἰάκωβος δούξ 524, 535, 560, 561, 562, 566.
 Ὑόρκτάουν 905.
 Ὑπερν 200.
- Φ.**
- Φαβρίκιος μυστικοσύμβουλος 336.
 Φάβρι Ἰάκωβος 214.
 Φαίρφαξ Θωμάς 459, 461, 464, 495.
 Φάλκεμπεργ Δεΐτριχ Σουηδός ἀξιωματικός 371.
 Φάλκλανδ λόρδος Ἀγγλος πολιτικός 454.
 Φάλστερ 608.
 Φαρέλ Γουλιέλμος Γάλλος ἱεροκήρυξ 214, 215.
 Φαρνέσης ἴδε Ἀλέξανδρος Φ.
 Φῶκες Γουῦ 292.
 Φέρβελλιν 538.
 Φέλδκίρχη 115.
 Φέλτων φονεὺς τοῦ Βούκιγχαμ 433.
 Φαινελών ἀρχιεπίσκοπος τῆς Καμβραί 690.
 Φερδινάνδος Α'. Ρωμαῖος αὐτοκράτωρ (βασιλεὺς τῆς Οὐγγαρίας) 40, 68, 106, 114, 119, 121, 154, 161, 163, 166, 169, 323, 327.
 Φερδινάνδος Β'. Ρωμαῖος αὐτοκράτωρ (ἀρχιδούξ τῆς Στεριρίας) 335, 342, 344, 345, 346, 351, 356, 364, 375, 385, 399.
 Φερδινάνδος Γ'. Ρωμαῖος αὐτοκράτωρ (βασιλεὺς τῆς Οὐγγαρίας) 326, 328, 385, 390, 393, 595, 608.
 Φερδινάνδος τῆς Βρουνσβίκης 803, 804, 810, 820, 855.
 Φερδινάνδος ΣΤ'. βασιλεὺς τῆς Ἰσπανίας 761, 773, 832.
 Φερδινάνδος Δ'. βασιλεὺς τῆς Νεαπόλεως καὶ Σικελίας 832, 837.

- Φερδινάνδος Α'. δούξ τῆς Πάρμας 837.
- Φερδινάνδος Β'. μέγας δούξ τῆς Τοσκάνας 624.
- Φερμὸρ Ρῶσσοι στρατηγὸς 803, 805, 806.
- Φερνέυ καντόνιο τῆς Γενεύης 839.
- Φέβερσχαμ λόρδος 568, 574.
- Φιλαδέλφεια 895, 898, 900.
- Φίλιππος τοῦ Κέμνιτς 624.
- Φίλιππος ὁ Μεγαλόψυχος χωροκόμης τῆς Ἑσσης 46, 66, 77, 83, 99, 100, 106, 148, 155, 161, 224.
- Φίλιππος Β'. τῆς Ἰσπανίας 166, 182, 185, 186, 187, 183, 191, 196, 209, 239, 258, 267, 279, 280, 282, 296, 302, 310, 316.
- Φίλιππος Γ'. τῆς Ἰσπανίας 314, 318, 346.
- Φίλιππος Δ'. τῆς Ἰσπανίας 424.
- Φίλιππος Ε'. τῆς Ἰσπανίας 635. 648, 657, 694, 696, 719, 761.
- Φίλιππος ἀρχιδούξ τῆς Αὐστρίας 13.
- Φίλιππος Ἰμφάντης τῆς Ἰσπανίας 695.
- Φίλιππος δούξ τῆς Αὐρηλίας 690. 696.
- Φιλιππῖναι 827.
- Φιλιψβούργον 397, 540, 585.
- Φὸς Ἰωάννης Ἑρρίκος 854.
- Φίντς Ἰωάννης Ἀγγλος σφραγιδοφύλαξ 434, 445.
- Φίνκ Πρῶσος ὑπουργὸς 805.
- Φίνκ Πρῶσος στρατηγὸς 814.
- Φίνκενσταῖν Πρῶσος ὑπουργὸς 812.
- Φίνκενσταῖν Πρῶσος στρατηγὸς 728.
- Φυνλανδία 660, 681.
- Φορμιανὸς ἀρχιεπίσκοπος τοῦ Σαλτσβούργου 726.
- Φλάκιος Ἰλλυρικός Ματθίας θεολόγος 321.
- Φλανδρία 90, 92, 96, 136, 193.
- Φλεσιέ Γάλλος ἐκκλησιαστικὸς ρήτωρ 547.
- Φλήτγουδ Ἀγγλος στρατηγὸς 498, 515.
- Φλέμμινγ Παῦλος 629.
- Φλεῦροῦς 352, 580.
- Φλερὺ καρδινάλιος 697, 698, 699, 749.
- Φλωρεντία 96, 414.
- Φλωρ'ς 828, 906.
- Φονταινεβλὼ 221, 411, 606, 753, Fontaine-Française 310.
- Φοντεναί 755.
- Formula Concordiae 322.
- Φοθεριγκάυ (διαμονή τῆς Μαρίας Στούαρτ) 274, 278.
- Φουκὼ ἐπιμελητὴς Λουδοβίκου ΙΔ': 552.
- Φουκὲ Νικόλαος Γάλλος ὑπουργὸς 484.
- Φουκὲ Πρῶσος στρατηγὸς 816.

- Φῶξ Κάρολος Ἀγγλος ὑπουργός 889,905.
- Franche Comté 13,482.
- Φραγκωνία 358,383.
- Φραγκενχάουζεν 77.
- Φρανκεντάλ 353.
- Φραγκφούρτη ἐπὶ τοῦ Μαίνου 38, 166, 333,338,344,375,377, 382,623,748,756,810,
- Φραγκφούρτη ἐπὶ τοῦ Ὀδέρου 370, 805,811.
- Φραγκλίνος Βενιαμίν 896,899, 900.
- Φραγκῖσκος Α'. Ρωμαῖος αὐτοκράτωρ (Φραγκῖσκος Στέφανος δούξ τῆς Λοθαριγγίας, Μέγας δούξ τῆς Τοσκάνας) 700,756, 864.
- Φραγκῖσκος Α'. βασιλεὺς τῆς Γαλλίας 37, 40, 91, 92, 93, 96,117,120,133—136,158, 213,214.
- Φραγκῖσκος Β'. βασιλεὺς τῆς Γαλλίας 220,222.
- Φραγκῖσκος τοῦ Λουνεβούργου 106.
- Φραγκῖσκος Σφόρτσας 90.
- Φράουστατ ἐν Πόζεν 675.
- Φρειδερίχάλδ, φρούριον 682.
- Φρεϊβούργον 539,541,585,658.
- Φρεϊβούργον καντόνιον τῆς Ἑλβετίας. 89.
- Φρεϊδβεργ τῆς Σιλεσίας 816.
- Φρεϊδλανδία ἡγεμονία 357.
- Φρειδερίκος (Γ'.) Α'. ἐκλέκτωρ τοῦ Βρανδεμβούργου βασιλεὺς τῆς Πρωσίας 572, 613, 616, 617,715—720.
- Φρειδερίκος Β'. ὁ Μέγας βασιλεὺς τῆς Πρωσίας 728—757, 763—770, 785—826,855—858,864,867,877,880.
- Φρειδερίκος ὁ σοφὸς ἐκλέκτωρ τῆς Σαξωνίας 17, 22, 27, 29, 38,78.
- Φρειδερίκος Παλατινὸς κόμης 132.
- Φρειδερίκος Γ'. τοῦ Πιλατινάτου 322.
- Φρειδερίκος Δ'. ἐκλέκτωρ τοῦ Παλατινάτου 342,344, 348, 351,354,378,434.
- Φρειδερίκος διάδοχος τῆς Ἑσσης Κάσσελ 683.
- Φρειδερίκος Α'. δούξ τοῦ Ὀλστεϊν βασιλεὺς τῆς Δανίας 366.
- Φρειδερίκος Β'. τῆς Δανίας 366.
- Φρειδερίκος Γ'. τῆς Δανίας 608, 670.
- Φρειδερίκος Δ'. τῆς Δανίας 669, 671,680,705,847.
- Φρειδερίκος Ε'. τῆς Δανίας 772, 847.
- Φρειδερίκος Σ'. τῆς Δανίας 847.
- Φρειδερίκος Σ'. τῆς Σουηδίας 705.
- Φρειδερίκος Ἐρρίκος πρίγκηψ τῆς Ὁράγγης 425.
- Φρειδερίκος Αὐγουστος ἐκλέκτωρ

- τῆς Σαξωνίας ἔδε Αὐγουστος 796
ὁ ἰσχυρός.
- Φρειδερίκος Γουλιέλμος ἐκλέκτωρ
τοῦ Βρανδεμβούργου (ὁ Μέγας
ἐκλέκτωρ) 392, 533, 603, 607,
610, 611, 613, 615.
- Φρειδερίκος Γουλιέλμος ὁ Α΄.
βασιλεὺς τῆς Πρωσίας 717—
735.
- Φρειδερίκος Γουλιέλμος δούξ τῆς
Κουρλανδίας 703.
- Φρειδριξβούργον 683.
- Φρεϊσία 193, 207, 211, 291.
- Frith of Forth 313.
- Φρόβεν σταυλάρχη τοῦ Μεγά-
λου ἐκλέκτορος 538.
- Φρόβισερ Μαρτῖνος 287.
- Φρουνδσβεργ Γεώργιος 46.
- Φουέντε Ἰσπανός στρατηγός 495.
- Φούγερ ἐμπορικὸς οἶκος τῆς Αὐ-
γούστης 27, 38.
- Φουλδα 56.
- Φούνεν 608, 609.
- Φύρστεμπεργ ἐπίσκοπος τοῦ Στρασ-
βούργου 543.
- Φύρστεμπεργ Γουλιέλμος 554.
- Φούρθ 378.
- Φούσεν εἰρήνη 753.
- X**
- Χάγη 297, 351, 355, 519, 526,
633, 634, 651.
- Χάγης ὁμοφωνία 610, 681.
- Habeas—corpus—act ἐν Ἀγ-
γλία 562.
- Χάδδλη στρατηγὸς αὐστριακός 796
811.
- Χάλιφκζ Ἀγγλίας ὑπουργός 565,
569.
- Χαλλάνδη 609, 611.
- Χάλλη 149, 374, 375, 716.
- Χαμπδεν Ἰωάννης 435, 454, 455
- Χάμπδεν Ἰωάννης (υἱὸς τοῦ προ-
ηγουμένου) 562.
- Χάμπτογκουρτ 290, 445, 467,
- Χάρλεϋ λόρδος Ὁξφορδ ἄγγλος
ὑπουργός 655.
- Χάρον δὸν Λουῦς Ἰσπανός ὑπουρ-
γός 425, 482.
- Χαρράχ κόμισσα σύζυγος Βαλ-
λενστάιν 357.
- Χάρισσον συνταγματάρχης τοῦ
Κρόμβελλ 500, 520
- Χαρσδόρφερ Νυρεμβέργιος ποιητὴς
629.
- Χαστεβέκ 794.
- Χάτφειλδ (διαμονή Ἐλισάβετ
τῆς Ἀγγλίας) 261.
- Χάτρη 815.
- Χῶκες ἄγγλος ναύαρχος 815.
- Χουττεν Οὐλερίχος 19, 56, 57,
67.
- Χουύγενς Χριστιανός 624.
- Χαυδ Ἐδουάρδος ἄγγλος ἀρχι-
γραμματεὺς 454, 526.
- Χαυδπαρκ 257.
- Χυδερ Ἀλῆς ὀπλαρχηγὸς τῶν
Μαχραττῶν 888, 889.
- Χίνδφορδ Ἀγγλος πρέσβυς 749.

- Χόβες Θωμάς 626.
 Χόχιρχ 808.
 Χόχστ ἐπὶ τοῦ Μαίνου 352.
 Χόχσταιτ παρὰ τὸν Δούναβιν-
 643, 645.
 Χοε Χόενεγ αὐλικὸς ἱεροκῆρυξ
 347, 374.
 Χόφμαν Χοφμανσβαλδάου 629.
 Χόγερβετ δικηγόρος ἐν Λέϋδεν
 300.
 Χογστράτεν Ἰάκωβος 21.
 Χόχενασπεργ 145.
 Χόχενφρειδβέργ 755.
 Χονχετβέλ φρούριον 855.
 Χόλμυ 464, 465.
 Χόλλυρουδ ἀνάκτορον ἐν Ἑδιμ-
 βούργῃ 268, 760.
 Χολτάουφελ αὐστριακὸς στρα-
 τηγὸς 395.
 Χοῦρν κόμης 203, 205.
 Χορν Σουηδὸς στρατηγὸς 383,
 387.
 Χούνσλόουχθ 467.
 Χόβαρτ Κάρολος ναύαρχος 281.
 Χόβαρτ Αἰκατερίνη 251.
 Χῶδες ἄγγλοςναύαρχος 900, 904.
 Χουβερτσβούργου εἰρήνη 827.
 Χοῦδσων Ἑρρίκος 304.
 Χούντιγκτον 464.
 Χοῦρστ πύργος 470.
 Χοῦττεν Χάνς 58.
 Χάτλβρον 73, 100, 144, 644.
 Χάτλβρον συνέλευσις 382.
 Χρουση Ὁρδὴ 662.
 Χαῖρεδιν Βαρβαρόσας 135.
 Χαμ τοῦ Παλατινάτου 384.
 Χωρικοί, χωρικῶν τάξις κατὰ τὸν
 ΙΕ'. αἰῶνα 12. Χωρικῶν Ἐ-
 πανάστασις ἐν Ἀλσατῇ 12,
 ἐν Βυρττεμβέργῃ 15, Χωρικῶν
 ἐπανάστασις κατὰ τὸν ΙΣΤ'.
 αἰῶνα 70 Χωρικῶν πόλεμος
 71.
 Χέλδ ἀρχιγραμματεὺς Καρόλου
 τοῦ Ε'. 131, Χελδρούγγεν 79.
 Χέλφενστεϊν κόμης 72.
 Χέρδερ Ἰωάννης Γοτφρείδ 852.
 Χεϊνσιος τρόφιμος τοῦ Συμβουλίου
 Herrenhausen ἀνάκτορον ἐξο-
 χικὸν 709.
 Χέρσταλ ἐξουσιαρχία 737.
 Χερτεφόρν κόμης 252.
 Χέρτζβεργ Ἑβαλδ Φρειδερίκος
 κόμης ὑπουργὸς τῆς Πρωσίας
 878.
 Χερτσαγενβούς 335.
 Χέσσελς μέλος τοῦ συμβουλίου
 τῶν ταραχῶν 204.
 Χέλδεσχείμ 554.
 Χίπλερ Βένδελ 73.
 Χλούμ 756.
 Χότουζιτς 749.
 Χριστοδέν 518.
 Χριστιανὸς Α'. ἐκλέκτωρ τῆς
 Σαξωνίας 323.
 Χοὺς Νικόλαος 14.
 Χριστιανὸς τῆς Βρουμβίχης ἐπί-
 σκοπος τῆς Χαλβερστάτης 352

- 354, 358.
 Χριστιανὸς τῆς Ἀγγάλτης 347.
 Χριστιανὸς Αὐγουστος τοῦ Ζεΐτς 619.
 Χριστιανὸς Β'. τῆς Δανίας 366.
 Χριστιανὸς Γ'. τῆς Δανίας 366.
 Χριστιανὸς Δ'. τῆς Δανίας 355.
 362, 361.
 Χριστιανὸς Ε'. τῆς Δανίας 670.
 847.
 Χριστιανὸς Σ'. τῆς Δανίας 705.
 773, 847.
 Χριστιανὸς Ζ'. τῆς Δανίας 847.
 Χριστιανσβόργ ἀνάκτορον 847.
 Χριστιανσ-άτη 849.
 Χριστίνα βασιλισσα τῆς Σουηδίας 369, 504, 604, 606.
 Χριστόφορος δούξ τῆς Βυτεμβέργης 120, 164.

Προσθῆκαι

Α.

- Ἀγίου Ἰούστου μοναστήριον 167.
 Ἅγιος Διονύσιος 227, 306.
 Ἅγιος Γάλλος 100.
 Ἅγιος Γερμανὸς 540, 575.
 Ἀγίου Γερμανοῦ διάταγμα 223.
 Ἀγίου Γερμανοῦ εἰρήνη 228.
 Ἀγίου Γοτθάρδου μοναστήριον 596.
 Ἀγία Λουκία 906.
 Ἅγιος Μενεούλδ 404.
 Ἀγίου Βικεντίου ἀκρωτήριον 903.
 Ἀνθρωπισμὸς Humanismus 17.
 Ἀνωτάτη ἐπιτροπὴ, ἐκκλησιαστικὸν δικαστήριον ἐν Ἀγγλίᾳ 439.
 Ἀνεξιθρησκείας διάταγμα ἐν Αὐστρον 866.
 Ἀναμορφωτικοὶ 89.
 Αὐτοκρατορία Γερμανικὴ, ὅρια περὶ τὸ ἔτος 1500 9.
 Αὐτοκράτορας συμβούλιον 713.
 Αὐτοκρατορίας ἀνώτατον δικαστήριον 619, 713.
 Ἀποκαταστάσεως διάταγμα 363.
 Αὐρηλία 215, 222, 225.
 Αὐρηλίας Γάστρων δούξ 412, 416—421, 479, 480.
 Αὐρηλίας δούξ 647, 689.
 Αὐστρία 83, 169, 324, 646, 704, 721, 751, 762, 754, 863, 866, 869, 874, 902.
 Αὐστριακὸς περὶ διαδοχῆς πόλεμος 743, 756.
 Ἀνατολικὴ Φρεσία 766.
 Ἀνατολικά Ἰνδία 779, 895, 820.
 Ἀνατολικῶν Ἰνδιῶν Ἑταιρεία ἐν ταῖς Κάτω Χώραις 310, 710, 887, 903, 905.
 Ἀνατολικὴ Πρωσία ἐπαρχία 867.

Β

- Βόρειος Ἀμερικὴ 781, 814, 828, 890, 904, 906.
 Βόρειος πόλεμος μεταξὺ Σουηδίας, Ρωσσίας Δανίας Πολω-

νίας 671—684.

Βυρσοδεψῶν εἰλικρινῆς ἑταιρία 620.

Βούδα 599.

Βασιλικὴ Ἑταιρία τοῦ Λονδίνου 624.

Γ

Γαλλία Φραγκῖσκος Α'. Γαλλο-ισπανικοὶ πόλεμοι 90, 93.

ὑπὸ τοὺς τελευταίους τέσσαρας Βασιλεῖς 213—245.

Ἀπὸ τοῦ 1589. Ἑρρίκος δ'

Δ'. 302—315. Μερία τῶν

Μεδίκων, Λουδοβίκος ὁ ΙΓ'.

403—421. Ἐπὶ Λουδοβίκου

τοῦ ΙΔ'. 421—428, 475—

490, 528—556, 579 587, 635—

652, 687—691. Ταραχαὶ τῆς

Σφενδόνης 478. Πόλεμος περὶ

μεταβιβάσεως 488. Ἀπὸ τοῦ

1668, 527. Πόλεμος κατὰ

τῶν Κάτω Χωρῶν 1672, 553.

Κατάργησις τοῦ διατάγματος

τῆς Νάντης 553. Ἰσπανικὸς

περὶ διαδοχῆς πόλεμος 635.

Ἐπὶ Λουδοβίκου τοῦ ΙΕ'. 690

693, 696 699, 778. Γαλλία

καὶ βόρειος Ἀμερικὴ 814.

Ἀπὸ τοῦ 1763—1789. Ἐπὶ

Λουδοβίκου ΙΕ'. καὶ Λουδοβί-

κου τοῦ ΙΣΤ'. 839—846.

Γαϊτάνος καρδινάλιος 29.

Γαλλοῖσπανικοὶ πόλεμοι. Τρίτος

134 τέταρτος καὶ πέμπτος 91,

92, 134, 189.

Διαιτῆς ἐν Γερμανίᾳ : Αὐγούστης

28, 105, 150, 153, 163. Κο-

λωνίας 15. Μογουντίας 15

Νυρεμβέργης 54, 67, 132. Ρε-

γесβούργου 131, 143, 328, 391

596, 619, 712. Σπείρας 81,

97, 131, 132. Βορματίας 39,

42.

Δικαστήρια ἐνώσεως ἐν Γαλλίᾳ

541.

De la Mettrie 771.

Ε

Ἑλβετία 85, 115, 170, 396.

Ἑναστρος θάλαμος τῆς Ἀγγλίας

439.

Εἰρήνευσις τῆς Βέρουικ 443.

Εἰρήνευσις τῆς Γάνδης 209.

Εὐσεβισμὸς 623.

Ἑνωσις τοῦ 1608 328.

Ἑλευθεροκομητεία Ἰδε Franche—

Komté.

Ἑλεῦθεροι τέκτονες τάγμα 871.

Ζ

Ζάπλου 749.

Θ

Θεόδωρος υἱὸς Ἰδάν τοῦ Τρομεροῦ

663.

Θεόδωρος Γ'. Τσάρος 665.

Θρησκευτικὴ Εἰρήνη Αὐγούστα

163.

Θρησκευτικὴ διάλεξις 131.

Ι

Ἰσπανία 182, 184, 238, 314, 419

424, 635, 652, 685, 694, 695, 696, 710, 721, 745, 753, 761, 773, 827, 836.

Ίσπανικός περὶ διαδοχῆς πόλεμος 662.

Ίσπανογαλλικός πόλεμος : Πρῶτος 90. Δεύτερος 93.

Κ

Κολοβὸν κοινοβούλιον τῆς Ἀγγλίας 469.

Καρποφόρος ἐταιρία 693.

Μ

Μεταρρύθμισις ἐν Γερμανίᾳ 41, 110, 139, 170, 622. Ἐν Ἀγγλίᾳ 251. Ἐν Γαλλίᾳ 215, 218. Ἐν Σκωτίᾳ 265. Ἐν Σουηδίᾳ 366. Ἐν Ἑλβετίᾳ 86, 89, 115. Ἐν Σκανδυναυίᾳ 366.

Ν

Ναύπακτος 210, 602.

Νόμος βασιλικὸς τῆς Δανίας 670

Ξ

Ξάντεν 335.

Ξιμενὲς καρδινάλιος 184.

Ο

Οἰκου τῆς Βριζης Συνωμοσία κατὰ Καρόλου τοῦ Β' . 565.

Ὅρδῃ χρυσῇ 662.

Οὐγενόττοι : 27, 231, 233, 241, 404, 405, 407, 408, 551.

Οὐγενόττων πόλεμος 232, 241. Οὐνιγγεν 541.

Ὅλλανδία ἐπαρχία Κάτω Χωρῶν 127, 192, 207, 211, 296.

Ὅλλανδία ἴδε Κάτω χωραί.

Ὅλλανδ λόρδος 492.

Ὅλστεϊν 85, 112.

Ὅλστεϊν Γόττορπ δούξ 609, 671.

Ὅμβουργον 84, 586.

Οὐφναςου νῆσος 67.

Οὐκραίνη 602, 677.

Οὐλμη 67, 89, 100, 144.

Οὐλερίχος δούξ τῆς Βυρτεμβέργης 40, 57, 119.

Οὐλερίχη Ἐλεονώρα βασίλισσα τῆς Σουηδίας 682, 705.

Οὐγγαρία 96, 170, 323, 332, 393 602, 685.

Οὐντερβάλδεν 89, 115.

Οὐπνορ 525.

Οὐψάλα 367.

Οὐρι 89, 115.

Οὐσεδομ νῆσος 369, 434, 684.

Οὐτρέχτη 197, 535, 657.

Οὐτρέχτη ἐπαρχία τῶν Κάτω Χωρῶν 207, 211, 296.

Οὐτρέχτης εἰρήνη 657.

Οὐτρέχτης Ἐνωσις 211.

Οὐξβριδξ 461.

Οὐξέλλας μαρκήσιος 579.

2500

